

ספר

ילקוט יוסף

מועדים

חנוכה

פסקי הלכה על פי סדר השלחן ערוך, עם מקורותיהם מהש"ס
והראשונים, בית יוסף שלחן ערוך ונושאי כליו, עד אחרוני
זמנינו - בהלכות חנוכה

מסימן תרע עד סימן תרפד

מאת:

יצחק יוסף

ראש ישיבת "חזון עובדיה"
בן למרן אאמו"ר הגר"ע יוסף שליט"א

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ז

בתוספת פסקים והלכות ומקורות מאאמו"ר עט"ר
מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א

מהדורת תשע"ג - בתוספת מרובה בהלכה ובמקורות

הוצאת: א"ש פיתוחים בע"מ
פניה"ק ירושלים תשע"ג לפ"ק

הוצאת "אש פיתוחים" רח' פינס 4 ירושלים
טל. 0508829878

כל הזכויות שמורות למחבר

עימוד: ספרגריף 052-764-7844

עובדיה יוסף

הראשון לציון, נשיא מועצת חכמי התורה

בס"ד, תאריך: כ"ו. ניסן. תש"ח.....

זכרת א"ז

נאח ראית לעיונות הספר ילקוט יוסף, זה מועדים, זה פי ססקי מרן פקדוש רבין יוסף קארו זצ"ל
אלפי הפסקים שכתבת בספרי "ידע אומר" על שם חלקיו, ו"מורה דעת" על שם חלקיו, ומזון עובדיה על
שם חלקיו, ולוית מן, ועוד, אשר יסלף איש טהור בעי יידיש וחביבי לקרב על דלתת תורתנו הפשוטה,
טהר מפיק מרגילות, פורט כחרי אמות. דובר צדק ואמיד משרים, שאו נאדדדדדדים. יראת ה' היא
אוצריו. ועליו ינצח נצרו. מנפה הרבים, אשר בדברו מציב עדים. מכו מאתים וכולו מאתים, אף
ורבים, הרה"ל מרין ודני. משנתי כך וקני. כו"ט רבי יצחק יוסף סע"ט"ו. האש הכולל "מזון עובדיה"
ומחבר הספר, "איסור והיתר". אשר מכיר נסאך להוראה מציבוי הדור שליטא, והולך אחרי אל מיל דגבוי
הרבים ובהרצת התורה בישראל אישר חיליה לאורייא.

עברתי בין כתרי הספר כמות הנכ"ז, והייתי כי את הכל ינה עזה באתן לידעאם ופאת, תפוחי צדק
כמכונת כסף דבר פבור על אע"פ. וכל מעשיו לשם שמים וצדק הרבים ולהציל תורה ולהאפירה.
וכוונתו את עמיו: "בני אדם חכם אבך ישאל לבי אם אני".

ויהי רצון שהפית יהיה עמו עזרו ומאנו להסוכי שמתנתו אליכו דהכחתי והפסקי מענותיו חורגי
מתוך נחמ ועלמה הפעל וכלה בדחלות איתתיו ונפוחו מעליא ליוק ימים ונאות חיים כשודר
שמות וכל טוב. והיה שמו רפס והפועלם אשר בארץ לאון ותפארת.
זכרת התורה

עובדיה יוסף

מפתח קצר לפי סדר השלחן ערוך

ג	הקדמה – דרכה של תורה לחלוק על אחרונים רק אחר העיון
ח	מבוא - חג החנוכה באגדה
כז	סימן תרע - דברים האסורים ומותרים בחנוכה
פה	סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחת הנרות
רב	סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת
רמג	סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנוכה
רפא	סימן תרעג - שמנים ופילות הכשרים לנר חנוכה
שכט	סימן תרעג - אסור להשתמש לאורה
שנד	סימן תרעד - להדליק מנר לנר
שנז	סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה
תא	סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה
תנד	סימן תרעו - דין הרואה נרות חנוכה
תסט	סימן תרעז - דין אכסנאי ובני ישיבה
תקכ	סימן תרעח - נר של שבת קודם לנר חנוכה
תקכד	סימן תרעט - להדליק נר חנוכה בערב שבת
תקמט	סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת
תקסא	סימן תרפא - הבדלה ונר חנוכה
תקפה	סימן תרפב - על הניסים בחנוכה
תרח	סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה
תרל	סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה
תרלז	קונטרס אחרון - ג' נושאים בעניני חנוכה
תרנד	קיצור הלכות

זכרה ה' לטובה ולברכה

לאדון היקר והנעלה, מיחידי סגולה, מוקיר ורחים רבנן,
יקר רוח איש תבונה, יצו ה' עמו את הברכה,

ר' בועז אלקיים הי"ו

ורעיתו תחי' מנשים באוהל תבורך

שתרם לחלוקת ספרים לבתי כנסת

לעילוי נשמת:

אליהו ואסתר אלקיים ז"ל

אהרן ואסתר חסון ז"ל

ולרפואה והצלחה:

גבריאל ומזל אלקיים הי"ו

ולהצלחת כל בני משפחתו, בניו, ובנותיו, וכל אשר לו,
באורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים

זכרה ה' לטובה ולברכה

להצלחת האדון היקר והנעלה, מוקיר ורחים רבנן,
יצו ה' עמו את הברכה,

ה"ה אליאם בן יעקב בן אסייג הי"ו

ורעיתו גאולה בת מזל בן אסייג תחי' מנשים באוהל תבורך
וילדיהם: יעקב, מניה, ואסתר

ולעילוי נשמת אביו:

יעקב בן שמחה למשפחת בן אסייג ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

מזכרת נצח

לעילוי נשמת אשת חיל עמרת בעלה
האשה הכשרה

מרסל בת בהייה ע"ה

נלב"ע י"ג מבת תשס"ח

תהי נשמתה צרורה בצרור החיים

הקדמה - דרכה של תורה

הנה קובץ הלכות חנוכה יצא לאור לראשונה בספר "ילקוט יוסף" בשנת תשל"א, ושוב יצא בקונטרס עם הוספות בחנוכה תשל"ה, ושוב בשנת תשמ"ז, וצורף לילקוט יוסף על המועדים. ומאז נוספו לנו חידושים רבים בס"ד, בהלכה ובמקורות, כי אין בית מדרש בלא חידוש, ולכן ראיתי לנכון לחזור ולהדפיס, בשילוב הלכות מדברי מרן אאמו"ר במה שכתב בספרו חזון עובדיה חנוכה, וכבר כתב היעב"ץ בספרו מגדל עוז (עלית הכתיבה אות ב') שאם כותב חידושי תורה ומוסר לרבים אין קץ לשכרו, צדקתו עומדת לעד, ובודאי אין לך הרבצת התורה גדולה מזו, ויעמיד תלמידים הרבה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת את ה', ולא ימלט שימצאו מקומות שדברי תורה חביבים עליהם ויעשו פרי תבואה, ויתקיים על ידך כי לא תשכח מפי זרעו. עכ"ל.

והנה דרכינו בס"ד לשבץ בתוך דברינו משא ומתן עם חכמי הדור בכמה פסקים שהעלו הם בחכתם, ואשר עלו במסקנא דלא כמו שנתבאר בילקו"י, וכדרכה של תורה אנו נושאים ונותנים בדבריהם ובראיותיהם, זה בונה וזה סותר, והבוחר יבחר לקרב או לרחק. ובלבד שיהיה לש"ש, ובשום שכל וסברא נכונה. ופעמים שכתבנו נגד איזה מנהג מסויים, וזה למרות שבודאי הגמור שיש לכבד כל עדה וכל חכם מישראל, מ"מ חובתינו לגשת לבירור הלכה מתוך חרדת קודש, להוציא דין אמת לאמתו, מבלי שום נגיעה עדתית. ואם לא נשיב על טענות החולקים יש שיוסיפו להחזיק במנהגים שונים ומשונים, אשר לא שערם רבותינו, ותורה מה תהא עליה. ולא כל מנהג יש לדבוק בו. ואין לנו להיעשות אגודות אגודות. ותהי הארץ עדרים עדרים.

ואדרבה אם יש לחולקים מה להשיב על טענותינו, יכתבו וישיבו כדרכה של תורה, בלי להעלים הסברות והדעות האחרות. וכולנו נחפש אחר האמת באמת ובתמים, בלא נגיעה להצדיק חכם זה או פלוני. בין אם הוא רבו או שהוא תלמידו, אלא יש לחפש אחר הסברא הישרה, ואחר דברי הפוסקים הקדמונים שהתקבלו בכל הדורות, ואשר מפייהם אנו חיים. וחלילה לנו לחלוק על כל חכם בלא סברא והכרח, או מסברות הכרס נגד גאוני קדם, או להעלים דברי פוסקים אחרים, או להעתיק חצאי דברים, או להמציא איסורים מדעתינו. ועל כן בכל מקום שעלה בידנו ליישב דעתו דעת עליון של מרן אאמו"ר, ערכנו את הדברים לפני המעיין, ויגדיל תורה ויאדיר. [וגם במקום שעלה בידנו יד כהה אחרת, ביטלנו דעתנו מפני מי שגדול, ותיקנו את הדברים במהדורות הבאות, כפי הוראותיו של מרן אאמו"ר. וכך יאה וכך נאה לנו, בפרט לענין הוראה לרבים. ומי יערוך עצמו בדעה ובסברא לנגדו שכל רז לא אניס ליה, וכל עמלו רק בתורה].

ואביא כמה דוגמאות, הנה דעת כמה מחכמי הזמן שיש כח במנהג אחרי מרן, וגם היום יכולים לחדש מנהג נגד מרן, ורבים ראו דברי האול"צ, במבוא לחלק ב', שכתב, שאף מנהג שהונהג אחרי מרן יכולים להמשיך במנהגם. ויש שנמשכים אחרי דברים אלה. [כגון ספר מנהגי החיד"א, ספר גבורת האר"י. ספר אמת ליעקב פרץ. ספר עטרת שלמה זעפראני. ספר עטרת שלמה דיין. ספר מנוחת שלום. מנהגי השולחן. מגן אבות. דברי שלום ואמת, ועוד]. ובהיות שדבר זה הוא עיקר גדול בהלכה, שהרבה הלכות תלויות בו, איך נוכל להעלים דבר אמת, שדעת הפוסקים הקדמונים מלפני מאות בשנים, שאין לחדש מנהג נגד מרן אחר קבלת הוראות מרן. והזכרנו למעלה מ-50 פוסקים קדמונים שכולם ענו ואמרו פה אחד, שרק מנהג קדום שנהגו בו קודם שפשטו הוראותיו של מרן יש להמשיך באותו מנהג. והמהר"ם גלנטי העיד בשמו של מרן הב"י, שרק מנהג קדום יש

להמשיך בו נגד הש"ע, ולא לחדש מנהג נגד מרן אחר קבלת הוראות מרן. ומה שנשמך באול"צ שם על השלחן גבוה, במחכ"ת זצוק"ל הוכחנו שאדרבה דעת השלחן גבוה ההיפך. וגם במה שכתבו כמה ממחברי הזמן שגם גדול הדור אינו רשאי לשנות מנהגים, אף שיש בהם שמץ של איסור, וכמ"ש המהרי"ק, וכתבו שסברת הפר"ח שגדול בדור יכול לשנות מנהגים שיש בהם שמץ של איסור, היא סברא יחידאה. והערנו בזה, שהרי מקור דברי הפר"ח הוא מהראשונים, כמו הרא"ש, הרא"ה, הריטב"א, נימוקי יוסף, הר"ן, הריב"ש, התשב"ץ, הרדב"ז, ועוד כ-20 מגדולי הפוסקים הקדמונים שכתבו כדעת הפר"ח. וכלן אין לנו לעצור במלין שלא להודיע קושט דבר אמת, ומי יערב לבו לאסור על כגון דא לחלוק על חכמי הזמן. ואתה דע לך, שבכל מקום שכתבנו לחלוק על חכמי הזמן, הקפדנו לכתוב בלשון של זהורית, ביותרת הכבוד מול הדרת גאונים זצ"ל, ואחר בקשת המחילה, שעם כל הערכה והכבוד שיש לנו כלפי גדולי ישראל, כמו הגר"ש משאש זצוק"ל, הגרב"צ אבא שאול זצוק"ל, ועוד, שהיו גאוני עולם, ולנו בעומקה של הלכה, רק ביראת ה' כל היום, ומן המפורסמות הוא גודלם ורוב תוקפם, והיו ידידי נפש של יבדלח"ט מרן אאמו"ר באהבה והערכה גדולה מאד זל"ז, מ"מ הרי חובתינו להעמיד דבר אמת, ותורתינו אמת כתיב בה, וכל זה מלאכת שמים היא. ובפרט במקומות שדברי רה"פ החשובים נעלמו מאיזה אחד מחכמי הדור, ובזה אין שום גנאי לומר את האמת כצורתה, שכל מודה על האמת יודה בה. והאמת תורה דרכה. וחלילה לא באנו למעט בערך גדולתם וקדושתם של חכמי הזמן, רק להעמיד דבר אמת בהלכה, כדרכה של תורה. וסיפר לי מרן אאמו"ר שלא אחת כשהיה נפגש עם הגרב"צ זצ"ל היה שואלו לפשר איזה פסיקה ששמע שהורה, והיה תמה עליו מדברי הקדמונים, ומיד היה חוזר בו, והיה אומר למרן שליט"א אילו ידעתי מדבריהם לא הייתי פוסק כן. וכך אירע לא אחת ולא שתים. וגם את"ל שידע מדברי חשובי האחרונים הנ"ל ובכל זאת חלק עליהם, הנה לא שמענו שאפשר לחלוק על גדולי עולם, חשובי הפוסקים, בלא הכרח גמור מהש"ס והראשונים, ולהתעלם מהכרעותיהם של גאוני קדם שהתקבלו בכל עם ישראל. ובפרט אותם שהיו לפני ארבע מאות וחמש מאות שנה. ומרן אאמו"ר שליט"א אמר, שאין זו דרך לחלוק על דברי הקדמונים בלא הכרח גמור.

בדין לחלוק בהלכה על גדולי הדור

וכבר כתבנו בכמה מקומות דאף שפשוט וברור שמוותר לחלוק על חכמי הזמן בהלכה, כמבואר בדברי גדולי הדורות, הרי"ד, הרא"ש, תה"ד, הרדב"ז, ועוד רבים. עיין בזה באורך בעין יצחק ח"א. גם בשו"ת יחזה דעת (ה"ד סי' נה) אחר שכתב שדברי הרב בן איש חי שם תמוהים מאד, הביא שכמה מבין התלמידים השומעים את ההוראה הנ"ל, היו מעדת הבבלים, והלכו וסיפרו הדברים לפני זקני חכמי בבל, והמה ראו כן תמהו שצעיר לימים ירהיב עוז לחלוק על הבן איש חי, ויענו ויאמרו: יהיה איך שיהיה אסור לחלוק על רבינו הגרי"ה, כי מה נדע אנחנו והוא לא ידע. ע"כ. ובאמת שכל דבריהם אין להם שחר, שאין זו דרכה של תורה, וכמ"ש המהרא"י בפסקיו (שם), שיכול התלמיד לחלוק על רבו, שכן היא דרכה של תורה מימי התנאים. וכ"כ הרא"ש והרדב"ז ועוד, שהתורה אמת כתיב בה ואין מחניפים לשום אדם. וכ"כ בשו"ת מקום שמואל (סי' יא), ובשו"ת נודע ביהודה (קמא או"ח סי' לה). וכל זה פשוט מאוד לתלמיד עם מבין. והגרי"ח עצמו בכמה מקומות חלק על החיד"א ומהר"ח פלאג'י ושאר אחרונים. ע"כ.

מכל מקום, כשחולק בהלכה צריך תנאי קודם למעשה שיעמוד היטב בדברים, וגם יבדוק היטב במקורות, ולא שיזדרז להשיג, ובפרט שלא ישים לו למטרה לומר איפכא מסתברא מכל דבר שהורה החכם השני. וכ"ש בגדול הדור העמל בתורה וגמור חיפוש מחיפוש בכל דברי רבותינו, ומי יערוך את עצמו אליו. והרבה מתינות צריך לזה. ובש"ת משנה הלכות ח"י (סי' לה) כתב, שצריך ליישב דעת רבותינו, ולא לטרוף דעתם שהיא מחלה בדור הזה. ע"כ.

ובדברי הפתיחה לשו"ת יביע אומר (שנדפס במהדו"ב ח"א אות יב), הבי"ד הגר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (בפ"ק דאבות מ"ד) שכתב, דאע"פ שניתן לנו רשות ללחום מלחמתה של תורה, עם כל זה יזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק על רבו, וידמה בנפשו כי גדול הוא כרבו, או כמחבר הספר ההוא אשר השיג עליו, אך בענוה יתירה וכו'. ע"ש. וק"ו שלא יעיז לדבר גבוהה נגד גדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו, ואמרו רז"ל (יומא ט:): טובה צפרנן של ראשונים מכרסם של אחרונים. [וכל שאומר את האמת, שגדול פלוני אחה"מ לא ראה דברי הפוסקים וכדו', אין בזה שום זלזול, אלא דברים כהויתן, וקבל האמת ממי שאמרו].

וכבר הוזהרנו מפי ספרים ומפי סופרים לישא וליתן באמונה ובענוה, ולכלכל דברינו במשפט, ולא בלשון מדברת גדולות ח"ו. ולא יחשוב כי קושיותיו כראי מוצק, ולית נגר ובר נגר דליפרקיה. ולעולם יספר אדם בלשון נקיה. ואע"ג דאורייתא מרתחא ליה, אפ"ה איבעי לן למילף נפשינן בניהותא. (תענית ד). ומי יודע אם גם בדבריו לא ימצאו שם בדק, כי שגיאות מי יבין. **וז"ל** הרמב"ם (פ"ה מהלכות ת"ת): איזהו חולק על רבו, זה שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו ורבו קיים. ע"כ.

וכתב הרדב"ז (בתשובותיו כ"י סי' אלף תקל"ג) כתב, דהראשונים היו חולקים על רבם, וכן בכל דור ודור, ויכול לחלוק עליו בחייו בראיות ברורות דרך משא ומתן, וכן עשו כל הראשונים. אבל לא לקבוע ישיבה ולדרוש ברבים. וא"צ לומר שאם עמדו למנין שלא ימנה כנגד רבו עם החולקים עליו. בכלל זה שלא יחלוק עליו כדרך החולקים לנצח את רבו, אלא אומר ראיותיו, ואם ישרו בעיניו מוטב ואם לאו ישתוק. ובכלל זה הוא שלא יאמר לאחרים רבי מתיר ואני אוסר. אבל לכתוב לעצמו ראיותיו אף שהם כנגד רבו מותר. ולכתוב פסק [ולדהפיסן] או הוראה לאחרים נגד רבו אסור. וכן מותר לחלוק עליו אחר מותו, ולפסוק כפי סברתו ולעשות מעשה אף שהוא כנגד רבו. ועל הכל יהיו דבריו לשם שמים. והובא בברכי יוסף.

וע"ע להגאון יעב"ץ בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן ה) שאף שהתלמוד מלא מתלמיד שחולק על רבו, מ"מ לסתור דברי רבו המובהק על פניו. עדיין לא שמענו היתרו בבירור, וכל שכן לחלוק עליו ולעשות מעשה נגד דעת רבו, אע"פ שיש לו לתלמיד ראיות והוכחות לדבריו. יראה ודאי שזה בכלל חולק על רבו וגרע מניה, דהא ודאי דהחולק על רבו בראיה משמע. שאם אינו מביא ראיה וטעם דבריו, א"צ לומר שאסור לחלוק על רבו. פשיטא מאי איריא רבו, אפי' על רבו שאינו מובהק ואפי' על חברו ממש אסור לחלוק בלי טעם, שזו מחלוקת שלא לשם שמים היא. שממנה לא דיברו כאן שלא זכרו אלא דברים האסורים ברב המובהק. וגם במידי דתלי בסברא גרידא, אם הרב גדול ממנו בסברא אפי' אינו רבו כלל ליתסר, מאחר שאינו יודע ראיה לדבריו אלא סברא בעלמא. הא ודאי סברת הגדול עדיפא וידה על העליונה וכו'.

והאריך בזה, וסיים כמה דינים בזה. א. אין התלמיד רשאי לחלוק על רבו ולסתור דבריו דרך

קיפוח וניצוח אפי' בפלפול בעלמא. ב. אבל אם אינו מתכוין לקנטר ולבייש את רבו, רשות הוא להשיב עד מקום שידו מגעת כדי להעמיד הדבר על בוריו ולברר האמת. ג. ובדבר הנוגע לדין והוראה לא די שרשאי לגלות דעתו, וראיותיו לסתור דברי רבו. אלא חובה ג"כ שלא ישתוק בכה"ג מפני כבוד רבו, דכבוד תורה עדיף. ד. ובכל אופן שהוא הטעות בדין בין לקולא בין לחומרא, מצוה על התלמיד לומר דעתו וראיתו. ה. אמנם לא נצטוו התלמיד אלא שלא לשתוק. אבל לא הותר לו לחלוק על רבו בחזקת היד לילך אחר עצתו ודעת עצמו לסמוך על זה להורות הלכה למעשה נגד דעת רבו, שזה חמור ממורה הלכה בפני רבו, שהוא אינו סותר דעת רבו כלל, רק שאינו חושש להמתין עד שיפסוק הרב את הדין וקופץ להורות לפניו, וכאן איסור כפול אפקדותא דמורה הלכה בפני רבו וגם סותר דבריו וחולק עליו, שהרי כיון שהרב ידע ראיותיו של תלמיד, והוא אעפ"כ עומד בדעתו אם שהשיב עליהם, או לא חש להשיב, אליו מחויב לשמוע בין להקל בין להחמיר, לעשות כדבריו אפי' בשל תורה. ו. ואסור לו להרהר אחרי רבו ואפי' להחמיר על עצמו, חוששני לו מזקן ממרא (כדמוכח מההיא דאמר ליה שמואל לרב אכול ואי לאו כתיבנא עלך זקן ממרא כדאי' ביר' גבי שמן דגוים דוק ואל תבהל להשיב). ובזה אין חילוק בין רבו קיים או לא. ז. וכל זה דווקא בתלמיד מובהק שלא שימש כל צרכו וצריך עדיין לגמרא וסברא דרבו, אבל בתלמיד חבר כבר אמרו שיכול לחלוק ולסתור דברי רבו בגמרא וסברא. ויוכל להורות ולעשות מעשה כד' עצמו. והתלמוד מלא מזה. ח. ובמה דברים אמורים במקומו וברשותו, או ברשות ששניהם שוין בו, שם רשאי להורות כפי סברתו, אבל לא במקומו של רבו דהיינו בפניו ממש בחיי רבו. עכת"ד היעב"ץ.

וגם את"ל שיש חולקים בזה בכמה פרטי דינים, מ"מ עיקרי הדברים למדנו כמה התלמיד חייב בכבוד רבו, וה"ה גדול הדור שדינו לכל כרבו מובהק, כמבואר בתה"ד (סימן קלח), ובבית יוסף (או"ח סי' תעב) וכ"פ בש"ע שם (סעיף ה). ובש"ע (יו"ד סי' רמז ס"י). וע' בתוס' (ברכות לא:), ובשו"ת מהרי"ל (סימן א), ובשו"ת מהרל"ב"ח (סימן ל).

וענין עוד באגרת הרמב"ם (כתבי הרמב"ם. אגרת הרמב"ם לתלמידו ר"י ברבי יהודה אבן עקינן) שראה את הנולד ברוב חכמות: איני מסופק בעניין מן העניינים שכך חשבת שיהיה, ונתאמת אצלי שאותם הדברים כך אירעו בלא ספק. אבל מדותי עתה אינם כמדות הבן הנחמד השם יחייהו. וזה, כי אני היום שבח לאל יתעלה כבר הכניעוני השנים והמקרים. מצורף אל זה מה שיחייבהו העיון השכלי והחכמות האמתיות. ועוד כי אני מוחל על כבודי ומוותר על עלבוני הרבה. והבן השם יחייהו לא יוכל על זה ולא יסבול כל אותם היגונות לפי רתיחת מזג המיית הבחורות. ואני ידעתי ונתאמת אצלי בעת שחברתי, כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים קנאים, ויגנו יופיו ויפחיתו מעלתו, ויראו בו גנותם או קוצר עיונם בו. ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו, ויחשבהו מעט התועלת, ולמתחיל המבוהל והמשובש הדעת, יקשה עליו ממנו מקומות אשר לא ידע להם עיקר, או תקצר דעתו ויד שכלו מלדקדק מה שדקדקתי. ולמי שהוא בעל דעת לפי סברתו ומחשבתו יתפוש עליו בו כמה שנכלל בו מעיקרי האמונה ואלו הם הרוב. ויפול בלא ספק לשרידים אשר ה' קורא על האמת ועל הצדק, ובהשתכלות ובטוב העיון יכירו וידעו ערך מה עשיתי וטרחתי, ושאתה האחד מהם ואפילו לא יהיה לי בזמני זה זולתך, די לי. כ"ש שכבר הגיעוני כתבי חכמי צרפת וזולתם בשמותם

למקומותם מאותם שנתפשט אצלם, ותמהו על מה שנעשה ומבקשים ממני ושואלים השלמותו. וכבר נתפשט בקצה היישוב. וכל מי ששמע בו מאותם אשר לא ראו אותו מתאווים לו. וכל זה אמנם בזמני זה. אבל אני יודע בודאי כי בזמנים הבאים כשתפול הקנאה ובקשת השררה, יתאו כל בני ישראל לו לבדו ויונה זולתו בלא ספק.

ואני מאמת שכל מה שנתפרסם שמי לשם יותר, יכריחו צורך הזמן לו ולהולכים אחריו ולכל מי שרוצה שתהיה לו גדולה ושררה אצל ההמון, שיסתירו חבורי זה ויראו עצמם שהם יותר חכמים ושלמים ממה שיצטרכו לעיין בו, אלא יסתירוהו בכל יכולתם, ויראו עצמם שאלו רצה אחד מהם להשתדל ולחבר יותר חבור טוב וגדול ממנו, היה עושה ומחבר במהירות. וכל זה כולו בני, חי השם יתברך, לא יזיקני ולא יכעיסני. ואפילו ראיתי בעיני ושמעתי באזני או עשה לפני לא הייתי חושש, אלא אדרבה הייתי נכנע אליו ומשיבו דברים טובים נאים ורכים או אשתוק או אשיב לפי הענין דברים נאים ודברי ענוה כפי הצורך והשעה. כי מה שהסכיל מן האמתיות יותר גדול מזה הרבה מאד, ואני לא אנצח לעצמי כי כבוד נפשי ומועלת מדותי אצלי יותר כבוד משאנצח הכסילים בלשוני ובדבורי. והאי צורבא מרבנן קודשא בריך הוא תבע יקריה. אבל הבן ה' יחייהו הדין עמו שיתקנא בזה, שאני אביו ורבו ואינו יכול לסבול העלבון. אבל חרה לי ששמת בלבך להתעצב על זה. ואתה כשתלמוד בע"ה ותדרוש ותחקור ותבין מה שיתחייב להבין ותטיב העיון ותסתכל בלמודך וגם תועיל לזולתך, יהיה יותר טוב לך ממה שתעמוד להתגבר ולהתנצח כנגד אלו. ורוב אנשי הדת מאלו בעלי השררה, כשיבוא לפניהם דבר שהוא תלוי בשררתם ובחשיבותם, יפסיד ויאבד כל הענוה וההכנעה. ובכלל אני מבקש ממך אם אתה תלמידי שתלך בדרכי ובמדותי, והוא הטוב לך שיקללך ולא תקללם, ותהיה מן העלובים ולא מן העולבים. עכ"ד.

וכאן המקום להשיב לשואלי דבר, אודות מה שמביאים דבר הלכה בשם מרן אאמו"ר שליט"א, ופעמים שהם דברים הסותרים למה שנתבאר בילקו"י, וכותבים זאת בשם מרן שליט"א, בעוד שגם בילקו"י הדברים נכתבו בשם מרן שליט"א. וזאת למודעי, כי שונה הדבר בין ההלכות שהובאו בילקו"י בשם מרן שלי' לשאר הספרים, וזאת באשר בזמנו כאשר כתבנו את ילקו"י מרן אאמו"ר נטה אלי חסד וישב עמנו בכל ערב בקביעות, ועבר עמנו סעיף אחר סעיף עם המקורות, [כאשר כתב בהסכמתו בכתב ידו] וכתבנו הכל לפי מה שאמר לנו בזמנו. והוא בבחינת סוגיא בדוכתא עדיפא. שהיה ראשו ורובו נתון בעיון על ההלכות שעבר עליהם יחד עמנו. ופעמים אף ביקש לעיין עוד במה שכתבנו, ולמחרת השיב תשובתו. ואמנם לאחר עשרות שנים, מרן חזר וכתב בכמה ענינים שנתבארו בילקו"י, ובאיזה מקומן קיים בעצמו הדר הוא לכל חסידיו, כפי שהוא עצמו ציין בכמה מקומות. ואשר על כן בכל דוכתא שיש סתירה בין המבואר בילקו"י למה שמובא בשמו במקומות אחרים, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, יש לילך אחר המבואר בילקו"י, זולת במקומות שמרן עצמו כתב בספריו האחרונים ההלכה באופן אחר, וקיים בעצמו הדר הוא לכל חסידיו, וכדרכה של תורה.

ואסיים בתפלה לבורא עולם שיזכני לכוין לאמתה של תורה, ולא ניכשל בדבר הלכה, ונזכה לסייעתא דשמיא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא להרבות תורה והלכה בישראל.

יצחק יוסף

מבוא - רקע היסטורי - אבות החשמונאים

שמעון הצדיק היה משיירי כנה"ג, (אבות א, ב). הוא שימש בכהונה גדולה ארבעים שנה, וכל ימיו היה הלשון של זהורית מלבין ביהכ"פ, הנר המערבי לא היה נכבה, והאש של המערכה דלקה תמיד, (ורק בבין הערביים הוסיפו שני גזירי עצים), ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. (יומא לט ע"א). על שמעון הצדיק מסופר המעשה במסכת יומא (טו). שכשבא אלכסנדר מוקדון להחרב את המקדש בעצת השומרונים, יצא שמעון הצדיק ונטל עמו יקירי ירושלים ואבוקות של אור בידם, ובעלות השחר נפגש עם אלכסנדר מוקדון, וכשראוהו אלכסנדר, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו, ואמרו לו מלך גדול כמוך משתחוה ליהודי זה, אמר להם, כאשר אני נלחם אני רואה דמות דיוקנו של זה שבזכותו אני מנצח. ואז ביטל אלכסנדר את מחשבתו להחרב את ביהמ"ק, ונהפוך הוא, שנתן אלכסנדר ליהודים רשות להעניש את השומרונים, והם החריבו את מקדשם שהיה בהר גריזים. אחר פטירת שמעון הצדיק שימש בכהונה גדולה אחיו, **אלעזר הישיש**. הוא אשר שלח שבעים זקנים לתלמי המלך לתרגם את התורה ליוונית, וכשתרגמו את התורה ליוונית בא החושך לעולם ג' ימים (מגילת תענית), והיה יום זה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל (מסכת סופרים). והיה מעשה זה בימי יוסי בן יעזר. ובעקבות מעשה זה העבירו את אלעזר הישיש מתפקידו, ומינו את בנו **מנשה** לכהן גדול תחתיו. לאחר פטירת מנשה נתמנה לכהן גדול **יוחנן** ששימש בכהונה גדולה ארבעים שנה. ראה להלן סי' תרפב.

מתתיהו ובניו החשמונאים

מתתיהו הוא הראשון אשר הרים את נס המרד ביוונים. והיה בנו של יוחנן, ונכדו של שמעון הצדיק. וכפי שאנו מזכירים בנוסח על הניסים בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול. והנה יש ספק אם "כהן גדול" מכון ליוחנן או לבנו מתתיהו. וראה במגילה (יא). שמתתיהו נתכנה שם בשם כהן גדול, ויש בזה גירסאות שם. וברמב"ם בהקדמתו לפיה"מ כתב שהתואר כהן גדול מוסב על יוחנן. בספר יוחסין הסביר התואר שנקרא מתתיהו "חשמונאי", שיש שפירשוהו שהוא שם תואר ומשמעותו הוא "גדול ונגיד", וכענין, יאתיו חשמנים (תהלים סח, לב). ויש שפירשו הכוונה שהוא שם כינוי לכל המשפחה על שם עיר מולדתם, חשמון (שהוזכר ביהושע טו, כז). ושמעון הצדיק, זקנו של מתתיהו, נראה שנולד ב"חשמון", ומאז כינוהו על זאת "חשמונאי", ונקראת כן כל משפחתו "בית חשמונאי". בני מתתיהו היו חמשה: א. יהודה. ב. שמעון. ג. יוחנן. ד. יונתן. ה. אלעזר. בני מתתיהו וצאצאיהם נקראים "חשמונאים", והיו כותבים על דגלם מכב"י. משמעות ראשי תיבות אלו, יש אומרים מי כמוך באלים ה', (צדור המור פ' ואתחנן, של"ה). וי"א שהיא ר"ת, מתתיהו כהן בן יוחנן (חתם סופר פ' מקץ ובהגהותיו לש"ע אהע"ז סי' קטט). וי"א שהוא ראשית תיבות ברוך כבוד ה' ממקומו. (של"ה).

מלכות בית חשמונאי

מאה ושלוש שנים ארכה תקופת מלכות בית חשמונאי (ע"ז ט), ומלכו מהם 11 מלכים. והם: א. מתתיהו בן יוחנן בן שמעון הצדיק. ב. יהודה בן מתתיהו. ג. יונתן בן מתתיהו. ד. שמעון בן מתתיהו. ה. יוחנן בן שמעון. ו. אריסטובולוס בן יוחנן. ז. אלכסנדר בן יוחנן. ח. אלכסנדרית, אשת אלכסנדר אחות שמעון בן שטח. ט. אריסטובולוס בן אלכסנדר. י. הורקנוס השישי בן אלכסנדר. יא. אנטיגנוס בן אריסטובולוס. אחר מלכות בית חשמונאי תפס את המלוכה הורדוס. הורדוס שהיה שר צבא רומי, עלה על ירושלים והיתה מלחמה גדולה, ויד הורדוס גברה, והוא לכד את העיר והרג את המלך אנטיגנוס, ואז נכרתה מלכות בית חשמונאי אחר שנתקיימה מאה ושלוש נשים. בתחילת מלכותו עינה הורדוס את היהודים במשך שנתיים, עד אשר נשבעו לו וקיבלוהו עליהם למלך. בשנת ט"ו למלכותו חידש הורדוס את בנין ביהמ"ק ביופיו, וכמ"ש חז"ל (סוכה נא:), מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו. [וראה בספר יוחסין, ולהלן סימן תרפב].

בשנת כ"ו למלכותו הרג הורדוס את הורקנוס שהיה כהן גדול אשר גידלו בביתו, והיה איש צדיק, והוא היה אחרון החשמונאים, ובזה נכרתו כל החשמונאים. (ומאותה תקופה היו קונים את הכהונה גדולה

בממון, ובכל שנה כיהן כהן גדול אחר).

וכתב הרמב"ן (ויחי מט, י), על הפסוק, לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. ונכרתו כלם בעון הזה, בעבור זה שמלכו בעוד שלא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

לסיכום: הנה בית שני עמד 420 שנה. ביהמ"ק נבנה ע"י כורש מלך פרס, שמלכותו נמשכה 34 שנה. לאחר מכן בטלה מלכות פרס, ועלתה מלכות יוון, ומלכותם נמשכה 180 שנה. הרי 214. לאחר מכן בני חשמונאי נטלו מלכות מיוונים, ומלכו 103 שנה. הורדוס הרומי נטל מלכות מבית חשמונאי והוא ובניו מלכו 103 שנה, (ואחרון מלכי בית הורדוס היה אגריפס שהרגו אספסינוס ג' שנים ומחצה קודם חורבן הבית). הרי סה"כ 420 שנה, כל ימי בית שני.

מעשה נס חנוכה - מגילת אנטיוכוס

אחד מהמקורות מהם אנו לומדים על כל מעשה נס חנוכה, היא מגילת אנטיוכוס. מגילה זו אינה נמצאת בין ספרי התנ"ך, וכפי שאומרת הגמרא במסכת מגילה (כט ע"א), אמר רב אסי: למה נמשלה אסתר לשחר, לומר לך: מה שחר סוף כל הלילה - אף אסתר סוף כל הנסים. - והא איכא חנוכה! - ניתנה לכתוב קא אמרינן. כלומר נס פורים שנתרחש בימי אסתר הוא הנס האחרון שנכלל בין ספרי התנ"ך, ואילו נס חנוכה שהיה אחריו לא נכלל בין ספרי התנ"ך.

נחלקו רבונתנו הגאונים מתי נכתבה מגילה זו, ומי כתבה. לדעת ר' סעדיה גאון נכתבה מגילה זו ע"י החשמונאים הראשונים בני מתתיהו. לדעת הבה"ג, זקני בית שמאי וזקני בית הלל כתבו מגילת בית חשמונאי כמאה שנה קודם החורבן.

ישנם קהילות שנהגו לקרות מגילה זו בצבור בחנוכה, וכמ"ש בתוס' רי"ד (סוכה מד ע"ב) אולם כתב שמקום שנהגו כן אין לברך עליה מפני שאין בקריאתה שורש חובה כלל. המגילה במקורה נכתבה בארמית, ובתקופות מאוחרות יותר תורגמה לעברית. ונביא בזה את תוכן דברי המגילה:

חלק לימוד המוסר

כתב הב"ח (סי' תרע), ואיכא למידק למה לא קבעום למשתה ושמחה כמו בפורים. ונראה דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהגו מסעודתו של אותו רשע, ועל כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהגו מאכילה ושתייה של איסור, ומשמחה ומשתה של איסור, וכשעשו תשובה עינו גופם, וכמו שאמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים וכו', ולפיכך קבעום למשתה ויו"ט לזכור עיקר הנס. אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שנתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה, כדנניא שגזר עליהם אותו רשע לבטל התמיד, וכן ביטל מהם הדלקת המנורה בביהמ"ק, וכמו שאמרו ז"ל, שאמר להן אותו רשע מצוה אחת יש בידן אם אתם מבטלין אותה מידם מיד הם אבודין, ואיזה זו, זו הדלקת מנורה, שכתוב בה להעלות נר תמיד, כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדים. עמדו וטמאו כל השמנים, וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על התשובה, הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה בבית ה', על כן נעשה הנס ג"כ בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להודות ולהלל שהיא העבודה שבלב, עכ"ל.

ומדברי הב"ח למדנו כמה יסודות מוסריים שיש לנו ללמוד ממעשה החשמונאים, ומכלל ימי החנוכה.

חושך זו יוון

ומדברי הב"ח למדנו שעיקר גזירת היוונים היתה לבטל העבודה ולבטל המנורה בבית המקדש. ויש לבאר שחשכה זו עיקרה היא חשכת אור המנורה, שממנה בא שפע עצום לכלל ישראל. (וראה לקמן

הדלקת המנורה אור התורה). ונביא בזה את דברי המדרש בשלימותן (אוצר המדרשים אייזנשטיין, חנוכה עמוד 193):

באו יון הרשעה וגזרו וחשכו עיניהם של ישראל ואמרו שכל מי שמזכיר שמו של הקב"ה ידקך בחרב, והרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ

עצות רעות על ישראל ואמר שכל זמן שיקריבו קרבן של שחר ושל בין הערבים אינם נופלים בידכם, עמדו ובטלוהו, וחזר עוד אותו בליעל ואמר אלהיהם שונא זימה, אם תוכלו להכשילים בזנות תמשלו עליהם, עמדו וגזרו שכל מי שיכתוב כתובה לאשתו יקרעו אצבעותיו. חזר ואמר מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר להעלות נר תמיד וכתוב עליו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, תן חלק לשבעה שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בביהמ"ק וגם לשמונה ימי החג אין בריה יכולה להם, עמדו וטמאו כל השמנים שבביהמ"ק ולא נשתייר כ"א פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח. ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג, הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית.

ואמרו במדרש (ב"ר פ"ב ס"ד) בזה"ל: והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום. תהו זו מלכות בבל. ובהו זו מלכות מדי. וחושך זו מלכות יוון שהחשיכו עיניהם של ישראל בגזרותיהם, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל". וכוונת "קרן השור", משום שהיה עומד תמיד לנגד עיני היהודי בזמן החרישה, וידעו היוונים גדול ההשפעה שיכול דבר זה להשפיע על נפש היהודים, שאף שאינם מאמינים בזה, מ"מ כשיראו הדבר נגד עיניהם בתמידיות ישפיע עליהם.

ויש להסביר את ההבדל שבין חכמת יוון לחכמת ישראל. חכמת יוון היא חכמת השכל האנושי, שעסקה הרבה במדעי הטבע, והחכימו בה כדי להשתלט על הטבע, כי ככל שידיעת חוקי הטבע גדולה יותר אפשרויות השימוש והשליטה בטבע רבות יותר. אכן מותר לאדם לנצל את הטבע ולהשתמש בו לצרכיו, אך הדבר פסול ואסור כאשר הוא מגיע להרגשה שיכול לסמוך על שכלו, ומסתדר בכל דבר לבד, ואיננו זקוק לחסדי הבורא, ומתנתק ממנו ושכח אותו. השקפה זו מנוגדת בתכלית להשקפת העולם של ישראל, על פיה מטרת כל הבריאה והטבע הוא להשתעבד ולשרת את רצון ה', ולקדש את הכל לעבודת ה'. זה היה התוכן של המאבק בין היוונים לעם ישראל. ולא מחמת עצם מציאותם של היוונים והשקפת עולמם הגדרום חז"ל כ"חושך", אלא גם בגלל שגזרו גזירות לכופן את ישראל לבטלם מהחכמה האלוקית, ומעבודתם הרוחנית, ולהטותם לחכמת יוון. ענין החשיכו עיניהם של ישראל כוונתו שמטרת היוונים בגזרותיהם היתה להחשיך ולכסות את המראה והתדמית של עם ישראל כעם סגולה קדוש לה'. ולכן אמרו שגזרו היוונים על חודש שבת ומילה. [נמפורש במגילת אנטיוכוס. ויש שרמזו זאת בחיבת באותיות חש"מ שבמילה 'חשמונאי', שהוא ר"ת ח'דש ש'בת מ'ילה]. שלושת אלו הינם שלושה קדושות שהיו לישראל: החודש הוא קדושת הזמן, המילה היא קדושת הגוף, והשבת היא קדושת הנשמה.

היוונים לחמו גם נגד לימוד התורה. וכפי שאנו אומרים בתפילה: "ולהשכיחם תורתך", שזו קדושת כלל ישראל. מלחמתם בתורה היתה נעוצה בעובדה שהתורה היתה התגלות נבואית אלוקית משמים, מעל לטבע ולשכל האנושי, דבר שהיווה אנטיטיזה לתפיסה היוונית שאחזו את השכל האנושי לשלטון הבלעדי. [וזה"ל הרמב"ם (ריש הל' חנוכה) שזכר שלא הניחו לישראל לעסוק בתורה. והמעשה רוקח שם העיר שבמדרש איתא רק שהיוונים בטלו מישראל חודש, שבת ומילה. ובאמת שמנוסח התפלה חזינו כמ"ש הרמב"ם. רק שבמדרשים לא מצינו כן. וע' בספר משכנות אפרים (בורדיאנסקי עמ' ריא), ובהקדמת שו"ת שרגא בטהרה (עמ' מא) מ"ש בזה. והנה בנוסח התפילה לא אמרו להשכיחם התורה, אלא להשכיחם תורתך. והיינו כמ"ש בספר אור גדליהו (ל' ע"ג) שהיוונים לא רצו לבטל התורה לגמרי, כי ידעו והכירו החכמה הגדולה שיש בתורה, והעתיקו את התורה ליוונית, כי היה אצלם התורה כחכמה גדולה. אלא רצו שיהא התורה רק בתורת חכמה ולא כערך קדוש נעלה. וכמ"ש חכמה בגוים תאמין, כי לחכמה יש גם לגוים שייכות, אך תורה בגוים אל תאמין, ואל קדושת התורה התנגדו היוונים ביותר. נמצא דמגמת היונים שישאל לא יהיו שייכים לקדושת התורה ולעשות רצון השי"ת. עכ"ר. ולפ"ז מובן גם מה שאמר להשכיחם תורתך, ולא קאמר להשכיחם התורה, דלא רצו שישכחו חכמת התורה, אלא כוונתם היתה כנגד קדושת התורה, שעל ידה מתקשר הישראלי לקב"ה].

ובספר אור גדליהו (שם) כתב שהיוונים הצליחו מקצת ברשעתם זו להשפיע שכחת התורה בכלל ישראל, דבמשנה סוטה (מז). שנינו, משמת ר' יוסי בן יועזר בטלו האשכולות. ובגמ' שם, מאי אשכולות, אמר

רב יהודה אמר שמואל, איש שהכל בו. ופרש"י, תורה באמיתה ואין דופי ושכחה ומחלוקת. ויוסי בן יועזר היה בזמן היוונים, ונהרג על ידם, ואז בימיהם התחילה שכחת התורה, ותורה שיש בה דופי ומחלוקת. [וראה מה שכתב בזה בספר מתנת חיים עמ' צט].

וביארנו בזה ענין גזירת "להשכיחם תורתך" דהיוונים ידעו שלא יוכלו להשכיח תורת ה' מישראל ע"י גזירות כמו סגירת בתי מדרשות וכיו"ב, שידעו שלא יועילו בזה כיון שילכו ישראל וילמדו בהחבא, אלא היוונים פעלו להחדיר את תורת יון ותורות הגוף בקרב ישראל, ועי"ז ודאי שתשתכח מהם התורה, וממילא יוכלו נקל להעבירם מחוקי רצונן. וכמו דמצינו אצל ר' אלעזר בן ערך שהלך למרחצאות מקום עינוג הגוף, וכשחזר טעה ואמר "החרש היה לבס".

וכפי שכבר אמרנו היוונים טימאו את ביהמ"ק בביטול העבודה וביטול המנוחה. המקדש היה מקום בעולם הזה שהקב"ה השרה בו את שכינתו. היוונים רצו לבטל את קדושת המקום. קדושה זו ההיתה כאמור מקור השפעה לכלל ישראל.

ונמצא שהיוונים באו לבטל כל חלקי הקדושה, קדושת הזמן, הגוף, הנפש, המקום. וקדושת כלל ישראל.

חג החנוכה - מסירות נפש בעבודת ה'

אולם נקודה עמוקה יותר טמונה בדברי הב"ח, והיא: גזירות אינן באות בלי סיבה, הגזירה באה במידה כנגד מידה, אם לא היתה איזושהי התרשלות בעבודה אז לא היו גזירות היוונים. והגזירות היו באותו ענין שבו היתה ההתרשלות. ההתרשלות היתה בעבודת ביהמ"ק, וכאשר הכהנים מסרו נפשם על העבודה, מיד ראו שוב ניסים, הן במלחמתם, והן בהחזרת העבודה בנס פך השמן.

מהלך זה הוא בנין אב להרבה תקופות בתולדות עם ישראל. גזירות רבות נגזרו על ישראל במשך כל שנות גלותם, ולכל גזירה קודמת איזושהי התרשלות באיזה ענין בעבודת ה', וכל הצלה באה אחרי התשובה במסירת נפש. הגזירה באה בעקבות העובדה שהשי"ת מסתיר את פניו מאתנו, בעקבות הרפיון של ישראל בתורה ומצוות, ואז כתוצאה מהסרת ההשגחה ממילא אנו נמסרים בידי הגוים. וכאשר ישראל חוזרים בתשובה ומוסרים נפשם על דבר כבוד שמו, אז חוזר הוא שוב לאותו מצבו האמיתי של דביקות בהשי"ת, ואז זוכה הוא לניסים.

את הרעיון הזה שמסירות נפש מביאה לידי ניסים מצינו בדברי הגמרא במסכת ברכות (כ.): א"ל רב פפא לאב"י: מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ואנן לא מתרחיש לן ניסא? אי משום תנוי - בשני דרב יהודה כולי תנוי בניזקין הוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי! וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה, ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים, אמר: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא! ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד מסאניה - אתי מטרא, ואנן קא מצערינן נפשין ומצות קא צוחינן - ולית דמשגח בן! א"ל: קמאי הוה קא מסרי נפשיהוה אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם. כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא, סבר דבת ישראל היא, קם קרעיה מינה; אגלאי מילתא דכותית היא, שיימוה בארבע מאה זוזי. אמר לה: מה שמך? אמרה ליה: מתון. אמר לה: מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא. ע"כ.

ובספר דעת חכמה ומוסר ביאר גמרא זו שאב"י לא דיבר כאן על מסירות נפש בשעת השמד או בשלוש עבירות שיהרג ואל יעבור, כי בזה בודאי היו מוסרים נפשם על קדושת ה', אלא המסי"נ שכאן שמצינו ברב אדא בר אהבה הוא שעמדו בפרץ שלא יפרצו את חומות הצניעות, מסירות נפש שייכת בכל מצוה ומצוה אלא שיש בזה גדרים ומדרגות, שיש מצוות שיהרג ואל יעבור, ויש מצוות שצריך מסירות נפש אך מבלי למסור את הנפש ממש, וענין המסירות נפש הוא למצות את כל הכוחות הטמונים בנפשו של האדם עד קצה הגבול שבכוחות הנפש שלו. וזה סוד הניסים שכאשר האדם מנצל את כל הכוחות שיש לו בטבע עד הקצה האחרון, בזה הוא מגיע למדרגת למעלה מן הטבע, וזוכה הוא לניסים. וזה הידוע בענין חנוכה שהוא שמונה ימים, שהטבע הוא שבעה ימים, שהוא גדר למעלה מן הטבע.

מסירות נפש

בקובץ מאמרים ואגרות (להגאון ר' אלחנן וסרמן עמ' 263) שואל מדוע בגזירת אנטיוכוס לא הסתפקו בתפילה

ובתענית אלא חרפו נפשם למות במלחמה ממש, ואילו בגזירת המן לא עלה על דעתם להלחם בכח הזרוע נגד המן אלא הסתפקו בתפילות ובצומות ?

ועונה על כך שטעם החילוק הוא מפני שבפורים הגזירה היתה על הגוף, וכאשר יש גזירה על הגוף זוהי הנהגה הנקראת "מעשה ה'" שתכליתה להחזירנו למוטב, ובאופן זה אין מקום למלחמה והיא לא תצלח, אלא הדרך היא לשוב אל ה' בתפילה ובצומות. אבל אם הגזירה היא על הנפשות להעביר את ישראל על דתם ולא להחזירם למוטב, אין הנהגה זו נקראת "מעשה ה'" כי אם "מעשה שטן". זהו מאבק של הסיטרא אחרא, ושל כוחות הרשע בעולם. ומטרתו היא לגרום לישראל להתקרב אל הגויים ללמוד ממעשיהם. כדי להחליש כח זה דרוש שישראל ימסרו עצמן להריגה במלחמה ממש, עכ"ד.

הדלקת המנורה - אור התורה

הב"ח הביא בלשונו את דברי המדרש, שאמר להן אותו רשע מצוה אחת יש בידן וזו הדלקת המנורה שאם אתם מבטלין אותה מידם מיד הם אבודין.

ויש לנו להתבונן מה ענין יש בהדלקת הנר שבביהמ"ק, שיש בו בכדי להעמיד את קיומו של עם ישראל.

ולחשבו את הדברים נקדים את דברי הרמב"ן (ריש פ' בהעלותך) שהביא את דברי המגילת סתרים לרבינו נסים גאון שכשהקריבו י"ב שבטים ולא הקריב שבט לוי חלשה דעתו של אהרון הכהן, והקב"ה פייסו ואמר לו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות, ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בני חשמונאי. ובזה ביאר הרמב"ן את דברי התנחומא שאמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתיירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שביהמ"ק קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. דלכאורה קשה שהנרות ג"כ קיימים רק בזמן שביהמ"ק קיים, אלא הכוונה לנרות חנוכה שהם קיימים גם בזמן החורבן, עכ"ל.

ולכאורה עדיין צריך ביאור שהרי נרות חנוכה הם רק זכר למעשה החשמונאים שהדליקו נרות בביהמ"ק, אבל עדיין אין זה מעשה הדלקת המנורה בבית המקדש, והיאך פייס הקב"ה לאהרון בזה שיש נרות חנוכה גם לאחר החורבן, בעוד שמעשה הדלקת המנורה אינה לעולם קיימת.

אלא הביאור על פי מה שכתב בספר באר יוסף, דהנה המנורה עם שבעה נרותיה מבואר בכמה מאמרי חז"ל שהם מרמזים על אור התורה והחכמה וכמו שאמרו בבב"ב (כה:), הרוצה שיחכים ידרים וסימנך מנורה בדרום. וכן אמרו בברכות (נז:), הוראה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה. והיינו שהדלקת המנורה היתה השפעה לאור התורה והחכמה. וכשהכחן היה מטיב ומדליק בכל יום את המנורה בקדושה ובטהרה בשמן זית זך הנעשה ע"י טהרת הקודש, היה בזה מקור ושפע אורה להאיר את עיניהם של ישראל העוסקים בתורה, ונזדכך שכלם להבין ולהשכיל בדברי התורה"ק, לפרשה ולבארה לאמיתה.

והנה אע"פ שזה היה רק בזמן שביהמ"ק היה קיים, וכשחרב ביהמ"ק איבדנו את הסגולה הזו ונחשכו עינינו בעוונותינו, אולם כל מה שאבותינו וחכמי ישראל בזמן ההוא השיגו אז בזמן קיומו, והנחילו לבניהם אחריהם ולתלמידיהם, כל זה נשאר לנו למורשה עד היום. וכמה הלכות ופירושים וביאורים בתורה שבע"פ יש לנו כיום, והם מהתנאים חכמי המשנה שהיו בזמן שביהמ"ק היה קיים, וכל זה הוא ממה שהשכילו ע"י השפעת אור המנורה הטהורה שהאיר בביהמ"ק. ונמצא שאורם של נרות המנורה שבביהמ"ק מאירות לנו עד ימינו אלה, ואנו הולכים ונהנים מאורה תמיד, ובזה היה הפיוס לאהרן, שהנרות לעולם יאירו, והיינו דפועלתם והשפעתם של הנרות לעולם הם קיימים, כי אותו אור שהאיר את עיני אבותינו בתורה ע"י הדלקת המנורה בביהמ"ק, עדיין אור זה מתקיים אצלנו ואנו נהנים מאורו. נויש שהסבירו עפ"י מה שהעולם משבחם חידוש נאה בשם "כפתור ופרח", שהכוונה שאם באנו למידה זו של חידוש נכון בתורה"ק, ודאי שבא מכח השפעת המנורה שבביהמ"ק שהיתה עשויה כפתור ופרח.

ובספר מתנת חיים להרב מתתיהו חיים סלומון משגיח דיישיבת ליקווד, הוסיף בזה, שמעתה נבין מדוע פייס הקב"ה את אהרן הכהן במעשה החשמונאים שהדליקו את הנרות בביהמ"ק, ולא היה די

במה שיפייסו בתורה שנלמדה כתוצאה מהשפעת המנורה. שהרי אותה תקופה ממש הנמשכת מזמן חנוכה הבית ע"י חשמונאי ובניו עד חורבן הבית היא תקופת התנאים בדברי הימים של עם ישראל וכל תורתם שאבו משם, נראה עוד בספר שפתי חיים (ח"ב עמ' קי ועמ' קטז) שהביא מפרקי היכלות (פר' כז"ח), שלא רצו החכמים לבנות את ביהמ"ק השני עד שהובטח להם מהשמים שיזכו לתורה שבע"פ בבהירות ובשלימות, ושיזכו לריבוי תלמידים, ולגילוי רזי תורה, יותר מאשר בעבר. ואכן במשך שנות בית שני פעלו אנשי כנה"ג והתנאים שבאו לאחריהם בחיזוק ובביצור התורה שבע"פ, וכמו שאמרו חז"ל, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה, - אנשי כנה"ג, שהם ראו בדברים אלו עיקר, ובוזה הם עסקו והצטיינו. כל התפילות והברכות שבידינו מקורם מתקנת אנשי כנה"ג. ונמצא שכל עיצוב אשיותו של עם ישראל נוצר בתקופת בית שני.

וראה גם בדברי מרן אאמו"ר בהקדמתו לספר חזון עובדיה חנוכה (עמ' י) שכתב שכאשר אנו מתבוננים בנס חנוכה נווכח שכל התורה שבעל פה שיש בידנו כיום היא בזכות החנוכה. צא ולמד כי אין בכל המשנה והתלמוד אלא דברי התנאים מדורו של הלל והלאה, ובהם אנו עוסקים ולמידים דבר מתוך דבר, ואילו מדורות הקודמים לדורו של הלל לא נזכר בש"ס דבר. והלל נהג נשיאותו מאה שנה קודם חורבן בית שני, ונס חנוכה היה יותר ממאתיים שנה קודם החורבן. ואם לא היה נס חנוכה מתרחש לא היה בידנו שום דבר מהתורה שבע"פ. ונמצא שנס חנוכה הוא נס גדול לקיום התורה. והוא כמ"ש הפסוק, כי נר מצוה ותורה אור, נר מצוה - של חנוכה, ותורה אור - היא התורה שבעל פה. ואם כן נמצא שהכל מתייחס לאהרן הכהן, כי ע"י שבניו מסרו את נפשם על העבודה, וחנכו את המזבח והכשירו את המקדש להדלקת המנורה, נעשה המקום למקור של שפע רוחני עצום, שהשפיע על כל חכמי המשנה ותלמידיהם שהאירו באור עולם את התורה שבעל פה, שמפיה אנו חיים עם היום הזה.

חג החנוכה - להודות ולהלל

יסוד נוסף שלמדנו מדברי הב"ח, הוא, שכל ענינו של חג החנוכה הוא חג של הלל והודאה. ואמנם את ענין ההודאה לה' על חסדיו לאבותינו מצינו גם בשאר מצוות, וכמו במצות זכירת מעשה המן (ראה דברים ח, יג) שנצטוונו לזכור את החסדים שעשה השי"ת עמנו בצאתנו ממצרים. (וראה בשערי תשובה לה' יונה שער שלישי אות יז). אולם מצוה זו של חג החנוכה יש בה דגש מיוחד שלא יהיה בה רק מעשה הודאה גרידא, אלא דאיכות ההודאה כאן צריכה להיעשות בפרסום, והוא ענין הפרסומי ניסא, שמחוייבים אנו לפרסם בכל מקום את ענין נס החנוכה.

וכדי להסביר את ענין הפרסומי ניסא נקדים להביא את דברי הרמב"ן (שמות יג, טז) שייסד לנו את יסוד חיוב האדם בהודאה לה', וז"ל: כוונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליין חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה, ויאמרו לפניו - בריותיך אנחנו. עכ"ל. ולמדנו מדברי הרמב"ן שיש ענין בפרסום ההודאה, ובכך שתעשה הודאה ברבים, ושזה ענין קיבוץ הקהל בבתי כנסיות, ותפילת הרבים ורוממות הקול בתפילה, שע"י כל אלו נעשית ההודאה חשובה יותר. ועל פי זה י"ל שזהו כל ענין פרסום הנס שאנו נוהגים בחג זה, שאנו מחפשים להאדיר את שמו יתברך בכל העולם ככל האפשר, שכפי ריבוי הידיעה בניסי ה' לנו, כך ההודאה להשי"ת נעשית מפוארת וחשובה יותר, שאינו דומה הודאה הנעשית בסתר ליחיד, להודאה הנעשית ברבים. ויתרה מזו יתכן שהודאה והלל הנעשים שלא בפרסום, חסר בהם את עצם "ההודאה", אחר שלא נעשה בידעת הרבים, ואין ההודאה שלימה.

ויש להוסיף מה שכתב בספר שפתי חיים (ח"ב עמ' יז) שמכיון שכל מטרת הניסים היא להודות ולהלל, ולייחס כל הנצחונות להשי"ת לבדו, ולא לתלות את הנצחון אף לא באופן חלקי במתתיהו ובניו, לכן אף שהחשמונאים לחמו במסירות נפש עצומה, לא הזכירו זאת כלל בנוסח "על הניסים", אלא אדרבא הדגישו "ואתה ברחמך הרבים עמדת להם, רבת, דנת, נקמת, מסרת. התמונה המתקבלת הינה שהחשמונאים היו סבילים ולא פעילים בעת התרחשות הנס ולא תרמו לכך מאומה. רק לבסוף אנו מציינים את פעולתם של החשמונאים "ופינו את היכלך, "וטיהרו", "והדליקו", "וקבעו".

כמה עלינו להתחזק בדברים אלו, ולנצל את ימי החנוכה הקדושים לעבודה שבלב, להודות ולהלל, לקנות קנין זה בנפשנו. ונמצא שע"י הכרתנו בחסדי ה' לאבותינו, וע"י מעשה הודאתנו לה', אנו באים לידי המלכתו עלינו, וכפי דרגת יום ראש השנה שכל ענינה הוא המלכת השי"ת עלינו, - המלך הקדוש, המלך המשפט - כך גם ימי החנוכה. ומוסכרים בזה דברי הזוהר (זהר חדש דף עב ע"ג) שהשווה את מעמד ימי החנוכה לראש השנה. ויש מהמקובלים שכתבו שביום זה מוסר הקב"ה לביצוע את גזרי הדין שנחתמו ביום הכפורים. (ראה בספר טעמי המנהגים עמוד שסג).

דברי מוסר לימינו אנו - חיזוק בצפייה להשבת העבודה בבית המקדש

והנה המתבונן בימי החנוכה על עיקרי הדברים, ישאב מסגולת הזמן כל מה שאפשר. והציר המרכזי הסובב את ענין ימי החנוכה הוא חשיבות בית המקדש. וכפי שכתב הב"ח, שעיקר הדבר היה בביטול עבודת הקרבנות וביטול המנורה, וכל מהותו של החג הוא חנוכת המזבח, שהחזירו העבודה לקדמותה. וכי ישאל השואל היאך הדבר נוגע לנו כשאנו בתוך הגלות והמקדש חרב לעינינו, ואיך נקבע אכילה ושתיה לשם יו"ט לחוג חנוכת המזבח, בעוד כל מה שאנו מוסיפים בזכרון ביהמ"ק יתווסף בנו דאבון לב על מה שחסרנו. ואם כן איך נוכל לשמוח בזה. אלא כבר אמרו חז"ל בסוכה (מא). עה"פ, ציון היא דורש אין לה, מכלל דבעי דרישה, ולמדו נטילת לולב כל שבעה בגבולין, זכר למה שהיה נוהג כן במקדש מדאורייתא, דע"י פעולות אלו באין אנו לזכור מעשה המקדש ולהשתוקק בחפץ הלב ובתפילה לבורא עולם להשיבו לקדמותו. ואם כן גם כל מעשה הדלקת נרות החנוכה זכר למעשה החשמונאים, ולזכור היאך מסרו את נפשם בזמן המקדש, בהשתוקקות ובחפץ הלב עצום, והצליחו להשיב העבודה לקדמותה. ותשוקה זו יש לה להתעורר בימים אלו אף אצלנו בזכרנו את המנורה והמזבח שבביהמ"ק. והנה אמרו במדרש (ילקוט"ש מלכים רמז קפד), שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו אלא שהמתין הקב"ה בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק, ואמר הקב"ה עלי לשלם לכסלו, וישלם לו חנוכת בית חשמונאי. ע"כ. ויש להבין מה טעם יש במה שעייכב הקב"ה את ענין החנוכה לזמן יצחק, בעוד שגמרו את מלאכת המשכן בכסלו. ומה ענין תשלום החנוכה בזמן אחר של חשמונאי. ונראה, שבאמת היה צריך להיות חנוכת המשכן בכסלו, אלא שראה הקב"ה שענין זה של השראת השכינה במשכן בפעם הראשונה מימי בריאת העולם, יש לה להיות עם כל ההכנות הראויות, וא"כ אף שבאמת עשו ישראל את הכל כהלכה, מ"מ היה להם חסרון קצת בהשתוקקות למשכן, שהכל בא להם מן המוכן ע"פ ציווי ה', ולכן עייכב הקב"ה את זה לזמן הראוי משנים קדמוניות, והוא זמן שנולד בו יצחק, יצחק שנעקד במקום המקדש, והיה זה זמן ראוי ומתקבל לחנוך בו המשכן. אלא שסו"ס הרי בני"י סיימו מלאכת המשכן בחודש כסלו, ולכן חיכה הקב"ה לזמן בו יהיה לבני"י השתוקקות לחזרת העבודה, בזמן הראוי לזה בחודש כסלו, ואז נקבע יום זה ליום חנוכה.

חיזוק בתפלה ובאמירת הקרבנות

והנה לעיל הבאנו את דברי הב"ח שכתב שמחמת שנתרשלו ישראל בעבודתם נעשו בביטול העבודה בגזירת היוונים. ויש לנו להתבונן מה היה ההתרשלות שלהם בעבודה. וודאי שלא ביטלו התמיד או קרבן אחר. אלא אמרו חז"ל במס' סוכה (נז), ת"ר מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונישאת לסרדייט אחד ממלכי יוון. כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח ואמרה לוקוס לוקוס (זאב), עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל, ואי אתה עומד עליהם בעת הדחק. וכששמעו חכמים בדבר ביטלו את משמרת משפחתה. והקשו בגמ', וכי משום בת אחת נבטל המשמרת כולה ונבזה אותם ברבים. ותייך אביי, אין, כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה. והיינו, דיבורו של תינוק בשוק נובע מבית אביו. כלומר, שרושם הזלזול העצום של בת זו בהכרח נעשה אצלה בבית אביה, שבמידת מה לא נזדרזו שם לעבודת המקדש כראוי והיתה עליהם לטורח עבודת הקרבנות. והדברים נוגעים גם לנו, שאנו מדמין בעצמנו שאם אנו היינו שם היינו קופצים בהתלהבות להקריב קרבן התמיד. אולם כד נתבונן נעמוד באמיתת הדברים. כי הנה בתפילת י"ח אנו אומרים בקשה, רצה ה' אלוקינו בעמך ישראל, ולתפלתם שעה, והשב העבודה לדביר ביעתך ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון. וכתב הטור (ס"ק), ואע"פ שאין עתה עבודה מתפללים על התפילה שהיא במקום

הקרבן, שתקובל ברצון לפני השי"ת. הנה אנו רואים שחז"ל לא רק תיקנו תפילות כנגד תמידים גרידא, אלא החשיבו התפילות "אשי ישראל". ואם כן נמצא שכל יום יש לנו הזמנות להקריב קרבן לפני השי"ת, והאם אנו באמת מרגישים כן, וקמים בבוקר כארי בשמחה לעבודה זו.

כמו כן נשאל את עצמנו עד כמה אנו מאמינים בכוחם של קרבנות. הרי איתא בתענית (כז ע"ב), שהבטיח הקב"ה לאברהם שהקרבנות יכפרו על עוונות בניו. ואמר לו אברהם, הניחא בזמן שביהמ"ק קיים, בזמן שאינו קיים מה תהי עליהם - מי יגן עליהם. א"ל הקב"ה, כבר תיקנתי להם סדר קרבנות שבזמן שקורין בהם לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם את כל עוונותיהם.

נמצא שעיקר העבודה שיש בזמנינו היא אמירת פרשיות הקרבנות באופן של עבודה בכוונה. ויש כאלה שמדלגים עליה, או שאומרים אותה כמצות אנשים מלומדה, ורבים שאינם יודעים מה הם אומרים. ואיך תחשב אמירה זו כהקרבה לפני השי"ת שתכפר על עוונותינו. אין לך התרשלות בעבודה יותר מזו. וכמה עלינו להתחזק בענין זה של אמירת פרשת הקרבנות בכוונה ובהבנה, וללמוד הדברים עד כמה שיד כל אחד מגעת לפי הבנתו ושכלו.

חנוכה - חינוך להכרה בניסים, וחיוזק באמונה

ימי החנוכה הם ימים המסוגלים לראות ולהבין את הניסים. "הזמן הזה" שבחנוכה מהותו בחינוך. ההכנה הרוחנית של החשמונאים "בימים ההם" היתה שהם היו מסוגלים ומוכנים להתחנך מהניסים. כאשר יש מצד האדם את כלי הקליטה, הקב"ה מראה לו את נסיו ונפלאותיו. כשנמצאים במדרגה רוחנית שמוכנה להבין את משמעות הניסים, להתחנך מהם ולשנות מחמתם את צורת ההתנהגות, אז יש תועלת בגילוי הנס וזוכים לראותו בחוש.

והנה בחנוכה קבעו להלל והודאה על נס פך השמן שבבית המקדש שהיה בו להדליק יום אחד ודלק שמונה ימים. ויש להעיר שהרי ידועים דברי חז"ל (שבת כב ע"ב) שגר המערבי היה דולק במקדש שנים רבות ולא כבה אף פעם. וכמו כן במשך מאות שנים שהיה קיים המשכן וביהמ"ק היה נס במנורה שהשמן שהספיק לדלוק רק לילה אחד היה דולק מעת לעת. וא"כ צ"ב מהו הנס המיוחד בשמן של חנוכה. מדוע אנו עושים זכר לנס זה שאירע פעם אחת, ולא לנס שהיה במשך מאות בשנים.

והתשובה לזה הינה, שנס חנוכה אירע בזמן בו שלטה תרבות יוון, תרבות שקישרה את כל האירועים בטבע ובהגיון. מתיוון שהיה רואה את ניסי חנוכה היה מיד מייצר כל מיני תאוריות מדעיות

לכך ששמן דלק במשך יום שלם, הוא היה מצביע על מקרים דומים הרשומים בספרות המדעית, ואף היה מוכיח שבאקלים מסויים, או בטמפרטורות מסוימות, או בסוג שמנים מזן כלשהו, יתכן ושמן ידלק הרבה יותר מרגילותו. המדען היה מעדיף לבחור באפשרות הכי רחוקה, אף שהסתברותית אינה קיימת, וסטטיסטית בטלה במליארד, כל זה והעיקר שלא להודות בכח אלוהי. ועד כדי הגדילו עשות אותם מדענים שטענו שהעולם נברא מעצמו ע"י התנגשות מולקולות, וכל מיני תאוריות משונות, כי ידעו שאם יודו שיש בורא לעולם הדבר יחייב אותם להתנהגות אחרת, ועבדא בהיפקרא נחא ליה. צא וראה עד כמה טייס מטוס צריך ללמוד לטוס, ויש בפניו מפות ומצפן, כדי להגיע למחוז חפצו. ואילו צפור שהמח שלה משקל חצי גרם בלבד, יודע לטוס מאות אלפי קילומטרים, בעת הנדידה למקומות חמים, בלי מפות ובלי הפסקה, וכ"ז בכלל מה רבו מעשיך ה'. השמים מספרים כבוד אל. ומבשרי אחזה אלוה.

החשמונאים לא הושפעו מתרבות זו, הם מעולם לא נתחנכו בבית ספר יווני למדעים. את השקפת עולמם הם ינקו בבית המדרש מתורתנו הקדושה, דעותיהם היו טהורות ובלתי נגועות. הם נתעלו לקלוט את הנס שאירע בחנוכה, הם השכילו להבין שהשי"ת מדבר אליהם ומשפיע עליהם כדי שיוכלו להתחנך מכך. החינוך של חנוכה הוא שהקב"ה הוא בעל הכוחות כולם בבריאה, והוא בעל הבריאה, והוא עשה עושה ויעשה את כל המתרחש בעולם, בין בטבע בין בנס, בין בגלוי ובין בנסתר, "ואין עוד

מלבדו". [חלק מהדברים מתוך מבוא הספר "ילקוט יוסף" על אנגליה, שנכתב ע"י ידידנו הרה"ג ישראל ביתאן שליט"א].

מתוך דרשה של מרן אאמו"ר עט"ר שליט"א - בשיבת "חזון עובדיה" כסליו תשמ"א

עלינו לשבח לאדון הכל, על הניסים שעשה לאבותינו, והצילנו מיד היוונים הרשעים הצוררים, שסיסמתם היתה "האמונה בכח", ומסרם בידי החשמונאים הכהנים שסיסמתם היתה "הכח באמונה", ועל כן אנו קוראים בהפטרה לשבת חנוכה, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות.

והנה ידוע שהיוונים יזמו לבטל חודש, שבת, ומילה, שהם "חוקים" בלא טעם. "חודש" שהוא מבחינת חוק ומשפט. וכן שבת ומילה, שנאמר בה אשר קידש ידיד מבטן ו"חוק" בשארו שם.

חודש. בעיקר היתה ההתנגדות לסמכות של מורי ההלכה, אשר ציוו להרחקת והבדלת ישראל מן העמים, עד שגזרו (לקרושים) שעכו"ם כזבים לכל דבריהם (נדה לד.) והרי כל הסמכות של קביעת החודשים, היתה בידי הסנהדרין אשר בלשכת הגזית, שמהם תורה יוצאה לכל העולם, וכמו שאמרו בברכות (ג:ס), שנאמר כי מציון תצא תורה וכו', וסמכות עליונה זאת, אשר כל ישראל בכל קצוי תבל ייחלו למוצא פיהם של הסנהדרין, היתה כקוצים בעניהם של היוונים הטמאים אשר רצו לבלבל את ישראל בעמים ולהטמיעם בתוכם תחילה על ידי ספורט והתעמלות ואיצטדיונים למיניהם, ואח"כ לקיים בהם ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, וכדי להסיר את המונעים לזה, הסנהדרין וסמכותם, שהיו לאבן נגף למחשבותם הרעה, גזרו על ביטול קביעות ראש חודש, באומרם הרי יש חשבון המולד, יקבעו לפי חשבון ודי בזה. [ובפרט שקביעת המולד בידי חכמי ישראל, מסמלת גם את השליטה על חוקי הטבע, וזה הכח שנתן הקב"ה לחכמים, ולא רק על עם ישראל לבדו, אלא על הבריאיה כולה המושפעת מקביעתם זו. ואת זה רצו היוונים לעקור, ליוונים לא היה איכפת שלחכמי ישראל תהיה שליטה בתורה, אבל על הבריאיה כולה שישלטו, את זה לא הסכימו].

מילה. הרי היא המבדילה בין ישראל לעמים, כמו שאמרו בסנהדרין (ט:). תא ונהוי לעמא חד, א"ל וכו' (ע"ש כל המעשה). ובזה פירשו כי נועצו לב יחדיו עליך "ברית" יכרותו. שרצו להכרית מצות הברית ח"ו. [ומצות מילה מסמלת כריתת ברית בין ישראל לקב"ה, שאנחנו עבדיו והוא אדונו, שאנו נשמור על התורה, וה' יתברך ישמור על עם ישראל, ולכן ביקשו לעקור מצות מילה שאז יבוטל הברית והקשר עם הקב"ה].

שבת. אין לך כמו השבת המיוחדת במינה לעם ישראל, שהיא בת זוג לעם ישראל, ונאמר: שמור את יום השבת לקודשו, כאשר צוך ה' אלקיך, והיכן צוה, במרה. ויום השבת הוא המקנה לעם ישראל ידיעת התורה והמצות, כי לא ניתנו שבתות לישראל, אלא לעסוק בתורה, (ירושלמי סוף פרק טז דשבת). ושבת שקולה כנגד כל המצוות, וכל המחלל את השבת, מעלה עליו הכתוב כאילו חילל את כל המצוות כולן, ולפיכך אמרו שהעובר על שאר המצוות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל המחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה. ונאמר, ושמרו בני ישראל את השבת וגו', כי אות היא ביני ובינכם. ולכאורה אמאי דוקא השבת הרומזת למעשה הבריאיה נקבעה לאות בין ישראל להקב"ה, אחר שאין השבת רומזת ליחודיות עם ישראל, והרי היא כלל-אנושית לבריאיה כולה. ושלא כמו הרגלים שהם זכר ליצי"מ שהוא דבר יחודי לעם ישראל. והנה בגמ' (ביצה טז. שבת י.) אמרו, לדעת כי אני ה' מקדשכם, א"ל הקב"ה למשה, משה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל וכו'. ולשון מתנה מורה על דבר שאינו חיוב ליתנו, וזאת מאחר והשבת למעשה שייכת לכלל האנושות. ומה שניתנה דוקא לנו, בזה מגלה

לנו הקב"ה את גודל אהבתו וחיבתו אלינו. ולזה אנו רומזים בתפלה, ולא נתנו לגויי הארצות וכו', כי לעמך ישראל נתנו "באהבה" וכו'. ומטעם זה אין אנו אומרים נוסח זה על שאר מועדים. ועוד אפ"ל, דהנה בפר' יתרו מוזכרת השבת כזכר למעשה בראשית, אך בפרשת ואתחנן נאמר: וזכרת כי עבד היית במצרים וגו', על כן ציון ה' אלוקיך לעשות את יום השבת. ומבואר, שגם השבת היא זכר ליציאת מצרים. וע"ש בפרש"י, כי עבד היית, על מנת כן פדאך, שתהיה לו עבד ותשמור את השבת. וע' בפסחים (ק"ז:) צריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא (דברים טז) למען תזכור את יום וגו', וכתיב התם (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו. וע"ש ברמב"ן שהק', דמה שייכות ליציאת מצרים להזכירה בשבת. והאזה"ח שם כ', דכשהוא שובת בלא שום שעבוד, ירגיש כי ה' הוא המניח לעמו מכל צריהם. כי יצי"מ גילתה לנו את האמונה בבריאת העולם, ושם ראינו שהוא אדון הכל. וראה בהקדמה למשנה ברורה על הלכות שבת, ובהקדמה לילקו"י שבת כך א'.

שלשת הדברים הנ"ל, שמ"ו אותותם אותות, שמ"ו ר"ת: שבת מילה וחודש, כי הם בגדר אות בין הקב"ה לישראל, שבת, אות היא ביני וביניכם לדורותיכם. מילה, ונמלתם את בשר עורלתכם, והיה לאות ברית וגו'. חודש, והיו לאותות ולמועדים. ועל מסירות נפשם של בני חשמונאי לקיום חוט המשולש הנ"ל, זכו לניצחון מזהיר על אויביהם, ודורשי רשומות אמרו: "חשמונאי" ר"ת חודש, שבת, מילה, ומקיימיהם נצחו את יוונים, כי עליהן ניבא אדון כל הנביאים "מחץ מותנים קמיו ומשנאיו מן יקומון" וכמו שהביא רש"י (דברים לג, יא): "ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם עכו"ם, והתפלל, לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר, כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברך ה' חילו, ופועל ידיו תרצה".

ובפרקי אבות (פ"ד) אמרו, רבי שמעון אומר ג' כתרין הם. כתר תורה כתר כהונה, וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרן הכהן, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, כתב מלכות זכה בו דוד, שנאמר, זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי, כתר תורה הרי הוא מונח ועומד בקרן זוית, וכל הרוצה ליטלו נוטלו. שנאמר, תורה צויה לנו משה מורשה קהלת יעקב. והנה היוונים ביקשו להטיל חש"ך על עם ישראל, ראשי תיבות ח'ודש ש'בת כ'ריתת ברית, ואנו מצווים לגרש את החושך על ידי עסק התורה. חודש, רמז למלכות בית דוד, שמלכותו נמשלה ללבנה, ונודע מ"ש הרמ"א בסימן תכו, שלכן נוהגים לומר אחר ברכת הלבנה דוד מלך ישראל וכו' שעתידי להתחדש כמותה. וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה, שנאמר כי שמש ומגן וגו', שבת, היא רמז לכתר תורה, שהרי אמרו חז"ל לא ניתנו שבתות וימים טובים לעם ישראל אלא כדי שיעסקו בתורה. וזה גם הרמז במה שאנו אומרים בהגדה של פסח, אילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני ה' סיני, אילו קרבנו לפני ה' סיני ואל נתן לנו את התורה, ושלושתם סמיכי אהדי, לרמז שכל נתינת השבת באה לקרבנו לה' סיני לקבל התורה. ומילה היא רמז לכתר כהונה, שהרי ערל פסול לעבודה. וגם יש רמז שנאמר והיתה לו ולזרעו ברית כהונת עולם, שאם יש ברית אז יש כהונת עולם.

ובמדרש אמרו, מה יפית במזווה, ומה נעמת בחנוכה, אהבה בתענוגים. והקשר בין חנוכה למזווה, ביאר בספר אור דוד (להג"ר דוד יונגריז זצ"ל, פרשת מקץ לחנוכה): שהמזווה רמז ליושבי הבית, היינו החדרת אמונה ביחידו של עולם, שכל היוצא ונכנס, פוגע במזווה, ומונע מזיקים רוחניים וגשמיים לבל יבואו הביתה, (ועיין בלשון הרמב"ם הלכות מזווה), ולכן קובעים המזווה בפתח מימין הכניסה, כדי לשמור על הבית, שלא יכנסו רוחות זרות לבית, ורוחות

מהרחוב, שלא יכניס ח"ו עיתונים חילוניים, או טלוויזיה וכדו'. והחנוכה באה לפרסומי ניסא, רמז לאלה שמבחוץ להוציא את האור אל מחוץ לבית, כי לא יאמר שלום עליך נפשי, אלא ללמד גם לאחרים וכו', ותורת חסד על לשונה, ללמדה גם לאחרים (סוכה מט:) וכמ"ש ללמוד וללמד וכו', שנות החנוכה מאירות מהבית לרחוב.

הדוראים נתנו ריח - זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים, זה נרות חנוכה. ויש להסביר השייכות זה לזה, כי השראת ראובן שהציל את יוסף, לפי ששמע בת קול אומרת "ונראה מי יהיו חלומותיו", כן מתתיהו שמע בת קול "לא בחיל ואל בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות", ועל ידי זה התעורר למסור נפשו להילחם ביונים, אף שעל פי דרך טבע לא היה לו כל סיכוי שיחזיק מעמד, וכל שכן לנצח. וההשראה הזאת גרמה כי חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. (כבעירובין כא:). דהיינו שקיבלו עליהם דברי סופרים, כמו שכתוב במקום אחר, שלא היית טומאה בשמן אלא גזירת חז"ל שעכו"ם כזבים לכל דבריהם, ואפ"ה הקב"ה השרה ברכה בפח השמן הטהור, אף שלא עבד רחמנא ניסא בכדי. (שלכן הגר היה שמונה ימים ולא יותר, כשיעור שילכו לחלקו של אשר ויחזור, או שיטהרו ויעשו). אלא שהשי"ת מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, ומזה אנו למדים קל וחומר שצריכים לשמוע לדברי חכמים. ולכן הזכירו במיוחד בשבת (כג.) דמה שמברכים על נרות חנוכה "וצוננו", והיכן ציונונו שאל אביך וכו' או לא תסור מן הדבר אשר יאמרו לך ימין ושמאל, ולא הוזכר זה לגבי הברכות על נטילת ידים ועירובין וכיוצא בזה, כדי להדגיש שע"י מצוות חנוכה התחזקה אמונת חכמים, בראותם שהקב"ה רצון יראיו יעשה, והשרה ברכה בפח השמן הטהור, למרות שגם השאר טהורים לפי דין תורה, ורק מדברי סופרים טמאים, וזהו שאמרו בפסיקתא (פרשת שמני'). נר חנוכה כיון שהוקצה למצותו, אסור להשתמש ממנו ולא יאמר אדם איני מקיים מצוות זקנים הואיל ואינה מן התורה, אמר הקב"ה, ע"פ התורה אשר יורוך, שאף עלי הן גוזרים ואני מקיים, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך. ע"כ.

והנה יש הבדל בין פורים לחנוכה, כי נס פורים נעשה ע"י התרפסות ותחנונים לפני מלך טיפש והפכפך, שהרג את אשתו מפני אוהבו, ואוהבו מפני אשתו, וכתוב ותוסף אסתר ותדבר וכו', ותפול לפני רגליו ותבקך ותתחנן לו וכו'. ואילו בחנוכה היתה גבורה עילאית, שעמדו מעטים מול רבים במלוא קומתם, ותושע לי ימיני, וההבדל כי נס פורים היה בחוצה לארץ, ונס חנוכה, היה בארץ ישראל, וזכות ארץ ישראל אגוני מגנא. ועוד, נס פורים היה על גופות בני ישראל, ואילו נס חנוכה היה על נפשות, כי עליך הורגנו כל היום וכו', לכן ה' יתברך היה עזרם ומגינם, ככתוב ישלח עזרך מקודש (ארץ ישראל) ומציון יסעדך.

פח השמן שנותר בטהרתו, רמז לסמל לעם ישראל שלא יתבולל בגוים ובתרבותם הזרה, כמו השמן הזה שאינו מתערב במשקים אחרים, הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, כל הגוים נתעברו ונטמאו עד שאבד שמם ונמחה מן העולם, ונר אלוקים טרם יכבה לעם ישראל על ידי תורתו, וההשגחה האלוקית העליונה, וכל מה שמתרחש בימינו אלה בניסים ונפלאות, הוא על ידי אותה הארה שנשארה לנו מאותם ימים קדושים, ובימים אלה מתעוררים אותם הארות של הניסים, והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וכו'.

ונאמר בהפטרה, כי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. והיינו, גם החיל והכח יהיו עם רוחי אמר ה' צבאות, כי אין סומכים על הנס (פסחים סה:). וכן אמרו בספרי, יכול יושב בטל, תלמוד לומר כי ברוך יברכך בכל אשר תעשה, אתה עושה, והשי"ת מברך אותך.

אנו אומרים בתפילה על הניסים וכו', מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, ורשעים ביד צדיקים, וטמאים ביד טהורים, וזדים ביד עוסקי תורתך. וצ"ב, הניחא גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, רבותא היא, שאין זה מדרך הטבע אלא נס ופלא, אבל מאי רבותא של רשעים ביד צדיקים וכו'. ונראה, שעיקר חשיבות בנס, שהכל מודים שהדבר יוצא מגדר הטבע, ושאין זה אלא דרך השגחה מהשי"ת, אשר לא יעזוב את חסידיו, מה שאין כן כשמוצאים עילה לסיבת הנצחון, ע"י פרשנים צבאיים מקצועיים, הנס מתכסה בעב הענן וערפל, אך בנס חנוכה כל העם ידעו שהיה הדבר בגדר נס, ושכל הנצחון היה אך ורק ע"י ההשגחה העליונה, והצדקות והטהרה והעיסוק בתורה היא הסיבה של הנצחון, ותו לא. ולכן אומרים רשעים ביד צדיקים.

בענין: למה הוצרכו לנס שמונה ימים הרי היה שמן ליום אחד

הנה בגמ' שבת (כא:) אמרו, מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון וכו', וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה. ומרן הבית יוסף (סימן תרע) הקשה, אמאי קבעו שמנה ימים, הרי בפך השמן היה בו כדי להדליק לילה אחת, נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות.

והביא הבית יוסף ג' תירוצים בזה:

א. י"ל שחילקו שמן שבפך לשמנה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. וכ"כ מהר"ח בר שמואל תלמיד הרשב"א בספר צרור החיים (עמ' קט). וכ"כ בגליון התוס' (שבת כא:), וכ"כ מהר"י קולון הנד"מ (עמ' קצ). והמאירי (שבת שם) הביא תירוץ זה, ודחאו שהרי אין סומכין על הנס. ובאחרונים ביארו, שמעשה בני החשמונאים שאני, שבראות בני החשמונאים שהשי"ת הפליא חסדו עמהם במלחמה, בראותו את החשמונאים אשר השליכו נפשם מנגד, ומסרו נפשם על קדושת שמו יתברך, לצאת לקראת נשק, לכן יצא ה' ביום ההוא ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב, והפילם חללים לפניהם, ומסר רבים ביד מעטים, וגבורים ביד חלשים, ראו בנים את גבורתו שבחו והודו לשמו, לכן היו בטוחים שימשיך השי"ת לעשות עמהם נס בפך השמן, ולכן סמכו על הנס. והרי עיניהם הרואות מעשים בכל יום בביהמ"ק, את הנס שהיה בנר המערבי, שממנו היה מדליק וכו' היה מסיים, להודיע שהשכינה שורה בישראל. לכן בטחו בהשי"ת שיעשה להם נס, וכמו שכן היה באמת. ובגמ' תענית כה. מצינו ברבי חנינא בן דוסא שהיה מלומד בניסים, שסמך שיהיה לו נס, וכידוע המעשה באשתו שהסיקה התנור שלא להתבייש מהשכנים, והלכה והביאה המרדה להוציא הפת. וכן שאמר לה רבי חנינא בן דוסא לבתו, מי שאמר לשמן שידלק יאמר לחומץ וכו'. וגם הם כל כך ראו ניסים ונפלאות בזמן מלחמת החשמונאים, וראו את יד ה' במלחמה, לכן איה"נ סמכו לכתחלה על הנס לכבוד ה' יתברך, להאיר בביהמ"ק. ובפרט שכאן אינו דבר פרטי, אלא לצורך דבר כללי שההדלקה היא

עבור כל ישראל, כמו שהיה אצל אליהו הנביא שאמר "תרד אש מן השמים" אף שאינו בגדר הטבע כלל וכלל, וסמך על הנס לקידוש שמו יתברך.

ועל פי זה כתבו ליישב קר' הב"ח, שהרי טומאה הותרה בצבור, וא"כ מדוע חיפשו פך שמן טהור, [וע' במהרש"א שבת כא:]. אלא הוא משום שהיו בטוחים שלאחר כל הניסים הללו, שיעשה השי"ת עמהם נס גם בפך השמן הטהור מבלי לסמוך על שום קולא, ושיראה להם את חיבתו, ושיעשה להם נס בפך השמן הטהור, כמ"ש הרב יד אהרן (סי' תרע) בשם הגאון ר' בנימין הלוי. וכן כתבו החכם צבי והפני יהושע.

ב. ועוד תירץ הב"י, שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחלה, וניכר הנס אף בלילה הראשונה. [אלא שהפר"ח הקשה ע"ז, דא"כ ליכא שום נס בלילה האחרונה, שלא היו צריכים לזה שהפך ישאר מלא].

ג. ועוד תירץ הבית יוסף, שבליילה הראשונה נתנו את כל השמן בנרות, ודלקו כל הלילה, ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן. וכן בכל לילה ולילה. וגם ע"ז העיר הפר"ח כנ"ל, דלפ"ז בלילה האחרונה ליכא שום היכר נס.

ד. ועוד כתבו ליישב, שבאמת רצו להריק כל השמן שבפך, אלא שנעשה להם נס, שכאשר הוריקו מן הפך חלק שמיני מהפך, כבר נתמלאו כל נרות המנורה בדרך נס, וכן היה בכל לילה. ולא נחסר מהפך אלא החלק השמיני, ודלק השמן מערב עד בוקר. וכן נראה בספר האשכול ח"ב (עמוד יט). אלא דלפ"ז התירוצ הראשון דמי לתירוצו השני של הבית יוסף, שהפך או הבזיך מתמלא מיד. ודו"ק.

ה. והפרי חדש תירץ, שאין שום סברא שיקבעו שבעה ימים מיום כ"ו בכסלו, שהרי יום שנחו מאויביהם היה כ"ה כסלו, והוא עיקר יום הנצחון, ולא יתכן שאותו היום לא יקבעוהו לדורות. ואלמלא נס פך השמן היו קובעים רק יום כ"ה ליו"ט להלל והודאה, אך כעת בשביל נס פך השמן קבעו ח' ימים לדורות. [וכ"כ בספר ידי אליהו (על הרמב"ם הל' חנוכה דף טז ע"ב). עש"ב]. והרה"ג ר' ישראל ביתאן הראני בספר אור גדליהו (כד ע"ב) שכתב ע"פ דברי הפר"ח, דאם הוא זכר לנצחון אמאי מדליקים נרות ביום הזה, מה הקשר של נרות לנס הנצחון. וכתב ליישב שהיום הראשון אף שלא נעשה נס בשמן, מ"מ נס השמן היה סימן על הנצחון, שהיה נצחון לנצחיות, ובזמן שהדליקו המנורה בטהרה, ראו שגברה חכמת תושבע"פ על חכמת יוון, ונתברר להם שהנצחון הוא ענין ניסי, ולכן קבעו יום כ"ה ליום ראשון להדלקה, ועושים זכר במנורה שעל ידה נתאמת הנצחון. שהוא נס השייך לנצחיות ולכל הדורות. ועפ"ז יש להסביר מה שהקשו רבים שלא נזכר בתפילה נס פך השמן רק ברמז, שכתב והדליקו נרות בחצרות קדש, ועיקר ההודאה נקבע שם על הנצחון, ולהנ"ל הדברים מבוארים.

אולם המאירי (שבת כא:) כתב, שהנס של נצחון החשמונאים היה ביום כ"ד כסלו, ובליל כ"ה בכסלו הדליקו מפך השמן שהיה חתום בחותמו של הכהן הגדול. וראה עוד בזה במהר"ל (עמ"ס שבת כא:). ובספר עמק ברכה פומרנציק (עמ' קכד), ובספר שפתי חיים (ח"ב עמ' יד), ובספר משכנות אפרים בורודיאנסקי (עמ' קלד), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נח). ובספר מתנת חיים (עמ' עה).

ו. ועוד י"ל ע"פ גירסת השאלתות דרב אחאי גאון (פרשת וישלח): ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד. וכ"כ בשמו בספר האשכול (ריש הל' חנוכה עמוד יט), נמצא שהנס היה גם ביום הראשון. וכ"כ מדנפשיה הברכי יוסף (סי' עתר סק"א), והביא שאף רבינו ירוחם (ריש נתיב ט) כתב, ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד. ובספרו שו"ת יוסף אומץ (סי' לב) העיר ע"ז: "ולא אכחד,

כי ספר רבינו ירוחם מוחזק בטעיות, וגם ספר השאלות נמצא בו טעיות, וכל הראשונים העתיקו כגירסתינו, ועל הרוב הוא ט"ס בספר השאלות ור' ירוחם. ע"ש. השתא מיהא שראינו שבעל האשכול הביא דברי השאלות כהוייתן, אין נראה לומר שהוא ט"ס.

ז. ובמאירי כתב, "ולילה הראשון שלא היה שם נס השמן, מברכין על הגאולה ועל מציאת הפך".

והנה הפרי חדש הקשה על תירוצו הראשון של הבית יוסף, שהרי אמרו במנחות (פ"ט.) מערב עד בוקר תן לה מדתה, שתהא דולקת והולכת מערב עד בוקר. וא"כ מה ראו לחלק

השמן לשמנה חלקים. ע"כ. וכן הקשה בשו"ת חסד לאברהם קמא (חא"ח סוף סי' סו.) ע"ש.

ובתוס' הרא"ם על הסמ"ג בהל' חנוכה כתב, דמה דאמרו תן לה כמידתה, היינו אסמכתא בעלמא, ולתתלה, אבל לא לעיכובא. ויתכן, דמאחר וראו שנעשו להם נסים, סמכו

ע"ז ששמינית מן השמן תדלק עד הבוקר. אי נמי שהיו עוקבים אחר הנרות במשך כל הלילה,

ואם היה נגמר השמן, היו מוסיפים מיד שמן, אלא שלא הוצרכו לזה מפני הנס. ואמנם יש

להעיר בזה, דהא קי"ל "דהדלקה עושה מצוה" ופירש רש"י בשבת כג. דהוא דומיא דמנורה

של בית המקדש, ואם כן בעת ההדלקה היו צריכים לתת שמן כשיעור מראש, אבל אם היה

חצי שיעור וברך, ואחר כך מוסיף עד שיהיה כשיעור, הרי זו ברכה לבטלה, ועיין בהרא"ש.

ושמא יש לחלק בין נרות חנוכה לנרות המקדש לגבי זה.

אלא שבספר גט מקושר נכון (דף קלג רע"א), העירו על זה דמבואר שהוא לעיכובא. וכן מבואר

מדברי הגאון בעל "שדה הארץ", דדן שם במה שיש לו שמן ללילה אחד בלבד, דאין לו

לחלק השמן לשמונה חלקים שיפסיד המצוה, אלא ידליק כשיעור בלילה הראשון, ולמחרת

אנוס רחמנא פטריה. וכן פסק בספר "לחם שלמה" נורק לנרות ההידור יכול לחלק שיהיו לו

לכל הלילה, באופן שיש לו שמן מספיק לנר אחד לכל הלילה, וכמ"ש המגן אברהם. והוא

סיעתא לדברי הפרי חדש. [וכן בדין קרבן תמיד, שאם יש להם שתי קרבנות בלבד, יקריבו את

שניהם באותו יום, בבוקר ובערב, ולא ישאירו קרבן אחד להיום וקרבן השני למחרת].

והנה על שני תירוציו האחרונים של הבית יוסף יש להקשות, דאם כן ביום השמיני לא היה נס

כיון שדלק מה שהיה, והדרא קושיא לדוכתא שהיה נס רק שבעת ימים. ואם תאמר

דנתמלאו שוב בשמן, וכי עבד קודשא בריך הוא ניסא בכדי, שהרי ליום התשיעי כבר היה

להם שמן מחלקו של אשר.

ויעוין בטורי זהב (סי' תר"ע סק"א) שכתב על דברי הבית יוסף, ועל כולם קשה שאין לנו רמז מזה

שנעשה כן וא"כ היה לרבותינו להזכיר דבר זה כדי שנדע הנס מה שנעשה בלילה

הראשון. ועל כן כתב לתרץ בזה דלמפרע אנו רואין שגם בלילה הראשון היה נס, דהנה מצינו

בוזה"ק על הפסוק בנביא "מה יש ליכי בבית" שאין הקב"ה עושה נס ליתן ברכה והוספה אלא

במה שיש כבר בעולם, ואפ' הוא דבר מועט, אז הוא יתברך ליתן ברכה להרבות המעט, מה

שאין כן בדבר ריקן אין שייך בו ברכה לעשות בריה חדשה, על כן ניחא כאן דאילו נדלק כל

מה שהיה בלילה הראשון, לא היה מקום לנס לחול על שום דבר, אלא ודאי דגם בלילה

הראשון נשתייר ממה שהיה ראוי לה, וממנה באה ברכה שנעשה נס להרבות אותו. ואם כן

ראינו שגם בלילה הראשון נעשה נס אלא שיש לדחות דאין לדמות מה שהיה אצל אלישע בנס

השצן, לקב"ה, שבנביא אין הכי נמי צריך שהנס יחול על דבר פועט להרבותו, אבל קודשא

ברוך הוא כל יכול ואין מעצור לה' מלהושיע, ומדלא הוי הוי, ומוציא יש מאין, כמו שכתוב

בגמרא סנהדרין, ואין לדמות מה שהיה אצל הנביא דנס הנעשה בידי הקב"ה באופן ישיר.

והאדמו"ר מגור זצ"ל פירש, שבמקום לעשות פתילה עבה, כדי שיהיה אור גדול בבית המקדש חלקו הפתילה שמונה חלקים, והדליקו בפתילה דקה מאד. והיה צריך להיות דולק מהערב עד הבוקר באור קלוש, והעיקר שידלק, ונעשה נס ודלק יפה כאילו היתה פתילה עבה, ולכן אנו מוצאים בחנוכה מהדרין ומהדרין מן המהדרין, מה שלא מצינו בשאר מצות, משום דגם הקב"ה הוא עושה נס רק לצורך הידור שהיה אור גדול כמו בפתילה עבה, שבעיקר המצוה יכלו לצאת י"ח באור הקלוש מהפתילה הדקה.

ובספר האשכול מתרץ, שבלילה הראשון מדליקים נרות חנוכה על עצם נס מציאת הפך שנשאר בקדושתו, ולא נטמא בידי היוונים, ונבמגילת תענית מבואר, שמדליקין יום נוסף, מאחר וקבעוהו ליום משתה והודאה, וכזכר להודאה והנס מדליקים גם בלילה השמינית, ובאמת שבספר "גליא מסכת" להגאון רבי דוד מנוברדוק מבאר למה לא קבעו לעשות זכר לנס הנצחון, שמעטים ניצחו רבים בסייעתא דשמיא, דבכל מקום שיש נצחון יש חשש שלאחר זמן יתגבר האויב ויסייע ממדינות אחרת, ויבוא שוב בהפתעת פתע פתאום, ואין הנצחון מושלם, ובמלחמות משה ודוד היה נצחון מושלם, שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. ואם כן כאשר החשמונאים ראו גדולת ה' ונסיו בנצחון הרבים ביד מעטים, חששו שמא האויב יתגבר כוחתיו וכו', ורק כאשר ראו נס גלוי, שאינו בדרך הטבע, בריבוי השמן לשמונה ימים, או אז ראו בגילוי שיד ה' בכל זה, והוא נצחון שהיה בימי משה ודוד, ורק אז סמכו על נצחונם, שבוה הנצחון מושלם. ונמצא שכאשר עושים זכר לנס של נרות חנוכה, כלול בזה גם זכר לנס הנצחון שע"י נס זה נתגלה שהיה נצחון מושלם. ועוד אפשר לומר שבנצחון יכול להתריס האפיקורסים שח"ו כוחי ועצם ידי וכו', אבל נס השמן הוא נס ללא עוררין, לכן קבעו לעשות דוקא זכר לנס השמן. ויש עוד להעיר בזה. וראה באבודרהם מ"ש בזה, שקבעו שמונה ימים לזכר נס השמן, ולא שבעה ימים, שהרי ידוע דהלכה כבית הלל שמוסיף והולך ואם היו קובעים שבעה ימים, אם כן ביום הרביעי לא היה ניכר ההבדל בין בית שמאי לבית הלל, שהרי לבית שמאי דסבירא להו כנגד הימים היוצאים, ידליקו ביום הרביעי ארבע נרות כנגד הימים היוצאים, ידליקו ביום הרביעי ארבע נרות כנגד הימים הנכנסים, ולא תהא ההלכה ניכרת, ודו"ק. [חלק מהדברים הם מתוך דרשת מרן אדמו"ר ע"ר שליט"א - בבית הכנסת לעולמי משהד בבני ברק - שנת תש"ל].

הרמב"ם בתחלת הלכות חנוכה כותב: בימי הבית השני כשמלכי יוון גזרו גזירות על ישראל וביטלו דתם, ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצוות, עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והצילים וגברו בני החשמונאי והרגום, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה, עד החורבן השני.

נתבונן, על אף נס הנצחון הגדול שהיה, לא קבעו את ימי החנוכה אלא להלל ולהודות, ולא למשתה ושמחה, וריבוי הסעודות שמרבים בהם בחנוכה הם בגדר סעודות רשות, וצריך ביאור מה נשתנה איפוא חנוכה מפורים, שהרי גם בחנוכה היה נס של הצלת ישראל בגופם.

ואמנם מהר"ש קלוגר כותב שדעת הרמב"ם דחנוכה הם ימי שמחה, ויש מצוה בסעודות שעושים בחנוכה, ותמה על הפוסקים של הזכירו דברי הרמב"ם בזה, וגם המהרש"ל בים של שלמה כתב כן בדעת הרמב"ם, אבל רוב הראשונים והאחרונים כתבו שאין בחנוכה מצות שמחה, וכ"ד מהר"ם מרוטנבורג, והמרדכי בפסחים (פרק ד'), ובתשב"ץ, ובטור ובש"ע (או"ח סי' תרע), דריבוי הסעודות שמרבים בהם בחנוכה הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. ונאמרו על זה כמה דרכים ליישב הדברים, הט"ז שם כתב, דנראה הטעם דלא קבעו כאן

לשמחה כמו בפורים, דבורים הי' הנס מפורסם להצלת נפשות, וע"ז יש שמחה בעוה"ז, משא"כ בחנוכה דאף שהיתה ישועה ממנו יתברך במלחמה, מ"מ לא היה מפורסם הנס, רק בנרות היה הנס מפורסם, ע"כ קבעו להלל ולהודות, כי אין מזה שמחה בעוה"ז, והצלת נפשות היה טפל, על כן עשו עיקר מן הנס המפורסם שהוא מורה על הודאה, כי כך רצונו יתברך בזה.

ויש שכתבו ליישב, כי ידוע שמי שנעשה לו נס מנכין לו מזכיותיו, וכמו שמצינו אצל יעקב אבינו ע"ה, קטונתי מכל החסדים, ולכן אמרו שלא יעמוד אדם במקום רעוע. ואמנם כל זה בנס שנעשה לגוף, ובזה מנכין לו מזכיותיו, וממילא אי אפשר לנו לשמוח על נס כזה, שהרי ניכר לנו מזכיותינו, מה שאין כן בנס השמן אין לנו הנאה לגוף מנס זה, ובזה לא ניכר מזכיותינו, ולכן תיקנו להודות ולהלל, ולא שמחה ומשתה. וא"ת אי הכי פורים נמי, י"ל דכיון שזה ביטול גזרה, מניעת הדבר לא חשיב כל כך שינכר לו מזכיותיו. ול"ד לעומד תחת סולם רעוע דההיזק קרוב.

ובלבוש חילק ואמר, כי בפורים היה הצלת נפשות, ובחנוכה לא היה הצלת נפשות, כי היוונים לא בקשו את הנפשות וביקשו רק ההכנעה והעברת דת, [ובט"ז העיר על זה, דהא פירש"י בפ' כי תצא, דגדול המחטיא את האדם יותר מההורגן].

חזינן, שחז"ל תיקנו לדורות לקבוע זכר לנס על דבר רוחני, על שביקשו להעביר על הדת, על כך שהיוונים ביקשו להטיל חש"ך על ישראל, וחש"ך ראשי תיבות, חודש, שבת, וכריתת ברית. והוא כנגד ג' הגזירות שגזרו היוונים על ישראל, שלא לשמור שבת, כי השבת אות היא בין ישראל לאביהם שבשמים, וכן גזרו על כריתת ברית, ועל ראשי חודשים, כדי לבטל מישאל מועדים וזמנים, ואנו מדליקים את נר החנוכה לרמוז כי מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך.

להתחזק בימי החנוכה בהתמדה בתורה

אנו אומרים בתפלה בחנוכה, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, לכאורה די היה לכתוב חוקי רצונך, למה הוצרכו לכפול להשכיחם מתורתך, חזינן, דאם רצונם להעבירם מחוקי התורה ומצוותיה ראשית דבר יש לבטלם מתורתך, כי אם אין תורה אי יראה ואין קיום המצוות. כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. וכי"ב אמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, ולכן אנו אומרים בתפלה, השיבנו אבינו לתורתך, ורק אחר כך החזירנו בתשובה שלימה וכו'. כי היסוד הוא לימוד התורה הקדושה.

ומכאן יש ללמוד עד כמה חובה קדושה להתחזק דוקא בימים אלה בלימוד התורה הקדו', ובפרט הילדים בתלמודי תורה, שעליהם להבין שעיקר והיסוד של עם ישראל הוא לימוד התורה, כי בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (שבת ל.) ואין לנו שיור אלא התורה"ק, ועל ידי התורה שתינוקות של בית רבן לומדים, הרי הם מבטלים גזירות קשות, וכמו שאמרו לשון רכה תשב"ר גר"ם, ראשי תיבות, תינוקות של בית רבן גזירות רעות מבטלים. וזו אחריות על מלמדי התינוקות וההורים היקרים לחזק את הילדים כמה שאפשר ולהמתין להם את התורה הקדושה, במתיקות של "והערב נא" ה' אלוקינו, שהרי עליהם העולם עומד, ובזכותם מתבטלים גזירות קשות על ישראל. יהי רצון שנזכה לגאולה שלימה, אמן.

עמל התורה בחנוכה

והנה כידוע הדלקת המנורה בבית המקדש היתה צריכה להיעשות דוקא בשמן זית כתית למאור,

ואמרו במדרש שמות (לו), שצריך לטוחנו ולכתותו עד שיצא ממנו השמן. וכך בחנוכה, וכמ"ש הרמ"א בס"י תרעג, דמצוה מן המובחר בשמן זית, דומיא דבית המקדש שהנס היה בשמן זית. וזה בעצם רמז להשגת התורה, שהרי אמרו חכמים במגילה (ו:): לא יגעת ומצאת אל תאמן, כי אי אפשר להשיג את חכמת התורה בלי עמל ויגיעה.

וכמו בשמן זית שצריך לטוחנו ולכתותו עד שיצא ממנו השמן, כך בתורה. כי נר מצוה ותורה אור, נר חנוכה רומז לאור שבתורה, וא"א להגיע לתורה בלא התאמצות של טוחנו וכותתו.

ונודע מה שהקשה רבי חיים מבריסק, דאיך יצאו ידי חובה בשמן שנעשה על ידי נס, שהרי לתירוץ השלישי של מרן הב"י הנס נעשה מיד כשעירו לתוך הבזיך, ואיך יצאו ידי חובה בשמן של נס. וכוונת קושיתו, שהרי צריך שמן זית זך על עמל ויגיעה, לכתותו ולטוחנו, ואיך יוצאים י"ח על ידי שמן של נס.

וזה מה שמצינו אצל יעקב ועשיו, כי מבואר בחז"ל, [ומבוא ברש"י בראשית פרק כה] ויתרוצצו הבנים בקרבה, על כרחך המקרא הזה אומר דורשני, שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרנס לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרנס לצאת. ע"כ. ולכאורה בשלמא עשו מוכן אמאי רצה לצאת, אבל יעקב הרי בגמרא נדה ל: אמרו על הפסוק, מי יתנני כירחי קדם, איזהו ימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנים - הוי אומר אלו ירחי לידה. שמלאך בא ומלמד אותו תורה, ומלמדו אותו כל התורה כולה. א"כ למה רצה לצאת. אלא הביאור בזה, כי יעקב רצה לעמול בתורה, לא שהמלאך ילמד אותו את הכל, אלא יעמול על דברים.

ומסופר על הגר"א שמן השמים הציעו לו שיהיה לו מלאך המגיד וילמד אותו, והוא סירב, כי רצה לעמול על הדברים. כי תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי, וזה שאמרו בפרקי אבות, כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ועל הארץ אתה ישן ובתורה אתה עמל.

הסגולה של התורה היא רק בדרך של "ובתורה אתה עמל".

וזה גם מה שמצינו ב במדרש פרשת וישב, ביקש יעקב לישב בשלוה עד שקפצה עליו רוגזו של יוסף, אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב, אלא שמבקשים לישב בשלוה. והיינו, שיעקב לא ביקש לישב בשלוה בשביל ליהנות מהעוה"ז, אלא בשביל ללמוד תורה ביישוב הדעת, ומרמזים לו מן השמים, לעמול בתורה, והיינו שיש ללמוד גם בזמנים קשים. וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה, - ויט שכמו לסבול.

וכן אמרו בתנא דבי אליהו, טוב אחת בצער, ממאה שלא בצער.

ובגמרא שבת כב: אמרו, אמר רבא היה תפוס נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום, ומבאר בשפת אמת, נר חנוכה אם הוא בגדר תפוס ועומד, לא הולך ומתעלה, לא עשה ולא כלום.

וזה שאמרו לכו ונלכה באור ה', ללכת, להתקדם ולשאוף להתעלות באור ה' - זה התורה.

ונודע מה שכתב הט"ז באור"ח סי' מז, על מה שאמרו בגמרא נדרים (פא), מפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהם וכו', רבינא אמר שאין מברכין בתורה תחלה. ואמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פרשוהו עד שפרש הקדוש ברוך הוא בעצמו, דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו'. אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכים בתורה תחלה. ומבאר הט"ז באור"ח (סי' מז סק"א) כתב, שע"י הברכה מברר שעוסק בתורה לשמה. והוסיף מדיליה יסוד

נעלה בכוונת הברכה 'לעסוק בדברי תורה', שהתורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, כמבואר בברכות (סג:), דהיינו שעוסק בתורה בפלפול ובעוז ובמשא ומתן של הלכה, כמו שאמרו על הפסוק (ויקרא כו, ג) אם בחקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה.

ובתורת כהנים שם אמרו, מלמד שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה. על מנת שתהיו עמלים בתורה. לכן אמרו שלא בירכו בתורה תחלה, היינו כי הברכה היא לעסוק בדברי תורה דרך טרחה דוקא וכו', שעיקר מעלת העוסקים בתורה הוא דוקא דרך טורח ויגיעה, ואל זה כיוונו בברכה לעסוק בדברי תורה.

והגר"ש רוזנבסקי זצ"ל, בספר זכרון שמואל (עמ' תקצ) העיר, דהיכן מוזכר בפסוק אם בחקתי תלכו שהוא על עמל התורה, נימא דהיינו על עצם לימוד התורה, אבל לא על עמל התורה. ותירץ, דהלשון 'תלכו' משמעותו היא ללכת ולעלות ולהתקדם במעלות התורה, וזה הרי אי אפשר לעלות ולהתקדם אלא על ידי עמל ויגיעה. וע' לבעל הטורים (דברים ח, ו) ללכת בדרכיו, בגימטריא ללמוד תורה. הא קמץ דמה שאמרו "בהתהלךך" וכן מה שאמרו "ללכת" בדרכיו, היינו עמל ויגיעה בתורה.

א. ביהושע (ח, יג) נאמר, וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, ובגמ' מגילה (ג) מלמד שלן בעומקה של הלכה כל אותו הלילה. ופרש"י, אמרו רבותינו שלן בעמקה של הלכה כל אותו לילה. ולא אמרו שלמד בתורה, אלא "בעומקה" של הלכה, וזה נאמר על הפסוק "וילך" יהושע.

ב. במדרש משלי (פרק לא) על הפסוק היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, אמרו, אם אין אדם גולה עצמו על דברי תורה אינו למד תורה לעולם, ואין לחם אלא דברי תורה שנאמר "לכו" לחמו בלחמי. והיינו, שאם אדם גולה למקום תורה, שזה גם כן סעיף מסעיף עמל התורה, אז הוא זוכה לתורה, ואי לאו הכי אינו זוכה לתורה, שנאמר "לכו" לחמו בלחמי. ובמדרש רבה (פרשת בשלח, פרשה כה פ"ג) נאמר: אמר הקב"ה לישראל, במדה שאדם מודד בה מודדין לו, אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקין בה יום יום. חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו, שנאמר, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו "הילך" בתורתו.

ג. בגמרא תענית (י) דרשו את הפסוק (מלכים ב, יא) ויהי המה הולכים הלך ודבר, והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים. ואמרו, טעמא דאיכא דיבור, הא ליכא דיבור ראויין לישרף. ופרש"י, להכי כתביה לאשמועין, דאי לא שהיו הולכים בעומקה של הלכה לא היו ניצולים. ולכאורה מאין הוציאו ולמדו שכוונת המקרא על דיבור של תורה. ויתכן שלמדו כן מלשון הלך ודבר. שלשון הליכה מורה על העסק בלמוד התורה. [אלא שבהגהות הב"ח כתב, הולכים בדבר של הלכה. והיינו לא בעומקה, ושאיני התם דבדרך א"א לעין].

ונודע מה שכתב המהר"ח נ"טאל (בשער רוח"ק יא, ב), אמר לי מורי האר"י ז"ל כי שרש הכל לענין השגה הוא העיון בהלכה. וביתר ביאור כתב עוד בשער המצות (ואתחנן לג, א) על רבו האריז"ל, שבעת שהיה עוסק בהלכה היה מתגבר כארי בכח, עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה. ולכן נקראת התורה תושיה, שמתשת כוחו של העוסק בה (סנהדרין כו:).

ורבנו הגר"א באבן שלמה (פ"ר סי' ו') כתב: אם ירצה לעמול על התורה, אז ירגיש בה מתיקות, וע"י זה ישיג אהבת התורה. ע"ש. והיינו, שא"א להרגיש במתיקות של התורה אלא ע"י שיעסוק בתורה בכל כוחו וחשקו, ויתאמץ לעמול בה הן מבחינה פיזית והן מבחינה רוחנית בעיון היטב. ודמי לשמן זית שצריך לטוחנו ולכתותו עד שיצא ממנו השמן זך. והנה בספר דברים מובא, שמשח רבינו אמר לישראל, ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה, לחם לא

אכלתי וגו'. כאן בא משה רבינו וממחיש לעם ישראל שהיתה לו מסירות נפש לתורה, שלא אכל ולא שתה. ומשה מתפאר בזה, והיינו, דהגם שהיה קשה לו, עשה כן במסירות נפש. משה ציער ועינה את נפשו לצום ארבעים יום, רק שבעה"ז אי אפשר לצום 40 יום בלא לאכול. וכמו שאמרו בגמ' נדרים טו. נשבע שלא ישן ג' ימים מלקין אותו וישן. וזו היא שבועת שוא. וע' להרמב"ם (בפ"א מהלכות שבועות ה"ז) שכתב, שהוא הדין בנשבע שלא יאכל כלום שבעה ימים שהיא שבועת שוא. אבל למעלה בשמים ניתן למשה הכח לצום כ"כ. וזאת אחר שגילו בשמים שיש לו רצון ומסיו"נ, ואז נתנו לו למעלה את הכח לצום. ואז משה רבינו זכה לקבל את התורה.

רואים מכאן יסוד: אי אפשר לזכות לתורה בלי מסיו"נ. כדברי הט"ז בסימן מז. דאותם הלומדים מתוך עונג ואינם יגיעים בתורה, אין התורה מתקיימת אצלם.

והיסוד לזה, בילקוט מלאכי על הפסוק זכרו תורת משה עבדי, והלא תורת ה' היא, שנאמר תורת ה' תמימה, אלא מי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו, והיכן מצינו שנתן נפשו עליה, שנאמר, ויהי שם עם ה' ארבעים יום.

ובגמ' סנהדרין כ. שקר החן זה דורו של משה ויהושע, הבל היופי דורו של חזקיהו המלך, יראת ה' היא תתהלל זו דורו של רבי יהודה בן עלאי, שהיה ששה מתכסים בטית אחת ועוסקים בתורה.

וכמוכן הכל באופן יחסי, ואמרו שקר החן, והיינו שיש כאן חן, יש כאן יופי, אבל זה בגדר שקר. וזה דורו של משה ויהושע. והוא פלא, שהרי היה זה דור דעה, דורו של משה, ולמדו תורה מפי הגבורה, ראו מראות אלוקים, ועכ"ז אין לזה עדיין את הערך הצריך באופן יחסי.

ודורו של חזקיהו המלך היה בגדר והבל היופי, ונודעמה שאמרו בגמ' (סנהדרין צד:) שבזמן חזקיהו היה השמן דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. וחזקיהו נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה, ועל אותו הדור אמרו והבל היופי!

והשבח הוא דוקא לדורו של רבי יהודה בן עלאי, שלמדו תורה במסירות נפש. המעלה העיקרית של התורה זה שהיו עמלים, לא היה להם בגדים להתכסות, ששה בטלית אחת, ולמדו במסיו"נ. תורה כזו חשובה אצל הקב"ה יותר מתורה של משה וחזקיהו. אצל משה היה להם מן, הענן כיסב להם את הבגדים, ולא היה עמל כ"כ.

בגמ' מנחות ז. מבואר, על אבימי שנשכחה ממנו מסכת מנחות, ובא לפני רב חסדא שיזכיר לו. והקשו בגמרא דאמאי לא שלח אבימי לקרוא לרב חסדא שיבוא אליו, והשיבה הגמ', סבר הכי מסתייעא מילתא טפי. ופי' רש"י, משום יגעתו ומצאתו.

לא מדובר ביגיעה בעל כורחו, אלא מחפש את היגיעה, מחפש ליגע, הרי יכל למנוע יגיעה זו, אלא חיפש אותה, מפני שידע שרק כך זוכים לתורה. הרב פיינשטיין זצ"ל הביא ראייה לזה מהגמ' מגילה ג. תרגום יונתן בן עוזיאל נודעוזה אר"י ת"ק פרסה, ומפרש רבינו חננאל, התביעה היתה על שגילה הטעמים שהיו נעלמים. וחיסר מעמל התורה. וע"ש בתוס' רי"ד, שכיון שכתב תרגומא דקראי לא מסרי נפשיהו למילף אותם, שוב לא היה צורך בעמל.

והנה בפרקי אבות נאמר, משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו', רש"י מקשה, אמאי לא נאמר ומסרה לאלעזר ופנחס, וכמבואר בגמרא עירובין נד: משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו פרקו, נכנסו בניו אלעזר ואיתמר, נכנסו הזקנים וכו'. יהושע היכן היה, היה עם הזקנים, ופי' רש"י, שלא היה רוצה למסרה אלא למי שהיה ממית עצמו מנעוריו, ונער לא ימיש מתוך האוהל. ע"כ. לכן דילג על כולם ומסרה ליהושע.

באור החיים הקדו (שמות יט כ) כותב, ההכנה לקבלת התורה היא התגברות והתעצמות בעסק התורה עד גדר שימית עצמו עליה, ותראה כי לא תושג ההשגה אלא בהתעצמות גדולה. ע"ש עוד.

ועוד אמרו בפרקי אבות (הב) ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך. ובאיור בתוס' יו"ט, לא אמר אם למדת, אלא אם עמלת, לפי ריבוי העמל והטורח ולא לפי ריבוי הלימוד.

ויעין באגרות הרמח"ל (הנדפס באוצרות רמח"ל ב"ב תשמ"ו), ותמצית דבריו שעל ידי לימוד בלי להפסיק באמצע מבטלים גזירות רעות. וכתב שם שבזמנו שהיו גזירות רעות רח"ל, הקדמנו רפואה למכה שראינו את הנולד, ושמנו עצמנו לקבוע לימוד שלא יהיה לו הפסק כלל, ובחר ד' לבטל כל גזירות קשות.

סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה

א. בתקופת הבית השני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, וביטלו אותם מדתם, ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצות, ולחצום לחץ גדול, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות, והיה צר לישראל מפניהם מאד, עד שריחם עליהם ה' אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה המלכות לישראל, ונמשכה יותר ממאתים שנה עד חורבן הבית השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום, היה זה ביום כ"ה בכסליו, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש, אלא פך אחד של שמן, שלא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו רבותינו שבדור ההוא, שיהיו שמונה ימים אלו, החל מיום כ"ה בכסלו והלאה, ימי שמחה והלל. ומדליקים בהם נרות בכל לילה משמנת הלילות לפרסם הנס ולגלותו. ימים אלו נקראים "חנוכה". א.

יסוד תקנת חכמים לימי החנוכה

עליהם לבטל מצות סוכה, שגזרו עליהם שלא יעשו סוכות. וברוקח (סי' רכה) כתב, שסמך הכתוב שמן נרות לסוכות, לומר לך מה סוכות ח' ימים, אף חנוכה ח' ימים.

ובשבולי הלקט (סי' קפה) כתב, מצאתי בטעמי ר' יהודה החסיד זצ"ל טעמיהו דב"ש דאמרי פוחת והולך כנגד פרי החג, שכן מצינו רמז לחנוכה אחר סוכות בפ' אמור, שלאחר פרשת החג, כתוב ויקחו אליך שמן זית זך רמז לנרות חנוכה. ע"כ. גם בדרשות ר"י אבן שועיב (פ' מקץ) כתב: ולהיות עדות בישראל נתוסף בה שמן לכל יום עד ח' ימים, והצלוחית לא היתה מחזקת שמן אלא ליום אחד, והשם היה מחדש בכל יום ויום נס עד שמנה ימים שהם כנגד שמונת ימי הסוכות עד ח' חג עצרת, ולכן יש באלו הימים הלל גמור. כי בכל יום ויום נתחדש נס כמו בסוכות כי כל יום רומז לענין מחודש. והם שלשה מנורות חלוקות, מנורת משה רבינו ע"ה ומנורת זכריה ומנורת מתתיה. הב' ממש וזכריה היו מז' נרות אל כל אחת ואחת ואותה של מתתיה דהיינו זאת של חנוכה ח' נרות. ע"כ.

ובשו"ת דברי יציב (אר"ח סי' רפג) כתב בשם הספה"ק, דגמר החותם הוי בחנוכה, כי החשמונאים הקדושים המשיכו את בחינת חג הסוכות והמשך

(א) כ"ז הוא לשון הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"ב), דס"ל שנס הנצחון הסתיים ביום כ"ה כסליו ואז נחו מאויביהם. וכתב הפר"ח, שנקרא חנוכה, על שם שחנו בכ"ה בכסלו. והטעם שתיקנו שמונת ימי חנוכה, ולא "תשעה" משום ספיקא דיומא, כתב בארחות חיים (דף קיז) בשם בעל העתים, לפי שחנוכה מדבריהם לא החמירו כ"כ. ובספר העתים, הובא בארחות חיים (שם) ובכל בו (סי' מד) כתב, שהטעם שקבעו "שמנת" ימי חנוכה, לפי שרצו לרמוז על מצות מילה שניתנה בשמיני, ומסרו ישראל נפשם עליה, בשעת הגזירות של מלכי יון, (כמ"ש במגילת אנטיוכוס שנדפסה בבית עובד בדרך קסו ע"א). וכ"כ הפרי חדש (סי' תרע) מדנפשיה. וכן הוא בפירוש האשל על מגילת תענית (דף סט ע"א) בשם בעל העתים. והפר"ח הוסיף ליישב דהכי עדיף טפי שידעו במכוון כמה ימים היה הנס, לא פחות ולא יותר.

ועוד יש לומר לפי מה שהביאו, שבאותה השנה של נס חנוכה, לא קיימו מצוות חג הסוכות מפני הגזירות, ולכן תקנו כנגד זה חג שמונה ימים. ראה בערוך השולחן (סי' תרע ס"ה) שהביא כן בשם קונט' חשמונאי, שעל ידי הגזירות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות ושמיני עצרת ע"ש. וברוקח (פ' סידור התפילה לחנוכה) כתב, שהיוונים גזרו

הימים הקדושים, עד אחר ימי חנוכה.

והטעם שהוצרכו לנס שמונה ימים, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, ואי אפשר להתקין שמן טהור עד שיעברו עליהם שבעה ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתישת הזיתים ותיקונם, להוציא מהם שמן טהור, וכמ"ש בב"י כאן. וכיו"ב כתב הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ב). והר"ן (שבת כא:) כתב, שהיה להם שמן טהור בחלקו של אשר [ע"י מנחות פה:]. והמרחק שבין ירושלים לשם היה ד' ימים, ובין הליכה וחזרה ח' ימים, וכמו שכתב בספר האשכול (ח"ב ע"ב כ). וכן הביא בתשובת

הגאונים (ליק סי' קד). ובארחות חיים (הלכות חנוכה אות א). ובפי' רבינו יהונתן מלוניל (שבת כא:) כתב כן בשם הירושלמי. וצ"ל דלאו דוקא הוא, כי בשבת לא היו יכולים ללכת משום תחומין. ומכל שכן לפי שיטת הר"ף (סוף פרק קמא דעירובין) והרמב"ם (ריש פכ"ז מהלכות שבת) דתחומין די"ב מיל מן התורה. ועיין בשו"ת שבט סופר (סי' נב), ובשו"ת אבני צדק (סי' קי), ובספר חתן סופר (ח"ב עמוד קנח). [ובשו"ת שיח יצחק (סימן שד) עמד בזה, שכוין שלא הלכו בשבת א"כ הוצרכו ט' ימים, ותי' ע"י בורגנין ע"ש. ולפי מה שנתבאר, מהלך ד' ימים, לו"ד הוא.]

מי שלא יודע כלל על נס חנוכה - האם קיים מצות הדלקת הנרות

אלא לראותם בלבד, כדי להודות לשמן על נסין ונפלאותיו וישועותיו.

ושבו ראיתי להרב ידי אליהו (רבי אליהו גאליפאפא. על הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה פ"ג ה"ג), שעמד בזה, ע"ש שכתב, יש לדקדק בדברי רבינו במה שהאריך בתחלת פרק זה, בענין צרות היונים שבטלו דת ישראל ושפשטו ידם בממונם ובנותיהם, ושפרצו בהיכל ושהיה לחצם לחץ גדול עד שריחם ה' וגברו וכו' והעמידו מלך, ועשה מכל זה בלא גדולה ככתוב בדברי ימות עולם, מה שאין זה מדרכו, ולמה לא כתב בקיצור כמו שאמרו בגמרא שהיוונים טמאו כל השמנים ונעשה להם נס בפך א' שמצאו להדליק ח' ימים ומפני זה תיקנו וכו', דהיינו מה שצריך להלכה זו.

ומכל זה נראה, שדעת רבינו, שלא היה קביעות ימים אלו בשביל נס השמן בלבד, אלא עיקרו היה להצלת צרות היונים, שהיה צרתם ולחצם רב עד למאד, והיה נס עצום נציחת מעטים את הרבים וחלשים את הגבורים וחזרת מלכות לישראל, ואפילו לא נעשה להם נס השמן, לעולם היו קובעין יום אחד יום טוב בהלל והודאה, מתקנת הנביאים, כמו שאמרו בפרק ערבי פסחים, נביאים תקנו הלל על כל צרה שנגאלים ממנה, אלא מפני שאירע להם נס השמן, הוסיפו עוד שבעה ימים וקבעו שמונה ימים בהלל והודאה והדלקת נרות. ואם היה הקביעות בשביל נס השמן, לבד, מה שייכות יש בהלל והודאה לנס השמן, דלא שייך ביה אלא הדלקת הנרות, אלא ההלל וההודאה הוא על ההצלה, והדלקת הנרות הוא על

ומה שהאריך הרמב"ם בהלכותיו, בסיפור פרטי הנס, אפשר לבאר, דהוא משום שענין מצות הדלקת הנרות הוא לפרסומי ניסא, ואם אינו יודע מה היה הנס, יש בכך חסרון בפרסומי ניסא, ואף אם יצא ידי חובת המצוה, מכל מקום חסר בתועלת ומטרת המצוה. [דוגמת מה שכתבו הפוסקים לכיון במצות סוכה בטעם המצוה. ודו"ק.]

ויש מי שחקר, דכיון שמצות נר חנוכה היא לפרסומי ניסא, היאך יהיה הדין באדם שאינו יודע כלל על נס חנוכה, רק למד שכך ציוו חכמים להדליק נר בכל לילה, והדליק, אם יצא ידי חובתו, או דמאחר שאין אצלו פרסומי ניסא, לא יצא ידי חובתו, שהרי אינו יודע כלל איזה נס היה ולשם מה מדליק. ואף שיש כאן תועלת לפרסום הנס לרבים, מ"מ פרסום הנס לרבים היא תוספת והידור המצוה, אבל עיקר המצוה היא לפרסם הנס כל אחד לעצמו בכל בית בישראל, ואם אינו יודע לשם מה מדליק נר חנוכה, איזה פרסום הנס לעצמו איכא. ועוד יש לחקור אם צריך לדעת גם את נס הנצחון, או רק את נס פך השמן. ונראה, דמ"מ יש הידור וענין לדעת גם את הניסים שנעשו לאבותינו כדי שיהא עכ"פ מצוה כתקנה ויהא פרסום הנס כדבעי.

וגם מי שיודע כל סיפורי הניסים והנפלאות שעשה השי"ת לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, ראוי שיתבונן בדברים, בשעת ההדלקה. וכמו שהנהיגו לומר בשעת ההדלקה (מסכת סופרים פרק כ הלכה ד) הנרות הללו אנחנו מדליקין על הנסים ועל התשועות ועל הנפלאות וכו'. ואין לנו רשות להשתמש בהן

וההודאה היתה בעבור הצלה מהצרות ונס הניצוח. וזה שכתב בסעיף ב', ומפני זה התקינו חכמים שיהיו ח' ימים אלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות וכו', כלומר שתקנת ההלל היתה בעבור ההצלה, והדלקת הנרות בעבור נס השמן. עכ"ד.

אם יש דין שהשמן למנורה יהיה חתום בחותמו של כהן גדול

של כהן גדול. ע"כ. והנה בפ' תצוה (כז, ב) כתיב: ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד. וגם בפ' אמור (כד, ב) כתיב: צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד. ובפסיקתא זוטריתא (שמות שם) איתא: ואתה תצוה, אתה ולא איש זולתך. ויקחו אליך. אתה גזבר על הדבר. ע"כ. וכן הוא בתורת כהנים. וע"ע ברמב"ן ובספורנו שם. ובסיפרי זוטא (במדבר פרק יט) איתא לגבי פרה אדומה: ויקחו אליך, יביאנה אליך ותהא גזבר עליה, יכול שאין לי שהיה משה גזבר אלא על הפרה ומניין אף על השמן, ת"ל ויקחו אליך שמן זית זך. יכול שאין לי שהיה גזבר על הפרה אלא משה ומניין אף אהרן ת"ל וכו', ומניין שימנו גזברין לדורות ת"ל ואתה תצוה את בני ישראל. ע"כ. ולפי זה אתי שפיר טפי שבמנוחה זו היה הכהן גדול אחראי על שמירת השמן.

נס השמן. וסדר על הנסים יורה על זה, שהוא כולו הודאה על הצלת הצרה ונס הניצוח בהיותם מעטים וחלשים, ולא הזכירו שם נס השמן כלל, דלא שייך ביה הודאה. ולזה האריך רבינו בענין צרות היוונים והצלתם, להורות לנו שעיקר קביעות ההלל

ומה שכתבנו שלא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה חתום בחותמו של כהן גדול, כן הוא בגמ' שבת שם. ומרן החיד"א במחזיק ברכה (ס"ו תרע אות ב) ובשו"ת פני אריה (ס"ו מ) העירו ע"ז, דהיכן מצינו שצריך שיהיה הפך שמן חתום בחותם של כהן גדול. ובבבלי יששכר (מאמרי חודש כסלו מאמר ד. ומאמר יא) ג"כ תמה בזה, ע"ש דמה שהיה מונח בחותמו של כהן גדול הוא לפלא, וכי ס"ד שהכהן גדול היה חותם את השמנים, הרי על זה היו ממונים שהיו מספקין יינות שמנים וסלתות כמבואר במתני' (שקלים דף יג.). וע"ש שיישב ע"ד הסוד, וכתב שהיה הדבר כן בדרך נס.

והראוני בספר עיני יצחק (עמ' רנה) שהביא מקור לזה מכמה מדרשי תימן העתיקים ונהובא בס' מדרש החפץ ובס' מדרש הביאור, ובס' אור האפילה ועוד שדרשו חז"ל עה"פ, ויקחו אליך שמן זית זך, ויקחו אליך, שיהיה חותמך עליו, או חותמו

איך יכלו לטמא את השמנים

שביטלוה היונים. ע"ש. וע"ע בשבבה"ל (סימן קעד) שהיוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונים טהרו את הכל, ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה. ע"כ.

ואולם בלא"ה יש ליישב שהוציאו את השמנים לחוץ ואז טמאום. ובקה"י שם הביא בשם ר' שמעלקא טויבש שדין זה לא נאמר רק על דם ושמן ולא על שאר משקים, וזה למ"ד "מטבחא". ולמ"ד "מדבכא" שזה כולל דם, ויין ומים לניסוך, ושמן, הרי מבואר בגמ' שם דס"ל שרק טהור מלטמא אחרים, אבל טומאת עצמן יש להם.

והנה בקהלות יעקב (חלקים ח"ה סימן יט) הקשה איך יכלו היוונים לטמא את השמנים שבעזרה, והרי מבואר בגמ' (פסחים טז.) שי"א דמשקי המזבח שבעזרה טהורים מלקבל טומאה. ותי' בשערי דעה עפ"ד הגמ' (ע"ז נב:) שאבני המזבח שקצום מלכי יוון, ומקשינן והא אין אוסר דבר שאינו שלו, ותי' קרא אשכחו ודרוש באו פריצים וחללוה, שכיון שנכנסו יוונים להיכל נתחלל קדושת הכלים.

ויש לסייע לזה, ממ"ש האו"ז (ס"י שכא) שבחנוכה חנכו את ביהמ"ק, אחרי שנטמא על ידי היוונים. ובארחות חיים (הל' חנוכה אות ב) כתב שחינכו החשמונאים את הבית לעבודת ביהמ"ק אחר

אודות נס חנוכה

אלפים תרכ"ב. נס זה היה לאחר 218 שנים מהזמן בו אירע נס פורים.

והנה נס חנוכה אירע לפני למעלה מאלפיים ומאה שנה, באמצע תקופת בית שני בערך בשנת ג'

עד שריחם עליהם ה' אלהי אבותינו, והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה המלכות לישראל יותר ממאתיים שנה עד חורבן הבית השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום, היה זה ביום כ"ה בכסליו, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה, אלא פך אחד של שמן שלא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה נס והדליקו ממנו שמונה ימים, עכ"ד.

מגילת תענית - מאי חנוכה

מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך. מצות הדלקתה משתקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק. ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ואם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוך לרשות הרבים. ואם מתיירא מן הגויים מניחה על פתח ביתו מבפנים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ע"כ.

וה"ל מחזור ויטרי (סימן רלד): רמז לחנוכה מן התורה, דכתיב אחר כל המועדות בפרשת אמור, ויקחו אליך שמן זית זך. וכן אמרין במגילת תענית, שנכנסו יוונים להיכל וטמאו השמנים כולן, לבד פך אחד שנמצא בחותמו של כה"ג, ונעשה נס והדליקו ממנו ח' ימים, ומדכתביה עם המועדות. למדנו שהוא יום טוב כשאר ימים טובים. ע"כ.

והרב סדר היום (חנוכה) כתב: וכשראו כהני ה' ועם ה', הנס הגדול הנעשה להם, שמחו שמחה גדולה, ובהיות שהש"י היה עמהם והרבה להטיב אם להצילם מיד אויביהם אם לעשות להם אותה הנס המפורסם, ראוי לעשות זכר לנס הזה לדורות הבאים שיכירו וידעו הטובות והנסים והנפלאות שעשה עם אבותינו בימים ההם בזמן הזה, והתנו שאותם הח' ימים שנעשה להם הנס בימי מתתיהו ובניו שיהיו ימים קבועים בכל שנה ושנה ימי ששון ושמחה, דלא להתענות בהן ודלא למספד. אחר שבהם היתה שמחה גדולה לאבותינו. ועוד, לגמור בהם את ההלל, משום ההצלה הגדולה שהצילנו מכף אויבינו ומסר רבים ביד מעטים וכו'. ומפני שצריך זכר הנס היה בנרות כי משם נודע למפרע ההצלה הגדולה אשר עשה עמהם מרצון טוב ודרך אהבה וחבה, תקנו שבאלו הח'

ולאחר נס פורים היו ישראל בשלוה, אך היו כפופים לשלטון הפרסי, אולם לאחר נס חנוכה חזרה המלכות לישראל לתקופה של יותר ממאתיים שנה, עד חורבן בית שני.

את תמצית ויסוד נס חנוכה סיכם הרמב"ם בלשונו הזהב, וזת"ד: בתקופת הבית השני גזרו מלכי יוון גזרות על ישראל, וביטלו אותם מדתם וכו', ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות,

וה"ל מגילת תענית (כ"ה בכסליו): בעשרין וחמשה ביה חנוכתא תמניא יומין דלא למספד בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טימאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא נטמא, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים. ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים, וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה, שלא עשאה אלא שבעת ימים, אלא בימי מלכות יוון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת. חנוכת בית חשמונאי לדורות, ולמה היא נוהגת לדורות, אלא שעשאה בצאתם מצרה לרווחה, ואמרו בה הלל והודאה והדליקו בה נרות בטהרה, לפי שנכנסו יוונים בהיכל וטימאו כל הכלים ולא היה במה להדליק, וכשגברה יד בית חשמונאי הביאו שבעה שפודי ברזל, וחיפום בעץ והתחילו להדליק. ומה ראו לגמור בהם את ההלל, ללמדך שכל תשועה ותשועה שעשה הקב"ה לישראל, הם מקדימין לפניו בהלל ובשבח, וכך הוא אומר בספר עזרא, ויענו כל העם בהלל ובהודאה לה' כי טוב כי לעולם חסדו, על ישראל. וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לה', על היסוד בית ה', ואומר לה' הישועה על עמך ברכתך סלה. להקב"ה לעשות נסים ונפלאות, ולנו להללו ולברכו, שנאמר על עמך ברכתך סלה. מצות נר חנוכה, נר אחד לכל בית, והמהדרין נר אחד לכל נפש, והמהדרין מן המהדרין מוסיפין נר לכל נפש ונפש לכל לילה. בית שמאי אומרים יום ראשון

ימים תחלתם ליל כ"ה בכסליו שידליקו נרות בכל ישראל יתרים על הנרות שמדליקין אותם לשימוש בתיאם זכר לאותו נס שנעשה להם בח' ימים אלו. ובגמרא (שבת כא:) אמרו מאי חנוכה דת"ר וכו', ופרש"י שם: מאי חנוכה, על איזה נס קבעוה. וכתב המהר"צ חיות ז"ל במאמר דרכי משה (ח"א. ובגמ"ח בתורת נביאים עמוד תס), שלכאור' קשה, מהי השאלה, והרי ידענו שכל ענין חנוכה הוא על ידי שהחשמונאים גברו על היוונים והחזירו עטרת התורה ליושנה, עבודת המזבח והמקדש והמלוכה לישראל, וא"כ זה היה עיקר הנס שאחר הרדיפות והשמדות שסבלנו מן היוונים גברה ידינו עליהם. וכתב לבאר, דשאלת הש"ס היא, דאמת הדבר שזה היה עיקר הנס, אולם כיון שהיה בדרך הטבע קצת ולא נשתנו סדרי בראשית, א"כ אין נופל ע"ז אמירת ההלל שהותקן רק על התחדשות נסים יוצאים מגדר הטבע כמו שהי' ביציאת מצרים, וזה שדקדק רש"י ז"ל וכתב על איזה נס תקנוה, וקאמר הש"ס שבפך נעשה נס שלא כדרך הטבע, ומפ"ז תקנו חנוכה בהלל והודאה, היינו שבאופן זה מותר לתקן אמירת הלל בחנוכה, ולולי נס זה הי' ימי חנוכה ימי שמחה בלא הלל, ע"ש שהאריך להוכיח כן. [והובא בצי"א ח"י סי' יז].

ובעצם הקושיא שהקשה מהר"ץ חיות מהו מאי

חנוכה, לפי פשט הגמ', אפשר שכן הוא דרך הגמ' לבאר בדרך שאלה ותשובה. וכיון שלא נתבאר במשנה על מה נקבע נס חנוכה, וכן דיני החנוכה, ראו לפרש כן בגמ', ועשו כן בדרך שאלה ותשובה. ומצינו כיו"ב בתוס' בריש פ' אלו מציאות (ב"מ כא. ד"ה וכמה), ועוד.

ובשו"ת שיח יצחק (סי' שכח) כתב להעיר עוד בלשון הגמ' שם: "בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון", דלכאור' הול"ל: בכ"ה בכסליו "מתחילין" שמונת הימים, וכדהגיה באמת הרמ"א בריש סימן תר"ע על לשון דהמחבר שהוא כלשון הגמ' כאן. אלא לשון הזה מראה באצבע, שהיום הראשון של ימי חנוכה, מכיל בתוכו את כל השמונה ימים, ואפשר דהיינו טעמא דמהרי"ל לנהוג איסור מלאכה ביום הראשון דחנוכה. וגם היה נראה מלישנא דגמ' הלזו, שביום הראשון היה ראוי להדליק שמונה כדס"ל לב"ש, באשר יום זה כלול משמונת הימים, ודו"ק. [ועיי' בספר לקוטי חבר בן חיים (ח"ה דרפכ ע"ב ד"ה ונראה), דללישנא דב"ה משום ימים היוצאים, מדליקין לב"ה אחר צאת הכוכבים, דאל"כ לא שייך ימים היוצאים, וללישנא בתרא משום מעלין בקודש, מדליקין עם שקיעת החמה, עש"ה]. עכ"ד. ואולם גם דקדוק זה אינו מוכרח.

מדוע לא נזכר דיני חנוכה רק בגמרא ולא במשניות

רבינו הקדוש לא שנה במשנה דיני חנוכה, כי אם כלאחר ידו במגילה בחנוכה בנשיאים וכיוצא, ובקמא אם היה נר חנוכה פטור, והי"ל לשנות לפחות פרק אחד מדיני חנוכה. ובו בפרק נענה הרב החסיד כמהר"ר יוסף בן סמון זלה"ה ואמר, דמגילת תענית נשנית קודם המשנה וכדתנן במתניתין (פ"ב דתענית) כל הכתוב במגילת תענית דלא למספד וכו', וכבר במגילת תענית קתני דיני חנוכה, והם הברייתות שהביאו בש"ס, ומש"ה לא הוצרך רבינו הקדוש לשנות דיני חנוכה, עכ"ד.

ועיי' עוד בספר פרדס לבעל תבואת הארץ, וכ"ה בשו"ת מהריא"ץ (אר"ח סי' עח) מספר חוט המשולש בשם החתם סופר, דהא דלא נזכר במשנה נס חנוכה, היינו טעמא, משום דרבינו בעל מסדר המשנה הוא מזרע דוד המלך ע"ה, ונס חנוכה נעשה ע"י החשמונאים, והמה תפסו המלוכה ולא היו מזרע דוד. להכי לא הזכירם במשנה.

והנה בספר יד המלך (הל' פ"ג הלכה ג) תמה דאמאי לא שנה רבינו הקדוש דיני חנוכה בשום מקום במשנתו, ולא הוקבע שום רמז מן כל דיני חנוכה בשום משנה בכל סדרי המשניות כולם, כמו במגילה דיש מסכת מיוחדת קבוע לכל עיקר דיניה, והיא ג"כ תקנת אנשי כנסת הגדולה, זולת במשנה (בי"ק סב:) בגמל שהיה טעון פשתן וכו' ור' יהודה פוטר בנר חנוכה ומשום שהניח ברשות, [וגם נזכר במשנה סוף מסכת מגילה, דמפסיקין בראשי חדשים בחנוכה וכו'], אבל מן כל קביעות דיני נר חנוכה ואופן הדלקתה, וכל שאר הלכותיה וענייניה וסידור דיניה לא נמצא שום זכרון במשנה, והרבה יגעתי להניח דעתי בטעם נכון על זה ולא מצאתי. ע"כ.

וכבר עמד בזה החיד"א בספר דברים אחדים (דרוש לב דף קסו ע"א. והוב"ד בשו"ת צ"א חלק יט סימן סו). וז"ל, ואני שמעתי דנורקה מפי החבורה חקור דבר, אמאי

וכן הביא בספר טעמי המנהגים (עניני חנוכה סי' תתמ"ז עמ' סדר) בשם החת"ס, מטעם שרבינו הקדוש היה מזרע דוד ע"ה, ונס חנוכה נעשה ע"י בית חשמונאי שתפסו המלוכה ולא היו מזרע דוד וזה הרע לרבינו הקדוש ובכותבו המשנה ע"פ ריה"ק נשמט הנס מחיבורו, עכ"ל.

וע"ע בספר יסוד המשנה ועריכתה להרב מרגליות מה שהאריך בזה. וקרב לזה כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ד א"ח סימן לו) שחג החנוכה הוא נגד המנוצחים אז, והם אומה שלמה הרודה בהם טרם זה, ועל ידי זה החזירו העטרה ליושנה, ובהיות כי זה עשו ישראל וזקני הדור מעצמם בלתי רשיון אדירי המלכויות דאז, ובהיות כי היו אז קרובים לזמן ממלכת ישראל וגם היו על אדמת ארצנו ת"ו, לכן היתה הסכנה לפעמים מרחפת בזה. לכן כמו שראה רבינו הקדוש לכתוב את התורה שבעל פה מפני עת לעשות לה' כן ראה להשמיט דיני חנוכה משום עת לעשות לה' והניח זה למסורת. אך חג הפורים היה הנצחון רק נגד המן ומשפחתו והוא איש פרטי, וגם לא החזירו בזה עטרת ישראל ליושנה וכו'. ועוד ע"ש.

ובספר אוהב ישראל (בראשית. לחנוכה) כתב, ראוי להעיר לב על זה למה לא נשנית מצות נר חנוכה בשום משנה סדר הדינים ומצותיו ופרטיו כמו שאר ההלכות כי אם בברייתות ובדברי האמוראים. והלא בית שמאי ובית הלל היו זמן רב קודם סדר המשנה ולא הזכיר שום דבר מדיני מצות נר חנוכה בשום משנה רק בדרך העברה בעלמא. ותי' ע"פ הסוד, דפורים וחנוכה הם בסוד ירכין דקשט. היינו פורים הוא בנצ"ח וחנוכה בהו"ד. ונצח והוד הם בבחינת לבר מגופא כנודע. והנה תנ"ך ומשנה הם בבחינת גופי התורה, ולזה לא נשנו הלכות חנוכה אלא בברייתות. ובאמת שגם דיני פורים לא נזכרו במשנה, שכל דיני הלכות פורים שמחה ומשתה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, ג"כ לא נשנו במשנה כי אם בברייתות ובדברי האמוראים, זולת הלכות קריאה דמגילה ודיניה נשנו במשנה. וע"ש.

ובשפת אמת (בראשית לחנוכה. תרמ"ד) כתב, שנ"ח הוא

בחי' תשבע"פ, שהארת נס הזה הוא בפיהן של ישראל, דאיתא בגמ', אסתר סוף כל הנסים. והאיכא חנוכה, ניתן לכתוב קאמינא. לכן נס חנוכה אינו בכתב, וגם במשנה אינו מיוסד מצות חנוכה, וגם בגמ' אמרו מאי חנוכה דת"ר כו'. וגם אמרו חנוכה לא תניא וכו'. הכל לרמז שחנוכה לא ניתן לכתוב, והוא כמ"ש אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו. ובימי היונים נתפרש התורה יונית ומזה נעשה כמה קלקולים עד שעשה לנו הקב"ה נסים בימים הללו. ולכן ראו חכמים שלא לפרש זה הנס רק שמו אותו בפיהן של ישראל בחי' תשבע"פ.

וראה עוד בפרי צדיק (בראשית לחנוכה). ושם כתב, שתשבע"פ היתה עיקר התפשטותה ע"י שמעון הצדיק שהיה משיירי כנה"ג, וממנו התחילה שלשלת המשנה. ובימיו היה אלכסנדרוס מוקדון (ימא טט.), ואז התחילה חכמת יוונית על ידי אריסטו, שהיה בקליפה נגד קדושת תשבע"פ, שגם הם חידשו בגוון חכמה ומוסר מלבם בהנהגת דרך ארץ ועל כן רצו הם לבטל תשבע"פ פה מישראל. שבמתן תורה פסקה זוהמא מישראל (שבת קמז). וגזרו הם שתיבעל לטפסר תח', להטיל זוהמא, כמו שנתהוה בזרע חוה ע"י זוהמא שהטיל בה נחש. והחשמונאים היו מזרע אהרן שורש תורה שבע"פ שהוא מדת מלכות פה וע"י כח בחינת מדת מלכות ניצחום. והנה מה שנא' לא יסור שבט מיהודה וגו', הוא ג"כ על דברי תורה וכמ"ש (סנהדרין ה.) ע"ש. והיו אז החשמונאים שורש תשבע"פ מחוקק מבין רגליו, ולכן הוזכר בגמרא וכשגברה בית מלכות חשמונאים וניצחום, שהניצוח היה ממדת מלכות, והניצוח שלהם בא ע"י שהיה בהם בחינת מדת מלכות והיינו שהיו שורש מלכות פה תשבע"פ. ורק בינאי שנוזקה בו וכו' וביטל כל תושבע"פ, והוא לקח המלכות רק על ענין שבט ממשלה, לכך נענש וכלתה זרעו של ינאי מלכא שהתחילה מלכות הורדוס. ואז התחיל שלשלת הלל ובניו שהתחילה מאה שנה בפני הבית כמו שאמרו (שבת טז) וסמוך לאותו זמן כלה זרע חשמונאים. עש"ב.

כמה טעמים למה נקרא בשם חנוכה - וי"א שחנוכו בו את בית המקדש

וחנכו את המזבח. וכ"כ התוס' יו"ט (פ"ג דמגילה מ"ו)

טעמים אחרים ניתן לשם חנוכה: א. בימים אלו חזרו

דהאי דתנן בחנוכה (קוראים) בנשיאים, פרש"י, דהוי נמי חנוכת המזבח. וכן מצאתי בספר מכבי, שכאשר ניצחו החשמונאים את היונים, נכנסו למקדש ומצאו את המזבח שהיה משוקץ ע"י היונים, כמ"ש בע"ז נב:), וסתרו אותו, וחזרו ובנאוהו מחדש, וחנכוהו ביום כ"ה בכסלו. ע"ש.

ויש אומרים שחנכו בו את בית המקדש, אחרי שנטמא על ידי היוונים (אור זרוע סי' שכא). גם הארחות חיים (הל' חנוכה אות ב) כתב, שבבבליה הראשון שלא היה בו נס של השמן, אז חנכו החשמונאים את הבית לעבודת בית המקדש אחר שביטלוהו היונים. ע"ש. גם בבבולי הלקט (סימן קעד) כתב, חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה, שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונאים טהרו את הכל, ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה.

וכן בספר המנהגים (חילדק. מנהגי חודש כסליו וחנוכה) כתב, וקבעו אותם הימים לשמחה, שטיהרו את השמנים ו"חנכו את הבית" מטומאה שטימאו מלכי יון, וקראו לאותן הימים חנוכה, ע"כ.

וכן כתב מהר"ל בספר נר מצוה (ח"ב עניני חנוכה): וכאשר לא היה להם שמן, נעשה להם נס, שיוכלו לטהר ולחנך הבית. ולכן נקרא "חנוכה", שהיו מחנכים את בית המקדש, אחר שטמאו אותו בני יוון. ולפיכך הנס הזה שנעשה בשמן, הוא הנצחון שניצחו ישראל היוונים, כי הניצוח היה בשביל שטמאו את ההיכל, והשם יתברך רצה בעבודת ישראל, ולכן נעשה הנס בנרות. ע"כ. והיינו, שאף שטומאה הותרה בציבור, כאן היה צורך לחנך את בית המקדש על ידי הדלקת הנרות.

ב. רמז לתאריך הנצחון, חנו כ"ה, שחנו ונחו וניצלו מאויביהם ביום כ"ה בכסלו. (ר"ן פ"ב

דשבת. בבבולי הלקט סי' קפט. טור סי' תרע).

ג. מלאכת המשכן הושלמה בכ"ה בכסלו והיה המשכן מוכן לחנוכתו. וכדאיתא במדרש (ילקוט ש' מלכים רמז קעד), שמלאכת המשכן נגמר בכ"ה בכסלו אלא שהמתין הקב"ה בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק, ואמר הקב"ה עלי לשלם לכסלו, ושילם לו חנוכה בית חשמונאי. (אליה רבה סי' תרע. משנ"ב שם סי' ק"ז).

ד. ביום זה נחנך הבית שני בימי חגי, כמבואר

בנבואתו (חגי ב. יח) שבעשרים וארבע לתשיעי, שהוא כסלו, הוסד, ולמחרתו ביום כ"ה כסלו חנכוהו בהקרבה. ועל שם חנוכה הבית שהיה באותו הפרק נקראים ימי נס הנרות שהיה באותו הפרק בשם חנוכה. (יעב"ץ במדור וקציעה סי' תרע).

ו. ובספר צרור המור (דברים פרק ב) כתב בזה: והנה ראה השי"ת אורך הגלות וגודל הצרות עד שכמעט נשתכחה תורה מישראל, ורצה לתת להם פרשה קטנה שרוב גופי התורה תלויין בה, שיהיו עוסקים בה ויהיה חשוב להם כאלו עוסקים בכל התורה כולה, והיא שמע ישראל, והחשמונאים היו מייחדים את השם בפסוק שמע ישראל שיש בו כ"ה אותיות, ובכח זה הייחוד נצחו אויביהם עד שלזה קראו שם המועד הזה חנוכה, לרמוז הייחוד של פסוק שמע ישראל שיש בו כ"ה אותיות, וזהו חנוכה, לרמוז שבכח שם ה' וייחודו נצחו המלחמה. לא בחיל ולא בכח ולא בחנית. אלא בשם ה' של הייחוד.

ובכל יום ויום אנו מוסרים עצמינו למיתה על קידוש השם בשעת הייחוד של ק"ש, כמו שעשו החשמונאים בזמן חנוכה הבית. וזהו חנוכה: תנו כבוד ומנוחה לשם, כשתזכרו כ"ה אותיות של פסוק שמע ישראל, עד שתדבקו נפשותיכם למעלה בשכינה מרוב התשוקה והשמחה. ותשיגו סוד הדיבור בחיים. כאמרו ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום, עד שלזה צריך כל אדם לשמוח שמחה גדולה בעת קריאת שמע, ולהעביר מנגד עיניו כל עצב וכל דאגה ושמחות זה העולם, אלא לשמוח בה' וזהו נגילה ושמחה בך, אחר שאמר ישקני, וכן אמר כי בו ישמח לבנו, וכן צריך לנגן בשעת ק"ש שהיא שמחת העולם. וכמו שהחשמונאים נתנו כבוד לשם ומנוחה בסוד הייחוד, ומסרו עצמם למות על קדושת ה', כי זאת היא המנוחה האמיתית, כן ראוי לכל העומדים בצרות וגלות, לתת כבוד ומנוחה לשם, בסוד הייחוד של כ"ה אותיות וזהו חנוכה, וכן למסור נפשם על קידוש ה' בשעת ק"ש כשאומר ובכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך, באופן שכשיזדמן אליו שיאמרו לו שיעבור על התורה או שיהרג, שיהרג ואל יעבור, אחר שבכל יום היה מוסר עצמו למיתה בשעת קריאת שמע. עכ"ד.

והאבודרהם (בסדר הדלקת נר חנוכה) מצא נוטריקון בשם

י'מין מ'זוזה. ועוד רמזו, היש לכם אב או אח, אי כבית שמאי או כבית הלל, והשיבו, יש לנו אב זקן כבית הלל, ראה בקמח סולת (דף קעג ע"ד).

וע"ע בשו"ת תורת חיים להגרי"ח זוננפלד (סימן נא) שיש לזה רמז נכון בתורה בענין מ"ב המסעות, שהחניה הכ"ה היא "חשמנה" (במדבר לג כט), ונרמז כאן ענין חנוכה, וע"ז אמרו בגמ' "מאי חנוכה" וכו'. ועוד רמז יש בשם חנוכה: ח' ימים, ובכל יום העלו במנורת ביהמ"ק ז' נרות - יחד הם נ"ו. ע"כ.

אם בקיום מצות חנוכה ופורים מקיים מצוה מן התורה

אולם הנצי"ב בהעמק שאלה (ר"ס כו) האריך לדחות דברי החת"ס הנ"ל, והעלה שעיקר חנוכה בזה"ז דרבנן, ורק באותה שנה שאירע הנס ואיכא ק"ו הוי מה"ת, אבל לדורות אינו אלא מדרבנן. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת בית לוי (חאו"ח ס"ס ד), ובשאגת אריה (סי' מט). ובשו"ת ערוגת הבושם (אור"ח סימן קפא). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' פט) שיישב קו' הנצי"ב.

ובספר דברי ירמיהו (לעזר) על הרמב"ם (הל' תפילין ומוזהה פרק ד ה"ח) כתב, דפרסומי ניסא מעלתו גדולה, דאע"ג דנר חנוכה מדרבנן, מ"מ בקיימה קיים מצוה דא' בפירסום ניסא דהוי מצוה דא'.

וראה בגמרא (תענית כח:) שמבואר לכא' שהלל בחנוכה דא' הוא. וע"ע בגמ' (ערכין י:). [וכ"כ במשמרות כהונה שם, דח' ימי חנוכה דאורייתא ניהו, דמדא' מחוייב לומר הלל על הנס. ע"כ]. וכ"ה בשו"ת מעשה ניסים (סימן א) לרבינו דניאל הבבלי, שבכל יום אשר הראה ה' בו לישראל נצחונו וישועתו, כולם מחוייבים מן התורה בקריאתו, כמו כל הימים הנזכרים במגילת תענית. אולם בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפב) כתב דלאו דוקא הוא, שהרי אפי' חנוכה עצמה דרבנן היא וכ"ש הלל דידה. אלא דאורייתא לאו דוקא, אלא דעיקר תקנה קרי דאורייתא אפי' דרבנן. ע"כ. וכן רבינו אברהם בן הרמב"ם שם כתב להשיג ע"ד רבינו דניאל הבבלי, והעלה שהוא דרבנן. וראה עוד להגרי"פ פירלא בביאורו לס' המצות לרס"ג (עשין נט, ס. דף רנ"ח ע"ב). וראה בשו"ת יבי"א ח"ו (חאו"ח ר"ס מה).

"חנוכה" - ח' נרות והלכה כבית הלל. שביום הראשון מדליק נר אחד, ומוסיף והולך בכל יום נר נוסף, ולא כשיטת בית שמאי שביום הראשון מדליק שמונה ומכאן ואילך פוחת והולך.

[ובמדרש תלפיות (דף קסה ע"ב) הביא מספר יורה חטאים שהוסיף, משי"ח ר"ת: מ'דליק ש'מונה י'מי ח'נוכה. נחמ"ד למראה ר"ת: נ'ר ח'נוכה מ"ד, והעולם שמח בראות נרות חנוכה שזוכרים הניסים שנעשו לאבותינו. ובס' מל"ח (סי' כז אות כג) כתב עוד, שבהגמ"ר וכנסת הגדולה הביאו, שנת"ס נוסריקון: ש'מאל נ'ר ת'דליק

וכתב בהגהות חתם סופר (מגילה ו:ו) שעיקר פורים וחנוכה מדאורייתא, מק"ו דריב"ק (ראה במגילה יד.). וקל וחומר דאורייתא. אלא דסגי בשום זכר לנס, ואנשי כנסת הגדולה תיקנו לקרות מגילה ושמחה, וכן בחנוכה תיקנו החשמונאים נרות, וכל זה דברי קבלה ודרבנן, אבל מן התורה מחוייב לעשות איזה זכר לנס. וכ"כ עוד במסכת שבת (דף כב.) דנהי דהדלקת נרות בעצם לאו דאורייתא מ"מ חנוכה גופי' וכל י"ט הקבועים על נסים דא' ניהו, וכדעת בה"ג דהלל ומגילה וחנוכה דא', ופליגי בזה רמב"ם ורמב"ן בס' המצות (שורש א סוף תשובה א ותשובה ב). ולפע"ד לאו יפלא כלל לומר דק"ו דא' הוא. ונמצא מ"ע דא' לקבוע יום על כל נס, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בזה לקרוא מגילה ולשלוח מנות, ובזה לומר הלל ולהדליק נרות.

וכ"כ עוד בת' חת"ס (חזיר"ד סוסי"י רלג. וכן הוא בקצרה שם בחאו"ח סי' רח). שנ"ל שקביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא ק"ו דאורייתא, ולכן ימי פורים וחנוכה מדאורייתא ניהו, ורק מה שיש לעשות בהם, אם הדלקת נרות או עשיית זכר אחר זהו מדרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מ"ע דאורייתא. ואפשר דקריאת הלל ומגילה הוי ק"ו דאורייתא, דכשם שמצוה לספר ביצי"מ בפה, ומעבדות לחירות אמרי' שירה, ממות לחיים לא כ"ש שמצוה לומר בפה דוקא. ועפ"ז נראה ד' בה"ג שמנאם בכלל המצות. עכת"ד.

איך קיימו מצוות הדלקה בשמן זית של נס

באותו הדור בפך השמן, שהרי מן התורה צריך

ויש שכתבו להעיר בענין הנס שנעשה לעמ"

לבכות, ואר"ח סגן הכהנים אני הייתי בביהמ"ק ומצאתי מנורה דלוקה יותר ממה שהיתה דלוקה כל ימות השנה. אמר הקב"ה פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה לפיכך יהיו מדליקין שמן זית זך כתית אבל למנחות שהיו מקריבין בכל יום לא נאמר זך כתית. וכ"ה במדרש אגדה (בכור שמות פרק כז) שהיו מדליקין אותה בר"ה ולא היתה מתכבה עד השנה האחרת. ע"כ. ומבואר שאף שהיה זה שמן של נס, היו מקיימין מצות הדלקת המנורה. ויל"פ בזה.

והנה הרד"ק (מלכים ב פרק ד פסוק ז) הביא מתוספתא: וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה', אית עלי עשור מהאי מישחא או לא, אמר לה בעליך זן נביאיא דה' במילתא דליכא עליה עשורא, ואף את לית על משחך עשור, דמן ניסא הוא. ע"כ. ומבואר שהשמן של אלישע היה פטור ממעשרות. אולם יש לחלק שאף שפטור ממעשרות מ"מ חשיב בריאה של הטבע, ואם הוא שמן זית שנתברך, חשיב שמן של זית ולא שמן של נס. ודין מעשר שאני. ובפרט דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה וגו'.

ובשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן צט) עמד בזה, והביא מה שאמרו בגמ' (ברכות מח:) א"ר נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. וכן מבואר בזה"ק (פרשת שלח) שעם ישראל במדבר בירכו ישראל על המן לפניו ולאחריה, וכתבו מפרשי הזוה"ק דהיינו שבירכו ברהמ"ז. ואמאי, והרי גם אם היה חטה, היה חטה של נס, ואינו נחשב מה' מיני דגן שגדלו בארץ. [ושמא י"ל, דשאני התם שכן שמעו ממש מפי הגבורה. והטעם, שזה היה מזונו, ולכן די במה שדומה ללחם חטה. אך אין ללמוד ממנו לדורות]. ותי', שנס שנעשה על ידי הקב"ה שאני, ושפיר שייך בו כל מצוות התורה. ובזה יישב קושיא נוספת, שכיון שיצחק אבינו ע"ה נולד ע"י נס, וכמבואר בגמ' (יבמות סד:) שרה אמנו איילונית היתה, שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד, אפי' בית ולד אין לה, וגם נולד לזקנתו ולזקנתה. ועיין ברד"ק (בראשית יא ב) שלידת יצחק היה נס בתוך נס, ואעפ"כ מצינו שהיה חייב במצות, ולא אמרינן שכל הנוצר על ידי נס, אינו חשוב ברייה כמו שאר ברייה של הטבע, להתחייב במצוות התורה.

שמן זית, וכיון שהיה שמן של נס, אם כן הוא שמן מן השמים ולא שמן היוצא מעץ הזית, ואיך הוא כשר למצות הדלקת הנרות. וכה"ג יש לדון בנס השמן של אלישע, אם היה השמן חייב בתרומות ומעשרות.

והנה יש כמה סוגי ניסים: א. נס שהוא בריאה חדשה כעין יש מאין, כמו שנעשה לרשב"י ובנו במערה, שברא להם השי"ת חרוב ומעיין מים במערה, וכן ירידת המן מן השמים, ובבליעת קורח דכתיב אם בריאה יברא ה', וארז"ל אם נברא פה הארץ לבלוע קרח במעשה בראשית מוטב ואם לאו יברא עכשיו. ב. נס הנעשה מדבר קיים. שהדבר הנמצא כבר מתברך ומתברך. ג. ויש נס שמכוסה בדרך הטבע, כמו שארז"ל (תענית ה:) הנכנס למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו, התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, מוד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא. ע"כ.

ועכ"פ יותר נראה שנס פך השמן, וכן נס השמן של אלישע, לא היה בריאה יש מאין, ולא שמן שירד מן השמים, אלא ברכה בטבע עצמו. וזה בדומה למה שאמרו רז"ל לגבי ההולך למוד את גרנו, ומסתבר שכל כה"ג חשיב כמו הבריאה הראשונה. שאין זה אלא ברכה של הדבר הראשון.

ואפשר דמה שאמרו רז"ל (שבת לב.) שאסור ליהנות ממעשה ניסים, גם כן אינו שייך כאן, כיון שאין זה מעשה נס כמו יש מאין, אלא ברכה של הטבע בעצמו. ולכן בשמן של אלישע לא היה חשש זה. וע"ע בספר פנים יפות עה"ת (דברים כג, כ) שעמד בזה לגבי השמן של אלישע, אם חשיב נהנה ממעשה ניסים ע"ש, ועכ"פ כתב שאם מונה את המעות ואת הנותר, אז בדבר המנוי אין הברכה שורה בו אלא בדרך נס, אבל בדבר שאינו מדוד לא הוי מעשה ניסים, כמשחז"ל הבא למדוד גורנו אומר יה"ר וכו', וכן גבי הצרפית כיון שאמרה מעט שמן נהנה ממנו כיון דלא הוי דבר המדוד. ע"ש.

ובמדרש תנחומא (פרשת תצוה סי' ג') איתא, א"ר חנינא סגן הכהנים, אני הייתי משמש בביהמ"ק, ומעשה נסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת, ופ"א לא עשו הזיתים שמן, התחילו הכהנים

שהתוס' במנחות (שס) פירשו דע"י נס ירדו בעבים, כי הנהו אטמתא דסנהדרין בדף הנ"ל. וע"ז אמרו בגמ' אי למנחות אמאי לא, אלא לשתי הלחם, ממושבותיכם אמר רחמנא לאפוקי וכו' או"ד וכו'. הרי דלמנחות פשיטא לגמ' דנקרא לחם, וממילא דשמן היורד מן השמים נקרא שמן.

וברמב"ם (פ"ח מתמידין ומוספין ה"ג) כתב: חטים שירדו בעבים, יש בהם ספק אם אני קורא בהם ממושבותיכם או אינם ממושבותיכם, לפיכך לא יביא, ואם הביא כשר. ובכסף משנה שם נקט לפי פרש"י דמנחות שם, דהיינו כששתו העבים באוקיינוס בלעו ספינה מליאה חטים, ואפשר דשיטת רש"י דבאמת חטים היורדים מן השמים בנס אינם נקראים לחם.

ובספר מכתב הראשון (דף כא ס"ה) הביא מספר בני יששכר (מאמרי השבת פ"ב אות א), שחקר, איזה ברכה בירכו ישראל על המן. ובספר עשרה מאמרות כתב, דבירכו המוציא לחם מן השמים, והרב בני יששכר רצה לומר שלא בירכו כלל, דלחם מן השמים א"צ ברכה, והרמ"ע מפאנו כתב, שהברכה שלפניו על המן לעתיד תהא המוציא לחם מן השמים, והוא מביא שה"י ויכוח על כך בין החברים מה בירכו על המן, והרב המקובל מה"ו ישראל דוב זלה"ה אמר, שכמדומה לא בירכו ברכה על המן כל עיקר, כיון שהוא לחם אבירים נבלע באברים, שלא ה"י בירור, כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת, ובמין לא היה פסולת, והרב בני יששכר תומך בדעה זו, וכותב שהדברים קרובים אל האמת. וע"ש בארוכה. ובשו"ת בית יצחק (חיד"ד ח"א ס"י פ"ד) מביא סיוע לדעה זו שלא בירכו כלל גם מהתוספתא. ע"ש. ומדברי רבינו בחיי משמע שברכה ראשונה שהיא מדרבנן לא בירכו כלל, וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י"ב (ס"א). ויש שכתבו לדייק ממה שנאמר בגמ' בלשון אסור לאדם שיהנה מעוה"ז בלא ברכה, והמן הא לא היה מהעוה"ז, וראה בשו"ת דודאי השדה (בקר יומא דהללא ל"ח טבת). ובשיח יצחק שם העיר, דצל"ע בהא דתענית (כ"ה). דבתנור מלא לחם שמצאה איתתא דרבי חנינא בן דוסא, אם לא בירכו עליו. ואפשר דלא נהנה, שהרי רש"י פירש דלהכי הביאו אור להבדלה, ולא בירך ברכה על הנר שנעשה בו

ושם העלה, שכל דבר שנתהווה על ידי מעשה ניסים לא שייך בו מצוות התורה, זולת אם נעשה הנס ע"י הקב"ה. וכוונתו, שכיון שהבריאה כולה ע"י השי"ת, כאשר נעשה הנס ע"י השי"ת, נחשב כמו בריאה של הטבע ממש. ויש לפלפל בדבריו. ועכ"פ בזה גם כן ניחא איך הדליקו בשמן זית של נס, שכיון שנעשה הנס ע"י הקב"ה.

וע"ע להגאון האדר"ת בשו"ת מענה אליהו (סימן ב) שפלפל אם הפך שמן שנעשה בו הנס בימי החשמונאים, היה מחוייב במעשר, שלכא"ו הרי נעשה בו נס שבעה פעמים כמדתו, וא"כ מן התורה ברובו בטל, והנתוסף לא שייך בו חיוב מעשר כלל, דהא לא נזרע בשדה ולא קרינן ביה תבואת זרעך שנחייב בהו בתרומות ומעשרות, והו"ל כבשר היורד מן השמים שאין בו שום איסור כמ"ש בסנהדרין (נט:).

ועיין עוד בגמ' מנחות (טט:) בדין חטים היורדים בעבים מהו לשתי הלחם, וברש"י ותוס' שם. והתוס' שם פירשו דירדו בעבים על ידי נס. ואפ"ה לחם מיקרי. וכן העיר בשו"ת יבי"א (ח"ג א"ח סימן לה אות א). והביא שכבר העירו בזה בכלי חמדה (פ' ויקהל דקנ"ז ע"ב) בשם הרי"מ מגור, וכן בפירוש האשל על מג"ת (דנ"ט ע"ב והלאה). ע"ש.

וע"ש ביביע אומר, שהעיר בתו"ד, די"ל דהואיל ונעשה נס בפך השמן שלא היה בו להדליק אלא ליום א' והדליק ח' ימים, ונמצא התוספת מרובה על העיקר ולא חשיב כ"כ שמן זית. לכן רמזו זאת בהכשרת שאר שמנים, שאף במנורה מעלמא קא משבח. אף על פי שלענין לצאת י"ח הדלקת המנורה שפיר יצאו י"ח, ושמן זית זך מקרי, הואיל ועיקר השמן היה שמן זית זך ונהרא מכיפיה מברך בדרך נס, אזלינן בתר עיקרו. וע' (נדרים נז:) ויש לחלק. [ע"כ משו"ת יבי"א].

ושוב ראיתי בשו"ת שיח יצחק (סימן שכג) שעמד בזה, אם שמן של נס מיקרי שמן זית. והביא מספר וילקט יוסף (ס"ז ב) שכתב, דעל כרחק היה נס גם בלילה ראשונה, משום דהוצרך להשתתיר מעט שמן, דאם לא כן, כל השמן היה יורד בו מן השמים, וזה לא איקרי שמן, וכמו שמצינו בגמ' (סנהדרין נט:) דאדם הראשון הותר בכשר משמים דלאו בשר איקרי. ובשיח יצחק שם העיר עליו,

רחמנא וזה הוא שמן נס ולא שמן זית, כי צריך שיהא השמן עשוי מפרי עץ זית, אבל זה לא נעשה מעולם מן הזית. וכן שמעתי סברא זו בשם דודי זקני מופת דורו רבי יהושע רוקח אבד"ק בעלז ז"ל. אמנם זהו רק אם הנס נעשה באופן זה שהיה כאן כלי ריקנית ונעשה נס ונברא בה שמן, אזי השמן הוא פסול למצות הדלקה דמנורה, אבל אם היה הנס באופן שהיה שמן בכלי והדליק בו ונעשה נס שלא נחסר השמן ע"י ההדלקה כמה ימים, כענין הנס שאירע לרבינו הרש"ל ז"ל (כמ"ש בהקדמת הי"ש) והנה בנס כזה שפיר השמן הזה כשר למנורה, שהרי הוא ממש אותו השמן שנעשה מתחילתו מפרי עץ זית, אלא שנעשה בו נס שההדלקה לא החסירה ממנו מאומה ונשאר כולו כמו שהיה.

והשתא יתורץ שפיר קושיית הקדמונים, שאם לא היה נשתתיר בלילה הראשונה כלום, וע"י הנס היה הקב"ה בורא יש מאין שמן בתוך הכלי, א"כ היה השמן הזה פסול להדלקת המנורה, דשמן זית אמר רחמנא ולא שמן נס, ע"כ היה הנס שהשמן שהדליקו בלילה הראשונה לא חסר ממנו מאומה, והאש הבורע לא היה כוחו לכלות את השמן, באופן שהשמן זית עצמו שהיה כשר ע"פ התורה נשאר ללילות האחרות, וא"כ גם בלילה הראשונה היה הנס, ודו"ק. עכ"ד.

גם כפי' נר למאור על מגילת תענית כתב, שאין כשר להדלקת הנרות אלא שמן זית, ולפיכך היה צריך להישאר מעט בלילה הראשון, שכיון שנתרבה ממנו חשוב גידולו כעיקרו. וכ"כ בכלי חמדה הנז"ל, בשם הרי"ם מגור, שבחנוכה היתה ברכה ולא נס וכיון שבא מכח השמן המועט נקרא שמן זית, ושם הקשה מהרד"ק הנ"ל בשם תוספתא לתרגום, ששמן הנס של אלישע היה פטור ממעשרות. וע"י בספר המועדים בהלכה לרש"י זוין בשם הגר"ח מברסק, שהנס לא היה בכמות בתוספת שמן אלא באיכות, שנחצצם כח השמן ודלק שמונה ימים.

ובפירוש האשל על מגילת תענית (ד"ס ע"ב) כתב לדון ולהסתפק בנר החשמל אם יוצאים בו י"ח נ"ח, דהא בעינן פתילה ושמן כשיעור וליכא, א"ד כיון שמפיץ אור בהיר ומצוחצח כל משך הזמן ההוא שפיר דמי. וכן לנו שבת יש לדון אם כשר לברך עליו. ויש להביא ראיה מתענית (כה).

הנס, שהיה חומץ ודלק, לפי שלא רצה ליהנות מנסים, כדר' יודא (בדף כד:). ויש לעיין בזה.

ובשו"ת משנה הלכות (חיד"ס יב) חקר, במי שילד ע"י נס, כגון שהוא עקר או אשתו עקרה, וילדו מחמת נס, האם קיים בזה מצות פו"ר. והעיר דמה שאמרו שאין מקיימין מצוה משמן נסי, או חטים שירדו בעבים (מנחות שם) בדרך נס, או בהמה שנבראה מספר יצירה, או אדם שנברא בספר יצירה שנסתפקו האח' אם מצטרף למנין, אינו אלא כשהדבר הזה נעשה בדרך נס גלוי בלי שום דרך הטבע, אבל כשהנס נעשה בדרך הטבע, אין זה מקרי נס גלוי, וקיים בזה כל המצות.

וכמו דפשוט שבימי ר"ש בן שטח חטים ככליות, ושעורים כגרעיני זיתים, ועדשים כדגרי זהב (ע' בח"כ בחקותי. וע' תענית כג). הגם שהיה זה נס גדול שאין כמוהו, אפ"ה הביאו העומר ולא שאלו אם מותר להביא עומר מחטים שבאו בנס, ופשוט דהאי נס, נס טבעי הוא, וזה לא מקרי חטים שבאו ע"י נס. וה"נ באיילונית שילדה, הגם שנעשה לה נס וילדה, ה"ז נס טבעי שהשי"ת נתן הריון וולד במטרון שלה. והרי האמהות והאבות איילוניות היו ועקרים, והשי"ת אמר כי ביצחק יקרא לך זרע. ע"כ.

וראיתי בשו"ת יד חנוך (ס' פ) שכתב בדרך שכתבנו לעיל, וזת"ד, שיש ב' סוגי ניסים, נס של ברכת הטבע, כאשר יש לברכה על מה לחול. ונס של יש מאין שנעשה רק ע"י השי"ת. והט"ז (ס' תרע סק"א) כתב שהנס היה גם ביום הראשון במה שנשתתיר קצת כדי שתחול הברכה עליו, מפני שאין הברכה חלה על דבר ריקן. אכן הרב אפיקי יהודה השיג עליו בזה, דרק הברכה הבאה באמצעות הנביא אינה חלה על בלימה, אבל הברכה הבאה בלא אמצעי רק ע"י הקב"ה בעצמו, והרי הקב"ה בורא ועושה הכל יש מאין. ובזה יש לבאר מ"ש (שמות לד') גגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו וגו', וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה ה' אשר אני עושה עמך. שמשוה ביקש שהקב"ה בעצמו ילך עמם להושיעם ולא ע"י מלאך, והשיב לו השי"ת שהסימן לזה שיעשה עמם נפלאות אשר לא נבראו, הם ניסים יש מאין.

והנה נראה דע"פ התורה שמן שהוא נברא בנס פסול למנורה להדלקה, שהרי שמן זית אמר

שא"ל רחב"ד לא תצטערי מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק, ואם איתא שאינו יוצא י"ח נר שבת, א"כ אכתי בירכה ברכה לבטלה. א"ו כיון שעכ"פ יש שלום בבית שפיר דמי. עכ"ד. [והיה לו לחלק בין נר שבת לנר חנוכה. וראה בזה להלן דנקטינן לדינא שאף שמועיל לנר שבת, אינו מועיל לנר חנוכה, דבעינן דומיא דביהמ"ק קצת, ובנר חשמל אין דמיון כלל לנר שהיה בו הנס].

ושם (דף סא ע"א) הביא מ"ש בספר עשרה מאמרות ליישב איך כתב משה ס"ת בשבת, דמשה כותב בדמע (מנחות ל) וקי"ל הכותב במשקין ובמי פירות פטור. והקשה הגאון יעב"ץ דא"כ גם לענין הספר תורה אינו כתב, וי"ל שנהפך בנס לדיו. ע"ש. וק"ל דהא לא אמרו משה כותב בדמע אלא על ח' פסוקים אחרונים, וא"כ מה יענה על שאר הס"ת, אא"כ נאמר שרק השלמת התורה נעשית באותו היום. ועוד ק"ל על תי' היעב"ץ, דמה יועיל הנס להכשיר הס"ת, הא בשעת כתיבה בידי אדם הוא פסול, והו"ל תעשה ולא מן העשוי. וצ"ע. [נע' בזה בשו"ת יביע אומר ח"א (אריה סי' יט או ט), ובהערות הגרצ"פ פראנק שבראש הספר]. ועכ"פ כתב להביא ראיה מדברי היעב"ץ, שמשם כתב בדמע ונתהפך לדיו עפ"ד נס, ואף על פי כן הס"ת כשר.

ומ"ש בתרגום יהונתן שענני השמים הביאו שמן זית מגן עדן בשביל שמן זית למנורה, ואמאי לא חשיב מעשה ניסים. וכבר עמד בזה בכלי חמדה הנז', דלכאורה הוי שמן של נס. ויש

לתרץ בפשיטות שהיה זה מגן עדן התחתון שבארץ, וזה שמן טבעי ולא שמן של נס. ובגן עדן התחתון יש עצים של זית, כמ"ש ויטע ה' וגו' כל עץ וגו'. ובמדרש (ויק"ר פרשה לא אות י) איתא לגבי עלה זית טרף שהביאה היונה לנח, ששערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאתו. וכ"ה בב"ר (פרשה לג אות ו) והובא ברמב"ן (בראשית ח יא). והכונה בזה לג"ע התחתון, שהוא בארץ. [וזהו תרגום המיוחס ליונתן (שמות לה כח): וענני השמים הולכים לפישון ודוליס משם את אבני השוהם, ואת אבני המילואים לשקע באפור ובחושן, ומורידים אותם על פני המדבר, והולכים נשיאי ישראל ומביאים אותם לצורך המלאכה. ושבים ענני השמים והולכים לגן עדן, ולוקחים משם את בושם המובחר, ואת שמן זית למאור, ואת אפרסמון טהור לשמן המשחה ולקטורת הסמים].

ושם הביא גם כן בשם הגר"ח מבריסק שהנס שנעשה לחשמונאים בשמן, היה נס באיכות ולא בכמות, שאם היה בכמות הרי אין זה שמן זית. ויל"ד, דלעולם הדברים כפשטן וכמו שכתבו בב"י ועוד, אלא שכיון שנעשה יש מיש, דינו כמו הראשון, שאין כאן אלא ברכה של הכח הטבעי. וכעין זה תירץ בספר חקת המועדים (עמ' קיד) שמאכל שהורמו ממנו תרומ"מ ואח"כ נתרבה ע"י נס, י"ל דפטור מטעם שהכל הולך בתר עיקרו, וכה"ג מצינו בתוס' (שבת ג ד"ה הטומן) דמה שמתווסף בפרי מחמת הלחות שבקרקע, וכן בצלים המתווספים כשהם מונחים בחלון, א"צ לעשר.

איך טבלו במקוה של נס בימי היוונים

שבא ע"י מעשה נס.

וכן מה שהביאו מספר דרך פקודין (מ"ע א אות ח) דמי שהוליד דרך נס לא קיים מצות פור'. יל"ד דזהו משום דס"ל שצריך מעשה כדי לקיים המצוה, אבל לא לענין הכן שאיננו חשוב אדם. וזה פשוט. וע"ע בספר ברכת אהרן מרישא (מאמר ו) שכתב כן לענין ס"ת שנכתב בהשבעת קולמוס, שלא יצא ידי המצוה. וע"ע באור שמח (בהשטות להל' מעלה דף צא ע"ד). ובספר מקראי קודש (חנוכה סי' ג).

וכן בספר משאת המלך דיסקין (ע"ת עמוד תתקכ). וראה עוד מה שכתבנו בספר ילקו"י על ה' ערלה (עמ' לג) לגבי האילן שצמח לרשב"י ואלעזר בנו במערה, אם היה בו דין ערלה, שנראה שפטור מערלה כיון שנברא בדרך נס. ואם יש דין תרומות

והנה בבעל הטורים (בראשית כו כב) כתב: רחובות, כנגד יון שגזרו שלא יטבלו כדי למונעם מפריה ורביה, ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה בבית לכל אחד ואחד (מדרש מעשה חנוכה). וזהו ופרינו בארץ. ע"כ. ויש מי שהקשה שהרי זה מים של נס ואיך נטהרו בזה. אולם לק"מ, שהנס נעשה רק לפתוח מעיינות שבמי תהום, אבל המים היו מים טבעיים ולא מים של נס.

גם מה שהעירו מפי רבינו חננאל (תגיגה טז). בענין ע' באמבטי דמעשה ניסים הוא זה ואין אני קורא בה אשה כי תזרע וילדה זכר. פשוט דש"ה לענין דלא מיקרי לידה, וגזה"כ שצריך לידה ולא דרך דופן, וכמו כן עיבור טבעי ולא דרך נס, אך לא שזה חסרון במהות הכן שאינו קרוי זכר, כיון

זית, דבשמן זית בעינין שמן זית, פי' שמן שיצא מזיתים. אינו מוכרח, דמנ"ל דבעינין בדוקא שיצא מעץ זית, וכיון שאין סברא לומר שזה לעיכובא, מנ"ל לחדש כן. וע"ע בקובץ שערי תבונה להגאון הסטייפלר (סי' ה) מה שתי' על קושיית הגר"ח.

אך לכאור' יש לעיין ע"פ מ"ש המלבי"ם (ריש פ' וירא) שהעגל שנתן אברהם לפני המלאכים, היה עגל שנברא בספר יצירה, ולכן הביא לפניו חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה נוכיין שלא הביא פת לפי שנשמאה העיסה כמו שארז"ל, איך יאכלו אם החמאה אם לא יחד עם הבשר. וזהו "אשר עשה", שעשה אותו בספר יצירה. אלא דבלא"ה דברי המלבי"ם נסתרים מדברי המדרש (מדרש תהלים מזמור ח) כשנשתברו הלוחות, שמחו מלאכי השרת, אמרו עכשיו תחזור התורה אלינו, וכשעלה משה לקבלה פעם שניה, אמרו מלאכי השרת רבש"ע והלא אתמול עברו עליה [בעגל], א"ל הקב"ה בכל יום הייתם קטיגורין ביני לבין ישראל, לא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וגו' ויאכלו, ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו, ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה לאכול, והוא אומר לה, היום למדני רבי, לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות לד כו), לא מצאו לו מענה. ע"כ.

אלא דבס' דעת זקנים עה"ת (פ' וירא) הביא דברי המדרש הנז', וכתב שמדרש זה חולק על מדרש אחר, שקיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין, פירוש תבשילין מעורבין, שלא היה אוכל בשר בחלב, גם לא בשר ואח"כ חלב, אלא חלב ואח"כ בשר, דכתיב ויקח חמאה וחלב, והדר בן הבקר אשר עשה. וכן נמי פרש"י קמא קמא דתקין אמטי ואיתי לקמיהו. ע"כ. והש"ה (פרשת וישב דף ע') כתב דעגל שנברא בס' יצירה א"צ שחיטה. ויש לדחות שאין חיותו חשובה כ"כ חיות, אבל סו"ס בשר גמור הוא ולעולם שייך בו בשר בחלב, וכן שאר דינים. ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג חיד"ו סי' א) נסתפק אם בהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה צריכה שחיטה. ע"ש. וראה עוד בשד"ח

(מער' חמץ ומצה סי' ב אות ג). ע"ש.

ובספר חכם צבי (סי' צג) כתב שאדם הנוצר ע"י ספר יצירה, אינו מצטרף למנין, וראה מ"ש (סנהדרין סה) דאהדרי לעפריה. אך אין מכאן כל ראייה

ומעשרות וכן איסור ערלה באילן שנברא בדרך נס ולא בדרך הטבע. וראה עוד בזה בשו"ת שמן אפרסמון (ח"ב סי' ח אות ב, ועמוד תעא), וכן לגבי בהמה שנבראה בספר יצירה אם יש בה דין מתנות כהונה זרוע לחיים וקיבה. וכן לענין מעשה באשת ר' חנינא בן דוסא (תענית כה). שנתמלא כל התנור חלות, אם צריך להפריש ממנו חלה. וראה בזה בשו"ת אמרי דוד (סימן מט ד"ה ונעשה), ובספר נופת צופים עבאדי (שבת דף לג:), ובספר פדה את אברהם (מערכת המ"ם אות כב), ובשו"ת אמרי דוד (סי' קלט). ובשו"ת הרי יהודה (ח"א בהקדמה עמ' יג).

והנה בגמרא סנהדרין (פרק חלק) מובא, דרבא ברא עיגלא תילתא בכל ערב שבת, ויש לדון בבהמה שנוצרה ע"י ספר היצירה, אם מחוייבת בשחיטה, וראה במה שכתבנו בשלחן המערכת ח"א (עמוד עא). ומפשט הדברים בגמ' שם מבואר, שהיו בוראים עגל משולש בערב שבת ואוכלים אותו בו ביום, ולא היו ממתנים לשחיטתו ז' ימים, שאין דין בהמה הנוצרת על ידי ספר היצירה כדין בהמה רגילה שצריך להמתין ז' ימים עד לשחיטתה. וכן ראיתי בספר פרדס יוסף (על התורה פר' וישב, דף רסו ע"א), דדבר פשוט הוא שאם נוצרה בהמה ע"י ספר היצירה, אינה צריכה שחיטה. ועפ"ז ביאר מה שמצינו ביוסף שהביא את דיבתם רעה של האחים אל יעקב, שהם אוכלים אבר מן החי, דהאחים באמת לא עשו איסור, דאותה בהמה נבראת ע"י ספר יצירה, ובלאו הכי היא אינה צריכה שחיטה, אולם יוסף לא ידע זאת. ע"ש.

ובמה שכתבנו בשם הגר"ח מברסק, הנה בקונטרס ימי החנוכה (שכטר עמוד א) כתב שהגרי"ד סלובייצ'יק אמר שלא יצאה קושיא זו מפי הגר"ח מעולם, שהרי בגמ' מנחות הנז' מבואר דנס יכול ליצור חיטין ממש שכשרים למנחות ולשתי הלחם, וכל הספק רק אי מיקרי ממושבותיכם, כיון דלא גדל מקרקע אר"י, אבל פשיטא דמיקרי חיטים, וא"כ ה"ה דנס יכול לברוא שמן זית ממש ויהא נקרא שמן זית. ע"כ.

וכוונת דבריו, דאם באמת תכונותיו שוים לגמרי לשמן זית היוצא מן הקרקע אין שום סיבה שלא יהיה נקרא ג"כ בשם שמן זית. ואף שבספר כלי חמדה (פ' ויקהל) כתב לחלק בין חיטים לשמן

ב. נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה, כגון תפירה וסריגה, בעוד שנרות החנוכה שבבית דולקות, במשך חצי שעה מהדלקתם, והטעם הוא משום היכר להודיע שאסור להשתמש לאור נרות החנוכה. אבל בבישול ואפייה וצרכי אוכל נפש מותרות. וכל שכן שהנשים מותרות לחפוף ולהתרחץ בפרט לצורך מצוה. (ב)

ונתברך ע"י נס, למי שייד הממון. שבספר אדמת הקודש פסק דחצירו זכה לו מן השמים לאותו שותף בלבד, והמחנה חיים חלק ע"ז עפ"ד הט"ז (סי' תרע) בשם הזוהר שאין הברכה יכולה לחול רק אם יש ממשות, ונמצא שהממון של שניהם גרם.

ובס' ימי החנוכה הנז' העיר דאיך קיימו ישראל מצות מצה במדבר, והרי המן שהיה נהפך לחטה וכדו' היה בדרך נס. ויש ליישב, דשמה במצה אין צריך דוקא מה' המינים, אלא כל דבר שיכול לבא לידי חימוץ, אם עשאו בלא חימוץ מיקרי מצה, [או שנקרא ג"כ מין דגן]. וגם אורז היה כשר אילו היה בא לידי חימוץ. ובוה מיושב ג"כ איך ברכו עליו ברכת המזון. אלא שהריטב"א (קידושין לו:) כתב שלא היו יוצאין י"ח מצה במן כיון שאינו מחמשת המינים. ושמה הטעם משום שלא היה נהפך לחטים ואח"כ לבצק וכו' עד שנעשה לחם, אלא תיכף היה נהפך למצה, ולא היה ראוי לבא לידי חימוץ. אבל אילו היה ראוי לבא לידי חימוץ, גם הריטב"א מודה שהיה לזה שם דגן. ויש שתוצו משום דל"ה מצה לשמה.

ובספר מטה ראובן (יד"ד סי' טז) נסתפק באדם שנוצר ע"י ספר יצירה אי הוי בר זביחה ויכול לשחוט. ע"ש.

מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקים

הכלבו (סימן מד): וכתב ה"ר אשר, שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משעת הדלקה עד שעת כבייתן, ונראה הטעם להכיר שאסור להשתמש לאורן, ועוד שמה יכבה הנר שישתמשו כנגדו ועל כרחם יכשלו להשתמש לאורה. ע"כ.

ובמטה משה (סימן תתקצד) הוסיף, דמה שנהגו כן דוקא הנשים הוא משום שנעשה הנס ע"י אשה. וכן כתב הב"ח כאן, שכיון שנעשה הנס ע"י אשה נהגו כן הנשים. והרב חמדת ימים (חנוכה

לנ"ד, דש"ה דודאי אינו בר ישראל, כיון שאינו זרע ישראל, ואם מצד איסור הריגה שמצינו בסנהדרין שם שלא חששו מלהורגו, צ"ל שאין לו זכויות אדם, וכמ"ש בחזו"א (יד"ד סי' קטו סק"א) אחרי שכל הנולדים יחוסן ומשפטן ישוב לפי מולדיהם, מי שנברא בס' יצירה, נראה דאין לו כל זכויות ישראל, וקרוב שאין לו גם זכויות אדם. וכל נולד אין דינו בהוייתו הוא לחוד בשלילת מולידיו, רק דינו נמשך מפאתי מולידיו, ולא חלקה התורה שיהא הנולד על צד שלימות המין. ע"ש. [וזה נידון כלפי הזכויות]. ולכא' אינו אדם גמור, אלא מהות אחרת של אדם, ויל"פ בזה. וע"ע להחיד"א בברכ"י (א"ח סי' נה אות ד) שכתב דאין בזה ספק, לפמ"ש המהרש"א (פנהדרין סה:) שאדם כזה אין בו כח רק להיות משיב הרוח חיוני. וא"כ ודאי אינו מצטרף, דהו"ל כאיש אשר לא שומע ולא מדבר, דאינו מצטרף.

ובגמ' (בריות ה:) אמרו, שמן המשחה נסים הרבה נעשו בו, מתחלתו ועד סופו תחלתו לא היה אלא י"ב לוג, ובו נמשח המשכן וכליו ואהרן ובניו כל ז' ימי המלוואים, ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים, וכולו קיים לעתיד לבא. ע"כ. ומבואר שאעפ"כ כשר הוא לקיים בו מצוותו. וגם זה יישבנו לעיל. וע"ע בשו"ת מחנה חיים (ח"מ סי' יט) דן בממון של ב' שותפין שהיה בבית האחד

(ב) כן הוא בשבחה"ל סי' קפד, ובטור סי' תרע. והטעם שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקות, כתב מרן בבית יוסף, בכדי שיהיה להן היכר שאסור להשתמש לאור נרות החנוכה. וכ"ה בפרי חדש (סי' תרע סק"א), ובא"ר (סי' תרע סק"ב), ובדרך החיים (סק"ב), ובמשנ"ב (סק"ד), ובכה"ח (סק"ח). ובמור וקציעה הביא סמך למנהג חומרת הנשים, כדי שלא יבואו להשתמש לאור נרות החנוכה, הילכך מנהג ותיקין הוא. וזה לשון

פרק א) כתב טעם ברמז ע"פ הסוד ששייך מנהג זה יותר לנשים. אלא שהזהיר שמחמת ביטול המלאכה לא יצאו לטייל ברחובות קריה, ע"ש.

גם בספר בן איש חי (ש"א הלכות חנוכה) כתב: צריכין הנשים להזהר, שלא יעשו מלאכה בעוד שהנרות של חנוכה דולקות, כי כך קבלו עליהם, מזמן קדמון, ומפורש בב"י ובלבוש טעמים על מנהג זה. ואנא עבדא אמרתי טעם על פי הסוד, כי מצינו מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות, שיש תוספת קדושה אל המלכות העליונה בחנוכה, כמו ענין ראש חודש, דבחנוכה מקבלת הארותיה מן ההוד על ידי עצמה שלא על ידי בחינת התפארת, שאינה טפילה אל בחינת התפארת, כמו בימי החול, ולכן מאחר שהנשים מושרשים הם במלכות, שיש לה תוספת בחנוכה, על כן עשו תוספת לעצמן, באיסור עשיית מלאכה, להתקדש בכך בשעת הדלקת הנרות דוקא, והוא טעם נכון בעזה"י. עכ"ד.

ויש לעיין אם המנהג הוא רק על עקרת הבית, או על כל בנות הבית, ולכאור' לא מצינו טעם לחלק בזה. וכן יש לעיין אם שייך בזה גם חינוך לבנות הקטנות.

וכתבו האחרונים דזה עד חצי שעה, וכ"כ האליה רבה (שם סי"ק יב), שאף שהמג"א (סק"ב) כתב בשם מעגלי צדק (דני חנוכה) דכל זמן שנרות בית הכנסת דולקות דהיינו עד חצות לא יעשה מלאכה. זה לא אתיא כפי הטעם שיהא להם היכר שלא להשתמש לאורה. וגם לטעם הב' שכתבו בזה. וכ"ה בשלטי הגבורים (שבת עח:), דשמא יכבה הנר שמשמש בו ויכשל להשתמש אצל נר חנוכה, מבואר נמי שבעוד הנרות דולקות בביתו קאמר, והיינו עד חצי שעה וכמ"ש (סי' תרעב) וכדמוכח בשלטי הגבורים. ע"ש.

וזה לשון המעגלי צדק שם (דפוס קרימנא דף יט'), ימי חנוכה מותרין הן בעשיית מלאכה, ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שישערו שנרות של ביהכ"נ דולקות, והוא עד כחצות לילה, ואין להקל להם, ואפילו במקומות שנהגו איסור כל היום, אין להקל להן, עכ"ל.

ובשו"ת משיב דברים (י"ד סי' רלב) כתב שטעם המנהג בכמה קהילות להדליק נרות חנוכה בשחרית בביהכ"נ, משום שנהגו הנשים

שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות דולקות, וכתב המג"א בשם מ"צ, דהיינו כל זמן שנרות ביהכ"נ דולקות, והוא עד חצות. על כן הדליקו גם בתפלת השחר בביהכ"נ, ובזה קבלו ע"ע שלא לעשות מלאכה גם ביום, עכ"ד. אולם בפמ"ג (א"א סק"ב) כתב שאף אם דולקין בתפלת שחרית ג"כ, מכל מקום כוונתו בלילה עד חצות. וסיים, וע' בסי' תרע"ב (סעיף ב) דאחר חצי שעה מותר להשתמש לאורה, ואם כן לאחר חצי שעה מותר בעשיית מלאכה, וכמ"ש הא"ר, ולטעם שנעשה הנס ע"י הנשים, י"ל חצי שעה שדולקין נהגו איסור למאן דנהג. ונרות בית הכנסת אי שרי להשתמש לאורו בבית הכנסת, להתפלל וכדומה, ראה מ"ש להלן (סי' תרעג ס"א). ע"כ.

ולענין הלכה, הבו דלא לוסיף עלה. ואין הכרח כ"כ למה שלא נתפשט בכל ישראל, וגם אם באיזה מקום נהגו כן לפי נרות בהכנס, אין בזה כל הכרח לשאר מקומות, ודיינו בזמן שהנרות דולקות שאז אסור להשתמש לאורה. וכ"כ המשנה ברורה (סק"י) שדוקא בעוד שהנרות דולקות בביתו, בכדי להכיר שאסור להשתמש לאורה, והוא כחצי שעה. ובשעה"צ שם (אות ז') שכן כתב הגר"א בשם הגהות חדשות, והוא השלטי גבורים. ולאפוקי ממה שהביא המג"א בשם המ"צ. וכ"כ בא"ר דכן מוכח בלבוש דלא כוותיה, וכן העתיק בדרך החיים דעוד שהנרות דולקות היינו בביתו. ע"כ.

ומקור מנהג זה שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחנוכה, הוא בשבולי הלקט (שם) שכתב: ובמקומינו נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחנוכה ואין להקל במנהגן. [נומשמע דר"ל כל היום]. ובכלבו (סימן מד) כתב בשם ה"ר אשר, שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משעת הדלקה עד שעת כבייתן. ובמחזור ויטרי (סימן רלז) כתב: אי' בירושלמי כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור, נשאל ומתירין לו. וכל שיודע בו שמותר ונהג בו באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלו אותן במנהג. ונשייא דנהגן דלא למיעבד עובדא בריש ירחא מנהגא וכו'. וגם מה שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים ובחנוכה מנהג הוא, דיום טוב לא קבילו עליהו. ע"כ.

והטור כתב, שנוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להן וכו'.

וכן בהגהות מנהגים (טירנא. חנוכה אות כט) כתב בשם הטור, דמקום שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה אין להקל להן. ע"כ. וכן באבודרהם (חנוכה) העתיק ד' הטור שאע"פ שהנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה כל ח' ימי חנוכה אין להקל בהם, משום דברים המותרים וכו'. וכ"ה בצידה לדרך (מאמר ד כלל ז פרק ב) הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות. ובלקט יושר (ח"א עמוד קנ ענין ב) כתב, מותרים במלאכה, והנשים נוהגות איסור בשעת הדלקה. ע"כ.

ולכאורה יש להעיר בזה, דהמנהג שהביא מרן מצוי בעיקר אצל יוצאי אשכנז, ומה שמרן הביא מנהג זה בש"ע, הוא מאחר שהרא"ש והטור היו גדולי הדור בספרד, ונודע שבספרד קבלו הוראות הרא"ש, לכן פשט מנהג זה בזמנם גם אצל בני ספרד, מכח דברי הטור. וראה בזה עוד להלן.

והנה בילקוט יוסף מהדור"ק נתבאר שהנשים נהגו שלא לעשות מלאכה חצי שעה בעוד שהנרות דולקות, ואין להקל להם. והעירו לנו על כך, שהרי בבית יוסף מבואר שחלק על הטור שכתב כן, והעיר הבי"ש שאינו מוכרח, דאיכא

למימר דכיון דאין בו צד סרך איסור לית לן בה. [וגם בחזו"ע לא כתב כן]. אולם הנה מרן בש"ע (סי' תרע) כתב, נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם. ולכאור' משמע שחשש לדברי הטור. ויש לפלפל בזה. אך יש לומר שבדורות האחרונים פשט מנהג זה יותר, ולכן יותר יש להקפיד בו.

וה"ל מרן בבית יוסף: "ומ"ש הטור, וגם אם יש מקומות שנוהגין איסור בכל היום אין להקל להם משום דברים המותרים וכו', הא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור וכו' ברייתא היא בפרק מקום שנהגו (פסחים נא.). וסובר הטור שאף בדבר שאין בעניינו שום צד איסור לומר דגזרו הא אטו הא מיתניא, ומפני כך כתב דבחנוכה אע"פ שאין שום זמן ממנה אסור בעשיית מלאכה לא ביום ולא בלילה, אם היו נוהגים איסור בכל היום, אין להקל עליהם, ואינו מוכרח, דאיכא למימר דכיון דאין בו צד סרך איסור לית לן בה". ע"כ. וקצת משמע שעיקר דברי מרן הם על הנוהגות באיסור מלאכה כל היום. ולפ"ז אתי שפיר טפי לומר שלענין זמן שהנרות דולקות חשש מרן לסברת הטור. ואינו מוכרח.

איזה מלאכות יש להמנע מהם בשעת הדלקת הנרות

כאן, וכ"ש אפייה ובישול שהם מותרות אפי' ביו"ט. ג. י"ל דדוקא מלאכה גמורה וכבידה כמו תפירה החמירו, אבל לא בצרכי הבית. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"ו (סי' פז אות ב), שדוקא במלאכה גמורה כגון תפירה, החמירו, אבל לא בבישול וטיגון ושאר צרכי הבית. ע"ש. וקרוב לזה כתב בקובץ מבית לוי (כסליו תשנ"ז עמוד ג) בשם הגר"ש וואזנר שליט"א שכל מלאכה שיש בה עמל יש להמנע ממנה, ובעבודות המטבח לא נהגו לאסור. ושטיפת כלי המטבח תלוי לפי הענין, אך יש למנוע משטיפת הרצפה בשעה זו. [ובלקט יושר (חלק א עמוד קנ ענין ב) כתב, מותרים במלאכה, והנשים נוהגות איסור בשעת הדלקה. ומותר לגלח הזקן בשעה שהנרות דולקות. ע"כ].

ובקובץ עולת החדוש (כסליו תשל"ח עמ' קסב) הביא מבעל שו"ת באר משה שכתב בענין זה, שקבלה בידם, שרק מלאכת נשים נהגו שלא לעשות, והם כביסה אריגה תפירה גיהוץ, אבל

הנה יש בזה כמה סברות להקל. א. יש לומר דלא חמיר מיום טוב, וכל מה שמותר ביום טוב, כל שכן שלא נהגו לאיסור בשעת הדלקת הנרות. וכ"כ בשו"ת קנין תורה הנ"ך (ח"ד סי' סב), שלא נהגו איסור אלא במלאכות האסורות ביו"ט, ולא של אוכל נפש וכיו"ב. ע"ש. ב. יש לומר דלא עדיף ג"כ מחול המועד, וכל מה שמותר בחול המועד אין לאסור בשעת הדלקת הנרות. וכ"כ בספר יומין דחנוכה (עמ' רלג:) שלא נהגו אלא במלאכות האסורות בחוה"מ ור"ח דלא עדיף חנוכה מחוה"מ, ולכן כל מלאכות המותרות בחוה"מ מותרות גם בחנוכה. ע"ש. וכ"כ בס' הלכות חנוכה (אירד. עמ' ד) בשם הגר"מ פינשטיין שרק עבודות האסורות בחול המועד אסורות בשעת הדלקת המנורה. והובא בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' קסג אות ו). ובספר חנוכה (פרק ב הערה ט) כתב בשם הרה"ג ר' חיים קנייבסקי, שלא יתכן שיהיה חמור מחוה"מ, וכל המלאכות המותרות בחוה"מ בודאי מותרות

בדאי מבשלות ואופות. וראה עוד בזה בקובץ מועדים לשמחה (עמוד רכו והלאה). ושם כתב, שאחרוני זמנינו העלו, שלכתחילה לא יצאו הנשים מהבית לקנות חפצים וכדו', בתוך החצי שעה, שהעיקר הוא משום פרסומי ניסא, שיהיו מקובצים יחד בתוך זמן שיעור ההדלקה, וזה הטעם שאין עושות מלאכה, כמו שכתב הלבוש כדי שלא להסיח דעת מהנס, על כן עושין אותו שעה ליום טוב. ולכן ראוי שיהיו שם ולא יצאו לחוץ.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק יג סימן צז) נשאל אם מותר לכבס בגדים בשעה שנורת חנוכה דולקין, וכתב שנראה, דהמלאכות דכאן נראה הוא כעין מה שנהגו בראש חודש שלא לעשות או בחוה"מ, ועכ"פ כביסה בכלל מלאכות הוא, ולא מצינו שכביסה לא תהא מלאכה בשום מקום. ע"כ.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רלג) כתב בשם הגריש"א שהמלאכות האסורות בזמן הדלקת הנרות, הם: שטיפת כלים, תפירה, כיבוס ביד, גיהוץ, וכיו"ב. ויתכן שאף שימוש במחשב אסור. אבל שאר עבודות הבית, וכן העבודות המותרות בחול המועד, מותרות גם כאן. וראוי שלא לעשות שום מלאכה המתמשכת, ואפי' בבישול ואפייה. והטעם שמחמירים כאן יותר מחול המועד, משום שאין זה איסור מלאכה כמו בשבת וחוה"מ שהמלאכה עצמה אסורה, אלא הסיבה משום פרסומי ניסא,

כדי שלא יסיחו דעתם מהנס. וכן ראיתי בספר פניני חנוכה (עמוד קלא) שכתב בשם הגריש"א, שהמנהג שלא לעשות מלאכה בעוד שנורת דולקות, כולל כל מלאכות, ואפילו טיגון ובישול נהגו שלא לעשות. וגם כל מלאכה שיש בה היסח הדעת נהגו לאסור. ולכן נהגו שלא לאפות ולבשל. אולם להכין כוס תה וקפה מותר שדבר קל כזה מותר. ולערוך קנייה במכולת אסור. וכן לנקות את הבית אסור. ואם יש צורך גדול לעשות מלאכה חלוי עד כמה יש לה צורך בזה. וכל הענין הזה אינו חמור כ"כ. ושם (עמוד קלב) כתב שגם ללחוץ על כפתור להפעלת מכונת כביסה כשהכל כבר מונח בפנים, אסור, שזהו גדר של כביסה. ומה שהקשו שלא יתכן שזה יהיה חמור מיו"ט וחוה"מ, אילו לעשות מלאכה היה אסור, היה מקום לדון ולדמות מאיסורים אחרים, אבל הואיל וזה מנהג, א"א לדמות וללמוד מאיסורים אחרים. עכ"ד.

ומכל מקום לענין הלכה לכאורה אין לנו הכרח לחדש כן, שכאן האיסור בגדר אחר, שיש להחמיר כ"כ כל מה שמביא היסח דעת מהנס. ואף שהלבוש כתב טעם זה, אפשר שיש טעמים אחרים. ובפרט שכבר מפורש בב"י ובכלבו טעמים אחרים, וכנ"ל. וראה עוד להלן שאין נראה להחמיר כ"כ במנהג זה.

כתיבת חדושי תורה במחשב בחול המועד

ולענין כתיבה במחשב בחול המועד, נקטינן לדינא שמותר לכתוב חידושי תורה או אגרות שלומים בחול המועד על ידי מכונת כתיבה, שנחשב כמעשה הדיוט. וכן מותר לכתוב אגרות שלומים באמצעות המחשב. וכ"כ בשו"ת ישיב משה טורצקי (בהל' חוה"מ עמוד סג) בשם הגריש"א אלישיב, מטעם שכל ילד יכול להתרגל ולכתוב במכונת כתיבה, ואין זה מעשה אומן. והוסיף שם בהערה, שכן פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. וכן פסק הגרש"ז אוירבך, הוב"ד בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק סו, בהערה רט). [וע"ש (בהערה ריא) לאסור בכותב סתם שלא לצורך המועד או דבר האבד משום בונה, כיון שדיסקט רגיל אין לו ערך ורק ע"י רישום האותיות האלקטרוניות עליו הוא

נבנה]. וסיוע לדבריהם ממ"ש בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' שנו), שמותר לכתוב בחוה"מ תשובת שאלה אפי' בכתיבה נאה שהיא מעשה אומן, ואפילו שלא לצורך המועד ובלא שינוי, ומה שאסרו להגיה בס"ת אפילו אות אחת, שאני התם שצריך אימון גדול לכתוב כתיבה אשורית ככתיבת ספר התורה עצמו. ע"ש. וה"נ כתיבת ח"י תורה מותרת אפי' במכונת כתיבה, אף שהכתיבה נאה. וכן עיקר כדברי הגאונים המתירים. ודלא כמו שהחמירו בזה בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' צז אות ב) ועוד. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' תלח) מה שכתב בזה. ובדורינו שהתחדשה כתיבה באמצעות המחשב, פשוט שיש להתיר, כי במכונת הכתיבה הדרך שמקשים על האותיות, ומיד נכתבות על

של ההדפסה אינו אלא מעשה הדיוט. וכמו שהתרנו הדפסה במכונת כתיבה מטעם זה. וזה ברור. נוע' בשו"ת מערכי לב (סי' כב) שנשאל בדין כתיבה סטינוגרפית בחוה"מ, והעלה לאסור אפי' לצורך רבים כל זמן שאינה לצורך המועד. ע"ש. ולהלכה נראה שאם יש צורך בדבר יש מקום להקל לצרכי רבים].

ורע דמה שהביאו מהגר"פ והבא"ח שכתבו מעשה כיבוס מחט, נראה דאין ראיה מהתם, משום דהתם מיייר על מנהג שלא לעשות מלאכה בכל יום הראשון והשמיני.

ואף שבספר דרכי חיים ושלום (אות תחט"ו) כתב שהאדמו"ר ממנוקאטש נהג שלא לכתוב כלל בכל זמן שהנרות דולקין עד חצות הלילה. גם בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תלו) כתב בשם הגר"י פישר להחמיר אף בבישול. ואמר שכן מנהג ירושלים לאסור כל מלאכה אפי' בישול ואפי"ה בחצי שעה שהנרות דולקות, משום גזירה שמא יבוא להשתמש לאורה. ובשו"ת שרגא המאיר (הני"ל) כתב, שאלו הנוהגים כן הוי בכלל דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור שאי אתה רשאי להחמירם בפניהם. והוא בפסקי תשובות כאן. נראה דכ"ז אינו מחוור, והעיקר להקל. ודו"ק. גם מה שהביא בפסקי תשובות, יש להשיב ע"ז. ועכ"פ א"א לקבוע כן בתורת מנהג בירושלים, וז"ב.

לטגן סופגניות ולחפוף הראש בזמן שנרות חנוכה דולקים

ג. ובפרט שהמנהג זה שלא לעשות מלאכה בעת שהנרות דולקות, אינו מוכרח כ"כ, שברמב"ם ועוד ראשונים לא הוזכר כלל. ומקור המנהג הוא בשבלי הלקט ואר"ח וכלבו וטור וצידה לדרך, והם העידו על מנהגם.

ובסדר רב עמרם גאון (חנוכה) איתא: "נשים חייבות בנר חנוכה, ובשמונת ימי חנוכה מותרות בעשיית מלאכה". ע"כ. ומבואר שגם הנשים מותרות ולא השמיענו שום חילוק בזה. ועכ"פ בזמננו לא היה מנהג פשוט לאסור מלאכה לנשים באיזה זמן בחנוכה. [ובהלכות קצובות (הל' חנוכה אות ה) איתא, ובשמונת ימי חנוכה מותר בעשיית מלאכה]. גם בספר מנהגים דבי מהר"ם (ברכת הלמנה) איתא: ונשים מותרות במלאכה כל ימות השנה, לבד מט' באב וחול המועד ור"ח, אבל האנשים

הנייר שבמכונה, משא"כ במחשב, שכאשר מקישים על מקשי האותיות לא נרשמות האותיות אלא בזכרון המחשב, שאין זה נחשב כתיבה כלל, ורק בסיום הכתיבה, ההדפסה מתבצעת ע"י הקשת מקש אחד, שזהו בודאי מעשה הדיוט. וכיו"ב כתב הנודע ביהודה תנינא (חיד"ד ס"ס קפ). ע"ש. גם בשו"ת שבט הלוי ח"ו (ס"ס לו) כתב שיש לצדד להתיר בחוה"מ מכיון שאין בזה טירחא. ע"ש. וכ"ה בשו"ת חיי הלוי (ח"ג סי' לד אות ד). ונראה שהדבר פשוט מאד להתיר. וכיו"ב כתב בשו"ת באר משה (ח"ו סי' לט) לגבי מכונת חשבון שג"כ האותיות מאירות ע"י כח חשמלי ואין שם כתיבה בדיו. ופסק להתיר שאין כאן כתיבה דאורייתא כלל, ולא טירחא, הילכך יש להתיר. ע"ש. וכמבואר בחזו"ע הל' יו"ט.

וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"ח (א"י"ח סי' מה) שמותר לכתוב בחול המועד חדו"ת במכונת כתיבה, משום דלא חשיבא כמעשה אומן, אלא כמעשה הדיוט. והו"ה לאגרת שלומים. ונראה שיש להקל גם לגבי כתיבה על ידי מחשב אלקטרוני בחוה"מ, שאם עיקר הכתיבה מותרת כגון חידושי תורה או אגרת שלומים, מותר לעשות כן בחוה"מ ע"י המחשב הנז' דחשיב כמעשה הדיוט. ונראה שההקלדה של המחשב בודאי שאין בה שום חשש איסור, כיון שאין האותיות מודפסות על דבר המתקיים, אלא שנראים על מסך המחשב בלבד. וגם השלב השני

ובחזון עובדיה (חנוכה עמ' יג) הביא מבעל באר משה (הוב"ד בס' נטעי גבריאל), שאם חל ליל טבילתה בימי חנוכה רשאית לחפוף ולהתרחץ ולהתכונן לטבילתה. [וביותר יש להקל לענין טיגון לביבות, מיד אחר הדלקת הנרות (בתוך חצי שעה ראשונה). ובספר שלמי מועד (עמ' רמד) כתב שבביתו של הגרשז"א נהגו הנשים לבשל ולטגן סופגניות שנאכלו באותה שעה. ואולי גם לדעת המחמירים בזה, כאן שהוא לצורך פרסומי ניסא, אפשר להקל יותר].

ויש לצרף בכל זה כמה סברות להקל. א. דקיימא לן שכל ספק במנהג אזלינן לקולא. ב. ועוד דבלא"ה היום שיש אור החשמל אין חשש שמא יבואו להשתמש לאורה. [פי', דאולי אדעתא דהכי לא נהגון, ועכ"פ שלא להחמיר מספק.

ג. יש נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה בכלל בחנוכה, ויש לבטל מנהגן, כי הבטלה מביאה לידי שעמום. ומכל מקום יש אומרים שטוב לנשים להמנע ממלאכות כבודות,

אשר באזניהם לעגל. ובחנוכה ובאסרו חג מותרות במלאכה. [וע"ע להרשב"ץ בתשובה (חלק ג סימן רמד) שכתב לגבי מלאכה לנשים ברי"ת, שנראה ששני הימים הם שוים. וזו תורתם של נשים היא נשאל מהם מהו מנהגם ואין לנו אלא מה שנהגו, ע"כ. ומ"מ כאן א"א לברר].

איסור מלאכה לאשה שלא נמצאת במקום הנרות

אין עליה דינים אלו של איסור עשיית מלאכה קודם ההדלקה, רק שאסורה לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות וע"פ שאינה נמצאת במקום של הנרות. ומזכירה רפואית העובדת במרפאה בשעת ההדלקה ויוצאת בהדלקת שבעלה מדליק בבית, כיון שהיא משועבדת לעבודתה חייבת להמשיך בעבודתה כרגיל, אך אם יכולה להחליף את העבודה במזכיר שיעבוד במקומה, מן הראוי שתעשה זאת, כיון שאיסור עשיית מלאכה לנשים אינו דוקא במקום שהנרות דולקות. ואם יכולה ללכת הביתה לשמוע את הברכות מבלי לפגוע בשעבוד למקום עבודתה, מן הראוי שתעשה זאת. עכ"ד. וצ"ע בזה.

ובספר פניני חנוכה (עמוד קלא והלאה) כתב בשם הגריש"א, שגם אשה שנמצאת בבית אחר, ובעלה מדליק עליה בביתם, אסורה לעשות מלאכה. [וע"ש עוד שזמן האיסור רק חצי שעה מהשקיעה [מצאה"כ] בלבד וע"פ שהנרות דולקים יותר]. ע"ש. ולפי האמור אין זה מוכרח כ"כ.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תקלב) כתב שאם הבת עובדת אצל אחרים, לכאורה אין לומר לאביה שימתין וידליק רק כשתחזור הביתה, אך מאידך גיסא הבת אם לא תדליק ולא תראה הדלקת נרות תתרגל ככה שלא להדליק, ולבטל המצות, כי ההרגל נעשה טבע שני כמאמר החכם. ומ"מ נראה שיותר טוב שהאב יחכה עד שתבא הביתה וידליק הנרות כיון דכבר כתב הרמ"א ז"ל דבזה"ז שמדליקין בבית אין נפ"מ שיהיה דוקא בתחילת הלילה, כיון דהפירסום רק לבני בית, והגם דורזין מקדימין למצות ומקיימין מיד כשתבא הלילה ובפרט להנהיגין כרבינו הגר"א מכל מקום בכה"ג לפענ"ד אמרינן ליה להדליק

לא. ובחנוכה ואסרו חג מותרות במלאכה. וכ"ה בספר תשב"ץ קטן (סי' קסח קסט): נשים מותרות במלאכה כל ימות השנה לבר מתשעה באב וחול המועד וראשי חודשים. אבל האנשים מותרים במלאכה בראשי חודשים. ומה שהנשים אסורות זהו בשביל המצוה שלא רצו להתפרק נזמי הזהב

ויש לחקור אם המנהג שלא מלאכה לנשים בשעה שהנרות דולקות, הוא רק כאשר נמצאת במקום של הנרות, שהרי בבי" הביא שהטעם כדי שיבא היכר שלא יבואו להשתמש לאורה. ולכן אם נמצאת במקום אחר באופן שלא שייך טעם זה, אין סיבה לנהוג איסור. או דילמא כיון שנהגו נהגו ולא נתנו חילוק. ובפרט שיש טעמים נוספים למנהג זה.

כמו כן יש לחקור אם כבו הנרות בתוך חצי שעה, אם יש לנהוג איסור בעשיית מלאכה עד גמר החצי שעה, או"ד כיון שכבר כבו הנרות ליתא לטעם דשמא יבא להשתמש לאורה. ושמא לא חילקו בזה.

וראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן תקל) שדן בזה, באשה שבעלה שבעלה מדליק עליה, והיא אינה בבית, אלא נמצאת במקום אחר, ראה [וכן בבת שאביה מדליק עליה], האם היא אינה בבית אם צריכה שלא לעשות מלאכה בשעה שהנרות דולקות כשהיא במקום אחר, וכתב, שהרי ספק הוא אצלה מתי הנרות דולקות, ומספק לא צריכה שלא לעשות מלאכה, ומיהו אם יודעת בבירור זמן הדלקה וכגון שצלצלו אליה כיון שיוצאת בהדלקה זו, שב ואל תעשה עדיף, וכל זה אם היא עובדת אצל בית מלאכה של אביה, אבל אם היא עובדת אצל אחרים, אם לא תעבוד, ולא תשלם את החצי השעה לבעל הבית, הו"ל בכלל גזל, אם לא שישכמו על כך. ע"ש.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלג) כתב, שגם מי שמדליק בפתח הכניסה לבנין אשתו אסורה במלאכות בביתו שבקומה העליונה.

ושם (בעמוד רלד) כתב, שאשה שאינה מדלקת נרות בעצמה אלא יוצאת בהדלקת בעלה או אביה,

כגון טויה וכביסה, שיש בהן טירחא, על כל פנים ביום ראשון ושמיני של חנוכה. אבל האנשים אינם נמנעים משום מלאכה. ג)

מאוחר קצת כדי שתזכה בתו, אם אין אופן שתבא הביתה לזמן הדלקה. עכ"ד.

נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה כלל בימי החנוכה

איסור אי אתה רשאי להתירו וכו', וכ"ש מדינה שאינם בני תורה. ע"ש. אך בארצות חיים (הל' חנוכה סי' כא) כתב, שטועות הנשים שאין עושות מלאכה כל שמונה ימים, וכבר הרחיקו ז"ל הבטלה שהיא מביאה לידי וכו'. ועל כן טוב לבטל מנהגן. ויש נשים רבות שבטלות יום ראשון ושמיני, ודי להן, כדין תורה בפסח וסוכות. ע"כ. וכן הביא בכל בו (סי' מד), בשם ה"ר אשר. וכ"כ בשלטי הגבורים. ובערוה"ש (סעיף ח) הביא דברי האח"י ד"א שלא לבטלם גם כל היום, או עכ"פ ביום ראשון ואחרון. וכתב, ואנחנו לא שמענו ממנהגים אלו, ונשי דידן רק בעת הדלקה אין עושות מלאכה.

והנה הב"ח כתב, די"ל דכיון שקיבלו עליהן איסור מלאכה כדין י"ט, שוויה עליהן חתיכה דאיסורא ואין להקל להן, וכ"כ בספר צידה לדרך (שם), ורמז לזה שנקרא חנוכה, והיינו חנו ממלאכה. גם הט"ז (סק"ב) דנראה לדמותו לר"ח (סי' תי) דמותר מן הדין בעשיית מלאכה ואפ"ה כיון שנוהגים כן הנשים שלא לעשות מלאכה הוא מנהג טוב. אולם בפמ"ג (א"א סק"ב) כתב שאף אם דולקין בתפלת שחרית ג"כ, מכל מקום כוונתו בלילה עד חצות. וסיים, וע' בסי' תרע"ב (סעיף ב) דאחר חצי שעה מותר להשתמש לאורה, ואם כן לאחר חצי שעה מותר בעשיית מלאכה, וכמ"ש הא"ר, ולטעם שנעשה הנס על ידי הנשים, י"ל חצי שעה שדולקין נהגו איסור למאן דנהג. ונרות בית הכנסת אי שרי להשתמש לאורו בבית הכנסת, להתפלל וכדומה, ראה מ"ש להלן (סי' תרע"ג ס"א).

ומרן החיד"א בברכ"י כאן (אות ד) כתב להשיב ע"ד הב"ח, דכל הראשונים כתבו דחנוכה לרמז שחנו כ"ה, ואין גם אחד שיאמר דאסור במלאכה, או שנהגו האנשים, רק בפירושא איתמר דנשי נהיגי, ולא מסתברא דמשום מנהג נשים קרו ליה חנוכה, ועמ"ש מרן בב"י ובשו"ת (דברי יוסף סי' מ"ה). ובשו"ת חכם צבי (סימן פט) כתב, נלע"ד עיקר דברי הב"י, דבנוהגות שלא לעשות כל היום

ג) הנה בדבר זה נחלקו הפוסקים, כי הטור כתב, שגם במקומות שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחנוכה בכל היום, אין להקל להם, משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהן. ומרן הב"י כתב על זה, ואינו מוכרח, דכיון שאין בו שום צד איסור לית לן בה. וכ"כ בבאורי הגר"א, כיון שצריך טעם למנהג. וכ"כ מהר"ח אבולעפייא בספר מקראי קודש (דף רא:). וכן העלה בספר מאורי אור (באר שבע דף פא:).

וכן הסכים הפר"ח כאן, וציין למ"ש בירושלמי (פ"ק דתענית), ובגמ' (פסחים נא.), ובש"ע (תרצו ס"ב) ובב"י שם. ובגמ' ריש מסכת פסחים אהא דאמרין התם מאימתי י"ד אסור בעשיית מלאכה משעת האור, וכתב רש"י אבל קודם לכן אפי' נהגו בטלה דעתן. ע"כ. והפר"ח אויל לשיטתיה לעיל (סי' תצו, במנהגי איסור סוף ס"א), דמנהג שנהגו משום פרישות וחסידות יכולים לבטלו, ואפילו התרת נדרים לא צריך. ולכן הנוהגים לאכול מצה שמורה כל שבעת ימי הפסח, מילתא יתירתא הוא דעבדי, ורשאים לבטל מנהגם בלי התרה. והביאו בשו"ת תורת חסד מלובלין (תאורי"ט ס"ח לח). וע"ע בחזון עובדיה (פסח עמוד ריח). וע' בצדה לדרך (פרשת ראה דף רא ע"ד), ובמ"ש בזה בספר יד אהרן (בסוף הגהות ב"י, סי' עתר), ובספר חלקו של ידיד (דף מה:), ובספר דברי מנחם (הגב"י אות ג). ובשו"ת משנה הלכות (חסיני סימן ר) העיר, שלכאור' אם לא מצינו בשום מקום איסור מלאכה בחנוכה ולא החמירו בדבר, האין יחמירו הנשים לעצמן, הא הו"ל כמוסיף על התלמוד, וכעין בודה דת לעצמן, או בודה איסור לעצמן. ע"ש.

ובשבולי' הלקט (סימן קפד) כתב כדברי הטור, וז"ל, במקומותינו נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחנוכה, ואין להקל במנהגן, שמאחר שנהגו קבעו הדבר עליהם לחובה. וכיו"ב בירושלמי, הני נשי דנהיגי דלא למעבד עבדתא בריש ירחא ובאפוקי שבתא, עד דתתפני סידרא מנהג הוא. ועוד אמרין התם דכל דבר שיועזין שמותר ונוהגין בו

להשתמש לאורה, אין להקל להם כלל. וראיה משו"ת מהר"י הלוי (סי' לה) דאיתם שנוהגים שלא לאכול אורז בפסח, אם יודעים שהאורז אינו מחמיץ, אלא שרצו להחמיר על עצמן משום תערובתו או משום גזירה, דלמא אתי לאחלופי בדייסא, אעפ"כ מנהגא הוא, ואסור להתיר להם אפילו בשאלה. הרי אע"ג דאין החששא ניכרת ורחוקה הרבה מן השכל דלמא אתי לאחלופי בדייסא, אעפ"כ מנהגא הוא. ה"נ כיון דחששו הנשים דלמא מיטרדו במלאכתן, ולא יביטו בין נר לנר ויעברו על איסורא דרבנן, ודאי מנהגא הוא, ולכן רק לנשים שאין להן מה לאכול, מצונו להתיר להן בפתח וחרטה לעשות מלאכה בימי חנוכה.

והוב"ד בשו"ת שיח יצחק (סימן שכה). ושם פלפל ליישב ש"י הטור, ע"פ מה שכתב לחדש שלעולם בשנה הראשונה שנעשה בה הנס נהגו דין יום טוב גמור בח' ימי הנס, דהיינו שאסורם במלאכה, ובכל יום ויום, כשראוהו בשחר נס שנעשה בלילה עם המנורה, עשו אותו היום קודש באיסור מלאכה ואמרו הלל והודאה. ואח"כ ראו שקשה לבטל את ישראל ממלאכה, ע' בגמ' (ר"ה כג.), ובתוס' (מ"ק ט. ד"ה איבעי), על כן קבעום בשנה שלאחריו לדורות, שיהיו רק ימי הלל והודאה, ולא להיות נעצר ממלאכה. וכי"ב מצונו לגבי פורים (מגילה ה:) דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויו"ט, ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ויו"ט לא כתיב, כי איסור מלאכה לא קיבלו לדורות. ונודע דברי החת"ס (יו"ד סוסי' רלג), ובהגהותיו למגילה (דף ו:) שעיקר חנוכה ופורים דאורייתא הם, והיינו לעשות איזה זכר, והעובר ואינו עושה שום זכר לחנוכה ופורים, ביטל מצות עשה דאורייתא, יעו"ש. והאנשים עושים מעשה בגופן להדליק נרות, אך הנשים שאין מדליקות בפני עצמן, ואינן עושות דבר בפועל לפרסומי ניסא, קיימו וקיבלו הנשים עליהם לדורות להיות עושים כמנהג הראשון שלא לעשות מלאכה בימים אלה, או לכל הפחות כל זמן שהנרות דולקים. עכ"ד.

ולהלכה נראה עיקר כמון הבית יוסף וסיעתו. ובפרט דאיכא נמי צד קלקול ע"י המנהג, וכמ"ש בכי"ב בשו"ת נודע ביהודה (קמא חיד"ד סי' נב), ובשאלת יעבץ ח"ב (סי' טו), ובתשובה מאהבה ח"ג (סימן שסו). ועיין בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סימן תרמה) בשם

מוחין בידן כי הבטלה עבירה היא, ולא עדיף חנוכה מההיא דירושלמי דנשי דנהגי דלא למיעבד עבדתא באפוקי שבתא לאו מנהגא, והדמיון שדימהו הט"ז לר"ח אינו עולה יפה, דשאני ר"ח דאיקרי מועד, ויש בו קרבן מוסף. ע"כ. והיעב"ץ בס' מר וקציעה כאן השיב על דברי אביו החכם צבי. וראה מ"ש על כך החיד"א במחזיק ברכה כאן.

ובסידורו עמודי שמים (דף קמו ע"ב) כתב היעב"ץ, וז"ל, נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות והוא עד חצות הלילה, והיכא דנהוג נמי גברי לאמנועי ממלאכה שפיר דמי. עיין לחם שמים, וכי נהגו איסור מלאכה, אפי' כל היום הוי מנהגא, והני מילי בתלמידי חכמים הראויים ליטול השם. עכ"ד. והגר"ח פ' (מ"ח סי' כו אות סה) כתב שנכדו תמה ע"ז, שהרי אביו החכם צבי (שם) דעתו להיפך שיעשו מלאכה ואומרים להם בפרוש שיעשו ולא יהיה להם בטלה. וע"ע באורחות יושר (פרק טו), ובספר בית עובד (דף קסח ע"א), ומשחא דרבנותא (דף ס"א ע"ג).

[וע"ע למהרח"ש בשו"ת תורת חיים (ח"ג סימן ח) שדן בענין מלאכה באסור חג, וכתב שאם יש מנהג קבוע בשום מקום שלא לעשות מלאכה במוצאי חג שבועות, הולכים אחר מנהגם, דדברים המותרים וכו', ועד"ז כתב שבלי הלקט והטור לגבי מלאכה לנשים בחנוכה. וראה עוד בשו"ת חת"ס (אורח סי' קנה) שבס' תורת חיים תמה ע"ד הטור (א"ח תקנא) בשם ירושלמי [לג' הטור] הני נשי דנהגי לא למיכל בשרא ולא למשתי חמרא מדעייל אב מנהגא, דצ"ע מה לנו ללמוד מנהג מנשים, בשלמא הא דנהגי נשים לא למיעבד עבדתא בריש ירחא היינו משום שהוא י"ט שלהם, אבל הכא מה ענין זה להם, אע"כ הגירסא הנכונה, דלא למשתי עמרא, ונקט נשי משום דאין חכמה לאשה אלא בפלך. והחת"ס שם השיב ע"ז, ע"ש].

ובספר חסדי אבות (למחנותיו של המהר"ט אלגזי. בס' תרע. והוב"ד בקונטרס דבק טוב סי' ג), עשה סימוכין למנהג הנשים שנמנעים בכל ח' הימים, שזה מנהג העשוי לסייג, וטעמן הוא שלא יבואו לטעות עצמן לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקות, והן החמירו על עצמן יותר מאנשים, יען שנס נעשה ע"י שהחמירו שלא לעשות מלאכה אז, בכדי שלא יבואו להשתמש לאור נר חנוכה, וכיון דלסייגא דאיסורא קא עבדי דלא ליתו לידי איסורא דרבנן

הריטב"א. ובמועד לכל חי (אות סה).

ובספר פניני חנוכה (עמוד קלד) כתב בשם הגריש"א, שראוי להחמיר ולאסור במלאכה גם לאנשים. אולם זה חידוש, ואולי מתורת הידור בעלמא, כדי לזכור את הנס, שלא יסיחו דעת מהנרות ולא ישאר זכרון הנס. אך אין בו שום צד מצוה חיוב ע"פ הדין. ע"כ. וזה נמשך לשיטתיה, והובא לעיל, שמצדד כטעם הלבוש שלא להסיח דעת מהנס.

וראיתי מי שכתב שאנשים שעוסקים בתורה ולא שייך אצלם הטעם שהבטלה מביאה לידי

ישנם כמה וכמה תנאים הנצרכים בשביל קביעות מנהג

ע"ש. (וע' במאירי פסחים נ: ודרק). ע"כ.]

השני: שהוא יודע שמן הדין מותר ורוצה לנהוג איסור משום סייג. אבל אם נהג איסור בדבר שהוא מחלוקת הפוסקים, ואח"כ נתברר לו שהדין כדברי המתיר, ורוצה לחזור בו ממה שנהג איסור הרי הוא רשאי, כי אין זו קבלת מנהג אלא מנהג טעות הוא. וכ"ש אם טעו בדבר המותר, וכמ"ש הרמב"ם ומהר"ם אלשקאר. ואע"פ שהרמב"ן והריטב"א והר"ן ס"ל דמנהג בטעות שנהגו הכותים וכן שאר בני"א שאינן בני תורה אין מתירים להם משום דמסתרכן ומדמו מילתא למילתא, מכל מקום העיקר כסברת רוב הפוסקים שכתבו שכל מנהג של טעות אינו כלום. דהו"ל כמי שקיבל עליו שבת בטעות כסבור חשיכה. וכמו שהסכים הרב פר"ח בכלליו (כלל א).

השלישי: שיהיה המנהג מיוסד בשיעורו כראוי, שלא יחמיר יותר מדאי. שאם יפריז באיסור יותר מדאי הוה ליה מנהג בורות, וכדאיתא בירושלמי פרק מקום שנהגו, ואפי' הוא עשוי לסייג. וכן מתבאר מד' הרמב"ם (פ"ח מה' י"ט). ע"ש, שאם נהגו שלא לעשות מלאכה בער"פ קודם הנץ לאו מנהג הוא. וכ"כ רש"י בריש פסחים, וכן כתב הרב בית יוסף (אור"ח ס"י תקנא) על מה שכתב הטור בשם רשב"ט שכלים חדשים אסורים בשבת שחל בו ט"ב, ע"ש, דמבואר שכל מנהג צריך שיהיה מיוסד במידה ובמשקל ואם יוצא מהגבול הראוי לו אינו מנהג ובטלה דעתו של הנוהג בו איסור.

הרביעי: שבאותו דבר שהוא נוהג איסור יש בו עיקר איסור מן הדין והוא רוצה להחמיר יותר, וכגון מה שנהגו שלא לעשות מלאכה

וכבר ציין החיד"א בברכ"י הנו', לדברי מהר"א אידגאס בשו"ת דברי יוסף (ס"י מה), ודבריו שם הם עיקר גדול לענין קביעות מנהגים. וחת"ד שם: זה שאמרנו שהנהגה איסור בדבר המותר קאי בכל יחל מדרבנן, הוא בה' תנאים ואם יחסר אחד מהם אין בו תורת מנהג כלל ויכול לבטל בלא התרה. הראשון, שקיבל עליו לנהוג כן לעולם. והיינו שבשעה שהתחיל היה דעתו לנהוג כן לעולם, ואז אפילו בפעם אחת שנהג הוה מנהג. השני, שהוא יודע שמן הדין מותר ורוצה לנהוג איסור משום סייג. השלישי, שיהיה המנהג מיוסד בשיעורו כראוי, שלא יחמיר יותר מדאי. הרביעי, שיהיה בו צד איסור בדבר והוא רוצה להחמיר יותר. ואם אין בו צד איסור לא יבצר מלהיות למנהג טעם הגון מיוסד על פי קבלת רז"ל. החמישי, שלא ימשך מאותו מנהג שום צד קלקול ואיסור, או הפסד מצוה.

ועתה אפרט באותם תנאים: הראשון: שקיבל עליו לנהוג כן לעולם. והיינו שבשעה שהתחיל היה דעתו לנהוג כן לעולם, ואז אפילו בפעם אחת שנהג כן הוה מנהג. [נראה בשו"ת יביע אומר ח"ד (יור"ד סימן יא אות ט) שכ"ה במרדכי (ר"פ מקום שנהגו) בשם מהר"ם שאין המנהג נחשב כנדר אלא כשנהגו על דעת לנהוג כן לעולם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חיד"ד ס"י ז), ובשו"ת דברי ריבון (ס"י נב) עפ"ד המרדכי הנ"ל שאם לא נהגו על דעת לנהוג כן לעולם לא חשיב מנהג. ע"ש. וע"פ זה כתב המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן נב דכ"ז ע"ג), שכל שאין הדבר ידוע לנו שנעשה המנהג על דעת לנהוג כן לעולם, עבדינן ס"ס לקולא, שמה לא קבלוהו לעולם, ושמה הלכה כמ"ד דמנהג שהוא לגדר וסייג יש לו התרה.

במו"ש עד דיתפני סדרא, וכן בער"ש מן פלג המנחה ולמעלה, דאז הוא מנהג של סייג למה שאסרה תורה לעשות מלאכה בשבתות ויו"ט. אבל אי ליכא שום צד סרך איסור במנהגא לית לן בה. וכדכתב הר"ן אמתני' דר"פ מקום שנהגו, ע"ש וכו' דכיון דבזמן איסוריה לא משמתינן ליה אלא שאינו רואה סימן ברכה, לא חמיר לאקבועי מנהגא דאיסורא טפי מיניה ע"כ, הרי שכתב שהמנהג אינו אוסר רק במקום שיש איסור דאו' או דרבנן והם רוצים להחמיר יותר. ועוד מבואר דס"ל להר"ן דדוקא שהאיסור הוא חמור דמשמתינן עליה, אבל איסור קל דלא ענשינן עליה לא מהני מנהגא למיסר טפי.

ומ"מ אם הוא מיוסד ע"פ איזה טעם וסמך מדברי רז"ל, הוי מנהגא, שהרי ראש חודש אין בו סרך איסור דמלאכה, ועם כל זה אמרו בירושלמי דהנשים שנהגו שלא לעשות בו מלאכה מנהגא, והיינו משום שיש טעם למנהגם כדא' בפרד"א שנתן השי"ת שכרן שיהיו משמרות ר"ח בפרד"א שנתן השי"ת שכרן שיהיו משמרות ר"ח יותר מהאנשים. ושור"ר שכ"כ הפר"ח (אר"ח סי' תיו).

ובבית יוסף (סימן תרע) הקשה ע"ד הטור שכתב שאם יש מקומות שנוהגים איסור כל היום אין להקל להם משום דברים המותרים ואחרין נהגו וכו', ואמאי והרי כיון שאין בו צד סרך איסור ל"ל

בה. ויש לתרץ מטעם שנעשה הנס ע"י אשה הוי כיו"ט דידהו ושפיר מצו לקבל עלייהו איסור. וכ"כ הב"ח והט"ז. אבל מרן הבית יוסף חולק ע"ז. החמישי: שלא ימשך מאותו מנהג שום צד קלקול ואיסור, או הפסד מצוה. ואפילו מנהג שתיקנו והנהיגו ביד של חשמונאי בטלוהו ביד של אחריהם מטעם שיכול לבא ממנו קלקול. ע"כ כל דברי מהר"י אירגאס שם.

ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סימן עו) כתב, שרק מנהג שנהגו בו כל ישראל, וגם קבלו עליהם א"א להתירו, ומשמע נמי דתיתי בעינן, דוקא נהגו וקבלו, הא לא"ה שנהגו מעצמם בלא קבלה לא הוי נדר, אפילו במקום סייג וגדר. וכמו כן אף דברים האסורים משום סייג וגדר, כיון שלא נהגו בו כל ישראל יש לדבר זה היתר ע"י פתח וחרטה. והוכיח כן מדברי הרדב"ז שהביא מהר"ם לזונאנו. ומכ"ז דן לענין מנהג שלא להתספר בימי העומר.

הראת לדעת, כמה תנאים יש, עד שנוכל לקבוע מנהג אחד. ומעתה אני תמה על חכ"א שכתב להשיב על דברי מרן אאמור"ר שליט"א בענין חזור וניעור וכמה חומרות בחג הפסח, שהרי מצינו לכמה ספרים שכתבו שאצלם נהגו להחמיר בזה. ומה יענה על כל הנ"ל, שיש תנאים רבים בשביל קביעות מנהג.

אין צריך לחוש להאומרים שבני ספרד נהגו להחמיר בחזור וניעור בפסח ועוד כמה חומרות

ואינו יודע למה אין הדברים פשוטים, וכי מפני שכמה גדולים כתבו שנהגו אצלם להחמיר, האם זו עדות בהחלט שכך נקבע המנהג לחומרא בכל אותה העיר אצל הכל, וכ"ש בשאר מקומות. גם מה שכתבו שהמנהג בירושלים להדליק נרות 40 דקות קודם השקיעה, הנה גם כלפי בני אשכנז אינו מוכרח שנקבע כאן מנהג, ואי אפשר להורות חיוב בדבר. וכן העיר בזה בשו"ת יבי"א ח"ה (אר"ח סימן כא) שידוע שבכל ספק במנהג ובתקנה מוקמינן למילתא אעיקר דינא, וכמ"ש הרמ"א באה"ע (סי' קיח סי' ו'), וכ"כ הבאה"ט אה"ע (סי' א סק"ב) בשם הרמ"א בדרכי משה, ובשו"ת מכתב שלמה (סי' עד), ועוד אחרונים. ואף את"ל שהוא מנהג ברור אצל האשכנזים, עכ"פ אנן בדין הספרדים וכל עדות המזרח לא נהגנו בזה כלל. וכמ"ש הכף החיים. וכן נהג מוהר"ע עטייה. ולכן הדבר ברור

וכבר כתב מרן אאמור"ר בדין חזור וניעור בשו"ת יביע אומר (ח"ב אר"ח סי' כג אות טו) שאף הרב כפי אהרן סיים, שלא יצא הדבר מידי ספק, וא"כ אין לנו אלא לחזור לעיקר הדין. ומכיון שדעת רוב הפוסקים ומרן להקל, כל הבא להוציא את עצמו מעיקר ההלכה עליו הראיה. שהרי עיקר דבר זה אינו אלא מדרבנן כנ"ל. ובכיו"ב שנינו (פ"ד דידים) שכל המחמיר עליו ראיה ללמד. ומכ"ש הבא בטענת מנהג אמרינן ליה פוק קיים שטרך וחות לדינא. ומכ"ש שענינו הרואות כמה מנהגים שבאו בטעות על ידי איזה חכמים שלא הגיעו להוראה. וכמו שכתב בספר מאורי אור (חלק באר שבע דכ"ד ע"ב) ובכ"ד. ואין לקרוא מנהג אלא כשידוע שנתייחד ע"פ רבנים מובהקים, וכמ"ש מהר"ח פלאג"י בשם מו"ז החקרי לב, בשו"ת סמיכה לחיים (חיד"ד סימן ד) וכו' ע"כ.

היתה בטעות. ודייק מזה במכ"ש לגבי מנהג בדבר שיש בו איסור אלא שאין בו איסור כ"כ כמו שחשב, ואצ"ל אם היה מותר גמור מן הדין, דהו"ל מנהג בטעות וא"צ התרה. וה"נ בזה שנהג לעמוד בברוך שאמר ואח"כ נודע לו שאינו חייב מן הדין שאינו אלא מנהג חסידים א"צ התרה. ע"ש. ועכ"פ טוב לעשות התרה בפני שלשה שיתחרט בפניהם על שלא אמר: בלי נדר. ולאחר שיתירו לו, יוכל לעשות מלאכה ולהדליק הנרות עד כעשר דקות לפני השקיעה.

תמיהה על ספרי מנהגי העדות שמלקטים מנהגים

ידענו וכל קבלה ומנהג הוא רק מדרבנן וספיקא לקולא". וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' עט) דלו יהיה אלא ספק, דשמא ידעו דמדינא שרי ואפ"ה החמירו, הרי מבואר בברכ"י דגם בספק לנו אם תחילת המנהג הי' בטעות, אם יש שום צד או הוכחה לתלות בטעות אנו תולין בו. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (ח"א יו"ד סימן קפג), שכל האיסור במנהג הוא מדרבנן, לכך במקום שיש מחלוקת בדיני המנהגים, יש לפסוק לקולא דסד"ר לקולא.

ובשו"ת אוהב משפט (יו"ד סי' לט) כתב, שכל שלא נתברר שיש בעירם מנהג קבוע שקבלו בני העיר ע"ע להחמיר על פסק מרן, נראה ודאי שיש לנהוג כדעת מרן, דמוקמינן ליה אדינא, כדין כל ספק במנהג דמוקמינן ליה על דין תורה, כמו שכתב הב"ש (אה"ע סימן א ס"ק כא) בשם הד"מ. ע"כ. וכ"כ עוד שם (יו"ד סימן יט. ושם סימן ה) ע"ש.

גם בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' פד) כתב, שאם יש לנו להסתפק האם נתהווה המנהג מצד חומרא שקבלו ע"ע, או מחמת שלא היו צריכים לזה, הלא גם בספק בדין אחרים שנהגו בו איסור יש להקל כמש"כ הברכ"י, והוכיח כן מהר"ש ב' מקום שנהגו, דאינו אלא מדרבנן וספיקין לקולא, ובאמת מפורש כן (בנדרים טו) דהוי כל יחל מדרבנן, וע"ע בתשו' מהרש"ם (סימן מ). ע"כ. וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב (או"ח מג), ועוד רבים. והאר"ן בזה השדי חמד (כללים מערכת המ"ם כלל רטז), בשם כמה פוסקים.

וכ"כ בפרי תואר (יו"ד סי' לט סק"ב), ע"ש שהביא דברי הריב"ש (סי' תצח) שכתב שאם הזיד להאביד הריאה שלא לבדוקה, הבשר אסור, והוכיח כן מדברי הרמב"ם שכתב בפרק י', כל טבח שאינו בקי בכל הטריפות האלו אסור לבדוק ולאכול לא

ספרי מעדות המזרח שנהג להחמיר בקבלת השבת מ' דקות לפני השקיעה, בחשבו שכן מנהג ירושלים, רשאי לחזור בו ממנהגו. ומדינא א"צ התרה לבטל מנהגו, משום דהו"ל מנהג בטעות. וכעין מ"ש המהר"ש גרמזיאן בשו"ת משפטי צדק (סי' ע), במי שנהג לעמוד בברוך שאמר וביברך דוד ורוצה לחזור בו אם צריך התרה, והביא מ"ש רבינו ירוחם, שהנשבע שלא יעשה כך, מטעם שהיה סבור שהוא איסור גדול ואח"כ נודע לו שאין הדבר אסור כ"כ, לא חלה השבועה כלל, כי

גם מכאן תימה על כמה מספרי מנהגי העדות החדשים שמלקטים כל מיני שמועות, והעתיקו גם מנהגים שאין שום בירור שכן נהגו כל בני העיר ואותה עדה, ושנתכוונו בכך לקבל על עצמם מנהג זה משום חומרא, ושאר כל התנאים שיש בזה, והיה ראוי מיראת ההוראה שלא להסתמך על שמועות ומנהג קצת אנשים. כי גורמים לטעות שיחשבו שכיון שנהגו כך, יש בזה כח מנהג. ולא כל אחד הוא ת"ח בקי שיכול להבין שכל זה רק איזה ליקוט ואינו בו כל הכרח.

ועכ"פ כיון שהאיסור במנהג אינו אלא מדרבנן לכן בכל ספק שיש לנו במנהג קי"ל דספק מנהג לקולא, וזיל בתר עיקר הדין, וכמ"ש החיד"א בשו"ת ברכה (סימן ריד סק"ב) בשם הרב הגדול מהר"ר שלמה עמאר ז"ל (אבי"ד דק"ק מרואקוס) בפסקי דינים שלו כת"י, שאפילו מנהג חשוב שמסתמא נעשה כהוגן בלי טעות, אם יש שום צד או שום הוכחה לתלות בטעות אנו תולין, לפי שדבר זה הוא קל מאחר ששרשו מדרבנן. וסיימם החיד"א: ודברי הרב ז"ל שרירין וקיימין, וזה שנים קודם ראיתי דברי הרב ז"ל קיימתי מסברא, והתירתי איזה מנהגים שנתפשטו, והקרום אלי שנהגו כן בחושבם שהוא אסור. וכ"כ בשו"ת אהל יצחק חסיד (חיד"ד סי' לו). ובשו"ת נשמת כל חי ח"א (סי' טז) ועוד אחרונים. והו"ד בשדי חמד כללים (מערכת מ"ם כלל רטז).

וכ"כ בשו"ת יש מאין (סימן ח) בשם הרב לב שמח (יו"ד סימן ד), שכיון שהמנהג הוא דרבנן, לכך כל ספק שיהיה בו לקולא. ע"כ. גם בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"א סימן מח) כתב, שכל זמן שאין רואין מצוה בפנינו מותר לבטל מנהג כי האי, ואין לנו לספק שמא היה לאיזה גדר, כיון שלא שמענו ולא

אבותיהם וצריך לנהוג כמותם. וכ"כ בפתחי תשובה (ח"מ סי' קסג) שכבר כתבו כל הפוסקים דכל ספק במנהג ותקנה אוקמא אדינא.

עוד כתב החיד"א בשו"ת ברכה שם (ר"ס יד), שאם יש לנו ספק אם הוא נחשב מנהג או לאו, יש להקל, משום דקיימא לן (שבת לז. ביצה ג.) ספיקא דרבנן לקולא. ובשו"ת חמד (מערכת המ"ם כלל לז ד"ה ואם מסופקים) כתב, ואם מסופקים אם יש מנהג בעיר לאסור או לא, כתב בספר משא חיים (דף נח אות קנח) בשם מרן החיד"א בספר שו"ת ברכה, דאזלינן לקולא דהוי ספיקא דרבנן. וכתב על זה ועיין מה שכתבתי לעיל מזה דאזלינן בתר רובא דעלמא והכל לפי הענין, עכ"ל. וראה עוד מש"כ בזה בנשמת כל חי (יורה דעה סימן סו). אולם יש לפלפל בזה.

מלאכה ביום ראשון ושמיני של חנוכה

ימים, כפי מה שירצו. עכ"ל. ומה שכתבנו שהאנשים אינם נמנעים וכו', כ"כ במטה משה, ט"ז, פר"ח, וא"ר (ס"ק יא). וכ"כ הב"ח כאן בשם צידה לדרך (מאמר רביעי כלל שביעי פרק שני) שבאנשים אין מנהג כלל לאיסור. וכתב בפר"ח (ס"ת תי), שאם האנשים החמירו על עצמם שלא לעשות מלאכה בר"ח, הוי מנהג בורות, וא"צ התרה לבטלו.

ואמנם בספר חסידים (סי' קכא) כתב: שנו חכמים העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי י"ט ובמו"ש ובמוצאי יום טוב בחנוכה ופורים ובר"ח ובכל מקום שיש נידנוד עבירה להביא תענית צבור אינם רואים סימן ברכה לעולם. ע"כ. ומשמע דסבירא ליה שגם לאנשים יש להמנע מלאכה בר"ח וחנוכה. וכבר העיר בזה החיד"א שם בהגהותיו בספר ברית עולם על ספר חסידים. וע"ע בשו"ת יוסף אומץ (סימן כ) שכתב, והנה כתב בספר חסידים וכו', והא דכילל ר"ח בהדיהו פשט הענין מורה דסבר הרב כתוס' שבת והר"ן והריטב"א והרשב"א דגם האנשים היו נוהגים שלא לעשות מלאכה, אמנם יען רבינו המחבר ספר חסידים הוא תלמיד ר"י בעל התוספות אפשר דסבר כוותיה ובשטת רבינו אמרה דהאנשים לא יעשו מלאכות כבודות וכלל ר"ח במה שנהגו בו. וכמה דכילל חנוכה, דנראה דליכא למ"ד דנהגו כל היום, כי בעת הנרות דולקות דוקא הוא, ה"נ כלל

הוא ולא אחרים, ע"כ. וכתב עוד הריב"ש, דהגם דקי"ל דאם בא זאב וטרף וכו' דכשרה, הא דמאי למאי דתנן אין מבטלין איסור לכתחילה, מההיא דנתפצעו האגוזים וכו', ע"כ. ובפרי תואר שם פקפק ע"ז שלא נמצא כן ברמב"ם וכו', וכתב דליכא תקנת חכמים אלא מנהג בעלמא, ולא אשכחן לקנוס מי שהזיד לאסור הבשר, וקי"ל כל ספק שבתקנות וכו"ש במנהגים לקולא, ולכן דלדעת הרמב"ם שליכא אלא מנהג בישראל לבדוק כל דאיתיה ולא מהש"ס וכל דליתיה קמן בכל אופן שיהיה כשרה. [נסיים: ואפשר שהיה הריב"ש בזמן שלא היו לפניו ספרים, וחשב שכן כתב הרמב"ם].

וכ"כ במחזיק ברכה (י"ד מוז) לגבי חלב דאייתרא, דאייתרא, שאם אירע בו ספק יש להתיר, דאינו אלא מנהג ומדרבנן, כלומר חומרא שהחמירו

ומה שכתבנו לגבי יום ראשון ושמיני, הוא לפי מה שכתב בארחות חיים הג"ל. וכ"כ בכנסת הגדולה (הגהות הטור אות ד). וע"ע בב"ח (ס"ס תרע) בשם מהרי"ל, ובדבריו שם. וכ"כ הגאון רבי חיים פלאג'י במועד לכל חי (סי' כז אות סה). ע"ש שלפי דברי מרנא ורבנא בספר כנסת הגדולה, והרב שולחן גבוה. ראוי להזהיר לנשים דלא יעשו הכיבוס ביום ראשון וביום אחרון של חנוכה. ומכל שכן בראש חדש, וכן שלא לעשות מעשה מחט בשני ימים אלו, וכן שאר מלאכות כיוצא בהן. ועיין עיקרי הד"ט (אות כד). ועיין נוהג כצאן יוסף (דף מז ע"א), עכ"ד. ואולי כתב כן לפי מנהגם באיזמיר עפ"ד מרא דאתרא דידהו הרב כנה"ג.

ובבן איש חי (פ' וישב סעיף כז) הביא דברי השולחן גבוה שראוי שיזהרו הנשים שלא לעשות כיבוס ומעשה מחט, וכן שאר מלאכות, ביום ראשון וביום אחרון של חנוכה, וכל שכן בראש חודש. וכתב הבא"ח, וכך אני דורש בציבור שטוב להזהר בזה, ורק לאותם הנשים שפרנסתם על ידי מלאכה, אין להחמיר בזה. ושאלתי להרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו מני נר"ו, להודיעני מנהג עיר הקודש תובב"א בדבר זה, וכתב לי שמנהגם לעשות מלאכה בכל ימי חנוכה, אמנם כתב יש להם קבלה שאם אשה נפלה בסכנה, סגולה לה, שתדור נדר, שלא לעשות מלאכה בחנוכה ועל ידי זה תנצל. ויש נודרים יום אחד, ויש נודרים שני

ד. נכון ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה, או כמה ימים קודם, כדי לדעת פרטי ההלכות. (ד)

ונראה דאיה"נ אם ברור שנהגו האנשים להחמיר ישארו במנהגם, וכמ"ש במור וקציעה (סי' תרצ). אבל מסתמא לא נהגו האנשים להחמיר בזה. וכ"ש כיום שיש אור חשמל, ואין חשש פן יבוא להשתמש לאור החנוכה. ועיין להחיד"א בספר ברית עולם שם, ובמ"ש בשו"ת כנף רננה (חא"ה סי' פב). ועיין בספר חתן סופר (דף קצא ע"ב) הטעם שהנשים החמירו בזה יותר מהאנשים. וע"ש מ"ש על דברי הב"י הג"ל.

ללמוד הלכות חנוכה - בחנוכה

בהלכות מגילה (פ"א ה"ג), דאם חל בשבת שואלין ודורשין בהלכות פורים באותה שבת, כדי להזכיר שהוא פורים. ע"כ. ומשמע שהעיקר הוא כדי להזכיר שהוא פורים. וחייב זה לא מצינו בחנוכה. וצ"ל דעיקר דין זה להזכרת עניינו של חג בחג, הוא כדי שיזכרו לקיים החיובים של אותו חג, וזה בא ע"י תזכורת הלכתית או קריאת התורה מעניני היום, וא"כ מה לי חגים האמורים בתורה, מה לי חנוכה ופורים, מסתברא מילתא דצריך שידע האדם את דיני החג והלכותיו. וראה באחרונים בריש הלכות פסח, דמס'ה אמרו בפסח שואלין ודורשין בהלכות הפסח שלשים יום, משום ריבוי ההלכות. וראה עוד במשנת יעבץ מועדים מ"ש בזה.

והנה יש כאן ב' דינים. א. לדרוש בהלכות החג קודם החג ל' יום. ב. לדרוש הלכות חג בחג. ובביאור הלכה (ר"ס תכט) כתב שדעת הגר"א בביאורו שם, שמ"ש משה תיקן להם לישראל שיהו דורשין הלכות פסח בפסח וכו', בביאור הגר"א משמע דמפרש דאין הכונה דוקא על יום החג לבד רק על יום החג ועל כל הזמן שמקודם, וכע"ז כתב ג"כ הב"ח, אלא שהב"ח כתב דלאחר שלמד ל' יום קודם, שוב א"צ ללמוד בחג עצמו, והרבה אחרונים חולקין עליו. ע"כ. וזה חידוש, ובפשוטו הם ב' עניינים שונים, הלכות החג קודם החג ל' יום, כדאי' בגמ' (ר"ה ז. סנהדרין כ"ב). וכן הלכות חג בחג. ובדרשות ר"י אבן שועיב לתלמיד הרשב"א (פרשת צו ולשבת הגדול) כתב, והאי דאמרין הל' פסח בפסח, לאו דווקא בפסח עצמו, דהא תנן דורשין בהל' הפסח קודם לפסח שלשים יום, אלא שמזוין את האדם קודם מעשה ובשעת מעשה,

ר"ח למה שנהגו בו. והשתא לא נחית לפרושי כל מלאכה שנהגו. עכ"ד.

וכ"ה בב"ח בשם מהר"ל: "קבלה בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שהנרות דולקים בחנוכה". וכ"ה בספר המנהגים (קלויזנר. סימן סח בהגה אות ח): מצאתי במנהגי רינוס, קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות שום מלאכה בשעה שהנרות של חנוכה דולקות. וי"א גם בראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה.

(ד) שלמת חיים (א"ח סימן רסח). ועיין בספר ראשית העבודה להר"י סגל (עמוד קמג) שעמד בזה דהא בתוס' מגילה (ד. ד"ה פורים) מבואר דבחול א"צ לדרוש ולשאול בענייני פורים, כיון דקוראים במגילה, אבל בשבת שאסור לקרוא משום גזירה דרבה שמא יעבירו ארבע אמות, לכן ציוו חז"ל לדרוש ולשאול. ע"ש. וא"כ ה"ה בחנוכה מהיכי תיתי שצריכים ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה. וגם מדברי רש"י משמע כדברי התוס' שכתב וז"ל: "שואלין ודורשין, מעמידין מתורגמן לפני החכם לדרוש אגרת פורים ברכים". עכ"ל. משמע שאין זו סתם הלכה של הלכות רגילות, אלא של "אגרת" פורים, דהיינו מה שביום חול עושין ע"י קריאת המגילה. ואילו גבי כל חג פירש"י סוף מגילה וז"ל: "משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענייניו של חג "הלכות" פסח בפסח וכו', מלמד שהיה מדבר עמהן "הלכות" כל מועד ומועד בזמנן, להודיע חוקי האלקים ותורותיו וכו'". עכ"ל. הרי שבשאר החגים דורשים הלכות ממש, וכאן רק מזכירים את נס הפורים שכתוב באגרת הפורים. ובמגילה עצמה מפורש שהאגרת של הפורים היא המגילה. וא"כ מהיכי תיתי לחדש לן הלכתא רבתא לחייב ללמוד "הלכות" בחנוכה. הא די בזה שמזכירים את נס החנוכה בכל תפילה בעל הניסים, ובברכת המזון, ובהדלקת נר חנוכה, וגם הקריאה בתורה היא מענין חנוכה המזבח, ודי לנו בתזכורות המרובות כל כך, ומנ"ל לחייב עוד ללמוד דיני חנוכה, מה שבפורים לא נמצא. וגם מהרמב"ם לא משמע שצריך ללמוד הלכות דוקא, שכתב

ואולם בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' תקמז) נשאל על זה אם גם בחנוכה ופורים שואלין ודורשין שלשים יום קודם, והשיב, הנה באמת שבפורים וחנוכה אין צריך לדרוש קודם, ולא תקנו לזה, ובפורים מבואר כן בגמ' (מגילה ד.) פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין בענינו של יום, ופריך מאי אריא פורים אפי' יו"ט, ובתוס' (ד"ה מאי אריא) פ' וז"ל, נראה לי דה"פ מאי אריא פורים דאין דורשין בו מקודם לכן שלשים יום, דמשום הכי לדרוש בו ביום, אפילו ביו"ט דדרשין שלשים יום, ואפ"ה דורשין בו ביום וכו'. ע"ש. (וע"ע בלח"מ הל' מגילה פ"א ה"ג.) הנה מבואר דבפורים אין דורשין בו שלשים יום קודם, ופשוט דחנוכה לא עדיף מינה לענין זה, ואין דורשין בו מקודם שלשים יום, וק"ל. עכ"ל. וי"ל.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ז סי' א) הביא מספר ביין דעת (חסדי אבות שבסוף הספר סי' יז) שנשאל אם גם בחנוכה שואלין ודורשין ל' יום קודם, והשיב שפשוט שאין חיוב בחנוכה, שאפילו בפורים שהוא מדברי קבלה ונקרא יום טוב, אין בו חיוב זה, כ"ש חנוכה, ע"ש.

ולענין הדין השני של תקנת משה לשאול בעניינו של יום, הנה יש לעיין, אם עיקר הטעם כדי להודיע את ההלכות, או שעיקר הענין כדי לעסוק בעניינו של יום, ועל דרך שאמרו בסנהדרין (קא.) ואם בעלי תלמוד הן יעסקו בהלכות פסח בפסח, בהלכות עצרת בעצרת, בהלכות חג בחג, העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא, כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, שנאמר ודבר בעתו מה טוב. ואם הוא משום פסוק בזמנו, שמא פורים וחנוכה אינם חשובים כ"כ ימים טובים לענין זה. אך אם הטעם משום להודיע את ההלכות, נראה שאין ענין בחג ויו"ט דווקא, וה"ה לענין חנוכה ופורים. [אך שמא מ"מ, כיון שחנוכה ופורים לא היו בזמן תקנת משה, לא חלה עליהם התקנה לדרוש בהם בענינו של יום]. וצ"ע בזה. ולשון הגמ' משמע שמה שתיקן לדרוש, וזה שייך יותר בהלכות דווקא, וכן לשון הלכות פסח בפסח וכו' משמע הלכות דווקא. ויותר נראה שאין יוצאין י"ח במה שקורין בתורה. ובכ"י שם כתב, "והא דתניא ששואלין בהלכות פסח בפסח והלכות חג בחג, היינו לדרוש בטעמים שבעבורם נצטוינו במועד ההוא, וג"כ

וכ"ז להזכיר הנסים הגדולים שעשה השם עמנו, ואז המצות נעשים יותר בזריזות ובשלמות. ע"כ. וראה עוד ברוקח (סי' רמד) וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל בגי' דורשין בענין פסח ועצרת והחג. והיינו כמו שתיקן משה וכו'. ואע"פ שדורשין הלכות החג בחג יש לדרוש ל' יום לפני הרגל, כדכתיב החדש הזה לכם דברו אל כל עדת בני ישראל, חדש אחד דברו, והם הרגל. לכך סמך לחדשי השנה דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר ל' יום קודם לפסח לעצרת ולחג. ע"כ.

ולענין הדין הראשון, לדרוש קודם החג, לכאורה דבר זה שייך בכל החגים, וכן בר"ה ויום הכיפורים, וכמו שכתב בפני יהושע (מגילה ד.). וא"כ זיל בתר טעמא שהוא הדין לחנוכה ופורים, שגם בהם יש הלכות שצריך להודיע לרבים. אלא שכתב מרן בב"י (אורח סי' תכט) שאין צריך ל' יום רק בפסח שדיניו מרובים, כמו דיני הגעלת כלים וכו', אבל בסוכות די ביום או יומיים קודם. וא"כ הכל תלוי לפי הענין ולפי הצורך של הציבור שנמצא בו, כמה ימים קודם הנצרך להודיע להם את ההלכות. ומובא שכן נהג הג"ר אריה צבי פרומר הי"ד, בעל ארץ צבי, ששבועיים לפני חנוכה החל לעסוק בסוגיות ענייני חנוכה. וספר גאוני פולין האחרונים עמ' רכ, רכא. ובספר הליכות שלמה (פרק יד עמ' ער) כתב שהגרשז"א כמה שבתות לפני חנוכה החל לעסוק וללמד בשעת הסעודה שלחן ערוך עם משנ"ב הלכות חנוכה. וכן נהג הגה"ק ר' יחזקאל שרגא ליפשיץ הלברשטאם מסטרופקוב זצ"ל, שכמה שבועות קודם החנוכה נהג לעסוק בשיעורים ולימודים בענייני החנוכה. (הליכות קודש). וכן מובא על הגה"ק ר' חיים מאיר הגר בעל האמרי חיים מויז'ניץ, שמשמחת תורה עד חנוכה נהג לדבר בעיקר על חנוכה. וכן נהגו האדמו"רים לבית נאדבורנה זצ"ל, שהחל משבת מברכין חודש כסליו כבר החלו דברות קודשם סובבים בעניני חנוכה. וספרי הלכה וחסידות מעניני חנוכה אינם משים מעל שולחנם. וכך היתה הוראתם בקודש למבקשי ה' החפצים לחוש בנועם זיו קדושת הימים הממשמשים ובאים, שיעסקו כבר בתחילת החודש בספרים הקדושים מעניני חנוכה. [אורות חיים, הכנה לימי החנוכה אות א]. וע' קובץ המאור (מונסי, שנה סג כסליו תשי"ע עמוד יג).

לדרוש בדברים שאסור ומותר לעשות וכו'. וכ"כ במשנ"ב (שם סי' סק"א) שצריך לשאול ולדרוש בכל יו"ט בהלכותיה. ובשעה"צ שם (אות ה) כתב דהאחרונים רצו לומר, דלכך העולם מקילין בדבר, משום דסומכין על קריאת התורה בענייניו של יום, ובאמת מלשון הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת, משמע דהלכות ממש קאמר, האסור והמותר, וכן מוכח בילקוט (ריש פרשת ויקהל). ע"ש. גם ברמב"ם (תפלה פ"ג ה"ח) משמע דשני עניינים הם. ע"ש. וראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (שם) שהביא בזה מדברי רבינו ירוחם (תא"ו נתיב התשיעי) שכתב בזה"ל: וקבעום לדורות להיותם ימים טובים לקרות בהם ההלל ולהזכיר דינם ולהודות עליו, עכ"ל. ומבואר שמפרש דזה שקבעום לדורות להיותם ימים טובים הוא גם לענין "להזכיר דינם". וצ"ב מהו זה להזכיר דינם, ובודאי הכוונה לדרוש בהם מענינו של יום כמו בשאר ימים טובים, וא"כ למדנו מזה שגם בחנוכה ישנו חיוב דרישה בענינו של יום דקבעוה לענין זה כמו שאר ימים טובים. עכ"ד.

אולם אינו מוכרח, שאפשר שמה שכתב רבינו ירוחם הכוונה לענין הזכרת על הניסים. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ג) שדעת הרמב"ם ומרן שגם בפורים שחל בחול צריך לשאול ולדרוש מענייניו של יום, וכמש"כ הגר"א, ע"ש.

והשל"ה (מס' שבועות פרק נר מצוה אות צו) הבי"ד הגמ' שם על הקורא פס' בזמנו. וכתב, על בני, הזהרו ללמוד בימי ניסן פרק ערבי פסחים, עם הרי"ף וטור בית יוסף, ובחג השבועות, מאמרים של מתן תורה המוזכרים בשבת (דף פו. פו. עד פט:), וכן בתשעה באב הל' ת"ב ותענית, וכן בראש השנה הרי"ף והטור של ראש השנה, וכן ביום כיפור, מסכת יומא וכו'. וכן בסוכות מסכת סוכה, וכן בחנוכה הלכות חנוכה, ובפורים מסכת מגילה. ומסכת יום טוב (ביצה) מישך שייך בכל הימים טובים, ותלמדו ממנה ומן הרי"ף והטור כפי אשר תוכלון שאת, כי זו התורה, היא חביבה ביותר, ומביאה לידי מעשה כהוגן, וחביבה במאד מאד לפני הקב"ה, כי יפה היא ובזמנה היא. ע"כ.

בכח לימוד ההלכות קודם החג זוכה להארת החג.

קודש, אלה הם מועדי, דיש להבין דאחרי שאמר מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש, למה חזר לומר עוד אלה הם מועדי, ומה בא למעט לומר אלה הם מועדי, ולא אחרים. אכן על פי האמור הנזכר, כי מה שיהיו נקראים בשם ובפה מלא מועדי ה', הם אותם אשר תקראו אותם, קריאה נאמנה מקרא קודש לקרות בדברי תורה שהם מקראי קודש, ובזה שאתם קורים בתורה מקראי קודש, הלכות חג בחג, אלה הם מועדי, דייק לומר אלה הם מועדי ה' דוקא, שהם מקודשים מכח קריאת התורה, דאם לא תשימו לב בבוא החג ומועדי ה' בקריאת דברי תורה לקבל קדושת החג והמועד ההוא, לא ירגיש בנפשו שום הארת קדושה, ואינן נקראין מועדי ה', כי אם על ידי קבלת קדושת יום טוב בדברי תורה ומקראי קודש, אלה הם מועדי כאמור. ע"כ.

ובהקדמה לספר מועד לכל חי כתב: כי מועדי ה' המה מקודשים ע"פ בית דין והשלוחים, ועכשיו בזמנינו, בדברי תורה, לקרות קודם המועדים הלכות חג בחג בש"ס ובפוסקים, וכן מה שחידשו חכמי ישראל הקדושים בספרי המוסר, כספר שני לוחות הברית, וחמדת ימים, וכדומה להם. ומרגל בפומיה מהרב הגדול מרן זקני אור היר"ח ז"ל, כי בבוא זמן מועדי ה', אם לא היה קורא מקודם בספרי הפוסקים בש"ע ודישרן סמיכין עלוהי, הלכות חג בחג, וגם ללמוד בספרי מוסר כמו ספר שני לוחות הברית, וספר חמדת ימים, וכדומה, כל חג ומועד בזמנו. לא היה קונה הארת קדושה בנשמתו לקבל עליו קדושת יו"ט, זה תוכן דבריו, זיע"א. ובזה יהיה רמז הכתוב בסדר אמור, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי

להרבות בעסק התורה בחנוכה

מגדים שם, ושלוש עמודי עולם תורה ועבודה וגמילות חסדים בממון ובגוף, ובטלו את ישראל בתורה ועבודה, ולהשכיחם תורתך זה מחמת

ועיין בב"ח (ריש סימן תרע ד"ה והיה), דבחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה, ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה. וכתב הפרי

ולכן ימים אלו צריכים להשפיע עלינו שפע של אהבת ה', אהבת תורה ואהבת מצוות.

והגר"ח פ' בספר מועד לכל חי (סי' כז אות סו) כתב, מה נמלצו לחיכי דברי מורינו הרב אבי התעודה בספר כנסת הגדולה שכתב, נהגו לשמוח בחנוכה ולאכול מאכלי גבינה זכר לנס, והשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת התורה, ואל יבטל אדם מקביעות. ע"ש.

והחיד"א בספר מורה באצבע (אות שג) כתב: לא יוציא הימים הללו המקודשים בשחוק וקלות ראש, כי בימי ניסים שחייבים להודות לשמו יתברך, במקום הודאה איך יחטא ואשם, ולמי שיש לו לב יספיק זה.

ובספרו לב דוד (פרק כח דף סח ע"א. הובא בס' מל"ח שם) כתב, וז"ל: ומזה ישכיל אנוש בימי חנוכה אשר קבלנו ניסים ונפלאות, אשר הגדיל ה' לעשות עמנו, והצילנו מכף צר אנטיכוס הרשע ושרי בגרים ונקנור הרשעים עדת מרעים והיה לנס מפורסם, וכאשר חיקנו רבותינו בנוסח על הניסים מסרת גבורים וכו', מחויבים אנו להודות לאלוקינו מרחם, ולא להוציא לימים הקדושים האלה בשחוק וקלות ראש ומשתאות של רשות, ויין ענושים המורם מהם יום ולילה לדרוש אל המתים גיעול הקארטי"ן (קלפים), להפסיד ממון ולפרוק עול תורה ומצות, ואף לא זכר אם יש תורה בעולם, אוי להם כי גמלו לנפשם רעה, הגמול הזה מקוה ה' תחת אשר הצילנו ועשה ניסים ונפלאות, לאבד הימים האלו בשאט נפש, בדבר שמכעיסים בו לאשר עשה לאבותינו ולנו הניסים והפורקן, אם הראשונים היו עושים סעודות היו מעטרים אותן בשירים ותשבחות. כי כל שולחנות מלאו יראת ה' ושמחת הניסים והנפלאות, ובפיהם ירצו זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו, ואם בשאר הימים מארי דעובדין הללו אשר הלך לדרכו האישי"ם, כמנהג פוזזים ועמדו בסוד משחקים חלפו חק היהדות הפרו ברית התורה, ואת פושעים נמנה. ק"ו אם כה יעשו גם בימי חנוכה ימי ניסים אשר מחויבנו להלל ולהתבונן בפרטי הנס, כדי להכיר מעט מזער מתוקף רחמיו. ולעסוק בתורה ולעבדו בלב שלם, והנה אלה עסוקים בשחוק וקלות ראש וחטאם כפול, והם לא ידעו כי בנפשם דברו וכו'. עכ"ד.

ובספר פרי צדיק (בראשית לחנוכה) הביא מה שאמר

קנאה, אין חכמה כחכמת התורה. ואמנם להעבירם מחוקים, שאדרבה עכו"ם מונין ישראל ואנו משיבים שאנו חייבים לעשות רצון מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, חוקי רצונך, ועל זה נקראים זדים, בלי שום שוגג. וזדים ביד עוסקי תורתך, על דרך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה, שנצטוונו לפלפל בה. אם כן לא זו שמסר הזדים ביד המדקדקים במקום ביותר, אף זו מסר אותם בעוסקי תורתך וששים בפלפולם, כמאמר החכם כי מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספיקות לא טעם טעם שמחה מעולם. ומפני זה אנו מחויבים בימי חנוכה ללמוד תורה, ועבודה בלב זו תפלה והודאה, וגמילות חסדים בממון וגוף.

ועפ"ז כתב בספר הליכות שלמה (עמ' רצו) שיש להזהיר על לימוד התורה בימים הקדושים הללו. וכידוע בספרים הקדושים על גודל זכות המנצל את זמנו ללמוד בזמנים שהעולם מתרפה מהלימוד, הרי הוא נוטל שכר כולם, ובפרט בימי חנוכה הקדושים. ויש לידע שכל מגמת היוונים היתה להשכיחם מתורת ה' וכפי הנוסח בעל הניסים, "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל לשכחם תורתך", ואם כן ודאי שיש לנו לעמוד בימים אלו להתחזק בלימוד התורה, ולא לקיים מחשבת היוונים.

ובמנהגי חתם סופר (פ"ט אות א) מובא שהיה מקפיד בימים אלו להתמיד בתורה, כי הוא ענין גדול בימים אלו, כי אז נמסרו סודות התורה למשה רבינו ע"ה. וכן מובא בשל"ה הקדוש שימים אלו ראויים להתמדת התורה יותר משאר ימים, דבחנוכה היו חוזרים על לימודם, והיינו כדי לתקן להשכיחם תורתך.

ובהליכות שלמה שם הוסיף שלכן בנוסח התפילה בעל הניסים אנו מסיימים וקבעו שמונת ימי חנוכה, משא"כ בנוסח על הניסים של פורים אין אנו מסיימים אלא רק ותלו אותו ואת בניו על העץ, ולא נזכר שקבעו את ימי הפורים לימי משתה ושמחה. והטעם הוא, משום שבפורים עיקר השמחה ממפלת המן ובניו, אבל בחנוכה הרי כל מגמת היונים היה להשכיחם תורתך ובהרחקה מעבודת ה', ולכן מדגישים אנו את ההיפך שנתקרבנו לעבודת ה' ביתר שאת ע"י וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו בהלל ובהודאה,

ה. כיון שחז"ל קבעו את שמונת ימי החנוכה לשמחה והלל, לכן אין להספיד בהם על מת בין בשעת ההלויה, בין ביום השבעה בין ביום השלשים שחלו בחנוכה, והיינו לספר בשבח הנפטר ולעורר לצער ובכי. אבל אזכרה ביום השבעה או השלשים בד"ת וחזיון, מותר לעשות בחנוכה, וכן בשבתות ובחול המועד, אך לא ירבו בתיאור גודל האבידה רק בשבח המדות והתורה. וכל זה בשאר האנשים, אבל תלמיד חכם שנפטר בחנוכה מספידין אותו בעת ההלוייה, שגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לפי ערך הדור. ה)

פי', שמאיר לנו בחנוכה בתוספת אורה באור תורה שבעל פה. וזה נרות חנוכה שה' יתברך מקיים גם כן תחילה שמשפיע בישראל תוספת אור תורה. וזה שקראום ימי חנוכה שהם חנוכה להאור שיאיר לנו. ועל ידי כן לב ישראל נעשה מדור לשכינה. ע"כ.

וראה בתשובת מהרש"ל (ס"י פה) שכתב, שראוי שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת תורה ואל תבטל מקביעותך, עכ"ל. וכתב בביאור הלכה (ס"י תרע), ובעונות הרבים יש אנשים שתחת זמירות ותשבחות שראוי להלל לה' יתברך על הניסים שעשה לנו, הם מרבים בשחוק הקרטיץ, והרבה הרעישו הספרים הקדושים על זה, והשומר נפשו ירחק מזה. עכ"ל.

אין להספיד בחנוכה בשעת ההלויה, או ביום השבעה או השלשים שחלו בחנוכה

במקומו, והוסיף הקב"ה לעשות נס בענין השמן, וכ"ז מעלה לשבטו של אהרן וליחס שבטו. ע"כ.

ומכל מקום נראה שהמספר בהם סיפור של צער וכדו', אינו עובר על איסור הספד, שאין זה בכלל הספד שאסרו רז"ל, וגם אם ראוי להמנע מכך, מ"מ אינו בגדר עובר על תקנ"ח. ובשם הגאון ר' יוסף זונלד מסלאנט הביאו שפעם הזכירו דבר צער בימי החנוכה, ותיכף השתיק אותם ואמר הם מלהזכיר, שהרי רז"ל אסרו הספד בחנוכה. ומ"מ להלכה אין נראה שיש בכך איסור מדינא.

ומה שכתבנו שיותר להספיד חכם בפניו, הוא על פי המבואר במגילה (ג') ובמ"ק (כ"ג): אין מועד בפני ת"ח, וכ"ש חנוכה ופורים. וכ"פ מרן בש"ע (ס"י תרע ס"ג). וכתב עוד בש"ע יו"ד (ס"י תא ס"ה), שיום שמועה אפילו רחוקה כפניו דמי.

אם יש דין תלמיד חכם בזמן הזה

ביורה דעה (סימן רמג סעיף ב') כתב, שהדין המבואר

בפסיקתא לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקנים הואיל ואינם מן התורה וכו', וכל מה שגוזרים אף עלי הן גוזרין שנאמר (איוב כב, כח) ותגזור אומר ויקם לך וגו'. והיינו, שכל התורה דרכיו של הקב"ה, וכמ"ש (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג) שהקב"ה גוזר גזירה ומקיימה תחילה וכו', אני הוא ששמרתי מצותיה של תורה תחילה. ונצטוו ישראל ללכת בדרכיו יתברך ולקיים המצוות. וז"ש שאף עלי הן גוזרין, והיינו שגם הקב"ה הוא מקיים מצות זקנים כמו שמקיים כל מצוות התורה. וכיון שהוא ית' ציונו מלא חסור או ממה שנאמר שאל אביך ויגדך, לקיים מצות זקנים, והם תיקנו וציוו להדליק נר חנוכה, גם ה' יתברך כביכול מדליק נר חנוכה שמקיים המצוה. וזה מה שנאמר, אל ה' ויאר לנו,

ה) מה שכתבנו שימי החנוכה נקבעו להלל ולשמחה, כ"ה ברמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג). ועיין בב"ח (ר"ס תרע). וראה בתוס' (תענית יח: ד"ה הלכה), דהא דקפסק הלכה מתענה ומשלים, אר"ח קאי, דאי אחנוכה ופורים אינו יכול להתענות, דיום משה ושמחה כתיב. ע"כ.

וכתב הרב סדר היום (חנוכה): ימי חנוכה אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלהינו בימים האלו, ויאמר הלל גמור בכל יום בברכה, וביום ר"ח טבת יוסיף שמחה על שמחתו. וביום הח' קורין גם מפרשת בהעלותך, כיון שלהפיס דעתו של אהרן נתבשר בזאת הבשורה שעתידין בניו לעשות חנוכה אחרת כולה על ידיהן, והיא הנעשית ע"י, אלו שאלמלא הם היה ב"ה חרב וקרבות בטלים ועל דם היתה תשועה לישראל ונתחזק בית המקדש

ומה שכתבנו שגם בזה"ז יש דין ת"ח, הנה הרמ"א

העיקר אלא המעשה, שהת"ח יהיה רשום ביראת חטא כחכמי דורו החשובים והכל לשם שמנים.

וכ"כ באורח משפט (סי' ד אות יז) בשם מהרש"ל (פ"ב דב"ק), שאף בזה"ז יש דין ת"ח שיפתח בדורו כשמואל בדורו. וכ"כ בספר נזירות שמשון (סימן תכ), ובערוה"ש (א"ח ר"ס תכ, ויד"ד סי' תא), ובשער שלמה זוראפה (סי' קלה) כתב, דמ"ש המג"א (סי' תקמז סק"ה) בדיני חוה"מ, שאין בזמנינו דין ת"ח להתיר להספידו בפניו, סברא יחידאה היא, שהרי כל הפוסקים והטו"ש פסקו להתיר להספיד לחכם בפניו, ואין דרכם להביא הלכתא למשיחא. וכן נוהגים להספיד לת"ח בפניו. ע"ש. וע"ע ביבי"א ח"ט (חיד"ד סי' מז), ובחזו"ע חנוכה.

ובשו"ת צפיתח בדבש (דף סג) העיר על מה שכתב המג"א (שם) בדין צידוק הדין והספד בחול המועד, שאין בזה"ז דין תלמיד חכם, שמלבד שדבריו היפך מה שכתבו המהרי"ט והבינה לעתים שהתירו להספיד ת"ח בזמן הזה בחוה"מ, עוד זאת יש ללמוד ממעשה רב שהביא השלחן גבוה (סי' תקמז) שהמהר"ש אמריליו (בעל כרם שלמה) הספיד בחול המועד סוכות את הגר"י קובו וכו'. וכן כתב בזכרונות אליהו מני (יד"ד עמוד צא) להעיר על הזכור לאברהם שפקק אם מותר להספיד בזמן הזה על תלמיד חכם בראש חודש, וכתב שאין דבריו נראים, והביא מעשה רב שגדולי הדור הספידו על תלמיד חכם בראש חודש. ע"ש. ונראה עוד בתשובה מאהבה ח"א סי' רז, וח"ב דף יד. וכמבואר דין זה בשו"ת יחיה דעת ח"ד (סי' טז). ע"ש.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רעד) כתב, שיש מחמירים שלא להספיד בערב חנוכה, וגם למחמירים זהו דוקא ביום כ"ד אבל בליל כ"ד מותר. ע"ש. אולם לדינא לדידן יש לתפוס כדעת הש"ע, שחנוכה ופורים מותר בהספד ותענית לפניהם ולאחריהם.

בגדר תלמיד חכם

הביאו בשם הגר"א, ש"למדן" הוא על משקל "גולן", וכשם שגולן אינו מי שיודע לגזול אלא מי שגזול בפועל, כך למדן אינו מי שיודע ללמוד אלא מי שלומד בפועל.

ובגדרי תלמיד חכם, ראה עוד במה שהאריך בזה בשו"ת יביע אומר ח"ד (חרי"מ סי' א), באורך וברוחב.

בירושלמי (ופסקו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה יב), שהמבייש תלמיד חכם קונסים אותו לשלם לו ליטרא זהב, אינו נוהג בזמן הזה, שאין בדורינו חכם לענין זה. ומקורו מספר תרומת הדשן (סימן שמא), וכן כתב בשו"ת רבי יעקב וייל (סימן קסג) בשם רבו מהר"י מולין. ועל פי זה כתב בספר חסד לאלפים (סימן רכד אות יב) שיש לברך ברכת ברוך שחלק מחכמתו ליראיו בלי שם ומלכות.

אולם המהרי"ט בתשובה (חושן משפט סימן מז) דחה בשתי ידיים סברא זו, וכתב שגם בזמנינו יש דין תלמיד חכם אף לענין הקנס של ליטרא זהב, וכן כתבו כמה אחרונים, וגם הרמ"א מודה שיש דין תלמיד חכם בזמן הזה, ולכן פטר תלמידי חכמים ממיסים. וכבר האריך בזה מרן אמו"ר שליט"א בכ"ד, ואכמ"ל. ולפ"ז מ"ש בחיי אדם (כלל ק"ח סי' ז), שבזה"ז אין להספיד לת"ח בר"ח, מפני שאין לנו דין ת"ח בזה"ז, להאמור אינו כן, אלא יש להרבות כבוד התורה ולהספיד ת"ח בפניו בחנוכה גם בזה"ז. וגם הרב עצמו בחכמת אדם (כלל קסט סי' ה) כתב להתיר הספד על ת"ח בין בר"ח בין בחנוכה ופורים.

וכתב החיד"א בברכ"י (חרי"מ סי' טו סק"ג): ולדידן דנקטינן כפסקי מרן, הגה מרן לא חש כלל למ"ש מהרי"ו שאין דין ת"ח בזה"ז, שהרי כתב את כל הדינים שנאמרו בגמ' לענין ת"ח כמות שהן. והמהרי"ט (חרי"מ סי' מז) דחה דברי מהרי"ו מההלכה. [ובברכ"י (ארי"ע סימן ב אות ב) כתב שאף לד' מהרי"ו דדין ת"ח שאמרו ז"ל בכמה ענינים, ליתיה בזה"ז דאחסור דרי, ולפ"ז גם צורבא מרבנן ליכא. מ"מ לענין זה לישא בת ת"ח גם מהרי"ו יודה דשפיר נוהג בזמן הזה, דאם עונינו ענו בנו שהת"ח לא דמו לדורות ראשונים, גם הבעלי בתים דמיהם כם אין דמיונם עולה לאשר היו לפנים בישראל. וחזר הדין דהמוכחזר הם הת"ח, ויש לו לישא בת ת"ח. ולא המדרש הוא

ועיין במדרש קהלת (פ"ז אות ו) איזהו ת"ח כל שמבטל עסקיו מפני משנתו. ועיין בלקט יושר (עמ' 39) בשם רבו בעל תרומת הדשן. ובס' פרדס יוסף הביא בשם אדמו"ר מגאסטינין, כי כשם שגנב הוא הגונב, ולא זה שיודע לגנוב, כך למדן הוא הלומד ולא רק מי שיודע ללמוד. וכן

ו. מלמד תינוקות של בית רבן וקובע עתים לתורה, דינו כתלמיד חכם שמותר להספידו בפניו, דהיינו בעת ההלוייה. (ו)

ז. אסור להתענות בחנוכה, ואין לגזור תענית על הצבור בימי חנוכה. וגם אין ליחיד להתענות, ולכן חתן המתענה ביום חתונתו, אין לו להתענות בימי החנוכה. [ובלאו הכי מנהג הספרדים שאין החתן מתענה ביום חופתו]. וכן אם חל יום פטירת אביו או אמו בחנוכה, לא יתענה בימי חנוכה, אלא יקדים להתענות קודם חנוכה, שבימים שלפני חנוכה או לאחריהם אין איסור תענית. (ז)

מי שהוא זקן בשנים, ואין ידוע לנו אם הגיע לגיל שבעים שנה, צריך לעמוד מפניו מספק, שספק תורה להחמיר. ע"כ.

ויש שדייק מדברי הש"ך שכוונתו שמלבד שצריך שיהא ראוי להוראה, ולא שעוסק בפלפולים

ואינו משתדל לאוקמי שמעתתא אליבא דהלכתא, שזה אינו נקרא ת"ח, עוד צריך שאינו מבזבז זמנו, שאע"פ שיודע להורות לא מגיע לו תואר תלמיד חכם לענין זה. [ראה בתשובה ח"א סי' תקמג]. וצ"ע בזה.

ומה שאין עושים הספד בחנוכה, כתב בספר צפנת פענח, שדוקא הספד אין עושים בחנוכה, והיינו שמספר בשבח הנפטר ומעורר העם לצער ובכי. אבל אזכרה בד"ת וחזוק, מותר לעשות בחנוכה, וכן בשבתות ובחזו"מ, כי האזכרה היא לעורר את העם לשוב בתשובה, ומאחר ובימים אלו בטלים בו האנשים ממלאכתם, מצוה לעוררם לתשובה ע"י שיערכו עצרת התעוררות לע"נ המנוח. וכ"ד הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי בספרו שארית יעקב. וכ"כ הג"ר חיים למטמוני בספר צפחית בדבש. וכן עיקר. וכמובן שהדרשנים לא ירבו בתיאור גודל האבידה רק בשבח המדות והתורה. וע"ע להלן סעיף יג, ובהערה שם.

(ו) כמ"ש בשו"ת שער שלמה זוראפה (סי' קלה). ע"ש.

אסור להתענות בחנוכה, וחתן המתענה ביום חתונתו, אין לו להתענות בימי החנוכה

וכ"ה בשו"ת מהר"י מברונא (סימן צג) שאף שכבר פשוט המנהג בכל ישראל [מבני אשכנז] דלא יאכל החתן עד שיצא מחופתו, ושמעתי הטעם שלא ישתכר, או שלא יאמרו שנשתכר בשעת קידושין וקידושי טעות הווי, או שאר מיני חששות

ועיין בחזון איש (שביעית פ"י אות ז) שאולי בזמנינו אלו שמשנתן סדורה להם, והם בקיאים, אבל אינם יודעים לעיין ולהבין, ומתגאים נגד רבותינו היודעים תורה באמת, ואינם שומעים ונכנעים להם, נקראים עמי הארץ. ע"כ.

ובספר שלמת יוסף כתב חידוש, שכיום אין מה"ת דין חכם שחייבים לעמוד מפניו וכו', שאין לנו היום סמוך איש מפי איש, שבטלה הסמיכה, ורק מדרבנן כתב הש"ע דיני כבוד ת"ח. עכ"ד. אולם המעיין בדברי הראשונים כהרמב"ם הרשב"א הריטב"א המאירי בגמרא שברעות (דף ל), משמע דס"ל שגם ת"ח שאינו סמוך הוי בכלל ת"ח. וע"ע בס' ימי יוסף להגר"י ידיד. ועיין בשלמת חיים (סי' שכח).

והרמ"א (יד"ד סי' רמג סי"ב) כתב שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים ותורתו ואומנותו וכו'. ובש"ך (יד"ד שלד סי"ק סח) כתב לענין מבזה ת"ח בשם הב"י שמפרש "והוא שראוי להורות ויגע בתורה". וע"ע בהליכות עולם (שנה ב פרשת כי תצא הלכה ו) אבל אם הוא אברך הלומד בכולל, ואינו יודע לפסוק הלכה, אין צריך לעמוד מפניו. ומ"מ תלמיד חכם שספק אם הגיע להוראה ויש לו דין חכם, או לא, ספק דאורייתא לחומרא, וצריך לעמוד מפניו. וכן

(ז) ש"ע (ר"ס תרע). וראה ברמ"א בהגה (סי' תקעג ס"א) דמי שיש לו נישואין בחנוכה אין לו להתענות. [וכ"ה בהגהות המנהגים (טיברא. אות קפג), ביום חופתו מצאתי שמתענה בניסן ולא בחנוכה דבניסן יש תענית צדיקים]. וע"ע בדרכי משה (סי' תקפ סק"א).

ושאמרו (שבת קל). ליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא, א"כ מתענה לבטל הפורענות. שמעתי שכתוב בחדושי דרשות כמוהר"ר שלום מניאושטט שאכל ביום חופתו שהייתה בחנוכה, ושמא משכה עד הלילה ואסור להתענות בחנוכה כדאיתא במגלת תענית. ע"כ. נ"מ מהר"י ברונא שם העלה דהיכא דאירע יום החופה ב"ד דאדר הראשון וכ"ש בחנוכה ופורים ור"ח, שיעשו החופה בשחרית ולא יאכל עד אחר חופתו, ע"ש.

הנהגים להתענות בכל ערב ראש חודש יש שנהגו להקדים להתענות בערב חנוכה

חדש וסיעתו ס"ל שאסור להתענות בערב חנוכה, אנו אין לנו אלא דברי מרן. וכ"כ הרב מטה יהודה (סי' תרפ"ד ד"ה ודע), שמאחר שהרמב"ם והרא"ש וסיעתם ס"ל להתיר לספוד ולהתענות לפני חנוכה ופורים ולאחריהם, בודאי שכן עיקר להלכה. ואף שהב"ח והפר"ח כתבו להחמיר, לאסור בתענית בערב חנוכה, אין להורות אלא כדברי מרן הש"ע, וכמנהג העולם. ע"כ. וע' בשו"ת שער אפרים (סי' מג), ובשו"ת דבר שמואל אבוב (סי' שלט), ובשו"ת שערי ישובה (שער ז סי' א), ובברכי יוסף (סי' תרע אות ג), ובשו"ת זרע יעקב בן נאים (סי' עג), ובשו"ת מחזה אברהם די בוטון (סי' מג), ובספר נחמד למראה על הירושלמי (פ"ד דסוטה, דף סא ע"ב), ובשו"ת עמודי אש (דף מז ע"ג).

ולכן מי שחל יום פקודת השנה על אביו או על אמו, בערב חנוכה, לדין רשאי להתענות. וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף. ודלא כמ"ש בכף החיים (סי' תרפ"א אות ז) בשם הב"ח והפר"ח והשו"ר כנה"ג, שאין להתענות בערב חנוכה. ע"ש. וע' בשו"ת דברי משה הלברשטם (סי' לה). ודו"ק.

והראנ"ח בשו"ת מים עמוקים (חלק ב סימן ו) דן בענין תענית שרצו לגזור בכ"ד ומוזן מפני הרעב, שלא נכון לעשות כן, ע"ש הטעם.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רעג) העיר, שכיון שאסור להתענות בח' ימי חנוכה, לכן מי שרואה שיתאחר מארוחת הבוקר עד חצות, חייב לטעום משהו לפני חצות כדי שלא יחשב תענית, וגם שתיה מועילה לענין זה.

וערומיות דרגילין בשעת חופתו, וכדי שיראה את מי מקדש הוא דמצוה לראותה טרם קדושיין. אי"נ משום דאמרינן בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) דמלך נידון בכל יום, וחתן דומה למלך, והואיל ויומא דדינא הוא לגביה, בעי מתענה כמו ביום כפור, ומה"ט יש בני אדם דמתענים בר"ה לפי שיום הדין הוא. ועוד לפי מ"ש (ירושלמי בכורים פ"ג ה"א) דהמתעלה עונותיו נמחלין, וכיון דעולה לגדולה אולי יגרום החטא ויתבטל, ומקבל עליה תשובה וצער אצלם עד דסיים חופתו והדר אכיל. ועוד משום

ואותם הנהגים להתענות בכל ערב ראש חודש יש שנהגו להקדים להתענות בערב חנוכה, שהרי בחנוכה ובפורים מותר להתענות ולהספיד לפנייהם ולאחריהם, כמבואר בשלחן ערוך (סימן תרפ"א). וע"ש בב"י דאף שבטלה מגילת תענית חוץ מחנוכה ופורים, וק"ל כרי"ו שכל שאסור גם בהספד אף לפנייהם ולאחריהם אסור, מ"מ מתענים ב"ג באדר, שדינים שלפניהם בטלו מכ"ש, ודלא כ"מ שלא בטלו מלפניהם ואחריהם. ועוד שבי"ג כבר היה בו יו"ט ונתבטל. והר"ה תי' דפורים כדברי קבלה וא"צ חיזוק ומותר לפנייהם ולאחריהם כמו שבת ויו"ט. וי"א שכיון דחזינן שדעת חז"ל להקל, די לפסוק בזה כמ"ד שמיקל. אך דעת הב"ח שאסור להתענות בערב חנוכה תמורת ערב ר"ח. וכ"ד הפר"ח, הובאו דבריהם במשנ"ב (סי' תרפ"א סק"א). וראה עוד בשו"ת דבר שמואל (סי' שלט), ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' נט).

וע' להרב המגיד (הל' חנוכה פ"ג ה"א) שכתב: ודע שדעת רבינו כדברי האומר שאע"פ שלא בטלה מגילת תענית לענין חנוכה ופורים, מ"מ אינם אסורים בהספד ובתענית אלא הם עצמם, אבל לפנייהם ולאחריהם מותרים. וזהו שאנו מתענים ב"ג אדר. ע"כ. וכ"כ הראב"ד בספר כתוב שם (ריש מגילה), שהשכל נותן והסברא מסכמת שאפילו בחנוכה ופורים אין להם פנים ואחור כלל, דלא עדיפי טפילי דהני מעיקרא דהנך. וכן דעת הנשיא אלברצלוני והרמב"ן. ובעל המאור אוסר להתענות בערב חנוכה. וכן משמע מהתירון השני של התוס' תענית (יח. ד"ה רב אמר), שבערב חנוכה אסור להתענות. ע"ש. ומ"מ אף שגם הפרי

ח. מי שהתענה תענית חלום בחנוכה, צריך להתענות יום אחר לאחר ימי החנוכה, לכפר על מה שהתענה בחנוכה. (ח)

תענית חלום מותר בחנוכה

נסתפק במי שהתענה תענית חלום בשבת, ואח"כ התענה עוד תענית חלום ביו"ט שאחריו, אם די לו בתענית אחד לפטור התענית לתעניתו. וכתב ע"ז מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' רפח סק"ה), ונ"ל להקל, דסגי בתענית אחד. ובתפלת עננו יכוין לכפר על שניהם. ומ"מ ראוי לעשות דבר נוסף ביום תעניתו כגון ללמוד ביותר. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אגורה באהלך (דף ו' ע"ג). וכ"פ מהר"י טייב בערך השלחן (סי' רפח סק"ב). ודברי קדשם ברורים.

ואם בתענית חלום של ב' ימים חלוקים די בתענית אחד לשניהם, כל שכן תענית חלום של יום אחד שיש בו ב' קדושות, שדי בתענית אחד לכפר על מה שהתענה בו. וה"ט כי מאחר שחכמים התירו להתענות תענית חלום בשבת ויו"ט, עד שאמרו (תענית יב:): יפה תענית לחלום כאש בנעורת, ואפילו בשבת. וכתב האור זרוע ח"ב (סי' תז) שמאחר שהראו לו מן השמים חלום רע, ושמא הוא ע"י מלאך, והוא ירא ונבהל ממנו, הוי כספק פיקוח נפש. ע"ש. א"כ אין כאן איסור החלטי על מה שישב ע"ז בתענית בשבת או ביו"ט, ואפ"ה איבעי ליה למיתב תענית לתעניתה, עכ"פ אין לך בו אלא חידושו. ולכן בניד אמרינן הבו דלא להוסיף עלה, ודי לו בתענית יום אחד. נוע' בשו"ת מהר"י מברונא (סי' סג). ודו"ק. וכ"פ הפמ"ג (סי' רפח מש"ו סק"ז). וכן העלה בספר לקט הקמח הל' שבת (דף לט ע"א), וכתב שמי שרוצה להחמיר ולומר שצריך להתענות ב' ימים ע"ז, אין רוח חכמים נוחה הימנו. ע"ש. והובא להלכה בספר בית מנוחה (דיני איסור תענית בשבת דף רג. אות יא). ע"ש. ודלא כמ"ש להחמיר בשו"ת ויען אברהם (פלאגי א"ח סי' כד). ע"ש. וכן פסקו להקל בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' עז). ובשו"ת התעוררות תשובה (חא"ח סי' קלז). ובשו"ת מילי דעזרא (חא"ח סי' ב).

גם בשו"ת נשאל דוד (חא"ח סי' כד), העלה שאין צורך אלא בתענית אחד, אע"פ שהיו שתי קדושות ביים שהתענה תענית חלום. ע"ש. וכמו שביאר ד"ז בשו"ת יביע אומר ח"י (ארי"ח סי' נה עמוד קט אות לא). ע"ש.

(ח) הנה תענית חלום מותר בחנוכה, והרי אפילו בשבת יכול להתענות, וכמ"ש בשבה"ל (סי' קצא), ובספר תניא רבתי (סי' לז). וכתב בהגמ"י (תעניות פ"א אות ט): פסק ה"ר אלחנן, שהמתענה בר"ח חנוכה ופורים מפני נדר או מפני חלום, צריך למיתב תענית לתעניתה, וראיה ממה שאמרו בגמ' (ר"ה יח:): על שהתענו בחנוכה בשוגג, צאו והתענו על מה שהתעניתם. ע"כ. וכ"ה בשו"ת מהר"ם רוטנבורג (ח"ד סי' קצח). גם בתרומת הדשן (סי' רעח) כתב, כתוב במנהגים (מהר"א קלוזנר סי' פו), המתענה בשבת לא יתענה באחד בשבת בחנוכה אלא ימתין עד לאחר חנוכה וכו'. ע"ש. ובשבלי הלקט (סי' קצא) כתב, נמצא בספר חסידים (סי' רכט) אדם שהתענה תענית חלום בשבת וחנוכה לא יתענה באחד בשבת בחנוכה אלא ימתין עד לאחר חנוכה ויתענה. והובא בב"י (סי' תיח. ובסי' תקסח). וכתב הב"י דמשמע דה"ה למתענה בערב יוהכ"פ תענית חלום שצריך להתענות תענית אחר שהרי הוא מצווה לאכול בו, ואית ליה סמך בקרא דאורייתא. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (תיה ס"ה, ובסי' תקסח ס"ה). [וראה בחז"ע עמ' סא].

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' פב) חקר במי שהתענה תענית חלום בראש חודש טבת שחל בשבת, אם צריך למיתב ג' תעניות לתעניתה, כנגד ג' קדושות, שבת ראש חודש וחנוכה, או"ד די לו בתענית אחת. והעלה שם שא"צ להתענות לתעניתו רק יום אחד בלבד. [והוסיף, שאפי' אם התענה תענית חלום בשבת ולא התענה תענית לתעניתו, עד שבשבת אחרת התענה עוד פעם תענית חלום, די לו בתענית יום אחד בלבד בשביל ב' השבתות].

וכבר נשאל בזה בשו"ת רב פעלים (ח"א חא"ח סי' כט), במי שהתענה בשבת חנוכה תענית חלום, או בראש חודש טבת, שצריך למיתב תענית לתעניתו, אחר ימי חנוכה, האם די לו בתענית יום אחד, או מכיון שהיו שתי קדושות יצטרך להתענות ב' ימים, והעלה להחמיר שצריך להתענות ב' ימים. ע"ש. אולם הנה בשו"ת בית דוד (חא"ח סי' קיב)

ט. מה שנוהגים במלאת שבעת ימי האבל לעלות לבית הקברות, וכן ביום השליש, וכמו שכתב בש"ע (ד"ד ס"ס שדמ), אין לעשות כן בימי חנוכה, וכל שכן בראש חודש, שהרי מתעוררים לבכי ולמספד על יד הקבר, כשוראים קברו של הנפטר ביום השביעי או השליש. ולכן ידחו את הביקור לבית הקברות לאחר ימי החנוכה. ואם יום השנה חל בחנוכה או בפורים מותר לילך לבית הקברות ולקרוא מזמורי תהלים ולערוך שם השכבה. ואם יש חשש שיבואו לידי בכי, יקדימו את העלייה לקבר קודם חנוכה. ובימי השנה בשנים הבאות, שאין מתעוררים לצער ובכי, אין איסור ללכת לבית הקברות. (ט)

י. יש אומרים שמותר לבקר אצל קברי הצדיקים, התנאים והאמוראים, בימי החנוכה וחול המועד. [בן איש חי]. ויש חולקים. [מועד לכל חי]. והעיקר לדינא להקל בקברות צדיקים, שהרי אין רגילות לבכות שם כמו שבוכים ליד קבר ביום השבעה או השליש. (י)

עלייה לבית הקברות בחנוכה

ובבן איש חי (פרשת וישב אות כב), וכיו"ב כתב היעב"ץ בעמודי שמים (הלכות ערב יוה"כ פ). ועיין בשו"ת ירך יעקב (תא"ח סי' כ) שהתיר ללכת ביום השליש בחוה"מ לביה"ק. ולא זכר מהפוסקים הנ"ל. ולכן כל שיש חשש שיבואו לידי בכי בעלייה לקבר ביום השבעה או השליש, ידחו העלייה לקבר לאחר חנוכה. וביום השליש עדיף להקדים לעלות לקבר קודם השליש.

ואם יום השנה חל בחנוכה או בפורים מותר לילך לבית הקברות ולקרא מזמורי תהלים ולערוך שם השכבה. ואם יש חשש שיבואו לידי בכי, יש להקדים את העלייה לקבר קודם חנוכה. ובבן איש חי (פר' וישב אות כב) כתב, שאין הולכים לבית הקברות ביום יאר-צייט כנהוג. וילך קודם חנוכה. ע"כ.

ובספר אשרי האיש (חלק ג עמוד רעד) כתב בשם הגריש"א זצ"ל שמי שיש לו יאר-צייט בחנוכה יכול ללכת לבית הקברות, וכן אם יש סיבה מיוחדת כגון שבני המשפחה נמצאים ארץ ואינם יכולים להמתין ליום היאר-צייט שחל אחרי חנוכה, מותר. ע"ש. ובאמת הכל תלוי אם יבוא לידי בכי או לא.

(י) גשר החיים. וילקו"י על הלכות אבלות (מהדורת תשס"ד עמוד תרלב). וכ"כ בבן איש חי (פרש' וישב אות כב) שמנהג בגדאד שהולכין על מצבת אדונינו יהושע כה"ג בתוך ימי חנוכה בער"ח.

(ט) על פי מה שכתב מרן הב"י ביו"ד (ס"ס שדמ) בשם הכל בו, שאם חל יום השביעי לאבלו בר"ח אין ללכת לביה"ק. וכ"ה בארחות חיים ח"ב (עמ' תקפא). ומזה למדו האחרונים דה"ה לחנוכה. וכן כתבו מהר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (סי' כז אות יא). גם הגרי"ח בספר בן איש חי (פרשת וישב אות כב) כתב, בחנוכה, אין הולכים לבית הקברות, ביום יאר-צייט כנהוג, ומי שיש לו יאר-צייט בתוך ימי חנוכה, ילך קודם חנוכה, אבל הולכין להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א, וכן המנהג פה עירנו שהולכין על מצבת אדונינו יהושע כהן גדול, בתוך ימי חנוכה, בערב ראש חודש. ע"כ.

ועי' בחזו"ע (עמ' יד) שכתב שנראה מזה, דכל שכן שאין לבקר בבית הקברות במלאת השבעה והשליש בחול המועד. ע"ש. ושם בהמשך דבריו דן אם מותר להעמיד מצבה בימי החנוכה, והביא מכמה אחרונים שאסור, מפני שנוהגים לקרות בריבים את הכתב שע"ג המצבה, וזה הו"י כעין קינה והספד שאסורים בחנוכה, וגם הביא משו"ת דברי יהושע שכתב דמדינא שרי הקמת מצבה בר"ח, ובחנוכה ובפורים, ומ"מ אף הוא כתב שלפי דברי המקובלים יש להמנע מהקמת המצבה בימים אלו.

וכ"ה בילקוט יוסף אבלות (עמ' תרלב). ועיין במשנה סוף (דף קסב), ובמועד לכל חי (סי' כז אות יא),

יא. יש שנהגו שהאבלים על אב ואם, אינם אומרים קדיש בחנוכה, והוא מנהג גרוע, ואם אפשר לבטלו בהסברה נעימה, הנה מה טוב, ואם לאו לא יבטלוהו ביד חזקה מפני המחלוקת. ואמנם לגבי הדלקת נרות פשוט שגם האבלים תוך שבעה חייבים להדליק נר חנוכה, שהרי האבל חייב בכל המצוות. [ולגבי הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, ראה להלן]. (יא)

יב. מי שנפטר לו מת בימי החנוכה, נוהג בימים אלה כל דיני אבלות, וקורעים על הקרובים, ועושים לו סעודת הבראה, וכן מבקרים ומנחמים את האבל בחנוכה. וכן אומרים צידוק הדין בחנוכה, שהוא קבלת דין שמים באהבה, שכל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה, ומצדיקים בה את גזר הדין שהביא ה'. (יב)

יג. האונן בחנוכה, לא ידליק בעצמו נר חנוכה בברכה, אלא ידליק אחד מבני הבית שאינו אונן, ויברך בשליחות בעל הבית. ואם אין שם אחד מבני הבית, ימנה שליח ויברך וידליק במקומו. (יג)

(יא) ע' ברכ"י (סי' עתר סק"ח) שכתב, שראה להרבה מרבני איטליה הקדמונים בתשובות כתב יד שמקיימים המנהג. ויש מי שהעיד שכן הנהיג הרמ"ע. אך בשו"ב (יד"ד סי' שע"ז אות י') כתב החיד"א,

צידוק הדין בחנוכה

בספר הפרדס התיר משם רבו. אבל הוא ז"ל כתב דאין לאומרו. וכתב שכ"כ רבינו משולם ורב נטרונאי גאון. וכן נהגו בכל העולם שלא לאומרו. והיינו דוקא בימי חנוכה עצמן, אבל לפנייהם ולאחריהם שרי. ואף אם תמצא לומר דלפניהם אסור נמי בהספד ולפ"ז אין לומר צדוק הדין, מכל מקום לאחר חנוכה מותר בהספד ובצדוק הדין. עכת"ד. והובא בשבלי הלקט (סי' נב). וע"ע מה שכתב הטור ומרן בב"י לעיל סימן ת"כ. ובט"ז שם וכן בת' פנים מאירות (ח"ב סי' מח), לענין צידוק הדין על אדם גדול. [ולענין צידוק הדין ראה עוד בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן רט), ובשו"ת הרשב"ש (סימן שס), ובשו"ת מנחת אלעזר חלק ד' (סי' מא), ובשו"ת כרם שלמה ח"ב (סי' טז). ע"ש].

(יב) כן כתב בבית יוסף (סי' תרע, יד"ד סי' חכ ד"ה ועל צידוק הדין) שלדברי הכל מברין את האבל בחנוכה. וכן אומרים צידוק הדין בחנוכה, שהוא קבלת דין שמים באהבה, שכל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה, ומצדיקים בה את גזר דין המוות שהביא ה'. ועיין אליה רבה (סי' עתר ס"ק יט), ובערך השלחן (שם סק"א), ובכף החיים שם (סי' כ), דפורים דברי קבלה, מה שאין כן חנוכה, ולכן לכולי עלמא נוהג אבלות בחנוכה, ובפורים אינו נוהג בפרהסיא. ולענין פורים ע"ע בשו"ת מהר"י קצבי (סימן ו) מה שכתב בזה.

ובברכ"י כאן הביא מת' הרי"ד (סי' נ"ט) שנשאל אם אומרים צידוק הדין בחנוכה, וכתב דרש"י

אונן בליל ראשון של חנוכה

שמא ס"א), ולכן שב ואל תעשה עדיף. ושור"ר שכבר השיג על הא"ר בזה בבגדי ישע ס"ס תרע. ונראה שטוב הדבר שהוא יכנס לחדר אחר לבל ישמע הברכות, ואחר שיקבר מתו, בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו. וכן העלה בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' ז אות ג). ועיין עוד בספר

(יג) אונן בליל ראשון של חנוכה, כתב בסידור דרך החיים שיאמר לאשתו או לאדם אחר לברך ולהדליק נ"ח. [ומ"ש הא"ר והדה"ח שישמע הברכות ויענה אמן, צ"ע מהירושלמי שהובאו בתוס' מועד קטן (כג:), שאפילו אם בירכו אחרים לא יענה אחריהם אמן. וכן פסק מרן בש"ע יו"ד (סי'

יד. אם חל יום השבעה או יום שלשים בחנוכה, מותר לעשות סעודה ולימוד, כשאומרים שם דברי תורה ומוסר לעילוי נשמת המנוח, אבל לא יאמרו דברי הספד המעוררים לבכי. (יד)

טו. יש נוהגים להרבות במאכלי גבינה בימי חנוכה, זכר לנס שנעשה על ידי "יהודית", שהאכילה את האויב גבינה והרגה אותו. ומנהג ישראל תורה הוא. (טו)

ברית אברהם אשכנזי (דף לה ע"ג), ובתורה מציון (שנה ב סי' יז אות ד). ע"ש. ובחזו"ע (עמ"ס). וראה מה שכתבנו בזה להלן (סי' תרעז) בארוכה. ומה שכתבנו באונן שהשליח יברך ולא בעל הבית, ראה בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני (מהדורת תשע"ב קונטרס אחרון סימן ה).

עצרת אזכרה ביום השבעה והשלשים בימי חנוכה

אלו יתגלו הספירות העליונות, ומרוב התגלות אור האצילות בבריאה יתבטל אור החדר דיצירה לגמרי וכו'. הא למה זה דומה, למעיין הנוטף טיפין טיפין, והנה ארובות השמים נפתחו לרוב, עד שלא ניכרו אותן טיפין הנוטפין, כי נתבטלו מריבוי המים היורדים מן השמים, ועל זה הדרך תקיש לשאר המועדים. וסיים, ומעתה דעת לנבון נקל להבין כמה מהשמחה וההארה הגדולה נמצאת ומתגלית בימים אלה לחיים ולמתים, שלכולם יש עליו גדול מרוב ההארה הגדולה שעל ידה מתמתקים הדינים עד שאין להם שום שליטה ושום אחיזה. ולכן גם נשמת המת שנפטר סמוך לרגל, היא העולה במעלות רמות באוירא דכיא, ואין מי שיעצור בעדה מצד הקליפות, וכדוגמת מה שאמרו על המת בערב שבת שניצול מחיבוט הקבר, וכמ"ש בשער הגלגולים (הקדמה כג) וז"ל: ושמעתי ממורי ז"ל כי הנקבר בערב שבת אחר חמש שעות ביום, ושעה חמישית בכלל, אינו רואה חיבוט הקבר, כי קדושת השבת מפרידה ממנו הקליפה בלי שום צער של חיבוט הקבר וכו'. וכ"ש בימים אלה שההארה גדולה ועל ידיה נפרדות ממנו כל הקליפות, ואין לו צער כדי שיצטרך גם לקרוביו שיצטערו עליו וכו'. ע"ש.

אולם בשו"ת יביע אומר ח"ז (חיד"ד סי' מב) השיג על דבריו מדברי האחרונים, ודחה דבריו כיעו"ש. גם בשו"ת בית אבי (להרה"ג רבי שמעון חירי עמ"ס כח) הביא משם מרן אאמו"ר שיש לערוך את האזכרה בדברי תורה וכדו' בחוה"מ, ולא בערב הרגל. ע"ש.

דהא ימי החנוכה אסורים בהספד בדברים המעוררים לבכי. ומ"מ ד"ת ומוסר לע"נ הנפטר מותר, והוא כ"ש מימי חוה"מ, שאם חל אזכרת יום השלשים או יום השנה בחוה"מ, שמותר לעשות סעודה ולומר בה דברי תורה. וכתב בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג), דלפי מה שנוהגים להדליק כל שבעה נר נשמה במקום הפטירה, יש לו להדליק כל שבעת ימים במילואם גם בחוה"מ, אע"פ שהרגל כבר ביטל ממנו גזרת שבעה. דהא דקיימא לן הרגל מבטל גזרת שבעה ושלשים משום שנאמר ושמחת בחגך, ואמרינן במועד קטן (יד:) אי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים [של ושמחת בחגך] ודחי אבלות דיחיד, ואי אבלות דהשתא היא, לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. וא"כ זהו דוקא כמה שנוגע לכבוד החיים ושמחתם בחג, משא"כ דבר הנוגע לכבוד המתים ועילוי נשמתם לא שייך ביטול מפני הרגל, שמכל מקום בתוך שבעה או שלשים ממש הוא, ואין לגזול את המתים. וכיו"ב כתב מורי הט"ז (סי' שצו). ע"ש. וכן מבואר בעוד אחרונים.

ואמנם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (חיד"ד סי' לה) רוח אחרת עמו, ואע"פ שהודה שצריכים שלשים יום שלמים לעריכת האזכרה, ואין הרגל מבטל השלשים לענין זה, ושכן המנהג, מ"מ לענין הלימוד והאזכרה שבלייל השבעה, החיוב שלהם ביום שקמים מגזרת שבעה, דהיינו בערב הרגל, ובנה יסודו ע"פ מ"ש האר"י ז"ל בשעה"כ, בענין שינוי ימי המועדים מימות החול, כי בימים

ואמנם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (חיד"ד סי' לה) רוח אחרת עמו, ואע"פ שהודה שצריכים שלשים יום שלמים לעריכת האזכרה, ואין הרגל מבטל השלשים לענין זה, ושכן המנהג, מ"מ לענין הלימוד והאזכרה שבלייל השבעה, החיוב שלהם ביום שקמים מגזרת שבעה, דהיינו בערב הרגל, ובנה יסודו ע"פ מ"ש האר"י ז"ל בשעה"כ, בענין שינוי ימי המועדים מימות החול, כי בימים

נהגו לאכול מאכלי גבינה בחנוכה

(טו) כתב הר"ן (פרק ב' דשבת), נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהיוונים גזרו על

טז. נוהגים לאכול בחנוכה סופגניות מטוגנות בשמן, זכר לנס השמן של המנורה, וטעמם כצפיחית בדבש. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. (טז)

רוצה להעבירם על דת, לכך עושין לנס זה גם כן זכר בימי חנוכה, על דרך שאמרו לאכול זרעונים בפורים, זכר לנס של דניאל וחבריו עליהם השלום. ונ"ל בס"ד, לרמוז טעם בחלב לשלש מצות שגזרו לבטלם, שהם חודש, שבת, מילה, ומסרו ישראל עצמן עליהם, דאות ח' דחלב הוא אות ראשונה של חודש, ואות ב' דחלב, הוא אות שנית של שבת, ואות ל' דחלב, הוא אות שלישי של מילה ע"כ. וראה בכף החיים (סימן תרע אות ט"ב).

ובספר ריסי לילה (אות נ) לר' צדוק הכהן מלובלין כתב, שקדושת ימי החנוכה הוא הארת התורה שבעל פה, והמנהג לאכול מאכלי חלב, הוא דוגמת מנהג מאכלי חלב בשבועות בקבלת תורה שבכתב וכו'. ע"ש. ובס' בני יששכר (חודש כסלו טבת מאמר ג אות מב) כתב, טעם נוסף בזה, שהיוונים רצו לבטל את התורה מישראל ולהגביר חכמת החיצונית. וכאשר התנוסס הש"י עמנו הראה לנו נפלאותיו במנורה ובשמן הרמוזים לחכמה ולתורה מן השמים, הנה הימים האלה הם כעין נתינת התורה. והנה בשעת נתינת התורה בסיני עמדו המלאכים בשמים ואמרו תנה הודך על השמים (שבת פח:), הרי שרצו לבטלנו מן התורה. והמגיד מראשית אחרית פעל ועשה מראש מקדם, שבאו המלאכים לבית אברהם והאכילם בשר בחלב, והיה זה לטענה עליהם שאכלו הבשר בחלב בביתו של אברהם ואינם ראויים לתורה כמו שאמרו רז"ל במדרש. ומתחלה כתיב ואל הבקר רץ אברהם וכו' וימחר לעשות אותו, ושוב נאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וכו' (בראשית יח ז), הנה צירף מאכלי חלב אל בן הבקר בכדי שיהיה לסגולה לבניו לקבלת התורה. ולזכר זה נוהגין לאכול מאכלי חלב בחג השבועות. וכמו כן לזכר זה שבימים האלה הוא כעין נתינת התורה, הנה נעשה הנס ג"כ על ידי מאכלי חלב שהאכילה יהודית את האויב שרצה לבטל התורה מישראל, ועי"ז היה התחלת הנס ליהודים היתה אורה זו תורה, ומנהג אבותינו תורה היא. ע"כ.

כל בתולות ישראל הנישאות שיבעלו להגמון תחלה, וע"י אשה נעשה נס, שאמרו במדרש, שבתו של יוחנן כהן גדול שהיתה יפת מראה הובאה להגמון, ראש האויבים, ובחמדת הימים (הלכות חנוכה פ"ב) הביא את המעשה באורך, ושראש האויבים היה אליפורנו מלך יון. וייחס הנס ל"יהודית". וכמו שכתבו התוס' (פסחים קח:) ובתוס' (מגילה ד), והאכילה אותו מאכלי גבינה כדי שיצמא מאד, והשקתה אותו יין הרבה עד שנשתכר, ויישן וירדם, ואז בעזה"י תחתה את ראשו בסיף. וכראות אנשי צבאו כי מת מלכם וגיבורם, נסו על נפשם, ולכן נהגו לאכול מאכלי גבינה בימי חנוכה. ע"כ. והביא כ"ז מרן הב"י (בדפוס ישן, ס"ס תרעה).

וכן הוא בכלבו (ס' מד), שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול ההוא, ושמה יהודית, כמו שמפורש באגדה בת היתה ליוחנן כהן גדול, ואמר המלך לטמאה, והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לרוב וישתכר וישכב וירדם, ויהי כן, וישכב וירדם ותקח חרבו ותתכה ראשו ותביאהו לירושלים, וכראות החיל כי מת גבורם וינוסו, ועל כן נהגו לעשות "תבשיל" של גבינה בחנוכה. ע"כ. ובענין מעשה יהודית ע' בספר מועדים לשמחה (ח"ב ס"ו) שהאריך בזה בדברי הראשונים והאחרונים.

וכן הביא הרמ"א בהגה, שלכן נהגו לאכול בחנוכה מאכלי גבינה. ע"ש. ובחיי אדם כתב שנהגו לאכול "תבשיל" של חלב. ומקורו בא"ר (ס' תרע אות יב) שהעיר שבכל"ב (ס' מד) איתא שנהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה.

וכתב מהרש"ל בספר ים של שלמה (ב"ק פ"ז אות לו), שיש בזה מצוה, כיון שהוא בשביל פרסום הנס. ובבן איש חי (פרשת וישב אות כד) כתב: ואוכלין מאכלי חלב בחנוכה, זכר לנס שנעשה בחלב, שהאכילה יהודית את האויב, שהיה ממלכי יון, והמעשה הובא בספר חמדת ימים, ונס זה נעשה קודם נס העיקרי של חנוכה, בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון, וגם הוא היה

המקור לאכילת סופגניות בחנוכה

רבינו מיימון, שאין להקל בשום מנהג ממנהגי

(טז) כ"כ בקובץ שריד ופליט (ירושלים תש"ה) בשם

את כל המקדש, ואילו את אבני המזבח ששיקצום היוונים לא ידעו לטהרם, וגגזום. (ע"ז נב.) והצטערו על כך, ולכן נהגו במאכלים שמברכים עליהם ברכת מעין ג' שבה מזכירין "ועל מזבחך". מה שאין כן בברכת המזון שאין מוזכר בה מזבח ביחוד. [ס' הליכות שלמה ח"ב מועדים פרק יז באורחות הלכה מס' 20].

המקור למשחק בסביבון

דבאב ובנו הסמוכין על שולחנו ליכא איסור, ובחנוכה מתעלים באהבת ישראל עד שכולם כאיש אחד ומשפחה אחת, ולא איכפת מי ירויח ומי יפסיד. והוא בפסקי תשובות (ח"ו סי' תר"ע אות ד). וכן נהגו בזה כמה גדולים וצדיקים. (ספר נטעי גבריאל חנוכה פרק נא סע' א' ב.). אמנם יש שכתבו שישחקו בו רק הילדים הקטנים בלבד, כמוכא בקונטרס גם אני אודך (חנוכה עמ' יט אות סט). ואפשר שהוא משום ביטול תורה. [נטעי גבריאל שם סע' ד, בשם ספר בתי לחנוכה]. דאף שהתירו לשחק בסביבון מ"מ לא ימשכו בזה הרבה זמן. ע"ש.

וכפי הנראה לא נהגו בזה כ"כ בקהילות קודש הספרדים. ופשוט שדברים אלו לא נאמרו לתלמיד חכם או במקום ביטול תורה, והחת"ס שיחק בזה כמה רגעים בלבד, כדי להראות את החשיבות של מנהגי ישראל נגד רוח ההשכלה שנשבה בזמנו ובמקומו.

להחזיק במנהגים רק כשאין בהם שמץ של איסור

ורע, דכל זה במנהגים כאלה שאין בהם שום חשש ושמץ של איסור, והונהגו בכל הדורות בהסכמת רוב ככל חכמי ישראל. וכן מנהגי התפלות והפיוטים, משא"כ במנהגים שיש בהם שמץ של איסור, ולא הונהגו ע"י חכמי ישראל המקובלים בדינו, בודאי שאין לסמוך עליהם. וכן מתבאר מדברי הרמב"ם (בהל' שבת עשור פ"ג), הרא"ה, הריטב"א, הנמוקי (פסחים נא.), הריב"ש (סי' קסב), התשב"ץ (ח"ב סי' ג), הרשב"ש, הרדב"ז, ועוד רבים מהפוסקים הקדמונים. וכן ראוי להורות לכל מודה על האמת. ועיין בתשובת הרמב"ם בפאר הדור (סי' קד) שכתב לגבי הנוהגים לברך על נטילת ידיים אחר שבאים לבית הכנסת, שלדעתו זו ברכה לבטלה, וצריך לבטל המנהג, "ואף אם יהיה מנהג, כי אין מנהג בדבר איסור". ע"כ. ועיין בגמ' (ר"ה

ישראל, ויתחייב לעשות משתה ושמחה בחנוכה לפרסומי ניסא, ופשוט המנהג לעשות סופגניות הנקראים בלשון ערבי אלספינג, והם כצפיחית בדבש, ובלשון המשנה האיסקריטין, ומנהג קדמונים הוא. ע"כ. ונהוג בספר נטעי גבריאל עמ' שיא, ובחזו"ע עמ' יט]. וטעם נוסף אמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, כי בחנוכה בית חשמונאי טיהרו

ויש שנהגו בחנוכה לשחק בסביבון, ובספרי החסידות כתבו שיש בזה ענינים נשגבים. וכמ"ש בספר בני יששכר (מאמר ב אות כה), שמנהג ישראל לשחק בחתרכת עץ מרובעת שבד' קצותיו חקוקים אותיות נ' ג' ה' ש', שהוא ר"ת נס גדול היה שם, והוא גם מרמז לד' כוחות שבאדם ג'ופני נ'פשי ש'כלי וכה עליון הכולל ה'כל. וד' מלכויות רומי בבל יון ומדי מנוגדים לכוחות אלו, ויתבטלו ע"י משיח, שהוא בגימט' גשנ"ה. ובחנוכה מגלגין הסביבון מלמעלה, ובפורים הרעשן מסובב מלמטה, לרמז שבחנוכה הנס היה ע"י אתערותא דלעילא, ובפורים ע"י אתערותא דלתתא. ובספר המנהגים להחתם סופר (פ"ה כ') שהחת"ס זיע"א קיים מנהגן של ישראל, ושיחק באחד מלילות חנוכה בסביבון של כסף שהיה לו. ובשם הגה"ק מקלויזנבורג הובא, שאין חשש בזה משום משחק בקוביה, דהלכה פסוקה היא

ומה שטען מחבר אחד שדברי הפר"ח הם סברה יחידאה, והעיקר להלכה כדברי המהרי"ק, [מגן אבות] תמוה שהעלים עיניו ממ"ש בעין יצחק ח"ג, והזכרנו קרוב ל-30 פוסקים מגדולי האחרונים שהסכימו עם הפר"ח שיש לשנות מנהגים שיש בהם שמץ של איסור. ודברי הפר"ח (אור"ח סי' תצו כללים כלל י) אינן מדנפשיה, אלא מדברי

ורע, דכל זה במנהגים כאלה שאין בהם שום חשש ושמץ של איסור, והונהגו בכל הדורות בהסכמת רוב ככל חכמי ישראל. וכן מנהגי התפלות והפיוטים, משא"כ במנהגים שיש בהם שמץ של איסור, ולא הונהגו ע"י חכמי ישראל המקובלים בדינו, בודאי שאין לסמוך עליהם. וכן מתבאר מדברי הרמב"ם (בהל' שבת עשור פ"ג), הרא"ה, הריטב"א, הנמוקי (פסחים נא.), הריב"ש (סי' קסב), התשב"ץ (ח"ב סי' ג), הרשב"ש, הרדב"ז, ועוד רבים מהפוסקים הקדמונים. וכן ראוי להורות לכל מודה על האמת. ועיין בתשובת הרמב"ם בפאר הדור (סי' קד) שכתב לגבי הנוהגים לברך על נטילת ידיים אחר שבאים לבית הכנסת, שלדעתו זו ברכה לבטלה, וצריך לבטל המנהג, "ואף אם יהיה מנהג, כי אין מנהג בדבר איסור". ע"כ. ועיין בגמ' (ר"ה

ובמשאת משה (ח"ג יו"ד סי' ה'). הוב"ד בשו"ת יש מאין סי' יז), ומהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף (סי' כז), ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' רטז), והר"א סופינו (בתשובתו שנדפסה בשו"ת בית יהודה עייאש אור"ח סי' א'), ומהר"י עייאש בשו"ת בני יהודה. והחיד"א בשו"ת טוב עין (סי' ז), ובשו"ת מכתם לדוד (חא"ח סי' י'), ובשו"ת תשורת שי (מהדו"ת עמוד כ'). ובשו"ת יש מאין הנ"ל (סי' יז), ובשו"ת דברי משה (יו"ד סי' יב), ובביאור הלכה (סי' תרצ ד"ה ואין לבטל), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קמח אות ד), והרב מקור ברוך (סי' א' טז), והרב מים רבים (אור"ח סי' כד), והרב דברי דוד (סי' כד), ובשו"ת שעו אשר (יו"ד סי' א' דף ה:), ועוד רבים.

וראיתי בהקדמה לסידור חדש [שיצא לאור ע"י הרה"צ בנש"ק רבי יחיאל אבוחצירא שליט"א] שכתב להחזיק בכל עוז במנהגים גם כשהם נגד הש"ע, וכתב שם להוכיח דבר זה מהמבואר בגמ' סוכה (לב). שנחלקו אם צריך להיות ההדס משולש, ולשון הגמ' דקיימי תלתא טרפי בקינא, ופרש"י שלשה עלים בקן אחד יוצאין מתוך עוקץ אחד. ודעת רב כהנא להכשיר אפי' תרי וחד, ופרש"י שני עלין בעוקץ אחד ועלה אחד מלמטה ועולה ורוכב על השנים, [ושהוא הדס שוטה]. ואמרו בגמ' שרב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד, הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא. ואע"פ שבדאי גם רב כהנא מודה שהדס משולש הוא מהודר יותר.

ותמוה, דהתם אינו מפני המנהג, אלא דרב אחא עשה כן מפני שהדבר יצא מפי גדול הדור, וסמך על מי שגדול כרב כהנא. אבל אין לזה קשר למנהגים שנהגו נגד רוה"פ ומרן הש"ע.

ומה שכתב עוד שם דמצינו גם בגמרא פסחים (קיד). לגבי שני תבשילין שיש להביא לבילי הסדר, דרב הונא אמר שאפשר לצאת י"ח בסילקא וארוזא, אף שבדאי יותר מהודר להביא שני מיני בשר. ורבא היה מהדר לקחת סילקא וארוזא, הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא שהיה רבו של רבא. הרי לנו שכמה האמוראים הידרו לקיים ולשמר מנהג אבותיהם ורבותיהם. ומכאן נלמד שיש לחזק את מנהגי ישראל. ע"כ.

וגם זה תמוה במחכ"ת, דהתם אינו מפני מנהג אבותיהם, אלא מפני שרב הונא היה גדול הדור, ורבא נהג כמותו הואיל ונפיק מפומיה דגדול הדור, ואין לזה קשר למנהגים נגד רוה"פ.

הראשונים כנ"ל, ובדאי שאי אפשר לנו לחלוק על דברי הראשונים [כמו שהארנו בעין יצחק חלק א' ריש כללי האחרונים]. ושרא ליה מריה שהדפיס דברים שמטעים את הקורא, וכיצד יתכן לבנות רוב מתוך דברי כמה אחדים מרבותינו ולהתעלם מהראשונים ורוב ככל האחרונים. (והכל מודים שיש מנהג, ויש מנהג). ועיין בשדי חמד (מער' המ' כלל ח) ובדברי הגר"ח פלאג'י (בסמיכה לחיים סי' א) שכתבו, שדעת רוב ככל רבותינו ראשונים גם אחרונים כדעת הפר"ח. וגם גאוני אשכנז הסכימו כן. ואף שכמה אח' העתיקו דברי המג"א (אור"ח סי' תרצ), מ"מ בהגהות חתם סופר שם השיג ע"ז, וכתב: "עיין בפר"ח (סי' תצו, מנהגי אור"ח סי' י) שדחה הא דמהרי"ק מההלכה בראיה ברורה". ועוד, גם בשו"ת חת"ס (ח"א אור"ח סי' צ) כתב, "בדאי יש למחות בידם אם אינה חוסמת, ואין רשאי לנעול, ואין לחוש למנהג בטעות, ועיין מ"ש המג"א (סי' תרצ). ועיין היטב במ"ש במנהגי איסור של הפר"ח (סי' תצ"ו סי' יו"ד) שחולק על המהרי"ק, ודבריו דברי אלקים חיים, ואין לזוז מהם". ועוד, שגם בחתם סופר (פסחים דף נא:) כתב: "מכאן ראינו למ"ש הפר"ח דאין לשמוע כלל למנהג נגד ההלכה להקל, דלא כמהרי"ק והמג"א (סו"ס תרצ), דליתא, וכן עיקר".

ולדברי הפר"ח הסכים בשו"ת עין משפט לר' עזרא מלכי (נדפס לפני כ-300 שנה, אור"ח סי' א'. דף ו ע"א ד"ה נידל), שאף שמצינו כמה פוס' שכתבו שא"א לבטל מנהג שנהגו ע"פ גדולים, כנגדם יש לנו כמה מרבנותא עמודי ההוראה אשר מימיהם אנו שותים, ואחריהם אנו נמשכים בכל התורה, שהם הרמב"ם הרא"ש הרשב"א הר"ן הריב"ש הריטב"א הרא"ה הרמב"ן הרמ"ה הטור, ומרן בכמה מקומות (אור"ח סי' סא. סי"א, ובסי' סח, וביו"ד סי' ד' ס"ו), דכל הני רבנותא ס"ל דכל היכא דאיכא איסורא או אפי' רק חשש לאיסור, לדברי הכל מבטלינן מנהגא. ואם אנו רואים (פי' לפי ראיות עיני החכם הזה שבימין. ואע"פ שלדעת החכמים הקודמים אין במנהג שום חשש. וכמבוא' שם להדיא) שאין להם צד להתיר, אע"פ שהמנהג הוא מזמן קדמון אין הולכין אחריו.

וכן הסכימו רבותינו דור אחרי דור, כמו הרב זרע אמת (ח"ג אור"ח סי' סא), ופרי תואר (סי' לט סק"ה), ובשלחן גבוה (בכללים שבירש הספר כלל קמא), ובתשובה שבשו"ת בית דינו של שלמה (יו"ד סי' יט),

יז. מותר לחמם סופגניות עם ריבה בשבת, ולהניחן על הפלאטה לחממן. (ז)

והדלקה, כדעת האחרונים שפירשו כך את דברי מרן הב"י, הלא הם מרן החיד"א והבן איש חי כף החיים ועוד. וכך נהגו רבני מרוקו כמו הגה"צ ר' רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל והגר"ש משאש זצ"ל, ועוד. ע"כ. וגם כאן אמאי התעלם מדברי 30 ראשונים כמלאכים שכולם כאחד כתבו לברך קודם ההדלקה. [ראה בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני קונטרס אחרון סי' ב]. ודעת כמה מהראשונים שאם יברך אחר ההדלקה הרי הוא מברך ברכה לבטלה. ובודאי נשותיהם של הראשונים, וכן של מרן הש"ע ושאר רוב גדולי האחרונים, בירכו קודם ההדלקה, כמו שמפורש בכל הראשונים, דאילו היו מברכות אחר ההדלקה לא הוו שתקי מיניה להודיענו זאת ששונה ברכה זו משאר הברכות שמברכים עליהם עובר לעשייתן. והגם שמצינו לכמה מהפוסקים הספרדים שצינו שיש נשים שנהגו לברך אחר ההדלקה, אבל אילו היו רואים את כל דברי 30 הראשונים, ודברי רבים מהאחרונים שחששו בזה לברכה לבטלה, בודאי שהיו מנהיגים לברך קודם ההדלקה. ועל זה נאמר קבל האמת ממי שאמרו. וראה עוד בילקו"י הנ"ל אריכות בד"ז.

ואדרבה מהגמרא שהזכיר יש ללמוד שגם בזמנינו יש לומר דהואיל ונפיק מפומיה דגדול הדור שיש לברך קודם ההדלקה, כדעת רוב ככל רבותינו הקדמונים, יש לנהוג כוותיה.

ומעתה מה שהסיק שם לברך על ההלל בראש חודש גם כאן בארץ ישראל, ג"ז תמוה, שהרי מרן הש"ע תלה נידון זה במנהג, וכתב שבארץ ישראל לא נהגו לברך, ובאיזה מקומות בחו"ל נהגו לברך. וא"כ היאך נעשה בארץ ישראל כמנהג חו"ל אחר שמרן תלה דבר זה במנהג המקומות. ועוד, דאטו יש בכוחנו לחלוק עמ"ש מרן באבקת רוכל (סי' ריב) דקמא קמא בטיל, וכל העדות שהגיעו לארץ ישראל שלא על דעת לחזור לחו"ל, צריכים לנהוג כדעת הראשונים שהיו כאן. ואף שכמה מהאחרונים, כמו הפנים מאירות, חלקו על האבקת רוכל, אבל אמאי נעזוב דברי מרן באבקת רוכל אשר כל החולק עליו כחולק על השכינה, ובפרט כאן באר"י אתריה דמרון.

ועוד תמוה מה שסיים שם, שאנו נוהגים עד היום בענין הדלקת נרות שבת, שמברכים אחר

חימום סופגניה מלאה ריבה בשבת - רובו יבש בשבת

כחלק היבש בסופגניה, ויש לסמוך על מה שכתב במנחת כהן (משמרת השבת שער ב פרק ב), והובא בדעת תורה (סי' שיה סט"ו) דברובו יבש אין בישול אחר בישול, ואף שהריבה מרוכזת במקום אחד בתוך הסופגניה, מכל מקום דינה כיבש, כיון שהרוב הוא הסופגניה, וברובו יבש סגי. וע"ע בפמ"ג (מש"ז סי' רנג סק"ג) דדי בזה שרובו יבש. ע"כ. וכ"כ עוד בספר מאור השבת (עמוד חג) בשם הגרש"א. וכן עיקר להקל. ובפרט אחר שראינו עדותו של הרב שם חדש שהעיד בגדלו שכן מנהג ירושלים מקדמת דנא. והנח להם לישראל. והמחמיר תע"ב. והנה גם בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ג, חא"ח סי' י' אות יב, וח"ד חא"ח סי' טו, וחלק ח' דף קעח ע"ב) כתב, שהמנהג שנהגו להקל ברובו יבש ומיעוטו רוטב יש לקיימו, והסתמך על מ"ש הרב ארץ חיים. ע"ש. וכן העלה להקל הרה"ג ר' יצחק חזן בשו"ת יחווה דעת ח"ב (חא"ח סי' כד אות ב). ע"ש.

יז הנה הסופגניות מטוגנות בשמן, ופעמים שאחר הטיגון מזריקין לתוכן כפית ריבה לכל סופגניה, והריבה הנוזלת מרוכזת כולה במקום אחד בתוך הסופגניה, והיא מבושלת כבר, מותר לחממה בשבת על גבי פלאטה חשמלית דלוקה, דאין אפייה אחר אפייה, ואף שיש ריבה שהוא דבר נוזלי ולח, והרי בדבר לח יש בישול אחר בישול, מ"מ אזלינן בתר הרוב שהוא יבש. וכמו שביארנו באורך בילקוט יוסף שבת א (כרך ראשון מהדורת תשע"א. סי' רנג). שכן דעת רוב האחרונים, כמו מנחת כהן, [לפני קרוב ל-400 שנה], פמ"ג, זרע אמת, נהר שלום, פתה"ד, ברכ"י, שם חדש, ארץ חיים, מהרש"ם, הר צבי, ועוד ועוד.

ושם הזכרנו שכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאף ע"פ שהריבה כשאינה בתוך הסופגניה נחשבת לדבר לח שיש בו משום בישול אחר בישול, מכל מקום כשהיא בתוך הסופגניה נחשבת

גם בספר קרית ארבע (עמוד שנו) הביא מ"ש הרה"ג הר"י שטרית בספרו להקל ברובו יבש ומיעוט רוטב, והסתמך ג"כ על דברי בזה, והגר"ש משאש בשולי הסכמתו השיג עליו בזה, וכדבריו בספר תבואות שמש שכתב להחמיר בזה, והרה"ג המחבר קרית ארבע, כתב עליו, ולפע"ד העיקר כדברי הר"י שטרית, שכן הסכימו גדולי דורינו, וציין למ"ש להקל בשו"ת יחזה דעת ח"ב (סי' מה).

ואמנם כמה מחכמי הזמן כתבו, שמאחר וברבינו ירוחם עצמו הגירסא היא כל שיש בו רוטב וכו', ולא כתוב שם רובו, הרי דמה שנכתב בבית יוסף הוא טעות דפוס, והאחרונים שהקילו ברובו יבש סמכו על הגירסא בב"י, וכיון שנפל היסוד נפל הבנין. אולם כבר הארכנו להשיב על טענה זו, שהרי במנחת כהן כתב להדיא שאכן הגירסא ברבינו ירוחם כל שיש בו רוטב, ואי"נ לא כתוב שם רוב, אלא שהב"י כתב כן מדנפשיה בהיות הדין כן לדעתו. וממילא אף שכיום אנו רואים ברבינו ירוחם שהגירסא היא כל שיש בו רוטב, מכל מקום דעת מרן הב"י דלאו דוקא הוא, אלא אזלינן בתר הרוב.

אולם הפוסקים שהתירו לא הסתמכו על הגירסא בב"י, ואדרבה במנחת כהן כתב להדיא שהגירסא כל שיש בו רוטב, ואפ"ה הב"י עצמו שינה והוסיף מדנפשיה כל שרובו יבש וכו', כי כן הדין לדעתו. וע"ש בילקו"י שהבאנו ד' טעמים בד"ז, או משום דא"א לצמצם ואין לדבר סוף, שהרי אין לך חתיכה שאין בה רוטב [מנחת כהן]. או משום דברוב פעמים הרוטב שבתבשיל אם חוזרים להרתיחו הוא מתאדה ונעשה מצטמק ורע לו, ודעת פוסקים רבים דמצטמק ורע לו אין בו משום בישול [אחר בישול], או מפני שאין כוונתו אלא לרוב, והמיעוט הוא בגדר פסיק רישיה דלא איכפת ליה שנעשה דין דרבנן כמבואר בתוס' (שבת קג. וכתובות ו.) ובדרכי מרן יסמוך על הרמב"ם הרשב"א ודעמיהו דאין בישול אחר בישול גם בלח. או מפני דהמיעוט בטל ובכל התורה אין אנו מתחשבים במיעוט. [הר צבין]. ונפ"מ בין הטעמים היכא שרוצה במיעוט הרוטב שג"כ יש להקל לילך אחר הרוב.

ועיין בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ד סי' עד אות ה') שנסתפק אם מותר ליתן קטשופ בשבת על בשר רותח הנמצא בכלי שני, שיש כאן ב'

חומרות, לחוש לדעת מהרש"ל (בש"ך יו"ד סי' צ"ד ס"ק ל' ומג"א סי' שיש ס"ק מ"ה) שדבר גוש חם חשיב כלי ראשון. ולחוש שיש בישול אחר בישול בדבר לח. ושמא הקטשופ לא חשיב משקה כיון שהוא עב ביותר. והשיב, דרשאין ליתן קטשופ על בשר רותח שניתן בכלי שני, דאף אם נחמיר שתי חומרות, הנה דין בישול אחר בישול בדבר לח, הוא חומרא בעלמא, שהרי גדולי הפוסקים סברי דגם בלח אין בישול אחר בישול. וכן הכרעת הרמ"א. ונוהגין כן [האשכנזים], דרק בנצטנן לגמרי מחמיר. וגם החומרא בדבר גוש שאף בכלי שני הוא עדיין כרותח, הא פליגי הרבה על זה, ובתוכם הרמ"א (יו"ד סי' צב ס"ז) אשר הוא עיקר גדול בהוראה. והט"ז (שם ס"ק יד) מחמיר רק מצד דוחקא דסכינא, שלא שייך כאן בהנחת הקטשופ, והתח"ס הובא בפ"ת (סק"ז) מיקל כהרמ"א בהפסד מרובה. וכן הורה כן גם מורו הגאון להקל בדבר גוש בעת הצורך, וא"כ גם דין זה אף דהש"ך (בסי' ק"ה סק"ח) פוסק כמהרש"ל, וכן המג"א (בסק"מ"ה). אין להחשיבו כספק השקול, אלא שכיון שלא ברור להיתר מחמירין, לכן אין להחמיר שתי החומרות אלו אף באיסורי שבת. ומה שנסתפקת בקעטשאפ שמא הוא אוכל מחמת שהוא עב, אף שנירוק ע"י שפיכה, מסתבר שלא תלוי זה בדין אוכל או משקה לגבי טומאה, אלא באם הוא דבר הזב, או דבר שהוא חתיכה העומדת ומדובקת יחד אף בלא כלי המעמידן ומדבקן, שלכן יש להחשיבו כלח. ע"כ.

וכבר הארכנו בזה בילקוט יוסף וכתבנו שם להעיר [כדרכה של תורה] עמ"ש בספר מנוחת אהבה (ח"ב עמ' שסה), לחלוק על מרן אאמו"ר בד"ז, וטען שראה לספר כת"י אשר נדפס בחיי מרן ז"ל, ושם נכתב כל שיש בו רוטב, ולפ"ז טען שנפל כל היסוד של המנחת כהן והאחרונים שעמו. אולם בהיותי בביקור בג'רבה [ניסן תשס"ח], הראוני בית יוסף דפוס ראשון שנדפס בחיים חיותו של מרן הש"ע, ושם נדפס כל "שרובו" רוטב. וביאר במנחת כהן, דאף שברבינו ירוחם הגירסא כל שאין בו רוטב, מרן הב"י שינה מדעתו והוסיף כל שרובו וכו', שכן הדין לדעתו, מפני דהמיעוט רוטב הוי מצטמק ורע לו, או מפני דא"א לצמצם, או דבטל ברוב.

גם בשו"ת נחלת לוי חלק א' (עמוד פג) כתב שהלך לבית הספרים בירושלים וראה בית יוסף דפוס

יח. סופגניות שלנו שהם על ידי טיגון בשמן, אפילו קבע סעודה עליהם אינו מברך המוציא וברכת המזון. אלא בורא מיני מזונות ועל המחיה. (יח)

במוסגר, ולכן אין הדין משתנה כאשר מדפיסים כתבי יד חדשים. ע"כ. [ואמנם מצינו לגדולי ספרד דלא סבירא להו לסברת החזו"א הנז', וכן מצינו בכמה דוכתי למרן אאמו"ר שליט"א שהסתמך על ספרי הראשונים שיצאו לאור באחרונה, מטעם שאלמלא ראו האחרונים דברי הראשונים שיצאו לאור מקרוב, הוו הדרי בהו, וכגון לענין שיעור ברכת אשר יצר, דמצינו בריטב"א (פסחים מז.) [נימוקי יוסף] דאפשר לברך ברכה זו לכל הפחות עד שיעור פרסה. וכן לענין לדור מעל ביהכ"נ דאחר שמצינו בתשו' הרמב"ם להתיר בזה, כן עיקר לדינא, ודלא כמ"ש מרן להסתפק בזה. וע' ביביע אומר ח"י (חרי"מ ר"ס א.) ועיין בהסכמת הרש"ש וחכמי דורו לספר דקדוקי סופרים, ולמרן החיד"א שהביא בכמה מקומות תשובות וספרים בכת"י, וסמך עליהם]. ובפרט בנ"ד שדעת רוב ככל האחרונים, דור אחר דור, להתיר ברוב יבש. וא"א לנו לבטל דברי האחרונים מכח גירסא אחת, כשיש לנו עוד גירסאות אחרות קדומות.

ונציה שנת שכ"ד [שהוא בחיי מרן הש"ע], ודפוס ונציה שנת אשמ"ח, ובשניהם כתוב כגירסת הבית יוסף לפנינו, רובו רוטב. נמצא שהגירסא שלפנינו לא נפלאה ולא רחוקה היא, ומאן לימא לן לסמוך על אותה גירסא שהדפיסו ואשר עליה מציין במנוח"א הנ"ל. ובאמת שבטור החדש שנדפס מקרוב לא הובאה הגירסא שציין במנוח"א, וממילא אין זה הכרח שהוא הנכון, שהרי בדפוסים אחרים כתבו רובו רוטב.

ולרווחא דמילתא יש לציין לדברי החזון איש ח"א (אגרת לב) שכתב בזה"ל: ואם אמנם לפעמים נהנים מהכתבי יד לנקות השיבושים המתהווים במשך הזמן, אבל דבר שכבר יצא מידי כל רבותינו בלי שום פקפוק, חלילה להרוס. ע"כ. ועוד כתב בח"ב (אגרת ג) וז"ל: הצילומים מהכת"י אין דרכי להעמיד עליהם וכו', והדבר ידוע בעיניי הלכה שלא לסמוך על מציאות חדשות, רק על ספרי הפוסקים שנמסרו מדור לדור בלי הפסק. ע"כ. וע"ע בחזון איש (יורה דעה סימן קנ אות ח') שכתב

קבע סעודתו על סופגניות שלנו שהם על ידי טיגון בשמן, מברך מזונות ועל המחיה

בסוף ספר טל אורות ח"ב, אות כג) כתב, שעל בימאילוש שביליתן רכה ומטוגנים בשמן יש לברך בורא מיני מזונות, ומהר"י בי רב בירך עליהם המוציא לפי שקבע סעודתו עליהם. ע"כ. והוסיף מרן אאמו"ר שליט"א בהערותיו שם, הנה מכאן סיוע למה שכתב בשו"ת גנת ורדים (חלק אורח חיים כלל א סימן כד) שאם קבע סעודה ע"ז מברך המוציא וברהמ"ז. וכן הסכים בשו"ת פרח שושן (כלל א' סי' ד'). אבל הגאון ר' אפרים נבון בשו"ת פרח שושן שם, כתב, שלדעת רבינו שמשון אפילו אם קבע סעודתו עליו אינו מברך המוציא וברכת המזון, מה שאין כן עיסה שבישלה או טיגנה שאינה נקראת לחם. ע"ש. וכן כתב רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף (חא"ח סימן ב). וכן מבואר במגן אברהם (סימן קסח ס"ק לח). ועיין עוד בט"ז שם (סי' יט). וכ"כ בשו"ת חן טוב (סימן מג) על הזלאביא של התימנים, שהיא מטוגנת, שאפי' אם קבע סעודה עליה מברך מזונות ועל המחיה. ואע"פ שהסומך על דברי

(יח) סופגניות שלנו שהם ע"י טיגון בשמן, נראה שאפילו קבע סעודה עליהם אינו מברך המוציא וברהמ"ז, אלא שא"כ ממילא יש בהם דין בישולי גוים, אך מ"מ נראה, שמכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, אע"פ שלענין ברכה נקטינן דספק ברכות להקל, לענין בישולי גוים הוי ספד"ר ולקולא, וכמו שכתבו מרן והרמ"א (יורה דעה קנ קיג ס"א). וראה עוד בשדי חמד (מערכת בישולי גוים אות יד). ע"ש. ומכ"ש לפמ"ש"כ המג"א (סי' קסח ס"ק לא), והאליה רבה (שם ס"ק כו), שאם שבע ממש מזה צריך לברך ברהמ"ז דהוי ספק דאורייתא ולחומרא.

ובדגול מרבה כתב, שמכיון שהמג"א עצמו (סי' קצא ס"ק) כתב שאין מניין הברכות מן התורה, אין כאן ספק של תורה, ולעולם מברך ברכה אחת מעין שלש. ועיין עוד בש"ע הגר"ז (סי' קסח ס"ק טז), ובכף החיים שם (סי' קח).

גם בקונטרס חידושי דינים מרבני ירושלים, (הנדפס

יט. סופגניות הנעשות על ידי גוים במסעדות ובתי הארחה של יהודים מותרים באכילה, ואין בהם איסור בישולי גוים. וכדין פת נחתום של גויים. ומכל מקום יש להזהר שישראל ידליק את האש. וכן אם כיבו את הגאז ואחר כך רוצים לטגן עוד סופגניות, יחזור המשגיח וידליקנו בעצמו. והנהגים להזהר תמיד מלאכול אפילו פת נחתום גוי, עליהם להזהר גם בסופגניות אלה, ותבוא עליהם ברכה. (יט)

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רעד) כתב בשם הגריש"א זצ"ל, שלביבות מתפוחי אדמה, אף אם אין הפרי ניכר מברכים עליהם כורא פרי האדמה.

רבינו יעקב בי רב וסיעתו אין מזניחין אותו, מ"מ לכתחלה יש להורות שאפי' אם קבע סעודה עליו מברך מזונות ועל המחיה, שסב"ל. וע"ע בשו"ת יחזקיה דעת ח"ה (סי' נג עמוד רמ והלאה ובהערה).

ברכה על חלה מתוקה כשקובע סעודה

מברכים המוציא וברהמ"ז אלא אם אוכל שיעור 216 גרם, והיאך לא חשש לסב"ל, ופסק לברך ענט"י המוציא וברהמ"ז, על סמך חילוק מדעתינו שאין לו שום הכרח, ואין לנו להורות לברך כמה ברכות, בלא לחוש לסב"ל. ועיין בשו"ת פרח שושן (חלק אורח חיים כלא א סימן ד) שכתב, דירא שמים שרוצה להחמיר על עצמו לצאת ידי חובת רש"י ודעימיה, לא יאכל [פת הבאה בכיסנין] אלא פחות מג' ביצים, ואם אכל כשיעור שלש יאכל עוד שיעור ביצה רביעית, ובוזא חייב אליבא דכ"ע. וכן מצאתי בספר אור חדש (בהגדה דף כ"ג ע"ד), דשיעור קביעות סעודה נראה שהוא ג' או ד' ביצים, עכ"ל. וכ"כ בשמו הרב אליה זוטא (בסי' קס"ח ס"ק ט). ע"ש. וכ"כ בספר גן נטע (בסי' הנזכר ס"ק ה). ע"ש. וראה עוד בהליכות עולם ח"ב (עמ' קיב), ובירחון קול תורה (אלול תשס"ג עמ' ג). ובילקו"י (דני' ברהמ"ז עמ' יח בהערה, ועמ' קל).

ובמק"א תמהנו על מ"ש חכ"א שכיום יש לברך על חלה מתוקה המוציא וברכת המזון גם אם אוכל 54 גרם בלבד. וחילק בין זמנינו לזמנם, שכיום רגילים לקבוע סעודה בחתונות אף בפחות מ-216 גרם, ובזמנם לא אכלו חלה מתוקה. ע"כ. אולם תמוה מאד, מי גילה לו רז זה שבזמנם לא אכלו חלה מתוקה, אטו בזמנם לא לשו עיסה במעט סוכר או דבש, ואפ"ה גם בזמנם הצריכו שיאכל שיעור 72 דרהם שהוא שיעור קביעות סעודה, ובלא"ה אין זה קביעות סעודה. גם בשו"ת יביע אומר ח"י (סי' יח) דחה דברי המחבר הנ"ל [ברכת ה']. שהם נגד דברי האחרונים, ומכללם הרב בית דוד, הגר"א, הגר"ז, מרן החיד"א בברכ"י (סי' קסח סק"ד) בספר עבודת הקודש (במורה באצבע סימן צ"ה), לקט הקציר, בן איש חי, בית מנוחה, בירך את אברהם פריסקין (סימן יב אות בא, דכ"א ע"א), כה"ח (סי' קס"ח ס"ק מה), ועוד, שכולם העידו על המנהג שאין

סופגניות הנעשות על ידי גוים במסעדות ובתי הארחה של יהודים מותרים באכילה

(יט) בגמ' שבת (יז:) מבואר, שבית שמאי ובית הלל גזרו בזמנם על פת של גוים משום בנותיהם. ובתלמוד ירושלמי (פ"ב דע"ז ה"ח) איתא, שלאחר מכן עמדו בית דין והתירו פת עכו"ם משום שהיא חיי נפש. וכתבו התוס' (ע"ז לה: בד"ה מכלל), שטעם ההיתר מכיון שלא פשט איסור זה בכל ישראל, וסמכו חכמים על דברי רשב"ג ורבי אליעזר ברבי צדוק שאין גוזרים גזרה על הצבור אא"כ רוב הצבור יכולים לעמוד בה (ע"ז לו). ומכאן סמכו עתה לאכול פת של עכו"ם. ע"כ. וכ"כ בפסקי הרא"ש (פ"ב דע"ז סי' כז). וזו לשון הרמב"ם (בפ"י מהלכות מאכלות אסורות ה"ב): אע"פ שאסרו חכמים פת של עכו"ם,

יש מקומות שמקילים בדבר ולוקחים פת של נחתום גוי במקום שאין שם נחתום ישראל מצוי. ע"כ. וכ"פ הטור והש"ע (יד"ד סי' קיב ס"ב). והרמ"א בהגה כתב, שיש חולקים ומתירים אפי' במקום שפת ישראל מצויה. ובכנה"ג שם (בהגב"י אות יא) כתב, שבעיר קושטא וכן בכל מקומות אלו נהגו היתר כפת של נחתום גוי, אף שיש נחתום ישראל ופתו משובחת יותר משל נחתום גוי, והטעם להיתר הזה שלא אמרו שבמקום שיש נחתום ישראל אין ליקח מנחתום גוי אלא כשהפת של ישראל שבאותה העיר מספיקה לכל בני העיר,

אבל כשאינה מספיקה לכולם מותר מפני שנחשב כשעת הדחק. וכ"כ עוד בספרו שו"ת בעי חיי (חיד"ד סי' קנב) בשם רבו מהרימ"ט. וכ"כ הזבחי צדק (שם סי' ק"ד). וכן נהגו.

וכתב הריב"ש בתשובה (סי' כח), סופגנים שמטגנים הגוים אותם בשמן על מחבת, כיון שבלילתם רכה (שהבצק שלם רק מאד ודליל), אין תורת לחם עליהם ואסורים משום בשולי גוים, ואפילו כשלוקחים אותם מן הנחתום אסור. ע"ש. וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' יא), שיש לאסור הסופגנים הנ"ל משום בישולי גוים, שלא התירו חז"ל פת של נחתום גוי, אלא משום שהפת חיי נפש, כמבואר בירושלמי (פ"ב דע"ז ה"ח), אבל סופגנים אסורים.

ומרן החיד"א בברכ"י (שד"ב סימן קיב סי' יא) הביא מ"ש מהר"י זיין בשו"ת שערי ישועה כת"י, שנהגו במצרים ליקח סופגנים הנעשים מעיסה רכה ומטגנים אותה בשמן ואוכלים אותה בדבש, כשישראל יושב שם ומחתה באור, והטעם לכך לפי שאין הסופגנים האלה נאכלים עם פת כלל, וכל שאין מלפתים בו את הפת אין בו משום בשולי גוים. והמהר"א הלוי, מחבר שו"ת גנת ורדים, בתשובתו שם השיג על טעם זה, שאע"פ שאין דרך ללפת בו את הפת, יש בו משום בשולי גוים, אלא שטעם ההיתר בסופגנים אלה מפני שישראל עומד ומחתה מתחלת הטיגון ועד סופו. והמחבר שערי ישועה חזר להעמיד דבריו. עכת"ד.

ויש סיוע לדברי מהר"י זיין מתשובת הרדב"ז ח"ג (סי' תרלז), שכל שאינו עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בשולי גוים. וע"ע בחידושי הריטב"א (ע"ז לה). וכן העלה הפר"ח (סי' קיג סק"ג). אולם אין כן דעת הטור ומרן הש"ע (יד"ד בסי' קיג סעיף א'). וכן העלה בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' סב), ומדברי הריב"ש והרשב"ץ הנ"ל משמע כדברי הגנת ורדים, שאין להתיר אא"כ עומד שם הישראל ומחתה בגחלים במשך הטיגון. וכן מתבאר בשו"ת הרשב"ש (סי' תקס"ט). ע"ש.

ולכאורה היה מקום לומר שמכיון שלדעת הריב"ש והרשב"ץ סופגנים שבלילתם רכה ומטגנים בשמן ודבש אסורים משום בישולי גוים, א"כ אפי' אם ישראל מחתה בגחלים, הרי אין היסק של ישראל מועיל להתיר בבישולי גוים, אלא רק בפת בלבד, וכמ"ש מרן בש"ע (יד"ד סי' קיג

סי'). וז"ל: אין היסק התנור מועיל אלא בפת, אבל בתבשיל אין הדלקת האש מעלה ומורידה, אלא הנחת התבשיל על האש דוקא. ואף שהרמ"א בהגה (יד"ד סי' קי"ג) חולק על כך ומתיר בישולי גוים ע"י הדלקת אש ע"י ישראל, או ע"י חתוי בגחלים, מ"מ אנו בדין נקטינן כדעת מרן (שהיא דעת רבינו יונה והרשב"א והר"ן והריב"ש, ועוד). וכן מבואר באחרונים.

אולם נראה שבנ"ד יש לצרף מה שאין מלפתים בהם את הפת, שדעת הפר"ח שכל שאינו עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת, אפי' עולה לקינוח סעודה, אין בו משום בישולי גוים. והסכים עמו הגאון רבי דוד פארדו במזמור לדוד (דף ק"ד). וכן דעת הרדב"ז בתשובה ח"ג (סי' תרל"ז). וכ"כ בספר תורת חיים (ע"ז נט). וע"ע בחידושי הריטב"א (ע"ז לה). וכ"ד מהר"י זיין בשו"ת שערי ישועה, שהובא בשו"ב (סי' קיב סי' יא). ואף שאין כן דעת הטור ומרן הש"ע, מ"מ יש כאן ס"ס להקל, שמא חיתוי בגחלים והיסק האש ע"י ישראל מועיל גם בבישולי גוים, ושמא הלכה כהפר"ח וסיעתו שכל שאינו עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי גוים, ואע"פ שבשו"ת רב פעלים ח"ג (חיד"ד סי' ט) כתב, שאין לסמוך על ס"ס כיו"ב בדין בישולי גוים, הואיל וב' הספקות הם נגד דעת מרן. ע"ש. אולם רבותינו האחרונים חבל נביאים הסכימו שגם כשב' הספקות נגד מרן, יש להקל, כי אפשר שהבצטרפות שניהם אף מרן יודה להתיר. והגרי"ח עצמו ברב פעלים ח"ד (חיד"ד סי' ה) העיר ע"פ דברי הראש"ל רבי דוד חזון בשו"ת נדיב לב (חור"מ סי' סג) שאפי' אם שני הספקות נגד מרן מצטרפים לס"ס להקל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת הסבא קדישא (חיד"ד סי' טז עמוד מד) שכן דעת הרבה אחרונים. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

ומכל מקום נראה שאם הסופגנים נעשים מעיסה עבה, כמו הבצק של לחם רגיל, אין להחמיר בזה משום בשולי גוים.

ולכאורה יש להוכיח כן ממה שכתבו התוס' (ביצה טז:) בשם רבינו יחיאל, שכל שאילו קובע סעודתו עליו צריך לברך המוציא וברכת המזון, אין בו דין בשולי גוים. וכ"כ מרן הב"י (יד"ד סי' קיג בד"ה כתב האגור), בשם רבינו יחיאל. ע"ש. וכ"כ הרמ"א בספר תורת חטאת (כלל עה דין יב) שעוגות

שבספר פרח שושן שם כתב, שלדעת רבינו שמשון אפי' אם קבע סעודתו עליו אינו מברך המוציא וברהמ"ז, ודוקא בפת הבאה בכסנין שנקרא לחם כיון שנאפה בתנור, אם קבע סעודתו עליו מברך המוציא וברהמ"ז, משא"כ בעיסה שבישלה או טיגנה שאינה נקראת לחם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת נחפה בכסף (תארי"ח סי' ב').

והנה הפר"ח (סי' קיב ס"ק יז), הביא מ"ש התשב"ץ בתשובה (והובאה בב"י סי' קיג), שהולאביה שנעשית מסולת ודבש ע"י גוים, אין בה משום בישולי גוים, משום שהדבש עיקר, והוא נאכל כמות שהוא חי, והסולת אינו אלא לדבוקי בעלמא, וכדין נהגו בה היתר. ושכ"ד הריב"ש. וכתב הפר"ח, ולפ"ז אין מברכים על הזלאביה בורא מיני מזונות אלא שהכל, אבל לי נראה שיש לברך עליה בורא מיני מזונות, שהסולת עיקר, ולכן יש לאסור אותה משום בישולי גוים. ע"ש. והקשה עליו בשו"ת קול אליהו ח"ב (תרי"ד סי' ב'), שהרי הפר"ח עצמו (בסי' יא) כתב, פת הבאה בכסנין שיש בה ריבוי ביצים ונקראת פסטא - ריאל, הקמח עיקר, ונחשבת כפת פלטר, ומותרת. ע"ש. ועיין בפתח הדביר ח"ב (סי' רה דף נג ע"ב), מ"ש לתרץ דברי הפר"ח. ע"ש. אולם לפי מה שנתבאר, ע"פ דברי הש"ע (אור"ח סי' קסח ס"ג), והמג"א (שם סי' קלח), ניהא דברי הפר"ח, שעד כאן לא התייר בס"ק יא אלא פת הבאה בכסנין שנאפית בתנור ויש עליה תורת לחם, שאם קבע סעודתו עליה מברך המוציא וברהמ"ז, וממילא אין כאן איסור בישולי גוים, וכמ"ש כלל זה הפר"ח בס"ק יז. אבל בנידון הרשב"ץ מיירי שטיגנה בשמן, שאז אפי' אם קבע סעודתו עליה אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכת אחת מעין שלש, לפיכך אין עליה דין פת כלל ואסורה משום בישולי גוים. ואף הרשב"ץ חזר בו ואסר, וכמ"ש בנו הרשב"ש בתשובה (סי' תרכח). וכ"כ בהגה שבשו"ת הרשב"ץ ח"א (סי' פט).

גם בשו"ת די השב (חלק יורה דעה סימן ד') תירץ כן דברי הפר"ח, והעיר על הרב קול אליהו שם שאסר בוריקאס ופאסטיל (שבתוכם בשר מטוגן ע"י ישראל), והגוי אופה אותם בתנור, שמכיון שהעיסה עיקר, יש בהם משום בישולי גוים. ע"ש. והעיר ע"ז, שמכיון שנאפים בתנור אין לאסור משום בישולי גוים. ע"ש.

הנקראות קיכליך, אע"פ שנותנים בהן דבש הרבה ובשמים, הואיל ובלילתן עבה, ויש עליהן תורת לחם, שאילו היה קובע סעודתו עליהן היה צריך לברך המוציא וברהמ"ז, כמבואר בש"ע (אור"ח סי' קסח ס"ו), לפיכך דין פת יש להן, ואין בהן משום בישולי גוים. ע"כ. וכ"פ הרמ"א בהגה (יד"ד סי' קיב ס"ו) בדין העוגות הנ"ל. וכן הסכים הפר"ח (שם סי' קיז).

איברא שבנ"ד נראה שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים, כי בתוס' פסחים (לז'): מפרש ר"ת, שעיסה שביליתה עבה שבשלה במים או טיגנה בשמן חייבת בחלה, וה"ה שמברך עליה המוציא וברהמ"ז. ע"ש. אבל רבינו שמשון (בפ"ק דחלה משנה ה') כתב שאפי' עיסה גמורה שביליתה עבה כל שדעתו לבשלה או לטיגנה פטורה מן החלה, ואין מברכים עליה המוציא. ע"ש. וכ"כ הר"ן (פסחים לז'): בשם הרמב"ן. ועיין במאירי והרא"ש שם. ועיין בטור יו"ד (סי' שכט) שכתב, שמנהג מהר"ם מרוטנבורג כשהיו עושים עיסה בביתו כדי לטיגנה בשמן, לא היה מברך עליה המוציא, אלא היה מביא לחם אחר לפטורה. וכתב מרן הב"י, שטעמו של מהר"ם לפי שהוא מסופק בדין עיסה שביליתה עבה ועשאה ע"ד לטיגנה בשמן, אם היא חייבת בחלה, וכדברי ר"ת, או אם היא פטורה כדעת הר"ש, וממילא לדעת הר"ש אין לברך עליה המוציא, ולהוציא עצמו מן הספק היה מברך על לחם אחר. ע"ש. וע"ע בב"י אור"ח (סי' קסח). וזו לשון מרן בש"ע (אור"ח סי' קסח סעיף יג): אפי' בצק שביליתו עבה אם בשלו או טיגנו אינו מברך עליו המוציא, אע"פ שיש עליו צורת לחם, ואפי' אם נתחייב בחלה, שברכת המוציא אינה הולכת אלא אחר שעת אפיה. (הרי"ש). ויש אומרים שכל שתחלת העיסה עבה אפי' אם ריככה אחר כך במשקים ועשאה סופגנים ובישלה במים או טיגנה בשמן מברך עליה המוציא. ויר"ש יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך תחלה על לחם אחר. והרמ"א כתב, ונהגו להקל (לברך מזונות ומעין ג').

והנה בשו"ת גנת ורדים (תארי"ח כלל א' סי' כד) כתב, שכל זה באופן שלא קבע סעודה עליו, אבל אם קבע סעודה עליו לכל הדעות צריך לברך המוציא וברהמ"ז, כדין פת הבאה בכסנין שמבואר בש"ע (סי' קסח ס"ו). וכן הסכים בשו"ת פרח שושן (כלל א' סי' ד'). ע"ש. אך הג"ר אפרים נבון בתשובה

ב. סופגניות אלו שהובאו באמצע הסעודה, אין לברך עליהן, וטוב להניחן עד לאחר ברכת המזון, ואז יברכו עליהן לכולי עלמא. (כ)

כשהגוי מבשל בביתו, אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל אין לחוש לחתנות ולא משום שמא יאכילנו דברים טמאים. ע"ש. וכ"כ המרדכי (פרק ב' דע"ז ס"ח תתל) בשם רבינו אברהם דאורליינש.

ואף שהתוס' והמרדכי שם כתבו שלא הודה לו ר"ת, שהואיל והגוי מבשל לא חילקו חכמים כלל בין כשעושה ברשותו של ישראל וכו'. וכ"ד ר"ד פ' (וראה בב"ר ר"ס קיג), מ"מ חזי לאצטרופי שיטת הראב"ד ודעימיה לסניף להחיר בנידון דידן, שהסופגניות נעשות במסעות ובבתי הארחה של יהודים. ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ד (ארי"ח ס"ס ר).

ומ"מ נראה שצריך המשגיח ישראל לעמוד על המשמר ולראות שאם נכבה הגאז, ואח"כ רוצים לטגן עוד סופגניות יחזור וידליקנו בעצמו, כי אפי' פת ישראל שנעשה ע"י גוי צריך קיסם להחירו. וכמבואר בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סי' לג), ובמרדכי (פ"ב דע"ז ס"ח תתל), ובש"ע (סי' קיב ס"א), וכמבואר כ"ז בשו"ת יחיה דעת ח"ה (סי' נג).

וראיתי בספר חקת המועדים (עמ' קכט) שכתב שהמהדרין יש להם לחוש בסופגניות משום בישולי גויים, שהרי הבצק מבושל בשמן עמוק, ואף דלשי' ר"ת (תוס' ברכות לו: ובש"ע קסח, יג) נחשב כמו לחם, מכל מקום הרי אין אנו פוסקים כר"ת, ואין מברכים בהמ"ז אחרי סופגניה גם כשקובע סעודה על זה. וא"כ נקטינן שהוא כבישול, ולכן יש לחוש לבישולי גויים כאשר מוסלמי הוא המטגן. ע"כ. אך להמבואר יש סמך ברור למקילין בזה.

נמצא שגם באופן שהבצק בלילתו רכה, אם נאפה בתנור אין בו משום בישולי גויים. ואם בלילתו עבה אפילו טיגנו בשמן אין בו משום בישולי גויים, ורק אם בלילתו רכה וטיגנו בשמן, יש בו משום בישולי גויים.

ואמנם דעת הפרישה ביו"ד (סי' שכט אות ד), שזהו כשאין עליה תואר לחם, אבל אם יש עליה תואר לחם אע"פ שבישלה במים חייבת בחלה, כמבואר באו"ח (סי' קסח סעיף ר). ומוכח שסובר שדין הסופגנים שטיגנם, כדין פת הבאה בכסנין שאם קבע סעודה עליהם מברך המוציא וברכהמ"ז.

אולם כבר השיב עליו בשו"ת בית דוד (תארי"ח סי' פא), והוכיח במישור מהב"י סי' קסח בשם הראשונים, שלענין ברכת המוציא הכל הולך אחר שעת האפיה. ומעתה בנידון הסופגנים שבנידון שלנו, שהם ע"י טיגון בשמן, נראה שאפי' קבע סעודה עליהם אינו מברך המוציא וברכהמ"ז, וממילא יש בהם דין בישולי גויים. ומ"מ נראה שמכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, אף על פי שלענין ברכה נקטינן דסב"ל, לענין בישולי גויים הוא ספד"ר ולקולא, וכמ"ש מרן והרמ"א ביו"ד (סי' קיג ס"א). וע"ע בשדי חמד (מעיר בישולי גויים אות יד). ע"ש. ומכ"ש לפי מה שכתבו המג"א (סי' קסח ס"ק לא), והא"ר (שם ס"ק כו), שאם שבע ממש מזה צריך לברך ברהמ"ז דהוי ספק דאורייתא ולחומרא.

ויש להוסיף לסניף שיטת התוס' (ע"ז לח). בשם הראב"ד, שאיסור בישולי גויים אינו אלא

סופגניות אלו שהובאו באמצע הסעודה, אין לברך עליהן

המוציא וג' ברכות, והילכך כל שבאה בתוך הסעודה, דין הוא שיפטור אותה בברכת הפת, אבל אם באה לאחר סעודה טעונה ברכה לפניה, משום דלאו למיזן אתיא אלא לקינוח, דפת לא פטר פרפרת שלאחר המזון וכו', ומיהו דין זה דלאחר סעודה ליתיה השתא, דבזמן הוא דהווי מסלקי טבלא בגמר סעודה הוא דמשכחת לה

(כ) עיין בחידושי הרשב"א (ברכות מא: ד"ה ופת הבאה בכסנין), דפת הבאה בכסנין, דהיינו פרפרת דמתני', אם באה בתוך הסעודה אינה טעונה ברכה כלל, לא לפניה ולא לאחריה, וכדתנן ברך על הפת פטר את הפרפרת, וטעמא דמילתא משום דפרפרת הויא פת ואילו קבע עליה סעודה, או דאכל מיניה כדי שאחרים קובעין עליה סעודה, מברך עליה

כא. האוכל סופגניה אין צריך ליטול ידיים מדין טיבולו במשקה, אחר שאין מטגנים את הסופגניות בשמן זית. (כא)

כעבי"ן יבשים, לא יברך בתוך הסעודה אפי' אם אוכלן לקינוח, ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות נוכמה שצייר המחבר באופן הראשון. המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין. ובחיי אדם משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך לכתחלה ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותו. ע"כ.

וראה עוד בספר מאמר מרדכי (סי' קסח ס"ק יז), ובכף החיים (שם ס"ק עא), ובבן איש חי (פרשת פנחס אות כב), ובשו"ת יביע אומר ח"ח (ארי"ח סי' כו אות ב), ובספר מצות נר איש וביתו (עמוד תנג). ודו"ק. [חזו"ע חנוכה עמ' יט].

ובספר חקת המועדים (עמ' קסט) העיר, שמצוי היום סופגניות שעשויות מבצק רגיל ואופים אותם, ואח"כ מטגנים אותם כדי לתת בהם טעם של שמן. וטיגון כזה אינו מפקיע מהם דין של לחם, שהרי יש בהם כזית.

ובקובץ מבקשי תורה (חנוכה, ב' עמוד יז) כתב בשפ הגרש"א, שנשאל לגבי מסיבות חנוכה שהביאו בהם בסוף הסעודה סופגניות, והשיב, שאין צריך לברך עליהם, כיון דחשיב כדברים הבאים מחמת סעודה. ע"כ. ושם כוונתו דבחנוכה קיל טפי, כיון שזה כמו חלק מסעודות חנוכה. אולם להמבואר אין צריך לטעם זה, כי בלא"ה אין מברכים על עוגה באמצע הסעודה.

האוכל סופגניה אין צריך ליטול ידיים מדין טיבולו במשקה

לטגנם בשמן שומשמין, ואינו משקה וכו'. ובאו לידי תשובות הרב כנסת הגדולה החדשות, וראיתי לו בסימן סח שהסכים דשמן שומשמין לאו משקה הוא. וכ"ה כמחזיק ברכה (סק"ד). וכן כתבו בבית מנוחה (דיני נטילת ידיים לסעודה אות יב), ובמשנ"ב (סי' קנח אות סו). ע"ש. ולפי זה מאחר וטיגנו הסופגניות לא כשמן זית, וכיום הרוב מטגנים בשמן סויה ושאר שמנים, אף אם נוגע בידו בהם אין צריך נטילת ידיים משום טיבולו במשקה, אף שידי מתלכלכות בשמן (בשיעור שיש בו טופח על מנת להטפוח). ואם טיגנו הסופגניות בשמן זית, כמו שיש עושים בביתם, צריך ליטול ידיו. ולא דמי לאוכל

בכיסנין לכו"ע, כמו וופלה, או בקלאווה, אם מברך לבתר סעודה, דהיינו לאחר סילוק, אבל לדידן אע"ג דגמר מלאכול, כל היכא דמנחא תכא קמיה לא מסלק דעתיה ממיכלא וממשתיא, וכ"כ בתוספות ע"כ.

וראה בילקוט יוסף על הלכות ברכות (סימן קסח) מה שכתבנו לדון בדברי הרשב"א, בפת הבאה עליהם בתוך הסעודה כשאוכלם לקינוח. ובפרט לאחר סילוק שלחן דידן, שמפנה את השלחן מכל המאכלים ומהלחם. ועיין בביאור הלכה (סי' קסח ד"ה טעונים ברכה) שכתב, לדלידן דמספקינן בפת הבא בכיסנין מאי הוא, אף דהמחבר פסק להקל בכולם, היינו משום דספק דרבנן להקל, ואין מצריכין לו לברך המוציא ובהמ"ז כשאר פת, משא"כ בענינו להצריכו ברכה תוך הסעודה, משום דנחזיקו לפת כיסנין, אין סברא, דאדרבה ספק דרבנן להקל, ושםא מין זה פת גמור הוא, ונפטר בברכת המוציא. ע"כ אין לברך על פת כיסנין בתוך הסעודה אא"כ הוא פת כיסנין לכו"ע [דהיינו שממולא וגם נילוש בדבש וכה"ג והוא דק ויבשן]. וכן כתבו בדגול מרובה, והגר"ז. וכעין זה כתב ג"כ בחידושי רע"א, וח"א. ולפי מה שכתבנו לעיל בשם המאמר מרדכי, דאפשר דמדודו זה לזה, אין קושיא כ"כ. ולדינא נראה דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה, כגון לעק"ך וקיכלי"ך, או שאוכל

(כא) בנדרים (נד). אמרו, הנודר מן היין מותר ביין תפוחים, מן השמן מותר בשמן שומשמין וכו'. ובמתני' (מכשירין פרק ד' משנה ד) אמרו, המוהל כשמן, שאין המוהל יוצא מידי שמן. ובב"י (סימן קנח) כתב, דשמן שאמרו היינו שמן זית. ומשמע דשאר שמנים לא הוי בכלל משקים. וכ"כ האחרונים. ובגנת ורדים (כלל א סימן כט) כתב, דשמן שומשמין אינו בכלל ז' משקין, והוי כשאר מי פירות. וכ"ה במטה יהודה (אות ה), ובברכי יוסף (סק"ט) כתב, נחלקן על הני ויגיוולאס אי צריכי נטילה מחמת הדבש, דאמאי לא חיישי משום טובל בשמן שנטגנו בו, ואין כאן תימה, דנהגו

כב. במסיבות חנוכה שעורכים בשיבות, יש מקילין לפי מנהג הספרדים להשתתף במסיבות אלו אבל בתוך י"ב חודש לאב או לאם, שאין איסור להם בתוך י"ב חודש אלא בבית המשתה, ואין מסיבות אלו בכלל בית המשתה. (כב)

כג. יש אומרים שריבוי הסעודות שמרבים בהם בימי חנוכה, אינם אלא סעודות הרשות, שלא קבעום חכמים למשתה ולשמחה, ויש חולקים ואומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות הללו. ונוהגים לומר זמירות ותשבחות לה' יתברך בסעודות הללו, ואז נחשבות לסעודות מצוה. (כג)

שהוא איסטנסי יותר חייב במים אחרונים. ומשום הכי יש לדקדק שמי שנמרחו ידיו משמן הסופגניה וכדו', יש לשטפם מפני כבוד הברכה, דלאו דוקא לברכת המזון אמרו. וכן משמע מהמשנ"ב בשעה"צ (שם ס"ק לב). ואפשר דמהני לזה קינוח בלא מים. ע"כ. אולם כל שאין הבריות מקפידים ע"ז כ"כ, ואינו ממש בגדר ידיים מזוהמות נראה דא"צ נטילה בשביל ברכת מזונות.

(כב) כן היקל הגרש"ז אוירבך בספר שלמי מועד עמוד רמז. וע"ע בשו"ת מהרשד"ם (חידו"ס סי' רב). וציין לזה בחזו"ע חנוכה (במקורות עמ' יט).

תפוח שנתבשל עם דבש, שאינו צריך ליטול ידיו. וכמבואר בילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות (סימן קנח סעיף ב' הערה טז, עמוד לט. ושם בעמוד תרצט). ובספר שארית יוסף חלק ג' (עמוד רפט). ואמנם אם אינו נוגע כלל בידיו בסופגניות, אלא על ידי מפית או מזלג, אין צריך נטילת ידים.

ובספר חוקת המועדים (עמוד קלא) כתב חידוש בשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל, דע"פ המבואר בש"ע (א"ח קפא ס"י) שגם לדעת הפוסקים ממים אחרונים, אם ידיו מזוהמות, חייב נטילה לכ"ע. וענין ידיים מזוהמות הוא בכל אדם לפי עניינו, ומי

הסעודות שעושים בחנוכה - הם סעודות הרשות - והטעם שלא קבעו את חנוכה למשתה ושמחה

(כג) מה שכתבנו שסעודות אלה הם סעודות הרשות, כ"כ מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (דפוס פראג סי' תרה). מרדכי (פרק מקום שנהנו מט:). תשב"ץ קטן (סי' קצ). טור וש"ע (סי' תרע). שו"ת מהר"י מברונא (סי' קלז). ובספר לקט יושר (עמ' קנ). ע"ש.

והלבוש (סי' תרע) כתב, דהטעם שלא קבעו את חנוכה לימי משתה ושמחה, אחר שהיוונים רצו לעקור הדת, ובעזרתו יתברך לא הפיקו זממם וגברה ידינו, לכך קבעו אותם לחזור ולשבח ולהודות לו על שהיה לנו לאלהים, ולא עזבונו מעבודתו, אבל בימי המן שהיתה הגזירה להרוג ולהשמיד את הגופות, שהוא ביטול משתה ושמחה, ולא הנפשות, שאפי' המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם, לכך כשניצלו ממנו קבעו להללו ולשבחו יתברך גם כן ע"י משתה ושמחה.

וכעין זה כתב הב"ח כאן, דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אותו הרשע (מגילה יב.), ועל כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתייה שמחה ומשתה של

וכיו"ב כתב מהר"י נג'אר בספר מועדי ה' (דף ק"ט ע"ג).

מסרת גבורים ביד חלשים. וכל זה בסבת התורה שהכהנים עוסקים בה שנקראת שמן זית זך. וזהו, שמן זית זך כחית למאור, שאף על פי שכל בני תורה מדוכאים וכתותים, הוא למאור, פי' להאיר נפשם באור התורה. וכתבו בזוהר שלולי שהעיר השי"ת רוח הכהנים המשוחים בשמן זית כמעט אבדה שארית ישראל. ולכן נעשה זה הנס בשמן לפי שנעשה בשביל התורה שנקראת שמן זית זך. ובגליות שאנו בהם בצרה וצוקה ואפלה, מוכרח שנעסוק בתורה ונאיר אורה ומיד נהיה נצולים מכל הצרות.

ואמנם יש ג"כ עוד כמה טעמים על שלא קבעו החנוכה למשתה ושמחה, ועיין בספר גליא מסכת (דף פב), ובשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' ר ס"ד). ובשו"ת גנזי יוסף (סי' יב אות ב), ובשו"ת שערי רחמים פראנקו (ח"א סי' י דף טו עמוד ג). ובחכמת שלמה כתב, דהא הנעשה לו נס מנכין לו מזכיותיו, ואיך נקבע שמחה על נס ההצלה שבודאי ניכו לנו מזכיותינו, משא"כ על נס השמן שלא נעשה נס לגופינו, בזה לא ניכו מזכיותינו ושייך לקבוע עליו זכרון. ובפורים הנס היה מניעת הגזרה, ועדיין לא ניכו לנו מזכיותינו, ולכן קבעו שמחה על כך.

ובמשך חכמה (שמות פרק יב) כתב, שעל מפלת האויבים לא מצינו שיהיה חג ויום טוב לישראל. ולכן על נס חנוכה, אין היום מורה רק על הדלקת שמן זית, וחנינוך בית ה' וטהרתו, והשגחת אלקים על עמו בית ישראל בזמן שלא היה נביא וחזוהי בישראל. ולכן נעשה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם, ההדלקה שמונה ימים בהיכל, משום שהמנהיגים והשרי צבאות היו הכהנים הגדולים החשמונאים, והיתה חוששת ההשגחה שמא יאמרו 'כוחם ועוצם ידם', ובתחבולות מלחמה נצחו, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל, אשר אינו ידוע רק לכהנים, למען ידעו כי יד אלקים עשה זאת והם מושגחים דרך נס למעלה מן הטבע. וכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה המן או ביום שהרגו בשונאיהם, כי זה אין שמחה לפני עמו ישראל. רק היום טוב הוא "בימים אשר נחו מאויביהם" (ע"פ אסתר ט כב), וכמו שהיו צריכים למנוחה, והיו נחשים על דרכם ונהרגו הנחשים, היתכן לשמוח יום שנצחו הנחשים? כי רק השמחה על המנוחה! לכן

ומה שלא קבעו למשתה ושמחה במגילה, נראה לי, לפי שבפורים לא היתה עיקר הגזירה רק על אובדן הגופות. כי אין שליטה לאויבים בנפשותינו, כי הרוח תשוב אל האלהים, והגם שפירש רש"י במגילה, שעל התורה והמילה והתפילין גזר המן, מכל מקום עיקר גזרתו לא היה על זה, רק שלא יגיננו עליהם מצות אלו להצילם מגזירת להשמיד ולהרוג וכו', אבל בחנוכה הגזירה היתה על המצות, ואמרו להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל חלילה, וזהו אבדן הנפש חס וחלילה, ולכן קבעו בנרות, כמו שכתוב נר ה' נשמת אדם, והלל והודאה על פדות בתי הנפש, ואפשר שזה ירמוז הכתוב נר לרגלי דברך, רצה לומר נר חנוכה שנאמר בו עד שתכלה רגל מן השוק, היה בעבור דברך, כי חיים הם לנשמה, אבל ואור דהיינו בפורים, שכתוב בו ליהודים היתה אורה, הגזירה היתה לנתיבתי, לנזקי גופי, וכיון שלא מעדו קרסולי ונתיבתי שניצולתי, קבעתיהו למשתה ושמחה שהיא הנאת הגוף. עכ"ל. [נהובא בס' מל"ח (סי' כז). וע"ע בזה במחזיק ברכה, ובספר חלקו של ידיד, ובספר נאות יעקב (בדושים), ובסוף ספר מדרש אליהו].

והובא בט"ז (סי' תרע סק"ג), והעיר על זה, דהא גדול המחטיאו יותר מן ההורגו. והא"ר (סי' יד) תירץ דהא גדול המחטיאו יותר מן ההורגו, היינו כשמחטיאו ברצון, אבל באונס לא.

וסמך לדבריו מהגמרא (גיטין מז). אמר רבי אמי, הא תנן דהמוכר את עצמו ואת בניו לעכו"ם, פודין את הבנים משום קלקולא, וכ"ש הכא דאיכא קטלא, והרי גדול המחטיאו יותר מההורגו, ועל כרחך דהתם הוה ליה כתינוק שנשבה בין העכו"ם, וחשיב אונס ומש"ה ההורגו חמור יותר. ובלא"ה תירץ לנכון דברי הלבוש בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' קלז).

ובספר צרור המור (דברים פרק ב) כתב, שהיונים עמדו על ישראל להעבירם על דת, וישראל כמעט כלו בארץ, עד שהשם העיר רוח החשמונים הם הכהנים המשוחים בשמן המשחה, העוסקים בתורת ה' הנקראת שמן זית זך ואמר לריח שמניך טובים, ובסיבת התורה והמצוה נמסרו היונים בידם, כאומרים וזדים ביד עוסקי תורתך. אע"פ שהם עוסקים בתורה שמתשת כחו של אדם, וזהו

מעוררת עלינו בין האומות נפרש: שאנו שמחים במפלתם. שאין השמחה רק על המנוחה, לא על יום ההרג בשונאיהם. ע"כ.

"ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים וכו' לקיים עליהם להיות עושים וכו' בימים אשר נחו בהם", שלכן לא היה חושש לקנאה את

אם באותה שנה שבה אירע הנס, הדליקו נרות לפרסום הנס ולשמחה

גוונא יש לומר בכל החגים והמועדים. ובוזה מבואר החילוק היטב מדוע בפורים תקנו משה ושמחה, ובחנוכה רק הלל והודאה.

ובאמת שזה חידוש לומר שכבר בשנה הראשונה אמרו מעצמם הלל, (ובשלמא הדלקת נרות אפשר שזהו הביאור בנוסח על הנסים, אבל על אמירת הלל אין לנו מקור), אך כן מפורש במגילת תענית (עשרים חמשה כסליו. והובא באר"ז חנוכה סי' שכא): "ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים, אלא בימי מלכות יוון נכנסו בני חשמונאי להיכל ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת. חנוכה בית חשמונאי לדורות. ולמה היא נוהגת לדורות, אלא שעשאוה בצאתם מצרה לרוחה "ואמרו בה הלל והודאה, והדליקו בה נרות בטהרה", לפי שנכנסו יוונים בהיכל וטמאו כל הכלים ולא היה במה להדליק, וכשגברה יד בית חשמונאי, הביאו שבעה שפודי ברזל וחיפוס בעץ והתחילו להדליק". ומשמע שכבר בשנה הראשונה אמרו הלל, וגם נעשה נס שזכו להדליק נרות בטהרה.

וכ"כ בספר מקור חיים לבעל החות יאיר: נראה לי דעיקר המצוה היא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם גם כן זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס כמו שתקנו לומר "הדליקו נרות בחצרות קדשך", דאין רצונם לומר על הדלקת מנורה בדרך נס, שאם כן העיקר חסר מהסיפור בעל הנסים. והכי משמע ממה שאמרו אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם, ולכן הרואה גם כן מברך, ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר. עכ"ד.

המעשה עם יהודית

לקראתה בשמחה ובשירים ובהלל ובתודות לה, "הדליקו נרות בכל חוצות ירושלם ובחצריהם ובטירותם" ויעטרו כולם בבגדים חמודים, וכלי יקר, אבנים טובות ומרגליות, לכבוד ולתפארת, ויביאו את יהודית אל תוך העיר בשמחה גדולה, כי חשבו לבלתי ראות פניה עוד, ויסובכוה כל ישראל סביב, ותעל יהודית במקום גבוה ותהס את

ושמעתי טעם נוסף בזה, דהנה מבואר במגילה שבשנה הראשונה שבה היה הנס, כבר חגגו מעצמם את יום הפורים, כמבואר במגילה (פ"ט פסוק טז, יח) נקהלו ועמדו על נפשם וגו' ביום שלשה עשר לחדש אדר, ונוח בארבעה עשר בו, ועשה אתו יום משתה ושמחה. והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו, ונוח בחמשה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה. ואח"כ שלח מרדכי ספרים לכל ישראל כדי לקבוע את ימים אלו לימים טובים בתורת חובה. וכל זה זכרון לנס, שיש לנו לעשות באופן שנרגיש במוחש את עם ישראל באותו הדור, כמו בפורים, שצריך להרגיש כאילו אתמול ב"ג אדר היתה מלחמה (וצמו בעת המלחמה כמ"ש הרמב"ם, וא"כ תענית אסתר הוא ג"כ זכרון לנס), וב"ה ניצחנו את המלחמה ונצלנו מאויבינו, ועתה אנו חוגגים את החגיגה, ממש כפי שעשו הם באותו הדור. וכמו כן בחנוכה, י"ל שכבר בשנה הראשונה שבה נעשה הנס עם ישראל הדליקו נרות חנוכה מעצמם, מחמת שמחה (ע"י ריבוי אורה), ולזכר שנעשה נס בביהמ"ק.

ויש מפרשים שזהו מה שתקנו בתפילה בנוסח על הניסים: "והדליקו נרות בחצרות קדשך". וצ"ע שהרי ההדלקה היא בתוך בית המקדש ולא בחצר, אלא זה קאי על נרות שהדליקו מעצמם זכר לנס, ולכן אח"כ בשנה הבאה "קבעום ועשאוה" ימים טובים, כיון שכבר בשנה הראשונה מעצמם הדליקו נרות ואמרו הלל להודות להשי"ת. ובשנה הבאה רק קבעו את אותם הימים שכבר התחילו מעצמם, להיות בתורת חובה. ונכתאי

עוד איתא במדרש קדום (אוצר המדרשים אינו שטין. יהודית): שאחרי שכרתה יהודית את ראשו של הצור, "ותאמר יהודית לשומרי החומות מרחוק בקול ששון ובקול שמחה פתחו שערים, כי עמנו אל אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל, ויהי כאשר שמעו אנשי העיר את קולה, ויקראו את כהני ה', ויאספו כולם מגדול ועד קטן, ויצאו

ה' אשר ברא את השמים ואת הארץ, ואשר הצליח את דרכיך להביא ראש מלך אויבנו צורר היהודים, והגדיל היום את שמך, ולא ימוש זכר תהלתך מפי כל האנשים אשר יזכרו את חסדי ה' לעולם, כי לא חמלת על נפשך בעת צרה ויגון עמך, ויענו כל העם אמן ואמן. ויקראו אל המלך אשר היה עומד בבית עוזיהו, אשר דיבר טוב על ישראל, ותאמר לו יהודית, ה' אלהי ישראל אשר הודעת את שמו ואת גבורתו, ואמרת כי הוא יקום נקמתנו מאויבנו, הנה הוא יתברך שבר ראש כל הרשעים בלילה הזה בידי, ולמען תדע כי כן הוא הנה זה ראש אליפורני אשר בזדונו ובעזות לבו מאס את אלהי ישראל, וישטום אותך להרגך לאמר, כאשר נכה עם ישראל תפול ביניהם וחרבי יעבור בך. וכאשר ראה המלך החסיד ההוא את ראש אליפורני, ויפול על פניו ארצה ויאמר, כן יאבדו כל אויביך ה', ויפול וכו' ויאמר אליה ברוכה את לה' בכל אהלי יעקב, כי כל גוי עם ועם אשר ישמע את שמעך יהללו לך, ויברכו את שם ה' אלהי ישראל". ע"ש באורך.

מהו "והדליקו נרות בחצרות קדשך"

ובשו"ת דברי יציב (ארי"ח סי' רפג אות ג) כתב על פי דרכו, שמצות הדלקת הנרות בחנוכה היא משום שמחה, וכמו בחג הסוכות שאמרו (סוכה נא) ולא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. ואח"כ הוסיף, וביותר י"ל למה שראיתי פעם ביוסיפון (דפוס ישי) שכותב השתלשלות המאורעות בימי החשמונאים, ולא הזכיר כלל מנס המנורה, רק שנצחו במלחמה על אויביהם וליהודים היתה אורה, והדליקו נרות בחצרותיהם. נהוסיף עוד ד"ל שלכן תיקנו להדליק על פתח ביתו מבחוץ, זכר לנס זה שהיו בצר ובמצוק, מוחבאים במערות ונקיקי סלעים, והיתה הרווחה והאירו נרות בראש כל חוצות. ואולי שעיקר התקנה להדליק נר איש וביתו היתה רק להדליק אור בחוץ לזכר הנצחון, ומנהדרין מן המנהדרין מוסיפין והולכין או פוחתין והולכין מספר שמונה נרות, שיהא גם זכר לנס המנורה. ודו"ק. ונמצא לפ"ז שבהדלקה גופא יש זכר לב' בחי' הנס הנ"ל בביאור הרמב"ם. ודו"ק.

ועוד ראה בספר פרי צדיק (לר' צדוק הכהן מלובלין, מאמר לחנוכה) שכתב, לכאוי לא יובן לשון בחצרות קדשך, שזה נקראים העזרות שהם נגד חצר

כל העם, ויהם העם ויעמדו ולא ענו עוד. אז ענתה יהודית בקולה קול עזו לאמר: הללי ירושלם את ה' הללי אלהיך ציון, כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך, הללו את ה' אלהינו, הללוהו בגבורותיו הללוהו כרוב גדלו, אשר לא עזב חסדו משפחתו, וימכור ה' בידי אשה את שונאנו ועוכר ישראל בלילה הזה. ותוציא מאמתחתה את ראש האויב צורר היהודים אליפורני הרשע. ועתה אחי חי ה' כי שמרני מלאך ה' בצאתי מכאן, וביושבי שמה, ובשובי הנה, כי לא נטמאתי, והביאני ה' אלהיכם אליכם בשמחה ובישועה, והמלט נפשי בישועתכם, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וכל ישראל השתחוה לה' אפים ארצה, ויאמרו אליה, ברוך ה' אשר בידו השפיל אויבנו המחרף והמגדף מערכות אלהים, כל גוים סבבונו בשם ה' כי אמילם, דחה דחיתנו לנפול וה' עזרנו, כי לא ביזה ולא שיקץ ענות עני, ולא הסתיר פניו ממנו, ובשווענו אליו שמע אלינו. ועוזיהו נשיא ישראל אמר אליה, ברוכה את לאל עליון מכל הנשים באוהל תבורך, ברוך

ומבואר שמרוב שמחתם הדליקו נרות בכל חצרות עיר הקודש ירושלים. אלא שקצת דוחק לומר שגם זה בכלל מה הכוונה בנוסח על הניסים, אלא יש לומר שכמו שהדליקו נרות אז מרוב שמחה, כ"ש שהדליקו נרות בכל חצרות ירושלים בעת שראו את הנס של פך השמן, שהיה עדות על השראת השכינה.

ובפירושי סידור התפילה לרוקח (עמוד תשיח) איתא: חנוכה חנו כ"ה, כי חנו בכ"ה בכסליו והדליקו נרות. נועד שם: הנה מדליקין בחנוכה ל"ו נרות, כנגד ל"ו שעות ששמשה האורה, יום ו' וליל ז' ויום ז', שהרי אין כתיב כאן ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי. וכן רמז בתגין וירא אלקים את האור כי טוב, ט' של טוב ד' תגים, ד' פעמים ט' הם ל"ו, רמז לאור נרות ל"ו יהיו. ולכאורה משמע שכבר בשנה הראשונה הדליקו נרות, אך אינו מוכרח. ולעיל כתב שם בביאור נוסח התפילה: "ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך - מטמאות. וטיהרו את מקדשך - מטומאת ע"ז וחזיר. והדליקו נרות בחצרות קדשך - שמצאו סמך בתורה זאת חנוכה המזבח בהעלותך את הנרות, לומר בחנוכה צריך להדליק.

ואז היה ההיכל מלא גילולים, ולכן לא הדליקו בפנים אלא בחצרות קדשין בעזרה. ע"ש. וכתב שלכן תקנו להדליק בפתחי החצרות. והו"ד החת"ס בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י סי' לא).

ומה שכתבנו שיש קצת מצוה בסעודות אלו, כן דייקו האח' מלשון הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ג), "שקבעום לימי שמחה והלל". וכנראה מקור ד' הרמב"ם ממה שאמרו בגמרא (שבת כא:): "ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה" ופרש"י, לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה. ע"כ. ומלשון "ימים טובים" משמע לכא' דהיינו ככל יום טוב שיש בו מצות שמחה. ובאמת שהגאון רבי שלמה קלוגר תמה על הפוסקים שלא ציינו דעת הרמב"ם, שיש שמחה בחנוכה. ועיין עוד בספר משנת יעבץ (מועדים, להגאון רבי בצלאל זולטי זצ"ל רבה של ירושלים) מ"ש לפלפל בדיון זה, ולחלק בין אותו דור לקביעה לדורות הבאים. ע"ש.

וכן משמע מלשון התוס' בתענית (דף יח:): "הא דקפסק הלכה מתענה ומשלים אר"ח קאי, דאי אחנוכה ואפורים אינו יכול להתענות, דיום משתה ושמחה כתיב". ע"כ. וכ"ה בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' ל). וכ"כ רבינו יונה, הרי"צ בן גיאת, והכל בו, ועוד. וכן הוכיח במישור המהרש"ל בים של שלמה (ב"ק פ"ו סי' ל). וע"ע בתשובות רש"ל (סי' פח). וכתב במטה משה (סי' תתקצג): ומורי הגאון כתב דמצוה לשמוח, ומש"ה קראו יו"ט, והם ימי שמחה. וכ"פ הרמב"ם והמרדכי הארוך. ואנו נוהגים לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם, והוי סעודת מצוה לדעת כולם. וכן מצאתי בהגהות מרדכי שיש קצת מצוה וכו'. ע"ש. ואין שמחה בלי אכילה ושתייה (מק"ט). וע"ע בב"ח (סי' עתר).

גם בדעת הרמב"ם אינו מוכרח שקבעו ימי חנוכה לשמחה באכילה ושתייה

הנרות, מטעם שבריבוי אורה יש שמחה. ועכ"פ ריבוי הנרות מראה על יו"ט. נהר"א"ש בתשובה (כלל ה סי' ח) כתב שנרות שמדליקין בביהכ"נ אינם אלא למצוה, שהרי אפי' בבוקר מדליקים אותם, וכן מכבדים שבת ויו"ט בריבוי נרות, שנאמר באורים כבוד ה', ומתרגמין בפנסאי יקרו ה'. ובמקום אורה יש שמחה, שנאמר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. ולכן נהגו להרבות בנרות בשבת ויו"ט לשמחה ולא לאורה.

המשכן, ונרות המנורה הדליקו בהיכל. אך נראה דקאי על נרות חנוכה, שתיכף ביום ראשון כשראו הנס, מחמת שמחה הדליקו נרות, שהיה אז גם כן מנהג להדליק נרות מחמת שמחה, כמו שאמרו (גיטין נז). ואדליקו שרגי עד דאיתחזי בליונא דגושפנקא ברחוק מילא. וכן מצינו מדרש רבה (איכה רבה ד, כ"ב) נשתתק הולד בחנוכה וכו', וכד מייית ולדא אדליקו בוציניא וכו', ועל כן גם כאן כשראו הנס הדליקו נרות וזה היה מותר משמן טמא, ונקרא בחצרות קדשין, על פי מה שאמרנו כמה פעמים שענין קדושת חנוכה שיוכלו לעשות חנוכה הבית בכל מקום, וכל מקום שהדליקו נקרא חצרות קדשין, ויכולין להמשיך בו מאור הראשון שננגז בתורה שבעל פה כמו שהמשיך אהרן ע"י נרות המקדש, ואחר כך כשראו שמתגלה האור הזה בכל פעם בימים ההם בזה"ז קבעו שמונת ימי חנוכה אלו לדורות. ע"כ.

ובעצם הקושיא שהרי הדלקת הנרות היא בהיכל ולא בחצר, עיין עוד בשו"ת ויען יוסף גרינוולד (ארי"ח סי' ריב) שביאר בזה, ומאי דאמרין והדליקו נרות בחצרות קדשין, היינו שהוצרכו להוציא המנורה עם השמן לחצר, בכדי להקנותו לציבור, לכן קיימו שם גם מצות הדלקת המנורה לפרסם הנס, וכמ"ש הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ט ה"ז) דהדלקה כשרה אף חוץ להיכל. ע"כ. וכבר קדמו בדרשות החתם סופר (דף ס"ז) שהביא קושיא זו (כח"ק בספר זרע יעקב עמ"ס שבת) על הלשון שתיקנו לומר בחנוכה, והדליקו נרות בחצרות קדשין, והא הדלקת המנורה היתה בפנים, ומ"ט שביק לשון היכל ודביר שהזכיר תחילה וכו'. וכתב החת"ס לתרץ, דהא דהדין שהמנורה תהיה לנוכח השלחן מעכב, היינו רק בשביל כללות הבנין, אבל המצוה מקיים אפילו עומדת דולקת בחוץ,

ומכל מקום בדעת הרמב"ם אינו מוכרח, שאפשר שמה שכתב ימי שמחה והלל, היינו שמחה על ידי הלל, שאמירת הלל היא השמחה, או שחכמים עשאוים לימים טובים לענין אמירת הלל, שנתנו לימים אלו חשיבות של ימים טובים לענין אמירת ההלל, שיאמרו בהם הלל כמו שיש דין לומר הלל בכל יום טוב. אי נמי יש לבאר שהם ימי שמחה על ידי הדלקת

ע"כ. וי"ל דבחנוכה מלבד פרסומי ניסא, יש ענין של שמחה, או שזה עצמו ג"כ לפרסומי ניסא, שהשמחה היא לפרסומי ניסא. ובס' מקור חיים לבעל החו"י כתב, שגרות חנוכה הם גם כן זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס כמ"ש והדליקו נרות בחצרות קדשך. עכ"ל.

ושו"ר שכן כתב הרב ידי אליהו (רבי אליהו גאליפאפא.

על הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה פ"ג ה"ג), דמ"ש הט"ז בשם רש"ל שמהרמב"ם נראה דמצוה לשמוח בחנוכה, דימי שמחה נינהו וכונתם לחיוב סעודה דהיינו שמחה. אני אומר שלא עלה על דעת רבינו דבר זה כלל, ומ"ש ימי שמחה והלל, לא כתב כן אלא על צד העברה, לשמוח בהלל, שהרי לא הזכיר משתה, כמו בפורים שכתב שמחה ומשתה. והראיה על זה, מה שכתב תכף אחר זה והדלקת הנרות בהן מצוה, הרי שלא ייחס המצוה אלא להדלקה, ובפורים כתב מצווה להיותם ימי משתה ושמחה והדבר ברור כמ"ש מרן ז"ל שלא קבעו למשתה ושמחה. עכ"ד. וע"ע בריא"ז (שבת פ"ב הל' חנוכה אות ח) דמשמע דמפרש ועשאו ימים טובים בהלל והודאה, דר"ל דההודאה על הנס היא ע"י הדלקת הנרות.

והגרשו"א בשו"ת מנחת שלמה תניינא (סי' נח) כתב, שנראה דהדלקת נר חנוכה היא עצמה ההודאה וההלל, כלומר שע"י זה יתן אל לבו להודות לה' על הנסים הגדולים שעשה לנו בנצחון המלחמות, וכמו שאומרים בנוסח "הנרות הללו וכו' על התשועות ועל המלחמות וכו' ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל", ולא נזכר כלל נס פך השמן, משום שאין ההדלקה באה בזכר לנס פך השמן, כי לא מצינו בשום מקום להודות לה' לדורי דורות עבור זה שעשה הקב"ה נס כדי שיוכלו כלל ישראל לקיים מצוה. ובמס' סופרים שהובאה בהגהות מיימוני ובב"ח הגירסא "שמברכין להדליק ומיד אומר הנרות הללו ואח"כ מברך שעשה נסים ומדליק", והוא כדי שידע לכוין על נס הישועה ונצחון המלחמה, ואפי' לדין שאין נוהגים כך, הוא משום שלא תקנו לאמרו אלא בשעת ההדלקה ממש ולא לפניו, וגם יתכן דכיון דקיי"ל ככתה אין זקוק אין טעם לתקן את האמירה לאחר ההדלקה כיון שאם מיד ככתה כבר נגמרה המצוה. וזהו מה שאומרים בנוסח על הנסים

בתפילה ובבהמ"ז בסיום ההזכרה של הנסים והישועות "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמן הגדול" ואין אומרים להדליק נרות ולהודות, ומשום שכל עיקר ההדלקה היא להודות ולהלל ולפרסם נס הישועה וההצלה. ולכן גם נשים חייבות שגם הן צריכות להודות.

ולא דמי לאמירת ההלל, שאמירת ההלל בשמונת ימי החנוכה אינה על מה שקרה באותו הזמן, רק תיקנו נביאים שבכל מועד שאסור במלאכה צריכים לומר הלל, הואיל ואסור במלאכה, וגם בכל יום שבו נגאלו אבותינו, צריכים לשמוח בה' באמירת ההלל, וכמבואר בגמ' (פסחים ק"ז.) וזהו מ"ש לשנה אחרת קבעו ועשאו ימים טובים בהלל והודאה, כלומר שעשו את אותם הימים לפרק שבו חייבים לשמוח בה', אף שההלל עצמו אין בו שום זכר לאותם הנסים אשר חייבים להודות ולהלל ע"י ההדלקה. ובאיור הלשון עשאו "למים טובים" היינו כי יום שיכולים לומר בו הלל נקרא "טוב" וכמו שאמרו (סנהדרין ל"ט:) דיהושפט אמר רק הודו לה' כי לעולם חסדו, ולא אמר כי טוב, וכשאנו אומרים הודו לה' כי טוב ה"ז נקרא ימים טובים להלל והודאה. עכ"ד.

וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן רד) שיש לשאול עמ"ש (שבת כא.) לשנה אחרת קבעו ועשאו י"ט בהלל ובהודאה, וקשה למה לא תקנו מיד אלא המתינו לשנה הבאה. אלא שאין אומרים הלל אלא ביו"ט או על הנס שנעשה לכלל ישראל, ובשנה ראשונה לא יכלו לתקן לומר הלל, שיו"ט לא הוה ובמה ומתי יאמרו הלל, ולכן לשנה אחרת שראו שהיה הנס שמונה ימים ונס בכל יומא איכא, ושפיר יכולין לגמור את ההלל על הנס, ולכן קבעו ועשאו י"ט, וז"ש בהלל ובהודאה, כלומר שאין לו דין יום טוב לענין איסור מלאכה ושאר דברים, אלא יש לו דין יו"ט בהלל והודאה שגומרין את הלל מטעם דניסא בכל יומא איכא.

וע"ע בדרכי משה שהעיר ממה שכתוב במדרש (פרשת בהעלותך) שנגמרה מלאכת המשכן בכ"ה כסליו. וכן הוא בתנחומא (פרשת פקודי) שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה כסליו, אלא שהמתין בהקמתו עד ראש חודש ניסן שנוולד בו יצחק. אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם לכסליו ושילם לו בחנוכת בית חשמונאי. וראה בחגי (פ"ב

כד. מה טוב ומה נעים לנצל המסיבות בימי החנוכה לדרשות בדברי תורה ויראת ה' טהורה, לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואז בודאי שסעודות הללו נחשבות לסעודות מצוה. (כד)

וסוק יח) שביום כ"ד כסליו עשרים וארבעה לתשיעי נוסד היכל ה'. ע"ש. וכ"פ כמה אחרונים. ובדרשות ר"י אבן שועיב (פ' מקץ) כתב: ותקנו ז"ל שלא להתענות ולספור באלו הימים, ולעשותן כמועדים שהם ימי שמחה. ורמז לעתיד לזמן המשיח ולעולם הבא, כי הצדיקים נהנים מזיו השכינה. והכל אורה שלימה, וכן בזמן המשיח יתוסף אור במאורות כמו שכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים וגו'.

ויש שהעירו ממה שנמצא כתוב במגילת אנטיוכוס, שקבעום לימי משתה ושמחה, והכי איתא התם (באות סט): על כן קיימו בני חשמונאי קיום וחזקו איסר ובני ישראל עמם כאחד לעשות שמונה ימים האלה ימי משתה ושמחה כימי מועדים הכתובים בתורה, ולהדליק בהם נרות להודיע אשר עשה להם אלהי השמים נצוחים. ולכן אסור לספור בהם ולא לגזור בהם צום ותענית זולתי אשר מקובל עליו לפני זה ויתפלל לפני אלהיו. ע"כ. ומכל מקום אין זה מוכרח. וגם יש להעיר כמה הערות בדקדוק הלשון. ועיין בשו"ת לבושי מרדכי (מהדורא בתרא סי' קט) מה שכתב על זה. ושם הביא טעם שהוא כיום מתן תורה שהכל מודים דבעינן נמי לכם. ואינו מוכרח, וראה עוד מה שכתבנו בד"ן שמחה בחנוכה, להלן בסימן תרפ"ב.

ומה שכתבנו שנוהגים לומר זמירות וכו', כן מבואר בתשובת מהר"ם ובמרדכי. ובמטה משה הנ"ל, וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' עתר ס"ב). והמהרש"ל. וע"ע ובמג"א (סי' תרע), ובשו"ת כנף רננה (חאו"ח סי' פ), ובשו"ת ערוגת הבושם (סי' ר אות ו), ובטהרת המים (בשורי טהרה מערכת ח אות ח). ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' קלז). ובענין קביעת חנוכה לדורות, כתב הגרי"ח בספר בן יהודע (שבת כא): "לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים". מקשים למה לא קבעום משנה הראשונה, ונראה לי בס"ד, דבשנה ראשונה עשו ח' ימים טובים בהכרח, מפני הנסים שנעשו בהם בשמן, וכל יום שנעשה בו הנס בשמן מוכרחים לעשותו יו"ט. אך לשנה אחרת ראו חכמי הדור שאותה ההארה שהיתה בשמים למעלה בשנה שעברה שהיה בה הנס, חזרה ונתגלית בשנה זו, והבינו שבשמים קבעו ימים אלה לאותה ההארה בכל שנה, ולכן גם הם עשאו ימים טובים למטה, ולפי זה מ"ש קבעום לא קאי על ב"ד שלמטה אלא קאי על השמים ממעל, שהוא כמו ענין הפורים דכתיב בהם (אסתר ט כח) והימים האלה נזכרים ונעשים, ודרשו רז"ל נזכרים למעלה ונעשים למטה, וכן כאן קבעום למעלה בגילוי ההארה ועשאו למטה ימים טובים בהלל והודאה. וכעין זה כתב בספר בני יששכר (כסליו ג א). והובא בספר ביאורי החסידות לש"ס (עמוד פד).

לנצל המסיבות בחנוכה לדרשות בדברי תורה ויראה, ואז הסעודות נחשבות לסעודות מצוה

לפרסם מצוה, או הנס, כדי ליתן שבח והודיה למקום, נקרא מצוה, וק"ו ימי חנוכה, דניתנו לשבח והודיה, ולפרסם בהן הנס. וסיום ספר נמי נראה שהוא סעודת מצוה וכו', ומ"מ סיום הספר הוא סעודת מצוה לכולי עלמא, אבל סעודת חינוך הבית, בודאי הוא דרך ריעות, ובפרט בעו"ה אותם סעודות וחנוכים שעושין ההמון עכשיו, הוא קלון, ורק לרוות הגרון בשחוק וקלות ראש. וכן מצאתי שפסק מהר"ם. ומ"מ נראה, מי שהוא ירא אלקים, ורוצה לחנך ביתו בתורה ובמצות, וליתן שבח

(כד) על פי המבואר בים של שלמה (ב"ק פרק ז סימן לד). וחות יאיר (סי' ע). ודגול מרבבה (סי' שצא ס"ב). ומועד לכל חי (סי' כז אות טו) בשם כנה"ג.

וע"ש בים של שלמה, שאותן סעודות שעושים בימי חנוכה. נראה שהם סעודות מצוה וכו', דלהודות והלל נקבעו משום הנס. וימי משתה ושמחה נמי נקבעו, משום חנוכת המזבח. ובתלמודא משמע דנתקנו נמי למשתה ושמחה וכו', ועוד דלא גרע מבי ישוע הבן, דמאחר שהוא

שערות וכו', ומאחר שלא נעשה בזמנו, ועכשיו גם כן אינו ידוע זמנו, למה ייקרא סעודת מצוה. ומ"מ נראה, היכא שמחנכין הנער לדרוש על הסעודה מעין המאורע, לא גרע מסעודת חנוך הבית. ובכל הני סעודות מצוה דשרינן, מ"מ לא ירבה בהן, שיבטל ח"ו למודו הקבוע לו לגמרי, אלא לפעמים, לפחות אם אפשר להיות זולתו, והכל לפי הענין, ואיש ירא אלקים אשר בא לטהר יורו לו מן השמים דרך הישר בקו האמצעי. עכ"ד.

חנוכה ופורים אינם בטלים לעולם

שכתוב ימי משתה ושמחה, ושמחת הנפש עם הגוף שבאותו זמן לא תבטל לעולם, והיא היא הפורים שלה בשמחה ובתענוג שאין להם סוף, והוא זמן תחיית המתים. וע"ע בספר חסידים (סי' שסט) כל הנסים אינן דומות לפורים כו', לכך ימי הפורים לא יהיו נבטלים, וי"א יהי"כ וכפרה על השגגות. וכ"ה בילקוט שמעוני (ח"ב רמז תחקמ"ד) טבחה טבחה, זו אסתר המלכה, שבשעה שהגיע צער לישראל התקניה סעודה לאחשורוש ולהמן הרשע, ושכרתו ביין ביותר, וכסבור היה המן בעצמו שחלקה לו כבוד, והוא לא ידע שפרשה לו מצודה, שמתוך ששכרה אותו יין קנתה לה אומתה לעולם. אף ערכה שולחנה, בעולם הזה ובעולם הבא. איזהו שם טוב שקנתה, שכל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים לא יבטלו לעולם. א"ר אלעזר, אף יהי"כ אינו בטל לעולם, שנאמר והיתה זאת לכם לחוקת עולם. והוא בשל"ה (פ' תצוה אות כז).

ביאור דעת הרמב"ן שנהרות המנורה לא יתבטלו

דבר ידוע שכאשר אין בית המקדש קיים, והקרבנות בטלין מפני חורבנו, אף הנרות שבביהמ"ק בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכה חשמונאי, שהיא נהגת אף לאחר חורבן בגלותינו. ע"כ. והביאו החיד"א בספר פני דוד (שמות פרשת תצוה אות ח), וכתב שם החיד"א (אות ז) "ויקחו אליך שמן זית זך כתיב למאור להעלות נר תמיד", אפשר לרמוז ענין חנוכה בר"ת הפס': ובהשמיד יוונים קבעו חנוכה וכל איש לא יחסר כל שמונה מהדלקת נרות, זרע ישראל תהיו זריזים כולכם, כאשר תדליקו יהיה תלוי למעלה מהנרות אור, וכו' ראו למצות המהדרין עשו להדליק תדיר נרות, תהיינה יחד מ"ד. ע"כ.

למקום אשר חננו, ולא הניח מתחילה לשנות בביתו, ולשחוק בו, ולנהוג קלות ראש, אלא מתחילה עושה סעודה לחנכו, ולומר בו דברי תורה, ולדרוש בו מעין המאורע, שפיר הוא סעודת מצוה. וסעודת בר מצוה שעושים האשכנזים, לכאורה אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, ושמה יוכיח עליה, ועושים שמחה, ונותנים למקום שבח והודיה, שזכה הנער להיות בר מצוה, אכן לא ישר בעיני שרובן אין להם ב'

ובספר מגיד מישרים (פר' ויקהל מהד"ק) איתא: והיינו דאמור רבנן חנוכה ופורים אינם בטלים לעולם, כלומר, דהא חנוכה ופורים לית בהו אלא סיפור נסים דקב"ה בלחוד [ולא שמחה ומשתה], וכן מאי דיעבדון במועדיי הוי דוגמת חנוכה ופורים דהיינו סיפור נסים דקב"ה מש"ה לא יבטלו. ע"כ. ולכאור' לא מצינו כן אלא לגבי פורים, במדרש פתרון תורה (פרשת וידבר עמוד ק"א) ואע"פ שהמועדות פוסקין מישראל, פורים אין פוסקין מהם לעולם, שנא' ימי הפורים האלה וגו'.

גם רבינו בחיי (דברים לא כא) הביא ממדרש משלי (ט), שכל המועדים בטלים, וימי הפורים לא יבטלו. והרדב"ז (ח"ב סי' תרסו) הביא מירושלמי שמגילת אסתר והלכות אין עתידין ליבטל. וע"ש שתמה שהרי חלילה לומר שתבטל אפילו אות אחת מן התורה, וביאר שאינו כפשוטו. וכ"ה בספר כד הקמח (פסח אות ג), וביאר המדרש הזה, לפי שהפורים הוא מועד של שמחה, וכענין

ושו"ר בספר יומין דחנוכה [הובא בשו"ת ציץ אליעזר ח"ג סימן ע'] שתמה, ע"ד העטרת זקנים שכתב בשם חז"ל, שכל המועדות יהיו בטלים חוץ מחנוכה ופורים. ולא ידענו איה מקום דרשה זו. והעיר בצ"א שם שמצינו כן במגיד מישרים למרן הב"י, וכתב דצ"ל שהיה מקובל בידו חז"ל כזה, אף שלא מצינו כן. וגם הרד"ל בספר קדמות ספר הזוהר במאמרו על ספר מגיד מישרים, העיר כן, דבמדרש משלי איתא רק על ימי הפורים שאינן בטלין לעולם. ע"ש.

וברמב"ן (במדבר פרק ח) שהביא בשם מדרש תנחומא (ר"פ בהעלותך), שהנרות לא יתבטלו, וכתב,

והגאון רבי אברהם ב"ר יעקב סבע (שהיה בחורו של מרן) בספרו צרור המור עה"ת (ס) כתב, כבר ארז"ל לפי שהיה מצטער אהרן וכו' א"ל הקב"ה אל תדאג כי לחנוכה אחרת אתה שמור, וכבר האריך הרמב"ן בזה ופירש שהוא רמז על חנוכת נרות של חנוכה של חשמונאי ובניו. ובמק"א הארכת שכתבו בסתרי החכמה שלולי שהעיר ה' רוח הכהנים המשוחרים בשמן זית בימי מתתיה ובניו, לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. ולכן סמך לכאן בהעלותך את הנרות לחנוכת המזבח, שזה רמז על הדלקת הנרות של חשמונאי ובניו, כי בענין אחר ענין הדלקת הנרות כבר נזכר למעלה, וכן ענין המנורה. ע"כ.

ובשפת אמת (בראשית. חנוכה תרלה) הביא דברי הר"ן שלמ"ד שאסור להרצות מצות שיש בנר חנוכה קדושה, הוא משום שתיקנו זכר למנורה כו'. וכתב, נראה דמהאי טעמא הוא שרוצין לעשות זכר למנורה, כיון שנתעורר על ידי קדושת המנורה וחל על הנרות, ונמצא מצות נר חנוכה מעורר נרות המנורה. וז"ש הרמב"ן ז"ל שנרות המנורה מתעוררין בעת הדלקת נרות חנוכה, כנ"ל. והיינו, שזכה אהרן להיות נשאר הארת המנורה שיוכלו בני ישראל להשיג הארתן בזמנים המיוחדים כגון בחנוכה. וכתבי סמוכים לעד לעולם, שכל המצות אף התלוין בזמן הבית, מכל מקום הם קיימים לעד, משום דעשויים באמת וישר, פ"י שהמצות הארתם במקום גבוה הם קיימים, כיון שהם באמת, וע"י זה כפי מה שאדם מיישר עצמו ובא אל האמת, נמצאים לו הארות אלו המצות כנ"ל. ע"כ.

עוד כתב בשפת אמת (בראשית לחנוכה תרל"ג) שמצות נר חנוכה היא קצת נחמה בגלות, שהיא זכר למנורת המקדש, כי היא מצוה בדבר שהיה אז עבודה, ואין עוד מצוה כזו, והיא ממילא רמז לעבודת המקדש, וכן כתוב (מס' סופרים) הנרות הללו קודש הם. והרמב"ן ז"ל כתב בפ"י המדרש בהעלותך שלך לעולם קיימת, דקאי על נרות חנוכה. והיינו, שאהרן פעל להיות רמז למצוות המנורה גם בגלות בנר חנוכה, וזה לעולם, שאף תוך ההעלם וההסתור, יהיה הארה מנרות המנורה ובספר קדושת לוי, כתב ביאור בימים ההם 'בזמן הזה', שהנס מתחדש בכל שנה. ע"ש.

והיינו שנס הקבוע בזמן נקבע הארת הקדושה תוך הזמן לדורות, דאף כי כל נס הוא למעלה מהזמן, מ"מ שורש הזמן והטבע דבוק בלמעלה. וצריך האדם להאמין שאין שינוי, וז"ש בימים ההם בזמן הזה, שהכל זמן אחד הוא, רק שעתה נסתר בהטבע, ואז היה מתעלה לשורשו כנ"ל. ועל ידי הנרות יכולין למצוא הארה הגנוזה בימים אלו, שזה ענין המצוות, להאיר למצוא על ידן אור הגנוז בעוה"ז, ומצות נר חנוכה שמייוחד לימים אלו, הוא על ידי שיש אורות מיוחדים בימים אלו שצריכין חיפוש בנרות. עכ"ד.

ושם (פר' בהעלותך תרל"א) כתב בשם זקנו כביאור דברי המדרש שלך לעולם קיימת, כי נר מערבי דולק גם עתה שהמשכן נגזז, ומסתמא היה דולק אז נר המערבי, כי נר מערבי לעולם דולקת, ורק במקום הגנוז, וכשיש הארה ממקום הנ"ל, בשבת ויו"ט, שמתנה טובה בבית גנוי ושבת שמה, וכן יו"ט יש מאור הגנוז לצדיקים, מאיר עדיין הארת המנורה וכו'. ויש לבאר לעולם קיימת, כי עיקר הדלקת הנרות הוא להמשיך אור התורה לתוך המעשה וההעלם עצמו, ונמצא נשאר לעולם, אף בלא גוף האור ועולה ונעשה אחד, ואהרן פעל להמשיך אור למעשה הטבע. ע"ש.

ובשו"ת שיח יצחק (סימן שעה) הביא בזה מספר יוסף לקח על מגילת אסתר (פרק טו פסוק כט) שביאר, שגם שמגילת תענית בטלה, לגבי פורים לא בטלה, ובגמרא (ר"ה יח:) מבורר שגם לענין חנוכה לא בטלה. ומובן לפי זה היטב הפייטן. ובזה יישב מה שהקשו על מה שייסד הפייטן לשבת קודש זכור על הפסוק (אלהים אל דמי) "ואם כל המועדים יהיו בטלים, ימי הפורים לא נתבטלים", וקשה והרי לעתיד לבוא לא יהיו אביונים, שהרי יתקיים הפסוק לא יהיה בך אביון, ואם כן האך באפשרות לקיים מצות מתנות לאביונים, ולפי היוסף לקח שהכוונה על מגילת תענית אתי שפיר. אלא שאין זה ברור עיין בגמ' (פסחים דף ג.) על הפסוק ולא יהיה כנעני בבית ה' צבאות, א"ר ירמיה אין כאן עני, ובגליון הש"ס להגאון רבי עקיבא איגר שם ציין לדברי רש"י (שבת ג.) שלימות המשיח יהיו גם כן עניים. ועיין עוד בלחם משנה (פ"ח מהל' תשובה ה"ז), ובמעשה רוקח על הרמב"ם שם, מה שהעלה

כה. בשבת חנוכה יש שנהגו להרבות במאכל מסויים לכבוד חנוכה, וכן בשבת ראש חודש לכבוד ראש חודש. ובשבת חנוכה שחל כה ראש חודש להרבות בשני מינים נוספים. ויש בזה משום פרסום הנס של חנוכה. וכל זה אינו חיוב מן הדין. (כה)

בזה, ליישב דברי הרמב"ם עם דבריו בהלכות תשובה דלא סתרי אהדדי.

בשבת חנוכה טוב ונכון להוסיף מאכל לכבוד חנוכה

לעשות סעודת ר"ח באחד בשבת, דבשבת אינה ניכר שעושה משום ראש חודש. ובשער הציון (סק"ד) העיר ע"ז, דאין זה היכר כ"כ בימינו, דבלאו הכי נוהגים בכל שבת גם כן להמשיך כך.

ואמנם מצד אין עושינן מצוות חבילות חבילות, הנה כל שהוא במעשה אחד לא שייך אין עושינן מצות חבילות חבילות. וכיוצא בזה כתב בשו"ת לחם שלמה (חאו"ח סי' קד), לענין סיום מסכת ביום טוב. וכן הוא בשו"ת מהרש"ם חלק ו' (פ"ט ז) וז"ל: ומה ששאל אם יוכלו לצאת בסעודת יום טוב גם לסעודת סיום מסכת, או יש לחוש בזה משום שאין עושים מצות חבילות חבילות, נראה שאין שום חשש בזה, שכיון שעושה מעשה אחד, ורק מתכוין לשתי מצות, אין בזה משום מצות חבילות חבילות. וע"ע בשדי חמד (מע' א' כלל לט). ובחזון עובדיה פורים (עמוד קפה).

(כה) כתב בבן איש חי (ש"א פ' וישב אות כח) ירבה בסעודת שבת של חנוכה, יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש גם כן, וכן ירבה בראש חודש טבת, שהוא בתוך ימי חנוכה בשביל פרסום הנס. ומנהגינו להדליק שמן למאור לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס זיע"א, ביום ראש חודש טבת. ויזהר בהלל של חנוכה, כי אפילו בחג המצות אין אומרים הלל גמור, וכאן אומרים הלל גמור, שמונה ימים, על כן יאמר אותו בכונה ובשמחה רבה. ע"כ.

ובא"ר (סימן תיש) הביא מ"ש בשיירי כנסת הגדולה (שם הגהות ב"י אות א'), ראיתי שמדקדקין כשחל ר"ח בחול עושינן מאכל אחד יותר, וכשחל בשבת עושינן מאכל אחד יותר ממה שעושינן לכבוד שבת, ע"כ. ובמג"א (סק"א) כתב דיש למשוך סעודה שלישית עד הלילה, דבירושלמי (מגילה פ"א ה"ד) דיש

טוב להדליק בר"ח טבת נר לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס

לעילוי נשמת הצדיק רבי מאיר בעל הנס זיע"א, ולשלוח המעות למכון שבתו, כי ממקומו הוא יפן ברחמי להתפלל בעדינו. לפני שוכן מעונה, ומידע ידוע שאין תפילתו חוזרת ריקם, כל שכן וקל וחומר בחנוכה, ושבח לה' יתברך דגם אשר הם חיים הצדיקים היושבים שם מתפללים בעד המתנדבים, ולומדים בעד הצלחתם, וזכות גדול צריך כדי שיזכה האדם להתנדב לשם שב"ו, נפש היפה גם חסידא רבי מאיר בעל הנס זיע"א, והוא בדוק ומנוסה דאשר הם מבני היכלא דמלכא יש להם הארה גדולה מהצדיק, ובעינינו ראינו ואבותינו ספרו לנו כמה ענינים נפלאים שאירע לשלוחי עיר הקודש טבריא תבנה ותכונן במהרה בימינו, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. ע"כ.

ומה שכתב הבן איש חי שידליק בר"ח טבת נר שמן לכבוד נשמת ר' מאיר בעל הנס. ע"ע להגר"ח פ' בספר מל"ח (סימן כז) שהביא דברי בנו ר' אברהם פלאגי בספרו והוכיח אברהם (פרק יב דף מז ע"א), דראוי והגון לכל בר ישראל שיתנדב בימי חנוכה ובפרט ביום ראש חדש טבת לקופת התנא האלה"י רבי מאיר בעל הנס זיע"א, וישלחו המעות לאדמת קדש קרתא דשופריא טבריה תבנה ותכונן, ליד חכמי ורבני עיר הקודש הנוכרת, והוא דבר גדול בימים האלה לעשות כזאת, ויראה פועל ה' מפלאות תמים דעים, ע"ש בטטו"ד. והן אמת דבכל עת ובכל זמן חיובא רמיא עלן להיות דעתן עליו בכל עסקנו ובכל מעשה ידינו, ועל כל צרה שלא תבא להפריש

סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

א. צריך להזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, כי היא מצוה חביבה עד מאד, שיש בה משום פרסום הנס בהודאה לה' יתברך על הנסים שעשה לנו, והעושה כן זוכה לבנים תלמידי חכמים (שבת כג:.) א

הזהיר בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים

שינוי הלשון לפי הגירסא שלנו שבכולם נקט הזהיר ובנר נקט הרגיל, משום דבכל הנך האיש מזהיר עליהן ביותר, משא"כ בנר דעיקר המצוה באשה, לא קאמר גבי איש רק הרגיל, דהיינו מרגיל את אשתו להיות רגילה בנר, ולגבי האשה הא תנן לקמן במתני' לשון זהירות, על ג' דברים נשים וכו', על שאינן זהירות וכו'. ע"ש. הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה וכו'. רב הונא הוה רגיל חליף ותני אפתחא דרבי אבין נגרא, חזא דהוה רגיל בשרגי טובא, אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא, נפקי מיניהו רב אידי בר אבין ורב חיאי בר אבין. רב חסדא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפיתחא דבי נשא דרב שיזבי, חזא דהוה רגיל בשרגי טובא, אמר גברא רבא נפק מהכא נפק מיניהו רב שיזבי. ע"כ.

וממה שאמרו בגמרא הויין ליה בנים תלמידי חכמים, שמא יש ללמוד, שכיון שהוא מסוגל לבנים ת"ח, כ"ש שמשוגל לבנים זכרים. וכה"ג כתב הפר"ח (ס' תרעא) דכ"ש הוא שזוכה לבנים, ויזכה למצות מילה, שניתנה בשמיני, כנגד ח' נרות חנוכה, והיוונים ביקשו לבטל ג"כ מצות מילה, וגם שיהיו תלמידי חכמים. והר"ד להלן. וע"ע לשון הרוקח (ס' מד) אמר רב הונא הרגיל בנר הויין לו בנים זכרים תלמידי חכמים. וכ"ה במנורת המאור (פרק ב עמ' רז): והזהיר בהם יהיו לו בנים זכרים עוסקים בתורה. ע"כ.

א) הנה חשיבות רבה נודעת למצות הדלקת נר חנוכה. ולשון הרמב"ם (מגילה וחנוכה פרק ד' הי"ב): "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, ואפילו אין לו מה יאכל וכו'". ע"כ.

וכתב הרב סדר היום (חנוכה): וענין מצות חנוכה זו אל תהי קלה בעיניך מפני שהיא מד"ס, כי היא מן הגדולות ונוראות, כי בזמן הזה, הקב"ה גמלנו רב טוב והציל את נפשנו ממות ולא נתן למוט רגלינו ביד מבקשי רעתנו, ולא יראה עצמו ככופר בטוב שהיטיב עמנו אלהינו ית' ויתברך. ובענין הנרות שידליקו בהן כל א' יעשה אותן כפי כחו, וכל המהדר אותם ביותר ה"ז משובח, ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה אותם, ומי שאין בידו לעשות כל הח' נרות כסף יעשה א' מהם כסף לאותה שמחדש בכל לילה זכר לנס. ובכל זה מראה בה חביבות המצוה וחפצו והשמחה שיש לו בה שהוא עיקר עבודת ה'. ויבקש נרות יפים ומשופים ראויים להדר המצוה, וכל המוסיף בזה הרי זה משובח.

ואמרו רבותינו בגמרא (שבת כג:.) אמר רב הונא הרגיל בנר נויש גורסים הזהיר בנר - סידור רש"י (ס' שטו), מחזור ויטרי (ס' רלז), מנורת המאור (פ"ח כבוד שבתות וימים טובים), ביאור הגר"א (אור"ח תרעא), וכ"ה לשון הטור שם. ובמהרש"א (ח"א שם) עמד על

טוב שהאשה תסייע בהכנת הנרות

על לימודם ומבקשים מנשותיהם שידליקו את הנרות. וראה עוד להלן מספר בן יהוידע שג"כ כתב כיו"ב, שהאשה יותר עיקר מן האיש בענין זה. אלא דלפ"ז לכא"ו טוב ליתן לאשה להדליק בנ"ח לפחות נר אחד. ובראב"ה (ח"א ס' ר) כתב, הרגיל בנר וכו', פ"י נר שבת ונר חנוכה, וכן נרות לבית הכנסת ולבית המדרש. וגרסינן באגדה שאביאל זקינו של שאול, היה רגיל להדליק נרות בבית הכנסת

וכתב הגר"ח פ' (מועד לכל חי ס' כז אות כה), דלפי מה שאמרו חז"ל דהרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים, אם כן לאשה שייכא טפי סגולה זו, ותהא זריזה לתקן הפתילות וליתן השמן, ומכל שכן אם מדלקת ברצון בעלה דתועיל במקצת לבניה שיהיו תלמידי חכמים, וכמ"ש הרב שיורי ברכה. ומה גם דהנס היה על ידי אשה יהודית כנודע. ע"כ. [וזה סיוע לאברכים השוקדים

ובבית המדרש ובמבואות האפלות, ובזכות זה זכה שאול בן בנו למלכות, ולכן נקרא שמו נר. ולהדליקם לזכות מצוה.

זוהי הבטחה שבניו יהיו תלמידי חכמים

תלז). ועי' בריקאנטי (במדבר פרק ו) שכתב: אליהו זכור לטוב נגלה לרבי דוד אב ב"ד, ולימד לו חכמת הקבלה, והוא מסרה לבנו הראב"ד, וגם לו נגלה אליהו, והוא מסרה לבנו ר' יצחק סגי נהור שלא ראה מעולם, וגם לו נגלה אליהו, והוא מסרה לב' תלמידיו, הא' ר' עזרא שפירש שיר השירים, והאחר ר' עזריאל, ואחריהן נמשכה להרמב"ן ז"ל. ע"כ. גם בשל"ה (תולדות אדם בהגה. השער הגדול) הביא מספר עבודת הקודש שהר"ר עזריאל ז"ל קיבל מפי הרב החסיד רבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד ז"ל, שהיה שלישי לאלהיו ז"ל. והחיד"א בספר שם הגדולים (חלק גדולים מערכת א' אות י) הביא מספר האמונות (דף לו) דאליהו זכ"ל נתגלה לרבינו אברהם אב"ד וממנו קיבל הראב"ד חתנו ורבינו יצחק. עכ"ד. ומתרח"ו ז"ל כתב דאליהו ז"ל נתגלה להראב"ד ובנו רבינו יצחק סגי נהור. וכתבו על רבינו יצחק בן הראב"ד דהגם שה' סגי נהור ה' מכיר באדם בגלגוליו וה' מרגיש בהרגשת האויר לומר זה חי וזה מת וה' גדול בתפלתו כרבי חנינא בן דוסא, כמ"ש הרב יש"ר בס' מצרף לחכמה (דף טו ע"ב), שהרי כל העולם זהירים להדליק נר חנוכה ואעפ"כ רוב העולם אינם זוכים. ותירץ, דברי חכמים הם אמת, דאמנם כל העולם מדליקין נרות חנוכה, ורובא דרובא יוצאים י"ח, אבל מיעוטא דמיעוטא זהירים להדליק כפי כל פרטי המצוה ודקדוקיה, שרק הזהיר בהדלקתן בכל פרטיה ודקדוקיה, יקנה וישיג בכח המצוה ובסגולתה בנינים זכרים תלמידי חכמים. וכתב שם חידוש, שיש י' תנאים בזה, ומהם שצריך להדליק בתוך כלי ראוי. [ובענין אם צריך כלי עיין להלן מ"ש בזה]. ובספר דרך שיחה (חלק ב עמוד רצו) הובא מהרה"ג ר"ח קניבסקי שבצירוף עם הסגולות להדליק בשמן זית וכו' צריך ג"כ ללמוד תורה. ע"ש. וראה בס' ילקוט (שבת כרך א חלק שני מהדורת תשע"א עמוד ט"כ). ע"ש.

וכבר הקשו דמאי רבותיה שזהיר בנר, והרי הוא מצוה וחיוב גמור, ועוד שהרי כולם זהירים במצוות נר שבת ונר חנוכה, ולא ראינו שכולם זוכים. ויש להוסיף שהרי בגמרא משמע שהוא דבר בטוח, שהרי במעשה שראו האמוראים מי שרגיל בשרגי טובא ואמרו בהבטחה שיזכה.

וכתב הב"ח (או"ח רסג), שקושיא זו הוקשה לטור שם, דהא מצות הדלקת הנר הוא חובה, ואילו לישנא דרב הונא משמע שהוא רשות, ולכן פירש הטור בדברי רב הונא, שזהיר לעשותו יפה. וז"ל הטור שם: ויהא זהיר לעשות נר יפה דאמר רב הונא הרגיל בנר שבת להשתדל בו לעשותו יפה הויין ליה בנינים תלמידי חכמים. ויש שמכוונים לעשות שתי פתילות א' כנגד זכור וא' כנגד שמור. ע"כ.

והמבי"ט בספרו בית אלהים (שער היסודות פרק כז) כתב, שרב הונא ורב חסדא היו בטוחים במה שאמרו רבותינו הרגיל בנר וכו', להגיד דבר עתיד על זה, שראו שהיה זהיר במצוה זו שיצאו ממנו ת"ח, וכיוונו אל האמת שיצאו ממנו ת"ח הנז'. כי אם לא היה מתקיים מה שאמרו, היו נשארים ללעג וקלס בפני עמי הארץ, ולא היו מחשיבים דבריהם, והחולק על דברי חכמים לא יוכל להכחיש מציאות זה הענין שהיה כך, שהרי רב הונא היה מגדולי תלמידי רב, ובא בגמרא חסידותו וענוותו, ורב חסדא היה תלמיד חבר שלו, ומה שאמרו היה בפרסום, והיו מצפים כל השומעים לראות אם נתקיימו דבריהם, ונתקיימו שגדלו ונעשו תלמידי חכמים. ורבינא ורב אשי, אלמלא לא ידעו ולא נתאמתו שאירע כן, לא היה כותבים ענין זה בגמרא. ע"כ.

ונודע מה שכתב בקונטרס לרבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד, ממה שקיבל מפי אליהו זכור לטוב [נדפס בספר הזכרון להגר"י הוטנר (עמוד

ביאור אופן הזהיר בנר

וענין הזהירות בזה יתכן בכמה אופנים. א. בדברי הטור הנ"ל מבואר דהיינו שזהיר לעשות נר ב. המאירי כתב "הרגיל בנר חנוכה דרך חיוב

וכדו'. ולזה צריך שילמד היטב הלכות הדלקת הנרות. וכן משמע מביאור רבינו פרחיה הנ"ל.

וכן נתבאר בילקוט^י (שבת א חלק שני ר"ס רסג) שמכלל הזהירות הוא להיות בקי היטב בפרטי הלכות של הדלקת הנרות. ונראה שכוונת דברי רבינו פרחיה הנ"ל "שמדליקין בשעתו, ויניחו בו שמן הרבה כדי הראוי לו", הוא כמו שכתבנו, ור"ל שהעיקר הוא שאכן יקיים את המצוה ככל פרטיה ואופניה בשלימות. "בשעתו" זמן ההדלקה ולא מהצהרים, וליתן שמן באופן שיהנה מהאור ולא יכבה מהר. וכדומה. ושו"ר בס' אחד שהביא דברי הילקוט^י הנ"ל ותמה על זה, אולם פשוט שהכוונה כמו שנתבאר.

ובמטה משה (סוף סי' תיט) כתב לגבי נר שבת: ומשום הכי נראה דמי שיש לו כמה חדרים והולך מן הבית לחדר, צריך להיות לו נר אחד בכל המקומות שיש לחוש שיכשל שם, וכן קיבלתי מן המדקדקים במצוה, ואפשר דעל זה כיוונו מה שאמרו חזא דהוי רגיל בשרגא טובא, כלומר במקומות הרבה, ע"כ מים של שלמה. ע"כ. והובא בשל"ה (מסכת שבת פרק נר מצוה אות לה).

וע"ע במשנ"ב (רנו סק"ב) שבקהלות גדולות מאד שא"א להכריז על כניסת השבת המתקרבת, נכון מאד שימצאו אנשים המתנדבים בעם לילך ולזוז בכל רחובות קריה ע"ד סגירת החנויות והדלקת הנרות, ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל. ובשעה"צ שם ביאר, מטעם שהוא כעין מה שאמרו הזהיר בנר וכו', ושם הלא היה זהיר רק בעצמו, וכ"ש בזה שהוא מזכה תמיד לרבים מבני ישראל, וגם אמרו חז"ל גבי אלקנה, כשהיה עולה לרגל בכל שנה היה מכיין בכל פעם לזוז את ישראל שהם ג"כ יזכו במצוה זו לעלות לרגל, ואמר לו הקב"ה, אתה כוונת לזכות את ישראל, אני אוציא ממך בן שיזכה את ישראל לפני, וזכה ויצא ממנו שמואל.

מצוה ובהערה מפורסמת הוי"ן לו בנים ת"ח וכו', שראה באחד שהיה רגיל בשתי נרות, ר"ל של חנוכה ושל שבת, בהידור ודרך חיבוב". ומבואר דהיינו שיהדר ויחבב את המצוה עד שיהא רגיל ודבק בה. ולפי פירוש זה, אתי שפיר טפי לישנא דה"רגיל" בנר.

ג. בביאור רבינו פרחיה ב"ר ניסים שם כתב "הרגיל בנר היינו שמדליקין בשעתו, ויניחו בו שמן הרבה כדי הראוי לו". ומבואר שהדקדוק הוא לקיים את המצוה כהלכתה, וכפי הדין לכתחילה בזמן ההדלקה ובשיעורה. פי' אף שיכול להדליק בדיעבד כ"ז שלא עבר חצי שעה. גם רבינו יונה באגרת התשובה (ליום ו סי' פא) כתב שהזהירות היא להדליק נר שבת ונר חנוכה בעתו.

ד. החיד"א שם בפתח עינים כתב: "אפשר דהכוונה שמדליק יותר מן החיוב, והיינו דאמרין בהני עובדי דבסמוך דהווי רגילי בשרגי טובא, ולהכי נקט הכא "הרגיל" ולא הזהיר, דהכא מיירי דמוסיף על חיובו ורגיל בזה". גם בספר פלא יועץ (ערך נר) כתב כדברי החיד"א: "וענין הזהירות הוא (לגבי נר חנוכה) שיהא הכלי שמדליק בו נאה ונקי, ושידליק בשמן זית זך. ובשבת ירבה בנרות", ע"ש. ומבואר שבנר שבת א"צ שמן זית, רק בנר חנוכה, אלא בשבת ההידור הוא להרבות אורה לכבוד השבת. ולפי"ז מש"כ הפלא יועץ גבי חנוכה שמן זית זך, אינו משום ששמן זית הוא זך ונמשך יפה אחר הפתילה, אלא משום זכר למקדש. וע"ע להחיד"א במחזיק ברכה (ס' רסד אות ב) שביאר את דברי הטור, דנר יפה היינו שמן זית. ולכן זוכה לבנים המאירים בתורה שנמשלה לשמן.

ה. ומסתברא מילתא שהדקדוק העיקרי יותר הוא לקיים את המצוה כהלכתה כפי כל פרטיה ודקדוקיה לכתחילה, הן בזמן ההדלקה והן בשיעור ההדלקה, ובירור הדין לגבי אכסנאי

הזהיר בנר אם קאי על נר שבת או נר חנוכה

וברי"ף שם "הרגיל בנר חנוכה (ושבת) הוי"ן לו בנים תלמידי חכמים (הרגיל בנר של שבת בניו תלמידי חכמים)". גם רש"י פירש, דעל ידי נר מצוה דשבת וחנוכה, בא אור דתורה. והיינו דאיירי גם בנר חנוכה. ובשפת אמת שם דייק ממה שאמרו

והנה גירסת הבה"ג (ס' ט בהלכות חנוכה) הרגיל בנר חנוכה הוי"ן ליה וכו', וכ"ה גי' הר"ח שם. וכ"ה גי' שבולי הלקט (ס' קפה). ובספר העיתים (ס' יא), ובמגיד משנה (הל' חנוכה פ"ד ה"ב). וכן הוא במאירי, אלא שמפרש דאיירי גם בנר שבת.

בהמשך הגמ' שם, חליף אפיתחא וכו' מלשון אפיתחא משמע קצת דמיירי בחנוכה, דמדליקין על הפתח.

ובהרא"ש איתא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה וכו', ומשמע שכ"ה גירסת הרי"ף (שעיקר דברי

הרא"ש הם ספר הרי"ף).

אך הגר"א שם בהגהותיו כתב וז"ל, בנר חנוכה, נ"ב ושבת. ע"כ. ומ"מ נראה דצ"ל דכו"ע מודו דה"ה לנר שבת, וכמו שהוכחנו מהמאירי, וכן מוכח מדברי הטור (אור"ח רסג) "דאמר רב הונא הרגיל בנר שבת להשתדל בו לעשותו יפה הויין ליה בנים תלמידי חכמים". ולהלן בהלכות חנוכה (ס' תרעא) הביא הטור מימרא זו על חנוכה "והזהיר בהן יהיו לו בנים תלמידי חכמים". וכן מוכח עוד מדברי הראב"ה (ח"ג הלכות חנוכה ס' תתמג) "ואמר ר"ה הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים, פירוש בין נר חנוכה ובין נר של שבת ובין נר של כל מצוה כגון נר שנוהגין להדליק ביום המילה ע"ש הילד הנימול". [ועיין עוד בח"א למהרש"א שכתב "שהיו רגילים בבית ר"א

בשרגי טובא בין לבילי שבת ובין בחנוכה אפי' בחול"]. גם בזה"ק (בראשית דף מח:) איתא: איתתא בעיא בחדוא דליכא ורעותא לדלקה בוצינא בשבת, דהא יקרא עילאה היא לה וזכו רב לגרמיה לבנין קדישין. ע"כ. ומוכח לכאורה שגם ע"י נר שבת נמי זוכים לבני תלמידי חכמים.

וכתב בספר העינים (ס' יא), אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה, ואית דגרסי הרגיל בנר, סתמא, והוא נר של שבת, פ"י מדה כנגד מדה, כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור.

וע"ע בספר מנורת המאור (פ"ו המצוות עמ' 392) "וסוף הקב"ה משלם שכר כדגרסינן במה מדליקין אמר רבא, הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנים תלמידי חכמים". ומאידך להלן שם (עמ' 410) כתב "והרגיל בנר שבת הויין לו בנים זכרים". ובאלפסי זוטא להרמ"ע מפאנו (פ"ב דשבת שם, תשל"ט, עמוד נב) כתב בזה"ל: א"ר הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הרגיל בנר שבת בניו תלמידי חכמים, אלמא, זכות חנוכה עומדת לו למקצת בניו, ודשבת לכל בניו. ע"כ.

אמאי לא אמרו הרגיל בנר הוא עצמו יהיה תלמיד חכם

חנוכה השכר משתלם לשניהם, והרגיל בנר שבת וחנוכה זוכה לבנים תלמידי חכמים. [ויראה בשפת אמת]. אלא דבלאו הכי יש חלק לאשה בתורה של בעלה, כנודע. וי"ל.

והגר"ח בספר בנייהו בן יהוידע (שבת כג:) כתב, נראה לי בס"ד הטעם דאמר בנים תלמידי חכמים ולא אמר שיהא הוא עצמו תלמיד חכם, על פי מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות, כי בחנוכה עיקר התוספת וההארה למעלה הוא בשורש האשה ולא בשורש האיש, לכן יהיה לו בנים תלמידי חכמים שתשמח בהם האשה יותר מן האיש, ככתוב בכך חכם (משלי כג, כה) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך, שהוסיף גילה לאם על השמחה משא"כ באב אמר שמחה בלבד, אבל האם שמחה וגילה. ועוד נראה לי בס"ד הטעם כי בתורה יש שמונה דרגין שהם כשר ופסול וכו', ונר חנוכה הוא שמונה, לכן יהיה לו בנים תלמידי חכמים שעוסקין בתורה שיש בה ח' דרגין. והנה התורה נקראת אור, דכתיב ותורה אור, ותיבת אור היא תיבת כ"ה בתורה, כי מן תיבת בראשית עד

ומה שאמרו שיזכה לבנים תלמידי חכמים ולא שהוא עצמו יהיה תלמיד חכם, ראה בילקו"י (שבת כרך א חלק שני, ר"ס רסז). ולכאורה כל שכן הוא, אלא דנקט הכי כגון שאינו בר הכי להיות תלמיד חכם. וכ"כ הב"ח (ס' תרעא) דהא דלא קאמר איהו גופיה הוי צורבא מרבנן כדקאמר התם אמאן דדחיל מרבנן, יש לפרש דקאמר אי לאו בר הכי הוא מ"מ זוכה לבנים תלמידי חכמים. וכ"כ המהר"ל בס' נר מצוה (ח"ב עניני חנוכה) שאין זה קשיא, כי לפעמים אינו ראוי להיות תלמיד חכם, כאשר אין לו חכמה כלל. לכך אמר הויין לו בנים תלמידי חכמים, כי הכל ראוי לזה. ועוד פירש שם ע"ד הרמז. ע"ש.

והפר"ח כאן (אות א) כתב, דהכוונה בזה שאם הוא כבר תלמיד חכם, או דלאו בר הכי הוא, אז יזכה בבניו. ואי נמי, נקט הכי לומר שזוכה לתרתי שיהיו לו בנים למולם, וגם שיהיו בניו תלמידי חכמים. ע"כ. גם אפשר שהברכה על הבנים הוא דבר המשותף לשניהם, שהרי החיוב מוטל על הבית, נר איש וביתו, ולכן גם בנר

התורה מפי זרעו. וכן פי' בשלחן שלמה.

ובשו"ת שמש ומגן חלק ב' (ס"י עה) פירש דמה שאמרו הרגיל בנר דהויין ליה בנים תלמידי חכמים, הוא בגדר מדה כנגד מדה, דכשם שהשמן [דהא עדיף להדליק בנר שמן] צף מעל כל משקה, כך תלמידי חכמים הם כתר תורה העולה על כולם.

תיבת אור הוא כ"ה, גם בתורה כתיב אילת אהבים ויעלת חן, ולכך הרגיל בנר חנוכה יהיה לו בנים שזוכין לתורה שהיא מעלת חן ומופעת אור שהוא תיבת כ"ה, וזה נרמז בצירוף חנוכה שהוא חן וכ"ה, ודו"ק. עכ"ד.

ועוד יש מפרשים, שהיוונים ביקשו להשכיחם מתורתך, וע"י נר חנוכה זוכה שלא תשכח

אם בכלל הזהיר בנר הוא שנוהר להדליק בכלי נאה

ואמנם המהר"ל בספר נתיבות עולם (סוף נתיב התורה, ס"פ יח) עמד להסתפק, אם הזהיר בנר היינו רק השמן הפתילה והאור, או היינו נמי הדבר המקבל את השמן, שהוא נמי בכלל נר. ע"ש. ואפשר שהוא תלוי באם צריך כלי לנר חנוכה, [ראה להלן הערה טו] שאם צריך כלי אם כן שייך לומר שהוא חלק מהמצוה, וההידור בו מועיל לבנים ת"ח, אך אם אין צריך כלי, אפשר שלא נאמר ההידור רק על השמן והפתילה. אי נמי שכיון שאין הכלי מכלל המצוה לכן אינו בכלל לשון רז"ל הזהיר ב"נר", ואף שלשון נר במשנה ובתלמוד הוא על שם הכלי, אינו מוכרח לכאן, די"ל שנקטו לשון נר על שם המצוה, נר שבת ונר חנוכה.

ויש לציין שהמילה "חנוכה" המצויה כיום בשפה העברית, לכאורה אין לה מקור בדברי רבותינו בתלמוד ובפוסקים, ואולי היא המצאה מכלל המילים המיוחדות כיום. והיה נכון יותר לקרותה כשמה הנהוג מקדם "מנורה", או "מנורת חנוכה", כפי שזכרה בשו"ת שאילת יעבץ (ס"י קד). ובס' עיני יצחק הביא בשם החתם סופר שמפני קדושת ומעלת לשה"ק בחרו חז"ל בעלי המשנה התלמוד והמדרשים להוסיף מילים משאר לשונות אומות העולם, ולא המציאו וחידשו מילים בלש"ק, כי לא רצו להוסיף על לשה"ק שבו ניתנה תורה, שהלשון הזה נאמר בעומקו ובדקדוקו מן השמים.

וע' בשו"ת שדה הארץ (חלק א"ח סימן לח) שכתב בתו"ד, אודות המנורה שקורין "חנוקיה". [הובא בקונטרס מאי חנוכה עמוד קה] ומשמע ששם זה הוא מזמן קדמון.

ובדברי הפלא יועץ מבואר שהזהירות היא על הכלי, שכתב שהכלי שמדליק בו יהא נאה ונקי, ומצינו לשון "נר" הן לגבי הכלי, והן לגבי השלהבת, כגון בשבת (מד.) מטלטלין נר חדש אבל לא ישן. והיינו הכלי. וכן ברש"י פסחים (יא.) "כל נר שבגמרא היינו הכלי קרוי שיי"ל". [נר של חרס]. וכן במתני' שבת (כט:) כחם על הנר, ופירש רש"י קרוי יזיל. [והיינו שלא יתפצע]. וגם צריך שיתן שמן שיימשך אחר הנר יפה, והכוונה לשלהבת.

ועיין בברכי יוסף (ס"י תרעג אות ז) שכתב, שאם ידו משגת יעשה מנורה מכסף לנר חנוכה, וכמ"ש הטור (ס"י רסג) לגבי נר שבת, דהרגיל בנר לעשותו יפה הויין ליה בנין רבנן. ע"כ. והיינו שגם את הכלי יש לעשותו שיהיה יפה ונאה לכבוד שבת, וגם על ידי זה יזכה לבנים תלמידי חכמים.

ומצינו לגבי נר חנוכה שאין מדליקין בנר של חרס, ולא בכלי ישן, כמ"ש במס' סופרים (פרק כ הלכה א): בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה. ואסור להדליק בנר ישן, ואם אין לו אלא ישן, מלבנו באור יפה ומותר. ואין מגביהין אותו ממקומו עד שיכבה. ע"כ. וכן הוא בש"ע (תרעג סעיף ג) נר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן, ואין מדליקין בו לילה אחרת, אלא לוקח חדשים בכל לילה. ע"כ. והוא משום הידור מצוה. וחזינן דלא רק השמן והפתילה הינם חלק ממצות נר חנוכה, אלא אף הכלי המחזיקם הוא חלק מהמצוה, ושייך בו הידור מצוה, דהכל נכלל בשם "נר חנוכה". ולהנ"ל יש להדר בזה גם בנר שבת היכא דאפשר.

שעת הדלקת הנרות היא עת רצון להתפלל שיזכה הוא וזרעו לתורה

העוסקים במצוות נכון פיהם ולבם לתפלה לפני השי"ת, שנאמר (איוב כב, כח), ותגזר אומר ויקם לך. ואומר (דברים כו, טו), השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וגו'. ע"ש. וכ"כ בהגהות מיימוני (סוף סדר זרעים).

וכ"כ הרה"ג רבי ישראל אנקאוה בספר מנורת המאור (חלק ג' עמוד תקצד), שיש לאשה להתפלל בעת הדלקת הנרות על בניה שיצליחו בתורה ובמצוות וביראת שמים, כי נר מצוה ותורה אור. ע"ש. וכ"כ בספר חמדת ימים (דף לג:), שכתבו הראשונים שראוי לכל אשה להתפלל בעת הדלקת הנרות בערב שבת, שהיא המצוה המוטלת עליה, על בניה שיהיו מאירים ומזהירים בתורת ה', ולאור באור החיים היא ואישה ובניהם בקרב ישראל. וע"ע בכה"ח סופר (סי' רסג ס"ק לד.), וכשתתפלל האשה אחר הדלקת הנרות, טוב שתתפלל גם על גאולת ישראל. וכ"ה בשל"ה הנ"ל, ובשיירי כנה"ג (שם בהגה"ט אות ה), ובקיצור ש"ע (סי' עה אות ב), ובמשנ"ב (סי' רסג סק"ב).

ולפ"ז כיון דנר מצוה תורה אור נראה שגם שעת הדלקת נר חנוכה הוא עת רצון לתפלה, בפרט שיזכה לתורה הוא וזרעו, ויזכה לבנים תלמידי חכמים.

ובשו"ת שיח יצחק וייס (סי' תמט) הביא מצוואת הגה"ק מו"ה אפרים ז"ל אב"ד דק"ק קויל, שבסו"ס שו"ת פתחי שערים צווה לבניו להדליק נר בכל עש"ק לעילוי נשמת התנא האלקי רמבעה"נ זי"ע, כנגד כל ילד אשר יולד להם, ולומר בשעת הדלקה שמדליקים נר זה עבור נשמת רמבעה"נ ולכבוד שבת, וכותב שם נוסח תפלה לזה, ולומר אח"כ אלהא דמאיר ענינא ז"פ. ובודאי ג"כ ענין גדול לנדור וליתן אז צדקה לעילוי נשמתו של התנא הקדוש, כי ענין אלקא דמאי"ר ענינא, כתב במהרש"א (חי' אגדות ע"ז דף יז) שרמזו התנא הק', השי"ת שהאיר לישראל בימי יונים בנס חנוכה, יעזור וישוע עתה, ולפ"ז באם יכין, שהשי"ת שצוה לישראל הדלקת נר שבת ועבור מצוה זו עושה להם נסים לישראל, כאמור במדרש בכמה מקומות, יעזור גם עתה. עכ"ד.

ויש נוהגים בשעת הדלקת הנרות לתת צדקה ולהתפלל באותה שעה, שיזכו לבנים ת"ח, וכמו שאמרו רז"ל שעי" אור הנר של שבת וחנוכה בא אור התורה. והצדקה מסוגלת לקבלת התפילה, כמו שאמרו (בבא בתרא דף י'). אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך, רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר דכתיב אני בצדק אחזה פניך.

ועיין לרבינו בחיי (שמות יט, ג, פרשת יתרו, ד"ה כה תאמר) שכתב עה"פ כה תאמר לבית יעקב. לבית יעקב, אלו הנשים, כה תאמר בלשון הקדש, כה תאמר בנחת. וצוה לדבר אל הנשים תחלה כדי להמשיך לכן אל התורה והמצוות וכו', ועוד שהאשה הטובה היא סיבה לתורה, שהיא יכולה להמשיך את בנה לבית המדרש, לפי שהיא מצוייה בבית והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין כדי להמשיך אותו אחר לימוד התורה מנעוריו, (משלי כב, ו) "וגם כי יזקין לא יסור ממנה", ולכן ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה, שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפלה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור שנאמר: (שם ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור", וכן דרשו רז"ל: (שבת כג ב) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים. והובא במטה משה (סי' תיז) ובקיצור בשל"ה (מסכת שבת פרק נר מצוה אות כו), ובעט"ז (או"ח רסג). ובמג"א (סי' רסג סק"א), ועוד אחרונים.

גם רבינו יונה באגרת התשובה (דרש השלישי סי' פא) כתב, כשהאשה מדלקת את הנר בערב שבת תזהר בנפשה להדליק מבעו"י וכו', ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו מאירים בעולם בתורה ובמצוות, ותתפלל ותאמר יה"ר שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצוות וביראת שמים, מפני שתפלה זו נאה בשעה שהאירה נר של שבת כענין שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. ע"כ. וזיל בטר טעמא דה"ה לגבי נרות חנוכה. [וכיו"ב אמרו בתוספתא (מעשר שני פ"ה הי"ד), שכל

ב. אפילו עני שאין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, מוכר כסותו או נותנו בעבוט כדי להשיג דמי שמן או נרות שעוה להדלקת נרות חנוכה כדי שיעור נר אחד לכל לילה. וכן חייב להשכיר עצמו לפועל שכיר כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה, כדי שיעור נר אחד לכל לילה. ולכן מצווים כל גבאי צדקה להשיג על העניים, ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה, אלא שאינם מצווים לתת להם אלא כדי נר אחד בכל לילה, כפי עיקר הדין של המצוה. (ב)

שואל ומוכר כסותו לקנות נר חנוכה

ניסא, ולא הזכיר כלל טעם חירות. ובתשובת שבות יעקב (ח"ג סי' מט) יישב קושיית הלח"מ, דהנה במה שאמרו בגמ' דנ"ח עדיף מקידוש היום דפרסומי ניסא עדיף, קשה הא גם בקידוש היום איכא זכרון נס יותר שמעיד שהקב"ה ברא עולמו ונח ביום השביעי, ואין לך נס גדול מזה שברא כל הבריות יש מאין בדיבור בעלמא, וצמצם לנוח ביום השביעי, אלא צ"ל בהא עדיף נר חנוכה, שמדליק הנר מבחוץ ואיכא פרסום נס לציבור ברשות הרבים, משא"כ קידוש היום שהוא רק בביתו, וא"כ מכח זה נר חנוכה הוא כ"ש מד' כוסות, ולהכי דקדק לומר פרסומי ניסא כלומר שמפרסמין הנס. וקרוב לזה מבואר בתוס' (שבת כד. ד"ה מה להזכיר של חנוכה בברכת המזון), דבתפלה פשיטא דמזכיר משום דתפלה בצבור היא ואיכא פרסומי ניסא, משא"כ ברכת המזון שהוא בבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי, עכ"ל. ומטעם זה נ"ל יפה פסק המג"א (סי' תרעא סק"א) דהני דינים שאמרו דעדיפא לא נאמרו אלא בזמן שמדליק בחוץ, משא"כ אם מדליקין בפנים.

וכעין זה הוא בשו"ת אבני נזר (תא"ח סי' תקא), דהנה צריך להבין מאי טעמא נ"ח קודם לקידוש משום פרסומי ניסא, הלא שבת הוא עדות על חידוש העולם, כמו שאומרים זכר למעשה בראשית, וחידוש העולם יש מאין יותר פלא מנסים של יציאת מצרים. ואין לומר שאני נסים שביציאת מצרים שהם עניני בני ישראל. הלא חידוש העולם ג"כ עבור ישראל שקיבלו התורה בראשית, ואין ראשית אלא ישראל, ואין ראשית אלא תורה, וכל מעשה בראשית היו תלויין ועומדין עד יום ו' בסיון שקיבלו ישראל התורה (עי' שבת פח.). ואם כן כיון דבארבע כוסות חשובים

(ב) מה שכתבנו שאפילו עני וכו', כן הוא ברמב"ם (הל' חנוכה פ"ד הי"ב). וכ"פ בש"ע (סי' תרעא ס"א) שחייב למכור או להשכיר כסותו. וכתב במגיד משנה שם, שזה ע"פ המבואר בגמ' (פסחים ק"ב). לגבי ד' כוסות, שאפילו ר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, נורק עושה כסא דהרסנא "בתוך ביתו". וע' בביאור הגר"א כאן ודו"ק, הכא בד' כוסות, מודה משום פרסומי ניסא. וכתב הרשב"ם (שם צט: ד"ה ואפילו) דהיינו, שאם לא נתנו לו גבאי צדקה, ימכור את מלבושו, או ילוה, או ישכיר את עצמו, בשביל יין לארבע כוסות. ובגמ' (שבת כג:) איתא שנר חנוכה עדיף מקידוש היום משום פרסומי ניסא. [וע' בדמשק אליעזר על ביאור הגר"א. וע' בביאור הגר"א לעיל (סי' רסג), ודו"ק], ובבית דוד (סי' רכב), ובפתיח הדביר על העיטור (דף ק"ז עמוד ד).

ובמה שכתב המגיד משנה שם, שזה נלמד מכל שכן מדין ד' כוסות שמשום פרסומי ניסא צריך להצטרך לבריות, הקשה בלחם משנה שם, דמאי כ"ש הוא זה, אי אמרינן חנוכה עדיף מקידוש היום היינו דחנוכה הוי פרסומי ניסא, כדאמרינן בגמרא, משא"כ בקידוש היום, אבל ד' כוסות דאיכא בהו פרסומי ניסא, כדכתב ה"ה ז"ל, ודאי דהוי כמו חנוכה, וא"כ לא היה לו לה"ה ללמוד הדין מכל שכן אלא מה"ה. וצ"ע. ובספר מעשה רוקח כתב, שהכוונה דאפילו בארבע כוסות שאין בהם את הטעם של פרסומי ניסא, כמבואר ברמב"ם בהלכות חמץ ומצה, דאינם אלא משום חירות, הדין כן, כ"ש נר חנוכה דעדיפא, מהך טעמא דפרסומי ניסא, שהרי היא קודמת לקידוש היום מטעם זה. ע"כ. אלא שהעיר, דהא הרב המגיד בא מטעם פרסומי

ק"ק, שהרי ידוע שדרך הרמב"ם לדקדק בלשונו שלא לשנות מלשון ששנו חכמים בגמרא וכדו', וא"כ מאין לקח הרמב"ם דברים אלו שהוסיף גבי נ"ח שואל או מוכר כסותו וכו', ורבי לא שנה כן עצה זו במשנה גבי ד' כסות. וגם הרמב"ם עצמו במקומו (פ"ז מהל' חמץ ומצה) לא נתן עצה זו איך יעשה, אלא העתיק כלשון המשנה. וכתב, ונ"ל מקור דברי הרמב"ם בגמ' (מגילה כז:) בר' זכאי, שאמו הזקנה מכרה כיפה שבראשה בשביל יין לקידוש, ועי' זכר לעושר ואריכת ימיה. ור"ה מישכן חגורו על קידוש היום, וברכו רב יה"ר דתיטום בשיראי. והר"ף העתיק האי עובדא דר' זכאי או ר' ינאי ואימ' וכו' בהלכות, הרי בהדיא בגמ' שתי אלו עצות דהרמב"ם, א' מוכר כסותו. וא' ממשכן כסותו בשביל יין לקידוש, וכיון דנר חנוכה עדיף מקידוש היום, בודאי מכ"ש דראוי לעשות כן על חיוב מצוה דנר חנוכה, וכדברי הרמב"ם. ומכ"ש לנר שבת דעדיף גם מנ"ח, וכדברי הרמב"ם פ"ה משבת. ולפ"ז הני עובדא דמגילה משמע רק ממדת חסידות עשו כן ולא מדינא, ולפי שעלתה בידם שכר גדול על חיוב המצוה באופן זה קבעום הר"ף והרמב"ם וטוש"ע להלכה. וע"ש עוד.

אם לגבי שאר מצוות גם צריך למכור כסותו

לחזור על הפתחים כדי לקנות ציצית ותפילין, כדאי' בירושלמי ריש פאה (פ"א ה"א). וע"ע בתוס' פסחים (ק"ג: ד"ה ואין). ובביה"ל שם כתב דמ"מ ברור שצריך לחזור ולבקש מישראל שישאלו לו תפילין לקיום המצוה. ומ"מ העלה שם שלעיקר הדין נראה שבכל המצות מחוייב לחזור על הפתחים. וע"ע בשו"ת באר דוד (ס"י יח). [ושם תי' דנר חנוכה עדיף משאר מצוות כיון שיש בו קיום מצוה דאורייתא של ונקדשת, כיון שהוא משריש אמונת ה' ברבים, ותיקנו חכמים לקיים בפירסום, זולת המצוה דרבנן מקיים מצוה דאורייתא].

ובספר פניני חנוכה (עמ' ז) כתב בשם הגריש"א, שחובת הדלקת נר חנוכה היא יותר מחיוב כל המצוות, ואפי' יותר מתפילין, שהרי בכל המצוות אם אין לו, אינו מחוייב לחזור על הפתחים בשבילם, ואילו בנר חנוכה חייב לחזור על הפתחים. ע"כ. וראה גם בקובץ תשובות (ח"ב ס"י לז). ובמוע"ז ח"ו (ס"י קנ. קעח). ובתשובה"נ ח"ג

פרסומי ניסא שמתפרסמים יציאת מצרים, שבת נמי יחשב פרסומי ניסא שמפרסם חידוש העולם. וצ"ל דשאני המצוות שבלייל פסח שהם לפרסם לבניו ובני ביתו, כדכתיב והגדת לבנך. משא"כ שבת שהוא רק לעצמו. והדבר מובן בטעם הרמב"ם, דכל המצוות אינו מחוייב למכור כסותו, שהרי חשב לעשות מצוה ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה (ברכות ו.). משא"כ פרסומי ניסא לפרסם לאחרים, ומה יועיל לאחרים במחשבתו. ועל כן קידוש היום שהוא לעצמו דומה לשאר מצוות. ובזה מובן היטב הקל וחומר, כיון דנר חנוכה קודם לקידוש, על כרחין דתלוי בפרסום לאחרים דוקא, וא"כ נר חנוכה שמניחה על פתח ביתו מבחין שמפרסם לכל, ודאי קל וחומר מארבע כסות שאין הפרסום רק לבניו ובני ביתו לכד. ע"ש.

ובעיקר מה שהעיר מקידוש שהוא ג"כ לפרסומי ניסא של חידוש העולם, הנה י"ל דיוצא בזה י"ח בתפלה, או במה שמזכיר בפיו ענין שבת, והקידוש על היין הוא מדרבנן, מש"ה העדיפו נר חנוכה שא"א לקיים פרסום הנס באופן אחר.

ובשו"ת יהודה יעלה (ח"א אר"ח ס"י רב) הק', דאכתי

ולגבי שאר מצוות. הנה כיו"ב מצינו במצות מחצית השקל וכמ"ש הרמב"ם (שקלים פ"א ה"א) שאפי' עני המתפרנס מן הצדקה חייב, ושואל מאחרים או מוכר כסות שעל כתיפו ונותן מחצית השקל כסף, שנא' העשיר לא ירבה והדל לא ימעט וכו'. ואיך הדין בשאר מצוות, ע' ברמ"א (ס"י תרנו), ובשו"ת מהר"ם שיק (תאו"ח ס"י שלא), ובביאור הלכה (שם ד"ה אפילו) מה שכתב בזה באורך. וע"ע בעיטור (הל' מצה ומורו דף קלו). ומאן דלית ליה חמרא, עבר אדרבנן דאמרי לא יפחתו לו מד' כוסות, ואפילו נוטל מן התמחוי, וצריך למכור מה שיש לו לקיים מצות חכמים, ולא לסמוך על הפת, שאם תיקן כוס א' לא קיים הג', לפיכך ימכור מה שיש לו לקיים מצוה ולהוציא הוצאות עד שימצא יין או צימוקים, כמו שאדם צריך לחזור על מצות לולב ואתרוג. ע"כ. והובא בטור (א"ח ס"י תפג), ובלבוש (שם ס"א).

ובאר"ר ועו"ת (א"ח ריש ס"י כה) כתבו שאין מחוייב

(ס' ריט) ובח"ה (ס' רכג אות ז).

והנה בדין סעודת פורים הרמב"ם כתב, כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו. ובשועות מלכו (הל' מגילה פ"ב הט"ו) נסתפק, אם גם במגילה הדין כן שמוכר כסותו משום פרסומי ניסא, וכמו בנר חנוכה. [ובגמ' ברכות (יד.) איתא דהלל ומגילה יש בהם פרסומי ניסא. וכן איתא במגילה (ג:) לגבי מקרא מגילה], שהרי מקרא מגילה דוחה עבודה ותלמוד תורה מטעם פרסומי ניסא, וא"כ ק"ק על לשון הרמב"ם כפי אשר תמצא ידו, והא איתקש זכירה לעשייה, וה"ה לסעודת פורים. ושמא שאני התם דכל הסעודה היא בשביל שמחה וסעודה כזו במכירת כסות אינה משמחת. ולכאורה ראייה מהא דמחליף סעודתו, דלפי פרש"י נותן כל מה שיש לו בשביל מצות משלוח מנות, ולפי פירש רבינו דמשיג חזרה, ניחא, ואולי בשביל זה נר רבינו מפרש"י. עכ"ד. ומה שדקדק מלשון

הרמב"ם "כפי אשר תמצא ידו", אינו מוכרח, דאפשר דר"ל שמצוה זו אין לה שיעור, אלא כפי הישג ידו, וכמו שמשלוח מנות ומתל"א די במעט וכל המרבה משובח.

אם חייב לחזר גם על מקרא מגילה ויותר מד' כוסות. וזה לשון רבינו מנוח בספר המנוחה (הלכות ברכות פרק יא הלכה ג) וכן כל המצות שהן מדברי סופרים, בין מצוה שהיא חובה מדבריהם, כגון מקרא מגילה, והדלקת נר בשבת, והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים וכו'. שהן חובה מדברי סופרים, לפי ששלש מצות אלו חייב אדם לעשותם עד שאפילו אין לו מה יאכל או שהיה מתפרנס מן הצדקה, צריך לחזור אחריהם בכל כוחו כדי לעשותם. עכ"ל. ומבואר שנה חנוכה ונר שבת ומקרא מגילה, צריך לחזור אחריהם יותר מכל המצוות. ולא זכר מצות ד' כוסות. וצריך לעיין בזה.

להלכה אינו חייב למכור כסותו בשביל נרות ההידור ודלא כהאור שמח

יש לו שמן כדי נר לכל לילה, אינו חייב למכור כסותו בשביל התוספת של ההידור. ולאפוקי ממ"ש האור שמח (פ"ד מהל' חנוכה). שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן, פירוש גם להידור. ע"ש. וכ"כ להדיא האליה רבה (ס' תרעא סוף סק"א): דהא דמחוייב לשאול או למכור כסותו, היינו לנר אחד, מה שהוא מעיקר הדין, אבל מה שהוא מן המהדרין לא. ע"כ. וכ"כ הרב יד אהרן בהגה"ט, ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג ס' מב). וכ"כ הפמ"ג (א"א אות א). וכן פסקו החיי אדם (כלל קנד אות ו), והמשנ"ב (סק"ו). וכן עיקר. [וע' מ"ש בשו"ת משנת יעב"ץ מועדים (ס' עד אות ב). ודו"ק].

ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ב אר"ח ס' מב) כתב, דנראה דדוקא בנר שבת אינו מחוייב לשאול רק בשביל נר א', דשם הטעם משום שלום בית, ולזה ודאי סגי בנר א', ומה שיש מדליקין יותר, אינו כהידור מצוה לגוף המצוה שיתוסף בזה חיזוק ופרסום לטעם המצוה. לא כן בנר חנוכה, ויהא מחוייב לחזר על כולנה. והבאר היטב לא מיירי אלא כאשר יש לו נר אחד משלו לכל לילה, שאז אינו מחוייב יותר, אבל היכא שכבר מחזר בשביל נר אחד, מחזר בשביל כולם, שהידור מצוה כזה נגזר בתר גוף המצוה. וע"ש עוד מה שהאריך

ועכ"פ על גבאי צדקה לתת שמן לעני שבישראל הנזקק לצדקה, לקיים מצות הדלקת נר חנוכה, וכמו שאמרו בדין ד' כוסות. וכן פסקו החמ"ד משה והביאור הלכה. ובשו"ת שאילת יעקב (סימן קנד) עמד על מה שלא הזכירו כן הפוסקים, וסיים, ואולי לרוב פשיטותו לא כתבוהו. ע"ש.

וכתב הרב חמד משה דמ"מ אין צריכים לתת לו אלא רק נר אחד לכל לילה, כדקי"ל מצות חנוכה נר איש וביתו. והתוספת על זה אינו אלא למהדרין מן המהדרין, ולזה לא חייבים ליתן לו. וכ"פ בביאור הלכה.

ובספר חוט שני (עמוד שג) כתב, שבזמנינו שנוהגים כולם להדליק בהידור, לא גרע מהא שנותנים לעני סוס לרכב עליו, ומחוייבים ליתן לו נרות כמנין הימים. ומסתבר נמי שצריכים ליתן לו שמן זית ולא נרות [במקום שכולם מדליקים בשמן זית]. עכ"ד. וי"ל. ואפשר שכל זה כאשר יש די בקופת הצדקה, ולתת לכל עני ועני די מחסורו אשר יחסר לו.

וכיון שכתבו האח' שאין מחוייבים ליתן לו רק נר אחד בכל לילה, ממילא הדבר פשוט שאם

בזה. אולם באח' הנ"ל אינו מבוואר כן.

והרה"ג ניסן יהודה ליב חרל"פ בירחון המאסף (שנה יב ס"י מח) כתב, דצ"ע אם יש לו נר לכל לילה, האם צריך למכור כסותו בשביל מה שמוסיפים המהדרין מן המהדרין, שמכיון דפרסומי ניסא עדיף ממצות קידוש על היין, ועיקר פרסומי ניסא הוא במה שמוסיף בכל

לילה, צריך למכור כסותו גם בשביל ההידור. וצ"ע. ע"כ. ואשתמטיתיה דברי האחרונים הנ"ל שכתבו להדיא שאין לו למכור כסותו בשביל ההידור. אלא די לו בנר אחד שהוא עיקר הדין. ומה שדייק האור שמח ממה שכתב הרמב"ם "שמן ונרות" דמשמע ריבוי נרות, י"ל דהכוונה בזה נרות ע"ש הימים, נר לכל לילה.

גם בחנוכה צריך להשכיר עצמו בשביל מצות ההדלקה כמו בד' כוסות

לשון הרשב"ם שכתב כן גבי ד' כוסות כמבואר בב"י שם, וכאן נמשך אחר לשון הרמב"ם והטור, וס"ל למרן ז"ל דה"ה דחייב להשכיר את עצמו במכ"ש דמוכר כסותו, ע"ש. גם בספר ערך השלחן (סק"א) כתב עפ"ד המ"מ, דמשמע דחייב להשכיר עצמו כמו בד' כוסות. והוסיף שכן מוכח מתשו' הריב"ש (ס"י קיא). ע"ש.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח ס"י רל) הביא חקירה בדין זה, באדם שאין לו מעות לא לנר שבת ולא לנר חנוכה, דהנה חייב לשאול עבור נר חנוכה או למכור את כסותו, אבל הרי בערב שבת נר שבת קודם לנר חנוכה משום שלום בית, ויצטרך להדליק נר שבת קודם, והרי על נר שבת אינו צריך למכור כסותו, וא"כ כיצד יעשה בזה. וע"ש מה שכתב בזה.

גם בספר ישועות מלכו (חנוכה פ"ד הלכה יד) כתב שיש להסתפק במוכר את כסותו לנר חנוכה, ואין לו מזה רק לנר אחד, מה ידליק, דלכאורה יקדים נר ביתו, אבל לנר ביתו אינו מחוייב למכור כסותו, ועיין בגמרא (זבחים צ:). וע"ש בתוס' (ד"ה חטאת). ובגמרא (ב"מ לג תוד"ה אבידתו) מעין ספק זה.

והנה מרן בש"ע (ס"י רסג סעיף ב) כתב, אחד האנשים ואחד הנשים, חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת. ואפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה בכלל עונג שבת הוא. ע"כ. ולא כתב שמוכר כסותו כמ"ש בס"י תרע"א לגבי נר חנוכה. וכל זה הוא מלשון הרמב"ם. ובפמ"ג (ס"י רסג) כתב דה"ה לנר שבת, והוב"ד בביאור הלכה שם. וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (ח"א ס"י רב). אך יש שרצו לומר דלנרות שבת אין צריך למכור כסותו, ולא דמי לנר חנוכה שהוא לפרסומי ניסא.

ומה שכתבנו שחייב להשכיר עצמו וכו', הנה דעת העולת תמיד, דבחנוכה אינו חייב להשכיר את עצמו כמו בד' כוסות (בש"ע ס"י תעב ס"י ג), שדוקא גבי ד' כוסות חייבו חכמים שישכיר את עצמו לשם כך, אולם כאן גבי מצות נר חנוכה הרי יכול לקיים את מצות פרסום הנס כשרואה את נרות החנוכה דלוקים אצל חבריו. אולם הא"ר (ר"ס תרעא), חלק עליו, שהרי עיקר הדין הזה שמוכר כסותו נלמד מדין ד' כוסות, ומטעם פרסום הנס, וכפי שכתב ה"ה, וא"כ יש לנו להשוות הדינים ולומר שכמו שגבי ד' כוסות חייב למכור להשכיר את עצמו, ה"ה לגבי נרות חנוכה. ע"ש. וכן כתבו ביד אהרן, והפמ"ג, והערך השלחן, ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (חלק או"ח ס"י מב).

ואף שהגאון רבי אליהו הכהן בספר ידו בכל (ס"י שיז) הסכים להעולת שבת, דשאני ד' כוסות שיש בהן גם מצוה של שמחת יו"ט. ע"ש. [ואמנם בגמרא פסחים (עא.) מיעטו מקרא דוהיית אן שמח, ליל יו"ט משמחה. ועי' ברמב"ם (פ"ב מהלכות חגיגה ה"ג), ובכס"מ ולח"מ שם. ועיין בשאגת אריה (ס"י סח) שהוכיח מפסחים (קח:) דאיכא מצות שמחה בליל יום טוב מדרבנן מיהא. אך במגן אברהם משמע שהוא מה"ת. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ד (חלק יו"ד סימן כה אות ג).] מכל מקום העיקר כדברי האחרונים הנ"ל. וראה בספר חזון עובדיה על פסח (מהדו"ק עמוד קיז, ומהדו"ב עמוד א).

וכן העלה המאמר מרדכי (סק"ב), דמדאמרינן שהוא חייב למכור כסותו נראה דכל שכן הוא שחייב להשכיר את עצמו, והרי הלימוד מדין ד' כוסות, והרב המגיד כתב דכ"ש הוא לנר חנוכה, וממילא אין להמציא חילוקים ביניהם, אלא שמרן לעיל (ס"י תעב) נמשך אחר

ג. ספק הדליק נר חנוכה ספק לא הדליק, נראה שכיון שמצות הדלקת נר חנוכה אינה אלא מדרבנן, וכמ"ש הרמב"ם (פרק ג ה"ג), שהדלקת נרות החנוכה מצוה מדבריי סופרים כקריאת המגילה, ספקא דרבנן לקולא. ג)

ולפי זה נסתפקו איך הדין במי שאין לו כסף לא לנ"ח ולא לנר שבת, ומכר כסותו לנ"ח, האם נימא דלאחר שמכר כסותו ויש לו עכשיו כסף,

אם מחוייב לחזור על הפתחים ולמכור כסותו כמה ימים קודם חנוכה

שהביא בשם הגריש"א שמותר לאדם להכנס לבית החולים בערב חנוכה לעבור ניתוח, אע"פ שמחמת זה לא יוכל להדליק נר חנוכה, לפי שבכ"ד כסליו בבוקר אינו מחוייב לדאוג על הדלקת הנר של הלילה שלאחריו.

ושם (מסכת מגילה עמוד מג. וכן בספר אשרי האיש ח"ג עמ' רלג) כתב, שכמו כן אינו חייב לבזבז הון כדי להנתח ע"י רופא פרטי כדי שיוכל להדליק נר חנוכה, שלפני נר חנוכה עדיין לא הגיע זמן המצוה. ומאן יימא לן דאדם חייב להוציא כל ממונו כדי לא להיות במצב של אנוס. עכ"ד. ויש להסתפק היאך הדין בתוך ימי החנוכה, אם גם דינו כנז', או שמחוייב לדאוג להדלקה של הערב.

ויש לדון, במה שמחוייב למכור את כסותו ולשאול על הפתחים בשביל להשיג מעות לנר חנוכה, אם מחוייב לעשות כן כמה ימים קודם חנוכה, או רק כשיגיע זמן החיוב. ואפשר שאם יודע שיתכן שלא ימצא שמן רק אם יתחיל להשתדל בזה כמה שבועות קודם חנוכה, מחוייב ל' יום קודם, וכמו שמצינו לענין חמץ. והרי אין זה מסתבר שאינו מחוייב בזה רק בלילה כשחל חיוב ההדלקה, שאם יעשה כן קרוב לודאי שלא ימצא שמן עד שכבר יעבור זמן ההדלקה, אלא כוונת חכמים שיעשה כן אף קודם שהגיע זמן החיוב.

וראה בספר חשוקי חמד (מסכת ברכות עמ' קא),

קבע טיסה לחו"ל ויודע שבשעת הדלקת הנרות יהיה במטוס ולא יוכל להדליק

ומיהו אינו מחוייב עד כדי לשאול על הפתחים או למכור את כסותו, דהתם במי שנתחייב במצוה, ואין לו שמן להדליק, ואילו כאן הוא מפקיע את עצמו מן המצוה על ידי שאין לו בית בזמן החיוב, ולא בא לכלל חיוב הדלקה. עכ"ד. [ושם (בעמוד רלה) כתב שאם יודע שבשעת זמן הדלקת הנרות יהיה עוסק במצוה ולא יוכל להדליק, חייב למנות שליח (אע"פ שאינו מבני ביתו) להדליק בעבורו, אע"פ שעדיין לא הגיע שעת חיוב ההדלקה].

ובספר פניני חנוכה נשאל הגריש"א זצ"ל, באדם הנוסע למצות שמחת נישואין בחו"ל ומחמת כן יצטרך להיות במטוס ולא יוכל להדליק, ושואל אם לבטל את הנסיעה. תשובה. זה פטור של עוסק במצוה.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסז) נשאל, במי שקבע טיסה לחו"ל ויודע שבשעת הדלקת הנרות יהיה במטוס ולא יוכל להדליק, וגם בביתו אין מי שידליק עליו, באופן שע"י הטיסה יפסיד את ההדלקה לגמרי, אם מחוייב לבטל את הטיסה כדי שיוכל להדליק, כמו שמצינו שמחוייב למכור את כסותו בשביל נר חנוכה. והשיב עפ"מ"ש החי"א אדם (סי' סח נ"א אות ג) שאינו מחוייב לקנות לולב קודם שחל החיוב. וגם כאן, כיון שהוא יוצא מביתו לפני שעת ההדלקה, אע"פ שהוא מפסיד את מצות ההדלקה, אפשר שאינו מחוייב. אלא דתלוי עד כמה נחוץ לו נסיעה זו. ועכ"פ ישתדל שלא להפסיד את המצוה באופן של יציאה מביתו.

ספק הדליק נר חנוכה ספק לא הדליק

מדרבנן, וכמ"ש הרמב"ם (פרק ג הלכה ג'), שהדלקת נרות החנוכה מצוה מדבריי סופרים כקריאת

הנה מי שנסתפק אם הדליק נר חנוכה, נראה, שכיון שמצות הדלקת נר חנוכה אינה אלא

המגילה, ספיקא דרבנן לקולא. וכ"כ בפשיטות בשו"ת קרית חנה דוד (ח"א סי' קח). ע"ש. ואין לומר שמכיון שיש חזקת חיוב מדרבנן להדליק נ"ח, אזלינן בתר חזקה, ואף בספק דרבנן אזלינן לחומרא. וכמ"ש כיו"ב הש"ך (י"ד סי' קי), דכל היכא דאתחזק איסורא ספיקא דרבנן לחומרא. הא ליתא. תדע דבברכות (כא). אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא, קסבר ק"ש דרבנן, ואם איתא הרי יש לו חזקת חיוב לקרות ק"ש, ואמאי אינו חוזר וקורא, אלא ודאי דחזקת חיוב לא הוי כחזקת איסור. וכן הוכיח במישור בשו"ת ברית יעקב (חלק אבן העזר סימן יא דף טז ע"ג). וראה בילקוט יוסף הלכות ברכות סימן קפד הערה ד'.

וכ"כ הגאון משכיל לאיתן בספר נחל איתן (בפ"א מהל' תפלה דף יד ע"ד), דהא דאמר רב יהודה ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, משום דס"ל דק"ש דרבנן, אע"ג דאיכא חזקת חיוב לקרוא ק"ש, י"ל כמ"ש השער המלך (הל' מקואות כלל א דף לה.), שיש חילוק בין חזקת איסור דרבנן, ובין חזקת חיוב במצוה דרבנן, שאינו אלא מבטל מצוה דרבנן בשו"ת, ולא עביד איסורא כלל, רק שביטל מצוה דרבנן בשו"ת, ולכן הקילו בספיקו. ע"ש. וכ"כ הגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (חאור"ח סי' לד אות ט), לחלק בין חזקת איסור לחזקת חיוב. וכן בשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תקיז) חילק ג"כ בין חזקת איסור לחזקת חיוב. ע"ש. וכ"כ בשו"ת לבוש מרדכי אפשטיין (סי' יט בד"ה ומה). ודלא כמ"ש בשו"ת מנחת אלעזר (סי' לו אות ב), דבחזקת חיוב אף בספיקא דרבנן יש להחמיר. ע"ש.

והנה בחידושי מהרצ"א מדינוב (עמוד קע) כתב, דהדלקת נ"ח עדיפא משאר מצות דרבנן, דהויא כמקרא מגילה, שהיא מדברי קבלה וכדברי תורה דמאי. ע"כ. ונראה שנתכוון לדברי הפמ"ג (מש"ז סי' תרצב סק"ג): ספק קרא מגילה ספק לא קרא, כיון דמקרא מגילה מדברי קבלה היא, לא אמרינן בה ספקא דרבנן לקולא, אלא צריך לחזור ולקרוא. ע"ש. אולם הר"ן (סוף פ"ב דתענית) כתב להשיג על דברי הרז"ה שם דחשיב לפורים דברי קבלה, וכתב, דלא מקרי דברי קבלה אלא מה שנאמר על פי נביא, ומגילת

אסתר לא על פי נביא נאמרה. ע"כ. וכן הר"ן (בפ"ק דמגילה ה.) כתב בשם הגאונים, בעירות המסופקות, שאפילו אם היה ספק שקול, הו"ל ספיקא דדבריהם ולקולא. וכ"כ בחידושי הרשב"א (מגילה ה.), דחזקה שהיה קורא בשני הימים, משום דמספקא ליה, מדת חסידות היא, דספק דדברי קבלה היא, והויא כספיקא דרבנן ולקולא. ע"ש.

והגאון ר' רפאל בירדוגו בספר תורות אמת (סי' תרפט) כתב, שי"ל מגילה ברוח הקודש נאמרה והויא דברי קבלה וכדברי תורה דמי. משא"כ נרות חנוכה שאינם אלא מדרבנן. וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (סי' סא ד"ה ולפי). וכמבואר בחזו"ע (עמוד כ). ועיין עוד שם (בעמוד ג) בענין ספיקא דיומא גבי חנוכה.

ובנשטעי גבריא (עמ' קצד) כתב דמי שמסופק אם הדליק נ"ח יש לו להדליק שנית, אא"כ מסופק אם היה שיעור חצי שעה. והטעם דאף דספיקא דרבנן לקולא, מ"מ הכלל הוא דהיכא דאפשר לתקן בקל, יש להחמיר גם דרבנן. ועוד דיי"א דפרסומי ניסא בחנוכה הוא מה"ת, וכע"ז מבואר בחת"ס (י"ד סי' רלג) ובחי' (שבת כב.), ובשו"ת ערוגת הבושם (אור"ח סי' קפא), ובחי' מהרצ"א כתב להוכיח מדברי הרמב"ם דנ"ח דינו כדברי קבלה. עכ"ד.

אולם תמוה, שהרי מפורש בראשונים דבנ"ח אזלינן לקולא, וכמ"ש בהגמ"י (חנוכה פ"ד אות ב) כתב ראב"י (סי' תתמג) שמצא בשם ר"ת, דבהני תרווייהו אזלינן לקולא בשיעורא ובדלא אדליק, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"כ. והרמב"ם בסה"מ (שורש א) כתב שנר חנוכה הוא מדרבנן, וכ"כ הרבה ראשונים. ועיין להר"ן בפ"י דפסחים, (דף כג עמוד א) שכתב, השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי כולהו בעו הסיבה. ואע"ג דבעלמא קיימא לן איפכא דכל ספיקא דרבנן לקולא, הכא כיון דלאו מילתא דטירחא היא, עבדינן לרווחא דמילתא. כך פירשו ז"ל. ולי נראה וכו'. ע"כ. ולכאורה בכל ספק דרבנן דליכא טירחא יתירה עבדינן לחומרא. אולם מדברי הראשונים הנ"ל מבואר, דלא שייך זה גבי נר חנוכה, דאינו בכלל מילתא דלית ביה טירחא, שהרי טורח בהדלקת הנר. ובלאו הכי

ד. מי שאין לו שמן אלא מעט, באופן שיש ספק אם יספיק להדליק בו שיעור חצי שעה, או לא, אם ירצה להדליק בברכה, רשאי. (ד)

שאר דהר"ן עצמו לא ס"ל הכי, מדכתב ולי נראה וכו', תירוצו אחר. וגם יש מהראשונים שחלקו על הסברא הנ"ל, וסבירא להו דספק דרבנן קולא גם היכא דליכא טירחא יתירה. ועוד י"ל שדוקא בספק במציאות יש להחמיר במקום

אפשר דהר"ן עצמו לא ס"ל הכי, מדכתב ולי נראה וכו', תירוצו אחר. וגם יש מהראשונים שחלקו על הסברא הנ"ל, וסבירא להו דספק דרבנן קולא גם היכא דליכא טירחא יתירה. ועוד י"ל שדוקא בספק במציאות יש להחמיר במקום

אין לו שמן אלא מעט, ויש ספק אם יספיק להדליק בו שיעור חצי שעה, אם ידליק בברכה

לקולא, היינו דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לא מהני ספק ספיקא. הנה הפר"ח (סי' קי בכללי ספק ספיקא אות ד) כתב ע"ד הרא"ם, ולא נהירא, שבכל מקום שיש ספק ספיקא בדאורייתא, אנו מקילים אף לכתחלה. ע"ש. וע"ע להגאון ר' יונה נבון בגט מקושר (דף קמז ע"ג) שהסכים עם הפר"ח. גם המהר"ם בן חביב בגט פשוט (סי' קכט ס"ק קיג) תמה על הרא"ם בזה, וכתב דסוגיין דעלמא להתיר בס"ס אף לכתחלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"י הלוי (כלל ד סי' כב). וכ"כ בשלחן גבוה (בכללי ספיקא דרבנן אות צג). ע"ש. וכ"כ בשו"ת זרע אמת ח"ג (חאור"ח ס"ס עג), דקי"ל כמ"ש הפר"ח, דסמכין להקל ע"פ ספק ספיקא אף לכתחלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פרח שושן (חאה"ע כלל ג סוף סי' ב) ע"ד הרא"ם הנ"ל, שכבר פשטה ההוראה להקל בכל ספק ספיקא אף לכתחלה. וכ"כ בשו"ת כפי אהרן עזריאל ח"ב (סי' יא דף טו ע"ב). וע"ע בספרו און אהרן (מע' ס אות ט). וכ"כ בשו"ת שער אשר (חיר"ד ס"ס יב), ושאע"פ שהמהרש"ם ס"ל דלא מהני ס"ס לכתחלה, ה"מ בדאורייתא, אבל במילתא דרבנן כל שיש ספק ספיקא יש להקל אף לכתחלה. ע"ש.

ועינינו הרואות שהקילו חכמים להדליק בשמנים ופתילות שאין מדליקים בהם בשבת, אף שהאור מסכסכת בהן, וקיים חשש שהנר יכבה, ולא חששו לזה. וע' מה שכתב בזה בחידושי הרש"ש (שבת כא: ד"ה א"נ לשיעורא). מיהו יש לדחות קצת, ע"פ מה שכתב המאירי, דסתם הדברים אין הנר כבה בשיעור הזה. ע"ש. ומ"מ להלכה בנ"ד אם ירצה להדליק בברכה, רשאי. וע' בשו"ת יחיה דעת ח"ה (סי' כא) בהערה. ודו"ק. וכמבואר בחזון עובדיה (עמ' סו).

(ד) הנה הסמ"ג בהל' חנוכה כתב בשם ר"י שנהגו העם כלישנא קמא, דאמרינן "דאי לא אדליק מדליק", ולא בעינן שום שיעור לנ"ח. וכ"כ בהגמ"י (הל' חנוכה פ"ד ה"ה אות ב). וכ"כ ראב"י"ה (סי' תתמג עמ' תקעט) בשם ר"ת, שהלכה כלישנא קמא, דלא בעינן שיעורא לנ"ח, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. וז"ל ראב"י"ה (ב"ב תש"ס, סי' תתקעב): ונראה בעיני דאנן דעבדינן נרות קטנים דליכא בהו שיעורא, סמכין אשינויא קמא, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. עכ"ל. וכ"כ בהלכות ומנהגי מהר"ש בשם רמזי הרא"ש, שבזמן הזה נר חנוכה א"צ שיעור, כי אפי' ללישנא בתרא "לשיעורא", דוקא בימיהם שהיה צריך היכרא לבני רשות הרבים, היה השיעור עד שתכלה רגל מן השוק. ע"ש. (והוא בדרכי משה סי' תערב אות א, ובב"ח שם). וכן כתבו בפסקי התוס' (אות פט), דלדידן א"צ שיעור. וכ"כ התרומת הדשן בלקט יושר (סוף עמוד קנא). וכ"כ בשלטי הגבורים על הרי"ף (דף ט ע"א אות ה). וכ"כ בשלחן גבוה (סי' תרעב סק"ח). ושכן המנהג בסאלוניקי. [וע' בספר טהרת המים שיורי טהרה (מע' ח אות ט), ובשו"ת כוכבי יצחק ח"א (סי' ה אות ג), ובשו"ת באר צבי (סי' לא). ע"ש].

ולפ"ז בנ"ד איכא ספק ספיקא, שמא יש בשמן הזה כשיעור חצי שעה, ושמא מדינא אין צריך שיעור, ובספק ספיקא מדינא מותר לברך. וכמ"ש בשו"ת מכתם לדוד פארדו (סי' ג דף ז ד"ה ברם). וכ"כ בשו"ת הסבא קדישא ח"ב (חאה"ע ס"ס יג דף עח סע"א), דרובא דרובא דרבוותא ס"ל שיש לברך כשיש ספק ספיקא. וכן הלכה רווחת. ע"ש. וע"ע במ"ש בשו"ת חזון עובדיה פסח (סי' מט עמוד תתסו). ומה שהעיר ע"ז במכתם לדוד שם, לפ"ד הרא"ם בתוס' הסמ"ג, דכי אמרינן ס"ס

ה. אלמנה הניזונת מנכסי היתומים, צריכים לספק לה שמן להדלקת נר חנוכה, שתוכל לברך ולצאת ידי חובתה, כיון שאף הנשים חייבות בנר חנוכה, שגם הן היו באותו הנס. וראוי לתת לה שמן באופן שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין, תוספת נר לכל לילה, כפי שנהג בעלה בעודו בחיים. אך מעיקר הדין אין לכופף את היתומים לתת לה יותר מנר אחד לכל לילה, שיש אומרים שאין לכופף להידור מצוה. והמוציא מחבירו עליו הראיה. (ה)

ו. אף על פי שמצות צדקה נדחית מפני נר חנוכה, [שהרי אין לך צדקה גדולה יותר מלתת לעני כסות ומלבוש, ומכל מקום קיימא לן שמוכר כסותו לצורך נר חנוכה], מכל מקום אין מצות נר חנוכה דוחה מצוה דאורייתא. ומה שנהג שבת דוחה לקידוש היום, היינו מפני שיוצאים ידי חובה מן התורה על הפת או בתפלה. (ו)

ליתן כסף לאלמנה גם עבור נרות ההידור

ובחזו"ע הל' חנוכה העלה, דראוי ליתן לה שמן גם עבור נרות ההידור שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין שנהג בו בעלה בעודו בחיים. [ודקדק לכתוב בלשון 'וראוי' דאינו מעיקר הדין, ובפרט דבחו"ז אין משמעות כספית כ"כ בין אם יתן לה נר אחד לכל לילה, או שיתן לה גם לנרות ההידור]. ויש בזה כמה טעמים, שכיון שנהגו כבר בכל תפוצות ישראל כמנהג המהדרין מן המהדרין, גם היא תנהג כן. וגם האלמנה הזאת כל ימיה עם בעלה המנוח היה מנהגה להוסיף בכל לילה כמנין הימים, כנהוג בכל ישראל.

ובפרט לפי מ"ש בחמד משה, שמנהג המהדרין מן המהדרין נעשה כעיקר המצוה. והרב גליא מסכת (דף פב סוף ע"ב) כתב שענין ההידור בתוספת נרות חנוכה, אף שקראוהו חז"ל בשם מהדרין, אינו דומה לשאר עניני הידור מצוה, אלא נחשבים כולם לעיקרי המצוה. ע"ש. וכיו"ב כתב הכתב סופר (חאו"ח סי' קלה), שהמדליק נרות חנוכה הנוספים, לנהוג כמהדרין מן המהדרין, יכול לברך על ההידור, שמכיון שנהגו בה כל ישראל, גם התוספת נחשבת כעיקר המצוה, לעשותה מן המובחר. ע"ש. וע"ע להגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סוף עמוד ריג. ובנד"מ תניינא סי' נח). ולפ"ז ראוי לתת לה שמן באופן שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין שנהג בו בעלה בעודו בחיים.

(ה) ראה בשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' טל. וראה שם בהערה יט), שחייבים ליתן לה לצרכי קיום מצוות שהן חובת הגוף, כדרך שהיה בעלה חייב, וכל שכן בנר חנוכה וארבע כוסות, שעני חייב למכור כסותו לצרכי מצוות אלו, והרי הם חייבים בכסותה. ושם דן אם יכולים להוציא מהמוחזק ולכופף את היתומים ליתן לאלמנה דמים גם עבור נרות ההידור, או די בנר אחד לכל לילה כפי עיקר הדין. ועיין בבית עובד (הלכות חנוכה אות יט).

ומה שכתב בלשון אפשר, י"ל שהוא דרך ענוה, כמבואר בכיו"ב בשדי חמד (כללי הפוסקים ריש סי' טז). וראה בעין יצחק ח"א (עמוד תקעא). ומיהו סיים שם "וצריך להתיישב לדינא". ומ"מ אין להוציא מן המוחזק, ובפרט מן היתומים. ואמנם מהר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' כז אות גב) כתב לחלוק על הבית עובד, ופסק בפשיטות שחייבים היורשים לתת גם להידור המצוה, שהרי עולה עמו ואינה יורדת עמו. ומ"מ לדינא י"ל שהמוחזק יכול לומר קים לי כדעת הבית עובד, מכיון שכן מוכח מטעמו האחר של השדה הארץ שם, שכתב, דאלמנה לא גריעא מעני המתפרנס מן הצדקה. וא"כ דון מינה ומינה דסגי בנר אחד, וכמו שכתבו החמד משה והמשנ"ב בביאור הלכה, בדין העני. ועיין להרה"ג שמ"ח גאגין ביריעות האהל (סביב לאהל מועד ח"ב דף קד.), ובמ"ש בשו"ת חזון עובדיה ח"א (סי' מז עמוד רנ).

אין מצות חנוכה דוחה מצוה דאורייתא

(ו) בארחות חיים החדש (סי' תרעא סק"ג) כתב בשם ספר תיקון משה, דהגם שאין מצוה דאורייתא

ז. כמה נרות צריך להדליק בחנוכה, אמרו חז"ל (שבת כא:): מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. והיינו, כי מעיקר הדין די בנר אחד לכל בית ובית מירא, בין שבני הבית מרובים, בין שהם מועטים. אולם נהגו הכל להדר במצוה זו, ובליילה הראשון מדליקין נר אחד, מכאן ואילך מוסיף נר אחד בכל לילה עד שבליילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם היו בני הבית מרובים לא ידליקו יותר. וכן פסק מרן בש"ע (סי' תרעא ס"ב). וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד, וכמו שהעיד הרמב"ם. (ז)

לקדש על היין. ע"כ. וכ"כ הריטב"א שם, והוסיף, ואפשר ג"כ שיוצא י"ח קידוש היום בתפלה, כמו שיוצאים י"ח קידוש בליל יוה"כ שחל בשבת. ע"ש. הא קמן שאין מצות נ"ח דוחה מצוה דאורייתא. ושאיני קידוש היום שיוצאים י"ח מה"ת על הפת או בתפלה. וכ"ה לשון הרמב"ם: "שהואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להעדיף נ"ח שיש בו זכרון ופרסום הנס". וכדברי הר"ן כיו"ב (בריש מגילה), שאין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה. וע"ע בספר העיטור (דף ק"ז ע"ד), בהגהת פתח הדביר (שם אות מו). וע' בשו"ת היכלי שן תנינא (סי' יג). ודו"ק. וכמבואר בחזון עובדיה על חנוכה (פ"ב הערה ה).

אם עדיף לתת מעות לצדקה או לקנות חנוכה מהודרת

(מנחות מא: ד"ה אין), ובריטב"א (סוכה יא:): ובמהרש"א (שבת קד:), ובשאג"א (סי' נ), ובחז"ל, ובכפות תמרים (סוכה כט:), והיינו שהיא מצוה קיומית. מ"מ כיון צדקה היא עצמה גוף המצוה, לכן צדקה עדיפה. וכמובן כ"ז במי שאינו מוציא כסף למותרות. עכ"ד. [ספר חקת המועדים עמ' קכב].

נדחית מפני מצוה דרבנן, מ"מ מצות צדקה נדחית מפני נ"ח, שהרי אין לך צדקה גדולה יותר מלתת לעני כסות ומלבוש, ומ"מ קי"ל שמוכר כסותו לצורך נ"ח. אך נסתפקתי אם שאר מצות עשה מה"ת נדחות מפני נ"ח. וצ"ע. ע"כ. אולם הנה בשבת (כג:): בעי רבא נ"ח וקידוש היום, מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דילמא נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא, בתר דבעיא הדר פשטה, נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא. וכתב הר"ן שם, וא"ת והיכי דחינן קידוש היום דאורייתא משום נ"ח דרבנן. וי"ל דלא דחינן ליה, דהא אפשר לקדש על הפת, אלא דאי לאו משום פרסומי ניסא, היה מצוה מן המובחר

וראיתי מובא בשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל, באדם שיש בידו מעות, ולפניו ב' ברירות, או לקנות חנוכה מהודרת לנר חנוכה, או ליתן מעות אלו לצדקה, יתן לצדקה אם קיימי עניים, ואע"פ שכבר יצא י"ח צדקה במה שנתן מעשר וחומש, הנה הידור מצוה הוא גם מה"ת, ראה בתוס'

כמה נרות מדליקין - ומקור מנהג הספרדים שרק אחד מבני הבית מדליק

מוסיף והולך. אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין. וחד אמר טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורדין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורדין.

(ז) בגמ' (שבת כא:): ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד. [וכתב החיד"א בברכ"י (אות ב) דמפשט דברי הרמב"ם וריא"ז משמע דכשמדליקין נר לכל אחד, גם אשתו בכלל. ומה שכתבו דאשתו כגופו, חסורי מחסרה ופנה הדרה, כי מגרעות מהצאצאים והצפיעות דהן מדליקין והיו למאורות, ועקרת הבית אל תופע עליו נהרה]. והמהדרין מן המהדרין, ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך, וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך

אם הלכה בזה כדברי בית הלל

למ"ד שהעושה כדברי בית שמאי לא עשה כלום או חייב מיתה, כדאיתא בפ"ק דברכות (דף יא.), שאני הכא שאין מחלוקתם אלא להידור מצוה בעלמא. וזכה לכיון לזה המשנה ברורה בביאור הלכה (שם בד"ה וי"א וכו'). ומכל מקום כמה מרבותינו הראשונים נקטו בתוך דבריהם שהלכה כבית הלל. ועיין עוד בשכל טוב (שמות פרק טז פרק ב). ואינו מוכרח.

מחלוקת הראשונים בביאור המהדרין מן המהדרין

יעשה נר לכל אחד, אפילו יוסיף ליכא היכרא, ד"ל שכך יש בני אדם בבית. ע"כ. גם המאירי שם כתב כפי' התוס', וסיים, ושמא תאמר, והרי היה ההידור גדול נר לכל אחד ובתוספת כל לילה ולילה, תדע שגדולי המחברים כתבוהו כדבריה, אבל לדעתנו אינו כן, שמאחר שאתה מדליק לחשבון בני הבית, אף הרואים יאמרו שכך וכך בני הבית יש שם, ולא ירגישו בתוספת, ומעתה אין ההידור אלא בכך, וכן המנהג.

והריטב"א (שבת שם) כתב, יש שפירשו שמונה לכל אחד ואחד, דאי שמונה לכל בני הבית, זמנין דבצירי נרות מן המהדרין שמדליק נר לכל או"א, [אלא ודאי ביום הראשון מדליק נר לכל אחד לב"ה], ובשני שנים לכל אחד. ולפירוש זה מנהגנו דלא כחד, אלא כעיקר הדין שהוא נר איש וביתו. ופי' הר' יוסף דלהכי אין אנו כמהדרין ולא כמהדרין מן המהדרין, פן יחדשו בכשפים אם היה לכל אחד נרו. ור"י ז"ל פירש, כי מנהגינו הוא חשוב מהדרין מן המהדרין, דאיכא פרסומי ניסא טפי, כי אם היה כל אחד מוסיף נרו לב"ה או פוחת לב"ש, לא יכירו העולם דמשום פרי החג או משום מעלין בקודש הוא, אלא שיאמרו בני הבית נתרבו או נתמעטו. ע"כ. גם רבינו ירוחם (נתיב ט ח"א דף סא טור ג) כתב, והמהדרין מן המהדרין יום ראשון מדליק אחד, ובכל יום מוסיף והולך, עד שבליל ח' מדליק ח', וכן עמא דבר. ע"כ.

המנהג פשוט מימות הראשונים שלא כפירוש של הרמב"ם בזה

התוס', וכוונתו שמהמנהג מוכח כשיטת התוס'. וכן העיד הריטב"א (הנ"ל) על המנהג. וכ"כ מרן בבית יוסף (סימן תרעא): ונראה, שהעולם שנוהגים להדליק בלילה הראשונה נר אחד ומוסיף והולך

ובראבי"ה (ח"ג סי' תתמג) סיים על דברי הגמרא: ונהגו העם כבית הלל, ע"כ. וצ"ע דבלא"ה הלכה כב"ה. ושמא מטעם שאין כאן מחלוקת לדינא. וגם שהמחלוקת כאן היא לענין הידור, ומודים ב"ש וב"ה שרשאי לעשות כאשר יחפון, ולא נחלקו אלא מה ראוי יותר לעשות, לכן לא שייך בזה קביעת הלכה. וכ"כ הריטב"א (שבת שם) אחד עשה כדברי בית שמאי, ואפילו

ובביאור ענין המהדרין מן המהדרין נחלקו הראשונים, שהרמב"ם (פ"ד ה"א) כתב: כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר, מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. (הלכה ב): כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים, ובליל שלישי שלשים, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות. (הלכה ג): מנהג פשוט בכל ערינו בספרד, שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון, ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד. ע"כ. ומבואר שלומד הרמב"ם שהמהדרין מן המהדרין מוסיפים על המהדרין הראשונים, ועושים שני ההידורים יחד. וכ"כ במגיד משנה שם, וסיים, זה פירוש רבינו ונכון הוא. ומה שכתב הרמב"ם מנהג פשוט וכו' הוא גם כן מנהגינו. ע"כ.

אולם התוספות שם (ד"ה והמהדרין) כתבו, נ"ל דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו, שיש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם

והמנהג פשוט אצלנו שלא כפירוש של הרמב"ם, וכמו שהעיד הרמב"ם עצמו, שהמנהג להדליק נר אחד לכל בני הבית, אלא שמוסיפין נר אחד בכל יום. וכ"כ המאירי (הנ"ל) שהמנהג כדעת

שכתב הגר"א בש"י הרי"ף, יל"ד, שאפשר שהרי"ף הביא מימרא זו כדי ללמד שרשאי לנהוג כדברי בית שמאי, ולא תימא שאף בכה"ג הלכה כבית הלל. וכמ"ש לעיל בשם הריטב"א.

גם בברכ"י (תרעא אות א) הביא קושיית הרא"ם בתוספותיו, לדעת הרמב"ם גופיה (שם הל' א) דמהדרין מן המהדרין היינו שמדליקין נר לכל אחד ומוסיפין, המנהג הוה דלא כמאן. וכתב החיד"א, ואפשר לישב כמ"ש מהראנ"ח (בדורות, פרשת וישב, דף כ"א ע"ג) דהנהו תרי אמוראי דפליגי בטעמייהו דבית שמאי ובית הלל, דמר סבר דטעמייהו כנגד הימים דעייילי או דנפקי, ומר סבר דטעמייהו כנגד פרי החג או מעלין בקדש, פליגי בפלוגתא דהרמב"ם והתוס', והרמב"ם טעם זקנים יקח, דסברי כמ"ד כנגד פרי החג וכו'. עש"ב. וכ"כ הפר"ח. והשתא שיטת בני ספרד כן בגמרא דהני אמוראי בהכי פליגי, ומן הדין שמהדרין מהמהדרין יעשו נר לכל א' ויוסיפו כמ"ש הרמב"ם, וכזקני ציידן, ואולם למה שאין יכולת לצבור לנהוג כן נהוג כאידך אמורא דסבר דמהדרין מן המהדרין היינו להוסיף לבד. וקצת יש להרגיש בדברי מרן בב"י בזה, אך אין להאריך בדקדוקים.

ועוד אפשר ליישב קו' הרא"ם, דהרמב"ם ס"ל דמאי דקתני והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים וכו', קאי בין אנר איש וביתו בין המהדרין נר לכל אחד, ועל שתי חלוקות הללו קתני ומהדרין מן המהדרין וכו'. דלחלוקת נר איש וביתו קרי ליה מהדרין מן המהדרין, דבזה יש היכר והדור יותר מהמהדרין שעושין נר לכל א' בכל הלילות. ולחלוקת מהדרין דנר לכל אחד, המהדרין מהם בית שמאי אומרים וכו'. באופן דבאומרו והמהדרין מן המהדרין, סובב הולך אכל חלוקה מהשתים נר איש וביתו ונר לכל א', דבכל חדא איכא מהדרין מן המהדרין, ושנה משנתו בדרך קצרה שלא להאריך לשנות ארבעה חלוקות ומחלקת בית שמאי ובית הלל תרי זימני, להכי תני תנא בקצרה והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים וכו', וקאי אכל חלוקה מהשתים שזכר. והרמב"ם כתב בפירושו הג' חלוקות, והרביעית כתבה שהוא מנהג, ובודאי דעבדי כמהדרין מן המהדרין. והוא כפי פ"י הנז' דקאי אתרווייהו, ועבדי כמהדרין מן המהדרין בחלוקת

בכל לילה, עד שבאחרונה הם שמונה, ואפילו בני בית הרבה אינם עושים יותר, דעתם כדעת התוספות, דאי כהרמב"ם למה אינם עושים כמהדרין מן המהדרין. ע"כ.

וע"ע בכלבו (ס"י מד): נהגו קדמונינו להדליק בלילה הראשונה אחת ולהיות בכל לילה מוסיף אחת עד שמונה. ע"כ. ובספר סדר היום (חנוכה) כתב, ובענין הדלקת הנרות, יש שמדליקין נר בכל לילה לכל אנשי הבית, ויש מהדרין ויש מהדרין מן המהדרין. ומה שנהגו כל ישראל הוא "דרך המיצוע", שלילה הא' מדליקין נר א' לכל אנשי הבית ובשניה מוסיפין אחרת על הא', וכן הולכין ומוסיפין נר א' בכל לילה, עד שנמצא בלילה הח' ח' נרות כמנין הימים אשר עברו. ע"כ.

[ובת' הגאונים (עמנואל ס"י קצו) נשאלו על מקום שנהגו בחנוכה להדליק בהיכל ח' נרות בכל לילה ורק שמשנים המקום, והשיבו. אנו מנהגינו, בבית, להדליק כמנין אנשים שיש בבית, כדת"ר המהדרין נר לכל אחת ואחד, ובבתי כנסיות עושין כבית הלל, לילה הראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. ואין עושין יותר מהן מהצד, וכך יפה לעשות].

וכתב הלחם משנה, שאף שהמנהג הזה דלא כמאן, מ"מ כיון שאנו עושים כעיקר הדין, שפיר דמי. ואע"פ שאין צריך הוספה, מ"מ אנו נראה לנו לנהוג דרך פשרה בין עיקר הדין למהדרין מן המהדרין. ע"ש.

ובביאור מחלוקת הרמב"ם והתוס', כתב בביאור הגר"א (סעיף ב): נראה שדעת הרי"ף כדעת הרמב"ם, מדהביא מימרא דרבב"ח אר"י שני זקנים כו', כנגד פרי החג כו', דמעלין בקודש ואין כו'. דלהאי טעמא לא חיישינן להיכרא דימים הנכנסין או היוצאים שכתבו התוספות שם. וכ"מ בגמרא שם חד אמר כו' וחד אמר טעמא כו', דנ"מ בכה"ג כנ"ל, ומסקנא דב' זקנים כמ"ד דמעלין בקודש וכו'. עכ"ד הגר"א.

וכוונת הגר"א, שלמאן דאמר מעלין בקודש אפשר לפרש דברי הבריייתא כפשוטה, דמהדרין מן המהדרין קאי על המהדרין, ועושין שני ההידורין. וכיון שהטעם משום מעלין בקודש, אין לחוש להיכר. וכבר כתב כן הפר"ח, ע"ש. ומה

נר איש וביתו. ומה שהכריח הרמב"ם לפירוש זה, היינו מצד הסברא, דפשיטא ליה דתוספת בלי נר לכל אחד, ודאי הוא הידור טפי מהמהדרין, דניכר, ודין הוא הדר, ואמאי לא תני ליה. ואי תימא דהיינו פירוש מהדרין מן המהדרין, קשיא ליה דאמאי לא תני נר לכל אחד ותוספת, דזה הדור טפי ותוספת מרובה, ולכן פירש דעל שניהם הוא אומר מהדרין מן המהרין וקאי אכל חלוקה. ודו"ק היטב. עכ"ד החיד"א.

גם הגאון ר' דוד חסאן בספר מכתם לדוד (הל' פרק ד ה"ג) כתב, דלא קשה מידי, דאע"ג דמפרש לה הרמב"ם ז"ל אסיפא, מ"מ שמעינן מהך ברייתא, דכל שעושה תרתי לטיבותא, מיקרי מהדר מן המהדר, ומינה, דכל דעביד חדא מנייהו מיקרי מהדר, שעושה הידור, דכיון דאהני לן מאי דהולך ומוסיף על נר לכל אחד ואחד לקרותו מהדר מן המהדר, ש"מ דההוספה בכל לילה הוא לה הידור, ולהכי גם אי עביד חדא מהנהו תרי הידורי, או אי עביד נר לכל אחד בלי הוספה, או אי עביד נר לכל בני ביתו והולך ומוסיף כמו המנהג שהביא הרמב"ם מיקרי מהדר, והיינו דקמ"ל ברייתא דב"ש וב"ה, דל"ת דהא לאו הידור הוא, כיון דלב"ש פוחת והולך, ולב"ה בלילה הא' אינו עושה כי אם אחד, זה נ"ל פשוט בדברי רבינו ובש"ס. ע"כ.

אך בשו"ת שבט סופר (אורח ט"ו) העיר, שנראה דלכ"ע ודאי עיקר הדלקת נ"ח הוא רק משום פירסומי ניסא, ומשום היכר להודיע הנס לרבים וכו', וכאן העיקר הוא ההיכר כמובן. והיינו, שעיקר הטעם הוא משום היכר הימים, או כנגד הנכנסים או היוצאים, אלא שהיה סברא לומר כנגד היוצאים משום דמעלין בקודש, ומש"ה אמר שזהו עדיפא לב"ש משום דהוי נמי נגד פרי החג. וא"כ לכ"ע צריך היכר של מנין הימים. וגם בריטב"א

הנ"ל, משמע שאין חילוק בזה בין מ"ד משום מעלין בקודש למ"ד משום הימים הנכנסין. וכן נראה במאירי. וכה"ג מבואר בפנ"י (שבת שם), ובגליא מסכת (סימן ו), ובבית הלוי (לחנוכה שבת שם). וזה לשון מסכת סופרים (פרק כ' הלכה ג'): ונרות, כבית הלל, משום מעלין בקודש ולא מורידין, כעין ימים היוצאים. ע"כ.

וראה עוד בשו"ת מהרש"ל (סימן פה) שכתב, והמהדרין מן המהדרין מוסיפין נר בכל לילה וגם נר לכל אחד כמו שפי' הרמב"ם, וכן המנהג, ולא כדברי ר"י שסבר שלא ידליקו יותר מבני הבית אלא נר אחד. ואיש ואשתו בודאי מספיק להם נר אחד, ואכסנאי הנשוי, אם יודע שאשתו מדלקת עליו אין לו להדליק. ומה שהאידנא הבחורים מחמירים על עצמם שלא להשתתף בפרטי, ועדיפי לדעתייהו מרבי זירא, זהו מנהג אשכנז שמגביהין הטפל ומניחין העיקר, והלואי שלא יקילו במצות החמורות. ע"כ.

והב"ח (סי' תרעא אות ג) כתב, מיהו מנהג שלנו כדעת הרמב"ם, ומנהג ספרד כדעת התוספות, וכ"כ הרמב"ם שמנהג ערי ספרד אינו כמו שפסק הוא ז"ל, ומשמע מדבריו שאין לשנות מנהגם, דאם לא כן לא הוה ליה לכתבו בסתם. והרא"ם (בביאור לסמ"ג הל' חנוכה כו ע"ד) כתב על מנהג ערי ספרד, שקשה עליו דלפי דעת הרמב"ם אינו לא כפי מצותה ולא כפי המהדרין ולא כפי המהדרין מן המהדרין, עכ"ל. ולא קשה מידי, דברור הוא דאותו מנהג הוא על פי דעת התוספות. עכ"ד הב"ח. והט"ז (תרעא סק"א) כתב שדעת הטור ומרן כדעת התוס'. אבל דעת הי"א של הרמ"א כאן הוא כשי' הרמב"ם. ובכאן יש חידוש במנהג, שהספרדים נוהגין כהתוס' כמ"ש בב"י, והאשכנזים כהרמב"ם וזה לא מצינו בשאר מקומות. ע"כ.

מנהג אשכנז לכאורה דלא כמאן - שלהרמב"ם אחד מדליק עבור כולם

הבית, כאילו המצוה על הבית. ולכן מפרש הרמב"ם שאחד מדליק עבור כולם, ולא שההידור הוא שאין סומכין על הדלקתו של בעל הבית. [וכמ"ש בברכ"י (סי' תרעז) דבנר חנוכה אינו תלוי בכונתו כלל, דבין יכוין לצאת בהדלקת אשתו בין לא יכוין, פטיר ועטיר בהדלקת ביתו, וממילא הוא יוצא, ולא שבקי רווחא לדידיה דלבעי כוונה לצאת. וע"ע

ולכאורה נראה שאינו מדוקדק כ"כ, שהרי מנהג אשכנז אף אינו כדעת הרמב"ם, שהרי לדעת הרמב"ם בעל הבית הוא שמדליק את כל הנרות כנגד כל בני הבית. ואילו למנהג אשכנז כל אחד מדליק לעצמו. וגם מצד ההלכה אין זה ברור, שהרי אפשר שממילא יוצאים כולם ידי חובתם, והמצוה מתקיימת מאליה עבור כל בני

ולא אמהדרין דיסברו שכך בני אדם בבית, ומאי קו', דילמא לא בעינן היכר של מספר הימים רק בעת ההדלקה, ולא הוואה אותם אח"כ, ושפיר איכא היכרא דרואים דכל אחד מדליק כמספר הימים, ומוכרח דס"ל כמש"כ דבכל האופנים אדם אחד מדליק כולם. ובזה מבוארים דברי התוס' כפשוטן, ול"ק כלל מה שמקשין העולם דגם לשיטתם יטעו דהוא רק מן המהדרין ורק כך בני אדם יש בבית, וז"א, דמהיכא יתני שיאמרו כן, דאחר שרואין שמדליק כמנין הימים בודאי הוא מן המהדרין, ורק אם נאמר דקאי על מהדרין ונמצא דבלייל שלישי מדליק שלשים או ארבעים ביחד, ואין הנרות כמספר הימים כלל, יטעו דהוא מן המהדרין. ועכ"פ מדברי כולם נלמד דבזמן הגמרא לא היה כל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו ולאפושי בברכות.

וע"ש דמש"ה השתתף ר' זירא בפריטי והבעה"ב הדליק גם עבדו נרות כמספר הימים ביחד עם נרותיו, והא דאח"כ אמר דקמדליק עלי בגו ביתאי, ג"כ ה"פ, דבביתו שהדליקו נרות כמנין בני הבית הדליקו גם נרות שלו. ומ"ש האגודה לגבי השתתפות בפריטי שבעה"ב צריך להוסיף מעט שמן בשבילו, בע"כ דברי האגודה קאי או על עיקר החיוב דסגי בנר איש וביתו, ולכולם סגי בנר אחד, או על המהדרין מן המהדרין ובמקום שנהגו כשיטת התוס' דלכל הבית מדליק נר אחד ומוסיף והולך, אבל להרמב"ם ודאי אם הוא מן המהדרין מן המהדרין ל"ש לומר בו שיוסיף מעט שמן עבורו, דהרי מוכרח להדליק עבורו נרות כמספר הימים.

ובזה יתבאר מאי דצע"ג לכא' על דברי הרמ"א שכתב, וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק, וכן המנהג, ויזהרו ליתן כל אחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר. וקשה שהרי דעת הרמב"ם להדיא אינו כן רק בעה"ב מדליק לכולם ביחד, וצ"ל דהרמ"א ס"ל דכל זה היה בזמן הראשונים שהיו מדליקין מבחוץ דשיעורו בטפח הסמוך לפתח, ובודאי דלא היו יכולים להדליק כל אחד בפ"ע ובמקום מיוחד, והיה אחד מדליק עבור כולם ביחד, אבל עכשיו דמדליק מבפנים להנוהגים כהרמב"ם יותר טוב שכל אחד ידליק בעצמו נרותיו ובמקום מיוחד לא בערבוביא וכדי

בשו"ת טוב עין (ס"ט א' ד) שהעיר בזה מדברי רבינו שמחה המובא בשו"ת בשמים ראש (סי' שמג). וכ"כ הרבה אח' והו"ד להלן.

ומקור לדברי הרמב"ם, יש למצוא בגמ' לגבי רבי זירא (שבת כג.) שקודם שנשא אשה היה משתתף בפרוטה באכסניא. וקשה למה לא הירד להדליק בעצמו כדי להיות מן המהדרין. ולפי דברי הרמב"ם שבעל הבית מדליק עבור כולם, ניחא, ואפשר שאינו מוועיל מה שמדליק, שהמצוה היא מצוה אחת בכל בית.

וכדברי הרמב"ם שבעל הבית מדליק עבור כולם, כן הוא פשוט לשון הגמ' "נר לכל אחד ואחד", ולא אמרו כל אחד ואחד מדליק נר. וכן הוא פשוט לשון שאר ראשונים. ובשו"ת בצל החכמה (ת"ד ס"י קכז) העיר שכדברי הרמב"ם שבעל הבית מדליק עבור כולם, כן מפורש ג"כ בספר תניא רבתי (ס"ו לה ד"ה מצות נר חנוכה): מדליק נרות "כנגד" כל בני הבית ולפחות נר אחד לכולן, עכ"ל. הרי שהוא מדליק או נר אחד לכולן או נר כנגד כל אחד מבני הבית. וכן מצינו עוד בראשונים, וגם בשלטי הגבורים על גליון הרי"ף (דף ט: אות א) הביא לשון ריא"ז: והמהדרין נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, אבל "על הקטנים" שאינם מחוייבים, נראה בעיני "שאינו מדליק" וכו', עכ"ל. מבואר כי המדליק נר איש וביתו כשהוא מהדר, מדליק הוא על כל אחד ואחד מבני ביתו, חוץ מהקטנים שעליהם אינו מדליק.

וקצת משמע כן מדקדוק לשון התוס' (שבת כא. ד"ה והמהדרין): אבל אם "עושה" נר לכל אחד וכו', ע"כ, ומוכח שיחיד עושה נר לכל אחד ואחד. וכן מורה גם לשון רש"י שם (ד"ה מהדרין): והמהדרין אחר המצות עושין נר אחד בכל לילה לכל אר"א מבני הבית. ולא כתב עושה כל אר"א נר בכל לילה, משמע שאחד מדליק בשביל כולם. ומש"כ, עושין נר וכו' ולא כ' עושה נר וכו' מאחר ורק אחד מדליק, היינו משום דאלישנא דבריייתא קאי דתני והמהדרין וכו' לשון רבים ואמהדרין דעלמא קאי וכמש"כ. עכ"ד.

וכן העיר הגאון בית הלוי בחידושייו לחנוכה (שבת כג. ד"ה אר"ז מריש), שמפורש בשה"ג דאת כולם אדם אחד מדליק. וגם מדברי התוס' מוכרח כן, שכתבו דמהדרין מן המהדרין קאי איש וביתו

לצאת ידי קושית התוס' גם להנוהגים בעיקר הדבר כהרמב"ם. עכ"ד הרב בית הלוי. אולם מה שכתב בדעת הרמב"ם, הנה לדברי מרן

ביאורו של הגרי"ז בשיטת הרמב"ם - והערה על זה

חנוכה ההידור הוא בעצם קיום המצוה באופן אחר, ואינו קשור לעיקר המצוה שיצטרך להיות נסמך עליו. גם בספר אבי עזרי שם השיג ע"ד הגרי"ז, דאינו דומה הידור מה שנאמר בנר חנוכה להידור שנאמר במילה, דבחנוכה אין ההידור מה שנאמר בסוכה נאה ולולב נאה, שהם ההידור בקיום המצוה של לולב וסוכה, וכן הוא במצות מילה, שההידור בה מדין זה אלי ואנוהו. משא"כ בנר חנוכה ההידור הוא שידליק יותר, והם ג"כ ממצות הדלקת נר חנוכה, אלא שהחייב רק באחד, ואין זה שייך להמחלוקת אם חוזר על ציצין שאינן מעכבין המילה לאחר שפירש. [ולפ"ז חידש שם עוד, דעל ההידור נמי מברך, וכשי' הפר"ח והא"ר, ודלא כהגרעק"א בת' מה"ת (ס"י יג).]

ובתשו"נ (ח"ה ס"י רכג אות ב) כתב, שכמדומה דעת הגרי"ז בזה דעת יחידה, דרוה"פ ס"ל שחכמים דרשו במיוחד הידור בנ"ח, והטעם מפני שבאמת לא היה צורך בכל הנס, כיון שטומאה דחיה בציבור, ויכלו להדליק בשמן טמא שנמצא, אלא שהקב"ה עשה להם נס כדי שיוכלו להדר להדליק בשמן טהור, ולכן גם אנו מצווין להדר במצות נ"ח, וזהו ענין מיוחד בנ"ח שרק בזה שמהדר מקיימה כמצותה, אף שיוצאין בלעדה, ומיהו לשון רש"י (שבת כא:): "והמהדרין אחר המצוות", משמע שהמהדר בכל המצוות מהדר בנ"ח, והיינו שאי"ז מצוה מיוחדת בחנוכה גופא. ובנר חנוכה ההידור הוא מעיקר מצות נר חנוכה. עכ"ד. וי"ל.

וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק ז ס"י פה) שכתב לחלק באופ"א, שההידור בנר חנוכה לא דמי לשאר הידור מצוה, דתרי מיני הידור הם. הא' הידור בגוף המצוה כגון אתרוג וסוכה נאה, דמצוה להדר שהמצוה יהי' מהודרת. ובזה אמרו הידור מצוה עד שליש. והב' הידור שאינו בגוף המצוה אבל ההידור באדם, שיהדר לקיים מצוה, וכמ"ש מצוה בו יותר מבשלוחו, וזהו ההידור על הגברא, ולא הידור בתוך המצוה, אלא המצוה להדר לקיים מצוה. וזה ג"כ ההידור בנר חנוכה. וכמו שפרש"י והמהדרין אחר המצוות, כלומר שהם חרדים ומהדרין לקיים בעצמם המצוות, ולא לצאת על ידי

ובספר חי' הגרי"ז על הרמב"ם שם, כתב לבאר דברי הרמב"ם, דס"ל שבין המהדרין ובין המהדרין מן המהדרין, המברך והמדליק הוא אחד, שהבעל הבית מדליק נר בשביל כל אחד ואחד מבני הבית, ולא שכל אחד מדליק לעצמו, ע"פ שיטת הרמב"ם בהל' מילה שאף בחול אינו חוזר על ציצין שאינן מעכבין המילה, והטעם, דס"ל דדין דזה אלי ואנוהו לא שייך רק בעיקר מעשה המצוה, אבל כשפורש, שוב ההידור אינו שייך למעשה המצוה כלל, וע"כ גם בנר חנוכה דההדלקה לכל אחד ואחד הוא ענין של הידור מצוה, לא שייך כלל לומר שיהא כל אחד ואחד מדליק, דא"כ הא נמצא דהדלקה השניה הוא רק משום הידור בלבד, והיא נפרדת מעיקר מעשה המצוה, וזה א"א לש"י הרמב"ם, כמו בציצין שאינן מעכבין המילה אם פירש לא שייך הידור מצוה. ולהכי ס"ל להרמב"ם דהפירוש נר לכל אחד ואחד הוא שהמדליק מדליק נרות בשביל כולם והכל הדלקה אחת היא ועצם המצוה נעשית בהידור. אבל הרמ"א שפסק ביר"ד דבחול חוזר על ציצין שאינן מעכבין אפי' פירש, מדין הידור מצוה, על כן ס"ל גם בהלכות חנוכה, שכל אחד מדליק, כי גם באופן זה יש משום הידור מצוה. עכ"ל.

ואמנם יותר נראה כמו שנתבאר, שטעמו של הרמב"ם, משום שבנר שבת ונ"ח המצוה מתקיימת מאליה ע"י הדלקה של בר חיובא, וממילא כל בני הבית יוצאים בהדלקה, ואין בכך שום הידור שכל אחד ידליק לעצמו, ואף אם מכוין להדיא שלא לצאת, לא יועיל והו"ל ברכה שא"צ. [וע"ע בשו"ת שבט סופר (אורח ס"י ג) שהביא תשובת הרמב"ם שמברך על כל נרות ונרות שמדליק, וכתב דנראה דלא מיירי על נרות ההידור כמו שהבינו כמה אחר', אלא י"ל דמיירי בהדליק שאר נרות חנוכה שיש לו כמה בתים, וצריך לילך לכל בית להדליק. וס"ל להרמב"ם דהחייב על כל בית ובית, דהוי חובת הבית, ולא חובת גברי, כמו שמסופק בזה בכל בו. ואי נמי כגון שמדליק בבית חבריו].

וגם מ"ש הגרי"ז לדמות הידור של מצות מילה להידור שמצינו בנר חנוכה, אינו מוכרח כ"כ, די"ל שבנר

להדור מצוה עד שליש במצוה, ע"כ. ונראה מדבריו ז"ל שהוא מפרש דגם בנ"ח ההידור מצוה הוא כמו כל הידור של מהדרי מצות שמדמהו להדרי. עכת"ד שם.

אם הוא חידוש שהספרדים נוהגים כהתוס' והאשכנזים נוהגים כהרמב"ם

יום הוא. ועוד דכיון דכל אחד נותן במקום מיוחד וליכא חששא וכו'. ומנהיגו אתי שפיר לכולי עלמא. ע"ש. וכן הובא בפמ"ג (שם משו"ט סק"א) והעיר מזה על דברי הט"ז הנ"ל. ע"ש. וע"ע בספר גליא מסכת (דף פ עמוד ד).

והראוני, שאין זה הדבר היחיד שהספרדים נהגו כרבני אשכנז, והאשכנזים נהגו כרבני הספרדים, ומצינו כן בר' כוסות בליל פסח, שהספרדים נוהגים לברך על כוס ראשון ושלישי בלבד, וכדעת הרא"ש, ואילו האשכנזים נהגו כדעת הרמב"ם לברך על כל כוס וכוס. [ראה בטור ובשלחן ערוך סימן תעד]. וכן בסליחות האשכנזים נהגו כמו שהביא הרמב"ם, לומר סליחות ותחנונים רק בעשרת ימי תשובה. [רמב"ם פ"ג ה"ד]. ואילו בעל הטורים בפ' נצבים בד"ה את לבבך, כתב שנהגו להשכים לסליחות מר"ח אלול. וכן לגבי צורת האותיות, שמרן בבית יוסף (בסימן לו) הביא את צורת האותיות של האשכנזים מספר ברוך שאמר, ואילו הגאון היעב"ץ הביא במור וקציעה את צורת האותיות של הספרדים.

מקור לדברי הרמב"ם בביאור מהדרין מן המהדרין

כדברי הרמב"ם, שהמהדרין מן המהדרין קאי על המהדרין עצמם, ועושים הידור על הידור, גם נר לכל נפש ונפש, וגם מוסיפים כנגד כל יום יום. [וגם משמע קצת שאחד מדליק עבור כולם. מיהו אפשר שאינו מוכרח].

ביאור חדש בשיטת הרמב"ם ובישוב מנהג ספרד

שתקנת הדלקת נרות חנוכה הוא זכר "לשמחה" שהיתה אותה שנה שהיה בה הנס, שהדליקו נרות בחצר בית המקדש בשביל ריבוי שמחה, כמו שהיו עושים בשמחת בית השואבה, ועל זה תקנו בנוסח על הניסים "והדליקו נרות בחצרות קדשיך. וראיתי להגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סי' נח) שכתב כעין זה. ע"ש שהביא מ"ש הגר"א הנ"ל שמחלוקת התוס' והרמב"ם תליא בפלוגתת האמוראים בטעמם של ב"ש וב"ה, אם כנגד ימים הנכנסים ויוצאים, שא"כ צריך היכר למספר הימים, או משום מעלין בקודש ופרי החג, שלפ"ז א"צ היכר על מספר

נר אחד של בעה"ב. וזה א"ש לדברי הרמ"א אבל לא לדברי הרמב"ם שבעה"ב מדליק בשביל כולם. ואולם בפ"י רבינו חננאל (שבת שם) כתב להדיא: פ"י, המהדרין מהדרי מצות כדאמר' (ב"ק ט:)

ובעיקר מה שכתבו הט"ז והבאר היטב שבנר חנוכה מצאנו חידוש, שהספרדים נוהגים כהתוס', והאשכנזים נוהגים כעין דברי הרמב"ם להדליק נרות חנוכה לכל אחד ואחד. ע"ש. כבר העיר בזה החמד משה שמנהג הספרדים הוא מנהג קדום שנזכר ברמב"ם עצמו. וכ"כ הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא, הובא בשדי חמד (מערכת חנוכה אות ט סק"ד), וכתב עוד דמנהג האשכנזים הוא אף דלא כהרמב"ם, דהא הרמב"ם כתב דבעל הבית עצמו מדליק נרות כמנין בני הבית, והלכך ליכא היכרא לימים הנכנסים. אבל האשכנזים רוצים לצאת לשתי הדעות, והלכך כל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו, ומקיימין ההידור הראשון דנר אחד לכל אחד ואחד, וגם שפיר איכא היכרא דימים הנכנסים, כיון דכל אחד מבני הבית מדליק במקום מיוחד, ובזה יוצאים גם לדעת התוספות. ע"ש. ובאמת שהרמ"א עצמו בדרכי משה (סי' תרעא סק"א) כתב ג"כ שמנהג האשכנזים הוא אף כהתוס', דלדין שאנו מניחין בבית מבפנים יודעין כמה הן. כלומר וליכא החששא שכתבו התוס' שלא ידעו איזה

ויש להביא מקור מפורש לשיטת הרמב"ם, ממה שאמרו במגילת תענית (עשרים וחמשה בכליל): "מצות נר חנוכה נר אחד לכל בית, והמהדרין נר אחד לכל נפש, והמהדרין מן המהדרין מוסיפין נר לכל נפש ונפש לכל לילה". ע"כ. ומשמע

והנה יש להוסיף ביאור בשיטת הרמב"ם בענין המהדרין מן המהדרין ומנהג ספרד, שיתכן שאין ענין ריבוי הנרות בדוקא בשביל היכר הימים, אלא העיקר ריבוי אורה, שבריבוי אורה יש פרסום הנס גדול יותר. וההיכר הוא בתוספת במה שאתמול הדליקו סך קצוב כו"כ, והיום מוסיפין עוד על מה שהדליקו אתמול. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רפג) הביא מספר יוסיפון, שאחרי שניצחו במלחמה את אויביהם, ליהודים היתה אורה והדליקו נרות בחצרותיהם. והיינו לריבוי אורה דרך שמחה. ולעיל (סי' תרע) הבאנו מספר מקור חיים לבעל החוות יאיר שכתב,

שאם אחד רוצה לעשות כההידור של המהדרין מן המהדרין ויהא היכר בהדלקתו הן למספר אנשי הבית וגם להיכר הימים בשביל אנשי הבית, ודאי הוא בכלל המהדרין, דלא ס"ל כלל כהתוס' שא"א לקיים תרוייהו, דודאי יכול לקיים שני ההידורים יחד, אע"פ שאין היכר למספר הימים. ונמצא שגם ב' הטעמים שבגמ' הם בעיקר על ריבוי הנרות ומספר הימים, ולא ההיכר של הימים, ולכן הביא הרמב"ם מנהג ספרד שהוא כמנהג המהדרין בלבד ואינו סותר למהדרין מן המהדרין. עכ"ד הגרשז"א.

וקרוב לזה כתב בספר משאת המלך דיסקין (דיני חנוכה ס"א) (א) שעיקר ההידור הוא ריבוי נרות, רק שקבעו את ההידור בזה שירבה כנגד בני ביתו, וגם ההידור כמנין הימים עיקרו הוא במה שמרבה בנרות, אלא דעד כמה הוא ההידור בריבוי הנרות, בזה אמרו שהוא כנגד הימים.

ולענין אשכנזי המתארח אצל ספרדי. דנו בזה האח', ע' בת' כנסת יחזקאל (ס"י יז) שאם אשכנזי דר בבית אצל ספרדי, ולפי מנהג הספרדים שרק בעה"ב הוסיף והולך, אינו יכול למחות בידו האשכנזי הדר שם מלהדליק בביתו, ואין בזה משום לא תתגודדו כו'. והוב"ד בשע"ת (תרע"א סק"ג). ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רסו) כתב, דספרדי המתארח אצל אשכנזי לא ישנה ממנהגו, ורק אחד מבני הבית ידליק. ואשכנזי המתארח אצל ספרדי, נכון שינהג כמנהגו, אך בעל הבית יכול למחות בו. וכמו כן אין אנו פוסקים כדברי הכנס"י שתלה הדבר אם מדליקין בפנים או בחוץ. עכ"ד.

מדוע מרן השמיט עיקר הדין ודין המהדרין והביא רק דין מהדרין מן המהדרין

ואמנם קושיא זו איננה על דברי מרן, כי אם על דברי הטור (ס"י תרעא) שכתב, וכמה נרות הם בליל א' מדליק א' מכאן ואילך מוסיף והולך א' בכל לילה עד שבאחרונה יהיו שמנה, ואפילו אם רבים בני הבית לא יעשה יותר. ע"כ. והטור היה בספרד, וכבר כתב הרמב"ם (פ"ד ה"ג) שמנהג פשוט בכל ספרד שהיה כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון, ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות.

ועוד מצינו כן בהלכות קצובות (חנוכה אות א): "בחנוכה חייב אדם להדליק נר אחת בלילה

הימים. והוכיח כן הגר"א מדהביא הרי"ף מימרא דשני זקנים היו בצידן וכו', לומר שההלכה כהטעם של מעלין בקודש, והוא כשיטת הרמב"ם. והעיר על דברי הגר"א, שזה דוחק, דא"כ נחלקו בפירוש של המהדרין מן המהדרין, ומפשטות הגמ' משמע דרק נחלקו בטעמייהו של ב"ש וב"ה. וגם מה שכתבו האח' בביאור מנהג ספרד בזה, לכא' אינו נראה, דא"כ היה צריך הרמב"ם לבאר שמנהג זה הוא משום שכך פירשו בגמרא בביאור המהדרין, ובפרט דמשמע מלשונו שמנהג זה היה כמין הכרעה וזשה עדיף טפי והוא כמצות המהדרין מן המהדרין, ואם כוונתו לשיטת התוס', הרי לפירוש הרמב"ם שהמהדרין מן המהדרין מדליקין כאנשי הבית אדרבה גרע טפי ולא יפה הם עושים.

ולכן נראה, דכל עיקר ענין המהדרין הוא לפרסם הנס בריבוי נרות, אלא שהמהדרין עשו ריבוי הנרות כפי מנין אנשי הבית ולא עשו שום היכר במספר הימים, והמהדרין מן המהדרין עשו שני הידורים בריבוי הנרות גם כנגד כל אחד ואחד וגם כנגד הימים, אבל לא נתכוונו לעשות היכר של מספר הימים, וכמו שלא עשו שום היכר בחול המועד למספר הימים כך גם בחנוכה, ורק ריבוי הנרות יהא כנגד הימים, ונמצא לפ"ז שגם מנהג ספרד הוא להיות כהמהדרין ולהרבות בנרות, ולא כהמהדרין מן המהדרין, אלא שמנהגם נעשה כדי שיזכרו גם את מספר הימים, ולכן קבעו מנהג אחד לכל הבתים, שבמקום להרבות בנרות שבכל לילה לפי מספר בני הבית, יהא הריבוי לפי מספר הימים ובזה קיימו מנהג המהדרין, אבל ודאי

וכבר עמדו בזה אחרונים, מדוע מרן בש"ע לא הביא כלל את עיקר הדין בנר חנוכה, כמבואר בגמ' (שבת כא:) ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין בש"א וכו'. ומרן לא הזכיר כלל מעיקר המצוה של נר איש וביתו, ולא דין המהדרין, רק מצות מהדרין מן המהדרין. וז"ל מרן בש"ע (תרעא ס"א): כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. ע"כ.

והביאו רק דין המהדרין מן המהדרין, משום שלכתחילה כך צריך לנהוג. וגם הרמב"ם שהביא מנהג הפשוט בספרד, אפשר שנתכוין לזה, שלכתחילה אין לשנות מהמנהג, ומשום הן טעמא.

ג. ואפשר עוד, שכיון שפשט המנהג כן בכל ישראל, שוב יש בזה חיוב, כאילו קיבלו עליהם חובה. וכמו שמצינו לגבי תפלת ערבית, שקבלוה כל ישראל לחובה. וזה חידוש, ומבואר בפוס' לא כן ע' להלן.

ד. גם אפשר לומר, שכיון שנהגו כך בכל ישראל, לכן אם ידליק נר אחד בכל לילה, ברוב פעמים אינו ניכר שהוא לשם מצות חנוכה, ונחשב שאין כאן פרסום הנס. לכן לכתחילה צריך להדליק דוקא כפי מנהג זה שמוסיף והולך אחד בכל יום.

ה. ויש שתירצו [ראה להלן בשם הגרש"א] שמרן בא לחדש שגם ההידור יש לו מעלה של נרות החיוב, לענין שיכול לברך עליו אם לא בירך על הנר הראשון. וזה רחוק. ויותר היה למרן לפרש כן להדיא בב"י, מאשר לסמוך על דיוק מכח קושיות שיובנו דבריו שנתכוין לזה.

תירוצי האחרונים אמאי מרן הש"ע - הביא רק את מנהג ההידור

משה ובתשובה מאהבה ריש הל' חנוכה].

גם הרב גליא מסכת (דף פב סוף ע"ב) כתב, שענין ההידור בתוספת נרות חנוכה, אף שקראוהו חז"ל בשם מהדרין, אינו דומה לשאר עניני הידור מצוה, אלא נחשבים כולם לעיקרי המצוה. וכתב שם, נראה לי ברור שאין שום גרעון בנרות הנוספים, ולא נופלים הם מן הנר הראשון, ושום הם לו לכל דבר, וכדמוכח ממ"ש הרמב"ם בתשובה, שאם הדליק שני נרות במקום שלשה, ואח"כ נמלך והביאו לו נר שלישי, רשאי לברך על הדלקתו וכו'. נמצא שאין כאן עיקר וטפל בין הנר הראשון לשאר נרות. ע"כ. [ובמק"א כתבנו שאין זה הביאור בת' הרמב"ם].

וכיוצא בזה כתב הכתב סופר (חלק אור"ח סימן קלה), שהמדליק נרות חנוכה הנוספים, לנהוג כמהדרין מן המהדרין, יכול לברך על ההידור, שמכיון שנהגו בה כל ישראל, גם התוספת נחשבת כעיקר המצוה, לעשותה מן המוכרח. ולכן מברך עליה. ועדיין צ"ע. ע"כ.

ראשונה, בלילה שניה שתיים, ויוסיף אחת בכל לילה, עד שמונה ימים". וזה צ"ע שנקט כן לחובה, ואפשר דלאו דוקא הוא.

ובמנהגי מרשלייאה (כסלו עמוד 145) איתא: והמנהג להדליק נר אחד ליל ראשון ומוסיף אחד לכל לילה. וכן בספר המנהגים לרי"א טירנא (מנהגי חנוכה) כתב: ליל ראשון מדליק נר אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך, עד ח' בלא השמש. ע"כ.

וב"כ מרן בבית יוסף (ר"ס תרעא) שהעולם נוהגים להדליק בלילה הראשונה נר אחד ומוסיף והולך בכל לילה, עד שבאחרונה הם שמונה ואפילו בני בית הרבה אינם עושים יותר. ע"כ.

ויש ליישב קושיא זו בכמה דרכים. א. אפשר שמרן לא הוצרך לפרש את עיקר הדין, דמה בכך שכן הוא מעיקר הדין סוף סוף הכל נהגו בכל המקומות כמהדרין שמוסיף והולך בכל יום. ועוד, ואפשר שהטור נקט כפי המנהג שהיה נהוג, ומרן העתיק לשון הטור כדרכו בהרבה מקומות.

ב. ועוד אפ"ל דכיון שפשט המנהג כן, לכתחילה אין לו לשנות מן המנהג. ולכן הטור ומרן השמיטו במכוון לדין עיקר הדין והמהדרין,

וכבר עמדו בזה האחרונים, וראה בפרי מגדים (סימן תרעא מש"ז סוף אות א) שכתב, דלכא' אם הדליק נר אחד ולא בירך, לא יברך עוד, דבעי עובר לעשייתו, והשאר איך יאמר וצונו, דאינו רק נר אחד מצוה, ורק מהדרין וכו', וגם קידוש היום עדיף משאר נרות רק נר אחד (ס"י תרע"ב בגמ"א סק"ג). אבל בב"י (ס"י תרע"ב) משמע אם הפסיק בדיבור יברך, וקשה דהא אין מצוה רק נר אחד. ולהשתמש לאורה, אסור בכל הנרות. והמחבר שסתם, משמע דהוספה מדינא, וצ"ע, כי יש נפקא מינה לדינא. עכ"ד הפמ"ג.

ובשו"ת בנין שלמה (ח"ב א"ח סימן נח) הקשה גם כן מדוע הטור והש"ע השמיטו דין המהדרין, והרי נפקא מינה בזה למי שאי אפשר לו לקיים כמהדרין מן המהדרין, דלכה"פ יקיים כמהדרין, וכמ"ש כן באמת הרמב"ם (בפ"ד מהל' חנוכה הלכה א), וכתב, וצ"ל דסבירא להו להטור והש"ע, דלאחר שתקנו דין מהדרין מן המהדרין, תו בטל דין מהדרין לגמרי, ע"ש. [ובהנהגה שם ציין לעיין בחמד

והרב תורת חיים סופר (סימן תרעא מג"א סק"א) כתב, שמאחר שנהגו מזה שנים קדמוניות כהמהדרין מן המהדרין, הו"ל כתפלת ערבית דהאידינא קבעוה חובה. ע"ש.

וע"ע בשו"ת אהל משה צווייג תניינא (ס"ט) שאם הדליק נר נוסף גרע, שיש בתוספת על העיקר, ביטול הכוונה וביטול המצוה, שהרואה אומר לצרכו הדליק, כיון שהדליק יותר מן הצורך. וכתב שם סברא שאינו ניכר לשם חנוכה אחר שהכל נוהגים להיות מן המהדרין. ע"ש. ולפי"ז ה"ה כשפחת מן השיעור. ובזה א"ש דברי הטור ומרן, שעכ"פ לכתחלה מחוייב להדליק כפי

המהדרין שאל"כ אינו ניכר שהוא לשם חנוכה. והגרשו"א בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח) תירץ, די"ל דהש"ע שהעתיק רק דין המהדרין, בא לרמז בזה, שגם המנהג וההידור הוא אצלנו כחובה, אשר גם מברכים עליה, משום פירסומי ניסא. וע"ש שכיון שחכמים תיקנו בשביל פירסום הנס גם לפרסם ולעשות היכר למספר הימים, ולכן כמו שמברכים גם על מנהג בלבד מפני שרצו להרחיב את פירסום הנס כנ"ל, ה"ה דיכול לברך על הנר הנוסף, כיון דיש לו חשיבות מצד פרסום הנס. וכן מדויק קצת מלשון הש"ע הנד'. עכ"ד. וכבר הערנו לעיל שזה דוחק.

אם להדליק בדין המהדרין מן המהדרין הוא מתקנת חז"ל

וכן באבודרהם. וקשה דהא מתקנת חכמים אין כאן רק נר אחד בכל לילה. אלא ודאי דמעיקר חיובא איכא דין דמהדרין מן המהדרין.

ב. ועוד ראייה, מדברי הראב"ן (בשו"ת שבריש הספר ס"י לה), שכתב לבאר הטעם שתקנו לברך 'להדליק' נר חנוכה, ולא 'על' הדלקת נר חנוכה, שהכלל בזה, האם גומר את המצוה מיד אחרי הברכה כמו נטילת לולב וכו', או שממשיך קצת בעשייה כמו הלל ושופר. וכל ברכה שהיא על מעשה שאינו בדבר אחד ואינו לפי שעה ולא נגמרה המצוה באותה עשייה, אינו מברך על, כגון לישב בסוכה וכו', וכן להדליק נר של חנוכה, לפי שבכל הלילות לבד מלילה הראשון יש בו נרות להדליק ולא נגמרה המצוה עד שמדליק כל הנרות, להכי מברך להדליק דמשמע להדליק כל נר ונר, ולא חילקו ברכת לילה הראשון משאר לילות. וכן לשמוע בקול שופר, שהוא חלוק לג' סדרים, ולא נגמרה המצוה עד לאחר כל הסדרים, להכי מברך לשמוע בקול שופר של כל סדר וסדר. ע"כ.

ולכא"ו תמוה, שהרי מה שמדליק ב' נרות, אינו רק להידור, אך המצוה עצמה כבר נגמרה. א"ו שההידור של נרות חנוכה, הוא חלק מתקנת חכמים. נוע"ש עוד באבן שלמה שם שתמה, שהרי בנר שבת נגמרה המצוה מיד, ואעפ"כ מברך להדליק נר של שבת. ות"י שגם בנר שבת מצוה מן המוכרח להדליק ב' נרות. ולכאורה מבואר דהוה פשיטא ליה שגם בנר שבת מברכין לפני ההדלקה, וגם שאיננה מצוה

ובספר יומין דחנוכה (ס"י טו) כתב ליישב דברי מרן הש"ע שלא הביא רק דין המהדרין מן המהדרין, משום דלהדליק כמהדרין מן המהדרין אינו בגדר הידור מצוה, אלא כך היתה תקנת חז"ל להדליק מעיקר מצוה, ורק מי שא"א לו לקיים ולהדליק בעיקר הדלקה שהוא מהדרין מן המהדרין, תקנו לו רז"ל שגם באופנים אחרים יכול לקיים המצוה.

והביא שם כמה ראיות לחידוש זה. א. שבגמ' (ערכין י.) איתא, כל ימי חנוכה גומרין את ההלל, ואילו בפסח אין גומרין אלא יום אחד בלבד, ומטעם דימי סוכות חלוקין הן בקרבנותיהן, וימי פסח אין חלוקין. ופירש רש"י בס' הפרדס (ס"י קצח) שחנוכה הוי דומיא דחג, משום דחלוק בקרבנותיו [המגיה שם הגיה "בנרותיו" במקום "בקרבנותיו", וי"ל], שמוסיפין והולכין בכל יום. [והתוס' (תענית כח: ד"ה ויד"ט הראשון) כתבו מטעם אחר, משום דכל הח' ימים היה הנס מתגדל, והיה כל חדר וחד יום טוב, לכן דינא הוא לגמור הלל, וכן בסוכות וכו' לפי שפרי חגג מתמעטין וכו'. ע"ש].

וכ"ה בסידור רש"י (ס"י שיח): קראו את ההלל וגומרין אותו כל ח' ימים מיסוד חכמים לפרסומא ניסא, והם מכ"א יום שהיחיד גומר בהן את ההלל, שחנוכה חלוק בקרבנותיו, וגומרין את ההלל כל שמונה, ובפסח שהשוו קרבנותיו אין גומרין אלא בעיקר הגאולה ב' ימים הראשונים. ע"כ. וכן הובא בשבלי הלקט (ס"י קעד) ובבב"י (ס"י תרפג), וכן הוא בסדר הר"ש מגרמיזא (עמ' קצט),

ישראל תורה הוא, מחמת המנהג מחוייבים היוורשים לתת לה שמן כדי להוסיף בכל לילה, ושכן נראה בשו"ת כנסת יחזקאל אשכנזי (סי' יז). ודלא כהבית עובד הנ"ל. עכ"ד. ויש להוסיף שכן הדין בפרט לפי מ"ש הגאון חמד משה שמנהג המהדרין מן המהדרין נעשה כעיקר המצוה. וכן לפ"ד ש"א הנ"ל. [ולדינא ראה עוד להלן בסוף הספר].

עוד נפקא מינה בזה, למה שדנו האח' אם שכח לברך, האם יכול לברך כל זמן שעוסק בהדלקת נרות ההידור, ומ"מ נקטינן שיכול לברך, דדמי למי שלא בירך על נטילת לולב, ונזכר לפני הנענועים, שאע"פ שאינם מעכבים המצוה, ומדאגבהיה נפק ביה, יכול לברך על נטילת לולב. וכמ"ש התוס' והרא"ש (סוכה לט.), וכן העלו האח', ודלא כמ"ש בשו"ת דברי שלום מזרחי (ח"ה סי' פב, עמוד רעג), שנראה לו שאם שכח לברך להדליק נר חנוכה, ואחר שהדליק נר אחד, נזכר קודם שידליק את נרות ההידור, שלא יברך עוד, דבעינן שיברך עובר לעשייתו, ואף שיש ספק ספיקא לברך, אנן קי"ל דלא מהני ספק ספיקא בברכות. אלא העיקר כדברי האח', ובפרט לפי מ"ש החמד משה הנ"ל (סי' תרעא סוף סק"ב), שמעיקר הדין בעינן שיהיה מוסיף והולך, ולא כשאר הידור מצוה בעלמא. וכן העלה בספר יומין דחנוכה (סי' טו עמוד קג). ע"ש. וגם זה לסיוע וצירוף.

וע"ע בשפת אמת (שבת כא:) שדן בזה בארוכה, דיש לעיין אם המצוה הוא נר א' בבית כמו מזוזה ונר שבת, דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהיה די, ולפ"ז אפשר דגם ב' בעלי בתים הדרים בבית אחד, די להם בנר אחד, והא דאושפיזא משתתף בפריטי, י"ל שהוא כדי לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא. או נימא דהמצוה על כל אדם, אלא דבעה"ב מוציא כל ב"ב. ונ"מ לפי הנ"ל, לגבי המהדרין, אם כ"א מצי לברך, דאי מטעם שליחות א"כ המהדרין אין מכוונים להוציא ורשאי כ"א לברך, אבל אי המצוה רק על הבית וא"צ כוונה להוציא, א"כ על מצות הידור בלבד א"י אי רשאי לברך, הגם די"ל דכך תיקנו וגם זה בכלל המצוה ושייך עליו ברכה אף דאינו מחויב. ומ"מ שייך וציונו כדמצינו בכמה דוכתי וכ"מ בתה"ד שהביא הב"י (סי' תרע"ז) ובט"ז שם.

נמשכת בכל עת. דאל"כ מאי משני. ועיין. עכ"ד. ובשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן רד) השיב ע"ז, שהרי בש"ע (סי' תרעד) כתב הרמ"א, הג"ה ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר, דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד, והשאר אינו למצוה כל כך, ועיין שם בבאר היטב, ובמשנ"ב (שם אות ז), ומשמע דכ"ע מודו דעיקר מצוה אינו אלא נר אחד בלבד. וגם מה שהוכיח מדברי הראב"ן י"ל, דהא כשתקנו חכמים הברכה תקנו לכלל ישראל, וכיון דבכלל יש דין של מהדרין מן המהדרין, תקנו ברכה שיכלול את הכל. שהרי כשיברך להדליק, גם המדליק רק נר אחת יצא, אבל כשיברך על הדלקת נר חנוכה משמע רק נר אחד ולא נרות הרבה. ע"ש.

והרב חמד משה (בסי' תרעא סוף סק"ב) כתב, נ"ל דמה שכתב המג"א שיתן לחבירו וכו', אינו מחזור לשיטת התוס', שנראה דס"ל דמעיקר הדין צריך שיהיה מוסיף והולך, ולכן אם יתן לחבירו, לא יעשה שום אחד מהם המצוה כתקנה מעיקר הדין. ע"ש.

ומרן אאמור"ר שליט"א הקשה ע"ד החמד משה, שלפי דבריו כאן, א"כ למה לא חייבו את הגבאים לתת לעניים כל מה שצריך להדלקת נ"ח, עם התוספת של המהדרין מן המהדרין, והרי לדבריו הכל מעיקר המצוה. והחמד משה עצמו כתב (בסק"א), שא"צ ליתן לעני רק נר אחד לכל לילה. כדקי"ל מצות חנוכה נר איש וביתו. והתוספת על זה אינו אלא למהדרין מן המהדרין, ולזה לא חייבים ליתן לו. וכ"פ המשנ"ב בביאור הלכה. [ולפ"ז הדבר פשוט, שאם יש לו שמן כדי נר לכל לילה, אינו חייב למכור כסותו בשביל התוספת של ההידור]. וע' באליה רבה, ובשו"ת משנה הלכות ח"ח (ס"ס רכו). וע"ע בשו"ת זכר יהוסף (סי' רמג), ובמ"ש בשו"ת חזון עובדיה כרך ב' (סי' מז, עמוד תתכה). וצ"ע.

וע"ע בשו"ת אקים את יצחק (סימן מד) שדן בדין יתומים שצריכים לתת שמן לאלמנה לנר חנוכה, וכתב, דמכיון שמנהג העולם להוסיף בכל לילה ולילה, ולא שמענו מעולם שיש מי שמדליק רק נר אחד בכל לילה, וגם האלמנה הזאת כל ימיה עם בעלה המנוח היה מנהגה להוסיף בכל לילה כמנין הימים, כנהוג בכל ישראל, ומנהג

הוי מצוה גמורה ההידור דכך היה התקנה שהמהדרין יעשו המצוה באופן זה, אך מ"ש המגן אברהם דיתן לחבירו הטעם דאין ב' הנרות והג' חשובין ב' וג' מצות, וזה המהדר אינו עושה ג"כ אלא מצוה אחת כמו המדליק נר אחד, רק המצוה שלו הוא באופן זה ונמצא דנחסר לו רק ההידור, וההידור צריך לבטל בשביל שיקיים חבירו עיקר המצוה. ולכן אם שכח לברך עדיין הברכה שייכא ב' דלמהדרין כל הנרות מעיקר המצוה הם, כנ"ל. עכ"ד.

להלכה נקטו האחרונים שאין חיוב מעיקר הדין רק לנר אחד בכל לילה

ראש חודש דאקרי מועד לימא, ומשני, לא אקריש בעשיית מלאכה. והא חנוכה דלאו הא ולא הא ואמרינן הלל, משום ניסא. ע"כ. ולא הוזכר כלל שאף הוא חלוק בנרותיו, ומש"ה גומרים הלל בכל יום, אלא משום ניסא, דהיינו שהיה הנס מתחדש בכל יום, וכדאמרינן בשבת (כג.) שהטעם שמברכים ברכת שבעה נסים בכל יום, משום דנס כל יומא ויומא איתיה. ע"ש.

גם מ"ש ביומין דחנוכה להביא ראיה לזה מהלכות קצובות הנ"ל, שבחנוכה חייב להדליק בלילה הראשון נר אחד, ובלילה השני שנים, ויוסיף אחד לכל לילה, ואם רוצה להדליק נר אחד בכל לילה, כמו בלילה הראשון, יצא י"ח. ע"כ. נראה שתפס כמנהג כל ישראל, וכמ"ש הרמב"ם, לבלתי יפרוש מן הצבור, ולא מדינא אלא לכתחלה משום אל תמוש תורת אמן. והרי מטבע הברכה בכל הלילות אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק "נר" חנוכה, ולא "נרות" חנוכה. כי באמת עיקר המצוה לעולם אינה אלא נר אחד. וקשה לחלוק על פשוט דברי הרמב"ם ולעשות את ההידור כחלק מן המצוה, וכיו"ב כתב המג"א (ס"ס תרעח), דהא דקי"ל נר חנוכה וקידוש היום, נ"ח עדיף, משום פרסומי ניסא, היינו דוקא נר אחד, והמותר יהיה לקידוש היום. ע"ש. אלמא דסגי בנר אחד לפרסומי ניסא. וכן העלה בשפת אמת (שבת כא: ד"ה ת"ר מצות) כדברי המג"א שיתן לחבירו, והו"ד לעיל. ע"ש.

ולענין הלכה נקטינן שאין חיוב רק לנר אחד, אלא שלכתחלה צריך להדליק כפי מנהג כל ישראל, ומצרפינן סברת האחרונים הנ"ל לסיוע וצירוף בכמה נידונים.

ולפ"ז יל"ע במהדרין מן המהדרין, אם שכח בלילה ג' והדליק רק ב', ואח"כ נזכר אם ידליק עוד א' בברכה, אי הוי לדידהו מצוה גמורה. דאפשר שכך היה המצוה להמהדרין, א"כ מהדרין מה"מ נמי הכי הוא. אבל קשה דהמג"א (תרעא סק"א) כתב דמי שיש לו שמן על ב' נרות ולחבירו אין לו כלום מוטב שיתן לחבירו משיה"ו לו הידור מצוה ע"ש אם כן נראה גם כן דההידור אינו חשוב מצוה גמורה, דפשיטא דאינו מחויב להיבטל מהמצוה בשביל לזכות חבירו. ונראה לי דודאי

והנה במג"א הנ"ל (ר"ס תרעא) מבואר, דמי שיש לו שמן לכל שמנת ימי חנוכה כמנהג המהדרין מן המהדרין, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל, ולרש אין כל, מוטב שידליק כל לילה נר אחד בלבד, ויתן שמן לחבירו לזכותו לברך ולהדליק נ"ח. שהרי מן הדין אין צריך אלא נר אחד. וכ"כ ביד אהרן שם, ובחיי אדם (כלל קנ"ד ס"י כה), והגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (ס"י כז אות מח), ובספרו החפץ חיים (ס"י לד אות כז), ובבית עובד (אות ה), ובמשנ"ב (סק"י).

ובספר יומין דחנוכה הנ"ל (בס"י טו עמוד קנ) כתב, שאין דברי המג"א מוכרחים, כי נראה שהתוספת שנהגו המהדרין מן המהדרין היא מעיקר המצוה, כדמוכח מ"ש בפרדס הגדול (ס"י קצח), שהטעם שגומרים ההלל כל שמונת ימי חנוכה, הוא מפני שחנוכה חלוק בנרותיו, שבכל יום מוסיף והולך, כמו בחג שחלוק בקרבנותיו, לכן גומרים בו ההלל כל שמונה. ואם איתא שהתוספת היא רק הידור, למה יקרא חלוק בנרותיו. ע"ש.

ומרן אאמור"ר שליט"א (תו"ע ע"ז כד) השיב ע"ז, דיד הדוחה נטויה, שנראה דלאו עיקר טעמא הוא, שהרי כתב הב"י (ס"י תרפג) בשם שבולי הלקט (ס"י קעד) טעמים נוספים, לפי שהנס היה מתחדש בכל יום, ועוד שכיון שקוראים בנשיאים ובכל יום הנשיא שלו חלוק לעצמו, צריך לגמור ההלל על קרבנותיו. ע"ש. ובערכין (י:) אחר תירוץ הגמרא דהחג חלוק בקרבנותיו, ופסח אינו חלוק בקרבנותיו, פריך, והא שבת דחלוקה בקרבנותיה, ולא אמרינן הלל. ומשני, לא אקרי מועד, ופריך,

האם אפשר לענות אמן על בחור אשכנזי שמברך על הדלקת נרות ההידור כמנהגם

בח"י הגר"ז (חנוכה פ"ד). ובשו"ת גליא מסכת או"ח סי' נ. ולכא' לא מצינו חולק בזה על שיטת הרמב"ם, שבעל הבית מדליק את הכל. וכן הוא פשוט לשון הגמ' "נר לכל אחד ואחד", משמע קצת שבעל הבית מדליק עבור כל אחד ואחד, וכן משמע לשון המאירי והרי"ז ועוד ראשונים, שבעל הבית מדליק את כולם. והאחרונים דייקו כן מדברי התוס' (כא: ד"ה והמהדרין) כמ"ש בשו"ת גליא מסכת (שם) ועוד. וגם אם הפירוש שיש נרות לכל ואחד, י"ל שאין נ"מ מדליק אם בעל הבית או אחרים, והכל כמצוה אחת. וע"ע במאמ"ר (סי' תרעז סק"ו. ובסי' תרעא סק"ד). ובאלפסי זוטא (שבת כג:) ובחי' בית הלוי לחנוכה (שם), ובדרכי משה הארוך (סי' תרעא) בדעת הרמב"ם.

ויש שהקשו על שי' הרמב"ם ממה שאמרו בגמ' והמהדרין נר לכל אחד ואחד, הרי שמועיל להתחלק וכל אחד מבני הבית ידליק ויברך לעצמו. אולם פשוט שאין כאן קושיא, שאפשר שהיו מדליקים בלא ברכה ורק להידור, ואי"נ שבעל הבית הוא שמדליק נר עבור כל אחד ואחד, ואדרבה כן הוא פשוט לשון הגמ' "נר לכל אחד ואחד". ומוכרח כן לשיטת הרמב"ם, שהרי הרמב"ם מפרש שהמהדרין מן המהדרין עושים גם את ההידור של המהדרין, ואיך כתב הרמב"ם שבעה"ב מדליק, והרי עיקר ההידור הוא במה שכל אחד מדליק לעצמו, ובעכצ"ל שגם למהדרין שנר לכל אחד, אין הכוונה שכ"א מדליק לעצמו, רק שעושים נר בשביל כל או"א.

וגם לפי מה שלמדו כמה אח' בתשובת הרמב"ם שמברכים על ההידור, ולפ"ז י"ל שגם המהדרין היו מדליקים ובברכה, יל"ד דש"ה שהכל באותו בית ובאותה הדלקה, ומקיימים כולם את המצוה יחד, וכיון שכל אחד עושה את שלו, יכול לברך על אותו חלק שיש לו במצוה. אבל אם אינם מדליקים ביחד, אינו מועיל, שכיון שכבר נסתיימה המצוה, שוב אינו מצוה במה שמוסיף נרות. וכן אם הם בשני בתים י"ל שאינו מועיל, ומשום הך טעמא, וי"ל.

ושו"ר בשו"ת ויען יוסף גרינוולד (או"ח סימנים ת, תה) דלשיטת הרמב"ם באמת המהדרין אין

שאלה. האם מותר לענות אמן על ברכה על נרות חנוכה שמברך בחור אשכנזי. תשובה. הנה לדעת מרן בב"י (או"ח תרעז) בדין אכסנאי, שממילא יוצא י"ח בהדלקה שמדליקים בבית, ואינו יכול להחמיר, לכא' ה"ה כאן שלדעת מרן אסור להדליק בברכה, אלא כל בני הבית יוצאין י"ח בהדלקת בעה"ב או אחד מהם, ושוב אין לו להדליק דהוי ברכה לבטלה, וא"כ לדידן בני ספרד אין לענות אמן. ויש לדון גם לשיטת בני אשכנז, האם החומרא היא שכל בני הבית מדליקין בתורת הידור בעלמא, או שההדלקה היא בתורת שכל אחד מהדר להדליק בעצמו ולא לצאת ידי חובתו בהדלקת בעל הבית, ואם כל לכל חד נחשב כעיקר המצוה.

והנה דעת הרמב"ם שרק בעה"ב מדליק, וגם למהדרין שעושים נר לכל או"א וכן המהדרין מן המהדרין לשי' הרמב"ם שמוסיפים על המהדרין הראשון, רק בעל הבית מדליק, וכמ"ש הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"א) כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל או"א בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר ע"ז ועושה מצוה מן המובחר, מדליק נר לכא' או"א, בלילה הא' ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד, כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות. ע"כ.

וטעמו של הרמב"ם שבעל הבית עצמו מדליק, אפשר שהוא מטעם שהמצוה היא מצוה כללית על כל בני הבית "נר איש וביתו", וגם לשיטת המהדרין לא נשתנה גדר המצוה, או באופא"ק שמצות נר חנוכה היא מצוות הבית, וכל הנרות שמדליקין הכל הוא מצוה אחת. ועל כן אין נפקא מינה אם בעה"ב מדליק או אחר מדליק, שהרי הכל מצוה אחת, וכאשר בעה"ב מדליק בני הבית יוצאים ידי חובתם ממילא, וכך הוא ג"כ כאשר אדם אחר מבני הבית מדליק שממילא ההדלקה נחשבת בשביל כולם. נוע"ע

מברכין כ"א בפנ"ע, כל אחד בפני עצמו, דאין מברכין על הידור מצוה וצריך בעה"ב להוציא כל אחד בברכתו. ודלא כהמג"א בשם ת' הרמב"ם, ובת' הרמב"ם שם מבואר דאיירי בשליח המדליק לכמה בתים, ואחר זמן נזדמן לו שליחות זה עוד לבית אחר.

והנה זה לשון מרן (תרעא ס"ב): כמה נרות מדליק, בלילה הא' מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה, עד שבליל האחרון יהיו ח', ואפי' אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. ע"כ. ואפשר שטעמו משום היכר, אך אפשר שטעמו לאפוקי שלא יבואו לברך כל אחד, לפי שהמצוה היא מצוה אחת נר איש וביתו. ובמשנ"ב שם כתב, לא ידליקו יותר, בין בלילה ראשונה ובין בשארי לילות, דהכל נגזרים אצל בעה"ב, ואפי' בניו הגדולים ומשרתיו, כיון שהם סמוכים על שולחנם בקביעות, הם בכלל בני ביתו.

והאמנם שמנהג אשכנז אינו כן אלא שכל אחד מדליק לעצמו, ואף בברכה. ויש בזה ב' דרכים, או דס"ל שיכול לכוין שלא לצאת בהדלקת בעה"ב. או דס"ל שאף שיוצא ידי חובת עיקר המצוה מ"מ יכול לברך על ההידור, או על הדלקה נוספת.

והנה בתרומת הדשן (ס' קא) כתב בשם גדול א' שאכסנאי שהוא נשוי, רשאי להדליק בברכה, שלא אמרו אלא שאינו חייב אבל אי בעי מצי להדליק, ולא הוי ברכה לבטלה, דהוי נמי בכלל המהדרין. ועוד שיש לחוש שמא ישכחו להדליק עליו. ובתה"ד כתב שטעם שמא ישכחו אינו טעם, אך מטעם מהדרין אפשר ויתכן דש"ד להדליק בברכה כה"ג, דכמו שיש הידור בנר לכל אר"א בבית אחד, ה"נ יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בב' מקומות, והתנא לא פסיקא ליה למיתני הך מהדרין, דלא שכיחא כולי האי. וכיון דאשכחן בתלמוד מהדרין, ומהדרין מן המהדרין, אין זה כמוסיף על התלמוד שהוא גורע. ע"כ. [ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד מז) כתב שדברי תה"ד צ"ע, דודאי אחרי שכבר יצא ידי חובה בהדלקה שהדליקו עליו, לא שייך שוב להדר במצוה]. ומרן בב"י (תרעז אות ג) כתב, כתוב בתרומת הדשן דאכסנאי נשוי אם רצה להדליק ולברך

משום הידור ש"ד, ולי נראה דאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה. ע"כ. והרמ"א בדרכ"מ שם (אות ב) כתב שהמנהג כדברי תה"ד וטעמו ונימוקו עמו, וכ"ה במהרי"ל (שור"ת סי' קמה. ובס' מהרי"ל הל' חנוכה אות ח). וכ"פ הרמ"א בהגה, והסכים לזה הט"ז (סק"א). ובתה"ד שם אתי עלה מטעם ברכה על הידור, אולם בשו"ת מהר"י ברונא (סימן ג) כתב שלא יכוין לצאת בהדלקת אשתו וזו חייב בהדלקת ובברכה.

והחיד"א בברכ"י (שם אות ב) כתב, לבאר סברת מרן, דהכא אין תלוי בכונתו כלל, ובין יכוין לצאת בהדלקת אשתו בין לא יכוין פטיר ועטיר בהדלקת ביתו, וממילא הוא יוצא, ולא שבקי רווחא לדידיה דלבעי כוונה לצאת, לכן ס"ל למרן דהוי ברכה שאינה צריכה. והרב שער אפרים (סי' מב) כתב דתה"ד ומרן נח' לשיטתם לעיל בדין מהדרין מן המהדרין, אם כהתוס' או כהרמב"ם. וקשה שהרי מהרש"ל סבר כהרמב"ם בהדלקה וכמנהג אשכנז, ועכ"ז פסק דאם מדליקין עליו בתוך ביתו אינו יכול לברך, וכסברת מרן. וכה"ק בא"ר, עכ"ד החיד"א.

וכ"כ בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' צז) שהמהרש"ל כתב, דהיכא שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו שמדלקת עליו בביתו, לאו כל כמיניה, ואינו יכול לברך. (והובא בט"ז סי' תרעז), וכתב, וזה כדעת מרן הב"י, ודלא כמ"ש בשו"ת מהרי"ל. ואפילו אם יתכוין בהדיא שלא לצאת בהדלקה של אשתו לא יצאנו מידי מחלוקת. ע"ש. וכן פסק הפרי חדש.

וכ"כ המאמר (סי' תרעז סק"ה). ע"ש. ובשו"ת פרי הארץ (חאו"ח סי' ט דף ו ע"ד), ובשו"ת חיים וחסד מוספייא (סי' יג). וכ"כ מדנפשיה הגאון רבי יעקב שור בשו"ת דברי יעקב (סי' עח). וכ"פ הגאון רבי אברהם אלקלעי בשו"ת חסד לאברהם (או"ח סי' כד, דף ט ע"ב). ע"ש.

וכ"כ בספר נהר שלום וינטורה (סימן תרעז), דה"ט דמרן הב"י, דאע"ג דבעלמא יכול לכוין שאינו רוצה לצאת בברכת חבירו, כאן אין עליו חיוב ברכה בלבד, אלא מעשה ההדלקה, וכשהדליקו עליו בתוך ביתו פטרוהו חז"ל, כדאיתא בגמרא גבי ר' זירא, ולא כל כמיניה לומר שאינו רוצה להפטור בהדלקת אשתו, דלאו

ולאפושי בברכות, ומש"ה השתתף ר' זירא בפריטי, וכל זה ברור. ע"כ. [ומ"מ בסוד כתב ליישב מנהג אשכנז. וכבר הערנו ע"ז לעיל].

וראה עוד בקובץ זכרון יהודה (חלק א' עמוד קה) והלאה בתשובת הרב אול"צ שדעת מרן והרמב"ם נראה שגם אם יכוין להדיא שלא לצאת, אינו מועיל, ולכן כתב הרמב"ם מצוותה שיהיה כל בית ובית מדליקין נר אחד, ומשמע שהחייב הוא על הבית, וכמו שביאר הברכי יוסף, וכן נראה יותר להלכה. וסב"ל. ע"ש.

אם שייך ששנים ידליקו נר חנוכה בברכה בבית אחד

להדליק בחדרו ולברך עליו, שאשתו מברכת עליו בשבילו. ובמג"א (ס"ק יד) פ"י שלהדליק בחדרו מיהא צריך, כדי שלא יכשל בעץ או באבן, מ"מ בראשונים הנז' מבואר לא כן, ויל"פ כן גם בכוונת המרדכי, וכן העיר בא"ר שם, שגם למרדכי הרוצה להחמיר ולהדליק בחדר שאינו אוכל שם, לא יברך. ע"ש. [ולמעשה, טוב להחמיר ולהדליק בכל החדרים ובלבד שלא יברך].

ובשלחן ערוך שם (סעיף ח) כתב, ב' או ג' בע"ב שאוכלים במק"א, י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש שמגמגם בדבר, ונכון להזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד. וכתב הרמ"א, אבל אנו אין נוהגים כן. וטעמו של הרמ"א, לפי שמברכים על תוספת האורה במקום ההוא. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל (ס"י נג), וסיים מהרי"ל, דאף שהאור מגמגם בזה, אנו נוהגים לברך, שכל מה שניתוסף אור וכו'. אך נראה שכ"ז בבעלי בתים שונים החלוקים בעיסתם, אבל בנות הסמוכות על שלחן הוריהן, אינן רשאות לברך, אף למהרי"ל והרמ"א. וכ"כ בשו"ב (ס"י רסג סק"ג) שלכל הדעות כלה וחמותה, וכן אם ובתה, הסמוכות על שלחן אחד, אז הברכה אחת היא, ואם כל אחת מדלקת ומברכת הרי היא ברכה לבטלה. וכ"כ מהרי"ל ואלי בהגהותיו כ"י. אבל אם חלוקים בעיסתם, אחד מברך ומדליק, והשני מוסיף שמן ומדליק נרות אחרים, לדעת הא"ר שפוסק כמהרי"ל יש לברך, אבל לדידן בכל אופן יש להורות כדברי מרן שברכה אחת לכולם. עכ"ל. ונראה שכל זה דוקא כשמדליקות בחדר אחד, אבל אם חלוקים

משום דעתו וכוונתו פטרוהו, דהא לא שייך כוונה לצאת במעשה מצוה המוטלת עליו בהדלקת חבירו, אלא שעשו הדלקת אשתו בביתו כאילו הוא הדליק בעצמו, ולכן הוא פטור אפילו מברכת הראייה. הילכך אינו רשאי לברך אפילו הוא רוצה להדליק בפני עצמו. ע"כ.

ובספר בית הלוי (חנוכה שבת כג:) כתב, שמדברי התוס' והרמב"ם ועוד ראשונים ומדברי כולם נלמד, דבזמן הגמרא לא היה שום סברא דכל אחד מבני הבית ידליק בפני עצמו,

ומעתה בשתי משפחות הדרים בבית אחד, וכל משפחה יש לה חדר, או משפחות הנמצאות בבית מלון וכדו', כיצד ינהגו בנר חנוכה. ולכאורה יש לחלק בזה בין משפחה אחת, לבין שתי משפחות, דבב' משפחות קיל טפי לומר שיכולים להתחלק. ויתכן עוד לומר, שאם ב' המשפחות מדליקין בחצר אחת, בזה קיל טפי, כיון שהחצר מיועדת לשימוש כללי של כמה דיירים, משא"כ בבית אחד. ודו"ק.

ולענין נר שבת, אף שעדיף מנר חנוכה, שאכסנאי מדליק במקומו משום שלום בית, ואינו מועיל מה שמדליקין עליו בביתו במקום אחר, ומ"מ נקטינן דא"א לברך על הדלקת נר שבת של ב' משפחות בחדר אחד, דלדידן אין מברכים על תוספת אורה. וכן אין לבטל להדליק נרות בחדר אחר ובברכה, אפילו אם יקדים את הדלקת אשתו, שבכך מונע מהאשה להדליק יותר בברכה. ואם תברך גורם לה לברך ברכה לבטלה. וראה בזה בשו"ת יחו"ד (ח"ב ס"י לב).

ונקטינן לדינא גבי נר שבת, שכל שהדליקו נר שבת בבית, שוב א"א להדליק בברכה אפי' בחדר אחר שיש בו חושך, ויש בזה כבוד ועונג שבת שלא יכשל בעץ ובאבן, וכמו שמבואר באר"ח (ער"ש אות יא) וכל בו (ס"י לא) ותשב"ץ (ס"י ו) בשם מהר"ם, שאברכים שהולכים למק"א, צריכים להדליק ולברך, שהדלקת נר בשבת חובה, אבל מי שהוא אצל אשתו בעיר א"צ להדליק נר בחדרו, שאשתו מברכת בשבילו. ע"כ. ואף שבש"ע (רסג ס"ו) העתיק ל' המרדכי (שבת ס"י רצד) מי שהוא אצל אשתו א"צ

בעינתם ומדליק בחדרו, [חדר אחר] יכול לברך שנחשב כאילו החדר הוא מושכר לו.

ועוד נראה, שגם אם נאמר שיש מצוה להדליק נר שבת בכל חדרי הבית, מ"מ הכל הוא מצוה אחת המוטלת על בעה"ב, וברכה אחת פוטרת הכל. וכדאי בש"ע (א"ח סי' תלב) לגבי בדיקת חמץ, ע"ש בחק יעקב שאם ממנה שלוחים לבדוק בשאר החדרים, אף שלא היו עומדים אצלו בשעה שבירך על הבדיקה, אינם רשאים לברך ברכה בפני"ע, שבעה"ב בירך על הבדיקה והיא מצוה אחת הכוללת כל חדרי הבית, אין לברך פעמיים על מצוה אחת, שהיא ברכה שא"צ. וכ"כ הא"ר ומקור חיים וח"א ודה"ח. [וראה בילקוי שבת כרך א' חלק שני בקונטרס אחרון שבסוף הספר].

ולפי זה נראה שה"ה למצות הדלקת הנרות נר שבת שהיא ג"כ מצוה אחת המוטלת על בעה"ב. והגר"ז (סי' ריג ס"ז) כתב שבנ"א רבים שעושים מצוה כוללת, כמו ב"ב שבדקים חמץ, או קובעים מזוזות בפתחי ביתו, או מפרישים חלה מכל עיסה מעיסותיו, צריכים לעשות המצוה ביחד, כדי שיברך אחד לכולם, שכיון שא"י י"ח עד שיעשה את כולם, די בברכה אחת, ואסור לגרום לברכה שא"צ. ע"כ. וגם הדה"נ היא מצוה אחת לכל חדרי הבית. וראה בשו"ת רב פעלים (ח"ב י"ד סי' ב) שהסכים לזה, וע"ש.

ומ"ש בשו"ת חלק לוי (אורח סימן פה) שדוקא מי שהוא אצל אשתו א"צ להדליק ולברך בחדרו, שאשתו פוטרתו, אבל בחורים ורוקים הסמוכים על שלחן הוריהם אם יש להם חדרים בפ"ע בבית הוריהם, צריכים להדליק נרות שבת בחדריהם בברכה. ע"כ. אין דבריו נכונים, ובודאי שהאם פוטרת אותם בברכתה, וכדין בדיקת חמץ המבואר בש"ע הנז'.

ומבואר בב"ח (סימן רסג) ועו"ש (שם סק"א) והגר"ז (שם בקו"א סק"ב) ובפתח"ד (סק"ג וסק"ד), שהאשה היא רק שליח של הבעל בהדלקת נ"ש, ולפי"ז כשם שבבדיקת חמץ השליח הבא לאחר שבירך בעל הבית על הבדיקה, אינו רשאי לברך על חדר אחר, כך אין האשה יכולה לברך על הדלקתה לאחר שקדם הבעל ובירך והדליק בחדר אחר. ואף שיש עדיפות יתר להדליק בחדר

האוכל, וכמ"ש האו"ז (ח"ב סי' יא), מ"מ אינו מעכב, שהרי אנו מברכים גם על נר של יוהכ"פ, וכמ"ש מהרי"ל (סי' ג) ועוד, וכ"מ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תקן) ובתשב"ץ (סי' ג) וברא"ש (פסחים קא). ובטוש"ע (ס"ס רעג).

ולענין נ"ח, הנה בשבה"ל (סימן קפה) כתב, מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל, ב' בעלי בתים היו בבית אחד, והצריכם רבינו ר' דוד הלוי זצ"ל להדליק ב' נרות זה בפתח זה וזה בפתח זה, אבל שאר רבותינו אומרים אין צריכין בבית אחד אלא להשתתף יחד. ע"כ. וכ"ה בשו"ת רש"י (סי' מח). ובריטב"א (שבת כג.) כתב, חצר גדולה שדרים בה בעלי בתים הרבה, כל אחד בחדרו או בעלייתו, היה נראה כי די לכל בני החצר שידליקו נר אחד בפתח החצר כדי לעשות היכרא לרה"ר וישתתפו כולם בו, אבל י"א דכיון דאמרין מצות חנוכה נר איש וביתו, מדליק כל אחד מהם בביתו ואינם צריכים להדלקה בחוץ כלום, דהו"ל כמי שדר בעליה שאינה יוצאה, לחוץ שמניחה שם, וחשדא ליכא דהא ידעי בני מתא דכל חד וחד דייר לנפשיה ומדליק לנפשיה, וכן נהגו בכל הארצות האלו. ע"כ.

ובתשובות הגאונים (שע"ת סימן רלד) איתא, הרבה בנ"א הדרים בחצר אחד, שורת הדין אם משתתפין כולם בשמן יוצאין כולם בנר אחד, אבל מי שרצה לחבב ולהדר את המצות כל או"א מדליק נר לעצמו, דת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד. ע"כ. ומה שסיים בת' הגאונים שמי שרצה להדר מדליקים כ"א בפני עצמו, יל"ע בזה האם הכוונה שכל אחד מדליק בברכה. וכבר כתבנו שלשיטת הרמב"ם ועוד, מה שאמרו בגמרא דהמהדרין נר לכל או"א, היינו בלא ברכה.

וכ"ה בטור (סימן תרעז) כתב רב שר שלום אנשים הרבה הדרים בחצר אחד, שורת הדין שמשותפין כולן בשמן ויוצאין כולן בנר אחד, אבל להידור מצוה כל א' וא' מדליק לעצמו על פתח ביתו, ואי פתח חד בבא לנפשיה חייב לאדלוקי משום חשדא. ובכלבו (סי' מד) כתב, ואנשים הרבה הדרים בחצר, משותפים בשמן ויוצאין כולן בנר אחד, והוא שלא פתחו פתח לנפשם כמשפט אכסנאי. ובברכ"י (סי' תרעא אות ד)

בשלשלת הקבלה ובצמצם דוד, שישראל שבאו לספרד היה מנהגן דוכסים ושרים, ולפ"ז היה לאל ידם להדליק בחוץ, ואז בהכרח לעשות היכר כמ"ש התוס'. ובגלל זה היה מנהגם שרק בעה"ב מדליק ומוסיף והולך, ואף שאחר זמן תקפו עליהם הצרות, מנהג אבותיהם בידיהם כפי שנהגו בהיותן על אדמת הקודש בירושלים. לא כן אנחנו צעירי הצאן שבאו לצרפת ואשכנז תחנת ביאתינו היה בגנות וטלטול, ולא היה לאל ידינו מעולם בארצות האלו להדליק מבחוץ, ואז יש לעשות כסברת הרמב"ם שכל אחד מדליק ומוסיף והולך, והטור כתב ג"כ הדין לפי שיטתו שהיה בטיטולא מגירוש ספרד ובגלל כן מסיק מנהג עירו בספרד.

וע"ש דאמאי הרי"ף לא ביאר דין המהדרין מן המהדרין אם כהתוס' או כהרמב"ם, וביותר תמוה על הרא"ש שלא הכריע בזה. ולדידן נראה, כי אם יוכל להדליק בחוץ אזי יש לנהוג כהתוס', ואם לאו יש לנהוג כהרמב"ם. והטור שפסק כהתוס', משום דבימינו היו מדליקין על פתח הבית מבחוץ כמ"ש הטור. אמנם אנחנו אלה פה בין אשכנזים בין ספרדים שמימינו לא הדלקנו בחוץ, ודאי משה אמת ותורתו אמת דעת הרמ"א והרמב"ם כמונו כמוהם לנהוג כן. ואם אמנם הספרדים לא ישמעו לנו לבטל ממנהגם, אין ביד הספרדי לכפות לאשכנזי שיבטל ממנהג שלנו, אשר הוכחנו שהוא ליושבי הארצות הללו דין אמת וכו'.

ומה שטען הספרדי מטעם לא תתגודדו גם זה הבל, הא' דאף אנו נאמר לו לדעתך למה שיניתם מן מנהג האשכנזים אשר ישבו בארצות אלו קודם ביאתכם. ואף שבקהלתינו המבורג נתיישבו הספרדים קודם לאשכנזים, אמנם דבר ה' היה יקר ולא הדליקו שום נרות חנוכה כמפורסם. הב' אמנם לפי האמת אין בזה משום לא תתגודדו, דהרואה אומר אין לו רק מעט שמן, וע"ע בפסקי תוס' ריש מגילה. ע"ש. עכת"ד.

ואולם לפי המבואר אדרבה פשטות דברי הרמב"ם והראשונים שבעה"ב מדליק את כל הנרות, ואי אפשר שבבית אחד ידליקו שנים בברכה, ומנהג אשכנזי יסודו רק על דברי תה"ד ומהרי"ל ומהר"י ברונא. אך מדברי הגמ' אין הכרח לזה, דאפשר שגר לכל אחד ואחד שהיו עושים

הב"ד מהר"י שבבב' בת' שערי ישועה כ"י (שער ז סי' ד) דב' או ג' בעלי בתים הדרים בבית אחד, וכל אחד אוכל עם בני משפחתו בפ"ע, כל אחד ידליק לעצמו ויברך, ולא ישתתפו בפריטי. וכתב דאשתמיט מיניה דברי שבה"ל הנז'.

ובמאירי (שבת כג.): חכמי התוספות כתבו שב' בעלי בתים הדרים בבית א' וסמוכים על שולחן א', אפי' בן גדול ונשאוי בבית אביו צריך להדליק או להשתתף, וזו השניה מיהא אינה נראית כלל, שלא נאמרו הדברים אלא בזרים שאינם מכלל בני הבית, אבל כל שהוא מכלל בני הבית אינו צריך כלום. ע"כ. ויש לפלפל בזה. ואפשר דלינא יש לחוש בזה לסב"ל, אם תלוי במח' הראשונים. ואכ"מ.

ועכ"פ אי נימא שבבית אחד אי אפשר להדליק ב' פעמים ואע"פ שהם ב' משפחות, א"ש מדוע ר' זירא (שבת כג:) השתתף בפריטי ולא הידר להדליק בעצמו. ונבשלמא כשהיה נשוי, י"ל מטעם שלא שייך הידור של נר לכל אחד ואחד רק כשמדליק את הנרות יחד עם ההדלקה של בעה"ב, ואז כולהו כחד חשיבי, מצוה והידור. משא"כ כשמדליק בשעה אחרת וכ"ש בבית אחר. אלא דיל"ד לפי הסברא משום שאיש ואשתו כחד חשיבי. והחיד"א כתב שהיא סברא תמוהה. ובספר בית הלוי (שם) הק' לשי' הרמב"ם שמהדרין מן המהדרין קאי גם על נר איש וביתו, למה ר"ז לא הידר להדליק לעצמו בתורת הידור. וכתב דלהרמב"ם אה"י צ"ל דבעה"ב הדליק עבור ר"ז נרות כמספר הימים ביחד עם נרותיו, וגם אח"כ בבית ר"ז הדליקו הנרות שלו. ומ"ש המג"א בשם האגודה שצריך להוסיף מעט שמן בשבילו, בע"כ שאינו לשי' הרמב"ם, אלא שמשותף עם בעל הבית ובעה"ב מדליק עבורו את נרות שבשבילו. עכ"ד. אולם זהו דוחק בלשון 'משותף בפריטי'. ויש לפלפל בזה עוד].

ונשוב לעיל, בענין מנהג הספרדים ומנהג האשכנזים בנ"ח, דהנה בשו"ת כנסת יחזקאל הנז"ל (סי' יז) דן בענין נרות ההידור, איזה מנהג יותר נכון אם של בני אשכנז או של בני ספרד. ושם נשאל מאשכנזי שדר בבית של ספרדי, ורוצה להיות מוסיף והולך לכל אחד ואחד כמנהג האשכנזים, ובעה"ב מוחה בידו, ונשאל האם האשכנזי יוצא במנהג הספרדים. ואחר שדן שם בסוגיית הגמרא כתב, וידוע מ"ש

ובשור"ת אדרת תפארת (חלק ב' סי' לג) כתב להוכיח שאפי' אם בחורי הישיבה יקדימו להדליק קודם הדלקת הוריהם, וירצו לברך ע"ז, לאו שפיר עבדי, בין אם נמצאים באותו בית בין אם נמצאים בבית אחר, ואף להדליק בלא ברכה לאו שפיר עבדי אם הם באותו בית. ודעת רוב ככל הראשונים שלא תיקנו חכמים נר לכל אחד ואחד, ורק לדעת תה"ד והרמ"א יתכן כן. וכתב שם להשיב באורך על דברי הרב בית הלוי הנז', והעלה דבעל כרחו יוצא בהדלקת אותו הבית, וגם אם נמצא בבית אחר, ואינו רשאי להחמיר ע"ע ולהדליק בברכה.

המהדרין, וכן שאר הידור שנזכר בראשונים, הכוונה שמברכים ברכה אחת, וכל הנרות שבבית מצוה אחת הם. ובפרט שבראשונים מבואר שבעל הבית מדליק את הכל, והכוונה שאין נפ"מ מי מדליק וממילא מתקיימת המצוה. ודו"ק.

וראיתי בקונטרס מנורת המאור (עמוד כה) שכתב בשם ראש הישיבה הגר"צ שבחורים מחו"ל שמדליקים לעצמם נדהי"ס, ע"ש, וראה מ"ש בזה לדינא להלן בס' תרעז, יכולים להדליק כל אחד לעצמו, אך את הברכה יברך אחד בשביל כולם, או שישתתפו עמו בפריטי ויצאו בהדלקתו. ע"כ. ואולי טעמו משום שכל שהוא בבית אחד, יוצאים כולם ממילא, וא"א שיברך על אחד לעצמו. ולדינא, ראה להלן.

אין לענות אמן על ברכה שיש בה ספק

שכל מי שעונה אמן על ברכות שיש ספק בחיובן, הרי הוא עתיד ליתן את הדין. ע"כ. וע"ע בפמ"ג (אור"ח סי' כ"ה, א"א אות י'). ובשור"ת הרמ"ץ (תאור"ח סי' י"ג), ובביאה"ל (ס"ס רטו). ובשור"ת האלף לך שלמה (תאור"ח סי' נז) ע"ש.

גם בשור"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סי' פג) כתב על המנהג הפשוט ברוב ישראל, ועל פי גדולי הדורות, לברך ברכות השחר אע"פ שלא נתחייב בהם, וכן דעת רבינו האי ורבינו סעדיה, שמ"מ אין רשות לברך אותם, ומי שיברך אותם הם ברכות לבטלה, ואין רשות לאדם לענות אמן אחריהן. ע"כ. ומזה יש ללמוד כל שכן לשאר כל הנידונים שאנו דנים עליהם, שהרי שם היה מנהג פשוט כמעט בכל העולם, ועל פי דעת גדולי הדורות, והנהגים כן היו עושים על פי דעת רבوتיהם. ואעפ"כ הורה רבינו אברהם בן הרמב"ם שאין לענות אחריהם אמן.

וראה מה שפלפל בזה בשור"ת שמחה לאיש (עמוד רה) בענין עניית אמן אחר ברכת הלל בר"ח של בני אשכנז. ועכ"פ הביאור בזה הוא, שהרי גם הרמב"ם היה מורה גם לבני אשכנז שלא לברך על ההלל בר"ח, ואע"פ שכבר נמשכו בזה אחרי הפוס' שנהגו כמותם. ועוד, שעניית אמן הוא נידון כלפי ידידה, ולא נפיק מכלל ספק אמן יתומה, ומשא"כ להאכיל חלב של בני ריינוס לבני ריינוס שאין המעשה בגופו שלו, ודו"ק. גם

ונייהדר אנפין לנידון דידן, בספרדי ששומע ברכה מאשכנז על נרות הידור שהם מדליקים כל אחד מבני הבית, יענה אמן אם לאו. והנה נקטינן לדינא שכל שיש ספק אינו עונה אמן, וספק אמן לקולא. אא"כ יש בדבר ספק ספיקא. וכמו שכתבנו בכמה מקומות וכפי שהעלה מרן אאמו"ר שליט"א. וסיוע גדול יש לזה ממה שכתב בשור"ת יכין ובוועז (ח"א סי' קיח) עדות על אביו הרשב"ש וזקנו התשב"ץ, שלא היו עונים אמן אחר הקידוש של הש"ץ בליל שבת. ע"ש. וכל זה אע"פ שבשור"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רמו), וכן בשור"ת הרשב"ש (סי' ג) כתבו לקיים את המנהג של קידוש בבית הכנסת, ועוד שכן הוא דעת מריה דאתרא שלהם הוא רבינו הריב"ש בתשובותיו (סי' מ). ועוד דעכ"פ לא נפקא מכלל ספק, שהרי דעת רוב הגאונים והראשונים לקיים המנהג לכתחילה. וכ"ש לשאר מקומות. וראה מה שהארכנו בס"ד בילקו"י (שבת א כרך ג מהדורות תשע"ב בס' רסט) שיש סימוכין רבים למנהג זה, וכן ראוי לנהוג אם יש אנשים בבית הכנסת שאינם מקדשין בביתם. וכ"כ בחזו"ע פסח (עמוד רלו), והביא מדברי הרשב"ץ ח"ג הנ"ל. וכ"כ גם בשור"ת יבי"א ח"א (אור"ח סי' כט), ובח"ב (אור"ח סי' ג), ובח"ד (אור"ח סי' כא). ובשור"ת יחזקאל דעת ח"א (סי' פח). ועוד.

ובעיקר הדבר שאין לענות אמן אחר המברך מספק, מקורו ברמב"ם בתשובה (סי' קכד)

לענות אמן, משא"כ בהלל בר"ח לדעת הרמב"ם ומרן אשכנזי המברך הוא עושה ברכה לבטלה, ומספק אין לנו לענות אמן].

ויש שהעירו על כך, שהרי אם יבא אחד מבני אשכנז לפנינו, נאמר לו שיברך. אך כבר השבנו שהרמב"ם עצמו היה מורה לכולם שלא לברך. ועוד שלענין אמן עדיף לנהוג בשב ואל תעשה, וכמו שעשו מעשה רב הרשב"ץ והרשב"ש, שאף שקיימו את המנהג לקדש בבית הכנסת, לא ענו אמן אחריהם, ולכאור' הרי יש לדון משום סב"ל במקום מנהג ל"א וממילא לענין הברכה. ושמע מינה שלענין עניית אמן עדיף לנהוג בשב וא"ת.

אם בני אשכנז נהגו כדברי הרמ"א מכח ספק

חכמי ספרד וצרפת קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם לפסוק הדין בכל מקום כדברי מרן רבינו יוסף קארו ז"ל, ואפילו יחלוקו עליו כל האחרונים, ועל כן יאמרו המושלים, לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ע"ש.

וזה לא מצינו שבני אשכנז נתאספו לקבל עליהם הוראות הרמ"א ומדין רב. אלא שפשטו הוראות הרמ"א וקיבלו עליהם התפשטות הוראותיו, אי נמי מכח כעין הסכמת בני הדורות, אך לא הוי בתורת ודאי, ונפ"מ אם גדולי האחרונים חלקו על הרמ"א, שפוסקים כדעת האחרונים.

וראיתי מובא בשם הגר"צ אבא שאול והגר"ש אלישיב, שהספרדים קבלו הוראות מרן, אבל האשכנזים לא קבלו הוראות הרמ"א, אלא רק כפי פוסקים האחרונים שלהם, ולכן לפי הספרדים אפילו אם כל האחרונים יחלקו על מרן, הולכים כדעת מרן, אבל למנהג אשכנז הדרך היא לפסוק כדעת האחרונים נגד הש"ע, כיון שלא קיבלו הוראות הרמ"א. [טל אמרתי (עמוד שצד. ת) ע"ש ששמע כן מפיהם]. והיינו שהוראות הרמ"א הם מתורת מנהג, שפשטו הוראות הרמ"א. אבל הוראות מרן הוא מדין רב שקבלו עליהם לדורות.

ארץ ישראל אתריה דהרמב"ם דמרן וקמא קמא בטיל

ספרד, כנודע. או מטעם דקמא קמא בטיל ליושבי הארץ הספרדים בין בימי הראשונים ובין בימי האחרונים. או מטעם שהרמב"ם ומרן הם מארי

מ"ש הרמ"א (יורה דעה סי' סד ס"ט) שאין אוסרים כלים שלהם, יש ליישב. וע"ע ביש"ש (חולין פרק ג אות נד) שכתב: "מאחר שאחרים אוכלין אותו, א"כ אף אנו אין לנו להזהר מחומרה יתירה שהחמירו חכמים, כי על זו ועל כיוצא בו לא גזרו". ונמחבר אחד כתב להביא "ראיה" שאפשר לספרדי לענות אמן אחר ברכת הלל בר"ח, מזה שהנשים עונות אמן אחר ברכת שופר ולולב של האנשים, אף שאינן יכולות לברך, ועל כרחק דהוא מפני שהולכים בתר המברך, וה"ה בהלל בר"ח. [ברכת ה']. אך כבר תמהנו על "ראיה" זו בכמה דוכתי, דשאני ברכה על לולב ושופר שהיא ברכה לכולי עלמא בלא כל חשש, ולכן האשה עונה אמן, כי אסור לה לברך אבל לא

ומה גם, שנראה שבני אשכנז קיבלו הוראות הרמ"א מדין ספק, לא מדין ודאי. ולכן אם האח' חלקו על הרמ"א פוסקים כמו האחרונים, והלכה כבתראי. לא כן אנו בני ספרד שנתאספו מאתים רבנים וקבלו הוראות מרן, וכך הסכימו בני ספרד לקבל הוראות מרן עליהם ועל זרעם קבלה גמורה, ואפילו נגד אלף פוסקים שיבואו אח"כ וירצו לחלוק על מרן, כיון שקבלו את מרן לרב וקבלה גמורה. וכמ"ש בשו"ת אהל יוסף (חיו"ד סי' ל), שאפי' אם יבואו אלף פוסקים לחלוק על מרן, אנו בני ספרד קבלנו הוראותיו של מרן, בין להקל ובין להחמיר. ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"י אבן צור בשו"ת משפט וצדקה ביעקב (ח"ב סי' ה) שאחר שנתפשטו חיבורי מרן הב"י והש"ע בכל תפוצות ישראל, דבריו וסברתו, שוב אין לנו אלא סברת מרן ז"ל, ואפילו נגד אלף פוסקים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני שיש (ח"א סי' פו), שקבלו דורות האחרונים פסק מרן אפילו נגד אלף פוסקים. וכ"כ בשו"ת אשר לשלמה (סי' כא), ועוד רבים. וע"ע בשו"ת ישא איש (תאה"ע ריש סי' ב, דף כ"ד ע"א). ובשו"ת ימי יוסף ידיד (ח"א תאו"ח ס"ס ג). וגם בשו"ת חיים ביד (סימן קח) כתב, גלוי וידוע בכל העולם כי

גם יש להעיר עוד, מטעם דהכא באר"י עדיף, שהרי דעת מרן (אבק"ר סימן ריב) ועוד כמה מהאח', שעל בני אשכנז לעשות הכל כפסקי ומנהגי בני

דאתרין, וכמ"ש בשו"ת מהר"ם אלשיך (ס"ו צו) כתב, ומה שאומרים שמפני שהם אשכנזים ודרכם לפסוק כהר"א"ש, הלא אין זה נגד כל הני רב"ר, ועוד כי לעומת טעם זה יש אחר כי הרמב"ם ז"ל הוא מריה דאתרא וכל גבולותינו נמשכים אחריו.

גם בשו"ת ימי יוסף בתרא (יו"ד ס"י יט עמוד רה) כתב, שפסקינן לבני אשכנז כפסקי מרן [עכ"פ] בכל מקום שהרמ"א לא חלק על מרן, חר"א משום שאף אינהו קבלו הוראות מרן, ועוד דהכא פה ירושלים ת"ו, הספרדים שקיבלו עליהם הוראות מרן היו פה קודם שבאו האשכנזים, ובודאי האשכנזים כיון שבאו אח"כ חייבים להיות נגזרים אחר הוראות מרן, וזו סברה פשוטה היא. ובפרט במקום שלא מצינו שר"ם של בני אשכנז חולק על מרן. ואפילו אם יהיה להם איזה סמך להתיר עכ"ז אסור להם, ועוברים משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות.

וסו"ע לזה ממ"ש החכמת אדם בספר שערי צדק (שער משפטי הארץ פרק י"א ס"ו כו. הוב"ד בשו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד ס"י ג) בדין מיעוץ הסיירות, שבארץ ישראל הולכים אחר פסק הש"ע שאסור למעך, ובני האשכנזים נהגו אחר הרמ"א, בכגון זה כייפינן לאשכנזים שינהגו כמו הספרדים, משום בל תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות. והסביר בבית אדם, משום דאר"י אתריה דהרמב"ם והשו"ע. ואפי' אם נאמר דהאשכנזים והספרדים הם כב' בתי דינים בעיר אחת, מ"מ ארץ ישראל אתריה דהרמב"ם היא. ע"ש.

וראיתי בקונטרס מראש צורים (שבסו"ס אדרת אליהו סה"ז להגר"א ראם זצ"ל. פרק ד) שפרט בזה, איך שתלמידי הגר"א מייסדי הישוב האשכנזי, עקב תנאי הזמן נאלצו לבוא כיחידים, והם קיבלו עליהם את מנהגי הספרדים שהיו אז רוב מנין ורוב בנין של היישוב היהודי בעיר. וכך נמשך הענין עשרות שנים, ולמרות שהציבור האשכנזי כבר גדול, וג"כ נצטרפו אליו המון חסידים, עדיין הנהגת העדה היתה בידי החכמים הספרדים.

וגם השחיטה שהיתה מהווה יסוד מוסד בכל קהלות ישראל, היתה תחת יד הספרדים, ולא היתה אפשרות לאשכנזים לשחוט לעצמם על פי מנהגיהם שבחול"ל מקדמת דנא וכו'. והסמכות לקבוע מיהו יהודי היתה נתונה בימים ההם בידי

ה"חכם באשי" ראש הרבנים הספרדים וכו', והם שמרו על גחלת היישוב היהודי מדורי דורות וכו'. (ע"ש). המאבק לעצמאות השחיטה האשכנזית בודאי לא היה בו רק ענין של יוקרה ורצון לעצמאות הקהילה, אלא היו בו שאלות הלכתיות, שכן בכל ארץ ישראל נתקבלו פסקי מרן הב"י, מרא דארעא קדישא דישאל, ועל יסוד הכלל "קמא קמא בטיל" נאלץ כל יהודי אשכנזי שעלה לארצה"ק, להיות נגזר אחרי הרוב הספרדי, ואחרי המנהג, בין לקולא בין לחומרא. אשכנזים בעלי יכולת יכלו לקנות בשר גלאת לכל השיטות שלא היה בו שום שאלה, אך מרבית מהאשכנזים שלא השיגה ידם, הוכרחו להתנזר מאכילת בשר כל השנה, ורק לחגים היו קונים בשר במחיר כפול. וכל זה גרם לחיכוכים והתרגזויות בין העדות והקהלות בירושלים. כמבואר כ"ז בספרי תולדות ירושלים. וכך נמשך המאבק עשרות שנים, עד שבשנת תרכ"ד בערך אחר מאבק מושך ומייגע, הצליחו לקבל פסק דין מאת גדול המלומדים של המוסלמים המאשר כי היהודים האשכנזים גם הם יהודים מאמינים, ואז נפתח הפתח ליסוד השחיטה האשכנזים בירושלים, אשר ממנה יתד וממנה פינה להתבססות העדה האשכנזית בירושלים עד היום הזה. עכ"ד. וולבסוף אף הגיעו הדברים להיפך, כמעט לביטול השחיטה הספרדית, עד שמיחה בזה הגרצ"פ פראנק זצ"ל, ע"ש (בעמ' נד). גם בענין הרבנות, הנה במשך השנים כמעט בטלו את הרבנות הספרדית וגם עשו הכל כמנהגי אשכנז, ע"י בספר פדה את אברהם לר' אברהם מונסה זצ"ל (חלק א עמוד תמו והלאה). גם יש להעיר במה שמפרסמים כאילו כן המנהג אצל הכל, להדליק נרות בער"ש בירושלים 40 דקות קודם השקיעה, ובזמנו הרעישו ע"ז הרבה, עד שניגשו אל הגרש"ז אויערבך זצ"ל לחתום על "חרם" במי שיוזלזל ב"מנהג ירושלים" זה. וסירב לחתום אחר ששמע מאתנו שלא נהגו בזה הרב כה"ח ומהר"ר עזרא עטייה, ושאר רבני הספרדים. וכן כיום בענין חדר יחוד. ואכמ"ל.]

ושם הביא מספר שאלו שלום ירושלים לר' משה נחמיה כהנוב זצ"ל שהאריך בזה, וזת"ד: דע נא כי בעיה"ק ירושלים אין טבחים ישראלים מיוחדים כי אם ישמעאלים, ולוקחים מהם הבשר הכשר והטריפות ישארו בידם, ומידת הישמעאלים שלא יאכלו בשר רק אם נשחט על ידם, או ע"י

כי היו האשכנזים כפופים להם גם בעסק השחיטות והבדיקות אשר בכמה דברים מרן הב"י מיקל, ואנחנו ואבותינו קבלנו עלינו כדעת הרמ"א, ומי הוא שיקל ראש בדבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו בו איסור, על כן רבים היו פורשים לגמרי, ולא בא בשר בהמה בפיהם כל משך שבתם בעיה"ק. עכ"ד.

רבני הספרדים בקשו מהאשכנזים להיות הכל תורה אחת כפי פסקי מרן

שלא נהגו כמו אותם פוסקים שהחמירו הדין פסוק להיות, מכח רוב מנין או רוב בנין או שאר כללי ההוראה של מרן, שרק במקומות מספר חלק הרמ"א על עצם הכרעתו של מרן. אך ברוב המקומות לא חלק אלא מכח מנהג, שנהגו להחמיר או שנהגו כמו כמה פוסקים, אך לא שכן היא הכרעת ההלכה.

והרמ"א מודה שלספרדים ההלכה פסוקה כפי דעת רוב הפוסקים רוב בנין ורוב מנין שמרן פסק כמותם. ומה שהגיה על דברי מרן בדר"כ הוא מחמת המנהג. לא כן מה שפסקו הרמב"ם ומרן, נתכוונו שמצד הכרעת ההלכה כן היא ההלכה לכל. ודו"ק.

אם גם לגבי נר חנוכה איכא ספק ספיקא כדי שספרדי יענה אמן אחר ברכת האשכנזי

שבהלכה זו, מרן פסק כן רק מתורת ספק, ומשום חומר ברכה לבטלה שלא לסמוך גם על ס"ס, אבל לענין אמן שמא מודה מרן שיש לסמוך כאן על ס"ס. אא"כ נימא דפשיטא ליה למרן מדברי הרמב"ם הנ"ל שר נר חנוכה הוא כמו חובת הבית וממילא יוצאים כולם בהדלקה אחת, וגם פשיטא ליה שמדברי רוב גדולי הראשונים מבואר שבזמן הגמרא לא היה שום סברא דכל אחד מבני הבית ידליק בפני עצמו, ולאפושי בברכות, וכמו שהבאנו לעיל בשם בית הלוי [אלא דשם סיים ליישב מנהג אשכנז. ע"ש]. ולכן לדינא אכתי צ"ע אם יענה אמן.

וראיתי למי שכתב בסכינא חריפא שהשומע ברכה מפי אשכנזי שמברך על ההידור "חייב" לענות אחריו אמן. משום שיש ס"ס, שמא מועיל כוונה שלא לצאת, ושמא מ"מ יכול לברך על הידור, ואף שמרן פסק לא כן, אפשר שטעמו רק משום שחשש לגורם ברכה שא"צ, ולא מחמת דס"ל דהוי ברכה לבטלה, וא"כ כאן

איש שנתברר להם שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב. והיתה שומה בפיהם כי רק הספרדים הם הנודעים בבירור לזרע אבותם הקדושים, יען כי הספרדים נתיישבו בעיה"ק זמן רב קודם שנתיישבו בה האשכנזים, ועוד מאיזה טעמים שאכמ"ל, שמו להם לחק לבל יניחו לאחד מבני האשכנזים לשחוט. ובלעדי זאת עד הנפש הגיע,

הראת לדעת, שרבני הספרדים בקשו מהאשכנזים להיות הכל תורה אחת כפי פסקי מרן, אלא שלא קבלו. ודלא כמו שרצו להוכיח משתיקה זו, שאין דין של קמא קמא בטיל.

וראיתי בספר וישמע משה פסקי הגריש"א (עמוד תכה) שכתב, שאסור לאשכנזי לומר לספרדי לעשות דבר שמרן מיקל בו והרמ"א מחמיר, כיון דלשיטתו הוי איסור, ולא דמי למאי דקי"ל דמי שקיבל עליו את השבת מותר לו לבקש ממי שלא קיבל עליו את השבת לעשות לו מלאכה, דהתם אף לשיטת המקבל מותר לחבירו לעשות מלאכה, משא"כ בנ"ד שהאשכנזי נוקט את הדבר לאסור מפני שהרמ"א מחמיר, ולשיטתו הוי איסור.

ויש להעיר ע"ז, שהרי הרמ"א מודה שלבני ספרד

ואלא שבנ"ד יש לדון אם שייך כאן ספק ספיקא, ולכאור' יש כאן ס"ס, דשמא כדעת מהרי"ל (מנהגים הל' חנוכה ובתשובה ס"י קמה) ומהר"י ברונא (ס"י ג) שאם מכיון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב מועיל ואין בזה משום ברכה לבטלה. ושמא כסברת תה"ד (ס"י קא) שאכסנאי נשוי יכול להחמיר ולהדליק בברכה מטעם הידור מצוה. ועפ"ז נתבאר להלן (ס"י תרעז) שאכסנאי נשוי שאינו יודע אם מדליקים עליו בביתו "ויש לו פתח בפני עצמו", יכול להדליק נר חנוכה בברכה, שיש כאן ס"ס, שמא לא הדליקו עליו, ושמא יכול לכיון שלא לצאת בהדלקת אשתו, ושמא כדעת תה"ד שעכ"פ יכול לברך משום הידור. ראה בחזון עובדיה חנוכה (עמוד קנא).

אלא דשאני הכא ששתי הספיקות הם נגד מרן, שהרי מרן פסק שא"א לברך בעצמו, ואע"פ שיש ס"ס, שמא מועיל לכיון שלא לצאת, ושמא מ"מ יכול לברך משום הידור. ואף שאפשר

ההדלקה ולא שמע הברכות של ההדלקה יצא י"ח, שהמצוה היא שיהיו נרות חנוכה דולקים בביתו של אדם, כדי לפרסם הנס, ולכן כיון שאפשר שתיעשה המצוה ע"י אחרים, אע"פ שהוא בעצמו לא יעשנה, יש להקל בה שגם הנשים יכולות להוציא את האנשים, כיון שאף הן היו באותו הנס. וכדמוכח בגמ' (שבת כג.).

וכ"כ בשו"ת חכם צבי (בתשובות הנוספות סי' ג), וכסברא זו כתבו בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ג). ובשו"ת דברי יעקב שור (ס' עח). וע"ע בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' צז). ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (או"ח סי' כד). ובספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ (עמ' תרב).

ספרדי השומע ברכת "שהחיינו" מאשכנזי שמברך שהחיינו על מגילה "ביום"

גדול ושינה ממטבע הברכות אין עונים אחריו אמן. ע"כ. הרי דכולהו בחדא מחתא מחתינהו. ובודאי שכשמשנה ממטבע הברכו' הוא ברכתו לבטלה, ואינו יוצא י"ח. ומפורש בש"ע (ס"ה) שהמברך ברכה שא"צ אסור לענות אחריו אמן. וא"כ ה"ה שאסור לענות אמן אחר תינוק שמברך דרך לימודו. וכן הגר"א בביאוריו (ס"ק ט) כתב, דמ"ש בש"ע הנ"ל אסור לענות אחריו אמן, נלמד מהא דתינוקות בסעיף ב', וכ"כ עוד שם (ס"ק ד) שהטעם שאין עונים אמן אחר התינוקות, משום דהוא ברכה לבטלה אע"פ שהוא מותר, כ"ש במשנה ממטבע הברכות דלא יצא והוי בר' לבטלה. ע"ש. וכן הובא במשנ"ב (ס"ק כא). ע"ש. וכ"כ בשו"ת שלמת חיים (חאו"ח סי' ג) שיש איסור בזה וכמדוכח מדברי הגר"א הנז'.

ומה שהעירו זה מדברי כמה אח', הנה בדברי הראשונים הרמב"ם ור"א בן הרמב"ם והרשב"ץ והרשב"ש, מבואר להדיא שאין לענות אמן אחרי ברכה שיש בה ספק, ואע"פ שיש כבר מנהג לברך, וכמו המנהגים שם, ואע"פ שיש מקום גדול למנהג, ועושים ע"פ גדולים שהורו כן. ואין לנו לחלוק על הראשונים.

ובספר יבקשו מפיהו (עמ' קלו) כתב בשם הגריש"א, שספרדי ששמע מאשכנזי ברכת שהחיינו על מקרא מגילה ביום יש לו לענות אמן אחריו. ע"כ. ודבריו צ"ע שעכ"פ יש לחוש בזה לאמן יתומה, או משום הפסק.

שכבר בירך אינה ברכה לבטלה ויש לענות אחריו אמן. [יומי דחנוכה עמ' קפב].

אולם הרי סברא זו מפורשת בפוסקים שגר חנוכה הוא מצות הבית, ולא מועיל בזה כוונה שלא לצאת, אלא בעל כרחם כולם יוצאים בהדלקת בעל הבית. שמצות נ"ח היא "נר איש וביתו". וזה ספק ברור לפנינו, ולא רק בדעת מרן. ואפשר שהאח' למדו דמילתא דמסתברא שזהו כוונת הרמב"ם ומרן הנ"ל.

ובשו"ת מהר"ש הלוי (חאו"ח סי' כד) גם כן כתב, שמצות הדלקת נרות חנוכה, אינה מוטלת על גוף האדם עצמו, שהרי אם מדליקים בביתו של אדם, אף על פי שלא ימצא שם בעת

ובילקו"י הלכות פורים (מהדורת תשע"ב) כתבנו לדון כיו"ב, בספרדי השומע ברכת שהחיינו ביום מפי בן אשכנז המברך על המגילה. ושם העלנו, דנראה שלא יענה אמן, אחר שלא מצינו שתקנו ברכה זו, ונקטינן שלא לברך וכדעת הרמב"ם ומרן והגר"א ועו"ר, ובפרט שגם אצל בני אשכנז לא פשט המנהג בכלום לברך שהחיינו ביום, שבכמה קהילות לא היו מברכים שהחיינו ביום, עיין מ"ש בזה שם (ס' תרפט) באורך. ועוד מטעם, שאם יענה אמן הו"ל הפסק בין הברכה לקריאה.

וכשאר צריך לענות אמן מן הדין, אינו רשאי להחמיר ולענות אמן, ואיסורא נמי איכא, וכן מפורש בנימוקי הרב מהר"ש ויטל ז"ל הובא בפתח"ד (שם סוף ס"ב), שספק אמן לקולא, ואין להרבות בברכות ואמנים לבטלה. ע"ש. וראה עוד בשו"ת יביע אומר (ח"א ס"ס כט) ובכ"ד. ולכן כתב בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' יג אות ח והלאה. ובח"ח או"ח סי' כה אות ח) שאין לענות אמן אחר ברכת תינוק שלא הגיע לחינוך, ואין להחמיר בזה כלל, שיוצא שכרו בהפסדו, כיון שיש לחוש לאיסור עניית אמן יתומה. שהחמירו חז"ל בעונשו (בברכות מז), שלא יהיו בניו יתומים, ח"ו. וחמירא סכנתא. וע"כ יש להורות שאין לענות אמן אחר תינוק שלא הגיע לחינוך.

וכן מוכח מלשון הש"ע (סי' רטו ס"ב), שאם היה המברך אפיקורוס או גוי או תינוק או היה

והואיל ושייך בעיקר מצות שהחיינו מהני להוציאם כפי חיובם. עכ"ד. וכל זה נראה רחוק מן הסברא. ולדינא אין נכון להורות כן לספרדי בלא לחוש לספק ברכה לבטלה לדידן.

וראה עוד בשו"ת משנה הלכות (ח"י ס"ד) שנראה דלא אמרו דבמקום מנהג ל"א סב"ל, רק במקום שנהגו הכל ונתפשט המנהג בלי חולק, אבל אם נשאר מחלוקת, וכ"ש אם אפי' הנוהגים לברך יותר טוב להן שלא לברך אלא שאין בידינו כח למחות, כה"ג ודאי אין בו משום מנהג, וכמו מנהג נשי אשכנז לברך על מ"ע שהז"ג, שידוע שרבים מגדולי אשכנז פסקו בזה, ומפורש בראשונים "שאין מוחין בידם", וא"כ במקום שאין מברכין ודאי יותר טוב, וכיון שכן, שפיר י"ל דהגם שנוהגין הרבה נשים לברך, מ"מ יש לחוש לספק ברכה ולא לענות אחריהן אמן. [ואפילו אשכנזי השומע מהם].

ועוד נראה לומר, דאפי' להפוס' שכתבו דבמקום מנהג ל"א סב"ל, זהו דוקא לענין הברכה, דאמרינן דהמברך אינו בכלל ברכה לבטלה, כיון שנהגו לברך, אבל לגבי העונה אמן י"ל דמ"מ אינו עונה אמן אחריהם, כיון דהברכה היא מספק ולדעת הרבה פוס' אסור לברך או עכ"פ ליכא וציונו, וא"כ הגם דעל המברך ליכא איסור ברכה לבטלה [כיון שסומך על רבותיו], מ"מ אין על השומע חיוב לענות, והמנהג מהני על המברך ולא על השומע. ולפ"ז י"ל דכל שהוא ספק ברכה הגם שהמנהג הוא לברך ואין בו משום ב"ל אבל על העונה אכתי נשאר הספק. עכ"ד. וע"ש עוד מש"כ בסוף התשובה.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה ס"י קסד אות ג) כתב, שמדברי החוות דעת (יו"ד ס"י קי, דיני ס"ס סק"כ) שכתב, דאף דמותר לקרות ק"ש כל היום בתורת נדבה, מ"מ בספק אסור כמו בספק התפלל, וכן הדין באמן דמותר לענות אמן שלא לצורך, אך אמן של חובה אסור באמן יתומה, ע"ש, נראה מזה, דדעתו כי במקום ספק אסור לענות אמן בתורת חובה.

אם יש להתיר לענות אמן בברכת שהחיינו על שופר ביום ב' דר"ה מטעם ספק ספיקא

אפשר למצוא ספק ספיקא גם בזה, כיון שיש אומרים שבברכת השבח אין אומרים סב"ל, מאחר שאינו אומר בה וציוונו. ולפי זה איכא ספק

והיינו טעמא, שהרמב"ם ומרן שפסקו שלא לברך, הוא גם לבני אשכנז, ואם בני אשכנז היו באים לשאול את הרמב"ם או מרן אם לברך שהחיינו ביום, היו מורים להם שאין לברך. נוהגם שמרן כתב בהקדמתו שאם כבר נהגו מקודם לפני חיבורו יכולים להשאר במנהגם, זהו רק שיכולים להשאר, אך לא שכן היה מורה להם לכתחילה, שכן הדין וההלכה לפי האמת, ודו"ק. ואדרבה, הרי מרן חיבר את חיבורו לכלל ישראל, וכך עשו שגם במה שנהגו כבר ע"פ הרמב"ם או הרי"ף או הרא"ש, הניחו רוב ככל מנהגיהם וקבלו הוראות מרן.

ובספר ימי הפורים (עמוד קא) הביא בשם הרה"ג ר' נסים קרליץ, שאם בן ספרד נמצא בבית הכנסת של בני אשכנז יענה אחריהם אמן, ואינו נחשב לו להפסק, כיון שמרן הבי"י פסק רק מספק שלא יברך בעצמו, אבל שפיר יכול לכוין לצאת על צד הספק שמא יש חיוב בזה, וממילא אין כאן הפסק כיון שיש בזה צורך, אף שבעיקר הדין אף אם רק כלפי הקורא היה מקום לברכה גם כן האמן אינו הפסק. עכ"ד. אולם צ"ע בדברים אלו, דבפשטות דעת הרמב"ם שאחר שבייך שהחיינו בלילה, פטר את הקריאה של יום, וממילא היא ברכה לבטלה. ואי משום שאר מצוות היום, הרי חכמים לא תיקנו על זה שהחיינו, וממילא אין לענות אמן גם משום חשש הפסק, וגם משום אמן יתומה.

ובס' תשוה"נ (ח"א סימן שמו) כתב לענין אמן על ברכת שהחיינו בשופר של יום ב' דר"ה, שבני ישיבות הספרדים אם מותר להם לענות אמן, ויש לצדד דלא נקרא הפסק כיון שלהרבה פוסקים הוא חיובא, ע"כ לכ"ע "אמן" אין בו דין הפסק. וע"ש עוד שצידד להתיר לספרדי לברך לאשכנזים ברכת שהחיינו, כיון שלכ"ע ראוי לברך על מצוה ברכת שהחיינו, רק שלפי שיטתם נפטרו כבר בשהחיינו ביום ראשון, משא"כ הקהל האשכנזי הא לא יצאו גם לפי שיטתם, ע"כ יכול להוציאם מדין ערבות מידי חיובם, שגם לפי שיטתו חייבין הם לנהוג כרבותיהם,

אולם שוב בינותי בזה, בענין עניית אמן על שהחיינו שמברכים בני אשכנז ביום השני של ר"ה, וכן על קריאת מגילה של יום. שהנה

ח. מי שאין לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, אלא רק כדי הדלקת לילה אחת, שהוא שיעור חצי שעה, אין לו לחלק את השמן שבידו לשמונה חלקים, כדי שידליק מעט בכל לילה לפרסם הנס, אלא ידליק כשיעור בלילה הראשון, ואם לא ישאר ללילות אחרים, אין בכך כלום, דאנוס רחמנא פטריה. (ח)

עמודי הוראה (נגד פוסקי אשכנז בתראי), והיכא דלא הוי המנהג בפירוש, כן הוא דעתו לפסוק כהב"י, וכהרי"ף והרמב"ם. עכ"ל. ודו"ק היטב.

ושב הראוני בשו"ת שמן אפרסמון (חלק ב' עמוד שצח) שכתב ששמע כן ממרן אאמו"ר שליט"א שספרדי השומע מאשכנזים ברכת שהחיינו על על ברכת המגילה ביום, וכן ברכת שהחיינו על תקיעת שופר ביום השני של ראש השנה, יכול לענות אמן, ומשום שאף בזה יש ספק ספיקא וכנז'. וצ"ע.

ועוד יש להעיר דשמא ברכת שהחיינו על מגילה ועל השופר וכדו' נידונת כברכת המצות, שהיא באה על מצוה. וצ"ע. [ובשו"ת יבי"א ח"ח (או"ח סי' כג אות לד) כתב, דאע"פ שבברכת שהחיינו י"א דלא אמרינן סב"ל, מ"מ בהצטרף שהחיינו לברכת המצוה אמרינן סב"ל, וכמ"ש בשו"ת קול מבשר (ח"ב סי' ו) בשם מהר"י קולון (שרש מט). ע"ש. וכן הביא בשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח סי' צד) שבשו"ת קול מבשר הנז' כתב, שאפי' למ"ד דלא אמרינן סב"ל בברכת שהחיינו, בברכת המצות אם אומר עמה שהחיינו, שייך הכלל דסב"ל. וכדמוכח מדברי מהריק"ו והרמ"א ביו"ד (סי' שה סעיף יב). ע"ש.]. וע"ע בשו"ת יחוה דעת ח"א (סי' פח) שהשומע ברכה מאדם שמברך ברכת הרב את ריבינו אחרי קריאת המגילה ביחידות, אין לשומעים לענות אחריו אמן. ולמעשה צ"ע עוד בזה. אך עיקר הדבר ברור, שכל שיש ספק בברכה אין עונים אחריה אמן, וכפי שמפורש בדברי הראשונים הנ"ל. ואלא ירהרר בליבו [ואו שיאמר פסוק ברוך ה' לעולם אמן ואמן]. ורק אם יש ס"ס עונה.

ספיקא, שמא הלכה כפי רבותיהם שהורו להם לברך ע"פ מנהגם, ושמא הלכה כמ"ד שבברכות השבח אין אומרים סב"ל.

וכהא גוונא כתבנו בספר אוצר דינים לאשה ולבת (פרק ח אות א - ג), שאף שיש להעיר למורות של בית יעקב שהתלמידות הספרדיות אסור להם לברך ברכות ק"ש בשם ומלכות [ותמיה למה באמת מחנכים אותם בזה ובעוד כמה וכמה הלכות, ע"פ מנהגי האשכנזים], מ"מ השומע אשה שמברכת ברכות אלו יכול לענות אחריה אמן משום ס"ס, שמא הלכה שנשים רשאות לברך, ושמא בברכות השבח ל"א סב"ל. [וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ב (או"ח סי' ו אות ט) שאף שיש כאן ס"ס להקל, מ"מ יש גם ס"ס להחמיר כנגד זה, שמא הרמ"א מודה הואיל ואין כאן מעשה].

אלא דסוף סוף יש לדון, שהרי כנגד זה יש ג"כ ספק ספיקא לחומרא, שהרי דעת מרן ועוד רבים שבארץ ישראל גם בני אשכנז צריכים לנהוג כפי פסקי מרן. ובפרט יש לדון כן במקום [נכמו ברוב המקומות] שגם הרמ"א לא חלק על מרן מכח הדין, אלא רק מכח מנהג שנהגו בארצותם, אבל בעיקר הכרעת ההלכה הורה לפסקו של מרן. ויש עוד לפלפל בזה. ולמעשה אכתי צ"ע.

והגאון ר' יצחק מפוזנא רבו של המג"א בתשובה (סימן קסג) כתב, שמתבאר מדברי מרן והרמ"א בהקדמותיהם, שגם הרמ"א מודה שיש לסמוך על רוב מנין ורוב בנין, ודלא כבתראי "שהרי הוא כמתנצל את עצמו על מה שהוא כותב נגד סברת הב", שאינו אלא מהאי טעמא, הואיל וסתר כל המנהגים, ומשמע דהיכא שאינו מנהג בהריא להורות, מסכים לפסוק כדעת הבית יוסף כשני

מי שאין לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, אלא רק כדי הדלקת לילה אחת

עד שתכלה רגל מן השוק, הוא כמו חצי שעה. וכ"כ הרמב"ם (פ"ד ה"ה) שהוא חצי שעה או יתר

(ח) הנה שיעור השמן שצריך ליתן בנר הוא חצי שעה, וכמ"ש הרי"ף (שבת דף ט ע"א) ששיעור

לעשות כן, וא"א ליתן עצה כזו. ונראה, דאע"פ שלכאורה אפשר לצרף בזה שיטת הראשונים שנו חנוכה א"צ שיעור, וא"כ לכאור' עדיף שיחלק את השמן לח' לילות, ויעשה באופן זה, שיניח מתחילה את כל השמן מחשש שמא שיעור חצי שעה הוא שיעור בנר עצמו, ופחות מזה אינו קרוי נר [ראה בזה להלן בסמוך], ואחר זמן מועט יכבה את הנר כדי שישאר לו לשאר ימים. ואף אם מפסיד בכך את הברכה, הלא ברכות אינן מעכבות, והעיקר שירויח על ידי כך קיום המצוה בכל לילה לשיטת הנך ראשונים. ומ"מ אין נראה כן, אלא כיון שנקטינן שצריך ליתן שמן שיעור חצי שעה, יש לו לקיים מצוה המוטלת עליו ביום זה כדבעי, ולא לעשות תחבולות בשביל יום המחרת, כאשר יש חשש שמפסיד את המצוה ביום זה לפי שיטת כמה ראשונים. וראה עוד בקונטרס יומי דחנוכה מה שהביא בזה, וכן בספר ברכת יצחק כאן מה שכתב בזה באורך.

אם נר שיש בו פחות משיעור חצי שעה נחשב נר

וכן נפקא מינה לגבי נר חשמלי שאינו פועל על מצבר או בטריה, דגם את"ל שיוציאים בנר חשמל בפרט כשניכר שהוא לשם נר חנוכה, מ"מ אולי אינו נחשב שיש כאן מתחילה שיעור של חצי שעה. ודן בזה בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סוס"י נח) דיש להסתפק אם יכול למלא שפופרת של ביצה שמן וליתן אותה ע"פ הנר בשביל שתהא מנטפת, דדלמא בעינן שיהיה כל שיעור השמן בתוך הנר עצמו, וע"ש דנראה שזה חשיב הדלקה חדשה, וחשיב כאילו בשעת ההדלקה לא היה בו כדי שידליק שיעור חצי שעה, ונ"מ לנר חשמלי, שיש אפנים דלכ"ע לא מהני, דאף אם נאמר דגבי שבת חשיב נמי כאילו כל המשכת האור הוא על ידו, שאני התם דמלאכת מחשבת אסרה תורה, משא"כ הכא דבעינן הדלקה ממשי. וכ"ה בספרו מאורי אש (פ"ה ענף ב דף צו). והוסיף שם חילוק בשם הגרי"מ חרל"ף שבשפופרת השמן מטפטף בעצמו, משא"כ בחשמל שהדלקתו גורם למעבר הזרם.

אם יש מצוה במה שנותן שמן יותר מחצי שעה

שמן יותר מחצי שעה, כי ראיתי שמואב בשם

מעט. ואף שיש חולקים בזה, וס"ל שלהלכה אין שיעור לנר חנוכה, שד"ז תלוי בב' שינויי בגמ', וספקא דרבנן לקולא, מ"מ הכי נקטינן שצריך לתת שמן כדי שיעור חצי שעה. ונבספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך א) כתב, ושיעור זה כמו "חצי מיל" ולשיעור זה צריך מדת שמן כמו שמינית הביצה. ע"כ.

ומה שכתבנו שמי שאין לו שמן רק כדי הדלקת יום אחד לא יחלקנו לשמונה, כן פסק בשו"ת לחם שלמה (חאור"ח סי' קיז אות ה). ובספר מועדי ה' (דף קיא).

ויש מקשים אמאי לא נתנו לו הפוס' עצה למלא ביום הראשון את כל השמן שבידו, ואחר זמן מה שדלק הנר יכבנו, וכך יעשה בכל יום ומטעם שהדלקה עושה מצוה ובשעת ההדלקה היה ראוי להיות דולק חצי שעה. ומכאן רצו להוכיח שכבתה במזיד זקוק לה. ואולם אינו מוכרח, דהכא שדעתו מתחלה לעשות כן גרע טפי. ועוד די"ל שאין ראוי

ומה שכתבנו לדון אם כשיש בו פחות משיעור חצי שעה נחשב נר לענין נר חנוכה, לכאור' המדליק גפרור לנר חנוכה מסתבר שאינו מועיל גם למ"ד שנו חנוכה א"צ שיעור חצי שעה. ועיין בשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תקד אות י) שכתב, דבאין בו כשיעור לקיים המצוה בשלימות, לא מיקרי נר חנוכה כלל, וע"כ נראה לי דאפי' עבר זה הזמן או בתוך הזמן לאחר שעבר קצת זמן, צריך לתת בו שמן כשיעור כל הזמן. ואף דעכשיו אינו ראוי לקיים בו המצוה בשלימות כיון שעבר הזמן, מ"מ בנר עצמו אין בו חסרון רק מחמת הזמן. עכ"ד. אולם יש להעיר מלשון הרמב"ם בהלכה זו דלא משמע כן. וע"ע להלן בסמוך אם השיעור שנתנו חכמים הוא בשמן, או בזמן ההדלקה בפועל, ודו"ק.

ולכאור' נפ"מ מזה עוד לענין אם שייך כתותי מיכתת שעוריה בשמן של נר חנוכה, ע' בתשובת שער אפרים (סי' לח) ובמה שנתבאר על זה להלן (בסי' תרעב). וע"ע בשו"ת אגרות משה (חלק קדשים וטהרות סי' כו).

ומילתא אגב אורחא, אם יש איזה מצוה ליתן

בהם יותר מ"ב שעות, ונמצא שאף שיעור כזה לחצי שעה אינו צריך, "ומ"מ אם הוסיף מוסיפין לו". עכ"ל. וראה גם שאילת יעבץ (ח"א סי' ד) ובמור וקציעה (סי' תערב ד"ה ולענד) ובס' משמרת שלום (קיידינב, סי' מח סעי' א ובמהדו"ב שם).

אך בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נו אות ט. סי' נט אות א) העיר שבמג"א (סי' תערב סק"ג) משמע שאין מצוה כלל במה שמוסיף שמן בנ"ח שידלוק יותר מחצי שעה, ועיין גם במשנ"ב (שם סק"ו), וגם בספר שבילי דוד (סי' תרעו אות א סוד"ה סימן) כתב שאחר חצי שעה, אפילו מצוה מן המוכרח אין בו.

גם בזמן הזה די בחצי שעה

השוק אינו מדליק. ודייקו מזה דר"ל דשיעור זה הוא שיעור בזמן, ואומן קפדינן ולא ארגל שבשוק. ושיעור זה הוא בכל מקום ובכל זמן. וכמ"ש בשו"ת משנה"ל (ח"ד סי' עט). והעלה, דשמא מי שמרבה שמן ורואים העוברים ושבים זהו פ"נ, אבל אין לומר דהוא מדין חיוב, ולהלכה אין צורך בזה. ואדרבה יש לדייק לאידך גיסא שבזמן הזה שלא כלתה רגל מן השוק מודה הרמב"ם שאפשר להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מזמן ההדלקה. ולכן נקטו בגמ' עד שתכלה רגל מן השוק, ולא עד חצי שעה. ולפ"ז אזלינן בתר שינוי המציאות להקל ולא להחמיר, ע"ש.

ובתשו"נ (ח"א סי' שצ. ובח"ב סי' שמב. ובמוע"ז ח"ב סי' קמא) כתב, שפורסם בשם מרן הגרי"ז בביאור לשון הרמב"ם שזמן שכלה רגל, הוא חצי שעה "או יותר", דר"ל שאם מאחרים בשוק הזמן יותר מחצי שעה, אזי צריך באמת שמן עד שכלה רגל באותו מקום, וע"ע בש"ג שתלוי בחנויות, ומסביר היום הזמן בשעה שבע שאז סוגרים החנויות ואחרי חצי שעה דהיינו שבע וחצי נגמר עיקר זמן הדלקה, וכן מה שצריך שידלוק זמן עד שכלה היינו בזמנינו עד שבע וחצי. ועתה נדפס חי' הריטב"א על שבת, ושם מוכח שהזמן הוא כפי שכלה באותו מקום, ולפ"ז ראוי להחמיר היום להדליק בשיעור שמן עד שכלה בזמנינו, והיינו שבע וחצי.

ויש שהביאו בשם הגרי"ז שההדלקה אצלו נמשכה עד שעה מאוחרת, וביארו בטעמו שבזמנינו חוזרים מטאטראות וכדו' בשעה

אחד הגדולים, שהיה מכבה את הנר אחרי חצי שעה. אולם יתכן שאינו מוכרח לומר שאין בזה מצוה כלל, שהרי מ"מ יש כאן תוספת פרסומי ניסא, ובפרט שי"א בשם הגרי"ז ששיעור עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל זמן, ובכל מקום. והנה ז"ל המאירי (שבת כא:): אחר שביארנו שמצות נ"ח חצי שעה, י"א ששיעור נתינת שמן לנר הוא שמינית ביצה, ולמדת ממקדש שהיו דולקות כל הלילה בחצי לוג שהן שלש בצים, נמצאת ביצה לארבע שעות שהוא שמינית לחצי שעה, ולא עוד אלא ששיעור זה ניתן בהם אף ללילות ארוכות שבכל השנה שיש

ויש לחקור אם שיעור עד שתכלה רגל מן השוק הוא שיעור קבוע, או"ד הוא משתנה בכל מקום לפי מקומו, או ג"כ כל דור לפי זמנו. והראשונים נתנו זמן של חצי שעה, או שיעור בשמן של שמינית ביצה. אך בריטב"א (שבת כא:) איתא, עד דכליא רגלא דתרמודאי. פי' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי, והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא, "והמנהג הפשוט" ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות. ע"כ.

ובשו"ת אור לציון (ח"א סי' מד) הביא בשם הגרי"ז שדייק מלשון הרמב"ם "עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר". ע"כ. וצ"ב מהו או יתר, וביאר, דר"ל שאם הזמן משתנה צריך לתת שמן יותר. ובאור לציון שם דחה והשיב על כך. ע"ש. ואפשר לבאר דברי הרמב"ם כפשוטם, דרצונו לומר שאין ידוע לנו שיעור מדויק בזה, למה נתכונו חכמים, ואולי הוא יותר מחצי שעה מעט. וגם לשון הרי"ף שמתעכבים אחר שקיעת החמה "כמו חצי שעה".

וז"ל הרמב"ם (פ"ד ה"ה) שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר, עבר זמן זה אינו מדליק, וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק וכו'. ויש שדייקו, שלכאור' כיון שכתב הרמב"ם דמדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, מאי פריך כמה הוא זמן זה, ועוד למה נקט עבר זמן זה אינו מדליק, הול"ל כלה רגל מן

בספר לקט יושר. ומ"מ כיון דליכא חיובא, מותר לכבות נרות החנוכה אחר חצי שעה. ע"ש.

ולכאורה בלא"ה יש אומרים שאין צריך שיעור, ועוד בדודאי מעיקר הדין לא חייבו חכמים ליתן שיעור כ"כ עד שיהיה פרסום הנס בזמן ממושך, ומעיקר הדין די לנו במה שמפורש בראשונים שהוא חצי שעה.

וראה בחזו"ע שהעיר על השמועה הנז' בשם הגרי"ז, שאין זה מוכרח, שאחר שקבעו חכמים משך זמן ההדלקה שהוא כחצי שעה, לא ישתנה הדין כלל, ובפרט להנהיגים להדליק בפנים, וכמנהג רוב העולם. וא"צ לתת שמן בנר כמנהג הילוך העוברים ושבים ברשות הרבים. ועתה ראיתי בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ב עמוד צט) שכתב, גדול אחד ממקורבי הגרי"ז כתב, שהשיעור חצי שעה היה רק בזמנם, אולם עתה הכל תלוי בזמן שתכלה רגל מן השוק, ואמר מרן הגרי"ז, שאינו נכון, אלא מה שאמרו עד שתכלה רגל מן השוק הוא שיעור זמני מסויים, חצי שעה. והביא ראיה לזה ממנחות (לו.) לענין תפלין, שג"כ נאמר שיעור זה עד שתכלה רגל, ושם לא שייך לתלות בתכלה רגל אלא שהוא שיעור קבוע. ומ"מ הגרי"ז הדליק נר החנוכה כמה שעות בלילה עד ששיער שאין רבים מצויים עוד ברחוב. עכ"ל.

אם יש לחוש ל"בל תשחית" לתת הרבה שמן בנר שבת ונר חנוכה

ישנים עד הבוקר, מפני שצריכים לאורו כאשר קמים בלילה מן המטה לאיזה צורך, וקשה להם לקום, בחושך והוריתי שצריכים להסיר הפתילה בעת שהם ישנים, וישאר רק פתילה אחת דולקת, כי בעת השינה אינם צריכים לרבו אורה, ואם יהיו ב' פתילות יחד דולק השמן לאיבוד, ויש בזה משום בל תשחית. עכ"ד. וע"ע שם (סי' ת).

ולגבי נר חנוכה, כל שיש בו תוספת בפרסומי ניסא, אף אם אינו בגדר מצות חכמים, לכאור' ל"ש בו משום בל תשחית. ובפרט לפי מה שנתבאר לעיל שיש פנים לזה בהלכה. וגם בבתי כנסיות מדליקים נר חנוכה ביום ואע"פ דשרגא בטיהרא מאי אהני, כיון שיש בזה זכר למקדש וקצת פרסומי ניסא. אא"כ מדליק בבית ונותן שמן הרבה אחרי שכבר שכולם ישנים.

מאוחרת, לכן החיוב עד אז. וצ"ע בזה דלכאורה אין המצוה כל זמן שבני אדם בשוק, רק משום אלו שגמרו את עבודתם וחוזרים ועדיין לא ראו נ"ח בחוצות, לכן ממשיכים להדליק עבורם עד שגם הם יראו, אבל אותם שבאו הביתה וראו, אף ששוב יוצאים לרחוב וחוזרים מאוחר, עבורם מדינא אין צריך להדליק שכבר ראו. וזה שדלק אצלו עד מאוחר לא נתכוון הגרי"ז להניח שמן שידלק עד מאוחר מדין נ"ח, רק כשדולק הנר בחוץ ויש בזה קיום פרסומי ניסא ומעין קידוש השם, ולכן נהגו וותיקי עיה"ק שאין ממהרים לכבות. ע"כ.

ובמג"א (סי' תרעב סק"ג) הביא מה שכתב בדרכי משה שאין מצוה בנרות ארוכות, דהא לאחר שדלקו כשיעור הזה מותר להשתמש בהן, ואין שייך הידור מצוה אלא בשעת מצוה, ואין ראיה מנרות חנוכה של ביהכ"נ, דהתם איכא מצוה להדליק נרות בכל יום. ע"כ. וכתב המג"א דמ"מ בנרות שעות, כשהם ארוכים הם נאים יותר, וכמו בנרות י"ה ולולב ואתרוג וכיו"ב.

ובספר יומין דחנוכה (עמ' רמב) כתב, שהמדליקים בחוץ או בחלון, אע"פ שאין חיוב להוסיף שמן יותר מחצי שעה, מ"מ המוסיף שמן על השיעור הנז' יש בו הידור מצוה. ואף להמדליק בפנים יש בזה הידור מצוה לבני הבית. וכן נראה

ובשו"ת תורה לשמה (סי' עז) כתב לגבי נרות שבת, שהנהיגים ליתן בהם שמן הרבה שיעור שידליק כל יום שבת כולו עד הערב, לא מצאתי לזה סמך ולא רמז בספרי הקודש, ואני אומר לא יפה דבר זה וצריך לבטלו, יען כי עוברים על בל תשחית בזה, דשרגא בטהרא מאי אהני, כי אין מקום להדלקת נר ביום אלא רק בבית הכנסת דהוי משום כבוד בית הכנסת, ולא משום דצריכי לאורה, וכן נר נשמה. אבל הדלקת נר בביתו של אדם אפילו בשבת היא משום הנאת אורה, וביום דליכא הנאה כלל למה ידליקו. ואמרו (שבת טז) האי מאי דמכסי שרגא דמשחא ומגלי נפטא קעבר על בל תשחית. ע"כ. ומזה הגמרא הוריתי לאותם שדרכם להניח בנר ב' פתילות בכל לילה בחול כדי להרבות האורה בבית, ודרכם להניח הנר דולק גם בזמן שהן

אם השיעור שנתנו חכמים הוא בשמן או בזמן ההדלקה

ובמג"א (תרעב סק"ג) הביא כן מהשלטי גיבורים, שלמד השיעור לשמן חצי שעה, ממה דאמרין חצי לוג שמן למנורה ללילי טבת הארוכים, ע"ש. והעיר על זה, שהרי באמת הכל לפי עובי הפתילה. ע"כ. ולפ"ז קצת משמע מסתימת הראשונים הנז' שחכמים נתנו את השיעור בשמן. וצ"ע. וכהאי גונא יש לדון לגבי שיעור השמן שבמנורת המקדש, אם השיעור הוא בשמן או בזמן ההדלקה בפועל. ורבינו אליהו מזרחי בפירושו עה"ת (שמות פרק כז פסוק כא) כתב להדיא שבין במנורת בית המקדש, ובין בנרות חנוכה השיעור הוא לא בשמן, אלא בזמן, וזה משתנה לפי עובי הפתילות. והזמן הוא העיקר.

אם השיעור הוא בשעות זמניות

השמן שבפך לח' חלקים וכל לילה נעשה בו נס, יש ללמוד למי שאין לו שמן לכל ח' ימי חנוכה אלא רק ללילה אחד, יחלקהו לח' חלקים לכל לילה, ואף דקי"ל שצריך שיתן שמן כשיעור חצי שעה, וזהו רק מצוה מן המובחר ולא לעיכובא. אך במחכ"ת ז"א, ואין ראייה מהב"י שכתב כן לגבי פך השמן שבביהמ"ק, דשאני פך השמן שבביהמ"ק, שהיו הנסים רגילים. ועוד די"א שגם במנורה של בית המקדש השיעור לא מעכב, ראה בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קצו) שכן משמע להדיא מדברי הגמ' (מנחות פט.). וע"ע במאור ישראל (ח"ג עמוד שיב והלאה). ע"ש.

גם בשו"ת שדה הארץ ח"ג (חאו"ח סי' לה) נשאל במי שנמצא במקום שאין שמן מצוי, ואין לו אלא מעט שמן שיעור שיספיק רק ללילה אחד, האם ידליק את כולו לקיים המצוה כהלכתה, אע"פ שבשאר לילות יתבטל מן המצוה, או שיחלק את השמן לשמונה חלקים וכל לילה ידליק חלק אחד, אע"פ שאין בו כשיעור שהוא "עד שתכלה רגל מן השוק". והשיב, דלכאורה לפי מ"ש מן הבי" שביבית המקדש חילקו החשמונאים את שמן הפך שלא היה בו אלא ללילה אחד, לשמונה חלקים, וכל לילה נעשה בו נס והדליק מערב עד בוקר. הא קמן דאע"פ שאמרה התורה תן לה מדתה שיעור שיהיו הנרות דולקים מערב עד בוקר, אעפ"כ

ומה שכתב המאירי, ששיעור השמן שמינית ביצה, כ"כ גם בספר כפתור ופרח (פרק טז), דכיון שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ד ה"ה) שהוא שיעור חצי שעה אחר שקיעת החמה, א"כ לפי חשבון זה שיעור מדת השמן הוא שמינית ביצה, שהרי אמרו (מנחות פט.) חצי לוג שמן לנרות המנורה, והם דולקות מערב עד בקר דהיינו י"ב שעות, וחצי לוג הוא ג' ביצים, כל ד' שעות ביצה, כל שעה רובע ביצה. כל חצי שעה שמינית ביצה, "וזה לכל פתילה". ע"כ. אלא דקצ"ע שהכל תלוי לפי עובי הפתילה, ודוחק לומר שהשיעור שנתנו חכמים, בשמן נתנו, ולא פלוג יותר. ומה שסיים הכפתור ופרח "וזה לכל פתילה", שמא אין ר"ל לכל סוג פתילה, אלא לכל אחד מהנרות. וצ"ע.

והנה בספר בני יששכר (כסלו טבת, מאמר ה) כתב שבחידושי הש"ס שלו כתב, שלפי הנראה בעיני חצי שעה זמנית, אך זה כתבנו לחומרא, אבל לא אישתמיט חד מהפוסקים להזכיר בזה שעה זמנית, שהיא בלילות טבת הארוכים שעה וחצי. וזה במקומם בחו"ל אבל באר"י הוא ע' דקות בערך. ונראה דסבירא להו חצי שעה עיתית. ונראה לי להחמיר בזה מדינא, ועכ"ז יש לבאר בזה על פי סוד לפי דרך הפוסקים, ע"ש. עכת"ד. וראיתי מובא מקובץ שמעתא דרבנן שעורר, שיש להחמיר בלילות טבת הארוכים לחשב כשיעור חצי שעה זמנית, שהוא שעה פחות רביע או חומש, וציין למג"א (סי' תרעב סק"ג) בשם השט"ג, דשיעור שמן לחצי שעה הוא שמינית הלוג שמן למנורה בלילי טבת הארוכים. וע"ש במחצית השקל. הרי שיש להחמיר לחשב בשעות זמניות, והוא דינא דגמא לחד תירוץ, א"נ לשיעורא. ולפלא על המג"א שלא העיר בזה. בס' תוע"י פ' מקץ. עכת"ד. ויש לפלפל בזה. ודו"ק.

ונהדר אנפין לנ"ד, במי שיש לו שיעור שמן לנר אחד בלבד עבור כל הח' ימים, ועומד בלילה הראשון כיצד יעשה. והנה בספר נטע שורק (בחידידושי סוגיות דף עג:) כתב, שע"פ תירוצ' הבי" שהנס היה כל ח' ימי חנוכה, שחילקו את

נס, וכמו שכן היה באמת, וא"כ אין ראיה ממעשה החשמונאים בנרות בית המקדש, לנ"ד.

וע"ע בעיון יעקב (פסחים סד:) שכתב, דאביי נמי דאמר סמכינן אניסא, מודה דבעלמא אין סומכים על הנס, אלא דס"ל דשאני במקדש ובמקום מצוה דרבים, דשכיחי נסים, וכדתנן עשרה נסים נעשו במקדש. וע"ע למרן החיד"א בספר דברים אחרים (בקונטרס אחרון תרעא דף קפ ע"ב והלאה). ע"ש. ובשור"ת בית אב חאו"ח (ס' קב) כתב, שאף הם לא סמכו על הנס, אלא שעשו פתילה דקה מאד שיעור שיספיק השמן לשמנה ימים, וכמ"ש התוס' (מנחות פט.) בשם הירושלמי, "שביליות הקיץ שהם קצרים היו עושים פתילות גסות, ובימות החורף פתילות דקות". וכששיעורו מתחלה שיעורו בפתילה בינונית, ונתנו מן השמן שמינית הפך בכל לילה, והנס נעשה שהיה האור דולק יפה במאור גדול כאילו היתה פתילה עבה ושמן רב, עד שכל חצר שבירושלים היתה יכולה להשתמש באור יקרות זה. ע"ש. ולכן העיקר להלכה שידליק לילה אחד כהלכה, ולא יחלק השמן להדליק בכל הלילות שלא כהלכתו. עכ"ל. וכן עיקר.

ואף שבספר דברי צבי (סי' תרעא) הביא תירוצ' מרן הב"י שחילקו את השמן לשמנה חלקים וכו'. והעלה בסוף דבריו, שאם אין לו שמן אלא לנר אחד של הלילה הראשון, וידוע שלא יזדמן לו שמן אחר להדליק בשאר לילות החנוכה, יחלק השמן לשמנה חלקים וידליק בכל לילה חלק אחד מהם. ע"ש. וכ"כ בספר נטע שורק הנ"ל (חי' סוגיות דף עג:), שע"פ תירוצ' הב"י שחילקו את השמן לשמנה חלקים, מוכח מכאן שאם יש בידינו לעשות עתה מצוה מן המובחר, אבל ע"י כך לא יהיה סיפק בידינו לעשות המצוה למחר כלל, עדיף לנו שלא לעשות המצוה מן המובחר, כדי שנוכל לקיים המצוה גם למחר וכו'. ולכן אם הוא נמצא במקום שאין שמן מצוי, ולא יהיה לו שמן כשיעור בשמנה לילות חנוכה, צריך שיתן שמן מעט בכל לילה כדי שיוכל לקיים המצוה בכל לילה, אף שלא יעשה מצוה מן המובחר. ואף דקי"ל שצריך שיתן שמן כשיעור בשעת ההדלקה, נ"ל שהוא רק למצוה מן המובחר, ולא לעיכובא. ע"כ.

ומ"מ אינו נראה כן להלכה, שהרי כתב הרא"ש

החליטו ב"ד של החשמונאים שיותר טוב לחלקן לשמונה חלקים, כדי שלא יתבטלו אף לילה אחד מן הלילות, אע"פ שלא קיימו המצוה בשלמותה בשום אחד מן הלילות. ולכאורה ה"ה לנ"ד. ע"כ.

והנה לפי תירוצ' אחרניא שיש בזה, שמעשה שהיה כך היה בבית המקדש, שכאשר התחילו ליצוק שמן מן הפך לתוך הנרות, מיד נעשה נס ונתמלאו כל הנרות שמן כראוי, שיספיק להאיר לכל הלילה, ולא נחסר שמן מן הפך אלא שמינית מהשמן שבו, וכך נעשה נס בכל לילה, לפ"ז אין ראיה כלל מהשמן של בית המקדש, שהרי עינינו לנוכח יביטו, שאין שמן בנר אלא שמינית מן השיעור הנדרש, ונמצא שאינו מקיים מצות נר חנוכה באף לילה מן הלילות. וכן לא יעשה.

אולם בלא"ה שפיר דחה השדה הארץ שם, את ראיתו, לאמר, שהן אמת שיש מחלוקת בפסחים (סה:), דאביי אמר ננעלו תנן וסמכינן אניסא, ורבא אמר נועלים תנן, דלא סמכינן אניסא, והרמב"ם בהלכות קרבן פסח (פרק א הל' יא), פסק, כרבא דנועלים תנן, דלא סמכינן אניסא, מ"מ בראות בני החשמונאים שהשי"ת הפליא חסדו עמהם במלחמה בראותו את החשמונאים אשר השליכו נפשם מנגד, ומסרו נפשם על קדושת שמו יתברך, לצאת לקראת נשק, לכן יצא ה' ביום ההוא ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב והפילם חללים לפניהם, ומסר רבים ביד מעטים, וגבורים ביד חלשים, ראו בניס את גבורתו שבחו והודו לשמו, לכן היו בטוחים שימשיך השי"ת לעשות עמהם נס בפך השמן, כדי שלא ידליקו בטומאה להראות חבתם לפניו, כמ"ש הרב יד אהרן (סי' תרע) בשם הגאון ר' בנימין הלוי. [וכ"כ החכם צבי (ס"ס פז), שאע"פ שטומאה הותרה בצבור, רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו, ועשה להם נס בשמן הזה. ע"כ. וכ"כ הפנ"י (שבת כא:) ד"ה מאי חנוכה). וע"כ במכתב לחזקיהו (שבת כא:). ע"ש]. ולכן סמכו על הנס, והרי עיניהם הוראות מעשים בכל יום בבית המקדש, את הנס שהיה בנר המערבי, שממנו היה מדליק ובו היה מסיים, להודיע שהשכינה שורה בישראל. לכן בטחו בהשי"ת שיעשה להם

ט. מי שיש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה כמנהג המהדרין מן המהדרין, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל, מוטב שידליק כל לילה נר אחד בלבד, ויתן שמן לחבירו לזכותו לברך ולהדליק נר חנוכה. שהרי מן הדין אין צריך אלא נר אחד. (ט)

יחלקהו לשמנה חלקים, אבל לפי שאר תירוצי מרן הב"י, יש להדליק השמן שבידו בלילה הראשון, אע"פ שבשאר הלילות יתבטל מן המצוה. וע"ש. וכן בשו"ת שאילת יצחק ח"ג (סי' נח אות ב) כתב, מי שאין לו שמן אלא שיעור שידליק חצי שעה, שיספיק להדלקת לילה הראשון בלבד, פשיטא שלא יחלק את השמן לשמנה חלקים, בשביל שידליק כל לילות החנוכה, אלא ידליק השמן בלילה הראשון כשיעור, שחביבה מצוה בשעתה. ע"ש. וכ"פ בשו"ת חסד לאברהם קמא (חאו"ח ס"ס טו). ע"ש. וע"ע בשו"ת לחם שלמה (סי' קיז אות ד). ע"ש.

וכו"ב פסק המג"א (סי' תעב ס"ק יד), שבחול"ל מי שיש לו ד' כוסות בצמצום בשביל ליל פסח, יקח את כולם לסדר ליל פסח הראשון, ולא יחלק אותם, שיקח שני כוסות לסדר ליל פסח הראשון, ושני כוסות לסדר ליל פסח השני, דפרסומי ניסא הוי לקיים כל הד' כוסות בלילה הראשון, והקידוש של ליל שני, יקדש על הפת. והיינו כמ"ש מרן בש"ע (ר"ס תפג), דמי שאין לו יין בליל פסח מקדש על הפת. וכתב בשו"ת בשמים ראש (סי' קטו), דהא דאמר רב האי גאון, (הובא בשו"ת הגאונים שערי תשובה סימן קטו), מי שאין לו יין יקדש על הפת בשבת ויו"ט חוץ מליל פסח, לזרוזי קאמר, דבשבת ויו"ט אינו אלא הידור מצוה, משא"כ בליל פסח. ע"ש. ויש לדחות. ועכ"פ נראה עיקר כמסקנת הרב שדה הארץ, ושאין ללמוד דין זה ממה שנעשה בבית המקדש, וחולין מקדשים לא ילפינן, וכמ"ש בחזו"ע.

בליל שני ויש לו נר אחד אם ידליק מיד ולא יניחנו ליום השמיני

הפתחים בשביל קיום המצוה, אלא איירינן כשאין לו אפשרות]. אולם ראיתי מובא בשם הרב יפה ללב (חלק ז דף כה ע"א) שנייח את הנר ליום השמיני, שיום ראשון ושמיני של חנוכה הם יותר חשובים. ע"ש. ולדינא נפ"מ כמו שכתבנו.

מי שיש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל

שאין לו שמן הרבה יתן באחד שמן כשיעור

(פ"ב דשבת ס"ס ז), וז"ל: שהואיל והדלקה עושה מצוה, צריך שיהיה שמן בנר כדי שיעור, קודם ההדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן כדי שיעור לא יצא ידי חובתו. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תרעה ס"ב). וכל שכן כשאין בכלל כדי שיעור, שלא עשה ולא כלום.

גם בשו"ת אמרי שפר (להגאון רבי נפתלי הירץ, מבית דינו של הגאון הנ"ב. חאו"ח סי' ה) נשאל בנ"ד, וכתב שמצא בכתב יד למר זקנו הגאון ר' מנחם מנדל, אב"ד קראטשין, שכתב לדון בזה ע"פ מ"ש מרן הב"י שהחשמונאים חילקו את פך השמן לשמונה חלקים, ואע"פ שנאמר מערב עד בוקר, תן לה מדתה, מ"מ עדיף היה להם להדליק בכל הלילות, וה"ה בנ"ד שאם אין לו שמן אלא כדי להדליק לילה אחד יחלק אותו לשמונה חלקים, וידליק כל לילה חלק אחד מן השמן. והרב המחבר כתב להשיב על דבריו, וכתב, שהעיקר כשני התירושים האחרים של הב"י, שבילילה הראשון נתנו את כל השמן שבפך בתוך הנרות שבמנורה, ואח"כ ראו שנשאר הפך מלא כבראשונה, וניכר הנס גם בלילה הראשון. א"נ י"ל שבילילה הראשון לאחר שנתנו את כל השמן, ודלק כל הלילה, בבוקר מצאו את הנרות מלאים שמן וכו'. ע"ש.

גם בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (סי' לח אות ג) כתב דנ"ד תלוי בתירוצי מרן הב"י, שלתירוץ הראשון שחילקו את השמן לשמונה חלקים, אף כאן מי שאין לו שמן אלא ללילה הראשון

ונראה שאדם העומד בליל שני ויש לו נר אחד, ידליק מיד, ולא יניחנו ליום השמיני, שהרי כל יום הוא מצוה בפני עצמו, ועתה מחוייב הוא במצוה, ואינו רשאי לעכב את המצוה ליום אחר. [ובלא"ה, הרי צריך לחזור על

(ט) כן כתב המג"א (סי' תרעה סק"א), נראה לי דמי

והמותר יחלק לכולם שאם יעשה לכלם בשוה לא ידלק אפילו אחד כשיעור ואם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחד. ע"כ. וכ"ה ביד אהרן שם, ובחיי אדם (כלל קנ"ד סי' כה), ומהר"ח פלאג' במועד לכל חי (סי' כז אות מח), ובבית עובד (אות ה), ובמשנ"ב. ועוד.

וכבר הבאנו לעיל מ"ש בספר יומין דחנוכה (סי' טו עמוד קג). על דברי המג"א והאח' הנז', שאין דבריהם מוכרחים, שנראה שהתוספת שנהגו המהדרין מן המהדרין היא מעיקר המצוה, אולם אין דבריו מוכרחים. ורק אפשר שלכתחילה אין לפרוש מהמנהג, אך לא מדינא.

גם בספר חמד משה (סי' תרעא סוף סק"ב) כתב, נ"ל דמ"ש המג"א שיתן לחבירו וכו', אינו מחזור לשיטת התוס', שנראה דס"ל "דמעיקר הדין צריך שיהיה מוסיף והולך", ולכן אם יתן לחבירו, לא יעשה שום אחד מהם המצוה כתקנה מעיקר הדין. ע"ש. ולכאור' זה חידוש בדעת התוס'. ועכ"פ הפוס' כתבו בפשיטות שהגבאים א"צ לתת לעניים רק נר אחד. הרי שלא חשיבי להו שהכל מעיקר המצוה. וכ"כ החמד משה עצמו (בסק"א).

וע"ע בשו"ת כתב סופר (אר"ח סי' קלד) שלכאור' מדברי המג"א הנז' משמע, דהגם שכבר נהג להיות מן המהדרין, אין חיוב עליו לעשות כן תדיר. ומזה דן בכבתה בער"ש אם זקוק אף לנרות ההידור. עוד כתב הכתב סופר, דבדינו של המג"א גופיה יל"ע, מה דפשיטא ליה דצריך ליתן לחבירו, משיעשה הוא מצוה מן המובחר, דנראה מה דפשיטא ליה הכי, משום דגם במצוה שעושה חבירו יש לו חלק במצוה מצד ערבות, דגם במצוה דרבנן יש ערבות כמבואר בגמ' (ר"ה כט). אע"פ שיצא מוציא משום ערבות אפי' בדרבנן, ודברי הצ"ח (ברכות מח). גבי ינאי מלכא דבדרבנן ליכא ערבות תמוהים ואכ"מ, וכאן שעל ידו עושה חבירו מצוה בוודאי יש לו שכר מצוה במשקל כמהדר במצוה, אבל מאי דס"ל למג"א בפשיטות דאין עליו חיוב אחר שכבר נהג בתוספת מצוה להיות מן המהדרין, יש לעיין בו, וי"ל דמעיקרא הכי קבל עליו שיהיה כאינו מצוה ועושה וברצונו תליא בכל עת שירצה. וצ"ע. עכ"ד.

גם בספר מחנה חיים (ח"ג חאור"ח סי' יט) תמה דמנ"ל להמג"א זאת. ע"ש. וכן בשו"ת תורה לשמה (סי' קפב) כתב, הלכה זו שחידש המג"א ז"ל, עדיין לא פסיקא לי, די"ל מאחר דאין כאן מצוה דרבים ורק עבד כן בשביל יחיד, אין לו לעזוב הידור מצותו בשביל יחיד ומצוה ידידה קדים. ובשו"ת שיח יצחק וויס (סי' שלה) כתב שיש להביא מקור לזה ממ"ש (עירובין לב:) נחא ליה לחבר דלעבד איסורא קלילא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה, ואם לענין עבירה אמרינן כן, ק"ו שראוי הוא לוותר על הידור מצוה, שלא יבוא חבירו מלעשות המצוה כלל.

והנה כיו"ב כתב המג"א (סוסי' תרנח) בשם מטה משה, שאדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של הקהל עכ"ל. נוע"ש במחצה"ש, דבזה"ז דברוב פעמים אחר עבור איזה ימים מהחג ע"י רוב משמוש בני אדם, אתרוג של הקהל מתקלקל, אפשר א"צ לשלוח לחבירו אתרוג שלון. וזה עדיף דמצוה דרבים. ובת' בית יעקב (סי' קיד) דן במי שיש לו אתרוג ולולב שלו, ויש בעירו הרבה לולבים ואתרוגים, ובעיר אחרת הסמוכה לה, אין להם אתרוג כלל ובקשו מאותו יחיד לזכות להם באתרוג שלו, מאחר שיכול לקיים המצוה ע"י אתרוג של צבור או מיחיד שבעירו, והעלה שאם רבים אין להם אתרוג, אז יברך על של אחרים, ויזכה את הרבים, דמצוה דרבים שאני, אבל ליחיד אינו מחוייב לזכותו ולברך הוא על של אחרים, ועוד דגם ברבים נמי אין הכרח, אלא כשיכול לברך על של הקהל, שיש לו חלק בו, ועושה מצוה בממונו, אבל לברך על של יחיד, או אפי' דרבים ואין לו חלק בו, אין לו היתר לשלוח, ע"ש. וראה בשו"ת מכתם לדוד פארדו (חאור"ח סי' ו) מה שכתב ע"ז.

ובשו"ת בצל החכמה (חלק ג סי' ק) דן בזה לענין שנשאלו בעת מלחמת עולם הב', שא"א במדינתנו להשיג ציציות, ודלתי המדינה נעולות, וגם בפנים המדינה אי אפשר לנסוע ממקום למקום אם לא עם רשיון מיוחד, ויש בנ"א שנפסקו ונפסלו הציציות שבטליתותיהם הקטנות והגדולות, ואינם מקיימים מצות ציצית כלל. וישנם בני אדם שיש להם ב' טליתות מצויצות

י. מי שיש לו שמן בלילה השני או השלישי כשיעור החיוב וההידור בלבד, וחושש פן למחר לא יהיה לו שמן להדליק נר חנוכה, מוטב שידליק רק נר אחד, שהוא מן הדין, ואת היתר ישאיר למחר. ובליל שני אם יש לו ב' נרות, ידליק את שניהם, ולא ידליק את נר השמש. (י)

מ"ש בארעא דרבנן (ס' תפט), שאין דין ערבות בדרבנן, א"כ כיון שנהגו להיות מוסיף והולך, א"כ "איך יפטר מחובתו" כדי לזכות את חברו, והוא לא ערב לו. ע"כ.

אלא שכבר כתבנו, שבגמ' בר"ה (שם) מוכח שיש דין ערבות גם בברכות דרבנן. וכ"כ הגאון מהר"ם בן חביב בת' שבשו"ת גנת ורדים (כלל א ס' יג), דהא דקי"ל בהלל ובמגילה שמוציא את אחרים י"ח, הוי מדין ערבות, וכן הסכים בברכ"י יוסף (א"ח ס' קכד). ובספר אהל יעקב (מע' ע אות ב). ובס' ברכת מועדיך לחיים (דף ו סע"א). ובשו"ת חתן סופר (ס' קכט דף קב סע"א). ע"ש.

מי שיש לו שמן בלילה השני או השלישי כשיעור החיוב וההידור בלבד

ובספרו עה"ת (עניני חנוכה דף כט:), שא"צ להדליק אלא נר אחד שהוא עיקר החיוב, דמה הידור יהיה אם ידליק ב' נרות בליל שלישי, כיון שאינו כמספר הימים וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת משפט כהן (סימן צה), דמה שאמרו (בשבת כא:), דטעמא דבית הלל משום מעלין בקודש ואין מורדין, על עיקר התקנה דיברו, ואין זה ענין לחייב בכל הפרטים העלאה בקודש ולאסור הורדה, כגון שנזדמן לו ההידור באיזה לילות, ולילה אחד לא הזדמן לו ההידור כמספר הימים, ודאי שיקיים המצוה כהלכתה בלא הידור, ולא יבדה מעצמו הידור כמו ההידור של לילה אחד, שאינו לפי עיקר התקנה, אלא או כולה בהידור, או כולה כתקנת חכמים וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת פרי השדה (ס' מה).

כהלכתן אחת לימי החול ואחת לשבת ויו"ט, וגם טלית קטן לכל היום כבשנים כתיקונן. האם מחוייבים הם להסיר הציציות מאחת מטליתותיהם ולתנם לזה שנפסלו הציציות שבטליתו בעד כסף מלא, כדי שיהיה גם חבירו יכול לקיים מצות ציצית כתיקונה. והעלה שמעיקר הדין אין חובה לתת ציצית לחבירו כדי שילבש בגד של ד' כנפות לקיים מצות ציצית, אך אם היה חבירו לבוש בגד של ד' כנפות בלי ציצית, חובה עליו להמציא לו ציצית לקיים מצות ציצית. וכן אם דר חבירו בבית בלי מזוזה, חייב להמציא לו מזוזה לקיים המצוה. וע"ע בשו"ת חזון עובדיה כרך ב (ס' מז, עמוד תתכה). ובספר ערך שי (ס' תרעא) הקשה על המג"א, דלפי

(י) כ"כ החי' אדם (כלל קנר ס' כה), שאם אין לו בליל שלישי אלא ב' נרות, לא ידליק שנים, שאינו לא כב"ש ולא כב"ה. וכ"כ בעקרי הד"ט (ס' לה אות ו), וכ"כ בשו"ת כתב סופר (ס' קלה), שאם אין לו נרות כמספר ימי החנוכה, נ"ל פשוט שלא ידליק אלא רק נר אחד, כי המוסיף נרות להידור ואינו מוסיף כמנין הראוי לאותו לילה, נאמר עליו כל המוסיף גורע, שממעט הנס של הלילה ההוא. אבל כשמדליק רק נר אחד, שהוא נר החיוב, אינו אלא זכר לעיקר הנס, ולא למספר הימים, ואינו בכל תגרע. כן נ"ל פשוט. ע"כ. וכ"כ בשו"ת שבט סופר (סימן כו), ובערוך השלחן (ס' תרעא סק"י). והובא לדינא במשנ"ב (ס' תרעא סק"ה), ובכה"ח (שם סק"י). וכ"כ בספר בית הלוי (ס' צה).

השגה על דברי הגרא"מ שך בספר אבי עזרי

בכולו, לא אמרין שלא יעשה כלל, דלא גרע יום שלישי מיום שני, וזה פשוט וברור. ואינו צריך לפנים. ותמיהני על מ"ש בספר בית הלוי בהל' חנוכה לדבר פשוט, שלא ידליק אלא נר אחד, ולא ידעתי מה ראה על ככה לחדש כן, ופשוט שאינו כן. עכ"ד.

והנה בספר אבי עזרי (הל' חנוכה פ"ד ה"א) כתב, ודע דמי שעומד בליל ג' ואין לו אלא ב' נרות, מכל מקום צריך להדליק ב' הנרות, ולא אמרין שלא נשלם ההידור אלא בשלשה, ולכן ידליק רק נר אחד, שזה אינו, שבודאי שיש הידור כשידליק ב' נרות, שאף אם אינו יכול לעשות ההידור

בהגהות מיימוני (פ"ד מהל' חנוכה אות ב), והסמ"ג הל' חנוכה בשם ר"י, שנהגו העם כלישנא קמא שא"צ שום שיעור. וכ"כ ראבי"ה (סי' תתמג), שכן פסק רבינו תם. וכ"כ האור זרוע ח"ב (סי' שכב). עכ"פ בנרות ההידור א"צ להקפיד על השיעור. ורק אם אין לו אלא נר שעוה שא"א לחלקו לשתיים, ידליק נר אחד בלבד. וע' בשו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה (סי' עא). ויש להשיב על דבריו. ודו"ק. [עכ"ד מרן אאמור"ר שליט"א].

ובספר מכתבים ומאמרים (סי' תרט) להגרא"מ שך זצ"ל, הביא שהעירו לו על דבריו הנז', מדברי המשנ"ב והאחרונים, [ומבואר שבאמת לא עיין בדבריהם. וכמו שהעיר בחזון עובדיה].

והשיב: יען שספרי זה אינו להלכה, אינני מתחרט על מה שכתבתי, ואיני מורה לרבים בענין זה, אבל אילו היה בא מעשה זה אצלי לבד, הייתי עושה כמו שכתבתי, כי אינני רואה שום צד וצל של ספק בזה, אבל למעשה להורות לאחרים בטלה דעתי נגד דעת הגאונים הנ"ל. ע"כ. וע"ש עוד במכתבים ומאמרים שם (בסי' תרס"ז) מה שכתב בזה, ע"ש. [ובשו"ת משנה הלכות הנז' כתב, ששלח בשנת תשל"ה מכתב להרב שך זצ"ל, והעיר לו מדברי האחרונים הנ"ל. וחזר ושנה משנתו בחלק טו (סי' רה)].

תשובה על דברי השוה הלכות לחיזוק דבריו של האבי עזרי

ואמר למעשה בודאי שאין לנו אלא דברי המשנ"ב. אלא דצ"ע מנ"ל שבני אשכנז קיבלו דברי המשנ"ב. ומה שהביאו מאגרות החזו"א יש להשיב. ועכ"פ יש ללמוד מזה לקח ומוסר איך צריכים לקבל דברי מרן באימה, ולא להשתדל לסתור דברי מרן בכ"מ תואנות. ויש להשיב ע"ד השוה הלכות, לפי המבואר לעיל, שנראה שגם למ"ד מעלין בקודש, צריך היכר למנין הימים, וכ"כ בשו"ת שבט סופר (או"ח סי' כו) דלכ"ע ודאי עיקר הדלקת נ"ח הוא רק משום פ"ג, ומשום היכר להודיע הנס לרבים. ועיקר הטעם הוא משום היכר הימים, אלא שהיה סברא לומר כנגד היוצאין משום דמעלין בקדש, ומשו"ה אמר שזהו עדיפא לב"ש משום דהוי נמי נגד פרי החג. וא"כ לכ"ע צריך היכר של מנין הימים. ע"כ. וגם בראשונים מ' כן עמ"ש לעיל. וכה"ג מבואר בפנ"י (שבת שם), ובגליא מסכת (סי'

ומרן אאמור"ר שליט"א כתב: ולפי האמור, אתה הראת לדעת כי דעת הגאון כתב סופר וכל האחרונים כמ"ש הרב בית הלוי, שאינו מדליק אלא נר אחד. ושלא כסברת האבי עזרי שכותב מסבתו נגד כל הפוסקים הנ"ל, ולא טרח לעיין כלל אף בחיי אדם ובמשנ"ב. ואחר זמן מצאתי בשו"ת רבבות אפרים ח"ד (סי' קפא אות יא) בהערות של הרה"ג ר' אברהם יפה שלזינגר מחבר הספר "באר שרים" שהביא דברי הכתב סופר שהורה להלכה, שאם אין לו אלא ב' נרות בליל שלישי לא ידליק אלא נר אחד, ולא יעוות מצות ההידור. וא"כ אין להפריך סברת הכתב סופר והוראתו בקדושה, ע"י סברא שהביא בספר רבבות אפרים ח"ג (סי' תנב. א) בשם הגר"א שך היפך האמור. ע"כ. וכ"כ בספרו באר שרים ח"ג (סי' לב אות יא).

גם בשו"ת משנה הלכות ח"ז (סי' פד) כתב להעיר ע"ד האבי עזרי הנ"ל, שהרי גם החיי אדם והמשנ"ב פסקו שידליק רק נר אחד, כמ"ש הבית הלוי, וכן העלה שם שמכיון שאם מדליק בליל שלישי ב' נרות אין ההידור ניכר, אינו מדליק אלא נר אחד. ע"ש. ויותר נ"ל שאם יש לו שמן שיעור של ב' נרות, והוא עומד בליל שלישי, ידליק נר אחד כשיעור, ויחלוק השמן הנשאר לשני הנרות האחרים, דאע"פ שאין בהם שיעור חצי שעה, הרי ללישנא קמא לא בעינן שיעורא, וכתבו

ודברי האבי עזרי הובאו גם בספר שוה הלכות (סי' תרעא) שהעיר ע"ד המשנ"ב: וע' בס' אבי עזרי הל' חנוכה שחולק ע"ז. ובקו' ימי החנוכה (שכטר עמ' נה) כתב ששאלו להרה"ג ר' חיים קנייבסקי ע"ז, מדוע העיר כן ע"ד המשנ"ב. ובפרט שאין דרכו להביא רק מה שהחזו"א חולק על המ"ב. והשיב, שיש לו ראיות כדברי האבי עזרי. וביאר, שהרי למ"ד בגמ' משום מעלין בקודש אין ענין של היכר, וכן מבואר בבית הלוי שם, שכל דבריו הם רק למ"ד כנגד ימים היוצאין, והאבי עזרי נחלק ע"ז שגם למ"ד כנגד ימים היוצאין יש ענין היום לפרסם את הנס של אתמול. אבל מ"מ כתב הגר"א בביאורו שהלכה כמ"ד מעלין בקודש, וא"כ נמצא שגם לפי הבית הלוי צריך להדליק שנים. [עוד הביא בקו' ימי החנוכה (שם) ששאלו להגרא"מ שך כיצד יש לנהוג למעשה,

ו), ובבית הלוי (לחנוכה שבת שם). וז"ל מסכת סופרים (פרק כ הלכה ג): ונרות, כב"ה, משום מעלין בקודש ולא מורידין, כעין ימים היוצאים. ע"כ. וזה קצת סיוע לדברי הא' הנז'.

וע"ע בשפ"א (שבת שם) דלכא' נ"מ בין הטעמים הנז', היכא דהדליק בליל א' ג', אם רשאי לפחות אח"כ, אך אינו נארה, דבאמת מה ענין לילה א' לחברתה להיות נקרא מעלין בקודש או מורידין, ותו דמה מורידין בקודש נקרא הא דפוחת והולך, כיון דהמצוה בלילה א' רק נר אחד, אלא כ"ז אינו רק טעם לאפוקי מסברת ב"ש דהתקנה היתה להיות פוחת והולך, דאם ניתקן כן בכונה שפיר ה' נקרא פוחת בקודש. ומ"מ י"ל דנ"מ אם לא היה לו בלילות ראשונים שמן רק על נר א', ובא לו שמן בליל ג' וכדו', דלטעם ימים היוצאין יש להתחיל כסדר היום שכל העולם מדליקין בו, ולטעם מעלין בקודש סגי כשיתחיל להוסיף בכל לילה א' יותר מקודם, אך ז"א דבאמת טעם ימים אית להו לכ"ע, דאל"ה וכי מצוה להעלות בקודש, אלא ע"כ דמעלין בקודש "הוא טעם להכריע אם להדליק כנגד ימים הנכנסין או היוצאין", וא"כ לכ"ע צריך להדליק כסדר כל העולם. וכע"ז הכריע הד"מ (סי' תרעב) דמי שלא הדליק כלום בליל א' ומדליק בליל ב' או ג', שידליק כשאר בני אדם, וע"כ דס"ל כנ"ל, דאל"כ

לטעמא דמעלין בקודש ה' ראוי להתחיל להדליק א', ולהיות אח"כ מוסיף והולך. ומ"מ י"ל נפ"מ, אם אין לו ל"ו נרות להיות מקיים מצות מוסיף והולך בכל הלילות, דלטעם היכר הימים יתחיל לקיים המצוה כל מה דאית לי' ב' וג' לילות, ובשאר הלילות ידליק אחד אחד, כיון דעכשיו יש לו יקיים עתה המצוה כתיקונה, אבל לטעם דמעלין בקודש, צריך להניח ללילות אחרונות ההידור כסדר כל העולם, ובלילות ראשונות ידליק אחד אחד כדי שלא להוריד בקודש. עכ"ד.

ויל"ע אם ככה נר אחד של ההידור, האם יש ענין בשאר הנרות, או שאדרבה מגרע את ההיכר של הימים, וא"כ יש ענין לחזור ולהדליקנו. וצ"ע. ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמ) כתב, שאם כיבו את הנרות במזיד תוך הזמן, יחזור וידליקם. ואם כבה אחד מן הנרות לפני שגמר להדליק את כולם, יחזור וידליקנו. ואם אחד מן הנרות כבה לפני שכלתה רגל מן השוק של זמנינו, אינו צריך לחזור ולהדליק, אבל יש הידור בזה. ע"כ. [ואינו מדויק, דבלא"ה גם אם כבה מיד אחרי ההדלקה, א"צ לחזור ולהדליק]. ובספר חקת המועדים (עמ' קכה) כתב, שנראה שאם כבה אחד מן הנרות אין לומר דזקוק לו כדי שיהא היכר למנין הימים, ודלא כמ"ש בשפת אמת (שבת כא:). דלא בעינן היכר אלא בשעת ההדלקה.

אם מהדרין של חנוכה קודם למהדרין של שבת בשתי נרות

יותר מעלה. ובפרט שיש אומרים שאחר שפשט המנהג בכל ישראל להדליק כמהדרין, יש בכך כעין חיוב. ואף שדעת הפמ"ג (סי' רסג) שאשה ששכחה להדליק ב' נרות בערב שבת, והדליקה רק נר אחד, צריכה להדליק כל ימיה ג' נרות משום קנס, מ"מ הביאה"ל שם פליג עליה. ובלא"ה אין זה רק מנהג, וגם בדרכי משה שם על עיקר מנהג זה שכל אלו הוא חומרות יתירות. ועוד שאפשר שהחמירו הנשים בנר שבת, משום שעל ג' עבירות נשים נבדקות בשעת לידתן, וחששו מכך.

ובבית שערין שם כתב סברא, דמה שרגיל להדליק בכל שבת, הוא מחויב בזה מטעם נדר, כמבואר בש"ע (ייד סי' ריד), כיון דאיכא בהוספת נרות הידור מצוה ובפיך זו צדקה,

ובשו"ת בית שערין (תאו"ח סי' סשה) נשאל בכגון שחל יום ב' דחנוכה בשבת, ואין לו רק ג' נרות, והרי קי"ל דנר שבת קודם לנר חנוכה משום שלום בית, האם נימא דמש"ה מוטב להדליק ב' נרות לשבת אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, ולבטל מצות מהדרין מן המהדרין דחנוכה, או מהדרין דחנוכה עדיף וידליק ב' לחנוכה ואחד לשבת. ואחר שהאריך בזה והעלה פנים לכאן ולכאן, כתב, דנראה כמ"ש המג"א (סי' רסג) דאם רגיל להדליק נר שבת ידליק כמו שרגיל ולבטל מצות מהדרין דנר חנוכה. עכ"ד.

אולם יתכן לומר שההידור של חנוכה עדיף, משום שהידור זה הוזכר בגמ'. ונראה ג"כ שאינו כמו שאר הידור מצוה של שאר מצוות, שהידור מצוה עד שליש, אלא הידור זה יש בו

יא. אם יש לו שמן שיעור של ב' נרות בלבד, והוא עומד בליל שלישי, ולמחר יהיה לו שמן, ידליק בליל ג' נר אחד כשיעור, ויחלוק השמן הנשאר לשני הנרות האחרים. ורק אם אין לו אלא נר שעה שאי אפשר לחלקו לשנים, ידליק נר אחד בלבד. (יא)

יב. מי שאין לו שמן הרבה בלילה השמיני, כדי שיספיק לכל שמונת הנרות עם ההידור, יתן בנר השמיני כשיעור הדלקת חצי שעה, שהוא מן הדין, והנותר יחלק לכל שאר הנרות, ולא יחלק השמן באופן שיתן בכולם שוה בשוה, שאז לא יצא ידי חובת ההדלקה כלל, וגם לא יוכל לברך להדליק נר חנוכה, הואיל ואין באף אחד מהם כשיעור הנדרש לפי הדין. (יב)

יג. מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב' נרות, או שהדליק בלילה השני ג' נרות, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהדליק לפי הראוי לאותו לילה. ואם חוזר להדליק כפי מנין היום, ומברך, הוה ליה ברכה לבטלה, אחר שיצא כבר ידי חובתו. (יג)

הבית שערים משום ריבוי אורה, סברא זו אינה שייכת כהיום, שעיקר השלום בית הוא מריבוי אור החשמל. ואור הנר הוא כשרגא בטיהרא.

וכ"פ במשנ"ב (סי' רסג סק"ד) שאם יש לו נר אחד לשבת ונר אחד לחנוכה ויש לו עוד מעט מעות, נראה לי דטוב יותר לקנות עוד נרות לחנוכה להיות מן המהדרין. וציין למ"ש בביאור הלכה שם.

(יא) שאע"פ שאין בהם שיעור חצי שעה, הרי ללישנא קמא לא בעינן שיעורא, וכתבו בהגמ"י (פ"ד מהל' חנוכה אות ב), והסמ"ג הל' חנוכה בשם ר"י, שנהגו העם כלישנא קמא שא"צ שום שיעור. וכ"כ ראב"י (סי' תתמג), שכן פסק ר"ת. וכ"כ האו"ז (חלק ב סי' שכב) ועוד ראשונים ראה להלן. ועל כל פנים לגבי נרות ההידור אין להקפיד כל כך על השיעור. וכמבואר בחזו"ע כאן. וע' בשו"ת דברי שלום מזרחי (חלק ה סי' עא). ויש להשיב על דבריו. ודו"ק.

(יב) מג"א וא"ר (ר"ס תרעא). וכ"כ בחיי אדם. וראה עוד בהערה הקודמת.

מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב' נרות, או שהדליק בלילה השני ג' נרות

ובלבד שלא יפחות. ע"כ. ויש סמך לזה, ממ"ש הריטב"א בחי' לר"ה (לב): דלכ"ע אין פותחין מעשרה מלכיות קאמר, אבל אם רצה להוסיף עליהם רשאי, אע"פ שאמרו הני עשרה כנגד מ', כנגד עשרה מאמרות, אינו אלא כדי שלא יפחות

אלא דאם מהדרין דנר חנוכה עדיף, י"ל דאדעתא דהכי לא קיבל עליו, ועיין בש"ע (יו"ד סי' רטו) ועוד (באו"ח סי' תקע) ובט"ז (או"ח סי' תר). אבל כיון דהידור דשלום בית עדיף ממהדרין דחנוכה, שפיר קיבל עליו אדעתא דהכי, ואם יש נ"ח אחד, עדיף להדליק השאר לשבת, כמו שרגיל משיהיה ממהדרין דנ"ח, משום שלום בית.

ובמג"א הנ"ל (סי' רס"ג סק"ט) כתב על דברי הש"ע דנר שבת קודם לנ"ח משום שלום בית, אם יש לו נר אחד סגי, ויקנה אח"כ לקידוש או לנר חנוכה, ומ"מ גם בחנוכה בנר אחד סגי". ע"כ. וכתב הבית שערים, דמוכח דאם יש לו נר אחד לחנוכה שוב ירבה בנרות שבת אף דמבטל מהדרין דחנוכה. ונראה טעמו משום דכל מה דמיתוסף אורה יש בה שלום בית ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זווית וכו', וכיון דאית ביה הידור שלום בית, שוב אמרינן כמו דעיקר שלום בית עדיף מעיקר נ"ח כן הידור דשלום בית עדיף מהידור דנ"ח. עכ"ד הבית שערים.

ויש לפלפל בדברי המג"א. וגם הסברא שכתב

מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב' נרות, או שהדליק בלילה השני ג' נרות (ג) כן כתב בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שפ) לפי שהתוספת על העיקר לא מזיק, שהעיקר שלא לפחות. ובפרט במנורות המיוחדות לחנוכה. כעין מ"ש הרמ"א (ר"ס רסג), שאף שהדלקת ב' נרות בער"ש היא כנגד זכור ושמור יכול להוסיף,

חובת עיקר המצוה.

וזה דלא כמ"ש בשו"ת אהל משה צווייג תנינא (ס"ט) דשאני נרות חנוכה שיש בתוספת על העיקר, ביטול הכוונה וביטול המצוה, שהרואה אומר לצרכו הדליק, כיון שהדליק יותר מן הצורך. וכתב שם סברא, שהרי אינו ניכר לשם חנוכה אחר שהכל נוהגים להיות מן המהדרין. ע"ש. ומ"מ אין הכרח לחדש כן, ובפרט שכיום שיש אור החשמל, ניכר שההדלקה היא לצורך חנוכה. וא"כ אין כאן קלקול רק של מנין היום, וזה בהידור, אך לא בדין עיקר המצוה.

ועוד שהרי י"ל שבשעה שהדליק את הנר הראשון יצא, ושוב לא נתבטל החיוב של הנר הראשון. [ויש לפלפל בזה מדין המדליק בקערה, וראה בזה להלן]. וגם לענין קיום ההידור, אינו מוכרח שיש כאן קלקול. וי"א שלשיטת הרמב"ם העיקר תוספת נרות, ואע"פ שאין ניכר מנין הימים [ראה בשו"ת מנחת שלמה (תנינא ס"ח) מ"ש בשיטת הרמב"ם והו"ד לעיל].

ולענין הלכה, בדיעבד יצא, והחזור ומדליק בברכה, ברכה לבטלה היא. וגם בשו"ת קנין תורה (ח"ו ס"ח) גופיה חזר והורה לדברי הגרש"ק, וכתב שהמעין בדברי הגר"ש קלוגר יראה שם שאין שום תימה על דבריו, שלא כתב אלא דבדיעבד מיהא יצא, שע"י שהדליק עוד נר, לא נתבטל החיוב של הנר הראשון, ואין מקום לתמוה על זה. וסיים, שיש ראייה גדולה ומוכרחת לדברי הגר"ש קלוגר. ע"ש. וכן העלה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ד ס"י עג, וח"ה ס"י עה אות א). וכן עיקר, דבדיעבד יצא וכדברי הגרש"ק.

שכח והדליק נר נוסף אם עדיף שיכבה את הנר הנוסף או שיניחנו דולק

בידים את שאר הנרות, כיון שכתבו האח"י שאם יש לו ביום הג' לב' נרות לא ידליק אלא אחת. ולפ"ז בכבה נר אחד לכא' שוב אין צורך בשני כלל, ונפקא מינה כאשר השמן יקר מאד. ושמא בלא"ה אסור לכבות את הנר, משום שחל עליה שם נר חנוכה והוקצה למצותו ואסור לבטלה מיוחדת. ע"כ.

אך שמא בנ"ד מיקרי ייחוד בטעות, שהרי טעה במנין היום. וראיתי בספר פניני חנוכה (עמוד לה) בשם הגריש"א שכתב בפשיטות שאם שכח

מהם. והכי אמרינן במגילה (כ"א:), לענין שאין קוראים פחות מעשרה פסוקים, והיינו שלא לפחות מהן. ע"כ. וכ"ה בדרשת הרמב"ן לר"ה (פ"ב). וע"ע בספר פרדס הגדול (ס"ה), בענין החיוב לברך מאה ברכות בכל יום, שאין לחוש אם הוסיפו, שהעיקר שלא לפחות. וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא (ס"קצח).

ואמנם כמה אח' כתבו להשיג על דברי הגרש"ק הנז', ומהם בשו"ת קנין תורה ח"ד (ס"ה), ע"ש שהעלה להחמיר בזה, וגם בשו"ת להורות נתן ח"ב (ס"ה נא) כתב להחמיר, ע"ש.

גם בשו"ת משנה שכיר (אורח חיים ס"י קצט), כתב להשיב ע"ד הגרש"ק, דלא דמי לנר שבת, ששם הטעם משום שלום ביתו, ובמה שהוסיף אורה אינו מזיק מה שאינו כמו המכוון, וסיים לכן נ"ל פשוט, דאף בדיעבד לא יצא, וצריך לכבות ב' הנרות, ולהדליק נר אחד, ואפשר שאפילו בברכה. ע"ש.

וצ"ע, שלפי דבריו גם אם הדליק בשאר הימים נר אחד, נימא שהרואה אומר שלצרכו הדליק, והרי הפוס' כתבו שעני די לו בנר אחד בכל יום. ועל עצם הטענה, יש להשיב על זה, ובפרט לפי מה שכתב הפר"ח (ס"י תרעה) שבמנורות של החנוכה שלנו, המיוחדות לחנוכה, אף אם אחזה בידו עד שכבתה יצא, דליכא למיחש לרואה שיאמר לצורכו הוא אחזה. ע"ש. וה"נ הו"ל היכר טובא על ידי הדלקת החנוכיה. ובעיקר הנידון, כיון דנקטינן כדברי הפוס' שגם בזמן הזה מדינא די בנר אחד עבור איש וביתו, והתוספת היא מדין הידור, א"כ פשוט שיצא ידי

ויש לעיין כיצד ינהג לכתחילה, אדם ששכח והדליק ביום השני ג' נרות, האם יכבה את הנר הנוסף, כדי שיהא ניכר מנין הימים, או שעדיף שיניחם כך דולקות בשב ואל תעשה. ונראה יותר שעדיף לכבות. ואין להחמיר בזה מדין הוקצה למצותו, אחר שהדליק בטעות, וגם יכול להשאיר הנר או השמן שבבזיק המיותר למחר.

ובתשו"ג (ח"א ס"י שצג) דן, באם כבה נר אחד מנרות חנוכה, האם מותר לכבות

יד. אם בליל שני או בשאר הלילות, הדליק רק נר אחד, מפני שלא היה לו יותר שמן, ושוב נזדמן לו עוד שמן שיוכל להספיק לשיעור של המהדרין, ידליק את נרות ההידור בלי ברכה. (ד)

והדליק בליל חמישי ד' נרות, יכבה אחד מהם. וכתב עוד, דשפיר נחשב מהדרין מן המהדרין, כיון שמיד כשהדליק ד' כבר קיים מצות מהדרין מן המהדרין, ואח"כ שהמשיך והדליק עוד אחד,

הדליק נר אחד ואחר כך נזדמן לו נוסף להידור, אם ידליקנו

לא אכפ"ל דהא ככתה אינו זקוק לה. גם בספר חוט שני להגר"נ קרליץ שליט"א (הלכות חנוכה), כתב בפשיטות שאם הדליק בטעות ביום השני ג' נרות, יכבה נר אחד.

וכ"מ בס"י ר"ו ס"ה, ובס"י קע"ז ס"ד, דאף שלא היה לפניו בשעת ברכה, כיון שדעתו עליו אינו מברך. [ועיין בס"י ר"ט ס"ב בהג"ה]. ולכן נ"ל דהא"ח והראב"ד לשיטתם אזלי, דס"ל דצריך לברך על כל אחד בפ"ע, אבל לדין א"צ לברך אא"כ סח בינתים, ולכן השמיטו דין זה בש"ע. וע"ש בסו"ד, ומה שתמה ע"ז הח"א בנשמת אדם (כלל קמח אות א).

והנה בשו"ת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד סי' פג), והובא באבודרהם (הלכות חנוכה) נשאל, במי שהדליק נר חנוכה וברך עליו, ואחר כך הדליק נרות אחרות, אם צריך לחזור ולברך או לא, וכן פעם אחר פעם. והשיב, שזה הענין חוזר לכוונת המברך, כמו בשאר ברכות, אם כשהדליק נר חנוכה וברך עליו היתה כוונתו להדליק נרות אחרות, ברכה אחת לכולן. ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמנו לו נרות להדליק, מברך בכל פעם ופעם. ע"כ. ולכאורה פשט הדברים דס"ל שמברכים על נרות ההידור, וכן הבינו כמה אח' כמו בשו"ת גליא מסכתא (דף פב: בד"ה עוד מצאתי), ועוד.

אולם אינו מוכרח כלל, די"ל שכוונת הרמב"ם באם נזדמן לו להדליק נרות אחרות בבית של חבירו, ולהוציא את חבירו, וע"ז אמר שיברך. וכמ"ש בחזון עובדיה (חנוכה עמוד קלה), וכתב שכן מתבאר בלשונו של הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' קיא) כאשר עיני המעיין תחזינה מישירים. ושכ"כ בחמדת ימים (דף נג ע"א ד"ה ובענין). וכן בשו"ת פרי הארץ (ח"ג א"ח סי' ב) כתב, שהרמב"ם נשאל על מי שמדליק בכמה בתים, אם צריך לברך בכל פעם ופעם, ולזה השיב שהדבר תלוי בכוונתו, שאם כשבירך מתחלה היתה כוונתו

(ד) כן מוכח בב"י (ס"ס תרעב) בשם הארחות חיים (חנוכה סי' י) במעשה בלונלי, ע"ש דמי שלא הדליק נ"ח בלילה השלישי אלא שתי נרות, זה היה מעשה בלונלי והחמירו עליו שידליק מה שהחסיר להדליק, ומיהו א"צ לברך, כי הברכה שהיתה בתחלה, על חיוב כל הנרות נעשית. ע"כ. וכן מוכח מדברי הפר"ח (ס"ס תרעב) שכתב, נשאלתי על מי שהיה עומד בליל ז' והיה לו להדליק ז' נרות, וכסבור שהוא ליל ו' והדליק ו', ואח"כ נודע לו שהוא ליל ז' וצריך להדליק נר אחד, אי בעי לברוכי או לא, והשבתי, דכיון דמצות חנוכה נר לאיש וביתו, ואינך דמדליק הוי משום הידור, לא בעי לברוכי. ועוד שהרי כתב בב"י בשם א"ח מי שלא הדליק בליל ג' אלא ב' נרות וכו'. ואפי' לדעת תרומת הדשן שכתב דאכסנאי נמי אם רצה להדליק בברכה משום הידור ש"ד, מודה הכא, וכ"ש שאין דבריו מחוורים וכמו שכתבתי בס"י תרע"ז. עכ"ד. וכן הביא החיד"א בברכ"י (סי' תרעא סק"ג). משו"ת פרי הארץ (ח"ג סי' ת). וכ"ה בשו"ת שדה הארץ (ח"ג סי' מב), וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (סי' רה), ובנחלת בנימין (סי' קלג).

ועיין בב"י (סי' תרנא) שהביא מעשה בהר"מ שנטל לולב וברך, ואח"כ ראה שלא היה בו ערבה וחזר ונטלו עם הערבה, וברך על נטילת ערבה ושהחיינו משום ערבה. נהי שא"צ ליטול אלא הערבה בלבד, מ"מ מצוה מן המוכרח ליטול הד' מינים בבת אחת. וכ"כ הראב"ד. עכ"ל הב"י. והמג"א (סי' תרנא ס"ק כה) העיר בזה מהמבואר בס"י תרע"ב בשם א"ח, שאם לא הדליק בליל ד' אלא ג' נרות, יחזור וידליק א' ולא יברך, כי הברכה שעשה בתחלה על חיוב כל הנרות עשהו. עכ"ל.

שהוא ז' ושצריך להדליק עוד אחד, אם יברך. והשיב, כיון דמצות חנוכה נר איש וביתו, ואינך הוי משום הידור, לא בעי לברוכי, ועוד דהרי כתב בב"י בשם א"ח וכו'. ע"ש. וכתב רעק"א שלפי טעמו השני מוכח שצריך לברך. גם האלי" רבה כתב לדייק מהב"י, שאם אין דעתו לכך, דסבר שלא יהיה לו יותר, ואח"כ נזדמן לו, צריך לברך. וע"ש ברעק"א. וי"ל.

ובשו"ת פרי הארץ שם (ס"ב) נשאל אודות מי שלא היה לו שמן הרבה, והדליק נר אחד, מליל ב' דחנוכה ואילך, ושוב השיג שמן, אם יברך שנית על נר ההידור. והעלה שלא לברך. ובסוף דבריו הביא מה שכתב הכנה"ג להביא ראייה מתשובת הרשב"א שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה א"צ לחזור ולברך. ודחה, שאין זה ענין לתשובת הרשב"א דמירי שכבתה בשוגג, משא"כ הכא דהו"ל כמזיד. וסיים, דכיון דחשיב ליה הריא"ז כנותן שמן פחות מכשיעור, כדאי שלא יצא י"ח וצריך לחזור ולברך. ולכן דברי הכנה"ג שגבו ממני. ומ"מ אם נלך לדון כהכנה"ג שידליק בלא ברכה, ק"ו לכאן דהוי רק להידור בעלמא שמדליק בלא ברכה וכו'. ע"ש. ונראה דהוה פשיט"ל דבנותן שמן פחות מכשיעור צריך לחזור ולברך, אלא שעכ"פ בסו"ד לא עצר כח לחלוק בהדיא על הכנה"ג, להצריך ברכה על נ"ח שכבתה מחמת הרוח ככנ"ד.

וע' בשו"ת שדה הארץ ח"ג (תא"ח סי' מב בד"ה עוד הקשה), שהביא קושית רבו (בעל פרי הארץ הנ"ל) בכת"י על הכנה"ג כנ"ל. ונדחק ליישב, דהכנה"ג מדייק מדלא כתב הריא"ז שצריך לחזור ולהדליק בברכה (או: שלא יצא י"ח), ש"מ שלא דימה נ"ד לנותן שמן פחות מכשיעור אלא לענין שצריך לחזור ולהדליקה, ולא לענין הברכה. ולענין דינא, אף שהגן המלך כתב היפך הכנה"ג, כיון שספק הוא אם יברך או לאו, סב"ל. ע"כ. גם בספר תפלה לדוד (דף פד:) הביא דברי המג"א והט"ז שכתבו כהכנה"ג דא"צ לחזור ולברך. ושכ"כ החמדת ימים. ואף על פי שהפר"ח וגן המלך כתבו שצריך לחזור ולברך, ספק ברכות להקל. ובפרט שרוב הפוסקים ס"ל שלא לברך. ע"ש. וכ"כ בס' מועד לכל חי (סי' כז אות כט). ע"ש. וכן נראה עיקר שאין לברך בנ"ד.

להדליק בכמה בתים, ברכה אחת לכולם, אבל אם היתה כוונתו להדליק רק בביתו, ושוב נזדמן לו להדליק בכמה בתים, אז מברך בכל בית ובית. וזה ברור בכוונתו, ומ"ש המג"א (שם) כוונה אחרת בד' הרמב"ם, המעיין בתשובת הרמב"ם, כמו שהביאם רבי דוד אבודרהם, בצבינוס ובקומתם, יראה שהמג"א במחכ"ת שגה ברוואה, אלא עיקרם של דברים בדעת הרמב"ם כמו שכתבתי, כאשר יחזה המעיין על דבר אמת וצדק. ע"כ.

גם בשו"ת שבט סופר (אור"ח סי' ג) תמה ע"ד המג"א ועולת שבת בשם ת' הרמב"ם, דמנא להו דאיירי בנרות ההידור, דלמא בהדליק שאר נרות חנוכה שיש לו כמה בתים וצריך לילך לכל בית להדליק. אבל לא איירי כלל בנרות אחרות של הידור מצוה. ושור"ר בשו"ת הרמב"ם הנקרא פאר הדור, ושם נאמר להשיב על שאלות השואל במי שהדליק נר חנוכה ובירך, ואח"כ נזדמנה לו אחרת, או שראה אחרת, אם צריך לחזור ולברך. והשיב, הדבר הזה תלוי בכוונת המברך אם היתה כוונתו להוציא בברכה זו בתים אחרים, ברכה אחת לכולן, ואם בירך להדליק ואח"כ נזדמנה לו בית אחרת, יברך בכל פעם, ואפילו מאה פעמים. ע"כ. ומפורש בהדיא בהרמב"ם דאיירי בבתים אחרים דווקא ולא בנרות של הידור. ואפשר דס"ל להרמב"ם דהחיוב על כל בית ובית דהוי חובת הבית, ולא חובת גברי, כמו שמשופך בזה בכל בו. ובפנ"י תמה על הא דמצות חנוכה "נר איש וביתו", מ"ש משאר מצות, וכתב דאולי חובת הבית הוא. או ד"ל דהרמב"ם איירי דהבית הוא של אחר ומדליק בשביל אחרים יכול לברך, וע"ז כתב הרמב"ם דאם נזדמן לו אח"כ אם התכוין בברכתו תחלה לא צריך לברך, אבל בבתים שלו באמת אינו מברך כיון שכבר קיים בבית ראשון חובת הדלקה שמונחת עליו מצד הדין. עכ"ד.

ועיין עוד בשו"ת כתב סופר (סי' קלה אות ג), ובשו"ת משיב דברים (תא"ח סי' קנג), ובשו"ת אגרות משה (סי' קצ דף שכת.), ובספר מרדכי (ריש סי' תרעו), ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סוף סי' קג).

ועיין בתשובת רעק"א (מהדורא תניינא סי' יג) שהביא מהפר"ח (סי' תרע"ב) שנשאל, היה עומד ליל ז' כסבור שהוא ליל ו' והדליק ו', ואח"כ נודע לו

טו. מי שמילא קערה שמן והקיף אותה פתילות, אם כפה עליה כלי קודם ההדלקה, עולה אפילו לכמה בני אדם, וכגון למהדרין שכל אחד מבני הבית מדליק נר אחד. אבל אם לא כפה עליה כלי, עשאה כמדורה, ואפילו לאדם אחד אינה עולה. וחוזר ומדליק נרות כדין בברכה. ואם הדליק ואחר כך כפה עליה כלי, יכבה את הנר ויחזור להדליק בלא ברכה. ואם הרחיק את הפתילות זו מזו כשיעור אצבע (2 ס"מ), והפתילות בינוניות, שאין השלהבת של האחת נוגעת בחבירתה, יש אומרים שיצאו ידי חובת נר חנוכה, אף שלא כפה עליה כלי. (טו)

אם שייך דין הידור אחר קיום המצוה

המהדרין. ולכן היות ורוצה להיות מהדרין מן המהדרין היא בכלל תקנה אחרת וחיוב אחר. וכתב שם, שפשוט שאחר שאשתו הדליקה עליו, שוב אינו יכול להיות מהדרין, וכמו שכתבו בשם מהרי"ל. ומה שכתב בתרומת הדשן (ס"קא) לגבי אכסנאי שא"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, רשאי להדליק בפני עצמו באכסניא שלו ולברך, כדין מהדרין, ודלא כמהרי"ל דס"ל דהוי בכלל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט. הנה צריכים להבין מה הכוונה בדברי התרומת הדשן. עכ"ד.

ומ"מ בענין מנהג אשכנז, יש כמה דרכים באח' כיצד לבאר את טעם המנהג. וע"ע בשפת אמת (שבת כא:) שכתב בתו"ד, דנראה דודאי הוי מצוה גמורה ההידור, דכך היתה התקנה שהמהדרין יעשו המצוה באופן זה, וכל הב' וג' נרות מן המצוה הם, ולכן אם שכח לברך, עדיין הברכה שייכא ביה דלמהדרין כל הנרות מעיקר המצוה הם, כן נראה לי. ע"כ.

בדין מילא קערה שמן ונתן בה פתילות עשאה כמדורה

ובשבלי הלקט (ס"ק קפה). והמאירי שם כתב, שחכמי פורוונצא כתבו שאם הרחיקם זו מזו כאצבע אינה כמדורה "ולאחד מיהא יצא". ואולם הריטב"א (שבת שם) כתב לחלוק ע"ד בעל העיטור, דמדלא אשכח תקנתא אלא בכפיית הכלי או בשתי פיות, שמעינן דלא סגי לה בהרחקת פתילות כסברת הרב בעל העיטור ז"ל. עכ"ל. גם הטור כתב להשיג בזה, וז"ל: ונראה לי דאפי' הרחיקם, אין להתיר בלא כפיית כלי, דמה גבול יש בהרחקה, אם הפתילות גסות והלהב גדול אפילו יותר מכאצבע מתחברות, ואם הם

ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד מז) נשאל האם ההידור של חנוכה שונה מההידור של כל המצוות, ויוכל לברך על הדלקת מהדרין גם אחרי שכבר יצא בהדלקת בעל הבית נר איש וביתו. והשיב, אחרי שכבר יצא ידי חובה, אצלו זה כבר לא חנוכה, ואין יוכל לברך. ואחרי שכבר יצא ידי חובה בהדלקת נר איש וביתו, מה שייך הידור לחזור ולהדליק בעצמו. אטו האם גם אחר שכבר הדליק בעצמו, יש הידור לחזור ולהדליק עוד כמה פעמים.

ולכן גם איש שאשתו כבר הדליקה עליו, זהו כאילו הדליק בעצמו, ולא שייך בזה עוד מהדרין. ובעל כרחך שלפי מנהג אשכנז נוקטים שהמהדרין יכול לכוין שלא לצאת בהדלקת בעל הבית. וראה תשו' רעק"א סי' יגן. ולפי הא"ר שכשהביאו לו נר נוסף יכול לברך על ההידור, לדבריו אה"נ צריך לומר שהיו תקנות חז"ל חלוקות, שיש תקנה לעיקר הדין, ויש תקנה למהדרין, ויש תקנה למהדרין מן

(טו) בגמ' (שבת כג:) אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות, כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם, לא כפה עליה כלי, עשאה כמין מדורה, ואפילו לאחד נמי אינה עולה. וכ"פ בטוש"ע (תרעא ס"ד) שאם כפה עליה כלי, כל פתילה עולה בשביל נר אחד, ואם לאו אפי' לנר אחד אינו עולה לפי שהוא כמדורה. והטור הביא בשם אביו הרא"ש, דמסתברא דזהו כשלא הרחיקם זה מזה עד כאצבע, אבל אם הרחיקם זה מזה עד כאצבע שאינו נעשה כמדורה, יצא. ומקורו בדברי העיטור (הלי' חנוכה דף קטז ע"ד), והובא בר"ן (י. ד"ה נר),

שמן והקיפה פתילות, לעולם אינו עולה לכמה נרות, ואפי' הרחיקה הרבה, אם לא בכפית כלי. ולפעמים בלא כפיית כלי אפילו לנר אחד אינו עולה, א"ל הרחיקה כראוי כסתם נר שיש לה שתי פיות שאינו פחות מכאצבע, אבל אם הרחיקם כראוי אינו נעשה כמדורה, אלא שאין יוצא בה אלא בנר אחד, ודלא כדברי הטור. ואין להדליק יחד נרות של שעה אפי' אחר ברכות משום דהוי כמדורה. והפ"ח כאן השיג ע"ד הרש"ל, שאין לזה טעם, דמאחר שאינו כמדורה למה לא יעלה לכמה בני אדם. [וע' לעיל מהמאיר].

עוד כתב הפ"ח שהעיקר כדעת הטור דכל שלא כפה עליה כלי אפי' הרחיק אצבע, הו"ל כמדורה דלא פלוג רבנן. [ובש"ע לא הביא כ"ז]. וראה בחזו"ע כאן שכתב שאם הרחיק את הפתילות זו מזו כשיעור אצבע יצא.

מהו עשאה כמדורה

כמדורה. וכן יזהרו כשעושים נרות אפילו בשעה, שאין לדבוק ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה (פסקי מהר"י ס"ה).

אך בפרי חדש כתב, דכיון שכל אחת מובדלת מחבירתה הוי דומיא דקערה שכפה עליה כלי. גם מה שכתב הרמ"א שאין לדבוק ביחד, כעין זה כתב הרש"ל, ותמוה דמה בכך, ומה ענין זה לדין קערה כשלא כפה עליה כלי שדומה למדורה, וכי מי שהדליק באבוקה לא קיים מצות נר חנוכה, אלא ודאי שאין לדברים אלו עיקר. גם מה שכתב הרש"ל שהמדקקים נזהרים שלא להדליק בעששיות של זכוכית, שאין בהם הידור לנר חנוכה, אני אומר שאין צריך לדקדק בכך, ואדרבה אית בהו הידור טפי ורבים גדולים בתורה ואינוס להדליק בהם. עכ"ד הפ"ח.

הטעמים שעשאה כמדורה לא יצא - והדין בנר אבוקה ובנר שבת

נר", כיון שהנס נעשה בנר, ואם נראה כמדורה אין לו שם של "נר". ראה להלן מספר נר מצוה. ושו"ר שכן כתב בחי' רבינו פרחיה (שם), עשאה כמדורה, שהרי לא נשאר עליה תורת נר, משום הפתילות המקיפות אותה, שהאור שלהן עולה באור המדורה. עכ"ל.

ולכא' בנר שבת ויום טוב לא שייך לפסול

דקות אפילו פחות מכאצבע סגי, ולהכי קאמרין כפיית כלי דהוא מלתא דפסיקא. ובב"י כתב, דברי טעם הם, ומיהו י"ל דשיעור הרחקת אצבע שאמרו בפתילות בינוניות ולפי אותו הערך צריך להוסיף ריחוק בגסות ולמעט ריחוק בדקות. ע"כ.

[ובשו"ת שיש יצחק (ס' שלה) העיר, שכיון שהטור חולק על אביו הרא"ש בזה, הו"ל להביא דין זה בשם בעה"ט, לפמ"ש הט"ז (יד"ד ס' רמ סק"ג) דאף שמותר לחלוק על אביו, אם יש עוד אחד שאמר כאביו והוא רוצה לחלוק על אביו, לא יזכיר שם אביו, אלא שם האחר, כיון שיוכל לעשות דרך כבוד, יעשה, ושכן עשה הטור, ע"ש. ויגעתי ומצאתי בעז"ה בטור עם הגהות מהר"א מפראג בלי כ"י, שנדפס בהאנווה שנת ש"ע, שם כתוב באמת דבר זה בשם בעל העיטור, ובאמת ברא"ש במס' שבת אינו מזכיר מזה כלום. עכ"ד].

ובשו"ת מהרש"ל (ס' פה) כתב, שאם מילא קערה

ויש לעיין, אם הטעם שעשאה כמדורה הוא מחמת שהשלהבת נדבקת זו לזו, או מחמת שאינם עומדים בסדר ישר, ואע"פ שאינם נדבקים זה לזה מ"מ נראים כעין מדורה, ואינם נראים כדוגמת נר של כבוד. [אך אפשר שהביאור הוא לפי שמרחוק נראה צירוף של להבות כמו מדורה, ואין נראה נר יחיד]. וז"ל רש"י שם (ד"ה עשאה כמדורה): שהאש מתחברת לאמצעיתה ואינו דומה לנר. ובב"ח שם כתב ליישב דברי בעל העיטור הנ"ל, דס"ל שהטעם לפי שהאש מתחברת באמצעיתה ואינו דומה לנר, ולפ"ז אם הרחיקם זה מזה גם באמצע ברוחב אצבע אינו נעשה כמדורה ולא צריך כפיית כלי, ומיהו בתה"ד (ס' קה) משמע שהיה גורס בדברי בעה"ט דצריך להרחיק ב' אצבעות. ע"ש. והרמ"א בהגה הביא בשם הסמ"ק, שיש ליזהר להעמיד הנרות בשורה שוה, ולא בעיגול דהוי

וכבר נתבאר שהטעם לפסול בעשאה כמדורה, לכאורה משום שאינו נראה כנר של מצוה, רק כמדורה שעשאה לצרכו. וכ"כ בשפת אמת (שבת שם) משום דנראה שהדליק להשתמש בו. והלבוש (סעיף ד) כתב, מפני שכל הלהב מתחברת יחד והוי כמדורה, ואין זה זכרון הנס, שלא היה באופן זה. ע"כ. ויש טעם נוסף משום דבעינן

בעשאה כמדורה, דלא אכפת לן שנראית שעשאה לתשמישו, וכן הקשה בשפת אמת (ש"ס) דלפ"ז לנר שבת וי"ט דעשוין להשתמש יוצאין במדורה, אכן מדברי הרמ"א (ש"ס) בשם האו"ז לא משמע כן, ע"כ. וי"ל שטעמו של האור זרוע, שבנר שבת יש נמי משום כבוד, ולא רק משום אורה ושלום בית, וצריך שיהא ניכר לכבוד שבת, וכמו שמצינו שאם הדליקה מבע"י הרבה לא יצא יד"ת. ונר שהוא כמדורה, אף שלא אכפת לן שנראה שעשאה לתשמישו, מ"מ אינו נראה נר של כבוד. או מטעם שאין עליו שם של נר, ואולי בנר שבת הצריכו שיהיה לו שם של נר. וצ"ע.

ובספר האשכול (ח"ב ה' חנוכה) כתב, בתשובה לגאון, מה ששאלתם לאבוקה של שעוה, לא חזי ליה מעולם מאן דאדלק בשעוה בבי שמשא (בערב שבת, נחל אשכול) וכל רבואתה הוי אוסרין, וכ"כ הגר"צ בתשובה, ובחנוכה נמי לא ידליק באבוקה של שעוה, ואע"ג דקיי"ל פתילות ושמנים שאמרו אין מדליקין בשבת, מדליקין בחנוכה בין בחול בין בשבת דכבתה אין זקוק לה ומותר להשתמש לאורה, מ"מ אבוקה בחנוכה אסור, דאמר רבא מלא קערה שמן וכו', ש"מ במדורה אינו יוצא עכ"ל. וראה בנחל אשכול שם. ובשו"ת יביע אומר ח"א (תאו"ח ס"י יח) הביא משו"ת בית אב (ס"ס נט) שנר הלאמפ"א חשיב שפיר אבוקה, שהאור גדול ביותר ואפי' ביחידי מקרי אבוקה ממש. ומ"ש הפמ"ג שנרות שלנו אם מונחים שם כמה פתילות הוי כמו פתילה עבה, אין דבריו מוכרחים. והאגודה להיפך קאמר, דאף בנר קטן אם הוא ב' נרות חשוב אבוקה. ע"ש.

וראה עוד בספר נר מצוה (חלק ב עניני חנוכה) שכתב, שחלב שכורכין על הפתילה, לאו נר הוא, רק אבוקה, ואבוקה נראה דפסול לנ"ח, מדאמרינן

הדליק כמדורה ואח"כ כפה עליה כלי אם יחזור להדליק בברכה

שידליק, הרי הנרות היו דלוקים מקמי הכי כמדורה בעלמא ולית בהו שום מצוה, ועל ידי כפיות הכלי נתקנו להיות כנרות, וצריך שתהיה בשעת הדלקתם לשם מצוה. ע"כ.

ואולם בירחון שערי תורה (כרך ג בסוה"ס בהוספות ס"י ב) הביאו מהגאון בעל חלקת יואב שהקשה ג"כ בדין עשאה כמדורה, דקשה והלא תיכף

הנה הפר"ח כאן כתב, שצריך למהר לכפות עליה כלי קודם שידליקנה, אבל אם הדליקה ואח"כ כפה עליה כלי, לא עשה כלום וצריך לכבותה ולחזור ולהדליקה בברכה, וכדלקמן (בס"י תרעה ס"ב), ע"כ. וכ"כ הגיית ורדים בספר גן המלך (ס"י קנא), דכיון דהדלקה עושה מצוה, צריך שיכופ עליה הכלי קודם שידליק, שאם יכופ הכלי אחר

כשהדליק נר הראשון יצא, ואף שהוקף אח"כ בעוד נרות, לא גרע מכבתה, וצ"ל דהוי ככבתה במזיד דזקוק לה. ויש שכתבו לדחות הראיה, דצ"ל דמיירי בהדליקו כמה בני אדם בבת אחת, דאז כבר בשעת הדלקת הנר הראשון נעשית מדורה. אלא שמ"מ יש ראיה מהראשונים שכתבו דמיירי באיש אחד שמדליק כמהדרין מן המהדרין. ודלא כמ"ש בהגהות הגאון ר' אלעזר משה הורוויץ על הש"ס (שבת שם) דלכן בעשאה כמדורה אפי' לאחד אינו עולה, לפי דמיירי כשהדליקו בבת אחת דוקא, אבל אם היה בזאח"ז אה"נ דיצא הראשון, שהרי כבתה אין זקוק לה. שהרי בראשונים מפורש דמיירי באדם אחד המדליק כמנהג המהדרין. ואעפ"כ לא יצא. ע"כ. ונכדברי הגאון ראמ"ה הנז', כן העיר בזה הגר"ש סלאנט בספר תורת ר' שמואל סלאנט (עמוד קכח). וכן הובא בשמו בס' מקראי קודש להגרצ"פ פרנק (עמוד כ). ע"ש. וע"ע בשו"ת אורח יושר (וילנא תרס"ד), שכתב כן בשם הגאון מהרש"ם. וע"ש.

אך אף את"ל שכבתה במזיד זקוק לה, והכא הוי ככבתה במזיד, מ"מ אכתי תיקשי למאי דנקטינן לדינא שאם הדליקה במקום הרוח, חוזר ומדליקה בלא ברכה, כיון שיש לחוש שמיד שהדליק הנר הראשון כבר יצא י"ח, דקי"ל הדלקה עושה מצוה. וכיון דאיכא מ"ד דלא בעינן שיעורא, הו"ל ספיקא דדינא. נע' בהגמ"י (פ"ד

ה"ה) בשם ר"י, שנהגו העם כלישנא קמא, שא"צ שיעור. וכ"כ ראב"י ה' חנוכה (ס' תתמג), דבהני תרי לישני שבגמרא אזלינן לקולא, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. וכ"כ האור זרוע ח"ב (ס' שכב). ע"ש. וא"כ אע"פ שאח"כ כשהדליק שאר הפתילות עשאה כמדורה, ואינו יוצא בה י"ח מכאן ולהבא, למה יברך, והוא כבר יצא י"ח וכמ"ש כיו"ב הכנה"ג (ס' תרעג בהגה"ט), שאף שכתב ריא"ז, שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה צריך לחזור ולהדליקה, מ"מ נראה שא"צ לחזור ולברך דמצות ההדלקה הא עבדא. וכמ"ש הרשב"א בתשובה. ע"ש. וכבר העיר בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ד אורח"ס ס' נב סוף אות ה).

וצ"ל שהפרי"ח אזיל לשיטתיה, שכתב להלן (בס' תערב ס"ב), שברור שאם הדליקה בפני הרוח, ההיא הדלקה הויא כמאן דליתא, וצריך לחזור ולברך, ודלא כהכנה"ג. ע"ש. וכ"כ הרב גן המלך (ס' מג). וא"כ הפרי"ח והרב גן המלך דהכא, אזלי לשטתייהו התם. אך מ"מ לדין נקטינן דספק ברכות להקל, וכדברי הכנה"ג. וכן פסקו הט"ז (ס' תרעג סק"י), והמג"א (שם סק"י). וכ"כ הרב חמדת ימים (דף נא סע"ב), והרב תפלה לדוד (דף פד ע"ב), והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (ס' כז אות כט), ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג ס' מב). וכ"כ בכה"ח (ס' ק כז). וכן עיקר.

בעשאה כמדורה אין לפסול מטעם שהרואה אומר לצרכו הוא מדליקה

שמדליקים נר חנוכה, והדליק הנר הראשון כהלכתו, למה יאמר הרואה לצרכו נקט לה. אולי יאמר שהמדליק לא היה יודע הדין שאם לא כפה עליה כלי הויא כמדורה. ועוד שלפי הלשון בגמרא, וכן הוא לשון הרי"ף והרא"ש, אם כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם, נפירש רבינו חננאל, כגון למהדרין שעושים נר לכל אחד ואחד. וכן פירש בעל העיטור (דף קטז ע"ד), וכן כתבו הראב"י (ס' תתמג עמוד תקעז), והאור"ח ח"ב (ס' שכו), והארחות חיים (הל' חנוכה אות יח), ובחידושי הר"ן (שבת כג:), הוסיף, אי נמי עולה לשני אכסנאים שאינם נשואים, שצריכים להדליק בפני עצמם. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל. וע' בשו"ת שער יהושע (ס' יא עמוד קפח:). ע"ש. ואם לא כפה עליה כלי אינה עולה אפי' לאחר, מוכח דמיירי שהראשון הדליק נר אחד בלבד, ואדם

והנה בספר פסקי משה פרזיס (עמוד עב) הביא פירוש בשם רבו הרה"ג משה לוי זצ"ל, שכתב, דלרבא דאמר לא כפה עליה כלי אפי' לנר אחד לא עולה, מוכח דליכא מאן דפליג, ואף למ"ד שא"צ שיעור לא יצא י"ח אפילו בנר הראשון, והוא משום שהרואה אותו מדליק הפתילה שבקערה, מסתמא הוא מתעכב זמן מועט, וכשרואהו ממשיך להדליק את שאר הפתילות, אומר, איגלאי מילתא למפרע שלא נתכוון בהדלקת הנר הראשון למצות חנוכה, אלא לצורכו לעשות מדורה. לפיכך צריך לחזור ולהדליקה בברכה. ע"כ. ובספר חזון עובדיה על חנוכה דחה חידוש זה. וז"ל: ואין בדבריו לא טעם ולא ריח, דדוקא כשהיה תופס הנר בידו הרואה אומר לצורכו הוא דנקיט לה, אבל אם הקערה מונחת במקום

[עכ"ד מרן אאמו"ר שליט"א].

וע"ע בשו"ת בצל החכמה (חלק ד סי' קכז) שכתב דאפשר, דלעולם כבתה במזיד אין זקוק לה, ומה שלא יצא בהקיפה פתילות, הוא מטעם דכיון שמילא את הקערה שמן והקיפה פתילות ולא כפה עליה כלי, הוואה יאמר שכולם ואפי' הנר הראשון, לשם מדורה הדליקה, ולא למצות חנוכה, ולכן אפי' לאחד אינה עולה. ולא מיבעיא אחר שכבר הדליקו כולם והיא כבר נראית כמדורה, בודאי שיאמר הוואה כי כולה לשם מדורה נדלקה, אלא גם כשעדיין לא הדליק אף אחד הוואה את הקערה מלאה לה שמן ומקפת פתילות בלי כפיית כלי יאמר לשם מדורה הוכנה זו וממילא שכל מי שמדליק בה אח"כ ואפי' הראשון לשם מדורה מדליקה. וזה מדוקדק בלשון הש"ס דקאמר, לא כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה. ומשמעות לשון הגמ' הנז' דמיירי שאדם אחד בלבד מדליק את כולן. עכ"ד. ויש להשיב ע"ז, ואכמ"ל.

חשש נראית כמדורה במדליקים בבית מנורה מזכוכית אטומה

למעשה. עכ"ד הפר"ח. ודון מינה לנ"ד. ושו"ר בפסקי תשובות (עמ' תסו) שהביא מקובץ מבקשי תורה בשם הגריש"א להיפך, שחלון זכוכית שאינו שקוף אין לחוש לזה.

וראה לעיל שהבאנו כמה טעמים מדוע עשאה כמדורה פסולה. ובספר חקת המועדים (עמ' קכה) עמד בזה, אם יש לחוש בבתי מנורה כאלו משום עשאה כמדורה, וכתב שזה תלוי אם טעם הפסול משום שאין זה נר, או משום שנראה כמדורה, שאם משום שאין זה נר, הרי כאן ההדלקה עצמה טובה, והיה מעשה הדלקה של נר, אך אם משום נראה כמדורה, לכאור' גם כאן יש חסרון. אמנם כבר הערנו שגם מצד זה, הרי ניכר שהוא לשם נר חנוכה.

כבתה במזיד אם זקוק לה

זקוק לה, היינו אפילו כיבה אותה במזיד, יש לתמוה מהא דקי"ל (שכת כג:) מילא קערה שמן והקיפה פתילות אם לא כפה עליה כלי אפילו לנר

אחר מבני ביתו מדליק הנר השני. וכן פירשו המאירי ובעל המאורות ורבינו ישעיה מטראני. (והוא משום שמסמך רבא דין זה למ"ש רב הונא נר שיש לו שתי פיות "עולה לשני בני אדם"). וא"כ מהיכן איגלאי מילתא למפרע שהראשון נתכוון למדורה. ומה שהביא רביה מהלק"ט (חלק א סי' ב) הובא בכה"ח (סי' תרעה אות יא), שאם עקר נר חנוכה ממקומה בתוך זמן הדלקתה אפשר שלא יצא י"ח, שהוואה אומר לצורכו הוא שהדליקה. ע"ש. ערבך ערבא צריך, שהרי עכ"פ היתה מונחת בעת ההדלקה במקומה, והדלקה עושה מצוה. וכ"כ הגאון יד אליהו רגולר (מע' חנוכה, דף לו:), שמדברי רבא מוכח דדוקא שהיה תפוס נר חנוכה ועומד, שלא הניחה כלל בעת ההדלקה, אז יש לרואה לומר לצורכו הוא דנקיט לה. אבל אם מיד הדליקה והניחה במקומה, ואח"כ עקר אותה בידו פשוט שיצא. ע"ש. וע' בהלכה רווחת מ"ש בד' הלק"ט. ובודאי שאף אם יצטרך לחזור ולהדליקה לא יברך שנית, שכבר יצא י"ח בעת הדלקתה. וכן נראה מדברי הכה"ח שם. ודו"ק.

ובספר אשרי האיש (ח"ג) כתב, שאין לסגור את החלון בפני הנרות כאשר הזכוכית אטומה במידה כזו שמבחוץ נראות הלהבות כמדורה. ע"כ. אך צל"ע בזה, שהרי יודעים שזה לשם חנוכה, וכיום ניכר היטב שהנרות שמדליקים הם לשם נר חנוכה. בפרט שאור החשמל מצוי. ובפר"ח (סי' תרעה ס"א) כתב, מסתברא לי שאלו נרות של מתכת הנהוגות בערי פראנקייא, שיש להם ח' פיות ואחד עולה על גביהם והוא השמש, והם מיוחדות להדליק בהם בחנוכה מידי שנה בשנה, ולא נעשו אלא לשם כך, והדבר ידוע לכל שאין משתמשים בהם, אם אחזה בידו עד שכבתה יצא, כיון דקי"ל הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, וליכא למיחש לרואים שיאמרו לצורכו הוא אוחזה, כנ"ל להלכה ולא

ובענין כבתה במזיד אם זקוק לה, הנה גם בשו"ת חלקת יואב (ח"ב עמ' קט:) כתב, שאף דמוכח בב"י (סי' תרעה) בשם מ"כ, דהא דקי"ל כבתה אין

טז. חנוכיות מכסף או מנחושת עגולות שיוצאים מהם קנים סביבותיהן בעיגול, ועל כל קנה נר אחד, ובין כל קנה מרחק כעובי אצבע, כשרות להדליק בהן נרות החנוכה. ואף שהרמ"א הזהיר שלא להדליק נר חנוכה בעיגול, מודה הרמ"א שאם יש ריוח ביניהם יכול להדליק. (טז)

תרעג ס"ב), אם לאחר שהדליקה בא לתקנה, וכיבה אותה "בשוגג", אין זקוק לה. ע"כ. משמע דבמזיד זקוק לה. וכן הוא לשון השאלה בשו"ת הרשב"א (סי' תקלט). וכן העתיק הר"ן (שבת כא.) בסוגיא דכבתה. וכ"כ הרב אהל מועד (ח"ב דף מו רע"א). וכ"כ הפמ"ג (סי' תרעג א"א ס"ק יב), דבכבתה במזיד זקוק לה. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' תקג אות ב). ובספר יד אליהו רגולר (מע' חנוכה דף לו ע"ב). וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' פט ד"ה איברא). ובשו"ת באר שרים (ח"ב סי' ה אות א ד"ה ולענ"ד). גם במכתבי תורה (מגור, סי' טו), העיר לנכון ע"ד השפת אמת כנ"ל.

וע' בספר החיים (סי' תרעא), ובשו"ת כוכבי יצחק ח"א (סי' ט), ובשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' נא אות ב). ובשו"ת בצל החכמה ח"ד (סי' קצו). מיהו אף בלא כפה עליה כלי, י"ל שלא ידע דק"ל דהוי כמדורה, ולא חשיב מזיד. וכמ"ש בחזו"ע שם.

אשה שמדליקה נרות ובעלה שאינו שומר תו"מ מכבה לה את הנרות אחרי ההדלקה

כוונתו שיכולה להדליק בברכה. אולם לדינא קשה להורות כן כשיודעת בבירור שיכבה לה את הנרות מיד, ויותר נראה שתדליק בלא ברכה. נובדון זה יל"ע דאפשר שגם למ"ד כבתה במזיד אין זקוק לה, שאני הכא שבשעת ההדלקה יודע שכן יהיה. אך מאידך יש לצרף שי' הסוברים שנ"ח א"צ שיעור].

נרות חנוכה המסודרות בעיגול

מזה שתי אצבעות משום דמנכרא מילתא, והקנים בפמוטות מרוחקים טפי משתי אצבעות. ותו דאמרינן התם (שבת כא:) דאדם חשוב לאו דרך להשתמש באור המדורה, כדפרש"י שם. ואי פמוטות חשיב כמדורה, הא אין לך אדם חשוב האידנא שאינו משתמש לשבת לאור הפמוטות. ע"כ. והביאו הרמ"א (סעיף ד), מותר להדליק בפמוטות שקורין לאמפ"א, מאחר שכל נר מובדל הרבה מחבירו (ת"ה סי' ק"ה). ויזהרו כשעושים

אחד אינה עולה, מפני שעשאה כמדורה, והלא מיד כשהדליק הנר הראשון יצא, ואף שהדליק אח"כ שאר הפתילות, לא גרע מכיבה אותה במזיד, אלא ודאי שאם כיבה במזיד לא יצא, וצריך לחזור ולברך. ע"כ. ולפי מ"ש הרא"ם הורו"ן י"ל שהדליקן כל הפתילות בבית אחת, אלא דאעיקרא המעיין בדברי הב"י (סי' תרעג), יראה שאין שום הוכחה דס"ל שגם כבתה במזיד אין זקוק לה, שהשמש שהדליק את החנוכיה בבכ"נ חשב דבהכי שפיר דמי, וחשיב שוגג, ולעולם אימא לך שאם כיבה אותה במזיד זקוק לה. וכמ"ש הגנת ורדים בגן המלך (סי' מג), והיעב"ץ במור וקציעה (סי' תרעג, בד"ה נשאל הרשב"א), והרב יד אהרן (הגה"ט סי' תרעג), ובספר מאמר מרדכי (סי' תרעג סק"ד).

אמנם הגאון שפת אמת (שבת כא.) כתב, שאפילו כיבה אותה במזיד, אין זקוק לה. ע"ש. אולם אין דעת מרן הש"ע כן, שהרי כתב (בסי'

ואשה המדליקה נרות חנוכה, ובעלה אינו שומר תורה ומצוות ומכבה לה את הנרות מיד לאחר ההדלקה, אם יכולה להדליק, בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנח) כתב בשם הגריש"א, דיכולה להדליק, הואיל ויש לבעל בחירה, והרי יתכן שלא יכבה לה, ואינו דומה למדליק במקום הרוח מצויה שאינו יוצא ידי חובה. ע"כ. ולכאורה

(טז) ז"ל תרומת הדשן (סי' קה): שאלה. פמוטות של נחשת העשוין קנים קנים יוצאין סביבות בעיגול, שרי להדליק בהן בחנוכה או לא. תשובה. יראה דשרי. ולא דמי כלל לקערה שהקיפה פתילות היכא דלא כפה קערה על פיה, דאמרינן עשאה כמדורה ואפי' לאחד אינו עולה. דהכא שהקנים מובדלים במחיצה אלא שפתוחין למעלה, לא חשיב כמדורה כה"ג. וכ"ש לדעת בעל העיטור דמתיר אפי' בקערה אם הרחיקו זה

כיון שכל אחת מובדלת מחבירתה, דומיא דקערה שכפה עליה כלי. עכ"ד הפר"ח.

וע' בלקט יושר (עמ' ק) שכתב, שמותר להדליק בפמוטות משום שיש מחיצה בכל נר, ובין נר לנר שתי מחיצות. ע"כ. ומשמע שאפי' אין מרחק ביניהם מהני. ובמאירי (שבת כג:) כתב, ואלו המנורות של נחשת העשויות בפיות ארוכות והם עגולות, כשרות לנר חנוכה בלא שום פקפוק, אם מצד שהפיות חלוקות, אם מצד שיש להם כסוי.

ובשו"ת רב פעלים ח"ד (ס"ל) כתב, שאף הרמ"א מודה בפמוטות שהנורות מובדלים זה מזה לגמרי, שמותר כדין נר שיש לו שתי פיות, אף שהן בעיגול. ע"ש. ובאמת שכן מבואר בפירושו רבינו יהונתן מלונל, שכל שיש לה פיות לכל נר בפ"ע, אינן נראות כמדורה, אע"פ שמוקפת פיות בכל סביבותיה. וכ"כ בחידושי הר"ן, שאם יש לה פיות ונותן פתילה בכל פה ופה, אפילו אין לה כיסוי עולה לכמה בני אדם. ע"ש. וכמ"ש בחזו"ע כאן. וע"ע בשו"ת מלאכת שלמה קמחי (תאור"ח ס"ג), ובשו"ת שמחת כהן הנד"מ (תאור"ח ס"י קפט). ודו"ק. וראה גם במה שכתבנו לעיל בהערה הקודמת.

יש ענין להדליק נרות חנוכה דוקא במנורה כפי מנהג ישראל

הפרש כשיעור בין שתי תיבות, ואח"כ שם אלהים כתב אשורי בתכלית היופי, ואשתומם על המראה. ובתוך החלום עלה בדעתו כי הראו לי מן השמים ענין זה דרך רמז על המעשה שעשיתי בהדלקת הנרות כך, שיש בו פירוד ששני שמות אלו יש בהם שבע אותיות, והשבעה נרות של חנוכה כנגדם, ומאז חדלתי והדלקתי בליל שלישי כמנהגי במנורה המיוחדת לי לנרות חנוכה, וכתבתי זה שהשומע ישמע והחדל יחדל, גם המנורה שנצטוונו בה מקשה היא. עכ"ד.

והיינו שיש מעלה להדליק נרות חנוכה דוקא במנורה של קנים, הנקראת בלשונו "חנוכיה", משום שיש בה זכר למנורה שהיא כמקשה אחת, ויש בזה טעם על פי הסוד. ובאמת שעל דברים כאלו שאין בהם חשש על פי הדין, י"ל מנהג ישראל תורה, ויש סודות בזה. אך במקום שיש חשש איסור, אין להתחשב במנהג, ואפילו אם יש סודות ורמזים במנהג, לא בשמים היא. ואין לנו אלא תורה.

נרות, אפי' בשעוה, שאין לדבוקן ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה (פסקי מהר"י סה). אפי' בנרות של שבת וי"ט יזהרו שלא לעשות כן (א"ח). ע"כ.

אך בפרי חדש (סק"ג) כתב: מה שהביא הרמ"א שמותר להדליק בפמוטות וכו', פי' הם מנורות של נחושת שנוהגות בערי פראנקי"א שקנים יוצאין סביבותיהם בעיגול. ודבר פשוט הוא דל"ד כלל לקערה. ומה שכתב הרמ"א שאין לדבוקן ביחד וכו'. תימה מה בכך ומה ענין זה לדין קערה כשלא כפה עליה כלי שדומה למדורה, וכי מי שהדליק באבוקה לא קיים מצות נר חנוכה אלא ודאי שאין לדברים אלו עיקר אע"פ שרש"ל כתב כן גם הוא בתשובה הנ"ל. ועוד כתב רש"ל בתשובה הנ"ל, שהמקדקים נזהרים שלא להדליק בפמוטא, פי' הם עשויים של זכוכית שקורין לאנטארס, לפי שאין בהם הידור לנרות חנוכה. ואני אומר שא"צ לדקדק בכך, ואדרבה אית בהו הידור טפי, ורבים גדולים בתורה ראינום להדליק בהם.

גם מה שכתב הרמ"א בשם הסמ"ק שיש ליזהר להעמיד הנרות בשורה בשוה, ולא בעגול דהוי כמדורה. לי נראה שאין צריך ליזהר בכך,

והנאון ר' דוד מזרחי בעל השתילי זיתים בשו"ת רביד הזהב (ס"ה) נשאל לגבי נרות חנוכה, אם צריך לעשותן כל נר בכלי בפני עצמו, או כולן בכלי אחד שיש לו פיות הרבה. תשובה. מההיא דנר שיש לו שני פיות וכו', נראה שכל נר בכלי בפני עצמו. אבל המנהג בכל אלו המקומות להדליק כל שמונת הנרות בכלי אחד. ובשנת חמשת אלפים וחמש מאות ושנים עשרה ליצירה [ה' תקי"ב], עלה בדעתי להדליק כל נר בכלי בפני עצמו, כי ראיתי שהיו לי כוסות זכוכית זכים, ואמרת מה טוב כי אעשה כבוד למצוה הזאת להדרה בהדלקת כל נר בכוס אחד, ואעשה כן בליל ראשון ובליל שני הדלקתי שנים, והייתי שמח שמחה גדולה על שעלה בדעתי זאת העצה הטובה, ויהי בלילה וארא בחלומי, והנה לפני יריעה אחת גויל יפה עד מאד מגוהצת ומשורטטת שרטוט נאה שלא ראיתי כמוה בהקיץ, והיה כתוב בה בדף אחד אל"ף אשורי, ובדף השני למ"ד, ואחר הלמ"ד

יז. לכתחלה ראוי להניח נר חנוכה בכלי, ולא כאלה שמדביקים נר שעוה על הרצפה, או על אבן קטנה, שאין זה כלי. ויש אומרים שהנר שהוא הכלי מעכב למצוה. ולפי דבריהם, יש שהעירו שראוי להקפיד במי שמדליק בחנוכיית כסף, ונוהג לתת שמן ופתילה בבית קיבול מזכוכית, דנמצא דלמעשה הוא מדליק בכלי זכוכית ולא בכלי כסף, וא"כ עדיף שיתן השמן לתוך הגביעים של כסף שבמנורה עצמה, משום הידור מצוה בנר עצמו. אולם לדינא אין הכלי מעכב בנר חנוכה שאינו אלא הכשר מצוה, והמדליק בזכוכית שבמנורות כסף מקיים שפיר מצות הידור בבחינת זה אלי ואנוהו. (ז)

ובקובץ מעיין (קובץ לט) הביא תשובת הגר"ב זולטי זצ"ל בדין מנורת חנוכה העשויה בעיגול, או בצורה של נר אחד למעלה ונר אחד למטה ממנה, אם אפשר להדליק במנורה כזו לנרות חנוכה, והביא שם מ"ש בתרומת הדשן הנ"ל, דאם הרחיקו זה מזה שתי אצבעות, מינכרא מילתא, ושרי. והובא להלכה ברמ"א (סי' תרע"א סעי' ד). ויוצא מזה שמנורה העשויה בעיגול, אם יש הפסק כשתי אצבעות ברוחב בין נר לנר, מותר להדליק בה נר חנוכה, שעיקר הטעם הוא שלא יראה כמדורה, א"כ באופן שהנרות ניכרים שכל נר עומד בפני עצמו, ולא נראית כמדורה, מותר לכתחילה להדליק בה נר חנוכה.

ובקובץ הנ"ל העירו, דבספר העיטור הנדפס לפנינו "עשרת הדברות" (הלכות חנוכה מהר"י רמ"א קט"ז): "אבל אם הרחיקם עד כאצבע, אינו כמדורה ויצא". ועיין בטור (סי' תרעא). גם הב"י מביא הדברים בשם העיטור משבלי הלקט וגורס "אצבע". וראה בשו"ת מהרש"ל (סי' פה) "אבל אם הרחיקם כראוי אינו נעשה כמדורה, אלא שאין יוצא בה אלא כנר אחד ולא כדברי הטור". וע"ע מה שהבאנו לעיל בזה. ובפמ"ג, ובחיי אדם, ובמשנ"ב (סי' תרעא ס"ק טז) כתבו שדי בשיעור אצבע. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"א (אור"ח סי' יח).

והחיד"א בשיורי ברכה (יור"ד סי' קמא אות ב) הביא משו"ת שאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קיד) שמנורת חנוכה של כסף שיש בה צורת חצי גוף אדם בולטת ושאר צורות, צריך לפחותן, והגם שהיתה של רב גדול, אין לחוס על כבודו, ואדרבא זהו כבודו שלא יזכר שמו על תקלה. וע"ע להרב בית דוד (יור"ד סי' עה), ושם כתב דבערים שאלוניקי נהגו לקיים המנורות שמצוייר ראש אדם לבד, ע"פ מרן, ואף כי מהרימ"ט (חיד"ד סי' לה) אוסר, משום שכבר נהגו התר מזמן קדמון. ע"ש. ועמ"ש בשו"ת בית יהודה (דף קטו ע"ג).

ובשו"ת משפטי עוזיאל (מה"ת לאור"ח סי' לד סוף ס"ב), בתשו' הרב ציץ אליעזר זצ"ל, דן לענין הדלקת נרות חנוכה ונרות שבת בחשמל, שיש לפקפק בזה משום שאולי נחשב אור זה כאבוקה, שהרי האור הולך ונמשך בעיגול ונראה כמדורה עם איזה פתילות, וקיי"ל (בס"ת תרעא) דעשאה כמין מדורה אפי' לא' אינה עולה, וכ' הרמ"א שם, דה"ה לנר שבת שצריכים להזהר שלא לעשותן כמדורה. ע"ש. א"כ ה"ה בנר חשמלי שאינו דולק ישר כי אם בעיגול מסביב לחשמל. וכתב אח"ז, שכבוד הראש"ל (הרה"מ"ח משפטי עוזיאל) כתב להעיר, שאין זה ברור, שיי"ל שהואיל והפתילות נבדלות זו מזו אין זה בגדר מדורה.

אם צריך כלי לנר חנוכה ואם זה לעיכובא

יהודי מאוסטריה סיפר על חנוכה בצל השואה. הימים הסמוכים לחנוכה הפכו לזמנים של גילוי מסירות נפש, כאשר הכל אגרו סוגי שמן מכל מקור אפשרי, כדי לקיים את מצות הדלקת נרות חנוכה גם בתנאי המחסור החריפים של המלחמה. בהתקרב ימי החנוכה הופצצה גרמניה על ידי מטוסי בנות הברית, לכן הועסקו בפנינו

יז) הנה שאלה זו נידונה בימי השואה האיומה, וכן בימי המשטר הקומוניסטי, שהיו מדליקים נר חנוכה בסתר במסירות נפש, ובמחבואות, ושם חיפשו תפוחי אדמה לחקוק בתוכם גומא ולהדליק בהם, כדי שאם יתפסו אותם לא יהא נראה זכר של מצוה. [באנצ' שמע ישראל (ח"ב) סיפור

הריסות בתים. באחת הפעמים נצטוינו לפנות עליית גג, בה היתה פינת עבודתו של צייר. הוטל עלינו להוריד את התמונות, הברדים והצבעים. שם גילינו פך שמן. כמו השמן של נס חנוכה. הטמנו את השמן בזהירות כדי לקיים בו את מצות הדלקת הנרות. באותם ימים היתה בנו דחיפה פנימית חזקה לעשות הכל כדי לקיים מצוות, לכן לא דנו בשאלות הלכתיות, כמו: האם ההלכה מחייבת להסתכן כדי להשיג שמן? מה דינו של שמן זה? רבים מבינינו חסכו מפיהם את מנת המרגרינה השבועית הקטנה, והיה כל איש מנסה להשיג מעט שמן, ומסתיר אותו עד לחג. אף אחד לא היה מוכן לוותר על מצות "פרסומי ניסא". חשנו, כי אצלנו כל רגע של חיים הוא בניסוי ניסים, וחייבים להודות על כך. כך הדלקנו את הנרות בשיר ובהלל. לא ניתן לתאר היאך שרנו אז את הפזמון "מעוז צור ישועת...", כיצד זעקנו את סופו של הפזמון: "חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה, נקם נקמת דם עבדיך מאומה הרשעה, כי ארכה לנו השעה וכו'".

ועיין בספר חסד לאברהם (מעין ב נהר נח) שכתב: בסוד הדלקת נרות חנוכה, דע כי בנרות צריך כמה תנאים. הא'. באיזה כלי ראוי לנר חנוכה. דע שט"ו מיני כלים ראויים להדלקה, וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו, א' כלי זהב. ב' כלי כסף. ג' נחושת קלל דומה לזהב. ד' נחושת אדום. ה' של ברזל. ו' בדיל. ז' עופרת. ח' כלי אבנים. ט' כלי זכוכית. י' כלי עצים. י"א כלי חרס מצופה באבר. י"ב כלי חרס בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש. י"ג קליפות רימון. י"ד קליפות אגוז הנדדי. ט"ו קליפות האלון. ואלו הקליפות צריך לעשותם כלי כמו לעשותם כף מאזנים, או למוד בהם פלפלין וכיוצא, אבל קליפות בצלים וביצים וכיוצא אינם ראויים להדלקה. וכל הט"ו כלים הנזכרים שאינם יכולים לעמוד מאליהם בלא סמיכה אינם ראויים לנר חנוכה. ודע ששיעור השמן שנמצא טהור חתום בחותמו

להדליק נר חנוכה בשפופרת של ביצה

גם יל"ע אם רשאים להדליק נר חנוכה בשפופרת של ביצה. והנה במשנה (שבת כט:): איתא, לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וכו', אבל אם חברה היוצרת או בעה"ב כעין יוצר מותר. ולכא' משמע שכשר לנר שבת. אולם יל"ד שלעולם לא נאמר כלפי לצאת יד"ח, אלא בשאר נרות שמדליק בבית ולא לשם מצות נר שבת. [ואי נמי, כיון

שחיבר אותו לכלי, נחשב כלי אחד, וי"ל]. ועוד דהמאת דלא דמי כלל, דהתם עיקר ההדלקה היא בכלי, ורק שמניח שפופרת של ביצה בכדי שממנה ינטוף עוד שמן לכלי.

ועכ"פ הנה מכח דברים אלו ישנם המקפידים בב' עניינים. א. במי שמדליק בחנוכה כסף, ונוהג לתת שמן ופתילה בבית קיבול מזכוכית,

של כהן ומונח כל השמן, היה בו שע"ח דרה"ם, והיו נותנים בכל לילה בכל נר ונר משקל ז' דרה"ם חסר רביע, שזה שיעור מספיק לשעה וחצי שהוא שמניית הלילה, ונעשה בו נס שהיו מדליק והולך כל הלילה. ושיעור זמן הדלקת נר חנוכה אמרו רבותינו ז"ל שהוא חצי שעה, ולזה יספיק לכל נר משקל ב' דרה"ם ורביע, והענין שחצי לוג שהוא ג' ביצים, וכל ביצה י"ח דרה"ם ויעלו נ"ד דרה"ם לכל נר ונר, וזה השיעור היה דולק כל נר כל הלילה, וכשתצרך ז' פעמים נ"ד לז' נרות יעלו שיעור שע"ח, וחלקו אותו השמן לח' לילות והיו נותנים בכל לילה לכל נר משקל ז' דרה"ם חסר רביע כנזכר. עכ"ד. והביאו בקצרה החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעג סק"ו). ע"ש.

והמקור לזה בדברי רבינו יצחק בן הראב"ד (הנדפס מחדש בספר הזכרון לרבי יצחק הוטנר עמוד תלה), שאין להשתמש בקליפות ביצים או בצלים לנר חנוכה, מפני שאין עליהם תורת כלים, ואין כאן נר. וכ"כ שם, דמצוה מן המובחר להכין כלי מיוחד שיעור הדולק כ"ב שעות לחלק בכל לילה שיעור חצי שעה והוא מ"ד שיעורים, וסגולתן לינצל מהריגת ד"ם. והובא בחמדת ימים (חנוכה פרק א) ועוד בשם המקובלים.

ונראה שדעתם, דכל שאינו כלי לא נקרא נר. וכתב באדמת קודש (ח"ב חור"ח סי' ז), דהכי נקטינן כדברי הרב חסד לאברהם, דאין מדליקין בהם. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אבני נזר (חור"ח סי' תק). וכ"כ השדי חמד (מע' חנוכה אות ז) בשם הרב יד נאמן, דמ"ש החסד לאברהם אזוראי בשם רבינו יצחק בן הראב"ד לפסול קליפות ביצים או בצלים לנ"ח, מפני שאין עליהם תורת כלים, ואין כאן נר, יש לחוש לדבריו. [ושמא יש לחלק בזה בין המדליק בשמן, לבין המדליק בנר שעה, ודו"ק].

במחלוקת הראשונים, וכתב דלפי נוסחת הר"ש, ודעת הרשב"א והר"ן והרדב"ז (בספר טעמי המצוות) הכלי אינו מכלל נר מצוה. ועיקר המצוה הוא בשמן ופתילה שמדליקין עליהם, וממילא אין נפ"מ במה מדליקין אם יש תורת כלי עליו או לא.

ובספר נר מצוה (ח"ב עניני חנוכה) כתב, דמנהג רוב העולם לעשות נרות של שעוה להדליק בו, ולפי הנראה שהוא פסול לנ"ח לגמרי, דלא נקרא נר' כלל. רק זה נקרא נר', שנותנין השמן בכלי, ומניחים שם הפתילה, שזה נקרא נר', לא כאשר כורכין השעוה על הפתילה. וכן חלב שכורכין על הפתילה, לאו נר הוא, רק אבוקה, ואבוקה נראה דפסול לנר חנוכה, שהרי עשאה כמדורה פסול, ובע"כ הטעם מפני שהנס נעשה בנר, וזה לאו נר. וכן ד"ז כאשר כורך שעוה על הפתילה, לאו נר הוא, רק אבוקה הוא, ואין אבוקה הוא נר. וההפרש ביניהם, שהנר אינו שולט בכולו, שהכלי עצמו נקרא ג"כ נר' בכל מקום, ובו אינו שולט האור הדולק, רק שולט בשמן ומושך השמן אליו. כי כאשר הפתילה הוא בפי הכלי, א"א שישלוט בכל השמן ובכל הפתילה, רק שהוא מושך השמן אל פי הכלי. אבל אבוקה מיד הוא שולט בכל השמן. וכאשר נותנין השעוה על הפתילה האור שורף את כל הפתילה, כאשר האור הולך אחר הפתילה. וזה אינו בנר כלל, רק השמן נמשך אחר הפתילה. ולכן קראו הכלי, אשר שם השמן והפתילה, נר' בכל התלמוד, מפני שע"י הכלי נקרא נר', ובלא כלי אין שם נר' עליו, רק 'אבוקה' או 'מדורה' או 'פנסא' נקרא בכל מקום. ולענין נ"ח אין מדליקין בו. כי מה שכורכין השעוה על הפתילה, לא נקרא זה נר', רק 'אבוקה', ואבוקה פסול. ועתה בבית הכנסת הכל נוהגים להדליק בנר שעוה, ויותר היה ראוי לדקדק בב"ה, שבב"ה הוא מקדש מעט, והיה בבית המקדש הנס בשמן. וגם לנר שבת אין להדליק בו, ולא בנר של חלב. עכ"ד.

ונפ"מ מזה ג"כ לענין נר חשמלי, שיש סיבה נוספת לומר שאינו יוצא, ע' בזה בשו"ת יבי"א (ח"ג חאו"ח סי' לה), ובשו"ת יחזקאל דעת (ח"ד סי' לח) שהעלה שם דאין יוצאין י"ח בזה, ואין לברך כלל על הדלקת חנוכה כזאת. ושאינו נר שבת דמהני בחשמל, וכמבואר בשו"ת יביע אומר (ח"ב

דנמצא דלמעשה הוא מדליק בכלי זכוכית ולא בכלי כסף, ולכא' א"כ עדיף שיתן השמן לתוך הגביעים של כסף שבמנורה עצמה, משום הידור מצוה בנר עצמו, כי זכוכית היא המדרגה התשיעית בחמש עשרה המעלות שמנה החסד לאלפים. ומ"מ אינו מוכרח כ"כ. וע"ע מה שכתבנו בזה להלן שסברא זו אינה מוכרחת, וגם יתכן שהכל נחשב ככלי אחד.

ב. ויש מקפידים עוד שלא להדליק בכוסיות שאין להם רגל, שאינם עומדים בפני עצמם, רק כשמונחים על הבית מנורה [חנוכיה] שאין לזה שם של כלי.

גם ראיתי מובא משו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' רא) שלכא' המדליקין בכוסיות זכוכית במנורה של כסף, מורידין את ההידור מדרגת כסף לדרגת זכוכית. ובס' גם אני אורך (חנוכה עמ' ו) הביא הרה"ג ר' חיים קנייבסקי, שדברי טעם הם, דחשיב דמדליק בזכוכית ולא בכסף. אולם מסברא אין קפידא בזה, וכך היא הדרך שמדליקים במנורות של כסף וזהב לכבוד, ונותנים את השמן בכלי זכוכית ולא במנורה עצמה. וכן מנהגם של גדולי ישראל. וכן מנהגו של מרן אאמו"ר שליט"א. וראה עוד להלן בזה.

ולענין אם נחשב כלי. הנה בשו"ת אבני נזר (שם) תלה דין זה, במה שנסתפק בזה בספר נתיבות עולם (נתיב התורה) אם נקרא נר רק השמן והפתילה והאור, או המקבל גם כן נקרא נר. וכתב שם שדבר זה עלה בגמרא בתיקון, ע"ש. ואם הכלי אינו בכלל הנר, אם כן מאי נפקא מינה במה משים השמן והפתילה.

ולסברא זו, אותן המדבקים נרות של שעוה או חלב, ואין משימין אותם בכלי, אפשר שלא יצאו ידי חובתם. וכן אותם שעושין נרות מתפוחי אדמה, דלא חשיב כלי, כמש"כ הרמב"ם (פרק ז מהל' כלים הלכה א), והר"ש (פרק י"ז דכלים משנה ט"ו), בעושה כלי מלפת ואתרוג ודלעת יבשה טהורין, דלא נקרא כלי. וה"ה תפוחי אדמה שהוא ג"כ פרי, ואינו עומד זמן מרובה, ולא יצאו ידי חובתן. אך לגבי נר שעוה, יש סברא לומר, דשאני נר שעוה וכיוצא שאינם טעונים כלי לבית קיבול.

ובאבני נזר שם תלה דין זה אם הכלי מכלל הנר,

או"ח סי' יז, ובשו"ת יחו"ד (ח"ה סי' כד), ואפשר גם לברך עליו, דבנר שבת עיקר המטרה הוא שיהא אור בבית. משא"כ בנר חנוכה בעינין דומיא דמקדש, שהרי המצוה היא זכר למקדש, שהיה שמן ופתילה. וזה ליכא בחשמל. ולכן לכאורה נראה שלכתחלה צריך להדליק נרות החנוכה בכלי, ולא כאלה שמדביקים נר שעוה על חתיכת רצפה, שאין זה כלי.

ובשו"ת בית יצחק שמעלקיס (יו"ד ח"ב סי' לא) כתב שיוצאין יד"ח נר חנוכה בכלי שהשמן דולק בלא פתילה, רק בקנה זכוכית דק וחלול, דלא בענין דומיא דמנורה דביהמ"ק, דהא קי"ל ככתה אין זקוק לה ובמנורה דביהמ"ק ככתה זקוק לה, וכן קי"ל דא"צ להחליף הפתילות בכל לילה ובמקדש צריך פתילה חדשה בכל לילה. ע"כ.

ועכ"פ בעיקר הדבר אי בעינין בנר חנוכה כלי לעיכובא, לכאורה י"ל שאין הדבר תלוי בשם של "נר", שכאן הוא תקנת חז"ל שתיקנו לעשות זכר לנס, ודי שעושה הדלקה אף שאינו בכלי, ואין לנו מקור לחדש כן שחז"ל הצריכו כלי לעיכובא. וכן מבי' בשו"ת חכם צבי (סי' מה) שדן לגבי מדביק נרות של שעוה בכותל להדליקן למצות נרות חנוכה וכו', מוכח מדבריו דשפיר דמי אף בלא כלי. ע"ש. וכן מוכח בפמ"ג (סי' תרעא משו"ז סק"ב). וע"ע בספר שער יוסף בתשובה (סי' ח).

וכן העלה בשבט הלוי (חנוכה, עמוד ט) שאין דין כלי מעכב, ואפילו במנורת המקדש שיש חיוב לעשות מנורה, אין עשייתה דין בעריכת הנרות, ומכ"ש בחנוכה אין דין מציאות של כלי, שהחיוב הוא רק הדלקת הנרות, והכלי אינו מכלל המצוה, והכלים שאנו מיעדים ומכניסים לנר חנוכה, הם רק הכשר מצוה, ונוי מטעם הידור, זה אליו ואנוהו, והדבר פשוט מאד, וכן נראה מסתימת כל הפוסקים שכלי הזכוכית האלו בטלים לעיקר מנורת הכסף, ושפיר דמי גם מצד המעלה של זה אלי ואנוהו. ע"ש.

ובשו"ת שיח יצחק (סי' שמב) כתב שראה בישיבה בעיר מולדתו פרשבורג, בחורים עניים שהדליקו נרות חנוכה בתפוחי אדמה, שחקקום ומלאום שמן ופתילה. וכתב שלכאור' כיון שהמנורה לא היו רשאים לעשותה מכלים כאלו,

להריק תפוח אדמה ולהדליק בתוכו, ה"ה דאין רשאים ג"כ ללוקחו לכלי לנר חנוכה. ואף שמבוי' בגמ' (סוכה נ: מנחות כח:) שהמנורה א"א לעשותה מחרס, ואילו לנ"ח מפורש בש"ע שרשאי להדליק בנר חרס חדש בכל לילה, יל"ד דכלי חרס שאני דס"ס כלי הוא, באשר עשוי לקיימא, משא"כ של תפוחי אדמה שחקקו לכלי. עי' ברמב"ם (פ"ב מה' כלים ה"א) שהעושה כלים מן הלפת והאתרוג והדלעת היבשים הרי אלו טהורים, לפי שא"א שיעמדו אלא זמן מועט.

והנה בשבת (כט:): משמע שרשאין להדליק נר שבת בשפופרת של ביצה, ומבואר בש"ע (סי' רסד ס"א) שאם מותרים להדליקו לנר של שבת, ה"ה דמותרים להדליק בו נר חנוכה. ובמשנה (פ"ה דפרה מ"ו) מבואר להדיא שביצת התרנגולת לא נקראת כלי [ועיי'ש בתו"ט ותפא"י למה נקט של תרנגולת], וא"כ למה מותר לנר שבת. ואף די"ל דש"ה שבאמת הפתילה מונחת בכלי הראוי לנר שבת, רק שהשפופרת של ביצה נעשית לתכלית שתטפטף טיפין טיפין על הנר. אך זה דוחק, ואולי מחמת כן נדחק מהרי"ל (בסוה"ס בליקוטים) לפרש שפופרת של ביצה שאינה ביצה ממש אלא מין אילן, מלשון הכתוב (איוב ח יא) היגאה גומא בלי ביצה. ולהלכה נראה שבתפוא"א שחקקום וכן בשפופרת של ביצה אין רשאי להדליק נר חנוכה.

ושו"ר בס' אורחות חיים ספינקא (סי' תרעג אות יד) משו"ת מור ואהלות (אוהל מנורה הטהורה סי' ד), שאסור להדליק בתפוחי אדמה, דדמי לקליפי בצלים וביצים, ואף שנשאר בהם מעט אוכל, מ"מ באוכל גופא להדליק לא הוי הידור מצוה, ויש בזה ג"כ משום ביזוי אוכלי', כיון שאין המצוה כתיקונה דלא מקרי כלי לענין זה, והניח בצ"ע. וגם כתב שם, דמאחר דעיקר הנס היה ע"י כלי שמא תקנו דווקא להדליק בכלי, עש"ה. ושו"ר בברכ"י לגאון עוזנו החיד"א זי"ע שהרב חסד לאברהם כתב דקליפי ביצים ובצלים אינם ראויים לנר חנוכה. עכ"ד השיח יצחק.

ולענין הלכה, הנה מסקנת הפוסקים שאפשר להדליק נר חנוכה בנר שעוה, וכמו שנזכר ג"כ ברמ"א (סי' תרעא סעיף ד) שיזהרו כשעושים

כלי, ושמא לא תקנו להדליק נ"ח אלא דוקא בכלי שמחזיק שמן הראוי להדלקה במשך חצי שעה. ומיהו נראה שכוונת החסד לאברהם הנ"ל רק מחמת דבעינן זה אלי ואנוהו, ודרשינן התנאה לפניו במצות. נ"ע תוס' סוכה ר"פ לולב הגזול. וצ"ע. ולבסוף ציין לדברי החכם צבי הנ"ל. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת ארץ טובה (ס' כח אות ו והלאה) שאין כוונת מהר"א אזולאי להצריך כלי לנרות חנוכה. וסיים, ומאחר שאף רבינו האבני נזר לא הכריע כלל בזה, ולדעתו תליא מילתא בפלוגתא דרבוותא, ושיש הוכחה מדברי הרשב"א והר"ן שאין הכלי מכלל נר המצוה, ושכן דעת הרדב"ז בספר טעמי המצות, וק"ל ספקא דרבנן לקולא, הילכך הסומך על הפוסקים להדביק נר חנוכה בחלון, ללא כלי, יש לו על מה לסמוך. וכן העלה בשו"ת אבני ישפה (חאור"ח ס' קנט), שהמדליק נר חנוכה בנר שעוה א"צ כלי. ע"ש. וכן עיקר. וכמ"ש בחזו"ע.

חנוכיות שמדליקים בהם נרות שעוה אין צריך שיהיו מחזיקים שמן לשיעור חצי שעה

יוצאין המצוה.

וצ"ע שברוב המנורות הבזיכין שמדליקין בהם אינם עומדים בפני עצמם אלא בסמיכה, ולדבריו אין יוצאין בכך מצות נר חנוכה. ואף דלענין נט"י קי"ל (בסי' קנט ס"ה) דכלי שתחלת עשייתו ותיקונו באופן שאינו יכול לעמוד בלא סמיכה, חשיב כלי, הכא שאני, דבעינן דומיא ד"כלי" מכלי המקדש, שחשוב, ולכן לא מחלקינן אם אינו יכול לעמוד משום שנשבר או שכך נעשה מתחילה וצריך כלי שעומד בפני עצמו. ועוד שיש לחלק, דשם מיירי דעשוי לכך להשתמש בו כמות שהוא וכן חשיבותו, אבל כאן שנעשה להשתמש רק בתוך המנורה והכלי המחזיק השמן "גרע טובא שאין עומד מצד עצמו ובטל למנורה", ולכן יתכן כשדנים על הכלי זכוכית בפ"ע לא חשיבא כלי, ומאידך לא נעשה חלק מהמנורה שהיא כלי והם כמונחים במנורה בלא כלי, ואף כי יש להשיב על הדברים שגם כה"ג חשיב כלי, מ"מ חביבה מצות נר חנוכה לצאת כמהדרין מן המהדרין בלא נדנדו ספק. עכ"ד.

ישוב המנהג להדליק בבזיכין המצויים שאין להם רגל בפנ"ע

עשייתו והפמוט והבזיך הכל אחד, ונחשב כלי.

נרות, אפי' בשעוה, שאין לדבקן ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה (פסקי מהר"י ס"ה), ע"כ. ומשמע שמדביקין אותם על הכותל, ולא שמניחים אותם בתוך כלי, ועוד, שבנר שעוה שעומד מצד עצמו, אין תועלת בכלי, שגם אם יניח אותו, בכלי כאילו אינו מונח שם. [ואינו דומה לנוריות שמצויות כיום שכמה דקות אחרי הדלקה הכל נמס כמו מים, והפח שבתוכו מועיל שלא ישפך הכל החוצה, שבזמננו לא היה כן]. ועכ"פ פשוט שאם אין לו כלי לא ימנע מלהדליק בלא כלי, וראה בהערה דלהלן.

וראה עוד בשו"ת שער שלמה זוראפה (סוף ס' נא דף לג ע"ד) שכתב, המהלך בדרך וחונה בלילה, ואין לו שם בית ולא אהל, חייב להדליק נר חנוכה, אם יש לו חתיכות שעוה יתלה אותם בעץ גבוה, או על שלחן, או ספסל, וידליקם, לקיים מצות הדלקת נר חנוכה ולברך עליהם. עכ"ד. ובספר מור ואהלות פוסק (דף סא ע"ג) כתב להעיר על המדליקים בנרות שעוה ואינם מקפידים להעמידם בתוך כלי, שהלא עיקר הנס היה ע"י

עוד כתב בחזו"ע (בעמ' לה) שהחנוכיות שמדליקים בהם נרות שעוה, ע"י הדבקה, א"צ שיהיו מחזיקים בתוכם שיעור שמן לחצי שעה, שהנר שעוה הנדבק בתוכם, כולו מקשה אחת, ודי בזה.

וראיתי בתשובות והנהגות (ח"ב ס' שמ) שהביא דעת הפוס' שצריך כלי, וכתב שלפ"ז פשוט שהמדבקים נרות שעוה בחתיכת ברזל וכדומה לא קיימו לדידיה המצוה כלל. [ואינו מוכרח וכמו שכתבנו]. וסבירא להו שקבלה היא בדינו שצריך דוקא כלי כעין ההדלקה בבית המקדש שהיה שם כלי. ומה עוד שהוסיף שם שבכלי שאינו יכול לעמוד על שוליו לבד לא נקרא כלי ואין מברכין עלה, הנה זהו אזהרה חמורה, שמצוי מאד מנורות יפים שהכלי זכוכית שלתוכו יוצקין השמן אינו עומד בפני עצמו כלל, רק כאשר תקוע בהמנורה, ולפי הנ"ל אינו נקרא כלי להנ"ל ואין יוצאין. ועיין בתוס' (חולין קז. ד"ה מגופת) שאם משופעת ואינה יושבת אלא בסמיכה לא נקרא כלי, ואם כן ה"ה כאן אין

אולם אינו מוכרח, שאפשר שכך היא דרך

יח. אם יש לו חתיכות שעוה יתלה אותם בעץ גבוה, או על שלחן, או ספסל [מעל ג' טפחים], וידליקם, לקיים מצות הדלקת נר חנוכה ולברך עליהם. (יח)

נר שעוה ע"ג קרקע. וע"ע בספר היובל להחת"ס (סי' מט עמוד שמו) מ"ש לפלפל בדברי החת"ס הללו ליישבם עם דברי הרמב"ם (פ"ג דבית הבחירה הלכה ז) שכתב דשבעה נרותיה של המנורה מעכבין זה את זה בין שהיתה של זהב בין שהיתה של שאר מתכות, ובסוף העלה לבאר דמעכבין שלא יניח בזך אחד או שנים וכו', אבל שלא מניח כלל אין זה מעכב, ודייק כן מדקאמר הרמב"ם "מעכבין זה את זה". ע"ש. והובא בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב יו"ד סי' ז), ע"ש. ומכל זה יש כאן סיוע לסברא הנז', שביחד נחשבים הם כמו כלי.

ושו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קנו) שנשאל, דלפי מה שהביאו הפוס' בשם חסד לאברהם שכלים שאין יכולים לעמוד מאליהו בלי סמיכה, אינם ראויים לניח, ע"כ. ולפ"ז נשאלת השאלה, במי שמדליק במנורה של כסף, ומניח בה כוסיות של זכוכית, ונמצא דלמעשה מדליק בכלי זכוכית ולא בכסף, וא"כ עדיף שיתן השמן לתוך הגביעים של המנורה גופא, ולא ידוך גיסא י"ל דכיון דהזכוכית עשויות לכך ונכנסין לתוך המנורה בטילי להו למנורה ונחשב מדליק בכסף. והשיב, שאף שהאבנ"ז למד בדבריו שהוא לעיכובא, מ"מ אינו מוכרח ויש לפלפל בדברי האבנ"ז, וגם עצם הסברא שאינו נחשב כלי, צ"ע, שהרי מצינו בכלי שרת (פסחים סד.) שכל כלי שרת כך נעשו שיהיו חדין מלמטה ואינם יושבים שלא מסומכים, וע"כ קשה להחליט להלכה דגם דיעבד לא יצא אם אין עליו תורת כלי. ולענין נדו"ד, אי"נ דכלי הוא ממש דבר המעכב בנ"ח, א"כ כיון שהשמן בזכוכית הזה על המנורה וא"כ מתקיים עיקר המצוה בכלי זכוכית לא בכסף וזהב של המנורה. אבל אם העיקר שאין דין כלי מעכב, אלא העיקר שיהיו נרות דולקים וצורת המנורה רק הכשר ונוי, כפי שנראה מסתימת הפוסקים, קרוב לומר שזכוכית הזה בטל לעיקר המנורה שהיא כסף או זהב ושפיר דמי בגדר מעלות של זה אלי ואנוהו. עכ"ד. וע"ע בשו"ת מציון אורה (ח"א א"ח סי' לג) שמדינא אין כל חשש בזה.

(יח) ואף שלדברי האבני נזר והרב יד נאמן בעיני

ועכ"פ כיון שאין לנו לחדש שכך תקנו חכמים, א"צ לדקדק כ"כ בפרט זה, ודי שעומדים ביחד. והעירוני שגם בספר יד נאמן מיראנדה (ד"ד סע"א) כתב במסקנתו דנראה שאין לחוש לזה, לפמ"ש במתני' (כלים פ"ד מ"ג) שולי קורפיות ושולי קוסים הצידונים אע"פ שאינם יכולים לישיב שלא מוסמכין, טמאין שלכך נעשו מתחילתן. אלמא שכל שמתחילתו נעשה על דעת צורה זו, מיקרי כלי. וע"ש בפיה"מ להרמב"ם, וה"ה לנ"ד. עכ"ד. והביאו [קונט' מאי חנוכה עמוד קד] שכ"כ גם כן בהליכות שלמה להגרש"ז אויערבך זצ"ל (עמ' רפה).

ובתשובות ונהגות (ח"ה סי' רכג אות א) העיר ג"כ על הנהגין לקנות לחנוכה מנורה מכסף טהור, אבל הכוסיות שבו מניחים השמן והפתילות הם מזכוכית, שהרוצה לקיים ההידור להדליק במנורה של כסף במילואו, ידליק גם כן בכוסיות מכסף, ושכרו כפול ומכופל שבכלל ההידור הוא גם הכלי שבו השמן והפתילה, והיינו הכוסיות, עכ"ד. אולם אינו מוכרח וכמ"ש.

גם בספר מעדני דניאל (חנוכה סימן תרעג הערה 57) כתב, שבאחרונים מוכח דאין צריך בהדלקת נר חנוכה כלי, וכמ"ש השבות יעקב (ח"א סי' לו, ח"ב סי' ל) והחכ"צ (סי' מה), והפמ"ג והמשנ"ב (תרעא סק"ח) דאם הדביק נרות שעוה והביאו לו שמן וכו'. הרי שאפשר להדליק נרות חנוכה ע"ג הקיר בלא כלי. ואין לומר שהשעוה עצמה היא נחשבת כלי, דהרי השעוה היא במקום השמן, אלא פליגי על דין זה דבעינן כלי. ע"ש. אולם לפום קושטא עדין צ"ע דאין ראיה מוכרחת בדבריהם בסכינא חריפא לומר כן. ועיין. ויש להתבונן בזה ג"כ מדברי החת"ס בדרשותיו (חנוכה תקצ"ה), וכן הוא בס' תורת משה (פר' וישב ד"ה בפסיקתא), שכתב שם וז"ל: לא עשו בזיכין במנורה אחר שנצחו האוייבים מפני חשש טומאה, אלא טבלו ז' פתילות בשמן ונתנום על ז' שפודים וכו'. עכ"ל. ע"ש. ומבואר מזה דאף במנורת ביהמ"ק לא היה כלי הקיבול מעכב באותה עת. אולם יל"ד דש"ה שהמנורה אשר הפתילה תונח עליה, היא כלי, אך לא דסגי שיניח

יט. הדבר פשוט שכלי הניקח מעכו"ם להדליק בו נר חנוכה אינו צריך טבילה, שדוקא כלי סעודה צריכים טבילה. (יט)

כ. יש מי שכתב שאם השתמשו בכוס של זכוכית במי רגלים לבדיקה רפואית, אפילו רק פעם אחת, אין להדליק בו נר חנוכה, משום הקריבהו נא לפחתך. אבל לעשותו שמש לנרות חנוכה שפיר דמי. (כ)

כא. מצות הנחת נרות חנוכה, היא בתוך עשרה טפחים [כשמונים סנטימטר] מקרקע הדירה. ואם הניחם למעלה מעשרה טפחים יצא. ויש להניחם למעלה מג' טפחים, [ועל פי הסוד, טוב

כלי לעיכובא, וא"כ לא יועיל כלום בהדלקת חתיכות שעוה על גבי שלחן או ספסל בלי כלי. אולם בשו"ת חכם צבי (סי' מה) מוכח דשפיר דמי אף בלא כלי. ע"ש. ורק לכתחלה יש לחוש

כלי הניקח מעכו"ם להדליק בו נר חנוכה אינו צריך טבילה

להמצריכים כלי. ובפרט די"ל שר שעוה שאני. וכמבואר בהערה הקודמת באורך. וראה בחזו"ע (עמוד לד) שכתב שיקפיד להניחה על שלחן או על אבן שגבוהה יותר מג' טפחים.

דדילמא אזלינן בתר מחשבת קנייתם. והשיב. שהרי אם לא יטבילם אין ראויים להשתמש בהם אוכלין, ויש אומרים שצריך שיהיה השמן ראוי לאכילה. ע"כ. ולפי זה גם אם קנאם מתחלה לשם נרות חנוכה ואינם מיועדים כלל לשתייה, גם כן יצטרכו טבילה. וזה אינו, ופשוט שמטעם זה אין להצריכם טבילה. וראה להלן בסימן תרע"ג שהבאנו שהאחרונים דחו דברי המגן אברהם שכתב דבעינן בזה מן המותר בפין. ובפרט הכא שאפשר שגם המג"א מודה כיון שאינו רק איסור מחמת הכלי. וגם אין האיסור במאכל עצמו כלל.

(יט) ודלא כמי שחשב לומר שיש בזה משום הקריבהו נא לפחתך, שהרי אין כאן מיאוס בכלי כלל. וכ"כ בספר נטעי גבריאל (חנוכה פרק כא סעיף ד). וע' בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תלז). ודו"ק. וע"ע בכה"ח (סי' תרעג אות ט).

ועתה הראוני שבקונט' גם אני אודך (חנוכה עמ' יב) שהביא תשובת הרה"ג ר' חיים קנייבסקי שנשאל בכוסיות זכוכית שקנאם כדי להשתמש בהם לשתייה ואח"כ נמלך וקבע בדעתו לייחדם להדלקת נר חנוכה, צ"ע אם צריכים טבילה

דין הידור מצוה בכלים עצמם

(רסג) דהרגיל בנר ופי' הטור דמשתדל לעשות נר יפה, דהכוונה שעושה נר יפה וכמו שהעיר בשו"ת שיח יצחק (סי' שמב). וראה בריש הסימן.

ומובא בשם הגרי"ש אלישיב שאין הידור מצוה במה שעושים כלי נאה להניח בו את האתרוג, והקשו ע"ז שהרי בגמ' (שבת קלג:): איתא, זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו ס"ת נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן, "וכורכו בשיראין נאין". ויש לחלק בין אתרוג לספר תורה. ועוד דאפשר שהשיראין של הס"ת נמצאין עמו בשעת הקריאה כדי לגלול בו. [ויש כמה ס"ת כאלו שהס"ת כולו מונח בתוך בד נאה כדי לגלול בו, וכדי לשמור על הכתב].

(כ) כן כתב מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' צב). דאף שאין כלי זכוכית בולע, ואין כאן בליעה, מכל מקום יש להמנעמזה מצד מיאוס, משום הקריבהו נא לפחתך.

ומילתא אגב אורחא, יל"ע אם מדין זה אלי ואנוהו, יש לייפות גם את הכלי. ובנר חנוכה עדיף טפי, די"א שהכלי הוא חלק ממצוותו, וכנ"ל בארוכה. ומצינו במשנה ביכורים (פ"ג מ"ח), שהעשירים מביאים ביכוריהם בקלות של כסף ושל זהב והעניים מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה. והב"ח (יד"ד סי' ו) כתב שהסכין של שחיטה יהיה ממתכת יפה משום הידור מצוה. ובברכ"י (סי' תרעג אות ו) הביא דברי הב"ח (אור"ח סי'

שיניחנה מעט למעלה מז' טפחים, וכמ"ש בבן איש חי (פרשת וישב אות ה)). ואם השלהבת של נר השעוה שהודלק למצות החנוכה הוא למעלה משלשה טפחים, אף על פי שגוף הנר הוא למטה מג' טפחים, שפיר דמי, שהעיקר הוא השלהבת. כא)

נר חנוכה מצוה להניח נר חנוכה למטה מי' טפחים

המובחר היא בתוך י"ט, ויש שפסקו כן שמצוה להניחה בתוך י', ומדברי בעל העיטור נראה כדעת רבינו והר"ף. ע"כ. וע"ע במאירי (שם), ובסה"ת (סי' רכט), ובראבי"ה (סי' תתמג).

ומ"מ כתב מרן בב"י, דאע"פ שהר"ף והרמב"ם השמיטו דין זה, לענין מעשה נראה שצריך להניחה בתוך י', כיון דלהנך רבוותא מצותה בתוך י', ולהר"ף והרמב"ם מצותה בין בתוך י' בין למעלה מ', הילכך למיעבד כמצותה אליבא דכולי עלמא עדיף.

והריטב"א (שבת כא:), כתב, י"א דאידחייה לה, וי"א דמשום דילמא לא דחינן מימרא

דאמורא בשום דוכתא, וכן דעת רבותי, ועכשו נהגו העולם להניחה למעלה מעשרה טפחים, ואפשר שלא נאמר כן אלא במניחה ברשות הרבים כההיא דרבי יהודה, אבל עכשו שאנו מניחים אותה בפנים אין קפידא בדבר, "דעד לרקיע כוליה חד שיעורא ורשותא חשיב". וכן הא דאמרינן נ"ח מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח, היינו כשהוציאה מבחוץ ברשות הרבים, ומן הטעם שפירש"י ז"ל שאם ירחיקנה להלן מן טפח אינו ניכר שבעל הבית הניחו שם, אבל כשהניחו בפנים כמנהגינן אין לחוש להקריבו לפתח דהא אמאי, מ"מ מצוה להקדים [ו] להקריב לפתח כל מה שאפשר בענין שלא יהא אחורי הדלת, אבל שמעתי בשם ה"ר מאיר האשכנזי ז"ל שהיה מקפיד להניחו מבפנים בטפח הסמוך לפתח לאחורי הדלת כשהיה סגור. ע"כ.

גם בזמן הזה מצוה להניח נר חנוכה למטה מי' טפחים

למעלה מי' טפחים יצא.

ועל כל פנים אינו מעכב בדיעבד. ובספר המנהגים (חילדיק. מנהגי חודש כסליו וחנוכה) כתב, וצריך להניח נר של חנוכה בכניסתו משמאל ולמטה מעשרה טפחים, ואם אינו כך אז אין חובה. גם האגור (סי' אלף לג) כתב, מהר"ם היה מודקדק להניח נר חנוכה למעלה מג' טפחים ולמטה מעשרה.

כא) מה שכתבנו דמצוה נר חנוכה בתוך י' טפחים, כן הוא בגמ' (שבת כא ע"ב. ובב"ק סב ע"ב) אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה. וכ"פ הר"ח ורבינו יונה. וכ"פ הסמ"ג (הל' חנוכה דף רנ ע"ד), והסמ"ק (סי' רפ רעז). וכ"כ הרשב"א (שבת שם).

וע"ש ברשב"א דכיון דאפקת ליה מעשרים אמה כסוכה וכמבוי מוקמינן ליה לעשרה שהוא הכשר סוכה נמי, שנתנו לו חכמים שיעור אחר ידוע מן השיעורין הקבועים בשאר המצות. ע"כ. ואולי מ"מ עיקר הטעם משום פרסומי ניסא כד' הרא"ש דלהלן.

והיינו מטעם דלא שבקינן מאי דפשיטא להו לרבא ורבינא, ונקטינן מאי דאידחי בגמרא בדרך דילמא. וכ"פ הרא"ש (סי' ה) דאע"ג דדחי ליה בגמ' [לראיה שהביא רבינא], מצוה להניחה למטה מ' כדקאמר רבינא משמיה דרבא, וגם איכא פרסום הנס טפי כשהיא למטה, דדבר העשוי לאור אין דרך להניחה כ"כ למטה, וכ"כ בפירוש רבינו חננאל ומצוה להניחה למטה מעשרה, עכ"ל. וכן הוא ברבינו ירוחם (נתיב ט ח"א דף סא טור א), ושכן היה נוהג הר"מ.

והר"ף והרמב"ם השמיטו דין זה. וכתב המגיד משנה (פ"ד ה"ז) משום שנדחה בגמ', ועוד יש להביא ראיה ממ"ש למעלה מכ' פסולה, משמע דתוך כ' אמה בכל מקום שירצה כשרה, אלא שיש לתרץ דאף שאין שם פסול, מצוה מן

והמרדכי (שבת סימן רסו) כתב דעכשיו שהרגילו להניחה בפנים, נראה דאין קפידא להניחה למעלה מ' דלא פרסום. והב"י העיר על זה, דמ"מ הטור סתם בזה, ומשמע דלא שני ליה בין מניח מבפנים למניח מבחוץ, וכן נהגו לעשות המדקדקים. ע"כ. וז"ל מרן בש"ע (סי' תרעא ס"ו): "ומצוה להניחו למטה מ' טפחים, ואם הניחו

ובספר אשרי האיש (חלק ג' עמוד רמא) כתב, שמי שחושש פן הילדים יהפכו את הנרות, ע"ש.

טוב להניחה למעלה מג' טפחים

דבתוך י' טפחים כשרה רק בדיעבד. וכ"כ באהל מועד (ח"ב דף ג.): "הדליקה למטה מי' כשרה". עכ"ל. וס"ל כהרי"ף והרמב"ם שהשמיטו הא דמצוה להניחה למטה מי'. וכן העיר בשלטי הגבורים (פ"ב דשבת, דף ט ע"ב מדפי הרי"ף). ע"ש. וסבירא להו דלמטה מעשרה לית בה פרסומי ניסא כראוי. וכמ"ש הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (פ"ב דשבת סוף עמוד נא), מש"ה עדיף לכתחלה להניחה במקום גבוה לפרסומי ניסא.

ובמאירי (ב"ק סב) כתב, נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסכה וכמבוי אבל למטה אין לה שיעור ויש מצריכים בגובה עשרה טפחים כדין סוכה, ולענין הדור מצוה כך הוא הראוי, ומ"מ אין בזה הכרח. ע"כ. וכן במס' שבת (כב). כתב המאירי: ומ"מ למטה מעשרה מותר, לא הושווית לסוכה ומבוי אלא למעלה מעשרים, ומ"מ הדור מצוה להגביה עשרה להרבות בפרסומה, ויש פוסקים בהיפך, ולא יראה כן. ע"כ. גם במנהגים ורמישא (עמ' רמ) כתב, ומניחין למעלה מי' טפחים. וכ"כ במקור חיים (סי' תרעב) דאביו הגאון היה מניחה למעלה מי"ט, דהוי דוגמא טפי לנש שנעשה במנורה. וע"ע בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' קלא), ובנט"ג (עמ' טט).

יש אומרים שפחות מי' טפחים פסול בדיעבד ומצוה בתוך י"ח טפחים כמנורה

הנימוקי א"ח כתב בשם מר אביו הגאון בעל דרכי תשובה שהגיה בסידור הנז' שצ"ל אבל לכתחלה אין להניחה למעלה מעשרה טפחים. ע"כ. ועכ"פ בודאי שיש מקום לסברת הארחות חיים וסיעתו.

והנה מ"מ עוד מוכח מדברי הארחות וסיעתו, דס"ל דלמטה מג' טפחים פסולה אף בדיעבד. ואם הדליקה כשהיא למטה מג"ט, יכבנה ויגביהנה וידליקנה שנית בלי ברכה. וכ"כ בספר ברכת יוסף ידיד (ח"ג עמוד רז). וכן דייק בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' קלא, ב) מלשון הש"ע. ע"ש. ולענין הלכה אינו מעכב בדיעבד.

ומ"ש בשו"ת שער שלמה הנ"ל (ס"ס נא דל"ג ע"ד), שהמהלך בדרך מניחה על גבי שלחן "או

ומה שכתבנו שיש להניח למעלה מג' טפחים, כן כתב המרדכי (שבת סי' רסח) והטור (סי' תרעא), שהר"מ מרוטנבורג היה מדקדק להניחה למעלה מג' טפחים. וכתב מרן בב"י, שטעמו של מהר"ם, משום דכל למטה משלשה, כארעא סמיכתא דמי. [והב"ח (סי' תרעא סק"י) כתב, דפחות מג"ט כארעא סמיכתא דמי כאלו הניח בקרקע ואין ניכר שבעל הבית הניחה שם]. וכן הביא מרן בש"ע.

ובפר"ח (סק"ו) כתב, מסתברא דאם הניחה למטה מג' טפחים, ואפי' הניחה על גבי שלחנו, לדידן דההיכרא לבני הבית, כיון שיש לו נר אחר יצא. וכ"כ הפמ"ג, וסייעו מלשון הטור "מדקדק" להניחה וכו'. ע"ש. וכ"פ המשנ"ב (ס"ק כו). גם לשון מרן בש"ע: "מניחו למעלה מג' טפחים". ומשמע לכתחילה [ובהלכות קצובות (הלכות חנוכה) כתב, ולא יגביה הנר יותר מארבע או שלש טפחים מן הפתח ובעליה עד החלון. וצ"ע בזה].

ובארחות חיים (דף קיז) כתב, אם הדליקה למטה מי' טפחים כשרה, והוא שתהיה גבוהה ג' טפחים מהקרקע. וכ"ה בכל בו (סי' מד), הדליקה למטה מי' כשרה והוא שתהיה גבוהה ג' טפחים מן הקרקע. וכ"כ בעל המאורות (שבת כג). וראה עוד כיו"ב במאירי (שבת שם וב"ק שם). ומוכח דס"ל

ומצינו גדולה מזו, שהרב סדר היום כתב לפסול באינה גבוהה עשרה טפחים אף בדיעבד. וז"ל שם (סדר חנוכה והקריאות): לא יגביה אותה למעלה מכ' אמה, ולא למטה מי' טפחים, ומצוה מי' טפחים עד י"ח טפחים שכן גובהה של מנורה י"ח טפחים. ע"כ. וכ"כ בגפן פוריה (בחידישווי לב"ק סב): דמשום הכי סמך לזה הא דאמרינן שאם הניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, כסוכה וכמבוי, דה"ה אף לענין פחות מעשרה טפחים פסולה כסוכה וכמבוי. ע"ש. וכ"כ בנימוקי אורח חיים (סי' תרעא סק"ב) בשם הסיידור של הר"ר שבתי על פי האר"י, שאם הניחה למעלה מעשרה טפחים לא יצא. ע"כ.

ואולם האליה רבה השיג על הסדר היום בזה, וגם

בקרעקע, לפי האמור יש להקפיד להניחה על שלחן וכדומה, או ע"ג אבן גבוהה יותר מג' טפחים. וע' בסביב לאהל מועד שם. ויש לפלפל בדבריו. וע"ע בשו"ת שמלת בנימין (דף פז ע"א).

אם השיעורים הללו לפי הם גובה הנר או לפי גובה השלהבת

גובה המנורה לשיעור זה וסגי שהנר הדולק הוא למעלה מג' טפחים. הנה יש בזה כמה טעמים, שיי"א משום שכארעא סמיכתא דמיא, כמש"כ הב"י, וע' בב"ח שם דכארעא סמיכתא הוא ואינו ניכר שבעל הבית הניחו שם, ואולי ר"ל משום דאין דרך בני אדם להניח דבר חשוב על גבי קרקע, משום זה נראה כאילו איזה עובר ושב הניחו שם שלא במתכוין, ומ"מ כל זה לא שייך אצלנו שמדליקין בפנים. אך האריז"ל כתב בזה טעם ע"פ הקבלה ואולי הקדמונים ג"כ ידעו מזה אלא שהסתירו הדברים. וע"פ פשוטות יותר מובן לומר דהטעם הוא מחמת כבוד המצוה, אבל אם מדליקין במנורה של כסף ומניחין תחתיו טס ודאי לא שייך לחוש משום חשש בזיון, וגם טעם הב"ח לענ"ד לא שייך אצלנו כמ"ש לעיל, על כן בודאי יותר טוב לחוש על שיעור י' טפחים שלא יהא מקום הלהב גבוה מ' טפחים לכתחילה, אף שעי"ז מקצה התחתון של המנורה יש רק פחות מג' טפחים לקרקע, כיון שעד הלהב יש יותר מג' טפחים, שפיר דמי. עכ"ד.

אמנם מצינו בספר לקט יושר (ח"א עמוד קג) שכתב, אם תחתון של נר תוך י' טפחים, אע"פ שעליו גבוה הרבה אין בכך כלום. ע"כ. ולמדנו דס"ל להקל דדי שהנר עצמו בתוך י'. ויל"ע אם ס"ל נמי להקל לגבי ירך של המנורה, דדי שהירך של המנורה מונח בתוך י' טפחים. וע' מה שכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' סה). וצריך לעיין בזה.

גם בחזו"ע כתב, שנראה שאם השלהבת של נר השעוה שהודלק למצות החנוכה הוא למעלה משלשה טפחים, אע"פ שגוף הנר הוא למטה מג' טפחים, שפיר דמי, שהעיקר הוא השלהבת. וכ"כ בספר אז נדברו (ח"ה סי' לו עמוד עז). ע"ש. וע' בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סי' כט"ל). וי"ל. עכ"ד.

ובספר תשוה"נ (ח"ב סי' שמב) כתב שלא נתבאר אם היינו הלהב או המנורה. ונסתפק בזה הגר"י קנייבסקי זצ"ל באגרותיו. ובלקט יושר משמע שתלוי במנורה, ולע"ד נראה שע"פ דין תלוי במנורה, שעיקר הדין שצריך למצוה למטה

ויש לעיין בזה בחנוכיות גבוהות, שאם יניח אותם למעלה מג' טפחים מהקרקע, תהיה השלהבת וכן הכוסיות והשמן למעלה מ' טפחים. ויש בזה ג' צדדים, האם אזלינן בתר השמן והשעוה, או בתר השלהבת, או בתר החנוכיה שעליה הנרות עומדין. והנה הפמ"ג (בסי' תרע"א סק"ה) כתב לענין למטה מעשרים אמה, שהולכים בתר השלהבת, ואף בנרות שעוה ארוכים לא אזלינן בתר הנרות אלא בתר הלהב, וכ"ש דלא אזלינן בתר המנורה גופא. אך לכא' אין משם הכרח לנ"ד, דהתם זיל בתר טעמא דשלטא ב' עינא, וזה תלוי בלהב ולא בנר עצמו. אלא שגם בענין מצוה להניחה למטה מ' ט' שהטעם משום דרבר העשוי לאור אין דרך להניחה כ"כ למטה, ג"כ שייך יותר כלפי האור עצמו.

ועכ"פ נראה שלענין מה שלכתחילה ידקדק שלא להניחה פחות מג' טפחים סמוך לקרקע משום דכארעא סמיכתא דמיא, אין להקפיד במה במה שרגל המנורה עומד על הקרקע. ועוד שיש סברא לומר שכיון שמדליקה במנורה של חנוכה וכדו', ניכר לשם מצוה ואין בזה חשש כ"כ. ובפרט בזה"ז שיש אור החשמל, ובכל גווני ניכר שהוא לשם מצוה, ע"כ אינו לעיכובא כ"כ. ומ"מ גם אם לא שייכי הנך טעמי בזה"ז, מ"מ מצוה לקיים דברי חכמים, ואפשר שיש בזה כמה טעמים.

ובשו"ת ויען יוסף (אור"ח סי' תא) נשאל בזה, אין יעשה מי שמדליק נרות בחנוכיה, וכתב שמסתבר דכמו דלענין השיעור של למעלה מכ' אמה פשיטא דאזלינן בתר הנרות הדולקות ולא בתר עמידת המנורה, ה"נ לענין י' טפחים. וכן נראה ממ"ש הרשב"א (שבת כא:): דשיעור י' טפחים של לכתחילה ושיעור כ' אמה לענין לפסול, בחדא מחתא ניהו. ואולי י"ל לשי' ר"י הלוי דגם בנר חנוכה אמרינן דאם מניחו בבית על הדפנות שלטא ביה עינא. ואף שהט"ז (ס"ק ה) העיר דכיון דמצות נ"ח בלילה ל"ש סברא זו, אלא רק בסוכה דמצותה גם ביום, מ"מ כהיום שהרחובות מוארין באור החשמל ניחא טפי.

ולענין שיהא למעלה מג' טפחים אם מורדין גם

כב. אין להדליק נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מקרקע הדירה. [כל אמה 48 סנטימטר - 9.60 מטר] ואם עבר והדליק למעלה מעשרים אמה, לא יצא אף בדיעבד. וצריך לכבות את החנוכה ולהניחה במקום הכשר ויחזור וידליקנה, אך לא יברך שנית. והכל תלוי בשלהבת של הנרות, ואין משגיחין באורך הנרות בזה. (כב)

טפחים, דפרסום הנס עדיף. וראה להלן שהיום המנהג להניח בתוך הבית, ואם יש לו מרפסת שפונה לרה"ר עדיף להניח שם. וטוב שיקנה בית מנורה מזכוכית, ויניח אותה סמוך למעקה של המרפסת, כדי שיהא יותר פרסום הנס לרבים. והמעקה שייך לרשותו.

ובקו' מי החנוכה (שכטר עמ' נט) כתב בשם הרה"ג רבי ניסים קרליץ דמה שעדיף להניח במרפסת [וכ"כ שם (עמ' קב) שעדיף להניחה על המעקה], זהו דוקא במרפסת סגורה שאפשר לדונה כחדר, שאז מניח במרפסת אפי' אם יכול להניח בפתח שנראה לרה"ר מרחוק, כל שמהמרפסת נראית יותר. אבל במרפסת פתוחה ורוצה להניח על המעקה, בזה עדיף להניח בפתח הסמוך לה, כיון שהמרפסת אינה כבית. גם בספר אחד כתב כן בשם הרה"ג ר' חיים קנייבסקי שאין להניח על מעקה המרפסת כיון שלא זהו מקום ההנחה שאמרו רז"ל. ולהמבואר אינו מוכרח כ"כ. ודו"ק.

מעשרה מפורש בפוסקים שאז ניכר שהוא למצוה ולא לצרכיו, ולזה סגי שהמנורה למטה, אבל ע"פ סוד שכונה יורדת למטה מעשרה וראוי שהלהב שבו מקיימין המצוה למטה מעשרה. ע"כ.

ושם (בח"א סי' שצו) כתב שמסתברא שהכל תלוי בשלהבת שבה הוא קיום המצוה, וכמ"ש הפוס' לגבי שיעור כ' אמה. אך אחר שבלקט יושר כתב שדי שהנר עצמו יהא מונח תוך י"ט, מי יבוא אחרי תה"ד לחלוק עליו מסברא. וגם דוחק לחלק בין נר למנורה, ששורש מצות פרסומי ניסא באור שבתרייהו למעלה מעשרה, וע"כ נראה דלדידיה אתי שפיר בכל גוונא. וניחא טפי למדליקין בחלון הבית, דדי שירך המנורה מונח בתוך י"ט, ויוצאין המצוה דפחות מעשרה, וגם יש בזה פירסומי ניסא. וכן דעת הגאון רבי יעקב קנייבסקי זצ"ל, שתלוי במנורה.

אכן לענין המדליקים בחלון, כיון שהמטרה לפרסום הנס טפי, שזה עיקר המצוה, יש להניח באופן שיהא יותר פרסום הנס, מבלי להתחשב בשיעור י'

אין להדליק נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מקרקע הדירה

כשר ולמעלה מעשרים פסול, וזה הרמז, כי בסוכות, סוכה. כי ברחוב נלין, עירוב. כי נר מצוה, חנוכה. והוא אשר ציין אותיות הנז', והם ר"ת: י' כשר למעלה מעשרים נר סוכה ערוב פסול. ע"כ שמעתי. ויש להוסיף כי בג' פסוקים כתוב כי שרמז עשרים עשרה שהוא דין הנז' שוה בשלשתן. ועיין בספר תורת חיים (ריש עירובין). ע"כ.

והנה דעת ר' יואל שבזמן הזה שמדליקים בפנים אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה, וכמו דאמרינן (סוכה ב) לגבי סוכה דאם דפנות מגיעות לסכך שלטא ביה עינא. והטור כתב ע"ז דלא דמי, דבסוכה בעינן דישלוט העין בגג, וכיון דהדופן מגיע לגג ע"י המחיצה שולט העין בגג, אבל הכא צריך לשלוט העין בנר, מה יועיל הגג שהוא עוד למעלה יותר. ולענין ברכה מ"מ ספק ברכות

(כב) בגמ' (שבת כב). נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי. וכתב רבינו חיים פליטאל בחי' עה"ת (שמות פרק כט פס' מג) ג' עניינים למעלה מכ' אמה פסולים, מבוי סוכה ונר חנוכה, וכולם רמוזים בתורה, מבוי דכתיב, כי על כן באו בצל קורת, הקורה תהיה עד צ"ל טפחים ולא יותר, וצ"ל טפחים הם כ' אמה, באמת בת ששה טפחים. וכן סוכה דכתיב, וסוכה תהיה לצ"ל. ונר חנוכה דכתיב זאת חנוכת המזבח ביום, בגי' ק"ך. ע"כ. והחיד"א בספר פני דוד (ויקרא פרשת אמור) כתב, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל כי ברחוב נלין, כי נר מצוה ותורה אור. כן הוא במסורה. וכד הוינא טליא שמעתי ששאלו לחכם פירוש מסורה זו, ושרטט וכתב להם: יכלמנסע"פ. ופירש שיחותיו, דיש ג' מצות, נר חנוכה, סוכה, ועירוב, דמצותן בעשרה

ומה שכתבנו דהכל תלוי בשלהבת הנרות, ע' בפמ"ג (א"א ס' תרעא סק"ז), ובספר תשובה מאהבה ח"ג (סי' רפו), ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' מג).
(לג). וראה בזה בהערה הקודמת באורך, ועיין.

להקל, ולכן לא יחזור להדליק בברכה. ועיין בפמ"ג (א"א ס' תרעא סק"ז), ובספר תשובה מאהבה ח"ג (סי' רפו), ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' מג).

נר שבת שהניחו למעלה מעשרים אמה

דיסקין. וזה סיוע שאי אפשר לברך אחרי ההדלקה. ודו"ק.
וכן מצינו בשו"ת מהרי"ו (סימן קצג) שכתב שבשבת צריך הדלקה במקומה, מטעם, שאם הדליקה במקום אחר, יאמר הרואה לצורכו אדלקה, כמו גבי נר חנוכה. עכ"ד. ומקורו במרדכי (שבת רמז רעג) ועוד ראשונים. וראה עוד באליה רבה (סי' תרעא אות ג) מה שהביא בזה. ע"ש. ומוכח מזה, שגם בנר שבת אין העיקר שיש נר דלוק, אלא הדלקה עושה מצוה ממש כמו בנר חנוכה. ולפי זה אי אפשר לברך כלל אחרי ההדלקה, שכבר נגמרה המצוה. גם בשבולי הלקט בהלכות הדלקת הנר מבואר, שאם יברך אחר ההדלקה הרי זה מברך ברכה לבטלה. [ע"ש ודו"ק היטב]. ומשמע שאין דין הנר כמצוה נמשכת שאפשר לברך אחר ההדלקה, אלא כיון שיש מצוה במעשה ההדלקה, אינו נחשב כמצוה נמשכת לענין הברכה, אף שעיקר המצוה שיהיה נר דלוק על שולחנו. וזה מפני שיש ענין במעשה ההדלקה, ולכן אם היתה דלוקה ועומדת מבעו"י צריך לכבותה, ואם די בזה שיהיה נר דלוק בביתו, אמאי צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה לכבוד שבת. [וראה עוד להלן שהוכחנו שגם מהרי"ו מודה לזה, שאינה מצוה נמשכת].

המנהג פשוט כפי שיעורי הגר"ח נאה ואין צורך להחמיר כשיעור חזו"א

מהרה"ג ר' חיים קנייסקי, דאף במילי דאו' לא חשש החזו"א לשיעור הקטן, ואפי' כשהוא לחומרא. ושאל את אביו הקה"י למה כתב בס' שיעורין של תורה, שנכון להחמיר במזוזה כשיעור הקטן [בבית שיש בו ד"א רק לפי שיעור הקטן]. והשיב לו שכתב כן משום רק כבודו של הצל"ח שהמציא את השיעור הגדול, ואף על פי כן חשש מלהקל על פי זה.

וגם בקובץ אגרות חזון איש (אגרת קצד) באגרת להגר"ח נאה, כתב החזו"א, מדת אגודל בינוני אצלינו הוא 2 וחצי ס"מ, והוא דבר "מורם מכל ספק", ואפשר "להתיר אשת איש" "ולהוציא ממון" במידת אמת כזה. ומבואר שגם לקולא

והנה לגבי נר שבת שהניחו למעלה מעשרים אמה, אם יש בדבר איזה עיכוב, בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות ל. הו"ד בשו"ת צ"א חכ"ב סי' לז) כתב: יש לעיין, נר שבת שהניחה למעלה מכ' אם יצא, ונ"ל דלא יצא, דאלת"ה משכחת לה להדליק בפסולי שמנים למעלה מעשרים קומות, דליכא חשש הטיה לתנא בש"ס (שבת קמט). דס"ל כן, וע"כ דכה"ג בלא"ה פסול. עכ"ל. ובאמת הוא דבר מחודש, שהרי בנר שבת הכל תלוי אם יש כבוד שבת, וכן שלום בית. ואינו תלוי אי שלטא ביה עינא או לא. ולו יצויר שגם מגובה כ' אמה יש כבוד ועונג שבת ושלום בית, אין שום טעם לפסול. [ובשו"ת צ"א שם העיר, שהדברים מפליאים, ונרמה שלא עלה על דעת שום פוסק מהראשונים והאחרונים לחדש כן להלכה, ובפשיטות דנר שבת שהניחה למעלה מעשרים אמה לא יצא, ולכאורה הוא גם כן נגד האמור בש"ס, שלא נזכר מהלכה כזאת לפסול למעלה מעשרים אמה, כי אם גבי מבוי וסוכה ונר חנוכה. אולם גאון שכמותו שאמר דבר אין להרהר אחריו. עכ"ד].

ועל כל פנים, כל זה שייך אם נאמר שבנר שבת אין די במה שיהיה אור בבית, אלא גם כן יש דינים של מעשה הדלקה, כמו שהדלקה עושה מצוה. ואזי שייך לדון בחידושו של המהרי"ל וראיתי בקונטרס ימי החנוכה (שכטר. עמ' ס) שהביא מפי השמועה שהגאון הסטייפלר בעל הקהלות יעקב נשאל מאדם שיכול להדליק רק למעלה מכ' אמה לפי שיעור הגר"ח נאה, אם יש לחוש לזה, או"ד די שלפי שיעור חזו"א הוא תוך כ' אמה. והשיב דפשיטא שיכול להדליק שם. וכתב דלכאו' זהו ע"פ מאי דמשמע בד' החזו"א בקונט' השיעורים, דבמילתא דרבנן ודאי אין לחוש אף לחומרא לשיעור הקטן שהוא שיעור הגר"ח נאה. וכן מבואר בס' שיעורין של תורה לענין תחום שבת, דיכול לכתחלה ללכת עד אלפים אמה של שיעור חזון איש. ורק לענין דאו' ראוי לחומרא לחוש לשיעור הקטן. אכן שמעתי

בדאו' נקט החזו"א כשיעור הגדול בבירור בלי צד ספק בזה. ובקונט' הנז' העיר ע"ז שקצת צ"ב מד' החזו"א הנז' בקונט' השיעורין דראוי להיות מיראי ההוראה להחמיר בדאו'. ואולי הוא מטעם שהוא. או שלא כתב כן רק לענין ששיעורו בין האגודלים ובין בביצים, כגון שיעור רביעית, דבזה נסתפק דבביצים אפשר דאזלינן בתר זמנינו, אבל בדבר ששיעורו רק באגודלין לא חשש כלל לשיעור הקטן, וכמ"ש באגרת הנז'.

גם בהגדה של פסח "חזון איש" (בני ברק תשס"ד עמ' לו) הביאו מעשה שהחזו"א אמר לאדם אחד, שקידוש על כוס שיש בו 130 סמ"ק במקום 150 סמ"ק כפי שיעור חזו"א, לא יצא ידי חובתו. ע"כ. ובפשוטות יצטרך לחזור ולקדש. ותמוה דאמאי לא חשש עכ"פ לספק ברכות להקל. וכ"ש שהמנהג הקדום היה כפי שיעורי הגר"ח נאה. ובאמת דמעיך הדין אין צורך להחמיר כשיעור הנקרא שיעור "חזון איש", וגם בקידוש של ליל שבת שהוא מה"ת, לפי שהמסורת שבידינו בענין השיעורים היא מסורת קדומה ומוצקה באופן ברור, וכל שכן שהיא מבוססת היטב על פי גדולי עולם דור אחר דור. ואפי' במקום מצוה מה"ת, אין צורך להחמיר, כיון שאין ספק אצלינו בזה. וכמו שביאר מרן אאמו"ר בכמה דוכתי.

שוב ראיתי שגם הגר"י פישר (ראב"ד העדה החרדית, בחוברת המעיין תמוז תשמ"ח, במאמרו של הר"ר אברהם גרינפלד, פרופ' לפיסיקה) תופס שלא כדעת החזו"א, ולדעתו הביצים שלנו לא נתקטנו והם הם גודל הביצים אשר היו בזמן חז"ל, וכבר כתב רב שריא גאון שמדידת הנפח מבוססת בעיקר על הביצה, והדעת נוטה שמדידת הביצה שלנו נשארת הקובעת להלכה. ע"ש.

גם האדמו"ר מגור בעל הפני מנחם העיד שהגביע של אביו בעל האמרי אמת היה כשיעור הגר"ח נאה. [ראה בהסכמה לספר מידות ושיעורי תורה]. גם ראיתי מובא (מסורת שאברהם עמ' קצו) עדות, על הגביע של האור שמח, וכן של אביו של החזו"א שהיו כפי שיעור הגר"ח נאה, ושהראו זאת לחזו"א ואפ"ה לא קיבל. וכ"כ בשו"ת משנה"ל (ח"ה סי' קצד). ובתשובה"נ (ח"ג סי' שלד) הביא שהגביע של הגר"י סלנטר ז"ל היה ג"כ כפי

השיעור הקטן של הגר"ח נאה, ודלא כשיעור החזו"א. ועבר בירושה להגה"צ הר"א דסלר ז"ל בעל המכתב מאליהו, וכשביקש להחמיר כפי שיעור חזו"א לא הניחתו אשתו הרבנית שלא יחמיר יותר מהגר"ס. ע"ש.

ובמשנה"ל שם כתב עוד, שגם הגביע של האדמו"ר מצאנו היה כשיעור הגר"ח נאה, וידוע עוד דהכוס של הגר"א הוא כוס שיעור פשוט, [ובספר מעשה רב (סי' קה) איתא שמדרו לפני הגר"א כשיעור הגדול. ואולי בתורת חומרא וגם לא לאחרים]. ואיך נאמר שכל העולם כולו חכמים וגאונים וצדיקים כולם שכחו השיעור שקבלו ונהגו בו יום יום, ואבותינו מסרו לנו, ואב מסר לבנו עד משה רבינו, וכן ראינו אצל רבותינו הצדיקים והחסידים תלמידי בעש"ט והצדיקים והחסידים תלמידי הגר"א.

גם הגרש"ז אויערבך [הובאו דבריו בקונט' שיעור הרביעית (עמ' 10) ששמע כן מפיו] העיד, שאחיו הבכור של החזו"א הרב מאיר קרליץ קידש על גביע שירש מחותנו החשק שלמה זקן הרבנים בוילנא והיה כשיעור הגר"ח נאה. גם בספר הליכות שלמה (ח"ב סי' ז) כתב הגרשז"א, עיקר ההוראה היא כמו שבירר הגר"ח נאה בספריו. ע"כ.

ובמשנה הלכות שם סיים, שיותר טוב לסבול דוחק קצת בסוגיות מאשר שנצטרך לשינוי מעשה בראשית ולומר שנשתנו העתים ונתקטנו הביצים ולא נתקטנו בני אדם, שהוא באמת דבר זר וקשה מאד לומר ומתי נתקטנו, וידוע דלפי הבקאות והמציאות הידועות לנו ליכא שינויים במעשה בראשית, וכבר כתב הריב"ש שמזמני המשנה לא מצינו שינוי במעשה בראשית, וגם הרמב"ן (פ' נח) כתב דכל אמות הם אמות התורה לא נשתנו ולא ישתנו, ועוד דהרי על בני אדם גם החולקים מודים שלא נשתנו רק הביצים ומה נשתנתה תרנגולת שנשתנו עליה סדרי בראשית ומולדת ביצים קטנים יותר משאר בעלי חיים והאדם ולפענ"ד זה תמיהה עצומה ודוחק גדול. אך למ"ש אתי שפיר הכל, ששום דבר לא נשתנה, אלא שאנן ב"ה אוכלים הרבה, ונשמן האגודל מהבשר שעליו, אבל העצם לא נשתנה והמדידה הוא מן העצם. עכ"ר.

מחקרים שגילו כשיעור הגר"ח נאה

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סי' עו) הביא עוד מהגרא"ה קוק ז"ל, שהעיד שמצאו בזמן האחרון ביצים חנוטות במצרים, שהמומחים מעידים ע"פ בחינות ברורות שהם ביצי תרנגולת, וגדלם הוא כמו הביצים שבזמנינו. ומוכח שלא נתקטנו הביצים. ע"ש. ועי' להרב משנ"כ בביאור הלכה (סי' רעא) שכתב להוכיח שלא נתקטנו הביצים. ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קכז) שאפי' אם נתקטנו הביצים אין לנו אלא הביצים שבזמננו, שכן נאמרה הלכה לשער בכל דור ודור לפי הביצים שבאותו זמן.

שיעור טפח ואמה

וכל זה דלא כמ"ש באור לציון חלק ב' (עמוד ח) שבדאורייתא צריך להחמיר כשיעור החזו"א, ומחמירים לחשוב הטפח לעשרה סנטימטר, אף שאנו תופסים עיקר כמ"ש הגרא"ח נאה, שלדעת מרן הטפח הוא שמונה סנטימטר. אפ"ה יש להחמיר, משום שאין להוכיח על מנהג בדברנן לענין מנהג בדאורייתא. ע"ש. אך אחה"מ זה אינו, דאיה"נ יש כאן מנהג ברור ומסורת מוצקה גם לגבי מדידות, ואין בזה ספק. והמסורת אינה רק על שיעור כזית וכביצה, אלא המסורת היא גם על שיעור טפח. [ובספר בברכת יצחק (או"ח סי' רעא) כתב לגבי שיעורי האגודל, שיש להחמיר. וזה כדברי האול"צ. אולם אין דבריו נכונים לדינא].

ועיין להגר"ח נאה בראש ספרו שיעורי מקוה [הובא בתחומין כרך לב עמ' תיט] שהביא הסכמות מגדולי ירושלים ומהם הרב בענגיס, והגרצ"פ פרנק, והרב הרצוג ועוד, שמנהג ירושלים הוא כשיעור הגר"ח נאה. ושיטת החזו"א שהאגודל הוא 2.4 ס"מ, והביאו בשם חכ"א [הרה"ג ר' יוסף זליכה זצ"ל] שמדד אלפי גודלים וכולם ראה שהאגודל של האשכנזים גודל יותר.

ואחז"מ תמוה, דאחר שידוע דעת הרב אול"צ להחזיק במנהג אפי' כשרוה"פ כתבו ההיפך, ובכל דוכתא מחשיב המנהג כודאי אף יותר מקבלת הוראות מרן הקד', ולכן לגבי הדלקת נרות לא חשש לברכה לבטלה במי שמברכת אחר ההדלקה, וכן לא חשש לברכה לבטלה באשה המברכת על לולב, ועוד כהנה

וחוקר אחד כתב [ראה תחומין לב עמ' תטו] שבעיר אחת היתה התפרצות הר געש לפי כאלפיים שנה, עיר פומפיי שכוסתה כולה בהתפרצות הנו', ומצאו בחפירות ביצים אחדות ששרדו עם הקליפה לפני שנים רבות, ונמצאו שאינם גדולות יותר מביצה הערבית של ימינו, ודלא כדברי החזון איש שנתקטנו הביצים. וסייעתא לדברי רב שרירא גאון (אוצר הגאונים ביצה עמוד 1) שחכמים נתנו שיעור לביצים ופירות שמצויים תמיד, "ואין לחוש שנשתנו". והמחקר הנ"ל מוכיח הדברים בבירור. וכ"מ בתשובה"ג באוצה"ג (ערוכין סי' קסו).

ונפקא מינה גם כן לענין שיעור גובה הדפנות בסוכה, דאמנם בילקו"י מועדים נתבאר דטוב להחמיר שיהיה גובה מטר, כפי שיעור החזון איש, ולא יעשה כ"כ מצומצם, אך גם זה אינו בגדר איזה חיוב כלל, רק מהיות טוב אל תהיה רע, במקום מצוה דאו' וברכות שמברך על הסוכה. ואמנם בחזון עובדיה על סוכות (בהלכות בעמוד ט) לא הזכיר כלל חומרת החזו"א בשיעור הטפח. ופשוט היה לו דשיעור טפח הוא ח' ס"מ כפי שהיה המנהג הקדום. וילקו"י מועדים הודפס בשנת תשמ"ז, ובמשך השנים נתברר הדבר יותר. ואכמ"ל]. ושם כתב, שודאי הלכה כהשיעור הקטן, ושיעור סוכה הוא 80 ס"מ. ורק מהיות טוב "נכון" לעשות כשיעור הגדול שהוא 100 ס"מ. ע"ש.

והגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (חלק ב' או"ח סי' עג), הביא מאחד מגדולי רבני מרוקו, הגאון ר' ידידה מוסוניגו זצ"ל בספר דבר אמת (סי' א), שהביא דברי הרב פחד יצחק (אות מ) דפשיטא כביעתא בכותחא שאין מקום לערער שמא רז"ל שיערו בשיעור גדול משלנו, שאם אמת היה הדבר, לא הו' שתקי כל הפוס' ראשונים ואחרונים קמאי ובתראי מלהודיענו כל זאת. וכבר חכמי ב' ישיבות הדפיסו לוח המידות, והאריכות בדברים כאלו רק למותר. עכ"ד. וע"ש שכ"ה דעת רה"ג (ליק סי' צה) ואביו רב שרירא גאון (תג"א. מדעי היהדות ח"א סי' סב. ירושלים תשכ), שרבותינו נתנו שיעורים בביצים ופירות שמצויין תמיד ואין לחוש שנשתנו. ע"כ.

"שחידש לנו בשם רבותיו" דאמרינן סב"ל נגד מרן, הרב עצמו הדר תבריה לגזיזה, שבמקום שמרן פסק בחיוב המצוה, ברוכי מברכין עליה, ולא אמרינן סב"ל. וכן ראיתי בשו"ת ישיב משה שתרוג (סי' קנד) שכתב, שבמחלוקת מרן הש"ע עם שאר פוסקים, כגון באתרוג אם הוא כשר, נקטינן כמרן להכשיר ולברך עליו, כיון שהמחלוקת במצוה ולא בברכה, דבכה"ג יש לתפוס להלכה כדעת הרדב"ז הנ"ל. ע"ש. ומה שחלקו על הרדב"ז, זהו בדבר שלא נפסק בש"ע כדעת מי שמחייב המצוה. וכ"כ בשו"ת ויסמוך משה (דף יב), ובשו"ת שואל ונשאל ח"ד (חידו"ד סי' א), וכ"פ הגאון ר' רחמים חויתת בזכרי כהונה (מע' ש אות מז). וכ"ז נעלם מעיני האול"צ, שחשב שגם בזה חולקים על הרדב"ז, ושאינן לחלק בין מחלוקת בברכה או במצוה. וליתא. והעיקר כמ"ש. וראה בשו"ת יבי"א ח"ה (חאו"ח סי' מב סק"ה). ע"ש.

גם לבני אשכנז ההלכה וכן המנהג בארץ ישראל כפי השיעור הקטן של הגר"ח נאה

כשיעור הגר"ח נאה ששיעור גודל הוא 2 ס"מ. עכ"ד. וכן בספר וישמע משה (עמוד תל) כתב בשם הגריש"א, שדעתו כפי שיעור הגר"ח נאה אף לקולא. ובקובץ תשובות להגריש"א (ח"ב סי' ל) כתב: כבר הודעתי דעתי שהשיעור המקובל ושכך נהגו ונוהגים הוא השיעור של הגר"ח נאה.

ובשו"ת משנה הלכות שם כתב, שהוא פשוט ומקובל מכל גדולי פולין וליטא שלא היו מחמירין כשיעור הצל"ח, ורבותינו כבר ידעו מכל אלו וכו', ואעפ"כ ראה ראינו מרביתנו ואבותינו דור אחר דור גדולים גאונים וצדיקים, שלא החמירו בשיעורין ולא הלכו בהן להחמיר אלא להקל, וגם הצל"ח ה' לו לפלא שאנן נוהגין כשיעור קטן, ועכ"פ כן היה המנהג גם בזמנו. וגם הצל"ח בעצמו אינו אלא כמסופק הגם שבאו גדולי האחרונים ופלפלו בדבריו, מ"מ למעשה ראינו שלא נהג עלמא לשנות שיעורי אבותינו מה שגבלו לנו רבותינו הראשונים. ולפני המלחמה רוב ורובא דעלמא ורובא דרובא לא נהגו בחומרא זו, ואולי אחד מיוחד לעצמו בצנעא אבל כו"ע יצאו ביד רבותינו. והיאך לא נחוש לזילותא מאבותינו וכו'. ובע"כ דס"ל דהשיעור הוא שיעור פשוט וזה לפענ"ד ברור כשמש. עכ"ד.

בהלכות רבים נגד מרן הש"ע, וטען שהוא מנהג, וא"כ לשיטתיה אמאי במנהג כזה אצל כל גדולי הדורות ואין בו ספק כלל, לא נחשב במנהג. בפרט שיש בו מסורת קדומה ומוצקה. גם בשו"ת יבי"א ח"ט (אר"ח סי' קח בהערות על ספר "אור לציון" ח"ב. בהערה א) העיר ע"ד האול"צ שכתב להחמיר בסוכה לחשוב הטפח לעשרה סנטימטר, שזהו אינו אלא ממדת חסידות היכא דאפשר נפ"י אפשר בנקל, אבל מעיקר הדין די בשמונה סנטימטר. ובפרט כאן שהמחלוקת בשיעור המצוה, ולא בברכה, וכיון שמרן מחייב המצוה, בשיעור זה, הברכה נמשכת אחר המצוה, וכדברי הרדב"ז (ח"א סי' רכט), שכל שהמחלוקת בעיקר עשיית המצוה, כיון דנקטינן כאחד מהם, מברכים עליה, ואין זה בכלל ספק ברכות להקל. ע"ש. ואין לומר בזה סב"ל נגד מרן, וכמ"ש מרן החיד"א בשם הגדולים (ליוורנו תקמ"ו, ח"ב דף צב). נמצא שאף החיד"א

ובשו"ת יחיה דעת ח"ד (סי' נה) הביא מספר שעורי ציון, שגם האשכנזים כשעלו לאר"י, כולם עזבו את מנהג השיעורים שנהגו בהם בחו"ל, וקיבלו עליהם מנהג אר"י בלי שום פקפוק, ואפילו תלמידי הגר"א והחת"ס שפסקו כחומרת הצל"ח, כולם עזבו את מנהגם והתחילו לנהוג כמנהג ירושלים, כי ידעו את האמת ששורש מנהג השיעורים בירושלים הוא ע"פ דברי הרמב"ם ומרן הש"ע אשר רוח ה' דיבר בם ומלתו על לשונם, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ומעולם לא נשמע שום פוצה פה ומצפצף נגד קבלתם אשר החזיקו בה גאוני ירושלים ארזי הלבנון אדירי התורה מזמן השל"ה ועד היום. עכ"ד. וכתב ע"ז, ושפתים ישק משיב דברים נכוחים.

ומחבר אחד כתב בשם הגריש"א, שמנהג ירושלים כפי השיעור הקטן, ולכן יש להפריש חלה בברכה על השיעור הקטן, וגם העולים ארצה מחו"ל ונהגו שם כדעת גדולים אחרים כמו האגרות משה, כאן צריכים לנהוג כמנהג המקום ולהפריש חלה בברכה על השיעור הקטן, ולא יבטלו את הברכה. [נספח שבות יצחק פסח מהד' תשע"ב עמוד רעג]. וכן בספר יבקש תורה (ד' מינים עמוד 22) כתב בשם הגריש"א, מנהג ארץ ישראל מקדמת דנא

וראב"ד בכי"ד שלו, וח"ו לומר עליו שכתב רק דברי היתול ח"ו והביאו בספרו, ובפרט כי הוא דבר גדול נוגע לרבים וענין של מכשול, והיה לו עכ"פ להנוב"י לומר לו בפירוש שאינו מסכים לו, שלא יבואו לטעות בדבריו. עכ"ד. וראה עוד בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ד אורח חיים סי' לב).

גם בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סי' ט) כתב, דכבר ידוע בין הפוסקים דאין להכחיש דסתימת הטור ושו"ע בכמה דוכתא דלא נתקטנו השיעורים, (ע' אור"ח תנו' בטוש"ע דדי במ"ג ביצים לענין שיעור חלה, וכ"ה ביר"ד סי' שכד בשו"ע ורמ"א), וכ"ה לפי חשבון הדרהמים שנתבאר שם, וכ"ה במג"א ופמ"ג והפוס' (אור"ח סי' רי) דשיעור רביעית ביצה ומחצה להלכה למעשה, וזה פשוט הש"ע (סי' תפז) דדי עכ"פ בחצי ביצה, ואין לומר בשום אופן שמימות סתימת הש"ע עד היום נתקטנו הביצים שזה דבר שהחוש ודע"ת מכחיש, וע"כ שכל גדולי הפוסקים והש"ע לא נחתו לזה". (אלא דע"ש למעשה שלכתחילה בדא"ר מחמירים כד' הצל"ח והחזו"א).

משא ומתן בדברי הגאון החזון איש והגאון הקהלות יעקב בענין השיעורים

ירושלים מגדולי עולם, אטו כולם לא הניחו דעתם על דבר חשוב כזה כמו המידות. ועוד שמצינו שחכמי ארם צובה עצמם עמדו על הסתירה בין המשקל למידה, כמו שהביא בקהלות יעקב גופיה שם מתשובת אבקת רוכל (סימנים נב ג), ואיך כל גדולי הדורות של הספרדים לא עמדו על הסתירה שיש בין המשקל למידה, והמשיכו בהוראתם להורות בתר הדרהם בין להקל בין להחמיר, ולא התעוררו כולם לדעת מה האמת. וזה ודאי תימה גדולה לומר כן.

ועוד שהרי גם לאחר שהצל"ח פירסם את חידושו, גדולי הדורות, כמו מרן החיד"א והגר"ח פלאג'י והגר"ח וכו' וכו' שידוע עוצם בקיאותם בספרי האחרונים, לא חזרו בהם והמשיכו בהוראתם, ובע"כ שמע מינה דלא שמיע להו כלומר לא סבירא להו לדברי הצל"ח. ועוד צ"ע, מדוע גדולי אשכנז עד הצל"ח לא עמדו בשינוי זה. ומאחר שגם החפץ חיים כתב שהדברים סותרים ואין בירור גמור, ובפרט בענין המידות שאינו מבורר היטב איך למדור, אם כן קשה

וע"ש שהאריך בזה שהשיעורים לא נתקטנו, והביא כמה ראיות לזה. ושם (ח"א סי' שפ) כתב שמבואר בריב"ש (רצה) שלא נתקטנו בנ"א מזמן המשנה וממילא לא נתקטנו השיעורים. ע"ש. ובת' הגאונים (שע"ת לייפציג תרי"ח סי' מז) דלכך תלו חכמים ז"ל השיעורים בביצים ובפירות לפי שהם קיימין בכל עת ואין משתנים. והאריך בזה עוד בח"ד (סי' סט). ושם (סי' קיח). ובח"ה (סי' קנא). ובח"ז (סי' קמט).

ובס' דברי יחזקאל משינאו (סי' יג) כתב, שהצל"ח והחת"ס מדדו באגודל, אבל אנן צריכינן למדוד באצבע בינוני והאריך קצת. וכ"כ בעל שארית יהודה, שגם הגר"ז חזר בו לענין שיעור הגרם. וכן בס' שיעורי מקוה (עמ' פז) מפורש שחזר בו הגר"ז מזה. וי"א שגם הצל"ח חזר בו, ע' בתשובת יהודה יעלה (יר"ד סי' רה) שהביא שבעל תשובה מאהבה [והוא בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג דף סח ע"ב)] התווכח עם רבו, ונענע לו בראשו, ונראה כהודה לו. ובעל תשובה מאהבה היה אדם גדול תלמיד נאמן לרבינו הנוב"י,

וראה עוד בספר ברכת יצחק (להר"ג ר' יצחק ברכה, שבת א' עמוד רמז), שהביא דברי החזו"א בענין הדרהם, שאפשר שנשתנה הדרהם, והעיר על דברי החזו"א, שהרי מקובל אצל כל חכמי הספרדים להורות כדברי הרמב"ם בדרה"ם, ומברכים ואין חוששים אפי' לספק ברכות, אע"פ שחכמי הספרדים חוששים טובא בספק ברכות. ומה שכתב הקה"י (סי' ג סק"ח) להשיב על זה, שהקבוצ' של הספרדים היה קטן מאד במצרים ובאר"ק, וכיון שהיה מצומצם מאד בקהל קטן כזה אפשר להשתקע בקל שינוי בדרהם, הנה אנו בעניינו לא זכינו להבין, דאטו רק בתר מצרים אזלינן, [מלבד דשם היו עד לפני כ-70 שנה למעלה מחמישים אלף יהודים] הלא גם בארם צובה וטורקיה ועוד מקומות שכולם ישבו גדולי עולם חכמי ספרד, כמו המשנה למלך והחקרי לב והחיד"א ומהרי"ט אלגאזי וכו' וכו', ואיך עד אז לא נודע לכל הנך גדולי עולם כלום. וכן מה ישיב על כל חכמי צפת [לפני חמש מאות שנה והלאה] שהיו מגדולי עולם הספרדים, ואז היו ג"כ חכמי

לדחות את המנהג שהוא מבורר היטב בעדותו מכח מדידה. ע"כ. ודפח"ח.

ואמנם מה שסיים שם בשם הרב אול"צ דבענין שיעורי המידות בשל תורה צריך להורות לחומרא, הנה להנ"ל אינו מובן. ואף שכן כתבו בס' אול"צ ח"ב, וכן במבוא לח"ג. ע"ש. מ"מ שמענו מתלמידים אחרים שלא אמר כן מעולם שצריך להחמיר.

וכבר מרן אאמו"ר מעודו היה מעורר על כך, דאין אפשר לסתור את המסורת של כל גדולי הדורות. ובשו"ת יחזק דעת (ח"ד סי' נד) השיב ע"ד החזו"א, שבאמת כבר כתבו האחרונים ששיעור הדרהם שכתבו הרמב"ם ומרן הש"ע וסיעתם לא נשתנה כלל במשך כל הדורות עד זמנינו ועד בכלל. וכן עינינו הוראות אצל כל גדולי הדור שלפנינו שהיו משערים שיעור כביצה ושיעור רביעית ושיעור חלה במשקל הדרהם, כדברי הרמב"ם והש"ע, והקבלה והמעשה הם עומדים גדולים בהוראה, כמ"ש הרמב"ם (כפ"י מהלכות שמיטה ויובל ה"ו). ושם (סי' נה) כתב עוד, שהצל"ח ועוד שנסתפקו בזה, הוא מפני שבמדינותם לא נודע כלל שיעור דרהם, אבל במקומותינו שהדרהם ידוע ומפורסם (שהוא משקל פרוטה הנקראת מיל בזמן המנדט הבריטי). והכל יודעים שמשקל האוקיה שהשתמשו בה בירושלים ובתל אביב וסביבותיהן, היה שבעים וחמשה דרהם, דהיינו מאתים וארבעים גרם. וכן בזמן הגאון רבי מיוחס בכר שמואל בעל פרי האדמה היה משקל האוקיה שבעים וחמש דרהם, וכמ"ש בספר פרי האדמה (ח"א דף קמא.). וכמו שהיה ג"כ משקל האוקיה בזמן בעל כפתור ופרח, בבית שאן וסביבותיה.

וכן המנהג פשוט לשער במשקל הדרהם כל שיעורי התורה, כזית וכביצה ורביעית וחלה ופדיון הבן וכו'. לפיכך אין כל ספק בשיעורין שלנו. ואין ספק שאילו ידעו גאוני אשכנז הנ"ל השיעור שכתב הרמב"ם במשקל הדרהם, ברור מאד שלא היו מטילים שום ספק בדבר, כי מי לנו גדול ממשא, שעליו אנו סומכים להלכה ולמעשה ומי ירהיב עוז לחלוק על דבריו ולבטלם אפילו להחמיר וכל שכן להקל. לפיכך הדבר ברור ששיעור חלה הוא תק"כ דרהם, וכאשר הורה לנו רבינו הגדול הרמב"ם, ואף מרן הקדוש העלה כן

על שלחן מלכים בשלחנו הטהור. וכן העיד בגדלו הגאון רבי צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים, והובאו דבריו בתחלה ספר שיעור מקוה (וכן בקובץ הצבי ישראל עמ' שכג), וזו לשונו: ידוע ומפורסם ששיעור חלה בברכה כפי מה שנהגו בירושלים ת"ו מאז ומעולם, הוא שבע אוקיות קמח, ובזכרוננו שמנהג זה הוא מלפני יותר מחמשים שנה ומיוסד על פי דברי הרמב"ם ומרן הש"ע, שמשקל תק"כ דרהם קמח חייב בחלה, ושבע אוקיות יש בהן עודף חמשה דרהם על שיעור תק"כ דרהם. וכן היה המנהג מוחזק בירושלים מזמן גאוני ארץ תקיפי דארעא דישאל מדורי דורות, וחלילה לשנות דבר מכל מה שנהגו בימי גאוני עולם, ויזהרו בגחלתם שלא יכוו ח"ו. וכן יקום לדורות. ע"כ. ונבספר שיעור מקוה הנ"ל הביא עוד עדויות מכמה גאונים שכולם יעידו יגידו שמנהג ירושלים להפריש חלה בברכה משיעור תק"כ דרהם קמח. ע"כ.

וע"ע בספר הליכות עולם ח"ז (פרשת פינחס אות ה) בענין גובה המעקה, שלפי המקובל בידינו ע"פ שיעורי הגר"ח נאה היינו שמונים סנטימטר, שכל טפח הוא שמונה ס"מ. ומ"מ מהיות טוב נכון לחוש בדין מעקה לסברת החזו"א שהאמה חמשים ושמונה ס"מ, משום דחמירא סכנתא מאיסורא. ויוצא שעשרה טפחים הם קרוב למטר, תשעים ושבעה ס"מ. ומ"ש בספר בירור הלכה (ח"מ עמ' רסג) ע"ד הגר"ח נאה שאין דבריו מתקבלים על הדעת, ושכן שמע מאיזה מורי הוראה מובהקים, כל דבריו אין להם שחר, ואין להשגיח בהם כלל. כי יסוד דברי הגר"ח נאה הוא ע"פ המנהגים המקובלים אצל גאוני ספרד, שהיה הרב מקורב אליהם. ובצדק ובאמת יסודם. והמערערים עליהם הוא משום שלא ידעו בארצותם בגולת אשכנז השיעורים שקבע לנו מאור העולם הרמב"ם. ומיניה לא תזוע. ע"כ מהליכות עולם שם. וראה עוד במה שכתבנו בילקו"י שובע שמחות ח"א (חיפה וקידושין) בהלכות מעקה.

ובאחרונה שמענו מפי מרן אאמו"ר שליט"א שאמר, כי יש מחמירים מפני שלא היו יודעים מה זה דרהם, אבל הגר"ח נאה זצ"ל הוא היה מצוי אצל הספרדים והעיר על החזו"א על פי המסורת שיש בידינו דור אחר דור. וגם

כג. הדר בעלייה, מצוה שיניח נרות חנוכה בחלון או במרפסת, או בגזוזטרא הסמוכה לרשות הרבים, כדי לקיים פרסומי ניסא. [מג"א ושאר אחרונים. והיינו אפי' החלון למעלה מ' טפחים מקרקע הדירה]. וטוב להניח נרות החנוכה בתוך בית מנורה של זכוכית ולהעמידם במרפסת, כדי שייראו לעוברים ושבים שברשות הרבים. ואם הוא גר בקומה שהמרפסת גבוהה מקרקע רשות הרבים עשרים אמה (9.60 מטר), יניח הנרות בפתח הדירה מבפנים, הואיל ואין בזה היכר כל כך לבני רשות הרבים. ואם יש בנינים ממול דירתו, והשכנים בבנין ממול רואים את הנרות שבחלון, ידליק בחלון לפרסם הנס לשכנים. (כג)

בשיעור חלה, שהחזו"א הצריך שני קילו וחצי, אחר שלא ידע מה זה דרהם. ובזמנו הרבנים האשכנזים לא הסכימו עמו, אחר שבירושלים

הדר בעלייה יניח הנרות ליד החלון הפונה לרשות הרבים

להניחה שם, מניחה מבפנים כנגד החלון הסמוך לרה"ר. וכתב הב"י, דלשיטת התוס' והטור, מיירי כשהעלייה פתוחה לבית דאי מנח לה בפתח הבית או החצר לא מינכרא מילתא דמשום עלייה היא, ולכן מניחה בחלון.

מניחה בחלון אע"פ שגבוה מ' טפחים. וכתב המג"א (סי' תרעא סק"ד), נראה לי דאם דר בעליה, מניחה בחלון אפי' הוא למעלה מ' טפחים. וכ"ה בח"א (כלל קנד סעיף טז), וכ"כ המשנ"ב (תרעא ס"ק כז) שאם דר בעליה, מניחה בחלון שהוא לצד ר"ה אפי' אם החלון גבוה יותר מ"ט מקרקעית העליה. ואם יש לו שתי חלונות אחד למעלה מ"ט ואחד למטה מ"ט, ודאי יניחנה בחלון שהיא למטה מ"ט [ראה במחצית השקל]. ובנרות ביהכ"נ המנהג שהמנורה במקום גבוה. ע"כ.

אם החלון גבוה כ' אמה מקרקע רשות הרבים

היכר קצת לבני רשות הרבים, ועדיף כן. ומצינו לריטב"א (שבת שם ד"ה ואם דר בעליה) שכתב, מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, וסתמא קאמר, אע"פ שהיא גבוהה לבני רשות הרבים למעלה מעשרים אמה, דבדידיה משערין, כיון דלא אפשר אלא בהכי, וכדאמרין. ע"כ. [וראה עוד בריטב"א שם (ד"ה ודחינן) שכתב, ועכשיו נהגו העולם להניחה למעלה מ' טפחים, ואפשר שלא נאמר כן אלא במניחה ברה"ר כההיא דרבי יהודה, אבל עכשיו שאנו מניחים אותה בפנים אין קפידא בדבר דעד לרקיע כוליה חד שיעורא ורשותא חשיב]. ויש לעיין

(כג) בגמ' (שבת כא: ת"ר, נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. וכן הוא במגילת תענית (כ"ה בכסליו): מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר, ואם מתיירא מן הגויים מניחה על פתח ביתו מבפנים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ובהלכות קצובות (הל' חנוכה אות ב) איתא, ואם נשבה הרוח, או פחד מפני הליסטים, מניחו על שלחנו ודיו. ואם כבתה, מותר להדליקה עד ה' פעמים עד שיכלה השמן אשר בו. ולא יגביה הנר יותר מארבע או שלש טפחים מן הפתח, ובעליה עד החלון. ע"כ.

ופרש"י, אם היה דר בעליה שאין לו מקום בחצירו

והנה בפר"ח (תרעא סק"ה) כתב, מה שאמרו מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר, דבר ברור הוא שאם החלון למעלה מעשרים אמה, מניחה על פתח ביתו. ובח"א (כלל קנד סט"ז) כתב, אף דלדידן מצוה יותר בחלון שיש בו היכר לרה"ר ממה שיניח אצל הפתח, מ"מ אם החלון גבוה מקרקע רה"ר למעלה מכ' אמה וא"כ אין היכר לבני רשות הרבים, אזי יותר טוב להניח בפתח. ע"כ. אך בפמ"ג (מש"ז אות ה) הביא דברי הפר"ח דאם החלון גבוה עשרים אמה אין מעלה כלל. וכתב, ומיהו לדידן דמדליקין בפנים, רשאי להניח בחלון, ומ"מ יש

החלון הפונה לרה"ר. וע"ע בנטעי גבריאל (חנוכה תשובות סי' י').

ובענין פרסום הנס לגויים, י"א שגם הדר בין הגויים ידליק בחלון, כמ"ש והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים, ועוד כמה מקראות, וי"א דדוקא הדר בין ישראל יש להדליק בחלון. ראה בס' נוהג כצאן יוסף (עמ' קפג), ובשו"ת משנה שכיר (ח"ב סי' ר), ובשו"ת אגרות משה (ח"ד סי' קה אות ז) דעיקר פרסום הנס לישראל ולא לגויים. והובא בנט"ג (עמ' קג).

עדיף להניח בחלון הבית הפונה לרשות הרבים מאשר להניחו בפתח

פרסום נס לשכנים אלא לרבים. אך כ"ז אינו מוכרח כ"כ, די"ל דכל שיכול לפרסם הנס לרבים ככל האפשר, עדיף טפי. וראה להלן, וגם בהערה כ"ה.

וזה לשון החיי אדם שם, ונראה לי, לדלידן מצוה יותר בחלון מלהניח אצל הפתח, דבחלון יש היכר לבני רשות הרבים. ובספר חובת הדר להגר"י בלוי (הל' חנוכה פ"א הערה יד. הו"ד בפס"ת עמ' תסו), כתב שפתח ביתו הפונה לחצר באופן שאינו נראה לרה"ר, דינו כדר בעליה שמדליק בחלון הנראה לרה"ר. וע"ע בשו"ת ויען יוסף גרינוולאד (או"ח סי' תה) שדן אם מקום שינה עיקר או מקום אכילה, וכתב דלענין נ"ח העיקר הוא היכן יש יותר פרסומי ניסא.

ובשו"ת אגרות משה (אורח חיים ח"ד סימן קכה) כתב, דנקטינן דאם יש לו חלון הסמוך לרה"ר יניחנו בחלון, ולא בפתח, דפרסומי ניסא עדיף מאשר יכנס בין ב' מצות, וכמ"ש בלב"ש. שזה ברור מהש"ס, דפרסומי ניסא הוא מעיקרי הדינים בנרות חנוכה, ואילו הטעם שיכנס בין ב' מצות אינו שייך להמצוה ולזכרון הנס, אלא כשהיה פרסום הנס שוה, באיזה צד יניחנו לנר, הכריעו בגמ' דכניסה בין שתי מצות עדיפא ממעלת ימין, אבל לא שייך שיהא עדיף ואף לא שוה למעלת פרסום ניסא. שלכן אף שעיקר בזה"ז הוא ההיכר לבני הבית מאחר שא"א לנו להדליק מבחוץ, מ"מ מה שאפשר לעשות ביותר פרסום ודאי יש לעשות. וכן אני נוהג שאני מדליק בחלון הנראה בחוץ להעוברים ושבים שם, וכן נהג אדוני אבי הגאון זצ"ל, וכן נהגו הרבה גדולי דורות שלפנינו מהיום שנעשה שא"א להדליק בחוץ, וכן הוא

בזה. ומ"מ אם בסלון שהוא בתוך הבית יש שם חלון הפונה לרשות הרבים, יש יותר סברא להעדיף להניח שם, ממה שיניח בפתח, שהרי באופן זה יש פרסום הנס כראוי לבני הבית, וגם מרויח פרסום הנס לבני רשות הרבים. ובפרט כאשר יש עוד בניינים סמוכים ממולו שרואים את הנרות שמדליק בחלון. ופרסום הנס טפי הוא העיקר.

ובספר אז נדברו (ח"ה סי' לט) כתב, שאם החצר סגורה מכל הצדדים ואין בני הבית רואים את הנרות, אין להדליק על פתח ביתו אלא אצל

בגמ' (שבת כא:) אמרו, ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר וכו'. ופירש רש"י, משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר אלא בחצרו שבתיהן היו פתוחין לחצר. ואם היה דר בעלייה, שאין לו מקום בחצר להניחה שם. ע"כ. ובתוס' שם (ד"ה מצוה) כתבו, ומיירי דליכא חצר אלא בית עומד סמוך לרה"ר, אבל אם יש חצר לפני הבית מצוה להניח על פתח חצר, דאמר לקמן חצר שיש לה ב' פתחים צריכה ב' נרות. ואמרינן נמי נר שיש לה שני פיות עולה לשני בני אדם, משמע לשני בתים, ואם היו מניחין על פתחי בתיהם היה לזה מימין ולזה משמאל, אבל אי מניחין על פתח החצר אתי שפיר. ע"כ.

נמצא שלדעת רש"י מדליק בפתח הבית הפונה לחצר. אבל לדעת התוס' אם יש חצר לפני הבית מצוה להניחו בפתח החצר. ומרן פסק כהתוס', וז"ל מרן בש"ע (סי' תרעא ס"ה): נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו. ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר. ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים. ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה, מניחו על שלחנו ודיו. ע"כ. ונמצא דעדיף להדליק בפתח החצר, ולא בפתח ביתו, כדי לפרסם הנס. והיינו שפרסום הנס נתקן לעוברי דרכים, ולכן ידליק בפתח החצר. ואילו לדעת רש"י פרסום הנס נתקן גם לשכנים אנשי החצר. ולפ"ז לכאורה הדר בקומות עליונות ויש חלון הפונה לשכנים, לדעת מרן עדיף שידליק בפתח ביתו מול המזוזה, ולא בחלון, שלא תיקנו

והבתים שממול חלוננו אינם "רשות הרבים", אלא רשות של הרבה יחידים, ולכן אין די להניחה בחלון משום פרסום הנס לשכנים שממול, כאשר ביתו גבוה כ' אמה מרה"ר. אלא יש להניחה בפתח הכניסה לחדר המדרגות למטה. (ולשי' החזו"א שחדר מדרגות שבזמנינו אינו נחשב כחצר, יש להניחו בפתח הכניסה לביתו). ע"כ. והגר"י זילברשטיין הק' ע"ז ממתני' (ב"ק סב:) הניח חנוני נרו מבחוץ, חנווני חייב, ר"י אומר בנ"ח פטור משום דברשות מצוה קעביד. וכתב החת"ס (שבת כא:) שכתב, וי"ל דוקא בחנוני פליג ת"ק, משום דיכול להדליק בפנים, ונמי איכא פרסום ניסא, כי רבים משכימים לפתחו, ומה שמדליק בפתח רה"ר היא רק מצוה מן המובחר, ואפ"ה פליג ר' יהודה והלכה כוותיה כדמוכח מרבנן הנ"ל דרה"ר בשבת לפירקא וכו'. ע"ש. ומבואר שגם פרסום לבאים לחנות נחשב פרסום לרבים. ואולי ש"ה שדומה לבני רה"ר, ועוד דדמי כמו שעשויה להילוך רבים, לא כן בבניינים שממול.

וראה בשבט הלוי (ח"ד סימן סה) שהדר בקומה העליונה למעלה מכ' אמה, לפי המנהג להניח משום פ"נ בחלון, גם בזה יעשה כן, כיון דהאמת הוא דאיכא שכנים מכמה צדדים שיכולים להביט בנ"ח, ובנוסף שהפמ"ג כ' דגם למעלה מכ' איכא היכרא קצת, עוד שיש היכר גמור לב"ב בפנים, לכן איני רואה סיבה לשנות המנהג מכבר להדליק בכה"ג על פתח החלון. ע"כ. ובתשו"ה"נ (ח"ה סי' רכג) כתב בשם החזון איש, דהעיקר הוא פרסומי ניסא, ואם בחלון מיפרסמא ניסא טפי מפתח הבית או החצר, אז מדליקין בחלון.

ומה שכתבנו שיניח הנרות בבית מגורה מזוכית וכו', ראה בזה בשו"ת שאלת יעב"ץ (סי' קמט). וע' בספר מאורי אור באר שבע (דף פב.) ובברכ"י, ובנימוקי אור"ח. ובערוה"ש (סי' תרע"א ס"ק כד). ובתשובות רבותינו בעלי התוס' (עמוד מד) כתבו: שהמדליק במקום רוח מצויה וכבתה, זקוק לה, ואע"ג דקצת קשה דהא קודם השמד היו מניחין הנרות מבחוץ ושם היה רוח מצויה וכו'. ע"ש. וע"ע בחידושי הריטב"א (שבת כא: בסוד"ה ובשעת הסכנה). דלאו דוקא סכנה אמרו, ולפיכך היה אומר מורי הרב ז"ל שכשנושב רוח שאי אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בביתו. ע"כ. וראה עוד בענין זה במ"ש להלן באורך.

הנכון לדינא, וכן איתא במשנ"ב (ס"ק לח). וכן יש לכל להתנהג. נומ"מ האג"מ מודה ואזיל שמעיקר המצוה, הפרסום הנס אינו מעכב כלל. וכמ"ש באגר"מ שם אור"ח ח"ד סי' קה. וע"ש על מה שכתב הרמ"א (סי' תרע"א ס"ז), שבזמן הזה שכולנו מדליקין בפנים, אין לחוש כל כך כיון דאין היכר לבני רה"ר כלל, ומ"מ המנהג סמוך לפתח כמו בימיהם. וכתב המשנ"ב ביאור הלכה שם לבאר, דר"ל שהמנהג הנכון הוא להתנהג כך, אבל אין זה מנהג לחייב לכ"ע. וכ"ה בדרכי משה (אות ד) שאין נזהרין בזה רק המדקדקים, וכמבואר במג"א (ס"ק ח) דטעם שיכנס בין ב' מצוות הוא טעם קלוש, ורק כשתיקנו להניח על פתח ביתו מבחוץ לפרסם ניסא שהוא טעם גדול ועיקר בנרות חנוכה, הכריעו בגמ' דעדיף להניחו כך מאשר בימין, אבל לא היו מתקנין עיקר התקנה מטעם זה, ולכן בזה"ז שאין מדליקין בחוץ וכל הפרסום הוא לבני הבית, ליכא תקנה זו דידליקו אצל הפתח בשביל זה שיכנס בין השתי מצות, שלכן אין זה חיוב לדינא, אלא המדקדקים נזהרין גם עתה, אף שהוא רק בשביל טעם זה הקלוש שלא היו מתקנין בשביל זה. ולכן עדיף להניחו בחלון הפונה לרה"ר.

ובתשו"ה"נ (ח"ב סי' שמב) נקט בפשיטות שאם הדירה למעלה מכ' אמה אין בזה היכר לבני רה"ר, ואף שיש שכנים ממול זה, אין די בזה, שחז"ל תיקנו ההיכר לבני רה"ר דוקא, ולכן אם החלון למעלה מעשרים נראה שעדיף להדליק בביתו בדת, שההיכר לבני ביתו, ויקיים דין פחות מעשרה עם מזוזה בימין ונ"ח משמאל ויוצא בזה עיקר המצוה כהלכתה. ואינו מוכרח. וגם שם בסו"ד העיר מד' הריטב"א.

ובספר נר איש וביתו (פרק ה הערה יא. הובא בפסקי תשובות עמוד תסח) כתב בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שלא תיקנו חז"ל פרסומי ניסא אלא לעוברים ושבים ברחובות דוקא, ולכן ידליק את הנרות בפתח הכניסה לחדר המדרגות ולא בחלון, אע"פ שיש שכנים בבניינים ממול שרואים את הנרות. ע"כ. וצ"ע אם סברא זו מוכרחת. וראה להלן.

וראיתי שגם בקונט' הלכות שכנים (עמ' נד) כתב הגאון ר' יצחק זילברשטיין בשם הגריש"א, שתקנת חז"ל היתה שהדר בעליה מניחה בחלון הסמוך ל"רשות הרבים" דוקא,

כד. מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה המזוזה מימין, ונרות חנוכה משמאל, וכשהוא נכנס ויוצא, הרי הוא מוקף במצוות, וביחוד כשנכנס בטלית קטן מצויצת כהלכתה, אשר עליו יכון מה שאמרו: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". (כד)

מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, ממול המזוזה

בימין, ואם יש מזוזה, יניחנה בשמאל הנכנס, והרי שלש מצוות ביחד, כי האדם הנכנס, ולובש ציצית שהוא טלית קטן שעליו, וראשי תיבות שלהם, צמ"ח, ציצית מזוזה חנוכה, ובזכות זה יבוא משיח צדקינו צמ"ח שמו, ויתקיים פתחו שערים ויבא גוי צדיק, כי ימין ושמאל תפרוצי. ע"כ.

ובארחות חיים מלוניל (הל' חנוכה אות ג) כתב, וי"א דוקא בפתח שיש בו מזוזה, אבל אין בו מזוזה יניחנה בימין, ועוד דומיא דמקדש שהיתה מנורה בימין בדרום כו', עכ"ל. וכע"ז כתב גם בהגהות סמ"ק לרבינו פרץ (מצוה רפ אות ב) לגבי נרות בית הכנסת, דעמ"ש הסמ"ק ומניחה לצד שמאל של כניסת הבית, הגיה שם, שבכיהכנ"ס מדליקין בימין דליכא מזוזה, ועוד דומיא דמנורה דמקדש שהיתה בימין, עכ"ל. ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' ג) תמה ע"ז, שהרי שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, דבמקדש היתה המנורה בימין הנכנס דומיא דמזוזה, וזו פליאה עצומה, דאדרבה במקדש היתה המנורה בדרום משמאל הנכנס ולא מימין הנכנס. ויש ליישב דקאי כלפי שכינה שהיא שורה על הכפורת מצד מערב. ולשון הכתוב (שמות פרק כז): למאור להעלת נר תמיד. באהל מועד "מחוץ לפרכת אשר על העדת" יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה'. ודו"ק. ושו"ר שבקושיא זו עמד בשו"ת בנין שלמה (הל' חנוכה סי' נג) וכתב לשנות הגירסא בדברי רבינו פרץ הנז'.

והטעם שצריך להניחה בטפח הסמוך. א. פרש"י שם, שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעל הבית הניחו שם. וכ"ה בריטב"א ובר"ן ועו"ר. וכ"כ באור זרוע (סי' שג). ב. ולשון הרמב"ם (פ"ד ה"ז) מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית, כדי שתהיה מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל וכו'. ע"כ. וכ"ה בסדר רע"ג (חנוכה). וכן נקטו כמה

(כד) בגמרא (שבת כב.). אמר רבה, נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח, והיכא מנח ליה, רב אחא בריה דרבא אמר מימין, רב שמואל מדפתי אמר משמאל, והילכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין. וכ"ה בטור וש"ע (סי' תרעא ס"ז). ועיין בשו"ת כנף רננה (תאו"ח סי' פ אות ה). ובשו"ת חבלים בנעימים (סי' כו). וזה לשון מסכת סופרים (פרק כ הלכה ג): נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר, מה יפית ומה נעמת, מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה. ע"כ.

ובשאלתות דרב אחאי גאון (פר' וישלח סי' כו), כתב, ובעל הבית בין המזוזה לנרות החנוכה בטלית מצויצת, לקיים והחוט המשולש לא במהרה ינתק. וכ"כ המאירי (שבת כב). ומצד שמאל כדי שתהא מזוזה בימין הנכנס שנא' בה ביתך דרך ביאתך, ודרכו של אדם להרים רגל ימין תחלה, ותהא נר חנוכה משמאל הנכנס. ופרשו בהגדה, ויבא בעל הבית בתפלו ובטלית מצויצת ביניהם חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (שבת כב). וע"ע בשו"ת מהרי"ל (סי' מ). ולכאורה ס"ל כדעת הרא"ש דכסות יום חייבת בציצית גם בלילה. עיין בטוש"ע (סי' יח). וע' בהעמק שאלה שם.

והגר"ח פ' בספר מל"ח (סימן כד) כתב, דבשעה שבא להדליק נר חנוכה, בלילה הראשונה לפחות יבדוק הציציות בעת ההיא אם הם כשרים, כדי שיקויים בו והחוט המשולש לא במהרה ינתק, דהם מזוזה מימין, ונרות חנוכה משמאל, ובעל הבית באמצע בטלית מצויצת, וכל זה אם הם כשרים, לכן ראוי לבדוק אותם לעתות כאל כמו בברכת הלכנה. ובבא"ח (הל' חנוכה אות ד) כתב, מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח, אפי' בזמן הזה, שמדליקין בפנים, ואם אין מזוזה בימין, יניחנה

ע"כ. והמאירי (שבת כב.) כתב, מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח ולהדליקה שם, הן מבחוץ לזמן הקדום, הן מבפנים לזמן של עכשיו.

ובדרכ"מ (תרעא סק"ד וסק"ט) כתב בשם מהרי"ל (הל' חנוכה אות ג) שהיה נזהר להניחה בטפח הסמוך לפתח אע"ג דהאידינא מדליקין בפנים, וכ"כ בתה"ד (ס"י קק) דאף בזה"ז ידליק בטפח הסמוך לפתח. ושכן מוכח במדרכי. וכ"כ הטור. אמנם מדברי הגהות מהר"א פראג משמע דאין לחוש לזה. ומדברי המדרכי והטור אין ראיה לדידן, שבזמנם היה המנהג להדליק בפתח הבית, וכ"כ רבינו ירוחם, ואיכא היכרא לעוברים ושבים אע"ג דמדליקין בפנים, אבל בזה"ז שמדליקין בבית החורף דהיינו בפנים ממש, וידוע ששם ליכא היכרא לעוברים ושבים כלל, נראה דמטעם זה אין נזהרין בזה רק המדקדקים, דמה לי סמוך לפתח או רחוק ממנה, מאחר שאין היכרא רק לבנ"א שהם בחדר שמדליקין שם והם יודעין דלשם חנוכה נדלק שם. אך בהגה (סעיף ז) כתב הרמ"א: ומיהו בזה"ז שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רה"ר כלל, אין לחוש כ"כ אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח, ומ"מ המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, ואין לשנות, אא"כ רבים בני הבית שעדיף יותר להדליק כ"א במקום מיוחד, מאשר לערב הנרות ביחד אם אין היכר כמה נרות מדליקין.

אם דוקא הנר עצמו בתוך הטפח או אפילו הכלי או החנוכה

מפני שהכל מצוה אחת וכו'.

ומדברי הגר"א הנז' לכא' מוכח עוד שאין הטעם משום היכר סתמא, דאל"כ מאי קשיא ע"ד מרן, הרי סו"ס יש היכר, ומאי אכפ"ל איזה נר סמוך לפתח. וגם אינו ניכר בנרות שינוי איזה נר של המצוה ואיזה של ההידור. ואפשר שטעמו של הגר"א משום מצוה לקיים דברי חכמים, או שהוא תקנ"ח. וראה להלן בשם הגריש"א דס"ל שדין זה מעכב בדיעבד, ודו"ק.

ובספר מעדני שלמה (עמוד קי) כתב בשם הגרש"ז אוערברג זצ"ל, שביסוד ענין ההדלקה בטפח הסמוך לפתח, העיקר הוא שיהא ניכר שנרות חנוכה המונחים בפתח, הם של בעל

ראשונים, ואפשר דס"ל שהכל ענין אחד, שמצוה להניחה סמוך לפתח כדי שיהא מסובב במצוות. ויש להעיר עוד, שמצינו כה"ג לגבי מזוזה בגמ' (מנחות לג.), אמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר מאי טעמא רבנן אמרי כדי שיפגע במזוזה מיד רב חנינא מסורא אומר כי היכי דתינטריה. ע"כ. ובשניהם הוא מימרא דרבא.

וע"ע בב"ח (תרעא ז) דעיקר מצוה היא להעמידה בטפח הסמוך לפתח משום הנכנסים וכו'. ובמאמר מדרכי (ס"י תרעא אות יא) הביא יש מי שאומר שטעמא שצריך להדליק סמוך לפתח הוא כדי שיכנס בין ב' מצוות, והעיר ע"ז. ועש"ע, שמנהגינו דמדליקים על פתח הבית בפנים, וכמו שהיו נוהגין בזמן רבינו הטור והפוס', ואין לשנות, והילכך יש לדקדק בכל הדינים הנזכרים בש"ס ופוס' בזה. ע"כ. ואפשר שיהיה מזה כמה נפ"מ.

בזמן הזה. ובענין הדלקה בטפח הסמוך לפתח בזה"ז, הנה הריטב"א שם כתב, וכן הא דאמרינן מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח, היינו כשהוציאה מבחוץ ברה"ר, ומן הטעם שפרש"י ז"ל, אבל כשהניחו בפנים כמנהגינו אין לחוש להקריבו לפתח, דהא אמאי, ומ"מ מצוה להקדים ולהקריב לפתח כל מה שאפשר בענין שלא יהא אחורי הדלת, אבל שמעתי בשם ה"ר מאיר האשכנזי ז"ל שהיה מקפיד להניחו מבפנים בטפח הסמוך לפתח לאחורי הדלת כשהיה סגור.

ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד צא) כתב, שצריך שהנר הדולק עצמו יהיה בטפח הסמוך ואין די שהבית מנורה עומד בטפח הסמוך. ע"כ. ואף שיש סיוע לדבריו מדברי הגר"א בביאורו (ס"י תרעו ס"ה) שנחלק על מרן בסדר הדלקת הנרות והיכן מקום הנר הנוסף, דאטו משום פינות לימין יבטל עיקר המצוה טפח הסמוך לפתח. ע"כ. ומבואר דל"א ששאר הנרות הם כנר אחד, לענין זה שנחשב שהכל מונח בטפח הסמוך לפתח. מ"מ כשהוא עם בית מנורה או בתוך מנורה יתכן דשאני. ודו"ק. ולכן צ"ע בזה. וע"ע בשו"ת בית יהודה (חאו"ח ס"י כא ד"ה ולכאורה) דבגמ' מוכח שאף המהדרין מן המהדרין מדליקים נר של ההידור מנר המצוה שסמוך לו,

הבית. ולכן גם אין מדת הטפח סמוך ממש לחלל פתח הבית אלא סמוך למשקוף, מועיל. וכן היה נוהג הגרשז"א להעמיד את נרותיו על קיר סמוך לפתח ביתו מבחוץ, באופן שהנר היותר קרוב לפתח היה בתוך טפח ממזוזות פתחו, אבל חוץ לטפח מחלל פתחו. ע"כ.

ובתשובה"נ (ח"ה סי' רכג) כתב שאם רבים מדליקין על פתח הבית ואין מקום לכולם בטפח הסמוך לפתח, אפשר דכיון שהוא משום היכר שהמדליק הוא מבני הבית, א"כ בכה"ג שיש רצף

של חנוכיות מהפתח, ניכר דכל המדליקים הם בני הבית, ושפיר מהני בדיעבד, מיהו בודאי מצוה לכתחילה להדליק בטפח הסמוך לפתח וכמבואר מדעת הגר"א דס"ל שצריך להדליק תחילה בכל לילה הנר הראשון שבטפח הסמוך לפתח, דעיקר המצוה הוא בטפח הסמוך לפתח, ומבוי דאף שיש רצף של נרות מהפתח, מ"מ עיקר המצוה בטפח הסמוך לפתח, וכ"כ המ"ב דלכתחילה ראוי ונכון לסדר כל הנרות בתוך חלל הפתח שיהיו כולם שוין בטפח הסמוך לפתח. ע"כ.

הנחה בטפח הסמוך לפתח אינה מעכבת - השגה ע"ד הגריש"א

יש לדקדק מלשון הראשונים שדוקא לגבי למעלה מכ' אמה כתבו שהוא לעיכובא ולא כתבו כן לגבי שאר דינים. [ובחיי אדם (כלל קנר סעיף ג) כתב, מצוה מן המובחר, שנייחנה בטפח הסמוך לפתח משמאל, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל וכו'].

ונראה שהגריש"א לשיטתו דס"ל שהמדליקים בפנים כהיום שאין סכנה, לא יצאו ידי חובתם. ואף שבשעת הסכנה אמרו שמדליקה על שלחנו ודיו, אפשר דס"ל דאע"פ שלא אמרו כן חכמים לעיכובא, מ"מ כיון שאמרו שכך היא המצוה לכתחילה, כל שלא עשה כן, עבר על דברי חכמים, ולא קיים המצוה. ואולי זהו ג"כ טעמו כאן. אך אי משום הא הרי גם לגבי יו"ט אמרו (ב"ק סב.) מצוה להניחה בתוך עשרה, והסכמת הפוס' שאפי' למ"ד זה אינו לעיכובא. ואפי' לגבי מה שאמרו בגמ' "מצותה" משתשקע החמה, כתב במחזור ויטרי (סי' רלו) שזהו למצוה מן המובחר. וצ"ע מקור דברי הגריש"א בזה. וע"ע בס' פניני חנוכה (עמוד נג) בשם הגריש"א, שמקום ההדלקה מעכב, וכמו מי שמדליק על שלחנו שלא בשעת הסכנה, שצריך לחזור ולהדליק "מפני שלא קיים כתקנת חז"ל", כך הדין במי שהדליק בחלון במקום שהוא מחוייב להדליק בפתח החצר. ואע"פ שגם בחלון יש פרסומי ניסא. עכ"ד. [וראה להלן מה שהערנו בזה].

ושמא הגריש"א דס"ל טפח הסמוך לפתח מעכב, אזיל לשיטתיה, דס"ל שחיוב גמור להניח נר חנוכה בחצר הפונה לרה"ר דוקא, ועל זה אמר שצריך להניחה בטפח הסמוך לעיכובא. משום דאי לאו הכי אינו נחשב בתוך הבית, וצריך

והנה בספר פניני חנוכה (עמוד פט) כתב בשם הגריש"א זצ"ל, שזה מעכב להדליק דוקא בטפח הסמוך לפתח, ובלא"ה לא יצא ידי חובה. ולכן גם אם קשה לו לו להניח את הנר בטפח הסמוך לפתח כגון שהדלת נפתחת לשם, לא יניחנה בהמשך, ואם אינו יכול להניחה בצד ימין יניחנה בשמאל שהצדדים אינם מעכבים. ומ"מ די בנר אחד ושאר הנרות נגררים אחר הנר הראשון שבתוך הטפח. ומה שכתב בערוה"ש (תרעו יא) שטפח הסמוך לפתח אינו מעכב, זהו תמוה.

ושם (עמ' נה) כתב, שאם יש דיירים רבים, יעשו צורת הפתח רחבה פחות מד' טפחים ויוכלו כולם להדליק בתוך חלל הפתח, וגם בטפח הסמוך מבחוץ, וגם בטפח הסמוך מבפנים. ומ"מ אם מניחים בצד הפנימי של הפתח בטפח הסמוך לפתח, מועיל, כל שבני רה"ר רואים ואין נ"מ אם מניחה דוקא בפתח הסמוך מבחוץ. וגם חצר שיש לה שער סורגים, יכול להדליק מבפנים לשער ובלבד שיהיה בטפח הסמוך.

וכ"כ שם (עמוד פט), שלהלכה, אפילו אם כבר הדליק את הנרות רחוק מטפח מהפתח, צריך לכבות ולחזור ולהדליק. אלא שאין צריך לברך כיון שהברכה חוזרת גם על ההדלקה השניה. וגם בחורי ישיבות שהדליקו כבר רחוק מטפח הסמוך לפתח, ובאו לשאול מאוחר בלילה אחר זמן רב, עליהם לברך שוב. עכ"ד.

ואחר המחילה מהדר"ג, צ"ע מנא לן לומר כן שזה מעכב אפי' דיעבד. ולשון הגמ' הוא "מצוה" להניחה. ובכמה מקומות דקדקו דלשון מצוה משמע שהוא לכתחילה ולא לעיכובא. וכן

כה. יש אומרים שבזמן הזה שאין סכנה להדליק נר חנוכה בחוץ, צריכים להדליק נר חנוכה בחוץ, ויש אומרים שגם בזמן הזה אפשר להדליק נר חנוכה בבית, דהואיל ונהגו להסתפק בפרסום הנס לבני ביתו, יכולים להשאיר במנהגם, וכן נהגו גדולים וגם טובים. ומכל מקום מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו מניחה על פתחו מבפנים. (כה)

שלמה (עמוד ק) ובספר שלמי מועד (עמוד קפז) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שאין זה לעיכובא.

רבים נהגו להדליק נר חנוכה בבתיים - וממדת חסידות להדליק בחלון הפונה לרה"ר

תשובות להגר"ש (ח"א סי' טז). ובספר פניני חנוכה (פסקי הגר"ש"א עמוד נב) שכתב שבארץ ישראל חייבים להדליק נר חנוכה בפתחי הבתים והחצרות ולא בפנים. ואפילו דיירי הבנין מתגוררים בקומות העליונות מקום ההדלקה שלהם הוא בפתח הבנין. ועוד כמה גאונים כתבו להחמיר בזה הרבה. ואולי לטעמייהו שהפרסומי ניסא לרשות הרבים הוא לעיכובא. וע' בחוברת הליכות ונהגות (עמ' ט') ס"ג) שהביאו בשם הגר"ש אלישיב שאם עברה חצי השעה של זמן ההדלקה, אם יש עוד עוברים ושבבים בחוץ ידליק בברכה, ואם לאו ידליק בלא ברכה. ע"ש. ולדעתו גם כיום פרסום הנס נתקן רק לרבים, ולא לבני ביתו. ומפורסם בשם הגר"ז דהוי לעיכובא. אולם יש להשיב על דבריהם כאשר יבואר, וכפי שראינו לכמה מגדולי הרבנים ובפרט רבותינו הספרדים שלא החמירו בזה.

הראשונים העידו שהמנהג פשוט להדליק בפנים

לא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצרות. ע"כ. ובספר העיטור (הל' חנוכה ח"ב דף קיד:) כתב, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו, ומ"מ מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו. ע"כ. וכתב שם בביאור פתח הדביר על העיטור שם (סק"ד), דר"ל דאע"פ שאין סכנה, מ"מ נהגו להניחו על השלחן, והעיטור רצה ליישב בזה את התמיהה של האו"ז על מנהגינו שאין אנו מדליקין בחצירות, אע"פ שאין סכנה. והיינו אחר שנהגו כן נשאר במנהגם. ע"כ. וכן מבואר בתשו' הרשב"א (ח"א סי' תקמא), שעכשיו שנהגו שלא להדליק בחוץ אלא בבתיים, אע"פ שיש לו שני פתחים אינו חייב להדליק בהן. שהכל יודעין שאין מדליקין בחוץ אלא בפנים. ע"כ. ולכאור' הרשב"א היה בזמן שלא היה סכנה

להניח נר חנוכה בבית ולא ברה"ר. ויש לפלפל בזה. ולהלכה אינו מעכב. וכ"כ בספר מעדני

(כה) הנה בגמ' (שבת כא:) אמרו, נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. ואם היה דר בעלייה, מניחה בחלון הסמוך לרשות הרבים. ובשעת הסכנה, מניחה על שלחנו, ודיו. וע"ש ברש"י ובתוס'. ומרן בש"ע (סי' תרעא ס"ה) כתב: נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. ואם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו, ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר, ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים. ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה, מניחו על שלחנו ודיו. ע"כ. ומבואר לכאור', שרק במקום שיש סכנה מדליק את הנר בפנים, הלא"ה ידליקנה בחוץ.

אולם המנהג להדליק בפנים, וכמה גאונים כתבו לפקפק על המנהג הזה. וראה להלן. [וע"ע בשו"ת אז נדברו ח"י סימן כו מ"ש בזה]. וראה בקובץ

והנה הראשונים העידו שהמנהג להדליק בפנים, וכמ"ש בתוס' (שבת כא: ד"ה דאי), וסמ"ג (עשין דרבנן ה), וסמ"ק (מצוה רפ וסי' רעט), ושם (באות טו) בשם מקצת הגאונים. והריטב"א (שם), והמאירי (שם ד"ה אחרים), והר"ן (שם), וספר התרומה (סי' רכט), ומחזור ויטרי (סי' רלח), וראבי"ה (סי' תתמג, וסי' תתקעב), ובשו"ת רשב"א (ח"א סי' תקמא), והסמ"ג (הל' חנוכה), והאו"ז (ח"ב סי' שכג דף ע:), והמרדכי (שבת סי' רטו), ובארחות חיים (הל' חנוכה סי' יג) בשם הר"י מקורביל, ורבינו מאיר המעלי בספר המאורות (שבת כב), והרא"ש (שבת פ"ב סי' ג), ושבה"ל (סי' קפה) בשם רבנו אפרים, והריב"ש (סי' קיא), והגמ"י (פ"ד ה"י) בשם רבינו שמחה, והטור (סוס"י תרעא, ותרעב, ותרעז), והאגור (אלף לד), ותה"ד (סי' קו), ועוד. וזה לשון האור זרוע שם: והאידנא דליכא סכנה

הרבים, וכמ"ש בדרכי משה. וראה בפר"ח שם. אך מכל מקום הנה סתימת הפוס' שלא העירו על כך, שמקומות שאין סכנה צריכים ליזהר לקיים את המצוה כתקנת חכמים. ומרן אח"כ היה בארץ ישראל, ובזמן מרן לכאורה לא היה סכנה בארץ ישראל. וראה עוד בדרכי משה שם (אות א') שהביא בשם מהר"א מפראג, דלדין שמדליקין "בפנים" ויודעין בבית כמה בני אדם בבית, וליכא למיחש שמא יאמרו כך בני אדם הם בבית, אף לדעת התוספות מנהגינו נכון. ועוד דמאחר שמדליקין "בפנים" כל אחד יוכל להדליק במקום מיוחד, ולא בעי להדליק כולן בטפח הסמוך לפתח, וניכר הנרות שמדליק כל אחד ואחד, ואיכא היכרא כשמוסיף והולך בשאר הלילות, ולכן מנהגינו אתי שפיר לכולי עלמא. ע"כ.

וכן משמע מדברי המג"א (ס"י תרעא בסק"י) על דברי השו"ע שמצוה להניחו למטה מעשרה שכתב, נ"ל דאם דר בעליה מניחה בחלון אפי' הוא למעלה מ'. ע"כ. ואם איתא שהפרסומי ניסא לרבים הוא לעיכובא, מהו שכתב המג"א "נ"ל", פשיטא שידליק בחלון מעל י' טפחים שבו יש פרסומי ניסא לרבים, ולא ידליק בתוך הבית בתוך י' טפחים שבו אין כלל פרסומי ניסא לרבים שבחוץ, חזינן שפרסומי ניסא לרבים אינו לעיכובא. וע"ש במחצית השקל שכתב, שעדיף להדליק בחלון מעל י' טפחים, מאשר להדליק בבית בתוך י' טפחים ולא יהיה בו היכר לר"ה כל. הא קמן שהוא רק עדיפות ולא לעיכובא. ובפמ"ג שם הסתפק בדין זה. ובשער הציון (ס"ק ל) כתב להצדיק את דברי המג"א הנ"ל, "דענין שצריך היכר לבני ר"ה יש מקור גדול בגמרא... ואילו הא דאמרו דלכתחלה צריך להניח למטה מ'ט, יש כמה ראשונים דדחו זה מהלכה". הרי דב' המעלות הנ"ל הם רק לכתחילה, והצורך לפרסם לרשות הרבים אינו חיוב לעיכובא, אלא רק "ענין שיש לו מקור גדול בגמ'".

וה"ל שבולי הלקט שם: וכתב בעל הדברות ז"ל, אחר שנהגו בשעת הסכנה נהגו, ומי שיכול להניחה מבחוץ מניחה מבחוץ, ואם לאו מניחה על שולחנו. ע"כ. ולכאורה משמע שהיה באפשרותם להדליק בחוץ ואעפ"כ לא הקפידו בזה כל כך.

להדליק בחוץ, ואפ"ה קאמר שנהגו להדליק בביתם, ודי שיש פרסום הנס הוא לעצמו וב"ב.

וב"ב בספר אוהל מועד (הלכות חנוכה נתיב ה): ועכשיו נהגו להניחה על הפתח מבפנים, ואף על פי שאינו בשעת הסכנה. ע"כ. וכ"כ בשבלי הלקט (ס"י קפה).

ובב"י (ס"י תרעז) כתב בשם מהר"י אבוהב, דעכשיו אין אנו מדליקים בבית אלא מפני בני הבית, ולכך אין לחוש לעוברים ושבים. ע"ש. [ומרן העתיק דבריו בשתיקה].

ובסימן תרעא כתב בב"י, דאע"פ שהמרדכי כתב דעכשיו שהרגילו להניחה בפנים נראה דאין קפידא להניחה למעלה מעשרה, דלא פרסום. מאחר שרבינו סתם דבריו משמע דלא שני ליה בין מניח מבפנים למניח מבחוץ וכן נהגו לעשות המדקדקים. ע"כ. ומשמע לכאור' שגם בזמנו של מרן היו מדליקין בפנים. ויש לדחות דשמא נהגו כמנהג מקומו של הטור, שהיו מדליקין על פתח הבית באופן שהיה קצת היכר לבני רה"ר, וכמו שהעיר בדרכי משה הנ"ל (ס"י תרעא אות ח), שבימי הטור היה המנהג להדליק בפתח הבית, ולכן כתב דאיכא היכרא. וכן כתב רבינו ירוחם (בתולדות אדם ותוה נתיב ט' חלק א' סא ב) וזה לשונו: ועתה נהגו להדליק מבפנים לפתח הסמוך לרשות הרבים. ויש נוהגים להדליק מבפנים לפתח הסמוך לחצר, משום דשכיחי גוים וגנבים. ועוד דאין רגילין לקבוע מזוזה בפתח הפתוח לרשות הרבים, משום גוים שיטלו אותה. ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר, ויהיה מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל. עכ"ל. ולזה איכא היכרא לעוברים ושבים, אף על גב דמדליקין בפנים. אבל בזמן הזה שמדליקין בבית החורף, דהיינו בפנים ממש, וידוע ששם ליכא היכרא לעוברים ושבים כלל, אפילו אם יש לבית הרבה פתחים, אין צריך להדליק רק באחד. וכן הוא המנהג. ונראה דמטעם זה אין נזהרין גם כן להדליק בטפח הסמוך לפתח, דמה לי סמוך לפתח או רחוק ממנה, מאחר שאין היכרא רק לבני אדם שהם בחדר שמדליקין שם, והם יודעין דלשם חנוכה נדלק שם. כן נראה לי. עכ"ד הדרכי משה. ונראה מטעם זה מרן בש"ע (ס"י תרעא סעיף ח) הביא דין הדלקה משום חשד בשתיקה. והיינו דהא איכא היכר גם לבני הבית וגם לבני רשות

וכתבו בשם הגריש"א שאמר, דשאני הדורות ההם דאפשר שחששו שמא תחזור הסכנה, לא כן בארץ ישראל בדורינו זה שאין לחוש לזה כלל. אך יש להשיב ע"ז, שעכ"פ אי נימא שהדלקה בחוץ מעכבת, אמאי מצינו לכמה מגדולי הדורות שהעידו שלא הקפידו להדליק מבחוץ, והרי עתה אין סכנה כלל, ואין כאן שום אונס שנאמר שפטרם חכמים. ובאמת ראה להלן שלא היתה תקנה מיוחדת לשעת הסכנה. ושמא הכוונה שחששו שמא יתרגלו הציבור כולו להדליק בחוץ, ואז ימשך מזה סכנה אחר כמה שנים או בדור אחר, אם יחזרו גזרות הגוים. ומ"מ מסתבר שבארצות ספרד לא היה מצוי סכנה כ"כ, וכן בארץ ישראל כבר בזמן מרן. וגם לא היה להם לחוש שמא תהיה סכנה אחר כך, וכיון שלא הקפידו להדליק בפנים, ש"מ שאין זה לעיכובא כ"כ, בפרט אם סמכו על איזה טעם קל שלא לשנות את המנהג בזה. ועוד אפשר שאף אם בא"י אין חשש, מ"מ לא אזלינן בתר א"י אלא בתר רוב העולם, וראה להלן משו"ת ישכיל עבדי.

ובת' הריב"ש (סי' קיא) כתב: "המנהג הזה להדליק בבית הכנסת מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולין לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ, מפני שיד האומות תקיפה". ואפשר, דאין ר"ל שבזמנם היתה יד האומות תקיפה ממש, אלא בא בעיקר לאפוקי מזמן הש"ס, ור"ל על תחילת המנהג להדליק בפנים, שאז הנהיגו גדולי הדורות להדליק בבית הכנסת בברכה. ועיין. [ובספר הנייר (הלכות חנוכה) כתב, ולדידן רבינו גי' דיירינן, כשעת הסכנה הוא, ומנחא בגו ביתא בכל מקום].

ואמנם גם בזה"ז היכא דאפשר לכתחילה להדליק בחוץ, בודאי דעדיף לנהוג כן, [וכגון שיש לו כניסה פרטית מרה"ר ואין כמה חששות שיתבארו להלן]. ובזה א"ש טפי מדוע מרן העתיק דין חצר שיש לה ב' פתחים שצריך להדליק בב' הפתחים מפני החשד, ואילו לא היה ענין להדליק בחוץ כלל, לא היה חושש לחשד, שהרי בספר התרומה (סי' רכט) כתב, דלדידן שמדליקין בפנים לא שייך דין זה. והובא בראשונים ובטור (סי' תרעא). גם בש"ע שם (סעיף ה), העתיק מרן לשון הברייתא דמדליקין נר חנוכה על פתח ביתו מבחוץ וכו'.

וראה בברכי יוסף (סי' תרעג סק"ב) שכתב, דלדידן שאנו מדליקים בפנים, מותר להדליק נר אחד של שמן ואחד שעווה, דאינהו ידעי שהם נרותיו ועושה כמנהג המהדרין מן המהדרין. ומשמע מדברי החיד"א שכל ההיכר הוא לבני הבית. וכן נקט עוד החיד"א להלן (שם סי' תרעה אות ג). [וע' במאמר מרדכי (תרעא אות ז) דמ"ש הרמ"א שלפעמים אין נזהרים להדליק בטפח הסמוך לפתח, זהו ע"פ מנהג שהזכירו רמ"א והאחרונים ז"ל, אבל אנו אין כן מנהגינו אלא אנו מדליקים על פתח הבית בפנים, וכמו שהיו נוהגין בזמן רבינו הטור והפוסקים, ואין לשנות והילכך יש לדקדק בכל הדינים הנזכרים בש"ס ופוסקים, אם לא בדבר שנוכר בדברי הראשונים ושיהא מוסכם ביניהם שא"צ להקפיד בו האידנא. ע"כ].

גם בפר"ח (סי' תרעג אות א) נקט בתו"ד דלדידן מדליקין בפנים. וכ"כ בסי' תרעא (אות ו) ומסתברא דאם הניחה למטה מג' טפחים ואפי' הניחה על גב שלחנו לדידן דההיכרא לבני הבית, כיון שיש לו נר אחר, יצא. ובפר"ח (תרעב אות ב) העלה להדליק בברכה עד שיעלה עמוד השחר.

ובבן איש חי (פר' וישב א' ד) כתב, "מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח, אפילו בזמן הזה, שמדליקין בפנים". והרי בדורות האחרונים בארצות המזרח בפרט, לא היה חשש סכנה מפני הגוים.

ובליקוטי מהרי"ח (דף ק"ד) כתב, שראה לגאונים וקדושים שהקפידו להדליק בפנים, בטפח הסמוך לפתח, אע"פ שהיה להם חלון הנוטה לרשות הרבים. ע"כ אולם יתכן שלהדליק בחלון עדיף, כשיש שם יותר פרסומי ניסא.

ובשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' פד) כתב, שאין להרעיש על מה שלא נהגו בזה"ז בירושלים להניח נרות החנוכה מבחוץ, כי כבר נהגו להדליק בביהכ"נ, ומתקיים שם פרסום הנס ברבים.

ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (תאור"ח סי' מו), נשאל אודות מה שאומרים בשם הרב מבריסק, שבזה"ז המדליק בפנים הרי הוא כמברך ברכות לבטלה, וכתב, שחלילה לומר כן, כי אף שכיום באר"י אין סכנה, אין אנו בטוחים שהמצב הזה יימשך בכל הזמנים, ולכן אנו משאירים המנהג כאשר הוא, שעכ"פ הסיבה קיימת בשאר תפוצות ישראל הפזורים בין האומות וכו'.

סיוע גדול מומגילת תענית שגם כשאין חשש סכנה אלא צער יכול להדליק בפנים

ויתכן שבאמת המצוה היא במעשה ההדלקה, ופרסום הנס [עכ"פ לרבים] הוא רק למצוה מן המובחר. ומה שאמרו בגמ' (שבת כב:) דהוראה אומר לצרכו אדלקה, ומאי טעמא לא יצא, ש"ה שמצד עצמו אינו ראוי לפרסום הנס לאחרים. וראה להלן. ומה דאי' במגילת תענית שאם מתירא מן הגויים מניחה על פתח ביתו מבפנים, זהו הוספה דליתא בגמ', ואפשר שאם שאר פוס' היו רואים דברי המגילת תענית, הוו הדרי בהו.

וגם במגילת תענית (כ"ה בסליו) איתא: ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו' ואם מתירא מן הגויים מניחה על פתח ביתו מבפנים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ע"כ. ומשמע שמתירא מן הגויים, אינו בכלל שעת סכנה, וגם בזה שהוא צער בעלמא, אמרו שאין לו לטרוח אלא מניחה מבפנים. ואם יש איזה חשש של סכנה, התירו להניחה על שלחנו אע"פ שכמעט אין בזה היכר שהוא לשם נר חנוכה.

בביאור דברי האור זרוע דכיון שנהגו נהגו

עוד בהערה הבאה מה שהשבנו עמ"ש בשו"ת דבר יהושע. ב. י"ל שמעיקר הדין די שיש פרסום הנס לעצמו, ופרסום הנס לרבים אינו לעיכובא כ"כ, ולכן לא החמירו בזה כ"כ. וראה להלן. והיינו, שעיקר המצוה הוא עצם ההדלקה, ופרסום הנס אינו דבר המעכב במצוה, ורק לכתחילה אמרו חכמים שמצוה להדליק בפתח הבית וכו', ולכן נקטו בגמ' מניחה על שלחנו "ודיו", כלומר שאין להטריחו כל כך. שאף שאין כאן סכנה ממש רק צער וכדו' אין לו לטרוח כ"כ.

והנה כבר הבאנו דברי האו"ז שעתה נהגו להדליק בפנים, ודברים אלו צריכים ביאור, שכיון שאין סכנה, אמאי לבטל דינא דגמ' להדליק נר חנוכה על פתח ביתו מבחוץ, כדי שיהא פרסום הנס לרבים. ואפשר לומר כמה דרכים בביאור הענין. א. י"ל שתקנו שבשעת הסכנה מדליקה מבפנים, וכיון שכך היתה התקנה, שייך לומר בזה שכך נשאר הדין אע"פ שבטל הטעם. וזה חידוש, שלכאור' לא היתה תקנה חדשה להדליק בפנים, אלא שבשעת הסכנה אמרו להדליק בפנים. נראה

בביאור שעת הסכנה שאמרו בגמרא

בשבת וכו', וה"ה סכנה אחריתי כגון אנו שאנו דרים בין הגויים, ולהכי לא מדליק מבחוץ. ע"כ. ולכאור' אין הכוונה חשש סכנה ממש. ונבראבי"ה (תשובות ס' תתקעב) כתב, אנו מדליקין בתוך הבית מבפנים ולא מבחוץ כמו שהיו רגילין בימי חכמים, דלדידן הוי כמו בשעת הסכנה דמדליקין על שולחנו ודיו, ומיהו עבדינן על הפתח מבפנים מאי דמצינן, ואין כאן לעוברים בשוק פרסומי ניסא וכו'.

והמאירי (שבת שם) כתב, ובשעת הסכנה ר"ל שמד שאין מניחים את ישראל לעסוק במצוות. ויש שפירש בשעת הסכנה יום איד של פרסיים שלא היו מניחים להדליק אלא בע"ז שלהם, ואין נראה כן, דאם כן היאך מדליק על שלחנו.

ומה שהקשה המאירי, הנה בתוס' הנז' מבואר תי' לזה, שלצורך אכילה היו מניחים להם. והב"ח הק' דכיון דלא הוה שעת סכנה, למה הצריכו חז"ל להניחו על שלחנו ונכנסו בספק סכנה, והלא אף מן השולחן היו נוטלין

והנה בביאור שעת הסכנה שאמרו בגמרא מצינו כמה ביאורים. שרש"י שם פירש: הסכנה, שהיה להם לפרסיים חוק ביום אידם שלא יבעירו נר אלא בבית עבודה זרה שלהם, כדאמרין בגיטין (יז.). וכ"ה בתוס' (שבת מה.) שביום חג שלהם לא היו מניחין נר אלא בבית ע"ז, ולצורך אכילה היו מניחים להם. עוד כתבו התוס' שם, אי"נ אומר ר"י, דשעת הסכנה דלעיל לאו סכנת חברים קאמר, אלא סכנת גזירה שגזרו שלא להדליק נר חנוכה. [ובירושלמי (סוכה פ"ה ה"א) איתא, טוריינוס הרשע נולד לו בן בט' באב ומת בליל חנוכה, וישראל הדליק נרות חנוכה בחוץ כדרכם, בא טוריינוס הרשע עליהם והקיפם לגיונות והרגם, והלך הדם עד קפרים. באותה שעה נגדעה קרן ישראל, ואינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד].

גם הראב"י (ח"ג ס' תתמג) כתב, פירוש בשעת הסכנה שגזרו על המצות, כדאמרין בפרק כירה מהו לטלטלי שרגא דחנוכה מקמיה חברים

במקום שאין סכנה מפני הגויים או מפני הלסטים שלא יכבו אותה, מצוה מן המובחר להדליק בחוץ. ובדרכי משה (אות ט) כתב, שנוהגים להדליקה בפתח הבית מבפנים משום דשכיחי גנבים. [וכן מבואר עוד בדברי הרמ"א בס"י תרעא ס"ז, ובס"ח, ובס"י תרעב ס"ב, ובס"י תרעז ס"א]. וכ"ה בכלבו הנז' בשם מקצת הגאונים ז"ל שמדליקין בפנים מפני חשש "שמא יכבוה הגויים" הדרים בינינו, לא חיישינן לרגל מן השוק, ומברכין אחר זה לכתחילה. ע"כ. וראה עוד להנצי"ב בספר מרומי שדה (שבת כא:). שאפילו מפני הלצים מניחה על פתח ביתו מבפנים.

והיינו דס"ל להני רבוותא, דעיקר התקנה היתה לפרסם הנס גרידא, ולא אמרו שצריך בדוקא לפרסם הנס לרבים, אלא שלמצוה מן המובחר אמרו שידליק בחוץ משום פרסום הנס הגדול יותר, אבל כיון שנהגו להדליק בפנים מפני הסכנה, חזרו והעמידו הדבר על עיקר התקנה, וגם כיום שאין סכנה מדליקין בפנים. [דכיון דעיקר התקנה לא היתה בדוקא לפרסם הנס לרבים, לכן מכל סיבה שהיא מדליק בפנים, אחר דמקיים עיקר התקנה. ויל"ד שלעולם גם לדעת רע"ג, רבינו פרחיה, ורבינו ירוחם, איה"נ עיקר התקנה היתה לפרסם הנס ל"רבים", ושאי היכא דאיכא איזה אונס. ודו"ק]. וראה לעיל שהבאנו כמה דרכים בביאור דברי האו"ז ויש לפלפל בזה, ודו"ק.

וכן מבואר בשו"ת שאלת יעב"ץ (ח"א סי' קמט) שכתב, קרוב אני לומר כמעט חובה לתקן כלי של זכויות לנר חנוכה, כדי שיהיה שמור מהרוח, דהא קי"ל אם העמידה במקום רוח וכבתה, זקוק לה, ולזאת תמהתי מנעורי שהרי בימי חכמי התלמוד היו מניחין אותו על פתח ביתו מבחוץ, כמצותו, והרי הוא מגולה לאויר השמים במקום שהרוח שולט. ואי אפשר שידלק כשיעור מצותו אם לא בדרך אפשרי רחוק, ואיך יצאו בזה אם לא שהעמידו שומר ששיגיח שאם יכבה יחזור וידליק, וזה קשה לכל אדם, וע"כ אני אומר שהמדליק בפנים מוקפים מחיצות זכות, שפיר מיקרי נאותים לאורו. אלא דלא ראיתי לרבנן קשישאי דעבדי הכי, ואיני גוזר ואומר שיהיה חיוב בהחלט, ואין זה ראייה כיון שאנו מדליקים בפנים ויכול לדלוך בטוב, אם נזהרים מלהתקרב

ומקפידין, והפר"ח (תרעא סק"ה) תי', שלא היו רגילין כ"כ לחפש בבתים, ואפי' תימא שהיו מחפשינן לצורך אכילה לא היו מקפידין. והעלה הפר"ח שלא כדברי הב"ח דס"ל דמשום סכנת חברים לא יניחו אפילו על שולחנם. ע"ש. וע"ש בב"ח, דכשנפרש דבגזירת שמד קאמר, ניחא, דאפי' ערקתא דמסאנא אסור לשנות בשעת השמד (סנהדרין עד:) ולכן לא היו עוקרין מצות ההדלקה לגמרי, אבל מה שהיו משנין להניחה על השולחן, אין המצוה נעקרת בזה, דאין זה שינוי בגוף המצוה, רק שינוי המקום בלבד, ובכה"ג שרי אפילו בשעת השמד, כדמוכח בריש כתובות (ג:) דאפי' בשעת השמד משנין התקנה מיום זה ליום אחר, כיון שאין עושין שינוי בגוף התקנה.

ובכלבו (סי' מד) כתב, ועכשיו בגלות שאין אנו יכולין לקיים המצות בשלימות, מניחה על פתח ביתו מבפנים, ואפילו הניחה על שלחנו דיו. וע"ש בשם מקצת הגאונים ז"ל דבזמן הזה מדליקין בפנים מפני חשש שמא יכבוה הגוים הדרים בינינו. [ומרן בש"ע כתב כלשון הטור, בשעת הסכנה "שאינו רשאי לקיים המצוה"].

והאמנם, דאפשר שגם לפי הראשונים שפירשו משום שאין מניחים אותם לקיים המצוות, אין הכוונה שיש איזה חשש סכנה, ואפי' חשש רחוק, אלא הכוונה שיש בזה צער, כמו שיטלו את הנר ויקחו אותו. וה"ה לחשש מפני הגנבים.

וז"ל רבינו ירוחם (תאו"נ ג"ט ח"א דף טור ב): ועתה נוהגין להדליקה מבפנים לפתח הסמוך לרשות הרבים, ויש שנוהגין להדליקה מבפנים לפתח הסמוך לחצר, משום דשכיחי גויים וגנבים, ועוד שאין רגילין לקבוע מזוזה לפתח הפתוח לרשות הרבים משום גויים שיטלו אותה, ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר, ויהיה מזוזה לימין ונר חנוכה בשמאל. ע"כ.

וכיו"ב כתב בסדר רב עמרם גאון (ח"ב דף פה:). שאם נשבה הרוח, או שפוחד מפני לסטים, מניחה על שלחנו ודיו.

וכ"כ רבינו פרחיה (שבת כא:). בשם רב האי גאון, שאם יש רוח, באופן שאם יניחנה בחוץ או בחלון היא מתכבה לאלתר, כשעת הסכנה דמיא.

גם בספר התדיר (לאחר מהראשונים, הלכו חנוכה) כתב,

ואולי כיון שהרוח מצוי בחוץ, בפרט בימות החורף, א"כ מה יועיל השמן כיון שקרוב לודאי שלא תידלק בזמן מצותן כיון שהרוח יכבנו. ע"ש.

וע"ע בערוך השולחן (סי' תרעא אות כד) שכתב, והנה עתה אין אנו מדליקין בחוץ, ואף שאין סכנה אצלינו, מ"מ כמעט הוא מהמנעות, מפני שבכל המדינות שלנו ימי חנוכה הם ימי סגריר, גשם ושלג ורוחות חזקים, ואי אפשר להניחם בחוץ אם לא להסגירם בזכוכית, וכולי האי לא אטרחוהו רבנן. ועוד דבזה לא יהיה היכר למצוה כל כך, וגם לא בכל המקומות יניחו לעשות כך, ולכן כולנו מדליקין בבית. וההיכר הוא רק לבני הבית, ואין היכר לבני רשות הרבים כלל וכו', ומ"מ גם כן צריך קצת היכר. וכן המנהג להדליק נר חנוכה שלא במקום שמעמידן נרות כל השנה. ויותר טוב מן הכל דאם יש לו חלון הפתוח לרשות הרבים, יעמידם אצל החלון, ויראו גם בני רה"ר דרך החלון, ואיכא פרסומי ניסא. [מג"א סק"ח], וכן אני נוהג. עכ"ה.

אם נר חנוכה נתקן לפרסם הנס "לרבים" או לפרסום הנס לכל אחד בביתו

חנוכה אפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה וכו'. ובביאורי הגר"א כתב המקור לדין "אפי' תשמיש של קדושה", מהגמ' שאמרו נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף, ואם איתא, ידליק נר אחד ויעלה לכאן ולכאן, ויניח על שולחנו, וכמו שכתוב בשעת הסכנה וכו'. וכדברי הגר"א מפורש בחידושי הרשב"א (שבת כא:), ובכל בו בשם הראב"ד.

והנה דין זה שאסור להשתמש לאור נר חנוכה אפי' תשמיש דקדושה, לא נאמר רק בעת הסכנה, אלא גם בזמנם שהיו מדליקין בחוץ, ולכאורה איך מוכיח הגר"א שידליק נר אחד ויעלה לכאן ולכאן, הרי בזמן הגמ' א"א כלל להניח על שולחנו, ומחוייב להדליק בחוץ בלבד.

עיקר תקנת נר חנוכה - ואם אפשר להדליק כיום בבית

שבזמן שאין סכנה ידליק בחוץ כדי להגדיל את פרסום הנס [ואפשר גם להעיקר הוא מעשה לבד ופרסום הנס אפי' לב"ב אינו מעבין], או דילמא עיקר התקנה היתה לפרסם הנס דוקא "לרבים", לבני רשות הרבים, ולכן צריך להדליק בדוקא בחוץ,

אליו, ולעבור דרך אליו במהירות ומרוצה לגרום כיבוש. ע"ש. וכ"כ בשו"ת ברית אברהם (ח"א סי' כב) שנעלם מעיניהם של כמה אח' דברי הראשונים שכתבו שמפני חששות כל דהו נהגו להדליק בפנים, אע"פ שאין סכנה ממש. וא"כ יש סמך למנהג להדליק בפנים. אלא שמ"מ ראוי להדליק בחוץ כדי לפרסם הנס לרבים.

ובספר נימוקי או"ח (סי' תרעא סק"א) תמה על המנהג בזה, דמדוע לא יקיימו עתה המצוה כתיקונה להדליק בפתח ביתו מבחוץ משום פרסום הנס, וכמ"ש מרן בש"ע, דבשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה וכו', משמע דרק בשעת הסכנה מניחו בפנים, והלא בזמנינו אין סכנה. והרמ"א כתב, ומיהו בזמן הזה שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רה"ר כלל, ואולי היה אז בקרק"א בזמן הרמ"א עוד סכנת נפשות מהנוצרים שלא יכו את היהודים וכו', ומ"מ המצוה הזאת במקומות ובמדינות שיוכלו לקיימה באין מפריע למה לא ידליקו נר חנוכה מבחוץ.

והנה בגמרא שבת (כג:): איתא, אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. וכ"ה בטור ובש"ע (סי' תרעא ס"א, וסי' רסג ס"ג), שאם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ונר לחנוכה, נר שבת קודם משום שלום הבית, דאין שלום בבית בלא נר. וכתב המג"א (סי' תרעא סק"ב) דאפשר דבזה"ל שמדליקין בפנים יקנה נר חנוכה, ואעפ"כ לא ישב בחושך, ואע"פ שאסור לאכול לאורה, מ"מ כיון דא"א בענין אחר, הוי כשעת הסכנה, דמניחו על שולחנו ודיו, אע"פ שעל כורחו הוא משתמש לאורה, כמ"ש הר"ן (שבת ט ע"ב בדפי הרי"ף). וה"ה בחול למי שאין לו אלא נר אחד. וכ"פ במאמר מרדכי (סי' תרעא ס"א).

ובש"ע (סימן תרעג) כתב, שאסור להשתמש לאור נר

ולבאר שיטה זו נראה, שיש לחקור ביסוד התקנה של הדלקת נר חנוכה, דזה ברור שטעם התקנה הוא כדי לפרסם את הנס, אלא שיש לדון האם התקנה היתה שבכל בית ידליקו נרות חנוכה, ובזה יתפרסם הנס אצל היחיד או בני הבית, ואלא

וכל שא"א לפרסם הנס לרבים מפרסם הנס לב"ב, או לעצמו. ואפשר דבזה גופא נח' תירוצי הגמרא בגמ', אם עיקר המצוה לפרסם הנס לרבים, או"ד עיקר המצוה לפרסם הנס לעצמו ולבני ביתו, אלא דלכתחלה עדיף שיפרסם הנס גם לרבים.

ובאור זרוע הנ"ל שכתב, דהאידינא דליכא סכנה לא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצרות. ע"כ. והעיסור כתב שאחר שנהגו על הסכנה, נהגו. ולכא"ו האו"ז ס"ל דעיקר התקנה היא לפרסם הנס לרבים. ולכן תמה על מה סמכו כיום להדליק בפנים. אך העיסור ס"ל שפרסום הנס לרבים אינו רק למצוה מן המוכרח. אך אפשר דגם האו"ז מודה לזה, אלא דעכ"פ הו"ל לטרוח מעט ולהדליקה בחוץ. וכן שאר גדולים שתמחו על המנהג, איכא למימר שעיקר התמיהה היתה אמאי אין מהדרין לפרסם הנס לרבים אחר שאין סכנה, ושאני היכא דלא אפשר. ועכ"פ האו"ז ועוד העידו שכך היה מנהג גדולי ישראל מדורות הקדמונים, ולא שהיה זה רק מנהג העם. [ויו"ל].

ומעתה, זה מ"ש הגר"א הנ"ל, דכיון שעיקר התקנה לפרסם הנס לעצמו ולבני ביתו, ויכול לקיים עיקר התקנה ע"י פרסום הנס לבני ביתו, לכן שייך לומר שניח על שולחנו גם שלא בשעת הסכנה, ויעלה לו נר אחד לנר שבת ולנר חנוכה. ומש"ה שפיר הוכיח דגם תשמיש של קדושה אסור לאור נר חנוכה.

ובזה גם אפשר לבאר דעת הא"ר דפליג על הגר"א הנז', משום דס"ל דעיקר התקנה לפרסם הנס לרבים". וכבר נח' בזה הראשונים, כאשר נתבאר.

אך יל"ד דלעולם לכ"ע פרסום הנס לרבים אינו לעיכובא, ומה דס"ל לכמה ראשונים שאחר חצי שעה לא ידליק, זהו מטעם שכך תקנו חכמים שצריך זמן הראוי לפרסום הנס לרבים. ותיקנו זמן זה מחמת שזהו הזמן הראוי בשביל פרסום הנס לרבים, אך אין מכאן הכרח שפרסום הנס לרבים מעכב. וכן דחה בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' קה), ועוד.

וכיו"ב יש לשאול שאם פרסום הנס לרבים אינו מעכב, א"כ למה בהניחה למעלה מכ' לא יצא, ותפוק"ל שיש כאן פרסום הנס לעצמו. אך אי"ז קושיא, שכך תקנו חכמים שמקום ההדלקה יהיה באופן שיוכל להיות הדלקה של פרסום הנס.

אלא שבשעת הסכנה מדלית ברירה מניחה על שולחנו ודיו.

ובחקירה זו אפשר דפליגי תירוצי הגמ' בשבת (כא:) דאמרו שם, וכבתה אין זקוק לה, ורמינהו, מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. מאי לאו, דאי כבתה הדר מדליק לה, לא, דאי לא אדליק מדליק. אי נמי, לשיעורה. ע"כ. וי"מ דלת"י קמא יכול להדליק רק בתוך זמן חצי שעה, מפני שעיקר התקנה היתה לפרסם את הנס לרבים" והוא כשעדיין איכא אינשי דאזלו בשוקא. אבל אחר חצי שעה לא ידליק. ולח"י בתרא דאיידי לשיעור השמן שיתן בנר, היינו שיכול להדליק גם אחר חצי שעה, דמקיים בזה את עיקר התקנה לפרסם את הנס, ובעצם הדבר שבכל בית בישראל מדליקין נר חנוכה, איכא פ"נ, אלא שאינו מקיים את ההידור לפרסם הנס לרבים.

וזה לפי דברי הר"י פורת בתוס' (שם ד"ה אי לא אדליק), שאחר שתכלה רגל מן השוק עבר הזמן, ויש לזוהר ולהדליק בלילה מיד, שלא יאחר יותר מדאי. ומ"מ אם איחר ידליק מספק דהא משני שינויי אחריו. ולר"י נראה, דעתה אין לחוש מתי ידליק דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים. ע"כ. ולדעת ר"י פורת גם בזמן הגמ' [קודם הסכנה] ידליק אחר זמן ההדלקה, אלא שלא יכרך משום סב"ל, שהדבר תלוי בתירוצי הגמ'. ולשי' הריטב"א והמאירי ועוד, רק לכתחלה אמרו שיפרסם בחוץ להגדיל הפרסום, אבל אינו לעיכובא, דמה שכל אחד מדליק בביתו הוי פרסום הנס. אבל הסוברים שאינו יכול להדליק אחר חצי שעה ס"ל דהתקנה היתה בדוקא לפרסם הנס לרבים, ולכן אחר חצי שעה אינו מדליק.

ודעת הרמב"ם (בפ"ד מהל' חנוכה ה"ה) שאם שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, עבר זמן זה אינו מדליק. וכן דעת הראי"ז, דאחר חצי שעה מזמן ההדלקה אין יכולים להדליק נר חנוכה. והיינו משום דס"ל שעיקר התקנה היתה לפרסם הנס לרבים, וכפשוטות תי' קמא בגמרא דאי לא אדליק מדליק [רק בחצי שעה הראשונה]. אבל מדברי שא"ר בסוגיא שם מבו', שיכולים להדליק גם אח"כ, ומשמע דעיקר המצוה לפרסם הנס לכל או"א,

במקום שיש לתלות דלצורכו וליכא היכר לא קיים כלל המצוה, ושאיני בחצר שיש לו ב' פתחים מב' רוחות דהתם הדלקה ברוח אחד כדינו, אלא דהרואים יחשדוהו שפושע ואינו מקיים מצות הדלקה, בזה הוי רק חשדא ואינו מברך, אבל בהרואה אומר דלצורכו אדליק אין הכוונה דיחשדוהו דמבטל מצות חנוכה אלא דהחסרון בעצמות המצוה, דכך הוא המצוה שיהיה בענין דמעשיו מוכיחים עלה, דעושה משום מצוה וזה הפרסום. וכה"ג י"ל לגבי הדלקה אחר חצי שעה למ"ד שוב נגמרה המצוה. עכ"ד.

אמאי גדולי הדורות לא החמירו בזמן הזה להדליקה בחוץ לקיים מצוה מן המובחר

ויוצאים ובאים אחר ההדלקה. ואם לא נדליק בפנים, לא יהא ניכר להם פרסום הנס. וגם בשביל פרסום הנס לבני רה"ר, היום אין הנר ניכר היטב בחוץ כמו בזמנם, שבזמנם הנר שבחוץ היה מאיר את החושך, לפי שלא היתה תאורה ברחוב, ולכן כשהיו מדליקים בחוץ היה פרסום הנס כדבעי, אך בזה"ז אפשר שאדרבה פרסום הנס בפנים גדול הוא מהפרסום הנס של ההדלקה בחוץ. נושמעתי סברא נוספת בזה, די"ל שלא הקפידו על הדלקה בחוץ אלא בזמנם שלעולם היו מדליקים נרות, ואם מדליקה בביתו אינו ניכר כ"כ שהוא לשם נר חנוכה, אבל בזמנים מאוחרים שעשו מנורות מיוחדות לחנוכה, וכ"ש בזמנינו שיש אור חשמל, אין צריך להקפיד כ"כ ופרסום הנס לעצמו ובני ביתו עדיף מפרסום הנס לרבים. וזו סברא שכתבנו לסיוע בעלמא, אך לא להשתמש בסברות אלו לענין לכתחלה היכא דאפשר להדליק בחלון וכדו'.

ה. ובפרט שהמדליקין בחוץ לא נפקי מפלוגתא אם נחשב הדלקה בבית הניכר אליו. וכן שצריך להדליק דוקא בבית, ולא ברה"ר. והמדליק בחדר המדרגות ובחצר שלפניה, אינו ניכר שהם נרות שלו. והפוס' פלפלו בזה אם נחשב הדלקה ברשות שלו. וסוף דבר שאינו ברור שאינו יוצא ידי חובה בהדלקה זו.

דברי האור החיים שאין חוששין לבני רה"ר כאשר יש חסרון בפרסום הנס לב"ב

עומד סמוך לרה"ר, אבל אם יש חצר לפני הבית מצוה להניח על פתח החצר. ג. רבינו ירוחם כתב שמניחה בפתח החצר אלא שמניחה בפנים החצר ולא ברה"ר. וע' בפר"ח סעיף ה' שהוכיח כדברי רבינו ירוחם, וע"ש עוד.

ובדומה לזה י"ל לגבי מ"ש (שבת כב:) היה תפוש נ"ח ועומד לא עשה ולא כלום, משום דהרואה אומר לצורכו הוא מדליקה. וכמ"ש בשו"ת רעק"א (מהר"ת סי' קכה) להעיר עמ"ש הפר"ח (סי' תרעה) שלפ"ד הר"ן דבבחוץ שבו ב' פתחים מב' רוחות דמדליק בשניהן אינו מברך, ה"נ לטעמא דהרואה אומר לצורכו אדליק, מדליק בלא ברכה, וא"כ לא הו"ל להרי"ף להשמיט טעמא דהדלקה במק"ע, והניח בצ"ע. אך אינו קושיא, ואינו מהדומה, דזהו משורש מצות הדלקה, לעשות בענין שיהיה הכירא דהוא משום מצוה ולא יטעו הרואים

ומ"מ פש גבן לברורי אמאי מצינו שלא טרחו לקיים את המצוה כמצוה מן המובחר, להניחה מבחוץ כדי שיהא פרסום הנס לרבים. וגם בעל העיטור גופיה כתב שם: ואחר שנהגו על הסכנה נהגו, ומ"מ מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו. ע"כ. ואפשר לצדד בזה כמה טעמים. א. שכיון שגדולי הדור לא החמירו בזה, לא רצו להוציא לעז. אחר דמ"מ אין זה מעכב את קיום המצוה. ב. אפשר שבזמן הראשונים היה חשש של איזה צער וכדו', שמחמתו לא החמירו בזה, דס"ל שגם במקום צער לא אטרחוהו חכמים, ומזה נמשך המנהג גם בדורות מאוחרים אף שאין בזה צער. ולא רצו לשנות מנהג שהיה קיים כמה וכמה דורות, ואין בו חשש איסור. ג. אפשר שסמכו על פרסום הנס שעושים לרבים בבית הכנסת, וכמ"ש הריב"ש.

ד. לגבי דורות האחרונים אפשר עוד, שבזמן הזה אם ידליקו בחוץ כמעט יתבטל כל פרסום הנס לבני הבית, כיון שבזמנם לא היה אור של חשמל, והנר היה ניכר היטב גם מבחוץ אצל היושבים בבית, משא"כ בזמן הזה שאם ידליקו בחוץ, אין כמעט פרסום הנס לבני הבית. וגם שבדורות הללו אין מקדימים לשכב כמו בזמנם,

והנה בגמ' (שבת כא:) אמרו נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. ויש בזה ג' פירושים. א. רש"י כתב, ולא ברה"ר אלא בחצרו, שבתיהן היו פתוחין לחצר. ב. התוס' שם חלקו על רש"י, ופירשו דמיירי דליכא חצר אלא בית

היה, ונמצא שנעשית נר חנוכה רק לבני רה"ר, ותיקן את העוברים ושבים ואת עצמו לא תיקן, וגם בני ביתו אשר אינם נכנסים ויוצאים משם, ג"כ אינם רואים הנרות, ולהצריכם שיצאו ויראו נראה דוחק לומר כך, ואנו חוששין לבני רשות הרבים רק היכא דליכא ריעותא לבני הבית. ע"כ.

ולפ"ז, שיטת רש"י שבדוקא יש להניחה בפתח הבית ולא בפתח החצר. אך בספר ימי שלמה (הל' חנוכה פ"ד ה"ז) כתב, דנראה דמודה רש"י ז"ל בעיקר הדין באין לו חצר ופתח ביתו פתוח לרה"ר, דמניחו מבחוץ בטפח הסמוך לרה"ר, אלא דס"ל דבאית ליה חצר לא הטריחוהו רבנן להוציאה לחוץ, כיון דבפתח ביתו נמי איכא היכרא לרה"ר כגון שפתח ביתו מכון נגד פתח החצר. וזהו שכתב לקמן (דף כב.) עלה דאמרין נ"ח מצוה להניחה בטפח הסמוך וכו', וז"ל, מצוה להניחה בחצר או ברה"ר וכו'. והיינו כדכתיבנא, דבאית ליה חצר מניחה בחצר, ובשאיין לו מניחה ברה"ר. עכ"ד. והרא"ם בתוספותיו לסמ"ג נסתפק בזה בדעת רש"י.

וקשה, אמאי רש"י לא פירש שמניחה בפתח החצר כדי שיהיה פרסום הנס יותר. א. ואפשר משום שצריך להניחה בתוך ביתו ולא ברה"ר. וזה ניחא טפי לפמ"ש רבינו ירוחם הנז'. ב. אי נמי משום שע"י שמניחה בפתח ביתו ניכר שהיא שלו, ואילו מניחה בפתח החצר אין ניכר שהיא שלו. ג. אי נמי שכאשר מניחה בפתח ביתו יש ג"כ פרסום הנס בשבילו ובשביל בני ביתו, לא כן אם מניחה רחוק ברה"ר שכמעט אין פרסום הנס לעצמו ולבני ביתו. ד. אי נמי ס"ל לרש"י שצריך להניחה סמוך לבית דוקא, שר חנוכה צריך להניחו בבית, ואם מניחו רחוק מהבית, בחצר סמוך לרה"ר אינו נחשב שמונה בבית. ובפרט כאשר אין עיקר שימוש בחצר. וזה קרוב לטעם א' הנז'.

וכ"כ רבינו חיים בן עטר ע"ה בספרו חפץ ה': דמשום דבעינן דהמדליקין נמי ראו יראו וזכור יזכרו מהניסים והנפלאות ויאמרו בפיהם, ואת יניח המנורה בפתח החצר, נמצא שהמדליק אינו רואה הנרות, אלא בראשונה כשנכנס לפתח החצר, ואחר שנכנס כבר אינו רואה, והיה כלא

י"א בשם החזו"א שהמדליקין בחדר מדרגות הוי ברכה לבטלה

דברי הברייתא כפשוטם, ואם ס"ל כהתוס', היה לו לפרש דביש לו חצר מדליק בחצר לפני הבית, וכן שא"ר לא הזכירו זה. וע"ע בביה"ל שהר"ן ואו"ז העתיקו כרש"י. ובערוה"ש (סי' תרעא סעיף כ) כתב שרש"י והר"ן והרמב"ם וסמ"ג והגמ"י דרבים הם פירשו דלא כתוס'. ומה שתמה שם על הטור וש"ע שלא הזכירו כלל שיטת רש"י, אין מזה הכרח, די"ל שאין נפ"מ כיון שהיה המנהג פשוט להדליק בפנים, ולפי הטור נהגו להדליק על הפתחים מבפנים.

ומקור הדברים כנראה שהוא מפי השמועה. וע"ע בחזו"א (או"ח סי' סה ס"ק נב. ובסי' צ ס"ק כג לענין שתופי מבואות. ובחידו"ד סי' קטח ס"ק שאצלנו אין החצרות כי אם לאויר). ובהנהגות החזו"א כתב, בדירתו שהיתה מוקפת חצר היה מדליק בחצר הפונה לרה"ר בטפח הסמוך לפתח חדרו, ואמר דבזמנינו אין להדליק בפתח החצר, מפני שכהיום שונה ענין החצר מבזמן חז"ל, שאין לנו שימוש בחצר כבדורות הראשונים, שהיה עיקר תשמיש הבית שם, אבל אצלנו אין החצרות רק לאויר,

וראתי מובא מהגאון ר"ח בריס זצ"ל (בחידושו על הש"ס) שכתב בשם החזו"א, שרש"י ותוס' נחלקו ג"כ אם צריך היכר שהנרות שייכים לבית זה, ועל כן לא סגי בפתח החצר שיש לו שם שותפין. ומ"מ התוס' ג"כ מודו שצריך שיהיה ניכר שיש שייכות בין פתח החצר והבית, דהדלקת נר חנוכה היא חובת הדר, ושהעובר ברחוב ייחס את הנרות לבית, ויחס זה בא רק על ידי השתמשות בחצר, אבל כשאין השתמשות בחצר רק כמעבר בעלמא, אינו מועיל. וגם רש"י מודה ששימוש בחצר הוא הקובע, אלא שלרש"י יש דין פתח הבית ולתוס' פתח החצר. והמדליק בפתח המדרגות גם לתוס' הוי ברכה לבטלה, ודינו כמדליק נר חנוכה ברחוב שלא יצא. עכ"ד. וציינו שכע"ז זה כתב גם בספר חידושים וביאורים להגר"ח גריינמן שלי"י.

שיטת רוב הראשונים ודעת מרן הש"ע. עוד כתב הרב בריס שם, דמסתימת רוב הראשונים משמע דס"ל כשיטת רש"י, וכן מוכח ברמב"ם דא"א לומר דס"ל כשיטת התוס', כיון שהביא

ועוד שגם פתח הבית נראה ברה"ר. ע"כ.

וע' בספר אז נדברו (חלק ה סי' לט) מה שכתב בביאור דברי החזו"א. וכן בספר משמרת מועד להרה"ג ר' מרדכי קארפ (חנוכה סי' יב) בביאור מח' רש"י ותוס'. ושדעת החזו"א דחצר שאין משתמשין בה ל"ח חצר, וביאור דבריו נראה דבעינן שיהא היכר לבני הבית במקום שמשתמשין שם וגם לבני רה"ר, וכשאין משתמשין בחצר אין כאן היכר לבני הבית, וכ"ש לשיטת רש"י וסברתו דעיקר היכרא לבני ביתו.

והנה בש"ע (סי' תרעא ס"ה) הובאו דברי הגמ' שהדר בעלייה מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים. וביאר הב"י שם, דמיירי שלבעל העלייה אין פתח משלו "והכא מיירי כשהעלייה פתוחה לבית, דהשתא כי מנח לה על פתח הבית, או על פתח החצר, לא מינכרא מילתא דמשום עלייה היא, ולפיכך מניחה בחלון הסמוך לרשות הרבים". ע"כ. ומ"ש שלא ניכר שהוא של עלייה, הנה אין הכרח לפרש דהכוונה שצריך שיהיה ניכר לאיזה בית שייכים הנרות, שהרי כשיש חצר עם כמה פתחים כולם מדליקים בפתח החצר, על אף שלא ניכר לאיזה בית שייכים הנרות. אלא הכוונה שיהיה ניכר שיש כאן שני בתים ושני חיובים שונים, ולכן כשיש כמה פתחים לחצר, ניכר שיש כאן כמה בעלי בתים שונים, ולכן אפשר להדליק בפתח החצר. אבל כאשר לבית המשותף (דהיינו הבית והעלייה) יש רק פתח אחד, לעוברים ברשות הרבים לא ניכר שיש כאן שני בעלי בתים שונים, ורק אם הם יכנסו פנימה לבית המשותף הם יראו שיש בתוך הבית שני פתחים, ויבינו שיש כאן שני בעלי בתים שונים, אבל בעוברים ברה"ר הם רואים בית אחד עם פתח אחד, ומרשות הרבים לא ניכר שיש כאן חיוב נוסף של בעל בית אחר שגר בעלייה, ולכן בעל העלייה אינו יכול להדליק בפתח הבית. והוא הדין ממש לחדר מדרגות בבית משותף, שהרי העוברים ברה"ר רואים בית אחד עם פתח אחד בלבד, ובית אחד עם פתח אחד לרה"ל חז"ל החשיבוהו לאינו ניכר שיש כאן בעלי בתים נוספים, ולכן אינם יכולים להדליק בפתח חדר המדרגות, וגם בברכתם יש חשש של ברכה לבטלה, שבבית משותף שיש לו רק פתח אחד לרה"ל חז"ל לא תקנו לבעל העלייה

להדליק בפתח הבית, אלא בחלון דווקא, ואף אם החלון גבוה מכ' אמה ידליק בחלון כמבואר בריטב"א שם, ולא ככמה אחרוני' שכתבו אחרת. [ועל אף שכאשר יש שני בעלי בתים בדירה אחת וכל אחד אוכל משלו, שניהם מדליקים בפתח הבית, ואחרונים הסתפקו אם מהני להם שיתוף בפרוטת, ועי' פמ"ג סי' תרעז אות ג ואות ח שהביא בזה מח' אחרו' בין הלבוש והפר"ח, ועי' ב"ה ד"ה עמו. וחזינן שעל אף שלא ניכר שיש כאן שני חיובים בכל זאת שניהם מדליקים בפתח הבית. אולם לא קשיא מידי ואפשר לומר בזה ג' חילוקים. ראשית, בשני בעלי בתים שגרים בדירה אחת אין אפשרות אחרת ולכן הואיל ואין ברירה אזי שניהם מדליקים בפתח הבית, אבל הדר בעליה שיכול להדליק בחלון ידליק שם, ואין דנין אפשר מאי אפשר. שנית, י"ל אם לא ניכר שיש שני חיובים של שני בעלי בתים שונים שבאותו בית לית לן בה אבל כאשר לא ניכר שיש כאן בית נוסף שמצריך חיוב נוסף, בזה יש קפידה. שלישית, י"ל שכאשר אין עדיפות לחיוב אחד מהשני שניהם מדליקים בפתח אבל בבית ועליה כאשר הפתח סמוך לבית שלמטה, ואין ראייה שהעליה היא חיוב נוסף לבית ויתכן דהוי חלק מהבית, לכן קבעו חז"ל שהפתח משתייך לבית שלמטה בדוקא, ולכן בעל העליה צריך להדליק בחלוננו שלמעלה. וני"מ בין התירושים הנ"ל במקרה שיש שני בעלי בתים שסמוכים זה לזה ויש להם פתח משותף אחד לשניהם, שלפי שני התירושים הראשונים ידליקו בחלון, ולפי התירוץ השלישי יכולים להדליק בפתח המשותף, ולדינא נראה שגם בכהאי גוונא ידליקו בחלון].

וראה ברשב"א שם מה שהק' על פרש"י. אך הריטב"א שם (ד"ה הניח חנוני) כתב, ר"י פוסט מפני שהניחו ברה"ר משום פרסומי ניסא, וש"מ היכא דאפשר מצוה להניחו מבחוץ ברשות הרבים וכדכתיבנא לעיל, וכן פרש"י ז"ל כאן ובבב"ק. ע"כ. ולעיל כי הריטב"א כפרש"י, וע"ש דמשמע שזה רק למצוה, וז"ל הריטב"א, מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, פ"י כי היכי דלעביד פ"ג בכולי עלמא. ומה שפרש"י לא מבחוץ ברה"ר אלא מבפנים סמוך לרה"ר, לאו למיסר בחוץ ממש אתא, כי מנהגם היה להדליק

מבחוץ ממש וכדמוכח ממנתי' דגמל וכו', והתם ברה"ר ממש מיירי וכן פרש"י שם, אלא הכי בעי למימר דלא סוף דבר מצותו בחוץ ממש, אלא ה"ה סמוך לחוץ מבפנים בענין שיכירו בני רה"ר. ע"כ.

ואפשר שאין זה תלוי בדוקא בדין חצר לענין עירובין, אלא גם החולקים על סברת החזו"א בגדר חצר לענין עירוב, אפשר דמודו הכא, או מטעם שצריך פרסום ג"כ לבני הבית, או מטעם שחצר כזו אינה נחשבת חלק מהבית לענין שיחשב שהדליק נר חנוכה בביתו. וע"ע בספר הליכות שלמה (חנוכה פרק יד ארחות הלכה אות ו).

ובשו"ת שבט הלוי הנ"ל (ח"ז סי' פד) כתב, שהמדליקין בחלון "כאשר אנו נוהגים", אין עליהם תמיהה אמאי אין מדליקין בחוץ, כיון שהרוב דרים כהיום בעליה, ובבתים רב קומות, שא"א לכולם לקיים דין פתח, ויש היכר יותר בחלון, ואפי' כשהחלון למעלה מכ'. ויראה, דישנם ב' פרסומי ניסא, פרסומי ניסא לעצמו ולבני ביתו דנר איש וביתו דמתקיים בכל אופן, ודין שני פרסומי ניסא לרבים דמתקיים ע"י שמניח על פתח הבית ועל פתח החצר, וכיון שהיו זמנים שלא יכלו לקיים צד זה של המצוה, תקנו להדליק בבתי כנסיות לפרסם גם הנס ברבים כמ"ש הריב"ש, ותקנה זו קיימת, ושוב אין להרעיש על מה שלא מניחים בפתח הבית, כיון דפ"נ ברבים עכ"פ מתקיים בחלקה הגדול ע"י ההדלקה בבתי כנסיות וכו', כ"נ עכ"פ בדרך לימוד זכות. עכ"ד. וכן כתב בספר חובת הדר (עמ' ק הערה טז) ולכאורה נראה דה"ה אם העליה פתוחה לחדר מדרגות שבזמננו ג"כ ידליק בחלון הסמוך לרה"ר, כיון שאינו ניכר פתחו בחצר, עכ"ל.

ושם (ח"ד סי' סה) נשאל במי שדר בקומה העליונה למעלה מכ' אמה מרה"ר, אם ידליק בפתח ביתו מבפנים, או בפתח הכניסה לכל הבנין שיש בו עוד דיירים, או ידליק ליד החלון כרגיל דיהי' פרסומא ניסא כלפי אלה הדירים ממול בבנינים השכנים בקומות העליונות. והשיב, דלפי המנהג להניח משום פ"נ בחלון הבית, גם בזה יעשה כן, והכא דמדליקין בפנים, ובפנים איכא למטה מכ', בזה יוצאים עכ"פ מעיקר דין המצוה כמבואר בש"ס ובש"ע (סו"ס תרעא), כיון דאיכא היכירא

לבני הבית, וגם בזה משמע בפמ"ג (מש"ז שם סוף סק"י) דידליק בחלון אפי' למעלה מכ', דמ"מ איכא היכירא קצת לרה"ר, ובמחזה"ש (סק"י) כתב כן בדרך אפשר. ומ"מ מעיקר התקנה תקנו חז"ל שידליק סמוך לרה"ה דאיכא פ"נ גם בחוץ, ופליגי רש"י ותוס' והפוס' במקום ההנחה, וכיון דהאמת הוא דאיכא שכנים מכמה צדדים שיכולים להביט בנ"ח, ובנוסף למש"כ הפמ"ג דגם למעלה מכ' איכא היכירא קצת, ועוד מלבד שיש היכר גמור לב"ב בפנים, "איני רואה סיבה לשנות המנהג מכבר" להדליק בכה"ג על פתח החלון. עכ"ד.

ועי' בפסקי תשובות (עמ' תסו) שכתב, ומאריך גיסא גם בחדר מדרגות משותף קיימת הבעיה שאין ניכר מי הדליק, ע"כ. וכן בספר מצות נר איש וביתו (בעמ' עט) אחר שהביא את דברי הב"י הנ"ל כתב, בענין המדליק בפתח חדר המדרגות, הרי משמע דבענין היכר מי הדליקה ומאיזה בית, וא"כ אם מניחה למטה הרי לא מינכרא דשל עלייה הוא, עכ"ל. אמנם, אח"כ כתב בשם "יש דוחין" שהואיל והפתח משותף לכולם חשיב כניכר של עלייה הוא.

ובספר חוט שני (סי' תרעא סעיף ה עמוד שו) אחר שהביא דברי החזו"א שלחצר דיון אין דין חצר, כתב שלפ"ז אם הדליק בפתח החצר, צריך לחזור ולהדליק שוב בפתח הבית. וחדר מדרגות בבנינים משותפים אין זה ברור אם יש לזה דין של חצר לענין נ"ח, וע' בב"י (סי' תרעא) לענין מח' רש"י ותוס'. ומ"מ כיון שעיקר תקנת חז"ל להדליק בפתח ביתו או בחלון, או במרפסת ביתו, אין להדליק אלא בפתח ביתו. ואף אם ידליק בחלון או במרפסת ויהיה משם יותר פרסומי ניסא, אין לו להדליק אלא בפתח ביתו, כיון שגם מפתח ביתו יש פרסומי ניסא לבני רה"ר, וזה המקום שתקנו חז"ל להדליק, ואין לעשות חשבות היכן יש יותר פ"נ. ואמנם אם מפתח ביתו אין הנרות נראין כלל לבני רה"ר כגון שאין שם מעבר לרבים, יש להדליק בחלון ביתו במקום שיראו הנרות לבני רה"ר, וכן נהג מרן החזו"א. והמדליק נ"ח למעלה מכ' אמה, טוב יותר להדליק בפתח ביתו לחדר המדרגות, ממה שידליק על שלחנו. וע"ש עוד כמה פרטי דינים.

ובספר אחד כתב בשם הסטייפלר זצ"ל סברא

חדשה בענין זה, דאף באר"י שאין סכנה מהגויים, יכול להדליק בפנים, מאחר שכך פסק הרמ"א שבזמן הזה כולם מדליקים בפנים. ואע"ג שבזמנו של הרמ"א היה סכנה והיום אין סכנה, מ"מ מאחר וכך פסק הש"ע, כך הוא הפסק לכל הדורות. וכמו שפסק החזו"א לענין שריפה בשבת שמותר לכבותה וכפסק הרמ"א, אף שהרמ"א פסק שהטעם משום שאנו מצויים בין הגויים והוא פקו"נ אם לא נכבה, וזה לא שייך היום. וראיה לזה, שהרי נוהגים שאם נתאחר מלהדליק נר חנוכה מדליקים בברכה עד עמוה"ש, אע"פ שדעת כמה פוס' שאין להדליק בברכה אחר חצי שעה, וגם במקומות שאין סכנה מברכים. ואמנם המדליקים בפנים צריכים להדליק בחלון או בפתח דוקא ולא על השלחן. עכ"ד. [ארחות רבינו (ח"ג עמוד יב)]. וזו סברא מחודשת, דמה שנכתב בש"ע נקבע מזה הלכה לכל הדורות. וצ"ע.]

ובספר ברית יוסף (להרח"ג יוסף כהן) העיר בזה, שהרי אם מיירי שהעובר הרואה את הנרות יודע שהפתח הוא של כל הדיירים, ממילא יודע שיש כאן דיירים שונים בבתיים שונים, ובב"י משמע

סוף דבר לענין הלכה היכן המקום הראוי להדליק

מבחוץ אצל היושבים בבית, אך בזה"ז אם ידליקו בחוץ, אין כמעט פרסום הנס לעצמו וב"ב. ומאידך גם ההדלקה ברה"ר אינה ניכרת כ"כ כמו בזמנם שהיה חושך מוחלט ברחוב, וכל נר היה מאיר כדבעי. ולכן אפשר שפרסום הנס בבית גדול יותר מן פרסום הנס של ההדלקה בחוץ.

וכיון שכתבו בשם החזו"א שהמדליקין בחדר המדרגות אינם יוצאים ידי חובתם, ויש שכתבו בשם החזו"א דהוי ברכה לבטלה, שוב יש כאן חשש, והדרך הבטוחה ביותר היא להדליק בביתו או בחלון.

והיה מי שחשש בזה, שכאשר החצר משותפת לכולם, שמא בהדלקת אחד מהם כבר יצאו כולם, ושוב א"א להדליק שם. וכמו ששיטת הש"ע (סי' רסג ס"ח) שכמה בעלי בתים א"א שידליקו נר שבת בחדר אחד. אלא דחילוק פשוט הוא בין נר שבת דעיקרו להאיר, לחיוב של נר חנוכה בנר איש וביתו. וע"ש בתוס' (שבת כא: דב' בתים הפתוחים לחצר אחת, שניהם מדליקין בפתח החצר. ובטור

והנה אע"פ שראוי להחמיר ולהדליק בחוץ כדי לקיים את המצוה כדבעי, מ"מ הא קמן שיש כמה חששות בזה. א. שמא צריך להדליק בבית דוקא, וחדר מדרגות וכדו' אינו נחשב בית לענין זה. [ראה להלן ממשנה הלכות]. ב. שמא צריך היכר שהנרות הם שלו, וכאשר מדליקים יחד בחדר מדרגות וכדו' אין כאן היכא. וכמו ד"מ בשי' רש"י. ג. שמא לחדר המדרגות וכדו' אין דין של חצר לענין נר חנוכה, ואף בדיעבד אינו יוצא בו ידי חובה, וכמו שהביאו בשם החזו"א. [וזה כעין הערה א' הנז', ואולי הכל ד"א]. ד. לפי דברי הרב חפץ ה' הנ"ל בביאור דברי רש"י אין לחוש חוששין לבני רשות הרבים רק היכא דליכא ריעותא לבני הבית. וכהיום ודאי שיש בכך חסרון בפרסום הנס לבני הבית.

ה. לעיל כתבנו עוד הערה, שלגבי דורות האחרונים, אפשר שאם ידליקו בחוץ יתבטל כמעט כל פרסום הנס לבני הבית, ודוקא בזמנם שלא היה אור החשמל, הנר היה ניכר היטב גם

שחרר המדרגות אין לו דין חצר, ולא דין בית, אלא הוא כעין מבוי, שהרי כל הדרים בבית זה שותפין הם בחדר המדרגות, ואין אחד יכול לעכב על חבירו מלעבור שם, ואין לו לאחד קנין בו יותר על חבירו, ולכן לכאורה אינו צריך לפתוח את הדלת ולהדליק בפתח היוצא למדרגות, אלא יכול להדליק בפתח סגור והוא בבית.

ושם כתב לדייק מדברי הרמ"א ומעגלי צדק, דמ"ש בגמ' הדר בעליה מניחו בחלון, לא אמרו אלא בזמן התקנה ועמ"י בארץ ישראל וליכא סכנה, דאז מאן דאית ליה פתח וחדר מדליק כהלכה ואם דר בעליה מניחו בחלון, אבל לאחר החורבן שגרים בין הגויים ליתא לא לדין דפתח ולא לדין דמניחו בחלון כלל מעיקר דינא, אלא מניחו על שלחנו ודיו. ושכן משמע בס' העיטור שכתב, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו. ומי שיכול להניחה מבחוץ מניחה מבחוץ ואם לאו על פתחו ע"כ. וכיאר הדברים, דאף הדר בעליה שאמרו מניחה בחלון, כל זה עד שלא היתה שעת הסכנה, אבל משעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו בשעת הסכנה להניחו על השלחן, נהגו כן עד היום, אפי' שאין בו עוד סכנה, אלא נשאר על המנהג.

וראיתי למחבר אחד שכתב, דמה שהנהיגו כן, הוא איזה ע"ה וכיוצא. ותמוה, שהרי אחר שנהגו קאי על כלל ישראל, והם גדולי ומנהיגי עמינו שהנהיגו, ולא על איזה ע"ה, ופשוט.

והא דלא חיישינן משום פרסומא ניסא בזה"ז, כבר כתבו המעגלי צדק ומהרי"ק ז"ל בתשובה, שלכן מדליקין כהיום בבתי כנסיות נר חנוכה בכדי להיותו פרסומי ניסא לרבים, ולא נשאר הדלקה להראות ברבים רק משום חשדא, ובזה"ז לא חיישינן לחשדא וכו'. ולענין הלכה נראה שהדר בעליה ואינו מניח בחלון, עדיף שיניח על פתח ביתו מבפנים, שאם ידליק על פתח ביתו מבחוץ, כיון דלא הוה נגד החצר ולא נגד הרה"ר, א"כ לא עבד דלא כמר ודלא כמר. עכ"ד.

מה שאמרו "מצוה" להניחה על פתח ביתו מבחוץ אפשר שאינו לעיכובא

נמי שנקטו חכמים לשון "מצוה", לומר שכך הוא למצוה, אך אינו מעכב. וכן מצינו לגבי מה שאמרו (שבת כב:) נר חנוכה מצוה להניחה למטה

(ס' תרעז) הביא מתשובת רב שר שלום גאון, דהרבה בני אדם הדרים בחצר אחד, שורת הדין אם משתתפין כולם בשמן יוצאין כולם בנר אחד, אבל מי שרצה לחבב ולהדר את המצות, כל אחד ואחד מדליק נר לעצמו, דת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד. ומ"מ הרי אפשר שאין מברכין על הידור זה, כמו שלש"י הרמב"ם ועוד נראה שהמהדרין שבגמ' לא היו מברכים, מטעם שממילא כבר נתקיימה המצוה עבור כולם. וע"ע בלבוש ובפר"ח.

ובספר ברכת יצחק (מועדים מהד"ק עמוד רצג) הבין שסברת החזו"א, שחצר שאין בה שימוש תדירי של בעל החצר, לא מיקרי חצר, כיון שאין יכולים לידע שהמדליק הוא בעל החצר. וכתב שיש לדון בחדרי המדרגות שבימינו אם נחשב כעליה הפתוחה לבית או הפתוחה לחצר, שהרי אינם פתוחים למקום היציאה, ומקום הפתח מכוסה מן הבריות, ומאידך גיסא עלייה הפתוחה לבית שאני ששם יש אנשים אחרים ולכן לא מינכרא דמשום עליה היא, אבל כאן אין אנשים אחרים וברור דמשום עליה היא, ואפשר שגם החזו"א מודה בזה. אבל מהרב אול"צ שמענו שחולק על הגריש"א בזה, ואמר דזה גרע טפי, וחשוב כפתוח לבית וגם הגרי"ז מודה בזה שלא ידליק בפתח מבחוץ. ולענין הלכה נראה שיש להדליק בחלון, דידוע שהעידו האחר' שמנהגינו להדליק בפנים, ואף שמרן הש"ע לא הזכיר זאת, מ"מ קצת משמע כן בב"י תרע"א סעיף ו. ויל"ד. ועכ"פ משמע שכן המנהג היום, וכמו שסומכים על זה לברך אחרי זמן ההדלקה, לכן י"ל שהמדליק בפנים לכ"ע יצא, לא כן לש"י החזו"א שהמדליק בחוץ לא יצא ולפ"ז הוי ברכה לבטלה. וגם אדרבה כיון שעיי"כ יוצא מכלל חשד שלא יחשדו שלא הדליק כלל, דחלק לא הדליקו בחוץ, ויסברו שאינו מניח כלל. עכ"ד.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק טו סי' רא) כתב לדון במי שביתו פתוח לחדר המדרגות, והעיר, שנראה

ומאידך י"ל, דמה שאמרו חכמים "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", הוא רק בגדר מצוה מן המובחר, אך לא לעיכובא. ודייקא

לבייתו, ואם אינו יכול להדליק שם מדליק בחלונו, שגם שם יש פרסומי ניסא, אף דהוי פחות פ"נ מסמוך לפתחו מבחוץ. וכן הורה הגרשז"א שאם הדליק נ"ח על שלחנו יצא בדיעבד. ע"כ.

ואם כן, כיון שהדלקה בחוץ להלכה אינה מעכבת, ואילו הדלקה בחדר המדרגות וכדו', יש בה ספק אם מועילה מחמת דשמה אין זה נחשב ביתו, או שאין זה קרוי חצר, וי"א שאפי' בדיעבד אינו מועיל. ויש סברא שכל שמגרע בפרסום הנס לעצמו ולבני ביתו, לא אמרו לפרסם לבני רה"ר, לכאורה יש לנו להעדיף את ההדלקה בתוך ביתו, ולא בפתח חדר המדרגות, ובפרט כאשר מדליק בביתו בחלון ביתו הפונה לרשות הרבים.

וראיתי בספר שיעורי חנוכה (להרה"ג ר' יהודה עדס, סי' י') שכתב לחדש (בדינים העולים עמ' פג), שבזמן שאפשר להדליק על פתח ביתו כעיקר דין הגמ', אם הדליק בתוך ביתו לא יצא ידי חובה, ואפילו אם הדליקה על חלונו קודם שתכלה רגל מן השוק לא יצא, כיון שאפשר להדליק על פתח ביתו שבכך יש יותר פ"נ. והדבר ברור דה"נ הדר בעליה שצריך להדליק על חלונו אם הדליק על שלחנו לא יצא. עכ"ד.

אלא דקשה להורות כן בסכינא חריפא, במה שרבים לא נהגו כן. ומבואר בראשונים שגם כשאין שעת הסכנה מדליקה על שלחנו. וכל מה שבנה יסודו הוא מכח ראייה מהש"ס, ובאמת שאין לזה שום הכרח, דהנה בגמ' (שבת כב:) אמרו, ת"ש דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה כלום, אא"ב הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בענין, מש"ה לא עשה כלום. ופרש"י, דכיון דזו היא מצותה, צריך שתיעשה במקום חיובא. ומבואר מזה שכל שאפשר להדליק בחוץ אינו יוצא בהדלקה שבפנים, ומוכח שכיון שתיקנו לקיים פרסומי ניסא לבני רה"ר, תיקנו שהוא לעיכובא. וזה דומיא דמדליק בשמן פחות מכשיעור, שלא יצא מטעם ששיעור הפרסומי ניסא הוא לעיכובא כל זמן שאפשר לקיימו. ואף שהרי"ף כתב רק מטעם דהרואה אומר דלצרכו הוא דאדליקה, הב"ח והמג"א והט"ז ס"ל דאף למסקנא הדלקה בפנים היא שלא במקומה. ועוד ראייה מד' התוס' והרא"ש והרב המגיד שלתי

מ' טפחים, וי"א שזהו רק למצוה מן המובחר כמ"ש הסמ"ק (מצוה רפ), ובספר המנהגים קלויזנר (סי' סח). ובמגיד משנה (הל' חנוכה פ"ד ה"ז). וכן נקטינן שאינו מעכב לדינא.

ואפילו לענין זמן ההדלקה שאמרו בגמ' "מצותה" משתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, א"י במחזור ויטרי (סי' רלו) בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה, שזהו למצוה מן המובחר. ושם (סי' רלו) כתב לדייק כן מלשון "מצותה" דמשמע למצוה מן המובחר. וכ"ה בסידור רש"י (סי' שטז), ובשבלי הלקט (סי' קפו), ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סי' תרלד), וכן דעת כו"כ ראשונים כמו שיתבאר להלן. וא"כ כ"ש מזה לנ"ד. ורק לגבי הניחה למעלה מכ' אמה אמרו בגמ' שפסולה. וכן אמרו (שבת כב:) הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה ולא כלום. אבל לא מצינו כן לגבי שאר דינים. וכ"כ בביאור הגר"א (יור"ד סי' רפט סק"ו) דמדקאמר מצוה, משמע לכתחלה. ודלא כמ"ש בזה בשכות יצחק (חנוכה פרק ג).

ואמנם אף על פי שבדרך כלל לשון "מצוה" אינו לעיכובא בדיעבד, מכל מקום מצינו בכמה דוכתי דלשון מצוה הוא גם לעיכובא. כן הוא בפירוש פרשה סדורה למסכת מזוזה (סימן גג), והביא ראייה לזה ממנחות (לב:). דאמרינן התם, מצוה להניחו בתוך חללו של פתח, ואפילו הכי פסק הרמב"ם (פ"ו מהלכות תפילין ה"ב) דהניחה אחרי הדלת פסולה. ודלא כהטור (יור"ד סי' רפט) שדקדק מלשון מצוה שאינו מעכב. וכמ"ש הש"ך (סק"ג).

וכבר הבאנו לעיל דברי הראשונים שמפני חשש גנבים או ליצים הקילו להדליקה בפנים, ומשמע שהדלקה בחוץ אינה מעכבת, דאל"כ לא היה להקל רק במקום סכנה. והביאו שכ"כ הרה"ג ר' חיים קנייבסקי שלי' שכן מוכח מדברי האחר' שעדיף להדליק בחלון אם יש שם יותר פרסום נס, ומשמע דאינו לעיכובא. וע' היטב ברשב"א ובריטב"א (שבת כא:).

גם בספר מעדני שלמה (עמוד קו) כתב בשם הגרש"ז אויערבך, דמה שאמרו בברייתא מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אינו אלא סדר עדיפות במקום ההדלקה אך אינו לעיכובא, אלא שיש עדיפות בזה דשם הוי פ"נ, ויותר שייך

וע"ע בברכ"י (ס' תרעה סק"ג) דלפום ריהטא נראה, דאף לדידן דמדליקים בפנים, אם זה מנהגו תמיד להדליק בטפח הסמוך לפתח, והדליקה במקום אחר, ואח"כ הניחה בטפח הסמוך לפתח, אי בעינן הדלקה במקומה לא יצא.

ועוד אפשר, שבזמנם שכולם היו מדליקים בחוץ שיין לומר שהדלקה בפנים אינה מקום מצוה, כיון שמחוייב להדליק בחוץ מפני החשד, לא כן בזמנינו שבטל דין של חשד, אחר שסו"ס רבים מדליקים בחוץ. וצ"ע עוד בזה. וע"ע מה שכתב בספר משאת המלך דיסקין (דיני חנוכה ס"ג) לפלפל בראיה זו.

וגם בתשוה"נ (ח"ה ס' רכה) כתב לדחות ראיה זו. והוכיח שאין כל עיקר מצות נ"ח להדליק לפ"נ, ושפיר יוצא י"ח עיקר המצוה גם בהדלקה בפנים, ואפילו אין זה בגדר המצוה לכתחלה שידליק לפירסומי ניסא, אלא ד"ז הוא מצוה בפני עצמה, והיינו דעיקר מצות נ"ח הוא רק מצוה להדליק נר, ויש עוד מצוה בפני עצמה שאינה מעכבת בעיקר מצות נ"ח להדליק לפירסומי ניסא לבני רה"ר, ומצוה שידליק בחוץ, והדר בעליה ידליק בחלון. ולכן אמרו "מצוה" להניחה על פתח ביתו מבחוץ ולא "מצוה" מבחוץ, משמע שזהו מצוה בפ"ע להדליק בחוץ, אבל עיקר מצות נ"ח מקיימין גם כשמדליק בפנים].

גם יתכן שאפילו פרסום הנס מצד הנר עצמו אינו מעכב, ואפילו אם ידליק נר שאין בו היכר יצא י"ח, שהרי הרשב"א (שבת כא:) כתב שאם יש לו נר אחד לחנוכה ולנר שבת, מניחו על שולחנו ועולה לו לכאן ולכאן, למ"ד מותר להשתמש לאורה. והרי בכה"ג אין שום היכר לנר חנוכה ואעפ"כ יוצא ידי חובתו. ובשו"ת שבט סופר (או"ח ס' נא) תמה, דהא כיון דליכא פרסומא ניסא וליכא היכרא, אינו יוצא ידי חובתו כלל, דאנן פרסומא ניסא בעינן, וכתב דבע"כ מוכח מדברי הרשב"א דסבר בפשיטות שההיכר אינו מעכב בדיעבד.

וע"ע בשו"ת אבן ישראל (הלכות חנוכה פ"ד הלכה ט) שמדברי הרשב"א (שבת כא:) מבואר שגם שלא בשעת הסכנה יוצא ידי חובתו כאשר מדליקה בפנים. ואמנם העיר ע"ז מד' התוס' דבזה"ז יכול להדליקה אימת שירצה, דלפ"ז למה בזמן הגמ' עבר הזמן לא ידליק, ומשמע שהוא

קמא אחר שכלתה רגל מן השוק הפסיד מצותו, אלמא אינו יוצא בהדלקה שאין בה פ"נ לבני רה"ר, וה"נ אינו יוצא בהדלקה בפנים קודם שתכלה רגל מן השוק. ואמנם הריטב"א כ' שמ"מ מדליק בפנים, אך הריטב"א יחידאה בזה, וגם י"ל דס"ל להריטב"א שאחר זה הזמן דמי לשעת הסכנה ששוב אין לו אפשרות לפרסם הנס לבני רה"ר. והגם שבש"ע פסק דמדליק והולך כל הלילה וכת' בתרא וא"כ נראה דבפנים יכול להדליק, י"ל שגם בשעה מאוחרת יש קצת פרסום לבני רה"ר כמבואר מל' הרשב"א שכתב דמדליק והולך כל הלילה אע"פ שאין פ"נ כולי האי, וא"כ גם לתי' בתרא י"ל שלא התירו כל הלילה רק במדליק בחוץ שיש פרסום מעט לבני רה"ר, ובפשוטו לא מצינו מח' בין התירו צים דנימא דחולק על תי' קמא. ועוד שדעת הפר"ח וחמד משה דבזמן שמדליקין בחוץ אין להדליק אחר שכלתה רגל מן השוק, ומשום דחיישינן לתי' קמא, וא"כ אף את"ל דדין הדלקה בפנים בזמן התקנה תלוי בב' התירו צים, מ"מ לענין מעשה המדליק בפנים ספק אם יוצא, וממילא א"י לברך. עכת"ד.

עוד כתב שם (ס' ח עמוד סד) שאחר עלות במח' החזו"א והגרי"ז היכן הוא מקום ההדלקה, א"כ לצאת י"ח לכ"ע ובברכה, נראה שהעצה היחידה היא להדליק בשתי המקומות. עכ"ד.

אולם כל זה מבוסס על הנחה שהדלקה בחוץ היא לעיכובא, וראיה לזה מהש"ס. ונזכר כתב הר"י מיגאש (ס' קיד) שאפי' בזמנו אין כבר מי שיכול להורות מתוך הש"ס לבדן. אולם נראה להלכה שהדלקה בחוץ אינה לעיכובא, וא"כ יכול בשופי להדליק בפנים ובברכה.

ובעיקר הראיה ממה שאמרו הדלקה במקומה בעינן, ראה בשפת אמת (שבת שם) מ"ש בזה. וצ"ל שתקנו חכמים שנייחנה במקום הראוי לה, וכיון שלכתחלה זהו מקומה, לכן כשמדליק במקום אחר חשיב כמדליק שלא במקומה. ואפשר שכך אמרו חכמים שמקומה של נר חנוכה הוא במקום מצוה המיועד לה על פי כוונתו ודעתו, היכן מניח את הנרות. ואף שאם הדליקה בפנים יצא בדיעבד, מ"מ כיון שדעתו להניחה בחוץ, נמצא שזהו מקומה, וכאשר הדליקה בפנים, נחשב שהדליקה שלא במקומה ומעכב.

דבפנים יכול להדליק, י"ל שגם בשעה מאוחרת יש קצת פרסום לבני רה"ר וכמב' מל' הרשב"א. ז"א, דכוונת הרשב"א שגם פרסום הנס לעצמו נחשב פרסום הנס. וכמו שמצוה ד' כוסות ומקרא מגילה הם ג"כ לפרסום הנס, ואעפ"כ אין חיוב דוקא ברבים.

ונראה שלהדליק בב' מקומות בביתו ובחוץ, אינו דרך נכונה, ויש להכריע את ההלכה. [ואינו דומה לקריאת המגילה שיש מקומות שמחמירים יומים. ומ"מ פשוט שאין לחוש בזה משום כל תוסף, וראה בשו"ת דברי יציב (תא"ח ס' רפז) שהביא מי שהעיר שיש בזה משום כל תוסף, כאשר מדליק מספק בפתח וגם ליד החלון, והשיב ע"ז, דל"ד למניח בפתחו ב' מזוזות, דהתם ודאי אחד מהם הוספה, משא"כ במקיים מצוה מספק לא שייך כל תוסף, כמבוא' במג"א (ס' לא סק"ב), וע"ע בשו"ת (פאת השדה כללים מע' הבי"ת ס' לה). ובספר חוט שני (עמ' שג) כתב לחקור אם המדליק ב' פעמים נ"ח הוי כל תוסף, וכתב שכיון שלא תקנו נר אחד, א"כ ל"ש בזה כל תוסף].

ועוד, שראינו לרבותינו הגדולים גדולי חכמי הספרדים שלא הסתפקו בזה, ואנו נלך בעקבותיהם.

י"א שצריך להדליק דוקא בתוך ביתו והמדליקין למטה אין זה ביתו

רש"י נקט בכמה דוכתי שמצוה להדליק נ"ח ברה"ר. ועוד דבב"ק (סב:) מבואר לגבי חנוני, שמצוה להניחה ברה"ר, ואפילו למעלה מגמל ורוכבו. הרי שאפשר להניח ברה"ר, וא"צ בתוך ביתו, פי' בתוך עובי הפתח דוקא. ועכ"פ ודאי שמועיל בדיעבד, ואע"פ שהמדליק ברחוב העיר אינו מועיל כמ"ש הט"ז (תרע, א). [ושמא חנויות שאני, שיש להם זכות שימוש בחלק שמחוץ לחנות להוציא סחורה. גם שמא צריך להניחה על זיו היוצא שהוא חלק מהבית. וגם שמא טפח סמוך לפתח מועיל כמו בבית עצמו].

ואפשר, שצריך שתהיה שייכות בינו לבין הנר, ולכן אם ביתו פתוח לרה"ר ומניח מבחוץ סמוך לפתח, מועיל, לא כן היכא שיש חצר לפני ביתו, בפרט חצר שאינה שימושית כמו בימיהם, כשמניח ברה"ר, אין התייחסות בין הנר לבין המדליק. ודו"ק. ועוד יש ליישב בזה, ואכמ"ל.

לעיקובא. ועכ"פ י"ל שהוא תלוי בתי' התוס', ולתי' השני בתוס' משמע שיכול להדליק בפנים. אלא דבלא"ה אינו מוכרח, דשאני התם שהוא לענין קביעות הזמן, וי"ל שקבעו חכמים שזה זמנה, כיון שזהו הזמן הראוי למצות נר חנוכה. ואינו ענין לנ"ד.

ויש להוסיף, שיכול לסמוך ג"כ על המנהג הפשוט להדליק בפנים. ועוד יש סברא בזה, שכיון שלא נפקא מפלוגתא, שוב א"א להדליק בחוץ, ולכן גם את"ל שהדלקה בחוץ מעכבת כאשר אפשר לו, הכא חשיב דלא אפשר. ודו"ק.

ובספר אשרי האיש הביא [ראה להלן] שהגריש"א גופיה הורה במקומות שגדולי העיר והמדינה נוקטים לדינא להדליק בחלון, שלא ישנה אדם ממנהג המדינה.

ומה שהוכיח משיטת הרמב"ם והר"י פורת דאחר שתכלה רגל מהשוק שוב אינו מדליק, זהו רק לענין זמן הדלקה, שכך תקנו חכמים שזמן ההדלקה הוא באופן שאפשר שיהיה פ"נ לבני רה"ר, אבל לעולם מודה הרמב"ם שלפרסם לבני רה"ר אין זה מעכב. וכ"כ כמה אחרונים.

ומה שכתב עוד, דהגם שבש"ע פסק כתי' בתרא דמדליק והולך כל הלילה, ואם כן נראה

עוד כתב במשנה"ל שם, דאדרבה, יש להסתפק אם אותם שדרים בעליה, ויורדים למטה ומדליקין נרות על פתח החצר, אם יוצאין בכלל ידי מצוות בהדלקה, דהרי החיוב הדלקה הוא נר איש וביתו, והיורד למטה כמה קומות ומדליק, הרי זה אינו מדליק בביתו. ובשלמא אם יש לו חצר לפני פתח ביתו, זה תקנתו שזה ביתו, שהרי מהאי טעמא אמרו הדר בעלי' מניחו בחלון, אבל העוזב ביתו ויורד למקום חצר שותפין, הו"ל כמי שדר בעליה ויורד למקום אחר, ששם בעל הבית השני או שאר שכנים, ובינתיים יש כמה בתים ודיורים אחרים, והו"ל כעין מי שהולך לבית של שכינו ומדליק שם נרות ואינו מדליק בביתו, גם דכי למטה אינו פתוח לרה"ר, אלא לחצר או לאיזה מעבר, ויל"ע בזה. עכ"ת.

ויש להקשות ע"ז, שהרי לשי' התוס' מדליקה על פתח החצר מבחוץ אע"פ שהוא ברה"ר. וגם

וידוע בבירור שדעת הגרש"ז אייערברך זצ"ל היתה שרשאים להדליק בחלון ללא כל פקפוק, ואף נתן לזה עדיפות מסויימת על פני ההדלקה בפתח הבנין, מאחר שבזה ניכר יותר שאלו נרותיו. והגרש"ז זצ"ל בעצמו לא הדליק בפתח החצר.

דעת החזו"א שהמדליקים בפתח הבנין הוי ברכה לבטלה

(אות ד) כתב שלענין מקום ההדלקה בבתים, עדיף להדליק נ"ח בחלון אם החלון נוטה לרה"ר, ואם אינו נוטה לרה"ר ידליק בפתח ביתו, ואם החלון נוטה לרה"ר אלא שהוא גבוה כ' אמה, וגם אין שכנים בבניינים גבוהים מסביב, עדיף להניחה בפתח ביתו כדי שיהיה מסובב במצוות.

גם בספר נר ישראל להמגיד מקאזניץ כתב טעם ע"פ הנסתר דקדמאין הוצרכו להדליק בפתח החצר לפרסם הנס, אבל עתה בעולמות התחתונים אז אין צריך לפתח החצר, כי מבתינו יכולים להאיר לכל כמו שוק, ועכ"ז צריכים לתת שיעור עד שתכלה רגל מן השוק, מפני שיש שיעור ששיערו רבותינו שבשיעור זה יכולין העולמות להאיר. ע"כ. והו"ד בנט"ג (עמ' צג). נוכ"ז רק לטעם בעלמא אחרי שההלכה פסוקה בדינו, אך אין בכח טעמים ורמזים לשנות את הדין. וע"ע בשו"ת משנה שכיר (ח"ב סי' ר), ובספר דברי מנחם (ח"ד סי' לו) שחזקו את המנהג להדליק בפנים.

וע"ע בספר צפנת פענח (חנוכה פ"ג ה"ג) שכתב לבאר שיש ב' ניסים: א' הנס שנעשה בנרות. ב. מה שניצולו מן הגויים. ונראה שעתה שבטלה מגילת תענית (ר"ה יח), נשאר רק מן הנרות ומשום מצוה, ולכן לא נהגו לפרסם הנס, וגם ברכות הרואה לא נהגו. ע' בשל"ה (מסכת תמיד ענין חנוכה).

ובספר אז נדברו (ח"י סי' כו) כתב שהמנהג להדליק בחוץ נתחדש לפני כמאה וחמישים שנה, והוא מנהג של מיעוט ולא נהגו כן רוב בני ירושלים. וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו או"ח סי' מב וסי' מו) שגם כן הליץ בעד המנהג להדליק בפנים.

ובס' נט"ג (עמ' צד) כתב, וראיתי ממחברי זמנינו שכתבו שהמדליקין בפנים אין יוצאים ועוברים על דין התלמוד, והוא טעות, שהרי רוב הגדולים ובתוכם האר"י ז"ל נהגו להדליק בפנים, וגם גדולי החסידות נהגו כן. גם בספר סדר היום כתב שאנו מדליקין בפנים, והרי היה בצפת בזמן

ועתה הראוני בספר ברכת משה (דרוק. עמ' תקמד) שהאריך להליץ בעד המנהג להדליק בפנים. וכתב ששאל את הגריש"א זצ"ל על השמועה שהמדליקים בחלון גם בדיעבד לא יצאו, והשיב אחרים אומרים שכן ואחרים אומרים שלא. ע"כ.

וגם אמר הגרש"ז אייערברך שדעתו מסמכת לדעת החזו"א בזה. ודעת החזו"א שאין לפתחי הבניינים בזמנינו דין פתח חצר, ויש להדליק בחלון או בפתח הבית היכן שיש יותר פרסומי ניסא. ושאלתי את הרה"ג ר' חיים קנייבסקי שלי מה היתה דעת החזו"א לענין דיעבד על המדליקים בפתח הבנין, ואמר לי "ס"ל דהוי ברכה לבטלה". וכשקמו עוררין בדעת החזו"א בזה, השיב לי שוב, "שהחזו"א לא היה מסופק בזה, אלא פסק שאין יוצאים". ובמכתב אחר כתב לי, שהרי כתבו הפוס' שאם בחלון יש יותר פרסומי ניסא, ידליק שם, ומשמע שאינו לעיכובא. עכת"ד. וע"ש באורך עמ"ש בזה בספר שבות יצחק. ובפרט שהרי דעת רוב הראשונים שאף קודם שעת הסכנה בדיעבד יוצאים בהדלקה שבפנים. וא"כ חלילה לומר על המדליקין בפנים שברכותיהם לבטלה. ע"ש.

וסו"ד, שכן עדיף לדינא, כיון שהמדליק בחדר המדרגות יתכן שלא יצא. וכ"כ בספר ברכת יצחק (מועדים מהדר"ק חנוכה עמוד קד) שידליק בבית, הואיל דבודאי יצא, לא כן המדליק בחצר דלחזו"א לא יצא, ושאינו חצירות שלום היה ניכר מי המדליק הואיל והיה להם שימוש טובא בחצר. ועוד דבזה ידוע בבירור שהוא מדליק לא כן במדליק בחוץ, דלא ידעי שהוא המדליק, והואיל וחלק לא מדליקים בחוץ יבואו לחשדו שלא הדליק. ועוד יש ספק בדין חדרי מדרגות, אם דינם להדליק בחלון או בפתח הפונה לרה"ר, שעליה הפתוחה לרה"ר דינה להדליק בפתח החצר, לא כן אם פתוחה לבית, ודעת הגריש"א שנידונים כפתוחים לרה"ר כיון שאין בהם דיורים, אולם דעת הגר"צ דחשובים כפתוחים לבית, ולדינא עדיף להדליק בחלון דהוי ודאי. נושם סיים שהמדליק גם בפתח המדרגות וכן בפתח החצר תע"ב.

ובקונטרס מנורת המאור (עמוד כה) הביא כמה פסקים מהגר"צ אבא שאול זצ"ל, ושם

מין הב"י, וכן בשל"ה משמע שהיו מדליקין בפנים [הוא במסכת תמיד פרק נר מצוה ב], והשל"ה חיבר את חיבורו באר"י כמ"ש החיד"א בשם הגדולים, וכ"כ הפר"ח (סי' תרעב ס"ב) וזה לדין התלמוד וכו' אבל האידנא וכו' ע"ש, ואע"פ שהיה דר בירושלים. ויש להוסיף שכן משמע בדברי החיד"א בכ"ד, ומהם בשו"ת יוסף אומץ (סי' לב).

ובתשורה"נ (ח"ה סי' רכז). וע"ע במוע"ז ח"ו סי' פט) כתב, שלכאור תמוה מה שהראשונים הדליקו בפנים, ואיך ביטלו דינא דגמרא, וצ"ל שהגויים רואים שאנו מדליקין בחוץ כאילו רשות הרבים שלהם היא שלנו, וזה גרם איבה, וע"כ הדליקו בצינעא, ולכן גם בזה"ז בחו"ל אף שרשאים להדליק בחוץ, מ"מ כיון שגורם איבה דינו כשעת הסכנה, ואף במדינות שאין חשש איבה, אבל כיון ששייך בזמננו ענין של איבה, נשארה התקנה שמצוותה בפנים. אמנם בא"י שהגויים בלא"ה יודעים שהיהודים מחזיקים שזהו רשות שלהן, אין בזה משום איבה, ואם כי גם בא"י היום רבים עוד מדליקים בפנים, היינו מפני שמנהג אבותיהם היה כן בגולה, ולא רצו לשנות, אבל מעיקר הדין בא"י ראוי להדליק בחוץ, וכן נהגו המדקדקין, אלא דמ"מ הנהגים גם בכה"ג להדליק בפנים, יש להם ע"מ לסמוך, דאפשר שלא חילקו ובזמן סכנה פטרו בכ"מ ונשאר כן. ובפירושי הגר"א (שבת שם) עמ"ש רש"י, הדר בעליה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר, היינו שמניחה מבפנים כנגד החלון הסמוך לרה"ר, כתב: "ט"ס הוא, וצ"ל מניחה למטה נגד החלון לרה"ר למטה מ"י". עכ"ל. ולכאור הכוונה דלהגר"א גם הדר בעליה מניח הנרות ברה"ר דוקא, שלעולם מדליקין רק ברה"ר, אלא שמניח הנרות ברה"ר כנגד החלון העליון שבזה מוכח שזה שלו. והגרי"ז מבריסק חיבב מאד חידוש זה של הגר"א. אך המקובלים פ"י שגם בחנוכה ראוי ע"פ סוד להדליק היום בפנים, מטעם שהשכינה היום בהסתור, ולכן לא ביטלו ונשאר כן. ובפרט דמ"מ יצא בדיעבד גם לדינא דגמרא.

ושם (ח"ב סי' שמב. ח"ה סי' רכז) כ' דלרש"י והר"ן

בבנין שיש כמה דיירים מוכרחים להדליק בחלון כיון שאין היכר של מי הנרות. וגם לש"י התוס' לחזו"א חצרות שלנו אין זה חצר כלל. לכן יש נמנעים מזה. ולכאור ד' החזו"א הם חידוש, שגם לנ"ח צריך גדר חצר גמור, דמסבא העיקר שיהא פ"נ אף שאין לזה דין חצר בדיני חו"מ ובדיני עירוב. וכן דעת הגרי"ז, ומ"מ ס"ל שפתח היינו דוקא פתח ממש שחייב במזוזה, וכשאין פתח גמור מחצר לרה"ר לא מדליקין שם. וגם סברתו צ"ע ש"פתח" לענין הדלקה כוונתם רז"ל רק לכניסה שבה נכנסים, שיש בזה פ"נ לבני רה"ר וא"צ דיני צוה"פ, וכן מנהג עתיק בירושלים שמדליקין בפתח החצרות אף כשאין שם פתח החייב במזוזה. והעיקר כרש"י להדליק בביתו בחלון או בגזוזטרא שניכר, וכן הורה החזו"א, אבל המהדר ידליק גם ברה"ר לצאת שי' התוס', נוקדם ידליק למטה ברה"ר ואח"כ למעלה, ואז אם רה"ר עדיף קיים בה המצוה, שאם הדליק בתחילה למעלה בבית לכ"ע בדיעבד יצא בזה בזמננו, ושוב אין הידור למטה.

והדרים בבנין משותף ידליקו בחלון, וכש"י רוב הפוס', ועוד שגם לתוס' י"א שאם מדליק בחוץ אינו יוצא יד"ח. ונראה שעדיף שידליק בחלון, ולא בפתח הבית לחדר המדרגות שבזה י"ל שאין יוצא י"ח גם בדיעבד כיון שאין ניכר לרה"ר. ואמרו בשם הגרי"ז דלרש"י והרמב"ם צריך להדליק על פתח ביתו לחדר מדרגות, אך יל"ד, דגם לדידהו בעינן פ"נ לבני רה"ר, ומ"ש להדליק על פתח ביתו, היינו דוקא כשנראה מפתח ביתו לבני רה"ר, אבל בלא"ה, צריך להדליק בחלון, וכן מפורש בפ"י הרא"ם על הסמ"ג דמ"ש רש"י על פתח ביתו לחצר, היינו כשזהו נגד פתח החצר לרה"ר שנראה לבני רה"ר. ועוד, דאפי' אם נימא לרש"י והרמב"ם הפ"נ הוא לבני החצר, י"ל דדוקא כשמדליק בחצר המוקפת בבתיים שנראה לכל אנשי בתי החצר כשנמצאים בבתיים, לא כן כאן שנראה רק לאלו שיוצאים ועולים במדרגות, דאין די בזה, אלא דינו כדר בעליה שצריך להדליק בחלון. ולכן אם נראה פתח ביתו לרה"ר, עדיף להדליק בביתו בחלון. עכ"ד. ויש לפלפל עוד בזה. ואכמ"ל.

כמה חידושים מהגרי"ש אלישיב זצ"ל בדיני מצות נר חנוכה - ומשא ומתן בדבריו

והנה ראיתי בדברי הגריש"א כמה חידושי דינים, והובא בשמו בספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א,

להדליק בחוץ (שם).

ז. ואף שנתבאר שעדיף להדליק בחוץ בלי שום הידור, ממה שידליק בפנים עם הידורים שונים. מ"מ פעמים שהורה הגריש"א זצ"ל לא כן, כגון שגדולי העיר והמדינה נוקטים לדינא להדליק בחלון, בכה"ג לא ישנה ממנהג המדינה (שם). [וזה סותר למ"ש בשמו להלן אות י].

ח. ואדם המתארח במלון שאין מרשים להדליק בפתח רק בלובי על השלחן, אסור להדליק בפתח בלי רשותם, וזה גזל, ולא יצא י"ח. וצריך לחפש מקום אחר להיות שם בימי החנוכה. (אשרי האיש עמוד רסג).

ט. ופעם נשאל הגריש"א מאדם [זקן שדר במושב זקנים] שיש לו ב' אפשרויות, או להדליק בחדר האוכל, או להדליק בחלון, והורה לו שבחדר האוכל ודאי שאינו יכול לברך, אבל בהדלקה בחלון יש לו על מי לסמוך ולברך (שם עמוד רמב).

י. ובני חו"ל ששואלים היכן להדליק בארה"ב, יש להורות להם שמצוה להדליק בפתח החצר אם יכולים, ואין לחוש למיחזי כיוהרא אפילו כשרב המקום אינו מדליק בחוץ. ומ"מ אינו לעיכובא להם. כיון שבחו"ל אינם יודעים מה ילד יום, וכיון שהיה שם זמן של סכנה לא נשתנה מקום ההדלקה. וגם במקום שהיו גילויי אנטישמיות שנפצו את המנורות, אי"ז נחשב כשעת הסכנה שרשאי להדליק בפנים, אלא יעמוד ליד המנורה בחוץ במשך חצי שעה (שם).

יא. והמדליק בפתח חדר המדרגות או החצר, צריך שיהא נראה כמו פתח, אלא שא"צ שהפתח יהיה חייב במזוזה, אלא גם בלא משקוף כלל נחשב פתח. ומ"מ עדיף להדליק בפתח שיש לו צוה"פ. וחצר המוקפת בג' מחיצות וצד ד' פרוץ לגמרי אי"ז נראה כפתח כלל וא"א להניח שם את הנרות. ואפילו אם יש שם בצד ד' מחיצה אלא שהיא פחותה מ"ט, אינה נחשבת מחיצה אא"כ שתומה מב' צידיה ע"י עמודים (שם). [וע' בתשוה"נ בשם הגרי"ז מבריסק שג"כ כתב שצריך להניח בפתח ממש עם צוה"פ. ושם תמה ע"ז דמנ"ל לחדש כן. דהא אפשר דפתח שאמרו הוא דרך

וכן באשרי האיש. ונראה שבכמה הלכות אזיל לשיטתיה, ויש להעיר ע"ז כדרכה של תורה, ובכמה דברים אין נראה כן מדברי הפוסקים. וזת"ד בקצרה. א. לפי תנאי החיים היום באר"י צריך להדליק בפתח החצר הסמוך לרה"ר. ואינו תלוי בתשמישי החצר. ואם אין חצר לפני הבית ויש חדר מדרגות, מקום ההדלקה הוא בחדר המדרגות הפונה לרה"ר (אשרי האיש ח"ג עמוד רמב והלאה). ואדם שיש לו כניסה פרטית, אם יש שם גם כניסה ציבורית והוא משתמש בה לעיתים רחוקות, ידליק נרות בכניסה של כל השכנים (שם). ב. ופרסום הנס לרבים הוא מעיקר הדין, וכל שאר הדברים אינם אלא הידור, ולכן ההדלקה בחוץ דוחה כל הידור בנר חנוכה. ועדיף שידליק בחוץ בנרות שעוה ורק נר אחד בכל לילה וע"י שליח, ממה שידליק בביתו, במנורת כסף ובשמן זית ונר נוסף בכל לילה ועל ידי עצמו.

ג. ובניינים שיש גשר בטון המוביל מהמדרכה ברה"ר אל הבנין, הכניסה לגשר אינה קרויה פתח כלל, ולכן ידליקו בפתח הבנין ולא בכניסה לגשר. וכן כשיש שביל המוביל לבנין המגורים שעולים כמה מדרגות כדי להכנס לשביל, אינו מדליק בשביל, שהשביל אינו נראה כחצר (שם).

ד. ודירה שיש לה מדרגות היורדות לרחוב, מדליק למעלה בפתח הדירה, ולא למטה בכניסה למדרגות, שאף שנראה היטב כפתח, מ"מ אין זה חצר, אלא מעבר מדרגות והחצר היא למעלה.

ה. ואפי' אם אחד השכנים יקנה את חלקו בחדר המדרגות לאחר לא יועיל לו להפטר מהדלקה שבפתח הבנין, שכן הוא הסדר, שהחצר שייך לכל הדירות.

ו. וגם יש חיוב להוציא ממון כדי שיוכל לקיים מצוות נר חנוכה בחוץ, לכל הפחות כמו שאר מצוות. ולכן ודאי שצריך לתקן עששית או אמצעים אחרים כדי להגן מפני הרוח. ועוד מוכח כן מעצם התקנה להדליק בחוץ בחודש כסליו שהרוחות מצויות טובא. ובע"כ שבעת שתיקנו חז"ל להדליק בחוץ, היה בכלל זה לעשות תחבולה אפילו בהוצאות ממון, כדי

הנרות, צריך לעמוד שם משך חצי שעה, ולהשגיח שלא יפילו (שם).

ג. הדלקת נר חנוכה שייכת רק למי שיש לו בית והוא גר שם, אבל מי שאין לו בית והוא גר ברחוב, אין עליו מצות הדלקה, ואפי' אם הוא נמצא במקום שיש שם מחיצות, אבל אינו מקורה, אין שם מצוות הדלקה. ואפי' אם יבקש רשות מחבירו להדליק בפתח ביתו אי"ז מועיל, שהחיוב להדליק הוא רק בפתח ביתו.

אם צריך לקנות בית כדי שיהיה לו מקום להדליק נר חנוכה

מחוייב לקיים המצוה, רק שאינו יכול לקיים את חיובו. ודלא כדברי הגר"ח קנייבסקי שליט"א ועוד דס"ל שגר חנוכה הוא חובת ביתא כמו מזוזה, וכ"כ בספר הררי קדם. ע"ש.

ושם (עמוד סט) כתב שפ"א השיב הגריש"א זצ"ל במי שגר למעלה מכ' אמה ואין לו למטה פתח פתוח לרה"ר ואין ג"כ שכנים מסביב, שא"א להדליק שם, וצריך לקנות בית אחר לחנוכה.

הדלקה במרפסת ועל המעקה

לא שלטא עינא, אבל למטה שלטא עינא גם יותר מכ' אמה, שההולכים בחוץ מסתכלים למטה, ורואים את הנרות. (אשרי האיש ח"ג עמ' רמט).

כ. והמדליקים בפתח צריכים להקפיד שיהיה זה בטפח הסמוך לפתח כדי שיהיה ניכר שזה שלו. ואם לאו יש לחוש שלא יצאו. אמנם יכול להדליק למעלה מהמשקוף.

כא. ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קכד) כתב, שתלמיד ישיבה שאין באפשרותו להדליק בפתח הבנין שלן בו, משום שראש הישיבה אינו מרשה לו מחשש מריבות עם השכנים החילוניים. ילך לביתו וידליק שם וישן בביתו כל ימי החנוכה, וגם יאכל שם ארוחה אחת. וגם אם יגרום לו ביטול תורה הרי צריך לבטל תורה כדי לקיים מצוות.

גם בקובץ תשובות להגריש"א (חלק א סי' סז) כתב תשובה בארוכה שחייבים להדליק נ"ח בחוץ. וראה בספר פניני חנוכה (עמוד נב) שבא"י חייבים להדליק נ"ח בפתחי הבתים והחצרות ולא בפנים. ואפי' דיירי הבנין מתגוררים בקומות העליונות

כניסה ותו לא. והמדליק נ"ח בפנים צריך להדליק בטפח הסמוך לפתחו מבפנים (שם).

יב. בית שיש לפניו גינת נוי, הגם שאין בה שום שימוש רק פרחים ונוי ולא יושבים בה, מדליק בפתח הגינה. [ע"ש שאפשר שאי"ז נחשב מעבר לבית אלא משימושי הבית]. ומגרש חניה שלפני הבית, אם שייך רק לאנשי הבית, חשוב חצר שלהם, וצריך להדליק בפתחו נרות חנוכה, ואם חושש שהמכוניות הנכנסות לבנין יפילו את

יד. וא"כ לפי המבואר בש"ע שעני צריך למכור כסותו בשביל נר חנוכה, לכאורה צריך ג"כ למכור את כסותו כדי לשכור בית שיוכל לקיים מצות הדלקת נר חנוכה (שם). גם בספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד ט) כתב שמחוייב לחזור על הפתחים כדי שיהיה לו בית שיוכל לקיים בו מצות נר חנוכה. ומ"ח הוא חובת גברא ולא חובת ביתא, אלא שמקום ההדלקה הוא בפתח הבית, וגם כשאין לו בית הוא

טו. ומעקה של מרפסת פתוחה, לא מיקרי חלון, אלא זה כמו המעמיד על גדר של חצר שאי"ז מקום ההדלקה. וכמו המדליק באמצע החצר. ומרפסת שאינה מקורה אף שמוקפת חלונות, זהו חצר ולא בית ואין להדליק שם. ומרפסת שיש לה תקרה ומעקה י"ט טפחים, אבל אינו מגיע עד התקרה, זה לא בית, וכשאין בית אין דין חלון. (פניני חנוכה עמוד סז).

יז. סורגים שיש להם בטן ומשופעים כלפי חוץ, א"א להדליק עליהם, שצריך להדליק בחלון, וסורג זה לא חלון, שהוא נוסף על הבית ואינו חלק מהבית. והרי א"א לשבת בהם ולעמוד בהם. ואף שהילדים יושבים עליהם מ"מ זה לא תשמיש בית. ולכן ידליק על הסורג בתוך טפח לחלון, דזה דמי בתוך טפח לדלת דשפיר דמי.

יח. גם כשאנוס מלהדליק בחוץ, אם יש לו חלון הפונה לרשות הרבים צריך להדליק שם ולא על שלחנו.

יט. ומי שביתו נמוך מרשות הרבים למטה מכ' אמה יכול להדליק שם, שרק בגובה כ' אמה

רק זכות מעבר, ולא ניכר שההדלקה בפתח הבית או החצר היא שלו. ומש"ה חלוק זה מחצר שיש בה הרבה בתים שמדליקים כולם בפתח החצר כיון שהפתח מתייחס לכולם בשוה. ויל"ד].

לדעת הגריש"א אף בדיעבד שהדליק בחלון יחזור וידליק למטה בפתח החצר

להדליק מבפנים לשער ובלבד שיהיה בטפח הסמוך. ואם יש דיירים רבים, יעשו צורת הפתח רחבה פחות מ' טפחים ויוכלו כולם להדליק בתוך חלל הפתח, וגם בטפח הסמוך מבחוץ, וגם בטפח הסמוך מבפנים. ורק כשאין פתח הפתח לרה"ר, כגון שפתח החצר הוא מאחורי הבנין, ואינו נראה לרה"ר, ואפי' אם מחמת שהוא מוסתר כל שהעוברים ושבים לא רואים את הנרות בדרך הלוכן, ככה"ג יש להדליק בחלון. ושם (עמוד נז) כתב שחצר שאין לה פתח כגון שפרוצה לגמרי, ידליק בפתח הבנין הפונה לחצר אם נראה גם הוא לרשות הרבים, והיינו במקום החיצוני ביותר שיש פתח. ומה שיש לו עוד חצר להלן מן הפתח, הוא כמאן דליתא. וכן כשיש ספק על החיצון אם הוא נחשב פתח, יכול להדליק בפנימי יותר. ושם (עמוד סד) כתב, שחצר של ישיבה שיש בה מאות בחורים, אין לה דין רה"ר גם לענין חנוכה, כיון שהיא פרטית לבני הישיבה, והוי חצר השותפין, ולכן א"א להדליק בפתח הפנימיה הפונה לחצר, אלא צריכים להדליק בפתח החצר הפונה לרה"ר (שם עמוד נה). עכ"ד. ובספר שבות יצחק חנוכה האריך לבסס פסקים אלו, ע"ש.

כמה הערות בדברי הגריש"א אלישיב הנ"ל - בידינו מקום הדלקת הנרות

עוד דס"ל להגריש"א שצריך בית שדר בו בימים אלו, ואזלינן בתר רוב הימים, שלענין נ"ח אינו נקרא ביתו רק אם דר בו רוב ימי החנוכה, ולא אזלינן בתר ביתו האמיתי. ה. גם סבירא ליה להגריש"א שפרסום הנס לרבים הוא מעיקר הדין, וכל שאר הדברים אינם אלא הידור. לעיל להשיב על חלק מהדברים.

ולענין אם נ"ח הוא חובה דוקא על הבית, הנה ד"ז לא יצא ממחלוקת, והאחרונים האריכו בזה בראיות לכאן ולכאן, ולכן נקטינן שידליק בלא ברכה. ומעתה לדעת האח' שא"צ בית, לכאור' אין מקום לחדש עוד שמקום ההדלקה הוא דוקא

מקום ההדלקה שלהם הוא בפתח הבנין, ואין להם דין הדר בעליה נושם ציינו, שכן מבוא' בשעה"צ (ס"ק כז) בשם הב"י שדין הדר בעליה הוא רק כאשר עולים לה דרך הבית שאין לבעל העליה בבית

וכן בספר פניני חנוכה (עמוד נג) כתב, שמקום ההדלקה מעכב, וכמו מי שמדליק על שלחנו שלא בשעת הסכנה, שצריך לחזור ולהדליק, מפני שלא קיים כתקנת חז"ל, כך הדין במי שהדליק בחלון במקום שהוא מחוייב להדליק בפתח החצר. ואע"פ שגם בחלון יש פרסומי ניסא. ונע"ש בהערה, שכן מבואר מדברי הגר"א בביאורו (ריש סי' תרעה) שבזמן הטור שהיו מדליקין בפתח הבית ולא בפתח החצר, אם הדליקה בפנים נמי יצא כיון דבלא"ה לא עשו כדין הגמ'. ויל"ל.

וגם לשיטת רש"י שמדליקה בפתח הבית, הפרסום הוא לרה"ר. וסובר רש"י שמניחה בתוך החצר באופן שיראה לבני רה"ר. וכן מבואר בפרש"י (סוכה מו. ד"ה הרואה) שמצוה להניח נר חנוכה בפתח, וזהו הרואה נר חנוכה, שעובר ברה"ר ורואה אותה בפתחי ישראל. ובלא"ה לדינא כבר הוכרע להלכה בש"ע כשיטת התוס' שיש להדליק על פתח החצר מבחוץ.

ומ"מ אם מניח בצד הפנימי של הפתח בטפח הסמוך לפתח, מועיל כל שבני רה"ר רואים ואין נ"מ אם מניחה דוקא בפתח הסמוך מבחוץ. וגם חצר שיש לה שער סורגים, יכול

והנה מבואר כמה מדברי הגריש"א, א. שנה חנוכה הוא חובה גבירא על הבית, שמקום קיום המצוה הוא דוקא בבית, ואם אין לו בית אנוס הוא מלקיים את המצוה, אך עדין יש עליו חובה גבירא, ולכן חייב לחזור על הפתחים ולקנות לו בית לנר חנוכה. ב. ומקום ההדלקה בבית הוא דוקא בפתח, ולמי שאינו יכול מקום ההדלקה הוא דוקא בחלון. וס"ל נמי שכל זה הוא לעיכובא שאם לא עשה כן לא יצא. ג. וצריך שיהיה ג"כ צורה של פתח כדי שיוכל להדליק שם. ולכן א"א להדליק במרפסת שאינה מקורה, או בסורגים שיוצאים מהבית. ד. ולהלן (בסימנים הבאים) הבאנו

בפתח הבית. רק שיש לדון משום שלא עשה כתקנת חכמים. וכן יל"ע אם חכמים אמרו דין זה לעיכובא, או למצוה מן המובחר. וכבר כתבנו לעיל להשיב על חלק מהדברים.

גם מה שכתבו בשם הגריש"א שאין להדליק במרפסת שאינה מקורה, אזיל לשיטתיה דס"ל שחז"ל תקנו הדלקת נר חנוכה דוקא בפתח הבית, או בחלון, ולא זולת זה. ולכן מרפסת שאינה מקורה היא כמו שמדליק באמצע החצר שאינו מועיל. ודעת הגריש"א שאפילו אם הדליק בפתח, כל שלא הדליק בטפח הסמוך לפתח לא יצא, אפילו בדיעבד. וכבר הערנו ע"ז לעיל.

וראה עוד בקובץ מבקשי תורה (חנוכה ב עמוד טו) שכתב בשם הגרשז"א שמותר להדליק נר חנוכה במרפסת הבית אע"פ שאינה מקורה, דלא גרע מחלון. ומה שפרש"י (שבת כא:) דהדר בעליה מנחיה בחלון, דהכוונה מבפנים כנגד חלון הסמוך לרה"ר, היינו לכתחלה כשיש באפשרותו להדליק מבפנים, אבל ככה"ג שאין באפשרותו להדליק מבפנים מותר להדליק גם במרפסת. ע"כ.

וגם הארכנו לעיל שנראה שהעיקר שפרסום הנס לרבים אינו מעכב במצות נר חנוכה. וי"א עוד, שכל שהפרסום לרבים מגרע מן פרסום הנס לעצמו ובני ביתו, אין לחוש לפרסום הנס לרבים, וחוששין לבני רשות הרבים רק היכא דליכא ריעותא לבני הבית. ע"ש.

וכתבנו כמה ראיות לצדד שגם בזמן הגמ', הדלקה בחוץ איננה לעיכובא אלא למצוה בלבד, וכלשון הגמ' "מצוה" להניחה על פתח ביתו מבחוץ. וכמו שנקטו כמה ראשונים ומהם בסידור רש"י (סי' שטז), ומחזור ויטרי (סי' רלו, רלז), ושבלי הלקט (סי' קפו), ומהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סי' תרלד). ואפילו לגבי מה שאמרו בגמ' "מצותה" משתקע החמה עד שתכלה וכו', כתבו כמה ראשונים שאינו אלא מצוה מן המובחר, כמ"ש רבינו ירוחם (תא"ו נ"ט ח"א דף סא טור ג) דמוכח בגמ' שגם בזמנם, אם שכח, יכול להדליקה אחר שיעור זה אבל אינו מצוה מן המובחר, ולדין אין קפידא בשיעור זה.

ע"כ. והרשב"א (שבת שס) כתב, דכל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתיקנה, דליכא פ"נ כולי האי, ומיהו אי לא אדליק מדליק, ולא הפסיד אלא כעושה מצוה שלא כתקנה לגמרי. וכ"כ רבינו יונה. ופירשו בתוס' שעתה שמדליקין בפנים כל שעתא זמניה הוא. ע"כ. ומבואר נמי שגם בזמן הגמ' פרסום הנס לרבים אינו מעכב, שהרי מדליק בחוץ ואע"פ שכבר כלתה רגל מן השוק.

גם בספר התדיר (הל' חנוכה) כתב, במקום שאין סכנה מפני הגויים או מפני הלסטים שלא יכבו אותה, מצוה מן המובחר להדליק בחוץ. ווע"ע בלקט ישר (ח"א עמ' קנב) שהמדליק בבית הגוי, מדליק רק נר אחד ושמש אחד, אע"פ שאין הגוי מקפיד על ב' או ג' נרות, שמא אחת למאה פעמים שתבא סכנה ממנה, ויהיה גנאי למצוה. וראה ממ"ש (פסחים קטו:) לגבי חסא בליל פסח שאוכלין עם חרוסת משום קפא, ובכל השנה אוכלין אותו בלא חרוסת, אע"כ כמו שפי".

וה"ל הריטב"א (שבת כא: ד"ה ובשעת) פ"י לא סוף דבר סכנת נפשות, דא"כ פשיטא, אלא אפי' סכנת "צער או איבה כמו בצרפת", ולכן פרש"י מפני הפרסים וכו', וכדאמרין התם (גיטין יז.) אתא חברא שקל שרגא פ"י שלא הענישום רק נטלו את הנר, ולפיכך היה אומר מורי הרב ז"ל שכשנושב רוח שאי אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בביתו. ע"כ. ומבואר שאפי' מחשש הפסד ממון שמא יטלו את הנר, יכול להדליקה בפנים. ומה שסיים הריטב"א בשם מורו שכשנושב רוח שאי אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בביתו. לכאור' צ"ע דפשיטא הוא שהרי הוא אנוס, ולכאור' צריך לומר דקמ"ל שאינו מחוייב לטרוח לקנות עששית ולהניחה בעששית. ושמא יל"ד, דס"ד שעדיף שידליק בחוץ וידלק כמה רגעים, ממה שידליק בפנים כשיעור. ועיין.

ובפרט דאדרבה, לשיטה זו שדין בית מעכב בנר חנוכה, יש לחוש יותר להנך פוס' שהמדליק בחדר המדרגות וכדו', אינו חשוב בית ואינו יוצא ידי חובה, ודמי למדליק נרו באמצעה של רשות הרבים דשמא אינו יוצא בזה.

דברי האגרות משה שפרסום הנס אינו מעכב במצות חנוכה

קה) שנשאל בזה. והשיב, דמסתבר בפשיטות דגם בנ"ח אין הפרסומא ניסא עיכוב לעצם חיוב

ולענין הנידון אם פירסום הנס מעכב במצות נר חנוכה, שו"ר בשו"ת אגרי"מ (אור"ח ח"ד סי'

במצות חנוכה, שלכן בשעת הסכנה שא"א לקיימה בפרסומי ניסא מחוייב להדליק אפי' על שלחנו דליכא היכר כלל אפי' לבני בית.

וכן מוכח מדעת הר"י בתוס' (בד"ה דאי) והרא"ש והרמ"א (תרעב סעיף ב), שכל הלילה כשר להדליק וחייב להדליק אף כשהוא רק איש אחד במקום שנמצא, ומדליק בברכה, דענין פרסומי ניסא אינו עיכובא, כיון שלא תיקנו זמן להדלקה בדיעבד להר"י פורת, ולהמחבר ולהר"י בתוס' והרא"ש והרמ"א, שבזה"ז שמדליקין בפנים זמנו כל הלילה, דאין לנו זמן לפרסומי מלתא יותר, יכול להדליק אף כשהוא יחידי במקום ממש, ואף כשבני הבית כבר יצאו וישנים כשבא לביתו. ודלא כהמ"א, ואין בזה ספק ברכות לכאור' וכדמסיק גם בשעה"צ שמי שרוצה לנהוג כוונתה דהחמד משה גם לברך אין מוחין בידו, ולענ"ד מחוייב לברך, דשיטת המ"א תמוה, וצ"ע. ובסברת המג"א צ"ל דבחנוכה הוי פ"נ עיכוב בהמצוה, ומ"מ דברי המ"א תמוהין, וצריך להדליק בברכה אף כשבני הבית ישנים ואף כשהוא רק לבדו בבית וגם רק לבדו בכל העיר צריך להדליק בברכה, וכן מוכרחין לעשות. עכ"ד האג"מ.

ויל"ע אם גם בשעת הסכנה שמניחה על שלחנו, וכן למנהג שנוהגים להדליק בפנים, ג"כ נ"ח קודם לנר שבת, ואע"פ שאין בו פ"נ לרבים. ולכאור' הוא תלוי בחקירה הנז'. ובמג"א (ס"י תרעב סק"ב) כתב שבזמן הזה שמדליקים בפנים נ"ח קודם לנר שבת, וידליקו על שלחנו. ובהגהות ברוך טעם שם הק' דהא בעיקר הדין נר שבת קודם משום דתדיר, אלא דבנ"ח איכא מעלה משום פ"נ, ועתה שמדליקו בפנים ליכא פ"נ, ובכה"ג ראוי לדחות נר חנוכה מפני נר שבת דתדיר קודם ע"ש. וצ"ל שפרסומי ניסא אינו בדוקא לרבים, וכמו שאמרו לגבי ד' כוסות שיש בהם פ"נ, ואע"פ שאינו ברבים אלא בתוך ביתו.

עוד ראיתי בספר מעדני שלמה (עמוד קו) ובספר שלמי מועד (עמוד קפ) בשם הגרש"ז אויערבך צ"ל, שמה שאמרו בברייתא מצוה להניחה על פתח ביתו מבחון, ואם היה דר בעליה וכו', וכן מה שאמרו מצוה להניחה בטפח הסמך לפתח, כל זה הו"ל כדין הדלקה בצד שמאל פתחו או בימין בדילכא מזוזה, שאינו אלא סדר עדיפות

הדלקת הנרות, לומר דבליכא ענין דפרסומי ניסא שהוא נמצא במקום שליכא אינשי, יפטר לגמרי, דמ"ש ממגילה, דצריך לקרוא אף כשהוא יחיד בביתו, שעצם המצוה שהוא בשביל הנס, גם מתקיים ביחיד, אף כשליכא פרסום. וגם בחנוכה מסתבר שהוא כן בעצם המצוה והוא אף ליחיד שלא שייך שיתפרסם, אלא דענין הפרסום הוא עוד דין, שצריך לעשות המצוה בפרסום, ולכן אף כשאחד נמצא במקום שליכא שום איש, צריך להדליק בברכה, ולא שייך לפוטרו מהדלקה כשליכא אינשי.

ונראה שזהו מ"ש השט"ג (שבת כג.) בשם ריא"ז בדין אכסנאי, שנראה בעיניו שאם היה עומד בין הנכרים אע"פ שאין לו בית לעצמו ולא פתח לעצמו חייב להדליק נר לעצמו, ואע"פ שאשתו מדלקת בביתו, ופרסום דהנכרים לא מסתבר שיתחשב פרסום, ומ"מ מחייבו להדליק, אע"פ שעצם הדלקה הא יצא בהדלקת אשתו, וכ"ש שחייב כשלא הדליקו עליו בביתו אף שהוא רק יחידי ואין שום איש אחר שם, וכ"כ בשעה"צ (תרעב אות יז) בשם חמד משה, דאף אם הוא בין הנכרים לבדו צריך להדליק, ומשמע מדכתב כן בפשיטות שידליק בברכה. אלא ודאי, דאם יכול לפרסם ההדלקה בפני רבים יותר עדיף, אבל אי ליכא אנשים, בשביל זה לא יבטל המצוה, ומסיק דכן נוהגין העולם.

ואף שיש להקשות דא"כ מדוע דעת הרמב"ם ועוד, דאחר חצי שעה הפסיד המצוה. [והריטב"א (שבת כא:) כתב לתרץ בשם בעל התרומות, דה"ק דאי לא אדליק, מדליק בחוץ עד ההיא שעתא, אבל בתר הכי אינו מדליק אלא בפנים, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכירא לו ולבני ביתו דהא לקמן אמרינן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו]. וצ"ל שכך תקנו חכמים שזהו זמן ההדלקה [ע"ש הטעם]. אך זהו רק לענין הזמן, אבל בתוך הזמן הזה, אף שנזדמן לאחד שהוא יחידי לגמרי שלא שייך פרסומי ניסא, הוא חייב עכ"פ בהדלקה. וניחא לפ"ז מה שבשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו, ולא נאמר שבשעת הסכנה "תיקנו", משום שא"צ לתקנה מיוחדת לזה, משום דמתחלת התקנה לא תיקנו שיהיה פרסומי ניסא עיכוב

במקום ההדלקה ואינו לעיכובא, אלא שיש עדיפות בזה דשם הוי פרסומי ניסא טפי, ויותר שייד לביתו, ואם אינו יכול להדליק שם מדליק בחלון, שגם שם יש פרסומי ניסא, אף דהוי פחות פ"נ מסמוך לפתחו מבחוץ. וכן הורה הגרש"א שאם הדליק נ"ח על שלחנו יצא בדיעבד. ע"כ.

ובתשוה"נ (ח"ה סי' רכג) כתב בשם החזון איש, דהעיקר הוא פרסומי ניסא, ואם בחלון מיפרסמא ניסא טפי, אזי מדליקין בחלון, וכן נהג החזו"א בעצמו, שדירתו הישנה על יד ישיבת ב"י, לא היה לה חצר, והיה הבית פתוח לרחוב לסימטא קטנה, ומ"מ הדליק בחלון, ולא בפתח הבית, כיון שהחלון פנה לרחוב יותר מרכזי. ודלא כמי שכתב דעיקר התקנה היא

להדליק על פתח ביתו, ורק הדר בעליה שאינו יכול להדליק על פתח ביתו מדליק בחלון, ולכן צריך להדליק על פתח ביתו אף שאין כ"כ פירסומי ניסא.

ובקו' ימי החנוכה (שכטר עמ' נט) כתב שהשיב לו הרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א שאפי' מי שלכל הדעות צריך להדליק על פתח ביתו מבחוץ, והדליק בחלון, יצא. וכן משמע בגמ' ש"מצוה" להניחה, ולא לעיכובא. וגם ריבוי פרסום הנס עדיף ממעלת פתח בפנים, ולכן מי שגר בקומה שניה ויש לו מרפסת לרה"ר, עדיף שיניח על על מעקה המרפסת מאשר להניח בפתח הנראה לבני רה"ר מרחוק קצת. [וע"ש דס"ל כן דוקא במרפסת סגורה].

מבואר בראשונים שהיתה תקנה אחת גם לשעת הסכנה ולא שהם ב' תקנות

ואולם כבר נתבאר שנראה יותר שהדלקה בחוץ איננה לעיכובא גם בזמן הגמ'. ועוד שלשון הגמ' לא משמע כן, ומוכח שלא עשו תקנה מיוחדת כדי להדליק בפנים, וכמו שהעיר באגרות משה הנ"ל. ובריטב"א (שבת כא:) הנ"ל הוכיח שגם אחרי שכלתה רגל מן השוק, מדליק בפנים למ"ד דאי לא אדליק מדליק, והוכיח כן משעת הסכנה שמניחה על שלחנו, ומוכח מזה ג"כ שלא עשו תקנה מיוחדת לשעת הסכנה. ושו"ר בפניני חנוכה (עמוד קמז) בשם הגריש"א, שאין לומר שדוקא שם בשעת הסכנה שתקנו תקנה מיוחדת לשעת הסכנה כמו שאמרו בשם הגרי"ז מבריסק, שבראשונים מבואר שגם כשיש מניעה אחרת חשוב כמו שעת הסכנה.

וגם בספר נר מצוה למהר"ל (ח"ב עניני חנוכה ד"ה אבל על) כתב בנידונו, שדחוק מאד לומר שבמקום שעת הסכנה, עקרו חכמים לתקנתם שתקנו שיניח מבחוץ, ומניח על שלחנו, אבל היכא דמצי להדליק מבחוץ, ל"א דהוי כאילו עקרו חכמים תקנתם שתקנו להדליק מבחוץ, כיון שהיה בידו. וזה דחוק מאד כי לפי הנראה הסברא היא איפכא וכו'.

ובספר פניני חנוכה (שם עמוד סט) הביא שהקשו להגריש"א מדברי הרשב"א (שבת כא:) דאם איתא דמותו להשתמש לאורה מדוע נר שבת עדיף מנר חנוכה, הלא ידליק נר אחד

והנה מפורסם בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל, וכ"ה בקונטרס "חנוכה ומגילה" בשם הגרי"ז שאמר, שחז"ל שינו את המצוה בשעת הסכנה, ולכן אם אין היום זמן סכנה, לא יוצאים ידי חובת המצוה בפנים כלל. וכתב שמעשה היה שאירע פעם שהגרי"ז לא הדליק בחוץ מפני הרוח, ואח"כ כשפסק הרוח לקח המנורה והדליקה במקומה בחוץ, וזוה חידוש נוסף, שגם אחרי שכבר יצא י"ח בפנים, יש מצוה להדליק שוב בחוץ. וכן תמה ע"ז במוע"ז (ח"ח סי' פה).

ובקו' ימי החנוכה (שכטר. עמ' סא) הביא בשם הגרי"ז שאמר שאף שצריך להדליק בחוץ, מ"מ אין להלעזי על הנוהגים להדליק בפנים. דאחר שנהגו מפני הסכנה נהגו. וזוה סותר קצת למה שהביאו בשמו שתקנו תקנה מיוחדת לשעת הסכנה. וי"ל. ומ"מ נשאל הגרי"ז מאחד שאבותיו נהגו להדליק בפנים, ושאל אם ידליק בפנים כדי שלא להוציא לעז על אבותיו, והשיב ודאי שלא ידליק בפנים. וזוה שכתב שם שיש סיוע לדברי הגרי"ז מלשון הגמ' מניחה על שלחנו "ודיו", דלכא' תיבת דיו מיותר, אלא דקמ"ל שבשעת הסכנה אין צורך להניחה מבחוץ גם כשאפשר לו, כיון שתיקנו חכמים תקנה מיוחדת לשעת הסכנה, שבזמן כזה מדליק בפנים. אינו מוכרח. ואדרבה י"ל דר"ל שכל דין זה להניחה בחוץ אינו לעיכובא, ולכן כשיש מניעה כמו שעת הסכנה, די בזה. ודו"ק.

ביתו. ע"כ. ומוכח שאע"פ שיש לכל אור"א בית בפנ"ע מועיל שיתוף. והשיב שלא נוקטים להלכה כדעת הגאון, אלא כל שיש לו דירה בפ"ע אינו יכול להשתתף בפריטי. וגם מדברי התוס' (שבת כא: ד"ה מצוה) מוכח שחולקים ע"ד הגאון, שהוכיחו דמקום ההדלקה הוא על פתח החצר ולא על פתח הבית, מנר שיש לו ב' פיות שעולה לב' בני אדם, ומשמע לב' בתים. ובע"כ שמניחים על פתח החצר שאם על פתח הבתים היה לזה מימין ולזה משמאל. וקשה ל"ל ב' נרות הלא די להשתתף בפרוטה. והתוס' לא ס"ל שדין זה נאמר למהדרין. עכ"ד. ואולם ראה לעיל הערה ה' שהבאנו בשם כמה ראשונים דס"ל כדברי הגאון.

ומניחה על שלחנו ועולה לו לכאן ולכאן, כמו בשעת הסכנה. ומוכח שאפילו במניעה פרטית דינו כשעת הסכנה שפטור מלהדליק בפתח החצר, והשיב דאכתי לא מוכח דהכי קי"ל לדינא. וצ"ע שאחרי שכן מבואר להדיא ברשב"א ובריטב"א איך אפשר לפסוק ההיפך.

עוד שאלו, שאולי אפשר להסתפק במה שישתתף בפריטי עם שכינו שמדליק בפתח הבנין והוא ידליק בביתו בפנים. והשיב הגריש"א, שאף שהטור בסי' תרע"ז הביא בשם רב שר שלום גאון שאנשים הרבה הדרים בחצר אחת, שורת הדין שמשותפין כולם בשמן ויוצאים בנר אחד, אבל להידור מצוה כל אחד מדליק לעצמו על פתח

לא לבטל תורה בשביל חומרא בהלכה

למקום אחר. וי"א שהכוונה שהבחורים מכוונים שלא לצאת בהדלקת ההורים, וי"א שיוצאים י"ח אלא שמתור לברך על הידור. ועכ"פ לכ"ע אין בזה חיוב, רק בתורת הידור. וצ"ל שהגריש"א אזיל לשיטתיה שבחורי ישיבות אינם נחשבים סמוכים על שלחן ההורים לענין נ"ח. אך הרי עכ"פ לא נפקא מפלוגתא, וגם אפשר שיוצא בהדלקה שמדליקים בישיבה. וא"כ לא יחמיר במקום חשש ביטול תורה.

ובעיקר הדין אם יוצאים בהדלקה בפנים, הנה מרן בב"י (תרעא אות ז) כתב שנראה שתקנו להדליק בבית הכנסת משום האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתקנו קידוש בב"ה. וכ"כ כמה ראשונים, והרי בבית הכנסת אין מדליקין על הפתח, ואעפ"כ יוצאין בזה י"ח, ואף את"ל דקאי על אורחים שדרים שם בחדרים הסמוכים, מ"מ הרי יש להם להניחו על הפתח מבחוץ. ומוכח לכאן דלא כד' הגריש"א שהמדליק באמצעה של חצר אינו יוצא.

אם יש חיוב להוציא הוצאות בשביל להדליק בחוץ בבית מנורה

וגם זה בנר עצמו, שהיה עשוי בצורה כזו. ואין מכאן הכרח לענין שצריך להוציא הוצאות עבור דבר שאינו מצוי, וכרוך גם בהוצאות מרובות, והוא כיסוי מיוחד לנרות שלא יכבו.

וגם אפשר דאיה"נ בזמננו לא היו מדליקים בעששיות, וכשהיה רוח היו מדליקין בפנים, וכשהיה מזג האוויר מתון יותר מצד הרוחות, היו

ומה שכתב הגריש"א שצריך לבטל תורה בשביל הדלקת הנרות למצות הידור, ולכן בחור ישיבה שאינו יכול להדליק בפתח הישיבה, צריך ללכת לבית אחר בכל ימי החנוכה בשביל שיתאפשר לו להדליק נ"ח בפתח הבית דוקא, ולא יחוש אם יגרם מכך ביטול תורה. הנה אחר המחילה כל זה שייך לדון רק בדבר שהוא הלכה ברורה ומעיקר הדין, לא כן כאשר יש בזה מח' הפוס' ויכול לסמוך על פוסקים חשובים להקל, נראה דעדיף להחמיר בלימוד התורה, ולא לגרום לביטול תורה בישיבה שבה הוא לומד, של שבוע שלם. וכיון שבפשטות ההלכה הוא, שיוצא י"ח בהדלקה שבפנים, וכפי משמעות דברי הראשונים, די לו בזה.

ומה גם שכתב כן לגבי בן ישיבה מיוצאי אשכנז, ואמאי צריך להחמיר כ"כ, אחרי שמעיקר הדין יכול הוא לצאת בהדלקת הוריו, וכל מה שמהדרין להדליק כ"א בעצמו, הוא רק בתורת הידור, כנודע. ואם כן למה יעזוב את ישיבתו

גם מה שנקט הגריש"א לדבר פשוט שיש חיוב להוציא הוצאות בשביל להדליק בחוץ בבית מנורה, והוכיח כן ממה שבזמן הש"ס איך היו מדליקין בחוץ ולא חששו מפני הרוח. אינו מוכרח, ד"ל שכיון שהיו משתמשין בנרות להאיר בכל מקום, היה מצוי להם עששיות של זכוכית. וכן נזכר בגמ' (דף גג.) לגבי נר חנוכה.

להמציא כלי חדש כזה, לכן לא חשו לטרוח אחריו כ"כ. אמנם אם נוכל לו בקלות, יראה שנכון לעשות כן אפי' בבית דכמה פעמים שגורמין לו כיבוי ומהיות טוב כו'. עכת"ד. ובשעת שם סיים ע"ד היעב"ץ, דלא ראה מי שנוהג כן. אלא דהיעב"ץ שם מיירי לנידון אחר ע"ש.

וכיו"ב הבאנו לעיל מערוה"ש (תרעא סע"י כד) שכתב, שעתה אין אנו מדליקין בחוץ ואף שאין סכנה אצלנו, מ"מ כמעט הוא מהנמנעות, מפני שבכל המדינות שלנו ימי חנוכה הם ימי סגריר גס ושלג ורוחות חזקים, וא"א להניחם בחוץ אם לא להסגירם בזכוכית, וכולי האי לא אטרחוהו רבנן, ועוד דבזה לא יהיה היכר למצוה כ"כ, וגם לא בכל המקומות יניחו לעשות כך, ולכן כולנו מדליקין בבית, עכ"ל. ומ"ש דלא הוי היכר, צ"ב קצת, ואולי הוא לפי המציאות של זמנם.

גם בשו"ת אמרי נועם (ח"ב סי' כט) תמה על מנהגינו להדליק בפנים אף בדליכא סכנה, וכתב שיש למצוא מקור לזה במס' מגילת תענית, דאיתא התם, מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ואם מתירא מן הליצים מניחה על פתח ביתו מבפנים, (ועי' בתוס' חדשים שם), והנה עכשיו בזה"ז אף לא הוי שעת הסכנה, מ"מ מיקרי שרבו הליצים, ולכן מדליקין בפנים אצל הפתח. עכ"ד.

ובמנחת יצחק (שם) כתב, שלא ראו בחו"ל לצדיקי הדור שינהגו כן להדליק נר חנוכה מבחוץ, וגם בא"י אותם הנוהגים להדליק מבחוץ הם רק מיעוטא כלפי הנוהגים להדליק בפנים, וביותר נוהגים להדליק בפנים החסידים ההולכים בדרכם של התלמידי בעש"ט ז"ל ותלמידי תלמידיהם. [ושם העיר ע"ד המג"א (סי' תרעא סק"ח) שאם יש לו חלון הסמוך לרה"ר יניחנו בחלון, דבזה ליכא חשש סכנה, אם לא במקום דשכיח היזקא, עכ"ל. דלכא' משמע מדבריו דהא דמדליקין בפנים, הוי משום סכנה של עכשיו, ובחלון ליכא סכנה עכשיו, ועי' שם ביר אפרים. וקשה דאם ליכא סכנה המבואר בש"ס בחלון, למה הוי סכנה אם מדליקין על פתח הבית מבחוץ, או עכ"פ מבפנים והפתח פתוח שיהיה היכר לעוברים, ע"ש].

מדליקין בחוץ. וכדמוכח לכאורה ממ"ש בסדר רע"ג (ח"ב דף פה:) שאם נשבה הרוח, או שפוחד מפני לסטים, מניחה על שלחנו ודיו. ורבינו פרחיה (שבת כא:) כתב בשם רב האי גאון, שאם יש רוח, באופן שאם יניחנה בחוץ או בחלון היא מתכבה לאלתר, כשעת הסכנה דמיא. ומשמע שהיו מדליקים בלא עששיות.

וראה בשו"ת דברי יציב (חאו"ת סי' רפג) שכתב, שיש לשאול דלפי עיקר הדין שהיו מדליקים בחוץ, איך לא נכבו הנרות מרוח נושבת, וי"ל, שמגודל קדושתם בעשיית המצוה, איתרחיש להו ניסא שלא יכבו הנרות, מדה כנגד מדה לפי שהם אינם חתים ונכנעים וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותם מאמונתם, ע"כ משמיא קמסייעא להו בקיום המצוה. עכ"ד.

ובספר נימוקי אורח חיים (סי' תרעא) הנ"ל, אחר שתמה מדוע לא יקיימו עתה המצוה כתיקונה להדליק נ"ח בפתח מבחוץ כיון שאין סכנה, זכר בתו"ד סברא משום שהרוח מצוי וביותר בימות החורף בחוץ, וקרוב לודאי שתכבה בתוך זמן מצותו, והוי כמו שלא נתן שמן כדי שתדלק כשיעורו. אבל תימה שלא הזכירו הפוסקים בנ"ח דמצותו מבחוץ מחשש זה, וא"ת שצריך להדליק מבחוץ בפנס של זכוכית, הו"ל להפוסקים להזכיר מזה, וגם יש להסתפק כיון שנתקן לראותו, אם ע"י זכוכית הוי ראייה בזה, עכת"ד.

והעיר עליו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' טו) שלא זכר שר ממש"כ בתשובת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' קמט) והובא בשערי תשובה (סוס"י תרע"ג), שכתב, תמהתי מנעורי, שהרי בימי חכמי התלמוד היו מניחין אותו על פתח החצר מבחוץ כמצותו, והרי הוא מגולה לאויר השמים במקום שהרוח שולט. וא"א שידלוק כשיעור מצותו, אם לא בדרך אפשרי רחוק וכו'. ע"י פנס וכו', לכן טוב ויפה הדבר בעיני אלא לפי שלא ראיתי לרבנן קשישי דעבדי הכי. ואיני גוזר ואומר שיהא חיוב בהחלט, אבל אין לומר דע"כ לא ס"ל כוותי, דא"י ראייה, כיון שאנו מדליקין בפנים ויכול לדלוק בטוב אם נזהרין מלהתקרב אליו ולעבור דרך עליו במהירות ומרוצה לגרום כיבוי, וגם טורח רב יש בדבר והוצאה מרובה

כו. יש מי שכתב שבזמן הזה מצות נר חנוכה צריכה להיות רק מבפנים, ואין אדם יוצא ידי חובה כלל אם הדליק נרות החנוכה בחוץ, אע"פ שאין שום סכנה בדבר, שכיון שחז"ל עקרו מצות ההדלקה מבחוץ וקבעוה בפנים, לכן אם הדליקה מבחוץ לא עשה ולא כלום, אך דבריו תמוהים מאד, ואינם נכונים לדינא. (כו)

הדורות הללו שנתמעטה התורה ולומדיה, וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה. ואם אין מחניפים להם אין תקומה מפני הקמים, והמשכילים בעת ההוא ימשכו ידיהם מלהאיר בתורתם בראש כל חוצות, לכן מניח נר חנוכה בביתו ודיו, להשיב מעון אנשי ביתו לבד. והעלה במנחת יצחק, שמצינו טעמים מספיקים ונכונים לאותם הנוהגים להדליק בפנים.

יש מי שכתב שבזמן הזה יש להדליק נר חנוכה רק מבפנים, ואם הדליק בחוץ לא יצא

מקובצת (כתובות פט. ד"ה מן הסכנה), דמהאי לישנא מוכח דלא רק בשעת הסכנה אלא אפילו שלא בשעת הסכנה נמי, כי רצו שישאר כך לדורות דילמא גזרי שמדא, מש"ה לא קאמר "בשעת הסכנה" אלא מן הסכנה ואילך. וכיו"ב כתב בשטה מקובצת (כתובות ג.). ע"ש. ואילו הכא לשון הגמרא "ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו". אלמא דוקא בשעת הסכנה הלא"ה הדרין לעשות המצוה בחוץ לפרסומי ניסא. ולכן מה שחידש הדבר יהושע אינו נכון כלל, וכמ"ש להדיא בעל העיטור, דמי שיכול להניחה מבחוץ יניחנה בחוץ. וכ"כ במקראי קודש (סי' טז). וע' בפתח הדביר (שם אות ד).

וכ"כ השלטי גבורים (סנהדרין יז: מדפה"ר), דלא אמרינן תקנה שבטלה מקצתה בטלה כולה, דאע"ג דמחמת סכנה ואונס עקרינן לתקנתא יום אחד, לא אמרינן שנעקרה לעולם, אלא כי עברה הסכנה והאונס, חוזרת התקנה למקומה, ולא אמרינן כיון שהותרה הותרה, דהא לא הותרה מחמת שנעשה לה היתר אלא שאירע אונס וסכנה, וכי עבר האונס והסכנה, התקנה במקומה עומדת. ע"ש.

וכבר השיגו עליו כמה גדולים, ומהם בקובץ תשובות של הרה"ג רי"ש אלישיב (ח"א סי' סז), ובקובץ נועם (חלק טו עמוד ש והלאה). וע"ע בשו"ת דבר יהושע ח"ב (סי' קא עד סי' קג). ויש להשיב עוד על דבריו. וכבר האריך להשיב עליו

והביא מספר בני יששכר (כסלו טבת מאמר ג) בשם ספר עוללת אפרים, שביאר בזה ע"ד רמז, דהנה ארז"ל אם ראית דור שהתורה חביבה עליו, פזר, שנאמר יש מפזר וכו', ואם ראית דור וכו' כנס, שנאמר עת לעשות לד' הפרו תורתך. לפיכך דורות הראשונים שהיתה התורה חביבה בעיניהם היו מניחים נ"ח הרומו לתורה אור מבחוץ, על דרך יפוצו מעיינותיך חוצה, אבל

(כו) הנה בשו"ת דבר יהושע אהרנברג (ח"א סי' מ) יצא לדון בדבר חדש, שבזמן הזה מצות נר חנוכה צריכה להיות רק מבפנים, ואין אדם יוצא י"ח כלל אם הדליק נרות החנוכה בחוץ, אע"פ שאין שום סכנה בדבר, שכיון שחז"ל עקרו מצות ההדלקה מבחוץ וקבעוה בפנים, לכן אם הדליקה מבחוץ לא עשה ולא כלום, וכמ"ש כיו"ב בירושלמי (פ"ק דכתובות ה"ה), שאע"פ שהשמד בטל, המנהג לא בטל, מפני שחששו שמא יחזור הדבר לקלולו, וכדאמרינן בביצה (ד:) לגבי יו"ט שני של גליות וכו', וסיים, ומכאן אני תמה על מה שיש נוהגים פעה"ק ירושלים להדליק נרות חנוכה מחוץ לפתח ביתם, ואיני יודע ממי יצאה הוראה זו, כי לא זו בלבד שרשאים להדליקה בפנים, אלא שמחוייבים בכך, והמדליק בחוץ לא עשה ולא כלום, כי לא עשה כתקנת חכמים. עכת"ד.

ודבריו תמוהים, שהראשונים ומכללם הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"ז), וכן מרן בש"ע (סי' תרעא ס"ה), העתיקו הדין שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו', ובימי הסכנה מניחו מבפנים, או על שלחנו, מוכח דשלא בשעת הסכנה עדיף להדליקה מבחוץ, שאם לא כן למה הביאו בכלל עיקר הדין שמניחה על פתח ביתו מבחוץ. ולא דמי להאיא דכתובות (ג:) מן הסכנה ואילך נהגו העם לכונוס בשלישי, דהתם נתבטלה התקנה משעת הסכנה "ואילך". וכיו"ב כתב השטה

כז. חצר שיש בה שני פתחים, משני רוחות, בזמן הגמרא היה צריך להדליק בשניהם, מפני החשד, שאם יראו פתח אחד שאין בו הדלקת נרות חנוכה, יחשדוהו שלא הדליק נר חנוכה כלל. ולכן ידליק בשניהם, אלא שיברך על נר החנוכה שבפתח הראשון, ויפטור מן הברכה הדלקה שבפתח השני. אולם בזמן הזה שהרבה מדליקים בתוך הבית מבפנים, ואין שום היכר לבני רשות הרבים, אף על פי שיש לחצר כמה פתחים אין צריך להדליק אלא בפתח אחד בלבד. וכן המנהג פשוט. (כו)

בראיה שע"י זכוית אי חשיבא ראיא, אינו כלום, דפשיטא דחשיבא ראיא, כדאמרינן בברכות (כה): ערוה בעשית אסור לקרות ק"ש כנגדה, דכתיב ולא יראה בך ערות דבר, והא קא מתחזיא. וע"ע במש"כ בשו"ת יביע אומר ח"א (תאו"ח סי' ז). וכבר כתב בשאלת יעב"ץ ח"א (סי' קטט), שנכון להדר להדליק נרות חנוכה מבחוץ, ובכדי שלא יכבו ע"י הרוח, ידליקם בעשית, ומסתמא בימי חז"ל שהדליקו בחוץ השתמשו בעשית שלא יכבו הנרות, וכמו שאמרו בשבת (כב). עשית שהיתה דולקת וכו', והא דחזינן לרבנן קשישאי שלא נהגו כן, זהו מפני ההוצאה המרובה. ע"ש.

וכ"כ בספר מאורי אור (חלק באר שבע דף פא סע"ב), שגם בימי חז"ל שהיו מדליקים בחוץ, מסתמא היה בעשית של זכוית להגן מפני הרוח. ע"ש. וע"ע במועד לכל חי (סי' כז אות מב), ובספר מקראי קודש (סי' טז). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ו (סי' סו). ע"ש, וכן בשו"ת משנה שכיר (תאו"ח סי' ר). ע"ש. וכמ"ש בחזו"ע כאן. וראה בהערה הקודמת, וכן להלן סי' תרעב (בהערה א).

דירה שיש לה שתי פתחים בזמן הזה אין צריך להדליק בשניהם

בשניהם. גם אפשר דבלא"ה שייך שיעברו אנשים בשעה מאוחרת. והנה הט"ז (סק"י) כתב שבזמן הטור היו מדליקין בפתח הבית, וכ' במש"ז דמ"מ איכא קצת היכר לבני רה"ר, שפתח הבית לפעמים פתוח, ע"ש. ומבואר דחיישנין לחשדא דמתרמי לפעמים, וה"נ הכא זימנין דמשכח"ל שיעברו אנשים ברה"ר בשעה מאוחרת כלילה. ושם פלפל בזה עפ"ד החכם צבי (סי' צא) שתמה על הך חשדא למה חייבוהו חכמים להדליק בשניהם מפני החושדין כ"כ דמדבחה לא אדליק וכו'. ותי' דודאי הך חשדא אינו חשד היודעים, אלא הנך שאר אינשי דלא בקיאי בדינא, ויחשבו שמן הדין

הגר"מ כשר בשו"ת דברי מנחם ח"ד (סי' לו), והעלה במסקנתו, שנראה ברור שבארץ ישראל בזה"ז כל מי שביכולתו יקנה עשית לנר חנוכה כדי לקיים פרסומי ניסא ולהדליק נ"ח בחוץ, וכדמוכח בארחות חיים (הל' חנוכה אות ג) בשם הרא"ה, שדוקא בגלות שאין יכולים לקיים מצות פרסומי ניסא מניחה על פתח ביתו מבפנים, אבל עכשיו שזכינו לבא לארץ ישראל, ואין פרץ ואין צוחה, עלינו להשתדל לקיים מצות נ"ח כפי שתיקנו חז"ל, ויש ללמד זכות על אלה שאינם מדליקים בחוץ וכו'. ע"ש.

ובערוה"ש (סי' תרעא סעיף כד) כתב להצדיק את המנהג שלנו מפני שבימי החנוכה מצויים רוחות חזקות שאי אפשר להעמיד החנוכה בחוץ, ואף שאפשר להסגיר החנוכה ע"י זכוית, לא אטרחוהו רבנן. [וכמו שאמרו (שבת כא:), ודילמא אי מטרחא ליה טובא אתי לאמונעי ממצוה]. ע"ש.

ובנימוקי או"ח (סי' תרעא) האריך ג"כ בזה שאפשר להשמר מפני הרוחות והגשמים ע"י פנס של זכוית, והו"ד לעיל. נומ"ש שם להסתפק

(כו) בגמ' (שבת כג). אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים, צריכה שתי נרות, אמר רבא, לא אמרן אלא משתי רוחות, אבל מרוח אחת לא צריך. וטעמא משום חשדא דבני מתא, דזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק. ע"כ.

ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' סג) חקר בדין המדליק נ"ח מאוחר כלילה ויש לו ב' פתחים, האם אין צריך להדליק בשניהם [לפי דין הש"ס כשהיו מדליקין בחוץ] כיון דכבר ליכא חשדא, או"ד משום לא פלוג צריך להדליק

הוא להדליק בכל הפתחים משום פרסומי ניסא. ויחשדו דכי היכי דבהאי לא אדליק אף שאינו אלא למצוה מן המוכרח, באידך שהוא עיקר מצוה נמי לא אדליק. ע"ש.

וכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקמ, תקמא): שאלת עוד, לענין מה שאמרו חצר שיש לה שני פתחים שצריך להדליק בשניהם משום חשד, עכשיו שאין אנו מדליקין בחוץ אלא בפנים האם איכא משום חשד נכנסין ויוצאין. ועוד, מי שאוכל בבית חמיו הוא ואשתו ובניו, ואפילו פתח בבא לנפשיה, דינו כאכסנאי נשוי, או לא. תשובה. איברא עכשו שנהגו שלא להדליק בחוץ אלא בבתים, אע"פ שיש לו שני פתחים אינו חייב להדליק בהן. שהכל יודעין שאין מדליקין בחוץ אלא בפנים. ע"כ.

וכן הוא בספר התרומה (סי' רכח) הא דאר"ה חצר שיש לה ב' פתחים וכו', היינו לדידהו דמדלקי מבחוץ, אבל לדידן דמדלקינן מבפנים ליכא שום חשד, ואין צריך להדליק אלא לפתח אחד, דבני הבית ידעי דשני הפתחים של איש אחד ניהו. והובא בשבלי הלקט (סי' קפה). וכן הוא בסמ"ק (מצוה רפ), ובמרדכי (שבת רמז רסו). וכ"ה במחזור ויטרי (סי' רלח) דלדידן דמדליקים בפנים אין צריך רק ברוח אחד, דבני הבית ידעו דשני פתחים לאיש אחד הן.

גם בהגמ"י (הל' חנוכה פ"ד ה"י אות ל) כתב: ורבינו שמחה כתב, דאנן שאנו מדליקין בפנים ואין כאן חשדא, אין צריך להדליק כ"א לפתח אחד הרגיל לבני בית, ומ"מ כל דיני מקום הדלקה נוהגין כמו מבחוץ. ע"כ. וכ"כ בארחות חיים (הלכות חנוכה סי' יג) בשם הר"י מקורביל, דלדידן שמדליקים בפנים ליכא משום חשדא, ואין צריך להדליק אלא בפתח אחד. ושכ"כ בעל התרומה, וכן הסכים הארחות חיים שם. ע"ש. וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת כב), והמאירי (שבת כג. ד"ה חצר), והטור (סי' תרעב).

וכ"כ בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך א) חצר שיש לה שני פתחים אע"פ שהם פתוחים לשתי רוחות, א"צ עתה בזה"ל להדליק אלא מצד א', וכן השיב רשב"א, מטעם שהכל יודעין שאין מדליקין בחוץ אלא בפנים. [וע"ע במנורת המאור (פרק ב. תפילה הלכות חנוכה עמוד רז), וצ"ע].

וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' תרע"א ס"ה), דבזה"ל שכולם מדליקין בפנים ממש, ואין היכר לבני ר"ה כלל, אפי' יש לחצר או לבית הרבה פתחים להרבה רוחות אין מדליקים אלא פעם אחת בפנים, כן נ"ל, וכן המנהג פשוט. ע"כ. וכ"כ המהריק"ש בהגהותיו שם. וכ"כ המהרש"ל בתשובה (סי' פה). וע"ע בחידושי הריטב"א (שבת כג. בד"ה הא דאמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים וכו'). ע"ש. וכתב הפר"ח, שכן עיקר להלכה, וכן המנהג. וכתב בשו"ת בית דוד (תאוצ"ח סי' תעב), שגם הרא"ש מודה לזה. ע"ש. וכן הביאו בשלחן גבוה (ס"ק נא), ובשו"ת יוסף אומץ (סי' לב), וכ"כ בנהר מצרים (הלכות חנוכה אות ד), ובשו"ת יחיה דעת ח"ו (ר"ס מג).

והנה בכה"ח (סי' תרעא אות פו) כתב בשם המג"א, דאף בזמן הגמרא, כל זה כשהם משתי רוחות, אבל מרוח אחת חזו ליה, ולא חיישינן לחשד דעלמא שיעברו, שהבית חלוק מתוכו, ויאמרו שהם שני בתים, דאנשים נכרים אין מצויים ברחובות בלילה. ומרן אאמור"ר העיר בזה, דהוא בגמרא (שבת כג). ומה שפירש רש"י מתחילה, אינו אלא לפי הסלקא דעתין. ועיין בספר צדקה לחיים (שבת שם), ובספר טירת כסף (דף סה סוף עמוד ד), ומים עמוקים (ח"ב סי' ע). ומה שכתב בכה"ח (אות פ"ז) דלא דמי לביהכ"נ וכו', עיין בזה בשו"ת שאילת יעקב (סי' לו אות ה).

ובעצם מה שחילק הלבוש המובא בכה"ח שם, דהכל בקיאים בבית הכנסת, ויודעים שיש לבית הכנסת שני פתחים, מצאתי למרן אאמור"ר שכתב, שהם דברים תמוהים, שהרי בגמרא (שבת כג.) אמרו דלא חיישינן לחשד דעלמא, ולכן בשני פתחים מרוח אחד לא חיישינן, כנזכר בכה"ח (בס"ק פו). ובשתי רוחות החשד פן יאמרו מדלא אדליק בהא באידך נמי לא הדליק. אם כן גם בבית הכנסת יאמרו כן. ושו"ר מ"ש בזה במשחא דרבותא. ע"ש. ועיין בשו"ת חכם צבי (סי' צא), ובשו"ת ערוגת הבושם (אוצ"ח ס"ס רד), ובאחרונים שהובאו בספר דברי מנחם (הגהות ב"י אות ו), וביד אליהו (סי' י) ובסוכת דוד (דף טו), ובסוף ספר איתן האזרחי (דף ק:). וכ"ה ברמ"א בהגה. וכ"כ בעל התרומה (סי' רכח), והסמ"ק (סי' רפ), והמרדכי (סי' רסו). והמאירי (שבת כג). וז"ל: "ומ"מ עכשיו שהכל

כת. אורח שמייחדים לו חדר בפני עצמו ללון שם, אבל כל מחסורו על בעל הבית, אכילה ושתייה וכו', ואינו מחשב עמו על כל פרט ופרט, יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקת בעל הבית, ואם יש לחדר פתח בפני עצמו, אינו צריך להדליק נרות חנוכה בחדרו, שבזמן הזה אין חוששין לחשד שיחשדוהו שאינו מדליק נרות חנוכה, שבלאו הכי כל ההיכר הוא רק לבני הבית, והם יודעים שהוא יצא ידי חובתו בהדלקת הנרות של בעל הבית. ואם ירצה להחמיר על עצמו ולהדליק בחדרו, אינו רשאי לכך. (כה)

ובספר הליכות שלמה להגרש"ז אויערבך זצ"ל (פרק י"ג ס"א) כתב שבזמנינו אין צריך להדליק בפתח הנוסף מפני החשד. ומ"מ נהג הגרש"ז א להדליק בפתח האחורי משום מעשה שהיה שהקיש עובר אורח אחד על אותה הדלת ושאל מפני מה לא הדליקו נר חנוכה. אולם הדליק שם נר אחד בלבד, דבהדלקה מפני החשד די בנר אחד בלבד, אם ניכר שהדליקו לשם נר חנוכה. ע"ש.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמג) כתב, שכמה שנים היה הגר"ש זצ"ל מורה שגם היום שייך חשד. אך יש שכתבו בשמו שאמר לא כן, שכיון שיש נוהגים להדליק בפנים, ואין כולם מדליקים באותה שעה, לא שייך חשד.

אורח שמייחדים לו חדר ללון שם, אף שיש לחדר פתח בפני עצמו, אינו צריך להדליק

ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו. ע"כ. וכתב מרן בש"ע שם, שאם יש לו פתח פתוח לעצמו, צריך להדליק בפתח חדרו, משום חשדא. אולם זהו דוקא בזמן שהיו מדליקים בחוץ לפרסומי ניסא, שאם לא ידליק איכא חשדא. וכמ"ש הטור בשם הרא"ש, והמג"א (סק"ה). אבל לדידן שאנו מדליקים בפנים ממש, אינו צריך להדליק. וכמו שכתבו הראשונים הנ"ל.

ובמה שכתבנו שהאורח יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקת בעל הבית, ראה להלן סימן תרע"ז, והוא ע"פ דברי הרב גנת ורדים, ועוד אחרונים, כאשר יבואר. ובהיות שראיתי שבספר פסקי משה השיג על דברינו, ואין דבריו נכונים לדינא, לפיכך אפרש שיחתי בנידון. דהנה בגמ' בשבת (כג.) אמרו, אמר רב ששת, אכסנאי (אורח) חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב, הוינא משתתפנא איתתא דנסיבנא איתתא אושפיזא, לבתר דנסיבנא איתתא ודאי לא צריכנא, דקא מדלקי עלי בגו ביתאי. וכתב הר"ף (שבת דף י' ע"א) והני מילי דאכסנאי משתתף בפריטי, היכא דלא פתח בבא לנפשיה, אבל אי פתח בבא לנפשיה, מיחייב לאדלוקי משום חשדא. ע"כ. והובא בהרא"ש שם (פרק ב' סימן ח). וכן הוא ברמב"ם (פרק ד' הלכה י"א) ואם היה לו בית בפני עצמו, אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בבית שהוא בו מפני העוברין.

מדליקין בתוך הבית, אפי' שני הפתחים הם בשתי רוחות א"צ להדליק אלא בפתח אחד". וכ"כ שבה"ל (סי' קפה), והארוחות חיים (אות יג). והכל בו (סי' מד). וראה בשו"ת פאר הדור להרמב"ם (סי' קיא). ולכא' עוד יש ליישב קושית מרן בב"י, דנר חנוכה שאני שחששו בו לחשד, משום שטעם ההדלקה הוא לפרסומי ניסא, וכאשר יש חשד שלא הדליק, נגרע פרסומי ניסא על ידו, לכן חייבוהו להדליק. ובזה ניחא טפי שיטת הסוברים שהדלקה מפני החשד היא הדלקה גמורה. ושו"ר שכן כתב בספר משאת המלך דיסקין (חנוכה סי' ב). אלא שהעיר ע"ז ממה שלמדו בגמ' (שבת שם) דמנ"ל דחיישינן לחשד, מדין פאה. וע"ש עוד (בעמ' תקן) מה שכתב בזה.

(כה) בגמ' (שבת כג.) איתא, אמר רב ששת, אכסנאי חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב, הוינא משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזאי, לבתר דנסיבנא איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדלקי עלי בגו ביתאי. וכתב הר"ף (שבת דף י' ע"א) והני מילי דאכסנאי משתתף בפריטי, היכא דלא פתח בבא לנפשיה, אבל אי פתח בבא לנפשיה, מיחייב לאדלוקי משום חשדא. ע"כ. והובא בהרא"ש שם (פרק ב' סימן ח). וכן הוא ברמב"ם (פרק ד' הלכה י"א) ואם היה לו בית בפני עצמו, אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בבית שהוא בו מפני העוברין.

וכן פסקו הטור והש"ע (סי' תרע"ז ס"א), אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו, אינו יוצא ידי חובת הדלקת נרות חנוכה בשל בעל הבית, אלא צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ואם מדליקים עליו בביתו אינו צריך יותר.

ביתאי. (ופרש"י, לבתר דנסיבנא, ופעמים שהייתי אכסנאי ללמוד תורה). וכ"פ הטור והש"ע (סי' תרעו ס"א), אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו, אינו יוצא י"ח הדלקת נ"ח בשל בעה"ב, אלא צריך לתת לו פרוטה להשתתף עמו בשמן של נ"ח. ואם מדליקים עליו בביתו אינו צריך יותר. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו. ע"כ. וכ"כ במחזור ויטרי (סי' רלה) וז"ל: והבאים ממקום אחר ללמוד תורה חוץ לביתם, או אורח, אינו צריך להשתתף בפרוטה אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקים במקומם. ע"כ. (ולפ"ז צ"ל, שר"ז קודם שישא אשה, לא היו הוריו מדליקים עליו בביתם. ועיין תוס' חולין מו. ודו"ק). והיוצא מזה גבי בני ישיבה שהוריהם מדליקים עליהם בביתם, יוצאים י"ח בהדלקתם, ואינם צריכים להדליק ולא להשתתף, ואפי' יש להם פתח בפני עצמם, אינם צריכים להדליק, לדין שאנו מדליקים בפנים, וכמ"ש הרשב"א בתשובה (סי' תקמא), לענין מה שאמרו (בשבת כג.) חצר שיש לה שני פתחים שצריך להדליק בשניהם משום חשדא, שעכשיו שנהגו להדליק בפנים בתוך הבתים, אע"פ שיש שם שני פתחים, אינו חייב להדליק אלא באחד מהם, שהכל יודעים שאין מדליקים בחוץ וכו'. ע"ש. וכ"כ בארחות חיים (הל' חנוכה סי' יג) בשם הר"י מקורביל, דלדין שמדליקים בפנים ליכא משום חשדא, וא"צ להדליק אלא בפתח אחד. וכ"כ בעל התרומה. וכן הסכים שם. ע"ש. וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת כב.), וכ"פ הרמ"א (סי' תרעא), ושכן המנהג פשוט. וכ"כ המהריק"ש שם. והמהרש"ל בתשובה (סי' פה). והפרי"ח. וכתב בשו"ת בית דוד (תאור"ח סי' תעב), שגם הרא"ש מודה לזה. ע"ש. וע"ע בחי' הריטב"א (שבת כג.) בד"ה הא דאמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים וכו'. ע"ש.

ויש להוסיף עוד, לפי מ"ש בשו"ת גנת ורדים (בקונטרס גן המלך סי' מא), שזה שאמרו אכסנאי צריך להשתתף בפרוטות עם בעה"ב, ואם יש לו חדר לעצמו צריך להדליק בפני עצמו, הני מילי באכסנאי שמשלם לבעה"ב כל הוצאות אכילה ושתיה ושאר דברים, אבל אם האכסנאי סמוך לגמרי על שלחן בעה"ב, מפתו יאכל ומכוסו ישתה, א"צ לזה כלל, כי בעה"ב שמהנה את אורחו לכל צרכיו, וכל מחסורו עליו, הלא הוא גם הוא יזכה לו במקצת דמי הנרות והשמן של חנוכה, וגם אין בזה חשדא כלל במה שאינו מדליק בפתח חדרו המיוחד לו,

כיון שידוע הוא לכל שהוא סמוך על שלחן בעה"ב. ואפי' אם יש לאורח חדר שאינו בתוך ביתו של בעה"ב יש להקל, ואין בזה משום חשד, כיון שידוע הוא שאכסנאי זה מתארח אצל בעה"ב פלוני וסמוך על שלחנו. ואין זה דומה לבית שיש בו שני פתחים שצריך להדליק בשניהם משום חשד. ע"כ. והובא להלכה בספר יד אהרן, ובספר שלחן גבוה, ובספר כסא אליהו ישראל. ובש"ע הגר"ז, ובספר כף החיים (סי' תרעו סק"ג), שדוקא אם אוכל ושותה אצל בעה"ב כשהוא מחשב עמו כל פרטי הוצאותיו, לכן צריך להשתתף בפרוטות עם בעה"ב כדי שיהיה לו חלק במצות הדלקת נ"ח, אבל אם אוכל בקבלנות כך וכך מעות ליום או לשבוע או לחודש, לכל מה שנצרך לאורח, א"צ להשתתף בפרוטות. (והסתמך על האחרונים הנ"ל). ומוכח בתשובת הרשב"א (סי' תקמב), שאף במתנה שפיר דמי. וכ"כ המג"א והא"ר והפרי"ח ושאר אחרונים.

אלא שלכאורה יש להעיר ממ"ש הרשב"א בתשובה (סי' תקמב), דמשמע דלא ס"ל כהרב גן המלך. הנה הבית יוסף (סי' תרעו) הביא דברי מהר"י אבובב בשם הארחות חיים (הלכות חנוכה אות יד), בן גדול בבית אביו ואינו סומך על שלחן אביו, הרי הוא כאכסנאי וצריך להשתתף. והוסיף, וה"ה לחתניו כשאין להם בית שידליקו בעבורם. ע"כ. ומוכח שאם סמוכים על שלחן בעה"ב, הרי הם כבני ביתו, ופטורים מלהשתתף. וא"כ ה"ה לאכסנאי. אך יש לדחות שזה דוקא בקרובי משפחה, אבל אנשים זרים שהתארחו אצל בעה"ב לעולם צריכים להשתתף. וכמ"ש המאירי (שבת כג.), אולם בזכור לאברהם אלקלעי (תאור"ח סי' כד) העמיד דברי הרשב"א בתשובה הנ"ל דמייירי כשאנו סמוך על שלחנו, (כלומר, שאוכל ושותה על חשבוננו הפרטי), אבל בסמוך על שלחנו מעיקר הדין אינו צריך להשתתף בפרוטות, וכמו שכתב בשו"ת בית דוד (סימן תעב), ואפילו אם יש לו חדר בפני עצמו לשינה וכו'. ואף אם ירצה להחמיר על עצמו, ולהדליק בחדרו, אינו רשאי לברך, דהוי ברכה שאינה צריכה. והביא דברי הרב גן המלך הנ"ל, וכתב עליו, ואע"פ שלא מצאנו חילוק זה בפוסקים, מכל מקום לפי האמת הרי ענינו הוראות שכן מנהג העולם, שמעולם לא ראינו ולא שמענו שאורחים משתתפים בפרוטות עם בעל הבית, וכל שכן שאינם מדליקים בפני עצמם, ואפילו יש להם חדר נפרד לשינה, ואפילו באופן שאין

כט. הנוסע בספינה מספר ימים, ואפשר להדליק שם נרות חנוכה, ידיליק שם נרות חנוכה בברכה, שאין צריך בית קבוע לכך, כל שלא יגיע לביתו באותה לילה, וגם אין מדליקין עליו בביתו. (כט)

לנהוג לפני משורת הדין ולהדליק בחדרו משום הידור מצוה, רשאי לעשות כן, אבל אינו רשאי לברך. וכן המנהג פשוט. וכמו שהעלה החסד לאברהם הנ"ל. ע"ש. ומוכח מדבריו שאין צריך אפילו השתתפות בפרוטות. וכן עיקר. ונכמבאר כ"ז בשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' סי' מג. ובספר פסקי משה הבין שאין הדין כדעת הרב גן המלך ורק לגבי בני ישיבה נקטינן כדבריו בצירוף שאר הטעמים שהובאו ביחזקאל דעת. אבל נעלם ממנו דברי הרב בית דוד ושאר האחרונים הנ"ל שהעידו ש"כ המנהג" גם לגבי אורח ולא רק לגבי בני ביתו.

הנוסע בספינה או ברכבת, ואפשר להדליק שם נרות חנוכה

צריך בית להדלקת נר חנוכה. וע"ע בר"ן (שבת דף י ע"א) "אמר רב ששת אכסנאי וכו', אורח. אע"פ שאין לו בית, דלא תימא דין נר חנוכה כדן מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה".

ועיין בס' אמרי שפר (חנוכה, עמ' לה) שהביא בשם הגרי"ש אלישיב דבספינה המקורה מדליק נר חנוכה בברכה. ע"ש. ואמנם לדעתו העיקר הוא אם הוא מקורה או לא, ולכן כתב בס' אשרי האיש (חלק ג עמ' רסב) דהמדליקין בכותל המערבי רק אם הוא במערה יכולים לברך, ששם יש דין ביכ"נ, אבל ברחבת הכותל אי אפשר, דצריך להיות בית. ועוד כתב שם, דהדלקת נר חנוכה שייכת רק במי שיש לו בית והוא גר שם, אבל מי שאין לו בית והוא גר ברחוב, אין עליו מצות הדלקה. ואפילו אם הוא נמצא במקום שיש מחיצות אך זה לא מקורה, אין שם מצות הדלקה, ואפילו אם יבקש רשות מחבירו להדליק בפתח ביתו, אין זה מועיל, שהחיוב להדליק הוא רק בפתח ביתו.

הדלקת נרות חנוכה ברחבת הכותל המערבי, ולמי שאין לו בית

תפלה (כרך א סי' צ) גבי תפלה ברחבת הכותל, שאין לזה דין תפלה במקום פרוץ. וכן לענין ברכה מעין שבע כליל שבת, שיש לזה דין בית כנסת לכל דבר, ומברכים שם ברכה מעין שבע, אע"פ שאין ברכים ברכה מעין אלא בבית כנסת. [אלא שבלא"ה

מדליקים עליהם בביתם, ובעל כרחנו לומר כדברי הרב גן המלך. וכל שכן לכן נשוי הסמוך על שלחן אביו שאינו צריך לא השתתפות בפרוטות, ולא להדליק בפני עצמו, כיון שהכל יודעים שהוא אוכל על שלחן אביו. עכ"ד. והחזרה החזיר אחריו בשו"ת זבחי צדק חלק ב' (חלק אורח חיים סימן לו עמוד מו), שהדבר פשוט שכן נשוי שסמוך על שלחן אביו אינו חייב להדליק בפני עצמו, אפילו אם יש לו חדר לעצמו. והו' מן הדין הגמור. וכמו שכתב החסד לאברהם סימן כד, שלא הניח בזה לא זוית ולא פינה והעלה כאמור. ומכל מקום אם הבן הנשוי ירצה

(כט) הנה בארצות חו"ל מצוי מאד שנוסעים ברכבת כמעט כל הלילה, ויש מקומות שאף סידרו מקום לשניית לילה ברכבת, ולכאורה מי ששילם בעד כל הלילה, הו' כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם, וחייב בנ"ח. ועיין ברש"י (כג) שכתב לגבי הרואה נר חנוכה: ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב, דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה. ע"כ. אך אפשר דאיירי בספינה שלא היתה מקורה, ולא היתה בגדר בית כלל, אבל בספינה או ברכבת שבזמננו שהיא מקורה ונוח לשהות שם, איה"נ יצטרך להדליק נ"ח בספינה או ברכבת.

עוד אפשר לדחות את הראיה הנז' מדברי רש"י הנ"ל, ד"ל דמה שאינו מדליק בספינה אינו משום דבעינן בית, אלא מחמת דבע"כ הנו יכבה מפני נדנוד הספינה או מפני הרוח. ולעיל הבאנו משו"ת שער שלמה שהמהלך בדרך מניחה על גבי שלחן או על גבי קרקע. ומוכח דס"ל שאין

אלא שבערה שם הביא שמדליקין ברחבת הכותל המערבי בברכה, אף במקום שאינו מקורה ואינו מוקף מחיצות, דסוף סוף הוא מקום קבוע לתפלה, וחשיב כבית כנסת שמדליקין שם נרות חנוכה בברכה. וראה עוד בילקו"י על הלכות

בירושלים העתיקה מברכים ברכה מעין שבע גם בבית אבליים ובית חתנים].

ובשו"ת מהרש"ם (חלק ד סי' קמו) נשאל אם מותר להדליק נ"ח ברכבת, וכתב שלא נמצא הדבר מבואר בפוס', אבל הלא מי ששילם בעד כל הלילה, הוי כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם וחייב בנ"ח, ומ"ש רש"י ביושב בספינה י"ל שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירוי, והרוח מנשבת, ולא היה בגדר בית כלל. ואף דהרכבת אינה עומדת במקום א' ורכוב כמהלך, לא נמצא בשום מקום שיהיה צריך בית קבוע לדבר שמצוותו בשביל פרסומי ניסא, כנלענ"ד מסברא. עכ"ד. אכן יש לחלק בין נסיעה ברכבת שהיה בזמנם, שהיתה מתארכת מאד, וגם היה מצוי שישכבו לישן שם שינת קבע. לא כן ברכבת שנוסעים מספר שעותיים שלש, ואין ישנים שם במטה, אפשר דאינה נחשבת אפי' לבית עראי. ובפרט שאין כאן שכירות על הרכבת.

והנה לשון מרן בש"ע (סי' תרעז) אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה וכו' ואם יש לו פתח פתוח לעצמו וכו'. ויש שרצו לדייק מזה דבעינן שיהיה לו בית כדי שיתחייב בנר חנוכה. אולם התם ההדלקה רק משום חשדא. ואדרבה לכאורה יש להוכיח מדין אכסנאי שא"צ בית לנר חנוכה, ממה שמועיל השתתפות בפרטי ואע"פ שאין זה ביתו. ויש לפלפל בזה.

ושו"ר שעמד בזה בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סי' נח אות א), וע"ש שכתב, שהדבר פשוט הוא שאין יוצאים ידי חובת הדלקה בבית של אחר וכן בהדלקה שבביהכנ"ס, וכתב הגר"א הטעם משום דאמרו "איש וביתו" ואין זה ביתו, ואפ"ה באכסנאי מהני ההשתתפות עם בעה"ב, והטעם בזה, שההשתתפות מחשיבה אותו כאחד מבני הבית, וסגי בזה להחשב ביתו, אע"פ שכל היותו שם הוא דרך ארעי. ומזה יש לדון לגבי בית בנ"ח, שאף אם צריך "בית", שמא סגי במה שהוא דירת ארעי וא"צ ד"א על ד"א. ע"ש. ואינו מוכרח כ"כ. וע' בב"י (סי' תרעז) דלכאורה משמע דחייב להדליק בספינה ע"ש. ומ"ש רש"י (שבת כג.) או ליושב בספינה, יש לפרש דמיידי כשאינו מקורה ואין זה בית, וכנ"ל. ולפ"ז אפשר שאם הוא קבוע באותו מעל"ע בספינה ורכבת ואוריון מניחו שם על

השלחן. ומ"מ בית שאינו מקורה או שאין תוכו י' טפחים, או שהוא פחות מ' על ז' דאינו חשוב אפילו כדירת ארעי, אפשר דהוי כמדליק בחוץ ולא כמדליק בבית, אמנם יתכן דמה שנוזר בית הכוונה רק להדליק את הנר ברשות המיוחדת לו בלבד ולאפוקי ברחוב או בביהכ"נ, ולכן אפשר שגם מקום אשר אין עליו אפי' שם דירת ארעי, אלא רשות בלבד, מהני. עכ"ד.

אולם מה שנקט לדבר פשוט שלא מועיל הדלקה בבית הכנסת, בכמה ראשונים לא משמע כן, ע' בכלבו (סי' מד וסי' נ). וכ"ה בספר המכתם (פסחים קא.) ובאבודרהם (סדר מעריב של שבת).

ולכא' יש להוכיח דבעינן דוקא בית, ממ"ש בספר המנהיג (חנוכה עמ' תקלא. אות קמח): יראה לי דאין חיובא בביהכ"נ להדליק נר של חנוכה, כי אם בבית שאדם דר בו, מדאמרין כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, וביהכ"נ פטור ממזוזה, כדאמר' בפ"ק דיומא (א:), אא"כ יש שם בית דירה לחזן ביהכ"נ וכו'. ע"כ. ולכא' משמע שלומד הראב"ן שביט שאינו חייב במזוזה, פטור נמי מנר חנוכה. ולפ"ז כ"ש דבעי' "בית" לנר חנוכה.

וז"ל הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"א) מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד וכו'. ומשמע דמצות הדלקה היא חובה על האדם להדליקה דוקא בביתו או על פתח הבית או על פתח החצר, אבל לא ברשות הרבים או בבית חבירו. ושם (פ"ג ה"ג) כתב הרמב"ם: ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס. אולם אינו מוכרח, דמ"ש הרמב"ם שיהיה כל בית ובית, יש לפרש דקאי על משפחה, שכל משפחה ומשפחה מדליקין נר אחד. וע"ע בשפת אמת (שבת כא:), שחקר אם המצוה היא חובת ביתא כמו מזוזה ונר שבת, או דהמצוה על כאו"א ובעה"ב מוציא כל בני ביתו. ובפנ"י (שם) כתב, שמצוה זו איננה חובת הגוף על כל יחיד ויחיד כשאר מצוות, אלא הטילו מצוה זו כאילו היא חובת הבית, כיון שעיקר המצוה לפ"נ סמוך לרה"ר. עוד יש לפלפל בזה, דאפשר דמה שכתבו הפוס' שצריך בית לנר חנוכה, אין הכוונה שצריך בית מגורים בדוקא, אלא העיקר שיהיה בית ולא ברחוב וכנ"ל, ולכא' ראינו לזה מהמשנה (ב"ק דף סב.), דאיחא התם שחזונוני מניח את הנרות מחוץ לחנותו. ומסתמא אינו בית דירה, רק חנות. ויל"פ

שהביתם שלהם לא היו סמוכים לרה"ר, כדי שהפשתן שעל הגמל ישרף בנר חנוכה שמדליקו מבחוץ, ושייך רק בהדלקה שמחוץ לחנות. וכן משמעות לשון הרמב"ם (נזקין ממון פי"ד ה"ג), ע"ש. וכן מפורש בפרש"י (שבת כא:): וז"ל: בנר חנוכה פטור, חנוני, שברשות פירסום מצוה הניחה שם. ע"כ.

גם אפשר, שאם מצונו בפס' שבית מעכב לנר חנוכה, כל זה כתבו רק בזמנם שהיו מדליקים בחוץ, לכן צריך בית בכדי שיוכל להדליק בפתח הבית. אבל בזמן הזה שבלא"ה אין פרסום הנס רק לעצמו ובני ביתו, מה טעם יש להצריך דוקא בית. ושמא כיון שבעיקר התקנה תקנו להדליק בחוץ ואז היה צריך בית, גם בזמן הסכנה נשאר החיוב בגדר זה להדליק בבית דוקא. ודוחק. וגם יש לדחות.

אם אפשר להדליק נר חנוכה באניה, ורכבת

מהרש"ם (שם) כתב שמי שמשלם בעד הרכבת כל הלילה הוא כשכר לו בית דירה לאכול ולישון שם, וחייב בנר חנוכה, אף שהרכבת אינה עומדת ורכוב כמהלך, ולא נמצא בשום מקום שיהיה צריך בית קבוע למה שמצוותו בשביל פרסומי ניסא. הני מילי בזמנו שנסעו כמה ימים, ורק בכה"ג יש לזה שם "ביתו", משא"כ בזמננו שהנסיעה יום אחד, אין להדליק ברכבת, והמדליק במקומות כאלו ברכתו לבטלה. ע"כ. וע"ש עוד שהמדליק בספינה מקורה מדליק בברכה. ע"כ. ונראה שהגרש"א זצ"ל אזיל לשיטתיה שם דס"ל שדין בית מעכב בהדלקת נר חנוכה. אולם לדינא כבר נתבאר דאינו מוכרח מכמה טעמי תריצי.

הדר באוהל אם מדליק נר חנוכה בברכה

שאינו נידון כרשות היחיד, צ"ע אם יש להדליק בו נר חנוכה. דהמהרש"ם סובר דבעינן בית אע"פ שאינו קבוע, ואהל זה אפשר שאינו נדון כבית כלל. ולכן יש להדליק בו בלא ברכה. ולכן חיילים החונים על פני השדה או באהלי סיירים לא חשיבי בית, ואין להם לברך על נר חנוכה. ויש להסתפק אם אהל גדול פרוץ נחשב כבית לענין נר חנוכה. שיש צד לומר שאע"פ שהוא פרוץ, מ"מ כיון שרגילים לדור בו, יחשב כבית לענין זה. ולענין מעשה אין לברך אלא כשהאהל סגור.

וכלי רכב או רק"מ [רכב קל משוריין] הסגורים

בזה. ונפקא מינה לבעל חנות אם יכול להדליק בחנותו, אלא דצ"ע אם יועיל להוציא בני ביתו. וכן נ"מ למי שהדליק בבית הכנסת, ואין לו בני בית שיצטרך להדליק בשבילם, אם יצא בזה. וכן אורחים שדירים בחדרים הסמוכים לבית הכנסת, אם יוצאים בהדלקה שבתוך בית הכנסת אע"פ שבית הכנסת עצמו אינו ביתם כלל.

ושו"ר מי שדחה, דסיפא דמתני' הניח בנר חנוכה פטור לא קאי ארישא דמתני' לגבי חנוני, אלא מיירי בסתם בתים. אולם מדברי הרא"ם בתוספותיו על הסמ"ג מבואר שלמד דמתני' כפשוטה, ע"ש שדן לגבי בתים שאין להם חצר פניהם כסתם חנויות אם מודה רש"י שמקום ההנחה שלהם הוא ברה"ר. והכי הוי סתמא דמילתא,

ולדינא נראה שהעיקר הוא, דאין צריך בית לחיוב זה, ואף יושבי אהלים והנמצאים במדבר חייבים בהדלקת נר חנוכה, וכן חיילים הנמצאים על משמרתם, או לאלו הנוסעים לטוילים וישנים בתוך אהלים, חייבים בנר חנוכה, אלא שאם מדליקין עליהם בביתם בלא"ה כבר נפטרים בכך. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (פ"י כט) שהאר"י בזה, והעלה כאמור. וכ"ה בערוה"ש (ספ"ה ה'). שא"צ בית לחיוב נר חנוכה. וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ו (ס"ג סג) והוכיח מהראשונים והאחרונים שא"צ בית לחיוב נ"ח. ובשו"ת משנה הלכות ח"ו (ס"ה פו). ע"ש.

וע"ע בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסב) שכתב שאין להדליק ברכבת, ומה שבשו"ת

ובספר אשרי האיש (שם עמוד רסז) כתב, דהדר באהל שיש בו ד' על ד' חשיב כבית ומדליק שם בברכה. ואם אין בו ד' על ד' מדליק בלא ברכה. ואהל שפורשים כמה שעות אינו כבית אא"כ הוא ישן בו כלילה באותו מקום. וחיילים ומטיילים שנמצאים באהל, אם יש בו מחיצות שעומדים ברוח מצויה, וכן מחיצות האהל מגיעות עד פחות מג"ט סמוך לקרקע והוא גר שם, חייב להדליק, ומדליק על פתח האהל. ואם מסוכן להדליק שם מדליק בפנים כמו בשעת הסכנה.

עוד כתב שם, שאהל מקורה ללא מחיצות באופן

ל. הטס במטוס, ואין לו אפשרות להדליק נר חנוכה בשמן או בשעוה, טוב שידליק פנס חשמלי בלי ברכה, לזכר הנס. [וכן הנוסע ברכבת ואין לו נרות להדליק שם נר חנוכה, או שאין מאפשרים לו לעשות כן, ינהג כנז']. (ל)

הפתחים עד שיהיה להם בית, ומה שהשיב הגריש"א, שמדובר שגם אחרי שיחזרו על הפתחים לא יהיה להם בית. הנה התוס' שם הק' לטעם הב' דתיקשי ממזוזה, למה לא תיקנו ג"כ ברכה לאדם שאין לו בית ורואה את המזוזה. ולדברי הגריש"א ל"ק שהרי מזוזה שאני שמי שאין לו בית אינו מחוייב כלל. ומ"מ שמדברי הרמב"ם (הל' ברכות פ"י הלכה ב' וג') מוכח כן, שמזוזה איננה בגדר חובה, אבל נר חנוכה הוא חובה. אך מתוס' לא משמע כן. והגריש"א השיב על הראיה מדברי התוס', שמד' התוס' מוכח ששייך ברכה לרואה גם במצוה שאיננה חיוב על האדם, ואף שזה חידוש, מ"מ כך מוכח מדברי התוס'. וכיון שמדברי הרמב"ם מוכח שנ"ח הוא חובה אע"פ שאין לו בית, מעתה י"ל שגם התוס' מודו לזה, רק דס"ל לדמות מצוה שאינה חובה למצוה שהיא חובה.

ויש להם תקרה, יש לבך בתוכם. וכן כשחונים בשדה אימונים וכדו', ובונים מבנה של תקרה וג' מחיצות באופן עראי, חשיב נמי כבית, ויש לברך בהם על נ"ח. ע"כ מפסקי הגריש"א.

וכל זה בהנחה שבית מעכב לנר חנוכה, אולם אינו מוכרח, ועכ"פ לא יצא הדבר מכלל ספק.

ובספר דרך שיחה (ח"ב עמ' רצט והלאה) הביא שהרה"ג ר"ח קנייבסקי חולק בזה על הגריש"א, וס"ל שאינו חייב לחזר אחר בית לימי החנוכה כדי שיוכל להדליק נרות. וראה גם בספק הליכות שלמה מועדים (פרק יג סעיף א, ב), מה שכתב בזה.

וראיתי בספר פניני חנוכה (עמוד סט) שהרה"ג ר"ח קנייבסקי שליט"א שאל את הגריש"א זצ"ל, מדברי התוס' (סוכה מר. ד"ה הרואה) שיש כמה בנ"א שאין להם בית ואין בידם לקיים המצוה, ואמאי, והרי מחוייבים לחזר על

הדלקת פנס כיס במטוס - לשם נר חנוכה

(עמ' פא, פב) כתב שהנוסע במטוס ידליק נר לרגע אחד בלי ברכה. ואם לן על פני השדה, ידליק שם נר בלי ברכה, שאף ד"א שצריך בית, מ"מ יש לחוש לש"י הב"ח (סי' תרעו) דיש חיוב על גופו בלי בית.

ובספר אשרי האיש (חלק ג עמוד רסא) כתב, שהנמצא במטוס מעל מקום שבו הגיע זמן חובת ההדלקה, חל עליו חובת הגוף להדליק, ואם באותה שעה מדליקים עליו בביתו יוצא ידי חובתו בהדלקתם. ואם הנר כבר דולק, אינו יוצא לפי שהדלקה עושה מצוה. ובכל אופן במטוס אסור להדליק, והמדליק שם הרי זה ברכה לבטלה. ע"כ.

עוד כתב בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסד), שהנמצא בבית החולים ואוסרים עליו להדליק נרות, אם מדליקים בפתח בית החולים, ישתתף עימם בפרוטה, ואם אינו יכול, בשעת דחק כזו יכול להדליק פנס חשמלי ולברך על זה. ודוקא בפנס שהוא עם נורה של אש, משא"כ אם יש בו נורה של פלורסנט, מאחר שאינה של אש, וא"א כלל להדליק בזה. וכן בכל מקום הדחק באופן

(ל) הנה בספר הליכות שלמה (מועדים, עמוד רפג), כתב, שיש להסתפק אם מאור החשמל כשר כשניכר שהוא לשם נ"ח, ולכן כשאין לו ברירה אחרת, ידליק פנס ויברך. (וכ"כ בשלמי מועד עמ' ר). ובחזו"ע (עמוד צו) העיר עליו, דליתא, דמשום ספק ברכה לבטלה היה לו לומר שידליק בלא ברכה. דסב"ל. ואם נודמן לו אח"כ שמן ופתילה, ידליק שוב נרות חנוכה בברכה. ועיין בקובץ תשובות (ח"ג סי' קג) שכתב בדין הדלקת נרות חנוכה בחשמל, שבמקום הדחק אם מסדר נרות החנוכה באופן שיהיה לו היכר שהוא נר חנוכה שפיר דמי. ע"ש. ויש לתמוה, שהיה לו לומר שידליק בלא ברכה, וכנ"ל.

ובקונט' ימי החנוכה (שכטר. עמ' כח) כתב שהיושב במטוס עכ"פ ידליק פנס חשמלי וישתדל באופן שיהיה ניכר לנ"ח, ומ"מ לא יברך, דבלא"ה דעת האגרות משה (ידי' ח"ג עמ' רלה) דהיושב במטוס פטור מלהדליק, וכ"כ בס' הליכות והלכות בשם הקה"י שדעתו שלא יברך במטוס, ודלא כס' יומין דחנוכה. וכ"כ שם בשם הגריש"א שלא יברך משום דאהל זרוק לאו שמיה אהל. ע"כ. ובנטעי גבריאל

סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

א. המנהג פשוט להדליק נרות חנוכה גם בבתי הכנסת בברכות, משום פרסומי ניסא, והוא מנהג ותיקין. (א)

מנהג אשכנז, וכ"ש שלדעת מרן ועוד מנהג אשכנז יש בו חשש ברכה לבטלה, כיון שממילא יוצא ידי חובתו בהדלקה שמדליקים בבית הוריו, והבו דלא לוסף עלה לענין נר חשמלי. ועל כן פשוט שגם חייל מבני אשכנז ידליק בלא ברכה, ואפי' אם הוא נר הניכר שהוא לנר חנוכה, ובלא"ה נקטינן שבכל אופן המדליק בנר חשמלי אינו מברך.

ושו"ר בספר פניני חנוכה (עמ' קמז) שכתב בשם הגריש"א, דאף שהפנס החשמלי אינו ניכר לשם חנוכה יכול לברך עליו, שהרי בשעת הסכנה שהיה מדליק על שלחנו ג"כ לא היה ניכר שזו הדלקה לשם מצוה, ואעפ"כ מברכין עליה. ואין לומר שדוקא שם בשעת הסכנה שתיקנו תקנה מיוחדת לשעת הסכנה כמו שאמרו בשם הגרי"ז מבריסק, שבראשונים [ע' רשב"א שבת כא: ד"ה והלכתא, וברית"א החדשים שם ד"ה ובשעת הסכנה] מבואר שגם כשיש מניעה אחרת חשוב כשעת הסכנה.

הטעם להדלקת נר חנוכה בבית כנסת - והיאך אנו מברכים על מנהג זה

שהנס היה במקדש בית אלקים, ועושים כן במקדש קטן בגולה לפרסום הנס. וכ"ה בספר מנהגים דבי מהר"ם (סדר חנוכה): ונהגו להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת, משום פרסומי ניסא, ומניחין אותן מימין החזן. ונהגו לעשותן משעוה, ומיהו מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית. וכ"כ המאירי בבית הבחירה (שבת כג.) וזה שנהגו להדליקה בבית הכנסת, עיקר הענין משום פרסומי ניסא, ולא לכוונה אחרת.

ב. ובארחות חיים (הלכות חנוכה עמוד רסג), וכן בכלבו (סימן מד) כתבו: ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, להוציא מי שאינו בקי, ושאינו זריז בזאת. ע"כ.

ג. עוד אפשר שהוא זכר למקדש נוכ"ה בסי' המנהיג. וכן כתבו האר"ח והכלבו שם: גם כי הוא הידור המצוה, ופרסום הנס, וזכר למקדש. ויש מקומות שאין חוששין סמוך לפתח אלא לפני ההיכל, והמנהג להדליק נר חנוכה בביהכ"נ

שמדליק באור החשמל יסדר שיהיה לזה היכר של נר חנוכה ושפיר דמי. (קובץ תשובות שם. ובקונטרס הלכות חנוכה עמוד כז). ומאחר דקי"ל הדלקה עושה מצוה, וצריך להעמיד את הנרות במקום שיעמדו לבסוף, כדי שלא יאמר הרואה לצרכו הוא מדליק, על כן חולה שאינו יכול לרדת ממיטתו כדי להדליק, אין להביא את הנרות אצלו שידליק ואח"כ יקחם למקומם. אלא יבקש מאשתו שתדליק עבורו או שיעשה שליח. ואם אינו יכול לעשות כן רשאי להדליק פנס ולברך עליו. וכן הדין בחייל שאינו יכול להדליק. (דיני הלכות חנוכה פ"ה הערה יז). עכ"ד.

וקצת משמע שהורה להקל בזה גם בפנס סתם שאינו ניכר שהוא לשם חנוכה. וזה קשה מאד מסברא, שאין יוכל לברך על זה. ועוד מה שכתב לגבי חייל, הנה אנו נקטינן שחייל נחשב סמוך על בית הוריו ויוצא ידי חובתו בהדלקת הוריו [והגריש"א זצ"ל חולק גם בזה], ולא נשאר נדון אלא לענין אם רוצה להיות מהמהדרין מן המהדרין לפי

(א) כתב המנהיג (הלכות חנוכה עמוד תקלא. אות קמח): יראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר של חנוכה, כי אם בבית שאדם דר בו, מדאמרינן כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובית הכנסת פטור ממזוזה, כדאמרינן בפ"ק דיומא (יא:), אא"כ יש שם בית דירה לחזן בית הכנסת, אלא נהגו כך, על זה שהנס בא במקדש בית עולמים, ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה, לפרסם הנס לפי שכולם מתקבצים שם. ע"כ. וקצ"ב מאי ס"ד שיהיה חיוב הדלקת נר חנוכה בביהכ"נ, והא אפילו מי שיש לו שני בתים מדליק רק באותו שדר בו, ולא בכולם. ועיין.

וכמה טעמים יש למנהג זה. א. י"א כדי לפרסם את הנס ברבים, וכמו שכתב הריטב"א (שבת כג.), ונהגו להדליק בבתי כנסיות, כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים. ע"כ. וכן הוא בספר מנהג מרשלייאה (כסלו עמוד קמח), שנהגו להדליק בבית הכנסת אע"פ שאין אדם דר בה, מפני

בין תפלת המנחה לתפלת ערבית, ובער"ש מדליקין קודם תפלת המנחה. ע"כ.

ד. בכלבו להלן (סימן ג) כתב, שמקדשין בבית הכנסת אע"פ שאין אורחים, והטעם לפי שיש בזה פרסום גדול לשם יתברך וקדוש שמו כשמברכין אותו במקלות, ואין בזה משום ברכה לבטלה, כיון שמסדרין שם הברכות בפני בקיאינן ושאינן בקיאינן, ודומה למה שנהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, לפרסום הנס בפני כל העם, "ולסדר הברכות בפניהם". וכן הובא בספר המכתם (פסחים קא). אודות קידוש בלילי שבתות בביהכ"נ, שהואיל והוקבע המנהג לקדש בליל שבת בביהכ"נ לצורך האורחים שאוכלים ושותים בביהכ"נ גם בזה"ז במקומות שאין שם אורחים, יש לנו לקדש בביהכ"נ, אע"פ שבטל טעם התקנה. וגם כי יש בזה פרסום גדול וכו', ואין בזה חשש ברכה לבטלה. ודומה לזה מה שנהגו הראשונים להדליק נרות של חנוכה בביהכ"נ, כדי לפרסם הנס בפני העם, וגם כדי וכו'. ע"כ. והובא גם באבודרהם (מעריב של שבת). ועוד.

ה. עוד כתבו הכלבו והאבודרהם שם: גם כדי שיצאו ידי חובתן הרואין שאין להם בית לברך שם. וכ"ה בספר המכתם שם, וגם כדי שיצאו י"ח הרואים שאין להם בית לברך שם. ע"כ. [וזה קרוב לטעם ב' הנו'].

ומרן הב"י (בסוף סימן תרעא) כתב, מה שנוהגים להדליק נרות חנוכה בבתי הכנסת, נראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו נרות חנוכה. וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא. ע"כ. וע' להגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תרעז) שכתב, שאכסנאי שלא נתן פריטי לבעה"ב, שומע ועונה אמן וכל שכן אם שמע משליח ציבור בבית הכנסת יצא.

ו. והריב"ש (סימן קיא) נשאל ע"ז, למה נהגו כל ישראל להדליק הש"צ או השמש נרות חנוכה בביהכ"נ, דאי לפרסומי ניסא, כל אחד חייב להדליק בביתו. ואי להוציא עניים ידי חובה, הרי העני המתפרנס מן הצדקה חייב להדליק בביתו. וא"כ, הברכה שמברך המדליק בב"ה, יראה שהיא לבטלה. והשיב הריב"ש. המנהג הזה, להדליק בביהכ"נ, מנהג ותיקין הוא משום

פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ כדתנן (שבת כא:) בהיהיא דגמל טעון פשתן וכו'. וכיון שעתה שיד האומות תקפה עלינו, ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בביהכ"נ לקיים פרסומי ניסא. ואף על פי שאין מברכין על המנהג, זהו במנהג קל, כמו מנהג של ערבה, שאינו אלא חבטא בעלמא, אבל בזה, שהוא לפרסם הנס בביהכ"נ ברבים, מברכין עליו. כמו שנהגו לברך על ההלל של ר"ח, ואף על פי שאינו אלא מנהג, ואין בזה משום ברכה לבטלה כלל, וכדעת ר"ת ז"ל. ומ"מ באותה הדלקה של ביהכ"נ, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו, דמצות חנוכה נר איש וביתו. ע"כ.

ובשו"ת מן השמים (סימן כה) איתא: אע"פ שאין קידוש אלא במקום סעודה, מצוה לקדש ולהבדיל בבית הכנסת, משום ברוב עם הדרת מלך, ועוד נרות חנוכה מדליקין בביהכ"נ אע"פ שכל אחד ואחד מדליק בביתו, ועוד כי יש אנשים שאינם יודעים לקדש ולהבדיל וכששומעים בביהכ"נ נותנים אל לבם ולומדים ומקדשים בביתם.

וגזכר מנהג זה ג"כ בעיטור (הלכות חנוכה): "ונהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת. ויש מקומות שנהגו על הפתח, ויש מניח בבית הכנסת באמצע. וכן בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"א סימן קלו. ח"ד דפוס פראג סימן סו), וע"ש שמניחה בימין ארון הקודש וכן עמא דבר. וכן בסמ"ק (סימן רפ בהגהות הר"פ), וכתב שמדליקין בימין. וכ"ה בטור (סי' תרעא) ובבית הכנסת מניחה בדרום, זכר למנורה שהיתה בדרום. וכ"כ הר"ד אבודרהם (סדר תפלת חנוכה ופירושה), וע"ש. ובשו"ת תרומת הדשן (סימן קד). ובסדר טרוייש (סימן י), ונר חנוכה רגילתינו להדליקה בבית הכנסת בערב שבת קודם תפילת המנחה. ע"כ.

וכן הביא מנהג זה מרן הש"ע (בסי' תרעא סעיף ז): "מברכים ומדליקים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא". וכן כתב הרמ"א בהגה שם. וכן דעת הרה"צ בתשובה (חלק ג סימן תקי). ע"ש. וכן

מה צורך להדליק בבית הכנסת, ואילו היו אורחין ישינין בבית הכנסת, היו הם צריכין להדליק, דק"ל אכסנאי חייב בנר חנוכה, ואם אין שם אורחין מה צריך להדליק, ושמא מפני שהיא בית דירה לחזן בית הכנסת נהגו כן, ואם כן השתא דלית בהו בית דירה אין להדליק. ע"כ. וכן הוא בספר התניא (סימן לה). מ"מ כן פשט המנהג בכל ישראל, וזה מנהג קדום מימות הראשונים. וכן קיימא לן לדינא כרוה"פ הנ"ל.

אין להמנע מלברך על נר חנוכה בבית הכנסת

ובשור"ת זבחי צדק חלק ב (תאור"ח סי' כה), ובבן איש חי (פר' וישב אות יא). ועוד. וכן בשור"ת משנה שכיר ח"ב (ס"ס רב) הביא דברי מרן החיד"א הנ"ל, וכתב, ולפי דבריו אין להמנע מלברך ולהדליק בבית הכנסת, שהלכה כמותו בכל מקום. ע"ש. וכתב מרן אאמור"ר שליט"א: וכן אני נוהג לברך בבית הכנסת, ולחזור ולברך בבית להוציא את בני ביתי י"ח.

מברכין על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת ולא דמי להלל של ראש חודש

בב"ה אף שאינו אלא מנהג, שהרי כל ראייתו אינה אלא מברכת הלל דר"ח, וכיון שמרן ז"ל סובר כהרמב"ם דאין מברכין על הלל דר"ח אמאי פסק הכא דמברכין על הדלקת נ"ח בב"ה. ואפשר דסמך נמי אמ"ש הכל בו דהכא הוא קידוש שמו ית' לברכו במקלות, אף שהוא דוחק, דכיון שאין ראיה לדבר האין מברכין, ולא עוד וכו', כ"ש בהדלקת נ"ח בב"ה שלא הוזכרה בתלמוד. ולסברת הכלבו קשה למה גם בימי התלמוד לא תקנו לנו רבותינו לברך שמו במקלות אף שהיה להם פרסום בהדלקתם מבחוץ, וצריך לצרף הטעמים של הריב"ש והכל בו. ואפשר שמרן ז"ל סמך על פשיטות דברי הפוסקים שהביא הטור ז"ל, דמשמע שהיה מנהג פשוט לברך בימיהם, ויל"ד, כי כל הפוסקים ההם ז"ל הם חכמי אשכנז וצרפת דס"ל דמברכין על המנהג כבהלל דר"ח, וכדברי ר"ת ז"ל, אבל להרמב"ם אין לברך, וראיה שלא הביא הרמב"ם ז"ל מנהג זה. עכ"ל. ונבמה שהקשה החכ"צ שם מדעת מרן לגבי קידוש בבית הכנסת, אינו מוסכם בדעת מרן, ראה בילקו"י שבת א מהדורות תשע"ב כרך ג' עמודים יח יט כא. ובשם הרב שלחן לחם הפנים. ע"ש.

הסכימו כל האחרונים. וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל.

והאמנם שבספר שבולי הלקט (סימן קפה) אחר שכתב בשם בעל העיטור, שנהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת. כתב ע"ז, וגם אנו נוהגין להדליק בבית הכנסת ולא ידענו שורש וענף למנהג הזה. ומורי ר' יהודה נר"ו היה נמנע מלהדליקה שלא לברך עליה, וכן דעתי נוטה, כי מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו,

ומרן החיד"א בברכי יוסף (תרעא אות ו) הביא בשם מהר"ר יצחק לוי ואלו בתשו' כ"י, שאין לחוש למ"ש בספר תניא (שם) [והוא קיצור של ספר שבלי הלקט כנודע] שיש שנמנע מלהדליק בבית הכנסת כדי שלא לברך עליה. וכמה רבנים שליחי ציבור היו מדליקין ומברכין בבית הכנסת ואח"כ מברכין כל הברכות ומדליקין בביתם. ע"כ. ועיין עוד בשור"ת זרע אמת (תאור"ח סי' צו),

ואין לחדד דאכתי לא איפרק מחולשא לפי מנהגינו שאין מברכין על מנהג קריאת ההלל בראש חודש, וכמו שכתב מרן השלחן ערוך (סי' תכב ס"ב). וכמו שפסק הרמב"ם (הל' ברכות פי"א הלכה טז): "כל דבר שהוא מנהג אף על פי שמנהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של החג, ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת ההלל בראשי חודשים ובחול המועד של פסח, אין מברכים עליו". ע"כ. ונכ"ה בפ"ג מהל' חנוכה. ומרן בש"ע שם הביא דברי הרמב"ם, וכתב, "וכן נוהגים בכל ארץ ישראל ובסביבותיה". וכן כתב מרן החיד"א בשור"ת חיים שאל (סימן צט), ובקשר גודל (סימן כג אות ד). וכן כתבו שאר אחרונים. אלמא דאמנהגא לא מברכין, ואם כן לכאורה לא היה לנו לברך על ההדלקה בביהכ"נ שהיא מנהג. ואין ראיה מדברי הריב"ש הנ"ל, דלשיטתיה אזיל, דס"ל שמברכים על קריאת ההלל בר"ח, כמבואר בתשובות שם.

וכבר עמד בזה החכם צבי (סי' פח) על דברי מרן. וז"ל שם: ק"ק לפי מסקנת הש"ע דעדיף טפי שלא לברך אהלל דריש ירחא, א"כ אזדא לה ראיית הריב"ש במה שמברכין על הדלקת נ"ח

יש ראשונים דמשמע דס"ל שהוא תקנה וכמו שהבאנו לעיל].

גם בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן קג) כתב, דשאני הדלקת נר חנוכה בבהכ"נ, שמכיון שאנו נוהגים להדליק נר חנוכה בפנים ממש, ואין מקיימים עיקר תקנת חכמים בפרסומי ניסא לרבים, ורק בני הבית רואים אותם, ולא להאיר להם בני בית, הרי אינם מפרסמים את הנס כלל, לפיכך יש להדליק בברכה נ"ח בבהכ"נ במקום שהרבים מצויים שם ומקיימים בזה עיקר התקנה של פרסומי ניסא וכו'. ועוד י"ל דאפשר שיש רבים שאין להם בית להדליק נ"ח, וגם אינם רואים כלל נרות חנוכה, שהרי אנו מדליקים בפנים הבית ממש, והרי מבואר בהגהות מרדכי בשם רבינו משולם, שאם הוא שרוי בין העכו"ם צריך להדליק ולברך שחייב אדם לראות הנרות, וכן פסק מרן בש"ע (סי' תרעז סעיף ג), שאפילו מי שמדליקים עליו בתוך ביתו אם הוא במקום שאין שם ישראל צריך להדליק בברכות, ע"ש. הילכך מדליקים בבהכ"נ בברכות, והש"צ מוציאם י"ח, והם ג"כ רואים הנרות. ע"ש.

ובשו"ת זבחי צדק (ח"ב אורח סי' כה) כתב ליישב דעת מרן, ע"פ מה שכתב הפרי חדש (ס"ט תרעא) שהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת יש בה משום פרסומי ניסא ברבים, ועדיף מן המנהג שנהגו לקדש בליל שבת בבית הכנסת.

תירוצ' נוסף דבהדלקה בבית הכנסת שייך לומר וצונו

(דף קעג ע"ב) שיישב כן דברי מרן השלחן ערוך. ועיין עוד בכנסת הגדולה (סי' תרעא הגהות בית יוסף). וכ"כ עוד בשו"ת פני מבין (חאור"ח סי' רכו בד"ה ואמרת). וראה בשו"ת התעוררות תשובה שם. וכל זה הוא לאפוקי מאיזה ת"ח שעלה על לבו לבטל מנהג זה, לדין שאין מברכים על ההלל בר"ח. וליתא. וכן פסקו הפר"ח והאחרונים.

י"א שהדלקה בבית הכנסת הוא הרחבת התקנה של מצות נר חנוכה

המנהג, משא"כ בנר חנוכה שהרי כל אדם מחויב בהדלקת נר חנוכה בביתו בשמונה ימים אלו ולברך עליו, אלא שהנהיגו להדליק גם בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, וכאילו הרחיבו את פרסום הנס מהבית גם לבהכ"נ, ככהאי גוונא לכו"ע מברכין עליו, וכעין מה שנהגו לקדש

אולם יש לחלק בין מנהג למנהג, דשאני הכא דאיכא במנהג זה פרסומי ניסא. וראיה לזה מהלל של פסח שמברכין עליו כדמוכח בירושלמי וכ"פ בש"ע (א"ח סי' תפז סעיף ד), וכמ"ש הגר"א בביאורו כאן, דדוקא במנהג קל כמנהג חיבוט ערבה שאינו אלא חבטה בעלמא, אין מברכים, אבל לא במנהג שבה לפרסם הנס ברבים.

וכ"כ בשו"ת פרי הארץ (ח"ג חאור"ח סי' ב) דשאני הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, דאיכא בהו משום פרסומי ניסא, ומנהג ותיקין הוא. ע"ש. והיינו כמ"ש הגר"א בביאורו, שבפרסומי ניסא יש משום קידוש שמו הגדול יתברך, והוא נישא ורם יותר מקריאת ההלל בר"ח, וכמו שנאמר במקלות ברכו ה', וכמ"ש בספר המכתם והכל בו הנ"ל.

גם בשו"ת ישמח לבב (חאור"ח סימן יד) הביא בזה, דעכצ"ל דקי"ל כהריב"ש אך לא מטעמיה שפסק כר"ת דמברכין על המנהג, אלא משום פרסומי ניסא, ודמי לההיא דהלל בלילי פסחים שמברכים עליו בבית הכנסת, וזה אליבא דכ"ע, דפרסומי ניסא שאני. [וע"ש דאפשר שמדברי הגר"א בביאורו כאן אין ראיה, דלא איירי לענין הברכה רק לעצם מעשה ההדלקה בבר"ה, דהלל בלילי פסחים הוא תקנת חכמים מדין הוראה על הנס, מלבד הלל שתקנו על הכוס בסדר ההגדה. לא כן לגבי הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שלא מצינו שנתקן ע"י חז"ל בשום מקום, ואינו אלא מנהג ותיקין. ומ"מ

וביותר יש לומר דשאני מנהג קריאת הלל בראש חודש, שאין לו שום יסוד מן הדין כלל, ולא שייך לומר "וצונו", כיון שאין חיוב באותו יום לקרוא ההלל. אבל הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, כיון שעל כל פנים יש עליו חיוב להדליק נרות חנוכה בבית בו ביום, אף בבית הכנסת יש מקום לומר "וצונו". ועיין בספר חתן סופר ח"ב

וע"ע להגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סי' נח) שכתב ליישב קושיית החכם צבי, באופן נוסף, דלא נח' הפוס' בברכה על המנהג, אלא במקום שכל עיקר המצוה הוא רק ממנהגא, וכמו הלל בר"ח או ברכה על קריאת מגילת רות וקהלת שכל ענין קריאתם הוא מצד

קידוש של שבת בביהכנ"ס גם כשאין אורחים. ואינו דומה לחביטת ערבה שחיובו הוא רק במקדש, וכל ישראל אינם מחויבים בזה כלל, ולכן בגבולין הוי רק מנהג שאין מברכים עליו.

וכע"ז נראה ליישב דברי הב"י (סי' תרעד) בשם הארחות חיים, דאם שכח והדליק בליל ד' רק ג' נרות יחזור וידליק הנוסף ולא יברך, כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשה, וכתב המג"א (סי' תרנא ס"ק כה) וכ"כ באלוה רבה (תרעב סק"ז) ובשו"ת רעק"א (תנינא סי' יג), דמלשון הארח"ח משמע דרק מפני שדעתו מתחילה על כל הנרות, אבל אם לא היה דעתו על כך, שסבר שלא יהיה לו יותר, ואח"כ נזדמנו לו עוד נרות, חוזר ומברך. ובמחצית השקל (סי' תרעו שם) ובפמ"ג (שם) תמהו בזה, דהרי משהדליק נר האחד כבר קיים המצוה, ועכשיו אינו מדליק רק בשביל ההידור ולמה מברך, והן אמנם אם שכח מתחילה לברך קודם שהדליק ונזכר עוד קודם שגמר להדליק הכל שפיר מברך רק על ההידור, שהברכה חלה על כל המצוה ולא על ההידור בלבד, וכמו בלולב אם נזכר לפני הנענועים, אבל אם כבר בירך והדליק איך חוזר ומברך לאחר שעשה כבר את עיקר המצוה ואף אם ככתה אין זקוק לה.

ונראה דכיון שחכמים תיקנו בשביל פירסום הנס גם לפרסם ולעשות היכר למספר הימים, ולכן כמו שמברכים גם על מנהג בלבד מפני שרצו להרחיב את פירסום הנס כנ"ל, ה"ה דיכול לברך על הנר הנוסף כיון דיש לו חשיבות מצד פרסום הנס. וכן מדויק קצת מלשון הש"ע (סי' תרעא ס"ב) שכתב בזה"ל, כמה נרות מדליק בלילה הראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה. ויש לדייק למה לא זכר את החילוק שבין נר הראשון שהוא עיקר המצוה לבין הנרות הנוספים בימים האחרים שהוא רק מצד המהדרין ומדינא יוצא בנר אחד בכל לילה ולילה, וכבר הרגיש בזה הפרמ"ג שם, ולדברינו יש לומר דהש"ע בא לרמז שגם המנהג וההידור הוא אצלנו כחובה אשר גם מברכים עליה, משום פירסומי ניסא. עכ"ד הגרשז"א.

[עוד כתב לתרץ במנחת שלמה שם (אות ה), דאפשר שהטעם שנהגו להדליק בביהכנ"ס בברכה, אף

על פי שהוא רק מנהג ולא מצוה, ולא מצינו שמברכים על מנהג חוץ מאמירת הלל בר"ח לד' כמה ראשונים, הוא משום שההדלקת נר חנוכה עצמה, היא כאמירת הלל. עש"ב].

ועוד כתב שם ע"פ דעת הרמ"א (סי' תרעו ס"ג) שאכסנאי שמדליקין עליו בביתו רשאי להחמיר ולהדליק בפני עצמו בברכה, והוא משום פרסום הנס. ע"ש. וגם הדיוק מדברי מרן, אחה"מ אינו מוכרח כלל, וראה לעיל (בדיני סדר ההדלקה ומקום הנחתו הערה ה) שכתבנו כמה דרכים בישוב דברי השלחן ערוך בזה, יע"ש.

ומ"מ עיקר התירוצ' מוסכם הוא, וכן תירץ מרן אאמו"ר שליט"א ע"פ המבואר בבעל המאור (שבת כד.) בשם רב האי גאון, שיש מקומות בזמנינו שמפטירין הפטרות ידועות בשבת במנחה. ע"כ. וכ"כ רש"י שם, ובספר העתים (עמוד רעא). וע"ש בתוס', ועכ"פ אינו מן הדין אלא מנהג בעלמא. וצ"ע דהא אמנהגא לא מברכינן, ואיך היו מברכים על הפטרה בשבת במנחה. וי"ל שמכיון שעכ"פ יש עיקר להפטרה בברכותיה בשבת בשחרית, אף במנחה יש לברך על הפטרה אף שאינה אלא מנהג. ויסוד לתירוצ' זה יש הביא ממ"ש בפסקי הרי"ד (סוכה מד.), שכל דבר שהוא חובה ונהגו להוסיף עליו, כגון הפטרה שנוהגת שחרית מתורת חובה, והוסיפו לנהוג כן גם במנחה, יש לברך על אותו מנהג, משא"כ ערבה שאינה חובה כלל בגבולים וכו'. ע"ש. וע"ע בתוס' רי"ד שם. ומעתה י"ל שגם ההדלקה של נ"ח בבית הכנסת, אע"פ שאינה אלא מנהג, כיון שיש לה עיקר שכל אחד חייב להדליק ולברך בביתו, יכולים לברך על התוספת של אותו היום, דהיינו על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת.

וכע"ז כתב בספר חתן סופר (ח"ב דף קעג ע"ב) שדוקא דבר שכל עיקרו מנהג בלבד, כגון הלל של ר"ח וחייבוט ערבה לא שייך לברך עליו "וצונו", שכיון שאינו בכלל תקנת חכמים אלא מנהג בעלמא, לא שייך לומר עליו "וצונו", משא"כ במצוה שהיא מתקנת חכמים, ותיקנו עליה ברכה, כגון הדלקת נרות חנוכה, שמצותה נר איש וביתו, אלא שהנהיגו כתוספת על עיקר המצוה להדליק גם בבתי הכנסת לפרסם הנס

מאחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, לא תסור מכל הדבר וכו', זו הקבלה שקבלו איש מפי איש. ע"כ. ולכאור' מוכח מכאן שגם המנהגים שהנהיגו חכמי ישראל את העם הם בכלל המצוה לשמוע להם.

ולפ"ז צריך לומר שאמירת הלל בראש חודש לא היתה על פי תקנת חכמי ישראל שהנהיגו כן את העם, אלא העם מעצמם נהגו כן. וכן כתב המאירי (ברכות יד.): "ומגדולי המחברים כתבו, שאין לברך על ההלל של ר"ח אף בצבור, משום שלא תקנו חכמים את קריאתו, אלא העם נהגו כן מאליהם". ע"ש. וכן המנהג של חיבוט ערבה, מבואר בריטב"א (סוכה מד.), שלדעת האומר מנהג נביאים הוא, לא תקנו הנביאים כלום, אלא שהם נהגו כן, ונהגו העם מאליהם כמותם, ומשום הכי אמרינן לקמן, חביט חביט ולא בריך, אלמא קסבר מנהג נביאים הוא. ע"ש. אבל המנהג להדליק נרות חנוכה בברכה, נראה שחכמי ישראל הנהיגו כן משום פרסומי ניסא, שכן משמעות דברי הראשונים הנ"ל, לפיכך שפיר אפשר לברך על זה בלשון "וצונו", כיון שגם המנהגים שהנהיגו חכמי ישראל הם בכלל "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך", ואף שיד הדוחה נטויה לומר שלא כתב כן הרמב"ם אלא במנהגים שהנהיגו משום סייג וגדר לתורה, מכל מקום נראה יותר שכל המנהגים שהנהיגו חכמי ישראל בכלל מצוה זו הם. ולכן החילוק מבואר בין ההלל של ר"ח, לבין הדלקת נרות חנוכה. ואצטמיד חצבא דמרן שפסק שאין מברכים על ההלל של ר"ח, ואע"פ כן פסק שמברכים על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת.

ויש אח' שלמדו בתשובת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד סי' פג) שיכול לברך על הדלקת כמה בתים, ואף אם אינו מוכרח, ולדינא אין לברך, עכ"פ יש לצרף שיטה זו. נראה מה שהבאנו בזה לעיל (סי' תרעא הדלקת נ"ח ומקום הנחתו הערה יב). והביאור בזה לכאורה, דס"ל שמצות נר חנוכה אין לה שיעור, וככל שמוסיף יש בזה מצוה. וכמו שמצינו כע"ז במצות משלוח מנות ומתנות לאביונים, שכתב הרמב"ם (מגילה פ"ב ה"ז): "מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים, מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה

ברבים, אע"פ שאין זה מן הדין אלא מנהג, מ"מ בכל כיוצא בזה שפיר יש מקום לברך "וצונו", כי באמת כן ציונו הקב"ה לקיים מצות חכמים, משום ושמרת לעשות ככל אשר יורוך, ושאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך, אלא שבמנהג השוו את בית הכנסת למקום דירה, הילכך ש"ד לברך על המנהג של הדלקת נ"ח בבית הכנסת. וסמך לכך מהתוס' (חולין קי'): בדין טלית שאולה שפטורה מן הציצית, שאף אם הטיל בה ציצית אינו יכול לברך עליה, ול"ד למה שפסק ר"ת שנשים מברכות על מ"ע שהז"ג, דש"ה שאדם אחר חייב בהן, אבל כאן כל אדם פטור כשאין הטלית שלו. ע"ש. ואף כאן יש חילוק בין ברכת ההלל של ר"ח, שבאותו יום אין סרך חיוב מצוה כלל לקריאת ההלל, אבל כאן יש עיקר למצות ההדלקה בביתו של כל אדם, הילכך אפשר לברך על הדלקת נרות חנוכה גם של ביהכ"נ. עכת"ד.

גם בשו"ת פני מבין (או"ח סי' רכו) כתב ג"כ ליישב דעת מרן על פי דברי התוריד"ד (סוכה שם), דס"ל למרן שאף שבר"ח אין לברך על ההלל, משום שבאותו יום אין צד חיוב מצוה לקרוא את ההלל, מ"מ בנרות חנוכה שיש בו ביום חיוב מצות ההדלקה על כל אחד ואחד נר איש וביתו, אלא שהמקום גורם שהוא רק מנהג להדליק בבית הכנסת, סבירא ליה למרן שמברכים על מנהג כזה, כיון שהמדליק בעצמו בבית הכנסת יש עליו חיוב מצוה להדליק בביתו, לא חילקו בין מקום למקום, לפיכך מברכים על מנהג ההדלקה בבית הכנסת. ע"כ.

עוד תי' מרן אאמו"ר שליט"א ע"פ מה שכתב הרמב"ם (פ"א מהל' ממרים ה"ב): אחד דברים שלמדו בית דין הגדול מפי השמועה, והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מדעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שעשאוים סייג לתורה, לפי מה שהשעה צריכה, והם הגזרות והתקנות "והמנהגות", על כל אחד ואחד משלשת הדברים האלה, מצות עשה לשמוע להם, והעובר על כל אחד מהם עובר בלא תעשה. הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך, אלו התקנות והגזרות "והמנהגות" שיורו בהם לרבים לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו לך, אלו דברים הנלמדים

אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים וכו'. ולכאור' משמע שכל שמרבה מקיים בזה מצות מתנות לאביונים ולא רק מצות צדקה. וכן אם ירבה בשילוח מנות, יקיים בזה מצוות משלוח מנות ולא רק מצות חסד וכדו'. והיינו דס"ל להרמב"ם שמצוות אלו אין להם שיעור. וי"ל שהכל לפרסומי ניסא, וזו כמו מצוה שאין לה שיעור. [ובילקו"י (פורים מהדו' תשע"ב עמ' רצו), הערנו במ"ש הרמב"ם (ריש הל' מגילה וחנוכה בהקדמה במנין המצוות שבפרקים אלו): הלכות מגילה וחנוכה, יש בכלל ב' מ"ע מד"ס. וביאור ב' מצות אלו בפרקים אלו. ע"כ. ולכאור' הרי יש בכל אחד מהם כמה מצוות, שבחנוכה יש ג"כ הלל ועל הנסים. ובפורים מתנות לאביונים וסעודת פורים ומשל"מ ועל הנסים. ובדרך פלפול י"ל, דשמא הכל נחשב כמו מצוה אחת, שכל מצוות אלו הם זכר לנס ופרסום הנס]. ואף שבאותו בית א"א להדליק עוד, וכל מה שיוסיפו הוא רק תוספת למצוה וא"א לברך ע"ז, ומבואר ברמב"ם שבעה"ב מדליק כל הנרות ולא בני הבית, כיון שאין נ"מ מזה מי ידליק, שהמצוה מתקיימת מאליה עבור כל בני הבית, ולא יועיל אם יכונו שלא לצאת בהדלקת בעה"ב. מ"מ שאני התם שהוא באותו בית, משא"כ כשמדליק בבית אחר. וכ"ז לצירוף וסניף.

ושו"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן קפה) שכתב כעין זה, וע"ש שהביא דברי הגר"א בביאורו כאן, וכתב שנראה ביאור הענין, כי פרסומא ניסא הוא ענין שאין לו שיעור וגבול למעלה, כי כל מה שמוסיפין במצוה זו שעיקרה פרסומא ניסא, בכלל תקנת חכמים הוא, אלא שלא חייבו אלא בדבר מוגבל, ועל כן מצינו כאן ענין מהדרין ומהדרין מן המהדרין, כי פירסומי ניסא אין לו שיעור, והכל בכלל התקנה, אלא שלא חייבו, על כן אם מוסיפים כאן להדליק בבית הכנסת ברוב עם שאין לך פירסומי ניסא גדול מזה, אין זה מנהג חדש אלא שהוסיפו בפרסום הנס וכל עיקר רצונם בתקנת הנר היה פרסומא ניסא, על כן שפיר מברך על הדלקת נרות בביהכ"נ דכל פרסום שאפשר, בכלל תקנתם הוא, ודו"ק.

והרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ז) כתב שאין מברכין על הלל דר"ח שאין מברכין על המנהג, וכ"כ עוד (בפ"ז מהל' לולב הכ"ב) שאין מברכין על ערבה בגבולין שדבר זה מנהג נביאים הוא. הרי

דס"ל דמנהג לא הוי בכלל לאו דלא תסור, וכמש"כ רש"י (סוכה מד.) דמה"ט אין מברכין עליו. וצ"ע שהרי הרמב"ם כתב בריש הל' ממרים שעל הגזרות, התקנות, והמנהגות עוברים עליהם בעשה ובל"ת דלא תסור ע"ש, ואין לומר דמנהג שנתפשט בכל ישראל שאני דנעשה כתקנה שעוברים עליו בל"ת, שהרי ערבה בגבולין הוא מנהג נביאים שנתפשט בכל ישראל. מיהו י"ל דשאני ערבה דטלטול בעלמא הוא וכמש"כ התוס' בכ"ד. והנה הרא"ש (סוף יומא) כתב שלא לברך אטבילה דערב יו"כ מטעם דאמנהגא לא מברכין, וקשה שהרא"ש עצמו פוסק לברך אגרות יו"כ אעפ"י שמנהגא הוא, וכה"ק בת' חת"ס (י"ד ס"י קצט).

ונראה לתרץ בפשיטות, דודאי האי מנהג להדליק נרות בליל יו"כ לאו מנהג חדש הוא, דכמו שתקנו על שבת ויו"ט כך תקנו אליל יו"כ כבדהו בנרות, אלא שהיו מקומות שלא קבלו תקנתם איו"כ מחשש תשמיש, ונעשה בהם מנהג שלא להדליק ומקומות שהדליקו היו טעמם דאדרבה הדלקה מעברת חשש זה, וא"כ במקום שהדליקו לא חדשו מאומה, רק כלפי שאחרים לא נהגו להדליק קראו המדליקים מקום שנהגו להדליק, אבל מנהג זה יסודו בתקנה של הדלקת נרות בשבת ויו"ט, משא"כ טבילה בערב יו"כ שהוא מנהג חדש לגמרי, אחרי שבטלה טבילת עזרא, ודאי אינו בכלל ל"ת, ולא מברכין עליו. ומה שלשי' הרמב"ם אין מברכין על הלל דר"ח, משום דס"ל שיחיד לא יקרא כלל הלל בר"ח, וש"מ דס"ל דאותן מקומות הקוראין, לא קיבלו עליהם המנהג מכח תקנה. ועוד נראה שיש חילוק בין מנהג שהוא לסייג ותקנה לכל יהרסו באיסורים גמורים, לבין מנהג כמו ערבה בגבולים והלל בר"ח שאין בו סרך סייג דאורייתא כלל, ובהאי מנהג שהוא לסייג ותקנת תקון הדת, מהאי מיירי הרמב"ם בהל' ממרים. עכ"ד.

והגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן תערב דף עח ע"א) כתב, דה"ט שמברכים על הדלקת נ"ח בבהכ"נ, אע"פ שאין חיוב בזה מדין התלמוד, וא"כ היה די להדליק בבהכ"נ בלא ברכה, אע"פ כן לא חששו לברכה שאינה צריכה בזה, כי אם ידליקו בלא ברכה, אין כאן פרסום הנס, שיהיו סבורים שהדליקו הנרות לצורך

בהכ"נ, ולכן חשבוה צורך המצוה לעשותה כהוגן, ואמרו שלא לזוז ממנהגם של ישראל שתורה הוא בכל כיוצא בזה, ולברך על ההדלקה בבהכ"נ משום פרסום הנס. ע"ש.

ולסניף, יש לצרף בזה סברת הגאון מבוטשאטש באשל אברהם, שכתב בכמה דוכתי (בסי' תכב ועוד), שהלכה רווחת שברכה שכבר הונהגה ונתפשטה בישראל, אין בה עוד משום חשש ברכה שאינה צריכה, וכמו שאמרו חז"ל (בסוכה לח. ובמגילה כא.), בברכות שאחר ההלל והמגילה, מקום שנהגו לברך יברך. ע"ש. [ואע"פ שהלכה לא נקטינן כסברת הא"א הנז', ואכמ"ל. מ"מ מהני לצרף סברא זו לסניף]. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סוף סימן קכ). ע"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חיד"ד סי' שעד בד"ה והנה אמת).

וראיתי בקו' ימי החנוכה (שכטר עמ' מא) שכתב לבאר עפ"ד הגרי"ז על הרמב"ם (סוף הלכות ברכות) דהרי הרמב"ם בה' ממרים ס"ל שגם במנהג שייך לא תסור, וא"כ אמאי אין מברכין על מנהג של חבטת ערבה. וצ"ל משום דהתם חכמים נהניגו כן בתורת מנהג ולא בתורת מצוה. לא כן אם הנהיגו כן בתורת מצוה, ולכן ס"ל להרמב"ם שמברכין על מצוות שבי"ט שני [כמו הלל] אע"פ שיסוד חיובן אינו אלא מנהג, משום דהתם יש להם שם "מצוה", שהנהיגו להעתיק מצות יו"ט ראשון ליו"ט שני, ולכן אף שיסודן הוא מנהג, מ"מ כיון שהנהיגו לקיים זה

בתורת מצוה ודינו כמו יו"ט ראשון, מברכין על זה, כיון שגם במנהג איכא משום לא תסור. ע"ש. ולפ"ז י"ל גם לגבי הדלקת נ"ח בבית הכנסת, שאינו מנהג חדש שהנהיגו, אלא העתיקו מצות הדלקת נר חנוכה, להדליק גם בבהכ"נ, ולכן יש על זה שם של "מצוה". ויש לפלפל בזה.

והנה אף שמהר"ש קמחי בספר מימי שלמה (סי' תרעא ס"ו) כתב, שמאחר שדברי מרן מוקשים בזה, וכתמיהת החכם צבי, יש לחוש בזה לספק ברכות, והמדליק בבית הכנסת יברך בליבו. ע"כ. אולם כיון שהמנהג פשוט בכל ישראל בין בארץ בין בחו"ל לברך על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, הא קי"ל ספק ברכות במקום מנהג לא אמרינן, וכמ"ש בשו"ת תרומת הדשן (סי' לד), ובשו"ת חסד לאברהם (סי' יח), ובטהרת המים (מע' ס אות ט). וכ"כ הגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קמב), ובמועד לכל חי (סי' י אות מח), והגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' ז). ועוד. ואין לדחות פסק הלכה בש"ע משום קושיא (של הח"צ), שכל קושיא יש לה תירוץ, וכמו שהבאנו לעיל.

ובשו"ת רב פעלים ח"ד (חיד"ד סי' לו) כתב, שאם ירצה האדם לנהוג מילי דחסידותא, להמנע מלברך על מצוה, מלאה ילאה, כי כמעט אין לך דבר בעולם בלי מחלוקת, ברם סמכו על אומרים "פוק חזי מאי עמא דבר". ע"ש. ולכן דברי המהר"ש קמחי בזה, אינם נכונים לדינא. ופוק חזי מאי עמא דבר.

הדלקת נר שבת בבית הכנסת אם יש בו מצוה, ולדינא ודאי אין לברך עליו

רבנן אקרא וידעת כי שלום וגו' הלכך חייב לברך. [ושם (עמוד 80) איתא, והדלקת הנר לכבוד שבת מנין, שנא' (שופטים ט) "אשר בי יכבדו אלהים ואנשים"]. וכ"ה בסדר רע"ג (סדר שבתות) "סדר שבתות כך הוא, נכנסין בבתי כנסיות ער"ש שבת ומתפללין תפלת מנחה י"ח עשרה כמנהג. והמדליק נר של שבת צריך לברך, בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת. מ"ט כיון דחובה, שכך אמרנו הדלקת נר בשבת חובה. ואסמכוה רבנן אקרא וידעת כי שלום אהלך". וק' משמע דקאי על הדלקה בבית הכנסת.

גם בספרות הגאונים מתוך סידור תפלה קדמון הביא: וסדר שבתות כך הוא, נכנסין לבתי כנסיות ער"ש ומתפללין תפילת מנחה י"ח כדרך

והנה הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת יש בה מצוה משום פרסומי ניסא, אך להדליק נרות שבת בבית הכנסת בערב שבת, לא מצינו מקור לזה, שיהיה בזה איזה מצוה, וכל שכן שאין לברך על כך. ודלא כמנהג איזה קהלות שנהגו ששמש בית הכנסת מדליק נרות שבת בברכה. ואע"פ שמצינו כמה מקורות להדלקת נר שבת בבית הכנסת, בודאי שאין לברך ע"ז, אלא שיש מזה קצת סיוע למנהג של הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת.

וראה בספר תורתן של גאונים (עמוד 74) שכתב: סדר שבתות כך הוא נכנסין לבהכנ"ס ומתפללין מנחה, ומדליק אחד מהם נר של שבת ומברך אקב"ו וכו'. מ"ט משום דחובה הוא, דאר"י א"ש הדלקת הנר בשבת חובה, ואסמכוה

החול, ומדליק אחד מהם נר של שבת ומברך אקב"ו להדליק נר של שבת. וע"ע בשיטת הקדמונים שבת בפסקי תלמיד הרשב"א (מנהגים אות כח) שכתב: מצאתי בחיבור הנגיד, שצריך לברך על הדלקת נר של שבת. (ובאות כט) כתב: נהגו כל ישראל להדליק נר אחר בבית הכנסת לבד מהנר שיש לו בבית (לצורך הבדלה), ע"כ. ויל"ע בזה. וגם יש לחלק בכל זה, בין אם יש אורחים בבית הכנסת שאוכלים וישנים שם, כמו שהיה מצוי בזמננו, שהיו חדרים מסביב לבית הכנסת, והאורחים אוכלים וישנים שם. ובין בתי כנסיות של זמנינו שאין שייך זה.

ובספר מהרי"ל (מנהגים חנוכה אות ד) איתא "שליח ציבור מדליק נר חנוכה בבית הכנסת. ובערב שבת שמש העיר הדליקה טרם באו העם לביהכ"נ, אולי שליח ציבור קיבל כבר את השבת בביתו". וקצת משמע שלא היו מדליקים נר של מצוה לכבוד שבת בבהכנ"ס רק נר חנוכה. ויל"ד.

ולענין הלכה ראה בשו"ת יחווה דעת (ח"ו סימן יז) שהאר"י בזה שודאי אין לברך על נר של בית הכנסת, וכמ"ש בשו"ת מהרי"ל (סימן נג. הובא במג"א סקט"ו). וכן העלה בשו"ת מקוה המים (ח"ו

עמוד קו) שיש לבטל המנהג שנהגו לברך על נר בית הכנסת. וע"ע בעיקרי הד"ט (או"ח סי' יא) שהביא מת' פנים מאירות (ח"א סי' סט) שאם השמש לא הדליק עדין שום נר בבית הכנסת יכול לברך, אך בלא"ה הוי ברכה לבטלה, ובשם הרב מקום שמואל (סימן יח) ששומעים להקל שלא לברך כיון שעיקר הדה"נ משום סעודה. ושם הפנים מאירות מיירי כשאורחים אוכלים בביהכנ"ס. וכל זה הוא לענין נר שבת. וכתבנו כ"ז כיון שיש בו קצת סיוע למנהג של הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רג) כתב, שבעיקר דין הדלקה בבית הכנסת, אינו מובן שהרי בימינו אין אורחים בבית הכנסת שיצאו בהדלקה זו, וא"כ למה ידליק. ומכל מקום כיון שכך המנהג, שגם היום מדליקים בב"ה ובברכה, אין לשנות המנהג. אבל עדיף למעט בה. ובפרט תמוה למה הספרדים מברכים על הדלקה בבית הכנסת אע"פ שאינה אלא מנהג, שהרי אינם מברכים על הלל של ראש חודש. ומ"ש. עכ"ד. אך כבר יישבנו את הדברים, על פי דברי גדולי הדורות. וראה עוד להלן.

באיזה דור התחילו הדלקת נר חנוכה ביחיד ובציבור

והנה יש להתבונן אימתי קבעו רז"ל את מצות הדלקת נר חנוכה, וכן הדלקה ברה"ר. דהרי

במשנה לא נזכר דין הדלקת הנר, כמו דיני מגילה. וכן במגילת תענית (כ"ה בסליח) איתא, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים, ומה ראו לעשות חנוכה ח' ימים וכו', חנוכה בית חשמונאי לדורות, ולמה היא נוהגת לדורות, אלא שעשאוה בצאתם מצרה לרווחה, ואמרו בה הלל והודאה והדליקו בה נרות בטהרה וכו'. ומה ראו לגמור בהם את ההלל, ללמדך שכל תשועה וכו'. ורק בסוף הדברים שם נזכר הדלקת הנרות ודיניה. ובגמ' (שבת כא:) לשנה אחרת קבעום ועשאוה ימים טובים בהלל ובהודאה. ולא הזכירו להדיא הדלקת הנרות. וגם בנוסח על הניסים לא נזכר רק בהלל ובהודאה. [ומצינו באח' (נודע ביהודה קמא או"ח סי' מא. וכ"כ הטו"א ועוד. וע"ע בשו"ת חזון נחום ח"א סי' קכג בשם הרוקח להיפך) דמ"ש (מגילה ד.) אמר ריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה כלילה ולשנותה ביום. אינו מדברי קבלה, שמרדכי ואסתר לא תיקנו רק ביום, ורק בדורות מאוחרים תקנו לקרותה גם כלילה.

והנה יש להתבונן אימתי קבעו רז"ל את מצות הדלקת נר חנוכה, וכן הדלקה ברה"ר. דהרי במשנה לא נזכר דין הדלקת הנר, כמו דיני מגילה. וכן במגילת תענית (כ"ה בסליח) איתא, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים, ומה ראו לעשות חנוכה ח' ימים וכו', חנוכה בית חשמונאי לדורות, ולמה היא נוהגת לדורות, אלא שעשאוה בצאתם מצרה לרווחה, ואמרו בה הלל והודאה והדליקו בה נרות בטהרה וכו'. ומה ראו לגמור בהם את ההלל, ללמדך שכל תשועה וכו'. ורק בסוף הדברים שם נזכר הדלקת הנרות ודיניה. ובגמ' (שבת כא:) לשנה אחרת קבעום ועשאוה ימים טובים בהלל ובהודאה. ולא הזכירו להדיא הדלקת הנרות. וגם בנוסח על הניסים לא נזכר רק בהלל ובהודאה. [ומצינו באח' (נודע ביהודה קמא או"ח סי' מא. וכ"כ הטו"א ועוד. וע"ע בשו"ת חזון נחום ח"א סי' קכג בשם הרוקח להיפך) דמ"ש (מגילה ד.) אמר ריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה כלילה ולשנותה ביום. אינו מדברי קבלה, שמרדכי ואסתר לא תיקנו רק ביום, ורק בדורות מאוחרים תקנו לקרותה גם כלילה.

וכל אלו לחדודי, ולא לענין הלכה כלל. וכיו"ב ראה במגיד מישרים (ויקהל מהודא בתרא): ובההיא דצפורין שפרשת וכתבת שני דרכים, חייך דקב"ה חייך בפלפולא דילך, אבל אורחא בתראה הוא ברירו דמלה, ומ"מ לא תמחוק קדמאה, דיקריה דקב"ה סליק מיניה, אע"ג דלאו קושטא איהו, כיון דאיהו חריפא, דוגמת נפחא דבטש בפרזלא ונצוצין מתנציצין לכל עבר. ע"כ. ועוד

מצות הדלקת הנרות. ונראה שהחשמונאים בזמן המקדש לא תקנו שכל אחד ידליק נ"ח בביתו, וגם בנוסח מעוז צור אומרים בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים, ומשמע שסנהדרין שבאותו הדור לא תקנו רק שיר ורננה אבל לא הדלקת הנרות. ונראה דמ"מ נהגו להדליק כבר בזמן בית המקדש, אלא שלא נהגו רק בציבור כמו במסיבות או בבית הכנסת וכדו', אבל לא כל יחיד בביתו. ורק אח"כ כשנתפזרו ישראל תיקנו חובה לכל יחיד. ושורש דברים אלו כתב בספר אור היום לר' אריה קרטגינער זצ"ל, וע"ש שביסס את הדברים הללו.

ונראה, שלכן אחרי שבטלה המצוה להדליק בבית, מפני הסכנה, החזירו חכמי הדור את התקנה הישנה להדליק בבית הכנסת משום פרסומי ניסא. ועל מנהג כה"ג שפיר מברכים, כיון שמנהג כזה יש לו יסוד כבר בימי החשמונאים, רק שאח"כ נתבטל הצורך, ועתה חזר הצורך בזה, ובמקום מנהג קדום כזה שפיר מברכים. ולפ"ז המדליקים בחוץ יש להם לחוש שלא לברך על הדלקת נרות בבית הכנסת, שאולי אינם בכלל חיוב הדלקה בבית הכנסת.

וכן היה המנהג בארץ ישראל [להדליק בפנים], עד שבאו תלמידי הגר"א לאר"י, ורצו להתקדש קדושת יתר במצוות, ולהחזיר עטרת כמה מצוות ליושני נגד המנהג הפשוט, וסבירא להו שנשתנה מנהגי אר"י ממנהגי בבל ושאר ארצות, ומאחר שחדשו את היישוב האשכנזי בארץ, וזרזו שכל יחיד יקיים את המצוה, וידליק נרות בחוץ. וכבר נהגו כן ר' יוסף זונלד מסלנט ושאר תלמידי הגר"א שעלו לאר"י. עכ"ד.

וכן בתשובה"נ (ח"ד סימן קעא) כתב, דמעיקרא בימי חשמונאי לא תקנו הדלקת נר, רק קבעו לימי שמחה והלל, אלא דאח"כ תקנו חכמים בדורות הבאים חובת הדלקה לכל יחיד. ומ"מ גם לפני תקנת נ"ח נהגו רבים להדליק בציבור, (וע' במוע"ז ח"ב סי' קמט בהגהה). ומכח מנהג ההוא לא היה דין חצי שעה, וע"כ נשאר בב"ה גדר אחר, ואינו מוכח שתקנו מעיקרא שידליק בבהכ"נ חצי שעה, רק עיקרו פ"נ לרבים. ולפ"ז אינו לעיכובא לחייב את המתפללים להשאר עד חצי שעה, רק יצאו בפ"נ שהדליקו ברבים. ובלא"ה מעולם לא תיקנו ההדלקה בב"ה כחיוב גמור אלא כמצוה קיומית, שהרי אין מדליקין בחוץ, ומתקיים בזה הפ"נ לאנשי בית הכנסת.

שם (ר"ה אור לר"ח ניסן): כי קב"ה ובני מתיבתא דרקיעא שדרוני לאתויי לך שלם, על הנך פלפולין דפלפלת בההיא דשוקת יהו', דכולהו חדאן בהו, והא אינון מילין דכתבת, נצצין וזהרין וגליפין קמיה קב"ה, ומאי דפלפלת במילי דמשה ברירי בההוא עניינא, יאות כיוונת. ובהנהו ג' תירוצים דתרתא אליביה, תירוצא בתראה לאו קושטא, ומ"מ לא תמחוק יתיה, דיקריה דקב"ה סליק בפלפולא, אע"ג דלאו קושטא אינון, כפרזלא דמעלין ליה בנורא ובטש ביה נפחא ונציצין מיניה כמה נצוצין לכמה סטריין, הכי סליק יקריה דקב"ה בפלפולין דאורייתא דכתיב הלא כה דברי כאש. ע"כ.

וגם אינו מוכרח, ולעיל (סי' תרע) הבאנו בשם האחר כמה תי' למה לא נזכר דיני הדלקת הנרות במשנה. וי"מ 'שקבעו להלל ולהודאה' כולל הדלקת הנרות, וכמבואר בנוסח הנרות הללו כדי להודות לשמך. וכ"כ בח' מהרא"י על הרמב"ם שם. וע"ע בשו"ת משנה"ל (ח"ג סי' צו) דמתחלה לא קבעו ח' ימים, ולא הדלקת נרות והלל והודאה, רק איסור הסד ותענית. והדלקת נרות עדיין לא היה, והלל והודאה מנין ושמחה מה זו עושה, ולכן ליכא ח' ימים ג"כ. ולשנה אחרת שכבר נעשה נס בשמן והדלקת נרות ח' ימים, קבעו כלומר הח' ימים של חנוכה שהם מחמת הנס של השמן שדלק ח' ימים, בהלל והודאה, שבימים אלו יאמרו גם הלל והודאה, ולא רק בשלילה שלא להספיד ולהתענות. וקבעו קאי על הח' ימים שהם בשביל הנרות, ולא צריך להזכיר הנרות, שזה עיקר הקבעו והיינו הח' ימים שדלקו הנרות.

וראיתי למי שהביא סברא בשם אחד האחרונים שכתב, שבזמן בית המקדש לא תקנו מצות הדלקת הנרות, שכבר היתה הדלקת המנורה, ורק לאחר החרבן ראו חכמים צורך לתקן כדי שלא ישתכח הנס. [נספר ימי החנוכה ליברמן עמ' לו]. אך הדברים נסתרים מד' הגמ' (שבת שם) ומגילת תענית (שם), שלהדיא נחלקו ב"ש וב"ה על המהדרין מן המהדרין, אם מוסיף והולך או פוחת והולך. וע"ע בגמ' (ר"ה יח:) שאני חנוכה דאיכא מצוה, ובפרש"י ותוס' ופי' הר"ח שם. (וכן העיר בס' יומי החנוכה שם).

ובספר מוע"ז (ח"ו סי' פט) כתב ליישב מנהג ארץ ישראל להדליק נ"ח בפנים גם בזמן שאין סכנה, שברמב"ם מדויק שלא תקנו באותו הדור

ב. נהגו להדליק נרות החנוכה שבבית הכנסת, בין מנחה לערבית, עם שקיעת החמה, ואף על פי שזמן הדלקת נר חנוכה לכל אחד בביתו הוא בצאת הכוכבים, מכל מקום הואיל ואי אפשר לעכב את הקהל שיוצאים מבית הכנסת מיד אחר ערבית, לכן מדליקים עם שקיעת החמה בין מנחה לערבית, כדי שבמשך כל הזמן של תפלת ערבית הצבור יראו את נרות החנוכה, ואיכא פרסומי ניסא. ואילו היו צריכים להמתין עד אחר ערבית, לא היה פרסומי ניסא כל כך בהדלקתם בבית הכנסת, כי מיד הקהל יוצאים לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בביתם. (ב)

ובס' ימי חנוכה הנז' (וילברמן, עמ' לו) כתב דמ"מ נראה שהם ב' תקנות, והדלקת נרות אינו תלוי כלל באיסור תענית. וכמו שמדויק לשון הרמב"ם שהדלקת הנרות היא כקריאת המגילה, וימי שמחה כימי הפורים, ובפורים אינם תלויים זכ"ז, שהרי מגילה נקראת גם ב"א. ולכאז' קשה למה בברייתא לא נזכר להדיא הדלקת הנרות, וגם לשון הרמב"ם משמע שהם ב' תקנות, וגם היכן מצינו שתקנו מהדרין ומהדרין מן המהדרין. וכן שנחלקו ב"ש וב"ה בעיקר תקנת חז"ל איך תקנו. ושמא הדלקת הנרות נהגו מעצמם, ולכן היו מנהגים שונים איך שנהג כ"א מעצמו, ולכן רק כאן שואלת הגמ' והיכן צונו, אלא שחז"ל הסכימו למנהג זה וקבעוהו חובה. ואולי זהו מ"ש והדליקו נרות בחצרות קדשן, דלא קאי על המנורה, אלא על נרות שהדליקו בחצרות, ונהגו כן מעצמם לשמחה ופרסום הנס. עכ"ד. וגם זה הוא רק לפלפולא, ולא למעשה.

ולכתחלה כדאי שידלק חצי שעה, ובפרט שי"א דמשום אורחים, ומ"מ כשא"א ומדליק בברכה יש לו ע"מ לסמוך. וא"צ לחזור אחר י' שימתינו חצי שעה, וכמדור' שכך המנהג. ע"כ.

אולם מה שחידש אינו מוכרח לומר שלא היו מדליקין בבית אלא בצבור, והם חידושים שאין בהם כל לשנות משורת ההלכה, אחר שאין בהם כל הכרח ברור, ודו"ק. ואין אנו חוששין כלל לכל החששות הנ"ל, המנהג פשוט בכל ישראל שמדליקין נ"ח בביהכ"נ, ואף שהמהר"ם שיק (יד"ס ס"י שער) העיד על החתם סופר שהיה מתחמק מלהדליק נר חנוכה בביהכ"נ, אפ"ה אנן לא חיישינן לזה, וגם מי שנוהג להדליק נרות חנוכה שלו מחוץ לביתו, מדליק בביהכ"נ. וראה עוד באז נדברו (חלק ז סימן סז. הובא בפס"ת כאן) שדחה דברי המוע"ז הנז', והעלה שיכול כל אחד להדליק בבית הכנסת בברכה. וע"ע בספר יומין דחנוכה (סימן מב).

בית הכנסת גדול שיש שם כמה חדרים אם ידליקו בכולם בברכה

יכול לברך כל הברכות על הדלקתו משום פרסומי ניסא, כדין הנ"ל שאם בירך והדליק נר חנוכה ובא לביהכ"נ רשאי לחזור לברך כל הברכות ולהדליק בפני הצבור. ע"כ.

אמנם יש לעיין אם ג"כ רשאי להדליק באותו חדר כמה פעמים, כגון שכבו הנרות הראשונים, ועדיין מתפללים באותו חדר מניינים נוספים אחרים. דלכאורה כשיש מנין אחד שלא ראה את הנרות דולקים, יש ענין לחזור ולהדליק בברכה באותו מנין. ובפרט בכמה חדרים שאנו דנין אותם כמו כמה בתי כנסיות. שהעיקר הוא הציבור, וכיון שהם ציבור חדש יכולים לברך שוב. ובפרט לפי מה שנתבאר להלן שהרוצים יכולים לברך גם במסיבות. וראה בזה להלן (הערה י').

וכתב מרן אאמו"ר: והנה בירושלים עיה"ק בביהכ"נ "מוסאיוף" מתפללים בכל יום מנין אחר מנין בכמה חדרים שונים, הנלוים אל בהכ"נ המרכזי, והשמש ר' אברהם כהן הי"ו נוהג להדליק נר חנוכה במנין הראשון בין מנחה לערבית בברכות, ואח"כ נכנס למנין שני שסיימו מנחה מספר דקות אחר המנין הראשון, וחזור ומברך כל הברכות ומדליק נר חנוכה בחנוכיה שבחדר ההוא, מפני שהם צבור אחר לגמרי, ופנים חדשות באו כאן, ואח"כ נכנס למנין השלישי שסיימו מנחה מספר דקות אחרי כן, ושוב מברך כל הברכות ומדליק נר חנוכה, שאף הם צבור אחר לגמרי. ואין לפקפק על זה, שהואיל והוא מדליק בכל פעם בפני צבור חדש,

זמן הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת

המנחה עד שלא יתפללו הקהל. ע"כ. וכ"כ מהרי"ל (מנהגים הל' חנוכה אות ד): שליח ציבור מדליק נר חנוכה בבה"כ ביום, טרם שאמר והוא רחום דערבית. ובער"ש שמש העיר הדליקה טרם באו העם לבית הכנסת, אולי ש"צ קיבל השבת בביתו. ובמוצאי שבת מדליק ש"צ בסיום כל התפלה טרם הבדיל בבית הכנסת על הכוס. ע"כ. ובספר הנייר (הלכות חנוכה) כתב, ואינו מדליק מבעוד יום דלא הוה בהכי פירסום נס

דסיהרא בי טיהרא מאי עביד, אבל בבית הכנסת שאין שם כי אם ישראל ודאי בהכי איכא פרסום נס, ומניח לצד ימין של חזן בית הכנסת, זכר למנורה שהיתה בימין. עכ"ל. ועיין.

ומרן בש"ע (סי' תרעב ס"א) כתב: ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. ע"כ. ובבית יוסף שם כתב, וכתוב בשם מהר"ר יצחק אבובה ז"ל, שכתב בארחות חיים (שם טו): מי שהדליק מבעוד יום אפילו בחול מפני שהוא טרוד יצא, והוא שיהיה בפלג מנחה האחרון, דלא חמיר מהבדלה דאמרין בה (ברכות כז:): צלי של מוצאי שבת בשבת. מיהו צריך ליתן בה שמן יותר משיעור הדלקה כדי שתדליק עד דכליא רגלא דתרמודאי, עכ"ל. וכיו"ב כתב מרן בש"ע להלן (סי' תרצב) לענין קריאת המגילה, דיוצאים בשעת הדחק מפלג המנחה ולמעלה, ובב"י (סי' תרפז) הביא כן מהארחות חיים. וכה"ג הביא בב"י (סי' תרצב) בשם תה"ד (סי' קא).

ויש להעיר, שבדין מגילה הפר"ח (סי' תרצב. וכן בריש סי' תרפז) חלק בזרוע על הוראה זו, וכתב דפשוט דמי שקרא מפלג המנחה לא יצא מעיקר הדין, וברכתו לבטלה. ואילו כאן לענין חנוכה הסכים הפר"ח עם דעה זו לברך אפי' מפלג המנחה. וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן קמב) שעמד בזה, וכתב, שההבדל ברור, דהתם במגילה הוא מצות "לילה", וכמ"ש הפר"ח דילפינן (מגילה ד) קריאת הלילה מקרא דלילה ולא דומיה לי. ומפלג המנחה אינו נחשב לילה. אבל בחנוכה יש כמה טעמים להקל. חדא דהא חזינן בנ"ח בערב שבת דכך תקנו להדליק מפלג המנחה ולמעלה הרי דמעיקר ההלכה זמנו הוא, ועוד דהא נותן

(ב) הנה בבית הכנסת מדליקים בתחלת בין השמשות, מכמה טעמי, משום דספיקא דרבנן לקולא, ומטעם דלא אפשר בלא הכי, וכ"כ הב"ח (סי' תערב) שהשליח צבור מדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בעוד היום גדול, שכיון שאי אפשר כדיעבד דמי. ועוד ד"א שיכול להקדים מבעו"י. ודעת האר"ח שבדיעבד יכול להקדים מפלג המנחה. וגם יש לצרף דעת הסוברים שזמן ההדלקה הוא בשקיעת החמה ממש.

ואפשר שבהדלקה של בית הכנסת אין להקפיד להדליק בדיוק בצאה"כ, או לאחר חצי שעה מצאה"כ, כיון שהיא בשביל פרסומי ניסא לרבים. ולא דמי לתקנת חכמים של ההדלקה בביתו, וכמו שאין מקפידין להניחה בפתח בית הכנסת ובטפח הסמוך לפתח, וכן י"א שא"צ שיעור חצי שעה. ומה"ט נמי ש"ד להדליק לכתחלה גם אחרי חצי שעה מצאת הכוכבים. גם אפשר שכך היתה התקנה מעיקרא להדליק בבית הכנסת מוקדם יותר, בכדי שיהא פרסום הנס כדבעי. וכן מבואר בשל"ה (שבועות. פרק נר מצוה) שהשליח ציבור מדליק נ"ח בבית הכנסת "בעוד היום", אע"פ שהקהל מחוייבין להמתין מלהדליקם בביתם עד שיגיע זמן ההדלקה.

וע"ע להרב שב יעקב (סי' כב) שכתב, שתיקנו כן להדליק נ"ח בביהכ"נ בין מנחה לערבית, משום שמצוה לראות הנרות דולקות, משום פ"נ, ואם היו מדליקים אותם אחר תפלת ערבית, הרי הצבור יוצאים מיד מב"ה. [והו"ד להלן].

והלבוש (סי' תרעא סעיף ח) כתב, שנוהגין להדליק בב"ה בין מנחה למערב, "שהוא תחלת הכנסת היום הבא", שתפלת ערבית היא מן היום הבא. וע"ש עוד, שהמצוה היא על הציבור, והש"ץ או השמש המדליקין את הנרות, שניהם עושין מצוה אחת בשליחות הציבור, ובשליחותם הם מדליקין. ואין הציבור יוצאין בנרות שמברכין בבית הכנסת, כיון שאינו אלא משום פרהסיא דרבים, אבל עדיין לא יכירו בהם בני ביתו, לפיכך צריך כל אחד לחזור ולהדליק בביתו. ע"כ.

וה"ל האבודרהם (חנוכה) ונהגו להניח נ"ח באמצע בית הכנסת, ומדליקין אותה בין תפלת מנחה לתפלת ערבית. ובער"ש מדליקין אותה קודם

שמן כדי שידלק בלילה שיעור חצי שעה, ועוד וכו', ע"כ. ובח"ג (סימן פא). [ועש"ע (בח"ט שם) שדעת הרשב"א (ברכות נא): דמפלג המנחה ואילך יש להתחשב עם החיובים של יום הבא, לפי שיטתו בצאה"כ כר"ת, ע"ש].

וז"ל הרשב"א בחידושו (שבת כא): הא דאמרין מצותה משתשקע החמה, מסתברא דלא לעיכובא הוא, לומר שקודם לכן אם רצה להדליק אינו מדליק, דהא ודאי אילו רצה להקדים ולהדליק סמוך לשקיעה, הרשות בידו, דהאיכא פרסומי ניסא, וכמו שאמרו לקמן (כג): בנר שבת וכו', אלא שעיקר המצוה לחייבו בהדלקת נר חנוכה אינה אלא משתשקע החמה, והראיה, מהדלקת נר חנוכה בע"ש, שעל כרחו הוא מקדים להדליק קודם חשכה, דמשתשקע החמה הוי ביה"ש. ע"ש. וכ"כ הר"ן.

ובספר צרור החיים לרבינו חיים בר שמואל תלמיד הרשב"א כתב בשם הרשב"א, שאם "רצה" להדליק סמוך לשקיעת החמה מדליק, שהרי בע"ש על כרחו הוא מקדים להדליק קודם שקיעה, שאחר שקיעת החמה הוא בין השמשות. אלמא אם רצה להקדים מקדים. ע"ש.

גם הריטב"א (שבת כא:) כתב, ועיקר מצותה משתשקע החמה. פי' היה נראה כי סוף השקיעה דהיינו בין השמשות קאמר, דהכי משמע האי לישנא כדפירש ר"ת ז"ל בסוף פרקין (לה), ומיהו "ודאי אם רצה להדליק מתחלת השקיעה מדליק", שאם לא כן נרות של שבת אימת מדליק להו, אלא ודאי כדאמרן דכל זמן שקיעת החמה שהנר אורו מבהיק זמנם להדליק בברכה ולאפוקי קודם לכן. ע"כ.

ובשו"ת זבחי צדק (ח"ב חא"ח סי' כט) כתב, שנוהגים בבגדאד להדליק בבתי הכנסת קודם תפלת ערבית, אפילו מפלג המנחה ולמעלה, והוא ע"פ מ"ש מרן בש"ע הנז"ל, שאם הוא טרוד וכו'. וכתב הברכי יוסף, שגם לסברת הסתם, שזמן הדלקת נ"ח עם סוף שקיעת החמה, הדין כדברי יש מי שאומר, כי איננו חולק על סברת הסתם. ע"ש. ואמנם בספרו כסא רחמים (פרק כ"ה) כתב, דהגם שיש לצדד כמ"ש בברכי יוסף, דהיש מי שאומר לא פליג על הסתם, מ"מ יותר נראה דהכא הוי פלוגתא. ע"כ. אבל ממה שכתב כן בב"י, ולא

הביא שום חולק על זה. מוכח דהכי ס"ל לדינא. וכ"כ הב"ח והפר"ח שאם מדליק מפלג המנחה ואילך יברך על ההדלקה. וכ"כ הרב מעשה רוקח, שאם נותן בה שמן עד זמן שתכלה רגל מן השוק, דהיינו חצי שעה אחר צאת הכוכבים, שפיר דמי, אע"פ שמדליקה מבעוד יום, ויכול ג"כ לברך. וגם הרב שלחן גבוה (סי' תרעב סק"ג) כתב, דמ"ש מרן שאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ואילך, אע"פ שהר"ן ורוב הפוסקים מסכימים שיכול להקדים אע"פ שאינו טרוד, כיון שהרמב"ם כתב שאין להקדים, לא מצא רבינו לנכון להקל להדליק קודם הזמן אלא כשהוא טרוד בלבד. ע"כ. מוכח דס"ל שדעת מרן לקושטא דדינא כדברי היש מי שאומר. ע"ש.

עוד כתב הרב זבחי צדק שם: עוד יש טעם אחר דמברכין אנ"ח בבהכ"נ אפי' מפלג המנחה ולמעלה, והוא כמ"ש הרב מעשה רוקח ז"ל (פ"ד מהל' חנוכה הלכה ה) דאם נותן בה שמן יותר משיעור מצותה באופן שתהיה דולקת עד שתכלה רגל מן השוק, שפיר דמי ויכול לברך אף אם מדליק מבע"י אף לשיטת הרמב"ם ז"ל, ע"ש. ואח"כ ראיתי שמנהגיניו הוא בכמה עיירות, שכ"כ הגאון שב יעקב (סי' כב) ע"ש שכתב, דחזינן דאפי' בבהכ"נ שעדין זמן גדול מדליקין קודם ערבית. ע"כ. ומשמע שיש להם מנהג פשוט שמדליקין בבהכ"כ בעוד היום גדול, דהיינו מפלג המנחה ולמעלה, והוא כמנהגיניו. והטעם ברור שהוא מפני דברי מרן דמדליקין ומברכין בעוד היום גדול.

והשב יעקב שם (דף כה ע"ב) הוסיף לתת טעם למנהגם, וז"ל: הא דמדליקין בבהכ"כ קודם תפלת ערבית, צריך להקשות על מה תיקנו זה, דהא עדיפא שיתקנו להדליק אחר תפלת ערבית כמו קריאת המגילה, דכל מה שיש לקרב ההדלקה לזמן עד שיכלה וכו' הוא עדיף, אלא ודאי נלע"ד דלכך תיקנו קודם תפלת ערבית [כמ"ש באבודרהם (שם)], כיון דמצוה לראותן אחר הדלקתן משום פרסומי ניסא, דאי מדליקין אחר תפלת ערבית היו הולכים מיד לביתם ולא הוו נראים זמן כראוי אחרי הדלקתן, משא"כ השתא דמדליקין קודם תפלת ערבית ונראין כל זמן התפלה של ערבית, עכ"ל. ומשמע בהדיא דמ"ש תקנו להדליק קודם תפלת ערבית אפי' בעוד היום גדול משום פ"נ

להדליק קודם בין השמשות. וה"ה כאן. עכ"ד.
ולפ"ז ניחא ג"כ מנהגינו פה עה"ק ירושלים
שמסיימים תפלת מנחה בימי חנוכה, עם
שקיעת החמה, ומיד מדליקים בבית הכנסת נרות
חנוכה. וע' בספר יראים (סוף סי' קב) שכתב: והא
דתינא בנר חנוכה שמצותה משתקע החמה,
היינו בעוד יום קצת, שכיון שהתחיל להחשיך
קצת, לא אמרינן "שרגא בטיהרא מאי מהני"
(חולין ס:). ובאותו זמן מתחילים בני אדם לשוב
לבתייהן, ומתמיהים כשרואים הנר דולק מבעוד
יום, ויודעים שמחמת המצוה הוא, ואיכא פרסומי
ניסא, ואין להקפיד על צאה"כ. ע"ש. [וע' בשו"ת
שרגא המאיר (ח"ז סי' מד), שכתב, שאם לא הדליקו
נרות חנוכה בבית המדרש בין מנחה לערבית,
ידליקו אח"כ קודם עלינו לשבח, ויהיה שם מנין
בעת ההדלקה, דבעינן פרסומי ניסא]. וע' בשו"ת
שמש ומגן (ח"ב סי' נט). וכמ"ש בחזו"ע כאן.

בתי כנסיות שנהגו להדליק מפלג המנחה

ולא לפי פלג המנחה של זמנינו. ולפי פלג המנחה
של ר"ת יש יותר סברא שיכול להדליק, ואי"ז
שרגא בטיהרא, ועכ"פ לשיטת רבינו תם וכל
קדושים דעימיה, זמן פלג המנחה הוא בקרוב
בשעת השקיעה שלנו, ולא קודם לכן. וגם דכאן
מיירי בהדלקה בבית הכנסת דשמא אינה חיוב
כ"כ, ובלא"ה עצם הדבר שמברכים על ההדלקה
בבית הכנסת, אינו מרווח כ"כ. ועל כן המדליקים
קודם פלג המנחה לא יברכו. ורק המדליקים בבין
השמשות יכולים לברך.

ובילקוט יוסף שבת א (כרך ג עמ' קמו. וגם בכרך ב עמוד
תעו) כתבנו שהמתפללים ערבית בער"ש
מבעו"י, יכולים לאכול אפילו תוך חצי שעה
מצאה"כ, אחר שכבר קראו ק"ש בתפלה, וכמ"ש
מ"ן בב"י (סי' רסז) דכיון דאיכא רבוותא דפסקי
דמפלג המנחה ואילך הוי זמן ק"ש, כמ"ש
הרא"ש (ברכות פ"א סי' א), אע"ג דמשום דאיכא מאן
דס"ל דלא הוי זמנה עד צאה"כ חוזר לקרותה
משתחשך, מ"מ לא מיקרי אוכל קודם ק"ש, כן
נראה לי, ע"כ. אולם יש לעיין בזה, שהרי אפשר
שאותם ראשונים דסברי הכי לא דיברו אלא לפי
שיטתם בזמן צאה"כ, וס"ל שפלג המנחה מתחיל
ג' דקות קודם השקיעה שלנו, ושמא רק לפי

כדי שיראו אותם הקהל כל תפלת ערבית קודם
שיכלו לביתם ויתפרסם הנס. עכ"ד.

ובזבחי צדק (ח"ג סי' קיב עמ' ריג) כתב עוד, שאף
שראינו אח"כ להחיד"א בספר כסא
רחמים שחזר בו מ"מ שברכ"י, אלא שמהמשך
דבריו שם נראה שמסתפק בזה, מ"מ מנהגינו נכון
ואין לערער עליו, שאף אם היש מי שאומר חולק
על סברא ראשונה, אנו נוהגים כסברתו, וכך נהגו
מימי קדם, ואין לערער על מנהגינו. ע"כ.

ובביאור הלכה (סי' תערב ס"א בד"ה ולא מקדימים) כתב,
שצריך לומר דמ"ש בש"ע ובלבד שלא
יקדים, היינו דוקא כשמדליק נ"ח בעוד היום
גדול, שאז אינו ניכר שהוא לשם חנוכה, אבל
כשמדליק רבע שעה או חצי שעה קודם צאת
הכוכבים, שפיר דמי. תדע, שהרי גם בנרות שבת
ק"ל שלא יקדים מטעם שאין היכר שמדליק
לכבוד שבת, ואעפ"כ ידוע שיש הכרח לכ"ע

והנה בזבחי צדק הנז' כתב, שמנהגם להדליק
בבית הכנסת מפלג המנחה, ויש לדון בזה.
במה שכתב דהכא עדיף ממה שכתב מ"ן דיש מי
שאו' דמי שהוא אנוס יכול להקדים, וכאן אם
נמתין בב"ה ולא נדליק, א"כ תבטל הדלקת נרות
חנוכה בב"ה, דזה ידוע דאם אין עשרה בב"ה אין
להדליק נ"ח בברכה, וזה עדיף מטיירא. ע"כ.
דהנה יש לחלק, דהכא מי מכריחו להדליק נרות
בבית הכנסת, ולא דמי לחובת האדם אדנפשיה
שמחוייב להדליק. ובפרט שיש להחמיר בספק
ברכות. [ולכא' ס"ל שתקנו כן לחובה להדליק
נ"ח בבית הכנסת, וצ"ע].

ולכא' אף אם נימא שמרן פסק שבשעה"ד אפשר
להדליק בברכה מפלג המנחה, מ"מ הרי
נקטינן דסב"ל נגד מ"ן. ואף דהכא הספק במצוה
ולא בברכה, והיכא שיש לנו דעת מ"ן וגם הספק
במצוה ולא בברכה לא אמרינן סב"ל, מ"מ לא
נפקא מפלוגתא, שהאח' נחלקו בזה בדעת מ"ן
האם מפלג המנחה מברך על ההדלקה. ושמא כיון
שפשט דברי מ"ן משמע שמדליק בברכה, שוב
אין לומר סב"ל אחר שהמח' במצוה ולא בברכה.

אך יותר נראה שאין לברך ע"ז, משום שמרן
קאי לפי פלג המנחה של שיטת רבינו תם,

ג. בכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא. וגם ברחבת הכותל הגדולה שאינה מקורה, אפשר להדליק שם נרות חנוכה ולברך, שיש דין בית כנסת לכל הרחבה, כולל המקום שאינו מקורה. ג)

בדעת מרן שאינו מסכים לדעת היש, ויתכן שסברת הסתם חולקת ע"ז. והראשונים דקדקו מדברי בה"ג שא"א להקדים, וכן משמע פשוט דברי הרמב"ם שאין מקדימים ולא מאחרים. וכן דעת המאירי. ולדעתם אפילו בדיעבד לא יצא. ובפרט שמצינו במסכת סופרים שמפורש שאם מדליק קודם לכן לא יצא. ובהשמות שם (עמ' תפט) הוסיף את הטעם הנ"ל, שגם הרשב"א והריטב"א דס"ל שאפשר להקדים דיברו לפי שיטת רבינו תם בענין השקיעה. ועוד שגם למדליק יחידי בתוך ביתו דעת כמה אח' שלא יברך מפלג המנחה, כ"ש לגבי הדלקה בבית הכנסת שאינה אלא מנהג, שאין לברך על זה.

ולכן העלה שאין לברך כלל, ורק במקומות שכבר נהגו כן ואין שומעים בקול המוכיחים בנועם, יש להם על מה שיסמוכו, וכדעת הזבחי צדק הנ"ל. ואם נמצא בבית הכנסת כזה ושמע שמברכים, לא יענה אמן אחריהם רק יהרהר אמן בליבו, כמו בכל מקום שיש ספק אמן. ואולם על ברכת שעשה ניסים ושהחיינו י"ל שיש כאן ס"ס ויוכל לענות אמן. ע"ש. וראה עוד שם בהוספות ומילואים (עמ' תעח).

עוד כתב שם (עמ' תצ) בשם מרן אאמו"ר [מפי השמועה], שלהלכה ולמעשה אין להדליק מפלג המנחה בביהכ"נ אפילו במקום הצורך, ואם חושש שמא יתבטל מן המצוה לגמרי, ידליק בלא ברכה, משום דסב"ל.

הדלקת נרות ברחבת הכותל המערבי

ברחבת הכותל ברוב עס, מידי שנה בשנה. וכ"כ בספר אז נדברו ח"ו (עמוד קלז), שיש לברך על הדלקת נרות חנוכה בכותל בלא שום פקפוק, ומה שדנו הפוס' (בסי' תרעו) לענין ברכה על הראייה כשנוסע בספינה, אין לדייק שאין להדליק בספינה, דמסתמא אין לו אפשרות להדליק שם. ואין מצות נ"ח מחוקי תורה אלא יסודה לפרסומי ניסא, ואין להוסיף על מה שלא מצאנו בחז"ל

שיטה זו שייך לומר שמפלג המנחה הוא זמן ק"ש, שהרי הרשב"א והרא"ש תמהו בזה ע"ד ר"ת, דק"ש לא דמיא לתפלה, ודוקא בתפלה ס"ל לר' יהודה שזמנה מפלג המנחה כיון שהיא כנגד איברים ופדרים, משא"כ לענין ק"ש דבעינן לילה, ובפלג המנחה אינו לילה, וגם אינו זמן שכיבה. ולכאור' גם לסברת ר"ת היינו לפי שיטתו בענין צאה"כ שכל זה סמוך ממש לשקיעת גוף השמש ומתחיל להחשיך ממש, לא כן לפי פלג המנחה ע"פ זמן צאה"כ של הגאונים. ולפ"ז יש לומר דאה"נ אינו ראוי כ"כ להתפלל ערבית מפלג המנחה לפי זמן הגאונים, כיון דלש"י ר"ת ודעימיה עדיין אינו פלג המנחה. ומאידך י"ל דאחר שמנהג קדום הוא לנהוג כשיטת הגאונים, ממילא מזמן פלג המנחה לשיטתם הוא ערב. וכן הוא המנהג פשוט בעיה"ק ירושת"ו אצל הספרדים, שמתפללים ערבית מבעו"י, מפלג המנחה של שיטת הגאונים. וצריך עוד לעיין בזה.

ועתה ראיתי בשו"ת שמן אפרסמון (ח"ב סימן טו) שיצא לדון במה שיש כמה בתי כנסיות שנהגו להדליק מפלג המנחה, ובברכה, ומשום שמתפללים מנחה וערבית יחד מוקדם, ובסו"ד העלה שאין נכון לעשות כן, ושיש להשיב על הטעמים שכתב הזבחי צדק, ועכ"פ במקומות שלא נהגו כן אין להם להנהיג כן. ובפרט שעצם המנהג של הדלקת הנרות בב"ה בברכה הוא חידוש והבו דלא להוסיף עלה. וכל שכן אם נאמר

ג) שהוא מקום המיוחד לתפלה ואינו מקום מעבר כמו בעבר, וגם יש שם מחיצות, ויש לו קדושת ביהכ"נ. ומה שיש מסתפקים בזה מטעם דבעינן דין בית מאחר שאינו מקורה, הנה אין לזה בסיס, דמי שנמצא בדרך ויכול להדליק אפי' כשאין לו שום בית דחייב להדליק, וכן נהג מרן אאמו"ר בעת שכיהן כרב ראשי לישראל [משנת תשל"ג], שבירך בימי החנוכה על הדלקת הנרות

ד. אין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו, שמצות חנוכה נר איש וביתו. [הריב"ש בתשובה סי' קיא]. וחוזר ומברך את כל שלשת הברכות לפני הדלקתו, כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם. ואם הוא גר לבד בביתו, והדליק נרות חנוכה בבית הכנסת במעמד הצבור בלילה הראשון ובירך שלשת הברכות, כשמדליק בביתו לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה בלבד, ולא יחזור לברך בביתו שעשה נסים ושהחיינו, מפני שכבר בירך ברכות שעשה נסים ושהחיינו, ויצא ידי חובה. (ד)

ונראה דאזיל לשיטתיה שם שכתב, שהדלקת נר חנוכה שייכת רק למי שיש לו בית והוא גר שם, אבל מי שאין לו בית והוא גר ברחוב, אין עליו מצות הדלקה, ואפילו אם הוא נמצא במקום שיש שם מחיצות, אבל אינו מקורה, אין שם מצוות הדלקה. שהחוב להדליק הוא רק בפתח ביתו. ולפי המבואר בשלחן ערוך שאם צריך למוכר כסותו בשביל נר חנוכה, לכא' צריך גם כן למכור את כסותו כדי לשכור בית שיוכל לקיים מצות הדלקת נר חנוכה. עכ"ד.

אולם יתכן שגם לשיטה זו, הדלקה בכותל המערבי שאני, לפי שהיא מדין הדלקה בבית הכנסת לפרסומי ניסא, ואפשר שבדין זה לכ"ע אין צריך בית. [נראה עוד לעיל (בסוף סי' תרעא) מה שכתבנו בזה]. ועוד יש להעיר, שהרי כמה ראשונים כתבו שמדליקין בבית הכנסת להוציא את מי שאינו בקי וזריו במצוה זו, ולדידהו הרי אין זה ביתם כלל, ואעפ"כ מהני, ומשמע קצת דאין קפידא כ"כ בבית דוקא, וכן מדליקין בביהכ"נ עצמו ולא בפתח מבחוץ, וע"כ דלא דמי להדלקת נ"ח בביתו הפרטי של האדם.

ובפוס' להצריך בית. ומה שהביאו בשם מהרש"ם להוכיח מרש"י שאין להדליק בספינה, יל"ד דרש"י איירי בספינה פתוחה בלא גג, ואם ידליק שם הנרות יכבו מהרוח. ע"ש. וראה עוד במ"ש בשו"ת אז נדברו ח"ה (סי' לה), ובח"א (סימן לב).

גם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד עמ' שטז אות סג) כתב, דמדליקין נר חנוכה בכותל בברכה, אחר שמתפללין שם בקביעות, ומנהג הדלקת נ"ח בבית הכנסת הוא במקום כינוס ותפלה, וכך נהוג במקום ציבורי שיש פרסום גדול דכמה סוברים להדליק בברכה, וכמה סוברים בלי ברכה, אבל בבית הכנסת לכו"ע בברכה. וכאן בכותל זה מקום ציבורי ופרסום נס גדול, ויש להדליק בברכה. ועיין בשו"ת בית מרדכי (סימן מא) שדעתו דבמקום ציבורי שמתאספין יש להדליק בברכה. ע"ש. [אלא שבשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן ל) כתב שבמסיבה אין להדליק נר חנוכה בברכה. ע"ש].

ובספר אשרי האיש (עמ' רסב), שהמדליקין בכותל אם מדליקים במערה יכולים לברך, ששם לכאורה יש דין של בית הכנסת, אבל ברחבת הכותל אי אפשר, שצריך להיות בית.

המדליק בבית הכנסת אם חוזר לברך כל הברכות בביתו, והדין בבחור רווק

וביתו, ועדיין צריך להדליק בביתו, ואם הדליק בבית חבירו לא מצינו שיצא ידי חובתו בזה. ואלא שיש לדון כלפי מי שאין לו בית, אם יוצא בהדלקה זו. ולפ"ז יש לעיין באורח שאין לו בית והדליק בבית הכנסת, אם יצא ידי חובה ושוב אין צריך להשתתף בפריטי [בכגון שאין מדליקין עליו בתוך ביתו, שצריך להשתתף בפריטי]. דאפשר דמ"ש הריב"ש הנז', הוא דוקא לענין שלא נפטר מחיובו להדליק בביתו, אך שמא מקיים בזה מצות נר

(ד) מה שכתבנו שאין יוצאים י"ח וכו', כן הוא לפי מה שכתב בשו"ת הריב"ש (סימן קיא) שכתב: ומכל מקום, באותה הדלקה של בית הכנסת, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו, דמצוות חנוכה נר איש וביתו. וכ"כ בשו"ת זרע אמת (סי' צו), ובמחזיק ברכה (סי' תרעא), ובבן איש חי (פרשת וישב אות יא). ועוד.

והנה מי שיש לו בית, פשוט טפי שלא יצא ידי חובתו בזה, כיון שמצות חנוכה נר איש

הכנסת שלו, ואמר, אינך צריך להדליק פעם אחרת בבית, כיון שאין לך בכאן בני ביתך. וזכורני שהבחורים קנו הדלקת נ"ח בב"ה שלו. ואמר לבנו שיקנה אותם, כיון דאשתך מדלקת עליך ואתה מדליק בב"ה, מעתה אתה יוצא ממ"נ. [ועי' בתה"ד (סי' קא), ובמטה משה (סי' תתקפג)]. ואמר, מי שהדליק בביהכ"נ צריך לומר הנרות הללו, אבל המשתתף, אינו צריך לומר הנרות הללו. ע"כ. ואפשר דלא מיירי לענין עיקר המצוה, אלא בהדלקה של בחורים, ולענין המנהג של ההידור, כפי מנהגם שכל בחור מדליק לעצמו, ולזה אמר שיוצאים י"ח המנהג, וא"צ להדליק שוב. וצ"ע.

אם יוצאים ידי חובה בהדלקה שבבית המדרש

בית להדליק בו, כמו שתיקנו חכמים קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלי ושתו בבי כנישתא (פסחים קא:). ושכן כתב הכל בו (סימן מר), והוסיף הכל בו טעם אחר, לפי שיש בזה פרסום גדול לנס חנוכה וקידוש שמו יתברך כשמברכים אותו במקהלות. ע"כ. גם בארחות חיים (הלכות חנוכה אות יז) כתב וז"ל: נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי או שאינו זריז להדליק נרות חנוכה, וגם כי הוא הידור מצוה ופרסום הנס ברבים זכר למקדש. ע"כ. וכן כתב בספר אהל מועד חלק ב (דף נא ע"ב): ולהוציא מי שאינו זריז ובקי נהגו להדליק נ"ח בביהכ"נ לפני ההיכל. ע"כ.

וזה לשון המכתם פסחים (קא:): נהגו הראשונים להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת כדי לפרסם הנס בפני כל העם, ולסדר כל הברכות לפניהם, וגם כדי שיצאו ידי חובתם הרואים שאין להם בית לברך שם. ע"כ. [ועי' בתוס' סוכה מו ד"ה הרואה]. ולפי זה גם בחורי הישיבה שפיר יוצאים בהדלקת נרות חנוכה שבאולם בית המדרש. ועיי' בשו"ת בנין שלמה (סימן נג). וכמו שהעיר בזה בשו"ת יחזה דעת ח"ו (סימן מג).

אם המדליק בבית הכנסת מתגורר לבדו - יברך בביתו רק ברכת להדליק

בשוק, כל שאמרו פעם אחת שוב אין צריך לאומרו שנית. ואע"פ שברכת שהחיינו בביהכ"נ אינה אלא לצורך פרסומי ניסא, סוף סוף ממילא גם הוא יוצא י"ח שהחיינו. וראיה לזה ממה

חנוכה. וצ"ע. גם יל"ע אם יש חילוק בין המדליק עצמו לבין שאר הציבור. וכן אם יועיל על כל פנים למנהג בני אשכנז שכל אחד מדליק עבור עצמו. ועכ"פ יש ראשונים שכתבו להדיא שההדלקה בבית הכנסת היא כדי להוציא מי שאין לו בית, או מי שאינו בקי ואינו זריז בזאת המצוה, והובאו דבריהם לעיל (במקורות אות א). וע"ע בשו"ת פני מבין (אור"ח סי' רכו) שהמדליק בב"ה יוצא בזה י"ח הגוף, אלא שחוזר להדליק בביתו משום חובת הבית.

ובלקט יושר (חלק א עמוד קנא) כתב שרבו התרומת הדשן, ציוה לו להדליק נר חנוכה בבית

ומכל מקום יתכן לומר שבהדלקה שבבית המדרש המדרש יוצאין בה בחורי הישיבה. שדוקא בנ"ח של בית הכנסת כתב הריב"ש שאין יוצאים יד"ח, שאין בית הכנסת עשוי אלא לתפלה ודברי קדושה, ואין אוכלים ושותים בהם ואין נאותין בהם. אבל בתי מדרשות שמותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות ולישן שם, וכמו שאמרו (מגילה כח:), מאי בי רבנן, ביתא דרבנן. (ופרש"י, למה קוראים את בתי המדרשות בי רבנן, לפי שדירתם היא לכל דבר). וכ"ה בש"ע (אור"ח סי' קנא ס"ג) לחלק בזה בין בית הכנסת לבית המדרש. הילכך בית המדרש נחשב גם לענין זה כדירתם של בחורי הישיבה, ומכיון שהם נסמכים על שלחן ראשי ומשגיחי הישיבה, שפיר יוצאים בזה י"ח הדלקת נ"ח. ואם נפשך לומר, י"ל שהבחורים יוצאים יד"ח בהדלקת נרות חנוכה של ראשי ומשגיחי הישיבה בביתם, שנחשבים הם כבני ביתם, וכמ"ש המג"א (ר"ס תרעז). וכן בהדלקת נרות חנוכה בחדר האוכל. ודו"ק.

וכל זה לדברי הריב"ש הנ"ל (שגם בב"י הביאו בסו"ד שם), אבל בלא"ה יש לומר שהנה מרן בב"י (סי' תרעא) כתב, שנראה שהטעם שתיקנו להדליק נרות חנוכה בב"ה הוא מפני האורחים שאין להם

ומה שכתבנו ואם הוא גר לבדו וכו', עיי' בשו"ת יחזה דעת ח"ב (סי' עז), ובשו"ת זרע אמת הנ"ל לענין שהחיינו. ונתן טעם לזה, שלענין שהחיינו כיון דקיי"ל בעלמא זמן אומרו אפי'

שאינו חוזר ואומרו על הכוס ביו"ט. ע"כ. ולכאורה נראה דס"ל דאף בחנוכה אמרינן זמן אומרו אפי' בשוק. אבל יש לומר דהכי קאמר, שמכיון דבעלמא ביום טוב אם בירך זמן בשוק אינו חוזר ואומרו על הכוס, גם בחנוכה כשבירך על הראיה כתקנת חז"ל, אינו חוזר ומברך על ההדלקה. ועיין בשו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב (סי' מה) שגם כן העלה שאין לומר "זמן אומרו אפילו בשוק" גבי חנוכה. וכן ברכת שעשה נסים לא נתקנה אלא על ההדלקה או הראיה. ע"ש. ועיין בביתא"ל (סי' תרצב). וי"ל ע"ד.

ומ"מ כיון שמידי מחלוקת לא יצאנו, ספק ברכות להקל, כיון שיש אומרים שגם בחנוכה אמרינן זמן אומרו אפילו בשוק. ועיין בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סי' קצ דף שכת). שהביא מה שכתב השערי תשובה (סי' תרע) מהמחזיק ברכה בשם הזרע אמת הנ"ל, לחלק בין שעשה נסים לשהחיינו, וכתב שהוא תמוה מאד לחלק ביניהם, אא"כ נאמר דסבירא להו להזרע אמת ומחזיק ברכה שזמן אומרו אפילו בשוק גם לגבי חנוכה, וזה אינו, שבגמרא לא אמרו לברך זמן אלא ברואה וכו'. והמשנ"ב בביתא"ל (סי' תרצב) הביא מהברכ"י בשם מהר"י מולכו, שמחלק בין שעשה נסים לשהחיינו, ושהאחרונים כתבו שגם שהחיינו אינו מברך. ולפי זה נראה שהזרע אמת והמחזיק ברכה סבירא להו כמהר"י מולכו. אבל לא מסתבר כלל דבר זה, אלא כדמסיק הברכי יוסף בשם האחרונים, והוא מוכרח מהגמרא, דדוקא הרואה מברכת שהחיינו. ע"כ.

וכנראה שלא ידע במחילת כבוד תורתו שהמחזיק ברכה הוא למרן החיד"א בעל ברכי יוסף, והכל ניתנו מרועה אחד, והיינו טעמא דעכ"פ מידי ספק ברכות להקל לא יצאנו, ומשום הכי כתב במחזיק ברכה שלא יחזור לברך שנית שהחיינו.

ומה שכתב בברכי יוסף (סי' תרעא סק"ו) בשם מהר"ל ואלי בכתב יד, שכמה רבנים שליחי ציבור היו מדליקים ומברכים בבית הכנסת, ואחר כך מברכים "כל" הברכות ומדליקים בביתם. ע"כ. [לפי מה שכתבו התוס' כתובות (ח.) אין "כל" פחות משלשה. ועיין ביד מלאכי (כלל שו).] י"ל דמיירי בשליחי ציבור נשואים, שמברכים בביתם להוציאם ידי חובה, אבל בחור פנוי אינו מברך

שכתב בש"ע (סי' קלט ס"ט) במי שקראוהו לעלות לס"ת קודם שיברך ברכה"ת לעצמו, שאע"פ שלא בירך ברכת אשר בחר בנו בציבור, אלא משום תקנת חכמים שתקנו כן למי שעולה לקרות בתורה בציבור, אפי"ה יצא י"ח, ואינו חוזר ומברך ברכה"ת לעצמו. ע"כ.

ונראה שסובר לחלק בין ברכת שעשה נסים שלא נתקנה אלא למי שמדליק, או למי שרואה, מה שאין כן ברכת שהחיינו שנתקנה לאומרה אפילו בשוק. ומשום הכי אינו חוזר ומברך.

אך בעיקר מאי דפשיטא ליה דזמן אומרו אפילו בשוק שייך גם לגבי חנוכה, אין הדברים מוסכמים, כי הפר"ח (סי' תרעו ס"א) כתב וזה לשונו: ברכת שהחיינו לא נתקנה אלא על ההדלקה, או הראיה, הא לאו הכי לא יברך. והא דאמרינן (עירובין מ.) זמן אומרו אפילו בשוק, ההיא בזמן דרגל. ע"כ. ותנא דמסייע ליה המאירי במגילה (ד.) בד"ה חייב אדם לקרות המגילה בלילה וכו') שכל שאין שם כוס לקידוש, אין בו זמן. ואל תשיבני מיום הכפורים שקדושתו יתירה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתיה שבו, אבל פורים דומה לחנוכה שיש בו זמן על ההדלקה, ולא על היום. ע"ש.

ומרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרצב) כתב, אם אין לו מגילה בפורים יברך שהחיינו, אך לא ברכת שעשה נסים והרב את ריבנו. הרה"ח מהר"י מולכו בתשובות כת"י. אבל האחרונים כתבו, שגם שהחיינו לא יברך. ע"כ. ולא זכר שר מהנ"ל.

ובאמת דלכאורה המאירי סותר עצמו בזה, כי בשבת (כג.) כתב: מי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שעשה גסים ושהחיינו בלילה הראשון, ושעשה נסים בשאר הלילות. והדברים נראים. ע"כ. נמצא שאף בחנוכה אמרינן זמן אומרו אפילו בשוק, וכדעת הזרע אמת הנ"ל. אלא שבענין ברכת שעשה נסים לא הושווה הזרע אמת עם דעת המאירי הנ"ל.

ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' נז) כתב, שמי שבירך שעשה נסים ושהחיינו בעת ראיית נר חנוכה, לא יחזור לברך שהחיינו בעת שמדליק, כיון דזמן אפי' אמרו בשוק יצא, ולא גרע מי שבירך על הראיה ממי שבירך בשוק,

ה. אם חל ליל כ"ה כסליו בליל שבת, שכל אחד ואחד מן הקהל הדליק נר חנוכה מבעוד יום, ובירך כל שלשת הברכות, ואחר כך הולכים לבית הכנסת להתפלל, המדליק נר חנוכה בבית הכנסת לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה, ולא יברך ברכת שעשה נסים ושהחיינו, מאחר שכל הקהל בירכו ברכות אלה בביתם ויצאו ידי חובה. ורק ההדלקה והברכה נעשית שוב בבית הכנסת משום פרסומי ניסא. ה)

תשובה (ח"א סי' קג בד"ה ופשוט). ע"ש. ושלא כדעת האגרות משה שהעלה להיפך שיברך כל הברכות. ועיין בבן איש חי (פ' וישב אות יא) שפסק כהזרע אמת, שאם הוא אכסנאי או רווק לא יחזור לברך שהחיינו בביתו, דסב"ל.

ולפי האמור גם ברכת שעשה נסים לא יברך. ועיין בספר ברכת הבית (חלק ב בדף ס ע"א).

ודע כי מי שהדליק תחלה בביתו בברכות, וחוזר ומדליק בבית הכנסת, חוזר ומברך כל הברכות בצבור, וכמו שכתב הזרע אמת (ח"א סי' צו). והוכיח כן ממי שבירך ברכת התורה לעצמו, שחוזר ומברך ברכת התורה כשעולה לספר תורה מיד לאחר זה. כמבואר בש"ע (סי' קלט סעיף ח).

ומיהו כשחל לילה הראשון של חנוכה בליל שבת, וכל הציבור הספיקו להדליק בביתם בברכות, אין הש"צ חוזר ומברך שהחיינו כשמדליק בביהכ"נ, כמ"ש בבן איש חי (פ' וישב אות יא). ולפי מה שנתבאר הוא הדין לברכת שעשה נסים. ועיין בזה בשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' פד), ובספר נחלי מים (בקונ' יומין דחנוכה סי' יב), ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (חאו"ח סוף סי' לח), ובשער הציון (סי' תרעו אות ג).

ובענין ברכת שהחיינו, אף שהזרע אמת והאחרונים הנ"ל הורו שיחזור לברך שהחיינו להוציא את בני ביתו, מכל מקום מדברי מרן הבית יוסף (סי' תקפה) אליבא דהרמב"ם נראה שאין נכון לעשות כן. וכן כתבו במאמר מרדכי (ריש סי' תרעו), ובביאורי הגר"א (תקפ"ה סק"ח), ובשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' קמג וחיו"ד סי' רצ"ח), ובשו"ת כתב סופר (חיו"ד סי' קג), ובשו"ת תרשיש שוהם (סי' כג), וגפן פוריה (דף סו ע"ב). ובשו"ת יחו"ד ח"ב (סי' עז). ובהליכות עולם ח"א (עמוד סו). ובחזו"ע חנוכה.

שנית שהחיינו. ומה שתמה מאד האגרות משה על החילוק בין שהחיינו לשעשה נסים, הא קמן דמהר"ם מרוטנברג הנ"ל מחלק ביניהם, שכתב, שאם בירך זמן על הראיה, אינו חוזר ומברך על ההדלקה, אבל שעשה נסים משמע שחוזר ומברך. ומכל מקום לפמ"ש המאירי (שבת כג.) הנ"ל, נראה דלדינא גם ברכת שעשה נסים לא יברך שנית, ומה גם שגדולה מזו מצאנו בלקט יושר הנז"ל (או"ח עמ' קנא) שכתב, וצוה לי מהרא"י להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ שלו, ואמר אינך צריך להדליק פעם אחרת בביתו, כיון שאין לך בכאן בני ביתך. ע"כ. וא"כ יש לומר דבחור פנוי ג"כ אין צריך לחזור ולהדליק בביתו. וי"ל.

[ועיין בשו"ת פני מבין (חאו"ח סי' רכו) שהעלה שבחור פנוי חוזר ומדליק בביתו, שאף שחובת הגוף יצא, חובת הבית לא יצא, וכמו שכתב בפני יהושע (שבת כא.) שמצות נר חנוכה היא חובת הבית גם כן. ע"ש].

ואפשר שלפי מה שכתבו הארחות חיים והכל בו, שתקנו להדליק נר חנוכה בביהכ"נ להוציא מי שאינו זרין, אין לבחור פנוי שמדליק בביתו לחזור ולברך על הדלקת נרות חנוכה. אלא דאנן נקטינן כהריב"ש ומרן, שאין שום אדם יוצא י"ח בהדלקה שבביהכ"נ, וחוזר ומדליק בברכה גם בביתו. אבל עכ"פ לענין ברכת שעשה נסים ושהחיינו י"ל שלא יחזור לברכם בביתו, וכדמוכח מהמאירי הנ"ל.

גם בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מערכת ח אות ג) הביא דעת הזרע אמת, ומסיק, שאף ברכת שעשה נסים לא יברך. ואף שיש להקשות על דבריו שם, מכל מקום לדינא נראה שיפה כיוון, וכמו שנתבאר. וכ"כ בפשיטות בשו"ת התעוררות

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת - כשחל ליל כ"ה כסליו בליל שבת שכולם כבר הדליקו בבית

ה) ראה בהערה הקודמת. וכ"כ בבן איש חי (פר' וישב אות יא), שאע"פ שיש להסתפק בדין זה, קיי"ל

ו. מצוה על כל אחד להמציא עצמו להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, ולברך עליהם בצבור. ואף מי שהדליק בברכה בבית הכנסת, וגם בביתו, אם נזדמן לו להיות בבית כנסת אחר לתפלת ערבית או לשיעור תורה יומי, רשאי לחזור ולהדליק בבית הכנסת האחר בברכה, לכבוד הצבור שבבית הכנסת, כי פנים חדשות באו לכאן. (ו)

ז. מי שהדליק בביתו בלילה הראשון ובירך כל הברכות, לרבות שהחיינו, ובא להדליק בבית חבריו, פשוט שחזור ומברך גם שהחיינו. (ז)

להשי"ת. ע"ש. וכן הסכים הא"ר (סי' כב סק"א). וכ"כ בשו"ת עמודי אור. ע"כ. אולם לאו מילתא פסיקתא היא, שהרי החתם סופר (חאו"ח סי' נה) הביא דברי הב"ח (סי' כב) הנ"ל, והעיר מתשו' הרשב"א (סי' רמה), דס"ל דלא כהב"ח. ע"ש. וכן מבואר בשו"ת כנה"ג (סי' רכה הגבי אות א), שאין לברך שהחיינו מספק. ע"ש. הילכך שפיר אמרינן בני"ד סב"ל. וע"ע בטוהרת הבית ח"ב (עמוד תקלו תקלו).

מי שהדליק תחלה בביתו בברכות, וחוזר ומדליק בבהכ"נ, חוזר ומברך כל הברכות בצבור

נסים, דשאני הכא דשפיר יש לברך בפני הקהל ששומעים כל הברכות בבית הכנסת, והם עדיין לא בירכו אותם, והוי פרסומי ניסא. ודלא כמ"ש בספר אבן ישראל (ח"ט עמוד קכח), דמי שברך והדליק בביתו, אינו מברך שוב שהחיינו בביהכ"נ. דליתא. וכן העלה בשו"ת משנה שכיר (ח"ב סי' כב), ובשו"ת שיח יצחק (סי' שלב). וכן פסק בזה בשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' פד). ובספר נחלי מים בקונט' יומין דחנוכה (סי' יב). ובשו"ת בית נפתלי (סי' מו ד"ה אכן). וע' בשו"ת פקודת אלעזר לעוו (סי' מח). ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג חאו"ח סי' לח). ובשער הציון (סי' תרעו אות ג). ואכמ"ל. וכמבואר בשו"ת יביע אומר ח"ז (סימן נו אות ז). ובחזו"ע (כאן).

המדליק בבית חבריו אם יברך את כל הברכות

דהרמ"ך כתב שלא יברך שהחיינו בקידוש יו"ט, על פי הרמב"ם הנז', אבל הכסף משנה שם כתב שבזה גם הרמב"ם יודה לברך שהחיינו, כיון שחובה עליה ושומע כעונה. ולפ"ז גם לענין חנוכה כיון שהוא חובה יברך גם שהחיינו להוציא ידי חובה את מי שחייב בברכה זו. וגם מהב"י בסימן תקפה, משמע שלהרמב"ם יברך, שמחלק בין מצוה שיש בה מעשה שלא יברך, למצוה שאין בה מעשה, כגון דיבור או קול, דאפשר שגם

סב"ל. וכ"פ בכה"ח (סי' תרעא ס"ק עה).

ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ג (סי' סט) כתב לחלוק על הבן איש חי, ולדעתו המדליק בביהכ"נ יחזור ויברך שהחיינו, משום פרסומי, אע"פ שכל הקהל בירכו ברכת שהחיינו בביתם, ואין לחוש לסב"ל, שכבר כתב הב"ח, שבברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך, ואינו עובר על לא תשא, כל שהוא שמח ומברך

(ו) כמו שכתב בשו"ת זרע אמת (ח"א סימן צו), והוב"ד לעיל, דנידון זה דמי למי שברך ברכה"ת לעצמו שחזור ומברך ברכות התורה כשעולה לס"ת מיד לאחר זה, וכמ"ש בש"ע (סי' קלט ס"ח). ולא דמי לנידון באם חל לילה הראשון של חנוכה בליל שבת, וכל הצבור הספיקו להדליק בביתם בברכות, שאין הש"צ חוזר ומברך שהחיינו כשמדליק בבהכ"נ, כמ"ש בבן איש חי (פר' וישב אות יא), וה"ה לברכת שעשה נסים, דשאני הכא דשפיר יש לברך בפני הקהל ששומעים כל הברכות בביהכ"נ, והם עדיין לא בירכו אותם, והוי פרסומי ניסא. וכמ"ש בבן איש חי (פרשת וישב אות יא). ולפמ"שנ"ת לעיל, ה"ה לברכת שעשה

(ז) ואף שמדברי הרמב"ם (פי"א מהל' ברכות ה"י), מוכח שאינו יכול לחזור ולברך שהחיינו, עכ"פ במצוה שיש בה מעשה, מנהג העולם אינו כן, אלא חוזרים לברך גם שהחיינו. וכמ"ש הרמ"א בהגה (סי' תקפה ס"ב). וכ"כ בביאורי הגר"א, ובספר מטה יהודה (סי' תקפה), והמאמר מרדכי (ר"ס תרפט וסי' תרצב ס"ג), ושכן דעת מרן הש"ע. ודלא כמ"ש בספר השמים החדשים (סי' פד) להיפך. וע"ש בכסף משנה הלכה י', בענין קידוש לנשים,

ח. יש מי שכתב שקהל השומעים בבית הכנסת ברכת שהחיינו בליל א' דחנוכה מפי השליח צבור, צריכים לכיין שלא לצאת בברכתו ידי חובתם, כדי שיוכלו לברך שהחיינו בביתם, משום שחששו לסברת האומרים שמצוות אינם צריכות כוונה. ולהלכה נראה, שאין צריך לכיין כן בפירוש, כי סתמא דמילתא כיין שדעת כל אחד לברך ולהדליק בביתו, הוי כאילו נתכוונו בפירוש שלא לצאת בשמיעתם מהשליח צבור. ה.

להרמב"ם מברך. ע"ש. וע"ע בחזון עובדיה ימים נוראים. (עמוד קטז). ובנ"ד בחזון"ע חנוכה (עמוד נז).

השומעים בבית הכנסת את ברכת שהחיינו בליל א' דחנוכה, אם צריכים לכיין שלא לצאת

א"צ כוונה יוצא אע"פ שלא היתה כונה לצאת ולהוציא, ושיש לחוש לדבריהם משום חשש ברכה לבטלה. וגם בש"ע הגר"ז (סי' תפט סי"ב) כתב, שאם שמע את חברו סופר ספירת העומר ולא נתכוין כלל לצאת אלא שמע לפי תומו, לא יברך עוד דשומע כעונה.

אולם האמת, שאין צורך לכוונה בפירוש, כי סתמא דמילתא כיין שדעת כל אחד לברך ולהדליק בביתו הוי כאילו נתכוונו בפירוש שלא לצאת בשמיעתם מהש"צ. וכמ"ש תלמידי רבינו יונה (סוף פ"ק דברכות) בשם רבינו שמואל, דאע"ג דמצות א"צ כוונה, היינו דוקא כשהוא עושה המצוה בסתם, אבל אם נתכוון שלא לצאת, אינו יוצא. ומטעם זה נוהגים העולם שאע"פ ששמעו ההבדלה במוצאי שבת מהש"צ בבית הכנסת הם ונשיהם ובני ביתם, חוזרים ומבדילים על הכוס בביתם, ואין ברכתם לבטלה, שכיון שבשעה ששמעו ההבדלה בבית הכנסת היתה כוונתם להבדיל בביתם, הרי נתכוונו שלא לצאת י"ח מהש"צ. ע"ש. וע"ע בהר"ן (ר"ה כח:). ופוק חזי מאי עמא דבר, שהמנהג הוא שהש"צ מברך על ספירת העומר וסופר, ואח"כ כל הקהל מברך וסופר ספירת העומר. וכמ"ש בחזון עובדיה (יד"ט, עמוד רל), וה"ט שמכיון שדעתם לברך ולספור אחר הש"צ, הוו כאילו פירשו שכוונתם שלא לצאת בשמיעתם בברכת הש"צ, וכמבואר בחזון עובדיה (יד"ט עמוד רלא). ע"ש. ובחזון"ע חנוכה (עמ' מט).

אם מצות צריכות כוונה בנר חנוכה

המצוה, מכיון דא"צ כוונה ויוצא בהדלקת הנר. והגהמ"ח השיב לו ע"ז דהוי היפוך הכוונה כיון שמדליקו כדי להאיר, ובפרט למדליקים בטפח הסמוך לפתח, היכא שמדליק על שלחנו הוי

הנה בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' צח) העיר על מנהג העולם שממתינים אחרי תפלת ערבית לראות הדלקה של צדיק ואח"כ חוזרים לביתם, שיש בזה חשש שמכניסים עצמם לספק ברכה לבטלה. [אם לא שיכוין להדיא שלא לצאת]. גם בספר ברכת הבית (שער נד אות מ) כתב, שהקהל השומעים בבית הכנסת ברכת שהחיינו בליל א' דחנוכה מפי הש"צ, הואיל ויש אומרים מצות א"צ כוונה, ובפרט מצות דרבנן, צריך שיכוונו שלא לצאת י"ח, כדי שיוכלו לברך שהחיינו בביתם. ע"כ.

וכן בנטעי גבריאל (עמוד קנח) העיר, שההולך לראות הדלקת נרות אצל האדמו"ר וכיוצא בזה, קודם שהדליק בעצמו, לכתחלה יכוין להדיא שלא לצאת בהדלקה זו, שאם שומע הברכות אצל רבו או חברו ורואה שם את הנרות, קודם שהדליק בעצמו, מכיון דשומע כעונה ומצוה דרבנן א"צ כוונה יוצא בדיעבד ידי חובת ברכת שעשה ניסים ושהחיינו ולא יוכל לברך אחר כך. וביאר שם שזה ע"פ השט"ג שעל המרדכי (דף כג) שמי שאין לו בית או שאינו בעירו אע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו מברך שהחיינו ושעשה ניסים, אבל מי שהדליק בביתו או ששמע הברכות אינו מברך כלל בראותו אחרים שמדליקים. וכ"כ הב"ח (סי' תרעו), וראה ביומין דחנוכה (סי' לח) באריכות. ובש"ע הגר"ז (סימן ר"ג ס"ד) כתב דלדברי האומר מצוות דרבנן

עוד ראיתי בס' נטעי גבריאל שם, שהביא מ"ש בשו"ת מנחת הקומץ (סימן לב) בשם הגאון פתחא זוטא, להזהיר שלא להדליק בלילה שום נר בבית אפילו להאיר, שמא כבר יצא ידי חובת

ט. יש מי שאומר שאין צריך לתת שמן כשיעור הדלקה של חצי שעה בנרות חנוכה שבבית הכנסת, אלא כדי שיעור תפלת ערבית, שנמצאים הקהל בבית הכנסת, ואיכא פרסומי ניסא, ואפילו אם נתן בה שמן הרבה, מותר לשמש לכבותה מיד לאחר שהקהל עזב את בית הכנסת, ואין צריך להניחה עד שתדלק חצי שעה. ונכון להחמיר שלא לכבות נרות החנוכה שבבית הכנסת, עד כלות חצי שעה אחר צאת הכוכבים [אלא אם כן יש חשש שריפה]. (ט)

ע"י מעשה הדלקה של בר חיובא כיון שהדלקה עושה מצוה. וצ"ע בזה. וע"ע בשו"ת משנה"ל (חלק ח סימן רכז) שנשאל במי במי שנאנס ולא הדליק בע"ש, וביום שב"ק הוצרך להדליק נר בשביל פק"נ, אם יכול לסמוך אנו זה בשביל חנוכה, ואם יוצא בו בשביל נר חנוכה, כיון שהדליק בהיתר בשביל החולה שיש בו סכנה ואם יכול לברך עליו. וכתב שזה תלוי אם בער"ש עיקר התקנה היתה להדליק דוקא מבע"י, וזהו זמן ההדלקה בער"ש. וע"ע בשו"ת פני מבין (סי' רכז). והרשב"א (שבת כא:) כתב שאם יש לו נר אחד לחנוכה ולנר שבת, מניחו על שולחנו ועולה לו לכאן ולכאן, למ"ד מותר להשתמש לאורה. ועיי'.¹

אם יש חיוב ליתן שמן כשיעור בנרות חנוכה שבבית הכנסת

יתברר, כשמברכים אותו במקוה. לפ"ז אין צורך שיהיה בחנוכה שמן שיעור חצי שעה, כי מיד אחר תפלת ערבית כל הקהל יוצא מבית הכנסת, והולכים לביתם להדליק נר חנוכה, וכיון שאין שם אדם, אין כאן טעם של פרסומי ניסא, ויכול השמש לכבותה או לסלקה. וכן העלה בשו"ת שרגא המאיר (חלק ו סי' פד אות א), שאין צורך להניח החנוכה דולקת, אחר צאת הקהל מבית הכנסת, ומותר לכבותה, אע"פ שלא דלקה שיעור חצי שעה. וכ"כ עוד שם (סי' קלח אות ג). ע"ש.

לכבות נר חנוכה שבבית הכנסת לאחר שיוצאים מבית הכנסת

שמן כשיעור, וכמו שכתבו הרא"ש והטור והש"ע (סי' תרעה). וכן מתבאר בהדיא בפמ"ג (א"א סי' תרעה סוף סק"ב). וכן משמע בזבחי צדק ח"ב (חאו"ח סי' ל סוף עמוד מא) שמנהגם היה להניחה דולקת חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ע"ש.

כעושה בפירוש שלא לצאת. וגם בפר"ח (סי' תרעו) הביא שיש דעות שאם רואה הנרות יוצא בזה ושוב אינו יכול לברך אח"כ. עכת"ד. ומצד הסברה נראה כמ"ש הגאון מנחת הקומץ, שכיון שהדליקו להאיר הוא היפוך הכוונה. אך יל"ע אם הדליק נר סתמא ולא כיוון לשם נר חנוכה אם יצא ידי חובתו, ולכא"ו נדון זה תלוי במח' האם מצות דרבנן צריכות כוונה. אך יתכן דהכא לכ"ע מצוות צריכות כוונה, כיון שאם לא כיוון אין כאן פרסום הנס [לעצמן]. גם י"ל לאידך גיסא, דאף למ"ד מצוות דרבנן צריכות כוונה, הכא שאני, דאפשר שקיום המצוה הוא ממילא, ע"י שנה חנוכה דולק בביתו, כיון שנה חנוכה הוא חובת בית. ורק שצריך שיהא דולק

(ט) ראה בזה בשו"ת מלמד להועיל (חלק א חאו"ח סי' קכא). ובעיקר הנידון אם יש חיוב לתת שמן בחנוכה של בית הכנסת כשיעור הדלקת חצי שעה, שהוא שיעור משתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. הנה לפי מ"ש הריב"ש (סי' קיא) הובא בב"י, שכל טעם ההדלקה בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתיקונה להדליק על פתח הבית מבחוץ, ואין אדם יוצא י"ח בהדלקת נ"ח שבבית הכנסת. וכ"כ הכל בו, שהטעם לזה כדי לפרסם הנס בפני כל העם שבבית הכנסת שיש בזה קידוש שמו

ומה שכתבנו דנכון להחמיר שלא לכבות וכו', היינו מפני שלפי הטעם שכתבו האורחות חיים והכל בו, שהוא להוציא מי שאינו זריז במצוה זו, אם כן בודאי שצריך להיות כשיעור, דההדלקה עושה מצוה, ובעת ההדלקה צריך לתת

י. יש נוהגים שבמסיבות הנערכות באולמות בלילי חנוכה, שמשמיעים בהם דברי תורה לקרב את ישראל לצור מחצבתם, להדליק נרות חנוכה עם ברכה בשם ומלכות, משום פרסומי ניסא, ויש להם על מה שיסמוכו. דמאחר וקהל רב מתאסף במקום, לא גרע מבית הכנסת שמדליקין בו נרות חנוכה לפרסומי ניסא. ומה טוב להתפלל שם ערבית בצבור, מיד לאחר ההדלקה. וכפי שנוהגים בבתי כנסת. (י)

ע"ש. וע"ע בתשובות והנהגות (ח"ב סוף עמוד רצ), ואע"פ שמדברי המשנה ברורה (סי' תרעג ס"ק יג) מתבאר שגם נרות החנוכה שבבית הכנסת צריך שיהיו דולקים חצי שעה, ולא להשתמש לאורם, [והוא מהפמ"ג (סי' תרעה א"א סוף ס"ק ב)], זהו כשנשארים בבית הכנסת ללמוד וכיו"ב. הלא"ה אין צריך אלא כדי שיעור הדלקת השמן בבית הכנסת עד סוף תפלת ערבית. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תרעב), שמנהג כמה ישובים לכבות נרות החנוכה אחר צאתם מבהכ"נ, וחוזרים ומדליקים אותם בבוקר. וכ"כ בספר שבילי דוד (סי' תרעא סק"ב).

להדליק נרות חנוכה במסיבת חנוכה כשלא מתפללים שם ערבית

משום פרסומי ניסא במקום שיש עשרה, כי פעמים רבות הפרסום במסיבות אלה הוא גדול ביותר, אפי' מן הפרסום של ביהכ"נ, משום הקהל הרב הנוהר לשם. ע"ש. וכ"פ בספר מועדי ה' (משולמי, עמ' סא בהערה) דלאו דוקא בבית הכנסת אלא בכל מקום שנקבצים שם קהל רב, מדליקים בברכה משום פרסומי ניסא. וכ"פ עוד אחרונים. וזה דלא כמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו (סימן ל'), שבמסיבה אין להדליק נר חנוכה בברכה. ועיין בספר ארחות חיים להר"א מלוניל (ה' חנוכה אות י"ז), ובשבולי הלקט (סי' קפ"ה), ובשו"ת הריב"ש (סי' קי"א), ובברכי יוסף (או"ח סי' תרע"א סק"ו), ובשו"ת מהר"מ שיק (חיד"ד סי' שע"ד). וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קג). ולדעתו אין בכוחנו להוסיף עוד ולהנהיג להדליק ולברך על הדני"ח במסיבות, ויש למנוע זאת, והמברך מברך ברכה לבטלה, והנמנע יקבל שכר על הפרישה. ע"כ.

גם בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן סה) כתב שלדעתו אין לברך בכיו"ב, מכיון שעצם המנהג שנהגו לברך על הדלקת נ"ח בבהכ"נ דנו בו האחרונים, והטעם שכתב הכל בו, שהוא משום פרסום הנס ולברך את ה' במקלות, וזכר למקדש, וא"כ מנ"ל

וראה בשו"ת מנחת דוד (ח"ג סי' עט אות ב) שכתב, אודות בהכ"נ שמדליקים נרות חנוכה בין מנחה למערב, ואחר מעריב קהל המתפללים עוזבים את בהכ"נ, שממהרים לביתם להדליק נרות החנוכה, מותר לכבות נרות החנוכה, מחשש שמא תארע שריפה, ולכן אין להצריך לתת שמן לנרות החנוכה בבהכ"נ כדי שיעור חצי שעה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בנין אב ח"ב (ס"ס ו). ע"ש. ובשו"ת שבט הלוי חלק ח' (סי' קנו) כתב, שאם יש חשש דלקה ח"ו מותר לכבותה. ע"ש. ובשו"ת מלמד להועיל שם כתב, שאין למחות בידי השמש שמכבה נרות החנוכה אחר תפלת ערבית.

(י) הנה מסיבות הנערכות באולמי שמחות וכיו"ב בלילי חנוכה, עם המון חוגג, ורבנים משמיעים בהם דברי תורה ומוסר לקרב את ישראל אל צור מחצבתם, יש לדון אם רשאים להדליק שם נרות חנוכה בברכות, משום פרסומי ניסא, לברך את השם במקלות, וכמו שפשט המנהג הזה בבית הכנסת, או שמא נאמר הבו דלא להוסיף עלה, ודי לנו לברך על הדלקת נ"ח בבהכ"נ, שהוא מקדש מעט, ויש בו דמיון לנס שאירע בבית המקדש,

ובילקוט יוסף מועדים (מהדורת תשמ"ח עמוד רד) כתבנו, דבמקום שעורכים עצרת ומסיבת חג, ומתפללים שם תפילת מנחה וערבית, מותר להדליק שם נר חנוכה בברכה. וכתבנו כן לפני למעלה מ-25 שנה, וכן היה מורה בזמנו מרן אאמו"ר שליט"א, שרק אם מתפללים שם מנחה וערבית מדליקין בברכה. אולם לאחר שנים אמר, שתפלת ערבית במקום אינה לעיכובא, אלא רק טוב ונכון הדבר. דכל מקום ציבורי שמתאספין יש להדליק בברכה. וכ"פ בספר אז נדברו (ח"ה סי' לו, וחז"ו סי' עה, וחז"א סי' לב ולד). ובשו"ת בית מרדכי (סי' מא), ובשו"ת יד נתן ח"ב (סי' כה). ובשו"ת משנה שכיר (סי' רב), ע"ש דזיל בתר טעמא שהוא

להוסיף במה שאינו דומה לבית המקדש שאירע בו הנס. ואף שידעתי שבכמה מדינות היה מנהגם להדליק נ"ח ולברך במסיבות כאלה, מי יודע אם רוח חכמים היתה נוחה מהם. עכת"ד.

וכ"כ בספר אז נדברו (ח"ו סי' עה) בשם הגרש"ז אויערבאך, שאין לברך, שמכיון שמבואר בתשובת הריב"ש (סי' קיא) שמקור הברכות במנהג זה על יסוד דברי ר"ת לברך על מנהג קריאת ההלל ברח"ח, והדבר שנוי במחלוקת, והרמב"ם והש"ע ס"ל שאין לברך, לכן די לנו במה שנהגו, ואין להוסיף על כך. ע"כ. וכ"כ בשמו בספר שלמי מועד (עמוד רלז). וכן כתבו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' סה אות ג). ובשו"ת קנין תורה ח"א (ס"ס קלא).

אך להאמור כיון שיסוד דין ביהכ"נ משום פרסום הנס, וכן נהגו, ממילא ה"ה במסיבות שיש פרסום הנס גדול, ולכן הנוהגים כן יש להם ע"מ שיסמוכו, כיון שיש בזה משום פרסומי ניסא ביותר.

וכ"כ בספר משנת יעקב (להגרי"ו רוינטל בהל' חנוכה עמוד רס), שפעמים רבות הפרסום במסיבות אלה הוא גדול ביותר, אפי' מן הפרסום של ביהכ"נ, מהקהל הרב הנוהר לשם. ע"ש. וכ"כ הרה"ג ר"ב זילבר בהערותיו לספר מועדי ה' (משולמי, עמוד סא), דלאו דוקא בבית הכנסת אלא בכל מקום שנקבצים שם קהל רב, מדליקים בברכה משום פרסומי ניסא. וכ"כ בספרו אז נדברו (ח"ה סי' לו, וח"ו סי' עה, וחלק יא סי' לב ולד). ע"ש. וכן העלה בשו"ת בית מרדכי (סי' מא), והוסיף, ובפרט כשיש שם אנשים שלא הדליקו נרות חנוכה בבתיהם, שאז מצוה להדליק נרות חנוכה בברכה להוציאם י"ח. וכ"כ בשו"ת יד נתן ח"ב (סי' כה). ע"ש. ובפרט אחרי מה שנתבאר לעיל ביישוב דברי מרן הש"ע בזה, מכמה טעמים.

ומ"מ כתבנו שטוב שיתפללו שם ערבית בצבור מיד לאחר ההדלקה כמו שנוהגים בביהכ"נ, והוא בגדר טוב ונכון כדי שייחשב כמו דין ביהכ"נ, אך אין זה לעיכובא. וראה בשו"ת משנה שכיר (סי' רב), שג"כ דין ע"פ דברי הריב"ש, שאם אירע שלא הדליקו בבית הכנסת, ואח"כ נקבצו ובאו ללמוד שיעור, ושוהים שם שיעור חצי שעה, שידליקו בברכה, ונימק בטוב טעם ודעת. ע"ש. וע' בשו"ת בנין שלמה (סי' נג), ובשו"ת יביע אומר ח"ז (תאריך סי' נז אות ד). ובחזו"ע (חנוכה עמ' מח).

ויש אחרונים שכתבו לדון, אם הדלקת נרות חנוכה שנהגו [או תקנו חכמים] להדליק בבית הכנסת, אם הוא דוקא בבית הכנסת, או"ד גם בבית המדרש. ולפי מה שהעלנו שגם במסיבות הנוהגים לברך יש להם ע"מ שיסמוכו, ורשאים להדליק בברכה, כל שכן לענין בתי מדרשות. וכן המנהג. וראה בשו"ת שיח יצחק וויס (סימן שלח) שדן בענין הדלקת נ"ח בביהמ"ד, ובמקום שמתפללים בו רק מנחה וערבית. האם צריכים להדליק שם, ואם רשאים לברך עליו, כיון שאין שם מנין קבוע גם לתפלת שחרית. והעלה, דאף שבשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שעד) הביא שהחתם סופר מנע עצמו מלברך על נ"ח בביהכ"נ, ואף שנוהגים בכל תפוצות ישראל לברך עליו, לכא' הבו דלא להוסיף עלה לברך אף בביהמ"ד, מ"מ מבואר בפמ"ג (סי' תרעא בא"א אות יד) דפשיטא ליה שמדליקין גם בביהמ"ד, וז"ל, ואף בביהמ"ד דאית ביה מזוזה מדליקין בכותל דרום וא"צ אצל הפתח. עכ"ד. ומאחר שביררנו שאין חילוק בין ביהמ"ד לביהכ"נ, בוודאי שאין לחלק ג"כ בין אם מתפללין שחרית שם, או רק לעתותי ערב, מאחר דעיקר הטעם משום פרסומי ניסא, והפרסום הוא רק בלילה, ולעת הזאת הוא קבוע לתורה ולתפלה, בוודאי שגם שם חיובא רמיא, ונראה שגם לברך. ובפרט אם יש שם ס"ת, וכ"כ הא"ר (סי' רסז אות י"ט) דע"י שיש ס"ת חשוב קביעות.

ושם הובאה תשובת הגאון בעמח"ס לב העברי, שצידד בזה, דאפשר שבית הכנסת עדיף לענין זה מבית המדרש, חדא, דביהכ"נ נקרא מקדש מעט, וכל עיקר נס במקדש נעשה, על כן בדוגמתו עושים אם אין בית דירה. ועוד דפרסום איכא טפי בביהכ"נ ברוב עם וגו', משא"כ בביהמ"ד אשר לפעמים מתי מספר הם. אלא שלמעשה נראה שגם בביהמ"ד אם יש בו קיבוץ להדליק ולברך. ומכל מקום מעשה רב באתי להודיע, כי פה עיה"ק ת"ו מדליקין ומברכים ג"כ בבתי מדרשות הן האשכנזים והן הספרדים, וכן אצל חכמי האמת בביהמ"ד שלהם. ורק שמן ההדלקה ואילך שיהיה כשיעור חצי שעה שוהין בביהמ"ד מנין, אם בתפלה או לימוד, שיהא פרסומא בזמן ההדלקה, כנ"ל. והן כי קדושת

קנא ס"ב), ושיהיה שלהם ולא רק בשכירות. עכ"ד.
ואפשר דמה שסיים שצריך כמה תנאים, אינו מוכרח לדינא, וכל שיש שם רבים שמתאספין, לא גרע ממסיבות.

הדלקת נר חנוכה ברחובה של עיר

מה שאמרו חכמים, וה"ה לגבי הדלקה דמחוייב להיות בכל לילה. וגם מסופקני טובא בביהכ"נ שאין מניין בכל יום אלא לפרקים, האם יש מקום להדליק בלילה מן הלילות, כיון שהמנהג היה להדליק בכל לילה ומוסיף והולך ודו"ק. ועכ"פ ברור שרק בביהמ"ד ומקום קבוע לתפלה היה המנהג ולא בשאר מקומות, ובפרט בזמן הזה שרבו המתפרצים ולעשות איש ככל הישר בעיניו, ולעשות עוד בשירות לבו לדמות מילתא למילתא וכו', ומחוייבין להזהר מאד שלא לנטות ח"ו כקוצו של יוד ממה שמבואר ומפורש בדברי רבה"ק, ואין להוסיף ואין לגרוע. עכ"ד.

אמנם כ"ז שייך כשרוצים להדליק ברחובה של עיר, כשיש שם עוברים ושבים, ואינו מקום קביעות, אבל במסיבות חנוכה ברוב עם, המדליקין שם יש להם ע"מ שיסמוכו, וכמבואר, דהוא מאותם הטעמים שנאמרו גבי הדלקה בבית הכנסת. ומ"מ כבר כתבנו דטוב ונכון שיתפללו שם ערבית, דא"צ קביעות מקום בכל יום לערבית, אלא די במה שהצבור מתאסף להתפלל ערבית, או למסיבה. וכן הנהיג מרן אאמור"ר שליט"א.

תשובה עמ"ש בספר אשרי האיש - בענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת וכדומה

ד. ושם (ח"ג עמוד רנ) כתב, שבעיקר דין הדלקה בבית הכנסת, אינו מובן וכו' [וכנ"ל], ומ"מ כיון שכך המנהג, שגם היום מדליקים בב"ה ובברכה, אין לשנות המנהג. אבל עדיף למעט בזה, וכגון שמדליק בשעה שאין בני אדם בבית הכנסת ולא יהיה ניכר שאינו מברך. או בער"ש כאשר הציבור עדיין לא הגיעו לביהכ"נ וממהר להדליק. וכן במוצ"ש שכולם ממהרים להגיע הביתה קודם ההדלקה, עדיף שידליק בלא ברכה. ה. ושם (עמוד רמט) כתב, שההדלקה בבית הכנסת אינו מצוה אלא מצד המנהג לבר. ולכן פשוט שמי שברך כבר בביתו לא יברך שהחיינו בב"ה. ו. וכיון שאין להדליק נרות רק במקום שיש מניין קבוע, לכן בחתונות ומסיבות אפי' אם מתפללים

ביהמ"ד עדיף מקדושת ביהכ"נ, כמבוא' בש"ע (סי' קנא ס"א), אמנם צריכים לזה שיהא ביהמ"ד של רבים, ולא שיחיד קובע למדרש, ושיהא נבנה לכתחילה לשם ביהמ"ד כמבוא' ברמ"א (סי'

ובשו"ת ויען יוסף (או"ח סימן תא) נשאל על מה שרוצים לאסוף העם ברחוב באמצע העיר ולהדליק שם נ"ח בברכה, והשיב, שאף שמברכין על מנהג, זהו דוקא מנהג שהונהג ע"י רבותינו הקדמונים, דהם היה בכוחם לתקן ברכה, וכן תיקנו ברכת הנותן ליעף כח אף שלא הוזכרה בש"ס, וכמבואר בטור וב"י (סי' מו). אך מה שלא הונהג מרבנותינו הקדמונים אין בכוחינו להנהיג ברכה, וכיון שבאמת שום אדם לא יצא י"ח בהדלקה זו שברחוב, שמצותו בבית שדרים בו, אף שיש בזה פ"ג, מ"מ אין לברך עליה, ומכ"ש אם אותן הרוצים להנהיג כן, אין כוונתם לש"ש אלא להראות תפארתם, וכפי הנראה ממה שרוצין לעשות כן בנרות חשמליים.

גם בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רפו אות ג) כתב, שא"א לחדש מעצמינו להדליק נ"ח בראש חוצות בשוקי בראי, דאחד הטעמים להדלקה בב"ה הוא משום שהוא הידור למצוה ופ"ג וזכר למקדש, ולכן אי' בש"ע שמניחו בכותל דרום, וזה דוקא בבית הכנסת. והיכא דלא נקבע מעיקרא, ה"ז חשש ברכה לבטלה, דאין לך אלא

ושבו ראיתי בספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רנ והלאה) שכתב כמה דינים בענין הדלקת נ"ח בביהכ"נ. ואמרתי אשנה שוב פרק זה. ע"ש שכתב: א. ביהכ"נ שיש בו כמה מניינים והדליקו במנין הראשון בברכה, לא ידליקו שוב בברכה באותו היום. [והלשון לאו דוקא, דמה שכתב אם הראשונים הדליקו בברכה, הנה אין נפ"מ בברכה, דמ"מ כבר קיימו את המנהג להדליק בב"ה]. ב. ביכ"נ שיש בו כמה חדרים, א"צ להדליק בכל החדרים ודי להדליק בגדול. דלטעמא דלהוציא את אחרים אינו מצוי. אלא שאם רוצים יכולים להדליק בלי ברכה. ג. ביהכ"נ שמחוייב בהדלקה, הוא רק אם מתפללים בו בקביעות רוב התפלות ביום. ולכן אין להדליק בבימ"ד של אברכים שמתפללים בו רק ערבית.

וכן אין להדליק בקופת חולים ובמרפאות. ואפילו כדי לפרסם את הנס "אין בזה כל מצוה", כיון שאין זה בית מגורים כלל לאף אחד מאנשי הצוות. והמדליק ומברך במקומות כאלו ברכתו לבטלה. [ע"כ מספר אשרי האיש].

סיכום כמה טעמים למנהג ההדלקה בבית הכנסת ובברכה

ומעתה יש לדון לגבי הדלקת נ"ח במסיבות, ובחתונות, ובשאר מקומות ציבוריים, וכן בבית הכנסת בכמה חדרים ובכמה מניינים.

והנה יש מקום לומר, דלפי משמעות דברי כמה ראשונים הנ"ל שהדלקה בב"ה היא תקנ"ח, למדנו מתקנה זו שנהגו להדליק במקום שמתאסף שם ציבור, כדי לפרסם את הנס בציבור, או להוציא את מי שאינו בקי ואינו ודוי או שאין לו בית, ושאר טעמים. ומלבד הטעם של זכר למקדש, שאר טעמים שייכים בכל מקום ציבורי, ולאו דוקא בביהכ"נ. והגם שאין לנו הכרח לומר כן, ושלא התקנה היתה דוקא על ביהכ"נ, מכל מקום לענין ברכה יש לנו כמה מהצירופים הנז', דשייך לומר וצונו כיון שעכ"פ יש עליו חיוב להדליק בביתו, וכן הטעם שכל שיש לו עיקר, יכולים לברך על התוספת, וכן השיטה שיכול לברך על כל הדלקה נוספת לפי שזו מצוה שאין לה שיעור. וכן להטעם לפרסם הנס בזה"ז שאין הכל מדליקין בחוץ.

ואף שדעת מרן שאין לברך על ההדלקה שנוהגים בני אשכנז, שכל אחד מבני הבית מדליק לעצמו. י"ל דשאני התם שהכל מצוה אחת על כל בני הבית, וממילא כולם יוצאים בהדלקה אחת, וכל נרות שמדליקין בבית הכל מצוה אחת, ולכן א"א לברך על כל הדלקה. משא"כ לברך על הדלקה שבבית אחר, ובמקום שיש ציבור, ורוצה לפרסם את הנס בפני הציבור. ומה שכתבו שם בשם הגריש"א שאין להדליק בקופת חולים ובמרפאות, ואפילו כדי לפרסם את הנס "שאין בזה כל מצוה". וכן בחתונות ומסיבות ואפילו אם מתפללים שם ערבית, וגם יש שם אנשים שלא הדליקו נרות, אין להדליק אפילו להדליק בלא ברכה. ע"כ. צ"ע, אמאי לא ידליקו בלי ברכה, והרי יש בכך פרסום הנס, ויש בזה מצוה ותועלת להטעמים הנ"ל, ובפרט אם מצויים שם אנשים שלא מדליקין נרות חנוכה.

שם ערבית ויש שם חתונה בכל יום, אין להדליק. ואפי' אם יש שם אנשים שלא הדליקו נרות, אין להדליק, ואפי' אם ירצו להדליק בלא ברכה. דדוקא בביהכ"נ תקנו להדליק נ"ח ולא בכל מקום שהציבור מתאסף.

ויש לדון בכל הנ"ל, דהנה לעיל נתבאר בשם הראשונים כמה טעמים להדלקה בבית הכנסת, שהוא לפרסום הנס לרבים (ריטב"א), או לקיים פרסום הנס ברבים בזה"ז שמדליקים בפנים (ריב"ש), או שהוא זכר למקדש (גאון), או כדי להוציא את מי שאינו בקי ואינו ודוי במצוה זו (אר"ח), או כדי לסדר את הברכות לפני העם (המכתם), או להוציא את הרואים שאין להם בית (כלבו), או בשביל האורחים שאין להם בית (ב"י). ואפשר דנפ"מ בין הטעמים, אם צריך שיעור חצי שעה, וכן אם אפשר להקדים או לאחר את ההדלקה, וכן להדליק ע"י קטן. וכן אם מי שאינו מדליק בעצמו ואין לו בית יכול לצאת בהדלקה זו. וכמו כן אם בחור פנוי שדר לעצמו ומדליק לעצמו, והדליק בבית הכנסת לעצמו, אם יחזור לברך על ההדלקה שמדליק בביתו, או שכבר יצא י"ח בבית הכנסת. אם אפשר לברך ברכת הרואה על נרות בית הכנסת. ואם צריך לומר הנרות הללו בהדלקה שבב"ה (ראה בלקט ישר דלהלן). ואם יכולים להדליק בברכה גם בבית המדרש, וכן במסיבות וכדו', אר"ד רק בבית הכנסת.

ובטעם הדבר שאפשר לברך על כך, נתבארו כמה טעמים. א. שמברכים על מנהג חשוב שיש בו פרסומי ניסא. ב. כיון שעכ"פ יש עליו חיוב להדליק, אף בבית הכנסת יש מקום לומר וצונו. ג. י"ל שכל שיש לה עיקר, יכולים לברך על התוספת. ד. י"ל שמנהג זה הוא תקנת חכמי ישראל ולא מנהג העם, ושייך ע"ז וצונו, שגם הנהגות שהנהיגו חכמי ישראל הם בכלל ועשית ככל אשר יורוך. ה. י"א שיכול לברך על כל הדלקה נוספת כל שמדליק בבית אחר. לפי שזו מצוה שאין לה שיעור. ו. ולסניף צירפנו גם סברת הא"א שבכל ברכה שנפתשה לא חיישי' משום סב"ל. נ"יל"ע אם שייך לצרף את הטעמים הנז' בשאר מקומות שיש ספק, כמו ספק אם יש בה כשיעור, וכן בהדלקה סמוך לעמוד השחר, וכן לענין עניית אמן אחר מי שמברך על נרות ההידור. ואפשר דנ"ח בב"ה יש בו ג"כ צירוף כח המנהג.

יא. המנורה של נרות החנוכה בבית הכנסת מניחים אותה על שלחן לימין ארון הקודש, שהוא צד דרום של בית הכנסת, שכן המנורה שהיתה בהיכל של בית המקדש היתה בצד דרום. וכמו שאמרו בגמרא בבא בתרא (כה:) שלחן בצפון ומנורה בדרום, ויש שמסדרים את הנרות בין מזרח למערב, ויש שמסדרים את הנרות בין צפון לדרום, ונהרא נהרא ופשטיה. ונוהגים להניחם בבית הכנסת במקום גבוה לפרסום הנס. (יא)

מקום הנחת החנוכה בבית הכנסת

בטעות, שפסקו הלכה מתוך משנה בתמיד, והעיקר כפסק הרמב"ם דבין צפון לדרום היתה המנורה. ובשו"ת כנסת יחזקאל (ס"ט יז), הסכים כדעת הרדב"ז. וכ"כ בנהר מצרים (דף נ:), וכ"כ במחז"ב (ס"י תרע"א אות ה' משמו). וכתב הרדב"ז שם שכן נהגו בירושלים. ולאורו נלך. ע"כ.

אך הפר"ח כתב, שהעולם נהגו כהראב"ד שבין מזרח למערב מונחת, וכסתם מתניתין דתמיד. ועיין בגמ' (מגילה כא), ובשו"ת הריב"ש (ס"י תי). וכנראה שבזמן הפרי חדש נשתנה המנהג. ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ובכף החיים (ס"י תרע"א ס"ק סט) כתב שמנהג הספרדים שהמדליק בבית הכנסת עומד כנגד המנורה ופניו לדרום, ומדליק דרך ימין ממזרח למערב. ע"ש].

ובשו"ת משנה הלכות ח"ד (ס"י פא) כתב, שהמנהג בירושלים לסדרם בין מזרח למערב, כדעת מרן והפר"ח. ויפה נהגו. ואף שהרדב"ז ס"ל שיש לסדרם בין צפון לדרום, נראה שכל האחרונים לא קיבלו דבריו ולא חששו לו. והחתם סופר (ס"י קפו) כתב שאנו נוהגים שנרות החנוכה מסודרים בין מזרח למערב. וע"ש שבכל קהלות גדולות שעבר ראה שהמנורה עומדת בדרום ביהכנ"ס, והמדליק עומד אחוריו לדרום ופניו לצפון, ומתחיל להדליק מימינו שהוא הנר הסמוך לארזה"ק ושוב מוסיף והולך ומתחיל מהשמאלי ופונה לימינו ע"ש. [ובנידונו היו מתפללים כלפי מזרח, וגם ארון הקודש היה קבוע במזרח].

וכל זה לעשות זכר למקדש, אלא שכדי לעשות זכר למקדש אפשר בכמה אופנים. א. להניחה מימין ארון הקודש, שהוא שמאל של העומד מול ארון הקודש, כמו המנורה שהיתה עומדת במקדש מימין בית קה"ק, שהוא משמאל העומד מול בית קודש הקדשים. ב. להניחה לעולם בצד דרום, כמו

(יא) כ"כ הטור ושלחן ערוך (ס"י תרע"א סעיף ז) שבבית הכנסת מניח את נר החנוכה בכותל דרום זכר למנורה שהיתה בדרום. וכתב בביאור הלכה (סימן תרע"א ד"ה ובבהכ"נ) שאפילו לזמן הגמרא שהיו מדליקין בחוץ על פתח הבית, הכא מדליקין בפנים, משום דהוא לפרסם הנס ברבים. ובשבולי הלקט (ס"י קפה) כתב בשם העיטור, נהגו להדליק נ"ח בביהכנ"ס ויש מקומות שנהגו להניחה על הפתח, ויש שמניחין אותה באמצע ביהכנ"ס, ע"כ. אולם המנהג הוא כאמור.

והרמ"א בדרכי משה (שם אות ו) כתב ע"ז, וכ"כ בס' המנהגים (ריש הל' חנוכה) דלא כמנהג ברין שהיו נוהגין להעמידן בצפון לשמאל החזן. עכ"ל. והנה ז"ל ס' המנהגים: ומדליקין נ"ח בביהכנ"ס בדרום זכר למנורה שהיתה בדרום, אבל בברונא נוהגין בצפון לשמאל החזן, עכ"ל. ובתשו' מהר"י מברונא (ס"י לט) כתב, שברגושפורג מעמידין הנרות לצד דרום בין מזרח למערב, ובקהלות ברונא נמי בין מזרח למערב אך לצד צפון וכו'. ע"כ.

ובב"י כתב בשם התה"ד (ס"י קד), שיש מקומות שמסדרים הנרות בין מזרח למערב, ויש בין צפון לדרום, ומחלוקת היא בין רבי לר"א בר"ש (במנחות זח:). בנרות מנורה היאך היו מונחים. ובמקום שאין מנהג ינהגו כמו ברוב המקומות, כרבי, לסדרם בין מזרח למערב, שהלכה כרבי מחבירו. וסיים הב"י, והמנהג פשוט לקבוע המנורה בכותל דרום ונמצאו הנרות מסודרים בין מזרח למערב. וכתב הרמ"א [בדרכי משה ובתה"ד], וכן המנהג בגלילותינו. וכ"כ המהרש"ל.

ואמנם בשו"ת הרדב"ז ח"ג (ס"י תקי) כתב שיש לסדרם דוקא בין צפון לדרום. ולדעתו הנוהגים לקבעם בין מזרח למערב הוא מנהג

יב. יש נוהגים שהשליח צבור או הרב של בית הכנסת, הוא זה שמדליק בבית הכנסת את נרות החנוכה, ויש נוהגים שהשמש מדליק. [ואם אפשר להדליק הנרות בבית הכנסת ע"י קטן, ראה סעיף יז]. (יב)

על נר חנוכה בביהכ"נ היכן יניחנו, כל היכא דליכא מזוזה לאנוחי בימין טפי עדיף, הלכך מניחה בימין פתח ארון הקודש, וכן עמא דבר, ע"כ.

ובספר הנייר (הלכות חנוכה) כתב, ומניח לצד ימין של חזן בית הכנסת, זכר למנורה שהיתה בימין. ע"כ. ובארחות חיים מלוניל (הל' חנוכה אות ג) שכתב, מצוה להניחה על פתח הבית מבחוץ כו' מצד שמאל הנכנס כדי שתהא מזוזה בימין ונ"ח בשמאל, וי"א דוקא בפתח שיש בו מזוזה אבל אין בו מזוזה יניחנה בימין, ועוד דומיא דמקדש שהיתה מנורה בימין בדרום כו', עכ"ל. וזה כלפי ההדלקה בביתו.

ועיין בפמ"ג (סי' תרעה אשל אברהם סק"ב) שהמנהג להניח המנורה בביהכ"נ במקום גבוה לפרסומי ניסא. ע"ש.

שהמנורה היתה מונחת בדרום. ואפשר עוד בכמה אופנים. וראה בשו"ת בצל החכמה (חלק ב סימן ג) שהאריך בזה בדבר בבתי כנסת באוסטרליא שקצת מהם מתפללין כלפי מערב, וארון הקודש קבוע שם, וקצת מהם מתפללין כלפי צפון, וארון הקודש קבוע שם. באיזה מקום נכון יותר להדליק נר חנוכה בבתי כנסת אלו. וביאר הטעם לשינוי המנהגים בזה, משום שבמקדש היתה הכניסה להיכל בצד מזרח, והנכנס פניו למערב כלפי בית קה"ק. נמצא שהמנורה שמקומה ה"י בהיכל בצד דרום, היינו בשמאל הבית לשמאל הנכנס וכו', והעלה, שאם מתפללין לצד מערב, לכ"ע יש להעמיד המנורה בצד דרום סמוך לארה"ק. ואם מתפללין לצד צפון יש להעמיד המנורה משמאל הכניסה בחציו שלצד הפתח קרוב לאמצעו.

ובתשו' מהר"ם מרוטנבורג (סי' סו) כתב, וששאלת

מי הוא המדליק נרות חנוכה בבית הכנסת

כדי שיצא ידי חובתו, עש"ב. [ועיין בהגהות ר"ב פרענקיל (סי' תרע"א ס"ז), דאם אורח מדליק בנרות בהכ"נ א"צ להדליק באכסניא, ע"ש]. ולכאורה אם אין אורח צריך לכבד כהן בהדלקה, ובפרט בהדלקה בביהכ"נ היא זכר למקדש משום דנקרא מקדש, והדלקת מנורה אינה כשרה אלא בכהנים. וגם מטעם וקדשתו, שבאו"ח סי' קל"ה [ס"ג] ור"א [ס"ב], וגמ' נדרים סב. ושם העלה הרא"ש בפירושו שאף כשיש לדרוש וכהן אתנו, לכבדו תחלה. והגאון היעב"ץ העלה במגדל עוז (בברכות שמים בריכה עלינה נחל ג' אות כ"ב), לכבדו להיות מוהל כשיש גם מוהלים אחרים. ובהגהות מנהגים (הלכות יוכ"פ) שבמחזורים גדולים, שמכבדים לכהן שהוא יאמר ברכה"ש בימים נוראים לפני התיבה. ולפ"ז ה"ה גבי נ"ח. אלא שבתשובת רמ"מ שבבאה"ט (סי' תרע"א ס"ק י'), נראה שס"ל לרמ"מ שהמתפלל בביהכ"נ הוא המדליק. ואפשר כעין טעם שברמ"א (סי' תקפ"א ס"א), שהמתפלל סליחות מתפלל אף ערבית, וע"ש בהגהת החתם סופר באו"ח.

(יב) בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' מג) כתב, נראה שהיו נוהגים שהש"צ מדליק הנרות בביהכ"נ. (והובא בט"ז סימן תרעא סק"ח). ובספר כתור שם טוב הביא שכן היה המנהג בלונדון ובאמשטרדם. ובמרוקו היו נוהגים שהשמש מדליקם. והמהר"ל (מנהגים הל' חנוכה אות ד) כתב ששליח ציבור מדליק, ובער"ש שמש העיר מדליק. ובלבוש (סי' תרעא סעיף ח) כתב הש"צ או השמש. ובכל זה נראה שאין קפידא. ואדרכה הנכון הוא לכבד תלמידי חכמים בהדלקה זו, לכבד את התורה ולומדיה. וע' בשו"ת שיח יצחק (סימן שמ) שעמד על מה שאין אנו נוהגים לכבד האורח בהדלקה שבבית הכנסת, שהרי לדעת מרן הב"י (סי' תרע"א) הוא לאפוקי אורחים י"ח. וגם אורח שמדליקים עליו בביתו, אם כי יכול לסמוך על אשתו, אמנם מצינו בפוסקים (עיין סי' תרע"ז ס"ג) שידליק גם בעצמו, אלא שהחשש בענין הברכה, ולפ"ז לכאורה היה ראוי שידליק בביהכ"נ ויברך. וכ"כ באשל אברהם (תניא, סי' תרעז) להגאון מבוטשאטש, שנוהגים שהאורח מדליק בביהכ"נ,

יג. אין האבל תוך שבעה מדליק נרות חנוכה בלילה הראשון בבית הכנסת, בגלל ברכת שהחיינו שמעורר בקהל הרגשה לא נעימה, שיש בברכת שהחיינו התעוררות של שמחה בצבור. ואם אין אדם אחר הרוצה להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, נראה שהאבל ידליק בבית הכנסת, וגם יברך שהחיינו. אבל בשאר לילות, רשאי לברך ולהדליק גם בבית הכנסת. ובביתו האבל מדליק נרות חנוכה בברכת שהחיינו בלי כל פקפוק. (ג)

יד. אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה, אלא בעשרה, כי פרסומי ניסא לא שייך בפחות מעשרה. (יד)

טו. כשאין עשרה בבית הכנסת, וידוע שלאחר מכן יבואו עוד אנשים וישלימו למנין, ייראו את הנרות הדולקות, רשאי השליח צבור להדליק בברכה. (טו)

אבל תוך שבעה אם ידליק נר חנוכה בבית הכנסת

בביתו אם יש אדם אחר שידליק בעדו, יותר טוב שיתן לאחר. ע"ש. אינו מחזור, שבביתו מצוה בו יותר מבשלוחו, לכן ידליק ויברך שהחיינו, ולא יתן לאחר. וראה ביבי"א ח"ט (י"ד סי' מ) בד"ץ אבל בברכת שהחיינו. ובילקו"י על הלכות אבלות. ובשאר לילות של חנוכה האבל רשאי להדליק בבית הכנסת. וכ"כ המחזיק ברכה (סוף סי' תרעא), ובהגהות החתם סופר (שם). וכן כתבו בשו"ת בנין עולם (תא"ח סי' לה), ובשו"ת עולת שמואל (סי' קו). ובשו"ת מחנה חיים (חלק ב מורה דעה סי' סא), ובשו"ת רב פעלים ח"ד (תא"ח סי' לב), (יד) כן כתבו הגאון יעב"ץ במור וקציעה (סי' תרעא), ובמחזיק ברכה (שם סק"ז), ובמועד לכל חי (סי' כז אות לג), ובשו"ת זבחי צדק ח"ב (תא"ח סי' כט), ובשו"ת פקודת אלעזר (סי' מח), ובשו"ת בית דוד (תא"ח ס"ס תעד). ע"ש. ועיי' עוד בהערה הבאה.

(ג) הנה הט"ז (סי' תרעא סק"ח) כתב בשם מהר"ם מינץ (סי' מג), שאם האבל מתפלל בביהכ"נ בלילה הראשון של חנוכה, ידליק אדם אחר משום ברכת שהחיינו שראוי לברכה מתוך שמחה. וכתב בתשו' נודע ביהודה (תנינא תא"ח סי' קמא), שהדבר פשוט שזהו רק בצבור של ביהכ"נ, אבל האבל בביתו מברך שהחיינו, וכמ"ש המג"א (סי' תקנא ס"ק מב), שלא מצינו שאכל אסור לברך שהחיינו. ע"כ. וכ"כ בברכ"י יו"ד (סי' רסה ס"ק יד), ואף בשו"ת עולת שמואל (סי' קו) כתב, שלא ראה נזהרים בזה אף בביהכ"נ ליל א' של חנוכה. ע"ש. נראה שבאבל תוך שבעה יש להקפיד על כך. ורק במה שהזכירו בכה"ח (סי' תרעו ס"ק עג), והמשנ"ב בשעה"צ (סי' תרעא אות ג) בזה, "אבל תוך י"ב חודש על אב ואם", אין להחמיר בזה. ומ"ש במזבח אדמה (דף ט ע"ד), שהאבל כנר חנוכה גם

אם אפשר להדליק נר חנוכה בבית הכנסת בערב שבת כשאין עדיין עשרה

וורמיישא, שהשמש מדליק בבית הכנסת טרם שיקראו לקהל להתפלל בבית הכנסת. ע"ש. וכ"פ במשנ"ב (סי' קמז) ובביא"ה ל. וע"ע בספר מנהגים דק"ק וורמיישא ח"א (עמ' רמב), ובהערות המו"ל שם. וראה בבית דוד (סי' תעד דף קכה ע"א), שאם הציבור הקדימו להתפלל במוצ"ש חנוכה, מ"מ יתעכבו שם הציבור עד שיהא זמן שיכולים להדליק, ולפחות יתעכבו שם עשרה, ולא כמו שאירע פעם אחת שהלכו כל הציבור, ואמר א' מאנשי שכונת ביהכ"נ ליכנס אח"כ בגפו בבהכ"נ

(טו) הנה דעת המג"א (סי' תרעא סק"י), שבערב שבת סמוך לחשכה, ובטרם יבא מנין לביהכ"נ יתקדש היום, יברך וידליק מיד, שמ"מ יש פרסומי ניסא כשיבואו אחר כך עשרה להתפלל, ורמי למדליק ברחוב בשעה שאין שם איש ואח"כ באו אנשים, וכ"ה במהרי"ל (מנהגים חנוכה אות ד) שהדליקו טרם בואם לביהכ"נ. עכ"ד. וכ"כ החיי אדם (כלל קנ"ד סי' יז), שבער"ש סמוך לחשכה ואין מנין בביהכ"נ יברך וידליק מיד. ע"ש. וכ"כ בעל חוות יאיר במקור חיים (סי' תרעא), שכן מנהג ק"ק

טז. בית כנסת שעדיין לא הגיעו המתפללים להתפלל מנחה בערב שבת, ויש שם רוב מנין, וגם כמה נשים הנמצאות בעזרת נשים שבבית הכנסת, אפשר לצרף את הנשים

המגילה דחיובא רמיא על כל אחד ואחד. [וכן הוא בהלל כליל פסח, ובקידוש לבנה], משא"כ נ"ח נר איש וביתו, וכ"ש בביהכ"נ דנתקן מעיקרא רק בכה"ג. ודו"ק.

והגאון ממנוקאטש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סוף סי' סח) הביא סמוכין להמור וקציעה מדברי הלבוש, דבעינן צבור בעת הדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת. אך סיים, וכמדומני שנוהגים העולם כהמג"א בערב שבת חנוכה בבית הכנסת, שהשמש מברך ומדליק אף שאין עשרה, כיון שבודאי יבואו אחר כך. ע"ש. וכן דעת הגאון מהרש"ג בתשובה (ח"ב סוף סי' קעב). ע"ש.

והנה בילקו"י מועדים נתבאר לחוש בזה לסב"ל, כי סוף סוף לא יצאנו מידי ספק ברכות. וכן נראה דעת רבינו הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאור"ח סי' סב), וכ"פ בכף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק עח). אולם בחזון עובדיה על חנוכה (עמוד נב) כתב, שהשליח צבור רשאי להדליק בברכה. וע"ש דלפי מ"ש בשו"ת זבחי צדק ח"ב (חאור"ח סי' כט עמוד מא), שאם מדליקים בבית הכנסת בלי ברכה ליכא פרסומי ניסא בפני העולם, שאצל המון העם עיקר פרסומי ניסא בברכת החנוכה. ע"ש. יש סמוכים לדברי המשנ"ב, ולכן הסומך על המשנה ברורה בכה"ג שפיר עבד.

וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ד (סי' טו): "שאנו נוהגים בער"ש כד' המג"א, שמדליקים בביהכ"נ בברכה, אף שעדיין אין שם עשרה. ע"ש.

גם בשו"ת מהרש"ג (סוף סי' קעב) הביא מחלוקת המג"א עם המור וקציעה, וכתב ונ"ל מדברי המג"א נכונים, שמכיון שאח"כ יבאו עשרה לביהכ"נ הוי פרסומי ניסא. ואף שלא הגיע עדיין זמן מצות נרות החנוכה, מה בכך, הרי כל ברכת הדלקת נ"ח בערב שבת היא מבעוד יום, אלא שמכיון שהנרות ישארו דלוקים אח"כ בזמנם שפיר מברך, לכן גם בביהכ"נ כשאין עדיין עשרה שפיר דמי, וכל שרגילים אח"כ לבא להתפלל לא חיישינן שמא לא יבואו, לכן העיקר כדברי המג"א. ע"ש. הילכך הסומך על המשנ"ב בכה"ג שפיר עבד.

ולהדליק, ונראה שידליק תחילה בביתו בברכה ויכוין באותה ברכה על הדלקה של ביהכ"נ ג"כ, דכיון שאין ציבור בביהכ"נ אפשר שאין צריך להדליק דליכא פרסומי ניסא, והוי ברכה לבטלה, לכך לצאת ידי ספק ידליק תחילה בביתו ויברך, ועל סמך אותה ברכה מדליק אח"כ בביהכ"נ, עכ"ל.

ובמור וקציעה (סי' תרעא), כתב, שכיון שכל עיקר הטעם שמדליקים בביהכ"נ הוא משום פרסומי ניסא, צריך שיהיו נוכחים קהל ממש, שאין עדה פחות מעשרה. וכמו שאמרו בכתובות (ז'): זיל ואיתי לי עשרה ואימא באנפיהו המזכה לעובר וכו'. ובגמ' שם דהיינו לפרסומי מילתא. והביאווה להלכה מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרעא סק"ז). והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' כז אות לג).

אך בביאה"ל הנז' האריך למעניתו להשיב ע"ד המור וקציעה, וס"ל שבעצם הדלקת נ"ח בבית הכנסת יש פרסומי ניסא, אע"פ שאין שם עשרה. ולכן המדליק בברכה יש לו ע"מ לסמוך.

וראה עוד בשו"ת שיח יצחק וויס (סימן של. ועש"ש בסי' שטט, וסי' שלא) שפלפל בזה, והעיר שבכמה מקומות מצינו שא"צ עשרה, וכמו בגמ' (מגילה ה.) דמגילה נקראת אף ביחיד, אף דליכא פרסומי ניסא רק לעצמו, ופשיטא שם שמברך עליה, ורק ברכה שלאחריה אינה נאמרת אלא בעשרה. גם בברכי יוסף (סי' תפז אות ח) העלה דאף בבית הכנסת שאין אומרים הלל כליל פסח יכול היחיד לאומרו ולברך עליו, ושכן עשה מעשה הרמ"ע מפאנו והר' נחמן פואה. ע"ש. והרי ברכה על ההלל בבית הכנסת כליל פסח הוא משום פרסומי ניסא, ואע"פ מועיל ביחיד. וגם במשנה (מגילה פ"ד מ"ג) גבי דברים דבעי עשרה, לא נזכר ג"כ דאין מברכין על נר חנוכה בביהכ"נ כי אם בעשרה, אפשר דאין צריך עשרה. [והפר"ח (סי' תכו סק"א) העיר כן לענין קידוש לבנה]. אלא דבזמן המשנה לא היו מדליקין בבית הכנסת. ואכמ"ל. וראה בש"ך (יד"ד סי' קנז סק"ד) שאם רק עשרה יודעים נקרא פרסום. עכ"ת. והמע"יין יראה שיש מה לפלפל בדבריו, דשאני קריאת

למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת. [והיינו, דבכהאי גוונא אתי שפיר גם לדעת הסוכרים שצריך שיהיו מנין באותה שעה, ואין די במה שעתידין לבא]. (זו)
 יז. קטנים שהגיעו לחינוך מצטרפים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת. (ז)

לצורך נשים לעשרה לענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

בנ"ד הגר"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' סב). וכיוצא בזה כתב במשחא דרבנותא (חלק ג סי' תרצ) בדין ברכה אחרונה של מגילה שצריכה עשרה, שאף בעשר נשים סגי, דאיכא פרסומי ניסא בהכי. ועיין באור זרוע (חלק ב סוף סי' שע) בדין קטנים שאינם בני מצות, אס מצטרפים. ודו"ק. ועיין עוד במהרש"ג (חלק ב סוף סי' קעב). וע"ש ברב פעלים מה שכתב לצורך הנשים למנין עשרה להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בברכה. ויש לצרף לזה סברת המג"א, דס"ל דמאחר וצריכים לבוא עשרה, יכולים להדליק בברכה, אף כשעדיין לא הגיעו עשרה. ובצירוף סברתו יש להקל להדליק נרות חנוכה בברכה ע"י צירוף נשים, והוא כשיש בביהכ"נ רוב של ששה גברים, אבל לא להיפך.

בנ"ד הגר"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' סב). וכיוצא בזה כתב במשחא דרבנותא (חלק ג סי' תרצ) בדין ברכה אחרונה של מגילה שצריכה עשרה, שאף בעשר נשים סגי, דאיכא פרסומי ניסא בהכי. ועיין באור זרוע (חלק ב סוף סי' שע) בדין קטנים שאינם בני מצות, אס מצטרפים. ודו"ק. ועיין עוד במהרש"ג (חלק ב סוף סי' קעב). וע"ש ברב פעלים מה שכתב לצורך הנשים למנין עשרה להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בברכה. ויש לצרף לזה סברת המג"א, דס"ל דמאחר וצריכים לבוא עשרה, יכולים להדליק בברכה, אף כשעדיין לא הגיעו עשרה. ובצירוף סברתו יש להקל להדליק נרות חנוכה בברכה ע"י צירוף נשים, והוא כשיש בביהכ"נ רוב של ששה גברים, אבל לא להיפך.

ח"ל האור זרוע ח"ב (סי' שע דף עח סע"א): ומיהו מספקא לי במגילה שלא בזמנה דבעינן עשרה אם צריכים עשרה גדולים בני מצוה, או דילמא הואיל ואינו אלא משום פרסומי ניסא גם קטנים מצטרפים משום דאיכא פרסום טובא, ואם כך הוא, אתי שפיר מאי דלא תני מגילה שלא בזמנה בהדי הני דמתני' (מגילה כג:), דהנהו כולהו בני מצות בעינן. ע"כ. ומוכח דמסיק להקל.

ומעתה נראה שהוא הדין גם בהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, שאפשר לצרף נשים וקטנים שהגיעו לחינוך לעשרה לברך ולהדליק כשאינן מנין אנשים. וכן נראה בספר מועדי ה' (דף ק"ז ע"א). וכן פסק הרה"ג שלום יצחק מזרחי בשו"ת דברי שלום ח"ה (סוף סי' עו). ע"ש. [מחזור"ע הנ"ל].

אם קטן מצטרף לעשרה להדליק נר חנוכה בבית הכנסת

שצריכה עשרה, שאף בעשר נשים סגי, דאיכא פרסומי ניסא בהכי. ועיין באור זרוע (ח"ב סוס"י שע. והובא לעיל), בדין קטנים שאינם בני מצוות אם מצטרפים, ודו"ק. וע"ש בשו"ת מהרש"ג (חלק ב סוס"י קעב). ובחזו"ע חנוכה (עמ' נג).

ואף לדעת המור וקציעה הנ"ל, נראה שאפשר לצרף נשים הנמצאות בעזרת נשים, כדי לברך על הדלקת נרות חנוכה בביהכ"נ. לפי מ"ש הר"ן (מגילה יט:) שכיון שהנשים חייבות במקרא מגילה ומוציאות את האנשים, ודאי שמצטרפות עם האנשים למנין, (לענין מקרא מגילה שלא בזמנה דבעינן עשרה). וכ"פ הריטב"א (מגילה ד.), והנימוקי יוסף (שם), שאע"פ שאין מצטרפות לזימון, שאני סעודה דשכיח בה שכרות, וחיישינן לפריצותא. וכ"כ המאירי (מגילה ה.). ע"ש. וע"ש בשו"ת שלמת חיים זוננפלד (חאו"ח סי' קא), ובחזון איש (סי' קנה אות ב סק"א). וה"ה לענין נר חנוכה, שהנשים חייבות בנר חנוכה, בודאי שמצטרפות לעשרה, לברך ולהדליק בביהכ"נ כשאינן מנין אנשים. וכן פסק

ז"א אם קטן מצטרף לעשרה להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, ראה בספר מועדי ה' (דף ק"ז ע"ב). ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סימן סב). וכיוצא בזה כתב במשחא דרבנותא חלק ג' (סימן תרצ), בדין ברכה אחרונה של מגילה

יח. אם יש מניין בבית הכנסת, אך שלשה או ארבעה מהם כבר התפללו בבית כנסת אחר ושמעו שם ברכות הדלקת נר חנוכה, מצטרפים לעשרה להדליק נר חנוכה. (יח)

יט. יש מי שכתב שקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק נר חנוכה ולהוציא אחרים ידי חובתם. ויש חולקים ואומרים, שאין הקטן מוציא ידי חובת נר חנוכה את הגדולים. ובפרט לדעת רוב הפוסקים הסוברים שמצות חינוך היא רק על האב ולא על הבן. וכן עיקר לדינא שיש להחמיר אף לגבי נר חנוכה, שאין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם. ולגבי הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שהוא רק משום פרסומי ניסא, יש מקום להקל להדליק על ידי קטן. ומכל מקום מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בבית הכנסת. ומיהו בדיעבד אם הדליק קטן בבית הכנסת שפיר דמי. (יט)

אם יש מניין בבית הכנסת, אך שלשה או ארבעה מהם כבר התפללו בבית כנסת אחר

(יח) נראה שהואיל והטעם הוא לפרסומי ניסא, שפיר מצטרפים לעשרה, שהרי אפילו לענין קריאת ס"ת, אם יש רוב מנין שלא שמעו קס"ת, ומיעוט כבר שמעו, קיימא לן שמצטרפים לעשרה, וכמש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ח (חלק אורח חיים סימן יד). וכן הדין לענין קריאת ספר תורה בתענית צבור, שאם יש רוב מנין מתענים, ומיעוט המנין לא מתענים, יכולים להוציא ספר תורה לקרוא ויחל. כמו שכתב בשו"ת יביע אומר שם (סימן יד אות ז). והוא הדין שיש להתיר לברך על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת אף בצירוף אלה שהתפללו והדליקו נר חנוכה בבית הכנסת אחר, מאחר שיש כאן פרסומי ניסא. וכן עיקר להלכה ולמעשה. [מחזור"ע חנוכה עמוד גנ].

אם קטן יכול להדליק נר חנוכה בבית הכנסת

(יט) הנה בשו"ת זבחי צדק (ח"ג ס"ו מא) נשאל בנ"ד, וכתב שפשוט שהוא מותר, שהרי אף בבית יכול להדליק ולהוציא אחרים י"ח, כמבוא' בש"ע (ס"י תרעה ס"ג) בשם יש מי שאומר (והוא דעת העיטור), ודעת הפר"ח (שם) ובערך השלחן, שכן הוא דעת מרן. וכ"ש שיכול להדליק בב"ה שהוא משום פרסומי ניסא, ולא משום חובה. ע"כ. אולם אין הדבר מוסכם בדעת מרן, וכבר עמדו האח' בסתירת דברי מרן בין ה' חנוכה להלכות מגילה, ואכמ"ל בזה. והפר"ח שם וכן הא"ר (תרעה סק"ה) כתבו שלד' מרן יש חילוק בין מגילה לחנוכה. או משום דמגילה הוי כקרה"ת. או משום דמגילה ברוה"ק נאמרה, ודברי קבלה כדברי תורה דמי. או משום דמגילה הויא חיובא דרמיא אקרקפתא דגברי, אבל חנוכה לא רמיא אקרקפתא דגברי, אלא אחד מן הבית שהדליק נ"ח ממילא כולם יצאו י"ח. או מטעם דבמגילה צריך כוונת שומע ומשמיע, וקטן אין לו מחשבה. אבל בחנוכה שעושה מעשה

הדלקת נרות חנוכה מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שמכוין להוציא אחרים י"ח, אתי דרבנן ומפיק דרבנן. ובשו"ת קול גדול (ס"י ק) כתב, שדעת מרן שאפי' הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים י"ח, ורק הביא דברי העיטור בשם י"א לסמוך עליהם בשעה"ד, ולא לדינא. וע"ע בשו"ת בית יהודה עייאש (חא"ח ס"ס כב ב"ה ונחזור). ובשו"ת דגל מחנה אפרים לניאדו (ס"י א דף ד ע"ג ד"ה ומרן). ויש עוד סברא, שאין להקל אף בחנוכה, לפי מ"ש רש"י (ברכות מח.), שקטן אין לו חיוב מן הדין אפילו מדרבנן, רק על אביו מוטל לחנכו מדרבנן. וכ"כ הרמב"ן (קידושין לא.). וכ"כ הריטב"א והמאירי (מגילה יט:). ומרן הכסף משנה (פ"ד מהל' חמץ ומצה ה"י) כתב שאף הרמב"ם סובר כן. והגאון חקרי לב (חלק אור"ח ס"י מה) כתב, שכ"ד הסמ"ג. וכ"נ דעת המרדכי (סוף פ"ב דמגילה).

ולכן נראה יותר להחמיר אף לגבי נר חנוכה, שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. אלא דלגבי הדלקת נ"ח בבית הכנסת שהוא רק משום פרסומי ניסא יש מקום להקל כמ"ש הרב זבחי צדק. אלא דלפי מ"ש מרן הב"י (ס"ס תרעא), שתיקנו להדליק נ"ח בבית הכנסת מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, ושכן כתב הכל בו. וכ"כ הלבוש, נראה שאין להתיר לקטן להדליק נ"ח בבית הכנסת. ואפשר שהרב זבחי צדק לא חש לטעם זה, דהאידנא הויא מילתא דלא שכיחא, שימצאו בבית הכנסת אורחים כאלה. אי נמי דס"ל דנקטינן כאידך טעמא דפרסומי ניסא, שהוא העיקר. וכ"כ הגאון מהר"י נג'אר בספר מועדי ה' (דף קיז:). ע"ש. [וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' סח), שהטעם של פרסומי ניסא עיקר]. וכן פסק בשו"ת דברי יציב (תארי"ח סי' רפז).

ומה שכתבנו בדביעבד שפיר דמי, הוא לאפוקי ממ"ש בספר ישיב משה (עמוד פז), בשם הגר"ש אלישיב, שאם הדליק קטן בבית הכנסת

חייבים לכבותה, ולהדליק מחדש בברכה. דליתא. שלו יהא אלא ספק, הא ודאי דסב"ל. [נוע"ע כיוצא בזה בס' תרעא בסדר הדלקת נר חנוכה הערה כח. במה שהערכנו על דברי הגר"ש"א שגם כן לא חשש לסב"ל בנדון]. ונ"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן סה) מה שכתב בזה. ומה שכתב שיש בזה משום כבוד ציבור, הנה בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קלא), וחלק ו (סי' מט) כתב כן, שמפני כבוד הצבור לא ראוי שקטן ידליק בבית הכנסת. אך כבר העיר ע"ז בשו"ת אז נדברו (ח"ה סי' לו עמוד עח), שהרי אמרו במגילה (כג.) הכל עולים למנין שבעה, ואפילו אשה וקטן, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הצבור, ש"מ שאין לחוש לקטן מפני כבוד צבור. ע"ש. ומ"מ מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בבית הכנסת, וכמ"ש בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (סי' טז). אך בדביעבד אם הדליק קטן בבית הכנסת שפיר דמי, וכמו שנתבאר.

אם קטן יכול לקיים מצוות שמחוייב בהם מעצמו או"ד צריך מעשה של גדול בר חיובא

חכמים שהקטן יקיים את המצוה בברכה, ויקיים בעצמו. ועיין בתוס' (יבמות לד:) שאין הקטן יכול לקדש ולא לעשות שליח עד שיגדיל, דאין מעשה קטן כלום. וע"ש לגבי קידושין. וכן לגבי קטן שהזיק שאינו חייב לשלם, וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז ח"ה (סימן ב' אלפים שיד). וראה בזה בשו"ת יביע אומר ח"ח (תרי"מ סימן ו).

ועיין בשו"ת דברי יציב (תרי"מ סימן מז) די"ל דהך דחס רחמנא עליה שייך שפיר בעניני מצוה ועבירה, שיש בהם שכר ועונש בידי שמים על כל פנים, ומשום שאינו בר דעת חס עליו הכתוב שלא לחייב אותו, אבל בענינים שאינם נוגעים לאזהרה ומצוה, מהיכי תיתי שלא יהא מעשה קטן כלום, ובפרט במחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שנתבאר למעלה דאחרי מעשיו, או בקטן הנראה כגדול הנ"ל שרואים בחוש שהוא חכם ומבין בדעתו מדוע לא יהיו מעשיו נחשבים, ובשלמא לענין עונש שפיר שייך לומר שהתורה חסה עליו, ואף שרואים שהוא חכם מכל מקום קבעה תורה שיעור של בן י"ג, שעד אז אינו בדעתו השלימה וכמו שנתבאר, אבל בענין שלא נוגע לזכות וחובה למה לא תהא עשייתו נחשבת.

והנה בילקוט יוסף שבת א (כרך ג' מהדורת תשע"ב עמוד רעח) כתבנו שהדבר פשוט לדינא שקטן יוצא ידי חובת קידוש גם באופן שמקדש בעצמו, ואינו צריך דוקא לשמוע קידוש מגדול. וכן בשאר כל המצוות שמחוייב בהם מדין חינוך. שאף אם נאמר שאין מעשה קטן נחשב למעשה, מכל מקום כך היא מצוות חינוך.

והכי מסתברא, דאמנם לגבי קנינים וקידושי אשה וכדו' אין מעשה קטן כלום, אבל במצוות אחר שהוא חייב במצוות מדרבנן מדין חינוך, שפיר מהני שיברך בעצמו. ואפי' להסוברים דמצות חינוך על האב, [וזהו אחד מהטעמים שקטן שהגדיל בימי ספירת העומר, אינו יכול להמשיך לספור בברכה, כיון שעכ"פ מה שספר עד עתה אינו נחשב לספירה של מצוה, והרי לדעת הרבה ראשונים מצות חינוך היא על האב ולא על הבן. ונ"ע בשו"ת שמחה לאיש להגאון ר' יצחק אבא שאול שליט"א (בעמוד רה) שכתב להשיב ע"ד האול"צ בזה, בענין גדר תמימות בספירת העומר, ונ"מ לקטן שהגדיל בימי הספירה, ושם (בעמוד רא) סיים, דתבנא לדינא דלאור כל האמור אין לחולה לספור בברכה כאשר הוא יודע בבירור שיצטרך להפסיד יום אחד, וכן אין לקטן שהגדיל לספור בברכה וכמו שהורה גבר מרן שליט"א. עכ"ד], מ"מ כך ציוו

ההל ומגילה ונר חנוכה, קטן שהגיע לחינוך מוציא את הרבים ידי חובתם.

והפר"ח והא"ר והערך השלחן והפרי מגדים (שם) כתבו שכן דעת מרן לגבי נ"ח, וס"ל למרן שנ"ח קיל ממגילה. והרב תורות אמת בירדוגו כתב לחלק בין מגילה שברוה"ק נאמרה, ודברי קבלה כדברי תורה דמי, משא"כ חנוכה. ע"ש. וכ"כ המהר"ם שיק (תארו"ח סימן סא ד"ה ולפי). והחכם צבי (בהוספות סימן יג) כ' שדעת מרן לחלק בין מגילה לחנוכה, דמצות נ"ח לא רמיא אקרקפתא דגברי, אלא אחד מן הבית שהדליק נ"ח, כולם יצאו י"ח, ואפילו לא ראו ולא שמעו, מש"ה אפילו קטן שהגיע לחינוך מוציא אותם י"ח. ע"ש. וכ"כ בחי' שפת אמת (שבת כג. ד"ה ע' בר"ן), ובשו"ת בית שערים (או"ח סי' שעד). וע"ע בבית יוסף (או"ח ג) מתשובת הרשב"א (ח"א סימן רלט) בשם הראב"ד, ובש"ע (או"ח סי' קפו סעיף ב), ובמאמר מרדכי שם (סק"ד). אלא שיש חולקים בזה גם בדעת מרן, כמ"ש בשו"ת קול גדול (שם) ובשו"ת בית יהודה (שם). וכ"ש לענין הדלקת נ"ח בבית הכנסת, ודלא כמ"ש בס' ישיב משה טורצקי הנז' בשם הגריש"א, שאם הדליק קטן בביהכ"נ חייבים לכבותה, ולהדליק מחדש בברכה. דוליתא, לא יהא אלא ספק, הא ודאי דסב"ל. וצ"ל שהגריש"א צ"ל אזיל לשיטתיה שהדלקת קטן אינה כלום, ולכן הורה שאם הדליקו בבית הכנסת ע"י קטן, יש לחזור ולהדליק ע"י גדול ובברכה, ולא חשש לסב"ל, דאזיל לשיטתיה בזה. אך הרי בראשונים הנ"ל מבואר לא כן, ועכ"פ לענין נר חנוכה דביה עסקינן, וא"כ לא נפקא מכלל סב"ל.

והאמנם שבספר יד המלך (הל' חנוכה פרק ד ה"ט) כתב חידוש, דבנר חנוכה לכ"ע קטן לאו בר חיובא, ואף דגם בקטן שייך הסברא דאף הם היו באותו הנס, מ"מ אין מקום כלל בנר חנוכה שיהיה חלות חיוב כזה על קטן, דאיך יטילו חכמים חיוב מצוה כזאת על קטן אשר א"א לקיימה עכ"פ בלי איזה הוצאת ממון, וקטן לאו בר דמים הוא ומאין יהיה לו ממון לקטן לקיים מצוה זו. ואף דמצינו גבי מצוות לולב וציצית דאביו לוקח לו תפילין וציצית ולולב, דבכל זאת אין החיוב זה על הקטן רק על האב בתורת מצוות חיוב חינוך, ויכול להיות מצוות חינוך זה על האב

ואמנם בספר פניני חנוכה ובספר אשרי האיש הביאו בשם הגריש"א צ"ל חידוש בזה, שקטן אין מעשה שלו כלום, ולכן אינו יוצא ידי חובתו בהדלקת נרות חנוכה שלו, או בקידוש שלו, אלא צריך שאחר ידליק לו נר חנוכה, או יעשה קידוש עבורו, ואף שבא"ח מבואר שלמדו לא כן, מ"מ מצד הסברא נכון הוא להלכה, ורק שקשה להורות נגד המנהג הפשוט. וע"ש שהביא ששוב ראה בספר כלי חמדה ועוד כמה א"ח שכבר העירו בסברא זו. ומ"מ כתב שם, שבמצוות שבגופו כמו ציצית ותפילין וברכות שאני, כיון שלא שייך לקיימם בלא"ה, לכן בזה מוכרח שהקטן יקיים על ידי עצמו.

ואולם בעצם הדבר, כל זה הוא חידוש נגד סתמות האחרונים, ונגד המנהג הפשוט. וגם מצד הסברא יש לדון בזה, דאיך יתכן שיחייבו חכמים את הקטן בחיובים שלא יוכל לקיימם על ידי עצמו, ויצטרך לקיימם על ידי אחרים, והוא כ"ש מסברת הרב"ז (חלק ג סימן תכה) לגבי שמו"ת, שנראה שהסומא פטור מקריאת שמו"ת, כיון דדברים שבכתב א"א רשאי לאומרם ע"פ, וזה א"א בכתב, דהא אינו רואה, וכן פטרינן ליה מכל מצות התלויות בראייה אפילו שהם מן התורה, כגון לעלות וליראות ועדות, וכ"ש דפטור מחיוב זה דהוי מדרבנן בעלמא. ואף על גב דהכא אפשר ע"י שמיעה, "לא מצינו דבר שיהיה פטור ע"י עצמו משום דלא שייך, ויתחייב על ידי אחרים", ע"כ. וי"ל.

ואף את"ל שאין סברת הרב"ז מוסכמת שם, מכל מקום כאן גרע טפי. ודחוק הוא לומר שחכמים תקנו על הקטן חובת חינוך באופן שמצוות רבים מתוך המצוות לא יוכל לקיים בעצמו, דחוק הוא. ועוד, שהרי המטרה היא כדי שיתחנך הקטן, ויש לחנכו באופן שגדול מקיים המצוה, וגדול עושה בעצמו, ודו"ק.

ועוד קשה מדברי הראשונים דס"ל שקטן שהגיע לחינוך מוציא אחרים בנר חנוכה, וכן פסק לדינא בשו"ת זבחי צדק הנז"ל (בח"ג סי' מא) וס"ל שם שכן הוא דעת מרן. ודעה זו הביאה מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' תרעה ס"ג), והיא שיטת בעל העיטור. וכן דעת הרי"א"ז (פ"ג דברכות ה"ב אות ב) שכתב וז"ל: ונ"ל שכל מצות שחיובן מד"ס כגון

כ. נוהגים שבכל יום מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית, בלי ברכה, ובפרט כשמתפללים בהשכמה. (כ)

בה איזה חסרון ממון בודאי אין שום מקום כלל דרבנן יטילו חוב מצוה זו על הקטן, אשר עכ"פ הוא בעצמו אינו בר ממון כלל. עכ"ד. אולם יש לפלפל בזה. וראה בש"ע (סימן תרעו סעיף ב) דקטן שהגיע לחינוך צריך להדליק.

אם קטן שיצא כבר - מוציא לקטן אחר ידי חובתו

דמשמע שקטן בכלל ערבות. וע"ע בהגהות חכמת שלמה (סימן קפו ס"ז) שקטנים אינם בכלל ערבות. ורק גדול רשאי לקדש עבור קטן, אע"פ שהוא כבר יצא י"ח קידוש. ע"כ. ואינו מוכרח כ"כ, שאפשר שכך תקנו חכמים, ויש להם לנהוג בחיוב המצוות כמו גדולים. וע"ע בסברא זו. ועל כל פנים לדינא נראה שיכול הקטן לקדש לעצמו, ואין לחוש בזה לסב"ל. [וע"ע בב"י (או"ח סי' רסט)]. וכ"ש לפמ"ש התוס' (ר"ה לג.) דקטן בא לכלל חיוב, וחייב לחנכו ואינו מוזהר על לא תשא. ע"כ.

גם בנ"ח, בכל זאת אפשר דאין מצוות חינוך זה על האב רק בשלשה מצוות אלה וכדומה אשר הם מצוות דאורייתא, אבל במצוות דרבנן הדעת מכרעת דאין בהם חיוב חינוך כלל, אבל בכל אופן עכ"פ עיקר ראשית חיוב מצוה דרבנן שיש

וראיתי בספר פסקי תשובות (שבת א מהדו"ת עמ' רצ) שכתב, שקטן מוציא את חבירו הקטן ידי חובתו כל שהגיע לגיל חינוך, פ"י שיועד מענין קדושת שבת [נכמ"ש בש"ע הגר"ז (סימן תעב סעיף כה)]. ואולם אם הקטן כבר יצא ידי חובת קידוש, לא יכול להוציא את חבירו הקטן שלא יצא י"ח, כיון שיש לחשוש לדברי הפוסקים [מגן אברהם (סימן קצט סק"ז) ובמחצ"ה"ש (שם). ופרי מגדים בפתחה כוללת (ח"ב אות יז), ובסימן תפט (מש"ז סק"ב). וחזו"א (סימן כט אות ה). ובביה"ל (סי' תרפט ד"ה ונשים) הביא שהפמ"ג נסתפק בזה. ועיי' עוד בשו"ת רע"א (סימן ד')]

נוהגים שבכל יום מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית, בלא ברכה

איברא שיש חולקים על הרמב"ם בזה, כמ"ש בתשובת הרשב"א (סי' עט וטט). ע"ש. ובספר והזהיר (פר' תצוה, ענפי יהודה אות ה) על מ"ש הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ג הלכה יג) הנ"ל, שהטבת הנרות היא הדלקתם, הביא ראיה לזה ממ"ש בספר הזהר פר' בהעלותך, דהאי דכתיב בהטיבו את הנרות, וכתיב ובהעלות אהרן את הנרות, כלא חד מלה. וחותנו הגאון בעל ערוך לנר דחהו. ע"ש. והובא בשו"ת בית דוד לייטר (במפתחות דף קה רע"ב). ע"ש. וע"ע בספר בנין שלמה קלוגר (פ"ג מהל' חנוכה). וע' בברכי יוסף ובמחזיק ברכה (ר"ס תרע), ובשו"ת יוסף אומץ (סי' לא). ובשו"ת שיח יצחק וייס (סימן שכו) כתב שלפי ת"י הב"י שבילילה הא' נתנו כל השמן בנרות, ודלקו כל הלילה, ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה. לפ"ז הנס היה ניכר בבוקר, ולכן יש סמך למנהג הקהילות שמדליקים נ"ח בבית הכנסת ובית המדרש בשחרית דחנוכה, דבאשר הנס היה נראה בבוקר, לזכר זה מדליקים המנורה בשחרית דחנוכה.

(כ) הנה בדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תמידין ומוספין הי"ב) מבואר, שהיו מדליקים המנורה בכל יום גם בבוקר, שהדלקתם היא הטבתם. וע' בספר טהרת המים (מע' ח אות מא), ובשו"ת התעוררות תשובה (סי' תסג). וע' בשו"ת משיב דברים (חי"ד סי' רלב), ובמ"ש עליו בשו"ת שיח יצחק (סי' שמא). ע"ש.

ובשו"ת בנין שלמה (סי' נג) הוכיח מלשון הגמרא (שבת כא:), שמצאו פך שמן שלא היה בו להדליק אלא "יום" אחד, ולא נאמר "לילה" אחד, אלא ודאי שגם בבוקר היו צריכים להדליק הנרות. [והיינו שכאשר נכנסו החשמונאים ביום כ"ה בבוקר הדליקו הנרות מיד, ולכן אנו צריכים להתחיל להדליק בליל כ"ה. וכ"כ הגאון אור גדול (פ"ז דיומא) הובא בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' לח אות י).] וע"פ זה יישב המנהג שנהגו להדליק נרות חנוכה באשמורת הבוקר בבתי הכנסת ובבתי המדרשות, שהוא זכר למה שהדליקו נרות בבמה"ק בבוקר, שהיא הטבת הנרות לד' הרמב"ם. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' תסא), ובס' שבילי דוד (תרעא סק"ב).

כא. בית כנסת שנוהגים להדליק מנורת חשמל שעשויה כתבנית חנוכיה, ומניחים אותה על גג בית הכנסת במרומי קרת, לפרסומי ניסא, אין לברך כלל בהדלקת מנורה זו. שאין יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה במנורת חשמל, ולכן יש להם לברך תחלה בבית הכנסת על נרות שמן או שעווה, ובזה יפטרו הדלקת מנורה זו מברכות. וכן הרואה מנורה

במו"ק (תרע"ה), שהתריע על מנהג קהילות אשכנז להדליק בבוקר שיירי נרות השעווה מהלילה, שבנרות אינו ניכר שלשם חנוכה מדליקם, ואף מקלקל ההיכר של הדלקת הלילה. וע"ש שנכון הדבר להשאיר מותר השמן שבליילה לבוקר, ולהדליקו אז, שיש פירסום הנס בדבר אף שאינו חובה, ואין להשתמש לאור נרות חנוכה הללו בבוקר.

ובשו"ת מלמד להועיל (ח"א אור"ח סימן קכא) כתב, שנוהגים בכל בתי כנסיות אצלם בברלין, שמכבים את הנרות לאחר תפלת ערבית, כדי שישאר להדליק מהן לתפלת שחרית. וע' בשדי חמד [הנ"ל] וכו', ול"נ דהמנהג נתייחס לפי שברוב פעמים לא דלק בערב כשיעור, והשלימו זה בשחרית. ואף שבבית אין להדליק נ"ח בשחרית, היינו דשרגי בטיהרא מאי מהני, [ומקדש שאני]. אך בביה"כ דעיקר טעם ההדלקה לפרסום הנס, גם ביום מדליקין. ומיושב אמאי אין מקפידים בבתי כנסיות להמתין בערב עד שדלקו חצי שעה, שיש לצרף הדלקת שחרית להדלקת ערבית, וזה עדיף דהעם מתאספין בשחרית, מלהניח דולק בערבית ואין איש שם. ע"כ.

ומה שכתבנו 'ובפרט כשמתפללין בהשכמה', הוא משום שיש שהעירו על כך שהדלקה ביום הוא בגדר שרגא בטיהרא, ואין כאן פרסום הנס. אלא שיש לחלק, דבזמן הזה שיש אור החשמל, וגם מדליקין בחנוכיה, גם בשחרית ניכר שהוא לשם פרסום הנס. ובספר הנייר (הל' חנוכה בהגה) כתב, ושאלתם נ"ח ששכח מלהדליק בלילה, נראה דדחוי הוא, כדתניא מצותו משתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ומשום פרסומי ניסא, וביממא ליכא פ"ג, וכ"ש בשאר לילות אם לא הדליק דחוי הוא לגמרי. עכ"ד רב שלום גאון. ואינו מדליק מבעו"י, דלא הוה בהכי פירסום נס, דסיהרא בי טיהרא מאי עביד, אבל בביהכ"נ שאין שם כי אם ישראל, ודאי בהכי איכא פרסום נס.

וכן הרה"ג ר"א בן שמעון בספר נהר מצרים (דף נ סע"ב דיני חנוכה אות יב) כתב, שפשט המנהג בירושלים ובמצרים כאשר מתפללים עם הנץ החמה, כשמגיעים למזמור ארוממך ה' כי דליתני, מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת בלא ברכה, לפרסומי ניסא, והוא מנהג יפה אף נעים, כי יותר מתפרסם הנס, בהיות מדליק הנרות ביום להם צורך רק להודיע הנס, מלהדליק בלילה אשר זה דרכנו להדליק נר בחושך. וגם יהיה מזה תועלת למי שלא הדליק בלילה העוברת, כי היה בדרך, שידע בליל הבא כמה נרות הוא מדליק, כדי שיברך על הנר הנוסף. ע"ש. וכ"כ בספר נתיבי עם (עמוד רמח). וטעם המנהג לזכר הדלקת נרות חנוכה בבית המקדש בבוקר, כמ"ש הרמב"ם. וכו"ל.

גם בספר כתר שם טוב (גאגין. עמוד תקיט) כתב, שבאר"י סוריא תוגרמא ומצרים, מדליקים אותה בבית הכנסת שחרית וערבית, ואינם מברכים עליה רק בלילה. ובהגה שם (אות תקפד), כתב לבאר שהוא משום פרסומי ניסא וכו'. והוסיף שבמחזור ויטרי (דף 20) מבואר, שהוא גם זכר למנורה להעלות נר תמיד, והכהן היה מיטיב הנרות בשחרית מלבד שתי הנרות בצד מזרח שהטיב אחר כך (מנחות כט. יומא לג.). ונר המערבי האיר כל היום וחזר והדליקו בערבית עם שאר הנרות (מנחות פט.). ע"ש. והביאו בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כב סימן לו). והגאון בנין שלמה מוילנא הנ"ל (סי' ג) פלפל בזה באריכות רבה, ליישב מה שנהגו עכשיו שמדליקין בביהכ"נ ובבתי מדרשות נר חנוכה גם בבוקר בעת תפלת שחרית. ע"ש. וציין לדבריו השד"ח (מע' חנוכה אות כד), וסיים, לך נא ראה דבריו המוצדקים. ע"ש.

והרמ"א בדרכי משה (סי' תרעב) כתב, שנהגו לעשות נרות החנוכה של ביהכ"נ ארוכים, כיון שיש מצוה להדליק נרות כל היום. וצ"ב אם ר"ל משום מצות חנוכה או משום כבוד ביהכ"נ. וע"ע

חשמלית דולקת לשם חנוכה, אינו מברך שעשה נסים ושהחיינו, אפילו אין מדליקים עליו בביתו, הואיל ואין יוצאים בה ידי חובה. (כא)

אם יוצאים ידי חובת נר חנוכה - בחנוכה חשמלית

ממש, שהאור שולט בכל הפתילות ולא בראש הפתילות, וגם שולט בחוט כולו. ב. דמאחר שהנס נעשה ע"י שמן, צריך לקיים המצוה ע"י שמן, וכ"כ הפר"ח (סי' תרעג) לגבי נר של שעוה דמ"מ מצוה בשמן זכר לנס שנעשה בשמן, ורק אם אין לו שמן מצוי מדליק בשעוה, שהנר דולק בראש הפתילות. ודעת החכ"צ (סי' מו) והרב ידי אליהו (סימן מב) שאם לא היה אצלו שמן והדליק בשעוה, ובעוד שהוא עסוק בזה קודם הדלקה הביאו לו שמן, יבטל הדלקת השעוה וידליק בשמן. וש"מ דמה שנהגו להדליק בשעוה הוא רק באינו מצוי להם שמן, ושמן זית מן המובחר, וגלוי וצפוי לכל הבאים בסוד ה' סוד מצות נ"ח בשמן מי ימלל גבורתה כידוע ליו"ח, ואמרו ז"ל שפך השמן שהיה מונח בחותמו של כ"ג ולא שלטו בו האויבים, רומז שישאל יהיו בטוחים לדורות שאין אוה"ע יכולים לבטל מהם התורה שנמשלה לשמן וכו'. ג. ועוד דאור החשמל לא נקרא הדלקה כ"א הטייה, שמטה את הכפתור ומאיר מאליו, ובנ"ח צריך הדלקה, שהדלקה עושה מצוה, ואין יכרך להדליק והוא אינו מדליק רק מאיר. עכ"ד. ויש להשיב ולפלפל בכל זה, וכמבואר.

וראה בהמאסף (ש"ט חוברת ח' סי' צא) שהעלה דלא חשיב מדליק, ועוד מכמה טעמים לאסור בזה. גם בשו"ת משפטי עוזיאל (חאו"ח סי' ז) כ' דכיון דהדלקה עושה מצוה אין נר החשמל מוציא י"ח מצות ההדלקה ע"ש. ובספר היס הגדול (אור"ח סי' לב) השיב שאפשר דמ"ש הדלקה עושה מצוה, דברו חכמים בהווה, שכל הנרות היו נדלקים באש בזמנם, אבל ה"ה כאן ג"כ כשמנוצץ האש הסגור ומאיר אותו וכו', שדפיקת הכפתור מקרי הדלקה, דהא ההארה הוא העיקר ולא ההדלקה וכו'. ויל"ד, דהא דק"ל הדלקה עושה מצוה, הוי מטעם דבעינן דומיא דהדלקת מנורת בהמ"ק. וכמו שפרש"י (שבת כב:), וא"כ י"ל ג"כ דבעינן שמן ופתילה לעיכובא דומיא דהתם.

(כא) הנה האח' האריכו בזה לענין נר חשמל בחנוכה. וראה בשו"ת פקודת אלעזר (סי' כג), ובספר שערים המצוינים בהלכה על הקש"ע (סימן קלט סק"ה), ובשו"ת לבושי מרדכי (ח"ג סימן נט) שהעלו להלכה דאין יוצאין בנר עלקטרי. וכן בירחון קול תורה (ש"ג חו"ג סי' כב), ובשו"ת הר צבי (חאו"ח ח"ב סימן קיד), ובכף החיים (סי' תרעג ס"ק יט). ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ג חאו"ח סימן יז). ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ סימן מה). וראה בשד"ח (מע' חנוכה אות טז). ובפתחי שערים (שבת דף כא). ובשו"ת דרכי שלום לייטער (סי' סג אות ה), ע"ש. וע"ע בשו"ת הרב"ז (סי' קלב).

ובשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב סי' לא) העלה שאין יוצאים בו י"ח נר חנוכה. וכ"פ עוד שם (סי' קב). ובספר טהרת השלחן על הקש"ע (א"ח סי' תרעג) כתב, בימינו נתחדש מאור הגאז והאלקטרי, וצ"ע אם יוצא בהם מצות חנוכה, ע"ש. ובשו"ת מים חיים משאש (סי' רמט) כתב ע"ז, לא ידעתי מדוע לא יהיה ההיתר פשוט, אם משום הפתילות, הלא כל הפתילות כשרות לנ"ח, וכן יש חוטי נחושת תוך הגביע שהאור נתלה בהן יפה יפה, ואפי' פתילות שאין האור נתלה בהן יפה כשרים. ואם מפני שהנס נעשה בשמן, ג"ז אינו, שהרי במדינות אשכנז נהגו להדליק בנרות של שעוה וכו', ואם משום דהדלקה עושה מצוה, גם כאן יש הדלקה וכיבוי, ולכך אסור להדליק בשבת וי"ט, וא"כ לדעתי נראה דשרי לעשות ממנו נרות חנוכה, ואח"ז הדלקתה אם ירצה לכבותה הרשות בידו, כמב' בש"ע (תרעב ס"ב).

ובשו"ת ישכיל עבדי (שם) הביא [בשם ר' משה חדאדן] לתמוה על זה מכמה טעמים. א. שאור החשמל לא מקרי נר אלא אור אבוקה, ואבוקה פסולה לנ"ח כמ"ש מהר"ל, וההפרש בין נר ואבוקה, שנו הוא כשאין האור שולט בכל השמן רק בראש הפתילות, ומושך משם את השמן אליו, ואבוקה הוא כאשר האור שולט בכל הפתילות ובשמן, וזה כמו אור החשמל

חשמל חייב מה"ת. [וכמש"כ בשמם בקצה בשו"ת יביע אומר ח"א (סי' יט אות יד). ע"ש].

ולענין הלכה, כיון שכמה אחרונים פקפקו בזה, אין להקל בלי ראייה ברורה. ובשו"ת יביע אומר ח"ג (אור"ח סימן לה) העלה בזה, שכיון שדעת רבים מאחרוני דורינו שאין יוצאים י"ח נר חנוכה בהדלקת נרות חשמל, ויש פנים הנראים בהלכה לדבריהם. ולא יהא אלא ספק, אין להכנס בספק ברכה לבטלה. ואף אם יודמן שאין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה, ולא נשאר לו ברירה אלא להדליק נר חשמלי לשם מצות נר חנוכה, יש להדליק החשמל בלא ברכה. ומ"מ צריך שיהיה מונח במקום שאין רגילים להניח בו הנר בשאר ימות השנה. ע' ברמ"א (תרעא ט"ו).

שיוצאים ידי חובת נר שבת בחשמל

בחשמל. ומרן אאמו"ר שליט"א אמר לי, שאין דבריהם נכונים להלכה, דאף להסוברים דהחשמל לא חשיב כח גברא, ולא הוי לשמה, ולא מהני למצות ציצית ומצה, מ"מ אין זה אלא לכתחילה, אבל בדיעבד או שעה"ד שאין מצה אחרת יש להקל ע"פ מ"ש כמה אח' להתיר בזה, וכמבואר בשו"ת יביע אומר ח"ו (חא"ח סי' א'), ובשו"ת יחווה דעת (סי' י"ד). וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ד (חיד"ו סי' כ' אות ט'), ובספר חזון עובדיה (פסח, עמ' ק"ד הערה מ"ג). וכן לגבי בישולי גויים סבירא ליה דיש להחמיר אם הגוי בישל ע"י חשמל, דיש להחשיב זאת לדבר הבא מכוחו ממש, שמתחיל מרגע הדלקת הזרם בלא הפסק כלל. וכן מבואר ממ"ש בשו"ת יביע אומר ח"ה (חיד"ו סי' י' אות ר'). ע"ש. ועל פי זה אם חיממו את התבשיל בשבת באיסור, כגון שתיקנו את הקצר בשבת, אף שהיה מבושל כ"צ אסור לאכול התבשיל חם, אלא ימתין עד שיתקרר. ואם נתבשל ממש ע"י החשמל, אסור לאכול את המאכל בשבת. דהוי הנאה ממעשה שבת. דהחשמל חשיב כוחו לחומרא. וכן מתבאר ממ"ש בשו"ת יביע אומר ח"א (חא"ח סי' כ' אותיות י"א י"ד). ולכן במקום שאין לו אפשרות להדליק נר שמן או שעוה, רשאי לברך על הדלקת אור חשמל.

ובספר דבר אליהו (ס' סג) כתב לפסול הדלקת נ"ח בחשמל מטעם שאין שם פתילה, וזה דבר גוש, לא הוי דומיא דשמן. וכן בשו"ת דבר הלכה להגר"א קלאצקין ז"ל (סי' לו) כתב לפקפק בזה. ע"ש. גם בשו"ת לבושי מרדכי תליתאה (חא"ח סי' נט) כתב דדבר פשוט שאינו יוצא בו, דבעינן דומיא דשמן, אבל דבר הדולק יפה מבלי שמן לא. וע"ש דקפדינן נמי אפתילה, ודלא כהגאון בית יצחק הנ"ל שמיקל לצאת נ"ח בשמן בלי פתילה. אלא שאין ראייתו שם מכרעת. ומ"ש בשו"ת ים הגדול (סי' לב) ע"ש, נמשך לשיטתו שם (ס"ס כו), שמצדד לומר דהדלקת חשמל בשבת הויא מדרבנן, דאינו אלא גרמא בעלמא. ע"ש. אבל כל גדולי הדורות שלפנינו הסכימו שאין כל ספק דהמדליק בשבת נר

וע"ע להגרש"ז אוירבך בס' מאורי אש (דצ"ו ע"א) שאף לדעת האומרים שיוצאים י"ח בהדלקת נרות חשמל לנ"ח, היינו דוקא בזרם הקבוע תמיד בתוך החוטים, כגון זרם הבא מהמון זוגי מטילים של נחושת ואבק, דחשיבי כמו שמן, משא"כ בזרם המתהווה ע"י מגנטים הבאים בקרבת החוטים, י"ל דשמא כל סיבוב וסיבוב הוי כיצירה חדשה. ואנן קי"ל שצריך שיהא שמן בנר כשיעור קודם ההדלקה, דהדלקה עושה מצוה. ובפרט בזרם שמשמשים בו באר"י שיש חמישים פעם בכל שניה אחת, שאין זרם כלל בתוך החוטים. נמצא דחשיב כאילו אין כשיעור שמן בעת ההדלקה וכו'. ע"ש. וכ"ה בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח). וכעין דבריו כתב ג"כ בשו"ת פקודת אלעזר (סי' כג). ע"ש.

וכי"ב כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב עמוד קע אות יב בביאורים) שא"א לקיים מצות הדלקת הנרות לשבת, בנרות חשמל, שהרי אור החשמל שמאיר ברגע זה אין הוא אותו האור שדולק בעוד רגע, וכשמדליק חשמל בביתו לא נחשב האור של משך זמן ההדלקה בא מכוחו, אלא כמו כח כחו, ופנים חדשות באו לכאן, ודומה לכאילו נוסף שמן חדש לנר בכל רגע ורגע וכו'. ע"ש.

ואולם מדברי כמה וכמה גדולי האח' שדנו בזה, מבואר דפשיטא להו להכשיר נר שבת

ורעת הרבה אחרונים שיוצאים ידי חובה נר שבת בהדלקת החשמל, ומהם, שו"ת בית יצחק (י"ד ח"א סי' קכ אות ה, וח"ב סי' לא אות ח), הר"י הענקין בלוח היוכל (עמ' 81), וכן הסכים הגאון מברודי בשו"ת מחזה אברהם (סי' מא). ע"ש. וכ"ד הגאון מלובלין בשו"ת דבר הלכה (סי' לט). וכ"כ בשו"ת כוכבי יצחק (סי' ב) בשם הגר"א קוטלר, דמהני עכ"פ בשעת הדחק. וכ"ה באשל אברהם (ניימרק, שבת כב). ובשו"ת אז נדברו ח"ג (סי' א). ובשמירת שבת כהלכתה ח"ב (עמ' לד). ועי' בשו"ת ישיביל עבדי ח"ג (סי' יח) בשם מהר"י אלישר. ובשו"ת זכרון יעקב (סי' יד אות ב) כתב, שאם אין לו נרות מותר לברך על אור החשמל. אבל בסתם אין להקל, משום דחסר כאן ההידור שיש בנרות, שבהם ניכר שהם לכבוד שבת.

ומה שטענו שבמצוה התלויה בדעת אחרים לא תיקנו ברכה, הנה י"ל שדוקא במקום שעיקר המצוה תלויה ביד אחרים לא תיקנו עליה ברכה, מה שאין כן במצוה שעיקרה תלויה ביד העושה אותה, ותיקנו עליה ברכה, אלא שבדרך מקרה נזדמן שתהא תלויה ביד אחרים, מברכים עליה. ועוד שדוקא במקום שאותם האחרים אינם חייבים לסייע בידו ויש לחשוש שמא לא יתמצו בדבר אין מברכים, מה שאין כן בחשמל, שודאי אין חשש שמפעילי התחנה יפסיקו את פעולתה.

ואף לדעת הסוברים שדוקא ברגע הראשון כשמדליקה דנים אותה כהודלקה ע"י כחו, כמו "בידקא דמיא", אבל מה שהנורה דולקת והולכת אין זה מכחו אלא חשוב ככח שני, יוצאים בה חובת נר שבת, שלא הצריכו מעשה הדלקה אלא כדי שיהא ניכר שהדליק הנר לכבוד שבת, וכיון שבכח הראשון דלקה הנורה ע"י כחו, יוצא בה י"ח. כמו שביאר בס' החשמל לאור ההלכה (סי' ג פרק ו עמוד קלג א) דלא מבעיא למ"ש הגאון מטלז שיוצאים י"ח מצוה אף ע"י גרמא, אלא אף אם לא נסכים לדבריו, מ"מ בנרות שבת שפיר יוצאים י"ח. נוע' בזה להלן. ולכן אף לסוברים שהמחבר מעגל

חשמלי אין דנים את מה שנפעל ע"י זרם החשמל כאילו עשאו בידים, אלא כגורם, יוצאים בנורת חשמל, שאין מצות נר שבת בהדלקה ממש, אלא ההשתדלות שיהא נר דלוק בבית, וכיון שגרם להדלקת הנורה, יוצא בה י"ח ואינו כנר הדלוק מקודם לכן, שהרי בחיבור המעגל גרם להדליק הנורה לשם נר שבת, וניכר שלכבוד שבת הדליק. וכמ"ש בהר צבי (בהגהותיו לטור אור"ח רסג) ע"פ לשון הרמב"ם (שבת פ"ה ה"א): אחד האנשים וכו' חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת. וכ"כ בשו"ת הר צבי הנ"ל (אור"ח קמא) שיש להכשיר נר שבת בחשמל, הואיל ואין המצוה בעצם ההדלקה, אלא בהשתדלות שיהיה נר דלוק בבית. ע"ש. ושכן מוכח מדברי המג"א. וכ"פ בשו"ת בית יצחק הנ"ל. ואף שבשו"ת פקודת אלעזר (הנ"ל, סימן כב) כתב לפקפק בני"ד, משום שאין כאן פעולת הדלקה ממש, שהוא רק פותח הכפתור והאור יוצא מעצמו. הנה באח' מבואר שהיא הדלקה גמורה, וממילא יכולים לצאת בהדלקה זו ידי חובת הדלקת נרות של שבת. וכמ"ש בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' כד).

וכל שכן שהסכמת כל גדולי דורנו שהמדליק נר חשמל בשבת חייב מן התורה משום לא תבערו אש ביום השבת. וא"כ ס"ל דהויא עשייה ממש ולא גרמא. וכ"כ בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס). [ואמרו בשמו של הרב אור לציון, שהמדליק חשמל בשבת ברגע הראשון הוא איסור תורה שנחשב עשיה שלו, אבל משם ואילך הוא בגדר איסור דרבנן שנחשב גרמא, כיון שהכח של החשמל מתחדש תמיד. והוא חידוש, ואנן נקטינן שהכל דאורי. ויש נ"מ טובא בזה, כמו במקום שחיממו אוכל בשבת ע"י חשמל אם יש לדנו כמאכל שנתבשל באיסור תורה או דרבנן].

וכן העלה בני"ד בשו"ת יביע אומר ח"ב (סי' יז אות ד). ובח"ט (אור"ח סי' קח אות קכד). וע"ש שבזמנינו שהכל פועל באופן אוטומטי, ואין חילול שבת בתחנת הכח של החשמל, יוצאים י"ח בנר חשמל, ומברכים עליו. ומ"מ היכא דאפשר יש להדליק בנרות שמן או שעוה לכבוד שבת. ובשו"ת כוכבי יצחק (הנ"ל) הביא בשם הגר"א קוטלר שהתיר ליולדת שנמצאת בבית החולים, ואינה יכולה להדליק נרות שבת, בנרות

של שעה, שתדליק נרות חשמל, ותצא בהם ידי חובה. ומשמע דהיינו בברכה. אך הביא שם בשם כמה מחברים שפסקו בקצירת האומר לאיסורא. ע"ש. ומ"מ בשעת הדחק כמו ביולדת, יש להורות כדברי הגר"א קוטלר להקל.

והנה אע"פ שטעמו של הרב הר צבי הנז"ל, שאין המצוה בעצם ההדלקה, אלא בהשתדלות שיהיה נר דולק בבית. אינו מוכרח, דהא נקטינן שגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה, ואיננה מצוה מתמשכת, שהרי אם היה לו נר דלוק מבעו"י צריך לחזור ולהדליק בברכה לכבוד שבת. וגם ראיתו מדברי הרמב"ם יל"ד. מ"מ י"ל שא"צ מעשה הדלקה ממש, אלא די שעל ידו נעשתה ההדלקה, ואמכ"ל בזה. [גם בספר ברכת יצחק (שבת א עמוד קעז) השיג ע"ד ההר

צבין]. וראה עוד בילקוט יוסף (שבת א כרך ב' בקו"א סימן ב) מה שכתבנו בזה. והיינו, דכיון שעושה מעשה בהדלקת החשמל, די בזה לקיים מצות חכמים בהדלקת הנר משום שלום בית ועונג שבת. ודו"ק. וראה עוד בשו"ת שמחה לאיש (חאו"ח סימן א עמוד קעז) די"א דדי במה שעל ידו נגרם מצוה זו דהלקת הנר, ושפיר מקיים המצוה, ודלא כמש"כ בהר צבי, ע"ש.

וע"ע בקובץ דרור יקרא (ב"ב תשס"ז) בשם הגריש"א, שבשעת הדחק יוצאין לכתחילה ידי חובת נר שבת בחשמל, אלא שלמעשה יש להדליק נרות כדי שלא לשנות מהמנהג, וזולת כשהדבר קשה כמו בבית חולים, שהנכון להדליק גם את אור החשמל לשם מצות הדלקת נר שבת.

מנורת חשמל שעשויה כתבנית חנוכיה, על גג בית הכנסת במרומי קרת

גם בשו"ת יחזק דעת (חלק ד סימן לח) עמד בדין זה, אם יכולים לצאת י"ח הדלקת נרות חנוכה בהדלקת חנוכיה חשמלית, והאם על כל פנים רשאים לברך בב"ה על הדלקת חנוכיה חשמלית שמאירה יפה. וע"ש שהטעמים שכתב בשו"ת בית יצחק הנז', אינם מוכרחים. אלא שיש טעם נכון לומר שאין יוצאים י"ח נ"ח בזה, מפני שאין בחנוכיה חשמלית לא שמן ולא פתילה, והנס שהתרחש במנורת בית המקדש, הוא בשמן, שלא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליק שמונה ימים, והמצוה בהדלקת נרות חנוכה כדי להזכיר את הנס שהתרחש כבר, אבל בחנוכיה חשמלית שאין שם שמן כלל, אין בזה זכר לפרסומי ניסא. וכ"כ טעם זה כמה אח', ומהם בספר פתחי שערים ובשו"ת לבושי מרדכי הנז', ובשו"ת יד הלוי (אורח ח"י קטז), ועוד אח'.

מבחוץ לפרסומי ניסא, ומכיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתקנתה, ומדליקים נר חנוכה בפתח הבית מבפנים, ואין פרסומי ניסא אלא לבני הבית, לפיכך תיקנו להדליק בבית הכנסת במעמד כל קהל המתפללים לפרסומי ניסא. ע"ש. אולם גם ההדלקה שבבית הכנסת צריכה להיות באופן שיוצאים בה ידי חובה, ולא בחנוכיה חשמלית. ואף על פי שמבואר בת' הריב"ש שם שאין שום אדם יוצא ידי חובתו בהדלקת נרות חנוכה של בית הכנסת, וכ"פ הרמ"א (סי' תרעא ס"ז), מ"מ צריכה להיות באופן שראוי לצאת בה ידי חובה. ומכ"ש לדעת הארזות חיים (הל' חנוכה אות יז), שמדליקים נ"ח בבית הכנסת להוציא ידי חובה את מי שאינו בקי ואינו זריז במצוה זו. וכ"כ הכל בו (סי' ג). וראה בב"י (סוסי' תרעא). א"כ בודאי שראוי להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת באופן שיכולים לצאת בהם ידי חובת המצוה, ולא בחנוכיה חשמלית שלדעת כל הפוסקים הנ"ל אין יוצאים בה ידי חובה. ואם בכל זאת רוצים להדליק חנוכיה חשמלית בבית הכנסת, או מעל גג בית הכנסת כדי שתיראה למרחוק ולפרסם הנס ביותר, ידליקו תחלה בברכה נרות חנוכה שיוצאים בהם ידי חובת המצוה, ואחר כך ידליקו חנוכיה חשמלית לפרסומי ניסא.

וסיים בשו"ת יחו"ד שם: ולאור האמור נראה שאם מדליקים בבית הכנסת חנוכיה חשמלית, אין לברך עליה, כי לדעת כל הפוסקים האחרונים, היא ברכה לבטלה, והנה עיקר הטעם שמדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת, מבואר בשו"ת הריב"ש (סי' קי"א), שהואיל ועיקר תקנת חז"ל שהדלקת נר חנוכה תהיה על פתח ביתו

האחרונים, ומכללם, הרב בית יצחק, ספר פתחי שערים, שו"ת יד הלוי, שו"ת לבושי מרדכי וינקלר, שו"ת דבר אליהו, שו"ת מהרש"ג, שו"ת משפטי עוזיאל, הרב כף החיים, שו"ת ישכיל עבדי, שו"ת הר צבי. הגאון הרגאצ'ובי, שו"ת דבר אליהו, שו"ת ים הגדול. ועוד. ודעת הרב מים חיים שיוצאים י"ח בחנוכה חשמלית, היא סברא יחידאה ודחויה ולא חיישינן לה משום סב"ל. ואכמ"ל.

ברכת הראייה על נרות חנוכה חשמליים שמעל גג בית הכנסת

של בית הכנסת, ובלבד שיהיה בתוך חצי שעה להדלקתם, כי לאחר מכן כבר עברה מצותם, ע' בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א ס' טז). ע"ש.

ובספר צפנת פענח (בפ"ג מהל' חנוכה ה"ג) כתב לחדש, שעכשיו שבטלה מגילת תענית, לא נהגו לברך ברכת הרואה על נרות חנוכה. ע"ש. והביאו בספר המועדים בהלכה (עמוד קמט). אבל אין כן דעת הפוסקים, ומה שלא ראינו שמברכים ברכת הראיה, אין לא ראינו ראיה, שמכיון שצריך להיות שלשה תנאים: שלא הדליק נר חנוכה, ואינו עתיד להדליק באותו לילה, ואין מדליקים עליו בתוך ביתו. (וכמו שכתב מרן בש"ע ס' תרע"ג), אין זה מצוי כ"כ, וידוע שלא שייך מנהג בדבר שאינו מצוי, וכמ"ש הרמב"ם (סוף פ"א מהל' שחיטה), ובשו"ת הריב"ש (ס"ס שסג), ובש"ך (י"ד ס' קצ סק"ג), ועוד. הילכך בנ"ד לא ראינו אינה ראיה לחושבו מנהג.

ועיין בשו"ת בית מרדכי הנ"ל (ס' לט) שדן בשנות מלחמת העולם, שהיה מחסור בנורות, ורצו להשתמש זמנית לתאורות רחובות הישוב חדש בארץ, בנורות שבחנוכה החשמלית שעל גג בית הכנסת. אם יש בזה חשש של שימוש בקדושת נ"ח, או בתשמישי קדושה, כיון שהחנוכה קבועה על גג ביהכ"נ ומהווה כאילו חלק של בנין ביהכ"נ. והשיב, כי מבחינת קדושת נ"ח אין כל ספק שמותר להשתמש בנורות החנוכה, שדעת רוב הפ"פ היא שבנ"ח בחנוכה יכול להשתמש לאורה לאחר שעבר זמן עיקר מצותה. (כמבוא' בס' תרעב ס"ב). ומקור דבריהם הוא ברי"ף ורא"ש (שבת פ"ב), וברמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"ה). וע"ש מ"ש לגבי השימוש בחנוכה שנתרמה לבית הכנסת.

וע"ש בשו"ת יחזקאל דעת שכתב במסקנת הדברים, שאין יוצאים ידי חובה מצות הדלקת נרות חנוכה על ידי הדלקת חנוכה חשמלית. ואם אין לו נר חנוכה אחר, אלא מנורת חשמל בלבד, ידליקנה בלא ברכה. ואם אחר כך הזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה. ע"כ. [וצריך ביאור דאמאי לא נחוש לספק ברכות להקל, שמא יצא כבר בהדלקה שהדליק בחשמל. ויש ליישב, שכן דעת רוב ככל

ונראה, שהרואה חנוכה חשמלית מעל גג בית הכנסת, ואין מדליקים עליו בתוך ביתו, וגם אין לו להדליק נר חנוכה, אינו רשאי לברך על החנוכה החשמלית ברכות ראיה, שהם: שעשה נסים, ושהחיינו, כיון שאין יוצאים בה י"ח הדלקת נרות חנוכה כלל. ושלא כמ"ש בשו"ת בית מרדכי (ס' מ'), שהעובר ברחוב בימי חנוכה ורואה חנוכה חשמלית דולקת מעל גג ביהכ"נ, אם אין מקרקע הרחוב לחנוכה שיעור כ' אמה, והוא אינו מדליק נ"ח בביתו, יברך ברכות הראיה. ע"ש. ולפי מה שביארנו, אין לברך ברכות הראיה על חנוכה חשמלית, הואיל ואין יוצאים בה י"ח כלל. והמברך הרי הוא נושא ש"ש לשוא, ומברך ברכה לבטלה. וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל (אור"ח ס' ז), שהמדליקין מנורה חשמלית בב"ה לפ"נ, אינם יכולים לברך על הדלקתה, שמכיון שאין המדליק נר חשמל יוצא י"ח מצות הדלקת נ"ח, לכן גם הרואה מנורה חשמלית של ביהכ"נ דולקת אינו מברך בשם ומלכות ברכת שעשה נסים ושהחיינו, אף שהדלקתה נעשית בחגיגות רבה לפרסומי ניסא, שיש לחוש בזה לברכה לבטלה. ומ"מ רשאי הרואה לברך שעשה נסים בלי שם ומלכות. ע"ש.

ובשו"ת אגרות משה (אור"ח ס' קצ) דן אם אפשר בכלל לרואה לברך על נרות חנוכה של ביהכ"נ, הואיל ואין שום אדם יוצא בהדלקתם. וע"ש שאפשר שלפי תירוצו הא' בתוס' (סוכה מו.) שתיקנו ברכה על ראיית נ"ח משום חביבות הנס, גם בראית נרות חנוכה של ביהכ"נ שייך טעם זה, הואיל והודלקו לפרסומי ניסא. ע"ש. וכן עיקר, שיש לברך ברכה הרואה גם על נרות חנוכה

סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנוכה

א. זמן הדלקת נרות החנוכה הוא בצאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת החמה, לא מאחרים ולא מקדימים. (א)

להדליק נר חנוכה רק אחר צאת הכוכבים

שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. וכתבו האחרונים, שסוף שקיעה היינו צאת הכוכבים, וכמו שאמרו כיו"ב (תענית יב). כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, והיינו צאה"כ. וכן פי' הרא"ש שם. וכ"ה בטור. וכ"כ התוס' (מנחות כ:). בשם ר"ת, דהיכא דאמרינן משתשקע החמה היינו סוף שקיעה, כדאמרינן (שבת כא:). גבי נר חנוכה מצותה משתשקע החמה, ואי בתחלת שקיעה עדיין היום גדול והוה שרגא בטיהרא, אלא ודאי דהיינו בסוף שקיעה. ע"ש. וכ"כ התוס' בזבחים (נו.). וע"ע בתוס' (ע"ז לד.). וכ"כ רבינו תם בספר הישר (ס"ס רכא), שבכל מקום שאמרו משתשקע החמה היינו לילה שהוא צאה"כ. וכ"כ בספר המנהיג (הל' חנוכה סי' קמז). וכן פירש המג"א כאן דהיינו בצאה"כ. וכן כתבו הרבה אחרונים, ומהם: הב"ח, שירי כנה"ג, אליה רבה, תפלה לדוד, חמדת ימים, משחא דרבנותא, מאמר מרדכי, חיי אדם, דרך החיים, אליה רבה, א"א, תוספת חיים, בן איש חי (פר' וישב אות ז), ובכף החיים (סי' תרעב סק"ב). ועוד.

ומה שכתבנו שהוא כרבע שעה אחר השקיעה, היינו כשיטת הגאונים, שמיד אחר שקיעה מתחיל זמן בין השמשות, שהוא כשלשת רבעי מיל, דהיינו י"ג דקות וחצי. ולכתחלה אין להדליק בבין השמשות, דאף דבין השמשות הוא ספק לילה, ונר חנוכה הוא מדרבנן וא"כ נימא ספק דרבנן לקולא, מכל מקום בידו להמתין לצאת הכוכבים. וכמ"ש בחיי אדם הובא בכף החיים (סי' תרעב אות ב). ומ"מ אפשר דאינו מעיקר הדין כ"כ, דמאי שנא מדין ספירת העומר, כמו שכתב בשו"ת יחזקאל דעת ח"א (סימן כג). אלא שיש להעיר גם משום שיטת ר' יוסי שכל הזמן של בין השמשות שלנו חשיב יום. ובין השמשות הוא רק סמוך לצאת הכוכבים. וי"ל. [נראה עוד להלן].

ומכל מקום גם לגבי ספירת העומר כתב מרן בש"ע (סימן תפס ט"ב) שהמדקדקים ממתינים

(א) בגמ' (שבת כא:). מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. וכ"ה במגילת תענית (חנוכה) מצות הדלקתה משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק. ובמס' סופרים (פ"כ ה"ב): מצות הדלקתו, משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. ע"כ. ובפסיקתא רבתי (פסקא ב) איתא, עד שתסלק "רוב" הרגל מן השוק. [ובמדרש שכל טוב (שמות פט"ז) איתא, מצות נ"ח להדליק משתשקע החמה, לא הדליק משתשקע, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, מ"ט שיהנו בני אדם מאורו, ויברכו עליו].

והנה קודם השקיעה הוא ודאי יום, ואחר השקיעה מתחיל זמן בין השמשות, והגדרתו ההלכתית היא ספק יום ספק לילה. ובסיום ביה"ש הוא צאה"כ ואז הוא ודאי לילה. וכבר ידוע שמזמן השקיעה עד זמן צאה"כ הוא שלושת רבעי מיל, והוא משך זמן בין השמשות. ושיעור מיל הוא 18 דקות (כפי שכתב הב"י ביו"ד סי' טט). ונמצא שלושת רבעי מיל הוא 13.5 דקות בשעות זמניות. [אמנם יש אומרים ששיעור מיל הוא 24 דקות, ולפי זה שלושת רבעי מיל הוא 18 דקות. אולם להלכה ברוב העניינים אנו הולכים ששלושת רבעי מיל הוא 13.5 דקות. וראה מה שכתבנו בזה בילקו"י הל' שבת (סי' רצו סעיף ז. בהערה)].

והנה נחלקו הראשונים מתי הוא שיעור שאמרה הגמ' משתשקע החמה, יש ראשונים שפירשו שהכוונה לסוף שקיעת החמה, והיינו צאת הכוכבים, והוא 13.5 דקות אחר השקיעה, כאמור. ויש ראשונים שפירשו שהכוונה לתחילת השקיעה. [ויש בזה ד' צדדים. א. בזמן שקיעה לשיטת הגאונים. ב. בזמן צאה"כ לשיטת הגאונים. ג. בזמן סוף שקיעה לשיטת ר"ת שהוא נ"ח וחצי דקות אחרי השקיעה שלנו. ד. בזמן צאת הכוכבים לר"ת].

וז"ל מרן בש"ע (סי' תרעב ס"א): אין מדליקים נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף

עליו, שכן אמרו, אין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו. ע"כ.

והנה אף שדעת מרן הש"ע בענין צאת הכוכבים כשיטת ר"ת, כמבואר בש"ע (סי' רסא) נראה

בילקוט יוסף שבת כרך א' מהדורת תשע"א (סי' רסא) אריכות בזה, מ"מ מנהג ירושלים כסברת הגאונים, וכמו שנתבאר מהר"י נבון בספר נחפה בכסף (דף קנ"ד עמוד ג), ובגט מקושר (דף ק"ח ע"ב). ע"ש. ובפרט בדרכנן שיש לסמוך על המנהג בזה, ורק בדאורייתא לחומרא עבדינן כרבינו תם. וע"ע בזה באורך בשו"ת יביע אומר ח"ב (תארי"ח סי' כא ובמילואים). ע"ש. וכן במה שכתבנו להלן (סי' תרפא) בענין זה בארוכה.

והן אמת שבביאורי הגר"א (ריש סי' תרעב) כתב לחלוק על מרן הש"ע בדין זה, וס"ל שהעיקר כהרשב"א והר"ן דסבירא להו שהוא תחלת שקיעתה, ולא סוף שקיעתה כדעת הרא"ש. וכן הסכים המרדכי (סוף פ"ב דשבת). וכ"ד הפר"ח. וכ"ה בביאור הלכה (ר"ס תרעב). מכל מקום אנן אתכא דמרן סמכין, שסמך על הראשונים הנ"ל. וה' עמו שהלכה כמותו. וכן דעת כל האחרונים הנ"ל.

מפורש בראשונים שזמן הדלקת נר חנוכה הוא בצאת הכוכבים דוקא

משקיעת החמה האחרון ואילך. ע"ש. וראה עוד מה שכתב בשו"ת יחזקאל דעת (ת"ה סי' כב). וכבר העיר בכ"ז בחזו"ע הל' חנוכה.

גם הגר"ש משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ת"א (תארי"ח סי' לא, וסי' לב, ולג), העיר בזה שחלילה לזוז מפסק מרן, ודלא כהמתחכמים בזה, לחלוק על פסק מרן הש"ע, דק"ל כוותיה אפילו נגד אלף פוסקים, והאריך להשיב על דברי המפקקים בזה. והעלה בסיום דבריו, קם דינא, שהאמת הברור להלכה ולמעשה, שאין מדליקים נר חנוכה אלא עם סוף שקיעת החמה, דהיינו צאת הכוכבים, כמו שפסק מרן, שקבלנו הוראותיו, ואין דבריו צריכים חיזוק, וכך הוא המנהג, וכן ראוי להורות. ע"ש. וע"ע בתשובות והנהגות (ת"ב סי' שמב אות ג).

זמן שתכלה רגל מן השוק [צאת הכוכבים] אליבא דרבינו תם

דהיינו השקיעה השניה [שהיא לאחר כ"ח דקות מהשקיעה הנראית לעינינו], ג"כ הוא מאוחר מאד, וכבר קודם לזמן זה יש חושך גמור. וצ"ל, דלשיטת ר"ת [ועוד למעלה מ-30 ראשונים

לספור העומר מצאת הכוכבים, וסיים "וכן ראוי לעשות", וא"כ כל שכן לגבי הדלקת נר חנוכה דאיכא ביה סברא דשרגא בטיהרא מאי מהני.

ובתוספת ביאור, יש לומר דהכא הרי חכמים תלו זאת במציאות, עד שתכלה רגל מן השוק, וכשיש קצת אור עדיין לא כלתה רגל תרמודאי, והוא חצי שעה אחר צאת הכוכבים, וכיון שזמן ההדלקה נקבע לחצי שעה, ואנשים עדיין מהלכים עד חצי שעה אחר צאה"כ, על כרחך שהזמן מתחיל מצאה"כ ולא מהשקיעה. [שאם הזמן יתחיל מהשקיעה, היה צריך להסתיים אחר חצי שעה מהשקיעה, והמציאות אינה כן, שעדיין לא כלתה רגל מן השוק].

ואע"פ שבבית הכנסת מדליקים בתחלת בין השמשות, ובזה סמכין שפיר על הטעם דספיקא דרבנן לקולא ועוד, שאני התם דלא אפשר בלא הכי. וכ"כ הב"ח (סי' תרעב), שהש"צ מדליק נרות חנוכה בביהכ"נ בעוד היום גדול, דכיון שא"א כדיעבד דמי, וראה מה שכתבנו בזה לעיל בסימן הקודם. [ובכ"מ סופרים (פ"ה ה"ב) איתא: ואם הרליקו ביום, אין נאותין ממנו, ואין מברכין

והנה הפרי חדש כתב להביא ראיה לזה מהגמרא (ב"מ פח:): משיכנסו מכי מתחיל פקוסייהו וכו'. ומרן אממו"ר העיר בזה, דהא בזבחים (נו:): אמרו, משתשקע החמה, ועל כרחך היינו צאת הכוכבים. וכן הביא להדיא בספר הישר (הנדפס מחדש ס"ס רכא) שבכל מקום משתשקע החמה היינו לילה. וראיה לדבר נר חנוכה שמצותה משתשקע החמה, והיינו לילה. וכן בזבחים (סס) משתשקע, וההוא צאת הכוכבים וכו'. ובשו"ת יצחק ירנן (ת"א סי' נא עמוד רנו) לא דק בדברי ספר הישר. כיעו"ש. ועיין עוד בספר המנהיג (הלכות חנוכה סי' קמו) שכתב, דהאי משתשקע החמה היינו כשקיעה דתענית (יב). דהוי צאת הכוכבים, והיינו בסוף שקיעה, כי עד צאת הכוכבים ימא הוא, משקיעה ראשונה עד צאת הכוכבים יש ה' מילין והוא

ויש שהקשו לשיטת ר"ת בענין צאה"כ, דהיאך יתכן דזמן צאת הכוכבים דר"ת, הוא זמן שבו כלה רגל מן השוק, והרי הוא זמן מאוחר, וגם אם זמן שתכלה רגל מן השוק הוא השקיעה,

מוכרי עצים וחנונים וכיו"ב שדרכן לאחר בשוק אחר חשכה. ולפי זה שפיר יתכן שזמן זה הוא מאוחר. ובשו"ת מהר"י פראג' (סי' מז) הביא דברי הרי"ף והרמב"ם ששיעור זה הוא כמו חצי שעה אחר שקיעת החמה, וכתב שמזה מוכח דקאי על סוף שקיעה ולא תחילת שקיעה, ומכאן הוכיח ששיטת הרי"ף והרמב"ם גם כן כשיטת רבינו תם בענין צאת הכוכבים. וז"ל שם: ועל כרחין לפרש האי משתשקע החמה, שהוא אחר מהלך ד' מילין, מכמה טעמי: א. דתחלת השקיעה כשגוף השמש נכסה מעל הארץ א"א, דהא עיקר מצותה היא שיאירו הנרות, וע"י שיאירו מסתכלין בה וזוכרים הנס ואיכא פרסומי ניסא, ובתחלת השקיעה עדיין אור השמש גדול בעולם ושרגא בטיהרא מאי מהניא, וכמ"ש הגהות המרדכי שם. וכ"ש שעיקר התקנה היא שידליקו בחוץ שאין מחשיך שם אלא אחר זמן רב אחר שקיעת החמה. ב. ועוד דקאמר זמנה הוא משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ומפרשי לה הרי"ף והרמב"ם שהוא כמו חצי שעה אחר שקיעת החמה, ואם הוא אחר תחילת השקיעה א"א לומר שבכמו חצי שעה כליא רגל מן השוק, דלא כליא רגל מן השוק אלא אחר שתחשך, וד"ז ידוע ואין צריך להביא. ואפ"ה אביא מה שפירש רש"י, ריגלא דתרמודאי, שם אומות מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכין בני השוק לבתיהם משחשכה, ומבעירין בבתיהם אור, וכשצריכין לעצים יוצאים וקונים מהם. הרי דזמן דכליאי ריגלא דתרמודאי הוא אחר שהולכין בני השוק לבתיהם משחשכה, דהיינו צאה"כ, שמתעכבים אח"כ התרמודאי בכדי שילכו בני השוק לבתיהם, ואם יצטרכו לעצים יוצאים וקונים מהם. הרי נתבאר שהרי"ף והרמב"ם ס"ל שקיעת החמה הוא משחשכה שהוא סוף השקיעה. עכ"ל.

זמן תפלת נעילה, וזמן סיום התענית, והדלקת נ"ח - לשיטת ר"ת ומרן הש"ע

י"ח מעלות, שאז כלה אורה "מהרקיע", ואז כוכבי לילה נראין. והוא שיעור מהלך ד' מילין אחרי תחילת שקיעה. והוא צאת הכוכבים. שבכל מקום שאמרו שקיעת החמה הוא זאת השקיעה השנית שהיא סוף שקיעת החמה, שהוא שעה וחומש מתחלת שקיעה עד סוף שקיעתה, והוא שקורין בכל מקום שקיעת החמה. וכ"כ הטור שם

הסוברים כמותן הביאור בגמ' שהיו אנשים שעדיין היו הולכים בשוק, דכל עוד שהשמש לא נכנסה בעובי הרקיע, ויש אור קצת בעננים, זה משפיע שיהיה אור מעט על הארץ, ויש עוד אנשים שיכולים ללכת, ורק בצאה"כ של ר"ת שחשכה גדולה נופלת על הארץ, אזי אין מצוי עוברים ושבים. ועיין לאבן עזרא (פר' בראשית עה"פ ויהי ערב ויהי בוקר וכו') דמבואר בדבריו דצאה"כ היינו בעת שיש חושך בעננים, שהכוכבים הנראים אז הם כוכבים בינונים וחשיב צאת הכוכבים. וכן מבואר מתוס' רי"ד בשבת לד: ע"ש.

והנה ז"ל תשובות הגאונים (שערי תשובה סימן רלג): ולמ"ד עד דפסקה רגלא דתרמודאי להחמיר על המדליק, ומהו תרמודאי, בני אדם עניים העושים מלאכה בשדה או בפעולה, או שומרי פירות, ומתאחרין לאחר כל בני אדם עד שחשכה. ויש עצים במקומותינו להסקה ולהתחמם בהם ושמן תרמדי, כמו תהגין וטאדין, וכיון שאין להם דמים ליקח עצים מן השוק, מלקטין אחר מלאכתן מאותן תרמדי ומתאחרין אחר כל בני אדם. ע"כ. ומבואר, דלא קאי על רגל רוב בני אדם, אלא על האחרונים המתעכבים ביותר. וכ"כ המאירי (שבת כא:): הנושאים עצים "שהם המעריבים יותר". והרי"ף (שבת דף ט.) כתב, פי' עצים ידועים אצלם ונקראים תרמודא, ובנ"א המביאין אותם נקראין תרמודאי. ורש"י פירש, שם אומה, מלקטי עצים דקים, ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתיהם משחשכה ומבעירים בבתיהם אור, וכשצריכין לעצים יוצאים וקונים מהן. ע"כ. [והריטב"א שם כתב, מוכרי עצים נקראים תרמודאי, והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות. ע"כ. ובשלטי גיבורים שם כתב בשם הריא"ז, ולא עד שתכלה רגל היחידים אלא רגל הרבים כגון

ושם (סימן ו) הביא מה שכתב מרן בש"ע (סי' תרכ"ט סי' ב) שתפלת נעילה זמנה הוא כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה, וצריך שליח ציבור לקצר וכו', כדי שיגמור קודם שקיעת החמה. ע"כ. וכוונת מרן על סוף שקיעה, והיינו ששקעה אורה, ואינו נראה בעולם, כאשר שקעה תחת האופק וירדה

להדיא: וזמנה סמוך לשקיעת החמה כשהחמה בראש האילנות, ויש לזהר שלא יאחרו להתפלל אותה בלילה אלא סמוך לשקיעת החמה, בענין שיסיימו אותה "עם צאת הכוכבים", עכ"ל. הרי דמ"ש בש"ע כדי שיגמור קודם שקיעת החמה היינו צאת הכוכבים.

וכן מצינו בהלכות תענית (סי' תקסב) שכתב מרן: כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים אינו תענית, הרי דקרי שקיעת החמה שעה שהכוכבים נראין.

וכן בהל' חנוכה (סי' תערב) כתב מרן: אין מדליקין נ"ח קודם שתשקע החמה אלא עם סוף שקיעתה, ע"כ. וכך הוא לשון הטור שם. וכתב ע"ז בבית יוסף, ונראה שדקדק רבינו לכתוב מסוף שקיעת החמה, משום דתחלת שקיעת החמה עדיין היום גדול.

גם בהגהות מרדכי (ברפ"ב) כתבו: משתשקע

החמה, פי' מסוף שקיעת החמה, דהיינו צאת הכוכבים, דשרגא בטיהרא לא מהני. וכן מה שאמרו כל תענית שלא שקעה עליו חמה וכו' היינו נמי צאת הכוכבים, והוא מהלך ארבעה מילין מתחלת השקיעה. עכ"ל. הא למדת דלא קרי שקיעת החמה אלא על סוף השקיעה והוא זמן צאת הכוכבים. וע"ש עוד בשו"ת מהר"י פראג"י הנז', באורך לבאר שיטת רבינו תם ודברי מרן בש"ע לגבי זמן תפלת נעילה.

ובחמדת ימים (חנוכה פ"א) כתב, ומכל מקום מאחרין ולא מקדימין, כי הסכמת רוב הפוסקים היא כי סוף שקיעת החמה ר"ל צאת הכוכבים כשיטת ר"ת, ד"שקיעת החמה" היא קודמת ל"משתשקע", ולכן מאחרין אותה עד אחר ערבית. ולא כמו שנוהגים רבים מרבית בני עמינו להקדים בשקיעת החמה כשאין השמש נראה על הארץ "וכולן מתיירין אותן עם השמש".

סתירה בדעת הגר"א לגבי זמן ההדלקה

הכוונה דוקא על נר של בית הכנסת. אך מסברא אין חילוק, ואדרבה בנו של ביה"כ אפשר להקדים טפין.

ובספר שערי רחמים מנהגי הגר"א (סימן קמג) כתב: זמן הדלקת נר חנוכה משתשקע החמה קודם צאת הכוכבים, על כן מדליקין קודם תפלת מעריב, חצי שעה אחר זמן כלות רגל מן השוק, מדליק בלא ברכה.

וע"ע בספר מעשה רב (אות רכח) שכתב "זמן הדלקת נר חנוכה משתשקע החמה קודם צאת הכוכבים, וכן מדליקין קודם תפלת מעריב", ולכאור' משמע דלא בעינן שידליק מתחלת השקיעה, ואפשר נמי סמוך לצאת הכוכבים.

עוד כתב שם, שיש בזה סתירה בדעת הגר"א, שבהלכות מילה העלה הגר"א שזמן ההדלקה הוא בסוף שקיעה, ואילו בהלכות חנוכה כתב שהוא עם השקיעה.

והחזו"א נהג להדליק נרות חנוכה כעשרים דקות מהשקיעה, וטעמו שאפי' אם הזמן הוא לכתחילה תחלת השקיעה, מ"מ עד חצי שעה יוצאים עכ"פ בדיעבד, וטוב להדליק עשרים דקות אחרי השקיעה שאולי זהו זמנה לכתחילה. וכן נהג האדמו"ר רבי ישראל אלתר מגור זצ"ל,

והנה גם בשיטת הגר"א אין הדברים ברורים כ"כ, שאף על פי שבביאורי הגר"א כאן, וכן בפרי חדש כתבו שפירוש משתשקע החמה, הוא תחלת שקיעה, כההיא דבבא מציעא (פח:): משיפקסו. והוסיף הגר"א, שכן משמע בהדיא בחידושי הרשב"א והר"ן. ושכן עיקר. אולם בביאורי הגר"א על יו"ד (סי' רסו ס"ק יז) כתב, דהברייתא דמצות נר חנוכה משתשקע החמה, ר' יהודה היא, אבל אנן קי"ל כר' יוסי לחומרא, דס"ל כל בין השמשות דר' יהודה יום הוא, מש"ה כתבו הפוסקים בתענית ובחנוכה דבעינן שיהיה צאת הכוכבים, משום דקי"ל כר' יוסי לחומרא. עכ"ד. וכבר העיר מזה בחזו"ע כאן.

וראיתי שכתשוה"נ (ח"ב סימן שלד. וע"ע במוע"ז ח"ב סי' קנד) כתב שראה כת"י מהגאון רבי נתן צבי רבינובין אב"ד דליקעו, שכתב, בשנת תרמ"ג כתבתי בוויילנא והושבתי עדות בשם חתן הגאון מו"ר יוסף מו"ץ זצ"ל, שהוא היה מתפלל בקלויז של הגר"א זצ"ל, והמנהג היה להדליק נ"ח שעה אחרי שקיעת החמה. והגאון הנ"ל תיקן להקדים 12 מינוט, ע"ש. הרי בזה עדות שבבית המדרש של הגר"א זצ"ל גופא איחרו להדליק עד שעה לאחר השקיעה והיינו בצאת הכוכבים. וואולי

ב. מי שהוא טרוד ביותר, ואינו יכול להדליק נר חנוכה בצאת הכוכבים, והוא שעת הדחק, יכול להקדים ההדלקה מפלג המנחה, רק שיזהר שיתן שמן כשיעור שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. אבל בלא שעת הדחק אין להקל להדליק נר חנוכה קודם צאת הכוכבים. (ב)

ולפ"ז בודאי גם לדעת הגר"א לא צריך להזדרז להדליק בתוך חצי שעה מהתחלת השקיעה לעיכובא. ומ"מ לשון הרמב"ם "זמנה עם שקיעת החמה לא מקדימין ולא מאחרין, ומדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה זמן זה כמו חצי שעה או יותר", לא משמע כן.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנב) העיר עוד לגבי שיטת הגר"א בזמן ההדלקה, שכיון דבלא"ה זמן השקיעה האמיתי אינו ברור לנו, שהרי להגר"א ע"פ הגאונים זמן צאה"כ הוא י"ג וחצי דקות אחרי השקיעה, ובמציאות אצלינו אין רואים כוכבים בזמן זה. ומזה נראה שזמן השקיעה מאוחר יותר. ולכן אנו מקפידים שלא להתפלל ערבית בזמן זה. וכן שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת אלא בזמן מאוחר יותר. לכן יש מדליקים כעשר דקות אחרי השקיעה שבלוחות שאז קרוב להניח שכבר הגיע זמן השקיעה, וגם נראה בחוש דאז לא הוי כשרגא בטיהרא. ע"כ. ומ"מ אנן בדידן נקטינן כמו שנתבאר.

טעמים נוספים שאין להקדים להדליק בזמן שקיעת החמה ממש

שלתחלה ראוי ליתן שיעור של י"ג וחצי דקות נוספים על שיעור חצי שעה, מטעם ספיקא של בין השמשות. או בהיפך ששיעור חצי שעה, אינו מטעם ודאי, אלא י"ג וחצי דקות ממנו הוא רק מכח ספק. ובע"כ ששיעור שאמרו חכמים משתשקע החמה עד שתכלה וכו', הוא מבלי הספק של בין השמשות, אלא דבר ברור אמרו, שיעור חצי שעה. ושמא הכוונה בדוקא לצאה"כ. ואם כן המוכרח ביותר הוא להדליק כרבע שעה או עשרים דקות אחרי השקיעה שלנו. וגם לשיטת רבינו תם בענין צאה"כ, י"ל דשפיר דמי, כיון דסו"ס הכל הוא בתוך זמן פלג המנחה לשיטת ר"ת, שהוא ג' דקות לפני השקיעה שלנו.

הטרוד שאינו יכול להדליק בצאת הכוכבים, אם יכול להקדים ההדלקה מפלג המנחה

(ב) זה לשון מרן (ס' תרעב ס"א): אין מדליקין נר

להדליק בשעה חמש בדיוק, שהוא כעשרים דקות אחרי שקיעת החמה. ודלא כמנהגו של הגרי"ז להדליק בשקיעה.

וע"ש (בס' שמב) שהגר"מ סולווייצ'יק זצ"ל, אמר שגם להגר"א זמן המצוה אחרי צאת הכוכבים, שהלא פועלים עבדו עד צאת הכוכבים וכמבואר (מגילה כ:): ואנחנו עושים במלאכה וגו' מעלות השחר עד צאת הכוכבים, והזמן של כלה רגל מן השוק גם להגר"א הוא חצי שעה מצאת הכוכבים, רק שמדליקין קודם, והיינו משקיעה, ועכ"פ צריך גם להגר"א שימלא שמן שידלק חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ומה שמדליקין עם השקיעה היינו משום מאי דאי' במס' סופרים (פרק כ) זכר לדבר לא ימיש עמוד הענן מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש, והיינו שבא עמוד האש קודם שישקע עמוד הענן, ולכן כאן מדליקין לפני לילה והיינו מיד משקיעה והלאה. אבל קיום המצוה גם לדעת הגר"א הוא בצאת הכוכבים וחצי שעה אח"כ, שרק אז כלה רגל מהשוק.

ובלא"ה נכון יותר להדליק בצאת הכוכבים ולא קודם, שאף שיש כאן כמה ספיקות, מצד בין השמשות, ומצד מ"ש מרן בש"ע ד"א דמי שהוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה. מכל מקום, הרי דעת רוב הראשונים כשיטת רבינו תם, שתחילת בין השמשות הוא רק נ"ח דקות וחצי אחר שקיעת גוף השמש. וכן פסק מרן. ועוד דשיטת ר' יוסי, שכל בין השמשות שלנו יום גמור הוא, וי"א שמעיקר הדין הכי נקטינן. [נוע' היטב בביאור הגר"א הנד]. וגם מצד ספיקא של בין השמשות, י"ל דהכא שאני שחכמים שג"כ מספקא להו בבין השמשות, אעפ"כ תיקנו זמן קצוב [וכמו שלענין שיעור השמן לא שמענו

ג. זמן הדלקת נרות חנוכה לכתחלה נמשך עד שתכלה הרגל מן השוק, דהיינו כמו חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וצריך ליתן שמן בנרות שיעור שתדלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ומכל מקום אם לא הדליק בתחלת הלילה, מדליק והולך כל הלילה בברכה, כל זמן שלא עלה עמוד השחר. ואין לחוש בזה לספק ברכות, מאחר שכך המנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. ואם לא הדליק עד שעלה עמוד השחר, ידליק אז בלי ברכה. (ג)

תרעב), וכתב דהיראים אזיל לשיטתיה בענין בין השמשות. וכתב שמכל מקום כדאי הוא היראים לסמוך עליו בשעת הדחק, ונ"מ להדלקה בבית הכנסת שיש בזה צירוף נוסף שאפשר להקדים].

ואם ידליק בברכה, נח' בזה הפוסקים, ראה במשנה ברורה (ס"ק כב) שכתב שיברך, ובכף החיים (סק"י) כתב שלא יברך משום סב"ל. וכבר נתבאר דין זה לעיל בסי' תרעא בדין הדלקה בבית הכנסת הערה.....

ובספר אשרי האיש (עמוד רעג רעד) כתב, שהדין של ההדלקה וימי החנוכה הם ב' דברים נפרדים, ולכן אם חל יום ראשון של חנוכה בערב שבת ומתפלל מנחה אחרי הדלקת נרות חנוכה, לא יאמר על הניסים במנחה. ואם חל מוצאי חנוכה במוצאי שבת, עד זמן רבינו תם בודאי יכול לומר על הניסים. עכ"ל.

הדלקת נר חנוכה אחר חצי שעה מצאת הכוכבים

רק מספק, [ולכא' נ"מ לענין הברכה משום סב"ל]. וכ"ד הר"י פורת [תוס' שם], שיש לזהר ולהדליק בלילה מיד שלא יאחר יותר מדאי, ומ"מ אם איחר ידליק מספק, דהא משני שינויי אחרנא. ע"כ. והרא"ש (שם) כתב, דאף שמתרץ בגמ' תירוצ' אחר, ראוי להחמיר ולהדליק נ"ח בתחלת הלילה. ודייק בב"י (סי' תרעב) דמשמע מדבריו דהיינו לכתחלה, אבל אם עבר ולא הדליק ידליק מספק. והיינו שגם הרא"ש מפרש דלשינוייא קמא עבר זמנו. וראה עוד להלן בדעת הרא"ש.

וה"ל הרמב"ם (הלכות מגילה וחנוכה פ"ד): אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין, שכן או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי

שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. ע"כ. ואף שמרן הביא דבר זה בשם יש מי שאומר, אינו חולק על הסתם, וכמ"ש בברכ"י. ואמנם שבזבחי צדק (סי' כט) העיר ע"ז שהחיד"א בספרו כסא רחמים (פ"כ ה"ד) חזר בו, ומסתפק בזה בדעת מרן, ע"ש, מ"מ כתב הזבחי צדק שכן המנהג. ובלא"ה ע' בחזו"ע (עמ' סז) שהוכיח שכן דעת מרן שאפשר להקל בשעה"ד בזה. [וע"ע בספר יראים (סימן רעד. בדפ"י סי' קב) דהא דתניא בנ"ח מצותה משתשקע החמה, בעוד קצת יום קאמר, דכיון שהחשיך קצת לא הוי שרגא בטיהרא, ובאותו זמן מתחילין בני אדם לשוב לבתיהן, ומתמיהין שרואים נר בעוד היום, ויודעים שמחמת מצוה היא, ואיכא פרסומי ניסא, ואין להקפיד על צאת הכוכבים. ע"כ. וצ"ח לדבריו בב"ח (ר"ס

ג) הנה בגמ' שבת (כ"א:) אמרו, וכבתה אין זקוק לה, ורמינהו, מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. מאי לאו, דאי כבתה הדר מדליק לה, לא, דאי לא אדליק מדליק. ואי נמי לשיעורה. ע"כ. ושיעור זמן זה כתבו הר"ף והרא"ש והרמב"ם שהוא כמו חצי שעה, אחר תחילת הזמן האמור.

ובפשטות ב' התירוצים בגמרא נחלקו ביניהם, דלתירוצ' קמא יכול להדליק רק עד חצי שעה מזמן צאה"כ, אבל אחר חצי שעה אינו יכול להדליק. ואילו לתירוצ' בתרא הקפידא היא שיתן שמן כשיעור חצי שעה, אבל יכול להדליק גם אחר חצי שעה מצאה"כ. ולכאורה כיון שנחלקו בזה תירוצי הגמ', המתאחר מלהדליק נר חנוכה עד שעבר חצי שעה מצאה"כ, אינו מדליק נר חנוכה

שעה או יתר, עבר זמן זה אינו מדליק. ע"כ. ובפשוטו משמע שאינו מדליק כלל. גם בשט"ג כתב בשם הריא"ז, ובתוך זה השיעור יכול להדליק, אבל מכאן ואילך אינו יכול להדליק והרי בטלה מצוה. וראה מה שתמה ע"ז בשו"ת אגור"מ (ח"ד סי' קה). והרב משחא דרבנותא (ח"א סי' תרעב) כתב שאפשר שמודה הרמב"ם שמדליק גם אחרי חצי שעה, ולא נתכוין לומר אלא שידליק בלא ברכה, שמספק לא יברך, ע"ש. נוע"ע בפי' רבינו יהונתן מלוניל שם שכתב, דאי לא אדליק תיכף כשתשקע החמה, לא עברה שעת הדלקה, כל זמן שלא כלתה רגל מן השוק, ומצוה בזמנה הוא. ע"כ. ויש לעיין בביאור דבריו.

אכן הרשב"א בחידושו ועוד, פירשו שגם לתירוץ קמא יכול להדליק בברכה אחר חצי שעה מצאה"כ. ע"ש ברשב"א, דלאו למימרא דאי לא אדליק בתוך שיעור זה אינו מדליק, דהא תנן (מגילה כ:) כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה, דליכא פרסומי ניסא כולי האי. ומיהו אי לא אדליק מדליק ולא הפסיד, אלא כעושה מצוה שלא כתקנה לגמרי, וכ"כ מורי הרב ז"ל בהלכותיו. ע"כ.

ומלבד זאת דעת ר"י בתוס' שם, דעתה אין לחוש מתי ידליק, דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין מבפנים. ע"ש. וכן דעת בעל התרומות, הובא בחידושי הריטב"א שם, דהני מילי לדידהו שהיו מדליקין חוץ לפתח, ואין היכר לבני רה"ר יותר, אבל אנן דמדלקינן בפנים, ואין היכר אלא לבני הבית, יכול להדליק כל הלילה ועד עמוד השחר. ולפי פירוש זה יש לפרש דה"ק דאי לא אדליק מדליק בחוץ עד ההיא שעתא, אבל בתר הכי אינו מדליק אלא בפנים, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים, לא נפטר מלעשות היכירא לו ולבני ביתו, דהא לקמן אמרינן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו [ודיו].

גם המאירי (שבת כא:) כתב, אבל בזמן הזה הואיל ואין אנו צריכים אלא להיכר בני הבית, ידליק מתי שירצה. וגדולי הצרפתים התירוהו אפי' עד שיעלה עמוד השחר. וכן נוהגים שם בני ישיבה, להדליק אחר שעומדים מבית המדרש. ומ"מ קודם שקיעת החמה לא, שהרי היא כשרגא בטיהרא ואין

בה פרסום נס. ע"כ. וכן דעת הרבה ראשונים שסוברים כן, דבזה"ז מדליקין גם אחר חצי שעה מצאה"כ, והוב"ד להלן.

נמצא שיש ג' שיטות במה שמדליקין אחר חצי שעה, או מספק שמא הלכה כלישנא בתרא, או משום דמה שאמרו בגמ' הוא רק למצוה כתקנה ולכתחלה, או משום דבזה"ז ההיכר הוא לבני הבית ולכן יכולים להדליק אחר חצי שעה.

והרב המגיד כתב על דברי הרמב"ם שכן משמע לשון הגמ', שאחר הזמן הזה אינו מדליק. וע"ש דמשמע דשאר מפרשים שחולקים על הרמב"ם ס"ל דהא דקאמר בש"ס דאי לא אדליק מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, ר"ל דעדיין מקיים המצוה כתקנה, משא"כ אחר זמן זה דאע"פ שיש לו להדליק, מ"מ אינו מקיים המצוה כתקנה. אך הב"ח כתב שגם שאר המפרשים שחולקים על הרמב"ם ז"ל, מודים שכן הוא פי' הגמרא, אלא דס"ל דנקטינן כלישנא בתרא שאין קפידא בזה.

ובמאמר מרדכי (סי' תרעב אות ד) העיר ע"ד הב"ח, שמפורש ברשב"א כדברי המגיד משנה. וראה בבית יוסף מה שהקשה על הטור בזה. ובמאמר מרדכי כתב, שאפשר שהטור ס"ל שגם הרא"ש מפרש כן, ומה שכתב הרא"ש דמכאן ואילך עבר הזמן, ר"ל שעבר עיקר זמנה כדי לקיים המצוה כתקנה, ולעולם מצוותה כל הלילה אף ללישנא קמא. ושכן נראה ממה שכתב הטור בקיצור פסקי הרא"ש, וז"ל, מצות חנוכה משתשקע עד חצי שעה וכו', ולאחר זה הזמן עבר עיקר זמנה. ע"כ. נראה להדיא שהבין דברי הרא"ש ז"ל על הדרך הנז', והלכך דברי הטור ז"ל מדוקדקים היטב. ומ"מ בתוס' (ד"ה דאי) מפורש דאחר זמן זה ידליק מספק משום דקא משני לישנא בתרא וכו', וזה כהבנת הבית יוסף. עכ"ד המאמר.

ומכאן יש להעיר על מה שראיתי בספר שלמי מועד (עמוד קפז) שהק' הרה"ג רבי זלמן נחמיה גולדברג, דצ"ע קצת, שהרי המדליק בבית בשעת הסכנה יכול להדליק כל הלילה, ואילו כשמדליק בחוץ יש צד בגמ' שאינו מדליק אחר הזמן, וקשה, דאז יתחייב להדליק בביתו, ואולי איה"נ. וכן קשה מהניח למעלה מעשרים אמה שלא יצא, אם אין לו

דאף שבב"י כתב דהוי ספיקא דדינא ואם כן משמע שאין לברך, אבל מדסתם בש"ע משמע דעתו שיברך.

ובמאמר מרדכי (סי' תרעב אות ב) העיר דלשון מרן בש"ע כאן אינו מדקדק כל הצורך, שמרן העתיק תחלה לשון הרמב"ם ז"ל, דמוכח בהדיא מלשונו דג' חילוקים בדבר, דתיכף בסוף שקיעת החמה צריך להדליק, והיא מצוה מן המובחר ועיקר זמנה, ואם לא הדליק אז מדליק והולך עד שיעור משך חצי שעה, ואחר זמן זה אינו מדליק. וכמו שביאר בהדיא הרמב"ם ז"ל אח"כ וכמ"ש הטור בשמו, ומאחר שמרן ז"ל פסק דאפי' אחר שיעור חצי שעה רשאי להדליק וכדברי שאר פוסקים ודלא כהרמב"ם ז"ל, לא היה לו להעתיק תחלת לשון הרמב"ם ז"ל, דמשמע בהדיא דיש חילוק באותה חצי שעה בין תחלתה לסופה, דהא לשאר פוסקים אין חילוק במשך אותה חצי שעה, דכל משך אותה חצי שעה הוי עיקר זמן מצותה. ועוד דמתחלת לשון הרמב"ם שהעתיק מרן נראה דאחר חצי שעה אינו יכול להדליק, וכמ"ש. ונראה שרצה מרן ז"ל להעתיק לשון הרמב"ם כדרכו בכל המקומות, ולא חש למאי דמשמע דאחר זמן זה אינו יכול להדליק, כיון שאח"כ ביאר בהדיא דהיינו דוקא לכתחלה אבל בדיעבד זמנה כל הלילה. ועוד רצה לחוש לדברי הרמב"ם ז"ל במאי דס"ל דעיקר זמן הוא בתחלת חצי שעה, כיון שהפוסקים לא נחלקו בזה בפירוש, ומשמעות לשון הגמ' הכי דייק, ועכ"פ אית ביה משום זריזין מקדימין כן נ"ל. עכ"ד. [ושמא י"ל דס"ל למרן שבמקומות שלנו שנהגו הכל להדליק בפנים, גם הרמב"ם מודה בזה. וזה חידוש בדעת הרמב"ם, וצ"ע. וראה עוד להלן מה שכתבנו בדעת הרמב"ם].

והמהרש"ל בתשובה (סימן פה) כתב דדוקא עד חצות, אבל אחר חצות אינו מדליק בברכה. ובהג"מ כתב כל זמן שבני הבית נעורים, אפי' עד עמוד השחר. עכ"ל. וכן נ"ל להורות. אבל אם ישנים אין לברך עליהם. ע"כ.

ומבואר עכ"פ מדבריו שמדליקין בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. וכ"פ החי"א אדם הפר"ח, והחמד משה. ומרן החיד"א. [וכן משמע מלשון הרמ"א, שכתב בלשון "טוב ליהרר גם בזמן הזה". ובזמן הרמ"א לכא"ל לא היה שעת סכנה]. ואמנם

אפשרות, כגון שגר בעלייה, יתחייב להדליק על שולחנו. ע"כ. ותמוה, דהא הרשב"א והריטב"א הנ"ל פירשו, דאי לא אדליק מדליק תוך חצי שעה בחוץ, ואחר כן בביתו, ואם כן היאך כתב שיש צד בגמ' שאינו מדליק אחר הזמן, הא לפירוש הראשונים הנ"ל מדליק גם אחר חצי שעה. [והאמנם דלהרמב"ם ועוד איה"נ אינו מדליק אחר חצי שעה, אבל אין להקשות מהגמ' כאשר הראשונים ביארו אחרת]. וגם מה שהקשה מהניחה למעלה מעשרים אמה, הא הריטב"א בסוגיא פירש דבדידיה משערינן, והיינו שהדליק נר חנוכה בתוך הבית והניחה למעלה מעשרים אמה בתוך הבית, דבזה אין היכר לבני הבית. וראה בחזון עובדיה חנוכה (עמוד סד, סו).

והנה הטור (סי' תרעב) כתב, מצותה מסוף שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה, שאז העם עוברין ושבין ורואין בביתם ואיכא פרסומי ניסא. ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה, ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק. ומרן בב"י שם העיר על הטור, שלא היה לו לכתוב ודלא כהרמב"ם (פ"ד ה"ה) שכתב עבר זה הזמן אינו מדליק, מאחר שאף לדברי האומר מדליק, אינו מדליק אלא מספק. ע"כ. ומשמע מדברי הב"י שהבין דאחר חצי שעה מדליק בלא ברכה, דאי נימא שמדליק עם ברכה, א"כ מה העיר על הטור דלא היה לו לכתוב וכו', והרי הא קמ"ל דמדליק בברכה. וע"כ שהבין שגם לטור מדליק בלא ברכה.

וז"ל מרן הש"ע (סי' תרעב): שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה, שאז העם עוברים ושבין ואיכא פרסומי ניסא וכו', [הג"ה, י"א שבזה"ז שמדליקין בפנים אין צריך ליהרר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק (ד"ע וטור בשם תוס'), ומ"מ טוב ליהרר גם בזמן הזה]. ומיהו ה"מ לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ע"כ.

ומדסתם מרן וכתב שמדליק והולך כל הלילה, משמע דמדליק עם ברכה, ומרן לא חשש בזה לסברת הרמב"ם, ואף שבב"י מבואר לכאורה דמדליק בלא ברכה, מ"מ בסתימות דבריו בש"ע מבואר שמדליק בברכה. וכן הבין המג"א (סק"ו),

יברך. ע"ש. אך לדינא לא נקטינן הכי וכמשנ"ת. ועיין להמהר"ל בספר נר מצוה, שכתב, שעד שתכלה רגל מן השוק היינו שעד אז בני אדם הולכים לבית חבריהם. ע"ש.

המנהג לברך על הדלקת נר חנוכה גם כשמדליק באמצע הלילה

וכ"כ בברכת יוסף ידיד ח"ג (עמוד מא), שעכ"פ אם נהגו להדליק ולברך, פשיטא שצריך לברך עד עלות השחר, שבמקום מנהג לא אמרי' ספק ברכות להקל. וכמ"ש המהר"א בתרומת הדשן (סי' לד). וכ"כ בשו"ת שיח יצחק (סי' שמג).

וכבר בזמן המאירי נהגו כן, כמו שכתב "שבני הישיבה נוהגים להדליק אחר שעומדים מבית המדרש".

ואדרבה יש אומרים בשם הגרי"ז מבריסק, שמכיון ששיעור השמן שבנר חנוכה הוא עד שתכלה רגל מן השוק, בזמן הזה שאנשים רבים עוברים ושבים עד השעות המאוחרות בלילה, צריך ליתן שמן בנר החנוכה עד זמן שתכלה רגל מן העוברים ושבים. וא"כ כ"ש שאם נתעכב מלהדליק, שיכול להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאה"כ. וראה בזה בחזו"ע על חנוכה (עמוד 10).

דעת הראשונים שבזמן הזה מדליק והולך כל הלילה

כשלא הדליק בתוך הזמן, שבדברי סופרים הלך אחר המיקל. ועי' בראבי"ה (כת"י סי' תתקעב). ועיין בב"ח (סי' תרעב) מ"ש בד' הראבי"ה בשם ר"ת. וכ"מ בהגמ"י שם שכתב, שר"י חולק על ר"ת.

ועי' בשו"ת שמש צדקה (אר"ח סי' ל) שתמה שמשום "הלך אחר המיקל" יש לפטרו מלהדליק לאחר הזמן. ע"ש. ואולי מטעמא דפרסומי ניסא שאני. וראה להלן.

והפרי חדש (סי' תערב) השיג על רש"ל שכתב שאם לא הדליק מדליק עד חצות, וכתב שאין לחוש לדבריו, ואף על פי שבשל סופרים אמרו הלך אחר המיקל, בנר חנוכה יש להחמיר להדליק לאחר הזמן משום פירסום הנס. [ומרן החיד"א במחזיק ברכה (ס' תערב סק"ב) כתב לסייע ד' הפר"ח, שמדליק בברכה כל הלילה, מדברי המאירי].

ועי' פמ"ג (א"א ס"ק 1) שדן שיברך משום ספק ספיקא, דשמא אף ללישנא קמא בגמרא מדליק כל הלילה. ע"ש.

במשחא דרבותא הנ"ל (בח"א סי' תרע"ב) כתב, דמסתברא לי שמכיון שאינו מדליק אלא מספק לא יברך, ואפשר שכ"ה דעת הרמב"ם במ"ש שאם עבר הזמן אינו מדליק, דר"ל בברכה, שמספק לא

וגדולה מזו פסק בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קיט) שיש לומר שכל זמן שאור הנר מאיר אפילו אחר עמוד השחר איכא פרסומי ניסא בהכי. וע"ע שם בס' קנ"ד. ומ"מ אין לסמוך על זה לברך על ההדלקה. [אחר עמיה"ש]. ודו"ק.

וכ"כ בכ"ב איש חי (פרשת וישב אות ז) שאם לא הדליק בצאת הכוכבים, מדליק ויברך כל זמן שבני הבית נייעורים. אבל אם הם ישינים, ידליק בלא ברכה. ע"כ. ומבואר מדבריו שאם בני הבית אינם ישינים מדליק בברכה אפילו בשעת לילה מאוחרת. [וראה להלן דאם קשה להעירם מדליק בברכה אף כשהוא לבדו, דומיא דדיוק המתגורר לבדו].

וכ"פ המשנ"ב (סי' תרעב ס"ק יא), דמדליק עד עמוד השחר ובברכה. ע"ש. ואע"ג דאנן חיישינן טובא לספק ברכות, מ"מ הכא יש לסמוך עמ"ש בחדר משה שכן המנהג. ובמקום מנהג ל"ח לסב"ל.

ובאמת שמצינו להרבה ראשונים שכתבו שבזמן הזה שמעיקר הדין מדליק על שולחנו ודיו, אפשר להדליק כל הלילה, שהרי אין ההיכר אלא לבני הבית. וכן דעת התוס' (שבת כא:), והריטב"א והמאירי שם. וכן הוא בהגהות מיימוני (הל' חנוכה פ"ד אות ב) ובחידושי הרשב"א (שבת כא:). ורבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת כא:), ובעל התרומה (סי' רכט). והר"ן, והסמ"ג הל' חנוכה (דף קכד ע"ב), והסמ"ק (סי' רפ). ובמחזור ויטרי (עמוד קצט), ובארחות חיים (הל' חנוכה סי' טו) בשם מקצת גאונים, והכל בו (סי' מד). ובהגהות רבינו פרץ על הסמ"ק (סי' רפ). ובספר האגודה (פ"ב דשבת סי' לא), ובספר צרור החיים (עמ' קי). ובמחזור ויטרי (עמ' קצט). ע"ש.

ודעת הראבי"ה (תתמג) בשם ר"ת, והובא בהגמ"י שם [לפנינו הגירסא, וכ"כ ראבי"ה וכו', אך כבר העירו דטעות סופר הוא, וצ"ל כמש"כ ברפוס קושטא, אבל ראבי"ה כתב וכו'], שיש לפסוק כשני הלשונות בגמ' (שבת כא:). להקל, בין בשיעור השמן, ובין

ועיין בערוך השולחן (סימן תרעב סעיף ז) שכתב, וכבר נתבאר שאפילו בזמן הגמ' לדעת הטור אם לא הדליק בזמנו מדליק כל הלילה, וכ"ש עתה הכל מודים בזה. ויש מי שרוצה לומר דאחר חצות ידליק בלא ברכה [מג"א שם סק"ו בשם רש"ל], ולא נראה לומר כן, דכל זמן שבני הבית נעורים ידליק בברכה, אך כשהם ישינים ידליק בלא ברכה [נשם], שהרי אין היכר לשום איש, ואנן בעינן שיהא היכר לאחרים לבד המדליק. אמנם אם רק יש איש אחד, או אשה אחת, או תינוק ותינוקת קצת בעלי דעת, יברך, שהרי להם יש היכר. ואפילו הדליקו כבר בעצמם, מ"מ סוף סוף יש להם היכר. אך לכתחלה ידליק בתחלת הלילה כשבני ביתו מקובצים יחד, וקודם אכילה, שאז ההיכר גדול ואיכא פרסומי ניסא. ע"כ. [ובעיקר הדין אם צריך שיהיו בני ביתו ניעורים, ראה בילקו"י מועדים, וכן בחזון עובדיה על הלכות חנוכה, שנתבאר שאין זה אלא להידור, אבל אינו מעכב, דמאי שנא מאלמן המדליק נר חנוכה לבדו].

ובשלמי מועד (עמוד ריח) כתב שהגאון רש"ז

אויערבאך הורה למי שחזר לביתו בשעה מאוחרת, שידליק נרות חנוכה בברכה, ומה טוב אם אפשר שיעמדו עוד בני אדם בשעת הדלקתו לפרסומי ניסא. ע"כ. והיינו דאין זה מעכב.

ומ"ש המשנה ברורה בשער הציון (ס"ק יז) על זה דספק ברכות להקל, הרי החמד משה סיים, שנוהגים העולם לברך, וכלל גדול בדינו ספק ברכות במקום מנהג לא אמרינן. כמ"ש התרומת הדשן (ס"י לד), והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (ס"י י אות מח), ובשו"ת חסד לאברהם (ח"א ס"י יח), ובספר טהרת המים (מע' ס אות ט), ובשו"ת ויאמר משה (תאור"ח ס"י כא), ובשו"ת אוהב משפט (תאור"ח ס"י ח), ובשו"ת רב פעלים ח"ב (תאור"ח ס"י ז).

והאחרונים הסכימו לדברי המג"א, וראה באליה רבה, ובמשנה ברורה ובשאר אחרונים. וכתב בשו"ת יחזקאל דעת ח"ג (סימן נא) דבגלילותינו פשט המנהג לברך גם לאחר השיעור הנ"ל, ובמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ואין חוששין לדעת הרמב"ם ודעמיה, שלדעתם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים אינו יכול לברך.

לסמוך על כללו של הרדב"ז כשהמחלוקת במצוה ומרן פסק להכשיר, אנו מברכים

וכן מוכח עוד מדין נטילת ידיים לטיבולו במשקה, דאף שהמחלוקת במצוה אם צריכים נט"י או לא, אפילו הכי מרן פסק שיטול בלא ברכה, ונמצא דמרן לית ליה האי כללא דהרדב"ז. מ"מ היכא שמרן פסק בש"ע להכשיר את המצוה, והברכה נגזרת אחר המצוה, בזה נקטינן כדעת הרדב"ז, כמ"ש בכיו"ב מרן החיד"א בשם הגדולים, ועוד אחרונים הובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר ח"ה (תאור"ח ס"י מב אות ה), ושכ"כ מהר"י נבון בגט מקושר, מהר"א מני, וכן משמע מדברי המגן אברהם, וראה באורך בעין יצחק ח"ב (עמוד תג).

ולפ"ז בנידון דידן שהמחלוקת במצוה עד מתי זמן ההדלקה, והברכה נגזרת אחר המצוה, ברוכי נמי מברכין. ולפי זה אפילו במקום שאין מנהג ידוע, ידליק בברכה. וחזי לצרופי סברת הגאון תבואות שור (סימן יט ס"ק יז) שאין לעשות מצוה בלי ברכה. ע"ש. הילכך נראה שאם התעכב מלהדליק, ידליק בברכה כל הלילה, וכן אם אי אפשר להעיר מבני הבית יכול לברך ולהדליק.

וגם אם נפקפק בענין המנהג בזה, הנה יש לנו לסמוך על כללו הגדול של הרדב"ז (סימן רעט ותרכז), דכל שהמחלוקת במצוה, ואגב כך נגזרת הברכה, לא חיישינן לסב"ל, שהרי הדיון הוא על המצוה, ואחר שאנו פוסקים הלכה כדעת התוס', הרשב"א, הריטב"א, והמאירי, ועוד, שאפשר להדליק גם אחר חצי שעה מצאה"כ, והברכה נגזרת אחר הברכה, ברוכי נמי מברכין, ואע"פ שמרן הש"ע לא סבירא ליה כסברת הרדב"ז, כדמוכח מכמה דוכתי, ומהם בדין שכח לספור העומר יום אחד, דמרן פסק (בס"י תפט) שאינו יכול לברך בימים הבאים. והא המחלוקת במצוה אי בעינן תמימות, ואמאי לא יברך, וע"כ דגם כשהמחלוקת במצוה אמרינן סב"ל.

וכן יש להוכיח מקריאת המגילה בחומש, שלדעת הטור שפיר יכול לקרוא המגילה בחומש כשאין לו מגילה כתובה בקלף, ומרן פסק שלא יברך כשקורא מתוך מגילה שבחומש, אף שהמחלוקת במצוה.

צירוף הטעמים שאפשר לברך על ההדלקה עד עמוד השחר

פרסומי ניסא יש לסמוך על הספיקות להדליק בברכה, והדלקה בלא ברכה אינה ניכרת שהיא לשם מצוה. אחר שכתבו הפוס' דמעיך הדין במקום ס"ס בברכות מותר לברך.

ז. ועוד שהרי כמה אחרונים כתבו דהמנהג היה לברך גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים.

ח. ושם הלכה כהרדב"ז דבספק במצוה ברוכי נמי מברכין. ואף את"ל דלא כהרדב"ז הרי להחיד"א ודעימיה כשמן פסק להכשיר המצוה שפיר מברכים.

ט. ושם יש לצרף ג"כ מה שכתב הראב"ה (תשובות סי' תתקעב), שגם בזמן הש"ס שהיו מדליקים בפנים, אם שכח ולא הדליק עד שעבר זמן שתכלה רגל מן השוק, חייב להדליק, ולא אמרו בגמ' אלא לענין אי מצי מדליק לשם מצוה בזמנה. ובלבד שלא ביטל במזיד. והוכיח שם שיש תשלומין לנר חנוכה כל הלילה, וביום לא משום דשרגא בטיהרא וכו'.

ואחר עלות כל זה, תמיהני על חכ"א שפוסק בכל שנה שאין לברך אחר חצי שעה מצאה"כ, בטענה דסב"ל, וזאת למרות כל מה שנתבאר כאן, ואטו לא מהני כל הצירופים הנ"ל. ומה יענה ביום שידובר בו על כל הספיקות הנ"ל.

ועוד דאיכא הכא צירוף של כמה טעמים:

א. דשם הלכה כחירוף בתרא, דמה שאמרו דמצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל, היינו רק לענין שיעור השמן, ולפ"ז יכול להדליק גם אחר חצי שעה מצאה"כ.

ב. ואף אי נימא כחירוף קמא, שם מה שאמרו אי לא אדליק מדליק, היינו שיכול להדליק בחוץ רק עד סוף החצי שעה הראשונה, אבל ידליק ביתו כל הלילה, וכמו שפירשו הרשב"א והריטב"א.

ג. ושם הלכה כהרשב"א ועוד ראשונים, שגם לחי' קמא, לא אמרו אלא למצוה כתקנה ולכתחלה, אבל אין זה מעכב בדיעבד.

ד. ושם הלכה כדעת הראשונים דבזמן הזה שמניחה על שולחנו ודיו, יכול להדליק גם אחר חצי שעה, דעיקר ההיכר לבני הבית. [ראה להלן].

ה. ואף דלא מהני ספק ספיקא בברכות, הנה מלבד שרבים מהאחרונים כתבו דעבדינן שפיר ספק ספיקא בברכות, הנה כשדעת רוב הראשונים ומרן הש"ע לברך, עבדינן שפיר ספק ספיקא בברכות, וכמו שביארנו בעין יצחק ח"ב (עמוד תקא).

ו. ועוד יש לצרף מה שכתב בחזו"ע על חנוכה בכ"ד דמהני ס"ס במצות נר חנוכה, דמשום

גם בזמן הזה אפשר להדליק על שלחנו ודיו, וממילא זמן ההדלקה כל הלילה

וגם האו"ז (סי' שכג אות ב) שתמה דהאידינא דליכא סכנה, למה אין מדליקין בחוץ. ע"ש. מ"מ לא כתב לבטל המנהג בחזק יד. וכפי הנראה ראה לגדולי הדור שעושים כן. ואין כוונתו למנהג המון העם. גם העיטור (דף קיד ריש ע"ג) כתב, שמאחר שנהגו כן בשעת הסכנה, המשיכו לנהוג כך גם לאחר שבטלה הסכנה. ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"א אורח סי' מו) כתב, שאין להרהר אחר מנהגם של ישראל שמדליקים בפנים בזה"ז. ע"ש. וכן בערוה"ש. וגדולה מזו דשו"ת דבר יהושע (ס"ז ב' כ') שעקרו חז"ל מצות הדלקה בחוץ וקבעוה בפנים לפ"נ לבני ביתו, ולא לעוברים ושבים. והאו"ז לא מלאו לבו לבטל המנהג. וכן מנהג כל רבותינו הראשונים, שאף שלא היתה סכנה בזמנם, הדליקו בפנים. והאומר שבשום אופן אין להדליק בבית,

ובאמת שכבר בזמן הראשונים, שלא היתה סכנה להדליק בחוץ, אפ"ה נהגו להדליק בתוך הבית על שלחנו ודיו, ולפ"ז יכולים להדליק גם אחר חצי שעה מצאה"כ, דהא אין ההיכר אלא לבני הבית. והביאור בזה, שהתקנה היתה מעיקרא "לפרסם את הנס", ולא דוקא לרבים, ומתחלה הדליקו בחוץ להרבות בפרסום הנס לרבים, ומשעת הסכנה החזירו הדבר על עיקר התקנה, ומקיימים תקנה זו בפרסום הנס בכך שכל משפחה מדליקה נר חנוכה. ונעקרה התקנה להדליק "ברחוב", ומקיימים פרסום הנס במה שכל אחד מדליק בביתו. ופרסום הנס לרבים אינו מעכב, והארכנו בזה לעיל (סי' תרעא), והבאנו מ"ש באגרות משה ושבת הלוי ועוד, שפרסום הנס הוא מצוה נוספת, ולא עיקר המצוה.

הוי כעין מוציא לעז על הראשונים. והאמנם דלהלכה טוב להניח הנרות באופן שיפרסם את הנס לעוברים ושבים, [וגם מרן בש"ע (סי' תרעא ס"ה) הביא דין הגמרא שמדליק על פתחו מבחוץ, ורק בשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיון]. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ה (במילואים דף שגא.) דבכה"ג לא שייך מוציא לעז על הראשונים. ואיה"נ המדליק בחוץ כשאין רוח נושבת, או בפנס מוגן מהרוח, יפה עושה. ועיין בחי' הריטב"א (שבת כא:), ובת' רבותינו בעלי התוס' (צד מד.) מ"מ המדליקים בפנים יש להם ע"מ שיסמוכו, ואף לכתחלה יוצאים בזה, וכמ"ש הראשונים. וראה בחזון עובדיה חנוכה (עמוד לו).

וכיון שנהגו להדליק על שלחנו ודיו, יש מקום גדול לנהוגים כדברי הראשונים להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאה"כ. ואף שגם הרמב"ם איירי אחר זמן הסכנה, ועכ"ז כתב שאחר חצי שעה מצאה"כ לא ידליק בברכה, מ"מ דעת התוס' ושאר הראשונים אינה כן, ולדעתם עיקר ההיכר הוא לבני הבית, ולפ"ז אפשר להדליק גם אחר חצי שעה, ומדליק והולך כל הלילה. גם מ"ש הגר"א שאם לא הדליק עד שעברה חצי שעה מתחלת זמן ההדלקה, מדליק "בלא ברכה", וכמ"ש במעשה רב (סי' רלא.) מ"מ מנהגינו כאמור לברך גם לאחר מכן כדעת מרן וסיעתו, ובמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנב) כתב דמה שכתב בש"ע שמדליק עד עמוד השחר בברכה, זהו דוקא בזמנם שהיו מדליקים בפנים, אבל בזה"ז שמדליקים בחוץ או בחלון ויש היכר לבני רה"ר, זמן ההדלקה בדיעבד הוא רק כל זמן שיש עוברים ושבים בחוץ. ועד זמן זה יכול להדליק בברכה, שיש לצרף שיטת הראשונים שזמן עד שתכלה רגל מן השוק משתנה לפי המקומות. ומכל מקום אם

מדליק בזמנה, יכול להדליק בברכה אף שאין עוברים ושבים כלל. ע"כ.

וכל זה כשיטתיה כדעת הגריש"א שכיום באר"י חובה להדליק בחוץ, אולם אנן לא נקטינן הכי. וכמו שביארנו במק"א. ועוד שיש סברא שזמן עד שתכלה רגל מן השוק נשתנה בזמנינו, לענין זמן משך ההדלקה, וגם יש לצדד שאפי' הרמב"ם מודה בזה [ראה להלן]. ולכן הלכה למעשה יכול לברך עד עמוד השחר וכמו שנתבאר.

וכן מה שכתב בספר אשרי האיש, שאיש שרואה שאשתו מתאחרת להגיע הביתה לא ימתין לה יותר מחצי שעה אחרי צאת הכוכבים. ומי שנמצא בנסיעה, יודיע לאשתו שתדליק עבורו, והוא יוצא ידי חובתו ממילא. ואם לא ידע שאשתו מדליקה עבורו ולא נתכוין לצאת בזה, כשיחזור ידליק בלא ברכה. ואם לא הודיע כלום, חייבים אשתו או בני הבית להדליק ולא להמתין עליו, אא"כ יש עוברים ושבים באותו מקום גם אחרי זמן ההדלקה, שאז יכולים להמתין לו כל זמן שעדיין יש עוברים ושבים. וכ"ז באר"י, אבל בחו"ל שמדליקים בפנים, יכולים להמתין זל"ז עד שיגיעו הביתה. ע"כ. וכ"ז אינו מוכרח לדינא, ובאמת במקום צורך או משום הכבוד, אפשר להמתין בשביל בעל הבית עד שיבא. וסומכים על כמה טעמים, שכיום אין להקפיד כ"כ על זמן ההדלקה.

וע"ש שכתב, שאם הגיע זמן ההדלקה ויש לפניו הדלקה או תפלת ערבית, עליו להקדים את ההדלקה, ואם משום תדיר, הנה גדר תדיר הוא שיש לפניו ב' מצוות המוטלות עליו במדה שווה, אבל כאן שיש לו מנין קבוע לתפלת ערבית בשעה מאוחרת יותר, א"כ נחשבת התפלה בשעת ההדלקה כמי שאינה, ועליו להקדים את ההדלקה. ע"ש. וראה להלן הערה,.....

דברי הראשונים שבזמן הזה יכול להדליק מאוחר יותר

ע"כ. מצינו להרבה ראשונים שכתבו דעכ"פ בזמן הזה יכול להדליק גם אחר זמן שתכלה רגל מן השוק. וז"ל ספר התרומה (הל' שבת סימן רכט): וזמן שיכול להדליקה, עד שתכלה רגל מן השוק, דתו ליכא פירסום נס, והני מילי לקדמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים, וליכא פירסום נס לאחר שכלה רגל מן השוק, אבל אנן דמדליקין בפנים,

ויש להרחיב בזה יותר, ובשיטת הרמב"ם בזמן הזה. דשמא גם לדעת הרמב"ם בזמן הזה שפיר דמי. דהנה מלבד שדעת רבינו יונה והרשב"א והר"ן והריטב"א ורבינו ירוחם שיכול להדליק גם אחר שתכלה רגל מן השוק. [נוע"ע לשון הטור (סי' תרעב): לאחר שיעבור זה הזמן, עבר "עיקר מצותה", ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה וכו'.

היכרא רק לבני הבית יכול להדליק כל הלילה עד עמוד השחר. והא דבעי הכא שיעורא דמשתשקע חמה עד שתכלה רגל מן השוק, ה"מ לדידהו שהיה צריך היכר גדול אבל אנו אין אנו חוששין כלל. ע"כ.

ובספר האגודה (פ"ב דשבת ס"ו לא) כתב, שלפירוש התוספות ורוב הגאונים, מצוה לכתחלה להדליק בתחלת הלילה, ואם לא עשה כן ידליק כל הלילה. ע"כ.

וכ"כ הסמ"ג הל' חנוכה (דף קכד ע"ב). וגם הסמ"ק (מצוה רפ) כתב, וזמן הדלקתה רק עד שתכלה רגל מן השוק, ומשם ואילך ליכא פרסומי ניסא ואין מצוה בהדלקתה, והני מילי לקדמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים וליכא פרסומי לאחר שכלה רגל מן השוק, אבל לדידן דמדליקין בפנים ליכא פרסום אלא לבני הבית, יכול להדליק כל הלילה עד עמוד השחר. ע"כ.

גם בשבולי הלקט (סימן קפה) כתב, והדתינא מצוה משתשקע החמה ועד שתכלה רוב רגל מן השוק דאי לא אדליק מדליק אי"נ לשיעורא שנותן בה שמן כשיעור הזה, ובעל התרומה כתב, הני מילי לקדמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים דלא הוי פירסום נס לאחר שכלה רגל מן השוק, אבל אנו שמדליקין בפנים הוי היכרא לבני הבית עד עמוד השחר.

ובמחזור ויטרי (סימן רלו) כתב, אית דדייקי מדקאמר מצוה משתשקע, כלומר דאי לא אדליק. מצוה מן המוכח להדליק משתשקע, עד שתכלה. מיהו כל הלילה יכול להדליקה, עד הבוקר, דלא נתנו בו הזמן הזה, אלא משום פרסומי ניסא דהוי אז יותר. וביממא ודאי לא מצי לאדלוקה, דשרגא בטיהרא מאי בעי ומאי פרסומי ניסא איכא. ע"כ.

וה"ל הכלבו (סימן מד), ומצות נ"ח משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, וזה כמו חצי שעה או יותר מעט, וקודם זמן זה לא ידליק דהוי כשרגא בטיהרי, ואחר זמן זה ג"כ לא ידליק דליכא פרסומי ניסא שהרי נכנסו כל העם בבתיהן, ואיכא מאן דאמר דקודם זמן זה ואחריו ג"כ אם הדליק אינו מברך. וכתבו מקצת הגאונים ז"ל דבזה"ז שמדליקין בפנים שמא

הוי הכירא לבני הבית עד עמוד השחר. והביאו במחזור ויטרי (סימן רלח).

והמאירי (שבת כא:) כתב ואחר זמן זה כבר כלה רגל כל אדם מרשות הרבים ואינו יוצא "ידי חובת הדלקה בזמנה". וגדולי המחברים כתבו בה, שאינו מדליק כלל. וי"א שמדליק שלא בברכה. ומ"מ לענין מה שאמרנו שלא יצא אחר זמן זה ידי הדלקה בזמנה, יראה לגדולי הדורות שלפנינו שלא נאמר אלא לאותם הזמנים שהיו מדליקים מבחוץ וצריך היכר לעוברי דרכים, אבל בזמן הזה הואיל ואין אנו צריכים אלא להיכר בני הבית, ידליק מתי שירצה. וגדולי הצרפתים התירוהו אפי' עד שיעלה עמוד השחר. וכן נוהגים בני הישיבה להדליק אחר שיעמדו מבית המדרש. ע"כ.

וכ"כ הרשב"א (שבת כא:), הא דאמרינן דאי לא אדליק מדליק, לאו למימרא דאי לא אדליק בתוך שיעור זה, שוב אינו מדליק, דהא תנן (מגילה כ:) כל שמצותו בלילה מצותו כל הלילה, אלא שהוא כאילו עושה מצוה שלא כתקנתה לגמרי. וכ"כ מורי בהלכותיו. ופי' התוס' שעכשיו שמדליקים בבית בפנים, כל שעה ושעה זמניה הוא, דהא איכא פרסומי ניסא לאותם שעומדים בבית. ומיהו זריזים מקדימים למצות וכו'. ע"ש. ומשמע שהוא רק משום זריזין.

וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת כא:) וז"ל, ושמענו שיש מקומות בצרפת שמדליקים נר חנוכה קרוב לחצי הלילה כשבאים בני הישיבה מבית המדרש לביתם, ונראה טעמם דס"ל שהשיעור שאמרו בגמרא לא ניתן אלא בזמן שהיו מניחים נר חנוכה מבחוץ, אבל עכשיו שמדליקים בתוך הבית, מפי שמתיראין מפני הגויים שלא יזרקו בהם אבנים ולא יזיקו לנו, והוי כשעת הסכנה, פרסום הנס הוא כשבני אדם נכנסין ויוצאין בבית, וזה כל אותו זמן שבני הישיבה באים לביתם.

גם המרדכי (שבת רמז רסה רסו) כתב, יכול להדליק עד שתכלה רגל מן השוק ומשם ואילך ליכא פרסומי ניסא, ואין מצוה בהדלקתם, והני מילי לדידהו שהיו מדליקין חוץ לפתח ואין היכר אלא לבני רה"ר, אבל אנו שמדליקין בפנים ואין

לאנשי ביתו אין קפידא בשיעור זה, וכ"כ הרא"ש. ע"כ.

והטור (סימן תרעב) כתב, אם נתן בה יותר יכול לכבות לאחר שיעבור זה הזמן, וכן להשתמש לאורה, שעבר "עיקר מצותה", ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה, ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב עבר זה הזמן אינו מדליק. והתוס' כתבו דלדין א"צ לדקדק בזמן שנתנו חז"ל שיעור, שלא נתנוהו אלא להם שהיו מדליקין בחוץ, ולאחר זה הזמן אין עוברין ושביין, אבל אנו שמדליקין בבית ואין היכרא אלא לבני הבית אין להקפיד על הזמן, וכתב בס"ה דמ"מ נכון להדליק בעוד בני הבית נעורין. ונראה שאף לדין צריך לדקדק, שאע"פ שמדליקין בפנים כיון שמדליקין בפתח הבית והוא פתוח יש היכרא לעוברים ושבים.

וכן הוא בספר האגור (סימן אלף לד'), דבדיעבד זמנה כל הלילה. ודלא כהרמב"ם. והתוס' כתבו דלדין א"צ לדקדק בזמן שנתנו חכמים וכו'. וע"ע בחידושי הריטב"א (שבת כא: בד"ה דאי לא אדליק מדליק, ובסוף ד"ה א"נ לשיעורא), ובספר צרור החיים (עמוד קי). ע"ש.

ובספר הפרנס (סימן קג) כתב, זמן הדלקה לדין כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר. ושיעור שמן בנר כדי שתהא דולקת והולכת, בזמן הזה משקיעת החמה (עד שתכלה רגל מן השוק) [עד שתעלה עמוד השחר]. ע"כ. ונראה שהגירסא הנכונה עד שתכלה רגל מן השוק.

וכ"כ בספר מנורת המאור (הלכות חנוכה עמ' רז) שפסקו התוס' דבזה"ז אין לדקדק להדליק אותה באותו הזמן שפסקו חכמים, שלא נתנו אותו להם אלא בזמנם, שהיו מדליקין בחוץ, ולאחר אותו זמן שנתנו, אין עוברים ושבים מצויין. אבל אנו שמדליקין בבית להיכרא לבני הבית, אין להקפיד על הזמן. וכתב בספר המצות ומ"מ נכון להדליק בעוד שבני הבית נעורים. ואח"כ הבי"ד הטור הנ"ל.

מבואר בראשונים שבזמן הזה לכתחילה יכול לאחר את ההדלקה

לשון הרא"ש הנז"ל. וכ"כ רבינו ירוחם (שם) שלפי סוגית הגמ' אם שכח ולא הדליקה בתוך זה השיעור, יכול להדליקה אחר שיעור זה, אבל

יכבוה הגוים הדרים בינינו, לא חיישינן לרגל מן השוק, ומברכין אחר זה לכתחילה. וכ"כ ה"ר יצחק דאנן דמדליקין מבפנים וליכא היכרא אלא לבני הבית הוי זמנה עד עמוד השחר. והר"ף ז"ל כתב, נכון להדליק כל זמן שבני הבית נעורים משינה. ואפי' רבינו שמשון גם עכשיו היה מצריך לעשות קנדילא'ש ארוכות. ע"כ.

וכ"ה בארחות חיים (הל' חנוכה סי' טו) בשם מקצת "גאונים", שבזמן הזה שמדליקים בפנים, לא חיישינן לשיעור שתכלה רגל מן השוק, ומברכים אחר זמן זה לכתחילה, דהוי זמנה לבני הבית עד עמוד השחר. וכ"כ בעל התרומה. וגם הרב רבינו פרץ כתב, ונכון להדליק כל זמן שבני הבית נעורים. ע"כ. (וכ"כ הכל בו סי' מד). וכן הוא בהגהות רבינו פרץ על הסמ"ק (סי' רפ).

וכן באהל מועד (שער מועד קטן דף א נתיב ד) כתב, נר חנוכה מצוה להדליקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ואם איחר אותה יותר ידליק, וצריך ליתן שמן בנר כשיעור הזה. ושיעור זה כמו חצי מיל. ומ"הגאונים" אמרו, שלא נאמר זה השיעור אלא כשמדליקין אותו בחוץ, אבל לנו אין לחוש מתי ידליק. ומיהו צריך ליתן שמן כשיעור שכתבנו, וטוב להחמיר ולהדליק מיד כשיוצאין מבהכ"נ. ע"כ. [ובתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' רלג) א', ולמ"ד עד דפסקה רגלא דתרמודאי להחמיר על המדליק. ע"כ].

והרא"ש (שבת פ"ב) כתב, אע"פ שמתרץ תי' אחר, ראוי להחמיר ולהדליק בתחלת הלילה. ונראה לדין שאנו מדליקין נר חנוכה בפנים ואין היכרא אלא לבני בית, "אין להקפיד על זה".

ורבינו ירוחם (תא"ו נ"ט ח"א דף סג טור ג) כתב, מצותה להדליקה בלילה משתשקע החמה עד שיעור שתכלה וכו'. ואע"פ שנראה לפי סוגית הגמ' שאם שכח ולא הדליקה בתוך זה השיעור, יכול להדליקה אחר שיעור זה, אבל אינו מצוה מן המוכרח. וכתבו המפרשים ולדין שאנו מניחין נר חנוכה בפנים ואין הנר אלא

והנה מלשון כמה מהראשונים הנז', מבואר שבזמן הזה לכתחילה יכול להדליק אחר צאת הכוכבים, ואין לחוש בזה. וכן הוא סתמות

מתי ידליק. גם הרא"ש כתב ש"אין להקפיד על זה". וכ"ה באר"ח ובכלבו בשם הגאונים דלא חיישינן לרגל מן השוק, ומברכין אחר זה לכתחילה. וכ"ה לשון האגודה דלתוס' ורוב הגאונים "מצוה" להדליק בתחלת הלילה. וכ"ה במנורת המאור (שם) "דבזה"ז אין לדקדק להדליק אותה באותו הזמן שפסקו חכמים". ובספר המנהגים טירנא (הל' חנוכה) כתב: "ומצותה מתחילת הלילה עד עמוד השחר, אבל טוב להדליק קודם אכילה ובעוד שבני הבית נעורין".

בזמן הטור היו מדליקין בפנים אך בפתח פתוח והיה היכר לבני רשות הרבים

לרשות הרבים משום גוים שיטלו אותה ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר ויהיה מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל, עכ"ל. ולזה איכא היכרא לעוברים ושבים אע"ג דמדליקין בפנים, אבל בזמן הזה שמדליקין בבית החורף, דהיינו בפנים ממש, וידוע ששם ליכא היכרא לעוברים ושבים כלל, אפי' אם יש לבית הרבה פתחים א"צ להדליק רק באחד, וכן הוא המנהג. ונראה דמה"ט אין נזהרין גם כן להדליק בטפח הסמוך לפתח. וכ"כ בדרכי משה (שם אות א) בשם מהר"א מפראג, דלדין שמדליקין בפנים, ויודעין בבית כמה בנ"א בבית ליכא למיחש שמא יאמרו כן בני אדם הם בבית, אף לדעת התוס' מנהגם נכון שכל אחד מדליק. ועוד, דמאחר שמדליקין בפנים, כל אחד יוכל להדליק במקום מיוחד, ולא בעי להדליק כולן בטפח הסמוך לפתח, וניכר הנרות שמדליק כל אחד ואחד, ואיכא היכרא כשמוסיף והולך. וע"ע בדרכ"מ שם (אות ד), ולהלן (סי' תרעז אות א).

וכ"כ הב"ח (סי' תרעא אות טו) שדברי הטור הנז' הם לפי זמנו שהיו מדליקין בפתח הבית הסמוכה לחצר, אלא שהיו מדליקים בפנים ולא בחוץ, וכן מבואר ברבינו ירוחם (שם) שהיו נוהגים להדליקה או בפתח הסמוך לרשות הרבים, או בפתח הסמוך לחצר ובפנים. וכיון שלפעמים פתוח איכא חשדא מהעוברים וכו'. אבל מנהגינו שמדליקין בבתי החורף, ואין היכרא כלל לא לבני רשות הרבים ולא לבני החצר, וליכא חשדא.

בשיטת הרמב"ם - אם הוא מודה שבזמן הזה יכול להדליק מאוחר

חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה,

אינו מצוה מן המובחר, ולדין שאנו מניחין נר חנוכה בפנים, ואין הנר אלא לאנשי ביתו, אין קפידא בשיעור זה. וכ"כ הרא"ש. ע"כ. וכן הוא לשון הטור בשם התוספות, וכן באגור כתב בשם התוס' דא"צ לדקדק בזמן שנתנו חכמים וכו'. והמאירי (שם) כתב שיראה לגדולי הדורות שלפנינו דבזה"ז ידליק מתי שירצה. והרשב"א בשם התוס' כתב, דכל שעה ושעה זמניה הוא. גם המרדכי (שם) כתב "דאנו אין אנו חוששין כלל". ובאהל מועד בשם הגאונים שאין לחוש

ומה שסיים הטור שנראה שאף לדין צריך להקפיד להדליק בצאת הכוכבים, כוונתו, שהיו בזה ג' מנהגים. א. בזמן הגמ' היו מדליקין בחוץ. ב. בזמן הזה שנהגו להדליק בפנים. ג. במקומו של הטור נהגו להדליק בפתח הבית כשהוא פתוח ויש בזה היכר לעוברים ושבים.

וכהא' גוונא כתב הטור לעיל (סימן תרעא) על מה שכתב בעל התרומה דלדין שמדליקין בפנים אפי' חצר שיש לה פתחים מב' רוחות די לו באחד מהן. דנראה שאין להקל אף לדין, דאיכא חשש, כיון שמדליקין בפתח הבית, והעוברין רואין שלא הדליק ואיכא חשד. וכ"כ הטור עוד להלן (סימן תרעז) בשם הרא"ש בתשובה, דכן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה שצריך להדליק מפני החשד, שאין העולם יודעין שאוכל במקום אחר, דין זה הוא אפי' לדין שאנו מדליקין בפנים ומסתמא בני חצר יודעין שאוכל במקום אחר, דאפ"ה שייך חשד, כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק. ע"כ.

וכן העיר הרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא אות ט) שנראה דבימי רבינו בעל הטור, היה המנהג להדליק בפתח הבית, ולכן כתב דאיכא היכרא, וכן כתב רבינו ירוחם (תא"ו נתיב ט ח"א סא:;) וז"ל, ועתה נהגו להדליק מבפנים לפתח הסמוך לרשות הרבים, ויש נוהגים להדליק מבפנים לפתח הסמוך לחצר, משום דשכיחי גוים וגנבים, ועוד דאין רגילין לקבוע מזוזה בפתח הפתוח

וז"ל הרמב"ם (פרק ד' הלכה ה'): אין מדליקין נרות

מדליק כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה. ולשון דאי לא אדליק קשה לפירוש זה. ע"כ. והיינו שהרמב"ם פסק כב' הלישנות. וסבירא ליה דלא פליגי. ולכן אחר זה הזמן שוב לא ידליק. וכתב הב"ח (ס' תרעב) דשאר ראשונים, ס"ל דלאו לעיכובא קאמר, ואי נמי לעיכובא, לישנא בתרא פליגא, ודלא כהרמב"ם דלא פליגי אהרדי. והלכה כתרווייהו לקולא, וכמ"ש ראב"ה (הל' חנוכה ס' תתמג) שמצא בשם רבינו תם דבהני תרווייהו אזלינן לקולא בשיעורא ובדלא אדליק. וכ' הב"ח דזהו דעת רוב הפוס' שיכול להדליק כל הלילה, וכמו שכתב הטור, והכי נהוג. ע"כ.

המדליק סמוך לסוף הזמן אם צריך לתת שיעור של חצי שעה

צריך ליתן בה שמן כזה השיעור. עכ"ל. וזהו כדברי הרמב"ם. אבל לש" הטור ושאר דאי לא אדליק עד זה הזמן מדליק כל הלילה, א"כ תמיד צריך ליתן כשיעור הזה של חצי שעה. ולכן כתב הטור את השיעור בראש ס' זה, להורות דתמיד יש שיעור זה. ולפ"ז גם האידנא שמדליקין בבית צריך ג"כ שיעור זה. ואפשר דגם הרמב"ם מודה בזמן הזה, שצריך שיעור חצי שעה, דדוקא לדידהו דהיכר היה לבני רה"ר ואחר זמן כליית רגל מן השוק אין היכר למו, א"כ למה יתן שמן על אח"כ, אבל האידנא שהיכר לבני הבית, שפיר צריך היכר למשך חצי שעה, וכן המנהג הפשוט ואין לשנות. וצ"ע למה לא דיברו בזה בש"ע, ואולי מפני שזה היה להם דבר פשוט. עכ"ד הערוה"ש. וכן כתב הפרי חדש דהאידנא דהיכר הוא רק לב"ב לעולם בעי שיעור הידוע, והפרי מגדים הוסיף דאף המדליק אחר שכלה הרגל מן השוק, בעי זה השיעור. וכ"ה במשנ"ב (תרעב סק"ה).

ועל כל פנים, לפי מה שדייקו האחרונים מדברי הרמב"ם והש"ע, שהמדליק מאוחר א"צ שיעור רק עד שיכלה הזמן, קצ"ע, שלפ"ז דברי מרן בש"ע סתרי אהרדי, שהרי פסק כדעת רוב הראשונים דאי לא אדליק מדליק על הלילה. ומאידך העתיק לשון הרמב"ם שאם איחר להדליק בזמן די שיתן מעט שמן כפי שיעור הנשאר עד שתכלה רגל מן השוק. ושמה אפשר להקל לכאן ולכאן, וצ"ע בזה. והנה מצד הסברא קשה, למה לשיטת הרמב"ם

לא מאחרין ולא מקדימין, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או יתר, עבר זמן זה אינו מדליק, וצריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק. נשאה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה עושה. ע"כ. וכתב הרב המגיד שם, שפשט לשון הגמ' משמע כדברי הרמב"ם, שאחר זה הזמן שוב אינו מדליק, דאי לא, שיעור זה מה הועיל לנו. ויש מן המפרשים נדחקין ואומרים דודאי אם לא הדליק בתוך שיעור זה

המדליק סמוך לסוף הזמן אם צריך לתת שיעור של חצי שעה

ולשון הרמב"ם משמע, שאם מדליק אחר שקיעת החמה, אינו צריך לתת שמן רק כדי מה שנשאר עד שתכלה רגל מן השוק, וא"ש לשיטתיה דשוב אינו מצוה, [וסבירא ליה דאין לומר שזה שיעור בשמן, שפחות מכך אינו חשוב נר' לענין נר חנוכה]. וכ"כ במג"א (סק"ב) לדייק כן מלשון מרן בש"ע שם, דמשמע דאם הדליק זמן מה אחר שקיעת החמה, א"צ ליתן שמן כ"כ, רק עד שתכלה רגל מן השוק.

ומ"מ לדעת שאר ראשונים, אין טעם לומר כן דדי עד סוף הזמן, ולכאן צריך ליתן שיעור כדי חצי שעה בכל גווני. וזולת דדעת כמה ראשונים שמן הדין נקטינן שאין צריך שיעור כלל. [וכמ"ש ראב"ה בשם ר"ת, וכנז"ל. וכ"כ במרדכי (שבת רסו) ע"ש. וכ"כ הסמ"ג (עשין דרבנן ה) בשם רבינו יצחק. והא"ז (ח"ב ס' שכב). וכ"כ בהגמ"י (פ"ד ה"ה אות ב). וע"ע בספר הפרנס (סימן קג). והב"ח כתב, שדעת הפוס' אינו כן, אלא בעינן שיעור לשמן, וכלשון שני. ונראה דאף ר"י לא להלכה, אמר אלא ליתן טעם למנהג העולם כמבואר בסמ"ג, אבל מדינא צריך שיעור, והכי נקטינן. עכ"ד].

ובערוך השולחן (ס' תרעב סעיף ב) גם כן העיר, דמבואר מלשון הרמב"ם שאם מדליק אחר השקיעה א"צ ליתן שמן על חצי שעה, אלא רק עד כדי שתכלה רגל מן השוק, וכן מבואר מלשון הש"ע בסעיף ב' שכתב, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא הלכך

היכירא לו ולבני ביתו דהא לקמן אמרינן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו. ע"כ. נולעיל הבאנו מ"ש במשחא דרבנותא (ח"א סי' תרעב) דאפשר דמ"ד עבר הזמן אינו מדליק, ר"ל בברכה.

ביאור סברת הרמב"ם דאינו מדליק אחר חצי שעה - כדי לפרסם הנס לכל הפחות לבני ביתו

שכלה רגל מן השוק וליכא תו פרסומי ניסא, אבל היכא דאיכא רגל בשוק לאחר זמן זה הרבה יותר, הרי איכא פרסומי ניסא, ואולי כה"ג היה מותר לאחר את ההדלקה, ועכ"פ אם לא הדליק יהא מותר להדליק ולברך על הנרות לכתחלה באיחור, כל זמן שאכתי איכא רגל בשוק, דאכתי איכא פרסומי ניסא. ואמנם אפי' בזה לא יהא צריך להדליק יותר משיעור חצי שעה. וכן משמע ממה שלא נקטו חכמים שיעור מוגדר כמו "חצי שעה", ואלא נקטו עד שתכלה רגל מן השוק, ומשמע שנתנו שיעור זה כל מקום כפי מקומו. ע"ש.

ובבן איש חי (ש"א פ' וישב הל' חנוכה ס"ז) כתב, אם לא הדליק נ"ח בצאה"כ, ידליק כל זמן שבני הבית נעורים, אבל אם הם ישנים ידליק בלא ברכה. מיהו די בשנים נעורים. ע"כ. אולם כבר נתבאר שפרסום הנס לאחרים אינו מעכב, וכמו מי שנמצא במקום שומם שאין אחר עימו שמדליק בברכה. וכן מבואר מדברי הראשונים כאן, שרק לכתחלה ידליק בעוד בני הבית נעורים אך אין זה לעיכובא, וממילא יש להדליק בברכה, וכמ"ש בחמד משה שאם א"א להעיר מבני ביתו מ"מ ידליק ויברך, ושלא כמ"ש המג"א שאם הם ישנים ידליק בלא ברכה, שלפי דבריו אם יהיה אדם במקום שאין איש אף מאנשי הבית ידליק בלא ברכה, לא ראינו דבר זה בפוסקים ואדרבה כתב הרי"א שאפי' אם הוא בין הנכרים לבדו צריך להדליק, ומשמע דהיינו בברכה, אלא ודאי שאם יכול לפרסם ההדלקה בפני רבים עדיף טפי, אבל אם אין אנשים לא יבטל המצוה והברכה בשביל זה. וכן נוהגים העולם. והביאו המשנ"ב (בשה"צ סי' תערב אות יז), וכתב, ומי שרוצה לנהוג כוותיה אין מוחזין בידו. ע"כ.

וכן העלה בקונט' יומין דחנוכה (עמ' רמב) שהואיל ומדברי הטור בשם ספר המצוות מוכח בהדיא שאין זה לעיכובא, וכן בס' המנהגים כ'

שוב לא ידליק, והרי על כל פנים יש פרסום הנס לבני הבית. וכמו שתמה הריטב"א (שבת כא:): דלדידהו נמי, ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים, לא נפטר מלעשות

ושמא ס"ל להרמב"ם שבזמן שאינו זמן הסכנה, עיקר המצוה הוא רק פרסום הנס לרבים. ומה שסתם הרמב"ם בזה אף לזמן הזה, יש לומר דלא ס"ל כשיטת רוב הראשונים שבזמן הזה יכולים להדליק בפנים כמו שנהגו. אלא שיש לעיין מצד אחר, דשמא זמן עד שתכלה רגל מן השוק, אינו מוגדר בזמן, וכל מקום לפי עניינו, וכלשון הריטב"א (שם) עד דכליא רגלא דתרמודאי. פ' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא, והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנניות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות. ע"כ. ואם כן כהיום שיש אור החשמל, ונשתנה לגמרי זמן שכלתה רגל מן השוק, אפשר שמודה הרמב"ם. ונ"מ ג"כ להדלקה במוצאי שבת, שאין טעם למהר כל כך להדליק, כמו שיש חוששים לשיטת הרמב"ם, ומפני כך מדליקין קודם זמן צאת השבת לר"ת. וניחא בזה מה שלא נקטו חכמים שיעור מוגדר, כמו "חצי שעה", אלא נקטו "עד שתכלה רגל מן השוק". ומשמע קצת שנתנו שיעור זה לכל מקום כפי מקומו.

והעירוני שכעין סברא זו כתב בס' ח' מהרצ"א (דף ב טור א), ושכן מדויק מלשון הרמב"ם "חצי שעה או יותר", ומשמע דחצי שעה לאו דוקא, וזמן עד שתכלה רגל מן השוק יכול להיות יותר מכך. וע"ע בקונטרס חנוכה ומגילה, (להגר"א טורצין ירושלים תש"ל עמ' כב) בשם הגרי"ז מבריסק בכוונת דברי הרמב"ם. ע"ש. וע"ע במוע"ז (ח"ב סימן קמא. ח"ו סימן פו. ובתשוה"נ ח"א סי' שצ). נאעפ"כ אפשר שהוא לקולא ולא לחומרא. ודו"ק. וע"ע בספר לקט יושר (ח"א עמוד קנא ענין ה) שכתב, דבזה"ז אין שעור לנ"ח, ולכן אסור בהנאה כל הנר אפילו שהיה הנר גדול, אבל יכול לכבות הנר כשהדליק השיעור. ואכמ"ל.

והראוני שכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סימן עט), דמה שכתב הרמב"ם עבר זמן זה ולא הדליק אינו מדליק, לא אמרה אלא במקום

טוב להדליק בעוד שבני הבית נעורים. משמע שאינו לעיכובא, ואין זה אלא למצוה מן

דעת מרן השלחן ערוך שמדליק והולך כל הלילה בברכה

הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ומשמע שפוסק כך לדינא, שרק לכתחלה יש להקפיד על זמן ההדלקה, לא כן בדיעבד. וסתמות לשון מרן משמע שמדליק בברכה עד הבוקר. וכמו שכתבו האחר, דאל"כ מרן לא היה סותם את דבריו וכותב בסתם מדליק וכו', ואין בזה שום הגיון לומר שמרן דעתו שידליק בלא ברכה. וכ"כ בערך השלחן (אות ד) בדעת מרן. ועיין עוד בספר אשרי האיש (עמ' קנח) שמדברי מרן בש"ע (תרעב ס"ב) מבואר שפוסק כדברי ר"י בתוס' שזמן עד שתכלה רגל מן השוק תלוי בכל זמן לפי עניינו, ולכן נוהגים אנו לברך גם אחרי שעבר חצי שעה, ואילו היה זה מספק, לא היה אפשר לברך. אמנם לכתחלה "יש להדר" להדליק בתוך החצי שעה כדי לחוש לדברי הר"י פורת. ואולי זהו מש"כ הרמ"א שם בהגה שטוב ליהזר גם בזמן הזה. [ומ"מ ע"ש (בעמוד קס) מש"כ בזה באופ"א. ומ"מ לפמ"ש כאן צ"ע עמ"ש"כ שם (בעמ' קנד) לענין מוצ"ש. וצ"ע].

ומ"ש עוד שם (עמ' קיז) שעדיף להדליק מפלג המנחה, מאשר להדליק אחר חצי שעה מצאה"כ, גם זה תמוה שלא חשש לספק ברכה לבטלה להדליק מפלג המנחה, וכבר ביארנו לעיל בדיני הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת המחלו' בזה, ואילו לגבי הדלקת נ"ח אחר חצי שעה, דבפשטות דעת מרן שמדליק בברכה, וכ"כ האחרונים, בזה חשש שידליק בלא ברכה.

והרי הרא"ש כתב כן רק לתי' קמא בגמ', ולא לתי' בתרא [וראה מה שהבאנו לעיל מהמאמר בדעת הרא"ש]. ושאר ראשונים פליגי בזה גם לתי' קמא, והם הרשב"א והריטב"א ועוד, שכתבו שגם בזמן הגמ' לא נאמר זמן זה רק למצוה מן המוכרח, וכנ"ל באורך. וכ"כ בשלטי גיבורים (אות ד) שרוב המפרשים והפוסקים הסכימו שלא נאמר שיעור זה אלא למצוה מן המוכרח, אבל זמנה כל הלילה. וגם י"א ששיעור עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל זמן. ועוד שכן המנהג, ובמקום מנהג ל"א

ומלשון מרן הש"ע (שם ס"ב) אם לא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. והני מילי לכתחלה, אבל אם עבר הזמן הזה ולא הדליק מדליק והולך כל הלילה, משמע דמדליק בברכה. וכן דייק המג"א. ואף שבב"י כתב דהוי ספקא דדינא, מ"מ מדרסת מרן בש"ע משמע שדעתו שיברך. וכ"כ במשנה ברורה. והיינו שמרן סמך ע"ד התוס' שבזמן הזה שמדליקים בפנים זמן ההדלקה כל הלילה. ובפרט לפמ"ש הרשב"א דהוי כדתנן (במגילה כ:) כל דבר שמצותו בלילה מצותו כל הלילה. ואמנם הגר"א במעשה רב (ס"ו רלא) כתב שאחר זמן שכלתה רגל מן השוק מדליק בלא ברכה, וכן העלה הגר"י ידיד בברכת יוסף ח"ג (מע' חנוכה) משום סב"ל. אולם העיקר כמשנ"ת. וע"ע בשו"ת יחזה דעת ח"ג (ס" נא עמוד קנט"ק). ודו"ק. וכן דעת מרן אאמ"ר שליט"א, וכמבואר בספר הליכות עולם ח"א (הל' חנוכה אות יא).

ובספר ברכת יצחק (מועדים מהדור"ק חנוכה עמוד קטו) העיר, שמרן בש"ע מתחלה סתם כדברי הרמב"ם, ושוב כתב בדיעבד מדליק והולך כל הלילה, ואפשר שמרן סמך על מה שבזמן הזה מדליקים בפנים. אך זה דוחק, שמרן לא הזכיר בש"ע סברא זו שמדליקין בפנים אף שקצת משמע כן בב"י. ועוד אפשר שסמך ע"ד ראבי"ה דשני התירוצים לקולא, וזה נמי דוחק שיפסוק כדעת יחידאה נגד גדולי הפוסקים שהם הרא"ש והרמב"ם. ועוד דמוכח להלן (סי' תרעה ס"ב) דלא ס"ל כהראבי"ה. ויותר מסתבר שמרן פסק רק מכח ספק שידליק ולעולם לא יברך. ומ"מ המנהג לסמוך להקל ולברך, ואעפ"כ רק בשעת הדחק גדול סמכין ע"ז, דהא נהגו כל בני תורה לבטל תורה כדי להדליק בזמן, וא"כ נפ"מ ג"כ למוצאי שבת, דשם נהגו כו"ע להקל מדינא, לכן אין להחמיר בזה, כיון שמפסיד הזמן של הרמב"ם והש"ע. ע"כ.

ותמוה מאד, שהרי לשון מרן "ומיהו הני מילי לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא

סב"ל. [וראה עוד בשו"ת ברכת אברהם (ח"א סימן כב אות ד והלאה) מה שכתב בביאור דעת מרן].

וגם בדעת הרמב"ם אפשר שמורה הרמב"ם בזמן הזה שמברך גם אחרי כן, וכמ"ש ג"כ בשו"ת משנה הלכות הנד'. וגם דעת הראב"ה, אינו יחידאה, שכן דעת רבים מהראשונים.

ולענין הלכה, גם משום חשש ביטול תורה יכול לכתחלה לאחר את זמן ההדלקה עד שיגיע מאוחר בלילה בסיום סדר לימודו, וכפי מנהגו של מרן אאמור"ר שליט"א, וכנזכר.

וגם לענין זמן ההדלקה במוצאי שבת, הנה הדבר ברור שאין בזה כל חשש להדליק נר חנוכה אחר שיגיע זמן צאה"כ של ר"ת, מכמה וכמה טעמי תריצי. וכבר כתבו כמה אח' שבמוצאי שבת זהו זמן ההדלקה שצריך עד שיצא הספק מליבנו. ועוד שגם לשיטת הרמב"ם שזמן ההדלקה דוקא חצי שעה משתשקע החמה, שיטה זו קיימת לפי שיעור ר"ת, ואם באנו לחשוש לשי' הרמב"ם, הרי לשיטת מרן ור"ת וכל גדולי הראשונים דעימיהו, זמן צאת הכוכבים הוא מאוחר יותר. וזו הדרך הנכונה. וכמו שיתבאר להלן בסימן תרפ"א.

ולכך נמי עדיף להדליק מאוחר בלילה אחרי חצי שעה מצאה"כ, מאשר להדליק מפלג המנחה. ובפרט שהרי לדעת מרן ורוב הראשונים המדליק בפלג המנחה שלנו, עושה שלא כדין כלל, שעדיין לא התחיל זמן פלג המנחה. וזמן פלג המנחה האמיתי לדעת מרן ורוב הראשונים הוא רק 3 דקות לפני השקיעה שלנו, והמדליק קודם זמן זה, ודאי הדליק שלא בזמנה.

וכמו כן נראה, דסמכין על זה לא רק בשעת הדחק גדול, אלא במקום שיש צורך וכפי הענין, אחר שיש סימוכין רבים לזה, וכמשנ"ת בארוכה בס"ד.

ומה שהעיר ממה שנהגו בני תורה לבטל תורה כדי להדליק בזמן. הנה איה"נ אנן נקטינן דמי שידוע שיגרם לו מכך ביטול תורה, עדיף שישאר ללמוד וידליק נרות רק בגמר סדר הלימוד. וכך אמר לנו בזמנו מרן אאמור"ר שאברכי הכולל "חזון עובדיה" ישארו ללמוד עד סיום הסדר, ויאמרו לאשה שתדליק בחצי שעה הראשונה, ואם קשה לה ידליקו במשך הלילה. [ובלא"ה יש שעושים שלא כשורה שמבטלין תורה יתר על המדה בריקודים בחנוכה זמן ממושך].

י"א שזמן "עד שתכלה רגל מן השוק" תלוי בכל מקום וזמנו לפי מקומו וזמנו

ועוד יש מקום לדון בזה, שיתכן שגם לשיטת הרמב"ם והגר"א, בזמנינו יכול להדליק גם אחרי חצי שעה ובברכה, משום דשמא במקום שפירשו חכמים הטעם, אמדינן שאם נשתנה הענין, נשתנה הדין. ועכ"פ לענין דיעבד, שלא יבטל המצוה, כיון שעדיין יש פרסומי ניסא, כיון שעוברים בשוק, ולא היו אומרים חכמים שכיון שעבר חצי שעה שוב אינו מדליק. ובפרט שחכמים לא אמרו עד חצי שעה אלא עד שתכלה רגל מן השוק, ולא מצינו שיעור קצוב בדברי רז"ל, ואולי בכה"ג קיל טפי ללכת בתר הטעם של דברי חכמים, ולומר שהכל תלוי במציאות.

וסיוע לזה ממה שכתב הרא"ש בתשובה (כל ב ס"ח) בדין טלית של פשתן, שאף לפי ר"ת אין לאסרו בזה"ז, כיון שעיקר טעם האיסור הוא דילמא אתי למרמי ביה תכלת, ויעבור על איסור כלאים שלא במקום מצוה כגון כסות לילה וכיו"ב, אבל בזה"ז שאין לנו תכלת לא שייך למגור כלל.

ובאמת, דמצד הסברא יש מקום גדול לומר שבזמן הזה אפשר להדליק נר חנוכה בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, שהרי כל הטעם שאמרו בגמרא הוא משום שעד חצי שעה יש עוברים ושבים בשוק, והיינו שתכלה רגל תרמודאי מהשוק. וכיום אנו רואים שעדיין עוברים ושבים הולכים ברחוב גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ואין לנו כיום תרמודאי שחוזרים מחטיבת העצים עד חצי שעה מצאת הכוכבים. ובפרט לפי מה שכתב המהר"ל הנ"ל, דעד חצי שעה אנשים הולכים לבקר בבתי חבריהם. וכיום הולכים לבקר בבית חבריהם גם אחר זמן רב מצאת הכוכבים, אחר שיש תאורת חשמל ברחובות קריה. וסיוע לזה מדברי הריטב"א הנז"ל (שבת כ"א:), עד דכליא רגלא דתרמודאי. פי' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, "ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא", והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנניות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות.

ד. מי שהגיע לביתו עשרים דקות לפני עלות השחר, אף שלא נשאר לו מן הלילה חצי שעה משעת הדלקת נר החנוכה, מכל מקום ידליק בברכה, כלשון השלחן ערוך שידליק כל הלילה, ונכלל בזה ממש עד לפני עלות השחר. (ד)

ושעתן. ע"ש.

ובשו"ת משנה הלכות הנ"ל (בח"ד סימן עט), כתב שדבר זה מדויק בלשון הגמ' והפוסקים, שנתנו שיעור עד שתכלה רגל מן השוק, דצ"ע, דהיה לגמ' לומר בסתם, מצותה משתקע החמה עד שידליק חצי שעה, ולמה הוציאו חכמים בלשון עד שתכלה רגל מן השוק. ויש לומר דבא ללמדנו תרי דינא, חדא דהזמן הוא כשיעור הזה והיינו חצי שעה, והשני דאם באמת איכא עדיין רגל בשוק עדיין זמן הדלקה הוא, אפילו שכבר מאוחר יותר מחצי שעה אחר השקיעה, כיון דאכתי איכא רגל בשוק, ואיכא עוד פרסומי ניסא, והוי דומיא דמדליקין בפנים ממש, דהתם תלוי בפרסום הנס שהם בני ביתו, וכל זמן שהם עדיין נעורים מדליק, והכא תלוי בתכלה רגל מן השוק, וכל זמן שלא כלה מדליק והולך, אפילו כל הלילה עד עמוה"ש דאיכא פרסומי ניסא. אבל לענין שיעור השמן אחד הוא, בין בפנים בין מבחוץ, לחצי שעה, שכן נקבע.

וע"ש שסיים, דמ"מ לא מלאני לבי להקל בזה להדליק בחוץ כל זמן שלא כלה רגל, דכי מפני שאנו מדמין נעביד מעשה, אבל מי ששכח ולא הדליק, אולי יש לסמוך על זה בשעת הדחק. ע"כ. אך להאמור כיון שרבים מהפוסקים העידו שהמנהג כיום להדליק בבית, ואין מקפידים להדליק בחוץ אלא להידור מצוה מן המובחר, וגם העידו שהמנהג כיום להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, לפיכך אין בזה חשש ספק ברכה לבטלה, דמלבד דאיכא ספק ספיקא, וכנ"ל, סמכינן על המנהג. ונודע שבמקום מנהג לא חיישינן לספק ברכות. וכבר כתבנו לעיל שיש בזה כמה וכמה צירופים.

הגיע לביתו עשרים דקות לפני עלות השחר, ידליק בברכה

שם במשנה ברורה דידליק עד עמוד השחר בברכה וכן מסתבר. ע"כ. וזה דלא כמו שכתב הגר"י זילברשטיין בספר תורת היולדת (פרק נד סוף סעיף ז) שדעת הגר"ש אלישיב שידליק בלא ברכה.

ולא שייך לדמותו לדבר שנאסר במנין שאין לו היתר אלא ע"י ב"ד הגדול ממנו בחכמה ובמנין, שכוין שטעם האיסור ידוע, אם נתבטל הטעם בטל האיסור ממילא. וכיון דהשתא לא שייכא הך גזרה שרי ממילא. עכת"ד. ובשו"ת יביע אומר חלק ג' (ח"מ סימן ז) הב"ד הגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (תא"ח סי' יז אות ו) מה שפלפל עפ"ז בכמה סוגיות. וגם הגאון המלבי"ם בס' ארצות החיים (סי' ט ס"ק מא) האריך בזה דכמה מקומות דמוכחי שדינים ותקנות שנתקנו בזמן הש"ס, אם בטל הטעם בטלו אותם תקנות, וכתב, שצ"ל שלא אמרו שצריך מנין אחר להתירו, רק היכא דידענין שהסנהדרין גזרו הדבר במנין, אבל דינים אחרים כל שלא ידענו שנגזרו במנין, א"צ מנין להתירם. ע"ש.

וביב"א שם העיר דלכא' ל"מ כן מדברי הרמב"ם בתשובה (ירושלים תרצ"ד, סי' לז). והא"ז (ח"א סי' תשנב. ובח"ב סי' כ). והרשב"א בתשובה (סי' לו ושכג). וכן עוד ראשונים שהובאו בשו"ת יביע אומר ח"א (תא"ח סי' טו אות כה). ע"ש. רצ"ע. וע"ע בשו"ת נהרי אפרסמון (חיד"ד סי' ג ד"ה ואפשר), מ"ש לפרש בדברי תשובת הרא"ש הנ"ל. ודו"ק. וראה עוד בזה בשו"ת יביע אומר ח"ג (אר"ח סימן כט). ובח"ו (אר"ח סימן יג אות ה). ובח"ט (אר"ח סימן כה אות א). ואולי דברי הרא"ש שייכים יותר לענין ביטול האיסור, דממילא נתבטל האיסור, אך לא לענין שינוי בגדרי מצוות וכדו'. וצ"ע בזה. וכתבנו כ"ז רק להערה.

ועכ"פ אפשר שמ"ש חכמים עד שתכלה, הכוונה בכל מקום וזמן לפי המציאות שם. והראוני שגם הגר"י ידיד בשו"ת ברכת יוסף (ח"ג אות ח סימן ה) העלה סברא זו, שזמן עד שתכלה רגל מן השוק משתנה, ותלוי במקומות, וגם בזמנינו זהו מקומן

(ד) כן מבואר במשנ"ב. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן קנז), שנראה פשוט דידליק בברכה כלשון השלחן ערוך "ידליק כל הלילה", וזה כולל כל הלילה ממש עד ממש לפני עמוד השחר, וכמבואר במגן אברהם שם וכן מבואר

ה. אסור לאכול סעודת קבע קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו התפלל מנחה וערבית מבעוד יום. ודוקא סעודת קבע, שהוא יותר מכביצה פת, [והיינו ביצה בלא קליפתה כחמשים גרם]. אבל בפחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה מותר. ועוגה דינה כמו פת, שאסור לאכול יותר מכביצה. ויש להחמיר חצי שעה קודם זמן ההדלקה שלא לאכול סעודת קבע, דהיינו יותר מכביצה פת. אבל סעודת עראי ואכילת פירות ושתיית משקים קלים מותר. ה.)

כתבו שהטעם שלא ידליק ביום משום דשרגא בטיהרא. וע"ע ברשב"א (שבת כא:) שכל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, ומשמע שיש בו דין לילה. אך אינו מוכרח כלל. והרי ש"י הרשב"א שיכול להקדים גם מבעו"י.

וע"ע כיוצא בזה לעיל (ריש סי' תרעא) ובחזו"ע (עמ' 10) שמשום ס"ס אפשר להורות לברך.

ויש מי שהעיר ע"ז שהרי נקטינן דאף שבמקום שיש ס"ס ליכא לאו דלא תשא, אבל מ"מ אין מורין לברך, וכ"כ ביבי"א בכ"ד, וא"כ צ"ע אמאי כאן כתב בחזו"ע שיוכל לברך מכח ס"ס.

וצ"ל דבכל דוכתא דאיכא ס"ס בברכה, יוכל לקיים המצוה בלא ברכה, כי אין הברכות מעכבות אתה מצוה. מה שאין כן בנר חנוכה שהברכות הם עיקר הפרסומי ניסא.

ועוד דבמקום שנראה עיקר הכרעת ההלכה באופן ברור כדעת הפוס' שמחייבים לברך, וגם איכא ס"ס, שפיר סמכינן על הס"ס לקיים מצוה בברכה. ובפרט כאשר הספק הוא במצוה ולא בברכה, שיש לנו ג"כ סברת הרדב"ז שהברכה נגזרת אחר המצוה. ולא בכל דבר חיישינן לסב"ל, שאין לדבר סוף.

לאכול קודם הדלקת נרות חנוכה

שמע של ערבית. וכוונתם כמו שכתבו הטוש"ע לעיל (סי' רלב ג'), דמה שאסור לאכול קודם מנחה, היינו כשקובע עצמו לסעודה, אבל לטעום כגון כביצה פת כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר, כמו אכילת פירות שמותר. ע"ש. וכבר העיר בזה המג"א (סי' תרצב סק"ז) וכתב להתיר טעימה קודם מקרא מגילה במקום צורך גדול. [ומ"ש צורך גדול הוא לחומרא בעלמא]. וכיו"ב כתב בשו"ת בשמים ראש (סימן עד), שטעימה בעלמא

ויש להוסיף שיש לצרף שיטת הראשונים שא"צ שיעור, וכמ"ש הראב"ה בשם ר"ת. וכ"ה במרדכי (שבת רסו) דהא דבעי הכא שיעורא דער שתכלה רגל מן השוק, ה"מ לדידהו שהיה צריך היכר גדול, אבל אנו אין אנו חוששין כלל. ע"כ. וכ"כ הסמ"ג (עשין דרבנן ה): או' רבינו יצחק שנהגו העם כלשון ראשון, אי נמי שמא אין אנו צריכים לשיעור מאחר שאין אנו מדליקין כי אם בפנים, ואין כאן פרסום נס אלא לבני הבית, וכל זמן שאין בני הבית ישנים שייך פרסום נס אפי' עד עמוד השחר. וכ"כ האו"ז (ח"ב סי' שכב) והאידנא דלא קפדינן אשיעורא דנר, שמא סמכינן אלישנא קמא דשנינן דאי לא אדליק מדליק, ולא בעינן שיעורא, הואיל ואנו מדליקין בתוך הבית של פתח הבית מבפנים, ואין הנר נראה להולכים בשוק וברחובות, לא הורגלו להחמיר. וכ"כ בהגמ"י (פ"ד ה"ה אות ב). והיינו כדברי ראב"ה בשם ר"ת.

וכן יש לצרף משמעות דברי הרמב"ם שאם מדליק סמוך לזמן שתכלה רגל מן השוק א"צ ליתן כל השיעור רק מה שנותר. גם אפשר לצרף מה שכתב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קיט) דיש לומר שכל זמן שאור הנר מאיר אפילו אחר עמוד השחר איכא פרסומי ניסא בהכי. [נוכמה ראשונים

ה) מה שכתבנו לגבי טעימה ואכילת פירות, הנה בשו"ת תרומת הדשן (סי' קט) כתב לאסור לטעום מעט קודם קריאת המגילה. ע"ש. אלא שהתוס' (ברכות ד: ד"ה וקורא), כתבו לגבי אכילה קודם ק"ש של ערבית, דמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של הלילה, אין לו לאכול "סעודה" עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל ערבית. ומוכח שטעימה בלבד מותר. ולשון הטור וש"ע (סי' רלה ס"ב) אסור להתחיל לאכול סמוך לזמן קריאת

ו. איסור אכילה קודם ההדלקה הוא גם לאשה אלמנה או גרושה המדליקה לבדה. אולם אשה שבעלה מדליק עבור כל בני הבית, יכולה להקל לאכול סעודת קבע קודם הדלקת הנרות, ובפרט אם בעלה מאחר לבוא להדליק את הנרות, ובלבד שיש צורך בדבר. ובמקום שידוע שנהגו להחמיר בזה ימשיכו במנהגם. (ו)

מנחה וערבית אחר פלג המנחה). ואע"פ שהמרדכי (שבת ס"י רסו) כתב, דלדידן שאנו מדליקים בפנים ופרסום הנס אינו אלא לבני הבית, אין חוששים לזה כלל, מ"מ כיון שאף אנו חוששים לקיים המצוה בזמנה כהלכתה, טוב שיפסיק וידליק נ"ח ואח"כ ימשיך באכילתו. ומיהו בשו"ת בית אפרים (תאור"ת ס"י סג) תמה ע"ד רש"ל בזה, וס"ל שאם התחיל אינו פוסק. ע"ש. ועיין תוספתא (פ"ק דשבת), ובחסדי דוד, ובשו"ת מהרש"ם (ח"א ס"י א). ומה שכתבנו לגבי עוגה, כן הוא באשל אברהם (סימן תלא).

איסור אכילה קודם ההדלקה הוא גם לאשה אלמנה או גרושה המדליקה לבדה

מהר"ם שיק (תאור"ת ס"י רפו ב"ה וליה). ודו"ק, מ"מ אם אין האב מוהל בעצמו, אלא עשה שליח למול את בנו, מותר לו לאכול. ע"ש. וה"ה כאן שהמצוה על בעל הבית והוא מקפיד לקיים המצוה בעצמו, אין לאסור לאשתו ולבני ביתו לאכול קודם ההדלקה.

והגר"י קמינצקי בספר אמת ליעקב (ס"י תרעו) כתב, "שאם רוצים הילדים לאכול, ידליקו לעצמם ואח"כ יאכלו". וזהו לפי מנהגם שנהגו כמו המהדרין, שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק נ"ח לעצמו, אבל לפי מנהגינו שבעל הבית בלבד מדליק לכל בני הבית, לא שייך לומר כן, לפיכך יוכלו לאכול כהרגלם, ואינם צריכים להמתין עד בוא אביהם להדליק נ"ח. וז"ב. וראה בזה בהליכות עולם, ובחזו"ע חנוכה. ולכאור' יש להעיר, שבמקורות שם לא מבואר לגבי מנהג אשה יחידית שאם נהגה תשאר במנהגה. אלא דאתרא דנהוג נהוג, ומנהג של עיר מחייב, אך אין בזה הכרח למנהג של נשים יחידות. וכן משמע שאין להקל בזה לכתחילה רק אם מתאחר שעה ויותר, ע"ש.

ז. כמ"ש האחרונים (ס"י תלא) בדין בדיקת חמץ. וכ"פ המשנ"ב (ס"י תלא סק"ז). וכ"כ בשו"ת אלף המגן (ס"י טו).

קודם נטילת לולב אין בה איסור. ואף שהגר"ח פלאגי במועד לכל חי (ס"י לא אות עז) כתב להחמיר שלא לטעום כלום קודם המגילה, תמוה דזו מניין לו. וכמבואר כ"ז בשו"ת יביע אומר ח"ט (תאור"ת ס"י טז). ודון מינה לנ"ד.

ומה שכתבנו לאסור לאכול סעודה וכו', כ"ה בשו"ת מהרש"ל (ר"ס פה), שאסור לאכול קודם ההדלקה. וכ"כ ביוסף אומץ יוזפא (ס"י תתרטו), מג"א (ס"י תערב סק"ה), וא"ר, ופר"ח. ועפ"ד המחצית השקל והמשנ"ב בשעה"צ (ס"ק יד), יש להחמיר חצי שעה קודם ההדלקה. (ואפי" כבר התפלל

ו) הטעם משום שעיקר המצוה מוטלת על האיש בעה"ב, ולכן יש להקל בזה בפרט כשיש צורך בדבר לאכול קודם ההדלקה. וכ"פ בשו"ת בצל החכמה (ח"ד ס"י נח), ע"ש שאשה שאינה מדליקה נ"ח בעצמה אלא בעלה מדליק ומוציאה י"ח, מותרת במקום צורך לאכול קודם הדלקת נ"ח. ואם הדליק נ"ח בביתו ועומד להדליק עבור אשה אחרת בביתה, נראה שמותר לאכול קודם שמדליק לה.

אלא שכתב בשו"ת בצל החכמה שם, שנהגו הנשים שלא לאכול סעודת קבע עד לאחר הדלקת נרות חנוכה. ע"ש. אולם מצד המנהג אין לאסור במקום שאין מנהג ידוע בזה, אלא יש להקל.

וכ"כ בחזו"ע (עמוד סח), שאם האיש מתאחר לבוא להדליק נר חנוכה שעה או יותר מזמן ההדלקה, נראה שאין לאסור לאשה ולבני הבית לאכול סעודת קבע קודם ההדלקה, שעיקר המצוה מוטלת על האיש בעל הבית. ובפרט כשהילדים רוצים לאכול ולישון, שרשאים לאכול קודם ההדלקה. וכיו"ב כתב הרב נחלת צבי (יור"ד ס"י רסב), שאע"פ שנראה לכאורה שאבי הבן ביום המילה אסור לו לאכול סעודת קבע קודם שיקיים מצות המילה, כמו קודם נטילת לולב, [וע' בשו"ת

ז. וכן אסור להתחיל במלאכה קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו ללמוד תורה אסור משיגיע זמנה. ובלימוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם שיגיע זמן ההדלקה, משום ביטול תורה. ז)

ח. חיילי הצבא, שאינם יכולים להדליק נר חנוכה עם זמן צאת הכוכבים, מסיבה בטחונית, (ואין מדליקין עליהם בבתייהם), ורוצים להדליק נר חנוכה לפני השקיעה ולכבותו עם רדת החשיכה, אין להם לברך בהדלקה זו, דחשיב ברכה לבטלה לכולי עלמא, כיון שאינו נשאר דלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ח)

ט. בתי כנסת שמתקיימים בהם בכל יום שיעורי תורה עם קהל המתפללים, בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם נראה למגיד השיעור שהקהל יחזור לשיעור לאחר הדלקת נרות חנוכה, יש להעדיף קיום מצות ההדלקה בזמנה, דהיינו שהצבור ילך לביתו להדליק עם צאת הכוכבים. אבל אם קיים חשש שאם ילכו לביתם להדליק נר חנוכה, ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים את השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה בביתם. ט)

שאינן להדליק נר חנוכה מפלג המנחה ויתכבה קודם החשכה

שהמדליק נר חנוכה קודם השקיעה לא יכרך. ולכל הדעות אם מכבה את נר החנוכה עם רדת החשכה בודאי שאינו מברך, שזוהי ברכה לבטלה, וכמו שכתבו כיוצא בזה האחרונים, שהמדליק נר חנוכה בערב שבת צריך לתת שמן בנר שידליק לפחות עד חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וכתב בספר חיי אדם (כלל קנד לה) שאם אינו נותן שמן שיהיה דולק חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, הרי ברכתו ברכה בטלה. וכן מתבאר במאמר מרדכי, ובפמ"ג (סי' תרעט). ועוד.

ח) מרן בשלחן ערוך (סי' תרעב סעיף א) כתב: אין מדליקים נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. ויש מי שאומר שאם הוא טרוד ונחפז לדרכו יכול להקדים ולהדליק מפלג המנחה ומעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ע"כ. וכתב הפרי חדש, שהמדליק מפלג המנחה ומעלה, שהוא שעה ורבע קודם הלילה, רשאי גם לברך. אולם הגאון רבי דוד עמאר בספרו תפלה לדוד כתב,

שלא לבטל שיעור קבוע בזמן הדלקת נר חנוכה

שהעיקר להלכה כדברי רוב האחרונים שיש להתיר ללמוד השיעור בבית הכנסת, ונכון שלאחר השיעור יכריז השמש שלא ישכחו לקיים מצות בדיקת חמץ כהלכתה. וכן העלה בשו"ת בית אב (חלק אורח חיים סימן סג). וכן עיקר. ע"כ. ומינה לנידון דידן, שכבר ביארנו שלדעת מרן אפשר להדליק נר חנוכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ואין אנו חוששים לספק ברכות להקל, אחר שכן המנהג, בצירוף כמה ספיקות כנ"ל, ואם כן בודאי שיש לסמוך על זה שלא לבטל תורה דברים. אלא שהשמש יזכיר לציבור אחר השיעור להדליק נר חנוכה כדין.

ט) דין זה נלמד מהמבואר בכיו"ב בשו"ת יחווה דעת חלק ב' (סי' נט) לגבי שיעור המתקיים בקביעות מידי יום לאחר תפלת ערבית, כיצד ינהגו בליל בדיקת חמץ, וכתב שם, דמאחר שלדעת מרן השלחן ערוך אין להקפיד כל כך על מצות בדיקת חמץ שתהיה דוקא בתחילת הלילה, אין לבטל תורה דברים לצורך ההידור לבדוק בתחלת הלילה. ואף לדעת הרמ"א, נראה שיש להתיר, שבדאי יש בזה זכות הרבים, שאם ילכו קודם לבדוק החמץ, ספק גדול אם כולם יחזרו ללמוד השיעור. ואף על פי שהפרי חדש (בסימן תלא סעיף ב') רוח אחרת עמו, מכל מקום נראה

י. אברכי ישיבות יכולים להמשיך בסדר לימודם בכוללים בימי החנוכה כרגיל, וימנו את האשה להדליק נר חנוכה בזמן צאת הכוכבים. ואם אין הדבר מתאפשר, ידליקו נר חנוכה אחר סיום לימודם, כדי שלא לגרום ביטול תורה דרבים. כי בזמן הזה עיקר הדלקת נרות חנוכה היא לפרסום הנס לבני הבית, וזה אפשר לקיים גם אחר סיום סדר לימודם בכולל. אולם אם האברכים קובעים לימוד מיד לאחר ההדלקה, יכולים להפסיק מסדר לימודם להדלקת נרות חנוכה בצאת הכוכבים, ולחזור מיד ללימודם. ורק אם הדבר גורם לביטול תורה דרבים, עדיף שינהגו כנזכר. [כי בלאו הכי בזמנינו אפשר להדליק נר חנוכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ובמקום מנהג אין אנו חוששים לספק ברכות. ובדאי שאין לגרום לביטול תורה].^(י)

זמן הדלקת נרות חנוכה לאברכים

“דרבים” יש לנהוג כן גם לכתחלה, ובפרט שי”ל דמין לא קאי על זמנינו שיש אור החשמל והזמן של תכלה רגל מן השוק בזמנינו אינו כזמנם, [אך בסברא זו יש עוד לפלפל], ולכן או שתדליק האשה בזמן, או שידליק אחר סדר הלימוד.

ובלקט יושר (ח”א עמ’ קנא) כתב שרבו בעל תרומת הדשן היה מדליק בתחלת הלילה, ומטעם דכמה בני אדם היו מצויין בביתו בתחלת הלילה. אבל הבחורים ושאר בני ביתו היו מדליקין כשרוצים לאכול, ולפעמים כשהיו הרבה נרות היו מדליקין קודם אכילה. ולא היה מניח אחד הבחורים להדליק קודם שהנר שלו הדליק כמעט שיעור. וזכורני שאמר לבחורים למה אתם כולם ממתניין עם ההדלקה עד שעת אכילה? הדליקו מקצתכם קודם, כדי שיהא הנס נראה כל הלילה! וגם נ”ל שהיה דוחק להם לדבק הנרות כולם בשעת אכילה סמוך לפתח בליל ג’ או ד’. ע”כ.

וקצת משמע, שהרב תרומת הדשן היה מדליק בתחלת הלילה, לא מטעם שיש להקפיד כ”כ על הזמן, אלא מטעם שכמה בני אדם היו מצויין בביתו בתחלת הלילה. וי”ל. ומכל מקום, מבואר דבני הישיבה לא נהגו להדליק מיד. ואף דלא איירי לענין הדלקה שהיא חובה מעיקר הדין, מ”מ הרי שיטת המחמירים בזה היא מחמת דס”ל שכל אחד מכוין שלא לצאת בהדלקת הוריו, וס”ל שמועיל כוונה בזה שלא לצאת. ולכן מקפידים כל הבחורים להדליק בזמן. ואם כן על כל פנים מבואר, שבני הישיבה של רבינו התרומת הדשן

(י) ראה במאירי (שבת כא.) “שכך היו נוהגים בני הישיבה בצרפת להדליק אחר שעומדים מבית המדרש”. והמאירי היה בזמן שלא היתה סכנה להדליק בחוץ, ועל כרחך טעמו שעיקר מצות ההדלקה נתקנה משום היכר לבני הבית, וכיון שכן אין הזמן של משתשקע החמה וכו’ לעיכובא. ומתחלה תיקנו שהפרסום הנס יהיה לרבים, על פתח ביתו מבחוץ, אבל אחר שעת הסכנה צמצמו את התקנה שיהיה פרסום הנס לבני הבית בלבד. וכיון שקבעו כן, נשאר הדבר גם לאחר שנסתיים שעת הסכנה, שמא יחזור דבר לקדמותו. אי נמי מתחלה תיקנו בסתם לפרסם הנס, ומתחלה הדליקו בחוץ, אך אחר הסכנה הסתפקו בפרסום הנס לבני הבית, שהתקנה לא פירטה לנו לפרסם דוקא לבני רשות הרבים, אלא לפרסם הנס, וזה איכא גם לבני הבית.

וע’ תוס’ (שבת כא:) ולר”י נראה דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים. וכן דעת הריטב”א שם, דבזה”ז אין ההיכר אלא לבני הבית שעיקר התקנה היתה “לפרסם את הנס” ולא דוקא לרבים, ולכן גם בזמנינו שאין סכנה מדליקה על שלחנו ודיו, וממילא יכולים להדליק לכתחלה גם אחר חצי שעה. ואף שמרן הש”ע פסק דלכתחלה זמן ההדלקה הוא בצאה”כ ורק אם לא הדליק בצאה”כ מדליק והולך כל הלילה, מ”מ כיון דמהני להדליק בברכה אחר חצי שעה, וכך הוא המנהג, ובמקום מנהג אין חוששים לספק ברכות, ממילא כדי למנוע ביטול תורה

הלילה כשבאים מבית המדרש לביתם. ונראה שיש מקום ליישב מנהגם, כי המדובר הוא באברכים תלמידי חכמים "שחסים על זמנם, ואף בביתם לומדים בעצמם גם בלילה", כי יודעים הם מ"ש הרמב"ם, שאין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, ואין כאן ביטול תורה. ובפרט שרבים מהם נוהגים לספר לבני ביתם הנפלאות שעשה השי"ת עמו, ומשרישים האמונה בלבבותם, ואם לא עכשיו אימתי.

גם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר הליכות שלמה (עמ' רצו) כתב, שאף מי שתורתו אומנותו, שבכל ימות השנה חוזר מבית המדרש לביתו מאוחר בלילה, מ"מ בימי חנוכה יש לו להזדרז לשוב הביתה מוקדם ככל האפשר, לקיים מצות הדלקת נרות חנוכה מיד עם צאתו. ואע"פ שמצד הדין יכולה האשה להדליק עליו בביתו, והוא יוכל להמשיך בתלמודו, אע"פ כן אין ראוי לעשות כן. וכתב שם, שהגרש"ז אויערבאך נתרעם ביותר על מי שרצה להנהיג בימי חנוכה סדר לימוד רגיל בכוללי האברכים, כמו בשאר ימות השנה, וידליקו נשותיהם נ"ח להוציאם י"ח, דליתא, כי לא טובים אנו מאבותינו שלא ביטלו תורה שבבית המדרש מימיהם, ובכל זאת בימי חנוכה נזדרזו לקיים מצוה חביבה זו בעצמם ובזמנה כתיקון חז"ל. והביא מ"ש בשעה"צ (סי' רנ סק"ט), שבמצוה המוטלת על גוף האדם קימא לן "מצוה בו יותר מבשלוחו", ואין לחוש לביטול תורה. והוסיף בביאור הלכה שם, שאם לא כן לא היו האמוראים מבטלים תורתם בשביל להכין בעצמם צרכי שבת (שבת קיט.). וכן אמרו חז"ל על כיו"ב (ברכות כ:): אשה מברכת לבעלה, אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו מברכת לו. ע"ש.

ומבואר דהיינו דוקא באברכים החסים על זמנם ולומדים גם בביתם, וכל ראש כולל מכיר באברכים המסתופפים בצלו, אם אכן הם ממשיכים בלימודם גם בביתם, דאז איה"נ ידליקו בזמן ההדלקה, הא לאו הכי ימשיכו ללמוד עד סיום שעות סדר הלימוד, וידליקו מאוחר יותר.

ומה שכתב הגרש"ז זצ"ל בספר שלמי מועד (עמוד רמא) שרק אברכים שאינם מפסיקים מלימודם לשום ענין (כרשב"י וחביריו) ימנו את נשותיהם לשליח בזמן ההדלקה, אזיל לשיטתיה שם שכתב שגם אם יש שיעור קבוע בכל יום מיד

לא היו מדליקים בזמן, אלא אחרי שגמרו את סדר הלימוד ורצו לאכול. וגם רבינו התה"ד לא הזהיר על כך מדינא, רק שלא יתעצלו בהדלקה [כגון בחור שאינו שקוד עתה על לימודו] ויוסיפו בזמן פרסום הנס. [אלא שבתה"ד (סי' קא) משמע שטעם מנהג אשכנז משום שאפשר לברך על הידור].

ומזה נלמד דעל כל פנים בני הישיבות אין להם לבטל את הסדר, ולעזוב את הלימוד, בכדי להדליק הדלקת נרות חנוכה (ראה לעיל בסי' תרעא מה שכתבנו בזה). בפרט שלדעת הרבה ראשונים אין בכך מצוה נ"ח, שממילא יוצאים ידי חובתם בהדלקת הוריהם או רבני הישיבה, ויוצאים אפילו בעל כרחם. ואין יבטלו תורה דרכים בשביל כך.

ולפני כשלושים שנה הורינו בזה לאברכי הכולל חזון עובדיה, שלא להפסיק מסדר לימודם וללכת להדליק באמצע הסדר, אלא או שתדליק האשה בזמן ההדלקה, או שבעל הבית ידליק לאחר שמסיים את לימודיו, וכעדות המאירי הנ"ל. וכיון שהמנהג פשוט שמברכים גם על ההדלקה שמדליקים בשעות הלילה, למה יפסיקו באמצע סדר לימודם, ויהיה בזה ביטול תורה דרכים. ובזמנו דיברנו בזה עם מרן אאמו"ר שליט"א והסכים עמו, שהרי אם האברכים ילמדו בלא מנוחת צהרים, הדבר יפגום ברמת הלימוד והריכוז. אך הוסיף, שאברכים השוקדים על לימודם, ומיד לאחר שמגיעים לביתם חוזרים לבימ"ד סמוך להמשיך בסדר הלימוד, בזה איה"נ עדיף שידליקו הם עצמם בשעת ההדלקה.

והכי דייק לשונו של מרן אאמו"ר בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד עה), שכתב בזה"ל: הנה המנהג בארץ ישראל ברוב ככל הכוללים בימי חנוכה שהאברכים מפסיקים מלימודיהם מבעוד יום בשעה ארבע אחה"צ, והולכים להתפלל מנחה וערבית בביהכ"נ, ומגיעים לביתם בערך בשעה חמש, דהיינו צאה"כ, ומדליקים נ"ח במעמד כל בני ביתם. אמנם יש שטוענים כנגדם, שאין זה נכון, משום ביטול תורה דרכים, שהיה להם להמשיך בלימודם כמנהגם בכל יום, ויאמרו לנשותיהם להדליק נרות חנוכה במקומם, או שאחר סיום שעות לימודם, ילכו לביתם להדליק נ"ח, וכמ"ש המאירי הנ"ל, וכ"כ בעל המאורות (שבת כא:) שבצרפת נהגו בני הישיבה להדליק נ"ח קרוב לחצי

לאחר תפילת ערבית, עדיף לבטל את השיעור הקבוע ולהדליק נר חנוכה מיד אחרי ערבית. אולם לדינא לפי המבואר לעיל, שדעת הרבה ראשונים שאפשר להדליק גם אח"כ, ועוד שכתבו הגאונים והראשונים דבזה"ז דבלא"ה מדליקין בבית ועיקר ההיכר הוא לבני הבית, לפ"ז אפשר לכתחלה להדליק גם אחר חצי שעה. וא"כ אין יבטלו תורה דברים מפני ההידור להדליק נר חנוכה גם כיום בזמנו. ובפרט שהרי אפשר שאשתו תדליק עבור בני הבית, וכולם יוצאים ממילא. והמצוה מתקיימת כמה שהנר דולק בבית ע"י מעשה הדלקה של בר חיובא. ואין כאן רק הידור מצוה של מצוה בו יותר מבשלוחו, ויש לחשב שכר מצוה כנגד הפסדה אם הדבר גורם לביטול תורה דברים.

ואינו מובן למה להדר במצוות, על חשבון מצות תלמוד תורה דברים, ולהיות מהדר במצוה דרבנן על חשבון מצוה דאורייתא של רבים. וכן בכמה מיני חומרות שיש מחמירים על חשבון ביטול תורה, דכל כי האי גוונא ראוי לסמוך על עיקר הדין, ולהוסיף בשקידת התורה.

ועינינו הוראות כמה ביטול תורה נגרם מכך, לבטל את כל סדר ב' בישיבות הקדושות, ורק מעטים יכולים לחזור ללימודיהם אחרי ההדלקה.

ובכמה ישיבות ימי החנוכה נהפכו לימים של ביטול תורה, יותר משאר ימות השנה, מה שלא היה לפני עשרות שנים. ובאמת שהיה ראוי להיפך, להוסיף בימים קדושים אלו חיזוק והתמדה בתורה, כמו שכתבו השל"ה (סוף ענייני תפילה) והחתם סופר (מנהגי החת"ס פרק ט אות א), ועוד. וראה לעיל (בריש סימן תרע) מה שהבאנו בזה.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תקלו) גם כן העיר, שהרי הרמ"א (סימן תרעב ס"ב) פסק דבזמן הזה שמדליקין בפנים אין צריך ליתור בזה, וכן כתב המאירי בשם גדולי הדורות שלא נאמר אלא לאותם הזמנים וכו', וגדולי הצרפתים התירוהו אפילו עד שיעלה עמוד השחר, ושכן נוהגים שם בני הישיבה להדליק אחר שעומדים מבית המדרש. וכיון שפסק כן הרמ"א, אף שסיים דמכל מקום טוב ליתור גם בזמן הזה, מיהו "אם יש איזה טעם, יש להדליק אחר כך אפילו לכתחילה".

[ושמענו שכך הנהיג בישיבתו הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל, במשך כל השנים, להמשיך את סדר הלימוד כרגיל, והאברכים מדליקין הנרות רק לאחר סיום הסדר, כי בלא"ה לא שייך בזמנינו כל כך הטעם שתכלה רגל מן השוק, כי עיקר ההיכר לבני הבית].

דעת הגריש"א שהמדליקין בחלון או בבית בודאי שימשיכו את סדרי הלימוד כרגיל

הידור זה. וגם אם עושים כן מפני שחוששים לשיטת הרמב"ם שלא יוצאים ידי חובה בהדלקה שאחר חצי שעה, הנה מאחר דלא קי"ל כן לדינא, לא נוכל להחמיר בספק מצוה דרבנן, כנגד תורה דברים. ויש לנו כמה וכמה צירופים שאפשר להדליק גם אחרי חצי שעה מצאה"כ, וכמו שהארכנו לעיל בסי' תרע"א, ומה"ט בדיעבד מדליק והולך כל הלילה ואפי' בברכה. [ולסניף יש להוסיף עוד, שהמדליקים בצאה"כ של הגאונים, אינו נכון לדעת ר"ת ומרן ורוב הראשונים, דלדידהו עדיין לא שקעה החמה. ודו"ק].

ועתה הראוני בספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קעד) שהשיב לגבי אברכים ובחורים, בשאלה ששאל ראש ישיבה אחד מארה"ב, האם ימשיכו את סדרי הישיבה כרגיל, ורק לאחר סדרי הישיבה ילכו לביתם להדליק, או שיפסיקו את הסדר להדליק בזמן. והשיב, שכל מי שמדליק בבית או בחלון ולא מדליק ברה"ר, אין צורך להפקיד להדליק בזמן כדן, ולכן יכולים להדליק לאחר הסדר. ואינו משנה כלל מחמת מה מדליקים בחלון. ומה שטענו שהרי מצוה בו יותר מבשלוחו, הנה כבר כתבנו דא"א להקל בת"ת דברים משום

אם מצוה בו יותר מבשלוחו נאמר בכל המצוות - ואם מבטלים תורה לקיים מצוה בו

ד"ל דשאני האמוראים שהיו בודאי לומדים גם באותה שעה (במחשבה), ועוד דבלא"ה כל זה ראיה רק לענין לבטל זמן מועט בכדי הכנת משהו לצרכי

ומה שהביא הגרש"א דהביאור הלכה הוכיח ממעשה רב של האמוראים שיש לבטל תורה בשביל מצוה בו יותר מבשלוחו, הנה אם לדין יש תשובה,

מבשלוחו, מפני שאין השליח נהנה מהקידושין, ואדרבה מפסיד בכך שהאשה המתקדשת נאסרת עליו, אבל בשחיטה ובהפרשת חלה וכיו"ב לא אמרין מצוה בו יותר מבשלוחו, וכמו שנהגו כל רבותינו, שאע"פ שהם בקיאים בשחיטה נותנים לחזן לשחוט, דהיינו ע"י שליח, וכן במצות לימוד תורה לבנו, ובמצות מילה. וכן הדין בהפרשת חלה. וכן המנהג שמשכירים מלמדים ללמד תורה לבניו, ואין האב בעצמו מלמד. וכן הדין במילה, שאפילו האב מוהל יכול לתת לאחר למול את בנו וכו'. ע"ש. ובשדי חמד הנ"ל הביא מהגאון מבוטשטאש שהיה שוחט בעצמו, וביאר טעמו דהוא משום דאובה מצות לא ישבע מצות. ולחומר עבד כן.

ודעת רוב האחרונים שבכל המצוות אמרין מצוה בו יותר מבשלוחו. וע' להרמ"א בדרכי משה (יד"ד סי' רסד), ובש"ך חו"מ (סי' שפ"ד), ובברכי יוסף (יד"ד סי' רסד ובאה"ע סי' לה), ובראש דוד (הנ"ל דף קכח), ובשו"ת מהר"ם שיק (יד"ד סי' רלט), ובשו"ת רב פעלים ח"ב (יד"ד סי' לה).

גם הרב עמודי אש (סי' ה אות י"ח דף לט:) כתב להוכיח שלא כדברי הרב יד המלך והגר"ש קלוגר הנ"ל, מדאשכחן בקידושין (ע:) דרב נחמן עבד מעקה בעצמו, אע"פ שפרנס שנתמנה על צבור אסור בעשיית מלאכה. וכן דעת אחרונים רבים הובאו בשדי חמד (דברי חכמים סי' מר) הנ"ל. ע"ש. וכן עיקר. וע' בשו"ת חתן סופר (סי' מר ד"ה ולפי).

ואין לתמוה על דבריהם מדברי המהר"ח או"ז הנ"ל, די"ל דסמכו בזה על דברי רש"י (קידושין מא.), דמשמע מדבריו שד"ז שייך בכל המצות כולם, "דכי עסיק גופו" "במצוות" מקבל שכר טפ"י. וכן הוא בתוס' ר"י הוזקן בקידושין שם. ועיין בספר המקנה על קידושין שם, שהביא ראיה לזה, שר"נ עשה מעקה בעצמו, דאמרו שם על רב נחמן, דאשכחיה דקעביד מעקה, א"ל, לא סבר לה מר להא דאמר רב הונא בר אידי אמר שמואל, כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה וכו'. ע"ש. ומשמע שד"ז דמצוה בו יותר מבשלוחו שייך בכל המצות. וכיון לזה גם בשד"ח הנ"ל. והסיק שם, דקם דינא דמצוה בו יותר מבשלוחו שייך בכל המצות כולן. ודלא כמ"ש בספר יד המלך. ואכמ"ל.

מצוה בו יותר מבשלוחו לגבי נר חנוכה

בו יותר מבשלוחו. שהרי המצוה מוטלת על כל

שבת, אבל לא איירי לענין לבטל זמן רב. וגם י"א שההכנה לצרכי שבת איננה בגדר הכשר מצוה ומטעם מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא היא מצוה בפני עצמה, שבמה שטורח בגופו לכבוד שבת, יש בזה כבוד שבת, וזו מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים, וכמו שכתבו כן בשם הגר"ז ועוד. ודייק כן מדברי הרמב"ם, שמצוה ההכנה לצרכי שבת איננה בגדר הכשר מצוה למצות עונג שבת, אלא ההכנה עצמה היא עצמה מצוה, שמכבד בזה את השבת במה שטורח בגופו עבורה. ולפ"ז אין הכרח מכאן לשאר מצות לענין שיש לבטל תורה עבורם. ודו"ק. [והגאון הנצי"ב בהעמק שאלה כתב, דכל הכנה או מכשירי מצוה שנזכרו בפירוש בתורה, אמרין בהו מצוה בו, אבל לא בסתם הכשר מצוה]. וראה בילקוט יוסף שבת כרך א' (סימן רג) אם מה שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו, נאמר גם בשאר המצוות. שדעת הרב יד המלך (פרק ל' מהלכות שבת הלכה ו') דהא דמצוה בו יותר מבשלוחו הוא רק היכא דאיתמר, וכגון בהכנת צרכי שבת, ובקידושי אשה, אבל לא בעשיית מעקה ושאר מצות. וכ"כ הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (בקונט' פרט ועוללות סימן לג).

אולם הרב פתחי תשובה (אה"ע סימן לה סק"ב) כתב על דברי הרב יד המלך, שאין דבריו נכונים, שהרי המג"א (סימן רג סק"ג) כתב להדיא שה"ה לכל המצות. וכן משמע בש"ס בכמה מקומות. ע"כ. (וע"ע במג"א סימן תלב סק"ה, וסימן תנג אות יב.) ועיין בשדי חמד (כרך ד' עמוד 289) שציין למהר"ט שכתב, דמה שרב נחמן עשה מעקה היינו משום מצוה בו יותר מבשלוחו. וכן משמע מהב"ח (סי' רסג) גבי הדלקת נרות שבת, דהיה ראוי שהאיש ידליק הנרות בעצמו, שמצוה בו יותר מבשלוחו, אלא שפני שהנשים כיבו נרו של עולם, מוזהרות בו יותר. ומשמע שדין זה דמצוה בו יותר מבשלוחו נאמר גם לשאר מצות. ובמחזיק ברכה (סי' רג סק"ג) כתב להוכיח שה"ה לכל המצות. ע"ש. (וכ"כ בפשיטות בספרו ראש דוד פ"י פניח דף קכח ע"ד).

גם בשו"ת דברי יעקב (סי' עח דף טו:) כתב, דהא דקי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו, הוא בכל המצות, ודלא כהרב יד המלך הנ"ל, שטעה בזה. ע"כ. איברא דבשו"ת מהר"ח אור זרוע (ס"ס קכח) כתב, דדוקא בקידושי אשה אמרין מצוה בו יותר

וגם יתכן שבנר חנוכה אין שייך כ"כ ענין מצוה

בני ביתו בשובה. והן אמת שבעל הבית מוזהר בזה יותר, ועליו יותר מוטלת המצוה. וראה לעיל הערה ו', וכ"ה בחזו"ע חנוכה (עמ' סח) שאם האיש מתאחר לבוא להדליק נ"ח שעה או יותר מזמן ההדלקה, נראה שאין לאסור לאשה ולבני הבית לאכול סעודת קבע קודם ההדלקה, שעיקר המצוה מוטלת על האיש בעל הבית. עכ"פ חיובא רמיא על כל בני ביתו, והידור מצוה של מצוה בו, לא עדיף מלימוד התורה הק'. והרוצה לזכות לכתרה של תורה צריך לנצל כל זמן מועט שיש בידו, וזה עדיף מהידור מצוה. ושמענו שהגר"צ אבא שאול זצ"ל היה מעורר על כיו"ב, שחיפוש ד' המינים מהודרים וכדו' לא עדיף ממצות תלמוד תורה. וה"ה לנ"ד, בפרט שגם בשיטת הרמב"ם אינו ברור כלל שבזה"ז אחר חצי שעה עבר זמן המצוה.

ומה שהעירו שיש בזה ענין של חינוך שהילדים יראו את האבא מדליק נרות, הנה מלבד שאפשר לעשות כן בער"ש ובמוצ"ש, או שהאבא יאחר את ההדלקה לאחר הלימוד בעת שהילדים עדיין ניעורים, ואם אשתו מדלקת בזמן, הדבר יחידר אצל הילדים את הערך ללימוד התורה. והילדים רואים את גדר ההלכה, שעושים כפי שורת ההלכה, ומתחנכים לאהבת תורה. ודו"ק.

ויש להוסיף, דלגבי נ"ח כיון שהמצוה מתקיימת מאליה כשנר דלוק בביתו וברשותו, אין בזה כ"כ מצוה בו יותר מבשלוחו, [כעין מ"ש התוספת שבת (ס" רעג סק"י) להשיג עמ"ש העולת שבת (ס" רעג ס"ה) דעדיף טפי לקדש בעצמו

כשיודע, משום דהכי אמרינן בכל המצות מצוה בו יותר מבשלוחו. דכיון דק"ל שומע כעונה מקרי בו ממש, ול"ש מצוה בו יותר מבשלוחו. ע"ש]. וע' בפני יהושע (שבת כא:) דנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד דקיי"ל נמי מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית, ועדיין צ"ע. עכ"ל. ואף שבפוס' נראה שגם בנ"ח שייך מצוה בו יותר מבשלוחו, וכמ"ש בשו"ת מהר"י מינץ (סימן ב) בשם האגודה. וע"ע בלבוש (תרעא ס"ח) ובמר וקציעה (שם). וראה גם בפמ"ג (כא"א ר"ס תרעט). מ"מ אינו בגדר חיוב גמור. ולא שמענו שצריך לטרוח כ"כ בשביל קיום מצוה בו יותר מבשלוחו. ואמנם אין זו הנהגה רצויה, שאחרים מדליקים בשבילו והוא אינו בא להדליק נרות ולראותם. רק שמחמת כן א"א לחייבו. ועכ"פ אם יום אחד או שנים יצא לו להשאר בחנות ושאר חברים ידליקו עבורו, שפיר דמי.

ובשו"ת מהר"י מינץ שם כתב בשם האגודה (פ"ב דשבת) שאלמנה תדליק בעצמה ותפטור בני ביתה. אולם דברי האגודה שם נאמרו כלפי הדין דנשים חייבות בנר חנוכה, וע"ז הוסיף שאם היא אלמנה ובעלת הבית ויודעת לברך, היא תדליק ותפטור את בני ביתה, שמצוה בה יותר מבשלוחו, ובעיקר בא לאפוקי שלא ידליק קטן או שלא ידליק אדם אחר. אבל אם אחד מבני הבית מדליק, שאני.

אם אחר המדליק בשביל בעל הבית הוא מדין שליחות לגמרי

חנוכה בהדלקת ממונו, וא"כ מברך נמי, ובאמת לפי דעת הב"ח מתיישבים דברי הר"ן ועוד, דלהכי מברך בנ"ח בלמ"ד אע"פ דאיתא בשליחות, משום דצריך עכ"פ שותפות ממונו. והדבר צ"ע כקושי המאירי דסו"ס עיקר מצות הדלקה בשליחות הוא, ולפ"ד הב"ח ניחא, דבאמת המצוה לכתחלה דחובת הגוף ליתא בשליחות כלל, ומאי דמהני ע"י אחרים אינו מעשה ההדלקה, דזה מעשה קוף בעלמא כיון דליתא בשליחות, אלא המצוה מה שמדליק בממונו של המשלח, א"כ זו מצות המשלח ולא

ובפמ"ג (ס" תרעט בא"א) כתב ע"ד המג"א שאם כבר קיבל שבת יאמר לאחר להדליק, דזה צ"ע, שאם קיבל שבת בפירוש איך יוכל לומר לאחר להדליק בשבילו נ"ח, והרי זה מטעם שליחות, ואיהו לא מצי עביד שכבר קיבל שבת, וי"ל דלאו שליחות ממש היא, כיון שהוא מדליק מממונו, והאחר מעשה קוף עביד. עכ"ד.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג ס"י פה) הק' ע"ד הפמ"ג, דכיון דהדלקת אחר אינה בתורת שליחות, א"כ למה כתב דצ"ע איך יברך היינו השליח, והא דעת הב"ח דבדיעבד די במצות

פוטרת גופו אלא ביתו, ע"ש בשם הב"ח. אך יותר נראה שאין כאן חובת הגוף רק משום מצוה בו, וכמפורש בב"ח (ר"ס תרעז) דאע"פ דצריך לכתחלה לעמוד אצל מי שמדליק עליו, מ"מ אינו מעכב, ומדינא יוצא אפילו אינו עומד אצלו, דעיקר החיוב על ממונו להדליק נרות לפ"נ. ע"כ. וס"ל דמלבד המצוה להדליק בביתו מממונו, יש חובת הגוף להודות על הנס, אבל לא על מצות ההדלקה. ומ"ש הב"ח דלכתחלה יעמוד שם, אינו מצד חובת הגוף של ההדלקה, אלא מצד ההודאה, ובא מכח הראי' וענייית אמן שהוא כמברך עצמו. וכ"מ בא"ר (סק"ה), ודלא כהפמ"ג (א"א סק"ב) דמשמע דס"ל בשי"ב הב"ח שיש חובת הגוף בהדלקה עצמה.

והב"ח (סי' תרעז) כתב, הסועד אצל חברו, ואשתו מדלקת עליו, אינו צריך להפסיק סעודתו ללכת לביתו, וכמו שכתב האגודה שאשה שמברכת ומדליקה נרות חנוכה פוטרת כל בני ביתה. ואף שלכתחלה צריך לעמוד אצל מי שמדליק עליו, מכל מקום אינו מעכב. ומן הדין יוצא אפילו כשאינו עומד אצלו, שעיקר החיוב על ממונו להדליק הנרות בביתו משום פרסומי ניסא. אלא שמצוה מן המובחר שילך לביתו וידליק בעצמו, שמצוה בו יותר מבשלוחו ע"כ. (וע"ע בפמ"ג סי' תרעה א"א סק"ד).

למינות סנדק תלמיד חכם עדיף מאשר יושב הוא עצמו כסנדק

הביא מ"ש בליקוטי רבינו בצלאל אשכנזי בשם תוס' כת"י, שמצוה זו דומה לקטורת, שבשעה שמל אברהם את עצמו ואת ילידי ביתו, ירד לשם הקבה, אמרו לו מלאכי השרת, מה לך לפנות לגבעת הערלות, אמר להם חביבים עלי כקטורת הסמים וכו', ועיין בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק י"ד סי' פו). והובאו הדברים בשו"ת יחזה דעת ח"ג (עמ' רס"א סי' עז). וע' במאור ישראל ח"ב (עמ' קעו) שכתב, שאם הזמינוהו להיות סנדק, נכון להפסיק מלימודו לשעה קלה לקיים מצוה זו, שמעלתה גדולה. ות"ח שהזמינוהו לסנדק מחוץ לעיר, טוב שימסור שם שיעור בהלכה שיהיה גם זיכוי הרבים וכו'.

והתבואות שור (סי' כח סק"ד) כ' שיפה נהגו במצות מילה להזמין מוהל המהדר אחר מצוה זו, אע"פ שאבי הבן עצמו יודע למול. ודלא

נעשית ע"י אחרים. ודעת המג"א דצריך שליחות מדעת, ואהני שליחות גם לגוף המצוה, ולדידי' ודאי באופן דחסר שוב כח השליחות, חסר גוף המצוה, ועל הדלקת ממונו לבד אינו מברך להמג"א, וזהו דסיים הפמ"ג ומ"מ הברכות איך מברך וכו'. ע"ש.

ועוד י"ל ביישוב קו' הפמ"ג, דשאני התם שהוא חסרון צדדי. וכן תי' בקונו' ימי החנוכה (שכטר עמ' לו). והוסיף עוד עפמ"ש בקובץ הערות (סי' עו אות ז, יז) דיש ב' מיני שליחות, והיכא דבלא השליחות לא מהני המעשה וצריך שהמשלח ימסור כחו להשליח, בזה אמרינן דהיכא דאיהו ל"מ עביד כ"ש שלוחו, אבל היכא דהשליח יכול לעשות בעצמו, אלא דצורך השליחות הוא שיהא המעשה נחשב על המשלח, בזה ליתא להך כללא דכל מילתא דאיהו לא מצי וכו'.

ובשבט הלוי שם, העיר מדברי המג"א (סי' תרעו סק"ד) בשם הב"ח, מ"כ אדם שהדליק יכול להדליק לאשה ולברך, וכגון שעומדת אצלו בשעת הברכה, אבל בענין אחר אין לברך כיון שהמצוה מוטלת על גוף האדם, ע"כ. ופשט הלשון משמע שהמצוה מוטלת על גוף האדם, פי' חובת הגוף לכתחלה שאינו בשליחות כלל, וע"כ צריך לעמוד שם דאז עדיף וכאילו מדלקת בעצמה, וכן לשון המג"א (סק"ב) דאשתו אינו

וראה בשו"ת יבי"א ח"ד (או"ח סימן כג) שאיש המוציא את בני ביתו לא שייך בכה"ג מצוה בו יותר מבשלוחו, דאיהו בקי היטב בכוונת הברכה ועוד. וכיו"ב כ' בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' כו), דהא דאמר' מצוה בו יותר מבשלוחו, היינו כשאין עדיפות בשלוחו יותר ממה שיש בו, אבל אם עושה שליח ת"ח להיות סנדק, עדיף טפי שתיעשה המצוה ע"י שלוחו. ע"ש. ובדרשות מהרי"ל כתב, שהמהרי"ל כשנעשה סנדק היה טובל בו ביום, שהוא כאילו מקטיר קטורת, ויפה כח הסנדק מכח המוהל להקדימו לקריאת התורה. והגר"א הוסיף, שהסנדק דומה למקריב קרבן, וכמו שאמרו בזה"ק (פרשת לך לך צד:). האי מאן דאקריב וכו'. ושם (צח:). פתח אידך ואמר מזבח אדמה וכו'. ומרן החדיד"א בפתח עינים (יומא כו:).

הוא שאסור להמנע מעשיית המצוה בעצמו, אבל כשעושה כן מאיזה טעם שמונעו יהיה מה שיהיה או משום לכבד את חבריו שפיר דמי, דבכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו. ע"ש. והא דתנן (סוכה לח) מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו וכו' ותבא לו מארה. ופירש רש"י, שמבזה את קונו לעשות שלוחים כאלה. וע' בתוס' שם. וק"ל.

ובשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן סז) כתב דרק במצוה המוטלת על היחיד והוא אינו מקיים אותה בעצמו אלא ממנה ליחיד לשליח לעשותה במקומו, שייך מצוה בו, אבל מצוה המוטלת על יחידים רבים והם ממנים אחד לשליח להוציאם יד"ח, אין בזה משום מצוה בו יותר מבשלוחו, ואדרבה יש בזה משום ברוב עם. ובשו"ת מהרי"ץ (ח"ב סי' ד) כתב שכל שיש עדיפות כמו מעלת ברוב עם, ל"ש מצוה בו. ובחיי אדם (כלל ס"ח סעי' ז) נסתפק בזה. וע"ע בשו"ת דובב מישרים (סי' מז אות ב). ובשו"ת דברי יציב (תאה"ע סימן ג) כתב דבשליחות דהוה כגופו [ע' בריב"ש (סי' רכח)], ל"ש מצוה בו.

אברך השקוד על לימודו עדיף שימנה שליח להדליק נ"ח בזמן צאה"כ

וב"כ בשו"ת יחו"ד ח"ג (סימן נא) דהואיל וסו"ס מידי מחלוקת לא יצאנו, לפיכך אם רואה בעה"ב שלא יוכל בשום אופן להתפנות מעסקיו וללכת להדליק נ"ח, בפרט אם נוסע מבעו"י מקיר העיר וחוצה, ולא ישוב לביתו עד שעה מאוחרת בלילה, טוב ונכון שימנה את אשתו שתהיה שלוחו להדליק עם צאה"כ. וכיון שהמצוה נעשית ע"י שליח בזמנה ובעתה כתקנת חז"ל, הכי עדיף טפי ממה שידליק נ"ח בעצמו לאחר הזמן, שאז הוא נכנס בסלע המחלוקת של הפוס', ובפרט במקום די"א דהוי חשש ברכה שאינה צריכה, וכיו"ב כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לה) ע"ש.

שאינ זה לעיכובא שהבעל או שאר בני הבית יהיו כולם בבית בעת ההדלקה

צריך להפסיק סעודתו ללכת לביתו, וכמו שכתב האגודה שאשה שמברכת ומדליקה נרות חנוכה פוטרת כל בני ביתה. ואף על פי שלכתחלה צריך לעמוד אצל מי שמדליק עליו, מכל מקום אינו מעכב. ומן הדין יוצא אפילו כשאינו עומד

כהש"ך (חור"מ סי' שפב). והא דקי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו, ה"ד כשעושה כן מפני שאין רצונו לטרוח בעצמו, אבל לא אם עושה כן דרך כבוד שמכבד למי שמהדר אחר המצוה לקיימה, ועל כיו"ב אמרו (יומא לט) שדומה למודד אפרסמון שאומרים לו בא ונתבסס אני ואתה, שהוא גרם המצוה והאחר עושהו ומתבססים שניהם. עכת"ד. והסכים עמו בברכ"י (יו"ד סי' רסד סק"א). ע"ש.

וע"ע להחיד"א בספר ראש דוד (פר' פינחס דקכ"ח ע"ג), שהביא דברי הכרתי ופלתי (סי' כח סק"ג) שהעלה, שאם א"ל עשה זאת בשליחותי שלוחו כמותו, אבל אם מכבדו דרך כבוד במצוה זו אינו מקבל שכר, כי מצוה היתה בידו ונתנה לאחר, ובכה"ג לא שייך שלוחו ש"א כמותו. וכתב החיד"א ורואה אני את דבריו. ואף אם מכבד לאדם גדול לאו שפיר עבד, ושאיני הייא (סוטה יג) דהויא מצוה המוטלת על הכל, משא"כ מצות מילה המוטלת על האב, בכה"ג לא אמרינן מצותו בגדולים. עכת"ד. ובס' יצחק ירנן (פ"א מה' מילה דל"ד ע"א בדה"ע ולע"ד נראה), כתב ע"ז, ולעד"נ לא כמר ולא כמר, אלא דוקא דרך עצלות ובזיון

ונייהרר אנפין לענין אברכים דנראה שעדיף שימנו את נשותיהם להדליק את נרות החנוכה עבור כל בני הבית, מאשר הוא ידליק מאוחר כשיבוא הביתה אחר גמר סדר הלימוד. כיון דסו"ס לא נפקא מפלוגתא לגמרי, ולכתחלה יש לחוש לש"י הרמב"ם ודעימיה אינו יוצא אחרי חצי שעה, וזה עדיף מאשר הידור של מצוה בו יותר מבשלוחו. ואף שכתבנו כמה סברות להקל בזה לכ"ע, כמו שנראה מדברי הריטב"א שזמן עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל מקום ומקום, וגם י"ל שיתכן שגם הרמב"ם מודה בזה, וע' לעיל באורך מכמה טעמי, מ"מ עדיף טפי למיעבד הכי. לקיים את המצוה כראוי לכ"ע.

ואף שההדלקה נעשית שלא בנוכחות הבעל, אין בכך כלום, כדמוכח ממעשה דר"ז, שכל שמדליקים עליו בביתו אין צריך שיהיה נוכח שם בעת ההדלקה. והב"ח (סי' תרעז) כתב, הסועד אצל חבריו ואשתו מדלקת עליו, אינו

יא. בעל חנות שסוגר את חנותו בשעת ערב מאוחרת, יאמר לאשתו שתדליק נר חנוכה בביתו בצאת הכוכבים ויצא ידי חובה בהדלקתה. ועדיף לנהוג כך מאשר שבעל הבית ידליק בעצמו בלילה אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. ואמנם אם אשתו אינה מסכימה להדליק נר חנוכה בלעדי הבעל, רשאי להדליק אחר שמסיים את עבודתו בחנות, כי בזמן הזה אין מקפידים כל כך להדליק דוקא בצאת הכוכבים, כי עיקר ההיכר לבני הבית, וכל עוד שבני הבית עדיין ערים יכול להדליק בברכה. ואם יגיע לביתו אחר שבני הבית ישנים ראה להלן בסימן תרע"ז שגם בזה בדיעבד יכול להדליק בברכה, דאינו שונה מאלמן המתגורר לבדו שמדליק בברכה. (יא)

ובפרט שבזמנינו עיקר פרסום הנס הוא לבני ביתו, ואם האשה תדליק בזמן צאה"כ, אזי הילדים נעורים, ויראו את הנרות ויתקיים פרסום הנס כדבעי, לא כן באופן שהבעל מתאחר לחזור מסדר לימודו.

הנוהג לישב חצי שעה כנגד הנרות, ורוצה לבטל מנהגו כדי להדליק בזמן

שנהג להדליק מיד בצאה"כ, ימתין עד שיהיו כולם מקובצין דאז איכא פרסומי ניסא.

וכיו"ב כתב בשו"ת משנה הלכות הנ"ל (חי"א סימן תקל), דבחור ישיבה מבני אשכנז, שאין מניחין לו בישיבה לישב אצל הדלקת נ"ח חצי שעה כמנהגו בבית אביו, עדיף שידליק מאוחר אחרי סדרי הישיבה. שאם יש איזה טעם יש להדליק אח"כ אפילו לכתחילה.

אמנם לענין הלכה נראה דעדיף טפי להדליק בזמן, תוך חצי שעה הראשונה מצאה"כ, אף שעל ידי כך יצטרך לבטל מנהגו לישב אצל הנרות כחצי שעה. דהדלקה תוך חצי שעה עדיפא מהידור זה של ישיבה כנגד הנרות חצי שעה.

בעל חנות כיצד לינהג לגבי זמן ההדלקה

מלאכה קודם ההדלקה. וכן ראוי לכל בעל עסק אם יוכל לעמוד בזה לאפשר לכל העובדים שלו ללכת להדליק נרות בזמן, אך מי שפרנסתו תלויה בחנות הפתוחה בזמן הדלקת הנרות וזה אצלו שעת הדחק, אם אשתו עמו היא תשאר בחנות, והוא ילך לביתו להדליק, והיא יוצאת ידי חובתה. ואם אין אפשרות כזו, ימנה שליח שידליק נרות בזמן, או שאשתו תדליק הנרות. (ראה משנ"ב תרע"ה סק"ט וביה"ל שם ד"ה אשה).

אצלו, שעיקר החיוב על ממונו להדליק הנרות בביתו משום פרסומי ניסא. אלא שמצוה מן המובחר שילך לביתו וידליק בעצמו, שמצוה בו יותר מבשלוcho ע"כ. (וע"ע בפמ"ג סי' תרע"ה א"א סק"ד). [מיחו"ד].

ובנטעי גבריא (עמ' מז, מט) כתב שמי שנהג תמיד להדליק בצאה"כ ולישב אצל הנרות חצי שעה, וכעת הוא טרוד, ואם ידליק בצאה"כ לא יוכל לשבת חצי שעה ליד הנרות, יש להדליק מאוחר, ולישב אצל הנרות, ולא להדליק בזמן מבלי לשהות ליד הנרות. כיון שכתב בשו"ת שב יעקב (אור"ח סי' כב) שיש מצוה לראות את הנרות כל זמן שיעור הדלקתם, ולכן אינו נכון להדליק בביתו וללכת אחר ההדלקה לבהכנ"ס לת' ערבית, ע"כ. ואילו להדליק בזמנו, בזה"ז שמדליקין בפנים הוא רק בגדר טוב ליהרהר כמ"ש הרמ"א, ובפרט שבזה"ז רגל כלה מן השוק מאוחר יותר וע' בריטב"א. וכמו"כ אם אין כל בני ביתו מקובצין בשעה שדעתו להדליק, אף

(יא) הנה לכתחלה ראוי ונכון לכל בעל חנות לסגור את חנותו לזמן קצר, וילך לביתו להדליק נר חנוכה בצאת הכוכבים, ויחזור שוב לחנות. אך אם הדבר בלתי אפשרי מסיבות שונות, ינהג כמבואר בהלכה, או שיבקש מאשתו שתדליק והוא יוצא ממילא.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלג) כתב, שבעל חנות צריך לסגור חנותו ולהדליק נרות חנוכה בזמן, [ע"ש דמשמע דר"ל מטעם איסור

יב. מי שהגיע לביתו בלילה בשעה מאוחרת בימי חנוכה, ולפניו מצות תפלת ערבית, ומצות הדלקת נר חנוכה, יקדים להתפלל תפלת ערבית, שתדיר ושאינו תדיר קודם. ועוד שיש להקדים קריאת שמע שהיא דאורייתא. ואחר כך ידליק נר חנוכה, ויקיים גם פרסומי ניסא. [כי בלאו הכי עבר זמן חצי שעה אחר צאה"כ] (י)

הדלקת הנרות, יגמור את קבלת הקהל ואח"כ ילך להדליק נרות. ואפילו אם הוא עובד במשמרת לילה וכשיגמור את המשמרת שלו יעבור הזמן, פטור הוא כעת מההדלקה, כיון שעוסק במצוה. ואם יש לו בני בית, יודיע להם שידליקו במקומו, והוא יוצא י"ח. ואם אין לו בני בית, עדיף למנות שליח קודם שיוצא לעבודה שידליק נרות עבורו בהגיע הזמן. [אשרי האיש עמ' רלה]. ונראה דלפי מאי דנקטינן שבמקום צורך יכול לאחר את זמן הדלקת הנרות, ה"ה כאן.

וראה בהערה הנ"ל פרטי דינים בענין מצוה בו יותר מבשלוחו לגבי נר חנוכה.

אם להקדים ערבית או הדלקת נר חנוכה

יש אומרים דל' יהודה יוצא י"ח ק"ש כבר מפלג המנחה, וכמ"ש ר"ת בתוס' ריש ברכות, וכיון שיוצא י"ח לדעה זו יש להקדים ק"ש לנר חנוכה. ועיין בבית יוסף (ס' רסז) גבי תפלת ערבית מפלג המנחה. וכן מבואר בחידושי דינים של רבני ירושלים הקדמונים (משנת רס"ט בסוף ספר חיים וחסד אות יא) שתפלת ערבית קודמת לנר חנוכה משום תדיר. ובשורירי כנסת הגדולה (הגה"ט ר"ס תרעב) כתב, בבחורתי נהגתי וכו' וחזרתי למנהגי להדליק אחר תפילת ערבית. וכן עיקר לדינא וכו'. והביא דברי התוספות הנ"ל. ע"ש. וכן כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ב ס"ו מ), ודלא כהמג"א (סק"ה) שכתב, דמי שלא התפלל מעריב מדליק קודם, דא"צ זמן כ"כ, וליכא למיחש שמא ישכח מעריב. וכ"כ בכנה"ג שהוא נוהג כן. ע"כ. ולהמבואר יש להקדים ערבית לנר חנוכה. וכן כתב בשו"ת בית דוד (תארי"ח ס' תע) ושכן מנהגם. וכן העלה הגאון שואל ומשיב (מהדורא רביעאה ח"ב ס' ריט). וע"ע בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"א ס' קפב). ע"ש. ואף שבמשנה ברורה (סק"א) כתב, שלהנהוגים להקפיד להתפלל ערבית דוקא אחר צאת הכוכבים, נכון לנהוג להדליק נרות חנוכה קודם מעריב, ושכן כתב במור וקציעה. וכן נהג הגר"א. ע"ש. מכל מקום מנהגינו כאמור לעיל.

ואותם המדליקים נרות אחרי שסוגרים את החנות, אינם עושים על פי הדין, אלא תדליק האשה בזמן. ואם יגיע לביתו בתוך חמישים דקות לשקיעה עדיף שידליק הוא בעצמו מאוחר יותר ולא ימנה שליח. [שם].

ואם יודע שבשעת זמן הדלקת הנרות יהיה עוסק במצוה ולא יוכל להדליק, עדיף שימנה שליח (אפי' שאינו מבני ביתו) להדליק בעבורו, אף שעדיין לא הגיע שעת חיוב ההדלקה. [שם עמוד רלה].

ואם קשה לו לבוא לביתו בזמן ההדלקה, ינהג כמבואר.

ורופא הנמצא באמצע קבלת קהל והגיע זמן

(יב) בגמ' (שבת כג:) איתא, שקידוש היום ונ"ח, חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא, אע"פ שהקידוש תדיר. נמצא דפרסומי ניסא עדיף מתדיר, אולם התם א"א לקיים אלא אחד מהם, ובזה פרסומי ניסא עדיף, אבל כשיכול לקיים שניהם יקדים התדיר ואח"כ יקיים הדלקת נ"ח, משום פרסומי ניסא. וכמ"ש להדיא התוס' (שבת כג:), שבקריאת התורה של ר"ח טבת שחל בשבת, מקדימים לקרות בס"ת בשל ר"ח שהוא תדיר, ואח"כ בפרשת הנשיאים (שהוא של חנוכה), דכיון דמצי למעבד תרווייהו, תדיר קודם ואח"כ פרסומי ניסא, עבדינן תרווייהו, ורק היכא דלא אפשר למעבד תרווייהו פרסומי ניסא עדיף. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמאירי (שבת כג:), ובתשו' הרשב"א ח"א (ס' אלף ע), ורבינו ירוחם (דף סא). וה"נ תפלת ערבית דהוי תדיר קודמת להדלקת נר חנוכה. דהא אפשר למיעבד תרווייהו. ועוד דבנ"ד איכא נמי קריאת שמע של ערבית שהוא מה"ת, ויש להקדימו לחנוכה, דהוי מדרבנן. וכמ"ש הפנ"י ברכות (נא:). וכ"כ הנודע ביהודה (קמא חארי"ח ס' לט ובס"ס מא). וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס' יד) וראה בחזו"ע על הלכות חנוכה.

ואף אם יתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים, הא

יג. בן נשוי המתארח אצל אביו בשבת חנוכה, ויוצא מביתו ביום ששי אחר פלג המנחה כדי ללכת לאביו, ועתיד לחזור לביתו בלילה, יש אומרים שידליק בביתו אחר פלג המנחה, באופן שהנרות ידלקו עד אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, שמאחר וחוזר לישן בביתו, החיוב הוא על הבית. (ג)

יד. חתן שנושא אשה באחת מלילות חנוכה, כיון שבשעת ההדלקה היה עדיין רווק וסמוך על שלחן אביו, יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו. וטוב שיחמיר להדליק נר חנוכה בלא ברכה כשמגיע לביתו אחר החתונה. ואם החופה נערכת קודם השקיעה, צריך להדליק בביתו של החתן [בלילה לאחר החתונה]. (יד)

בן נשוי המתארח אצל אביו בשבת חנוכה, ויוצא מביתו ביום ששי אחר פלג המנחה

המנחה. וראה בספר נטעי גבריאל (חנוכה פרק יא סעיף ג). ובשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ד סימן סב ד"ה ואף בשבת) כתב לדון בערב שבת חנוכה, אם מותר להדליק נר חנוכה בפלג המנחה למרות שדעתו להדליק נר שבת רבע שעה לפני השקיעה. ע"ש. ובתשובה"נ (כרך ה סימן רכג) עמד ע"ד המ"ב במ"ש בסי' תרע"ט (ס"ק ב') שבע"ש אפשר להדליק אחר פלג המנחה, והרי לש"י ר"ת זמן פלה"מ הוא ג' מינוט קודם השקיעה, ובזמן המ"ב נהגו ברוב המקומות באירופה דעיקר הדין כשי" ר"ת, ופלה"מ הוא ג' מינוט קודם השקיעה, וא"כ היאך התיר המ"ב רק לאחר פלה"מ, והרי ברוב המקומות יסתכנו בחילול שבת לש"י הגאונים. (וע"ע במוע"ז (ח"ב סי' קנ"ב) שביאר דהא דהש"ע התיר בשעה"ד להדליק מפלג המנחה, וכן המג"א שמתיר בע"ש להדליק מפלג המנחה, היינו לשיטתייהו דס"ל כר"ת, אבל לדידן דפלג המנחה הוא כשאר היום בתקפו, מעולם לא התירו השו"ע והמג"א, וע"ש. אולם כיון שהוא מנהג קדום מאוד בשנים כדעת הגאונים, אנו מחשבים זמן פלה"מ לפי השקיעה הנראית לעינינו.

חתן וכלה שמתחתנים בימי החנוכה היכן ידליקו ביום נישואיהם

אכן אם החתונה מבעו"י חייב להדליק בבית מגוריו החדש.

וע"ע בקונטרס מנורת המאור (עמוד מג) ששאל את הגר"צ אבא שאול זצ"ל היכן ידליק חתן בליל חופתו אם יוצא בהדלקת אביו או שידליק בבית שלו, והשיב שידליק בבית "שלו" קודם שילך לחופה. [ושם (עמוד כח) הביא בשם חכ"א

(ג) הנה הכנה"ג (סי' תרעז) כתב לגבי חתן הסמוך על שלחן חמיו, וכן בנו הנשוי, שאם ירצו להדליק נרות חנוכה בפ"ע ישמעו הברכה מבעה"ב, וידליקו בלי ברכה. ואם מתכוונים שלא לצאת בברכת אביו או חמיו, אני מסופק בזה אם יכולים לעשות כן לכתחלה, ולא דמי להמכוין שלא לצאת י"ח בהבדלת הש"צ בבהכ"נ שיכול לחזור ולהבדיל בביתו, דשאני התם שרוצה להוציא י"ח את כל בני ביתו, משא"כ הכא דליכא ה"ט. ואפשר שאינו יכול לעשות כן משום מרבה בברכות. וע' מהרשד"ם (תא"ח סי' א) וכו'. ע"כ. ולדינא לגבי נרות חנוכה יש להחמיר בזה, שעיקר המצוה נר איש וביתו, וכולם יוצאים י"ח בהדלקתו, אף שלא שמעו ולא ראו ההדלקה. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ה (אור"ח סימן יז אות ד). ולכן אם מתארח אצל אביו או חמיו, מסתמא הם מזכים לו חלק בשמן כמו שכל מחסורו עליהם ליום זה. ויוצא י"ח בהדלקתם. אבל אם חוזר לישן בביתו, והולך לאביו או לחמיו רק לסעודת שבת, י"א דיכול להדליק בביתו מפלג המנחה, דהוי כשעת הדחק שמתירים להדליק בפלג

(יד) בספר הליכות שלמה (מועדים פרק יד ארחות הלכה אות כו) כתב שחתן יוצא בהדלקת אביו. ובספר אשרי האיש כתב, מי שעובר דירה בחנוכה, אם בשעת ההדלקה עדיין הוא נמצא בביתו הקודם, ידליק שם [לפי מנהג אשכנז שכל אחד מדליק לעצמו], ואע"פ שבליילה לא ישן שם, שהרי עכשיו זהו ביתו. וכן חתן ידליק בליל החתונה בבית הוריו.

טו. מי שנאנס ולא הדליק לילה אחת, אין לו תשלומין למחר, אלא מדליק למחר כמספר הנרות שמדליקים כל העולם. (טו)

ויש שהעירו על מה שכתבנו לגבי חתן, שכיון שזמן הדלקה נמשך כל הלילה, א"כ אמאי לא נימא שכיון שלאחר חתונתו כבר יוצא מבית אביו ואינו סמוך על שלחנו, מתחדש לו חיוב הדלקה בביתו, ויצטרך להדליק ע"י שליח בביתו. והביאור בזה נראה פשוט, שכיון שבשעת חיוב ההדלקה היה סמוך על שלחן אביו, ויצא ידי חובתו, אזלינן בתר שעת החיוב. וכבר יצא ידי חובה.

שבשעה שנכנס לבית שלו מאוחר בלילה מתחדש עליו חיוב חדש מצד ביתו שעתה הוא ברשות עצמו ולא סמוך כבר על שלחן אביו, ולכן מתחילה יבא לביתו העתידי, בשעת ההדלקה, וידליק שם, ויפטור גם את הכלה ע"י זיכוי בשמן. ואם שכחו לעשות כן, כשיבואו לביתם בלילה ידליק בברכה דק"ל שזמנה כל הלילה]. וראה בספר בית חתנים (מהר"י תש"ו ח"ב פרק כא סעיף ד) מה שכתב בזה בשם הגר"צ אבא שאול והגר"ש אלישיב.

מי שנאנס ולא הדליק לילה אחת, אין לו תשלומין למחר, אלא מדליק למחר כרגיל

תרעב אות ג), הביא שמוה"ר מנחם מירזבור"ק כתב דידליק נר אחד כשמתחיל להדליק, דלדידיה הוי ליה ליל ראשון, ואין דבריו נראין. ע"כ. ולכאור"ל שגם לדידן שמדליקים בפנים יש ענין של היכר הימים, וזה לפי מנין הימים האמיתי.

ובב"י הביא, שכתב הרשב"א בתשובה, דמי שלא הדליק בלילה אחת, שוב אינו מדליק שכבר הוא דחוי, עכ"ל. ונ"ל שפירוש דברי הרשב"א כמו שנתפרשו דברי הר"מ, דאנר דאותו לילה קאמר דאין לו תשלומין. וכ"ה ברוקח (סי' רכו), ולא דמי לק"ש ותפילה שיש להן תשלומין וכו'. וכ"כ בארחות חיים (הל' חנוכה סימן י'), ובשבולי הלקט (סימן קפז). וע"ע בטור וש"ע (סוסי תרעב) ובהגה שם. ובכנסת הגדולה שם. ובשו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב (סוסי מח), ובספר רוח חיים פלאג"י (שם), ובמועד לכל חי (סי' כז אות נח).

וע"ע בראבי"ה (תשובות סי' תקעב) שכתב, דאפי' אם עבר זמן שתכלה רגל מן השוק חייב להדליק, ובלבד ששכח ולא ביטל במזיד [לזמן הגמ']. ולא אמרו בגמ' אלא לענין אי מצי מדליק לשם מצווה בזמנה. ואל יאמר כיון שעבר הזמן מה לי למהר עדיין יש שהות כל הלילה להדליק שלא בזמנה, אלא עד שתכלה רגל מן השוק שכר הדלקה בזמנה יהבי ליה, ומכאן ואילך שכר מצוה בעלמא יהבי, כדתנן (ברכות ט:). הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה. ושם (כו). אמרו, טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב', ובלבד שלא ביטל במזיד. ושם (נא). שכח ולא

(טו) כן כתב המרדכי (שבת סי' רסח) בשם מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תרלד): נר חנוכה שלא הדליק בלילה, דעתי נוטה דכיון שלא הדליק שוב לא ידליק, ודיחוי הוא, כדתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, דאי לא אדליק מדליק, משמע שלא עשה מצוה מן המובחר. בין כך ובין כך צריך להדליק בלילה, ולא למחר ביום, דמשום פרסומא ניסא הוא, ובלילה דאיכא נישפא הוי אור הנר פרסומי ניסא אבל ביום לא. וכ"ש בשאר לילות דלא מדליק, דעבר יומו ודחוי הוא. וכ"ה בסידור רש"י (סי' שטז) בשם תשובת רבינו יצחק בר יהודה. וכ"כ בספר הנייר (הלכות חנוכה ד. בהגה) בשם רב שר שלום גאון, דביממא ליכא פרסומי ניסא, וכ"ש בשאר לילות אם לא הדליק דחוי הוא לגמרי. ע"כ דברי רב שלום גאון. וכ"כ בספר פרדס הגדול (סי' קצט) לרש"י, ובאגודה (שבת פ"ב סי' לא).

ובתשובת מהר"ל (סי' כח) כתב לבאר, דדוקא אותו לילה אין לו תשלומין, אבל אלילות אחרות פשיטא שמדליק, דנס כל יומא איתיה, ופשוט. וכ"ה באגודה (שם), ולא דמי לעומר דכתיב ביה תמימות תהינה, אבל הכא כל חדא מצוה באנפי נפשה היא כמו לולב, ומה שמוסיפין, משום הידור הוא, אטו מי שאוכל שום וריחו נודף וכו'. ע"כ. וכ"כ הטור, עבר כל הלילה ולא הדליק, לא ידליק ביום המחרת, דשרגא בטיהרא מאי אהני, וכן לא ישלים בלילה של אחריו שכבר עבר זמנו. ע"כ. ובדרכי משה (סי'

שהוכחנו שחייב להדליק. וכ"ש לדידן דאנו מדליקין בתוך הבית מבפנים, ול"ש לומר עד שתכלה רגל מן השוק, דלכני ביתו הרואים, כל הלילה שוה להדלקה. ע"כ. ומשמע שלומד הראב"ה ששייך השלמה גם בשאר מצוות, אלא דס"ל דל"ש תשלומין רק באותה הלילה.

אם להלכה יש תשלומין לקריאת שמע, מגילה, ושאר מצוות

שמחוייב לברך שני פעמים 'אשר יצר', והביא ראיה ממה שאמרו (ברכות כו.) טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים. ע"כ. נאפשר שגם החולקים שם, מודו הכא, דש"ה ד"ל דדי בברכה אחת כשמברך על פעולה שעשה, הן שעשה פעם אחת או שעשה כמה פעמים, וכמ"ש בהגהת של"ה (חולין פרק דרך חיים), ובב"ח (א"ח שם), שבברכת הודאה אחת יוצא על כל הפעמים, כמו אם אכל כמה אכילות. וע"ע במג"א שם (סק"א), ובבאור הגר"א (שם) ובש"ע הרב (שם).

ומרן בב"י (א"ח נח) כתב בשם הכלבו (ס"י ז): טעה בק"ש של שחרית, יש אומרים שאין לה תשלומין בערבית ולא של ערבית בשחרית. ורבינו חיים כתב דק"ש שוה לענין תפלה. עכ"ל. וז"ל הכלבו שם: טעה בק"ש של שחרית י"א שאין לה תשלומין, שחרית לא מטכסיסי של ערבית וערבית לא מטכסיסי דשחרית, וכן דעת בעל ההשלמה ז"ל, ורבינו חיים ז"ל כתב דק"ש שוה לענין תפלה, אע"פ שאינן מטבע אחד. ע"כ. וכ"ה באר"ח (הל' ק"ש אות כג) והלשון שם, "דברכות דק"ש שחרית לא מטכסיסא דערבית וכו'".

ובש"ע שם (סעיף ז) כתב מרן, אם לא קראה ביום י"א שיש לה תשלומין בערבית. וכן אם לא קרא ק"ש בערבית יש לה תשלומין ביום, ויש חולקים. ע"כ. ולכאור' הוא ככל סתם ויש שהלכה כיש בתרא. וכן כתב החיד"א בברכי יוסף שם. והאריך בזה בברכ"י להלן (סי' תרפו אות א). ובפרי מגדים (א"ח סי' נח א"א אות ח. ולהלן בס"י קח) הביא שהפר"ח (סוף אות ד) והנחלת צבי (סי' קח ס"ח) והא"ר העלו דק"ש יש לה תשלומין אבל לא הברכות, וראיתם מהגמ' ברכות שם. והפמ"ג דחה ד"ל שזהו למ"ד ק"ש דרבנן. ומ"מ גם לדבריהם, הוא דוקא בזמן הסמוך ולא אח"כ, כמו בתפלה, וכן צריך שהראשונה לחובה והשניה להשלמה אף לאחר חצות לילה. וע"ע בבאור

ברך, במשקין בולען ושוב מברך, שכח ואכל בלא ברכה לרבינא אפי' גמר סעודתו חוזר ומברך, ונ"ל דהכי הלכתא, ודלא כר"ח שם דטבילה שאני. וכדמוכח מתפלה. ואין לומר תפלה שאני דולאי שיתפלל כל היום כולו, דהתם הוא בזמן תפלה. וגם כאן בני"ח מברך, ול"ה ברכה לבטלה, כיון

וזה לשון הרוקח הנ"ל (סי' רכו): ואם לא הדליק לילה אחת, לא ידליק למחר או לילה האחרת מה שהיה לו להדליק אז. ולא דמי לק"ש ותפלה, דאמרין בריש תפלת השחר (ברכות כו.) שיחזור ויקרא ויתפלל. ע"כ. ומקור דבריו הוא בגמ' (שם) טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים וכו', מיתבי, מעוות לא יוכל לתקן, זה שביטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וכו'. אר"י אריו"ח הכא במאי עסקינן שביטל במזיד, א"ר אשי דייקא נמי דקתני ביטל, ולא קתני טעה, שמע מינה. ע"כ. ולכאור' משמע שק"ש ותפלה שווין. אולם יל"ד דאפשר שברייתא זו היא למ"ד ק"ש דרבנן, אבל למ"ד ק"ש דאור' לא נוכל לחדש שיש תשלומין. אך אפשר ליישב סברא זו לפי מה שכתב הכס"מ (ספ"א מהל' ק"ש) בדעת הרמב"ם, שמה"ת אין זמן קבוע לק"ש. ותועיל השלמה באותו היום. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' יא). [ואו מטעם שנחשב כמצוה אחת, לקרוא ק"ש פעמים ביום. ראה להלן משו"ת דברי יציב]. ובאמת מטעם זה נתבאר בילקו"י על הל' ק"ש, דבן ישיבה או ת"ח הלומדים עד שעה מאוחרת, יכולים לסמוך לכתחלה על זמן ק"ש של הגר"א, שהרי כן מבואר בסידור רב סעדיה גאון. ובריא"ז, שמונין זמן ק"ש מהנץ. וכתב בתוס' יו"ט שכן דעת הרמב"ם בתשובה. וכ"ד הלבוש, לחם חמודות, וש"ע הגר"ז. אבל דעת המג"א שיש למנות ג' שעות לסוף זמן ק"ש מעמוד השחר. ואף דקי"ל דספק דאורייתא לחומרא, מ"מ כיון דקביעות הזמן של ג' שעות הוא מדרבנן, הו"ל ספק במילתא דרבנן, ואפשר לסמוך על זמן הגר"א.

וע"ע בב"י (א"ח סי' ז) שהביא מ"ש רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, שכתוב באורחות חיים (הל' נט"י סי' יב) בשם גאון, שאדם שהטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים והטיל פעם אחרת,

הגרא"א כאן שמצדד יותר שאין תשלומין לק"ש.

ובפנ"י (ברכות שם) האריך בזה ביישוב לשון הבריייתא לדעת רבינו חיים, והעלה דמ"מ בעיקר הדבר קרובין דבריהם להיות שוין, דבק"ש לא שייך השלמה כמו בתפילה. שדוקא בתפלה שהיא כנגד קרבנות, שייך ג' הדרגות. א. אם מתפלל בזמנה, יש לו שכר קרבן תמיד בזמנה. ב. וכשמתפלל בשעת תשלומין יש לו מיהא שכר קרבן חובה דהיינו קרבן יחיד. ג. וכשמתפלל שלא בשעת תשלומין אין לו שכר קרבן עולת חובה אלא שכר ת' נדבה. ולכן י"א שגם במזיד שייך השלמה, דהיינו שאע"פ שיש לו עונש על ביטול תפלת חובו, אפ"ה יש לו מיהא שכר תפלת נדבה. אבל בק"ש שאינה כנגד קרבנות ל"ש בה אלא ב' הדרגות. א. שכר מצות ק"ש בזמנה ב. ושכר ק"ש שלא בזמנה, שאינו אלא כקורא בתורה כדאיתא במשנה (שם ט:). אבל תשלומי חובו לענין ק"ש ל"ש כלל, וזה טעם הפוס' שכתבו כן. ושיטת רבינו חיים ס"ל דכיון דבק"ש שלא בזמנה יש לו שכר כקורא בתורה, מש"ה שייך בה השלמה, ולא נחית לחלק לענין קיבול שכר. עכת"ד.

וקרוב לדברים אלו כתב במשנה ברורה (סי' נח ס"ק כח), שגם למ"ד שיש לה תשלומין, אין הכוונה שיצא בזה ידי ק"ש, מאחר שכבר עבר זמנה ואינו אלא כקורא בתורה, רק שלכתחילה צריך להשלימה כמו תפילה, וע"כ מיבעי ליה לאקדומי חובת שעתא ברישא, ותיכף אחר מעריב יקרא עוד שמע בשביל זה הפעם שחיסר, אם בשוגג חיסרה. עכ"ד. אולם אפשר שאינו מוכרח.

ובספר משרת משה [להגאון מהר"י עטיה מח"ס רב דגן] על הרמב"ם (הל' תפלה פ"ג ה"ח), כתב שלכאור' מרן בש"ע פסק שאין תשלומין לק"ש, ויש לשאול שבגמ' (ברכות כו.) מוכח כמ"ד שיש לה תשלומין. ושו"ר שכ"כ הפר"ח. אלא שמהר"י עייאש בס' לחם יהודה (חי' לרמב"ם הל' תפלה ספ"ג) כתב שדעתו נוטה כה"א שאין לה תשלומין, דהתורה קבעה זמנה בזמן שכיבה, ותפילה שאני דרחמי היא, ושכ"נ דעת הש"ע שכתב סברת החולקין לבסוף משמע דסבר כוותיהו וכו' ואף דבגמ' התם אמר מעוות לא יוכל לתקון וכו', הא ליתא, דבוודאי לק"ש בין ביטל בין טעה לא יוכל לתקון הוא

ונקט ביטל אגב תפילה עכ"ל. אולם בדברי הגמ' אינו נח. [עש"ב]. ושו"ר שהחיד"א במחבר"ר אייתי בידיה דברי המאירי בכ"י שהביא ראיית הפר"ח, ודחאה. ואיברא דכיון דכל הפוסקים קמאי שלא כתבו האי דינא גם לק"ש, מובן דהכי ס"ל.

ובס' נחל איתן (הל' ק"ש פרק ג) כתב, שכירושלמי מוכח שאין תשלומין לק"ש, אמנם נ"ל די"ל שאין מח' בין הירושלמי והבבלי בזה, דאפי' נימא דיש תשלומין לק"ש, היינו לקריאת הפרשיות, אבל לברכות שלפניה, ודאי לא שייך תשלומין כלל, דאין לומר יוצר אור בערבית ולא מעריב ערבים בשחרית לאחר שהגיע זמן ק"ש אחרת. דהא צריך להקדים חובת שעתא ברישא ואין יאמר ערבים לאחר שאמר יוצר אור וכן בהיפך. וא"כ לא דמי תשלומין דק"ש לתשלומין דתפלה דהויא השלמה מעליא בכולה כאילו היתה בזמנה, משא"כ בק"ש שאין התשלומין בשלימות כמו בזמנה. והיינו דקאמר בירושלמי אהא דתנן מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, דטעמא משום דק"ש זמנה קבוע ותפלה אין זמנה קבוע. דתפלה יכולה להשתלם בכ"מ לאחר זמנה כבזמנה, אבל ק"ש כתיקונה בברכותיה זמנה קבוע, ואין יכולה להשתלם אחר זמנה כבזמנה, ולכך צריך להפסיק בשביל לקרותה בזמנה. וכדבריו כתב הגר"ז (א"ח שם ס"א) שלכ"ע אין תשלומין לברכות ק"ש, שא"א לאמרן אלא בזמן, כי אין יאמר יוצר אור בערב, ואשר ברברו מעריב ערבים בבקר, וברכות האחרונות הן סמוכות. גם בא"ר (סימן נח) כתב שנראה שיש תשלומין לק"ש זולת הברכות. ושכן פסק בנחלת צבי. אולם מדברי הארחות חיים והכלבו הנז"ל, מבואר להדיא שהמח' היא על ברכות ק"ש.

ובשו"ת דברי יציב (א"ח סי' סב) כתב לתלות ד"ז במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, אם קריאת שמע שחרית וערבית שני מצוות הם, או מצוה אחת. [ראה שאג"א]. שהרמב"ם כללם באחת, והרמב"ן מונה אותם לשתיים משום דזמניהם מחולקים, וראה בהשגות הרמב"ן (סוף שורש ט), ובדרך מצותיך להמשנה למלך (חלק א' מצוה הכ"ג להרמב"ן). ע"ש. וי"ל בדעת הרמב"ם, דסבירא ליה שיש תשלומין, ואם כן שייכי אהדדי והוי מצוה אחת, ודו"ק. ועל כל פנים לדעת הרמב"ם הוי

יש לדון אם נעתק משחרית לערבית ומערבית לשחרית היאך יבדל יוצר אור בערב או מעריב בשחרית, וא"ת שיכרך ברכות דהשתא כדין של ערב שבת בשבת או של שבת במוצאי שבת, בזה אין הטעם אלא שחייב י"ח אף בשבת הוא, אלא שכבוד שבת מפקיעו, ומתוך כך אני מפקפק לומר שמהגיע זמן האחרת אינו קורא, אלא שבריש מסכתין כתבנו שקורא, ונוסח הברכות אפשר לסמוך מפני שהם כלליות למציאות יום ולילה, כמו שאמרו להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, ומכל מקום אף לדעת זה מ"מ קורא הוא מתורת רשות, ולא מתורת תשלומין. ע"כ.

והנה בדברי הרוקח מבואר שדייק מסוגית הש"ס שקריאת שמע ותפלה שווין שיש להם תשלומין, וכדברי הפר"ח. ומ"מ אין להעיר מדברי מרן בב"י כאן (סי' תרעב) שהביא דברי הרוקח בשתיקה. דפשוט הוא שמרן לא נחת לזה, ולא הביא דברי הרוקח רק לענין הדין שאין מועיל השלמה לנ"ח, וז"ב.

אם שייך תשלומין בשאר מצוות, כמו ספירת העומר, אכילת מצה

ואפילו אם הם ב' ימים של ראש חודש, או בימי הסוכות, דקריאת שמע שאני, דאף דאינו מחוייב בקרא כבר פעם אחת, מכל מקום אם קורא עוד ליכא עבירה דהוי כקורא בתורה. וכן בתפלה לחד מאן דאמר בגמרא הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, דתפלה רחמי נינהו, ולכך שייך ביה על כל פנים תשלומין, אבל בהלל כיון דאמרו חז"ל כל האומר הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף, אם כן נהי דביום טוב הוי החיוב לומר הלל פעם אחת, מכל מקום אין להוסיף עליו ולומר ב' פעמים ביום הלל, וכל המוסיף גורע, לכך אין בו תשלומין גם כן. עכ"ד. ויש לפלפל בזה.

והאמנם שיש למצוא סיוע לזה [שמועיל תשלומין לשאר מצוות] בדברי האור זרוע, (חלק א') סימן שכט) שאחר שהביא דעת בעל הלכות גדולות שאם לא ספר ספירת העומר לא יספור ביום בברכה, כתב, ומורי הראב"ה היה אומר שלולי שקשה בעיניו לחלוק על בעל הלכות גדולות היה נראה לי שיוכל לספור ביום ולברך, כדקיימא לן

מצוה אחת שנוהגת ביום ובלילה, אלא שמתנאי המצוה לעשות חלקה ביום וחלקה בלילה. ולפי זה אפשר שאינה נחשבת מצוה עשה שהזמן גרמא. ע"ש.

והטעם שכתב הגר"ז, שאין יכרך מעריב ערבים בבוקר, יל"ד דאפשר שהכוונה שקורא פעמיים ברכות של ערב בערב, ושל בוקר בבוקר, וכמו השוכח תפלת מנחה של ערב שבת שמתפלל ב' ערבית של שבת.

וז"ל המאירי (ברכות כו:) כל מה שביארנו עליו תורת תשלומין לא נאמר אלא לתפלה, אבל קריאת שמע וברכותיה אין להם תשלומין, ומה שאמרו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הקורא אף בברכות, הוא רק עד ד' שעות, ואם כן של ערבית בשחרית לא יקרא. ומ"מ לדעת גדולי הרבנים שכתבו שאין בזה זמן, י"א שקורא מתורת תשלומין, וממה שאמרו בסוגיא זו ביטל ק"ש שחרית וערבית ביטל תפלה, שחרית וערבית ה"ז מעוות לא יוכל לתקון, אלמא דוקא ביטל הא שכתב לא אף בק"ש, ולדעתי אינה ראייה וכו'. וכן

והנה לפי דברי בעל ההשלמה ורבינו חיים והרוקח והפרי חדש, שמועיל השלמה לקריאת שמע, לכאורה הוא הדין יש לדון בשאר מצוות, ובלבד שעדיין שייך זמן המצוה. וכמו תשלומי מגילה של לילה ביום. אך יש לומר דקריאת שמע שאני למאן דאמר שאין לה זמן קבוע מן התורה. ואי נמי, משום שהכל מצוה אחת לקרוא פעמיים ביום, אחת בלילה ואחת ביום [נוכח שכתב בשו"ת דברי יציב הנז', וזה דוחק לגבי אם שכח ביום שמשלים בלילה, שהרי הוא כבר ביום אחר]. וגם יש סברא לומר שקריאת שמע ותפלה שאני, שאין להם זמן קבוע, ובכל יום ויום זמנם הוא, ולא חשיב שעבר זמנו, אלא משלים וממשיך את הסדר הקבוע של קריאת שמע ב' פעמים ביום, וג' פעמים תפלה.

ובעיקר השאלה נשאל בזה הגר"ש קלווגר בשו"ת האלף לך שלמה (אורח חיים סימן קצח), והשיב, שהדבר פשוט דליציאת מצרים מהני השלמה כמו לקריאת שמע. אולם כל זה בדבר ששייך בכל יום, אבל בהלל לא מועיל תשלומין,

אך בודאי שלא כתב סברא זו אלא רק בתורת הערה בעלמא, במקום דנפקא מינה לחומרא שאף אם הפסיד את הזמן, יחמיר לקרותה. שחלילה לחדש חידושים כאלו, ואין לנו אלא מה שקבעו חז"ל. ואטו נימא שהקורא קריאת שמע בזמן הזה בצאת הכוכבים בימות החורף לא יצא, כיון שאינו זמן שכיבה מוקדם כל כך. ובפרט שיש לומר שמסרו הכתוב לחכמים, והם קבעו את הזמנים שנאמרו במשנה ובתלמוד, ואין לזוז מזה. ולא פלוג רבנן בין קיץ לחורף. ועוד דיש לומר דתיתי בעינן לילה וזמן שכיבה, יום וזמן קימה. ומה שאמרו בגמרא (ברכות ט.) שהאנוס יכול לסמוך על רשב"י בשעת הדחק לקרות עד הנץ כיון שהוא זמן שכיבה, יש לומר שנלמד כן בדרך של דרשת הכתובים, שלשון ובשכבך בא לרבות שעדיין נחשב המשך של הלילה. אך לא יותר מזה. ודו"ק.

וקצת יש להוכיח מדברי הראשונים דלא כד' התורת חיים הנז', שהרי הראשונים נדחקו מאד לקיים המנהג שנהגו בארצותם לקרוא קריאת שמע מבעוד יום. ובתרומת הדשן (סימן א) הביא מנהגם להקדים הרבה, ונדחק הרבה ליישבו, ולא עלתה על דעתם ליישב, שכיון שבארצותם השקיעה מתאחרת מאד, וטבע האקלים גורם שמקדימים לשכב, אם כן זהו זמן שכיבה שלהם. [וראה עוד בספר מגן אבות להמאירי ענין יא].

וגם אם נאמר שק"ש תלוי בזמן שכיבה, אינו מוכרח שהדבר משתנה לפי זמן שכיבה שבעולם, אלא יש לומר שהכוונה זמן הראוי לשכיבה מצד טבעו של עולם, וזהו סמוך ללילה [ולשיטת תנאי דמקדמי זמן קריאת שמע, טעמם משום שזמן שנכנסים לאכול סעודת הערב, חשיב זמן שכיבה שזהו זמן המיועד למנוחה מטרחה ועמלן, שסועד גופו ושוכב לישן]. ובשו"ת תורת חיים הנז' הרגיש בזה, וכתב שאם טבע האקלים גורם שאני, אולם יש לומר דאולינן בתר רוב העולם. אי נמי יש לומר שמסרו הכתוב לחכמים והם קבעו לכל הדורות.

בברכות (כו.) טעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים, ומיהו דוקא בשוכח ולא בביטל, כדאיתא התם. ע"כ. וכן הוא בראב"ה (סימן תקכו, עמוד קצה). ע"ש. ומשמע דשייך תשלומין במצוות, אף על פי שאינם בקשת רחמים. וכמו שהעיר בזה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (אורח חיים סימן לה). ועיין עוד בחידושי הריטב"א (סוכה כז) שאם לא אכל מצה בליל פסח אין לו תשלומין, דאיתקש מצה לפסח, ומשמע דהא לאו הכי, הוה אמינא שיש תשלומין למצות. ויש לדחות. ועיין למהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן מח). ובברכי יוסף (סימן תרפז סק"א), ובשירורי ברכה (סימן תפב). ובשו"ת מהר"ם שיק (חלק אורח חיים סימן שלה).

ומכל מקום לענין מעשה אפשר שיש לחוש לחומרא, וכיון שדעת ההשלמה וההרוקח ורבינו חיים שמועיל השלמה לקריאת שמע, ולכאורה כן מוכח מדברי הראב"ה ואור זרוע, לכן אם שכח לקרוא קריאת שמע, יקרא פעמיים לתשלומין.

וראיתי בשו"ת תורת חיים זוננפלד (סימן כג) שדן בענין ספק בדין קריאת שמע וברכותיה, וכתב שיש לצדד להקל, אחר שהכסף משנה והתומת ישרים סבירא להו בדעת הרמב"ם שזמן קריאת שמע מדרבנן, ואם כן בדרבנן יש מקום לסמוך, ועוד שבשלחן ערוך הביא דיש אומרים שיש מקום תשלומין לקריאת שמע. והגם דלא נקטינן כן, על כל פנים הסכים הפרי חדש והוכיח דמדרבנן יש לה השלמה, ואם כן בקריאת שמע דרבנן על כל פנים יש לסמוך. וע"ש לענין מ"ש שלא הפסיד הברכות. ובסוף דבריו כתב לעורר עוד, להערה בעלמא, שכיון שקריאת שמע תלוי בזמן שכיבה וקימה, ולא נכתב בהדיא הזמן, אם כן לכאורה אם דרך בני אדם מצד חולשתם שירדה לעולם משתנה, וכעת כולם ישנים יותר או קמים באיחור יותר, יש מקום לומר שעל כל פנים לנידון דידן אם הפסיד את הזמן, יהיה כאן חיוב דאורייתא לקרותה, והגם שלא מצאתי הדבר מפורש, לענ"ד הסברא נכונה, ומכל שכן במקום שטבע האקלים גורם לזה. עכ"ד.

סימן תרעג - שמנים ופתילות הכשרים לחנוכה

א. כל השמנים והפתילות כשרים להדלקת נר חנוכה, אף על פי שאין השמנים והפתילות נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה בהן. ושמן זית מצוה מן המובחר, מפני שאורו צלול ביותר, וגם הוא זכר לנס שנעשה במקדש שהיה בשמן זית. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן. ובמקום שאין שמן מצוי כלל נוהגים להדליק נרות חנוכה בנרות שעוה, כי גם הן אורן צלול כמו השמן. א.

כל השמנים והפתילות הכשרים לנר חנוכה

השמן שבתוכו אל הפתילה, כדי שידלק יפה, ויהיה חייב משום מבעיר. אולם בדיני חנוכה לא חששו חכמים שיבואו לידי כיבוי הנר, משום דקי"ל כבתה אין זקוק לה, כלומר שכיון שהדליק האדם הנר במקום שיכול להיות דלוק שיעור חצי שעה, ורק אירע וכבתה, אין זקוק להדליקה בשנית.

א) על פי המבואר בגמ' (שבת כא.), ובטור ושלחן ערוך (סי' תרעג ס"א). דאע"פ שלגבי נר שבת יש שמנים ופתילות שאסור להדליק בהם, דהיינו בשמנים גרועים שאין נמשכין אחר הפתילה, וכן בפתילות גרועות שאין האש נתלית יפה בהן, ואסור חכמים להדליק בהם נר שבת, שכיון שאינן מאירין יפה שמא יבוא להטות את הכלי, ויבוא

שמן זית מצוה מן המובחר

ונוהגים במדינות אלו להדליק בנר של שעוה, כי אורן צלול כמו שמן. ע"כ. וכ"כ בתשובת מהרש"ל (סוף סימן פה). ובלקט יושר (ח"א עמוד קנא) הביא, שרבו התה"ד היה מדליק על שמן זית כשאפשר לו, בנר של מתכת העשוי קנים קנים. והיה מדליק בכל לילה בתחלה על קנה אחד שלא הדליק עליו בזה החנכה משום שהיה נקי מאחרות. ע"כ. ובערוה"ש (סי' תרעג ס"א) כתב דמי שהוא בביתו, וודאי יש לו לקיים מצוה מהודרת בשמן זית, אך בדרך שא"א להוליך עמו פמוט ושמן, ידליק או בשעוה או בחלב שנתקשה. [ושם (סעיף ו) כתב דעיקר המצוה היא בשמן זית].

והגר"ח פלאגי' בספר מל"ח (סי' כז אות טו) הביא בזה, נכון להדליק בשמן זית למצוה מן המובחר. ויהדר המצוה בנרות נקיים ונאים, והכל לשם שמנים, כמו שכתב מרן החיד"א בספר מורה באצבע (אות ש). ובספר אור הישר (דף ל ע"א) כתב, שמן זית ולא שעוה. ועיין בקיצור של"ה (סקי"ב). ובנוהג כצאן יוסף (סי' תרעא), ובאדני פז (סי' תרעג סק"א). ובספר שלמי חגיגה רמז רמז בסמיכות תרומה לתצוה, וכל יתדות החצר נחשת, ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך, דנחש"ת ראשי תיבות נ'רות ח'נוכה ש'מונה

ומה שכתבנו דשמן זית מצוה מן המובחר, הוא בגמ' (שבת כג.) לפירוש התוספות והמרדכי שם. וכן כתב בספר המנהיג (הל' חנוכה עמוד תקכח): מצוה מן המובחר להדליקה בשמן זית. וכ"כ בספר הרוקח (סימן רכו), ובאורחות חיים (הלכות חנוכה אות ז). וכתב המרדכי (סי' רסח) שמהר"ם היה רגיל להדליק בשמן זית. והביאו הב"י כאן. ובדרכי משה שם (אות א) כתב ע"ז שכן נהג מהרי"ל (הל' חנוכה עמ' תג אות ג), והמנהג הפשוט להדליק בשעוה, וכן כתב במנהגים (ר"א טירנא הל' חנוכה עמ' קמד) דשעוה מצוה מן המובחר כמו בשמן זית. וכתב מה"ר אברהם מפראג, וטעמא, כי בודאי צליל נהוריה טפי מכל השמנים. ובכל בו (סי' מד) איתא יש מדליקין בנרות של שעוה, ורבינו פרץ (הגהות סמ"ק סי' רפ אות א) היה מצריך נרות ארוכות, אמנם מצוה מן המובחר בשמן זית שבו היה הנס. עכ"ל. ויש שהוכיחו מהירושלמי (ריש מס' ערלה דף ב) שהיו רגילים ליקח שמן זית לנר חנוכה.

גם בהגה (סימן תרעג סעיף א) כתב הרמ"א, דשמן זית מצוה מן המובחר (מרדכי וכל בו ומהרי"ל), ואם אין שמן זית מצוי מצוה בשמנים שאורן זך ונקי.

תגרע ממנו. ועיין בספר והוכיח אברהם (פרק יב), מה שכתב במוסר על זה, ובספר חסד לאברהם (נהר נח) מנה ט"ו כלים הראוים לנר חנוכה, והראשון כלי זהב והשני כלי כסף וכו'. ועיין אורחות יושר (פרק טז). והרב חמדת ימים כתב דחסידי אחד עשה חינוך בשל כסף ליל שני כדי לומר שהחינוך ע"כ.

עדיף להדר בריבוי נרות בתוספת הימים, מאשר להדר בשמן זית

נזכר בגמרא למהדרין מן המהדרין, ואף דהא דשמן זית מצוה מן המובחר נזכר ג"כ בגמ' (שבת כג.) כל השמנים יפים לנר ושמן זית מצוה מן המובחר, ולתוס' שם (ד"ה מריש) קאי גם על נ"ח, מ"מ מה שהוא מן המובחר הוא מטעם דצליל נהוריה טפי, וא"כ ודאי דמאי דהדליק נר א' נוסף בכל לילה כמהדרין מן המהדרין הוא עדיף טפי משום פרסומא ניסא, שעל ידי זה מתפרסם הנס שהיה בכל לילה. ואף שהפוס' כתבו דמצוה מן המובחר בשמן זית מטעם שהנס היה בשמן זית, מכל מקום בש"ס לא משמע הכי וכו', וע"ע במנהגים שהובא בד"מ (סי' תרעג) ס"ל דשעוה הוא מצוה מן המובחר כמו שמן זית, א"כ ודאי דעדיף טפי לקיים ההוספה בכל לילה משידליק בשמן זית. ע"כ. ועש"ע שעדיף שידליק בשעוה ויוכלו ב"ב ג"כ להדליק לפי מנהג אשכנז. וכן עדיף מהדרין מן המהדרין בשעוה מאשר מהדרין בשמן זית. ומה שהעיר על הטעם שנתנו הפוס' משום שהוא זכר למקדש, ור"ל דא"כ גם בהדלקה בשמן זית יש פרסומי ניסא, וכתב דבש"ס ל"מ הכי. נראה דבלא"ה ל"ש כ"כ פרסום הנס בזה, שהרי אין ניכר לרואים שהוא שמן זית. ולכן פשוט שהידור של ריבוי נרות עדיף.

אך אין בזה חיוב ואינו אלא הידור מצוה. ומה שכתב בספר פרי תואר (יור"ד סימן יט אות א) בתו"ד שם, דהא דאמרינן מי שיש לו ב' פתחים לחצירו ב' רוחות, בעי לאדלוקי ב' רוחות מפני מראית העין, התם בפתח ב' בעי נמי למיעבד ככל חוקות ומשפטי חנוכה, דבעי בשמן זית, ובעי שיעור וכו'. ע"כ. לאו בדוקא נקט כן, ופשוט.

מצוה להדליק בשמן יותר מנר שעוה

וכמו שכתב המאירי דלהלן, שהידור מצוה להדליק דוקא בשמן ולא בשעוה. וכ"כ בשו"ת

ת'דליק. ומצוה מן המובחר שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. ואשרי מי שזכה לעשות נרות חנוכה מכסף, ומה גם אם ישא בחיקו תיבה של כסף לטבא אשר ישאף, ולכלי מתיקה, וקאו"י (קפה) וכיוצא. דמכל שכן דלדבר מצוה צריך שישתדל לעשות הנרות חנוכה מכסף, והוא מוציא בדבר הקיים דל"ו תוסף עליו ולא

וראה עוד בנשמת אדם (כלל קנר אות ד) שנסתפק בעני שאין ידו משגת לקנות שמן זית ולהיות מן המהדרין, איזה עדיף, להדליק נר אחד של שמן זית בלילה, או להדליק בנר של שעוה ולהוסיף בכל לילה. וכתב שלכאור' הוא תלוי בפלוגתא דתנאי במנחות (דף מד:), אם היה להם פרים מרובים ולא היה להם נסכים, דלר"ש יקריבו פ' א' ונסכיו, ולא יקריבו כולם בלא נסכים. אך לחכמים מוטב להקריב ז' פרים בלא נסכים, ופסק הרמב"ם דאין הלכה כר"ש. ומוכח דעדיף טפי לעשות מצוה א' בשלימות. וגם כאן ידליק בכל לילה בשלימות, דהיינו להוסיף, אף שלא יהיה בשמן זית שהוא מן המובחר, אלא ידליק בשעוה. אך שמה כיון דלא אמרינן בגמרא מצוה להוסיף בכל לילה אלא בלשון מהדרין, וא"כ אינו אלא הידור מצוה, וי"ל דגם ת"ק מודה דמוטב לעשות עיקר מצוה כתקנו דהיינו בשמן זית. ואמנם נ"ל דהא דאיתא בש"ע שמן זית מן המובחר, אינו דינא דגמ', דבגמ' לא אמרינן אלא שמן זית יפה לנר ומשום דצליל נהורא, ולא אמרינן משום שנעשה בו נס, אלא הכלבו כתב זאת מסברא דנפשיה, וא"כ כיון דעכ"פ דין זה דמהדרין מן המהדרין נזכר בגמ', ושמן זית לא נזכר בגמ' כלל, וגם הרי"ף והרמב"ם לא הביאו זה, וא"כ עדיף להדליק בשעוה ולהיות מן המהדרין מן המהדרין. עכ"ד.

גם בשו"ת בנין עולם (סימן לד) עמד בחקירה זו, וכתב דנראה פשוט דיותר טוב להדליק נרות של שעוה ולהוסיף, מלהדליק נר של שמן זית רק נר אחד בכל לילה, דהא הך דנר נוסף בכל לילה

ומכל מקום אף על פי שגם נרות שעוה כשרות להדלקת נרות חנוכה, עיקר המצוה בשמן.

מהר"י ברונא (סימן לט) דמצוה בשמן טפי מבנר של שעה, דע"י השמן נעשה הנס. וכ"ה בשיורי כנה"ג (בהגב"י ר"ס תרעג), שמצוה יותר להדליק בשמן מבשעה, מפני שהנס נעשה בשמן ולא בשעה. וכ"כ בספר אדני פז.

וז"ל השל"ה (מסכת תמיד פרק נר מצוה א) מצוה מן המובחר להדר דוקא אחר שמן זית להדליק בנרות, ואף לקנותו ביוקר, ולא ידליק בנרות שעה 'קנדליא', וגם לא בשאר שמנים, רק בשמן זית, מאחר שהנס בבית המקדש נעשה בשמן זית. וכן מצאתי וכן קבלתי. ורמז לדבר נקרא חנוכה, על שם שחנו בכ"ה, כמו שכתב הטור. 'בכ"ה' בגימטריא 'זך', וכתוב (שמות כז, כ) 'ויקחו אליך שמן זית ז"ך'. וגם 'בהעלתך את הנרת' וגו' (במדבר

ח, ב) שרומז גם כן על נרות חנוכה, כמו שכתב הרמב"ן ריש בהעלותך. על כן צריך משמן זית כמו בנרות של מנורה. ע"כ. והרוקח (סימן רכה) כתב: כתיב וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, וסמך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, רמז לחנוכה שמן זית זך מן המובחר.

ובספר המדות כתב שבזכות נר תמיד הדולקים משמן זית ניצולין מגזרת שמד. ושמן זית מפקח את הלב. והוא סגולה להריון. וכן מסוגל לחן. ע"כ. ובגמ' (מנחות פא:): מבואר דהרגילים בשתיית שמן זית, חכמה מצויה בהם. ועוד אמרו שמועיל לזכרון (הוריות יג:). ובתנא דבי אליהו (רבה א) מבואר ששמן זית הוא רפואה לאדם, ומצהיל פנים.

אם עדיף שמן זית לנר שבת או לנר חנוכה

בשמן זית היא בעיקר משום שנמשך יפה אחר הפתילה. וראה בזה עוד להלן (הערה יב) באורן.

ובשו"ת תורה לשמה (סימן פט) נשאל אם עדיף להדר ביין משובח לקידוש או שמן משובח לנר שבת כמו שמן זית צלול. והשיב שם שנראה שמצוות היין עדיפה, ע"פ המבואר (מנחות פא) דכל מצוה שיש בה הנאת אכילה עדיפה ממצוה שהיא לאורה דוקא. ועוד שעיקר הקידוש הוא מצוה מן התורה, והיא מצוה דרבנן דפתח בהדי אורייתא, אבל נרות שבת כל עיקרה הוא דרבנן, ולהכי הידור מצוה ביין דקידוש וברכת המזון עדיף טפי, וקדים להידור מצוה בשמן הדלקת הנר. ועוד י"ל דהתם בשמן חדא מצוה עביד בהידור, אבל ביין עושה כמה מצות, קידוש לילה וקידוש היום והבדלה וגם כוס ברכת המזון בלילה וביום, ולהכי הוא קדים. ע"כ. ולכאורה גם בנר שבת, אף שאין בו חיוב מן התורה, מכל מקום יש בו קיום מצות עונג שבת ומצות כבוד שבת וי"א שהם מן התורה משום מקרא קודש ראה בילקוט יוסף (סי' רמב). וי"ל בזה גם לגבי נ"ד. ומצינו שנר חנוכה עדיף מקידוש, שמחוייב לחזר על הפתחים משום פרסומי ניסא, וגם מצינו שנר שבת עדיף מנר חנוכה משום שלום בית. אלא שאין בזה תוספת שלום בית במה שמדליק בשמן מהודר.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ג אורח סי' סח) דן אם יש לו

ויש לעיין אם יש לו שמן זית מצומצם, אם יעדיף לקחתו לנר חנוכה לנר שבת, ואילו למצוה השנית ידליק בשאר שמנים או בשעה. וראה להלן (הערה יב) מה שכתבנו בזה ע"ש. ובשו"ת שיח יצחק (סי' שמה) כתב שלכאור נר חנוכה קדוש יותר מנר שבת, וכמו שתקנו לומר הנרות הללו קודש. ואסור להשתמש בהם, וא"כ ראוי להדרן ביותר, ומוטב להדליק של חנוכה בשמן זית מליקח השמן לנר של שבת. אך קשה שמצינו (חגיגה ב) דהעולה מעה כסף וחגיגה שתי כסף, אף שהעולה כולה כליל וקדושה טפי משלמי חגיגה, אעפ"כ הדבר שיש בו נמי לכם כשלמי חגיגה יתן כסף הרבה יותר בעבורה, וא"כ גם בנד"ד, אף דנרות חנוכה אסור להשתמש בהם, ובנר שבת רשאי להשתמש וקיל קדושתו מנ"ח, אעפ"כ יתן השמן זית לנר שבת. וי"ל דהתם הוא גז"כ, ומנ"ל מאי טעמיה דקרא. וכן י"ל שכשם דק"ל דנר שבת עדיף מנר חנוכה משום שלום ביתו, ה"ה הידור דנר שבת, דהיינו שמדליק בשמן זית קודם מלהדליק נר חנוכה בשמן זית. וע"ע בשו"ת בית שערים (אורח סי' שסה) שמברר בכמה ראיות שגם נרות ההידור דש"ק מוקדמים ודוחים לנרות הידור דחנוכה. ע"ש.

ומכל מקום למעשה נראה, שהידור של שמן זית עדיף טפי לנר חנוכה, שמצינו בו טעם זכר לנס שנעשה בשמן זית. לא כן בשבת שהמעלה

שמן זית ושעוה שנטף מנר ביהכנ"ס, איזה מהם קודם למצות נר חנוכה. וכן אם יש לפניו שמן זית קודם למצות נר חנוכה. וכן אם יש לפניו שמן זית חנוכה. ע"ש.

להלכה נר שעוה כשר לנר חנוכה ונר שבת

נרות לחנוכה, כי אמר כל הנרות טובים לנר חנוכה. ע"כ. וכ"ה בספר המנהגים (טירנא. חנוכה) ושמן זית מצוה מן המוכרח, או שעוה. ע"כ. ובהגהות מנהגים שם (אות כז) כתב בשם דרשות מהר"ש (סי' קיט) שמעתי שמותר לקנות שעוה הנוטף מנרות ע"ז להדליק בבהכ"נ, כי בטלם הנכרי, ובהג"ה בתשב"ץ כתב וז"ל, ונרות של ע"א נהגו שלא לעשות בהן שום דבר מצוה ואפילו ללמוד בהן, ע"כ. ובשו"ת מהרש"ל (שם) כתב, שמן זית מצוה מן המוכרח היכא דשכיח, ואם לא נמצא שמן זית, יקח שאר שמנים, אבל שומן וחלב נראה דיותר יש הידור מצוה בשעוה, וכן המנהג. ומצוה לקנות שעוה מן הצדקה ממה שנטף מן נרות ב"ה, מאחר דאתעבוד בהו חדא מצוה. וישמור בזה שלא יקנו שעוה מנרות של בתי תפלות שלהם, דאע"פ שנתבטלו, מ"מ מאוסים הם לתשמישי מצוה. ע"כ.

וכן מבואר בשאר הפוס' שנר שעוה כשר, וכ"ה בשו"ת מהר"י ברונא (סי' ג). ושם (סי' לט) כתב: וכשמדליק בנרות של שעוה, נכון לקבוע כל א' גבוה מחבירו, על דרך מעלין בקדש ולא מורידין. ומוכח בגמ' דהנרות היו קבועין שם כל היום לפרסומי דחנוכה הוא, כן נראה לי. ע"כ. וז"ל החיד"א בברכ"י (סי' תרעג אות ד): כתב בארחות חיים (אות ז) דהמדליק בנרות שעוה צריך לעשותן ארוכות. ומאן דאסר נרות שעוה לא חש לקמחיה, וכבר מחי לה אמוחה בספר אליה רבה (אות ב).

ובספר יומין דחנוכה (סי' יג) האריך בזה להקל בהדלקת נרות שעוה, ואפילו לכתחילה מצוה מן המוכרח, כיון דנהורא מעליא וצלולה. וכבר העידו עליו עדים נאמנים, המרדכי והמהרי"ל והכל בו וספר מנהגים והרמ"א. ע"ש. ומכל מקום כבר נתבאר שהדלקה בשמן עדיפא, לפי שיש בה יותר דמיון לשמן זית שבו נעשה הנס.

ומה שכתבנו שיעשו הפתילה מצמר גפן, כן כתב בחיי אדם (כלל קנר סי' ח), שמצוה מן המוכרח

ואמנם המהר"ל מפראג בספר נר מצוה (דף ס"ט ע"ב), פוסל נר שעוה להדליק נר חנוכה. ע"ש, שרוב העולם נוהגין לעשות נרות של שעוה להדליק בו, חוץ מן אותם המדקדקים להדליק בשמן זית, מפני שהוא זכר לנס שנעשה בבית המקדש. ולפי הנראה פסול הוא לנר חנוכה לגמרי, דלא נקרא 'נר' כלל. רק זה נקרא 'נר', שנותנין השמן בכלי, ומניחים שם הפתילה, אך לא כאשר כורכין השעוה על הפתילה. וכאשר נותנין השעוה על הפתילה, אז האור הוא שורף את כל הפתילה, כאשר האור הולך אחר הפתילה. וזה אינו בנר כלל, רק השמן נמשך אחר הפתילה. ולכן קראו הכלי, אשר שם השמן והפתילה, 'נר' בכל התלמוד, מפני שעל ידי הכלי נקרא 'נר', ובלא כלי אין שם 'נר' עליו, רק 'אבוקה' או 'מדורה' או 'פנסא' נקרא בכל מקום. ע"כ.

אך הרמ"א (ריש סימן תרעג) הכשיר נר שעוה לנר חנוכה, ושכן המנהג במדינותיהם, כי אורם צלול כמו שמן. וכן פסק בשו"ת מהרש"ל (סי' פה). וכן הוא בארחות חיים (אות ז). וכן עיקר. ועיין עוד באליה רבה (סימן תרעג סק"ב), ובשו"ת מהרי"ץ (סימן נב). ובמטה משה (סי' תתק"צ) כתב שמן זית מצוה מן המוכרח או שעוה וכן המנהג, ומצוה לקנות שעוה מן הצדקה מה שנטף מנרות של בהכנ"ס מאחר דאתעביד בהו חדא מצוה וכו'. ע"כ.

וכן מפורש במאירי (שבת כא. בד"ה ממה) וז"ל "ממה שכתבנו למדת, שנרות של שעוה מותרות לנר חנוכה, ומ"מ נוי מצוה הוא לעשות בשמן, אחר שהנס היה בשמן, והוא שאמרו למטה כל השמנים יפים לנר, ושמן זית מן המוכרח. ואף על פי שקצת מפרשים פירשו לענין שבת, בתוספות פירשו לענין חנוכה ומטעם שכתבנו". ע"כ. והיינו שמה שאמרו בגמרא כל השמנים יפים לנר, הוא לומר שיש הידור להדליק נר חנוכה דוקא בשמן ולא בשעוה וכדו'.

וכן מבואר במנהגי מהר"ש (סימן תקמ) ע"ש, שכתב שאמר לו מהר"ש מנוישטט לקנות מן השמש שעוה שנטף מן הנרות שבבית הכנסת ולתקן מהם

ב. שמן זית קרוש, כעין צורת נרות שעוה, אפשר לכתחלה להשתמש בהם להידור מצות נר חנוכה, דאף שנקרש, מאחר שהאש יוצאת ממה שהשמן הקרוש נימוח, ונהפך שוב לנוזל, שפיר דמי, וגם בשמן כזה יש הידור של הדלקה בשמן זית. ב)

חנוכה. ומכל מקום מצוה מן המובחר ליקח צמר גפן או חוטי פשתן. ע"כ. וכ"ה בקיצור ש"ע (סימן קלט סעיף ד) שאף שכל הפתילות כשרות לנר חנוכה, מצוה מן המובחר ליקח צמר גפן. וכ"ה במשנ"ב (סי' תרעג סק"ב).

שמן זית קרוש כשר לכתחלה לנר חנוכה

נקרש אחרי שקדשו בכלי שרת ואחרי ששמו במנורה לפני ההדלקה, יל"ע דשםא כיון דבאמת על ידי הדלקה שוב נימוס ונהיה שמן רגיל ודולק השיעור כהלכה, י"ל דכשר. ובספר אשרי האיש ח"ג (עמוד רלט) כתב שאין לחוש מחמת מה ששמים בו חומר הקרשה, כיון שהוא פחות משישים, ושפיר הוא בטל, ויש לו שם של שמן זית.

וראיתי בתשובה"נ (ח"ה סי' רכג. וכן במוע"ז ח"ב סי' קמה) שכתב סברא מחדשת, ששאר שמנים עדיפי טפי מנרות של שעוה, משום דבמעשה ההדלקה בשמן, הוי כמדליק כל השמן שכל השמן דולק קדי"ל דבלח יש בילה, אבל בשעוה שאינו לח לא מיקרי הדלקה אלא במקום שנוגע בשלהבת. מיהו יש נוהגין תמיד להדליק בשעוה בבית הכנסת, שלדבריהם ניכר לציבור יותר והוי פירסומי ניסא טפי. עכ"ד. ולפ"ז גם בשמן קרוש יש לפקפק קצת שאינו מהודר. אלא שבלאו הכי זו סברא רחוקה. והעיקר כמו שנתבאר.

הדלקת נר שבת בשמן שריפה

ומקור הדבר הוא במשנה (שבת כ:.) במה מדליקין ובמה אין מדליקין וכו'. אין מדליקין לא בשמן שריפה וכו'. ועוד שם (כד:.) אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב, ובגמרא (כג:.) רצו ליתן טעם לדין זה הואיל ולשריפה עומד מתוך שמצוה עליו לבערו גזרה שמא יטה כדי שיתבער מהר. רב חסדא אמר, דאין חוששין לשמא יטה. אלא דהכא איירי ביום טוב שחל להיות בערב שבת, לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב. ועל פי זה

ליקח שמן זית, דומיא דנס שבמקדש שהיה בשמן זית. ואם אין מצוי, יקח שמנים שאורם זך ונקי או נר של שעוה שגם כן אורו זך. ואם אין לו, יקח של חלב או שומן. והוא הדין הפתילות שאין מדליקין בהם בשבת, מותר להדליק בהם נר

(ב) הנה באחרונה מצוי שמוכרים שמן זית קרוש, כעין צורת נרות שעוה לנרות חנוכה, ושאלו האם אפשר לכתחלה להשתמש בהם להידור, שאולי כיון דנקרש, בטל ממנו שם משקה ולא הוי שמן, או"ד מאחר שהאש יוצא ממה שנימוס ונהפך שוב לנוזל שפיר דמי, ויש בזה הידור של הדלקה בשמן זית. וכן יש להסתפק האם שמן כזה כשר לכתחלה גם בביהמ"ק למנורה.

ולענין נר חנוכה נראה שאין בו שום פסול, ושפיר יש כאן זכר לנס שנעשה בשמן זית. וכן יש לו מעלת צליל אורו טפי כדאי' בגמ' (שבת כג:.) ובפרט דסו"ס השמן הנוזל הוא הדולק ע"י אש ההדלקה שנימוס על ידה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן קמג).

ושם כתב, שלענין ביהמ"ק, יראה דפסול הוא, דכיון דנקרש בטל מהות השמן. ועיין ברמב"ם (פ"א מטומאת אוכלין ה"ט) דשמן שנקרש אינו לא אוכל ולא משקה. ובתוספתא (פ"ב דטהרות) איתא, וחצי לוג הוא מכלי הלח לקדש שמן המנורה כמבואר במנחות (דף פח ופט), ואם

ויש מקומות שמכריזים בחנוכה שהכהנים יבואו לקבל שמן שריפה להדלקת נרות חנוכה. והיינו שמן תרומה שבזמן הזה אין הכהן יכול לאוכלו אחר שכולנו טמאי מתים, ומאחר והשמן עומד לשריפה, אפשר שהכהן יהנה מזה בשעת השריפה, כמבואר ברמב"ם (תרומות פרק ב הלכה יד), ומכאן מקור המנהג לתת שמן זית שהופרש לתרומה גדולה ותרומת מעשר לכהן, כדי שידליק מהם נר ויהנה מהשמן בשעת הכילוי.

ג. מי שהכין נרות שעוה להדליק לנרות חנוכה, והדביקם בפמוט לצורך ההדלקה, ושוב נזדמן לו שמן, יניח מידו נרות השעוה, וידליק אך ורק בשמן, שעיקר המצוה בשמן, הואיל והנס קרה בבית המקדש בשמן. ואפילו לא הובא לו שמן זית, אלא רק משאר שמנים, וכבר הדביק נרות שעוה, בכל זאת יניח נרות השעוה מידו, וידליק בשמן. ג)

הר"ן על הרי"ף. וכן כתב רבינו יהונתן מלוני"ל. וכן משמע מהכל בו בפירוש לפרק במה מדליקין (סימן לו). וכן בארחות חיים (הלכות תפלות ערב שבת סימן טז).

וב"כ הדר"א (בהל' מעריב של שבת דף מב:) וז"ל: ואין שורפין שמן שריפה ביו"ט וכו', אבל בערבי שבתות מותר, ולא גוזרין כל ערבי שבתות אטו ער"ש שחל בו יו"ט וכו'. ע"ש. וא"כ לכאורה אין מקום לד' הדרב"ז הנ"ל.

וע"ע להרשב"א בחידושו (שבת כג:) שכתב, די"ל שאב"י ס"ל דטעמא דמתני' משום שאין שורפים קדשים ביו"ט, אלא שמדד במדה גדושה, וקסבר דאפילו בשבת דעלמא אסור, ואע"פ שמדליקין בחול, לפי שהוא דולק והולך בשבת. ויש מי שסובר כן בירושלמי (פ"ב דשבת הלכה א') וכו'. וסיים, וכתב רבינו הרב ז"ל דמשה הכניסו בגמרא הך פיסקא דולא בשמן שריפה באמצע הל' חנוכה, משום דלרבה שייכא בהדלקת נ"ח בשבת. ע"ש. גם בחי' הרמב"ן שם כתב דאב"י ס"ל שאילו משום שריפת קדשים, אף מבערב יו"ט אסור, כיון שעיקר השריפה ביו"ט. ובירושלמי איכא דסבר הכי, ולא דמי להדלקת נר דחולין וכו'. ע"ש.

הכין נרות שעוה להדלקת נר חנוכה ואח"כ נזדמן לו שמן זית

כנה"ג (בהגב"י ר"ס תרעג), שמצוה יותר להדליק בשמן מבשעוה, מפני שהנס נעשה בשמן ולא בשעוה. וכ"כ בספר אדני פז. וכן מבואר במאירי (שבת כא.).

וקי"ל כהפוס' שחלקו על השבוי"י בזה, ומשום דהזמנה לאו מילתא היא, הילכך יניח נרות השעוה מידו, וידליק בשמן. ודלא כמ"ש הפמ"ג (בא"א ס"ס תרעו), שבשאר שמנים אם כבר הדביק שעוה, מדליק נר שעוה, כיון שהנס לא היה אלא בשמן זית. וליתא, דסוף סוף השמן עדיף, לפי שהוא מעין דוגמא לנרות בהמ"ק (ובפרט לד' המהר"ל

כתב הדרב"ז בפ"י על הרמב"ם (תרומות פרק יא הלכה יח) וז"ל: ונ"ל שבשבת של חנוכה אין מדליקין בשמן שריפה, שאין שורפים קדשים בשבת, ולא עדיף מנר ביתו, דתנן שאין מדליקין בשמן שריפה. עכ"ל. וכיוצא בזה כתב בפסקי הרי"ד שבת שם. וכן כתב הרי"ז הובא בשלטי גבורים דגזרו כל ערב שבת אטו יום טוב שחל בערב שבת.

ולכאורה תמוה, דהא בגמ' (שבת כג:) מוקמינן למתני' ביו"ט שחל להיות בע"ש. ונמצא שכשהוא מדליק מבעו"י הוא שורף קדשים ביו"ט, אבל בסתם ערב שבת משרא שרי. וכ"כ הרמב"ם בפ"י המשנה שם. וכ"כ רבינו עובדיה מברטנורא שם. וכתב בחי' הר"ן שם, אבל בשבת דעלמא שלא חל יו"ט בער"ש, מותר, כיון שהתחיל להדליק בחול, דאזלי בתר התחלת הדלקתו, וההיא בחול היא. ע"ש.

גם מדברי הרי"ף שם משמע שדין זה דאין שורפין שמן שריפה ביום טוב הוא דוקא ביו"ט שחל בערב שבת. אבל בכל שבת מותר להדליק בשמן שריפה. מכיון שמדליק מערב שבת, ולא גזרו כל ערבי שבתות, אטו יום טוב שחל בערב שבת. וכן דעת הרא"ש שם. וכן דעת

ג) כן העלו האחר' שאין בהכנתם ולא כלום, ויניח נרות השעוה וידליק בשמן זית, ודלא כהשכות יעקב (חלק א סי' לו) שכתב שידליק נרות השעוה. וכ"כ בשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' מב) דמ"ש השבוי"י, שאין לו להניח מידו נרות השעוה כדי להדליק בשמן זית, שמכיון שהכין נרות השעוה הוה ליה כאילו התחיל במצוה. איני מודה לו בזה, שכל שלא התחיל לברך ולהדליק, כאילו לא התחיל במצוה, דקי"ל הזמנה לאו מילתא היא. ע"ש. וראה עוד בחזו"ע על הל' חנוכה (עמוד פד). והדין כן אף בשאר שמנים, כיון שמבואר בשירורי

מפראג הסובר שאין יוצאים י"ח בשל שעוה אף בדיעבד. והחכ"צ דלהלן נראה שחושש לדבריו.

והנה בשבות יעקב (שם) כתב, דבכה"ג נחשב כהתחיל במצוה, ועליו לגמור ההדלקה בנרות שעוה. ובשו"ת חכם צבי (סימן מה) כתב לחלוק בזה על השבות יעקב. אך הרב שבות יעקב בח"ב (סימן ל) חזר לקיים דבריו הראשונים, ודחה דברי החכם צבי בזה. וראה ביביע אומר ח"ג (חלק יורה דעה סימן יח אות ה"ז).

ואולם רוב האחרונים הסכימו להחכם צבי, שיגמור הדלקתו בשמן. וכן דעת הרב יד אליהו מלובלין (סי' מב), וכן הסכים מרן החיד"א בשו"ת שער יוסף (סי' ח), ובברכי יוסף (סי' תרעג סק"ג). וכ"כ בשו"ת תפארת יוסף (חאו"ח סי' לו), ובשו"ת נחלת בנימין (חאו"ח סי' קלב), ובשו"ת שאלת שלום (קמא סי' קיג), ועיין עוד בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' קנו דף רנא:). ע"ש. ובאמת שאף השבות יעקב פירש שיחתו בח"ב שא"צ להפסיק לעשות מצוה מן המובחר בשמן דוקא, אבל אם רצה להחמיר על עצמו ולהפסיק רשאי. ועפ"ז דחה דברי החכם צבי. ע"ש. וכ"כ מדנפשיה מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סי' שעז). ולא זכר מהשבות יעקב ח"ב. ועיין בשו"ת אבן שתיה (ס"ס כו). ובשו"ת קרן לדוד (סי' קס). ובשו"ת פני מבין (חאו"ח סי' ריב), ובשו"ת פרי השרה ח"ג (סי' קט). ובספר בן איש חיל (בקונטרס שני אליהו דף סו:). ובפתחי תשובה (י"ד סי' רסד סק"ג).

וראה עוד בספר פרי האדמה (הלכות מגילה וחנוכה פרק ד ה"ו), במעשה שאירע באשה שהזמינה בערש"ק אחר חצות נרות חנוכה, ושמה השמן בתוכם, ואח"כ הוצרכה לשמן הנזכר, כדי לעשות העוגות והתבשיל לשבת, ולקחה אותו שמן ולשה בו והשאר לתבשיל, ואח"כ כשבא בעלה מבית המדרש וספרה לו המאורע, עמד ושאל אם היה שום חשש איסור בלקיחת השמן הנזכר משום דהו"ל הוקצה למצותו, או נימא כל זמן שלא הודלק עדין יכולים לשנותו לכל מה שירצה. והביא מ"ש המגן אברהם (תרעג סק"ח) דנר חנוכה אינו נאסר בהנאה רק לאחר שהודלק וכבה, אבל קודם לכן לא נאסר, דהזמנה לאו מלתא היא, כמ"ש לעיל

(סי' תרלח ס"א). ושם כתב הרמ"א על מ"ש מרן בש"ע, ואם אחר שעשה השיעור הצריך לדפנות ונשלם הכשר סוכה הוסיף דופן, לא מיתסרא, אבל אם עשה ארבעתן סתם כולם אסורות ומוקצות. וכל זה לא מיירי אלא בסוכה שישב בה פעם אחת, אבל אם הזמינה ולא ישב בה לא נאסר, דהזמנה לאו מלתא היא. ומקורו בהג"א (ביצה פ"ד). וכ"כ המהריק"ש (סי' תרלח). ובמג"א שם כתב דקשה שהרי לעיל (סימן מב ס"ג) כתב הרמ"א בשם הנמוקי יוסף דקלף המעובד לשם תפילין, אסור לכתוב עליו דברי חול, דהזמנה כי האי גוונא לגוף הקדושה, מילתא היא. ותיירץ דתשמיש של קדושה קיל טפי, כמ"ש לעיל (בסי' כא). נראה דס"ל דסוכה עצמה מקרי תשמיש קדושה, וכן כתב המגן אברהם (סי' מב סק"ו) וז"ל, ודע דכל זה בקדושה כגון תפילין אבל תשמישי קדושה כגון צצית ושופר ולולב ונר חנוכה אפילו עשאן לכך לא מתסרי ומותר להשתמש בהם חול.

והרב פרי האדמה שם כתב, שיש לדון בזה, שנר חנוכה חמיר מציצית ושופר ולולב, דנר חנוכה המצוה מתקיימת בשמן עצמו והוא עצמו מתכלה על ידי מצוותו, והיא גופא הקדושה ולא תשמיש ניהו, ולכאורה בזה אם עשאה לכך, הזמנה בזה מלתא היא. ומה שכתב הרמ"א בסימן תרע"ג דהזמנה לאו מלתא היא, התם לא עשאה לכך אלא רק קנאה כמות שהיא. ומ"ש דבקדושת הגוף הזמנה מילתא היא, לא היינו הזמנה לחוד או בטלטול, רק בדעביד בה מעשה כמו בעיבוד. ואם כן נתינת השמן בנר יש להסתפק, אם מיקרי עביד מעשה בגוף, שהרי על ידי נתינתה בנר ממקום למקום מחסרא, או לא. אמנם אם הזמנה הנזכרת היינו דשם תחילה המים ואחר כך השמן, נראה דדמי לעביד מעשה כההיא דעיבוד, לכן בנידון דידן דשם השמן לחוד, לכתחילה אם בא לשאול יש להחמיר לקרותו גם כן הזמנה בפרטות, ומכל מקום בנידון דידן דהיה בדיעבד וגם דנעשה למצות עונג שבת בפרטות משום שלום הבית, טפי עדיף, ואין שום חשש איסור. עכ"ד. ויש לדון בדבריו על פי דברי האחרונים הנ"ל, ודו"ק.

ד. "פתיל-צף" הנתון על השמן, אף על פי שהפתילה מצופה בשעווה, ובתחלה נדלקת רק השעווה, ורק אחר כך נדלקת הפתילה, וקיימא לן הדלקה עושה מצוה, מכל מקום הכל נחשב להדלקה אחת, וכשר ומהודר להדלקת נר חנוכה לכתחלה. (ד)

ה. לכתחלה לא ידליק חלק מהנרות בשמן, וחלק מהנרות בשעווה, בלילות ההידור, אלא ישווה מדותיו וידליק את כל הנרות או בשמן או שעווה. ומכל מקום כשהשמן זית ביוקר, יכול להדליק נר החיוב לבד משמן זית, ונרות ההידור משאר מיני שמנים, ואפילו בנר שעווה. (ה)

"פתיל-צף" הנתון על השמן, אף שהפתילה מצופה בשעווה, ובתחלה נדלקת רק השעווה

שהוא באותו מקום אין להקפיד כל כך. אך י"ל דכיון שאסור להדליק על ידי אמצעי ממילא הרואה לא יבא לחשוד. עוד ראיתי מי שהעיר, לפי מה שכתב הרב יפה ללב שיש ענין ע"פ הרמז לתת מים בבזיכים של השמן קודם שיתן את השמן, ולפי זה הרי אין זו הדלקה במקומה, שהרי השמן נח על גבי המים, ואין זה נחשב הנחה לגבי שבת, ראה בגמ' (שבת ה:). ע"כ. וג"כ תמוה לחוש לחששות שכאלו.

ובשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' רד) העיר בזה, ע"ש שכיון שהדלקה עושה מצוה א"כ מיד שהדליק הפתילה איתעבידה המצוה, ונמצא או שהדליק שלא במקום הנחה או שלא בעי מקום הנחה בשעת הדלקה, וצ"ע. אך כבר קדמו בזה מר זקנו הרב בית שער (חאו"ח סימן שסד) ותי' שהוא במקום חיובא, ושפיר הוי הדלקה במקומה, ורק משום דהרואה אומר לצרכו אדלקיה וליכא היכר ניסא, צריך להדליק במקום שנייחנה שם, אבל במדליק מנר לנר אין הרואה אומר לצרכו אדלקיה, כיון דאסור להדליק מנ"ח נר חול משום ביזוי מצוה לא יחשדוהו.

(ד) כן כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ח ס"ס קנז), ובשו"ת להורות נתן (חלק ו סימן מה). וכן כתב הגרשז"א בספר הליכות שלמה (עמוד רפה). ע"ש. ובחזו"ע (עמ' פ). וכן כתב בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמא) שאין צריך לחוש לזה, וכן נהג הגריש"א. ובשו"ת להורות נתן שם דן מצד שמדליק בשעווה ולא בשמן זית, וסיים דמ"מ יטביל הפתילה בשמן זית שיחשב לו הדלקה בהידור ללא שום פקפוק. אך נראה שא"צ להחמיר כל כך.

ויש שרצו לדון שלא להדליק בפתיל צף, מטעם שהרי כשמדליק בפתיל צף, השמן יורד עם משך ההדלקה, והפתיל יורד עמו, ולכאורה הרי הנר צריך לעמוד במקומו, ואין להזיזו ממקומו. אך זה תמוה לחוש לחששות כאלו. ובפרט שאין בזה חשש כלל. גם בספר אשרי האיש שם כתב בשם הגריש"א, שאין לחוש כלל לטענה זו, כיון שהכל הוא בתוך הכוסית עצמה. ע"כ. ואולם נראה שא"צ לזה, שבלא"ה אין חשש בזה.

וכן מוכח מדין מדליקין מנר לנר ודוקא בלא אמצעי, והיינו בפתילות ארוכות, ומוכח שכל

שלא ידליק חלק מהנרות בשמן וחלק בשעווה

הנז' מ"מ בנ"ד משום פרסומי ניסא הוא שלא יהיה היכר שיאמרו לצרכו הדליק, לפי שיאמרו שקצתם אינן כפי המהדרים דדי בנר א' ואינן מן המהדרים מן המהדרים, כי יאמרו שני אנשים הדליקום זה משעווה וזה משמן, ולפ"ז בנר שבת ונר יום טוב מותר דמ"מ איכא שלום בית. וכ"ה באליה רבה (סי' תרעג סק"ב). ובישועות יעקב (סי' תרעג סק"ב). וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' לא).

(ה) מה שכתבנו שישווה מדותיו וכו', כ"ה בשו"ת שער אפרים (סי' לט). וז"ל שם: מי שרוצה להדליק נרות חנוכה קצתם משעווה וקצתם משמן זית או שאר שמנים אם רשאי הוא או לא. תשובה. לכאור' יש להביא ראיה מגמ' (עירובין צג) גבי מחיצה חמשה וגיודוד חמשה, וכן גבי נט"י חציה בנטילה וחציה בטבילה, וה"ה גבי גט בפ"נ ובפ"נ. אמנם יש לדחות, דאף שמותר במקומות

ו. דעת רבים וכן שלמים מאחרוני דורינו, שאין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות החשמל, ויש פנים הנראים בהלכה לדבריהם, שצריך להקפיד על שמן ופחיתות, בדומה להדלקת המנורה בבית המקדש, שבה נעשה הנס. ולו יהא אלא ספק אין להכנס בספק ברכה לבטלה, ולכן לא יברך על נרות חנוכה בנורות חשמל. ואף אם יזדמן שאין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה, יש להדליק החשמל בלא ברכה. וצריך שיהיה מונח במקום שאין רגילים להניח בו נר החשמל בשאר ימות השנה. ואם אחר כך נזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה. וגם בבית כנסת אין לברך על הדלקת חנוכה חשמלית. וכן הרואה חנוכה חשמלית דולקת מעל גג בית כנסת, אין לו לברך על ראייתו, אף שאין לו להדליק נר חנוכה, וגם שאין מדליקים עליו בביתו. (ו)

לחוש לזה לכתחלה ולעשות כל הנרות ממין אחד.

ובספר בית עובד (דיני הדלקת נר חנוכה אות כז) עשה בזה מחלוקת בחנם בין השער אפרים הנ"ל להשבות יעקב, ונמשך אחריו הגאון מהר"ח פלאג'י במועד לכל חי (סימן כז אות נה) שכתב, אם אין לו שמן זית לכל הנרות, העיקרי יהיה משמן זית, ושאר הנרות בשאר שמנים. וצ"ע לשבות יעקב הנז'. ודלא כהשער אפרים (סי' טל), בית עובד (אות כז). ע"כ. ובאמת שהשבות יעקב מודה להשער אפרים בנר שעוה ושמן, ואף השער אפרים לא אסר בשמן זית ושאר שמנים, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

ומה שכתבנו דכאשר השמן זית יקר וכו', כ"כ בשבות יעקב (ח"ב סי' לא). וכ"ה בשו"ת יבי"א ח"ג (חידו"ד סי' יח סק"ה) דבאופן כזה גם השער אפרים יודה דשפיר דמי, וכ"כ מהפמ"ג (א"א ס"ס תרעו). ולטעמו של השער אפרים כדי שלא יאמרו נרות של שני אנשים הם, כל זה דוקא במדליק נר אחד של שמן ואחד של שעוה, אבל בשמן רגיל ושמן זית אין החשש הנז', ומ"מ כשהשמן זית יקר, ואין לו אפשרות כספית להחמיר, יכול להדליק נר העיקר בשמן ונרות ההידור בשאר נרות. וראה בחזו"ע (חנוכה עמוד פ).

ויש לעיין כאשר אין לו לשאר הנרות רק נרות שעוה, אם יותר הידור הוא להדליק את הכל בנרות שעוה, או שהנר העיקרי יהיה של שמן או שמן זית, אף על פי שהשאר יהיו ממין אחר דהיינו שעוה.

והחיד"א בברכ"י (סי' תרעג סק"ב) כתב לפקפק בזה, וז"ל: והביאוהו האחרונים, אך זה הדין מפוקפק אצלי, נדראה דכאן לא שייך לומר לצרכו הדליקם, דעין רואה דקביעי וקיימי במקום נרות חנוכה, אלא כל החששה שיאמרו משני אנשים ואינם מהדרין מן המהדרין, א"כ מהיכא תיתי לחוש, דאם אמרו לחוש היינו בנר מצוה וגם דיאמרו לצרכו אדלקה ואין כאן נר מצוה כלל, אבל לחוש [נ]בהדור, דיאמרו דאינו ממהדרין מן המהדרין, זו לא שמענו, ואין לנו לגזור גזירות מדעתנו. ותו לפי מנהגם להניח כל אחד נרותיו במקום מיוחד, כמ"ש מהר"א מפראג ומור"ם לעיל (ריש סי' תרעא), א"כ כי חזו דהני נרות דשמן ושעוה כאחד, במקום מיוחד, ליכא למימר של שנים הם, דא"כ היה צריך כל אחד להעמיד נרותיו במקום אחד. ותו לדידן דכל ההכר לבני הבית, מידע ידעי שהם נרותיו והוא מהדר מן המהדרין, לכן נ"ל להקל. ועמ"ש בב"י (סי' תרעא) בשם מהר"י אבוהב. עכ"ד. וכ"פ בספר מטה יהודה (בקונטרס שבט יהודה דף ל"ה עמוד ד), וכן נראה מהפרי מגדים (א"א ס"ס תרעו).

אבל בבן איש חי (פרשת וישב אות יג) כתב כדברי הרב שער אפרים, ע"ש שאין להדליק קצת נרות משמן, וקצת משעוה, כדי שלא יאמרו שני אנשים הדליקו, ועוד דאין בזה הידור מצוה, ולכן טוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן, ומראיהן, ומינם, משום הידור מצוה. וטוב שזה נר הנוסף שקורין שמש, יעשהו משונה מנרות חנוכה, כדי שיהא ניכר שאין זה בכלל נר חנוכה. וכן אני נוהג. עכ"ל. וכן נראה, שלכתחילה מהיות טוב, נכון

שאינן להדליק נר חשמלי בשביל נר חנוכה

היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליק שמונה ימים, והמצוה בהדלקת נרות חנוכה כדי להזכיר את הנס שהתרחש כבר, אבל בחנוכה חשמלית שאין שם שמן כלל, אין בזה זכר לפרסומי ניסא. וכיוצא בכתב בעל המאור (שבת דף כב.) שהטעם שאסור להשתמש לאורם של נרות חנוכה, לפי שהם זכר לנס שנעשה במנורת בית המקדש, שלא היה בשמן כדי להדליק אלא לילה אחד בלבד ונעשה בו נס והדליק שמונה לילות. ולפיכך יש לאסור להשתמש בנ"ח אפי' תשמיש של מצוה, כמו במנורת בית המקדש.

וע' בחידושי הרשב"א והר"ן (שבת כא.), דהא דקי"ל שאסור להשתמש לאורה, משום שתקוה מפני הנס שנעשה במנורת ביהמ"ק, הילכך עשאוה כמנורה שאסור להשתמש לאורה. ע"ש. ולדעת מהר"ל מפראג שהבוא בעטרת זקנים (ר"ס תרעג) אפי' בנרות של שעוה אין יוצאים י"ח הדלקת נ"ח, שמאחר שהנס נעשה ע"י שמן, צריך לקיים המצוה ע"י שמן. והנ"ל בנר החשמל שמבחינה זו הוא גרוע יותר מנר של שעוה. והן אמת שלהלכה נקטינן שיוצאים י"ח נ"ח בנרות של שעוה, וכמ"ש הא"ר והמחצית השקל והברכ"י. שאני התם שהשעוה ניתנת מכח חום האש, וחשיבא כעין שמן, משא"כ בחשמל, שאין בהדלקתו שמן כלל, לא מניה ולא מקצתיה, י"ל דלכ"ע אין יוצאים בו ידי חובת מצות נר חנוכה כלל. ואם כן מנורת חשמל שאין לה דמיון למנורת ביהמ"ק שבהם נתרשש הנס, שהרי אין בה לא שמן ולא פתילה, אין יוצאים בה יד"ח הדלקת נ"ח. וכ"פ בפתחי שערים (שבת כא.) שלפ"ד הרשב"א והר"ן הנ"ל שמדמים נרות חנוכה לנרות של ביהמ"ק, אין יוצאים י"ח בנרות הדולקים ע"י גאז, שהואיל ואין בהם פתילה אינם דומים למנורת ביהמ"ק. עכ"ד. וכ"פ בשו"ת יד הלוי (אר"ח סי' קטז), שאין יוצאים ידי חובת הדלקת נר חנוכה במנורת גאז הואיל ואין שם פתילה, והנר מורכב משמן ופתילה וכו'. ע"ש. וכ"ש חנוכה חשמלית שאין שם לא שמן ולא פתילה.

וכן פסק בשו"ת לבושי מרדכי (תליתאה סימן נט), שאע"פ שיוצאים י"ח בכל השמנים, מ"מ צריך להיות דבר הדומה לשמן, כגון עטרן או

במסכת שבת (כא.) אמרו, שמנים ופתילות שאמרו חכמים אין מדליקים בהם בשבת, (מפני שאינם מאירים יפה), מדליקים בהם בחנוכה. וכן פסק הרמב"ם (בפ"ד מהל' חנוכה ה"ו), וזו לשונו: כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, אף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות. וכן פסקו הטור והש"ע (סי' תרעג סעיף א). ולכאורה נראה שהוא הדין שיוצאים ידי חובה בחנוכה חשמלית, ובפרט שהיא מאירה יפה ויש בה הידור למצות נ"ח. וכ"פ בשו"ת מים חיים משאש (סי' רעט).

ואמנם בשו"ת בית יצחק (ח"א חידו"ד סי' קכ אות ה) כתב, שאין יוצאים י"ח נ"ח לא בגאז ולא בחשמל, מפני שהדלקת שמן זית היא מצוה מן המובחר, כמו שפסק הרמ"א (סי' תרעג ס"א). ועוד שמכיון שעשויים הם להדליק להאיר בכל ימות השנה, אין בהם משום פ"ג. וכעין מ"ש הרמ"א (תרע"א ס"ז) שיהיה שלא להדליק נרות חנוכה במקום שמדליקים נרות תמיד בכל ימות השנה, שאז לא יהיה היכר כלל שנעשו לשם מצות נ"ח. ולכן אין לברך להדליק נ"ח על נרות גאז או חשמל. עכ"ד. אך אין דבריו מוכרחים, דאף ששמן זית מצוה מן המובחר, מ"מ כל השמנים כשרים לנ"ח, ואף גאז וחשמל כאחד מהם. וכבר אמרו (הוריות י'): נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא קא אכיל. (ועיין בתוס' פסחים קז:). וגם הטעם ה', אינו מוכרח כלל, שהרי בזמן אבותינו ואבות אבותינו שהיה כל תשמישם לאור נרות שמן, היו יוצאים ידי חובת מצות נ"ח בנר שמן, וזאת גם בזמן שהיו מדליקים נ"ח בפנים, והיה די בשינוי מקום של נרות החנוכה. (וגם ד"ז אינו לעיכובא, שגם הרמ"א תפס כן רק בלשון של זהירות). ועוד שהרי בחנוכה שנעשית במיוחד להדלקת נרות חנוכה לא שייך טעם זה, שהרי יש היכר גמור בהדלקתה שנעשית לשם מצוה, וכמ"ש הפר"ח (סי' תרע"א ס"א). ע"ש.

אולם האמת ניתנה להיאמר, שיש טעם נכון לומר שאין יוצאים ידי חובת מצות הדלקת נרות חנוכה בחנוכה חשמלית, והוא מפני שאין בחנוכה חשמלית לא שמן ולא פתילה, והנס שהתרחש במנורת בית המקדש, הוא בשמן, שלא

ים הגדול (סימן לב) דשפיר יוצאים י"ח בהדלקת החשמל, ואף דקי"ל הדלקה עושה מצוה, לחיצת הכפתור של החשמל מקרי הדלקה, שעל ידי כך הוא מדליק ומאיר. ע"ש. וכן כתבו עוד אחרונים. וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ו בקונטרס החשמל סי' נט אות ז) דשפיר הוי הדלקה גמורה בידים ממש, והמדליק חשמל בשבת עובר על איסור תורה וחייב חטאת. ע"ש. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ב (חאו"ח סי' יז), ובספר מאור ישראל ח"ג (בפרק ה' מהל' שבת).

ונראה שאם אין לו נרות חנוכה הכשרים להדלקה אלא מנורת חשמל בלבד, ידליקנה בלא ברכה, [ואם נזדמן לו אחר כך נר חנוכה כשר להדלקה, ידליקנו בברכה]. והטעם במטוס, או נוסע ברכבת, ואין לו אפשרות להדליק נר חנוכה בשמן או בשעוה, טוב שידליק פנס חשמלי בלי ברכה, לזכר הנס. וכמבואר כ"ז בשו"ת יבי"א ח"ג (סי' לה). ובח"ב (סי' יז סק"ב). ובח"י (סי' נד אות יט). ובשו"ת יחו"ד ח"ד (סי' לח). וראה עוד במה שכתבנו בזה לעיל בדיני הדלקה בבית הכנסת.

[ובשו"ת כוכבי יצחק (ח"ב סי' טו אות ו) כתב שהיו נוהגים בחו"ל בציכסלובקיה להדליק נרות חנוכה בתוך הרכבת והיה הדבר נראה כמעט בכל החלונות, והיתה הרכבת נראית כלפיד אש בוער, והיה בזה קידוש השם גדול, ע"ש. ואף אם היו מדליקים בברכה, אין להוכיח מזה דס"ל שא"צ בית לנ"ח, דש"ה ברכבת שישנים בה די"ל דחשיב כבית דירה. ומ"מ להלכה בכל גוונא יש להדליק בלא ברכה. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קכז) שהביא עצה להדליק ולכבות מיד אחר שדלקו קצת, כיון שמצד עצמו היה ראוי לדלוך חצי שעוה. ועוד די"א שא"צ שיעור. וע"ש מה שכתב בזה. ומ"מ כל זה אינו שייך למעשה ברכבת ובמטוס, כיון שע"פ החוק הדבר אסור, ויש בכך משום סכנה. ולכן העצה היא להדליק פנס, או להזמין אם אפשר חנוכיה חשמלית שניכר שהוא לשם נר חנוכה, וידליק בלא ברכה.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' פו) דן במי שנוסע במכונית זמן רב, כיצד ידליק נר חנוכה. ואם מחוייב לעמוד בצד הכביש ולהדליק נרות

נפט, אבל נר חשמל שאין בו שמן כלל אין יוצאים בו י"ח מצות נ"ח, שזה דומה למדליק קסמין דקים שבודאי שאין יוצאים בהם ידי חובת מצות הדלקת נרות חנוכה. וה"נ אור החשמל שאין בו שמנונית לא מהני, כמו דבר הדולק יפה מבלי שמן דלא מהני. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (סי' קז) שמכיון שאין כאן שמן ולא פתילה אינו יוצא בזה י"ח הדלקת נ"ח, ודמי למדליק עץ שאינו יוצא בו י"ח הדלקת נר חנוכה, שאין זה "נר". ואפילו אי"נ שיוצא בו בנר שבת, ש"ה שעיקר הטעם משום שלום ביתו, משא"כ לגבי נ"ח שלא תיקנו חז"ל אלא בנר של שמן ופתילה, וכאן אין עליו שם נר, שאינו אלא כמו אש של עצים או של אבנים בלבד, מאחר שאין כאן לא שמן ולא פתילה. ואפי"ם אם כבר הדליק נר חשמל לזכר הנס, אם נזדמן לו אח"כ שמן ופתילה חייב לחזור ולהדליק בברכה. עכת"ד. גם בשו"ת הר צבי (חאו"ח ח"ב ס"ס קיד) כתב, שמכיון שאין כאן אור של שמן, אלא מתכת שמתחממת על ידי זרם החשמל, אין כל סברה לצאת על ידו במקום שצריך להדליק נר.

וב"ב הגאון מלובלין רבי אליהו קלצקין בשו"ת דבר אליהו (סי' סג), שהואיל ואין במנורת חשמל לא פתילה ולא שמן, אין יוצאים בה י"ח הדלקת נ"ח, משום שאנו צריכים הדלקה הדומה להדלקת המנורה של בית המקדש שנעשה בה הנס ע"י שמן. (וכ"כ עוד בספרו דבר הלכה סי' לו). ע"ש. וכ"פ בכף החיים (סי' תרע"ג אות י"ט). ע"ש. וכן העלה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ג אור"ח סי' טו"ב). ע"ש. ובשו"ת הר צבי (ח"ב אור"ח סי' קיד), מהטעם הנ"ל. ובשו"ת משנה שכיר (ח"ב סי' רג). וכ"כ באבן ישראל (ח"ט עמוד קכז:). ע"ש.

ומה שכתב שם בשם הגאון הרגאצ'ובי רבי יוסף רוזין, שנוסח הברכה להדליק נר של שבת (או של חנוכה), לא שייך בהדלקת חשמל, שלחיצת כפתור אינו בסוג מדליק, וראה עוד בשו"ת פקודת אלעזר (סימן כב), ובשו"ת ירושת פליטה (סימן ד). ע"ש. הנה אין זה מוכרח, והגאון רבי יצחק שמעלקיס בשו"ת בית יצחק (ח"א מיד"ד סוף סימן ק"כ) פשיטא ליה איפכא שאפשר לברך להדליק נר של שבת (או של חנוכה) על נר חשמל. וכן כתב הגאון רבי יעקב משה טולידאנו בשו"ת

ז. אין יוצאים ידי חובה בנרות גאז, שאין להם פתילה, ויש לנהוג לגבם כאמור בענין נר החשמל. ז)

ח. שמן שיש בו תערובת שומן מהותך של בהמה טמאה, מן הדין כשר הוא להדלקת נרות חנוכה, ורק מהיות טוב להמנע מלהדליק בו נרות חנוכה. וכן שמן שיש בו חשש תערובת שמן חזיר, כשר להדלקת נר חנוכה. ח)

באופן שאין סכנה בדבר כאשר יש חשש שיאיר היום עד שיגיע לביתו, ואין מי שמדליק עליו בביתו. [והעלה דבאמצע הרחוב לא תיקנו להדליק, אבל מי שהוא במכונת שהוא רה"י לעצמו יכול להדליק]. וע"ש. ומה שהעיר שציקר הדלקת הנרות הוא משום היכר, והמדליק בדרך אפשר דלא הוי היכר, הנה אפשר שידליק בחנוכה. וגם הרי בשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. והרשב"א כתב שאם יש לו רק נר א' לשבת ולחנוכה מניחה על שלחנו ועולה לו לב' למאן דאמר מותר להשתמש לאורה. ומוכח דלא בעינן היכר].

ומה שכתבנו שיחזור וידליק בברכה, האמנם שכן כתב בשו"ת מהרש"ג (שם) שאפי' אם כבר הדליק נר חשמל לזכר הנס, אם נזדמן לו אח"כ שמן ופתילה חייב לחזור ולהדליק בברכה. [וכ"כ בשו"ת יחוד דעת שם]. אך לכאורה יש לפלפל בזה אמאי לא נחוש לסב"ל, אחר שיתכן שיצא ידי

חובתו כבר במה שהדליק תחילה בנר חשמלי, ובפרט אם הדליק בחנוכה מיוחדת, שניכר שהיא לשם חנוכה ויש בזה פרסום הנס. [ובקובץ תשובות להגריש"א (ח"ג ס"י קג) כתב בד"ה הדלקת נרות חנוכה בחשמל, שבמקום הדחק אם מסדר נרות החנוכה באופן שיהיה לו היכר שהוא נר חנוכה שפיר דמי. ע"ש. ובפניני חנוכה (עמוד קמז) כתב בשמו דאע"פ שהפנס החשמלי אינו ניכר לשם חנוכה יכול לברך עליו, שהרי בשעת הסכנה שהיה מדליק על שלחנו ג"כ לא היה ניכר שזו הדלקה לשם מצוה ואעפ"כ מברכין עליה. ומבואר בראשונים שגם כשיש מניעה אחרת חשוב כמו שעת הסכנה, וע"כ שלא היתה תקנה אחרת לשעת הסכנה. וגם בשלמי מועד (עמוד ר) ובהליכות שלמה (מועדים, עמוד רפג) כתב, דכשאיין לו ברירה אחרת, ידליק פנס ויברך עליו. אלא שהוא תמוה שהיה להם לומר שידליק בלא ברכה, דסב"ל]. וראה לעיל בדיני הדלקה בבית הכנסת מה שכתבנו בזה. וראה עוד בחזון עובדיה חנוכה (עמ' צג והלאה).

אין יוצאים ידי חובה בנרות גאז, שאין להם פתילה

ז. בשו"ת יד הלוי (חאר"ח ס"י קטז) כתב לגבי מנורת גאז, שמכיון שאין שם פתילה אין יוצאים בה ידי חובת נרות חנוכה, כי "נר" נקרא מה שמורכב בשמן ופתילה. וכ"כ בספר פתחי שערים (שבת כא.), שלפי דברי הרשב"א והר"ן הנ"ל שמדמים נ"ח לנרות של ביהמ"ק, אין

יוצאים י"ח מצות הדלקת נר חנוכה בנרות הדולקים על ידי גאז, שהואיל ואין בהם פתילה אינם דומים למנורת בית המקדש. עכת"ד. וראה בזה בארוכה בהערה הקודמת. ובשו"ת יביע אומר ח"ג (אורח חיים סימן לה), וח"ב (סימן יז אות יב), ובשו"ת יחוד דעת חלק ד' (סימן לח).

בשאר מצוות חוץ משופר לא בעינן "מן המותר בפיו" ודלא כהמג"א

ח. מה שכתבנו גבי שמן עם תערובת שומן של חזיר, הנה הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סימן ריח) חילק בין כשאיין זה אלא חששא בעלמא, שיש לתלות שהוא מן הרוב ולא מקרי מאיס, כיון שאין הדבר ידוע לו בבירור, ובין כשידוע הדבר בבירור, שאז אין נכון לעשות כן.

וז"ל שם: מה שנוהגים העולם ליקח לנרות חנוכה נרות העשויות מחלב בתערובת שומן חזיר, לדעתי אין נכון לעשות כן, וכמ"ש הפמ"ג (סי' קנז, א"א ס"ק יט). ובאמת שהידוע מזה שיש בהם תערובת שומן חזיר אין ללוקחו לנר שבת או לנר חנוכה. אבל מן הסתם יש לתלות שהוא

שדוקא בשופר דלזכרון קא אתי כלפנים דמי, הוא שיש מקום לפסול שופר מבהמה טמאה, אבל בשאר מצות דלא שייך ה"ט, כשר אף מבהמה טמאה. ולא מספקא ליה להר"ן כלל בזה. ומסיק התם, שמאחר שעיקר דבר זה להצריך שופר מבהמה טהורה, כתב הר"ן בהדיא דה"ט משום דלזכרון קא אתי כלפנים דמי, מוכח שלשאר מצות לא מספקא ליה להר"ן כלל, שבודאי מותר, יש להתיר בנ"ד. וכ"ש במצוות דרבנן, כמו לנר חנוכה. וכמ"ש בשו"ת תורת חסד מלובלין (שס). וכ"כ עוד בשו"ת ארץ צבי תאומים (שס) שהר"ן לא נסתפק אלא בשופר דלזכרון קא אתי וכלפנים דמי. אבל בשאר מצות לא נסתפק, שצורך מצוה מצורך גבוה לא ילפינן (מנחות ה:),

וכ"כ בשו"ת נוד"ב (תנינא חאו"ח סי' ג ד"ה אמנם), לדעתי דברי העולת שבת נכונים, דהכי מוכח מדאמרינן (שבת כח:) מאי הוי עלה דתחש, אלמא דלא קי"ל כרב יוסף דאמר לא הוכשרו למלאכת שמים וכו'. וכן כתב הר"ן (שס). ומ"ש המג"א שהוקשה כל התורה לתפלין, לדבריו תקשה מה שאמרו (סוכה כג.) בפיל הקשור לסוכה כ"ע לא פליגי דכשר לדופן סוכה, והא לא הוי מן המותר בפין, בשלמא להר"ן י"ל דשאני שופר דלזכרון קא אתי וכלפנים דמי, משא"כ בשאר מצות. אבל להמג"א דס"ל שהוא היקש לכל המצות שבתורה, איך יוכשר פיל לדופן סוכה, אלא ודאי דלהאי מילתא דמן המותר בפין לא אתקוש כל התורה לתפלין. עכת"ד.

וכן תמה בספר יד אהרן (ר"ס תקפו) ע"ד המג"א. ושכן יש לתמוה ע"ד הרב הלבוש, שכתב כדברי המג"א, שהוקשה כל התורה לתפלין, והוא הדין לכל דבר שהוא למלאכת שמים בעינן שיהא מותר בפין. ע"ש. וכ"כ בספר דברי צבי (סי' תקפו). וע"ע להגאון מהרח"א בספר מקראי קודש (דף עא ע"א). ודו"ק. גם השואל ומשיב (תנינא ח"א סי' עו) כתב שדברי הע"ש נכונים, ע"פ מ"ש הרשב"א בחידושו שם בשם רה"ג, שאהל המשכן י"ל דהוי מדבר טמא, דלרבא מברניש תחש טמא הוה וכו'. וכן כתב הר"ן (ר"ה כו.) שלפי המסקנא משכן גופיה בעי למימר שהיה מאהל טמא, ולהכי בעי מאי הוי עלה דתחש.

מן הרוב. עכ"ד. וראה עוד מ"ש בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סימן שפב) לגבי מגילה.

אולם בשו"ת בית שלמה (חאו"ח סי' קח קט) כתב, שיש להקל בזה בפשיטות, אפילו בודאי תערוכת חלב חזיר, דבמצוה דרבנן מיהת לא בעינן מן המותר בפין. וכ"כ בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (ח"א מיו"ד סי' קמה), ובשו"ת חסד לאברהם תאומים (תנינא אר"ח סימן ל). וכן העלה הגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (חאו"ח סימן ס). ומכל שכן אם יש ספק שמא יש ששים נגד שומן החזיר. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת נחלת בנימין (חאו"ח סימן קלא). ובשו"ת ארץ צבי תאומים (חאו"ח סימן יד), ובשו"ת חזינא דחיי (סימן נז).

והנה דברי מהר"ש קלוגר הנז' הם עפ"ד המג"א (סי' תקפ"ו סק"ג), שבכל המצוות בעינן מן המותר בפין, משום שכל התורה איתקש לתפלין, שנאמר למען תהיה תורת ה' בפין, מן המותר בפין. ומ"ש העולת שבת דלא קי"ל כמ"ד לא הוכשרו למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה בלבד, לא עיין בגמרא (שבת שס). עכת"ד.

אולם הנה הר"ן (ר"ה כו.) כתב, דמדאמרינן בשבת (כח.) שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד, לכאורה אף שופר שהוא למלאכת שמים, אין להכשירו אלא מבהמה טהורה. דהא אמרינן בגמ', כיון דלזכרון קא אתי, כלפני ולפנים דמי, ומיהו לאו דאיה גמורה היא, דהא בשבת (כח:) מוכח שאפי' במשכן גופיה לא גמרינן מההיא דלא הוכשרו למלאכת שמים וכו', דהא מסיקין בההיא שמעתתא מאי הוי עלה דתחש. וצ"ע. ע"כ. וכדברי הר"ן איתא בדרשת הרמב"ן לר"ה, וז"ל: ויל"ע בדין שופר מבהמה טמאה, לפי מ"ש (שבת כח.) לא הוכשרו למלאכת שמים אלא בשל בהמה טהורה בלבד. ואמרו גבי שופר כיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי. וצ"ע. וכ"כ הרשב"ץ בפסקיו לר"ה (כו.).

וכתבו האחרונים שמכאן מוכח להתיר שמן של בהמה טמאה, דלמסקנא דהש"ס (שבת כח:) דקאמר מאי הוי עלה דתחש, משמע שאפילו במשכן גופיה לא אמרינן לא הוכשר למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה בלבד, וממילא שופר מבהמה טמאה יש להכשירו, ועוד למדנו מהר"ן,

אלא שלפי המסקנא שהתחש היה טהור, שוב יש להסתפק, שאולי יליף כל התורה מתפלין.

וב"ב בשו"ת בית שלמה (שם) דאין ספק כי מן הדין מותר להדליק בזה, כי בש"ס (שבת כח:) לא הקפידו אלא על תפלין בלבד שיהיו מן המותר בפין. ואילו הלכה כרב יוסף דלא הוכשרו למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה בלבד, מאי בעי במסקנת הש"ס מאי הוי עלה דתחש. וכן הוכיח הר"ן שם. וד' המג"א היפך דברי הר"ן, שהרי לא נסתפק הר"ן אלא גבי שופר דלזכרון קא אתי וכלפנים דמי, אבל בשאר מצות לא נסתפק כלל. כללא דמילתא דאף במצוה דאורייתא נ"ל להקל (חוץ משופר), ועכ"פ במצוה דרבנן פשיטא שאין להחמיר כלל, כי אף לדעת המגן אברהם לא נאמר כן אלא במצות של תורה. ע"ש.

והפמ"ג (א"ח סי' לב מש"ז אות כח) כתב, הנה מתפלין ילפינן לכל התורה דבעינן מן המותר בפין, וקשה לי דא"כ בגד מצמר ארנבת וגמלים יהא פסול לציצית, וכי תימא דהא דלא הוכשרו למלאכת שמים היינו בתשמישי קדושה, לאפוקי ציצית שהוא מצוה, הא בורכא, שהרי שופר שהוא מצוה, ואפ"ה שופר של בהמה טמאה פסול, כמ"ש הרמ"א (סי' תקפו). ושוב כתב בסו"ד, ומיהו המעיין בהר"ן (ר"ה כו.) שכתב, דשאני שופר דלזכרון קא אתי וכלפנים דמי, יראה שאין זה היקף מתפלין לכל התורה, וא"כ אתי שפיר ההיא דציצית, דמצוה לא יליף מקדושה. ע"כ. וכ"כ גם הגאון מהר"א די טולידו בספר דברי חפץ (דרוש ו דף יד ע"א). ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"א קלצקין בספר דברים אחדים (אות וכו'). ע"ש.

גם בחתם סופר (או"ח סי' טל) כתב, דלא קפדינן על המותר בפין אלא בתשמישי קדושה, ולא בתשמישי מצוה, כדמוכח בהר"ן (שם) שלא נסתפק בדין השופר אי בעינן שיהיה מבהמה טהורה אלא משום דלזכרון קא אתי כלפנים דמי, הלא"ה לא הוה מספקא ליה. וכ"כ החמד משה (ר"ס תקפו). ומד' הרשב"א בחי' בשם רה"ג מתבאר דהוכשר למלאכת שמים אף עור דטמאה, ומאי דמסקינן דתחש טהור היה, קושטא דמילתא הכי הוי, אבל לא מפני שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה,

שאף אם היה טמא, היה כשר למשכן. עכ"ד.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"א או"ח סי' כד) כתב שמדין מנעל של חליצה, דק"ל שא"צ להיות מן הדין מעור בהמה טהורה, יש ראייה נכונה להתיר מצוה של תורה אפילו בעור בהמה שאיננה טהורה, וסתירה נכונה למ"ש המג"א (סי' תקפו), שבכל המצות בעינן שיהיו מן המותר בפין. ע"ש. ואף שהתוס' (יבמות קב:) כ' בשם ר"ת שהמנעל של חליצה צריך להיות מעור בהמה טהורה, אנן לא קי"ל כר"ת, וכמ"ש הטור (אה"ע סי' קסט) דמאיזה עור שיהיה המנעל ש"ד, ולא כד' ר"ת שמצריך שיהיה מעור בהמה טהורה דוקא. וכתב מרן הב"י, שכן כתבו התוס' (יבמות קב:) דלא כר"ת. וכן הסמ"ג וסה"ת תמהו על ר"ת. וגם הרא"ש חלק עליו, וכן דעת רבינו ירוחם וכו'. ע"ש. והוא כדרך שכתבנו שאין ללמוד שאר מצות מתפלין, דשאני תפלין שהוא תשמיש קדושה, ומצוה מקדושה לא ילפינן להחמיר. [אולם הנה הרמב"ם (סוטה פ"ג ה"ח) פסק בזה"ל: ואח"כ מביא מגילה של עור טהור כמו ס"ת וכותב עליה וכו'. אלמא דאף דלמחיקה אולא הלכה כר"א בן שמוע, שצריך לכתוב על עור בהמה טהורה דוקא. (וע' בשו"ת עין יצחק או"ח סי' ה אות כו. ודו"ק)].

ובשו"ת חסד לאברהם (שם) כתב ג"כ לדייק מד' הר"ן דלשאר מצוות ש"ד. ואף לרב יוסף דאמר, דלא הוכשרו למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה, היינו מדברי סופרים משום דתפלין הוי תשמישי קדושה, אבל לא בשאר מצות דקילי, דצורך מצוה מצורך גבוה לא ילפינן (מנחות ה:). וע"ש. וכ"כ בתשובה מאהבה (ח"ב דף ד ע"ג), דהא דלא הוכשר למלאכת שמים אלא מבהמה טהורה בלבד, לא אמרו כן אלא על תשמישי קדושה, ולא על דבר מצוה. ע"ש. וכן העלה בשו"ת מצפה אריה (סי' ו ד"ה אולם), דלדינא קי"ל שאף למלאכת שמים יש להכשיר אף מדבר טמא, חוץ מתפלין דהוי תשמישי קדושה. ע"ש. וע"ע בשו"ת חינוח דחיי (סי' נו) שכתב ג"כ שאפילו להמג"א (סי' תקפו) דס"ל שהוקשה כל התורה לתפלין גם לענין זה, הני מילי במצוה דאורייתא, אבל במצוה דרבנן כגון נר חנוכה לית לן בה. [וע"ע בשו"ת נחלת בנימין (שם) שגם המג"א לא אסר אלא במצות דאר' שהוקשו

ט. שמן שנמצא בו עכבר, ומאוס עליו להשתמש בו לאכילה, אף על פי שיש בשמן ששים נגד העכבר, שאינו נאסר מן הדין לאכילה, מכל מקום אסור להדליק ממנו נרות חנוכה, כדין נר של בית הכנסת. (ט)

ע"ש. וכמ"ש בשו"ת ארץ צבי שם. וכיוצ"ב כתב בשו"ת חינוך דחיי (סימן נו ד"ה וביותר), להתיר על פי דברי הירושלמי הנ"ל, שכל שהשמן נשרף והולך לו, מותר להשתמש בו לנר חנוכה או לנר בהכ"נ גם אם הוא מדבר טמא, ואין בזה משום מן המותר בפני. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בית יצחק (שם) ע"פ הירושלמי הנ"ל. ע"ש.

וכן הוא הסכמת האחרונים, דלא בעינן מן המותר בפני בשאר מצות. ומן הדין מותר להדליק נרות חנוכה בשמן טמא, אלא שכתב בשו"ת בשמים ראש (סי' שכ), שישאל קדושים הם ונהגו לסול בעצמם להדליק בשמן טהור, ורק לספק תערובת אין לחוש. ע"ש. וכן עיקר, כמאי דפשיטא להו להרמב"ן והר"ן והרשב"ץ, דלא בעינן מן המותר בפני אלא כגון שופר, דכיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי, אבל בשאר מצות לא בעינן, וכ"ש במצות דרבנן.

תשובה על דברי הגריש"א בענין מן המותר בפני

הגריש"א, לגבי שמן שראוי להדלקה ומסוכן לאכילה, דלפי שיטת המגן אברהם דדינא דהמותר בפני נאמר על כל המצוות, אם כן היכא דמחמת הסכנה יש איסור לאכול, יהיה גם אסור להדליק בו. עכ"ד. צ"ע, שהיה לו להעיר שגדולי האחרונים השיבו על דברי המגן אברהם ושכן מפורש בראשונים, וכמשנ"ת. ובפרט שנראה שאילו המגן אברהם היה רואה מה שהשיבו האחרונים והאריכו בנידון זה, היה מודה להו.

אין להשתמש בשמן מאוס לנר מצוה

באכילה אסור בהדלקה משום שנאמר הקריבהו נא לפחתך. ע"כ. וכן הוא בריטב"א שם, לענין שמן של נרות של בית הכנסת, כל שאסור באכילה, אסור בהדלקה, משום שנא' הקריבהו נא לפחתך. וכן הוא בתורת הבית להרשב"א (בית ד שער א). והרא"ש (שם פרק ד' סימן לה) כתב, ולגבי נרות של בית הכנסת אם הוא מאוס אסור

לתפלין, אבל במצות דרבנן, שפיר דמי. וע"ש.

עוד כתבו האח' סברא להתיר, דלא בעינן מן המותר בפני, אלא בדבר שהמצוה מתקיימת עליו, כגון עור התפלין, משא"כ כשאין המצוה מתקיימת עליו, כגון שמן טמא לנר חנוכה, שהשמן דולק והולך, והוא כלה ולא נשאר קיים, לא שייך דין זה. והביא ראיה מ"ש התוס' (סוטה יז.) מהירושלמי, א"ר אלעזר בן שמוע אין כותבים פר' סוטה על עור בהמה טמאה, אר"ש מכיון דאת אמר דלמחיקה עומדת, למה אינו כותב, אמר ר"א רואה אני דברי רב"ש, שמא תאמר איני שותה, ונמצא השם כתוב על עור בהמה טמאה. הא קמן דלר"ש דלמחיקה אזלא לא שייך בזה כל שהוא למלאכת שמים צ"ל מבהמה טהורה. וה"נ שהוא לנר חנוכה, וכן לנר שבת דלשריפה קאי, והוא דולק והולך לו, לא קפדינן אהא דרב יוסף דהוי למלאכת שמים.

ומ"ש הרה"ג ר' חיים קנייבסקי ששמן מר עם חומציות גבוהה שנמנעים לאכול וכתוב עליו שאינו ראוי לאכילה, כמדומה שמחמירים בזה. [הובא בשמו בספר גבורי כח (סימן י'). ובספר דולה ומשקה (עמ' רלז) כתב, ד"א שלכתחלה צריך שיהיה השמן ראוי לאכילה], הנה אם ר"ל משום שיטת המג"א הנז', זה אינו, וכמבואר בדברי כל גדולי האחרונים הנז' שדחו את דברי המג"א, והדברים מפורשים בראשונים וכמו שנתבאר. גם מה שהביא בספר אשרי האיש (חלק ג' עמוד רלט) בשם

(ט) ז"ל הרמב"ן והרשב"א והר"ן (חולין צט:) ונשאל לגאון ז"ל בעכבר שנפל לשמן של בית הכנסת ואמר אם השרץ נימוח בשמן משערין ליה בששים בשמן רותח ומותר באכילה ואין צריך לומר להדלקה ואם צונן הוא מעבירו במסננת ושרי אפי' באכילה ולא בעינן ששים, ולגבי נרות של בית הכנסת אם הוא מענין שאסור

י. יש להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה משמן [כגון שמן העשוי מבוטנים] שיש עליו איסור ספיחין. (י)

מצוות, דלבית הכנסת דמי לקרבן, כיון שעושים כן לכבוד בית הכנסת, וגם הוי מקדש מעט, לכן החמירו בו, מ"מ כן כתב מהרש"ל בספר ים של שלמה (חולין שם) דה"ה לכל נרות של מצוה. וכן כתבו הפרי מגדים (משבצות זהב שם אות ו. ושם בא"א אות יט), והובא במשנ"ב (סי' תרעג סק"ג). וכ"כ בערך השלחן (יורה דעה סימן קד סק"י). ע"ש. וכ"כ בשו"ת שערי צדק (חאר"ח סי' קכה), ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' ר). וע"ע במסגרת השלחן (יד"ד סי' קד), ובשו"ת נר מערבי (סי' קמג דף קסג רע"ג), ובספר ברכת יוסף ידיד (ח"ג מע' חנוכה אות כב). וע"ע ביביע אומר ח"א (חיד"ד סי' ט"י). ע"ש. [ובחכמת אדם (שער איסור והיתר כלל נח אות יא) כתב, שכל מקום שהשומן אסור באכילה אסור ג"כ להדליק ממנו בבית הכנסת. ונראה לי שהוא הדין לכל נר מצוה משום הקריבהו לפחתך].

ואין לדמות דין זה לשמן שיש בו תערובת של איסור, דשאני הכא דאיכא מיאוס, ושייך בו הטעם דהקריבהו נא לפחתך. וכ"כ בשו"ת ח'ינא דחיי (סי' נו בד"ה ואם תרצה), שאין להשוות דין שמן שנפל בו עכבר לשמן שיש בו תערובת איסור, שבדבר שאינו מאוס לבני אדם רק מחמת האיסור, לא שייך ביה איסור משום הקריבהו נא לפחתך. ע"ש. וכן העלה בספר דברי מנחם (סי' תרעג הגה"ט), שכל שהוא מאוס לדידיה אסור להדליקו לנר בהכ"נ או לנר חנוכה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בשמים ראש בכסא דהרסנא (סי' שכ). וכ"כ הגאון שדי חמד (מע' חנוכה ס"ס יד, בנד"מ דף קז רע"ב). וע"ע בשו"ת זכר יהוסף (סי' מה), ובשו"ת שערי צדק (חאר"ח סי' קכה). [ומה שכתב בהליכות עולם ח"א (עמוד רסח), שאם יש ששים בשמן שנפל בו עכבר, מותר להדליק ממנו נר של בית הכנסת, מייירי שלא נמאס, וכמ"ש שם בשם ערוך השלחן, שמבואר בתורת הבית להרשב"א, שכל שיש ששים מסתמא לא נמאס, ורק באופן שידוע שהוא מאוס, נאסר להדליק בו נר של מצוה].

בהדלקה משום שנאמר הקריבהו נא לפחתך. והרשב"ש (סימן שסז) כתב, נמצא בתשובת הגאונים, שכל שמותר באכילה מותר בהדלקה, וכל שאסור באכילה אסור להדליק בו, משום הקריבהו נא לפחתך, וכן כתבו המפרשים (חולין שם). וזה השמן מותר באכילה הוא, שהעכבר נותן טעם לפגם הוא בשמן, ואינו נותן טעם לשבח אלא בשכר ובחומץ וכו'.

וכ"כ הריטב"א (סוכה ג.) משום הקריבהו נא לפחתך, מכאן שאין מדליקין בבתי כנסיות אלא משמן הגון שראוי להדליק בו לפני מלכים וכן כתבו הגאונים ז"ל. ורבינו ירוחם (תא"ו נט"ו ח"ה דף קלט:) כתב, עכבר שנמצא בשמן של בהכ"נ, אם השרץ נימוח בשמן משערין לו בס', אם הוא שמן רותח, ומותר באכילה וכ"ש להדלקה, ואם השמן בצונן מעבירו במסננת ומותר אפילו באכילה ולא בעי' ס'. ולגבי נרות בהכ"נ, אם הוא מאוס אסור בהדלקה משום הקריבהו נא לפחתך. והביאו מרן בבית יוסף (אור"ח סי' קנד אות יב). ובשלחן ערוך (שם) כתב: עכבר שנמצא בשמן של ביהכ"נ, והוא מאוס, אסור להדליקו בביהכ"נ. ע"כ.

ומוכח בהרא"ש (שם) שכל שהוא מאוס לאכילה, אף שהיה ששים בשמן כנגד העכבר, שמותר מן הדין באכילה, אסור להדליקו בביהכ"נ. והט"ז ס"ל שכל שיש ששים בשמן נגד העכבר מותר להדליקו בבית הכנסת. אך הפר"ח (יד"ד סי' קד סק"ט) פסק לאסור, וכן העלה המאמר מרדכי (א"ח סי' קנד ס"ק יא). והאריך בזה הרב מנחת יעקב (כלל כב אות כד), והעלה כן לדינא. וכן פסק בזבחי צדק (סי' קד אות ו), ובכף החיים (שם אות יד). וכ"כ בספר שערי משה (בקונט') וידבר משה א"ח סי' ג). וע"ע בזכור לאברהם ח"ג (דף ז ע"א). ובשו"ת מעשה אליהו מני (אות רכג).

והוא הדין לנר חנוכה, וכן לכל נר של מצוה. דאף שיש מקום לחלק בין בית הכנסת לשאר

יש להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה משמן בוטנים שיש עליו איסור ספיחין
(י) הנה יש לדון בזה אם ספיחין הווי רק איסור אכילה או גם איסור הנאה. ועוד האם דבר האסור

יא. לכתחלה אין להדליק נר חנוכה בשמן של זיתי ערלה, שאסור בהנאה. ואף על פי שאסור להשתמש לאורה, מכל מקום הוא נהנה במה שחוסך מלהוציא על שמן ופתילה לחנוכה. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה]. אולם אם אין לו שמן אחר זולת שמן של ערלה, ידליק בשמן של ערלה, אך לא יברך. ובאופן כזה אין ליהנות מהנר לאחר חצי שעה מההדלקה. [דאף שאחר חצי שעה שנגמרה המצוה מותר ליהנות מנר חנוכה, כאן הרי הוא שמן של ערלה ואסור]. וכן מותר השמן שבנר, יזהר שלא ליהנות ממנו, אחר שהוא שמן של ערלה. וגם יזהר שלא ידליק את נר השמש בשמן של ערלה, אחר שהוא עשוי לשם הנאה. (יא)

בספיחין אין כאן, כיון דאסור להשתמש לאורה. ונסתפק בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"א או"ח סי' קפד) והאריך בזה, והניח בצ"ע. ע"ש. וראה בקונט' ימי החנוכה (שכטר עמ' צח) מה שהעיר בדברי הרב שבט הלוי. ובירושלמי (פ"ט ה"א) איתא לגבי תלישת עלי ספיחין, ולא מאבד אוכלי בהמה, ומשני מאליהן הן אבודין (שגם בלא שיתלשם יאבדו). ומשמע לכאן שאסור לאבדן בידים, ואין להם דין שריפה.

שמן מזיתים של ערלה, אם מותר להדליק בהם נר חנוכה

וא"צ שיהיה השמן שלו, וגם המדליק בשמן של הפקר יוצא ידי חובתו.

והנה בירושלמי (פ"ק דערלה ה"א) אמרו: ואמר רבי חנינא, פרי, אם אומר עצו, אין אדם יוצא בה י"ח בחג. מה דמי לה, זית שנטעו להדליק בו לחנוכה. ופירש בפני משה שם, ומה הוא דמצינו עוד שהוא דומה לדין אתרוג שנטעו למצותו, ולחייבו בערלה אף בשנטעו לשם מצוה. וקאמר דהכי נמי אשכחן בזית שנטעו להדליק נר חנוכה בשמן שלו, וקאמר ר' יוסי בר בון, ומה דמיון הוא זה, הרי אתרוג דבר תורה ונר חנוכה מדבריהם. והלא פשיטא הוא דהיכי סלקא דעתין מצוה דרבנן תפטור לו ערלה שהיא דבר תורה. ע"כ. ומבואר דגם בזית שנטעו לשם שמן לחנוכה, יש בו דין ערלה. וכ"פ הרמב"ם (הל' מע"ש ורבעי פ"י ה"ז) דהנוטע למצוה כגון שנטע אתרוג ללולב, או זית למנורה חייב בערלה. ולפ"ז לכאורה ה"ה בנטעו סתם, שיש איסור להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה.

אך האמת דלא דמי, דדוקא בנטעו לשם שמן לחנוכה, ורוצה ליהנות מהשמן גם לאכילה,

באכילה מותר לכתחלה לצורך מצוה, או לא. [וראה מה שהארכנו בזה לעיל לגבי נר חנוכה משמן העשוי מבהמה טמאה, שמעיקר הדין כשר]. ועוד יש לדון, אם מותר לשרוף ספיחין. ואם יש לחוש לתקלה בדרבנן, אלא שלחשש תקלה בשעת ההדלקה לא חיישינן, משום דעכשיו שורפו, ואע"ג דאין שורפו דרך ביעור ואיבוד אלא לצורך מצוה אחרת, לא חיישינן לתקלה דהו"ל כזמן מועט דלא חיישינן, ואיסור השתמשות

(יא) יל"ע במי שעשה שמן מזיתים של ערלה, האם מותר להדליק בהם נר חנוכה, מטעם דמצוות לאו ליהנות ניתנו, או לא. והנה בפשטות אחר דשמן של ערלה אסור בהנאה, יהיה אסור להדליק בו נר חנוכה. ואף דמצוות לאו ליהנות ניתנו, הא י"א דבמצוות דרבנן לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, ואף להחולקים, י"ל דבהנאה דמשתרשי ליה, פי' שחוסך לקנות שמן אחר, איה"נ אסרינן, דהא ההנאה אינה בקיום המצוה, אלא ההנאה היא במה שחוסך הוצאות.

ויש כאן כמה נידונים. א. משום איסור הנאה מערלה שאסורה בהנאה, ואם יש לאסור מצד מה שנהנה בעצם קיום המצוה. ב. וכן אם יש לאסור מצד איסור הנאה מחמת מאי דמשתרשי ליה, שחוסך שלא יצטרך להוציא על שמן אחר. ג. אם יש לאסור משום מן המותר בפ"ך. ד. וכן לאסור מחמת מיאוס, דשמא מה שאסור בהנאה חשיב כמו מיאוס, ושמא י"ל בו הקריבהו נא לפחתך. ה. אם יש לאסור מצד כתותי מיכתת שיעוריה. ו. אי נימא שצריך להדליק נר חנוכה בשמן שלו, יש לדון אם איסורי הנאה חשיבי שלו, או"ד אין שייך בזה דין לכם,

בזה נוהג דין ערלה. דמה שנטעו לשם שמן לחנוכה לא יפטור אותו מדין ערלה. אבל אם נטעו סתם, ורוצה ליהנות ממנו רק לשם מצות נר חנוכה, יש לדון אם להתירו מטעם דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וראה להלן.

ועיין במקראי קודש (חנוכה, עמוד מה) שתמה בזה, דמשמע דבנטע זית לשם שמן להדלקה, נוהג בו ערלה [באכילת הזית], ואמאי, והא לאו לאכילה נטעו. וכתב, דצ"ל דהמיעוט מעץ מאכל היינו שהנטיעה תהיה בשביל המאכל ולא בשביל העץ, אבל אם הנטיעה קיימת בשביל הפרי, לא איכפת לן מה יעשה עם הפרי, סוף סוף הרי הנטיעה אינה בשביל העץ. וסברת האיבעיא בירושלמי אם למצוה נוהג ערלה, אפשר לומר דהשאלה היא, מכיון דמצוות לאו ליהנות ניתנו ולא חשיבא הנאה, א"כ לא חשיב שהוא נהנה מן הפרי.

ובאור שמח (פ"ח מהל' לולב ה"ב) ביאר דברי הירושלמי, דלכן נוטע למצוה לא נתמעט מונטעתם עץ מאכל, כמו נוטע לסייג ולקורות, משום דאם האתרוג אסור באכילה אינו יוצא ידי חובה, דבעינן שיהיה בו היתר אכילה, וא"כ במה שננטעו לצאת בו הוי כנטעו למאכל, דהא בהא תליא, דבעינן שיהיה חזי לאכילה. וכן כי קאמר זית למנורה, דגם גבי מנורה בעינן ממשקה ישראל, מן המותר לישראל, ולכן שמן שריפה פסול למנורה דאינו ממשקה ישראל. וע"ש במקראי קודש מ"ש עוד בדברי הירושלמי הנז'.

ונייהדר אנפין לנ"ד, דהנה עוד יש לדון לגבי הדלקת נ"ח בשמן של ערלה, דשמא אחר שהשמן הוא מכלל איסורי הנאה, הוי כמידי דמאס וממילא אין לקיים בו מצוה, או עכ"פ משום המותר בפ"ך. אך מדברי הרב שער אפרים מבואר דלא שייך טעמא דמאס אלא בעבודה זרה.

וכמ"ש בשמו בפתח הדביר (ח"ג סי' רסד), דלשונו דייקא דאפי' באיסורי הנאה דאורייתא, ס"ל דלא שייך טעמא דמאס, כל דלאו איסור ע"ז הוא. וגם הפמ"ג, הגם שבסי' רי"ז כתב דין מאיס גבי בשמים להבדלה, מ"מ בסי' ל"ב דאיירי בשור הנסקל דאורייתא, לא כתב דין מאיס אלא באיסור ע"ז. ע"כ.

ולעיל הבאנו מ"ש בשו"ת שנות חיים קלוגר (סי' ריח) דשמן שיש בו חשש תערובת שומן חזיר, כשר לנר חנוכה, כיון שהוא חששא בעלמא, ויש לתלות שהוא מן הרוב, ולא מיקרי מאוס, כיון שאין הדבר ידוע לו בבירור. אבל כשידוע לו בבירור שיש בשמן תערובת שומן של חזיר, אין נכון להדליק בשמן שיש בו תערובת שומן של חזיר. דבעינן שיהיה מן המותר בפ"ך. וכמו שלמדו מהפסוק למען תהיה וגו' מן המותר בפ"ך.

אולם האח' העלו שיש להקל בזה אפי' בודאי תערובת שומן של חזיר. וכ"כ בשו"ת בית יצחק (ח"א חיד"ד סי' קמה), ובשו"ת תורת חסד מלובלין (תא"ח סי' ס). ובשו"ת מהרש"ם (ח"ט סי' לט) ובדעת תורה (סי' תרעג), דלא בעינן בשאר מצוות כפרט במצוות דרבנן, מן המותר בפ"ך. וכ"כ בשו"ת בית שלמה (אור"ח סי' קח"ט), והוסיף דאפי' לשי' המג"א (סי' תקפו סק"ג) דגם בשאר המצוות אמרינן שצריך שיהא מן המותר בפ"ך, מ"מ במצוה דרבנן אין להחמיר. ובשו"ת חת"ס (אור"ח סי' לט) הוסיף עוד טעם, דל"ש מן המותר בפ"ך אלא במידי דבעי קדושה והזמנה ככתיבת סת"ם וכו', אבל בנ"ח להדיא אמרו בגמ' וכי נר קדושה יש בו, וממילא ל"ש בזה דין מן המותר בפ"ך. וע"ע בשד"ח (מע' חנוכה אות י"ב). ע"ש. ומ"מ אם נמצא עכבר בשמן, מאוס הוא ואין להדליק בו, וכמבואר לעיל (בהערה ח).

בענין כתותי מיכתת שיעוריה בנר חנוכה

ניתנו, מ"מ הרי נר חנוכה צריך שיעור.

ובפרי מגדים (אור"ח פתיחה כוללת חלק א אות כט. ובחלק ד אות ו) כתב, דצ"ע בנר חנוכה שיש לו שמן היתר ושמן ערלה או חמאה מבושלת עם שומן דאסור בהנאה, וודאי די"ל דאיסורי הנאה, דהא מהני ליה דאי לאו שמן האסור היה צריך להדליק

ויש שכתבו טעם לאסור בזה משום דכיון דשמן של ערלה עומד לשריפה והוא אסור בהנאה, ממילא כתותי מיכתת שיעוריה, והוי כאילו אין כאן שיעור של שמן שיכול להדליק בו חצי שעה. וכ"כ בשו"ת שער אפרים (סי' לח), דאע"ג דאסור להשתמש לאור נר חנוכה, וגם מצוות לאו ליהנות

הזה. ואף שאנו רואים אותו ככתות, הרי ראוי לפרסם בו את הנס. [והיינו דשיעור שמן הצריך לנו חנוכה אינו מדין שיעור, אלא מדין משך הזמן שהנרות צריכים לדלוק, וא"כ לא שייך כתותי מכתת "שיעוריה". ולא אכפת לן אם נראה את כל השמן כמו אפר וגרגירים קטנים החלוקים זה מזה, ודוקא לגבי לולב וכדו' שצריך שיעור, כיון שנחשב ככתות, אין כאן שיעור. אך בנר חנוכה, אין דין של חצי שעה כדי שיחשב בשם "נר" חנוכה. אלא גם נר העשוי מגרגירים נפרדים, שאין בכל אחד שיעור הדלקה, נחשב שמן. ודו"ק].

וכ"כ בשו"ת תורת חסד מלובלין (או"ח סי' ס). וכתב שכן מבואר בדברי הרא"ש (בפ"ג דסוכה סי' טו) גבי אתרוג של אשירה, דלא אמרינן כתותי מכתת שיעוריה רק בדבר שצריך שיעור בעצם. והביא שם דעת הסוכרים דבאתרוג של אשירה לא שייך למיפסל משום דמיכתת שיעוריה, כיון דהא דבעינן באתרוג שיעור כאגוז או כביצה, הוא רק משום דבפחות לאו גמר פירא הוא. ואף שהרא"ש שם מסיק דבאתרוג שייך מכתת שיעוריה, היינו משום דבעינן השיעור שיהיה מינכר הלקיחה בעצם. ולפ"ז י"ל דגם גבי נר חנוכה לא שייך מיכתת שיעוריה, דהשיעור א"צ בעצם, רק כדי שיהא נראה לאנשים שמצויים אז, והא מ"מ יהיה נראה להם הדלקתו. ולא דמי לאתרוג דהמצוה של תורה בעצם שתהיה לקיחה הניכרת, ולא משום מראית בני אדם. וע"ש עוד.

ובישועות יעקב (סי' תרעג סק"א) הביא דברי אבי זקנו הרב בעל שער אפרים הנז', דהיכי דבעי שריפה לא יצא ידי מצות נר חנוכה, דכיון דבעי שיעור וזה עומד לשריפה, כתותי מיכתת שיעוריה. והעיר מתרומה טמאה דהיינו שמן שריפה שעומד לשרוף וכתותי מיכתת שיעוריה. והיה בדעתי כיון דאפשר למיתשל עלה לא חשיב מיכתת שיעוריה. ואחר העיון, דברי מר זקני אינן נכונים, כיון דבעיקר הא דבעי שיעור לנר חנוכה היינו שידליק זמן כזה, ומה בכך דעומד לשריפה, הרי גם השיעור הוא דבעינן שידליק שיעור כזה, ואינו דומה לשאר דברים דבעי שיעור, היינו שיהיה בו שיעור כזה בעין. ואני תמה על הגאון שדימה ענינים נפרדים. ע"כ.

שמן כשר ומתהני מאיסורי הנאה, ודווקא כשאין לו כי אם זה האסור בהנאה י"ל מצות לאו להנות נתנו, ולא הוה מצוה הבאה בעבירה. ולהלן (סי' תרעג א"א סק"א) כתב הפמ"ג להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה, מצד דכתותי מכתת שיעוריה, שהרי צריך להדליק חצי שעה. אך מצד הנאה מאיסורי הנאה כתב שם, דליתא, משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואמרינן כן אף במצוות דרבנן. דלא קיי"ל בזה כהר"ז. ועיין בתשובת הרשב"א (סי' תשמ"ו) שכתב, דמי שמודר הנאה מנכסי חבירו, או שאסר לולב של עצמו עליו בהנאה, אינו יוצא בו ביום א', דבעינן משלכם, אפי' נתן לו הנודר במתנה לא מהני. אבל ביום ב' מותר ויוצא בו. והובא להלכה בדרכי משה (סי' תרמט אות ד'). ע"ש. ומוכח דסבר דביום ב' יוצא ידי חובה, ואמרינן גם במצוות דרבנן מצוות לאו ליהנות ניתנו.

ואמנם בבאר היטב (סי' תרעג סק"א), הביא משם הרב שער אפרים שכתב להתיר בזה, והביא מה שדן, אם מותר להדליק נר חנוכה בחמאה שנחבלשה בקדרה של בשר בן יומו שנאסרה מחמת שלא היה ששים, ופסק דמותר. אך אין להדליק בה להאיר הבית, אחר שהיא אסורה בהנאה. ע"ש. אולם הרואה בשער אפרים הנ"ל יראה שלא התיר בזה בנר של מצוה. ובאמת שבשערי תשובה (סי' תרעג סק"א), העיר על הבאר היטב, שהעתיק זה מלקט הקמח שכתב כן, ומ"ש בשמו שמותר, הוא להיפך, דבאמת אוסר במסקנתו להדליק בה נר חנוכה. אע"פ שאסור להשתמש לאורה ואין כאן רק הנאת המצוה, ומצוות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ אסור להדליק בה. אע"ג דלא קיי"ל כהר"ז דסבר דבמצוות דרבנן אמרינן מצוות ליהנות ניתנו, מ"מ י"ל כיון דנר חנוכה בעי שיעור, ממילא כתותי מיכתת שיעוריה, ולכן אסור להדליק בשמן של ערלה. ואין לומר דדוקא בשמן של ערלה שהוא מהנשרפים וכו'. ע"ש.

ואמנם כמה אחרונים כתבו לחלוק על הרב שער אפרים הנז', משום שאין אומרים כתותי מיכתת שיעוריה לענין חנוכה, שאין השיעור בעצם השמן אלא צריך שיהא בו כדי להדליק עד שתכלה רגל מן השוק, ויתפרסם הנס בתוך הזמן

דפסול, דכתותי מיכתת והוי כדיבק שברי שופרות, דאע"ג שיש בו שיעור מ"מ פסול דנפסדה צורתו, וכל זה הוא רק משום ביטול העצמות שבו, ואין להאריך. וכל זה ברור ונכון. עכ"ד.

וזה"ל האגרות משה (חלק קדשים וטהרות סימן כו) דמסביר לא שייך כתותי מיכתת שיעוריה בקרבן, דהא אף אי נימא שאין הקטרה פחותה מכזית, מכל מקום אין צריך שיהיה חתיכה אחת של כזית, אלא אף אם הן פתיתים מפורדין מצטרפין. ואף שמצינו לכמה אח' שדנו בשמן של ערלה בנר חנוכה לפסול מטעם דבעי שעורא וכתותי מיכתת שעוריה, לא דמי, דבנר חנוכה כבתה אין זקוק לה, והשעור הוא דוקא בשעת הדלקה, שאז צריך שיתן בכלי כשיעור, שנמצא שצריך להיות בכלי השיעור יחד, וזה גם כן הוא בדין מיכתת שעוריה שהם כמפוזרים ואינם ביחד, ואף שעל כל פנים ידלק השעור בפזיור כזה, אינו כלום, מאחר שהוא רק לשיעורא בעלמא ולא להדלקה ממש, דהא כשר גם כשהדליק בשמנים ופתילות הפסולים בשבת שאין נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותן הפתילות אף שידוע שאפשר שיכבה, אבל בזריקת הדם אף אי"נ שצריך גם בכלי שיהיה שעור זריקה, מכל מקום הוא משום שצריך לזרוקה בזריקה אחת, שלענין זה אף אם נחשבו כמפוזרים הרי יהיה על כל פנים בזריקה אחת בפזיור כזה. וגם אולי וכו', דגם בנר חנוכה השיעור הוא בשביל שצריך שידלק השיעור, וכבתה אין זקוק לה, משום שתקנו רק הדלקה אחת לקיים בה המצוה, ולא שיעשה בשתי פעמים, ולכן כבתה אין זקוק לה, ומה שבשמנים ופתילות הפסולות נמי יוצא, משום ספק דרבנן לקולא. וקצת ראיה מהעמידה במקום הרוח וכבתה זקוק לה, שכתב המג"א (ס"ק יב) בשם השט"ג, משום דהוה כלא נתן שמן כשעור, וצ"ל דלא דמי לשמנים ופתילות הפסולות בשבת, דהכא הוא כודאי תכבה. ומה שכתב המגן אברהם ולא יברך, צ"ל דהוא משום דלא ברור לן דינא דהשט"ג, דאפשר דאין לחלק משמנים ופתילות, ואף אם יכבה בודאי יוצא אם היה כשיעור. עכ"ד.

וב"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' יד), דלשמן ולפתילה אין שיעור, ורק לזמן הדלקתו, וכל זמן שדולק כשר. ולא דמי לדבר דבעי שיעור מצד שיהיה דבר חשוב ומינכר. ובלאו הכי, בהנאה שהיא בשעת שריפה, לא שייך כתותי מיכתת שיעוריה, שהרי התורה ציותה שלך תהא להסיקה תחת תבשילך, ורחמנא אחשביה שלא יהא כשרוף כבר וקראה אותו שלך תהא. ואי הוי כשרוף למאי נפקא מינה קראה אותו התורה שלך תהא, הרי דבר שרוף אינו שלו. וע"ש עוד. וכן מבואר בחידושי מהרצ"א (דף יח). ובערוה"ש (סעיף ה') כתב, שאחד מן הגדולים הורה שמותר להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, אך יש מי שחולק על זה מטעם דכתותי מיכתת שיעוריה. ואינו כן, שכבר כתבו התוס' בעירובין (פ' ד"ה אבל) דכתותי מיכתת שיעוריה אינו אלא בדבר שצריך להיות גוש אחד, ואם כן אינו שייך בשמן להדלקה, שאין בזה שום התחברות גושי. ותמיהני על האומר כן. ע"כ. ונמצא שדעתו להתיר להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה. ועיין להגר"ז אויערבאך בספר מאורי אש (דף צה) ומ"ש על דבריו בשו"ת יבי"א ח"ג (תאו"ח סי' לה אות ד). ע"ש.

וב"כ בספר זכר ישעיהו ממינסק (הלכות טומאת אוכלין פרק א) שיש ליישב הרבה קושיות במקומות מפוזרין שהקשו המחברים, מהך ענינא דכתותי מיכתת וכו', כגון בהא דאמרינן בירושלמי מדליקין בשמן שריפה נר חנוכה, והקשו הא נר חנוכה צריך שיעור עד שתכלה וכו', וא"כ נימא כתותי מיכתת וכו', וכן בתרומה טמאה בערב פסח, יהיה מותר לשורפה עם הטהורה, לפי שאין שיעור בהטמאה מפני דכתותי מיכתת. אבל לדידי ניחא, דבכל הני סגי שיעור גרידא, ואין חסרון בביטול צורתן. וע"ע להרב המגיד (פ"ז הל' שבת הי"ב) שמבואר כעין זה. ובפר"ח (או"ח סי' תקפ"ו) הקשה כיון דהטעם דבעי שופר שיעור טפח כדי שיאחזנו ויראה לכאן ולכאן ולא יאמרו לתוך ידו הוא תוקע, א"כ אמאי פסול בשל עיר הנידחת, הא אף על גב דכתותי מיכתת הא מ"מ ליכא למימר לתוך ידו הוא תוקע עיין שם, ולסברתנו ניחא דהכא בשופר של עיר הנידחת היינו טעמא

אם כתותי מיכתת שיעוריה הוא מן התורה או מדרבנן

שנשאל, בראובן שנדר הנאה מנכסי שמעון, אם מותר שיתן לו שמן לנר חנוכה, אי דמי למ"ש הרשב"א הנ"ל, גבי לולב ממודר הנאה, ביום שני, דיוצא י"ח, הואיל ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ויש שרצו להתיר ע"פ תשו' שער אפרים הנ"ל שצידד להתיר בבישול חמאה בקדרה בשרית, דנר חנוכה אסור בהנאה, ואין בו אלא הנאת מצוה, ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ומאידך י"ל, דהיכא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, רק אם אין בו אלא הנאת מצוה, אבל אם איכא נמי הנאת גוף או ממון, לא אמרינן הכי, כדאיתא בטור (סי' רכא) לענין ללמוד מנכסי המודר הנאה, כיון שנוטל עליו שכר, וה"ל דכוותיה דהא איכא הנאת ממון דמשתרשי ליה. והרב המחבר שם האריך בזה, וכתב, דמה שלא צריך לקנות שמן אחר, הוי רק גרמא ולא מיקרי הנאה, אלא כמו מלמדו מקרא שנותן לו מתנה אותן מעות דמי שכירות שהיה צריך לשלם לו אם היה רוצה. והוא פשוט. ע"ש.

ולכאורה יש להעיר מדברי הריטב"א (סוכה לא): שכתב בזה"ל: וטעמא שיצא משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואע"ג דמתהני מעשיית מצוה שמקבל שכר בעולם הזה ובעולם הבא, דלא חשוב איסור באיסורי הנאה אלא כשנהנה בגופו של איסור, אבל כל שאין הנאה מגופו אלא שגורם לו הנאה וריוח ממקום אחר, אינו הנאה מן האיסור, וכדרך שאמרו הנודר הנאה ממעין שטובל בו בימות הגשמים, שאינו נהנה מגוף המים, ואע"פ שטבילה זו גורמת לו לעלות מטומאה לטהרה ומכשרתו לכמה דברים וכו'. ע"כ. ולכאורה מכאן מוכח דהנאה דמשתרשי ליה לא חשיבא בכלל הנאה. אך בהגהות לפתיחה כוללת להפמ"ג (סו) כתב, שדברי הפמ"ג תואמים עם דברי הריטב"א, דמ"ש הריטב"א דהנאה הבאה ממקום אחר לא מקרי הנאה, היינו כשלא נהנה מגוף המצוה אלא שנגרם ע"י המצוה, משא"כ בנ"ד שעומד לפניו שמן כשר ושמן של איסורי הנאה, אם הוא ישתמש באיסור הרי שהוא נהנה ישירות מהאיסור, שאינו צריך להוציא מעותיו לקיום המצוה.

ומ"מ דעת מרן החיד"א ועוד אחרונים אינה כן, ולדעתם אף במקום מצוה יש להחמיר נראה

ובעיקר דין זה דכתותי מיכתת שיעוריה אם הוא מה"ת או מדרבנן, ראה בספר רב ברכות (מערכת הטי"ת ד"ה והנה לכאורה), שהביא מדברי המהרש"א (סוכה לה) שכתב, דכתותי מיכתת שיעוריה אינו אלא מדרבנן. וכן הבין בעל משמרות כהונה שם. ותמה הגאון הנז' על כך מהגמ' (יבמות קד.) דהא איצטריך קרא דושרף את הבגד, דאף בשעת שריפה קרוי בגד, ולא אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה. ומשמע דבעלמא הוי דאורייתא. וכן איתא התם, "ונתן את הבית", דאף בשעת נתיצה הוי בית. ומשמע דבעלמא הוי דין דכתותי מיכתת שיעוריה מדאורייתא. ושוב הביא פירוש מחכם עירו שפירש כוונת המהרש"א, דשיעור אחרוג כביצה הוי מדרבנן, דמדאורייתא לא בעינן שיעור כלל. ע"ש.

ובספר נטעי גבריאל (חנוכה, עמוד קכד) הוסיף עוד טעם [גבי שמן של ערלה], שאין לאסור מטעם שנהנה בו, לפי שמצוות לאו ליהנות ניתנו. ואע"פ שנהנה הנאת ממון בכך שאינו צריך להוציא ממנו לקנות שמן אחר לנר חנוכה, אין זו הנאה האסורה באיסורי הנאה. וציין לדברי האחרונים הנ"ל. אולם המעייין בדברי האחרונים הנ"ל יראה שלא כתבו סברא זו דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ודיברו רק מצד כתותי מיכתת שיעוריה. ובשו"ת בית ידידיה ח"ב (חידושי אורח סי' תרעג) כתב, שמותר להדליק נרות חנוכה במה שנאסר משום בשר בחלב, דלא שייך כתותי מיכתת שיעוריה אלא בע"ז, ולא בשאר איסורי הנאה. וכ"פ בספר ברכת הבית ח"ב (שער נד אות כא). וביאר שם בשערי בינה, דבמצוות דרבנן נמי אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו. אבל נר של ע"ז מאוס הוא, וגם הוא מהנשרפים וכתותי מיכתת שיעוריה. ע"ש.

ובשו"ת מהרש"ג הנ"ל כתב, שאין לאסור במקום מצוה מצד הנאה דמשתרשי ליה. וכ"כ בשו"ת שב יעקב (סי' נ), דאע"פ שנהנה מכך שחוסך הוצאות ליקח שמן אחר, מ"מ אין זו הנאה האסורה באיסורי הנאה. ע"ש. ולדבריהם ה"נ בנ"ד אף שחוסך שמן ממקום אחר, אין זה בכלל הנאה האסורה, ואכתי שייך האי טעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ולפ"ז יהיה מותר להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה. וע"ש

ללמוד תורה, חשיב ודאי כמדליק ע"מ ליהנות, וח"ו לומר דחשיב בכך כמפסיד, ולבד שזה נראה מסבא, מוכח נמי מדעת הרשב"א בנדרים (טו).

ועיין בשעה"מ (פ"ח מלולב ה"א) דאיכא עוד רבים דסברי הכי, דאפילו אם יש גם הנאת הגוף בשעת קיום המצוה, ג"כ אמרינן מללה"נ, משום דרואין את הנאת הגוף כמבוטלת לגבי המצוה אשר עליה אמרינן מללה"נ, והא דהנודר מן המעיין אסור לטבול בחמה מפני הצינה, הוא מפני שנהנה בכניסתו ויציאתו מהמעין, שהוא לפני ואחרי עשיית המצוה, וא"כ לדבריהם ה"ה לענין להדליק שמן של שביעית כדי ללמוד תורה, דאף בכה"ג שגם נהנה מרובי האור, אבל מ"מ עיקר ההדלקה הוא למצוה אשר לאו ליהנות ניתנה, כדתנן (נדרים לה): שהמודר הנאה מחבירו רשאי ללמוד מדרש הלכות ואגדות, וכתב שם הר"ן, שהוא משום טעמא דמללה"נ. וה"נ גם כאן, [ועיין במשובב נתיבות (ס"ו ע"ב ס"ק י"ז)] שמשיג על הט"ז שכתב על למוד תורה, דכיון שמשמחת לב, מצוות ליהנות ניתנו, ומהא דהר"ן מבואר דלא סובר הכין.

ועיין גם בפנ"י (שבת כג. קידושין לד.) שכתב, דאסור לכהן להדליק שמן של תרומה טמאה ביום, כשאפשר להדליק בלילה, מפני שצריך לכתחלה לבערה דוקא בלילה, דרך הנאתו, משום דשרגא בטיהרא מאי מהני, דלפ"ז ה"ה נמי שיהא אסור להדליק שמן שריפה כדי ללמוד תורה, או לעשות מצוה בכה"ג דאפשר להדליק עבור צרכי רשות, וכמדומה לי שאין להעלות על הדעת דבר זה, וע"כ כדאמרן, דחלוק הוא מיו"ט, וכמו שמותר לצרכי רשות, כ"ש דשרי כדי ללמוד תורה או לעשות מצוה. ע"ש.

ולדבריו בנ"ד אם אנו מתירים להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית דיש בזה הנאה, ממילא בשמן של ערלה לא נוכל להתיר כשאנו לצורך מצוה. ודו"ק. ועיין בשו"ת משנת יוסף ח"א (ס"ו כו) שהאריך בענין הדלקת נר חנוכה בשמן של שביעית. וראה גם בילקו"י השביעית והלכותיה (מהדורת שנת תש"ס עמ' תה). ובחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמ' פה). ע"ש.

דבריהם להלן]. וכנראה דטעמא הוא, שבדבר שחוסך שמן אחר והיא הנאה דמשתרשי ליה, לא שייך בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו. דהנאה אינה במצוה עצמה, אלא במה שחוסך שמן אחר. [וראה להלן בסברת האגרות משה].

אמנם ביד אברהם (י"ד ס"י פח) כתב, דשרי להדליק נר חנוכה משמן של איסורי הנאה, משום דגרם הנאה שלא מגוף הדבר האסור בהנאה מותר, כמבואר בשער המלך (הלכות לולב) שהביא מרש"י בעירובין (לא.). וכן דעת הר"ן (בריש פרק ד' דסוכה). וכן כתב בשו"ת שבות יעקב (יורה דעה סימן ג'). ע"ש.

אלא שבפמ"ג (בפתיחה כוללת ח"א אות כט) כתב, ומ"מ צ"ע בנר חנוכה שיש לו שמן היתר ושמן ערלה וכו' דאיסורי הנאה הוא, דהא מהניא ליה דאי לאו שמן האסור היה צריך להדליק שמן כשר ומתהני מאיסורי הנאה. ע"כ. והוב"ד לעיל. וכל זה איירי במצוה של הדלקת נר חנוכה, ועם כל זה כתב, דכיון דמשתרשי ליה הנאה, יש בזה איסור הנאה. ומוכח דלא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו בהנאה דמשתרשי ליה. [אלא דמה שכתב כאן להסתפק, לכאורה בהלכות חנוכה כתב להדיא, דגם בכהאי גוונא אמרינן דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וראה בס"י תרעג הנ"ל, ומשמע דאף דמשתרשי ליה הנאה, שפיר אמרינן דמצוות לאו ליהנות ניתנו].

גם מרן החיד"א במחזיק ברכה (י"ד ס"י פז אות ט"ב) הביא מהרב לשון לימודים שכתב לאסור בזה, ומשום דמשתרשי ליה, שאלמלא השמן של ערלה היה צריך לקנות שמן אחר. והיינו דכל כה"ג שחוסך ממון, גם במקום מצוה אמרינן דאסור. וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ג אר"ח ס"י ט).

ועיין במנחת שלמה (ח"א ס"י מב) שכתב, דאע"ג דקיי"ל מצוות לאו ליהנות ניתנו, וכתב רש"י (סוכה לא.): מפני שלא ניתנו לישראל להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צוואריהם ניתנו, ולפיכך אין זו הנאה, היינו דלא אסרה תורה ליהנות מאיסורי הנאה כי אם הנאת הגוף בלבד, ולא הנאת מצוה, ואף על גב שהוא ודאי נהנה ושמח מאד לעשות רצון הבורא ית"ש, מ"מ אין הנאה כזו בכלל ההנאות שאסרה תורה, משא"כ אם מדליק שמן של שביעית כדי לעשות מצוה או

אם צריך להדליק נר חנוכה בשמן שלו

אלא שמדברי הר"ן הנ"ל אין להוכיח דבעינן לכס בשמן של ערלה מצד דבעינן שידליק בשמן שלו, דלכאורה כן מוכח מדין אכסנאי דמבואר בגמרא (שבת כג.) דחייב להשתתף בפריטי. [אי נימא דאיסורי הנאה חשיבי כאינו שלו, וראה בזה להלן]. וכן יש ללמוד מדברי הר"ן (פסחים ז:) לענין ברכות שמברכים עליהם בלשון על, ויש ברכות שמברכים עליהם בלמ"ד, וכתב, דלהכי מברכים להדליק נר חנוכה משום שאינו יוצא ידי חובה אלא בשל עצמו, כדאמרינן בשבת (כג.) דצריך להשתתף בפרוטות.

ועיין ברשב"ם (ב"ב קלז:) ובתוס' סוכה (מא:), דאתרוג של שותפים אין יוצאים בו ידי חובה, כדמוכח בשלהי יש נוחלין (ב"ב קלז:) גבי אחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית, דלא חשיב שלו כיון שאין מיוחד לו אלא כשאלו הוי, ואינו יוצא בו. ומה שנהגו הקהל לקנות אתרוג בשותפות, מלמדין אותן שיהיו כולן נותנים כל אחד ואחד חלקו לחבירו על מנת להחזיר. ויש לסמוך על זה דכיון דקנאוהו על מנת לצאת בו, אע"ג דלא פירשו סתמא דמילתא כאילו פירשו דמי, כיון דבעינן אחר אין יכולים לצאת בו. וכן הוא בש"ע (סי' תרנו סעיף ט) דמה שנוהגים שבמקום שאין אתרוג מצוי, שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות ויוצאים בו ידי חובה, אע"פ שיש לכל אחד חלק באתרוג, ואין כל האתרוג שלו, והטעם הוא מפני שמכיון שקנאוהו לצאת בו ידי חובה, מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירוהו להם. ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' סד), דמ"מ טוב שיצא ידי חובה באתרוג של חבירו במתנה על מנת להחזיר, ולא באתרוג של הקהל, מפני שיש לחוש דלאו כולי עלמא דינא גמירי, ואולי יש כאלה שתרמו לטובת מצוה זו על דעת שישאר להם חלקם לבדם. וראה מה שכתבנו בזה בילקוט"י על המועדים (מהדו"ק עמוד קטט).

ולפי זה היאך מהני להשתתף בפרוטות גבי נר חנוכה, דאי בעינן לכס משלכם יהיה, מאי מהני בהו השתתפות בפרוטות, הרי גבי לולב לא מהני שותפות. וע"כ שדין אחר הוא, וכמבואר.

גם בשו"ת שבט הלוי ח"ג (סי' פ'), כתב, שא"צ

והנה יש לדון אם יוצאים ידי חובה בהדלקה בשמן של ערלה מצד דבעינן שידליק בשמן שלו, דלכאורה כן מוכח מדין אכסנאי דמבואר בגמרא (שבת כג.) דחייב להשתתף בפריטי. [אי נימא דאיסורי הנאה חשיבי כאינו שלו, וראה בזה להלן]. וכן יש ללמוד מדברי הר"ן (פסחים ז:) לענין ברכות שמברכים עליהם בלשון על, ויש ברכות שמברכים עליהם בלמ"ד, וכתב, דלהכי מברכים להדליק נר חנוכה משום שאינו יוצא ידי חובה אלא בשל עצמו, כדאמרינן בשבת (כג.) דצריך להשתתף בפרוטות.

וכן מבואר בב"ח (סי' תרעז ד"ה ומ"ש ואין) גבי הרואה נר חנוכה, כשמדליקין עליו בביתו אם צריך לברך ברכת הראיה, דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור מהחייב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס בריבים. ע"כ. ומשמע דיש חיוב המוטל על ממונו. וכן משמע עוד מדברי הב"ח (סי' תרעז ד"ה מ"ש הרא"ש), דאע"פ שצריך לכתחלה לעמוד אצל מי שמדליק עליו, מ"מ אינו מעכב, ומדינא יוצא אפי' אינו עומד אצלו, דעיקר החיוב על ממונו להדליק נרות לפרסומי ניסא. ע"כ. ומבואר, דמה שהבעל פוטר את האשה בהדלקת נר חנוכה הוא משום שהשמן והפתילות שייכים להם. והיוצא מדבריו שהחיוב בנ"ח הוא שיהיה השמן ממון שלו.

גם בשו"ת בית יצחק (חיו"ד סי' קמה) כתב, דבגמ' משמע דבעינן לכס בנר חנוכה, שהרי צריך להשתתף בפרוטות. אלא שאין שום סברא דבעי בנר חנוכה שיהיה שוה פרוטה. ומדברי התוס' רי"ד מבואר, דערבה לא בעינן שתהיה שוה פרוטה. וה"ה נר חנוכה. ולענין לכס, כיון שמצינו דלולב כיו"ט שני לא בעינן לכס, ה"ה נר חנוכה. ובשער אפרים נסתפק באיסור הנאה אם יוצא בו ידי חובת הדלקת נר חנוכה, הואיל ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ואי בעינן לכס ודאי דאינו יוצא. ומשמע דפשיטא ליה דלא בעינן דין ממון בנר חנוכה. והיתר אכילה ודאי לא בעינן מדיוצא בשמן שריפה לחד מאן דאמר. אך גם דין ממון נראה דלא בעינן, ויוצא בשמן של מעשר שני אע"ג שהוא ממון גבוה. ע"כ.

להדליק נר חנוכה משמן שלו, ואין להוכיח מהא דצריך להשתתף בפרוטות דצריך שיהיה השמן שלו, דדין אכסנאי שאני. ע"ש.

אלא שראיתי במאירי (פסחים ז:) שהביא דעת חכמי הדורות [הרמב"ן] האומרים שהחילוק בין הברכות שמברכים עליהם בעל לברכות שמברכים עליהם בלמ"ד, הוא במצוה שאפשר לעשותה על ידי שליח או לא. וכתב, וקשה לי על דבריהם, נר חנוכה שאף היא נעשית על ידי שליח הבא מאליה. אלא שהם דוחקים שמאחר שצריך שיהיה השמן שלו הרי הוא כגופו. וכמה חלוש טעם זה ומה ענין שהשמן יהיה שלו שיהיה נדון כאילו צריך להיעשות בגופו, והרי שחיטת פסחו וקדשיו הן על ידי עצמו הן על ידי שלוחיו צריך שיהיו שלו. ע"כ. ומזה שדימה נידון דין לשחיטת פסחו דצריך שיהיה שלו, משמע בפשטות שהבין דאיה"נ גבי שמן של נר חנוכה בעינן שיהיה שלו. ולעצם הדין דצריך שיהיה השמן שלו מסכים עם חכמי הדורות, ורק חולק עליהם במה שתלו זאת בנוסח הברכה. ודו"ק. וראה להלן.

וז"ל הרמב"ן שם: יש לנו לומר שאני התם שההדלקה מצוה עצמה היא שעשה מצוה, ואיתמר בפרק במה מדליקין דצריך לאישתתופי בפריטי ואינו יוצא "אלא בשל עצמו". ע"כ. ומשמע שאין יוצאים ידי חובה אלא בשמן השייך לו. אך גם זה יש לדחות דמה שכתב בשל עצמו היינו כדי שהדלקת הנר תתייחס אליו. וע"ש בהגהות הגר"ז מלצר שכתב: בשמן שהדליק משלו, ובזה לא שייך שליחות. ע"כ. ומשמע שהבין דצריך שיהיה שמן שלו ממש. והיוצא מזה דאי אפשר להדליק בשמן של הפקר שלא זכה בו, כגון שלא הגביהו אלא הדליקו במקומו. [אלא ד"ל דבמעשה ההדלקה יזכה בו]. או שלא רצה לזכות בו. אלא דמסבירא לא שייך גבי פרסומי ניסא שיהיה צריך להדליק דוקא בשמן שלו, ומה זה שונה מדין מקרא מגילה דאף שצריך לקרוא מתוך הכתב שנכתב על קלף וכו', מ"מ בודאי שיוצא במגילה שאולה. דסוף סוף איכא פרסומי ניסא. וכ"כ בספר זכר יהוסף (שבת כא:). ושם חקר בהדליק נר חנוכה ואחר כך הפקירה, אם יצא או לא. אך י"ל דכיון דהדליקה, כבר אתקדיש למצוה ואין הפקר שלו מועיל.

ולפי זה גם מדברי המאירי הנ"ל אין להוכיח מיד, דיש לומר דשמן שלו דקאמרי [חכמי הדורות שם] היינו כדי לשייך להם את ההדלקה, דבלא זה איך יהיה לו קשר עם ההדלקה. וחכמי הדורות שהזכיר המאירי היינו הרמב"ן, כמו שציין בהערות המו"ל שם.

ועיין בשדי חמד חלק ט' (מערכת חנוכה אות טו, עמוד 217) שהביא דברי הרב בית יצחק הנ"ל, וכתב, דממה שכתבו האחרונים לענין חמאה שנאסרה משום בשר בחלב דמצוות לאו ליהנות ניתנו וכו', ומדפסלו אתרוג של ערלה משום דבעינן לכס, אלמא דבמצוות דלא בעינן לכס שרי באיסורי הנאה משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו. והביא שם מספר ביכורי שלמה שכתב על דברי הרב בית יצחק, דמה שנסתפק אי בעינן לכס בנר חנוכה מדבעי להשתתף בפרוטות, זכה לכיון לדברי גדול אחד הובא בספר זכר יהוסף הנ"ל, ופלפל בזה בדברים נפלאים. ע"כ.

שוב הראוני שגם בשו"ת שמע שלמה ח"ד (תארי"ח סי' כא) דחה הראיה מהר"ן כנ"ל, דדין זה דאכסנאי שאין מי שידליק בשבילו נר חנוכה בביתו, הוא דין מיוחד שצריך להשתתף בפריטי כדי שיהיה לו חלק בשמן, ובזה יוצא ידי חובתו בהדלקת הבעל בית. אבל אין כאן דין לכס הנאמר גבי לולב ומינוי. כי חז"ל תיקנו שיהיה הנר בבית של כל אחד ואחד, ואם ידליק בבית חבירו בשמן שאינו שלו, איך יצא ידי חובה, שהרי אמרו נר איש וביתו. וכבר כתב בפני יהושע (שבת כא:) שביאור החילוק בין חנוכה לשאר המצוות, שבחנוכה הטילו את המצוה על הבית ולא על האדם, כיון דהוי מצוה לפרסומי ניסא. ע"ש. וראה להלן בדברי תרומת הדשן.

ואף אם אין צריך בית קבוע, מ"מ בעינן בית שגר בו עתה, ומאידך אין זו מצוה שבגופו, שהרי יוצא על ידי שליח, וכן אמרו שאשתו יכולה להדליק עליו. ואכסנאי שאינו יכול לקיים המצוה בביתו, בזה תיקנו חז"ל שישתתף עם בעל הבית בשמן כדי שההדלקה תיעשה בשמן שיש לו בו חלק. ורק על ידי כך בעל הבית נעשה שלוחו ומוציאו ידי חובתו. אבל בלאו הכי אינו יוצא ידי חובה, דהשמן של בעל הבית והבית שלו, והוא חייב בהדלקה, ובמה יצא האורח י"ת. ואף שיכיון

בשבת חנוכה אצל אביו, אם צריך להשתתף בפריטי, והביא מהכנסת הגדולה שכתב לפוטרו מהדלקה, כיון שהוא חלק מבני הבית, וא"צ שותפות וקנין כלל. והביא לזה ראיה מהלכות עירוב. ע"ש.

ומבואר מזה ג"כ שהיא מצוה על הבית, וכל הענין של השתתפות בפריטי אינו אלא כדי להכניסו בכלל בני הבית. אלא שמדברי הב"ח (בס"י תרעו) משמע שיש דין ממון בנר חנוכה. וע"ש מה שכתב בדברי המאירי והרמב"ן הנ"ל. וראה עוד להלן מה שיתבאר בדין זה, אם צריך שיהיה שמן שלו בנר חנוכה.

אם איסורי הנאה חשיבי שלו

עכ"פ בדיעבד ודאי יצא. ואני מצאתי במראה הפנים שם על הירושלמי שביאר כן. ומ"ש הפמ"ג שיש בישול אחר בישול בבשר בחלב, הנה מפורש ברכנו גרשום (חולין קז. ד"ה לעולם) דגם בבשר בחלב אין בישול אחר בישול. [אחר שכבר התעוררת נתבשרה]. ועוד שבנ"ד שבשוגג עבר והדליק בשמן איסורי הנאה, יצא. ולכן א"צ להדליק שנית. ע"כ. וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' מז) דלמעשה שפיר יש לסמוך להקל בדיעבד. ע"ש. והיינו, דאף שלכתחלה לא ידליקו בשמן של ערלה, מ"מ אם אין לו שמן אחר, ידליקו בשמן של ערלה. דכיון שבדיעבד שעבר והדליק בשמן של איסורי הנאה, יצא י"ח, וא"צ לחזור ולהדליק, וכדמשמע בפמ"ג הנ"ל, שעת הדחק כדיעבד דמי.

ומהר"י ענגיל בספרו בית האוצר (מערכת א' כלל קלד-קלט) כתב, שדין זה הוא פלוגתא עתיקה, והוכיח מהגמ' (ב"מ מז:) דאיסורי הנאה יש להם בעלים. וע"ש שהאריך בראיות בזה, אם איסורי הנאה הוו כשלו או לא. וכתב שם, דגם למאן דאמר דאיסורי הנאה יש להם בעלים, היינו רק דעצם החפץ הוא שלו, מה שאין כן מעשי ההנאות לכולי עלמא אינם שלו, כיון שאסור ליהנות, ולא שייך זכות בעלים בזה. ושם חקר באיסורי הנאה מדרבנן אם גם כן אינם נחשבים כשלו, או לא, וכתב, שזה תלוי במה שיש לחקור אם איסורי דרבנן הוו איסור חפצא, או איסור גברא. והוכיח מהסוגיא בעירובין (טו:) שגם

להוציא ידי חובה בברכות, הרי בחנוכה אין עיקר המצוה הברכה אלא ההדלקה. ומטעם זה א"צ להשתתף בפריטי דמי מחצית השמן, אלא די בפרוטה אחת, כדי שיהיה לו שייכות בשמן. ובאופן כזה הרי בודאי דלא מהני בלולב ומינוי ביום הראשון.

וע"ש בשמע שלמה שהביא משם בני הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א שכן מדוקדק מלשון הרא"ש (פרק ב' דשבת סי' ח') שכתב וז"ל: אכסנאי חייב בנר חנוכה, ואינו יוצא בנרו של בעל הבית, דלא הוי בכלל איש וביתו. ודו"ק. ועיין בשו"ת יחוד' חלק ו' (עמוד רלח) שדן בבן נשוי המתארח

וראה עוד בשלחן המערכת חלק א' (עמוד רסה). ושם כתבנו שבנ"ד יש לנו כמה סברות להקל, דשמא גם במצוות דרבנן אמרינן דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומה שחוסך שמן אחר הא יש אומרים דלא חשיב בכלל הנאה מאיסורי הנאה. וגם חזי לאיצטרופי סברת האגרות משה [שהובא בילקו"י על ערלה פ"ב] שהיקל בשמן של ערלה בנר חנוכה, לפיכך נראה לדינא, דאף שלכתחלה יש להחמיר שלא להדליק נר חנוכה משמן של ערלה, אם לא מצא שמן אחר, נראה שיכול להדליק בשמן של ערלה, אך לא יברך, דלו יהי אלא ספק, הא קיימא לן סב"ל. ואף שכאן המחלוקת במצוה ולא בברכה, ונודע דעת הרדב"ז דכל כהאי גוונא לא אמרינן סב"ל, מ"מ כבר כתבנו במקום אחר שדעת מרן הש"ע אינה כשי' הרדב"ז, ואנו תופסים כדעתו של הרדב"ז רק במקום שההלכה נפסקה כדעת המיקל, ואגב הברכה נגזרת, בזה נקטינן כדעת הרדב"ז ולא חיישינן לסב"ל. אבל בכהאי גוונא שמרן לא כתב לנו את דעתו בזה, לגבי הדלקת נר חנוכה בשמן של ערלה, ממילא גם לגבי הברכה יש לתפוס דסב"ל.

שוב ראיתי בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' קכב), שנשאל במי שהדליק נר חנוכה בשמן של בשר בחלב, אם צריך להדליק עוד הפעם, והשיב, שכבר העיר בזה בספר גור אריה יהודה (חאו"ח סי' קכ) שנעלם בזה מהאחרונים דברי הירושלמי והרמב"ם (פ"ח מתרומות) דמפורש שמתור להדליק נר חנוכה בשמן שריפה, אם אין לו חולין. אם כן

איסורי הנאה דרבנן חשיבי כאינו שלו. ע"ש. וראה עוד בים של שלמה (פרק הגזול קמא ס"א), ובשו"ת משנה הלכות ח"ג (סימן קלח קלט). [ובעיקר החקירה הנ"ל ראה בילקו"י ערלה פ"ב].

והגרצ"פ פראנק בספר מקראי קודש (חנוכה, סימן כא) כתב, דבנרות חנוכה בעינן לכם, משום שעיקר הדלקת הנר היא בשביל הנס שנעשה בהדלקת המנורה שלא היה בה שמן אלא ליום אחד, ולכן התקנה היתה שיהא לו חלק בשמן של ההדלקה, דומיא דהמנורה שהשמן היה מתרומת הלשכה שהיה בזה חלק לכל ישראל. ומהאי טעמא מספיק רק השתתפות בפריטי ואין צריך שיהיה הכל שלו כמו בלולב. דלא עדיף משמן של המנורה דאין לו רק חלק כל שהוא. ע"ש. ולפי זה שמן של ערלה שהוא איסורי הנאה, ואם קידש בו אשה אינה מקודשת, א"כ אין בו דין לכם, והוי כאתרוג ולולב של איסורי הנאה שאין יוצאים בו ידי חובה.

ולפי זה יש ליתן טעם נוסף למנהג אשכנז, שאף שמהדרין נר לכל אור"א, הנשים אינן מהדרות בזה. והחתם סופר כתב לבאר, דכיון שעיקר ההדלקה היא בחוץ לפרסומי ניסא, וכל כבודה בת מלך פנימה, לפיכך הנשים לא נהגו להדליק נ"ח, וכיון שכך נהגו בזמנם נשאר בזה גם בזה"ז שמדליקין בפנים. ויש שכתבו משום דאשתו כגופו. ולהנ"ל י"ל עוד, דכיון דבעינן שידליק משמן שהוא ממונו, והרי מה שקנתה אשה קנה בעלה, וגם אשה אין לה חלק במנורה, לפיכך אינה מדליקה בעצמה. וכ"ה בהערה שם.

ואחר שנים שכתבנו כל הנ"ל, [נהודפסו הדברים בילקו"י על הלכות ערלה], יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות חנוכה, ושם (עמוד פב) כתב, דשמן של ערלה שאסור בהנאה, אין להדליק בו נרות חנוכה, ואע"פ שאסור להשתמש לאורה, מ"מ הוא נהנה במה שחוסך מלהוציא על שמן לחנוכה. וע"ש שלא התייחס לזה דהיכא שאין לו שמן אחר, אם גם ככה"ג אין לו להדליק בשמן של ערלה, שהרי הזכרנו לעיל כמה צדדים להקל בזה, ומה שמרן אסר בהנאה דמשתרשי ליה, אין זה ברור שכתב כן גם לגבי מצוות דרבנן, ושאר הסברות הנ"ל.

ובחזו"ע שם הביא מ"ש בשו"ת שער אפרים (סי' לח) בחמאה שנתבשלה בקדרה של בשר בת יומה, ונאסרה אף בהנאה, משום איסור בשר בחלב, דיש לצדד להתיר להדליק בחמאה זו נרות חנוכה, משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומ"מ במסקנתו העלה לאסור, משום שנ"ח צריך שיעור, והואיל ובשר בחלב אסור בהנאה, כתותי מכתת שיעוריה. וכ"כ עוד שם שמטעם זה אסור להדליק נ"ח בשמן זית של ערלה. וכ"כ השערי תשובה (סי' תרעג). ע"ש. ובשו"ת לשון לימודים (הל' בשר בחלב ס"ס ד, דף ו והלאה), פלפל בחכמה על דברי השער אפרים, ובסו"ד הוסיף טעם לאסור, משום דקא משתרשי ליה באיסורי הנאה, שאם לא ידליק בזה, יהיה מוכרח לקנות שמן אחר בדמים, והא ודאי דחשיבא הנאה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בית אפרים (אור"ח סי' סג, דף קיא:), דה"ט דהירושלמי דמי שאין לו שמן של חולין מדליק בשמן שריפה בחנוכה, הא יש לו שמן של חולין, ל"ש הטעם דמצות לאו ליהנות ניתנו, כיון דמשתרשי ליה, והוי כפורע חובו מאיסור הנאה. ע"ש. וכ"כ מרן החיד"א במחב"ר (יד"ד סי' פז אות טוב). ע"ש.

[והיינו כדאמרין בחולין (קלא.)]. הרי שאנסו בית המלך גורנו, אם בחובו חייב לעשר וכו', שאני התם דקא משתרשי ליה. ולכא"ו הכא דמי למ"ש החלקת מחוקק (סי' קכד סק"א), דמ"ש התוס' שאף דק"ל כתבו על איסורי הנאה כשר, מ"מ אסור לכתחלה, ה"ט משום דמשתרשי ליה, שהיה צריך לקנות קלף לצורך הגט, ואין לך הנאה גדולה מזו, שמגרש אשה רעה ומתרפא מצרעתה. וכ"כ כיו"ב הגט פשוט שם. ע"ש. אולם בשו"ת שב יעקב (סי' ג) העיר הרב השואל ע"ד השער אפרים, דאע"ג דמצות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ הא קא משתרשי ליה דמי שמן של חנוכה, והמחבר השיב לו, דמה שגרם לו הנאה שאינו צריך לקנות שמן נ"ח גרמא בעלמא הוא וכו'. ע"ש. וע' בשו"ת אמרי בינה (חיו"ד הל' נדרים סי' טז), שג"כ כתב ש"ל שכיון שכל מטרתו לקיים המצוה לא איכפת לנו מה שנגרם לו ריוח ממקום אחר. ע"ש. גם הגאון בעל משכיל לאיתן בהגהות יד אברהם (יד"ד ס"ס פז) כתב: ומה שהקשה בספר דרישת הזאב על דברי השע"א, שאין רצה להתיר להדליק נר חנוכה באיסור הנאה, הא קא משתרשי ליה ומרויח הוצאת השמן שהיה צריך להוציא על נ"ח. י"ל כמ"ש בספר יד

וכיו"ב שייך לומר דהיכא דכתותי מכתת שיעוריה פסול, אבל שמן של הדלקת נ"ח שהוא עומד להתבער, וא"צ שיעור מצד עצמותו, רק שידליק זמן מסוים, ל"ש בזה כתותי מכתת שיעוריה. ע"כ. וכן העירו עוד אחרונים. ולפי האמור נחא מ"ש (שבת כא:) פתילות ושמנים שאמרו חכמים שאין מדליקים בהם בשבת, מדליקים בהם בחנוכה, בין בחול בין בשבת, מ"ט דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה. והרי שמן שריפה, שהוא שמן של תרומה טמאה, הוא אחד מהשמנים שאין מדליקים בהם בשבת, ותרומה טמאה לשרפה קיימא, וא"כ נימא כתותי מכתת שיעוריה. וכבר הקשה כן בספר לשון לימודים (הל' בשר בחלב דף ו ע"ד). ומה שתירץ שם, שאפשר שמעולם לא התיר רב להדליק נרות חנוכה בשמן שריפה וכו', אלא לעולם ס"ל לרב דשמן שריפה אע"פ שמותר להדליקו לשבת, אסור להדליקו לחנוכה משום דשיעורא בעינן, וכיון דלשריפה קאי כתותי מכתת שיעוריה. ע"ש. תמוה, דאשתמטיה מ"ש בירושלמי (סוף תרומות) א"ר ינאי, מדליקין בשמן שריפה בחנוכה, וא"ר ניסא, אימא אמרה לי, אבוך הוה אמר מי שאין לו שמן של חולין מדליק בשמן שריפה בחנוכה. וכ"פ הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ח) דמי שאין לו שמן חולין להדליק נ"ח מדליק בשמן שריפה שלא ברשות כהן. ובכס"מ והרדב"ז ציינו שמקור דבריו בירושלמי הנ"ל. ולכאור' הא איכא למימר בשמן שריפה כתותי מכתת שיעוריה. ולפי האמור לעיל אתי שפיר, דל"ש בנ"ד כתותי מכתת שיעוריה.

ושוב מצאתי להגאון ישועות יעקב (סי' תרעג סק"א) שהביא מ"ש מר זקנו הגאון שע"א דהיכא דבעי שריפה אסור להדליק בה נ"ח, כיון דבעינן שיעור לנ"ח וכתותי מכתת שיעוריה, וכתב, אמנם אחר העיון דברי מו"ז אינם נכונים, שכל מה שצריך שיעור לנר חנוכה, היינו שידליק זמן זה, וא"כ מה בכך שעומד לשריפה, הרי גם השיעור הוא שצריך להדליק שיעור כזה, ולא דמי לשופר ולולב שצריך שיהיה שיעור בגופם. ותמיהני על הגאון שדימה והשוה ענינים נפרדים. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת תורת חסד (סי' ס דף קנ"ה:), דגבי נ"ח לא שייך טעמא דכתותי מכתת שיעוריה, ולא שייך טעם זה אלא בדבר שצריך שיהיה

המלך דדוקא בנדרים דהוו כהקדש אסרינן היכא דמשתרשי ליה, אבל בשאר איסורי הנאה לא איכפת לן מה שבאה לו הנאה ע"י המצוה וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת ציץ הקודש ח"ב (סי' מז אות ו). וצ"ע.

ובאמת שיש לפקפק על מ"ש השער אפרים לאסור מטעם דכתותי מכתת שיעוריה, לפמ"ש בריש ספר מעשה רוקח (ח"א דף ג:) בשם המאירי [(עירובין יד: עמוד קח). וע"ע במאירי עירובין (פ: ד"ה נחלקו). ובהערות המו"ל במאירי (ר"ה כח. עמוד פד). ע"ש], שהעיקר כמו שפסק הרמב"ם דלחי של אשירה כשר, וקורה של אשירה פסולה, וטעם הדבר תלוי בפירוש כתותי מכתת שיעוריה, שאינו כמו שהבין הראב"ד ושאר המפרשים שיהא כמו שאינו כלל, אלא כנפרך ולא דבר שלם, ולכן בלחי הגע עצמך שהוא תל עפר, הואיל וגבוה י"ט מהני, אבל קורה הא בעינן שתהיה חזקה לקבל אריח, ואילו חשבת לה כנפרכה לא הויא חזקה ופסולה, ופירוש נכון הוא. ע"כ. וכ"ה לפנינו בחי' המאירי

ולפ"ו הדלקת חמאה זו שאסורה בהנאה, אי חשבת לה כמו שאיננה כלל, כדעת הראב"ד וסיעתו, שפיר יש לאסור הדלקת נ"ח ממנה, משום כתותי מכתת שיעוריה, אבל לדעת הרמב"ם גם אם נאמר שרואים אותה כאילו נפרכה, ונעשית כמו טפות דקות של שמן, כיון שהדליק ממנה שיעור הדלקה שהוא חצי שעה יצא ידי חובה. וכנ"ל.

וע"ע להגאון מהרצ"א בספר מקראי קודש (דף עח.), שהעיר על טעמו של השער אפרים שאסר מטעם כתותי מכתת שיעוריה, לפי מ"ש בכסף משנה (פ"ח מהל' לולב), "דלא אמרינן ה"ט דכתותי מכתת שיעוריה אלא בשופר וכיו"ב, שצריך שיעור קצוב, אבל בחליצה אף דבעינן שיהא חופה רוב רגלו, אינו שיעור קצוב, ואף במידי דעומד לשריפה, שפיר דמי". לפ"ז נר חנוכה שאין לו שיעור קצוב, רק שידליק עד שתכלה רגל מן השוק יוצא ידי חובתו גם בכה"ג וכו'. ע"ש.

וכיו"ב כתב בשו"ת שנות חיים (סי' ריח בד"ה והנה כבר), לתמוה על השער אפרים בזה, דמה ענין זה לדין כתותי מכתת שיעוריה, דדוקא היכא דבעינן שיעור חשוב מצד עצמותו, כגון אתרוג

יב. מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת הואיל ונהנה מן האור, ויכול גם לברך על הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית. ובנר חנוכה יש אומרים שאסור להשתמש בשמן של שביעית, שהרי אסור להשתמש לאורה, והתורה אמרה לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. ויש שמתירים וסוברים שגם קיום מצוה חשיב צורך האדם להשתמש בשמן של שביעית. ולכן כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, יכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית, ויכול גם לברך על הדלקה זו. (יב)

יומה, שאין כאן אלא בליעה בעלמא, הילכך אין בזה איסור בישול מן התורה, ושכן מוכח בכרתי ופלתי (ס' פז), אף שהפמ"ג לא כתב כן. ע"ש. וראה בזה בשו"ת יבי"א ח"ד (י"ד ס' ו אות י').

[הקטעים האחרונים ממנן אמר"ר שליט"א.]

גם החיד"א בברכ"י (ס' תרעג אות א) כתב שהרב אליה רבה (אות א) תמה על הרב שער אפרים דהא בלא"ה בשר בחלב אסור בבישול, ואף שכבר נתבשל, הא קי"ל (ס' שיח) דיש בישול אחר בישול. עכ"ד. וכתב החיד"א, דאפשר להליץ בעד הרב שער אפרים, דס"ל דגם למאן דאסר בישול אחר בישול, הני מילי כי איתיה בעיניה, אבל הכא דליכא אלא טעם בשר, והוא בישול אחר בישול, שרי. וכן ראיתי להרב כרתי ופלתי (ס' פז) שהעלה דבלוע שנתבשל כבר אין בו משום בישול, וכולי האי לא אמרינן. ע"ש בפלתי (בסוף ס"ק יג). ואף דכתב שם בשם הש"ך והאחרונים להחמיר גם בזה, הוא דרך חומרא ואינו מן הדין. והרב שער אפרים קאי לדינא, וכבר אסיק לאסור מטעם אחר. עש"ב. והגם דלא אשתכח באחמא זו תשובה שלימה, נראה דדעתו לאסור. ע"כ.

שמן של שביעית לחנוכה ולנר שבת

מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע. לאכילה ולשתייה כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולשתות דבר שדרכו לשתות. ולא ישנה פירות מבריתן, דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל וכו'. ע"כ. ומבואר דפירות שביעית ניתנו לא רק לאכילה, אלא גם לכל צרכינו, ובכלל זה להדלקה, ואפילו לצביעה. ורק דצריך שלא ישנו הפירות מבריתו למה שדרכו בכך. אלא שיש לחקור האם ההיתר הוא רק לצרכינו הפרטי, כגון הדלקת הנר להשתמש לאורה, או שהדבר כולל גם צרכים שהם חיוב

שיעורו מחובר ביחד בשלמות, כגון שופר ולולב, משא"כ לגבי נר חנוכה לא שייך מכתת שיעוריה, שאפילו הוא מפורר הרי הוא דולק כראוי. ע"ש.

ומה שהעיר האליה רבה (ס' תרעג סק"א) ע"ד השער אפרים דתיפוק ליה שבשר בחלב אסור בבישול, וא"כ חמאה זו שנתבשלה בקדרת בשר, אע"פ שכבר נתבשלה, אסור להדליק בה, שיש בישול אחר בישול בבשר בחלב. וכ"כ השכות יעקב ח"א (ס' לח). וכ"כ בשו"ת אמרי שפר (חבר בית דינו של הנודע ביהודה, בחאר"ח ס' ו) להשיג על השער אפרים הנ"ל, שהרי יש בזה משום בישול בשר בחלב. ע"ש. אולם לאו מילתא פסיקתא היא, וכמ"ש הצ"ח (שבת קמח: דף מת). לקיים דברי השע"א, שנראה דס"ל שאין בישול אחר בישול לגבי בשר בחלב. ודלא כהא"ר. ע"ש. ובאמת שכן מבואר בפירוש רבינו גרשום מאוה"ג בחולין (קח:) שבדין בשר בחלב אין בישול אחר בישול.

ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג ס' שלא) כתב ע"ד השע"א, שהדין דין אמת, דבכה"ג לא שייך איסור בישול בב"ח, שהואיל והחמאה לא נתבשלה עם בשר בעין, רק בקדרה של בשר בת

(יב) זה לשון הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק ה הלכה ח): להדלקת הנר כיצד, שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו. מכרו ולקח בו שמן אחר או שהחליף שמן בשמן שניהם אסורים בהדלקה, שאין מדליקין בדמי שביעית. ולא יתן השמן לתוך המדורה אלא מדליקו בנר. ע"כ. ויש לדון לגבי נר חנוכה. והנה בתורת כהנים (פרשת בהר) למדו מהפסוק תהיה כל תבואתה "לאכול" שבא להתיר גם הדלקה בשמן של שביעית. וכן פסק הרמב"ם (שם פרק ה הלכה א): פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה,

גזרו, מנ"ל דזה נקרא הפסד לענין שביעית, ונהי נמי דהב"ח חולק בזה וסבירא ליה דגם תשמיש מרחוק אסור, ולזה נוטה דעת המגן אברהם, מ"מ לצורך לימוד מותר להרבה פוסקים.

ובשערי תשובה (סי' תרעג) מביא בשם תשובת פני אריה (סי' מז) דעצם הנאה שהוא יושב באור ולא בחושך בלאו הכי מותר בנר חנוכה, ולא אסור אלא התשמיש לאורו, וכיון שכן מנא לן לאסור כהאי גוונא כיון דעל כל פנים הנאתו וביעורו שוה. ואף די"ל כיון דעיקר ההדלקה לצורך מצות נר חנוכה, והנאת מצוה לא נקראת הנאה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, שוב גם שאר הנאות המותרות בטלות לענין זה לענין ההדלקה שאסורה משום לאכלה ולא להפסד, וכעין מ"ש התוס' בשבת (כד: ד"ה לפי) מ"מ הא גופא בדין מנא לן דסוף סוף גם איסור הנאת נר חנוכה בחלק האיסור שלו ג"כ רק מדרבנן. וע"ש שהעלה, דכיון דג' גדולי ההוראה הנ"ל מחמירים, אף אנו נמי נמשוך אבתרייהו, אף על פי שאין טעמם ברור לנו כל כך.

גם בשו"ת משנת יוסף (סימן כו) העלה להחמיר בנ"ד, דמאחר ואינו יכול להינות מהנר כדרכו לכל התשמישים אין זו הנאה כדרכה, ודמי למה שאמרו בדבר שדרכו לאכול מבושל לא יאכלנו חי וכו', וגם כאן בעינן שיהיה כדרך הנאתו. וקיום מצוה לא חשיב כדרך הנאתו, כיעו"ש.

ואמנם דעת המהר"ש ענגיל בחלק ב' (סימן ד) שיש להתיר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, כיון דהוי צורך מצוה. דמה שאמרו בש"ס לאכלה ולא לשריפה, לאו דוקא הוא, רק עיקר החשש שגורם על ידי זה שלא יאכל. ע"ש. ולפי זה הכי נמי חזי לאכילה. ומכיון דאיכא מצוה בהדלקתו, לא הוי נמי בסוג לאכלה ולא להפסד. וגם בשו"ת ציץ הקודש (סימן יד אות ג') כתב, דכיון דאיכא מצוה בהדלקתו לא הוי בסוג לאכלה ולא להפסד. והובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן ט). וכתב שם, שגם הרה"ג ר"מ טיקוצ'נסקי בתורת השמיטה (עמוד מז) כתב בכיו"ב בשם הגר"י דיסקין זצ"ל שיש להתיר לצאת ידי חובה באתרוג של שביעית אף לכתחלה, ואע"ג דתנן בסוכה (לה:): דאתרוג של תרומה ומעשר שני לא יטול לכתחלה, מפני

עלינו, כגון הדלקת נר חנוכה וכדומה. והיינו, דכיון שדרך השימוש בשמן הוא להדלקה, אם כן מה לי הדלקה לשם תשמיש לאור הנר, או הדלקה לצאת ידי חיוב הדלקת נר חנוכה, סוף סוף הוא כדרכו, והוא בכלל צרכינו שהתירה התורה. אך מאידך יש לומר, דבעינן צרכי האדם ולא לצורך מצוה. ובפרט דמצוות לאו ליהנות ניתנו, וגם הרי אסור להשתמש לאורה.

ובאמת שמצינו לכמה אחרונים שכתבו להחמיר בנידון דידן. וכן דעת הרידב"ז בהלכות שביעית שבספר פאת השלחן (פרק ה' הלכה ט'), שאין להשתמש בשמן של שביעית לנר חנוכה, כיון שאסור להשתמש לאורה. וכן כתב הגאון רבי מאיר אריק באמרי יושר (סימן ק), וכן כתב בשו"ת שערי דעה חלק ב' (סימן ט), וכן הוא בתורת הארץ (פרק ח' אות מז), דנר חנוכה בודאי דאסור להדליק משמן של שביעית, דהא אסור ליהנות ולהשתמש לאורה, ואף על גב דעושה בזה מצוה, מכל מקום חשיב הפסד, וגם אין לו שמן אחר לקיים מצות נר חנוכה אסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית. וכן כתב בפתחי שערים (שבת כא.). והובאו דבריהם בספר כרם ציון של שביעית (בפסקי הלכות שבסוף הספר, פרק יג אות טו), ובשו"ת שבט הלוי חלק א' (סימן קפד). נוכ"כ בס' השמיטה להר"מ טיקוצ'נסקי (ח"א פ"ז ס"ד), וכ"ד החזו"א בדינים והנהגות (שביעית פ"ז ס"ח), וכ"כ בס' משפטי ארץ (פכ"ד ס"ח).

וע"ש שכתב, דלמאי דקיימא לן בשבת (כא.) ובשלחן ערוך (סימן תרעג) דאסור להשתמש לאורה, אם כן הוה ליה כהאי דבכורות (יב:) דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה, דכיון דאמוריה לגבוה סלקי ועומדים לשריפה, לאכלה ולא לשריפה קרינן ביה. לפיכך גם אנו מחמירים, אף על פי שאין טעמם ברור לנו. ושם העיר, דכיון דשביעית ניתן להדלקת הנר, כמבואר בפרק ח' דשביעית משנה ב', וברמב"ם פרק ה' משמיטה, והיינו משום דדרשינן תהיה כל תבואתה לאכול, כמבואר בתורת כהנים, והנאה דומיא לאכילה שהנאתה וביעורה שוה, אלא דאנו באנו לאסור מכח דאסור להשתמש לאורה, וכיון דמכח זה אינו אסור להרבה מן הראשונים אלא דוקא תשמיש קרוב לנר, אבל בנהנה ממנו ברחוק לא

שמפסידו במשמוש היד, שאני הכא בשביעית דבמקום מצוה לא הוי הפסד. ומדבריו נראה שגם בנ"ח מותר בשל שביעית. ע"ש.

גם בספר גידולי ציון (אות ו) כתב, שהגאון רבי עזרא אלטשולר העיר על זה מהט"ז (סימן תרעג סק"ה) שהקשה, דמאי מהני הנר הנוסף [שמש] שאנו מדליקים בחנוכה, הא אכתי נהנה מהנרות משום תוספת האור. ותירץ, דטעם האיסור ליהנות מנרות חנוכה הוא כדי שיהיה היכר שנדלקן לשם חנוכה, או מטעם ביזוי מצוה, וכשמדליק נר אחד של חולין אצלה, לא שייכו שני הטעמים הנ"ל. ולפי זה למנהגינו שאנו מדליקין נר נוסף אין סברא לאסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית. שהרי יש לנו נר נוסף שדולק, ואז מותר ליהנות מאורה, אחר שיש היכר, וגם אין ביזוי מצוה בכהאי גוונא. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל השיב לו, מדברי המגן אברהם (שם סק"ד) שכתב, דאסור להשתמש לכתחלה אצל נרות חנוכה, ופירש הפרי מגדים דאסור אפילו כנגד השמש, וגם המשנה ברורה שחולק עליו מכל מקום להשתמש אצל כולן יחד שפיר אסור, ועל כרחק אפילו שאם יתקרב לשמש שפיר נהנה מריבוי האור, מכל מקום עיקר ההדלקה הוי רק למצוה ולא להנאה. ועוד, דהיות ואסור ליהנות לאורה כדי שיהיה ניכר שמדליק לשם מצוה, ולא להנאתו, נמצא דכשמדליק בשמן של שביעית הוא מוכיח ההיפך דלצורכו הוא מדליק, שהרי צריכה להיות רק להנאתו, דאם מדליק רק לשם חנוכה לא נחשבת ההדלקה לצורכו. וכמו דבעי בירושלמי (ריש ערלה) זית שנטעו להדליק בו בחנוכה מה דינו לגבי ערלה. והרה"ג הנ"ל חזר והשיב, דמ"ש הרמב"ן דחיישינן שיראה שמדליקה לצורך עצמו, זה שייך דוקא בימים ההם שהיו משתמשים בנרות שמן ושעוה להאיר בבית, אבל בזמן הזה שמשתמשים באור החשמל אם כן מי יחשוב שהדלקת נרות חנוכה במקומם הוו לצורכו הפרטי. וכיון שיש גם נר נוסף הרי אזדו ליה כל החששות. ע"ש. וראה עוד בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן מב). ע"ש.

גם בשו"ת אור לציון בחלק ב (פרק ב אות ז עמוד מב) כתב, שמותר להדליק נרות חנוכה בשמן של שביעית, דשפיר חשיב הדלקה לצורך, ואין זה

הפסד. ע"ש. והיינו, דמאחר ומצינו שהתורה לא הגבילה ההיתר רק לאכילה, אלא לכל צרכינו, גם קיום מצות חכמים להדליק נר חנוכה הוי בכלל צרכי האדם, וא"צ שיהיה דוקא צרכי הגשמיים. וכן הובא בשמו בקונטרס מנורת המאור (עמוד מב) ששמן של שביעית מותר להשתמש בו לנר חנוכה.

ובספר אשרי האיש כתב, דלמעשה אסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית כיון שאסור להשתמש לאורה. נאף שמסברא יש להקשות יעו"ש. וע"ש עוד שאין להדליק נרות חנוכה בשמן שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, ורק אם יש לו מעט ויחסר לו משיעור ההדלקה מותר.

ובשו"ת יביע אומר הנ"ל כתב לדון אם מותר להדליק נר של יאר-צייט בשמן של שביעית, וכתב להתיר באופן שידליק הנר סמוך לשולחנו באופן שנהנה ממנו מעט, וסמך על אותם ראשונים דסבירא להו שאין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל. ע"ש. ומשמע מדבריו דבנר חנוכה שאין אפשרות שיהנה מאור הנר, אין להתיר. וכן מבואר ממה שסיים שם בזה"ל: ועל כל פנים לדין דקיימא לן אסור להשתמש לאורה אין צורך לזה. ע"כ. ומבואר שתפס בפשיטות שאסור להשתמש בשמן של שביעית לנר חנוכה.

אלא דאכתי היה מקום לומר דאחר שהתפשט המנהג כיום להדליק נר נוסף על הנרות של המצוה, ונהנים מכלל, יש לסמוך על האחרונים הנ"ל שהקילו בזה. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לילך לקולא במחלוקת אחרונים זו. ועיין להגר"ש עמאר שליט"א בקובץ תנובות שדה (גליון 3) מה שהאריך בזה בטוב טעם להשיג על הרב משנת יוסף הנ"ל, ודעתו להקל להדליק נר חנוכה משמן של שביעית, שמותר ליהנות מפירות שביעית כל הנאה שהיא חשובה לאדם, כגון קיום מצוה או להרבות לו שמחה, הגם שאין זו ההנאה הרגילה של לכם לאכלה, דמפקינן מהפסד מה שאינו הנאתו הרגילה. ומהאי טעמא שינס מתניו להתיר נר חנוכה משמן שביעית, ואין לך הנאה גדולה מזו שמקיים המצוה היקרה של נר חנוכה שמפרסם נסי השי"ת. עש"ב.

ושם (בגליון 15) השיב על זה מחבר שו"ת משנת יוסף הנ"ל, וכתב, שאין זה תלוי בקדושת

אין לו שמן אחר יש להקל, בצירוף הסוכרים דמותר להשתמש לאורה, ובצירוף הסוכרות הנ"ל. אך אם יש לו שמן אחר אין ראוי לכתחלה להקל בדבר שמסבא נראה יותר להחמיר, וכדמשמע גם מדברי מרן אאמו"ר בשו"ת יביע אומר הנ"ל, שלא היקל בשמן שביעית להדליק נר של יאר-צייט אלא כשמדליק סמוך לשולחנו.

וראה מה שכתבנו בזה בילקו"י שביעית (פרק טו סעיף סב). ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן מב) כתב כמה טעמים להתיר בזה. וכ"כ בשו"ת אור לציון על השביעית (פ"ב אות ז), וכ"כ בשו"ת כרם שלמה (ח"א שביעית סימן ד, ה), אלא שסיים להזהיר שאת הנותר מן השמן ידליק בו נר של בית הכנסת ולא יעשה לו מדורה בפני עצמו לשורפו כדרך שעושה בשאר שנים.

ואחר שנים יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות חנוכה, ושם (עמוד פה) כתב, דשמן של שביעית, הרבה מן האחרונים אוסרים להדליק ממנו נרות חנוכה, כיון דקו"ל אסור להשתמש לאורה, והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד. ויש מתירים, וכמ"ש בשו"ת שבט הלוי (א"ח סי' קפד) והוא ע"פ מ"ש בשו"ת פני אריה (סי' מז), שעצם ההנאה שהוא יושב במקום אורה (של נר החנוכה), ואינו יושב בחושך, מותרת, ולא אסרו חז"ל רק להשתמש לאור נר החנוכה, וכיון שכן מנ"ל לאסור בכה"ג, כיון דקו"ל דשמן של שביעית ניתן גם להדלקה (שביעית פ"ח מ"ב), שהנאת הדלקה היא כעין הנאת האכילה, שהנאתה וביעורה שוה, והואיל ואפשר ליהנות בהיתר גם מנר של חנוכה, שפיר דמי להדליק ממנו נרות חנוכה. ע"ש. וכ"פ בשו"ת מהר"ש ענגיל (חלק ב' סי' ד).

וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מב), ובשלמי מועד (עמוד רח), שהואיל ולא נאסר אלא להשתמש לאורה של נר חנוכה. אבל לשבת וליהנות מאורה שפיר דמי, והנאה זאת היא כעין אוכל נפש שהותר ביום טוב, וכמו שכתב השיטה מקובצת (ביצה כב:), הילכך מותר להדליק השמן לנר חנוכה. וי"ל עוד לפי מה שכתב בשו"ת ציץ הקדש חלק א' (סימן יד אות ג), דלא מצוה. ע"ש. [אך עיין בכורות יב: וצ"ע]. ועיין עוד

ההנאה, אלא במהות ההנאה, שהנאה מפירות שביעית צריכה להיות דוקא מה שהיא הנאה לגוף האדם, כאכילה שתיה סיכה אורה וצביעה. אבל מה שהאדם שמח ונהנה בקיימו מצות ה' אינה הנאת גוף האדם מגוף שמן של שביעית. דמה שמרבה לו שמחת הנשמה של מצוה, הגם דפשיטא דכל חפצין לא ישוו בה ומצוה אחת שוה יותר מכל העולם, מכל מקום התורה נתנה פירות שביעית לאכלה ולכם ולצרכיכם הגשמיים, ולא לקיום מצוה כנר חנוכה, שהנאת האדם אסורה בדוקא ממנו. ולא דמי לאתרוג, דשם אינו מכלהו, משא"כ בני"ח שהיא הנאה של כילוי. ולהלכה דעת החזו"א [בספר אמרי יושר] לאסור. וכן מסקנת הרב שבט הלוי, ולכן כל שיש לו אפשרות להדליק נר חנוכה משמן אחר, ולא משמן של שביעית, לא ידליק משמן של שביעית. ורק אם אין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, דבהא מודינא שיסמוך על המתירים. ע"ש. וע"ז השיב לו מהר"ש עמאר, דכיון שבנ"ח ליכא שום שינוי מדרך השימוש של השמן, כי הוא מיועד גם למאור, אלא שזה מאיר כדי לקיים מצוה ולא לצרכי גופו, ואין שינוי בעצם ייעודו של השמן, ממילא הוי בכלל צרכי האדם. ודייקא מה שאמרו לאכלה ולא להפסד, דבאמת לא חשיב הפסד כיון דמצוה קעביד. רק האיסור בשריפה זו הוא דמשנהו מדרך ברייתו. וע"ע בשו"ת שמע שלמה ח"ג (י"ד סי' כד) שעיקר סמיכתו להקל כיון שהכל תלוי שלא יפסד וישנה לשימוש הפרי. וכאן הוא שפיר משתמש בו שימוש הראוי לו להדלקה, ואין לנו ענין שיהיה צורך והנאה לאדם בזה, אלא העיקר שהפרי לא יפסד ויתקלקל. ע"ש.

אולם בפשטות מה שלמדו מ"לכם" לכל צרכיכם, אין הכוונה לצורך קיום מצוה, דאף שהאדם נהנה מקיום מצוה, אין זה צורכו הגשמי, והתורה בודאי התכוונה לצורך האדם הגשמי, כגון באכילה, סיכה, הדלקת הנר, וכל כיו"ב. ומניין לנו לחדש שגם זה בכלל צרכיכם. ועיין היטב בכסף משנה (פ"ג מהלכות חמץ ומצה הלכה ח') דמבואר, שיש חילוק בין הנאה גופנית להנאה בקיום מצות תשבתו, שבודאי אדם שמח לקיים מצות בוראו להשבית חמץ מבייתו. ע"ש. ודו"ק. ולכן לענין דינא, נראה דלכתחלה יש להחמיר בזה, ורק אם

יג. וכל שכן בשמן של זיתים של שביעית, [בארץ ישראל], כאשר הפרדסים נמכרו לגוי, שאין בזה קדושת שביעית, ומותר להדליק בזה נר חנוכה גם כשיש לו שמן אחר. שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים, בין להקל בין להחמיר. וכן הסכימו עם מרן הבית יוסף כל חכמי צפת בדורו. (י)

להדליק נר חנוכה משמן של שביעית, והכי נקטינן לדינא מטעם דשביעית דרבנן וספק דרבנן לקולא, כל שההלכה נפסקה להקל, ברוכי נמי מברכינן וכמ"ש בכי"ב הרדב"ז בתשו' דכל שהמחלוקת במצוה והברכה נגזרת, ברוכי נמי מברכינן.

לעשות סופגניות בשמן של שביעית - ולהדליק נר חנוכה בשמן שביעית העשוי מזיתים של גוים

המבי"ט, שדין שביעית נוהג אף בשל גוים. וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי תליתאה (חאר"ח סי' נג). ע"ש.

אולם כבר העיר על דבריהם בספר חזון עובדיה על חנוכה (עמוד פו) דזה אינו, שהעיקר כמרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה), שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים, בין להקל בין להחמיר. ובפרט שכן הסכימו עם מרן כל חכמי צפת בדורו, כמו שסיים שם וז"ל: הנה בשנתינו זו שנת השל"ד כתב ה"ר משה מטרנאני אגרת זאת השנית, שיש דין שביעית אף לפירות של גוים, והקשה את רוחו ואימץ את לבבו, לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר הזאת צפת יע"א, ועיינו היטב בדבריו, וראו שאין בהם ממש, והכריזו כולם בבתי כנסיות, בגזרת נידוי, שלא לנהוג דין שביעית בפירות של גוים, וכמו שנתבאר. ע"ש. וע"ע בברכ"י (י"ד סי' שלד סק"י).

בשו"ת משנת יוסף (סימן כו), ובספר כרם ציון שביעית (עמוד נב בגידולי ציון אות ו). ובשו"ת קנין תורה ח"ג (סימן יז).

ונראה דאף יכול לברך על הדלקה זו, ואין לחוש לסב"ל, דמאחר ודעת רוב האחרונים דמותר

ולענין לעשות סופגניות בשמן של שביעית, ראיתי בספר אשרי האיש שכתב, שרצוי שלא לעשות סופגניות בשמן של שביעית כיון שהשמן הולך לאיבוד, אבל במקום הצורך יש להקל בזה, כיון שהשמן בא כדי ליתן טעם. אמנם אפילו אחרי השימוש שאין השמן ראוי למאכל בהמה, צריך לשמור אותו בקדושת שביעית, מכיון שכל זמן שזה ראוי להדלקה לא נפקע ממנו קדושת שביעית.

יג) הנה לענין להדליק נרות חנוכה בשמן שביעית העשוי מזיתים של גוים, אם הפרדסים נמכרו לגוים על ידי הרבנות, מותר. דקי"ל כדעת מרן שאין קדושת שביעית בשל גוי, ודלא כהמבי"ט. וע' בשו"ת יבי"א ח"ג (חי"ד סי' ט).

ואמנם בשו"ת אמרי יוסף (סי' ק), כתב, דבשמן זית שהובא מא"י לחו"ל, אע"פ שרוב השמנים הבאים מא"י, של גוים הם, מ"מ יש לחוש לדברי

קדושת שביעית בפירות נכרים

שלא). והנה נוכחנו לדעת שטעויות חמורות הנו' הולכות ונקבעות בצבור ונתחייבנו לשרש אחריהן. ע"כ לשון המכתב. ונחתומים על מכתב זה כמה רבנים מבני ברק.

והנה ז"ל של המהרשד"ם (סי' קצב): "מה שראיתי לכתוב בענין הדין כפי מה שהשיג' ידי, אמנם לענין מה שעשו חכמי צפת תוב"ב, שנידו והחרימו לשומרי שביעית, כבר כתבתי בפסק הא' מה שנלע"ד. ואע"פ שהיה אפשר להבי' קצת ראייה שיש לרבים להכריח ליחידי, אפי' להקל, ממה שאמרו בגמ' פ' ערבי פסחים, עשה כרב גמליאל

ומילתא אגב אורחא, יש להעיר בזה אחר"מ אודות מה שפירסמו על ירקות מהיתר המכירה, אם יש בהם קדושת שביעית, וכתבו [באחד העיתונים] בזה"ל: "ועוד בספר ילק"י להרב.... קבע במסמרות כביכול על פי שו"ת מהרשד"ם, שבית דינו של מרן הב"י עשו חרם למי שמחמיר ושומר קדושת שביעית בפירות נכרים, ועל פי זה הוליד שם כמה וכמה הלכות במוחלט, כל זה הוא סילוף, שהמהרשד"ם לא דיבר מזה, והיא טעות ישנה שעליה כתב החזון איש (סי' כ), וכל זה פשוט ומפורש בספר ארץ חיים למהר"ח סתהון (י"ד סי'

בש"ת יב"א ח"י (חי"ד סי' מב). וכן האריך בזה בספר אז נדברו ח"ד (עמ' קנג).

ועוד, שהרי המהרשד"ם כתב להדיא: "ולענין מה שעשו חכמי צפת וכו' כבר כתבתי בפסק הא' וכו'". ובפסק הקודם דיבר להדיא על פירות שביעית. וכן האריך בספר אז נדברו ח"ד (עמ' קנג).

וכן ראיתי בש"ת צ"ץ הקודש ח"א (סי' טו) שהבין כן בד' מהרשד"ם שהנידוי וחרם על שומרי שביעית, היינו על הנוהגים קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכתב במסקנת דבריו שלדורות עולם גזרו כן, ולכן שום חסיד לא נהג קדושת שביעית בביעור וכיוצא בפירות עכו"ם. כמו שהעיד בברכ"י (סי' שלא). ע"ש.

גם הגאון רבי יו"ט ישראל בתורה מציון (סי' כז) הבין כך, וז"ל: והאמת היא כי בא לכלל זה בחושבו שדברי המהרשד"ם שכתב שחכמי צפת נידו והחרימו לשומרי שביעית, הוא לישראל הזורעים בשדות שלהם, והם שומרים שביעית, שלפי דעתם אין שביעית בזמן הזה כלל, ולזה כתב מ"ש. האמנם נכון הוא שדברי מהרשד"ם הם נובעים ממ"ש בתשו' מרן באבקת רוכל במחלוקתו עם המבי"ט, בפירות שביעית הגדלים בשדה של גויים, שבשנת של"ד קמו כל חכמי ורבני העיר והכריזו בנידוי שיפרישו תרומות ומעשרות בשביעית מפירות גויים שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, והיינו טעמא שאין שביעית נוהגת בפירות גויים, וזה פשוט. ע"כ.

הרי שהבין בפשיטות דחכמי צפת נידו על פירות שביעית, ולא בשנה השמינית. [כהבנת פוסקים אחרים].

ועיין להרב פאת השלחן (רבי ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א שעלה לאר"י לפני כמאתים שנה, בשנת תק"ע) שכתב, דעכו"ם שקנה קרקע באר"י וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם, ומותרים לאכלם בלא קדושת שביעית. וע"ש שהזכיר את דעת המבי"ט והמהרי"ט, דאין מותרים רק בקדושת שביעית, וכתב, דסברא ראשונה עיקר. ובהמשך דבריו האריך לבידור השיטות בזה, ובעקבות דברי החיד"א כתב, ודאי ברור כשמש דמותר לקנות

ורבי יוסי ורבי יהודה שהיו מסובין בעכו, וכו'". וע"ש שמפלפל בדעת חכמי צפת על מה סמכו להכריח ולנדות מי שלא יעשה כדבריהם, וכתב שם, כי אין ספק כי דבר תימא הוא, מה איכפת ליה לר' יוסי אם היו מחמירין כר' יהודה, ולא עוד אלא שנראה שכפה אותם בדברים או באיזה אופן וכו'.

וסיים שם המהרשד"ם: וא"כ איך אפשר לילך לקצה האחר "לנדות ולהחרים" למי שרוצה לנהוג מדת חסידות, הא אמרין בגמ' פ' במה טומנין, אמר ליה רב נחמן לדרו עבדו הטמין לי צונן וכו', שמע ר' אמי איקפד, ומסיק, דאיקפד משום דאדם חשוב שאני. ע"ש. הרי שאדם חשוב יש לו להחמיר לפנים מן הדין. ה' יכפר בעדו. עכ"ל.

ומבואר מדבריו שאכן חכמי צפת נידו והחרימו על מי ששומר קדושת שביעית בפירות נכרים, אלא שהוא ז"ל תמה עליהם איך נידו והחרימו, אבל מודה ואזיל שהיה חרם כזה.

ואף שיש שפירשו בדברי המהרשד"ם דמיירי בפירות שמינית, וכמ"ש פאה"ד החזון איש (שביעית סוף סי' כ') ולדעתו לא הוזכר כלל דין פירות נכרי בשביעית, רק הוא דן לענין להחמיר לנהוג ב' שנים שביעית, והעלה דא"צ להחמיר, ועל זה סיים, דזהו לענין דינא, אמנם לענין מה שנידו חכמי צפת את שומרי שביעית ר"ל בשנה השמינית. ע"כ. וגם מהר"ח סתהון באריך חיים (סי' שלא דף ק"ז רע"א) הבין כד' החזון איש בדברי מהרשד"ם. ע"ש.

מכל מקום מצינו להקת אחרונים שהבינו אחרת בדברי המהרשד"ם, דהן אמת שהתחיל בדבריו אודות המחלוקת בקביעת מועד שנת השמיטה, אבל כל דבריו שם הם פסקי פסקי, וכאשר כתב אמנם לענין מה שעשו וכו', לא קאי על שנה שמינית, אלא על החרם שעשו חכמי צפת גבי קדושת שביעית בפירות עכו"ם.

ובעיקר הבנת החזון איש שנידו למי שמחמיר בשנה השמינית, לכאורה צ"ב דלא שמענו זאת משום פוסק שנידו למי שמחמיר לנהוג שביעית בשמינית. (וע' בשל"ה שער האותיות ד"ב סע"ג). ופשט הלשון מורה כדברי הציץ הקודש, שהוא דיבור חדש, ואינו המשך למ"ש מקודם בענין הספק של שנת השמיטה. וכמו שהעיר

תבואה פירות נכרים באר"י ולאכלם בלא קדושת שביעית. כי כן הוא המנהג עתה בכל ארץ ישראל, וכמו המנהג הקדום שבזמן מרן. ע"כ.

ועיין מה שהאריך הגר"י פישר בספר אבן ישראל (פרק י"ג מהלכות מאכלות אסורות ח"ב), על דברי החזון איש לדחותם ולהשיג עליהם בכל מ"ש בזה. וראה עוד בהערותיו על ספר חזון איש (שביעית, נדפס בישיבת יג, אלול תשס"ג, עמוד תלה), וע"ש שסתר הדברים להדיא, כי החזון"א לא ראה אלא תשובה קצ"ב, וחשב דזה קאי על מה שדן בסי' קצ"ב, אבל התשובה בסי' קצ"ג נכתבה לפני סי' קצ"ב, כמבואר בתוך התשובה של סי' קצ"ב, שכתב כדכתבתי בפרק הא', ושם כ' מפורש שנידו את אלו שהלכו לחקור מה הם הירקות. ע"ש. וע"כ זה לא קאי על שנת השמיטה כמבואר, דכל השאלה של שנת השמיטה נתעוררה, בסי' קצ"ב. עי' בדבריו היטב.

וכן הוכיח במחקרו הרב בצלאל לנדוי ז"ל בקובץ אוריתא ח"א (עמוד קעד).

וראה עוד בשו"ת משנת יוסף ח"ג, שהעתיק מכמה מחברים שכולם כתבו דלא כהגאון החזון איש. וכן הוכיח הרב שלמה הבלין (בקובץ ישיבת יד עמוד תתרנ).

וכן הוכיח הגאון רבי משה זאב זורגר בקונטרס אל תראי אדמה (פרק י') והעלה שאין להחמיר בזה בפרהסיא, להיות מנהג רבנן קדישי שלא חששו לזה כלל, ולדעת רבינו בצלאל אשכנזי קרוב שחייב נידוי כמבזה ת"ח, וקרוב למבזה דעת רבותינו חכמי צפת שמימיהם אנו שותים, ויש לחוש אם עובר על לא תגודדו וכו'. ע"ש.

ועוד כתב שם (בפ"ז) שגדולים וטובים סבירא להו שהיה חרם על זה, ובשו"ת משנת יוסף העתיק מכמה מחברים בזה, מ"מ אני בעניי דעתי שלא היה חרם ע"ז וכו'. ע"ש.

נמצא שהביאור בדברי המהרש"ם היא בגדר מערכה לקראת מערכה, וממילא לא שייך לכתוב בלשון: "וכל זה סילוף שהמהרש"ם לא דיבר מזה, והיא טעות ישנה וכו'", דהרי שלך לפניך בדברים מפורשים שכמה מגדולי האחרונים הבינו בדעת המהרש"ם שהיה חרם ונידוי על פירות שביעית. [אף שלדעת המהרש"ם לא היו צריכים לנדות למי שרוצה לנהוג "חסידות" וגם

זה כתב בגדר חסידות].

ואף שכמה מגדולי האחרונים פקפקו בענין, וכנז', הנה אחר שמצינו לכמה מגדולי האחרונים שהעד העידו בנו על אודות הנידוי והחרם הנ"ל, אף אם הרבנים הנ"ל תנא הם ופליגי, לא היו צריכים לכתוב שכביכול כתבו "דברי סילוף", או "טעויות חמורות", וכהנה לשונות, אחר שהדבר שנוי במחלוקת האחרונים מערכה לקראת מערכה. והגאון החזון"א תנא הוא ופליג, ואנו תפסנו כדברי הרבה אחרונים שכתבו כמו שכתבנו. ונמצא שאין הדבר בגדר סילוף וכדו'.

והנה ידוע שמרן הב"י נפטר בשנת של"ה, ושנים מספר אחר פטירתו חיבר רבי אלעזר אזכרי את ספרו חרדים, והובא לדפוס בשנת שס"א, וחובר י"ג שנה קודם לכן, בשנת שמ"ח, וכתב שם, דפירות שגדלו בקרקע עכו"ם בשביעית, ובאו לידי ישראל, כגדלו בקרקע ישראל דמי ופטורים מן המעשרות. וכך היה נוהג ומנהיג הרב גדול הדור מהר"ם מטארני, גם מוריניו הרב גדול הדור כמהר"ר יוסף קארו בסוף ימיו, כשחיבר את הש"ע כתב בסתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות. ולא חילק בין פירות נכרים לפירות ישראל. וכן עמא דבר. ע"כ.

והביא דבריו בברכ"י (י"ד סי' שלא אות ט'), וכתב, וגם מהרימ"ט (סי' מג) כתב, שהעידו חכמים מזקני הדורות שאע"פ שמהר"י קארו היה חוכך להחמיר, והיה נוהג להפריש בלא ברכה, אח"כ הכריחו הרב אביו הרב המבי"ט והחכמים שעמו בפומבי שלא יעשרו כל עיקר, דחומרא דאתי לידי קולא היא, שיש בדבר הפסד שביעית, ולא היה מי שערער בדבר. ע"כ.

ועוד כתב החיד"א, ואמת אגיד כי הן כל יקר ראתה עיני ואשמעה אחד קדוש אש"ל אלוני מורה שבתשובות מרן הב"י שם נקבצו דיו"ת, וכמה תשובות בדבר זה, ובסוף דברי מרן בתשובתו הראשונה, כתב, וכתבו לי מירושלים כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרו"מ בשביעית מפירות שזרע העכו"ם בשדהו, ונתמרחו ביד ישראל, וכמו שכתבתי והנהגתי. גם אלה דברי יוסף קארו. ע"כ. ושוב חזר המבי"ט להעמיד דבריו, וחזר מרן וכתב, אמר יוסף קארו, אחר שכתב הר"ם מטראני

פירות שביעית, גברה יד הרב המבי"ט שלא בידיעת מרן שהיה בדבקי מיתה, והנהיג שלא לעשר. והיינו דכתב הרב וכו', אבל לא שמרן היה במעמדו וביטל דעתו או חזר בו וכו'. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבי ירושלים לעשר. וע"ש עוד בדברי החיד"א.

והנה בשנת שפ"ב הגיע לארץ ישראל הרב בעל השל"ה, וכשהגיע לירושלים בשנת השמיטה, כתב בענין זה, ובין היתר כתב בספרו השל"ה (בשער האותיות נב עב): ומאחר שאין קנין לעכו"ם באר"י להפקיע נמצא קדושת שביעית גם בשל עכו"ם, לאכול בקדושת שביעית, וע"ש שהביא חומרא אודות סחורה בפירות נכרים, דאסור לקנות מהעכו"ם בדמים, וכן שמעתי שאנשי מעשה פה בירושלים היו נוהגים כן שלא לקנות מכותים.

וראה בשו"ת יבי"א הנ"ל, שהביא דברי המהרשד"ם הנ"ל, וכתב, דלכאורה כוונתו במ"ש "נידו והחרימו לשומרי שביעית", דהיינו לאלה שרוצים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכמו שמצינו בתשו' אבקת רוכל הנ"ל דנפקי בגזרת עירין לעשות כרעת מרן, והא תליא בהא, שכיון שגזרו שלא להפריש תרו"מ, גזרו כמו כן שלא לנהוג בהם קדושת שביעית, דאי לא הא לא קיימא הא. ואי שבקינן להו להחמיר משום שביעית, חומרא דאתי לידי קולא הוא לזלזל בתרו"מ.

וגדולה מזו מצאנו בכסף משנה (הל' תרומות פ"א סוף הי"א), שהוכיח במישור מהרמב"ם שם שפירות שגדלו בקרקע של גוי (בשאר שנים) ונתמרחו ע"י גוי פטורים מתרו"מ, וסיים מרן: ועתה קם חכם אחד [הוא הרב מהר"י אשכנזי חתן הגאון ר' אהרן אב"ד פוזנא, הובא בדרישה סי' שלא אות יא], ונראה לו שהוא מתחסד בעשותו היפך המנהג, ומעשר פירות הנ"ל, וגם מפתה אחרים לנהוג כדבריו, ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו, ועוד שמכיון שבכל המקומות האלה נוהגים כדברי הרמב"ם לפטור מתרו"מ, מלבד שע"י זה נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו לבטל המנהג, א"כ מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן, ועוד שדבר זה הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם

אגרת הזאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים ואחרונים, וראו שאין בהם ממש, ובשמיטה שעברה מיחו בידו, ובשמיטה זו שהיא שנת השל"ד, הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו, והכריז בבתי כנסיות בגזרת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים, נאם יוסף קארו. הכרנו וידענו שנכתב בכתובת יד מורנו הרב, והיא היא כתב ידו ממש, כל הנזכר אות באות, וחתמתי שמי משה גאלנטי. ע"כ הכתוב בשו"ת מרן הכ"י שראיתי והעתקתי ובה לידי מיד הקדש הרב הנזכר אות באות. ומכאן תשובה למ"ש הרב ספר החרדים דמרן בסוף ימיו כשחיבר את הש"ע לא חילק וכו', דהרי מרן הכא בש"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה שנת שי"ג, התשובה הנזכרת היא שנת של"ד לפני מותו סמוך לפטירתו, כי בניסן של"ה נלקח ארון האלקים כנודע, והאיכא אסדהתיה דרב מהר"ם גאלנטי הזקן הרב המוסמך אשר יאמר כי הוא זה כתב יד הקדש מרן ז"ל. וגם תשובה מוצאת למהרימ"ט שהרב המבי"ט וחבריו הכריחו שלא יעשרו. ואעיקרא מרן היה חוכך להחמיר וכו', דלשון זה מורה שמרן גם בתחלה היה מסתפק והיה חוכך בדבר. והרי מרן עד ממהר דכלהו רבנן לדברי הרב המבי"ט קמיתא בטול ואחרינייתא וכרוזא קרי בחיל מבי כנישתא לבי כנישתא, משום אפרושי תרומות ומעשרות באדרע וחיל. וגם זכינו למען דעת מנהג ירושלים מזמן המהרלנ"ח שהיה בזמן מרן, ויהי מאז ומקדם להפריש תרו"מ.

אולם פש גבן חקור, מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה, אסדהתיה דרב הוא הקדוש מהר"א אזכרי בספר החרדים, ועדות ביהוסף אבי התעודה מהרימ"ט. וע"ש באורך מה שכתב עוד בכל זה.

והקרוב אלי, דמכי סליק רב לבי קברי והיתה מנוחתו של מרן, הנהיג הרב המבי"ט להיפך, שהאר"י ימים כעשר שנים אחריו, ולדעת קצת שאחרי מרן כשש שנים, מש"ה עלה אל האלהים יתכן דבשנת של"ה עצמו איזה חודשים קודם שנפטר מרן והיה שוכב בדמשק ערש חוליו אשר מת בו, ובו בפרק שרצו להפריש מהיין של

יד. שמן שהונח תחת המטה וישנו עליה בלילה, אף על פי כן כשר הוא להדלקת נרות חנוכה ונרות שבת, ובפרט בזמנינו שהקרקע של בתינו מרוצפת באבנים או בקורות. שאפילו לענין אכילה, מותר לאכול מאכלים שהונחו תחת המטה, ובפרט במקום שיש הפסד מרובה. (יד)

המבי"ט ס"ל כדעת מרן. ואם נאמר שהוא ט"ס וצריך לומר לענין קדושת שביעית בפירות של גוי בארץ ישראל שבה המבי"ט מחמיר בתשובותיו וס"ל להגר"א כמותו, לא אתי שפיר סיום דבריו שסיים "כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל", ששם לא דיבר כלל על ענין שביעית. ועכ"פ אם כנים אנו להגיה בזה יוצא לנו שיש חרם על המחמירים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. דלא כהחזון איש.

ומה שסמך הגאון החזון איש שם סמיכה בכל כחו על מהר"ם בן חביב בתוספת יוהכ"פ (פג). שיש לנהוג לחומרא בשתייהן, להפריש תרומה, ולנהוג קדושת שביעית. הרי מהר"ם בן חביב גופיה הדר תבריה לגיזיה בתשובה כת"י, הובאה בברכ"י (סי' שלא סוף סק"י), שכ', ואנו סומכים על סברת מרן לענין ביעור, וכן יש לסמוך ע"ז בענין סחורה בפירות שביעית. עכ"ל. ובודאי שיש לסמוך יותר על תשובותיו שהם להלכה ולמעשה. ושלא כהרה"ג ר"ב זילבר בהלכות שביעית שלו שהעתיק דברי החזון איש להלכה. והנכון הוא שאין להחמיר בזה. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (דף שט.).

שלא ינהגו כן, ואם יסרכו יכופו אותם, כההיא דשמואל (בירושלמי ע"ז פ"ד ה"ח). ואח"כ נתפשטו הדברים עד שהוצרכו חכמי העיר לתקן הדבר, ונתקבצו כולם וגזרו בגזרת נח"ש שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם פירות הלוקחים מן העכו"ם, אלא ינהגו כמו שנהגו עד עתה כדברי רבינו. עכ"ל.

וכן מבואר באורך בשו"ת רבינו בצלאל אשכנזי (סי' א"ב). (ושם בס"א הובאה ג"כ גזירת נח"ש הנ"ל שנעשתה במעמד כל רבני הגליל ומכללם הרדב"ז והגאון ר' ישראל די קוריאל ז"ל). וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו וח"ג סי' סח). ע"ש.

עוד כתב ביבי"א, ויש להעיר מזה עמ"ש הגאון רד"ל בעליות אליהו (הערה פו) שהגר"א חזר בו מנסיעתו לארץ ישראל, "מפני שדעתו להחמיר בחיוב מעשרות בפירות וכו' מדרבנן, כדברי התוס', וכפי שרצה המבי"ט להנהיג בתשובתו הידועה. וכשנודע להגר"א שהב"י חתרים שלא ינהגו בחומרא זה, אלא כהרמב"ם לפטור, כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל אשכנזי, הוכרח לחזור לדרכו מפני זה". ע"כ.

ותימה שהרי בדין תרומה בפירות של עכו"ם, גם

להדליק נר שבת וחנוכה בשמן שהונח תחת המטה

האם נפסל להדלקת נרות שבת ויום טוב. תשובה. כל הראוי לאכילה אם הניחו תחת המטה שורה עליו רוח רעה ונפסל לאכילה, ומאחר שנפסל לאכילה ממילא נפסל להדליק ממנו נר מצוה של שבת ויו"ט וכיוצא, משום דהקריבהו לפחתין, על כן ידליק ממנו בחול לצרכו דוקא. וגדולה מזו אמינא שאם הניח מים תחת המטה, אין ראוי להניח אותם המים בעשית של נר שבת ויו"ט להגביה השמן כנודע, ואף על פי שאין המים עצמם נדלקין ורק נותנם שם כדי להגביה השמן, עכ"ז לצורך נר שבת נתנו, ומאחר דרוח רעה שורה עליהם הרחק

(יד) הנה בספר בן איש חי (פרשת וישב אות יב) כתב: שמן זית מצוה מן המובחר, ואם הניח השמן תחת המטה, לא ידליקו בו נר חנוכה, ולא נר שבת, משום דכל מידי דאכילה, שורה עליו רוח רעה תחת המטה. וכיון דנמאס לאכילה. נמאס למצוה, משום הקריבהו נא לפחתין, אבל אם השמן הוא מר, דאינו בר אכילה, אינה שורה עליו רוח רעה ושרי. ע"כ. וכן כתב בשמו בכה"ח סופר (סי' רעג אות יא).

גם בשו"ת תורה לשמה (סימן קח) כתב. שאלה. המניח שמן זית תחת המטה שישנים עליה,

מהם. אבל מידי דלאו בר אכילה ושתייה הוא, אין רוח רעה שורה עליו, ודי בזה. ע"כ.

וכ"ה בבן איש חי (שנה ב' פ' נח אות יז): כתב בספר תורה לשמה שלא ידליק נר שב"ק משמן זית שהיה תחת המטה, משום הקריבהו נא לפחתך. ומר שאינו ראוי לאכילה מותר. ע"כ. [וראה בשו"ת יבי"א ח"ט (א"ח סימן צד) תשובה בארוכה אם ספר תורה לשמה הוא להגרי"ח, ושם (באות ד) כתב, שאמר לו הרה"ג החסיד המקובל האלהי רבי אפרים כהן (נ"י), שכך אמר לו הרה"ג ר' שמעון אגסי בשם הרה"ג ר' יעקב בן הגאון רי"ח, ששמע מרי"ח עצמו שספר זה הוא שלו והוא חיברו].

אולם יש להתיר בזה מכמה טעמים. וזה יצא ראשונה, דהנה רבים מן האחרונים כתבו שאוכלים ומשקים ששהו תחת המטה לא נאסרו לאכילה בדיעבד. וראה בשו"ת יביע אומר ח"א (חיד"ד סי' ט) שאסף כעמיר גורנה את דברי האוסרים והמתירים, והעלה שעכ"פ בהפסד מרובה יש להתיר בדיעבד.

ומלבד זה יש לצרף גם מ"ש הגאון ר' דוד פארדו במזמור לדוד (דף קיא:), שאין להחמיר אלא כשהאוכל היה מונח תחת המטה בקרקע עולם, לאפוקי קרקע מרוצפת. ע"ש. וכ"כ הרב יפה ללב (ח"ג סי' קטז סק"ו), דהיינו דוקא שהונח על אדמת עפר, אבל על גבי קרקע המרוצפת באבנים או בקורות ועצים אין לחוש, שאין רוח רעה שורה אלא על גבי קרקע ממש, שהוא אדמת עפר, וכמו שאמרו בכיוצא בזה באו"ח (סי' קפא סעיף ב) לענין מים אחרונים, שאין ניטלים על גבי קרקע, מפני שרוח רעה שורה עליהן. וכתב על זה המג"א, דהני מילי על גבי אדמת עפר, אבל על רצפה אין רוח רעה שורה עליהן, ושפיר דמי. וכן כתבו האילה רבה והפמ"ג והגר"ז. ובשו"ת משה האיש (חא"ח סי' כג), ובדרכי תשובה (סי' קטז ס"ק לו), ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ב חיד"ד סי' מח). ע"ש.

ואמנם יש שכתבו לחוש בזה גם כשנוטל על הרצפה, ולדבריהם לכאורה גם בנ"ד יש להחמיר במה שהונח תחת המטה גם כשהונח על קרקע מרוצפת, מ"מ שאני התם דחמירא סכנתא מאיסורא, משא"כ הכא לא שייך האי טעמא.

ועיין בכף החיים (י"ד סימן קטז אות מב) שהביא מ"ש היפ"ל הנ"ל, דאם הקרקע מרוצפת באבנים אין לחוש, [כמו מים אחרונים]. ע"ש. והגם שיש להשיב קצת על זה, מכל מקום לסניף בעלמא הוי. ע"כ. וכוונתו, דבמים אחרונים שורה עליהם רוח רעה ולכן אין לשופכם ע"ג קרקע. ובזה אפשר שהוא דוקא בקרקע עולם דהרוח רעה יש להם מקום להבלע בעפר. אבל במאכלים שהונחו תחת המטה אין הרוח רעה מחמת הקרקע, אלא מחמת שישנו על המטה, ומה לי קרקע עולם מה לי קרקע מרוצפת.

וכיום כמעט כל הבתים והחדרים שלנו יש בהם רצפה, ולא שכיח שהונח על גבי קרקע של אדמת עפר. הילכך כיון שמדינא השמן מותר לאכילה, מותר להדליק בו נרות שבת וחנוכה. (וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ח אור"ח סי' נא אות ד, ובהליכות עולם ח"א עמוד סז, ובחזון עובדיה על הלכות חנוכה).

וכ"ש שלא חל בו שום שינוי כדי שיהיה נמאס, ורוח רעה הוא דבר שאינו ניכר לעין. ועוד שאין זה מחמת מיאוס, רק שיש בזה חשש נזק. וראה לעיל בארוכה שנקטינן לדינא שרק שמן שנמצא בו עכבר וכדו' שהוא מחמת מיאוס, אין להדליק ממנו לנר מצוה כמו נר חנוכה ונר בית הכנסת, אבל בלא"ה לא, ולכן שמן מבהמה טמאה לפי עיקר הדין כשר הדין לנר חנוכה, וכן שמן שיש בו תערובת חזיר. רק ש"י שנהגו ישראל קדושים סלסול בעצמם, אא"כ הוא בספק תערובת שאז אין לחוש. [ומהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' צב) כתב, שאם השתמשו בכוס של זכוכית במי רגלים לבדיקה רפואית, אפילו רק פעם אחת, אין להדליק בו נר חנוכה, משום הקריבהו נא לפחתך. אבל לעשותו שמש לנרות חנוכה שפיר דמי. ע"ש. וצ"ע]. וכ"כ בשו"ת חינוך דחיי (סי' נו ב"ה ואם תרצה), שאין להשוות דין שמן שנפל בו עכבר לשמן שיש בו תערובת איסור, שבדבר שאינו מאוס לבני אדם רק מחמת האיסור, לא שייך ביה איסור משום הקריבהו נא לפחתך. ע"ש.

וכן כתב בשו"ת פאת שדך ח"ב (סי' קמח אות א), שמכיון שאין רוח רעה נראה לעין, שאינו אלא ענין רוחני, לא דמי לעכבר הנמצא בשמן, שהוא מאוס. אבל ברוח רעה לא מאוס כל כך,

אומר ח"א (חיד"ד סי' ט וסי' י) להחירו באכילה, מפני שרבו המתירים אותו בדיעבד. ע"ש. והו"ד בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' תס אות ד). וכן העלה בשו"ת שאילת יצחק ח"ג (סי' נח אות ד). וכן עיקר.

אתרוג שהונח תחת המטה אם כשר למצוה

שהיה תחת מטה ומחמיר, ואינו תח"י, ומ"מ בנידון דידן נראה להקל, שדעת השב"י שבדיעבד אין לחשוש באוכלים שתחת המטה, ואף לדעת הגר"א שאוסר בדיעבד, היינו שחושש מאד לסכנה לגוף ונפש, אבל מדיני אסור והיתר ודאי אין אסור בחפצא, וכיון שרבים נוהגין היתר נקרא אתרוג הראוי לאכילה שראוי לאלו שנוהגין בו היתר וכל אחד יוצא. שהגר"א בבאורו (א"ח סי' תרמט סק"ה) חולק על עיקר היסוד שצריך באתרוג היתר אכילה, שדין ממשקה ישראל נאמר בקרבנות ולא מוכח דפסלינן בדיעבד מדין זה במצוה, [וע' בשד"ח (ח"ד מערכה ל כלל קמא ס"ק לא), ובהל' חנוכה]. ועוד שלשון הפוס' הוא תחת המטה, וי"ל דהיינו דוקא מטה או עריסה, וכאן הניחו תחת כסא שלו באוירון, ואינו נקרא מטה כיון דאינו קבוע לשינה ואפשר דבכה"ד אין רוח רעה. עכ"ד.

ומה שכתב בשם הגר"י אלחנן, הנה הוא בשו"ת עין יצחק (ח"א אור"ח סימן כד) ושם כתב להיפך, דאף דמבו' בירושלמי (ספ"ג דסוכה) דמשקין שנתגלו פסולין לניסוך, שאינו ממשקה ישראל, ומבואר דאם נתגלו שאסורים רק משום סכנה, פסולין כמו דבר האסור מדין ממשקה ישראל, דמקרי אינו מהמותר בפין ופסול למזבח, וא"כ ה"ה באתרוג שהיה תחת המטה או מראשותיו, דאי"נ דנאסר באכילה, א"כ אין זה מקרי לכס, וכיון דאין בו היתר אכילה יהי מאיזה טעם שיהי' דהדין נותן דמיפסל לצאת בו חובת אתרוג. אך בעיקר בדין אוכלין שתחת המטה או במראשותיו, הביא הפ"ת (יו"ד סי' קטז סק"ד סק"ה) בשם שב"י דבדיעבד אינן אסורים, וכ"נ להוכיח מהמדרש (אכ"ר פרשה א אות כב) מהו כלי גולה כו' חמת ושטיח וקערה כו' חמת נותן בה קמח ונותנה תחת ראשו כו'. ובילקוט (יחזקאל רמז שנא) אמרו דנותן בה מים ונותנה תחת ראשו כו', ומוכח דאוכלין חיים אינן נאסרים בדיעבד

ולכן אין להקפיד על כך. ע"ש. גם בספר "מצות נר איש וביתו" על הלכות חנוכה (עמוד קיב), פסק גם כן להתיר להדליק נ"ח בשמן שהונח תחת המטה. והסתמך על מה שנתבאר בשו"ת יביע

וביוצא בזה יש לדון לגבי אתרוג שהיה מונח תחת המטה, אם כשר למצוה. ולפי המבואר יש להתיר. וכ"כ בשו"ת ישיב משה טורצקי (עמוד פו) בשם הגר"ש אלישיב, שאתרוג שהונח תחת המטה בשעת שינה כשר למצוה ומותר באכילה, וא"צ הדחה במים. ע"ש. וזה דלא כמ"ש בשו"ת בנין עולם (חאור"ח סי' לג אות טז) שכל הדברים שאסרו מפני רוח רעה, גם בדיעבד אסורים, וכ"כ בהנהגות רבינו הגדול הגר"א מוולינא שאסר אוכלים שהונחו בתיבה וישן עליה אדם, וציוה להשליך אותם בנהר. ומ"ש בירוש' תבשילא תותי ערסא, לאו דוקא תבשיל, אלא אפי' דברים הנאכלים חיים רוח רעה שורה עליהן. וכדמוכח בב"ב (נח:), מטת ת"ח שאין תחתיה אלא סנדלים, ש"מ שכל מיני אוכלים שתחת המטה רוח רעה שורה עליהן. וא"כ נראה שהאתרוג שהונח תחת המטה בשעת שינה פסול למצוה, כיון שרוח רעה שורה עליו ואסור באכילה. ומ"מ כיון שלא נתברר דין זה בפוסקים, ומסתפינא לחדש דבר בזה, אם לא נמצא אתרוג אחר אלא זה, יש ליטלו לצאת בו י"ח, אבל לענין הברכה יש לצדד בזה אם מברכים עליו. וצ"ע למעשה. עכ"ד. [וע' בקובץ הערות (סי' מב אות ג). ובבכורי יעקב (דף צו ע"ד מהספר) בד"ה הקריבהו נא לפחתך. ע"ש].

אך מסקנת האח' אינו כן, וכמשנ"ת. וע' בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן קה) שהדבר פשוט שאין כאן איסור בדיעבד, וכן לא הוזכר בשום פוסק שום איסור בדיעבד בענינים אלו. ע"כ.

וראיתי בס' תשובות והנהגות (ח"ב סימן שטז) שנשאל בדין אתרוג שהובא מארץ ישראל מחו"ל והניחו בנסיעה [במטוס] תחת הכסא וישן אם יוצאין בו י"ח, כיון שצריך אתרוג הראוי לאכילה ואוכלין שתחת המטה אסורין באכילה, וחמירא סכנתא מאיסורא, והשיב, בזכרוננו שבשו"ת עין יצחק, דן באתרוג

טו. שמן מר שאינו ראוי לאכילה, כשר להדליק בו נר חנוכה. וכן הדין לגבי נר של שבת. והרוצה להדר במצוה ולקחת שמן זית הראוי לאכילה, תבוא עליו ברכה. (טו)

באתרוג הזה ששהה תחת המטה בשעת שינה, ויכול גם לברך עליו כדת.

וכ"כ בחזו"ע (דיני אתרוג סעיף יא) שאתרוג שהונח תחת המטה שישנים עליה, י"א שאין לצאת בו י"ח ביום הראשון, מפני שרו"ר שורה עליו ואינו ראוי לאכילה, ולא קרינן ביה לכס, ויש חולקים ומתירים אותו גם לאכילה וגם למצוה. וכן עיקר. ועש"ע (סעיף יב) שאתרוג שהחזיקו אותו בידיים, קודם נטילת ידיים שחרית, בעוד רוח רעה שורה על הידיים, אף על פי כן כשר למצות לולב. ועל צד היותר טוב, נכון שיערה עליו מים ג' פעמים, ואז חוזר לכשרותו, ומברך עליו ויוצא ידי חובתו.

בהניחו תחת מראשותיו, וממילא ה"ה תחת המטה, וע"כ יכולין לצאת בו חובת אתרוג.

ובשו"ת חינוך דחיי (שם), שמצדד לומר דלא חיישינן בזה"ז לרו"ר, וכמ"ש הרמב"ם, וציין לתשו' השב"י הנ"ל. ע"ש. וכן פשיטא ליה להרב ילקוט הגרשוני או"ח (סי' תרמט סק"ט) דסמכינן על השב"י שהתיר בדיעבד בזה, ולכן יש להכשיר אתרוג שהונח תחת המטה. ע"ש.

וראה בזה בארוכה בשו"ת יבי"א ח"ח (או"ח סי' נא), באתרוג שהיה מונח בקופסא סגורה, ונתנהו תחת המטה וישנו עליה, והעלה שאם יש לו אתרוג אחר עדיף שיצא בו ידי חובתו, אבל אם אין לו אתרוג אחר יכול לצאת י"ח

בשמן מר אין חשש כלל - וכן בלולב וערבה

ב. [אלא שלא העתיק דברי הבן איש חי נכונה, שכאלו הבא"ח מתיר בכל שמן זית, מפני שהוא מוזיק ואין מברכים עליו. וזה אינו, כאשר יראה הרואה בבן איש חי שם שלא התיר אלא בשמן זית שהוא מר]. [קטע זה ממרן אאמרי"ר].

וכן פשוט, שלולב הדס וערבה שנתנום תחת המטה, בשעה שישנו במטה, כיון דלא הוי מידי דמיכל אין שום פקפוק עליהם, וכשרים הם למצוה. וכ"כ בחזו"ע שם (דיני ערבה סעיף ו).

להדליק בשמן מר - שאינו ראוי לאכילה

אסור לקדש בו. וי"ל. וע"ע בכף החיים (סק"א). ובהל' חג בחג (פ"ח סעיף ט) עפ"ד החזו"א (דמאי סי' ט"ז סק"א). ואכמ"ל בזה].

ובמשנה (שבת כ:) שנינו, אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן וכו' ולא בזפת ולא בשעוה וכו'. [פירש הר"ב, שלא יתן זפת נמש ושעוה ניתכת בנר במקום שמן ומדליק. אבל לעשות כמין פתילה ארוכה שרגילין לעשות משעוה, שרין. ובגמ' שם, תנא עד כאן פסול פתילות, מכאן ואילך פסול שמנים. פשיטא, שעוה איצטריכא ליה, מהו דתימא לפתילות נמי לא חזיא, קמ"ל. נפרש"י, שלא יתן חתיכת זפת או שעוה בנר במקום שמן, שעוה איצטריכא

ואמנם אפילו לדעת הבן איש חי הנ"ל שאסר אפילו בדיעבד, אם הניח שמן זית שהוא מר תחת המטה, אינו נאסר, שרק מאכל או משקה נאסרים, מה שאין כן שמן זית מר שאין שם אוכל עליו. וכמו שכתב בבן איש חי שם (פר' וישב הל' חנוכה סעיף יב). ולפי זה נראה שאם נתן תרופות וגוללות מרות תחת המטה לכולי עלמא יש להתיר בדיעבד. וכל שכן אם היתה שם גם כן רצפה. ודו"ק. וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' רעד אות

טו) הנה הדבר פשוט דלא בעינן לנר שבת ונר חנוכה שמן הראוי לאכילה. אף שיש לדון בזה מצד הקריבהו נא לפחתין או מטעם המותר בפני. וראה לעיל מה שהארכנו בזה. ונראית מובא מספר ראש יוסף (שבת כא.) שכתב שאין מדליקין נר חנוכה בעטון שהוא פסולת של זפת, משום הקריבהו נא לפחתין. ויש להעיר ע"ז. וראה עוד בבא"ח הנ"ל. ובשו"ת בנין עולם (או"ח סימן לג), ובמה שהבאנו לעיל (ריש הערה ח) מהחכמת אדם. ועוד הבאנו לעיל מ"ש בפתח הדבר (ח"ג סי' רסד) שמדברי הרב שער אפרים מכואר דאפי' באיסורי הנאה דאו' ל"ש טעמא דמאס רק בע"ז. ויש לציין ג"כ לדין קידוש שיין שיש בו משום הקריבהו נא לפחתין

לנר שבת ונ"ח]. וה"ה לגבי נ"ח, שאין סברא לחלק בזה. ולהדיא א"י בגמ' (שבת כא:) פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה. וזה כולל זפת, שעוה, שמן שריפה, חלב, וכל אלה אינם ראויים לאכילה, ואעפ"כ אמרו שמותר להדליק בהם נ"ח.

וראיתי מי שהעיר בזה ממ"ש בגמ' (שבת כג.) אמרו, אמר אביי מתחילה היה רבה מהדר להדליק בשמן שומשמן, אמר, האי משך נהורי טפי. כיון דשמע לה להא דריב"ל, מהדר אמשחא דזיתא, אמר, האי צליל נהוריה טפי. ע"כ. וביארו התוס', דאנר חנוכה קאי, ומשום טעמא דמסיק, דנפיש נהוריה טפי, אבל לנר שבת פשיטא דשמן זית מצוה מן המובחר, לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו, כדמוכח במתני' דכולהו מודו ביה דמדליקין. ולכא' אמאי לא אמר רבה ששמן זית מצוה מן המובחר בגלל שהוא ראוי לאכילה, ומ' דמצד זה אין נ"מ בין שמן שומשמן לשמן זית, כיון ששניהם שמן. ורק משום שזה צלול יותר העדיף שמן זית. וש"מ שא"צ שיהיה ראוי לאכילה אפילו למצוה מן המובחר. ובגמ' הרי איירי לענין מצוה מן המובחר. [אלא שיש להעיר ג"כ למה לא אמרו שמן זית עדיף מחמת דמי לביהמ"ק. ועכ"פ בוראי דלא בעינן דומיא דביהמת המקדש ממש, דאם כן נצריך שיהיה שמן זית זך כתית למאור, ולזה אין אנו בקיאים כיום].

ומ"מ לא צדק בדבריו, דמאן יימר לן דשמן שומשמן אינו ראוי לאכילה כמו שמן זית. וראה לרבינו עובדיה מברטנורא (פ"ב דשבת מ"ב) שכתב: שמן שומשמן, הוא זרע דק מתוק, ובארץ ישראל נהנים ממנו הרבה. ע"כ. וכן הוא ביכין שם, שמצוי הרבה בארץ, והעידו שבמצרים עוצרים מהגרענים הללו שמן טוב למאכל ולהדלקה, מדאינו מעלה עשן, ויש לו גם כן ריח טוב. ע"כ. הא קמן דגם שמן שומשמן ראוי לאכילה.

ועכ"פ לענין הלכה א"צ לנר שבת שיהיה השמן ראוי לאכילה. ונזכר כתבנו לעיל שמבואר בראשונים שגם נר שעוה כשר לחנוכה, ודלא כמ"ש המהר"ל מפראג בספר נר מצוה (דף סט ע"ב) פוסל נר שעוה להדלקת נר חנוכה. וכ"כ בקובץ מים חיים בשם

ליה, לפי שרגילין לעשות כמין פתילה ארוכה והפתילה לתוכה, כמו שאנו עושין, מהו דתימא לפתילה נמי קאסר לה, קמ"ל. ובתוס' שם כתבו, בני נרבונא אוסרין נר שעוה שלנו, ומפרשי הכי, מהו דתימא לפתילות נמי לא, שאם שם נר שעוה בנר שמן יהא אסור, קמ"ל מכאן ואילך פסול שמנים, כיון שיש בו שמן כשר מותר, אבל נר שעוה בלא שמן אסור להדליק. ול"נ דאם אסור להדליק בלא שמן, כי הניחה בשמן נמי אסור, כדאמר' לקמן כרך דבר שמדליקין על גבי דבר שאין מדליקין דאסור, א"ו כי לא הניח בשמן נמי שרי. ואמנם הרשב"א שם כתב, יל"פ מהו דתימא שאפי' עשה מן השעוה כעין פתילה, כלומר שעשה מהן כעין נרות של שעוה שלנו, יהא אסור להדליק, קא משמע לן מכאן ואילך פסול שמנים, לומר שאינו אסור אלא בשנתן השעוה והזפת בנר כמין שמן, אבל כשחיברן יחד ועשה מהן פתילה, מותר דנמשך הוא יפה אחר הנר. ומכאן יש להתיר נרות של שעוה בשבת, וכן התירו בתוס', וכן נראה מדברי רש"י. אבל ראיתי בת' רבינו שרירא גאון ז"ל שכתב, ואבוקה של שעוה, לא חזינן מעולם מאן דאדליק בשעוה כבי שמש, וכל רבוותא דחזינן הוו אסרין. ע"כ. וכן אמרו חכמי נרבונא וכו', ואין פירושם מחזור בעיני, וכו' ע"ש. וכוונת הרשב"א שמותר להדליק בנר שעוה הכרוך עם הפתילה. וע"ע במאירי שם שהאריך בזה דע"כ הפי' בנרות שלנו, הן של שעוה הן של חלב, שמדליקין כדרך שהוא מדליקין בחול, וכן אם עשה נרות כיוצא בהן מזפת. ולא נאסרו אלא דרך שמן, כגון שישים שעוה או זפת בנר שפתילה לתוכו. ומכאן סמכו קצת מפרשים להתיר להשתמש בנרות של שעוה בלילי שבת, ולחכמי הדורות שלפנינו ראיתי שמוחין בה, והרי אנו רואים שצריכות הן להטיה ולמחיטה יותר מכל נרות שבעולם. ואף גדולי הפוסקים אסרוה בתשובת שאלה וכו'.

הרי שדעת הראשונים שמעיקר הדין בנר שעוה שלנו מותר להדליק נר שבת. ומבואר, שאין צריך שיהיה השמן ראוי לאכילה, שהרי נר שעוה אינו ראוי לאכילה. [וגם בבא"ח הנו"ל (ש"א פ' וישב אות יב. וש"ב פרשת נח אות יז), כתב בתו"ד דשמן מר שאינו ראוי לאכילה, [שהונח תחת המטה] מותר להדליק

חכם אחד, שאין צריך להדר בחנוכה אחר שמן הראוי לאכילה.

ומצוה מן המובחר להדר בנר שבת אחר שמן זית, כמו בחנוכה. וכמו שכתב בש"ע הגאון רבי זלמן (סי' רסד סעיף יב). ע"כ. וראה בשו"ת משנה הלכות (חלק טו סי' פג) שהביא עוד פוס' שכתבו כן. ועפ"ז כתב שאשה שהיתה רגילה להדליק נרות

של שמן זית, וברצונה להדליק נרות של פאראפין רגילים, שלדעתו לכתחילה אין לה לשנות. ועיין בספר חסידים (סימן ערב) מעשה באחד שהאריך ימים, ולא מצאו זכות אחר לתלות בו אלא שהדליק בכל ערב שבת בשמן זית. ואמנם כשאין לו שמן זית מדליקין בכולן, וז"פ. וע"ע בתניא רבתי (סי' יב). ע"ש. [ובמחבר ובמשנה הלכות הנז'].

להלכה אין צריך שמן זית הראוי למאכל

ובקובץ מבקשי תורה כתב, דמצוה מן המובחר להדליק לחנוכה בשמן כמו שהיה בבית המקדש, שעל ידי זה היה הנס, ובבית המקדש היה השמן ראוי לאכילה, משום שהיה זך ונקי. אבל מותר להדליק בכל השמנים.

אלא שאין הכרח לזה ע"פ המבואר בגמ' שבת הנ"ל, ומדברי הפוסקים הנ"ל. ולא דמי למ"ש בשלחן ערוך (אורח חיים קנד) לענין נר ביהכ"נ, דשמן שנמצא בו עכבר אין להדליק בו נר לבית הכנסת, ופשוט שהוא הדין לנר חנוכה, וכמו שכתבו הפמ"ג (מש"ז אות ו), ובערך השלחן (יר"ד סי' קד סק"י). ובמשנ"ב (סי' תרעג סק"ג), וראה מה שכתבנו בזה לעיל. דשאני שמן שנמצא בו עכבר שנעשה מאוס, ויש משום הקריבהו נא לפחתך, מה שאין כן בשמן שאינו ראוי לאכילה לא מצד מאיסותו, אלא בגלל טעמו המר, דאין בו משום הקריבהו נא לפחתך, אחר שאינו מאוס.

ואע"פ שבספר אבא בם ח"ב (סי' ה) כתב שאין להדליק בשמן למאור משום הקריבהו נא לפחתך, אחר שנעשה מזיתים מקולקלים, ופג תוקפו. ע"ש. מכל מקום הרי אין נמנעים מלהשתמש בו, ואינו מאוס כמו בשמן שנפל לתוכו עכבר, דשאני התם שנמאס בעיני הבריות, וכמו שכתב בברכת יוסף ידיד חלק ג' (אות ח סי' כב).

וב"כ בספר פסקי שמועות (עמ' ק) בשם הרה"ג ר' נסים קרליץ ששמן זית למאור כשר להדלקה בחנוכה. וע"ע בספר נר איש וביתו (סימן ז סעיף יא). ובקובץ אוצרות התורה (התשס"ה עמ' לג, מא). ובשו"ת אדני פז (ח"ב סי' פט), ובקובץ בית הלל (עמ' קנה שנה ז קובץ א). ובקובץ תל תלפיות (קובץ סה סימן ח) כתב הרה"ג ר' מרדכי גרוס שליט"א, שאין בזה סכנת נפשות אף שנראה ששמן זה מזיק, ומשום הקריבהו נא לפחתך,

שבגמ' סוכה (דף מט:) שיש דין הקריבהו נא לפחתך ביין מגולה, ושם איירי בסכנת נפשות. אך אם אין זה סכנה אין דין הקריבהו אף אם הוא מזיק. ע"כ. וכבר הבאנו לעיל דברי הפוס' ששמן שנפל לתוכו עכבר אסור להדליק בו.

ובאיוה עלון כתבו, טוב שידליק בשמן זית הראוי לאכילה ולא הראוי למאור, משום הקריבהו לפחתך, שהרי אם יבוא אורח לביתו ויתן לו משמן זה, לא ירצה האורח לאכול ממנו, שהרי כתוב עליו למאור ולא לאכילה. והסוחרים אומרים שכתבו כן רק בשביל המס, ועכ"ז הקריבהו נא לפחתך. עכ"ד. [קול צופיך]. ומקור דבריו כנראה עפ"ד הבא"ח הנ"ל. ותמוה, שלפי דבריו היה לאסור להדליק בו, שדין הקריבהו נא לפחתך איננו רק להידור, אלא מעיקר הדין. ובספר מאמר מרדכי (מערס חנוכה אות א), כתב טוב שידליק בשמן זית הראוי לאכילה ולא בשמן זית למאור, שאפשר שיש בזה מן זלזול להדליק בשמן פגום, אך עכ"פ שמן זה עדיף על שמן שומשמן וכדומה שאינם מזיתים, משום דלמעשה גם שמן למאור ראוי לאכילה, ורק משום שמירת יתר משרד הבריאות פוסלו לאכילה. ע"כ. [וזה סותר למ"ש בעלון הנז']. ואינו נכון לדינא.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלט) כתב, דמה שמצוי היום שמן זית להדלקה ולא לאכילה, ודאי יש ענין להדר להדליק דוקא בשמן זית הראוי לאכילה, כמו שהיה בהדלקת המנורה, וכל הנידון מה מהודר יותר. ויש בזה כמה דרגות. א. שמן כתיית. ב. שמן זית זך, דהיינו מזוקק, שאיבד מעט מאיכותו בשעת הזיקוק. ג. שמן הנעשה בעיקר מגפת זית ואינו ראוי למאכל, ועוד. וכל זה דרגות בהידור, שקרוב קרוב לשמן שהיה

טז. מי שיש לו שמן אחר שאינו שמן זית, אבל אורו צלול ביותר, אף על פי שלענין נר שבת שמן זה עדיף משמן זית, מכל מקום לגבי נר חנוכה שמן זית עדיף, דומיא דמנורת בית המקדש. (טז)

ראוי למקדש, מסתבר שלא הצריכו לנ"ח דומיא דמקדש, רק בדבר הניכר, וזה דבר שאינו ניכר לרואה על השמן אם הוא ראוי לאכילה אם לאו. ושפיר הוי דומיא דמקדש.

הדרן למילתא קמייא, שמצוה מן המובחר בשמן זית בגלל שאורו נמשך יותר, וכמבאר בגמ' שם, ועיין בתוס' ובמאירי שם, ובמרדכי, ובספר הרוקח (ס"ו רכו) ובאורחות חיים (חנוכה אות ז), וכ"פ הרמ"א (תרעג ס"א), וברש"ל (ס"ס פה).

ויש להוסיף מה שכתב בפר"ח (ס"ו תרע"ג) והובא בכסא אליהו, דעיקר מצות נ"ח בשמן זית, זכר לנס שנעשה בשמן זית. ע"ש. ומשמע דלגבי נר שבת ההידור להדליק בשמן זית אינו מפני דמי למנורה שבביהמ"ק, דזה לא שייך בנר שבת, אלא משום דנמשך טפי אחר הפתילה, ואורו צלול, וא"כ ה"ה בשמן מר שאינו ראוי לאכילה אבל נמשך שפיר אחר הפתילה, דשפיר דמי להדליק בו. וגם בנר חנוכה שיש הידור ליקח שמן זית דוגמת ביהמ"ק, מאן יימר לן דבעינן שיהיה שמן זית ראוי לאכילה בדיוק כפי שהיה בביהמ"ק, ולכאורה מקיים את ההידור במה שהוא שמן זית מעין מה שהיה ביהמ"ק, ומה לי אם ראוי לאכילה או לא. [נדא"א שיהיה דומיא דביהמ"ק ממש, דאטו נצריך שיהיה שמן זית זך כתית למאור, והרי אין אנו בקיאים בכך. אלא די שיהיה שמן הנעשה מזיתים, לזכר מה שהיה בביהמ"ק].

במקדש מהודר יותר. וכן שמן שנתבשל שאינו ראוי למדורה, אינו מהודר לנר חנוכה. וכן שמן שנפל לתוכו לכלוך, אע"פ שכשר מ"מ רצוי להדר.

ואם הוא שמן שראוי להדלקה, ומסוכן לאכילה, לפי שיטת המג"א דדינא דהמותר בפ"ך נאמר על כל המצוות, א"כ היכא דמחמת הסכנה יש איסור לאכלו, יהיה גם אסור להדליק בו. עכ"ד.

ויש להעיר בזה, דמג"ל להדר כל כך שיהיה קרוב לשמן של בית המקדש. ודי לנו שיש לו שם של שמן זית, ויש בכך זכר לנס שנעשה במקדש.

גם מה שכתב לגבי שמן שאינו ראוי לאכילה, יש להעיר, שהרי האח' חלקו על דברי המג"א, והוכיחו כן מדברי הרמב"ן והר"ן והרשב"ץ, ועוד. וכמו שהארכנו בזה לעיל.

גם בספר משנת יעקב (זמנים עמוד ג אות ט. והר"ד בקונט' מאי חנוכה עמוד ט), כתב, השנה יצאה הוראה מחכם גאון אחד, שאין להשתמש לנר חנוכה בשמן זית שרשום על הבקבוק שהוא רק להדלקה, ומשום הקריבהו נא לפחתך, ואצלי משתמשים בזה לנרות שבת ונרות חנוכה, ואין שום סיבה לאסור בזה.

ובספר גבורי כח (סימן י סעיף מב בהערה) הביא בשם הרה"ג ר"ח קנייבסקי ששמן מר עם חומציות גבוהה שנמנעים לאכלו וכתוב עליו שאינו ראוי לאכילה, שכמדומה מחמירים בזה. אולם הגרא"ל שטיינמן שליט"א השיב, ששמן זית למאור ראוי לכתחלה להדלקת נ"ח, ואף אם אינו

מי שיש לו שמן אחר שאורו צלול טפי, אם עדיף משמן זית, לשבת, וכן לענין נר חנוכה

שידליקו בשמן זית, ע"ש. אך אינו מוכרח, די"ל שנהגו כן מטעם דס"ל שר סטרין אורו צלול יותר משמן זית, ואין רגילות להטות גם בחול כמ"ש במשנה ברורה (ס"ו רסד ס"ק כג). ולפמ"ש המשנ"ב (ערה סק"ד) שמותר ללמוד לאורו, י"ל דמהאי טעמא נהגו להדליק נר סטרין כדי שיוכלו ללמוד בליל שב"ק לאורו. ע"ש. [ולכאור' כ"ז אינו מוכרח, דאפשר שנהגו בלא טעם סיבה].

(טז) ראה בשו"ת מגרנות אליהו (ח"א סימן צה) שעמד ליישב את המנהג למה אין מהדרין להדליק נר שבת בשמן זית. והקצות השולחן (סימן עד) בבדי השולחן (סק"ד) כתב דמנהג בארץ ישראל להדליק בשמן זית, רק בני חו"ל אשר באו מקרוב לא"י עושים כפי הרגלם בחו"ל להדליק בנרות של חלב או סטרין, כי לא הורגלו בתיקון הנר והכנת הפתילות, ומ"מ מהראוי

יז. מי שיש לו מעט שמן זית, ולפניו מצות הדלקת נר חנוכה והדלקת נר שבת, עדיף שידליק את נר חנוכה בשמן זית, ונר של שבת ידליק בשמן אחר, שכיום כל השמנים אורן צלול, ולגבי חנוכה יש לעשות קצת דומיא דמנורת בית המקדש שהיה בשמן זית. יז)

שמן זית מן המובחר, הוא משום דומיא דמנורה, או להידור מצוה, אבל בשבת כיון דפליגי חכמים ור"ט אי בעינן דוקא שמן זית, א"כ פשיטא דמן המובחר הוא. וע"ש דבטעמא דר"ט י"ל דס"ל דחכמים תיקנו להדליק דוקא בשמן זית, להיות כעין דאורייתא במנורה.

והחיד"א בספר פני דוד (שמות ריש פ' תצוה אות ד) כתב עה"פ ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך, שמעתי, במ"ש הרגיל בנר של שבת הוי"ן לו בנין רבנן, וידוע כי כל ת"ח אמיתי יש בו ניצוץ ממש דבינו ע"ה, וז"ש ואתה תצוה את בניי, כלומר צוה אותם מצוה שיקחו אליך, כלומר שיולידו ולד שניצוץ ממך יאיר בו, ונמצא שהם לוקחים אליך ממש. וזה על ידי שמן זית זך, שידליקו נרות של שבת, ובזה יזכו לבן חכם שיתנוצץ בו אור מניצוץ, ונמצא שהם לוקחים אליך על ידי מצוה זו. ודו"ק. ע"כ.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק ה סימן מא) הביא מס' תו"ח שכתב, דאין המנהג להדליק בשל שעוה בשבת, אלא בשל חלב, ורבים מדליקין בשמן זית משום מצוה מן המובחר, וכתב, דהעיקר תלוי באור היותר בהיר. והפמ"ג (רסג א"א סק"א) כתב, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, כלומר כמו בנר שבת חובה, אם עושה מצוה מהודר משמן זית, זוכה לאור תורה. ובראש יוסף פירש מה שאמר הטור הרגיל בנר יפה הווי"ן ליה בנים ת"ח, פי' נר יפה שמן זית. ובשו"ת משנה"ל (חלק ט"ו שם) כתב שהמדליקין בנרות שמן זית נהגו כן מטעם הפוס' דס"ל דאינו יוצא בנרות שבת רק בשמן זית, או עכ"פ כמ"ש בש"ע (סי' רסד ס"ו) דשמן זית מצוה מן המובחר. וע"ש שגר שעוה קודם לנר פרפין, שיש בו ענין אחר ע"פ ספרי הקבלה. וכל זה חידוש. וראה בשפת אמת (שבת כג) שאפשר שלחנוכה

אם אברך צריך להוציא ממון רב להדליק כל הנרות בשמן זית

משום פרסום הנס. ועי' בשבו"י (ח"ב סי' לא) שידליק בכל לילה את הנר הנוסף שהוא עיקר המצוה בשמן זית, ושאר הנרות ידליק בשמן אחר, והו"ד בבאה"ט (סי' תרעג סק"א). ועי' בשו"ת משנה"ל (חט"ו סימן רג) לענין חינוך קטן להידור מצוה להדליק בשמן זית.

ובשו"ת בצל החכמה (חלק ד סימן ט) כתב בשם השפת אמת (שבת כא ד"ה בגמ' תני רמב"ח) דבעירב שמן אחר בתוך הרבה שמן זית, נחשב כולו כשמן זית, וכשר למנורת המקדש, אלא שסיים בצ"ע. וכל ערום יעשה בדעת.

יש לו מעט שמן זית, ולפניו מצות הדלקת נר חנוכה והדלקת נר שבת, ידליק נר חנוכה בשמן זית (יז) בשו"ת שיח יצחק (סי' שמה) דן באופן שיש לו מעט שמן זית, אם ישאירו לחנוכה, או

יח. המדליק נר חנוכה בשמן גזול או גנוב, יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל אין לו לברך עליו ברכת "להדליק נר חנוכה". (יח)

יט. חיילי צה"ל [שאינן מדליקים עליהם בביתם] שרוצים להדליק נרות חנוכה בשמן רובים, טוב ונכון לקבל רשות על כך מהשר ומהמפקדים, אם בסמכותם נתון הדבר, כדי

להדלקה שהיתה במנורה שבביהמ"ק, וכמ"ש המהר"ל בספרו נר מצוה [עמוד כ"ד ד"ה אמר יהודה]. וכן נראה מהירושלמי (ריש מס' ערלה דף ב) שהיו רגילים ליקח שמן זית לנר חנוכה, משא"כ לנר שבת גם שאר שמנים כשרים.

מ"מ גם בנר שבת יש ענין להדליק בשמן זית כמבואר בש"ע סעיף ו', דשמן זית מצוה מן המובחר. משא"כ בשמן זית לנר חנוכה אכתי אין המצוה בשלימות, דלמנורה הוצרך להיות כחית, וכל התנאים שיש בשמן למנורה המפורשים במנחות פרק כל הקרבנות, ועיין בשו"ת עמק שאלה (בהשטות לחלק אר"ח), דמטעם זה לא נזהרים להדליק בשמן זית, אבל בנר שבת כיון שאורו צלול טפי יש בו מצוה מן המובחר. וכן כתב בשו"ת בית שערים (חאו"ח סימן שס"ה). ע"ש.

וכיום שכל השמנים אורן צלול כמו בשמן זית, מסתבר דבכהאי גוונא ידליק נר שבת משאר שמנים, ויניח את השמן זית לנר חנוכה, דבנר חנוכה יש מעלה לעשותו קצת דומיא דביהמ"ק.

המדליק נר חנוכה בשמן גזול או גנוב, יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל לא יברך

תליתאה (חלק א סימן שט) מ"ש בזה. ובשו"ת ארץ צבי תאומים (חאו"ח סימן נב) העלה להכשיר, כיון דהוי מדרבנן, ובדרבנן אין לאסור משום מצוה הבאה בעבירה. ע"ש. וראה בזה בשד"ח באורך.

ועל כל פנים אין לברך על זה אף בדרבנן, וכמו שכתב פרי מגדים (משבצות זהב סימן תרמט סק"ו) אף לדעת הרמב"ם שם. וכן כתב בנהר שלום (שם סק"ד), ובמשנה ברורה (שם סק"א). ועיין בנהר שלום (סימן תרעג סק"ד) שכתב, דשמן גנוב מגוי שאף שאין לפסלו לנר חנוכה, מכל מקום אין לברך עליו. ע"ש. ואם כן מכל שכן בגנוב וגזול מישראל שאין לברך עליו. ועיין עוד בשו"ת מחזה אברהם (סימן קמט), ובשו"ת פני מבין (סימן רכג). וספק ברכות להקל.

ומקודשים יותר, וראוי להדרן ביותר. אלא דמצינו בפ"ק דחגיגה (ד:) כ"ש אומרים העולה שתי כסף והחגיגה מעה כסף, וב"ה ס"ל העולה מעה כסף והחגיגה שתי כסף, וכן פסק הרמב"ם (בפ"א מהלכות חגיגה ה"ב), וע"ש בכסף משנה. חזינן שאף שהעולה כולה כליל וקדושה טפי משלמי חגיגה, בכ"ז קיי"ל להדר ולקנות החגיגה בשתי כסף, והעולה דיה במעה כסף, הרי דאף נגד דבר שכולו לגבוה, בכ"ז הדבר שיש בו נמי לכס כשלמי חגיגה, יתן כסף הרבה יותר בעבורה, ובעולה די שיקנהו במיעוט כסף. ולפ"ז אף דנרות חנוכה אסור להשתמש בהם, ובנר שבת רשאי להשתמש, בכ"ז יתן השמן זית לנר שבת. ודו"ק. [אלא דהתם ילפינן לה מהלכה למשה מסיני, ואין ללמוד מטעמא דקרא. וי"ל].

ועוד דהא קיי"ל לעיל (סי' רסג), נר שבת עדיף מנר חנוכה משום שלום ביתו, לפ"ז גם דין ההידור דנר שבת, דהיינו שמדליק בשמן זית, קודם מלהדליק נרות חנוכה בשמן זית.

ואף דבנר חנוכה איכא טעמא ליקח שמן זית, זכר

(יח) הנה לפי מה שפסק בש"ע (סי' תרמט ס"ה), לולב הגזול בשאר ימים כשר, אלמא דלא שייך איסור מצוה הבאה בעבירה במצוה דרבנן. וא"כ ה"נ בנר חנוכה דרבנן לא מיפסל מדין מצוה הבאה בעבירה. אלא דמרן לכאורה סותר עצמו בזה, שביו"ד (סי' שמ סעיף כט) פסק שהקורע חלוק הגזול על מתו, לא יצא י"ח. והא מצות קריעה מדרבנן. וכבר עמד בקושיא זו באמרי בינה (הלכות ציצית סימן ט). ויש לחלק בין קריעה שיש בזה אסמכתא, למצוה דרבנן בלא אסמכתא. ועיין למרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תרסד), ובאהבת דוד (דרוש ה' לשבת זכור דף מ ע"א). ע"ש. ועכ"פ לכ"ע אין הגזול יכול לברך "להדליק נר חנוכה" על שמן הגזול. וכמ"ש התוס' (סוכה ל.) וכ"כ בש"ע סי' תרמט. ועיין בשו"ת שואל ומשיב

שיוכלו להשתמש בשמן זה לנרות חנוכה. (ט)

כ. אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה. ויש אף שחוששין לומר שברכתו ברכה לבטלה. וכן אין להדליק בקליפי ביצים וכדומה. [וראה לעיל (סי' תרעא סי"ד) שיש אומרים שההדלקה בכלי היא לעיכובא]. ומכל מקום אם עבר והדליק בכלים הנ"ל בדיעבד יצא ידי חובת ההדלקה, ולא יחזור ולהדליק ולברך. (כ)

כא. אין צריך להחליף את הפתילות של נרות חנוכה בכל ערב בפתילות חדשות, אלא מדליק אותם עד שיכלו, ואדרבה הרי נוחים הם להדלקה יותר מחדשים. ומכל מקום יש נוהגים לקחת פתילות חדשות בכל לילה, זכר למקדש. (כא)

דינא דמלכותא דינא, ומצד ממון של השלטונות. ועכ"פ אין לברך ע"ז, אא"כ מבקש רשות מיוחדת מהשר או מהרמטכ"ל אם הדבר נתון בסמכותם.

(ט) כן הורה מרן אאמו"ר שליט"א במכתב מיום י"א כסליו תשל"ד [בזמן מלחמת יוה"פ], על פי המבואר בהערה הנ"ל. ובנ"ד יש לדון מצד

אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים

דאפשר. וכבר כתבנו בזה לעיל. ועיין בכף החיים (סימן תרעג ס"ק סב) מה שהביא בשם ארחות יוסף. ועיין בשו"ת אבני נזר (סימן ת"ק) שלפי דעתו יש בזה גם חשש ברכה לבטלה. ועיין בספר שער שלמה (זוראפה סוף סי' נא). ובדין קליפי ביצים לנר חנוכה, עיין בחדש לאברהם שכתב, שאינם ראויים לנר חנוכה. וז"ל החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעג אות ו) בדין קליפי ביצים לנרות חנוכה נסתפק הרב אדמת קדש (ח"ב א"ח סי' ז), והביא ראיה להתיר, דא"צ להחליף כלילה אחרת בנר של חרס. וראייתו אחד הוראה בעיניו יראה דיש לדחותה. ופשוט. ובסוף הביא מהרב חסד לאברהם זלה"ה מר זקנינו (מעין ב נהר נח. דף כד) שכתב דקליפי ביצים ובצלים אינם ראויים לחנוכה, וכתב הרב אדמת קדש הנז' דלענין הלכה אליו שומעין ואין מדליקין בהם. ע"כ. ועיין עוד באבני נזר שם.

וכתב החיד"א (שם אות ז), כתבו האחרונים שישתדל לעשות נר יפה ואם ידו משגת יעשה של כסף, וכן כתב הטור (סימן רסג) דישתדל לעשות נר יפה, דהרגיל בנר וכו', ופירש שם הב"ח, דההדלקה עצמה חובה היא, אלא על ידי שעושה נר יפה, הנה שכרו לזכות לבנים רבנן.

(כ) מצינו לגבי נר חנוכה שאין מדליקין בנר של חרס, כמ"ש במס' סופרים, והובא בש"ע (סי' תרעג סעיף א): נר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן, ואין מדליקין בו לילה אחרת, אלא לזקת חדשים בכל לילה. ע"כ. והוא משום הידור מצוה. גם מהרש"ל בתשובה (סי' פה) הביא דין זה דאין מדליקין בנר ישן של חרס, והטעם משום מיאוס, וה"ה נר של שבת העשוי לכבוד על שלחנו. ע"כ. ובמרדכי (שבת סי' רסח) כתב, מהר"ם ז"ל היה רגיל להדליק בשמן זית בשרגות קטנות של מתכת, וטעמו היה, דאם היה של חרס היה צריך בכל לילה חדשים, כדתניא במס' סופרים (פ"ב) דאין מדליקין בנר ישן. ע"כ. ובהגהות הרמ"א שם גורס כן על נר שבת. [ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלו) כתב שבדיעבד אם עבר והדליק בנר של חרס ישן יצא ידי חובה. שאינו אלא דין לכתחילה איך לעשות את המצוה].

ולכאור' חזינן דלא רק השמן והפתילה הינם חלק ממצות נר חנוכה, אלא אף הכלי המחזיקם הוא חלק מהמצוה, לענין שייך בו הידור מצוה, דהכל נכלל בשם "נר חנוכה". אך אינו מוכרח. וי"ל. וע"ע בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב יור"ד סימן ז). ומ"מ נראה שיש להדר בזה גם בנר שבת היכא

כב. יש מי שכתב, שיש לזוהר שהפתילה של אתמול יקחוה לנר של החיוב שמדליק בראשונה, והפתילה החדשה של אותו לילה יקח אותה לנר ההידור, משום שאם ידליק בלילה השני את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, נמצא שהוריד את הפתילה של אתמול מקדושתה, שאתמול היתה לעיקר המצוה, והיום רק להידור, וקיימא לן מעלין בקודש ואין מורדין, לכן לעולם יקח את הפתילה שהדליק אתמול לנר החיוב של היום. אולם אין דבריו מוכרחים, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה, שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורדין, מה שאין כן לגבי תשמישי מצוה. ולכן אף על פי שמדליק כל לילה את

אין צריך להחליף את הפתילות של נרות חנוכה בכל ערב בפתילות חדשות

אחר שכבתה בליל ראשון, מוסיף עליו יום שני ומדליק, וכ"כ בשאלות דרב אחאי (שאלתא כו). ומשמע מזה דגם אלו שנהגו לחדש הפתילות כל לילה, לא נהגו לחדש גם השמן, אף דשייכי ביה הני תרי טעמי המבוארים בכלבו ובאר"ח. וכן מוכח גם באבודרהם הנו', שלא הזכיר מנהג זה גם לענין השמן, ואדרבה העתיק שם דברי השאלות שביים שני מוסיף על הנשאר ומדליק. גם הכלבו והדרכ"מ שהעתיק דבריו מזכירים רק מנהג להחליף הפתילות. ואפשר הטעם, דדוקא בפתילה שניכר בה שכבר דלקה פעם אחת, נהגו להחליפה זכר לנס שהיה מתחדש כל לילה וזכר למקדש שהיו מחדשין הפתילות כל לילה, משא"כ בשמן שאין ניכר בו כלל שכבר דלק פעם אחת, לא נהגו לעשות בו זכר להחליפו. ואדרבה יש סברא לומר הואיל ואיתעביד ביה חד אמצוה, ליתעביד ביה מצוה אחריית. אלא דיל"ד. וע"ש מה שפלפל בזה.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק יא ס"ו תקמא) כתב, שיש ליקח פתילות חדשות להדלקת נר חנוכה בכל לילה, כמו שראינו אצל אבותינו ורבותינו, וכמו שכתב הכלבו ואהל מועד ותניא רבתי. וכן נהגו רבותינו נ"ע. והגם דבש"ע כתב דא"צ, מ"מ מצוה מן המובחר להחליף ובפרט לטעם הכלבו שצריך בכל יום פתילה חדשה דבכל יום ה' נס חדש. ועוד יש קצת טעם דומיא דמנורה שבכל יום היתה הטבת הנרות והדליקו חדש. עכ"ד. ומ"מ אפשר שאינו מוכרח לקבוע מנהג בתורת חיוב. [וגם הרמ"א שהביא מנהג זה בדרכי משה בש"ע השמיטו].

כא) ברייתא מסכת סופרים (פ"כ ה"ד). וכן כתב בשבולי הלקט (סימן קפה) שאין חוששין לפתילות להחליפן עד שתכלה. והובא בטור ובבית יוסף (סימן תרעג) שהביאו ד"ז שאין צריך להחליף השמן והפתילה. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תרעג ס"ד). וכתב הלבוש, כי אדרבה נוחים הן להדלקה כשהיו מודלקים כבר. וכ"כ האבודרהם (חנוכה) בשם ה"ר גרשום, דמה שנהגו לעשות פתילות חדשות בכל לילה, אינו צריך, ויש להוכיח זה ממה שפרש"י ז"ל במילתא דריב"ל בעשית שהיתה דולקת מערב שבת והולכת כל היום, למוצאי שבת מכבה ומדליקה. ופרש"י שהדליקה מבערב לצורך חנוכה. נראה לפירושו שיותר להדליק בפתילות שהדליק בלילות הראשונות וככו. והובא בקצרה בדרכי משה שם.

ומיהו הארחות חיים (הל' חנוכה אות ה) כתב, ונהגו לחדש הפתילות בכל לילה, לפי שבכל לילה היה מתחדש הנס, ועוד זכר למקדש שהיו מחדשים הפתילות בכל לילה למנורת המאור. ע"כ. וכ"כ הכל בו (סי' מד). וכ"כ בספר אהל מועד (נתיב ב) ובתניא רבתי. וכ"כ המאירי (שבת כא. עמוד צב) שהוא דרך הידור, מדמיון הנרות של המקדש. והו"ד בא"ר (אות טז), ובשלחן גבוה (אות יד). וכ"כ בספר לקט יושר (חלק א עמוד קנב ענין ב) שרבו התה"ד נהג לקחת בכל לילה פתילות חדשות. ועיין בס' מאורי אור (באר שבע דף פ"ב ע"א), ובשו"ת חתן סופר (ס' סח), ובחזו"ע חנוכה (עמ' קה).

וכתב בשו"ת בצל החכמה (חלק ג סימן טז) דמבואר בדברי הראשונים, דשמן הנשאר בנר חנוכה

הפתילה החדשה, לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו. (כב)

כג. נרות שעוה שהקצו אותם לכנסיה של עבודה זרה ומסרום לכוזרים, וקודם שהכניסום הכוזרים לכנסיה שלהם, נתנו אותם לישראל, מותר להדליקם לנר לחנוכה, שדוקא קרבן אסור גם המוקצה בלבד, מה שאין כן לדבר מצוה, הזמנה לאו מילתא היא (סנהדרין מז:). וכן נרות מוזהבות שמדליקים אותם בעת החופה לכבוד החתן והכלה, אין שום איסור להדליקן לכבוד החופה, ואפילו בבית הכנסת, אף על פי שאומרים שבבית החרושת עושים אותם לשם כנסייתם, דהזמנה לאו מילתא היא. (נג)

הפתילה של אתמול אין צריך שיקחוה לנר של החיוב שמדליק בראשונה

שמדליק בראשונה, והפתילה החדשה של אותו לילה יקח אותה לנר ההידור, משום שאם ידליק בלילה השני את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, נמצא שהוריד את הפתילה של אתמול מקדושתה, שאתמול היתה לעיקר המצוה, והיום רק להידור, וקי"ל מעלין בקודש ואין מורידין, לכן לעולם יקח את הפתילה שהדליק אתמול לנר החיוב של היום. ע"כ. [ובשו"ת דברי יציב (יור"ד סי' קפב) הק' על מנהגם להחליף את הפתילות בכל לילה, שהרי אדרבה הם נוחין להדליק יותר כשהן מודלקין. וי"ל דכיון דעבדינן כב"ה דמוסיף והולך נמצא שבכל יום תהיה הפתילה הנוספת חדשה ומהודרת, ואם שאר הפתילות יהיו חרוכות יוגרע מהיופי של הנוספת, וכיון שהנוסף הוא עיקר המצוה לכן מעכב מלהשאיר את הפתילות הישנות אף שנוחין יותר להדליקן, כדי שלא יגרעו מהידור הפתילה החדשה כיון שהכל מצוה אחת, ודו"ק].

אך אין דבריו מוכרחים, דהא אמרינן בשבת (כב.) וכי נר חנוכה קדושה יש בו? כי אינו אלא תשמישי מצוה. וכ"כ בחידושי הריטב"א (שבת כא:) ד"ה אי נמי, שאחר שנעשה בנר מצות חנוכה, שוב אין בה משום ביזוי מצוה, והו"ל תשמישי מצוה שנזרקים. ע"ש. וכמבואר בחזו"ע על הלכות חנוכה (עמ' קה). וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קכח). ע"ש.

להשתמש בנרות שנעשו לכבוד הכנסיה ויום חגם

בהנאה. ע"כ. ובהליכות עולם ח"ז (עמוד רצו) העיר על זה, דהנה בש"ע א"ח (סימן קנר סעיף יא) איתא,

(כב) כן כתב בשו"ת מהר"ם (דפוס לבוב סי' רסט). והובא להלכה בשו"ת מהרשד"ם (חיד"ד סי' קסט). וכן הוא במדרכי (פ"ק דב"ב) בשם מהר"ם, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה, שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורידין, משא"כ לגבי תשמישי מצוה. והובא להלכה בש"ך (יור"ד סי' רנט ס"ק יא). ובשו"ת מהר"י קולון (סי' קכח אות ד) כתב ע"ד המדרכי הנ"ל, ששום פוסק לא יוכל לחלוק על זה. ע"ש. ונר חנוכה אינו אלא תשמישי מצוה. וכמ"ש המאירי (מגילה כו:) וז"ל, תשמישי מצוה נזרקים, כגון שופר סוכה ולולב אחר שעבר זמן מצותן. ומכאן אתה למד על פתילות ושמנים הנשארים בנר חנוכה שאפשר לזרוקן, או להדליקן לצרכו. ע"ש. א"כ אע"פ שמדליק כל לילה את הפתילה החדשה, לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו.

ובספר משמרת שלום (קידיונו, סי' מח סעיף ג), כתב שהנהוגים לא להחליף הפתילות בנרות חנוכה בכל לילה, אלא מדליקים גם את הפתילות הישנות, כמ"ש בש"ע (סי' תרע"ג ס"ד), יזהרו שהפתילה של אתמול יקחוה לנר של החיוב

(כג) הנה בבן איש חי (פרשת מסעי אות א) כתב, נוי של ע"ז כגון נרות שמדליקים לפניה, אסור

כד. ואמנם נרות שעוה שכבר השתמשו בהם בכנסיה והדליקום לצורכי הכנסיה, אין להשתמש בהם. (כד)

אותם לשם כנסייתם, דהזמנה לאו מילתא היא, שמסתמא בתי החרושת עושים גם לצורך מסחרם, וגם אין בזה מעשה ידי אדם אלא במכונות אוטומטיות, וגם אין כאן מחשבה הפוסלת, ואף שבקופסאות שמונחות בהם מצוייר עליהם שהם לצורך ע"ז, אין בכך כלום, שכ"ז נעשה לפרסומת המכירה בלבד. וכן העלה בשו"ת שבט הלוי (ח"ב חיו"ד סי' נז).

וע"ע בדרכי תשובה (סי' קלט ס"ק לג) שהביא ג"כ מ"ש בפרשת הכסף (דף כח.), אודות יהודי אחד סרסור בין הסוחרים, ואירע שעכו"ם אחד קנה ג' נרות של שעוה, והקדישם להדליקם בכנסיה שלהם לפני הע"ז ונתנם לכוזרים, והכוזרים נתנו במתנה נר אחד ליהודי הזה, ונשאל אם רשאי להדליקו בבהכ"נ, והשיב להתיר, שכל זמן שלא הדליקו לפני ע"ז לא נאסר. ומ"ש מרן (סי' קלט סעיף יג) שלא להדליקו בבהכ"נ, זהו כשהוכנס הנר בבית כנסיית ע"ז, אבל נר זה שלא היה בבית ע"ז כלל, לא אימאס לגבוה ושרי. וסיים, כלל העולה שנה נר זה מותר להדליקו לנר שבת וחנוכה ובבית הכנסת. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' מו). ובשו"ת חזון נחום (סי' סג אות כו). ע"ש.

נרות שעוה שנתנם עכו"ם לעובדי ע"ז, והשמש שלהם כיבם ונתנם או מכרם לישראל, אע"פ שמוותרים להדיוט, אסור להדליקם בבהכ"נ. וכ"פ ביו"ד (סי' קלט ס"ג): "נרות שעוה של ע"ז אסורים לנר מצוה של שבת וחנוכה ושל ביהכ"נ". ע"ש. ומקורו מהמרדכי ר"פ ר' ישמעאל (ע"ז סי' תתמג).

ובעקרי הד"ט (או"ח סי' ח אות לח) כתב בשם הרב פרשת הכסף (דף סא.): עכו"ם שהקצה נר לע"ז ומסרו לכוזרים וקודם שהכניסוהו לכנסייתם נתנוהו לישראל, מותר להדליקו בבהכ"נ, וכן לנר שבת וחנוכה, דדוקא לענין קרבן גם המוקצה בלבד אסור משא"כ לדבר מצוה וכו'. ע"ש. ומוכח שכל עוד שלא הוכנס הנר לכנסיית ע"ז מותר להשתמש בו אפילו למצוה. ואפי' הזמינו לע"ז, הזמנה לאו מילתא היא. וכ"כ החתם סופר (חאו"ח סי' מב), שאין לחוש שמא נעשו מתחלה לשם ע"ז ממש, שאין סתם מחשבת גוי לע"ז, אלא עושה ע"מ למוכרם בשוק. ע"ש.

ומעתה נרות מוזהבות שמדליקים אותם בעת החופה לכבוד החתן והכלה, אין בזה שום איסור, ומותר להדליקם לכתחלה, ואפילו בביהכ"נ, אף על פי שאומרים שבביח"ר עושים

נרות שעוה שכבר השתמשו בהם בכנסיה והדליקום לצורכי הכנסיה, אין להשתמש בהם

מצאתי מידי, גם תמהני שמצאתי בתשו' רש"ל (ס"ס פ"ה) שפסק לאסור. וכ"מ בשו"ע בסימן קנ"ד סעיף י"א, וכן ביו"ד סימן קל"ט סעיף י"ג, ואפי' ללמוד בהם אסור. ע"ש. וע"ש בש"ך (סק"ח). ובסימן תרע"ג (סק"ג). ע"כ. ולהמבואר לעיל יש לחלק בין אם רק הזמינו לכנסיה, דבזה הזמנה לאו מילתא היא, לבין אם כבר השתמשו בהם לצורכי הכנסיה.

(כד) על פי המבואר בהערה הנ"ל. ועיין באליה רבה (או"ח סימן רסג) שהביא משיירי כנסת הגדולה (בהגהות הטור אות ד) שכתב, וז"ל, לא ידליק נר שבת מנרות של שעוה של בית תפלות, (מרדכי). אבל רש"ל במסכת יום טוב (פ"ב סי' י"ד) מתיר להדליק ולברך על שעוה מבית תפלות עכו"ם. עכ"ל. וכ"כ בעולת שבת (ריש הסימן כאן). והעיר על זה האליה רבה, ואני עיינתי ברש"ל שם ולא

אסור להשתמש לאורה

א. אסור להשתמש לאור נרות חנוכה, ואפילו תשמיש עראי כגון לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו (שבת כב.). ותשמיש עראי של מצוה מותר. וכן אם נסתפק לו דבר הלכה שהיא צורך חנוכה, מותר להשתמש לאורה. ואפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה אסור. ולכן נוהגים להדליק נר נוסף שנקרא שְׁמֶשׁ כדי שאם ישתמש לאורה, יהיה לאור הנוסף, שמדליקים אותו לאחרונה, ונוהגים לתת הנר הנוסף יותר גבוה מנרות המצוה, ורמז לדבר: שרפים עומדים ממעל "לו", שמנין נרות המצוה בכל הלילות ביחד הם שלשים וששה כמנין "לו". ואם אי אפשר להניח נר השמש גבוה יותר משאר הנרות, יניחנו רחוק קצת מהם, כדי שיהיה ניכר שאינו מנרות המצוה. (א)

הטעם שאסור להשתמש לאור נרות חנוכה

משתמש בגופו כשוקל כנגדו או שמדליק ממנו בקינסא לאו בזוי מצוה הוא אע"ג דמשתמש לאורה, דהא לא משתמש בגופיה ממש, ולא כל התשמישין שוין ולא כל הבזויין שוין. ע"כ. וכ"כ הר"ן על הרי"ף (שבת ט ע"א) דאסור להשתמש לאורה, ואפילו תשמיש מצוה, דכיון שעל ידי נס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל. [וכיו"ב מצינו בפרש"י שם (כב: ד"ה אי הדלקה) דהדלקה עושה מצוה כדאשכחן במנורה שבבית המקדש. ובתשובה מאהבה (סי' רפח) תמה לש"י הרמב"ם (פ"ט מהל' ביאת המקדש ה"ז) דאם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליק, ומדוע בנ"ח אם הדליקן בפנים והוציאן לחוץ לא יצא. וע' בשואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סימן מב) מה שתיי]. וראה בשו"ת בית אפרים (או"ח סימן סג) שעמד בזה מדוע הוצרכו הרשב"א והר"ן לבאר טעם נוסף, ולא תיסגי להו בטעם שכתב רש"י.

עוד דנו בזה משום איתקצאי למצוות. וראה מה שביאר בזה הרמב"ן להלן. ובפני יהושע (שבת כא:) הק' ע"ז, דהא כיון דכבתה אין זקוק לה, הרי עומד ומצפה מתי יתכבה, ולא איתקצאי כלל למצוות, שאין עיקר מצותו אלא בשעת הדלקה ממש, וע"כ הטעם משום היכר, שיהא ניכר שהוא נר מצוה. ולכן לא פי' רש"י משום האי טעמא. והא דלא פי' רש"י משום ביזוי

(א) בגמ' (שבת כב.) אמר רב יהודה אמר רב אסי (אמר רב:), אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי, וכי נר קדושה יש בה. מתקיף לה רב יוסף, וכי דם קדושה יש בו, דתניא (ויקרא יז) ושפך וכסה, במה ששפך [ידון] יכסה [בידון], שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו, הכא נמי שלא יהו מצות בזויות עליו. ע"כ. עוד איתא שם (כא:) אמר רב אסור להשתמש לאורה. וכן פסקו הטור והש"ע (סי' תרעג ס"א).

ונחלקו הראשונים בטעם האיסור להשתמש לאורה. א. רש"י (שבת כא:) ביאר שהוא מטעם שתהיה ניכרת שהיא נר מצוה. ב. ובגמ' הנז' איתא עוד, שיש בזה משום ביזוי מצוה. ג. אי"נ דומיא דמנורה. ויש לדון גם משום דאיתקצאי למצוותיה, ובראשונים [ודלהלן] איתא שאסור לנהוג בתשמישי מצוה מנהג בזיון בעוד שראוין ועומדין למצותן. וברמב"ן [ודלהלן] אי' קדושה של כבוד. ובעל המאור [ודלהלן] כתב ד"א בגמ' שהוא מטעם שיש קדושה בנר.

וז"ל הרשב"א (שם): אסור להשתמש לאורה, טעמא דמילתא, משום דעל ידי נס שנעשה במנורה תקנו, והלכך עשאוה כמנורה שאסור להשתמש לאורה, ואי נמי כיון דלמצוה מדליקה, אי משתמש בה איכא בזוי מצוה. ולמ"ד בגמ' דשרי להשתמש לאורה, י"ל דס"ל דכל שאינו

אלא במכירה ושינוי רשות. ויש לישב ולומר, דבית הכנסת עשו אותו כתשמישי מצוה לולב וסוכה. והן עצמן, אע"פ שנזרקין לאחר זמן, בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד, כדאמרינן אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, וכן נז"י סוכה אסור להסתפק מהן כל ז', והיינו דנז"י סוכה אסורין בשעת מצותן משום דחל שם שמים עליהן, אבל אם בא לסלקן מן המצוה ולהסתפק מהן אסור משום מוקצה למצותו (שבת מה:), וכן הדס של מצוה אסור להריח בו, וכן לולב ואתרוג כיוצא בהן, וכ"כ בשאלות דחוטי ציצית אסור למיצר בהן מידי משום בזוי מצוה. לפיכך בית הכנסת כל זמן שבני העיר רוצין בו ומצותן עליו, נוהגין בו קדושה ואפי' בחרבנו, שהרי לא עבר זמן מצותו וראוי לשפץ אותו ולבנותו, אבל אם נמלכו למכרו עבר זמן מצותו כסוכה לאחר ז' ונפקעה קדושה דמצוה מיניה. וכל זה שמותר למכרו דוקא בשיש להן בית הכנסת אחר, הלכך מכירתו מותרת כמו המפריש ז' אתרוגים לז' ימים דיוצא בו ואוכלה. ע"כ.

ורברי הרמב"ן ברשב"א (מגילה כו:). וכן הוא בריטב"א (שם כה:). בשם הרא"ה בשם הרמב"ן, דלאו משום שיש קדושה בגופה, אלא לפי שראוי לנהוג בה קדושה כל זמן שהיא ראויה ועומדת למצוותיה, וכמ"ש אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, משום ביזוי מצוה, שאסור לנהוג בתשמישי מצוה מנהג בזיון בעוד שראוין ועומדין למצותן. ע"כ. וכ"כ הריטב"א בשבת (כא:), שאם כבתה מאליה ואפי' תוך השיעור מותר, דכיון שעשה בה מצותה תו ליכא משום בזוי מצוה, דתשמישי מצוה הם ונזרקים, ולפיכך כל שכבה הנר הרי עבר זמן מצותה לאותה הלילה, כי שאר הלילות מצוה אחריתי היא ונר אחר ושמן אחר, ועדיף מהפריש שבעה אתרוגים לשבעת הימים, וזה ברור. וכ"ה בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סימן קעא) ועוד, דתשמישי מצוה שנזרקין, דוקא לאחר זמן, אבל כ"ז שהן במצותן אסור להשתמש בהן, כמו שאסור להשתמש בנר חנוכה אע"פ שאין בה קדושה, ושכ"כ השאלות (פ' שלח). [ובדין שמן ופתילות הנותרים ראה להלן].

ובמסכת סופרים (פרק כ הלכה ד) איתא: המדליק אומר בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר

מצוה, נראה מדבריו דמשמע ליה דאפילו תשמיש קדושה דלא שייך ביזוי מצוה, נמי אסור, עכ"ד. [וראה ברמב"ן (שבת כא:). שכתב, דל"ד לעצי סוכה שמותרים אחר החג, דהתם מתחלתו לא נתנם אלא למצות החג, ודעתו עליהן לאחר שבעה, אבל הכא דעתו היה שיתבערו לגמרי, דלית הלכתא כר' שמעון דאמר (בביצה ל:). אדם מצפה אימתי תכבה נרו. ע"ש. וכ"כ המאירי (שבת כא:). עמוד צב) לדעת השאלות, דשאני עצי סוכה, שלא הקצה אותם אלא לימי החג, אבל נרות חנוכה דעתו היה שיתבערו לגמרי, ולכך הקצה אותם לגמרי שאין הלכה כדברי האומר (בביצה ל:). אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו. ע"ש].

ובעל המאור (שבת דף ט ע"א) כתב, שנח' בזה אמוראי בגמ', אם יש קדושה בנר, ואסור אפי' שימוש של מצוה. או שהוא מטעם ביזוי ואסור רק שימוש של חול. ד"א אפי' תשמיש דמצוה ותשמיש קדושה אסור, דס"ל שהם זכר לנרות ולשמן של היכל, ולכך אסורות הן בהנאה כל עיקר, ואפי' לקרוא בספר, ואפי' לסעודת שבת ולסעודת מצוה. ולמ"ד אסור להרצות מעות כנגדה, כיוצ"ב שהוא תשמיש רשות וחול, וטעמיה משום בזוי מצוה, אבל תשמיש מצוה ותשמיש קדושה מותר. ושמואל דמתמה וכו' נר קדושה יש בו, לא ס"ל דאית ביה סרך קדושה, ולא משום איסור הנאה במשתמש לאורה, ולא הוה כה"ג בזוי מצוה לדעתיה, עד דמשתמש בגופו של נר כמו להדליק ממנו. ולמסקנא חיישינן בנ"ח לבזוי מצוה ואסור להשתמש לאורה לדבר הרשות כגון הרצאת מעות, אבל קדושה אין בה, ומותר להשתמש לאורה תשמיש של מצוה. ומ"מ לעולם צריך שתהא נר אחרת עמו בבית קבוע לכל תשמישיו, ואפי' למ"ד דמותר להשתמש כל תשמיש שבעולם, שלא יאמר הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה. ע"כ.

והרמב"ן (מגילה דף כה:). ביאר בזה, משום קדושה של כבוד. ע"ש, דלפי מה ששינוי שם, משמע שבית הכנסת קדושה יש בו, ובגמ' (כו:). אמרינן אוגרה ומשכונה אסור דבקדושת' קיימי, וקשה שא"כ איך נמכר והרי דבר הראוי לגופו במוקדשין אינו נפדה, ועוד אמאי לא מצינו שבית הכנסת נפקע מקדושתו ע"ד פדיון וחילול

של חנוכה. ומתנה ואומר: הנרות האלו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות, אשר עשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים, וכל שמונת ימי חנוכה הנרות האלו קודש וכו'. ע"כ. וקצת משמע שהאדם הוא

שמקצוהו מדעתו. אך אין זה מוכרח. נראה עוד במה שהבאנו להלן (ד"ה וע"ע בשפת מספר שפת אמת (בראשית לחנוכה), שאף שאין בו קדושה, מכל מקום עתה בני ישראל מקצין את הנרות לשמו יתב', וממילא חל עליו הקדושה, ע"ש).

טעם נוסף ע"ד הרמז מדוע אסרו חכמים להשתמש לאור נרות חנוכה

ועל דרך הרמז, יש לומר שהטעם שאסרו להשתמש לאורה, משום שנרות חנוכה רומזות לנרות המנורה, והמנורה רומזת לתורה, כמ"ש (משלי ט) חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה. והרוקח כתב שמדליקין ל"ו נרות כנגד ל"ו שעות שבהם שימש האור הגנוז בימי בראשית. והאור הגנוז גנוז השי"ת בתורה (עיין בזה"ק בהשמות ח"א דף רסד ע"א. ובח"א דף מז ע"א. ובזה"ק חידוש רות דף פה ע"א). ודאשתמש בתגא חלף. וכן ארז"ל שאסור ליהנות מדברי תורה. וכ"ה בדרשות ר"י אבן שועיב תלמיד הרשב"א (פרשת ויהי מקץ) "ובעבור כי השמן רומז לדבר עליון הבא מן החכמה, שהיא הגולה שראה זכריה שהיו יוצאין ממנה שבעה ושבעה מוצקות, והם מ"ט מוצקות כנגד מ"ט שערי בינה שנבראו בעולם. ולכן ארז"ל הרגיל במצות נר חנוכה הויין ליה בנים ת"ח. ועל זה אסרו להשתמש לאורה. ואפילו תשמישי מצוה. ע"כ.

עוד כתב בבני יששכר שם (אות טו), שיש לשאול למה תיקנו חומרא זאת בנר חנוכה, חומרא יתירה מן נר שבת ויום טוב, ויובן הדבר ע"פ מה שארז"ל (ב"ר פ"ב ד) דמלכות יון נקראת חשך. וכסיל בחשך הולך (קהלת ב יד), כי רצו להגביר חכמות החיצוניות חכמת יון, אשר הם כסילות נגד חכמת התורה, ורצו לבטל חכמת התורה, על כן בשעת הנס ויאמר אלקים יהי אור, נעשה הנס במנורה המאירה בדרום צד שכולו אור כל ימות השנה, וגם מזמן ההוא עד חורבן הבית עמד הבית אור'ר שנה (ע"י ע"ז ט). שזה רומז לחכמת התורה, וע"כ המנורה בדרום, דהרצוה להחכים ידרים (ב"ב כה:), ונתקן נר מצוה הזה לדורי דורות להגביר אור התורה וחכמתה ולבטל חכמות החיצוניות חכמת יון. וע"כ הרגיל בנר נולד' הרי"ף ובה"ג דוקא נ"ח הוויין ליה בנים תלמידי חכמים. וכיון שהנר מצוה הלזה רמז לתורה, זהו שרמוזה בהלכה הזאת אסור להשתמש לאורה, להורות הרמז שאסור להשתמש וליהנות מכבוד התורה, כמ"ש (אבות פ"ד מ"ה) אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם, הא למדת כל הנהנה מכבוד התורה וכו'.

וראה בדברי האר"י ז"ל בספר פע"ח (שער חנוכה ופורים פ"ד) טעם על פי הסוד, להיות שאנו ממשיכין האור העליון למטה למקומה, ושם קרוב ליניקת החיצונים, וחיישינן שלא יבואו ח"ו ליהנות מן האור העליון, על כן אסור ליהנות לאורה. ובבני יששכר (מאמרי חודש כסלו טבת מאמר א) כתב שביאור דברי האר"י, שבכל הנאת הגוף נותן מקום להנאת החיצונים, ועל כן חיישינן כשיהנה האדם מן האור הזה, פן יתן מקום להנאת החיצונים וח"ו יתנו מן האור העליון. וזה טעמו של בעל המאור וסייעתו דס"ל דתשמיש מצוה וקדושה מותר, כיון דמצוות לאו ליהנות ניתנו ואין בזה חלק להנאת החיצונים, ולדעת הרי"ף וסייעתו גם תשמישי מצוה וקדושה הגוף נהנה בעשייתו, וזעירין אינן אשר עבודתם לצורך גבוה לבד כבדא דאשתדל בתר אבוי ואימיה דרחים לון יתיר מגרמיה, כדאי' בזה"ק (ח"ג דף רפא ע"א).

ובשל"ה (פ' וישב מקץ ויגש בהגה) כתב, שבחנוכה היה חנוכת בית המקדש, והוא רומז לחינוך העולם, כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצות, והיונים רצו לבטל תורה ומצות מישראל. וכשגברו החשמונאים נתגברו התורה והמצות, ממילא נתחנך העולם. וכמו שהעולם נברא בכ"ה לחודש, כי העולם נברא כ"ה לאלול, ומ"ש (ר"ה י:). העולם נברא בתשרי, זהו בריאת האדם, אבל התחלת הבריאה בכ"ה לחודש, כן חנוכה כ"ה לחודש. וכמו שראשית הבריאה "יהי אור" (בראשית א, א), כן מצות חנוכה בנרות. וכמו שאור הראשון נגנז ואין משתמשין בו (חגיגה יב:), כן הנרות הללו אסור להשתמש בהן. ורמז לדבר "יהי אור" "יהי עולה כ"ה. וכשגברו החשמונאים

זכו לשלש אורות: ראשון, אור השכינה, דהיינו טהרת המקדש שטמאו היוונים, והם טהרו המקדש, משכן השכינה נקרא אור, כמו שנאמר (מכאן ז, ח) 'ה' אור לי'. השני, אור התורה. השלישי, נר מצוה, כמ"ש (משלי ו, כג) 'נר מצוה ותורה אור'. וברכת כהנים מתחיל ג"כ בתיבת 'כ"ה תברכו את בני ישראל' וגו' (במדבר ו, כג), ונתבשר אהרן שהוא מוכן לגדולה זו של נרות חנוכה, כמו שכתב הרמב"ן (ר"פ בהעלותך) ע"ש. הרי ענין חנוכה כמו חלום פרעה שבעה שבלים בקנה אחד, וכן שבעת נרות אל מול פני המנורה. ויוסף הוא הנקרא 'בכור שור' (דברים לג, יז), והיונים רצו לכתוב על קרן השור כו' (ב"ר פ"ב ס"ד). ונתהפך, ליהודים היתה אור שבעה קני המנורה אל מול פני המנורה. עכ"ד.

ובספר שפת אמת (בראשית חנוכה תרלה) כתב, שרצו חכמים לעשות זכר למנורה, כיון שנתעורר על ידה קדושת המנורה וחל על הנרות, ונמצא מצות נר חנוכה מעורר את נרות המנורה. וז"ש הרמב"ן ז"ל שנרות המנורה מתעוררין בעת הדלקת נרות חנוכה וכו' ע"ש.

והגר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן כז אות עח) כתב, שפר קדמי להחיות טועמיה חיים, על כי בא הנס בשמן וקבעו מאורות בנרות חנוכה, והוא על פי מה שאמרו (ב"ר פרק ב סימן ה) וחשך זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיהם, שהיתה אומרת להם כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל. ועוד שם (פרק מד סימן כ) על הפסוק והנה אימה חשיכה גדולה, חשיכה, זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיהם, שהיתה אומרת כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל. ואם כן כיון שהגזירה לבטל מהם חדש שבת ומילה, החשיך עיניהם של ישראל, לעומת זה בא הנס על ידי אור שנעשה נס פך השמן, וקבעו שמונת ימי חנוכה להאיר בנרות אל ה' ויאיר לנו, וזוהי כונת הפסוק (מכאן ז) כי אשב בחשך ה' אור לי, וזהו הרמז, כי חשך ראשי תיבות, ח'דש ש'בת כ'ריתת ברית. וכמו שכתב בספר נפש חיים (מערכת ח אות נו) ע"ש. ועיין עוד בחמדת ימים טעמים נכונים למה בא הנס בשמן והמנורה. ע"כ.

אם מותר ליהנות מאור נרות המערכה של בית המקדש

הנז', ומ"ש (סוכה גג). שאשה היתה בוררת חיטין לאור בית השואבה. ובירושלמי (סוכה פ"ה ה"ג) איתא יכולה אשה לבור חיטים לאור המערכה. וכתב האור שמח, דברור, דאי מדליק פתילה של הקדש לצרכו ודאי מעל, ורק היכא שכבר דולקת לצורך הקדש, מותר להסתכל בה, ושכ"כ המל"מ (הל' כלי המקדש פ"ח). ע"ש. ובתוס' (סוכה שם ד"ה אשה) הביאו מירושלמי הנז' דפריך האיך בוררת והאיכא מעילה, דשמן ופתילה היו של הקדש, ומשני, קול ומראה ריח אין בהם משום מעילה. וק' דלעיל (דף כ) אמרי עלה, מעילה הוא דליכא הא איסורא איכא, וי"ל דבוררת ל"ד אלא כלומר היתה יכולה לברור מרוב אורה ע"כ. ולפי דבריהם יש לומר הכי נמי בדברי התנחומא, דמה שאמר כל חצר משתמשת

לאורה, רצונו לומר רק שהיתה יכולה להשתמש. ובת' רדב"ז (חלק ג סימן תרכא. אלף מו) הוסיף לתרץ, דאע"פ שמ"מ איסורא איכא גם בקול מראה וריח של הקדש, י"ל דמשום שמחת בית

והנה מדברי הרשב"א והר"ן הנזכר, שעשאוה לנר חנוכה דומיא דבית המקדש שאסור ליהנות לאורה, מוכח שאסור להנות מאור נרות המנורה שבבית המקדש. אולם העירו בזה מדברי המדרש תנחומא (תצוה פרשה ג) "אמרו ז"ל, כיון שהיו מדליקין מן המנורה, כל חצר שהיתה בירושלים היתה משתמשת לאורה, לכך נאמר ויקחו אליך שמן זית זך כתיבת". וכן הוא במדרש אגדה (שמות פרק כז) "כיון שהיו מדליקין את המנורה, כל חצר שבירושלים היתה משתמשת לאורה, אמר הקב"ה למשה לא בעבורי אני רוצה שתדליקו המנורה, אלא בשביל אחיך, כדי שייטיב לבו, וכן אמר דוד ע"ה ה' אורי וישעי, (תהלים כז). אמר הקב"ה אני מאיר לכל העולם, ואתם סבורין שאני צריך לכם שתאירו לפני, אלא בשביל חיבתכם, ואם אתם מאירים לפני בבית המקדש, אף אני מאיר לכם לעתיד לבוא, שנאמר והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך".

וכן הביא באור שמח (הלכו' שבת פ"א ד' התנחומא

השואבה לא גזרו, דהא דאין נהנין לכתחלה, מדרבנן הוא, ולעולם י"ל דבוררת ממש כפשטא דמתני'. וכתב שם שיש חילוק, שאם הדבר הוא עיקר עשייתו לריח, מעל מן התורה, משא"כ תפוח ואתרוג, דאין עיקר עשייתם לריח אלא לאכילה. ואף ששמן עשוי להאיר, ואעפ"כ אמרו בירושלמי דלא מעל, ש"ה שאינו נהנה מראות השמן אלא מהאור שעולה מן השמן, ואינו נהנה מהגוף של האיסור. אבל אם הריח ורד או שושנה של הקדש, ודאי מעל, מפני שנהנה מגוף האיסור, ואם השליכו הבשמים על האור והריח אחר שעלה עשנו, אסור ואין בו מעילה. וכ"כ הרמב"ם (מעילה פ"ה). עכ"ד. ומכל מקום תי' זה לא שייך לגבי נרות המנורה.

והנה סיום דברי התנחומא שם, לכך נאמר ויקחו אליך שמן זית זך כתית, וכתב בפ"י עץ יוסף שם, ר"ל מדכתיב אליך ש"מ דמותר להנות מאורה ע"ש, וכוונתו פשוטה, כי היכי דלא תיקשי האיך היו משתמשים באור המנורה, לכן יליף מויקחו אליך דמותר. ובשו"ת אפרקסתא דעניא (חלק א סימן קפט) כתב דע"כ הר"ן לא ס"ל כדברי התנחומא [לפ"י העץ יוסף]. ודלא כמ"ש התוס' (שבת כב: ד"ה וכי) ע"ד הגמ' שם וכי לאורה הוא צריך, בשם י"מ, דקאי על אהרן, דכשהיה נכנס לפנים, לאורה היה צריך, והלא מ' שנה היה מאיר להם עמוד ענן בכל המקומות, כדאמרינן בברייתא דמלאכת המשכן היה מסתכל בטפח ויודע מה בתוכו וכו'. וכן משמע בת"כ דאכהנים קאי. עכ"ד. ומוכח דהכהנים היו רשאים ליהנות מאורה, אלא שלא היו צריכים לכך ע"ש. וזה כהתנחומא ודלא כהר"ן.

גם בהגהות חכמת שלמה (או"ח סי' תרעג) תמה ע"ד הר"ן, דהרי משנה מפורשת, דאשה היתה בוררת חטים לאור בית השואבה, וא"כ מוכח דגם אור של קודש היה מותר, וע"ש בתוס'. ובשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן ד) כתב דמצינו בדין תרומה דאף שגופה קדוש מן התורה, דקודש קריא רחמנא, לא הקפידו על הנאת אורה לצרכי רשות של רבים. וגם מצינו היתר הנאת אורה דשמחת בית השואבה, שאשה בוררת חטים לאורה, ומשמע שכך היו עושין לכתחלה ודלא כהתוס' שם, ואע"ג דהתם הוי

איסור הנאה גמור. ואפי' תימא לכתחלה אסורה, דוקא ברירת חטים דתשמיש רשות, אבל של קדושה מסתברא דאפילו לכתחלה.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן קכא). הביא מהגאון ר' חנוך העניך טשיונוטשפקי נע"ש בשם האדמו"ר מגור' ליישב ע"פ מה שאמרו בכתובות (קו). מגיהי ספרים שבירושלים היו נוטלין שכון מתרומות הלשכה, ופרש"י מגיהי ספרים של כל אדם ואדם וכו', וראו ב"ד שהם מתעצלין, והפקירו תרומות הלשכה לכך. ומבואר שהפקירו תרומות הלשכה לדבר של ציבור, ואמרינן לב ב"ד מתנה עליהם. ונ' דדוקא בדבר שאי אפשר להזהר, אמרינן לב ב"ד מתנה כדי שלא להכשילם, וכמ"ש הרמ"א (או"ח קנר ס"ח) שנהגו ליהנות בכמה הנאות מדברי קדושה וכו', דכיון שנהגו כן, וא"א ליהזר, לב ב"ד מתנה עליהם מעיקרא, כדי שלא יבואו ליד תקלה, ואע"ג שלא הותנו כאילו הותנו דמי, ע"ש במג"א (סק"כ) דבנרות שעושין הגזברין לב ב"ד מתנה עליהן, שהן תשמישי חולין, אבל באותן שעומדים על המנורה, אסור לקרות בהן דבר של חול עי"ש.

ולפ"ז, במנורה שהיתה מאירה לכל חצר, וכבר נהגו להשתמש באורה, ולכן אמרינן לב ב"ד מתנה, משא"כ אם לא היתה מאירה לכל חצר, ולא השתמשו, שוב ל"א לב ב"ד מתנה ואסור גם במנורה, וממילא לפ"ז בחנוכה דאפשר ליהזר שפיר אסור כמו במנורה, כגוונא דל"ש לב ב"ד מתנה. אבל קשה, שבירושלמי (סוכה פ"ה ה"ג) איתא לא היה חצר בירושלים שלא היתה מאירה מאור בית השואבה, תני יכולה אשה לבור חטים לאור המערכה [בש"ס שלנו אי' אור בית השואבה, וכ"נ גירסת התו' שם בירושלמי. וע' אוצה"ח (ש"ח ע' קעד) שהעיר בזה], ולא היו מועלים, לא, דאריב"ל הריח והמראה והקול אין בהם מעילה. וקשה דנימא לב ב"ד מתנה, וי"ל דהירושלמי לשיטתו (שקלים פ"ד ה"ב) שגורס מגיה ספר העזרה נוטלין שכון מתרומות הלשכה, ולפ"ז לא ס"ל שהפקירו תרומות הלשכה לדבר של ציבור ובשיורי קרבן שם העיר מזה ע"ד רש"י הנ"ל בכתובות. ולירושלמי הא דהשתמשו לאור בית השואבה הוא מטעם לב ב"ד מתנה, משא"כ לשיטת הבבלי דידן בכתובות, ולשיטת

רש"י דמתירין לצרכי ציבור מתרומת הלשכה ושפיר מותר ליהנות מן המנורה משום לב ב"ד מתנה, וממילא י"ל ג"כ כוונת התחנומא לשיטת הבבלי, דסובר לב ב"ד מתנה גם לצרכי ציבור, ולכן השתמשו, וא"ש. עכ"ד.

ובחמדת ימים (חנוכה פרק א) כתב בהאי לישנא: אסרו להשתמש לאורה כדי שיהא נודע לכל שהיא נר של מצוה לפרסומי ניסא. ועוד כיון שעל ידי נס שנעשה במנורה, תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, שהרי לפנים היתה עומדת בהיכל, מקום שלא ראו בני אדם את אורה. וגם מטעם פרסומי ניסא. ע"כ. ומקור דבריו נראה שהוא בלבוש (ס"י תרעג ס"ב) שכתב, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, שהרי לפנים היתה עומדת בהיכל במקום שלא ראו בני אדם את אורה. ואפשר שבה הלבוש לבאר טעם הראשונים הנז', שאף אם מותר להשתמש לאור המנורה שבמקדש, מכל מקום לא היו יכולים להשתמש ולהנות לאורה. ולכן שפיר עשו חכמים זכרון למנורה במה שאסרו להנות לאור נרות חנוכה.

ובעיקר הענין, הנה בירושלמי (יומא פ"ה ה"ד דף מב) איתא, תני, עד שלא ניטל הארון, היה

נכנס ויוצא לאורו של ארון, משניטל הארון היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא. ע"כ. והרא"ש (יומא הל' סדר עבודת יום הכיפורים) העיר מזה על מה דאיתא בסדר אתה כוננת, טמטם עיניו ויצא. שאין זה בגמרא, ואדרבה מתוך הירושלמי הנז' מבואר לא כן. ולפי זה יש לומר שהנאה כמו הליכה וכיוצא אינה בכלל איסור השתמשות לאורה. [גם יל"ע אם מה שנעשה לשם כך שאני].

וכתב הפרי חדש (תרעג אות א) דבדיעבד אם הדליקו במרתף בשבת בשמן ופתילות פסולים וכן נר חנוכה, יכול למשוך יין מהחבית, וכתב מהריק"ש דה"ה לילך לאורן לפי תומו כדי לא יכשל, שאינו מחויב להעצים עיניו, דלא מיקרי תשמיש, וכן כל כיוצא שא"צ אור הנר, דלא מקרי תשמיש, דומיא דהכא וכדכתיבנא ודלא כהר"ן ז"ל. וראה בשו"ת פני אריה (ס"ס מז). ובמועד לכל חי (סימן כז אות לט). וכ"פ המשנ"ב (ס"י תרעג ס"ק יא, ובשעה"צ סק"י) בשם הפר"ח. ובדברי הירושלמי שם יל"ע אם הכהן היה מהלך לאור השכינה שהיתה שרויה על הארון, או לאורו של ארון ממש, שהזהב היה מבהיק ומאיר, ראה בקרבן העדה שם. ויש לפלפל עוד, ואכמ"ל.

לקרות לאור נר שנדרו לבית הכנסת

בתלמוד בין כל צרכיו, ואע"ג דמקשינן בנ"ח וכו', שלא יהו המצות בזווית עליו, התם מצוה להדליק נ"ח, הכא לנהורא קא מכוין להרבות מאור ב"ה במה דקרי טפי איכא מצוה ומקבל שכו. ע"כ.

ובספר המנהגות לרבינו אשר מלניל (דף א ע"ב) כתב, ונהגו כל ישראל להדליק נרות בבית הכנסת כשיכנס אדם שם להתפלל, ונראה בעיני כי טעם המנהג הזה, משום שכך היו עושין במקדש. גם נהגו כל ישראל שלא להדליק נר מנר של בית הכנסת, משום דהוקצה למצותו והוקצה לאיסורו. ומצאתי בספר ילמדנו (פרשת בהעלותך את הנרות) דלא בטלו. ומיהא שמעין, שמנהג הקדש נהגו בו, שאין ליהנות ממנו. ושמענו מהקדמונים שנהגו בו איסור גדול, ואין מניחין להדליק אפי' לכתוב בו או ללמוד בו. וכן נהגו בנר חנוכה שלא להשתמש לאורה. ועוד

ובתשובות רב נטרונאי גאון (אר"ח ס"י נח) נשאל לגבי שמן שנדרו להדליק אותו בבית הכנסת, האם מותר לקרות לאורו בתלמוד. והשיב, כשאסרו חכמים לקרות לאור הנר בשבת (שבת פ"א מ"ג), לא משום קדושה, אלא שמא יטה. אבל בחול מותר לקרות לאורו בין תלמוד בין כל צרכיו. ואם תאמר, הא דקאמרינן אסור להרצות מצות כנגד נר חנוכה, ומקשינן וכי נר חנוכה קדושה יש בו ומסקינן שלא יהו מצות בזווית עליו. התם מצוה להדליק נר של חנוכה, אבל הכא לנהורא קא מכוין, להרבות מאור בית הכנסת, כמה דקרי בתלמוד ובאגדות טפי איכא מצוה, ומקבל שכר מדליק וקורא. ע"כ. והובא ברבינו ירוחם (תא"י נתיב ג ח"ח דף כח ט"ג), שמן שנדרו ל"ב"ה והדליקו בו נר בב"ה, מותר לקרות לאורו, שגם בנר שבת לא אסרו אלא משום שמא יטה, הילכך בחול מותר לקרות לאורו בין

סי' קפב) תמה על זה, שהרי בגמ' (שבת שס) אמרו, וכי נר קדושה יש בו, ודווקא גבי נר חנוכה אסור להרצות, מפני שהוקצה למצוות, אבל נר שבת לשימוש עבד, ואפי' בסוכה דהוקשה לחג (סוכה ט). אמרינן (שם כח:) דומיא דבית איש ואשתו. ואין נראה לחלק בין הנר הגדול שמשמשין על השלחן, לבין שאר נרות. ויש קצת ראייה מההוא דאין פולין לאור הנר (שבת יב) ושקיל וטרי אי טעמא שמא יהרוג וכו', ולא קאמר אי טעמא משום כבוד דגם לפלות כליו אינו דרך כבוד, אלא שיש לדחות. עכ"ד. ויש ליישב שזהו מנהג שנהגו כן מחמת כבוד המצוה.

אם נרות חנוכה הם כתשמישי מצוה או תשמישי קדושה

אמרינן הכי, וכדעת המרדכי (ע"ש). והגאון ר' שלמה הכהן ז"ל בשו"ת בנין שלמה (תיקונים והוספות סי' יא, דף י ע"ד), עמד על הנוסח שא' הנרות הללו קודש הם, דהא פרכי' וכי נר קדושה יש בו. וכתב לתרץ ג"כ דפליגי אמוראי בהכי, אם יש קדושה בנ"ח או לא. דמ"ד משום מעלין בקדש, ס"ל דנר חנוכה קדושה יש בו, ומ"ד משום ימים הנכנסין וכו', ס"ל דאין בו קדושה, ובדבר מצוה לא שייך מעלין בקדש וכו'. ע"ש. נכתב שם, דבמנחות (לט:) אמרינן דשייך גם במצוה. וע"ש. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ב (תא"ח סי' א). והביא דברי הרז"ה הנ"ל. ע"ש.

וכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעו סק"א), שהטעם שבחנוכה אומר להדליק נר חנוכה ובשבת אומר נר "של" שבת, כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה, ולזה אומר נר חנוכה, להורות שהנר אינו כי אם למצות חנוכה, משא"כ נר שבת שאנו משתמשים ונהנים מאורו, זהו הנר המאיר של שבת.

יש מפרשים בנוסח הנרות הללו קודש שעשאו חכמים כמו הקדש

לאורה, כל מין תשמיש במשמע אפילו תשמיש מצוה ותשמיש קדושה, משום דס"ל שנרות חנוכה הם זכר לנרות של היכל שבבית המקדש, אבל שמואל לא ס"ל דאית ביה סרך קדושה, ומשום הכי תמה, וכי נר קדושה יש בו. ע"ש. ולפ"ז נראה, דאנן אזלינן בתר רב דס"ל שאסור

נהגו שעושין מדורה מן הפתילות הנשארות ומן השמן הנשאר ביום אחרון ששורפין אותו ואין נהנין ממנו, מפני שהיה הנס בפך שמן של קודש, נהגו בו מנהג קודש. ע"כ. נזכרמב"ם (הל' תפלה פ"א ה"ח) א", ונוהגין כל ישראל בספרד ומערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עשיות בבית הכנסת].

וברוקח כתב (סימן מה) מצאתי, מה שרגילין לכסות קטן בפני הנר [פי', נר שבת] היינו משום ביזוי מצוה. והובא בהגהות מנהגים (מנהג של שבת אות כו). והביאו הרמ"א בהגה (א"ח סימן ערה סעיף יב) שנהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים בפני הנרות, משום ביזוי מצוה, וכ"כ הרוקח. ע"כ. ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב

והנה מפורש בראשונים הנ"ל שהם רק תשמישי מצוה. ע"ש. וראה בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה א ח"ב סימן קל) שכתב בתו"ד, שדעת הגאון נז"ב (מהד"ת אור"ח סי' ג) דבתשמישי מצוה לא איכפת לן אם הוא מבהמה טמאה, רק בתשמישי קדושה, ע"ש, ונראה דבנר חנוכה אפשר דהוה כתשמיש קדושה, ואמת שאמרו בגמ' וכי נר קדושה יש בו, מיהו באבודרהם משמע דזהו כשמן קודש, וצ"ע. עכ"ד. ובשו"ת יביע אומר ח"ב (אור"ח סימן א אות ג) כתב, שלכאור' בגמ' הנז' אמרו וכי נר קדושה יש בו, אלא שלפ"ד בעל המאור משמע דאה"נ למ"ד שאסור להשתמש לאורה ואפילו תשמיש מצוה וקדושה, ס"ל דאית בהו סרך קדושה, הואיל והוה זכר לנרות של בהמ"ק. וה"נ אמרינן בנוסח הנרות הללו, הנרות הללו קודש הם וכו'. ואפשר דאית בהו סרך קדושה. ולא דמי לשאר תשמישי מצוה, וא"ש טפי דאמרינן ביה משום מעלין בקודש. ואפשר דאיך מ"ד דס"ל דטעמא דב"ה משום כנגד ימים היוצאים, פליג נמי בהא, דס"ל כשמואל דמתמה וכי נר קדושה יש בו, וס"ל דבתשמישי מצוה לא

ובנוסח הנרות הללו "הנרות הללו קודש הם". יש לשאול, שבגמרא (שבת כב.) איתא: אר"י א"ר אסי, אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי, וכי נר [חנוכה] קדושה יש בו. וי"ל ע"פ מ"ש בעל המאור, דלרב דס"ל (שבת כא:) אסור להשתמש

באמת קודש. עכ"ד.

גם בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סימן נח) כתב, דצ"ע בנוסח זה הנרות הללו "קודש הם", דאטו נר קדושה יש בו וכמ"ש בגמ' (שם). ונראה שכוונת הדברים, שחכמים עשאוהו כהקדש, דומיא דמנורה שבמקדש, ולכן אין לנו רשות להשתמש בהם. ובזה יש ליישב קו' האחרונים בסתירת דברי הש"ע, דהיאך פסק דאם נתערב בשמן אחר דאין להוסיף עליו כדי לבטלו, ולא דמי לעצים שנשרו מן הדקל, דהתם מקלי קלי משא"כ שמן חשיב כאיתיה בעינא. והרי מבואר בש"ע (יור"ד סימן צט ס"ו), דאיסור של דבריהם אין מערבין אותו בידים כדי לבטלו, אבל אם נפל מעצמו ואין בהיתר כדי לבטלו מרבה עליו ומבטלו, ע"כ. וא"כ מ"ט פסק בנר חנוכה שהוא גם רק אסור מדבריהם שאם נתערב מאליו אסור להוסיף עליו כדי לבטלו, ע"י ש"ך וט"ז יור"ד שם, ובמג"א בא"ח (תרעו ס"ד).

ויש ליישב, דנרות חנוכה עשאוהו חכמים כהקדש, וכמ"ש הרז"ה והר"ן (ב"ב דשבת) דדמי למנורה שבמקדש שאין משתמשין בה כלל אפי' תשמיש של מצוה, ואע"פ שבאמת אינה איסורי הנאה, ובגמרא שפיר פריך דאין לאסור, מפני שזה לא קדוש, ולכן תירצו שעיקר האיסור הוא משום בזיון, אבל למה שאסרו נתנו ע"ז שם קודש ועשאוהו כהקדש, ולכן אסור להוסיף ולבטל את מותר השמן משום דהוי בזיון לבטל קודש, וכמ"ש האבני מלואים (בשו"ת סי' יח) לענין ביטול תרומה, שיש איסור מה"ת לבטל תרומה ברוב משום משמרת תרומתי שצריך לשמרו, ובזה שמבטלו הוי זלזול בתרומה, ה"ה הכא הביטול הוא בזיון לקדושה, ולכן אע"פ שאינו איסורי הנאה, מ"מ גם לאחר החנוכה אסור לנהוג בו מנהג בזיון דהוי כהקדש. ע"ש.

תשמיש עראי של מצוה מותר

תרעג אות ה): מי שנסתפק לו דין בחנוכה, שהדליק כבר, ואין לו נר אחר, שרי לעיין בדין ההוא לאור נר חנוכה, דכמה רבואתא התיירו לכל דבר מצוה. ואף למאן דאסור, הכא כיון שהוא צורך חנוכה שהדליק, מודו דשרי. וכאותה שכתב המרדכי (מגילה סי' תתכט) דישנים כליל יום

להשתמש לאורה אפילו תשמיש מצוה וקדושה, ומדרבנן עשאוהו כנר שיש בו קדושה, וכנרות של בית המקדש. כן כתב בשו"ת בנין שלמה הנז"ל. אך ק"ק שא"כ למה הוצרך רב יוסף לומר הטעם כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו, לימא דאה"נ שחכמים עשאוהו כנר שיש בו קדושה זכר לנרות של בית המקדש, וי"ל ודו"ק.

ובספר פרי צדיק (בראשית לחנוכה אות ד) הביא בשם אבודרהם, שעל כן נקראו הנרות קודש, מפני שהם זכר לנרות המקדש. ובספר פרי צדיק (שם), הקשה על זה, שאינו מובן למה נקראו הנרות קודש, שאף שהם זכר לנרות המקדש, מכל מקום למה יקראו קודש משום כך. וע"ש מה שכתב לבאר בזה על דרך הרמז.

וע"ע בשפת אמת (בראשית לחנוכה) שג"כ עמד בזה, איך אמרו הנרות הללו קודש הם, והרי בגמ' איתא וכי נר קדושה יש בו. וכתב לתרץ, דנראה כי עכשיו שאסרו להשתמש לאורה, ובני ישראל מקצין את הנרות לשמו ית', ממילא חל עליו הקדושה, כי באמת בכל מצוה יש קדושה, רק שהוא מוסתר, וכפי אמונת האדם והבדלתו את הגשמיות מן המצוה, מתעורר הקדושה. וזה יש לכיין בלשון התנחומא (פ' נשא סימן כט) כיון שהוקצה למצוה אסור להשתמש ממנו, לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקנים הואיל ואינן מן התורה, אמר להם הקב"ה בני אין אתם רשאים לומר כך אלא כל מה שגוזרים עליכם תהיו מקיימין וכו'. ובפסיקתא רבתי (פיסקא ו) איתא, נר שהותיר וכו' אסור להשתמש הימנו. את מוצא זאת החנוכה שאנו עושים זכר לחנוכת בית חשמונאי על שעשו מלחמה ונצחו לבני יוון ואנו עכשיו מדליקין, וכן בשעה שנגמרה מלאכת המשכן עשו חנוכה וכו', ע"כ. והיינו שעל ידי שנהגו להקצותו למצותו, נעשה

ואמנם תשמיש עראי של מצוה כנגד נר חנוכה מותר, וכ"כ במשנ"ב בביאור הלכה (סי' תרעג ס"א ד"ה ויש מי שמתיר) שתשמיש עראי של מצוה, מותר.

וכן אם נסתפק לו דין שהוא צורך חנוכה, מותר להשתמש לאורה. וז"ל החיד"א בברכ"י (סי')

הכיפורים בבית הכנסת, דכל שהוא לצרכו שרי. וכן גבי פרה פסק הרמב"ם (פ"א ה"ז) דכל שהוא לצרכה לא מיקרי עבודה. כן כתב הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו בתשובותיו כ"י (סימן מט). ובשערי תשובה (שם סק"ד) כתב על זה, דראייתו יש לדחות, ומכל מקום כיון שהוא דרך עראי נראה פשוט דמותר. ע"כ. [ובלקט יושר (ח"א עמוד קנא ענין ה) כתב, מותר לראות ראשי פרקים בספר גבי נר חנכה. ע"כ].

ומה שכתבנו דאף תשמיש של מצוה אסור, הוא כסתם מרן בש"ע (סימן תרעג סעיף א), ודלא כשיטת הרז"ה ובעל העיטור שמתירים בתשמיש קדושה, אלא כדעת הר"ן שאוסר. ושכן נראה מדברי הרמב"ם. וכן דעת הרא"ש והטור. וכן הרמב"ן במלחמות כתב להשיג על הרז"ה בזה. וכן דעת המאירי (שבת כא). ועיין בחילוקי השיטות

בזה באורך בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סימן תצו). ואף שבשו"ת משכנות יעקב מקרלין (חאו"ח סימן קלב) כתב, דסוגיא דשמעתתא אזלא כדעת הרז"ה, מכל מקום סיים "אבל למעשה נהגו להחמיר". ועיין בשו"ת כנף רננה (חלק אורח חיים סימן פא), ובשואל ומשיב (תנינא חלק ג' סימן קיח). ובספר פדה את אברהם (מערכת אות ט), ובשו"ת ערוגת הבושם (סימן רב), ובשו"ת חתן סופר (סימן טט). ע"ש.

וכתב בביאורי הגר"א, שמרן למד כן משום דאל"כ אזדא טעמא דרבי ירמיה בגמ'. וכן משמע ממה שאמרו שם נר ביתו ונ"ח נר ביתו עדיף, ואם איתא שמותר להשתמש לאורה לצורך מצוה, יעשה נר אחד ועולה לכאן ולכאן ויניח על שולחנו, וכמ"ש בשעת הסכנה וכו'. ומזה שאמרו שיעדיף נר שבת משום שלום ביתו משמע שאסור להשתמש לאורה אף לצורך סעודת שבת.

שיש להדליק נר השמש

ומה שכתבנו גבי נר השמש, כ"ה בשלחן ערוך (תרעג סעיף א): "ונוהגים להדליק נר נוסף, כדי שאם ישתמש לאורה יהיה לאור הנוסף שהוא אותו שהודלק אחרון, ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצוה". ובהגה: ובמדינות אלו אין נוהגים להוסיף, רק מניח אצלן השמש שבהן מדליק הנרות, והוא עדיף טפי, ויש לעשותו יותר ארוך משאר נרות, שאם בא להשתמש ישתמש לאותו נר (מדרכי). ע"כ. וראה עוד בלבוש. וכן משמע מביאור הגר"א. וברבינו ירוחם א' עוד טעם, כדי שאם יבוא להשתמש יהיה היכר שמשמש לאור השמש בלבד. וע"ע באחרונים. וראה עוד בדרשות מהר"ח אור זרוע (סימן י), מה שנהגו להדליק ב' נרות בשבת, נ"ל חד לאכילה וחד להיכרא דמצוה, כדאית' גבי נר חנוכה בשעת הסכנה וכו'. ע"כ. וזה חידוש.

יתהנה, שהרי נר שמש יש שם ומאורו יכול להתהנות, ועושין אותו מיוחד במקום א' לבדו, כדי שידעו אם מדליק אם לאו, שאם נכבה יחזור להדליק אותו, או יזהרו מהשתמש נגד אורם, וכבר נהגו בזה כל ישראל. ועושין ח' נרות להדליק בהם א' למעלה להיות מיוחד לשמש, וח' למטה על הסדר להדליק כל אחד לילו והשמש לעולם עם כולם. ע"כ.

ובשלמי הגבורים על הגמ"ר (שבת פ"ב עמוד עט) כתב, נחשת נוטריקון נ"ר ח' נוכה ש'מש ת'דליק. וברוקח (ס' רכה) כתב, א"ת ב"ש נחש"ת טסב"א בגימטריא יון, ע"כ. וצ"ל יוון בשני ווי"ן. והובא בא"ר (סק"י). ובא"ר שם כתב עוד, דמשמע שאין ליקח השמש מנרות וליילך ממקום למקום כמו שקצת נוהגים אלא יניחנו תמיד שם. ואפשר שהוא תלוי בטעמים שמועיל השמש ע"ש.

ובסדר היום (חנוכה) כתב, ואסור להשתמש לאורן משום בזוי מצוה ויאמרו לאורה הוא צריך ואינו ניכר עשיית המצוה לשמה. וכל תשמיש אסור בהן ואפי' רצוי מעות מיד ליד, ומפני שאין כל אדם יכול להזהר מזה, ואפי' אם יזהר ממילא הוא נהנה מאורן לאיזה דבר שיהיה, ראוי לתקן להדליק נר א' לבד הנר של מצוה, והוא נקרא שמש, מפני שאם ישתמשו איזה שמוש לאורן לא

והנה בגמ' מבואר שא"צ נר שמש רק בשעת הסכנה שמניחה על שלחנו, שאז יש חשש שמא ישתמש לאורה, אי"נ כדי שיהיה היכר שהוא לשם נר חנוכה. ובשו"ת הרמ"א (סימן פא) כתב שאין נראה לחלק בזה בין המדליק על השולחן או לא, וראה מכל דברי הפוס' האח' וגם דברי הטור (ס' תרעא), שנהגו להדליק השמש אף כשמדליק בפתח, ומ"מ אם היה רוצה שלא

השמש שבהן מדליק הנרות. ואם הניחן במקום שאין רגילין להדליק שם נרות, א"צ נר אחר על השלחן להשתמש לאורו, דאז לא יאמרו לצרכו הדליקן. ומ"מ צריך להניח שמש אצלו, שמא ישתמש שם. אבל אם מדליק במקום שרגילין להדליק שם נרות, צריך נר אחר על השלחן, שלא יאמרו לצרכו הדליק.

ובפמ"ג (סי' תרעג א"א סק"ד סק"ה) ביאר ד' המג"א הנז', דלכתחלה אין להשתמש אצלן אף כשיש שמש, דהרואה אומר לצרכו הדליק כולו, והנחת השמש רק שמא ישכח וישמש, דלא ליהוי ביזוי מצוה, או מוקצה למצוה. ומ"ש המג"א דמ"מ מניח שמש אצלן, היינו אף ביש נר על השולחן. וכשמוסיף נר אחד אין יודעים בני הבית כמה הוא של מצוה, וכן העוברים בחוץ, משא"כ שמש, דידועים עכ"פ בני הבית, ובחוץ שמש ארוך יותר, וגם כדי שיתפשט ממנו האור וישתמש לאורו. ע"כ.

ונוהגים לעולם להדליק נר השמש אפי' כשאור החשמל דלוק, ואין ראוי לשנות, ואין כל חשש שמא ישתמש לאורה, וגם יש היכר שהוא לשם חנוכה, אעפ"כ לא ישנה ממנהג כל ישראל. ומ"ש בספר מקראי קודש (הררי. עמוד 53) בשם חכ"א, שאף שיש אור בחדר ע"י אור החשמל עדיין צריך להניח נר נוסף, מחשש שמא תהיה הפסקת חשמל ויבוא ליהנות מהנרות. ע"כ. אין זה הטעם, דפשוט שאין לחוש לחשש רחוק כזה. וכיו"ב כתב בשו"ת אגרות משה (חלק אר"ח ה סימן כ) דבזמנינו נ"ח קודם לנר שבת, כיון דאיכא נרות החשמל, ומברך עליו לכבוד שבת, ובשביל חשש הרחוק דשמא יתקלקל המכונה אינו מצוי כלל וכו'. אלא הטעם הוא משום שמנהג אבותינו בידינו. ואפשר ג"כ שיש בזה טעמים ע"פ הסוד, אחר שכן נתקבל המנהג בכל ישראל, ואין ראוי לשנות. [ובמקום שאין חשש איסור, שפיר מסייעין מטעמים ע"פ הסוד או מנהג וכדו']. וראיתי מובא ג"כ מספר מקדש ישראל (עמוד קצא) שהעלה, שמדינא א"צ צריכין שמש ורק אע"פ טעם הקבלה יש להדר בזה, ועכ"פ ומנהג אבותינו ורבותינו בידינו, וכבר כתב המאירי שהוא נוהג להדליק נר אחרת אף בלא צורך תשמיש. וראה מ"ש בזה בספר מועדי ניסים (סימן מא).

להשתמש אצל הנרות בודאי לא היה צריך לשמש, אלא דחוששין שמא ישתמש שם, מאחר דמדליקין בפנים, ולכן נוהגים בשמש ואין לשנות. ובזמן הגמ' שהיו מדליקין בחוץ לא נהגו בשמש אם לא כשהיה מדליק בשלחן, שאז א"א שלא להשתמש לאורו. אבל לפי המנהג שמדליקין בפנים ונוהגין בהדלקת השמש, אין לשנות, כי מנהגן של ישראל תורה היא.

וע"ש עוד שנסתפק לפי מנהג אשכנז שכל אחד מבני הבית מדליק לעצמו, אם די בשמש אחד אצל כל הנרות, דאותו נר מתיר התשמיש לכל הנרות, כמו דמועיל שמש אחד לח' נרות ביום אחרון, או"ד יש להחמיר קצת בזה, כיון שאין היכר ללילות היוצאים אם לא שכל אחד מדליק נרותיו במקום מיוחד, וא"כ כל מקום צריך שמש אחד לנרותיו, ופוק חזי מאי עמא דבר, דכן נוהגין דכל מקום שמש שלו עומד עליו ומשמשו. ורק לענין שמא יטה כתב מהר"ם דדי בנר אחד, כיון שזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, משא"כ בנרות של חנוכה שעצם השימוש לאורן אסור, ולכן צריך היתר אצל כל איסור. ע"כ. והובא בקצרה במג"א (סק"ה) וכתב דכ"מ בב"ח, אך הרש"ל מיקל בזה.

ובמג"א (סק"ד ה) כתב, דמ"מ אסור להשתמש אצלן, דהרואה אומר לצרכו הדליק כולו, דלפעמים אדם מדליק כמה נרות. כ"ה במלחמות. ובמאור משמע דאפי' שיש שמש אצל הנרות, צריך נר על השלחן שלא יאמרו לצרכו הדליקן. וכ' הר"י שאם הדליקן במקום שאין רגילין להדליק שם נר א"צ נר אחר להשתמש לאורה, עכ"ל. ומ"מ צריך להניח שמש אצלן שמא ישתמש אצלן. עכ"ד המג"א. וז"ל בעל המאור שם, ומ"מ לעולם צריך שתהא נר אחרת עמו בבית קבוע לכל תשמישו, ואפי' למ"ד דמותר להשתמש כל תשמיש שבעולם, שלא יאמר הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה. ע"כ. ובא"ר (סק"י) כתב שאינו מוכרח, ועוד דכיון שנוהגין לעשות השמש גדול מאחרים ולמעלה, ידוע דמשתמשין אצל השמש. ולפי זה מותר לכתחלה להשתמש אצל השמש שאצל הנרות, ודלא כמג"א בשם המלחמות.

ובחיי אדם (כלל קנ"ד סעיף ל) כתב, שנוהגין להניח נר

רק בימי חנוכה, והרע בעיני א"א החסיד שיהיו ימי נס הקבועים להודות ולהלל מיוחדים לשחוק וקלות, וביקש לאסורם ולקבוע תחתיהם ח' ימי אידם, שאין בהם ביטול מו"מ שבנ"א נשארם בבתיהם. וכ"ז דנו לענין ע"ה דבלא"ה בטלין מעסק התורה התמיד, ולא לת"ח].

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמ) הביא מ"ש המשנ"ב שטוב שידלק עוד נר חוץ מהשמש, כדי שיהא ניכר שלא הודלק הנרות לצורך שימוש. וכתב שבהעדר נר השמש, הרי שהאור הנוסף הזה הוא חיוב גמור. וכתב עוד שגר נוסף זה רשאי שיהיה מאור החשמל. ע"כ.

כמה חקירות בדין שאסור להשתמש לאורה

שהביא שאף בנר חנוכה דביהכ"נ אסורים להשתמש. ודוחק לומר לומר דעדיף נר חנוכה דביהכ"נ משום מברכים עליו, משא"כ נר שמשום חשדא שאין מברכים עליו. עכ"ד. וע' להרב בית הלוי (חנוכה) שהביא מחלוקת הפוסקים לדין דקיי"ל דאסור להשתמש לאורה, אי שרי בהנאה לאחר שכבה או לא. ועיין בחידושי הרמב"ן לשבת שכתב דשרי, וכתב עוד דלדין דקיי"ל כבתה אין זקוק לה גם בכבה תוך שיעורו ג"כ שרי בהנאה, והיינו דגם בעוד שהוא דולק לא נאסר רק משום ביזוי מצוה, וכיון שכבה בדין הוא שיהיה מותר כיון דכבר נשלמה מצותו. וא"כ אם נאמר דבנרות הנוספין ליכא שום מצוה, רק אם הם כמנין הימים, אבל כיון דנכבה אחד מהם וכבר אינו כמנין הימים, שוב ליכא בהנוספין ההידור, א"כ להרמב"ן מיד שכבה אחד מהם יהיה צריך להיות מותר להשתמש כנגד שאר הנרות הנוספים, דהרי הרשות בידו לכבות בידים הנוספים, כיון דעתה ליכא ההידור ורק בנר הראשון, דהוא עיקר המצוה, אבל לא באינך, ודעת הג"מ דגם אם אינו לפי מנין הימים כל זמן שהם דולקים הם בכלל המצוה. וראיה לזה, דאי נימא דאחר שכבה נר אחד מותר ליהנות משאר הנרות, א"כ היאך קאמר רב סתמא דמותר להדליק בחנוכה בשבת, משום דאסור להשתמש לאורה, והרי מדאמר סתמא מוכרח דגם במהדרין מן המהדרין שמוסיפין והולכין שרי, והרי יש לחוש שמא יכבה אחד מהם, ואז מותר להשתמש בכל הנוספים וא"כ נחוש שמא יטה, ומוכרח בע"כ דגם אם אינו לפי מנין הימים כל זמן שהם

ובלקט יושר (ח"א עמ' קנג) כתב שאין להניח החינוקות לשחוק אצל נרות חנוכה, ואף אם אין ב"ד מצווין להפרישו, מ"מ ליכא פרוסומא ניסא, כיון שדרך הילדים להדליק נרות לשחוק. ע"כ. וזה היה שייך בזמנא. [ומילתא אגב אורחא, בענין המשחקים ע' במהר"י מברונא (סי' קלו) מעשה שעשו תקנה שלא לשחוק וזלת יום שא"א בו תחננון כמו בחנוכה. וכתב לענין הלילה שאחר חנוכה, דלא הגיע לכלל איסור עדיין ולא חלה התקנה. ובשו"ת חוות יאיר (סי' קכו) כתב, ונהירנא כד הוינא טליא נמנו ורבו בעלי תקנות לשנות מנהג קדום הנהוג שלא לשחוק כל השנה

א. הנה יש לחקור אם אסור להשתמש ג"כ בנרות שמדליק משום חשדא, כמו בזמן הגמ' שהיו מדליקין בפנים, שחצר שיש לה ב' פתחים צריכה ב' נרות. ב. אם יש איסור להשתמש בנר עצמו, או רק בשלהבת או בשמן. ג. אם מותר לומר נוסח הנרות הללו לאור נר חנוכה. ד. אם יש איסור להשתמש גם לאור נרות חנוכה שבבית הכנסת. ה. אם יש איסור להשתמש לאור נרות שמדליקים המהדרין מן המהדרין, באופן שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו. נכיון ד"א שאין זה ההידור. וראה להלן].

ולענין אם האיסור להשתמש לאורה הוא בנר עצמו או רק בשמן ובשלהבת, ראה מה שכתבנו בזה בסעיף הבא. ולענין אם מותר להשתמש בנרות שמדליקין משום חשד, לכאורה לא חילקו בזה חכמים. ואפילו לדעת הסוברים שאין מברכים על נרות שמשום חשדא, מ"מ אפשר שלענין איסור להשתמש לאורה לא פלוג רבנן.

ובשו"ת שיח יצחק (סימן שלד) חקר בזה, האם אסור להשתמש ג"כ בנרות שמדליק משום חשדא, כיון דבאמת אינו מדליקו אלא משום חשדא, וגם אין מברך עליו. וכתב שלשי' המהרש"ל שהובא בט"ז (תרע"ב סק"א) וכ"ד הט"ז שגם לאחר חצי שעה אסורים להשתמש לאורה, מטעם שהרואה יסבור שמותרים אף תוך חצי שעה, שהרי אינו יודע שכבר עבר חצי שעה. כמו"כ בזה י"ל, דהרואה אינו יודע שנר השני דולק רק משום חשדא. וע"ע בב"י (סי' תרעה)

ב. מה שמצוי כיום שיש נרות שבעת שמדליקין אותן הם מפיצים ריח טוב עם ההדלקה. וכן יש נרות שבעת הדלקתן משמיעין קול נגינה, אין בזה שום חשש להשתמש בהם לצורך נרות חנוכה, ואינו בכלל האיסור להשתמש לאורה. (ב)

דולקים הם בכלל המצוה. אמנם גם בזה יש לפקפק עדיין, דבשלמא בחול יש מקום לחלק בין הנרות ולומר שמה שהדליק בראשונה הוא עיקר החיוב, ומצותו אינו תלוי כלל באחרים, ומה שמדליק אח"כ שאינם רק משום הידור מצותן תלויים זה בזה, דאם חסר אחד מהם נפקע מכולם ההידור, אבל בשבת שההדלקה הוא קודם זמן חיובם, דהא מוכרח להדליקם מבעוד יום, והמצוה מתחלת אח"כ בעת שקיעת החמה, בלא"ה.

ובעת חלות המצוה הרי כולם דולקים, ואין לנו שום מקום לחלק ביניהם לומר על אחד שזהו עיקר החיוב, וזהו הוא מהנוספים משום ההידור, וממילא כולם אסורים להשתמש לאורם אפילו אם כבה אחד מהם, דכל אחד לא גרע מעיקר החיוב, ושפיר ניחא הא דמתיר רב להדליק בהם בשבת, וגם דבלא"ה רוב הפוסקים ס"ל דבכבה באמצע השיעור, אסור בהנאה ולדידהו הא ניחא בלא"ה.

אם מותר לומר נוסח הנרות הללו לאור נרות חנוכה

שאר מזמורים שהם כסגולה בלבד יש להחמיר. וע"ש טעמא דמילתא, בתשובה ארוכה מאר"ץ. וכבר קדמו בחקירה זו בשו"ת שיח יצחק (בסימן שמו), שדן אם מותר לומר נוסח הנרות הללו לאור נר חנוכה, וכתב שיש להתיר, דזה דמי למאי דקי"ל שמדליקין מנר לנר לצורך נר חנוכה, וכן אמירה זו היא צורך לנרות, שמספר בזה טעם המצוה למה אנו מדליקין, ודבר זה חובה, שהרי כל מה שמדליקין הוא רק כדי לפרסם הנס, ובאמירה הזו הרי מפרסם הנס שאומר טעם ההדלקה. ובפרט לדעת הא"ח שמתירין ללמוד לאורן, ואפי' להאוסרין, שאני הכא דלצרכה לאו עבודה היא ומותר. ובפרט דרך עראי.

ולענין אם מותר לומר נוסח הנרות הללו, הנה כאן הוא צורך מצוה ודרך עראי. ועוד שאמירה זו נראה שהיא צורך הנרות, כדי להודיע שהנרות הם לפרסום הנס, ויש בה צורך של הנרות עצמם, ולכאורה קיל טפי.

וראיתי בשו"ת שמן אפרסמון (חלק ב סימן יח) שנשאל אם מותר לקרוא לאור נרות חנוכה את נוסח הנרות הללו, וכן פיוט מעוז צור ישועתי, ומזמור חנוכת הבית, ופס' ויהי נועם ויושב בסתר כסגולה לשמירה. והעלה שבשעה"ד שאין לו נר אחר דולק או אור החשמל, יש להקל לקרוא לאור הנרות את נוסח הנרות הללו, אבל

נרות שמפיצים ריח טוב עם הדלקתן, או משמיעים נגינה

המקדש, וכיון שיש לו הנאה בריח שהנרות מפיצים, או בשמיעת קול המנגינה, ממילא לכאורה אין להתיר בזה.

והנה יש לחקור, אם מה שאמרו שאסור להנות לאורה, קאי על האור, או על השמן. ומכל מקום יותר נראה שכל איסור ההנאה מנר חנוכה שאסרו חכמים כאן, היינו מאור הנרות, דהיינו מהשלהבת, שלא להשתמש לאור הנר, [וכן מצינו שאסרו להשתמש בשמן שהוקצה למצוה]. וכאן הוא הנאה צדדית, ונראה שהנאה צדדית כה"ג אין בה שום איסור. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ו (או"ח סי' לד) שהאריך אם שייך איסור

(ב) הנה יש לדון מצד מה שנהנה מגוף הנרות על ידי הפצת ריח, שהרי נר חנוכה אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד, ואמרו בגמרא (שבת כב.) וכי נר קדושה יש בו, אלא כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו. והיינו משום ביזוי מצוה. וגם כאן הרי נהנה בעת ההדלקה מהריח. אלא שבנידון דידן ליכא ביזוי מצוה, וממילא יהיה מותר להדליק נרות אלה וליהנות מהריח שלהם. אך לטעם הראשונים משום דדמי למנורה של בית המקדש, לכאורה גם בנידון דידן אף שאין בשימוש זה משום ביזוי מצוה, מ"מ דין הוא שלא יהנה מהנרות דומיא דמנורה דבית

הנאה בריח או בשמיעה, דהא קול מראה וריח אין בהם משום מעילה, הא איסורא איכא. ושם דן לגבי הנאה ממעשה שבת אם האיסור הוא גם בהסתכלות, דשמא לא אסרו חכמים אלא כשנהנה מגוף הדבר, אבל הנאה הבאה ע"י הבטה והסתכלות, לא אסרו, דדמיא למאי דקי"ל (בכריתות ו.) קול מראה וריח אין בהן משום מעילה. ופרש"י, קול, הנהנה מקול כנור ונבל של כלי שיר של בהמ"ק. מראה, הנהנה ממראה יפה של ההיכל. ריח, של הקטורת. עכ"ל.

ולגבי נר חנוכה עיקר האיסור הוא ההשתמשות לאור הנר, אבל ההנאה מהאור הבא מהנר, והנגינה המושמעת בעת ההדלקה, אינה בכלל הנאה מהאור. ולא דמי למה שאמרו בירושלמי (פ"ה דסוכה ה"ג): תני יכולה אשה לבור חיטיה לאור המערכה, (שהמזבח גבוה י"א אמה, וכותל המזרח נמוך, קרבן העדה ופני משה) ולא היו מועלות? לאו, דאמר ר' יהושע בן לוי הריח והמראה והקול אין בהן מעילה. והיינו שהקשו מאור האש של המערכה שעל המזבח, ומשמע שהיתה בוררת החטים בפועל, ואעפ"כ אין שום איסור בכך. ואמנם בנר חנוכה עיקר האיסור היה להשתמש לאור הנר. וראה עוד לעיל בהערה הקודמת מה שהבאנו בזה.

ובשבט הלוי (הנפ"מ. פסקי הלכה, חנוכה פרק יא ס"ו) כתב, דנרות שמעורבים בהם מיני כושם ומריחים בשעה שדולקים, אין הריח נחשב להנאה ואינו כלול באיסור השתמשות בנרות חנוכה, מפני שאין הנר עצמו עומד לשייכות ריח, ולא נכלל זה באיסור להשתמש לאורה. ועיין בש"ך (י"ד ס"י קח ס"ק כז) דכל דבר שאינו עומד לריח אין בו איסור ריח. ואפילו למה שדחה הש"ך שם, מכל מקום מסיק דכל דבר שנאסר מטעם דאקצי מדעתו, אינו נאסר אלא ממה דאקצי, ופשיטא דנר חנוכה לא אקצי אלא מהנר הדולק ולא מהריח שהוא דבר זר בתוכו. ויש עוד צד להקל ואין כאן מקומו.

וע"ע תשובה ארוכה בזה בשו"ת שמן אפרסמון (ח"ב סימן יז), ושם העלה שאם לא קנאם לשם הריח, או שנמצא ליד נרות כאלו שהדליקו אחרים, ואינו מתכוין לכך, מותר לכתחלה ואינו צריך לצאת מהחדר. ואם קנה את הנרות לשם כך, וכן אם מתכין להריח בנרות של אחרים, אם

עושה כן רחוק מהנרות מותר, והמחמיר תע"ב. ומעיקר הדין אפשר להקל בזה, אף אם עושה כן סמוך לנרות אך טוב להחמיר בזה. [ובקונ' גם אני אודך (עמ' ג אות י) הביא בשם הרה"ג ר"ח קנייבסקי שליט"א שמותר להשתמש בנרות עם ריח, כיון דהוי דבר שאינו מתכוין. ובספר דרך שיחה (ח"א עמ' קפג) כתב להתיר להשתמש לנרות חנוכה בנרות המשמיעים נגינה עם הדלקתם].

גם הראוני בספר מועדי ניסים (ס"י מג) שדן בזה, והביא כמה סברות להקל, דנראה דאיסור הנאה מנ"ח הוא רק משום שהוקצה למצוה, והשימוש יש בו משום ביזוי מצוה, ולכאור' ה"ה בריח, אלא דיל"ד דהקצאתו הוא רק מהנאת האורה ולא מהריח. וכפי שמותר להריח באתרוג (א"ח ס"י תרג) אע"פ שהוקצה למצוה מותר להריח בו, דעיקרו עומד לאכילה, ומזה לבד הוקצה ולא מריחו, וכן הכא השמן הוקצה רק מלהשתמש לאורה, ולא מריחו ואף שהנר אסור בהנאה, מ"מ בריחו לא נאסר ואין בו מעילה כלל. [נראה בשו"ת מנח"י (ח"י ס"י נג). וע"ע ברבב"ן (פסחים ד"ה ואמר רב) לגבי ריח יין נסך, דיין לאו לריח קיים, ולא הוי ריחא מילתא].

ועוד די"א שכל תשמיש עראי שא"צ להיות ידיו סמוכות לנר שרי, כמ"ש הב"י בשם הרא"ש. וגם אפשר דריח אינו תשמיש כלל, ורק תשמיש נאסר, כמ"ש המשנ"ב (ס"י תרעג ס"ק יא) דכל שאינו משתמש כלום רשאי לישב בכיתו בשעה שנ"ח דולקת. וכמ"ש בערוה"ש (בסעיף ז). ובמנחת שלמה (תניינא סימן נח). ובשו"ת תורה לשמה (סימן קפח) כתב, דגם למ"ד שתשמיש קדושה אסור לאור הנרות, מ"מ הנה הוא חייב לראות את הנרות, ועכ"פ הוא נהנה ומשתעשע באורם של הנרות, כי יש לאדם הנאה בתוספת הנרות בלילה, והנאה זו אינה אסורה עליו, אלא אדרכא חייב לראותם, ורק תשמיש לאורם נאסר עליו, והצריכוהו להניח נר נוסף להשתמש לאורו וכו'.

ועוד יש לצרף שגם נר השמש מיפץ ריח והוי זה וזה גורם, כעין מ"ש בשו"ת הלכות קטנות (ח"א ס"י קח). וע"ע בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן ד) ובשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח ס"י רטז) ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ה). ואכמ"ל.

ג. יש מי שאומר שרצה לאסור לצלם נרות חנוכה, או להתחמם בנרות חנוכה, כי איסור השתמשות בנרות חנוכה כולל גם שאר השתמשויות, ולא רק להשתמש לאורה. ולדינא מותר לצלם נרות חנוכה וכדומה, ואינו בכלל השתמשות בנרות חנוכה. (ג.)

אם מותר להצטלם לאור נרות חנוכה

בנרות חנוכה, ושם יש ט"ס שבט הלוי הנו' [שנדפס ע"י העורכים], ולכאורה כוונתו להצטלם לאור נרות חנוכה, והנרות גורמות שהתמונה תצליח, וכגון שיש הפסקת חשמל וכדומה, כי איזה דרך בזיון יש במה שמצלם נרות חנוכה דולקות.

והראוני שגם בספר עלינו לשבח (ספר שמות. תשובות סימן ג) כתב לאסור להצטלם לאור נרות חנוכה. וכ"כ בשמו בקובץ מבקשי תורה, שאסור מטעם שאור הנרות מסייע לפילם לצלם. אולם צ"ב דבלא"ה הרי יש גם את נר השמש. ואולי הוי כזה וזה גורם.

(ג) הנה בשו"ת שבט הלוי שם, כתב דבר חדש, דלכתחלה אסור לצלם נרות חנוכה, או להתחמם בנרות חנוכה, כי איסור השתמשות בנרות חנוכה כולל גם שאר השתמשויות ולא רק להשתמש לאורה, כיון שהפוסקים נעלו השער שאפילו תשמיש קל מאד של מצוה כגון לראות בספר, נמי אסור. וכאן סוף סוף משתמש לעשות צילום וכו"ג, ודאי דאסור לכתחלה מלבד הבזיון שבדבר.

ואמנם לפי המבואר לעיל [נסעיף א], מותר להשתמש תשמיש עראי של מצוה בנרות חנוכה, ואם כן נראה לומר שיהיה מותר לצלם נרות חנוכה וכדומה, ואינו בכלל השתמשות

בטעם האיסור להשתמש לאורה

ובע"כ הוא נצרך לשאר הנרות, דלפ"ד רש"י לכא' מותר להשתמש בה, כיון דעכ"פ איכא היכרא, משא"כ לד' הרשב"א.

חנוכה דומיא דמנורה. ולכא' צ"ב בדברי רש"י דהנה בגמ' להלן (כב:) אמרינן איבעיא להו הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה. וברש"י פי', אי הדלקה עושה מצוה, אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקה מדליקין כדאשכחן במנורה. ואי הנחה עושה מצוה, ועיקר מצותה תליא בהנחתה. ע"כ. ומבואר מדברי רש"י דילפי' מהמנורה לענין הדלקה עושה מצוה, וכן לענין הדין שמדליקין מנר לנר, וכדמייתנין מינה ראי'ה לעיל בגמ'. ובאמת לכאורה עיקר מצות נר החנוכה הוה משום זכר למקדש. [נורמו לזה במדרש (במ"ר ט"ו ו) לך אמור לו לאהרן אל תתירא, הקרבנות כ"ז שביהמ"ק קיים הם נוהגים, אבל הנרות לעולם, אל מול פני המנורה יאירו. והרמב"ן (ריש בהעלותך) ביאר, דלא רמזו בזה אלא לנרות חנוכה בית חשמונאי].

ולכאורה יל"ע אמאי שינה מפירושו הכא לענין

ובני הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א [נ"מ] בישיבתנו הק"ץ כתב בגדר האיסור להשתמש לאורה, וזת"ד: דהנה בגמ' (שבת כא:) אי' דנר חנוכה אסור להשתמש לאורה, ומסקינן כדי שלא יהו מצות בזיוות עליו. אכן רש"י כתב (בד"ה ואסור) כדי שיהא ניכר שהוא נר מצוה. ע"כ. ויל"ע אמאי שינה מהטעם דאמרינן בגמ'. ובחי' הר"ן כתב שאסור להשתמש לאורה אף תשמישי מצוה, כיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, ע"כ. וכ"כ הרשב"א שם, וע"ע בס' המאור שם. ולכא' אזלי לטעמייהו בהמשך הסוגיא (שם) רבא אמר צריך נר אחרת להשתמש לאורה, שרש"י (בד"ה צריך) פי' מטעם שיהא ניכר שהוא נר של מצוה. והר"ן כתב דאי סברי' בדעת רבא שאסור להשתמש לאורה, א"כ פשיטא שצריך נר אחרת, כדי שיוכל להשתמש לאורה. ע"ש. וכדבריו משמע ג"כ ברמב"ם (פ"ד ה"ח) ובטוש"ע (סי' תרעא ס"ה). ע"ש. ונפק"מ באופן שמשמש תשמיש שלא יוכל לעשותו כנגד הנר הנוסף בלבד,

היה שייך להשתמש לאורה מצד המציאות. ולפ"ז מה שהקשו האחרונים ממה דקפריך שמואל בגמרא, וכי נר קדושה יש בו, וקאמרה גמ' דטעמא דרב כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו. ולכאור' תפוק"ל שאמרו שבאמת יש בו קדושה כמנורה. להנ"ל הוא מבואר, דאי"ז ממש דין שעשאוה כמנורה אלא רק זכר לדבר. ולפ"ז י"ל ג"כ מה שהק' בבית הלוי (ע"ת בסוגיא דחנוכה ד"ה אסור וכו' עמ' כח) שלפ"ד הר"ן יש לאסור גם תשמיש ארעי, ואפי' שאין בו גנאי, כיון דעשאוה כמנורה ואין לחלק בזה כלל. ובתוס' הביאו מירושלמי שמפורש שמותר לברור כנגדו כיון דמראה אין בו משום מעילה. ולהנ"ל י"ל דעכ"פ אין זה ממש כמנורה ורק אסמכיה ע"ז. ונע"ע במאירי שם בד"ה ויש שכתבו וכו'.

בגדר ביזוי מצוה

דאכתי קשה מהא דאסור להשתמש לאור הנר חנוכה, והתם הרי"ז דומה לקושר בחוטי ציצית, כיון שאינו מגרע מהמצוה מידי. ולזה י"ל כמ"ש רש"י שע"י שמשמש לאורה לא ניכר שהודלק לצורך מצוה, והרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה, וממילא אמרי' שזהו חשיב ביזוי מצוה, כיון שהוא מגרע בכך את קיום המצוה.

וכן מבואר בגמרא (סוכה לו.) שמותר להריח באתרוג של מצוה, כיון שעיקרו לאכילה, והוקצה רק לענין אכילה, ולא מהרחה. ולכאורה אמאי לא אסרינן מטעם ביזוי מצוה, אלא י"ל כיון שאינו מגרע מידי בקיום המצוה, וגם אינו מקיים מצוה בהרחה זו. משא"כ הדס של מצוה, אסור להריח בו, כיון שהוא מיוחד לריח, והוקצה למצותו. והרי"ז מדין מוקצה. וזהו לא שייך לענין חוטי ציצית שעיקר תשמישם הוא לתפור בהם ולא לקשור בהן איזה דבר בשעה שמחברין לבגד, וממילא דמי להרחה באתרוג דליכא הקצאה.

והנה בדעת השאלות מוכח דלא ס"ל לחלק כנ"ל, אלא יש לאסור קשירה בחוטי הציציות, אע"ג שלא מבטלן ממצותם. וכ"פ השלחן ערוך. ויש לבאר דס"ל דשאני מהרחת אתרוג, כיון שבקשירה עביד מעשה טפי מהרחה, וחשיב ביזוי מצוה. ובעוד אופן יש לבארו,

השתמשות לאורה. וע' במהרי"ץ חיות שהקשה דרב הכא אמר אין מדליקין מנר לנר, וא"כ משמע דלא ס"ל דהוי דומיא דמנורה, ומאידך ס"ל שאסור להשתמש לאורה, והיינו מטעם שעשאוה כמנורה. ע"ש. והשתא י"ל דלכך פרש"י שאסור להשתמש לאורה מטעם היכר, ולא משום דומיא דמנורה. ובדעת הר"ן י"ל דלעולם לא ילפי' לאסור השתמשות לאורה ממנורה, אלא צ"ל כמ"ש הלבוש (סי' תרעג ס"ב) דכיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, שהרי לפנינו היתה עומדת בהיכל במקום שלא ראו בני אדם את אורה, ואפילו תשמיש ארעי כגון לעיין בהו מעות או למנותן אסור וכו'. עכ"ל. ומשמע שאין זה מטעם שעשאוה כמנורה, אלא דבמנורה לא

ואכתי יש להבין בד' רש"י והר"ן, אמאי שינו מהמבואר להדיא בגמ' שאסור להשתמש לאורה מטעם ביזוי מצוה. והנה הטור (סי' כא) כתב בשם השאלות, שאסור להשתמש בציצית כגון לקשור בהם דבר, דתניא ושפך וכסה. וכתב הטור ע"ז דיש לחלק דכשמכסה את הדם ברגלו קעביד קיום מצוה דרך ביזיון, אבל הקושר שום דבר בציציתו אין קשירה זו מעשה המצוה, והב"י תמה בזה דמ"מ מהא דאתרוג ונויי סוכה אסורין, מוכח דגם בשאינו מקיים מצוה במעשה זה אפ"ה אסור מטעם בזוי מצוה. ועוד הקשה הט"ז מנר חנוכה שאסור להרצות מעות כנגדו דג"כ אינו עוסק במצוה ואפ"ה איכא משום ביזוי מצוה, כדאמרי' אבוהן דכולהו דם.

ובקהלות יעקב (סי' יח) תי', דדוקא בנוי סוכה י"ל דחשיב ביזוי מצוה, כיון שע"י שמשמש בהם, הרי הוא מבטלן ממצותם בשביל צרכיו, אבל כשקושר דבר בחוטי ציציתו אי"ז חשיב ביזוי מצוה כיון דעכ"פ לא מבטלם ממצותן, אלא שנהנה מהם ג"כ. אלא דעכ"פ השאלות למד ד"ז מכסוי הדם, שג"כ לא מתבטלת המצוה במה שמכסה ברגל. וע"ז דחה הטור דשאני התם שהוא מקיים את המצוה בבזיון, ואין זה הוכחה כשבא להשתמש במצוה לצרכיו, ואינו מקיים את המצוה בבזיון. אלא

ד. אחר שעבר זמן מצותה, שהוא חצי שעה משעת הדלקתה, מותר להשתמש לאורה. (ד)

יש לאסור בכה"ג. וכ"כ הרה"ג מ. קראפ שליט"א דדוקא לנשק בחוטי הציצית את הספר תורה, אין איסור דביזוי מצוה, כיון שאינו עושה מעשה בגוף הציציות, וכדשרי' להריח אתרוג. אכן אי אמרי' שאסור לקשור בציציות מטעם שהוקצה למצותו, א"כ י"ל דלא הוקצה לענין משחק בהם, כיון שעיקרו עומד לקשירה לצורך מצוה, ודומיא דאתרוג שמותר להריח בו.

הנאה מריח וקול שיוצא מנר החנוכה

להשתמש לאורה הוי מטעם שלא ניכר שהודלק לשם מצוה, ולא סמך על הטעם דמנורה לחוד, וכנ"ל, ואם כן בכהאי גוונא ליכא חששא כלל. והרי זה דומה להא דאמרינן שמותר להריח אתרוג. וגם לפי דברי הר"ן דהוי מטעם דומיא דמנורה, נחבאר שאין זה לימוד גמור משם, אלא שזהו דומה למנורה שבמציאות לא היו משתמשים לאורה, וזהו לא שייך לענין הנאה מריח המנורה או מהקול.

בדין לישן בבית אפל שיש בו נרות חנוכה

חנוכה, ולא חשיב שנהנה מהנרות, שהרי אסור לישן בבית אפל שאין בו אור. וכן הוכיח מהמגן אברהם שכתב בדומן הזה שמדליקין נרות חנוכה בפנים הבית, הוא קודם לנר שבת, כיון שבכך שידלקו הנרות בבית, לא יהיה חשוב שיושב בחושך. [ע"כ מבני הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א].

אחר שעבר זמן מצותה, שהוא חצי שעה משעת הדלקתה, מותר להשתמש לאורה

הרב המגיד, דעת רבינו והרי"ף בהלכות לדמות נ"ח לעצי סוכה ונויה, שמותרין לאחר החג, וכ"ש כאן שאפי' בעודה דולקת לא נאסר להשתמש לאורה אלא משום ביזוי מצוה. וכן עיקר. עכ"ל.

והמג"א (סק"ד) הביא בשם רש"ל בתשובה (סי' פה) שאף שרשאי לכבותה, אין להשתמש לאורה, משום הרוואה שלא ידע לחלק בין תוך זמן מצותה לאחר הזמן. ע"ש. ואנו אין לנו אלא דברי מרן שפסק כהרי"ף והרמב"ם.

דלעולם ס"ל דביזוי מצוה חשיב דוקא באופן שמתבטל ממצותו, וכדמוכח מהדין שמותר להריח אתרוג, אלא דשאני קשירת ציצית, דדמי להדס של מצוה שאסור להריח בו מטעם שהוקצה למצותו, והכי נמי הוקצה לקשירה של מצוה דוקא, ולא לקשירת דברי חולין. ונפק"מ בזה באופן שמתעסק בחוטי הציצית לצורך משחק וכיו"ב, דאי אמרי' דכל היכא שעושה מעשה בגוף הציצית הוי ביזוי המצוה, א"כ ה"נ

ובנר חנוכה שמפיץ ריח טוב או שמשמיע קול בעת ההדלקה. י"ל דדמי לאיסור להשתמש לאור הנר חנוכה. ואי הוי איסור משום ביזוי מצוה, א"כ אין זה שייך בנ"ד. אבל אי הוי מטעם דדומיא דמנורה, כמ"ש רש"י לענין הדלקה עושה מצוה, לכאורה יש לאסור גם בזה, כיון שיש לו הנאה בריח שהנרות מפיצים או בשמיעת קול המנגינה. ולהנ"ל יש לדון בזה, דרש"י גופיה כתב בהדיא שכל האיסור

ובלא"ה י"ל שאסור דוקא איסור השתמשות "מאור" הנר, ולא אסור דברים אחרים שמגיעים מההדלקה. וכן יש לומר שהתירו תשמיש הבא ממילא מהנרות, וכמו שכתבו האחרונים שמותר לעבור ליד הנרות, ולילך לאורם. וכן ראיתי בקונטרס 'בעניני חנוכה' שכתב דשרי לישן בבית אפל שדלוק שם נרות

(ד) כ"כ הרי"ף, שאם היתה דולקת והולכת כשיעור הזה, ורצה אח"כ לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. וכ"ה בש"ע (סי' תרעב ס"ב). וכתב ה"ן, והיינו טעמא לפי שלא הקצה אותה אלא למצותה, דהיינו כל זמן שדולקת והולכת בתוך זמן מצותה, דומיא דעצי סוכה שמותרים לאחר החג. אבל מקצת מן הגאונים כתבו שאם נשאר שמן בשמיני עושה לו מדורה ושוורפו, מפני שהם עשויים להתבער לגמרי וכו'. ע"כ. גם הרמב"ם (פ"ד ה"ה) כתב, שיכול לכבותה או לסלקה. וכתב

ה. מותר להשתמש במנורת החנוכיה להאיר בסעודת מצוה וכיו"ב, אחר שנגמר זמן מצותה. ה)

ובחזו"ע כתב דלק"מ, שהאתרוג שהוקצה למצותו עודנו עומד לפניו באותו יום, וכבר הוקצה לכל היום, שעדיין הוא ראוי למצותו במשך כל היום, אבל אותו השמן שהוקצה לנו חנוכה למשך חצי שעה, כבר דלק חלקו הלך לו, שלא הקצה למצותו אלא כדי שיעור הצריך למצוה בלבד, ולא יותר, (כמ"ש בב"י סי' תרעז), ויתר השמן לא הוקצה כלל, ולמה יאסר. ודו"ק. וע' בשו"ת כתב סופר (תא"ח סי' קל), ובשו"ת גור אריה יהודה (סי' צב), ובשו"ת גורן דוד (סי' סד), ובשו"ת שערי צדק (תא"ח סי' קכח), ובשו"ת הרמ"ץ (סי' נב), ובשו"ת דברי נחמיה (סי' נא).

וכ"כ הרמב"ן והרשב"א והריטב"א. וע"ע בשו"ת הרשב"א (סי' קע). ודלא כהשלחן גבוה שהחמיר בזה. והנה בשו"ת אבני נזר (סי' תצו אות ה) כתב, שיש לתמוה ממה שאמרו (בסוכה מו:): הפריש שבעה אתרוגים לשבעת ימי החג, כל אחד ואחד יוצא בו ואוכלו למחר, דלכאורה יומא אתקצאי, בשלמא להרי"ף לק"מ, דהכא נר חנוכה לאחר חצי שעה כדין אתרוג למחר, אבל להרא"ש דס"ל דלשינויאי בתרא "לשיעורא" לית ליה שינויאי קמא דאי לא אדליק מדליק, וכל הלילה זמנו, א"כ נ"ח לאחר חצי שעה דמי כמו אתרוג לאחר שיצא בו, ויאסר. ע"ש.

להשתמש להאיר בסעודת מצוה לאור מנורת החנוכיה

ולא הוי פרסום נס לאחר שכלה הרגל, אבל אנו שמדליקים בפנים הוה היכרא לבני הבית עד עמוד השחר, עכ"ל. וכוונת התניא בזה לענין, מאחר דאנן קי"ל שיכול להדליק עד עמוד השחר, א"כ כולי ליליא זמן הדלקה, לזאת אסור לכבותה או להשתמש לאורה כל הלילה, וכשיטת הב"ח שחידש כן לדינא, וכנ"ל. ולפ"ז כיון דקי"ל דמדליק והולך כל הלילה, ואף בברכה, ע' במג"א (תרע"ב סק"ו), א"כ כל הלילה מחזי המנורה וראויה היא למצותה, ואסור להשתמש בה שום תשמיש אחר, עכ"ד השיח יצחק הנז'.

אולם לדינא נראה שמותר להשתמש במנורת החנוכיה להאיר בסעודת מצוה וכיו"ב, שלא בזמן מצותה, וכמו שנתבאר לעיל הערה ג', בשם הרי"ף והרמב"ם ועוד. ונראה מדברי הר"ן שאף למקצת הגאונים מותר בתוך ימי החנוכה, וכ"ש להרי"ף והרמב"ם, שמרן פסק כדבריהם. וכן העלה בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ח סי' לח סעיף ב). ודלא כהשיח יצחק הנז' שאסר בזה. וגם בשו"ת משנה שכיר (סי' רה) אסר להשתמש במנורת החנוכיה כל שמונת ימי חנוכה, והביא ראייה ממ"ש הרא"ז דנר חנוכה שכבה אסור להדליק לעשות בו חפציו, שכבר הקצה למצותו

ה) בשו"ת שיח יצחק (סימן שמג) נשאל אם מותר להשתמש במנורה בימי החנוכה לצורך אחר, במעשה שהיה, בגביר אחר שעשה בליל ר"ח טבת סעודת מצוה לסיום מסכת, ולקח הגביר בעל השמחה מנורה בת ח' קנים אשר מדליק בה כל השנה נרות שבת ובימי חנוכה מדליק בה נרות חנוכה, ואחרי שכבר דלקה כשיעור, תחב בה נרות גדולות להאיר בסעודה. וכתב דנראה שלא נכון עשה, דהנה הב"ח (סי' תרעב), אחר שהביא שיטת רבנו ירוחם בשם הגאונים, דאפי' אחר שיעור זה אסור להשתמש לאורה, ומהרש"ל בתשובה אסר מפני הרואה, אבל לכבותם מתיר, כתב, דהמנהג שלא לכבותן ואסור להתיר להן. ועוד דכיון דאיכא תרי לישני, ורוה"פ מפרשים דפליגי, ור"י ור"ת כתבו דנהגו כלשון ראשון, וללשון ראשון אסור לכבותן או להשתמש לאורן לאחר שדלקו השיעור, שהרי ללשון ראשון לא הוזכר שום שיעור והכל שוה, א"כ מדינא ג"כ אסור.

והראוני בפוסק קדמון, ספר התניא (הל' חנוכה סי' לה) שכתב, כתב העיסור, אם הוצרך לה לאחר שיעור זה, מכניסה ומשתמש לאורה ומותר, ובשם בעל התרומה ז"ל מצאתי, הני מילי לקדמונים שהיו מדליקים ברשות הרבים,

ו. כשם שאסור להשתמש לאור נר החיוב של החנוכה, כך אסור להשתמש בנרות של ההידור שמוסיפים בכל לילה. אבל נר השמש של נרות החנוכה, הוא נר של חול גמור, ואין בו קדושה כלל, ורשאים להשתמש בו לכל דבר הרשות. (ו)

שאותו ת"ח שהשתמש במנורת החנוכה אחר מצותה, והדליק אותה להאיר במסיבת סיום מסכתא, כדין עשה, ואין מקום לערער על מעשהו בזה, כי לכל הדעות מותר בלי פקפוק כלל. ע"ש.

[ובפרי מגדים (אגרות אגרת ג) כתב: יש לעיין אי הוקצה המנורה בח' ימי חנוכה למצותה, וצ"ע. ע"כ. וע"ע בשו"ת בית יהודה עייאש (חארי"ח סימן כא) שמה שאנו אומרים בנרות של חנוכה, הנרות הללו קודש הם, פירושא הוא גם כן על הבזיכין שהשמן והפתילות נתונים בהם. ועפ"ז דן שם אם מותר ליקח את הבזיכין של נר של חנוכה ולהדליק בהם נר שבת].

כל ח' ימי חנוכה, וכן השמן הנשאר בנר אסור להשתמש לאורו. וע"ע בשו"ת אמרי כהן (ס"א).

אך האמת, שאין לחלק בין השמן למנורת החנוכה. ודעת הרי"ף והרמב"ם שאחר זמן מצותה לא הוקצו כלל, ומותר לעשות בהן כל צרכיו. וכן הוא דעת מרן הש"ע. ודו"ק. ואף שהאחרונים הנ"ל החמירו בזה, אנו אין לנו אלא דברי מרן. וגם לבני אשכנז יתכן להתיר בזה, ודי להחמיר בשמן עצמו, ולא במנורה. ומנ"ל שנקבע מנהג להחמיר בזה, וצ"ע לדינא.

גם בשו"ת קנין תורה (חלק ו ס"ו מז) השיג ע"ד המשנה שכיר שאסר בזה, והעלה בסו"ד,

אסור להשתמש גם לאור נרות ההידור

מותר להשתמש אצלן, ומפרש המג"א, דאם היה א' ידליק ב', ואם נתערכו ב' ידליק ג' ע"ש, והלא אם נתערכו ב', המשמעות שגם הב' נרות המה מנרות ההעיקרים, כגון מב' בני"א או מב' לילות, הדין כן, ובאופן כזה, ל"ש טעם ההיתר של הלק"ט, והיו צריכים ב' כנגד ב' וכיוב"ז, אלא ע"כ כדברי השע"ת, ואף דכאן א"א לקרב לאור הנוסף, דלא נודע מאן הוא, מ"מ בכאן עדיף דלא ידליקן לשם מצוה כ"א לצורכיה, עי' בט"ז (סק"ה וסק"ז), ובמג"א (סק"ד וסק"א), ובמחצית שם.

ובבית מאיר העיר על ד' הט"ז (בסק"ה) דהטעמים בזה לא נאמרו אלא דמשה אקצינהו, אבל לכ"ע אסירי בהנאה ע"י הקצאתו, אלא ע"כ פשוט דתוספת אור לא חשוב הנאה. וה"נ פסקינן (בסי' רע"ו), כשנכרי הדליק בבית ישראל, ויש בו נר א' בלא זה, דמותר להשתמש בו עיין שם, ואולי זהו כוונת הלק"ט הנז', דאין להחשיב התוספת כעיקר. ואפשר דר"ל, דיש לחלק בין לאורה ובין מראה, דלא הוקצה רק מלהשתמש לאורה, להוציא מאפלה לאורה, אבל תוספת אור, זהו רק מראה, ולא הוקצה לזה. כמו שמותר להריח באתרוג של מצוה (בסי' תרנ"ג), משום דעיקרו עומד לאכילה, ומזה לבד הוקצה ולא מלהריח, כן הכא הוקצה

(ו) מה שכתבנו שאסור להשתמש גם לאור נרות ההידור, כ"כ בגנת ורדים בגן המלך (ס"ו מב), ובשו"ת כתב סופר (ס"ס קלג), ובשמחת יהודה נג"אר על מס' סופרים (פ"כ ה"ו). ע"ש. ועוד. ועיין בשו"ת גליא מסכת (דף פ"ב ע"ב).

ובשו"ת הלק"ט (ח"א ס"י קח) כתב, דלכאורה לא סגי בחד שמש, דהיה צריך נר כנגד נר (למהדרינן מן המהדרינן), כי היכי דנהוי זו"ז גורם, ובדברבנן התירו, ואפשר דאין להחשיב התוספת כעיקר, דאין הכל יכולים לתת שמשם כנגדם. והביאו בשע"ת (סק"ה) וכתב ע"ז, דר"ל הנר הנוסף אינו חמור כ"כ לענין להשתמש לאורו, ואף על גב דהבאה"ט בשם גן המלך כתב, דגם בנר הנוסף אסור להשתמש לאורו, מ"מ כיון דאיכא שמש א' מקילים. אבל באמת נראה דעיקר איסור ההשתמשות הוא לפי שצריך להתקרב לאור, ועי' בט"ז, וכשיש כאן שמש, ורוצה להשתמש לאור הנר, מתקרב אל השמש, ושוב ליכא חשש אף על פי שהנרות של מצוה גורמים יתרון ראות עיניו. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן גג) כתב לסייע דברי השע"ת ממ"ש הרמ"א, דאם נתערב נ"ח האסור בהנאה בשאר נרות וכו', ידליק מן התערובת כ"כ, שבודאי נר של היתר דולק עם נר של איסור, ואז

רק מלהשתמש לאורה, ולא למראה, ואף דאסור בהנאה, מ"מ מראה אין בו מעילה.

הדבר ברור לדינא שמוותר להשתמש לאור השמש

עילאה, ומראין על נרות ומדות העליונות אשר הם מתעוררים ומתלהבים בגבורה לפעול דין ברשעים, וע"כ כתב מהרי"ל שנכון הוא ליטול ידיו קודם שיברך על הדלקת נר חנוכה, אך מפני שלא יחשב כיוהרא ע"כ כתבו האחרונים שראוי הוא להביא עצמו לידי חיוב נטילה, כדי שיטול ידיו קודם הדלקת הנרות. וידוע שבכל מצוה ומצוה שאדם עושה נולדים ונבראים מלאכים קדושים ממנה, ולכל מצוה שנבראים ממנה מלאכים הן נקראים מחנה של מצוה זו. וזהו פשוט שבכל מצוה שמברכין עליה מתכונשין אליה אותן המלאכים, ועומדין סביבות המברך, ושומעין הברכה ועונין אמן, ורמז לדבר מלאך הוא גימטריא אמן, ולכן כשישראל עונין בברכה או בקדוש ואומרים אמן, יכונו לאותן המלאכים שיענו אמן. והנה בברכה ראשונה של נר חנוכה יש י"ג תיבות, וצריך לכוין שהן מעוררי י"ג מדות רחמים, וכן יש י"ג תיבות בברכה שניה שהן מעוררי י"ג מדות רחמים, ושתייהן יחד הן כ"ו תיבות כנגד ש"ה. ויכוין היטב בברכות של הדלקת הנרות לאומרם מתוך שמחה, באשר המצוה היא חביבה בשעתה לזמן פעם אחת בשנ', ולכבוד המלאכים קדישין הבאים לבית בשביל מצוה זו ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון, כמו שהולך לביהכ"נ, וצריך להדליק תיכף בכניסת הלילה, כי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

והנה מספר הנרות של חנוכה הן ל"ו, ועוד שמונה שמשים, ומנהגן של ישראל תורה הוא, שהמנהג ליתן את השמש המדליק למעלה מהנרות של חנוכה ורמז לדבר "שרפים עומדים ממעל ל"ו". מצאתי כתוב בספר מהרי"ל. וא"כ לפי זה יש קדושה גדולה גם כן בנרות של השמשים, אשר הן יותר קצת גדולים מן הנר של חנוכה, שהנר השמש הוא דוגמת הכהן שהיה מדליק נרות בבית המקדש ודוגמת שרפי מעלה המדליקין בוצינין קדישין שיאירו פני כסא כבודו יתברך. ומכאן תראה הפגם הגדול הזה שראיתי בעו"ה שרוב העם נוהגים שלוקחים נר השמש מן הנרות ועושים לאורו עסקי חול, ומכל שכן עתידין ליתן את הדין מהעון פלילי שמשחקין באור השמש

ומה שכתבנו לגבי נר השמש, כ"כ הפר"ח (סי' תרעג אות ב) דדבר פשוט הוא דהשמש הוא נר של חול. וכן כתב המשנה ברורה (שם סק"ג), שהוא פשוט. וראה עוד בשערי תשובה (סק"ה) בשם האח' שדנו בזה מצד אחר, וראה להלן. ואמנם בספר קב הישר (פרק צו) כתב: לזכרון הנס הזה, לא ימוש מישראל בכל דור ודור לעשות שמונת ימי חנוכה, ולהדליק נרות שהן נרות של מצוה, ובהרכה מקומות מצינו שחביבין לפני הקב"ה נרות של מצוה, כמ"ש הכתוב "באורים כבדו את ה'" וכל הנר הדלוק לדבר מצוה יש בו קדושה נפלאה גדולה לאין שיעור, ואילו היינו זוכים להשגות רוח הקודש, היינו מברכים ומבינים ומשיגים ע"י מצות הדלקת הנרות של מצוה עתידות, דהנר של מצוה מתנבא כמו נביא המתנבא על פי ה'. והמהרש"ל כתב בהקדמת ספרו ים של שלמה: "פעם אחד בא לידי על ידי נר של מצוה כאילו הראו לי מן השמים ונתנו לי הרמנא ואמין כח מרקיע, ופתחו לי שערי אורה" ע"כ. ושמעתי מפי מורי על פי קבלה שהענין הוא כך, כשהיה הרב ר' שלמה לוריא ז"ל לומד וחיבר הספרים "ים של שלמה" אירע לו שהיה לו רק נר קטן ודולק לפניו, והיה זמן קרוב להכבות והיה דולק כמה שעות, יותר משלשה וארבעה נרות שלימים, וזה העידו עליו תלמידו ונכדו, שבעל הנר הכיר בנרו ובניסו כי ה' עמו. וזה אירע להגאון הנ"ל נס ממש כנס של שמן הקדש שבצלוחית הקדושה שבביהמ"ק. אשרי לו ואשרי יולדתו. והכלל העולה, דבכל נר של מצוה נמשך בו קדושה עליונה ומעורר למעלה הדלקת בוצינין קדישין. וכן מצינו בזוהר ובתיקונים, "דקאי אליהו אחורי כותלי של בית המדרש של רשב"י אמר ליקום בוצינא קדישא וידליק בוצינין קדישין דלעילא", וע"כ מנהג המדקדקים שנו הדולק לשם מצוה, ונשאר ממנו, מצניעין אותו שלא להשתמש בו דבר חול כי אם דוקא דבר מצוה, ובפרט נר הדולק ללמוד בו תורה, ויש הרבה עניינים תועלת לנשמה על ידי נרות של מצוה, והנה בנרות של חנוכה הבאים לזכרון תוקף הנס הגדול, שהן נרות קדושים ומקדישין בקדושה

וכל זה הוא רק בזמן שיעור המצוה". ע"כ.

אולם הרי בלא"ה קי"ל בכל דוכתא, דכל היכא דפליגי הפוסקים הפשטנים עם המקובלים, אזלינן בחר הפשטנים, זולת עניני תפלה, וכמו שכתבו הרא"ם והרדב"ז, ועוד רבים מהפוסקים, ממילא גם בנ"ד אין לחוש לזה, ופשוט וברור לדינא שמותר להשתמש גם לאור נר השמש. ועיין בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני (בקונטרס אחרון שבסוף הספר, ובילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שלישי סימן רעד) שהבאנו להקת פוסקים שכתבו שאין אנו הולכים אחר דברי המקובלים.

ומרן אאמו"ר שליט"א העיר ע"ד הבא"ח והגרח"פ, דמלבד בספר קב הישר, אין מי שמחמיר להשתמש בנר הנוסף שהוא השמש, אלא שהרב שערי תשובה (סי' תרעג סק"ה) הביא מ"ש בהלק"ט ח"א (סי' קח), דלאורה לא סגי בשמש אחד, שמאחר שכל נרות החנוכה מאירים ומזהירים באור יקרות בכל הבית, אור השמש בטל לגביהו, והיה צריך להדליק הרבה שמשים כמספר הנרות, שיהיו בכלל זה וזה גורם דשרי בדרבנן, ושוב דחה שלענין זה, אין תוספת הנרות נחשב כעיקר הנרות, שנרות הנוספים אין בהם חומרא כל כך, לענין שימוש לאורם. והשערי תשובה העיר ממ"ש הגנת ורדים בגן המלך (סי' מב), שגם הנרות שמוסיפים המהדרין בכל לילה אסור להשתמש לאורם, מ"מ כיון שיש אור השמש שהוא חול שמאיר, תלינן שהשימוש אינו באור של נרות החנוכה, ואמרינן שאין אור נר השמש בטל לגביהו וכו'. ע"ש. נמצא שאין מי שיאסור להשתמש באור השמש עצמו, וזה פשוט. ומ"ש הרב מועד לכל חי (סי' כז אות מ) לאור השמש אי שרי להשתמש, יש מחמירים, ע' שערי תשובה וכו'. לא דק בלשונו. וע' בשו"ת גורן דוד (סי' סב בד"ה, ד"ה סוף). ע"ש.

ובענין שאין לפסוק הלכה כדעת המקובלים נגד הפשט. הנה מאד יש לתמוה על מי שיצא להורות בענין ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, שיש לברך, וכך להורות לכל כדעת הרש"ש נגד דעת רוב ככל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, ושלא לחוש כלל לסכ"ל. וגם בסידור תהלת יצחק הרהיב עוז להורות שיש לברך ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת. ואף במקום

בקלפים שקורין קארטיין או בקבייאו"ת שקורין ווערפיל, ואינם יודעים שהשמשים הם קדושה יתירה יותר מנר חנוכה, כמ"ש מהרי"ל ז"ל הרמז "שרפים עומדים ממעל לו", ר"ל שהשמשים עומדים ממעל להל"ו נרות של חנוכה, על כן המזלזל במצוה זו בוודאי עונשו יהיה קשה מאוד, וכל מי שמדקדק במצוה זו ואינו מזיז את השמש ממקומו יזכה לראות נרות העתידין להדליק בבית קדשינו, בב"א. עכ"ל הרב קב הישר.

ומרן אאמו"ר שליט"א כתב על זה: ונורות נפלאות, שעל ידי רמז קל של שרפים עומדים ממעל לו, הוציא הלכה מוזהר זו, שיש לשמש קדושה יותר מכל נרות החנוכה, וזה אינו, כי לא נעשה השמש אלא כדי שאם ישתמשו לדבר הרשות לא יהנו מנרות החנוכה אלא מן השמש, וכמ"ש המרדכי, ולעולם אין בו קדושה כלל. ומותר גמור להשתמש בו לכל דברי חולין. וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד קב). ובהליכות עולם ח"א (הלכות חנוכה).

והגרח"פ בספר מל"ח (סימן כז אות מ) כתב: לאור השמש אי שרי להשתמש, יש מחמירין, עיין שערי תשובה (סימן תרעג סק"ה), ובשלחן גבוה. ובמשבצות זהב, ובאשל אברהם. ועיין יד אפרים (סימן תרעה). ונהגו להחמיר אפילו להדליק מנר לנר אף בלתי אמצעי, ועיין בית עובד (דף עקב ע"א), וערוך השלחן, ומחצית השקל, וקשל"ה, ובספר נוה שלום, ומשחא דרבנותא (דף סא ודף סב), וישועות יעקב, וחלקו של ידיד. והשמש צריך להניחו למעלה, וסימנך שרפים עומדים ממעל לו, דל"ו גימטריא הנרות בלתי השמש. [בנימין זאב, וכנסת הגדולה, ואליה רבה וזוטא]. ול"ו נרות נגד ל"ו שעות שהיה אור הקדמון, אליה רבה שם. ועיין חמד משה בנוסח הנרות הללו ל"ו תיבות, ע"ש, ובמחצית השקל. ועיין אשל אברהם, דצריך לסדר הלשון דלא יהיה פחות או יותר. וכתב שם הן, לשון נקבה, ע"כ.

ובבן איש חי (פרשת וישב אות יג) כתב: "אסור להשתמש לאורה, אבל לאור נר הנוסף מותר". ובודאי הכוונה בזה על נר השמש. אך הוסיף: "ויש מחמירים גם בנר הנוסף, וכפי הסוד אם נהנה מאורה, עושה פגם גדול, שיתאחזו החיצונים באור העליון, וכנזכר בדברי האר"י ז"ל,

יש כאן סב"ל. והרי החיד"א שידע את דעת הרש"ש, כתב להדיא בדין זה שאין לברך בליל פסח שחל בשבת ושכן דעת האר"י.

גם הגר"צ אבא שאול צוק"ל אמר בדין ברכת מעין שבע בפסח שחל להיות בשבת, שאין לאומרה, וטעמא טעים משום דדין זה דברכת מעין ד' בפסח שחל בשבת אינו מפורש בדברי האר"י ז"ל, אלא בד' הרש"ש, ולכן אין לאומרו. וכמו שהעיד בשמו בשו"ת מעט דבש ח"ב (עמוד רמד). עכ"ד.

גם בהקדמה לספר בית הרואה (להרה"ג ר' עזריאל מנצור שליט"א סי' ה) העיד ששמע מפיו של ראש הישיבה הגר"י צדקה זצ"ל, שאמר בזה"ל: המורה [מותר] עזרא עטייה] היה אומר שלא לומר ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, משום שבדברי הרש"ש אין שום ריח של ראייה ש"ל ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת על פי הקבלה, וכמו כן אין בדברי האר"י ז"ל שום גילוי בענין זה כלל וכלל, אלא כל ראייתו של הרש"ש הוא על פי הפשט, ולכן יש לנו לעשות כדברי מרן בש"ע. עכ"ד. וע"ש עוד מ"ש בזה.

וראיה ברורה לזה, דכשם דלא אמרין שהלכה כהזוהר נגד התלמוד, מכח שאילו ידעו מסדרי התלמוד דברי הזוהר הוו הדרי בהו, מאחר שדבריו מפי אליהו, ה"ה שאין לומר כן כלפי תורת הסוד שגילה רבינו האר"י. וכמו שנקטו כל גדולי חכמי הפשטנים בדורות הקודמים. ובמק"א הבאנו שאף שמדברי האר"י בכמה מקומות נראה דס"ל שהלכה כהזוהר נגד התלמוד, לא כן דעת שאר גדולי הדורות, ובע"כ דלא קי"ל כדברי רבינו האר"י, ודו"ק. [וראה עוד בשו"ת שמש ומגן ח"א (סי' יג) שכתב שאין להביא ראייה בזה מדברי החיד"א ושאר גדולי המקובלים, כיון שדבר זה הוא מחלוקת בין חכמי הפשט לחכמי הקבלה]. ועוד, דכמו שאלוהו ז"ל נגלה להאר"י, כך נגלה להרמב"ן וראב"ד ועוד, ואעפ"כ לא פסקינן כאותם ראשונים בדוקא. וכן פשוט שנגלה לתנאים ואמוראים, ואעפ"כ לא פשט להם ספקותיהם, ובע"כ שכל מה שאמרו שאלוהו יפשוט את הספיקות, הוא בדוקא לעתיד לבא, וכאשר יבוא לפני כל חכמי ישראל.

ומכאן יש להעיר ג"כ על מה שכתב בספר עטרת

שנהגו שלא לאמרה, כי נגד רבינו האר"י אין אומרים סב"ל. ע"כ. וזה תמוה דהא רבינו האר"י לא אמר כן מעולם, ואדרבה החיד"א העיד בשם האר"י ההיפך, וגם הרש"ש מודה שע"פ הסוד אין לה מקום. וגם גאון המקובלים רבי אפרים הכהן זצ"ל אמר "שבאמת אף הרש"ש לא מצא לה הכרח ע"ד הסוד, וטעם האומרים שיש לאומרה בליל פסח, הוא טעם חלוש. ודבריהם נרפים הם נרפים. ולכן נשתנה מנהג זה חליפות בק"ק בית אל, מפני שאין הכרח לאומרה". [הר"ד בשו"ת יבי"א ח"ב אר"ח סי' כה]. וא"כ איך לא חששו לסב"ל, והורו לרבים לברך.

וגם מנא לן לחדש שגם נגד דעת רבינו הרש"ש אין לומר סב"ל, אחר שגם הבן איש חי בשו"ת רב פעלים ח"ג (סוד ישרים סימן ד) כתב, שרק רבינו האר"י זכה לגילוי אליהו פנים בפנים, ומשא"כ רבינו הרש"ש, ע"ש. וא"כ פשוט דלכ"ע י"ל לא בשמים היא. ועכ"פ בודאי דלא נפקא מכלל סב"ל. ועוד, דהגם שדעת הבן איש חי שבמחלוקת הרש"ש והחיד"א הלכה כהרש"ש, מ"מ אין הדבר מוסכם, שהגרי"ח גופיה בהגדה של פסח אורח חיים (עמ' ריח) כתב בשם זקינו, שלא היה רוצה לזוז מדברי מרן החיד"א גם כשחולק על הרש"ש. ע"ש. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ג (אר"ח סימן ה אות ב) שכתב, הן אמת שראיתי בבן איש חי (ש"ב פ' ויקרא אות יח), שכי', שאחר מוסף אין להניח תפילין. וכמ"ש רבינו הרש"ש בס' נהר שלום. והגם דרבינו חיד"א כתב להניח תפילין אחר מוסף, לא ראה דברי רבינו הרש"ש. ע"כ. וכ"כ בכה"ח (סי' כה ס"ק צו) שי"ל שאילו היה רואה החיד"א ד' הרש"ש לא היה כותב כן. ע"ש. ואינו מוכרח. שהרי בכ"ד מצינו להחיד"א ז"ל שמביא דברי הרש"ש וחולק עליו. ומהם בענין תפילין דר"ת לאבל, שדעת הרש"ש שיש להניחם, והחיד"א בברכי יוסף (אר"ח סי' לח סק"ד, ויר"ד סי' שפח סק"ג) הביאו, והסכים דשב ואל תעשה עדיף, ואין להניחם, ע"ש. ונקוט מיהא חדא, דתמוה איך ניתן להורות לכל לנהוג על פי תורת הסוד, ועל פי שיטת חכמי בבל וירושלים, שנקטו בדרכו של רבינו הרש"ש בלימוד תורת הסוד. והרי עכ"פ לא נפקא מכלל ספק ברכות להקל. וצע"ג. ושוב הדרן, שגם לדעת המקובלים בודאי דמ"מ

החיד"א, אלא על דיוקים. [ועוד, שהרי תורת הגרי"ח מושתתת על שיטת הרש"ש בתורת הסוד, ואולם הרי יש עוד שיטות בדרך לימוד דברי האר"י ז"ל, ויש בכל זה הרבה נפ"מ לדינא].

והדברים ברורים שלא ניתן למורה הוראה להורות לדינא שדברי רבינו האר"י ז"ל הם בתורת ודאי, דאטו שיטת כל גדולי הדורות שלא הלכו בדרך הסוד ומכללם הגר"א וכל גדולי תלמידיו, כוליהו טעות היא ח"ו.

ומה שהביאו בזה מדברי האדמו"ר מקומרנא שהפליג בגדולת רבינו האר"י שהוא כמו הנביאים וכו'. [וז"ל שם בספר שלחן הטהור (עמ' פט): אור המאיר לארץ ולדרים קודש הקדשים רבינו יצחק לוריא וכו', היה מדריגתו גדול מן הנביאים ולא נראה ולא נשמע מדריגות גבוהות כאלו אף בימות התנאים, ולא נתגלה מדריגתו אפי' חלק מאלף אלפי אלפים ממש בלי שום גוזמא. ע"כ]. אך הנה אחה"מ כ"ז לא שייך לקביעת ההלכה, שאין לנו אלא את דרך ההוראה המסורה לנו מדורי דורות שלא לפסוק לכל על פי הקבלה, אלא יש להורות לרבים ולהמון העם את מה שמתברר מתוך חלק הפשט של התורה. וראה בגמרא (כ"ב יב.) חכם עדיף מנביא. ועיין היטב בברכות לד' ודו"ק.

ועוד שבשלחן הטהור שם ובכ"ד כתב כל זה גם כלפי גדולת הבעש"ט הק'. והנה החסידים שג"כ ס"ל שדברי האר"י הם מפי אליהו, אעפ"כ אינם הולכים בכל ע"פ כל דברי האר"י. וראה בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' יג) שכתב, ואגב אזכיר מה ששמעתי מפי מו"ח הגה"צ מהר"ם ז"ל ששמע מפ"ק של הגה"ק בעל אמרי יוסף בשם רבותיו, שכל מנהג האר"י ז"ל שלא נהג אחריו הבעש"ט כגון תיקון חצות ביום בבין המצרים, גם אנן לא נהגינו הכי. ע"כ. והיינו שדברי האר"י ז"ל אינן בהכרח אמורים כלפי הכלל, ותלמידי הבעש"ט יש להם דרך נוספת. ומזה נלמד לנ"ד. [עוד כתב שם עמש"כ הדברי חיים, שכל המאמין בבעש"ט ז"ל יחזיק בנוסח האר"י ז"ל, שטעמו בזה משום דהאי עיר וקדיש נחית משמיא, הבין דשורש נשמתו אינו מנו"א וכו', דהבעש"ט ז"ל ה' בחינתו והשגתו לעילא משאר גדולי הצדיקים, והוא דבק בזה בנוסח האר"י לפי שורש נשמתו בעצם, וכן הנהיגו ראשי הדורות תלמידיו אחריו, וכל הדולה ומשקה מתורתו, הוא

שלמה (זעפרני, עמ' תקנה), דהטעם דלא אמרינן סב"ל נגד האר"י ז"ל, זהו מטעם שתורת האר"י ז"ל מקובלת אצלנו הן מצד המנהג, והן מצד עוצם גדולתו וקדושתו, ולפיכך לא אמרינן סב"ל נגד האר"י ז"ל. עכ"ד. ואינו מובן מ"ש "מצד גדולתו וקדושתו". דהא לאו רבותא היא למיחשב גברי של הקדמונים או הראשונים. ומ"ש מצד המנהג, ג"ז אינו נכון, שהרי קודם שבאו החיד"א והגר"ח, הרי גדולי הדורות כמו הכנה"ג והפר"ח ועוד רבים, לא שמיע להו לפסוק כלל ע"פ הסוד. וגם החיד"א הורה לרבים כדעת הפשטנים והש"ע, ורק לעצמו החמיר כד' המקובלים, כמו שהעיד בשמו בס' לקט הקציר. וראה בילקו"י שבת (כרך א' חלק שלישי סי' רעד) שהזכירו למעלה מ-20 מגדולי חכמי הספרדים שכתבו להדיא שיש לילך אחר הפשטנים ולא אחר המקובלים. ומה שנתחדש אחרי כמה דורות, לילך ע"פ תורת הסוד, הוא שינוי מן המנהג המקובל בכל הדורות. ובלא"ה מותר לשנות מנהגים בכה"ג וכמו שהארכנו במק"א, עפ"ד הראשונים והאח'.

וגם לא ידענא מה השיב על דבריו של מרן אאמור"ר שליט"א, שהרי עיקר סמיכתם של רבותינו המקובלים שדברי האר"י ז"ל הם בתורת ודאי, הוא מחמת דס"ל שכל דברי רבינו האר"י ז"ל הם מפי אליהו, אולם מי לנו גדול מהגר"א שאמר שאינו מאמין בזה שכל דברי האר"י ז"ל הם רק מפי אליהו. ועכ"פ ד"ז לא נפקא מכלל ספק. ואמאי לא נדון את הדבר כספק כדי לומר סב"ל נגד האר"י ז"ל.

ובפרט דבלא"ה שיטת הגרי"ח זיע"א שאפי' דיוק מדברי רבינו האר"י ז"ל נחשב כודאי, אולם לזה אפי' הרב אור לציון לא הסכים, וחלק בזה על הבן איש חי. ומכח סברא פשוטה, שאף אם גדול אחד הבין שכך הפשט הרי אינו מוכרח. ודברים אלו מפורשים ג"כ במבוא לאור לציון, והוא תנא ופליג על הבן איש חי בשתי עיקרים גדולים: א. שרק דבר המפורש ברבינו האר"י, ולא במילתא דאתיא מדיוק. ב. שגם דברי רבינו האר"י ז"ל אינם ודאי גמור, אלא יש לחוש לפשט. וכמדומה שרוב הדברים שעליהם דנים בדורינו אינם דברים המפורשים בדברי רבינו האר"י ז"ל שעליהם דיבר החיד"א וכל הגדולים שנמשכו אחר דברי

ענף קטן או גדול משורש נשמת גאון ישראל וקדושו, וממילא נטל עליו להחזיק בנוסח שלו. ור"ל שדברי האר"י והבעש"ט תלויים לפי שורש הנשמות, ונחלק ג"כ לפי התלמידים ההולכים בדרכם, וכל גדול תלמידיו הם משורש נשמתו. ודו"ק בזה].

ועוד, שהרי כמו כן כתב האדמו"ר מקורנא בכמה מקומות כלפי תוקף גדולת הבעש"ט. ובספר היכל הברכה (פרשת ואתחנן) כתב עה"פ קול גדול ולא יסף, שידוע ומפורסם שזכה הבעל שם טוב עם כל תלמידיו, וכן מרן האר"י, לשמוע את קול ה' בקולות וברקים וקול שופר חזק, באמירת 'אנכי' עם כל הרזין סתימין עילאין". ועיין רש"י ז"ל שכתב, קול חזק וקיים לעולם. ומבואר מזה, שמי שמקדש עצמו, יזכה לשמוע קול ה' שקיים לעולם. עכ"ל.

ובשו"ת דברי יציב (חיד"ד סי' קלא) כתב, אחד היה, הבעש"ט, אשר ארי משמא קא נחית, ללמד לבני יהודה קשת במלחמתה של תורה כאשר קיבל ולמד מפי "רבו אחיה השילוני". רבו של אליהו הנביא. [ובקונ' ליקוטי ביאורים (קונט' לא עמוד יז) הביא שמקובל מעשה בבעש"ט הק', שסמוך לפטירתו ראוהו התלמידים מרחש בשפתיו, כמה צריך האדם לעמוד כדי שיראה את אליהו בחלום, וכמה צריך הוא לעבוד כדי שיראהו בהקיץ, וכמה צריך הוא לעבוד כדי שאלהו יתגלה אליו בכל עת שירצה, וכמה וכמה צריך האדם לעבוד להגיע למדרגה שאלהו יעמוד לפני דלתו ויבקש רשות להכנס. והבעש"ט הק' היה לומד עם אחיה השילוני שהיה רבו של אליהו הנביא, וכשהיה בא אליהו לבעש"ט הק' היה עומד וממתין בחוץ מפני כבוד רבו. ע"ש. ובספר ישועות ישראל כתב, שפעם אחת ראו את הבעש"ט בוכה בכי גדול, ואח"כ היה שמח שמחה גדולה, וישאלוהו לאמר מה הענין, והשיב להם, הנה "אני ואליהו למדנו אצל רבי אחד והוא אחיה השילוני", והוא זכה שבכל פעם שמדברים ממנו אומרים זכור לטוב, ואנו רק סיפורי מעשיות יספרו ממנו, ובכך בכיתי והתחננתי אל השי"ת כי כאשר יספר איש יהודי ממני מעשה הנוגע לרוחניות ישיג ישועה ברוחניות, ואם בנוגע לגשמיות ישיג ישועה בגשמיות. ובהתפללי על זאת, שמעתי בשמים שמכריזים, שכל איש אשר יאמין ב"ישראל בן שרה" שכל עבודתו ועמלו היה אך לתועלת ישראל

בכלל ובפרט, וידברו ממנו בתחלת השבוע יהיה השבוע הבא אליו לישועה ולרווחה, ואם בתחילת החודש יצליח כל החודש, ואם בראשית השנה, ישיג שנה טובה ומבורכת, על כן מלאתי שמחה וגיל בראותי כי גם כאשר אהיה בעולם העליון, יושעו בני ישראל בגללי, כן יעמוד לנו זכות קדושתו אשר נוושע בכל טוב סלה. אכ"ר]. ובספר אמרי פנחס (שער ט מעשיות וסיפורים אות טו) כתב, שאם אין מהאר"י ז"ל מופתים רק מה שכתבנו בשבחיו, אנו ראינו מהבעש"ט יותר.

ובשו"ת שיח יצחק (סי' ה) הביא מספר בעש"ט עה"ת (פ' ואתחנן) שכתב: גלוי לכל, הנחת תפילין של הרב המגיד מטריסק ז"ל, שכשהובא לפניו נער בר מצוה לחנכו בהנחת תפילין הוא ציוה וכו' ועל הזרוע שמונה כריכות, כי כריכה ראשונה אינה במילואה ואינה נחשבת, כדרך שאין חושבין כריכה ראשונה אצל כריכת הציציות, ובכל פעם שהובא לפניו עלם כזה, אמר בזה"ל: כך אני מניח וכן הניח אבי ואבי זקני, וכן הניח הבעש"ט וכן האר"י הקדוש ז"ל "כמקובל בידם מפי אליהו הנביא זכור לטוב". עכ"ל. אמור מעתה, דכמו שאומרים סב"ל נגד דברי הבעש"ט, ה"ה כלפי דברי האר"י.

ומה שהביא אחד הכותבים מספר שלחן הטהור (עמוד קעב) שכתב: מי שעובר על דבריו של האר"י בלי אונס, שרי למיקרי ליה עבריינא, כי כל דבריו אפי' דבר קטן הוא מה ששמע לא מפי מלאך ולא מפי שרף אלא מפי הקב"ה בעצמו. ע"כ. הנה בעניני הלכה, ההכרעה נמסרה בידי החכמים, כי לא בשמים היא. [גם בספר דגל מחנה אפרים (פ' בשלח), כתב ששמע מזקנו הבעש"ט הק', שיש איש אחד בעולם "ששומע תורה מפי קודשא בריך הוא, ולא מפי מלאך ולא מפי וכו'", ואעפ"כ אינו מאמין בעצמו שלא ידחה ח"ו מאת הקב"ה. וסמך לזה ממ"ש לא בשמים הוא ולא מעבר לים. עכ"ד. ועוד כתב שם, שפעם עמד לפני זקנו בר"ה, ושמע שסיפר איך מתנהג המשפט, שעומדים שם לפני המלך המשפט אבות העולם, ומגישים הזכויות של ישראל, וגם משה רב"ע עומד שם, והוא, כמו סרסור פונה אנה ואנה ומכניס הזכויות, ורואה בחכמה ובמחוג שלא יבואו המקטרגים והעוונות ח"ו. ופ"א שמעתי ממנו אם היה יכול עוד אחד לומר אל רחום שמך ועננו כמו אני, אזי הייתי מביא את המשחית].

לא אמר לבטל המנהג בזה.

[והראוני בספר נחלת אבות (ששון עמוד 405) שגם בבגדאד נהגו לומר פיוט יגדל בכל ליל שבת, אך כשבא הגר"ח ביטל מנהג זה, ואמר שע"פ סברת האר"י אין לאמרו. אך ע' בילקו"י שבת א כרך ג' (מהדורת תשעב סימן ע"ד) שהארכנו שאין לבטל מנהג זה. וכמו שאין לבטל אמירת וידוי של רבינו ניסים גאון ביוהכ"פ. ובפרט שהוא מנהג יפה לחיזוק עיקרי האמונה, ואין כל חשש איסור במנהג זה].

וראה עוד בקונטרס ספר הזכרונות לר' צדוק הכהן מלובלין (מצוה שלישית) שכתב בתו"ד: די"א שקבלת הרמב"ן והנמשכים אחריו, נמשכה מהראב"ד ממה שקיבלו מפי אליהו, הוא ואביו ובנו. ולפ"ז הרי שאין הדברים קבלה בידם מחכמי ישראל הקדמונים דור אחר דור, רק מפי אליהו. וזהו לענין גוף ידיעת הדברים ודאי ההתגלות מפי אליהו אין ספק בה, "אבל לחדש חיובים אגברא, דברים אלו לא בשמים הוא, ואין בכח אליהו להגיד לנו הלכות מחודשות", שגם הגדותיו הם בכלל לא בשמים הוא, וכמו שאמרו בשבת (קח). וברש"י שם.

ועוד כתב: ודע, כי אין לנו חיוב זולת מה שחייבתנו תורה שבכתב ובעל פה, בתלמוד המסור בידינו ממקבלי התורה שבעל פה. וכל מה שלא נמצא זכרנו בתורה שבכתב ובעל פה המסורים בידינו, אם יבואו אנשים ויאמרו לנו כך קיבלנו, אפי' יאמרו שקיבלו איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, אין אנו מחוייבין לשמוע להם, מאחר שלא נמצא מזה בתלמוד, ששם פירשו לנו חכמים כל המקובל בידם מתורה שבעל פה. [ואע"פ שנמצא כמה פרטים בדיני איסור והיתר וכיוצא, הלכות מקובלות מהגאונים שלא נזכרו בתלמוד, ועיין בתבואות שור (ס"י לה ס"ק מז), לא אמרו אלא בכמה ענינים פרטים. (ושמא התם נמי לא לקבוע הלכה אלא לחוש)]. עכ"ד.

אם יש ענין שגם נר השמש יהיה בשמן זית או שיש בכך משום בל תשחית

ענין להדר בו, וכ"ש לא לעשותו זכר למקדש, ולהדליקו בשמן זית. וא"כ יש בו חשש משום בל תשחית. אך לדברי קב הישר יש מקום לזה. וכ"כ בספר ברכת יצחק (להרב ברכה, מועדים מהד"ק חנוכה עמ' קיט), שיש ענין להדר גם בשמש, דבבא"ח וכה"ח משמע דיש מצוה בשמש, ויש ענין שלא יפסיק בינו להדלקת הנרות, אלא יניחנו בימין, שמיד

והנה בספר שלחן הטהור שם (ס"י רס סעיף ז) כתב בענין טבילת שחרית בשבת, שמצוה וחיוב לטבול בשחרית בשבת קודם התפלה על פי האר"י, ומי שעובר על דבריו בלי שום אונס שרי למיקרי ליה עברינא. עכ"ד. והא קמן שרובא דרובא אינם זהירים בזה כלל.

ועוד כתב בספר שלחן הטהור (עמ' קעג) שהמגלח בל"ג בעומר הוא עובר על דברי האר"י, ששקול כשבעים סנהדרין של משה רבינו ויותר. ושם (בעמוד כד) כתב, מי לנו גדול מרבינו האר"י שקדושתו והשגתו היתה כמשה רבינו. ומהר"י אירגאס (בספר שומר אמונים הקדמון) כתב, שמי שיעשה נגד דברי האר"י אין ספק שהיא גברא בר שמתא הוא, ומכריזין עליה בכל גבול ישראל, כי אין לנו לא דברי בן עמרם הוא אדונינו הקדוש האר"י, אליו תשמעון, כי נחה עליו רוחו של אליהו הנביא ז"ל, ומפי הגבורה קבלוה, והמהרהר על דבריו כחולק על השכינה. ע"כ.

ומכל מקום, הא קמן דאעפ"כ רובא דעלמא, ואפי' הגר"א ותלמידיו, לא חששו לזה, וס"ל שלא נאמרו דברים אלה אלא למצניעיהן.

ובספר שלחן הטהור (בס"י סח ס"ד) כתב להזהיר שלא לומר פיוט יגדל ולא וידוי של רבינו ניסים גאון, כי רבינו האר"י הזהיר שלא לאומרו. ובזר זהב שם, תמה על אמירת יגדל, וכן על גדולי הדורות שלא ציוו לסלקו מן הסיידורים, מאחר ורבינו האר"י הזהיר שלא לאומרו, והוא היה יודע ברוח קדשו כל הנשמות שהיו מאדם הראשון ועד ביאת משיח, מה היה עמהם וכו', וכיון שהוא ציוו שלא לאומרו מסתמא היו דברים בגו וכו'. וכתב שזה חסרון אמונה מה שלא סילקו יגדל מן הסיידורים. ע"ש. אך במחכ"ת, לדינא נקטינן שאין לקבוע הלכה למעשה לכלל על פי סודות ונסתרות התורה, מלבד שגם האר"י ז"ל

ומכל מקום לפי דברי קב הישר הנז"ל, שמדברי מהרי"ל משמע שיש ענין וסוד בנר השמש, יתכן שאף שלדינא אין בו שום קדושה, ואין פוסקים הלכה ע"פ סודות ורמזים, מכל מקום שמעינן מינה שיש ענין בנר השמש. ובזה ניחא מה שרבים נוהגים כיום לתת שמן זית גם בנר השמש. ולכאור' כיון שאינו כלל מגוף המצוה אין

ז. אין איסור להשתמש לאור נר חנוכה, אלא בתשמיש שנהנה ממנו, אבל מותר ללכת לאורם כדי שלא יכשל, אם כבה החשמל בבית, ואיננו מחוייב לעצום עיניו. (ז)

ח. יש מי שכתב לאסור לדבר עם חבריו בפתח הבית לאור נר החנוכה, דנחשב בכלל משתמש לאורה. אולם לדינא אין צריך לחוש לזה. ולא אמרו צריך נר אחרת אלא במניח נרות החנוכה על שלחנו, אבל כל שמניחה סמוך לפתח הבית אינו צריך לנר אחרת, ואף על פי שהוא עומד שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט לאורה לאיזה תשמיש, שפיר דמי. (ח)

ידליקינו. וכן יש ענין שהקטן ידליק אותו ובזה יהיה לו שותפות במצוה. עכ"ד.

ללכת לאור נרות חנוכה

שנה היה מאיר להם עמוד הענן בכל המקומות וכו'. ועיין בהרא"ש (פרק קמא דיומא) שכתב בזה"ל: ובסדר אתה כוננת כתוב, טמטם עיניו ויצא. ואין זה בגמרא, ואדרבה בירושלמי מוכח שאינו צריך. והכי איתא בירושלמי, עד שלא ניטל הארון היה נכנס ויוצא לאורו של ארון, משניטל ארון היה מגשש ונכנס, מגשש ויוצא. ע"ש. [אלא דיל"ע אם הכהן היה מהלך לאור השכינה שהיתה שרויה על הארון, או לאורו של ארון ממש, שהזהב היה מבהיק ומאיר, ראה בקרבן העדה שם]. וכן הביא בבית יוסף (סי' תרכה). וע"ע בספר נפש יהונתן (דף מז ע"א). ודו"ק. אך בזוהר הקדוש (ח"ג דף טז ע"א) מוכח שהיה עוצם עיניו לפני שיכנס. אכן איתא התם (דף קב). וטמטם עינויה דלא לאסתכלא במאי דלא אצטריך. ע"ש. ועיין בגמ' (יומא נב). לאו אורח ארעא למיעל בהדיא. ופירש רש"י, שיהיו כל שעה עיניו ניזונות מבית קודש הקדשים. וכן בפסחים (כו), ע"ש. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן קכא). ודו"ק. וראה בחזון עובדיה חנוכה (עמוד ק).

ז. שאין על זה תורת שימוש לאורה. וכן כתבו המהריק"ש בהגהותיו (סי' תרעג), והפרי חדש, ובשו"ת פני אריה (ס"ס מז), מועד לכל חי (סימן כז אות לט). והמשנ"ב (סי' תרעג ס"ק יא, ובשעה"צ סק"י). ועוד. וז"ל הפרי חדש (תרעג אות א): בדיעבד אם הדליקו במרתף בשבת בשמן ופתילות פסולים וכן נר חנוכה, יכול למשוך יין מהחבית, וכתב מהריק"ש דה"ה לילך לאורן לפי תומו כדי לא יכשל, שאינו מחויב להעצים עיניו, דלא מיקרי תשמיש, וכן כל כיוצא בזה שא"צ אור הנר, דלא מיקרי תשמיש, דומיא דהכא וכדכתיבנא, ודלא כהר"ן ז"ל. עכ"ל. וכיוצא בזה כתבו התוס' (שבת כא. ד"ה מפני) שכל דבר שיכול לעשות בלי נר כגון להוציא יין מן החבית, מותר להשתמש לאור כל נר. אלא שמרן הב"י (סי' רסד) כתב שהטור לא סמך על זה. וכן פסק מרן (ר"ס רסד). ומ"מ בנדון דידן יש להתיר כדעת המהריק"ש.

ועיין בתוספות שבת (כב. בד"ה וכי לאורה) שכתבו, ויש מפרשים וכי אהרן כשהיה נכנס לפניו, לאורה של המנורה היה צריך, והלא ארבעים

לדבר עם חבריו בפתח הבית לאור נר חנוכה

לאורה לאיזה תשמיש, שפיר דמי. וכבר ראיתי לקצת רבנים שהיו נוהגים לעמוד שם ולשוחח עם חבריהם בלא נר אחר, אלא שאני נוהג למעשה להדליק נר אחרת אפי' בלא צורך תשמיש, כי מנהג אבותינו ורבנותינו בידינו. ע"כ. ומוכח דסבירא ליה דלא כחומרת רבו של הריטב"א הנ"ל. ודו"ק.

(ח) הריטב"א (שבת כא:) כתב, ומורי הרב ז"ל היה אוסר לשום אדם לדבר עם חבריו בפתח הבית לאור נר החנוכה. ע"כ. אולם המאירי (שם) כתב, שלא אמרו צריך נר אחרת אלא במניח נרות החנוכה על שלחנו, אבל כל שמניחה סמוך לפתח הבית אינו צריך לנר אחרת, ואף על פי שהוא עומד שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט

סימן תרעד - להדליק מנר לנר

א. מדליקים נר חנוכה מנר חנוכה הסמוך לו על ידי פתילות ארוכות, ומותר להדליק אפילו נר של המהדרין מן המהדרין, מנר החיוב, כיון שעל כל פנים שניהם נרות מצוה. אבל לא ידליק מנר חנוכה לנר חנוכה על ידי אמצעי, כגון שכבה הנר שבידו שמדליק ממנו את נרות החנוכה, אינו רשאי להדליקו מנר חנוכה כדי שימשיך להדליק את נרות החנוכה הנוספים. (א)

להדליק נר מנר

ארכה דעביד כשמואל, או דילמא הלכתא כרב באיסורי (נדה כד:), ופשיט רב הונא בריה דרב יהושע דהלכתא כרב, ובבביוזי מצוה פליגי, דלישנא דאכחושי איתותב. והילכך אי הדלקה עושה מצוה מדליקין מנר לנר, אבל אי הנחה עושה מצוה, והוה ליה כמו קנסא ואין מדליקין, להני תרי שינויי מדליקין משרגא לשרגא, אבל לא על ידי קנסא. וכן דעת הר"ף (ט:). ולכך לא הביא אלא לשון מחלוקתם מדליקין מנר לנר, דמשמע בנר עצמו, אבל לא על ידי קנסא.

אבל בעל התרומה (סי' רכט) מתיר אפילו על ידי קנסא, משום דמאן דאמר משום אכחושי מצוה, עמד בקושיא, ופליגי בבביוזי מצוה, והלכתא כשמואל כיון דרבה עביד כוותיה.

והר"ן (שם ד"ה כל מילי) כתב, מדליקין מנר לנר ואפילו על ידי קנסא שרי, דהא אסיקנא בגמרא דטעמיה דרב דאמר אין מדליקין משום ביזוי מצוה, ודוקא על ידי קנסא הוא דאסר, דאילו מנר [חנוכה] לנר חנוכה בלא קנסא ליכא ביזוי מצוה. ומינה דשמואל אפילו על ידי קנסא שרי, וזו היא השיטה המחזורת בגמרא. ולא כן דעת הרמב"ן שכתב, דלמסקנא ע"י קנסא אסור.

והרמב"ם (פ"ד ה"ט) כתב, ומדליקין מנר חנוכה לנר חנוכה. וכתב עליו הראב"ד, ועל ידי קנסא. ומחלוקתם תלויה בדקדוק סוגיית הגמרא. עכ"ל והתוס' (כג. ד"ה שמע) כתבו, שמע מינה הדלקה עושה מצוה, ואם כן מותר להדליק מנר לנר. ומכל מקום כיון שנוהגין העולם להחמיר, אין לשנות המנהג. ע"כ.

וכתב בתרומת הדשן (סי' קז) דאפילו למאן דאמר מדליקין מנר לנר על ידי קנסא, אם יש

(א) בגמ' שבת (כב.) איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר, ושמואל אמר מדליקין, אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב, לבר מהני תלת דעביד כשמואל, וחד מינייהו מדליקין מנר לנר. יתיב ההוא מדרבנן קמיה דרב אדא בר אהבה, ויתיב וקאמר, טעמיה דרב משום ביזוי מצוה הוא, [שמדליק קיסם שאינה מן המצוה מנר של מצוה, וממנו מדליק השאר. רש"ן]. אמר להו לא תציתו ליה, טעמיה דרב משום מכחיש מצוה. [ומיחזי כמאן דשקיל נהורא ושואב קצת מלחלוחית שמנו. רש"ן]. מאי בינייהו, דקא מדליק משרגא לשרגא, [נמביא נר אצל נר, ושתיהן של מצוה, ולא בקיסם. רש"ן]. מאן דאמר משום ביזוי מצוה משרגא לשרגא מדליק, מאן דאמר משום אכחושי מצוה משרגא לשרגא נמי אסור. ובגמ' שם הקשו על הטעם משום אכחושי מצוה, והסיקו בקשיא. ובתר הכי בעי תלמודא מאי הוי עלה, ומהדרין אמר רב הונא בריה דרב יהושע, חזינא אי הדלקה עושה מצוה מדליקין מנר לנר, ואי הנחה עושה מצוה אין מדליקין מנר לנר, ואסיקנא דהדלקה עושה מצוה. ע"כ. וכתב הרא"ש שם (סי' ז) [ותימה] מאי קא מיבעיא ליה מאי הוה עלה, דלכאורה משמע דהלכה כשמואל, מדעבד רבה כוותיה, וכי תימא אליבא דשמואל מיבעיא אי אית ליה טעמא דביזוי מצוה, ולא פליגי אלא באכחושי, הא איתותב לישנא דאכחושי, ואם כן בבביוזי מצוה פליגי. וי"ל דמספקא ליה אי תיובתא גמורה היא או לא, ופשיט רב הונא בריה דרב יהושע דלאו תיובתא גמורה היא, ולחומרא אמר דפליגי באכחושי, ושמואל אית ליה טעמא דביזוי מצוה, הילכך אי הנחה עושה מצוה אין מדליקין מנר לנר, והוה ליה כמו קנסא. אי נמי מיבעיא ליה אי סמכינן

ב. אם הדליק נרות חנוכה, וככתה אחת מהן לאחר מכן, ורוצה להחמיר ולחזור ולהדליקה, לא ידליקנה מנר הסמוך לה, אפילו בלי אמצעי, דהיינו על ידי פתילה

מה שלא גזרו רבותינו חכמי התלמוד.

גם אפשר, שטעמו של הרמ"א הוא, משום דס"ל שמנהג אשכנז להדליק נר לכל אחד ואחד, אינו משום שמכוונים שלא לצאת בהדלקת בעל הבית, אלא בזה מודים לסברת מרן וסיעתו דממילא בע"כ יוצאים כל בני הבית, אלא הטעם הוא משום שיכולים להדר ולברך על ההידור, אף שבעיקר המצוה ממילא יוצאים, וס"ל לפי מנהגם ששייך בזה הידור אע"פ שאינו ביחד ממש עם עיקר המצוה, ועכ"פ היכא שיש לזה קצת שייכות להדלקה של עיקר המצוה. ולכן נרות אלו אין להם מעלה של נרות החיוב, אחרי שאינם רק הידור. ונחלקו בזה גאוני אשכנז, ראה בשו"ת תה"ד (ס" קא), ובשו"ת מהר"ל (ס" קמה) ובשו"ת מהר"י ברונא (סימן נ) אם טעם מנהג אשכנז הוא משום שמכוונים שלא לצאת או משום שמברכין על ההידור. ואפשר שדעת הרמ"א כטעמו של תה"ד, שההדלקה היא רק משום הידור, ולא משום שמכוונים שלא לצאת בהדלקת בעה"ב. וראה בחזו"ע על הלכות חנוכה (עמוד קג).

ועיין בכף החיים (סימן תרעד אות י) מה שכתב בשם הפרי מגדים. ע"ש. וכוונת הפרי מגדים לפי מנהג הש"ס שמדליקין בחוץ. ודו"ק. ועיין תוספות (שבת כא: ד"ה מצוה).

ובתוספת ביאור צ"ל, דמרן סבירא ליה דנרות ההידור הם דין מיוחד בהלכות חנוכה, ומשום פרסומי ניסא תיקנו להדליק נרות הידור, ולכן פסק מרן שמדליקין נר מנר. אבל הרמ"א סבירא ליה דנרות ההידור הוו מדין זה אלי ואנוהו, ומשום הכי כתב שאין להדליק זה מזה כלל. [ראה להלן בקונטרס אחרון בדעת מרן]. והיינו, דהרמ"א לשיטתיה דפסק כהרמב"ם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק נר חנוכה, ולא איכפת לן במה שלא יהיה ניכר איזה יום הוא, דדוקא בדין זה אלי ואנוהו בעינן שיראה חזותו לרבים, ושיהיה ההידור ניכר לרבים. אבל הכא אינו מדין זה אלי ואנוהו אלא דין מיוחד בהלכות חנוכה.

לחוש שיכבה הקינסא ברוח קודם שיגיע לאותו נר מצוה שרוצה להדליק, מודה דאסור. [ע"כ מהב"ן]. ומרן בשלחן ערוך (סימן תרעד סעיף א) פסק דמדליקין נר חנוכה מנר חנוכה, ודוקא להדליק מזה לזה בלא אמצעי, אבל להדליק מזה לזה על ידי נר של חול, אסור. ויש מתירים גם בזה, אא"כ הוא בענין שיש לחוש שיכבה הנר של חול קודם שידליק נר אחר של חנוכה. ע"כ. וקי"ל דהלכה כסתם שאין להדליק נר חנוכה מנר חנוכה על ידי קיסם, אלא באופן ישיר. ואע"פ שהרמ"א בהגה כתב שנהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק נר מנר אפי' בלא קיסם, כיון שעיקר המצוה אינה אלא נר אחד, (ומקורו מהתוס' שבת כג. ד"ה ש"מ, והמרדכי פ"ב דשבת ס" רעא), אנו אין מנהגינו כן.

ועיין בספר גליא מסכת (דף פ"ב ע"ב) דשדי נרגא בטעמו של הרמ"א בזה. גם רעק"א בתשובה (ס" יג), תמה על דברי הרמ"א, שמכיון שנהגו אצלם כמו המהדרין שכל אחד מדליק נ"ח לעצמו, הרי כוונתו שלא לצאת י"ח בשל בעה"ב, וממילא מחוייב מדינא, וכמ"ש המג"א (ס" תרעד סק"ט), וא"כ הוי נר חנוכה ממש, ויהיה רשאי להדליק נר מנר. וצע"ג. ע"ש.

ושמא כוונת הרמ"א לומר שמא יאמרו בני אדם שכיון שהשאר אינם רק להידור מצוה ואינם מצוה כל כך, ואעפ"כ מותר להדליק מנר החיוב, אף נר חול ממש מותר להדליק מנר מצוה של חנוכה. ועכ"פ נראה שאין לחוש לזה, שאין לנו לגזור גזירות מדעתינו.

והראוני בשו"ת בית יהודה (תאו"ת ס" כא) שכתב לבאר דברי הרמ"א שאין כוונתו כפשטו, אלא רצונו לומר שאם נתיר להדליק נר הידור מנר חיוב, יאמרו בני אדם שכיון שהשאר אינם אלא להידור מצוה ואינם מצוה כל כך, ואע"פ כן הותר להדליק מנר החיוב, א"כ יבואו גם להדליק נר של חול מנר מצוה של חנוכה. והוי כעין גזרה. וסיים הבית יהודה, שבאמת נראה שאין לחוש לאותה חומרא למעשה, שאין לנו לגזור גזירות מדעתינו

ארוכה, כיון שמן הדין קיימא לן כבתה אין זקוק לה, חשיב כנר הרשות שאין מדליקין אותו מנר מצוה. (ב)

ג. אסור להדליק נר של חול או סיגריה מנר החנוכה, ורק אחר שעבר זמן מצותה, דהיינו חצי שעה לאחר ההדלקה, מותר להדליק ממנה, כמו שמותר להשתמש לאורה לדבר הרשות. (ג)

ד. נר של בית הכנסת, ונר של שבת, ונר של חנוכה, ונר של תלמוד תורה, כולם נחשבים נרות של מצוה, ומותר להדליק נר זה מנר האחר. אולם אין להדליק נר של חול מנר של בית הכנסת. ותלמיד חכם הלומד בתוך בית הכנסת, רשאי להדליק סיגריה מנר של בית הכנסת, ויזהר להדליק ישר מן הנר, ולא ידליק על ידי קיסם. וכן לא ידליק מנר חנוכה. (ד)

(ב) כ"כ המג"א (שם סק"א) ושם הביא מהדרכי משה דמשמע דשוקא בנרות חנוכה נהגו להחמיר ולא בנרות אחרים של מצוה. וכ"מ במרדכי. עכ"ל ד"מ. והעיר המג"א, דבמרדכי שלפנינו משמע דבכל נרות של מצוה נהגו להחמיר. וכ"מ בהגהות

הר"מ טיקטין. וכ"מ בתוס'. ובהג"מ הגדולים. (ג) כן פירשו הרי"ף והרא"ש בתירוצא בתרא, א"נ לשיעורא. וע"ש בתוס' בשם ר"י פורת, ובהרא"ש שם, דמשמע דיכול לכבות. וכ"ה בש"ע (סי' תרעב ס"ב).

נר של בית הכנסת, ושל שבת, ושל חנוכה, ושל תלמוד תורה, כולם נחשבים נרות של מצוה

(ד) כ"כ הטור. וזה לשון בעל התרומה (שם). הלכה כשמואל דאמר מדליקין מנר לנר, דהא רבה עביד כוותיה, אם כן מותר להדליק קינסא או נר של חול מנר של מצוה, הן בנרות שבת הן בנרות חנוכה, הן בנרות בית הכנסת, מותר להדליק קיסם מנר של שבת, כדי להדליק בה נר חנוכה או איפכא, או להדליק קיסם מנר של שבת, כדי להדליק נר אחרת של שבת. וכן בנרות חנוכה. אבל נר של חול אסור להדליק מנר של מצוה, אלא אם כן מדליק מאותה נר של חול נר אחרת של מצוה, עכ"ל. ורבינו לא חשש להזכיר נר חנוכה, משום דכיון דעלה קיימא ממילא משמע דכי קאמר כולם של מצוה שיכול להדליק מזה לזה, דאנר חנוכה נמי קאי. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תרעד ס"ב).

מה שמקילין להדליק הפיפ"א של טאבק"ו [מקטרת] עיין בתשובת בית יהודה. וממשמעות הדברים שבבית יוסף מתיר. ובמח"כ נתן מכשול למעיינים, שאדרבה שם כתב שהדבר פשוט לאסור, והמיקל משום לב בית דין מתנה עליהן, אין לו על מה שיסמוך, דאילו המיקל בהדלקת הנר משום לב בית דין שהוא דבר שהכל משתמשין וצריכים להדלקת הנר, מה שאין כן בזה. ואפילו משלהבת לבד סבירא ליה דאסור להדליק המקטרת, מנר של בית כנסת, כי מלבד הנר עצמו יש בזה קפידא מחמת קדושת בית הכנסת שזה כמו אכילה ושתייה וכו', ולכן אפילו בנר של יאר-צייט אסור להדליק וכו'. אבל בבתי מדרשות שחכמים ותלמידיהם קבועים ללמוד וללמד, וצריכים לפעמים לעשן הטאבק, לא מטרחינן עלייהו ללכת לבית ולהבעיר שם את המקטרת. שיש בזה משום ביטול תורה. ובכחאי גוונא בודאי לב בית דין מתנה עליהן, ומכל מקום בנר של תפלה יש להחמיר וכו'. ע"כ. ואמנם יש המקילין אפילו על ידי אמצעי. וע"ע בשו"ת מעשה אברהם (סימן לח) שהאריך בזה. אלא שעדיף יותר להדליק באופן ישיר. והמנהג שהלומדים

והנה ז"ל מרן בהלכות בית הכנסת (סימן קנד סי"ד) אין מדליקין נר של הדיוט מנר בית הכנסת, ויש מי שאומר דה"מ בעוד שדולקין למצותן, אבל כשצריך לכבותן, מותר. הגה"ה, ומיהו לא נהגו ליזהר בכך בנר שהוא לצורך גדול. ואפשר שלב בית דין מתנה עליהן. ע"כ. ובא"א שם כתב,

סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה

א. הדלקה עושה מצוה, ולכן צריך שבשעה שמדליק נרות החנוכה יהיה בנר שמן כדי שיעור הדלקת נר החנוכה שהוא חצי שעה, וכן אם מדליק נר שעה, צריך שיהיה בו כשיעור הנ"ל. ואם הדליקה כדת, ואחר כך נשבה רוח וכיבתה את הנרות, או שילד הפיל את החנוכיה לארץ והנרות כבו בתוך חצי שעה להדלקתה, אינו זקוק לה לחזור ולהדליקה, שמיד בגמר ההדלקה נעשית מצותה, ויצא ידי חובתו. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה נפתחה הדלת, או החלון, ונכבית על ידי רוח פרצים וכדומה, אין צריך לחזור ולהדליקה. אבל אם נכבית מפני שהעמידה במקום שרוח מצויה מנשבת, והיה צפוי מראש שלא תוכל להחזיק מעמד בפני הרוח, ובכל זאת הדליקה בפני הרוח וכבתה, לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולהדליקה בפנים באופן שלא יכבה הרוח, אך לא יברך שנית. ואפילו אם כיבה אותה במזיד, שבודאי חייב הוא מן הדין לחזור ולהדליקה, חוזר ומדליק בלא ברכה. (א)

אאמו"ר העיר ע"ז, דלכאורה לא הוי כ"ש, שבהדלקת נר חול מנר בהכ"נ איכא משום אכחושי מצוה. כדאיתא בשבת (כב.) משא"כ בקורא לאורו בלכד אפי' דברי חול לא מכחישו מן המצוה. וכ"ד מרן הש"ע (ס" קנד ס"ג). ואע"פ שהמג"א תמה ע"ד מרן. היעב"ץ במור וקציעה כתב ליישב דעת מרן, ומסיק דאפי' דברי חול מותר לקרות לאורו. והובא במחב"ר. וע' בב"י שם בשם רב נטרונאי גאון. והיינו שקורא בדבר חול כשהוא מחוץ לבהכ"נ מנוגה נגדו של נר בהכ"נ. וכמ"ש במחב"ר. משא"כ בתוך בהכ"נ עצמו אין להתיר. ובערוך השלחן (ס" קנד סעיף טז) כתב, דהאינדא אין נזהרים בזה כלל וקוראים מכתבים בפני נרות בהכ"נ וגם מדליקים מהם לעשן טבק, וכל צרכי הדיוט אף שאינם לצורך גדול כלל, וצ"ל שכיון שנהגו כן כל הנותן נר לבהכ"נ נותן על דעת כן, שישתמש בו הדיוט. ולב ב"ד מתנה עליהם. ע"ש. ומ"ש בבא"ח, ולכ"ע אין להדליק סיגריה מנר בהכ"נ, כבר נתבאר דלתלמיד חכם הלומד שם כל היום יש להתיר.

בביהכ"נ בקביעות, מדליקין סיגריה מנר ביהכ"נ, וי"ל דחשיב כמו נר של מצוה, שמרן הש"ע מתיר להדליק מנר של מצוה, שמעשנים לצורך הלימוד. וכ"כ בשערי תשובה. ואמנם בכה"ח (אות צו) פקפק ע"ז, שהרי כשמדליקים נר התמיד הזה אומרים בפירוש שהוא לכבוד בהכ"נ לעילוי נשמת פלוני, וא"כ הו"ל כקדושת בהכ"נ, ואין להדליק ממנו סיגריה, אך אינו מוכרח, שעכ"פ לצורך ת"ת יש להתיר כמו שמותר להדליק נר מצוה מנר מצוה. כמ"ש מרן בש"ע (סי' תרעד ס"ב): "נר של בהכ"נ ושל שבת ושל חנוכה כולם נרות של מצוה הם ומותר להדליק זה מזה". וה"ה של ת"ת, או לצורך ת"ת. וכ"ש כשהנר הוא של בהמד"ר. ודו"ק. וראה במחה"ש שם. ולכן הנח להם לישראל. רק שידליקו מהנר עצמו ולא ע"י קיסם או נייר, כיון דמפסיק ואכחושי מצוה בדבר חול, כמ"ש בסימן תרעד לגבי נר חנוכה.

והנה בבן איש חי (פרשת ויקרא אות טו) כתב, אין מדליקין נר הדיוט מנר בהכ"נ וכו', וכ"ש שאסור לקרות על ידו דברים של חול. ע"כ. ומרן

הדלקה עושה מצוה - הדליקה בפני הרוח וכבתה

לאו. תשובה. מסתברא שאינו חייב להדליקה, דהו"ל ככבתה אין זקוק לה, דהדלקה עושה מצוה, וכבר הדליקה. ואם בא להדליקה אינו מברך עליה דמצוות הדלקה כבר עבדה, עכ"ל.

(א) כתב הרשב"א (סי' תקלט): שאלת. הא דאמרין גבי נ"ח כבתה אין זקוק לה, אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג אם חייב להדליקה שנית. ואם צריך לחזור ולברך או

ומכל מקום נראה שכל זה דוקא בכבתה בשוגג, לא כן אם הניחה מתחילה במקום הרוח, ובשעת ההדלקה כבר היתה עתידה לכבות. ובכה"ג חייב מדינא לחזור ולהדליקה.

וכן כתב בפסקי ריא"ז (פ"ב דשבת הל' חנוכה אות ג), וז"ל, ואע"פ שאם כבתה אין זקוק לה, צריך לתת בנר חנוכה כשיעור שתהא דולקת עד כדי מצותה. ונראה בעיני שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה, צריך לחזור ולהדליקה במקום שאין רוח, שהואיל ואינה יכולה לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור. ע"כ. והובא בשלטי הגבורים (רפ"ב דשבת).

ואולם הכנה"ג (סימן תרעג בהגה"ט) הביא דברי

הריא"ז, וכתב, אמר המאסף, וא"צ לחזור ולברך, דמצות הדלקה הא עבדה. וכמ"ש הרשב"א בתשובה. ע"כ. אך לכאן יש להעיר על דברי קדשו, שנראה דלא דמו להדרי. וכ"כ הפר"ח (תרעב ס"ב) להשיג ע"ד הכנה"ג, דמכיון שהדבר ברור דהך הדלקה כמאן דליתא, צריך לחזור ולברך. וכן העיר הרב יד אהרן (סי' תרעג בהגה"ט) על הכנסת הגדולה הנ"ל. גם המגן אברהם (סי' תרעג ס"ק יב) הביא דברי הריא"ז, וסיים בשם הכנסת הגדולה הנ"ל, דלא יברך. וכן הקשו ע"ד הכנה"ג בשו"ת פרי הארץ ח"ג (חלק אורח חיים ס"ס ב), וכן בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק אורח חיים סימן מב).

הנותן שמן פחות מכשיעור חוזר ומדליק בלא ברכה

אם בפנים ואין כאן פרסום הנס אלא לבני הבית, וכל זמן שאין בני הבית ישנים שייך פרסום נס אפילו עד עמה"ש. ע"כ. וכ"כ בהגמ"י (פ"ד מהלכות חנוכה אות ב) בשם ראבי"ה, שמצא בשם ר"ת, דבהני תרווייהו אזלינן לקולא בשיעורא ובדלא אדליק, דבשל סופרים הלך אחר המיקל. אבל ר"י אומר שנהגו העם כלשון ראשון. ע"ש.

ולפ"ז הנותן שמן פחות מכשיעור, חוזר ומדליק בלא ברכה. וכ"פ בנשמת אדם (כלל קנ"ד סימן א). ע"ש. וכן מבואר בפפרי מגדים (בסימן תרעה מש"ז סק"ג). וכן כתב בחמד משה (סימן תרעה סק"ג).

והנה הפרי חדש שם תמה ע"ד מרן אמאי כתב דין זה בשם יש מי שאומר, והרי לא מצינו מי שחולק על הרא"ש והטור בזה. ונראה שהפרי חדש אזיל לשיטתיה (בסימן תרעה ס"ב) שכתב בדין הנותן שמן פחות מכשיעור בעת ההדלקה, שצריך לכבותה ולחזור ולהדליקה בברכה.

ועפ"ז נראה בנידון דידן, שהדליקה במקום שיש רוח מצויה שעומדת לכבות, דמכל מקום חוזר ומדליקה בלא ברכה, דשמא להלכה אין צריך שיעור, ודי בשיעור מועט שראויה לדלוק גם במקום הרוח. וכן כתב בחמד משה (סימן תרעג סק"ט), לענין הדליקה בפני הרוח וכבתה, דמכל מקום נראה עיקר כמו שכתב הכנסת הגדולה דלא יברך כשמדליקה שנית. כמו שכן הדין בנתן שמן פחות מכשיעור. וכפי הטעם הנ"ל. ע"ש.

והנה נקטינן לדינא שהנותן שמן פחות מכשיעור חוזר ומדליק בלא ברכה, שאף שבש"ע (סימן תרעה ס"ב) כתב: יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר, כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו. ומקורו ברא"ש ובטור שם. ומשמע לכאן שצריך לחזור ולהדליק בברכה. אולם י"ל שדין זה אינו מוסכם, שאפשר שאף אם נתן שמן פחות משיעור הדלקה של חצי שעה, יצא. שהרי הדבר תלוי בשתי הלשונות בגמרא (שבת כא:) "לא דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא". ולתירוץ הראשון לא בעינן שיעורא. וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שלב) שהש"ע כתב דין זה בשם י"א, משום דדין זה תלוי ב' תירוצי הגמ', ולדעת הסמ"ג וסיעתו א"צ לתת שמן בנר כשיעור. ומש"ה נקט סברא זו בשם יש מי שאומר, משום דבאמת לאו כ"ע ס"ל הכי. ולהלכה הרי סב"ל. וכ"ד האו"ז (ח"ב סי' שכב), ע"ש דהאידנא דלא קפדינן אשיעורא דנר, ושמא סמכינן אלישנא קמא בגמ'. ועוד הואיל ואנו מדליקין בתוך הבית על פתח הבית מבפנים ואין הנר נראה להולכים בשוק לא הורגלו להחמיר כל כך. עכ"ל.

וכ"כ הסמ"ג בהלכות חנוכה, בשם ר"י, שנהגו העולם כל"ק. ואי נמי, שמא אין אנו צריכים לשיעור, מאחר שאין אנו מדליקים כי

כבתה במזיד אם חוזר ומדליקה בברכה

(סי' תקיד ס"ג) כתב, שמותר להעמיד הנר ביו"ט במקום שהרוח שולט כדי שיכבה, אא"כ הרוח כבר מנשב. עכ"ל. ולפ"ז גם בנ"ח אפי' ידוע שסוף רוח מצויה לבא ולכבות בודאי, כיון שבשעת ההדלקה לא היתה מנשבת כ"כ, לא חשיב כמכבה בידים. וצ"ע בשיעור לאלתר לענין זה.

והט"ז (שם) אחר שהביא דברי הריא"ז סיים, ונ"ל שא"צ לברך שנית, דדילמא הוי כמו שמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה. ע"כ. ופי' הלבושי שרד שם, דר"ל, דאף באותם שמנים דשכיחי לכבות אמרינן דכבתה אין זקוק לה. ע"כ. ומוכח דדוקא באופן שהדבר ספק אם הרוח יכבנה לא יברך, דומיא דהנך פתילות ושמנים דהוו ספיקא בעלמא, אבל אם ידוע בודאי שהרוח תכבה הנ"ח לא מהני וחוזר ומברך.

וראה בשו"ת אגרות משה (חלק קדשים וטהרות סימן כו) דהא דכתב המג"א (ס"ק יב) בשם השט"ג דהדליקה במקום הרוח לא יצא, משום דהוה כלא נתן שמן כשעור, צ"ל דלא דמי לשמנים ופתילות הפסולות בשבת, דהכא הוא כודאי תכבה. ומה שכתב המג"א "ולא יברך", צ"ל דהוא משום דלא ברור לן דינא דהשט"ג, דאפשר דאין לחלק משמנים ופתילות, ואף אם יכבה בודאי יוצא אם היה כשיעור. עכ"ד.

ולענין הלכה נראה שבכל אופן אין לברך, כיון שדעת כמה גדולים שאין צריך שיעור. וה"ה גם בכיבה אותה במזיד, דאע"פ שצריך לחזור ולהדליקה, לא יברך. ודלא כהרב גן המלך. גם הפרי מגדים (אשל אברהם סימן תרעג ס"ק יב) הסכים שאין לברך, וספק ברכות להקל. ועיי' בשו"ת אבני נזר (סימן תקג אות ב), ובשו"ת ערוגת הבושם (חלק או"ח סימן רד אות ה).

ולענין נ"ד, שהדליקה במקום שיש רוח מצויה, ראה בספר תפלה לדוד (דפ"ד ע"ב) שהביא דברי המג"א והט"ז שכתבו כהכנה"ג דא"צ לחזור ולברך. ושכ"כ החמדת ימים. וכתב, אע"פ שהפ"ח וגן המלך כתבו שצריך לחזור ולברך, ספק ברכות להקל. ובפרט שרוב הפוסקים ס"ל שלא לברך. ע"ש. וכ"כ בס' מועד לכל חי (סימן כז אות כט). ע"ש. וכ"כ להלכה בשו"ת שדה הארץ

עוד יש לדון אם כיבה את הנרות במזיד מיד אחר הדלקתם, אם חוזר ומדליק בברכה. והנה בעיקר הדין העלו האח' שאם כיבה אותה במזיד זקוק לה, וכמ"ש הגנת ורדים בגן המלך (ס' מג), והגאון יעב"ץ במור וקציעה (ס' תרעג, בד"ה נשאל הרשב"א), והרב יד אהרן (הגה"ט ס' תרעג), ובספר מאמר מרדכי (ס' תרעה סק"ו), וכן מבואר בש"ע (ס' תרעג ס"ב) דאם לאחר שהדליקה בא לתקנה, וכיבה אותה "בשוגג", אין זקוק לה. ע"כ. משמע דבמזיד זקוק לה. וכן הוא לשון השאלה בשו"ת הרשב"א (ס' תקלט). וכן העתיק הר"ן (שבת כא). בסוגיא דכבתה. וכ"כ הרב אהל מועד (ח"ב דף מו רע"א). וכ"כ הפמ"ג (ס' תרעג א"א ס"ק יב), דבכבתה במזיד זקוק לה. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (תא"ח ס' תקג אות ב). ובספר יד אליהו רגולר (מע' חנוכה דף לו ע"ב). ודלא כהשפת אמת (שבת כא). שכתב, שאפילו כיבה אותה במזיד, אין זקוק לה. ע"ש. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (במהדר"ק ס' נא אות ב). ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד ס' קנז). ובחלקת יואב (ח"ב עמ' קט:).

אלא שיש לדון בכה"ג שכיבה במזיד, אם חוזר ומדליק בברכה. ונראה שגם בזה חוזר ומדליק בלא ברכה, דזיל בתר טעמא, שכיון שדעת כמה ראשונים שנה חנוכה א"צ שיעור, א"כ יש לחוש לסב"ל. ובגנת ורדים (גן המלך ס' מג) כתב, דנ"ח שהניחה במקום שהרוח מצויה וכבתה, נלע"ד שחייב לחזור ולהדליקה בברכה. שמכיון שהניחה במקום שהרוח מצויה הו"ל כאילו לא קיים מצוה כלל דומיא דסוכה שעשאה במקום שהרוח מצויה שאינו יוצא י"ח. וכן גבי כיבוי נרות ביו"ט אם הניח במקום שהרוח מצויה הו"ל כמכבה בידים ואסור. ואם הדליק נ"ח וכיבה אותה במזיד צריך לחזור ולהדליקה בברכה. שאם אתה אומר יצא ידי חובה בהדלקה ראשונה, א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם, הלא מיד כשידליקנה יכבנה, ואין כאן זכר לנס כלל. עכ"ד.

ומ"מ גם לדברי הגנת ורדים, אין לחזור ולברך, אא"כ היתה רוח חזקה מנשבת באותה שעה עד שמיד כיבתה אותה לאלתר. [שהרמ"א

(שם). וכן נראה עיקר שאין לברך בנ"ד. ולהלן הבאנו שבתשובת האלף לך שלמה (סימן שלא) סבירא ליה דאפילו הניח במקום הרוח יצא. ע"ש.

וע"ע בשו"ת בעלי התוספות (סי' ב עמוד מג), שכתב וז"ל: שאלתי את הרב רבינו משולם, המדליק נר חנוכה במקום ששלטה בו רוח מצויה, וכבתה, אם זקוק לה, דאע"ג דבעלמא קיימא לן אין זקוק לה, דילמא התם דוקא שקיים מצות הדלקה, אבל האי הדלקה בפני הרוח לאו כלום היא. והשיב, שהדין עמי, דזקוק לה, דהאי הדלקה לאו כלום היא. ואע"ג דקשיא לי קצת דקודם השמד היו מניחין נרות מבחוץ, ושם רוח מצויה, ודוחק לומר שמניחו מבחוץ שלא במקום הרוח, דהא על פתח ביתו קאמר. ושמו מאחר שאין צריך שיעור אין לחוש, רק שיקיים הדלקה כל דהו. ואע"ג דיש בפסיקתא, נר חנוכה שכבה בראשון מדליקו בשני, כבה בשני מדליקו בשלישי, בתשיעי עושה לה מדורה ושורפה. נוכל לומר שהטעם לאו משום דצריכה שיעור, אלא משום שאסורה בהנאה. עכ"ד.

ומיהו הריטב"א (שבת כא:) כתב בשם רבו הרא"ה, דהא דאמרין בגמרא, שבשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו, לאו דוקא, אלא גם כשנושבת רוח שאי אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בתוך ביתו. ונ"כ בסדר רב עמרם (ח"ב דף פה ע"ב). גם רבינו פרחיה בפירושו לשבת (כא:) כתב בשם רבינו האי, ודע דאי איכא זיקא או מיטרא ואם יניחה בחלון היא נכבית מיד, והניחה שם וכבתה לא יצא י"ח. אלא האי נמי מניחה על שלחנו ודיו, דכשעת הסכנה דמי, אבל אם לא הרגיש דאיכא זיקא או מיטרא והדליקה בחלון ואח"כ נולד זיקא או מיטרא, וכבתה אין זקוק לה. ע"כ.

ועיין עוד להגאון משאוול בשו"ת זכר יהוסף (סימן רמב), ובבבן איש חי (פרשת וישב אות ט), ובנשמת אדם (כלל קנר סי' ב), ובשו"ת יביע אומר ח"ד (ארי"ח סי' נב). ובחזון עובדיה הל' חנוכה (עמוד קו והלאה).

[ובישוב דברי הכנה"ג שדימה דברי הריא"ז לדברי הרשב"א, ראה בשו"ת שדה הארץ (שם) שנדחק ליישב, דהכנה"ג מדויק מדלא כ' הריא"ז שצריך

לחזור ולהדליק בברכה (או: שלא יצא י"ח), ש"מ שלא דימה נ"ד לנותן שמן פחות מכשיעור אלא לענין שצריך לחזור ולהדליקה, ולא לענין הברכה. ושמו הכנה"ג מייירי במקום שאינו בודאי שיכבה, אף שהוא בגדר פשיעה, ומדמה לה קצת לשמנים ופתילות שפסולים לנר שבת, שהתירו חכמים בנר חנוכה, וס"ל שלא הקפידו חכמים כ"כ בנר חנוכה אם יש חשש שיכבה. וכבר הזכרנו דברי הט"ז (שם סק"י) שסיים ע"ד הריא"ז, ונ"ל דמ"מ א"צ לברך שנית, דדילמא הוי כשמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה, שהתירו להדליק בהם נ"ח. ובמר וקציעה (סי' תרעג) השיג על דברי הט"ז, דלא דמי לשמנים ופתילות שהאור מסכסכת בהן, שמותר להדליק בהן נרות חנוכה, דהתם אינם נכבים בודאי, משא"כ בהדליקה בפני הרוח שבודאי תכבה, לא עשה ולא כלום, דמעיקרא לא חזיא כלל, ולא חשיבא הדלקה כלל. ופשיטא שצריך לחזור ולהדליקה בברכה. וגרע טפי מכיבה אותה בידים. ע"כ. ובשו"ת יבי"א שם (בריש סימן נב) העיר, שלכאנ"י נראה מתוך ראיית הריא"ז שמדמה זאת לנותן שמן בנר פחות מכשיעור, דמייירי בידוע שאין אפשרות שהנר יחזיק מעמד בפני הרוח, מש"ה שפיר מדמה נ"ד לנותן שמן פחות מכשיעור שבשום אופן לא יוכל להדליק במשך כל זמן החיוב. הלא"ה כל שיש סיכויים שימשיך להדלק עד סוף זמן החיוב, אע"פ שכבתה אין זקוק לה כיון דהדלקה עושה מצוה. וכמו שהתירו בחנוכה שמני ופתילות שפסולים לנר שבת. וכן מתבאר בתוס' הרא"ם על הסמ"ג (הל' חנוכה דקט"ו ע"א). ע"ש. וה"נ הכא, אם יכול להיות שהנר יחזיק מעמד בפני הרוח י"ל דשפיר יוצא י"ח מן הדין.

ובני הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א כתב בזה וז"ל: דהנה במה שכתב הש"ע (סי' תרעג ס"ב) הדלקה עושה מצוה "לפיקך" אם כבתה אין זקוק לה. ע"כ. כתב הט"ז (סק"ח) שאין כונת הש"ע לדין הדלקה עושה מצוה בעלמא, שהרי בגמ' לא תלו הך דינא דכבתה זקוק לה, אם הדלקה או הנחה עושה מצוה. אלא ה"ק דכיון שהדליקה נגמר מצותו, וזה אזיל גם למ"ד הנחה עושה מצוה. עכ"ד. [ולכאנ"י יש להוכיח כן, דאל"ה תקשי רב אדרב, דהא ס"ל לרב שאין מדליקין מנר לנר, והיינו דהנחה עושה מצוה. (וכמ"ש התוס' ד"ה מאי). ומאידך רב אמר כבתה אין זקוק לה]. וע"ע בכנה"ג (בהגב"י) דלשון מושאל הוא בש"ע. ע"ש. אמנם זהו דוחק שבש"ע כתב הדלקה "עושה" מצוה, ומשמע שמכיון לדין הדלקה עושה מצוה בעלמא.

והנה הרשב"א (סי' תקלט) נשאל באופן שלאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג. והשיב מסתבר שאינו חייב להדליקה, דה"ל ככבתה, דהדלקה עושה מצוה וכבר הדליקה. עכ"ל. אבל בשו"ת מהרש"ל (סי' פה) כתב שדוקא אם כבתה מאליה אין זקוק לה, משא"כ אם כיבה אותה בעת ההדלקה. ע"ש. ולכאז"ל בביאור ד' המהרש"ל לפ"ד הט"ז, שדוקא באופן שכבר גמר את מצות ההדלקה, מצי"ל שכבר אין זקוק לה, משא"כ בעודו עסוק בהדלקה, עדיין לא נסתיימה המצוה, ולכן הרי הוא זקוק לה, אבל הרשב"א ס"ל שכבתה אין זקוק לה מטעם שהדלקה עושה מצוה, והיינו שבעצם ההדלקה מקיים מצוה, ולאו משום שכבר נגמרה מצותו, ולכן גם באופן שנכבית בעת ההדלקה, לא זקוק לה. ולפ"ז נמצא דלעולם בגמ' לא אמרי' שכבתה אין זקוק לה אזיל למ"ד הדלקה עושה מצוה, כיון די"ל כסברת הט"ז, אבל הרשב"א שפיר הוצרך לזה, כיון דמיירי באופן שבעת ההדלקה גופא נכבית, וזהו תלוי במח' אי הנחה או הדלקה עושה מצוה. והכי נמי יש לפרש בד' מרן הש"ע, שג"כ הביא בסו"ד לת' הרשב"א, ולכן כתב בתחלת דבריו שהדלקה עושה מצוה ולכן כבתה אין זקוק לה.

בענין הדלקה בשיעור הראוי. והנה במה דקי"ל שצריך ליתן בה שמן כשיעור, כתב השפת

אמת (כא. ע"ד תוד"ה ומותר) דכל המח' אם כבתה זקוק לה או לא, היינו אם יש מצוה מיוחדת להדליקנה לאחר שנכבית, והוי מצוה נוספת שלא שייכא להדלקה קמייתא. אבל אכתי צריך שתהיה הדלקה כצורתה. ע"ש. נולפי זה ג"כ מבואר כד' הט"ז שד"ז לא תלוי כלל בדין הדלקה עושה מצוה, דגם אם הנחה עושה מצוה, מהכ"ת שיהיה צריך לקיים את המצוה פעם נוספת, והרי כבר קיים מצות הדלקת נר חנוכה. וע"ע במקור חיים (סי' תרע סק"א) שהקשה בדין זה שצריך ליתן בה שמן כשיעור, מהא דאמרין (מנחות פח:) לענין מנורה במקדש, שמוסיף והולך בה שמן לאחר שהדליקה, וא"כ ה"ה נימא לענין נר חנוכה שתקנוהו דומיא דמנורה. וכמ"ש רש"י. ותירץ שבמנורה אין הדין תלוי בהדלקה, אלא העיקר שיהא דלוק, ולכן מהני מה שמוסיף והולך בה לאחר שנתן בה כשיעור. משא"כ בנר חנוכה דאשכחן שכבתה אין זקוק לה, א"כ חזינן שמקיים למצוה בהדלקה גרידא, ולכן צריך שיתן בה שמן כשיעור הדלקתה בשעת ההדלקה. עכ"ד. ולפ"ז נמצא דאדרבה כיון דקי"ל שכבתה אין זקוק לה, לכן צריך ליתן בה שמן כשיעור הדלקתה, והביאור בזה שבמדליק פחות מכשיעור, אין ע"ז שם "הדלקה" כלל, ודמי למדליק במים או בדבר שאינו יכול לבעור. ויש לפלפל בזה. ואכמ"ל. [ע"כ מבני רבי עובדיה].

אם בנרות המקדש הדלקה עושה מצוה

מצוה. ובאו"ש (תמידין ומוספין פ"ג ה"ג) כתב דאף דהדלקה כשרה בזר כתיב דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותך וגו', משום דצריך להדליקו מאש המזבח, וא"א שזר יקרב למזבח. אמנם הראב"ד פליג על הרמב"ם בתלתא מילי, דס"ל שאין מדליקין בבוקר, ואין הדלקה כשרה בזר, ואין צריך להדליקו מאש המזבח, ואולי לטעמייהו, ע"ש.

והנה בתנחומא (תצוה א) איתא, מעשה נסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה מר"ה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת. אמר הקב"ה פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה וכו'. ע"כ. וצ"ע שהרי יש מצוה להדליק את המנורה. ולשי' הרמב"ם שהמצוה היא ההטבה, ניחא טפי. ושמא

ולענין גדר המצוה בהדלקת נרות המקדש, ע' במנחת חינוך (מצוה צח, אות ט) שבמנורה ודאי הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, דכל"ז לא היתה דוחה שבת, ולכן תמה על הרמב"ם שמועיל בהוציאה כהן והדליקה זר, והרי הדלקה במקומה בעיניו.

ובשואל ומשיב (קמא ח"ג סי' מב) תי' דהרמב"ם לשיטתו דהטבת הנרות היינו הדלקתן וגם בבקר היה מדליק אם מצאו שכבה, אבל אם לא כבה לא היה רק מטיב בלבד, וא"כ שוב גוף הדלקה אינו מצוה רק ההטבה. וא"כ בשעה שהיה הדלקה דהיינו בערב, פסול זר, אבל בבוקר שלא היתה הדלקה חיובית כשרה בזר. ונ"ת דמי להדלקה של לילה שהיא חיובית והדלקה עושה

למנורה, אי מדליקין מנר לנר, וצ"ע. עכ"ל. והאריכו בזה האח', הרב זכור לאברהם אביגדור, והרב בני דוד פאלקון, ובתשובה מאהבה (סי' רפח) ועוד. והרב ימי שלמה (הל' חנוכה שם) תי', דהגם דקושטא דמילתא כן הוא דלמ"ד הדלקה עושה מצוה הדלקה, במקומו בעינן, ומה"ט הוא דלא עשה כלום, מ"מ לא יכחיש בהך חששא דהרואה או' לצורכו הדליקה, ובהצטרף הני תרי טעמי, לא עשה ולא כלום, משא"כ גבי מנורה דליכא למיחש לשיאמרו לצורכו הדליקה, דמנכרא מילתא דצורך פנים הוא, מש"ה לא מפסיל מטעמא דהדלקה במקומה בעינן לחודה. ושו"ר להרב שיח יצחק בחי' על התוס' ישנים (דף כג: ד"ה הדלקה) שתי' כן, אלא שדחה, מדנקט רבינו גבי הדליקה בפנים טעמא דהדלקה במקומו בעינן, ובדין הסמוך גבי אחז הנר בידו נקט טעמא דהרואה אומר. וע"ע בספר עושה שלום (מערכת הה"א). עכ"ד.

והרב שדה הארץ (הל' חנוכה שם) כתב, ולענ"ד אפ"ל דהא דמדמינן בש"ס נ"ח למנורה, היינו דוקא להא דמדליקין מנר לנר לחוד, אבל לא מדמינן לכולי מילי, ודוקא בחנוכה אמרו בש"ס דהדלקה במקומה בעינן, וכן היא מסקנא דמילתא לסברת הפר"ח (סי' תרעה) שדחה שם לסברת הב"ח ע"ש. והעלה דלענין הלכה הדלקה במקומה בעינן וכמ"ש הרמב"ם והמרדכי, ודלא כמ"ש הרי"ף והרא"ש, ומרן בש"ע כתב כסברת הרמב"ם, והיינו בנ"ח דבעינן במקומה, לפי דעיקר מצותה היא בפתח ביתו, וההדלקה היא המצוה, ופשיטא דצריך להדליקה במקום חיובא. אבל במנורה אע"פ דהדלקה היא המצוה מ"מ לא בעינן במקומה דוקא, כי כל מקום שמדליקה נקרא לפני ה', אלא שהנחתה תהיה במקום שצויה ה' להניחה, ולכן אפי' זר מדליקה בחוץ וכהן מכניסה במקומה. ועו"ל דל"ד מנורה לנ"ח, דהלא אם היתה המנורה דולקת מאליה יומים או שלש, מי מיחייב לכבותה ולהדליקה בכל יום, דומיא דנ"ח, לא. וכיון שכן, אית לן למימר במנורה דאם ידליקנה בחוץ ויכניסנה בפנים מה בכך, הלא אינה דומה לחנוכה לכל מילי. אמנם הא ליתא, דגם במנורה אם היתה דולקת והולכת, מכבה ומדליקה בעת חיוב

הכהן מצווה באחריות ההדלקה, שתהיה המנורה דלוקה וע"י מעשה הדלקה של גדול שהדלקה עושה מצוה. אך עיקר המצוה הוא לא ההדלקה אלא שתהא דלוקה. ולש"י הרמב"ם שההדלקה כשרה בזר מש"כ יערוך אותו אהרון, קאי על הטבת הנרות, שהיא הכשרות ההדלקה, וצ"ע דמה שייך לומר על ההטבה "מערב עד בוקר", וי"ל שהמצוה היא שייכין ויכשיר את ההדלקה, והיינו שידאג לכך שיהיו הנרות דלוקים מערב עד בוקר. ומצווה הכהן לדאוג שיהיו הנרות דלוקים.

ובחידושי רבנו חיים הלוי (ביאת המקדש שם) כתב, דמעשה ההדלקה אינה מעכבת כלל, ועיקר דינם רק שיהיו עומדים דלוקין במקומן, וממילא דאין זמן להדלקתן, והזמן של בקר ובין הערבים הוא רק להטבתה בנתינת השמן. ולכן כשר בהדליקין זר ובחוץ, דכיון דעצם מעשה ההדלקה אינה מעיקר קיום דינה והכשרה של הדלקת הנרות, ע"כ ממילא דלא שייך בה פסול זרות וחוץ. ואפי' לדעת הראב"ד דלכתחלה מצוה בכהן, מ"מ פסולא ליכא בזר, כיון שאין מעשה ההדלקה מעיקר דינה, וכמו שנתבאר. עכ"ד. ולפמשנ"ת אפשר שמעשה ההדלקה מעכב. שצריך שתהיה דלוקה ע"י מעשה של בר מצוות. ולעולם הדליקה חש"ו אינו מועיל. ועיין. [ובמקראי קודש (חנוכה סי' ז) הבי"ד המדרש הנ"ל, ושהגר"ח הק' דהלא מצוה להדליק את המנורה בכל יום, ותי' לו האדמו"ר מגור שיכל להוסיף טיפה אחת בכל לילה והמוסיף שמן נחשב כמבעיר, ונעשה נס שיכול לדלוק כל הלילה מטפה אחת]. ובאבן האזל (שם) כתב שהמצוה היא על מעשה עריכת הנרות, פי' ההטבה, ותכליתה של המצוה שיהיו הנרות דלוקים. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סימן קפא), ומ"ש בשם הזוה"ק, ע"ש.

ובעיקר הקושיא כבר עמד בזה הגאון מוהר"ח אבולעפיא בס' מקראי קדש, ובס' עץ החיים (פרשת בהעלותך), עמ"ש הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"ט) הדליקין מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום, וא"ת דבהל' ביאת מקדש (פ"ט) כתב רבינו, הטיבה הכהן והוציאה לחוץ והדליקה הזר כשירה. ונתן מרן טעם דכשרה לכתחילה ול"ד לשחיטה, ולאפוקי מהראב"ד שפוסל לכתחילה. ובגמ' מדמינן נ"ח

הדלקתה, כנודע מנר האמצע שהדין כן, כמ"ש הרמב"ם. והיה נראה לומר כמ"ש הב"ח לד' הרי"ף והרא"ש דלמסקנא ל"ב הדלקה במקומה, ולעולם הרי"ף הרא"ש והרמב"ם ומרן בחד שיטה, דטעם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה כלום, משום הרואה, אלא שהרמב"ם קיצר לשונו וכתב הדליקה בפנים וכו' אחז הנר בידו ועמד וכו' שהרואה אומר לצורכו הוא עומד. והיינו דוקא היכא דאיכא להאי חששא דהרואה, אבל במנורה דל"ש ה"ט, דהדבר ידוע וניכר דאותה המנורה הקדושה אינה אלא אשר לפני ה', ואין שום אדם שיעשה כדמותה להשתמש בה הוא של ככר זהב. ועוד שהדברים ניכרים שהכהן אוחזה והיא בביהמ"ק, ובדאי דכיון דליכא לחששא דהרואה, מותר להדליקה בחוץ ולהכניסה בפנים. וגדולה מזאת כ' הפר"ח דאפי' המנורות של מתכת של ח' פיות אין בה חשש של הרואה, שידוע שהיא נר של מצוה, וק"ו למנורה אשר לפני ה'. עכ"ד.

והרב מטה אשר (הל' ביאת המקדש שם) כתב, דאפשר דהרמב"ם סובר, דהדלקת הנרות אינן מצוה להדליקם בפנים, אלא הנחתם. וה"ט, דכיון דהדלקה לאו עבודה היא, מותר לעשותה אפי' בחוץ. אבל דישון המנורה ונתינת שמן ופתילה דעבודה היא אלא דאינה עבודה תמה, לכל הפחות צריך ההטבה (דהיינו נתינת השמן והפתילה) להיות בפנים, דלא נאמר לפני ה', אלא יערוך, שהוא נתינת השמן, וכמ"ש הרלב"ג בפרשת תצוה, וז"ל, ומ"ש בכאן יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר, אין הרצון בו שלא ידליק המנורה אלא בערב ולא תעלה הנר ביום, אבל הרצון בו שישמרו בנרות המנורה מהשמן בשיעור שיספיק מערב עד בקר, עכ"ל. וכ"נ מדברי רש"י (פרשת אמור), וכ"כ הרב חזקוני (שם): יערוך אותו את השמן. עכ"ל. ומה שאמרו בתו"כ יערוך את הנרות לפני ה', שלא יתקן מבחוץ ויכניס, היינו נתינת השמן והפתילה, דמילת יערוך הוא נתינת השמן. וכ"נ מדברי הרב קרבן אהרן, וז"ל, שלא יערוך הנרות במנורה מבחוץ ויכניסה, אלא יערכם לפני ה' דהיינו בהיכל. ובזה א"ש לשון התו"כ "שלא יתקן", ואי קאי על הדלקה הול"ל "שלא ידליק". ועוד

איך יצא ממילת יערוך שהוא נתינת השמן שלא ידליק מבחוץ, ולכן קאמר הר"ם ואם הטיב הכהן את הנרות דהיינו שנתן השמן והפתילה, ואח"כ הוציאן לחוץ, דזה צריך לפניו וההדלקה אינו חיוב להדליק בפנים. עש"ע.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קיא) כתב, דגם אם במנורה הנחה עושה מצוה, לכתחלה פשיטא דבעינן לעשות כמו שנאמר בתורה להדליק בפנים כשהיא עומדת במקומה, אלא דאינו מעכב בקיום המצוה, אבל בנר חנוכה למאן דאמר הנחה עושה מצוה זו צורת תקנתם להרמב"ן והרשב"א שניח מנורה דלוקה במקום פרסומא ניסא במקומה. ושם (חלק א סימן רג) כתב, דיש בנרות המנורה ב' ענינים. הא', הדלקה עושה מצוה, עצם מצות ההדלקה, כמבואר (שבת כב:) דבמנורה לכולי עלמא הדלקה עושה מצוה אע"פ שכשרה בזר כמבואר (יומא כד.). והב', שיש בה גם ענין גדר מזבח אצל שמן הנשרף, ונ"מ לענין פקע טומאה מינה. ויש במנורה ב' מיני קדושות, קדושת ההדלקה, וקדושת ההקרבה, וקדושת ההדלקה באה מיד בהדליקו בין הערבים, אך קדושת ההקרבה בא רק עם תחלת הלילה, מיסוד כל הקרב בלילה קדש בלילה. וא"ש למה צריך חצי לוג לקדש השמן בתחלת ההדלקה, כי המנורה עצמה אינה פועלת לקדש השמן בקדושת ההקרבה רק עם תחלת הלילה מדין כל הקרב בלילה קדש בלילה. ועיין עוד במקור חיים (סימן תרע סק"א). ובשו"ת ערוגת הבושם (חלק אורח חיים סי' ס). ובשו"ת ציץ אליעזר חלק י' (סימן לא).

והנה בנוסח על הניסים איתא, והדליקו נרות בחצרות קדשך, ועמדו בזה המפרשים שהרי ההדלקה היא בהיכל ולא בחצר העזרה. ואולי לפי דברי הרמב"ם יש ליישב, שכיון שהדלקה בחוץ כשרה ואפילו על ידי זר, ודי במה שההטבה נעשית ע"י הכהן, לפי זה שמא משום פרסומי ניסא להראות לכל את חיבתו, הדליקו את המנורה בחוץ, כדי שיראו הכל שהשמן לא נחסר, ואח"כ הניחוה בפנים, ואולי גם עמדה קצת זמן בחוץ, אם יש אופן האפשרי ע"פ גדרי הדין. וזה לפלפולא.

ב. אף שנתבאר שאם כבתה בשוגג אינו זקוק להדליקה לפי שהדלקה עושה מצוה, מכל מקום הרוצה לזכות במצוה שלימה, יחזור וידליקנה בלי ברכה, שאין זה גרוע מן המהדרין. ותבוא עליו ברכה. אבל אחר שדלקה חצי שעה, מותר לכבותה אף לכתחלה, וכל שכן שאין צריך לחזור ולהדליקה. (ב)

ג. מה שנהגו המהדרין במצוות להדליק נר חנוכה מחוץ לפתח הבית, בפנס שיש בו פתח מן הצד, ועם גמר הדלקת נרות החנוכה, סוגרים את הפתח לבל יכבו הנרות מן הרוח שבחוץ, יש שכתבו לערער על זה, שהרי בזמן שיש רוח חזקה אין הנרות יכולים להשאיר דלוקים, (אם לא היו סוגרים הפתח), ומכיון שההדלקה עושה מצוה, ובשעת ההדלקה היו הנרות עומדים להכבות, אינו יוצא ידי חובה, ובסתירת הפתח שבאה אחר כך, אין זו הדלקה, אולם לדינא אין לחוש לזה, דמה שאמרו שאם הדליקה בפני הרוח לא יצא

אף על פי שכבתה אין זקוק לה מצוה שיחזור וידליק החנוכיה אם כבתה קודם סיום זמנה

ולכן לאחר שכלתה רגל מן השוק יכול לכבותה, מה שאין כן לדין שמדליקין בפנים. הנה לא משמע כן מדברי מרן השלחן ערוך ושאר פוסקים. ודו"ק. ועיין בריטב"א (שבת כא: ד"ה אמר רבא).

והנה בכף החיים (סימן תרעב אות כא) הביא מה שכתב האליה רבה (סק"ד) דאף לאחר חצי שעה אין לכבות הנר חנוכה, שהרואה סבור שמותר להשתמש לאורו. ומקורו בתשובת מהרש"ל (סימן פה) ע"ש, כיון שדלק כשיעור זה יכול לכבותה, אבל בלא כיבוי אין נראה להקל כדברי הר"ף להשתמש לאורה, מפני הרואה. עכ"ל. ומרן אאמו"ר העיר, דאין להוסיף טעם חשד על מה שכתבו רבותינו ז"ל, והרי כבתה אין זקוק לה, ולא חיישינן לרואים. וי"ל. ועיין בשאלת יעקב (סימן לו אות ו).

ובענין כבתה אין זקוק לה, ראיתי עתה בקונט' זרע ציון (חנוכה עמ' יא) שכתב לחקור, איך הדין כאשר כוסתה החנוכיה בכגד בשוגג, עד שאין הנרות נראין כלל, אם היא ככתה ושוב אינו זקוק לה, ויהא מותר להנות מאורה אחר שיסלק את הכיסוי, או"ד לא. ונראה, שגם אם נימא דחשיב ככתה, מ"מ לא דמי לכבתה, דשמא דוקא היכא דכתה, לא אטרחוהו להדליק שוב, אך כאן שכבר דלוקה, כמו שנתכסתה כך הלך כיסויה. אך מאידך, הלא הדלקה עושה מצוה. וי"ל. וצ"ע.

(ב) מה שכתבנו שהרוצה לזכות במצוה שלימה וכו', כן כתב האור זרוע (ח"ב סי' שכב), דמ"מ טוב יעשה אם יחזור וידליקנה. וכ"כ הב"ח (סי' תרעג) בשם מהר"ש מוינא, וכתב שהיא מצוה מן המוכרח אלא שאינו מברך עליה. וכ"כ הט"ז שמצוה להחמיר ולהדליקה, דלא גרע מן המהדרין. וכ"כ הפר"ח (סי' תרעד ס"א). וכן הוא בשו"ת מהרש"ל (סימן פה) דהא דכתבה אין זקוק לה, היינו לחיוב, אבל הרוצה לזכות במצוה שלימה יחזור וידליק דלא גרע מן המהדרין. ע"כ. [וע"ש עוד שאם בא לתקן הנרות וכבה, נראה דצריך לחזור ולהדליק, אפי' אם כבה בשוגג]. וכן הוא בשו"ת יוסף אומץ יוזפא (סימן תרעז), ובשאר אחרונים. ועיין בשו"ת זכרון יהודה ח"א (סימן ריג).

ובשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' צח אות ג) הביא סברא בשם הכתב סופר (סי' קלד) לחלק בין נר החיוב לנרות ההידור. [לגבי כבתה בער"ש, שלדעת הט"ז, דוקא נר החיוב שכבה בע"ש צריך לחזור ולהדליק, אבל נרות ההידור א"צ לחזור ולהדליקם. ע"ש]. וע"ע בפמ"ג (סי' תרעג מ"ש סק"א) מה שכתב בדעת הטור שם. ובאו"ז שם ועוד נ' לפרש וכו'.

ומה שכתבנו שאחר חצי שעה מותר לכבותה אף לכתחלה, הוא על פי המבואר בהר"ף והרא"ש (שבת כא:), ובטור ושלחן ערוך (סימן תרעב סעיף ב), ובשו"ת גורן דוד (חלק אורח חיים סוף סימן סד) כתב, דהר"ף מיייר לדידהו שהיו מדליקין בחוץ,

היינו רק שבאמת שלטה הרוח ונכבית, אבל אם למעשה לא נכבית, אגלאי מילתא למפרע שההדלקה היתה כהוגן. ועוד שכיון שבשעת ההדלקה בידו לסגור הפתח שבצד ולמנוע כיבוי הנרות, וההדלקה היא על מנת שיסגור הפתח כדי שישארו הנרות דולקים, ובעודו עוסק בהדלקה ולא סילק ידו ממנה, סוגר את הפתח למנוע כיבוי, שפיר דמי, שנמצא שההדלקה נעשית באופן שהדלקתה תהיה קיימת. ג)

המודליקים במתקן זכוכית שרק על ידי סגירת הדלת אין הרוח מכבה את הנרות

שהחומרא היא מתורת כבתה זקוק לה, שבזה הכל מודים שכבתה זקוק לה, שבזה שהעמידו לפני הרוח הוי כפשיעה ומשוי ליה כמו כיבוי במזיד, דבכה"ג זקוק לה כמבואר בפמ"ג (סימן תרעג א"א ס"ק יב) שכתב שם על דברי המג"א הנז' בשם השלטי הגבורים וז"ל: וכבתה במזיד פשיטא דצריך לחזור ולהדליקה. ויעוין שם בבאה"ט (ס"ק יד ד"ה זקוק) שכתב, ואם הניחם במקום שהרוח מצויה וכבתה, זקוק לה, וחייב להדליק פעם אחרת בברכה, וכן אם כבתה במזיד. גן המלך וכו'. ע"ש. ומבואר מכ"ז דאם הדליק בפני הרוח ובסופו של דבר הנרות לא כבו, וכגון בנידון דידן, הוי בכלל כבתה אין זקוק לה.

והביא ראיה לזה מהמבואר בגמ' (תענית כה). על בתו של רבי חנינא בן דוסא שהדליקה נרות של שבת בחומץ, והיתה עצובה, ואמר לה אביה אמאי עציבת, מי שאמר לשמן שידלק יאמר לחומץ וידלוק. ולכאורה סוף סוף בשעת ההדלקה לא היתה ראויה לדלוק, ואכתי יש לפסול ההדלקה, וגם בירכה ברכה לבטלה. וע"כ דכיון שלמעשה לא נכבית אין לפסול את ההדלקה. וה"ה בנידון דידן, כיון שלמעשה לא נכבית לא נפסלה ההדלקה.

ואפשר עוד, דבנ"ד כיון שבשעת ההדלקה בידו לסגור את דלת העששית, ולמנוע את הכיבוי, וכל שבידו לאו כמחוסר מעשה, סגירת הדלת אח"כ מוכיחה שההדלקה היא על מנת לסגור את הדלת שתהא דולקת כשיעור, ונמצא שהדליקה באופן שתהא הדלקתה קיימת. וע"ש עוד. וראה בחזון עובדיה הלכות חנוכה (עמוד קט).

ובתשו"ג (ח"ב סי' שמב. ובמוע"ז ח"ב סי' קמב) הביא מה שתמה המהרי"ל דסקין זצ"ל שבארץ ישראל יש מניחים הנרות בכלי זכוכית

ג) כן העיר בספר מקראי קודש להגרצ"פ פראנק, ובספרו שו"ת הר צבי (אורח חיים ב סימן קיד), דהנה בשעה שמדליקים פותחים את הדלת שבעששית, ומיד עם גמר הדלקה סוגרים אותה, ובזמן שיש רוח גדולה אין הנרות יכולים להיות דלוקים, ועומדים הם להכבות, וא"כ האיך יוצאים ידי חובה בהדלקה כזאת, ואע"פ שהוא סוגר אח"כ את העששית, הרי קי"ל דהדלקה עושה מצוה, ובשעת ההדלקה הרי הם עומדים להכבות, ובסתימת דלת העששית אח"כ הרי אין זה הדלקה. ושם הביא דברי שלטי הגבורים (בפ"ב דשבת) והובא במג"א (סימן תרעד סעיף ב ס"ק יב) ובט"ז (שם בסוף הסימן), בהא דפסק מרן דאם כבתה קודם זמנה אינו זקוק לה, וכתב שם המג"א בשם השט"ג, שאם העמידה במקום הרוח וכבתה, זקוק לה, דהוה כאילו לא נתן בה שמן כשיעור, ולכן ראוי להחמיר לחזור ולהדליקה בכל ענין.

ומדברי השלטי גבורים אלו שהשווה דין העמיד הנרות במקום הרוח וכבתה, לדין נותן שמן פחות מכשיעור, נתעוררה השאלה הנזכרת, שהרי לענין שמן פחות מכשיעור כתב מרן בש"ע (סי' תרעה סעיף ב) דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו, משום שבשעת הדלקה צריך שיהא כשיעור, וא"כ נלמד מזה גם לענין הפסול בהעמדה במקום הרוח, שאף אם סגר אח"כ את דלת העששית לא יועיל, משום שהדלקה היתה בפסול.

ואמנם הש"ג כתב, ואם העמידה במקום רוח וכבתה זקוק לה, וגם המג"א הביא דברי הש"ג על סעיף ב' בשו"ע בדין כבתה אין זקוק לה, היינו שאין להחמיר אלא בכבתה, ואפשר

הדלת מיד אחרי ההדלקה נחשב שמדליקים במקום שאין הרוח שולטת. ומ"מ מן הראוי שיקח שמש ארוך להדליק בו, ויפתח רק מעט את דלת בית החנוכה כדי שלא יכבה הנר בשעת ההדלקה. ע"כ. ויש שהביאו ראיה לזה, ממה שבזמן הש"ס היו מדליקים בחוץ, ובע"כ היו מדליקים בבית מנורה מזכוכית וכדו', ובדרך כלל במזג האויר של ימי טבת אין הנר יכול לעמוד בלי שיסגור את הדלת ואעפ"כ יצאו י"ח. אך יש לדחות. וגם י"ל שהיו מדליקים בעששית דוגמת עששיות של נפט וכדו' שהיו מצויות בדור הקודם, וע"י ניצוץ של אש נדלקת מיד והכל סגור בתוך הזכוכית הקבועה.

אם מותר להדליק בעששית של זכוכית

שומר רוח לא יגרע מצדיק עינו להשגיח עליו אם יכבה לחזור ולהדליקו, וזה ג"כ קשה מאד על כל אדם. על כן אני אומר שהמדליקו בפנסין מוקפין מחיצות זכות ואספקלריא המאירה דרך דופנותיה, דשפיר מיקרי נאותין לאורו כה"ג. ואין להוכיח מס"פ הכונס דפוסר ר"י בנ"ח, ואם איתא אמאי ליפטר, היה לו להדליק בפנס, דהא אמאי אדרבה כך הוא עיקר מצוותו. מההיא ליכא למשמע, דאדמותבת לי מר"י מי נימא תיהוי מסייע לדידי מרבנן דמחייבי בכל גוונא, וצ"ל באמת משו"ה לעולם חייב בב"ה, דהו"ל להניח נרו בפנס ועששית ביחוד לנ"ח לא מהני לפטוריה מה"ט, דחיובא הוא והכי איבעי ליה למעבד. איברא בלא"ה נמי ליכא הוכחה מהתם, דאטו אם הניח בעששית סתומה. משו"ה לא עבידא לאדלוקי בפשתנו של גמל, ע"י דחיפתו בדרך הליכתו הוא משבר הפנס, ובפרט כשהוא של זכוכית, וע"י כך האור נאחז בפשתן.

והכי משמע לי נמי מהא דעששית שהיתה דולקת מע"ש כו', וסתם עששית היא לנטרינא בלע"ז כפירש"י, וכדמוכח מההיא דערוה בעששית וק"ל, לכן טוב ויפה הדבר בעיני אלא לפי שלא ראיתי לרבנן קשישי דעבדי הכי, אינני גוזר ואומר שיהא חיוב בהחלט, אבל אין לומר דעל כרחך לא הוה סבירא להו כוותי, דאין זה ראיה כיון שאנו מדליקין בפנים ויכול לדלוק בטוב אם נזהרין מלהתקרב אליו ולעבור דרך עליו במהירות לגרום כיבוי, וגם טורח רב יש בדבר והוצאה מרובה להמציא כלי חדש כזה, לכן

מבחוץ, וסוגרים מיד כשגמרו להדליק שלא יכבנו הרוח, והלא בעינן הדלקה שראויה שלא תיכבה, ובעידן הדלקה לא היה אפשר לדלוק חצי שעה, לולא שהיה סוגר אח"כ הזכוכית, וראוי לומר שלא יצא בכה"ג. אך י"ל דעיקר הטעם דלא יצא הוא משום שפשע להדליק במקום רוחות, אבל כשמדליק בזכוכית ועומד תיכף לסגור לא פשע ויוצאין גם לכתחילה, ועיין רש"י (שבת כא. ד"ה זקוק לה) דלמ"ד כבתה זקוק לה צריך לכתחילה לעשותה יפה היינו משום דלמא פשע ולא מתקן. ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמא) כתב, שהמדליקין בתוך תיבת זכוכית, כיון שסוגרים את

ובעיקר דין הדלקה בתוך מכסה זכוכית לבית מנורה, הנה בספר נמוקי אורח חיים (ס' תרעא) תמה, מדוע לא יקיימו עתה המצוה כתיקונה להדליק נ"ח בפתח מבחוץ, כיון שאין סכנה, וכתב דאולי משום שהרוח מצוי וביותר בימות החורף בחוץ, וקרוב לדאי שתכבה בתוך זמן מצותו, והוי כמו שלא נתן שמן כדי שתדלק כשיעורו, אבל תימה שלא הזכירו הפוסקים חשש זה בנ"ח דמצותו מבחוץ, א"ת שצריך להדליק מבחוץ בפנס של זכוכית, הו"ל להפוסקים להזכיר מזה, וגם יש להסתפק כיון שנתקן לראותו, אם ע"י זכוכית הוי ראיה בזה, עכת"ד. ועיין שם עוד שכתב, ושמעתי בשם זקני הגה"ק מהרצ"א ז"ל [בעל בני יששכר] שהיה לו עששית של כסף עם זכוכית מד' צידיה, ובתוכה מנורת כסף להדליק נר של חנוכה, ואמר כי תהיה לו לצורך בעת ביאת גואל צדק שאז ידליקו מבחוץ. ע"כ.

אולם הנה הגאון יעב"ץ בשו"ת שאילת יעבץ (חלק א סימן קמט), דן האם מותר להדליק נ"ח בפנס שיש לו דפנות של זכוכית. וכתב דנראה פשוט שמותר, ואדרבה מסתברא דהכי עדיף טפי. וקרוב אני לומר כמעט חובה היא לתקן כלי כזה לנ"ח, כדי שיהא שמור מהרוח. דהא קיי"ל אם העמידה במקום רוח וכתבה זקוק לה, ולזאת תמהתי מנעורי שהרי בימי חכמי התלמוד היו מניחין אותו על פתח החצר מבחוץ כמצותו, והרי הוא מגולה לאויר השמים במקום שהרוח שולט, ואי אפשר שידלוק כשיעור מצותו, אם לא בדרך אפשרי רחוק. והיאך יצאו בזה אם לא שהעמידו

ד. יש מי שכתב שאם הדליק נר חנוכה במקום שהרוח שולט, אף על פי כן יוצא ידי חובה, שכל שבפני עצמו היה ראוי להשאר דולק, אלא שדבר אחר גרם לו להתבטל, אזלינן בתר השתא, ונחשב לדבר בר קיימא כאילו היה כן תמיד. [הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סימן שעה]. ודבריו תמוהים ונגד כל האחרונים, הריא"ז, והכנסת הגדולה, והט"ז, והמג"א, והפר"ח והגהת ורדים והגאון היעב"ץ, שכל שהדליקה בפני הרוח ממש לא יצא ידי חובה, [ויחזור להדליק בלי ברכה]. (ד)

ה. המדליק נרות חנוכה בערב שבת מבעוד יום, ואחר כך כבתה לפני קבלת שבת, בכל זאת אינו זקוק לה להדליקה שנית, שמכיון שהוא חייב להדליק בערב שבת מבעוד יום, וכבר בירך עליה "להדליק נר חנוכה", כבר התחילה המצוה כדת, והואיל והדלקה עושה מצוה, כבתה אין זקוק לה. ואף על פי כן מהיות טוב יחזור וידליקנה שנית, ותבא עליו ברכה. (ה)

והגר"פ פראנק בספר מקראי קודש (חנוכה סי' יז) כתב, שבירושלים נהגו המהדרים להניח הנרות ברשות הרבים מחוץ לפתח הבית בעשית של זכוכית סגורה. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו סימן סו). ובספר הנותן שלג (סימן יא סעיף א). וראה עוד מה שכתבנו בזה לעיל סימן תרע"א.

ומכל מקום כתב בספר אשרי האיש (חלק ג עמוד רמז) שאין לסגור את החלון בפני הנרות, כאשר הזכוכית אטומה בצורה כזאת שמבחוץ הלהבות נראות כמדורה. עכ"ד.

ואפשר שאין לחוש כ"כ למה שנראה כמדורה, אחר שהרואה מבין שאין זה נר נשמה, אלא נר חנוכה, והכל רואים שזו חנוכה לחנוכה, ורק שמבעד לזכוכית הזו נראים הנרות כך.

ושו"ר שם שהוסיף, שיש שכתבו משמו של הגריש"א שאין בזה חשש, מאחר שכל אדם יודע שבחלון שאינו שקוף כך נראים הנרות. אלא שיש שהעירו שאין זה לכתחילה, שהרי אין בזה את ההיכר של הימים.

(ד) חזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד קט). וע"ש שגם בשו"ת כוכבי יצחק (סי' ט אות ב) תפס ע"ד הגרש"ק בזה, שלא זכר שכל האחרונים פסקו דלא יצא. וראה עוד לעיל (סעיף א בהערה).

לא חשו לטרוח אחריו כל כך, אמנם אם נוכל לו בקלות, יראה שנכון לעשות כן אפי' בבית כמה פעמים שגורמין לו כיבוי ומהיות טוב כו'. ואי"ה ואוכל להמציאו בטוב אראה לעשותו כך בלי נדר, השי"ת ימלא משאלות לבנו לעשות, עכ"ד היעב"ץ.

והחיד"א בברכ"י (סי' תרעג אות ח) הביא דברי היעב"ץ בקיצור, שיכול להדליק נר חנוכה בפנס שיש לו דפנות של זכוכית, וטוב ויפה לעשות כן. ע"כ. [והוא ג"כ בספר מועד לכל חי (סי' כז אות מב) וציין למ"ש בנו בספר שמע אברהם (סימן מו), ובשו"ת לב חיים שלו. וסיים שלעשות מסך מפני הרוח מותר, ובפרט לביל שבת, כמ"ש בספר קשל"ה]. גם בשערי תשובה (שם סי' יג) הביא דבריהם, אך סיים, ולא ראינו מי שנוהג כן. ע"כ. וצ"ב כוונת דבריו, שאם היה מצוי אצלם רוח, איך הדליקו בחוץ, ואם לא היה מצוי רוח, א"צ פנס זכוכית. ואם הדליקו בפנים, אין צורך בפנס של זכוכית. ושמא היו מדליקים בפנים במקום קצת פתוח שיש קצת רוח. [ובערוה"ש (סי' תרע"א סכ"ד) כתב, שאינם מדליקים בחוץ מפני הרוחות, שא"א רק להסגירם בזכוכית, וכולי האי לא אטרחוהו רבנן, ועוד דבזה לא יהי' היכר למצוה כל כך, וגם לא בכל המקומות יניחו לעשות כך, ולכן כולנו מדליקין בבית].

בדין כבתה אין זקוק לה בערב שבת

(ה) הנה מרן בש"ע (סי' תרעג סע"ב) כתב בזה הלשון, הדלקה עושה מצוה, לפיכך אם כבתה קודם זמנה

יברך בער"ש, הא אכתי לא מטא זמנא דפדיון, ואפשר שיש לדמותו לברכה דנר חנוכה בער"ש דמברך שעה גדולה קודם הלילה, והתם נמי לא מטא זמנא דנ"ח, דאינו אלא משתקע החמה, אלא כיון דלא אפשר בענין אחר אין קפידא, ויש לחלק דהכא אפשר להמתין כדלעיל. ע"כ. והיוצא מדבריו דגבי נר חנוכה בער"ש כיון דא"א בענין אחר, מברך על ההדלקה מבעו"י, ולכן אם כתבה גם בזה אין זקוק לה.

והנה בקובץ הערות (סימן יג) תמה על דברי תרומת הדשן הנ"ל (סימן קב), דמה שהביא ראייה מהסוגיא בריש יבמות, אדרבה היא ראייה לסתור, שהרי התוס' שם פירשו דזהו גופא מה שדחו בגמ' דלעולם לא דחי שבת, משום דהוי הכשר מצוה ואין זה מגוף המצוה. ולפרש"י שם יש להביא ראייה, דפירש גבי שחוט לי דכיון דא"א בענין אחר דחי. ורק ביבום לא דחי לפי שאפשר בחליצה, והיבום חשיב הכשר מצוה. ועיין בחי' הרשב"א (סוכה כה. והוא מהריטב"א) דיליף שם בגמ' דעוסק במצוה פטור מן המצוה מדכתיב בשבתך בביתך, היינו דכל חובת המצוות הם בשבתך, בשבת דידך, [שהוא רשות], אבל בשבת דמצוה פטור משאר מצוות. ואיתא שם, מנין דגם הולך לדבר מצוה פטור, כלומר שאינו עוסק עדיין במצוה רק הולך כדי לעשות, ת"ל ובלכתך בדרך בלכת דידך. והקשה הרשב"א, דכיון דכתיב ובלכתך בדרך שנפטר בלכתו לדבר מצוה ממילא שמעינן כשעוסק במצוה ממש וכל שכן הוא, ולמה לי בשבתך, ותיירץ, ד"ל אילו לא כתב אלא בלכתך בדרך הוה מוקמינן ליה כשהמצוה היא בהליכה עצמה, כשהוא עוסק במצוה ממש, כגון הולך להוצאת המת ולהכנסת כלה ועולה לרגל, אבל הולך לדבר מצוה שאין ההליכה עצמה גוף המצוה, לא מיפטר מק"ש ושאר מצוות, והיינו דדרשא דובלכתך היא מייתורא.

וצ"ב במ"ש דעולה לרגל הוי ההליכה עצמה מצוה, והרי המצוה היא לראות פני ה', וההליכה היא רק כמי שהולך להביא לו אתרוג, או הולך להביא צרכי אביו, שההליכה היא הכשר מצוה. ולא דמי להולך להלוויית המת, דבזה איה"נ ההליכה עצמה מצוה. וכן לגבי מצוות הכנסת כלה, דעצם הליויי שמלוה את הכלה מבית הוריה

אינו זקוק לה, ואפילו כתבה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק לה. ע"כ. ומקורו מהתרומת הדשן (ס" קב), וכן הוא בספר בלקט יושר (עמ' ק), שהרי מברכין מבעוד יום להדליק נר חנוכה, דאע"ג שהמרדכי כתב דמצות נר חנוכה מסוף שקיעת החמה ואילך, והיינו צאת הכוכבים ולא קודם, משום דשורגא בטיהרא מאי אהני ליה. ואם כן עיקר מצות נר חנוכה אינה בשעת הדלקה מבעוד יום אלא בשהיו הדלקה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה, ולכן היינו יכולים לומר דאם כתבה קודם התחלת קיום המצוה, זקוק לה. אמנם מדמברכין מבעוד יום אקב"ו להדליק נר חנוכה, ואע"ג דאכתי ליכא מצוה, ע"כ היינו טעמא דכיון שא"א בענין אחר חשיבא ההכשר, מצוה. כדפירשו התוס' גבי הכשר מצוה דכיבוד אב ואם, בסוגיא ביבמות וי. בד"ה שכן שחוט לי בשל לי אכתי ליכא מצוה עד אחר זמן שמאכילו לאביו, ואפ"ה בעי למימר התם דלידחי ל"ת שיש בו כרת. הא קמן דחשיב קיום העשה בהכשר מצוה כמו במצוה עצמה, ולכן מברכין עליה. ולהכי נמי אי כתבה אין זקוק לה, שהרי כבר הותחלה המצוה בהכשר.

וע"ש שהביא ראייה לזה, מדשרי רב התם להדליק בחנוכה בין בחול בין בשבת, בפתילות ושמינים שאסרו חכמים להדליק בשבת דעלמא. ומפרש הטעם משום דקסבר אסור להשתמש לאורה וכבתה אין זקוק לה. פי' דאי הוה סבר כבתה זקוק לה, לא הוי שרי להדליק באותם פתילות ושמינים שאסרו חכמים להדליק בשבת, לפי שאינם נמשכין אחר האור. דחיישין דילמא כבתה והוא זקוק לה, ודילמא פשע ולא מדלק לה. והשתא ע"כ יש להוכיח דאפ"י בנ"ד כשכבתה אין זקוק לה, דאמאי שרי רב להדליק בשבת בחנוכה באותם פתילות ושמינים, ליחוש דילמא כבתה אחר קבלת שבת שהיא צריכה להיות קודם ביה"ש, וכל זמן משך ביה"ש אכתי ליכא קיום מצוה לדעת המרדכי הנ"ל. ואיהו לא מצי להדליק משקיבל שבת וכ"ש בביה"ש, ונמצא בטל מן המצוה. ע"ש.

וראה עוד בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סי' רלד) שכתב, לגבי פדיון הבן שנותן המעות לכהן בער"ש, וזמן הפדיון הוא בשבת, דהיאך אבי הבן

לבית החתן, זה גופא הוא מתעסק במצוה, שמשמח חתן וכלה. משא"כ בעולה לרגל. וצ"ל דכל שהוא הכרח גמור וא"א למצוה בלא ההכשר, חשיב כעוסק במצוה, ומש"ה לגבי הליכה להביא צרכי אביו, חשיב כהכשר מצוה, דהא אילו היו בפניו צרכי אביו לא היה צריך לילך. וכיון שישנה אפשרות לקיים מצות כיבוד אב גם בלא ההליכה, אי"כ גם כשאי אפשר לקיים הכיבוד בלא הליכה, אין ההליכה נהפכת לגוף מצות כיבוד אב, אלא הכשר למצוה זו. וגם ע"ז בודאי יש לו שכר כמו על כל טירחה שטורח לקיים מצוה. משא"כ בעולה לרגל הרי א"א לקיים המצוה בלא ההליכה. דמצוה זו נמסרה לכלל ישראל גם לאותם הדדים במקומות רחוקים מביהמ"ק.

וסיוע לזה ממה שאמרו בגמ' (מכות ח.) כיון דאם מצא חטוב אינו חוטב לאו מצוה, השתא נמי לאו מצוה. וכן שם (עמוד ב) כיון דאם מצא חרוש אינו חורש לאו מצוה. ע"כ. והיינו, שהכשר מצוה שאינו מוכרח למצוה, אינו נחשב חלק מהמצוה. ובפרש"י שם כתב, השתא נמי כי לא מצא חטובה אין החטבה מצוה, אלא עשיית הסוכה. ולכא' הביאור, דכיון דאפשר למצוה להתקיים בלי ההכשר ההכשר לא הוי מצוה. והריטב"א שם כתב, הכי בעינן לומר, דכיון דאם מצא חטוב אין עליו מצוה לחטוב, ולא עדיף הא מהא, אף כשלא מצא חטוב שהוא צריך לחטוב ולא סגיאל בלאו הכי, אין החטיבה ההיא חשובה מצוה, והכשר מצוה בעלמא הוא, ואפילו הידור מצוה אין בזה יותר מבזה וכו'.

גם יש להוסיף, דלגבי הליכה לביהמ"ק, הנה בעצם ההליכה לראות פני ה', ורודף לדעת את ה' ולהשיג קירבתו יתברך, איכא כבוד שמים. [ומצינו (תגידה ב. וברש"י שם) שמי שאינו ראוי לעלות ברגליו פטור מן העליה לרגל. ובסוכה (טז:) דרש רבא מ"ד מה יפו פעמין בנעלים, מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל. וי"ל]. משא"כ בכיבוד הורים אם אמר לו אביו שחוט לי ובשל לי, הנה עד שאביו לא מקבל את מבוקשו מבנו לא איכפת לן בהליכתו, ומש"ה ההליכה אינה נחשבת אלא כהכשר מצוה. וע"ע בשו"ת שאילת יעבץ (חלק א סימן יח) שכתב בתו"ד: דהעליה, היא מכלל מצות

ראיית פנים, הכשר מצוה כמצוה. ועיין בהל' חנוכה, ובמ"ש ביור"ד (סי' כח) בס"ד. עכ"ד.

וראה מ"ש בזה בשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן רח), והביא מה שכתב הריטב"א (סוכה כח) לגבי ההולך לעלות לרגל, דההליכה גופה הוה מצוה. ולכא' הרי אי"ז רק הכשר מצוה, דהמצוה היא ראיית פנים, וגם הא אפשר לקיים שיהיה שם. ועיין בשו"ת התשב"ץ (סי' כא) דמצוות עליה לא"י הוה מצוה. ועיין בשו"ת הריב"ש (סי' קיא) מה שכתב ע"ז. וע"ע בשו"ת משנה"ל (ח"ג סי' קצב. ובח"ה סי' ערה).

ועיין בגמ' (ב"מ ל.) והתעלמת פעמים שאתה מתעלם, כגון כהן והוא בבית הקברות. והקשו בגמ' פשיטא עשה ולא תעשה הוא. ובראשונים שם העירו, דאפי' אינו אלא ל"ת לא ידחה מפני עשה דהשבת אבידה, כיון שאין זה בעידנא, דאפי' עומדת בפתח בית הקברות קעבר על הלאו בשעה שנוטלה, והעשה אינו מקיים עד שיחזיר האבידה לבעליה. [וע"ש בנימוקי יוסף והר"ן]. ותירצו, דמה שאמרו בגמ' דהוי עשה ול"ת הוא לרווחא דמילתא, ואיה"נ אפי' אינו אלא ל"ת גרידא, לא היה נדחה מפני עשה דהשבת אבידה. ויש שתירצו דדמי לקץ בהרת במילה, דהמצוה לא נגמרת אלא עד הפריעה, ומל ולא פרע כאילו לא מל, ואפ"ה בעת שחותך את הערלה שבה הצרעת, חשיב בעידנא, כיון דסוף סוף עוסק בחלק הכרחי מהמצוה, והוא הדין בהשבת אבידה, שא"א להחזיר אבידה בלא שילך לבית הקברות להביא האבידה ולהחזירה לבעלים, וזה חלק מהמצוה.

ולפי זה ה"ה בהדלקת נרות חנוכה, שהרי רק באופן כזה יכול לקיים מצות נר חנוכה בער"ש, שהרי אינו יכול להדליק בשבת, ומש"ה הוי כעוסק במצוה גופא. [ומברך על ההדלקה אף שמדליק מבעוד יום, דזה אופן קיום מצוה בער"ש]. ודמי לבדיקת חמץ, דאליבא דרש"י בריש פסחים, הוא כדי שלא יעבור בכל יראה ובל ימצא, והיינו שא"א לקיים מה שאמרה תורה לא יראה ולא ימצא בלא שיחפש אחר החמץ שבביתו. והכשר הכרחי כזה חשיב כמו דאורייתא.

ואמנם המהרש"ל בתשובה (סי' פה) סובר שבער"ש זקוק לה, אך לא יברך. וכן דעת הט"ז (שם

ס"ט) דאם כבתה קודם שקיבל עליו שבת, צריך לחזור ולהדליקה, כיון שעדיין אינו לילה ממש, ואף שרשאי להדליק בערב שבת מבעו"י כיון שא"א בענין אחר, והכי תקון מעיקרא, מ"מ לענין כבתה, זקוק לה. ומ"מ לא יחזור לברך, כיון שבידך ברשות חכמים. וזה שלא כהרמ"א דאינו מצריך להדליקה אלא לחומרא. ע"ש. וכן כתב במועד לכל חי (סימן כז אות מה).

גם המג"א (שם ס"ק יב) הביא דברי המהרש"ל דראוי לחזור ולהדליק בפרט בערב שבת קודם קבלת שבת. ועיין להיעב"ץ במור וקציעה מה שהאריך בזה.

ועיין במקראי קודש להגרצ"פ פראנק זצ"ל (חנוכה עמוד כז) שכתב לבאר בזה, דבערב שבת אין המצוה בהדלקה, אלא בשיהוי המצוה. ע"ש.

ובספר משנת יעב"ץ (מועדים סי' עה) ועוד אחרונים הוכיחו דהמצוה גם בהדלקה וגם בשיהוי המצוה, וכ"ה בשו"ת יביע אומר ח"ב (ריש סימן יז). ע"ש. ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' כד) האריך לקיים דברי תרומת הדשן הנ"ל, וכתב, שדברי תרומה"ד נכונים הם מכל צד, שאם כבתה בער"ש מבעו"י אין זקוק לה. ודברי הט"ז בזה תמוהים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בית אפרים (או"ח סי' סג), וכ"כ בשו"ת כתב סופר (חלק אורח חיים סי' קלא). ע"ש.

גם בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סימן תצז) העלה להלכה כדעת התרומת הדשן ומרן, ודלא כהט"ז. וכן כתב בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סימן קלא), והכי נקטינן. ובשו"ת בית שלמה (חלק יורה דעה סימן קלד), ובשו"ת נטעי נעמנים (חאו"ח סימן כז).

נר חנוכה שכבה אם צריך שישאיר הנר משום מראית העין

חנה דוד חלק א' (סימן קט), ובשו"ת גנזי יוסף (סימן קכג), ובשו"ת שמש ומגן חלק ג' (סימן נו אות ט). [ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' לט) כתב, כשמדליקין בחצרות או סמוך לפתחו ברה"ה, מסתמא היו מדליקין השמש בפנים, ויוצא כן חוץ לביתו, ומגיע מיד בצד שמאלו ששם הנרות קבועים, וכשאין מעבירין על המצוות נמצא מדליק מיד הסמוך לפתח נמצא מצפון לדרום כשפניו כלפי הכותל. לכן נ"ל כשמדליק הנרות בבית אין להקפיד כ"כ. ע"כ].

ובלקט יושר (ח"א עמוד קנא) כתב, בזמן הזה אין שיעור לנ"ח, לכן אסור בהנאה כל הנר אפילו שהיה הנר גדול, אבל יכול לכבות הנר כשהדליק השעור, ויכול להדליק בו אחר או הוא עצמו בליל אחרת. ואף על גב שהדין כבתה אין צריך לחזור ולהדליק, מ"מ המנהג להדליק כיון שהוא אסור בהנאה. ע"כ. ואכמ"ל.

ואחר כתבי זאת, יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות חנוכה, ושם (עמ' קי) כתב כדברינו, דאף שמרן הש"ע (סי' תרע"ב) פסק שגם בער"ש אם כבתה מבעו"י קודם קבלת שבת אין זקוק לה, מ"מ הרש"ל כתב שבער"ש זקוק לה, אך לא יברך. וכ"כ הט"ז, וכן העלה בשו"ת חסד לאברהם תנינא (חלק אור"ח סימן פ). ע"ש. ואנו אין לנו אלא דברי מרן

איברא דמ"ש השואל ומשיב תנינא (ח"א סי' עא ברה"ה ומה שהקשה), שעכ"פ צריך לחזור ולהדליקה, מפני מראית העין וחשדא. ע"ש. והשבות יעקב חלק ג' (סימן מח) כתב, דמשום מראית העין, צריך להניח הנרות שכבו במקומם, ואז יבינו שהודלקו אלא שאח"כ כבו. דאל"כ יש לחוש לחשדא שיאמרו שלא הדליק כלל. וכמו שאמרו בדין חצר שיש לה שני פתחים. ע"ש.

אולם הקרבן נתנאל (פ"ב דשבת סי' י' אות ז) כתב, שאין צריך להשאיר במקומו את הנר שכבה, ולא חיישינן לחשדא, מפני שהרואה ידונו לכך זכות, שהדליקה וכבתה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שאילת יעקב (סי' לו אות ו), שמכיון דלא אשתמיט אחד מהפוסקים שיאמר שצריך להניח הנר במקומו, ש"מ שלא חששו לחשד כלל. וע"ש. ועיין בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' רד) שכתב לתמוה על השבוי"י בזה. ע"ש.

ובלא"ה היום שעיקר פרסום הנס בהדלקת נר חנוכה היא לבני הבית, כמ"ש הריטב"א (שבת כא:) ליכא לחשד. וכן דעת ספר התרומה (סימן רכט) דלדידן שמדליקין בפנים לא שייך דין זה דחצר שיש לה ב' פתחים וכו'. והובא בטור (סימן תרע"א). וע"ע בשו"ת קרן לדוד (סימן קנט אות ז), ובשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סימן ריג), ובשו"ת קרית

ו. אם בעת ההדלקה לא היה בנר שמן כדי שיעור ההדלקה, או שהדליק בנר שהוא קטן משיעור הנזכר, אפילו אם אחר שבירך והדליק, הוסיף שמן כדי שיעור הדלקת נר חנוכה, לא יצא ידי חובתו. מפני שצריך להיות שמן כשיעור הדרוש לפי הדין בעת ההדלקה, שההדלקה עושה מצוה. וצריך לכבותה ולאחר שיוסיף שמן כדי שיעור ההדלקה, יחזור וידליקנה "בלא ברכה". (ו)

אכתי לא נצטוה. ע"ש. ותנא דמסייע ליה הוא מהרא"י בפסקיו (סי' רלד), שחילק כן בין פדיון הבן להדלקת נר חנוכה, דבנ"ח לא אפשר בלא"ה, אבל בפדיון אפשר להמתין עד אחר השבת. ע"ש.

ובאמת שהב"ח עצמו בתשובה (סי' קכה), חילק בין פדיון לנ"ח, דלא דמי לנר חנוכה, דשאני נ"ח שמכיון שהגיע פלג המנחה וקוראים ק"ש ומתפללים ערבית, שפיר יכולים לברך גם על נ"ח, ועוד שהן דולקות והולכות עד הלילה ולא הפסיקה דליקתם משעה שבירך עליהן, ולא חיישינן שיכבו קודם הלילה, משא"כ בדין הפדיון וכו'. ע"ש. ומדברי הב"ח הללו מוכח שההדלקה בע"ש אחר פלג המנחה זמנה הוא, ויוצא בה י"ח, כמו שהדליקה בזמנה, ולפ"ז יוצא ג"כ דס"ל כמרן דכבתה אין זקוק לה. וכן נראה מדברי הב"ח כאן (ר"ס תרעג). ובשו"ת הר צבי (ר"ס קטו), אשתמטיתיה דברי הב"ח בתשובה (סי' קכה), ולמד מהב"ח להיפך. ולדבריו יהיו ד' הב"ח כסותרין. ולפי מ"ש נחא. ודו"ק. וע' בשו"ת דבר אליהו קלצקין (סי' סד), ובשו"ת הר צבי (הג"ל, ובסימן קיז), ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קצ).

הש"ע שקבלנו הוראותיו. ומ"מ מהיות טוב יחזור וידליקנה. שהרי אף אם כתבה בימי החול, דקי"ל כתבה אין זקוק לה, מ"מ כתב האו"ז ח"ב (סי' שכב), דמ"מ טוב יעשה אם יחזור וידליקנה. וכ"כ הב"ח (סי' תרעג) בשם מהר"ש. וכ"כ הט"ז בשם רש"י, שמצוה להחמיר ולהדליקה, דלא גרע מן המהדרין. וכ"כ בשו"ת מהרש"ל (סי' פה). ובשו"ת בית אפרים (חאו"ח סי' סג), ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' קלא).

והנה בשו"ת ישועות יעקב (סי' לא ד"ה והנה), הביא מ"ש הב"ח בתשובה, שהפודה בנו הבכור בתוך שלשים, ואמר שהוא פודהו על לאחר שלשים יום שבנו פדוי, יכול לברך על הפדיון, וראיה מנר חנוכה בע"ש, שאע"פ שבשעה שמדליק נ"ח בע"ש לא קעביד מצוה, כיון שהמצוה נגמרת לאחר מכן וזמן ממילא קא אתי שייך לברך עליה. ע"כ. ודחה הישועות יעקב, דשאני נר חנוכה שכוין שנתקן להדליק ח' ימים, וא"א לשמונה ימים בלי שבת, וא"א להדליק בשבת, כך היתה תקנת חכמים מתחלה שביום ו' אחר פלג המנחה ידליקו הנרות באופן שהיו דולקים והולכים אחר חצי שעה מהלילה, ושייך לברך "וצונו", משא"כ בפדיון הא

לא היה שמן כשיעור והוסיף אחר ההדלקה עוד שמן

הרא"ש, וכן העתיק בש"ע. ונראה שאין נ"מ מזה. איברא שבשו"ת מנחת שלמה (תניינא בנפמ"ח סי' נח ד"ה בטווא"ח) כתב שמלשון הטור משמע שאפי' אם יתן אח"כ שיעור חצי שעה לא יועיל, אך מלשון הש"ע והרא"ש משמע דיועיל. ואינו מוכרח להוצא דין מכח דיוק, ואפשר דלד"ד הוא.

ומה שכתב בספר האגודה (פ"ב דשבת סי' לב) שהשיעור הוא יותר ממלהך מיל כדין תחום שבת, ושכן משמע בספר המיימוני, צ"ע בזה. ועיין בשו"ת אהל משה צוויג (ח"ב ס"ס ט).

וז"ל מרן בשלחן ערוך: "יש מי שאומר דכיון

(ו) הרמב"ם (פרק ד' מהלכות חנוכה ה"ה) כתב, שצריך ליתן שמן בנרות חנוכה שיעור שיספיק להדלקה במשך חצי שעה. וכן הוא בהרי"ף והרא"ש (פרק במה מדליקין סימן ג). וכן בטור ובשלחן ערוך (סימן תרעב ס"ב). [וע' בשו"ת הר צבי (חאו"ח סי' קיד)]. וכתב הרא"ש (שבת פ"ב סי' ז): כיון דההדלקה עושה מצוה, צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואחר כך הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו. ולשון הטור, וכיון שעיקר המצוה בשעת ההדלקה צריך שיהא בנר שיעור שמן קודם שידליק אבל לא ידליק ויתן שמן אח"כ. והב"י הביא לשון

שאומר. ומרן אאמו"ר העיר, דבפוסקים מבואר, דכיון דהוי תרי לישני בש"ס, ופסקינן לקולא שא"צ שיעור כלל, לכן כתב זאת בשם יש מי שאומר. וכמו שנתבאר ביביע אומר ח"ד (ס"ס נב) שכן תירץ המהר"מ שיק (סי' שלב). ע"ש. וכן כתב בכיוצא בזה בשדי חמד (כללי הפוסקים סי' יג אות כד).

לא היה שמן כשיעור חצי שעה, אם חוזר ומברך

ימי החנוכה (שכטר. עמ' לב והלאה).

ודע כי יש אומרים שאפילו לא כיבה אותה, אלא שהוסיף שמן בנר עד כדי שיש מכאן ולהבא שיעור הדלקה של חצי שעה, מבלי לקחת בחשבון מה שנדלק כבר, יוצא ידי חובה, הואיל והמוסיף שמן בנר חשוב כמבעיר [שבת כט: ביצה כב.]. ושפיר חשיב בכלל הדלקה עושה מצוה. ובספר תולדות זאב (שבת חלק א דף ק"י ע"ב) הביא כן בשם דודו הגאון רבי צבי פסח פראנק ז"ל. והוא כתב לפקפק בזה, שיש לומר דתקנת חז"ל שההדלקה ממש בהבערת הפתילה והשמן, היא שעושה מצוה, מה שאין כן שבת שיש בו אבות ותולדות מלאכות וכו'. ע"ש. ועיין בספר מאורי אש (דף צה סוף ע"ב) שכתב כדעת הגאון רבי צבי פסח פראנק מדנפשיה. וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (חלק ב ריש סימן לד) כהאי גוונא. ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' קכא), ובשו"ת מי יהודה (חאו"ח סימן פא אות ב' וג'). ובחזון עובדיה הלכות חנוכה (עמוד קיב).

גם בשו"ת מנחת שלמה הנד' (תניינא סי' נח) העיר בזה, דלכא' אם במה שהוסיף יש בו כדי שיעור חצי שעה אפשר דחשיב נמי מדליק, ובפרט לפמ"ש הרא"ש גופיה (ביצה שם) דטעמא דמוסיף שמן בנר חייב משום מבעיר הוא, "משום שמאריך בהבערתו, דאילו לא נתן שמן בנר היה כבה כשיכלה השמן שבנר, ומה שהוא דולק מכאן ואילך הוי כאילו הוא הדליקו", וא"כ ה"נ כאן חשיב נמי מדליק, ואף אי לא חשיב כמדליק את הפתילה כיון שהיא דולקת כבר, מכל מקום הלא הוא מדליק את השמן. אולם בחיי אדם (כלל קנד אות כב) כתב, קיימא לן הדלקה עושה מצוה, ומטעם זה ג"כ צריך שיתן בה שמן כשיעור שידליק חצי שעה קודם שבירך וידליק, אבל אם לא היה בו כשיעור קודם שהדליק אף על פי

דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר, כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו. ע"כ. ובכף החיים (אות יד) כתב, דאע"פ שבב"י לא הביא פלוגתא בזה, כן דרכו לכתוב סברא שלא מצאה כי אם בפוסק אחד בשם יש מי

ומה שכתבנו שיחזור וידליק וכו', כן כתב בפרי מגדים (משבצות זהב סימן תרעה סק"ג), ודלא כהפרי חדש שכתב, שאם לא היה שמן כשיעור חצי שעה, צריך לחזור ולברך. והסכים לזה הפרי הארץ חלק ג (חלק אורח חיים סוף סימן ב). אולם לדינא העיקר כהפרי מגדים. וכמו שבארנו לעיל בהערה א. דבגמ' (שבת כא:) מובא ב' פירושים, פירוש אחד, דאי לא אדליק מדליק בתוך אותו זמן. ופירוש שני, לשיעורה, שצריך ליתן שמן כשיעור הנד' שהוא חצי שעה. וכתבו בהגמ"י (הל' חנוכה פ"ד ה"ה אות ב), והסמ"ג בהל' חנוכה בשם ר"י, שנהגו העם כלישנא קמא, דלא בעינן שום שיעור. וכ"כ ראב"י בשם רבינו תם, והאור זרוע, והב"ח, ועוד. ואע"ג דק"ל שצריך ליתן שמן כשיעור, היינו דוקא להחמיר שלא לכבותן אחר חצי שעה, אבל לא להקל. ולפ"ז לענין ברכה אמרינן סב"ל. ואע"פ שהרמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ה) סובר דהני לישני לא פליגי, ופסק כשניהם להחמיר, מ"מ כיון דאיכא רבוותא דס"ל דהני לישני פליגי אהדדי, לא יצאנו מידי ספק, וסב"ל.

וכן כתב החמד משה. וכן פסקו בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן שלב), ובספר תפלה לדוד (דף פד ע"ב), והחיי אדם בנושאת אדם (כלל קנד סימן א'). ומהר"ח פלאגי במועד לכל חי (סימן כז אית כט), ובספר בן איש חי (פרשת וישב אות ח).

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז סימן פט) העיר, שלכא' מי ששכח לברך על הדלקת נר חנוכה, אם נזכר תוך חצי שעה יש לו עצה, שיכבה בידים, שאז כבתה זקוק לה, ואז יכול לברך. ושוב דחה דהא י"א שאין צריך שיעורא, ובפרט בזה"ז. ע"ש. גם יש לומר שכאשר דעתו לכבותה בידים, גרע טפי. וראה מה שכתב בזה בספר ברכת יצחק פלפול ארוך בזה, ומדוע לא נתנו הפוס' עצה זו למי שאין לו מספיק נרות לכל הימים. וכן בקונטר'

ז. ולכן יש לכל אדם שבא להדליק נר חנוכה להסתכל ולבדוק היטב בנרות החנוכה, ועיניו יחזו ויבחנו אם יש שמן מספיק לשיעור חצי שעה, כי קורה לפעמים שלא נתן שמן מספיק בנרות, או שנשפך ממנו על ידי דחיפה או מקרה אחר, ורק אחר שיהיה נוכח שיש שמן כשיעור הנ"ל, יברך ברכות ההדלקה וידליק. ואם אחר שברך והדליק הרגיש כעבור זמן מה שלא היה שמן כשיעור בתוך הנרות, יש לו לכבותם, ולאחר שיוסיף שמן עד השיעור, יחזור וידליק בלי ברכה, וכמבואר בסעיף הקודם. (ז)

ח. צריך להדליק את נרות החנוכה במקום הנחתם, שאף על פי שהדלקה עושה מצוה ולא ההנחה, הדלקה במקומה בעינין. ואם היתה החנוכה מונחת במקומה שלא לשם מצוה, אינו צריך להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה, אלא מדליקה שם. לפיכך עשית שהיתה דולקת כל היום, שהדליקה מערב שבת למצות חנוכה, במוצאי שבת מכבה ומדליקה לשם מצות חנוכה. (ח)

חשיב שפיר מבעיר מה שאין כן כאן דבעינן הדלקה חדשה. ועוד שגם לענין שבת כתב באבני נזר (הלכות שבת סימן רכו) דמפורש בספר יראים, דהמוסיף שמן בנר, חשיב רק תולדת מבעיר ולא מבעיר עצמו, ואם כן יש לומר דדוקא גבי שבת רבי קרא דאית בהו תולדות מה שאין כן גבי חנוכה בעינן דוקא הדלקה חשובה שהיא אב ולא תולדה. עכ"ד.

שאחר הדלקה הוסיף בה שמן עד שדולק אפי' כל הלילה, לא יצא, כיון שבשעת הדלקה לא היה בו כשיעור. עכ"ל, ונראה דשאני שבת דכתיב ביה לא תבערו, ולכן המוסיף שמן בנר חייב שפיר משום מבעיר, מה שאין כן חנוכה דהדלקה עושה מצוה, והא לא חשיב כלל מדליק, ואף דמה שהוא דולק אח"כ חשיב כאילו הדליקו הוא, מכל מקום חשוב רק כאילו הוא ממשיך את ההדלקה דלענין שבת

אם חיתזה דעתו בשעת החדלקה לחוסיף שמן. ואם בעינן חדלקה של שיעורא

וכן נראה מדברי האח' שכתבו שבנר חנוכה אין לפסול מטעם כתותי מכתת שיעוריה. ונ"מ מכל זה גם למדליק נר שיש בו מעט שמן, ויש מעליו שפופרת של ביצה שמנטפת שמן לתוכו. וראה מה שכתבנו בזה לעיל (סי' תרעא במקורות אות ו), ובשם האבני נזר (או"ח סי' תקד אות י). וכן במנחת שלמה הנז' מה שכתב בזה. ושו"ר בקונט' חנוכה ומגילה (סימן ה) שכתב בשם הגרי"ז מבריסק ששיעור חצי שעה אין זה שיעור בנר, אלא הוא שיעור בזמן ההדלקה, שהרי הרמב"ם כתב חצי שעה או יתר, ובקביעת שיעור בנר לא שייך לומר "או יתר", עכ"ד. [ואינו מובן דא"א לצמצם בשמן שיהיה בדיוק חצי שעה, ולכן כתב הרמב"ם או יתר].

(ז) בן איש חי (שנה א פר' וישב אות ח). וראה בהערה הקודמת.

ובספר טעמא דקרא (להרח"ג ר' חיים קנייבסקי שליט"א פרשת וישב) חקר בדין זה של הוסיף שמן אח"כ, שיתכן לומר שאם מתחילה בשעת ההדלקה היתה דעתו להוסיף שמן אח"כ, מועיל. אלא דבסו"ד כתב, דשמא בשעת ההדלקה אין כאן הדלקה של שיעורא. עכ"ד. ויש להעיר על מה שכתב בסוף דבריו, דנראה שאין צורך ב"הדלקה של שיעורא", שהרי המג"א (סי' תרעב סק"ב) דייק מלשון מרן שם, והוא מדברי הרמב"ם, שאם הדליק זמן מה אחר שקיעת החמה, א"צ ליתן שמן כ"כ רק עד שתכלה רגל מן השוק. ומוכח מזה שאין צריך שיעור של חצי שעה, ודלא כמו הסברא שרצו לומר שצריך "נר", ונר שאין בו שיעור הדלקה של חצי שעה אינו חשוב "נר", אלא הוא כמו גפרור, ואינו יוצא בו. [ודע, שאפשר שגם לד' הראשונים דלהלכה נר חנוכה א"צ שיעור, צריך שיעור של משהו, וגפרור בעלמא לא יועיל. ויש לעיין בזה].

ט. אם בעל הבית חולה, ואינו יכול לקום ממטתו להדליק נרות חנוכה, לא יביאו לו הנרות ליד מטתו כדי שידליקם, ואחר כך יניחום במקומם, אלא ימנה שליח [או אחד מבני ביתו] שידליק הנרות במקום הנחתן, והשליח יברך וידליק הנרות. אבל לא יברך בעל הבית והשליח ידליק, שבכל מקום העושה את המצוה הוא שמברך עליה. והשליח מברך "להדליק נר חנוכה", ואם בירך "על הדלקת נר חנוכה", יש לו על מה שיסמוך. (ט)

צריך להדליק את נרות חנוכה במקום הנחתם

שהיה דולק מאתמול והולך, ואדם זה הוא מן המהדרין שמוסיף והולך, האם מספיק שידליק נר החדש של הלילה, והנר של אתמול מניחו דולק בלי כבוי, ואי משום הברכה 'להדליק', הא מברך על הנוסף שהוא מדליק עכשיו (ש"ע סי' תרעו ס"ה). ולכאור' תלוי במח' הש"ע והגר"א, דלדעת הש"ע נר הנוסף שמברך עליו הוא העיקר, ושל אתמול המהדרין, דהא בראשון שמדליק יוצא, וא"כ אפשר הכא כיון דהנר של אתמול, היום הוא רק מהדרין, יוצא לדין מהדרין אפילו במניחו דולק, כיון שסו"ס הודלק לשם חנוכה, אבל דעת הגר"א דלעולם נר הראשון נשאר העיקר, והנוסף רק המהדרין. וצ"ע בזה.

(ח) בגמרא (שבת כג.) אמר ר' יהושע בן לוי, עשית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו, למוצאי שבת מכבה ומדליקה. אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה שפיר, אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה וכו'. שמע מינה. וכן הוא בטור ובשלחן ערוך (סימן תרעה סעיף א). וראה בראשונים שם. ובשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן פב) חקר עפ"ז אם יכול לצאת בנר שבת וחנוכה ביחד, ע"ש. [וברשב"א (שבת כא:) כתב, שאם מותר להשתמש לאורה, עושה נר אחד, ועולה לו לכאן ולכאן, ומניחה על שולחנו ודיו, כדרך שאמרו בשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו]. ובשבט הלוי שם כתב שיש להסתפק, בנר חנוכה

אם אפשר להקל בשעה"ד להביא את הנרות למטתו של החולה להדליק ואח"כ יניחום במקומם

ממ"ש רש"י (כב: ד"ה) היה תפוס נר חנוכה, בידו "משהודלקה עד שכבתה". ע"כ. וכתב הט"ז, דמשמע שאם היה אוחזה בידו זמן מועט ואח"כ הניחה במקומה כשהיא דולקת, יצא. וכן יש לפרש לשון הטור והש"ע, דמ"ש אם מדליקה ואוחזה בידו, דהיינו כל זמן מצותה. ע"כ. וכ"כ לצדד הרב נר למאור על מגילת תענית (דף עז רע"ב), שלא אמרו הדלקה במקומה בעינן אלא לאפוקי אם הדליקה בפנים ואח"כ הוציאה לחוץ, שאין מקומה בפנים כלל לפי עיקר הדין שהיו מדליקים אותה בחוץ. אבל בפנים ממקום למקום בתוך כ' אמה לא חיישינן. ע"ש. ואע"פ שהא"ר וכן בשו"ת בית שערים (תא"ח סי' שסד), כתבו לפקפק בזה, מ"מ מדברי הר"ן משמע כהט"ז, וכמ"ש המאמר (פסק"י). וע' בספר מועדי ה' (דף קטו ע"ב), שכתב, שאף מה דקי"ל הדלקה במקומה בעינן הוא מטעם שהרואה אומר לצרכו הוא דנקיט לה. ע"ש. ומכיון שמבואר בפמ"ג שעכ"פ

(ט) ראה בספר מועד לכל חי (סימן כז אות ס). להגר"ח פלאגי ועוד. והנה בשו"ת לב חיים (ח"ג סי' קמו) נשאל בחולה שאינו יכול לקום ממטת חוליו, אם אפשר להביא לו החנוכיה שידליק נרות החנוכה סמוך למטתו, ואח"כ יניחה במקומה, או צריך דוקא להדליקה במקומה ע"י שליח. והשיב, דהטעם שהדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא, משום שהרואה אומר לצרכו הדליקה, אך בנ"ד נראה דליתא להאי חששא, לפי שתיכף אחר שהחולה מדליקה, הוא אומר הנרות הללו אנו מדליקים וכו', ומיד מניחים אותה במקומה. ועוד שהחנוכיה צורתה ניכרת שהודלקה לשם מצות חנוכה, שאין צורתה דומה לשאר נרות שבבית, ואין לזה דמיון לדינו של מרן, ומ"מ כיון דסמא בדינו שתדליק אשתו, שהיא חייבת במצוה זו, שאף הנשים היו באותו הנס, ואז לא יצטרכו להזיז נרות החנוכה ממקום הדלקתן. עכת"ד. ומרן אאמו"ר שליט"א כתב, שיש ראייה להתיר,

בדיעבד מיהא יצא. ושעת הדחק שא"ל לחולה לקום ממטתו ולהדליק במקום הנחתה, כדיעבד דמי. ובצירוף שהחנוכה צורתה מעידה עליה שעשויה לשם מצות חנוכה, ודמי למ"ש הפר"ח, דמסתברא שהחנוכה של מתכת המצויה בערי פראנקייא שיש לה ח' פיות, והיא מיוחדת להדלקת נרות חנוכה, ולא נעשית אלא לכך, והדבר ידוע ומפורסם שהכל אין משתמשים בה לצורכם, אפילו אם אוזחה בידו עד שכבתה יצא, כיון דקי"ל דהדלקה עושה מצוה ולא ההנחה, וליכא למיחש לרואים שיאמרו לצורכו הוא אוזחה, שהרי אין דרכה בכך. עכת"ד. ולפ"ז יפה כתב הלב חיים להתיר. וכדקי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו.

וכן העלה להקל הגר"ש פישר בתשובה שהובאה בירחון וילקוט יוסף (שנה שביעית, תרס"ה, סימן לז). ע"ש. אך שוב חזרתי לעיין בדבר, וראיתי למרן החיד"א בברכי יוסף (ס"ו תרעה סק"ג), שהאריך למעניתו בזה, ואמנם העלה שם (בד"ה לכן) שהעיקר כמ"ש הב"ח, שהרי"ף והרא"ש וסיעתם ס"ל שא"צ שתהיה ההדלקה במקומה וכו'. אולם לעומתו ראיתי מה שכתב בשו"ת בית אב (חאו"ח ס"י צט בד"ה העולה מזה), שלד"ה הב"ח והט"ז בדעת הרי"ף והרא"ש והסמ"ג ור' ירוחם שלא הזכירו כלל טעמא דהדלקה במקומה בעינן, רשאי להדליק נ"ח בידו סמוך לפתח ואח"כ יניחנה במקומה, אבל לדעת הרשב"א והמרדכי והריטב"א

והמאירי והאגודה, כיון דהדלקה עושה מצוה בעינן הדלקה במקומה, דהיינו שתהיה מונחת ואח"כ ידליקנה. ע"ש. נמצא דלא פלטינן מפלוגתא.

ומיהו בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח ס"ו ס) כתב, שנראה להביא ראיה ברורה דלא בעינן הדלקה במקומה, ממ"ש הרמב"ם (פ"ט מהל' ביאת מקדש ה"ז), והדלקת נרות המנורה כשרה בזרים, לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן בחוץ מותר לזר להדליקן. וכתב הכסף משנה, שמותר לזר להדליק בחוץ אף לכתחלה. והמנחת חינוך (מצוה צח אות ט) הקשה על הרמב"ם, דהא מוכח בש"ס דאי הדלקה עושה מצוה, הדלקה במקומה בעינן. ולפי מ"ש הט"ז דלמסקנא הדרינן ממאי דהוה ס"ל מעיקרא דהדלקה במקומה בעינן, ניחא. ומכאן ראיה ברורה דא"צ הדלקה במקומה. ע"כ.

וע' להב"ח (סי' תרעה) שכתב, שלדעת הרי"ף ודעמיה אדחי הך טעמא דהדלקה במקומה בעינן. ע"ש. וע"ע בספר בתי כנסיות (דף לד ע"ד), ובשו"ת זכור לאברהם אביגדור (דף קל רע"ג), ובשו"ת תורת יקותיאל (ס"ו נט), ובשו"ת קנין תורה (ח"ז ס"ו נא/ד). ע"ש. וכ"כ בשו"ת מקדש ישראל (עמוד לח), שמותר לבעה"ב חולה הרתוק למטתו להדליק נר החנוכה במקומו, ואח"כ יניחוהו במקום הראוי. ע"ש. ומכל מקום הנכון שבעה"ב חולה יעשה שליח להדלקת נר חנוכה הן ע"י אשתו הן ע"י אחר. ודו"ק.

השליח מברך ולא בעל הבית ואע"פ שבעל הבית נמצא שם

(פ' הקורא עומד), מעשה בר' מאיר שקרא בבהכ"נ של טובעין ונתנה לאחר ובירך עליה. ואמרינן ש"מ זה קורא וזה מברך. ומיהו נראה דהתם מיירי בברכה שלאחריה שהיא מנהג. אבל בברכה שלפניה אין נראה שיהיה אחד מברך ואחד קורא. ואעפ"כ סברא היא שכשם שחבירו מוציאו ידי חובתו מידי קריאה כן יכול להוציאו מידי ברכה. עכ"ל. וכ"כ בשו"ת זקן אהרן הלוי (ס"ו ס), והובא במחזיק ברכה (ס"י תרצב סק"א). ע"ש. והכא נמי לא נראה שיהיה השליח מדליק ובעה"ב מברך, אלא המדליק מברך. וע"ע במחזיק ברכה (ס"י תרפט) שהקורא את המגילה

ומה שכתבנו שהשליח יברך, הנה בבן איש חי (ש"א פ' וישב הל' חנוכה ס"ו) כתב, צריך להדליק החנוכה במקום הנחתה, ואפי"ו אם בעל הבית חולה, אין מביאים לו נרות החנוכה להדליקם אצל מטתו שאח"כ יניחוהו במקומה, אלא יעשה שליח להדליקה במקום הנחתה, ויכול החולה לברך והשליח ידליק תיכף ומיד. וגם לקמן (ס"פ צו סעיף ז) כתב כן הבא"ח בדין עירובי תבשילין. והוא מבואר בשו"ת רב פעלים (ח"ד חאו"ח ס"י יד) בדין העירוב וחנוכה. ע"ש.

אך יש להעיר בדין החנוכה, ממ"ש המרדכי (חולין ס"פ כיסוי הדם) אהא דאמרינן בירושלמי

שלא כ' כן אלא במילה, שכיון דמל ולא פרע כאילו לא מל, הוי עובר לעשייתו, שאפשר לברך מיד אחרי המילה, זה אינו. שזוהי דעת הרא"ש וסיעתו. ולכן היה נראה שיש לחוש לדעת רב שר שלום והעיטור והרשב"א והרשב"ץ, ולדעת מרן זוהי גם דעת ר"ת. ויש לדחות. וע"ע יבי"א ח"ז (חיו"ד סי' כא). ע"ש.

וע' בס' העתים (סי' קצח עמוד רסד) שכתב, והיאך יהיה זה מברך וזה קורא. ובהגהות עתים לבינה (שם ובעמוד קצח). ע"ש. וע' בשו"ת שערי עזרה (חאו"ח סי' טו) שהביא בשם שו"ת נדיב לב (ח"מ סי' סב) שעל עשיית המעקה יברך הפועל ולא בעל הבית, ושכן כתבו המהרי"ט והכנה"ג. ע"ש. וכן הביא בספר אות היא לעולם ח"א (דף נא ע"א). וע"ע בשדי חמד (מערכת ברכות סי' א אות טז). וע' בשו"ת חקרי לב (מהר"ב חיו"ד סי' ט) ובזבחי צדק (סי' קכ ס"ק פד). כלל העולה מכל הנ"ל שיותר נכון שהשליח יברך להדליק נ"ח וידליק, ולא בעה"ב. וע' בערך השלחן א"ח (סי' תלב סק"ד) שאם בעה"ב אינו בודק החמץ כלל, רק השליח, אינו יכול לברך ע"מ שהשליח יבדוק על סמך ברכתו, ושכ"כ מהרש"ל בחולין (סי' ד). והדר תבריה לגיזייה בספרו חקת הפסח (סי' תלב סוף סק"ו) שאף מדברי המג"א סק"ו משמע שאפי' אם בעה"ב אינו רוצה לבדוק רק מצוה לאחר לבדוק, אותו אחר מברך, מ"מ צ"ע שאין יברך הרי אין המצוה מוטלת עליו לבדוק, וצ"ל דמ"מ מצוה עביד, דומיא דמילה וכו'. וכדמוכח להדיא מד' הרמב"ם (ס"פ יא מהל' ברכות) שהשליח שעושה מצוה לאחרים הוא מברך על עשייתה, ומ"מ אם רצה בעה"ב יכול לברך והשליח יבדוק, דשלוחו של אדם כמותו, וכאילו עשה המצוה. ע"ש.

ובכף החיים (סי' תלב ס"ק כו) הביא דברי העה"ש וחקת הפסח, ודברי הנהר שלום (סק"ה) שדעתו שאין הבעה"ב יכול לברך, ולכן לא יברך בעה"ב אלא אם כן בודק מעט בתחלה. כדי לצאת ממחלוקת. והניף ידו שנית בכף החיים (סי' תקכו ס"ק טט) לגבי עירובי תבשילין, אם יכול בעה"ב לברך והשליח יעשה מצות העירוב, כבר כ' (בסי' תלב אות כו) דאיכא פלוגתא בהכי, ולכן ילמדו את בעה"ב לומר בעצמו בדין עירובא וכו'. ובכף החיים (סימן תרעו ס"ק יג) הביא מ"ש

להוציא הנשים ידי חובתן, הקורא עצמו יברך על מקרא מגילה ויקרא. ע"ש. אולם במרדכי (סוף ר"ה סי' תשכב) בשם רשב"ט, ובהגהות אשרי (פ"ג דמגילה סי' א) כתב, דשפיר דמי שראובן יברך ושמעון יקרא אפי' בברכה שלפניה. ע"ש.

ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שצג) כתב, דמ"ש הבית יוסף בשם תה"ד דמן הדין היה ראוי שהשומע קול שופר לצאת י"ח הוא יברך, ולא התוקע לו, יש לתמוה קצת על זה, שהיכן מצינו שזה עושה המצוה, וזה מברך, שבשום מקום לא מצאנו אלא שהעושה מעשה המצוה עצמו מברך, בין שעשייתה לעצמו בין שעושה אותה לאחרים. ונראה דאי מצינן לאשכוחי שאחד עושה ואחד מברך, היינו כשמברך אחד עשיית המצוה, אבל כשהברכה עובר לעשייתה לא אשכחן אלא רק כשהמברך עצמו הוא העושה, אבל כשאחר בא לעשות המצוה היאך יברך זה מקודם, שמא חבירו יהיה נמלך ולא ירצה לעשותה ונמצאת ברכתו לבטלה. וכו'. ע"ש. [וכן הוא בתוס' (פסחים ז.) שא"צ לברך עובר לעשייתו, אלא במקום שהעושה המצוה הוא המברך, אבל כשמברך אחר לא, לכן ברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו שמברך אבי הברך מקומה לאחר המילה. תדע שהרי ברכת אירוסין אין מברכין אלא לאחר אירוסין. ע"כ. וכ"כ הראב"ד בהשגותיו (סוף פ"ג מהל' אישות). ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת הרשב"א (סי' שפב). וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' עד). וע' בטור יו"ד (סי' רסה) שכתב, דעת רשב"ם שיש לברך להכניסו קודם המילה, ור"ת כתב שאין צריך, והרב שר שלום כתב שאין לברך אלא אחר המילה, ומשמע שהבין בדעת ר"ת שהרשות בידו, ואם ירצה יקדים, ובבית יוסף תמה ע"ד הטור, דהא ר"ת הוי כרב שר שלום. והב"ח והררישה כ' ליישב ד' הטור דס"ל דלר"ת הרשות בידו. וע"ש. ומיהו אף לרב שר שלום י"ל דדוקא במילה שנעשית ע"י מוהל אחר חיישינן שמא תתקלקל המילה בידו והוי ברכה לבטלה, וכמ"ש המאירי פסחים (ז:) ד"ה ונשוב, שאין לברך אותה אלא עד שימול, שמא תתקלקל המילה, אע"פ שאין לחוש למוהל עצמו, מ"מ אין לו לברך במה שביד אחר עד שידע במה לסמוך. ע"ש. ולפ"ז בתנוכה סמכין שפיר שיעשה המצוה כהלכתה, שאין מצוי בה קלקול כלל, אלא דפשוט דרבי רב שר שלום לא משמע כן, אלא כל שנעשית ע"י אחר חיישינן שמא יהיה נמלך. וכד' הרשב"ץ שם. גם אין לדחות

י. המדליק נרות חנוכה צריך להדליק את רוב היוצא מן הפתילה, עד שתהא השלהבת עולה מאליה, ולא יסלק ידו מההדלקה עד אשר ידליק רוב הפתילה היוצאת. (י)

בש"ת יביע אומר ח"ב (תא"ח סי' יז אות ח) ובחזון עובדיה ח"ב (עמוד כט). וע' בכף החיים (סי' תקפה ס"ק כא). ובמסגרת השלחן על יו"ד (בליקוטים אות טוב). ודו"ק היטב. נודין חנוכה אינו דומה לדין עירוב תבשילין. וכמבואר בס' הליכות עולם ח"א (עמ' ס). וראה גם בחזון עובדיה חנוכה (עמוד קיט). ובענין הברכה ע"י שליח, ע' גם מה שכתבנו בספר חופה וקידושין (עמוד תריג סעיף פד) ע"ש"ב.

להדליק רוב היוצא מן הפתילה

בחנוכה צריך להדליק רוב היוצא. וראה ביביע אומר ח"ד (סימן נב). נוראיתי שגם בקונטרס חנוכה ומגילה (סימן יז) כתב שבירושלמי (שם) שהובא ברמב"ן במלחמות, מפני שהאור אינו נמשך אחריו והוא שוכח ומוציא וכו'. מבואר דבכל נר שמדליק בשבת אף שאינו משתמש בו, צריך להדליק רוב היוצא מן הפתילה כדי שלא יבוא לחתות, שהרי הכא אסור להשתמש בנר חנוכה ואעפ"כ צריך להדליק רוב היוצא, אך זה אינו משום נר חנוכה שהרי לא אסר כי אם בשבת, וכן מ"ש דנקט הראיה משבת ולא מסתם נר חנוכה. אע"כ דדין עד שידליק רוב היוצא הוא הלכה בכל ההדלקות שעושה לשבת. אבל אין דין זה בנ"ח. וכתב שם שהגרי"ז מבריסק הסכים עימו דמהירושלמי מוכח שדין זה נאמר רק לגבי נר שבת ולא לגבי נר חנוכה].

הטעם שצריך להדליק רוב היוצא מן הפתילה

מאן דעביד מדורה בבי שימשא אי איכא שהות ביום כי היכי דבדרא נורא ברוכה שרי, ואי לא אסור. ע"כ. וכל זה איתא ג"כ בשאלות (שאלתא סד. קכב). וכן כתב בערוך השלחן (סי' רסד סעיף יב) שהטעם הוא, משום דאל"כ ראוי הוא להכבות. ב. ויש לבאר עוד, שהוא מטעם שהדלקה עושה מצוה. ולפי טעם זה א"כ הו"ה לנר חנוכה. וע' בש"ת שיח יצחק (סימן שמז) שכתב שאף שלא מצאנו כן לגבי נר חנוכה, מ"מ כן הוא בירושלמי (שם) 'פתילה צריכה הצתה ברוב הדלק'. ובפי' מתא דירושלים שם ביאר, דגזירת חכמים הוא שצריך להדליק רוב היוצא, ולא משום שמה

הערך השלחן (שם סק"א) שאע"פ שהמג"א כ' שאחר יכול לברך והוא ידליק, מ"מ מד' הרמ"א סי' תרעא ס"ז מוכח שהמברך צריך להדליק בעצמו, וכן כתב הרא"ה בבדק הבית דף כב. וכתב ע"ז הכה"ח, מיהו דעת האחרונים להתיר. ולא זכר דברי עצמו הנ"ל שיש להוציא עצמו מפלוגתא. ולכן אין להשגיח במ"ש בהל' חנוכה בשם האחרונים (אין משגיחין בחנוכה). וע' במ"ש

(י) כ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (ס"ס לט), וכדקיי"ל בגמ' (שבת כ: ועוד שם בדף כח) דהמדליק צריך שידליק ברובא היוצא. והובא להלכה ברמב"ם (שבת פ"ה ה"ה), ובטור וש"ע (סימן רסד ס"ח) לגבי נרות שבת. וכן הוא להדיא בירושלמי (רפ"ב דשבת), דלית טעמא אלא משום הוצאת האור ברוב הדולק. ע"ש. וקאי אנר חנוכה. וכ"כ הרב מתא דירושלם רפ"ב דשבת (דף ז:), וכ"כ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תרעו). וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (סי' תסד), ובשו"ת תפארת נפתלי (סי' מט אות ב).

ולאפוקי ממ"ש בשו"ת מי יהודה (תא"ח ס"ס ל), שהפוסקים לא הזכירו דבר זה בדיני חנוכה, משום דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, לכן א"צ להדליק רוב היוצא. ע"ש. וליתא, אלא גם

והנה טעמא בעיא בהך דינא, מדוע צריך שידליק ברוב היוצא. ויש לצדד בזה כמה טעמים. א. יתכן שהוא מטעם שיש לחוש שמא יכבה, או שמא יבא להטות. ועל דרך שאמרו בגמרא (שבת כ: בדין העושה מדורה מער"ש, עיין שם. והרמב"ם (הל' שבת פ"ג ה"ט) כתב בדין ההוא, מטעם שמא יחתה. נוע"ע במדרש שכל טוב (שמות פרק יג) "מחייבי בית ישראל לאדלוקי שרגא בערב שבת ליקרא דשבתא, וכי מדליק צריך לאדלוקי ברוב היוצא מן הפתילה חוץ לנר, מ"ט דאי לא עביד הכי דילמא לא בדרא נורא בפתילה וכביא, וכיון דלית ליה נהורא לא מתאכיל ליה, וכן נמי

והגר"ח בספר בן איש חי (שנה ב פרשת נח סעיף טו) כתב: "ידליקו נרות שבת רוב היוצא מן הפתילה, שאם לא ידליק אלא ראש הפתילה ויסלק ידו ממנה, חשיב כאילו דלקה מאליה, ואינו מקיים מצוה בהדלקה, וכן היה בנרות המנורה של בית המקדש. וצריך להזהר בזה גם בנרות חנוכה".

גם בנר שבת הדלקה עושה מצוה ואם לא ברכה קודם ההדלקה א"א לברך אח"כ

עכשיו אלא צריכה לברך אחרי כן בשעה שמקבלת שבת. והנה המג"א (ס"ק כג) כתב שהדלקה עושה מצוה בנר שבת, אך אינו נראה, שמה שהביא הטור בשם חד דעה שאם היה דלוק צריך לחזור ולכבותו, הוא מטעם שלא יקדים או כדי שתהא הברכה סמוך לעשייה כמו שכתבתי בסק"ט, פ' בזמן קיום כל המצוה שהוא ההדלקה עם ההנחה והעיקר השימוש לאורו. ומברכין להדליק משום שההדלקה היא תחילת המצוה, כמו שמברכין על המילה אע"פ שכל זמן שלא פרע כאילו לא מל. והוכחה לזה, שהרי לדברי המג"א היה לנו לפסוק שאם הדליקה חש"ו פסול, כמו דפסקינן בנר חנוכה. ומ"מ כיון שאינו מבורר מתי תברך וגם כדי שתהא הברכה עובר לעשייתו, לכן אין להתנות כי אם בעת הצורך אחד האיש ואחד האשה. עכת"ד. וראה עוד ביצועות יעקב (ס' רסג).

אולם כל זה הוא נגד המפורש בדברי ראשונים, שנר שבת שווה לנר חנוכה. וגם מה שכתב הרב תורת שבת שלדברי הא' שגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה היה לנו לפסוק שאם הדליקה חרש שוטה וקטן, שהוא פסול, כמו שפסקינן בנר חנוכה. נעלם מעיני קדשו שמפורש בראשונים שגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה, וכן מה"ט אם הדליקה קטן, אינו מועיל. וכן שאין להזיזה ממקומה משום שהדלקה עושה מצוה.

וכן כתב במדרכי (שבת פ"ב. רמז רעא) בשם ספר התרומה שהדינים שלמדו בגמ' בנר חנוכה משום שהדלקה עושה מצוה, ה"ה גם לגבי נר שבת. וכן כתב שם (רמז רעג) "הדלקה במקומה בעינינו, כתב ה"ר יעקב ישראל הו"ה לנר של שבת, ובירושלמי פרק הרואה גרסינן המדליק נר של שבת צריך לברך להדליק נר של שבת". ובלקט

יטה, כיון דמברך עלה להדליק צריך להדליק היטב, וה"ה בכל נר דמצוה. ע"כ. וכ"כ בביאור הלכה (תרעג ד"ה הדלקה עושה מצוה) בשם מהר"י ברונא.

ג. ובמשנ"ב (ס' רסד ס"ק כו) כתב בשם הלבוש שהטעם הוא, כדי שיהא הלהב עולה יפה מיד שישלך ידו, כמו שהיה הענין בהדלקת המנורה.

וגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה, ולכן אינה מצוה מתמשכת, כדמשמע משבולי הלקט [דמש"ה המברכת אחר ההדלקה היא ברכה לבטלה]. ואם האשה לא בירכה קודם ההדלקה, אינה יכולה לברך אחרי כן. וכן מבואר בראשונים והאחרונים, שנר שבת שווה לנר חנוכה, וכמו שלמדו בגמ' (שבת כג). לגבי נר חנוכה, שהדלקה עושה מצוה מדקא מברכינן "להדליק" נר חנוכה, ה"ה לגבי נר שבת שמבואר בירושלמי [כן הביאו הראשונים] שנוסח הברכה להדליק נר של שבת. ובגמ' (שם) מבואר, דליכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, כמבואר שם, וי"א דה"ה לגבי נר שבת. אך י"א דנר שבת שאני, שמ"מ צריך לחזור ולהדליקה משום שיש בו גם כן משום עונג שבת, אף שעיקר מצות ההדלקה מתקנת חכמים של נר שבת כבר קיים. ונתבאר כ"ז בילקוט יוסף (ס' רסג).

והנה בספר תורת שבת (סימן רסג) כתב לתמוה מאד על מנהגם לברך אחרי ההדלקה, ושאיין לזה שום מקור. עש"ב. ושם (בס"ק כא) תמה על דברי המג"א (שם) שכתב שטעם המנהג משום שלא מועיל תנאי, שהרי הברכה עצמה היא תנאי, שהרי הוא אומר להדליק נר. ועוד שהרי ע"פ מועיל תנאי במקום צורך, ולמה לא יחשב זה לצורך, כיון שעל ידי התנאי יוכל לברך עובר לעשייתו כתיקון חז"ל בכל הברכות. וכדי ליישב טעם מנהג הנשים כתב שצריך לומר, דסבירא להו [למנהג הנשים] שצריך לברך על המצוה בשעת ענין המצוה, ואם תברך קודם ותדליק אח"כ קודם שקבלה שבת נמצא שברכה על הנר לפני שנכנס שבת אצלה, לכן מברכת אח"כ כדי שעם הברכה תחול המצוה, ופרישת הידים היא כמו משמוש בציציות בשעת הברכה. אך אם כן צריך לומר, שאם תתנה שלא יחול שבת, אינה יכולה לברך

מדמברכין להדליק נר של חנוכה, ומסקינן השתא דאמרת הדלקה עושה מצוה הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום, הכי נמי לענין שבת אם הדליקה חרש שוטה וקטן וקטנה חסר מצוה". והאגודה (שבת פ"ב סימן לו) כתב, אין להדליק נר חנוכה או שבת ויו"ט ולהשימם במקומות אחרי הדלקה, אך תחילה ישימם במקומם ואח"כ ידליקם ע"כ.

אם לא בירכה על נר שבת קודם ההדלקה לא יועיל שתכבה את הנרות ותדליק שוב

(של שלום ביתו שלא יכשל) אמרין הדלקה עושה מצוה, וצריך לחזור ולכתובתה ולהדליקה לשם שבת. ולכן לדינא אין חילוק בין הטעם של עונג שבת לבין הטעם שלא יכשל. עכ"ד. [תדע, שאם היתה דלוקה ועומדת מכבה וחוזר להדליק בברכה ודו"ק].

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן נא), שיש בנר שבת ב' חיובים חיוב גברא ושלוש בית, ואין ברכה רק בהצטרף שניהם יחד, וכל שהדליק בבית כבר יצאו חיוב גברא, ולא נותר רק משום שלום בית, ועל זה אין לברך. ע"ש.

ובקהילות יעקב (להגרי" קנייבסקי, שבת סימן יח. ד"ה ונראה בזה) האריך בזה בביאור דעת הרמב"ם, והעלה שם, שכל תקנת חכמים של הדלקת נר שבת, הוא שידליק הדלקה כזו שראוי לאכול שם, ואם לאו לא יצא מצות נר שבת. וזה ע"פ שי' ר"ת שהשיב ע"ד רבינו משולם, שההדלקה היא עצם קיום המצוה. והדלקת הנר היא ג"כ גמר המצוה, כיון שמצוה להדליק ולכן עצם מעשה ההדלקה נחשב גמר המצוה שהרי עכשיו גומר מצות הדלקתו. וכיון דקי"ל שמברכין על נר שבת וכמו שכתב בירושלמי, מוכח שלהלכה הוי עצם מעשה ההדלקה מצוה, ומ"מ פשוט שענין המצוה הוא הדלקת נר כזה המאיר לו להשתמשותו. וכיון שחובה להדליק אפילו אם מצא דלוק, ושצריך דוקא 'להדליק', א"כ גוף ההדלקה מצוה, ומכל מקום מתנאי המצוה ויסודה הוא שתהיה הדלקה המועילה לו לצרכיו.

ועוד כתב בקהילות יעקב שם (בסימן כ ד"ה והתוס'), דבנר שבת בעינן כבוד שבת, והיינו, שבשעת הדלקה הוא מכבד בזה את השבת. ולכן מעשה

יושר (ח"א עמוד מט) כתב, ונר של שבת צריך להדליק במקומו, כן כתב המרדכי. ולאחר פטירתו נמצא כן במרדכי. ע"כ.

גם הראב"ה (שבת סימן קצט) כתב, וכי היכי דקיימא לן בנר חנוכה דהדלקה עושה מצוה ויכול להדליקו וכו', הכי נמי קיימא לן לענין נר שבת ושל יום טוב. וכי היכי דקיימא לן לענין נר חנוכה הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, ודייק תלמודא

ומה שכתבנו שלגבי נר שבת אי אפשר לברך אחר ההדלקה, ראה בילקו"י (שבת א סוף ב' מהדורות תשע"א עמוד קיא) שהארננו לבסס פסק זה. ואמנם אם נשאר לה עוד כמה נרות שלא הדליקה, יכולה לברך. ואם סיימה להדליק את כל הנרות לא תברך, ואפילו אם תחזור ותכבה את הנרות בידים, לא יועיל שתוכל לברך. משום שאפשר שכבר יצאה י"ח. וגם יש לדון בזה מצד גרם ברכה שא"צ. ע"ש.

והראוני בספר וישמע משה (עמוד צט) שכתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאם כבו הנרות של שבת, מצוה שידליק את הנרות שוב (מי שלא קיבל שבת), אבל אינו מחוייב בזה. ע"כ. והיינו דס"ל שגם בנר שבת כבתה אינו זקוק לה כלל, שכבר נגמרה כל המצוה בשעת ההדלקה. [ומנהג אשכנז בזה צ"ע]. וזה סיוע למה שהעלנו שלא יועיל אם יחזור ויכבה את הנרות, בכדי שיתחייב להדליק שוב מן הדין, ועי"כ יוכל לברך.

וכן כתב בספר חוט שני (שבת ח"ד עמוד סח), שאף שהתקנה היתה משום עונג שבת או שלום בית, מ"מ התקנה היתה "להדליק", וכיון שהדליק שוב אין חיוב יותר. ואם כבו הנרות, אינו חייב לצוות לאדם אחר שלא קיבל שבת שידליק עבורו, ורק למצוה מן המובחר ישתדל שיהיה מי שידליק לו את הנרות.

ועוד כתב שם (בעמוד נה נז), שאף לפי הטעם של שלום בית, נראה דהמצוה היא במעשה ההדלקה ולא במה שהנר דלוק בשבת, שכך ציוו חכמים שיכין מקום מכובד לשבת שלא יכשלו בו בעץ ובאבן, וזהו כבוד השבת, והכי מסתברא שכיון שיש בזה כבוד שבת, לכן גם לפי טעם זה

יא. טוב לחנך את בניו הקטנים שהגיעו לחינוך בהדלקת נרות ההידור שבכל ערב. אבל אם לא הגיעו לחינוך, אין לתת להם להדליק בנר חנוכה שהוא יוצא בה. ונר השמש מותר להדליקו אפילו על ידי תינוק שלא הגיע לחינוך, הואיל ואין בו שום קדושה. (יא)

ההדלקה אינו רק הכשר מצוה, אלא זהו גוף המצוה, וכמו בנר חנוכה, שההדלקה היא המצוה. דגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה.

הדלקת נר חנוכה על ידי קטן שהגיע לחינוך

יש מוקמות שנוהגים כן, ורבים וגם טובים סוברים כמותם, ובא לחלוק כבוד לבעליה. נמצא שדעת מרן שאין הקטן יכול להוציא י"ח הן בנר חנוכה והן במקרא מגילה.

ונחלקו האחרונים בביאור דברי מרן הש"ע, ויש אחרונים שהבינו דמזה שמרן הביא סברת העיטור בהלכות חנוכה, משמע דהכי סבירא ליה, ואין הסתם חולק על היש אומרים, דהא לא נקט אלא לשון הש"ס בסתם. ולדבריהם דעת מרן הש"ע לחלק בין נר חנוכה למקרא מגילה, שאף שלגבי מקרא מגילה אין הקטן יכול להוציא את הגדול י"ח, מ"מ סבר מרן שאותם ראשונים יודו שלגבי נר חנוכה יכול קטן להוציא את הגדול י"ח.

וסברת החילוק היא, שדוקא לגבי מקרא מגילה אין הקטן יכול להוציא גדול י"ח, כיון שמקרא מגילה היא מצוה חמורה שנאמרה ברוה"ק, ודברי קבלה כד"ת דמי, משא"כ נר חנוכה שהיא רק תקנת חכמים רגילה. אי"נ יש לומר מצד שמגילה היא חיובא דרמיא אקרקפתא דגברי, מש"ה אין הקטן יכול להוציא אחרים י"ח, משא"כ נר חנוכה לא רמיא אקרקפתא דגברי, ואחד מן הבית שהדליק נ"ח כולם יצאו י"ח, אפילו לא ראו ולא שמעו, משום כך יכול קטן שהגיע לחינוך להוציאם י"ח.

ובספר זכרון שמואל להגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל (סימן ט אות ד) כתב גם כן, דיש לומר שבנר חנוכה אין החיוב דוקא על בעל הבית שיעשה מעשה הדלקה בעצמו, אלא הוא חיוב על הבית שיודלק בו נר חנוכה על ידי אחד מבני הבית. וכלשון הרמב"ם מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, ואם אחד מדליק אי"ז מדין מוציא אחרים י"ח, אלא דמ"מ צריך שהמדליק יהיה בר חיובא,

(יא) מועד לכל חי (סימן כז אות לו, ואות נג), וברוח חיים (ס"ס תרעא). ועיין בבן איש חי (פרשת וישב אות יח יט).

והנה בדין קטן בהדלקת נר חנוכה, שורש המחלוקת נפתח במחלוקת הראשונים לגבי מצוה דרבנן אחרת, והיא מקרא מגילה, שנחלקו הראשונים אם קטן שהגיע לחינוך יכול להוציא את הגדול י"ח מקרא מגילה. שדעת הבה"ג, הרי"ף והרא"ש, שאינו יכול להוציא, ואילו דעת בעל העיטור והרי"ז שקטן יכול להוציאם י"ח, והר"ן הביא בשם בעל העיטור שכתב כן גם לגבי נר חנוכה. וכ"ד הרי"ז.

ובדברי מרן בשלחן ערוך בדין קריאת מגילה (סימן תרפט) מבואר שהכריע כדעת הבה"ג והרי"ף והרא"ש, שאין קטן מוציא את הגדול י"ח.

ואמנם בהלכות חנוכה מרן כתב בזה"ל (סימן תרעה סעיף א): אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום, ואף על פי שהניחה גדול. ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר. ע"כ.

ויש מקום לבאר בדעת מרן, דמה שהביא בסתם הוא לשון הש"ס, ומה שהביא בשם יש מי שאומר הכי סבירא ליה, ואין הסתם חולק בזה. ולפ"ז יוצא שבחנוכה קטן יכול להוציא ידי חובה. והוא סתירה מדבריו בהלכות מגילה, אלא אם כן נחלק בין חנוכה למגילה, וראה להלן.

אך יש לומר דמזה שמרן הביא הדין בסתם שקטן אינו מוציא י"ח גם בנר חנוכה, הוא עיקר לדינא לדעתו, ואינו משום שכן הוא לשון הש"ס, ומה שהביא סברת היש מי שאומר כן דרכו של מרן להזכיר הדעה החולקת, אף שאינו סובר כן, וסמך על הכלל הידוע דסתם ויש הלכה כסתם. וועל פי המבואר בתשו' הרמ"ע מפאנו בסימן צו הטעם שמרן מזכיר את הסברא החולקת, הוא מפני

דאל"ה אין על זה שם של הדלקת נר חנוכה כלל. עכ"ד.

וכן הוא דעת האליה רבה (סק"ה), דאפשר דאפילו להרי"ף ולהרמב"ם שפסקו גבי מגילה, דלא מהני, יש לומר דנר חנוכה קיל טפי, כמו שכתב המרדכי בשם התוספות, הובא שם בראש דבריו. ע"ש. וכן בספר תורות אמת (סימן תרפט) חילק, דשאני מגילה דברוח הקודש נאמרה, ודברי קבלה כדברי תורה דמי. מה שאין כן בחנוכה. ועיין להרה"ג המגיה שם, ובספרו תבואות שמש (חלק אורח חיים סימן מד). ע"ש.

גם בספר ערך השלחן (סימן תרעה אות ד, ובסימן נג סק"ג, ורפ"ב סק"ד) כתב על פי דברי הבית דוד (סימן תט, ותמא) שדעת מרן כאן להקל, ואין הסתם חולק על היש אומרים, דהא לא נקט אלא לשון הש"ס בסתם וכו'. ע"ש. וכיו"ב כ' הפמ"ג (א"א סי' תרפט).

ואמנם יש אחרונים שהבינו בדעת מרן הש"ע שאין קטן שהגיע לחינוך יכול להוציא את הגדול י"ח אף לגבי נר חנוכה, ושמרן באמת אינו מחלק בין נר חנוכה למקרא מגילה.

והפרי חדש שם אף שהבין בדעת מרן שקטן יכול להוציא י"ח בנר חנוכה, והוא משום דנר חנוכה קילא טפי. מ"מ כתב, נראה שאין לסמוך עליו בזה. וכן נראה מלשון הגמ' דקאמר והשתא דקאמרינן הדלקה עושה מצוה, הדליקה חש"ו לא עשה ולא כלום, אשה וכו', ומדלא מפליג בקטן גופיה, וקאמר קטן שהגיע לחינוך ודאי מדליק, משמע שלא ידליק לאחרים. ע"כ. ומבואר שאין לקטן להדליק נר החיוב של נר חנוכה.

גם המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן ק) כתב, שדעת מרן כאן בסתם דלא מהני קטן שהגיע לחינוך, וכמו שכתב בדין מגילה, ורק הביא דעת היש אומרים לסמוך על זה בשעת הדחק. והסתם של מרן חולק על סברת יש מי שאומר, שהוא בעל העיטור, וס"ל שקטן אפי' הגיע לחינוך אינו מוציא י"ח הדלקת נרות חנוכה, ובהלכות מגילה סמך על מה שכתב בהלכות חנוכה. וכן עיקר להלכה. ע"כ. ועיין עוד בשו"ת בית יהודה עייאש (תא"ח סוף סימן כב ד"ה ונחזור) שגם כן סבירא ליה להחמיר. ואע"פ שהמהר"ם בן

חביב בשו"ת קול גדול (סי' ק) וכמ"ש מרן (סי' תרפט) בדין מגילה, והביא דעת יש מי שאומר לסמוך עליו רק בשעת הדחק, ובהלכות מגילה סמך על מ"ש בהל' חנוכה. ושכן עיקר להלכה. ע"ש. וכן דעת הרהמ"ח להחמיר, להלן אות יט.

ובשו"ת זכור ליצחק הררי (סימן נ דף פה ע"ד) הביא תשובת המהר"ם בן חביב בכתב יד, וכתב, שצריך לומר דאף בשעת הדחק אין להקל במגילה, דאפשר שמרן מחלק בין חנוכה למגילה, כמו שכתבו הפרי חדש והאליה רבה הנ"ל וכו'. ע"ש. ועיין בספר דגל מחנה אפרים לניאדו (סימן א). ובמאמר מרדכי (סימן קפו סק"ד).

וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (תא"ח סי' סא ד"ה ולפי), שלדעת בעל העיטור קטן מוציא את הגדול בדרבנן, ואפי' להרמב"ם י"ל דס"ל דברי קבלה כדברי תורה דמי, ולכן אינו מוציא בקריאת המגילה, אבל בעלמא אתי קטן דרבנן ומפיק גברי שמחוייבים מדרבנן, ואע"ג דקטן הוא תרי דרבנן וגברא חד דרבנן, אין חילוק בזה. [נע' טורי אבן מגילה יט:]. וכן מוכח ממה שפסק מרן (סי' קפו ס"ב) בן מברך לאביו אם לא אכל האב כדי שביעה, שאינו חייב בבהמ"ז אלא מדרבנן, וממה שלא הצריך שהקטן ג"כ אכל כדי שביעה מוכח שגם באופן שאכל כזית יכול להוציא י"ח, אע"ג דקטן הוא תרי דרבנן, וגדול חד דרבנן. אלא שיש לדחות דשאני התם שיכול הקטן להביא עצמו לידי חיוב חד דרבנן, שיאכל כדי שביעה, וכ"ש לפי מ"ש המאמר מרדכי דמרן הש"ע מיירי שהקטן אכל כדי שביעה, והובא בכף החיים (שם סק"ה), ולעומתו הביא דברי העולת תמיד וסיעתו דפליגי.

וכן פסק בכף החיים (סימן תרעה אות כו) שכן הסכים בתשובת עולת שמואל, וכ"ה בבן איש חי (שם), ובמשנ"ב (אות יג).

ובחזון עובדיה (עמ' נא) כתב שכן נראה לדינא להחמיר, שאין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם, לפי מה שכתבו רש"י ועוד ראשונים שקטן אין לו חיוב מן הדין אפילו מדרבנן, רק על אביו מוטל לחנכו מדרבנן, וראה בזה בשו"ת יביע אומר ח"ג (תא"ח סי' כז אות ח ט). ולכן העלה להחמיר בזה שקטן אינו מוציא אחרים ידי חובתם אף לגבי נר חנוכה. ועיין בספר טהרת המים (מערכת ק כח). ובמשא דרבותא (סימן רפב דף ט עמוד

יב. נשים חייבות בהדלקת נרות חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והאשה מוציאה את בעלה ידי חובת הדלקת נרות חנוכה. ולפיכך כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו בזמן ההדלקה, עד לשעה מאוחרת בלילה, ראוי ונכון שימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה, ששלוחו של אדם כמותו. וגם האשה מברכת בנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה". ואם בירכה "על הדלקת נר חנוכה" לא תברך שוב, שיצאו בזה. (יב)

ג' ד"ה וראיתי) מה שכתב על קושית הט"ז בדעת מרן. ע"ש באורך.

לתת לקטן להדליק את נרות ההידור

שאינה אלא משום פרסומי ניסא, ולא משום חובה, שאין אדם יוצא בנרות של בהכ"נ, כמ"ש הרמ"א בהגה שם. וא"כ י"ל שאפי' הפר"ח מודה בזה. עכת"ד. והרב המו"ל ציין שכן כתב בספר מועדי ה' (דף ק"ז ע"ב). ע"ש. ונע"ע בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סי' סה) ובשו"ת קנין תורה בהלכה (חלק א' סי' קלא) ובספר אז נדברו ח"ה (סי' לו), מ"ש בד"ק קטן שהגיע לחינוך המדליק נ"ח בבהכ"נ. ע"ש.

ועכ"פ פשוט שיכול לתת את נרות ההידור לבנו הקטן שהגיע לחינוך. וכ"כ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' כז אות לו) וז"ל: מה שנותן בעה"ב לבניו הקטנים להדליק שאר הנרות מן המהדרין, אין קפידא, כיון שכוונתו לחנכם במצות ולשמחם. ע"כ. ויכול לתת להדליק השמש אפי' לבנו קטן שלא הגיע לחינוך. והרי זה כמבואר.

וראיתי בספר אחד שכתב לאסור בזה, והעיר שגם מרן אאמו"ר שליט"א היה נוהג להדליק את נרות ההידור על ידי שידו אותות ביד הקטן. ואינו נכון, כי מעיקר הדין אין בזה חשש. ואפשר גם שהיה עושה כן כדי להרויח את הזמן שהקטן מתמהמה מלהדליק לבד. ומה שכתבנו שמותר להדליק נר השמש על ידי תינוק, כן כתב בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (סימן לח), ובבן איש חי הנ"ל.

והנה בבן איש חי הנ"ל כתב, שטוב ליתן להדליק לאחד מבניו הקטנים כדי לחנכם במצוות, שגם בנר הנוסף יש קצת מצוה, אבל לא יתן להם להדליק מנרות של חיוב, ודלא כמאן דהתיר בזה. ע"כ. ומשמע מדבריו שגם נרות של ההידור לא יתן לקטנים להדליק, ולא התיר אלא נר הנוסף דהיינו השמש. ובספר הליכות עולם (בהלכות חנוכה) העיר על דברי הבן איש חי, דזו חומרא יתירה, שהרי יש אומרים דאף נר העיקרי קטן שהגיע לחינוך יכול להדליק ולהוציא ידי חובה את בני הבית, וכנ"ל ואם כן בנר ההידור עכ"פ קטן יכול להדליק.

וע"ע בשו"ת מתת ידו ח"א (סי' י). ובזכרונות אליהו מני (עמוד ק). ובשו"ת שדה יצחק חיות (סי' מג). ע"ש.

וע' בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' מא) שנשאל בדבר קטן שהגיע לחינוך, האם יכול להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, והשיב, דבר זה פשוט שהוא מותר, שהרי מרן בש"ע (סי' תרעה ס"ג) פסק שמותר לקטן שהגיע לחינוך להוציא אחרים ידי חובתם בהדלקת נרות חנוכה, וכתב הפרי חדש שמרן סובר כדעת יש מי שאומר, והגם שהפר"ח לא ס"ל כמרן, אנן אתכא דמרן סמכינן. וכ"כ הערך השלחן בדעת מרן. ואם כן כל שכן שיכול להדליק בבהכ"נ

נשים חייבות בנר חנוכה

מגילה ונ"ת. אולם הארחות חיים (הל' חנוכה אות יב) כתב שהנשים מדליקות נ"ח ומוציאות האנשים י"ח. ושאינו מק"מ שהיא כקריאת התורה. או דחיוב האנשים במקרא מגילה הוי מדברי קבלה, וחייב הנשים רק מדרכנן.

(יב) בגמ' שבת (כג.), א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והנה הראב"ה (סי' תקמט) הביא ד' הבה"ג גבי מגילה, שאין הנשים מוציאות האנשים י"ח. וכתב הראב"ה צ"ע אי בחדא מחתא מחתינהו מקרא

המאורות, והארחות חיים (הלכות חנוכה אות יב), והכל בו (סימן מד סמ"ג), רבינו ירוחם (נתיב ט חלק א), והרי"ז, שאף במגילה הנשים מוציאות את האנשים. וכ"ש בחנוכה. וכ"פ מרן הש"ע (סי' תרפט) שאף במגילה האשה מוציאה אנשים י"ח. וא"צ לומר שמוציאה י"ח בנר חנוכה. והובא במג"א (סימן תרפט סק"ה). וכן כתבו הט"ז (סי' תרעה סק"ד). והאליה רבה (סק"ו) ושכן כתב בשלטי הגבורים בשם התוספות. וכן כתב הפרי חדש שם. וכ"ה בשו"ת שער אפרים (סימן מב). וראה ביחוד ח"ג (סי' נא). ובחזון עובדיה (הל' פורים עמ' נז), ובמאור ישראל ח"ג (עמוד רפד).

ועיין בשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' (סימן מד) שהעלה, שהמנהג הוא שהשליח מברך גם כן להדליק נר חנוכה, ולא על הדלקת נ"ח. ע"ש.

בעניני הלכה התימנים בארץ הקודש יעשו כד' מרן - להיות תורה אחת

ובשו"ת מלמד להועיל, ובכף החיים, ועוד. וא"כ אמאי לא יעשו תורה אחת עם כל ישראל, ולא לבנות כל עדה תורה לעצמם, ולהפרד מאחרים, הרי הם בודאי שלא עושים בכל כדעת הרמ"א, ובכל המקומות שמרן כתב הדין ולא נתבאר הדין ברמב"ם, הם עושים כדעת מרן, א"כ אמאי לא יעשו בכל שאר ההלכות כמנהגי ארץ ישראל.

והן אמת שעליהם להמשיך במבטא שלהם, במנגינות ובסדר התפלות כפי מנהגם בתימן, וכן בענין עליית התורה וכדו', אחר שכל אלה הונהגו בתימן על ידי חכמים גדולים בתורה, ואינם נגד דעת מרן, אבל בעניני הלכה הנכון הוא שינהגו כדעת מרן וכמנהגי ארץ ישראל, וראה להלן.

וכל זה דלא כמו שעשה המחבר הנ"ל, שיצא לחדש שמהרי"ץ הוא היה המרא דאתרא של כל יוצאי תימן, וכל יוצאי תימן צריכים ללכת לאורו נגד כל הפוסקים בתימן, ואף נגד מרן הש"ע, וגם כאן באר"י. ועפ"ז קבע "שלחן ערוך" לבני תימן. וכתב, שבכל מקום שיש מנהג קדום כהרמב"ם נגד מרן, לא קיבלו בתימן הוראות מרן, ודלא כדעת שאר גדולי תימן שכתבו שלגמרי קיבלו הוראות מרן, והניחו הוראות

נמצא דאף שלענין מגילה נחלקו הראשונים אם הנשים מוציאות את האנשים י"ח, מ"מ בנר חנוכה האשה מדליקה ומוציאה את האיש י"ח. וכ"כ הסמ"ג הל' מגילה (בספר מועדי ה' דף צה.), דשאני מקרא מגילה שהוא כמו קריאת התורה, לכך אינה מוציאה את האיש י"ח מקרא מגילה. וכ"כ בספר האשכול ח"ב (עמ' ל), והוסיף, וי"א דשאני מגילה דאיכא משום קול באשה ערוה. וכ"כ בעל המאורות (מגילה יט:). בשם בעל העיטור, דבהדלקת נר חנוכה כיון שא"צ שיהיו שם אנשים בשעת ההדלקה, שפיר מוציאות י"ח את האנשים. וכ"כ הארחות חיים (הל' פורים אות ב) בשם בעל העיטור. וכ"כ המאירי (שבת כג. ומגילה ד.), וכ"פ הריטב"א (שם). והנה דעת הרי"ף, והרמב"ם, ורש"י, והרשב"א, והריטב"א, וה"ה, הריקאנטי, והא"ז (חלק ג סימן שכד אות ב) ובעל

ומחבר אחד כתב, שבתימן נהגו שהנשים נותנות לילד קטן להדליק עבורם את הנרות של חנוכה, כגון בעיר חבאן שהבעלים ושאר הילדים הגדולים לא היו בעיר כל ימי חנוכה. וכן הנשים האלמנות היו נותנות לילדים קטנים שידליקו עבורם. ע"כ. [ספר עיני יצחק עמ' רסה]. ומ"מ כל זה מנהג, ולא דיני גמירי. ופשוט שלהלכה האשה תדליק בעצמה, כיון שהיא גדולה והוא קטן, ויש ספק אם יש ממש בהדלקתו או"ד לא עשה ולא כלום. והחשש שלא רצו להדליק בעצמם, תמוה מאד, והוא סברת נשים.

עוד ראיתי לו שכתב, שבכמה מקהלות אשכנז נהגו להדליק בבית הכנסת גם בשחרית בלא ברכה זכר למקדש, ואין מנהגינו [תימנים] כן. ואין זכר למנהג זה בראשונים וכן ברוב ככל האחרונים. ע"כ. [שי"ע המקדש ח"ג עמ' רסד].

אולם כנודע גם הספרדים נהגו במנהג זה, שיש לו מקורות מיהמנים בפוסקים, והוא מנהג טוב, וכמו שביארנו לעיל עמוד רלו (בסימן תרעא, דין הדלקה בבית הכנסת הערה כ.). ומנהג זה הוזכר בשו"ת בנין שלמה, ובשדי חמד, ובשו"ת התעוררות תשובה, ובס' שבילי דוד, ובשו"ת שיח יצחק וייס, ובספר נהר מצרים, ובספר נתיבי עם, ובספר כתר שם טוב, ובשו"ת ציצ"ק אליעזר,

הרמב"ם. והחולקים על מהרי"ץ לא ירדו לסוף דעתו. שמהרי"ץ היה גדול מכל חכמי תימן, ואף יותר מרבו השתילי זיתים. והוא שידע טעמי מנהגי תימן, עכ"ל. נראה בהקדמה לפסקי מהרי"ץ, ובמבוא לשו"ת פועלת צדיק הנדפ"מ.

אולם אדרבה זקני חכמי תימן מעידים שבתימן היו אלפי בתי כנסת, וכל רב בית כנסת הורה לפי ראות עיניו ולא היו מנהגים ברורים בתימן. וגם מ"ש שבתימן הלכו לאורו של מהרי"ץ ולא הלכו לאורו של השתילי זיתים, רבים מחכמי תימן העידו להיפך. ובשו"ת ויצבור יוסף בר (ח"ד עמוד קסג) כתב, "בדרך כלל ידע כת"ר שברוב מנהגי תימן, לא היה מנהג אחיד בכל ארץ תימן, כי אפילו בצנעא עיר הבירה היה כמה מנהגים חלוקים זה מזה מדורי דורות, ממש כמו מחלוקת הפוסקים וכפי שנחלקו הגאונים ביניהם בכמה מנהגים מימי קדם. ועל כן כל רב בחוג שלו, וכל מנהיג רוחני בקהל שלו או בבית הכנסת שלו, היה מנהיג כפי המקובל בידו מרביתו ואבותיו על יסוד גאונים ופוסקים אלו, ועל כן אין לתמוה אם מהרי"י הכהן חלק על מהרי"ץ בדין זה וכו'". ע"כ. נמצא שאין דבר ברור בזה, וא"א לקבוע שמהרי"ץ היה מרא דאתרא של כל התימנים ולפסוק לכולם על פי הוראותיו. ובפרט שקרוב לומר מצד הסברא, שמהרי"ץ היה מודה לדעת רבו השתילי זיתים ושאר גדולים, שעכ"פ כאשר יעלו לאר"י יקבלו הוראות מרן לגמרי, כפי המנהגים שנתפשטו אצל הספרדים תושבי הארץ, ולא ימשיכו גם באתריה דמרן לעשות נגד מרן ע"פ הוראות הרמב"ם הקדומים. אלא כשם שמרן שינה באר"י את המנהג שהיה ע"פ הרמב"ם, כך הם ישמעו בזה להוראות מרן. ודו"ק.

ומה שטענו שבני תימן באו עם בית דין משלהם, כמה תשובות בדבר:

א. אין זה נכון שבאו מיד עם בית דין משלהם, בית דין שיורה להם את כל ההלכות. אלא מיד בבואם לארץ נתעברו יחד עם הספרדים, ורק אח"כ יש שרצו להתחלק. וע' בשו"ת עולת יצחק (עמוד שצח) שמתחילה נכללו התימנים בירושלים עם כוללות הספרדים, ואחרי זה אירע מה שאירע עד שהוכרחו להפרד איש מעל אחיו, והקים

הרא"ח נדאף ב"ד לתימנים בני עצמם. וכ"כ שם (עמ' שצט) שבני תימן לא באו עם ב"ד. ומ"מ בלא"ה, הדבר פשוט שאין מועיל בית דין של דיני ממונות לחוד.

ב. ועוד, שבדברי מרן באבקת רוכל (סימן ריב) מבואר שאין חילוק בזה, ואפילו קהלה שבאה בפני עצמה בכל אופן צריכים להתבטל ליושבי הארץ שבאו לשם. ומה שהעירו ממ"ש מרן באבקת רוכל סי' לב, עיין באריכות ילקו"י שבת כרך א' (מהדור' תשעא חלק שני עמ' רסח) מה שהשבנו ע"ז בס"ד בכמה אופנים. וגם נראה לומר שמרן השיב דבר הנשמע, ודו"ק היטב.

וגם ממה שנהגו בשאלונקי, אין הכרח, דעינינו הוראות כמה קשה לקבל בזה את האמת, ובקל יש ליישב שלא היו שומעים לקול מורים לשנות מנהגם, ועמי הארץ אדוקים טוב במנהגים ולא נשמעים בהלכה. נובספר נחלת שבעה (תשובות סימן עז) כתב, אנכי היודע ומכיר את טיב זקני מנהגי מדינת אשכנז היושבים בערי פריז, שכמעט המה מוסרים את נפשם שלא לעבור על מנהג אף שאין לו שחר ויסוד כל עיקר, יותר מעל גופי תורה. וכמעט התורה כרוכה ומונחת בקרן זווית. ואדם אין בארץ אשר יתן אל לבו ללמד את בנו תורה להרבות ישיבה להגדיל תורה ולהאדיר. ולקיים המנהג הוא עוקר הרים כדי שלא לבטל כל עיקר. עכ"ל.

ג. וגם לפי שיטת הרד"ך ומהרשד"ם ועוד, שקהל בפני עצמו שאני, ממה שראינו שהיה מעשה בשאלונקי. הנה כל זה דוקא כאשר יש להם בית דין בראשם שמורה להם את הדרך בכל ההלכות, וכולם מאוגדים יחדיו ללכת לאורו, וכן יש להם כל צרכי קהילה, עד שנחשבים כמו עיר בפני עצמה, וכאילו יש כאן שתי ערים בתוך עיר אחת. וזה בודאי לא היה אצל שום אחד מעולי הקהלות מחו"ל. וע"ע למהר"י צייאח בתשובתו שבשו"ת אבקת רוכל (ס' י), שכתב, דאע"ג דקיי"ל דב' בתי דינים בעיר אחת ליכא משום לא תתגודדו, ה"מ כשקבלום עליהם לכל מילי, ובגלילות הללו לא קבלו עליהם לכל מילי אלא הרמב"ם ז"ל להיות רבם וכו'.

ד. ועוד דגם לשיטת הרד"ך וסיעתו, כל זה אינו אמור כאשר להם יש גדול אחד שהוא בגדר מרא דאתרא, שאזי גם אם תימצי לומר שהם

נחשבים קהל בפני עצמו, וכאילו הם עיר נפרדת בתוך העיר שבאו לשם, אינו מועיל, דהלא אף אם יבנו עיר חדשה, כיון שאר"י וכל גלילותיה קיבלו הוראות מרן בתורת מרא דאתרא, וממילא אפילו עיר חדשה צריכים לנהוג ע"פ פסקיו.

וכבר כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך (סימן צו) שעל האשכנזים לנהוג כמנהג הספרדים, לפי שהרמב"ם הוא מרא דאתרא של ארץ ישראל. והוא הדין לענין קבלת הוראות מרן, שאר"י וכל

הגלילות קיבלו הוראות מרן. ה. לפי מה שכתב בשו"ת ויצבור יוסף בר הנזכר לעיל, הרי שבתומן עצמה היו אגודות אגודות, והיו חלוקים במנהגיהם מכמה דורות, וע"פ המחלוקות האלו המשיכו בדורות שאחריהם, וא"כ בני תומן עצמם הם אגודות אגודות, וא"א לראות אותם כקהילה אחת משותפת שנבדלים לעצמם, ולטעון שהם ב' ערים בתוך עיר אחת כדברי הרד"ך.

בכל תומן היו רק שלשה ספרי "בית יוסף" ולכן נהגו בטעות כפסקי הרמ"א בכמה הלכות

ובהרבה מקומות היו חסרים בזמנו ספרי ראשונים וגדולי הפוסקים, כך שגם על מנהגים מבוססים יש לפקפק, כאשר אמדינן שאילו ראו רבותיהם את גדולי הפוס' הו' הדרי בהו. וכבר כתב הגאון שתילי זיתים לפני כשלוש מאות שנה בהקדמת חיבורו, שבכל תומן לא היו רק שלשה ספרי בית יוסף, וכתב שהמורים טעו בהרבה הלכות, והיו מורים ע"פ ספר הש"ע וחשבו שפסקי הרמ"א הם אמורים גם כלפיהם, ולכן כמה מנהגים בתימן פשוטו על פי הוראות הרמ"א. ולכן ראה לעשות תיקון גדול להעתיק דברי מרן, ועליו מחצית דברי הרמ"א בכל מקום שאין הכרח שחולק על מרן, וגם קיצור דברי הלבוש. אחרי שכמה מורים טעו בכך. וראה בשו"ת עולת יצחק (ח"א עמ' תד) שהורה, שבתומן טעו לשנות מנהגים הרבה פעמים מכח מה שלמדו בהגהות הרמ"א.

ועל כל פנים אין לנו להורות לאחרים בעניני הלכה נגד דעת גדולי הדור, שהרי הלכה פסוקה היא (ע"ז א). הלך אחר הגדול. וכל זה הוא מצות עשה מן התורה, שיהיו כולם תורה אחת ע"פ גדולי הדור, וכמ"ש החינוך (מצוה תצה תצו), ע"ש. והאריך בזה הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סימן א), ע"ש דאיכא חיוב מצות עשה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם, כי מצות עשה זו נוהגת גם בזמן הזה, כמו שכתב החינוך (תצה ותצו), והרשב"א (ח"ב סי' שכב) והמאירי, והרמב"ם (ממרים פ"ב). ואפי' חכם גדול בדורו כמ"ש מהרד"ך (בית כב חדר יד), וכן כתב נו"ב (ח"ב חאה"ע סי' קכ) שאפי' חכם גדול בתורה חייב לבטל דעתו ולשמוע (לשופט שבימך). וכמ"ש ג"כ בסה"ק

חקקי לב (ח"ב חח"מ סי' יד ע"ד) ע"ש בס"ד. עכ"ד. גם בספרו סמיכה לחיים (סימן ה) האריך בזה, וכתב, שכיון שמורי זקני החקרי לב הי"ו היה מרא דאתרא פה איזמיר, אף שעתה עלה לא"י, מ"מ יש לו דין גדול הדור שחייבים לנהוג כהוראתו, וכיון שנהגו בו איסור בחיי מורינו הרב ז"ל, יש לנו לילך אחר הוראת האחרון שראה דברי המתירים ואעפ"כ אסר. ע"ש.

וסוף דבר, שכל איש החכם לכב אשר שומע לקול גדולי הדור, שיש לכל בני ספרד להעשות תורה אחת ומשפט אחד ע"פ פסקי מרן, מקיים מצות עשה מן התורה של ועשית ככל אשר יורוך, ומצות לא תסור, וכמ"ש החינוך הנ"ל.

וראיתי בספר אחד שיצא לחזק את מנהגי תומן, והביא בשם הגר"י קפאח, שהשיב נגד מה שמבקשים מבני תומן לנהוג כדעת מרן, ואחר שהאריך בשבחים בגדולת רבינו הרמב"ם ופשיטות הוראותיו, ושהרמב"ם הוא רבם של בני תומן, כתב, ומה שמרן פסק נגד הרמב"ם במקצת מקומות, הוא רק לבני חו"ל כמ"ש הכנה"ג (אה"ע סי' קיט הגה"ט אות מז). עכ"ד. [מנחת אברהם ח"א סי' ל].

ורבריו תמוהים מאד, דמה ענין נידון דידן לגדולת רבינו הרמב"ם. ואטו מרן הב"י לא היה ג"כ מופלג בדורותיו, ואם מרן ראה לחלוק על הרמב"ם בכמה פרטים, ואע"פ שבני ספרד קיבלו הוראות הרמב"ם, הורה מרן למעשה שיש מקומות שראוי לנטות מדברי הרמב"ם, כן יש לעשות גם כלפי בני תומן. ומ"ש בשם הכנה"ג, וכוונתו לומר בזה שגם מרן עצמו לא נתקין

(מהדו"ב דף קעג ע"א. ודף קפח ע"ד). ע"ש. וכ"כ ר' משה סרגוסי נכדו של מהרי"ק ש" (בשו"ת מהרי"ף סימן כג) לגבי מצרים, וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (אבה"ע סי' כ. סי' כב). ובשו"ת גינת ורדים (אה"ע כלל ב סי' יא). ובשו"ת מטה יוסף הלוי אב"ד מצרים (סי' ה הוב"ד בשו"ת כפי אהרן דף פב עמודה ג). ובשו"ת פרח שושן (חומ"מ כלל א סימן א, סימן ב).

וכבר כתב הרב שתילי זיתים (בהקדמה ד"ה הנה אחר) וז"ל: "שכבר נתפשטו דיני מרן השולחן ערוך ומנהגיו בכל הארצות, וכל הפוסקים האחרונים ז"ל אינם קוראים לו אלא בשם "מרן" להודיעך כי הוא מרא דארעא וכו'. וכ"ש בארץ הזאת ארץ תימן וכו' לא זכינו כי אם לאור מורינו ורבינו מהר"י קארו ז"ל. ואחר שהיו קדמונינו ז"ל נוהגים בכל עניניהם ע"פ חיבור הרמב"ם ז"ל, כי ספרי זולתו מהמחברים לא נמצא אצלם, ואחר כך האיר להם אור ספר הבית יוסף, אבל עדיין לא נמצאו ממנו כי אם ב' וג' ספרים בארץ, ועכשיו נתפשט הספר הקצר הזה ביד הכל, תהלה להשי"ת, ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו. הוא החיבור הקדוש הזה אשר כמוהו לא נהיה מהעולם כמוהו לא יהיה עד יבוא מורה צדק. ברוך ה' אשר לא השבית גואל עמו ישראל.

וכן העיד בנו ממלא מקומו ר' יחיא בשו"ת רביד הזהב (סי' כו) "בדורות הללו דקמן ודורות שקדמונו כמה שני וכמה דרי הולכים בעקבות מרן לכל אשר יאמר להם יוסף יעשו, ואע"ג דאתריה דהרמב"ם הוא, מ"מ כבר פשט המנהג לפסוק כמרן בכל מקום, וכמו שפשט המנהג במצרים ובארץ הצבי ובמערב דכולהו הני אתרוותיה דהרמב"ם, ואעפ"כ הולכים אחר פסקי מרן רבן של כל בני הגולה, כמו כן במקומותינו הולכים אחר פסקי מרן והכרעותיו.

וראה באורך בספר אוצרות תימן ח"א שכן היתה דעתם של חכמי ורבינו ישיבת "בית אלאוסטא", שיש ללכת בכל על פי פסקי מרן, גם נגד הוראות הרמב"ם, ואפי' במה שהוא כבר מנהג קדום. ובראשות הישיבה עמד ר' דוד משריקי ועמו מייסד הישיבה ר' יוסף בן הרשב"א עראקי. ושלא כדעת מהרי"ף. וכדעת ישיבת בית אלאוסטא סברו ג"כ תלמידיהם בדורות

לחלוק על הרמב"ם רק לאותם מקומות שלא קיבלו הוראות הרמב"ם, ולא למקומות שקיבלו הוראות הרמב"ם כמו בני תימן. זה אינו, שגם לשיטת מרן החבי"ב שחיבור הש"ע עשאו מרן רק לבני אר"י, לפי שחיבור הש"ע מבוסס יותר על דברי הרמב"ם, ומשא"כ חיבור הב"י שעשאו לכל הארצות. הנה מבואר בזה להדיא שהגם שבני אר"י נהגו כדעת הרמב"ם, מ"מ מרן שינה את מנהגיהם, וחיבר להם ש"ע ולא אמר שינהגו בכל כפי ספר משנה תורה, דאל"כ לשם מה חיבר את חיבורו. ועיין היטב בהקדמת מרן לחיבור הב"י, שעיקר התכלית של חיבורו שתהיה "חוקה אחת ומשפט אחד לכולם". ופשוט שהרבה הלכות גם בש"ע הם שלא כדעת הרמב"ם. וא"כ גם בני תימן עכ"פ ינהגו ע"פ הש"ע ולא ע"פ הרמב"ם. ותהיה תורה אחת לכל ישראל. ומרן בא לבטל מה שנהגו עד כה או כהרמב"ם או כהרי"ף או כהרא"ש, ורצה שינהגו מעתה ע"פ חיבורו, וכן קיבלו גדולי הדורות כמבואר בעין יצחק ח"ג. ולא שמענו מעולם חילוק בזה בין אר"י לחו"ל.

ונודע מ"ש החיד"א (מחבר"ר אר"ח לח סק"א) "כבר ידוע שבארץ ישראל ומצרים ותימן קבלו את הרמב"ם לרב עליהם, וכל העם הולכים לאורו ואחרי דברו לא ישנו, וכל חכמי דורו של מרן הוו אגידים בהוראות הרמב"ם מארי דאתרא, ומכללם מהריט"ן שהוראותיו ע"פ הרוב כדעת הרמב"ם, אלא דהשתא אנן בדידן קבלנו עלינו הוראות מרן וכו'". וא"כ כמו שבני ארץ ישראל והגלילות שינו מנהגיהם על פי הרמב"ם וקיבלו דברי מרן, ה"ה בני תימן יש להם לנהוג כן.

וגם בארץ ישראל ומצרים והגלילות שהיה הרמב"ם מרא דאתרא, הניחו את פסקי הרמב"ם וקיבלו פסקי מרן. וכמ"ש מהר"י פראג' (סי' ס) בשם רבותיו, ושהסכימו לזה כל רבני מצרים. ע"כ. וכ"כ מהר"י הלוי בשם אביו בתשובתו שבשו"ת גינת ורדים (חומ"מ כלל ג סי' כט): וכן ראיתי להרב הקדוש ח"א שכתב בתשובה דודאי דהאידינא בכל המקומות מנהג אחד הוא, דלא נדדי מדברי מרן בשלחנו הטהור אף שהוא נגד הרמב"ם ז"ל, והוכחתי כן בראיות ברורות לא עת האסף פה. עכ"ל. וכ"כ בשו"ת חקרי לב

שאחריהם, ומהם: ר' יחיא משרקי, ר' יוסף ב"ר יחיא הכהן עראקי, ור' שלום בן שלמה הכהן, ור' יוסף יצחק, ור' סאלם אלקארה, ועוד. ואף דור שאחריהם: ר' אהרן ב"ר יוסף ב"ר יחיא הכהן עראקי, ר' שלום קורח, ר' יעיש כורת, ר' יחיא חמדי, ועוד. ועמם ג"כ הג"ר יחיא הכהן מח"ס חיי שלום.

וז"ל הגאון ר' שלום קרח (בתשובתו שבספר אוצרות תימן ח"א ס" ד): שאף שמנהג הקדום בתימן וכו', מ"מ לא נוכל לעזוב אשר בידנו מפי הורינו ומורינו על פי ספרינו "ולא לנטות ולא לעזוב ולטוש דברי קדוש רבן של כל בני הגולה מאור עינינו (שהאיר עינינו) בחשכינו, הוא מרן יוסף הצדיק וכו'". ואחר שהשיב שם בנידונו על דברי מהרי"ן, וכתב עוד, "שהרי מהרי"ן עצמו כתב על הרב שתילי זיתים ע"ה שהוא מרנא ורבנא ורב מובהק וראוי לנטות אחריו אפי' היפך המנהג. וכ"ש כאן שכן הוא דעת מרן רבן של כל בני הגולה, וכל אשר יאמר לכם יוסף תעשו". ע"כ.

וגם לו יצויר שיש מנהגים שהם כבר קדומים קודם מרן, הנה לאו מילתא דפסיקתא היא, שלשון מרן בהקדמת הבית יוסף: "ואם 'בקצת' ארצות נהגו איסור 'בקצת' דברים אע"פ שאנחנו נכריע להיפך יחזיקו במנהגם, כי כבר קיבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר כדאיתא בפרק מקום שנהגו". ופשטות לשונו משמע דלא איירי אלא במנהג לחומרא שנהגו להחמיר נגד הכרעת מרן שהכריע להקל, שכיון שכבר קבלו דברי האוסר אין יכולים להקל, אבל לעולם בשאר מנהגים כגון שמרן הכריע לאסור והם נהגו כבר להקל, יש להם לשנות מנהגם אע"פ שהוא מנהג קדום כבר. ונחלקו בזה הפוס', ועכ"פ חזי לאצטרופי בנ"ד, שגם לו יצויר שהוא מנהג קדום יש להם לשנות מנהגם, אחר שעלו לארץ ישראל אתריה דמרן, וכ"ש שדעת רבים מהפוסקים שבמנהג לקולא לא דיבר מרן בהקדמתו. וכן העיר מרן אאמו"ר שליט"א בספר חזו"ע שבת ד' (עמ' שצא) בנידונו שם. ע"ש.

וגם במנהגים קדומים שכתב מרן בהקדמתו שישארו במנהגם, כל זה במנהג שנהגו בו גם באר"י אתריה דמרן, אבל אם באר"י היה

המנהג הקדום כדעת מרן, ובחז"ל נהגו שלא כדעת מרן, ברגע שעלו לאר"י יעשו כדעת המנהג הקדום במקום שבאו אליו. ויניחו כל מנהגיהם שהם נגד דעת מרן, ומעתה אין מחוייבים למה שנהגו בחז"ל. ובזה באמת תהיה תורה אחת,

ובפרט שגם המהרי"ן גופיה הכי ס"ל, וחיבר את חיבוריו הראשונים רק ע"פ דעת מרן, היפך מנהגים קדומים שכבר נהגו בתימן כדעת הרמב"ם. ורק בסוף ימיו הדר ביה, וס"ל שבמנהגים קדומים יש להחזיק במנהגם הראשון עפ"ד הרמב"ם. וכן ראיתי שהעיר במבוא לשו"ת פעולת צדיק (הנפ"מ בפרק ד) שכתב, שמהרי"ן בא בזה לחלוק על שיטת רבותיו שסברו שיש לשנות אפילו מנהגים קדומים ולעשות הכל כדעת מרן, וכמו שבאמת כבר עשו מעשה בדור ההוא וכבר בדור שלפניהם. וגם זה עשה מהרי"ן רק בזקנותו, שבזקנותו חלק על שיטת רבותיו, אבל קודם לכן הורה ונהג כשיטת רבותיו. ע"כ. ומה שסיים שם שמהרי"ן כיוון אל האמת יותר בזה והיה גדול מכולם, תמוה איך קבע כן במה שהיה לפני מאתיים שנה, ולקבוע מקומם של גדולי עולם. והרי הרב רביד הזהב כונה בזמנו "רב של דור".

גם הראוני בירחון אחד שהביא להשיב על דברינו, וכתב שם שידוע שק"ק תימן באו מתחלה עם ב"ד לעצמם קהל גדול ועצום, ונעשו עדה נפרדת משאר קהלות בכל מנהגיהם מעת שבאו ועד ימינו. ובאו עם גדול ורב בבת אחת. ומעתה בואם לארץ יסדו והקימו לעצמם בתי כנסת נפרדים בכל הערים ובכל המושבות, והמשיכו לנהוג בהם כפי מנהגם בחז"ל. וקהל חשוב הוא בפני עצמו ואין צורך בבית דין. עכ"ד. (אר"ת תשס"ד סימן כז.) [ונמשך למה שחידש שם הכותב, שבזמנינו הקובע הוא בית הכנסת, שבו בני הקהלה מקובצים ושיש להם הנהגה רוחנית. אך זה אינו, דכל רב בית כנסת יש לו להנהיג את בני עדתו על פי השופט אשר יהיה בימיו, וילך אחר מי שגדול. ולא יעשו אגודות אגודות בעניני הלכה. ורק במנהגים של שמירת המסורת כמו בתפלה ובס"ת וכדו' ימשיכו במנהגם].

ומ"ש דבאו קהלות בפני עצמן וכו', הנה במשך שנים מאז עלייתם לארץ של בני תימן, היו כפופים בהנהגה הרוחנית לחכמי הספרדים שהיו

יג. מי שלן בבית מלון לרגל עסקיו, ואשתו מדלקת עליו בביתו, אינו רשאי לכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בהדלקת נרות החנוכה שמדליקה עליו אשתו בביתם, ולהדליק עם ברכה בחדרו במלון, שחובת נר חנוכה היא חובת איש וביתו, ואינו חובת גברא בלבד, ועל כרחו יוצא ידי חובתו במה שאשתו מדלקת עליו. (יג)

שכיון שהם נוהגים ע"פ פסקי הרמ"א נחשב ששמים מחולק מצד עצמם, ואפשר להחשיבם כאילו הם ב' ערים בעיר אחת, מכל מקום אין הדבר מוסכם, ולהדיא כתבו מרן והגנת ורדים ועוד, שאם אין להם קהל בפ"ע גם האשכנזים צריכים לנהוג כמנהגי הספרדים. וגם בזה שיין ביטול, וכ"ש לגבי התימנים שאין זה נכון שהולכים רק ע"פ הרמב"ם. ובעיקר, שהרי התימנים עצמם לא הושוו כלל על פי מי הם נוהגים, ויש בהם כמה וכמה חילוקים [שיש ע"פ השתילי זיתים ויש ע"פ מהרי"ץ. ועוד חילוקים יש. והתימנים בפרט נחלקו להרבה חלוקות], וכל עדה נהגה באופן אחר. נצא וראה בספריו של הרב צוברי זצ"ל ועוד שעמו ושכנגדו. וכל מה שכתב הה"כ הנז' [במבוא לשו"ת פעולת צדיק הערה קסד ועוד שם] להמציא שבכל תימן הלכו לאורו של מהרי"ץ, והוא מרא דאתרא של כל בני תימן, ושהיה גדול יותר מכולם ויותר מרבותיו, ושרבותיו לא זכו לירד לעומק דעתו. עד שמזה באו וקבעו "שלחן ערוך" חדש לכל יוצאי תימן, ע"פ פסקי מהרי"ץ נגד כל שאר גדולי תימן. הנה כ"ז אינו כאשר יעידון חכמי תימן בדורינו, שבתומן היו קהלות קהלות, ובודאי שרבים עשו כדעת הרב רביד הזהב, רבו של המהרי"ץ, שהורה לפסוק כדעת מרן הש"ע. וכאן עמד קנה במקומו, ועוד חזון למועד בע"ה. וקבל האמת ממי שאמרו.

שאינ הבעל יכול לכוין בפירוש שלא לצאת בהדלקת נר חנוכה של אשתו המדליקה בביתו

מהעונים אמר ומברך ברכה"ש וכו', ואין לערער עליהם ולומר שכבר יצאו י"ח באמן שענו תחלה, מפני שהמברך אינו מכין להוציא אחרים, ואפילו אם היה המברך מכין להוציא אחרים הם מכוונים שלא לצאת בברכתו. ע"כ. הרי שיכול להתכוין שלא לצאת בברכת חבירו. ומאי שנא נר חנוכה. וע' בכנה"ג (בהגב"י שם) שהביא ד' המהרי"ל בתשו'

בארץ. ועשו ככל אשר הורו להם. ומה שכתב שם, דמה שלא הקימו ב"ד לעצמם היה מחמת שיד הספרדים היתה תקיפה יותר והוכרחו להכלל עמם, וגם אח"כ כשהקימו ב"ד לעצמם עלה להם בסבל רב. וכן היה לגבי האשכנזים. ומעתה נפל פיתא בבירא. עכ"ד. הנה לא השיב כלום בזה, דכך סברו גדולי רבני הספרדים, שעל התימנים ועל האשכנזים להיות תורה אחת ע"פ פסקי מרן. וגם סו"ס במציאות לא הקימו לעצמם קהלה וכבר נתבטלו ברוב, ומה איכפת לן מאיזה טעם לא הקימו ב"ד, וכבר כתב מרן באבק"ר שם שאף אם לא שמעו, כבר נתבטלו ונעשו האשכנזים לספרדים.

וגם לא השיב על הסברא של מרא דאתרא, שגם אי נימא דנחשבים כקהל בפנ"ע ואפילו עיר בפנ"ע, הרי כל המקומות האלו אר"י והגלילות מחוייבים בקבלת הוראות מרן, ואפי' עיר חדשה. ומה שכתב עוד, שעצם זה שכל קהל נוהג כמנהגו הראשון זה מחשיב אותם כשני בתי דינים, וא"צ שיהיו כב' בתי דינים ממש. והיינו דקהל שנוהג כהרמב"ם, הרמב"ם הוא הדיין שלו, והקהל שנוהג כהרא"ש, הרא"ש הוא הדיין שלו. בפרט בהוראה זו שהיא נוגעת לעדה שלימה ונכבדה בישראל, ולאחר המחילה לא מצאתי לדבריו משען ומשענה. עכ"ד. הנה דבריו תמוהים, דהן אמת שכך סברו רבני האשכנזים

(יג) הנה מרן הבי' (סי' תרעז) כתב וז"ל, כתב בתרומת הדשן (סי' קא), דאכסנאי שהוא נשוי אם רצה להדליק ולברך משום הידור שפיר דמי. ולי נראה שאין לסמוך ע"ז לברך ברכה שאינה צריכה. ע"כ. ולכאורה צ"ב דהא מרן עצמו פסק (בסי' ו' ס"ד) וז"ל, יש נוהגים שאחר שאחד בירך ברכות השחר וענו אחריו אמן, חזר אחד

בכוונתו כלל, ובין אם יכוין לצאת בהדלקת אשתו ובין אם לא יכוין, פטיר ועטיר בהדלקת אשתו, וממילא הוא יוצא י"ח. משום הכי אפי' מכוין שלא לצאת י"ח אם מברך הו"ל ברכה שאינה צריכה. עכ"ל. וכו"ה בשו"ת רב פעלים ח"ב (תא"ח ס"י ג). ע"ש. וראה כל זה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (סימן יז אות ד), ובשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' (סימן מג).

שאלה על ראשונים

דאף לגבי אשתו יכול לכוין שלא לצאת בהדלקתה. ודו"ק.

[ובפרט שהמהרא"י היה בדור סמוך לדורו של מרן, ונפטר 28 שנה קודם לידתו של מרן, נולד בשנת ק"נ, ונפטר בשנת ר"כ. ואינו כשאר הראשונים שהיו רחוקים מדורו של מרן].

ועיין באבקת רוכל (סימן קנה) שכתב, דבמילתא דאיכא טעמא ואיכא למותיב מותיבין [על קמאי], דבכל דור ודור איכא למימר דלאו קטלי קני באגמא אנן. ע"ש. והיינו בפירוש דברי הראשונים, ומדסתמו שאר הראשונים דבריהם ש"מ דהכי ס"ל. ע"ש ודו"ק.

ובספר מעשה אי"ש חלק ג' (עמוד צג הערה 15) כתב בשם החזון איש שאמר, גם הבית יוסף וגם הים של שלמה שניהם חולקים על הראשונים, ובעוד שהים של שלמה חולק להדיא בריש גלי, הבית יוסף מוצא ראשון שסובר כמותו ומביאו ופוסק כמותו. ע"כ. וראה בהקדמה לרב פעלים.

ומילתא אגב אורחא, דמה מאד תמהתי בשמעתי מראש ישיבה מבני ברק שאמר שאפשר לחלוק על ראשונים, כי גם הם בני אדם שטועים, והביא ראיה מרש"י בגיטין לו. שרבותיו פירשו דקידושי כסף מדרבנן, והוא טעות. וכן הביא ראיה מהרמב"ם בתשובה שכתב טעיתי בדבר זה וכו', ועוד הביא ראיה מאגרת הרמב"ם שכתב שלא ראינו ספינה מהלכת באויר. וכשאמר איזה דין והראו לו כתב יד של אחר מהראשונים שכתב ההיפך, אמר, לא מפני שכך כתוב על עור של בהמה, [קלף] נשנה אנחנו את המוח שלנו. ולדעתו גם ר"ת טעה במציאות בענין זמן צאה"כ. ובמקום אחר הארכנו להשיב על דבריו, דבדואי

(ס"י קנו) שכ' באמת: דמשום ברכה לבטלה אין כאן, כיון שאינו רוצה לצאת בשל אשתו. וכ' דמ"מ ס"ל למרן דנהי דמשום ברכה לבטלה ליכא, משום ברכה שא"צ איכא. ע"ש. ולא העיר מדין ברכות השחר הנ"ל. אכן מרן החיד"א בברכי יוסף (ס"י תרעו סק"ב) העיר בזה, ותיירץ, דשאני התם גבי ברכות השחר שהדבר תלוי בכוונת שניהם לצאת י"ח, משא"כ הכא שאין הדבר תלוי

ומה שמרן נעשה תנא ופליג על תרומת הדשן, והרי כתב בהקדמתו שאין לחלוק על ראשונים "כי קצר מצע שכלנו להבין דבריהם קל וחומר להכריע בינותם", הנה י"ל דאחר שלא ראינו לשום ראשון שיכתוב דין זה שיכולים לכוין בנר חנוכה שלא לצאת י"ח בהדלקה בהדלקת ראש המשפחה, והוא דין מחודש של תרומת הדשן, דהא החיוב הוא נר איש וביתו, בזה י"ל מדסתמו שאר הראשונים דבריהם משמע שלא הסכימו לחידושו. והלכה כשאר הראשונים. וכיו"ב כתב בחקרי לב, שאם מצינו לאיזה ראשון שכתב דין מחודש ושאר הראשונים לא נמצא רמז מזה, י"ל דפליגי עליה, והלכה כשאר הראשונים. וגם בנ"ד מאחר שהוא דין מחודש שיכולים לכוין שלא לצאת י"ח בנר חנוכה שחיובו הוא נר איש וביתו, משמע ששאר הראשונים לא סבירא להו הכי.

ובזה אתי שפיר מה שמרן חלק על הרוקח בדין הפסק בין המוציא לאכילה (ס"י קסז), אף שהרוקח היה לפני למעלה משמונה מאות שנה, והיינו מפני שלא מצינו לחידושו בשום מקום בשאר הראשונים. והרי כל דברי הראשונים היו גלויים לנגד עיניו של מרן הב"י, ומזה שלא כתבו כדברי הרוקח הבין הב"י דלא סבירא להו הכי.

ובזה אתי שפיר מה שמרן חלק בבדק הבית (י"ד ר"ס צה) על ספר התרומה בדין נ"ט בר נ"ט. ויש להוסיף, דסמך על מ"ש רבינו שמשון שהובא בב"י ס"י פט, דמשמע מיניה דנ"ט בר נ"ט שרי לכתחלה. ומצינו לעוד ראשונים דהכי ס"ל, ואכמ"ל.

ואפשר עוד, דהמהרא"י לא כתב כן אלא למנהג אשכנז שכל אחד מדליק נר חנוכה, וקמ"ל

יד. סומא (עיר) אם יש לו אשה, תדליק אשתו נר חנוכה ותברך. ואם אין לו אשה, ויש לו בית מיוחד מדליק על ידי סיוע של אחר, ויברך כל הברכות, כיון שהסומא חייב בכל המצות, ובהדלקתו יש פרסומי ניסא לאחרים. ואף על פי שיש אומרים שמדליק בלי ברכה, מנהג ירושלים שהסומא מדליק בברכה. (יד)

וכן מבואר בכל האחרונים שאין לחלוק על ראשונים, וכמו שהובאו בעין יצחק הנ"ל, וכמ"ש בב"י הנ"ל, בשו"ת מהרי"ק, ובשו"ת מהר"י בן לב, והמהרל"ח, ומהר"ם אלשקר, ובשו"ת מהר"ם מלובלין, ובשו"ת מהר"ם פדואה, ובשו"ת שאילת יעבץ, והגאון ההפלאה, ובשו"ת פעולת צדיק, ומרן החיד"א במחזיק ברכה, והרב גינת ורדים, והאור החיים הק', והמהר"ש לניאדו, והמהר"ם בן חביב, והרב חקרי לב, ובספר סמיכה לחיים, ובשו"ת משפטים ישרים, והגאון רבי עקיבא איגר, ובשו"ת חתם סופר, והנודע ביהודה, ובשו"ת דברי חיים, ובשו"ת סבא קדישא, ובשו"ת מהרש"ם, ובשו"ת ארץ צבי פרומר, ובשו"ת הר"ם מווארשא, ובשו"ת מפענח נעלמים, ובשדי חמד, וברב פעלים בהקדמה לח"א, ועוד ועוד.

ואף שהדברים פשוטים, כי מי יוכל לחלוק על כל גדולי עולם הנ"ל, עכ"ז הוצרכתי לחזור על זה מפני דבריו של רה"י הנ"ל שיש הנמשכים אחר דבריו אלה, ונעשים תנא ופליג על ראשונים. ולא זו הדרך שדרכו בה קדמוניו.

סומא (עיר) חייב בנר חנוכה, ואם יש לו אשה, תדליק אשתו נר חנוכה ותברך

דאיכא פרסומי ניסא לאחרים. והובא במג"א (ס"ט תרעה סק"ד), ובא"ר (סק"ז). ובספר שלחן תמיד לבעל מרכבת המשנה (עמוד רסו). וכתב בספר עושה שלום (דף קלו.), שלדעת האחרונים הסומא מברך ברכת להדליק נ"ח. וכ"פ הרב מזבח אדמה (דף י.). וכעין מאי דקי"ל (בש"ע סי' ס"ב), שהסומא חייב לברך ברכת יוצר המאורות, מפני שאחרים הרואים אותו יורוהו הדרך אשר ילך. וכאן ג"כ הוא מקיים פרסומי ניסא בראיית אחרים את נרותיו הדולקות למצות חנוכה.

ובמגן אברהם (סי' רסג סק"ט) למד מכאן דה"ה לגבי הדלקת נרות בערב שבת, דאשה

יש לנו לילך אחר דברי מרן הב"י במ"ש בהקדמתו, שאין לנו לחלוק על ראשונים, כי מה נדע אנחנו ולא ידעו הם, ראשונים כמלאכים שלבם היה פתוח כפתחו של אולם. ומה כוחנו גדול לחלוק על מרן הב"י ששכינה מדברת מתוך גרונו, וכל גדולי הדורות סמכו ידיהם על דבריו, ואיהו קאמר שאין לחלוק על ראשונים, ובודאי דהכי הוא. ומה שהביא מרבתי של רש"י שטעו, הא אינהו הכי סבירא להו, ואף דאנן לא קי"ל לדינא הכי, אבל אין כאן טעות של ראשונים. ומה שכתב הרמב"ם לא ראינו ספינה וכו' היינו דבר שבמציאות שלא היה קיים בזמנו. וכן במה שכתב הרמב"ם טעיתי וכו' הנה ראשון יכול לומר על עצמו שהוא טעה וכו', אבל לא שאנו נאמר כן כלפיהם. וגם ר"ת לא טעה בזמן צאה"כ, שכבר מבואר בדברי האבן עזרא (ריש בראשית, ויהי ערב ויהי בוקר יום רביעי) דצאת הכוכבים היינו שיש חושך בעננים. ולא חושך בארץ. ועיינו הרואות שלאחר קרוב לשעה מהשקיעה שלנו, עדיין יש קצת אור בעננים, וממילא הכוכבים הנראים עד אז אינם בגדר כוכבים בינוניים, וכן מבואר בתוס' רי"ד שבת לד: וכך הבינו רבים מגדולי הדורות בדעת ר"ת.

(יד) כ"כ בשו"ת מהרש"ל (סי' עז), שאם הוא נשוי, יאמר לאשתו להדליק נר חנוכה עליו, ואם אין לו אשה, ויש לו בית בפני עצמו, צריך להדליק בעצמו על ידי סיוע אחר, שאע"פ שהוא אינו רואה, כיון שאחרים רואים איכא פרסומי ניסא, כדין ציצית שכתוב בו וראיתם אותו, והואיל וישנו בראיה ע"י אחרים חייב בציצית, וכל שכן שחייב בנ"ח, שהרי אחרים רואים את הנרות, והרי כבר נפסקה הלכה כחכמים שהסומא חייב בכל המצות. ולא דמי לנו של הבדלה שהסומא אינו מברך כמ"ש בש"ע (סי' רחצ ס"ג), דשאני התם דבעינן שיאותו לאורו. משא"כ הכא

סומא מדליקה ומברכת, וקל וחומר הוא מנר חנוכה, כמו שנתבאר בסוף סי' תרע"ה, אלא שסיים, שאם יש לה בעל פיקח, יברך הבעל. ע"ש. וכ"ה בבן איש חי (שנה ב' פרשת נח). ובאחרונים.

והנה במ"ש המג"א דנר שבת ק"ו מנר חנוכה שכתב מהרש"ל שמברכת עליו, יש להקשות, דלכאורה ליכא ראיה מנר חנוכה, דהתם אסור להשתמש לאורה, ואין הנר כדי שיאורו לאורו, אלא לפרסומי ניסא, ומש"ה סומא חייב בהדלקת הנר, משא"כ בנר שבת, דההדלקה באה לתועלתו, ואם אינו נהנה מהאור למה ידליק. וכן הקשו רעק"א, והרב ברית אברהם אשכנזי (סי' רל), ובערוה"ש. ועיין במחצית השקל שם. ובמג"א (סי' תרעה) כתב, דלא דמי נר חנוכה לנר הבדלה, דהתם בעינן שיאורו לאורו, משא"כ הכא דאיכא פרסומי ניסא לאחרים. (תשובת רש"ל סי' עז). ע"ש. ואם כן נימא הכי גם לגבי נר שבת.

ובערוה"ש הנז' הוסיף, דלא דמי לברכת יוצר המאורות, דזה קאי על אור העולם, דאי לאו הכי אף אחד לא יוכל לילך, אבל בבית דכל אחד בקי לילך בביתו, א"צ לסומא להדליק, וראיה מהבדלה (בסי' חצרי). ע"ש. אלא שבמה שהוסיף לחלק בין ברכת יוצר המאורות לנר שבת, י"ל, שהרי כתב רש"י (שבת כה:) דהדלקת הנר בשבת שלא יתקל בביתו ויתבטל השלום בבית, אף שכל אחד בקי לילך בביתו, ובסומא

ע"י האור האחרים יורוהו הדרך שילך בה. ועכ"פ יש לעיין במה שמדמה המג"א הנ"ל נר חנוכה לנר שבת.

ובספר שמירת שבת כהלכתה ח"ב (עמוד לט) כתב ליישב בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, דאפשר דגם בנר חנוכה בעינן שהמדליק עצמו יראה הנר, וכדמצינן שתיקנו ברכת "שעשה" על הראיה (סי' תרעו ס"ג) לרואה נר חנוכה, וכיון שאפ"ה הסומא מדליק נר חנוכה, [שהרי בלא"ה אסור להשתמש לאורה], ק"ו לנר שבת שאם יכנסו אחרים יהנו מן הנרות שהדליקה הסומא. (וגם יורו לה הדרך). וע"ש.

ועיין בהגהות מיימוניות (פרק כט מהלכות שבת הלכה כה אות י') שהביא בשם הראב"ה דמה שסומא אינו מברך על נר ההבדלה, הוא מפני שנו הבדלה לאו בהנאה תליא מילתא, כדתנן (ברכות נא.) אין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו, ותניא אין מברכים עד שיראה שלהבת עולה וישתמש לאורו וכו'. אבל בפורס על שמע בהנאה תליא ואפי' מאחריני כדמייתי התם והיית ממשש בצהרים. ע"כ. וראה בפרישה (סי' רחצ סק"א). והיינו דגבי נר הבדלה העיקר בראיה, ולכן סומא אינו מברך. משא"כ בנר שבת העיקר בהנאה שיהנה לאור הנר, דהאור בבית גורם לשלום בית ולעונג שבת, ומש"ה סומא מברך על נר חנוכה, דהעיקר הוא פרסומי ניסא, וכן בנר שבת הסומא מברך מפני שאחרים מסייעים בידו כשיש אור בבית.

אם ברכת שעשה ניסים דומה לברכות הראיה כמו הרואה מקום שנעשו ניסים לישראל

להון ניסא כגון מעברות הים ומעברות הירדן וכו', כולן הרואה אותן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום. וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל כגון חנוכה ופורים מיחייב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, בחנוכה על שרגא בפורים על מקרא מגלה, שנא' ויאמר יתרו ברוך יי'. ע"כ. וכ"ז איתא בגמ' (ברכות נד.) על ברכת הרואה מקום שנעשו ניסים לישראל. [ועיין בחזון עובדיה חנוכה (עמוד קיד) שכתב, דמה שאמרו "הרואה" נר חנוכה מברך, היינו כשאנו מדליק אז מברך על הראיה, אבל הסומא שמדליק בידים אמאי לא יברך על מה שמדליק בעצמו. ע"כ].

וסתימת דברי האחרונים משמע שמברך כל הברכות, וגם ברכת שעשה ניסים, ואע"פ שיתכן שברכת שעשה ניסים היא בדומה לברכות הראיה, וכמו הרואה מקום שנעשו ניסים לישראל וכו'. וראה בתורת האדם (שער הסוף ענין הרפואה) דברכה שניה של מגילה ונר חנוכה ברכות הנס (נ"א השבח) הן, ואין בין הרואה נר חנוכה לרואה מקום שנעשו ניסים לאבותינו, אלא שזו קבועה ביומה וזו תלויה במקום. ע"כ. וז"ל השאלות (פ' וישלח שאילתא כו) דמיחייבין דבית ישראל לאודווי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא, וכד מטי דוכתא דאיתרחיש

ועיין עוד בברכי יוסף (או"ח סי' רכד) דהסומא מברך ברכת הראיה על המלך כשיועד שהמלך עובר. וכ"ה במחזיק ברכה (שם) על פי דברי הגמרא (ברכות נח.), ושכן מוכח בעין יעקב שם, ושכן כתב הגאון מהר"א יצחקי. ע"ש. ובשבות יעקב (ח"ב ס"ס לח) כתב שהסומא יברך שהחיינו על פירות חדשים שהחיינו, ואף שעיקר ברכה זו היא על הראייה, שפיר מברך, כיון שהוא בראיה אצל אחרים. ונסתייע מדברי מהרש"ל בנדו"ד.

ולענין נר חנוכה, הנה הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סוף סי' תרעה) הביא דברי מהרש"ל שהסומא חייב בנר חנוכה, וכתב ע"ז דמ"מ לא יברך, ואין צריך לומר שאינו מוציא י"ח אחרים. והובאו דבריו במחזיק ברכה (שם) ובשערי תשובה (שם).

ובספר מאורות נתן (על חנוכה סי' כח עמוד רנח) כתב להעיר ע"ז שמדברי התוס' (בר"ה לג.) מבואר להדיא דגם סומא מדליק בברכה. ע"ש.

וכן בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן סז) כתב שדברי מהרש"ל ברורים, ומה שהקשה היעב"ץ מדין הרואה דמברך על נ"ח, הנה אין מזה הוכחה,

דש"ה משום דאינו מדליק ואיכא רק ראה, אבל אם מדליק ורואים אחרים פרסומא ניסא הרי פרסם הנס ואין ראית עצמו מעכב. ומה שהעיר עוד מדברי המג"א (סי' תרצב) במי שאין לו מגילה ביום דלא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה, וק"ו כאן. צ"ע איזה ראייה יש משם, דהתם על מה שתקנו דהיינו מגילה אינו יכול לברך, ועל עצם היום ומשלוח מנות לא תקנו, משא"כ הכא דעל הדלקה תקנו ועל הדלקה מברך. וגם מש"כ לסניף להוראתו דלא יברך בנ"ד משום די"ל דהלכה כמ"ד סומא פטור ממצוות, ואף למ"ד חייב במצות דילמא דוקא מדרבנן, ומש"ה עדיף טפי דלא ליברך. הנה מכאן סיוע להיפך, שכבר ידוע הסכמת כמעט כל הפוס' דקיי"ל כרבנן דסומא חייב במצות מה"ת ולר' יהודה יתכן דחייב מדרבנן, ועיין בשד"ח (ח"ט סי' טז), עכ"פ לא מצאנו רא"י מכרעת נגד מהרש"ל. ותימה דהשע"ת והמחזיק ברכה העתיקו דברי המו"ק לדינא, לדחות דברי מהרש"ל הברורים. ועוד יראה, דאף את"ל דהדין עם הגאון יעב"ץ שלא לברך כה"ג, היינו רק ברכת להדליק נ"ח, אבל ברכת שהחיינו ושעשה נסים שפיר יכול לברך. עכת"ד.

מצינו שהרמ"א ועוד, הביאו דעה בפוס' ונתכוונו לקבוע הלכה אלא לחלוק כבוד וכדו'

וזה נודע לכל. וגם אני זה דרכי זולת כשאומר בפרוש 'וכן עיקר', שאז אני מגלה דעתי הקצרה, אבל בלא"ה רק כשאני כותב הדין בסתם בשם אומרו עדיין טעון לינה בעומקא של הלכה. עכ"ל. וכ"כ החיד"א עוד בספר מחזיק ברכה (או"ח תקמח. א). וכן כתב מרן החבי"ב בהקדמת ספרו הכנסת הגדולה. וכהאי גוונא יש לומר עוד, ודו"ק. כמו שיש לעיין בדברי הרמ"א, שיתכן שבהרבה מקומות לא בא לפסוק הלכה ע"פ המנהג, נגד דעת רוב בנין ורוב מנין, ומה שהביא את המנהג הוא רק לציין שמקום שכבר נהגו כן יש להם ע"מ לסמוך, או משום שמרן בש"ע השכיח את כל מנהגי אשכנז, ויש בזה כבוד לגדולי אשכנז שלא ישתכחו מנהגיהם. אבל לא שבא לפסוק הלכה ע"פ מנהג דוקא. ודייקא נמי שרק במקצת מקומות הרמ"א מסיים 'וכן נהגו, ואין לשנות'. וכן נהגו 'וכן עיקר'.

ואמנם מה שהעיר בשבט הלוי ע"ד החיד"א והשערי תשובה, הנה גם בבן איש חי (שנה א פ' וישב ה"ל חנוכה אות טז) כתב, סומא, אשתו מדלקת, ואם אין לו אשה, ישתתף בפריטי, ואם יש לו בית בפני עצמו, ידליק על ידי סיוע של אדם אחר, אך לא יברך. ע"כ. ולכאז' ס"ל לחוש לדברי הגאון חיד"א בברכ"י, נגד הסכמת האח' שהעלו כדברי מהרש"ל. אולם כבר כתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן ח): העידותי בכס היום שכל דין מהראשונים ואחרונים שהבאתי בברכי יוסף, אין כוונתי להיות כדל מסכים הולך לענין דינא, שאפשר שלא עמדתי בתשובה ההיא כפי עיוני, רק אגב ריהטא עין לו ראתה והבאתי כדי להקל מעל המעיין טורח וחילופש, ומזקנים אתבונן שכן דרך הכנה"ג ויד אהרן להורות משפט גבר איה מקום כבודו, ולא שבא הדין שהוא במצרף כור חכמתם שהם מסכימים עמו

ומשמע שבשאר המקומות לא בא לקבוע הלכה. וע"ע בכללי הפמ"ג שנדפסו בריש ש"ע וילנא יור"ד ח"א. שעמד בזה. וע' היטב בלשון הרמ"א בהקדמותיו, וכן בהקדמתו לספר תורת חטאת, שעיקר כוונתו משום המנהג, ולא שכך היא שורת ההלכה. וכתבנו בזה בעין יצחק ח"ג (עמוד תקצז). וזה נפ"מ טובא בהלכה. וידיעת הכללים נצרכת מאד שלא לשנות בדבר הלכה.

וראה להגאון יעב"ץ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן עה) שכתב בנידונו, שהרמ"א מסכים הולך בשיטת מרן ז"ל, ולא הביא בהגהותיו הדעה האחרת אלא לכבודו דמהרי"ל, ולחלוק כבוד למנהג במקום שנהגו כן להודיע על מה סמכו, כמו שהוא מדרכו ז"ל בכמה מקומות, אע"ג איהו לא ס"ל הכי, וכידוע זה לרגיל בדבריו. ע"כ. ודו"ק. וכן כתבו עוד כמה וכמה מגדולי אשכנז, ואכמ"ל בזה.

ושו"ר למרן אאמו"ר שליט"א שהעיר, שהגר"פ בספר מועד לכל חי (סי' כז אות נד), וכן הבן איש חי (סג) וכן בספר כף החיים סופר (סי' תרעה ס"ק כג) נמשכו אחר דברי הרב מור וקציעה, וכתבו שהסומא לא יברך בהדלקתו. אך במחכ"ת לא שמו לב שדברי המור וקציעה בזה באו בלי שום יסוד. וכל דבריו תמוהים. כנ"ל. הילכך נקטינן להלכה ולמעשה דלא כהמור וקציעה, אלא הסומא שמדליק נ"ח ברוכי נמי מברך. וע' בהגהות הרא"מ הורוויץ (שבת כג:) שכתב, דרב יוסף עצמו הוה מדליק נרות חנוכה, אע"פ שהיה סגי נהור. ע"ש.

ופשוט שאין להניח פשיטותם של המהרש"ל והאחרונים, מפני ספיקו של המור וקציעה שאומר דלא בריר כולי האי, והעיקר הוא דברוכי נמי מברך. ואמנם החיד"א הביא מ"ש המור וקציעה שלא יברך, אך אין מזה ראיה לומר שכן ס"ל לדינא, שידוע שדרכו דרך הקודש להביא דברי האחרונים מכל אשר מצאה ידו, וכמ"ש בשו"ת חיים שאל הנז"ל. ודלא כהרב בית עובד (דף קנט רע"א), והרב שמח נפש (מע' חנוכה), שחשבו שהחיד"א הוא שר המסכים לדברי הרב מור וקציעה, דליתא. ושו"ר שכן העיר בספר אקים את יצחק (סי' מה). תדע,

שהמור וקציעה כתב שאף שהסומא חייב בכל המצות, מצוה התלויה בראיה שאני, ואילו מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' רכד) הכריע לדינא דסומא מברך ברכת הראיה על המלך כשיודע שהמלך עובר.

גם בחזו"ע חנוכה (עמוד קיד) כתב, שדברי הגאון יעב"ץ בזה תמוהים, דמ"ש הרואה מברך, היינו כשאנו מדליק מברך על הראיה, אבל הסומא שמדליק בידים, למה לא יברך, ומ"ש שהוא קל וחומר ממ"ש המג"א (סי' תרצב), קל וחומר פריכא הוא, התם כשאין לו מגילה בודאי שאינו מברך, אבל כאן הוא עושה מעשה ההדלקה שיש בה פרסומי ניסא לאחרים למה לא יברך. ומ"ש עוד שאף שהסומא בר חיובא הוא בשאר מצות, מצוה התלויה בראיה שאני, תמוה, שהרי רש"ל הוכיח כן ממצות ציצית דכתיב וראיתם אותם, ובכל זאת הסומא חייב בציצית, מפני שהוא בראיה אצל אחרים, ומברך עליו, כמ"ש בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' ז). ומ"ש המור וקציעה שם שיי"ל שהסומא לא מקרי בר חיובא שאפילו לרבנן דס"ל שהסומא חייב בכל המצות, דילמא מדרבנן קאמרי. ע"כ. תימה עליו שאין נעלם ממנו מ"ש התוס' (ר"ה לג. ומגילה כד. וב"ק פז.), שאף ר' יהודה דפטר סומא מכל המצות, מודה הוא שחייב מדרבנן. וכ"כ הרמב"ן והריטב"א (בקידושין לא.), וע"ע בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ח אות ג), ובשו"ת מנחת שמואל (סי' כט אות ד), ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' קעג). ע"ש. מכלל דלרבנן חייב מדאורייתא. וכן הוכיח במישור בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' נט). ע"ש. וקי"ל הלכה כרבנן, וכמ"ש בה"ג (סוף ב"ק), ובספר האשכול ח"ב (עמוד פח), והרמב"ן והריטב"א והר"ן פ"ק דקידושין (לא.), והאור זרוע (ב"ק סי' שלט) בשם רבינו חננאל, והרא"ש שם, ובתשובה (כלל ד ס"ס כא). וע"ע בבית יוסף א"ח (ס"ס תעג).

ומ"ש עוד המור וקציעה, שאע"פ שהרש"ל נתן טעם שמוטל עליו לקיים פרסומי ניסא לאחרים, אף על פי כן לא ברור כולי האי, גם זה אינו מחזור, ופשוט שאין להניח פשיטותם של המהרש"ל והאחרונים, מפני ספיקו של המור וקציעה שאומר דלא בריר כולי האי, והעיקר

הוא דברוכי נמי מברך.

וגם אין לחוש בזה לסב"ל, שמא הלכה כדברי המור וקציעה והגר"פ והבא"ח שהעלו שסומא ידליק בלא ברכה, אחר שכן הסכמת האח', וגם דברי המור וקציעה שבא לשלול הברכה מהסומא, נראין לן שאינם מחוורים. ועוד שכבר כתבנו שכן מבואר בתוס' (ר"ה ג.). וכן הוא בחזו"ע שהתוס' (שם) כתבו בשם ר"ת, שהנשים אף שפטורות ממ"ע שהז"ג יכולות לברך עליהן כשעושות אותן, ור"ת הביא ראיה, וז"ל: תדע דאמרין בב"ק (פז.) אמר רב יוסף מעיקרא הוה אמינא דכל דאמר לי הלכה כר' יהודה שסומא פטור מכל המצות עבידנא יומא טבא לרבנן, דלא מפקידנא ועבידנא. והלא היה מפסיד ברכת המצות, ציצית ותפלין, ולולב, ומגילה, "ונר חנוכה", וקידוש היום, והבדלה, וכל הברכות. עכ"ל. הרי בהדיא דלרבנן הסומא מברך על נר חנוכה. וזוהי ראיה ברורה למהרש"ל. ויש לצרף מ"ש המרדכי (סוף פ"ב דמגילה), שאפילו למ"ד סומא פטור מה"ת מכל המצות, יכול לקדש ולהוציא את בני ביתו י"ח, הואיל וסופו לבא לידי חיוב דאורייתא, אם

יתפקח. ע"ש. גם בשו"ת שואל ונשאל ח"ג (חאו"ח סי' נד) העלה כן להלכה. גם בשו"ת רבבות אפרים ח"ד (סי' קסג אות ז ואות כד) כתב בשם הגאון רבי משה פיינשטיין שהסומא מברך על הדלקת נרות החנוכה, ודלא כהשערי תשובה בשם מור וקציעה. ע"ש. וע"ע בספר זרע יעקב זלזניק (סי' רסג). וכן עיקר.

ויש לעיין בסומא המתגורר בביתו לבד, ומדליק בתוך הבית, ולא בחלון הפונה לרה"ר באופן שאין פרסום הנס לאחרים כלל. שלכא' בזה אין לו להדליק [פ"י, בברכה], ומה שעושה מעשה הדלקה לשם נר חנוכה לפרסם את הנס, אינו נחשב לפרסום הנס, כיון שאינו רואה את הנרות. וכיון שאין פרסום הנס לאחרים, אין יברך. אלא לכאורה ידליק בלא ברכה. [וראה במה שכתבנו לעיל, שעיקר מצות ההדלקה היא לפרסום הנס לעצמו אף כשאין פרסום הנס לאחרים כלל. וא"כ קשה איך כתבו הפוס' שסומא יברך משום פרסום הנס לאחרים והרי אין זה עיקר המצוה. וכ"ש כאשר מדליק בתוך ביתו והוא מתגורר לבדו, ושלכא' אפילו לעצמו אין בזה פרסום הנס. ויש ליישב. ועיין].

סומא בנר שבת

שבתוספת שבת כתב, שאם יש לה בעל פקח יותר טוב שהבעל יברך. וכ"כ בבן איש חי (פר' נח סי"ב), שאם יש לה בעל פקח, נכון שהוא יברך וידליק. וכן כתבו בספר גדולות אלישע (סי' רסג סק"י). ובספר מנורה הטהורה (קני המנורה סק"ה). ובמשנ"ב (ס"ק יד). [ומ"מ נראה שאם הבעל רוצה שאשתו הסומא תברך, לגרום לה שמחה וקורת רוח, רשאי, כי רק מהיות טוב כתבו האחרונים שהבעל יברך].

וראה בשו"ת בית הלוי (במפתחות שבסוף ח"א סי' יא), שכתב, דמ"ש המג"א שהסומא מברכת על הדלקת נרות שכן היא נהנית מן האורות, וכמ"ש בש"ע (סי' טו), אין צורך בזה, שהרי מבואר בש"ס שגם אם מדליק בעטרן שריחו רע, אף שלא יוכל לסעוד שם וליהנות מאורו, יצא י"ח משום שעיקר ההדלקה היא משום כבוד שבת, ואפי' לא נהנה ממנו חייב, הילכך אף הסומא בודאי שחייבת. ע"כ. וכדברים האלה כתב בתורת חיים סופר (ס"ק יז), שעיקר ההדלקה משום כבוד שבת, ולכן גם הסומא

והנה לענין נר שבת גם הגאון היעב"ץ מודה שמדליקה ומברכת, שהרי כתב במוסף השבת (דיני ערב שבת אות לג) דאשה סומא במקום בעל לא תדליק ותברך. ומוכח דשלא במקום בעל תדליק ותברך. הרי דס"ל שכל דברי המהרש"ל הם רק לענין נר חנוכה, ולא לענין נר שבת. ועל כרחק דהיעב"ץ יחלק בזה כהחילוק הנ"ל, דגבי נר חנוכה דאיכא פרסום הנס לאחרים, שפיר הסומא מדליקה ומברכת, משא"כ בנר שבת דסוף סוף אינה רואה את האור ואינה נהנית ישירות מהנר.

ואחר כתבי כ"ז יצא לאור הספר חזון עובדיה שבת, ושם אחר שהביא דברי היעב"ץ כתב, שהעיקר לדינא שהסומא מדליק נרות שבת בברכה, וכן כתבו הא"ר (ס"ק יב), והגר"ז (ס"ק יב), והחיי אדם (כלל ה סי' ט), ותוספת שבת (סק"ט). והגאון מליסא בדרך החיים (הל' הדלקת הנרות אות יב), ובס' שולחן עצי שטים (סי' ה אות ד). וכ"כ בפשיטות בשו"ת פאר עץ חיים (סי' יד דף טו ע"ד). אלא

טו. סומא שהדליק נר חנוכה מוציא את כל בני ביתו ידי חובת ההדלקה. (טו)

בבבב, אף שאינו רואה את הנרות. והובא בהגמ"י (פ"ה אות כ), ובמרדכי שבת (פ"ב אות רצד). וכ"פ בש"ע (ס"ס רעג). ובכה"ג בעינין שיתן שמן בנר באופן שהנר ידלק עד שיחזור לביתו אחר הסעודה, דאל"ה היא ברכה לבטלה, כמ"ש מרן (בסי' רסג ס"ט). ואף שבערוך השלחן (סי' רסג סק"ט) שכתב לפקפק על דברי המגן אברהם, ולכן העלה שאשה סומא לא תברך על הדלקת הנרות. וכן כתב כיו"ב בתורת שבת (סק"ה). נראה שאין דבריהם מוכרחים. והעיקר כדברי האחרונים הנ"ל.

הנכנסת לניתוח לפני כניסת השבת ותהיה מחוסרת הכרה עד אחר שיכבו הנרות, אם תדליק

ידליקו נרות ארוכים, באופן שישארו דלוקים עד לחזרתם מהשמירה. ואם חוששים שמא עד שיחזרו כבר יכבו הנרות, ולא ישתמשו לאור הנר, ידליקו בלי ברכה. או שיברכו על הדלקת אור החשמל באופן שנשארו דלוק כשחוזרים מהשמירה. והטעם פשוט, דכיון שאין להם הנאה מהנר, שהרי הם יוצאים לשמירה במשך כל הלילה, אין להם לברך ולהדליק בביתם. שעיקר הדלקת הנר הוא לשלום בית ולעונג שבת. ובספר שמירת שבת כהלכתה ח"ב (עמוד עד) הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלא דמי לסומא המדליקה אף שאינה נהנית מהאור, דעכ"פ יש לה הנאה שאחרים הנמצאים עמה יוליכוה ע"י האור, או שיתכן שיבואו אצלה אורחים, משא"כ בני"ד שאין הנאה מהנרות כלל [ואף שיש להעיר עוד, דבזה"ז שיש אור החשמל, איך הסומא תברך על אור הנרות כאשר אינו מוסיף לה שום הנאה. שמא י"ל דכיון ששייך אצלה הנאה, אף היא בכלל מצוה זו שתקנו חכמים, ושוב מחוייבת היא כמו כל ישראל. ויש לפלפל בזה עוד. ועכ"פ בלא"ה נכון לכל אדם להדר ולכבות את החשמל קודם הדלקת נרות שבת, ולאחר הדלקת הנרות, להדליק את החשמל לכבוד שבת. או שעכ"פ יתן שמן הרבה בנר שבת כדי שישפיק גם לאחר שיכבה החשמל מאיליו ע"י שעון השבת].

מברך ומדליק נרות שבת, אף שאינו נהנה מן האור. אך מ"ש הבית הלוי ראייה מדין עטרן, הנה לדינא פסקו הרמב"ם (פ"ה ה"י), והש"ע (סי' רסד ס"ג), שאין מדליקין בעטרן שמא יניחנו ויצא, וחובה לישב לאור הנר. וכ"ה בתוס' (שבת כה:), "שחובה היא שיעוד לאור הנר, משום עונג שבת". ע"ש. וצ"ע. ומ"מ כתב בשו"ת מהר"ם בר ברוך (בדפוס לבוב סי' תל, ובדפוס פראג סי' תקו), שיותר להניח הנרות בבית ולאכול בבבב, שאם הוא נהנה יותר מן האור שבבבב, וכיו"ב, פשיטא שיותר לאכול

וראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לב אות ו) שדן לגבי אשה שמכניסים אותה לניתוח לפני כניסת השבת ויודעת שתהיה מחוסרת הכרה עד אחר שיכבו הנרות, אם מותר לה להדליק נרות שבת. וכתב, שיותר להדליק בברכה, כמו סומא, היות ונמצאת במקומה, ומה שהעיר ע"ז, שסומא שאני שנהנית מהאור בשבת, משא"כ כאן שאף אחד לא נהנה מנרות שבת שהודלקו, אינו מובן החילוק, דשם הטעם מפני דע"ז שיש נר אחרים רואין ומצילין אותה שלא תכשל בשום דבר, וזה שייך גם כאן, דהגם ששוכבת מחוסרת הכרה, אבל ע"י אור הנר יוכלו לראות ולפקח עליה מידי פעם, ושלא יגרום לה שום מכשול. עכ"ל. ויש להעיר דזה לא שייך כאשר נכנסת לחדר ניתוח, ומדליקה את הנרות בחדר אחר שלא תשהה בו במשך ליל שבת. ובדאי אינה מדליקה בחדר ניתוח, אלא בחדר שבו נמצאים החולים, אם לא שנמצאים שם קרוביה, ורוצה להדליק בתורת שליחות של אחרים הנמצאים באותו החדר במשך ליל השבת.

וכמו שנתבאר כיו"ב בילקוט"י (סי' רסג) שחיילים היוצאים לשמירה בליל שבת, אם הם חוזרים לפנות בוקר, ולא יספיקו ליהנות מהנרות, לא ידליקו נרות בערב שבת, ואנוס רחמנא פטריה. אבל אם הם חוזרים מהשמירה במשך הלילה,

סומא שהדליק נר חנוכה מוציא את כל בני ביתו ידי חובת ההדלקה

אקים את יצחק (סימן מה). אולם מאחר שהסומא חייב להדליק נר חנוכה, בודאי שמוציא את

(טו) הנה הגאון יעב"ץ שם כתב "שהסומא אינו מוציא אחרים". וכן הסכים המגיה בשו"ת

שאינן לברך, דהא מוכח להדיא מדברי מהרש"ל דס"ל שיש גם כן לברך. ועיין עוד באחרונים שהביא בספר זרע יעקב אשכנזי (סימן רסג), ובשו"ת פתחא זוטא (ס"ס לט, ובהערה), ובשו"ת שואל ונשאל ח"ג (ס"י נד), ובחזו"ע על הלכות חנוכה (עמוד קטז). ובפרי מגדים (ס"י תרעה א"א אות ד) כתב: סומא חייב כשיש לו בית מיוחד, ומוציא נמי אחרים לפי זה. ומשמע דלהוי מן המהדרין בבית אחד אין צריך, וגרע מקטן לענין זה, ואפשר דמדליק, וקטן בחינוך להוציא אחרים, האחרונים ז"ל מחמירין כאן, ועיין בפרי חדש (אות ג ד"ה ומ"ש). ועבדים שאין משוחררים אפשר דחייבים בנר חנוכה, אף דלא שייכי באותו נס. עכ"ד הפמ"ג.

אם עבדים שאינם משוחררים חייבים בנר חנוכה

הוה כמו נשים שמה"ט אינם מוציאם אנשים. וע"ע בשעה"צ (אות יט). אולם אינו מוחלט כן כלל בדעת מרן, והרמב"ם. שמדברי מרן בבית יוסף נראה יותר דס"ל שעבדים חייבים הגם שאינם משוחררים, ומטעם שעבד כאשר, וגם יתכן שבעבד שייך הטעם שהיו באותו הנס. וז"ל מרן בב"י שם: ומש"כ הטור ועבדים, בעבדים משוחררים מיירי, וכדכתבו הרמב"ם (מגילה פ"א ה"א) וסמ"ג (ריש הל' מגילה), דאילו עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות, מדין נשים שהזכיר אחר כך הוא נלמד, דכל מצות שהאשה חייבת בהן העבד נמי חייב בהן, ואע"פ שאין חיוב האשה במצוה אלא מטעם שאף הן היו באותו הנס, הא מההוא טעמא איכא לחיובי עבדים, שגם הם היו בספק סכנה, כיון דמולים היו. ומיהו לדברי המפרשים דאף הן היו באותו הנס היינו לומר שעל ידי אשה נעשה הנס, אפשר דאין ללמוד מנשים לעבדים וכיון דהוא מצות עשה שהזמן גרמא עבדים פטורים. ע"כ.

הרי דפשיטא למרן שאע"פ שהטור נקט עבדים סתמא שחייבים במקרא מגילה, לא מיירי בעבדים שאינם משוחררים, ומטעם שזה כבר נלמד מחיוב נשים, שחיוב עבדים שזה לחיוב נשים, וגם מה שמסיים מרן לפי המפרשים שהיו באותו הנס דר"ל שהנס נעשה על ידן, כתב ד"ז רק בדרך אפשר, דאולי סבירא להו שעבדים

אחרים ואת כל בני ביתו ידי חובתם. וכמ"ש רב נטרונאי גאון (שערי תשובה סי' רמה) שסומא רשאי להיות ש"צ. וכ"ה בספר המנהיג (הל' תענית דף לז), ובארחות חיים (הל' תפלה אות עח), ובאו"ז (ס"ס קטז) בשם רב יהודאי גאון. ושכן כתבו הגאונים, וכ"פ הרמב"ם (הל' תפלה פ"ה הלכה יב), והרא"ש (כלל ד סימן כא). וכ"ה בשו"ת בני יהודה עייאש (דף סז ע"ד), ובברכ"י (ס"י נג אות ז), ובשלמי צבור (דף עב ע"ג). וה"ה לגבי הדלקת נרות חנוכה שמוציא הרבים ידי חובתם. וכן כתב בספר נתיבי עס, שמנהג ירושלים שהסומא מדליק בברכה, דהוי לפרסומי ניסא דאחרוני, וכדין בר חיובא גמור. ותמה על מה שכתב השערי תשובה בשם הרב מור וקציעה

ומה שכתב הפרי מגדים לגבי עבדים שאינם משוחררים, הנה הארכנו בזה בילקוט יוסף פורים (מהר"י תשע"ב), והבאנו שם בשם הראשונים לחיוב, ושכן הוא דעת הרמב"ם. ודין חנוכה תלוי בדין מגילה, שהרי כתב הרמב"ם (בהלכות חנוכה פרק א): "כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה". גם בהגהות מקור חיים (ס"י תרפט סעיף א) כתב, שנראה דהו"ה לגבי חיוב עבדים בנר חנוכה.

והנה לגבי מגילה כתב הרמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"א): הכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים, ומחנכין את הקטנים לקרותה. ומרן בשו"ע (ס"י תרפט סעיף א) העתיק לשון הרמב"ם: הכל חייבין בקריאתה עד ומחנכין את הקטנים לקרותה. ומקורו בתוספתא (מגילה פ"ב ה"ז) הכל חייבין בקריאת מגילה כהנים לויים וישראל גרים ועבדים משוחררין חללים נתינים וממזרים סריס פצו"ד וכו', כולן חייבין ומוציאין את הרבים יד"ח וכו'.

ובמשנה ברורה (שם) וכן בביה"ל (שם) כתב, שדעת מרן שעבדים שאינם משוחררים פטורים, וכפי שכתב הגר"א בדעת הרמב"ם והסמ"ג. וסיים בביאור הלכה, שבודאי לכ"ע עבדים אינם מוציאם אחרים, שהרי לדעת הרמב"ם עבדים פטורים לגמרי, וגם לדעת בה"ג שעבדים חייבים מפורש שחייבים רק בשמיעה ולא בקריאה, וא"כ

פטורים. (וכן ק"ק שלמה יניח דברי הטור המפורשים מפני דיוק בלשון הרמב"ם, ולא העיר כלום על הטור מדברי הרמב"ם). ולפ"ז יש לומר שבש"ע העתיק לשון הרמב"ם כאן כצורתו. ונודע מה שכתב הכנה"ג בשו"ר כנה"ג (ס' ש"ט הגב"י אות יב), דמ"ן הש"ע תפס כלשון הרא"ש, אע"ג דלדידיה לא ס"ל הכי. וכ"כ עוד הכנה"ג (י"ד סימן סו הגב"י סוף סק"ה).

ובזה ניחא, שבבית יוסף לא העיר בזה כלל מלשון הרמב"ם שמשמע מדבריו שאם אינם משוחררים פטורים הם, שלא כדברי הטור. ובבית יוסף כאן הביא דברי הרמב"ם והסמ"ג, וא"כ יתכן שסובר כ"ז גם בדעת הרמב"ם והסמ"ג, עי"ש ודו"ק. וע"ע בשו"ת ישועות מלכו (או"ח סימן ג) שכתב טעם נוסף לחייב עבדים (שאינם משוחררים) במקרא מגילה, שמגילה הוקשה למחית עמלק (מגילה יח), ועבדים מחויבים במ"ע של זכירת עמלק כיון דבני מלחמה נינהו. ובתוספתא איתא שנשים עבדים וקטנים פטורים, הרי שלשון עבדים משוחררים שנקטה התוספתא מתחילה, בדוקא הוא, אך מ"מ הרי מבואר שעבדים שוים לנשים, ובה"ג והרוקח שם וש"ר דקיימי בשיטתייהו מפרשים ע"פ דרכם שחייבים בשמיעה ולא בקריאה. וש"ר מפרשים שכזה לא קי"ל כתוספתא או שמשבשש הוא. ובפר"ח מבאר שמשוחררים בא לאפוקי לענין להוציא לאחרים, שעבדים אינם משוחררים הגם שחייבים אינם מוציאים, ואזיל לשיטתיה. ע"ש].

ובזה א"ש מה שהקשה הרדב"ז (חלק ה סימן מד) מדוע אמרו הכל כשירין לקריאת המגילה חוץ מחש"ו, ולא הוציאו ג"כ עבדים, ועוד הקשה הרדב"ז, מדוע לא הזכיר הרמב"ם גם במגילה דין מי שחציו עבד וחציו בן חורין, שאין לו תקנה אלא שישמע מאחרים, מטעם דלא אתי צד עבדות שבו דפטור ומפיק צד חרות שבו דחייב, וכמו שכתבה הרמב"ם בהלכות שופר. נוכן תמה בביאור הגר"א שם בסעיף ג, שמה שהשמיט הרמב"ם חציו עבד צ"ע לפי מ"ש משוחררין. ע"כ].

ולפמ"שנ"ת ניחא, שלעולם מודה הרמב"ם שעבד חייב כמו אשה, ולכן חציו עבד מוציא את עצמו. ומעתה יש הוכחה נוספת שכן הוא דעת מ"ן שעבדים חייבים, שהרי מ"ן שם בסעיף

ג' כתב: "אנדרוגינוס מוציא מינו ולא שאינו מינו, טומטום ומי שחציו עבד אפי' מינו אינו מוציא". וכתב הרמ"א: "הגה, י"א דאפי' את עצמו אינו מוציא וצריך לשמוע מאחרים". ע"כ. ולדברי הגר"א שמ"ן סובר שעבד פטור, צ"ע למה לא הוסיף מ"ן שחציו עבד אפילו את עצמו אינו מוציא, ולפמ"שנ"ת ניחא, שדוקא את מינו אינו מוציא, לפי שצריך שהמוציא את אחרים יהיה מבורר אם הוא זכר או נקבה, וכמו שביאר כ"ז בב"י כאן למ"ד שעבד חייב, ולכן את עצמו שפיר מוציא, כיון שחייב במקרא מגילה בין מחמת צד חירות שבו ובין מחמת צד עבדות שבו.

ובת' הרדב"ז (ח"ה סימן קכד. אלף תצו) הביא גירסא אחרת ברמב"ם, "עבדים ומשוחררים". ולפי גירסא זו מפורש בדברי הרמב"ם שעבדים חייבים. [ואולי גם הטור גרס עבדים סתמא, שאל"כ למה שינה מלשון התוספתא]. וכן למד המג"א כאן (סק"ב) בדעת מ"ן בבית יוסף. גם הב"ח כתב, שפשיטא הוא שלדברי הכל עבדים עצמם אף על פי שאינם משוחררים, חייבין לקרותה. ע"כ. וכ"כ הפר"ח (תרפ"ט סק"ג) ודין מי שחציו עבד כפי מה שהעלינו בריש ס' זה דנשים חייבות במ"מ לפי שהיו בספק סכנה, הו"ה לעבדים שמלו וטבלו לשם עבדות, ולדעת רש"י ז"ל מוציאים אחרים כי היכא דנשים מוציאות את אחרים י"ח. ע"כ. וכן בהגהות הגר"ב פרנקל (ס' תרפ"ט ע"ד המג"א סק"ט) כתב בתו"ד שדעת מ"ן הבית יוסף שעבדים הגם שאינם משוחררים חייבים במקרא מגילה. גם בערוה"ש (סעיף ב) כתב בתו"ד, שאינו מוכרח בדברי הרמב"ם ומ"ן בש"ע שדוקא עבדים משוחררים, שהרי אפשר לפרש שעבדים שאינם משוחררים הם בכלל נשים.

ושו"ר בשו"ת הרשב"ש (ס' תנב) שכתב: הרמב"ם ז"ל כתב בהלכות מגילה דנשים ועבדים משוחררים חייבין במגילה, ומשמע ד"משוחררין" ש"מא דקולמוס הוא, שכל מצוה שהנשים חייבות בה עבדים חייבים בה, כדאיתא בפ' דחגיגה, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, דהא בשאר מצות דרבנן שהז"ג נשים פטורות כעין של תורה, והרי הם פטורות מן התפלה, ובפרק מי שמתו מוכח שפיר דאף מדרבנן פטורות, ולא חייבום במגילה וחננוכה אלא מדריב"ל שאף הם היו

חללים נתינים ומזרים וכו' נשים ועבדים וקטנים פטורים ואין מוציאין הרבים ידי חובתן. והתוספתא הזאת נשנית בדקדוק דקתני חיובא דעבדים משוחררים חיובא דכהנים לויים וישראלים ופטורא דעבדים גבי נשים דדמו להו, ואנן ס"ל כריב"ל דנשים חייבות הו"ה עבדים, וכ"ש לפי דרבוותא דקתני בברייתא הוי מקריאתה וחיובא דריב"ל הוי בשמיעתה. ולמדנו מזה דמשוחררים שכתב רבינו הוי שיטפא דקולמוסא. עכ"ל.

שלא להוציא הלכות מכת דקדוקי לשונות ואפילו ברמב"ם י"ל דאגב שיטפא דקולמוסא כתב

שהעבדים לא היו בכלל הסכנה, כיון שהיו לוקחים אותם לעבדים, או שלא היו מחשיבים אותם כיהודים. גם הרדב"ז (שם) נקט בפשיטות שעבד פטור מקריאת המגילה, דהא במסכת ערכין אמרין הכל לאתויי נשים ומשמע דעבדים לא, ושכ"מ ברמב"ם שרק עבדים משוחררים חייבים. ועוד שם (בח"ה סימן קכד. אלף תצו) הנ"ל, ומטעם שעבדים לא היו באותו הנס, כיון דעבדי נינהו התם והכא, וכ"ש לפי הפירוש האחר (שהנס נעשה על ידן). [וע"ע בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת חמץ ומצה סי' ט"ו אות ח) שכתב, ומה שנראה מדברי הרמב"ם דעבדים שאין משוחררים פטורים מקריאת המגילה, אפשר שטעמו כרשב"ם דעיקר הנס נעשה על ידן, אבל לפי פ"י התוס' ודאי גם הם חייבים וכו', ע"ש]. וע"ע במאירי (מגילה יט:) שבתלמוד שלנו אמרו נשים חייבות, ובודאי הוא הדין בעבדים ואע"פ שאינם משוחררים, וכן בשאר הנזכרים בברייתא, חוץ מן הקטנים שאין חיובן אלא מד"ס ומגילה מיהא תקנת נביאים וכו'. וע"ש דלבי יהודה שמא עבדים לא היו באותו הנס.

ונפקא מינה מכל זה גם לגבי נר חנוכה, ולכאור' אין לנו מקור לפטור עבדים מנר חנוכה, וכיון שנשים חייבות הוא הדין עבדים ששוו לנשים בכל המצוות כולן, אלא שלמפרשים שהיו באותו הנס, שנעשה הנס על ידן יש לדון שמא עבדים פטורים וכמו שכתב מרן בב"י לגבי מגילה. ולפמשנ"ת שדעת הרשב"ש שעבדים חייבים במקרא מגילה ושכן נמי דעת הרמב"ם, כיון שכתב הרמב"ם (פרק ג' הלכה ד') "כל שחייב

באותו נס. ואע"ג דבפ"ק דערכין אמרין, הכל חייבים במגילה לאתויי נשים, קאמר וה"ה עבדים, דעבד היינו אשה, כדאמרין בפרק התכלת. וגבי מצה אמרין בפרק אלו עוברין נשים חייבות במצה כל שישנו בלא תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, ובפרק מי שמתו נמי אמרין הני נשי חייבות בקדוש היום, ולא קאמר בחד מנייהו עבדים, משום דעבדים בכלל נשים נינהו. ובתוספתא (מגילה פ"א) תניא הכל חייבין בקריאת מגילה כהנים לויים וישראלים ועבדים משוחררים

ומבואר בדברי הרשב"ש, שהרמב"ם לא נחת לדייק בלשונו בזה, ולעולם מודה שעבדים שאינם משוחררים חייבים. [ומכאן יש ללמוד שאין להוציא הלכות מכת דקדוק לשון בלבד, ואפילו דקדוק מוכרח, שהרי כאן הדקדוק מוכרח ברמב"ם, מדנקט עבדים משוחררים, ולא נקט עבדים סתמא, ומוכרח מזה דעבדים שאינם משוחררים פטורים, ואעפ"כ מכת הסברא שאין מקור מפורש לחדש כן, ובפרט שאין דרכו של הרמב"ם לכתוב דבר שאינו מפורש, ס"ל לרבינו הרשב"ש, שלשון הרמב"ם אגב שיטפיה נקט כן. ואפילו הרמב"ם שלשונו לשון הזהב, ומדוקדק היטב, יתכן לומר לפעמים שאגב שיטפא דקולמוסא כתב כן, לענין שלא להכריח מדבריו חידושי הלכות. ודו"ק היטב]. ואמנם דעת הגר"א בדעת הרמב"ם שעבדים שאינם משוחררים פטורים. ובלחם משנה (שם) הוכיח כן, שהרי עבדים משוחררים בכלל גרים הם, ובע"כ שלא בא הרמב"ם אלא למעט שאינם משוחררים. [אולם הוכחה זו היא כבר בדברי התוספתא, ומה שיענו ש"ר דס"ל לחייב עבדים נענה ע"ד הרמב"ם, ועוד שבלא"ה בתוספתא משמע להדיא למעט עבדים וכמו שמסיים שנשים ועבדים פטורים. וגם מ"ש הלח"מ שם בדעת מרן ב"י אינו מוכרח ואדרבה משמע להיפך וכמש"כ].

והגר"א כתב, דאף דס"ל דנשים חייבים ומוציאין משום שהיו באותו הנס, מ"מ עבדים פטורים, שלא היו באותו הנס, ודלא כהטור ומג"א. ע"כ. וכוונתו, שהפירוש אף הן היו באותו הנס, שהנס נעשה על ידן. או שכוונתו לחלוק על סברת הבית יוסף שכתב, שהעבדים היו בכלל הסכנה (כיון שהיו נימולים), ואלא סובר הגר"א

טז. אף הגרים חייבים בנר חנוכה כמו בכל המצוות כולן. (טז)

שם. ולפ"ז מי שחציו עבד וחציו בן חורין ידליקו לו אחרים. ואפשר שהוא עצמו מדליק, ולא דמיא הדלקה לקריאת מגילה או לתקיעת שופר, אי"נ משום שהדלקת נר חנוכה קילא היא כדאמרין דמשתתף בפריטי, וכמ"ש המרדכי בשם התוס'. עכת"ד הפר"ח שם.

אך לפי מה שנתבאר בדעת הרמב"ם, שהרשב"ש למד שס"ל שעבדים חייבים במגילה, ויש שגורסים כן ברמב"ם, א"כ מוכח להיפך, שגם בנר חנוכה עבדים חייבים. וגם הסביר שכתב הפרי חדש שעבדים לא היו באותו הנס, אפשר לומר שגזירות היוונים היו לשכחם תורתך, וכיון שעבדים בכלל חיוב המצוות, אף הם חייבים להודות ולהלל ולעשות זכר לנס. (ואי נמי י"ל שאחר שנשים חייבות השוו להם את העבדים).

אף הגרים חייבים בנר חנוכה כמו בכל המצוות כולן

הגר אתכם". ורבנן ג"כ תקנו כעין דאורייתא, ולא יתכן לתת חילוק במצוות התורה. [וזה מקור לדברי מרן הב"י בהקדמתו, "כי זהו התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד", ולכן בא מרן לעשות את כולם להלכה אחת ותורה אחת ע"י חיבורן].

ובמגילה (פרק ט פסוק כז) "קיימו וקבלו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם, ועל כל הנלוים עליהם, ולא יעבור, להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכוזמנם בכל שנה ושנה". ופרש"י שם "הנלוים עליהם, גרים העתידים להתגייר". ובראב"ע שם "הנלוים הם הגרים".

ובגמ' (שבועות לט.) איתא שמשא רבינו השביע את ישראל על דעת המקום וכו' שנא' (דברים כט) כי את אשר ישנו פה וגו', דורות הבאים וגרים העתידים להתגייר מנין, ת"ל (דברים כט) ואת אשר איננו מצות העתידות להתחדש כגון מקרא מגילה מנין, ת"ל קיימו וקבלו, קיימו מה שקיבלו כבר. ובהשגות הרמב"ן לספח"מ (שורש א) כתב שמבואר מזה, שקריאת המגילה מקובלת מסיני ונכרת עליה ברית כשאר המצוות, ובאה בה שבועה על דעת משה ועל דעת המקום, ובזה תמה על הרמב"ם מדוע לא יאמרו עליה ועל כיו"ב נאמרו למשה

בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה", לכאור' ה"ה שעבדים חייבים בנר חנוכה.

ובפרי חדש (סי' תרעה ס"ג) כתב שעבדים שאינם משוחררים פטורים, שהרי כתב הרמב"ם (בפ"ג) כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה, והרי אינו חייב בקריאת מגילה אלא עבדים משוחררים, ולכן השמיט הרמב"ם הא דאשה מדלקת נ"ח כיון שנלמד ממגילה. ומסתבר שאפילו לפי מה שכתבתי בס"י תרפ"ט בס"ד שעבדים חייבים במקרא מגילה, הכא מודינא דפטורים, דהא טעמא דנשים חייבות אמרינן בגמרא לפי שהם היו באותו הנס, ופרש"י שגזרו היוונים על כל הבתולות הנשואות שיבעלו להגמון תחלה, וע"י האשה נעשה נס, וכיון דהך טעמא לא שייך בעבדים פטירי, משא"כ במ"מ, וכמ"ש

(טז) הנה יש לעיין אם גרים חייבים בנר חנוכה, דלכאורה לא היו באותו הנס (פ"י גרים שנתגיירו אחר נס חנוכה ופורים). ובפרט לגבי נשים (פ"י גיורות) שאמרו בגמ' שנשים חייבות מטעם שהיו באותו הנס, וזה ל"ש בגיורת. ומ"מ מפורש ברמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"א) קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים, והכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים, ומחנכין את הקטנים לקרותה. ומקורו בתוספתא (מגילה פ"ב ה"ז) הכל חייבין בקריאת מגילה כהנים לויים וישראל גרים ועבדים וכו'. וברמב"ם (הלכות מגילה וחנוכה פ"ג ה"ד) כתב שכל החייב במגילה חייב בנר חנוכה.

אך יש לעמוד בזה, בטעם שגרים חייבים. ואפשר מטעם שראינו שגם התורה חייבה את הגרים במצוות פסח, ואע"פ שלא היו באותו הנס, וכן גיד הנשה ועוד מצוות. והטעם לכאור' מבואר בפ' חוקת (במדבר טו, יד-טז): "וכי יגור אתכם גר או אשר בתוכם לדתיתכם ועשה אשה ריח ניחח לה', כאשר תעשו כן יעשה. הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדורותיכם, ככם כגר יהיה לפני ה'." תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר

בסיני. ואם לא יהיה הברית אשר נאמר בה בסיני אלא שיאמינו בכל מצוה שישדרו אותם החכמים והנביאים אחרי כן, כ"ז לא יפגום שלא יוכלו לומר בהם נאמרו למשה בסיני כמו שאומרים קיימו מה שקיבלו עליהם כבר בסיני. ובספר כללי המצוות לר"י ג'יקטיליא (חכמים. הדרך השלישי) כתב, דע כי מקרא מגילה מסיני בא, ולא עוד אלא שבכלל השבועה שהשביע להם משה לישראל נכללת מקרא מגילה, כדאי' (בשבועות שם). הרי לך מבואר כי מה שהוצרכו חכמים לומר שלא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה, ולא אמרו כך על נר חנוכה וט' באב, לפי שלא נקבע בכתובים אלא מקרא מגילה. ע"כ.

ובקונטרס חנוכה ומגילה (סימן ט) הביא בשם הגר"ז מבריסק (והובא בקונטרס המועדים מתורת בריסק), שצריך עיון מפני מה צריך קבלה מיוחדת על הגרים, ומ"ש מכל מצוות שבתורה שאין חילוק בין הגר לבין האזרח. ותי' הגר"ז, שמגילה שאני דכתיב בה קיימו וקבלו, וכיון שהיה צריך קבלה לכן היה נצרך ג"כ קבלה מיוחדת על הגרים. והוסיף הגר"ז שלכן יש אומרים שעבדים פטורים, כיון שהיה נצרך קבלה מיוחדת על גרים, וא"כ כיון שלא מצינו קבלה על עבדים לכן פטורים עד שישתחררו שאז דינם כגרים.

אלא דצ"ב מאי שנא מצוה זו מכל המצוות

שצריך בה קבלה, ותיירץ עפ"י הכסף משנה (פ"ב מהל' ממרים) לגבי הדין שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו וא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין, זולת אם לא פשטה התקנה בכל ישראל, וכתב הכס"מ שהיה נראה לומר שאפילו אם פשטה התקנה מתחילה, אם כעת לא נוהגים בה רוב ישראל מתירין אותה. וא"כ קמ"ל קרא שתקנה זו פשטה בכל ישראל. ולכן כתיב והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. כיון שצריך שתי תנאים בתקנה. א. שרוב ציבור יכול לעמוד בה. ב. שפשטה בכל ישראל. והכס"מ הוסיף שהדין שרוב ציבור יכול לעמוד בה צריך שיהיה קיים לעולם, ואם יהיה איזה זמן שאין הציבור יכול לעמוד בה אינה תקנה. וזהו דקאמר הכתוב, שהתקנה של מגילת אסתר פשטה בכל ישראל, ולא יעברו ולא יסוף זכרם מזרעם.

ולפי המבואר שבמגילה קבלו קבלה מפורשת לחייב את הגרים העתידיים להתגייר, אם כן בנר חנוכה שלא מצינו כן, מנא לן לחייב את הגרים. ויל"פ בזה. והנה לשון הרמב"ם (הלכות מגילה וחנוכה פרק ג ה"ד) "כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה", ושמא גדר הדברים בזה שתקנו מצות חנוכה כמו מצות מגילה (ולכן נמי חברים הרמב"ם יחד, הלכות חנוכה ומגילה), ולכן כל מי שחייב במגילה חייב בחנוכה, ועיין.

חרש בנר חנוכה

אכתפ לן אם אינו שומע לחוד או אינו מדבר לחוד. ובספר ישועות מלכו (הל' מגילה פ"א ה"ב) כתב, מכאן ראינו לדעת האחר שחרש חייב בנר חנוכה, ול"ג ברמב"ם שם שחש"ו אינם חייבים, אלא שוטה וקטן לחוד. והרי חרש ודאי חייב בנר חנוכה, וע"כ דגם במגילה חייב. ובספר שם יוסף לר' ישראל אליקים (הל' מגילה שם) דייק כן לאידך גיסא, שכיון שהרמב"ם כתב, שנר חנוכה שהדליקו חש"ו לא עשה ולא כלום, ש"מ שגם במגילה חרש אינו מוציא. וזו ראינו דגרסינן חרש בדברי הרמב"ם בהל' מגילה. ושמא חד קאי בחרש גמור וחד במדבר ואינו שומע.

והנה חרש שאינו שומע והוא מדבר, או שהוא מדבר ואינו שומע, כיון שהם כפקחים לכל דבריהם, חייבים בנר חנוכה. אך יש להעיר בזה ממה שכתב הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ד) שכל החייב במגילה חייב בחנוכה, והרי חרש שהוא מדבר ואינו שומע יתכן שהוא פטור ממקרא מגילה, ונח' בזה הפוס', ראה בבית יוסף ובש"ע (סי' תרפט סעיף ב). ועמד בזה בפרי מגדים (מש"ז סימן תרע סק"ה) לגבי מגילה משמע בש"ע שם שהוא פטור, ואילו לגבי חנוכה נראה שחייב. ואפשר שהרמב"ם לא נחת לנדון זה של חרש, שהוא פשוט, והכלל שכתב הרמב"ם אינו כולל נדון זה, כיון שהחילוק פשוט, שבחנוכה לא

סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה

א. המדליק נרות חנוכה, צריך לברך בלילה הראשון ג' ברכות, אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר חנוכה, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, ושהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ובשאר לילות החנוכה מברך שתי ברכות הראשונות בלבד. ואינו מברך שהחיינו אלא בלילה הראשון שזכינו להגיע לזמן הדלקת נרות החנוכה. ונתנו המפרשים סימן לסדר ג' הברכות בלילה הראשון, עשה לך "שרף" [לשון שריפה להדליק], ושים אותו על "נס" [שעשה נסים], וראה אותו "וחי" [שהחיינו]. (א)

ב. נוסח הברכה הראשונה, "להדליק נר חנוכה", ולא "של" חנוכה. ואם טעה ובירך להדליק נר של חנוכה, יצא. (ב)

(א) בגמ' (שבת כג.) אמר רב יהודה יום ראשון הוראה מברך שתיים, ומדליק מברך שלש, מכאן ואילך מדליק מברך שתיים, ורואה מברך אחת. מאי ממעט, ממעט זמן. ונימנעו נס, נס כל יומי איתיה. מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של חנוכה. ע"כ.

וכתב במטה משה (סי' תתקפ) שיש לזה רמז בפסוק הנז', וכ"ה באליה רבה, ובאדני פז

(סי' תרעו), ובס' מועד לכל חי (סי' כז אות נט). ועוד. והובא ג"כ בבן איש חי (ש"א פ' וישב הל' חנוכה אות א): בליל ראשון מברכים שלש ברכות, להדליק, ושעשה נסים, ושהחיינו, ונתנו הפוסקים ז"ל סימן: עשה לך שרף, ושים אותו על נס, וראה

נוסח ברכת "להדליק נר חנוכה"

(ב) הנה בגמ' (שבת כג.) הנוסח הוא "להדליק נר של חנוכה". וכן הוא הנוסח במסכת סופרים (פרק כ הלכה ד, בנוסחאות מכת"י), ובהלכות גדולות (הלכות חנוכה), ובהלכות קצובות (הלכות חנוכה אות ה'), ובשאלתות לרב אחאי גאון, (שאלתא כז), ובסדר רב עמרם גאון (דף לו ע"א), ובסידור רש"י (סימן שי), ובספר האורה (סימן סה), ובסמ"ג (הלכות חנוכה ד"ה להדליק), ובסמ"ק (סימן רפ), ובמקצת כתבי יד לספר הנזיר [מבעלי התוס']. ובהרי"ף (שבת יז), וברמב"ם (פרק ג' מהלכות חנוכה הלכה ד, ופרק יא מהלכות ברכות הלכה ג), ובספר הכוזרי (מאמר ג אות לט), ובהרא"ש שם (פרק ב סימן ח), וביריטב"א (שם), ובחידושי הר"ן (על מסכת שבת שנרפסו בוורשא, שנת תרכ"ב), וכן הוא באבודרהם (עמ' רכ בדפו"ח). ובמחזור ויטרי (סימן

רלו), ובתניא רבתי (סימן לה). ובספר המנהגים (טירנא. הלכות חנוכה), ובסידור הר"ש מגרמייזא, ובפירוש התפילה לרוקח [נע"ע מה שנכתוב לקמן עוד בדעתו], ובראבי"ה (סימן קצט), ובשבולי הלקט (סימן קפה), ובאו"ז (סימן שכח), ובפסקי אור זרוע (לבנו מהר"ח הלכות חנוכה אות יא), ובכלבו (סימן קמו), ובאבודרהם (דפו"ח עמ' רכ), ובמהרי"ל (הלכות חנוכה סעיף ג'), ובטור (סימן תרעו), ובמנורת המאור (נר ג') סימן קלד, ובמדרש שכל טוב (שמות פרק טז ד"ה במה), ובילקוט שמעוני (שופטים רמז תתקיא), ובלבוש שם, ובסדר היום לר' משה בן מכיר, ובמעשה רוקח (הלכות חנוכה פרק ג הלכה ד), ובמשנה ברורה (סימן תרעו סק"א), ובפנ"י שבת שם, ועוד.

ולעומתם יש שחיברו התיבות ועשאוים תיבה אחת

בחצאי לבנה [והיינו דלא גרסינן לה]. וכן הוא בסידור רב סעדיה גאון, ובשו"ת תרומת הדשן (סימן קב), [וזה סותר למה שכתב משמו בלקט יושר הנ"ל], וברבינו ירוחם (נתיב ט ד"ה החלק הראשון), ובספר העיטור (מאמר עשרת הדברות דף קיז: ד"ה פרק במה), ובתשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סימן פג ד"ה ברכת על), ובמאירי (שבת כג.), ובפסחים (ז): ובספרו מגן אבות (פרק י"ד ד"ה הנה). וברוקח (סימן רכו, אות ו). [וזה סותר למה שכתב בסידורו תיבת של].

וכן הוא הנוסח בשלחן ערוך שם, שמברכים להדליק נר חנוכה. וכן הוא בשער הכוונות (דף קח) ובפרי עץ חיים (שער החנוכה דף קח ע"ד). [ובשו"ת פעולת צדיק (שם) כתב, ודע דאע"פ שאור ז' הימים האר"י גרים נר חנוכה ע"פ הסוד, אין הכרח שכ"ד מרן הש"ע, דמרון נקט לשון קצר דלא נחית ללמדנו הנוסח רק להודיע כמה ברכות צריך לחנוכה]. וכ"ה בפרי חדש שם. ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן ג), ובמעשה רב להגר"א. ובשערי תשובה שם, ובברכי יוסף שם, ובשלחן גבוה למהר"י מולכו שם, ובמועד לכל חי (ס"ו כז אות כ), ובספר אגרת בית תפלה (שנת תקלג). ובסידור היעב"ץ, ובספר קדושת לוי (בראשית, דרושים לחנוכה), ובספר בני יששכר (מאמרי חודש כסליו טבת מאמר ג אות מה), ובכתר שם טוב גאגין, ושכן מנהג ארץ ישראל וסת"מ. וכן הוא בנהר מצרים (הלכות חנוכה אות ה), ובשרי חמד (אסופת דינים חנוכה, אות כ), ובערוך השלחן (ס"ו תרעו אות א), ובדרכי חיים ושלום (להגה"ק ממנוקאטש), ובכף החיים סופר (ס"ו תרעו אות ב), ובשו"ת שואל ונשאל (חלק ה א"ח סימן קיב ד"ה עוד). ובמנהגי קאמרנא, ובספר עדות ביהוסף (וידניץ).

אמאי מורן פסק בש"ע לברך "להדליק נר חנוכה" ולא כגירסת עמודי ההוראה

פריינד, נר שלישי. ואם כן אין הדבר ברור בדעת הרי"ף והרמב"ם, ולכן מרן תפס כגירסת הראשונים התואמת לדברי המקובלים, כאשר יבואר. ועוד יש לומר, דהיכא דליכא נפקא מינה להלכה בנוסח, אין הכרח לתפוס כדעת עמודי ההוראה בנוסחאות. וכן מבואר בתשובת מרן באבקת רוכל (סימן כח), דאפשר בכהאי גוונא לנהוג גם נגד התלמוד. וע"ש בענין נוסח התפלה בסדר העבודה של יוהכ"פ, אם לומר "אנא השם" או אנא בשם. וכתב מרן, שהפוסקים שכתבו אנא

שלחננוכה, וכן הוא בסידור רבינו שלמה בר נתן, ונגם בדברי הרמב"ם הנ"ל יש נוסחאות שכתוב בהם לברך להדליק נר שלחננוכה, במחובר. ובהשגות הרמב"ן על ספר המצוות (מהדורת פנקל, דף כח), ונאמנם בקנאת סופרים שם הביא נוסח אחר ברמב"ן, ויובאו דבריו לקמן]. ובפסקי הרי"ד, והריא"ז שבת שם, ובלקט יושר (עמוד 156), בשם רבו תרוה"ד, (וע"ע מה שנכתוב לקמן בדעת תרוה"ד), ובשו"ת מהרש"ל (סימן פה), ובמטה משה (סימן תתקפ), ובמג"א (סימן תרעו), ובשו"ת פעולת צדיק ח"ב (סימן קמג, ג), ובשתילי זיתים (סימן תרעו), ועוד.

ובירושלמי סוכה (פ"ג הלכה ד) איתא: כיצד מברכין וכו', רב אמר על הדלקת נר חנוכה. וכ"ה בספר הפרדס (פסקי ברכות לר"י בן פלט), והו"ד גם בשבולי הלקט (סימן קפה) ובתניא רבתי (סימן לה). וכן גרס באגודה (שבת). וכ"כ בספר הפרדס לרש"י (ס"י מב). וכן הוא במקצת כתבי יד של ספר הנייר. וגם בקנאת סופרים הביא בדעת הרמב"ן שגרס כן.

ומרן בבית יוסף (סימן תרעו). הביא גירסא זו, וכתב, אבל נוסחת הפוסקים הוא להדליק, וכן נהגו. ומאי דסגי ליה על ידי שליח י"ל דכיון דצריך לאשתנופי בפריטי ה"ל כאילו אינה יכולה להתקיים ע"י אחר, וכ"כ הר"ן (פסחים ד.). ע"כ. ובש"ע (סעיף א) כתב מרן: המדליק בליל ראשון מברך ג' ברכות, "להדליק נר חנוכה" וכו'.

ובאמת שהנוסחא שאנו הספרדים אומרים להדליק נר חנוכה ללא תיבת של, יש לה סימוכין דקשוט, שכן הוא בגמ' (סוכה מו). שלפנינו. ובדקדוקי סופרים (שבת כג). תיבת של מוקפת

ואף שבגמרא שלפנינו (שבת כג). מובא הנוסח להדליק נר של חנוכה, מכל מקום כבר כתבנו שבדקדוקי סופרים הביא מגמרא כתב יד הנוסח להדליק נר חנוכה. ואל תתמה כיצד מרן השלחן ערוך זנח גירסת ג' עמודי הוראה, הרי"ף הרא"ש והרמב"ם, ותפס כגירסת שאר הראשונים, שהרי ברמב"ם דפוס ברלין הגירסא היא "להדליק נר חנוכה", כגירסת מרן השלחן ערוך, וכן הוא בתשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם הנ"ל. וכן הוא בהלכות רב אלפס (ניו יורק, הובא במועדים לשמחה,

השם, לא לפסוק הלכה שיאמרו כן נתכוונו ולדחות דברי רבי חגי והתוספתא, שאין זה הדבר תלוי בפסק הלכה כיון שאין איסור בדבר. ואע"פ שהם כתבו שיאמר אנא השם, מי שירצה לומר אנא בשם כרבי חגי הרשות בידו. ואע"פ שזה דבר של טעם אביא דוגמת זה, שכבר ידוע שכל הפוסקים שלנו הם ע"פ התלמוד ומפיו אנו חיים, וכל אשר בשם ישראל יכונה אינו רשאי לזוז מפסק התלמוד, וכל הפורש ממנו כפורש מחייו, עכ"ז יש דברים שאנו מניחים דברי התלמוד ונוהגים כספרים אחרים, כמו בענין הההפטרות, שבגמ' (סוף מגילה) אמרו, שבתעניות קוראים ברכות וקללות ואין אנו נוהגים כן אלא

אנו קוראים ויחל כדברי מס' סופרים. וכן בר"ח אלול שחל להיות בשבת היה ראוי להפטיר השמים כסאי כמבואר בגמ' בפ' הנז', ואין אנו מפטירי' אלא בחדא משבע דנחמתא כדברי פסיקתא. והטעם, דאחר שאין דברים אלו תלויים בדבר איסור והיתר, הרשות בידינו לקרות או להפטיר כדברי מי שיראה לנו שהוא יותר נכון, ואע"פ שהוא נגד התלמוד. כיון שאינו דבר תלוי באיסור והיתר. ומשם נלמוד לנידון שלפנינו שאפילו אם היו הפוסקים כותבים אנא השם בדוקא, שהרשות בידינו להניח דבריהם ולומר אנא בשם, וכדברי רבי חגי, כיון שאינו דבר התלוי באיסור והיתר. ע"כ.

נוסח חתימת ברכת על המחיה

ויש מי שהעיר, דמ"ש נידון דידן מחתימת ברכת על המחיה, דהתם נקטינן כדעת ג' עמודי הוראה ומרן הש"ע. אולם החילוק פשוט, דדוקא לענין ברכת על המחיה, מה שהראשונים גרסו על הארץ ועל המחיה, הוא מצד ההלכה, משום דאין חותמין בשמים, והוא דין המבואר להדיא בש"ס. וכיון דאיכא נפקא מינה לדינא לכן מרן תפס כגירסת עמודי ההוראה. וגם אנן עבדינן כדעת מרן. מה שאין כן הכא שאין בזה נפקא מינה לדינא, בזה איה"נ אנו הולכים אחר המנהג, וכדעת המקובלים.

ומילתא אגב אורחא, ראיתי למחבר אחד שהעיר בכמה דברים על מ"ש בילקו"י, ובין היתר העיר בענין נוסח חתימת מעין שלש. אך במחכ"ת לא צדק בשום הערה, ובמק"א כתבנו בזה. ושם העיר גם על נוסח על המחיה, וכתב, שלדעתו הצדק עם תלמידו לחתום על המחיה ועל הכלכלה. וטען, דמה שהפוסקים כתבו נוסח על הארץ ועל המחיה, בא לאפוקי במה שאומרים "על הארץ" ועל המחיה דבזה ליכא משום אין חותמין בשמים, אבל איה"נ בעל המחיה ועל הכלכלה ליכא משום אין חותמין בשמים. [ריש ספר ארים נסי על גיטין]

המחיה ועל הכלכלה, מבואר דחשש בזה משום אין חותמין בשמים, ובודאי דלא קאי על הנוסח על הארץ ועל המחיה, דזה מבואר בגמ' להדיא דאין בזה משום אין חותמין בשמים, דהכוונה היא הארץ שמוציאה מחיה. [ומה שהביאו בשם אחד הראשונים שכתב לחתום על המחיה ועל הכלכלה, ודילג תיבות על הארץ, ומה רצו להבין שזה היה עיקר כוונת מרן הב"י לשלול דברי אותו ראשון, גם זה אינו, דאותו ראשון לאו דוקא נתכוין שלא לומר על הארץ, דזו גמרא מפורשת, ועיקר כוונתו לומר שיכולים לדעתו לחתום על הכלכלה. וזו הבנה פשוטה]. והיוצא מהבנת הב"י דמה שכתבו רוב ככל הראשונים בנוסח על המחיה, לחתום על הארץ ועל המחיה, על כרחך שהוא מפני הכלל שאין חותמין בשמים. וראה בענין זה בעין יצחק ח"ב (עמוד ת"ח). ע"ש באורך. ומה שכתב המחבר הנ"ל באיזה ירחון (אב תש"ע) שאין כאן אין חותמין בשמים, דאטו על המחיה ועל פירותיה ועל גפנה נחשבים לאחת. וסיים: וזו אמת לאמתה של תורה. ע"כ.

והנה מצינו לכמה ראשונים שכתבו להדיא שהחתימה על המחיה ועל הכלכלה הוי בכלל אין חותמין בשמים, וכמבואר להדיא בספר הרוקח, וגם הב"י הבין כך, וברור שגם סברתם הוי בכלל אמת לאמתה של תורה.

ועל עיקר טענתו, נעלם ממנו מה שהביא ביביע אומר ח"ח (ס' יא) מ"ש בחדא לאלפים (ס' רח

אולם תמוה שהרי להדיא כתב בב"י בסימן ר"ח בזה"ל: "וכן תופס הלכות גדולות (ברכות ז ע"ג) עיקר לחתום על הארץ ועל המחיה, "ולא" על המחיה ועל הכלכלה". ע"כ. ומדסיים ולא על

ובקובץ אליבא דהלכתא (הוצאת אהבת שלום, קובץ מג) העיר אחד הכותבים בלשון חריפה ומתנשאת, על מה שנתבאר בעין יצחק בשם הרוקח, שהנוסח על הארץ ועל המחיה הוא בדוקא, משום דאין חותמין בשתים. והעיר שם, שלא היה ולא נברא, ואין דבר כזה ברוקח. ע"ש. אולם עיין בספר הרוקח סימן ש"מ שכתב בזה"ל: וחותרמין על הארץ ועל המחיה, ואין חותמין בשתים. ע"כ. הרי שבחנם השיג על דברינו. וזה מכלל עבירות שבין אדם לחבירו.

וניהדר אנפין לנ"ד, דגבי נר חנוכה אנו חותמין להדליק נר חנוכה, מפני שאין בזה נפ"מ לדינא, ובוזה אזלינן אחר דעת רבינו האר"י בשער הכוונות הנ"ל, כי ראשי תיבות להדליק נר חנוכה הוא שם קדוש היוצא בראשי תיבות של הפסוק: ניוצר חסד ל'אלפים. ע"ש.

ומרן החיד"א הנ"ל נתן עוד טעם לזה, כי נר שבת מטרתו שנשתמש באורו, וזה הנר המאיר הוא של שבת. ובשבת נוסח הברכה אקב"ו להדליק נר של שבת. כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה, ולזה אומר נר חנוכה, להורות שהנר אינו כי אם למצות חנוכה. ועוד, שבחנוכה אין שום "מעשה" לזכר הנס אלא הנרות. וזהו נר חנוכה, שהחנוכה היא הנר. משא"כ שבת שיש בו הרבה מצות מעשיות, קידוש היום וסעודה, ומלבושים נאים בשבת, והדלקת הנר היא אחת מן המצות, לכן י"ל נר של שבת, השבת הנודע בכמה ענינים, וזה אחד מהם. ע"כ. [ונבאליה רבה (סק"א) כתב טעם זה לדעת הרש"ל ושני לוחות הברית, שכתבו שצריך לומר של חנוכה בתיבה אחת ולא בשתי תיבות, ולא כמו בנר של שבת. ומקורו בשל"ה (דף רמט:) דבשלמא נר של שבת שהוא נר לצורך שלום בית ולעצמו רק שמצות שבת עליו ונקרא של שבת, אבל הכא הנר אינו כשאר נרות ואינו עשוי להאיר לעצמו אלא לפנ"י, מש"ה מברכין נר שלחנוכה כלומר שאינו עשוי אלא לחנוכה ולא לזולתו].

ובבן איש חי (פר' וישב אות ב) כתב, דאע"ג שבנרות שבת נוסח הברכה הוא להדליק נר של שבת, בנרות של חנוכה מברכים להדליק נר חנוכה, כדי שיכוין המברך בראשי תיבות נח"ל, שהוא שם קדוש הרמז בראשי תיבות ניוצר חסד ל'אלפים, ובראשי תיבות נ'פשינו ח'כתה ל'יה. שגם הם

אות יא), דלפי פירוש תיבת כלכלה, יראה לי שאין לחתום ועל הכלכלה, שהרי אמרו בש"ס אין חותמין בשתים. והקשו, והרי חותמין על הארץ ועל הפירות, ותיירצו דר"ל ארץ דמפקא מחיה ופירות. וזה לא שייך לתרץ גבי כלכלה, והוה ליה חותם בשתים. ושוב ראיתי שהדבר מפורש בב"י שדעת גדולי הפוסקים שלא לחתום ועל הכלכלה. ע"כ. וזה כמו שנתבאר שיש חילוק גדול בין על המחיה ועל הכלכלה, לבין על המחיה ועל הפירות. דהתם היינו ארץ דמפקא מחיה ופירות. אבל כלכלה ענין אחר הוא. ובפירוש עין יוסף שבסידור אוצר התפלות חלק א' (עמ' רמו) פירש דמחיה היינו פרנסה בדברים הכרחיים, וכלכלה היינו במותרות. ואמנם הראשונים החולקים וגורסים על המחיה ועל הכלכלה, צ"ל דסבירא להו דהוא ענין אחד, וגם כלכלה היינו מזון. וכמו שתיירגם המתרגם (בראשית מה, יא) וכלכלתי, "ואזון".

וקרוב ל-30 ראשונים ו-15 אחרונים העתיקו נוסח הברכה "על הארץ ועל המחיה", וכן הוא: בילקוט שמעוני, ובספר הלכות גדולות [נדפ' ז. ג] דעיקר לחתום על הארץ ועל המחיה, ולא על המחיה ועל הכלכלה. ע"כ, וכן גריס מר רב פיאס גאון, וכן בתשובות הגאונים, ורבינו חננאל, ובספר האשכול, ורש"י, והסמ"ג, הר"ף, הרמב"ם, הרא"ש, והתוס', והמרדכי, ובמחזור ויטרי, ובפסקי רבי אליהו מלונדריש, ובחידושי הרא"ה, ובספר המאורות, ובתשב"ץ, וברוקח, ובראבי"ה, ובריקאנטי, והריא"ז, ובאור זרוע, ובמאירי, ובשבולי הלקט, ובכל בו, ור' עובדיה מברטנורא, ובספר על הכל, ובש"ע. וכמו שהארכנו בזה בשלחן המערכת ח"ב (עמוד תט). ואף שיש חולקים, אין לנו להידחק ולחלוק על ג' עמודי ההוראה ורוב הראשונים והש"ע הנ"ל.

וכן הבינו הרבה אחרונים, ומהם בכפתור ופרח, והשל"ה, ובסידור התניא, והמהר"ם שיק, ובספר זכרנו לחיים, בספר פחד יצחק, והרב רוב דגן, ובחסד לאלפים, וביפה ללב, ובשמח נפש גאגין, ובמשנה ברורה, ובחזון איש, ובספר נתיבי עם, ועוד. וכתב בשו"ת מעשה אברהם (ס' מא), שיש לפקפק על החותמים בשנים, שמלבד שהוא נגד דברי הר"ף הרמב"ם והרא"ש, כן כתבו גם בכפתור ופרח, והשל"ה וכו'. ע"כ.

ג. כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו, וממנה שליח להדליק בשבילו נרות חנוכה בביתו, יש לשליח לברך כנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה", ואין צריך לשנות הנוסח כשמדליק על ידי שליח ולומר על הדלקת נר חנוכה, ואם השליח בירך "על הדלקת נר חנוכה", יש לו על מה לסמוך, שהרי אפילו מי שטעה ובירך "על הדלקת נרות חנוכה" יוצא ידי חובה. (ג)

הטור. ע"כ. ואין זה מוכרח שהרכה דברים מחודשים ייסד מרן בשולחנו הטהור אף על פי שלא עמד עליהם בבי", וכמו שכתבו בשו"ת גנת ורדים (חאה"צ כלל ד ס" ל), ובספר המעלות לשלמה (דף צט ע"א). ועוד. ולכן העיקר לומר להדליק נר חנוכה. וכן העלה בשו"ת כנף רננה (חלק אורח חיים סימן פב). ועיין בפעולת שכיר על המעשה רב (סימן קלא), ובמועד לכל חי, ובבן איש חי, ובתולדות זאב על שבת (חלק א דף קלח ע"ב). ודו"ק.

וכתב בחמדת ימים (דף נא ע"ג), שהמשנה ממטבע זה, ואומר של חנוכה, מגרעות נתן בקדשי שמים. וראה בחזו"ע הל' חנוכה (עמוד קכה).

נוסח הברכה של נר חנוכה כשעושה שליח

מברכים לבער חמץ או על ביעור חמץ, ואמרינן, בלבער כולי עלמא לא פליגי דודאי להבא משמע, כי פליגי בעל ביעור, מר סבר מעיקרא משמע, ומר סבר להבא משמע. מתיבי המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, התם היכי נימא, אי נימא למול, לא סגי דלאו איהו מהיל, אבי הבן (שמל את בנו) מאי איכא למימר, אין הכי נמי שמברך למול. ע"כ. ועפ"ז פסק הרמב"ם (הג"ל), לחלק בין מל את בן חבירו שאומר על המילה, לבין מל את בנו שאומר למול את הבן. והקשה עליו הר"ן פסחים שם, שהרי לא אמרו כן בגמרא אלא אליבא דמאן דאמר לבער, אבל למאן דאמר על ביעור, אבי הבן שמל נמי מברך על המילה.

וכן פירש רש"י (פסחים ז:): וזו לשונו: והלכתא על ביעור חמץ, וגבי מילה נמי לא שנא אבי הבן שמל מאיניש דעלמא, דהא להבא משמע, ועל המילה נמי כלמול דמי. גם רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סימן יט) כתב, שאפילו אם המל הוא אבי הבן מברך על המילה ושפיר דמי, דמסקינן בפסחים (ז:): והלכתא על ביעור חמץ. ומיהו אם אמר למול יצא, וכדאמרינן התם, לבער כולי

ניצלו בשביל שבטחו בהשי"ת וציפו לישועתו. וע"ש עוד טעם. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ח (חאו"ח סי' יא אות מב). ובמועדים לשמחה (פריינד, סי' ג). [וראיה לזה מהיה רצון שתיקן מוה"ר שלום שרעבי בתפילות ר"ה ויוה"כ בעת פתיחת ההיכל, והביאו החיד"א בספרו שומר ישראל (סי' יא)].

ועיין עוד באדני פז (סי' תרעו) שכתב להגיה בדברי מרן הש"ע שצריך לומר נר של חנוכה, מפני שכך היא הגירסא בש"ס. ושכן נוהגים כל העולם, ודלא כמ"ש בספר אור חדש, דסבירא ליה להש"ע שיאמר נר חנוכה, וכמ"ש גם כן בכוונות האר"י, וזה אינו, שאם כן היה לו להבי"י להעיר בזה על

ג) ראה בכנסת הגדולה (או"ח סי' תקפה בהגהות בית יוסף), שהשליח מברך. ועיין בערך השלחן שם, ובשו"ת רב פעלים (חלק ד חאו"ח סי' יד), ובשו"ת דברי מלכאל (חלק ד סימן ה), ובשו"ת מהרש"ג (חיד"ד סימן ג). ואכמ"ל.

ולגבי נוסח הברכה כשהשליח מדליק, הנה הרמב"ם (ברכות פרק יא הלכה יא והלאה) כתב: כל העושה מצוה לעצמו מברך לעשות, עשאה לאחרים מברך על העשייה. כיצד, קבע מזוזה לביתו מברך לקבוע מזוזה, עשה מעקה לגגו מברך לעשות מעקה, הפריש תרומה לעצמו מברך להפריש, מל את בנו מברך למול את הבן. אבל אם קבע מזוזה לאחרים מברך על קביעת מזוזה. עשה להם מעקה מברך על עשיית מעקה. הפריש להם תרומה מברך על הפרשת תרומה. מל את בן חבירו מברך על המילה. ע"כ. וכן כתב עוד הרמב"ם (בפ"ג מהלכות מילה הלכה א): המל את בן חבירו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, אבל המל את בנו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הבן. ע"ש.

והנה בפסחים (ז:): פליגי בברכת בדיקת חמץ אם

שאלה (סימן קמה אות יו) שהעיר מדברי השאלות ובעל הלכות גדולות שסתמו לברך על עשיית מעקה. ע"ש.

אולם הרוקח (סימן שסו) כתב שאין לברך על מצות מעקה כלל. וכ"כ המאירי (מגילה כא:). וכ"כ בשו"ת תמים דעים (סימן קיט) בשם בעל העיטור. ע"ש. ובספר בירך את אברהם (דף קכד ע"א) תמה, שלא ראינו שמברכים על מצות מעקה וכו'. ע"ש. ולא זכר שר מהפוסקים הנ"ל. ועיין בשו"ת עמודי אש (ס"ב אות כד). ודו"ק. ולפי זה אף כאן שהנוסח הוא כמו שמבואר בתלמוד שלנו (שבת כג): להדליק נר חנוכה, מ"מ שליח מברך על הדלקת נר חנוכה. וכ"כ בתוספות הרא"ם על הסמ"ג (בסוף הלכות חנוכה), שהשליח מברך על הדלקת נר חנוכה, ושכן מצא בגליון תוספות. ע"ש.

ובכלל, הרי הנוסח בירושלמי סוכה (פרק ג הלכה ד): על מצות הדלקת נר חנוכה. ובספר הפרדס לרש"י (דף מ' ע"ג) כתב, וברכת נר חנוכה שטיבעה להדליק, טעות סופר הוא, שהרי די להדליק על ידי שליח. ועוד שבפסחים (ז:): גבי הא דתניא המל מברך על המילה, משום דהיכי נימא, למול, לא סגי דלאו איהו מהיל, והא נר חנוכה סגי ליה ע"י שליח, ואעפ"כ מברך להדליק. אלא ודאי טעות סופר הוא, ומפורש בירושלמי פרק לולב הגזול, כיצד מברכים על נר חנוכה, אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות הדלקת נר חנוכה. ע"כ. וכן הוא בשבולי הלקט (סימן קפה), ובספר התניא. ע"ש.

ומרן הבית יוסף (ריש סימן תרעו) הביא דברי השבולי הלקט, וכתב, אבל הפוסקים כתבו הנוסחא: להדליק נר חנוכה, וכן נהגו. ואף על פי שאפשר להדליק על ידי שליח, יש לומר שכיון שצריך להשתתף בפריטי, הוה ליה כאילו אינה יכולה להתקיים על ידי אחרים. וכן כתב הר"ן פרק קמא דפסחים. ע"כ. (וכן כתבו הנימוקי יוסף ובביאורים מהריטב"א פסחים ז: ועיין עוד בהרא"ש שם, ובספר הרוקח סוף סימן שסו). ומכל מקום שליח שהדליק לעצמו, וכעת הוא מדליק בשליחותו של בעל הבית, מסתברא ודאי שצריך לברך על הדלקת נר חנוכה, כדברי הרמב"ם וסיעתו הנ"ל. וכן כתב הבית חדש (סוף סימן תרעו). ע"ש.

אלא שבשיורי כנסת הגדולה (סימן תרעו הגהות בית

עלמא לא פליגי דלהבא משמע (כצ"ל. וכן כתב בתועפות ראם סימן תב, דף רכה:). וכן כתב בהגהות מיימוני (פרק ג מהלכות מילה) בשם רבינו שמחה, ושכן עמא דבר. ע"ש. ומרן הבית יוסף ביורה דעה (ר"ס רסה) כתב ליישב דעת הרמב"ם. (ועיין עוד בספר מור ואהלות, אהל ברכות והודאות סי' לד).

וכן פסק בשלחן ערוך (שם יו"ד סי' רסה סעיף ב): אם אבי הבן הוא המוהל בעצמו, מברך למול את הבן, לדעת הרמב"ם. עכ"ל. וכיון שלא הביא שום חולק בזה משמע שכן עיקר להלכה. והרמ"א (יו"ד סי' רסה) כתב בהגה, ויש חולקים וכן נוהגים שלא לחלק. (וכן העלה בשו"ת מהרי"ל סימן יח). ובשו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן מט) כתב, כשבא הדבר לידי למול את בני, קיימתי דברי הרמב"ם, וכנראה מפשט הגמרא. ואחר כך חזרתי בי ממה שכתב בהגהות מיימוני וכו', דמשמע שברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו היא להורות חיוב האב על הבן, וברכת על המילה להורות החיוב הכללי שיש על כל ישראל וכו'. ואם יברך להכניסו וברכת למול את הבן יחדיו, אין לה שחר, כי מה ענין לברך שתי ברכות המורות חיוב פרטי. וכן יש לדקדק מהגהת השלחן ערוך. ומיהו אם בירך למול יצא. ע"ש.

וכן כתב עוד בהלכות קטנות (בחלק ב סוף סימן קסט), שיש לברך על המילה, ושכן עשה מעשה. ע"ש. והכנסת הגדולה (יו"ד סי' רסה הגהות הטור סק"ב) כתב, שבתשובות מרן מהר"י קארו ומהר"ש סבב כתבו שאם אבי הבן מל עדיף טפי לברך למול. ומהרי"ל כתב לברך על המילה. ובקושטא ראיתי רבים נוהגים לברך למול, ולא ניחא לי. ע"כ. והברכי יוסף (סימן רסה סק"ז) כתב, שעל פי הסוד יש לברך לעולם על המילה, והכי נהוג במקומותינו. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אשדות הפסגה (חידו"ד סי' ז). ע"ש. וכן כתב בשו"ת כפי אהרן עזריאל (ח"ב חידו"ד סי' ט). ע"ש.

וכתב בספר האשכול (הלכות מזוזה סימן כד עמוד עד): כדקבע מזוזה מברך לקבוע מזוזה, קבעה לאחרים מברך על קביעת מזוזה. ע"ש. וכן כתב בספר המכתם (פסחים ז:). ע"ש. גם הגאון רבי עקיבא איגר בחידושו לחושן משפט (סימן תכז) הביא להלכה דברי הרמב"ם לגבי עשיית מעקה כנ"ל. ע"ש. ועיין להגאון הנצי"ב בספר העמק

ד. בנוסח ברכת שעשה נסים לאבותינו, אין לומר ובזמן הזה, עם ו', אלא בזמן הזה בלא ו'. ומכל מקום האומרים עם ו' אין מזניחין אותן. (ד)

[ועיין בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן סימן רסג, בקונטרס אחרון אות ג', שכתב, שאם מדליק גוי נרות שבת בבין השמשות, מברכים על הדלקת נר שבת, ולא להדליק. ועיין במה שכתב עליו הגרש"ז אויערבאך בספר מאורי האש (דף צו ע"א). וגם בשו"ת מנחת שלמה תניינא (סוף סימן נח) כתב, דמ"מ אין לנו לחדש נוסח ברכה מעצמנו, וכיון דמטבע שטבעו חכמים בברכה זו הוא "להדליק" אין לברך כלל "על הדלקת". ועיין עוד בשו"ת דברי מליכאל (חלק ד סימן ה)].

ומכל מקום הדבר ברור שאם בירך השליח על הדלקת נר חנוכה, יש לו על מה שיסמוך, שהרי אפילו בעל הבית אם בירך כן יצא, וכמ"ש הגאון רבי דוד פארדו בשו"ת מכתם לדוד (חלק אורח חיים סימן יב דף כג סוף ע"ד). וכן כתב בש"ע הגר"ז (סימן תלב סעיף ד). ע"ש. ובפרט בנר חנוכה, שמפורש כן בירושלמי, ובספר הפרדס, ובשבולי הלקט, וכנ"ל. וכל שכן לגבי השליח. וכמו שנתבאר כ"ז בשו"ת יחיה דעת חלק ו' (סימן מד).

ואמנם בספר הלכה להרב ר' נפתלי הופנר ז"ל כתב, שלדעת מרן הרב יביע אומר השליח מברך על הדלקת נר חנוכה. ע"ש. ואמנם כך היתה דעתו של מרן אאמו"ר כמו שנתפרסם בקובץ תורה מציון (כסליו תשכט עמוד 36). אולם משנה אחרונה עיקר כמ"ש לעיל, וכמו שנתבאר בילקוט יוסף על המועדים (מהדורת תשמ"ח, עמוד רכג).

בנוסח ברכת שעשה נסים לאבותינו, אין לומר ובזמן הזה, עם ו', אלא בזמן הזה בלא ו'

ואף שבמחזור ויטרי (ס' צג, רלה, רלו), ובשבולי הלקט (סימן קפה, קצח), ובסידור הרוקח (עמ' תשיט) כתבו, ובוזה"ז עם ו', וכ"ה בתניא רבתי (סימן לה). וכ"ה בכלבו (סימן כה) שהובא בב"י (סוסי" קפו. ובסי' תרפב). וכ"כ בספר אמונת חכמים (דף נב). בשם הרמ"ז, שי"ל "ובוזה"ז" עם ו', לפי שאף בזה"ז מתעורר בכל שנה האור העליון שנעשה הנס על ידו. ע"ש. כבר כתב מרן החיד"א הנ"ל, שאף שהרמ"ז גדול כבודו עטרה בראש כל אדם, אין לחוש לסודות שלא גילה האר"י ז"ל. ע"ש. ואף

יוסף אות א) שכתב, שהמנהג הוא שגם כשהשליח מדליק מברך להדליק נר חנוכה. וכן כתב הפרי חדש. ע"ש. והובא גם בא"ר (תרע"ו סק"ב). ואפשר שהטעם לזה על פי מה שכתב בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קכח), שבקידושין אין השליח רשאי לברך ולקדש את האשה אם לא שהמשלח עומד אצלו ושומע ויוצא בברכת השליח, שהרי אפילו אם היה מקדשה בעצמו, היה חבירו מברך בשבילו ומוציאו, וכמו שכתב רבינו אבא מארי זצ"ל וכו', וכן בהדלקת נר חנוכה, אם ראובן מדליק נרותיו של שמעון, לא יברך אלא אם כן יעמוד המשלח לצידו ויצא בברכתו. ע"כ. ולכן הנוסח הוא לעולם להדליק, ולא ב - על, שכאילו המשלח בעצמו מברך, שהשומע כעונה. והן אמת שמבואר בדברי הבית חדש (סימן תרעז), שרק לכתחלה צריך להיות נוכח בעת ההדלקה אבל אין זה מעכב. ע"ש. וכן כתב בקונטרס יומין דחנוכה (עמוד פו), ושכן מוכח במרדכי. ע"ש.

ואפשר לצרף לסניף מה שכתב הברכי יוסף הנ"ל שהמנהג לברך על המילה גם כשאבי הבן מל, שכן הוא על פי הסוד. ע"ש. וכן כאן שהנוסח הוא להדליק נר חנוכה, ולא להדליק נר של חנוכה, שכן צריך לומר על פי הסוד. וכמו שכתב בשו"ת הלכות קטנות חלק א' (סימן ג'). וכן כתב הגאון רבי יוסף חיים בספר בן איש חי (פרשת וישב אות ב'). ע"ש. ולכן גם השליח לא ישנה הנוסח.

(ד) כן הוא הנוסח בסדר רב עמרם גאון (עמוד רנה, ח"ב דף פד:), וכן הנוסח בסידור רס"ג (עמ' רנה), וברמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג הלכה ה, ובהלכות מגילה פרק א הלכה ג). וראה במהדורת פרנקל ובהערות שם. וכ"כ בלקט יושר (ח"א עמוד קנא). וכן הסכימו האחרונים, ומהם, המהרש"ל בתשובה (ס' סד), והט"ז (ס' תרפב), שטעות הוא לומר ובוזה"ז עם ו'. וכ"כ בכנסת הגדולה. וכן כתבו מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב (ס"ס י), ובפר"ח, ובאליה רבה, וברוח חיים פלאגי, וביפה ללב, ועוד.

ה. בברכת שהחיינו יש לומר והגיענו לְזֶמַן הזה, בפתח תחת הלמ"ד והז' דגושה, כי הוא הזמן הידוע. כמו בברכת "שעשה נסים", שאומרים בימים ההם בְּזֶמַן הזה. (ה)

ו. שלושת הברכות הנזכרים לעיל, צריך לאומרם לפני ההדלקה, וכמו שאמרו חז"ל, כל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן. ולא יתחיל להדליק עד שיסיים לברך את כל שלושת הברכות. (ו)

שגם בספר הלבוש כתב שיותר טוב לומר ובזה"ז עם ו', העיקר כהסכמת האחרונים הנ"ל. וכמו חיים סימן יא אות מב). ע"ש.

בברכת שהחיינו יש לומר והגיענו לְזֶמַן הזה

(ה) כ"ה בספר לקט יושר לתלמיד מהר"י (עמוד קלא). וכמ"ש היעב"ץ בלוח ארש (סי' קעח עמוד עג), וכ"ה בכל הסידורים. וכ"כ הרה"ג יצחק אברהם שלמה (הרב הראשי לבגדאד) בספר אקים את יצחק (ס"ו תרעו אות ו), שאין המנהג כן.

שלושת ברכות נר חנוכה, צריך לאומרם לפני ההדלקה - פשט וקבלה הולכים אחר הפשט

ותוך כדי הדלקה מברך את שאר הברכות, וסמכו על מ"ש הרש"ש, וכ"ה בלקט יושר (עמ' קנב) שכן נהג המהר"י להדליק מיד אחרי הברכה הראשונה, מ"מ אנו אין לנו אלא דעת הפוסקים הנז' לברך כל הברכות קודם ההדלקה. וכמ"ש מרן הב"י (שם). וכ"כ במאמר מרדכי, ובבן איש חי, ובנתיבי עם. ועוד.

וראיתי בתשובה"נ (ח"ב סי' שלט) שהביא שהגר"ח מבריסק, הסתפק האם ברכת שעשה נסים שייכת להדלקה או להראיה, והביא ראיה ממס' סופרים (פ"כ ה"ו) לברך שעשה נסים ושהחיינו אחר ההדלקה. וכן הסתפק אם רואה נרות של אחרים והוא עדיין לא הדליק, אם צריך לברך ברכת שעשה נסים מיד, או דילמא ימתין עד ההדלקה שלו, ואע"פ דבהג"מ מביא שאם עתיד להדליק אינו מברך, אבל לשון הרמב"ם כל הרואה אותה ולא בירך מברך שתים, משמע דבכל אופן מברך על הראייה. ותלה ב' שאלות אלו בחקירה הנז', האם ברכת שעשה נסים היא ברכת המצוות או נתקנה על הראיה.

ומחמת ספק זה נהג הגר"ח מבריסק בעצמו לצאת כל הדעות, והיה נזהר כשיצא מבית הכנסת אחרי מנחה לא להביט בחלונות מבחוץ, כדי שלא יתחייב בברכת הרואה לצד אחד. [ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קלא) כתב,

ו) כן מבואר מדברי הרמב"ם (הלכות ברכות פ"א ה"ז). ורמז לדבר ג' הברכות הראשונות שעל מקרא מגילה שנאמרים לפניו. וז"ל הרמב"ם שם: ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם מפני שהיא סוף ברכות ראשונות של קריאת שמע וכן כל כיוצא בה מברכות שמברכין אותן תחלה לדבר כגון ברכות שמברכין לפני קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה, למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שבירך עליו. ע"כ. וכן מבואר מדברי מרן בב"י כאן (סי' תרעו) במה שהעיר ע"ד האבודרהם בשם רבינו יונה, ע"ש.

גם הריטב"א (שבת כג.) כתב, ונהגו לברך שלשתם קודם הדלקה, משום דבכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, וכמו שמברך שלשתן קודם מקרא מגילה. ויש אומרים כי הראשונה שהיא ברכת המצוה צריך לברך תחלה, אבל השתים האחרות אומרם אחר שהתחיל להדליק שיהא רואה נסו ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה, ואין לשנות בזה המנהג. ע"כ.

וכ"כ להדיא רבינו ירוחם (דף סא:) בשם רבינו יונה. וכ"ד הרשב"ץ. ובשו"ת מהר"ל (סי' קמה). והרמ"א בהגה (סי' תרעו ס"ב), ובשו"ת מהרש"ל (סימן פה), וביוסף אומץ יוזפא (סימן תתרעד). ואף שמנהג ק"ק בית אל אינו כן, אלא אחר ברכת להדליק נר חנוכה מתחילין להדליק,

אחר ברכה הראשונה, וכמו שכתבו בדברי שלום (אות ק), ובספר שמח נפש (דף ל סוף ע"ב. ע"ש בהגה), וכן העלה בשו"ת שמחת כהן (סי' קיג). וי"מ שסמכו על מ"ש הרש"ש בסידורו שברכת שעשה נסים מברך אחר ההדלקה. מכל מקום אנו אין לנו אלא דברי הפוסקים הנ"ל, דדמי לברכות המגילה. והגם שיש לומר שאין למדין אפשר משאי אפשר, מ"מ יש לברך את כל הברכות קודם ההדלקה, ככל המצוות שמברך עליהם קודם העשייה. וכן פסקו הט"ז ושאר האחרונים (בסימן תרעו). וכן פסק בבן איש חי (פרשת וישב אות א). וכ"כ הרב מאמר מרדכי (סי' תרעו סוף סק"ה). וראה בחזו"ע (עמ' קכז). ובספר גליא מסכת (דף פ"ב סוף ע"ב).

ודלא כמ"ש בישכיל עבדי ח"ז (בקונט' דעה והשכל סי' יז) ובשו"ת וישב הים (סימן יא) לפסוק ע"פ הקבלה, לברך רק ברכת להדליק קודם ההדלקה, אך שאר הברכות מברך כאשר מדליק. ע"ש. ועיין בספר מדרש תלפיות (ערך חנוכה) מ"ש בשם רבינו יונה, וסיים שאין נוהגים כן. ע"ש.

הולכים ע"פ הסוד רק בנוסחאות התפילה וכדו'

בראש כל חוצות קבלנו הוראות מרן, ומורים כוותיה גם כשרבני האחרונים המקובלים פסקו אחרת, ובעוה"ר רבה ההפקרות והטשטוש, והאמת הנהדרת נעדרת באמת, והרוצה להציל נפשו לא ישמע אלא לגדולי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, ואני את נפשי הצלתי, ודי בזה גערה במבין. עכת"ד. [ספר גבורת האר"ן].

ואנא דאמרי, כי הרוצה להציל נפשו אדרבה בדברים שיש בהם חשש איסור לדעת הפשטנים, יחוש לדבריהם ולא יעשה כדעת המקובלים, אלא ילך אחר דברי גדולי הפוסקים מדורי דורות, ולהצמד לדבריהם של מרן הש"ע וגדולי האחרונים המפורסמים שהתקבלו בכל ישראל, וראה בעין יצחק ח"ג שהזכרנו שם קל"ז גדולי האחרונים, מלפני למעלה מארבע מאות שנה, עד לדורות האחרונים, בענין קבלת הוראות מרן, ולא הזכירו כלל מהוראות האר"ן, ואטו על כולו קאמר "חס ושלום לומר וכו'". וכמה חבל שהאמת הנהדרת נעדרת באמת ומורים לרבים לברך ברכה מעין שבע בבית אבליים נגד דעת הגאונים ומרן הקדוש, או לברך ברכה מעין שבע

שגם אם ראה כבר נרות, ולא בירך יכול לברך, ומה שכתב רש"י ראייה הראשונה, הוא רק לאפוקי שאינו יכול לברך כמה פעמים ביום אחד].

ולענין הברכה, בלילה הראשונה נהג הגר"ח מבריסק כדברי הש"ע לברך כל ג' ברכות לפני ההדלקה, אבל בלילה הב', נהג לברך ולהדליק נר אחד, ואח"כ בירך שעשה נסים והדליק שאר הנרות, משום שבכח"ג יוצא ממ"נ, שאם היא ברכת הראיה, הלא ראה נר ראשון, וגם אם היא ברכת המצוות, שייך עוד לברך כיון שעדיין עוסק בהמצוה, ושייך עוד הברכה גם בגדר ברכת המצוות. ואפשר נמי דבש"ע דינא קאמר לברך עובר לעשייתו, אבל מליל שני והלאה מועיל לברך גם אחרי הדלקת ראשון, ועי"ז ירויח לצאת ידי כל הצדדים. ע"כ.

אולם המנהג פשוט אינו כן, וכבר כתב הריטב"א שאין לשנות המנהג. ואין לערער אחרי דברי הראשונים הנז', ואחר המנהג הפשוט. ואע"פ שמנהג ק"ק בית אל היה להדליק מיד

ומילתא אגב אורחא, דהנה ידוע שאנו הספרדים עושים בהרבה דברים כדעת המקובלים, ובפרט בעניני תפלה, וכאשר ביארנו בעין יצחק חלק ג' (עמוד רסד). כיון שאין בזה חשש איסור, מסתבר טפי ללכת בדברים כאלו ע"פ הסוד שגילה רבינו האר"ן, וזו הדרך הישרה. אך לא כן היכא שדברי המקובלים נוגדים את דברי הפשטנים, וס"ל שאין לנהוג כד' המקובלים משום חשש ברכה לבטלה וכדומה, שבזה יש לנו לילך רק אחר דברי הפוסקים הפשטנים, וכאשר נבאר בעזה"י.

ומטעם זה ביארנו בילקו"י (שבת כרך א' חלק שני, סי' רסד, עמוד תקלז) שאין לברך ברכה מעין שבע בבית חתנים ואבליים, ואף שיש מהמקובלים שהחליפו השיטה ונהגו לאומרה גם בבית חתנים ובבית אבליים, מ"מ אין לנהוג כן מחשש ספק ברכה לבטלה. וכן אין לומר ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, וכמו שנתבאר שם.

וכ"ז דלא כמ"ש חכ"א בספרו, שח"ו לומר שקבלנו הוראות מרן הש"ע ותו לא מידי, אלא היכא דהאר"ן ז"ל פליג על מרן קיבלנו הוראותיו של האר"ן. ולא יפה עושים המכריזין

כליל פסח שחל בשבת נגד דעת הגאונים והראשונים ומרן הש"ע, ומבלבלים את הצבור כביכול שמרן החיד"א הורה לאחרים כדעת המקובלים, בעוד שזה אינו, וראה להלן בשם לקט הקציר. ותמוה הלשון שכתב כלפי גדולי הדורות "ואני את נפשי הצלתי, ודי גערה במבין". ואכן אין לנו להתפעל מלשונות וחרוזים, ומענה לשון, אלא יש לנו לחפש אחר האמת באמת. ואף שהדברים פשוטים אצל כל חכמי הדורות, מ"מ צעירי הצאן שאינם בקיאים בדברי הפוסקים הקדמונים יכולים להימשך אחר דברים אלה, כי דרך הבריות להתפעל מדבר הנדפס, לפיכך יש לבאר דכל היכא שיש חשש איסור ע"פ הפשטנים לנהוג כד' המקובלים, יש לנו לחוש לאיסור, ולנהוג כדברי הפשטנים המפורסמים.

ומה שטען שכל דברי האר"י מפי אליהו הנביא וכו', ולכן אין לזוז מדברי האר"י גם כשדעת מרן שזו ברכה לבטלה, הנה מלבד שאין הדבר מוסכם, שדעת הגר"א שלא כל דברי האר"י מפי אליהו, רק מעט מזער והשאר מחכמתו הגדולה ואין חיוב להאמין בה, וכמ"ש בס' אגרות בעל התניא הנד"מ (עמוד צז) ובס' בית רבי (פרק יב דף כא ע"ב), הרי שגם להחולקים כיון שדברי האר"י הם מתורת הסוד, ולא ע"פ הפשט, יש לנו לילך אחר הפשט. וכמו דקיימא לן שבכל דוכתא שנחלקו הפשטנים והמקובלים הלכה כדברי הפשטנים. ותמוה איך יתכן שלא לחוש כלל לכל גדולי הדורות שלא ס"ל לפסוק ע"פ הקבלה, ולשווי לדעתם כמאן דליתא, ולצאת בהוראה לכלל לנהוג ע"פ הסוד ואפילו לא לחוש לספק ברכות.

וראה בשו"ת בית דינו של שלמה (חאו"ח סי' יב, דף כב ע"ד), ובגנת ורדים (א"ח כלל ב ר"ס יג), ולמהר"א רוקח בטורי אבן (הלכות תפלה פרק יב ה"א), ובמעדני יום טוב (פרק הרואה אות עז), ובשו"ת לב חיים פלאג"י (ח"א סימן סד) כתב שכן דעת מרן, וכדבריו כתב מהר"י סיד (בעל נר מצוה) בספר אות אמת (דף קכב). וע"ע בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ז דף לד:), ובטהרת המים (שיריז טהרה מע' נ אות כד). ובספר שלמי צבור (דף רלב). ובשו"ת מקום שמואל (סי' פ). ובשו"ת חיים לעולם (סי' יב דף לב:). ובשו"ת גנת ורדים (אר"ח כלל ב ר"ס יג). ובשו"ת כרך של רומי (סי' ו, די"א) שיש לפטור ההמון מהתנהג ע"ד הקבלה. ע"ש.

ובשו"ת שבות יעקב (חלק ג סימן צז נולד לפני כ"כ 343 שנה, בשנת ה"א ת"ל) כתב, דאף דקי"ל לדינא אין חוששין לדברי המקובלים כי אין לנו עסק בנסתרות מ"מ אין לחדש דבר מה שלא נו' בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים. ע"כ.

והיעב"ץ בשאלת יעב"ץ (חלק א סי' מז, נולד לפני 316 שנה, בשנת התנ"ז) כתב, שבמקום שהמקובלים כותבים שלא כדעת הפוסקים, הלכה כהפוסקים, שאפי' אילו ראו הפוסקים דברי המקובלים שכתבו דבריהם על פי סתרי תורה, בודאי שלא היו חוזרים בהם, שהתורה לא בשמים היא, וכן יפה לנו שלא נטוש תורת אבות, ודיינינן לדברי המקובלים כסברא יחידאה, וכאילו נשנו במתיבתא דלאו רבי חייא ורבי אושעיא תנו לה, דהויא כמשבשתא, ואין לחוש בהיות דברי המקובלים בהיפך. מטעם שאין לנו עסק בנסתרות להכריע ע"פ הסוד בדין מהדיינים. ע"ש.

והגאון הנודע ביהודה (נולד לפני כ"כ 300 שנה, בתע"ג אבן העזר סימן עט, הובא בשו"ת יביע אומר ח"ב אהע"ז סי' ד' אות ג'), כתב, שאין רשות לכל חכם שלאחר חתימת התלמוד לומר דבר נגד התלמוד, והאומר לסתור קוצו של יו"ד מדברי התלמוד, לא יחשב בכלל חכמי ישראל. ובספרו הצ"ח על ברכות (כח:) כתב, נרמז במשנה זו כת הפילוסופים, וגם כת חסידי זמנינו שאומרים על עצמם שהמה בעלי קבלה. והנה המקובלים, המה מסתכלים מה למעלה מה למטה, כי הם מתפארים בעצמם שע"י מעשיהם למטה, המה יודעים מה נעשה בשמים ממעל. ועוד משתגעים יותר מזה, שהמה מסתכלים ממש בתפלתם מה למעלה, ואף כי הם מסתכלים למטה וכיוצא בזה, דוברים עתק בגאותם, מרבים דברי גוזמא והבאי, להגדיל עצמם בעיני ההמון, וסימן דלא ידע כלום שבוחי וכו', ובזה הזהירם התנא להרחיק חקירת הפלוסופיא, וגם למנוע עצמם מלכוין בתפלות ובמצות, רק לעשות הדברים לשמן לקיים ציווי הבורא. ע"כ.

ועיין בשו"ת התעוררות תשובה (חלק ב סימן כט) שהאריך להוכיח שהדבר פשוט שהלכה כדברי הנגלה, ודחה דברי "המתעקשים" לומר שדבר הנמצא בספר הזוה"ק דוחה כל שיטות הפוסקים. ע"ש.

אין צורך לכיין כוונות בתפלה והעיקר פירוש המילות ועל ידי זה מתדבק בה'

ובספר ליקו"מ (ח"ב סימן קכ) כתב, שפעם הבין מוהר"ן שאחד מתלמידיו עוסק קצת לכיין כוונות בתפלתו, והקפיד עליו מאד, ואמר לו שלא יעסוק עוד בזה, ולא יתפלל עם כוונות רק יכוין פירוש המילים כפשוטו. ואף שהוא כבר למד את כתבי האריז"ל כפי שהורה לו קודם לכן, אעפ"כ לא הסכים שיתפלל עם כוונות כלל. ואמר לו שמי שאינו ראוי לזה, כשמתפלל עם כוונות הוא כמו כישוף. וגם אמר שהכוונות אין צריכין אותם רק כדי להבין ולהורות, אבל לא לעשות עמהם, פ"י לכוונת בתפלה מי שאינו ראוי לזה. ועיקר התפלה הוא דביקות להשי"ת וזהו עיקר התפלה, שמתפללין לפני השי"ת על כל דבר ודבר, ועל ידי זה מתקרבין ומתדבקין בו ית'. ומי שמתפלל בלשון שמבין אותו, אין צריך לחשוב בדעתו פירוש המילות, רק שיטה אזנו למה שהוא אומר, וזהו עיקר כוונתו בתפילה. ואצל הצדיקים האמיתיים הגדולים במעלה, אצלם כל הכוונות של האריז"ל הם פירוש המילות. שבפירוש המילות שלהם כלולים כל הכוונות. עכ"ל.

וגם כל אותם עשרות גדולי הדורות של הספרדים, העידו על קבלת הוראות מרן, ולא כתבו שיש לעשות כהאר"י נגד מרן, וכאשר ביארנו באורך בעין יצחק ח"ג. ומהם רבים שפירשו להדיא שקבלת הוראות מרן עדיפא על דברי המקובלים.

ועיין למהר"י אלגאזי, בספר שלמי צבור (דיני חשש יוהרא ס"ט) שכתב: ובכלל זה צריך להיות כל אדם צנוע בכל המנהגים אשר יתנהג על פי קבלת איש האלוקים רבינו האר"י ז"ל, שלא לפרסם עצמו בפני הנוהגים להקל על פי התלמוד וע"פ הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, בין להקל בין להחמיר, וכ"ש לא יכול להכריח בהם להורות למי שלא נוהג כד' האר"י ז"ל לנהוג כמותו. וכמו שכתב בתשו' הרא"ם. כי על כן צריך להתנהג במנהגי הרב ז"ל בשלום ובמישור רק בינו לבין קונו, ולא יתראה בפני הצבור כשהוא מחמיר או מיקל, שהוא עושה מפני דברי האר"י ז"ל, היפך דברי הש"ס והפוסקים. ובפרט לי מ"ש "המקובל האלקי" רבינו הרדב"ז ז"ל בתשובה. וכ"כ הר"י הלוי בתשובה.

ומה שיש שבאו מכח הטענה שאצל רבני הספרדים פשטה ההוראה להורות כדעת המקובלים, אף נגד דעת מרן, כמו החיד"א, הבן איש חי, כף החיים, ועוד. הנה אין לטענה זו כל יסוד, שקודם זמנו של החיד"א לא מצינו כזאת, וגדולי הדורות כמו הכנה"ג והפרי חדש ושאר גדולי ספרד הלכו רק על פי הפשט, אע"פ שלא נעלם מעיניהם דברי רבינו האר"י. וכן מצינו לרבים מגדולי ספרד במשך הדורות שחלקו בזה ע"ד החיד"א והבן איש חי.

גם החיד"א מודה שלא להורות לכלל הציבור כדעת המקובלים

בזה"ל: ובהיותי אני הצעיר אברהם כלפון בליוורנו שנת תקס"ד, שאלתי את פי מורינו מופת הדור הרב החיד"א הי"ו על פתגמא דנא פה אל פה, ואמר לי אני נוהג כמ"ש מרן ז"ל, ובדבר שהרב האריה [האר"י] החי מחמיר אני נוהג כדבריו, "ואני מחמיר אלא על עצמי". ועמ"ש בצידה לדרך ובד אהרן וא"ר ושיירי כנה"ג. ע"כ. הרי עדותו הנאמנה של הרב ע"ה, שהיה בן דורו של מרן החיד"א, שהעיד שאמר לו החיד"א פה אל פה, שאינו מחמיר בעניני קבלה אלא על עצמו, אבל אינו מורה

ומרן החיד"א בספרו ככר לאדן (דף קנו ע"א ס"ו ז) כתב, ועינינו הוראות לכמה גדולי ישראל הבקיאם בתלמוד ובפוסקים, וזמנין דאף דשמעי מ"ש רבינו האר"י אינם זיזים ממנהגם, כמו שנהג הרב הגדול בעל פר"ח וכו', וגם אני עצמי נזהר שלא לדבר בפרהסיא נגד הנוהגים נגד דברי האר"י, ומזקנים אתבונן. כי לא נאמרו כל הדברים האלו אלא למצניעיהן. ע"ש.

ובספר לקט הקציר (לרבי אברהם כלפון, סימן לב) כתב

לאחרים להחמיר כדעת הקבלה נגד דעת הש"ע. ואפשר שגם החיד"א לא היה יוצא בהוראה להורות כן שכן ההלכה ע"פ הסוד ושלא כדברי הפשט. ומה שכתב בכמה מקומות הוא בכדי ליישב טעם כמה מנהגים שפשטו כפי דברי רבינו האר"י. ולפרש טעמם של הגדולים שהלכו אחר המנהג בזה, אך לא בא לקבוע מסמרות שכן האמת וכך יש להורות לכל. ויל"ע בזה. ועוד יתכן שכתב זאת לעצמו, ומתחלה לא היה בדעתו להדפיס הכל, ורק לאחר שראה הדברים ערוכים, לא שינה ממה שכתב מתחלה, משום דקשה עתיקא מחדתא. ועכ"פ קודם זמנו של החיד"א לא היה נהוג כן אצל גדולי ישראל

להורות כפי דעת רבינו האר"י. ולא שמענו כזאת, ולא ראינו זאת בספרתם. וכמה מהגדולים נמשכו אחר דברי מרן החיד"א.

ועיין למרן החיד"א בשם הגדולים (מערכת ספרים ערך בית יוסף) שכתב, ודע שקיבלתי מזקני תורה ויראה ששמעו מפי קדוש הרב הגדול עיר וקדיש מהר"ח אבולעפייא שקבלה בידו שעל כלל מרן בפסק הלכה ללכת אחרי שלשה עמודי בית ישראל, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש וכו', הסכימו קרוב למאתים רבנים בדורו, וכך היה מרגלא בפומיה דהרב הנז' כי כל העושה כפסק מרן הנה הוא עושה כמאתים רבנים. ע"כ. וכ"כ עוד בברכי יוסף (חור"מ סי' כה סעיף כט).

רק תלמיד חכם בביתו רשאי להחמיר בצינעא נגד מרן השלחן ערוך, ויורה לרבים כד' מרן

דמצד אחד קבע שקבלנו הוראות מרן, ומאידך כתב שנהגו להחמיר בכמה מקומות כמור"ם. וראה בעין יצחק ח"ג שהזכרנו מ"ש החקרי לב (מהדור"ב חור"מ סי' ד' אות יד ד"ה גם מ"ש) וז"ל: ואי קשיא ליה ממ"ש הברכ"י (בחור"מ הנ"ל) דאנן בני ארץ ישראל בתר מרן גרינא אם לא שיהיה לחומרא דראוי לחוש ולהחמיר. ומ"מ אין למחות ח"ו בעושה כפסק מרן, לדידי חזי לי שאין דבריו כי אם לתלמיד חכם בביתו דרשאי להחמיר לעצמו, אבל דיין הקבוע אינו רשאי להורות אפילו להחמיר נגד דעת מרן. שהרי במקומו של ר"א היו כורתים עצים לצורך מילה בשבת, עכ"ל. וקילסו בשו"ת תעלומות לב חלק ב' (אהע"ז סי' ה'). והובאו דבריו בשו"ת כרך של רומי (לרבי ישראל משה חזן, עמוד קח:).

והכי מסתברא דאין להורות לאחרים להחמיר נגד מרן, וכמו שמבואר בתשובת הרשב"א בח"א (סי' רנג) שכתב, ומן הדרך הזה כל שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים, במקום שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי הלכות הרב אלפסי ז"ל, ובמקומות שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי חבור הרמב"ם ז"ל, והרי עשו אלו הגדולים כרבים. ומיהו אם יש שם אחד חכם וראוי להוראה, ורואה ראייה לאסור מה שהם מתירין, נוהג בו איסור. שאין אלו כרבים ממש, דבמקום רבים אילו יעשו שלא כדבריו יקלו בכבוד רבים במקומו. כתבא

והן אמת שבס' שם הגדולים הנ"ל (מערכת ספרים אות ט' סימן יב) כתב, ובארץ הצבי נהגו איזה חומרות להחמיר כמור"ם, אך אין מוחין במי שנוהג כמרן. ע"כ. וכן בברכי יוסף (חור"מ סי' כה סעיף ו) כתב, ואנן בני ארץ ישראל בתר מרן גרינא אם לא שיהיה לחומרא דראוי לחוש ולהחמיר. ומ"מ אין למחות ח"ו בעושה כפסק מרן ז"ל. ע"כ. וכן בשיורי ברכה (יר"ד סי' שכד ס"א) כתב, איברא דבמקומינו ובכמה כרכים ועיירות נוהגים התלמידי חכמים ויראי שמים במוצאי הפסח לעשות איזה תיקון לחוש לדעת החולקים שם רבים ומור"ם פסק כוותיהו, וכן בכמה דינים מאיסור והיתר פשט המנהג להחמיר הגם דמרן ז"ל מיקל. ע"כ.

וכן כתב עוד בשו"ת חיים שאל ח"א (סימן טו ד"ה וכבר ראיתי) וז"ל: ולא מבעיא לדידן בני ארעא קדישא דנקטינן כמרן וקבלנו הוראותיו, אלא דבאיסור והיתר חוששין על הרוב לכתחלה לדברי מור"ם. ע"כ.

וכן כתב עוד בספרו טוב עין (סימן יח אות סח): אמנם כבר כתבנו במקומות אחרים דאע"ג דאנו קבלנו הוראות מרן, מ"מ אנו מחמירים כדעת מור"ם להיות דכמה גדולים אחרים ג"כ בעלי סברא זו, ופליגי על הגדולים שמרן פסק כמותם, ומ"מ אין למחות במי שנוהג היתר כמרן, מאחר דקבלנו הוראותיו. ע"ש.

ולכאורה דברי מרן החיד"א צריכים ביאור,

גוונא ליכא משום לעז, ומיהו את צנועים חכמה להחמיר כרצונו בביתו ובחומותיו, ולישמט כל מה דמצי שלא לגלות מסתוריו, ואם הגיע להוראה גם הוא יורה על פי הדין דוקא. ע"כ.

והראוני עוד מ"ש בברכי יוסף (יד"ד סי' שלא סעיף כ) וז"ל: והרוצה להחמיר בתוך ביתו הנה מה טוב וכו', בשגם לאיש אשר אלה לו יותר טוב אם ישים אל לבו לדקדק בדברים חמורים אלה שהם עיקרי הדת וכו', ולכל הדברות אין להורות לרבים להחמיר בדבר שנתפשט המנהג להיתר, ופסקו כן רבנן בתראי בתשובותיהם, ובמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים להחמיר לרבים. והדברים פשוטים. ע"כ.

הרי להדיא גילוי דעתו של מרן החיד"א, שאסור להחמיר בהוראה לרבים היפך הדין על סמך דברי המקובלים וכדו', ומי שרוצה להחמיר בביתו יעשה וחסיד יתקרי. וגם בזה כותב שראוי לשית לב לתיקון המדות הרעות קודם שיצבור עומרים חמורים. [ומקורו בדברי הרמב"ם בהל' דעות פ"א ה"ה, שדרך החסידות היא להחמיר ולהתרחק מגובה הלב ושאר דיעות, יותר ממדה הבינונית שהזכיר שם קודם. ע"ש].

והן אמת שבספר ארץ חיים (כללים כלל יב) כתב, אכן מדברי החיד"א גופיה, בחיים שאל הנ"ל ובשיו"ב הנ"ל, מתבאר דנהגים בכמה דינים באיסור והיתר להחמיר אף להורות לאחרים. ע"ש. וכן העיר בזה בכף החיים (סימן תסח אות נח). וכמה ממחברי הזמן העתיקו הדברים, ודייקו מלשון החיד"א שכתב "דאין למחות בעושה כפסק מרן" דמשמע שמורין לרבים להחמיר נגד מרן, רק שאין מוחין במי שמיקל.

אולם מה שכתב מרן החיד"א דאין למחות בנוהג כדעת מרן, כוונתו בזה, דכיון שהוא חומרא הבאה לחוש לכולי עלמא, אם נראה מי שאינו מחמיר בזה, לא נמחה בידו היאך אינו חושש לצאת ידי כולם. כיון דאין מורים לרבים להחמיר. ועיין בהליכות עולם ח"ג בהקדמה (עמוד כ') שכתב, ואע"ג שבארץ חיים סתהון בפתיחה (כלל יב) הביא דברי החיד"א בכמה מקומות דמשמע דס"ל שאף להורות לאחרים אפשר להחמיר בדיני איסור והיתר נגד

דאיתרא דבא"י שכולם נוהגין בו היתר כרבים, שלימדם כל חלב לרבות חלב שעל הקרב. ע"כ.

ומבואר מדברי הרשב"א דבמקום שיש מרא דאתרא אם יעשו נגד דבריו מקילין בכבוד רבם, ורק במקומות שנהגו לעשות כדעת איזה חכם, בזה חכם הראוי להוראה שרואה ראייה לאסור, דרשאי לנהוג בו איסור.

ומכאן, דהמורה הלכה להחמיר נגד דעת מרן הש"ע, מיקל בכבוד רבו, ויש בזה זלזול בכבוד המרא דאתרא, לאחר שמרן התקבל אצל הספרדים כעין מרא דאתרא, כמבואר באחרונים שהובאו בעין יצחק חלק ג' (עמוד כז).

ובזה מובן מ"ש מהר"י פראג"י (סימן נט) וז"ל: אבל באתרא שיש להם רב מארי דאתרא ולימדם תורה שנהגו לסמוך עליו בדיני התורה בקלה כבחמורה, דברי אותו הרב שקיבלו עליהם הוקבעו עליהם כחובה כאילו דבריו הם הלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת, ואפילו רבים חולקים עליו, והזו מדבריו אפילו מקולא לחומרא, הרי הוא כזו מדברי תורה ומזלזל בכבוד רבם שלימדם תורה. ע"כ. ולדבריו אין להורות חומרא נגד מרן, דיש בזה זלזול בכבוד רבו, וכמבואר בתשו' הרשב"א. וכיו"ב כתב בשו"ת ישיב משה שתרוג (סי' שפח) שקבלנו שכל מקום שמהר"י טייב החמיר נגד מרן, על פי דעת רוב הפוסקים, רק על עצמו החמיר, אבל לאחרים היה מורה כדעת מרן, וכ"כ בשמו הגאון רבי משה כלפון הכהן בספר הלכה למשה (מערכת סי' כלל מז). ע"ש.

ודברי הרב לקט הקציר הנ"ל מסייעים לדברים הנ"ל, דשאני חכם בביתו דרשאי להחמיר לעצמו ולחוש לכל הפוסקים, ויש לסייע הדברים עוד ממ"ש החיד"א גופיה, כמבואר במחזיק ברכה (ארו"ח סי' תסז אות ח') וז"ל: ומ"מ אשר תאזהר נפשו להחמיר בזה וכיוצא בזה, אין מזניחין אותו כי כו"ע ידעי דבפסח כל אחד מחמיר "לעצמו" ועושה גדרים וסייגים כי רב הוא תוקף איסור חמץ החמור מכל איסורין שבתורה, כאשר בירר הרדב"ז בתשובה (דפוס ביורד"א סימן תקמו) ואינו יוהרא ולא דבר תמוה, כי כל העם מקצה יודעים היו כמה מיני חומרות עושה כל אחד כאשר תאזהר נפשו, ובכ"ה האי

דוקא היכא דנהגו להחמיר כן מנהג קדום, וכן מבואר בארץ חיים שם וז"ל: ואפשר דאין ראה מן מנהגינו הקבוע, כי יתכן שאותן החומרות הן מנהגים קדומים להתפשטות קבלת הוראות מרן. ע"כ. וכן יש לומר בדעת החיד"א. ונודע מ"ש מרן הב"י בהקדמתו לב"י שלא בא לעקור מנהגים קדומים.

גם חכמי הספרדים הורו להורות לרבים רק כדעת הפשטנים ודלא כהמקובלים

ע"ד הש"ס, מ"מ כל דבר שלא הוזכר לא בגמרא בבלי ולא בירושלמי, ולא דיברו בו הפוסקים אשר מפיהן אנו חיים, ועל דבריהם אנו סומכין בכל, אע"פ שבעלי קבלה דיברו בו אין אנו יכולים להכריח בו למי שאינם נוהגים כדברי הקבלה, ודבר זה אמרו רבנו הגדול הרא"ם בח"א (סי' א) בענין חזרת הש"צ לומר ה' אלו קיבצם אמת, והביא זה הכלל הכנה"ג. וכ"כ הרב"ז. וכ"כ בספר יוחסין, וכ"כ הר"י הלוי בתשובה (סי' מא) בשם הרש"ל. ע"ש. [וע"ע להגה"ק ר' יעקב אביחצירא בשו"ת יורו משפטיך ליעקב (סי' קטו) שכתב בתו"ד, שאף שהרמ"ע סמך בזה על דברי הזוהר, כבר הלכה רווחת בישראל הדיכא דהקבלה חולק על הש"ס נקטינן כהש"ס].

וכן כתבו בשו"ת גנת ורדים (א"ח כלל ב' ר"ס יג), ובשו"ת מקום שמואל (סי' פ), ובשלמי צבור (דף רלב ע"ג). ובשו"ת חיים לעולם (סי' יב דל"ב ע"ב). ועוד.

ובשו"ת רביד הזהב (סי' לט) בתשובת הגאון בן המחבר האריך בזה ע"ש, וסיים: בן אדם ראה בעיניו ובאזניו שמע, דברות קדשי להקת חכמי ישראל ע"ה, כולם מסכימים ומזהירים שאין לזוז מדברי הגמ' והפוס' וכ"ש להורות היפך דבריהם והמורה היפך דבריהם חייב מיתה, וכמ"ש בספר צח ואדום (דף ג ע"ב) בשם רש"י בתשו' החדשות שכל המחמיר שלא לאכול בשר אחר גבינה בלא גריעותא דאית ליה בשינויה כי אם כמחמיר חייב מיתה, ושכ"כ מהר"ם ז"ל כי התלמוד ראה דברי רשב"י ע"ה וכל ישראל קיבלו עליהם לדת ודין דברי התלמוד עכ"ל. ובס' יש"ש (פ' כ"ה סי' ו) כתב, דמאחר שנחתם התלמוד אין להחמיר נגד התלמוד והוי כמו מינות ע"ש, ואע"ג דהש"ך כתב דאין דבריו מוכרחים וגם הדמשק אליעזר ז"ל הביאם הכה"ג (סי' פט ב"ד) תמה עליו דמה שייך מינות במה שמחמיר אדם על עצמו, מ"מ מניה תשמע למאן דמיקל נגד התלמוד דכו"ע יודו דחייב מיתה. ואפי' לדעת מרן

מרן, נראה לי שהעיקר כמ"ש הגאון החקרי לב הנ"ל, וכדמוכח כן גם משאר האחרונים. ע"כ. גם בהערות הרב המו"ל של הספר ברכי יוסף כתב, דמשמע מכמה מקומות בדברי החיד"א שרק לעצמו חושש להחמיר ולא לאחרים.

ועוד אפשר לומר בדעת החיד"א, דבכל המקומות שהחמיר בהם נגד מרן הוא

ומצינו לרבים מחכמי הספרדים שתפסו בפשיטות דבכל דוכתא שנחלקו המקובלים עם הפשטנים, יש לתפוס לדינא כדעת הפשטנים, נמלכד דעת הרא"ם (ח"א סי' א) והרב"ז (ח"ד סי' פ). ועוד, וממה: הכנה"ג, הפר"ח, שמש צדקה, בית דינו של שלמה, יורו משפטיך ליעקב, טהרת המים, קול אליהו, תשו' רביד הזהב, לב חיים, גנת ורדים, מקום שמואל, מהרי"ט אלגזאי, חיים לעולם, רביד הזהב, שלחן לחם הפנים, פרי צדיק, ברכת יוסף, שואל ונשאל, ויאמר בעוז, שמש ומגן, ועוד. כפי שנבארם להלן בס"ד.

והנה החיד"א בשו"ת טוב עין (סי' ז) כתב: ולישרי לן מר הרב פרי חדש שכתב שיש שאין אומרים ברכת הנותן ליעף כח והוא מכללם. ותימא עליו שידענו שהיה בקי בדברי האר"י זצ"ל והיה מפרש סוגיות התלמוד על פי הקדמות האר"י, ובעיני בקטנותי ראיתי דף א' מכתבת ידו של הפרי חדש פירוש סוגיית כתובות, והזקנים עדים שנגנזו קונטרסים שכתב בחכמת האמת, ובהלכות ר"ח בברכת לעשות רצון קוניהם רמז הרב פרי חדש שהיה בקי על דרך הסוד. וא"כ למי שקרא ושנה במשנתו של האר"י ז"ל אין יכתוב כן וכו', וגם הרב כנה"ג ז"ל לא ידע בעצם גדולת האר"י ז"ל וחכמתו הנפלאה, וכמדומה שלא הזכיר בספריו להאר"י זולת ביו"ד (סי' קיב) בשתיית הקפה מהגוים. ע"כ. ומבואר שדעת הכנה"ג והפרי חדש שלא לפסוק כלל בדברי הקבלה ורבינו האר"י נגד דעת חכמי הפשט.

וע"ע בשו"ת שמש צדקה (א"ח סי' ד) דמנהג האשכנזים בחו"ל להניח תפילין בחוה"מ, והיה מי שרצה לבטל מנהגם על פי הקבלה דאסור להניח תפילין בחוה"מ, ועביד קלנא ח"ו, וע"ז הרבה להשיב אפו עליה, והביא חבילות של תשובות רבני האחרונים, שאין לשנות מנהג משום מה שאמרו בקבלה.

גם בשו"ת בית דינו של שלמה (סי' יב) כתב, דאף שראוי לנהוג כדברי הזוהר היכא שאינו חולק

הקבלה, דברי הפוסקים עיקר, שגם המקובלים דבריהם רק לחסידיים ואנשי מעשה, אך להורות לרבים ודאי דכפסק מרן מורים ובאים. ועל כיוצא בזה אמרו לא נאמרו דברים הללו אלא למצניעיהם. ע"כ.

ועוד כתב בשואל ונשאל ח"ו (או"ח סי' ד) אודות מי שכותב בשמאלו, ושאר מלאכות עושה בימינו, או בשתי ידיו, באיזו יד עליו להניח תפילין, שהעיקר כדברי מרן הש"ע (סי' נז), שהיד שכותב בה נחשבת לענין זה כיד ימין ומניח תפילין ביד שכנגדה, ואע"פ שבספר כף החיים לא כתב כן, אין דבריו נראים, אלא העיקר כמרן שקבלנו הוראותיו, ואין לזוז מהוראותיו ימין ושמאל וכו'. וע"ע שם בח"א (סי' ג).

וכתב ע"ז בשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח סי' צא): והנה גם אני בענייני דנתי בזה וכו', והן עתה בראותינו דברי הגאון המחבר כאן שהעלה כן בתוספת נופך לדחות דברי כף החיים, קמנו ונתעורר להחזיק במעוז קבלת דברי מרן. וכמ"ש הגהמ"ח כאן, דאעיקרא דדינא הכלל שכתב הכף החיים שאילו היה רואה מרן לדברי האר"י היה פוסק כדבריו, אינו נראה, אף שהוא נובע מדברי החיד"א שהובא בכה"ח (סי' כה ס"ק עה), שהרי אנו קבלנו עלינו הוראות מרן שהסכימו עמו מאתים רבנים, [וכמ"ש מהר"ח אבולעפיא, והביאו החיד"א בברכי יוסף (חור"מ סי' כה ס"ק כט)]. ואפשר שגם החיד"א לא כתב סברא זו אלא ליישב המנהג בנידונו, ואינו כלל לפסק הלכה בעלמא, ומה גם שדברי האר"י לא נאמרו אלא למצניעיהם וכו', ולכן העיקר שאין לנו לזוז מכללי הפשט לפסק הלכה שמסורים לנו מדורי דורות עד ימי חכמי התלמוד, עכ"ד. [והוא תנא דמסייע למ"ש בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כה). ע"ש]. ודבריו חיים וקיימים. ולאפוקי מאיזה אברכים חדשים מקרוב באו ולא שימשו כל צרכם, והורו לסתור קבלת דברי מרן הקדוש, שרא להו מרייהו. ואכמ"ל. [עכ"ד מרן אאמ"ר שליט"א].

גם בספר ויאמר בועז ח"ג (סי' ב) כתב, דאנו קיבלנו הוראות מרן אף נגד המקובלים, ואין לנו אלא הכרעת מרן ז"ל. ודלא כמ"ש הגר"ח ברב פעלים ח"ב (או"ח סי' ט), ובכה"ח (סי' כז אות לא).

גם בשו"ת שמש ומגן ח"א הביא כמה דברים שאין אנו הולכים אחר הקבלה. ע"ש. והאריך בזה שאין לפסוק על פי הקבלה. ושכן היתה מסורת חכמי הספרדים, זולת דעת המקובלים, אך חכמי

ז"ל דחייש לדברי הזוהר, היינו דוקא בדבר שלא נתפרש בתלמוד דוקא, אבל בדבר שנתפרש בתלמוד לית דין ולית דין. ומצינו דאע"ג דמרן ז"ל בב"י חייש לדברי הזוהר, בשלחנו הטהור לא חש להו, שהרי ביו"ד (סי' סה) פסק שהגיד מותר בהנאה, נגד דברי הזוהר. וכן להלן (סי' פט) פסק דמותר לאכול בשר אחר גבינה מיד ולא חש לדברי הזוהר דמחמיר. ע"כ. וחזר ושנה משנתו להלן שם (בסי' מד), ע"ש.

גם הגאון ר' יעקב רקח בספר שלחן לחם הפנים (סי' רעד בדפ"ח עמוד ריט והלאה) כתב, נראה שספר זה [שעה"כ] הוא למישרים ארחותם לנהוג בכל מעשיהם על פי קבלת רבינו האר"י, שהם יעשו בסדר הזה ובכוונות האלו, לא כן לאותם שאינם הולכים בעקבותיו בכל חוקותיו ובכל משפטיו. צא וראה מ"ש הפר"ח (או"ח סי' ג) שהאר"י היה נוהג כשהיו אומרים ה' מלך בב"ה והוא עדיין לא הגיע לשם, היה קם מעומד עם הצבור, והוא לא היה קורא עמהם אלא במקום שהיה עומד בו, והטעם שלא היה אומר עמהם לפי שהיה מכוין להעלות לשלב העולמות מלמטה למעלה כסידרן, כנודע ליודעי חן. וכתב עוד שם, שאנו שאין אנו מכוונים בתפלתנו, יותר טוב לאומרו עם הציבור, כדי להמליך הקב"ה כולם ביחד. והביאו הבאר היטב (סי' נב סק"א), עכ"ד.

גם בספר ברית כהונה ח"ג (מע' ת אות יז, עמוד רסג) כתב, שאע"פ שהחיד"א נמשך אחר דברי האר"י, אכן בדין קי"ל כדברי הרדב"ז שבכל מקום שהפוסקים והמקובלים חולקים, הלכה כהפוסקים, הילכך אנו מברכים שעשה לי כל צרכי אף בתשעה באב וביוה"כ"פ. וכדברי הרב המגיה בשלמי צבור (דנ"ג ע"א). ע"ש.

גם הרה"ג ר' יוסף ידיד בברכת יוסף (ח"א עמ' קא) כתב בדין ברכת פירות אילני סרק, שאף דעת האר"י לברך בפה"ע עליהם, הואיל והפוסקים חולקים, נראה ברור שבמקום שאין מנהג ידוע יש לברך שהכל, דסב"ל. ע"ש.

וכ"כ הרה"ג שאול קצין בספר פרי צדיק (בדיני ברכות אות כד). ע"ש. גם בשו"ת ירך יעקב (סי' לג) העלה שיש לחוש באיסור ברכה לבטלה, אע"פ שע"פ הסוד יש לברך. ע"ש.

גם בשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' כג) כתב בנידונו, ולכן שפיר יכול לקרות מיום א' והלאה, ומה גם דכלל גדול בידונו דכל היכא דפליגי הפוסקים ובעלי

הפשט בכל הדורות סבירא להו שלא לפסוק על פי הקבלה, ואף לא על פי דברי רבינו האר"י. וכן כתב ע"ש.

תשובה למחבר אחד שטען שקיבלנו הוראות האר"י ז"ל גם נגד מרן

שלומד תורה ומגלה דינים, אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהוה ליה רק כמו חלום ורוח נבואה, ואין משגיחים בבת קול. אך כשמתגלה בלבוש גופו, הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות, ואלי תשמעון כי מי כמוהו מורה. עכ"ל.

ועל פי דברי החתם סופר כתב בס' הנז' שלכן אין לטעון כלפי האר"י ז"ל לא בשמים היא, דכיון שזכה לגילוי אליהו בגוף, ממילא דינו כמו שאמרו על אליהו הנביא עצמו תשב"י יתרץ וכו'. ודינו כשאר חכמי ישראל הגדולים. ובודאי שהלכה כמותו. ושם האריך בשבחי האר"י במאד, כיעו"ש. ושלכן יש לתפוס בכל כדברי האר"י ז"ל בתורת ודאי, ואין כאן טענת לא בשמים היא. ונסתייע ממ"ש בשו"ת רב פעלים ח"ג (בסוד ישרים סי' ד), שלרבינו האר"י ז"ל היה גילוי אליהו זכ"ל בבחינת פנים אל פנים, ולא בטמירו בעין השכל בלבד. ע"ש. וביאר דבריו, דהיינו שנתגלה לו בגוף ולא באורח שכל. וכיון שכן הלכה כדברי האר"י בכל מקום.

תשב"י יתרץ קושיות וכו' היאך נוכל לסמוך עליו לעתיד לבוא, הרי לא בשמים היא

הכנה"ג ופר"ח, מהריב"ל ומהרש"ם, הבי"ח והט"ז, הש"ך והמג"א, הבי"ש וח"מ, הגר"א ושע"מ, פמ"ג ורעק"א, שאג"א ונודע ביהודה, המהרש"א ומהר"ם שיף, החקרי לב והמהרש"ק, וכל גדולי הדורות שלא נהגו על פי הקבלה ולא היו כל מעשיהם על פי האר"י ז"ל, אטו כולו טעו במדבר ח"ו, ומאות חכמי הדורות כולם טעו, עד שבא בשו"ת וישב הים ומורה לכולם לעשות בכל כד' האר"י, ולעשות את כל חכמי הדורות כח"ו כמי שטעו לכל אורך שנות חייהם, והטעו ח"ו את בני דורם שלא הלכו אחר האר"י ז"ל. אלו דברים שלא ניתן להיאמר ובודאי שאינם נכונים. ואין לדמות מה שיבוא אליהו הנביא בגאולה הקרובה בב"א, לדברי האר"י ז"ל לגמרי.

ויש להוסיף, דהנה רבינו הקד' מסדר המשניות שלמד תורה מפי אליהו הנביא, והיה נגלה אליו בגופו כנודע, עכ"ז לא כל דבריו במשנה נתקבלו להלכה, ולדברי הרב וישב הים אמאי לא תפסו בכל דוכתא הלכה כרבינו הקד', אחר שתורתו מפי אליהו הנביא.

וביותר, אטו בכל דוכתא הלכה בגמרא כרשב"י,

וכבר הערנו בכמה דוכתי על הספר הנ"ל, שקבע, כי אנו הספרדים "קבלנו הוראות האר"י ז"ל", ויש להורות תמיד כדעת רבינו האר"י ז"ל. ושם הביא מ"ש החתם סופר בשו"ת חלק ו' (בליקוטים סי' צח) וז"ל: אבל האמת יורה דרכו כי מעולם לא עלה אליהו למעלה מ' טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם ב' טפחים, והנשמה עולה ומשמשת למעלה בין מלאכי שרת, וגופו נתדקדק [פי' נזדקך], ושורה בגן עדן התחתון בעולם הזה, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל, והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני, או ממשה רבינו ע"ה, אם הוא פנחס. והוא יסמין את חכמי ישראל, ואז יש לו דין ככל בני ישראל החיים. וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעולם הזה מלובש בגופו הוה, יש לו דין ככל בני ישראל, והוא חכם ונביא, אך כשמתגלה בנשמתו בלבד בלא שתתלבש בגופו, כמו ביום המילה, אז איננו מחוייב במצוות, ובמתים חפשי כתיב וכו'. וכשמתגלה על אופן זה הרי הוא מלאך, אע"פ

והדברים תמוהים מאד, דהחתם סופר דיבר על מה שאמרו בגמ' תשב"י יתרץ קושיות וכו', לבאר היאך נוכל לסמוך עליו לעתיד לבוא והרי לא בשמים היא, וע"ז כתב שאליהו יתגלה בגוף. וזו היא תקופת הגאולה, ואיך אפשר ללמוד מדבריו שגם כיום יש להאר"י דין כמו אליהו הנביא לעתיד לבוא, ועל כולם לנהוג כמותו.

ועוד, דלפ"ז דברי החתם סופר יסתרו אהדדי, שכבר הזכרנו לעיל מ"ש שיש לילך רק אחר הפשט, ולא אחר דברי רבינו האר"י ז"ל, ואי נימא דבגלל שאליהו נתגלה בגוף להאר"י הלכה כמותו בכל מקום, אמאי כתב החת"ס שיש לילך בכל דוכתא כדברי הפשטנים ולא כדברי המקובלים. והחת"ס וכל גדולי תלמידיו הלכו בשיטת הגר"א, שאע"פ שידעו והכירו את דברי האר"י, ולמדו קבלה, ושמעו ג"כ את שמע גדלו של האר"י, אעפ"כ ס"ל שחלילה לפסוק איזה הלכה על פי הסוד. וראה להלן בשם החת"ס.

וביותר קשה, שהרי כל הגדולים, מרן הש"ע,

ורבותינו מדורי דורות, ולחייב את הכל לנהוג כדעת האר"י ז"ל. ואף שהרב יושב הים שם הביא שזו דעת כמה מחכמי הספרדים בדורות האחרונים, מ"מ רוב ככל חכמי הדורות, בדורות קודמים ואחרונים, לא כתבו כן ולא שמיצא להו האי סברא לתפוס בכל מכל כל כדעת האר"י ז"ל.

קבלת האר"י אם כולה מפי אליהו הנביא

אליהו, והשאר הוסיף מחמתו הגדולה, ואין חיוב להאמין בה, ומה גם שהכתבים נשתבשו מאד וכו', ולאיש אשר אלה לו, לו משפט הברירה לברור לו הטוב והישר בעיניו מכתבי האר"י, לומר שמועה זו נאה, והיא מפי אליהו, וזו אינה מפי אליהו וכו', וגם אם יאמר איזה פירוש בכתבי האר"י שלא כפירושינו, הרי כל מי שאינו מאמין בדבר לא אדון הוא בדבר זה לדון ולהכריע, רק המכריעים יהיו גדולי ישראל המפורסמים באמונת קבלת האר"י ז"ל בכללה שכולה מפי אליהו חכמי הספרדים ודומיהם וכו'. ע"כ. ומבואר שדעת הגר"א שדברי האר"י ז"ל לא כולם מפי אליהו. וראה עוד בשו"ת יבי"א ח"א (חאר"ח סי' ג אות ח), וח"ב (אר"ח סי' כה אות יב), וח"ו (דף כב: חאר"ח סי' ח אות ב). וח"ז (תאר"ח סי' לב). ע"ש. אמור מעתה שכיון שהגר"א לא היה הדר ביה, ובמקומות רבים חלק על האר"י, ה"ה י"ל כלפי מרן הקדוש, שאף אילו הכיר וידע מדברי האר"י לא היה הדר ביה. ועכ"פ בין אי נימא דקבלת האר"י ז"ל כולה מפי אליהו, בין אי נימא שלא כולה מפי אליהו, יש להורות לרוב העם לנהוג כדברי הפשטנים, ורק השרידים אשר ה' קורא ינהגו כפי הקבלה.

בדעת הגר"א ותלמידיו - שלא לפסוק דין לצבור ע"פ קבלה

לקבלה, הנה דעת מרן בב"י ושאר הגדולים איננה כן. ועוד דאדרבה, כוננת הגר"א שבכל מקום שיש מחלוקת בין הפשטנים למקובלים, אמרינן שהאמת רק כדברי הפשט, ויש לנו לפרש את דברי המקובלים באופן שלא יסתרו את דברי הפשט, ואם המקובלים לא הבינו כן, אמרינן שהם לא נחתו לחכמה זו, וכלשון הגר"א [הו"ד להלן בסמוך]. וראה בספר מגן וצינה לר' אייזיק חבר (סוף פרק ג): שכתב: וכן קבלנו מרבינו הגדול ז"ל שחלילה לומר שהסוד האמיתי יסתור הדין המוסכם להלכה הפסוקה, על פי דרכי היסודות של

הרי הוא בעל הזוה"ק, ותנא קדוש שבודאי למד תורה מפי אליהו, ובגילוי גמור, ואפי' הכי לא תמיד הסיקו בגמרא הלכה כמותו. ולא יהיה רבינו האר"י ז"ל גדול מרבינו הרשב"י. ולכן יש לילך על פי כללי הפסיקה שכתבם כל גדולי הדורות, ולא לחדש חידושים בכללי הפסיקה אשר לא שערום אבותינו

והנה מרן החיד"א בשו"ת טוב עין (סי' ז) כתב שהטעם שיש לתפוס כדברי האר"י ז"ל ואפי' נגד מרן, הואיל ומרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולת רבינו האר"י ז"ל. והן בעון נח נפשיה דהאר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאח"כ ידע מרן מתלמידי האר"י ז"ל שהיה מברך ברכה זו. אולם הנה ז"ל מהר"ח מוואלוז'ין בהקדמת ספרא דצניעותא: ועיני ראו ולא זר יקר תפארת קדושת האר"י ז"ל בעיני רבינו הגדול הגר"א ז"ל, כי מדי דברו עמי הוה מירתע כולא גופיה, ואמר מה נאמר ונדבר מקדוש ה' איש אלקים קדוש ונורא מאד כמוהו, שנגלו לו כל תעלומות חכמה, ומעת שזכה לגילוי אליהו ז"ל כמה פעמים, גדלה השגתו למעלה להפליא, גם התבונן רבינו ז"ל על כתבי הקודש שלו שיהיו עולים אל מקורות הדברים בזוה"ק והתיקונים, והוציאם מאופל שבושי ההעתקות וכו'. ע"ש. הרי שהגר"א ידע והכיר גדולת דברי האר"י.

ואעפ"כ העיד הגאון רבנו זלמן בעל התניא, באגרתו הנ"ל, ונדפסה ג"כ בספר בית רבי (פרק י"ב דף כא:): וז"ל: וידוע לנו בבירור גמור שהגאון החסיד הגר"א נ"י אינו מאמין בקבלת האר"י ז"ל בכללה שכולה מפי אליהו ז"ל, אלא רק מעט מזער מפי

עוד ראיתי בספר הנז', שכ' לדחות, שהגר"א לא דיבר עתה שנגלו לנו כתבי האר"י ז"ל המדויקים. אך אינו מובן, שהרי שפתי הגר"א ברור מללו שאף שהאר"י קיבל מאליהו ז"ל, מ"מ אין בזה הכרח שמעתה כל דבריו הם מפי אליהו. ועוד ששיטת הגר"א ברורה שאין לערב כלל את חלק הסוד עם פסקי ההלכה, ולעולם יש לפסוק אך ורק ע"פ הפשט ולא ע"פ הסוד. וכמו שנקטו כל תלמידי הגר"א. ותמוה איך אפשר להכחיש את החי, ולכתוב דברים בדעת הגר"א ותלמידיו היפך הברור. ומה שהביא שם שהגר"א אמר שאין מחלוקת בין הפשט

ירגיל עצמו בפנמיות התורה ויבין שהיא הפנימיות בתוך הלכה גנוזה, ויתגדל ע"י זה אהבה ויראה וכו'".

ושם (עמ' רסו) כתב: "הסוד והנגלה הכל אחד ומה שאסור בנגלה בנסתר יתגדל האיסור ביתר שאת ועז, ונתגלה ע"י הנסתר גודל האיסור בטוב טעם ודעת וכו', ולא שיהיה הנסתר דרך אחרת מהנגלה, ולתת זמן וקצבה לל"ת ולחלק בין אדם לאדם זהו שקר כי לא תהא תורתנו ח"ו פח ומוקש שהגיד לנו השי"ת רצונו ואין זה רצונו האמיתי, והמדבר כן מפריד בין נעלם לנגלה, והמה מהפכין מטה לנחש, ואם נותנים אות ומופת לדבריהם אזי גם האות והמופת מן המכחישיך פמליא של מעלה וכו'".

ובמה מגדולי הדורות סבירא להו שדבר זה הוא שורש ויסוד בתורה, שלא לערב את חלק הסוד בחלק ההלכה. וז"ל החת"ס בתשובה (ח"א סי' רח): שאפי' יבא אליהו ויאמר כך הורה חכם פלוני בארץ פ' נאמר לא בשמים היא למה ולא נאמין לאליהו. וביאר בזה דהא דלא בשמים היא ושאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה (שבת קד.) הוא יסוד ושורש כל התורה כולה, דאי לאו הכי אין כאן תורה כלל, דהרי כבר היה לעולמים בשבת (קטז:) וכו' ואין שום מצוה שתשאר במתכונתה, וזה יאמר כך וזה יאמר כך ותפוג תורה. על כן כללא כייל הקב"ה שאין הנביא רשאי לחדש שום מצוה מהישנות, יתבאר ויתפרש משמים כי אם על דעת חכמי ישראל, וזהו צורך גדול. וממילא אפי' יאמר אליהו בשם ת"ח בארץ ואין אנו יכולים לברר הדבר (משא"כ בש"ס מס' עירובין שם שהיה אפשר לברר) לא נקבל. שא"כ אם נעשה מעשה עפ"י עדותו של אליהו תפוג תורה וכו', על כן אין לפסוק הלכה ע"ז וכיוצא בזה".

לעתיד לבא תחזור קבלת מסירת התורה ואז נקבל מפי אליהו

ויש לציין עוד מ"ש בחי' הגר"י (סי' קפא) בשם הגר"ח, עה"פ (מלאכי ג, כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. ויש לשאול מה השייכות של פס' זה לפס' שלפניו "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב, על כל ישראל חוקים ומשפטים". וביאר הגר"ח, ידידו שעם דברי הנביא האחרון נחתמה הנבואה ונסתלקו הנביאים מקרב ישראל. ומיום שנפסקה הנבואה מישראל, אין לנו שיוור רק התורה הזאת לצאת ולבוא על פיה, וכל מה שעלינו לדעת נדע רק ממנה ועל ידה. ועל דבר זה הזהיר מלאכי בסיום נבואתו

ההוראה המסורות לנו, רק האחרונים לא ירדו לעומק החכמה הזאת שבאמת ארוכה מארץ מדה וכו'. והיינו שאין לנו אלא את דרכי ההוראה המסורה בידנו קודם שנגלה לנו חלק הקבלה, ואז יש לכונן את הסוד להשוותו עם מסקנת חלק הפשט, ואם מצינו לרבותינו המקובלים שלא כתבו כן, משום שהם לא ירדו וכו'.

ואשר מרגלא בפומיה דאינשי שבאיזה דינים מחולקים חכמי הנסתר עם חכמי הנגלה הוא מחמת שלא הבינו לפרש דברי הוזה"ק לאמיתו, כי איך אפשר שיהא דרך הנסתר מתורתנו הקדושה מחולק עם הנגלה, עלינו לשבח וכו' רבינו הגדול וכו' הגר"א נ"ע שהנסתרות והנגלות יחד היו שגורים בפיו, ועל לשונם ושמונים בלבו ערוכים בכל להיות מכוונים זה לזה. [הגר"ח וואלין וללי"ה בהקדמת ביאור הגר"א לזוה"ק].

ובסוף ספר תנח"ך ראש כתב: "אמר רבינו הגר"ח בשם רבו הגר"א, שהזהיר אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא, אכן שהעולם אינם יודעים הפשט או בגמרא או בזה, וזולת דין אחד אני נוהג כהזהיר ה' בריחוק ד"א סביב המתפלל, ואילו בגמ' אינו מוזכר רק לפניו, וגם זה אינו מחולק רק מחמיר יותר וכו'". וכוונתו שלעולם יש לפרש דברי הקבלה עם דברי הפשט.

גם תלמיד הגר"א בספר מים אדירים (עמק ריב) כתב: "אך הרוצה ליישר ולהרים מכשול לידע טעמי תורה וגנוי אוצרותיה, יחזק ליבו תחילה ביראת ה' כל היום, ויראה לידע הלכה ברורה שבכתב ושבעל פה, ויאמין באמונת ה' ובתורתו שבכתב ושבעל פה וגזרותיה שהוא אמונת ה', והוי זהיר בדבריהם שהן כגחלי אש והן כהויותן שהן ברוח הקודש, ואחר כך

והנה מ"ש ברב פעלים הנז' (בח"ג סוד ישרים סימן ד) שרבינו האר"י ז"ל היה גילוי אליהו בבחינת פנים אל פנים, צ"ב כוונת הרב פעלים בזה, אם כוונתו לשבח את האר"י באופן שמחמת כן הכל יעשו כמותו בכל מכל כל, או שכתב השבחים בערך רבינו האר"י. ובאמת אף אי נימא שהתכוין לומר שאליהו הנביא התגלה בגוף להאר"י ז"ל, וממילא מטעם זה יש לתפוס תמיד כד' האר"י, ולהורות לכל הצבור לנהוג תמיד כד' האר"י, כנראה ששאר גדולי הדורות שלא נקטו כן, לא הבינו כדבריו, ובודאי שיש לנו לילך אחר רוב ככל גדולי הדורות.

ובזה ניחא, שהרי ודאי התנאים והאמוראים זכו גם כן לגילוי אליהו בגילוי גמור, לא במדרגת ניצוץ, [ראה להלן]. וצ"ע א"כ מדוע לא פשט להם תיקון שבגמרא וכל שאר האיבעיות. אלא בהכרח שכל זה שייך רק לעתיד לבא. ואז אליהו יבוא לפני כל חכמי ישראל. ודו"ק.

וע' לרבינו הגר"ח בספר בן יהוידע הגר"ח (ב"מ קיד:): שכתב, שידוע שכשבא אליהו בעת המילה יבא ממנו ניצוץ אחד בלבד, שבהכרח יתחלק לכמה ניצוצות וכו', אבל כשיבא ללמד תורה לחכמים לא יבא ניצוץ, אלא שלם בלבד, דהא לא בא לאדרא רבה קדישא מפני שהלך להציל את רב המנונא סבא וכו', וכן כשנגלה לאמוראים. ולכן רק אחרי שנשא ונתן עימו בדברי תורה הבין שהוא שלם ולא ניצוץ, כי היה להם סי' בדבר הזה שהוא לא ילמד תורה אלא בחלק שלם לא במדרגת ניצוץ, ולכן רק אז שאל אותו ולא כהן הוא מר. עכ"ד.

ומבואר שבדאי האמוראים הקדושים זכו לגילוי אליהו גמור ואעפ"כ לא פשט להם ספיקותיהן. [עוד יש להעיר בזה ע"ד הרב פעלים הנו', ממ"ש בשו"ת תורה לשמה (סי' שפ) שמהגמ' (פסחים פא:): מוכח שאליהו הנביא בכל עת ובכל שעה אפי' בזמן שמתלבש בגוף ולומד עם החכמים והולך ובא עמהם כשאר אדם, אך בכל זה יש לו דין מלאך גמור ולא דין נביא, ולכן אינו חייב להתפלל וכן שאר מצות ואינו מצטרף למנין קדיש וקדושה. לפי שיש לו דין מלאך גמור בכל העניינים ואינו נכלל עם בני אדם, שאל"כ לא משכחת לה מ"ש בפסחים שם איזהו בענין טומאת התהום הכיר בה אחד בסוף העולם אין זה טומאת התהום, ואמאי והלא אליהו זכ"ל ודאי מכיר בה ואם נחשב בכלל בני אדם להיותו מלוכש בגוף א"כ בהיותו בעו"ז ליכא טומאת התהום, אלא ודאי גם בהיותו מלוכש בעוה"ז יש לו דין מלאך גמור ולכן אין ידיעתו והכרתו בזה מעכבת דאינו בכלל בני אדם. עכ"ד. ולפי ראייתו שהוכיח מהגמ' מוכח שבכל אופן וצורה שאליהו נגלה, אין לו דין אדם].

האחרונה, כי מעתה עלינו לזכור ולעשות רק מה שכתוב בתורת משה עבד ה' אשר צוה אותנו בחורב כי בה כל סמכותנו, ועד ביאת הגואל אין לנו לקבל שום נבואה או נביא, ואולם היות שלפני ביאת הגואל יופיע אליהו הנביא לבשר הגאולה ולהשיב לב בנים על אבות, משום כך ה' צריך מלאכי להודיע בנבואה מיוחדת, כי נבואת אליהו לפני בוא יום הגדול היא יוצאת מן הכלל, שאליו ולנבואתו אנו מזהירים וזקוקים לשמוע.

עוד כתב שם (סי' קפ) עה"פ (מלאכי ב, ד) וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריית את לוי. בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו' ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: נראה בביאור הפסוקים, דהנה הובטח שתחזור ה' קבלה" לישאל, וצ"ע איך תחזור, והא כבר נפסקה כמה דורות מסירת התורה. ונראה דאליהו הנביא דהוא היה ממקבלי התורה [עיין בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה], הוא אשר יבוא וימסרנה לישאל. וזהו דמבואר כאן, "בריתי היתה אתו החיים והשלום" והיינו פנחס שהיתה אתו ברית זו, וע"ז סיים "כי שפתי כהן ישמרו דעת", שהוא שומר תורה לישראל ולכן "ותורה יבקשו מפיהו" דממנו יבוקש ויחזור התורה לישראל.

ולכן מרגלא בפי המלמדים ש"תיקן" הוא ר"ת תשב"י יתרץ קושיות ואבעיות, והכוונה לנטוע בלב הילדים אמונה זו, בחזרת התורה ע"י אליהו הנביא. וצ"ב בעבור מה זכה שהוא יהיה זה אשר יחזיר הקבלה לישראל. ונראה דהנה איתא במעשה זמרי, דנעלמה מהם הלכה, ופנחס ראה מעשה וזכר הלכה, אמר למשה מקובלני ממך וכו', ובשביל זה שהוא החזיר אז ההלכה, זכה שגם באחרית הימים הוא יחזיר ההלכה בישראל. וזהו דמבואר כאן, "תורת אמת היתה בפיהו וגו' ורבים השיב מעון" לכן "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו" גם לימות המשיח הוא אשר תורה יבקשו מפיהו. עכ"ד. ודבר זה הוא מילתא דמסתברא, שכל זה נאמר על זמן של אחרית הימים, ואז יבא אליהו לפני כל חכמי ישראל, ודו"ק.

הרבה גדולים קבלו כל קבלת מאלהו ואעפ"כ אין הלכה כמותם בדינים והלכות

בפנים, לא שייך בזה לא בשמים היא. ובזה נסתייע מדברי הרב פעלים הנו'. הנה אין לנו הכרח לומר כן, שכל גדולי הדורות שזכו לגילוי אליהו לא זכו לגילוי ממשי רק באורח שכל, ונבוא להעריך גדולי

והנה עיקר חידושו של המחבר הנו' [בספר גבורת האר"ן], שכל גדולי הדורות שנגלה להם אליהו, לא היה זה גילוי גמור פנים בפנים, ורק רבינו האר"י הוא שזכה לזה, וכאשר אליהו בא בגילוי גמור פנים

עולם. וגם הראשונים זכו לגילוי אליהו שבה ללמד תורת הסוד, כיון שא"א ללמוד חכמה זו אלא ע"י קבלה, וכמ"ש בס' מגיד מישרים (פ' אחרי מות) "רזא דמלתא הוא רזא דרזין טמירא דטמירין עמיקא דעמיקין דלית חכימא בעלמא דינדע ליה ולא אפשר למיקם עליה אלא א"כ יתמסר מפה אל פה, דקבלה שמה והכי אבעי לקבלא לה מפומא לפומא, ולא הוה שום אדם דכתב בכתב ורמז בהאי מידי אלא שמעון בני רמז קצת אבל לית בר נש יכיל למיקם ביה אי לא יתמסר ליה כדאמרן והא רזא דרזין דא מרגניתא רבא היא ומתנה טובה היא דיהיבנא לך". וכ"ה בשו"ת רב פעלים (ח"א יו"ד סי' נו) שדברי הרשב"י והאר"י אשר גילה מפי אליהו נאמרו בהעלם גדול, שאפי' חכם גדול שבחכמים וגאון גדול שבגאונים א"א לו להבין הדברים על בורין, אפי' למד כל ספרי הקבלה, רק ע"י קבלה איש מפי איש עד מהר"ח שקיבל מפי רבינו האר"י, שקיבל מפי אליהו. ע"כ. וכ"ה בהקדמת מהר"ח כדלהלן. והראב"ד ועוד זכו לגילוי אליהו שלימד אותם את תורת הסוד, כמ"ש בריקאנטי (פרשת במדבר) החסיד ר' יצחק בן הרב ז"ל שהיה נגלה לו אליהו ז"ל, כי נגלה לרבי דוד אב ב"ד ולימד לו חכמת הקבלה ומסרה לבנו הראב"ד, וגם לו נגלה, והוא מסרה לבנו ר' יצחק סגי נהור שלא ראה מעולם, וגם לו נגלה, והוא מסרה לב' תלמידיו הא' ר' עזרא שפירש שיר השירים והאחד ר' עזריאל, ואחריהן נמשכה להרמב"ן ז"ל. ע"כ. [ובענין קבלת הראב"ד ע"ע במגדל עוז (ה' תפילין פ"ג), ובעבוה"ק לר"מ גבאי (חלק העבודה פ"ג), ובס' מערכת אלהות (שער י' ד קנ"ב), ובס' מאירת עינים לר"צ דמן עכו (פ' בא), ובס' אוצר נחמד (ח"ד ע' לז)]. ואעפ"כ לא אמרינן שיש להעדיף תמיד את פסקי הראב"ד והרמב"ן על פני שאר ראשונים, ואפי' במקום שיש ליתן טעם ע"פ הסוד, אחר שידוע לנו שהרמב"ן והראב"ד קבלו מפי אליהו.

מרן הב"י זכה לגילוי אליהו בהקיץ ובתמידות

ומולף לך מילין דאורייתא. ושם (פרשת מקץ) "אליהו מתלבש בגוף ומתחזי בהאי עלמא, וכאשר תרצה שיתגלה לך תהרהר בד"ת אלו וכו'". עוד שם: "תזכה לראות את אליהו בהקיץ עומד נגדך וכו', ואז יתגלה אליך במקום שהוא אשר ידעת". עוד שם (פרשת תצוה): "תזכה לראות את אליהו

וגם מרן זכה לגילוי אליהו, ראה בהקדמת ספר מגיד מישרים: תזכה לראות את אליהו בהקיץ "פנים בפנים" וידבר עמך פה אל פה, ויתן לך שלום כי יהיה מורך ורבך כדי ללמדך "את כל סודות התורה". ושם (פרשת בראשית) "תזכה למלא עם אליהו בהקיץ והוא יהא קאים לקבלך או יתיב

פסול. גם בהל' בית הבחירה (פ"ו) על מ"ש הרמב"ם שהנכנס למקדש בזה"ז חייב כרת, השיג עליו וכתב וכך נגלה לי מסוד ה' ליראיו. ובכל דור ודור הפליא חסדו אתנו אל ה' ויאר לנו ע"י השרידים אשר ה' קורא בכל דור ודור כנוכר, וגם בדורינו זה לא השבית גואל מישאל וישלח לנו עיר וקדיש מן שמיא נחית הרב הגדול האלהי החסיד מורי ורבי כמהר"ר יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה וכו', והוסיף חסידות ופרישות וטהרה וקדושה והיא הביאתו לידי אליהו הנביא, שהיה נגלה אליו תמיד ומדבר עמו פה אל פה, ולמדו זאת החכמה, וכמו שאירע להראב"ד ז"ל כנז"ל. ואף אם פסקה נבואה, "רוח הקודש" ע"י אליהו ז"ל לא פסק. וכדאי' בתד"א, ומעיד אני עלי שמים וארץ הן איש או אשה וכו' אפי' עבד אפי' שפחה, הכל לפי מעשיו, מיד רוח הקודש שורה עליו. גם נזכר בהקדמת התקונין וז"ל: ואנת אליהו עתיד לאתגלייא בסוף יומיא, ואית מאן דעתיד לאתגלייא ליה אפי'ן באפי'ן, ואית מאן דעתיד לאתגלייא ליה בטמירי בעין השכל דיליה וכו'. והדברים עצמם אשר בחבורי זה יעידון יגידון וכל רואיהם יכירום כי דברים עמוקים ונפלאים כאלה אין יכולת בשכל אנושי לחברא אם לא בכח השפעת רוח"ק ע"י אליהו ז"ל.

והנה החכמה הזאת היתה נגלית באתגלייא עד פטירת הרשב"י ע"ה, ומאז ואילך נסתם חזון וכו', וכל אחד מהחכמים היודעים בחכמה הזאת מאז ואילך היו עוסקים בה בהסתור גדול, ולא היה מגלה אותה אלא לתלמידו היחיד בדורו, והיתה החכמה הזאת מתמוטטת ומתמעטת והולכת מדור לדור, עד הרמב"ן ז"ל אחרון המקובלים האמתיים. והנה כל ספרי הגאונים כמו רבינו האי גאון ז"ל וחביריו, כולם נכוחים למבין אין בהם נפתל ועקש. וכן "כל דברי אותם החכמים שזכרנו לעיל שהיה נגלה עליהם אליהו הנביא ז"ל, כולם דברי אמת". ובענין ספרי הקבלה האמיתיים הנמצאים אמר לנו מורי זלה"ה, כי שלשלת קבלת הראב"ד ובנו הר"י סגי נהור ותלמידיו, עד הרמב"ן ז"ל, כולם קבלה אמיתית מפי אליהו ז"ל שנגלה אליהם. וס' הנקרא ברית מנוחה הוא אמיתי, וחבירו חכם גדול בתורה ובחכמה, ונאמן רוח, וכיסה את דבריו בעומק ונעשה ע"פ נשמת צדיק א' קדמון שנגלה אליו אליהו ז"ל ולימדו. ומרשב"י עד הראב"ד ז"ל היתה החכמה הזאת הולכת מפה אל פה, ואליהו

בהקיץ עומד נגדך אוזכר למחזי לאליהו דעתיק יומין לביש לבושין חוורין ויטיב לקבלך ומלל עמך כמה דממלל גברא עם חבריה, והיה ענין רואות את מוריך, ואף דיהון בביתך אתתך וגבריך ונשיך אוחרנין, יהא ממלל עמך ותחזי ליה, ואינון לא יחזון ליה וכו'. ע"ש.

גם השל"ה באגרתו שהובאה בתולדות חכמי ירושלים חלק א (צד קנב) כתב בשבח מרן הקדוש "ושנגלה אליו אליהו הנביא". ובמגיד מישרים שם (פ' בראשית מהדו"ב) מפורש שנגלה למרן סוד שבכל עת שירצה לזכות לגילוי אליהו יזכה לו. ע"ש. והא אנא מגלי לך רזא דמלתא וכו', אליהו מתלבש בגוף ומתחזי באי עלמא וכד תבעי דיתחזי לך תהרהר במילין אלין בעידן משכבך וכדין אתחזי לך כד"א אשרי מי שראה פניו בחלום וכו'. הא הכא ג' דרגין א' ראה פניו בחלום. ב' ראה בהקיץ ונתן לו שלום אבל איהו לא אהדר ליה. ג' דראה בהקיץ ונתן לו שלום והחזיר לו שלום ואתה תסלק בדרגא תליתאה דתחמי יתיה בהקיץ ותתן לו שלום ויחזיר לך שלום. ע"כ. ונע' בשער הגלגולים (הקדמה לח) שכתב, ותשיג מה שלא תשיג שום אדם בדור הזה, אפי' האר"י, ואתה עתיד שידבר לך המלאך אליהו ז"ל פה אל פה בהקיץ, ולכן כאשר תיחד ייחוד הזה, תעלהו בסוד וכו', ובה תשיג שידבר לך אליהו הנביא ז"ל, ושאר מלאכים. ע"כ. וכאן מבואר בס' מגיד מישרים שנגלה למרן כל זה.

וה"ל מהרח"ו בספר עץ חיים (בהקדמה לשער ההקדמות) כי רזי התורה וסתריה לא יתגלה לבנ"א בכח עיונם החומרי לולי ע"י שפע אלהי המושפע ממרום קדשו ע"י שלוחיו ומלאכיו או ע"י אליהו הנביא ז"ל. ורוב דברי הרשב"י ע"ה הכל נגלה אליו ע"י אליהו הנביא ז"ל וכו' וע"י נשמות הצדיקים המתגלים אליו בכל דור. כי אין ספק שדברים אלו לא יובנו בעין אנושי חומריים אלא בקבלה מפה אל פה או מפי אליהו ז"ל או מפי הנשמות המתגלים בכל דור ודור אל הראויים להם. והנה אין בכל דור ודור שלא נמצאו בו אנשים יחידים סגולה ששרתה עליהם רוח"ק והיה אליהו הנביא ז"ל נגלה עליהם ומלמד אותם סתרי החכמה הזאת, וכמו הראב"ד ובנו והרמב"ן. והראב"ד עצמו בספר השגותיו להרמב"ם (הל' לולב פ"ח) גבי דין ההדס שנקטם ראשו כשר, השיג וכתב, כבר הופיע רוח"ק בבית מדרשו מכמה שנים והעלינו שהוא

ז"ל נגלה אליהן לקצת מהחכמים עד הרמב"ן ז"ל, ועד מורי זלה"ה לא היה מי ששיג חכמה זו על אמתתה כמוהו וכו'. ע"כ.

ובאמת לא שמענו רמז מדברי מהר"ו לומר שרק האר"י זכה לגילוי אליהו פנים בפנים, ולא שאר כל גדולי הדורות. ואדרבה משמעות דברי מהר"ו שמשווה את גילוי אליהו של הראב"ד והרמב"ן לשל האר"י ז"ל. ודברי הרב פעלים שרק האר"י זכה לגילוי אליהו פנים בפנים, וכל שאר הגדולים זכו לגילוי באורח שכל, הם כלפי דורות האחרונים שאחרי האר"י.

ואני תמה על המחבר הנז', במ"ש בספרו וישב הים, בענין ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, דס"ל להורות לכל כדעת הרש"ש נגד רוב ככל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, ושלא לחוש כלל לסב"ל, דמה טעם לחדש שגם נגד הרש"ש אין לומר סב"ל, אחר שמפורש בדברי הרב פעלים הנ"ל שרק רבינו האר"י זכה לגילוי אליהו פנים בפנים, משא"כ רבינו הרש"ש. ובודאי שעכ"פ לא נפקא מכלל סב"ל.

וראה ברורה לזה, דכשם דלא אמרין שהלכה כהוהוה נגד התלמוד, מכח שאילו ידעו מסדרי התלמוד דברי הוהוה הוה הדרי בהו, אחר שדבריו מפי אליהו, ה"ה שאין לומר כן כלפי תורת הסוד שגילה רבינו האר"י, וכמו שנקטו כל גדולי חכמי הפשטנים בדורות הקודמים. ולעיל הבאנו שאף מדברי האר"י נראה שהלכה כהוהוה נגד התלמוד, לא כן דעת שאר גדולי הדורות. נוראה בשו"ת שמש ומגן ח"א (ס"י יג) שהעיר שאין להביא ראייה מדברי החיד"א ושאר גדולי המקובלים, כיון שדבר זה הוא מחלוקת בין חכמי הפשט לחכמי הקבלה.

וסוף דבר, שלא לנו הקטנים לומר מי גדול ממי, וכמו שאליהו זכ"ל נגלה להאר"י, כך נגלה לראשונים, ואעפ"כ לא פסקין כאותם ראשונים בדוקא. וכן פשוט שנגלה לתנאים ואמוראים, ואעפ"כ לא פשט להם ספקותיהם, ובע"כ שכל מה שלעתיד יפשוט אליהו הספיקות, הוא בדוקא לעתיד לבא, וכשיבוא לפני כל חכמי ישראל.

ומכאן יש להעיר ג"כ על מ"ש בספר עטרת שלמה (עמ' תקנה לתלמיד הגר"צ זצ"ל), דהטעם דלא אמרין סב"ל נגד האר"י ז"ל, זהו מטעם שתורת האר"י ז"ל מקובלת אצלינו הן מצד המנהג, והן

מצד עוצם גדולתו וקדושתו, ולפיכך לא אמרין סב"ל נגד האר"י ז"ל. עכ"ד. ואינו מבואר מ"ש "מצד גדולתו וקדושתו". ולא רבותא היא למיחשב גברי של הקדמונים. ומ"ש מצד המנהג, ג"ז אינו נכון, שהרי קודם שבאו החיד"א והגר"ח, הרי גדולי הדורות כמו הכנה"ג והפר"ח ורבים אחרים לא שמיע להו לפסוק כלל ע"פ הסוד, וכבר הזכרנו לעיל מעט מרבים מן גדולי חכמי הספרדים שכתבו להדיא שיש לילך אחר הפשטנים ולא אחר המקובלים. ומה שנתחדש אחרי כמה דורות, לילך ע"פ תורת הסוד, הוא שינוי מן המנהג המקובל בכל הדורות. ובלא"ה מותר לשנות מנהגים בכה"ג וכמו שהארכנו במק"א, עפ"ד הראשונים והאח.

וגם לא ידענא מה השיב על דבריו של מרן אאמור"ר שליט"א, שהרי עיקר סמיכתם של רבותינו המקובלים שדברי האר"י ז"ל הם בתורת ודאי, הוא מחמת דס"ל שכל דברי רבינו האר"י ז"ל הם מפי אליהו, אולם מי לנו גדול מהגר"א שאמר שאינו מאמין בזה שכל דברי האר"י ז"ל הם רק מפי אליהו. ועכ"פ ד"ז לא נפקא מכלל ספק. ואמאי לא נדון את הדבר כספק כדי לומר סב"ל נגד האר"י ז"ל.

וכפרט שבלא"ה שיטת הגר"ח זיע"א שאפי' דיוק מדברי רבינו האר"י ז"ל נחשב כודאי, אולם לזה אפי' האור לציון לא הסכים, וחלק בזה על הבן איש חי. ומכח סברא פשוטה, שאף אם גדול אחד הבין שכך הפשט הרי אינו מוכרח. ודברים אלו מפורשים ג"כ במבוא לאור לציון, והוא תנא ופליג על הבן איש חי בשתי עיקרים גדולים: א. שרק דבר המפורש ברבינו האר"י, ולא במילתא דאתיא מדיוק. ב. שגם דברי רבינו האר"י ז"ל אינם ודאי גמור, אלא יש לחוש לפשט. וכמדומה שרוב הדברים שעליהם דנים בדורינו אינם דברים המפורשים בדברי רבינו האר"י ז"ל שעליהם דיבר החיד"א וכל הגדולים שנמשכו אחר דברי החיד"א, אלא על דיוקים. [גם יש להעיר שהרי תורת הגר"ח מושתתת על שיטת הרש"ש בתורת הסוד, אולם הרי יש עוד הרבה שיטות בדרך לימוד דברי האר"י ז"ל, ויש בכל זה הרבה נפ"מ לדינא].

והדברים פשוטים כ"כ, שלא ניתן למורה הוראה להורות לדינא שדברי רבינו האר"י ז"ל הם בתורת ודאי, דאטו שיטת כל גדולי הדורות שלא הלכו בדרך הסוד ומכללם הגר"א וכל גדולי תלמידיו, כולוהו טעות היא ח"ו, ואין לחוש לה כלל.

ז. גם גר צדק שמדליק נר חנוכה יכול לברך שעשה נסים "לאבותינו", וכמו שאומר בתפלה אלהי אבותינו וכו', וכן בברכת המזון אומר על שהנחלת לאבותינו, ועוד כיו"ב. ז)

דאזא, ואעפ"כ אמרין ספק ברכות להקל נגד מרן, כל שכן לגבי רבינו האר"י שבמקום מחלוקת ודאי שיש לומר סב"ל. ותמוה שהמחבר הנ"ל למרות שראה כל מש"כ בזה בשו"ת יביע אומר חלק ב (סימן כה) דלא בשמים היא, ארכביה אתרי ריכשי ותלה הדבר בחכמתו הגדולה ועיונו הזך של האר"י, בפשט עם הקבלה ביחד, ודברי שיבוש הם ופטומי מילי בעלמא ניהו, ואין להאריך בדברים הדברים. "עכ"ל מרן אאמור"ר בס' הליכות עולם שם.

גם גר צדק שמדליק נר חנוכה יכול לברך שעשה נסים "לאבותינו"

לפיכך יש לך לומר אלהינו ואלהי אבותינו, שאברהם ע"ה הוא אביך, ויש לך לומר שהנחלת את אבותינו, שלאברהם נתנה הארץ, שנאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה.

אבל שהוצאתנו ממצרים, או שעשית נסים לאבותינו, אם רצית לשנות ולומר שהוצאת את ישראל ממצרים ושעשית נסים עם ישראל, אמור. ואם לא שנית אין בכך הפסד כלום, מאחר שנכנסת תחת כנפי השכינה ונלוית אליו, אין כאן הפרש בינינו ובינך, וכל הנסים שנעשו, כאילו לנו ולך נעשו. ודאי יש לך לברך אשר בחר בנו, ואשר נתן לנו, ואשר הנחילנו, ואשר הבדילנו. שכבר בחר בך הבורא יתעלה והבדילך מן האומות ונתן לך התורה, שהתורה לנו ולגרים נתנה, שנא' הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר חוקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם.

וכל מה שאמרנו לך בענין הברכות שלא תשנה, ראיה לזה ממס' בכורים, הגר מביא ואינו קורא וכו', ובירושלמי שם אמרו בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא, מ"ט כי אב המון גוים נתתיך, אב לכל הבריות, ריב"ל אמר הלכה כר' יהודה. הנה נתברר לך שיש לך לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ושאברהם אב לך ולנו ולכל הצדיקים ללכת בדרכיו, וה"ה לשאר הברכות והתפלות שלא תשנה כלום. ע"כ.

וראה לעיל סי' תרעא הערה ר' מה שהבאנו בשם קונטרס ספר הזכרונות לר' צדוק הכהן. ע"ש. והנה מחבר אחד כתב סברא לפסוק כדברי האר"י נגד מרן וכל הפוס', וזה מכח מה שרבינו האר"י היה גדול בחכמה. [מנוח"א. ובספרו ברכת ה' ח"א עמוד קא]. ותמוה מי שמו לאיש לומר מי היה גדול בחכמה [בחכמת הפשט] יותר. ומרן אאמור"ר שליט"א בהקדמת ספר הליכות עולם חלק ז' כתב: "ובאמת שאם לגבי מרן אף על פי שנתקבלו דבריו בכל תפוצות ישראל להיותו גדול הדורות ומארי

ז) כן כתב מרן החב"ב (סימן תרעו בהגהות הטור) בשם אגרות הרמב"ם (סימן ט), דהגר אם רצה לומר שעשה נסים לאבותינו יאמר, ואם רצה לשנות ולומר שעשה נסים לישראל יאמר, ע"כ. וכן הביא דבריו הפרי חדש (שם). והובא ג"כ בעולת שבת וש"א. ותשובה זה כתב הרמב"ם לר' עובדיה הגר, והיא בשו"ת מהדורת בלאו (סימן רצג). ובמהדורות פריימן (סימן מב).

וחת"ד הרמב"ם שם, שבין כשמתפלל בינו לבינו ובין בציבור, יש לו לומר אלהינו ואלהי אבותינו, ואשר קדשנו במצותיו וצונו, ואשר הבדילנו, ואשר בחר בנו, ושהנחלת את אבותינו, ושהוצאתנו מארץ מצרים, ושעשה נסים לאבותינו, וכל כיוצ"ב, לומר הכל כתקנם, ואל ישנה דבר, אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזור מ'ישראל, כך ראוי לו לברך ולהתפלל ואפי' כשהוא שליח צבור. ועיקר הדבר, שאברהם אבינו הוא שלמד כל העם והשכילים והודיעם דת האמת וייחודו של הקב"ה והכניס רבים תחת כנפי השכינה ולמדם והורם וצוה בניו ובני ביתו אחריו לשמור דרך ה', ולפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות וכל המייחד שמו של הקב"ה כמו שהוא כתוב בתורה, הוא תלמידו של אברהם אבינו ע"ה. ואעפ"ה הוא אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו ואב לתלמידיו וכל גר שיתגייר.

שאין איסור לחלוק על הילקו"י בזה. אולם כדי לפסוק הלכות צריך לדעת, ולא די בסברות, ולא ידע ולא התבונן שזה ב"י מפורש, בשם האבודרהם שכתב בשם הרמ"ה, שברכות אלו אינם אלא על תחלת ברייתו של אדם. ולפיכך הגר אינו מברך שלא עשני גוי, כל שלא היתה הורתו ולידתו בקדושה וכו'. וכן כתב בספר ארחות חיים. ע"כ. ואמנם בדרכי משה כתב, שגם גר יכול לברך שעשני גר, דזה נמי מיקרי עשייה, כמו שנאמר בבראשית (יב, ה), ואת הנפש אשר עשו בחרן. וכן כתב עוד בהג"ה, דאפילו גר היה יכול לברך כך, אבל לא יאמר שלא עשני עכו"ם, שהרי היה עכו"ם מתחלה. ובספר כסא אליהו פירש דברי הרמ"א, שאפילו גר היה יכול לברך בלשון שעשני גר, אך לא יאמר שלא עשני גוי וכו'. אולם ביפה ללב (סק"ו) העיר, דממה שכתב הרמ"א ואפילו גר יכול לברך כן, לא משמע כפירוש הנ"ל. ולכן כתב דכפי הנראה בנוסח מרן הש"ע היה כתוב שעשני יהודי או ישראל. וע"ז הרמ"א כתב שאפי' גר יכול לברך בלשון זה שעשני יהודי, שהרי נעשה גם הוא יהודי וכו', ובשם ישראל יכונה. וראה עוד במ"ש בזה המאמר.

אך בב"ח שם כתב, דגר אינו יכול לברך שעשני יהודי, דמה שנכנס לדת יהודית הוא על ידי בחירתו שמסר הקב"ה ביד כל אדם, ולא שייך לומר שהוא יתברך עשאו גר, שקיבל דת משה וישראל. ולכן אין הגר מברך מאלו שלש ברכות אלא שתים, שלא עשני עבד, ושלא עשני אשה. ודלא כמ"ש בהגה שהגר יכול לברך שעשני יהודי, דליתא, אולם עיין בט"ז (סק"ה) שכתב ליישב, דהא גר שנתגייר כתינוק שנולד דמי, וכמו שאמרו ביבמות (דף כג.), וממילא הוי כגופא אחרינא, ושייך שפיר שיאמר שעשני גר, דהויא עשייה חדשה כאילו נברא מחדש. ע"ש.

והמגן אברהם (סק"י) כתב, והשל"ה והב"ח כתבו דלא שייך לומר כדברי הדרכי משה, דמה שנעשה גר היה מצד בחירתו שבחר בדת ישראל, לכן לא יברך ברכה זו. אבל יברך שלא עשני עבד, דאף דתחלת בריאה היה גרוע מעבד, מכל מקום אילו היה עבד לא היה יכול להתגייר אלא אם כן שחררו רבו. ולפי מ"ש המקובלים שהברכות הללו מברכים על יציאת נשמתו

וכ"פ הרמב"ם בחיבורו (פ"ד מהלכ' ביכורים ה"ג). וכבר פסק מרן בש"ע (סי' נג ס"ט): "יש שהיו מונעים גר מלהיות ש"צ, לפי שהיו סבורים שאינו יכול לומר ואלהי אבותינו, ונדחו דבריהם". וראה בילקו"י על הל' ברכות השחר (סי' מו).

ובספר נוה צדק לרבי סעדיה הלוי מירקאדו (נולד בשנת תקכ"ח. הל' חנוכה פ"ג ה"ד) הקשה ע"ז, שהרי הרמב"ם (סוף הל' מעשר שני) כתב: ממזרים מתודין, אבל לא גרים ועבדים משוחררים, מפני שאין להם חלק בארץ, והרי הוא אומר כאשר נשבעת לאבותינו וכו', ע"כ. הרי להדיא דס"ל לרבינו דמפני שאין להם חלק בארץ וצריך שיאמר כאשר נשבעת לאבותינו, מש"ה אינם מתודים, וא"כ איך כתב דאם רצה לומר שעשה נסים לאבותינו יאמר, והרי הוא משקר בדיבורו שאומר אבותינו, ולא היה לו לכתוב אלא דוקא צריך שיאמר שעשה נסים לישראל. והוא מן התימה על מרן החב"ב ועל הרב פרי חדש שלא נרגשו בזה. ועיין להרב שי למורא (סימן נד) שהקשה בדברי הרמב"ם מדידה אדידה, דבהל' ביכורים (פ"ד ה"ג) פסקה דהגר מביא וקורא, ובסוף הל' מעשר שני פסק דהגרים אינם מתודים, מפני שאין להם חלק בארץ, והא בתרתי נאמר לאבותינו, וע"ש מה שתייך. וע"ע להרב עושה שלום (מערכת הג' דף כו ע"ג). ולהרב נחמד למראה (פ"ק דבכורים דף קצ ע"ב).

ובפמ"ג (תרעו א"א סק"ה) כתב, הגר יאמר לאבותינו, או לישראל. ובא"ר (אות ב) כתב דאחר מברך ג"כ להדליק, וגר מכותים אם רוצה לומר לאבותינו יאמר, ואם יאמר שעשית נסים לישראל יאמר. ועיין במג"א (סימן נג סק"ט) ובט"ז (שם סק"ט), ובסימן קצט (סעיף ד), אברהם אב לכל, נסים לאבותינו בבית שני, צ"ע קצת. ועבדים י"ל דאין אומרים אבותינו. ועיין פרי חדש (סי' תרעה אות ג) אי עבדים שאין משוחררים חייבין כלל בנר חנוכה. ועיין בר"מ (פ"א מהל' ברכות הט"ו) ובהשגות הראב"ד שם. עכ"ד.

ואמנם ברכת "שלא עשני גוי" אין הגר מברך, וכמ"ש הב"י (סי' מו). [שזו ברכה פרטנית].

והוצרכנו לזה, כי שמענו בשם חכם אחד שאמר בשידור, שגר מברך ברכה זו, ואמר

ח. אחר שבירך על הדלקת הנרות, לא יפסיק אפילו ברמז עד שיתחיל במצות ההדלקה. ומכל מקום רשאי לרמוז שיביאו לו שמן או גפרור, כיון שהוא צורך ההדלקה, ובדיעבד אפילו הפסיק בדיבור לצורך ההדלקה, אינו חוזר ומברך. (ח)

ט. אחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה, ועדיין לא הדליק את נרות ההידור, טוב להזהר שלא יפסיק בדיבור שאינו מענין ההדלקה. אבל בדיבור שהוא לצורך ההדלקה, כגון לבקש שיביאו לו שמן או גפרור, מותר אפילו לכתחלה, כיון שכבר חלה ברכתו על הנר הראשון. ואמנם מן הראוי שקודם הברכה יכין את הגפרור וכדו' שלא יצטרך להפסיק בדיבור. (ט)

חדש כתב שאין לברך כלל, כהב"ח. ודעת הרב יד אהרן שגר יכול לברך שלא עשני גוי, שהכוונה היא שלא עשני שאשאר גוי. ואנן נקטינן כד' מרן שקבלנו הוראותיו שגר לא יברך ברכה זו.

בלילה, שלא נדבק בה נשמת עכו"ם או עבד, אם כן גם גר יכול לברך כן. ע"כ. וכן הובא סברא זו בעוד יוסף חי (פרשת וישב). ובבאר היטב שם הביא משירי כנסת הגדולה, שהיותר נכון שיברך שהכניסני תחת כנפי השכינה, והוסיף שהפרי

אחר שבירך על הדלקת הנרות, לא יפסיק אפילו ברמז עד שיתחיל במצות ההדלקה

וזה צ"ע שהרי העיקר הוא הנר הראשון, ומה אכפ"ל ששח. וע"ע בפמ"ג (סי' תרעא) שכתב שהעיקר הראשון, ולפ"ז משמע דלא יברך. ובפמ"ג שם (מש"ז סק"א) דייק מהב"י בשם אר"ח"ח שאם הפסיק בדיבור יברך. והפמ"ג (שם בסי' תרעא, ובסי' תרעב בא"א סק"ג, ובסי' תרעו בא"א סק"א) וכן במחצית השקל (סי' תרעו), הקשו דהא המצוה אינו רק נר אחד.

ובפמ"ג (סי' תרעו מש"ז סק"ה ובא"א סק"ג) העיר ע"ד מהרש"ל שהו"ד בט"ז ומג"א (שם), דאחר שהדליק נר הראשון, אומר הנרות הללו, ויגמור ההדלקה, בעוד שאומר הנרות וכו', ובפמ"ג העיר ע"ז מדברי הא"ח הנ"ל, דמוכח דהברכה קאי על כל הנרות, ולמה יפסיק בין ברכה להדלקת שאר הנרות, וסיים דח"ו אין אומר נגד מאורן של ישראל מהרש"ל ז"ל, ומ"מ מי שנוהג ואומר אח"כ הנרות הללו, לאחר שהדליק הכל, שפיר דמי. ע"כ. וראה בזה בשו"ת מנח"י ח"ד (סי' קטו), ועוד בח"ו (סי' סד).

הדליק וראה שחסרים נרות מההידור - ממדת חסידות שלא ידבר עד שידליק הכל

כברכת המוציא שכיון שטעם יכול להשיח. וכ"כ הר"ן (סוף ראש השנה) שכל שאינו גורם ברכה, כמו בתפלין, למה יהא אסור לו להשיח, הרי לא שמענו בשום מקום שמי שבירך על מצוה והתחיל בה שלא יהא רשאי לדבר עד שיגמור המצוה, דאטו מי שהתחיל לבדוק חמצו כלום יהיה אסור לו לדבר

(ח) פשוט. ועיין בב"י (סי' קסח) בשם הכל בו (סימן כד יו). דכל הני מילי דאמרינן דלא הוו הפסק, דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לא יפסיק אפילו בדברים אלו.

ט) לכאורה אחרי שהדליק נר אחד, כבר קיים מצות נר חנוכה, וחלה הברכה, ושוב יכול לדבר, כיון ששאר הנרות הם רק להידור. ומנא לן שצריך לברך גם על ההידור. ואף את"ל שכל הנרות כחדא חשיבי, או שהברכה חלה על כל הנרות בפרט לסוכרים שההידור בנר חנוכה הוא מעיקר תקנת חכמים, מכל מקום הרי כיון שהדליק נר אחד, כבר התחילה המצוה, ויש לברכה על מה לחול. וכמו שמותר לדבר באמצע אכילתו אחרי שטעם מעט מן המאכל שבירך עליו, ואף על פי שהברכה חלה על כל אכילתו.

והפמ"ג בספרו ראש יוסף (עמ"ס שבת) כתב, ואם שח בין נר לנר, ראוי לברך שנית, וד"ל, ע"כ.

והנה בבן איש חי (פרשת וישב סעיף י) כתב, אם הדליק וראה שחסרו נרות מן ההידור לא ישיח עד שיביאו לו השאר. וכתב ע"ז בהליכות עולם ח"א (עמוד סה) דלכאורה אין זה מדינא, שמכיון שהדליק נר אחד שהוא עיקר המצוה כבר חלה ברכתו עליו ויכול לדבר אפילו דברי הרשות, דהוי

י. אחר שבירך והדליק נר אחד, אף על פי שהוא עדיין צריך להדליק את נרות ההידור, יש לו לומר את הנוסח של הנרות הללו אנו מדליקים וכו', ויאמר זה לאחר שסילק ידו מהדלקת הנר הראשון, ולא קודם לכן, מפני חשש הפסק. (י)

ולברך. ואפי' יש לו מאה בתים צריך להדליק בכל בית ובית נר של שבת, ודי לו בברכה אחת אם היה בדעתו מתחילה לכן. ע"כ. וכתב החיד"א בברכ"י (אר"ח סי' רסג בשו"ב אות ה), ומשמע דאף דכבר התחיל והדליק נר אחד אם שח עד שלא סיים להדליק חזור ומברך, והפריז הרב בזה, דכיון דכבר התחיל במצוה אין צריך לחזור ולברך, כאשר יתבאר למעיין מתוך דברי הפוסקים גבי ביעור חמץ (בסי' תלב). וגם מה שהצריך הרב להדליק בכל הבתים אשר לו, ודאי דמיירי אם משתמש בהם הבעל הבית או אחד מאנשי הבית בבתיים. ע"כ.

ועכ"פ לכתחלה מיהא חיישין ליה, וכמ"ש הגר"י טייב בחקת הפסח (סי' תלב סק"ד) דס"ל כרבינו יואל שהובא בב"י (סי' קמ), שאם קרא בתורה ג' פסוקים ושח צריך לחזור ולברך ברכה"ת. ע"כ. וע' בשו"ת מנחת יצחק הנז"ל (ח"ד סי' קטו) שהביא מ"ש הפמ"ג בספר ראש יוסף על שבת, שאם שח בין נר לנר ראוי לחזור ולברך שנית, ותמה הרב השואל שהרי העיקר הנר הראשון, ומה בכך ששח אח"כ. וע"ש. וביומין דחנוכה (סי' לג) מה שהעיר ע"ד הרב מנחת יצחק בזה. ע"ש. ומיהו ממדת חסידות יש לחוש להאוסרים לשת, בדברים שאינם מן הענין, אבל לומר הביאו שמן או גפרור להדליק בו דהוי מן הענין, מותר אפילו לכתחלה, דהוי כמו גביל לתורי. אבל קודם שידליק אינו רשאי לכתחלה לומר כן בדיבור, אלא ברמז. וכמ"ש הרמ"א (בהגה סי' קסד). וע"ש בשו"ת מכתב לחזקתו (סי' ה). ע"ש. [מהליכות עולם א עמ' סח].

נוסח "הנרות הללו" שאומר "קודש הן"

בזה משום הקדש, במה שאומר הנרות הללו קודש הם, שכוונת האומר על דעת חז"ל, והם לא נתכוונו רק ליחוד לשם מצוה כתקנת חז"ל, ולכן אין בזה שום קדושה מן התורה, ודנים בספיקם להקל. עכ"ד. וכתב באליה זוטא (סימן תרעו): אחר גמר הדלקת נר ראשון שהוא עיקר

עד שיגמור ביעורו, א"כ בא ונאמר שמי שבירך המוציא יהיה אסור לדבר עד שיגמור סעודתו, והא ודאי ליתא. עכ"ל. ומ"ש מרן בש"ע (סי' תלב ס"א), וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה, התם ה"ט כמו שסיים שם שזהו כדי שישם אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסים שם חמץ. והטור שם כתב ג"כ, ומשהתחיל לבדוק לא הוי שיחה הפסק מידי דהוה אישיבת סוכה, וכן להמדרב בתוך סעודתו דלא הוי השיחה הפסק להצריכו לחזור ולברך. ע"ש. ואפי' להחולקים ע"ז (כמ"ש המרדכי ריש פסחים בשם רב סעדיה גאון), התם ה"ט כמ"ש בשו"ת ברכת אברהם ח"ד (סי' קלט) שלא נתקיימה הברכה עד שישלים כל הבדיקה. ע"ש. והפרי"ח שם כתב שלדעת הרי"ף והרא"ש והרשב"א והר"ן כיון שהתחיל במצוה אע"פ שהפסיק אח"כ בדיבור א"צ לחזור ולברך. וכן עיקר. ע"ש. וכ"כ החק יעקב וערך השלחן ושאר אחרונים שם. והוא הדין לכאן. ואשר על כן אנו נוהגים לומר הנרות הללו אנו מדליקין, תיכף אחר הדלקת נר אחד, אף שאין חובה לאומרו. ומשום שאין בזה הפסק, כיון שחלה הברכה על הנר הראשון שהוא עיקר המצוה. וכן כתב המשנה ברורה (סי' תרעו סק"ח). ובכף החיים שם (אות כח"ל).

והן אמת כי רבינו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער ט פרק יג), כתב לגבי נרות שבת, נ"ל שאין לו לשיח כלל עד שסיים להדליק כל הנרות, כמו בביעור חמץ או שאר מצוות, ואם שח חזור ומברך, אבל אם שח מענין המצוה א"צ לחזור

(י) מרן בשלחן ערוך (סימן תרעו סעיף ד). שו"ת מהרש"ל (סימן פה). שו"ת מהרי"ל (סימן קמה). וכן מבואר בפרי חדש שם. ועיי' עוד להחיד"א בספרו כסא רחמים (דף ס"ג עמוד ג).

ובא"א בוטשאטש (סימן תרעו ס"ד) כתב שאין לחוש

יא. אחר שהדליק נר החיוב, מותר אף בשאר לילות, להפסיק לעניית קדיש וקדושה, ולאמן דברכות, ולשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד, אף על פי שעדיין לא הדליק את נרות ההידור. (יא)

יב. מנהג טוב לומר אחר הדלקת נר חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", כל המזמור. ויכול לומר מזמור זה אחר שסיים אמירת מזמור שיר וכו', אף שעדיין לא הדליק את כל הנרות. וסגולה טובה לומר ז' פעמים ויהי נועם אחרי ההדלקה. (יב)

אלא שיש שינוי בתיבה אחת שכתב, וכל מצות שמונת וכו'. ונ"ל שתיבת מצות הוא טעות סופר. וכן בטור וכל הפוסקים ליתא, וא"כ הוא ממש ל"ו תיבות כמו נוסחת הרש"ל. ומזה נמי תימה גדולה על המטה משה שם שכתב: ונוסחת הרא"ש הוא מ"ד תיבות, כמספר נרות עם השמשים. ע"כ, הא נוסחת הרא"ש ממש כרש"ל, רק בתיבה אחת יש הפרש, וכבר כתבתי שטעות סופר הוא, גם בטור הוא ממש כנוסחת רש"ל. גם תמהני על הלבוש אנה מצא לנוסחא זו שהביא. שוב מצאתיו בקיצור פסקי הרא"ש. אלא דבמקום תיבת הן כתב תיבת מצות, והוא מהתימא שסותר לדברי הרא"ש גופיה והטור וכל הפוסקים הנ"ל. וכן מצאתי באבודרהם כנוסחת רש"ל, וכאשר הגהתי, וסיים עלה וכן היו נוהגין הרא"ם והרא"ש. ע"כ, לכן אין לזוז מנוסחת רש"ל רק שלא יאמר תיבת הן. [אלה זוטא].

(יא) ראה להגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה (סימן תרעו) שציין לחיבורו שפלפל בזה. והוא מכ"ש למה שנתבאר בסעיפים הקודמים.

מנהג טוב לומר אחר הדלקת נר חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד"

לכל חי (סימן כז אות יג).

והביאו מספר דבש לפי, שהטעם שאומרים מזמור שיר חנוכת הבית לאחר הדלקת נ"ח, לפי שר"ת של תיבות הראשונות: מזמור שיר חנוכת הבית, הם "שמחה", שבזה היה עילוי לשכינה שנקראת שמחה, וגם זה אותיות משחה, שהיה הנס בשמן שהוא משחה. וכן הוא אותיות חמשה, שבני חשמונאים שנצחום ליוונים היו חמשה. ועוד שר"ת של תחילת פסוק זה מרמז על הגזרות שגזרו עליהם: מ"לה ש"בת ח'ודש, והה', מרמז

ויגמור ההדלקות בעוד שאומר הנרות וכו', ורש"ל סימן פ"ה. עוד כתב רש"ל שם, נוסח הנרות הללו הוא: הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו, על ידי כהניך הקדושים, וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הן, ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד, כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל נסיך ועל ישועתך. לא תשנה ולא תוסיף ולא תגרע, והטעם מפורש, וסי' ל"ו תיבות לבד הנרות הללו אנו מדליקין. ע"כ. וכתב עליו בספר מטה משה, יש תיבה יתירה מל"ו. ומצאתי בדפוס אחד כתב בו, על הנסים ונפלאות ואז מכוון ל"ו. ושמחתי כמוצא שלל רב. עכ"ל. ואני אומר דדפוס נוסחא זו הוא בטעות, כי ראיתי במסכת סופרים, והגהות מיימוניות, והרא"ש, והטור, שכתבו ועל הנפלאות. ועוד דא"כ יאמר על התשועות ונסים ונפלאות. אלא נ"ל ברור דתיבת ה' טעות סופר הוא, וצ"ל הנרות הללו קודש ואין וכו', כי קאי על להשתמש בהן. וכן מצאתי הנוסחא בהרא"ש.

(יב) ראה בטור (סימן קלג) שכתב "ובכל זמן וזמן משני המזמור לפי עניינו, כגון ברכי נפשי בר"ח וכו', ומזמור שיר חנוכת הבית בחנוכה". ומה שנהגו לומר מזמור זה אחר הדלקת הנרות, מובא במחזור ק"ק רומא עם פירוש קמחא דאבשונא לר"א טריויש שדפס בשנת ש"א, ולאחר כמאתים שנה הובא גם בחמדת הימים. ושם הביא עוד כמה מזמורים שנהגו לאומרם אחר ההדלקה, אך לא נהגו לאומרם, ומכאן שגם המזמור ארומימך ה' כי דילתני אין מקורו מספר חמדת הימים, אלא מנהג קדום. ועיין במועד

על חמשת בני חשמונאים שנצחום.

ובלקט יושר (ח"א ע"מ קנב) כתב על מנהג רבו התה"ד, שלאחר שאמר הנרות הללו, היו מנגנין מעוז צור ישועתי, ולפעמים אמר אותו בדילוג. וזכורני כשהדליק בע"ש אמר הזמר מעוז צור ישועתי בליל שבת על השלחן עם שאר מזמורים. ומה שיש הנוהגים לומר ז' פעמים את המזמור "יושב בסתר" (תהלים צא), ומתחילים מהפסוק האחרון שבפרק הקודם ויהי נועם וכו'. הנה מקור למנהג זה יש להביא עפ"מ"ש בספר בני יששכר בשם התשב"ץ, שכאשר יצאו החשמונאים להלחם ביוונים אמרו ז' פעמים "ויהי נועם". וכן הביא מנהג זה בכח"ח (תרע, ס"ק כו).

ויש לעיין אם יאמר מזמור זה מיד אחר הדלקת הנר הראשון, וכמו הנרות הללו, או דילמא לא יאמר כן אלא אחר הדלקת כל הנרות. וראה לעיל שממדת חסידות יש לחוש להאוסרים לשיח דברים שאינם מן הענין עד שיגמור הדלקת כל הנרות. ובחזו"ע (חנוכה עמוד קל) משמע שאומר מיד אחרי הדלקת הנר הראשון.

סגולה לומר ז' פעמים ויהי נועם אחרי ההדלקה

בחנוכה שהניסים היו קצת ג"כ על ידי התחתונים, שחשמונאי ובניו היו לוחמים עם חיל אנטיוכוס הרשע ימ"ש, לכן אנו אומרים בחנוכה 'ויהי נועם' בהדלקת נרות של חנוכה, שבו נאמר 'ומעשה ידינו כוננה עלינו', לרמז על נס חנוכה שהוא קצת 'מעשה ידינו' במלחמה, אמנם השם יתברך 'מעשה ידינו כוננה עלינו', שהקב"ה הצליח לנו מעשה ידינו להתגבר במלחמה. ע"כ.

ובספר יסוד ושורש העבודה (ח"ב שער יב פרק א עמוד תקעד) כתב לומר מזמור שיר חנוכת הבית במיתון גדול. ויכוין בהודאה של מזמור זה על התשועה הגדולה שעשה עמנו השי"ת בימים אלו. וכן יאמר למנצח בנגינות מזמור שיר וגו'. ע"כ.

ויש שנהגו בחנוכה לשחק בסביבון, וכבר כתבנו בזה לעיל בסימן תרע, והדבר פשוט שלא נאמרו דברים הללו במקום שיש חשש ביטול תורה. ובספרי החסידות כתבו שיש בזה רמזים

וכתב הגר"ח פ' בספר מל"ח (סימן כז אות יג) שבספר הזכירה (דף סט סוף ע"א) איתא, שסגולה לשמירה מעולה כל השנה, שיאמר בחנוכה כל לילה אחר הדלקת הנרות, שבע פעמים ויהי נועם, כן מצאתי כתוב. ע"כ. וכן כתב בבן איש חי (ש"א פ' וישב הלכות חנוכה סעיף כג) ביום כ"ד כסליו, ילמדו בספר חגי סימן ב, בעשרים וארבע וכו', עד סוף הספר. ויש סגולה לשמירה, לומר כל לילה אחר הדלקת נר חנוכה, שבע פעמים ויהי נועם וכו', ומזמור יושב בסתר, וכנזכר בספר מועד לכל חי, יעוין שם. ע"כ.

והרוקח (ס"י רכה) כתב, וכופלין ארך ימים, לומר, כמו שהיה ברכה בחינוכו, כן יהיה בחנוכה בית חשמונאים.

ובקדושת לוי (בראשית לחנוכה) כתב, שהנסים מיציאת מצרים, השי"ת בחסדו הגדול פעל זאת בלי שום התעוררות התחתון, משא"כ

נשגבים. וכמ"ש בספר בני יששכר (מאמר ב אות כה), שמהג ישראל לשחק בחתיכת עץ מרובעת שבד' קצותיו חקוקים אותיות ג' ש' נ' ה', שהוא ר"ת נס גדול היה שם, והוא גם מרמז לד' כוחות שבאדם גיפני נפשי שיכלי וכח עליון הכולל הכל. וד' מלכויות רומי בבל יון ומדי מנוגדים לכוחות אלו, ויתבטלו ע"י משיח, שהוא בגימט' גשנ"ה. ובחנוכה מגליץ הסביבון מלמעלה, ובפורים הרעשן מסובב מלמטה, לרמז שבחנוכה הנס היה ע"י איתערותא דלעילא, ובפורים ע"י איתערותא דלתתא. ועוד טעמים נתנו לזה. וכ"ז להראות גודל חשיבות

מנהגי ישראל שאין בהם שום חשש איסור. ומשום האי טעמא אין לשנות מנהגים בנוסח התפלות וכדו', שיש בהם סודות, ואחר שאין בזה חשש איסור, משתמשים בטעמים כאלו להזהר בכך ולא לשנות. ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סי' יט) כתב שכל הפיוטים ואף נוסחאות של מי שברך, נתחברו ברוח הקדש. ויסודתם בהררי קודש מפי קדמונינו ז"ל, ורוב שליחי צבור בימים הקדמונים היו מבעלי התוס' אשר היו בבחינת נביאים ורוח הקדש שרתה עליהם בעת שיסדו את הפיוטים.

טוב להרבות בצדקה בחנוכה בפרט בשעת הדלקת הנרות ובענין "דמי חנוכה"

והנה במשנה ברורה (סי' תרע סק"א) כתב, נוהגין העניים לסבב בחנוכה על הפתחים (מג"א). ויש טעם לזה (פמ"ג), ע"כ. וז"ל המג"א שם, נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ובספר חנוכת הבית כתב טעם לזה. ע"כ. ואולי מכאן המקור אצל כמה עדות לתת מעט דמי חנוכה לילדים. אלא שהמג"א נקט הנערים העניים, ומשמע שהעיקר הוא מצד מצוות צדקה. וע"ע להלן מספר מעשה הצדקה מה שכתב בענין מנהג זה. [ומכל מקום יתן להם רק מעט. ויש להזהר שלא לתת כסף לכל ילד, שיש ילדים שמשתמשים בכסף לדברים שאינם טובים, וכל חכם יעשה בדעת ובעינא פקחא].

ללומדי תורה דוקא, ע"ש. ובזוה"ק אמרו, ויגע בכף ירך יעקב, שנגע בתמכין דאורייתא, ואם אין ח"ו מי שיסמוך ללומדי תורה נופל ח"ו יסוד התורה, וחנוכה ופורים ניתקנו לתקן נצח יהודה [והוד] נקראים תמכין דאורייתא, וע"כ במועדים הללו מצוה להרבות בצדקה, וזהו הנקרא מדליקין עליו בביתו, שבניו עוסקים באור התורה, ואם אין מדליקין עליו בביתו, צריך להשתתף בפרוטה, היינו עם לומדי תורה, כענין יששכר וזבולון ע"ש. ובספר אוצר החיים (מנהגי האדמו"ר מצאנז זצ"ל) כתב, שביום זאת חנוכה ערך סעודה גדולה לכל הקהל, ודרש ופעל בעניני צדקה הרבה.

ובספר יסוד ושורש העבודה האריך בזה, וכתב ששמונת ימי חנוכה הם ימים המסוגלים מאד לתקן פגמי נפשו בנתינת צדקה וביחוד ללומדי תורה להחזיקם ע"ש. וכ"כ בקצור ש"ע (סי' קלט ס"א) דמרבית בצדקה בימי חנוכה, ובפרט ללומדי תורה. ובשו"ת משנה"ל (ח"ז סי' פח) נשאל מאין לו המקור לדברי הקש"ע בזה. והביא שהיה מנהג קדמון, שראשי ישיבות ורבנים היו הולכין בחנוכה לקבץ מעות חנוכה, והטעם נ"פ, לפי שהנס נעשה ע"י שנמסרו זדים ביד עוסקי תורתך, ולעורר זה הנס, נותנים צדקה ללומדי תורה ומחזיקין אותן, דלולי הם לא הי' הנס כלל, ואולי בדורות האחר' הנהיגו לחינוקות לסבב מפני טעם הנ"ל, והרבנים בעצמם לא הלכו, כי הושפל כבוד התורה ונחשב לבזיון כמובן. ובפמ"ג כתב טעם למה מקבלין כסף

ובספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו טבת מאמר ד אות לה) כתב, ובאלה הדברים תמצא טוב טעם מה שנהגו העניים לסבב על הפתחים בחנוכה, שרובם של עניים מן שבט שמעון, כמו שקילל אותם יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מט י'), להיות סופרים ומלמדים עניים (ב"ר צט ו'), והנה נודע מדת יוסף הוא יסוד פתח הגוף, כמ"ש בזוהר (ח"ב לז.), והנה שמעון שאמר ועתה לכו וכו' על יוסף שהוא פתח הגוף, הנה רצה לאבד המשפיע פתח הגוף, על כן כעת הוא מקבל על הפתחים בסיבובו, והנה שבט לוי שתיקן חטאו בעת ההוא כמה שמסר נפשו (ר"ל מתתיהו ובניו), ועל ידו זרח אור לישראל בפתחי בתי בני ישראל, ושמעון לא מסר נפשו לתקן כמו לוי, ע"כ נהגו העניים (שהם ברוב) מן שבט שמעון לסבב על הפתחים לקבל, והוא כעין

יג. אם שכח לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר הברכות, קודם ההדלקה, אם אירע כן ביום הראשון, לא יברך ברכת להדליק נר חנוכה. ואם אירע כן ביום השני, או בימים שלאחר מכן, אם נזכר קודם שסיים את הדלקת נרות ההידור של אותו לילה, רשאי לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר ברכות ההדלקה, אפילו לא נשאר אלא נר אחד של הידור. אבל אם סיים להדליק את כל נרות ההידור, לא יברך ברכת להדליק נר של חנוכה, ואפילו נזכר בתוך כדי דיבור אחר שסיים הדלקת כל הנרות. ואפילו אם עדיין לא הדליק את נר השמש, לא יברך עוד להדליק נר חנוכה, אבל יוכל לברך ברכת שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון בלבד, שהרי הוא רואה את הנרות דולקות, ולא גרע מהרואה את נרות חנוכה של חבירו, והוא לא הדליק, ולא הדליקו עליו בביתו, שצריך לברך שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון. (יג)

לתלמידי חכמים, וכן מלת כ"ף עולה מאה כחושבן פ"ך, בסוד פ"ך אחד של שמן המנורה הטהורה שהיא התורה, ות"ח מלאים התורה והענוה שהם העולים במקום קרבן וקטורת סמים, כמשארוז"ל. ואח"כ יפריש עוד מ"ד פרוטות, כנגד ריבוע שם אהי"ה וכו', וקמ"ד פרוטות עולה וכו', וכן בכח התיקון הקדוש הזה יעלו כל ניצוצות הקודש שלו שיצאו לבטלה וכו', וגם אלו הפרוטות יתחלקו לקצת ת"ח. ויכול לחלקם באיזה יום שירצה כולם בב"א, אבל מ"ד הנשארות יחלקם אחת לאחת, יום על פי מדותיו בסדר המדרגות. כי ביום הא' יתן לכבוד שבט יהודה ויזכה לכל אחיו עמו, כי זכין לאדם שלא בפניו, וביום הב' לכבוד השבט והנשיא של יומו השליט בו, וכן ע"ז הדרך. עד שביום השמיני ישלם אותם, ובכן יזכה לעלות כל ניצוצות הקדש בכח קדושת הימים והדלקת הנרות. ומכאן תראה שנהגו לחלק המעות לתנוקות ולקטנים בימי חנוכה ופורים, שהם בסוד נצח והוד, עכ"ל.

והרב חמדת ימים (פרק ג) כתב, דלתקון פגם נשג"ז יתן בכל שמונה ימים צדקה לעניים ת"ח, וילמוד סדר הלימוד שתיקן שם לכל ח' מי חנוכה, ע"ש. ובאשל אברהם (סימן תרע"א) כתב, ומפני זה אנו מחוייבים בימי חנוכה ללמוד תורה הרבה. ועבודה בלב זו תפילה כראוי, והודאה וגמילות חסד במזון וגוף. ע"כ.

הצדקת הדין וקיבול מאהבה ובזה יתכפר עונם, הבן הדבר. ועוד שם: וכבר ידעת דברי הזהר (ח"ב פח): דביום טוב מחוייבין ליתן צדקה, ובפרט לבעלי תורה, ומאן דחדרי ולא יהיב למסכני וכו', הנה לבעבור זה קראו ג"כ לימים האלה ימים טובים, להרבות בהם צדקה כמו בימים טובים, ושניהם כאחד טובים מצות נר חנוכה ומצות צדקה, ותהיה צדקתם עומדת לעד, והבן. ע"כ.

ובספר נוהג כצאן יוסף (אות יא) כתב, בקהלות הולכים עניים לדפוק על פתחי נדיבים, וכתב במג"א דאין למחות בידם, וכן ראיתי נוהגים ונראה לי המנהג, דהוי קצת דומה לפורים כיון שנעשה גם כן נס בו ביום. והביאו הגר"ח בספר מל"ח (סימן כז). וכתב, ואשרי אדם שנותן למלמד של בניו כמו פורים, וכן לתלמידי חכמים הנצרכים יותר, ולפחות לרגילים אצלו דנכנסים בתוך ביתו, ויזכה בזה דהון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, דככה יעשה מידי שנה בשנה לא פחות ול"ו יותר, אכ"ר. והרב חמדת ימים (פרק ג) כתב, דצריכים התינוקות להוליך מעות לרבם בחנוכה, ע"ש טעם לדבר.

עוד הביא הגר"ח פ"מ בספר מעשה הצדקה (דף קכט ע"ב אות מו) איך הדרך ישכון אור באופן סדר נתינת הצדקה בשביל התיקון של מצות נר חנוכה, ע"ש שיפריש תחילה מאה פרוטות של כסף, על שם כף אחת עשרה זהב וכו'. ויחלקם

אם שכח לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר הברכות, קודם ההדלקה

(יג) הליכות עולם ח"א (עמ' סז), וע' בשו"ת הלכות קטנות (חלק א ס"ג) שכתב, מי ששכח לברך להדליק

שבהדלקת נר אחד לכבוד שבת פשיטא שכבר יצאה ידי חובה, מכל מקום, כיון שרגילות היא להדר המצוה להרבות בנרות, לא גרע ממ"ש התוס' והרא"ש הנ"ל. ובפרט שכל הנרות נחשבים כנר מצוה, אחר שהודלקו לשם מצות שבת, והכל נחשב חלק מהמצוה.

וכל שכן לגבי נר חנוכה שההידור הוא מנהג פשוט בכל ישראל, ויש אומרים שנחשב כמו חלק מהמצוה, וי"א שיש בו חיוב אחרי שפשט המנהג כן בכל ישראל, וי"א שהוא מתקנת חכמים. [שהחמיר משה כתב שמנהג המהדרין מן המהדרין נעשה כעיקר המצוה. והרב גליא מסכת (דף פב סוף ע"ב) כתב שענין ההידור בתוספת נרות חנוכה, אף שקראוהו חז"ל בשם מהדרין, אינו דומה לשאר ענייני הידור מצוה, אלא נחשבים כולם לעיקרי המצוה. ע"ש. וכיו"ב כ' הכת"ס (או"ח סי' קלה), שהמדליק נרות חנוכה הנוספים, לנהוג כמהדרין מן המהדרין, יכול לברך על ההידור, שמכיון שנהגו בה כל ישראל, גם התוספת נחשבת כעיקר המצוה, לעשותה מן המובחר. וראה לעיל (סי' תרע"א) מ"ש בזה].

ועוד יש סברא בזה, והוא, דכל הנרות חשיבי כחדא, וכמ"ש מרן בב"י (סי' רסג) לגבי נר שבת, שאפשר "דכל נרות שמדליק לכבוד שבת כחד חשיבי", ושמשמע זה אף אי נימא שהדלקת הנר היא קבלת שבת, רשאת להדליק את כל הנרות ולא רק את הנר הראשון, אבל תיכף כשסיימה את הדלקת הנרות, צריכה לפרוש ממלאכה, ולכן קצת נשים נהגו להשליך את הפתילה מידן תיכף אחרי גמר ההדלקה. וע"ש בשם שבולי הלקט (סי' נט). וצ"ע אם סברא זו שייכת כאן.

וראה בב"י (סי' תרעד) בשם אר"ח, שאם שכח והדליק בליל ד' רק ג' נרות יחזור וידליק הנוסף ולא יברך כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשהו. ועכ"פ מוכח שאם לא בירך מתחילה, יכול לברך על ההידור, ראה במג"א (סי' תרנ"א ס"ק כה), ובאליה רבה (סי' תרע"ב סק"ז), ובשו"ת רעק"א (תנינא סי' יג), מה שדייקו מהאר"ח, וראה עוד להלן.

ובפרי מגדים (א"א ר"ס תרע"ו) הקשה, שאין יאמר וציונו על נרות ההידור בעלמא, והיכן

להדליק נ"ח קודם ההדלקה, כל זמן שהוא עוסק בהדלקת נרות ההידור יש לו לברך. ע"ש. ודמי למי שלא בירך על נטילת לולב, ונזכר לפני הנענועים, שאע"פ שאינם מעכבים המצוה, ומדאגבהיה נפק ביה, יכול לברך על נטילת לולב. וכמ"ש התוס' (סוכה לט). דאע"פ שבהגבהת הלולב ומיניו יצא ידי חובה, מ"מ כל שדעתו לקיים מצות הנענוע בלולב, אע"פ שאין הנענוע מעכב, יכול לברך "על נטילת לולב". וכ"ה בהרא"ש (פרק ג' דסוכה סי' לג). וכ"כ המחזור ויטרי (עמוד תל), וראב"י"ה (סי' תרפ"ב וסי' תרצ"ב), ובשבולי הלקט (סי' שסו). ובעל המאור (פסחים ז'): ע"ש שכל שעדיין לא קיים מצות הנענוע בלולב, הווי שירי מצוה וכעובר לעשייתה דמי. ושפיר מברך. וכ"כ הרשב"א והריטב"א והר"ן (סוכה מב).

וכ"ד הפרי מגדים (ר"ס תרע"ו), והרב יד אהרן. והגאון רבי עקיבא איגר בתשובה (מהדורא תנינא סי' יג), ובשו"ת כתב סופר (סי' קלה), ובבן איש חי (פרשת וישב אות י'), והמשנ"ב (סי' תרע"ו סק"ד), וכה"ח. וראה במאור ישראל טבעת המלך (הל' חנוכה עמ' שטו).

וכ"כ בערוך השלחן (סוף סי' תרע"ו), שכל עוד הוא מדליק נרות ההידור רשאי לברך "להדליק נר חנוכה", ותמה על מי שסובר שאין לברך ברכת להדליק אחר הדלקת הנר הראשון, דאטו גרע הידור נרות חנוכה מניגוב של נט", שאף שאינו מעכב עם כל זה כל שעדיין לא ניגב ידיו מברך על נטילת ידים, דחשיב עובר לעשייתו. אלא ודאי שיכול לברך "להדליק נר חנוכה" על נרות ההידור. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חלק אורח חיים סימן רה).

וכן מבואר בספר פרדס הגדול לרש"י (סוף סי' לט), וז"ל: שכל זמן שלא נגמרה המצוה המברך בתוך מעשה המצוה, כמברך עובר לעשייתו. וכ"כ בהגמ"י (הל' סוכה פ"ו אות ר'), בשם רבינו שמחה, שכל זמן שאדם עסוק במצוה, יכול לברך, אף שהתחיל בעשיית המצוה, מקרי שפיר עובר לעשייתו. ע"ש.

וכן נקטינן לגבי נר שבת, שאם שכחה ולא בירכה קודם ההדלקה, יכולה לברך כל זמן שלא סיימה את הדלקת שאר הנרות. ואף על פי

ציונו, הרי הכל יוצאים י"ח בנר אחד. וכן תמה במחצית השקל (שם). אולם התירוף נראה פשוט, שכמו שהענועים אצל לולב, והניגוב אצל נטילה נחשבים כעוסק עדיין במעשה המצוה, כך בנדוד. והברכה חלה על כל המצוה, מאחר שעדיין לא בירך, ולא סיים את העסק במצוה. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן פה).

[והגרש"ז אור"ב בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח) כתב סברא בזה, דכיון שחכמים תיקנו בשביל פירסום הנס גם לפרסם ולעשות היכר למספר הימים, ולכן מברכים גם על מנהג בלבד מפני שרצו להרחיב את פירסום הנס, וכמו הדלקה בבית הכנסת. ויכול לברך על הנר הנוסף כיון דיש לו חשיבות מצד פרסום הנס. וכן מדויק קצת מלשון הש"ע (סי' תרע"א ס"ב) שלא זכר את החילוק שבין נר הראשון שהוא עיקר המצוה, לבין הנרות הנוספים בימים האחרים שהוא רק מצד המהדרין, ומדינא יוצא בנר אחד בכל לילה ולילה. ויש לומר דהש"ע בא לרמז שגם המנהג וההידור הוא אצלנו כחובה אשר גם מברכים עליה, משום פירסומי ניסא. וע"ש שהוכיח כן לפי פסקי הרמ"א ומנהגי אשכנז. ועפ"ז היקל יותר בנ"ד ע"ש. ועכ"פ יש לצרף סברא זו לנ"ד].

וזכר לדבר, מה שאמרו (שבת קלג): המל בשבת, כ"ז שהוא עוסק במילה, חוזר בין על ציצין המעכבים את המילה, בין על ציצין שאינם מעכבים את המילה, פירש, על ציצין המעכבין חוזר על הציצין שאינם מעכבים אינו חוזר, וציצין שאין מעכבים, הם בבחינת הידור מצוה, הילכך כל זמן שעודנו עוסק במילה, גם הציצין שאין מעכבים הם בכלל מצות המילה שדוחה שבת, דכולה חדא מילתא היא, משא"כ כשסילק ידו אינו חוזר על ציצין שאינם מעכבים, דהוי כהתחלה בפני עצמה, ולא ניתנה שבת להדחות עליה. וה"נ כל זמן שעוסק בהדלקת נרות חנוכה אם לא בירך עובר לעשייתו, מברך על ההידור, דכולה חדא מילתא היא. אבל אם סילק ידו חלף הלך לו, ואז"כ נזכר ובה להדליק ההידור בלבד אינו מברך.

וכבר כתבנו לעיל מ"ש רבינו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער ט פרק יג), שאף שיצא ידי חובת נר שבת בנר הראשון, מכל מקום יכול לברך על

שאר הנרות. וס"ל נמי שחייב לברך על שאר הנרות ושם שח אע"פ שהתחיל במצוה חשיב הפסק, ובזה לא ק"ל הכי לדינא. אך מ"מ שמעת מינה ששייך לברך על שאר הנרות. ואף שיש לדחות דאזיל לשיטתיה דס"ל שכל זמן שהנרות דולקים יכול לברך [ראה להלן] כדין מצוה מתמשכת. מ"מ הרי ס"ל שצריך לברך על נרות ההידור. ועוד שבעיקר הדין כן מבואר בדברי כמה ראשונים שבנר שבת מברך על הנר האחרון.

ואף שבאו"ז (ח"ב סימן רנו) כתב שהוא רגיל להזהיר שיש לברך על הנר הראשון ותהיה דעתה דלא תקבל שבת עד שתגמור הדלקתה, ואינה מקבלת שבת עד שתגמור מצותה, וכן נכון לעשות ולא להדליק כמה נרות ולברך אח"כ, דעם הראשונה יצתה ידי מצות הדלקה ואין זה עובר לעשייתו. [ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קטז) כתב שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנר הבא לכבוד שבת, דהיינו נר שלפני השולחן, ושכ"כ אביו בהדלקת אותו הנר הוי קבלת שבת].

מכל מקום בכמה מקומות המנהג לא היה כן. וכמ"ש בתשובות הגאונים (מוסאפיה סימן פב) לרב שרירא ורב האי, שהמנהג הוא לגבי נר שבת שמדליקים מבעו"י כל נרות שרוצים, וסמוך לחשיכה מתקנים את הנרות ומוסיפים שמן ומברכים. אך יכול גם כן לברך מתחילה ולא לקבל שבת עד שסיים את תיקון כל הנרות. וע"ע בראב"ה (ח"א סימן קצט) שנהגו להדליק ב' נרות לשבת כיון שהנר הראשון הוא לאכול לאורו ואין היכר לשבת כי אם בשנים. ונראה לי, כשמדליק את הנר הראשון מן האור, יתכוין שלא יקרא שם מצוה עליו עד שידליק ממנו נר השני המונח במקומו, ואז לא יצטרך לברך עליו עד שמדליק מנר של שבת לנר חבירו כמנהגינו, דא"כ על הראשון היה לו לברך.

גם רבינו חיים פלטיאל בפי' עה"ת (שמות פרק יג כב) כתב, שיברך על הנר האחרון, שאל"כ כבר קיבל שבת בנר הראשון שהדליק, ואינו יכול להדליק יותר. ויכול ג"כ לכוין שלא לקבל עליו שבת עד לאחר הדלקה האחרונה, ואז יברך על הנר הראשון, וטוב לאשה יראת ה' שלא להדליק בקצבה, רק שיהא לה נר של שעה מזומנת להדליק בה מידי שבת בשבת. ע"כ. וכ"ה בפסקי

רבינו יחיאל מפאריש שנדפס בס' מאורות הראשונים (שבת סימן טז עמוד נב) שיש לברך על הנר האחרון. פי' קודם שידליק הנר האחרון. ונראה מבואר שאפי' יש לו כמה נרות להדליק לכבוד שבת, יכול לברך על הנר האחרון. אע"פ שלכא' כבר יצא בנר הראשון. ולא משמע שהוא דוקא משום שרק הנר האחרון הוא לכבוד

שבת, או מפני שמכוין לקבל בו את השבת. ולכא' מזה יש ללמוד לנר חנוכה שאפשר לברך על ההידור. ושמא יש לדחות, שנו שבת הוא כמצוה שאין לה קצבה שבכל נר ונר מקיים עונג שבת וכבוד שבת ושלום בית, ולא מצינו בו גדר של נר אחד עבור איש וביתו, ודוחק. ובפרט דנקטינן שאין מברכים על תוספת אורה. ויש לפלפל בזה.

אפילו שנותר לו להדליק את נר השמש שוב לא יברך

ומה שכתבנו שאם השלים כבר הדלקת כל הנרות, אפילו עדיין לא הדליק הנר שנקרא "שמש", לא יברך, הנה אף שצידד הגאון רבי עקיבא איגר בתשובה שם, שאף בזה יש מקום לומר שיברך להדליק נר חנוכה בתוך זמן המצוה, מכל מקום בשו"ת דמשק אליעזר (חלק יורה דעה סוף סימן מז) העלה שאין לברך, ודלא כהגאון רבי עקיבא איגר. ע"ש. וכן עיקר, שכן מבואר להדיא בשו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סימן פג עמוד קכב). ע"ש שברכת על נטילת ידיים בבית הכנסת, הרי היא ברכה לבטלה עכ"פ, כי נטילת ידיים לקריאת שמע ותפלין מצוה מדבריהם והברכה עליה חובה כמו לנר חנוכה, וכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ואין מצוה שיברכו עליה אחרי שנשלמה עשייתה, חוץ מטבילת הגר בלבד, ואין טעם שאדם יברך על נטילת ידיים אחרי נטילתן יותר משיברך להדליק נר חנוכה אחרי שהדליק, וכשם שזה אסור כך זה אסור. ע"כ. וכן פסק בשלחן גבוה (סימן תרע"ו סק"ג), שאם השלים ההדלקה מברך רק שתי ברכות שעשה ניסים

ושהחיינו, וכדין הרואה נר חנוכה. וכן פסק בבן איש חי (פרשת וישב אות י'). ויש לעיין, אם יוסיף שמן נוסף בנרות, האם יועיל לו כדי שיוכל לברך. שהרי הוספת שמן כהדלקה דמיא (עיין בגמ' ביצה כב). ואף שאין בזה שום חיוב, כיון שכבר יש בו שמן כדי שיעור כחצי שעה, ועוד שיש אומרים שא"צ כלל שיעור אפילו של חצי שעה, מכל מקום אולי י"ל דסו"ס לא גרע מנענועי לולב שנחשב שעדיין לא סילק ידו מן מעשה המצוה. וכן לגבי ציצין במילה. ויש לחלק בין נענועי מצוה וכן ציצין במילה, שהוא דבר קבוע שנהגו בכך, לבין הוספת שמן יותר מחצי שעה אחרי שכבר הדליק. ועוד נראה, שאפילו אם ידליק נר חדש לא יועיל לו, כיון שכבר סילק ידו מהמצוה, ואין שייכות להידור והתוספת עם המצוה הראשונה. וכמו שאחד מבני הבית שרוצה להדליק עוד נרות ולברך, לדעת מרן וכל קדושים דעימיה, אינו מועיל כלום. ואפילו לגבי נר שבת פסק מרן שא"א לברך על ריבוי אורה. ועיין.

אם שכח לברך לא יועיל אם יחזור ויכבה בידים בכדי שיוכל לברך

והנה לכאורה יש מי שחשב לומר, דאם שכח ולא בירך עד אחר שגמר להדליק את כל הנרות, שיכבה בידים את הנרות, ושוב יחזור וידליקם בברכה. אולם אין נראה כן, שהרי יש אומרים שכבתה אפילו במזיד אינו זקוק לה. ועוד שדעת הרבה ראשונים, שלהלכה נקטינן שנו חנוכה אין צריך שיעור, ודי שדלק הנר שעה מועטת וכבר יצא ידי חובתו, והובא דבריהם לעיל באורך. ולפי זה לא יועיל לו אם יחזור ויכבה.

שאם נזכר בתוך שיעור הדלקה שלא בירך, יכבנו ויחזור וידליקנו, שהרי כתב המחבר (סי' תרע"ג ס"ב) אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג אינו זקוק, ומשמע דדוקא כשכבתה בשוגג הוא דאינו זקוק לה, וממילא אינו מברך, אבל אם כבה במזיד דחייב לחזור ולהדליקה נראה דממילא ג"כ חוזר ומברך נמי, דכיון דחייב להדליקה אמאי לא יברך. ואף דהפמ"ג שם (בא"א אות יב) כתב, אם כבתה במזיד פשיטא דצריך לחזור ולהדליקה וג"כ לא יברך. ע"כ. יל"ד דר"ל בשכבתה מעצמה אלא שהיתה במזיד, אבל היכי

ושו"ר בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן פט) שכתב, שעלה בדעתו דבר חדש, שלכא' יש עצה

אך אין הצעה זו מוסכמת, שהמג"א (סי' קסה סק"ב) כתב ע"ד השל"ה שכתב כן, דהוי כגורם לברכה שאינה צריכה. ולכן כתב שאפי' לא נגע בטומאה שפיר דמי, כיון שלא כיוון בנטילת ידיים הראשונה לאכילה. ע"ש. ועיין במאמר מרדכי (סי' ד ס"ג) בדין מי שהיה נייעור כל הלילה. ע"ש.

וידוע כי גם בזה יש פלוגתא אם צריך כוונה בנטילה המכשרת לאכילה, ומרן בש"ע (סי' קנט ס"ג) פסק, שלכתחלה צריך כוונה לנטילה המכשרת לאכילה, ומשמע דבדעבד יצא אף בלא כיוון. וע"ש בב"י, ובאחרונים ובכף החיים (סי' קד). [אך יש תיקון פשוט במקומות שיש ברוים הנמשכים בצינורות, ואין כאן כלי, שאז נט"י בשביל להעביר הרוח רעה לאחר שיצא מביכ"ס, סגי בנטילה מהברז, ולנט"י דאכילה ל"מ, וא"כ חוזר ונוטל בכלי לאכילה. ויש לעיין בזה]. ובהיות שבזה"ז נוטלים בשפע, קשה לעשות כעצת מרן שאם רוצה בנטילה אחת, לאחר ששפך על ידו פעם אחת, וגם שפשף, יברך אשר יצר, ויגמור הנטילת ידיים וכו', והרי אם נטל רביעית כבר הגיע חיוב ברכת על נט"י, וברכת אשר יצר הוי הפסק. וגם אם יזהר מלשפוך רביעית, הרי רוצה לצאת ידי חובת המקובלים שאין לברך עד שישפוך ג' פעמים להעביר הרוח רעה, ועל כן טוב ליטול בפעם אחת, ויברך אשר יצר אחר טעימת המוציא, כמו שסיים הרב בן איש חי למי שממהר. ואין כאן אלא מניעת קדימת אשר יצר. רק שכתב "כזית" המוציא, ובזה יש לחשוש כי אז יצטרך ללפת את הפת וימשך באכילתו, וישכח מלברך אשר יצר, וכמו שהנסיון הורה. ושוב ראיתי כן בכף החיים (סק"ב). ע"ש. ועיין בשמח נפש (דף ג). וי"ל ע"ד. וע"ש דמסיק כמו שכתבנו שיטול ויברך על נט"י והמוציא, ואח"כ אשר יצר. ומעתה ה"ה בנ"ד, דמאחר שכבר יצאה י"ח בהדלקת הנרות, שהרי הדליקה את הנרות לשם מצות נר שבת, אם תכבה את הנר גורמת שתהיה צריכה לברך ברכה שאינה צריכה, דהא כבר יצאה ידי חובתה. וי"ל.

ויש מקום לומר דדוקא במי שעשה צרכיו לא הוי ברכה שאינה צריכה, משום שיש בזה צורך מסויים, וכמ"ש דא"א לעשות נטילה אחת לשניהם, דאין הנטילות שוות וכו'. וכמו שכתבו בשד"ח ועוד, דכל שיש צורך לא חשיב ברכה שאינה

דכבה בעצמו ממש הכ"נ דמברך נמי. ואפי' את"ל דגם בכה"ג לא יברך, י"ל דבנ"ד שהדליק בלי ברכה ואח"כ כבה בתוך זמן הדלקה, הו"ל כמי שלא הדליק כלל ומברך. אך י"ל דתלוי במחלוקת אי בזה"ז בעי שיעורא של חצי שעה, ולכן סב"ל. ע"כ.

וגם יש לדון בזה מצד נוסף, שאפשר שיש לחוש בכהאי גונא משום גורם לברכה שאינה צריכה, שהרי כיוון שנגמרה המצוה, שוב אין עליו חיוב לברך. ועתה שמביא את עצמו לחיוב נוסף, הוא כגורם ברכה שאינה צריכה.

והנה כבר ביארנו לעיל לגבי נרות שבת, שאם שכחה ולא בירכה קודם ההדלקה, שוב אינה יכולה לברך, כל שסיימה להדליק את כל הנרות. וכן הוא בילקו"י (סי' רסג, מהדורת תשע"ב). ונתבאר שם, שגם אינו מועיל אם תכבה את הנרות ותחזור להדליקן, והסברא בזה, משום שבמעשה ההדלקה כבר יצאה ידי חובת תקנת חכמים, ואף את"ל דלגבי נר שבת כבתה קודם כנסית השבת זקוק לה, מ"מ לגבי הברכה היאך תעשה מעשה בידים לכבות ולגרום לברכה שאינה צריכה, דהא אם לא תכבה את הנר וישאר דולק, הרי מקיימת את המצוה, ואין הברכות מעכבות, ואם כן היאך תכבה כדי לברך. [ויתכן, דכיון שאחר שתכבה סוף סוף עתה כבר אין בביתה נר דלוק, וממילא לא יצאה י"ח המצוה, ועתה כשחוזרת ומדליקה הרי היא עושה כפי חיובה, ואין כאן חשש ברכה לבטלה, דהדלקה קיימתא אודא לה. ומאידך י"ל דכיון שידועת שעל ידי מעשה הכיבוי שלה תגרום לברכה, יהיה אסור לה לכבות].

ולכאורה יש לדמות נידון דידן למה שדנו הפוסקים במי שעשה צרכיו והוצרך ליטול ידיו, ובדעתו לאכול מיד אחר הנטילה, אם מועיל שיטול ידיו מבית הכסא, ואחר כך יגע במקומות המכוסים ויחזור ויטול ידיו, אי הוי כגורם לברכה שאינה צריכה או לא, ודעת הבן איש חי (פר' שמיני אות ט) שאם עשה צרכיו ורוצה מיד לאכול, יטול ידיו תחלה בשביל עשיית צרכיו ויברך אשר יצר, ואחר כך יגע בידיו במקומות המכוסים שבגופו, ואז יטול ידיו ויברך על נטילת ידיים וכו'. ע"ש.

צריכה. דהא צריכה לאיזו סיבה. משא"כ הכא, שכל הענין לעשות כן הוא רק בשביל הברכה.

ויש לדמות נידון דידן להא דכתב הגר"ח בבן איש חי (פרשת שמ"י אות ז) במי ששכח לברך קודם הניגוב, שיגע בכשרו בידיו ויטמאם, ואז יטול ויברך קודם הניגוב, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, ע"ש. ובילקו"י הלכות ברכות (ס"קנח) הערנו דאכתי יש בזה חשש ברכה שאינה צריכה, ודמי להא דכל הענין בשביל הברכה.

וראיתי למי שכתב דאף בזה לא חשיב ברכה שאינה צריכה, שהרי עושה כן כדי להרויח ברכה. אולם אכתי חשיב ברכה שאינה צריכה, דאם עושה כן רק כדי להרויח ברכה, ויכל לפטור עצמו, הוי בכלל ברכה שאינה צריכה. ומ"ש שם שאמר הדברים בפני מרן אאמו"ר, והסכים עמו, הנה לא אחת ראינו שמדברים בהלכה עם מרן אאמו"ר, ואינו מגיב לא לכאן ולא לכאן, מפני שראשו ורובו מונח בסוגיא אחרת שהוא עוסק בה, וסומך על האומר, וממילא אין הכרח שדעתו ככל אשר שמע ושתק.

ואמנם לדעת הבן איש חי גופיה נראה דאם עושה כן להרויח ברכה, לא חשיב בכלל ברכה שאינה צריכה, שהרי כתב שם (שמ"י אות ז) בזה"ל: יברך ענט"י אחר הנטילה קודם הניגוב, ואם לא בירך עד שהתחיל לאכול, שוב לא יברך. ויש מי שאומר שאפי' אם לא בירך עד לאחר הניגוב, שוב לא יברך. לכן צריך לזהר לברך קודם הניגוב. וכ"ש שאסור לו לברך בהיותו מנגב ידיו כמנהג המון העם, שהרי אסור לעשות עסק אפי' כל דהו בשעה שמברך. ולכן אם שכח ולא בירך קודם ניגוב, לא יברך אחר ניגוב, משום ספק ברכות. מיהו הרב המגיה בחדס לאלפים שם כתב, דאם ניגב ידיו קודם ברכה, יחזור ויטול ידיו כדי לברך קודם ניגוב. ע"ש. ויפה כתב, וכן ראוי לעשות כדי שלא יפסיד הברכה, ואין בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה. אך קודם שיטול יגע בכשרו בידיו ויטמאם, ויטול ויברך קודם ניגוב. ע"כ.

הרי שלד' הבא"ח גם כשהוא גורם לברך, באופן שכבר יצא י"ח המצוה, רק שחסר לו הברכה, אפי' יכול לגרום לברכה שאינה צריכה,

אחר שרוצה לקיים מצות נט"י כתיקנה בברכה, ולפ"ז ה"ה בנ"ד.

אלא שיש לעיין בזה, דהא בדין שינוי מקום בסעודה, דהיינו מי שיצא ממקום למקום באמצע סעודתו, שלד' הרי"ף והרמב"ם ומרן הש"ע (ס"י קעח ס"א) אינו יכול להמשיך לאכול בלא שיברך המוציא, ולדעתם יש לו לברך תחלה ברהמ"ז על מה שכבר אכל, ויחזור לברך המוציא. ואילו לדעת התוס' והרא"ש והרמ"א שינוי מקום בסעודה לא הוי הפסק, ויכול להמשיך לאכול בלא ברכת המוציא. וכתבו האחרונים דאף לדידן דנקטינן בכל מילי כדעת מרן הש"ע, מ"מ במקום ספק ברכה שאינה צריכה אמרינן סב"ל נגד מרן. וכ"פ הרב בן איש חי עצמו בפרשת בהעלותך אות ב', שיש לו להמשיך לאכול לחם בלא ברכת המוציא. ולכאורה אמאי לא יברך ברהמ"ז על מה שאכל, ויחזור לברך ברכת המוציא, דאף שיכל להמשיך לאכול בלא ברכת המוציא, באופן שלא היה מברך ברהמ"ז, מ"מ אחר שבירך ברהמ"ז הרי אינו יכול לאכול בלא המוציא, ואין כאן ברכה לבטלה, אלא ברכה שאינה צריכה, וכדי להרויח ברכה הוה ליה למימר שיברך ברהמ"ז ושוב יברך המוציא. ומאי שנא מנט"י הנ"ל.

וצ"ל, דהתם נטל ידיו וניגב ולא בירך כלל, לכן כדי להרויח ברכה עבדינן ברכה שאינה צריכה, דלצורך זה חשיב ככרכה הצריכה. אבל גבי שינוי מקום בסעודה הרי בירך בתחלה המוציא.

ומיהו אכתי קשה, שלדעת הרי"ף והרמב"ם מה שבירך המוציא בתחלה, לא מהני כדי שיוכל להמשיך לאכול, אחר ששינה את מקומו ויצא באמצע סעודתו, וממילא כשמברך ברהמ"ז עושה זאת כדי להרויח שיוכל לאכול בברכה. וצ"ע בכל זה.

ועיין במג"א (ס"י קסה) שכתב, וא"ת הא לעיל (ס"י קנח ס"ז) כ' דיטול שנית בלא ברכה, וי"ל דש"ה דבשעת נטילה ראשונה לא איכוון לאכילה, ול"ש לברוכי עליה, אבל הכא איכוון עליה. א"נ בראשונה אינו נוטל כדינו. וכ"מ בב"י בהג"מ. וכן עיקר, ובשל"ה כתב, שיגע במקום המטונף בינתיים. ע"כ. ול"נ דכיון שנטל כדינו ל"ל לחזור ולגרום טומאה וליטול ולגרום ברכה, אלא ע"כ

דכיון שהדליקה לשם שבת, והדלקה עושה מצוה גם בנר שבת, שיש בזה כבוד שבת, מה שאחר כך הנר כבה אם תחזור להדליק הוא רק משום שלום בית ועונג שבת, אבל ידי חובת כבוד שבת במעשה ההדלקה, כבר יצאה י"ח, ומצד זה שמא לא הצריכו שתחזור להדליק בברכה. שהרי נר שהיה דלוק מבעוד יום צריכה לכבותו ולחזור ולהדליקו. ואין צריכה להדליק שוב מחמת תקנת חכמים, אלא מצד עונג שבת. ומאידך יתכן דאיה"נ העיקר שיהיה נר דלוק, ויש לדון בזה.

והנה כבר הזכרנו לעיל מ"ש מרן אמו"ר שליט"א בירחון קול סיני, שמכל מקום אם נזכרה שלא בירכה על ההדלקה קודם שסיימה להדליק את כל הנרות שהיא נוהגת להדליק בכל ערב שבת, יכולה לברך קודם הדלקת הנר הנשאר, אבל אם הדליקה את כל הנרות לא תברך עוד וכו"ל. וכתב כן בלא שנימק טעם הדבר. ולכאורה משמע כן מתשובות הגאונים (מוסאפיה (ליק) סי' פב) שכתב בזה"ל: ולא דייקנן בהאי [נר שבת] דוקא עובר לעשייתו, ואף על גב דאי בריך ברישא ולא מקבל עליה שביתה עד דמתקן לכולהו שרגי, לא מחייב בשביתה עד דמתקן לכולהו שרגי, והוי ברכה עובר לעשייתו, ושפיר דמי. ע"כ. ומבואר, דאף שלכתחלה צריך לברך קודם ההדלקה, כל עוד שעוסק בהדלקה, ולא גמר להדליק את כל הנרות, שפיר יכול לברך. [ומשמע שאחר שגמר הדלקת כל הנרות שוב לא יברך, ודו"ק].

ונראה דטעמא דמילתא, דכיון שהיא עדיין עסוקה במצות ההדלקה, לפי מנהגה שמדליקה מספר נרות, לכן יכולה לברך על הדלקת הנר הנוסף, דחשיב עדיין עובר לעשייתו, ואף שמעיקר הדין די בהדלקת נר אחד משום שלום ביתו, כיון שמנהגה להדליק עוד נרות, חשיב כעסוקה עדיין במצוה, ויכולה לברך.

ולכאורה היה מקום לדמות נ"ד למה שנחלקו הפוסקים במי ששכח לברך על הדלקת נרות חנוכה, אם יכול לברך כל עוד שלא סיים להדליק נרות ההידור. וראה בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' ג), ובפמ"ג (ר"ס תרעו), ובשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדו"ת סי' יג), ובשו"ת כתב סופר (סי' קלה), ובבן איש חי (פ' וישב אות י'), ובמשנ"ב (סי' תרעו סק"ה), ע"ש. וראה להלן בהערה הבאה.

כמ"ש דאינו נוטל בראשונה כדינו. ע"כ. ועיין בביאור הלכה (סי' קנט ד"ה ולכתחלה) שאם יש לו מים משמע מהרמ"א לעיל בסי' קנ"ח ס"ז, דצריך ליטול ידיו שנית, והיינו כדי לצאת דעת הרשב"א. אלא דלא יברך. (וע"ש במג"א הטעם דשמא כבר יצא כהר"א וסייעתו). ונראה דטוב שיטמא ידיו כדי שיתחייב ודאי בנטילה שניה ויוכל לברך. ע"כ. והיינו בדיעבד שעבר ונטל, והשל"ה איירי לכתחלה, ועל זה פליג המג"א. והיוצא מזה דלכתחלה היכא דאפשר אין לגרום לברכה שאינה צריכה, והדרינן לכללא דשוא"ת משום דסב"ל.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק מג הערה קסד) כתב דבדיעבד יכולה לברך אח"כ עד בה"ש, ועכ"פ צריכה לעצום עיניה בשעת הברכה, כדי שיהיה קצת עובר לעשייתו, ול"ד לסי' תרעו במשנה ברורה סק"ד, דהתם תיקנו הברכה דוקא לפני ההדלקה, וההדלקה עושה מצוה, ואם כבתה אין זקוק לה, משא"כ כאן שהמצוה היא שהנרות יהיו דולקים בשעת הסעודה, ובפרט שמדברי הרמב"ם נראה שהעיקר הוא שהנר יהיה דלוק, ועל זה מברכים. וגם לגבי נט"י מצאנו שאם לא בריך מיד, כל שלא אמר ברכת המוציא, אפי' כבר ניגב ידיו, יוכל עוד לברך ברכת ענט"י, וראה במשנה ברורה (סימן קנח ס"ק מד). ולק"מ מהא דסי' קסה במשנה ברורה סק"ב, דשאני התם דעכ"פ לכתחלה לא יפסיק. ולכאורה י"ל, דאם שכח לברך וטרם קיבל את השבת, מה טוב אם עכשיו נדליק נר נוסף, דכל מה שמיתוסף אור, יש בו משום שלום בית ושמחה יתירה, וע"ז יברך. עכ"ד.

והנה העצה שכתב שידליק נר נוסף וכו', היה לו לציין שלנוהגים כד' מרן הש"ע אין לברך על תוספת אורה מכח סב"ל. וגם מ"ש שאם שכח לברך על הנטילה, יכול לברך גם אחר הניגוב, הנה למעשה אין לברך אחר הניגוב, דסב"ל, וכמו שביארנו במק"א, וראה בילקו"י ברכות סי' קנח. וכן מה שנקט לדבר פשוט שבנר שבת כבתה זקוק לה אינו מוכרח לדינא, ואפשר דזקוק לה משום עונד שבת אך את עיקר תקנת חכמים של הדלקת הנר קיים. ודו"ק.

ולכן ג"כ אינו ברור שאם תכבה את הנר מחוייבת שוב להדליק את הנר בברכה, דיח לומר

ולכאורה מחלוקתם תלויה במה שיש לחקור אם מה שאמרו בגמ' (שבת כא:) המהדרין נר לכל אחד וכו', אם הוא חלק מהמצוה, או דאכתי שם הידור עליו. ונפ"מ אם יכול לברך על נר ההידור. ואפשר דנ"מ עוד אם מתחילים להדליק מנרות ההידור, או מצד ימין במה שהדליק יום קודם. [ראה בש"ע (ס"ה תרעו ס"ה) ובביאור הגר"א שם]. וכן אם צריך למכור כסותו גם עבור נרות ההידור. וכן לענין ליקח מן הצדקה. [דבחמד משה כ' דא"צ ליתן לו כ"א נר אחד בכל לילה. אך באו"ש מדייק מהרמב"ם דלוקח שמן ונרות, היינו גם נרות ההידור. ויל"ד דעבור כל הלילות קאמר לשון רבים]. וכן אם צריך ליתן לאלמנה מנכסי בעלה גם עבור נרות ההידור. [ע' בשו"ת שדה הארץ (ח"ג חאו"ח סי' לט) מ"ש בזה]. ומה שבני אשכנז מברכים לעצמם, הוא משום דס"ל שיכור לכיון שלא לצאת. [אך אנן נקטינן שיוצא בע"כ. וגם דעת הרמב"ם כן הוא, ודלא כמנהג אשכנז. ובס' הזכרון חמדת משה (ח"א עמ' קצב) כתב ששמע מהגרבי"צ אבא שאול זצ"ל שהמנהג שכתב הרמ"א אינו כמאן, וזה מנהג חדש. ומרן הוא שסובר כדעת הרמב"ם כפי המנהג שהביא הרמב"ם]. וראה בנידון זה בשלחן המערכת ח"ב (עמוד שלה), י"א נפקא מינה בחקירה הנ"ל. ע"ש.

ולכא' אם ההידור בנ"ח הוא חלק מהמצוה לגמרי, איה"נ אם שכח לברך בהדלקת הנר הראשון, יכולים לברך על ההידור. אבל אם אינו חלק ממצות ההדלקה, לא יוכל לברך. ועכ"פ אין ללמוד מזה לגבי נר שבת, דש"ה שכולם נהגו כמהדרין מן המהדרין יוכל לברך על נר ההידור שנעשה כחלק מהמצוה. ובפרט שהידור זה הוזכר בברייתא ונחלקו בגדרו ב"ש וב"ה. [עיי' במשנת יעבץ חלק המועדים (סי' עד עמוד רכט:)] משא"כ בנ"ד שעיקר ההדלקה באה כדי להאיר בבית, ובהדלקת נר אחד יש כבר אורה. והרי אין מברכים על תוספת אורה.

אלא דמ"מ יש לדמות נ"ד למ"ש התוס' (סוכה לט.) דאף שצריך לברך על הלולב קודם שיטלנו, שהרי מדאגבהיה נפק ביה וכו', אי נמי משום דלא נגמרה מצותו עד אחר נייענוע, דמה שמברכין על נטילת הידים אחר נטילה, הוא משום דאכתי לא גמר מצותו עד אחר ניגוב. ודמי למברך על

הלולב כשבידו וצריך לנענוע, דאף שהניענוע אינו אלא מכשירי מצוה בעלמא, ואינו מעכב, הואיל והמצוה לא נגמרה לגמרי, דבעי נייענוע, מברך. ועוד כדאמר' (מא:) מנהגן של אנשי ירושלים וכו', קורא ק"ש ולולבו בידו, אע"פ שכל אלו הדברים אין מעכבין, מ"מ הואיל ויש בדבר מצוה מן המובחר, חשיב כעובר לעשייתו. ע"ש.

ולפ"ז ה"ה בנידון דידן, שאחר שנהגו להדליק ב' נרות, או יותר, ויש בדבר מצוה מן המובחר, כנגד זכור ושמור, וכן תוספת אורה שהוא לכבוד שבת, חשיב כעובר לעשייתו כל עוד שעדיין לא סיים הדלקת כל הנרות, דהוי כמי שהגביה הלולב בלא ברכה, שכל עוד לא הניח הלולב מידו יכול לברך.

ואמנם יד הדוחה נטויה לומר, דהתם לא הניח הלולב מידו, והברכה באה על המשך הנטילה, ואף שכל נענוע הוא בפני עצמו, סוף סוף לא עזב הלולב מידו. משא"כ כאן הרי סיים הדלקת נר אחד, והנר השני הוא דבר נוסף. [ובפרט דלגבי לולב מצינו מקור לזה בש"ס], מ"מ הרי לא סלקה ידיה לגמרי, וגם יש לנו סברת הב"י הנז"ל שכל הנרות כחדא חשיבי. ועוד שיש לצרף בזה כמה ספיקות, דשמא כמ"ד דאפשר לברך אחר ההדלקה, ושמא כהאו"ז שאפשר לברך אחר עשיית המצוה, ושמא פריסת הידים על עיניה חשיב כעובר לעשייתו, והיכא שנוכרה אחר ההדלקה תכ"ד יש לצרף סברת הפר"ח שיכולים לברך תכ"ד אחר המצוה, ושמא כל שעסוקה בהדלקה אכתי עובר לעשייתו קרינן ביה, ושמא כל שבדעתה להדליק עוד נרות הוי כמכוונת להדיא שלא לצאת בנר הראשון, עד שתגמור הדלקת כל הנרות, ובפרט לדעת מהרי"ל דב' וג' בעלי בתים וכו' יכולים להדליק כל אחד בברכה, ולדעתם מברכים על תוספת אורה. ואמנם מרן הש"ע חשש בזה לברכה לבטלה, מ"מ בצירוף הסברה הנז', דחשיב כמכוונת שלא לצאת י"ח עד שתגמור הדלקת כל הנרות, שפיר יכולה לברך. ולכן אף דהכא בהדלקת הנר הראשון הרי נתכוונה לשם נר שבת [משא"כ בחשמל שדלוק ועומד מבע"י ויצאה ידי חובה, אעפ"כ מחמת הטעמים הנ"ל יכולה לברך כשהיא עסוקה עדיין בהדלקה.

הטעם שאין לברך בדיעבד אחרי ההדלקה בערב שבת מטעם ספק ספיקא

לדינא כפי דעת רוב ככל הפוס' שא"א לברך אחרי המצוה. וגם מצד מצוה נמשכת, מוכח בשבולי הלקט, הרמ"א, והמהרי"ו, שגם שבת אינה מצוה נמשכת, ועוד שמצוה נמשכת מוכח בפוס' שצריך שהמעשה מצוה עצמו יהיה נמשך ואין די במה שקיום המצוה נמשך, ורק בציצית ותפילין שלבוש בהם בגופו, נחשב שעוסק במצוה, ו"המעשה מצוה" נמשך. נראה להלן בסמוך. וא"כ כל הספיקות הנז' דחויים הם, ורק במקומות שהס"ס נוטה לאמת, פעמים שסומכים ע"ז, והכל כפי הענין.

ולכן רק באשה שהדליקה נר אחד, ובדעתה להדליק עוד נרות, בזה סמכין על הספיקות הנ"ל, אחר שעדיין עוסקת במצוה ההדלקה, אבל אין לנו להורות לכתחלה לברך אחר ההדלקה, משום חשש ברכה לבטלה, ובפרט שבשבולי הלקט מבואר שהמברכת אחר ההדלקה מברכת ברכה לבטלה. והאח' לא ראו דברי שבולי הלקט.

ומה שאין אנו סומכים על הספק ספיקא הנ"ל להורות לברך אחר ההדלקה, וכמו שהעיר כן בספר מאמר יעקב (עמוד צב), הנה לדינא נקטינן דלא עבדינן ס"ס בברכות להורות כן לכתחלה. ועוד דהכא דעת כל הפוסקים ומרן שיש לברך קודם ההדלקה, ולא אשכחן לשום פוסק בראשונים שכתב שיש לברך דוקא אחרי ההדלקה, וכל מנהג זה נתחדש ע"י קצת נשים [כלשון מהרי"ו], ופשוט שבכל הדורות עד דורו של המהרי"ו הכל בירכו קודם ההדלקה, ואמאי להחזיק במנהג שנתפשט בעיקרו רק ע"י קצת נשים, היפך דברי כל גדולי הראשונים למעלה משלושים, שכתבו שמברכים לפני ההדלקה, וגם אותם שכתבו כדברי בה"ג שמקבלים שבת בהדלקה, כתבו להדיא שמברכים קודם ההדלקה. ועוד שגם לענין דיעבד, פשוט ההלכה נראה שא"א לברך אחרי כן, שהרי מפורש בראשונים שגם בנר שבת הדלקה עושה מצוה. וגם נקטינן

אינו יכול לברך כל זמן שהנרות דולקים מדין מצוה נמשכת

אדליק, דבשל סופרים הלך אחר המיקל". וכ"כ האור זרוע ח"ב (סי' שכב) וז"ל: והאידינא דלא קפדינן אשיעורא דנר חנוכה, שמא סמכין אלישנא קמא, דשנינן דאי לא אדליק מדליק, ולא בעינן שיעורא. ע"ש. שאם כן לפי שיטה זו, כיון שדלקו זמן מועט כבר יצא ידי חובתו ונגמרה המצוה. ולא קי"ל לדינא שצריך שיעור חצי שעה.

ואמנם בספר הפרדס לרבינו אשר בר חיים (שער ט פ"ד, עמוד צב) כתב: הרי שהדליק נרות חנוכה ולא בירך, כל זמן שהנרות דולקות, חוזר ומברך. ע"ש. וכן מבואר בפרי מגדים (א"א סי' רסג ס"ק יא) ובספר שבילי דוד (סי' תרעו ס"א), שאם לא בירך קודם שידליק מברך תוך זמן שיעור חיובו, ואח"כ לא יברך. ע"ש. וכן העלה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' ט אות ב), שגם אם סיים כל הדלקתו יברך להדליק נ"ח.

ואפשר שטעמו של רבינו אשר בר חיים, משום דס"ל שמצות נר חנוכה היא כמצוה נמשכת. ופסק הרמב"ם (ברכות פ"א ה"ה) שהעושה מצוה ולא בירך, אם היא מצוה שעדיין עשייתה קיימת, כמו ציצית תפילין וסוכה, מברך אחר

והנה כבר הבאנו לעיל תשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סי' פג) שכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ואין מצוה שיברכו עליה אחרי שנשלמה עשייתה, חוץ מטבילת הגר בלבד, ואין טעם שאדם יברך על נטילת ידים אחרי נטילתן יותר משיברך להדליק נר חנוכה אחרי שהדליק, וכשם שזה אסור, כך זה אסור. ע"כ. ומבואר שאין לומר שנחשב כמצוה שעשייתה נמשכת ויכול לברך אחרי כן. ובפרט שהרי הדלקה עושה מצוה, וכבתה אינו זקוק לה, לכן מסתברא מילתא שאין זה מצוה נמשכת. נויש להעיר, שמדבריו שכתב "שכל המצוות וכו' ואין מצוה שיברכו עליה אחרי שנשלמה עשייתה חוץ מטבילת הגר בלבד", מבואר שגם נר שבת, מברכים דוקא לפני ההדלקה.

וכל שכן לפי שיטת הראשונים שלהלכה נקטינן שגם חנוכה אין צריך שיעור, וכמ"ש בהגהות מיימוני (הל' חנוכה פ"ד ה"ה אות ב), והסמ"ג בהל' חנוכה בשם ר"י, שנהגו העם כלישנא קמא, דלא בעינן שום שיעור. וכ"כ הראב"י הל' חנוכה (סי' תתמג עמוד תקעט), שמצא בשם רבינו תם, "דבהני תרי לישני אזלינן לקולא, בשיעורא, ובדלא

עשייה. ואם דבר שעבר הוא כמו שחיטה כיסוי הדם ותרומות מעשרות, אינו מברך. ע"כ. אולם אכתי לא נפקא מסב"ל, שהרי מפורש בד' רבינו אברהם בן הרמב"ם הנז', שאין לברך אחר כך, וטעמו נראה, שכיון שהדלקה עושה מצוה, כבר נגמרה המצוה.

וכן מוכח עוד מדברי שבולי הלקט (סימן נט) שאין

לברך אחרי הדלקת נר שבת, והוי ברכה לבטלה, ע"ש. [והובא בילקוט"י הל' שבת סי' רס"ג, ובכ"ד]. ולפי זה כל שכן לגבי נר חנוכה שאינו נחשב כמצוה מתמשכת שיוכל לברך אחרי כן, שהרי לענין זה נר שבת קיל טפי, שיותר שייך לומר בו שהמצוה מתמשכת בכל רגע שיש עונג שבת ושלום בית.

גם נר שבת אינו נחשב כמצוה מתמשכת וכל שכן נר חנוכה

שבת צריך דוקא עובר לעשיית מעשה המצוה. ועוד, שהרי דעת כמה ראשונים הנז"ל שנר חנוכה אין לו שיעור בזמן ההדלקה, ואפילו בזמן מועט יצא ידי חובתו. ואם כן לא שייך שיברך אחרי שעבר זמן מה משעת ההדלקה.

גם בשו"ת דמשק אליעזר (חיד"ד ס"ס מז) כתב, דכיון דקי"ל כבתה אין זקוק לה, א"כ כבר נעשית כל המצוה, ומעתה אין עליו חיוב כלל, ואין יהיה רשאי לברך, מה שהיה היה כבר. והרא"ש לא כתב להשוות נר חנוכה לציצית ותפלין אלא לגבי נוסח הברכה, בלמ"ד ולא ב"על", שכיון שיש זמן להמשך המצוה מברך להדליק, אבל מ"מ כבר נפטר מעשיית המצוה עם גמר הדלקתו, ואין לו דמיון לציצית ותפלין שיש להן המשך בקיומן. וצ"ע. ע"כ. וכ"כ הגאון האדר"ת בקונטרס "עריכת נר" (נדפס בקובץ המועדים מוריה, עמוד ג), להעיר ע"ד הגרע"א, כאמור. וכ"כ באשל אברהם בוטשאטש (סי' רסג), שאין לברך להדליק נר חנוכה כי אם בעת שעדיין מדליק. ע"ש. וע"ע במשנה ברורה (סי' תרעו סק"ד).

והנה בשו"ת רעק"א (תניינא סימן יג) הנז"ל, כתב, שאפי' אם סיים הדלקת כל הנרות יכול לברך שעשה נסים, משום דלא גרע מדין הרואה נרות חנוכה, שמברך שעשה נסים. ופשוט שהרואה אפילו אם לא בירך מיד בתחלת ראייתו, מ"מ מברך בעוד שרואה אותם, וה"נ כן, שלענין ברכת נס וזמן לא שייך כל כך הדין דעובר לעשייתו. ובנוכח באמצע הדלקתו, אם יברך "להדליק נר חנוכה", לדעת הא"ר (ס"ס תערב), צריך לברך על נרות ההידור, ואף שיש חולקים, לכאור' יש לצדד לברך, בצירוף דעת האו"ז דס"ל שכל הברכות אם לא בירך עובר לעשייתו מברך אח"כ, וכמ"ש בשמו הש"ך (יד"ד סי' יט). ועוד שהרא"ש

וכן מוכח מדברי מהר"י, שבספר חידושי דינין והלכות למהר"י וייל (סימן כט) כתב: "מקצת נשים נוהגים שמדליקים הנרות ואח"כ משימים ידיהם פרושות נגד הנרות, ואז מברכין, ואח"כ מסלקים ידיהם. הא דפורשין ידיהם, כי היכי דליהוי עובר לעשייתם, ולא רצו לברך קודם הדלקה, דא"כ קבלו השבת ולא מצו תו לאדלוק". ומשמע שאותם קצת נשים שנהגו לברך אחרי ההדלקה, אינו מטעם שהיא מצוה נמשכת, אלא משום שעל ידי פרישת הידים נחשב זה כאילו עדין אין הנאה מן הנרות, וכיון שמברכת קודם תחילת הנאתה מן הנרות שפיר יש להחשיבו כמו עובר לעשייתו. ונפקא מינה שאם לא תעשה כן לפרוש את הידים היטב באופן שלא תהנה מן הנרות עד אחר הברכה, כדי שתהיה הברכה קודם תחילת ההנאה מן הנרות, אסור לה לברך אחרי ההדלקה.

וכן משמע עוד בספר פסקי דינים למהר"י: (אות טו) שכתב: "יש לנשים לדבק אצבעותיהן ולפרוש אותן נגד הנרות בשעת הברכה כדי שיהיה עובר לעשייתו, או שיברכו קודם ההדלקה". ומוכח מזה, שסובר מהר"י שמצוות נר שבת אינה מצוה נמשכת, שיוכל לברך כל זמן שירצה, אלא מוכרח דוקא לברך עובר לעשייתו, רק שכל זמן שעדיין לא התחילה ליהנות מן הנרות חשיב ג"כ שלא התחילה המצוה עדיין, ולכן יכולה להדליק את הנרות ולא ליהנות מהם ולברך אחרי כן קודם לתחלת הההנאה. גם בהגהת ספר מהר"ל (מנהגים) כתב בשם מהר"י, שהזהיר לנשים שלא טוב עושות שפורדות אצבעותיהם והאור מבהיק ביניהן, "אלא יש להם להדביקם יחד כדי שלא יהנו מאור הנר עד שיברכו, ואז הוי עובר לעשייתו, או יברכו טרם ידליקו ואז הוי כדין וכשורה". ומבואר שגם בנר

(פ"ק דפסחים ס"י י) כתב, שהטעם שמברך להתעטף בציצית, להניח תפלין, לישב בסוכה, ולהדליק נר חנוכה, הוא משום שיש בהן שיהוי במצוה, שהלשון מורה על זה, להיות עטוף בטלית, ומעוטף בתפלין, ולהדליק נר חנוכה נמי איכא שיהוי במצוה, דהוי משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, הרי שמדמה נרות חנוכה לציצית ותפלין, שיש שיהוי במצותן, וא"כ י"ל שכשם שבציצית ותפלין מברך אחר הנחתן, דחשיב עוסק במצותן, והוי כעובר לעשייתן. ה"נ בנר חנוכה. וכן בדין חיוב המזוזה בפתחו, אם לא בירך בשעת

קביעת המזוזה, מברך אח"כ, אע"פ שאינו עושה מעשה, מ"מ כל רגע שהמזוזה בפתחו חשיב כתחלת המצוה, שאילו נטלו המזוזה מן הפתח, אין לו מצוה, ומקרי עובר לעשייתה. ואף שיש לחלק, דבנר חנוכה כל שבשעת ההדלקה היה בה שמן כשיעור, אפילו אם כבתה רגע אחר ההדלקה, אין שום מגרעת במצוה מה שאינה דולקת יותר, ואין מוטל עליו לחזור ולהדליקה. וא"כ י"ל שעברה מצוה, מ"מ כיון שהרא"ש כלל אותן ביחד עם ציצית ותפלין לקריתם שיהוי במצוה, י"ל דמקרי נמי עובר לעשייתה. עכת"ד.

בגדר מצוה מתמשכת שצריך שהמעשה מצוה עצמו יהיה נמשך עדיין

היא רק הכשר מצוה, ומעשה המצוה הוא מה שגופו עטוף במצוה, לא כן במזוזה שקביעות המזוזה היא מעשה המצוה. וע"ש שעושה המצוה הוא המברך אע"פ שהחיוב מוטל על בעל הבית. ובשד"ח (שם ע"ג) לר' הביא בשם החקרי לב שדוקא תליית ציצית כשר ע"י קטן לכמה פוס' משום שהוא הכשר מצוה, לא כן קביעות מזוזה, מדמברכין לקבוע, וכמו שדייקו בגמ' (שבת כג.) לענין נר חנוכה שהדלקה עושה מצוה מדמברכין להדליק. וע"ש בשם כנה"ג. [ומבואר נמי שגם בנר שבת וגם בנר חנוכה א"א לברך כלל אחרי עשיית המצוה].

אולם יש להשיב על זה, דמה שכתב הרמב"ם שעל מצוה נמשכת מברך אחר כן, אפשר דזהו דוקא במקום שמעשה המצוה מתמשך, כמו ציצית ותפלין וסוכה שמקיים את המצוה בגופו, ועדיין יש כאן מעשה שיוכל לברך עליו. אבל במקום שאינו עושה מעשה בקום עשה ואין המצוה על גופו, לא מצינו שיוכל לברך על כך. וראיה לזה, מדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם, שמן הסתם לא פליג ע"ד אביו הרמב"ם שכתב, שעל מצוה מתמשכת מברך אחרי כן, ואעפ"כ כתב שאינו יכול לברך אחרי שגמר מלהדליק את נרות החנוכה. ובע"כ דסבירא ליה שלא אמרו מצוה נמשכת, רק אם המעשה של המצוה מתמשך. ולא כשהדליק כבר.

גם מה שכתב הגרעק"א שבמזוזה יש לברך אחרי כן, מטעם שהיא מצוה נמשכת, הנה רבינו אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (עמוד רלח) כתב, דמי ששחט או שקבע מזוזה בלי ברכה, אינו יכול לברך אח"כ. ע"ש. וכ"כ בסידור דרך החיים, שאם לא בירך בעת שקבע המזוזה, אינו רשאי לברך אח"כ. וכן העלה בשו"ת בית שער (חיד"ד ס"י שט), ע"ש. ומעתה כל שכן הוא, שהרי מצות מזוזה בכל רגע שיש לו מזוזה לכאורה מקיים המצוה, וראה בתוס' (ב"ק נו: ד"ה בההיא הנאה) מה שכתבו לענין עוסק במצוה. וכיון שהמזוזה קבועה וקיימת בפתח הבית, אפשר שמצוה נמשכת כל זמן שהוא דר בה.

ובחי' הגר"ח על הש"ס (ריש הספר) כתב, שמזוזה לא דמי לציצית, דבציצית תליית הציציות

והמג"א (ס"י יט) רצה לומר, שאם קבע מזוזה בבית קודם שדר בתוכו, כשנכנס לדור בתוכו מברך אקב"ו לדור בבית שיש בו מזוזה, מוכח שבעצם ישיבתו יש מצוה בבית שיש בו מזוזה. ואף דלא קי"ל הכי, זהו משום שקשה לחדש ברכה שלא נזכרה בש"ס ופוסקים. וכמ"ש בברכי יוסף (א"ח ס"ס יט, ויו"ד ר"ס רפט). וכ"כ בשו"ת ראש משביר (חיד"ד ס"י כ) ע"ד המג"א: ודבריו שגבו ממני, שלא מצינו לא בראשונים ולא באחרונים חידוש זה לברך ברכה כזאת וכו'. ע"ש. גם בספר שערי דעה יו"ד (ס"י רפט סק"א) כתב, שיפה עשה המג"א שלא כתב כן אלא בלשון "ואפשר", ולא החליט הדבר, כי באמת קשה להמציא מטבע חדש בברכות שלא נמצא בש"ס מחמת איוז קושיא וכו'. ע"ש. וע"ש בשו"ת בית שער (חיד"ד ס"י שעב) ובשו"ת חסד לאברהם מה"ת (חיד"ד ס"י טט). ובתשובה מאהבה (ח"ג דף סד סע"א). ובשו"ת

פני יצחק ח"א (בקנו' הברכות אות קפג). וע"ע בספר מור וקציעה ובמאמר מרדכי ובתורת חיים סופר (שם). וראה בכל זה בשו"ת יבי"א ח"ח (יד"ד סי' כז).

וכל שכן לגבי מצות נר חנוכה ונר שבת, דקשה יותר לומר שיש קיום מצוה בכל רגע, ואטו בכל רגע ורגע שיש בביתו נר דלוק מקיים מצות נר שבת או מצות נר חנוכה. ועכ"פ כיון שבמזוזה שיש מצוה הקיימת בפתח ביתו, ואעפ"כ לדינא נקטינן שאינו מברך עוד, ה"ה לגבי נר שבת ונר חנוכה. [ובראב"ה (ח"א סי' קצט) כתב בשם רבינו תם, שנו שבת גמר מצותה הוא מיד, וכמו בנר חנוכה דלפרסומי ניסא הוא, דהכא נמי מיד הוה שלום ביתו].

וכן מוכח עוד מדברי האחרונים שכתבו שאין לברך על עשיית מעקה אחרי עשייתו, וכמ"ש בשכנה"ג (א"ח סי' תלב הגב"י אות ב) שבתשובה העלה שהעושה מעקה לגגו ושכח ולא בירך, לא יברך אח"כ, דהא קי"ל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, ופסק הרמב"ם פ"א מהל' ברכות שאם שכח ולא בירך לא יברך עוד, ואף על פי שהג"א בשם אור זרוע ס"ל שיכול לברך גם אחר עשיית המצוה, וכן העלה בספר ברכת אברהם, מ"מ סב"ל, הילכך אם שכח ולא בירך בשעת עשיית המעקה לא יברך אח"כ. ומיהו טוב שיברך בלי שם ומלכות. ע"כ. גם בשו"ת שדה הארץ ח"ג (חלק חיו"מ ס"ס כ) העלה, שאם שכח ולא בירך על המעקה בשעת עשייתו, אם נשאר עדיין קצת לחזקו יברך קודם מכוש אחרון, דאכתי חשיב עובר לעשייתו, אבל אם סיים לגמרי עשיית המעקה לא יברך, וכמ"ש בשכנה"ג. וכ"כ בשו"ת שערי עזרה טראב (חאו"ח סי' טו) לענין מזוזה, שכל מעיין ישר הולך בדעתו ישפוט שדין מזוזה שוה לדין מעקה, וכולהו בחדא מחתא מחתינהו, ולכן גם במזוזה אין לברך אחרי כן.

וראה עוד בספר ברכת הבית (שער נט שערי בינה אות יח), שדוקא במצוה המוטלת על גוף האדם כציצית ותפלין וסוכה שאי אפשר לקיימם ע"י שליח, אלא גוף האדם מחוייב לעשותן, אם לא בירך מתחילה מברך אח"כ, כי בכל רגע הוא מקיים המצוה בגופו, אבל מצוה שאינה מוטלת על גוף האדם ויכול לקיימה ע"י שליח, כגון קביעת מזוזה בביתו, וגם כשאין לו בית הרי הוא פטור ממצות מזוזה, ככה"ג אם שכח ולא בירך

תחילה לא יברך אח"כ, ושכן הוא דעת הש"ך (סי' רפו ס"ק כה). עכ"ד. וע"ע בספר כף החיים (סי' יט סק"ג) שכ' לחלק בין ציצית ותפלין שהם בגופו ממש, לבין מזוזה הקבועה בפתח וכו'. ע"ש.

גם בפרי מגדים (אור"ח תלב מש"ז סק"ג) כתב: ואכתי פש גבן לברורי הא דכל המצות מברך עובר לעשייתן ומצוה שיש לה משך זמן מברך עדיין היינו כשעושה מצוה או לבוש תפילין ומעוטף בציצית, הא עשה מעקה ולא בירך שוב אין מברך, ע"י כנה"ג (אור"ח תלב בהגהות הבי"א אות ב), ולפ"ז הדליק נ"ח אע"פ שעדיין המצוה קיים אין מברך. ע"כ. וביאור דבריו נראה, שגם במצוה המתמשכת, לא שייך שיברך אחרי כן, אם כבר משך ידו מן מעשה, שלא שייך לברך בשעה שאינו עושה מעשה. ויש לעמוד ע"ז בסתירת דברי הפמ"ג, ואכ"מ].

וראה גם באהל מועד (שער הברכות דרך א) שכתב: "וכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן פ"י קודם לעשייתן, לדעת הר"מ אפי' בשוכח אין מברכין לאחר עשייתן. ומ"מ אם התחיל במצוה ולא גמרה, אלא עדיין עסוק בה צריך לברך עליה". ולכאורה נראה מדבריו, שצריך שיהיה עסוק במעשה מצוה עצמו, ולא איכפת לן אם קיום המצוה נמשך בכל רגע ורגע, כיון שלא תקנו ברכה אלא על מעשה מצוה, וצריך שהמעשה מצוה עצמו יהיה נמשך, או שהאדם עדיין עוסק בגופו במצוה.

גם בשדי חמד (ח"ה עמ' סו) הביא בשם הרב יד אהרן, שלא תקנו חכמים הברכה, אלא בעת שמתעסק בפועל עם המצוה, ולכן בציצית מיקרי כל הזמן שיש לו עסק עם המצוה, לפי שהוא עטוף בה. אבל במזוזה אין לו עסק אלא בשעת קביעות המזוזה, ולכן לא תקנו ברכה אח"כ. ור"ל שאף שיש קיום מצוה מ"מ בשביל ברכה צריך שיתעסק גופו במצוה, ולא שייך לברך בעת שהניח ידו מן המצוה, ולפ"ז פשוט שבנר שבת ונר חנוכה לא שייך ברכה כלל אחר שעת ההדלקה.

וכסברא זו כתב בשו"ת תבואות שמש (חיו"ד סימן צו). שממה שתפס הרמב"ם דוגמא למצות הקיימות ונמשכות כגון ציצית ותפלין וסוכה, ולא

יד. מי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ובירך והדליק, ואחר כך נזדמן לו עוד שמן שיספיק לנרות ההידור, בודאי שאינו רשאי לברך שנית ברכה מיוחדת על הדלקת נרות ההידור, כיון שכבר בירך על המצוה כדת. (יד)

כבר עברה כל עשיית המצוה לאחר ההדלקה, ואין עליו שום חיוב של עשייה בקיום מצוה זו כה"ג שוב אינו מברך. ע"ש.

ולכן לדינא אין לברך אחרי שגמר את הדלקת כל הנרות. והרי אפילו במצות מזוזה שהיא מצוה קיימת בפתח הבית, אינו יכול לברך אח"כ, וכל שכן לענין נרות חנוכה שאם לא בירך אלא אחר שסיים הדלקתו אינו רשאי לברך. ולא יהא אלא ספק, הא קי"ל ספק ברכות להקל. וכבר הסכימו האחרונים שאף ספק ספיקא לא מהני בברכות, וכמ"ש בשו"ת מכתם לדוד (חאו"ח סי' ג). וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (פ"ט ז), ובמחזיק ברכה שם. וכן העלה בספר ברכת יוסף ידיד (ח"ג עמוד קפד), שאם שכח לברך להדליק נר חנוכה, כל עוד שלא גמר להדליק כל נרות ההידור צריך לברך, ואין שום חשש לאיסור ברכה לבטלה, אבל אם כבר הדליק את כל הנרות לרבות נרות ההידור, ואח"כ נזכר שלא בירך, לא יברך אח"כ "להדליק נר חנוכה", אע"פ שעדיין לא דלקו כשיעור, ואם יברך הוי ברכה לבטלה.

מי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ובירך והדליק, ואחר כך נזדמן לו עוד שמן

הנר הנוסף להידור, שכיון שמצות חנוכה נר איש וביתו, והשאר אינם אלא הידור, א"צ לברך. וכמ"ש כיו"ב בב"י בשם הא"ת. וה"ה לנ"ד. ואחר החיתום בתשובה הנ"ל, הביא מ"ש לו מהר"א נחום. יציבא מילתא וקושטא קאי שלא לחזור ולברך בנ"ד. עכ"ל. והובא בקצרה בברכ"י (סי' תרעא סק"ג). וכ"כ בשו"ת שדה הארץ (ח"ג חאו"ח סי' מב).

גם בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' קלה במסקנתו אות ו) כתב, שאם הדליק נ"ח רק נר אחד, ואח"כ נזדמן לו שמן להדליק כל מנין ההידורים, נראה מהאחרות חיים שלא יברך. וע"ע בשו"ת משיב דברים (חאו"ח סי' קנג). ודו"ק.

ומ"ש האבודרהם (בדף נד ע"ג) בשם תשובת הרמב"ם, דמי שהדליק נר חנוכה בברכה,

נקט מזוזה ומעקה, דמוכח שדוקא באלו שהם חובת הגוף ממש, ללבוש הציצית והתפלין על גופו, וכן סוכה שמכניס גופו בסוכה, בזה הוא דוקא שיכול לברך אח"כ, שבכל רגע במצות אלו הוא עושה המצוה, ולכן לא הצריכוהו אפי' להסירם ולהניחם שנית כדי לברך, משא"כ במעקה ובמזוזה, שאף שהמצוה נמשכת זמן ארוך, מכל מקום עשייתה נגמרת כרגע, ולא מקרי עובר לעשייתה.

ואף אם סברא זו אינה מוכרחת, מ"מ לא נפקא מכלל סב"ל, ואחר שכן מצינו בתשובת ר"א בן הרמב"ם, וכן מוכח משבולי הלקט, כן יש להורות, משום ספק ברכות להקל.

וב"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן פט) שהמדיין בדברי הרמב"ם ז"ל יראה מפורש שכתב, אם היא מצוה שעדיין "עשייתה" קיימת מברך אחר "עשייה". ע"כ. "ועשייתה", פשוט שהכונה על פעולת וקיום המצוה, והיינו על העשייה שעדיין צריך לעשות. ולפי זה נראה דבנר חנוכה נמי הרי

(יד) הנה דין זה דמי למה שכתב מרן הב"י (פ"ט תערב) וז"ל: כתוב בארחות חיים (חנוכה סי' י), מי שלא הדליק נ"ח בלילה השלישי אלא שתי נרות, זה היה מעשה בלוגיל והחמירו עליו שידליק מה שהחסיר להדליק, ומיהו א"צ לברך, כי הברכה שהיתה בתחלה, על חיוב כל הנרות נעשית. ע"כ. וכיו"ב כתב בשו"ת פרי הארץ (ח"ג סימן ב), דמי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ואחר שבירך והדליק, הביאו לו עוד שמן ככל הצורך, אף שרבינו אליעזר נחום הוה מספקא ליה מתחלה אם יחזור לברך כשמדליק נרות ההידור, העלה הרהמ"ח שידליק נרות ההידור בלי ברכה, ונסתייע מדברי הפר"ח (פ"ט תערב) שכתב, נשאלתי מי שהיה עומד בלילה השביעי, וכסבור שהוא הלילה הששי, והדליק ששה נרות בברכה, ושוב נזכר שהוא ליל שביעי, והורתי לו שלא יברך על

טו. מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון על נר חנוכה, ונזכר רק לאחר חצי שעה מההדלקה, יברך בליל שני בשעת ההדלקה, או תוך חצי שעה להדלקת נר חנוכה. ואם שכח גם אז, יש לו תשלומין כל שמונה, בשעת ההדלקה או תוך חצי שעה להדלקה, ולא יותר. (טו)

שבזה הדבר תלוי בכוונתו, שאם כשבירך מתחלה היתה כוונתו להדליק בכמה בתים, ברכה אחת לכולם, אבל אם היתה כוונתו להדליק רק בביתו, ושוב נזדמן לו להדליק בכמה בתים, אז מברך בכל בית ובית. וזה ברור בכוונתו. וכן מתבאר מלשוננו בתשובת הרמב"ם בספר פאר הדור (סי' קיא), וכמ"ש בחזו"ע (עמוד קלה).

שכח לברך "שהחיינו" בליל ראשון

אומרו אפילו בשוק, היינו בזמן של רגלים. וכמו שכתב הפרי חדש (ריש סימן תרעו). ואף שלא יצאנו בזה מידי מחלוקת, מכל מקום ספק ברכות להקל. ועיין לעיל בסימן תרעא, בדיון רווק המדליק נרות חנוכה בבית הכנסת. ועיין בכף החיים (סימן תרעו אות יד) דמה שאמרו זמן אומרו אפילו בשוק, הוא רק ברגל לאומרו אפילו בשוק.

ומן אאמו"ר העיר, דבשו"ת מהר"מ בר ברוך מרוטנבורג החדש (סימן קלו) לא כתב כן. ועיין שדה הארץ חלק ג (סוף סימן לח). וי"ל. ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סימן ה אות ג) הוכיח משלטי הגבורים דלא אמרין בחנוכה זמן אומרו אפילו בשוק, ואינו מברך זמן אלא על ההדלקה או הראיה. ע"ש. ומה שכתב בשם הלבוש "בשעת ההדלקה" עיין במהר"ם שיק (סימן פט) מה שכתב לד' הלבוש, אך לא זכר מהלבוש כאן. ע"ש. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' נ סק"ד).

וכתב הריטב"א (סוכה מז), שאפילו פשע ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון של חג הסוכות, מברך שהחיינו בשאר ימים, כי זמנו עדיין בכל הרגל. ע"כ. וה"ה בחנוכה לגבי מי שפשע ולא בירך שהחיינו במזיד.

וע"ש בחידושי הריטב"א, שהביא שיש מפרשים דהני מילי כשלא נכנס לסוכה עד עתה, אבל אם נכנס שם ולא בירך ביום הראשון, שוב אינו

ואח"כ בא להדליק נרות אחרות, הכל תלוי בכוונת המברך, שאם כשהדליק נר חנוכה ובירך עליו היתה כוונתו להדליק נרות אחרות, ברכה אחת לכולן, ואם בירך והדליק, ואח"כ נזדמנו לו נרות אחרות להדליק, מברך בכל פעם ופעם. עכ"ל. כתב בשו"ת פרי הארץ (ח"ג חאו"ח סי' ב, דף ד ע"ב) שכוונתו על מי שמדליק בכמה בתים,

(טו) על פי המבואר בטור (סימן תרעו) בשם הרא"ש בתשובה, דאם לא בירך זמן בליל ראשון, מברך בליל ב' או אימתי שיזכור. וכ"כ הארחות חיים (הל' חנוכה אות י'): מי שהיה בא ממדינת הים ולא הגיע לביתו אלא בליל שני או בליל שלישי, כשידליק בביתו מברך גם שהחיינו. וכ"כ רבינו ישעיה מטראני בפסקיו (שבת כג). וז"ל: ראיתי שנשאלו מי שלא הדליק בלילה הראשון, כגון שהיה בספינה או שנאנס, ורוצה להדליק בליל שני, אם חייב לברך באותו הלילה שהחיינו אם לא. ונ"ל שאין להסתפק בדבר שחייב לברך, שהרי על המצוה הבאה לו משנה לשנה חייב לברך, וכיון שלא בירך עליה בזמנה מברך עליה כל זמן שתגיע לידו. ע"כ. וכ"כ בשבולי הלקט (הל' חנוכה סי' קפו) בשם תשו' הגאונים. ע"ש. וכ"כ הרי"א ז' (פ"ב דשבת הל' חנוכה אות טז) מי שלא בירך שהחיינו בלילה הראשון, מברך שהחיינו בלילה השני או בשאר ימים, כל שעה שהוא מדליק נרות חנוכה וכו', שכל מצוה הבאה משנה לשנה צריך לברך עליה שהחיינו קודם עשיית המצוה. ע"כ.

וב"פ בשלחן ערוך (סימן תרעו סעיף א). וכתב הב"ח שכן עיקר, ודלא כמ"ש מהר"ש בדרשות (במנהגי מהר"ש ס"ס תקמ), שא"צ לברך אח"כ.

ומה שכתב הרא"ש שיברך כשיזכור, היינו כשיזכור בשאר הלילות בשעת ההדלקה, וכמו שכתב הלבוש. ואף על גב דקיימא לן (בעירובין מ.) זמן

טז. מי שלא היה בביתו בלילה הראשון של חנוכה, והדליקה עליו אשתו, או אחד מבני ביתו, ובירכה כל הברכות, ובא להדליק בלילה השני, יש אומרים שלא יברך שהחיינו. ויש אומרים שצריך לברך שהחיינו. וכן עיקר. (טז)

בדרך ולא הדליק כלל בלילה הראשון, לעולם מברך שהחיינו בלילה השני. ואף כשהדליק ושכח לברך שהחיינו בלילה הראשון, יברך שהחיינו בלילה השני והלאה.

מברך. וכתב על זה, ואינו נכון, אלא כמו שפירשנו עיקר. עכ"ל. ונראה דה"ה בנ"ד שאין הבדל בזה בין שהדליק נרות חנוכה בלילה הראשון, ושכח לברך שהחיינו, לבין היה

לא היה בלילה הראשון ואשתו הדליקה, ובירכה שהחיינו, ומדליק בליל ב', יברך שהחיינו

באשל אברהם מבוטשאטש (מהדורא תנינא סימן תרעו). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' סה), ע"ש דמש"כ הב"ח לחלק בין גופו לממונו, ר"ל דמצות הדלקת נ"ח יש בה ב' גדרים, חדא מצות ההדלקה מממונו ובמקומו בביתו מקום החיוב, ובה המצוה עיקר ולא הברכה, ברכת אשר קדשנו במצותיו, והוא ככל מצות שבתורה שאם קיים המצוה ולא ברך עליה ברכת המצוה דיצא י"ח. וא"כ כשמדליק עליו בביתו מממונו ובמקומו הראוי בביתו, כבר נפטר מחיוב ההדלקה, ולא נשאר עליו חיוב לא בממונו ולא בגופו, דמצד הדלקה נפטר גם גופו ע"י ממונו. ושנית יש עליו חיוב להודות על הנס בברכת הודאה שעשה נסים ובליל א' שהחיינו, ובה לא שייך להוציא, דמ"מ לא הודה בעצמו והוא חובת הגוף ממש, ולא אהני בו שליחות, משא"כ הדלקה דמהני שליחות (ע' בשבט הלוי ח"ג סי' פה). ע"כ.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנז) כתב, שאם לא הדליק נרות ביום הראשון, אלא אשתו וב"ב הדליקו עליו. ובימים שאח"כ בא לביתו להדליק, יש ענין שיברך על פרי חדש שהחיינו. ואם אין לו פרי חדש יברך שהחיינו על עצם ההדלקה, וזה אפילו ביום האחרון. ע"כ.

ובשו"ת מגדנות אליהו (ח"א סי' צא) כתב שמחלוקת הב"ח והמג"א הנז', שלדעת הב"ח אשתו אינה פוטרת גופו אלא ביתו, ולדעת המג"א אשתו פוטרת גם גופו, נראה שמחלוקת זו תלויה בחקירת השפת אמת (שבת כא:) שכתב, דיש לעיין אם המצוה היא נר א' בבית, כמו מזוזה, וכמו נר שבת דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהיה די וכו', או נימא דהמצוה על כל אדם

(טז) הנה נחלקו הפוסקים אם באופן שאשתו בירכה שהחיינו ביום הראשון, אם בעלה יכול לברך למחרת שהחיינו, או שדין ברכה זו כשאר הברכות שנפטר בהדלקת אשתו. שדעת הב"ח (סי' תרעו) שיכול לברך שהחיינו. וכן דעת הפר"ח (שם ס"א), והא"ר (שם ס"קה), ובאשל אברהם מבוטשאטש (סי' תרעו), ובבגדי ישע (סי' תרעו).

אך דעת המג"א, שאינו יכול לברך שהחיינו. וכ"ד הכנסת הגדולה (שכנה"ג הגה"ט אות ב), מהר"ם פרוכניצאל (סי' עה עו), ובשו"ת מעט מים (סי' פו), ובשו"ת אם לבינה (סי' נג).

ח"ל המגן אברהם (סימן תרע"ו סק"ב): אם אשתו הדליקה עליו בראשון, צריך לברך בליל שני שהחיינו, דאשתו אינה פוטרת גופו, אלא ביתו [ב"ח]. ול"נ פשוט דלהפוסקים כשאשתו מדלק' עליו א"צ לברך על הראייה, א"כ ה"ה דא"צ לברך שהחיינו כשמדליק. וכ"מ בר' זירא דסמך על אשתו, ואי ס"ד לא לפטר גופו, אם כן הו"ל להשתתף לפטור גופו, אלא ע"כ נפטר לגמרי. וכ"מ במהרי"ל (סי' קנ"ז). [עמ"ש סי' תרע"ז]. וכ"כ בעיר שושן בשם כנסת הגדולה.

ואמנם מה שהביא ראייה מרבי זירא, לכאורה י"ל דר' זירא נפטר מעיקר החיוב של הדלקת נר חנוכה, ואיה"נ שמא יכול לברך ברכת שהחיינו. שו"ר שכן דחה האליה רבה, דר' זירא ודאי נפטר להוציא ממנו, רק צריך לברך על הראייה.

ובעיקר דברי הב"ח, הביאור בזה, דדוקא ממצות נר חנוכה יכולה אשתו לפטור, אבל מברכת שהחיינו כיון שאינו עומד שם, ולא שייך בו שומע כעונה, אינו נפטר מזה, ויצטרך לברך בשעת הדלקת ליל שני והלאה. וכנז"ל. וכ"כ

אלא דבעה"ב מוציא כל בני ביתו. ע"ש. ונראה דדעת הב"ח שהדלקת נר חנוכה מוטלת על הבית, ובעל הבית אינו מוציא בני ביתו בהדלקתו, וכן איפכא, כשהאשה מדליקה אינה מוציאה את בעלה, אלא שממילא נפטרים ע"י שנרות דולקים בבית, וע"כ צריך לברך שהחיינו כשמדליק בעצמו ביום השני. אבל המג"א ס"ל שהמצוה מוטלת על כל בני הבית, וכולם נפטרים ע"י הדלקת בעל הבית, וממילא גם כשהאשה מדליקה היא מוציאה בזה את הבעל הבית ידי חובתו, ואינו מברך שהחיינו ביום שני כשמדליק בעצמו. עכ"ד. ואין זה מוכרח כ"כ.

ובעיקר החקירה הנז', הנה מה שכתב השפ"א שבנר שבת מקיים המצוה ממילא במה שיש נר דלוק, ונסתפק אם לומר כן גם בנר חנוכה, צ"ע שהרי הדלקה עושה מצוה, ולכן הדליקה חש"ו לא עשה ולא כלום. ולעיל הבאנו מהראשונים שגם בנר שבת צריך הדלקה של בר חיובא. ומעשה ההדלקה זו היא המצוה.

וישוב הראוני בשפ"א שם (דף כג) שעמד בזה, וביאר דמ"מ צריך הדלקה של בר חיובא, ומ"מ די בהדלקה של קטן שהגיע לחינוך ולכן גם קטן מוציא. וע"ש דס"ל להר"ן להלשון מצות חנוכה נר איש וביתו משמע דא"צ המדליק לכוון להוציא כל ב"ב והמצוה רק להיות נר בבית כמו מזוזה, ואפי"ן אחר שאינו מב"ב מדליק נ"ח או קובע מזוזה כשר, אלא דצריך להיות ההדלקה מבר חיובא דאי לא"ה אין עליו שם נר מצוה, ולהכי שפיר מסתברא דבהגיע לחינוך כיון דמחויב הוא שפיר מיקרי נר מצוה ויוצאין בו, ול"ש הכא לחלק בין תרי דרבנן לחד דרבנן, ודמיא שפיר לקריאה בס"ת שאין צריך לכוון להוציא הצבור, אלא שהצבור ישמעו הקריאה מבר חיובא ולהכי בהגיע לחינוך בכלל בר חיובא הוא. עכ"ד. ואכתי יש לפלפל בזה.

ובשו"ת שואל ונשאל (ח"א סי' יג) כתב, דמסתברא לי שמברך, דהו"ל כמי שהדליק בליל א' ולא בירך זמן דמברך בליל ב' זמן, כמ"ש מרן (בסי' תרע"ו ס"א). וכ"ש הוא, דאם מי שכבר הוא עצמו יצא ידי חובת ההדלקה, ואפ"ה מברך בליל ב', כ"ש זה שההדלקה היתה ע"י אשתו או בניו או קרוביו. ע"ש.

אולם מה שדימה נ"ד למי שהדליק בליל א' ולא בירך שהחיינו, שמברך בליל ב', לא דמי, דשאני בנ"ד דכיון שאשתו הדליקה עליו, ויתכן דכשם שנפטר מעצם חיוב ההדלקה, כך ייפטר מברכת שהחיינו. משא"כ אם הוא עצמו הדליק ולא בירך שהחיינו, ולא נפטר מברכה זו, לכן מברך למחרת בליל ב' שהחיינו. ולכן מ"ש דכל שכן הוא ממי שכבר נפטר בהדלקה וכו', להאמור לאו כל שכן הוא, דשאני הכא שנפטר בהדלקת אשתו או בני ביתו, וי"ל שנפטר לגמרי גם מברכת שהחיינו. ושאני מי שהדליק בליל א' ולא בירך שהחיינו, שלא נפטר מברכה זו כלל.

עוד כתב בשואל ונשאל שם, לצרף סברת המאירי (בשבת כג.) שכתב, דמי שאין לו להדליק, ואינו במקום שיהא אפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה ראשונה, ושעשה נסים בכל הלילות, והדברים נראין. ע"כ. וסתם דבריו משמע, דלא שנא בין אם הדליקו עליו בביתו, לבין אם לא הדליקו, מדלא ביאר דזה דוקא אם לא הדליקו עליו בביתו. ע"ש.

אולם יש לחלק בין נידון המאירי לנ"ד, דהתם הוא עצמו אינו מדליק, וגם אין מדליקין עליו בביתו, ובזה אמר שיכול לברך שהחיינו שלדעתו זמן אומרו אפילו בשוק. אבל בנ"ד י"ל דאחר שאשתו או אחד מבני ביתו הדליקו עליו, ובירכו גם שהחיינו, כשם שיצא ידי חובת נר חנוכה, כך יצא ידי חובת ברכת שהחיינו.

וגם מה שכתב עוד בהמשך דכיון שמצינו שדעת אחד מן הראשונים שלא היה בדפוס בזמן המג"א ודעמיה, ס"ל כן, י"ל דאי חזו לדבריו הוה הדרי בהו. ע"כ.

ולאמור אין הכרח מדברי המאירי לנ"ד. דהכא כיון שאשתו הדליקה עליו ויצא ידי חובת ההדלקה, אפשר שכמו"כ יצא י"ח בברכת שהחיינו, ואילו המאירי מדבר באופן שאף אחד לא הדליק עליו, והוא עצמו אינו יכול להדליק, דהוי כמו שאמרו זמן אומרו אפילו בשוק.

עוד כתב שם לדייק מדברי מרן בסעיף ג', גבי מי שבירך שעשה נסים ושהחיינו כשראה נר חנוכה, ובליל ב' או ג' בא להדליק, אינו חוזר ומברך שהחיינו. וביאר, דהוה ס"ד דהגם שבירך

על הראייה זמן, כשמדליק יצטרך לברך עוד זמן על ההדלקה, וקמ"ל שאינו חוזר לברך. ואם איתא דכשמדלקת עליו אשתו או אחרים בביתו א"צ לברך בליל ב' כשמדליק, א"כ כ"ש וק"ו כשכבר בירך הוא על הראייה דא"צ לברך על ההדלקה, ומאי ס"ד, והגם דיש לדחות דכשהדליקה אשתו הוי ממש כאילו הדליק הוא, ובירך הוא, דהו"ל ברכה על ההדלקה, ולזה הוי עדיף מבירך על הראייה. מ"מ אין זה מסתבר בכוונת מרן ז"ל. ע"כ. אולם מ"ש דאין זה מסתבר בכוונת מרן, הנה מאידך בפשטות הסברא היא שאם הדליקו עליו ויצא י"ח, לא יוכל לברך גם ברכת שהחיינו, שיצא ידי חובת כל הברכות.

עוד כתב בשואל ונשאל שם, דלא מצינו שזה מברך וזה לא שמע שיצא ידי חובתו, רק לענין ההדלקה דמהני, דעיקר המצוה היא ההדלקה, והוי שלוחו, אבל לענין ברכה של הזמן איך אפ"ל שזה מברך וזה מועיל גם למי שלא שמע ולא ענה אמן כלל. דהרי אפי' שמע וענה אמן, אם לא נתכוון זה לצאת זה להוציא לא יצא. ע"כ.

אולם הרי לגבי ברכת שעשה נסים מודה שאחר שאשתו בירכה בשבילו, אף שלא שמע ולא היה נוכח שם, יצא י"ח, וה"ה לגבי ברכת שהחיינו שנתקנה על מצות ההדלקה, ולא על עצם החג. ובמק"א הזכרנו, שמצינו סתירה בד' המאירי אם אפשר זמן על עצם חג התנוכה, שבמגילה (ד' בד"ה חייב) כתב, "שכל שאין שם כוס לקידוש, אין בו זמן. ואל תשיבני מיום הכפורים, שקדושתו יתירה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתיה שבו. והרי אין זה דומה אלא לתנוכה, שיש בו זמן על ההדלקה, ולא על היום" ע"כ. והוא סותר למ"ש המאירי עצמו בשבת הנ"ל. וראה בזה עוד להלן.

והנה בילקו"י מועדים (מהדורת תשמ"ח, עמ' רכח) כתבנו לחוש בזה לסב"ל, דהא לא נפקא מפלוגתא. וכ"כ מרן אאמו"ר בירחון קול סיני (עמוד 210), והוא ע"פ מה שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"ד (תאו"ח סי' נ אות ד), שיש לחוש לסב"ל גם בברכת שהחיינו. ואף על פי שיש חולקים וכדמוכח בתשובת הריב"ש (סימן תקה), ועיין עוד בבית חדש (סי' כט), ובערוך השלחן (ר"ס רכג), ובשדי חמד (ברכות סי' א אות יח), מכל מקום לא נפקא מפלוגתא. ועיין בשו"ת יהודה יעלה קובו (תאו"ח סי' כח), ובשו"ת מעט מים (סי' פו). ע"ש.

ואמנם בחזון עובדיה על חנוכה (עמ' קלח), חזר וכתב בנידון זה, והעלה שיברך שהחיינו בליל שני, שהאחרונים השיבו ע"ד המג"א. וע"ש שיש כאן ג"כ ספק ספיקא, דשמא הלכה כהסוברים שמברך על הראייה שעשה נסים ושהחיינו, אפילו מדליקים עליו בביתו, ושמא כמ"ש הפר"ח, שאפילו להחולקים כשידליק צריך לברך גם שהחיינו. וכ"ש שיי"א שבברכת שהחיינו לא אמרינן סב"ל. ע"ש. ווראיתי למי שכתב ששאל את מרן אאמו"ר שהרי נקטינן שאם מדליקין עליו בביתו, לא יברך ברכות הראייה. ואילו מאידך נתבאר שאין ברכת שהחיינו שבירך השליח פוטרו. והשיב שיש לחלק, שברכת השליח מועילה שלא יברך על הראייה, אבל כלפי ברכה על הנרות כשעושה מעשה הדלקה בעצמו, מזה אין ברכת השליח פוטרתו ובוה עדיין יכול לברך בעצמו. וע"ע בספר ישועה ורחמים (או"ח סימן מח). וכן נקטינן להלכה, ועבדינן נמי מעשה, ואין לחוש בזה לסב"ל. [ראה בסמוך].

וראה בשו"ת בצל החכמה (חלק ד סימן נו אות י') שהעלה, שהרואה נ"ח ליל ראשון מברך שהחיינו [באופן שאינו מדליק ואין מדליקין עליו בביתו], אף אם ברור לו שמחר ידליק בביתו ויהיה יכול לברך אז שהחיינו על הדלקתו, דאעפ"כ אינו צריך להמתין למחר אלא יברך שהחיינו מיד ביום זה.

אם רבו גדול הדור ויש לו פסקים מפורסמים בכל ההלכות עושה כמותו גם בברכות

להנה כמה פעמים נשאלנו האם יש לחוש לספק ברכות, במקום שגדול הדור מורה שיש לברך. וכמו במה שהורה מרן אאמו"ר לברך שעשה לי כל צרכי בשם ומלכות בתשעה באב וביום הכיפורים. וכן לברך הגומל בנסיעה של 72 דקות בצירוף נסיעה הלוך וחזור באותו היום. וכן

והנה כמה פעמים נשאלנו האם יש לחוש לספק ברכות, במקום שגדול הדור מורה שיש לברך. וכמו במה שהורה מרן אאמו"ר לברך שעשה לי כל צרכי בשם ומלכות בתשעה באב וביום הכיפורים. וכן לברך הגומל בנסיעה של 72 דקות בצירוף נסיעה הלוך וחזור באותו היום. וכן

יז. מי שקנה בליל שני של חנוכה מנורת כסף חדשה, ושמח בה, אין לו לברך ברכת "שהחיינו" בעת ההדלקה, שאין להפסיק בין הברכה להדלקה. אלא אם יש לו מנורה חדשה כדאי להביאה בלילה הראשון של חנוכה, וכשמברך שהחיינו יכוין לפוטרה. יז

הוראות מרן היא בגדר ודאי, אלא שמראש לא קיבלנו הוראותיו במקום מנהג קדום, אבל בכל מה שקיבלנו הוראותיו הוא בתורת ודאי.

וגראה שהרב אור לציון אזיל לשיטתיה, שאמר שמרן היה מכריע ולא פוסק, אבל הרמב"ם היה פוסק. אולם כבר כתבנו במק"א, שדרכו של מרן בבית יוסף, היא דרך ההוראה המסורה בידינו, וכבר כתב מהר"י מיגש בתשובה (סי' קיד) שאין בזמנינו מי שידוע להורות מתוך התלמוד. וגם הרמב"ם היה מכריע בין הגאונים, וכמו שכתב הרדב"ז (ח"ו סימן ב' אלפים רסה) שקבלה בידינו שהרי"ף והרמב"ם ראו את כל דברי הראשונים. והיינו שלמדו את כל דברי הראשונים, ואחרי כן הכריעו את ההלכה. וכן כתב החיד"א בספר ברכי יוסף (י"ד סימן טז הערה ג) וז"ל שם: "ואני אומר לא כן אבי, דהרמב"ם עינו ראה בשל אחרים, בספרי ופסקי כל הגאונים, וסילת כל דבריהם, וכמ"ש בהקדמתו". וע"ע במחזיק ברכה (י"ד סי' נג אות כ). ורצונו לומר, שהרמב"ם למד את כל תורת הגאונים, ועשה סולת נקיה להלכה מתוך דבריהם, ולא בנה הכל מכח סברתו, אלא על פי רוב הפוסקים, ושאר כללי ההכרעה. והכי מסתברא שמרן הב"י לא חידש דרך חדשה בהלכה.

ועכ"פ כיון שמרן הלך בעקבות עמודי ההוראה, רוב בנין או רוב מנין, בודאי שהוראותיו הם מדין ודאי. ובפרט שעמודי ההוראה, היו לפנייהם כל ספרי הראשונים וידעו מה שאמרו הראשונים (כעדות הרדב"ז), ונמצא שפסקי מרן הם פסקיהם של רוב ככל הראשונים. ואם כן היאך אפשר לומר על זה שאינו בתורת ודאי, ואילו פסקי רבו שבדורינו הוא בתורת ודאי. אתמהא.

רשאי לבחור לו לרב את גדול הדור אם עושה כמותו בכל ההלכות

בתשובת הר"ן (סי' מח), ודלא כמ"ש במבוא לאור לציון שגם הר"ן לא אמר רק שרשאי, והכל מדין מנהג, ולא מדין מרא דאתרא, ע"ש, ובמה שהשבנו על זה באורך בילקו"י ימים נוראים בסימן תר"ה.

מכל מקום הרי כך נאמרה הלכה שעושה כדעת רבו, ואין בזה שום חילוק. ב. ועוד שהרי רבו ג"כ יודע את הכלל של סב"ל [אם רבו הוא מבני ספרד שחוששים טובא לסב"ל ואעפ"כ פסק לברך], וכיון שפסק לברך הרי הורה שאין לחוש לסב"ל. ג. ועוד, שקבלת רב היא קבלה גמורה, ובלבד שאותו רב הוא ראוי לכך להכריע ע"פ כללי ההוראה המסורים בידינו.

ומכל מקום, כל זה כאשר בחר לו רב בכל ההלכות, וכגון שאותו גדול הדור יש לו פסקי הלכות בכל חלקי התורה. וכפי שכתב מרן בב"י (י"ד סי' קצד), שאפילו אם כבר נהגו כדעת רב אחד, אינם רשאים להשאר במנהגם [כאשר רוב הפוס' חלוקים או בספק של תורה] רק אם הוא רבם בכל ההלכות, וכ"כ הרשב"א (סי' רנג) והרשב"ש (סי' תיט) ועוד. והאריך בזה הגאון ר' משה כלפון הכהן בתשובתו שנדפסה בשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"א סי' רפא) ע"ש.

וראש ישיבה אחד מתלמידי הגרב"צ זצ"ל העיד, ששאל פעם למרן אאמור"ר אם אמרי" סב"ל נגד רבו, והשיב שיש לחוש לסב"ל. ואחר כך שאל להגר"צ, והשיב לו, שמרן אאמור"ר אזיל לטעמיה שקבלת הוראות מרן בתורת ודאי, וכשם דאמרינן סב"ל נגד מרן, ה"ה דאמרינן סב"ל נגד רבו. אבל לידידי קבלת הוראות מרן הוא בתורת הכרעה בין הפוסקים, ולא תורת ודאי, ולכן נגד מרן אמרינן סב"ל, ואילו נגד רבו לא אמרינן סב"ל. ע"כ. וזה תמוה להחשיב את רבו שבדורות הללו יותר מכח קבלת הוראות מרן הש"ע שמאתים רבנים נסמך. וכבר השבנו על עיקר הדברים בעין יצחק חלק ג', וביארנו שקבלת

ואף שבספר אור לציון (מבוא לחלק ב ענף ו) כתב שאין דין של עשה לך רב, מ"מ הארכנו במק"א שמפורש בראשונים לא כן, וכתבו במפורש שחייבים לעשות כדברי רבם, וכ"ה להדיא

יח. כשם שבכל המצות אין ברכות מעכבות, כך הדין לגבי נר חנוכה, שאם הדליק נר חנוכה, ולא בירך כלל, יצא ידי חובה, ואינו רשאי לכבות הנרות ולחזור ולהדליק (בברכה. יח)

קנה בליל שני של חנוכה מנורת כסף חדשה, לא יברך "שהחיינו" בעת ההדלקה

כסף ולברך עליהם בליל ב' פעם הראשון, כדי לברך שהחיינו, דזה היה טעמו ונימוקו, באשר גם בליל השני יש לברך שהחיינו, ועכ"פ לא רצה הגאון זלה"ה להכניס עצמו בספיקא, לזאת עשה כמו בליל ב' דר"ה לברך על כלים חדשים. ע"כ. אך אינו מוכרח, שמהרש"ל עשה כן בדרך קבע בכל שנה.

והפמ"ג שם כתב ע"ד מהרש"ל, דאנן קי"ל שבילילה השני אינו מברך שהחיינו. וצ"ע אם יש לנו לעשות כמהרש"ל דמחזי כיוהרא. ושאני אדוננו רש"ל. ועוד שהרואה אומר שראה שמברכים שהחיינו גם בלילה השני. ע"כ. ולא העיר משום הפסק. וכ"כ בהליכות שלמה (עמ' שח), שאין נוהגים כמ"ש בשם הרש"ל. וראה עוד בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' כד סוף אות י) שאפי' להפוסקים גבי ר"ה דלא חיישינן להפסק בהבאת פרי חדש, יודו בזה דאיכא למיחש להפסק. וע"ע בארחות חיים (יד"ד עמוד שצד) בשם ה"ר דוד בר לוי (בעל המכתם). ודו"ק.

ובחוברת נר ישראל (ענייני חנוכה סימן ג. הוב"ד בעטרת פז ח"א כ"ב יד"ד סי' ז), כתב ליישב מנהגו של המהרש"ל שלא חשש בזה להפסק, משום שבנר חנוכה הנר המקבל את השמן הוא גם חלק מהמצוה, וכיון שהנר המקבל את השמן הוא חלק ממעשה המצוה, והוא קנאו למצוה, א"כ שפיר חשיב ברכה זו מעין המצוה, כיון שמברך שהחיינו על הנר שהוא חלק מהמצוה. והרש"ל לשיטתו שמברך להדליק נר "שלחננו" בתיבה אחת, משום שהנר הוא חלק מהמצוה משא"כ בנר שבת. עכ"ד. וזה דבר מחודש ודרך פלפול ואינו מוכרח. וע"ע בקונטרס מנורת המאור (מהדד) תש"ג. עמוד טו טז), מה שהעיר בזה.

(ז) כתב במטה משה (סימן תתקפ"ט), מורי מהרש"ל קנה לו מנורת כסף, ובליל שני של חנוכה התחיל להדליק בה, ובירך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו. ואף שהרא"ש והטור כתבו, שבשעת קנין יש לו לברך שהחיינו, מ"מ היה ניחא לו להסדיר ברכת שהחיינו עם ב' הברכות של חנוכה, כמו שמסדיין ברכת שהחיינו בקידוש שאומרים בסוכה. ע"כ. והנה בליל ב' של ר"ה ישנה מחלוקת אם מברך שהחיינו בקידוש. וכתב הרא"ש (סוף ר"ה) בשם מהר"ם, שיש לנהוג להניח בשעת הקידוש פרי חדש, ולכוין לפוטרו, כדי לצאת ידי ספק. אך בשו"ת הרשב"ש (סי' תלב) כתב, שמר אביו הרשב"ץ לא הסכים למהר"ם בזה, שכיון שאין ברכת שהחיינו חובה, הוי ברכת הזמן הפסק בין הקידוש לשתייה. ע"ש. ומרן הש"ע כתב כד' מהר"ם. ע"ש. ומיהו בכאן י"ל דהוי הפסק. אלא אם יש לו מנורה חדשה כדאי להביאה בלילה הראשון של חנוכה, וכשמברך שהחיינו יכוין לפוטרה. וכמ"ש בשו"ת פקודת אלעזר (סי' ג).

ובשו"ת אמרי כהן (סי' לח, דף ע"ד ע"ג) כתב, דס"ל למהרש"ל שנחו בכ"ה, שאז היה נס הנצחון, ובליל כ"ו היה הנס של השמן, וגם בו ראוי לברך שהחיינו. לכן בירך בליל שני של חנוכה שהחיינו. וכן נראה בפמ"ג (סי' תרעג א"א ס"ק יב). ע"ש. וכיו"ב בשו"ת שיח יצחק (סימן שלו) שהמאירי כתב שלילה ראשונה שלא היה נס השמן מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך, ושאר לילות על נס השמן, ולפ"ז היה באמת לברך ב' פעמים שהחיינו, בליל א' על נצחון המלחמה, ובליל ב' על נס השמן. ובזה יש להבין דברי המהרש"ל שנהג לקנות שרגות של

כשם שבכל המצות אין ברכות מעכבות, כך הדין לגבי נר חנוכה

שברכתה מעכבת לפי שכל עיקרה לפרסומי ניסא, וכי מדליק בלא ברכה לאו מידי עביד, שהרואה

(יח) לאפוקי מ"ש היעב"ץ במור וקציעה (סי' תרעב) וז"ל: שבמצות נר חנוכה ודאי

יט. יש אומרים שצריך לומר "הנרות הללו וכו'" קודם שיברך ברכת "שעשה נסים", אולם אין זה נכון להפסיק בין הברכות, אלא יאמר כן אחר כל הברכות ואחרי שהדליק נר אחד, וכמבואר. ואחר כך יאמר מזמור שיר חנוכה הבית וכו'. (יט)

המצוות, שאם לא בירך יצא. והרי הרב עצמו במור וקציעה (סוף סי' תרע"א) פסק שאם אין עשרה בביהכ"נ בע"ש חנוכה, ידליק נרות חנוכה "בלי ברכה", ושלל כמ"ש המג"א שידליק בברכה. ע"ש. גם במור וקציעה (ס"ס תרעה) כתב שסומא ידליק נ"ח בלי ברכה. ואי לאו מידי עביד, למה ידליק בחנם. וכן מתבאר בשו"ת רעק"א תנינא (סי' יג). [ועוד, אפשר שאמירת נוסח הנרות הללו גם כן מועילה לענין זה כמו הברכה].

אומר לצורכו הוא מדדליק לה. ע"כ. [וכעין סברא זו כתב בשו"ת זבחי צדק (ח"ב אור"ח סי' כט עמוד מא), שאם מדליקים בבית הכנסת בלי ברכה ליכא פרסומי ניסא בפני העולם, שאצל המון העם עיקר פרסומי ניסא בברכת החנוכה. ע"ש]. וע"ש דמה"ט בכל הספיקות שבש"ס יש לברך, ואין לומר שאין מברכים מספק כמו בכל המצוות. אחר שכל עיקרה של מצוה זו הוא בשביל פרסום הנס, וכשמדליק בלא ברכה ליכא פרסום הנס.

ובמחכ"ל ליתא, אלא גם דין נר חנוכה כדין כל

אין לומר "הנרות הללו וכו'" קודם שיברך ברכת "שעשה נסים", שהוא המסק בין הברכות

ובשו"ת מהרי"ל (סימן קמה) נשאל ששמע מגדולים וכן נוהגים ההמון, לברך נס קודם זמן, ואחר כך מתנה ואומר הנרות הללו כו', ואילו במס' סופרים משמע שמברך להדליק ומתנה ואומר הנרות כו', ואח"כ שהחיינו, ואחר כך נס. והשיב, משום דאין להדליק עד שיגמור כל הג' ברכות, כמו שעושין בקריאת מגילה ונטילת לולב דכולהו בעינן עובר לעשייתן, ומס' סופרים י"ל דס"ל כמ"ד בירושלמי דבשעת עשייתן מברך, ואנו אין לנו אלא תלמוד דידן דעיקר. וכ"ש דאין מנהג פשוט לאמרה, והיאך נפסיק בטפל לבין העיקר.

אך החיד"א בספר ככר לאדן (דף קכה). כתב, שצריך לתקן הלשון במסכת סופרים, שמברך שעשה נסים ושהחיינו, ואח"כ אומר הנרות הללו וכו', וכמ"ש הטוש"ע (סי' תרעו). ובספרו כסא רחמים שם כתב בשם הרב נחלת יעקב אהא דמסכת סופרים דלאו דוקא הוא, וכ"פ הפר"ח.

(יט) במס' סופרים (פ"כ ה"ו) איתא: המדליק אומר, בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה, ומתנה ואומר, הנרות האלו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות וכו'. ואומר, ברוך אתה שהחיינו. ואומר, ברוך אתה שעשה נסים. ומבואר שאומר "הנרות הללו" וכו', קודם שעשה נסים ושהחיינו. גם בספר לקט יושר (חלק א אור"ח עמוד קנב ענין א) כתב, אומר הנרות הללו וכו' ברוך שהחיינו, ואשר עשה נסים. וזה הנוסח כתבתי מכתב יד, וכן מהרי"י מינץ יצ"ו, וראיה שהקדים שהחיינו לאשר עשה נסים, ולפי שמצאתי במסכת סופרים ע"ש. ובספר המנהגים (טיינא חנוכה) כתב, מיד אחר שהדליק אומר הנרות הללו וכו' ובהגהות המנהגים שם כתב, משמע קודם שיברך שעשה נסים וכו', וכן כתב מהרי"ש (לקט יושר שם). [והוא כדי שידע לכוין על נס הישועה ונצחון המלחמה. ראה מ"ש בזה בשו"ת מנחת שלמה תנינא (בגדפ"מ סימן נח)]. ומכל זה משמע שיש בה צורך ההדלקה].

אמירת הנרות הללו וכו' בעת הדלקת נרות ההידור

כו', ובנוסח זה יש ל"ו תיבות, נגד הנרות של חנוכה מלבד אלו ב' תיבות הנרות הללו, כלומר הנרות הללו הם ל"ו, ע"כ. והובא בט"ז (סימן תרעו ס"ק ה) ובמג"א שם (ס"ק ג). ואפשר שכל זה צורך ההדלקה, ועל ידי כך מבאר את ההדלקה ויש בזה

ומה שכתבנו שיאמר כן אחרי שהדליק נר אחד, כבר ביארנו דין זה לעיל דהכי משמע מחזון עובדיה. ומקורו טהור משו"ת מהרש"ל (סי' פה) שאחר הדלקת הראשון שהוא עיקר, יאמר הנרות הללו כו', ויגמור ההדלקות בעוד שאומר הנרות

כ. כשמדליק הנר בלילה הראשון, ידליק את הקיצוני מימין, הרחוק ביותר מהפתח, ובלילה השני ידליק הנר (הנוסף) החדש תחלה, ואחר כך הנר שהודלק אתמול, וסדר ההדלקה משמאל לימין, (כסדר כתיבת אנגליית וצרפתית). וכן בלילה השלישי יתחיל בנר החדש, הקרוב לפתח, ואחר כך הנר של אתמול, ואחר כך הנר של שלשום, וכן על זה הדרך מידי יום ביומו, עד שבליל שמיני ידליק תחלה הנר הסמוך ממש לפתח, שהוא הקיצוני משמאל, וממשיך להדליק משמאל לימין, ויסיים בנר שהודלק הראשון, ונמצא שתמיד

עד גמר ההדלקה של כל הנרות, שאע"פ שרוב הפוס' התיירו לומר הנרות הללו מיד בהדלקת נר ראשון, מ"מ מחמירים בזה כיון שמוכח מדעת כמה אחרונים שאין גדר המהדרין שנר הראשון בלבד עיקר המצוה והשאר הן הידור, אלא שבכל הנרות שמדליק מקיים גוף המצוה, וע"כ שפיר יש ליזהר שלא יפסיק עד גמר הדלקת כל הנרות כדי שהברכה יעלה על כולם. ע"כ. אולם גם זה אינו מוכרח, שהרי עכ"פ כבר התחילה המצוה. וראה לעיל בהערה ט' מה שכתבנו בזה. [וגי' המסכת סופרים "ומתנה" ואומר. ודו"ק].

ובספר תשב"ץ קטן (סימן תקעו) כתב, מצאתי במסכת סופרים ש"חוב" הוא לומר אחר הדלקת נר חנוכה, הנרות הללו אנו מדליקין וכו'. ע"כ. ואפשר דלאו דוקא חובה. וראה בלקט יושר (ח"א עמוד קנא) בשם רבו התה"ד, שמי שהדליק בבית הכנסת צריך לומר הנרות הללו, אבל המשתתף אין צ"ל הנרות הללו.

פרסום הנס. ובמאמר מרדכי שם (סק"ה) כתב, שיאמר כן אחרי כל ההדלקה, ושכן משמעות הפוסקים, ושכן נוהגים. גם בפמ"ג שם (מש"ו סק"ה ובא"א סק"ג) כתב שיאמר כן אחרי כל ההדלקה, שהרי הברכה קאי על כל הנרות. אך ע"ש במש"ז, שלמעשה אינו חולק על המהרש"ל, אלא שמי שאומר הנרות הללו לאחר כל ההדלקה, יפה עושה. וכן הביא במשנה ברורה.

וזה לשון רבינו ירוחם (תא"ו נ"ט ח"א דף סא טור ב), יש שנהגו לומר כשמדליקין נר חנוכה אחר שמברכים, הנרות הללו אנו מדליקין וכו'. ובטור וש"ע איתא שאומר כן אחר שהדליק. וע"ע בשו"ת מנח"י (ח"ד סי' קטו. ח"ו סי' סד). [ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנו) כתב שהגר"ש"א נהג לומר הנרות הללו לאחר גמר כל ההדלקה].

ובתשובה"נ (ח"ה סימן רכג אות י') כתב שיש מנהג אצלם ליזהר שלא לומר הנרות הללו

שינוי נוסח הנרות הללו, ושינוי המנהג להדליק בצאת הכוכבים

נישואיו יחזור לנהוג כמנהג אבותיו. ע"כ. ואינו נראה, דראוי יותר הוא להדליק בצאה"כ, וכפי המפורש בראשונים וכפי דעת רוב הפוס', וכמו שנתבאר לעיל בסימן תרע"ב. ע"ש, וכך יש לו לנהוג, ומה בכך שהבחורים בישיבה מקדימים להדליק בשקיעה. גם מה שכתב שאחר נישואיו יחזור למנהג אבותיו, ולפי דבריו ה"ה להיפך, שאם אביו נהג להדליק בשקיעה, גם הוא ינהג כן. זה אינו לדידן, שהרי אם ידליק בשקיעה נכנס בספק ברכה לבטלה לאותן פוסקים שמצריכים שיהיה בצאת הכוכבים, ועל כן ידליק בזמן המבואר בש"ע ואין לו כל חיוב לנהוג בזה כפי מנהגי אביו.

וראיתי בקו' ימי החנוכה (שכטר. עמ' צו) שהביא בשם הגר"ש"ז אויערבך זצ"ל, דאף שהמנהג ברורה הביא דנכון לומר נוסח הנרות הללו בל"ו תיבות, וכפי נוסח תלמיד החת"ס, מנהג אבותינו בידינו לומר הנוסח הרגיל ואין לשנות. ע"כ. אולם האמת שאין בכך שום איסור שינוי מנהג, ורצוי ונכון לומר נוסח מדויק יותר, וכפי שכתבו האחרונים. ועל כן רשאי לשנות מנהג אביו ולומר כפי הנוסח של ל"ו תיבות.

עוד כתב שם (עמ' צו) כתב בשמו של הגרשז"א, שבחור ישיבה שבבית הוריו נוהגים להדליק נרות בצאה"כ, יכול בישיבה לשנות ולהדליק בשקיעה ככל הבחורים, ברם לאחר

מברך על הנר הנוסף, כי בתוספת הימים נתווסף הנס, וכן המנהג. (כ)

כשמדליק הנר בלילה הראשון, ידליק את הקיצוני מימין

וכן בכל לילה, נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס. ע"כ. וכ"ד האר"י בשעה"כ (דף קח ע"ג). ובנגיד ומצוה (דף כו:). וע"ע בספר לקט יושר (עמ' קנא), ובשו"ת מהר"ל (סי' מ), ובשו"ת מהר"י מברונא (סימן לט).

והלבוש כתב שצריך להדליק מימין לשמאל כסדר כתיבה שלנו. והסכים עמו בשו"ת פנים מאירות ח"א (פ"ס צח). וכ"ד הגר"א. ועיין עוד בארחות חיים (הלכות חנוכה סימן ו).

אבל הפר"ח (סי' תרעו ס"ה) כתב, שהוא פירוש משובש, והעיקר כמין הש"ע. ושכן מנהגינו. וכן העלה הגאון באר שבע סוטה (סו:). שכל המפרש בענין אחר הרי הוא משבש ומהפך דברי אלקים חיים. ע"ש. וכן הסכים בנזירות שמשון שם. וכ"פ בשו"ת חתם סופר (תארח"ס סי' קפז). ואנו אין לנו אלא דברי מין הש"ע. וכן המנהג.

וכל זה הוא שלא כמו שכתב הגאון מליבאוויטש בשו"ת צמח צדק (תארח"ס סי' סז) להשיג על חתם סופר הנ"ל, והעלה כדעת הלבוש. ע"ש. ואנו אין לנו אלא דעת מין הש"ע, ובפרט שכן הסכים גם כן רבינו האר"י ז"ל. וכן העלה בפשיטות בשו"ת שדה הארץ חלק ג (חלק אורח חיים סימן לג). וכן כתב בספר נהר מצרים (הלכות חנוכה סימן ז). ושכן הוא מנהג ירושלים ת"ו, ואין לשנות. ועיין במלבושי יום טוב (סימן תרנא), ובשו"ת משיב דברים (חלק אורח חיים סימן קנו). ע"ש. וכן פסק בכף החיים (סימן תרעו ס"ק לא).

ואם אין מזוזה בימין הפתח שאז מניח את החנוכה בימין הפתח יעשה להיפך, שבליל ראשון מדליק את הנר הקרוב לפתח, ובליל שני ידליק הנר החדש שבצידו, ואח"כ פונה לימין, וידליק הנר שהדליק אתמול. וכן על זה הדרך. וכן כתבו האחרונים. וכ"פ בבן איש חי (פר' וישב אות ד). וז"ל הגר"א בביתורו: יתחיל להדליק וכו' - במרדכי כתב שידליק משמאל לימין כמ"ש

(כ) הנה האבודרהם (סדר הדלקת נ"ח עמ' ר ד"ה כתב) כתב בשם ה"ר יונה, שאף שבליל ראשון מברך ג' הברכות קודם ההדלקה, שכל המצות מברך עליהם קודם עשייתן, מ"מ מליל שני והלאה מברך קודם ההדלקה רק ברכת להדליק, אך שעשה ניסים מברך קודם שידליק הנר האחרון שהוא נס של אותו היום. וכתב הב"י (סוסי' תרעו) שנראה מדבריו שבנר שהתחיל להדליק בליל ראשון בה מתחיל בכל הלילות. ואולם הוא קצת דוחק לומר דברכת שעשה ניסים יברך ליל ראשון קודם הדלקה ובשאר לילות אחר הדלקה. ומהר"ק (שורש קפג) כתב, שמאחר שכתב המרדכי בשם מהר"ם שיש להתחיל לצד שמאל כדי לפנות לימין, משום כל פינות שאתה פונה וכו' (יומא טו:), א"כ ראוי הוא להתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני ויברך, ובליל ב' כשיוסיף נר אחר אצלו יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין, וכן בליל ג' כשיוסיף עוד אחר סמוך לשתי נרות הראשונות יתחיל בו בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואח"כ יפנה לצד ימין, נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס. ובתה"ד (סי' קו) כתוב דבני ריינוס מתחילין להדליק בשני שהוא כנגד צד שמאל כדברי המרדכי, ובני אויסטרייך מתחילין לצד ימין ומדליקין כדרך שאנו בני ברית כותבין, דאפשר דחשיב להו כה"ג פונה דרך ימין, אי נמי יש ליישב המנהג משום דהאידינא אין להם מזוזות בבתי החורף שבהם מדליקין, וא"כ צריכין להדליקן בימין הכניסה בצד הטפח הסמוך לפתח, וא"כ אותו נר שהוא כנגד ימינו הוא הסמוך לפתח לעולם ובו צריך להתחיל. ע"כ. ונראה שמנהג בני ריינוס הוא הנכון, וכפי מה שכתבתי בשם מהר"ק קולון, ואין לחלק בין היכא שהנרות בימין הכניסה להיכא שהם בשמאל הכניסה. וכן אנו נוהגים. עכ"ד הב"י.

וכן פסק מין בש"ע (סי' תרעו ס"ה) שיתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני, ובליל ב' כשיוסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין.

הגר"א, וע"ז הקשה דאיך מניח לברך על המצוה ומברך על הרשות, ולדעת מהרי"ק זה ל"ק כלל, דמהרי"ק ודעימיה לית להו יסוד זה בכלל שיהי' דין נר הסמוך לטפח הקובע דדוקא נר זה הוא נר מצוה ולא השאר, ודו"ק. וראה לשונו של רבינו יונה שהובא בב"י כאן, ע"ש. וש"מ מדבריו דנר ראשון הוא הנר מצוה של איש וביתו, ופשוטו איזה שידליק ראשון, ודלא כהגר"א. ע"ש עוד.

ובתשובה"נ (ח"ה סי' רכג) כתב שדברי הגר"א תמוהין ביותר, שבודאי לא זכה המקום שבו הדליק אתמול הנר הראשון, שמה שידליק היום באותו מקום הוא עיקר המצוה, אלא בודאי בכל מקום שידליק היום את הנר הראשון הוא עיקר המצוה, ומה שמדליק אח"כ הוא ההידור, וכשמקדים לברך קודם הדלקה הראשונה הרי בירך על עיקר המצוה, ומש"כ מרן שיתחיל להדליק הנוסף, אין כוונתו שמתחיל להדליק הנר דהידור מצוה, אלא כוונתו שידליק את הנר הראשון שהוא עיקר המצוה במקום נוסף בסדר העמדת הנרות (שיחא מורה על ריבוי הנס), וכבר תמזהו כן העה"ש וה"גליא מסכת".

ומסתברא כמו שכתב ב"דברי שלמה" [הובא בס' מעשה רב השלם] ששמע מהגאון רבי ישכר בער זצ"ל שהגר"א הקפיד רק בנ"ח שמדליק בביתו שמצותו בטפח הסמוך לפתח שבכל יום ידליק תחילה הנר שבטפח הסמוך לפתח שהוא עיקר המצוה, אבל בביהכ"נ שמדליקין בחלון, אדרבה טפי עדיף לברך על הנוסף ע"ש. וזה דלא כמ"ש במשנ"ב (סי' תרע"ו סק"א).

ולכא' הגר"א ס"ל דכיון שמעיקר הדין יוצאים ידי חובת נר חנוכה בנר אחד, ממילא הנר הראשון שמדליק בו הוא יוצא ידי חובה מעיקר הדין, והיתר הוא מהדרין מן המהדרין, ולדעתו בנר הראשון מקיים המצוה, ולכן ס"ל שבתחילה צריך להדליק את עיקר המצוה ואח"כ להדליק את הנוסף, דהא ניכר שהדליק אתמול בנר זה, וצריך להדליק בנר החדש. אבל לדעת מרן השלחן ערוך בכל נר שמדליק בתחלה קיים המצוה, גם בנר שהדליק אתמול, וכאשר ממשיך להדליק עוד נרות, מהדר את המצוה. וראה בקונטרס אחרון שבסוף הספר מ"ש עוד בזה.

כל פינות כו'. ויברך על הנוסף - כ"כ מהרי"ק. ואין לו טעם וריח, שזה אינו רק למהדרים מן המהדרים, ויניח עיקר המצוה ויברך על הרשות. וע' סי' תרע"ד ס"א בהג"ה. וגם משום פינות לימין יבטל עיקר המצוה טפח הסמוך לפתח. אלא העיקר שיתחיל בנר הסמוך לפתח, בין מדליק בימין הפתח או בשמאל, ויברך כל הלילות עליו, ובזה מדליק ומברך תמיד על סמוך לפתח ועל עיקר המצוה. ע"כ. [והובא במשנ"ב ובשעה"צ כאן. וכתב ע"ז דדעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד].

ולכאורה יש ליישב דעת מרן ומהרי"ק, שאין לחוש מצד טפח הסמוך לטפח כיון שהכל משום היכר, ומצד היכר אין נ"מ איזה נר קרוב לפתח. ומצד מה שמברך על הנוסף ולא על העיקר, אפשר שכיון שמדליק אותו ראשון בו מקיים עיקר המצוה, רק שיש בו חידוש כיון שמקומו ניכר בתורת תוספת. ודו"ק.

שו"ר בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן פג) שמה שהשיג הגר"א דאיך מניח עיקר המצוה ויברך על הרשות, הנה פשוט דדעת המהרי"ק דכיון דנר הנתוסף הוא ראשון בהדלקה בו מקיים עיקר המצוה דנר איש וביתו, והוא העיקר והשני והשלישי הוא של המהדרין, אלא כיון שהודלק לתוספת היום בו ניכר תוספת הנס, בכל ענין נר ראשון הנדלק בו מקיים המצוה מעיקר הדין. ומה שהק' הגר"א שמבטל עיקר המצוה דסמוך לפתח, י"ל בנקל, או דמהר"ם ומהרי"ק איירי במקום שלא הדליק בחוץ ממש אלא בתוך חלל הפתח או בפנים סמוך לפתח, דבכה"ג מבואר בש"ע (סי' תרע"א ס"ז) דאין כאן דין טפח הסמוך מעיקר הדין. ועכ"פ כתב רש"י (שבת כב.) דטעם טפח הסמוך הוא משום היכר שהנרות שייכים לאותו בית, ובכה"ג בלא"ה ניכרים. ועוד דדי שתחילת המנורה נר הסמוך לפתח הוא בשיעור טפח ולא קפדינן על השאר. וממילא יכול להיות דנר הנתוסף כל לילה אפילו רחוק מהפתח יכול להיות עיקר הנר דנר איש וביתו.

ודעת הגר"א דגם בכה"ג עיקר נר דמצוה הוא בטפח הסמוך לפתח, וכיון שכן, הוא דוקא הנקבע לנר דמצוה, ושאר הנוספים לצד שמאל הם תוספת דמהדרין או נר רשות כביטוי של

כא. אם אין מזוזה בימין הפתח, שאז מניח את החנוכיה מימין הפתח, יעשה להיפך, שבליל ראשון מדליק את הנר הקרוב לפתח, ובליל שני ידליק הנר החדש שבצדו ואח"כ פונה לימין וידליק הנר שהדליק אתמול. וכן על זה הדרך. (כא)

ברכת הרואה נר חנוכה

א. גם בזמן הזה יש לברך על ראיית נרות חנוכה, באופן שיתמלאו שלשה התנאים הצריכים לזה, שהם: שהוא לא הדליק נר חנוכה, שאינו עתיד להדליק באותו לילה, ואין מדליקין עליו בביתו. שאז כשרואה נרות חנוכה, בלילה הראשון מברך שתי ברכות, שעשה נסים, ושהחיינו. ובשאר לילות ברכת שעשה נסים בלבד. ואם חסר אחד משלשה תנאים אלו, אינו מברך על הראייה. ונראה עוד, שאין הרואה מברך על נרות חנוכה של אחרים, אלא בתוך זמן המצוה, שהוא תוך חצי שעה משעת ההדלקה, אבל אם עבר זמן המצוה, אינו מברך. וכן אם הוא מסופק בדבר, אם עברה חצי שעה משעת ההדלקה או לא, לא יברך. ואף על נרות של בית כנסת יש לברך ברכת הראיה, ובלבד שיהיו תוך חצי שעה. ואם ראה נר חנוכה, ולא בירך מיד ברכות הראיה, יכול לברך בתוך זמן המצוה. כשעדיין רואה את הנרות. (א)

בדרום. ואנו לא חלקנו בין זה לזה שבכלן מדליקין אותה בשמאל. ע"כ. אולם הטור (סי' תרעא) כתב בשם ראב"ה (סי' תתמג) שמניחה בימין. וכתב הב"י שם שכן כתוב בהגהות מרדכי (סי' רסו) בשם רבינו יקיר. וכן פסק בש"ע (סי' תרעא ס"ד) וכדעת רוב הראשונים.

ומה שכתבנו שבכה"ג יעשה להיפך וכו', כן כתבו האחרונים. וכ"פ בבן איש חי (פר' וישב אות ד).

(כא) כתב בספר המנהיג (הל' חנוכה עמוד תקלא) שהטעם שמניחה בשמאל כדי שיהא נכנס בין שתי מצות, ולמדנו מזה שאם אין שם מזוזה מימין ראוי להניח נר חנוכה מימין, וכן כתב גאון. ע"כ. ובכלבו (סימן מד) כתב, יש אומרים דדוקא בפתח שיש בו מזוזה מדליקין בשמאל אבל אין בו מזוזה יניחנו בימין, וכן כתב הר"ף ז"ל. אך בבית הכנסת דליכא מזוזה מדליקין בימין, ועוד דומיא דמקדש שהיה מנורה בימין

הרואה נר חנוכה מברך אם לא מדליקין עליו בביתו

בלילה [הא לאו הכי לא], שלא מצינו יוצא במצוה שיתחייב לחזור ולברך על הראייה. וכן כתב המרדכי (סי' רסז). וכן כתב הרא"ש (סי' ח), דהרואה נר חנוכה צריך לברך, פירוש המהלך בספינה ורואה נרות שהדליקו בעיר, והוא אינו מדליק. וכ"ה בטור ובשלחן ערוך (סי' תרעו ס"א).

ואף שהבית חדש והפרי חדש פסקו שאפילו אם מדליקים עליו בביתו צריך הרואה לברך, אין לנו אלא דעת מרן, וכל שכן שהסמ"ג והרשב"א והר"ן סבירא להו כדעת מרן, וספק ברכות להקל. וכן כתבו בברכי יוסף (סק"ג), ובשלחן גבוה (סק"ח).

(א) בגמרא (שבת כג.) ורב ירמיה אמר, הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה, יום ראשון הרואה מברך שתים, ומדליק מברך שלש, מכאן ואילך מדליק מברך שתים, ורואה מברך אחת. מאי ממעט, ממעט זמן. ופירש רש"י, העובר בשוק ורואה באחד החצרות נר חנוכה דולק, ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב, דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה. ע"כ. וכן כתב הר"ן (י. ד"ה אמר רב חייא) דמסתברא שלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק ולא הדליק עליו בתוך ביתו, ואינו עתיד להדליק

אחר חצי שעה מזמן הדלקתם אין לברך עליהם ברכת הרואה

ושייך לברך עליו ברכת שעשה נסים, דהא נר זה מזכיר לאדם הרואה את הנסים שנעשו לאבותינו. ובדומה לתרומה, דאף דחטה אחת פוטרת כל הכרי, אם מפריש יותר וקורא עלה שם תרומה, חל על הכל שם תרומה מן התורה, ה"נ הכא, דאף דאינו מחויב שידלוק יותר, מ"מ כיון שהוא מהדר שידלוק יותר איכא עלה שם נר חנוכה ושייך לברך עלה, דבזמן הזה שההיכר הוא לבני בית, כל זמן שבני ביתו נעורים הוא כמו בזמן הש"ס כל זמן שלא כלתה רגל מן השוק, כנלענ"ד להלכה, אך למעשה עדיין צ"ע. עכ"ד.

גם בשו"ת ויען יוסף שם (או"ח סי' תד) הביא הספק הנז' אם מברך ברכת הרואה לאחר חצי שעה, ובשו"ת משפטיק ליעקב (או"ח סי' נו אות ב) כתב ע"ז, שלא ידע מה מקום ספק יש בזה, דלא מיבעיא אם עדיין בני אדם עוברים ושבים, דפשיטא דאיכא פרסומי ניסא, אלא אפי' אם כבר ישינים, הלא הוא מברך ברכת שבח והודאה, ואינו דומה למ"ש המג"א (תרעב סק"ו) שאם ב"ב ישינים לא יברך, משום דברכת להדליק הוא ברכת המצות, וכיון דס"ל שלא תקנו המצוה רק לפרסומי ניסא, ל"ש לברך אקב"ו להדליק, דהלא כעת לא ציונו, אבל ברכת שבח שעשה נסים היה ראוי לברך אפילו ביום, אלא דלא שייך לברך רק בשעת הדלקה. וה"נ דכוותיה כיון שרואה עכ"פ נר חנוכה שנתקיים המצוה, אף שכעת כבר עבר זמן המצוה, שפיר דמי לברך ולתת שבח להבורא ית"ש שעשה נסים לאבותינו וכו'. ומה גם שגוף דברי המג"א הנ"ל צע"ג להבין, דאטו מי שהוא דר בכפר יחידי בלא בני בית אינו מחויב במצות הדלקת נ"ח, ולמה לא יברך, וכבר השיג ע"ז החמד משה (סי' תרעב סק"ג), והובא במשנ"ב (בשער הציון סק"ז), ועכ"פ הובו דלא לזסיף עלה לענין הרואה, ע"כ לענ"ד שפיר דמי לברך. עכת"ד. ויש להשיב ע"ז, שאחר חצי שעה כיון שיכול לכתובה, יתכן שאינו נחשב נר של מצוה, ולכן גם ברכת השבח א"א לברך ע"ז, כמו שא"א לברך בראיית נר של חול.

וראה מ"ש בשו"ת התעוררות תשובה שם. ולענין הלכה לא נפקא מכלל סב"ל, ולכן לא יברך.

ובענין ברכת הרואה הנה הגאון צפנת פענח (ה'ל' חנוכה פ"ג ה"ג) כתב, שבזמן הזה הרואה נר חנוכה אינו מברך כלל על ראיית נרות חנוכה, והובא גם בספר המועדים בהלכה (עמוד קנט), אך למעשה יש לנהוג גם בזה"ז כדעת הגמרא וכל הראשונים והאחרונים, וכפסק מרן הש"ע. וכמו שכתב בספר אז נדברו (חלק יא, עמוד פב). וכן מבואר בחזון עובדיה על חנוכה.

והנה יש להסתפק אם מברכים אותה בכמה אופנים. א. על נר של בית הכנסת. ב. על נר של קטן. ג. על נר שדלק כבר חצי שעה. ד. על נרות ההידור. ה. על נרות ההידור של בני אשכנז. ו. על נרות שהדליקו בער"ש ורואה אותם קודם הלילה. ז. וכן אם רואה את הנרות בלילה, שאז אינו ראוי להדליק (מחמת איסור שבת). ח. אם די לראות את השלהבת לבד, או שצריך לראות הכל. ט. אם די במה שרואה נר שהודלק לשם חנוכה אע"פ שכבר כבה, ובפרט כשרואה חנוכיה המיוחדת למצות נר חנוכה. וראה בכל זה להלן.

והנה בשו"ת התעוררות תשובה (חלק א סימן סז). כתב שאם עברה חצי שעה שוב לא יברך, ע"ש. ובפרט שיש לצרף לזה סברת הרוגאצ'ובי בספר צפנת פענח (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג) דס"ל דבזה"ז אין לברך ברכת ראייה על נרות חנוכה, והובא בספר המועדים בהלכה (עמוד קנט). ע"ש. אלא שאין דעת הפוסקים כן, ומ"מ ראוי לצרפו לסניף. והדלקה אחר חצי שעה, גרעה מנרות ההידור, דלענין נרות ההידור, רשאי לברך עליהם וכגון שכבה הנר של עיקר המצוה, וכמו שיתבאר להלן, אך אחר חצי שעה אין לברך.

ובשו"ת ויען יוסף גרינוולד (או"ח סימן תג אות ב) כתב להסתפק בזה, אם אחר שדלקו כבר שיעור חצי שעה שייך לברך ברכת הרואה. שלכאור' לדברי הר"י דמותו להשתמש לאורה אחר זמן מצותה, ש"מ דשוב אין שם נר חנוכה עלה ואין שייך לברך עליו, אך יש חולקים וכו' ע"ש. וסיים דאי נקטינן דשייך הידור מצוה בזמן הזה במה שדולק יותר, משום דכל זמן שדולק איכא פרסומי ניסא, א"כ אף שאין חיוב שידלוק יותר, מ"מ כל זמן שדולק שם נר חנוכה עלה

ואף שבספר יומין דחנוכה (עמוד רמב) כתב, שהמדליקין בחוץ או בחלון, אע"פ שאין חיוב להוסיף שמן יותר מחצי שעה, מ"מ המוסיף שמן על השיעור הנז' יש בו הידור מצוה. ואף להמדליק בפנים יש בזה הידור מצוה לבני הבית. וכן נראה בספר לקט יושר, ומ"מ כיון דליכא חיובא, מותר לכבות נרות החנוכה אחר חצי שעה. ע"ש. אפשר דלא חשיב כ"כ נר של מצוה. ועכ"פ לא נפקא מכלל ספק.

הרואה נר חנוכה בער"ש קודם הלילה אם מברך ברכת הרואה

והאמנם שיש להעיר בזה, דלפי מה שכתבו הראב"י (סי' תתמג) בשם ר"ת והסמ"ג בשם ר"י ועוד ראשונים, שלדינא נקטינן דנר חנוכה אין צריך שיעור, משום דתליא בפלוגתא בב' לישני בגמ', ובשל סופרים הלך אחר המיקל. וכ"כ בפסקי התוס' (אות פט), דלדין א"צ שיעור. וכ"כ התרומת הדשן בלקט יושר (סוף עמוד קנא). וכ"כ בשלטי הגבורים על הרי"ף (דף ט ע"א אות ה). וכ"כ הרב שלחן גבוה (סי' תרעב סק"ח), ושכן המנהג בסאלוניקי, ולפ"ז תיקשי, דהא אחר שעבר זמן מה מן ההדלקה, היאך יברך, הלא כבר אין זה נר של מצוה.

ואלא דא"כ כיון שבש"ס אמרו שהרואה מברך, ש"מ לפי שיטת הנך ראשונים שאין צריך נר של מצוה, ומכל מקום יש ליישב. ודו"ק. ובפרט שגם הראשונים הנז' כתבו כן מספק, שמספק הכי נקטינן לקולא שא"צ שיעורא. ועכ"פ כן נתקבל ונתפשט להדליק נר של חצי שעה, ושפיר יש לחשבו כנר של מצוה ודו"ק.

ואין לומר שמאידך יש לצרף סברא שכתבו בשם הגר"ז מברסק, שכיון שהשיעור שנתנו חכמים הוא עד שתכלה רגל מן השוק, בזה"ז שאנשים רבים עוברים ושבים עד השעות המאוחרות בלילה, צריך ליתן שמן בנר החנוכה עד זמן שתכלה רגל מן העוברים ושבים, אף שזה נמשך כמה שעות. וכך היה נוהג. אלא שבאמת אי"ז מוכרח, שאחר שקבעו חכמים משך זמן ההדלקה שהוא כחצי שעה, לא ישתנה הדין כלל, ובפרט להנוהגים להדליק בפנים, וכמנהג רוב העולם. וא"צ לתת שמן בנר כמנהג הילוך

וגם אפשר, שברכת הרואה, היא בצירוף של קיום המצוה של המדליק, כיון שעיקר מצות הדלקת נר חנוכה היא לפרסומי ניסא, ולפי זה א"א לברך בשעה שאינו קיום המצוה, ודו"ק. וכן הביא בשדי חמד (מערכת חנוכה סימן ט אות ג) סברא זו בשם הגר"ש הכהן מוילנא. ונראה להלן דמ"מ נקטינן לדינא שמברך ברכת הראיה על נרות של בית הכנסת. וכן תוך חצי שעה אף לד' הראשונים דנר חנוכה אין צריך שיעור. וי"ל.

ובשו"ת התעוררות תשובה (חלק א סי' רעא אות ג) נסתפק ברואה נר חנוכה בע"ש אחר שהודלק למצותו, אם יברך עליו ברכת הרואה, דאע"ג דעדיין לא הגיע עיקר זמן מצותו שהוא בלילה, מ"מ הרי צריך ליתן בו שמן כדי שידליק חצי שעה בלילה, ובפרט למאי דקי"ל בש"ע שאם כבתה קודם השבת א"צ לחזור ולהדליקה שהדלקה עושה מצוה. א"כ באותה שעה הוי נר חנוכה ממש ושפיר מברך עליו הרואה, או"ד כיון דהא דמברך עליו קודם זמנו הוא משום הכשר מצוה ועדיין אינה מצוה גמורה, הרואה לא יברך.

ומשמע דכשרוהו בלילה פשיטא שמברך, דאז עיקר זמן מצותו. וראה בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קלא) דמספק"ל להיפך, ברואה נ"ח בשבת בלילה, אם מברך, דאפשר דדוקא ברואה בשעה שאפשר להדליק מברך כיון שהדלקה עושה מצוה, וא"כ ברואה ליל שבת לא יברך שאינו רשאי להדליק אז, או דילמא ברכות אלו לא תליין בשעת הדלקה אלא בשעה שנעשה בו הנס. ונראה דעתו קצת דברואהו מבעוד יום בשעה שראוי להדלקה שפיר מברך. ובס' מכתבי תורה (גור, סי' י"ג) נסתפק בב' הספיקות הנז'. וע"ע מה שכתב בזה בשו"ת בצל החכמה (חלק ד סימן נו, אות ח ט) נושם העלה בזה, שהרואה נר חנוכה בשבת בלילה מברך שעשה נסים, וכשהוא ליל ראשון דחנוכה יברך גם שהחיינו.

ונראה דלדינא מברך בתרווייהו, דשפיר יש כאן נר של קיום מצוה. וכמו"כ לא אכפת לן שהוא זמן שאסור להדליק, ולא מצינו חילוק בין ליל שבת לבין שאר לילות של חנוכה שהרואה מברך. וע"ע להלן סעיף ו ובמקורות שם.

העובדים ושבים בשרות הרבים. וע"ע בשו"ת אור לציון (סי' מר) שהשיג על זה שאינו מוכרח. ע"ש. ובפרט שבספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ב עמוד צט) כתב בשם הגר"ז שמה שאמרו עד שתכלה רגל מן השוק הוא שיעור זמני מסויים, חצי שעה. והביא ראיה לזה ממנחות (לו.) לענין תפלין. ורק שנהג לחומרא. וכן העלה בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' עט) ובחזו"ע (עמ' עו). וע"ע בתשוה"נ (ח"א סי' שצ).

גם בקונט' בית אב (סי' יב. הובא בקונט' המועדים מתורת בריסק) כתב בשם הגר"ז מבריסק, שזמן עד שתכלה רגל מן השוק הוא זמן מסויים כמו חצי שעה, ורק לסימנא בעלמא נקטו בלשון תכלה רגל מן השוק. וראיה לזה מלשון הרמב"ם (פ"ד ה"ה) שאחר שכתב עד שתכלה רגל מן השוק הוצרך

לבאר שהוא כמו חצי שעה, ואם הולכים בכל מקום כפי מקומו, למה לרמב"ם לבאר את השיעור, והלא בכל מקום הוא לפי זמנו. וע"כ שזמנו הוא כמו חצי שעה. עכ"ד.

ויש לדחות, דאמנם יש להוכיח לענין שא"צ יותר מחצי שעה, אבל לא לענין שאין השיעור משתנה בכל מקום לפי מצבו. דלעולם אימא לך ששיעור עד שתכלה רגל מן השוק תלוי בכל מקום ובכל דור לפי המציאות שם, ומה שכתב הרמב"ם שהוא חצי שעה, הוא כדי להגביל את שיעור זמן ההדלקה, שאין צריך שידלק יותר מחצי שעה. ולאפוקי ממה שהביא שם בשם ספר נברשת שבימינו שמתאחר כלות רגל מן השוק, מדינא יש להאריך זמן הדלקת נ"ח עד שתכלה רגל משוקא דידן.

אם הרואה נר של הידור כמנהג בני אשכנז מברך עליו

והיינו שאין בזה מצוה. [וע"ע בספר פניני חנוכה (עמוד מז) מ"ש בשם הגריש"א על מנהג אשכנז, ומה דצ"ע בדברי תה"ד בזה]. וא"כ כיון דנקטין שאין בזה מצוה, איך יברך ע"ז הרואה ברכת הראיה.

וכן יש להסתפק ברואה נר שהדליק מפני החשד, דהיינו בחצר שיש לה ב' פתחים, שבזמנם שהיו מדליקים בחוץ היה מחוייב להדליק בב' הפתחים מפני החשד. האם יכול לברך עליו ברכת הראיה. דלכא' ההדלקה הראשונה היא של החיוב, והשניה אינה מצוה ממש רק משום החשד. ומאידך הרי מחוייב להדליק נר זה, וא"כ יוכלו לברך עליו ברכת הראיה.

ושו"ר בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח אות א) שכתב, ומסופקני להלכה דיתכן דעל נר חנוכה של ביהכנ"ס אין יכולים לברך ברכת הרואה, שאין זה כרואה נר חנוכה אלא כסתם נר, ואם מטעם מנהג, הרי לא נזכר שנהגו גם לברך בזה ברכת הרואה. וכמו"כ מסופקני ברואה נר חנוכה לאחר שכבר דלק כשיעור, שהמדליק רשאי לכבותו, וגם מותר מעיקר הדין ליהנות ממנו, דאפשר שאין לברך בזה ברכת הרואה. אמנם בנ"ח שמדליק מפני החשד, שפיר נראה שיכול לברך ברכת הרואה, כיון שחייב בכך, ואין זה דומה לביהכנ"ס שלא נזכר כלל בגמ'. עכ"ד.

ובספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קל) כתב

עוד יש להסתפק אם הרואה נר של המהדרין לפי מנהג בני אשכנז, שכל אחד מבני הבית מדליק, אם יכול לברך עליו ברכת הראיה, שהרי לדעת מרן ועוד רבים, כיון שבעה"ב הדליק ממילא כל בני ביתו יוצאים ידי חובה, ובעל כרחם, ואין בכוחם למנוע מלצאת ידי חובה, ואם כן נרות אלו לכא' אינם נחשבים כנרות של מצוה ממש. ולא דמי לנרות של בית הכנסת, מכמה טעמים. ואף שבגמ' אמרו בסתם שהרואה מברך, והרי יתכן שרואה נר של המהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד, ומשמע דמברך עליו. הנה לעיל (סי' תרעא) ביארנו שמדברי הרמב"ם ושאר' מבואר שבעל הבית היה מדליק את כל הנרות, שהכל מצוה אחת, ולכן בכה"ג שאני, שההידור שייך לעיקר המצוה, אחר שהדליקו את הכל ביחד, וההידור משתייך לעיקר המצוה. לא כן אם בני הבית נפרדים מנרותיו של בעל הבית, ומדליק כ"א לעצמו, שאין בזה שייכות לעיקר המצוה, ולפי סברא דידן בני ספרד, לא מצאנו שייכות נר מצוה בזה. ואפשר שאין בזה שום מצות נר חנוכה, במה שמדליקין. ודו"ק.

וכיוצא בזה כתב בספר הזכרון חמדת משה (עמ' קצג) כתב ששמע מהגר"צ אבא שאול שבחורי שייכות יוצאים בעל כרחם י"ח בהדלקת הוריהם, ואפילו הידור א"צ. וחבל על השמן. ע"כ.

בב"ה, יצא י"ח הגוף בהדלקה זו, ושוב אינו צריך להשתתף בפריטי באכנסאי שלו אע"פ שאין מדליקין עליו בביתו, אלא בכ"ג יכול לברך כיון שנתקן לפרסם הנס ברבים. וכן בת' הגרעק"א (ס"י יג) מבואר שאפשר לברך ברכות הראיה על נרות ההידור. עכ"ד.

אך אין דבריו מוכרחין, ובפרט לסברת הר"ש הכהן מוילנא הנז', שאפשר שברכת הרואה היא בצירוף קיום המצוה של המדליק, וא"כ כיון שגר משום החשד המדליק עצמו אינו מברך עליו, ה"ה הרואה לא יוכל לברך עליו. אלא לפלפל בזה. וגם מה שכתב שמברכים על נרות ההידור, פ"י של בני אשכנז, ואפי' אם הדליקם קטן, שהרי תקנו ברכת הרואה, ולא חששו שיצא מכך מכשול וכו'. הנה אין זו ראייה כלל, דשאני בזמן הגמ' שבעל הבית היה מדליק את כל הנרות כמו שמבואר ברמב"ם ובראשונים בסוגיא שם, והכל היא מצוה אחת. ורק יש להוכיח משם שמברכים על נרות ההידור שהדליק בעל הבית, אך לא על נרות של מנהג אשכנז שכל אחד מדליק לעצמו, ואנן ס"ל דבע"כ יוצאים בהדלקה של בעל הבית ואינם יכולים להחלק.

אם מברך ברכת הראיה על נרות של קטן שיש לו בית משלו

חיובא. וכן אינו יכול להדליק לעצמו נרות, אלא צריך שגדול ידליק לו את הנרות, אלא שא"א להורות כן נגד האח' ונגד המנהג. ע"ש. ונלעיל כתבנו להשיב ע"ז אחה"מ.

ולפ"ז יתכן דמ"ש הגריש"א כאן שאין לברך ברכת הראיה על נרות של קטן, היינו כאשר הקטן הדליק לעצמו, אבל אם גדול הדליק בשבילו וכפי דעת הגריש"א שכן צריך לעשות שגדול ידליק בשבילו, אפשר דמודה דשפיר מברך על זה. ואלא שכבר הערנו שגם על נרות שהדליק גדול לפי מנהג המהדרין של בני אשכנז, אינו ברור כלל שאפשר לברך ע"ז, ויותר נראה שא"א לברך ע"ז.

ולענין הלכה בנרות של קטן שמדליק לעצמו, וכגון קטן יתום שיש לו בית משלו, ומדליק בתורת חיוב, ולא בתורת הידור, הנה אע"פ שלכאורה לפי שדעת הרבה ראשונים שהקטן אינו בר חיובא במצוות ואפי' מדרבנן,

דלכאורה כיון שאינו מברך על ההדלקה שהיא משום חשד, א"כ הרואה אינו יכול לברך ברכת הראיה על נר שהדליקו משום החשד, וצ"ע מדוע לא חששו חז"ל שמא הרואה יבא לברך על הנר השני בעת שתקנו להדליק נר שני משום החשד, ותהיה זו ברכה לבטלה.

ובקו' ימי החנוכה (שכטר עמ' מב) כתב שנראה שמברכין ברכת הרואה על הדלקת נר שהיא משום החשד גם למ"ד שאין מברכין על הדלקתו, וכן על נרות ההידור ואפילו אם הדליקם קטן, שהרי חכמים תקנו ברכת הרואה, ולא חששו שיצא מכך מכשול של ברכה לבטלה אם יברך בטעות על נר שהדליקוהו מפני החשד, או על נרות ההידור ושהדליקם קטן. והטעם בזה, לפי מה שכתב בספר עמק ברכה, שברכת שעשה ניסים אינה על נס פך השמן, אלא על נס הנצחון, ורק הסמיכו ברכה זו להדלקת נ"ח או לראיית נרות חנוכה, משום דע"ז יש זכרון לנס, כמו הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל שמברך ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. ולפ"ז נראה שגם על נרות בית הכנסת אפשר לברך, ולא רק אם יש שם מי שיוצא בו, נוע' בהג' הגר"ב פרנקל (ס"י תרעא), שאפשר שאורת שהדליק נרות

והראוני בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רנו) שכתב שאין רשאי לברך ברכת הראיה על נר של קטן, או על נר של בית הכנסת. אך רשאי לברך על נר חנוכה הדולק לאחר זמן חיוב ההדלקה כגון חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וכל שכן שרשאי לברך על נר חנוכה שהודלק בתור מנהג להיות מהדרין מן המהדרין. ע"כ.

והנה מה שכתב שאין מברכים על נר חנוכה של קטן, נראה דאזיל בזה לשיטתיה שם שכתב (בעמוד רנ) שקטן שהדליק בבית הכנסת חייבים לכבות הדלקתו, ולחזור ולהדליק בברכה, בין לטעם לטובת האורחים ובין לטעם מצות פרסום הנס, שאין מעשה קטן כלום. ושם (עמוד רנט) האריך בזה שמעשה קטן אינו נחשב לכלום גם במצוות ידידה, ולכן נראה לכא' שאינו יכול להטיל ציצית לעצמו, ולא לקדש קידוש היום בשביל עצמו, אלא צריך לשמוע מגדול שהוא בר

על נר חנוכה שהודלק בתור מנהג להיות מהדרין מן המהדרין. ע"כ. הנה לאו מילתא דפסיקא היא, שכיון שלדעת מרן ועוד רבים אין מקום למנהג שנוהגים בני אשכנז שכל אחד מדליק לעצמו, שכיון שמדליקים בביתו ממילא יוצא אפילו בעל כרחו. לפי זה צ"ע אם נחשב זה נר של מצוה. ועכ"פ לאו כל שכן הוא. ודו"ק.

ולענין נר הדולק אחר חצי שעה, צ"ע אמאי עדיף מנר של בית הכנסת דס"ל להגריש"א שאין לברך עליו, כיון שאין בו מצוה מתקנת, וגם כאן נר שדולק אחר חצי שעה אינו נר של מצוה מתקנת חכמים, אע"פ שיש בו פרסומי ניסא. ואפשר שס"ל להגריש"א לצרף בזה שיטת הסוברים ששיעור עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל מקום לפי מקומו, ולכן בזמן הזה שיעור זה גדול יותר מחצי שעה. וראה לעיל שהבאנו שכן נראה בחי' הריטב"א. ועפ"ז כתב בס' אשרי האיש בכמה נידונים להסתמך על שיטה זו. ע"ש. אולם מ"מ לא נפקא מכלל סב"ל, ולעיל כתבנו שגם לשיטה זו, נקטינן כן לקולא ולא לחומרא, שעכ"פ א"א לחייב דין הדלקה יותר מחצי שעה. וגם את"ל שכיון שהכל הדלקה אחת נחשב כהמשך של ההדלקה והמצוה הראשונה (של החצי שעה של החיוב), מ"מ הרי נקטינן לדינא שאחר חצי שעה יכול לכבותה.

הרואה נרות חנוכה בבית הכנסת, בתוך חצי שעה מהדלקתם, יברך ברכות הראיה

ביהכ"נ, כיון שאינו אלא מנהג. וכ"כ ביומין דחנוכה (דף ריז.). אולם אין דבריהם מחוורים, שהרי אנו עושים מעשה לברך כל הברכות על נרות חנוכה שבביהכ"נ, אע"פ שאנו נוהגים שלא לברך על ההלל דר"ח, משום שאינו אלא מנהג, ואילו כאן המנהג בכל תפוצות ישראל כמו שפסק מרן בש"ע שמדליקים נרות בביהכ"נ בברכה. ונתבאר בשו"ת יבי"א ח"ז (תא"ח סי' נו), ליישב הדברים. כיעו"ש. לכן אף לענין ברכות הראיה, יש לברך על ראיית נרות חנוכה שבביהכ"נ. וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד קנג).

אם בברכת השבח שייך דין אין מעבירין על המצוות

דעתו להדליק הוא עצמו בתוך ביתו ורואה נר אחר, י"א שמברך על הראיה וחוזר ומברך בשעה שמדליק, וי"א דכיון שדעתו להדליק בביתו אינו

והחויב הוא רק על אביו לחנכו. מכל מקום אין להחשיבו ככלום, ומסתבר שכיון שעושה כן משום חינוך, יש שם של מצוה על נרות אלו. וא"כ שפיר מברך ע"ז הרואה ברכת הראיה. אלא שלמעשה צ"ע.

ומה שכתב באשרי האיש, שאין לברך ברכת הראיה על נר של בית הכנסת, ראה להלן שהעלנו שיכול לברך על נר של בית הכנסת, והוא בכלל מנהג ישראל תורה. ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רג) כתב, שבצדק דין הדלקה בבית הכנסת, אינו מובן שהרי בימינו אין אורחים בבית הכנסת שיצאו בהדלקה זו, וא"כ למה ידליק. ומכל מקום כיון שכן המנהג, שגם היום מדליקים בב"ה ובברכה, אין לשנות המנהג. אבל עדיף למעט בה, ע"ש. ושם (עמוד רמט) כתב, שההדלקה בביהכ"נ אינו מצוה אלא מצד המנהג לבד, ומי שברך כבר בביתו פשוט שלא יברך שהחיינו בביהכ"נ. ע"כ. אולם ראה לעיל (סי' תרעא) שהארכנו שמנהג זה מבוסס היטב, ויש לו תוקף מכמה סיבות שלכן נוהגים לברך עליו בלי שום חשש, ומצוה להמציא עצמו לברך על נרות של בית הכנסת. וכן אפשר להדליק בברכה במסיבות.

ומה שכתב הגריש"א שרשאי לברך על נר חנוכה הדולק לאחר זמן חיוב ההדלקה כגון חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וכל שכן שרשאי לברך

ומה שכתבנו שמברכים גם על נר של ביהכ"נ, שכיון שמנהג הדלקת נר חנוכה בביהכ"נ "בברכה" הביאו מרן בש"ע, ופסק כן לדינא, הו"ל בכלל "מנהג ישראל תורה הוא". תוס' (מנחות כ:), ורמב"ן (פסחים יז:). וממילא יש לברך על הראיה של נרות החנוכה שהודלקו בביהכ"נ. וכן מתבאר בשו"ת משפטי עוזיאל (תא"ח סי' ז). ובשו"ת בית מדרשי (סי' מ). וכן נראה בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' סח), ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א (סי' קג). ואף שבאגרות משה (תא"ח ח"א סי' קצ) כתב, שאין לברך על הראיה של נ"ח כשרואה נ"ח של

והנה הריטב"א (שבת כג). כתב, הרואה נר חנוכה צריך לברך. יפה פרש"י בשם רבותיו, שלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא בירך עדיין, אבל

צריך עכשיו לברך על ראייתו, ואין בזה משום אין מעבירין על המצות, כיון דעל ידי הדלקה עדיף טפי. ע"כ.

ויש להוכיח מדבריו, דגם בברכת השבח אמרי' אין מעבירין על המצות, שהרי ברכת הרואה נר חנוכה היא ברכת השבח, ומשמע דאם לא היה מדליקין עליו בביתו היה שייך דין אין מעבירין וכו'.

אלא שיש לעיין ממ"ש הריטב"א עצמו בתענית (ו): גבי ברכת הגשמים, דא"ר אבהו מאימתי מברכין על הגשמים כשיצא חתן לקראת כלה וכו', מאי מברך, א"ר יהודה מודים אנחנו לך וכו', וחייב ברכה זו היא כעין ברכת הלבנה שאין הברכה על הראיה אלא על הטבת הגשמים, וכתב הריטב"א, שברכה של מודים אנחנו, היא חובה על כל יחיד בכל מקום ובכל זמן, אבל נהגו העם לאומרה אחר ההלל הגדול, ואחר כך אומרים מודים אנחנו לך וכו', ואילו פיננו וכו' עד הן הן יודו ויברכו וכו'. וחותם. ובישיבות נהגו להוסיף בה מפני הצבור, להשלים בסדר השבח עד כי לך נאה ה' אלהינו וכו', וחותם בא"י אל ההודאות רוב ההודאות, אבל היחיד אינו מאריך וכו', וטעם מנהג זה כי לפי שכל יחיד ויחיד חייב בברכה זו, מניחים אותה לאומרה עד שעת ההלל, כדי לאומרה בצבור ברוב עם הדרת מלך, "ובכל כיו"ב בברכה של שבח רשאין להשהותה" אעפ"כ אם רצה היחיד לאומרה בזמנה קודם ההלל אומרה וכו'. ע"כ.

ומבואר, שלא חש לדין אין מעבירין על המצות בברכת המצווה. והוא סותר לכאורה למ"ש בחי' לשבת הנ"ל.

וצ"ל דהיינו באופן שיש סיבה לאומרה באופן מהודר יותר לא שייך האיסור אין מעבירין וכו'. ועיין בפתח עינים (סוטה כב.) ודו"ק.

ומכאן כתבנו במק"א להעיר במה שהראני אחד התלמידים למחבר אחד שכתב, דכל מה שצריך להקדים ק"ש הוא דוקא כשלא ראה את הלבנה עדיין, אלא שרוצה לראותה כדי לברך, ובזה אמרי' שימתין "מלראותה" עד אחר שיקרא ק"ש, אבל אם כבר ראה אותה צריך לברך עליה ואפילו ביחיד, "דאין מעבירין על המצוות" כדי לקיים מצוה תדירה. ע"כ. [בספר ברכת ה' חיד דף רפח טור ב']. וכ"כ עוד בעמוד רל, לגבי ברכת החמה, דמיד שרואה אותה יברך ולא ימתין לאומרה ברוב עם. דאין מעבירין על המצוות. ע"ש.

והיוצא מדבריו, דאם אינו מברך מיד הוי מעביר על המצוה, ולהאמור אין דבריו נכונים לדינא, וכבר תפס על חידושו בצדק אחד מבוגרי ישיבתנו הקדו' חזון עובדיה, בספרו שו"ת הרי יהודה (תא"ח סימן לג) דזה תימה שהרי הראייה לא חשיבא כמצוה המונחת לפניו. וע"ש שבוה פירש לנכון מה שכתב המהרא"י בשו"ת תרומת הדשן (סימן לה) ברואה את הלבנה בחידושה בימי החול ואומר נמתין לה עד מוצאי שבת, אם יפה הם עושים או לא, והשיב, שדוחין קידוש הלבנה למוצאי שבת, שהוא הידור מצוה ועדיף מזריזין. "ואשרי המחכה מלברך ברכת הלבנה כדי לברכה במוצ"ש". וחזינן מדבריו דלא חש למה שראה את הלבנה כיון דלא חשיב מצוה לפניו, דאם לא כן אין מעבירין עדיף מהידור מצוה.

וכן מבואר מחיד' הריטב"א הנ"ל, דכל כהאי גוונא אין לחוש לדין אין מעבירין על המצוות, והוא הדין לגבי ברכת הלבנה. ולדבריו, היאך יפרנס דברי התרומת הדשן הנז', ושכן פסק מרן בש"ע שימתין למוצאי שבת, דאי אפשר לומר שמירי שלא ישא עינו למרום לראות הלבנה קודם. וראה עוד להלן מה שנכתב עוד בזה.

הרואה אחר חצי שעה אינו מברך ברכת הרואה

ראייתה. ע"כ. גם בשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר מכתיבת יד (ירושלים תשכ"ה), הובא בקונטרס יומין דחנוכה (דף קלא ע"ב), כתב להעיר על מ"ש בש"ע (סי' תרעו ס"ג), שכשרואה נר חנוכה צריך לברך, וכתב ע"ז וז"ל: ושמעתי להקשות בשם הגאון רבי הירשל אב"ד פיורדא, שכיון דקי"ל ספק ברכות להקל, אמאי מברך, דילמא כבר דלק הנר כשיעור

ומיהו כבר ביארנו לעיל, שהרואה אינו מברך אלא כשהנר חנוכה דולק בתוך זמן מצותו, אבל אם עברה חצי שעה מעת הדלקתו אינו מברך. וכן ראיתי להגאון ר' צבי אלימלך מדינוב בחידושי מהרצ"א (מאמר ח אות ג, עמוד רעא) שכתב, שדייקן בגמרא "הרואה נר של חנוכה", להורות שדוקא כשדולקת למצותה, אבל אחר זמנה אינו מברך על

שעה, אבל אחר כך לא יברך. ואם הוא מסופק אם הוא תוך שיעור מצוצמם, אם לאו, לא יברך, אלא רק משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ע"כ. אך להלן (ס"ס קנד) כתב נסתפק בזה, דשם כיון שעיקר הדלקת נרות החנוכה באה לשם מצוה, ויש עדיין קצת מצוה היכא דמשתכחי עדיין עוברים ושבים, י"ל שמברך. וצ"ע. ע"כ.

ובשו"ת שרגא המאיר ח"ה (סי' יט) העלה שהרואה מברך גם לאחר חצי שעה מהדלקת נר חנוכה, שהרי לשיטת הב"ח אסור לכבות נרות החנוכה אפילו אחר חצי שעה, א"כ ליכא הכא הטענה שכבר נעשית מצותה. וכ"כ עוד בשו"ת שרגא המאיר ח"ו (סי' י אות א וב). ע"ש. וכ"כ בשו"ת באר שרים ח"ב (סי' נא אות ג. וע"ע לו בשו"ת באר שרים ח"ה סי' סז אות י. וי"ל ע"ד). וע"ע בשו"ת קנין תורה ח"ז (סי' נא/ב). אולם הגרצ"פ פראנק במקראי קודש (חנוכה עמוד ז), כתב, דלכאורה הואיל ואחר שדלקו הנרות חצי שעה מותר להשתמש בהן או לכבותן, וכןמ"ש הר"יף והרא"ש (שבת כא:), והרמב"ם הל' חנוכה פ"ד ה"ה. וכן פסק מרן בש"ע (סי' תרעב ס"ב). ע"ש, אין עליהם שם נרות חנוכה, ואין הרואה יכול לברך. ע"כ. וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי ח"ב (סי' רלא). וכן עיקר, שספק ברכות להקל.

הרואה נר חנוכה שלא בירך מיד - רשאי לברך אחר כך

בחודש ניסן ולא בירך בראייה ראשונה, כשרואה אותם שנית מברך, כמ"ש בשו"ת מהרי"ל (סי' קמג), ובספר מטה משה (סי' שסא). וכ"כ בשו"ת עין משפט (חאו"ח ס"ס א), ובספר מאמר מרדכי (סי' רכז). ואין להאריך.

ונראה שאפילו להחולקים על דעת הרמ"א (בסימן רכ טעין ג) וסבירא להו שהרואה פרי חדש ולא בירך אינו יכול לברך עוד על הראיה שלו, יודו כאן שמברך על חביבות הנס כל זמן מצותו, דאכתי לא חלפא שעתה. ועיין בשו"ת הראב"י אב"ד (סימן קב, ובהערת המו"ל שם), ובשו"ת מהרי"ל (סימן קמג), ובשו"ת עין משפט (חלק אורח חיים סימן א'), ובכף החיים (סי' רכו סק"י). ובשו"ת יחווה דעת ח"ד (סי' לח).

ובתשו"ב (ח"ב סי' שלט) הביא שהגר"ח מבריסק, נסתפק אם רואה נרות של אחרים שהוא עדיין לא הדליק, אם צריך לברך ברכת שעשה

מצותו. וצ"ע. ע"כ. ולכאורה י"ל דמיירי שהוא רואה נרות חנוכה דולקים בתוך זמן של החצי שעה מזמן השקיעה. עכ"פ למדנו מדבריו דפשיטא ליה שאחר זמן המצוה אינו מברך. וכן נראה בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' ט סוף ד"ה בדבר). גם בשדי חמד (מערכת חנוכה סי' ט סוף אות ג) בתשובת הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא, כתב, ונ"ל שאם רואה נר חנוכה לאחר שדלק חצי שעה אינו מברך על הראיה, כיון שכבר נעשית מצותה, שמכיון שאם רצו הבעלים לכבותה או לסלקה הרשות בידם, לא נחשב אז נר החנוכה לנר מצוה, אלא כנר הרשות בעלמא. ולא שייך לברך עליו. ע"ש. (וכן הוא בשו"ת בנין שלמה הנד"מ ח"ב סוף סימן ט). גם הגרש"ז אורבך בספר הליכות שלמה (מועדים עמוד שיג) כתב, שהרואה נר חנוכה דולק, לאחר שכבר דלק כשיעור מצותו, אפשר שהרואה אינו מברך עליו, כיון שלאחר שדלק כשיעור, רשאי המדליק לכבותו ולהשתמש לאורו. וע"ע בהערה בספרו מנחת שלמה ח"ב (סי' נא אות א). ע"ש. גם בשו"ת התעוררות תשובה ח"א (בדפוס ישן, סי' סז, ובדפוס חדש סי' תסח אות א) כתב, הא דקי"ל שהרואה נרות חנוכה מברך על הראיה, נ"ל דהיינו כשרואה הנרות הדולקות בתוך שיעור המצוה, דהיינו בתוך חצי

ומכל מקום הרואה נר חנוכה בתוך זמן ההדלקה, דהיינו בתוך חצי שעה, ולא בירך מיד, רשאי לברך אחר"כ כשעדיין לא עבר זמן הדלקת נ"ח, כדין הרואה לבנה בחידושה, ולא בירך מיד, שיכול לברך אחר"כ כל זמן שלא עבר זמנה. וע"ע בשו"ת ראב"י (סי' קב), ובהערת הרה"ג המו"ל שם. ודלא כהרב שואל ונשאל ח"א (חאו"ח סי' יד) שכתב, שאם הרואה לא בירך תיכף ומיד כשראה, שוב לא יברך. וכן דלא כמ"ש בשו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה (ס"ס עט אות ג), שאם הרואה לא בירך בתוך כדי דיבור לראיתו, שוב אינו מברך. דליתא. וכן מפורש בשו"ת הגרע"א מה"ת (ר"ס ג) וז"ל: "דפשיטא שאף אם לא בירך הרואה מיד בתחלת ראיתו, מ"מ מברך בעוד שרואה". וכ"כ הגר"מ כשר בשו"ת דברי מנחם ח"ד (ס"ס מ) שאם ראה ולא בירך, חייב לחזור ולראות כדי לברך. ע"ש. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה החדש (חאו"ח ס"ס תסח). וכיו"ב הרואה פרחי אילנות

ב. יש מי שכתב שאין לברך ברכת הראייה עד שיראה נר השמן עם הפתילה של נר חנוכה, אבל אם ראה את השלהבת בלבד, אף שיודע שהוא של חנוכה, אינו מברך ברכת הראייה. ולדינא אין לחוש לזה, וכל שרואה השלהבת ויודע שהוא של נר חנוכה, מברך ברכת הראייה על פי המבואר לעיל. (ב)

ועוד דעכ"פ על כל ספיקות אלו יש לומר פוק חזי מאי עמא דבר, ואין להרהר אחרי מנהג כל ישראל. וכחאי גוונא הערנו בילקוט יוסף על ימים נוראים מהדר' תשע"ב (עמוד תעד) על מה שהחמיר הגר"ח מבריסק שלא לבלוע את הרוק ביום הכיפורים, והרי מנהג כל ישראל בכל הדורות שלא להקפיד בזה. וכן בהרבה חומרות, כמו מעמיד דמעמיד בסוכה.

נסים מיד, או דילמא ימתין עד ההדלקה שלו. ולכן היה נזהר כשיצא מבית הכנסת אחרי מנחה לא להביט בחלונות מבחוץ, כדי שלא יתחייב בברכת הרואה לצד אחד. ע"כ. אולם בראשונים מפורש שהרואה שעתיד להדליק אינו מברך, ומשמע שהמדליק אע"פ שכבר ראה מברך. וספיקו של הגר"ח הנז' אינו אלא בשי' הרמב"ם, וכמבואר שם. ובלא"ה להלכה נקטינן בזה כדעת הראשונים.

ברכת הראייה כשרואה נר עם הפתילה של נר חנוכה, או גם ברואה את השלהבת בלבד

ראשונים ס"ל שכל הרואה מברך. והנה הבה"ג כתב דמצות חנוכה הוא מתרי"ג מצות, ותמה עליו הרמב"ם בסה"מ שאין אפשר למנות מצוה דרבנן בכלל התרי"ג, וי"ל לפ"ד החת"ס דמצות פרסומי ניסא הוא דאור, וילפינן לה מק"ו, דהשתא משעבוד לגאולה ממות לחיים לא כ"ש. ולפ"ז יש במצות חנוכה שתי מצוות. (א) מצות הדלקת נ"ח איש וביתו, שהוא מתקנ"ח. (ב) זכרון הנס ופרסומי ניסא, וזהו דאור, ולכן המדליק נ"ח הגם שעיקר התקנה מדרבנן להדליק, מ"מ אם הדליק נ"ח קיים בזה מ"ע. ולכן במ"ע דאור שהוא חובת גברא שייך לומר חייב ובתקנות דרבנן שייך לשון צריך. ובזה א"ש שי' הב"ח שכתב דבמצות חנוכה יש עוד חיוב הגוף לבד מחיוב הדלקת נרות. עכת"ד. וע"ש מה שביאר עוד.

ומיהו אינו מוכרח לדייק כ"כ. ולהלכה נראה כמו שנתבאר. ועכ"פ לפי מה שהעיר שאף דנ"ח הוא תקנ"ח מ"מ יש בו קיום מצוה מה"ת, א"ש טפי מה שמברכין על הדלקת נ"ח שבבית הכנסת. [וע"ע בדברי ירמיהו (לעז) על הרמב"ם (הל' תפילין ומוזזה פרק ד ה"ח) דפרסומי ניסא מעלתו גדולה, דאע"ג דנר חנוכה מדרבנן, מ"מ בקיומה, קיים מצוה דאורייתא בפירסום ניסא דהוי מצוה דאורייתא]. גם מה שכתב שאם ככתה זקוק להניחה שם משך חצי שעה, הנה אין כן הסכמת האחר, וחלקו על דברי השכות יעקב בזה.

(ב) לאפוקי ממה שכתב בשו"ת עני בן פחמא (סי' לב). וכמבואר בחזון עובדיה חנוכה (עמ' קמ).

ובשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן רז) נסתפק אם מה שאמרו הרואה נר של חנוכה, קאי על דוקא נר הדולק, או דילמא אף על הנר עצמו אע"פ שאינו דולק, כל שהוא בתוך חצי שעה, ודי שראה הנר של חנוכה שהדליקו בו. והרי אפי' ככתה אסור ליקח המנורה משם כל זמן שצריך לדלוק, כמ"ש בשב"י (ח"ג סי' מח) והובא בשע"ת (תרעג סק"ב). ובגמ' לא אמרו הרואה אור של חנוכה או הרואה שלהבת אלא הרואה נר של חנוכה. וע"ש ברש"י, ואפשר דל"ד. וקצת יש לדייק כן מלשון הרמב"ם (פ"ג ה"ד) שכל הרואה אותה ולא בירך מברך וכו'. דהול"ל וכל הרואה אותם, או הרואה אותו האור, אבל אותה, קאי על המנורה והנר. וצ"ע. עכ"ד. ונראה שאין הדיוק מוכרח. ובפשוטו לא שייך ברכה רק כשרואה את האור של הנרות.

עוד כתב שם להעיר בלשון הרי"ף שכתב, המדליק נ"ח צריך לברך, והרואה נר חנוכה חייב לברך. ע"כ. וצ"ב למה במדליק כתב צריך, וברואה כתב בלשון חייב. ובגמ' ובשא"פ בתרויהו כתבו צריך. ולשון חייב הוא חיוב יותר מצריך. ואולי משום שהמדליק אכתי יכול לקיים בראיה לא כן הרואה שאל"כ יבטל לגמרי. ואפשר עוד, דהנה לשון הגמ' שם צ"ב דמשמע שבא לחלוק, והלא אינם אלא ב' דינים נפרדים. וכמה

ג. לא תיקנו ברכת הראייה אלא בנר חנוכה, אבל בשאר מצוות כגון סוכה ולולב לא תיקנו לרואה לברך, והוא מפני חביבות הנס. וגם יש בני אדם שאין להם בית לקיים המצוה. (ג)

ד. נרות חנוכה שכבה נר העיקרי, ונשארו נרות ההידור דולקים, יש אומרים שאין הרואה יכול לברך ברכות הראייה על נרות ההידור. שאינם מצוה כל כך כמו נר העיקרי. ויש חולקים ואומרים שיכול לברך עליהם מכמה טעמים, וכן עיקר לדינא. (ד)

ה. מי שאינו מדליק נר חנוכה, ואין מדליקים עליו, וכן אינו רואה נר חנוכה מאיזה סיבה שהיא, אין לו לברך ברכת "שהחיינו" בלבד, שברכה זו נתקנה על ההדלקה. וכל

לא תיקנו ברכת הראייה אלא בנר חנוכה, אבל בסוכה ולולב וכדו' לא תיקנו לרואה לברך

להטיל על הגוף, זהו מצוה מחודשת לגמרי, דא"א למילף בק"ו מיציאת מצרים, דהתם גופיה לא הטיל חיוב לראות המצוה, והאי בודאי לא נפקא מלא תסור אלא משאל אביך. ולפ"ז אפשר שהמצוה מוטלת על הגוף לראות נ"ח ואעפ"כ לא מברך הרואה אקב"ו לראות, משום דל"ש וציונו אלא אאותן דאסמכוהו על לא תסור, והיינו חנוכה עצמה, אבל הרואה שהוא מחודש לגמרי, אע"ג דנפקא עכ"פ משאל אביך מ"מ וציונו לא שייך. אבל לר' נחמיה דאפי' מצוה דנפק"ל משאל אביך ואין לה שרש בדאו' מברכים ושייך וציונו, א"כ הא דלא מברכי' על הראיה וצונו, בע"כ הוא משום שאין המצוה מוטלת על הגוף. עכ"ד.

(ג) כן כתבו התוס' סוכה (פו ס"א), דבשאר מצות כגון סוכה ולולב לא תיקנו לרואה לברך, אלא רק לגבי נר חנוכה, משום חביבות הנס. וגם יש בני אדם שאין להם בית לקיים המצוה. ע"כ. ובחי' חתם סופר (שבת כג.) כתב לבאר מח' הפוס' בענין רואה נר חנוכה, שנח' אם מוטל על הגוף לראות נ"ח בזמנו ולברך, או דילמא אינה מוטלת על הגוף, אלא אי רואה מברך על הנס, אבל אין חיוב על הגוף, ע' מג"א (רס"ו תרמג). וזה תליא בשני תירוצי בתוס' (סוכה שם), ולתירוצ' קמא של התוס', החיוב הוא על הגוף, מה שלא נמצא כן בשום מצוה שבתורה, ורק הכא משום חבוב הנס הטילו מצוה חדשה על הגוף לראות. ודלא כהמג"א בכוונת התוס'. והנה מצוה כזו שהוסיפו

נרות חנוכה שכבה נר העיקרי, ונשארו נרות ההידור דולקים, הרואה יכול לברך

נר של ההידור. וגם יש סברא לומר שהכל נחשב כמו מצוה אריכתא. וראה בב"י (ס"ו רסג) לענין נר שבת, די"ל דכל נרות שמדליק לכבוד שבת כחד חשיבי, ולכן גם לבה"ג שמקבל שבת בהדלקה, אינו מקבל רק אחר הדלקת הנר האחרון.

ובשו"ת באר שרים ח"ב (ס"ו נא אות ג) פסק שהרואה נרות ההידור של החנוכה, והנר העיקרי כבר כבה, כיון שעל כל פנים על ידי ראייתו זוכר הנס יש לו לברך על נרות ההידור. ושכן יש לדקדק מלשון המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (ס"ו מח). ע"ש. וכ"כ בפשיטות בשו"ת להורות נתן ח"ב (ס"ג). ע"ש.

(ד) הנה בשו"ת קנין תורה ח"ג (ס"ו צח אות ג) צידד שאין לברך על נרות ההידור שאינם מצוה כל כך כמו נר העיקרי, וכמ"ש הרמ"א בהגה (ס"ו תרעד), שנהגו להחמיר שלא להדליק נרות חנוכה מנר לנר, שעיקר המצוה נר אחד והשאר אינם למצוה כל כך. ע"ש. אולם הגאון גליא מסכת (דף פב ע"א) כתב ע"ד הרמ"א, שאין זה טעם לשבת, ואי אפשר לקיימו, כי הנרות הנוספים אינם נופלים במעלתם מן הנר הראשון, ושנים הם לו לכל דבר. כדמוכח בתשובת הרמב"ם וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת בית יהודה עייאש (חאר"ח ס"ו כא) מ"ש ע"ד הרמ"א הנ"ל. וכן הוא סתמות דברי הגמ' שהרואה נר חנוכה מברך, ואינו צריך לחוש שמא כבר כבה הנר העיקרי, וזה

שכן שאין לו לברך ברכת "שעשה נסים". וכן הדין במי ששכח לברך שהחיינו בכל שמונת לילות החנוכה, שאין לו לברך שהחיינו ביום השמיני. (ה)

מי שאינו מדליק נר חנוכה, ואין מדליקים עליו, ואינו רואה נר חנוכה לא יברך "שהחיינו"

הראיה, הוא משום שגם בראיה יש ענין של פרסומי ניסא ומקיים בזה קצת מצוה. אך יל"ד שהגמרא נקטה כן לכתחילה, שלכתחילה טוב שתהא הברכה ניכרת, אבל שמא אינו מעכב, ואי"נ אטו ברכת שעשה נסים, שברכה זו לא תקנו לברך רק בשעת הדלקה או ראיה. ולעולם שהחיינו בחנוכה ופורים אומרו אפי' בשוק כמו לגבי שאר רגלים.

וכפי הנראה הדבר תלוי במחלוקת הראשונים, דהנה בנמוק"י הביא בשם ספר המאורות (הו"ד בס' המאורות מגילה כא: בהערת הרה"ג המו"ל אות ג) דמי שאין לו בפורים מגילה לקרות מברך שהחיינו כמו שמברכים ביוה"כ. עכ"ל. גם התשב"ץ (ח"ב סימן רד), כתב, דאפשר לברך זמן אחר קריאת המגילה אם לא בירך לפני קריאתה. וביאר בשו"ת משנה שכיר, שאמירת שהחיינו אינה תלויה בשעת קיום המצוה. וכן הבין בזה בשו"ת יביע אומר הנ"ל שעיקר שהחיינו בא על היום ולא על מצות קריאת המגילה.

אלא שבמאירי (מגילה ד. ד"ה חייב) מבואר דבפורים לא תיקנו ברכת שהחיינו אלא בעת קיום מצות קריאת המגילה, ולא על עיצומו של יום. שכתב, גדולי המחברים, (הרמב"ם) כתבו שאין אומרים זמן אלא בלילה, ואין הדברים נראים, כיון שעיקר הקריאה ביום וכו'. ויש שמגלגל חיוב זמן ביום מצד אחר, והוא מפני יום טוב, שלא נאמר זמן בלילה אלא על המגלה וכו', ואע"פ שבחג הסוכות יש זמן על הסוכה ועל היום טוב, ואע"כ זמן של לילה עולה לכל, שם הדין נותן כן, מאחר שגם הלילה יום טוב הוא, משא"כ בשמחת פורים, שהרי סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו. (מגילה ז:). ומכל מקום אין דבריהם כלום, "שכל שאין שם כוס לקידוש אין בו זמן", ואל תשיבני מיום הכיפורים, שקדושתו יתרה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתיה שבו, והרי אין זה דומה אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום. ע"כ.

(ה) והא דקי"ל (עירובין מ:), זמן אומרו אפי' בשוק, היינו בזמן דרגלים. וע' בשעש"צ (סי' תרעו סק"ג) שהביא דברי המאירי (שבת כג.) דמי שאין לו בית להדליק, וגם אינו במקום שיכול לראות נרות חנוכה, י"א שמברך לעצמו שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון, ושעשה נסים בשאר הלילות. והדברים נראים. עכ"ל. וצ"ע. עכת"ד. והן אמת שגם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג סי' נו) משמע שמברך שהחיינו על עצם הזמן, וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ, וכ"ד היעב"ץ, ובשו"ת משנה שכיר. אולם המאירי עצמו (במגילה ד.) כתב, דחנוכה יש בו ברכת זמן רק על ההדלקה והראיה, ולא על עצם היום. וכ"כ הפר"ח, והפמ"ג, ובשו"ת קול גדול, ובברכי"י, ורע"א, ובשו"ת התעוררות תשובה, וביומין דחנוכה, ובשו"ת אגרות משה, ומהר"ש הכהן מוילנא, הובא להלכה בשדי חמד (מערכת חנוכה סימן ט אות ג), והנצי"ב בהעמק שאלה (סי' כו אות י'), וביבי"א ח"ו (חאו"ח סי' מב). ובשו"ת יחזה דעת ח"ב (סימן עז) ובילקרי מועדים (עמוד רכו).

ובמק"א כתבנו עוד בזה. דהנה יש לחקור האם ברכת שהחיינו שמברכים עם קריאת המגילה היא על מצות קריאת המגילה שמחדשת משנה לשנה, או על עצם היום כמו כל יום טוב. וכן יש לחקור לענין שהחיינו שמברכים בשעת הדלקת נר חנוכה. ומ"מ לענין זה אפשר שפורים עדיף מחנוכה, שחנוכה לא נקבע למשתה ושמחה, ואין בו היכר כ"כ וראה להלן. וגם אפשר שאפילו אם הברכה היא על עצם היום, לא תקנו חכמים שיברך רק בשעה שניכר למה מברך, שהוא בשעת הדלקת הנרות או קריאת המגילה, כיון דלא דמו לשאר חגים.

ובגמ' (שבת כג.) אמרו, שהרואה נרות חנוכה מברך שהחיינו ושעשה ניסים, ולכא' משמע דרק אם רואה נרות חנוכה, אבל לא שיברך על עצם היום כגון שאינו רואה. והטעם שמברך על

אם מברכים "שהחיינו" על עיצומו של יום בחנוכה - כשאנו מדליק

אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום, אלא שלא נאמר זמן ביום אלא על המגילה". ע"כ. הרי להדיא שדימה חנוכה לפורים.

ואחד התלמידים הראני שגם בס' ברכת ה' (ח"ד עמוד עו) כתב כתירוץ הרב שבט הלוי ממש, דשאני חנוכה שכיין שחכמים תיקנו ברכה על ראיית נר חנוכה, ס"ל להמאירי שתיקנו לברך בזמן הדלקת נר חנוכה, אפי' אם אינו רואה, שסוף סוף בשעה זו מתפרסם הנס לאחרים. ועוד הביא שם: ושו"ר בשו"ת יביע אומר אומר ח"ו (ארי"ה ס"י מב אות ב) שהעיר על המשנב בבאה"ל הנ"ל מדברי המאירי במגילה ד. אלא שהבין שדברי המאירי במגילה סותרים לדבריו בשבת. ולפי מ"ש בס"ד אין סתירה בדברי המאירי, שיש לחלק בין חנוכה לפורים בזה. עכ"ד.

אך תמוה שלא עיין בדברי המאירי, שהרי במאירי גופיה, מבואר להדיא שאין יסוד לחילוק הנ"ל, שהרי כתב להדיא "והרי אין זה דומה אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום". הרי שמדמה מגילה לחנוכה, וא"כ היאך חילק בין חנוכה לפורים, והוסיף לתמוה בבטחה על היביע אומר, והמעייין יראה שאין הערתו נכונה, וכמבואר.

וראיתי למחבר אחר שכתב להוכיח מד' הש"ע (סימן תרעו ס"ג) דברכת שהחיינו אינה על עיצומו של יום, שהרי מרן כתב, שאם אשתו הדליקה עליו אינו מברך שהחיינו בעצמו. ומשמע דס"ל דברכת שהחיינו אינה על עיצומו של יום, אלא על הדלקת הנרות. [תורת המועדים].

וזה תמוה דהתם מה שאינו מברך שהחיינו הוא מפני שיצא ידי חובת ברכה זו בברכת אשתו שהדליקה עליו בביתו, דנר איש וביתו. והוי כאילו הדליק ממש ויצא ידי חובת המצוה וכל הברכות.

ועוד ראיתי למי שהעיר, שאם כדבריהם שמברכים שהחיינו על עצם יום פורים, שיש בו מצות שמחה ואכילה ושתייה, א"כ בני הכפרים שמקדימים לקרוא את המגילה ביום הכניסה, היו מברכים שהחיינו גם ביום פורים על עצם היום, ואם אמת הוא לא היה לתלמוד והפוסקים לשתוק מלכתוב זאת. ועל כרחך לומר שלא תיקנו זמן על עצם יום פורים, מפני שאין בו קדושה ומותר מצד

ואמנם המאירי (שבת כג.) לכאורה סותר את עצמו בזה, שכתב שם בזה"ל: מי שאין לו להדליק ואינו במקום שיחא אפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שהחיינו בלילה הראשונה, והדברים נראין. ע"כ. והוצא מדבריו שברכת שהחיינו נתקנה גם על עיצומו של יום בחנוכה, ולכן אם אינו מדליק ואינו רואה נר חנוכה, מברך שהחיינו על עצם היום. ואילו במאירי מגילה הנ"ל מבואר שיש זמן על ההדלקה ולא על עצם היום. נוראה בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סימן רז) שאולי המאירי לשיטתיה דס"ל נמי בפורים אם אין לו מגילה לקרות שיאמר הלל, והכ"נ בחנוכה הנס אינו קשור בהדלקה וההדלקה אינה אלא חלק מן המצות שבחנוכה].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן צ) כתב, דאפשר לתרץ סתירת דברי המאירי, שרק לענין חנוכה הסכים המאירי לברך גם בלי הדלקה, מדחזינן דחז"ל תקנו בחנוכה מה שלא תקנו במק"א, דהיינו לברך גם על הראייה מפני חביבות הנס. וס"ל להני י"א שהביא המאירי (שבת) דאין התקנה ע"י ראיית הנר דוקא, אלא היתה התקנה לברך על הנס, בין מדליק בין ראה, ואפילו אין בידו אחד מהם, מ"מ תקנו לברך כל יום על עצם הנס, דנתקן להלל ולהודות, וגם בחנוכה לא היתה התקנה לברך על עצם היום, אלא על ההודאה שבנס, ודוקא חנוכה דשם מעיקרא היתה תקנה קבועה על כך, לברך גם על הראייה, וס"ל להני י"א דלאו דוקא ראייה, אלא עיקר הברכה ברכת הנס, ותקנה זו לא היתה בפורים, ונתיישבו דברי המאירי,

וכ"כ עוד בחלק ד' (סימן טז) שהמאירי מחלק לדינא בין חנוכה לפורים, דדוקא בחנוכה דהיתה תקנה מפורשת לברך גם על הראייה, והטעם שתקנו כן עיין בתוס' סוכה (מו.). ע"ש במהרש"ל ובמהרש"א, וס"ל לדעה זאת דאין הראייה גורם, אלא הודאת הנס דרך ברכה בכל יום, וכן אין היום גורם אלא הודאת הנס שנתחדש בכל יום, וע"כ הכריע המאירי לענין חנוכה לברך ולענין פורים שלא לברך.

ואחר המחילה הרי המאירי במגילה דימה להדיא חנוכה לפורים, וכתב "והרי אין זה דומה

הדין בכל מלאכה.

ואי משום הא לא איריא, דמה שלא מבואר ד"ז בתלמוד הוא מפני שסמכו על מה שאמרו בכמה דוכתי על ג' רגלים דזמן אומרו בשוק, ולדברי הפוסקים הנ"ל ה"ה בפורים.

ועיין במור וקציעה (סימן תרצב) שכתב להעיר ע"ד המג"א, דמה בכך שהוא דבר נהוג, והלא בלא מצות משלוח מנות וסעודה ראוי לברך זמן על היום, ואף שהוא מדברי קבלה, צריך חיזוק כשל תורה ויותר, וביחוד מפני תקפו של נס שהיה בו. וכיון דמזמן לזמן קאתי, הרי הוא לענין זה ככל מועדי ה' שמברכין עליהם זמן. וזמן לא בעי כוס, דהלכתא אומרו אפי' בשוק. ויום הכיפורים שאין בו אכילה ושתייה אלא שבייתה ומנוחה, אעפ"כ מברכין אותו. הילכך נראה דאדרבה שפיר הוא למיסמך זמן אסעודה, למאן דלית ליה מגילה למיפק בה ידי חובתיה. עכ"ל. וכן פסק בסידורו (דיני קריאת מגילה פרק מגילה ע"פ סימן ו אות ה), דמי שאין לו מגילה לדידי פשיטא לי דמברך זמן על כוס בסעודה, או אפי' בלי כוס, ואף בשוק, ודלא כהמגן אברהם.

וכן מבואר בברכי יוסף (סי' תרצב אות א) בשם מהר"י מולכו בתשובה כת"י, דמי שאין לו מגילה יברך שהחיינו, אך לא יברך שעשה נסים, ולא הרב את ריבנו. וכתב ע"ז, אבל האחרונים כתבו שגם שהחיינו לא יברך.

והפני יהושע (מגילה ד. ד"ה חייב), כתב שברכת זמן של לילה לאו משום קריאת המגילה בלחוד הוא, אלא משום חובת היום, שעשאוהו כרגל ממש, דכתיב משתה ושמחה, ודברי קבלה כדברי תורה, ושפיר יש לברך זמן כמו זמן הרגל, וביום מברכים זמן על קריאת המגילה. ע"ש.

ויש לסייע את דבריהם מדברי התשב"ץ הנ"ל. [ויל"ד שדוקא לענין פורים שהוא מדברי קבלה כתבו כן, דדברי קבלה כד"ת, אבל בחנוכה לא אמרין זמן אומרו אפי' בשוק].

ולענין דינא, בשו"ת יביע אומר ח"ו (הג"ל) כתב, דלהלכה נראה שדברי המאירי במגילה (ד.) עיקר, דספק ברכות להקל, ובפרט שכן מוכח בירושלמי (פ"י דפסחים ה"ה), שכל הכתוב בו מקרא

קודש אומר עליו זמן, הא חנוכה ופורים לא. ומה גם שכן מוכח מהפוסקים שכתבו שאם אינו מדליק מברך זמן כשרואה נרות חנוכה, הא לאו הכי אינו מברך. וכן דעת המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' מח), ושכן דעת השלטי הגבורים שאין לברך שהחיינו אלא על ההדלקה או על הראיה. ולכן העלה כי מי שאין לו מגילה כשרה בפורים, אינו מברך לא שעשה נסים ולא שהחיינו. ע"ש. וכן כתב הפרי חדש (סי' תרעו ס"א) וז"ל: וברכת שהחיינו לא נתקנה בחנוכה אלא על הדלקת נ"ח או על הראיה, הלא"ה לא יברך, והא דאמרין (בעירובין מ:) זמן אומרו אפי' בשוק, ההוא בזמן דרגלים. עכ"ל. וכ"כ הפרי מגדים (מש"ז סי' תרעו סק"ב). וכן דעת הגאון רעק"א בתשו' מה"ת (סי' יג). ע"ש. וכן מוכח מהמג"א (הג"ל). וכ"כ האליה רבה (שם סק"ב). שאינו מברך שהחיינו על עצם היום הזה.

והן אמת שמצינו תנא דמסייע ליה למהר"י מולכו, מספר המאורות הנ"ל, ומד' הרשב"ץ (הג"ל), מ"מ בהגלות דברי המאירי יש לתפוס כהאי כללא דספק ברכות להקל.

והמשנה ברורה (סי' תרצ"ב סק"א. ובביאור הלכה שם) כתב, שיי"א שראוי לברך זמן על היום, מפני תקפו של נס שהיה בו. וכיוון דמזמן לזמן קאתי, הרי הוא ככל מועדי ה' שמברכין עליהן זמן. ובביאור הלכה הוסיף שכן מבואר במאירי (שבת כג.) לענין חנוכה, שמי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, י"א שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה ראשונה, ושעשה נסים בכל הלילות, והדברים נראים. ע"כ. אולם המאירי עצמו (במגילה ד.) פסק להיפך אף בפורים. והמשנ"ב בבאה"ל הנ"ל הביא בסוף דבריו דברי הברכי יוסף בשם האחרונים שאין לברך. ותמה עליו שלא מצינו אחרונים שחלקו על מהר"י מולכו הנז'. ומהמאירי מוכח כדבריו, והניח הדבר בצ"ע. גם בשער הציון (סי' תרעו סק"ג) הביא דברי המאירי (שבת כג.) וסיים בצ"ע. ויפה עשה שלא סמך ע"ז, שהרי המאירי גופיה הדר תבריה לגזיזה (במגילה ד.) וכאמור.

אך מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול העלה שגם ברכת שהחיינו לא יברך. והביא משט"ג שאין לברך שהחיינו אלא על ההדלקה או על הראיה. וכ"כ הפרי"ח, והפמ"ג והגרעק"א, ועוד.

גם מ"ש הביאור הלכה שמדברי המג"א והא"ר יש לדחות דקאי רק לפי מנהגם, כתב ביבי"א (ח"ו אר"ח סי' מב) שדוחק גדול לפרש כן בדבריהם. ובספר הרוקח (סימן שעא) כתב, אין לברך זמן אלא על הגוף של מצוה שהיא באה מחמת זמן כגון ימים טובים שמקריבין מוספין, ופורים בקריאת מגילה בלילה מברך זמן כמו ההדלקה בחנוכה, וקריאת המגילה פרסומי ניסא על כן מברך שהחיינו.

והכי נקטינן למעשה שלא לברך זמן על עצם היום לא בחנוכה ולא בפורים, דספק ברכות להקל. ובפרט שכן מוכח בירוש' פרק ערבי פסחים הנ"ל, שכל הכתוב בו מקרא קודש אומר עליו זמן, הא חנוכה ופורים לא.

וכ"כ הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' כו אות י'), דדוקא ברגל אומר זמן אפילו בשוק משום שניכרת בו קדושת היום שאסור במלאכה וכדומה, משא"כ חנוכה שאין לומר שהחיינו אלא בהדלקת נ"ח או כשרואה. ע"ש.

וכ"כ הגר"ש הכהן מוילנא בתשובה שהובאה בשדי חמד (מע' חנוכה סי' ט אות א), דבחנוכה ובפורים לא תיקנו שהחיינו על היום, אלא על הדלקת וראיית נ"ח או מקרא מגילה, וה"ט מפני שמותרים בעשיית מלאכה ואין בהם קדושה כלל. ע"ש.

וכן פסק בשו"ת פני מבין (תארי"ח סי' רלג), שלא אמרו זמן אומרו אפי' בשוק אלא ברגלים ור"ה ויוהכ"פ שחותמים בתפלה בא"י מקדש ישראל והזמנים, או ויום הזכרון ויוהכ"פ, ומשום קדושתם תיקנו חז"ל זמן, משא"כ בחנוכה שאין לברך אלא על הדלקת נ"ח או ראייתה. ע"ש.

ולאפוקי מהגאון ר' משולם ראטה ז"ל בשו"ת קול מבשר (סי' כא) שהוכיח מתשו' אשכנזית שבב"י (סי' תרעו) שזמן אומרו אפי' בשוק שייך גם בחנוכה, ונעלם ממנו מ"ש המהר"ם בן חביב (הנ"ל) שהוכיח מתשובה זו כל בתר איפכא. כיעו"ש. ובתשו' קול מבשר שם הוסיף להוכיח כן מתשו' מהר"י מולכו הנ"ל, והשמיט סיום דברי מרן החיד"א בברכי יוסף שכתב ע"ז: אבל האחרונים כתבו שגם שהחיינו ולא לא יברך. וכבר הבאנו אחרונים רבים שפסקו כן להלכה. וסב"ל.

גם בשו"ת אגרות משה (אר"ח ח"ה סימן כ) האריך בזה, שעל הימים בעצמם שנתחייבנו לעשות בהם מצוות, אין מברכין שהחיינו. שאפי' פורים לא קבלוהו ליו"ט, ועוד שגם בתחילה שנאמר יו"ט, נאמר כן אחר שמחה ומשתה, שמשמע שאינו עשיית יו"ט, אלא שהשמחה עושה את היום של י"ד באדר ליו"ט, ומשמע שעצם היום מצד עצמו אינו יו"ט, וליכא משום מצוה וחשיבות על היום. ואינו אף יו"ט לאיסור מלאכה, וגם לס"ד דדריש מויו"ט שאסורין במלאכה, יש חילוק גדול בין פורים ליום טוב, דהא לא דריש שפורים הוא יו"ט, אלא שעושים אותו ליו"ט, והוא כמו שעושים אותו יום משתה ושמחה, שלא שייך על היום, אלא על עצם מעשה המשתה והשמחה. והוא דלא כיו"ט ממש מה"ת, דהיום הוא בעצם יו"ט, דקראו התורה מקרא קדש, דזה ליכא בפורים אף לא מדרבנן. שלכן לא תיקנו לברך זמן על עצם היום, אלא על המצוות שהוא על קריאת המגילה. ואף שמשמע שהמשנ"ב נוטה דעתו יותר שיברך, כדעת המו"ק והמאירי. וגם לעיל (סי' תרעו בשעה"צ אות א) נוטה דעתו כן, אך שנשאר בצ"ע למעשה, מ"מ אינו נראה להלכה, וגם מסתבר שאף היעב"ץ יודה מיהת לגבי חנוכה. ובמאירי הוא טעות סופר, וצריך לגרוס ואין הדברים נראין, דהא אין הגיטא דבספרי המאירי ברורה בכל מקום, כי הכתבים שנמצאו איכא בהו שגיאות לאין מספר, ולכן ודאי יש לנו לומר דבמקום זה נמי הוא שגיאה. וברור לדינא שאין לברך שהחיינו על עצם היום על חנוכה, ואף לא על פורים, ודלא כהמוק"צ. עכת"ד. וכן העלה בשו"ת אגרות משה (תארי"ח סי' קצ), והשיג ע"ד הזרע אמת שחילק בזה בין שעשה נסים לשהחיינו, שתמוה מאד לחלק ביניהם, ואף שהחיינו לא תיקנו על היום אלא על ההדלקה או הראיה. ע"ש.

נמצא שדעת רה"פ שאין לברך שהחיינו אלא על מקרא מגילה, ולא על עיצומו של יום, וכ"כ הפר"ח, אליה רבה, שו"ת קול גדול, הנצי"ב, שו"ת פני מבין, שו"ת משיב דברים, הפרי מגדים, רעק"א, הגר"ש הכהן מוילנא, ובשו"ת יביע אומר ח"ו (תארי"ח סי' מב אות ב).

ו. בערב שבת שצריך להדליק נרות חנוכה מבעוד יום, אלא שיש ליתן שמן בנרות כדי הדלקתם חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, הרואה את הנרות ההם רשאי לברך אפילו קודם צאת הכוכבים מכיון שהודלקו למצות נרות חנוכה, וזמן ממילא קא אתי. וכן יכול לברך ברכת הראייה אפילו אחר צאת הכוכבים בליל שבת, אף שבאותה שעה אינו ראוי להדליק. (ו)

ז. מי שבירך את הברכות לפני ההדלקה, ובטעות הדליק תחלה את הנר הנוסף הנקרא "שמש", לא יברך פעם שניה, אלא ידליק נרות החיוב על סמך ברכתו, דאף שהוא כהפסק, שנר השמש חשיב כנר של חול לגמרי שאין לו שייכות למצוה עצמה, ושההוא אם כן יותר מכדי דיבור, מכל מקום כיון שנר השמש הוא מענין הדלקת נר חנוכה, שבא לגדר וסייג של נרות חנוכה, הוה ליה קצת הפסק לצורך מצוה, ולפיכך לא יחזור לברך. (ז)

הרואה נר חנוכה בערב שבת קודם השקיעה - ודין ברכת הראייה בליל שבת

בש"ת קנין תורה ח"ג (ס"ס צז). ודו"ק. ובש"ת שרגא המאיר חלק ו (ס"י אות ו) העיר מד' החת"ס (ח"ו סי' ז), שנראה דס"ל שיש לברך, שכתב, שכיון שתקנת החשמונאים מעיקרא היתה להדליק בע"ש מבעוד יום, שא"א לח' ימים בלי שבת, ולכן מברכין בע"ש להדליק, דהויה מצוה גופא, וא"כ גם הרואה שפיר יכול לברך. ע"ש. נואף דלכא' שרגא בטיהרא מאי אהני ואיך יברך ברכת הראיה על נר ביום, מ"מ הלא המדליק עצמו שפיר מברך שעשה ניסים ושהחינו, ולא גרע הרואה מהמדליק עצמו. ובפרט שכיום מדליקים בחנוכה מיוחדת, וניכר שהוא לשם מצוה.

ולענין ברכת הראיה בליל שבת עצמו, אף שבש"ת שרגא המאיר (ת"ה סי' יט) כתב שאין הרואה מברך אלא בשעה שהוא ראוי להדליק, ובש"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קלא) נסתפק בזה. ע"ש. אולם בש"ת בצל החכמה (שם אות ב) כתב דרשאי לברך. והכי מסתברא. [וכן דעת האדמו"ר מגור במכתבי תורה (סי' יג) שהרואה אחר קבלת שבת, י"ל שהרואה צריך להמתין עד הלילה, ואז יברך. אבל ביום לא יברך. ע"ש].

(ו) ראה מה שכתבנו בזה לעיל במקורות (אות ג). ולכא' לדעת תה"ד (סי' קב) ומרן בש"ע (סי' תרעג ס"ב) שכתבה אין זקוק לה אפי' בער"ש דחשיב כמו מצוה עצמה, לפ"ז הרואה אז מברך ברכות הראיה. אבל לדעת מהרש"ל (סי' פה) והט"ז (סי' תרעג סק"ט) שאם כבתה קודם שקעה"ח זקוק לה, יתכן לומר שהרואה קודם זמן החיוב אינו מברך, כיון שעדיין אין עליה שם מצוה גמורה של נ"ח. אולם מדברי הפמ"ג (סי' תרעט א"א סק"א) מוכח שהרואה מברך על נרות חנוכה בע"ש שהודלקו מבעו"י, דזמן ממילא קא אתי. וכן העלה בש"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נו אות ח). ובש"ת התעוררות תשובה (א"ח סי' תסח אות ב) נסתפק בזה, שמא אינה מצוה גמורה, שעיקר המצוה בלילה.

ובש"ת קנין תורה ח"ז (ס"ס נא/ב), כתב שפשוט שלפי מ"ש מרן הש"ע (סי' תרעג ס"ב), שאפילו כבתה בע"ש מבעו"י אינו זקוק לה, שפיר הרואה ביום בע"ש יכול לברך. ואפילו לרש"ל והט"ז שמחמירים להדליק נ"ח שנית, בלי ברכה, שפיר י"ל שכיון שמעיקר הדין יצא י"ח, הרואה ביום יכול לברך, כמו הרואה בלילה. ע"ש. וע"ע

טעה והדליק ראשון את ה"שמש" אם יברך שוב על שאר הנרות

שאם שהה כדי דיבור צריך לחזור ולברך. ע"ש. וכן הסכימו האחרונים שם. והנה בעירובין (ג.) מייתי להא דתנן גבי מעשר בהמה, קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי

(ז) הנה דעת הרד"א [הובא בב"י סי' ק"מ] דשתיקה לא הוי הפסקה, לא שנא מרובה לא שנא מועטת. וכן הסכים המג"א (סי' רו סק"ד) דבדיעבד מיהא שהיה לא הויה הפסק, ודלא כשה"ל דס"ל

שלשתן מקודשין. ופרש"י, וק"ל דעשירי מעשר ואחד עשר קרב שלמים. ומה בין שלמים למעשר, שהשלמים טעונים סמיכה ותנופת חזה ושוק וכו' משא"כ במעשר. (כדאיתא במנחות צג.). ואם יצאו שנים בעשירי וקראן עשירי, עשירי ואחד עשר מעורבין זה בזה. ומכיון דלא ידע הי עשירי גמור והי י"א, תרויהו בעו תנופה וסמיכה. ולבי אומר שאינו מברך על התנופה ועל הסמיכה דלא ליהוי ברכה לבטלה. ע"כ. ומבואר מד' רש"י, דאף שמביא ב' הקרבנות בבת אחת, אינו מברך, ממה נפשך, משום דחיישינן דילמא הך קמא דמעשר ואידך דשלמים, והו"ל הפסק בין ברכה למצוה במעשה שאינו צורך המצוה. ולכאורה משמע דמעשה חשיב כדיבור לענין הפסק ולא הוי כשהייה גרידא.

ולפ"ז לכאורה בנ"ד שעשה מעשה והדליק תחלה את נר השמש, צריך לחזור ולברך על נר החיוב. ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (תאו"ח סי' לח), הביא שנסתפק בזה הרב השואל, שהוא מהר"ר אליעזר נחום, בעל חזון נחום, [ונכמ"ש בשד"ה ח"ג סי' כט. ובכ"ד. וגם כאן קוראו הרהמ"ח: מרן השואל]. דמי שברך ג' ברכות לפני הדלקת נר חנוכה, והדליק תחלה את השמש, אם צריך לחזור ולברך, כיון שהפסיק בין הברכה למצוה בהדלקת נר הנוסף שאינו מגוף המצוה, או דילמא כיון שהדלקת נר

הנוסף באה לצורך נרות חנוכה, כדי שלא ישתמש לאורם, הו"ל כהניא דברכות (מ). טול ברוך לא הוי הפסק. והשיב הרהמ"ח, נראה שמצד הדין בודאי היה חייב לחזור ולברך קודם הדלקת נרות חנוכה, כיון שהדלקת נר הנוסף אין לה שייכות כלל למצוה עצמה, שגר זה הו"ל כנר חול ממש, ושהיה יותר מכדי דיבור, הוי הפסק גמור. ולא דמי למה שהביא מרן השואל מהניא דטול ברוך, דהתם הוי מענין השיך לפרוסת המוציא, משא"כ בנ"ד שאינו שייך כלל למצוה נ"ח. אמנם מיראי הוראה אני, ונ"ל שהראוי להורות להלכה ולמעשה שלא יברך פעם אחרת, כיון שהנר הנוסף מענין הדלקת נ"ח, שבא לגדר ולסייג שלהם, והו"ל קצת צורך למצוה וכו', ודמי למ"ש מרן באו"ח (סי' קס) דלאו דוקא שח מענין פרוסת המוציא, אלא אפילו אם שח מענין אכילה לחוד, כגון תנו לפלוני לאכול וכו'. וספק ברכות להקל. עכת"ד. מבואר יצא בין מדברי הגאון השואל ובין מדברי המחבר, דפשיטא להו שמעשה שאינו לצורך המצוה כלל הו"ל הפסק כשהיה ג"כ עכ"פ כדי דיבור. (דבשהייה לחוד הא ק"ל דלא הוי הפסק וכנ"ל). ומדברי רש"י הנ"ל יש סיוע לדבריהם. וע' בשו"ת קרן לדוד (סי' סא אות ה). ויש לפלפל עוד בזה. וראה בילקו"י תפילין גבי נתינת צדקה בין תש"י לתש"ד.

חידוש הגר"ח מבריסק גבי הידור באתרוג, והערה על דבריו

אפשר לעשות כהגר"ח הנ"ל, באופן שיכוין בדעתו שלא לצאת בארבעת המינים אלא לאחר הברכה, ויטול הלולב עם האתרוג המורכב ויברך, ובסיום הברכה יניח האתרוג המורכב, ויטול מיד האתרוג שאינו מורכב וינענע בו. ואח"כ ינענע גם אתרוג המורכב. ובזה ניחא שלא יהיה הפסק במעשה אחר הברכה ולפני המצוה, כי האתרוג המורכב היה כבר בידו לפני הברכה, וסילוקו לשם נטילת האינו מורכב הוי לצורך המצוה, ולא חשיב הפסק. וכבר כתבו התוס' (סוכה לט). ושאר פו' שיכול ליטול הלולב ומיניו עם האתרוג לפני הברכה, וכיון שלא לצאת אלא לאחר ברכה. וראה באורך בדעת הרב מבריסק בשו"ת יביע אומר ח"ה (סימן ד). ושם הביא מחלוקת האחרונים אם מעשה הוי הפסק, ועכ"פ בדיעבד שהדליק את נר השמש בתחלה, לא יברך, וידליק מיד את נרות החיוב.

ונודע מה שכתבו האחרונים בשם הגאון ר' חיים מבריסק, שהמדקדק לצאת י"ח מצות אתרוג כהלכתה, ויש לפניו אתרוג שאינו מורכב, ואינו הדור, ואתרוג שיש בו חשש מורכב הדור, ואם יקח בראשונה את שאינו מורכב הרי כבר יצא י"ח המצוה ויבטל מצות ההידור, משא"כ אם יקח תחלה החשש מורכב אולי יוצאים בו י"ח וקיים ג"כ מצות ההידור, ואם הוא פסול הרי נוטל אח"כ אתרוג שאינו מורכב לצאת בו לכ"ע. [ראה סי' מועדים וזמנים ח"א סי' פד, וח"ב סי' כז]. ופקפקו ע"ז, מכיון שמנענע בכל אחד, והרי צריך להסמך הברכה למצוה, ואם מקדים המורכב, הרי לרוח"פ אין יוצאים בו, ומבטל סמיכות הברכה למצוה לרוב הפוסקים.

וביותר יש להעיר לפ"ד רש"י הנז"ל (בעירובין ג.) שהמעשה שבינתיים הו"ל הפסק. ומיהו

סימן תרעז - דין אכסנאי - אורח - ובני ישיבה

א. בעת שמדליק נרות חנוכה לכתחלה יש לו לקבץ את כל בני ביתו הסמוכים על שולחנו שיהיו נוכחים בשעת הברכות וההדלקה, כדי לפרסם הנס, ומי שלא הדליק בתחלת הלילה, והגיע לביתו בשעה מאוחרת, וכל בני הבית כבר נרדמו, אם אפשר יעיר אחד או שנים מבני הבית, כדי שישמעו ממנו ברכת "להדליק נר חנוכה", ואם אי אפשר להעירם, יברך וידליק נר חנוכה. (א)

ב. כל מי שהדליקו עליו בביתו, אפילו אינו נוכח בשעת ההדלקה והברכות, יוצא ידי חובתו. וטוב שיהדר לברך על נרות חנוכה שבבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם. וראוי לבני הבית להשאר זמן מה בסמוך לנרות חנוכה אחר הדלקתן. (ב)

אם בני הבית חייבים להיות בעת ההדלקה ואם צריך להעיר מי שישן

(י) דסב"ל, דכיון שכן המנהג סב"ל במקום מנהג ל"א. ועוד שכן מבואר להדיא בראשונים, כמו במחזור ויטרי והאגודה כתבו שישלח להדליק כל הלילה. וכ"כ הרשב"א וקצת מפרשים, שהביאם הרב המגיד. וכן פסק במנהגי מהרי"ל (הל' חנוכה עמוד תה). ולא התנו שצריך שיהיו בני הבית ערים, ש"מ שאין זה אלא על צד היותר טוב. וגם רבינו פרץ כתב "שנכון" שידליק בזמן שבני הבית ערים, אלמא שזה אינו לעיכובא. ועוד שנראה שכן דעת מרן. וכ"כ הגר"י טייב בערך השלחן (סי' תרעב סק"ד). ועוד שכאן המחלוקת היא במצוה ולא בברכה, וידועים דברי הרדב"ז (סי' רעט ותרכו), דבכה"ג לא אמרינן ספק ברכות להקל. ולפ"ז אפילו במקום שאין מנהג ידוע, ידליק בברכה. [ובפרי חדש (סי' תרעז) כתב, שאם אין שום אדם בבית, למי ידליק. ע"ש. אמנם אין זה לעיכובא שהרי בחור רווק וכדו' מדליק אף שאין שם בני בית]. וע"ע בשו"ת בית נפתלי (סימן כח), ובפתח הדביר על ספר הדברות (דף קז ע"א, סוף אות לה). וראה עוד להלן בהמשך בענין זה.

(ב) על פי המבואר בגמרא (שבת כג.) דקא מדליק עלי בגו ביתאי. ועיין עוד בשלחן ערוך (ריש סימן תרעז). וראה בשו"ת שב יעקב (חלק אורח חיים סימן כב).

(א) כן כתב המג"א (סי' תרעב סק"ה) בשם מעגלי צדק, ושאר אחרונים. וכ"כ במשנה ברורה (שם סק"י) שידליק כשבני הבית מקובצים יחד. וכ"כ בערוה"ש (שם ס"ז) שלכתחלה ידליק בתחלת הלילה כשבני ביתו מקובצים יחד וקודם אכילה, שאז ההיכר גדול ואיכא פרסומי ניסא. ע"כ. וראה באלוהי רבה. ובבן איש חי (ש"א פ' וישב הל' חנוכה אות א) כתב: ויעמדו אשתו ובניו בשעת הברכה, ובשעת הדלקת כל הנרות. ע"כ

ומה שכתבנו שאם אפשר להעירם וכו', כ"כ בחמד משה (שם סק"ג) שאם לא הדליק נ"ח עד שישנו כל בני הבית, טוב שיקיץ שנים מהם, ואם אי אפשר להקיץ, מ"מ יברך וידליק. תדע שלפי דברי המג"א שהצריך שבני הבית יהיו נייעורים, אטו אם יהיה במקום שאין איש מאנשי הבית שם ידליק בלי ברכה, זה לא שמענו ולא ראינו. ואם יכול לפרסם הנס ברבים עדיף טפי, ואם לאו לא יבטל המצוה בברכה, וכן נוהגים העולם. ע"כ. וכ"כ בספר תפלה לדוד עמאר (דף פד ע"ב) שמדברי הפ"ח שכתב, שיש להדליק בברכה עד עמוד השחר, מוכח שאין חילוק אם היו בני הבית נייעורים או לא. וכ"כ ביומין דחנוכה (סופר, עמוד רמב). ובשלמי מועד (עמוד ריח). ודלא כמ"ש המשנה ברורה בשער הציון (שם ס"ק

טוב שישב אצל הנרות כחצי שעה אם אין בכך ביטול תורה

בזמן אכילתם דוקא ולא בתחילת הלילה, כי אז בני ביתו ביחד. ורבינו מנחם בספר מעגלי צדק

ובספר מקור חיים (סי' תרעב ס"א) ומנהגים וורמישא (עמ' רמ) כתבו, דיש מדליקים

ממשיך בראיית הנרות. ודע כי "נר מצוה ותורה אור" ואין לך אור גדול המסוגל להמשיך לאדם קדושה כמו עסק התורה. ע"כ.

אולם כ"ז אינו מוכרח, והוא רק הידור מצוה ואינו חובה ע"פ הדין. ובפרט כאשר יש בכך משום בטול תורה. ואה"נ מי שאינו שקוד על לימודו, במקום ללכת ללכתו ועניניו, ראוי ונכון מאד שלא יקיים את המצוה כלאחר יד, אלא ישב חצי שעה ליד הנרות יחד עם בני ביתו, ויספרו את סיפור הנס, ויזמרו זמירות לחנוכה, וכיוצא. שבאופן זה יש פרסום הנס כראוי. אך מי ששקוד על לימודו ובפרט אם הוא מרבין תורה ברבים, ישקול דרכיו. ויכול לקצר בזה.

גם בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמ) כתב, שאין חיוב לשהות עם הנרות כדי שיעור זמן ההדלקה.

וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"א סימן תקלו), דהא דצריך לישב אצל נר חנוכה חצי שעה לאו הלכתא הוא ואין לזה חיוב, ומלפנים שהדליקו נרות בפתח ביתו מבחוץ, לא נראה שישבו על פתח הבית, אלא הניחו הנרות דולקים. והוא רק סלסול וחיבוב מצוה. ומ"מ בחור ישיבה נמבני אשכנז שמהדרין להדליק בישיבה שאין מניחין לו לישב אצל הדלקת נ"ח חצי שעה כפי שהיה מנהגו בבית אביו, עדיף שידליק לאחר הסדר הגם שהוא לאו בזמן השקיעה. ובלא"ה כתב הרמ"א (תרע"ב ס"א) שאפשר לאחר. וכ"כ המאירי שכך נהגו בני הישיבה להדליק אחר שעומדים מבית המדרש. ואף שהרמ"א סיים וטוב ליזהר גם בזה"ז, מיהו אם יש איזה טעם יש להדליק אחר"כ אפילו לכתחילה. עכ"ד.

ובשו"ת שב יעקב (סי' כב) וכן בספר מנוחה וקדושה (עמ' קס) ובספר יסוד ושורש העבודה (ח"ב שער יב פרק א עמ' תקעה) כתבו שראוי לישב אצל הנרות בחצי שעה הראשונה של ההדלקה, ולהאריך בשיירים ופיוטים כדי להודות ולהלל על הניסים המפרסמים על ידם. ובספר זכרון משה (עמ' עא) כתב שהחתם סופר נהג לשיר את הפיוט מעוז צור לפי ניגון מיוחד שהיה לו על זה. והגר"ח קנייבקי השיב על זה, דלא ראינו נוהגים כן. והיינו משום ביטול תורה.

כתב, בכל לילה מדליק בביהכ"נ קודם שיאמר והוא רחום, ואחר תפלת ערבית של כל לילה הולך כל אחד לביתו, וכשהוא כבר לילה ובני ביתו מקובצים בבית מדליק ומברך הברכות. עכ"ל. וכ"כ במחזור מעגלי צדק: וכשהוא ודאי לילה וב"ב מקובצים בבית מדליק ומברך. והובא בקיצור במג"א (הנז"ל): וידליק כשהוא לילה, ובני ביתו מקובצים יחד (מ"צ). וטוב להדליק קודם אכילה (מנהגים). ע"כ. וכן הביא בדה"ח וקש"ע (סי' קלט ס"י).

והגאון האדר"ת בספר נפש דוד כתב: נ"ח חביבה עלי עד מאוד, והתענגתי לשבת בחדר שבו הנרות לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, והייתי שש ושמח בהם הרבה. ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס ע"פ הצבור.

וכתב בספר יסוד ושורש העבודה, ראוי לספר לבניו ולבני ביתו הניסים והנפלאות מפי ספרים וסופרים, שעשה השי"ת לנו עם קדוש, בימים ההם, כדי שהשומעים יתנו שבח והודאה לשמו יתברך על זה. וכ"כ בספר קצור שלחן ערוך (סי' קלט סעיף א).

והאחרונים העתיקו מה שכתב בספר "מקור חיים" לבעל החוות יאיר, וז"ל: "נראה לי, דעיקר מצוה היא, שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם גם כן זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס, כמ"ש והדליקו נרות בחצרות קדשך, דאין רצונו לומר הדלקת מנורה בדרך נס, שאם כן העיקר חסר מהסיפור בעל הנסים. והכי משמע ממה שאמרו 'ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם'. ולכן הרואה גם כן מברך. ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר".

ומבואר שראוי לשמוח ולהודות להשי"ת על הנסים אצל הנרות. וכ"ש כשיש לו ילדים ובני בית.

ובתשובה"נ (ח"א סימן שצד) כתב שמדברי האח"ה הנז', מקור למה שיש נוהגין אחרי ברכת נ"ח ואמירת ה"נרות הללו" להשאר זמן מה ליד הנרות ולשיר זמירות של חנוכה. והוסיף שבעיקר הענין, הנה כתב הרמ"א (סימן תרעז) שחייבין לראות הנרות. ויש בזה אור שהאדם

וז"ל הרמב"ן (פסחים ז). ההדלקה מצוה עצמה היא שעושה מצוה וכו', ועוד כיון שהרואה נמי מברך "ומצוה לראות משום פרסומי ניסא".

ובשו"ת הרמ"א (סימן צט) כתב, בענין אשר שאלת אדם שמדליקין עליו בביתו אם חייב לראות נרות חנוכה אף שאינו מברך עליהם. הנה לדעתי האמת עם מעלתו בביאור דברי הטור (סי' תרעו) "ואם מדליקין עליו בביתו א"צ יותר", ומדלא קאמר אין צריך להדליק, וקאמר א"צ יותר, משמע דאפילו בראייה אינו חייב, דא"צ שום דבר מאחר שמדליקין עליו בביתו. גם אני רואה דבריו בשי' המרדכי (שבת ס' רסז) שכתב: פרש"י בשם רבינו יצחק בר"י בשם רבי יעקב בר' יקר, דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין ושאל דעתו להדליק בעצמו כגון אכסנאי שלא שמע הברכה, דמסיק קא מדליקי עלאי בגו ביתאי, ומכל מקום צריך

לראות כדאמר בסמוך הרואה מברך וכו'. וכן אומר ר"י שנהגו בנ"א שהיו הולכין ליריד ולא היה דר יהודי באותה עיר ומדליקין בבית הנכרי. ומשמע שכוונתו דחייב ג"כ לברך. ובדואי אותן בנ"א היו מברכין אהדלקה, דאל"כ היה לרש"י ולכל הפוס' שכתבו דין רש"י לאשמוענין רבותא טפי, דאפי' מדליק א"צ לברך כשמדליקין עליו בתוך ביתו ואינו מדליק אלא משום הראיה. א"ו דלכ"ע המדליק חייב לברך דלא גרע מן המהדרין, דאע"ג דפטורים מ"מ אם מדליק מברכין, וכ"כ בתה"ד (סי' קא), ואפי' לדברי הב"י שכתב ע"ז דאין דבריו נראין לו, היינו דוקא במקום שפטור לגמרי ומדליק, אבל במקום שמדליק משום שחייב לראות לדעת המרדכי, פשיטא שמברך דלא גרע ממהדרין. א"כ ש"מ דהמרדכי חייב לראות ולברך קאמר, ולכן קאמר וכן אמר ר"י וכו'. עכ"ל.

בדברי הגר"ח בשו"ת ידי חיים שכולם צריכים לעמוד בשעת ההדלקה כדי לצאת י"ח

והנה הגר"ח בשו"ת ידי חיים הנדפס מכ"י (עמ' קכט) כתב, שיש לבאר מה החילוק בין נר שבת שהמצוה מוטלת על האשה, לבין נר חנוכה שלא הטילו את עיקר המצוה על האיש, וכתב הגר"ח, משום שנר שבת מותר להשתמש לאורו, והוא מצרכי הבית המוטלים על האשה, משא"כ בנר חנוכה. ועוד שנר חנוכה עיקר מצותו בשעת הדלקה, ואם כתבה מיד אין זקוק לה, ועל כן צריך האיש והאשה לעמוד שם כדי לצאת י"ח, ואין ראוי שהאשה תדליק ותברך ותוציא את האיש, והוא יהיה טפל לה, אבל בנר שבת כשהאיש משתמש לאור הנר בלילה, הנה הוא מקיים את המצוה של נר שבת, ואינו צריך לעמוד ליד אשתו. עכ"ל.

אולם צ"ע, וזהו דבר מחודש לומר כן, שכדי לצאת בנר חנוכה צריכים כל בני הבית לעמוד שם בשעת ההדלקה ולשמוע את הברכה. ומבואר בפוס' שכל בני הבית יוצאים ממילא בהדלקת אחד מהם, ואפי' שליחות א"צ בזה, דחובת נר חנוכה היא נר איש וביתו. וראה מה שכתבנו בזה בשלחן המערכת ח"ב (עמוד שלב). ומפורש בגמ' שרבי זירא יצא ידי חובתו בהדלקת אשתו אע"פ שלא עמד שם.

גם לגבי נר שבת, איך יתכן לומר שהמצוה היא בלילה כשנהנה מן הנרות. וזה דוחק גדול לומר כן. ומפורש בראשונים ובאח' שהדלקה עושה מצוה גם בנר שבת. ובשו"ת מהר"ש הלוי (חאו"ח סי' כד) כתב, שמצות הדלקת נרות חנוכה, אינה מוטלת על גוף האדם עצמו, שהרי אם מדליקים בביתו של אדם, אע"פ שלא ימצא שם בעת ההדלקה ולא שמע הברכות של ההדלקה יצא י"ח, שהמצוה היא שיהיו נרות חנוכה דולקים בביתו של אדם, כדי לפרסם הנס, ולכן כיון שאפשר שתיעשה המצוה ע"י אחרים, אע"פ שהוא בעצמו לא יעשנה, יש להקל בה שגם הנשים יכולות להוציא את האנשים, כיון שאף הן היו באותו הנס. וכדמוכח בגמ' (שבת כג.) שהאשה מוציאה את האנשים י"ח נ"ח. וכעין סברא זו כתב מרן החיד"א בברכ"י (רי"ס תרעז), ועוד כו"כ אח', כמו בשו"ת חכם צבי (בתשובות הנוספות סי' יג), ובשו"ת דברי יעקב שור (סי' עח). וע"ע בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' צז). ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (או"ח סי' כד). ובשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ג). ובספר הזכרון לגר"ח שמואלביץ (עמ' תרב).

וראיתי בגליון אחד [אליבא ד.] שהביאו מד' הגר"ח הנז', ראייה למנהג קצת הנשים לברך אחרי

ג. אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית שלו להשתתף בשמן של נר החנוכה. ואם בעל הבית מקנה לו חלק בשמן במתנה, שפיר דמי. ג.)

ובאמת שכן מוכח מדברי הרמ"א והמהרי"ו, שהדלקת הנר איננה מצוה נמשכת. וזה לשון המהרי"ו בספר חידושי דינים והלכות למהרי"ו ווייל (פ' ט): "מקצת נשים נוהגות שמדליקים הנרות ואח"כ משימין ידיהן פרושות נגד הנרות, ואז מברכין, ואח"כ מסלקין ידיהן. והא דפורשין ידיהם, כי היכי דליהוי עובר לעשייתן, ולא רצו לברך קודם הדלקה, דא"כ קבלו השבת ולא מצו תו לאדלוקי". הרי דס"ל שגם במצות נר שבת היה צריך לברך דוקא קודם ההדלקה, כדי שיהיה עובר לעשייתן, שאין זה כמו מצות ציצית שהמצוה מתמשכת ומתחדשת בכל רגע ורגע, אלא מפני שלדעתו קבלת שבת תלויה בברכה ולא רק בהדלקה, לפיכך כתב שמוכרחות הנשים לפרוש את הידים מול הנרות, כדי שלא ליהנות מאור הנרות עד אחרי הברכה, וסמכו ע"ז שכיון שעיקר סיבת תקנת חכמים של מצות ההדלקה הוא בשביל ההנאה, לכן בדוחק כל זמן שלא נהנתה עדיין מן הנרות אפשר להחשיב ג"כ עובר לעשייתן. וזהו שנקט ג"כ כי היכי דליהוי עובר לעשייתן.

ומהא דמצריך שיהיה עובר לעשייתן, מוכח להדיא שגם לדעת המהרי"ו והרמ"א אין מצות הדלקה נר שבת בכלל מצוה נמשכת. [ועוד שמדברי מהרי"ו נראה שכל זה לעיכובא ואם לא תפרוש את ידיה מיד אחרי הברכה, מודה מהרי"ו שלא תוכל לברך אח"כ, אלא מוכרחת לברך קודם ההדלקה, וכ"ה להדיא בספר פסקי דינים למהרי"ו: (נדפס בס' הזכרון להגר"ח שמואלביץ עמ' רצו. אות טז): "יש לנשים לדבק אצבעותיהן ולפרוש אותן נגד הנרות בשעת הברכה כדי שיהיה עובר לעשייתן, או שיברכו קודם ההדלקה". הרי להדיא שאם האשה אינה נזהרת לדבק אצבעותיה כראוי כדי שלא להנות מאור הנרות, אין לה רשות לברך אחרי ההדלקה, אלא תברך קודם ההדלקה. וש"מ נמי שמודה מהרי"ו שאין שום חשש כלל לברך קודם ההדלקה].

ההדלקה, והוכיחו מדברי הגרי"ח שמצות נר שבת היא מצוה המתקיימת בכל רגע ורגע שהנרות דולקים בביתו. או בכל רגע ורגע שנהנה לאור הנרות. וכמו במצות ציצית שמקיים מצוה בכל רגע שהציצית עליו, ולכן יכול לברך גם אח"כ, כיון שגם אח"כ נחשב עובר לעשייתן, שבכל רגע המצוה מתחדשת.

ובאמת שאלו דברים רחוקים מאד מהדעת, ולפי דבריהם יוצא שלגבי נר שבת, אם האשה הדליקה בלא ברכה, יבוא כל מי שירצה מבני הבית ויברך בשעה שנהנה מן הנרות, כיון שעכשיו מקיים את המצוה כמה שנהנה מן הנרות. וזה בודאי אינו.

וגם בדברי הגרי"ח נראה פשוט שאין כוונתו שתקנת חכמים במצות נר שבת מתקיימת בהנאה מן הנרות, ובכל רגע ורגע שנהנה מן הנרות מקיים מצוות חכמים שציוו בהדלקת נר שבת. [וראה להלן בדעת הרמ"א ומהרי"ו]. אלא רק שזהו עיקר ותכלית המצוה בהדלקה כדי שיאכל לאור הנרות. אבל ברור שגם הוא מודה שהעיקר הוא מעשה ההדלקה, ולכן אם היתה דלוקה ועומדת מכבה ומדליק לכבוד שבת.

והרי בנר חנוכה הסכמת הפוסקים שאינה מצוה מתמשכת, דהא הדלקה עושה מצוה, וכתבו הראשונים שכמו שבנר חנוכה דייקו בש"ס שהדלקה עושה מצוה מדמברכין להדליק, כך בנר שבת הדלקה עושה מצוה. והארכנו בזה בשלחן המערכת ח"ב (עמ' שנט). והחיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תרעה) האריך להוכיח כן מדברי הראשונים, וכ"כ האחרונים שם, שאף בנר שבת הדלקה עושה מצוה. ואף את"ל שבנר שבת כבתה זקוק לה, אינו מוכרח שהוא מחמת עצם המצוה, אלא י"ל שעדיין צריך הוא להדליק שוב מפני מצות עונג שבת, אך לעולם י"ח תקנת חכמים להדליק נר לכבוד שבת כבר יצא, כמו בנ"ח.

אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית

בנר חנוכה. אמר רבי זירא מריש כי הוינא בי רב

ג) בגמרא (שבת כג.) אמר רב ששת, אכסנאי חייב

לו פתחים הרבה כלן חייבין, ונר חנוכה בחד מינהו סגי, וכן הדר בעליה פטור ממזוזה וחייב בנר חנוכה. וכן גדול עומד בבית אביו ואינו סומך על שלחן אביו הרי הוא כאכסנאי. ומי שהולך לעיר אחרת נראה שחייב לעשות שעשה נסים, ואע"ג דמדליק עליה בגו ביתיה. ע"כ.

ובענין ההשתתפות בפריטי, לכאן צריך ביאור, דמה יועיל ההשתתפות בפריטי, והרי מעות אינם קונות מטלטלין. וי"ל. אך אפשר דהכוונה שיתן לו כסף כדי לקנות בו שמן. וכ"ה במנורת המאור (פ"ב הל' חנוכה ע"ב 209) ויתן לו מעות לקנות בהן שמן להדליק נר של חנוכה. ע"כ. וע' בגמ' (עירובין פא: קידושין כח:) אמר רבי יוחנן, דבר תורה מעות קונות, ומפני מה אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חייטין בעלייה. ע"ש. וכיון שמה"ת מעות קונות גבי לצאת ידי חובת מצות חכמים בחנוכה העמידו דבריהם על דין תורה דמעו קונות. וכיוצא בזה כתב במחנ"א (שכירות פועלים סי' א) דבשכירות פועלים העמידו דבריהם על ד"ת דמעו קונות. וכ"כ בנתה"מ (סי' שלג ס"ק א) דלא שייך בזה החשש דנשרפו חייטין בעליה. ע"ש. ועוד כיו"ב גבי הקדש, דמעו קונות, דלא תקנו חז"ל בהקדש. וע"י בש"ע (ח"מ סי' קצ"ט) יש זמנים שמעו קונות (כלומר אפילו לאחר התקנה). וכתב הרמ"א, יש מי שכתב דה"ה הנותן מעות על יין לקידוש בע"ש דקנה, דכל כי האי גוונא העמידו דבריהם על ד"ת, ובס"ד שם כתב אבל הקדש וצדקה קונה במעות. וע"י באורים ותומים שם (אות ד') ובמג"א (סימן שמ"ט סק"א) ופמ"ג (סימן תרמ"ז), וי"א דאף במקום מצוה העמידו דבריהם, וכמ"ש בשו"ת מוצל מאש ח"ב (סימן מ"ב).

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסד) כתב, שבמקום שצריך להשתתף בפרוטה, די להשתתף בכסף, שאף שכסף אינו קונה מטלטלין, כיון שמדין תורה קונה, כל הנפקא מינה הוא מדרבנן למקרה שחוזר בו, וכאן אינו חוזר בו. ופשוט ג"כ שיכול למשוך את השמן או לזכות לו ע"י אחר. עכ"ד.

ובשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח אות א) העיר, שהנה הדבר פשוט הוא שאין יוצאים ידי חובת הדלקה בבית של אחר וכן בהדלקה

משתתפא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי. ע"כ. וכתב הר"ף, וה"מ דאשתתופי בפריטי, היכא דלא פתח בבא לנפשיה, אבל אי פתח בבא לנפשיה מיחייב לאדלוקי משום חשדא. ע"כ. [לשון העיטור (הל' חנוכה דף קטז ע"א) אכסנאי שלא נשא אשה חייב ואפי' שכיר או מלמד תינוקות]. והמאירי שם כתב בשם התוס', שצריך לזהר בשיתוף זה שלא ידליק זה לילה אחת וזה לילה אחרת, אלא יהא השמן משותף בכל לילה ולילה, או יתן לו פרוטה לזכות לו חלק שם בכל הלילות, ואלו ודאי דברים ברורים. ע"כ.

ולכאורה קשה, מאי קמ"ל שאכסנאי חייב בנר חנוכה, אטו משום שהוא אכסנאי יפטר. ויש לומר דסלקא דעתין דכיון שאין לו בית, וגם בית זה אינו דר בו בקביעות ואינו חשוב דירה, והוי כמי שאין לו בית ויפטר, קמ"ל דחייב. ואי נמי קמ"ל שאינו יוצא מאליו בנרו של בעל הבית, עד שישתתף עימו בפריטי, ול"ת שנחשב כאחד מבני ביתו כיון שמתגורר שם. והר"ן (שבת דף י. מדפ"ה) כתב, ואע"פ שאין לו בית, דלא תימא דין נר חנוכה כדיון מזוזה, דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה. ע"כ. וכ"ה בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך א) אכסנאי חייב אע"פ שאין לו בית.

אולם בדברי הרא"ש (שבת פ"ב סימן ח) נראה דקמ"ל שאינו בכלל בני ביתו של בעה"ב. שכתב: אכסנאי חייב בנר חנוכה ואינו יוצא בנרו של בעל הבית, דלא הוי בכלל איש ואשתו. ע"כ. וכן נראה מדברי הטור (ריש סי' תרעז) שכתב: אכסנאי חייב להדליק בפ"ע, ואינו יוצא בשל בעל הבית. ומיהו בפרוטה שיתן לו וישתתף עמו סגי. ע"כ. וראה עוד בפרי מגדים (סי' תרעז).

ובכלבו (סי' מד) כתב, ואנשים הרבה הדרים בחצר משתתפים בשמן ויוצאין כלן בנר אחד, והוא שלא פתחו פתח לנפשם כמשפט אכסנאי, וכ"כ הרמב"ם ז"ל, דאכסנאי אתא לאשמעינן דהו"א נ"ח חובת תרעא הוא כמו מזוזה, כיון שאמר שמצוה להניחה על פתח ביתו, ונאמר שמי שיש לו פתח יהיה חייב ומי שאין לו יפטר, קמ"ל דחייב. ולא דמי למזוזה, דמזוזה אפילו יש

בב"ה משום אורחים. ואפשר דשאני אורחים שישנים שם, אך מדברי שא"ר משמע דקאי על סתם אינשי. וי"ל.

וראה בקובץ זכור לאברהם (שנת תשנב עמוד תיח) במאמרו של ראש הישיבה הרה"ג ר' משה צדקה שליט"א, בדין אכסנאי שרוצה להדליק נר חנוכה, במה שמצוי בימי החנוכה שבאים אורחים אצל קרוביהם, ורוצים להדליק נר חנוכה בלי ברכה, אם יש למנעם מזה, לדידן דנקטינן כדעת מרן שרק בעל הבית מדליק. וכן מצוי שקטנים שמביאים חנוכיות ורוצים להדליק אם יש למנעם. והעלה שם שיותר נראה שיש למנוע את האורח מזה, אבל בקטנים שקשה למנוע אולי יש לסמוך על הטעם השני שהביא בדרכי משה (ס' תרעא אות א), ועוד טעם, ע"ש.

ואמנם מסתבר שכל שבעל הבית כבר הדליק נרות, אין צורך למנוע את אחרים מלהדליק בלי ברכה, והחשש לדינא הוא כאשר אחד רוצה להקדים את בעל הבית, ואפילו אחד מהילדים הקטנים, שבזה אפשר שכיון שכבר הדליקו נרות חנוכה בבית זה, ממילא כולם יוצאים בעל כרחם, ושוב במה שבעל הבית מברך הוי ברכה לבטלה. אבל אם כבר בעל הבית הדליק, למה ימנע את הילדים הקטנים מלהדליק בחנוכה שלהם, ויש בזה שמחה שלהם, ומתרגלים לחינוך במצוות ופרסומי ניסא.

אם יש דין "לכם" בנרות חנוכה

תרעז) כתב, דמה שהבעל פוטר את האשה בהדלקת נ"ח הוא משום שהשמן והפתילות שייכים להם. ומבואר שיש בזה דין ממון].

ויש להוכיח דא"צ לכם, דהא מבואר בש"ע (ס' תרנח סעיף ז) דשותפים שקנו לולב, אינם יוצאים בו, עד שיתן חלקו במתנה לחבירו. והטעם דבעינן שיהיה כולו שלו, דרחמנא אמר לכם משלכם יהיה. ועיין ברשב"ם (בבא בתרא קלז:) ובתוס' (סוכה מא:). וא"כ כיון דבנר חנוכה מעויל להשתתף בפרוטות, ש"מ לא בעינן דין "לכם" בחנוכה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' פ), דדין אכסנאי שאינו מדליק בעצמו, שאני, כדי שעי"ז המצוה נקראת נמי על שמו. וראיה מנר שבת, ע"ש. גם בשו"ת בית יצחק

שבביהכ"נ, וכתב הגר"א הטעם, משום דאמרו "איש וביתו" ואין זה ביתו, ואפ"ה באכסנאי מהני ההשתתפות עם בעל הבית, והטעם בזה, שההשתתפות מחשיבה אותו כאחד מבני הבית, וסגי בזה להיחשב ביתו, אע"פ שכל היותו שם הוא דרך ארעי. ומזה יש לדון לגבי בית בנ"ח, שאף אם צריך "בית", שמא סגי במה שהוא דירת ארעי וא"צ ד"א על ד"א. ויתכן דמה שנזכר בית הכוונה רק להדליק את הנר ברשות המיוחדת לו בלבד ולאפוקי ברחוב או בביהכ"נ, ולכן אפשר שגם מקום אשר אין עליו אפי" שם דירת ארעי אלא רשות בלבד מהני. ע"ש.

והנה מה שנקט הגרשז"א לדבר פשוט שאין יוצאים ידי חובה בהדלקה שבבית הכנסת, הנה כמה ראשונים כתבו שמדליקים בבית הכנסת, משום אנשים שאינם מדליקים בביתם, וכמ"ש הכלבו (סימן מד) שנהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאנו זריז בזאת. וכ"כ עוד בסימן נ' שנהגו להדליק נ"ח בבית הכנסת, לפרסום הנס בפני כל העם, ולסדר הברכות בפניהם, גם שיצאו ידי חובתן הרואין שאין להם בית לברך שם. וכ"ה באר"ח (הל' חנוכה אות יז). וכ"ה בספר המכתם (פסחים קא). ובאבודרהם (סדר מעריב של שבת). וכ"כ בספר אהל מועד (דף נא ע"ב). ובב"י (ס' תרעא) כתב שנראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש

והנה יש לדון אם בעינן בנר חנוכה שידליק דוקא בשמן שלו. שהוא קניינו, שהרי מצינו שאכסנאי חייב להשתתף בפריטי. ולכא"ו כן יש ללמוד מדברי הר"ן (פסחים ז:) דלהכי מברכים להדליק נ"ח, משום שאינו יוצא י"ח אלא בשל עצמו, כדאמרין דצריך להשתתף בפרוטות. ומקורו בחי' הרמב"ן שם (פסחים דף ז:). ומשמע דיש חיוב המוטל על ממונו. אולם יל"ד, דדוקא דאכסנאי שאינו מדליק בעצמו, בעינן שישתתף בשמן כדי שיעלה לו למצוה, ולעולם לא בעינן לכם בנר חנוכה. [וע"ע במאירי (פסחים ז:) בשם חכמי הדורות, ובמה שהשיג על דבריהם. והב"ח (ס' תרעא) כתב, דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור מהחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים. ע"כ. ולהלן (ס')

ד. אכסנאי שהוא נשוי ואינו יודע אם מדליקים עליו נר חנוכה בביתו, ויש לו פתח בפני עצמו, יכול להדליק ולברך ברכות הדלקת נר חנוכה. (ד)

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן קית. ח"ה סימן רכט. חט"ו סימן רג) כתב שלכאור' תליא במח' האח' בענין השתתפות בפריטי, אם צריך בעה"ב להוסיף מה שיתן חבריו, כמ"ש האגודה ופי' הב"ח שהוא משום חשדא, והא"ר (אות ב) כתב, דהטעם ההשתתפות משום שהמדליק מחויב ליתן כשיעור חצי שעה מממונו, וצריך להוסיף כאלו, דאל"כ לא נתן הוא כדי חיובו. ועכ"פ מדברי הר"ן ליכא ראייה, דר"ל שאינו יכול ליפטר אלא ע"י עצמו.

ובירושלמי (סוף תרומות) איתא, מהו להדליק שמן שריפה בחנוכה, אמרי דבי ר' ינאי מדליקין בשמן שריפה בחנוכה, א"ר ניסא אנא לא חכים לאבא אומ' הוה אמרו לי אבך הוה אמר מי שאין לו שמן של חולין מדליקין שמן שריפה בחנוכה ע"כ. והרמב"ם (פי"א דתרומות ה"ח) כתב, ומי שאין לו חולין להדליק נר חנוכה, מדליק שמן שריפה שלא ברשות כהן. וצ"ב למה מדליק שלא ברשות כהן והרי עכ"פ אין השמן שלו בכל אופן, ואפי' אם אין הכהן מקפיד כשנוטל לשם מצוה, מ"מ כיון שאינו יודע, אין מי שיקנה לו את השמן. ועיין בנוד"ב (מהד"ת אה"ע סי' עז) דדבר שאינו מקפיד עליו אף דשרי ליטלו מ"מ לא זכה בה הנוטלו להיות חשוב שלו. וי"ל.

ובשואל ומשיב (מהד"ג סי' שמט) נסתפק במי שגזל נרות ושמן לנר חנוכה, אם יצא ידי חובתו, וכתב דעל ידי שנאסר בהנאה משום דהוקצה לנר חנוכה חשוב שינוי מעשה, וקנאו בשינוי, כמו שכתבו התוס' (שבת נח). ובשו"ת מחזה אברהם (סימן קמט) האריך הרבה לחלוק עליו, והעיר גם כן מדברי הר"ן ועוד שלכאורה יש דין לכן בנר חנוכה. ועיין עוד בשדי חמד חלק ט' (מערכת חנוכה אות טו, עמוד 217). ובשו"ת שמע שלמה ח"ד (או"ח סי' כא). ובמה שכתבנו בזה לעיל (סימן תרעג).

אכסנאי שהוא נשוי ואינו יודע אם מדליקים עליו נר חנוכה בביתו, ויש לו פתח בפני עצמו

אם יודע בבירור שהיא מדלקת עליו, אין לו לדלוק, אם לא שהוא בבית יחיד, ומשום הרואה ידליק אבל מ"מ לא יברך. והיכא שלא ידע שהיא

(חיד"ד סי' קמז אות ט) כתב, שאין שום סברא דבעי בנ"ח שיהיה שוה פרוטה. ובתוריד מבואר, דערכה לא בעינן שתהיה שוה פרוטה. וה"ה נ"ח. ולענין לכן כיון שמצינו דלולב ביו"ט שני לא בעינן לכן, וה"ה נ"ח. וכ"מ בשער אפרים. ע"ש.

גם מה שכתב הרמב"ן שם, דש"ה שההדלקה מצוה עצמה היא שעושה מצוה, ואיתמר בפרק במה מדליקין דצריך לאישתתופי בפריטי ואינו יוצא "אלא בשל עצמו". ע"כ. ולכאור' משמע שאין יוצאים ידי חובה אלא בשמן השייך לו. יש לדחות, דמ"ש בשל עצמו, היינו כדי שהדלקת הנר תתייחס אליו. וע"ש בהגהות הגר"ז מלצר שכתב: בשמן שהדליק משלו, ובזה לא שייך שליחות. ע"כ. ומשמע שהבין דצריך שיהיה שמן שלו ממש. ולפי"ז אי אפשר להדליק בשמן של הפקר לו יצויר שלא זכה בו, כגון שלא הגביהו אלא הדליקו במקומו. אלא שיש סברא דבמעשה ההדלקה ממילא יזכה בו, ולכן המדליק בשמן של הפקר, פשוט שיוצא בזה, דכיון שלקח את השמן של הפקר ע"מ לכלותו בהדלקה, הרי אין לך שלו גדול מזה, ואפי' יאמר בפה מלא שרוצה לבכר בשל הפקר, כיון דעכ"פ לקח לעצמו הזכות הזה לכלות השמן ואין מוחה בידו, הרי זכות הדלקת השמן שלו. ועכ"פ די בזה לענין גדר דין "שלו" בשביל הדלקת נר חנוכה ונר שבת. וכ"כ בשבט הלוי שם.

וגם מסברא כן הוא, דלא שייך גבי פרסומי ניסא שיהיה צריך להדליק דוקא בשמן שלו, ומה זה שונה מדין מקרא מגילה דאף שצריך לקרוא מתוך הכתב שנכתב על קלף וכו', מ"מ בודאי שיוצא במגילה שאולה, דסוף סוף איכא פרסומי ניסא. וכ"כ בספר זכר יהוסף (שבת כא:). וע"ש שחקר באדם שהדליק נ"ח ואח"כ הפקירה, אם יצא או לא. אך כיון דהדליקה, כבר אתקדיש למצוה ואין הפקר שלו מועיל.

(ד) כן נראה מדברי מהרש"ל בתשובה (ס' פה) שכתב וז"ל: ואכסנאי הנשוי, אם אינו יודע שאשתו מדליקה עליו, יכול להדליק ולברך, אבל

ושו"ר שכן כתב בחזו"ע חנוכה (עמוד קנא), ושם צירף ג' ספיקות בזה. וע"ש שהעלה, שאכסנאי שהוא נשוי ואינו יודע אם מדליקים עליו נ"ח בביתו, ויש לו פתח בפני עצמו, יכול להדליק ולברך ברכות הדלקת נ"ח, שיש כאן ספק ספיקא, שמא אין אשתו מדליקה עליו בביתו, וחיובא רמיה עליה להדליק נ"ח, ואת"ל שאשתו מדליקה עליו נ"ח בביתו, שמא יכול לכונן ולומר איני רוצה לצאת י"ח בהדלקת אשתי. וכמ"ש במנהגי מהר"ל (בהל' חנוכה אות ח), ובתשובה (סי' קמה), דליכא בהכי משום ברכה לבטלה, שאינו רוצה לצאת בברכה ובהדלקה של אשתו. וכ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (סי' ג), שיכול לכונן שלא לצאת בברכה ובהדלקת נ"ח של אשתו, שמעשים בכל יום שכל אחד מברך על הטלית שלו כשאינו רוצה לצאת בברכת חברו. ע"ש. וכ"כ הט"ז (סי' תרעז), שהרשות נתונה ביד האדם לעשות כרצונו, אם רוצה יכול לצאת בברכה ובהדלקת אשתו, ואם אינו רוצה יכול לברך לעצמו, וכמ"ש הרא"ש (ברכות מה:), שרשאי כל אחד לברך המוציא לעצמו, וכ"ש כאן שאינו מצוי אצל אשתו ואינו שומע הברכה, שיוכל לומר איני יוצא בברכת אשתי שלא בפני. ע"ש. וע"ע במג"א (שם סק"ט).

ועוד, דשמא הלכה כמ"ש תרומת הדשן (סי' קא), שאכסנאי שהוא נשוי, אם רצה יכול להדליק ולברך משום הידור מצוה. ע"ש. וכן מצאתי להמהרש"ל בתשובה (סי' פה) וז"ל: אכסנאי הנשוי אם אינו יודע שאשתו מדליקה עליו בביתו יכול להדליק ולברך. ורק אם יודע בבירור שהיא מדלקת עליו אין לו להדליק דלאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו. ע"כ. ונראה דס"ל שכיון שהוא בריא בחיובא וספקא אם אשתו מוציאה אותו י"ח, אין ספק מוציא מידי ודאי, ולכן אם יש לו ספק אם אשתו מדלקת עליו בביתו, יכול לברך ולהדליק נ"ח. וכל שכן אנו שיש לנו סברת התרומת הדשן דס"ל להתיר להדליק ולברך משום הידור, וסברת מהר"ל ומהר"י ברונא והט"ז שיכול לומר שאינו רוצה לצאת בברכה והדלקת אשתו, דהו"ל ס"ס, ולכן יכול לברך ולהדליק. וכן כתב בספר ברכת יוסף ידיד (עמוד עא). ע"ש. עכ"ד מרן אאמו"ר שליט"א.

הדליקה עליו, ובא באותו לילה, צריך לחזור ולהדליק ולברך, לפי שחל עליו חובת חכמים, אבל היכא שאינו רוצה לצאת בהדלקה של אשתו שמדלקת עליו בבית, נראה דלא כל כמיניה, ואינו יכול לברך. ומה שהאידנא הבחורים מחמירים על עצמם שלא להשתתף בפריטי ועדיפי לדעתיהו מרבי זירא (שבת כג), זהו מנהג אשכנז שמגביהין הטפל ומניחין העיקר, והלואי שלא יקילו במצות החמורות. עכ"ל.

ומבואר דאף דסבירא ליה כדברי מרן ודעמיה שממילא יוצא בהדלקה שמדליקים בביתו, ולא כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו או בהדלקת אביו ואימו. מכל מקום כתב שאם אינו יודע שאשתו מדליקה עליו, יכול להדליק ולברך, ורק אם יודע בבירור שאינה מדליקה עליו אין לו להדליק. והטעם בזה או מחמת ספק ספיקא, או מחמת שאין ספק מוציא מידי ודאי. ונסבירא ליה למהרש"ל עוד, שכיון שבשעת חיוב ההדלקה שהוא בצאה"כ, לא ידע אם אשתו מדלקת עליו, אע"פ שלבסוף בא לבית וראה שהדליקה עליו, כבר חל עליו חיוב ההדלקה וידליק בברכה. וזה חידוש. ובמג"א (ריש סי' תרעז) הביא דברי מהרש"ל שכבר חל עליו תקנ"ח, וכתב שדבריו בזה אינם מוכרחים לכן אין לברך.]

ויש מי שהעיר, שהרי אפשר שכיון שהדליקו באותו בית, ממילא יוצאים כל בני הבית, ואפשר שאפי' בא אדם זר והדליק בתוך ביתו, יוצאים בני הבית בעל כרחם. ואם כן, כאשר האכסנאי מדליק בתוך ביתו של בעל הבית, גורם לבעל הבית ספר ברכה לבטלה, במה שיברך אח"כ בעל הבית על נרות שלו. ואם בעל הבית כבר הדליק, יש חשש ברכה לבטלה בנרות שמדליק האכסנאי. ויש להשיב, שכאשר יש לו פתח בפני עצמו ומדליק שם, אין חשש בזה לומר שבני הבית יוצאים מאליהם. וזה ברור שאם אחד מבני הבית הסמוכים יחד על שלחן אחד, יצא מהבית והדליק באכסנאי שלו, אין חשש במה שמדליקים הם בביתם. ולכן בדוקא נתבאר בהלכה למעלה כאשר מדליק בפתח שיש לו בפני עצמו. ואה"נ לא ידליק באותו חדר שהם מדליקים.

ה. בחורי ישיבה אפילו אם הם לנים בחדרי הפנימיה של הישיבה, אינם צריכים להשתתף בפרוטות, וכן אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, אפילו אם יש להם חדרים בפני עצמם. וגם אם ירצו להחמיר על עצמם ולהיות מהדרין להדליק בחדריהם, אינם רשאים לברך על ההדלקה, משום איסור ברכה לבטלה, אלא אם ירצו ידליקו בלי ברכה. ה)

בני ישיבות ספרדים פטורים מהדלקת נר חנוכה בחדרם, ואסור להם לברך

הנה יש לדון בזה מכמה סיבות וטעמים לפטור את בני הישיבות מלהדליק בעצמם. א. שנראה שבפרט בחורי ישיבות שבזמנינו, חשיבי כסמוכים על שלחן הוריהם, שהרי כל מחסורם בהוצאות שונות הוא על ההורים, וגם כשמגיעים לפרק האיש מקדש ההורים הם העוזרים לו מבחינה כספית. ואף מגיעים לבית ההורים בכל חופשות ימי בין הזמנים, בתשרי ניסן ואב, וכן מידי פעם הולכים לשבתות לבית הוריהם, לפיכך חשיבי כסמוכים על שלחנם גם לענין חיוב הדלקת נר חנוכה, והם בכלל בני ביתו, ויוצאים ידי חובת בהדלקת ההורים, מדין נר איש וביתו. ב. ועוד, שיתכן שיוצאים י"ח בהדלקת ראש הישיבה, דחשיבי כסמוכים על שולחנו, מאחר שכל מחסורם עליו. ג. ועוד יתכן שיוצאים י"ח בהדלקה שבביהמ"ד. ד. ועוד, שהרי רוב ההורים משלמים להנהלת הישיבה מידי חודש, ובזה הם מזכים לבחור את כל מה שנצרך אליו, ובכלל זה מזכים לו חלק בשמן של חנוכה שמדליקין בישיבה. וכמ"ש האח' עפ"ד גן המלך. וכמו שיתבאר להלן. וכן הורו גדולי רבני הספרדים ומהם מוהר"ר הגר"ע עטיה נ"כ בשמו בשו"ת יחיה דעת ח"ו סימן מג] ועוד. גם בספר הזכרון חמדת משה (עמ' קצג) כתב ששמע מהגר"צ אבא שאול זצ"ל שבני ישיבות יוצאים ידי חובתם בהדלקת הוריהם, ויוצאים ידי חובה בעל כרחם, ואפילו הידור אין צריך. וחבל על השמן. ע"כ. וכ"ד הגר"שז אויערבאך, ועוד.

הנה יש לדון בזה מכמה סיבות וטעמים לפטור את בני הישיבות מלהדליק בעצמם. א. שנראה שבפרט בחורי ישיבות שבזמנינו, חשיבי כסמוכים על שלחן הוריהם, שהרי כל מחסורם בהוצאות שונות הוא על ההורים, וגם כשמגיעים לפרק האיש מקדש ההורים הם העוזרים לו מבחינה כספית. ואף מגיעים לבית ההורים בכל חופשות ימי בין הזמנים, בתשרי ניסן ואב, וכן מידי פעם הולכים לשבתות לבית הוריהם, לפיכך חשיבי כסמוכים על שלחנם גם לענין חיוב הדלקת נר חנוכה, והם בכלל בני ביתו, ויוצאים ידי חובת בהדלקת ההורים, מדין נר איש וביתו. ב. ועוד, שיתכן שיוצאים י"ח בהדלקת ראש הישיבה, דחשיבי כסמוכים על שולחנו, מאחר שכל מחסורם עליו. ג. ועוד יתכן שיוצאים י"ח בהדלקה שבביהמ"ד. ד. ועוד, שהרי רוב ההורים משלמים להנהלת הישיבה מידי חודש, ובזה הם מזכים לבחור את כל מה שנצרך אליו, ובכלל זה מזכים לו חלק בשמן של חנוכה שמדליקין בישיבה. וכמ"ש האח' עפ"ד גן המלך. וכמו שיתבאר להלן. וכן הורו גדולי רבני הספרדים ומהם מוהר"ר הגר"ע עטיה נ"כ בשמו בשו"ת יחיה דעת ח"ו סימן מג] ועוד. גם בספר הזכרון חמדת משה (עמ' קצג) כתב ששמע מהגר"צ אבא שאול זצ"ל שבני ישיבות יוצאים ידי חובתם בהדלקת הוריהם, ויוצאים ידי חובה בעל כרחם, ואפילו הידור אין צריך. וחבל על השמן. ע"כ. וכ"ד הגר"שז אויערבאך, ועוד.

ושמענו שכמה רבנים הורו לתלמידי הישיבה הספרדים שיש להדליק בברכה. ולא חששו לדעת הגדולים הנ"ל. והרי על כל פנים לא נפקא מכלל ספק, וסב"ל. וא"א להכריע במחלוקת בין גדולי הדור מסבא בעלמא, ולענין מצות ההדלקה, סו"ס דין מצוות חנוכה כדין מצוות

והנה בגמ' (שבת כג.) איתא, אמר רב ששת, אכסנאי (אורח) חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב, הוינא משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזאי, לבתר דנסיבנא איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדלקי עלי בגו ביתאי. (ופירש רש"י, לבתר דנסיבנא, ופעמים שהיית אכסנאי ללמוד תורה). וכן פסקו הטור והש"ע (סימן תרעז סעיף א), אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו, אינו יוצא ידי חובת הדלקת נרות חנוכה בשל בעל הבית, אלא צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ואם מדליקים עליו בביתו אינו צריך יותר. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו. ע"כ.

ומבואר שרבי זירא כשהיה בחור היה צריך להשתתף בפריטי. נוקצ"ב למה רבי זירא לא הידר להיות מן המהדרין, או כפי מן המהדרין מן המהדרין למ"ד שכל אחד מבני הבית מדליק, וכפי מנהג אשכנז, ואלא

שהיה שינוי בשעות, ובזמנם הרי היו מדליקים בחוץ, ובודאי שהיו מחוייבים להדליק תוך חצי שעה מצאת הכוכבים. ויתכן שעדיין לא הגיע הזמן של צאה"כ במקום שהיה רבי זירא. וראה להלן מה שכתבנו בזה לענין בחורי ישיבות שהוריהם במדינה אחרת.

ובשו"ת יחזה דעת (שם) ציין בזה לדברי התוס' (חולין מז. ד"ה עוקא). ושם כתבו התוס': רבי זירא, לא היה צריך לברות, דאביו גבאי של מלך היה, דנהג בגבואתא תליסר שנין, כדאמר בפרק זה בורר (סנהדרין כה:). דכי הוה אתי ריש נהרא למתא, כי הוה חזי רבנן אמר להו לך עמי בא בחדריך. ע"כ.

והל' ספר התרומה (במפתחות סי' רכט): "ותלמידים ההולכים ללמוד חוץ מבתם, וכן אורח, אינם צריכים בחנוכה להדליק או להשתתף בנר, אם יודע שאביו ואמו או בניו מדליקים עליו במקומו, וכדאמר ר' זירא, כיון דנסיבנא לא צריכנא להשתתף בהדי אושפיזאי, כיון דקא מדלקי עלי בגו ביתאי. ע"כ.

והובא גם כן בספר מחזור ויטרי (סי' רלח): "ואנשים הרבה בבית אע"פ שחולקין באכילה ישתתפו לקנות נר אחד ותו לא. ואם הוא במקום אחר כגון הבאים ללמוד חוץ לביתם או אורח, אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקין במקומן, כדא"ר זירא כי הוינא בי רב וכו". ע"כ.

וכ"כ בספר הפרנס (סימן קנב): "ודיורין הרבה בבית אחד ישתתפו לקנות הנרות ותו לא צריך, והמהדרין מן המהדרין נר לכל אחד ואחד, ומי שהוא אורח ויודע שמדליקין עליו בביתו אשתו או אביו ואמו או בני ביתו, אז אין צריך לתת להם מעות להשתתף במקום שהוא. ע"כ.

וכן כתב בספר חידושי מהרי"ח ממגדינבורג (שבת שם): ואי מדלקו עליה בגו ביתה אינו צריך, והוא הדין הסמוך על שלחן אביו שאינו צריך. ע"כ. והיינו אע"פ שעתה אינו נמצא שם אלא מתאכסן בבית אחר.

ומבואר שאין חילוק בין אשתו לאביו ואמו, אלא גם אביו ואמו מוציאין אותו ידי חובה

סמך על השתתפות בפריטי. ויש לומר, מטעם שא"א להדליק שתיים בבית אחד. ובפרט לשיטת הרמב"ם שבעל הבית מדליק את כל הנרות. וכבר עמד בזה בשו"ת מהרי"ל ובח"י בית הלוי לחנוכה ועוד. ואמנם לא דמי לנ"ד:

א. די"ל שהוא מפני שרבי זירא היה יתום, וכמו שאמרו בירושלמי (קידושין פ"א ה"ז דף כ.), ר' זעירא הוה מצטער, ואמר הלואי היה לי אבא ואמא דאוקרינן ואירש גן עדן. כד שמע אלן אולפנייא, אמר בריך רחמנא דלית לי אבא ולא אמא. ע"ש. וכן הוא בירושלמי (פאה פ"א ה"א דף טו) רבי זעירא הוה מצטער ואמר הלואי היה לי אבא ואימא דאיקרינהון דנירת גן עדן. כד שמע אלן תרתין אולפניא אמר, בריך רחמנא דלית לי לא אבא ואימא, לא כרבי טרפון הוה יכולנא עביד, ולא כרבי ישמעאל הוינא מקבלה עלי. ע"כ. [וכתב הראב"ן (חולין סימן רסח) כי סליק רבי זירא אשכחיה כו', גרסינן ר' זירא, ושמייה רבי זעירא, ומרוב חכמה היו קורין לו רבי זירא לשון זר זהב, ולא זעירא לשון זעירות, וכן פירש רב האי גאון. ע"כ. ובספר יוחסין (מאמר שני אות הדל"ת) כתב, שבירושלמי קורא לר' זירא ר' זעירא. וע"ש עוד (באות הוי"ו ערך רבי זירא) שיתכן ששנים היו. ובספר יוחסין השלם (עמ' 133). וע"ע בספר סדר הדורות חלק תנאים ואמוראים ערך ר' זירא. ויש לפלפל בזה בכמה מקומות בירושלמי. וע"ע בספר דורות ראשונים (בבל וארץ ישראל פרק כג ד"ה והרב פראנקעל. ובחלק ימי האמוראים פרק לח). וע"ע בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' רד). ובשו"ת יהודה יעלה (ח"א או"ח סי' נב). ובראבי"ה (ח"ג הלכות חנוכה סימן תתמג) גורס בגמרא זעירא. ע"ש: אמר רב ששת אכסנאי חייב ומשתתף בפריטי בהדי אושפיזיה וסגי ליה, ואי נסיב ומדלקי עליה בגו ביתה סגי ליה כדרב זעירא].

ב. יש לומר שבזמנם הבחורים ההולכים מבתם ללמוד תורה לא היו סמוכים על שלחן אביהם, שלא היו מקבלים צרכיהם מן ההורים, שהיה רבי זירא במדינה אחרת, ולא היה חוזר לביתו במשך שנים, שהיו רגילים ללכת מחוץ לביתם ללמוד כמה שנים, ולא היה להם קשר עם בית אביהם. ומהאי טעמא אין ראייה מדברי הפוס' דס"ל שבחורים צריכים להשתתף בפריטי, שנראה שבזמנם היה המצב שונה.

ג. ועוד יתכן שרבי זירא הלך למדינה רחוקה

ואע"פ שאינו נמצא עמהם. ולפ"ז צ"ל, שרבי זירא, קודם שישא אשה, לא היו לו הורים המדליקים עליו בביתם. או כמו שתירצנו לעיל בכמה אנפי.

וא"כ בנידון דידן שהוריהם של הבחורים מדליקים עליהם בביתם, אף הם יוצאים ידי חובה בהדלקת הוריהם, דמעיקרא אין על הבחורים חיוב פרטי בהדלקת נר חנוכה, ואינם צריכים להדליק ולא להשתתף, כי המצוה היא "נר איש וביתו". ואפילו אם יש להם פתח בפני עצמם, אינם צריכים להדליק, ומ"ש מרן הש"ע הנ"ל, שאם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתח חדרו, זהו בזמן שהיו מדליקים בחוץ לפרסומי ניסא, שאם לא ידליק איכא חשדא. וכמ"ש הטור בשם הרא"ש, והמג"א (סק"ה). אבל לדידן שאנו מדליקים בפנים ממש, אינו צריך להדליק. וכמו שכתבו הרשב"א בתשובה (סימן תקמא), והסמ"ק (סי' רפ), והמרדכי (סי' רסו). והאחרות חיים (הלכות חנוכה סימן יג) בשם הר"י מקורביל, ובעל התרומה. ועוד ראשונים. [וראה לעיל סי' תרעא הערה כד].

ואע"פ שאין בני הישיבה נוכחים בעת שמדליקים הוריהם נ"ח, אין בכך כלום, וכדמוכח מהמעשה של רבי זירא לאחר נישואיו, שהיה יוצא בהדלקת אשתו אף שלא היה נוכח בשעת ההדלקה. וכ"כ הב"ח (סי' תרעז) שמן הדין יוצא אפי' אינו עומד אצלו. וכן מתבאר מדברי רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (מגילה יט: עמוד שכת), שהאשה מוציאה את האנשים בהדלקת נר חנוכה, כי אין צורך שיהיו שם בעת ההדלקה.

והמהרש"ל בתשובה (סימן פה) כתב: היכא שאינו

רוצה לצאת בהדלקה של אשתו שמדלקת עליו בבית נראה דלאו כל כמיניה ואינו יכול לברך. ומה שהאידנא הבחורים מחמירים על עצמם שלא להשתתף בפריטי, ועדיפי לדעתיהו מרבי זירא (שבת כג), זהו מנהג אשכנז שמגביהין הטפל ומניחין העיקר והלואי שלא יקילו במצות החמורות. וחתן האוכל בבית חמיו, אם יש יכולת בידו, אפילו ישן בבית חמיו לא ישתתף אלא ידליק לעצמו, משום המהדרין, שהרי הוא איש וביתו, ואם ישן בבית אחר, פשיטא שמחוייב להדליק במקום שישן. ע"כ. ומשמע לכאורה דס"ל שהבחורים צריכים להשתתף, אלא שמהרש"ל תמה עליהם למה מחמירים להדליק בפני עצמם, דאטו רבי זירא לא היה מחמיר, ואם רבי זירא לא החמיר להדליק בפני עצמו, למה יחמירו הם. אך אפשר לפרש דברי מהרש"ל באופן אחר וראה להלן.

והנה המג"א (סי' תרעז סק"א) למד מדברי מהרש"ל שהבחורים צריכים להשתתף, וז"ל המג"א שם: כתב בתשובת מהרש"ל, גם הבחורים צריכים להשתתף, ואפשר דהיינו דוקא כשאוכל בפני עצמו, אבל בסמוך על שלחן בעה"ב, הרי הוא בכלל בני ביתו, ומן הדין א"צ להדליק, אא"כ רוצה להיות מן המהדרין. ע"כ. ומכל מקום יש לדחות, שכל זה אמור בבחורי ישיבות שאינם נחשבים סמוכים על שלחן אביהם כמו שהיה מצוי בזמנם, שהיו מרחקים ולא היתה תחבורה כמו היום, וכשהלכו ללמוד אצל רבם התנתקו לזמן רב מביתם. אבל בבחורי ישיבות שנסמכים על שלחן אביהם, גם המג"א מודה.

אורח בבית בעל הבית אם צריך להשתתף בפרוטה

מזבח אדמה (דף ט סוף ע"ד), ובעקרי הד"ט (סי' לה אות כו), והבית עובד (הל' חנוכה סעיף יג), ושכ"ד המג"א (ר"ס תרעז), ומועד לכל חי (הל' חנוכה אות ב), וברעת תורה (ר"ס תרעז), וש"ע הגר"ז (סי' רסג סעיף ט), ובפני יצחק ח"ו (דף לד). וכן כתב בכה"ח (סי' תרעז סק"ג), שדוקא אם אוכל ושותה אצל בעל הבית כשהוא מחשב עמו כל פרטי הוצאותיו, לכן צריך להשתתף בפרוטות עם בעה"ב כדי שיהיה לו חלק במצות הדלקת נ"ח, אבל אם אוכל בקבלנות כך וכך מעות ליום או לשבוע או לחודש, לכל מה שנצרך לאורח, א"צ להשתתף

ויש להוסיף עוד, לפמ"ש בשו"ת גנת ורדים כי בע"ה דקמהני ליה בכל צרכו הלא הוא גם הוא יזכה לו גם בקצת דמי הנרות, וליכא בזה חשדא כלל, כיון שידוע הוא דאתכא דבע"ה קא סמין. ועוד נראה להקל אפילו כשיש לו בית שאינו מתוך ביתו של בע"ה, וליכא בזה חשדא, ולא דמי לבית שיש לו ב' פתחים, כיון שידוע הוא שהאכסנאי הזה הוא מתארח בבית פלוני. עכ"ל.

והובא להלכה בספר יד אהרן, ובספר שלחן גבוה, ובספר כסא אליהו ישראל, ובספר בית הרואה, ובספר קמח סולת (דף קעה ע"א), ובספר

בפרוטות. (והסתמך על האחרונים הנ"ל).

ולפ"ז נראה דהוא הדין לבחורי ישיבה שבזמנינו שאוכלים ושוחים בישיבה, וכל מחסורם על הנהלת הישיבה, תמורת תשלום חדשי או שנתי מהורי הבחורים להנהלת הישיבה, לפיכך בחורי הישיבה יוצאים י"ח בהדלקת נ"ח שמדליקים בביתם, ואינם צריכים להשתתף בפרוטות, דאנן סהדי שהנהלת הישיבה מקנה להם זכות במקצת דמי הנרות והשמן של חנוכה. ואפי"ה אם הם סמוכים על שלחן הישיבה ללא כל תשלום, מ"מ הנהלת הישיבה מזכה במתנה גמורה לכל בחורי הישיבה, ללא יוצא מן הכלל. וכמ"ש בתשובת הרשב"א (סי' תקמב), שאף במתנה שפיר דמי. וכ"כ המג"א והאליה רבה והפר"ח ושאר אחרונים. וכן פסק הגרש"ז אויערבאך בספר שלמי מועד (עמוד רג) וז"ל: בחורי הישיבה ספרדים, אף בהיותם דרים בישיבה אינם צריכים להדליק נר

חנוכה, אלא יוצאים ידי חובתם בהדלקת נר חנוכה של אביהם בביתם. ואם ירצו להחמיר ולהדליק, לא יברכו, ואם בירכו ברכתם לבטלה. ע"כ.

ובספר אז נדברו ח"ג (סי' נג), וחלק יא (סי' לד), כתב לחייב את בני הישיבות בנרות חנוכה, שלא אמרו שאם מדליקים עליו בביתו פטור, אלא רק כשאשתו מדליקה עליו, ולא לגבי הורים. אא"כ הבן נמצא בבית וסמוך על שלחן אביו. ע"כ. וע"ע בספר מעשה איש (ח"ד עמוד קלא). ותמוה, שמפורש בראשונים דלאו דוקא אשתו, אלא גם ההורים מוציאים י"ח, וכמבואר במפתחות ספר התרומה (סי' רכט), והוב"ד במחזור ויטרי (סי' רלח): בחורים הבאים ממקום אחר ללמוד תורה חוץ לביתם, אין צריכים להשתתף בפרוטה אם יודעים שאביהם ואמם מדליקים במקומם. ע"כ. וכ"כ בספר הפרנס (סי' קנב). ובחי' מהרי"ח ממדינבורג (שבת כג). וכנ"ל.

גדר סמוך על שלחן אביו

אין לזה הכרח כ"כ, בפרט שהמהרש"ל קאי על מנהג אשכנזי כמבואר בתשובתו, ויתכן שלא איירי לדין דנקטינן כדעת מרן שרק אחד מבני הבית מדליק. ואיני יודע מה יענה על כל מה שנתבאר, וכן עמ"ש בתשו' גן המלך דאורח שכל מחסורו על בעל הבית, כשהוא מדליק פוטר את האורח גם בלי להשתתף בפרוטה, ולפ"ז אם הישיבה מדליקה בחדר האוכל כל בני הישיבה נפטרים. וכל האחרונים הביאו את דברי גן המלך להלכה. ויש שכתבו שכן המנהג.

גם מה שכתב בספר שיעורי חנוכה שם, שמדברי הראשונים מוכח שרק אשתו מוציאה אותו, ולא בבחורים, וכמו שמבואר מלשון השאלות ועוד. ע"כ. אינו מוכרח, דגם אם מוכח כן לחלק בין בחורים לנשואים, מ"מ כל זה רק בחורי ישיבות שבזמנם שלא היו מקבלים צרכיהם מההורים, וגם היו הולכים מהבית לתקופות ארוכות מאד. שלא היתה ישיבה בכל עיר, ורבים היו צריכים לנדוד למדינות אחרות, והיו סמוכים לגמרי על שלחן הנדיבים שלנו אצלם. ולא דמו כלל לבחורי ישיבות שבזמנינו, ועוד שהשאלות ושאר ראשונים שהביא שם לא נחתו לדין בחורים. והראשונים כתבו את דברי

וכבר כתבנו לעיל דנראה, דבני ישיבות שבזמנינו, חשיבי כסמוכים על שלחן הוריהם. ובספר החפץ חיים (סי' כג אות פז) הביא בשם מדרש רבה, דאם הבן שובת אצל האב בשבתות, ולא נמצא אצלו בימות החול, וגם נותן חצי ההוצאות, לא מיקרי סמוך על שלחן אביו. ומבואר, דאם אינו נותן חצי ההוצאות, נקרא סמוך על שלחן אביו, אף שאינו אוכל אצלו אלא בשבתות לחוד. ואפשר דמ"ש כמה פוס' לגבי בחורים, הוא לפי מנהג אשכנזי, ועוד, דאפשר דהוא דוקא לפי המציאות של בני הישיבות בזמנם, אך בחורים שבזמנינו שאינם עצמאים, ונזקקים להורים מכמה סיבות כמשנ"ת לעיל, נחשבים בכלל "איש וביתו" בכל גוונא.

ומ"ש בס' שיעורי חנוכה (להרב עדס, סי' יד) דאין בן ישיבה חשיב כסמוך על שלחן הוריו, אלא כסמוך על שלחן הישיבה בה נמצא. תמוה, שהרי המחבר עצמו הורה לתלמידיו הרווקים תושבי חו"ל שיעשו כאן בארץ ישראל ב' ימים טובים של גלויות, דחשיבי כתושבי חו"ל, וסותר למה שפסק גבי חנוכה דחשובים כסמוכים על שלחן הישיבה. וצ"ע. ומה שהסתמך שם על המהרש"ל בתשו' (סי' פה), דאיירי גם לד' מרן,

רבי זירא בגמ' כצורתם, שבעודו נשוי אשתו מדלקת עליו ואינו צריך להשתתף.

וכן דעת מוה"ר עזרא עטיה זצ"ל, וקמו שכתבנו לעיל בשמו. וכ"כ בשמו בספר עלה עזרא (עמוד פח) שבחורי ישיבה יוצאים בהדלקת הוריהם ונחשבים סמוכים על שלחנם.

וראה עוד בקובץ חדו"ת זכרון יהודה (ח"א עמוד קד והלאה) שהביא תשובת הרב אול"צ שגם כן כתב כאמור, שבחורי ישיבה יוצאים בהדלקת ההורים, דבחורי ישיבה חשיבי סמוכים על שלחן ההורים, כיון שלא עזבו את ביתם לגמרי, ומזמן לזמן חוזרים לביתם, וכגון בחור בזמן חולי וכדו'. והרי בזמן שאינם בישיבה חוזרים לבית הוריהם ולא נשארים במקום אחר. וע"ש עוד (בעמ' קט) דמ"מ אין לדון מצד שסמוכים על שלחן ראשי הישיבה וכדו' וכדין בני ביתם. וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מו הלכה ג) ובמקורות שם. ובספר דיני שביעית (פרק לא הלכה ח). וראה בזה להלן.

ובתש' האול"צ (שם עמ' קו) כתב עוד, שמטעם זה נראה לגבי חיילים בצבא, שסומכים על ההדלקה שמדליקין נשותיהם בביתם, ואם קרה שחזר לביתו ביום אחד מימי החנוכה, ונתכוין באותו יום שלא לצאת בהדלקת אשתו, ומצא שאשתו כבר הדליקה נרות, לא יוכל להדליק בברכה, אלא ידליק בלא ברכה.

ושם (בעמ' קה) כתב, שאפי' בני ישיבה שהוריהם אינם מקפידים על זמן ההדלקה, ומדליקים כמה שעות אחרי צאת הכוכבים, ולכאור' הרי עיקר החיוב הוא מצאת הכוכבים ועד חצי שעה, וא"כ יצטרכו בחורים אלו להדליק בחדרם בברכה, אפ"ה אינם יכולים להדליק בברכה, שהרי דעת הרבה ראשונים שבזמנינו שמדליקים בתוך הבית, זמן ההדלקה הוא כל הלילה, וא"כ מידי ספק לא יצאנו וסב"ל. ע"כ.

גם בשו"ת אדרת תפארת (ח"ב סימנים לא - לד) כתב, שבחורי הישיבה הספרדים יוצאים בהדלקת ההורים, ושכן דעת הגר"ב זצ"ל, והביא בשמו שאם הוא מסופק אם ההורים מדליקים, יכול להדליק בברכה. ושכ"כ הגאון ר"י ידיד בספר ברכת יוסף (ח"ג אות ח סימן י) שיש בזה כמה וכמה

ספיקות, וכתב שאף לדעת מרן אין כאן ברכה לבטלה אלא ברכה שאינה צריכה, וכאן עושה לצורך. וע"ש עוד בשם הרה"ג ר' משה צדקה שליט"א שלדעתו בחורי ישיבה לא חשיבי כאין להם בית.

ושם (בסימן לב, לג) כתב להוכיח שאפי' אם בחורי הישיבה יקדימו להדליק קודם הדלקת הוריהם, וירצו לברך ע"ז, לאו שפיר עבדי, בין אם נמצאים באותו בית בין אם נמצאים בבית אחר, ואף להדליק בלא ברכה לאו שפיר עבדי אם הם באותו בית. ודעת רוב ככל הראשונים שלא תקנו חכמים נר לכל אחד ואחד שמדליק בעצמו, ורק לדעת תה"ד והרמ"א יתכן כן. אלא בעל כרחו יוצא בהדלקת אותו הבית, גם אם נמצא בבית אחר, ואינו רשאי להחמיר ע"ע ולהדליק בברכה.

ואמנם בתשוה"נ (ח"ד סי' קסט) כתב, לענ"ד נראה דמה שאמרו בגמרא לא צריכנא דקא מדליקי עלי בגו ביתי, היינו דוקא באשתו שהיא כגופו, וגם נחשב ביתה כביתו הואיל דשייך לשניהם, בזה הקילו חז"ל בנ"ח שהמצוה באיש וביתו וסגי בהכי. אבל ב"ב שאינם מדליקין, והוא בא לפטור אותם בהדלקתו, והבנים בישיבה כעת, הלוא עכשיו אינם בני ביתו, לכאורה מחוייבין הם להדליק בברכה ואינם יכולים לפטור עצמם ע"י הדלקתו. ויש להסתפק בבחור ספרדי שבשבת חנוכה נוסע לביתו ונמצא עם בני ביתו, האם בזה הדר לדינא שיוצא בהדלקת אביו, או דילמא כשאנו בבית אלא ליום זה, אף אם חייבו להדליק כעת שם, לא נעשה כבני ביתו ליום לבד. ונראה שכדאי לו להשתתף לצאת מכל ספק, ועיין בפרי חדש בנשוי דמשמע שלזה דנין על כל ימי החנוכה, ולא לפי כל יום ויום. עכ"ד.

אולם דבריו תמוהים, דהא מפורש בראשונים שאין חילוק בין איש לאשתו ובין בחורים, שכולם יוצאים בהדלקת הבית אע"פ שאינם נמצאים בבית, וא"צ דוקא הדלקת האב או האם, אלא ממילא יוצאים כל בני המשפחה הסמוכים על שלחן זה. ובודאי שמכח סברא, לא נחלוק על הראשונים.

יתכן שבחורי הישיבה יוצאים בהדלקה שמדליקין בישיבה

דחנוכה (סימן מד). ושם כתב בשם היד סופר שאורחים לכ"ע יכולים לצאת בהדלקה שבבית הכנסת, ואינם צריכים להשתתף, דלב בית דין מתנה עליהם שיקנו את השמן ע"י הגבהת השמש, וע"ש. וראה גם בשו"ת אדרת תפארת (ח"ב סימן כט) מה שכתב בזה.

והן אמת שהריב"ש בתשובה (סי' קיא) כתב, שהמנהג שנהגו לברך ולהדליק נרות חנוכה בבתי הכנסת, הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתקנתה שכל אחד ידליק נרות חנוכה בפתח ביתו מבחוץ, מפני שיד העכו"ם תקיפה. ומ"מ באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה ידי חובתו, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו. ע"כ. ולפ"ז יש לומר שגם ההדלקה באולם בית המדרש אינה מועילה לפטור את בחורי הישיבה ממצות הדלקת נר חנוכה, שההדלקה בבית המדרש נועדה רק לפרסום הנס, כמו בבית הכנסת, ואין אדם יוצא בה י"ח.

אולם מלבד שכמה מהראשונים הנו' פליגי, וכנ"ל, וגם מרן בכ"י (סי' תרעא) כתב, שנראה שהטעם שהטעם שתיקנו להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ, מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו חכמים קידוש בביהכ"נ משום אורחים דאכלי ושתו בבי כנישתא (פסחים קא:). ושכן כתב הכל בו (שם). ושהכל בו הוסיף טעם אחר, לפי שיש בזה פרסום גדול לנס חנוכה וקידוש שמו יתברך כשמברכים אותו במקהלות. ע"כ. וכ"ה בארחות חיים (שם): נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי, או שאינו זריז להדליק נרות חנוכה. ע"ש.

עוד אפשר, שהריב"ש לא דיבר רק לענין המתפללים בבית הכנסת שיש להם בית בפני עצמם, ומדליקים בו. לא כן האורחים שדרים שם, שיתכן שמודה הריב"ש שמועילה להם ההדלקה שבבית הכנסת. ונבשלי הלקט (סימן קפה) כתב, שאילו היו אורחין ישינין בבית הכנסת, היו הם צריכין להדליק דק"ל אכסנאי חייב בנר חנוכה. ובחורי הישיבות עדיפי בזה, שהם מתאכסנים בישיבה

עוד יש להעיר, שיתכן לומר שבחורי הישיבה יוצאים ידי חובתם בהדלקה שבבית המדרש, לפי דעת הראשונים דסברי דיסוד המנהג להדליק נר חנוכה בביהכ"נ הוא כדי להוציא י"ח אחרים, ונמצא דאף אי נימא שלא יוצאים ידי חובה בהדלקת ההורים, הנה נפטרים בהדלקה שמדליקין בבית המדרש, כמו אדם שמדליק באחד מחדריו.

[ואף שהשמן והנרות הם מהישיבה, ואין הבחורים משתתפים בפרוטה, מ"מ הנהלת הישיבה מזהה להם חלק בשמן או הנרות. ושמא לטעם זה, אין צורך בזה, וכמו שמועיל ההדלקה בבית הכנסת לשיטת אותם ראשונים, ואע"פ שלכאור' אין להם חלק בשמן. ובספר עריכת השלחן (להגר"ש קורח סי' תרעז ס"ד) כתב, שההדלקה היא על כולם וכל בני הישיבה יוצאים בהדלקה אחת, וא"צ להדליק כאו"א לעצמו. וכמו שנותנים להם מאכל ומשתה ומדור, כך ידוע שנותנים להם חלק בשמן ויוצאים יד"ח].

וכמ"ש בארחות חיים (הלכות חנוכה סעיף יז. עמוד רסג), ובכלבו (סימן מד), שנהגו בכל המקומות להדליק נ"ח בבית הכנסת, להוציא מי שאינו בקי, ושאינו זריז בזאת. וגם כדי שיצאו ידי חובתן הרואים שאין להם בית לברך שם. ע"כ. וכ"ה באבודרהם (מעריב של שבת) בשם הגאונים, שנהגו הראשונים להדליק נ"ח בב"ה, כדי לפרסם הנס וכו', וגם כדי שיצאו ידי חובה הרואים שאין להם בית לברך. וכן כתב בספר אהל מועד (חלק ב דף נא ע"ב) שלהוציא מי שאינו זריז ובקי נהגו להדליק נ"ח בביהכ"נ לפני ההיכל. ע"כ. ולפי זה גם בחורי הישיבה שפיר יוצאים בהדלקת נרות חנוכה שבאולם בית המדרש. ועיין בשו"ת בנין שלמה (סימן נג).

וע' להגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תרעז) שכתב, שאכסנאי שלא נתן פריטי לבעה"ב ושמע ברכות הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת וענה אמן, יצא. ובהגהות הגאון ר"ב פונקל (סי' תרעא) נסתפק באורח שהדליק נרות בבית הכנסת, דאפשר שכבר יצא ידי חובת הגוף בהדלקת בית הכנסת, ושוב א"צ להשתתף באכסניא, וכמו באכסנאי שהדליקו עלי ובתוך ביתו. וע"ע מה שכתב בזה בקונטרס יומין

בקביעות, ושם הוא מקום אכילתם ולינתם. רק שיש לדון כאשר מקום האכילה והלינה והלימוד חלוק זה מזה. ובהרבה מהישיבות הקדושות נוהגים להדליק בכל המקומות, גם בהיכל הישיבה, וגם בפתח מקום חדרי הלינה, וגם בחדר האוכל. ולעיל (סי' תרעא) הערנו עוד, דשם מה שכתב הריב"ש שאין אדם יוצא י"ח בהדלקה של בהכ"נ, הוא דוקא לענין שלא נפטר מחיובו להדליק בביתו, אך שם מקיים בזה מצוות נר חנוכה. וצ"ע. גם יל"ע אם יש חילוק בין המדליק עצמו לבין שאר הציבור. וכן יל"ע אם יועיל על כל פנים למנהג בני אשכנז שכל אחד מדליק עבור עצמו.

גם בשו"ת יחו"ד (סו) כתב, שיש לומר שאפילו לדעת הריב"ש הנ"ל (שגם מרן הבית יוסף הביאו בסוף דבריו הנ"ל), דוקא בנרות חנוכה של בית הכנסת אין יוצאים ידי חובה, שאין בית הכנסת

עשוי אלא לתפלה ודברי קדושה, ואין אוכלים ושותים בהם ואין ניהאיתין בהם. אבל בתי מדרשות שמותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות ולישון שם, וכמו שאמרו במגילה (כח:), מאי בי רבנן, ביתא דרבנן. (ופרש"י, למה קוראים את בתי המדרשות בי רבנן, לפי שדירתם היא לכל דבר). וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן קנא סעיף ג), לחלק בזה בין בית הכנסת לבית המדרש. (ועיין בחי' רעק"א ובמשנה ברורה שם. ודו"ק). הילכך בית המדרש נחשב גם לענין זה כדירתם של בחורי הישיבה, ומכיוון שהם נסמכים על שלחן ראשי ומשגיחי הישיבה, שפיר יוצאים בזה ידי חובת הדלקת נרות חנוכה. ואם נפשך לומר, יש לומר שהבחורים יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה של ראשי ומשגיחי הישיבה בביתם, שנחשבים הם כבני ביתם, וכמ"ש המגן אברהם (ר"ס תרעז). וכן בהדלקת נרות חנוכה בחדר האוכל. ודו"ק. נוע"ע בחזון עובדיה חנוכה עמוד קמח.

יתכן שבחורי הישיבה יוצאים בהדלקת רבני הישיבה

עוד יש לדון בזה, שיתכן שבחורי הישיבה יוצאים בהדלקת רבני הישיבה, דהא ראש הישיבה מדליק בביתו, ומוציא ידי חובה את כל מי שסמוך על שולחנו, וכיון שכל מחסורם של תלמידי הישיבה הם על ראש הישיבה, שדואג להם לאכילה שתיה ולינה, לשלחן וכסא, לספרים, חשמל ומים, וכל מחסורם עליו, אף שישנים בבית אחר, הוי כבנו הסמוך על שולחנו שלן בבית אחר, ואוכל מפתו, דנפטר בהדלקת אביו. ואכתי יש לפלפל בסברא זו. או דביהמ"ד של הישיבה חשיב כביתם השני, [החדרים כביתם הראשון, וביהמ"ד כביתם השני], ובזמן הזה מי שיש לו

ב' בתים א"צ להדליק בב' הבתים מפני החשד. וראה בשו"ת פאר הדור להרמב"ם ובהערות שם. נמצא שבני הישיבות יוצאים ידי חובה ממה נפשך, או בהדלקת ההורים, או בהדלקת ראש הישיבה, או בהדלקה שבביהמ"ד. ואם ירצו ידליקו בלא ברכה בחדריהם, לאחר סיום הלימוד סדר הצהרים בשעה שבע בערב. ונבשם הרב אול"צ כתבו שאין בכך שום חומרא להדליק, וחבל על השמן. וכנ"ל. ואפשר דמ"מ יש בזה הידור לחוש לחולקים אף דלפי שורת הדין א"צ כלל. אלא שלא יברכין. וראה להלן דמ"מ אין להחמיר להדליק באמצע סדר הלימוד.

גדר "איש וביתו" וגדר סמוך על שולחנו

והנה בשו"ת מנחת הלוי טען, דהן אמת שמבואר בש"ע (סו) שמי שמדליקין עליו בביתו א"צ להדליק בפני עצמו, מ"מ יש לדייק מדברי רש"י, שכתב "ופעמים" שהייתי אכסנאי ללמוד תורה, דה"מ דוקא כשיוצא מביתו לפעמים, להתארח או ללמוד, אולם כשנמצא רוב הזמן בישיבה אינו נפטר במה שמדליקין הוריו, וחייב להדליק בעצמו. והביא דברי היחו"ד המוצבים בראש אמ"ר ואת הוכחתו מהמחזור ויטרי הנ"ל. וכתב

דאעפ"כ, לפי הדיוק מלשון רש"י שכתב 'ופעמים', וכן הוא לשון הר"ן שם, אינו כן, אלא צריכים הבחורים להדליק. עכת"ד.

והנה ז"ל ספר התרומה (מפתח הסימנים הל' שבת סי' רכט) הנ"ל: "ואם הוא במקום אחד, כגון תלמידים הבאים ללמוד חוץ מביתם, או אורח, אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או בניו או אביו ואמו מדליקין בשבילו במקומו, כדאמר ר"ז מרישא הוינא משתתף בהדי אושפיזאי כיון

דנסיבנא לא צריכנא דקא מדלקו עלאי בגו ביתא". וכ"ה במחזור ויטרי (סימן רלח).

ומחבר אחר העמיד אוקימתא בדברי הראשונים הנ"ל דאייירו דוקא במי שהולך ללמוד אצל רבו וחזור ללון כל ערב בביתו, אבל אם הולך לכמה שבועות כפי האי לא דיברו, ובודאי שידליק בברכה.

ואנא דאמרי דאחר שהראשונים סתמו דבריהם וכתבו בחורים ההולכים ללמוד "חוץ לביתם" ודבריהם יכולים להתפרש שהיו הולכים לזמן ממושך, וכי לא היה בזמנם תחבורה מסודרת כמו היום, ולשון חוץ לביתם מורה שהיו יוצאים ממקומם], ממילא אי אפשר לנו להעמיד אוקימתא בדברי הראשונים ולהורות לברך על סמך איזה אוקימתא.

ובפרט דאי נימא שחוזרים ללון כל ערב בביתם, א"כ מאי קמ"ל בבחורים ההולכים ללמוד אצל רבם וכו', דאם חוזרים ללון בביתם, לא צריכא למימר שהבנים נפטרים בהדלקת ההורים אף שאינם נמצאים בביתם בעת ההדלקה. דנר איש וביתו אף אם בני הבית אינם נמצאים בביתם.

ועיין בירחון קול תורה (אלול תשס"ג) שאין דבריו נכונים לדינא, דהנה מצינו בכמה דוכתי בש"ס שהיתה הנהגת חכמינו הקדושים זיע"א לצאת מביתם כמה שנים ולגלות למקום תורה. [ונכמו שאמרו בברכות (יז):] נשים במאי זכיין, באקרוי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא. ופירש"י ונטרן לגברייהו, ממתניות לבעליהן ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת. ע"כ. וכן מצינו בתגיגה (ה): ברב אידי אבוה דר"י בר אידי שקראוהו בר בי רב דחד יומא (וע"ש ברש"י ובמהרש"א), ובכתובות (סב ע"א וע"ב וסג.) ובנדרים (ג.) כמה מעשים מחכמינו ז"ל שהלכו ימים ושנים מביתם. כיעו"ש. ועיין עירובין כב.]. והיה בהני"ח שגם רבי זירא היה הולך ללמוד תורה כמה שנים, ובכ"ז אמר שסומך הוא על הדלקת אשתו. הרי מפורש דא"צ להדליק גם כשמפליג זמן הליכתו. וא"א להעמיד אוקימתא בדברי ר"ז.

ואי נימא שלא כך היה, אלא היה נמצא בביתו,

[נכהיהא דכתובות סב. אלו נשותיהן של ת"ח שמגדרות שינה מעניהם. ופירש"י, ממתניות את בעליהן שהן בבית רבן וכו' בשעת שינה. וכתבו התוס' דכלומדים בעירם קאין], א"כ מה שפירש רש"י פעמים וכו', לאו לאפוקי ממי שהלך לזמן רב, אלא שמעשה דר"ז כך היה, דכיון שהוא כל לילה בביתו מהו שאמר מדליקין עלי בגו ביתאי, והא הוא עצמו שם היה, ואמאי לא הדליק. וע"כ צ"ל דפעמים שהיה יוצא ואה"נ אם יהיה הולך לזמן רב (כצד הראשון דלעיל), ג"כ יועיל מה שהדליקו עליו בביתו.

ותו דאמאי נעזוב דברים המפורשים בדברי תלמיד רש"י, מר ניהו רבינו שמחה במחזור ויטרי, שכתב להדיא שגם החכמים שהיו מרחיקים לכת לעסוק בתורה יוצאים י"ח בהדלקת ביתם, ונלך אחר דיוק שאינו מוכרח כלל כמו שנתבאר. מה גם שדרך התלמיד לפרש כרבו, ונכמו שאמרו בשבועות (ג.) אורחא דמילתא קתני למימר דתלמיד סבר כרביה. ובפרט המחזור ויטרי שנוסד עפ"י סברת רש"י, וכמ"ש מהרי"ק בתשובות החדשות (סי' יט, הביאו בבית יעקב עמ' רפט) וז"ל: והנה דבר ידוע הוא כי מחזור ויטרי נתייחד ע"פ רש"י. ע"כ. מלבד די"ל דהלכתא גבירתא כי האי הו"ל לרש"י לאשמועין בהדיא ולא ברמז הרומז.

והנה ביחוד"ד שם בתחלת התשובה הביא דברי רש"י והבין כנ"ל, והוקשה לו שם אמאי ר' זירא קודם נישואיו לא סמך על הדלקת הוריו, וכתב בזה"ל: ולפ"ז צ"ל שר' זירא קודם שישא אשה לא היו הוריו מדליקים עליו בביתם. ע"כ. ובמנחת הלוי שם כתב שהרב נר"ו נדחק לפרש כך ולפי דבריו ניחא שהיה מרחיק לכת לזמן רב, אכן רוח ה' דיבר בו, דבירושלמי קידושין (פ"א ה"ז) איתא שרבי זירא לא הכיר את הוריו, כריו"ח ואב"י דבבלי קידושין (לא:). וכפי שיישב הערה זו בספר אור משה (סי' ל.) ע"ש.

שוב שמענו מהרה"ג הנ"ל, שהרחיב בביאור דבריו, שמצינו בגדר סמוך על שלחנו בדיני מציאה (ב"מ יב), ובדיני עירובין (עירובין עב והלאה) ועוד סוגיות בש"ס ובראשונים, שהמתבאר מדבריהם שמקום אכילה עיקר, וגם אם מאכיל אותו, כל שאינו אוכל על שלחנו ממש אינו קרוי סמוך על שלחנו. [נראה בשו"ת מנח"י (ח"ו סי' מח) אם אזלינן בתר מקום אכילה או בתר מקום לינה,

נשוי שדר לבדו, אפי' שההורים משלמים לו דמי שכירות דירה ודמי מזונות וכו', מדליק לעצמו בביתו בברכה, כיון דבעינן ג"כ "איש וביתו". ועיין.

ועוד, שאחר שמצינו מפורש בראשונים שבחורי ישיבה יוצאים בהדלקת ההורים, איך אפשר לדחוק ולהעמיד אוקימתא ולהורות לברך מפני איזה דקדוק לשוני.

הרי שהראשונים פסקו בסכינא חריפא שבחורי ישיבות אינם צריכים להדליק נר חנוכה, שיוצאים בהדלקת ההורים, ואם תמצי להעמיד אוקימא דמיירי דוקא בדרך עראי, לא היה להם לסתום כ"כ, ואדרבה היה להם לפרש הדין בבחורי ישיבה סתמא שהולכים ללמוד לפחות כמה שבועות בישיבה ואינם אוכלים משלחן אביהם, ובד"כ גם לא ניזונים מהם. וכ"ש למה שמצוי בזמנינו שההורים משתתפים בהוצאות הישיבה.

[ושמא יש לומר עוד, שגם הפוס' שכתבו שבחורים ידליקו לעצמם, כתבו כן מחמת לישנא דגמרא במעשה דר"ז, שקודם שנשא אשה היה משתתף בהרי אושפיזא, ולמדו מזה שבחורי ישיבה צריכים להדליק ואינם יוצאים י"ח בהדלקת ההורים. אבל אילו ראו דברי הירושלמי, שרבי זירא היה יתום ולא הכיר לא את אביו ולא את אמו, היו מפרשים שהיה משתתף בפרוטה משום שלא היו מדליקין עליו. (ועכ"פ יש לומר שלא כתבו שידליקו לעצמם רק כאשר אין ההורים משתתפים בהוצאות הישיבה, ועוד). וגם יש לומר שאילו היו רואים את דברי הראשונים הנז', היו חוזרים בהם].

אתה הראת לדעת כי שפתי מרן אאמו"ר ברור מללו, ודבריו שרירין וקיימין, דאין לבחורי ישיבות להדליק נר חנוכה בברכה, וגם אינם צריכים להשתתף בפריטי. וכן דעת כמה גדולים, וכן היה מורה ובא הגרש"ז אויערבאך לתלמידים הספרדים שלא ידליקו נרות חנוכה בברכה.

ואמנם לענין צדקה כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' שמה) דבני ישיבה שמתפרנסים ע"י הנהלת הישיבה, אין זה אלא בכלל שאר העניים שאין להם, שהב"ד מפרנסין אותן, שלא יצא מדין עני בשביל זה שהב"ד מפרנס אותן, או יתום, וכמ"ש התוס' (ב"מ יב:) וז"ל, אבל אדם אחר מעלמא סמוך על שלחן

שמהגמ' (עירובין שם) ובש"ע (או"ח סי' שע וסי' תט) יש ללמוד דמי שיש לו ב' דירות, לשניה ולאכילה, דעיקר דירה במקום אכילה. וכן בשו"ת משנה"ל (חי"א סי' תקלח). וע"ע בשו"ת שארית יוסף (סי' עג). ומעתה בחורי ישיבה חייבים להדליק בברכה, שאינם נחשבים סמוכים על שלחן אביהם, כיון שאינם אוכלים על שלחנו ממש. וראיה ממה שהביאו האחרונים דברי רש"ל שבחורים צריכים להדליק בברכה. ומעתה אף שמצינו בסה"ת ומחזור ויטרי וס' הפרנס שכתבו שבחורים ההולכים ללמוד בישיבה יוצאים בהדלקת הוריהם, צריך לומר דמיירי שלא הולכים בדרך קבע, וכמו הדוגמא של האורח שהביאו בסמוך. ובה"א ש"טפי מדוע כל בן נשוי מברך לעצמו אע"פ שמצוי שההורים משלמים לו דמי שכירות דירה ודמי מזונות וכו', ולמה לא נאמר שנקרא סמוך על שלחנו ויוצא י"ח. עכת"ד בקיצור.

ור"ל, דכיון שהפוס' זכרו לשון סמוך על שלחן אביו, יש לנו ללמוד את גדר סמוך על שלחן אביו ממה שמצינו בשאר סוגיות, ושוב הוי זה בדינו לדין ברור, עד שאע"פ שנצטרך לדחוק בדברי הראשונים לא אכפ"ל. אולם הנה זה שיך לדון רק אם בש"ס היה נזכר לשון זה של "סמוך על שלחנו" גם בנר חנוכה, אבל לא מצינו כן כלל, רק לשון "נר איש וביתו", וא"כ מעתה אינו מוכרח כלל לבנות על מה שמצינו בסוגיות אחרות.

ובאמת שהבחורים שבזמנינו אין להם רשות עצמאית מכמה וכמה סיבות, ונחשבים סמוכים על שלחן הוריהם. וטפי עדיף לדון מצד הסברא בלשון "איש וביתו". ולשון "ביתו" יכול להתפרש בב' אנפי. א. משפחה. ב. דירה. וכאן ממה נפשך אין להם בית בפנ"ע. ואם איש וביתו ר"ל משפחתו, א"כ כל עוד שלא נשאו אשה הרי הם חלק מבני הבית של אביהם, ואם איש וביתו ר"ל דירה, הרי אין להם לא דירה ולא אוכל ושאר צרכים מעצמם, אלא סמוכים הם על שלחן אחרים. ומעתה ה"ה להיפך, נבמה שהעיר, שלפי המבואר שבחורי ישיבות חשיבי סמוכים על שלחן הוריהם, א"כ הרי ישנם גם זוגות נשואים שהוריהם משלמים עבורם שכר דירה ואת רוב ההוצאות, ואטו ייחשבו סמוכים על שלחנם]. יש סברא לומר שאדם

בבתיהם, אהני מה שאוכלים משל אביהם, דאם ה' העירוב בא אצלם או שאין עמה דירין אין צריכין לערב. ושם (פב) מערב אדם ע"י בנו ובתו הקטנים וכו' וכולן שעירבו ועירב עליהן רבן יוצאין בשל רבן חוץ מן האשה מפני שיכולה למחות, ועיין בר"ח שם. ומיהו אפשר דהתם מיירי שהם נזונים משל רבן. ודו"ק. ומיהו בעניינים שאין אביו מקפיד כשאניו בביתו ואדרבה רוצה בתקנתו ובמקום שהוא ודאי יכול לזכות בערוב לכ"ע דלאחרים זוכה ורק אביו אינו מזכה בו.

וע"ע בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ד סימן סא) בגדר סמוכים על שלחן אביהם לענין שמונים עמו ימי אבלות, [ע' בש"ע (י"ד שעה ס"ח) ולפי מנהג חו"ל ע"ש], שאם הבן הוא בישיבה שקביעות מקומו שם והוא לן בישיבה ואוכל בישיבה, אך שאביו משלם להם בעד זה, אם התשלומין הוא להישיבה, היינו שכל התלמידים הם לנים ואוכלין בישיבה ואין מגרעין מהתשלומין אם הלך לביתו איזה ימים, מסתבר שאין להחשיבו מהסמוכין על שולחן אביהם לענין זה, אלא אם הוא שולח לבנו כסף משום שהוא אוכל בעצמו, וכשבא לביתו על איזה ימים אין האב שולח לו על ימים אלו, נחשב סמוך על שולחן אביו גם לענין זה, שאם בא בתוך האבלות מונה עמה. ע"ש.

בני הישיבות אינם יכולים לכוין להדיא שלא לצאת ידי חובה בהדלקת ההורים

לחזור ולברך. ובברכ"י (שם) תי', שבנרות חנוכה אין הדבר תלוי בכוונתו כלל, שעיקר המצוה נר איש וביתו, ואפילו לא יכוין לצאת בהדלקת אשתו, הרי הוא פטיר ועטיר בהדלקת ביתו, וממילא הוא יוצא, לכן יש בזה איסור ברכה שאינה צריכה כשחוזר ומברך לעצמו. ע"כ. (וראה עוד בספר טוב עין סימן ט אות ז). וכן כתב המאמ"ד (סי' תרעז סק"ה). ובשו"ת פרי הארץ (או"ח סי' ט), ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' צז), ובשו"ת חיים וחסד מוספייא (סימן יג). וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' נ דף לד ע"ד). וכן כתב מהנפשיה בשו"ת דברי יעקב (להגאון רבי יעקב שור סי' עח). וכ"פ בשו"ת חסד לאברהם (להגאון רבי אברהם אלקלעי או"ח סימן כד, דף סא:). ע"ש. והארכנו בזה לעיל (סי' תרעא) ע"ש. ולאפוקי ממה שכתב בשו"ת אבני ישפה (ח"ד סי' ב) דאף בני ישיבות ספרדים רשאים לכוין שלא לצאת בהדלקת ההורים, ולברך בעצמם.

חבירו בחנם, כגון יתום, וכיוצא בו, אין סברא שתהא מציאתו לחבירו, ומבואר דמחלקין בין בניו לאחרים. ע"ש. ובחזר ישיבה לית ליה מגרמיה כלום, ואף האוכל שאוכל בישיבה אינו יכול לעשות בו כרצונו, אלא הרי הוא יכול לאכול בישיבה בתור צדקה, וכל יום ויום הרי הוא ביד הנהלת הישיבה אם רוצים להחזיקו או לא, ולכן בכה"ג אפשר ליתן לו מתנה מדין עני, שהרי באמת עני הוא אלא שמחזיקין אותו, ומותר לו לקבל צדקה עד שיהי' לו מאתים זוז, שאז אינו רשאי ליטול עוד מצדקה, א"כ הכי נמי הגם שיש לו מהישיבה לאכול די מחסורו בכל יום, אבל אכתי אין לו המאתים זוז, ומותר לקבל עד מאתים, ואכתי אוכל מהישיבה.

ושם (חלק ו סימן רפט) כתב, שלענין מציאה, דלכאור' אם כל הוצאותיו על אביו מקרי סמוך על שלחן אביו, דזיל בתר טעמא הוא ואולי דאדרבה כה"ג איכא יותר משום איבה, שהרי כשהוא בביתו עכ"פ משמשו ול"ל איבה כ"כ אבל הכא אינו משמשו כלל, וע' בעירובין (עב:) האחין שהיו אוכלין על שלחן אביהם וישנים בבתיהם צריכין עירוב, ובגמ' שם, ש"מ מקום לינה גורם. אר"י א"ר במקבלי פרס שנו, ופרש"י הוצאה מבית אביהם ואין אוכלין על שלחנו ממש. ובתוס' שם, ואע"פ דמקום פיתה ולינה

ואינם יכולים לכוין להדיא שלא לצאת ידי חובה בהדלקת ההורים, דאחר שהוא סמוך על שלחנם, ממילא יוצא ידי חובה בהדלקתם. וכמ"ש בבית יוסף (בסימן תרעז). ושם הביא מש"כ בתה"ד (סימן קא), אכסנאי נשוי שמדליקים עליו בתוך ביתו, אע"פ שהוא פטור מלהדליק, וכדאמר ר"ז (בשבת כג.), מ"מ אם רוצה להיות מהמהדרים ולברך ולהדליק בפנ"ע רשאי, ואין זו ברכה לבטלה. (וכ"ד מהר"ל סי' קמה, ומהר"י מברנא סי' ג). וכתב ע"ז מרן הבית יוסף: ול"נ שאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה. וכ"פ הפר"ח, וז"ל: יש מן האחרונים שכתבו דמי שאינו רוצה לצאת י"ח בהדלקת נ"ח של אשתו, יכול להדליק בברכה, דממילא חל החיוב עליו. וטעות הוא בידם. עכ"ל. והט"ז (שם) העיר, שמכיון שאינו רוצה לצאת בברכת אשתו שלא בפניו, שהרי צריך דעת וכוונת שומע ומשמיע, אין שום איסור

כחמשים שנה, בעת שהוקמה הפנימיה של ישיבת פורת יוסף בקטמון, ורה"י הגאון חכם שלום כהן פנה כבר בזמנו למרן אמו"ר שיורה כדת כיצד לנהוג בימי החנוכה, ומרן כתב תשובה בענין, והעלה כנ"ל, והסכים עמו מורנו הגאון המפורסם רבי עזרא עטייה זצ"ל, וכן הובא בשמו בשו"ת יחוד"ח ח"ו (סי' מג.) [ובקצרה בספר נר איש וביתן]. וע' בשו"ת הגרעק"א (מה"ת סי' יג.) ודו"ק. וע"ע בשו"ת ויען יוסף (אר"ח סי' תה) שנשאל מבחור שאוכל בבית אביו אך כל היום ומקצת הלילה הוא בבית דירה של רבו, היכן ידליק נרותיו מדין הידור כפי מנהגם, וכתב שאין לדון בזה משום חשד, שהרי מעיקר הדין יוצא בהדלקה של אביו, ולא מצינו חשד על שאינו מהדר.

וכן היה המנהג הפשוט בישיבות הספרדיות, ומכללם בישיבת פורת יוסף, ולא שמענו מעולם מי שפקפק בזה.

עוד בענין בחורי ישיבה ובגדר סמוך על שלחנו

שאני. וזה חידוש. ובפרט שהבחורים מגיעים כיום לביתם לעתים תכופות ביותר.

ועוד כתב שם, שפ"א בחור ישיבה ספרדי בא ושאל, אם יוצא י"ח בהדלקת אביו. והשיבו, אם אביך משלם את כל ההוצאות בישיבה, א"כ הרי אתה סמוך על שלחן אביך וכאחד מבני ביתו שנפטרים בהדלקתו. אבל הוסיף, האם כשלא ישלם יורקוהו מן הישיבה, בודאי שכמעט אין כזו ישיבה שיזרקו בחור מהישיבה בגלל שהוריו לא שילמו עליו, ולכן גם כשהאבא משלם את כל ההוצאות בישיבה, אין זה נקרא סמוך על שלחנו של האבא, וחייב להדליק בישיבה. וגם אם באיזה ישיבה יזרקו בשביל כך, אם האבא משלם רק חלק מההוצאות, זהו כעין תרומה ואינו נחשב סמוך על שלחנו.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסט) כתב, שבחור ישיבה שאין שהותו בישיבה תלויה בשכר הלימוד על ידי אביו, אינו נחשב סמוך על שלחן אביו לענין נר חנוכה. וזה אף לנוהגים שרק אבי המשפחה מדליק. ואינו יכול לשנות ולהדליק רק בבית אביו או לצאת בהדלקת אביו בביתו גם כשהוא סמוך על שלחנו. דבחור שגר בישיבה שם הוא מקום הדלקתו. ע"כ.

ויתכן שאפילו אם הוריהם דרים בארצות הברית, שזמן צאת הכוכבים שם הוא זמן רב אחר צאת הכוכבים של ארץ ישראל, אעפ"כ יוצאים י"ח בהדלקת נר חנוכה של אבותיהם. וכמ"ש בספר שלמי מועד (עמוד רד), שבני הישיבה הספרדים יוצאים ידי חובת ההדלקה בהדלקת ההורים בביתם, ואע"פ שאביו דר בחו"ל, שזמן שקיעת החמה שם הוא בהפרש של מספר שעות, מכל מקום יוצא ידי חובת ההדלקה גם בכה"ג. והוא מקובץ מבקשי תורה (סעיף כג). וראה בזה בסעיף הבא ובמקורות שם.

ובקובץ מבקשי תורה שם (בסעיף כא) כתב, דמ"מ אם אביו אינו מדליק בביתו, וכגון דאיהו גופיה אכנסאי, או שהבן בעל תשובה, על בנו הבחור להדליק בעצמו, ואינו יוצא במה שאביו משתתף בפריטי.

ושאלה זו נשאלה מקמי דמרן אמו"ר לפני

וראיתי בספר ויאמר משה (פסקי הגריש"א עמוד רכ) שכתב, גם בחור ישיבה ספרדי שנוהגים כשיטת מרן שרק בעל הבית מדליק, אפילו אם אביו משלם עליו שכר לימוד, או אפילו שוכר דירה בשבילו, אינו ענין לדין סמוך על שלחן אביו, כיון שאביו אינו דר שם איתו, וא"כ אפילו לדעת מרן הב"י צריך להדליק בעצמו. ע"כ. גם בספר פניני חנוכה (פסקי הגריש"א עמוד קטז) כתב, שאין הבדל בבחורי ישיבה בין ספרדים לאשכנזים, ודוקא בענין נר לכל אחד ואחד הספרדים אינן נוהגים להדליק לכל אחד ואחד, וכדעת מרן, אבל בחור ישיבה בודאי חייב מן הדין להדליק בישיבה שמתגורר בה כל השנה, שזהו ביתו ולא בית ההורים. ושאלו, שהרי כשהוא חולה הולך לבית ההורים. והשיב הגריש"א, שמ"מ הישיבה שבה מתגורר כל השנה היא עיקר ביתו.

ולכאורה כאן מבואר סברא חדשה, שלענין נר חנוכה אין מועיל סמוך על שלחנו, רק אם בעל הבית דר עמו באותו בית, שאז יוצא באותה ההדלקה. ומה שרבי זירא יצא בהדלקת אשתו אע"פ שלא היה שם באותה תקופה. נצטרך לומר דאשתו שמדליקה בתוך ביתו שלו

דר עמהם באותו בנין, והאמנם שקופת הישיבה היא על דעתו, מכל מקום מה שניתן להם הרי הוא שלהם ואינם כאוכלים משלו. ע"כ.

אולם זה אינו כמו שהארכנו לעיל, ולא נגע בראיות שהוזכרו לעיל מהראשונים דמשמע כמ"ש לעיל, שבחורים ההולכים ללמוד אצל רבם נפטרים בהדלקת ההורים. וגם הרי שהותו בישיבה תלויה בתשלום שמשלם אביו, נחשב סמוך על שלחנו של אביו.

עוד כתב שם (עמוד רסו), שחיילים בשירות חובה, גם הספרדים הנוהגים כדעת מרן, דינם כסמוכים על שלחן הצבא, ויכולים שפיר לברך בעצמם ולא יסמכו על מה שמדליקים עליהם בביתם. ע"ש. וגם זה אינו ומידי ספק לא יצאנו וקי"ל דסב"ל. ועוד כתב שם (עמוד רסה), שהמתארח על שלחן אחרים כמו בחור שלומד בעיר אחרת והוא סמוך על שלחן בעל הבית, או משרת הגר בדירת בעל הבית וסמוך על שלחנו וכל כיוצא בזה, הרי הם בכלל בני הבית של מארחם ויוצאים בנרות של בעל הבית. ורק למנהג אשכנזי שמהדרין להדליק כ"א לעצמו ידליק לעצמו, אא"כ הוא נשוי ואשתו מדלקת בביתו. אך אם הוא דר בבית בעל הבית ואינו סמוך על שלחנו, צריך להשתתף בפריטי, דהיינו שיתן לבעל הבית פרוטה ויזכה בחלק מהשמן שבעל הבית משתמש בו להדלקה בכל יום, או שבעל הבית יתן לו את השמן במתנה ויזכה בו בהגבהה שיתכוין לזכות בחלק ממנו מעט ממה שדולק בכל יום, ויוסיף בעל הבית מעט שמן יותר מחצי שעה. וצריך לזכות בכל לילה מחדש, או שיזכה בלילה הראשון בכל השמן והפתילות של כל הלילות.

וכתב, שגדר סמוך על שלחנו לענין זה הוא שלשים יום. ומי שנמצא בבית החולים ואין מדליקים בביתו כגון יולדת שבעלה הלך לבית הוריו, אין האשה יוצאת ידי חובה בהדלקת בעלה, כיון שאין זה ביתו. אלא צריכה להדליק בבית החולים בחלון. ואם לא מאפשרים לה בבית החולים להדליק בחלון, תדליק בחדרה. או שיאמרו לבעלה שהם משכירים לו את החדר ששם הוא גר, כדי שיהיה שלו ואז

וע"ש שבחורי ישיבה האוכלים בישיבה, הם כשני בעלי בתים שאינם חלוקים בעיסתם, ומעיקר הדין יכולים להשתתף שאחד ידליק בשביל כולם. ומ"מ לכתחלה כל אחד יקיים המצוה שלו בעצמו. ומקום ההדלקה של בחורי הישיבה הוא במקום השינה שזה מקום דירתם, ושם מונחים כל חפציהם, ובחדר האוכל אין כל קביעות וכל פרטיות. ועוד שחדר האוכל הוא יותר ציבורי ויותר כללי, וחדר השינה הוא יותר פרטי, ולכן זה נחשב יותר ביתו. אמנם רצוי לאכול סעודה אחת או שנים במקום שבו הם ישנים, אך מן הדין אין צורך. ומדליקים למטה בפתח הבנין של מקום השינה הפתוחה לרה"ר, ואם יש הרבה בחורים ואין מקום לכולם להניח שם בטפח הסמוך לפתח משמאל, יניחו גם מימין, וגם למעלה מ"ט, עד סוף המזוזות. ואם עדיין אין מקום לכולם ישתתפו כמה בחורים יחד בהדלקה.

ושם (עמוד רעב) כתב, שכאשר הנהלת הישיבה מקפידה שלא ידליקו בבנין הפנימיה מחשש שריפות, מחויב לעמוד ולשמור על הנרות במשך חצי שעה. וגם במקום שבחצר הישיבה ובמסדרונות הפנימיה רואים את הנר יותר אנשים מאשר ברה"ר הסמוכה אליה, הנה עיקר ההדלקה הוא בפתח הפתוח לרה"ר, ואין הדבר תלוי במספר האנשים, וחצר הישיבה איננה רשות הרבים.

ובחורים שמקום אכילתם הוא בישיבה ובלילה לנים בבית הוריהם, מדליקים בבית הוריהם, משום שמקום אכילתם בישיבה הוא כללי. ובכח"ג יש להדר לאכול שם סעודה אחת של פת. ועיקר דין ההדלקה נקבע לפי מקום האכילה, רק שלבחורי הישיבה אא"ל שמקום האכילה קובע, משום שלא נתייחד מקום לכל אחד והוא מקום משותף לרבים, ואכילתו שם הוא כמי שאוכל בבית מלון.

ושם (בעמוד רעא) כתב, שבחור ישיבה ספרדי צריך להדליק בעצמו בישיבה בברכה, ואין לו לסמוך על מה שמדליקין בביתו, משום שאינם סמוכין על שלחן אביהם, וגם לא חשיבי סמוכים על שלחן ראש הישיבה. ואינם יוצאים ידי חובתם בהדלקת ראש הישיבה ואפילו אם הוא

יוכל להוציא את אשתו בהדלקתו שם. (שם עמ' רסג). עכ"ד.

ואפשר דאזיל לשיטתיה, שגר חנוכה צריך דוקא בית, ואם אין לו בית פטור, שאף שהוא חובת גברא, מכל מקום לא תיקנו חכמים להדליק אלא בפתח הבית. וס"ל עוד שצריך דוקא בית שלו, ודוקא בית שמתגורר בו. וזה שלוש ימים. וס"ל עוד, דאזלינן בתר רוב הימים של ימי החנוכה, ואם הולך להתארח אצל אביו יום אחד, צריך להדליק בביתו שמתגורר בו רוב ימי חנוכה, וכדמשמע בפרי חדש. ולכן פסק שבחורי ישיבה, אף אם הם סמוכים על שלחן אביהם צריך דוקא בית שמתגורר בו עתה.

ויש להשיב ע"ז, דהא מ"מ אביו מדליק במקום שמתגורר בו, והוא נטפל אליו, מדין נר איש וביתו. וליכא חיובא על כל אחד ואחד. וכבר כתבנו שבראשונים מפורש להיפך. ומדברי הפר"ח אין הכרח לזה, [ונמכבאר להלן]. ולעולם א"צ בית שמתגורר בו רוב ימי החנוכה. ובס' תורת היולדת (פרק נד) כתב עפ"ד הפר"ח, דיולדת השהיה בבית חולים או בבית החלמה, אם בעלה מדליק נר חנוכה בביתו אינה חייבת להדליק בבית חולים, אך אם אינו מדליק בביתו כגון שהוא בדרך, חייבת היא להדליק במקום בו היא נמצאת, וזהו דוקא אם נמצאת שם רוב ימי חנוכה, אבל בפחות מכן תמנה שליח שידליק בביתה. [הגריש"א]. ע"ש.

ושו"ר בספר אחד שכתב בשם הגריש"א, שגם לדעת סה"ת דבן יוצא בהדלקת הוריו אע"פ שאינו בביתם, זהו כאשר הוא אורח בבית אחרים, משום שאין דירתו שם חשובה ביתו, אבל בחור ישיבה שאינו דר כאורח אצל בעל הבית, הישיבה חשובה ביתו, ויש לו חיוב הדלקה על הבית, ובכה"ג לכולי עלמא אינו יוצא בהדלקת אביו. ולכן כל אחד מהבחורים חייב להדליק בברכה בישיבה. ע"כ. [שבות יצחק תשס"ב. פרק טז עמ' רא]. אולם אין סברא זו מוכרחת, ומנ"ל לקבוע כן להלכה. ומה יענה על דברי הראשונים בבחורים ההולכים ללמוד אצל רבם, אטו יעמיד אוקימתא בזה. ובפרט לדברי הרב גן המלך, הרי יוצא י"ח בהדלקה שמדליקין בישיבה. אחר שכל מחסורו עליהם. והאחרונים

הסכימו עם הרב גן המלך וכתבו שכן המנהג. עוד כתב שם, שגם בחור שמתארח בתורת אכסנאי אצל אחרים, שלדעת ספר התרומה יוצא בהדלקת הוריו, מ"מ לכ"ע אין חשש ברכה לבטלה במה שמדליק ומברך בעצמו, כיון שמצוה זו היא חובת הגוף על כל יחיד ויחיד, ורק יש לדון בזה משום חשש ברכה שאינה צריכה. וכמ"ש בכנה"ג (סי' תרעז הגב"י) שבדוקא נקט הב"י לשון ברכה שאינה צריכה, דגם הב"י מודה דאכסנאי שירצה להדליק בלא ברכה לא הוי ברכה לבטלה, שהרי לא כיון לצאת בהדלקת אשתו. ולכן דקדק הב"י לומר ברכה שאינה צריכה, ולא ברכה לבטלה. וכ"ה במהרי"ל (סי' קמה אות א). והיינו שרשאי להפרד לעצמו ולקיים המצוה לעצמו. עכ"ד.

ותמוה דאין נר חנוכה חובה על כל אחד, אלא לדין מעיקר התקנה היתה על נר איש וביתו, וכיון שאביו מדליק אם ידליק ויברך הוי ברכה לבטלה, והרבה אח' ביארו דברי מרן משום דלאו כל כמיניה להוציא את עצמו מהם, אלא ממילא יוצא בהדלקתם. וכמ"ש בשו"ת מהר"ש הלוי (חאו"ח סימן כד) שמצות הדלקת נרות חנוכה, אינה מוטלת על גוף האדם עצמו, שהרי אם מדליקים בביתו של אדם, אע"פ שלא ימצא שם בעת ההדלקה ולא שמע הברכות של ההדלקה יצא י"ח, שהמצוה היא שיהיו נרות חנוכה דולקים בביתו של אדם, כדי לפרסם הנס. ובשו"ת חכם צבי (בתשובות הנוספות סי' יג). וכסברא זו כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ג). ובשו"ת דברי יעקב שור (סימן עח). וע"ע בשו"ת זרע אמת (ח"א סימן צז). ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (או"ח סי' כד). ובספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ (עמ' תרב).

ומכאן יש להעיר גם עמ"ש בספר הזכרון, זכרון יהודה (חלק א עמוד קא) שכתב בשם הרב אול"צ, שבחורי ישיבה נפטרים בהדלקת ההורים, שבית הוריהם נחשב כביתם, כיון שמדי פעם חוזרים לביתם, אפילו רק פעם בחצי שנה. וכגון בזמן שאין לימודים בישיבה, או כשהם חולים. וכן מנהג בני ספרד, וכן היה מורה מורינו הגר"ע עטיה זצ"ל. ודעת הרמב"ם כדעת מרן שאפילו אם ירצה לכיין שלא לצאת,

לא יועיל, וכמו שכתב "מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק וכו'", ומשמע שיש חיוב על כל בית, וכמו שביאר בברכ"י, וכן נראה יותר להלכה. ואם רוצה להדליק לעצמו, אינו רשאי לברך. ומ"מ כיון שיש חולקים כאשר יש לו ספק אם מדליקים עליו בביתו, יכול לכוין שלא לצאת בהדלקת הוריו, וידליק במקומו בברכה, כיון שאין זה אלא ספק גורם ברכה שאינה צריכה, ובלבד שידליק תוך חצי שעה מצאה"כ. עכ"ד. ויש לדון בזה מהו דקאמר שיש ספק אם מדליקין עליו וכו', ממ"נ אם הוריו יראי ה' ומדליקין בביתם, הרי הבחור נפטר ממילא ואין יברך שוב לעצמו. ואם אינם מדליקין כלל בודאי שהבחור צריך להדליק במקומו.

וכמו כן מה שכתב בשבות יצחק שם (בעמ' קצה), שגם לדעת מרן הש"ע שכתב דאפילו רבים

הם בני הבית לא ידליקו יותר, אין זה משום דליכא חובת הגוף על כל אחד מבני הבית, אלא מטעם שעל ידי זה לא תהיה הכרה לתוספת הנס, כי יאמרו שיש הרבה בני הבית, ולכל אחד יש רק נר אחד. וכמ"ש בבה"ל שם. ע"כ. אינו נכון, וכבר הארכנו בזה לעיל סי' תרעא, שמדברי הראשונים והרמב"ם מבואר שבעל הבית הוא שמדליק את כל הנרות, לפי שהמצוה היא מצוה אחת על כל בני הבית, ואין נ"מ אם בעל הבית מדליק או אחר מדליק, שממילא כל בני הבית יוצאים, ואם ידליק כל אחד לבדו כפי מנהג אשכנז, הוא חשש ברכה לבטלה ממש. ואלא שגם אם בעל הבית מדליק הכל, למנהג הספרדים עדיף שלא ידליקו יותר, כדי שיהא היכר לנרות. אבל אם רוצים להדליק בברכה, יש בזה חשש ברכה לבטלה.

דרך קביעת ההלכה אינה על פי סברות בלבד, אלא בראיות מהראשונים

לו חדר קבוע במקום עבודתו, וכן ר"מ בישיבה, אם הוא יושן בחדרו בקביעות איזה ימים בשבוע במשך השנה, כשהוא ישן שם בלילה בחנוכה זהו ביתו ומקום ההדלקה שלו, ואינו יוצא בהדלקת אשתו, וגם היא איננה יוצאת בהדלקה שלו. ור"מ בישיבה, כשהוא ישן בביתו מדליק בביתו, גם כשרוב הימים הוא דר בישיבה, דכיון שיש לו שתי בתים, מדליק בבית שהוא דר בו באותו היום. אבל בחור ישיבה, ביתו הוא בישיבה, ולכן אם רוב ימי החנוכה הוא דר בישיבה, גם כשהוא בבית הוריו, צריך להדליק בישיבה ע"י שליח. ע"כ. וראה עוד בשבות יצחק שם [מהדורות תשס"ב "דיני נר שבת" עמו קצו והלאה]. וכבר כתבנו סברות לאידך גיסא, ואדרבה מדברי הראשונים, וכן מדברי הרב גן המלך מבואר כדכתיבנא.

גם מ"ש הרה"ג שריה דבילצקי שליט"א בקונטרס ארבעה ספרים נפתחים (פסקי הלכה אות ב), שבחורי ישיבה שנמצאים בישיבה "מחוץ לעיר", מחוייבים להדליק בחדרם כל אחד לעצמו, ואין להם להשתתף יחד. ואת הברכות ישמעו מבחור אשכנזי שמברך בשבילו. ואם אין להם בחור אשכנזי, יברכו בעצמם, וטוב שיברכו קודם הדלקת הוריהם בבית. ע"כ. הנה לו יהיה אלא

ודע שאע"פ שיש מקום לפלפל בזה בהלכה אם החיוב הוא על הבית או על הגברא ועוד חקירות, ולהביא ראיות לכאן ולכאן, סוף דבר הוא שאין בכל זה הכרח, ולא נוכל לקבוע הלכה על פי חקירות אלו. וזה כלל גדול בהוראה. וגם אם חכם אחד ברור אצלו הסברות ברורות, הנה חכם אחר יבין ההיפך. צא וראה בדרך קביעת ההלכה של מרן הב"י, שאינה על פי חקירות דיוקים וסברות בלבד, אלא ביסס דבריו בהלכה על דברי הפוסק, לא כן בסברא מחודשת א"א עפ"ז לקבוע הוראה לכלל ישראל. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (מהדורה תנינא יורה דעה סימן פח) שכתב לחכם אחד: הנה לא יפה עשית ועצת נערים הוא זה למחר, וכי היית אתה יכול לטהרה בלי שאלת גדולי הדור. הלא נחלקו בזה גדולי הפוסקים, וא"כ סוף סוף היית צריך לשאול לגדולים ממך, ולמה מיהרת נעשה הבדיקה, לנשמע ההוראה, ועכ"פ מהיום ומעלה הוי זהיר ברוחך שלא לקפוץ להורות בדברים כאלו בלתי שאלה מגדולי הדור, כי אין הוראה זו כהוראת נטל"פ או לשער בששים, או לראיית נקב אם ניקב מעבר לעבר, שהם דברים השכיחים ורוב הקמים להורות בקיאים בהם וכו'. ע"כ.

עוד כתב בספר הנ"ל בשם הגריש"א, שמי שיש

ספק, יש לנו לצדד לקולא בענין עיקר המצוה שהיא מדרבנן, ומאידך להחמיר בענין הברכה שהיא איסור תורה משום לא תשא, וסב"ל.

ועוד צ"ע, שאף אם אינם נחשבים סמוכים על שלחן אביהם ולא על שלחן ראש הישיבה, הרי מכל מקום כבר מדליקים בישיבה על ידי הנהלת הישיבה. ולדעת מרן ורבים דעימיה יש לומר שגם כאן כיון שהדליקו בבית זה, ממילא כולם יצאו ידי חובה, וכל המדליקים מכאן ואילך נכנסים בספק ברכות לבטלה. נראה מה שהבאנו בזה לעיל בסימן תרע"א בבירור מנהג ספרד ואשכנז. ואף אם הנהלת הישיבה לא מדליקה, מכל מקום הבחור הראשון שמדליק כבר פטר את כולם בעל כרחם, וממילא שוב אין השאר יכולים להדליק. ונבקנטרס מנורת המאור (עמוד כה) כתב בשם הגר"צ שגם בחורים מחו"ל שמדליקים לעצמם (הכי ס"ל), יכולים להדליק כל אחד לעצמו, אך את הברכה יברך אחד בשביל כולם, או שישתתפו עימו בפריטי ויצאו בהדלקתו. ואולי טעמו משום שבמקום אחד יוצאים כולם ממילא. ובספר זכרון יהודה (ח"א עמ' קט) כתב בשם הגר"צ שרשאים להדליק כ"א לעצמו, אך את הברכות טוב שאחד יברך לכולם.

ודברי מרן אאמו"ר שבחורי ישיבה נחשבים סמוכים על שלחן אביהם, מבוססים על דברי הפוסקים ובסברא אלימתא, שכיון שאין להם דירה משלהם, ולא הוצאות הנצרכות מידי יום, ובפרט במקומות שהקבלה ליישיבה תלויה בהשתתפות של ההורים. ועוד שדירתו הקבועה היא בבית הוריו שחוזר לשם מידי פעם וכן בבין הזמנים. וכמו כן כשיבא לפרק האיש מקדש, אינו יכול מבלעדי העזרה של ההורים, בצירוף כל אלה נראה פשוט שנחשבים סמוכים על שלחן אביהם. וגם יש לומר דממ"נ, כיון שאין להם בית ולא מקור פרנסה משלהם, חשובים כסמוכים על שלחן הישיבה, או על שלחן אביהם.

והנה בילקו"י מועדים מהדו"ק הבאנו בשם חכם אחד ששלח למרן אאמו"ר הערה בנידון, ומרן השיב לו בזה"ל: הנני מאשר קבלת אגרתו המעולפת ספירים מיום ה' חנוכה תשל"ב, בה מעיר על מה שנאמר בשמי בשידור ערב שבת וישב. בענין בני ישיבות בהדלקת נ"ח. ועיקר השגת כת"ר, שאילו היתה ההדלקה שבאולם

הישיבה כשרה לכתחלה, יפה הורה כהפרי חדש וסיעתו, שאין לכן הישיבה להפרד. אבל מאי טעמא לא יפרד כדין להדליק לכתחלה בחוץ, מאחר שבהדלקת הישיבה בפנים אין יוצא ידי חובה אלא בדיעבד. ואולי סבירא ליה למר שמאחר שמנהג ישראל להדליק בפנים, בטל דין הגמרא לחלוטין. אבל זה תימה שדין הגמרא יתבטל. וגם תימה מדוע אין מר מתריע ומלמד ברבים להדליק בחוץ בזמן הזה שיד ישראל תקיפה. ואף שאין רואים בארץ בשום מקום שמדליקים בחוץ, היא גופא קשיא, דאמאי לא ננהיג את העם כדין הגמ' הטוב והישר. עכת"ד.

והנה באור זרוע (סימן שכג אות ב) תמה באמת דהאידינא דליכא סכנה למה אין מדליקין בחוץ, אך לא כתב לבטל המנהג בחזק יד, שנראה שראה לגדולי הדור שעושים כן. ובעל הדברות (דף קיד ריש ע"ג) כתב, שמאחר שנהגו כן בשעת הסכנה, המשיכו לנהוג כך גם לאחר שבטלה הסכנה. ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ז' (חאו"ח סימן מו) כתב, שאין להרהר אחר מנהגם של ישראל שמדליקים בפנים בזמן הזה. ע"ש. וגדולה מזו כתב הגרי"מ אהרנברג בשו"ת דבר יהושע (סימן מ) שבעל כרחך עקרו חז"ל מצות הדלקה בחוץ וקבעוה בפנים לפרסומי ניסא לבני ביתו, ולא לעובדים ושבים. והאור זרוע לא מלאו לבו לבטל המנהג. וכן מנהג כל רבותינו הראשונים, שאף שלא היתה סכנה בזמנם הדליקו בפנים. ונמצא שהמשנה בזה מוציא לעז על ראשונים. והוסיף (באות י"ד) שלכן מחוייבים להדליק בפנים דוקא, והמדליק בחוץ בזמן הזה לא עשה ולא כלום. ע"ש. ובאמת שהפריז על המדה ונוראות נפלאתי עליו, שהרי בשלחן ערוך (סימן תרעא) מרן כתב דין הגמרא שמדליק על פתחו מבחוץ, ורק בשעת הסכנה מדליק בפנים. ואטו קמ"ל הלכתא למשיחא. ועיין ביביע אומר חלק ה' (במילואים דף שנה סוף ע"א), דבכהאי גוונא לא שייך מוציא לעז על הראשונים. ואני מורה ברבים שהמדליק בחוץ כשאין רוח נושבת, או בפנס מוגן מרוח, יפה עושה. ועיין בחידושי הריטב"א (שבת כא:), ובתשובות רבותינו בעלי התוספות (צד מ"ד). ומכל מקום המדליקים בפנים יש להם על מה שיסמוכו, ואף לכתחלה יוצאים בזה וכמו

כדיעבד דוקא. ולכן בן הישיבה יוצא בהדלקה שבאולם ביהמ"ד. וכהסכמת כת"ר שבאופן שיוצא ידי חובה לכתחלה לא יוכל להפרד כנ"ל. אשמח מאד שימשיך לגלות אופן קשבת עם הערותיו היקרות, ואענדם עטרות. ידידו עוז עובדיה יוסף.

ראש ישיבה אינו נחשב בהכרח למרא דאתרא בענייני הלכה - במה שלא נוגע להנהגת הישיבה

מבוסס על פי דעת הכנה"ג, שער המלך, נהר מצרים, מוהר"ע עטייה, האול"צ, ועוד ועוד.

וע"ע להגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א ס"ה מד) לגבי היתר מכירה, שאם בא אדם לשאול שאלה משני חכמים, ואחד מהם אוסר ואחד מתיר, כיון שאמרו (ע"ז שם) בשל סופרים הלך אחר המיקל, מסתבר שאף אם האוסר עומד וצוות ככרוכיא על המתיר שהוא טועה, מ"מ כיון שגם המתיר הוא חכם שהגיע להוראה, אם לאחר גמר הויכוח בין האוסר והמתיר, יחזור שוב השואל וישאל אותם איך עלי להתנהג, מסתבר שגם האוסר צריך לומר לו שהדבר מותר. וכתב שמכל זה נפ"מ לענין היתר מכירה, כיון ששביעית בזה"ז רק מדרבנן. והוכיח כן מדברי המבי"ט (ח"א ס"ה כא). וכן מדברי הכתב סופר (חיד"ד ס"ה צז). ע"ש.

ואף במקום ששייך דין רב ומרא דאתרא, מ"מ במקום שיש מרא דאתרא גדול יותר, או קדום, הולכים אחר הגדול. [ענין כיו"ב באבקה וכל ס"ה לב].

ודוגמא לדבר דהנה בשנת תשל"ג אמר לנו הסטייפלר זצ"ל [בעל הקהלות יעקב, בשבת תשל"ג], שלדעתו אין לו למרן אאמו"ר שליט"א לדרוש בבני ברק בפסקי הלכות שהם נגד דעת החזון איש, וכמו בענין היתר מכירה, שיעורי כזית וכביצה, ועוד. ואמר, שבני ברק היא אתריה דהחזו"א. אולם מרן אאמו"ר אמר לנו בזמנו, שארץ ישראל כולה היא אתריה דמרן הש"ע, דכיון שיש כבר מרא דאתרא גדול וקדום, אין מועיל כבוד המרא דאתרא שבא אחריו. וכל בית שבונים וכל שכונה ועיר שמוסיפים, מסתנף ליישוב הקדום לנהוג כהוראות המרא דאתרא של ארץ ישראל, שהוא הש"ע.

וראה עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ב אר"ח סימן כה אות י) לענין ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, שהראשל"צ הרב אג"ן ז"ל שינה מנהג

שכתב בעל הדברות, ומעתה סרו מהר קושיות כת"ר ותכל תלונותיו מעלינו, כי גם האחרונים בזמנינו כתבו להדליק בפנים. וכן פסקו בבן איש חי (פרשת וישב) ובשאר האחרונים, שהרי על כל פנים יש פרסומי ניסא לבני הבית, ולא חשיב

והנה שמענו שבכמה ישיבות ראשי הישיבה הורו לתלמידים ספרדים להדליק נ"ח בברכה בישיבה. ויש שהורו דאיה"נ תלמיד שהולך לבית הוריו בשופי ומקבל עזרה בהוצאות בסיסיות, לא יברך על ההדלקה, אבל תלמיד שהקשר שלו עם הוריו רופף, ובקושי מקבל מהם דמי כיס, צריך להדליק נרות חנוכה בישיבה, ואם ירצה לברך קודם להוריו יברך, ואין בזה ברכה שאינה צריכה כי במקום ספיקות אין ברכה שאינה צריכה.

אולם כ"ז אינו לדינא, דבכל אופן כל שהולך לשבתות חופשה ולימי בין הזמנים, דינו כמבואר בס' המנהיג הנ"ל, שאינו מדליק בברכה. ולא לכל ראש הישיבה יש סמכות בעיני הלכה, ולהורות נגד דעת גדולי הדור. ואין לו כמרא דאתרא לענין הלכה. וכאשר ביקשתי בזמנו את הסכמתו של הגרא"מ שך זצ"ל לספרי איטור והיתר ענה ואמר לי, שאינו בקי בהלכה ובספרי הפוסקים, ולכן נתן רק דברי ברכה. ואין לו להכריע מדעתו מי הם גדולי הדור וכל כיו"ב. וכ"ש לפי מה שכתבו הפוס' שבדורותינו לא שייך כמעט [בתלמידי ישיבה] הדין של רבו מובהק, שרבים מהם אינם עוסקים בהלכה. ואין בזה פגיעה בכבוד התורה, דהא בודאי חייבים לכבדו, ולשמוע לכל הוראותיו בעניני הישיבה, אך אין לזה קשר לפסקי הלכה נגד מסורת רבותינו הספרדים.

וכבר אמרו בגמ' (שם), היו שנים, אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר. [ותמוה שבספר עטרת שלמה (דפפרי) בכל ספרו אינו זו מפסקי הרב אול"צ, ומתעלם לחלוטין מכל גדולי הפוסקים האחרים, ולכן הורה לברך על הדלקת הנרות אחר ההדלקה, שיש לילך תמיד אחר המנהג, ואילו לענין חדר יחוד כתב נגד מנהגינו והורה לשנות המנהג ולנהוג כמנהג רבני האשכנזים, למרות שגם לד' הרב אול"צ אין לעשות חדר יחוד מיד אחר החופה, ויסוד מנהגינו

ו. בחור ישיבה בארץ ישראל שהוריו בארצות הברית, שהדבר ברור שבעת צאה"כ בארץ ישראל עוד לא הדליקו הוריו נר חנוכה, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שמדליקין בישיבה, אך אם ירצה להדליק נר חנוכה בעצמו, רשאי לכוך "להדליק נר חנוכה".⁽¹⁾

לשם. וכל שכן לאשה עם בעלה, שאם תנהוג איסור, בטל שלום הבית. ובפרט בירושלים ובארץ ישראל אתרא דמרן ז"ל. אולם אם האשה ספרדיה שהיתה נוהגת היתר בבית הוריה, ונישאת לאשכנזי, אע"פ שבבית בעלה אין ראוי שתבשל אורז וקטניות בפסח לעצמה, מ"מ כשהולכת לבית אביה מותר לה לאכול עמהם, שמכיון שאר"י אתריה דמרן, לא אמרין שקיבלה עליה מנהג ארצות אשכנז. ומכ"ש שאינה רשאית להקל לאכול מבשר "כשר", שאינו נקי מסככות הריאה (גלאט). וכיוצא. עכ"ד. ועיין בשו"ת יש"א אי"ש (חאה"ע ס"ב) בתשובת הגאון ר' בנימין חמוואי, שכתב שכיון שקיבלנו הוראות מרן אפי' אם ימצא אלף פוסקים נגד מרן, כוותיה פסקינן, וכמש"כ בהלק"ט (שם). וה"ה שקיבלו לשאר דינים ולא רק בדיני ממונות. וע"ע בשו"ת הלק"ט (ח"ב ס"י עב) לגבי קבלת המשנה, ולכן כתבו הפוס' שקבלו את מרן אפי' נגד אלף פוסקים, [ואפשר להכוונה שקבלו עליהם שלא ישמעו לאחרונים שירצו לחלוק על מרן, כיון שכבר קיבלו את מרן לרב]. וכמ"ש מהר"ש לנייאדו בתשו' החדשות (ס"י כא), וכ"ה בשו"ת משפט וצדקה ביעקב (ח"ב ס"י ה). וכ"כ בשו"ת אבני שיש (ח"א ס"י פו. ח"ב ס"י פט). ובשו"ת ישא אי"ש (שם). ובשו"ת אשר לשלמה (ס"י כא). ובשו"ת ישמח לבב (אבה"ע ס"י כב). ועוד רבים. וע"ע בשו"ת חיים ביד (ס"י מט). ולא עת האס"ף דברי הפוס' בזה.

בית אל, והנהיג שלא לאומרה. שבדואי צדק בזה שהרי זהו דעת רוב הפוס' ומרן. ונהי דרבינו הרש"ש היה מרא דאתרא דק"ק בית אל, הרי מרן היה מרא דכולה ארעא דישאל.

והחיי אדם בספרו שערי צדק (שער משפטי הארץ בינת אדם פרק יא אות ח) כתב בהאי לישנא: ולפי זה אפילו אי נימא דהאשכנזים והספרדים הם כב' בתי דינים בעיר אחת, (עיין בש"ך יו"ד ס"ס רמב), מכל מקום ארץ ישראל אתריה דהרמב"ם הוי. ע"כ. והאריך שם נגד מנהג האשכנזים בענין מיעוט הסירכות [בשר שאינו חלק], שאפילו בחו"ל בכל הקהלות צווחין, מי יתן שיוכל לבטל מנהג הרע הזה, ואיך יעלה על הדעת לבא לארץ הקודש ולנהוג שם הקולא. ושומר נפשו ירחיק מזה. ומהראוי לקבץ כל החכמים שם, ולגדוד גדר שלא ישמע עוד כזאת, ולהזהיר השוחטים על זה, ואם לא ישמעו לרדפם ולהבדילם מקהל ה' עד שישמעו, ותבא עליהם ברכה. עכ"ד.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ה אורח סימן לו. בלוח המפתחות ותוכן העניינים) כתב, שאשה אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, ובהיותה בבית אביה נהגה איסור באכילת קטניות ואורז בפסח, ושאר חומרות שנוהגים בהם האשכנזים ע"פ הרמ"א וסיעתו, וכעת ברצונה לנהוג כמנהג בעלה שנוהג היתר בכל הדברים הנ"ל, כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, העלה שרשאית לנהוג כן, שנחשבת כ"אין דעתו לחזור" שנוהג כמנהג המקום שהלך

בחור ישיבה מחוץ לארץ הלומד בישיבה בארץ, אם נפטר בהדלקת הנרות בחו"ל

וכן כתב לדינא הגרש"ז אויערבך זצ"ל, והובאו דבריו בספר שלמי מועד (עמוד רד), שבני ישיבה ספרדים יוצאים ידי חובת הדלקת נר חנוכה במה שמדליקים אבותיהם בתוך ביתם, ולא עוד אלא אפילו אם הוריהם דרים בארצות הברית, שזמן צאת הכוכבים שם הוא אחר כשש שעות מזמן צאת הכוכבים של ארץ ישראל, אע"פ כן יוצאים י"ח בהדלקת נר חנוכה של אבותיהם. עכ"ל.

(1) ראה בהערה הנ"ל. ואף שהוריהם דרים בארצות הברית, שזמן צאת הכוכבים שם הוא זמן רב אחר צאת הכוכבים של ארץ ישראל, אעפ"כ יוצאים י"ח בהדלקת נר חנוכה של אבותיהם. דלא איכפת לן מזמן החיוב שלו, אלא כיון שנגרר אחרי הוריו בעיקר החיוב, ממילא הכל תלוי כפי הזמנים שלהם. והם ידליקו בזמן המתאים לפי מקומם.

עוד כתב בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן נח אות ד), והובא ג"כ בספר שלמי מועד (עמ' רמא), שבני ביתו של אדם שפיר נפטרים ויוצאין בהדלקת בעה"ב, ולא מפני שליחות, אלא מפני שמעיקרא החיוב חל רק על אחד מבני הבית, והשאר נפטרים ממילא, ולכן חושבני שאפילו אם האשה או האיש שוהים במדינה אחרת בזמן שלא נכנס עדיין חנוכה, וכמו"כ בשאר הימים, אף על גב שההדלקה היא בזמן שאצלו עדיין הוא בוקר ג"כ מקיימים את המצוה ויוצאים ידי חובתם בהדלקה של הבית. עכ"ד. וע"ע בשו"ת אדרת תפארת (ח"ב סי' לד) מה שכתב בזה.

וכו"ב כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ז (ס"ס מו), שאם במקום הבעל מקדים הלילה לבוא, ולאחר כמה שעות מדליקים עליו בביתו בארצות הברית, שפיר יוצא בהדלקתם. ושם (בסוף ד"ה הנה), הוכיח כן מדברי המשנה ברורה (סי' תרעז סק"ב). ע"ש. וע"ע בשו"ת קנין תורה ח"ד (ס"ס פב). ע"ש.

ויש שהעירו מדברי השפת אמת (שבת כא: ד"ה ת"ד), שנסתפק אם המצוה היא על הבית, והא דאושפיזא משתתף בפריטי, היינו לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא אף דהו"ב ב' בע"ב בבית אחד, בהדלקת בע"ב אחד, או דהמצוה על הגוף, אלא שהבע"ב מוציא את כל ב"ב עי"ש. ומעתה אם נימא כהסברא הא', אז אף אם יהיה האכסנאי בריחוק מקום שאין הזמנים שוים, פשוט שאין חיוב עליו להדליק אם מדליקין עליו בביתו, אבל אם נאמר כסברא הב', דהחיוב על הגוף, יש מקום לומר כיון דאיהו לא מצי עביד לא משוי שליח, אי"נ משום דבשעת החיוב על גופו, אין מדליקין עליו. ויל"ד.

ובשו"ת מנחת יצחק שם, נשאל באורח החונה במחנהו, ואשתו וביתו באירופה, והיא מדלקת נ"ח בביתו, האם יש עליו חיוב להדליק שם, היות כשהיא מדליקה בביתו, עדיין לא הגיע הזמן של הדלקה שם. והשיב שבגוף דבר החיוב, של ביתו וגופו, כבר דנו בזה הב"ח (סי' תרעז) והמג"א (שם סק"ב) ובמחצית השקל שם, שלד' הב"ח יש עליו ב' חיובים א' על ממונו וביתו לפרסומי ניסא, והשני על גופו דהיינו הודאה על הנס, ואין האשה פוטרתו כ"א מחיוב ממונו וביתו, ולא מחיוב גופו. אבל לדעת מרן שם,

דא"צ לברך על הראיה אם אשתו מדלקת עליו, ליכא אלא חיוב א' דהיינו הדלקה, א"כ בנד"ד חיוב בית בודאי אין עליו לכ"ע.

אך יש לדון אם הוי כמו שאין לו בית, ויש עליו חיוב אכסנאי שאין מדליקין עליו, דצריך להשתתף בפריטי, ואם מטעם שכבר קיים חובת בית, אף להב"ח אין עליו רק חיוב הגוף היינו הודאה על הנס, ולהמג"א י"ל דפטור אף מחובת הודאה כנ"ל. ויש להוכיח מסתימת הש"ס והפ"ו דאין חילוק בין מקום למקום. דהרי אף אם אין המקומות רחוקות כ"כ, מ"מ הרי גם במקומות הקרובות זל"ז, יש מציאות בהפרש זמן השקיעה, והוא דבר רגיל ושכיח שילך מביתו למקום ההפרש כנ"ל, ומשכחת שבעת המצוה להדליק במקום שבא משם, עוד לא הגיע זמן הדלקה במקום שהוא כעת, והיה צריך לפרש שבכה"ג לא יצא בהדלקת אשתו, ומדלא מפרש ש"מ דאף בכה"ג יצא. וא"כ ה"ה בהפרש כמה שעות כנדון השאלה.

ומצד הסברא אפשר דהביאור בזה, דעיקר תקנת חכמים היה לפרסם הנס, והזמן הוא רק מצד הסברא שאינו ניכר לפרסומי ניסא ביום, דשרגא בטיהרא מאי מהני, ולשון זו הובאה בראשונים, וש"מ דזולת זה, היה אפשר להדליק ביום לתשלומין, וכ"כ הפוסקים בהא דאמרינן ובלבד שלא יקדים, ועי' בביה"ל (סי' תרעב ד"ה ולא מקדימין). וע"ש שלבסוף הניח בצ"ע מחמת הסברא וצידד להחמיר. עכ"ד. וע"ע בשו"ת באר משה (חלק ב עמוד רכג) שכתב להחמיר בזה.

ובקונטרס מנורת המאור (עמוד כה) הביא בשם האול"צ, שאף שבחורים יוצאים בהדלקת הוריהם, מ"מ אם הם בני חו"ל צריכים להדליק בברכה כיון שהשעות אינן שוות. ואם כמה בחורים צריכים להדליק לא יברכו כולם אלא יברך אחד ויצאו ממנו, או שישתתפו עימו בפריטי. ולענין מקום ההדלקה ידליקו במקום שינה וישם ציין שכ"כ הגר"ש דבילצקי בקונט' ארבע ספרים נפתחים (אות יח), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן תס אות כט) בשם האגרות משה, כיון שמטעם הישיבה אין רשות לבני הישיבה להמצא בחדר האוכל אלא בשעת האוכל בלבד, נמצא שאין זה ביתם המושאל להם, לכן ידליקו בחדר השינה שזהו הבית המושאל להם, וא"צ לאכול שם. עכ"ד.

כמה חדשים, ועכ"פ רוב הזמן שלהם מצויים בישיבה, ואין הרבה חילוק ביניהם. וכבר כתבנו לעיל שמכמה טעמים מסתבר יותר שנחשבים סמוכים על שלחן ההורים, מחמת שהדירה בישיבה איננה נחשבת כקבוע, ובית ההורים הוא יותר קבוע, וגם נצרך לסיוע של הוריו. וכן כשיגיע לפרק האיש מקדש נסמך על הוריו. ועדיין אין לו בית משלו. ועוד, דיתכן ויוצאים בהדלקה שבישיבה או בהדלקת רבני הישיבה, או האב בית המתגורר בפנימיה.

וראה בזה בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן קיט). ושם בחלק יא (סימן תקלט) נשאל בבן א"י שמדליקין עליו בביתו והוא בחו"ל, אם יצא בהדלקת אשתו במוצאי שבת הואיל ובזמן הדלקה אצלו עדיין שבת, והשיב, דאין נ"מ בזה בין שבת לחול, דסו"ס אשתו המדלקת עליו מדלקת בשעה שהוא פטור מהדלקה, שעוד היום גדול אצלו כמו בארה"ב שהזמן הוא מאוחר בשש או שבע שעות, שאז אצלו אין זה זמן הדלקה כלל, שאין יוצא בהדלקה כלום נמצא שפטורו היה בזמן שהוא אינו מחייב בדבר כלל, אך צ"ע כי שמה התקנה היתה על הבית, וכיון שביתו הדליק, סגי בהכי, והראשון נראה לכאורה. ע"כ. אולם אינו מוכרח.

היוצא לחו"ל בחנוכה אם מחוייב למנות שליח להדליק בביתו

והו סברא מחודשת, ובגמ' ובפוס' לא מציינו חילוק, אלא אמרו בסתמא שיוצא במה שמדליקין עליו בביתו. וראה עוד בקונטרס אחרון שבסוף הספר מה שכתבנו לדון בנ"ד.

ושם (עמוד רסט) כתב עוד, שהנמצא בחו"ל כל ימי החנוכה, אינו יוצא בהדלקת אשתו שבא"י, אך כשאין לו מקום קבוע בחו"ל אלא יום כאן יומים כאן וכדו', א"כ אין לו דירה שם ויכול לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו. ונאינו מדקדק כ"כ דסותר לדלעיל שנסתפק בזה אם נחשב עקירת דירה. וצ"ל דר"ל שגם את"ל שכששהה החו"ל חשיב שנעקר מדירתו, מ"מ דוקא כאשר שם יש לו מקום קבוע. שלענין שבת קי"ל לדינא לחוש לסב"ל כיון שגורם לברכה לבטלה שמדלקת שוב באותו בית אחר שכבר יצאו י"ח, משא"כ בנ"ד, [כמו שביארנו בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני סימן רסג]. וכ"פ במשנ"ב (סימן תרעז ס"ק טז). וכן כתב בשו"ת מנחת

ואמנם בספר הזכרון חמדת משה הנ"ל כתב ששמע מהרב אול"צ שבחורי ישיבות שהוריהם גרים בחו"ל ויש הפרש של שעות, והם לא חוזרים לביתם כמו שאם היו באותו מקום, אז אינו נקרא איש וביתו ויכולים להדליק ולברך. אך ידליקו בחדרם ולא בחדר האוכל ששם יש דין של מסעדה. ע"כ. וראה עוד בס' זכרון יהודה (ח"א עמ' קו) מ"ש בשם הגר"צ. וע"ש שגם אשה שבעלה נמצא בחו"ל אם אין השעות שוות צריכה להדליק במקומה, ואם השעות שוות א"צ. ובסידור אחד הביא עוד בשמו, שבחורים הדרים בחו"ל אינם נקראים סמוכים על שלחנו. ועוד, שהשעות אינן שוות, ולא הגיע זמן החיוב, או שכבר עבר. ואף שיש לפקפק בזה, דשמה החיוב מדין הבית עצמו, ואה"נ בשעה זו אין שום חיוב, מ"מ הטעם הא' ברור הוא. עכ"ד.

אולם אין זה מוכרח, די"ל דמעיך לא חל עליו חיוב ההדלקה אלא על ראש המשפחה. ונכלל בכלל "נר איש וביתו". ואוליגן בתר השעות שלהם. ואיני יודע מה הכריח אותו לומר שהטעם הא' ברור, הא מידי ספק לא יצאנו. והרי גם בחורי ישיבות באר"י מצוי שנמצאים בישיבה

ומי שיצא לחו"ל אפילו ליום אחד, האם חייב לעשות שליח להדליק עליו בביתו, דכשעקר לחו"ל אולי חשיב שנעקר מביתו. ונסתפק בזה בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רסח) בשם הגר"ש"א, וכתב דמסתבר דאדם שנסע לחו"ל אפילו ליום אחד מימי החנוכה, אינו יוצא ידי חובה בהדלקה שמדלקת אשתו בבית, ואפילו כשאין הפרשי זמנים בין המקומות, מפני דכשהוא בחו"ל אפשר שנחשב שנעקר מביתו לענין זה. ורבי זירא שאמר לא צריכנא דקא מדלקי עלאי בגו ביתאי, יתכן שמדובר דוקא כשהלך ללמוד באותה מדינה. ומ"מ צידד הגר"ש"א לומר שהיום כל העולם נחשב כמו מקום אחד כיון שביום אחד מגיע למקומות הרחוקים ביותר, ולכן למעשה, גם בזה צריך לעשות שליח להדליק עליו בביתו הקבוע שבארץ ישראל, ויש להדליק בב' המקומות וישמע הברכה מאחר. ע"כ.

ז. מה שנוהגים בישיבות הקדושות להדליק נר חנוכה באולם בית המדרש, יש להנהיג על כל פנים בישיבות הספרדיות שלא להפסיק באמצע הלימוד להדליק נר חנוכה בבית המדרש, אלא רק לאחר סיום הלימוד. ואף שמעכבים ההדלקה לאחר שעתיים מזמן ההדלקה, מכל מקום כיון שעיקר ההדלקה בבית המדרש הוא לפרסומי ניסא ומנהג ותיקין, לפיכך אין לבטל תורה בשביל זה. ז)

ואשה השוהה בחו"ל במשך כל ימי החנוכה, יש להסתפק בזה כיון שזמן ההדלקה שם שונה, ובשעה שמדליק כאן באר"י עדיין לא הגיע שעת ההדלקה שם, וא"כ אי אפשר לה לצאת ידי חובה באותה שעה. אמנם יתכן לומר שהחויב הוא על הבית ואם כן יוצאת ידי חובה בהדלקה שהדליקו בביתה, ולכן תדליק שם בחו"ל בלא ברכה. וכן הדין באיש כה"ג, שאף שיש הפרשי שעות, יוצא הוא בהדלקת בני ביתו שמדליקין עליו, ופטור מלהדליק שוב. ונסתפק בזה באשרי האיש הנ"ל (בעמ' רסח) בשם הגריש"א. ע"כ. ונראה שיש בספר איזה ט"ס בהעתקת הדברים, דלכאור' סיפא סתרא לרישא. ואולי הכא מיירי שהלך לחו"ל רק יום או יומים ולא למשך כל ימי החנוכה.

יכול להקדים ולהדליק בעצמו

פעלים ח"ב (ס"ג), שלפי מ"ש בברכ"י (ס"י תרעז) בדעת מרן, י"ל שאם עדיין לא בירכה והדליקה אשתו, רשאי להקדים ולברך קודם שתדליק אשתו, ואין בזה חשש לברכה שא"צ. [אלא שלענין שבת קי"ל לדינא לחוש לסב"ל כיון שגורם לברכה לבטלה שמדלקת שוב באותו בית אחר שכבר יצאו י"ח, משא"כ בנ"ד, כמו שביארנו בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני סימן רסג]. וכ"פ במשנ"ב (ס"י תרעז ס"ק טז). וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (בדפד"ר ס"י נא בד"ה גם מבואר). ע"ש. ודלא כמ"ש בשו"ת ויען יצחק בן שושן (סוף עמוד ק). ע"ש. וראה בחזו"ע על חנוכה.

שלמה ח"ב (בדפד"ר ס"י נא בד"ה גם מבואר). ע"ש. ודלא כמ"ש בשו"ת ויען יצחק בן שושן (סוף עמוד ק). ע"ש. וראה בחזו"ע על חנוכה. והנוסע בימי חנוכה למדינה אחרת ושוהה שם אצל קרוביו או בבית מלון, ה"ז נחשב שעקר דירתו למקום שנמצא עכשיו, וידליק שם, ואינו צריך שידליקו עליו בדירתו הקבועה. וכן אם בזמן ההדלקה אין לו בית אחר אלא נמצא הוא בבית חבירו, ואוכל ומתעכב שם כמה שעות, ידליק או ישתתף בבית חבירו, וישמע הברכות מבעל הבית. ועל פי דברי הרב גן המלך אם כל מחסורו על בעה"ב יוצא ידי חובה בהדלקתו, וכתבו האחרונים שהמנהג כדעת הרב גן המלך.

אלא דמ"מ תושב חו"ל שמקדים להדליק לפני הוריו, באופן שברור לו כן שעדיין לא הגיע הזמן של החיוב ועדיין לא הדליקו, בזה רשאי לעשות כן. [וצ"ע אם יברכו שנים במקום אחד, וכן מוכח ממ"ש בשו"ת פרי הארץ ח"א (ס"ט ט דף 1), בהסבר דברי מרן, שאינו יכול לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקת וברכת בני ביתו, כי בכל לילה יש לנו לחוש שמא כבר הקדימו אנשי ביתו והדליקו עליו, ויצא י"ח. א"כ איך יכול זה להדליק בברכה, ולא תהיה ברכתו לבטלה? ע"כ. ומוכח שאף לדעת מרן כשהדבר ברור שלא הקדימוהו בהדלקת נ"ח כבנ"ד, רשאי הוא להקדים ולהדליק בברכה. וכ"כ בשו"ת רב

הדלקת נר חנוכה בבית המדרש בישיבות הקדושות

שכביהמ"ד ידליקו הנרות אחר סיום הלימוד [סדר ב' בישיבות]. ובפרט דכל מה שאנו מקפידים לכתחלה להדליק בזמן ההדלקה, גם בזמן הזה, הוא באדם היוצא ידי חובתו בהדלקת נר חנוכה, משא"כ בהדלקה שכביהמ"ד הרי לרוה"פ אין

ז) הנה במאי דנהוג עלמא, בכמה ישיבות ספרדיות להפסיק באמצע הלימוד להדליק נר חנוכה בבית המדרש, והנסיון הוכיח שהדבר גורם להפסקה בלימוד, ולביטול תורה דרבים, שיש שאינם חוזרים ללימוד, ויש לדון אם לא עדיף

יוצאים בזה י"ח, ואינו אלא מצד המנהג לפרסומי ניסא, ובזה טפי יש לנו לסמוך על הפוסקים הרבים הסוברים שגם בבית יכול אדם להדליק אחר זמן ההדלקה, במשך כל הלילה, שהרי כיום הפרסומי ניסא הוא בעיקר לבני הבית, כמו שביארנו במק"א, וכדעת התוס' הריטב"א המאירי ועוד רבים מהראשונים, דבזה"ז אין קפידא להדליק דוקא בזמן ההדלקה. ומרן בש"ע פסק שמדליק והולך כל הלילה, וכמה אחרונים העידו שכן המנהג, כמו שביארנו לעיל. וא"כ כ"ש בהדלקת נר חנוכה בביהמ"ד, דכיון שהוא לצורך מניעת ביטול תורה, ודאי יש לסמוך עליהו בזה.

ואפילו לגבי אברכים עצמם, הראוי ונכון יותר שלא יפסיקו את לימודם, ואלא יבקשו מהאשה שתדליק את הנרות, ואם אינה רוצה, ידליקו הם בגמר סדרי הלימוד.

ושו"ר בס' הזכרון חמדת משה (עמ' קצג) שכתב, ששמע מהגר"צ אבא שאול זצ"ל שאברכים לא ילכו לבית להדליק נרות, אלא יעשו את האשה שליח להדליק בצאה"כ. וזה יועיל גם כן לחינוך הילדים. נר"ל שהילדים יתחנכו לאהבת תורה במה שרואים את האבא שקוד על לימודו. וכן מי שיש לו שיעור תורה, לא ילך לביתו להדליק אלא אשתו תדליק. עכ"ד. נומה שכתב שם עוד בשם הגר"צ, שלדעת הרמב"ם מי שמדליק אחרי חצי שעה ידע שלא עשה כתקנת חכמים. ע"כ. צ"ב כוונתו. וראה לעיל (סי' תרעא) שנתבאר ד"א שגם לשיטת הרמב"ם אפשר להקל בזה.

ויש לשקול שלא יצא שכרו בהפסדו, ולהחמיר בדבר שאינו מוכרח לחיוב ע"פ עיקר הדין ושוורת ההלכה, ולגרום ביטול תורה דרבים. וגם ההדלקה של בחורים כפי מנהג אשכנז, לדעת מרן ורבים דעימה אין זה מקור בהלכה. וגם לפי מנהג אשכנז, הרי אינו רק הידור.

ולאפוקי ממה שכתב בסידור אחד שכיון שהגיע זמן ההדלקה אסור ללמוד עד שידליק, ולכן גם אברכי הכוללים יפסיקו את לימודם, כדי להדליק בביתם בזמן, שהרי אסורים ללמוד. ועוד מדין פרסומי ניסא. ואף שבזמן הזה מעיקר הדין א"צ כל כך להקפיד על זמן ההדלקה, מכל

מקום טוב לזיזו גם בזמן הזה, וכמ"ש הרמ"א (תרעב ס"ב). וגם מדין זריזין מקדימין למצוות, וכדין בדיקת חמץ, וכן הורה הגריש"א. ורק בישיבות ימתינו מלהדליק עד סוף הסדר. עכ"ד. ותמוה שמחמת טעמים קלושים, פסק בסניא חריפא איפכא מסתברא ממה שנתפרסם בזמנו בשם מרן אאמ"ר, והורה לבטל תורה דרבים בשביל דבר שאינו מעיקר הדין, אחר שהמנהג להדליק גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ובמקום מנהג לא חיישינן לסב"ל, וכל הטעמים שהביא חלושים. ואברך שידוע שנגרם לו ביטול תורה מכך, ודאי ראוי ונכון שיבקש מאשתו להדליק עבור כולם, או שידליק הוא בערב כשיבא לביתו אחר גמר סדרי לימודו, וכפי שהורה ג"כ הגר"ח פ"י שייברג זצ"ל בישיבתו.

וכן עשה מעשה רב מרן אאמ"ר שליט"א, שהיה טרוד בלימודו ובמסירת השיעורים, והיה מדליק נר חנוכה בשעה 11 בלילה, כשהיה מסיים את מסירת השיעורים. [כיון שהרבנית ע"ה לא היה לה נח להדליק בעצמה].

וגם במה שיש מהדרין והוזכר בפוס' שראוי ונכון מאד לשבת ליד הנרות משך חצי שעה ולספר על הנס, ולהודות ולהלל, אינ מוכרח למי ששקוד על לימודו, וכמ"ש לעיל. ושו"ר בקובץ מבקשי תורה (טבת תשנ כרך א גליון ג עמוד עג) שכתב על הנהגת החזו"א, שמיד אחרי ההדלקה היה חוזר ללימודו.

וע"ש עוד ששמע מהחזו"א שכהיום חזר דינא דגמ' למקומו, וחייבים להדליק בחוץ משום פרסומי ניסא, אלא שחצירות שלנו אין להם דין חצר, ולכן מדליקים על החלון הפונה לרה"ר. וכן נהג החזו"א להדליק על החלון, אע"פ שהיה לו חצר סביב ביתו הפונה לרחוב חזו"א. וזה היה פתח המרפסת הפונה לחדרו. והעמיד את החנוכיה מבחוץ על המרפסת ממול המזוזה. ובספר מקדש ישראל (עמוד נג) ציין לחזו"א שמדינא צריכין להדליק נ"ח בחוץ משום פרסום ניסא בא". ובקונטרס חנוכה ומגילה (סימן ג) כתב בשם הגר"ז מבריסק דדין שעת הסכנה הוא תקנה מיוחדת, ולכן בשעת הסכנה אם יחידים יכולים להדליק בחוץ, אינם מחוייבים בזה. אלא דמ"מ פשיטא שאם הניח מבחוץ קיים המצוה של הדלקה בפתח ביתו. ומ"מ שלא בשעת הסכנה עיקר התקנה

ח. מנהג בני הישיבות האשכנזים, שהבחורים מדליקין נר חנוכה בחדריהם בברכה, לפי מנהגם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו בברכה. ומי שנעשה בר מצוה באמצע ימי החנוכה, למנהג האשכנזים מדליק בשאר הלילות, אף שבלילות הראשונים לא היה בו חיוב בהדלקה. ויכול להוציא הגדול בהדלקת הנר, דסמכין אתזקה דרבא שהביא ב' שערות. וכן גר שנתגייר באמצע ימי החנוכה, מדליק בשאר הלילות בברכה. ח)

קצו) כתב דלמעשה יש להדליק בפתח החצר אפילו במנורה פשוטה ולא במנורה יקרה בחלון. ובס' הזכרון חמדת משה (עמ' קצב) כתב ששמע מהגר"צ שלדעת הרמ"א גם בזה"ז מדליקין בפנים שאחרי שעת הסכנה נשאר כך, אולם לדעת מרן מדליקין בחוץ, כי כך היתה התקנה ואחרי שעברה שעת הסכנה חזר הדבר להיות כדמעיקרא. ע"כ.

אולם אינו מוכרח לדייק כן מדברי מרן בש"ע. ועוד שבב"י יש קצת משמעות שהיו נוהגים להדליק בפנים. וכבר כתבנו לעיל דברי הפוסקים שבזמן הזה אפשר להדליק בבית, ורק טוב ונכון להדר במצוה ולהדליק בחלון או בפתח ביתו.

אם נרות חנוכה הם כמצוה אחת, או כל לילה מצוה בפני עצמה

לאחר שתכלה רגל מן השוק, נדקי"ל דבדיעבד מהני טבילה בלילה, ועיין יו"ד סי' רסח, או בקטן שהגדיל אז, להסוברים דבעינן שעות בשנים נרב אחאי גאון] אם חייב בנרות של אותו לילה או לא. והנה המג"א (סי' תרפו) כתב בשם הגמ"י, בגר שנתגייר קודם נץ החמה, דפטור מקריאת שמע של לילה, דעיקר מצוה ביום. והנה נראה דמ"ש דעיקר מצוה ביום, אינו לפטור מקריאת הלילה, דבזה מאי איריא אי הוי הקריאה ביום, אפילו אי הוי עיקר מצוה בלילה, או שוין, נמי פטור מקריאת הלילה, כיון דקודם נץ החמה הוי יום, ואין בו שייכות לקריאת הלילה, רק דרך תשלומין, וכיון שהיה פטור בשעת חיובו, פטור גם אחר כך. וכמ"ש הפוסקים כן לגבי אונן בהבדלה, ולמה לי הטעם דעיקר מצוה ביום, אך הכוונה לדיוקא דאי לא הוי עיקר המצוה ביום, היו פוטרים ביום כיון דלא הוי כולו בחיובא, אך כיון דעיקר מצוה ביום עדיין הוי כולו בחיובא, וכוונתו כך, דגר שנתגייר קודם הנץ החמה פטור מקריאת הלילה, משמע הא דשל יום חייב, לפי שעיקר מצוה ביום. וא"כ בחנוכה דהוי כל הימים שווים, היה נראה דפטור לגמרי, כיון דלא הוי כל זמנו

להניח על פתח הבית מבחוץ. וגם אם הדליק בפנים משום איזה אונס, אם אח"כ נתאפשר לו להדליק בחוץ, חייב להדליק בחוץ פעם נוספת. וכן עשה פעם כשנשבה רוח חזקה ולא היה אפשר להדליק בחוץ, הדליק בפנים, ואח"כ שנפסקה הרוח הדליק שוב מבחוץ. ובספר מצות נר איש וביתו (עמ' קצא) כתב ששמע מפיו של הגרי"ז מבריסק שהמדליק בפנים לא רק שלא יצא ידי חובת המצוה אלא גם הוי ברכה לבטלה. וע"ע בספר מקראי קודש (הררי. עמוד 27 ועמוד 45) ושם כתב בשם הגרי"ש אלישיב להדליק בפתח החצר ולא בבית ולא בפתח הבית אלא אם יש חשש מגנבים וכד'. ע"ש. ובשו"ת אבני ישפה (חלק א' סימן

ח) הנה יש לחקור במצות נר חנוכה, האם כל יום מצוה בפני עצמו, או שהכל הוא כמצוה אחת. ובפרט לפי מנהג המהדרין מן המהדרין שעושים נר לכל יום ויום, וי"א שהידור זה הוא מתקנת חכמים. ונ"מ בזה. א. בקטן שהגדיל, האם יש לו מצוה להיות מהדר. ב. אדם ששכח ולא הדליק יום אחד אם הפסיד את הראשונים. ג. גם יש לדון לענין תשלומין בלילה אחר, שאם הכל מצוה אחת יש מקום לדון לענין תשלומין. ד. נ"מ אם נאמר שצריך בית דוקא, ובית שלו, בשביל מצות לנר חנוכה, האם הולכים אחרי רוב הימים או דילמא דנים על כל יום ויום בפני עצמו.

ואין לנו מקור לחדש כן שהכל מצוה אחת, אלא נראה שכל יום הוא מצוה בפני עצמו. וסיוע לזה שהרי בחנוכה גומרים את ההלל בכל יום, מטעם שנחשב שכל יום הוא כמו יום טוב בפני עצמו. ואכמ"ל בזה.

ובהנחות חכמת שלמה קלוגר (סי' תרעז ס"ב) נסתפק, בקטן שהגדיל תוך ימי חנוכה, וגר שנתגייר תוך ח' ימי חנוכה, אם חייב במותר הנרות או לא, ואת"ל דחייב, אם נתגייר בלילה

אביו, אבל ביתוס דליכא מצות חינוך, א"כ הוא פטור לגמרי [נא.ה. יש להשיב ע"ז], הגם שאם חפץ להדליק ולברך אין מוחין בידו, דהא אינו מצווה על לא תשא (תוס' ר"ה לג.), והבית דין אין מצווים למחות בידו, דהא כשיגדל יהיה מחוייב לברך, ומהיכי תיתי ימחה לו לברך בקטנותו, כמו אם יתום לוקח אתרוג דמברך ואין מוחין בידו. אבל עכ"פ אין הקטן מחוייב למכור כסותו.

אבל משעה שיגדל ביום ד' דחנוכה צריך למכור כסותו כדי להשיג נר חנוכה, יען דכל יום ויום הוא חיוב מצוה בפני עצמה, ובא עליה החיוב להדליק נר חנוכה ביום החמישי והלאה, הגם דבאבילות ובהבדלה פטור אם נתגדל אחר שבת, או אם נתגדל בתוך ימי אבלות [עיי' בט"ז יו"ד ס' שצו] אבל בחנוכה כל יום היה נס, ותיקנו חכמים מצוה על כל יום ויום בפני עצמו, ומשעה שהגדיל נתחייב על הנס של אותו יום. ושפיר מברך וצונו. וראיה לזה, דהא אם היה רק מצוה אחת, א"כ גדול שלא הדליק כלילה הראשונה יהיה מעוות שלא יוכל לתקון, דאי אפשר לו להדליק שמונה ימים יחד, או אם היה אונן לילה הראשונה, לא ידליק עוד, או אם היה אנוס איך יברך בשאר הלילות, ואפילו אם נאמר אנוס שאני, שהיה בר חיובא, עיין נקודות הכסף (יו"ד ס' שמא) עכ"פ מי שהיה טרוד במצוה דפטור מן הדין, הכי נימא דלא ידליק בשאר לילות, זה אינו, דהא מפורש יוצא בש"ע (ס' תרפ"ב ס"ב) שאם עבר כל הלילה ולא הדליק, אין לו תשלומין. הג"ה, ובלילות אחרות ידליק כמו שאר בני אדם, אע"פ שלא הדליק בראשון. [דבכל לילה היה נס בפני עצמו, וצריך להדליק עבור הנס אותו יום]. ועיין בב"י מ"ש בשם הרוקח והרשב"א.

ועיין בב"ח (ס' תרעז) שכתב, המדליק כליל ראשון מברך להדליק וכו', אע"ג דכל מידי דמזמן לזמן קאתי, אם עבר ולא בירך שהחיינו בהגיע הזמן, שוב אינו מברך, דעבר יומו בטל קרבנו, היינו דוקא בדבר שאין זמנו נמשך, אלא זמנו בעתה, כגון בדיקת חמץ וכו', אבל בהדלקת נרות חנוכה דזמנו נמשך שמונה נרות, אם לא בירך כלילה הראשון מברך אחר כך כל זמן שלא עברו ח' לילות, ודלא כהרא"ש בדרשות שא"צ לברך שהחיינו. וגם מהר"מ מינץ כתב בתשובתו

בחיובא, ובשעת תחלת החיוב היה פטור. ומיהו נראה דלא דמי וכו', אבל הכא הרי היה כל יום נס חדש, וחייב לברך על להבא. וזה הנפ"מ בטעמא דב"ש וב"ה גבי נר חנוכה, והיינו בגר שנתגייר, וקטן שהגדיל באמצע ימי חנוכה, דלטעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין, גם הנר חייב להדליק לפי ערך ימי חנוכה הנכנסין, ככל אדם, אבל לב"ה דהוי כנגד היוצאין, הרי ביוצאין לא הוי בר חיובא, ולכך אין שייכות מהדרין בו, ומדליק רק נר אחד, או כיון דלא אפשר כנגד היוצאין, מודו ב"ה דמדליקין כנגד הימים הנכנסין. ודוקא היכי דאפשר להדליק כנגד היוצאין מדליק כן, אבל היכי דלא אפשר מודו ב"ה דמדליק כנגד הימים הנכנסין. ובזה יהיה החילוק בין הטעמים, דאיך טעמא דב"ש כנגד פרי החג, דזה תינח אם התחיל בחיובא, אז דומה לפרי החג, כיון דהדליק כל מנין החיוב, אבל אם התחיל באמצע, ולא הדליק כלל, כל החיוב אינו דומה לפרי החג, ובזה מודו ב"ש דאין בו הידור כלל.

וכתב עוד שם, דיהיה נפקא מינה בין הטעמים בגר שנתגייר, וקטן שהגדיל באמצע ימי החנוכה, דלטעם שהוא כנגד הימים הנכנסים או היוצאים, לב"ש גר שנתגייר וקטן שהגדיל מדליק כנגד הימים הנכנסין, אבל לב"ה שהוא כנגד הימים היוצאים לא ידליק כי אם נר אחד. ולטעמא משום מעלין בקודש ואין מורדין, או כנגד פרי החג, איפכא הוא, דלב"ש בגר וקטן שנתחייבו באמצע אין בו הידור כלל כיון שאינו דומה לפרי החג, ולב"ה גם בזה מדליק ככל אדם. וראה עוד בחכמת שלמה שם.

ובשו"ת מחנה חיים ח"ג (אר"ח ס' נא), כתב, דקטן שהגדיל באמצע ימי החנוכה, שהיה פטור מלהדליק כלילות הראשונים, א"צ לחזור על הפתחים ולטול צדקה, או למכור כסותו בעבור קיום נר חנוכה, הגם דמברכים אשר קדשנו, ואמרו בגמ' מלא תסור מדבריהם דמברכים אשר קדשנו, ואמרו בגמ' מלא תסור מדבריהם מברכים על הדלקת נר חנוכה. אבל הלא הקטן אינו מצווה על מצות עשה ול"ת של תורה, וא"כ בודאי אינו מחוייב בהדלקת נר חנוכה, חוץ מאם יש לו אב שיש מצות חינוך על

ט. חיילי צבא נשואים, הנמצאים בקוי החזית, יוצאים ידי חובת נרות חנוכה בהדלקת נר חנוכה שמדליקות נשותיהם בביתם. וכן חיילים רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, בזמן חופשתם, יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה, בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם. ואם ירצו להחמיר על עצמם להיות מהדרים, ולהדליק במקום הימצאם בקו החזית, ידליקו בלי ברכה, ותבוא עליהם ברכה. וחיילים אשכנזים הנמצאים בשדה ינהגו כנז', אלא אם כן יש להם חדרים או אוהל בפני עצמם, שאז ידליקו בחדריהם בברכה, כמנהגם. (ט)

לילות, מבואר לכאורה דזו מצוה אחת שנמשך זמנה ח' לילות. וי"ל. ועיין בארחות חיים לרבינו אהרן מלוניל (הלכות חנוכה אות י'), ובספר צפנת פענח (בספר כללי התורה והמצוות אות נה).

דצריך לברך שהחיינו בליל שני אם לא בירך בראשון. ע"כ. וכן מבואר בב"י שם, שאם לא בירך שהחיינו בליל א' מברך בשאר הלילות. ע"ש. ומלשון הב"ח שכתב שזמנו נמשך שמונה

חיילי צבא נשואים, הנמצאים בקוי החזית, יוצאים ידי חובת נרות חנוכה בהדלקת נשותיהם

סמוך על שלחן הוריו, ידליק נר חנוכה במחנה הצבאי, או באוהל וחדר האוכל.

וכן החיילים ידליקו במקום שמתפללים שם מנחה וערבית, דלא גרע מכל ביכ"נ שמדליקין שם.

ואין להקשות שהרי גם בברכות קיימא לן בסימן ו' שיכול לכיין שלא לצאת ידי חובה בברכות השחר שהשליח צבור מברך, ויכול אחר כך לברך בעצמו, דשאני נרות חנוכה שהמצוה היא נר איש וביתו, וכמו שכתב בברכי יוסף (סימן תרעז), ובשו"ת חיים וחסד מוספיא (סי' י'), ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חלק אורח חיים סימן ג). וכן פסק המהרש"ל דהוה ליה ברכה שאינה צריכה, ודלא כהרמ"א. והסביר דבריו בשו"ת דברי יעקב שור (סימן עח) כמו שכתב בברכי יוסף הנ"ל. ע"ש. ולכן ספק ברכות להקל. ורק חייל נשוי שיודע שאשתו לא נמצאת בביתו, אלא בבית הוריה, יכול להדליק במחנה ולברך.

ט) שו"ת יביע אומר ח"ה (סימן יז אות ד), שו"ת יחזקיה דעת חלק ב' (סימן לב עמוד קכה). וח"ו

(ס"ס מג), ודחה שם מה שכתב בזה הגר"ש משאש, ואין דבריו בנידון דידן נכונים להלכה.

ובאמת שיש להורות לחיילים שלא לברך על הדלקת נר חנוכה, לא מיבעיא בחייל רווק שסמוך תמיד על שלחן הוריו, ומתגורר בביתם בעת החופשות, ולכשיסיים את שירותו הצבאי, שיוצא ידי חובתו בהדלקת ההורים בביתם, גם כשהוא נמצא במחנה ובחזית, אלא גם חייל נשוי אם אשתו מדלקת בביתו, אין צריך להדליק ולברך, ואפילו אם יכין שלא לצאת בהדלקת אשתו כבר כתב מרן דאינו יכול לנהגו כן, דבע"כ יוצא ידי חובתו כשמדליקין בביתו. דהחיוב הוא נר איש וביתו.

ואמנם חייל נשוי שאשתו נמצאת בבית הוריה, או חייל רווק שמתגורר בעיר בגפו, ואינו

חיילים שאין להם בית היכן ידליקו נר חנוכה

שהרכוב כמהלך, לא נמצא בשום מקום דבעינן בית קבוע למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא. ע"כ. וכ"כ בשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (סי' טו אות ו), שכן היו נוהגים בחו"ל להדליק נ"ח ברכבת והיו פרסומי ניסא. ע"ש.

ואמנם דעת הגרש"ז אורבך, בספר שלמי מועד (עמ' ר), שחיילים (אשכנזים) החונים על פני

וחנה בשו"ת שער שלמה זוראפה (דף לג) כתב, שאף המהלך בדרך וחונה בלילה, אע"פ שאין לו בית ולא אוהל, חייב להדליק נ"ח ולברך. ע"ש. ובשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' קמו) כתב, שהנוסע ברכבת, הלא מי ששילם דמי נסיעתו לכל הלילה, הוי כשכר לו בית דירה, לאכול ולישן שם, וחייב בנר חנוכה, ואע"פ

העלה שחיילים (אשכנזים) החונים על פני השדה, חייבים להדליק נ"ח בברכה, וישימו את הנרות בעששיות שלא יכבו. ע"ש. וכ"כ בספר אז נדברו (ח"ז סי' סד, וח"א סי' לד אות ב). וסב"ל. וידליקו בלא ברכה. ועיין בחזון עובדיה חנוכה (עמ' קמו). וכבר כתבנו מזה לעיל בכמה מקומות, יעו"ש.

אם נר חנוכה חובת הבית

נ"ח. וכעין סברא זו כתב מרן החיד"א בברכ"י (ר"ס תרעז). וכ"כ המאמ"ר (סי' תרעז סק"ה). ע"ש. ובשו"ת פרי הארץ (תאור"ח סי' ט דף ו ע"ד), ובשו"ת חיים וחסד מוספייא (סימן יג). וכ"כ בספר נהר שלום וינטורה (סי' תרעז) דכשהדליקו עליו בתוך ביתו פטורו חז"ל, ולא משום דעתו וכוונתו פטורו, אלא שעשו הדלקת אשתו בביתו כאילו הוא הדליק בעצמו, ולכן הוא פטור אפילו מברכת הראייה.

וכ"כ בשו"ת חכם צבי (בתשובות הנוספות סי' יג) שמצות חנוכה שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובים ובין שלא היה בו אלא אדם אחד, וכיון שהדליק אחד מבני הבית, שוב אין חיוב על שאר בני הבית להדליק, שאין הדלקת נר חנוכה חובה מוטלת על "קרקפתא דגברא", אלא על אחד מבני הבית, ואינה כשאר חובות הגוף שהן חובה על כל אחד ואחד, אלא עשאוהו כאילו היא חובת הבית. וכסברא זו כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב אור"ח סימן ג). ובשו"ת דברי יעקב שור (סימן עח). וע"ע בשו"ת זרע אמת (ח"א סימן צז). ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (אור"ח סי' כד). ובספר הזכרון לגר"ח שמואלביץ (עמ' תר"ב). וראה גם בחיי אדם (כלל קנר אות לג) שאינו מועיל לכוין שלא לצאת.

והגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה פרשת יתרו (שאלתא נר, אות ד) כתב, ולכאורה קשה שלפי מה שביארנו בדעת רבינו השאלות והגאונים שעיקר הקידוש של היום הוא השתיה, אם כן היאך אפשר להוציא השומעים במצוה מעשית כשאנשים טועמים מן היין, ולא קשיא מידי, שזהו כבוד שבת שראש הבית שותה יין, וכל בני ביתו יוצאים ידי חובה, וכך היתה תקנת חכמים. וכיוצא בזה תיקנו בהדלקת נרות חנוכה

השדה, ואוכלים וישנים תחת כפת השמים, אינם חייבים להדליק נר חנוכה במקום המצאם, ומ"מ כשנמצאים בתעלות ושוחות שאינן מקורות מלמעלה ידליקו נ"ח בלי ברכה. ע"כ. ומשמע דס"ל דמה שאמרו מצות חנוכה נר איש "וביתו", בעינן כעין ביתו, שהוא בית דירה מקורה. אבל בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (סי' כט)

והנה זה לשון הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"א) מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד וכו'. ולכא' משמע דמצות הדלקה היא חובה על האדם להדליקה דוקא בביתו או על פתח הבית או על פתח החצר, אבל לא ברשות הרבים או בבית של חבריו. ושם (פ"ג ה"ג) כתב הרמב"ם: ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס.

והנה בשפת אמת (שבת כא:) כתב, וז"ל, ויש לעיין אי המצוה נר א' בבית כמו מזוזה וכמו נר שבת דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהיה די וכו', או נימא דהמצוה על כל אדם אלא דבעה"ב מוציא כל בני ביתו, ועיין שם מה שכתב בזה. ובפני יהושע (שם) כתב, מצות חנוכה נר איש וביתו, נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד, וקיי"ל נמי מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דש"ה שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית, ועדיין צ"ע. ע"כ.

ובשו"ת מהר"ש הלוי (תאור"ח סימן כד) כתב, שמצות הדלקת נ"ח, אינה מוטלת על גוף האדם עצמו, שהרי אם מדליקים בביתו של אדם, אע"פ שלא ימצא שם בעת ההדלקה ולא שמע הברכות של ההדלקה יצא ידי חובתו, שהמצוה היא שיהיו נרות חנוכה דולקים בביתו של אדם, כדי לפרסם הנס, ולכן כיון שאפשר שתיעשה המצוה על ידי אחרים, אע"פ שהוא בעצמו לא יעשנה, יש להקל בה שגם הנשים יכולות להוציא את האנשים, כיון שאף הן היו באותו הנס. וכדמוכח בגמ' (שבת כג.) שהאשה מוציאה את האנשים י"ח

שעיקר המצוה ההדלקה, וכל בני הבית יוצאים בהדלקת האחד מהם, אף על פי שכולם חייבים בנר חנוכה. ובדברי האחר' יש כמה סברות קרובות זו לזו, אע"פ שיש חילוק ביניהם, ומ"מ הכל שורש הדברים כולם שממילא יוצא יד"ח ע"י ההדלקה שבביתו.

וראה גם בספר מנחת אשר וויס (ע"ה"ת בראשית עמוד שנה) שעמד בחקירה זו, וע"ש מה שכתב בזה. ובספר זכרון שמואל להגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל (סימן ט אות ה) כתב גם כן, דיש לומר שבנר חנוכה אין החיוב דוקא על בעל הבית שיעשה מעשה הדלקה בעצמו, אלא הוא חיוב על הבית שיודלק בו נר חנוכה על ידי אחד מבני הבית. וכלשון הרמב"ם מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, ואם אחד מדליק אי"ז מדין מוציא אחרים יד"ח, אלא דמ"מ צריך שהמדליק יהיה בר חיובא, דאל"ה אין על זה שם של הדלקת נר חנוכה כלל. עכ"ד. ומה

אם יכול להדליק נרות חנוכה בבית של חבירו שלא מדעתו

וע"ע בשו"ע הרב (סי' רס"ג ק"א סק"ב) שכתב, דודאי האשה אינה אלא שלוחו של הבעל וכו'. ונפ"מ ג"כ אם חטף המצוה מאשתו, די"ל שהמצוה מתקיימת ממילא לכולם ול"ש לתבוע ממנו תשלום. וז"א דהא שכר ברכה יש כאן, וגם רוצה לקיים מעשה המצוה בגופו. ועיין.

ובשו"ת מנחת שלמה (תניינא בנדפ"מ סי' נח אות ג) כתב, דנ"ח אף דעשאוה כחובת הבית, מ"מ יש בה גם חובת גברא, ודלא כמו מזוזה שלאחר שקבעו בבית את המזוזה ממילא נפטרים לגמרי כל דיירי הבית, ואף אם קבעה אדם שאינו מבה"ב ושלא בשליחות בעה"ב, יצאו יד"ח, דבנ"ח שהדליקו אחד שלא מבה"ב שלא בשליחות בעה"ב פשיטא דלא עשה כלום ולא יצאו, וזהו משום דחכמים הטילו המצוה גם כחובת גברא על האדם שזה מוטל אקרקפתא דגברא. ובנ"ח מצינו לפי מנהג אשכנז, שיכול לכוין שלא לצאת ולברך בעצמו, וזהו משום ההידור הנוהג במצות נ"ח לצורך פירסום הנס. ועפ"ז כתב כמה דינים ע"ש, ויש לפלפל בדבריו.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן נא), שיש בנר שבת ב' חיובים חיוב גברא ושלוש בית,

ולפ"ז יש לדון עוד, אם יכול להדליק נרות חנוכה של חבירו שלא מדעתו. נוכ"כ בס' זכרון שמואל שם, שלפי המבואר, יתכן לומר שאפי' אם אינו מבני הבית מועיל כיון שהחיוב הוא שיודלק נר חנוכה בביתו.

וראתי להגאון רבי ברכה דאנון הראשון לציון (לפני כמאה ושמנים שנה) בספר בד קודש על הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"א. ונדפס חיבור זה בסו"ס כבוד יד"ט של אביו הגאון ר' יום טוב דאנון) שכתב לדון בזה, האם יכול אדם להדליק נ"ח של חבירו שלא מדעתו, או"ד לא וכמו שהתורם בדבר שאינו שלו שלא מדעתו אין תרומתו תרומה. ונראה להביא קצת ראיה ממ"ש הר"ן (פסחים ז) בביאור החילוק אימתי מברך בעל ואימתי בלמ"ד. והק' מתרומה דמברכינן בלמ"ד אף דאפשר לקיומי ע"י שליח, ותי' משום דא"י לתורם שלא מדעת בעלים וכו'. ומדהוצרך לומר גבי חנוכה דה"ט דמברכינן בלמ"ד משום דיכול להשתתף בפריטי, ול"ק דה"ט משום שאינו יכול להדליק נרות חבירו שלא מדעתו, וכמ"ש גבי תרומה, ש"מ דס"ל להר"ן דבנר חנוכה יכול להדליק שלא מדעתו ויוצא בו י"ח. ויש לדחות. עכ"ד.

ובכל החקירה הנז', יש לחקור גם לגבי נר שבת.

י. בן נשוי הסמוך על שלחן אביו, ויש לו חדר מיוחד בבית אביו שהוא לן שם, אינו חייב להדליק נר חנוכה בפני עצמו, וגם אין צריך להשתתף בפרוטות, כי הוא יוצא ידי חובה בנר חנוכה שמדליק בעל הבית שהוא אביו, שמזכה לו כל מחסורו לאותו שבת, ובכלל זה דמי השמן של נר חנוכה. ואם רצה להדליק בפני עצמו, לא יברך, כי היא ברכה לבטלה. (י)

דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר של חנוכה, כי אם בבית שאדם דר בו, מדאמרינן כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובית הכנסת פטור ממזוזה וכו', וקצ"ב מאי ס"ד שיהיה חיוב הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, והא אפילו מי שיש לו שני בתים מדליק רק באותו שדר בו, ולא בכלום.

עוד יש לדון, אם המדליק נרות שלא בביתו יצא ידי חובה בדיעבד, וכגון המדליק ברשות הרבים או שהשתתף בפרוטה עם חבירו. או שהדליק בבית הכנסת, או בבית חבירו וכו'. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"י ס"ז פז) שנשאל באדם שהלך לבית חבירו עם ב"ב לסעודת חנוכה, ובשעת הדלקה נתן פרוטה לבעה"ב שיוציאו בהדלקתו, ואחר האכילה חזר לביתו, אם צריך להדליק עתה בביתו, או"ד יצא בהדלקת חבירו. וכתב שהדעת נוטה שצריך לחזור ולהדליק בביתו. וראה בשו"ת שארית יוסף (סי' עג). ואכמ"ל בזה.

ואין ברכה רק בהצטרף שניהם יחד, וכל שהדליקו בבית כבר יצאו חיוב גברא, ולא נותר רק משום שלום בית, ועל זה אין לברך. ע"ש.

ובשפת אמת שם כתב, דלכא"ו נ"מ בחקירה זו, בב' בעלי בתים הדרים בבית אחד, דאפשר די להם בנר אחד, והא דאושפיזא משתתף בפריטי י"ל שהוא כדי לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא, אך אי"נ דהמצוה על כל אדם ובעה"ב מוציא כל ב"ב, אינו כן. וכן נ"מ לגבי המהדרין, האם כ"א מצי לברך לעצמו, דאי מטעם שליחות, א"כ המהדרין אין מכוונים להוציא ורשאי כ"א לברך, אבל אי המצוה רק על הבית וא"צ כוונה להוציא, א"כ על מצות הידור בלבד איך יברך. אא"כ נחדש שכך תיקנו וגם זה בכלל המצוה ושייך עליו ברכה אף דאינו מחויב. ע"ש. ולכא"ו הרי בשיש לו ב' בתים אינו מדליק רק בא' מהם, זולת היכא ששייך מטעם חשד, הרי דלא דמי למזוזה. וי"ל. ובס' המנהיג (הלכות חנוכה אות קמח) כתב בשם גאון, יראה לי

בן נשוי הסמוך על שלחן אביו, ויש לו חדר מיוחד בבית אביו שהוא לן שם

הרשב"א (ח"א סי' תקמב) כתב לגבי נ"ח, דמי שאוכל על שלחן בעל הבית, אפי' שוכב בבית בפני עצמו א"צ להדליק. אבל מ"מ צריך להשתתף, או שיקנה לו בעה"ב חלק בשמן ופתילות. ע"כ. ומשמע דאף שאוכל אצל בעה"ב לא הוי כסמוך על שלחנו. וי"ל דבן לגבי אביו שאני. ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (תאור"ח סי' כד) האריך למעניתו בזה, והעמיד דברי הרשב"א בתשובה הנ"ל דמירי כשאינו סמוך על שלחנו, (כלומר, שאוכל ושותה על חשבנו הפרטי), אבל בסמוך על שולחנו מעיקר הדין אין צריך להשתתף בפרוטות, וכמ"ש בשו"ת בית דוד (סי' תעב), וע"ש. וע"ע במג"א (סי' תרעז סק"א) דבחורים שלומדים שלא בביתם, צריכים להשתתף בפרוטה עכ"פ. ודוקא בבחור שאוכל בפ"ע, אבל

(י) בארחות חיים (הל' חנוכה אות יד) איתא, בן גדול בבית אביו ואינו סמוך על שלחן אביו, הרי הוא כאכסנאי וצריך להשתתף בפרוטות. ע"כ. והובא בב"י (סי' תרעז). וכ"כ בכל בו (סי' מד). ומשמע שאם אוכל אצל אביו, הרי הוא סמוך על שלחן אביו ופטור מלהשתתף בפרוטות, אלא הוא בכלל בני הבית וכשמדליק בעה"ב הוא יוצא י"ח. וכ"כ בשו"ת בית דוד (סי' תעב), וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (תאור"ח סי' כד), וכ"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ב (סי' לו השני), שהמנהג פשוט פה בגדאד, שאם הבנים נשואים, ויש להם חדרים בפני עצמם, ורוצים להדליק בפני עצמם, מדליקים בלא ברכה, אלא סומכים על ברכת אביהם. ע"ש. וכ"פ בבן איש חי (פר' וישב אות טז), והובא בכח"ח (סי' תרעא ס"ק טו). ובתשובת

הביא דברי תרומת הדשן וכתב על דבריו, ולי נראה דאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה. וע"ש בדרכי משה. והיינו טעמא דמין שהכל יוצאים ידי חובתם ממילא בהדלקת בעה"ב. ודברי המהרא"י שייכים רק למנהג אשכנזי שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק. והחקירה הנ"ל מובאת בשו"ת באר אברהם למהר"א פסלווער (סי' טו) בשם הרב גליא מסכת, ובפני יהושע (שבת כא:), ובשפת אמת (שם), ובספר זכרון שמואל להגר"ש רוזנבסקי זצ"ל (סי' יט סק"ד), מנחת אשר וויס (עה"ת בראשית עמוד שוב), ובסוף ספר מעגלי צדק. וע"ע בחזון עובדיה חנוכה (עמוד קנב).

ואמנם יש מי שכתב, דאורח המקבל חדר בפני עצמו, כמו ההולך אצל אביו או חמיו, צריכים להדליק באותו חדר, שהחדר נחשב מושאל לו, אם אחרים לא משתמשים בו, ולא נכנסים לחדר ללא נטילת רשות. ומ"מ טוב שישמע את הברכה מבעל הבית, ואח"כ ילך מיד להדליק בחדר השינה. ואם אין להם חדר מיוחד יוצאים בהדלקת בעל הבית, וטוב שיאמרו לו שיזכה להם מעט מנר חנוכה. ע"כ. [ספר הזכרון, זכרון יהודה (חלק א עמוד קא) בשם הרב אול"צ].

וצ"ע, דבראשונים מבואר שאורח שיש לו פתח בפני עצמו אינו מדליק שם רק מפני החשד. וזה לא שייך בזה"ז. ונראה דאינו נחשב כמושכר לו, מדלא פלוג אם נותן לו לאותו לילה חדר בפ"ע או לא. ועוד, דשמא גם יש לחוש שאם ידליק קודם בעל הבית, ממילא יוצאים כל בני הבית בהדלקה זו. אם נחשיב את הכל לבית אחד. ואיך ידליק בעל הבית עצמו בברכה.

ואציין בזה כמה פרטים בדיני אורח:

עמם בפרוטות, ואח"כ כשיגיעו לביתם ידליקו בלא ברכה. אבל הנכון הוא שיהיה בדעתם לנסוע לביתם ויסעו לביתם וידליקו שם בברכה.

ג. המתארחים בליל שבת, ואח"כ חוזרים לישון בביתם, צריכים להדליק נ"ח בער"ש בביתם, ואם יוצאים קודם פלג המנחה, נראה שימנו שלח להדליק בביתם בזמן ההדלקה. כיון שחוזרים לישון בביתם. ובספר הזכרון, זכרון יהודה (חלק א עמוד קא) כתב בשם הרב אול"צ, שישתתפו בפרוטה

אם סמוך על שולחן בעה"ב, הוא בכלל בני ביתו. ע"כ. וכ"מ בפמ"ג (סק"ה) שכתב, דמ"ש במג"א היינו בזמן התלמוד, אבל בזה"ז הכל הולך אחר מקום האכילה, אם אוכל בקביעות אצל אביו, ידליק שם במקום שאוכל, כמו שנתבאר באות ו'. והיינו מן המהדרין, הא מדינא אינו צריך כלל, כיון שהוא סמוך על שלחן אביו, הוי בכלל בני ביתו. וצ"ע. ע"כ. ועיין במשנ"ב (סי' תרעא סק"ח) דהכל נגזרים אצל בעה"ב אפילו בניו הגדולים ומשרתיו, כיון שהם סמוכים על שולחנו בקביעות, הם בכלל בני ביתו. וכ"כ עוד (בסי' תרעז סק"א), דה"ה הבחורים שלומדים שלא בביתם צריכים להשתתף עכ"פ, ודוקא בבחור שאוכל בפ"ע, אבל אם סמוך על שולחן בעה"ב, הוא בכלל ב"ב. ע"כ. וע"ע בשו"ת יחזה דעת ח"ו (סי' מג).

והנה נודע מה שחקרו האחרונים אם חובת הדלקת נר חנוכה היא חובת הדר, או חובת הבית. ואי נימא דנר חנוכה חובת הבית, לכאורה אמאי אכסנאי צריך להשתתף בפרוטות, הא בבית זה מדליקין נר חנוכה וכל דיירי הבית יוצאים ידי חובתם בעל כרחם. ושמא צריך איש וביתו דהיינו שהם אותה משפחה. ועיין למהרהרא"י בתרומת הדשן (סי' קא) שכתב בכך נשוי הדר אצל אביו, שרשאי להדליק נר חנוכה לעצמו ולברך. ע"ש. וזה אפשר או מטעם הידור, וס"ל שמברכים על נרות הידור, או מטעם שמכוונים שלא לצאת ידי חובה בהדלקת בעה"ב, ויוצאים ידי חובה בהדלקת עצמם, ונחשב כאילו כיוון בעה"ב שלא להוציאם ידי חובה, אחר שכן נהגו. ואמנם הבית יוסף (סימן תרעז)

א. גם מי שמדליקין עליו בתוך ביתו, טוב שיהא נוכח בשעת הברכות, כדי שלא יפסיד את הברכות. והדבר מצוי אצל בחורי ישיבה, שטוב שיקפידו לשמוע את הברכות שמברכים בהדלקה שבבית המדרש, והמבקר יכול להוציא אותם ידי חובתם.

ב. המתארחים בשבת, במוצאי שבת נראה שצריכים להדליק בביתם, ואם יש חשש שיעכבו אותם שם ולבסוף ישנו שם, ישתתפו

עם המארח. ושמא טעמו משום שבזמן חיוב ההדלקה אינו מצוי בביתו, לכן ישתתף בפרוטה במקום שנמצא. אלא דסותר דבריו ממ"ש בהמשך לגבי חתן ביום חופתו, שאם החופה בלילה, קודם החופה ילך לביתו שעתידי לגור בו, וישהה שם בזמן הדלקת נרות חנוכה, ובזה ודאי מקיים מצות הדלקת נ"ח כהלכתה. ואם החופה נערכת ביום ואינו יכול להדליק בביתו, ימנה שליח שידליק לו בביתו. וצ"ע. והנכון שידליק בביתו לאחר החתונה בלא ברכה, כי בשעת החיוב בזמן צאה"כ יצא ידי חובה בהדלקת אביו, שעדיין היה בגדר רווק ובכלל בני ביתו.

ד. הנוסע ממקום למקום בזמן הדלקת הנרות, ולן כל לילה בבית אחר, מקום שהייתו בזמן ההדלקה קובע, על כן ידליק נרות חנוכה במקום שהוא נמצא, ואם נמצא בתחלת הלילה בבית אחד, ולאחר כמה שעות עוקר לבית, נראה שידליק במקום שישן. דבזמן הזה אין זמן ההדלקה לעיכובא, ואפשר להדליק כל הלילה. וצ"ע.

ה. חייל שנמצא בצבא, יוצא בהדלקה שכביתו. דהיינו, חייל נשוי יוצא בהדלקת אשתו. ואם הוא רווק יוצא ידי חובה בהדלקת ההורים. וחייל נשוי שאשתו הלכה לבית אביה, ונפטרה בהדלקה שמדליקים שם, מסתבר שאינו מועיל לו, כיון שהיא עצמה אינה אלא נגזרת אחרי ההדלקה שלהם, ולא תוכל לגרור עמה את בעלה. ולכן ידליק בעלה במקום שהוא נמצא, ובלבד שהוא בתוך בית או אהל. ונראה כיו"ב בליקוטי הערות ח"ב סי' קמג].

ובספר מקראי קודש (הרי"ב בק' ס"ק ז) כתב, שהחייילים הנמצאים באהל מקורה ומוגן מהגשמים יכולים להדליק, אבל אלו הנמצאים בשוחות בלא קירוי והרוח מנשבת בו, אינם בגדר בית כלל ואין להדליק שם. וכו' למנהג אשכנז שכל אחד מדליק, אבל לדין כבר נתבאר שאם החייל רווק יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקת ההורים, ואם הוא נשוי יוצא ידי חובה בהדלקת אשתו, ורק אם אשתו מתארכת אצל הוריה ואין מי שיפטור אותו, החייל מחוייב בהדלקה].

ו. השוהה בבית מלון, הנה מעיקר הדין יש לו להדליק בחדר השינה שקיבל, שהוא מקומו

המושאל לו, אבל כיון שבעלי המלון אינם מסכימים שידליקו נרות בחדרים, מפני חשש שריפה, לכן האורחים ישתתפו ביניהם בפרוטה וידליקו בפתח בית המלון להוציא את כולם ידי חובה. או שיבקשו מבעלי המלון שיזכו להם חלק בשמן לכל האורחים, וראה לעיל עמוד קי"ד מה שכתבנו בשם הראשונים.

ז. הנוסע במטוס ובשעת הדלקת נר חנוכה יהיה במטוס, ראה לעיל עמוד רצא, שאם יש לו פנס חשמלי, לא ידליקו בברכה, אלא ידליק בלא ברכה. ואמנם בספר מצות נר איש וביתו (פ"ז ס"ק יח) הביא מהגאון רבי בצלאל ראקוב שפסק, שידליק על ידי פנס למשך חצי שעה. ובספר נטעי גבריאל (חנוכה סי' א') האריך בזה וכתב שידליק נרות חנוכה ויכבם מיד. ונהי שהמגן אברהם והאחרונים פסקו דלכתחלה גם בזמן הזה צריך שמן חצי שעה, אך בשעת הדחק הגדול יש לסמוך על הפוסקים שס"ל שאין צריך שמן שיעור חצי שעה, ומביא שאחרים חולקים ע"ד משום דקי"ל כבתה במזיד זקוק לה. והרב מדברצין כתב שם, שידליק אפילו אם מוכרח לכבות מיד. [וידליק בלא ברכה]. ושם כתב אודות נר חשמלי בבית חולים או באוירון, שבודאי אין לברך על הדלקתם, אבל בכה"ג הרבה יותר טוב להדליק נר חנוכה שלדעת הרבה אחרונים יוצאים ידי חובה, מלהדליק ולכבות הנז' תיכף. ועיין עוד בשערים המצויינים בהלכה (סימן קלט ס"ק יג).

ובספר זכרון יהודה (חלק א' עמוד קא) הביא בשם הרב אול"צ, דנראה שפטור לגמרי, כיון שמצות נר חנוכה אינה אלא בבית דוקא, ומי שאין לו בית אינו יכול להדליק נרות חנוכה בחוץ, וראה לשון הרמב"ם מצוותה שיהיה כל בית ובית מדליק וכו'. ומ"מ אסיר בבית הסוהר חייב, שאף אם פטור ממזוזה, מ"מ בנר חנוכה א"צ בית ממש בגדרים של מזוזה. והאסירים אינם נפטרים בהדלקת של בעל הבית, שאין כאן בעל הבית, רק הרשויות נותנות להם אוכל ושאר צרכים. ולכן ידליקו בחדרם בברכה. ע"כ. ויש להעיר על זה שהראיה מהרמב"ם אינה מוכרחת כל כך, וכבר הארכנו בזה במק"א, ולדינא הרי לא יצא הדבר מכלל ספק, ולכן ידליק פנס חשמלי,

יא. חתן שבא להתארח מספר ימים אצל חמיו, ואוכל ושותה ולן אצלו, יוצא ידי חובת הדלקת נרות חנוכה בהדלקת חמיו, שבעל הבית מדליק ומוציא ידי חובה את כל הסמוכים על שלחנו, ומזכה להם חלק בשמן או הנרות, כמו שמזכה להם כל צרכיהם באכילה ושתיה. ולכן אין החתן רשאי להדליק עם ברכה בחדרו המיוחד לו ללינה. והוא הדין לבן נשוי הבא רק להתארח אצל אביו לשבת חנוכה וכדומה. [וכל שכן אם החתן או הבן סמוכים תדיר על שלחנו, כמבואר בסעיף הקודם]. ואף אם יתכוונו בפירוש שלא לצאת ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית, אינם רשאים לברך בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חבירו בימי החנוכה, ולן בביתו לילה אחד או יותר, ואוכל ושותה על חשבון בעל הבית, ואינו עושה עמו חשבון כלל, אינו צריך להשתתף עמו בפרוטות, שהרי הוא יוצא בהדלקת בעל הבית. אלא שבזה ראוי ונכון להחמיר להשתתף בפרוטות עבור השמן או הנרות, או שבעל הבית יכוין להדיא לזכות לו חלק בשמן או הנרות. [דאף שכן המנהג שנהגו בו גדולי עולם, מכל מקום מצינו לכמה ראשונים דמשמע מדבריהם דבכהאי גוונא שאינו בן משפחה צריך להשתתף בפרוטות]. והוא הדין אם הוא משלם לבעל הבית איזה סכום מסויים, אך בעל הבית אינו עושה עמו חשבון מדויק על כל ההוצאות שמוציא עליו, שגם בזה אינו צריך להשתתף בפרוטות עם בעל הבית, ויוצא ידי חובתו בהדלקת הנרות של בעל הבית. יא)

כיון שמא הוא מועיל, וכמו שביארנו לעיל בסימן תרע"א עמוד רא. [וטוב היה אם ניתן לייצר פנס חשמלי בצורת מנורה, עם בטריריה, שיש בזה ממש זכרון הנס, ויועיל למאן דאמר שיוצאים ידי חובה בחשמל].

חתן שבא להתארח מספר ימים אצל חמיו, ולן אצלו - ודין מי שמתחתן בחנוכה

אביו, יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות שבבית אביו, אך כשהחופה נערכה בשעות היום, והיינו קודם שקיעת החמה, החתן חייב להדליק נרות חנוכה אחר החופה בבית מגורם החדש. ושם הביא בשם הרב אול"צ שאם קשה לו לחתן ללכת לביתו בשעת שמחת החתונה, יעשה שליח שידליק בשבילו. ובספר נישואין כהלכתן (פרק טו סעיף ס') הביא בשם הגר"ש אויערבאך שהורה שהחתן והכלה ילכו אחר החופה, קודם סעודת הנישואין, לבית מגורם החדש, ושם יאכלו סעודה קלה כדי לקבוע דירתם, ולאחר מכן ידליק החתן נרות חנוכה, ושוב יכולים לחזור לבית לחתונה. ע"ש.

יא) כיו"ב כתב בגן המלך שהובא לעיל שאורח הסמוך על שלחן בעל הבית, ומפתו אוכל ויינו שותה, ואינו עושה עמו חשבון על כל פרט, אין צריך להשתתף בפרוטות, דמסתמא מזכה לו חלק בשמן או בנרות. ומה שהצריכו באכסנאי להשתתף בפרוטות היינו כשעושה עמו חשבון על כל דבר שנותן לו. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ה (סי' יז אות ד'). ובחזו"ע חנוכה (עמוד קמה והלאה). ועיין בס' בית חתנים (פט"ו ס"ד) שהביא בשם הגרש"א, בחתן שחל יום חופתו באחד מימי החנוכה, אם החופה נערכת בשעות הלילה, החתן פטור מלהדליק נרות חנוכה בו כלילה בבית מגורם החדש, מאחר שבשעת צאת הכוכבים עדיין היה סמוך על שלחן

הישן בבית חבירו כמה ימים אם צריך להדליק בביתו שלו שדר בו רוב הימים

ובספר אשרי האיש (חלק ג' עמוד רסה) כתב, שמי שמתארח אצל חבירו יום או יומיים, ושאר

הימים נמצא בביתו, נחשב שדירתו היא בביתו וצריך להדליק שם גם בימים שאינו ישן שם, ויעשה שליח שידליק עבורו בביתו. ולכן ההולך בשבת אצל קרוביו, צריך להדליק בביתו. אולם אם הולך להתארח ברוב הימים, מדליק במקום שמתארח [למנהג אשכנז, לדידן משתתף בפרוטה]. וכשמדליק על ידי שליח במקומו הקבוע, ושוב מדליק במקום שמתארח, רשאי להקדים לברך לפני שידליק השליח בביתו הקבוע, כמ"ש המשנ"ב בדין אכסנאי שמדליקין עליו בביתו. ע"כ. אולם צ"ע לדינא דלכאורה כל זה שייך רק לפי מנהג אשכנז, ולא לדידן. ודו"ק.

וכתב עוד שם, דאלו המדליקים בפנים באופן שאינו נראה לבני רה"ר אין טעם שימנו שליח להדליק בביתם, שהרי לשיטתם הפרסומי ניסא הוא לבני הבית. ולכן ידליקו במקום שמתארחים אף אם זה ליום אחד. ע"כ. וצ"ע, דכיון דס"ל שהבית שדר בו רוב הימים הוא העיקרי, איך מותר לו להדליק במקום שמתארח.

אולם שם (בעמוד 180) כתב באופן אחר, שבן הנוסע לשבת לאביו או חמיו חייב להדליק נרות על פתח ביתו הקבוע, ואם אינו יכול, יעשה כן על ידי שליח. שכיון שיש לו בית לעצמו עם אשתו, כאשר הוא בבית הוריו נחשב הוא לאורח ואינו יוצא בהדלקת הוריו, ואפילו אם הוא דר אצלם כל ימי החנוכה, ולכן צריך להדליק בעצמו או להשתתף. [צ"ע מה שייך השתתפות אחר שמחוייב להדליק בביתו]. ע"כ.

אולם כבר כתבנו לעיל שהנוסע לשבת אצל חמיו או אביו לדידן יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקה שמדליק עליו אביו או חמיו, שמזכה לו כל מחסורו ובכלל זה חלק בשמן. ואם ירצה יתן פרוטה עבור השמן.

ושם (עמוד 182) כתב שבחורי ישיבה שנוסעים לבית יום אחד, יש להם עצה שלא יצטרכו להדליק בישיבה, ע"י שמנהל הישיבה וכיוצא יפקיעו את זכויותיהם לימים אלו, והוי כאילו אין לו בית. ע"כ. וגם זה לא שייך לדידן שאין כל אחד ואחד מדליק לעצמו. והיה לו לפרש הדברים, ולא לסתום.

וע"ע בספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קכ)

שכתב, שאשה שנמצאת בבית החולים ברוב ימי החנוכה אינה יוצאת בהדלקת בעלה. שכיון שנמצאת רוב ימי חנוכה מחוץ לבית היא נעקרת מן הבית. ע"כ.

אולם הנה מקור דברים אלו הוא מדברי הפרי חדש (תרעז ס"א) דמי שיוצא מביתו כל שמונת ימי החנוכה, מדליק במקום שמתארח בו ופטור מלהדליק בביתו. ומשמע דביום אחד, נחשב עדיין שמקומו הקבוע בביתו וחייב להדליק בו. אולם יתכן שהפרי"ח השיב על מה שנשאל שם. ולדינא אין הכרח לדייק כן. ואפשר דלרווחא דמילתא נקט כן, דבכה"ג פשט"ל דפטור מלהדליק בביתו הקבוע מדין הדלקה מפני החשד.

וזה לשון הפרי"ח שם: נשאלתי, על בן שיש לו בית מיוחד, והלך הוא וכל בני ביתו לסעוד אצל אביו כל ח' ימי חנוכה, היכן ידליק. והשבתי, שדבר ברור הוא שכיון שסועד וישן אצל אביו כל ח' ימי חנוכה, אף שביום אוכל אכילת עראי בביתו, שאינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, דכיון שאין שום אדם בבית למי ידליק. וכ"ש האידנא שההיכר לבני הבית, שכיון שישנים בני הבית שם ידליקו. ולא דמי לחצר שיש לו ב' פתחים שצריך להדליק בב' הפתחים משום חשדא, דשאני התם שיש בני אדם בחצר ולפיכך איכא חשדא אם אינם מדליקין מב' רוחות, אבל אם הלכו כולם מן החצר ואינם ישנים שם בלילות, ליכא חשדא כלל שהרי אין בני אדם בחצר וזה פשוט. ויש מהאחרונים שכתבו שמי שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו יכול להדליק בברכה דממילא חל חיובא עליה וטעות הוא בידם. ע"כ.

ואפשר לבאר בדבריו משום חשדא נקט כן. וגם שמעת מינה, שהרוצה להפריד עצמו מהדלקת אשתו, אינו רק גרם ברכה שאינה צריכה אלא ברכה לבטלה. וכמו"כ שמעת מינה שבזמן הפרי חדש היו מדליקים בפנים, אף שנראה שלא היתה סכנה. ומסתמא כן היה בזמן מרן בארץ ישראל.

ובקובץ מבקשי תורה (חנוכה) הביאו שאין כן דעת הגרש"ז אויערבך ופליג על הגריש"א בזה. וכן מפורסם בשם החזון איש שהורה כן

יב. מי שנמצא בכפר שכולו גוים, ואין בו ישראל, אף על פי שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות. ומכל מקום טוב שיכוין שלא לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו. יב)

יג. הנותר ביום השמיני של חנוכה מן השמן הצריך לשיעור ההדלקה, אין להשתמש בו לצורך חול, אלא עושה לו מדורה בפני עצמו, ושורפו, מפני שהוקצה למצותו. ואם נתערב בשמן כשר אחר, אם יש ששים כנגדו, הרי הוא בטל בששים. ואם אין שיעור ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו שמן לבטלו, שאין מבטלים איסור לכתחלה, (מין בש"ע או"ח סי' תרעז ס"ד), ויש אומרים שהואיל ואין איסורו אלא מדרבנן, מותר להוסיף שמן כשר עד שיהיה ששים לבטלו, וישתמש בו לכל צרכיו. וכן עיקר. יג)

יש לפלפל כדרכה של תורה. ועוד חזון למועד. ובספר שלמי מועד (עמוד רד) כתב, שבחור ישיבה שבשבת חנוכה נמצא בביתו, אינו צריך למנות שליח שידליק עבורו בישיבתו, וסגי בהדלקת שמדליק בביתו. ועש"ע (עמוד רה) שאף שיש נידון בפוס' במי שעזב את ביתו באמצע ימי החנוכה, היכן ידליק נרות, דשם צריך למנות שליח להדליק בביתו, מכל מקום לגבי בחורי ישיבה שהלכו באחד מימי החנוכה לבית הוריהם לכ"ע אינם צריכים למנות שליח להדליק עבורם.

למעשה במעשה שהיה נהוגא מעשה זה בספר תורת היולדת (עמוד קז), שהרה"ג ר' חיים קנייבסקי שליט"א אחר נישואיו נסע לבית חמיו הגריש"א לשבת, ואמר לו החזו"א שידליק אצל חמיו. וכשבא אצל חמיו אמר לו דמ"מ צריך למנות שליח שידליק גם בביתם מפני החשד, דלא גרע ממני שיש לו ב' פתחים. ע"כ. וצ"ל שסברתו שאף שכתבו הפוס' שכהיום אין חשש מפני החשד כיון שיש שמדליקים בפנים, מ"מ כאן שמדליק בכל ימי החנוכה בחוץ, יבואו לחשדו שלא הדליק. וצ"ע. ויש שהביאו את המעשה הנו' באופן אחר קצת. וגם בשאר הדברים

מי שנמצא בכפר שכולו גוים, אע"פ שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות

משום פרסומי ניסא. והמאמר מרדכי (סק"ד), אחר שכתב כאמור, הוסיף: "ואפשר דמש"ה כתב מן הדין הזה בשם י"א, לפי שאינו ברור לו להלכה, לפי מה שפסק בב"י (סי' תרעז) דלא כהתנה"ד". והעתיק דבריו המשנ"ב בשע"צ (סי' תרעז ס"ק כא). ע"ש. וליתא, שכל שלא הביא מן שום חולק על זה, לא בב"י ולא בש"ע, הכי ס"ל להלכה. ובכמה מקומות כותב מן איזה דין בשם יש מי שאומר. והוא הלכה פסוקה, כיון שלא הביא מי שחולק על זה. והחילוק בין הדין הזה לדינו של התה"ד מבואר כאמור. וכ"כ בשו"ת בית דוד (תאור"ח סי' תעג). ע"ש. [חזו"ע חנוכה עמוד קנח].

יב) מין הש"ע (סי' תרעז ס"ג), כתב בזה"ל: י"א שאע"פ שמדליקים עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל כלל, מדליק נ"ח בברכות. והפר"ח (סי' תרעז ס"ג) חלק על זה, דמכיון שהדליקו עליו בתוך ביתו, אפי' אם אינו רוצה לצאת בהדלקת בני ביתו, לא יברך. וכן עיקר. ע"כ. אבל מין ס"ל לחלק דדוקא כשיש ישראל במקום ההוא שמדליקים נ"ח, והוא רואה את נרות החנוכה, ואיכא פרסומי ניסא, א"צ להדליק, אבל כאן במקום שהכל גוים, ואינו רואה נ"ח כלל, אע"פ שמדליקים עליו בתוך ביתו, צריך שיברך וידליק משום פרסומי ניסא, כמו שמדליקים בביהכ"נ

בדין איסור דרבנן שנתערב בהיתר אם מותר להוסיף עליו ולבטלו

טוב, מרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקן וכו' והא קא מבטל איסורא לכתחלה, ותנן אין

יג) הנה בגמ' (ביצה ד:): אמרו, אמר רב מתנה עצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביום

מבטלין איסור לכתחלה. [נדאף על גב דאיסורא בטיל ברובא, הני מילי היכא דאיצערב ממילא, אבל לאצורבי ולבטולי בידים, אסור, דהכי תנן במסכת תרומות (פרק ה', משנה ט'): סאה תרומה שנפלה לתוך תשעים ותשעה, וחזרה ונפלה סאה של חולין, אם שוגג מותר, ואם מזיד הפילה לאותה סאה אחרונה, כדי להשלים מאה חולין להעלות את התרומה אסור. רש"י.] הני מילי בדאורייתא [כגון תרומה], אבל בדרבנן [כגון מוקצה דעצים שנשרו מן הדקלן] מבטלין. ולרב אשי דאמר כל דבר שיש לו מתירין אפילו בדרבנן לא בטיל מאי איכא למימר, הני מילי היכא דאיתיה לאיסורא בעיניה, הכא מקלא קלי איסורא. ע"כ. ונמצא דבכל איסור דרבנן אסור לבטל. ולפי זה בנותר מן השמן בחנוכה, אסור להוסיף ולבטלו בשישים. וכן הוא דעת המהר"ם מרוטנבורג. והוא מקור דברי מרן בשלחן ערוך (סי' תרעז ס"ד) שכתב בזה"ל: "הנותר מן השמן הצריך לשיעור הדלקה עושים לו מדורה, ושורפו בפני עצמו וכו', ואם נתערב בשמן אחר, ואין ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו". ע"כ.

והנה מציינו לזה כעין סתירה בשלחן ערוך דביוורה דעה (סי' צט סעיף ו') מרן פסק כדברי הרמב"ם, שכל איסור דרבנן שנתערב בהיתר, מותר להרבות עליו כדי לבטלו, אחר שכבר נתערב, ושלא כדעת המהר"ם מרוטנבורג הנ"ל שרק באיסור דמקלא קלי לאיסוריה מותר להרבות עליו ולבטלו, משא"כ בכל איסורי דרבנן. והרמ"א (בסי' צט) פסק להלכה כדעת המהר"ם מרוטנבורג לחומרא. ודברי מרן לכאורה סתרי אהדדי, דבאו"ח מבואר כדעת המהר"ם מרוטנבורג, וביו"ד תפס כדעת הרמב"ם.

והנה גם לדעת הרמ"א, כבר כתב הגרעק"א, שבהפסד מרובה אפשר להקל ולהוסיף ולהרבות על איסור דרבנן. ולכן בשר עוף שנפל ליורה של חלב רותח, והוציאו את העוף מהיורה, ולא היה ששים כנגדו, או ההיפך, אם בשביל השואל נחשב להפסד מרובה, מקילין לו להרבות עליו לבטלו. וההפסד מרובה קובעים בכל אדם לפי מצבו, ולפי מה שהוא.

[ויש לסייע הדברים ממה שכתב הרמ"א עצמו בהקדמתו לתורת חטאת, בהרבה דינים אין

אנו "נוהגים" כמסקנת הרב הגדול מורינו יוסף קארו, אשר כבר נתפשטו ספריו בכל ישראל, ואם יפסוק אדם אחר דבריו בש"ע יסתור כל "מנהגים שנוהגים בהם במדינות אלו" על כן אמרתי לתקן הדבר לשם שמים וכו'. ע"כ. וברור שכל מנהגיהם יש להם מקורות בראשונים, אך מבואר מדבריו שעיקר מטרתו של הרמ"א לציין מה שנהגו בארצותם. ואינו מוכרח שבכל מקום פליג לעיקר הדין על מרן הש"ע. ובזה מובן מ"ש בשו"ת רבי יצחק מפוזנא (נולד לפני 404 שנה, סימן קסג), שכתב, דהרמ"א מודה שיש לסמוך על רוב בנין ומנין, ודלא ככתראי, שהוא כמתנצל את עצמו על מה שהוא כותב נגד סברת הב"י, ואינו אלא מהאי טעמא הואיל וסתר כל מנהגים, משמע דהיכא דאינו מנהג בהדיא להורות, הסכים כן להורות כהב"י, וכשני עמודי ההוראה, ומכל שכן היכא דגם רוב מנין כמו נ"ד. ע"כ. ומכאן יש להעיר אחה"מ על מ"ש בשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' א') שח"ו לומר שהרמ"א פסק בעיקר לקיים המנהגים וכו', וע"ש שכתב בלשון חריפה בנושא זה. אולם להמבואר הרי ש"ל שפעמים רבות הרמ"א הסכים לעיקר דינא כד' מרן, ורק החמיר כפי מנהגם בארצותיהם. ודו"ק.]

והט"ז שם כתב, שדברי מרן נסתרים ממ"ש ביורה דעה, וקיי"ל להתיר. ע"כ.

ועיין במג"א (סי' תרעז ס"ק יב) שתירץ, דלעולם מותר להוסיף ולבטלו, וכאן מרן כתב דין זה בשם יש מי שאומר לרמוז שאין דעתו כן, אלא כמ"ש ביו"ד להתיר. ואפשר דהכא חמיר טפי כיון דהוי דשיל"מ, דמדינא מותר לשהותו לשנה הבאה, והוי דומיא דחמץ. ע' ביו"ד סי' ק"ב. ע"כ. והיינו דכל מה שהתירו להוסיף באיסור דרבנן הוא רק באופן שאם לא נתיר לו להוסיף אין לו דרך אחרת.

ובשו"ת רעק"א (קמא, סימן לח) הביא תירוץ המג"א הנ"ל, ובהשמטות שם העיר, דתירוץ זה דחוק, דממנ"פ אם מקרי דבר שיש לו מתירין, לא לבטל כלל. ואמרתי דבמה דהקשו הסתירה בפסקי המחבר דביו"ד (סי' צט) פסק כהרשב"א דבאיסורי דרבנן מותר להוסיף ולבטל, ובש"ע א"ח גבי מותר שמן דנר חנוכה פסק דאסור להוסיף ולבטל, אפשר ליישב, דמה דפסק ביו"ד

עצמו לא יהיה מתירין, לכן קיימא לן שאם בשר זה נתערב בששים בטל, ולא חשיב כדבר שיש לו מתירין להצריכו שיעלה הבשר, וכמו שמבואר כל זה בב"י (סימן טו), בדין בשר ששהה שלשה ימים בלי מליחה, ע"ש. אם כן גם לגבי הנותר שבשמן חנוכה מה שיש לו מתירין הוא משום דיצניעהו לשנה הבאה לנרות חנוכה, אבל לאיסור עצמו לא יהא מתירין, שישאר באיסורו לחולין, ודו"ק.

ובספר תולדות זאב כתב ליישב דברי המג"א, דאפשר דהכא איירי שרוצה לבטל שמן החנוכה במין אחר, ולא בשמן אחר, ודבר שיש לו מתירין במין בשאינו מינו שפיר בטיל, אלא שלכתחילה לא התירו לבטלו, ודמי שפיר לדבר שיש לו מתירין, דמתי ק"ל לחלק בין דבר שיש לו מתירין לגוף האיסור ללא, הוא דוקא במין במינו, ולא במין בשאינו מינו. דטעמא דדבר שיש לו מתירין שאסור משום דליכא פסידא, ובדבר שאין לו מתירין איכא פסידא, וזו כוונת המגן אברהם, דכיון דבחנוכה הוי בכלל דבר שיש לו מתירין, וליכא שום פסידא, לכן אפילו כשמוסיף ומבטל והאיסור אינו בעין, אסור, דליכא טעמא דלישתורי. והמגן אברהם נקט בלשון מושאל לשון "דבר שיש לו מתירין" ולא דוקא הוא, דאיסורי הנאה לא חשיב דבר שיש לו מתירין ממש. דדבר שיש לו מתירין בעלמא הוא רק היכא דהאיסור מצד עצמו יהא מותר, והכא לא שייך למימר הכי, ועל כרחך דכוונת המגן אברהם לומר, דמאחר שיש לו איזו דרך של היתר, חשיב כדבר שיש לו מתירין. וע"ש עוד בדברי התולדות זאב. וי"ל ע"ד. ואכמ"ל.

והש"ך ביו"ד שם כתב, דשמא יש לחלק דהתם כיון דהוקצה למצותו חמיר טפי, ודוחק. ועוד דהאי ויש מי שאומר הוא מהר"ם מרוטנבורג שהביא הטור שם, ומוכרח דלא ס"ל לחלק בהכי, דכתב שם, ולא דמי לעצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביו"ט שמרבה עליהן עצים מוכנים ומבטלן, (וכמו שנתבאר בא"ח סי' תקי"ו ס"ב) דשאני התם שאין נהנה מהן עד אחר ביעורן, אבל הכא נהנה ממנו בשעה שהנר דולק. עכ"ל. ואם איתא הוי ליה למימר דשאני הכא דהוקצה למצותו. וצ"ע.

דמותר להוסיף ולבטל, לא משום דפסק בהחלט בהכרעה כהרשב"א, אלא כיון דפליגי רבוותא בזה אם מותר להוסיף ולבטל, הוי זהו עצמו לדידן ספיקא דדינא, וכיון דכל עיקרו דאין מבטלין הוי דרבנן, הוי ספיקא דרבנן אם מותר להוסיף ולבטל, ולקולא. והנה במה דקיי"ל דחמץ לא מקרי דשל"מ, [דמה"ט חמץ בערב פסח בטל אף במינו] משום דחוזר ונאסר, זה לא מצינו רק לענין ביטול, אבל בספק דרבנן דלחומרא בדשל"מ לא מצינו משום דחוזר וספיקו לקולא, וכדמשמע בפשוטו (בסי' תמ"ז ס"ד בהגה"ה) דחיישינן שמא נשארו פירורים. ויש להמתיק קצת, דלענין ביטול יש לנו סיוע שיטת הר"ן, דהטעם דדבר של"מ לא בטל דהוי כמו היתר בהיתר, ובזה כיון דחוזר ונאסר לא מקרי כ"כ היתר בהיתר, אבל לענין ספק דרבנן דהטעם דדשל"מ לחומרא, דמהכי יתני לנו להכניס עצמינו בספק היכא דיכול לאכול בהיתר, ודאי זהו שייך גם בחוזר ונאסר, דמ"מ יאכל דרך היתר ודאי בזמן ההיתר, ולפ"ז י"ל דבאמת מותר שמן לא מקרי דשל"מ, דהוי חוזר ונאסר לחנוכה אחר, ומש"ה הדין דבטל, אבל לענין להוסיף לבטל דמקילין רק מספיקא דדינא, וספק דרבנן לקולא, לענין זה הוי דשל"מ להחמיר בספיקו. אולם אינו מספיק לפי מה שכתב הפר"ח, דבספיקא דדינא ליתא לכללא דדשל"מ ספיקו לחומרא, [ויש ראיות לזה]. ע"ש.

ובעיקר דברי המג"א יש לעמוד, דאם אנן מחשיבים מחשיבים שמן של נר חנוכה לדבר שיש לו מתירין, משמע דאפי' אם נתבטל בששים אינו בטל, ומדברי מרן בש"ע מבואר רק שאין להוסיף עליו ולבטלו בששים, אבל אם יש ששים איה"נ בטל. ואי נימא דהוי דשל"מ היאך בטל בששים.

ועוד קשה לי דהא דקיימא לן דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל, היינו היכא שיש לו מתירין מהאיסור עצמו, שהאיסור המעכב בדבר יתבטל. אבל אם יש לו מתירין מדבר אחר לא, וכגון בשר שעבר עליו ג' ימים בלי מליחה דקיימא לן דאין לאוכלו מבושל אלא צלי, שהאיסור שיש עליו הוא רק לענין שאסור לאכלו מבושל, שנתייבש דמו בתוכו, ולאיסור

ובאמת שכל התיורצים הנ"ל דחוקים, שהרי מקור דברי מרן באורח חיים מדברי המהר"ם מרוטנבורג, ואיהו סבירא ליה דאין מבטלין איסור לכתחלה גם באיסור דרבנן. ולכן הנכון לומר בזה שמרן השלחן ערוך הדר ביה ממה שכתב בשלחן ערוך או"ח, וסוגיא בדוכתא עדיפא. והלכה כמו שכתב מרן ביורה דעה, ששלחן ערוך יורה דעה נתחבר אחר שלחן ערוך אורח חיים, וכנודע. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ד' (סימן נב אות ו'). ע"ש.

והנה הגאון חוות דעת (סוף סי' צט) כתב ליישב, שיש לחלק בין איסור אכילה לאיסור הנאה, דבאיסור אכילה כשיש שיעור ששים כנגדו בטל והולך הטעם, שאינו אסור רק בטעימת טעמא דאיסורא, וראה בהר"ן פרק ז' דחולין בסוגיא דירך שנתבשל. ע"ש. וכיון דמבטל ליה שוב אינו מרגיש הטעם, משא"כ באיסור הנאה [כמו נותר השמן שבחנוכה] שנותן ומבטלו, הרי נהנה במה שנוטל ומבטלו, ולכן אסור לבטלו כמו שאסור לפטם בהמה באיסור הנאה, דאין לך מבטל גדול מזה. דהא הבהמה תהיה מותרת אחר כך אף שנתפטם, ואפ"ה אסור, שנהנה במה שהבהמה נעשית שמינה בזה. וה"נ כאן אין לך הנאה גדולה מזו שמרבה ומשביח את ההיתר במה שזורק האיסור לתוכו. ומוקצה למצות איסור הנאה הוא, דהא צריך לעשות לו מדורה ולשורפו, כמבואר באו"ח שם. ע"כ.

והיינו דאף שע"י הביטול איה"נ ליכא טעמא, מ"מ סוף סוף נוסף כאן שמן האסור בהנאה מצד הכמות הקטנה. ולא שייך בהנאה דין ביטול בכה"ג.

אלא שיש לעיין בזה, כי הנה באמת הטעם שהשמן של נר חנוכה נאסר בהנאה הוא מפני שהוקצה למצות נר חנוכה, ואין הכי נמי לנר חנוכה אחר שרי, וכל שיכול לשומרו לחנוכה בשנה הבאה אין הכי נמי דשרי, שאיסורו הוא רק לשימוש לחולין, ואם כן אין זה כמו כל איסורי הנאה שהאיסור הוא תמידי, וכגון בחמץ בפסח שאסור גם במכירה. וכיון שיש לו היתר למה יהיה אסור לבטלו בששים, הרי אינו איסור מוחלט כמו חמץ. ודו"ק.

ועיין בנקודות הכסף שם. ולפי מה שנתבאר

שכמה ראשונים חולקים בעיקר הדין, ומידי ספק לא יצאנו, ומבואר בערך השלחן (יו"ד סי' צט סק"ו) שספק איסור מותר לבטלו לכתחלה, והוכיח כן מדברי הרמב"ם. ע"ש. הילכך יש להקל בנידון זה להרבות עליו ולבטלו בששים, וכמשנה אחרונה של מרן בש"ע (יו"ד סי' צט). וכמו שהכריע הט"ז (ס"ס תרעז) לקולא. וכן פסקו הפרי חדש והשלחן גבוה. ועיין עוד בשו"ת באר מים חיים מוצרי (ח"א חיו"ד סימן ו, וח"ב חיו"ד סי' ב). ובשו"ת יביע אומר ח"ד (תא"ח סי' נב). וח"ח (חיו"ד סי' ב' אות טו, ועמוד רפד. שם סוף סימן י'). ע"ש.

ובספר עיקרי הד"ט א"ח (סי' לה אות לב) הביא להלכה דברי הרב מצודת יששכר (סימן יט), שאם עבר והוסיף על השמן שנשתייר אחר הדלקת נרות חנוכה ביום השמיני, הכל אסור, דשאני נר חנוכה דכעין דאורייתא תקון. ודלא כהט"ז. ע"ש. וליתא, אלא העיקר כהט"ז שמותר להוסיף ולבטלו, כיון שעיקר נרות חנוכה דרבנן.

ובספר חזון עובדיה על חנוכה (עמוד קסג) צירף מה שפסק הריטב"א (שבת כג.) דמותר השמן של נרות חנוכה מותר בהנאה, כיון דאנן קי"ל כבתה אין זקוק לה, ודלא כהשאלות שכתב שעושה לו מדורה ושורפו, אלא הוי כתשמישי מצוה שלאחר מצות נזרקים, כדאיתא במגילה (כז:), וכדאמרי' בשבת (כב.) וכי נר חנוכה קדושה יש בו? ע"כ.

וכן פסק המאירי (מגילה כז: ד"ה תשמישי מצוה נזרקים), וז"ל: ואתה למד מכאן על שמנים ופחילות שנשארו מנרות חנוכה שאפשר לזורקם, וכן רשאי הוא להדליקם לצרכו. ע"כ. וכן העלה רבינו ישעיה מטראני בפסקיו לשבת (מה. ד"ה א"ר חייא). ע"ש. וכן הוא בתוס' רי"ד (שבת מד:). וכ"כ בשמו בשבולי הלקט (סי' קפה). ע"ש.

גם הרמב"ן בחידושו (שבת כא:) כתב לדקדק ממ"ש הרי"ף שם, אי נמי לשיעורא, כלומר שאם היתה דולקת והולכת עד אחר השיעור הזה, ורצה לכבותה, או להשתמש לאורה, רשאי. ולפי"ז נראה שאם הותיר בה שמן, מותר להסתפק ממנו, וכל שכן שאם כבתה מותר, ושלא כדברי מקצת גאונים שכתבו שאם נשאר בה שמן ביום האחרון, עושה לו מדורה ושורפו. ואף שז"ל שאם כבתה בתוך זמנה אסור השמן לעולם, שהרי הוקצה למצות, אינו נראה כן. ע"כ.

גם הר"ן (שבת כא: ד"ה אי נמי לשיעורא, כתב, שהרי"ף שפירש שאם היתה דולקת והולכת עד אחר השיעור הזה ורצה אח"כ לכבותה או להשתמש לאורה, הרשות בידו, הוא חולק על מ"ש מקצת מן הגאונים, שאם נשאר בה ביום האחרון של חנוכה עושה לו מדורה בפני עצמו ושורפו, מפני שהוקצה למצותו. ע"ש.

ובשו"ת הגאונים (שערי תשובה סימן צב) איתא, וששאלתם אם מותר השמן שבלייל השמיני שורפו כולו לפי שהוקצה למצותו, לא מסתבר, דהא קי"ל שיירי מצוה נזרקין, ומה שנשאר מן השמן אחר שכלתה רגל מן השוק, שיירי מצוה הן. ע"ש. וע"ע בחידושי הרשב"א שם מ"ש לדעת הרי"ף.

גם בספר צרור החיים (עמוד קיא) דייק מדברי הרי"ף, שאם כבתה מותר להסתפק מותר השמן, וכל שכן הוא, שלא הקצה אותו אלא למצותו, ואחר שכבתה מותר, כדין עצי ונוי סוכה שמתרים לאחר החג, וסיים ושלא כדעת מקצת גאונים שכתבו שעושה לו מדורה ושורפו.

ובשו"ת בשמים ראש (סי' קמ) כתב ג"כ, אף שלדעת קצת ראשונים מותר השמן שבנר אחר ח' ימי חנוכה עושה לו מדורה ושורפו, אין דעתי נוחה מהפסק הזה, שהרי לא הקצה השמן והפתילות אלא לכבוד המצוה, אבל לאחר זמן מצותו, מה חבוב מצוה יש בדבר לשורפו, ומה נשתנה מאתרוג והדס שהוא מצוה של תורה, וכעבור ימי החג שרינן להו, ואף דלא אסיק דעתיה שיתותר, סוף סוף השתא שנותר מה שייכות הקצאה מדעתו יש בדבר וכו'. ע"ש.

שמן של קטן אם הוקצה למצותו

המצוה מוטלת רק על האב, אין כאן חיוב של מצות סוכה בעצמותה, אלא זו היא מצות חינוך, ולכן אין הסוכה נאסרת. ברם לשיטת התוס' שמצות חינוך מוטלת גם על הקטן בעצמו, שפיר אפשר לומר שיש חלות מצוה במעשה המצוה שהוא עושה, וממילא תחול קדושה מדרבנן על הסוכה ע"י קיום זה. ובשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן רד. הוב"ד בפסקי תשובות עמ' תקא) כתב, שגם שמן של קטן שהגיע לחינוך הוקצה למצותו כעין שמן של גדול, וכעין שמבואר בתוס' (סוכה מה. ד"ה מיד) שאתרוג של קטן הוקצה למצותו.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רמ) כתב, שקטן שהגיע לחינוך והדליק נר חנוכה, ונותר שמן מהדלקתו, לא הוקצה שמן זה למצותו, אא"כ אביו הקצהו. אך אם קטן הגיע לעונת נדרים, גם הוא יכול להקצות את השמן. ע"כ. [ואפשר שטעמו של הגריש"א זצ"ל משום שמעשה קטן אינו כלום וכמ"ש שם בעמ' רנ].

אולם בשו"ת התעוררות התשובה (ח"א סי' קפד) חקר בזה, וכתב שהדבר תלוי במח' רש"י והתוס' (ברכות מח). בגדר מצות חינוך, דלשיטת רש"י שם שאין על הקטן שום חיוב חינוך, וכל

יד. אם התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות החנוכה, שאם יכבו הנרות אפילו באמצע שיעור הדלקת הנרות (כלומר, בתוך חצי שעה), יוכל ליהנות מהן, שפיר דמי, ואין צריך לשרוף הנותר ביום השמיני. (יד)

טו. הנותן כלי תחת הנרות של חנוכה לקבל בתוכו שמן הנוטף מן הנרות הדולקות, אף שיש לצדד לומר, כי על מה שמנטף לתוך הכלי למטה מן הנרות, בודאי שלא עלה על לבו להקצותו, מכל מקום טוב הדבר שיתנה קודם הדלקת נרות החנוכה ויאמר שכל שמן הנוטף בכלי אינו מוקצה למצוה כלל, והרי הוא חולין, ובאופן כזה אין ספק שיצא ידי חובת כל הדעות והשמן מותר. (טו)

טז. צלוחית של שמן שהזמינה לנר חנוכה, ואחר שהדליק מן השמן כל ימי חנוכה, נשאר שמן בצלוחית, אין השמן הנשאר בצלוחית אסור כדין מותר השמן שבנר החנוכה, ומותר להשתמש בו כל צרכו, דהזמנה לאו מילתא היא. ואף מי שהכין נרות שעה להדלקת נרות חנוכה והדביקים לצורך ההדלקה, והובא לו שמן להדלקת נר חנוכה, אין בהכנתם ולא כלום, ויניח נרות השעוה וידליק בשמן זית. (טז)

התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות, שאם יכבו הנרות אפי' באמצע שיעור ההדלקה

לצדד להתיר, כי על מה שמנטף לתוך הכלי למטה מן הנרות, בודאי שלא עלה על לבו להקצותו, נויש סיוע להיתרו מדברי כל הראשונים הנ"ל דפליגי על עיקר דינו של השאלות, והו"ל כעין ספק ספיקא. והרב מימי שלמה (ס' תרעב עמוד שלד:) פקפק ע"ד הרב לב חיים בזה. ויש לדחות. מ"מ נ"ל שטוב הדבר שיתנה קודם הדלקת נרות החנוכה ויאמר שכל שמן הנוטף בכלי אינו מוקצה למצוה כלל, והרי הוא חולין, ובאופן כזה אין ספק שיצא י"ח כל הדעות והשמן מותר. וכן מבואר בפוסקים דמהני תנאי. וזה ברור. ע"ש. [תזון עובדיה חנוכה עמוד קסד.]

ומילתא אגב אורחא, בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלט) כתב, שאף שהכוסיות שמדליקים בהם נר חנוכה, מותר לזרוקם לאשפה בגמר שימושם, אולם אם ניכר ששימשו למצות נר חנוכה, לא יזרקם דרך בזיון, אלא ישליכם במקום הפקר שאינו הילוך בני אדם. וכן הדין בבית מנורה המיוחד להדלקת נר חנוכה, שאם ניכר ששימש למצוה לא יזרקנו בבזיון. ע"כ.

(יד) על פי המבואר בהערה הנ"ל.

(ג) כתב בספר טהרת המים בשו"ר טהרה (מע' ח אות ט), אם התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות החנוכה, שאם יכבו הנרות אפילו באמצע שיעור הדלקת הנרות (כלומר, בתוך חצי שעה), יוכל ליהנות מהן, שפיר דמי, וא"צ לשרוף הנותר ביום השמיני, דאעיקרא לדין שאנו מדליקים בפנים, אם צריך שיתן שמן שיהיה דולק כל החצי שעה, שנוי במחלוקת, וכתב בהגהות מיימוני והסמ"ג בשם ר"י, דהאי מילתא תליא בהני תרי שינויי (בשבת כא:), דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא, ונהגו העם כלישנא קמא, דלא בעינן שום שיעור. ונ"כ ראבי"ה ס' תתמג עמוד תקעט דבהני תרי לישי אולינן לקולא דבשל סופרים הלך אחר המיקל ולא בעינן שיעורא. וכ"כ האור זרוע ח"ב (ס' שכב), וע"ע בד' הב"ח (ס' תערב), ע"ש. א"כ כשתנה בפירוש שאינו מקצה את כל השמן למצות חנוכה שפיר דמי. ע"כ. ויש לסמוך על זה להתיר בהצטרף סברת הפוסקים הנ"ל. וע"ע להגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ח"ב (ס' קכו) שכתב, שהנותן כלי תחת הנרות של חנוכה לקבל בתוכו שמן הנוטף מן הנרות הדולקות, אף שיש

צלוחית של שמן שהזמינה לנר חנוכה, ואחר שהדליק מן השמן כל ימי חנוכה, נשאר שמן בצלוחית
(טו) כן כתב בשו"ת בארות המים (סימן כז), דדוקא הנותר מן השמן בנרות החנוכה עצמם הוי הוקצה

למצותו, אבל מה שנשאר בכך השמן שהזמינו לנרות חנוכה, הוי בכלל מה שאמרו הזמנה לאו מילתא היא. ע"ש. וכן מבואר במג"א (סי' תרעג סק"ח), שאם הזמין נר להדליק אותו לחנוכה, לא נאסר, דק"ל הזמנה לאו מילתא היא. ורק אם הודלק ונכבה נאסר. ע"ש. (וכ"כ עוד המג"א סי' מב סק"ו). וזה כמו שאמרו בשבת (כב.) וכי נר קדושה יש בו? וכ"כ בספר עמודי אהרן ארדיט (עמוד רכג), דמ"ש הרב מעם לועז (פרשת בהעלותך עמוד קד), שאם הפריש פך שמן להדלקת נרות חנוכה, וביום השמיני נשתייר בכך שמן, צריך לעשות לו מדורה ושורפו. תימה, שכיון דק"ל הזמנה לאו מילתא היא, מה מקום לאוסרו, והרי כתב מרן הב"י, דהא דאמרינן הנותר מן השמן עושה לו מדורה ושורפו, היינו דוקא כשנותר מן השמן בנר שהיה צריך לשיעור הדלקה, אבל הנותר אחר שדלק כשיעור ההדלקה, מותר ליהנות ממנו, כי לא הוקצה למצותו אלא כדי שיעור הצריך להדלקה בלבד. ע"ש.

אלא דלכאורה לפי מ"ש רבי דוד אבודרהם (דף נד ע"ב), הקשה הרב רבי גרשום ב"ר שלמה על מ"ש הגאונים שהנותר מן השמן והפתילות ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפו, והא קי"ל דתשמישי מצוה נזרקים, ותיריך דהני מילי כגון שופר ולולב, שדעתו עליהן, ויודע שישארו אחרי כן, אבל הני אין דעתו עליהן, שהוא סבור שישורפו בשעת מצותן. "אי נמי שוינהו רבנן כתשמישי קדושה, מפני שהוא זכר לשמן של נרות המקדש". ע"כ.

ולכאורה לפי מ"ש הרמ"א (סי' מב ס"ג), דבגוף הקדושה אף הזמנה בלבד מילתא היא, אף בצלוחית של שמן היה מקום להחמיר. קושטא קאי כי בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' צב) מבואר שאפילו המותר מן השמן ביום השמיני, שיויר מצוה הוא. וכ"כ הריטב"א והמאירי מגילה (כו:). וכנ"ל.

והרב אליה רבה (סי' תרעג ס"ק יא) הביא מ"ש הרב עולת שבת (סק"ט), דנר חנוכה הוי גוף הקדושה, ואף הזמנה מילתא היא, וכתב לדחותו, שבאמת אין בנר החנוכה גוף הקדושה, כדאמרינן בשבת (כב.), וכי נר קדושה יש בו? ע"ש.

ובספר פרי האדמה ח"א (דף מה ע"ב), נשאל בדבר

אשה שהזמינה שמן בע"ש אחר חצות לנרות חנוכה ונתנה השמן בנרות החנוכה, ושוב כשהוצרכה לשמן לעשות עוגות לשבת, לקחה מאותו השמן ולשה בו עוגות, ואח"כ כשכא בעלה לבית סיפרה לו הדברים, ועמד ושאל אם יש בזה חשש איסור משום שהוקצה למצותו, או דילמא כל זמן שלא הודלק עדיין יכולים לשנותו, ודן דלכאורה י"ל דשמן גופיה דהו"ל קדושת הגוף הזמנה מילתא היא, ושוב כתב, שכל שלא הודלק עדיין לא נאסר דהזמנה לאו מילתא היא, וכמ"ש המג"א (סי' מב סק"ו). ועוד י"ל שלא כתב רמ"א דבקדושת הגוף הזמנה מילתא היא, לאו היינו בהזמנה לחוד, אלא היכא דעביד מעשה כגון עיבוד וכו', ולפ"ז יש להסתפק אם נתינת השמן בנרות החנוכה נחשב כעושה מצוה בגופו, ונאסר, ומ"מ להלכה בנ"ד דהוה בדיעבד ולמצות עונג שבת, יש להקל. ע"ש.

וכ"כ בערך השלחן (סי' תערב סק"ה), שאפילו השמן לא הוי קדושת הגוף אלא תשמיש מצוה, כמ"ש הרמב"ן במלחמות (פ"ב דשבת), והא"ר. ואפילו בגוף הקדושה לא אסרינן הזמנה אלא במעשה גמור, ולא במעשה כל דהו. ע"ש.

ובשו"ת שבט הלוי ח"א (סוף סי' קפח) כתב, שאפילו אם נתן השמן בנר, לצורך הדלקת נר חנוכה, מותר להשתמש בו, שאינו אלא כדין תשמישי מצוה, עד שיעשה בו מעשה המצוה, דהיינו ההדלקה. וכמ"ש המג"א (סי' מב סק"ו), ונ"ע במאירי סנהדרין מה. עמוד רב. ודלא כמי שמסתפק בזה. אלא שלבסוף סיים, דמ"מ יש לעורר ע"פ דעת השאלות, שמדמה השמן שבנ"ח לשמן מנורת בהמ"ק. וצ"ע.

גם בשו"ת בית אב (חאר"ח סי' צח), נשאל באחד שהזמין צלוחית של שמן לנרות חנוכה ובתוך ימי חנוכה רוצה להשתמש בביתו מהשמן. ובספר פני יהודה כתב שנ"ל לאסור משום דהוי גוף הקדושה, דהזמנה מילתא היא, ורצה לסייעו מדברי הרד"א הנ"ל. ודחה שעכ"פ הוי כתשמישי קדושה ולא כגוף הקדושה, והזמנה לא מהני בתשמישי קדושה, ונ"ע בשו"ת דברי יששכר ס"ס מט. וצ"ע. ולכן האי פיסקא דדינא של הפני יהודה לא נהיר ולא בהיר, שהרי הרמב"ן [במלחמות ה' פ"ק דסוכה, ובעל התרומה (סי'

יז. נר חנוכה האסור בהנאה, [כגון נר שעוה שלאחר שהודלק כבה באמצע זמן מצותו], שנתערב בשאר נרות יש אומרים שאפילו אחד באלף לא בטיל, דהוי דבר שבמנין. ואפילו במקום שמוכרים הנרות במשקל, מכל מקום נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה. אולם אנן בדידן קיימא לן כדעת הרמב"ם, שאף דבר שבמנין לא חשיב ובטיל. לפי זה אף נר חנוכה שהודלק וכבה בימי חנוכה, ונתערב בשאר נרות, חד בתרי בטיל, אף על פי שהוא בתוך ימי חנוכה. (י)

יח. נותר השמן שבנרות חנוכה יש אומרים שמותר להדליקו בבית הכנסת, להתפלל לאורו, דנהי שאסור בהנאה, מכל מקום הא קיימא לן מצות לאו ליהנות ניתנו. ויש חולקים, והעיקר לדינא שאין להקל בזה גם לצורך נר בית כנסת. [ומשום הכי מרן כתב בשלחן ערוך שנותר השמן שבנר עושה לו מדורה ושורפו, ולא כתב שידליק בו בבית הכנסת]. (יה)

שהעולם טועים שנותלים מן השמן לאכילה, וליתא, דיאות עבדי, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. וסיים, ושוב הראתי תשובתי זו להרב פני יהודה, והודה לי ששגגה היא בידו. עכ"ד. וכ"כ בעקרי הד"ט (סי' לה אות לב). וכן פסק המשנה ברורה בביאור הלכה (סי' תרעז). וכן עיקר. [חזו"ע חנוכה עמוד קסז].

קצב, והמרדכי, ס"ל שאפילו בגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא היא, וכתב המג"א (סי' מב), שאף דעת התוס' כן. וכתב בש"ע הגר"ז שם, שכן עיקר מן הדין. ורק שיש להחמיר בגוף הקדושה. ע"ש. וי"ל שזהו רק במצוה שעיקרה מן התורה, אבל לא בנר חנוכה שעיקרו אינו אלא מדרבנן וכו'. והעיקר שגר חנוכה אין בו קדושה, ודלא כמ"ש הרב פני יהודה

נר שעוה שהודלק לחנוכה וכבה באמצע השיעור ונתערב בנרות אחרים

(יז) כתב הרמ"א בהגה (סי' תרע"א), נר חנוכה האסור בהנאה, (פירוש לאחר שהודלק וכבה באמצע מצותו, שאילו קודם לכן אינו אסור, דהזמנה לאו מילתא היא. מג"א סק"ח), שנתערב בשאר נרות אפילו אחד באלף לא בטיל, דהוי דבר שבמנין. וכתב ע"ז המג"א, ואפילו במקום שמוכרים הנרות במשקל, מ"מ נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה. (תרומת הדשן סי' קג). ע"כ. ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' נא) חולק ע"ז. והנה הפרי חדש יו"ד (סי' קי סק"ט), בדין ביצים שנתערבו, כתב, שאע"פ שמרן הש"ע (סי' פו סעיף ו) פסק ביצת נבלה וטרפה שנתערבה בשאר ביצים, אפילו באלף לא בטלה, משום דבר שבמנין. ואילו

(בס"י קי ס"א) פסק, אפילו דברים שדרכן למנות תמיד בטלים. משמע שגם ביצה שאינה נמכרת אלא במנין בטלה, ותירץ, שמרן הש"ע (סי' קי) חזר מדבריו שבס"י פו, ודבריו האחרונים שבסימן קי עיקר. וכן הסכים מרן החיד"א (בשו"י ברכה סי' קי אות ד) וז"ל: ואנן בדידן קי"ל כדעת הרמב"ם, שאף דבר שבמנין לא חשיב ובטיל. וכמ"ש הפר"ח. ע"כ. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"א (סוף סי' יח). ע"ש. לפ"ז אף נר חנוכה שהודלק וכבה בימי חנוכה, ונתערב בשאר נרות, חד בתרי בטיל, אע"פ שהוא בתוך ימי חנוכה, (ע' ט"ז סי' תרע"א סוף סק"ז), לדידן שקבלנו הוראות מרן. ודו"ק. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה עמוד קסז].

נותר השמן שבנרות חנוכה אין להשתמש בו להדליקו בבית הכנסת

לדעת האוסרים היינו רק בשעה שהנר דולק לשם מצות נר חנוכה, שאז י"ל שאם ישתמש בו בדבר שבקדושה לא יהא ניכר שהודלק לשם מצות נ"ח, או י"ל שגם בזה יש ביזוי מצוה, וכמ"ש הר"ן, שהשתמש לאורה תשיש של מצוה נראה כמצות המבטלות זו את זו. ע"ש. אבל מותר השמן שבנר

(יח) הנה הגאון מהר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' תרעז), שמותר השמן שבנרות חנוכה פשיטא שמותר להדליקו בבית הכנסת, להתפלל לאורו, דנהי שאסור בהנאה, מ"מ הא קי"ל מצות לאו ליהנות ניתנו. והרי אפילו בנר חנוכה עצמו יש מתירים להשתמש בו בתשיש של קדושה, ואפילו

הנאה משופר אסור לתקוע בו תקיעה של מצוה, מפני שהרבה בני אדם נהנים כשהם תוקעים, אלא אדם אחר תוקע בו והוא יוצא י"ח, שמצות לאו ליהנות ניתנו. ע"ש ובט"ז (סק"י). והרי הנאה מן התקיעה אינה הנאת גופו, כאכילה ושתיה, אלא הנאה בעלמא, ואע"פ כן אסור לתקוע בו, דחשיבא הנאה לענין איסור הנאה. והוא הדין הנאת הלימוד, אלא דמ"מ אין בו הנאה שלימה כהנאת אכילת המזון, מש"ה פרכינן מה למזון שכן נהנה.

גם בעיקר הדין שהתיר הפני אריה ללמוד בספר לאור הנר שהדליק הנכרי לצורך ישראל, נראה שאין כן דעת האחרונים, שידוע מ"ש בשו"ר כנה"ג (הגה"ט סי' שו), שרבו מהרי"מ היה צריך לעיין בספר בליל שבת והנר לא היה מאיר יפה, והיה אומר בפני השפחה, הנר הזה אינו מאיר יפה, והשפחה היתה מבונה כוונתו, והיתה חותכת את ראש הפתילה שהעלתה פחם, ואז היה מעיין בספר במקום שהיה חפץ. והיעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' שו) כתב ע"ז, ותמיהני טובא מדתנן (בשבת קכב.) נכרי שהדליק את הנר לצורך ישראל אסור. וכתב הרמ"א (סי' שו) שכל שאסור לומר לגוי לעשותו אסור אף לרמוז לו וכו'. ע"ש. וע"ע למרן החיד"א בספר טוב עין (סי' יח אות סד), וע' במש"כ בספר מאור ישראל ח"ג (עמוד קיד:), ומוכח מדבריהם שגם כדי ללמוד תורה אסור ליהנות מאור הנר שהדליק גוי בשבת לצורך ישראל, אלמא דחשיבא הנאה.

כן יש להעיר מדברי המאירי (שבת פ"ב עמוד צב), שהמותר בשמן שבנר יש בו איסור הנאה וקדושה גמורה, הואיל ונרות החנוכה הם זכר לנרות ולשמן שבמקדש, והוקצו לגמרי לאוסרם בהנאה אף לאחר מצותם. ע"כ. וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (עמוד ע), שנהגו בארצותינו ע"פ קדמונינו לעשות מדורה ולשרוף כל שיירי הפתילות והשמן שנשארו בלילה האחרון, לפרסם שהם זכר לנס שהיה בשמן הקדש שאסור בהנאה וכן שיירי הפתילות שהיו במקדש. ע"כ. וכ"כ בספר האשכול ח"ב (הל' חנוכה סוף עמוד כ), והאבודרהם (דף נד ע"ב).

וע"ע בחידושי הרמב"ן (שבת כא: ד"ה ודאמרינן), שכתב, ולא דמי לעצי סוכה שמותרים אחר החג, דהתם לא נתנם אלא למצות החג ודעתו עליהם לאחר החג, אבל הכא דעתו היתה שכל שמן

לא שייך בו ביזוי מצוה. ויש לצרף בזה מ"ש הט"ז (סי' קנר סק"ז), שאף דבר שבקדושה שאסור להורידו לקדושה קלה היינו אם עודנו ראוי למצותו, אבל אם איננו ראוי למצותו עדיף לעשות בו מצוה קלה מאשר יגנוז אותו. וכ"ש בזה שטוב יותר להשתמש בו לשם קדושת בית הכנסת מאשר ישרפנו כך. וזה פשוט לדעתי, ודלא כהפמ"ג (מש"ז אות ד), שכתב להיפך, ולא התיר אלא ע"י הוספת שמן ומכח ספק ספיקא. ובמחכ"ת שגג מאד בזה. עכת"ד.

ובספר חזון עובדיה על חנוכה (עמוד קסה) העיר, דלכאורה אם איתא לדבריו למה כתבו הפוסקים ומרן השלחן ערוך שעושה לו מדורה בפני עצמו ושורפו, ידליקנו בבית הכנסת, ובאמת שכן הקשה הפרי חדש (סי' תרעז), שכיון שנהר בית הכנסת הוי נר דמצוה, א"כ אמאי שורפו, ידליקנו בבית הכנסת, וי"ל שכיון שמותר ללמוד לאורם של נרות בהכ"נ חיישינן שיבאו ללמוד לאורו של הנר שהודלק מן השמן שנותר מנרות חנוכה. ע"כ. ומוכח מדברי הפרי חדש דס"ל לאסור להדליק נר בית הכנסת ממותר השמן שבנר, דלא כהגר"ש קלוגר. וס"ל כהט"ז יו"ד (סי' רכא ס"ק מג), דהא דקי"ל (שם סעיף יא) שהאוסר ספרו על חבירו אסור לנאסר ללמוד בו, היינו מטעם שבדאי התורה משמחת לב האדם, כמ"ש פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומטעם זה נאסר לאכל ללמוד תורה בימי אבלו, ול"ד מצות תלמוד תורה לשאר מצות, דאמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, כיון שנמשך מהלימוד הנאה לאדם. ע"ש.

איברא דחזי הוית בשו"ת פני אריה (סי' מז) שכתב, שנ"ל ראייה ברורה דלא כהט"ז, מברכות (כא.) למדנו ברכת התורה לאחריה מברכת המזון, ומה מזון שאין טעון ברכה לפניו (מן התורה) טעון ברכה לאחריו, ברכת התורה שטעונה לפניו אינו דין שתהא טעונה לאחריה, איכא למפרך, מה למזון שכן נהנה. הרי להדיא שלימוד תורה לא חשיב נהנה. ואע"פ שמשמחת לב, ומש"ה האבל אסור בתלמוד תורה, שמחת לב שהיא לנפש לחוד, והנאה שהיא לגוף לחוד. ולענין איסור הנאה כל שאין גופו נהנה לא חשיבא הנאה, ולכן נר שהדליק נכרי בשבת לצורך ישראל מותר ללמוד בספר לאורו. ע"כ.

ובמחכ"ת הא קיימא לן בש"ע (סי' תקפו סעיף ה), המוריד

יט. אונן פטור מכל המצוות, ולכן אינו מדליק נר חנוכה בברכה. אבל אם דרים עמו בבית בני ביתו, כגון אשתו ובניו הגדולים ידליקו הם ויברכו. ולא יענה אחריהם אמן. וטוב הדבר שיכנס לחדר אחר לבל ישמע הברכות, ואחר שיקבר מתו, בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו. (יט)

והלום ראיתי בשו"ת שרגא המאיר חלק ה' (סי' קיח אות ב), שכתב לדייק מדברי מרן הש"ע שפסק, שעושה לו מדורה ושורפו ביום השמיני, דמשמע שאין עצה אחרת להשתמש במותר השמן שבנ"ח, ואסור אף להדליק נר של שבת, אלא רק לעשות מדורה ושורפו. ע"כ.

ותנא דמסייע ליה, בשו"ת פרי הארץ ח"ב (סי' ג דף ח ע"ב) שכתב, שהמותר של השמן שבנר אסור להדליק ממנו נר של שבת, אע"פ שגם ביתו עדיף מנר חנוכה (שבת כג:), והוי עילוי קצת, אע"פ כן אין לו תקנה אלא שריפה. ע"ש. וכן העלה לאסור להדליק ממנו נרות שבת בשו"ת באר צבי (סי' כח).

ואמנם ראיתי בשו"ת מאור החיים (סי' כח אות ה) שכתב ג"כ לאסור להדליק ממנו נרות שבת, אבל בא לזה מטעם שאין עושים מצות חבילות חבילות, ולא דק, שהרי כששתי מצות נעשות בפעולה אחת לא שייך מה שאמרו אין עושים מצות חבילות חבילות, וכדתנן בפסחים (לה.), שהכהנים יוצאים י"ח אכילת מצה בחלה ובתרומה. וכ"כ האחרונים. והובאו בחזון עובדיה (פורים, עמוד קנח והלאה), וכן יש להשיב על מ"ש בדרך אמונה (הל' תרומות פרק יא, בבא"ל דף קמז ע"א). ע"ש. עכ"פ לדינא נ"ל שדברי הגרש"ק בזה אינם נכונים, והצדק עם הפרי מגדים שאסר. וכן עיקר.

שבנר יכלה ויתבער וכו', וכיון שהקצהו על דעת שיכלה במצותו נאסר לו לעולם כמי שהקדישו לשמים. ע"ש.

ויש להוסיף להעיר לפי מ"ש הערוך השלחן (סי' קנד סט"ז) וז"ל: ודע דהאידינא אין נזהרים בנרות של בהכ"נ, וקורין מכתבים בפני הנרות שלפני המנורה ולפני העמוד, ומדליקים מהם סיגוריות וכל צרכי הדיוט, אף שאינן לצורך גדול כלל, וצ"ל דכיון שנהגו כן, כל אחד כשנותן נרות, נותן על דעת כן שישתמשו בו להדיוט, ואין איש שם על לב בזמניו להזהר בזה. עכ"ל. ולפ"ז בודאי שאין להדליק במותר השמן לנר בהכ"נ, כיון שנהגו להשתמש בו לצורך הדיוט ג"כ. ושור"ר בשו"ת באר צבי (ח"א סי' כח, עמוד נט בהערה) שהעיר כן ע"ד הגר"ש קלוגר הנ"ל ע"פ דברי הערוך השלחן. ע"ש. וכ"כ בספר נטעי גבריאל (עמוד שמג), ע"ש.

וכן בשו"ת תפארת אדם אוסטרייכר ח"א (סי' מו) העלה דלא כהגר"ש קלוגר שהתיר להדליק מותר השמן בבית הכנסת ללמוד או להתפלל לאורו, שהעיקר כדברי הפמ"ג. ומיהו לכבוד בהכ"נ מותר. ע"כ. ולי נראה לאסור גם כשמדליקים אותו לכבוד, שמלשון הפוסקים "עושה לו מדורה ושורפו", משמע שאין לו תקנה אחרת. וכמ"ש הפרי חדש הנ"ל.

דין אונן בהדלקת נר חנוכה

מי שמתו מוטל לפניו. פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה.

וכמה טעמים נאמרו בדין זה, ובירושלמי (פרק מי שמתו) הביאו ב' טעמים, משום כבודו של מת, [דהוי כלועג לרש, שמתעסק במצוות בעת שמתו מוטל לפניו]. ומשום שאין לו מי שישא משאו, והיינו מי שיתעסק עם המת לקבורו, ולהוליכו לבית הקברות. ולכן אף אם רצה להחמיר על עצמו אינו רשאי. [וכיו"ב פירש

(יט) מה שכתבנו לגבי אונן, עיין בא"ר (סי' עתר ס"ק יט), ובערך השלחן (סק"ג), ובכף החיים (אות כ).

והנה בספר ילקו"י על הלכות אבלות (מהד"ב סימן ד' הערה יא) הארכנו להוכיח שגם בזמן הזה שרגילים למסור את המת לחברא קדישא שיטפלו בקבורה, אפ"ה אונן פטור מכל המצוות, ואינו רשאי לברך שום ברכה. דאיכא למיחש לכל הטעמים. דהנה במשנה ברכות (יז:) שנינו,

רש"י (בפרק מי שמתו), לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, והוא דומיא דחתן דפטור משום טירדא דמצוה. ואמרו בירושלמי שם, מה נפיק מביניהון, היה לו מי שישא משאו, דאם תאמר מפני כבודו של מת אסור, ואם תאמר מפני שאין לו מי שישא משאו, הרי יש לו מי שישא משאו.

וטעם שלישי מצינו במדרש רבה (פרשת וילך), דכיון שרואה צרתו לפניו דעתו מבוולגת. וכיו"ב כתב הרא"ש (בפרק מי שמתו), דהוא משום כבוד המת, שהאונן ראוי לו להיות דואג ומיצר על פטירת קרובו.

ונמצא דאם מסר מתו לחברא קדישא, הדבר תלוי בטעמים הנ"ל, ולפ"ז לענין ברכה ותפלה י"ל דספק ברכות להקל. ובאמת שגם בדעת מרן הש"ע מצינו מחלוקת באחרונים אם רשאי לברך או לא, וכמה אחרונים העידו שהמנהג לחוש לכל הטעמים, וגם במסר מתו לחברא קדישא לא יברך ולא יתפלל. וכן כתב בספר בית דוד (דף יא ע"ב) שיש למחות במי שמתפלל מחמת שאינו יודע וסבור שחייב בתפלה, שכבר פשט המנהג כדעת הרב הלבוש ומהרש"ל (סימן ע'), והב"ח, דפסקו שאינו רשאי להחמיר על עצמו. וכ"כ בפתחי תשובה (סימן שמא ס"ק כא), ושכן כתב בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא חלק א' סימן ריא). וכ"כ בחידושים וביאורים למהר"א מרגליות (הלכות אונן אות ב'), ובשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן כח דף ש"ה). ובשו"ת תשובה מאהבה חלק ב'. וכתב בספר גשר החיים, שדעת רוב האחרונים כהנודע ביהודה. וכן כתב הש"ך (סי' שמא סק"א) דאפי' לא מוטל עליו לקברו חלים עליו כל דיני אונן. גם רבי יוסף מולכו בשלחן גבוה (יד"ד סי' שמא ס"ק טו) כתב בסוף דבריו, ולענין מעשה לא נהגו להקל בדבר, אפילו יש מי שישתדל בעד המת. ע"כ. וכ"כ בספר בני ציון ליכטמן (סי' עא אות א'), דהואיל והאידינא לא נהגו להקל כמ"ש המהרש"ל, וגם המנהג שהזכיר הראב"ה מבואר באור זרוע (סי' תיז), דמנהג שפיר היה, אף מי שרוצה להחמיר על עצמו מוחין בידו, וכן נראה דעת הב"ח והט"ז.

ולפ"ז אין לאונן להדליק נר חנוכה בברכה בביתו. ומכאן הערנו בילקו"י הנ"ל על מ"ש בשו"ת מנחת שמואל [ובספרו חיים וחסד],

שהאונן שמסר מתו לחברא קדישא צריך להתפלל ולברך כל הברכות. ותמהנו דהיאך לא חשש לדברי האחרונים הנ"ל שהעידו שכן המנהג. ותמוה שמחבר אחד [ה"ב] כתב בספרו בסי' עא, כדברי החיים וחסד הנ"ל, אף שראה כל מה שכתבנו בילקו"י, ועשה עצמו אשר לא ידע את יוסף, ולא השיב על עיקר טענתנו מכח המנהג לחוש לכל הטעמים, וכדברי הפוסקים הנז'. ומה כוחו גדול להכריע בספק ברכות נגד מה שנהגו להחמיר.

ומה שהוכיח המחבר הנ"ל כדבריו מדברי הרב כה"ח (סי' תרע סק"ב) שהביא דברי הרב ערך השלחן שהאונן ידליק [נר חנוכה] בלא ברכה, וכתב בכה"ח, שהערה"ש יודה שאם יש אחרים כגון אשתו או אחד מבניו הגדולים הדריס אצלו, דעדיף טפי שידליקו הם ויברכו. ע"ש. הרי שלך לפניך שמה שכתב בסי' ת"א אינו אלא לכתחלה היכא דאיכא אחרים, אבל אי ליכא אחרים ידליק האונן עצמו בלא ברכה. ולעולם אין שום ראיה ושום גילוי בדבריו ביחס לשליח, ואדרבה יותר מסתבר שמודה כה"ח שיברך אחר בתורת שליחות, מאחר והוא עצמו יכול לעשות את המצוה ובר ערבות הוא. עכ"ר.

והנה מכל מה שהביא אדרבה הוי סייעתא לדברינו, שלכן כתב הרב כה"ח שדוקא אם אחד מבני ביתו מדליק נר חנוכה, אז מדליק ומברך, כי מצות נר חנוכה אינה דוקא על ראש המשפחה, אלא נר איש וביתו. אבל אם מדליק שליח אחר שאינו מבני הבית, איה"נ אינו רשאי לברך. וע"כ דהיינו טעמא מפני שהשליח בא מכוחו של המשלח, ומאחר והמשלח הוא אונן ופטור ממצות נר חנוכה, לכן שליח זה ידליק בלא ברכה.

ומ"ש שיותר מסתבר שהרב כה"ח יודה שיברך אחר בתורת שליחות, אדרבה איפכא מסתברא, שמדברי הרב כה"ח מדויק להדיא שאם השליח בא רק מכוחו של האונן, ואין השליח אחד מבני הבית, אין לו לברך.

ומה שהביא שם ראיה לגבי אונן שעבר ותקע בשופר אם מוציא אחרים ידי חובתם, הנה כבר הארכנו בזה בספר ילקו"י בדיני אונן, ואין

לזה קשר לנידון דידן, דהתם תליא מילתא במה שיש לחקור אם אונן מיקרי בר חיובא או לא. ואם הוא בגדר כמי שיצא י"ח, דאעפ"כ יכול להוציא אחרים.

ומה שהביא שם ממאור ישראל (חגיגה יז.) דאונן מיקרי בר חיובא ולכן יכול למנות שליח, הנה אין קשר בין הדברים דאף דמיקרי בר חיובא, ואין לו דין כשוטה וקטן, מ"מ אין השליח יכול לברך במצוה שהמשלח עצמו אינו יכול לברך. ולא יהיה כח השליח יותר מהמשלח. וברור שאין קשר בין נידון דידן למה שהובא במאור ישראל הנז'.

ומה שהקשה על דברינו בילקו"י מועדים (מהדורת תשמ"ט), גבי אונן בהדלקת נר חנוכה, שכתבנו שאחרים ידליקו הנר, הנה לא כתבנו כן, ולא מבואר שם שאחרים ידליקו ויברכו. וענין הברכה לא מוזכר שם. ורק בילקו"י שארית יוסף ח"ב, וכן בילקו"י על הלכות אבלות החדש, מהדורת תשס"ד, שם ביארנו שאם השליח הוא אחד מבני הבית שחייב ג"כ במצות נר חנוכה, כמו אשתו וכדו', יברכו בעת ההדלקה. ואם השליח הוא אדם זר שאינו מתגורר בבית, בודאי שידליק בלא ברכה, כי לא יתכן שלשליח יהיה כח יותר מבעל הבית שהוא אונן ואינו יכול להדליק נר חנוכה בברכה. ונדברינו בילקו"י ח"ז משנת תשמ"ט, מבוססים על פי המבואר בדברי מרן אאמו"ר שליט"א בירחון קול סיני לפני כארבעים שנה, ושם לא נתבאר אם השליח יברך או לא, וכתב בסתם שידליקו לו אחרים נר חנוכה. ובשארית יוסף ח"ב הנ"ל, וכן בהלכות אבלות מהדורת תשס"ד, שם ביארנו הדבר בהרחבה כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים]. ועיין בס' דרך החיים שכתב בסתם גבי אונן, שידליק אחר, וכוונתו שאותו האחר עדיין לא הדליק נ"ח ומדליק בשביל עצמו, והאונן שומע ברכותיו, ואין כוונת הדרך החיים שהאונן ממנה את האחר כשליח להדליק עבורו, דהא האונן פטור מן המצוות, ואין באפשרותו לעשות שליח. דהשליח בא מכוחו,

ואם האונן אינו יכול לברך איך יברך השליח. ובזה סרה תמיהתו של המקראי קודש (סימן כא) שהבין שהדרך החיים מטעם שליחות קאמר, אלא שבדרך החיים לא הוזכר ענין שליחות בזה. וע"ע במשנה ברורה (סימן תרע ס"ק יב), שמסתפק אם האונן יענה אמן אחר ברכת המדליק.

ואם אין שם אחר, ידליק האונן בעצמו ולא יברך, כמ"ש בדה"ח הנ"ל. וכתב במקראי קודש בשם מהרי"ל דיסקין, שהמדליק בחוץ ידליק גם כשהוא אונן בלא ברכה, משום חדא, דלאו כולי עלמא ידעי שהוא אונן. ע"ש. אלא שכבר כתבנו שבזה"ז א"צ להקפיד להדליק בפתח שני מפני החשד.

ואחר שנים יצא לאור חזון עובדיה על חנוכה, ושם כתב ממש כדברינו, בזה"ל: האונן בליל ראשון של חנוכה, כתב בסידור דרך החיים שיאמר לאשתו או לאדם אחר לברך ולהדליק נ"ח. (ומ"ש הא"ר והדה"ח שישמע הברכות ויענה אמן, צ"ע מהירושלמי שהובאו בתוס' מו"ק (כג:), שאפי' אם בירכו אחרים לא יענה אחריהם אמן. וכ"פ מרן בש"ע יו"ד (ס' שמא ס"א), ולכן שוא"ת עדיף. ושור"ר שכבר השיג על הא"ר בזה בבגדי ישע ס"ס תרע). ונראה שטוב הדבר שהוא יכנס לחדר אחר לבל ישמע הברכות, ואחר שיקבר מתו, בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו. וכן העלה בשו"ת יגל יעקב (תאו"ח סי' ז אות ג), וע"ע בספר ברית אברהם אשכנזי (דף לח ע"ג), ובתורה מציון (שנה ב סי' יז אות ד). ע"ש. [קטע זה ממרן אאמו"ר].

ומ"ש אחרים היינו מבני ביתו השייכים במצוה. וע"ע בילקו"י שארית יוסף ב' (עמוד רי). ובילקו"י על הלכות ברכה"ש ופסוקי דזמרה (סי' עא). וילקו"י על הלכות אבלות (מהדורת תשס"ד דיני אונן במועדי השנה).

ובספר אשרי האיש (חלק ג עמוד רסד) כתב, שאונן שאשתו הדליקה בבית, וקודם שכלה רגל מן השוק עבר אנינות שלו, אינו צריך להדליק, שהבית כבר יצא. ע"כ.

כ. האבל, אפילו בתוך שבעת הימים, חייב בכל המצוות כולן, לפיכך מדליק נר חנוכה ובברכה. ובלילה הראשון של חנוכה מברך בביתו גם ברכת שהחיינו, ומוציא את בני ביתו ידי חובתם. וכבר נתבאר לעיל שבתום ימי האבל, לא יעלו קרובי הנפטר בימי חנוכה, ליד הקבר, עד לאחר ימי החנוכה, שמסתמא מתעוררים לבכי ביום השבעה. (כ)

סימן תרעה - נר של שבת קודם לנר של חנוכה

א. מי שאין לו אלא נר אחד בלבד, וכגון שנמצא בבית האסורים, וכיוצא בזה, והוא בערב שבת של חנוכה, וכן מי שאין ידו משגת לקנות בערב שבת נר חנוכה וגם נר של שבת, יקנה נר של שבת משום שלום ביתו. ואם יש לו נר חשמלי, ידליק הנר של השמן או השעוה לשם חנוכה עם הברכות, ואת אור החשמל ידליק לצורך נר שבת, ורשאי אף לברך על הדלקת החשמל להדליק נר של שבת. ואם יש לו לנר של שבת, ואין לו עוד אלא פרוטה אחת או לשמן לנר חנוכה, או לייך לקידוש היום, יקנה שמן לנר חנוכה, דפרסומי ניסא עדיף. (א)

האבל על אביו ואמו חייב בנר חנוכה

יאירו את הנרות אורה ושמחה. ובמקלות עם דרשתי על זה, ופי אמלא תוכחות להודיעם טעוהם ושיבוש דעתם, דמה ענין אבילות בקיום מצות התורה, הלא האבל עצמו חייב בכל מצות שבתורה בימי אבלותו, וגם בחנוכה האבל חייב להדליק ולברך שהחיינו, וכמו שכתבו הפוסקים. עיין לגאון עוזנו במחזיק ברכה (סימן תרעה סעיף י"ד). ואם הוא מר נפש, מה חטאו נרות חנוכה שישתתפו בצערו. רח"ל מהאי דעתא. והאם אינן אוכלין בשר ושותין יין כל השנה, והני מידי דשמחה ניהו, ואין ספק כי מחוסר ידיעה עושים זאת. ועל כן מצוה על כל איש הירא את דבר ה' להוכיח את שכניו, אם הם מחוסרי מדע, ולהודיעם שזה איסור לבטל מצות ה', אם ח"ו אירע להם דבר, ואדרבא בזה יגרמו צער לנפש המת, אם בסיבתו יחדלו לקיים מצות ה', ולעשות רצונו יתברך השליט בעולמו. ובמתק שפתים יוכיחם עד אשר ידריכם להולכים בתמים. וראה עוד בכך איש חי (פר' וישב אות כב). וילקו"י על הלכות אבלות (מהדורת תשס"ד עמוד תרלב).

(כ) כן מבואר ממ"ש בשו"ת מהר"מ מיניץ (סימן מג) והובא בט"ז (סי' תרעה סק"ח). ועל פי מה שהסביר בשו"ת נודע ביהודה (תניינא חור"ח סי' קמא). ומה שכתבו שהאבל לא יברך שהחיינו, היינו דוקא בצבור, שמאחר שהוא מברך בצבור שהחיינו, גורמת לו הברכה התעוררות של שמחה, אבל בביתו האבל מדליק ומברך כל שלש הברכות, וגם ברכת שהחיינו, שאף שהאבל אסור בשמחה, מכל מקום כוונת הברכה על הכלל כולו. ולא דמי לזמן בין המיצרים שאין אומרים בו שהחיינו, דהזמן מצד עצמו אינו טוב, מצד היות בו צרות וחורבנות בעבר, מה שאין כן בנדו"ד בחנוכה. וגם על פרי חדש האבל מברך שהחיינו גם בתוך שבעת ימי האבילות, כי הזמן עצמו הוא זמן טוב. ובספר נהר מצרים כתב: מה מאד רע המעשה של איזה אנשים אשר ראיתי פה מצרים, שאם אירע להם אבילות בר מין בתוך השנה, וכל שכן אם היה קרוב לימי חנוכה, שאין מדליקין נרות חנוכה, באמרם שאחר אשר המה מרי נפש היאך

אם נר חנוכה נתקן דוקא לפרסם הנס "לרבים"

(א) בגמרא שבת (כג): אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. וכ"ה בטור ובש"ע (סי' תרעה ס"א, וסי' רסג ס"ג), שאם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ונר לחנוכה, נר שבת

קודם משום שלום הבית, דאין שלום בבית בלא נר. וכתב המג"א (סי' תרעה סק"ב) דאפשר דבזה"ז שמדליקין בפנים יקנה נר חנוכה, ואעפ"כ לא ישב בחושך, ואע"פ שאסור לאכול לאורה, מ"מ כיון

עונג שבת, ולהרשב"א והר"ן הדלקה נר שבת נחשבת כמצוה מדרבנן. אולם זה אינו, דגם להמאירי י"ל דהדלקת הנר מדרבנן בעלמא, אלא דס"ל להמאירי כד' המג"א (סי' רע"א סק"א), דיוצאים י"ח קידוש מה"ת בתפלה. ע"ש. וקידוש על היין או על פת, אינו אלא מדרבנן, ומש"ה נר ביתו קודם, אף דהוי נמי מדרבנן.

אלא שמצינו להמאירי (ברכות נב.) דלכאורה משמע דלא כהמג"א הנז', וז"ל שם (ד"ה ולענין): "אם אין לו יין וכו', ואם אין לו פת פוטר את עצמו בקידוש של תפלה, ואין נראה לי, אלא שמקדש בלא כוס, שהרי מצינו קידוש בלא כוס למי שהיה יושב ואוכל וקדש עליו היום, כמו שביארנו בפרק זמון". ע"כ. אך י"ל דכוונת המאירי דמה"ת יוצא י"ח בתפלה, ומדרבנן צריך לומר ברכת הקידוש ואפילו בלא כוס ופת, ואם כן ליכא למילף מיניה דס"ל דלא כהמג"א. ובאמת שדעת כמה פוסקים שיכולים לומר ברכת הקידוש בלא כוס, וכמ"ש הב"ח (סימן תרעה), והצל"ח (ברכות נא:), ומהר"י מולכו בכת"י (הובא בבכרי יוסף סי' רע"ב סק"ח), ועוד.

ואף ששאר פוס' חולקים ע"ז, והכי נקטינן לדינא, שאין לברך ברכת הקידוש בלי יין או פת, וכמו שהעלה בשו"ת יביע אומר ח"א (תאור"ס סי' טו אות כג), ובחזון עובדיה שבת ב' (עמוד עב), ע"ש. מ"מ במאירי שם מבואר דס"ל דאפשר לברך ברכת הקידוש בלא כוס ובלא פת, וכנ"ל. נמצא דאף להמאירי י"ל דהדלקת הנר בערב שבת אינה אלא מדרבנן, ואפ"ה נר קודם לקידוש, מפני שיכול לומר ברכת הקידוש גם בלי יין ופת. ודו"ק. ובעצם כן משמע להדיא מדברי הגמ' בשבת (כג:), שאמרו שם, אמר רבא, פשיטא לי נר חנוכה ונר ביתו, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. ואם איתא דנר ביתו הלכה למשה מסיני והוי דאורייתא, תיפוק ליה דנר ביתו עדיף משום שהוא דאורייתא, ואילו נר חנוכה הוא מדרבנן, ואמאי הוצרכה הגמ' לטעמא דשלום ביתו. וע"כ דתרווייהו הוו מדרבנן, ומעדיפים נ"ש מטעמא דשלום ביתו. [ועיין בחזו"ע שם (עמוד עז) שעמד ע"ז דניחוש לספק ברכות להקל. ע"ש].

ועיין בתשובת הרשב"א ח"א (סי' תש"ט) שכתב, ועוד דקידוש על היין או על הפת לאו דאורייתא, אלא לקדשו, ולא נחלל עליו את השבת אפילו באמירה לגוי. ועוד שהרי יכול לצאת ידי קידוש בפת, ולמה יעבור עליו בשבות של אמירה. ע"כ. וגדולה מזו כתב בח"ד (סי' רצה) שכל אחד ואחד

דא"א בענין אחר, הוי כשעת הסכנה, דמניחו על שולחנו ודיו, אע"פ שעל כורחו הוא משתמש לאורה, כמ"ש הר"ן (שבת ט: בדפי הר"ף). וה"ה בחול למי שאין לו אלא נר אחד. וכ"פ במאמר מרדכי (סי' תרע"א ס"א).

והנה הר"ן שם הקשה, וא"ת, והיכי דחינן קידוש היום דאורייתא משום נר ביתו ונר חנוכה, יש לומר, דלא דחינן ליה, דהא אפשר לקדושי אריפתא (פסחים קז:), אלא דאי לאו משום שלום ביתו ופרסומי ניסא, מצוה מן המובחר [עדיף] טפי בחמרא, כדאמרינן (שם), וזכרה על היין בכניסתו וכו'. ע"כ. והיינו דקא משמע לן טעמא דשלום ביתו, דאי לאו הכי מצוה לקדש על היין. ומשמע דהיכא דאין לו גם פת לקדש עליו בליל שבת, יש לו להעדיף לקנות פת לקידוש שהוא מה"ת וייהיה לו גם לסעודה ועונג שבת], ולהעדיפו על נר להדלקה. והיינו משום דס"ל דהדלקת הנר בער"ש מדרבנן בעלמא הוא. וגם מעצם קושיתו דהיכי דחינן קידוש היום דאורייתא משום נר ביתו ונר חנוכה, משמע שתפס בפשיטות דנר ביתו ונר חנוכה אינם דאורייתא.

וכ"כ בהלכות פסוקות לרב יהודאי גאון, דאיירי ביש לו פת לקדש עליו. וכ"כ הר"ן גיאת בהלכות קידוש. וכ"כ בספר תניא רבתי (סימן לה). וכ"כ הרשב"א (שבת כג:) נר ביתו עדיף, משום דמקדש אריפתא.

ומצינו כן גם לגבי נר חנוכה, שבספר הגייר כתב בהלכות חנוכה, דנ"ח וקידוש היום, נ"ח עדיף, דאפשר דמקדש אריפתא. וכ"כ בה"ג בהלכות חנוכה, דנר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, דאפשר דמקדש אריפתא. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' קפה), דנ"ח עדיף משום פרסומי ניסא, וקידושא אפשר בריפתא. וכ"כ בצרור החיים (דרך השביע סי' ד). [אלא שמכאן אין ראיה לנר שבת, דנר חנוכה לכו"ע דרבנן, ועל כרחין להגיע לטעם דמקדש אריפתא. משא"כ בנר שבת].

ואולם המאירי (שבת שם) כתב, "וכן בנר ביתו וקידוש היום, כגון שאין לו יין ולא פת הראוי לקדש עליו, עם כל זה נר ביתו עדיף". ע"כ. גם בחידושי הר"ן הביא בשם רבינו יהונתן, דאיירי הכא באין לו יין ופת שיכול לקדש עליהם. ע"ש.

ולכאורה י"ל דפליגי אם הדלקה נר בשבת נחשבת כמצוה מה"ת [משום עונג שבת וכבוד שבת. ואי"נ שהיא מהלכה למשה מסיני, כמו שכתב בספר יראים והובא בחי' חת"ס (שבת כה:)] או מדרבנן, דלהמאירי הדלקת הנר נחשבת כמצוה מה"ת משום

ועיין בשלחן שלמה (ס' רסג) שנסתפק לדברי המאירי היאך הדין כשהאשה מסכמת לנר חנוכה במקום נר שבת, אם שומעין לה, או לא פלוג רבנן.

והנה בש"ע (ס' תרעג) כתב, שאסור להשתמש לאור נר חנוכה אפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה וכו'. וביאורי הגר"א כתב המקור לדין "אפי" תשמיש של קדושה" מהגמ' נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף. ואם איתא ידליק נר אחד ויעלה לכאן ולכאן, ויניח על שולחנו, וכמו שכתוב בשעת הסכנה וכו'. וכדברי הגר"א מפורש בחידושי הרשב"א (שבת כא:), ובכל בו בשם הראב"ד.

והנה דין זה שאסור להשתמש לאור נר חנוכה אפי' תשמיש דקדושה, לא נאמר רק בעת הסכנה, אלא גם בזמנם שהיו מדליקין בחוץ, ולכאורה איך מוכיח הגר"א שידליק נר אחד ויעלה לכאן ולכאן, הרי בזמן הגמ' א"א כלל להניח על שולחנו, ומחייב להדליק בחוץ בלבד.

בעיקר תקנת הדלקת נר חנוכה

דוקא לרבים, ורק לרווחא דמילתא קודם שעת הסכנה אמרו להדליק בחוץ, אבל אינו מחלקי המצוה. ומש"ה אחר שנהגו להדליק בפנים, גם עתה שאין סכנה מדליקין בפנים, דסו"ס זו עיקר התקנה לפרסם הנס, ודי בזה שמפרסם הנס לבני ביתו.

ובזה יש לבאר מה שכתב הגר"א בביאורו (ס' תרעג) במה שפסק מרן שאסור להשתמש לאור נר חנוכה אפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה וכו'. וכתב בביאורי הגר"א מקור לדין "אפי" תשמיש של קדושה", מהגמ' שאמרו נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף, ואם איתא, ידליק נר אחד ויעלה לכאן ולכאן, ויניח על שולחנו, וכמו שכתוב בשעת הסכנה וכו'. וכדברי הגר"א מפורש בחידושי הרשב"א (שבת כא:), ובכל בו בשם הראב"ד. וקשה והרי בזמנם היו מדליקים בחוץ, ואיך יוכל להדליק בפנים כדי לקיים בזה גם מצות נר שבת.

ולפי המבואר, א"ש, דכיון שעיקר התקנה לפרסם הנס בסתם, ולא בדוקא לרבים, ויכול לקיים עיקר התקנה ע"י פרסום הנס לבני ביתו, לכן שיין לומר שיניח על שולחנו גם שלא בשעת הסכנה, ויעלה לו נר אחד לנר שבת ולנר חנוכה. ומשום הכי שפיר הוכיח דגם תשמיש של קדושה אסור לאור נר חנוכה. ואולי בזה חולק הא"ר הגדו'.

אומר, כפי שיוזמן לו מעניני שבחו, וקדושתו, והזכרת קדושתו, ובע"פ, ובלא שום נקיטת חפץ: לא כוסו, ולא פתו. ע"כ. הרי להדיא שיוצאים י"ח בקידוש בפה בלא יין ולא פת.

ובעיקר דברי המג"א הנ"ל שיוצא י"ח קידוש בתפלה, כבר האריכו האחרונים, שהרי מצוות צריכות כוונה, ומסתמא אין מכוונים לצאת י"ח קידוש מן התורה בתפלה. וגם לפי המבואר בגמרא דצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש מה"ת, והרי אינו מזכיר יציאת מצרים בתפלת ערבית. וראה בשו"ת יביע אומר ח"א (תאו"ח ס' טו אות ה'), ובלוית חן (ס' יב').

והנה המאירי שם פירש, דמה שאמרו נר ביתו קודם, היינו מצד אשתו שהמצוה מסורה לה, וכן נר ביתו וקידוש היום, כגון שאין לו יין ולא פת הראוי לקדש עליו, עכ"ז נר ביתו עדיף. ע"כ. ולפירוש זה מי שמתגורר בגפו, קידוש היום קודם. וכן נר חנוכה קודם.

ולבאר שיטה זו נראה, כבר כתבנו לעיל (ס' תרעא במקורות אות כה עמוד קעב) שיש לחקור ביסוד התקנה של הדלקת נר חנוכה, דזה ברור שעיקר התקנה היא לפרסם את הנס, אלא שיש לדון שיתכן והתקנה היתה שבכל בית ידליקו נרות חנוכה, ובה יתפרסם הנס אצל בית ישראל, אלא שבזמן שאין סכנה ידליק בחוץ כדי להגדיל את פרסום הנס, או דילמא עיקר התקנה היתה לפרסם הנס דוקא "לרבים", לבני רשות הרבים, ולכן צריך להדליק בדוקא בחוץ, אלא שבשעת הסכנה מדלית ברירה מניחה על שולחנו ודיו. וראה בתוס' ר"ד שבת שם דכן משמע שהעיקר הוא פרסום הנס לרבים. וראה גם בלשון הרמב"ם בזה. אך שמא אין הכוונה שזהו עיקר גדר המצוה לפרסם "לרבים" דוקא, אלא שהעיקר הוא פרסום הנס, רק שזה מתקיים יותר בפרסום לרבים, ודו"ק.

והנה דעת רוב הראשונים שאף אם לא הדליק בחצי שעה הראשונה, הולך ומדליק כל הלילה ומשמע דעיקר המצוה לפרסם הנס לכל אחד ואחד, וכל שא"א לפרסם הנס לרבים מפרסם הנס לבני ביתו, או לעצמו. וכן נראה ממה שכתבו הרבה ראשונים שבזמן הזה אף דליכא סכנה, מדליקין בפנים, והיינו דעיקר התקנה היתה לפרסם הנס, ולא

ב. אם יש לו שתי נרות, ידליק נר אחד לנר חנוכה ונר אחד לשבת, אף אם הוא בליל ב' והלאה של חנוכה. (ב)

ג. מי שיש לו בערב שבת שמן להדלקת נר ליום אחד בלבד, ופרוטה נוספת יש לו כדי לקנות או שמן לנר חנוכה במוצאי שבת, או יין לקידוש היום של ליל שבת, אף על פי שפרסומי ניסא עדיפא מקידוש היום, באופן כזה יקנה יין לקידוש היום. (ג)

(סח) כתב כדברינו, דבזה"ז שמדליקים נרות חנוכה בפנים, יקנה נר לשבת.

גם בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלו) כתב, שאם יש לו חשמל, גם לסוברים שאין יוצאים ידי חובת הדלקת הנרות בחשמל, כיון שסו"ס יש שלום בית, נר חנוכה קודם לנר שבת.

ונייהרר לנידון דידן, דנראה דכיון שבזמן הזה הכל מדליקין בחשמל, לכן יקנה הנר לחנוכה, ויסמוך על החשמל לנר שבת, באופן שאין לו אלא נר אחד. וכן מסתבר, דסוף סוף איכא אור בבית, אך לנר חנוכה בעינן דומיא דמגורת בית המקדש, שמן ופתילות, וזה ליכא בנר חשמלי. ואחר שנים יצא לאור חזון עובדיה על הלכות שבת, ושם (כרך א עמוד

אם יש לו שתי נרות ידליק נר אחד לנר חנוכה - ונר אחד לשבת

וכשאין לו גם פת אם להקדים קידוש לנר חנוכה, ע' בספר חזון עובדיה חנוכה (עמוד קעא), ובספר מאור ישראל (עמוד שכת). ע"ש.

ובד"ן נר שבת ונר חנוכה של ליל שישי, עיין בספר חזון עובדיה על חנוכה (עמוד קעג), ובספר מאור ישראל ח"א (עמוד פג).

ובביאור דברי הרמ"א בהג"ה, אם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולנר חנוכה וכו', ראה בספר חזון עובדיה חנוכה (עמ' קע), ובהליכות עולם ח"ג (עמ' קב), ובספר מאור ישראל ח"ג (עמ' שכ"ד).

וכשאין לו גם פת אם להקדים קידוש לנר חנוכה, ע' בספר חזון עובדיה חנוכה (עמוד קעא), ובספר מאור ישראל (עמוד שכת). ע"ש.

ובד"ן קידוש היום ונר חנוכה של מחר, עיין בשו"ת חזון עובדיה ח"א (סי' ב עמוד לט) וחנוכה (עמ' קעג), וחזו"ע שבת ח"ב (עמ' סט בסופו), ובספר מאור ישראל ח"א (עמ' פג).

ובד"ן נר חנוכה וקידוש היום בביהכ"נ, עיין בספר חזון עובדיה חנוכה (עמוד קעג).

(ב) פשוט הוא, דהא עיקר המצוה נר איש וביתו, וגם במצוה נר שבת עיקר המצוה בנר אחד שיהיה אור בביתו. ולכן היכא דיש לו רק ב' נרות פשוט שידליק נר אחד לנר שבת ונר אחד לנר חנוכה. וכן כתבו המג"א (סי' רסג סק"ט), תוספת שבת, וש"ע הגאון רבי זלמן. ע"ש.

וכ"כ בא"ר (סי' יב) דאם יש לו רק נר אחד, יקנה קידוש או נ"ח, ואפשר דה"ה שאר צרכי שבת קודם לנר שני. ע"כ. וכ"כ בערוה"ש (סעיף ח), שאם יש לו נר אחד לשבת, די בזה, ויקנה במותר יין לקידוש, או נר חנוכה. אבל פת עדיף מנר, דאכילה קודם לכל דבר. ומיהו אם יש לו פת, נר שבת קודם לשאר מאכלים. וזה שכתב הרמב"ם אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר. אין הכוונה שזה קודם ללחם, אלא אפי' אין לו מה יאכל ומוכרח ליקח לחם בפרוטות שיש בידו, מ"מ ישאל וכו'. ע"כ. וע"ע במשנ"ב (סי' יג).

ובד"ן זה דנר שבת וקידוש היום, נר שבת קודם, אם הוא גם כשאין לו פת לקידוש, עיין בשו"ת יבי"א ח"א (סי' טו אות כא והלאה), ובספר חזון עובדיה חנוכה (עמוד קעא).

יש לו בערב שבת שמן לנר חנוכה של יום אחד, ופרוטה נוספת לקנות בה שמן לחנוכה

מפני מצוה חמורה העתידה לבא, ואף כאן קידוש היום של הלילה עדיף מהדלקת נר חנוכה של

(ג) הטעם בזה הוא, כמו שכתב רש"י (סוכה כה:), שמצוה קלה שבאה לידך אינך צריך לדחותה

סימן תרעט - נר חנוכה בערב שבת

א. בערב שבת נכון להדליק נר חנוכה תחלה ואחר כך נר שבת. וגם מי שמתגורר לבדו, ומדליק גם נרות שבת וגם נרות חנוכה, יקדים להדליק נר חנוכה ואחר כך נר שבת. (א)

בשו"ת חוות יאיר (ר"ס ט), דאף דקי"ל נר ביתו עדיף מנר חנוכה, היינו דוקא נר חנוכה דליל שבת, מה שאין כן לגבי נר חנוכה של ליל ערב שבת, אע"פ שאין לו עוד מעות לנר שבת, אין מעבירין על המצות, וידליק השמן לנר חנוכה, שמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה, והביא תשובת הרדב"ז הנ"ל. ע"ש. וכן פסק בנ"ד בספר ערך השלחן (סי' תרעט ס"ב).

דעת רוב הראשונים שאין מקבלים שבת בהדלקה ודלא כבה"ג

לאדלוקי דחנוכה אח"כ, מאחר שיקבל שבת. ע"כ. וכ"ה בספר המנהגים לר"א קלווייזנר, ובספר המנהגים לר"י טירנא (בהל' חנוכה) שמדליקין נר חנוכה תחלה.

אולם הרמב"ן (שבת כג:) כתב "וכמה הוא רחוק זה הטעם וכו', ומה קיבול שבת יש בכך, הרי כדי שלא יהא טרוד בערב הוא עושה. ועוד דא"כ הדליק נר של שבת לא ידליק נר אחרת, ואדרבה לא מפני שהוא שבת הוא מדליק אלא מפני שעדיין אינה שבת מדליק וכי גמר הדלקה קונה שביתה". וכן כתבו הרא"ה והרשב"א והריטב"א והר"ן (שם) שדברי תימה הם, דהדלקה אינו עושה קבלה, דהא ו' תקיעות וכו', ואדרבה מדליק דשבת ברישא הואיל ועדיף ותדיר. וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"א סימן אלף ע). וכ"ה בנמוקי יוסף (שם).

גם בספר העינים (סימן כז) כתב, שאם הדליקו נר של שבת ולא התפללו וכו', מותר להדליקו ומותר להוסיף בהן שמן וכו', שהנרות אין אוסרין וכו', עד שקיעת החמה. וכ"כ בספר המאורות (שבת פ"ב הלכות חנוכה): ובער"ש של חנוכה נראה שראוי להדליק נר שבת קודם, כיון דעדיף נכשין ידו משנתן, ועוד דתדיר. ואף על פי שהדליק של שבת לאו איסור קבלת מלאכה הוא, כיון שדעתו להדליק אחריה נר של חנוכה. ובעל העיטור כתב היפך סברא זו, וכבודו במקומו מונח. ע"כ.

מוצאי שבת. וכיוצא בזה כתב בשו"ת הרדב"ז (חלק ד' סימן יג), אודות מי שהובטח לו מהשר שיוציאוהו מבית האסורים, ויהיה משוחרר יום אחד, שאין לו לבחור יום קדוש ביותר כגון יום הכיפורים, דקיימא לן מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואין אומרים הנח עכשיו מצוה קלה זו הבאה לידך, כדי לעשות מצוה החמורה ממנה. (וראה במאור ישראל פסחים קה.). ועל פי זה כתב

(א) הנה כן כתבו כמה מהגאונים שיש להקדים נר חנוכה. א. בהלכות גדולות (ס"ט ט הלכות חנוכה) כתב: והיכא דבעי אדלוקי נר חנוכה ונר שבת, ברישא מדליק דחנוכה והדר מדליק דשבתא, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבלה לשבת עליה. עכ"ל. ב. וכ"כ בסדר רב עמרם גאון (סדר חנוכה): ובערב שבת מדליק נר חנוכה תחילה, שאם מדליק של שבת תחילה, אסור להדליק נר של חנוכה, שכבר קיבל עליו שבת. ג. וכן הוא בסידור רב סעדיה גאון (מהדורות מקיצי נרדמים עמוד רנה): ובערב שבת צריך להדליק תחילה נר חנוכה ואח"כ נר שבת, כי אם התחיל בנר שבת אסור לו להדליק דבר אחר כך. וכ"כ בשמו בחידושי רבינו פרחיה (שבת דף כג:). ד. והנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חלק א סימן כב) וכן בביאורו על השאלות (סימן קיב אות ח) כתב להוכיח שכן הוא ג"כ דעת רב אחאי גאון.

וכדברי הגאונים כתבו גם כן העיטור (דף קיז ע"ב), ובשו"ת רש"י (סימן רצ) ובסידור רש"י (סימן שיד), ובמחזור ויטרי (סימן רלז), והרוקח (חנוכה סימן רכו), ובספר האסופות, והראב"ן (שבת סימן שמ), ובספר הנייר (הל' חנוכה), וכ"כ באגודה, ובספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך א), ובספר המנהגים טירנא (הל' חנוכה) ומהרי"ל (מנהגים. הלכות חנוכה אות ז) בשבת מדליקין נר חנוכה ואח"כ דשבת, דאילו מדליק של שבת ברישא לא מצי

וכ"ב המאירי (שבת כג:) "ראה לגדולי הדורות שנה שבת קודם וכו', וגאוני הראשונים מקדימין של חנוכה, שלדעתם כיון שהדליק בשבת כבר קבלו עליו וכו', ומעולם לא חששו לכן, שאין קבלת שביטה בהדלקת הנר, ואם אמרוה ביום הכיפורים ובברכת זמן ובמקום שתוספת חול שבו צריך לזהר בו שלא לימשך אחר אכילה, יאמרו בהדלקה שהיא מעשה נשים, שמקדימין אותה לפעמים לתור להן מנוחה ולפרוק מעליהן עול מלאכות. ועוד שההדלקה אינה קבלת שבת, אדרבה מפני שאינה שבת הוא מדליק, אבל זמן של יום הכיפורים כשאמר זמן הודה שהוא יום קדש אצלו וכו'". וכ"ה במאירי עירובין (דף מ:).

וכן דעת הסמ"ג (עשין ל) כמו שכתב בבית יוסף כאן, ושכן נראה דעת הגהות מיימוניות. וכן דעת הר"ר אביגדור כהן צדק שהובא בשבלי הלקט שם (סוסי נט), שתלוי אם אם הדליק בכוונה שלא לעשות מלאכה א"ל. וכ"כ בספר לקט יושר (ח"א עמוד מט ענין ג). וכ"ה בספר צרור החיים (הדרך השלישי סימן ג). וכן דעת רבינו ירוחם (נ"ט ח"א דף סא טור ד). וכ"כ בהגהות מיימוניות (שבת פ"ה הלכה יט. וע"ע בהגמ"י חנוכה פ"ד ה"ה אות ב) בשם ה"ר שמעון, שאין חשוב הדלקת הנר בשבת לאסור במלאכה אחריה. וכ"ה דעת רבינו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער ט פרק ג). וכן כתב להלן שם בתרומת הפרדס (הל' חנוכה): ואעפ"י שהדליק נר שבת ובירך עליה להדליק נר של שבת, אינו נאסר בהדלקת נר חנוכה, דהדלקת נר שבת איננה קבלת שבת, וכ"כ אחד מגדולי המורים. ע"כ.

וגם בדעת הגאונים מצינו מחלוקת בזה, שבחי' רבינו פרחיה (שם) כתב בשם רבינו האי גאון, שהקדמת נר שבת על נר חנוכה מצוה,

משום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ודלא כדעת רבינו סעדיה דס"ל שאיקדש ליה יומא ונקבעה השבת בהדלקה. וכן בשבלי הלקט (הל' חנוכה סימן קפה) כתב, שאם לא נתכוין לקבל שבת בהדלקתו לא קיבל, וכן כתבו הגאונים, והשיבו על דברי בה"ג, שאף שודאי אורח ארעא לאדלוקי דחנוכה ברישא והדר לאדלוקי של שבת למהוי ברכה קרוב לקיבול שבת, לעולם כי מדליק של שבת לא מיתסר במלאכה. וכ"כ בתניא רבתי (סימן לה) בשם הגאונים, דודאי אורח ארעא לאדלוקי דחנוכה ברישא והדר לאדלוקי של שבת למהוי ברכה קרוב לקיבול שבת, ולעולם כי מדליק של שבת לא מיתסר במלאכה אם יש שהות ביום.

ובשבלי הלקט (סימן נט) הביא דברי בה"ג, וכתב, שודאי אין קבלת שבת תלויה בהדלקה, אב"א גמ' אב"א סברא, ושכן כתבו בדברי הגאונים שאין מקבל עליו את השבת לאסור עצמו במלאכה עד שיתפלל תפלת ערבית. וכתב עוד שכן דעת רבינו שמשון. גם האור זרוע (פסחים סימן רנו) הביא בשם גאונים שאין קבלת שבת בהדלקה אלא רק בתפילה. וכ"כ האגור (סי' שנט) בשם הגאונים, ובשם התוספות, ורבינו שמשון שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה.

ולענין הלכה, הנה דעת רוב הראשונים שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה. וכן הוא גם כן דעת עמודי הוראה, שכן כתב הרא"ש (פ"ב דשבת סימן כד) שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנר אלא בתפילת ערבית. וכן כתב הטור (אור"ח סימן תרעט). וכן הוא דעת הרמב"ם כמו שכתב בארחות חיים (הלכות חנוכה דף קיח:). ודעת הרמב"ם ז"ל שמדליק של שבת תחלה ואח"כ חנוכה משום תדיר. ע"כ. וכן כתב הרב המגיד (הל' חנוכה פ"ד ה"ג) ושכן הוא דעת הרמב"ם.

גם בה"ג מודה שמברכים קודם ההדלקה

רמז רצג) ובא"ז (שם) ובס' המנהיג (הל' חנוכה) ושאר ראשונים, שכתבו במפורש שגם לדברי בה"ג מועיל תנאי שלא לקבל שבת מיד.

ועוד שגם לשיטת בה"ג קבלת שבת היא בהדלקה ולא בברכה, וכמו שכתב הר"ן (שבת דף י ע"ב מדפ"ה) ובת' מהר"ח אור זרוע (סימן

והנה כל זה סברא לענין הקדמת נר חנוכה לנר שבת, אך אין מכאן כל ראייה לענין ברכה קודם ההדלקה, שגם אם תימצא לומר שמקבלים שבת בהדלקה, הרי מועיל תנאי להתנות שאינו מקבל שבת עכ"פ עד גמר ההדלקה, וכמו שמפורש בראבי"ה (סי' קצט) ובמרדכי (שבת פ"ב

קטז) ובשם אביו האור זרוע, ובחי' רבינו פרחיה ב"ר ניסים (שבת כג:), ומרן בב"י (סי' רסג), ועוד.

ועוד, דגם אם תימצוי לומר שקבלת שבת היא בברכה ולא בהדלקה, כל זמן שלא הדליק אין חלות לברכה ולא שייך קבלת שבת כלל. ועוד, שאם ת"ל שמקבל שבת מיד בברכה ואפילו קודם ההדלקה עד שלא מועיל תנאי, אם כן יאסר עליו להדליק, ונמצא ברכתו לבטלה, וזה ודאי אי אפשר. ואם כן ודאי מותר לכ"ע

לברך קודם ההדלקה, ואין שום מקור לחדש שמברכים אחרי ההדלקה.

ומכל זה מבואר שהמנהג לברך אחרי ההדלקה משום שנאסר עליה להדליק אם תברך קודם ההדלקה, אין זו סברא של הפוס', אלא התחיל ממנהג קצת נשים, שחששו מדעתם, נגד מה שהיה המנהג הפשוט בכל הדורות שנהגו לברך קודם ההדלקה, והם חששו שמא מיד שמברכת מקבלת שבת ונאסר עליה להדליק.

דברי הגאון ר' ברוך פנקל שהסברא לברך אחר ההדלקה היא של דעת הנשים בלבד בפוסקים

עליו, עד שידליק ממנו נר השני המונח במקומו, ואז לא יצטרך לברך עליו עד שמדליק מנר של שבת לנר חבירו כנהוג, דאם לא כן על הראשון היה לו לברך. וגם דעתיה שלא לקבל עליו את השבת כשמברך עובר לעשייתו עד וכו'. וכ"כ המרדכי ועוד רבים מהראשונים.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ט סימן קח אות קכב) האריך בזה, וכתב, שהדבר ברור מאד שדעת מרן כדעת כל הראשונים שצריך לברך ואח"כ להדליק, ודברי מקצת נשים שהביאם מהר"י וייל תמוהים, שאין יתכן שבברכת להדליק נר שבת קבלו שבת עליהן ויהיה אסור להן להדליק אח"כ, וכי נתכוונו לברך ברכה לבטלה. הא ודאי בורכא היא, אלא ודאי שאפילו לבה"ג קבלת שבת היא אחר הברכה וההדלקה, ואין הדבר תלוי בברכה בלבד, אלא עם סיום ההדלקה. וכמ"ש הראב"י (סי' קצט) ועוד. וברור שכל המקבלת שבת ע"פ דעת חז"ל היא עושה. ולדעת הרמב"ם ומרן אם הדליקה נרות שבת ואח"כ בירכה, ברכה לבטלה היא, כי כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ואם בירך אחר המצוה ברכה לבטלה היא וכו', וגם בשו"ת פאר עץ חיים (ח"ב תשובה יד דף טו סע"ג) כתב, ובאמת שנראה לי ברור שצריך לברך קודם ההדלקה, שאף לבה"ג אין קבלת שבת תלויה בברכה אלא בהדלקה, שעל ידה נעשה כבוד השבת, ומה שחשבו הנשים לתקן ע"י פריסת הידים מול הנרות, שתיחשב עובר לעשייתן, שגו בזה הרבה מאד, שאין הנאת הראיה מעיקר המצוה, אלא ההדלקה עצמה היא עיקר המצוה וכו'. ע"ש. ושפתים ישק משיב דברים נכוחים.

ומעתה נראה ברור שאשה שהיא מבנות עדות

וכמו שכתב הגאון ר' ברוך פנקל בהגהותיו (א"ח סי' רסג): "שגם דעת בה"ג, כוונתו הוא רק משום הדין דלא יאחר ולא יקדים, ועל כן מסתמא דעתו שמיד שמדליק הנרות לצורך שבת סמוך לאחריו קבלת שבת, אבל אין סברא לומר שהברכה שקודם ההדלקה תחשב קבלת שבת, ואדרבה, הרי מדמברכת "להדליק", הרי דעתה שתדליק אחר הברכה, ואין אפשר לומר שבסתמא קבלה שבת, וכן מוכח בבית יוסף (בד"ה ז"ל שבלי הלקט) דכה"ג לא משוי קבלת שבת, רק הדלקת הנר אבל לא הברכה שמקודם, והמנהג שהביא הרמ"א בהגה, אינו אלא רק חומרא בעלמא מנהג איזה נשים שלא לברך קודם ההדלקה, שדעתם (של הנשים הללו) דקבלת שבת היא בעת הברכה. ויעזיין במהרי"ו (סימן כט) שכתב, מקצת נשים נוהגות שמדליקן הנרות וכו' ולא רצו לברך קודם ההדלקה דא"כ קבלו השבת ולא מצו תו לאדלוקי". עכ"ל. ויש לומר שכוונתו גם כן הוא, שכך היתה דעתם של אותן הנשים, אך לאו דינא הוא. והרי הרמ"א גופיה בדרכי משה כתב: וז"ל, כתב המרדכי שמברך קודם ההדלקה, והמנהג לברך אחר ההדלקה. ע"כ. וגם מבואר במרדכי דאף לבה"ג אין קבלה אלא בהדלקה ולא בברכה וכו'. ע"ש.

והאחרונים שהאריכו ליישב את המנהג שהביא המהרי"ו לברך אחרי ההדלקה, לא ראו דברי הראשונים שכתבו במפורש שגם לדעת בה"ג שמקבל שבת בהדלקה, מברכים קודם ההדלקה. וכמו שכתב להדיא הראב"י (ח"א סימן קצט) וז"ל: "מיהו נראה לי, כשמדליק את הנר הראשון מן האור, יתכוין שלא יקרא שם מצוה

ודלא כמ"ש בספר אור לציון כאן שתוכל להמשיך במנהגה, וואולי כתב כן להחזיק במנהג הוריו שנמשכו בעינים עצומות אחר דברי הבן איש חי, שכתב בלא טעם לברך אחר ההדלקה, נגד מרן וכל הפוסקים הראשונים, והיא שגיאה גדולה במחכ"ת. וכל מ"ש האור לציון כאן אין בו ממש, והעיקר לפרסם ברכים שחובת כל אשה מעדות המזרח, לברך תחלה ואח"כ להדליק הנרות. [עכ"ד מרן אאמ"ד שליט"א].

המזרח שנהגה לברך אחר ההדלקה, מנהג טעות הוא. וחייבת להפסיק מיד ממנהגה, ולחזור ולנהוג כדברי רבותינו הראשונים ומרן ז"ל, לברך קודם ההדלקה. וע"ע בשו"ת שואל ונשאל (ח"ה ס"ס צח), דמה שאומרות הנשים שכן המנהג, הנה אפי' אם היה ברור לנו שכן הורה להם איזה מורה, כיון שאין הדין כן, לא נחשב מנהג כלל. וכל שכן כשיש לנו ספק שמא עיקר המנהג בטעות הוא וכו'. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

רב עמרם גאון כתב להדיא שגם לשיטה זו של בה"ג מברכים לפני ההדלקה

דבריו הוא משום שפסק מרן שלכתחילה צריך לחוש לדעת בה"ג. ומכאן כתבו להוכיח שדעת מרן שיש לחוש לדעת בה"ג. וגם הביאו מכאן ראייה לדברי האול"צ (במבוא לחלק ב) שכל מקום שהביא מרן דעה שלא פסק כמותה הוא כדי שנחוש לה לכתחילה. ומהן שכתבו שדעת מרן שרק במקום צורך גדול יש לסמוך על החולקים על בה"ג.

והראוני שכן מפורש בדברי רב עמרם גאון, שגם לבה"ג מברכים לפני ההדלקה, שהנה בספר כ"י מזווקק שבעתים (הלכות שבת פ"ה ה"א) הביא בשם רב עמרם גאון בזה הלשון: "וכתב רב עמרם ז"ל, וחייבין לברך קודם ההדלקה בא"י אמ"ה אקב"ו וכו', כדרך שמברך על כל מצוה שהיא מדברי סופרים." ע"כ.

והנה רב עמרם גאון בסידורו (סדר רב עמרם גאון. סדר חנוכה) כתב גם כדברי בה"ג: "ובער"ש מדליק נר חנוכה תחלה ואח"כ של שבת, שאם מדליק של שבת תחלה, אסור להדליק נר של חנוכה, שכבר קבל עליו שבת". ומזה מוכח, שגם לדעת בה"ג, מברכים קודם ההדלקה. וזו ראייה שאין עליה תשובה. וראיתי לכמה ממחברי זמנינו שכתבו שכיון שמרן הביא דברי בה"ג בדעה קמייתא בש"ע, אף שלא פסק כמותו, מ"מ הטעם שהביא

וכיו"ב כבר בשו"ת אור לציון (ח"ב עמוד קסח), שאף שדעת מרן שא"צ לקבל שבת בהדלקה, מ"מ בהלכות חנוכה הכריע מרן לחומרא לחוש לכתחילה לדעת בה"ג, ולכן אף שתדיר קודם כתב להדליק נר חנוכה תחילה. אולם מעיקר הדין דעת מרן שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה. ע"כ. אך האמת שזה אינו, ואדרבה מכאן יש להוכיח להיפך וכמו שיתבאר.

תשובה על דברי אור לציון ח"ב בענין זה

שא"צ מים שניים, מברכים אחרי הנטילה. וא"כ ה"ה לענין הדלקת הנרות שהנוהגות לברך אחר ההדלקה יכולות להמשיך במנהגם. ומ"מ מי שאין לה מנהג, "טוב" ש"לכתחלה" תעשה כדעת מרן. ע"כ. [ומה שכתב בלשון "טוב" ש"לכתחלה" תעשה כדעת מרן, צ"ע דאם הוא לכתחלה אמאי כתב בלשון טוב. ושם מכאן ראייה שלא יצאו הדברים מתח"י של הרב ע"ה, אלא הוא מדברי העורכים, שהם ניסחו הדברים כהבנתם]. עוד כתבו שם (בעמוד קסח): אשה המדלקת אינה חייבת מעיקר הדין לקבל שבת בהדלקה אם הוא חצי שעה סמוך לשקיעה, ומ"מ טוב לקבל שבת בהדלקה. [ולכאור' קאי רק על אשה המדלקת, ולא

והנה בספר אול"צ (ח"ב עמוד קסד) כתב, שנהגו בהרבה קהלות דלא כדעת מרן, אלא לברך אחר ההדלקה, והטעם אפשר, משום שיש לחוש שיסברו הנשים שקבלת שבת תלויה בברכה, וכיון שרואות שאע"פ שברכו מותרות להדליק, יבואו לזלזל בעשיית מלאכה בשבת. ונראה שהנוהגים כן יכולים להמשיך במנהגם, שמצינו שבריעבד התיר מרן לברך אחר המצוה, גבי נטילת ידים (באור"ח סי' קסה סע' ה), ודלא כהרמב"ם, אלא מברך בשעת ניגוב. וכן מה שכתב מרן (אור"ח סימן קנח סעיף יא) לברך קודם הנטילה (קודם מים שניים), לא נהגו כן, ואפי' כשנוטל ברביעית

על איש המדליק. וצ"ע שלפי ב' הטעמים המבוארים בדברי האור לציון להלן במקורות הוא הדין באיש המדליק, וע"ש בהערה].

ובמקורות שם כתבו: שאף שדעת מרן שא"צ לקבל שבת בהדלקה, מ"מ בהלכות חנוכה הכריע מרן לחומרא לחוש לכתחילה לדעת בה"ג, ולכן אף שתדיר קודם כתב להדליק

נר חנוכה תחילה. אולם מעיקר הדין דעת מרן שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה. ומ"מ לכתחילה לא תתנה שאינה מקבלת שבת, דמלבד ששיטת היראים דרבע שעה קודם שקיעה הוי ביה"ש, עוד בה, שהרי לדעת הבה"ג י"א שלא מועיל תנאי, ואף שמרן לא פסק כן להלכה, מ"מ כיון שהביא דעה זו, יש לחוש לה לכתחילה, ואין לעשות תנאי אלא לצורך גדול.

יישוב הראיה מדברי מרן גבי נר חנוכה ונר שבת

והנה הראיה שהביאו ממה שמרן הכריע כדברי בה"ג לחוש לשיטה זו לכתחילה, ועפ"ז כ' באול"צ שם לדינא, שאין לעשות תנאי רק לצורך גדול. אינו מוכרח כלל אחה"מ, מכמה טעמים. א. שהרי אפשר שכל זה לא מצד חשש ע"פ הדין רק משום מהיות טוב אל תהיה רע, וכן כתב הרדב"ז (ח"ב סימן תשנז) והובא בברכ"י (סי' תרעט), שיש להדליק נר חנוכה תחלה, "ולא מפני שאני סובר שהדלקת הנר הוי קבלת שבת, אלא מ"מ כיון שיש בדבר מח' אין לנו להכניס עצמנו בספק שבת, ועוד וכו'". וכ"ז לשון של "מהיות טוב", אך לא שיש בזה חיוב או קצת חיוב ע"פ הדין. ובודאי שמשום כך לא היה מורה מרן שיש לברך אחרי ההדלקה.

וגם מרן בב"י שם כתב: "ולענין מעשה נ"ל דמדליק של חנוכה תחלה, דאף לדברי החולקים על ה"ג אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי". ואפשר דכוונתו משום מהיות טוב. ומעולם לא הכריע מרן שיש איזה חיוב לכתחלה לקבל שבת בהדלקה. ולכן נוציא מכאן דין שלכתחלה צריך לקבל שבת בהדלקה, וגם שיצטרך להכנס בחשש ברכה לבטלה ולברך אחרי ההדלקה, בכדי לחוש לשיטת בה"ג. וז"ב.

ב. והנה נראה שדין תדיר אינו לעיכובא, וכמו שכתב מרן, שאף לדברי החולקים על הבה"ג אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי. ובחי' רבינו פרחיה ב"ר ניסים (שבת כג:.) כתב "דע שיש מן הגאונים ז"ל מי שסובר כי הקדמת נר שבת על נר חנוכה "מצוה", משום דתדיר ושאניו תדיר תדיר קודם". ומשמע שגם מ"ד זה מודה שאין בזה חובה. ולפ"ז נקל לחוש לדעת בה"ג ולהקדים נר חנוכה.

וכן כתב ליישב את דברי מרן, הגאון ר' יוסף מולכו בספרו שלחן גבוה (סי' תרעט). וע"ש שתמה שהרי מרן ראה דברי הרמב"ן והרשב"א והכלבו ורבינו ירוחם, ושאר הפוסקים, וכן דברי המגיד משנה, שכתבו, שיש להדליק נר שבת קודם נר חנוכה, משום תדיר ומשובח. ולמה הכריע שלא כמותם. וכתב ליישב, שדעת מרן שדין תדיר אינו לעיכובא, ולכן אף שפסק דלא כדעת בה"ג, שהרי בסימן רס"ג פסק שקבלת שבת איננה תלויה כלל בהדלקת הנר, אלא באמירת מזמור שיר ליום השבת, מ"מ כיון שלדעת בה"ג אסור להדליק נ"ח אח"כ העדיף לחוש לזה כאן. ע"ש. ומבואר בשולחן גבוה, שמרן אינו חושש כלל לדעת בה"ג, ורק "כאן" בהלכות חנוכה חשש לזה כיון שאפשר בנקל. ואילו בהלכות שבת פסק להדיא שקבלת שבת אינה תלויה אלא במזמור של יום השבת וא"צ לחוש להחמיר לדעת בה"ג.

ומבואר, שמרן לא חשש לדינא לשי' בה"ג, אלא רק משום מהיות טוב, במקום שאין בזה חשש ברכה לבטלה ע"פ הדין, וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן טז אות ד), שדין תדיר קודם, הוא להידור מצוה, ולכן טפי עדיף לחוש לדעת בה"ג שאם הקדים נר שבת לאו שפיר עבד. ושכן מתבאר במאירי. ע"ש.

ובמאמר מרדכי (סימן תרעט) הקשה על מרן הב"י, דהיאך כתב שגם לדברי החולקים על בה"ג אם רצה להקדים נר חנוכה הרשות בידו, והרי הר"ן בשם הרמב"ן, וכן רבינו ירוחם, כתבו להדיא שיש להקדים נר שבת תחילה משום תדיר. ובפרט שמרן הזכיר ד' הר"ן, ע"כ. מ"מ הא קמן שמרן הכי סבירא ליה שאין בזה איסור

כבר המנהג בערב שבת, או כסברת המאירי דלהלן, או משום שאפשר בנקל לחוש לשיטת הבה"ג, ובפרט שכבר פשט המנהג כן ברוב תפוצות ישראל. גם מרן החיד"א בברכי יוסף שם כתב, שהעיקר כפסק מרן, "דבזה יוצא ידי כל הדעות". ודו"ק]. ותנא דמסייע למרן בזה הוא המאירי הנז', וכן בספר האשכול שדחה סברת הראשונים הנז', מטעם דאכתי לא מטא זמניה.

משום תדיר ועדיף, ודין תדיר אינו חיוב. ולעצם קושיית המאמר מרדכי יש ליישב שמרן ס"ל דלא הרמב"ן בזה, נאפשר שכן הוא כוונת הראשונים שחלקו על בה"ג, מטעם דס"ל שאין זה לעיכובא. אי נמי מצינו בכ"ד שמרן חולק על הראשונים, ובפרט שכאן מצאנו כמה ראשונים דקיימי בשיטתיה. ומרן העדיף לחוש לד' בה"ג, משום שמא ימצאו עמי הארץ שיטעו לכיון לקבל שבת בהדלקה. או משום שכן פשט

ראיה לזה שהרי אם הדליקו נר שבת קודם לכתחילה יכולים להדליק נר חנוכה

שבת בהדלקה, וא"כ למה אין נוהגים כן. והרי גם בני אשכנז אינם חוששין כלל לשיטת בה"ג, ורק הנשים חששו מעצמן לסבא מחודשת שמא יש בזה קבלת שבת ואסור להן להדליק. וגם בני אשכנז מודו שאפי' איש המדליק בעצמו אינו מקבל שבת כלל, וזה בודאי דלא כשיטת בה"ג, ואין שום מקור בראשונים לחלק בזה בין איש לאשה, ואדרבה מפורש בראשונים להיפך, שדין זה אמור בין לאיש בין לאשה.

וזהו ראיה ברורה, שאם באמת יש לחוש לדעת הבה"ג, א"כ כל השנה נחוש לדעת בה"ג, וכיון שדעת בה"ג שכל בני הבית מקבלים שבת בהדלקת אחד מבני הבית, יש לכולם לפרוש ממלאכה. וכן מה מקום יש לחלק בין איש המדליק לאשה המדלקת, ובאיש המדליק לא הזהירו הפוס' מעולם שלכתחילה יש לו לקבל שבת בהדלקה, וכמו שהעיר באור לציון שלכתחילה יש לאשה לקבל שבת בהדלקה. ורק מצינו שהאח' דנו לבני אשכנז שמא הנשים קבלו עליהם חומרא בתוספת שבת להקדים קבלת שבת, במה שמקבלות שבת בהדלקה. אך האול"צ לא אתי עלה משום הך טעמא, אלא משום שמרן ס"ל שלכתחילה יש לחוש לדעת בה"ג. ולפ"ז אין לחלק בין איש לאשה, וצ"ע.

ובס' מעדני אשר (לונצור. ח"ג סימן כט) כתב כדברי האול"צ. גם בספר הלכות שבת בשבת (קארפ. שבת א עמוד קעב) כתב, שדעת מרן שראוי להחמיר כדעת בה"ג מדהביא דעת בה"ג ב"א, וכן מבואר בב"י ושו"ע או"ח תרעט. ע"כ. וכבר השבנו על כ"ז. ופשוט שאין דברים אלו נכונים, שהרי איש אינו צריך שום תנאי אפילו לא לכתחילה, וגם בני אשכנז מודו לזה. וכן מבואר

ויש להוכיח שמרן וכן שאר הפוס' לא חששו מדינא לשיטת הבה"ג, אלא רק לפעמים ומשום מהיות טוב. דהנה אם דעת מרן והפוס' שלכתחילה יש לחוש לדעת בה"ג, שהרי נקטינן להלכה שגם איש המדליק נרות שבת, ידליק נר חנוכה תחילה, וזה אע"פ שגם הרמ"א וכ"ע מודו שאין מנהג כלל שאיש המדליק יקבל שבת. וכן מפורש בלבוש ומג"א (ריש סימן תרעט), ובמחצה"ש (שם). ואם זה משום שחוששין לשיטת הבה"ג, אם כן אמאי המנהג שגם איש המדליק מקדים נר חנוכה.

ועוד דהא נקטינן שאפילו אם האיש מדליק נר חנוכה והאשה מדליקה נרות שבת, מקדימים נר חנוכה לנר שבת, ואע"פ שבבה"ג ודאי קי"ל שאין חשש קבלת שבת. ובע"כ שטעם המנהג להדליק נר חנוכה קודם, הוא מטעם אחר ולא מטעם דחיישין לדינא לשיטת בה"ג, וכלהלך.

ועוד ראיה ברורה בזה, שהרי אם כוונת מרן שיש צד חיוב לחוש לשיטת בה"ג, ע"פ הדין, א"כ גם בדיעבד אם הדליק נר שבת תחילה ולא התנה כלום במחשבתו, יש לומר שלא ידליק שוב נר חנוכה, וכפי לשון הראשונים שכבר "איתסר" ליה וכו'. ואם יש לחוש לדעת בה"ג, א"כ יש להורות שיחזור לבקש משכינו שלא הדליק עדיין נר שבת, שהוא ידליק עבורו. ואילו לדינא נקטינן שיכול להדליק בעצמו ללא חשש. ובעל כרחך שמרן לא הורה שיש לחוש לדעת בה"ג [במה שהביא דעת בה"ג בשם י"א בסימן רס"ג], אלא רק משום מהיות טוב.

ועוד שהרי לדעת הבה"ג כל בני הבית מקבלים

להדיא בבית יוסף וכן בדרכי משה שאין הלכה כדעת בה"ג. ושו"ר שכבר תמה ע"ז בעצמו, שהרי בד"כ איש מדליק נ"ח ואשה נר שבת,

מכאן מוכח שאין צורך לחוש לדעת היש שהביא מרן

ומעתה, מכאן יש להביא ראיה דלא כמ"ש במבוא לאול"צ ח"ב, שבכל מקום שהביא מרן דעה שלא פסק כמותה, הוא משום שלכתחילה יש לחוש לה. דהנה כאן האחרונים דנו ופלפלו בדברי מרן אמאי כתב להדליק נר חנוכה תחילה, ולא ביארו בפשיטות, משום שמרן כבר פסק שיש לחוש לדעת בה"ג [במה שלעיל סי' רסג הביא דעה זו בש"ע לומר שצריך לחוש לה לכתחלה ע"פ הדין], ולכן גם אם דין תדיר ומשובח הוא לעיכובא, כאן משום חשש חילול שבת שקבלה שבת בברכה, יש להקדים נר חנוכה. ומוכח שהאחרונים למדו שכל זה רק משום מהיות טוב, אך לא שדעת מרן לפסוק שיש איזה חיוב לירא שמים לחוש לכתחלה לשיטה זו שהביא מרן בשם יש אומרים.

וכמו כן נקטינן שאיש המדליק נר שבת אינו צריך כלל לקבל שבת בהדלקה, ואפי' לא להתנות. ואמאי, והרי מרן בהלכות שבת (סי' רסג) הביא דעת בה"ג, ואי נימא שמרן נתכוין שיש לחוש לדעת בה"ג ולקבל שבת בהדלקה, או שעכ"פ הסכימו חכמי הדורות להחמיר כדעת היש שהביא מרן, מדוע איש המדליק אינו חושש

ומעתה, מכאן יש להביא ראיה דלא כמ"ש במבוא לאול"צ ח"ב, שבכל מקום שהביא מרן דעה שלא פסק כמותה, הוא משום שלכתחילה יש לחוש לה. דהנה כאן האחרונים דנו ופלפלו בדברי מרן אמאי כתב להדליק נר חנוכה תחילה, ולא ביארו בפשיטות, משום שמרן כבר פסק שיש לחוש לדעת בה"ג [במה שלעיל סי' רסג הביא דעה זו בש"ע לומר שצריך לחוש לה לכתחלה ע"פ הדין], ולכן גם אם דין תדיר ומשובח הוא לעיכובא, כאן משום חשש חילול שבת שקבלה שבת בברכה, יש להקדים נר חנוכה. ומוכח שהאחרונים למדו שכל זה רק משום מהיות טוב, אך לא שדעת מרן לפסוק שיש איזה חיוב לירא שמים לחוש לכתחלה לשיטה זו שהביא מרן בשם יש אומרים.

וכמו כן נקטינן שאיש המדליק נר שבת אינו צריך כלל לקבל שבת בהדלקה, ואפי' לא להתנות. ואמאי, והרי מרן בהלכות שבת (סי' רסג) הביא דעת בה"ג, ואי נימא שמרן נתכוין שיש לחוש לדעת בה"ג ולקבל שבת בהדלקה, או שעכ"פ הסכימו חכמי הדורות להחמיר כדעת היש שהביא מרן, מדוע איש המדליק אינו חושש

תשובה על דברי האור לציון בענין ברכה קודם ההדלקה בערב שבת

חנכה תחילה, הוא משום דס"ל שלדעת החולקים על בה"ג צריך להקדים נר חנוכה תחילה, משום דנר שבת תדיר ומקודש, אבל לא כן האמת, ששפתי מרן ברור מללו בבית יוסף (אור"ח תרעט), שגם החולקים על בה"ג מודים שהכל תלוי ברצונו של אדם. ושוב מצאתי את שאהבה נפשי הוא מוריני מרן הרב שליט"א בספרו הבהיר שו"ת יביע אומר (ח"ב סימן טז) בשם הרב שלחן גבוה, ויש להוסיף: א. שהדין במצוות דרבנן, דתדיר אינו לעיכובא. ב. ועוד משום דנ"ח חביבא ליה. וגם משום פרסומי ניסא. ג. ועוד הביא ביביע אומר שם מספר האשכול, דמשום תדיר ל"ש כאן, דאכתי לא מטא זימניה. ד. ועוד קשה דבלאו הכי אין להוכיח מכאן לסתם ויש ויש שבמרן, דש"ה

וראה עוד בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול, חא"ח תשובה א עמודים קפג עד רטז) שכתב באורך להשיב על כל דברי אחיו הרב האור לציון בהאי כללא של סתם ויש בדעת מרן, וביאר שם שאין צריך לחוש לדעת היש אומרים, וכן ביש אומרים ויש אומרים שאין צריך לחוש לדעה קמיתא, אחר דהלכה לגמרי כיש אומרים בתרא. ורק בהיכא דאפשר בנקל, יחמירו בזה. אך כל שיש קצת קושי בדבר, או הפסד מועט, יעשה כעיקר הדין וכדעת הסתם. ואמנם מי שיש ריוח לפניו ראוי לו לעבוד את ה' מאהבה, ויכול להחמיר בכל החומרות שאפשר כדי להוכיח שהוא עובד את ה' מאהבה.

ושם (עמוד קפו) כתב, שהוכחת האור לציון מדין נר

שסברת בה"ג היא מן הגאונים שדבריהם דברי קבלה. ה. גם אפשר שכיון שמנהג קצת נשים לזרוק את הפתילה מיד אחר ההדלקה, ומשום אימתא דשבתא החמירו כן, לכן לא רצה מרן לשנות המנהג שלהם בשבת חנוכה (ע"ש). עכת"ד. ונמצא, שאין ראיה מדין זה ליסוד שהניח בהקדמת האור לציון הנ"ל, דמרן תמיד חושש לדעת החולקים, ולדעתו כשמרן כותב דין בסתם ויש, או בשם י"א וי"א, צריך לחוש לדעה המחמירה. ואדרבה אפשר שיש להוכיח להיפך. וגם שאר הראיות שכתב במבוא שם להוכיח את דרכו, כבר הארכנו להשיב מפני הכבוד במבוא לילקוט"י איסור והיתר כרך ב', ובעין יצחק ח"ג (עמוד תסו).

עוד יש לתמוה טובא על הראיה הנז', שהרי דעת בעל הלכות גדולות ודאי שמועיל תנאי שלא לקבל שבת, וכמפורש להדיא בראשונים, וכן מפורש בבית יוסף וכוונתו לעיל, ואם כן כיון שבראשונים הובא כמה טעמים שצריך להקדים נר שבת, משום תדיר ומשום עדיף, אם כן מדוע לא אמר מרן [או בה"ג גופיה], שידליק תחילה נר שבת ויעשה תנאי שאינו מקבל שבת. ובעל כרחך כמו שכתבנו לעיל, שכל זה רק מהיות טוב ולא מדינא כלל, או מחמת טעמים אחרים, כפי שיתבאר להלן. ובספר ברכת אברהם ארנלגר (עמ"ס שבת עמוד קעו) הרגיש בכל זה, וע"ש מה שנדחק בזה.

כמה טעמים להקדים נר חנוכה לנר שבת אע"פ שאינו מקבל שבת בהדלקה

והאמת, שבענין הקדמת נר חנוכה לנר שבת, יש מקום יותר להקדים נר חנוכה כדברי בה"ג, מטעם שיש לחוש לעמי הארץ שאינם מבינים וחושבים שיש הכרח לקבל שבת מיד בהדלקה, וישכחו שיש נר חנוכה עדיין להדליק, וכיון שכיוונו כן בדעתם לקבל שבת בהדלקה, נאסרו במלאכה ושוב אינם יכולים להדליק נר של חנוכה.

וכע"ז כתב הלבוש (תרעט סעיף א): "בערב שבת ידליק נר של חנוכה תחילה, שאם ידליק נר של שבת תחילה יקבל עליו איסור שבת, ושוב יש בו קצת איסור להדליק לכתחילה, מפני שההרגל של רוב בני אדם היא לקבל שבת בשעת ההדלקה, מיהו בדיעבד שהדליק של שבת תחלה ולא קיבל עליו במחשבתו, יכול הוא להדליק של חנוכה אח"כ, כיון שלא קיבל עליו את השבת".

ואפשר שכן הוא כוונת האשכול (חנוכה ופורים. עמוד 21) שכתב וז"ל: "וחזי לן, דכיון דדרך בני אדם לקבל שבת בהדלקת נר שבת, מוטב להדליק נר חנוכה ברישא, ואי משום שבת תדיר אכתי לא מטא זמיניה". וי"ל.

גם הפמ"ג (מש"ז סי' תרעט אות א) כתב, שאף למ"ש התוס' (שבת כג:) דתדיר קודם להקדימו לפרסומי ניסא, מ"מ כיון שרוב פעמים מקבלים שבת בהדלקת נרות שבת, לכן נר חנוכה קודם,

דילמא משתלי, ואטו שבתות דעלמא. ע"כ. ומעתה יש לפרש כ"ז גם בדעת בה"ג, שהרי הראשונים הוכיחו מסוגיות הש"ס שאין קבלת שבת בהדלקת הנר, אלא שכ"ז רק מחמת שהיה נהוג כן וחששו לעמי הארץ.

והראשונים כתבו עוד כמה טעמים למה להקדים נר חנוכה לנר שבת:

ב. משום שכן ראוי לסמוך נר שבת לשבת כמה שיוכל. וכוונתו לעיל בדברי הראשונים.

ג. שראוי שהדלקת הנר תהיה באחרונה גם אם אינו מקבל עליו שבת עדין. וכע"ז נראה במאירי (שבת כג:) בדעת בה"ג. ג. וז"ל המאירי שם: "וגאונים הראשונים מקדימין של חנוכה מצד אחר והוא שלדעתם כי שהדליק בשבת כבר קבלו עליו ואינו רשאי להדליק אחריה נר אחר, ואת"ל רשאי, אין הדבר יפה. ומעולם לא חששנו לכך וכו'", שגם אם אינו מקבל שבת בהדלקה מ"מ אין הדבר יפה.

וסיים המאירי, שהגם שאין הלכה כדעת בה"ג, מ"מ מי שרצה להקדים נר חנוכה עושה". ומבואר שאין כאן עבירה שדוחים דין תדיר, ולכן גם המאירי שחלק על בה"ג ולא חשש כלל לשיטה זו, הסכים שרשאי על פי הדין להקדים נר שבת. ושמע מינה שאין איסור להקדים נ"ח, אע"פ שנה שבת תדיר ועדיף. וכן כתב עוד בספר התדיר לרבינו משה בר יקותיאל (סי' יז. הל' חנוכה): "והמדליק בער"ש מדליק תחילה

נ"ח ואח"כ של שבת אם היה דעתו לקבל שבת בהדלקת הנר, ואפי' לא היה בדעתו לקבל שבת בהדלקת הנר, אם מדליק של חנוכה תחילה לא הפסיד כלום."

וכעין זה איתא בשבולי הלקט (סימן קפה) בשם הגאונים: "אף שודאי אורח ארעא לאדלוקי דחנוכה ברישא והדר לאדלוקי של שבת למהוי ברכה קרוב לקיבול שבת, לעולם כי מדליק של שבת לא מיתסר במלאכה". ע"כ. וכ"ה בספר תנאי רבתי (סימן לה). וכן בארחות חיים (שבת דיני הדלקת הנר. אות ו) כתב: "י"א שצריך להדליק נ"ח תחילה, שנר שבת מצותה סמוך לשקיעה, ובתור הדלקת נר שבת אין ראוי לעשות שום מלאכה, משום דבתר הדלקת נר שבת אין ראוי לעשות וכו', לפיכך מדליק נ"ח תחילה כיון דלא יכול להדליק אחר נר שבת". וסיים שנראה שיש להקפיד ע"ז רק אם אחד מדליק שניהם.

וכ"ה בארחות חיים (הלכות חנוכה סימן טו) "ובער" ש צריך להקדים נ"ח לנרות שבת, ונר שבת מצוה סמוך לשקיעת החמה, משום דבתר הדלקת הנר אין ראוי לעשות שום מלאכה,

לפיכך מדליק נ"ח תחילה דלא אפשר להדליק אחר נר שבת."

גם בספר ערוך השלחן (תרעט א) כתב: שאפילו אם אינו מקבל שבת בהדלקתו מ"מ א"א להדליק של שבת קודם לשל חנוכה, דלא נאה אחר הדלקת נר של שבת לעשות מלאכת חול, וגם בזמן הש"ס משמע שהדלקת הנר היתה מלאכה האחרונה. וכן משמע מלשון הטור שכתב: בה"ג פוסק דנ"ח קודם לשל שבת משום דבהדלקה קבל שבת, והתוס' כתבו שאין הקבלה תלויה בהדלקה, ויכול להדליק של שבת תחלה. עכ"ל. כלומר שמדינא יכול להדליק מקודם נר של שבת. אך מ"מ טוב יותר להדליק של חנוכה מקודם, וכ"כ הב"ת. עכ"ד.

ד. והרדב"ז (ח"ב סימן תשנו) הוסיף עוד, שכיון שיש בדבר מח', אין לנו להכניס עצמנו בספק שבת משום תדיר, ותו דברי הגאונים קבלה הוא [אולי ר"ל דמשה' חיישינן שמא יש טעמים נוספים בזה]. ותו, כיון דחביבא ליה משום פרסומי ניסא ראוי להקדימה. ע"כ. וכל זה כתב אע"פ דלא קי"ל כדעת בה"ג.

יש גם טעם ע"פ הסוד להקדים נר חנוכה לפני נר שבת אף שאינו מקבל שבת

ידליקו נר שבת קודם עושה פגם חס ושלום, ומיהו אם השבת היא בליל שביעי או שמיני, שיש הרבה נרות, תוכל להדליק נר שבת אחר שהבעל הדליק נר אחד וכו'. ע"כ.

ו. ויש להוכיח כמו שנתבאר, ודלא כמו שכתבו באור לציון ח"ב, שהרי כמה מהראשונים שפסקו להדיא דלא כבה"ג, ולא חששו לדבריו בער"ש, אעפ"כ יש מהם שכתבו בער"ש חנוכה להדליק נר חנוכה תחילה. וכמו הראב"ן בספר המנהיג (חנוכה עמוד תקט) שכתב, וז"ל: "ונראה שיש להדליק נ"ח לפני נר השבת, שאם ידליק נר שבת וקיבל עליו את השבת, שוב לא יוכל להדליק נר החנוכה, כדא"ל רב לרב ירמיה (ברכות כז:). אי בדילת וכו' וכדאמר (שבת לה:). ומדליק לו את הנר וכו', הרי כשלא שבת בהדלקה מותר לעשות מלאכה. ואעפ"כ העלה הראב"ן גופיה בספר ראב"ן (הלכות שבת סימן שמ): "ובער"ש מדליקין של חנוכה תחילה והדר של שבת דאי מדליק של שבת הא קיבל שבת ואסור להדליק

ה. ויתכן שיש בזה טעם ע"פ הסוד, וכיון שכן פשט המנהג בכל ישראל, יש לחוש שיש טעמים נוספים בזה. ובשער הכוונות (דרושי חג חנוכה דרוש א) כתב: וזהו נר שבת ונ"ח, אלא שיש הפרש ביניהם כי נר שבת עולה היא למעלה עד הכתר וכו', ונ"ח הוא אשר יורדים כל הבחי' אלו אליה למטה במקומה. ולכן בקניית שמן, של שבת קודם, ובענין ההדלקה נר חנוכה קודם, כי אם ידלוק של שבת קודם כבר עלתה ומה התועלת באחרת, אבל יעשו לה הכנה בהדלקת נר חנוכה וירדו בה האורות ואחר כך תעלה בנר שבת". ע"כ. וע"ע בספר נגיד ומצוה (דף כו), ובחמדת ימים (חנוכה דף נב ע"ד).

וכ"כ בבן איש חי (ש"א פ' וישב ה' חנוכה אות כ) "נר חנוכה מדליק קודם נר שבת, ואע"פ שהאיש הוא המדליק נר חנוכה והאשה מדלקת נר שבת, תמתין אשתו שלא תדליק נר שבת עד שידליק הבעל נר חנוכה, ויש בדבר זה טעם על פי הסוד, כנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל, שאם

של חנוכה".

ולכן צריך לומר, שלא כתב כן הראב"ן אלא מטעם חשש שמא יכוין לקבל עליו שבת, וכמו שדקדק לומר "וקיבל עליו את השבת". או לרווחא דמילתא.

גם הראב"ן והא"ז כתבו בשם רש"י שחולק על בה"ג, ואעפ"כ כתב רש"י (בשור"ת רש"י סימן רצ). ובסידור רש"י סימן שיד. ובמחזור ויטרי סימן רלז), כדברי בה"ג שידליק נר חנוכה תחילה, שאם ידליק נר שבת תחילה, כבר קיבל עליו השבת בהדלקת הנר של שבת, ע"כ. [וע"ע בשבולי הלקט הנז', שהגאונים השיבו על דברי בה"ג, וכ"כ באגור (סימן שנט) בשם הגאונים שחלקו על בה"ג, וכן מוכח בת' הגאונים (שערי תשובה סימן קט). ויתכן דמ"מ כך שקבלה בידי הגאונים להדליק נ"ח תחילה. וכדברי בה"ג נזכר עוד בסדר רב עמרם גאון (סדר חנוכה) ובהלכות קצובות (ה' חנוכה. וי"א שהוא לבעל ה"ג). אלא שבח"י ר' פרחיה ב"ר ניסים

(שבת כג:) הביא בשם רה"ג שמצוה להקדים נר שבת]. וכ"כ הב"ח שם שאפשר שגם התוס' מודים לבה"ג שלכתחילה יש להדליק של חנוכה תחלה.

ולכן אפשר שאותם הראשונים רק חששו לפשוטי העם שאינם מבינים, שמא יכוונו לקבלת שבת בהדלקה, [וכאותה שעה ישכחו מנר חנוכה, או שבתומתם יחשבו שמותר להדליק נ"ח בזמן תוספת שבת]. וכמו שכתבנו לעיל בשם הלבוש.

ומבואר מכל זה, שאפילו בדברי בה"ג גופיה אינו מוכרח דס"ל שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, שי"ל שכך הנהיגו את העם מחמת חשש שמא יתכוונו לקבל שבת, ומסתמא שהיו כמה שנהגו כן לפרוש ממלאכה עם הדלקת הנר, ועל כן חששו להם ואמרו להדליק נ"ח ברישא.

אפשר שטעמו של מרן שחשש לדברי בה"ג רק בער"ש חנוכה משום המנהג

ז. ואפשר עוד שמרן חשש לדברי בה"ג להקדים נר חנוכה לנר שבת, משום שכך פשט המנהג בכל ישראל להדליק נ"ח ברישא. והנה מרן לא הביא את עיקר דברי בה"ג, שכתב שם (סימן ט. הל' חנוכה עמוד קנח) בזה"ל: "והיכא דבעי אדלוקי נר חנוכה ונר שבת, ברישא מדליק דחנוכה והדר מדליק דשבתא, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבלה לשבת עליה". וכ"ה לשון רב עמרם גאון (סדר חנוכה) ובע"ש מדליק נ"ח תחלה ואח"כ של שבת, שאם מדליק של שבת תחלה, אסור להדליק נר של חנוכה, שכבר קבל עליו שבת". ומרן בש"ע לא כתב אלא: "בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואח"כ נר שבת". ויתכן שזה משום שכך היה המנהג פשוט בקרב ישראל, ולכן נקט מרן ג"כ כהאי לישנא הנז"ל, שיש לפרשו שכך המנהג. ועיין.

וע"ע בברכ"י (סימן תרעט) שהעיקר כמו שפסק מרן, שבזה יוצא ידי כל הדעות, ושכן הסכים הרדב"ז (סימן תשנו). ועוד איכא טעם כעיקר על דרך האמת דנ"ח ברישא ואח"כ נר שבת דמעלין בקודש, וכן ראוי לנהוג. ע"כ.

וכן העיר הב"ח (שם) על מנהג העולם, וביאר, שאף שלא קי"ל כבה"ג מ"מ גם החולקים לא באו לומר אלא שאם הדליק של שבת תחילה יכול להדליק אחר כך של חנוכה, אבל לכתחילה ודאי דגם התוספות מודים דיש להדליק של חנוכה תחלה. וכ"כ בערוך השולחן שם (סעיף ג'), שאף שהרשב"א ועוד חלקו על בה"ג, ומדינא יכול להדליק מקודם נר של שבת, אך מ"מ טוב יותר להדליק של חנוכה מקודם וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל, ואפי' כשהאיש מדליק ואינו מקבל שבת בהדלקתו. גם במשנה ברורה שם (סק"א) כתב, שאף שרוב הפוס' חלוקים על בה"ג והכי קי"ל, ורק המנהג הוא שהאשה מקבלת שבת, מ"מ חוששין לדעת בה"ג, וגם איש המדליק ידליק נ"ח קודם כדי לצאת דעת בה"ג.

ומ"מ הדבר פשוט וברור, שבכל השנה ודאי לא חוששין לדעת בה"ג אף לא לכתחילה, ולכתחילה עושים מלאכה אחר ההדלקה כל שאר בני הבית, ואפילו המדליק עצמו, (פי' אם איש הדליק ולא האשה).

ושם (עמוד רעא) כתב, שודאי מרן חולק על בה"ג, וגם הרמ"א מודה לזה שאין הלכה כדברי בה"ג, שהרי לא חששו רק לגבי המדליק עצמו, ולכן להלכה אין צריך לחוש לדברי בה"ג, ודלא כהאור לציון שכתב שדעת מרן שיש לחוש לדברי בעל הלכות גדולות.

מברכת על נטילת ידים אין ראיה כלל לענין ברכת נר שבת

והו"ל עובר לעשייה. ואולי ר"ל דאפי' נוטל ברביעית בעי ניגוב. ובשו"ת מן השמים (סימן עט) איתא סברא נוספת, שאין ברכתה בידים מטונפות, אלא יקדש אדם ידיו ויברך לאחר כן. וכתוב שאו ידכם קודש וברכו אתה, בתחילה שאו ידכם קודש ואח"כ ברכו אתה. ע"כ].

ועוד דשאני התם שזה מנהג שנהגו כל ישראל ממש, וגם לא מנהג שנתפשט מאליו. נכמו בנ"ד, שלא מצאנו שום ראשון שכתב שיש לברך דוקא אחרי הדלקת. אלא לדעת כמה פוס' רשאים לברך אחר הנטילה ונהגו כמותם. ומנהג שנהגו כל ישראל וע"פ דעת כמה מגדולי הפוסקים, אין לערער עליו, אך א"א ללמוד משם לכל שאר מצוות שיכול לברך אחר גמר מעשה המצוה.

ועוד יש להשיב בזה, דשאני ברכת על נטילת ידים שמברכים בלשון 'על', ומשא"כ כאן שתקנו רז"ל לברך בלשון 'להדליק'.

ובספר פסקי מהרי"ץ (ח"א עמוד ט) כתב שמברכים אחר הנטילה. ובבארות יצחק (שם עמוד י'). (ג) כתב שכן הוא המנהג בכל קהילות תימן. והטעם, שאף להרמב"ם יכולים לברך אחרי הנטילה, כיון שלשון הברכה שייך שפיר גם אח"כ, שהרי מברך על נטילת ידים, ולא ליטול ידים, אבל אם לשון הברכה אינו נכון שהוא על העבר בלשון עתיד ודאי אין לברך אח"כ והוא ברכה לבטלה. ע"ש.

ולפ"ז פשוט שגם התימניות שנהגו לברך אחרי ההדלקה יש לבטל מנהגם. ודלא כמו שכתב בשו"ת דובר שלום (טובים. ח"ג עמוד רנ והלאה), ונדחק מאד ליישב מנהג רוב ערי תימן, לפי עדותו, וכתב שכאשר אמר לאמו שיש לשנות המנהג כמו שאמר מרן שליט"א, התפללה והיה צר לה מאד. ואע"פ דעיקרא

גם בספר מעדני דניאל (שבת א עמוד רנו) כתב להשיב ע"ד האול"צ בזה, והעלה שם שחייבת לנהוג כדעת מרן, מפני חשש ברכה לבטלה. וכתב שאם אין האשה שומעת לשנות מנהגה, טוב שהבעל ידליק הבעל את אור החשמל כדי להציל אותה מאיסור ברכה לבטלה.

גם הראיה שהביא באול"צ מדין ברכת נטילת ידים, צ"ע, שלפי דברי האול"צ יוצא שלדינא מותר לברך גם אחרי הנטילה והניגוב לגמרי, והרי בודאי דלא נקטינן הכי.

ושו"ר שכן תמה תלמידו בספר אדני שלמה (שבת חלק א. עמודים תיו עד תכ). ע"ש שהאריך לדחות דברי האול"צ ח"ב בזה.

ושם הביא שעורכי הספר אור לציון כתבו לו להשיב ע"ז, דאיה"נ, כן הוא המנהג פשוט אצל בני ספרד, לברך על נטילת ידים גם אחרי הניגוב. ע"כ. אך זה לא שמענו מעולם, וגם מפורש בפוס' לא כן, וזו ברכה לבטלה. וכמו שהשיב ע"ז לנכון בספר אדני שלמה שם. ע"ש.

גם עצם הראיה מברכת על נטילת ידים, צ"ע, שהרי ודאי גדולי האחרונים בכל הדורות שהעלו לדינא שאין היתר לברך אחר עשיית המצוה כלל, נוראה בשו"ת יביע אומר ח"י (אור"ח סימן כא) באורן ושעל כל פנים הכי נקטינן משום סב"ל, מודים הם לענין ברכת ענט"י שאפשר לברך אחר הנטילה קודם הניגוב, ובעל כרחך צריך לומר שאין זה סותר למה שהעלו בסכינא חריפא שאין לברך אחרי עשיית המצוה כלל. וא"כ מה שיענו הם על קושיא זו, נענה גם אנחנו, ואין זו קושיא על שיטת הרמב"ם.

ועוד שכבר כתב ביביע אומר (שם ובכ"ד) ליישב ע"ז באורך, ושאני הכא שהניגוב הוא חלק מהמצוה. נוע"ע בת' הגאונים (שערי תשובה סימן קצו) בתשובה לרב האי גאון, כך אנו רואים כי עיקר הרחיצה היא בשעה שמנגב ידיו מן הרחיצה, דהא תנינן דכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא שאסור למשמש בפת וידיו אינן נגובות לח מים קרינן ליה וקרא לון טמא אעפ"י שהן רחוצות ואינן נגובות, אלמא בנגיבה תליא. וחזינן בין רחיצה לנגיבה מברך

להשיב על דבריו. וכבר כתב שם (עמוד תד) שכל זה מנהג טעות ממש. ושגם בתימן היו מקומות שנמשכו אחר לשון הרמ"א ולכן נהגו לברך אחרי ההדלקה. ויש להם לבטל מנהגן ולעשות כמנהג הקדום. וראה שם (ח"א סימן קסו).

כמה הערות בענין ברכת על נטילת ידים אחר הנטילה

שיטול, כיון שכל שאפשר לו בנקיות כך הוא הראוי. ע"כ. והיינו שכך תקנו הגאונים לברך אחרי הנטילה. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ג (או"ח סימן א אות ז) שהביא דברי המאירי בשם הגאונים שמברך אחרי הניגוב, וכתב שנראה דט"ס הוא וצ"ל קודם הניגוב. כיעו"ש. וכן מפורש בתשובת רה"ג בשערי תשובה (סימן קצ"ו). וע' באו"ח ח"א (סימן עט). ובשו"ת הרשב"א (סימן תקח). ע"ש.

וי"א דמ"מ כך תקנו לברך אחרי הנטילה. כמש"כ תוס' (פסחים ז: בת" קמא) והמרדכי (ברכות רמז קצב). וכ"כ בספר על הכל (סימן יד). ובהגהת סמ"ק (מצוה קנא). וכ"ה לשון הטור. ג. בערוך השולחן (קנח סי"ז) "ולכן יזהר לנגבם היטב. ועיקר דין זה הוא מצד טומאת המים. וכשנוטל בפעם הא' הרבה מים אינן טמאות, וכן הטובל בנהר, אבל מ"מ לא ראינו מעולם לאכול בידים לחות ומכוער הוא, ולכן נחשב גם הניגוב מן המצוה, וכשמברך קודם ניגוב הוי עובר לעשייתו, וכן המנהג הפשוט ואין לשנות". ד. הרמ"ע מפאנו בס' אלפסי זוטא (פסחים ז:) כתב שעכ"פ יש מצוה לנגב ידיו גם כששפך עליהן רביעית מים.

ויש לצרף דעת הרדב"ז והב"ח והלבוש, ושירי כנסת הגדולה בשם רש"ל, והמטה יהודה, שגם הנוטל ידיו ברביעית בבת אחת צריך לנגבם, ושכן דעת רש"י והרמב"ם, וכן דעת רבינו חננאל.

וע"ע בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן פה) שכתב בתו"ד, דאף דברביעית א"צ ניגוב, מ"מ הרי עכ"פ משום מיאוס יש לו לנגב, והוי נמי צורך סעודה דא"א לו לאכול כך והוי עובר לעשייתו, ועוד שהרי המג"א (סימן קנח) כתב שמ"מ לא פלוג רבנן וכו', וא"כ כיון דבכל נטילות נחשב הניגוב עובר לעשייתו אפי' שנטל ברביעית הוא הדין בזה שכיון דעדיין לא ניגב

רדינא הוא ודאי כמו שכתב מרן שליט"א שמברכים קודם ההדלקה, ורק שיש לה מ"מ יש מקום למנהג אמותינו ולא לבטלו. ע"ש. וכל דבריו נרפים הם נרפים, כיעו"ש. וע"ע מה שכתב בשו"ת עולת יצחק (ח"א סימן קעח), ויש

והנה המנהג לברך אחר הנטילה, יש לו יסודות איתנים ומוצקים. שהנה זהו מנהג זה הוא מנהג קדום, וכבר נחלקו בו מימות קדמונים, כמבואר בת' רב האי גאון (שע"ת סימן קצו) שמנהג החכמים היה חלוק בזה, ורה"ג כתב שם שדעתו שעיקר הרחיצה היא בשעה שמנגב ידיו מן הרחיצה, שהרי אסור למשמש בפת וידיו אינן נגובות לח מים קרינן ליה, וקרא לון טמא, אף על פי שהן רחוצות ואינן נגובות, אלמא בנגיבה תליא, ובין רחיצה לנגיבה מברך. ומכל מקום יש מן הראשונים שאמרו שכל לכלוך וטינוף אין מעכב את התפלה אף נטילת ידים אינו מעכב ומברך עם נטילת ידים. ע"כ. וראה עוד בזוה"ק פרשת בלק דף קפו ע"א].

וגם בדעת הרמב"ם אין הדבר ברור. שמרן בב"י (או"ח קנח) כתב: והרמב"ם (ברכות פ"ו ה"ב) כתב סתם כל הנוטל ידיו מברך. והיינו שמדברי הרמב"ם אין הכרע בדבר. וע' במאמר מרדכי (סימן קנח. סס"ק ט"ו) כתב שמבואר בהדיא ברמב"ם (פ"ח מהל' חמץ ומצה) דמברך ואח"כ נוטל. [וע"ש עוד בדברי מרדכי בשם הרב מטה יהודה, שמרן לא גרס בדברי הרמב"ם (ברכות פט"ו) מברך 'תחלה' ענט"י וכו'. ובמאמר מרדכי (סימן קסה סעיף א סק"ג) שמדברי מרן והאח' שם משמע שזמנה של ברכת ענט"י אינו מגיע עד אחר גמר הנטילה, והיינו אחר נטילת מים שניים (ואפי' נטל ברביעית), אלא דק"ק לזה ממה שנתבאר לעיל (סימן קנח סי"א) שנהגו וכו', ומברכים עליהם קודם שיטול עליהם מים שניים].

ואף שיי"א שהנוטל ברביעית א"צ ניגוב, מ"מ יש בזה כמה סברות נוספות. שבמאירי (פסחים ז:) כתב: שהרי נטילת ידים, תקנו הגאונים שלא לברך עד שיטול ויברך אחר הנגוב, ואף שמותר לברך בלא נטילת ידים (כגון בט"ב ויהי"פ למ"ד שאסור), מ"מ כיון שהוא בא ליטול אינו מברך עד

לא הלך לו המצוה ולא נדחה מן הברכה.

וע"ע במאירי (פסחים ז:): גבי טבילה, שנח לנו שתמתין עד שתטבול ותהא הברכה תכופה לטבילה קודם שתתנגב, שכל שאפשר לה בנקיות יישר כחה. וכן עיקר. ומ"מ שמא אין לנו לסמוך ע"ז לדינא, שאפשר שהמאירי לשיטתו שם שהגאונים תקנו לברך אחרי הניגוב בכדי שיברך בנקיות, והרי לא קי"ל הכי, אלא שא"א לברך אחרי הניגוב.

וראה בזה באורך בשו"ת יביע אומר ח"ח (או"ח סימן כ), לבאר את המנהג שלנו שמברכין אחר כל הנטילות [קודם הניגוב], ואפי' נטילה ברביעית. וע"ש שדעת הרבה פוס' שגם הנוטל ברביעית צריך ניגוב כלל. ועוד שי"א שמ"מ כך תקנו לברך אחר נטילה. ועוד שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כמו שכתב באו"ז (סימן עט) בשם רבינו תם שצריך לברך ענט"י "אחר הניגוב, וכ"כ בהג"א (פ"ב דברכות) וכ"כ המאירי (פסחים שם) שכן תיקנו הגאונים לברך אחר הניגוב. וכ"כ הריטב"א (שם). וז"ל שבולי הלקט (ס"ס קלז): ובשם רב חנינאי ריש מתיבתא מצאתי, אם טעה ולא בירך ענט"י ואכל פת לא יחזור לברך. ע"כ. וכ"כ בספר התניא (ס"ס כב) בשם רב

נטרונאי. ע"ש. ומשמע שאם נזכר לאחר הניגוב קודם ברכת המוציא רשאי לברך ענט"י. וכן פסק הרמ"א שאפשר לברך אחר הניגוב. וזה סיוע למ"ש בשו"ר כנסת הגדולה (אות יט) בשם רש"ל, שאם לא בירך על נטילת ידים עד אחר הניגוב יכול לברך קודם המוציא ולא אחר כך. וכ"כ המגן אברהם (ס"ק טז). ובש"ע הגר"ז (סעיף טז). ועוד. ואת"ל שהלכה כהרמ"ע בא"ז (פסחים שם) שאם נגמרה המצוה כגון שניגב ידיו לא יברך ענט"י, וכ"כ הט"ז (סקי"ב) והסכים עמו במור וקציעה (סימן קנט), והרב יד אהרן, שמא הלכה כהלבוש והב"ח ומהרש"ל והרדב"ז והמטה יהודה שגם הנוטל ידיו ברביעית בבת אחת צריך לנגבם, ושכן דעת רש"י והרמב"ם, וכן דעת רבינו חננאל. (בקיצור: שמא הלכה שיש לברך על נטילת ידים אפילו אחר ניגוב, וה"ה בשפיכת רביעית, ושמא גם בשפיכת רביעית צריך ניגוב. וע' להרמ"ע שם שעל כל פנים יש מצוה לנגב ידיו גם כששפך עליהן רביעית מים). ומאחר שכן פשט המנהג, לא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, ובצירוף הטעם של הספק ספיקא. ועיין עוד בספר בני ציון ליכטמן (סוף סימן קנח) ושבת הלוי חלק ג' (חלק אורח חיים סימן יב). ובשו"ת ימי יוסף בתרא (עמוד שפא). ודו"ק. עכ"ד. וע"ש עוד.

אפילו בדעת בה"ג אינו מוכרח שהדלקת הנר או הברכה עושים קבלת שבת

כמו שנתבאר.

וע"ע במאירי (שבת כג:): שגאונים הראשונים מקדימין של חנוכה מצד אחר, והוא שלדעתם כי שהדליק בשבת כבר קבלו עליו ואינו רשאי להדליק אחריה נר אחר, ואת"ל רשאי, אין הדבר יפה. וסיים המאירי, שאף שאין הלכה כדעת בה"ג "מ"מ מי שרצה להקדים נר חנוכה עושה, ובלבד שיתכפס להדלקת נר שבת, שהרי שעורם משתשקע החמה, ובמקום שאי אפשר יהא תוכף לשקיעה כמה שיוכל". עכ"ל. וכ"ה בשב"ח"ל (סימן קפה) בשם הגאונים, שודאי אורח ארעא לאדלוקי דחנוכה ברישא והדר לאדלוקי של שבת, למהוי ברכה קרוב לקיבול שבת, ולעולם כי מדליק של שבת לא מיתסר במלאכה. וכ"ה בתניא רבתי (סימן לה) ובשם הגאונים מצאתי בודאי אורח ארעא לאדלוקי נר חנוכה ברישא למהוי

ונייהר אנפין לנ"ד דהנה כבר כתבנו שמדברי הראשונים שהביאו דברי בה"ג, אין הכרח כלל שסבירא להו שיש קבלת שבת בברכה או בהדלקה, וגם בדברי בה"ג עצמו אינו מוכרח, שיתכן לפרש דודאי אין קבלת שבת תלויה בהדלקה וכמו שכתבו הראשונים מגמרא ומסברא פשוטה, אלא שרבותינו חששו שמא נתכוין לקבל שבת, ומסתמא שהיו כמה שנהגו כן לפרוש ממלאכה עם הדלקת הנר, ועל כן חששו להם ואמרו להדליק נר חנוכה ברישא, ולעולם אף בה"ג מודה שאין קבלת שבת בהדלקה או בברכה.

וממקומו הוא מוכרע, דאמאי לא יתנה שלא לקבל שבת, וידליק נר שבת תחילה, דהכי עדיף משום תדיר ומקודש, והרי לדעת בה"ג מועיל תנאי, וכמבואר בראשונים ובב"י, ובע"כ

ברכה קרוב לקיבול שבת, ולעולם כי מדליק של שבת לא מיתסר במלאכה אם יש שהות ביום".

ושו"ר בשו"ת דברי שלום מזרחי (ח"ג או"ח סי' ג' אות ג') שהעיר, שהרי בב"י מבואר שגם לכה"ג מועיל תנאי, וא"כ קשה ע"ד בה"ג וכו', ושוב הביא ד' האשכול שמבואר מיניה שכ"ז הוא חשש שמא ישכח שיש לו להדליק נ"ח ויקבל שבת בהדלקתו. ובעצם דברי האשכול דאכתי לא מטא זימניה, הקשו בזה מדוע לא מטא זימניה, והרי נר שבת ונר חנוכה באים כאחד ומ"ש לחלק בזה. ואולי יש לבאר בזה, כמ"ש בארחות חיים (דיני הדלקת הנר בער"ש אות ו'), שיש אומרים שיש להקדים נר שבת לנר חנוכה, שנר שבת מצוותה סמוך לשקיעה. משום דבתר הדלקת נר שבת אין ראוי לעשות שום מלאכה ולא להדליק אחר נר שבת. וכן למדו כמה ראשונים בדברי הגמרא (שבת כג:) ובלבד שלא יקדים. ועיין.

ובמבוא לספר אור לציון ח"ב כתבו: ולפי דרך זו יתבאר מ"ש מרן בהל' חנוכה (סי' תרעט), שבער"ש מדליקים תחילה נר חנוכה ואח"כ נר שבת, כדי שלא לעשות מלאכה לאחר הדלקת הנרות. ואילו לעיל (סי' רס"ג סי"י) פסק מרן כ"א בתרא, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, ודלא כשיטת בה"ג שהביא בש"ע. הרי שדעתו היא שהעיקר כהסוברים שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות. אלא באמירת ברכו, וא"כ קשה אמאי לענין חנוכה סתם כשיטת בה"ג. וביותר שהיה צריך להקדים נ"ש לנ"ח, כיון שתדיר קודם. ועוד שלכאורה נ"ש מקודש יותר מנ"ח. וע"פ מה שנתבאר הדברים מיושבים, שכיון שי"א שאסור לעשות מלאכה לאחר ההדלקה, כתב מרן לחוש לדבריהם כיון שאפשר לעשות זאת בקל ע"י שיקדים נ"ח לנ"ש. ולכאורה לפ"ז י"ל דכיון שמרן חושש לדעת בה"ג דאכן קבלת שבת תלויה בהדלקה, מש"ה מרן יסבור שיש לברך אחר ההדלקה, כדי לחוש לבה"ג, כשם שחשש לדעתו בנר חנוכה.

ואולם אחר המחילה מהדר"ג זצ"ל, הנה כמה תשובות בדבר. א. שמרן עצמו ביאר דעתו בב"י שם, דשאני לענין נ"ח דאפי' לשי' החולקים על הבה"ג רשאי להדליק של חנוכה

קודם, והכי עדיף טפי לצאת יד"ח לכ"ע. דאין איסור במה שמקדים נר חנוכה, דמה שמפסיד תדיר קודם אינו לעיכובא כ"כ. וכמ"ש הרדב"ז בתשובה (הנ"ל). וכ"כ בערך השלחן דאף שעובר על תדיר קודם אין בזה עבירה כל שרצונו לעשות ככ"ע. ע"ש. וכ"כ בברכי יוסף (סק"א) דהעיקר כמו שפסק מרן "דבזה יוצא ידי כל הדיעות", וכמ"ש הרדב"ז, ועוד איכא טעם כעיקר על דרך האמת, דנר חנוכה ברישא ואח"כ נר שבת, דמעלין בקודש, וכן ראוי לנהוג. עכ"ל. וכ"כ בספר בגדי ישע, דאין לזוז מפסק הש"ע. וכ"פ החיי אדם. והו"ד בכף החיים. וע"ש בס"י תרע"ח בשם הכוונות והטעם ע"פ הסוד. ע"ש.

אבל לענין ברכה אם יחוש לדעת הבה"ג ויברך אחר ההדלקה, יכנס בחשש ברכה לבטלה, שכבר כתב הרמב"ם שאם לא בירך קודם השחיטה אין לו לברך אחר השחיטה. וכן מבואר להדיא בשבולי הלקט גבי הדלקת הנר. ובערך השלחן הביא בשם תשובת הרא"ש, והריב"ש, והתשב"ץ, שכל שבירך אחר גמר המצוה הוי ברכה לבטלה. ומעתה, אין לנו לחוש לדברי בה"ג ולא לחוש לענין ברכה לבטלה. [ועוד, דאף לבה"ג כתב מרן שבירכו והדליקו, דקבלת שבת חלה בגמר ההדלקה, ולא בברכה, ולסברא זו אין סיבה לברך אחר ההדלקה].

ובפרט דסמי בידיה להתנות שאינו מקבל שבת בהדלקה. וכבר מפורש בראשונים וכן בב"י (סי' רסג) דאף לדעת בה"ג מועיל תנאי גם למדליק עצמו. וכנראה מטעם זה מרן לא הזכיר כלל דברי המהרי"ו, ולא חשש לדבריו כלל, דהיא חומרא הבאה לידי קולא בענין ברכה לבטלה.

ומעתה כיון שבנקל אפשר להדליק קודם נר חנוכה ואח"כ נר שבת, והוא אפי' לא בגדר הפסד מועט, ולכן מרן פסק שידליק קודם נ"ח ואח"כ נר שבת. ואמאי לא יחוש לבה"ג כשאפשר בנקל לחוש לדבריו כשרשאי לעשות כדעתו. וראה עוד להלן.

והנה דעת הרשב"א בתשובה (סי' אלף ע) שיש להדליק של שבת תחילה, דשל שבת תדיר, ושל חנוכה אינו תדיר, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ואע"פ שהדליק של שבת, אינו נאסר

לתדיר קודם, וכן מפורש במאירי (שבת כג:) שאף שחלק על בה"ג כתב ומ"מ מי שרצה להקדים נר חנוכה עושה. וכנ"ל.

אלא שצריך ביאור טעמא דמילתא, למה מי שירצה להקדים נ"ח עושה, הרי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. [אא"כ דין תדיר אינו לעיכובא, וכדלהלן]. ויש ליישב, דהכא כיון שלא הגיע זמן שבת, לא שייך בזה תדיר קודם, ומש"ה רשאי להקדים נ"ח. ושמא זהו מ"ש בס' האשכול (הל' חנוכה) שאחר שהביא ד' בה"ג שצריך להדליק תחלה נ"ח, כתב, ואיכא מרבנותא דאמרי נר שבת קודם, דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. ומסיק, כיון דדרך בני אדם לקבל שבת בהדלקת נ"ש, מוטב להדליק נ"ח ברישא, ואי משום שבת תדיר, אכתי לא מטי זימניה. עכ"ל.

ובאחרונים עמדו על כך, דהא גם נר חנוכה אכתי לא מטי זימניה, ודינו כנר שבת, וא"כ אמאי לא הדרין לכללא דתדיר קודם, שהרי דיניהם באים כאחד. וביארו בזה, דהנה לרבה דאמר משתשקע החמה הוי ביה"ש, א"כ בער"ש ע"כ צריך להקדים ולהדליק קודם השקיעה, כשעדיין יום ממש, וגם צריך להוסיף מחול על הקודש זמן שהוא ודאי יום, וכיון שעדיין לא הגיע זמנם של שניהם, ממילא שוב לא שייך תדיר קודם, ואיזה שירצה להקדים יקדים. נמצא שכדברי מרן שאין לחוש בזה לתדיר, כתבו האשכול והמאירי והרדב"ז ועוד ראשונים.

והפמ"ג (מש"ז ס"ו תרע"ט) כתב עצה להדליק נ"ח קודם נר שבת, דבע"ש יכין תחלה נ"ח בשמן ופתילות, ולא יזמין הנרות של שבת על השלחן, די"ל דכל שאין שניהם לפניו לא אמרינן תדיר קודם. עכ"ל. והיינו, דאף שמוטל עליו לקיים שתי המצוות, מ"מ מכיון שאין שתיהן מוכנות לפניו, שאין יכול עדיין לקיים שתיהן, לא אמרינן תדיר קודם. וכ"כ בשדי חמד (מערכת א' אות מ"ז) סברא זו בשם זרע יעקב ועוד אחרונים, לענין הא דקיי"ל דאין מעבירין על המצוות, דהיכא דאין המצוה מוכנה ומוזמנת לפניו, לא אמרינן אין מעבירין על המצוות. ע"ש.

ובג"ד יש להוסיף, דדוקא כשאחד עושה את שניהם, בזה שייך לומר דתדיר קודם, אבל כאן הרי האשה היא המדליקה נר שבת, והבעל

בהדלקת נר חנוכה, דהדלקה אינה קבלה. וראיה מתקיעות שאמרו בבמה מדליקין (לה) התחיל לתקוע תקיעה שלישית, סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק. ושוהה כדי לצלות דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת. אלמא אף על פי שהדליק בשלישית, עדיין יכול לצלות דג קטן, או מדביק פת בתנור ויקרמו פניה עד שלא יקדש היום. וממילא שמעינן דאין הדלקה עושה קבלה. ולפיכך נר של שבת שהוא תדיר קודם, ושלא כדברי הבה"ג. ע"כ. והאחרונים העירו, דהא מבואר בגמ' שבת (כג:) דאם יש לו מעות לקנות לקידוש, או לנר חנוכה, נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. חזינן שמעדיפים נר חנוכה על תדיר. ותירצו, דזה דוקא לענין לבטל המצוה מפני קידוש, דבזה עדיף פרסומי ניסא, אבל לא לענין להקדים נר חנוכה לתדיר.

והנה בב"י שם הביא את דברי הר"ן שכתב בשם הרמב"ן, דפליג על דברי בה"ג, וס"ל שיש להקדים נר שבת לשל חנוכה, שכל התדיר והמשובח מחבירו קודם. והביא בשם רבינו ירוחם ובשם הרב המגיד, שאין בהדלקת הנר קבלה האוסרת. ומבואר ברכנו ירוחם וברב המגיד, דאדרבה מדליק של שבת תחלה, דתדיר קודם. ע"ש.

ומבואר שלדברי החולקים על בה"ג אינו רשאי להדליק של חנוכה תחלה, וצריך בדוקא שידליק של שבת תחלה. וא"כ אמאי פסק להדליק של חנוכה תחלה. הא יש בזה קפידא להקדים של שבת. וכבר תמה כן בדרכי משה שם על הברי. אלא שסיים שאנו נוהגים להדליק של חנוכה תחלה. וכ"כ במנהגים. עכ"ל. וכן מבואר בדברי הבה"ח שכתב, דס"ל להו להתוספות כיון שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה, עדיף טפי להקדים של שבת דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד דנר של שבת מצוה לאקדומי, ונר של חנוכה מצוה לאחורי, דמצותה מסוף שקיעה. וסיים, ומיהו העולם נהגו כבה"ג. עכ"ל.

וצריך ביאור דבאמת למה לא חששו בזה לתדיר קודם, וכדעת הרמב"ן, הרשב"א הר"ן, והרב המגיד. וצ"ל שמרן ס"ל שאין לחוש בזה

בדרך כלל הוא המדליק נר חנוכה, ובתרי גופי לא שייך תדיר קודם.

והשתא דאתנין להכי, אפשר דמה שאנו מקדימין נר חנוכה לנר שבת אינו מעיקר הדין, דמאחר שהאיש הוא זה המדליק נר חנוכה, והאשה היא המדליקה נר שבת, מה בכך שהאשה תקדים ותדליק נר שבת, ואחר כך בעלה ידליק נר שבת, הרי אין הבעל נגרר אחר הדלקת אשתו לגבי קבלת שבת, ונמצא דאף אי נימא דקבלת שבת תלויה בהדלקה, והיינו בברכה ולא בהדלקה [שגם זה נתון במחלוקת, ומפורש בראשונים שקבלת שבת לדעת בעל הלכות גדולות תלויה בגמר ההדלקה ולא בברכה], אכתי האיש יכול להדליק נר חנוכה אחר ההדלקה של אשתו. וכמבואר באור זרוע חלק ב' (סימן טז) בשם תשובת רב שרירא גאון, דשאר אנשי הבית מותרים לעשות מלאכה. וכן כתב הארוחות חיים (הלכות הדלקת הנר אות ו), וכן כתב רבינו פרץ. וכן הוא בשבולי הלקט (סי' נט). וכן פסק הרמ"א בהגה (סימן רסג סעיף י) שהמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה, אם לא שהתנתה תחלה, ואפילו תנאי בלב סגי (מרדכי). אבל שאר בני הבית מותרים במלאכה עד ברכו. ע"כ. הרי להדיא שאין בני הבית, כולל בעלה, נגררים אחר קבלת שבת של האשה.

והן אמת שהמעין היטב בבית יוסף (סימן רסג) יראה שהבין בדעת בעל הלכות גדולות שכל בני הבית מקבלים שבת בהדלקה, שמתחלה הביא דבריו שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנר. והביא דעת הרא"ש ועוד ראשונים שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקה, ושכן דעת סמ"ג במצות עשה (ל), אלא שכתוב בסמ"ג אמנם המדליק עצמו אסור במלאכה לאחר שהדליק והביא ראיה מהתוספתא (רסוכה פרק ד' ה"ז). עכ"ד. וממה שכתב בדעת הסמ"ג שהוא עצמו לבד מקבל שבת, וביאר שהסמ"ג אינו כדעת הבה"ג לגמרי, משמע שלדעת הבה"ג אין הכי נמי כל בני הבית מקבלים שבת בהדלקת האשה. דאם לא כן הסמ"ג והבה"ג חד דעה ניהו. ומדברי הבית יוסף מבואר דלא לגמרי שוים הם. [ואפשר דמשום הכי כתב מרן לחוש לדעתו לכתחלה, שידליקו נר חנוכה קודם נר שבת]. ובאמת

שלדעת בעל הלכות גדולות גופיה נראה בראשונים שאפילו אם האשה מדליקה נר שבת כל בני הבית מקבלים שבת, וכנ"ל. וכן כתב בשו"ת פרי יצחק (ח"ב סימן ח) דלשיטת בעל הלכות גדולות חל קבלת שבת לכל בני הבית. וכן כתב בשבט הלוי על חנוכה.

ודעת הסמ"ג הוא שיטה ממוצעת בזה, שרק המדליק עצמו מקבל שבת, וכ"ד רבינו פרץ שהזכיר הביאו גם הבית יוסף (בסי' רסג) דדוקא האשה שמדלקת היא אסורה לעשות מלאכה לאחר שהדליקה, אבל שאר בני הבית מותרים במלאכה. ואיה"נ אם האשה מדליקה נרות שבת, והאיש נר חנוכה אין צריך להקדים נר חנוכה לנר שבת, וכל שכן לדין דנקטינן דאין קבלת שבת תלויה כלל בהדלקת הנרות. וגם פוס' אשכנז לא חששו כלל לשיטת הראשונים שכל בני הבית מקבלים שבת בהדלקה.

ולכן אפשר שכל זה הוא רק להיכר בעלמא, ולכתחלה, שלא יראה דכבר תמוה וכתרתי דסתרי שאחר שהדליקו בבית זה נר שבת ואמרו "להדליק נר של שבת" ידליקו נרות חנוכה ויעשו מלאכה. ורק מפני זה יש להדליק נר חנוכה בתחלה. אבל לא מעיקר הדין. ודו"ק היטב. וכן משמע מלשון ספר האשכול הנ"ל, שכתב, "דרך בני אדם לקבל שבת בהדלקת נר שבת, "מוטב" להדליק נ"ח ברישא, ואי משום שבת תדיר, אכתי לא מטי זימניה. ע"כ. וכיוצ"ב כתב הלבוש ועוד כנ"ל.

ובספר נר איש וביתו הביא מ"ש בארוחות חיים (לר"א מלונל בדין הדלקת נר בע"ש אות ו) שדעת י"א שיש להדליק קודם נר של שבת לפי שהוא תדיר, ולא הוי קבלה שיאסר במלאכה, וי"א שצריך להקדים נ"ח לנר שבת, משום דאחר הדלקת נר שבת אין ראוי לעשות שום מלאכה. לפיכך מדליק תחלה נר חנוכה, כיון דלא יכול להדליק אח"כ נ"ש. וכתב על זה וז"ל: ונראה באמת שיש להקפיד "אם אדם אחד מדליק את שתיהן" אבל אם לא הדליק אדם אחד את שתיהן, אין להקפיד, כי באמת אחר ההדלקה אין איסור לעשות מלאכה אלא מי שהדליק בלבד. וכ"כ הר"ף. עכ"ל.

ובש"ת בנין שלמה (ס"ג) צידד בזה, דהא אין האשה מדליקה נר חנוכה לעצמה, אלא יוצאת ידי חובה בהדלקת הבעל ונמצא שהוא שליח שלה בהדלקה זו, ואין יוכל להדליק נר חנוכה בשבילה אחר שהיא קיבלה שבת בהדלקה. ע"ש. [והו"ד בפסקי תשובות (עמר' תקב), ובס' נר איש וביתו הנ"ל].

ויל' דסוף סוף המדליק אינו אסור בעשיית מלאכה והוי כמי שקיבל עליו שבת שיכול לצוות לאחר לעשות מלאכה בשבילו. כמבואר ברמ"א (ס"ס רסג). ועיין בט"ז ובמג"א (ס"י תרעט).

ועכ"פ אין להביא ראיה ממה שמרן הצריך להקדים נר חנוכה לנר שבת שתמיד יש לחוש לסברא החולקת שמביא מרן, ולפ"ז אין שום סיבה שיברכו אחר ההדלקה. ובפרט שיש בזה חשש ברכה לבטלה לברך אחר עשיית המצוה, ובזה אין ה"נ אין לנו לחוש לסברת בה"ג, ולהכנס לספק ברכה לבטלה.

וכבר הבאנו מ"ש בשבולי הלקט (ס"ס קפה) אחר שהביא דברי בה"ג, כתב, ודעתי נוטה שמותר להדליק נר חנוכה אחר שהדליק נר של שבת אם לא נתכוון בפירוש לקבל עליו שבת. וכן מצאתי בתשובה הגאונים שהשיבו ע"ד בה"ג, דודאי אורח ארעא לאדלוקי דחנוכה ברישא והדר לאדלוקי דשבת, למיהוי ברכה קרוב לקבלת שבת, אבל לעולם לא מיתסר במלאכה, שאף אחר הדלקת הנר לא חלה עליו שבת. ע"ש. ומוכח שאף להחולקים כיון שיש מעלה לנר חנוכה משום פרסומי ניסא, אין הכרח להדליק נר שבת תחלה משום תדיר. ואדרבה ראוי שתהא הדלקת נר שבת סמוך לשבת. וכיו"ב מצינו בשו"ת הרדב"ז הנ"ל שכתב, ודעתי כדעת ההלכות דנר חנוכה קדים, לא שאני סובר שהדלקת נר שבת היא קבלת שבת, אלא כיון שיש מי שסובר שהדלקת הנר הוי קבלת שבת, אין לנו להכניס עצמנו במחלוקת מטעם תדיר, ועוד כיון דחביבא מצות הדלקת נר חנוכה משום פרסומי ניסא ראוי להקדימה. תדע דאי לאו דבנר ביתו איכא משום שלום ביתו, היה צריך להקדים נר חנוכה, אף על גב דנר ביתו תדיר, הילכך כיון דאית ליה תרוייהו, ראוי

להדליק נר חנוכה תחלה, משום פרסומי ניסא. ע"כ.

והיוצא מזה שדברי שבולי הלקט והרדב"ז ועוד היו בהעלם אחה"מ מעיניו של הרב אול"צ.

ומעתה יגדל התימה אחר המחילה, עמ"ש בספר אור לציון ח"ב, דאין לא נחוש לאיסור ברכה לבטלה, שהרי בשבולי הלקט מבואר, דהמברך אחר ההדלקה הוא ברכה לבטלה. ואפשר שאילו האח' היו רואים דבריו היו מודים שיש לשנות המנהג ולהורות לברך קודם ההדלקה. וכן אילו היה רואים דברי 30 ראשונים, ורוב האחרונים שהובאו בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני (תשע"ב, קונטרס אחרון סימן ב) שכולם כתבו שהברכה היא קודם ההדלקה, והסכמת האח' שא"א לברך אחרי ההדלקה כמו שהביא באורך וכן בזבחי צדק (יד"ד ס"י יט) הוו הדרי בהו.

פוק חזי מ"ש רבינו תם בספר הישר (ס"י שלא) שמצוה לפרסם שחייבות הנשים לברך אקב"ו על הטבילה, קודם טבילתן, משום דבעינן עובר לעשייתן, כי חילול ה' לטובלת שמעכת הברכה עד לאחר קיום המצוה. וכן הוא במחזור ויטרי (עמוד תקצב).

וכתב מרן אאמו"ר שליט"א: ונראה שהאור לציון לשיטתיה אזיל (בח"א עמוד ל), שסובר שאף מי שלא ידע שיש מחלוקת בדבר, ונהג לברך, ואח"כ נודע לו שהוא שנוי במחלוקת, חשיב שפיר מנהג, ואינו צריך לבטל מנהגו, ולכן אף כאן הורה שאשה שנהגה כהרמ"א תמשיך במנהגה.

אבל במחילה מהדר"ג זצ"ל דבריו שם אינם נכונים להלכה, כי אין חשוב מנהג, אלא מה שנתקן על פי גדולי הדור מרי דאתרא, וכמבואר בשו"ת הרדב"ז (מכת"י, ס"י קמ בד"ה ואחר) וז"ל, והמנהג שאמרת אינו כלום, שהרי לא הוקבע על פי ותיקים, והוא רק מנהג בעלמא, ועוד שאין מנהג נקבע אלא על פי רבים, אבל אם מקצת יחידיים נהגו, אין זה מנהג. עכ"ל.

וע"ע בשו"ת בני בנימין (ס"י טו דף כח). שכתב, ומיהו לדידן לא שמה מתיא, שכ"ז הוא דוקא במנהג שנהגו להחמיר, כההיא דבני ביישן (פסחים ג:) דאיכא משום אל תטוש תורת אמן, אבל מנהג

הרא"ש ומרן הש"ע, והלך אחר סברת קצת נשים שהביא מהרי"ו, שאין שום פוסק מהראשונים שיאמר כן. [וכמ"ש גם החיד"א במחבר"ר סי' רסג סק"ד, דלא אשכחן לשום פוסק מהראשונים שיאמר לברך אחר ההדלקה]. עכ"פ ברור שמנהג זה יש לשנותו ולחוש להחמיר לסב"ל.

וכתבנו כל זה להשיב כדרכה של תורה, שכל זה מלאכת שמים היא להעמיד דבר אמת. ולבדוק אחר פסקים שנכתבים. [ובפרט במבוא לחלק ב', שנכתב ע"י העורכים על מנת לסתור את יסודות הפסיקה המבוססים על יסודות איתנים של רבותינו הפוס' דור אחר דור. ועוד חזון למועד בעזה"י. וכמה וכמה ספרים יצאו לאור של מחברי הזמן שכולם תלו עצמם במבוא לח"ב כדי לסתור את משנתו של מרן אאמו"ר שליט"א. ומה נעשה שענינו הראות בדברי גדולי הדורות, שדברי מרן אאמו"ר שליט"א כולם מבוארים ומפורשים בדברי רבותינו הקדמונים. ודברי המבוא הנז' נסתרים ומוקשים כפי שביארנו בכמה דוכתי. וכגון מה שכתבו במבוא בשם הפוס' שמועיל להנהיג כעת מנהג נגד מרן, וצינו שכן כתב בשלחן גבוה, אולם המעיין בשלחן גבוה שצינו שם, יראה להדיא שמבואר שם להיפך הגמור, וכן בעוד מקומות. וזה ודאי נכתב ע"י העורכים ועוד רבות כהנה. ובילקו"י ימים נוראים מהדו' תשע"ב (סי' תרה) הבאנו כחמישים מגדולי הדורות שכתבו להדיא שלא מועיל מנהג נגד מרן. וראה עוד בשו"ת יבי"א חלק ח' (אורח חיים סימן כה אות ח) שכתב, "וכן ראיתי לידידי הגרב"צ שאול בשו"ת אור לציון ח"ב שהופיע זה עתה, ושם (עמוד קלד) כתב להלכה כדברינו. וברור בעיני שהסתמך על דברינו בשו"ת יביע אומר ח"ב (אורח חיים סי' יג) הנ"ל ששימשו מקור לדבריו, אך אין דרכו [פ"י עורכי הספר] להזכיר דברינו כלל בכל ספריו, מטעם הידוע לו. ע"כ].

ומטעם זה כתב מרן אאמו"ר שליט"א בשו"ת יבי"א ח"ט (אורח חיים סימן קח) שצריך לזהר שלא לסמוך להלכה על כל מה שכתבו עורכי הספר אור לציון חלק ב, מבלי לעיין היטב בשרשם של הדברים, ובדברי האחרונים, דלאו מר בריה דרבינא חתים עליהו, וכמה דברים מהפסקים הללו נאמרו ותלמידיו הוסיפו וגרעו מדעתם, וסברו שכן דעת רבם, ואין אפשר לסמוך על זה וכו'. "ועל כן מצוה לפרסם ולהודיע ברבים, שבדאי לא נוחא

שנהגו להקל, ומרן ס"ל לאסור, חובה עלינו לשנות המנהג שנהגו כבר להקל, ולעשות כדעת מרן להחמיר, מאחר שקבלנו הוראות מרן. ע"כ. וה"נ כיון דמרן ס"ל שצריכות לברך קודם ההדלקה, כדקי"ל כל המצוות מברכים עליהם עובר לעשייתן, וממילא אם מברך אחר המצוה היא ברכה לבטלה, וכמבואר בשבולי הלקט, וכן מבואר בכיו"ב ברמב"ם (סוף פרק ג' מהלכות אישות), א"כ בודאי שיש לשנות המנהג ולנהוג כדעת מרן, מאחר שקבלנו הוראותיו, ובפרט שכ"ד גדולי הראשונים. ולכן גם אשה שנהגה לברך אחר ההדלקה, תשנה את מנהגה מחשש לברכה לבטלה.

ומרן אאמו"ר שליט"א כתב: והנה בבית הוריו של האור לציון היו נוהגים כמ"ש בבן איש חי (ש"ב פרשת נח אות ח) בכל הענינים, גם במקומות דפליג על המרא דאתרא מרן הש"ע, ובכלל זה גם בענין זה שהיו מברכים אחר ההדלקה, לפי שאביו היה תלמידו של ר' צדקה חוצין ז"ל שלא היה זו מהוראות הבא"ח, עד כדי כך שהיה סבור שאסור לחלוק על הבן איש חי גם כשחולק על מרן, אך כבר הזהירני ראש הישיבה כמותר"ר עזרא עטייה זצ"ל שלא אשים לב לדעתו.

והנה אף בעיר בגדאד לא היה להם מנהג ברור כהרמ"א לברך אחר ההדלקה, וכמו שכתב בשו"ת יין הטוב (סי' ט דף יד:), כי מדברי מהרי"ו נראה שאותן נשים שנהגו לקבל השבת בברכת ההדלקה, ולכן נהגו לברך אחר ההדלקה, נהגו כן מעצמן, ללא הוראת חכם, אלא שנתפשט המנהג כן אחר דברי הרמ"א בהגה. אבל כבר כתב המאמר מרדכי דאנן בדין נקטינן כדעת מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו שצריך לברך קודם ההדלקה, ובאמת שבעיר בגדאד לא נהגו כל הנשים מנהג אחד, כי יש שנהגו לברך קודם ההדלקה ויש שנהגו לברך אחר כך, וכמו שכתב הגאב"ד דבגדאד ר' אלישע דנגור זצ"ל [גדולות אלישע (סי' רסג ס"ק יז)], אך אחר שהבן איש חי היה דורש ברבים לברך אחר ההדלקה, נתרכו הנשים שנהגו כן. ע"כ.

והאמת אגיד דאחז"מ יש לתמוה על רבינו הגרי"ח זלה"ה, דמה ראה לעזוב דברי כל גדולי הפוסקים, ועל צבא תהלתם הרי"ף הרמב"ם

ב. אם הזמן דחוק, די בהדלקת נר אחד למצות נר חנוכה, ובעודו ממשיך להדליק שאר הנרות, תוכל האשה לברך ולהדליק נרות שבת, ואינה צריכה להמתין עד שיסיים הדלקת כל הנרות. (ב)

ג. בדיעבד אם הקדימה האשה להדליק נר שבת, יכולה להדליק לאחר מכן נר חנוכה, כיון דנקטינן כד' מרן שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות כלל. וכל שכן שהאיש בעל הבית רשאי להדליק נר חנוכה אחר שהדליקה אשתו נרות שבת. כי אפילו אם קיבלה שבת בהדלקתה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. [וכמ"ש הט"ז (סי' תרעט). וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף בהל' חנוכה ס"ט]. וכן אם האיש מדליק נרות בבית [וכגון אלמן, או מי שאשתו בבית חולים וכדומה], אינו מקבל שבת בהדלקה, ולכן בדיעבד אם עבר והדליק נר שבת, ועדיין לא נכנסה השבת, ידליק נר חנוכה. אלא אם כן קיבל בפירוש שבת בהדלקתו, שאז אינו יכול להדליק בעצמו אלא ימנה שליח להדליק נר חנוכה קודם זמן כניסת שבת. (ג)

ע"ד החזו"א בילקוט יוסף שבת א כרך ג סימן רעב].

ובספר שלחן המערכת ח"ב (עמוד תיד) הבאנו שפעם אמר לנו ראש הישיבה הגר"צ אבא שאול זצ"ל, שעיקר מגמתו היתה להליץ על המנהגים, אבל בדברים רבים מסכים הוא לדבריו של מרן אאמו"ר שליט"א לעיקר הדין, וכגון לענין הדלקת נר שבת שמסכים הוא שמעיקר הדין יש לברך קודם ההדלקה, ורק הליץ בעד הנוהגות לברך אחר ההדלקה. ע"כ. אולם להנ"ל אין בזה להליץ על הנוהגות כן, ויש להורות לשנות המנהג כפי הדין ולחוש לסב"ל.

(ב) כן כתב הבן איש חי (פרשת וישב הלכות חנוכה אות כ): נר חנוכה, מדליק קודם נר שבת, ואף על פי שהאיש הוא המדליק נר חנוכה, והאשה מדלקת נר שבת, תמתין אשתו שלא תדליק נר שבת, עד שידליק הבעל נר חנוכה, ויש בדבר זה טעם על פי הסוד, כנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל, שאם ידליק נר שבת קודם עושה פגם חס ושלום, מיהו אם השבת הוא בליל שביעי או שמיני, שיש נרות הרבה, והאשה רוצה למהר מחמת הזמן, שלא נשאר עת מרווח, אז תוכל להדליק נר שבת, אחר שהדליק הבעל נר אחד בלבד, ולא תמתין עד שידליק הכל. וע"ע בספר מועד לכל חי (סי' כו אות טוב).

ליה לאותו צדיק לתלות בו דברים כאלו, אשר נכתבו בלי עיון כראוי, ולסמוך על מה שנדפס באור לציון ח"ב להלכה ולמעשה, ע"י התלמידים, וכבר היה כן לעולמים, וכמ"ש הרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' א), בשם רבינו תם, דלא סמכינן על דברי בעל הלכות בדבר זה, כי רב יהודאי גאון בעל ההלכות מאור עינים היה, ופעמים שהיו תלמידיו כותבים בשמו את אשר לא ציוה ולא עלתה על לבו. ע"כ. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב". עכ"ד מרן אאמו"ר שליט"א.

וכתבנו כן על עורכי הספר, וחלילה להרהר אחר גדולי ישראל שאולי כתבו מתוך נגיעות, ועיין עוד בקובץ אגרות החזו"א (ח"ג סימן צב) שכתב: השיטה לעשות את התורה לחלקים שנים, הוראה באיסור והיתר חלק אחד, והוראה בשוק החיים חלק שני, להיות נכנעים להוראות חכמי הדור בחלק הראשון, ולהשאיר לחופש בחירתם בחלק השני, היא השיטה הישנה של המינים בירידת היהדות באשכנז, אשר הדיחו את עם ישראל עד שיתערב בגויים ולא נשאר לפליטה. ההפלאה בין הוראת איסור והיתר להוראת הגדרים והגזירות, הפלאה זו היא גילוי פנים בתורה, ומבזה תלמידי חכמים, ונמנין בין אלו שאין להם חלק לעזה"ב, ונפסלין לעדות. ע"כ. [וראה מה שהערנו

ד. אשה מבנות אשכנז שנוהגות לקבל שבת בהדלקתן נרות שבת, והקדימה והדליקה נרות שבת תחלה, כיון שדרכה לקבל שבת בהדלקתה, אסור לה להדליק גר חנוכה. ובעלה או אחד מבני ביתה ידליקו גר חנוכה. [שקבלת שבת שלה, לא הוי קבלת שבת לבני הבית]. (ד)

ובספר נוהג כצאן יוסף (הלכות חנוכה סעיף ט).
ודלא כשיטת הסוברים שגם האיש מקבל שבת בהדלקת נרות שבת. וכן כתב האליה רבה (סימן תרעט סק"ב), דבאיש ליכא מנהגא דקבלת שבת בהדלקת הנרות. וכן כתב בבן איש חי (שנה ב' פרשת נח אות ח).

ג. וכמ"ש מרן בש"ע (ס"ס רסא). ומה שכתבנו דכל שכן שהאיש בעל הבית רשאי להדליק גר חנוכה אחר שהדליקה אשתו נרות שבת, הטעם כי אפילו אם קיבלה שבת בהדלקתה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. וכך נקטו האחרונים לדינא, וכן המנהג פשוט. וראה בט"ז (סי' תרעט),

אשה מבנות אשכנז שנוהגת לקבל שבת בהדלקה, והקדימה והדליקה נרות שבת תחלה

עצמו אם ירצה יוכל להתיר נדרו בקבלת שבת וכו'. ע"ש.

נמצא שאף דעת מרן כד' הלבוש, דמהני התרה לקבלת שבת. וכן כתב האליה רבה ליישב דברי מרן הב"י, דסבירא ליה כד' הלבוש. ע"ש. וצ"ע. אולם בלאו הכי יכול בעלה או אחד מבני ביתה להדליק גר חנוכה, שקבלת שבת שלה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. ועיין בספר חזון עובדיה, פורים (עמוד קמ"ד).

ויתכן לומר שבגר חנוכה אין צריך שליחות, אלא אפילו היו מונחים נרותיו על פתחו, ובא חבירו והדליקם עבורו, יצא ידי חובתו, ואף המצוה מתייחסת עבורו ולא עבור חבירו שהדליק עבורו. ואין צריך לזה שליחות, אלא ממילא מתקיימת המצוה בעבורו, כיון שבביתו נרות דולקים על ידי מעשה הדלקה של בר חיובא. ונתקיים בזה גר איש וביתו. ובזה יש לבאר טעמים של הראשונים שכתבו שגם למהדרין בעל הבית מדליק את כל הנרות, ויש לומר שזה מטעם שהמצוה מתקיימת ממילא בבית, ומאליהם יוצאים כל בני הבית, ואין נפקא מינה אם בעל הבית ידליק את הנרות, או אחר ידליק, לכן אין ההידור הוא במה שכל אחד מדליק לעצמו, שהרי אין בזה הידור, אלא ההידור הוא בריבוי נרות, ובעל הבית יכול לגמור את ההדלקה, ואין ענין שכל אחד מבני הבית ידליק את הנרות שהרבו עבורו. ודו"ק.

ד. כן כתב הפמ"ג (א"א ר"ס תרעט), ע"פ דברי המג"א, שכיון שדרכה לקבל שבת בהדלקתה, אסור לה להדליק נ"ח. ומ"ש המג"א שתדליק ע"י אחר, תמה עליו הפמ"ג, די"ל שכיון דקי"ל (קידושין כג:), דכל מידי דלא מצי עביד לא מצי משוי שליח, א"כ איך תוכל לומר לאחר להדליק נ"ח בשבילה. ותיירץ, שאין זה שליחות ממש, כיון שממונו הוא, אחר מעשה קוף עביד. ע"כ. ולכאורה י"ל דבהדלקת נ"ש וקבלת שבת, לא חשיב לא מצי עביד, לפי מ"ש הלבוש (סי' רסג, בהגהה), דמי שקיבל עליו שבת מבעו"י יכול לעשות התרה על קבלתו, דלא עדיף מנדר בעלמא.

ואף שהאליה רבה (סימן רסג ס"ק לח) כתב שהוא צ"ע לדינא. וכן כתב הפרי מגדים (מש"ז סימן רסג סק"ג). אולם בשו"ת זרע אברהם יצחקי (חלק אורח חיים סימן ט') כתב, וז"ל: ולפע"ד דברי מרן הבית יוסף ברורים ונכונים, וכוונתו רצויה לומר דמה שקיבל עליו שבת מבעוד יום, בתוספת מרובה, ודאי שאין איסורו אלא מטעם נדר שקיבל עליו מעתה תוספת שבת, ואם יתחרט וירצה להתיר את נדרו, ודאי שיוכל להתיר את נדרו, כדין כל הנדרים דעלמא, דאכתי לא חל עליו מעכשיו דין תוספת שבת מדינא, אם כן יפה כתב הרשב"א שזה שקיבל עליו שבת מותר לומר לחבירו לעשות לו מלאכה, שהרי הוא

ה. נוהגים שלא לומר "במה מדליקין" בערב שבת חנוכה. ה)

ו. בערב שבת צריך לתת שמן בנרות החנוכה שיעור שידלקן חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, ולכן לא יקדימו ההדלקה בערב שבת חנוכה, כמו שיש נוהגים בכל ערבי שבתות השנה, אלא ידליקו נרות חנוכה כרבע שעה לפני השקיעה, לאחר שיתנו שמן בנרות חנוכה שיעור שידלקו לכל הפחות שעה אחת, באופן שנרות החנוכה יהיו דולקים במשך רבע שעה לפני השקיעה, ורבע שעה של בין השמשות, וחצי שעה אחר צאה"כ, בסך הכל שעה אחת. ואם אין הנרות יכולים להכיל שמן כל כך, או שהנר

ואם שייך בנר חנוכה מצוה בו יותר מבשלוחו, וכתבנו בזה לעיל בכמה דוכתי ומכללם בסימן ועיין בשו"ת מהר"י מינץ (סי' ב) בשם האגודה. תרעב עוד רסט. ע"ש.

שאין אומרים במה מדליקין בשבת חנוכה

בהו, שאסור להשתמש לאורם.

והנה מפשט לשון מרן משמע, דלא אתא אלא לתת טעם למנהג העולם במדינותיו, שלא נמנעו מלאומרו. אבל מעיקר הדין היה נראה לו כדברי מהר"א ז"ל. ועכ"פ לא היה חולק עליו. וגם לא כתב מ"ש אלא בדרך אפשר. ולכן הזכיר דברי מהר"א בשלחן ערוך, והביאו בשם י"א, כדרכו בכמה מקומות, כל שלא נמצא הדין רק בפוסק אחד. ובפרט הכא שיש טעם שלא למנוע מלאומרו. וזה דלא כשיירי כנה"ג שכתב, דנראה מדברי הבית יוסף דראוי לאומרו. וסיים במאמ"ר דמ"מ מנהגיננו לאומרו, וכמנהג שהזכיר מרן בבית יוסף. ע"ש. ואולם כיום המנהג שלא לאומרו בשבת חנוכה.

ומרן החיד"א בברכי יוסף (סק"ב) כתב, והאידנא נהוג עלמא בארץ ישראל שלא לאומרו, והרב ברכת הזבח בספרו תפארת שמואל בהגהות על הרא"ש (דף מ"ז:) כתב, שהוכיח בראיות ברורות לאומרו בכל פעם. ונהרא נהרא ופשטיה. (וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ז סי' מד).

גם בשו"ת רב פעלים חלק ד' (חלק אורח חיים סוף סימן ל"ד), כתב, המנהג פשוט אצלנו שאין אומרים "במה מדליקין" בשבת של חנוכה, מטעם שפיסול השמנים והפתילות בשבת

ה) מה שאין אומרים במה מדליקין בשבת חנוכה, הוא משום שזכר בפרק זה פסול פתילות ושמנים, שהם אסורים בשבת אבל לא בחנוכה, וכמ"ש כן בארחות חיים (הל' חנוכה אות כג), וכ"כ עוד הארחות חיים (דף סב. אות טו). וכן הוא במהרי"א, הובא בבי"י (סי' ער). וכתב ע"ז, ולא ראיתי שנמנעים מלאומרו, ואפשר שהטעם משום דמה שלא חששו לפיסול שמנים בחנוכה משום חומרא ידידיה הוא, שאסור להשתמש לאורה, וליכא למיחש שמא יטה, ועוד שצריך לקרותו להזכיר ג' דברים שצריך אדם לומר בערב שבת עם חשכה, ומשום דבחנוכה לא מיפסלי שמנים אין להניח מלהזכיר. ע"כ. [ועיין מ"ש על כך במאמר מרדכי סק"ד].

ובמאמר מרדכי כתב, דהכי פירושו, שאין נמנעין מלומר במה מדליקין אף שמזכיר שם פיסול שמנים שמותרים בחנוכה, כיון דטעם הכשרם משום חומרא דיליה הוא, דבשלמא אלו היו מותרים מטעם דנרות חנוכה קילי, היה טעם נכון למנוע מלאומרו בחנוכה, דאין להזכיר פיסול שמנים, כיון שהם כשרים לנר חנוכה משום דקילי. אבל מאחר דטעם הכשרם בחנוכה הוא מצד חומרא דיליה, אין להניח מלהזכיר פיסול שמנים בשבת, שהוא מצד חומרא. כלומר דגם נר חנוכה היה אסור להדליק באלו השמנים אי לאו חומרא דאית

שעה קטן, ולא יספיק לדלוק כשיעור חצי שעה אחר צאת הכוכבים, אין יוצאים בזה ידי חובה, והברכות שבירך על הנרות הרי הן ברכות לבטלה, ולכן יש להזהר בזה מאד, שלכל הפחות באחד מהנרות יהיה השיעור הנ"ל, ואם אי אפשר בלאו הכי, ידליק בלי ברכה, ורק אם יש לו על כל פנים נר אחד שידלק כשיעור שעה אחת, ידליק בברכה. (1)

ז. נכון להתפלל מנחה בערב שבת לפני הדלקת נרות חנוכה, כדי שידליקו נרות חנוכה אחר מנחה, מפני שתפלת המנחה כנגד קרבן תמיד של בין הערבים, ונרות חנוכה הם זכר לנס שנעשה בנרות המנורה של בית המקדש, שמדליקין אותם תמיד אחר קרבן תמיד של בין הערביים. אולם כל זה אם הוא מוצא בנקל מנין שמתפללים מנחה מבעוד יום בערב שבת, שאז יתפלל אתם מנחה ואחר כך ילך לביתו להדליק נרות חנוכה. אבל אם אין נמצא בנקל מנין שמתפללים מבעוד יום, לא יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. [ולפיכך גבאי בית הכנסת החוששים שיבואו כמה מהיחידים להתפלל ביחידות, אם יקדימו את תפלת מנחה מבעוד יום, עדיף להנהיג להתפלל מנחה כדרכם מידי ערב שבת]. (2)

היעב"ץ בסידורו. ויש מקומות שאומרים אותו. וכל מקום ינהג לפי מקומו. ע"ש. וכ"ה בנזהר שלום חזן, ובנהר מצרים, ובכף החיים (אות ח).

מותרים בלילי חנוכה, וכיון שאמירת במה מדליקין אינו חיוב מתקנת חכמים, אלא מנהג בעלמא, דחינן לה מטעם כל דהו. כמו שכתב כן

בערב שבת צריך לתת שמן בנרות החנוכה שיעור שידלקו חצי שעה אחר צאת הכוכבים

שאפשר, וליתן שמן בנר עד כשיעור סוף השקיעה, דהיינו צאת הכוכבים. ע"ש. אולם כבר העיר עליו במחצית השקל, שאם לא נתן שמן עד כשיעור חצי שעה אחר צאת הכוכבים, לא יצא. ע"ש. וכן פסק בסכינא חריפא בחיי אדם (כלל קנד סימן יח) שאם לא נתן שמן כשיעור שתהיה דולקת חצי שעה בלילה, לא קיים המצוה, וצריך לחזור ולהדליק בברכה. ומיהו לענין הברכה אין הדין כן, שהואיל ועצם השיעור תלוי בשני תירוצי הגמרא (שבת כא:) וכמו שכתבו האור זרוע, והסמ"ג, והגהות מיימוניות, אין לחזור ולברך מספק, דסב"ל. וראה עוד בדרך החיים ומשנה ברורה (סי' תרעט). ומטעם זה כתבנו שאם אי אפשר ידליק בלי ברכה. ומכל מקום בנר אחד די מן הדין, ויוכל לברך עליו. וכן הביא במשנ"ב.

ואם הרגיש לפני השקיעה שלא נתן שמן כשיעור בשעת הדלקתה, יכבה, וישים שמן כשיעור ויחזור וידליקנה בלי ברכה.

(1) מה שכתבנו שיתן שמן שיעור שידלקו שעה אחת, דהיינו, רבע שעה שלפני השקיעה, ורבע שעה בערך לזמן בין השמשות, מהשקיעה עד צאת הכוכבים, וחצי שעה לזמן ההדלקה אחר צאת הכוכבים. והנה בפמ"ג (א"א ר"ס תרעב) כתב, שאפילו נתן שמן שיעור חצי שעה בצמצום בערב שבת, יש לומר דיצא, כיון שמפלג המנחה ומעלה הוי זמנה. ע"ש. אולם הפרי מגדים עצמו (באשל אברהם סימן תרעט סק"ב) כתב, שמדברי המגן אברהם מוכח שצריך לתת שמן כל כך כדי שידליק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ואף שכמדומה אין העולם נזהרין בזה, מכל מקום ראוי ליזהר ליתן שמן כשיעור הנ"ל. וצ"ע. ע"כ. והמאמר מרדכי (סימן תרעט סק"ב) כתב בפשיטות שצריך לתת שמן שיעור חצי שעה אחר צאת הכוכבים, ואם לאו יש לומר דלא יצא ידי חובה כלל. ואף שאין העולם נזהרים בזה, ראוי להזהירם על כך. ע"ש.

ואין לכחד כי בספר חמד משה (שם) כתב, שיש לאחר זמן ההדלקה בערב שבת חנוכה כמה

להתפלל מנחה בערב שבת קודם הדלקת הנרות

הבא, ואעפ"כ מתפלל בו מנחה של חול ששייך ליום הקודם. אך גם על זה יש להשיב, שהרי מה שמליקין בזמן זה נרות של שבת, אינו משום שמפלג המנחה נחשב קצת כמו יום הבא, אלא הוא מטעם שכך תקנת חכמים שבערב שבת זמן ההדלקה הוא מבעוד יום. דאי אפשר אחרת. ואי נמי משום דאפשר בכל יום להקדים את ההדלקה מבעו"י, וכמו שכתב הרשב"א (שבת כא:).

ג. ויותר נראה שהטעם בזה משום שתפלת המנחה נתקנה כנגד קרבן התמיד של בין הערביים, כמבואר בברכות (כז:), וברמב"ם (פרק א מהל' תפלה הלכה ה), והדלקת נרות חנוכה זכר לנס שנעשה בנרות בית המקדש (שבת כא:). והדלקת המנורה של בית המקדש צריכה להיות אחר הקרבת התמיד של בין הערבים, כמו שדרשו חז"ל בפסחים (נט:). מהמקרא. לפיכך מדליקין נרות חנוכה אחר תפלת המנחה. וכן כתב הגאון רבי שמואל אבוהב, הובאו דבריו בברכי יוסף (סי' תרעט אות ב). וכן כתב מהר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים חלק ב' (סי' מ"ט). וראה בשו"ת קרן לדוד (סי' קנ"ט אות ד'). ובשו"ת בנין שלמה (סי' ג'). ולכן סובר הפרי מגדים שאף בער"ש צריך להקדים תפלת מנחה להדלקת נרות חנוכה. וכ"כ גם בספר נזירות שמשון (סי' תרעא).

ואף שלכאורה משמע ק' מדבריהם שאפי' אם אין מנין מתפללים, יתפלל מנחה ביחידות ואחר כך ידליק נרות חנוכה. וכן מוכח מדברי בעל חות יאיר במקור חיים (ר"ס תרעט). מ"מ הגאון בעל שני לוחות הברית, בסידור שער השמים, כתב, שבערב שבת ידליק נרות חנוכה ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. וכן הובא להלכה בספר אליה רבה (סי' תרעט) וז"ל: וידליק קודם מנחה בין בבית הכנסת בין בבית, ואם אפשר להתפלל עם מנין בבהכ"נ, ידליק בביתו קודם מנחה, ואח"כ ילך לבהכ"נ. ע"כ. ובספר מקראי קודש (סי' טז אות ח). וכן העלה בשו"ת צור יעקב (סי' קלו): שאף על פי שבדרך כלל נכון להקדים תפלת מנחה לנרות חנוכה, מכל מקום בערב שבת מנהג העולם להדליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך הולכים

(ז) בספר ארחות חיים (הלכות חנוכה סימן יז), ובכל בו (סימן מד), כתבו: המנהג להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בין תפלת מנחה לתפלת ערבית, ובערב שבת מדליקים קודם תפלת המנחה, לפני שיתפללו הקהל. וכן כתבו רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת, עמוד עג), ורבי דוד אבודרהם (דף גר ע"ג). וכן פסק המהרש"ל בתשובה (סי' פה).

ונראה הטעם שמקדימים ההדלקה של נרות חנוכה בערב שבת לפני המנחה, מפני קדושת היום שהיא ממשמשת ובאה, וחששו פן תדחק השעה בסיום תפלת המנחה, שאז יהיה קרוב לזמן של בין השמשות. לכן הקדימו ההדלקה לפני תפלת המנחה. ולפי זה נראה שמנהגם היה שכל יחידי הקהל היו מקדימים להדליק נרות חנוכה בביתם בערב שבת עוד לפני תפלת המנחה. והרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא אות ה), הביא דברי הכל בו הנ"ל, והוסיף: שכן כתב מהר"ל, ואין אנו נוהגים כן, אלא אף בערב שבת מדליקים (בביהכ"נ) בין מנחה למעריב. אלא שמכל מקום נראה שבבית אפשר להדליק נרות חנוכה תחלה, ואח"כ להתפלל מנחה בצבור.

אולם הפרי מגדים (באשל אברהם סי' תרעא אות י) כתב שבערב שבת, בביתו יתפלל מנחה תחלה ואח"כ ידליק נרות חנוכה, שאם יתפלל מנחה אח"כ, נראה כתירתי דסתרי. ע"כ. והיינו, שהרי יש המקבלים שבת בהדלקת הנרות. אך ז"א, דא"כ בכל ער"ש היה צריך להזהיר על כך, ובלא"ה גם למנהג אשכנז רק הנשים המדליקות נהגו לקבל שבת בהדלקת הנרות. [ובלא"ה לדינא נקטינן שאם כבר הדליקה נרות ונתכוונה לקבל שבת בהדלקתה, אעפ"כ יכולה להתפלל מנחה, כיון דהוי קבלת שבת של יחיד ולא חמיר כמו קבלת שבת של ציבור. ומכל מקום לכתחלה עדיף שתתפלל מנחה קודם ההדלקה]. ב. או משום שמדליק נרות חנוכה מבעו"י של היום הבא, שהוא שבת, וזה נראה תירתי דסתרי, שמדליק נרות חנוכה של היום הבא ומחשיב את זמן זה שמפלג המנחה כאילו כבר הגיע יום

לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור, כדי שלא להפסיד מצות תפלה בצבור שערכה גדול למאד. (וכמבואר בברכות ח.) ע"כ. לפיכך אם הוא מוצא בנקל מנין מתפללים מנחה מבעוד יום, יתפלל אתם מנחה ואחר כך ילך לביתו להדליק נרות חנוכה. אבל אם אין נמצא בנקל מנין שמתפללים מבעוד יום, אל יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. (וראה בשו"ת זכר שמחה סימן עד, ובספר נתיבי עם עמוד רמח). ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ה' (סי' מד) ובשו"ת יחזקיה דעת חלק א (סימן עד). ומשם בארה.

ובבן איש חי (ש"א פרשת וישב הל' חנוכה אות כ) כתב, וצריכין להזהר בערב שבת, שיתפלל מנחה, ואחר כך מדליקין, ולא יעשה מנהג בורים, שמדליקין נר חנוכה, ואחר כך מתפללים, דהוי תרתי דסתרי. ע"כ. ובהליכות עולם שם העיר, דהנה כן כתב בברכי יוסף (סימן תרעט סק"ב) בשם מהר"ש אבוהב בתשובה כתיבת יד, והסביר, כי תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, ונר חנוכה זכר לנס שנעשה במנורת בית המקדש, ונרות המנורה היו נדלקות אחר תמיד של בין הערביים.

אך מכל מקום נראה דמי שאינו עושה כן אינו נקרא שנוהג כמנהג בורים, כי לא בכל מקום יש מנינים להתפלל מנחה בצבור מבעוד יום, ומכ"ש שרבים טרודים בע"ש מפני כבוד שבת. ויש טירחא דציבורא לאסוף מנין בשביל כך, ומחלו להם חכמים במקום שנראה כתרתי דסתרי כעין מה שכתב הרא"ש (ריש ברכות) בשם הגאונים.

ובוראי שאם אין מנין להתפלל מנחה תחלה, אין להתפלל ביחיד בשביל כך, וכמ"ש בקיצור של"ה, שטועים הם המתפללים ביחיד בבית כדי להדליק נרות חנוכה תחלה. והובא בכף החיים (סימן תרעא סק"עט). וכן כתבו האליה רבה (סימן תרעט סק"א) ועוד אחרונים, ומוכח להדיא שאין להתפלל ביחיד כדי להקדים מנחה לנרות חנוכה. אף דיש לומר דהאליה רבה סבירא

ליה דלכתחלה יש להדליק נרות חנוכה קודם מנחה, וכדברי הרמ"א (סימן תרעא סעיף ז). וכן כתבו המהרש"ל ודעימיה. ועיין בכף החיים (סימן תרעא סק"עח).

גם בשו"ת ויצבור יוסף (סי' ח) כתב, יש להסתפק כשאין מנין בשכונתו, כדי שיתפלל מקודם תפלת מנחה, אם בכל זאת יתפלל מנחה ביחידות קודם הדלקת נרות חנוכה. ושוב מצא באליה רבה (שם) שכתב להדיא שאם יוכל להתפלל אחר כך מנחה בצבור בבית הכנסת, ידליק נר חנוכה בביתו, קודם מנחה, ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל בצבור. ובליקוטי רימ"א שבספר מקראי קדש (סימן טז סק"ח) הביא גם כן שאם רואה שכשיתפלל מנחה תחלה יעבור הזמן, ידליק נר חנוכה קודם תפלת מנחה. וכל מי שאפשר לו להתפלל אחר כך עם מנין בבית הכנסת, ידליק בביתו קודם שילך להתפלל מנחה בצבור. עכת"ד.

ואמנם לענין תפלת ערבית ביום חול אמרינן דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ויש להקדים תפלת ערבית ואחר כך להדליק נר חנוכה. ולכאורה גם בנידון דידן יש לנו להקדים מנחה, אפילו ביחידות, להדלקת נר חנוכה. וצריך לומר דשאני ערב שבת דהדלקת נר חנוכה נעשית מבעוד יום, כי אי אפשר לו להדליק בדיוק בזמן, מפני שהוא מבעיר, וכיון שנעשית מבעוד יום אין זה כמצוה ממש, אלא כהכשר מצוה, ובזה לא אמרינן דתדיר קודם. ואף על פי שמברכים על הדלקת הנר, שאני ברכה שכן תיקנו לברך גם כשמקדים לברך, ומראש כאשר תיקנו מצות נר חנוכה תיקנו שבערב שבת יברכו אף שמדליק מבעוד יום, דזה הכשר הכרחי לקיום המצוה. ונותן בה שמן שיעור שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. אבל סוף סוף אין זה בכלל מצוה ממש, ולגבי תדיר ושאינו תדיר בעינן שיהיה מצוה ממש. ודו"ק.

ולכן מסקנא דדינא, שטוב להחמיר להתפלל מנחה בערב שבת חנוכה קודם שידליק נרות חנוכה. ומכל מקום אם אין לו מנין אלא סמוך לשקיעה, לא יתפלל מנחה ביחידות משום כך, אלא ידליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך ילך

ח. גבאי של בית הכנסת שאין בידו אלא לקנות שמן לנר חנוכה של בית הכנסת, או יין לקידוש של בית הכנסת, שנוהגים שם לקדש על היין בליל שבת ויום טוב, נראה שאף על פי שהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת אינה חובה מן הדין אלא מנהג, [וכמ"ש הריב"ש], מכל מקום עדיף שיקח שמן לנרות חנוכה, שהפרסומי ניסא בבית הכנסת הוא יותר מהפרסומי ניסא שאדם פרטי מדליק בביתו, ועוד דכאילו האידנא שוויה חובה, בכל תפוצות ישראל. ואף על פי שעל ידי זה מתבטל הקידוש בבית הכנסת לגמרי, שאין מקדשים בבית הכנסת על פת, אלא על יין, מכל מקום סמכינן אשינוייה דהריטב"א שיוצאים ידי חובה קידוש מן התורה בתפלת ערבית. ובכל זאת הואיל ויש אומרים שבזמן הזה שאין אורחים אין לקדש בבית הכנסת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רסט). יש להעדיף נר חנוכה על הקידוש שבבית הכנסת, שהרי בזמן הזה בהרבה בתי כנסת אין נוהגים כלל לקדש על היין בליל שבת. מה שאין כן בהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת כמעט בכל קצוי תבל נהגו להדליק. וטוב הדבר שהשליח צבור יכריז קודם תפלת ערבית, שאם יש יחיד מן הקהל שאינו מקדש בביתו, מפני שהוא סומך על מה שהיה שומע קידוש בבית הכנסת, יכוין לצאת ידי חובה קידוש מן התורה בתפלת ערבית שחותמים בה ברוך אתה ה' מקדש השבת. (ח)

לבית הכנסת להתפלל מנחה בציבור. וכן כתב בספר אשרי האיש דבערב שבת אם אין לו מנין להתפלל בו אלא לאחר ההדלקה, לא יתפלל ביחידות, אלא יתפלל מנחה אחרי הדלקת נרות חנוכה.

גבאי של בית הכנסת שאין בידו אלא לקנות שמן לנר חנוכה של בית הכנסת, או יין לקידוש של בית הכנסת

ח. חזון עובדיה חנוכה (עמ' קעג). והנה אף שהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת אינה חובה מן הדין אלא מנהג, וכמו שכתב הריב"ש, מכל מקום עדיף שיקח שמן לנרות חנוכה, שהפרסומי ניסא בבית הכנסת הוא יותר מהפרסומי ניסא שאדם פרטי מדליק בביתו, ועוד דכאילו האידנא שוויהו חובה בכל תפוצות ישראל. ואע"פ שע"ז מתבטל הקידוש בביהכ"נ לגמרי, שאין מקדשים בביהכ"נ על פת, אלא על יין. מכל מקום סמכינן אשינוייה דהריטב"א שיוצאים י"ח קידוש מה"ת בתפלת ערבית. וכ"כ רבינו ישעיה מטראני בפסקיו, ובספר המכריע (ס' עא), ובתוס' רי"ד (פסחים קו.). ובצירוף דעת הסוברים שבזה"ז שאין אורחים אין לקדש

בביהכ"נ, וכ"ה בש"ע (ס' רסט). יש להעדיף נר חנוכה על הקידוש שבבית הכנסת, שהרי בזמן הזה בהרבה בתי כנסת אין נוהגים כלל לקדש על היין בליל שבת. משא"כ בהדלקת נר חנוכה בביהכ"נ כמעט בכל קצוי תבל נהגו להדליק. ואם אין השליח צבור מכריז לכיין בתפלה, במקומות שמקדשים בבית הכנסת כדי להוציא ידי חובה את מי שאינם מקדשים בביתם, אין הכי נמי עדיף קידוש כדי לזכותם במצוה מה"ת, ומה שאין כן מצות נר חנוכה שאינה מצוה מה"ת. ועוד שנר חנוכה בביהכ"נ אין בו ביטול מצוה ממש, משא"כ אנשים אלו שיבטלו מצות קידוש המוטלת עליהם.

סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת

א. יש להזהר לתת הנרות במקום מתאים מערב שבת, באופן שהרוח לא תכבה אותם בליל שבת בעת פתיחת וסגירת הדלת. ונרות חנוכה שמונחים אחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת בשבת, שמא יכבה את הנרות ברוח, בין נר של שעה בין נר של שמן. ואפילו אם פותח וסוגר את הדלת בנחת, יש לאסור, ולכן בערב שבת חנוכה, כשמדליק נרות חנוכה סמוך לפתח הבית, יתן איזה דבר שיחצוץ בין נרות החנוכה לפתח, להגן מפני הרוח שלא יכבה את הנרות כשפותח את הדלת. ואסור לקבוע את החנוכה שמדליקים בה נרות חנוכה בשמן בדלת עצמה, כי בפתיחת הדלת או בסגירתה, מרחיק את השמן מן הפתילה שבנר, או מקרבו אליה, ויש בזה איסור שמכבה או מבעיר. ואף על פי שאינו מתכוין לכך, פסיק רישיה הוא ואסור. אולם כשהנרות מונחים במקום רחוק מהדלת, כגון בחדר גדול וכדו', אף שהם דלוקים ממול הדלת, אין לאסור בזה, דלא הוי פסיק רישיה, ואינו אלא דבר שאינו מתכוין. (א)

לפתוח דלת בשבת כנגד נרות חנוכה דולקים

להשתמש לאורה, והוה ליה פסיק רישיה דלא ניחא ליה. אבל בטור כתב בשם מהר"ש דהוי דבר שאינו מתכוין ולא פסיק רישיה. וכן השיג במלבושי יום טוב על דברי הלבוש. וצריך לומר דסבירא ליה למהר"ש, דהש"ס דידן (פרק כירה מז). פליג על הירושלמי בזה. וכן מבואר להדיא בתשובת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן מה) דהוי דבר שאינו מתכוין. ועיין עוד בשו"ת אור זרוע, ובמהר"ם בן ברוך (סימן שעז). והובא על ידי רבי יצחק זאב כהנא ז"ל בתשובת מהר"ם עמוד צא. ע"ש. ועיין באור זרוע (הלכות ערב שבת סימן לג) מה שכתב בזה. ועיין בספר בארות המים (דף קא ע"א), ובשו"ת יביע אומר חלק ד (חא"ח סימן לד). והעיקר כסברא ראשונה שאוסרים בזה וכסתם מרן. וכן כתב בספר נזירות שמשון.

ואמנם דעת מרן הש"ע שאפי' אם פותח וסוגר את הדלת בנחת, יש לאסור, ושלא כמו שפסק המשנ"ב (סי' רעז סק"ז), בשם הב"ח והמ"א, שאם פותח וסוגר את הדלת בנחת מותר. ע"ש, דליאת לדעת מרן הש"ע. ואף הב"ח כאן (בסי' תרפ) כתב, דהיינו דוקא כשקבע הנרות בכותל אחורי הדלת, אז מותר לפותחו בנחת, אבל בדלת עצמה יש להחמיר. עכ"ל. וכ"פ מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' רעז סק"א) שאנו אין לנו אלא כדעת הטור ומרן הש"ע, דמוכח דס"ל שבכל ענין אסור. ע"ש. וכ"כ המאמר

(א) שבת (קכ:). טור ושלחן ערוך (סי' רעז ס"א, וסימן תרפ ס"א). והיינו, שהנר קבוע בכותל שכנגד הדלת ממש, וכשפותח הדלת יש לחוש שהרוח תכבה את הנרות. ואפילו אם אין עתה רוח, יש לאסור שמא יהיה רוח. וכתב המגן אברהם (סק"א), שאף אם פותח את הדלת בנחת, יש לאסור, שהרי הרוח מנשבת גם בזה. ומה שכתב הרמ"א בהגה, אבל לנעול הדלת כנגדו מותר, קאי אסוף הסעיף, כשקבוע בדלת עצמה וכו' דאסור לפתחו ולנעלו כדרכו, אבל בנחת שרי. וכן משמע בגמ' (שבת מז:) דשרי לטלטל הנר ולא אמרינן שמקרב השמן לנר או מרחיקו, ואין איסור אלא משום דהוי בסיס לדבר איסור, ובדלת לא שייך בסיס לדבר האסור, דבטלה לגבי הבית. וכן משמע בב"י דלפידוש ר"ת לא מיתסר אלא כדרכו, משמע דלפידוש רש"י אפי' שלא כדרכו אסור.

והנה בכף החיים (סק"ג) כתב, שזה נראה דעת הלבוש והגר"ז, והחיי אדם. אבל האליה רבה היקל לסגור את הדלת בנחת, וכ"ד התוספת שבת, והנתיב חיים, והרב מטה יהודה, ולכן בשעה"ד יש להקל בזה. ע"ש. והסביר הלבוש, שדעת המתיר היא דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה. ולכאורה הרי בירושלמי (פרק כירה) לייט עלה רבי יוחנן דהוי מכבה ומבעיר, וצריך לומר דשאני נר חנוכה שאסור

ב. אם נר חנוכה קבועה בכותל שאחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת כדרכו בליל שבת, שמא תהא הדלת נוקשת על הנר ותכבנו, אלא פותח ונועל בנחת. (ב)

ג. אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה שהיא קרובה קצת אל הדלת, ואפילו אין שם אלא רוח מצויה, מפני שהרוח המנשבת גורמת להבעיר המדורה יותר, ואף על פי שאינו מכויין בזה, מכל מקום פסיק רישיה הוא. אבל אם היה פתוח כנגדה, מותר לסוגרו ואין בו משום מכבה. ואף על פי שהרוח היה מבעירה אין בו משום מכבה שאינו עושה כלום אלא עוצר הרוח, ואם תכבה תכבה. (ג)

שלו ס"ג). וא"כ לא היה לו להביא סברת המתיר בזה, והמעין בד' הטור בשם מהר"ר שמואל, יראה שטעמו דס"ל דלא הוי פסיק רישיה אלא דבר שאינו מתכוין. וכן הוא בתשו' מהר"ם בר ברוך (סי' שמח) הנ"ל. ומ"מ ידוע שהלכה כסתם מרן, ואסור. ואע"ג דבירושלמי (פ"ג דשבת ה"ז) איתא, תניא נר שמונח אחורי הדלת פותח ונועל בשבת, ובלבד שלא יתכוין לא לכבות ולא להבעיר, רב ושמואל מקללים מאן דעבד כן, יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וכו'. צ"ל דבנר חנוכה שאסור להשתמש לאורה, אף אם מבעיר, הו"ל פ"ר דלא ניחא ליה. דלדעת בעל הערוך מותר. אי"ס ל' למהר"ש דהבבלי פרק כירה (מז). פליג על הירושלמי, וס"ל דהוי דשא"מ. וכ"כ בתשו' מהר"ם (דפוס פראג סי' מה). וכ"ה בשו"ת מהר"ם דפוס קרימונה (סי' קעז). ע"ש. ועוד י"ל דס"ל למהר"ש דהיינו בפתח ונועל כדרכו, אבל אם עושה כן בנחת הו"ל דבר שאינו מתכוין. וכ"כ הב"ח (סי' תרפ). ע"ש. [ממון אאמרי].

ומכל מקום הפותח דלת החדר שהנר דלוק בתוכו, וכתוצאה מפתיחת הדלת כבה הנר, יש אומרים שאין זה נקרא מחלל שבת בשוגג, ודמי לנועל את ביתו ונמצא בתוכו צבי. וראה בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' נדנח), ובכח"ח שם (אות ד), ובשו"ת בצל החכמה ח"ב (סי' לב). ע"ש. וראה בכיוצא בזה בשו"ת רב פעלים ח"ג (סי' יט). ע"ש. [ובשו"ת תרומת הדשן (סי' נט) כתב להקל לסגור חלון פתוח כנגד הנר, כדי שהרוח לא יכבה את הנר. ע"ש. ובשו"ת פעולת צדיק ח"ב (סי' רסג) דן אם מותר לפתוח החלון שכנגד הנר, כדי להאיר יפה. וראה עוד בשו"ת אז נדברו ח"ז (סי' מ'). ע"ש.]

(ב) שלחן ערוך שם.

מרדכי (סי' רעז סק"ה) בדעת מרן. ומיהו נר של שעה מותר. וכמ"ש בפסקים ותשובות למהר"ם (הנד"מ ח"א עמ' צא סי' עז). וכן העלה בשו"ת באורות המים (דף קא. ד"ה אבל). ע"ש. אולם כשהנרות מונחים במקום רחוק מהדלת, כגון בחדר גדול וכדו', אף שהם דלוקים ממול הדלת, אין לאסור בזה, דלא הוי פסיק רישיה, ואינו אלא דבר שאינו מתכוין. נראה בשו"ת עמק הלכה סי' פט].

והנה מרן הש"ע (סי' תרפ) כתב: בערב שבת יתן איזה דבר שיחצוץ בין נרות החנוכה לפתח, להגן מפני הרוח שלא יכבה את הנרות כשפותח את הדלת. [ואחר שכבתה בליל שבת, אסור לטלטל את החנוכיה להסירה ממקומה, אא"כ התנה עליה מבעו"י, שיהא רשאי לטלטלה אחר שתכבה. וכמ"ש מרן הש"ע (סי' רעט ס"ד). ע"ש]. ואסור לקבוע נרות החנוכה שהודלקו בשמן, בדלת עצמה, כי בפתיחת הדלת או בסגירת הדלת מרחיק השמן מן הפתילה שכבר, או מקרבו אליה, והוי מכבה או מבעיר, ואע"פ שאינו מתכוין לכך, מ"מ הוי פסיק רישיה. ומיהו אין הדלת נאסרת בטלטול משום מוקצה, שמכיון שהדלת בטלה לגבי הבית חשיבא כמחוברת לקרקע ואין כאן איסור טלטול. כמ"ש בהגמ"י (פ"ה מהל' שבת אות ז), והטור (סי' תרפ), ובתשו' מהר"ם בר ברוך (דפוס לבוב, סימן שמח), ובתשובה דפוס פראג (סי' מה). ע"ש.

ומה שכתב מרן בש"ע כאן, בדין הקובע נרות חנוכה בדלת עצמה, "ויש מי שמתיר", כתב הלבוש, דהיינו טעמא משום דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה. ע"ש. ובאמת שדעת התוס' והרא"ש (שבת קא.), ורוב הפוסקים דפ"ר דלא ניחא ליה אסור מדרבנן. וכן פסק מרן בהדיא בש"ע (סי' שכ ס"ח), דפ"ר דלא ניחא ליה אסור. וכ"פ עוד (בסי'

לפתוח ולסגור דלת כנגד המדורה - גדר "גרמא"

השמן לפניו או לאחריו, ונמצא מכבה או מבעיר. דלא שייך כה"ג מכבה או מבעיר, ואפי' אי שייך דבר שאין מתכוין מותר, דלאו פסיק רישיה הוא. עכ"ל. וראה להלן.

והנה מרן בש"ע (או"ח סימן רעז) כתב, נר שמונח אחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת (כדרכו), (רמב"ם פ"ה ומרדכי פ' כ"ב וב"י בשם סמ"ג) שמא יכבנו הרוח. אבל לנעול הדלת כנגדו, מותר (ת"ה ס"י נ"ט). וה"ה בחלון שכנגד הנר שעל השלחן (מרדכי פכ"ב וב"י בשם תוספות וטור). ואם הוא קבוע בכותל שאחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת ולנעול כדרכו שמא תהא הדלת נוקשת עליו ותכבנו, אלא פותח ונועל בנחת. ואם הוא קבוע בדלת עצמו, שפתיחתו ונעילתו מקרב השמן לנר או מרחיקו ממנו, אסור לפתחו ולנעולו. הגה: ובנר של שעוה מותר לפתוח ולנעול אע"פ שהוא קבוע בדלת (ב"י).

ואף דע"י רוח מצויה אין דרך המדורה להבעיר יותר, אפ"ה אסור, דגזרינן אטו שאינה מצויה. ואם אין שם רוח כלל מותר. [מ"א בסימן תקי"ד סק"ט]. ואם ע"י דפיקת הדלת עושה רוח מצויה, משמע בחדושי הר"ן דאסור.

וכשאנו מתכוין ללבות את האש, אפילו ברוח שאינה מצויה, יש אומרים דאינו אסור אלא מדרבנן, דהוי הסרת מונע, וחשיב גרמא. כמבואר בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח ס"י לה אות ט"א). ושם כתב בזה"ל: ומה שאסרו אפי' ברוח מצויה גזרה אטו שאינה מצויה, משום שהדבר קשה להבחין כ"כ בין רוח מצויה לשאינה מצויה. וכעין מ"ש המג"א (ס"י תקי"ד סק"י) שאפי' אין שם רוח כלל י"ל דגזרינן אטו יש רוח, שבכל רגע ורגע הרוח מנשבת, וא"א להבחין בזה וכו'. ע"ש.

ולפ"ז נחא מ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' שבת הי"ז), ואסור לפתוח הדלת כנגד המדורה בשבת כדי שתהא הרוח מנשבת בה. ואע"פ שאין שם אלא רוח מצויה. עכ"ל. ומשמע דדוקא במתכוין אסור. וכן דייקו להדיא המרכבת המשנה אשכנזי שם. והפמ"ג (ס"י רעז סק"י). ע"ש. וקשה דהא בגמ' מוכח דהוי פסיק רישיה, וכדפריך אי ברוח שאינה מצויה מ"ט דמאן דשרי. ומאי קושיא נימא דס"ל

(ג) בגמרא פרק כל כתיבי (שבת קכ:) תנא נר שאחורי הדלת פותח ונועל כדרכו, ואם כבתה כבתה. לייט עלה רב. ואסיקנא דאפילו לר"ש דשרי דבר שאין מתכוין, פסיק רישיה הוא ואסור, ופירש ר"ח, שהנר קבוע אחרי הדלת ובפתיחתו יכבנו. ועוד אמרו שם, אמר שמואל פותח אדם דלת כנגד המדורה בשבת. לייט עלה אביי, ואסיקנא דברוח מצויה פליגי, אביי גזר אטו שאינה מצויה דאסור לכ"ע, ושמואל לא גזר. וקיי"ל כאביי. וכ"פ בהלכות. וכ"ה ברמב"ם (פ"ה מהלכות שבת) נר שאחורי הדלת אסור לפתוח הדלת ולנעול כדרכו, מפני שהוא מכבהו, אלא יזהר בשעה שפותח ובשעה שנועל. ואסור לפתוח את הדלת כנגד המדורה בשבת, כדי שתהא הרוח מנשבת בה, ואע"פ שאין שם אלא רוח מצויה. ע"כ. וכן הוא בכלבו (ס"י לא) נר שאחורי הדלת לא יפתח וינעול כדרכו, דהא לייט עלה אביי, אבל לפתחו בנחת מותר, דהא אין מכוין לכבות ולא הוי פסיק רישיה.

וע"ש בהגהות מיימוניות שהביא ירושלמי, דבי רב תנא, נר המונח על הדלת פותח ונועל בשבת, ובלבד שלא יתכוין לכבות ולהבעיר. רב ושמואל פותרין לה בשוכח, ומקללין למאן דעבד הכי, יכרת ה' לאיש וגו'. וצריך לזהר שלא להניח נר חנוכה על הדלת מהאי טעמא. וכתב מהר"ם, ראיתי בצרפת ממה"ר שמואל, שלא היה לו מקום מאחרי הדלת להדליק נר של חנוכה, והיה מדליק בדלת עצמה אחורי הדלת, יש לי ראייה מההיא דאין גוררין אותה בשבת בזמן שיש עליה מעות, שיש להתיר, דדוקא בזמן שהיא נשמטת אין גוררין אותה, אבל אם אינה נשמטת גוררין אותה אע"פ שיש עליה מעות, כיון שמחוברת לשידה, ועל השידה אין מעות, בטלה היא לגבי שידה. וכ"ש שהדלת בטלה לגבי הבית, שהרי מחוברת היא לקרקע. ואין לומר כשהוא פותח ונועל מטה השמן או השעוה אל הפתילה, או ממנה, ונמצא מכבה או מבעיר, הלא לקמן בסוף פירקא לא אסרינן שמן שבנר בשעה שהוא דולק מהאי טעמא, אלא משום דהוי בסיס לדבר האסור, ובפ' כל כתיבי נמי אמרינן, נר שע"ג טבלא מנער הטבלא והיא נופלת, ואם כבתה כבתה, שמטה

כר"ש דק"ל כוותיה דדבר שאינו מתכוין מותר. ולפי גירסתינו דרב יהודה הוא דאמר פותח אדם דלת כנגד המדורה, נימא דאזיל לשטתיה לעיל (שבת נ:), דאמר רב יהודה עפר לבינתא מותר לחוף בו. ולא חייש להשרת שער, דדשא"מ מותר. ע"ש. ולגירסת רבינו חננאל דגריס הכא: א"ר יהודה אמר שמואל פותח אדם וכו', וכן הגירסא בס' יראים (סי' קב), ועוד ראשונים, הרי ידוע דשמואל ס"ל כר"ש בגרירה (שבת כב. ק"א: וכתובות ו. ובכורות כה. לד.) ועל כרחיק דפ"ר הוא, וא"כ גם כשאינו מתכוין יש לאסור. אולם לפי האמור נחא, דהכא ליכא אלא איסורא דרבנן, כיון שאינו אלא כמסיר המונע ולא חשיב כעושה מעשה בידים רק גרמא בעלמא. ומש"ה כל שאינו מתכוין להבעיר מותר, אע"ג דהוי פ"ר. וכמ"ש האבני נזר (סי' קצד) דבגרמא אין לאסור כשאינו מתכוין אפי' הוי פ"ר. והגמ' מיירי במתכוין לכך.

אולם יש אומרים דהוי איסור תורה, ואינו בכלל גרמא אחר שנעשה מיד. ועיין בשו"ת ארץ צבי פרומר (סי' קיב) שאחר שצידד דבנ"ד חשיב גרמא כיון דהוי הסרת המונע, מ"מ מסיק דלמעשה אין להקל. ובתוך דבריו הזכיר ראיה מהתוס' (שבת לח: ד"ה מעשה), שכתבו, דבסילון היו בו נקבים וכשהיו רוחצים בשבת היו פותחין הנקבים ומתערבין הצוננין בחמין (של חמי טבריא). דהשתא ליכא אלא חדא גזירה אטו חמי האור. ע"ש. משמע להדיא שאין פתיחת הנקבים שבסילון אלא ע"י הסרת המונע אפי"ה חייב משום מבשל מה"ת. עכת"ד. וכן ראיתי אגב ריהטאי בס' יבין דעת (קונט' גרם המעלות אות רד) שהביא ראיה זו. והיא ראיה מהימנא.

וגם המחזה אברהם (סי' נב) לא התיר הסרת המונע כ"א בצירוף תנאי שעושה הסרת הגג מעל פני הזרעים לפני זריחת השמש, שהואיל ואין השמש זורחת עדיין, ואפשר שיתכסו השמים בעבים לאחר מכן, ומש"ה ודאי דחשיב גרמא. ע"ש. וכן משמע בחת"ס (חאה"ע כ ד"ה והנה).

ולפ"ז ניחא בפשיטות הא דאסרינן פתיחת הדלת לפני המדורה אפי' ברוח מצויה, משום דגזרינן אטו רוח שאינה מצויה שמנשבת בשעת הפתיחה ממש, דהו"ל ככח ראשון וכגירי דיליה.

וכמ"ש המג"א (סי' תקיד סק"י), דלהרמ"א הא דאסור דלת לפני המדורה, היינו כשיש שם עכ"פ רוח מצויה, אבל אם אין שם רוח כלל שרי אע"פ שסוף הרוח לבוא. אלא שהמג"א שם כ' לפקפק ע"ד הרמ"א, שי"ל שגם כשאין רוח כלל גזרינן אטו יש רוח, שבכל רגע ורגע הרוח מנשבת וא"א להבחין בזה וכו'. ע"ש.

[ואולם בס' מנורה הטהורה (ר"ס רעז) כ' שדברי המג"א בזה אינם מוכרחים, ואין לאסור פתיחת הדלת אא"כ הרוח מנשבת כבר. ע"ש. וכ"כ במטה יהודה עייאש (סי' רעז סק"ד) להצדיק דברי הרמ"א בשם מהרי"ל, ודוחה ד' המג"א. והמאמר והנהגה שלום (בס' תקיד) פסקו כהרמ"א לגבי יו"ט. וכ"כ בבא"ח (פר' במדבר אות כה). והגר"ז ועוד אחרונים פסקו כהמג"א. ואכמ"ל.]

וע' בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' מד), שהביא הסוגיא דשבת (קכ:) בדין פתיחת דלת כנגד המדורה. והקשה, שהרי נשיבת הרוח ע"י פתיחת הדלת אינה אלא גרמא בעלמא, וא"כ מ"ט לייט עלה אביי, הא הו"ל כגרם כיבוי, דשרי הש"ס בתר הכי, מדכתיב לא תעשה כל מלאכה, הא גרמא שרי. ותירץ דשאני הכא דהו"ל כזורה ורוח מסייעתו (בב"ק ס.) שע"י פתיחתו הוא מבעיר (מיד) בסיוע הרוח. ע"ש. וד' הר"ח (שבת קכ:) מסייעים אותו סיוע שיש בו ממש. ומ"מ אף הזר"א שם מודה לעצם החילוק בין גרמא שנעשית לפני זמן מה מעשיית המלאכה, כגון נתינת מחיצת הכלים המלאים מים, שמתבקעים וגורמים כיבוי, שע"י אותו מעשה גרם שלאחר זמן תיעשה המלאכה מאליה, שזוהי גרמא המותרת בשבת, להעושה מלאכה ומסתייע בפעולתו ע"י גורם אחר, כגון זורה ורוח מסייעתו, דחשיב גירי דיליה ואסור. ע"ש. וכן הסכימו לחילוק זה הרבה אחרונים. ומהם: מהר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קפח בד"ה אלא דראיתי). ובשו"ת בית יצחק שמעלקיש (חאו"ח סי' נז). ובשו"ת זקן אהרן וואלקין (סי' ט"ו). ובשו"ת חלק לוי (חאו"ח ס"ס צג). ובשו"ת אבני חפץ (סי' כו אות ב). ועוד. ולפ"ז כל שהדבר נעשה מיד במהירות הבזק, נראה שיש להחמיר. וכדמסיק הארץ צבי הנ"ל.

והנה אחר שנתבאר שפתיחת דלת כנגד המדורה

ג. מותר לגעת בשבת בחנוכיה חשמלית העומדת על התיבה, אף כשהמנורות דולקות, ובלבד שלא ינענע את החנוכיה. אבל בחנוכיה התלויה באויר, יש אומרים שאסור לגעת בה. ואם יש חשש שיכבה את הנורות שבחנוכיה, כגון שהמנורות רופפות, וכדומה, צריך ליזהר שלא לגעת בה בשבת, וגם שלא להשען על התיבה, כדי שלא יבוא לידי כיבוי והדלקה בשבת. ואסור לגעת בנרות חנוכה של שמן הדולקות בשבת, אף אם אינו מטלטל את הנרות ממקומן, שאף שאין לאסור בזה משום טלטול מוקצה [שהרי אינו מטלטל], מכל מקום יש לחוש שעל ידי הנגיעה יטה השמן ויבעיר, או שיבא לידי כיבוי. ולכן אם

אינה בגדר גרמא, אתי שפיר מה שכתב מרן בש"ע (סי' רעז ס"ב) שאסור לפתוח דלת כנגד המדורה, משום הבערה. ואי נימא דהוי רק גרמא, הוה ליה להתיר ככל פסיק רישיה בדרכנן. אלא ודאי דלא

הוי גרמא אחר שנעשה מיד. וממילא הוי פסיק רישיה בדאורייתא. [נע"ש ביביע אומר שהאריך בענין סגירת הבית כשיש בבית צבי, ובמחלוקת הראשונים בזה].

היתר גרמא - גם שלא במקום פסידא

שאינו נוגע בדבר הדולק אלא עושה דבר שהוא חוצה לו הגורם את הכיבוי, אבל הכא בשמן והפתילה שתיים גורמים את ההבערה, והממעט מאחד מהם וממהר את הכיבוי חייב. ע"כ.

ומעתה אין שום סרך ראייה מדברי הרשב"א והארחות חיים שאוסרים גרם כיבוי שלא במקום הפסד.

וגם דיוקן מהמאירי ומחידושי הר"ן אינו מוכרח כלל, הילכך העיקר כדברי הפוסקים דגרם כיבוי שרי אפילו שלא במקום הפסד.

וכן מפורש בסמ"ק (סי' רפב עמוד רצד) דהא דתניא המסתפק מן השמן חייב משום מכבה, פירוש שמכחיש אורו, ולא מפני שהוא גורם כיבוי, דקי"ל גרם כיבוי מותר. ע"ש.

וכן מבואר במחזור ויטרי (סי' קיג עמוד פח). ע"ש. גם הרבה ראשונים כתבו בסתם והלכה כרבנן דגרם כיבוי שרי. ולא אמרו דדוקא במקום פסידא, ומהם, ספר העתים (סי' קס) ובספר האורה (סי' טו), ובראב"ן (סי' שד"מ), והראב"י (שבת, סי' רנד עמוד שלו), וספר התרומה (סי' רמה), ורבינו ישעיה מטראני (שבת קכ.), והריא"ז (שבת קכ.). וסתמם כפירושם דגרמא שרי אפי' שלא במקום הפסד, וכדעת מרן שקיבלנו הוראותיו. וכן כתבו האחרונים שהובאו ביביע אומר ח"י (סי' כט).

והנה מה שהתירו גרמא בכיבוי דליקה [עיין בש"ע סי' רלד], אינו דוקא בדליקה, אלא כל גרמא אף שלא במקום פסידא שרי, כמו שסתם לנו מרן בש"ע (סי' שלד) ודלא כהרמ"א שם שסובר דדוקא במקום פסידא מותר לגרום כיבוי.

ומכאן העיר מרן אאמור"ר על מ"ש מחבר אחד, שהרשב"א בעבודת הקודש (שער ג' סימן ג'), והארחות חיים (הל' יו"ט אות נד) ס"ל כהרמ"א דגרם כיבוי שלא במקום הפסד אסור. וכוונתו למ"ש הרשב"א שם, שהמרבה פתילות בתוך נר אחד הדולק אם לרבות אורה מותר, שזה לצורך, אע"פ שעי' כך הוא ממהר כיבוי הנר. אבל אם לקרב כיבוי אסור, שזה גורם לכיבוי שלא לצורך אוכל נפש. וכ"כ הארחות חיים הנ"ל. אלמא דלקרב כיבוי שהוא גרמא אסור. [שו"ת תפלה למשה ח"ב סי' כג עמוד רנג].

ואולם אשתמטיתיה דברי הרא"ש (פ"ב דביצה סי' יז) דהא דתניא המסתפק מן השמן חייב משום מכבה, היינו משום שממהר כיבוי. דהכי קי"ל נמי בשפופרת של ביצה, והתם אי אפשר לומר הטעם מפני שמכחיש את אור הנר, שהרי הנר מלא שמן, והוא מסתפק רק מן השמן אשר בשפופרת, שטפטף תמיד לתוך הנר. ואעפ"כ חייב, כדאמרינן בשבת. ונראה דאף רבנן דר' יוסי דס"ל דגרם כיבוי שרי, מודו בהאי גרמא דחייב, דעד כאן לא פליגי התם אדר' יוסי אלא משום

השלחן רעוע במקצת, אין להדליק עליו נרות חנוכה, באופן שיש לחוש שאם ינענע את השלחן יבוא לידי כיבוי והבערה [על ידי הרחקת השמן מהפתילה]. ג)

לגעת בחנוכה חשמלית בשבת

דמשמע מדברי הרמ"א דבלא חשש הטייה אין לחוש משום איסור טלטול מוקצה על ידי הנדנוד, דמיירי שדבר היתר מונח עליו ורוצה ליקח ממנו, והוי טלטול מן הצד דמותר, כמו שכתוב בסי' ש"א סעיף ח'. אבל ליגע בו ממש אסור במנורה תלויה, אפי' אין הנר דולק בתוכה. ובביאור הלכה (סי' רע"ז מ"ג ד"ה והנרות) הביא דההיתר "משום שאין מכויץ", חוזר גם על שריותא דמוקצה, ולא רק על הבערה. וכ"כ האליה רבה (סוף סי' רס"ה). ושם (ד"ה פן יתנדנד) כתב, דבאור זרוע שממנו נובע הדין של הרמ"א מצאתי, דאפי' נוגע ממש במנורה תלויה מקרי טלטול מן הצד. נואמנם בנגיעה בעלמא במוקצה, כשאינו מטלטלו כלל, נתבאר בילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שי' דאין בזה איסור. ואין כאן מקומן.

ובתוספת שבת (אות ו') ביאר הטעם שמותר ליגע במנורה תלויה, משום שעיקר הטעם של איסור מוקצה הוא משום הוצאה, וכמו שאמרו בשבת (קכד:), ובביצה (לז:), דאסרו טלטול גופיה משום הוצאה. ואף שהרמב"ם (סוף פרק כ"ד משבת) כתב טעמים אחרים לאיסור מוקצה, מ"מ גם הוא מודה שעיקר הטעם הוא משום הוצאה, וכמו שכתב הרב המגיד שם, וכמו שביארנו בילקוט"י שבת כרך ב' (סי' שח עמוד תמד), ולפי שאין איסור הוצאה מן התורה אלא עד שיציא את כל החפץ כולו, כדאיתא בשבת (צא:), מש"ה דבר שהוא מחובר או תלוי וקשור בקשר אמיץ, לא שייך בו איסור מוקצה, כיון דליכא למיגזר ביה משום הוצאה. ע"כ.

ועיין בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (תארי"ח סי' נ"ו) שעמד על דברי הרמ"א הנ"ל מדקיימא לן בש"ע (סי' ש"ח סעיף מ"ב) שלענין איסור מוקצה אפי' מנענע מקצתו אסור, ואם כן מאי שנא הכא דשרי. וכתב ליישב, דשאני הכא שאינו

ג) הנה הדרכי משה (סי' רס"ה אות ב') כתב בשם האור זרוע (סי' לג), ראיתי כתוב בשם רבינו תם, שהתיר ליגע בנר תלוי בשעה שהוא דולק, "דמאחר שאין מכויץ" להבעיר, הוי דבר שאינו מתכוין. ומשום מוקצה ליכא, דהא טלטול מן הצד הוא, ולא שמיא טלטול. ובמלכותינו בארץ כנען נזהרים שלא ליגע בנר תלוי, ונשים מתענות על כך, וכל שכן בנר שמן שכולו נמשך אחר הפתילה, ובקרב מתנדנד ומתחייב משום מכבה ומבעיר. ואפשר דאף ר"ת לא קאמר להיתר מעשה אלא להיתר טלטול בעלמא נתכוין. וכן מצינו באמוראים שהיו עושים כן. ולכן איני סומך על הוראה זו. ע"כ. וכן הוא בהג"ה בסעיף ג', דאסור ליגע בנר דולק כשהוא תלוי, אף על פי שאינו מטלטלו ואין בו משום מוקצה בנגיעה בעלמא, מ"מ אסור פן יתנדנד קצת מנגיעתו ויטה (א"ח). וז"ל הרמ"א (סי' רע"ט): ומכל מקום מותר ליגע בטבלה הואיל ואינו מטלטל את הנר. והוא הדין שמותר ליגע במנורה שבבית הכנסת, והנרות דולקות עליו, ובלבד שלא ינענע. [מדרכין].

וכתב שם הט"ז (סק"ו) שכ"ז אם המנורה קבועה בעמוד או בתיבה, אבל אם המנורה תלויה, אפי' ליגע בה אסור, שהרי בנקל ינענע. והוסיף בכף החיים, שאם היה במקום עמידתו בתפלה נר דולק יש לזוהר מלנענע עצמו בשעת התפלה, משום שע"י נענוע הגוף והבל הפה בכח אפשר לבוא לידי כיבוי או הבערה. וע' בשו"ת הלל אומר (סימן קפ), שכתב לרזן בשלחן הבימה שבבית הכנסת שמוחקנת בה מנורת חשמל, ובגלל איזה קלקול כשמנדנדים את השלחן או גוללין את הספר תורה, המנורה נכבית ונדלקת מידי פעם, אם מותר להשתמש בשלחן זה. ע"ש.

ובמשנה ברורה (סק"י) הביא בשם המגן אברהם,

מתכוין לגדנדרו ולנענעו, אלא ליגע בו בלבד. אלא דהוי פסיק רישיה, שמכיון שהוא תלוי באויר, בודאי שיתנענע בנגיעתו. ומ"מ כיון דהוי פסיק רישיה בדרבנן מותר.

ויש להעיר בזה, דהכא משום דאין מוקצה במחובר קאנינן עלה. ולהסוברים דיש מוקצה במחובר י"ל דאין זה בגדר פסיק רישיה אלא מעשה בידים, ודמי לנוגע בביצה עגולה דהוי מעשה בידים. (עיין סי' שכב במשנה ברורה סק"ג). ובדין אין מוקצה במחובר עיין בילקו"י (עמוד תכ"ז ד"ה וגם, ועמוד תל"ו עד עמוד תמ"ז).

ומחבר אחד הקשה על הביאור הלכה הנ"ל המתיר לנוגע ממש במנורה תלויה, דמיקרי טלטול מן הצד, דאם כן למה אסור ליגע בביצה מוקצית שמא תתנדנד, ועוד שבאור זרוע משמע שעצם טלטולה ונדנדורה חשיב טלטול מן הצד, ולא רק הנגיעה בה. [ראה במנוח"א ח"א עמוד ש"כ טור ב']. ולחנ"ל אתי שפיר, דשאני מנורה תלויה דחשיבא מחובר, מה שאין כן ביצה וכו'.

ומה שכתב הרמ"א שמא יטה, לא דוקא הטייה שיש בה הבערה, אלא כוונתו גם להטייה היכולה להביא לידי כיבוי. ולכן כתבנו שאם השלחן רעוע במקצת, אין להדליק נרות שבת על גבי השלחן, דיש לחוש שינענע את השלחן, ויבא לידי כיבוי. וה"ה בזה במנורה חשמלית שאינה יציבה כ"כ, שאם יש לחוש שעל ידי נענוע השלחן המנורה תיכבה, יש להזהר בזה שלא להשען על השלחן, ולא לנענעו, שמא יכשל באיסור הבערה וכיבוי בשבת. וראה בזה בשו"ת בצל החכמה חלק ה' (סי' קנד). ע"ש. וע"ע בילקו"י שבת כרך ב' (עמוד שיז).

ועכ"פ בנגיעה בלבד לא נאסר, וכ"כ בשו"ת מהר"ם (דפוס לבוב סימן תלו), שמותר לנוגע בעמוד שלפני ארון הקודש, שהנרות עומדים עליו, ובלבד שלא ינענע אותו, אע"פ שהוא תשמיש של מוקצה, שהרי אפי' המוקצה עצמו אינו אסור ליגע בו כי אם במטלטלו. ע"כ.

והרמב"ם (בפרק כה מהל' שבת הכ"ג) כתב וז"ל: אין

נותנים כלי תחת התרנגולת לקבל ביצתה, אבל כופה הוא את הכלי עליה, וכן כופה הכלי על כל דבר שאסור לטלטלו, שהרי לא ביטלו, שאם יחפוץ יטלנו. וכתב הראב"ד שם, בירושלמי, ובלבד שלא יגע בביצה. עכ"ל. וכתב הרב המגיד דגבי ביצה אפשר שמא ינענע הביצה על ידי הכלי. וכן מבואר ברדב"ז (בלשונות הרמב"ם סי' קלא). וכיו"ב כתב מרן בב"י (ר"ס תקיג).

ומרן בש"ע (סי' שח סעיף מב) כתב בזה"ל: "דבר שהוא מוקצה מותר ליגע בו, ובלבד שלא ינענע אפילו מקצתו". ומשמע שאפילו נגיעה במוקצה עצמו, אפילו שלא לצורך דבר המותר, מותרת. וכן נראה דעת הרמ"א (סימן שח סעיף ג) שכתב: "כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא שאינו מגדנדרו מותר".

והן אמת שמרן בש"ע (סימן ש"י סעיף ו) כתב וז"ל: כל דבר שאסור לטלטלו מותר לכפות עליו כלי, ובלבד שלא יגע בו. וכתב המג"א שם, ואע"ג דמוקצה מותר בנגיעה, וכמ"ש בש"ע (סימן שח סמ"ב), היינו כשהנגיעה לצורך דבר המותר, כגון שהניח חפץ על המוקצה ורוצה ליטלו, משא"כ הכא שהנגיעה לצורך המוקצה. (וכמ"ש התה"ד סימן טז). ע"כ.

אולם בביאורי הגר"א שם (ס"ק יח) כתב ע"ד המג"א, ואשתמטיתיה מ"ש בש"ע (סימן שי"א ס"ז) מותר לסוך את המת ולהדיחו, ולשמוט הכר מתחתיו, ובלבד שלא יזיז בו אבר. אלמא שאפילו נגיעה לצורך המוקצה עצמו מותרת, והיא משנה ערוכה בשבת (קנא), ולא הקילו במת אלא לטלטלו ע"י ככר או תינוק, משום כבוד הבריות, וכמ"ש הר"ן. וממשנה זו נלמד היתר הנגיעה במוקצה. והעיקר כמו שכתב הרב המגיד שהוא כדי שלא ינענע הביצה. ע"כ. ובס' תורת שבת (סימן שי סק"ז) כתב, דמ"ש מרן הש"ע, ובלבד שלא יגע בו, היינו בדבר שיש לחוש פן בנגיעתו ינדנד אותו, כגון ביצה, הלא"ה שרי, והגר"א הרגיש במה שרצה בתורת שבת לדחות, ודחאו בקצרה שלא הקילו במת אלא לטלטלו ע"י ככר או תינוק. וכ"פ המשנ"ב (סי' שי ס"ק כב) כד' הגר"א. ושכ"פ בדרך החיים. ודלא כהמג"א. ע"ש.

ומעתה מ"ש המג"א (סימן תקיג סק"ב) שמרן הש"ע (בסימן שי ס"ו) הנ"ל ס"ל כהתה"ד לחלק בין כשהוא לצורך דבר המותר או לצורך המוקצה, אינו מחוור, שהרי התיר מרן להדיא לסוך את המת ולהדיחו, הרי שאפילו נגיעה לצורך המוקצה מותרת, ובע"כ דס"ל כדברי הרב המגיד והגר"א.

וכן משמע מהאור זרוע ח"ב (סימן לג) דנגיעה במוקצה שרי. וכן נראה מדברי הרמ"א בהגה (ס"י רסה ס"ג), וכ"כ המשנה ברורה (שם סק"י). ע"ש.

ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' י'), שכתב לדון במנורה שהיתה על הכסא, ובא אדם ודרך על הכסא, ומחמת כן נתנועע הכסא והמנורה כבתה, אם חייב משום מכבה בשבת, וכן בספסל שהיה מונח עליו מנורה, ובא אדם וקילף שם רימון, וגרם לכיבוי המנורה, שאם חייב משום מכבה. ע"ש.

וכיוצא בזה דן בשו"ת ריב"ם שנייטוך (סימן כג), במי שרץ במהירות מחדר לחדר ועל ידי כך גרם לכיבוי הנר אם חייב משום מכבה. ע"ש.

אם חנוכיה נחשבת מוקצה בשבת מחמת חסרון כיס או כלי שמלאכתו לאיסור

בו בשבת, אין איסורו אלא משום שנעשה בסיס לדבר האסור, שהרי אין עושים בו מלאכה, וכשכבה מותר לטלטלו. וכן כתב בתשובות הרשב"ץ (ח"א סוף ס" קלז). וכ"כ הפני יהושע (שבת מו.), שגר ומנורה לא מקרו מלאכתם לאיסור, כיון שאין עושים מלאכה בגוף הכלי, אלא בסיס בעלמא הוא דעבדי. וכן מצאתי בחי' הרשב"א פרק כל הכלים. ע"כ. והנה בא"ר (ס"י רעט ס"ק יג) כתב, שגר חדש שהוזמן להדליק בו, ועדיין לא הדליקו בו, כלי שמלאכתו להיות חשיב, ומותר לטלטלו אפילו מחמה לצל, דהזמנה לאו מילתא היא. ע"ש. וכ"ש פמוטות שלא הודלק בהם, ועשויים לקישוט ולנוי, אין עליהם תורת מוקצה.

גם בשו"ת שבט הלוי ח"א (ס"י נו), נשאל בדין מנורות שלא הדליקו בהם, אם יש בהם איסור לטלטל, והשיב, שאף שהפמ"ג (א"א סימן רעט ס"ק יד) כתב, שגר קרויזל אפילו אם הוא חדש חשיב כלי שמלאכתו לאיסור, שהרי אינו עשוי אלא לזה. אע"פ כן נראה להלכה כדעת המשנה ברורה, כי רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים ס"ל שמנורה לא הוי כלי שמלאכתו לאיסור, הלא הם הראב"ד והרמב"ן והרשב"א והרשב"ץ, הובאו בחידושי רעק"א (ס"ס רעט). וכן נראה דעת המרדכי. ועכ"פ מנורה שלא הדליקו בה, הזמנה לאו מילתא היא, ומותר לטלטלה בשבת. ולכן מה שמביאים דורון לחתן או לבר מצוה מנורות אלו, ומעשים בכל יום משמרים אותם דרך נוי וקישוט, ולא משתמשים בהם כי אם אחר זמן רב, בודאי שנראה להקל, שאין עליהם תורת מוקצה. ע"כ. ולפי האמור לעיל,

והנה בספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רלז) כתב, שחנוכיה העשויה מכסף או מתכת חשובה הינה מוקצה מחמת חסרון כיס, ואף אם אינה עשויה ממתכת חשובה, אם הדליק בה בשבת מבואר בש"ע (ס"י רעט ס"א) שהינה מוקצה לאחר שכבתה. ואם לא הדליק בהם באותה שבת הינה מוקצה [אולי הכוונה מחמת שאינו ראוי לצורך גופו. וצ"ע]. ובשעה"ד יש להקל שהיא כלי שמלאכתו לאיסור. וכוסיות של שמן אם הדליק בהם בשבת חנוה הרי הם מוקצים, ואם לא הדליק בהם אם הם כוסיות שתיה רגילים אינם מוקצים, אך אם הם בצורה מיוחדת שאינם עומדים בלא פמוט הרי הם מוקצים, ובשעה"ד יש להקל בהם ככלי שמלאכתו לאיסור. ע"כ. וע"ע בשו"ת דברי יציב חלק או"ח (סימן קנא סוף אות א) שכתב, שהמנורות של כסף היקרות שמקפידים עליהם שלא להשתמש בהם, הוי מוקצה מחמת חסרון כיס.

אולם לדינא נקטינן, שפמוטות או מנורה שעשויים מכסף טהור, שלא הדליקו בהם באותו שבת, ומונחים על הארון או המזנון לקישוט הבית, אין עליהם תורת מוקצה, דאע"פ שהם יקרים בעיניו וחס עליהם מלהשתמש בהם, לא חשובים מוקצה. והוא בכלל מה ששינו (שבת מד.) "מטלטלין נר חדש". וגדולה מזו כתב הרמב"ן (שבת קכב:) בשם הראב"ד שאפילו מנורה או נר שהדליקו בהם בשבת אין נידונים ככלי שמלאכתו לאיסור, שדוקא קורנס וכיוצא בזה שעושים בו מלאכת איסור חשיב כלי שמלאכתו לאיסור, משא"כ נר שהודלק

ד. נרות חנוכה של שעוה שנפלו דולקות על המפה בשבת, יקחו את המפה עם הנרות, וכשיהיה סמוך לרצפה ינערו את הנרות מהמפה בנחת, כדי שיפלו ממנה. ומותר לעשות כן אף כשיש לחוש שהנרות יכבו על ידי כך, כיון שאינו ודאי שיכבה. אבל אם בודאי יכבה מיד, אסור. ואם יש חשש לדליקה, המיקל לטלטל את הנרות ולהעבירם לחוץ, יש לו ע"מ שיסמוך. אבל אין לכבות הנרות, אלא אם כן יש חשש פיקוח נפש. וכגון שהבית נמצא בתוך בית דירות, שיש לחוש שהאש תתלקח ולא יוכלו להספיק להציל את התינוקות והזקנים, או שהאש תפגע במיכלי הגאז והדבר יגרום לפיצוץ ולסכנה, בודאי שמותר לטלטל את הנרות שנפלו ולסלקן לחצר. ואם אין חשש לפיקוח נפש, אלא הפסד ממון של שריפת הבית, יש אומרים שמותר לטלטל את הנרות להוליכן לחצר. ויש חולקים. וכן נראה דעת מרן השלחן ערוך. ומכל מקום כיון שאדם בהול על ממנו, במקום צורך גדול המיקל בזה לא הפסיד. שיש אומרים שגם דעת מרן היא לקולא. אך עדיף יותר שיטלטל את הנר בטלטול מן הצד, או כלאחר יד, או שיעשו כן שנים ביחד, דבזה יש לומר דכולי עלמא יודו להתיר במקום הפסד ממון גדול. (ד)

וגם נקטינן שלא שייך מוקצה מחמת חסרון כיס, רק בכלי שמלאכתו לאיסור. וכמ"ש בתוספת שבת (סי' שי סק"א). ובתהלה לדוד (סימן שח סק"א. ושם סק"ג. ובסימן שלו סק"ו) הוכיח כן מתשובת הרא"ש (כלל כב סימן ח). וע"ע בשו"ת קנה בושם (תאו"ח סי' יח אות ב, ד"ה אלא). וכ"כ בשו"ת דברי יואל (חלק או"ח סימן יט אות ב), שדעת הרמב"ם ומרן הש"ע דדוקא כלים שמלאכתם לאיסור שייך בהם דין מוקצה מחמת חסרון כיס. ע"ש. וכ"כ הרא"ה (ביצה יא). דעיקר מוקצה מחמת חסרון כיס לא מיתסר כלל בכלים שמלאכתם להיתר בשבת וביו"ט. ע"כ. וכ"כ בספר מנורה הטהורה (סימן שח קני המנורה סק"א). וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן לא אות ב). ובשו"ת יביע אומר ח"ז (סי' לט אות ג). ומבואר בחזו"ע (שבת ח"ג) בדיני מוקצה בארוכה. ע"ש.

אפי' אם הדליקו בהם פעם, כל שלא הדליקו בהן באותו שבת אין עליהם תורת מוקצה. וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ הערה ריד, עמוד רנז) בשם הגרשז"א, שפמוטות שלא הדליקו בהם בשבת, ומשמשות כעין תכשיט לבית, אין עליהן תורת מוקצה. ע"ש. וכ"כ בספר מאור השבת (עמוד תצח) בשם הגאון רש"ז אורבך שהפמוטות אף בשבת עומדות לתכשיט ג"כ. ע"ש. [וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ג (סי' לב), ובספר אז נדברו ח"ג (סי' לט). ודו"ק]. וכן עיקר. וע"ע בשו"ת הגאונים (שערי תשובה סי' רלו), תשובה לרב נטרונאי גאון, וז"ל: הלכתא נר שלא הדליקו בו באותו שבת, מותר לטלטלו בין נר בין מנורה שיש לה פמוט. ע"ש. (וכן הוא בתשובת רבינו נטרונאי גאון הנד"מ סי' פד). וע' בחזון איש (סי' מד אות יג), ובשו"ת משנה הלכות (חלק טו סי' קי). ע"ש.

נרות חנוכה דולקות שנפלו על השלחן בליל שבת - והמפה התחילה לבעור

בחדושי שם כתב, ואם תאמר, ממה נפשך הרי שופך הוא את השמן שבנר על ידי נייעורו, וחייב משום מכבה. ואם הוא מטה השמן כלפי הנר חייב משום מבעיר וכו', וכיון דאי אפשר בלאו הכי אסור אפילו לרבי שמעון, דהא מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות. ומיהו לדברי הערוך דפסיק רישיה דלא ניחא ליה לר"ש איכא למימר

(ד) בשבת (קכ:): תנו רבנן, נר שעל הטבלא מנער את הטבלא והיא נופלת. ואם כבתה כבתה. והיינו, כיון שבשעת מעשה אינו עושה שום דבר, ורק אפשר שתכבה בנפילתו, הוי כדבר הבא מאליו ולא איכפת לן. וע"ש בתוספות (ד"ה מנער) שכתבו, דמיירי דליכא שמן בנר, דאם לא כן הוי חייב משום מכבה דהוי כמסתפק ממנו. והרשב"א

הכא דלא נחא ליה דלא מתהני מדי. ואי נמי י"ל, בנר של שעוה וכיוצא, דהכא לא משום הכי אתיה ליה, אלא משום שריותא דאם כבתה כבתה. ע"כ. והיינו כיון שבשעת מעשה אינו עושה שום דבר, ורק גורם לכיבוי שיהיה אחר כך, לא איכפת לן. ועיין במגיד משנה (פ"ב מהלכות שבת הלכה ו'). ע"ש.

וה"ל מרן בשלחן ערוך (סימן רעז סעיף ג') שכח נר על הטבלא, מנער את הטבלא והוא נופל, אפילו אם הוא דולק, רק שלא יכוין לכבותו, [הגה, וטוב לעשותו על ידי אינו יהודי, במקום שא"צ כל כך]. ובלבד שיהא נר של שעוה וכיוצא בו, או שלא יהיה בו שמן. אבל אם יש בו שמן, אי אפשר שלא יקרבנו אל הפתילה, ונמצא מבעיר וכו'. ע"כ.

וכתב שם הט"ז (סק"ג) שאם הוא בענין שיש לחוש שיכבה לגמרי אפילו בנר של שעוה אסור,

מטעם פסיק רישיה. אבל כשאין פסיק רישיה שיכבה, שרי. שהרי אינו אלא גורם. וכתבו האחרונים, שהוא הדין בכל זה בנר דולק שנפל על השלחן או על המפה, דשרי לנער המפה, ואף דאפשר שהנר יכבה ע"י הנפילה, אפ"ה מותר לנער המפה, שהרי אין זה פסיק רישיה שהנר יכבה, וקיי"ל דדבר שאינו מתכוין שרי. ובמשנ"ב (שם ס"ק יד) הביא משם המאירי, דלכן אין לנער המפה בחזקה, שעל ידי כך הוי פסיק רישיה שהנר יכבה. וכן משמע במהרי"ל, והביאו האליה רבה.

ומה שכתבנו שאם יש חשש לדליקה, מותר גם לטלטל את הנר ולהעבירו למקום אחר, כן פסק בשמירת שבת כהלכתה חלק א' (פרק מא סעיף יז, עמוד תקנב), מהא דסימן שלד סעיף ב', ובמשנה ברורה שם (סק"ז). ע"ש.

נשרף ביתו אם יכול להציל את המזון על ידי טלטול מוקצה

מרן השלחן ערוך שלא להתיר לטלטל מוקצה מפני ההפסד. וממילא גם נר בוער היכול לגרום לשריפה, כיון שהנר הוא מוקצה, אינו יכול לטלטלו להעבירו לחצר, אף שאם לא יעשה כן יבוא לידי הפסד גדול.

אלא דאכתי יש לצדד בזה, דהנה נחלקו המג"א והט"ז (סק"ב) בביאור המחלוקת הנז', דהנה דעת הב"ח והמג"א (ס"ק א') דדוקא בבית אחר יש מתירים, דאז אינם בהולים, אבל באותו בית שהדליקה בו, אין מתירים. וכן הוא במשנה ברורה (ס"י שלד ס"ק ו) דטעם המתירים מפני שלמדו מהא דהתירו למי שהחשיך בדרך להוליך כיסו פחות מד', א"א כדי שלא יעשה איסור חמור ממנו ויוליך אותם להדיא, ה"ה נמי בכאן התירו איסור טלטול מוקצה, כדי שלא יבוא לכבות הדליקה, וגם גבי אנסים התירו כדי שלא יבוא להוציא אותם לר"ה להדיא, וטעם האוסרים דס"ל דדוקא במי שהחשיך בדרך הוא שהתירו לו, כדי שלא יעשה איסורא רבה, אבל באנסים ליכא למיחש למידי, דלהוצאה ליכא למיחש שוראי לא יוציאנה בפני האנסים, שמתירא להראות להם, וגם גבי דליקה ליכא למיחש לשמא יכבה, כיון שהדליקה עדיין בבית אחרים, ואינו בהול עליהם טובא, כמ"ש בש"ע סעיף א. ועיין בב"ח שהכריע כהמתירין [והעתיקו כמה אחרונים את דבריו], משום דאיכא למיחש כיון דאין אדם מעמיד עצמו על

ולכאורה יש להעיר בזה, דהנה דעת בעל התרומות דאפילו מעות ודברים המוקצים יכולין להציל, דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה, כי היכי דשרי למי שהחשיך לו בדרך לטלטל כיסו פחות מד' אמות. וכן אם רואה אנסים באין לביתו יכול ליקח כל מה שבביתו ולהצניע, שאין לחוש לאיסור מוקצה במקום פסידא. והטור (ס"י שלד) כתב, ונ"ל שהוא אסור, שלא התירו למי שהחשיך לטלטלו פחות פחות מד' אמות אלא כדי שלא יבא לידי איסור דאורייתא לטלטלו בהדיא, אבל הכא דליכא למיחש שיבוא לידי איסור גדול מזה, שוראי ירא להוציאו מפניהם, אסור. ועוד אפילו אם מוציאו אין איסור דאורייתא לדידן שאין לנו רשות הרבים, וגם בדליקה נמי ליכא למיחש שמא יכבה, כל זמן שלא הגיע אצלו. הילכך ודאי אסור להציל דברים המוקצים מפני הפסד ממונו.

ומרן בשלחן ערוך (סימן שלד ס"ב) פסק כדעת הטור, וה"ל: יש מתירים לטלטל מעות ודברים המוקצים כדי להצילם מפני הדליקה, או מאנסים הבאים לגזלם, דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה. ויש אוסרים אפילו לומר לאינו יהודי לטלטל סחורה הנפסדת מחמת גשמים. ע"כ. ונודע דכל היכא שמרן כתב הדין בשם יש אומרים ויש אומרים, הלכה כיש אומרים בתרא. ולפי זה דעת

הדליקה. ובדבר המותר וחשוב ואינו מוקצה, נראה דלכ"ע מותר אפי' הרבה בבתים הסמוכים, ולא בבית הדליקה. ע"כ.

והיוצא מדבריו שבבית שבו הדליקה, מותר לטלטל מוקצה להצילו, כשיש הפסד בדבר. ורק בבתים הסמוכים לדליקה יש אוסרים.

והנה בכף החיים סמך על סברת היש אומרים בתרא, אך הרב ע"ה לטעמיה אזיל, דסבירא ליה דבכל דוכתא שמרן כתב הדין בסתם ויש, או בשם יש אומרים ויש אומרים, אין הדבר מוחלט, ובמקום צורך ובשעת הדחק אפשר לסמוך על הסברה השניה. או דלכתחלה יש להחמיר כסברת הי"א. הן אם סברא זו הובאה בשם הסתם, ובזה בלא מקום צורך אין להקל לדעתו, והן אם סברת המקילין הובאה בשם י"א קמא. אולם כבר ביארנו בכמה דוכתי שמדברי בעלי הכללים מבואר, דיש אומרים ויש אומרים הלכה כיש אומרים בתרא לגמרי. ואין לסמוך להקל כיש אומרים קמא אף במקום צורך. ולפ"ז גם בנידון דידן אפילו שיש הפסד גדול בשריפה זו, אין להקל לטלטל את המוקצה ולהעביר את הנר לחצר אחר, דנקטינן כ"א בתרא לגמרי.

אולם עיין ביד מלאכי (כללי הש"ע) שהביא דעות שחלקו על זה, וס"ל שיש לסמוך על סברת הי"א. ושכ"ה גם דעת מרן עצמו. וכיון שי"א כן גם בדעת מרן, ואדם בהול על ממונו לראות את כספו נשרף ואין לאל ידו להושיע, לפיכך המיקל בזה במה שמעביר את המוקצה להצר הבית, בודאי שיש לו ע"מ לסמוך בהפסד מרובה, אחר שמרן הביא דין זה בשם י"א וי"א ולא סתם הדין לגמרי, ורשאי לסמוך על הסוברים שגם דעת מרן כן. ואמנם בכל דוכתא אנו נוקטים לדינא דהלכה כיש אומרים בתרא לגמרי, ושאיני נ"ד.

ובזה אתי שפיר מה שכתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ד' (עמוד שסט) בשם יש מתירים ויש אוסרים, ונקטנו כדרכו של מרן הש"ע לכתוב דין זה בשם יש אומרים ויש אומרים, וסמכנו על הכלל דיש אומרים ויש אומרים הלכה כיש אומרים בתרא. ומה שכתבנו בהערה שם בשם הכף החיים, צריך לומר דהכף החיים לטעמיה אזיל וכמ"ש כאן. ואין הכי נמי לדידן דנקטינן

ממונו, אי לא נתיר לו יחשוב בעצמו בין כך ובין כך אני עושה איסור, ואתי להטמינם בקרקע ע"י חפירה, ויעשה איסור דאורייתא. ואיתא בספר מהרי"ל בשם מהר"ש, והביאו בא"ר, דבשעת הזעם שמתיראין שהאנסים יבואו ויחטפו את אשר לו, מותר לישראל לטלטל מעותיו ואפילו מחוץ לעירוב. ע"ש. והיינו כשנושאן שלא כדרך הוצאה, דהיינו בין בגדו לבשרו וכה"ג.

וע"ש בט"ז דפליג על המג"א, ושם כתב ליישב ד' בעה"ת מהערת הטור, שהרי גם כאן יש חשש איסור גדול, דשמא יעשה איזה מלאכה דאורייתא להצניע הממון. ועוד כ' הטור, וגם בדליקה נמי ליכא למיחש שמא יכבה כ"ז שלא הגיע אצלו. לשון וגם וכו' משמע דבתרתי פליגי, דהיינו באונסין ס"ל לטור דבכל גווני אסור, כיון שאין חשש איסור גדול דאורייתא. ובדליקה יש חשש איסור דאורייתא. דהיינו שמא יכבה. אלא דאין זה אלא בבית שהדליקה בו, אז מותר במוקצה אפי' טובא, ולא חיישינן שמא ישכח שהוא שבת, דיש כאן ב' חששות מתנגדות, דיש חשש של מזיד, וע"כ צריך להקל, ויש חשש שמא ישכח, וע"כ צריך להחמיר, וטפי מסתבר למיחש למזיד מאחר שהוא בהול הרבה על ממונו, יכבה במזיד, ממה דניחוש אם יהיה מותר שמא ישכח שהוא שבת מחמת טרד' דהצלה. אבל בבתים הסמוכים ודאי חיישינן דשמא ישכח שהוא שבת, כיון דליכא חשש אחר כנגדו. ונראה שמשעם זה כתב ב"י בשם מהרי"א, שדקדק מדברי הר"ן, דבעה"ת מתיר אפי' בבית שהדליקה בו. והטור לא הקשה עליו אלא לשאר בתים, דזה לא דמי למת שיש שם חשש איסור דאורייתא. וא"כ הך יש מתירים היינו אפי' לענין דליקה, בכל ענין אפי' בבתים סמוכים, והיש אוסרים הוא דעת הטור לאסור בדליקה בבתים הסמוכים, אבל בבית שבו הדליקה מותר, מטעם דאם נאסר שמא יכבה, כמו במת ובאנסים, אסור בכל ענין. וחילוק זה הוא במוקצים דהם חשובים ובהול עליהם, כעל מת דסי' שי"א, אבל בדברים המותרים דאין חשובים כ"כ, אין חשש מזיד כלל, אלא חשש שמא ישכח שהוא שבת, וע"כ אסור ביותר מג' סעודות. וכן מבואר בדברי המרדכי. ודלא כמ"ש מו"ח ז"ל, דליכא לשום חכם דמתיר בבית שבו

ואמנם יש לתרץ כדברי הרדב"ז בלשונות הרמב"ם (סימן מז) דלא שרי אלא בטבילת מצוה.

סימן תרפא - הבדלה ונר חנוכה

א. במוצאי שבת אין מבדילין בנר חנוכה, שאין נהנים מאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו. [ויש אומרים שבזמן הזה שמדליקים בפנים, ואין לו נר אחר, אפשר להקל לברך בורא מאורי האש על נר חנוכה, בשעת הדחק כשאין לו נר אחר. וצ"ע.] (א)

ב. פשט המנהג להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, קודם שהשליח צבור מבדיל על הכוס, אבל המבדיל בביתו, להוציא את בני ביתו ידי חובתן, יש לו להקדים ההבדלה לפני הדלקת נר חנוכה. (ב)

במוצאי שבת אין לברך בורא מאורי האש על נר חנוכה

ב"ר שלמה, שאל א' מחכמי הדור אם יכול להריח בהדס של לולב בהבדלה, מי אמר' מצוות לאו ליהנות ניתנו, א"ד כיון דעיקר מצות בשמים משום הנאה דוי אבדה נפש אסור? ומסתברא דאסור, דהא אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצות דה"ה לבשמים. וכן הסכימו כל המפרשים. עכ"ל. וכ"פ מרן בש"ע (ר"ס רצז). והוסיף דאשתמטיתיה להפמ"ג לפי שעה מ"ש הטוש"ע (סי' תרפא), אין מבדילין בנ"ח שאין נהנין לאורו, ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ע"כ.

ובשו"ת יבי"א ח"ד (סי' כד אות ה') כתב, ולפע"ד יש להליץ בעד הפמ"ג, דהתם מיירי שאינו רוצה להשתמש לאורו וכתקנת חכמים. ויכול להביא נר אחר, וקמ"ל איסורא שלא יבדיל עליו. אבל הפמ"ג מיירי שרוצה ליהנות ממנו כדי שיוכל לקיים המצוה ולברך במ"ה, מפני שאין לו נר אחר. ובאמת שראיתי בס' דברי צבי (סי' תרפא) שמצדד לומר שאם אין לו נר אחר זולת נ"ח, יוכל לברך במ"ה על הנ"ח בזה"ז שמדליקין בפנים ונהנה ממנו. והניח בצ"ע. ע"ש. ומ"מ העיקר כמ"ש הפמ"ג במש"ז הנ"ל. וע' בשו"ת מהר"י אשכנזי (חאו"ח סי' יב). ודו"ק.

(א) כן כתבו הטור והש"ע (סימן תרפא) בשם הירושלמי: במוצאי שבת אין מבדילים על נר חנוכה, כיון שאין נהנים לאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו. וכ"כ האור זרוע ח"ב (סי' שכח), וז"ל: אין מברכין על הנר של מצוה, מאי מצוה, אמר רב יהודה בשם שמואל כגון נר של חנוכה במוצ"ש אין מבדילין עליו. וכ"כ הרוקח (סי' שנו"ר), והריקאנטי בפסקיו (סי' שלו) בשם הירושלמי. וראה ביביע אומר חלק ב' (סימן כא, ובמילואים). ע"ש.

והנה הפמ"ג (סי' רצז מש"ז סק"ג) כתב וז"ל, המודר הנאה מחבירו, אסור להריח מבשמים, ואינו מברך על נרו, דלאו מצוה הויין לומר דלאו ליהנות ניתנו. עכ"ל. אך בפמ"ג עצמו (סי' רחצ א"א סק"ו) כ', נר איסורי הנאה, פשיטא דאלה המצות. [נ"ל כמ"ש בירושלמי (פ"ג דשבת ה"ג), דילפינן שהעושה מצוה הבאה בעבירה דלא יצא, מדכתיב אלה המצות, אם עשיתן כמצותן הן מצות ואם לא אינן מצות]. ומיהו זה אינו, דמצות לאו ליהנות ניתנו. וי"ל דבעינן שיאותו לאורו. ע"כ. ובס' תהלה לדוד (סי' רצח סק"ה) הקשה על הפמ"ג מדברי הרד"א (בסדר מוצ"ש דף נ"א ע"ג), שכתב, כתב הרב ר' גרשום

בבית כנסת מדליקין נר חנוכה ואחר כך מבדילין, ובבית מקדים ההבדלה ואח"כ נר חנוכה

ב) לכאורה היה נראה לומר שלפי הכלל שאמרו חכמים (בברכות נא: ובכמה מקומות בתלמוד), שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, יש להקדים ההבדלה על הכוס, שההבדלה תדירה, שהיא נוהגת בכל מוצאי שבת ויום טוב, ואילו הדלקת נרות חנוכה אינה

תדירה, והתדיר קודם. ואין להקשות ממה שאמרו חכמים בשבת (כג:), שאדם עני שאין סיפק בידו לקנות שמן לנרות חנוכה וגם יין לקידוש היום, אלא רק אחד מהם, נר חנוכה קודם, ואע"פ שהקידוש תדיר ונר חנוכה אינו תדיר, מ"מ פרסומי

ראשונה לכל מעשיה ואין מעבירין על המצות (ביומא לד.). [וכ"ה בשו"ת הראב"י (סי' רג). והרה"ג המו"ל העיר, שטעם התרומת הדשן לאפוקי יומא מאחרין הוא תימה, כי אחר שמוציאים אותו למעשה על ידי ההדלקה חוששים לו. ע"כ. ולפי הנ"ל נידח].

אולם המאירי (שבת כג.) כתב: נחלקו המפרשים אם ההבדלה שעל הכוס קודמת להדלקת נרות חנוכה, ומנהגינו להדליק נרות חנוכה קודם ההבדלה, וסומכים על ההבדלה שבתפלה, שמאחר שנתאחזה ההדלקה במוצאי שבת כל כך, מקדימים אותה עד כמה שנוכל. ע"כ. ובאורחות חיים (אות יז) כתב בסתם להדליק תחלה, ושוב הביא את דעת הראב"ד.

וכ"פ בשו"ת תרומת הדשן (סי' ס), בשם המנהגים, ונתן טעם לזה, ע"פ הגמרא (פסחים קה:), אפוקי יומא מאחרין כי היכי דלא ליהוי עלן כטונא, כלומר, כל מה שאנו יכולים לדחות ולאחר את יציאת השבת ולהוסיף מחול על הקודש, עלינו לעשות כן, כדי שלא תראה עלינו קדושת השבת כמשוי שאנו רוצים להפטר ממנו בהקדם. ולכן אף כאן יש לדחות ולאחר את ההבדלה שעל הכוס, עד לאחר הדלקת נרות חנוכה. וכן פסק מרן הש"ע (סי' תרפא סעיף ב). וכן הסכים לזה הרמ"א בהגה שם.

וכיוצא בזה המנהג פשוט בפורים שחל להיות במוצ"ש, שמקדימים לקרות מקרא מגילה לפני ההבדלה שעל הכוס, וכמבואר בש"ע (סי' תרצג), ואף על פי שההבדלה תדירה, ואילו קריאת המגילה אינה תדירה, בכל זאת מטעם אפוקי יומא מאחרין, מקדימים מקרא מגילה להבדלה. (ועל המנהג הזה העיד, בשיורי כנה"ג סי' תרצ"ג, ובשו"ת בית דוד סי' תצ"א, ובשו"ת פרח שושן כלל ג' סי' ב', ובשלחן גבוה, ובברכי יוסף, וערך השלחן, ויפה ללב ועוד). והוא הדין לענין הדלקת נר חנוכה והבדלה, שיש לאחר את ההבדלה על הכוס עד כמה שאפשר, משום אפוקי יומא מאחרין.

אמנם הט"ז (סי' תרפא) חולק על דברי מרן הש"ע, והעלה שצריך להבדיל על הכוס תחלה, ודחה את הטעם של התרומת הדשן משום אפוקי יומא מאחרין, שמכיון שכאן עושה מעשה חול בהדלקת נרות חנוכה, שהיא מלאכה גמורה האסורה בשבת, הרי הוא פורק מעליו באותה שעה קדושת השבת, ואינו נשאר כלל עם קדושת

ניסא עדיף, ואם כן גם כאן יש לנו להקדים הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת להבדלה מטעם פרסומי ניסא.

ואין זו קושיא, שלא אמרו שפרסומי ניסא עדיף מתדיר אלא באופן שאי אפשר לקיים שתי המצוות, ובעל כרחו הוא דוחה אחת מהן, לפיכך מוטב לעשות מצות הדלקת נר חנוכה מטעם פרסומי ניסא, והקידוש שהוא מצוה מן התורה יעשה על הפת, אבל כשאפשר לעשות ולקיים שתי המצוות, תדיר קודם, כיון שלבסוף עושים גם את המצוה שיש בה פרסומי ניסא. וכן מבואר בתוס' (שבת כג:), שביום ר"ח טבת שחל בשבת מקדימים הקריאה בס"ת של ראש חודש, ואח"כ קורא המפטיר בספר תורה בפרשת הנשיאים השייכת לחנוכה, משום שראש חודש תדיר יותר מחנוכה, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ואף על פי שאמרו בגמ' פרסומי ניסא עדיף מתדיר, זהו כשאין אפשרות לקיים שתיהן, אבל כשיכול לקיים שתיהן, תדיר קודם ע"כ. וכ"כ הרא"ש בפסקיו שם.

ומכאן למדו האחרונים שהבא להדליק נרות חנוכה בביתו ועדיין לא התפלל תפלת ערבית, יש להקדים תפלת ערבית לפני ההדלקה, מכיון שתדיר קודם לפרסומי ניסא כשיכול לקיים שתיהן. וכ"פ בשכנה"ג (סי' תרעב), וכן העלה השבחות יעקב ח"ב (סי' מ), ודחה דברי המג"א (סי' תרעב) שפסק להיפך. וכן מבואר בחידושי דינים של רבני ירושלים הקדמונים משנת רס"ט, שהובאו בסוף ספר חיים וחסד מוספייא (סימן יא). וכתב הגאון בעל בית דוד (חאו"ח סימן תע), שכן פשט המנהג. וכן העלה השואל ומשיב רביעאה (ח"ב סימן ריט). והוא הדין לנד"ד שיש להקדים ההבדלה על הכוס שהיא תדירה.

וכן פסק רבינו אברהם בר יצחק אב"ד נרבונא, בשו"ת תמים דעים (סי' קע"ד), ובס' האשכול ח"ב (עמוד כא). וכתב, ראיתי מי שמברך על הדלקת נרות חנוכה קודם שיבדיל, וטעות הוא, שאין עסק בעולם קודם הבדלה במוצאי שבת, ואילו היה אפשר להבדיל קודם שידליקו הנר שמברכים עליו בורא מאורי האש, לא היינו מאחרים ההבדלה וכו'. וההבדלה מצוה כהדלקת נרות חנוכה, והיא

הכוס קודמת להדלקת נרות חנוכה. וכ"כ הגאון בעל תוספות יום טוב בספרו מלבושי יום טוב, וכן הסכים הפרי חדש. גם בספר מאור ושמש (פרשת מקץ) העיד שכן נהג הגאון רבי שמואל הורוויץ (אחיו של הגאון בעל הפלאה) והובא בספר שמן הטוב (דף כא ע"ב). וכתב בשו"ת שמו משה (חלק אורח חיים סוף סימן יד דף מ"ו ע"ב) "וכן מנהגינו בירושלים". אולם בתונים נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אמרי אש (חלק אורח חיים סי' נ"ב - נ"ג).

אולם לעומתם מצאנו להאליה רבה שהסכים לדברי מרן הש"ע שהדלקת נר חנוכה קודמת להבדלה. וכן הסכים הבית מאיר שם. והגר"א בביאוריו כתב שכל דברי הט"ז דחויים, והסכים להש"ע. וכ"כ במעשה רב (סי' רל) שהדלקת נר חנוכה קודם להבדלה.

והיעב"ץ [בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' נ"ב, ובמור וקציעה] כתב: דאף אמנם שרבים וגדולים ס"ל כהט"ז, וכן היא דעת הראב"ד, וכן דעת אבי מורי הגאון החכם צבי לפסוק בפשיטות כדבריו, ואף אני הצעיר כך הייתי סובר כמה שנים, כי נפתה לבי לדעת הט"ז, אכן אחר העיון חוזרני בי, וחוששני מחטאת השכל הישר וכו'. וה' האיר את עיני לסתור כל ראיות הט"ז בזה, ולכן אני אומר שאף הראב"ד לא פליג אלא לענין ברכת מאורי האש, וכמו שסיים שם, שאין ראוי למלאות עינו מן האור קודם שיבדיל ויברך עליו, משא"כ בברכת ההבדלה דמודה דמאחרין לה וכו'. ומסיק, ולכן אין לזוז מפסק הש"ע זיז כל שהוא, אלא אם כן במקום שנהגו יעשו כמנהגן. ע"כ.

גם בשו"ת פרח שושן (חאו"ח כלל ג סי' ב) כתב, שאנו אין לנו אלא דברי מרן שמדליקים נר חנוכה תחלה ואח"כ מבדילין על הכוס. וכ"פ מהר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי' קלא). וכ"כ הגאון מסוכטשוב בשו"ת אבני נזר (סי' תצט). וכן היה נוהג החתם סופר, ובנו הכתב סופר, ותלמידו המהר"ם שיק, כמו שהעיד בגדלו הגר"י גרינוואלד בשו"ת זכרון יהודה ח"ב (סי' רמב). ושכן היה עושה מעשה הגאון בעל אמרי אש [הנ"ל]. וכ"ה בספר דרכי משה החדש (דף מא:). שכן היה נוהג המהר"ם שיק. וכן העלה בשו"ת גור אריה יהודה

השבת, והיאך תאמר שהוא שווה בקדושת שבת. וא"כ אין שום טעם לאחר את ההבדלה על הכוס לאחר ההדלקה. ונסתייע להלכה מדברי המהר"ל מפראג שפסק שההבדלה על הכוס קודמת להדלקת נרות חנוכה. ולא דמי לייזן קידוש נר הבדלה וזמן, שכתב הרשב"ם (פסחים קג.) דמאחרין להבדלה, דאי מבדיל ברישא מחזי דהוי עליה קדושת שבת כמשוי, דהתם אפשר להיות קדושת יום טוב בשבת, ואין זה סותר קדושת השבת. מה שאין כן בברכת והדלקת נרות חנוכה לפני ההבדלה. ועוד האריך בזה.

אולם נראה ליישב טעמו של התרומת הדשן הנ"ל, שמכיון שבבית הכנסת רק אחד מהקהל מדליק נרות חנוכה לפרסומי ניסא, וכל הקהל שרוצים לצאת ידי חובתם בהבדלת השליח צבור, נשארים בינתים בקדושת השבת שעליהם עד סיום ההדלקה, ואמירת מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, לכן עדיין שייך לומר בזה אפוקי יומא מאחרין.

וכו"ב תירץ היעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' תרפא). והביא ראיה מהדלקת הנר שקודם יין קידוש נר הבדלה וזמן. וכ"כ בשו"ת רביד הזהב (סי' י"ח).

ומה שכתב הגאון ממנוקאטש בנימוקי אורח חיים לדחות את דברי המור וקציעה, דשאני התם שרק האשה מדליקה הנר של יום טוב, והבעל מקדש ומוציא את בני ביתו, ולא הוי סתרי אהרדי. אבל הכא בנר חנוכה, מצותה נר איש וביתו והבעל מדליק ומבדיל וכו'. ע"ש. טעם זה לא שייך אלא לענין ההבדלה וההדלקה בבית, אבל בבית הכנסת שפיר דמי לההיא דיין קידוש נר הבדלה וזמן.

והחתם סופר בהגהותיו לאו"ח (סי' תרפא) הוכיח במישור שהדלקת הנר לבד לא חשיב כסילוק השבת ממנו, ממה שפי' ר' עובדיה מברטנורא (ברכות פ"ח מ"ו): שברכות שאנו יכולים לעשות במוצ"ש שלא נראה כמשוי, כגון נר ובשמים, מקדימים לברהמ"ז. הרי שברכת הנר בלי ההבדלה לא נחשב סילוק שבת. וע"ע בשו"ת גור אריה יהודה (סי' לח) ע"ש.

ואף שרבו גם כן הפוסקים דסבירא להו כהט"ז, ומהם מהר"ל מפראג (בנר מצוה), והמלבושי יום טוב, והמטה משה (סימן תתקצב), שההבדלה על

(ס' ל"ח). וכן כתב בספר מעשה רוקח ח"ב (דקמ"ז ע"ב), ובספר מאורי אור (חלק עוד למועד דק"ל ע"א). ובספר חיי אדם (כלל קנר ס' לז).

וכתב הגאון הראש"ל רבי מיוחס בכר שמואל בס' פרי האדמה ח"א (דמ"ה ע"ב) שכן המנהג בעיה"ק ירושלים כדברי מרן הש"ע, להדליק נר חנוכה בביהכ"נ קודם ההברלה, ואין לשנות מן המנהג.

והרה"ג ר' אהרן בן שמעון בשער המפקד (נהר פקוד קמה ע"ב), שלח ידו להגיה בס' פרי האדמה (להיפך), שצ"ל שהמנהג בירושלים להדליק נ"ח אחר ההברלה, וכן העלה למעשה. וכן הנהיג במצרים, וכמ"ש בספרו נהר מצרים (הל' חנוכה אות ו) ע"ש.

ואחמ"מ דבריו תמוהים, וכל ראיותיו אין להם על מה שיסמוכו, והעיקר כדברי מרן הש"ע שיש להדליק נ"ח קודם ההברלה בבהכ"נ. ומה שחשב שרוב הפוסקים חולקים על מרן, ליתא, שנעלם ממנו דברי כל האחרונים הנ"ל, ועוד אחרונים, שמקיימים דעת מרן הש"ע. וכ"כ בדב"ש (סימן קכח). ע"ש. וכן פסק בס' בן איש חי (פר' וישב) וכן עיקר.

[והנה הטור וש"ע (ס' תרפא) כתבו בשם הירושלמי: במוצאי שבת אין מבדילים על נר חנוכה, כיון שאין נהנים לאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאורו לאורו. וכ"כ האור זרוע ח"ב (ס' שכת), והרוקח (ס' שנו), והריקאנטי בפסקיו (ס' שלו). ולכאורה מכאן מוכח שהדלקת נר חנוכה קודמת להברלה שעל הכוס. (וכן הזכיר רביה זו הפרי חדש ס' תרפא). אולם בס' ערך שי (אר"ח ס' תרפא) כתב לדחות, שהנה התוס' (שבת כג:) כתבו, שאם אפשר לקיים שניהם תדיר קודם לפרסומי ניסא, וכשא"א לקיים שניהם, פרסומי ניסא עדיף, ולכאורה גם כשאפשר לקיים שניהם ניחוש שמא לא יוכל אח"כ לקיים המצוה דפרסומי ניסא. וצ"ל שבזמן מועט לא חיישינן שיארע לו אונס. ובירושלמי פרק הירואה, אמר שמואל כל המצוות לא יברך עליהן עובר לעשייתן אלא בשעת עשייתן. ופירש הפני משה משום דחיישינן שמא לא יזדמן לו לעשותה. ולפ"ז ודאי דפרסומי ניסא עדיף גם להקדים, ונ"ח קודם, משא"כ לדין דק"ל שמברך עובר

לעשייתן ולא חיישינן בזמן מועט שיארע לו אונס, תדיר קודם, ופרסום הנס יהיה אח"כ ע"כ. ואינו מחוור, דהא בש"ס דידן (פסחים ז:) איתא, אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, וכן גירסת התשב"ץ (ח"ב ס' עד) בירושלמי. וגם מדברי הרמב"ן (פסחים ז:) מוכח שכן היה גורס בירושלמי. (וע' באור זרוע ח"א ס' תקפא, וראב"ה ח"ב ס' תרצא סוף עמוד שצ"ה). ובמראה הפנים (בסוף ברכות) כתב, שחזר בו שמואל לגבי ר' יוחנן, וסבר שצריך לברך עובר לעשייתן, וכדאיתא בש"ס שלנו (פסחים שם). ועוד שעכ"פ יש ראייה לכאורה מהברייתא שאין מברכים על הנר של מצוה. משמע שר נר חנוכה קודם להברלה. אלא שיש לדחות עיקר הראיה מהירושלמי, דמיירי שבא לברך בורא מאורי האש על נ"ח של שכנו שקדם והבדיל והדליק נ"ח, ולעולם הברלה קודמת. (והפרי"ח כתב, שהירושלמי לא נחית להכי ומיירי שקדם והדליק נ"ח לפני ההברלה. ע"ש).

ומ"מ המבדיל בביתו להוציא את בני ביתו ידי חובתן, יקדים ההברלה לפני הדלקת נר חנוכה, מכיון שהוא עצמו מדליק נרות החנוכה, הרי יש לחוש בזה יותר להט"ז, שנעשה כסילוק השבת ממנו ע"י מעשה ההדלקה, ולא שייך בזה אפוקי יומא מאחרנין.

וגם לפ"ד החתם סופר הנ"ל שבהדלקת הנר לא נחשב כסילוק השבת. וראה עוד בס' מור וקציעה, מ"מ י"ל כמ"ש המהרש"ג בתשובה ח"ב (ס"ט נ"ח): שדוקא בביהכ"נ שהדלקת נרות חנוכה נעשה ברוב עם, והו"ל פרסומי ניסא ברבים, יש להקדימו לתדיר, משא"כ בהדלקת נר חנוכה שבבית דהוי של יחיד, תדיר קודם. ולכן יש להבדיל תחלה. [וכיו"ב כתבו התוס' שבת כד ע"א וז"ל: מהו להזכיר של חנוכה בבהמ"ז, בתפלה פשיטא ליה דמזכיר, משום דתפלה בצבור היא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בבהמ"ז שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי].

ועוד י"ל לפמ"ש השאגת אריה (ס' כ"ב) שהכלל תדיר ושאינו תדיר קודם, לא שייך אלא בשתי מצוות חיוביות המוטלות על האדם בדרגה שוה, כגון ששתיהן מן התורה או שתיהן מדברי סופרים, אבל במצוה דרבנן שאינה תדירה, יכול להקדים עשייתה לפני מצוה דאורייתא

ג. שליח צבור ששכח לומר בתפלת ערבית אתה חוננתנו, אם הוא נמצא בצבור, יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול, וידליק נר חנוכה, ואחר כך יבדיל על הכוס. ואם הוא ביחיד בביתו, בלאו הכי קודם מבדילין על הכוס, ואחר כך מדליקין נר חנוכה. ג.

ד. הנוהגים להחמיר על עצמם בכל מוצאי שבת ואינם עושים מלאכה עד שיעור שעה וחומש אחר השקיעה שלנו, שהוא כשיטת רבינו תם ומרן השלחן ערוך, גם במוצאי שבת חנוכה לא ישנו את מנהגם, וידליקו נרות חנוכה רק אחר שיגיע זמן רבינו תם. שאין זו חומרא וחסידות בעלמא לנהוג במוצאי שבת כרבינו תם, אלא חומרא חשובה מחשש לספק איסור סקילה, וכיון שמרן פסק שאם לא הדליק בחצי שעה ראשונה מדליק והולך כל הלילה, יש לעכב ההדלקה במוצאי שבת עד לזמן רבינו תם. ויש להם להבדיל בבית קודם הדלקת נרות חנוכה. ואין לחוש בזה לספק ברכות אחר שמדליק אחר חצי שעה מצאת הכוכבים לשיטת הגאונים, כיון שהמנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ובמקום מנהג אין חוששין לספק ברכות. ד.

איזמיר. וכ"פ בקש"ע (סי' קל"ט ס"ח). וכמבואר כ"ז ביחוד"ח ח"א (סי' עה).

ובספר "נוה שלום" להרה"ג ר' אליהו חזן זצ"ל (דיני חנוכה סעיף ה, דף כז:), כתב שהנהיג להבדיל במוצאי שבת בבית הכנסת קודם הדלקת נרות חנוכה. ובשו"ת יביע אומר ח"י העיר עליו, וזה נגד מרן הש"ע שפסק "מדליקים נר חנוכה בבית הכנסת קודם הבדלה". והיינו משום דאפוקי יומא מאחרנין (פסחים קה). וכ"כ המאירי שבת (כג). וכתב בפרי האדמה (הג"ל) שאין לשנות מהמנהג. וכ"כ בספר שמח נפש (דף כ"ט:), שאין לזוז בזה מדעת מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו. וכ"כ רביס מהאחרונים. ולכן אין לנו לזוז מן המנהג אשר יסודתו בהררי קודש, ע"פ דעת מרן. ומ"מ בבית מבדילין תחלה, וכמו שנתבאר הטעם.

ג) ראה במג"א סק"א ובמשנ"ב סק"ב, ובכה"ח אות ג. אך כתבנו כן על פי מנהגינו להבדיל בצבור אחר ההדלקה, וביחיד להבדיל ואחר כך להדליק.

זמן הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת

תם, נכון שידליק נרות חנוכה במוצאי שבת בזמן רבינו תם. שאין כל חשש בזה במה שממתין לזמן

התדירה, דהו"ל כדבר הרשות לגבי מצוה, שלא שייך בזה דין קדימה. (וע"ע בשאגת אריה סי' כ"ח). וא"כ בהדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת שאין שום אדם יוצא ידי חובתו בזה, שאין ההדלקה אלא לפרסומי ניסא, (וכמ"ש בשו"ת הריב"ש סי' קיא), הו"ל כדבר הרשות, ולא שייך בזה קדימה דתדיר, משא"כ בביתו שהוא מקיים בהדלקה מצוה מדרבנן, וגם ההבדלה על הכוס היא מדרבנן, שכבר יצא ידי חובתו מה"ת בהבדלה שבתפלה, כמבואר בפוסקים, הדרנין לכללא דתדיר קודם אף לגבי פרסומי ניסא. וכ"כ בס' ערך שי.

ואפשר שגם רבינו אברהם בר יצחק בס' האשכול הנ"ל שכתב להקדים ההבדלה, מיירי בביתו. אבל בביהכ"נ יודה שההבדלה קודמת. וכ"פ האליה זוטא, שאין לשנות ממה שנהגו בביהכ"נ להדליק נר חנוכה תחלה, אבל בבית יבדיל ואח"כ ידליק. (וע' בא"ר סק"א מ"ש בזה). וכ"כ בס' רוב דגן (דקנ"ח ע"ד) שכן מנהג שאלוניקי. וכ"כ בס' יפה ללב (ח"ב סי' תרפא), שכן המנהג בעיר

ד) הנה גם מי שאינו נוהג להחמיר בכל מוצאי שבת להמתין לזמן צאת הכוכבים של כרבינו

להדליק עכ"פ תוך חצי שעה מצאה"כ דר"ת. גם בספר עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב (עמוד ק) הובא, שהגרי"ז מבריסק אמר, כי אצל הנוהגים שכל שבת נגמרת בזמן שהורה רבינו תם, אף במוצאי שבת חנוכה זהו הזמן להדליק נר חנוכה. ע"ש. וכן בספר ישועת דניאל (עמוד קצב) העיד על הגרי"ז מבריסק שהדליק נר חנוכה במוצאי שבת מאוחר מאד.

גם בספר נטעי גבריאל (עמ' רעא) כתב, שראה אצל הגה"צ מקלויזנבורג שנהג במוצ"ש חנוכה כמו שנהג להחמיר בכל מוצ"ש. ע"ש.

וכן מנהגו של מרן אאמו"ר שליט"א, במוצ"ש חנוכה להדליק הנרות רק לאחר שהגיע זמן רבינו תם.

ומי שאשתו אינה נוהגת להחמיר כד' ר"ת, והוא נוהג להחמיר דרך חומרא, מעיקר הדין יכול למנות את אשתו לשליח להדליק נרות חנוכה לפני שיגיע הזמן של ר"ת. אבל אם הוא חושש מדינא לר"ת, לא יעשה כן, אלא ימתין עד שיגיע זמן של ר"ת. וע' שבט הקהתי ח"ו (סי' רנא).

וכ"ז דלא כמ"ש הגרש"ז אויערבאך בהליכות שלמה (מועדים, עמוד שיא), שבמוצאי שבת חנוכה אין צריך לדקדק להדליק נ"ח אחר זמן רבינו תם, מפני שאין זה מעיקר הדין אלא לחומרא בעלמא. ע"ש. ואפשר שלא ראה דברי הפוסקים בענין זה. והרי דעת רוב הראשונים, רוב מנין ורוב בנין, ומרן, כפי שיטת ר"ת. ולכן העיקר שגם במוצ"ש חנוכה ראוי שלא להדליק נ"ח אחר זמן ר"ת. והמנהג שנוהגים החרדים לדבר ה' בכל מוצ"ש להחמיר כדעת ר"ת, הוא מנהג יקר מאד אחר שרבים מרבוינו הראשונים הסכימו עם ר"ת, ומהם: הראב"ד והרא"ש, הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והמאירי והר"ן, הרו"ה והסמ"ג והמרדכי ורבינו פרץ ורבינו ירוחם. וכ"פ מרן הש"ע (סי' רסא) והרדב"ז. ועוד. וראה באורך בבי"א ח"ב (סי' כא), ובילקוט יוסף שבת כרך א' חלק ראשון (מהדורת תשע"א סימן רסא).

רבינו תם, ומחמיר באיסור שבת, ומטעם זה מתעכב בהדלקת נר חנוכה. וזה מכמה טעמים וכמו שיתבאר להלן. וגם מי שאינו חושש כלל לשיטת רבינו תם, יכול להחמיר בזה, מהטעמים שיתבארו. וכן ראוי שיעשה כל השנה, וזו חומרא חשובה מאד לכל ירא שמים, ולא כמו שאר חומרות שמותר מן הדין, אלא כאן יש חשש סקילה. ואף אם במשך השנה אינו נזהר בזה, מה בכך, וכי מפני שכל השנה אינו נוהג כראוי גם עתה ינהג שלא כראוי. ומי שאכל שום יחזור ויאכל שום. [ואף שאין כאן חיוב ממש ע"פ הדין מ"מ כל ירא שמים צריך להחמיר בזה]. ולא מחמת שנהג כל השנה אחרת, נקבע אצלו מנהג חדש, והוקבעה הלכה אצלו ששיטת כל גדולי הראשונים ומרן כמאן דלייתא דמי. ולכן טוב לכל לנהוג כן, ויש ג"כ סברא שבמוצאי שבת קבעו חכמים את זמן ההדלקה עד שיצא הספק מלכו. וכמו שיתבאר להלן כמה טעמים בזה.

וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד (סי' סב בד"ה וכן במוצ"ש) שכתב, שכל אלו שנוהגים להמתין בכל מוצ"ש כסברת ר"ת, דהיינו עד אחר עבור ע"ב דקות, כראוי לנהוג ליראי ה', אין להם להקדים אף לנר חנוכה. ואפילו הנוהגים כדעת הגר"א בכל דבר, אם הוא לקולא לא שייך ליחידים לנהוג כן. ע"ש.

גם בקו' ימי החנוכה (שכטר. עמ' לה) הביא שהגר"ח מבריסק היה ממתין במוצאי שבת חנוכה להדליק בזמן צאה"כ לרבינו תם.

וע' בתשובה"נ ח"ב (סי' שמב אות ו) ששמע מפי הגרי"ז מבריסק, שאביו הגר"ח החמיר מאד כשיטת ר"ת, ובמוצ"ש חנוכה זירז מאד שיספיקו להדליק תוך חצי שעה מזמן צאת הכוכבים של ר"ת. ומכל מקום אף שהגר"ח מיהר כ"כ שיהא הכל תוך חצי שעה דוקא מזמן רבינו תם, מכל מקום הגרי"ז בעצמו איחר גם יותר מחצי שעה, ואולי סמך שבזמנינו עוד לא כלה רגל מן השוק. וע"ש שהנהגין לחומרא כר"ת, לא מקילין בזמן סוף קדושת שבת אף בשבת חנוכה, ממהרים

אין נכון להחמיר להקדים להדליק במוצאי שבת בכדי להרויח שיטת הרמב"ם

וכמה אברכים מתלמידי הרב אול"צ מקפידים להזדרז להדליק נ"ח בדיוק 40 דקות אחר השקיעה

ד. וגם תמוה, שאיך נחוש לדעת הרמב"ם במצוה דרבנן, ונגד הש"ע והמנהג [להדליק כל הלילה], ולא נחוש לאיסור סקילה לשי' ר"ת ורוב ככל הראשונים דעימיה. ועל זה יכון לומר הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה.

ה. ועוד, שהמקדימים להדליק לפי צאה"כ של הגאונים, מפסידיים את זמן ההדלקה לכתחלה לפי דעת רבינו תם ומרן ורוב הראשונים, שלפי שיטתם אדרבה יש לאחר את ההדלקה.

ו. ועוד, שאפשר שהחיוב שהייבו חכמים להדליק נר חנוכה במוצאי שבת, הוא לאחר שיצא הספק מלבו, ולא יכנס בספק חילול שבת, וכמו שמדליק בערב שבת מוקדם, ואינו נכנס לשום ספק חילול שבת, כך ביציאת השבת. ודו"ק. וכן הבאנו לעיל בשם הגר"ז מבריסק, וכ"כ עוד אח' ראה להלן.

ויש להתבונן בזה, שהרי יש לפנינו ספק איסור דאורייתא של חילול שבת בכל נר ונר שמדליק, וזה בקום עשה. כנגד ספק של ביטול מצות עשה דרבנן, ובשב ואל תעשה. ואחר הכל הרי כ"ע מודו שאין כאן ברירות לאחד מן הצדדים, ויש לנו ב' נידונים זה מול זה. וא"כ בודאי שהסברא נותנת להעדיף חשש איסור תורה, נגד חשש ביטול מ"ע דרבנן. וכן להעדיף להיות בשב ואל תעשה, כנגד לעשות מעשה בקום עשה. וזה כלל גדול.

וכיוצא כתבנו להעיר לעיל (בסימן תרעב), שעדיף שימשיך את סדר לימודיו, וימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה בעבורו, ואם אינה רוצה, יאחרו את ההדלקה עד שיחזור הביתה כלילה אחר גמר סדר לימודו. ואחר שיש כ"כ צירופים להקל במצוה דרבנן, למה להחמיר בזה ולבטל תורה. ובדאי שלימוד התורה עדיף על פני חומרא זו. וגם כאן יש לכלכל דרכיו במשפט.

דברי הרב אול"צ בענין זמן הדלקת נ"ח במוצאי שבת

צריך להקל בזה בשבת זו. שאפילו אם יהיה ספק, מ"מ פשיטא שכך תקנו חכמים במוצאי שבת שידליק באופן שיכול להדליק בזמן שבדאי כבר יצאה השבת. וכמו שלדעת הרמב"ם אין יוצאים בהדלקה שקודם השקיעה, ואעפ"כ מודה הרמב"ם שבערב שבת יוצאים ידי חובה בזמן זה, ובעל

שלנו, כדי לחוש לדעת הרמב"ם שיש להדליק נר חנוכה דוקא בחצי שעה הראשונה, ומכאן ואילך אינו מדליק בברכה.

אולם מנהג זה הוא תמוה מכמה סיבות. א. דהא גם לשיטת הרמב"ם בדין זמן הדלקת נרות חנוכה, אם יחשוש לשיטת ר"ת בדין צאה"כ, הרי איה"נ הרי הוא מדליק תוך חצי מצאת הכוכבים, ונמצא מקיים דעת הרמב"ם, לפי דעת רוב ככל הראשונים בזמן צאה"כ. ואף אי נימא דהרמב"ם אינו סובר כשי' ר"ת בענין צאת הכוכבים [ויש בזה מבוכה בדברי הפוס' מ"מ הרי שיטת הרמב"ם בענין נר חנוכה קיימת לפי השקיעה דר"ת. ודו"ק].

ב. ועוד, שהרי דעת רוב הפוסקים שאפשר להדליק אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, וכן דעת מרן הש"ע, והראשונים והאחרונים העידו שכן המנהג. וכשיש צורך בזה נקטינן להקל לכתחלה.

ג. ועוד שלעיל כתבנו שיש אומרים שזמן עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל מקום לפי מקומו, ובזמן הזה גם הרמב"ם מודה. וחזי לאצטרופי.

ועתה הראוני דבר חדש בספר פניני חנוכה (עמוד קנח) שכתב בשם הגריש"א זצ"ל, שמרן בש"ע (תרכ"ב ס"ב) פוסק שזמן עד שתכלה רגל מן השוק תלוי בכל זמן לפי עניינו, וכן המנהג פשוט, שלכן נוהגים אנו לברך גם אחרי שעבר חצי שעה, ואילו היה זה מספק, לא היה אפשר לברך. אמנם לכתחלה "יש להדר" להדליק בתוך החצי שעה כדי לחוש לדברי הר"י פורת בתוס'. עכ"ד. ולפי זה ודאי שאין מקום להחמיר בנר חנוכה דרבנן להדר להדליק בתחילת הזמן, במקום שיש חשש דאו' של חילול שבת.

והראוני שבקונטרס נר ציון על חנוכה (עמוד קמז) כתב בשם הרב אול"צ זצ"ל שאמר בשיעור, דאעפ"כ שזמן ההדלקה מצומצם, נוהרים במוצאי שבת שלא להדליק נר חנוכה עד אחרי צאת השבת לשיטת רבינו תם. וגם מי שאינו חושש לזמן רבינו תם מדינא רק מחומרא, אינו

כרחק שהוא תקנת חכמים בפני עצמה לענין ערב שבת. והכי נמי צריך לומר לגבי זמן הדלקת הנרות במוצאי שבת של חנוכה.

גם בספר פניני חנוכה פסקי הגריש"א (עמוד קנה) כתב סברא זו, שבמוצאי שבת קבעו חז"ל שמן הדלקה שונה משאר ימים, והוא מאוחר יותר, שהרי בודאי לשיטה שזמן ההדלקה הוא בתחלת השקיעה, לא יתכן במוצאי שבת להדליק באותה שעה, ובעל כרחך שמתחלה קבעו חז"ל שבמוצאי

שבת הזמן הוא מאוחר יותר. ובהערה שם הוסיפו, שאעפ"כ אמר הגריש"א שלכתחלה לא יתאחר להדליק, וצ"ל שאין סברא זו ברורה. ול"מ כן בדבריו. וצ"ע.

גם בס' בית אב (סימן א) כתב, שאמר לו הגרי"ז מבריסק וצ"ל לגבי זמן ההדלקה במוצאי שבת, שזמן הדלקה של חול לחוד, וזמן ההדלקה של מוצאי שבת לחוד. ובמוצאי שבת זמן ההדלקה הוא עד שיצא הספק מליבו. ע"כ.

המנהג אינו קובע את ההלכה אלא ההלכה קובעת את מנהגי ישראל

ואם מצד מה שנהגו כשיטת הגאונים, המנהג אין בכחו לבטל לגמרי את שיטת החולקים כלא היו, ואטו מפני שנהגו נתבטלה שיטת רבינו תם ומרן ורוב הראשונים, והיו טעות וכמי שאינה. ובאמת רק קבלה שקיבלו כל ישראל עליהם כמו הוראות התלמוד, או בחשבון שנת השמיטה, בזה יש כח לבטל את שיטת החולקים. וזה ברור. דאל"כ למה חיברו רבותינו את התלמוד, וכן הרמב"ם ומרן הש"ע וגדולי הפוסקים, הרי להלכה למעשה בכל דבר שיש מחלוקת נראה מה המנהג, ונורה להם שמנהג אבותיהם בידיהם, והמנהג הוא שקובע את ההלכה. ואיך קיבלו את הוראות הרמב"ם, ואת הוראות מרן, והרי קודם שבא הרמב"ם ומרן בודאי שכבר נהגו בכל הלכה כפי דעת איזה פוסק. אלא בע"כ שאין המנהג מחייב, ופעמים אפילו אם נהגו בו מאות שנים. וכמו שהרמב"ם יצא לבטל מנהגים פשוטים ונורחבים, כדוגמת ברכות השחר למי שלא נתחייב בהם, וטבילת בע"ק ביום הכיפורים, ונסיעה בספינות של גויים בשבת, ומה שכהן ע"ה קורא ראשון בבית הכנסת, ועוד רבים מאד, שנהגו בהם ע"פ רבותיהם.

ודלא כמו שכתב בשו"ת אור לציון בכ"ד (כמו בח"א עמוד ל) לסמוך על דברי ספר דברי מנחם (ס"ס חצר) בשמו של מהר"י עזריה, שמנהג קובע הלכה, וגם אין לו לחוש לסב"ל ויכול להחזיק במנהגו. ואחר המחילה מכ"ת, בכל דברי הפוס' מבואר לא כן, כאשר יבואר.

וכבר העיר ע"ז בשו"ת יביע אומר ח"ט (או"ח סימן כג) וז"ל: והלום ראיתי בשו"ת אור לציון

(ח"א עמוד ל) דמסתמך ואזיל על דברי השד"ח, שאפילו באדם שאין בכחו להכריע ההלכה, וגם הוא עצמו לא ידע שיש בזה מחלוקת ואילו ידע לא היה נוהג כן, אעפ"כ יחזיק במנהגו. ע"ש. ותמיהני עליו שאיך נתקבלו על דעתו דברים תמוהים אלו. ובאמת שהעיקר לפע"ד שאפילו אם ידע מן המחלוקת, ומלאו לבו לנהוג לברך, יש לו לבטל מנהגו, ושב ורפא לו. וז"ל הרדב"ז בתשובה מכתב יד (ס"ק קמ ב"ה ואחר), והמנהג שאמרת אינו כלום, שהרי לא הוקבע ע"פ ותיקין, אלא מנהג בעלמא, ועוד שאין מנהג נקבע אלא ע"פ רבים, אבל אם מקצת יחידים נהגו אין זה מנהג, ודברים של טעם הם ע"פ דברי הפוסקים. ע"כ. וע' בשו"ת דבר משה (ח"ג חיד"ד ס"ס יג) שכתב, שאין להביא ראיה ממנהג העולם, כי בכמה דברים נהגו לעשות מחסורן ידיעה בהלכות ובדינים, ובלתי עצת תלמיד חכם הבקי בהלכה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חיים של שלום ח"ב (ס"ט סט). וע"ע בספר טהרת המים (בשיורי טהרה מע' מ אות ו).

והגם שחלילה להקל לעשות מלאכה אפילו בבין השמשות של ערב שבת כפי שיטת הגאונים, ואפילו מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כר"ת ושמא עדין יום הוא, וכן שמא הלכה כר' יוסי שעדין לא הגיע זמן בין השמשות. שבזה כבר פשט המנהג להחמיר, וחלילה לפרוץ גדר. אך המנהג בזה הוא כמו שקבלו עליהם להחמיר, אך לא שמחמת כן הוכרעה ההלכה בין הראשונים. ומכל מקום כיון שהוא מנהג ברור ומבוסס עפ"ד הגדולים, ונראה שהוא קודם זמנו של מרן, במקום שאין ברייה, כמו במצות מילה, מוכרח לסמוך על המנהג, ותינוך שנוולד עשרים

שעה הראשונה, אבל צריך להדליק בביתו כל הלילה, וכמ"ש הרשב"א והריטב"א. ג. ושם הלכה כהרשב"א ורבינו יונה ועוד ראשונים, דגם לת"י הראשון זמן חצי שעה הוא רק בכדי לקיים מצוה כתקנה. וז"ל הרשב"א שם "דהא כל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה, משום דליכא פרסומי ניסא כולי האי [ולפ"ז יל"ע בזה"ז], ומיהו אי לא אדליק מדליק ולא הפסיד, אלא כעושה מצוה שלא כתקנה לגמרי, וכ"כ מורי הרב ז"ל בהלכותיו". ד. ושם הלכה כדעת הראשונים דבזה"ז שנהגו להדליק לכתחלה יכול להדליק גם אחר חצי שעה. ה. ובענין ס"ס בברכות, הנה מלבד שרבים מהאחר' כתבו דעבדינן שפיר ס"ס בברכות, נקטינן לדינא דכשדעת רוב הראשונים ומרן הש"ע לברך, עבדינן שפיר ספק ספיקא בברכות, וכמו שביארנו בעין יצחק ח"ב (עמוד תקא). ו. וגם יש לצרף מה שכתב בחזו"ע על חנוכה בכ"ד דמהני ס"ס במצות נר חנוכה, דמשום פרסומי ניסא יש לסמוך על הספיקות להדליק בברכה, דהדלקה בלא ברכה אינה ניכרת שהיא לשם מצוה. ז. ועוד, דשם כמ"ש כמה אחרונים דהמנהג היה לברך גם אחר חצי שעה מזמן ההדלקה. ח. ושם הלכה כהרשב"ז דבספק במצוה ברוכי נמי מברכין. ואף את"ל דלא כהרשב"ז הרי להחיד"א ודעימיה כשמרן פסק להכשיר המצוה שפיר מברכים. וכמשנ"ת לעיל (סי' תרעב).

וכל זה מבואר דלא כמו שכתב בספר חנוכה (הלכות ומנהגים) בשם הרה"ג ר' חיים קנייבסקי, דאם אינם נוהגים כר"ת לגמרי, אף לקולא, ידליקו נר חנוכה בזמן צאה"כ הרגיל ורק יוסיפו שמן בנר שיספיק עד חצי שעה אחר זמן ר"ת. ע"כ. אלא הדברים ברורים לא כן. וכן ראוי לכל ירא ה' לעשות.

דקות אחרי השקיעה של ערב שבת, מלין אותו בשבת, שבכה"ג רש"אין לסמוך על מנהג כזה, ולא נבטל מצות עשה מן התורה של ביום השמיני. ואינו ענין כלל בשביל לצרף את שיטת ר"ת לספק ספיקא וכדו', שהשיטה השנייה לא נתבטלה מן העולם. וזה ברור.

וראה לעיל (סי' תרעב) שגם בשיטת הגר"א אין הדברים ברורים כ"כ, בביאורי הגר"א (יד"ד סי' רסו ס"ק יז) לא משמע כן. ויש שהביאו [ע' תשוה"נ (ח"ב סימן שלד). וע"ע במוע"ז (ח"ב סימן קנד)] עדות, שבבית המדרש של הגר"א גופיה איחרו להדליק עד שעה לאחר השקיעה, והיינו בצאת הכוכבים. [ואולי הכוונה דוקא על נר של בית הכנסת. אך מסברא אין חילוק, ואדרבה בנר של בית הכנסת אפשר להקדים טפ"ן].

ובתשוה"נ שם (סי' שמב) כתב בשם הגאון הגר"מ סולווייצ'יק שגם להגר"א זמן המצוה אחרי צאת הכוכבים, והזמן של כלה רגל מן השוק גם להגר"א הוא חצי שעה מצאת הכוכבים. ע"ש.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' עט), כתב, שמדויק בלשון הגמ' והפוסקים, דאם באמת איכא עדיין רגל בשוק, אכתי זמן הדלקה הוא, אפי' מאוחר יותר מחצי שעה אחר השקיעה, כיון דאכתי איכא הולכי רגל בשוק, ומדליק והולך, אפילו כל הלילה עד עמוד הש"ש.

והכי נקטינן לדינא שיכול להדליק בברכה עד עמוד השחר, מכמה טעמים. א. שם הלכה כת' בתרא בגמ', דמ"ש מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל, היינו לשיעור השמן, ולפ"ז יכול להדליק גם אחר חצי שעה מצאה"כ. ב. ואף אי נימא כתר' קמא, שםא מה שאמרו אי לא אדליק מדליק, היינו שיכול להדליק בחוץ עד סוף החצי

תשובה על סידור אחד שכתב שאין להחמיר בזמן רבינו תם

על שיטת ר"ת בודאי לפי הנראה גלויים מאד, ומה שרצו לתרץ שדיבר במדינות הצפוניות, אינו מתיישב על הלב, וגם הם מודים שבחורף אפילו שם לא יתיישבו דבריו, ושיטת רבינו תם הזאת הונחה להרבה ראשונים ולא רפרפו בה, ואדרבא היתה מקובלת להם ליישב על ידה דברים

ואחד התלמידים הראני בהקדמה לסידור אחד שכתבו בשם הגר"ח זוננפלד שאמר שאין להחמיר כרבינו תם. [תה"ן] ואין זה נכון. וגם לדבריהם הרי לא אמר כן כלפי הנהגת אדם לעצמו. וראה להגר"ח זוננפלד גופיה בשו"ת תורת חיים שלו (סימן לג) שכתב, שאף שהקושיות

שנתקשו בהם, ובכל זאת בודאי הנראה לעינים יקשה מאד.

ובכל זאת השיטה השניה [הגאונים] לדון מיד אחר שקיעת החמה לספק לילה גמור, ג"כ קשה, מהא דב"ה מתירין עם השמש (שבת יז:), דמשמע עכ"פ שלא גדרו בזה לאסור מקודם, ואם מיד אחר השקיעה הוא ספק לילה גמור, איך לא יגדרו חז"ל בזה. וכ"ש דקשה ג"כ מן מצות התוספת, א"כ בודאי היה להם לגדור עפ"י התורה או מדרבנן שנצטוונו להוסיף, ובכל זאת מתירים עם השמש. ואמת שבנאכלים לשני ימים כבר כתבו בתוס' (זבחים נז: ד"ה להרחיק) שלא הוסיפו חז"ל לגדור, משום דבין יממא לליליא לא טעו אינשי, והיה ידוע גדרם, בכל זאת נראה דלומר דמיד שנעלמה החמה מעינינו יהיה בספק לילה גמור, קשה לומר כן, דאיך לא יחושו ע"ז חז"ל לגדור בזה. אשר על כן הנראה דעכ"פ זמן מה לאחר שקיעת החמה בודאי עדיין יום ברור הוא, לפי פשטות הש"ס ריש ברכות דצריך גם ביאת אורו. ולעשות הכרעה בזה או לחדש איזה שיטה חדשה לפי שיקול הדעת וישוב הסוגיות בדבר שעמלו וטרחו בו הראשונים אינו מגדרי, ובודאי נכון למאן דאפשר להחמיר ככל השיטות בזה, עדי נזכה לאור חדש יאיר עלינו המבדיל בין יום ובין לילה מלך עולמים ית"ש, ונזכה להלכה ברורה. ע"כ.

הרי ששפתיו של הגרי"ח זוננפלד ברור מללו, דלא כמו שכתבו בשמו בסידור הנז'. וגם בזה לא דייקו. נוראה בעין יצחק ח"ג שהבאנו כמה וכמה דוגמאות לחוסר דיוק ומגמתיות בהקדמה לסידור הנ"ל. וחבל.

ועתה הראוני בקובץ מבקשי תורה (טבת תשנ"ג סימן טז במאמרו של הרה"ג ר' יצחק ברכה שליט"א) דמרן פסק בש"ע מעיקר הדין כשיטת הרמב"ם, וס"ל דב' התירוצים לא פליגי, ומ"ש מרן שמדליק כל הלילה היינו מספק ובלא ברכה וכדמ' בב"י. ע"כ. והנה כל זה אינו נראה. וראה לעיל (סי' תרפא) מה שהארכנו בזה. ומסברא, למה מרן יפסוק כדעת הרמב"ם נגד רוב הראשונים, ובפרט במילתא דרבנן. וגם בדעת הרא"ש אינו מוכרח אפי' לתי' קמא בגמ', כמו שהבאנו לעיל שם. ועוד דא"כ דברי מרן סתורן אהודי באותו סעיף, שפסק

שמדליק והולך כל הלילה, ודלא כהרמב"ם. וגם משמע אפי' לזמן הגמ' שהיו מדליקין בחוץ. אלא ע"כ לומר כמו שכתב המאמ"ר, שמרן רק העתיק לשון הרמב"ם כדרכו, או שרצה עכ"פ לחוש לכתחלה לד' הרמב"ם. גם מ"ש שם שכוונת מרן שמדליק בלא ברכה, סתמות דברי מרן לא משמע כן, וכמו שלמדו האח' בדברי מרן בש"ע שמדליק בברכה. [ואפשר שמרן בש"ע דייק טפי, ובכ"ז לא נחת כ"כ לכתוב מסקנת ההלכה בזה].

וראיתי שהביא שם (עמ' פב) מהרב אול"צ שאמר, שהיה שמח אם היה בידו גם במוצאי שבת לא לעבור את הזמן של הרמב"ם ומרן, והיינו להדליק 40 דקות אחרי השקיעה. ושם (עמ' פא) כתב לבאר דברי הגרב"צ, דנהי שאנו משתדלים להחמיר כדעת ר"ת, מכל מקום הרי לדעת הרמב"ם ומרן אם ידליק אחר 43 וחצי דקות מהשקיעה אינה הדלקה, וגם לדעת תוס' הוא רק מדין ספק. וא"כ הוי חומרא הבאה לידי קולא. וע"כ אם לא קיבל דברי ר"ת בתורת נדר ראוי להשתדל להדליק כ-40 דקות אחרי השקיעה. ע"כ.

אולם לעיל הבאנו בשמו של הרב אול"צ להיפך. ובע"כ שהשמועות סותרות. גם מה שכתב שזהו הזמן של הרמב"ם ומרן, כבר הארכנו בזה לעיל שאינו מוכרח כלל בדעת הרמב"ם, וי"א שגם הרמב"ם מודה בזמן הזה, לפי ש"א ששיעור עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל זמן לפי מקומו. [ובספר אשרי האיש כתב בשם הגריש"א, שהמדליקים בפנים לא יפסיקו כלל מלימודם בכדי להדליק בצאה"כ אלא לכתחלה מדליקים מאוחר, והו"ד לעיל שם. ובספר פניני חנוכה כתב שזמן עד שתכלה רגל מן השוק משתנה בכל זמן]. ועוד שבזה"ז נהגו הכל להדליק בפנים, והרמב"ם לא נחת לבאר הדין בזה. וגם בדעת מרן האח' למדו כמו שכתבנו. וגם נתבאר היטב שמכמה וכמה טעמים אין מקום להחמיר להדליק מוקדם במוצ"ש חנוכה. וזה ברור מאד בלא ספק. וכך ראוי ונכון לכל לנהוג, גם למי שאבותיו לא נהגו כן. ואכמ"ל בזה.

וגם בקונט' זרע ציון (חנוכה עמ' ט) כתב, דממה שהוצרך הרמב"ם לומר "כמו חצי שעה או

יותר", משמע שאין בזה זמן קבוע, אלא התרמודאי עצמם אין להם זמן קבוע. [והיינו שלא תלו זאת חכמים בזמן אלא במציאות של זמן עד שתכלה רגל מן השוק. ואף שאין הדיק מוכרת, מ"מ סו"ס שיעור חצי שעה לא נזכר בגמ'].

ובקובץ מבקשי תורה הנ"ל (בעמ' עז) הביא בשם האול"צ, שאמר שאין בידו ליישב מה שכתב הרמ"א שבזמן הזה נוהגים להדליק בפנים, ואמאי, והרי האידנא אין שום חשש סכנה שהיה בזמן הגמ'. והרב הכותב הנ"ל כתב ליישב מטעם דסב"ל במקום מנהג ל"א כיון שמנהג זה הוזכר באח"ע"ש. והנה נעלם ממנו כל דברי הראשונים והאחרונים שהזכרנו לעיל בדבר המנהג להדליק בפנים גם כיום שאין סכנה. ומה שתלה הדבר במנהג, הנה לא בכל מנהג אמרינן דלא חיישינן לסב"ל, וכמו שהאריך בשו"ת יב"א חלק ט (או"ח

סימן כג) בהוכחות רבות מדברי הפוס' שרק מנהג שנתקן ע"פ גדולי הפוס' נחשב מנהג, ול"א סב"ל, אך מנהג שלא הונהג ע"פ הוראת גדולים אינו נחשב כלל. ושם ג"כ השיב ע"ד האור לציון (ח"א עמ' כט) בזה, שסמך להלכה על דעה יחידאה של מהר"י עזריה שאפילו מנהג שנהג בביתו נחשב מנהג נגד הפוס'. וזה נגד כל הפוס', וגם תמוה מצד הסברא. אלא שהפוס' כתבו מנהג זה להדליק בפנים, ומצאנו לו סימוכין כראוי, כמו שנתבאר לעיל בסי' תרע"א בארוכה ע"ש מכמה טעמים. וכתבנו ג"כ להוכיח שפרסום הנס לאחרים אינו מעכב כלל, ואינו מעיקר המצוה. וי"א שהוא דין נוסף, וכמ"ש באגרות משה ושבט הלוי ועוד, שעצם ההדלקה היא המצוה אפי' בלא פרסום הנס, רק שיש מצוה נוספת של פרסום הנס.

הדרך הנכונה בפסיקה ההלכתית לעיין בספרי הראשונים ואחרונים עד אחרוני האחרונים

ומילתא אגב אורחא, מה שהביא בקובץ מבקשי תורה הנז' (בעמ' צו) דברי מוסר מא' הגדולים זצ"ל, שלא לכתוב תשובות בהלכה ע"פ חישוב של מספרי ספרים, אלא יש לעמול על מקורות הדברים בש"ס ובראשונים. הנה לא ברור למי כוונתו, ואם הכוונה על דרכם של חכמי הספרדים, הנה כל המצוי בספרי הפוסקים רואה שהיתה דרכם לענין פסק הלכה לא לסמוך על עיון בש"ס ובראשונים, אלא התדפקו על דלתות הפוסקים. ומעולם לא ראינו שמנו מספר הפוסקים למנין בעלמא, אלא נשאו ונתנו בדבריהם, ואדרבה כתבו בעיון ובמשא ומתן, אלא שהסתמכו גם על ספרי הקדמונים בבחינת תורה נקנית בחבורה, ופעמים שימצא באיזה פוסק סברא שלא עלתה על לבו, או ראייה שלא חשב עליה, ובוזה מקיים גדול שימושה יותר מלימודה, וזהו שימוש תלמידי חכמים לדפוק על דלתות גדול הפוסקים, ובודאי שהעיון בספרי של מרן החיד"א, או בספרי מהר"ח פלאגי והגרי"ח, וכ"ש בספרי הקדמונים יותר, ראשונים ואחרונים, יוסיפו לו בסברא ובראייה וכך תצא דינא באופן המבורר יותר. וראה בהקדמה לשו"ת רב פעלים חלק א' שכתב: ועוד יש בבעלי תשובות שני סוגים, יש אם נשאל באיזה ענין הוא זרזי ונשכר לדפוק על דלתי הספרים של

כל בעלי התשובות, ראשונים ואחרונים ואחרוני האחרונים למקטון ועד גדול עד זמנו, ואפילו על ספרים שהמחברים עדיין בחיים, וכוונתו לראות ולידע דעת כל חכם וחכם וסברתו. ודרך זה הוא מה טוב ומה נעים, חדא אם ימצא חכם מחבר שנכנס בענין כזה, וגם הוא מסכים בענין כהסכמתו, נמצא הדין שנשאל עליו לעשות מעשה נפסק על פי דבריו, וע"פ דברי אותו חכם, ואין זה דן יחידי. והשנית, הנה בודאי א"א למדרש בלא חידוש, ולא יבצר מהיותו מוצא בספרי המחברים איזה סברא, או חילוק, אי איזה ראייה והוכחה מדברי הראשון, או מדברי הגמרא, אשר זה החכם שנשאלה ממנו אותה השאלה ולא ידעה ולא הכירה ולא הרגיש בה, אע"פ שהוא חכם גדול וגאון מובהק, אשר ידיו רב לו במלחמתה של תורה ובקי בחדרי תורה עשר ידות על החכם המחבר הספר ההוא, ובדרך זו נוהגים חכמי הספרדים בתשובות ופסקים שלהם, לתור ולדרוש מכל הספרים ראשונים ואחרונים ואחרוני האחרונים כל אשר תשיג ידם. כדי לברר ההלכה בתשובותיהם, ועליהם נאמר יפוצו מעיינותיכם חוצה. ויש שאין דרכם לתור ולדרוש בספרי הפוסקים בכל ענין אשר יבוא בפניהם, אלא פונים דוקא אל הראשונים וכותבים מה שנראה להם באותו ענין לפי הכרעת דעתם וסברתם,

בספרי האחרונים, וממילא כל מה שחידשו ופלפלו אין האמת כן, אחר שהדברים מבוארים איפכא להדיא בדברי איזה ראשון, או קדמון שא"א לנו לחלוק עליו, כמו הב"י ודכוותיה. וכבר הארכנו בזה בכמה דוכתי בדוגמאות לרוב היאך טעו חכמים גדולים כאשר סמכו על כח בינתם לבד, ודימו עצמם להגר"א וכמותו, ודבריהם נסתרו מדברי הראשונים. וראה בשלחן המערכת חלק ב' (ערך הוראה).

הערה על דברי החזו"א בענין צאת הכוכבים לשיטת רבינו תם

החזו"א מה אתם רוצים, כאן נוהגים כמו הגר"א. עוד הביא שם, שהגר"ש וואזנר שליט"א אמר, שבנוסעו פעם עם החזון איש במונית, והתחיל לדבר אודות שיטת ר"ת, השיב לו החזון איש, על דברים אלו אין מדברים כאן אלא ממתניים בזה לעולם האחר. ע"ש.

גם בספר האיש על החומה (עמוד 237) כתב בשם החזון איש דבריושלים נהגו כדעת הגאונים "כי הגר"א כבר הכריע בדבר" לנהוג כשיטת הגאונים. ע"כ.

וכן בספר ארחות רבינו ח"א (עמוד קז) כתב בשם החזו"א שאמר לאחד מבני ביתו, שהגר"א היו לו ראיות ברורות דלא כר"ת לכן אינו מחמיר כר"ת. [והרה"ר ר' חיים קנייבסקי השיב לנו במכתב, שהחזון איש לא החמיר בזמן ר"ת. ובענין מה שכתב החזו"א באגרותיו על דברי ר"ת והש"ע שהם מקובלים אצלינו כסנהדרין בלשכת הגזית, ראה מה שכתבנו בילקו"י שבת א' מהדו' תשע"א (סימן רסא). וראה עוד להלן משו"ת נשמת שבת מה שהביא בשמו של החזו"א].

לא שייך לסתור דברי הראשונים מכח ראיות ולומר שטעו

ובראש מרן הב"י שכולם היו ענקי העולם, ובודאי היה להם מה להשיב ולא נוכל לומר בבירור שרוב הראשונים ור"ת טעו בדבר שכי"כ עיקרי בש"ס. ואף שהגר"א כוחו רב ועצום מאד, וסברתו ודעתו נחשבת במשקל גדול, מכל מקום כאשר יעלו הדברים במשקל יחד עם הראשונים נ"ע, לא נוכל לומר שהגר"א מכריע את רוב הראשונים, עד שנוכל לומר שמוכרע הדבר בדעתנו שהאמת היא עם הגר"א, ושאר הראשונים הם אלה שטעו, ומחמת כן אין צריך

ובדרך זה מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז, והנה אע"פ שבודאי הגמור לאו ברמות רוחא נהיגי הכי, עכ"ז אני אומר אחר אלף המחילות לא טוב זה הדבר אשר עשו, כי זה כלל גדול בתורה אין התורה נקנית אלא בחבורה, ולכן נקראו החכמים בעלי אסופות. עכ"ד.

ובאמת שראינו בכמה וכמה מקומות אצל חלק ממחברי הזמן, שאין דרכם לעיין באחרונים, שנעלם מהם איזה ראשון שהובא

ונייהר לאנפין בענין צאת הכוכבים לדעת רבינו תם, הנה ראיתי בתשובות והנהגות (ח"ג עמ' צב) שכתב ששמע מהגר"ח דרוק שהתווכח עם החזון איש בזה, וסיפר לו שיטתו שג' כוכבים בצד מערב הם רק אחר ע"ב מינוט, והחזון איש לא קיבל את הדברים, וכשיצא מפתח הבית, אמר לו החזון איש: "בעולם הבא נבין שיטת רבינו תם, אבל כאן הדין כהפוסקים" ולא ביאר הדברים. אבל האדמו"ר מסאטמר רבי יואל טייטלבוים זצ"ל אמר, "לא בשמים היא והלכה כרבינו תם, שזהו דעת רוב הפוסקים". עכ"ד.

גם בספר מעשה איש ח"ד (עמ' קכא), הביא משם החזון איש, על שאלת חכם אחד, שמבית אבותיו נהגו כשיטת רבינו תם, אם הוא מחוייב לנהוג כמותם, השיבו "שאין הלכה כרבינו תם, שהגר"א הביא ראיות ברורות שאין מה להשיב עליהן". והוסיף לאמר, שאף אין זקוק להתרת נדרים. ועוד הביא שם עדות מהרב חיים דרוק בעל ספר אורות חיים, שבחול המועד פסח תשי"ג הסביר להחזו"א את כל שיטת רבינו תם, והשיב לו

ואחר המחילה יש להעיר בזה על הדברים הנ"ל, דמה שייך לומר שהגר"א הביא ראיות ברורות דלא כשיטת רבינו תם שאין להשיב עליהם, וכי מכח ראיות נוכל לדחות את שיטת רוב ככל הראשונים, וכן הב"י, ולומר שכולם טעו. ואף שכוונת החזון איש משום גדלו של הגר"א, שהגר"א בגדלו היה יכול להביא ראיות כאלו עצומות שידחו את שיטת רוב ככל הראשונים, מכל מקום לדידן א"א לבטל שיטת רוב הראשונים כמלאכים, וכן גדולי האחרונים

וזהו דרך ההוראה של מרן הבית יוסף ורבים מן הפוסקים, שלא הכריעו בראיה תלמודית נגד הראשונים. וכמבואר בהקדמתו של מרן הב"י, דאף אם יש לנו ראיות ברורות, מכל מקום ודאי הראשונים ידעו את אותם ראיות, ואעפ"כ לא התחשבו בהם, ויש לנו לבטל דעתנו מפני דעתם.

לחוש לדעתם. ונבפרט אינו מובן מה שהביאו בשמו של החזון איש שגם אחרי שנהגו כבר כרבינו תם, אין צריך התרה. ומשמע דר"ל שנחשב כמנהג טעות ממש, מכח הראיות שהביא הגר"א. ועכ"פ לא יצא הדבר מכלל ספק. ובפרא דאיכא למימר דהאמת עם רוב ככל הראשונים שלא טעו. ודו"ק היטב.

מרן זכה לגלוי שכינה שהיתה מדברת מתוך גרונו

משתעשע, וממשיך עליך חוטא דחסדא, והא קא נשיק לך נשיקין דרחימו, ומחבק לך, ושכינתא ממללא עמך, והא אדביקת מה דלא הוה אדביק חד בדרא ולא מכמה דרין. עכ"ל. וביאור הדברים, שהשכינה מדברת איתך, והנה השגת מה שלא השיג אדם בדור ולא אחד מכמה דורות. וזה נאמר למרן בדורות הראשונים. והוא בגדלו נחת לסוגיא זו של זמן צאת הכוכבים, ולא רק שלא הכריע כדעת הגאונים, אלא הכריע כדעת רבינו תם ורוב הראשונים, ונגד המנהג. ואם כן על כל פנים יש לפנינו מחלוקת בין הגר"א למרן, ואמאי לא נקבל דברי מרן על כל פנים לענין חומרא חשובה זו.

ועוד יש להעיר, שהרי מי לנו גדול ממרן הבית יוסף זיע"א, שהיה ה' עמו, והכריע בחיבורו בין כל הראשונים, ונתקבלה דעתו בהלכה אצל כל ישראל, שגם בני אשכנז קבלו הוראות מרן בכל מקום שהרמ"א לא חלק על מרן. והוא פסק כדעת רבינו תם. והיאך נוכל לבטל דעתו כלא היה מכח הכרעת הגר"א. ווגם זכה מרן לגילוי בחצות הלילה, וכן היה במעשה בליל שבועות, וכמו שכתב במגיד מישרים (פרשת ויקהל): קודשא בריך הוא רחים יתך, ובעידנא דאת קם [בחצות הלילה] למצלי ולמקרי, בעידנא דאיהו משתעשע עם צדיקאי בגן עדן דהיינו בפלגות ליליא, כך נמי

אם מותר לחלוק על החזו"א

שנחשבים משקל גדול יותר בענין הלכה, מפאר הדור החזו"א, שאף שידוע גדלו של החזו"א ורב כחו ומי לנו כמותו, מ"מ לענין ההלכה, ידיעת דברי גדולי הדורות נחשבת לעיקר יותר גדול. והביא דוגמא את המעשה הנז' בענין צד"י הפוכה. ולאפוקי ממה שהביאו בשם כמה גדולים זצ"ל שאמרו שלא שייך לחלוק על החזו"א. וזו דרכה של תורה, אף שהיה פאר הדור והדרו.

ו"ל שו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן ס) אשר שאל בקיצור בענין הוראת החזון איש זי"ע, במעמיד דמעמיד לענין סוכה, הנה אף על פי שקשה לחלוק על מרן החזו"א זי"ע, אבל עוד יותר קשה לחלוק על דברי המג"א וכל הפוסקים המקילים בזה. ע"ש. גם בשו"ת חלקת יעקב (בנפ"מ א"ח ס"י רכא. ובדפו"י ח"ג ס"י קצו) להגאון ר' מרדכי יעקב ברייש כתב: בענין מעמיד דמעמיד בדבר המקבל טומאה, האם צריכין להחמיר. תשובה. ראיתי בחזו"א (א"ח ס"י קמג) שהאריך

וכאן המקום להעיר, דמה"ט נמי בכמה דברים שהורה בהם פאר הדור החזו"א להחמיר, אנן נקטינן שאע"פ שנודע שמע גדלו של החזו"א וכו', מ"מ גם שאר גדולי האחרונים כמו הראנ"ח, ומהריק"ש, ומהר"ם אלשיך, ומהר"ם גלאנטי, ומרן החבי"ב, ומהר"י פראג"י, ומהר"ם בן חביב, והפרי חדש, ושער המלך, ומחנה אפרים, והחיד"א, והחקרי לב ועוד ועוד גדולי הדורות, היו מופלגים בחכמה. וכשנשער דבריהם יחד במשקל אחד, לא נוכל לומר שמסתבר לנו שדעתו דעת עליון של החזו"א היא שתכריע את דעת כל גדולי הדורות. ופעמים שחלקו על דברי החזו"א מכח דברי הגדולים שנעלמו מעיני קדשו. וכמו מעשה שהיה, שהחזו"א הורה לפסול את הצד"י ההפוכה שעל פיהם נכתבו ספרי התורה של הספרדים, ואחר זמן כשהראו לו שהחת"ס הכשיר חזר בו. ושמעתי ממרן אאמו"ר שליט"א שמהאי טעמא יש גדולים בדור אחרון

אצל רוב החכמים אדרבה המנהג הפשוט בכל העולם ובכל הדורות להיפך. ובספר מבי דינא להרה"ג ר' נסים קרליץ שליט"א כתב, שגם מ"ש החזו"א שאנו נוהגים להחמיר, אין כוונתו שיש מנהג כזה, אלא שהמדקקים מחמירים בזה. וכן זכורני שאמר החזו"א לסכך ע"ג צינורות של ברזל של כביסה, כשהיה שמחת בית השואבה בביתו ולא היה מקום אחר. והיינו משום שאין מנהג כזה להחמיר ורק לכתחלה המדקקים מחמירים, ובשעת הדחק אפשר להקל, וכגון חתן שנמצא אצל חמיו ושם אין מקפידין על זה. שיכול להקל ולאכול שם. עכ"ל. ומה שסיים שיכול להקל ולאכול שם, א"צ לזה, שהדבר פשוט שלדינא אפילו מעמיד עצמו כשר בדיעבד.

וראה עוד בספר הערות להגריש"א על הגמ' סוכה שם, וכן במנחת שלמה שם שסתרו כל ראיות החזו"א, וחלקו על החזו"א בזה. וראה גם במוע"ז (ח"א סימן פב). וראה מ"ש בזה בקובץ אסיפת חכמים (ח"ט עמוד קלז), והביא ג"כ מעשה רב שהבבא סאלי היה מעמיד את הסכך עם ברזלים.

לחלוק על פסקי הש"ע (ס"ו תרכ"ט סח) והמגן אברהם והגר"א שם, והעלה שאין לקבוע הכלונסאות במסמרים. ושמעתי שעל פי פסק זה כבר יש מחמירים שדפנות הסוכה לא יהיו קבועים במסמרות של ברזל. ולפע"ד אין להחמיר נגד כמעט כל הראשונים והאחרונים, בדבר שכל החשש רק דרבנן, וכל ראיותיו אינם מוכרחים לדעתי העניה אחר מחכ"ג כי רובם אינם מוכרחים. ואין חשש להחמיר אפי' לקבוע הכלונסאות שהסכך עליהם במסמרים, ומכ"ש מה שמחמירים שלא לעשות גם הדפנות במסמרות, דודאי א"צ לחוש כלל, דכל שמעמיד רק דפנות הסוכה אפשר דגם זה הוי רק כמעשה קרקע, דהרי כל מעלת מעשה קרקע הוא משום שאינו בא רק להחזיק את הדפנות, וא"כ גם מסמרים המחזיקין רק את הדפנות הם בכלל זה. וע"ש מה שהשיב בזה. גם בשו"ת מנחת שלמה תנינא (סימן נה. ובהוצאת אוצרות שלמה סימן מז אות א), האריך לחזק דעת מרן והגר"א וכל האח' בענין מעמיד דמעמיד שלא כד' החזו"א, ושכן עמא דבר, עש"ב.

ומה שכתב החזון איש שאנו נוהגים להחמיר, הנה

אין להקשות על שיטת רבינו תם ורוב הראשונים מכח שכלינו

ובספר עלינו לשבח (ח"א עמ' קצז) הביא בשם הגאון רבי יחיאל מיכל פינשטיין, שהגאון רבי יחזקאל אברמסקי שאל במכתב להרב מבריסק, איך יתכן שר"ת קבע שזמן צאת הכוכבים הוא 72 דקות אחר השקיעה, הרי אם נביט לשמים ניווכח שהלילה ירד כבר לפני כן, ובחוץ שורר חושך. והשיב לו הרב מבריסק, אל תסתכל בשמים, הסתכל בשלחן ערוך. שם כתובה האמת. אין אנו מתחשבים במה שהעינים שלנו ראות, אנו מתחשבים רק בעינים של השלחן ערוך. ע"כ. ולהאמור גם מבחינה מציאותית יש לנו הבנה בשיטת ר"ת. וכמבואר באבן עזרא.

ושוב ראיתי בשו"ת נשמת שבת (ח"ב עמוד תקמב) שהביא מה שכתבו כן בשמו של החזו"א, ותמה ע"ז, דהיאך אפשר לומר שהגר"א הביא ראיות שאין מה להשיב עליהן, בזמן ששיטת ר"ת היא שיטת כל הראשונים, והיתכן לומר שכל הראשונים טעו בדבר שיש כנגדו ראיות "שאינן

ונייהר אנפין לנ", שאף שמצד השכל יש לנו קושיות איך יתכן שבאקלים של אר"י אינו לילה עד זמן רבינו תם, וכן הגר"א הרי הביא ראיות עצומות כהגאונים, מכל מקום יש לנו לבטל דעתינו מפי דעת רוב הראשונים, ולהחמיר בספק של תורה. ואם מחמת המנהג, המנהג אינו מבטל את דעת החולקים לגמרי, ורק מנהג של קבלת הוראה, שרב גדול שהולכים כמותו ברוב ככל ההלכות, הורה להם ואח"כ קיבלו ממנו ופשטה הוראתו ע"י שנהגו כמותו, מנהג כזה מקבל תוקף של הוראה. לא כן במח' קדומה, ומה שנהגו כהגאונים הוא בתורת ספק. וכ"ש שלא נהגו כן בתורת ודאי גמור שיבטל דעת החולקים. ואעפ"כ תינוק שנולד עשרים דקות אחר השקיעה שלנו מלין אותו בשבת, כיון שא"א לבטל מ"ע מן התורה של ביום השמיני ימול, ובכח"ג מוכרחים להכריע כדעת הגאונים ולסמוך על המנהג שפשט כפי דעתם.

זמן צאה"כ דר"ת, מלבד במוצ"ש חנוכה. עוד אמר שלר"ת י"ש ראיות חזקות, ולעתיד לבוא יתברר ג"כ דרכו של ר"ת. אלא שלמעשה ההלכה כהגאונים. עכ"ד.

ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשטות סי' לב אות ה) ציין שבקונטרס ביה"ש מנה בזה, למעלה ממאה ושמנים פוסקים מגדולי הראשונים והאחרונים שנקטו כר"ת, ומהם הרבה שסמכו ע"ז גם לקולא ע"ש, ולכן מי לא יירא להקל כנגד הני אריות, ויודעים דברי הב"ח בתשובותיו (סי' קנד) שרוב המחברים תפסו פי' ר"ת להלכה, ושכן מנהג כל ישראל. ע"ש. ובפרט לגבי שבת שהארכתי בתשובה (תאו"ח סימן קטו) דעכ"פ מקיים בזה מצות תוספת שבת, ועיין בפמ"ג (סי' רנו) בא"א דהמוסיף מחול על הקודש מוסיפין לו חיים. עכ"ד.

אם יש להחמיר במידי דרבנן כרבינו תם

ורבו הרב פרי חדש (בקונטרסו הנדפס בסוף ספר שמן למאור), מסכים הולך [להחמיר] אף בדרבנן. ע"כ. ויש להסתפק בדרבנן אי קאי על כל זמן השקיעה של ר"ת, או דקאי רק על זמן ביה"ש של ר"ת, ולא על כל משך נר חנוכה וחצי דקות שמתחילת שקיעה עד סוף שקיעה, וכפי פשט לשונו.

ולענין נר חנוכה, לא מצינו שחוששים לרבינו תם, דאף שמדליק כרבע שעה אחר השקיעה שלנו, ולדעת ר"ת הוא ברכה לבטלה, מ"מ במקום מנהג אין חוששין לסב"ל. ושמה משום דחומרא דאתי לידי קולא היא, דלכתחלה יש לחוש שזמן נ"ח הוא דוקא בחצי שעה שאחר הלילה, יפסיד את המצוה אם ימתין לזמן ר"ת. ושמה בנ"ח יש לצרף עוד סברת הרשב"א (שבת כא:) שאילו רצה להדליק מבעו"י סמוך לשקיעת החמה, מדליק, דהא איכא פרסומי ניסא, וכענין שאמרו בנר שבת אם איכא היכר שלצורך שבת מדליקו, והכא נמי דכוותה, אלא דעיקר מצותה לחייבו להדליק אינה אלא משתשקע החמה. ומרן בש"ע (רי"ס תערב) כתב בשם יש מי שאומר שהטרוד יכול להדליק נר חנוכה מבעו"י מפלג המנחה ואילך. וע' בברכ"י שם, ובשו"ת זבחי צדק ח"ב (סי' ל).

מה להשיב עליהן. ובפרט שבהרבה מן הספרים הדנים בשיטות הזמנים, נמצא תירוצים על קושיות הגר"א על שיטת ר"ת ודעימיה. על כן נראה דבודאי שלא יצאו דברים אלו מפי החזון איש כצורתן, וממילא גם מ"ש שא"צ התרת נדרים, מסתבר דהיינו במי שמיום עמדו על דעתו אחר הנישואין עדיין לא התחיל לנהוג כשיטת ר"ת, דבלאו הכי אינו עולה על הדעת לומר דשיטה המבוארת ברוב ראשונים והרבה אחרונים, ורבבות בני ישראל במשך הרבה דורות נהגו כדבריו, יחשב כשיטה מוטעת מכל וכל, שאפילו אין צריך התרת נדרים למי שרוצה לשנות. וביותר תמוה ששם בעמוד ק"ל בהגה, מביא מבעל הקהלות יעקב, שמעולם לא ראה את החזון איש שיעשה מלאכה במוצאי שבת לפני

הנה בילקוט יוסף שבת כרך א' נתבאר, שאפשר שיש להקל במלאכות דרבנן קודם שיגיע צאה"כ דר"ת, בפרט אחר כשעה מהשקיעה, דאז לר"ת הוא זמן בין השמשות, והו"ל ספק ספיקא, שמא כדעת הגאונים, ושמה ביה"ש לילה הוא. ושוב הראוני שכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' מג), שאם הוא בזמן שאף לר"ת הוא רק ביה"ש, יש כאן ס"ס, דשמה כהגאונים דהוי כבר לילה, ושמה ביה"ש לילה, ובס"ס באיסור דרבנן כהאי בודאי יש להקל. וכמו שמצינו ג"כ בברכ"י וכו'. והכא אותם הנוהגים כשיטת ר"ת לגבי שבת ולגבי חמץ בפסח, הוא רק משום חומרת שבת וחמץ בנוגע לאכילה, אבל לענין להחמיר מחמת חמץ שעבר עליו הפסח, בודאי שאין להחמיר. וא"כ מי שכל השנה נוהג כשי' ר"ת לענין תפילה דרבנן וספה"ע דרבנן, שאז יש מקום להחמיר היכא דאפשר, ואם אינו יכול יעשה התרה. ע"ש.

אלא שברכי יוסף שם (או"ח סי' תפט אות יב) הביא דברי הרב בתי כהונה תלמידו של הפרי חדש (בכ"כ סי' ד), שכתב לגבי ספירת העומר, שאף שהמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים, מ"מ כל שסופרים אחר רביע שעה מהלילה, אין למחות בידם. וכתב שספירת העומר לרוב הפוסקים בזמן הזה דרבנן, ובמידי דרבנן אין להחמיר כסברת ר"ת בבין השמשות.

תקנת הגאון מוהר"ח אבולעפיא לקרות המגילה לפי זמן רבינו תם

התענית, ויאמרו פזמונים עד שעה ורביע אחר שקיעה"ח שהוא לילה ודאי, ואז יתפללו ערבית ויקראו המגילה וכו' ע"ש. וציין ג"כ לספר אורה ושמחה (דף ט"ב ע"א וע"ב), ובספר עמודי שמים (דף קנא ע"ב).

וגם לעיל (שם סימן יט) כתב הגר"ח פ לענין מוצאי יום הכיפורים, שהתקע קודם שיעבור חצי שעה מהלילה לא טוב עושה, והמחמור כהוראת מורינו המוהר"ח זע"א [להמתין לזמן ר"ת], תבוא עליו ברכה. ועל גזברי הקהלה הקדושה מוטל שיבקשו כלי שעה שהוא מכון יפה, לכל יטעו להקדים ויפגעו באיסור. ויזהרו שיעבור לפחות שלשה רביעיות מהלילה, שהוא ארבעים וחמשה דקות אחר שעה שתיים עשרה, ויר"ש במקום שיכול להחמיר שיהיה עד שעה אחת מהלילה מה טוב וכו', ועל כל פנים מדין הש"ס והפוסקים לא ימהרו לתקוע תקיעת שופר עד יציאת הכוכבים, שהוא אחר עבור חצי שעה מהלילה, אחרי שתיים עשרה שעות, והנני גוזר בכח התורה על כל בתי כנסיות שבפחות מחצי שעה אחר שתיים עשרה שעות מהיום, שהוא עת שקורא אקשא"ס לא יוכלו לתקוע, ומשם ואילך יש מנהגים, דיש בתי כנסיות שממתנים עד עבור עוד מחצי שעה, ויש עד שעה אחת, ויש עד שעה ורביע. עכ"ד.

חובה קדושה לחוש ולהחמיר כשיטת רבינו תם גם באקלים דארץ ישראל

את המגילה בחושך, הזהיר כ"כ לקרות דוקא אחרי ע"ב דקות. ובמק"א כתב מוהר"ח א שתיקן תקנה זו ג"כ בטבריה.

ומה שטענו דאנן חזינן כוכבים גם קודם זמן ר"ת, הנה מבואר בכמה ראשונים ראשונים שאין די בכך שבקרקע יהיה חושך, אלא בעינן שיהיה חושך מוחלט גם בשמים ממעל, שרק אז נראים כוכבים בינונים מתוך רבי רבבות כוכבים.

וז"ל האבן עזרא (בראשית א, יח): ודע, כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה, שיראה כמו אור בעבים, וכן הבוקר אור קודם הזריחה. ע"כ. הרי שהאבן עזרא תלה הרבר אם יש אור בעננים או לא, וכדי שיהיה נחשב כלילה הצריך שיהיה חושך בעננים, וזה אנו רואים גם באר"י, שעד זמן ר"ת רואים אור

ומצינו למוהר"ח אבולעפיא בקונטרס התקנות שנדפס בסוף ספרו חנן אלהים (בדפ"ח עמוד רפה, תקנה כב) שכתב: מנהגם (באדמיר) היה בליל פורים להתפלל כל אחד בחצירו ובביתו, ולמצוא מנין, ומדליקין נר קטן לקרוא המגילה, ובקהלות לא ימצא מנין יושבים בחושך, ומדליקין נר קטן לקרוא המגילה. ועוברין על עיקר התקנה של אנשי כנסת הגדולה, משפחה ומשפחה, להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. וגזרתי לפחות שלא יתפלל ליל פורים ויומו יחידי בבית הכנסת ובבתים ובחצירות, אלא יבואו כולם לבית הכנסת וידליקו נרות ויאמרו פזמונים "עד שעה ורביע אחר שקיעת החמה שהוא לילה ודאי", ולא יעשו כמנהגם להתפלל ערבית אחר שקיעת החמה לקרוא המגילה ביום, דהו ברכות המגילה לבטלה, ואין יוצאין ידי חובת קריאת המגילה. וקבלו עליהם, ויושבים בתעניתם עד שעת קריאת המגילה, וקורין אותה בפרסום גדול ובנרות מרובות כמו ליל יום טוב, ולובשים בגדי יום טוב קודם בואם לביהכ"נ. אשרי העם שככה לו. עכ"ל מהר"ח אבולעפיא שם. ותקנה זו הובאה ג"כ בספר מועד לכל חי להגר"ח פלאגי (סימן לא אות קג) שיבואו כולם לבית הכנסת ביום

והנה מבואר מדברי המוהר"ח אבולעפיא, שהיה מנהגם לקרות המגילה אחר השקיעה, פי' אחר צאה"כ שלנו, והיו מדליקין נר וקוראים את המגילה לאורו. והיינו שכבר היה חושך והיו צריכים נר לקרות לאורו, ואעפ"כ גזר עליהם שימתינו לזמן ר"ת. ומוכח שגם בארצות היה חושך בצאה"כ של הגאונים, ואעפ"כ גזרו להתחיל לזמן ר"ת, ומכאן תשובה לאלו שערערו, ע"ד מרן אאמו"ר, שעורר שחובה קדושה להחמיר במוצאי שבת וכדו' כשיטת רבינו תם, וכתבו לדחות, שר"ת דיבר רק בחו"ל שיש אור זמן רב אחרי השקיעה, מה שאין כן באר"י שעניינו רואות שיש חושך קודם ע"ב דקות. וכבר השבנו ע"ז שהרי מרן הש"ע ועוד רבים מהגדולים שכתבו כדברי ר"ת, היו באר"י. וכן מבואר בדברי מוהר"ח א הנז', שהגם שהיו קורין

בעננים. ואין לבוא מכח הטענה שהאבן עזרא לא היה פסקן וכו', וכמו שנתבאר בעין יצחק ח"א (עמוד תמג) דזה אינו ענין לנ"ד, דהא קאי על המציאות.

וכן מבואר בתוס' רי"ד (שבת לד:) שכתב, דאע"פ ששקעה החמה "ונעלמה מן העין", עדיין אורה שולט בעולם, שעדיין לא נעלמה מהעולם כולו, שאילו היה האדם עולה על ההרים, עדיין היה יכול לראותה, ומפני זה שולט אורה עדיין בעולם. שכל זמן שאורה שולט אין פני מערב מאדימין. אבל כששקעה לגמרי והולכת "תחת הארץ" מסתלק אורה מן העולם, ומתחלת שקיעתה שהתחילה להתעלם מן העין, ועד שתיגמר שקיעתה להתכסות תחת הארץ, שיעור ה' מילין, שהעולם עשוי כמו כדור עגול שאינו שוה, ומי שדר באמצע הכדור שהוא גבוה אע"פ שהחמה נעלמה מעיניו לא יעלם אורה מן הכדור, עד שתיהלך בכל שיפועו של כדור ותיכנס תחתיו. ע"כ. הרי להדיא דכל עוד שיש השפעה מקרני השמש, אכתי לא נראים הכוכבים הבינוניים, דבעינן שיהיה חושך גם בשמים ממעל, והכוכבים הנראים רק אז הוו כוכבים בינוניים. [ובספר פירושי ופסקי הרי"ד (שבת דף לד:) כתב, כל זמן שפני מזרח מאדימים, פי', משתשקע החמה מתחיל הספק (ביה"ש) ונמשך כל זמן שהרקיע מאדים מחמת החמה. הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון ביה"ש, פי' אם הכסיף הרקיע התחתון שהוא סמוך לארץ ועדין העליון לא הכסיף מפני שהעליון עדיין רואה את החמה, עדיין הוא בין השמשות, אבל אם הכסיף גם העליון והשוה לתחתון זהו לילה גמור, ע"כ].

גם בספר ח' רבינו משה קזיס (שבת ס"ב) ביאר ש' ר"ת, שכשם שבעמוה"ש מתחיל להאיר ורק אחר שעה וחומש גוף השמש עולה, כך בערב אחר שקיעתו עדין יש מן האור עד שיעור שעה וחומש, שאז כבר מתרחק י"ח מעלות ואין אורו נראה כלל. ומה שאמרו בגמ' (שם) משתשקע החמה, אינה שקיעת המחה תחת האופק, אלא שקיעת אודם הנשאר אחר כך עד שלא ישאר אור רק לצד מערב שהוא לברו מאדים ומאיר, ואז מתחיל בה"ש לרבה. וזהו שאמרו כל זמן שפני מזרח מאדימין, פי' מערב כמ"ש בגמ', ולשעה קלה מכסיף התחתון לצד מערב והעליון עדיין

מאיר, ואז מתחיל ביה"ש לרב יוסף. והיינו שתחילה יסתלק האור מהחלק התחתון מן האדים ההם, ואח"כ מן החלק העליון, כי העליון ראוה ניצוץ השמש בזמן שאין התחתון רואה אותו, וכ"כ הרמב"ם בתחילת מסכת ברכות. וגם רש"י כאן כתב שנראית אדמומית חמה בעבים. ותמה על מהר"ם אלשקאר שסתר פי' ר"ת לשיטת חכמי אומות העולם. ע"ש.

[ועיין ברמב"ם (הלכות תרומות פ"ז) שכתב, אין הטמאים אוכלין בתרומה עד שיעריב שמשן, ויצאו שלשה כוכבים בינוניים, וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה, שנאמר ובא השמש וטהר, עד שיטהר הרקיע מן האור, ואחר יאכל מן הקדשים. ע"כ. ולשונו דייקא שיטהר הרקיע מן האור, ואחר עשרים דקות מהשקיעה שלנו עדיין יש אור ברקיע, ומבואר בדבריו דבעינן שיהיה חושך ברקיע, ולא רק בקרקע. וזה תואם לדברי האבן עזרא. אלא דנדוע שיש שכתבו שדעת הרמב"ם כדעת הגאונים, וכנ"ל. ודו"ק].

ויש להוסיף, דהנה בשו"ת הרדב"ז חלק ד' (סימן רפב) כתב להוכיח מדברי הרמב"ם (פרק ב' מהלכות קידוש החודש הלכה ט'), שסובר כדברי רבינו תם [ועיין עוד בשו"ת הרדב"ז ח"ג סוס"י תרל"ן]. וכדבריו מבואר גם במאירי. ובודאי שהרמב"ם מיירי באקלים ארץ ישראל וסביבותיה. וראה עוד להמבי"ט בקרית ספר (פ"ג מהלכות שבת), ובמהר"ט בחידושיו לשבת (כג.), ובחרדים בפירושו לירושלמי (ריש ברכות), שכולם תפסו כר"ת, והם גאוני ארץ ישראל.

והגאון פרי חדש בקונטרס דבי שמש' (שנדפס בסוף ספר שמן למאור) העלה שהעיקר כסברת רבינו תם אף לקולא, ומר ניהו תנא ירושלמא, אלמא לא שמיע ליה, כלומר לא סבירא ליה החילוק הנ"ל. ואף שהמנחת כהן (מאמר ב' סוף פרק ה') נראה שמחלק בין המקומות, הנה כל הפוסקים הנ"ל לא סבירא להו הכי.

וכ"כ האדמו"ר מקלויזבורג-צאנז, בקונטרס בין השמשות (שבסוף חידושי הדברי חיים על בבא מציעא, עמוד נא), ודחה דברי השואל שטען שדברי רבינו תם הם נגד החוש והמציאות, והעיר שהבית יוסף והפרי חדש ועוד מגדולי ישראל שהכריעו כר"ת, ומשכן כבודם בארץ ישראל.

ר"ת וכדברי המג"א וכל האחרונים, (מגאוני אשכנז), שתפסו במוחלט כד' ר"ת. ועוד שהחת"ס לא הזכיר כלל וכלל משיטת הגאונים, וחלילה לומר שאילו היה בארץ ישראל היה משנה את דעתו, ובמוצאי שבת חלילה להקל שלא כסברת ר"ת באיסור סקילה וכתת. והמיקל בזה איך לא יירא פן ירוצו את גולגלתו כל ההרים הגדולים שכתבו כשיטת ר"ת, ומי שאומר שר"ת וסיעתו לא דיברו על ארץ ישראל, הבל יפצה פיהו, ודברי רוח הם נגד האמת, ומצוה לפרסם הדבר. עכת"ד.

להחמיר כר"ת גם במוצאי שבת חנוכה

גאב"ד אלכסנדריא של מצרים, האריך לחזק ידי הנוהגים להחמיר כר"ת. ושהמקילים בזה אין להם על מה שיסמכו. והמערער ע"ז, יש לדנו כמחטיא את הרבים, וכתב שם (דף מ), שהגאון יחיד בדורינו הגר"ח אבולעפייא כתב דפשיטא ופשיטא שחובה להמתין במוצ"ש כדי מהלך ד' מילין מהשקיעה (72 דקות). וכ"כ מהר"י אלבעלי בספרו קהלת יעקב בתשובה (דף סח:). וע"ע בשו"ת חתם סופר (חאר"ח סי' פ) שמנהגם כדברי ר"ת בהחלט. ע"ש. וכ"כ רעק"א בתשובה, הובאה בס' אגרת סופרים (סי' מז עמוד נו) ע"ש. ולכן גם במוצ"ש של חנוכה חייבים להמתין שיעור מהלך ד' מילין כדי להדליק נרות חנוכה. [עכ"ד מרן אאמו"ר שם].

גם הגאון רבי צדקה חוצין זצ"ל אב"ד בגדאד בשו"ת צדקה ומשפט (הנד"מ, חאר"ח סימן ה) כתב וז"ל: וכך הוא מנהגינו בארם צובא עיר ואם בישראל של חכמים ושל סופרים, ובראשם מורינו הרב הגר"ש לניאדו, להמתין במוצ"ש שעה ורבע אחר שקיעת החמה, דהיינו צאת הכוכבים. ע"כ.

וכן כתב הגאון רבי אליהו שמאע זצ"ל בספר מכשירי מילה (מרבני ארם צובא, דף ס"ה ע"א).

גם הגאון רבי יעקב פראג"י זצ"ל, אב"ד אלכסנדריא של מצרים, בשו"ת מהר"ף (סימן מז), האריך מאד בזה, וכתב, שהגאון יחיד בדורינו מהר"ח אבולעפייא כתב, שהדבר פשוט וברור שהעיקר כשיטת ר"ת, אלא שלא נהגו כן.

וחלילה לומר שטעו במציאות וכו'. נבמה שלא חילקו כהחילוק הנ"ל בדעת ר"ת. עש"ב. והרב המחבר בתשובתו להלן הביא שכן העיר גם הפקודת אלעזר (סי' נח דף פו). ע"ש.

וכ"כ עוד בספרו שו"ת דברי יציב (חאר"ח סימן קיב והלאה). והוסיף (בסימן קיג), שאין להעלות על הדעת כדברי מי שכתב שאילו החתם סופר דס"ל כר"ת היה נמצא בארץ ישראל היה נוהג כדעת הגאונים, כי באמת קבלתי מרבתי כי אצלו היתה הלכה רווחת בלי שום פקוק כדעת

ובחזו"ע חנוכה כתב, המנהג שנוהגים החרדים לדבר ה' בכל מוצ"ש, להחמיר כדעת ר"ת שלא לעשות שום מלאכה, אלא אחר שעה וחומש משעת שקיעת החמה, הוא מנהג יקר מאד שרבים מרבתינו הראשונים הסכימו עמו, ומהם: הראב"ד והרא"ש, הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והמאירי והר"ן, הרז"ה והסמ"ג והמרדכי ורבינו פרץ ורבינו ירוחם. וכן פסקו מרן הש"ע (סי' רסא) והרדב"ז. ועוד. (והדברים מבוארים בשו"ת יביע אומר ח"ב חאר"ח סי' כא) וכתב הגר"ח אבולעפייא בספר חנן אלהים (דף קנב). שדברי ר"ת מוסכמים מרוב הפוסקים ומרן הש"ע, ואף אני הכרזתי חרם פה עה"ק טבריה ת"ו, על המקילים נגד שיטה זו, ובהתראה שהמיקל ועובר על גזירותינו, ננדה אותו, וכל החכמים עמדו למנין והסכימו עמי. וקיימו וקיבלו היהודים לנהוג כן לדורי דורות. ע"ש.

גם הגאון רבי שמואל לניאדו ראש רבני ארם צובה (חלב), שהיה בדור ההוא, כתב אל הגר"ח אבולעפייא, [הובא בס' חנן אלהים דף קנא:], בא אלינו רב גדול והודיע לנו כי מעלת כת"ר הכריז ברבים שצריכים לנהוג כדעת ר"ת במוצ"ש, שלא לעשות שום מלאכה עד אחר כשעה ורבע מהשקיעה. ולכן גם אני ברגליו אעבורה, ודרשתי ע"ז ברבים באיום ובגיוזם לבל יקילו נגד סברא זו, כי הוא איסור סקילה, וגם מרן שקבלנו הוראותיו פסק כן, וקיימו וקיבלו היהודים פה ארם צובה לנהוג כן. ע"ש.

גם מהר"י פראג"י בתשובה (סי' מז דף לט ע"ד)

דרכותא שלפנינו ס"ל כדעת רבינו תם, וכן הסכימו גדולי הדור מרן הש"ע, והרמ"א, ומהר"י קולון, והרדב"ז, והמב"ט. ואחריהם החזיקו בסברה זו גדולי האחרונים. ואם כי לא נעלם ממני שהמנהג הוא להקל במוצ"ש כדברי הגאונים והגר"א, מכל מקום מאחר שלקחת הפוסקים הנ"ל חבל נביאים כולו ס"ל כרבינו תם, והוא איסור סקילה, בודאי שראוי מאד לנהוג בחומרא זה. לכן בישרתי צדק בקהל רב, ופרסמתי ההלכה הזאת ברבים בשיעורי תורה שלי במוצ"ש. ותלי"ת דברי נתקבלו בקהל רב, והתחילו רבים משומעי לקחי להחמיר במוצאי שבת כשיטת רבינו תם, שמרן פסק אותה בש"ע מבלי שום חולק.

ובש"ת שמש ומגן (חלק א סימן ה) כתב שלא קבלו בזה הוראת הש"ע, משום שהמה ראו שדברי ר"ת הם נגד המציאות, ברוב ככל המקומות, ולר"ת בכל זה הזמן נחשב ליום גדול, ויכולים לבשל ולהדליק ולמול, וזה נגד הסברה לגמרי וכו'. וכל זה מחריד את הלב שנראה כאילו מחלל שבת, ולכן הרחיקו משיטה זו. וע"ע בספרו שו"ת תבואות שמש (חיד"ד ס"ס צב). ובמ"ש בשו"ת שמש ומגן ח"ב (או"ח סי' יח, וסי' עח), ובחלק ג (או"ח סי' לה), ובחלק ד (או"ח סי' מה וסימן ע).

אך הנה מרן השלחן ערוך הרי היה כאן בארץ ישראל, ועם כל זה הביא להלכה בסימן רסא את שיטת רבינו תם, ומשמע דסבירא ליה למרן שדברי רבנו תם נאמרו גם לאקלים של ארץ ישראל. ומה שהדבר נראה נגד המציאות, אין זו קושיא, דאפשר שהוא זמן יציאת ג' כוכבים בינונים, והרי אין אנו בקיאים בזה כנודע. ולדעת ר"ת רק לאחר ע"ב דקות זמניות, נראים אותם ג' כוכבים בינונים. וקודם לכן נראים כוכבים, אבל אין אנו בקיאים בכוכבים בינונים. ובאמת שההולך בשטח פתוח, כמו בשדות, יראה גם לאחר כשעה מהשקיעה, שעדיין לא החשיך היום לגמרי.

ואם צריך שהכוכבים יהיו סמוכים זה לזה, הנה דעת מהר"ח פלאגי דבעינן שיהיו רצופים

וזכיתי שמשעה שפרסמתי הדברים בשיעורי תורה ובשרתי צדק בקהל רב לנהוג כדברי ר"ת שלא לעשות מלאכה במוצ"ש עד אחר שעה ורבע. וכל דברי נאמרו בדרכי נועם דברי רבותינו הקדושים. ונתקבלו דברי ברבים שנהגו מאז להחמיר כדברי רבינו תם ומרן, אשריהם ישראל השומעים לקול מורים. ומצוה לפרסם הדבר כדי שהחרדים לדבר ה' ינהגו להחמיר כרבינו תם, ועל ידי כך תתקרב הגאולה. ע"ש.

והגאון מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (ח"ב סימן נו) כתב, שאע"פ שהעולם נוהגים להחמיר בע"ש כסברת הגאונים, מכל מקום העיקר כדעת רבינו תם וסיעתו ומרן הש"ע, ואין להקל כלל (במוצאי שבת). ע"כ. וראה עוד בספרו מטה יהודה (סימן רצג), וכן כתבו המאמר מרדכי (סימן שלא סק"ד), ובשלחנו של אברהם (סימן רסא), והכף החיים פלאגי (סימן לא ואת ו), ועוד.

והנה כולם מארצות המזרח שהאקלים שלהם דומה לאקלים של ארץ ישראל כמעט. וידוע שגאוני ירושלים רבים החמירו גם כן כדעת רבינו תם, ומהם הגר"ש אלפנדארי זצ"ל (ראה בספר מסעות ירושלים), והגר"ח זוננפלד זצ"ל, והגרא"ז מלצר זצ"ל, ועוד רבים ונכבדים. ולכן סברא זו היא תמוהה מאד, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, וישתקע הדבר ולא יאמר. וכן מרן שהיה מרא דאתרא באר"י, וכן גדולי האחרונים שמשכן כבודם היה באר"י ובארם צובא ומצרים, שהאופק שם הוא כמו בא"י, פסקו כרבינו תם, נמצא שכל דבריו בתבואות שמש טעות גמורה, ולא עיין במקורות ההלכה כראוי, עד שמלאו לבו לומר על פסק מרן שהיא חומרא טפלה, שרא ליה מריה. [לשון מרן אאמו"ר שליט"א].

עוד כתב מרן אאמו"ר: והנה אף אני בעניי בראותי זה למעלה מחמשים שנה, כי שיטת רבינו תם וסיעתו כמעט שנשתכחה כליל, ואין איש מכל קהל עדות ערי המזרח נזהר בזה, אזרתי כגבר חלצי ושנסתי מתני בספרי יביע אומר ח"ב (חא"ח סי' כא), והעלתי, שהואיל ורובא

והמיקל במוצאי שבת נכנס באיסור סקילה, ושם (דף קנב ע"א) סיים, וגזרתי בחרם על מי שיקל נגד ר"ת ומרן. וכל החכמים עמדו למנין והסכימו עמי, וקיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לנהוג להחמיר כדעת ר"ת במוצאי שבת. ע"כ.

ועוד שם (קנא ע"ב) הובאה תשובת הגאון רבי שמואל לניאדו, (ראש רבני ארם צובא בדור ההוא, שהיתה עיר גדולה של חכמים ושל סופרים) שהסכים לזה, וכתב, רב גדול אחד בא אלינו והגיד לנו כי מעלת כת"ר [המהר"ח] גזר בחרם לשמור במוצאי שבת, ולנהוג כסברת רבינו תם וסיעתו, ושכבר הנהיג כן כת"ר באיזמיר, ולכן גם אני ברגלי אעבורה, ודרשתי ברבים באיום וגיוזום כדברי כת"ר, כי הוא איסור סקילה, וכל הקהל בארם צובא קיימו וקבלו עליהם לשמור לעשות כמ"ש כת"ר. ע"כ.

וכבר אחד מגדולי רבני מרוקן בשו"ת פרחי כהונה (תאור"ח סי' ד) האריך הרחיב בדיון זה, וסיים, זאת תורת העולה, כדעת הגאונים, שבשקיעת החמה שנכסית מעינינו מתחיל זמן בין השמשות, ונמשך י"ג דקות וחצי, ובערב שבת פורשים ממלאכה ומדליקים נרות שבת מבעו"י כשיעור רבע שעה קודם השקיעה, משום תוספת מחול על הקודש, ובמוצאי שבת "חיישינן לשיטת רבינו תם". ע"כ. ותו לא מידי.

והנה הגר"ש משאש זצ"ל חזר וכתב בענין זה בספרו שמש ומגן חלק ב', וגם שם העיר על דברינו, ובין היתר כתב, דמ"ש בילקוט יוסף שראוי ונכון לכל ירא ה' להחמיר שלא לעשות מלאכה עד שיגיע זמן ר"ת, אלא שאין זה חיוב ע"פ הדין, הנה להדיא כתב מר אביו שליט"א שאין זה ממדת חסידות, אלא חובה קדושה לחוש לאיסור סקילה, ועל זה היו דברי שאין לחוש לאיסור סקילה, ומי שירצה להחמיר יחמיר על עצמו חומרא בעלמא, ולא מחשש סקילה, שאם באמת יש חשש סקילה, היה ראוי להזעיק ולהתריע ע"ז ולקבוע הלכה להחמיר, והתימה הגדולה דאיהו גופיה בילקוט יוסף שם כתב, וכבר נתבאר שפשט המנהג כסברת הגאונים, ורק על דרך חומרא וחסידות טוב ונכון להחמיר כדעת ר"ת. הרי שהוא בעצמו כתב שלא כדברי

זה ליד זה, אך עיין בזה ביביע אומר ח"ו (תאור"ח סימן מא אות ח). ושם אות ז' הביא מ"ש הגרא"ח נאה בספר קצות השלחן ח"ג (דף סט ע"ב), דמה שחוקרי זמנינו לא ראו כוכבים בינונים גם כעבור עשרים דקות מהשקיעה, אלא כעבור כ"ה דקות או יותר, [דהיינו דלכאורה המציאות אינה מתאימה גם לשיטת הגאונים], י"ל שזהו משום שאין הסימן של כוכבים מסור לכל אדם, וכמ"ש הגר"ז "שאז נראים ג' כוכבים בינונים לזכי הראות מהצטטגנינים", ומשמע מדבריו כי מי שאינו איצטגנין או שאינו זך הראות אינו יכול לראות אותם. וכ"כ הפני יהושע (שבת לה.) שאין הסימנים דהכסף התחתון והכוכבים מסורים לרוב בני אדם. והגר"א בביאוריו (סי' רסא) כתב, שצריך בקיאות גדולה לידע שיש ג' כוכבים לבד והם בינונים.

וכ"כ בשו"ת דברי יציב (תאור"ח סימן קיב והלאה). והוסיף (בסימן קיג), שאין להעלות על הדעת כדברי מי שכתב שאילו התח"ס דס"ל כר"ת היה נמצא בארץ ישראל היה נוהג כדעת הגאונים, כי באמת קבלתי מרבתי כי אצלו היתה הלכה רווחת בלי שום פקפוק כדעת ר"ת וכדברי המג"א וכל האחרונים, (מגאוני אשכנז), שתפסו במוחלט כד' ר"ת. ועוד שהתח"ס לא הזכיר כלל וכלל משיטת הגאונים, וחלילה למר שאילו היה באר"י היה משנה את דעתו, ובמוצאי שבת חלילה להקל שלא כסברת ר"ת באיסור סקילה וכתר. והמיקל בזה איך לא יירא פן ירוצו את גולגלתו כל ההרים הגדולים שכתבו כשיטת ר"ת, ומי שאומר שר"ת וסיעתו לא דיברו על ארץ ישראל, הבל יפצה פיהו, ודברי רוח הם נגד האמת, ומצוה לפרסם הדבר. עכת"ד.

וכן כתב בספר אור מאיר (הנדר"מ, עמוד קפה) להסביר דעת מרן כמו שנתבאר מכבר בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק אורח חיים סימן כא סוף אות יג), על פי דברי התוספות (שבת לה.). ע"ש. ושלא נעלם ממנו המציאות וכו'. ע"ש.

גם מהר"ח אבולעפייא בספר חנן אלוקים (דף קנב), כתב שסברת רבינו תם מוסכמת מרוב הפוסקים, וכמו שפסק מרן בש"ע (סימן רסא),

הש"ע. ע"כ. הרי שלא מוזכר שם כלל "דרך חסידות" רק דרך חומרא, ומתאים למה שנתבאר בשו"ת יביע אומר, ואין כאן כל סתירה כלל.

ומ"ש חכ"א מב"ב בירחון יתד המאיר (תשרי תשס"ז) לחלוק ע"ד מרן אאמו"ר שליט"א בענין ר"ת, וכתב דאף שלדעת הגר"ע יוסף מצרפים סברת ר"ת לאיזה ענינים, לדעתו אין לצרף סברא זו אפי' לא לסניף ולספק, אחר שהמציאות בארץ ישראל נגד דברי ר"ת וכו', הנה יש להשיב על זה, דהנה הרמב"ן ומרן השלחן ערוך היו בארץ ישראל, וסבירא להו כדברי ר"ת, ועל כרחק שלדעת ר"ת בעינן לזמן צאה"כ שיהיה חושך יכסה פני ארץ.

ומה שטען עוד, שהרמב"ן כתב הלכה זו בהיותו בחו"ל, ולא הספיק לתקן אחר שעלה לארץ, שהיה באר"י רק בסוף ימיו.

אולם באמת אילו הרמב"ן היה רואה שזמן צאת הכוכבים בארץ ישראל שונה ממקומו בחוץ לארץ, בודאי היה מורה כן מיד אחר כמה ימים שהגיע לארץ, והיה מורה לפרסם זאת בשמו, ולתקן מה שכתב בזה, אחר שהוא ספק סקילה, שדי בכמה ימים שהרמב"ן יהיה בארץ ישראל לתקן אם ראה שדבריו אינם נכונים. ומאן יימר לן להניח הנחה זו שלא הספיק לתקן וכו', אין אלו אלא דברי נביאות, ועל המשנה להוכיח זאת.

ועכ"פ הרי מדברי מרן הש"ע ושאר הפוסקים שכתבו כר"ת, אף שהיו באר"י, משמע שאין דברי ר"ת נגד המציאות, וכל שיש אור ברקיע, הוי יום, וכמ"ש האבן עזרא. והטס במטוס אחר השקיעה, יראה למעלה שעדיין יש אור היום. וכן ההולך בשדות פתוחים יראה שזמן רב אחר השקיעה עדיין ניכר האור בעליל. ונמצא שלדעת ר"ת בעינן חושך גמור שלא תהיה שום השפעה לקרני השמש להאיר מעט על הארץ. ובודאי שאין דברי ר"ת נגד המציאות, ואם ראשונים כמלאכים וכו'. ולדעת ר"ת צאה"כ היינו שחושך יכסה פני ארץ באופן שייראו כוכבים בינונים הנראים רק בחושך מוחלט. שאין אנו בקיאים מה הם כוכבים בינונים. ולא די בחושך

מר אביו שליט"א שכתב שאין זה ממדת חסידות, אלא חובה קדושה לחוש לאיסור סקילה. ע"כ.

ויש להשיב על זה, דאמנם בשו"ת יביע אומר ח"ב (סי' כא אות יד) כתב, שאין זו מדת חסידות בעלמא, אלא חובה קדושה. אולם באות ט"ז כתב לבאר כוונתו, "שראוי" לכל חרד לדבר ה' "להחמיר". ועוד כתב שם "יאזור חיל להחמיר כשיטה זו". וכן בתיקונים שבסוף הספר כתב "ומתן ומסיק להחמיר וכו', ומצוה לפרסם הדברים לפני כל מביני מדע ויודעי ספר "להחמיר" כשיטת רבינו תם, וביחוד לדין דאזלינן בתור הוראות מרן, ואיהו ז"ל פסק לחומרא. וכן כתב עוד בלוח המפתחות שבסוף הספר, ועל כן זו הלכה העלה שעל כל פנים להחמיר בודאי שראוי לחוש לסברת רבינו תם, והיא חובה קדושה לכל חרד לדבר ה' שלא לעשות מלאכה. ויש חומרא שהיא מצד חסידות שרק יחידים נוהגים בה, ויש חומרא מצד חשש איסור תורה, אף על פי שהמנהג שלא לחוש לכך, וחומרא זו מן הראוי שכל העם מקצה עד קצה ינהגו בה, כי אינה מצד חסידות גרידא. ויש חומרא שהיא מעיקר הדין שהפוסקים הכריעו בדבר להחמיר ונקבעה ההלכה כך, וחומרא זו כולם חייבים לנהוג בה. ולכן אין כל ניגוד במה שכתב בשו"ת יביע אומר שזו חומרא שאינה מצד חסידות, למה שכתב שם שאינה מעיקר הדין, שיש ביניהם חומרא מסוג אחר, מצד חשש איסור סקילה, שבזה מהראוי שכולם ינהגו בחומרא זו, אף על פי שהמנהג כהגאונים. ולפי זה מה שהעיר הגר"ש משאש, דאיהו גופיה בילקוט יוסף כתב, שהמנהג כסברת הגאונים וכו', ורק על דרך חומרא וחסידות טוב ונכון להחמיר כדעת רבינו תם. עכ"ל. אחר המחילה הרבה, אין זו הערה, דמה שציטט מהילקו"י וכתב עכ"ל, אין זה ציטוט מדויק, דהלשון בילקו"י הוא כדלהלן: ואף על פי שכבר פשט המנהג בכל המקומות להקל בזה כדעת הגאונים הסוברים שאחר י"ג דקות וחצי בשעות זמניות מהשקיעה, הוא כבר לילה, וכן פשט המנהג ברוב המקומות, מ"מ טוב ונכון להחמיר בזה, מאחר שכן הוא דעת מרן

ומה שדימה זאת לדברי הרמב"ם שלא מצינו ספינה מהלכת באויר וכו', וכשם שהרמב"ם [לכאורה] טעה בדבר זה, שהרי מצינו כיום ספינה המהלכת באויר [מטוס], כך לענין זמן ר"ת דהראשונים לא דקדקו בדבר. הנה אין לזה קשר כלל לענין צאה"כ, דעולם כמנהגו נוהג אלפי שנים, וגם שיירות מצויות מהכא להתם. ועוד, דגם מה שהרמב"ם כתב גבי ספינה, הנה לא טעה בדבר, שלא דיבר אלא על זמנו, שלא היתה ספינה מהלכת באויר. ובודאי שא"א לנו לומר על ראשונים כמלאכים שח"ו טעו באיזה טעות. ובפרט שמצינו לשלושים ראשונים שכתבו כסברת ר"ת, ובהם הרמב"ן שהיה בארץ ישראל. ואטו כל כך הרבה ראשונים יטעו בדבר שהמציאות מכחישתו. וע"כ שידעו את האקלים בארץ, וס"ל דבעינן חושך על פני הארץ, באופן שייראו כוכבים בינונים הנראים רק בחושך מוחלט. והרי אין אנו בקיאים מה הם כוכבים בינונים.

שאנו רואים כעשרים דקות אחר השקיעה שלנו. ובפרט שמצינו לשלושים ראשונים שכתבו כסברת ר"ת, ומהם שהיו בארץ ישראל, כמו הרמב"ן, ואטו כל כך הרבה ראשונים יטעו בדבר שהמציאות מכחישתו. ועל כרחק דסבירא להו דבעינן חושך על פני הארץ, כנ"ל.

גם בתוס' רי"ד (שבת לד:) כתב שאילו היה האדם עולה על ההרים, עדיין היה יכול לראותה, ורק כששוקעה לגמרי והולכת "תחת הארץ" מסתלק אורה מן העולם, ואז מתחילים פני המערב להאדים מכח זהירותה וכו' ע"ש [והוב"ד לעיל]. ונמצא לפי ביאורו, דכל עוד שיש השפעה מקרני השמש, אכתי לא נראים הכוכבים הבינוניים, דבעינן שיהיה חושך גם בשמים ממעל, והכוכבים הנראים אז הוו כוכבים בינוניים. ויש סייעתא לזה מדברי האבן עזרא (בראשית א, יח) וכו"ל.

תשובה לדברי הרב אור לציון לענין זמן צאת השבת

ומזמן זה מונים י"ג דקות וחצי בשעות זמניות, ואז הוי לילה. והוא זמן דהכסיף העליון והישוה לתחתון, והוא זמן שנראים בו שלושה כוכבים. שהרי אין אנו בקיאים כל כך לידע בחוש מה חשיב זמן דהכסיף העליון והישוה לתחתון, ומה הם גודל הכוכבים שדיברו בהם חכמים. ואם הם קרובים זל"ז. ומה שאמרו בגמרא (שבת לה:) אמר רבי יהודה אמר שמואל, כוכב אחד יום, שני כוכבים בין השמשות, שלושה כוכבים לילה, ותנאי נמי כוותיה. כיעו"ש, אין זה סותר לדברי רבה בשם רב יהודה אמר שמואל (שבת לד:) דמשקיעת החמה עד זמן שהכסיף העליון והישוה לתחתון הוא זמן בין השמשות, דאפשר דזהו שיעור שוה. ושיעור זה דהכסיף העליון והישוה לתחתון, הוא שיעור שיראו ג' כוכבים. שהרי אין אנו בקיאים באיזה כוכבים מיירי. דיש כוכבים הנראים אף ביום. [עיי' תוספות שבת לה. ד"ה תרי]. ושניהם בשם שמואל אמרוהו, ודוחק לומר שנחלקו בדעת שמואל בזה, דאם כן הוה ליה לתלמודא לרמוז על זה. ולכן אף שהרי"ף

והנה בשו"ת אור לציון חלק א' (חיד"ד סימן י) כתב, שאנו רואים בחוש דמן השקיעה עד צאת הכוכבים, יש בערך עשרים וחמש עד עשרים ושמונה דקות, ולא שלש עשרה דקות וחצי כדאיתא בגמרא, לפיכך צריך להחליט או שהשקיעה שלנו נכונה, וצאת הכוכבים אינו נכון, או להיפך, שצאת הכוכבים הוא הנכון, והשקיעה שלנו אינה נכונה. דיש להסתפק בזמנינו מה היא השקיעה האמורה בגמרא, אם בשעה שגלגל החמה שוקע ונעלם מעינינו, או דילמא כל זמן שהאדמומית נראית במערב עדיין יום הוא. ולכן אפילו נולד אחר שלש עשרה דקות וחצי מן השקיעה בליל שבת, אין למול בשבת, ואפילו נולד אחר שמונה עשרה או עשרים וארבע דקות הוי ספק עד עשרים ושבע דקות. וכתב עוד טעם לזה, שהמנהג הוא שמהשקיעה עד עשרים דקות חשיב ספק, וימול לתשיעי ועשירי וכו'. ע"ש.

אולם מדברי הפוסקים מתבאר, שהכל תלוי בכיסוי גלגל החמה מעינינו, וראה בספר הישר לרבינו תם, ועוד], ואז הוי שפיר שקיעה,

והרא"ש (שבת שם) והרמב"ם (פרק ה' מהלכות שבת הלכה ד') הביאו להלכה דברי רב יהודה אמר שמואל, שמזמן שיראו ג' כוכבים בינונים הוא הזמן הנקרא לילה ודאי, אין זה סותר למאי דנקטינן דזמן צאת הכוכבים הוא אחר י"ג דקות וחצי מהשקיעה בשעות זמניות. והוא הוא הזמן האמור בפוסקים. וכן מצינו בדברי הפוסקים האחרונים, אשר מפיחם אנו חיים, שאחר זמן י"ג דקות וחצי מהשקיעה הוא זמן צאת הכוכבים. ולמה לנו לחוש ולומר שעד עשרים ושמונה דקות מהשקיעה הוי עדיין יום. ומה שאנו רואים בחוש קצת אור אחר י"ג דקות וחצי, אין זו הוכחה כל כך ברורה וכדאית כדי לחדש דבר שאינו מבואר בפוסקים. וכבר כתבנו בילקוט יוסף חלק ג' (עמוד תרמ"ג) שמרן אאמו"ר שליט"א העיר על דברי הרב אור לציון הנ"ל, וכתב שאין זה נכון להלכה, ואין כאן כל מנהג נגד ההלכה, אלא העיקר הוא שאחר י"ג דקות וחצי זמניות הוי לילה גמור, ומלין אותו אף בשבת. וחלילה

לבטל מצות עשה של מילה בשביל חששות שוא ואומדנות לא נכונות, שאין להם כל יסוד, והם היפך הגמור מהמבואר בגמ' (שבת לה.). וראה בכף החיים (סי' רסא סק"א) ובמשנה ברורה בביאור הלכה (שם) בשם מהר"ם אלשקאר ועוד פוסקים, שכתבו, שתיכף אחר השקיעה נשגלגל החמה מתכסית מעינינו הוי זמן בין השמשות, לדידן דנהגין כסברת הגאונים. וכמו שכתבו הגר"א, ומהר"י נבון, ועוד. ועיין בשו"ת זבחי צדק חלק ב' (חלק יורה דעה סימן יז עמוד סו), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יז (סימן סב). ע"ש. ועיין עוד להגר"י ענתבי בכת"י, הובא בשו"ת שערי עזרא טראב (חלק אורח חיים סימן כג דף כ"ד ע"ד) שמבואר כדברינו. ע"כ. ונבספר מעשה נסים (עמוד קנו), וכן בלוח של הגר"מ טיקוצ'ניסקי כתוב, שזהו בערך כ"ז דקות עד ל"ה דקות. ע"ש. וגם זה אינו נכון להלכה, שאנו הולכים אחר דברי רבותינו, ומהיכן המציאו שיעורים אלה. ואין לנו להמציא מדעתנו זמנים שלא כפי המסורת בדיננו, ושלא ע"פ גדולי הדורות].

זמן רבינו תם אינו שוה לזמן הגאונים

מה שכתב על שיטת רבינו תם.

אולם פשט דברי התוס' בשבת (לה.) וסיעתם לא משמע כן, אלא השקיעה הראשונה היא השקיעה הנראית לעינינו, כאשר גלגל החמה מתכסית מעינינו ואינו נראה באופק.

וגם לשון רבינו תם בספר הישר "ועברה בעוביו של רקיע" משמע דהיינו שהחמה אינה נראית לנו באופק. ולא בזמן פלג המנחה שהחמה עדיין נראית לנו. ובדאי שרבינו תם נתכוין לשמש עצמה, ואיך אפשר לחדש שכונת רבינו תם לקרני החמה, ועל סמך חידוש כזה לסטות מדברי רוב ככל האחרונים. וכל מעיין ישר יחזו פנימו שהוא דוחק גדול. ודו"ק. ובאמת שלשון מרן השלחן ערוך "זמן תוספת הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ" משמע שאין השמש נראית כלל על הארץ, גם לא בראשי האילנות, והיינו בשקיעה שלנו, והוא עדיין יום גמור, ומשום הכי שייך בו דין תוספת, שאילו היה מתחיל זמן בין השמשות, איך מהני תוספת בזמן שבלאו הכי הוא צריך לפרוש ממלאכה מפני הספק. וכיון שהאחרונים כתבו

והנה בספר בני ציון להגאון רבי דוד שפירא (ח"ב סימן טז) יצא לחדש שלדעת רבינו תם כל שלשת מילין ורביע, הוא קודם השקיעה שלנו, ואינו כפי שמקובל להבין בדברי רבינו תם. ע"ש. והחרה החזיק אחריו ברוב עוז הרה"ג ר' יצחק ברדא בקונטרס אור חיי שבשו"ת יצחק ירנן חלק ג' (סימן לג), וכתב כן גם מדעתו דאף לפי דעת רבינו תם זמן בין השמשות מתחיל מיד עם שקיעת החמה הנראית לעינינו. ומה שכתב רבינו תם שאין זמן בין השמשות מתחיל משעה שרוצה החמה ליכנס ברקיע, שאם כן יש שיעור חמשה מילין עד צאת הכוכבים, רצונו לומר, משעה שקרני החמה מתחילות ליכנס ברקיע, ולא משעה שגלגל החמה נכנס ברקיע. והיינו שיעור שלשה מילין ורבע מיל קודם שתשקע החמה, והוא זמן פלג המנחה, ולזה רבינו תם קורא תחלת שקיעה. אבל סוף שקיעה הוא זמן שקיעת גלגל השמש כשהיכא נעלמת מעיניו באופק. ומיד אחר כך מתחיל זמן בין השמשות. וע"ש שהביא לזה ראיות מלשון רבינו תם בספר הישר, ומבית יוסף, ועוד. ע"ש. וע"ע בספר שלחן לחם הפנים להגאון רבי יעקב רקח (סימן לא עמוד צח וצט)

בדעת מרן השלחן ערוך דסבירא ליה כרבינו תם, בודאי שכך יש לתפוס בשיטת רבינו תם. ואם כי שבש"ת יצחק ירנן מפרש דברי מרן השלחן ערוך כמו שהוכיח מכמה ראשונים בביאור דברי רבינו תם, עם כל זה רבים מהאחרונים לא הבינו כן בשיטת רבינו תם. וכמה מגאוני עולם נהגו כר"ת אף להקל, לעשות מלאכה דאורייתא אחר השקיעה שלנו, ולהני"ל חס ושלום הרי הם מחללי שבתות וימים טובים. והוא דבר שאסור להעלותו על הדעת. ונודע כי במקומם של הגרעק"א, והחתם סופר, ומהר"ח מצאנז, ועוד, נהגו כר"ת בין להקל בין להחמיר.

ובספר ישראל והזמנים (עמוד שנו) כתב, מה שכתב כת"ר בענין מה שהביא בשו"ת בני ציון דעת רבינו תם לדעה אחרת, הוא לגרמיה דעבדי, שרי ליה מאריה אהא שעשה דעת כל גדולי ישראל כאילו אינם, ואדכרתן מילתא ששמעתי לפני רבות בשנים, שביקר אצל האדמו"ר הק' זיע"א, לפני עשרים שנה, וכעס עליו רבינו הקדוש בענין זה עד שהניחו והלך לו לחדר אחר, וכשחלה אחר כך המחבר הנ"ל, שלח מכתב פיוסין למרן זיע"א וכו'. ע"ש. ואף שבש"ת יצחק ירנן הנ"ל לא כתב כן, מכל מקום אחר שדבריו בביאור דברי ר"ת, הן בתוס' והן בספר הישר במחכ"ת אינם נכונים, הרי שאין הבנתו בדברי רבינו תם שקולה כנגד הבנת כל גדולי האחרונים מדורי דורות, ולכן בודאי שיש לתפוס עיקר כדברים אלה. ומה שהקשה שם על שיטת ר"ת, לא מכח קושיא נשנה הכתוב, וקושיותיו יש ליישב, כמו שביארנו לעיל. ונאף לו יהי כדבריו, שמא היתה מחלוקת בדעת ר"ת, ואנו אין לנו אלא הבנת רוב ככל הפוסקים, והקבלה והמעשה הם עמודי ההוראה].

וזה זמן רב ששאלתי למרן אאמו"ר שליט"א, והסכים עמנו בכל הנ"ל, והוסיף, דמה שכתב בשו"ת יצחק ירנן הנ"ל, אין האמת כדבריו, ומש"ה נכון וראוי להורות לכתחלה לחוש לסברת רבינו תם, ולא לעשות מלאכה במוצאי שבת ויום הכפורים עד שיגיע זמן רבינו תם, וכמ"ש בביאור הלכה (סימן רסא), ובשו"ת יביע אומר חלק ב' הנ"ל. ע"ש. וראה עוד כמה שכתבנו בשארית יוסף ח"ג (עמ' שצח).

ודרך אגב, מה שכתב הרב השואל בספר מכתבי הלכה יצחק ירנן (להרח"ג רבי יצחק שחיבר זצ"ל, עמ' נב) דמשמע ממרן בסימן רצג סעיף ב', דמרן חזר בו וס"ל דלא כר"ת, שהרי כתב, שצריך ליתור מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים, וקשה מאד לומר שזה תואם עם זמן ר"ת. וגם בביאור הלכה שם עמד על זה. כיעו"ש. הנה אדרבה מדברי הביאור הלכה שם מבואר שדעת מרן כרבינו תם, וכמו שהשיב לו הרב המחבר. שהרי דברי מרן בסימן רצג הוא ש"ס ערוך, ומרן הוסיף לזרז שצריך להיות כוכבים קטנים, ולא בינונים, וזה להרחיק כל חשש של טעות, וברור שלדעתו בצאת ג' כוכבים אפילו בינונים כבר נגמר השיעור של ד' מילין גם לר"ת והרי הוא ודאי לילה. והכל שיעור אחד הוא. והערת הביאור הלכה היא דהוה ליה למרן להוסיף שצריך לחשוב גם את השיעור של ד' מילין, מאחר והאדם יכול לטעות ולחשוב שהם כוכבים קטנים, והם בינונים. וע"ש ששוב הביא הרב השואל מדברי מרן (יד"ד סימן רסו סעיף ט) דמשמע דמרן חזר בו משיטת ר"ת, שכתב, קטן שנולד אחר השקיעה, ספק הוא, שהרי נולד בזמן ביה"ש. ובאמת שהג"ר יוסף דוד משאלוניקי כתב בספר בית דוד (סימן קכו) דמרן חזר בו מדבריו שפסק כר"ת, ופסק כמהר"ם אלשקר. והביאו בשו"ת יביע אומר ח"ב (סימן כא אות יד), ושכ"כ מהר"ח נאה בקצות השלחן ח"ג (דף טו). אלא שכבר כתבו לבאר דברי מרן באופן שלא יסתרו, וראה באורך בשו"ת יביע אומר ח"ז (סי' מא), ובח"ב (חאו"ח סי' כא), ובחזון עובדיה שבת כרך א', בהלכות בין השמשות וקבלת שבת, ובהליכות עולם ח"ג (פרשת ויצא עמוד קמ והלאה), ושם נתבאר דין זה בהרחבה.

ובחזון עובדיה על הלכות חנוכה (זמן הדלקת נרות, הערה ב) אחר שהביא דברי החזון איש באגרותיו, כתב, ולכן אומר אני שגם במוצאי שבת של חנוכה חייבים להמתין שיעור מהלך ד' מילין כדי להדליק נרות חנוכה. ע"כ. ולשון חייבים דנקט היינו משום דחומרא זו אינה כשאר חומרות להחמיר היכא דאפשר, אלא ראוי ונכון להשתדל בכל עוז להחמיר בזה בכל מוצ"ש משום חשש איסור סקילה.

סימן תרפב - על הנסים בחנוכה

א. בערבית ליל חנוכה, אומרים "ועל הנסים" בתפלה, אף על פי שלא הספיקו להדליק נר חנוכה בביתם, ואפילו מתפללים לפני שקיעת החמה, שעדיין לא הדליקו נרות חנוכה אפילו בבית הכנסת, מכל מקום צריך לומר ועל הנסים בהודאה. וכן בכל התפלות של חנוכה צריך לומר ועל הנסים. (א)

דעת הגאון החזון איש אודות זמן רבינו תם - ובהדלקת נר חנוכה

והגאון החזון איש באגרותיו ח"א (סימן מא) כתב, שפשטה ההוראה בכל ישראל להחמיר כדברי ר"ת, והיא הוראה מקיימת כמו מפי סנהדרי גדולה אשר בלשכת הגזית, ואין שום צד קולא בזה, ולא נמצא מי שאמר שלא לחוש לדעת ר"ת, ואם איזה גאון כתב להמליץ על מי שמיקל, זו אינה הוראה לחקות בה את המקליל. ע"כ. והובא בשו"ת יביע אומר חלק ט (עמוד רכט). ולכאורה ידוע שהחזון איש איוה למושב לו בארץ ישראל, בעיר בני ברק, ולא חשש לומר ששיטת ר"ת היא נגד המציאות. אך יש שהעידו על החזון איש שהדליק נ"ח מוקדם ולא שמר על זמן ר"ת, וכנזכר לעיל באורך. ולפ"ז מה שכתב באגרות הנ"ל אינו כלפי זמן ר"ת, אלא חומרא אחרת של ר"ת.

(א) וכמו שכתב כיו"ב כתב מרן הב"י (סי' תרצג), ושכן כתב הגמ"י בשם מהר"ם, ודלא כסדר רב עמרם שכתב שאין לאומרו עד לאחר המגילה. וכן כתב הרוקח (סימן רלח) וכן כתב בספר המנהגים (קלויזנר, סימן פב), דבערבית מתפללין על הניסים אף על גב דעדיין לא קראו המגילה, כמו בכל יום טוב דאמרינן המאורע אף על פי שעדיין לא קדשו, דלעולם אין חילוק ערבית מיוצר. ע"כ. וכן כתבו הלבוש (סי' תרצג). וכן כתבו עוד פוסקים לאומרו גם בלילה. וראה בחזון עובדיה פורים (עמוד צט). שבליל פורים אומרים על הנסים בערבית אע"פ שעדיין לא קראו המגילה. והכי נמי בנר חנוכה. ואפשר שאפילו לדעת סדר רב עמרם גאון דס"ל התם שאין לומר על הנסים עד לאחר מקרא מגילה, יודה כאן, כי על הנסים בחנוכה נתקן גם על נס הנצחון שאינו שייך להדלקת נרות חנוכה. וכ"כ בשו"ת בית דוד (סי' תצ). ועיין בספר זכרנו לחיים ח"ב (מערכת חנוכה אות חנוכה אות ו).

ובשו"ת אגרות משה הנ"ל (בח"ד סי' סב) כתב, דמי שתמיד מדקדק בשיטת ר"ת, לא יקדים גם במוצאי שבת חנוכה. ע"ש מילתא בטעמא.

ובלוח דבר בעתו העיד על החזון איש שבימי החול היה מדליק 20 דקות אחר השקיעה, קודם ערבית, ובמוצאי שבת חנוכה התפלל ערבית ארבעים דקות אחר השקיעה, ולאחר מכן הדליק נ"ח.

והרד"צ הילמן העיד שהחזון איש הדליק נרות חנוכה במוצאי שבת עשרים דקות אחר שקיעת החמה על פי מנהג הגר"א, הרי שעשה

ביאור נוסח על הניסים

רצונך: א. גזרו לעבוד ע"ז ולחקוק בקרן השור שאין להם חלק באלקי ישראל להזכיר חטא העגל, עמדו ישראל ומכרום. ב. גזרו לבעול נשותיהם נידות, זימן להם הקדוש ברוך הוא מקוואות מים בתוך בתייהם. ג. גזרו להפר ברית

וכתב בפירושי סידור התפילה לרוקח (עמוד תשטו): בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג חשמונאי ובניו כשעמד עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך: שלא ילמדו תורה. כי ה' גזירות שיש בהם כרת גזרו, כדי להעבירם מחקי

מילה. ד. גזרו לחלל שבתות. ה. גזרו לבעול בתוליהם למלך. ו. ועוד חמשה שאין בהם כרת: א. גזרו לאכול חזיר. ב. שלא ידליקו המנורה. ג. שלא יעשו סוכות. ד. שלא יכתבו כתובה. ה. שלא ילמדו תורה. לכן תקנו ה' דברים: א. על הנסים. ב. ועל הפורקן. ג. ועל הגבורות. ד. ועל התשועות. ה. ועל המלחמות. וכן עוד חמשה: א. עמדת להם. ב. רבת את ריבם. ג. דנת את דינם. ד. נקמת את נקמתם. ה. מסרת גיבורים ביד חלשים. ועוד חמשה: א. גבורים ביד חלשים. ב. רבים ביד מעטים. ג. טמעים ביד טהורים. ד. רשעים ביד צדיקים. ה. זדים ביד עוסקי תורתך. ועוד חמשה: א. ואחר כך באו בניך וכו'. ב. ופנו את היכלך. ג. וטהרו את וכו'. ד. והדליקו וכו'. ה. וקבעו וכו'.

ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. ששברת קשתותם, כדכתיב חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה, א"ר שמעון בן יוחאי, אלו יוונים שעשו מלחמה עם חשמונאי, אמרו, בת היתה לו למתתיה בן יוחנן כה"ג שאין כיופיה בעולם ומקודשת היא לבנו של חשמונאי, בא אחד מן היוונים תפש בכלוריתה, והציע ספר תורה בפני ארוסה, והיו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבא להם גייס של פרסיים, אמר לו חשמונאי למתתיה כה"ג, ולא כתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם, וכתיב ברוך הגבר אשר יבטח בה', אמר לו יפה אתה אומר, אני וג' בניי, ואתה וז' בניך, הרי י"ב כנגד י"ב שבטים, מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נס. מיד תפש אלעזר הסייף וחתך את ראשו של היווני, והרג מגבוריהם חללים עד מאד, לכן יסד הפייט, בזולת בשנים עשר עדני, רב ריבם ה', עדני בחורי, כמו היתה לי עדנה, הרי לפי שבטחו בה' עמד להם בעת צרתם.

רבת את ריבם. שהריב בעבורם. דנת את דינם. משפטם וריבם. נקמת את נקמתם. נקמת בני ישראל. מסרת גבורים יוונים. ביד חלשים הם חשמונאים. רבים היו היוונים ביד מעטים נפלו, כדכתיב קשת גבורים חתים ונכשלים אזורו חיל, א"ר יצחק בר נחמני אלו פ' אלף גייסות שבאו עם גסקלגס הרשע, פתח גסקלגס ואמר, שוטים, יש בכם י"ב איש שיעשו מלחמה עם חיל שאין

לו שיעור, אם תאמרו אליכם יביא מכול עלינו, כבר נשבע בשמו הגדול שלא יביא מכול לעולם, ואם גבריאלי יעמוד בנו וישורף אותנו כדרך ששרף את מחנה סנחריב, הרי אנו סכין עצמינו בדם חזיר ובש"ז של סוסים ואין מלאכי השרת נוגעין בנו, באותה שעה נשאו ישראל עיניהם כלפי למעלה בתפילה לפני הקב"ה, ואמרו, גלוי וידוע לפניך שלא עשינו דבר זה אלא לשמך הגדול שלא יתבזה בגוים, וכל מלחמה ומלחמה נתחכמו לך, ואם אין אתה עושה לנו נסים עכשיו יאמרו שוב אין לו עיצה אחרת, וכתיב גדול העצה ורב העלילה, אמר הקב"ה חייכם שמחשבותיי גדולות ממחשבותיכם, באותה שעה תפס הקב"ה ע' שרי האומות ורצע אותם במרצע של אש, ואמר להם כל אחד מכם יתפוס אומתו בידו, אם נמלט אחד מהם נפשכם תחת נפשו, כל אחד ואחד מן היונים כשהיה יורה החץ להכות אחד מישראל בא מלאכו ונועצו בלבו, והיו בית חשמונאי רואים נסים הללו ואומרים ה' ילחם לנו. וכל מלך שנהרג מהם מן היונים באים מלאכי השרת ומבזבזין את ממונם ומטילין לתוך בתיהם של ישראל, שאין יכולין ליטול השלל מפני חלליהם, זהו רבת את ריבם.

מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים הם היוונים, וגם חבורת אליפורני שקיבץ ק"כ אלף איש גבורי מלחמה וכ"ב אלף בעלי חיצים, וגמלים נשאו מזונות עד אין מספר, ולכד כל המדינות גדולות וגבוהות, כיון ששמעו ישראל שבא עליהם פחדו כלם, ועלה אליקים הכהן וצוה לסגור כל מעברות אליפורני שלא יבא עליהם, וכן עשו. ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובבכי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד. כששמע אליפורני חרה אפו עליהם ובא עליהם בבתול, והיו בבתול זקנים עזיהו בן מיכיהו ושמעון וכרמי וגדיאל, וכל העם מיד נפלו על פניהם והשתחוו לה' בבכי גדול, וצוה אליפורני לרדת בבתול ק"כ אלף עושה מלחמה וכ"ב אלף בעלי חיצים, מלבד העוזרים אותם מכל המדינות ומן המקומות אשר כבשו, וכלם מכוונים מלחמה כנגד ישראל, ובאו

שהצלתם והראית כי אתה ישועתם. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה שהצלתם, ופורקן כהיום הזה שאנו מזכירים הנס.

ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך מטמאות. וטהרו את מקדשך מטומאת ע"ז וחזיר. והדליקו נרות בחצרות קדשך שמצאו סמך בתורה זאת חנוכה המזבח בהעלותך את הנרות, לומר בחנוכה צריך להדליק. וסמך קרבן י"ב נשיאים לחנוכה המשכן לבהעלותך את הנרות, לומר י"ב בית חשמונאים יעשו חנוכה בנרות. חנוכה חנו כ"ה, כי חנו בכ"ה בכסליו והדליקו נרות. ומדליקין בחנוכה ל"ו נרות, כנגד ל"ו שעות ששמשה האורה יום ו' וליל ז' ויום ז', שהרי אין כתיב כאן ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי. וכן רמז בתגין וירא אלקים את האור כי טוב, ט' של טוב ד' תגים, ד' פעמים ט' הם ל"ו, רמז לאור נרות ל"ו יהיו. ע"כ ביאור על הניסים מפירושי התפילה להרוקח.

מי תיקן נוסח על הניסים לימי חנוכה

בשביל נס פך השמן קבעו ח' ימים לדורות. והעיר ע"ז, דאם הוא זכר לנצחון למה מדליקים נרות ביום הזה. וכתב ליישב דהיום הראשון אף שלא נעשה נס בשמן, מ"מ הוא על זכר נצחון המלחמה, דנס השמן היה סימן על הנצחון שהיה נצחון לנצחיות, ובזמן שהדליקו המנורה בטהרה ראו שגברה חכמת תושבע"פ על חכמת יוון, ושהיה סדר הנצחון מענין ניסי. וניחא שקבעו יום כ"ה ליום ראשון להדלקה, דהנס השמן היה סימן על הנצחון שהיה מסדר נס, ולכן עושים זכר במנורה שעל ידה נתאמת הנצחון, ושראו לקבוע זכר לנס זה כי הוא נס השייך לנצחיות ולכל הדורות. ועפ"ז יש להסביר מה שהקשו רבים שלא נזכר בתפילה נס פך השמן רק ברמז שכתב והדליקו נרות בחצרות קדשך, ועיקר ההודאה נקבע שם על הנצחון, ולהנ"ל א"ש. וראה עוד בזה במהר"ל (עמ"ס שבת כא ע"ב), ובספר עמק ברכה פומרנציק (עמ' קד), ובספר שפתי חיים (ח"ב עמ' יד), ובספר משכנות אפרים בורודיאנסקי (עמ' קלד), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נח). ובספר מתנת חיים (עמ' עה). ונהעירני לזה ידידינו ר' ישראל ביתן שליט"א

בעמק ההר ולקחו המעיין מישראל וכל המעינות פסקו עבדי אליפורני, מיד נפלו כל ישראל על פניהם לפני ה', מיד נאספו ישראל על עוזיהו ואמרו לו ישפט ה' עליך שלא רצית להשלים עמו, אמר נמתין ה' ימים אם יבא לנו עוזר מוטב ואם לאו נמסור עצמינו, כיון ששמעה אשה חכמה ביותר ששמה חנה, והיא אלמנה, בת מררי בן עדוא בן יוסף בן עוזיהו בן אליהו בן ימיני בן גבעון בן רפיה בן אחיטוב בן מלכיה בן עצם בן נתנאל בן שמעון בן בני ראובן, ושם אביה מנשה שמת בימי קציר חטים, והיתה נאה וכו', עד שמצאו המלך בלא ראש וסדין פרוס עליו, מיד רדפו ישראל את אויביהם והרגו מהם תילי תילים.

וטמאים הם היוונים ביד טהורים הם ישראל. ורשעים ביד צדיקים שנפלו הרשעים ביד שעשו תשובה. וזדים ביד עוסקי תורתך חשמונים. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך

ובפירושי סידור התפילה לרוקח (עמוד תשטו) כתב: על הניסים, יש בו יוחנן תיבות, לפי שיוחנן כה"ג יסד אותה. וי"א כהני"ם תיבות יש בו, על שם הנס שנעשה על ידי כהנים. על הניסים ק"ל תיבות כמנין הכהני"ם, שעל ידי כהנים חשמונים היתה התשועה. ובספר הרוקח (סימן רכה) כתב: ז"א חנוכה המזבח, בגימטריא, זאת יהיה בימי חשמונים. זאת חנוכה המזבח, בגימטריא, אז שמונת ימי המזבח. ביום המשח אותו מאת, בגימטריא, חנוכה ביום עשרים וחמשה בכסליו. ולפי שעל ידי כהנים נעשה לכך סמך בברכת כהנים. ויש בעל הנסים דחנוכה קכ"ה תיבות, כחשבון כהנים. ומרוב ענותו של יוחנן כה"ג הוסיף תיבה אחת יותר מן יוחנן, שעולה קכ"ד. עכ"ל.

הטעם שלא נזכר נס פך השמן בנוסח על הניסים. ובספר אור גדליהו (כד ע"ב) הביא מה שכתב הפרי חדש, שאין שום סברא שיקבעו שבעה ימים מיום כ"ו בכסלו, שהרי יום שנחו מאויביהם היה כ"ה לכסלו והוא עיקר יום הנצחון, ולא יתכן שאותו היום לא יקבעוהו לדורות. אלא שאלולי נס פך השמן היו קובעים רק יום כ"ה ליו"ט להלל והודאה, אך כעת

מיהו יוחנן בן שמעון כה"ג

יתר שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כ"ג, ומשמע שהוא אדם נוסף ולפי"ז יש לומר וחשמונאי ובניו, אלא שבספר יוחסין הגיה לשון הגמ' שמעון הצדיק ומתתיה בן יוחנן כ"ג חשמונאי ובניו, ומפרש שיוחנן הוא חשמונאי וכ"כ הרד"א. וע' ביבי"א (ח"ח א"ח סי' נג) די"א שצ"ל בנוסח על הנסים "וחשמונאי" ובניו, כי חשמונאי היה גיסו של יוחנן.

ומדברי הגמ' (מגילה שם) מבואר שגלות יוון החלה בימי שמעון הצדיק, [ובמאירי (פתיחה למסכת אבות) כתב שעזרא היה כה"ג ראשון לבית שני, ושמעון הצדיק היה כה"ג אחר עזרא, ושמעון הצדיק היה ממוצע בין זמן אנשי כנה"ג לזמן חכמי התלמוד, שהיה אחרון לאנשי כנה"ג וראשון לחכמים]. ובספר ליקוטי מאמרים לר' צדוק הכהן מלובלין (עמוד קצב) כתב שגלות יוון היינו על ידי חכמת יונית שהיא נגד תורה שבעל פה זה, שאריסטו היה ראש חכמי יוון, והיה בימי שמעון הצדיק שהיה ראש חכמי המשנה.

ושמא, כיון שיוחנן כיהן בכהונה גדולה אחר שמעון הצדיק, ש"מ שהיה בנו, אלא שלא מצינו בש"ס (עיין מנחות קט:) רק שהיו לשמעון הצדיק שני בנים, והם חוניו ושמעי. ושם אי' שאמר שמעון הצדיק שלאחר מותו חוניו בנו ישמש תחתיו. ובסדר הדורות (חלק ימות עולם האלף הרביעי ג' אלפים תתכ"ה) הביא מספר שערי ציון לר' יצחק דלטס, שסדר הכהנים הגדולים בבית שני: א. עזרא וכו'. ט. שמעון. י. ישוע אחיו. יא. חנניה בנו יב. יוחנן בנו. יג. שמעון יתוב מן הגליל. יד. חשמונאי מתתיהו וכו'.

וראה מה שכתב בספר יוחסין (מאמר ו' ועוד) שדרך אחרת עימו בזה. ואולי גם דברי הרמב"ם וש"ר לאו בדוקא הם שיוחנן היה כה"ג מיד אחר שמעון הצדיק, או שהיו ג' יוחנן כה"ג, אחד ששימש בכהונה גדולה אחר שמעון הצדיק, ואחד בימי נס חנוכה, ואחד מאוחר יותר שנעשה צדוקי לבסוף. ועיין. אך מ"מ בספר יוחסין מבואר שהיה עוד כה"ג ששמו שמעון, והוא היה אביו של יוחנן סבו של מתתיה, ואביו של שמעון הזה היה שמו חשמונאי. וכן נמצא בחשמונאים (מהדורות כהנא עמ' ק) "מתתיה בן יוחנן בן שמעון הכהן מבני

ובספר פרי צדיק (בראשית לחנוכה) הביא מ"ש הרוקח והכלבו שנוסח על הנסים תיקן אותו יוחנן כה"ג, וכתבו שיש בו תיבות כמספר יוחנן. והעיר ע"ז, דאף שאין מספר זה בנוסח שלפנינו, מסתמא היה להם נוסח שהיה כן מספר התיבות. ועוד העיר, דבאמת שלא נדע איזהו יוחנן הוא, אם היה אבי מתתיהו, הרי לא נזכר שהיה בעת הנס, ויוחנן כה"ג שנעשה צדוקי, לא יתכן שיהיה הוא מתקן נוסח תפילה לישראל. ומצינו תקנות מיוחנן כה"ג, ע' ברמב"ם (הל' מעשר פ"ט ה"א), והיינו יוחנן אבי מתתיהו כמו שנראה לפי חשבון הדורות. ועיין בר"ש (פרה פ"ג מ"ח), אבל איך שיהיה אם יוחנן אבי מתתיהו תיקן שהאריך ימים, או מתתיהו היה לו בן ושמו יוחנן אף שלא נזכר ביוסיפון, עכ"פ כך מקובל שמתקן נוסח על הנסים שמו יוחנן.

ובסידור אוצר התפילות כתב, שמתתיהו בן יוחנן בן שמעון הצדיק והוא יוחנן כה"ג ומתתיהו לא היה כה"ג. אולם כבר העיר עליו בספר חשמונאי ובניו, שלא מצאנו שום מקור לזה, רק מצאנו ששם אביו של יוחנן היה שמעון אך לא שהוא שמעון הצדיק. וברמב"ם (מעשר פ"ט ה"א) כתב שיוחנן כה"ג היה אחר שמעון הצדיק. וכ"ה בברטנורא (מע"ש פרק ה) שיוחנן כה"ג שימש בכהונה גדולה אחר שמעון הצדיק. וכ"ה במאירי (מכות יז). ועוד. וכתב הכס"מ שם שכל זה לאפוקי מיוחנן כה"ג שנעשה צדוקי. ובשו"ת דברי יציב (א"ח סי' רפב) הביא מספר בני יששכר שנסתפק האם יוחנן כה"ג שנעשה צדוקי היה אביו של מתתיהו. ובס' בוצינא דנהורא כתב שתיקונו היה בנס חנוכה.

ובגמרא (מגילה דף יא.) איתא, ולא געלתים בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כה"ג. וגירסת הסמ"ג (עשין עשה דרבנן ה) בגמרא שם, שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיה בן יוחנן כ"ג חשמונאי ובניו. [ובג"ה הסמ"ג מבואר שחשמונאי הוא שם אדם, וכ"ה במנהיג (ריש הל' חנוכה) בשם ירושלמי, מתתיה כה"ג וחשמונאי ובניו. ובפס"ר (פיסקא דחנוכה) מבואר שחשמונאי היה כה"ג, עי"ש בשעה שנצחו בניו של חשמונאי כה"ג למלכות יוון וכו'. ובשו"ת נופת צופים בירדגו (תא"ח סי' ד) הביא שבגמ' (מגילה שם)

ב. אם חל הלילה הראשון של חנוכה בליל שבת, וכל יחידי הקהל הדליקו נרות חנוכה בביתם ובאו להתפלל בבית הכנסת מנחה וערבית, ולפני מנחה הדליק השליח צבור את נרות החנוכה בבית הכנסת, אף על פי כן אין הקהל אומר על הנסים במנחה, שהוא שייך לכ"ד כסלו. שאינו שייך לימי חנוכה עצמה. ומיהו בדיעבד מי שטעה ואמר על הנסים יצא ואינו חוזר. (ב)

מקאבואוש, אלעזר ויונתן לא החליפו שמותם. ע"כ.

ושם (מאמר ראשון אלף בית סיום) כתב בשם בעל דורות עולם, שבשנת רי"ב לבית שני, מרד מתתיה בן יוחנן כ"ג באנטיוכס מלך יון, הוא חשמונאי, ומלך שנה אחת, ויהודה בנו הגבור הגדול מלך ו' שנים ומת, ואחריו יוחנן בן שמעון בן חשמונאי, והוא הנקרא הורקנס הראשון, ועלה והרג המינין והחריב בית מקדשם, ובשוכו בשלום עשה משה לחכמים. ובקדושין (טו.) כי אלעזר בן פועירא שהיה רשע דבר רכילות למלך עליהם ואז הניח הציץ וכו' והרג החכמים והמלך זקן מאד, ולאחר ששמש בכהונה גדולה נעשה צדוקי, ומלך כ"ז שנה ומת יוחנן המלך, ומלך אלסכנדר בנו תחתיו הנקרא ינאי מלכא והיה שונא לחכמים. לפי שיום אחד של ערבה היה על המזבח להקטיר ורגמו אחד מן התלמידים באתרוגא על מצחו, וירם ימינו מעל המזבח ויאמר חרב והרג בחכמי חוץ משמעון בן שטח שהיה אחי אשתו ויהושע בן פרחיה ברח לאסכנדריא של מצרים עד שבקש שמעון בן שטח רחמים עליו מהמלך והחזירו, והמנהג בבית שני שהמלך בין החשמונים או בין הורדס ובניו כי הם מוציאים ומביאים למלחמה, אבל התורה והדין ע"פ הנשיא מבית דוד או נשיא אחר כמו שמעיה ואבטליון וע"פ הכ"ג והסנהדרין. ע"כ. ושם (מאמר ראשון אלף בית אות הי"ד) כתב, שיוחנן בן שמעון בן מתתיה הוא הורקנס הא', והוא הנקרא ינאי, וזה יוחנן הצדיק עשה שתי פרות כדאיתא בפרק ג' דפרה. ועוד ביטל המעוררין שהיו אומרים עורה למה תישן. וכן ביטל הנוקפין שסדר טבעות של ברזל להפיל השוורים לארץ לשוחטן לקרבנות.

(ב) מה שכתבנו שאם חל ליל א' של חנוכה בשבת, וכל הקהל כבר הדליקו נר חנוכה בביתם, ומתפללים מנחה, לא יאמרו על הניסים במנחה.

יהויריב". ובקדמוניות היהודים (יב, ו, א) כתב: "בעת ההיא היה איש אחד יושב במודיעין ושמו מתתיה בן יוחנן בן שמעון בן חשמונאי כהן ממשמר יהויריב".

וע' בס' יוחסין שם, שאנטיוכס הגדול מלך ארם, נצח לבטלמיוס מלך מצרים וכבש לירושלם והחריבה, ופתחו הדלתות קצתם מירושלם, והרג ס' אלף יהודים, ולקח כל כלי המקדש והוליך עשרת אלפים בגולה, ועשה רעות גדולות לישראל, והמינות נתפשט במקדש בכהנים, הוא בשנת ה' אלף ול"ד, והיה זה שמת "שמעון כה"ג, והניח ג' בנים חוניו וגישום ויוחנן", וחוניו לא היו לו בנים והיה חסיד. והשנים האחרים נלחמו על הכהונה ועשו למלך אנטיוכס מלך ארם שיסיר ברית מילה ושיחליפו שמות ישראל לשמות הגוים והם עצמם החליפו שמם, גישום יהושע נקרא גשוניש בלשון יון, ויוחנן קראו שמו מיניליאו בשם הגוים, אבל חוניו לא החליף שמו. ומיניליאו נתן שוחד לאנטיוכס ומלך י"א שנים ואחיו הקטן היה י' שנים אחרים. ועשו למלך יון שיגזור שד על ישראל ולא יקראו על שמם יהודים אלא יונים. ואז הלך חוניו לדבר למלך לבטל השמד ואז מיניליאו שלח לאוהבו שיהרוג אותו בדרך והרגו ואז הרג המלך לרוצח כי חרה לו. ומתתיה בשנת ה' אלף ומ"ג, "והוא בן יוחנן בן שמעון בן חשמונאי", מחצר אחד מירושלם ששם יוריב. וזה היו לו ה' בנים הא' יוחנן הב' שמעון הג' יהודה הד' אליעזר הה' יונתן. וזה החזיק בתורת משה ושימותו ולא יעברו על התורה, ושלח לו אנטיוכס שימיר הדת שלו ולא רצה ונלחם הוא ובניו עמו. ולעת זקנותו ובמותו צוה לבניו שימותו על התורה ושישמעו לעצת שמעון ולגבורת יהודה. והחליפו שמם: יוחנן ידוע, שמעון תשי, יהודה מכבאי, ועל שמו נקראו

ג. אפילו אמר על הנסים, ולא המשיך בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג וכו', אלא המשיך ועל כולם, אם נזכר לפני הזכרת ה' צריך לחזור ולפרט הנס של חנוכה. (ג)

ד. בנוסח על הנסים בחנוכה ובפורים יש לומר "ועל הנסים" עם וא"ו, כי הוא המשיך למה שאומר מקודם, מודים אנחנו לך וכו' ועל נסיך שבכל יום עמנו וכו', ובהמשך לזה אומר ועל הנסים וכו'. (ד)

ואמר על הנסים במנחה שלפני ליל חנוכה, מסתברא שאינו חוזר, שכבר נעשה הנס לבני חשמונאי. ע"ש.

ג) שלא כמ"ש בשו"ת השמים החדשים (סי' צ) שא"צ לחזור כלל בזה. ובפרט לפמ"ש המג"א (ר"ס תרפב) ועוד, שצריך לומר וקבעו "שמנת ימי חנוכה אלו" שזהו כמו שאנו אומרים ביו"ט ותתן לנו את חג פלוני הזה. ע"ש. ואע"פ שאין הזכרת החג בפירוש מעכבת, כמו שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' נא אות ג), מ"מ לכתחלה צריך להזכיר, ולכן אסור לדלג מכל הנוסח של החנוכה גם באופן שצריך לענות קדושה. ואף שבשו"ת עמק התשובה ח"א (סי' קג) כתב, שבמקום שהזמן איך ועליו לקצר בתפלה, די שיאמר "על הנסים שעשית לאבותינו בימים ההם בזה"ז", והשאר הוא רק יפוי לשון, וא"צ שיאמר יותר מהנ"ל. ע"ש. ליתא. כי כל הנוסח דהיינו בימי מתתיה וכו', הכל הוא תיקון חז"ל, ואין לקצר.

ומכל מקום בדיעבד יצא. והטעם, שדינו בזה כמו שפסק מרן בש"ע (סי' קח סעיף יב), שהטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלתו שלא בזמנו, בדיעבד לא הוי הפסק. [עיין בשו"ת יבי"א ח"ד (חאו"ח סי' נא אות ד)]. ועוד יש לומר שביום כ"ד כסלו היו בסיום הנצחון במלחמה על אויביהם ולא מיחזי כשיקרא מה שאמר אז על הנסים בתפלתו.

וכן העיר הרב המגיה להמאירי (בתענית ג. עמ' כב). וזה שלא כמ"ש בספר שלמי מועד (עמוד רכ) בשם ברכת משה (סי' נד), שיש לקהל לומר על הנסים אף במנחה. דליתא. וע"ע בספר אשרי האיש (עמוד רעג רעד), שהדין של ההדלקה וימי החנוכה הם ב' דברים נפרדים, ולכן אם חל יום א' של חנוכה בער"ש ומתפלל מנחה אחרי הדלקת נ"ח, לא יאמר על הניסים במנחה.

וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ב (סי' קפה אות יא), שכתב, שכ"פ הגר"מ פיינשטיין, שאם טעה

לומר בחנוכה ופורים "ועל הנסים" עם וא"ו

שבנוסח על הנסים יאמר ועל הנסים בוא"ו, הן בתפלה והן בברהמ"ז. גם בסידור צלותא דאברהם חלק א' (בביאור ועל הנסים דף שט) כתב בשם סידור הרמ"ק תפלה למשה, וסידור מרבי מרדכי שמואל ויטאל, ובסידור האר"י ז"ל [מהדורת רבי יעקב קופיל] והר"ז הענא, וסידור בעל התניא, שבכל אלה הנוסח הוא ועל הנסים עם וא"ו. [נכפי הנראה יש שניונים בהוצאות הסידורים הנ"ל. ודו"ק]. וכ"ה בשו"ת יביע אומר הנ"ל.

וכן מציינו לכמה מגדולי החסידות שכתבו כן להדיא, כמו הגאון אב"ד ברדיטשוב סניגורין של ישראל, בספר קדושת לוי (קדושות לחנוכה קדושה חמישית), ואחריו הגאון ר' צבי אלימלך מדינוב

(ד) כן כתב הגאון בעל חוות יאיר בספר מקור חיים (סימן תרעט) שקבלה מגדולי הדור לומר "ועל הנסים" ולא "על הנסים".

וראה באוצר התפלות בענף יוסף, בשם אור חדש ומטה יהודה. והרב בעל שערי תפלה. גם בסידור רבי שבתי סופר מפרימסלא [שהיה תלמיד הלבוש] כתב, ועל הנסים, כן ראוי לומר "ועל", עם ו', כי הוא קאי על שלמעלה ממנו, כמו על נשמותינו ועל נסיך ועל נפלאותיך. וכן מתחיל אחר כך, ועל כולם, כל אחת היא עם ו' החיבור אל מה שאמרו למעלה, נודה לך וגו' כלומר נודה על זה וגם על זה. ע"כ.

וכן כתב המשנ"ב (ר"ס תרפב), וז"ל: כתוב בספרים,

ומורה להשי"ת, שהרי אין שום הפסק ביניהם. [משנה ברורה עם איש מצליח חלק ו' עמ' מחן].

אולם אין כן דעת מרן אאמו"ר, אלא גם בתפלה צריך לומר עם וא"ו, שזה חוזר על תיבת מודים אנחנו לך, כשם שמה שאנו אומרים ערב ובוקר וצהרים חוזר על מודים אנחנו לך, כך על הנסים חוזר על מודים אנחנו לך, ולכן שייך לומר ועל הנסים. ועוד, דכיון שבברכת המזון לכולי עלמא צ"ל עם ו', כן יש לנהוג גם בתפלה, שלא לחלק.

גם הרה"ג ר' יעקב חיים סופר בספרו חוקי רצונך (עמוד לו והלאה) כתב לחלוק על מ"ש ביביע אומר, וכתב שיש לומר על הנסים בלא וא"ו.

אולם מאחר ומצינו לכמה אחרונים שכתבו כן להדיא, והוא מילתא דמסתברא בשינוי קל ומועט כשמוסיף וא"ו בעלמא, לפיכך כן יש לתפוס. ומה שהביא שם דברי מוסר מהקדמונים שלא לשנות מהמנהגים, הנה אין זה קשור לנידון דידן, שהרי מצינו בכמה סידורים שגרסו עם וא"ו, וממילא אין הוא המשנה. וגם אם חשיב שינוי, הנה הוא שינוי במילתא דמסתברא טפי, ועל פי דברי הקדמונים שהובאו לעיל, ואינו מדעתינו בלבד. ועל כגון דא שבא להורות על וא"ו החיבור, לא דיברו הקדמונים. וכ"כ במקור חיים שקיבל מגדולי הדור, וכ"כ במשנ"ב (ר"ס תרפב) ובערוה"ש וכנז"ל.

ומה שכתב עוד שם להוכיח כן מדברי מרן הש"ע שכתב שבחנוכה ובפורים צריך לומר על הנסים, ולא כתב ועל הנסים, הנה פשוט וברור הוא שאין זו הוכחה כלל, דמרן בא לומר שיש לומר מעין המאורע בחנוכה ובפורים, ולא דוקא נקיט לשון זה. ולפי זה גם מה שרצה להוכיח מדברי מרן החיד"א ועוד אחרונים שם, יש לדחות כנז"ל. והוא פשוט. וראה עוד כמה שכתבנו בירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמ' מה. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ח (תאריך סי' יא אות כ). ומ"מ האומר על הנסים בלי ו' לא משתבש, ואין לעשות על זה ויכוחים.

ואע"פ שכתבנו בכמה דוכתי שלא טוב עשו ששינו בניקוד התפלה, כמו עשה למען שמך בניקוד קמ"ץ, והרכה כיו"ב, ונהגו ע"פ דברי הרב לחם ביכורים, אך מנהג הספרדים

בספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו טבת, מאמר ד הלל והודאה) וז"ל שם: ועל הנסים. "ועל", כן צריך לומר בוא"ו, כי קאי אדלעיל מודים אנחנו לך וכו' על חיינו וכו' ועל נסין שבכל יום וכו' ועל הנסים וכו', וכן בברכת המזון נודה לך וכו', ע"כ. ושנה משנתו להלן (מאמרי חודש אדר מאמר ה) לגבי פורים, "ועל הנסים", כן צריך לומר "ועל" בוי"ו, דקאי על ברכת ההודאה לעיל נודה לך ונספר תהלתך על חיינו וכו' ועל הנסים וכו', ע"כ. וכן כתב בשולחן ערוך הגר"ז (פסקי הסידור ברכת המזון). וכ"כ בשו"ת צמח צדק (במפתחות אור"ח סימן קיג). וכ"ה בשו"ת דברי יציר (אור"ח סי' רצג).

ומצינו גם מגאוני תוניס שכך היתה נוסחתם, וכמבואר בשו"ת אוהב משפט (אור"ח סימן ל) להגאון ר' פראג"י עלוש. גם בשו"ת שמחת כהן (אור"ח סימן ל) לר' רחמים חי חויתה הכהן מג'רבא, נקט בתו"ד שם שאומרים ועל הנסים.

ואין זה בכלל משנה ממנהג, כיון דהוי מילתא דמסתברא טפי, שהוא וא"ו החיבור עם לעיל מיניה, ומה בכך שיוסיף וא"ו, ואין בזה שום גריעותא. וכמו שכתב בערוך השלחן (סי' תרפב ס"א): ויראה לי שצריך לומר ועל הנסים עם וא"ו, שהרי גם מקודם יש הודאות, וזהו נוסף, ובסידורים כתוב בלא ו', ונראה שצריך לומר עם ו'. ע"כ. [נדומה לזה מצינו גבי ברכה"ת, שיש לומר והערב נא, להורות על וא"ו החיבור. וראה מה שכתבנו בזה בסימן מז. ואע"פ דהתם כתבו זאת בפירוש הראשונים והב"י, מ"מ נלמד משם דאמירת הדבר עם וא"ו מורה על המשך מלפניו. וכ"ה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' סד), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן מב). ע"ש.

ואמנם יש שכתבו לומר בתפלה על הנסים בלא וא"ו, משום שאין זה חוזר על מודים אנחנו לך, על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסין שבכל יום עמנו. שהרי הפסיק הענין כמה שאמר הטוב כי לא כלו רחמין וכו', ולא שייך לומר בוא"ו, אלא צ"ל על הנסים, והוא חוזר על מה שאומרים אחר כך ועל כולם. אבל בברכת המזון יש לומר ועל הנסים בוא"ו, שחוזר על מה שאמר בתחלה נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו וכו', על שהוצאתנו וכו', ועל ברייתך וכו', ועל תורתך וכו', שאז ממשיך

ה. אם טעה ולא אמר "על הנסים" בתפלה, אם נזכר באותה ברכה, קודם שיאמר "השם" בחתימת הברכה (של "הטוב שמך ולך נאה להודות"), כגון שאמר "ברוך אתה" ונזכר, חוזר ואומר מודים אנחנו לך על הנסים וכו', וממשיך ועל כולם וכו'. ואם לא נזכר עד שהזכיר שם ה' (כדי להתום הטוב שמך וכו') אינו חוזר. ויסיים החתימה "הטוב שמך ולך נאה להודות", ואינו רשאי לומר שם "למדני חקיך" שיראה כאומר פסוק, דהוי הפסק שלא לצורך, מאחר ואינו צריך לחזור. ה)

ו. אם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח "על הנסים", ושבו נזכר שלפי הדין אינו צריך לחזור, צריך להפסיק מיד, אפילו באמצע הברכה. ויאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואינו מועיל שיסיים תפלתו על דעת תפלת נדבה. אבל בערבית ימשיך בתפלתו, ויכוין בדעתו שתהיה תפלה זו לנדבה, ויחדש בה דבר. ו)

שבדקדוק בעלמא, דבזה החיד"א קאמר שאין משנים מהמנהג. אבל בתוספת וא"ו החיד"א עצמו כתב שאין קפידא בשינוי תיבה אחת. ובפרט אם כך היה מנהג הקדום. ואין כאן אלא חזרה למנהג הקדום. ועכ"פ אין כאן מנהג ברור בכל התפוצות להיפך, כמו השינויים הנ"ל שהערנו עליהם בכ"ד.

ה) מרן בשלחן ערוך (סימן תרפב סעיף א).

מדורי דורות כדברי החיד"א שלא משנים בתפלה מפני הדקדוק, והוכחנו בעין יצחק ח"א מהפסוקים ומהראשונים שלשון נקבה הולך גם על זכר, ולפ"ז לכאורה אמאי אנו משנים לומר ועל הנסים עם וא"ו.

אולם מלבד שהשינוי כאן נעשה על פי כמה וכמה פוסקים קדמונים כנ"ל, הנה אין בו שינוי גדול כ"כ, והוא שינוי מועט, וגם אינו ענין

השוכל על הנסים אם חוזר לפני הזכרת שם ה'

שכתב, מי ששכח לומר על הנסים, וכאשר נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה', יסיים "למדני חקיך", כדי לחזור לעל הנסים. אולם במחכ"ת אינו נכון להלכה, שמכיון שאין מחזירים אותו, אינו רשאי לסיים "למדני חקיך", כדי לחזור לעל הנסים. שהרי גם באמירת פסוק כזה בתפלה יש משום הפסק, ורק במקום שאם טעה מחזירים אותו, הסכימו הפוסקים שאם נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה', יסיים "למדני חקיך", משום שזה יותר קל מברכה לבטלה, משא"כ במקום שאין מחזירים אותו, שאינו רשאי לומר למדני חקיך. וכמ"ש הריטב"א (ריש תענית). ע"ש. וכ"כ בברכ"י, ובשלמי צבור, ובכה"ח פלאגי, ובמנחת אהרן, ובבא"ח, ובספר גדולות אלישע, ובמעט מים. ועיין בשו"ת יחווה דעת הנ"ל ובשו"ת יביע אומר ח"א (סי' כב אות טו).

וכבר כתבנו לעיל, שאפילו אמר על הנסים ולא המשיך בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג וכו', אלא המשיך ועל כולם, אם נזכר לפני הזכרת שם ה' צריך לחזור ולפרט הנס של חנוכה, ודלא כמו שכתב בשו"ת השמים החדשים הנז"ל (סימן צ) שא"צ לחזור כלל בזה. ע"ש. ובפרט לפמ"ש המגן אברהם (ר"ס תרפב) והאחרונים שם, שצריך לומר "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו", שזה כמו שאנו אומרים בתפילת יום טוב "ותתן לנו את חג פלוני הזה". ע"ש. ועיין מ"ש בשו"ת יביע אומר ח"ד (ס' נא אות ג). ומ"מ לכתחילה בודאי שצריך להזכיר החג בפירוש, והכי נמי כאן, ולכן אסור לדלג הנוסח של חנוכה כדי לענות קדושה וקדיש. ועיין בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' מט).

ועיין בספר אשל אברהם מבוטשאטש (סי' תרצה)

ז. נכון שהשוכח "על הנסים" ונזכר אחר חתימת הברכה, שיאמרנו בסוף התפלה אחר שיסיים "אלהי נצור", ויאמר מודים אנחנו לך על הנסים וכו', עד ונודה לשמך הגדול סלה. אבל אינו רשאי לאומרו בין ברכת הטוב שמך ולך נאה להודות, לברכת שים שלום, משום הפסק. ז)

ח. מי שטעה ואמר "על הנסים" בעבודה, דהיינו בברכת רצה, במקום יעלה ויבא, אם נזכר בהודאה, חוזר ואומר במקומו כתיקון חז"ל, ואם לא נזכר אלא בסוף התפלה, אינו חוזר, שאין בזה כל חשש הפסק במה שאמר שלא במקומו. ח)

אם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח "על הנסים"

כתב שיסיים תפלתו, ושלא כדעת רבו המכתם לדוד הנ"ל. אך כבר האריך להשיב ע"ז בשו"ת חיים וחסד מוספייא (סי' ב), והעלה, שצריך להפסיק מיד. ע"ש. וכ"ד האחרונים. אך בערבית שעיקרה היא רשות, אם נזכר באמצע התפלה שכבד התפלל, יסיים תפלתו, ויחדש דבר מה בשומע תפלה, ודיו. וכמבואר כיו"ב בילקוט יוסף חלק א' (מהדורת תשמ"ה, עמוד רג רד). ובילקוט יוסף תפלה כרך א' עמוד תקמ. וכ"ה בחזו"ע (סוכות, עמוד רז:).

ז) אליה רבה (סימן תרפ"ב סק"ב), ושכן משמע בט"ז. וכן כתב המאמר מרדכי (שם סק"ג). ועיין בשו"ת יבי"א (ח"א חא"ר סי' כב, ובח"ט חא"ר סימן נג), ובשו"ת יחז"ד ח"ה (סי' מט), ע"ש.

מי שטעה ואמר "על הנסים" בעבודה, דהיינו בברכת רצה, במקום יעלה ויבא

בהודאה. ע"ש. ומ"ש החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' ח) שאם אמר על הנסים בעבודה וגמר תפילתו אינו חוזר, וליכא בזה הפסק. ע"ש. התם מיירי כשסיים כל תפלתו, אבל אם נזכר בהודאה אומר במקומו כתקנת חז"ל.

ולאפוקי מ"ש הרב בתי כנסיות (סי' תרפב דף קכח:). שאחר שהביא דעת מהר"א הנ"ל, סיים בזה הלשון: ועיין בספר יוסף אומץ למופת הדור מורנו הרב חיים אזולאי זצוק"ל, שכתב בפשיטות שלא יחזור. ע"כ. וליתא ואשתמטיתיה דעת החיד"א גופיה בחיים שאל הנ"ל, שהוא שר המסכים למהר"א, שחזר ואומר במקומו, כיון שנזכר בהודאה. ושאיני הייא דתשובת יוסף אומץ, דמיירי בסיים כל תפלתו. וכ"ד הגר"ח בשו"ת רב פעלים ח"ג (סימן לט). וכן העלה מהר"ש בוחבוט בפקודת אלעזר ח"ג (סימן תרפח דף סה:). ועיין בשו"ת

ז) מה שכתבנו שאם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח "על הנסים", ושוב נזכר שלפי הדין אינו צריך לחזור, צריך להפסיק מיד, אפילו באמצע הברכה. ויאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". כ"כ בשו"ת מכתם לדוד (חלק אורח חיים סי' כב), והרב מאמר מרדכי (סי' תרפב סק"ב).

ואינו יכול לסיים תפלתו בתורת נדבה, כיון שהתחיל להתפלל אדעתא דתפלת חובה, כמ"ש מרן בש"ע (סי' קז ס"א), שאם התחיל להתפלל, מפני שחשב שעדיין לא התפלל, ובאמצע תפלתו נזכר שכבר התפלל, פוסק אפי' באמצע ברכה. ע"ש. ובספר נהר שלום (סימן תרפב)

ח) כ"כ מהר"ח אבולעפייא בשו"ת נשמת חיים (אורח סי' ג). וסמוכין לזה מ"ש המג"א (סי' קיט סק"ז), שאם טעה הש"צ ואמר ברכת ענונו קודם ראה נא בענינו, חוזר ואומר קודם רפאינו. ויש לחלק. וצ"ע. ע"כ. ונראה כוונתו לחלק, דשאני התם שקובע ברכה לעצמו, והוא יותר חיוב מ"על הנסים". ולכאורה יש להעיר עוד דאעיקרא אף שהרבה אחרונים פסקו כהמג"א, מ"מ הרי מצינו לישועות יעקב (סי' יט סק"א) שחולק על המג"א, וס"ל שאינו חוזר ואומר. וכ"פ המגן גבורים שם. ואף הפרי מגדים הניח דברי המג"א בצ"ע.

אך יש לחלק לאידך גיסא, דשאני התם שיש חשש ברכה לבטלה כשחוזר והוא אינו צריך לחזור. וכמ"ש בש"ע שם, ומה שאין כן הכא. גם החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' עה אות ג) הסכים לדינא למהר"א הנ"ל, שחזר ואומר

ט. אם טעה בימי חנוכה, ואמר בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה וכו' במקום בימי מתתיה וכו', אינו חוזר שיצא ידי חובת התפלה. (ט)

י. אין לדלג נוסח על הנסים בחנוכה או בפורים או לקצרו, בכדי להספיק לענות קדיש או קדושה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם המצוה השניה גדולה וחשובה יותר. וה"ה בליל ראש חודש, שאין לדלג "יעלה ויבא" משום כך. וכן בתענית צבור שאין לדלג "עננו" בשביל זה. (י)

יא. גם בברכת המזון של חנוכה צריך לומר על הנסים בהודאה, לפני "על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך". ואם שכח לאומרו, כל זמן שלא הזכיר "השם" בחתימת הברכה חוזר. ואם הזכיר שם ה' אינו חוזר. (יא)

יבי"א ח"י (בהערות לרב פעלים ח"ג חאר"ח סי' לט).

ואמנם הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' קח סי"ב) כתב, שאם נזכר אחר שעקר רגליו, צריך לחזור, כי המזכיר דבר שאינו שייך לאותה ברכה, הוי הפסק, דהוי כשיחה בעלמא, אפי' אם נזדמן כן בערבית, כמו בשאר טעות גמור שחוזר אף בערבית. וכמו אם טעה ביו"ט וחז"מ ולא הזכיר יעלה ויבא. ע"כ. אולם מ"ש לחלק בין אם טעה והזכיר מאורע שאר ימים שלא בזמנו, אם אמרו במקומו, או שלא במקומו, אין לו יסוד בהלכה, ואין כן דעת המהר"ח אבולעפייא, ומרן החיד"א, ושו"ת שאילת יצחק, והמשנ"ב.

(ט) ע' בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' נא אות ד).

(י) שו"ת יביע אומר ח"ב (אור"ח סימן לב), וחלק ט' (סימן סו עמוד ק). שו"ת יחיה דעת חלק א (סימן עז).

(יא) כן דעת מרן השלחן ערוך שם, ודלא כהבית חדש שסובר דבברכת המזון אם לא אמר על הנסים מחזירין אותו. וכן פסק הפרי חדש כמרן ז"ל, שהדבר ברור שאין צריך לחזור. וכן כתבו השו"ת נסת הגדולה, והישועות יעקב, והפרי

מגדים, ושאר אחרונים. ואמנם הראב"ה (מגילה סי' תקסג ע"ב רפד) כתב שכיון דנהגו להזכיר על הנסים בברכת המזון שוויה כחובה וחוזר. ע"ש. אגן לא קי"ל הכי.

והב"ח (סי' תרעב) כתב, שכל הפוס' כתבו שאינו חוזר, זולת במרדכי (שבת סי' רעט) שכתב דבחנוכה ופורים א"א בלא אכילה וחוזר ומזכיר. וס"ל דבהמ"ז שאני דא"א בלא פת, כיון שנקרא יום טוב, כדאיתא במגילת תענית, דחנוכה ופורים לא בטלו עיקרן (ע"י בטור סי' תרפב), וביום טוב א"א בלא פת, הילכך צריך לחזור, ואלא שבגמ' אמרו דעל הנסים בבהמ"ז רשות הוא, וע"ז כתב ראב"ה דשווייה עליו כחובה. ולענין הלכה נראין דברי ראב"ה נכונים מטעם שכתב דשווייה עליה חובה, ותו דלמנהגינו דלא קיי"ל כמהר"ם בסעודת חנוכה דרשות היא אלא קיי"ל דיום טוב הוא, וסעודת מצוה היא, ולא סגי בלא פת, א"כ דינו לענין חזרה בבהמ"ז כמו בשבת ויו"ט. אבל בתפלה א"צ לחזור וכו"ל ורוב גאונים דלא כרבי שמואל ב"ר ברוך. ע"כ.

דין שמחה וסעודה בחנוכה

ייתב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי. ע"כ. ומשמע שבחנוכה לא אמרין הכי. וכמו"כ לא מצינו בגמרא ענין סעודת חנוכה, כמו שמצינו לגבי סעודת פורים. ועיין במגילה (י:): סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח. ומשמע שאין דין סעודה בחנוכה, ומשמע דה"ה שאין בו דין שמחה.

והנה אם יש מצות שמחה או סעודה בחנוכה, לכאורה לא מצינו מפורש כן, ומשמע שלא קבעום לימים טובים רק לענין איסור הספד ותענית, ולענין הלל. וכן משמע לכאור' בגמ' (פסחים סח:): אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם, מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב ביה, מר בריה דרבינא כולה שתא הוה

גם בהגהות אשרי (פסחים פרק ג סימן ט) הביא מהמרדכי (סי' תרה) בשם מהר"ם, וששאלת היאך אנו אוכלין בנישואין בת כהן לישראל ובת ת"ח לע"ה, או כשזמין את חבירו, או כשיש לו אורחים, הא סעודת הרשות נינהו. שמא על כן נהגו לומר שירות ותשבחות להקב"ה ולהללו על החסד שעשה עם אדם וחיה ועם שאר ברייתו תדיר, וא"כ אינן סעודות הרשות, וסעודת הרשות לא מיקרי אלא היכא דאיכא שמחה בלא מצוה, כגון בשמחת מריעות, או כגון בחנוכה שמרבין סעודות אלו לאלו ואלו לאלו. ע"כ.

ומבואר שדעת מהר"ם שסעודות שמרבין בחנוכה הם שמחה בלא מצוה, אלא סעודות הרשות הם. וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד ד"פ סי' תרה) שהקשה לפמ"ש (פסחים מט.) היאך אנו אוכלין בנישואין בת כהן לישראל או בת ת"ח לע"ה או כשיש לו אורחים, והא סעודות רשות נינהו, ושמא ע"כ נהגו לומר שירות ותשבחות להקב"ה ולהללו על החסד שעושה עם אדם וכו', א"כ אינה סעודת הרשות, דסעודת הרשות נראה דלא מיקרי אלא היכא דאיכא שמחה דלאו מצוה, כגון סעודת אירוסין ונישואין בת כהן לישראל או בת ת"ח לע"ה או בשמחת מריעות, או כגון בחנוכה שמרבין סעודות אלו לאלו. ע"כ.

וכ"ה בספר תשב"ץ קטן (סימן קע), בחנוכה במשתאות לאכול זהו סעודת הרשות, כדאמרין (שבת כא:) עשאו י"ט להלל ולהודאה, ואומר מהר"ם ז"ל דוקא להלל ולהודות אבל לא למשתה ולשמחה, וכ"ש לחנוך הבית שהוא סעודת הרשות. ע"כ.

וכ"ה בהגהת ספר המנהגים (טירנא חנוכה אות כט): סעודות חנוכה רשות, ולכך נהגו לומר מזמורים ולהרבות בו תשבחות כדי שיהא כסעודת מצוה.

ובספר המנהגים (טירנא חודש טבת) כתב, וכל סעודות חנוכה סעודת הרשות הן דלא קבעו אלא להלל ולהודאה ולא למשתה ושמחה. והאריך בזה בשו"ת חוות יאיר (סימן ע') שקשה מאד לתת גדר לסעודת מצוה עש"ב.

והרא"ש (מועד קטן פרק ג' סימן פה) הביא מספר

המקצעות, שפורים מבטל גזירת שבעה, מירי דהוה ארגלים, דרגלים מפסיקין ואינן עולים, מ"ט דשמחה כתיב בהו, ושמחת בחגך, פורים נמי שמחה כתיב ביה, ועשה אותם ימי משתה ושמחה, ודוקא פורים אבל חנוכה לא מפסקא, ואסור בהספד דת"ר (שבת כא:) בכ"ה בכסליו יומי חנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון, מספד הוא דאסיר אבל ימי אבלות לא מפסקי, וכן ראשי חדשים, וכן מפורש בשאלות. ע"כ. ומהר"ם הק' ע"ז וכו', ולדינא הורה, שלא יתאבל כלל בפורים דיומי משתה ושמחה קבלו עליהו, וחנוכה ופורים אסורין בהספד ובתענית, ונהי דבטלה מגילת תענית, חנוכה ופורים לא בטלו, ותנן נמי חנוכה ופורים מענות ומטפחות וכו', אבל דברים של צנעא נוהג דלא עדיף משבת. ובתשובות מיימוניות (שופטים סימן טו) תמה ע"ד רבו מהר"ם, דאדרבה מדאסרינן להו בהספד ותענית מכלל דאבילות נוהג בהן, תדע וכו', ולא מצינו יום אסור באבילות ומותר בהספד ותענית, אך להיפך מצינו דמותר באבילות ואסור בהספד ותענית, כגון ר"ח וחנוכה וכיו"ב השנויים במגילת תענית, אלא מדאסר ליה בהספד ותענית הא שאר אבלות נהגו ביה, כאשר דקדק בספר המקצועות גבי חנוכה. ועוד לפי דברי ר', יהא חנוכה נמי אסור באבילות, דבכל דוכתא הוזכרו יחד חנוכה ופורים בענין אבלות וכן ר"ח ולא מצינו כלל חלוק ביניהם. סוף דבר, לא מצינו כלל שיהא פורים חלוק ומשונה בדין אבילות מר"ח וחנוכה. ואשר כתב רבינו דימי משתה ושמחה קבילו עליהו, הא דרשינן ליה התם פ"ק דמגילה שמחה שאסור בהספד משתה שאסור בתענית ומינה משמע דאדרבה שאר דיני אבלות נוהג בפורים כדפירשנו. ע"כ.

ובמרדכי (מור"ק רמז תתקט) ובשבולי הלקט (סימן רג) הביאו תשובת רבינו גרשום מאור הגולה שנוהג אבילות בפורים וחנוכה, שלא מנו רבותינו ז"ל במשנה ימים שאין אבילות נוהג בהם אלא שבת ורגלים וראש השנה ויום הכיפורים, אבל לא ראשי חדשים וחנוכה ופורים, ואם תאמר בפורים כתיב ימי משתה ושמחה, הא תני ר' יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד ותו לא מידי, וכן בחנוכה וכן בראשי

חדשים. ע"כ. וע"ז בזה בב"י (או"ח תרצו). ולענין דינא העלה בשו"ע שם (סעיף ד) שכל דברי אבילות נוהגים בחנוכה ופורים]. ועכ"פ משמע מכל זה שלגבי בחנוכה מודו שאין מצות שמחה. ודו"ק.

ועוד, שהרי נחלקו לענין פורים, אם השמחה של

פורים דוחה אבילות, וכל זה מחמת דכתיב ביה ימי משתה ושמחה, אבל לא מחמת עצם היום שהוא יו"ט, ואם כן מזה נלמד דהו"ה גבי חנוכה, שמצד עצם היום שקבעו לימים טובים אין בו מצות שמחה. ושמחה של פורים במצות סעודת פורים, הלא לא מצינו בחנוכה. ועיין.

אפשר שיש חילוק בין מצות שמחה בעצם היום, לבין מצות סעודה בשביל שמחה

למשתה ושמחה, אלא כדברי הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ג) שהן ימי שמחה והלל. וכן נמצא במרדכי ארוך (חדושי אנשי שם פסחים פ"ד אות א), דלהודות והלל נקבעו משום הנס. וימי משתה ושמחה נמי נקבעו, כדאיתא במגילת תענית, דקבעו י"ט משום חנוכת המזבח. ובתלמודא משמע דנתקנו נמי למשתה ושמחה. ועוד נ"ל, דקל וחומר הוא. דהא לא גרע מבי ישוע הבן, דע"כ סעודות מצוה נינהו. מדאזיל רב להתם. והיינו טעמא, מאחר שהוא לפרסם מצוה, או הנס, כדי ליתן שבח והודיה למקום, נקרא מצוה, ק"ו ימי חנוכה, דניתנו לשבח והודיה, ולפרסם בהן הנס. ע"כ.

ולשיטת החולקים צריך לומר, דאה"נ אם מתכונים כדי לפרסם את הנס יש בו מצוה, אך כיון שחכמים לא תקנו כן לכן בסתמא אינם סעודות מצוה.

גם במטה משה (אות תתקצג) הביא שיטת מהרש"ל שמצוה לשמוח בחנוכה, וסמך לדבר וטבוח טבח והכן, ח' דטבח עם והכן, אותיות חנוכה ע"ש. ולשון הכלבו (סי' מד): שהתקינו ימי משתה ושמחה ע"ש. ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ד סי' קיט) הביא בזה ממגילת אנטיוכוס, לעשות שמונה ימים האלה ימי משתה ושמחה כו'. גם בתוס' (תענית דף יח: ד"ה הלכה) כתבו, הלכה מתענה ומשלים, הא דקפסק הלכה מתענה ומשלים, אר"ח קאי, דאי אחנוכה ואפורים אינו יכול להתענות, דיום משתה ושמחה כתיב. גם הב"ח או"ח (תרע) כתב, ולענין הלכה יראה לע"ד דלא כמהר"מ, דמנהג זה שמרבים בסעודה כבר נהגו בו גדולי הדור הקדמונים, ומהרש"ל כתב ג"כ דברמב"ם משמע דימי שמחה הן, וכ"כ המרדכי הארוך.

והטור (אורח חיים סי' תכ) הבי"ד הרי"ץ גיאת בספר

ובזה יש להעיר עוד, מדברי רש"י (תענית טו:) בהא דאין גוזרין תענית בר"ח חנוכה ופורים ואם התחילו אין מפסיקין, דבר"ח לא כתיב משתה ושמחה. ע"כ. ומשמע דה"ה חנוכה ופורים, וצ"ע שהרי בפורים כתיב ימי משתה ושמחה, ואולי צ"ל שהשמחה של פורים איננה כמו השמחה של ימים טובים, אלא רק מצות סעודה של משתה ושמחה. ודו"ק. וע' בתו"ט שם. גם בגמרא (מגילה ה:) משמע ששמחה ומשתה ויום טוב, אינם תלויים זב"ז, ע"ש. ונפקא מינה מזה, לענין נישואין בפורים, שאין לאסור מצד שאין מערבין שמחה בשמחה. וכן עמד בזה בשו"ת כתב סופר (יור"ד סי' קפח) ע"ש, שדן אם נימא שבפורים סגי בסעודה אחת ביום וא"צ לשמוח כל היום, ולא שייך אין מערבים שמחה בשמחה שיהי' ממעט בשמחת פורים, וראה משי' הרמב"ם דאבילות נוהג בפורים, או"ד הסעודה בא מחמת השמחה ועיקר השמחה שיהא שמח כל היום, וכמו ביו"ט שמצות שמחה כל היום ואעפ"כ אינו חייב אלא בסעודה אחת. ולכאור' כוונתו למה שהערכנו. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק ח סימן רלד) שדן האם בפורים שמחת הנשים היא בבגדים וכדו' כמו ביו"ט, או"ד בפורים דהשמחה היא הסעודה ולא מצינו בה מצוה כללית של שמחת פורים, א"כ גם בנשים ע"כ השמחה במילי דסעודה דוקא.

אולם המהרש"ל בתשובה (סימן פה) כתב, מצוה לשמוח בחנוכה, ומשום הכי קראו י"ט, והן ימי שמחה, וכן פסקו הרמב"ם והמרדכי, ונהגו לאכול גבינה על פי הנס, וראה שהשמחה תהא מעורבה ובלולה בשמחת תורה, ואל תבטל מקביעותם. וכ"כ עוד ביש"ש (בי"ק פ"ז סי' לז) ואותן סעודות שעושים בימי חנוכה. נראה שהם סעודות מצוה. ולא כדברי מהר"ם שלא נתקנו

לשמחה. ולשון רבינו יונה גירונדי בפירושו על התורה (סוף פרשת מקץ עמוד פג) "ולכן תיקנו חכמים שיהיו ימים אלו ימי משתה ושמחה". ע"ש. וע"ע בדרשות ר"י אבן שועיב (לר' יהושע אבן שועיב תלמיד הרשב"א. פרשת ויהי מקץ) שכתב בתו"ד שם, ותקנו ז"ל שלא להתענות ולספוד באלו הימים ולעשותן כמועדים שהם ימי שמחה.

ולכא' יש להקשות סתירה בדברי הטור, שהטור כאן (סימן תרפב) כתב, והיה אומר הר"מ מרוטנבורק ז"ל שרבי הסעודה שמרבים בהם הן סעודת הרשות שלא קבעו אלא להלל ולהודות ולא משתה ושמחה. ואילו לעיל (או"ח סימן תכ, וכן ביו"ד סימן תא) הבי"ד הר"צ בן גיא את שצידוק הדין של משה רבינו שאומרים במנחה של שבת מסלקינן ליה אפי' בר"ח וחנוכה שחלו בשבת, משום דהללו ימי שמחה ניהו וכו', וכו"ל. ויש ליישב, שאינו מוכרח שהם ימי שמחה באכילה ושתייה, שיש לומר שהם ימי שמחה בהלל והודאה, אי"נ בהדקלת הנרות, וכו"ל (בסי' תרעא) ע"ש. ועוד יש לומר שיש מצוה קצת להרבות בהם בסעודה, כמו שמצינו בראש חודש, אך לא שיש בזה תקנת חכמים. ונ"מ שרק אם עושה כן לזכר לנס ולשם מצוה, הוי כסעודת מצוה. ודו"ק. וע"ע להלן בענין סעודת ר"ח.

בדעת הרמב"ם אם יש מצות שמחה בחנוכה

קצת ברמב"ם וכו'. והו"ד בב"ח כאן. וכ"כ המעשה רוקח שם, דמדברי רבינו דקרי להו ימי שמחה, משמע דס"ל שהסעודות שעושים בימים האלה אינם סעודות הרשות, אלא סעודות מצוה, דק"ל (במועד קטן טו), אין שמחה אלא באכילה ושתייה, דהיינו דרך סעודה. ע"כ. וכ"כ הגאון מהר"ש קלוגר בספר בנין שלמה על הרמב"ם שם, וזו"ד: מדברי רבינו אלה מבואר דס"ל שימי חנוכה הם ימי שמחה, ומצוה יש בסעודתם. ומ"ש בש"ע שלא קבעוהו למשתה ושמחה, הא קמן שהרמב"ם כותב מפורש שקבעוהו לשמחה והלל. ע"כ. וכ"כ בנימוקי מהרא"י שם. וכ"כ בסדר משנה (עמוד קפ). ובמטה משה (סי' תתקצג) כתב, ומורי מהרש"ל כתב שמצוה לשמוח בחנוכה ע"י

מאה שערים (סוף עמוד נט), שנהגו מימות זקנים הראשונים שלא לומר צ"ה אחרי המת בר"ח חנוכה ופורים, דלא עדיף צידוק הדין דהדיוט מצידוק הדין דמשה רבינו דמסלקי ליה בשבת שחל להיות במועד ור"ח חנוכה ופורים שחלו להיות בשבת דהללו ימי שמחה ניהו דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ובכל אחד מהם אומרים הלל זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. והוב"ד ברא"ש (פ"ג דמ"ק סוסי" פז). [וכן הוא בתשובות הגאונים (שערי תשובה, סי' ל). וכדברים האלה כתב הרמב"ם בתורת האדם (דף לג סע"ב). וכ"כ הריטב"א מ"ק (כו: ע"ש)].

ובאבן עזרא (במדבר י י) כתב: וביום שמחתכם ובמועדיכם, ששבתם מארץ אויב, או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחה. ע"כ. וי"ג שם שבעת ימי "חנוכה" שמחה.

ובמשך חכמה שם כתב, מכבר פרשתי "וביום שמחתכם" הוי עת חנוכה המזבח, וזה בחזקיה הוי חינוך, לכן היו מחצצרים בחצוצרות, ולכן היה "בשמחה" וכו', ולכן בחנוכה, דהיו מילואים בימי חשמונאים, שבו מזבח חדש, ששקצום מלכי יון את אבני המזבח, כתב הרמב"ם (פ"ג ה"ג) דהיו ימי שמחה וקבעום

ומה שכתב מהרש"ל לדייק כן מדברי הרמב"ם שיש מצות שמחה בחנוכה, הנה ז"ל הרמב"ם שם (פ"ג ה"ג): התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו ח' הימים האלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה, והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים וכו'. ע"כ. ולמד מזה מהרש"ל דר"ל על שמחה ויין [ולשית הרמב"ם בשר גם בזמן הזה], שהרי אין שמחה בלא יין. ולא מצינו שמחה בלא אכילה ושתייה. וכן כתב בחי' מהרצ"א (דף כד ע"ב) שהרמב"ם חידש דיש מצוה להרבות בשמחה וכו' ביו"ט ע"ש. וז"ל מהר"ש מאוסטריות, דבחנוכה יש לנהוג שמחה ומשתה, וכן מוכח

הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. והרמ"א בהגה כתב, וי"א שיש קצת מצוה ברכוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח (מהר"א מפרא"ג). ונוהגין לומר זמירות ושבתות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה (מנהגים). ע"כ.

עוד יש להעיר, שלשון משתה ושמחה, אינו מחייב משתה ושמחה ממש, דהנה בגמ' (מגילה ה:) איתא, תני רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב, שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, ויום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ובשו"ת מהרי"ל (סימן נו) כתב לדייק מזה, שאין חיוב משתה ושמחה בפורים, ואינו רק מצוה, וז"ל שם הא דאמר רבה חייב אדם לבסומי, ודאי מצוה בעלמא הוא, והכי משמע לישנא מיחייב אדם כו', ולא קאמר סעודה כך דינא לכה"ג, וטעמא, דימי משתה כתיב, ואיכא משתה בלא שכרות. תדע, דרב יוסף (מגילה ה:) יליף מיניה שאסור בתענית, מכלל דנפיק בלא שכרות ובסומי כולי האי. ע"כ. וכע"ז איתא בספר לקט יושר (ח"א עמוד קנז ענין ג), והובא ג"כ בהגהות מנהגים (טירנא. פורים אות ד).

ובעצם הדיוק מדברי הגמ' שם, כבר קדם בזה הר"ן (מגילה דף ו) משתה מלמד שאסור בתענית והיינו עיקר חיוביה, דסעודה יתירה דאמרינן חייב אינש לבסומי בפוריא, אפשר דאמרינן דמדרבנן בעלמא הוא ולא מעיקר חיוביה הוא. ע"ש. וכבר מבואר כן מדברי המרדכי (מו"ק רמז תתקט) ושבולי הלקט (סימן רג) בשם תשובת רגמ"ה שהבאנו לעיל, שנוהג אבילות בפורים וחנוכה, שאף שכתב בפורים כתיב ימי משתה ושמחה, הא תני ר' יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד ותו לא מידי, וכן בחנוכה וכן בראשי חדשים. ע"כ.

אם עורכים מסיבות חנוכה כדי לקרב את העם מצוה רבה איכא בזה

והנה בענין סעודת ראש חודש כתב הטור (או"ח סימן תיט) ובב"י (שם) שמצוה להרבות בסעודת ראש חודש, דאי' בירושלמי (מגילה פ"א ה"ד) סעודת ראש חודש וסעודת פורים מאחרין

סעודות מצוה, וכן פסק הרמב"ם. עכ"ל. וכ"כ מהר"ש (בעמוד קעא), ואמר מהר"ר שלום שיש לנהוג בחנוכה שמחה ומשתה כדמוכח מדברי הרמב"ם עכ"ל. ובארחות חיים (הל' חנוכה אות א) העתיק לשון הרמב"ם, שהסכימו כל החכמים לקבוע ימים אלה לשמחה והלל.

אולם אפשר לבאר דברי הרמב"ם באופ"א, שימי שמחה קאי על הדלקת הנרות, שמדליקים נרות לשמחה. וכמו שהבאנו לעיל בסימן תר"ע באורך ע"ש. ואי"נ יש לומר דימי שמחה קאי על אמירת ההלל. [עיי' ברמב"ן בהשגות לספר המצוות להרמב"ם (שרש א, דף י סע"ב), שיתכן לומר שקריאת ההלל בימים טובים היא בכלל מצות שמחה, שנצטוונו לשמוח ברגלים]. ולפי דרכינו א"ש טפי, מה שהרמב"ם לא הזכיר כלל שיש דין סעודה בחנוכה.

גם מ"ש בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשטות סימן סג) להעיר בזה, עפ"מ"ש החתם סופר בתשובה (או"ח סי' רח) ועוד (בחי"ד סו"ס רלג), דקביעת יום מועד ביום עשיית נס, הוא מדאורייתא, מק"ו, דהשתא מעבדות לחרות כ"ש ממיתה לחיים, כמו שאמרו (מגילה יד.), ושלפ"ז יום פורים וימי חנוכה דאוי' הם, אלא שחכמים תקנו מה לעשות בהם, וגם ההלל בחנוכה י"ל דהוי מה"ת. וי"ל בדעת הרמב"ם דכיון דהוי י"ט מדאורייתא, ה"ה לענין חיוב שמחה, כיון שנצולו ממיתה לחיים כשנמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. וגם י"ל שיש חיוב משתה ושמחה על נס ההצלה מגזירות שמד שגזרו להעבירם על חוקי רצונך, והוי כעצרת דאמרינן בפסחים (סח:) דהכל מודים דבעינן לכס מ"ט יום שניתנה בו תורה הוא. עכ"ד. נראה שאינו מוכרח, שאף לדברי החת"ס שעיקר קביעות חנוכה ופורים הוא מה"ת, העיקר הוא ההודאה, וזה אפשר בעל הניסים או בהלל, ואינו מחוייב בשמחת הגוף.

ולענין דינא, מרן בש"ע (תרע סעיף ב) פסק, שריבוי

ואצל בני ספרד לא נהגו כ"כ במסיבות חנוכה, ומ"מ אם רואים בזה ענין למצוא הזדמנות לקרב את העם, באופן שחכמים ידרשו בדברי תורה לקרב לבבות, מצוה רבה איכא בזה.

סעודה או שמחה בר"ח, רק שיש מצוה להרבות בסעודה כיון שגדול היום והוא עושה לשם זה, ולכן י"ל שרק אם עושה כן לזכר לנס ולשם מצוה, הוי כסעודת מצוה.

גם יש ללמוד מזה, דאף דנקטינן שיש מצוה להרבות בסעודת ראש חודש וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך שם "מצוה להרבות בסעודת ראש חודש", מכל מקום אין בו מצוה שמחה ממש, ואפילו אין חיוב סעודה ממש בקביעת סעודה. וכמו שהביא במשנה ברורה שם שמעיקר חיובא אינו מחוייב לאכול דברים הטעונים ברכת המזון, ויכול לצאת בשארי דברים וכדלעיל (בסימן קפח), ומכל מקום המוציא על סעודת ראש חודש ואוכל ושותה בו בטוב, הרי זה משובח. ומשמע באור זרוע שלכתחילה טוב יותר שיאכל פת לשם סעודת ראש חודש, וכן כתב הפרי חדש, ועיין בפרי מגדים. ועוד נראה, דמה שמרבה בסעודה ביום לכבוד ר"ח ד', ואין צריך להרבות גם בלילה.

ומילתא אגב אורחא, בשו"ת שיח יצחק (סימן שמט) כתב, שאצל הספרדים שבעיר סאלוניקי, וכן בעיה"ק ירושלים נוהגים שבימי חנוכה הולכים המלמדים עם תלמידים לבית בעלי בתים עשירים, ונותנים להם מיני מתיקה ומגדנות ומיני פירות ויין, ומזה עושים ארוחה גדולה ביום ח' דחנוכה זאת חנוכה, וטרם יתחילו הסעודה אומרים התלמידים כל ספר שיר השירים בנועם שיח וניגון יפה, ואחר כך אומרים ח' פעמים הפסוק (בראשית מג:), שובו שברו לנו מעט אוכל, ואחר כך מחלקים כל תפנוקים ומגדנות להתלמידים, ועושים הסעודה ושמחים שמחה רבה. ועוד שם, מקובלי הספרדים הם ניעורים כל שמונת הלילות דחנוכה כל הלילה, וקוראים במנין עשרה בזוהר הקדוש, ואחר כך שותים קאווי ואוכלים פירות. ובארץ ישראל נוסעים אל כפר מודיעין כי שם מונחים הכהנים הצדיקים שנפלו במלחמה, אשר עשו עם אנטיכוס הרשע, הכפר הזה רק ערביים יושביו, והערביים בקבלה להם שבעת שיהיה מיושב מקום זה מיהודים, אז תבוא הגאולה. ע"כ.

ולא מקדימין, ודייק הטור דמדקתני סעודת ר"ח בהדי סעודת פורים ש"מ שמצוה היא, אלא שהר"ן שם (ג ע"א ד"ה איזו עיר) מפרש דקאי על סעודת עיבור החודש. [וכ"כ המאירי (פסחים ח:)]. והטור הביא עוד ראיות, ובב"י השיב ע"ז. ואח"כ הביא שהרוקח (סי' רכת) כתב מצוה לאכול בר"ח כמו במועד והביא כמה ראיות. ובפסיקתא (דרב כהנא, פיסקא כז) איתא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד ר"ה, חוץ מה שמוציא בימים טובים ושבחות וראשי חדשים כו', והב"י שם פ"י דקאי על שכר המלמד, אך יש שפרשו על סעודת ר"ח, וכ"כ השל"ה (פסחים פרק נר מצוה אות ג). והוסיף השל"ה, עוד מצאתי טעם אחר, משום שאמרין בו הלל, וכתוב בו (תהלים קיח) 'זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו'.

ובספר המנהגות לר' אשר מלוניל (דף לה.) כתב, ונהגו כל ישראל לעשות סעודה גדולה משאר הימים מפני כבוד היום שהוא יום כפרה לישראל, כדאמרין אמר הב"ה הביאו כפרה לישראל בראש חדש עלי בעבורי שמעטתי את הירח מאור שלו, ואני רוצה לעשות כבוד שיתכפרו ישראל בכל עת שתתחדש, וז"ש הרי"ף (מגילה שם בשם הירושלמי) אבל סעודת ר"ח מאחרין ולא מקדימין, שאם חל ר"ח בשבת, סעודת ר"ח יעשה למחר ביום ראשון, או נאמר אם הם שני ימים של ר"ח מאחרין את הסעודה ביום ב' שהוא עיקר וחשובנו ממנו הוא. ומצאנו בפדר"א מנהג גדול בישראל שעושין סעודות בראשי חדשים ובימים טובים כדי לזכור תפלת המוספין ושיזכרו שאסור ר"ח בעשיית מלאכה לנשים. ויו"ט אף לאנשים, וי"א כי סעודת ראש חדש היא הסעודה שעושין לעדי הלבנה, ויש אומרים ראש חודש מותר בתענית עתה שבטלה מגלת תענית כי ראש חודש ממגלת תענית. והובא כל זה בכלבו (סימן מג). [ובכלבו שם הלשון: ויש נותנין טעם אף לסעודת ר"ח זכר לסעודה שעושין לעדי הלבנה וכו'].

ולכאנ"י יש ללמוד דה"ה לחנוכה, שהרי בחנוכה ג"כ אומרים (בהלל) זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו. אך כבר כתבנו שיש לומר שגם בר"ח אין בזה תקנת חכמים שחדשו מצוות

יב. אם שכח לומר על הנסים בברכת המזון, טוב שבאמצע הרחמן יאמר: הרחמן הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות, כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וכו'. (יב)

יג. מי שהתחיל לסעוד ביום השמיני של חנוכה, והמשיך בסעודתו עד אחר צאת הכוכבים, שהוא מוצאי חנוכה, אף על פי כן יאמר על הנסים בברכת המזון. אבל אם התפלל ערבית באמצע הסעודה, ואחר כך מברך ברכת המזון בלילה, אין לו להזכיר על הנסים בברכת המזון, אף שעיקר סעודתו סעד ביום. (יג)

אם שכח על הנסים בברכת המזון, טוב שיאמר שבאמצע הרחמן

שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בהודאה, ואם לא אמר אין מחזירין אותו, התם משום שהתפלה בצבור, ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברהמ"ז שהוא בבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי. ע"ש. וכתב הלחם משנה (בפ"ב מהל' ברכות ה"ו), שהטעם שרבינו (הרמב"ם) פסק שם שמזכיר על הנסים בברהמ"ז, משום שממך על הירושלמי שצריך להזכיר של חנוכה בברהמ"ז.

(יב) הרמ"א בהגה (סי' קפז ס"ד. וסי' תרפב ס"א). והנה בגמ' (שבת כד.) איתא, איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז, אמר רב הונא, אינו מזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר. וכתבו התוס', שאף שבתפלה פשיטא שיש לומר על הנסים בהודאה, שהרי קבעום לימים טובים בהלל ובהודאה, והכי איתא בתוספתא (פ"ג דברכות ה"ד), כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים ערבית

מי שהתחיל לסעוד ביום השמיני של חנוכה, והמשיך בסעודתו עד אחר צאת הכוכבים

המזון באה על הסעודה שסעד בשבת צריך להזכיר בה מעין המאורע. וכן המנהג פשוט במדינת אוסטריא. ע"כ. וכל זה נכתב בספר לקט יושר למהרא"י (עמוד קנט).

וכן הוא בארחות חיים (הלכות פורים סימן ל"ה) בזו הלשון: כתב רבינו יצחק מקורביל, שאם התחיל לאכול ביום הפורים, אינו צריך להפסיק סעודתו כדי שיאמר על הנסים בברכת המזון ביום, אלא גומר והולך עד הלילה ואומר על הנסים בברכת המזון, אף על פי שחשכה לו. ע"כ.

ומרן הבית יוסף (סוף סימן קפח) הביא דברי הפוסקים הנ"ל, והוסיף ע"ז דברי הארחות חיים שכתב וז"ל: היה אוכל ויצא שבת, כתבו התוספות שיש להזכיר של שבת בברהמ"ז, שהכל הולך אחר התחלת הסעודה. ע"כ. ופסק בשלחן ערוך (שם סעיף י'), היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בברכת המזון, דאזלינן בתר התחלת הסעודה. והוא הדין לראש חודש חנוכה ופורים. ע"ש.

(יג) הנה דעת הרא"ש בתשובה (כלל כב סי' ו'), שמי שהתחיל לאכול סעודה שלישית בשבת סמוך לחשיכה, וחשיכה לו, אין לו להזכיר מעין המאורע של שבת בברכת המזון במוצאי שבת, אף על פי שעיקר סעודתו היתה בשבת, וכדין מי שלא התפלל מנחה בשבת, דקיימא לן בברכות (כו:) שמתפלל במוצ"ש שתי תפלות של חול. שאין להזכיר של שבת בחול, אף על פי שנתחייב בתפלה זו בשבת וכו'. ע"ש.

אבל בהגהות מיימוני (בפרק ב' מהלכות מגילה הלכה י"ד, אות א') כתב בשם מהר"ם מרוטנבורג, [הובא בשו"ת מהר"ל סימן נון] דלא דמי למי שלא התפלל מנחה בשבת, דהתם עבר זמן מנחה, אבל הכא ברכת המזון באה על סעודה שסעד בשבת, וכיון שעדיין לא התפלל ערבית של חול, צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון, וכן המנהג. כמו שמצאנו רב צלי של שבת במוצאי שבת. וכ"כ המרדכי, הובא במג"א (סי' תרצה סק"ט). גם בשו"ת מהר"ל (סי' נו) הסכים לדעת מהר"ם, שמכיון שברכת

ובכר העירו האחרונים סתירה בדברי מרן השולחן ערוך, שבסימן רצא כתב, אם גמר סעודתו וקידש היום קודם שברך בהמ"ז, מברך בהמ"ז על כוס ראשון, ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני, וצריך להזכיר של שבת בבהמ"ז, אע"פ שמברך קודם קידוש. הגה: וי"א דאינו מזכיר של שבת, דאזלינן בתר תחלת הסעודה, וכן עיקר כמו שנתבאר לעיל סוף סימן קפ"ח. ע"כ. ולכאורה אמאי מזכיר של שבת בברכת המזון, הרי התחיל לאכול קודם השבת, ובתר תחלה אזלינן, כמו שפסק בסימן קפח. ועוד, דבסימן תרצ"ה (סע' א) שנה הדבר במחלוקת, שכתב ז"ל, ואם התחיל סעודתו ביום ומשכה עד הלילה אומר על הנסים, דבתר התחלת סעודה אזלינן, ויש מי שאומר שאינו אומר. ומפני מה בשני מקומות סתם כדעת אחת וכאן שנאו במחלוקת. וכן העירו הב"ח, המג"א, ובשערי ישובה (כ"י א"ח שער ד' סימן ג') הובא בברכי יוסף. ונע"ש ברמ"א בהגה, שנוהגים כסברא ראשונה. וגם מרן דעתו כן, שהלכה רווחת בדינו, "סתם ויש הלכה כסתם". וכ"כ בשו"ת רבינו חיים כהן רפפורט חאו"ח סי' ג'.

ונאמרו על זה כמה תירוצים, ועל פי דברי הט"ז (בסימן קפח) יש לומר, דודאי שפיר אזלינן בתר ההתחלה לענין זה שלא לגרוע למה ששייך להתחלה, כגון רצה ועל הנסים, אבל אם בא עליו קדושה נוספת בשעת סיום הסעודה, ודאי אומר ג"כ מעין אותה קדושה, ולכן מזכיר של שבת כשנמשך סעודה שהתחיל בחול, להכליל בזה דאם מושך סעודת חול תוך ר"ח או תוך שבת, למאן דס"ל שצריך ב"ה כמ"ש בסימן רע"א ס"ו, מזכיר של שבת בב"ה, כמ"ש שם הש"ע. ואף שרמ"א כת' שם שהעיקר שאינו מזכיר, דאזלינן בתר התחלה, הא חזינן דהתוספתא היא תיובתיה, אלא שי"ל שפירוש דבריו כמ"ש דשם אסור לאכול, אבל בר"ח נראה דמודה רמ"א. ואם חל ר"ח או י"ט במ"ש מזכיר שניהם, וכ"ש אם היה ר"ח או י"ט בשבת ונמשך תוך הלילה, דמזכיר שניהם. ע"ש.

והמגן אברהם כתב (סימן ער"א ס"ק יד) דספוקי מספיקא ליה למרן, ומספיקא בכל ענין צריך להזכיר, דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך כמ"ש סס"י ק"ח, שאם הזכיר יעלה ויבא בתפלה בערב ראש חודש, וכדומה, אינו חוזר. עכ"ל. ולפי זה כשחל ראש חודש

במוצאי שבת אין לו להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון של סעודה שלישית, אחר שהוא סותר. ועיין בברכי יוסף שהאריך על דבריו.

ובשיירי כנה"ג כתב על דברי הב"ח, ותמהני דאדמקשי על מרן, ליקשי להרא"ש גופיה, דבפורים פסק דאינו אומר על הנסים וכו', ובפרק ערבי פסחים (סימן נ) נסתפק במי שהיה אוכל וקדש עליו היום אם מזכיר של שבת בברכת המזון, והסכימה דעתו שמזכיר. גם על ארחות חיים יש לתמוה שממ"ש כאן רבינו המחבר בשמו נראה שתפס בפשיטות דבתר תחילת הסעודה אזלינן ולא הזכיר סברה אחרת, ואילו בסימן ער"א כתב הרב ז"ל בשמו, שכתב שתי הסברות ולא הכריע דעתו. והיה נראה לי דס"ל לא"ח דיש חילוק בין שהיה אוכל בשבת וכו', להיה אוכל ביום חול וקדש עליו היום, דבשלמא היה אוכל בשבת וכו' דבשעת התחלת הסעודה צריך להזכיר מעין המאורע, אף בסוף הסעודה מזכירין, אבל איפכא היה אוכל בחול וקדש עליו היום אעפ"י דבתחלת הסעודה לא היה חייב להזכיר מכל מקום השתא מיהא צריך להזכיר מעין המאורע וכו'. אלא שלפ"ז קשה להרא"ש דסובר דבתר סוף הסעודה אזלינן, וכו' ומה נסתפק בפרק ע"פ, וכו' ע"ש באורך.

ויש מי שכתב ליישב, דשאני שבת שמוסיפים מחול על הקודש. ומרן אאמור"ר שליט"א העיר מתשו' הרא"ש (כלל כב סימן ד') שכתב, מי שהתחיל לאכול סעודה שלישית בשבת, וחשיכה לו, נראה שאין לו להזכיר של שבת בברכת המזון במוצאי שבת. ע"ש. הנה דעת הרא"ש שאף הזכרת שבת דינה כדין הזכרת פורים. וראה עוד מ"ש בזה בשו"ת יחיה דעת חלק ג' (סימן נה בהערה עמוד קצ). ובשו"ת יביע אומר ח"ט (סימן קה אות קלט). ונקיט שם לדינא כדעת מרן בש"ע (סימן קפח ס"י) שמזכיר של שבת בבהמ"ז, דבתר התחלת סעודה אזלינן. וכ"כ מהר"י טירנא, לענין האוכל בשבת סעודה שלישית ונמשכה עד הלילה, שמזכיר של שבת בבהמ"ז. ע"ש. וכן כתב הב"ח (סי' תרצה), שהמנהג להזכיר. ושכן פסק מהרש"ל. וכ"כ המג"א. וכ"כ מהר"י יוזפא וכ"כ המהריק"ש (ס"ס קפח), שכן עיקר, כמ"ש בס"י קפח, בדין האוכל ויצא שבת שצריך להזכיר של שבת. ע"ש. וכ"כ הרב מטה משה (סי' תתריא), ושכן כתב הארחות חיים בשם הר"י מקורביל

יד. אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה (ובפורים) בברכה מעין שלש, ורק בדיעבד, אם עבר והזכיר לפני החתימה, אינו חוזר ומברך. (יד)

ולכן שב ואל תעשה עדיף. ואין דבריו נכונים כלל, ואין לזוז מדברי מרן והרמ"א וגדולי האחרונים שכולם פסקו שצריך להזכיר. ואין חילוק בזה בין שבת ויר"ט לבין פורים וחנוכה, שבכולם אם יצא היום, מזכיר בלילה מעין המאורע של היום, משום דבתר התחלת סעודה אזלינן. ודלא כמ"ש בבן איש חי שם שבר"ח וחנוכה ופורים יש להורות שלא להזכיר, ובמחכ"ת ליתא. אלא העיקר כמ"ש החיד"א שגם בחנוכה ופורים, כמו בשבת ויר"ט, אם נמשכה סעודתו עד הלילה מזכיר מעין המאורע של היום, וכדעת מרן הש"ע. ע"ש.

וכ"כ המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן ד) לגבי פורים, שהמנהג בירושלים להזכיר בבהמ"ז כליל ט"ז מעין המאורע של היום. ע"ש. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג (סימן עט) ועוד אחרונים רבים. וכמו שנתבאר בשו"ת יחוד דעת ח"ג (סימן נה). ע"ש.

אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה (ובפורים) בברכה מעין שלש

ובשו"ת ויען אברהם להגר"א פלאגי ז"ל (חאו"ח סי' ג) הביא בשם ספר יד נאמן שכתב שכן צריך להזכיר בה מעין המאורע, ויאמר ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לנו בימים אלו כי אתה ה' טוב וגו' ונודה לך על הארץ. והרמ"ח כתב, דכיון שאין בזה הזכרה בשו"מ יש להכריע כדברי היד נאמן, וי"ל ועל הנסים ועל הפורקן ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים האלה ובזה"ז בא"י וכו'. ונפ"מ לטיבותא בפורים, דאם בעבור שטרוד בחילוק הצדקות לעניים ולגבאים לא יוכל לערוך שלחן בלחם רב ואוכל פת הבאה בכסנין עד זמן סעודת פורים תתענג בדשן נפשו, שכבר מזכיר ונותן הודאה מעין המאורע, לא כן אם לא יזכיר, דלבו נוקפו איך אינו אומר בהמ"ז די לומר על הנסים דדבר בעתו מה טוב ועבר יומו עבר זמנו ולא כל שענת מתרחיש ניסא להזכיר. וכתב דגם ל' ההגמ"י דנקט דאין צריך, יורה דאם הזכיר אין קפידא משום הפסק הברכה, אלא דאינו צורך דלא עיכב, ואם רצה להזכיר מודה דתבא עליו

בספר יוסף אומץ (סי' תרעט). וכ"כ הרב מטה יהודה עייאש (ס"ס קפח). וכן כתב בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' מז). וכן העלה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' קפח ס"ק יב), כדעת מרן הש"ע. וכן דעת הגאון מהר"י הכהן בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עט). וכן פסק בש"ע הגר"ז (סי' תרצה). וכן פסק מהר"א פריסקו בספר בירך את אברהם (דף קנר ע"א). וכ"כ בשערי תשובה (סי' תרצה) בשם היעב"ץ. ושכן עשה מעשה רב. ע"ש. וראה עוד בשו"ת שואל ומשיב תליתאה (ח"א סי' שעב), ובספר מגן גבורים (ס"ס קפח), ובחי אדם (כלל מז סד), וערוך השלחן (ס"ס קפח). וכן כתב מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' ד), לענין על הנסים, ושכן המנהג בירושלים. ע"ש. וכ"פ בבן איש חי (פר' חקת אות כב). וכ"כ עוד אחרונים.

ולאפוקי מהרה"ג יעקב סופר בכף החיים (ס"ק מג) שהפריז על המדה לחלוק על מרן, שמכיון שיש מחלוקת בזה יש לחוש להפסק בתוך הברכה,

(יד) כן פסק מרן בש"ע (סי' רח סעיף יב) בדברכת מעין שלש אין מזכירין בחנוכה ופורים מעין המאורע. וע"ש בביאור הגר"א, ובמחצה"ש. ובשו"ת מנחת עני (סי' ב) עיין שם. והוא לפי מ"ש התוס' (ברכות מד.), שאף דמשמע בירושלמי שיש להזכיר מעין המאורע בברכה מעין ג' י"ל שזהו רק בימיהם שהיו רגילים לקבוע על היין והפירות, אבל האידנא דלא קבעי, לא. ע"כ. ונהי שבזמנינו אנו נוהגים להזכיר מעין המאורע של שבת ויר"ט במעין שלש, מ"מ בחנוכה ובפורים דהוה מדרבנן, לא הצריכו להזכירם בברכה מעין שלש. וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (סי' ע) דברכה מעין שלש בחנוכה ופורים אין מזכירין בה של חנוכה ופורים, דלא נתקן אלא בברכת הודאה ונודה לך לאו הודאה הוא. ואפילו בבהמ"ז איכא למ"ד (שבת כד.). דאין מזכיר, אבל במעין שלש, לא יעלה על לב איש, כיון דליכא הודאה בברכה דמעין ג', אינו מזכיר, דלא אמרו להזכיר מאורע בחנוכה ופורים אלא היכא דאיכא הודאה, עכ"ל.

טו. בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג חשמונאי, הנו"ן בפתח, והאל"ף נחה, ואינה נרגשת כלל. ולא לבטאת את האלף בחיריק. והנהוגים לומר חשמונאי האל"ף בחיריק, יש להם על מה לסמוך. אך נכון יותר לומר הנו"ן בפתח והאל"ף נחה. טו)

ומיהו אם עבר והזכיר חנוכה ופורים לפני החתימה, אין לומר דבדיעבד נמי לא יצא דהו"ל הפסק בין מעין חתימה לחתימה, שכבר מצאנו להגאון חקרי לב (חאו"ח סי' עג), שהסכים בד' הריטב"א שאין זה מעכב (לומר סמוך לחתימה מעין חתימה). ע"ש. וכן העלה בשו"ת צפית בדבש (סי' ז דכ"ה ע"א). ושכ"כ המאמר בפ"ד הריטב"א. ע"ש. וע"ע בס' בית מנוחה (דרל"ח ע"ב) שכן עיקר לדינא. וכן העלה למעשה בשו"ת מעט מים (סי' כ דמ"א ע"ב). ושכ"כ הב"ח והנה"ש (סי' קפו). ע"ש. וכ"ש שאם הזכיר חנוכה ופורים בתחלת ברכת מעין ג' אצל ועל ארץ חמדה טובה כו', שאין לחוש בדיעבד להפסק. ולאפוקי ממ"ש מהר"א פריסקו בס' בריך את אברהם (דע"א ע"ב) וז"ל: ונ"ל שאם הזכיר בחנוכה ופורים לא יצא. וצ"ע. ע"כ. ובמחכ"ת ליתא.

וראה ביבי"א שם עוד כמה טעמים נכונים שאינו נכון לכתחלה להזכיר חנוכה ופורים בברכת מעין שלש.

ובדרך פלפול יש לומר שזה תלוי, אם אמירת על הניסים שתקנו חז"ל, הוא מדין הזכרת מעין המאורע, או מדין הודאה והלל. די"ל שחנוכה ופורים אינם נחשבים כימים טובים, ואין בהם כלל דין הזכרת מעין המאורע, [אלא דצ"ב דמאי שנא מראש חודש. וי"ל]. ומה שמזכירים על הניסים הוא משום שתקנו חז"ל להודות ולהלל, וא"כ בברכת מעין שלש שאין בכך שום הליל ושבח אם יזכירו שהיום הוא חנוכה ופורים, ואין שבח והליל רק בהזכרת הנוסח של על הניסים כולו. או דילמא חנוכה ופורים הם ג"כ לענין זה כשאר ימים טובים שמזכירים בהם מעין המאורע. ואפשר דמה שאמרו ועשאו ימים טובים בהלל ובהודאה, הכוונה שהם כדון ימים טובים לענין הלל והודאה, ולהודות באמירת על הניסים. וכבר עמדו בזה כמה אחר'. ואכמ"ל בזה.

ברכה. נוכ"כ בשו"ת מהרש"א אלפאנדי (חאו"ח סי' ו) דמ"ש מהר"ם ב"ב בתשובה (שם), ר"ל דאין צריך להזכיר, אבל אם בא להזכיר מזכיר, וכ"ש דכשכבר הזכיר דאינו חוזר, ע"ש. וכתב אילו האח' היו רואים דברי הרב יד נאמן, הווי מודו דלמאן דהוי חסידא דנזהר במילי דברכות היה נוהג להזכיר, או לצאת ידי ספק להמנע עצמו שלא ימשיך עליו לידי ברכה מעין ג' כ"א בפת וברכהמ"ז ועל הנסים בשלימות עיין שם. עכ"ד.

וכבר העיר ע"ז בשו"ת יביע אומר ח"ג (חאו"ח סי' לו) שהרי מר אבוב בס' מועד לכל חי (סי' כז אות סח) כתב שלא יזכיר במעין שלש, ואע"פ שבספרו רוח חיים הביא דברי הרב יד נאמן, וכתב שדברי הרב יד נאמן תמוהים ביותר. וצ"ע.

ובספר יפה ללב (ח"ב סי' תרפב סק"א. וכן בח"ה שם) כתב ג"כ כדברי יד נאמן שצריך לומר בחנוכה ופורים ברכת מעין שלש ועל הנסים והנפלאות וכו'. ושאל שכתב מרן שא"צ להזכיר, והוא מהגמ"י, והטעם מבואר שם בלבוש, אחה"מ אין בהן כדי שבעה, וע"כ נראה דעל צד הטוב להזכיר חסדי ד' צריך להזכיר, ואין כאן משום כל תוסף והפסק, כל שהוא דשייך ליומא ודבר בעתו מה טוב. ושם (בסי' תרפה אות ג) חזר לחזק דבריו, וכתב שיתכן דמ"ש בזה ברוח חיים הנז' אינו מדברי המחבר עצמו, אלא יד אחרים היתה שם. ועפ"ז כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן סג), דמי שנוהג לכתחילה להזכיר מעין המאורע בחנוכה ופורים אין מזחיתין אותו. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סימן פ) ושם בח"ה (סימן פ, וסימן פא), ובמ"ש ע"ד הרב יד נאמן.

אך בשו"ת יבי"א שם תמה מאד ע"ד היפה ללב, עש"ב, דהיאך דחה היפה ללב מה שמפורש בפוסקים, וגם לא נתעורר גם בחשש ההפסק בין מעין חתימה לחתימה. והעלה ביבי"א שם שברור שאין לזוז מדברי הפוסקים והש"ע.

לומר בחנוכה חשמונאי הנו"ן בפת"ח

ולפ"ז צ"ל בתפלה וחשמונאי ובניו. ע"כ. ומכיון שמכ"ז מוכח דחשמונאי הוא שם נפרד, ולא כינוי ליוחנן, צ"ל אלף נחה, והנון בפתח.

וכן משמע בירושלמי (פ"ק דמגילה ה"ד), מהו יום ניקנור, שלטון משל יון היה, והיה מחרף ומגרף נגד ירושלים, ויצא אחד משל חשמונאי, והיה הורג בחיילותיו עד שהגיע אליו וקטע את ידיו וכו'. [וכן בגמרא שלנו (תענית יז): וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו].

והנה בירושלמי שם הושמטה אות א, ונכתב חשמונאי, א"כ מוכח בודאי שהאלף נחה. והוי כמו ר' נהוראי, ר' דוסתאי, ר' ינאי, שבכולם האלף נחה. וכן בירושלמי (תענית פ"ד ה"ב) ר' יניי מן דעלי. והוא ר' ינאי שבש"ס שלנו, שהאלף שבו נחה. [וכן בש"ס ר"ש בן יוחאי, ופעמים בן יוחין]. ואע"פ שמרן החיד"א בכסא רחמים (פ"כ ה"ח) הכריע לומר האלף בחיריק כד' הפר"ח. (והרב בן איש חי (הנ"ל) לא זכר מדבריו אלו, וכתב שהחיד"א לא הכריע, ובכל זאת הסכים הרב בן איש חי להפר"ח לאומרו באלף חיריק). מ"מ בספר שבות יהודה [הנ"ל] הסכים שהאלף נחה, ודלא כהפר"ח. וכ"כ הרה"ג יחיא צאלח בסידור עץ חיים ח"א (דף קסא:), שאע"פ שהפר"ח סבר שהאלף בחיריק, משום דס"ל שהוא כינוי לשררה וגדולה, כמו יאתיו חשמנים. מ"מ הנוסח השגור בפי הכל חשמונאי, הנון בפתח והאלף נחה. וצ"ל דס"ל שהוא שם בפ"ע. ונראה שמסורת הקריאה בפינו כמו שהיה באמת. וכן הנוסח השגור בפי כל בני תימן. ושכן הוא בתכלאל. ע"כ. וכ"כ בספר ערוך השלם (ערך חשמונאי). ע"ש. וכ"ה בשו"ת יביע אומר ח"ח (סימן ג), שהיותר נכון לומר חשמונאי הנון בפתח והאלף נחה. ע"ש. וראה עוד בהליכות עולם חלק א' (פר' וישב אות כ).

(טו) הנה דעת הפר"ח שיש לאומרה בחיריק, ונראה טעמו שסובר שהוא כינוי. וכן הסכים בשו"ת רב פעלים ח"ד (ס' לא). אולם בספר בירך יצחק (פר' בהעלותך) השיג על הפרי חדש, על פי דברי סדר עולם, ששני שמות היו לו יוחנן וחשמונאי. ולפי זה צריך לומר הנו"ן בפתח והאל"ף נחה. ע"ש. כלומר ששם חשמונאי אינו כינוי אלא שם בפני עצמו, ולכן האלף נחה. וכדבריו מוכח במגילה (יא:): "ולא געלתים בימי חשמונאי ובניו ומתתיה כה"ג". ובעין יעקב שם איתא: שהעמדתי להם מתתיה בן יוחנן כ"ג וחשמונאי ובניו. וכ"ה בספר המנהיג (הל' חנוכה אות קמז). ומוכח שחשמונאי הוא שם עצם. וכן העיר בספר שבת של מי (בקונט' יעקב לחק סימן מז). גם בספר שבות יהודה אלבאז (עמ' תרעג) כתב לדחות דברי הפר"ח. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ג (ס' צד), שהמנהג הפשוט פה עירנו בגדאד, לומר חשמונאי, הנון בפתח והאלף נחה, וכן הנוסח השגור בפי כל החזנים, שהוא שם. ושלא כמ"ש בבן איש חי (פר' וישב אות כה) לומר האלף בחיריק.

ומ"מ האומר חשמונאי, באלף חיריק, אין מוזהרין אותו. וז"ל הליכות עולם (שער א פ"ג): יוחנן כ"ג היה בימי חשמונאי ובניו. ובמדרש לחנוכה (ילניק, ח"א עמ' קלה) איתא, א"ל יוחנן כ"ג לחשמונאי, אני ושלשת בני, אתה ושבעת בניך, אנו שנים עשר כנגד י"ב שבטים. והובא גם בסידור רבי שלמה מגרמייזא (עמ' קצו הערה ח). ובשלמי צבור (דף שכג ע"ד) כתב בנוסח על הנסים, יש גורסים חשמונאי הנון בפתח, והאלף נחה, ובסידורים בשם רש"י כתוב "וחשמונאי" בתוספת ו', כי חשמונאי היה גיסו של יוחנן כ"ג. וכ"ה ברוב הסידורים. ע"כ. ובספר מאורי אור (בן נון, דף קמט:) כתב, במגילה (יא) מוכח ששנים הם, חשמונאי ומתתיה,

קבלת הוראות הפרי חדש - דחייה לדברי הרב סופר שליט"א

דוכתא קיבלנו הוראותיו, וכמו שיש להוכיח כן מכמה דוכתי: א. הנה דעת הפרי חדש, שצריך לומר בפורים נס ופלא, ובסידור בית עובד, וכן מור זקנו של הרב סופר בכף החיים, ועוד אחרונים, גרסו נסים ונפלאות, ואטו לא ידעי מהאי כללא דקבלנו הוראות הפרי חדש. ב. וכן לגבי אמירת

ומה שהעיר בנש"ק הרה"ג ר' יעקב חיים סופר גר"ו, בקונטרס חוקי רצונך חלק ב', שהרי קיבלנו הוראות הפרי חדש, ואיהו סבירא ליה לומר חשמנאי בחיריק, הנה הרי משמעות דברי הראשונים הנ"ל אינה מורה כן, ויתכן שלא ראה את כל דברי הראשונים הנ"ל. ועוד, דלאו בכל

אבינו מלכנו זכור כי עפר אנחנו, הפרי חדש גרס זכור בניקוד חול"ם, ואילו מנהגינו פשוט לומר בניקוד שוורוק, וכן הוא ברוב ככל הסידורים.

וגם מה שכתב הרב סופר, דמאחר ומרן החיד"א הסכים לזה, הדרנא לכללא דקבלנו עלינו הוראות מרן החיד"א, יש לדחות דבריו, דהנה בענין בהיתר ולא באיסור השמיטו הרב בן איש חי, ואילו מרן החיד"א בספרו מורה באצבע (סימן ג' אות קכו) כתב להדיא לומר בהיתר ולא באיסור. ואטו הרב בן איש חי לא ידע כי קיבלנו עלינו הוראות מרן החיד"א. והרי הזבחי צדק בח"ב (או"ח סי' ל') כתב, דבבבל קיבלו עליהם הוראות החיד"א כהוראות מרן השלחן ערוך, וכל מנהגיהם [שם] מבוססים ע"פ מרן החיד"א. וע"כ דאין כלל זה בלי יוצא מן הכלל. ובענייני נוסחאות ודקדוק אין הכרח ללכת אחר דברי הפר"ח ומרן החיד"א. וכמו דחזינן דפעמים הולכים בנוסח אחר ממ"ש מרן הש"ע, אע"פ שקבלנו הוראותיו.

ומה גם שהרב סופר נר"ו בקובץ זכור לאברהם (שנת תשנ"ג) כתב, דאע"ג דקבלנו הוראות הש"ע עכ"ז אפשר לחלוק עליו. ואם כן לא תהא קבלת הוראות הפר"ח והחיד"א גדולה יותר מקבלת הוראות מרן, ואם לדעתו אפשר לחלוק על מרן הש"ע, ה"ה שיהיה אפשר לחלוק על הוראות הפר"ח והחיד"א, וזה המחבר כאן תפס להעיר על דברי מרן אאמו"ר שנקט דלא כדברי הפר"ח, וטען שקבלנו הוראותיו, ובמקום שמרן אאמו"ר שליט"א

תופס שקבלנו הוראות מרן, הרי הוא כמשיב דאפשר לחלוק על מרן הש"ע. וזו סתירה להדיא בדבריו. וצ"ב מה ראה לדרך זו.

ובעיקר מה שכתב שאפשר לחלוק על מרן הקדוש זיע"א, ראה מה שכתבנו באורך להשיב על כל דבריו במבוא לילקוט יוסף חלק א' מהדורת שנת תשס"ד. ובעין יצחק חלק ג' מפי סופרים ומפי ספרים אשר מפייהם אנו חיים, וכל מה שכתב בזה לא דייק בהעתקת דברי הפוסקים, כאשר הוכחנו שם בס"ד.

וגם כמה שכתב שלא קבלנו הוראות מרן בהחלט וכו', כבר השיב על דבריו בשו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן קה), והביא שם מה שכתב בשו"ת עמק יהושע חלק ד' (תא"ח סי' ד), שקבלנו הוראת מרן, ואפילו נגד אלף פוסקים, ודלא כמ"ש הרב יעקב סופר נר"ו, דחס ושלום לא קבלנו בהחלט דעת מרן וכו'. ע"ש. וכתב על זה ביביע אומר: אפריון נמטייה שכל דברי כת"ר באמת וצדק יסודם. שאין לנו לנטות ימין ושמאל מדברי מרן, וכמ"ש מהר"י פראג'י בשו"ת מהרי"ף (סימן נט דף נד.) שבמקומות אלו שאנו פוסקים כדברי מרן, שהוא המרא דאתרא, הרי דבריו הוקבעו כהלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת כלל, וכל הנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו נוטה מדברי התורה ומזלזל בכבוד רבותיו. ע"ש. וע"ע בכללי מרן שבסוף ספר יחזקאל דעת חלק ה' (עמוד שיג ושיד) בענין קבלת הוראות מרן.

מי היה מהר"י מינץ שכתב שקבלנו הוראות מרן הש"ע

מפדאוהו, שהוא זה שהדפיס את התשובות שלו. וחי למעלה מתשעים שנה, ובנו היה רבי שמואל יהודה קצנלבויגן, וקראו לו גם כן מהר"י מינץ, על שם אמו. והוא חי בשנת שנ"ד, כמבואר בריש ספר דרשות מהר"י מינץ. מהר"י מינץ השני חי בדורו של הב"י, והוזכר בכמה מתשובותיו של הרמ"א (ראה סוף סימן כג, וסימן סט, וסימן קצט). ושם (סימן סט) הרמ"א נשאל ממהר"י מינץ, וערך תשובתו אליו. ובהג"ה שם הביא מספר שנים עשר דרשות למהר"י מינץ (דרוש עשירי), שהוא המהרשי"ק, ונקרא מהר"י מינץ ע"ש משפחת אמו. והמהר"ם ובנו הרשי"ק הצליחו במסחר הספרים והתעשרו מהגהת ספרים, הדפסתם

ומילתא אגב אורחא, במה שראיתי למחבר אחד שהדפיס כמה הערות על מה שכתבנו בעין יצחק חלק ג', ובין היתר העיר על מה שנתבאר שם, שהמהר"י מינץ כתב על מרן הש"ע שפשטו הוראותיו בכל מקום וכו', ותמה, שהרי מרן היה בגיל עשרים כאשר מהר"י מינץ נפטר, ואיך יתכן שכתב כן על מרן שקיבלנו הוראותיו.

ואולם הדברים מפורשים בהקדמה של הספר דרשות מהר"י מינץ, ושם מבואר, שהי"ב מהר"י מינץ, הראשון היה באיטליה וחי משנת קס"ה עד רס"ה. והוא כתב את סדר הגט. בנו היה רבי אברהם, ובתו חנה נישאה לרבי מאיר

טז. בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר: כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל. כן הנוסח הנכון. ואין לומר כשעמדה "עליהם", כיון שאומר אחר כך על עמך ישראל. והרוצה לאומרו, צריך לומר ועל עמך ישראל, עם וא"ו. (טז)

יז. מלכות יון "הרשעה", פשט המנהג לומר הרשעה, הריש בחיריק. (יז)

על הב"י: כי מלבד ספריו הנדפסים, עוד איזן ותיקן ועשה ספרים הרבה, קצתם שלח אלי באניה ע"י ר' ברוך וכו', ובכתב אשר השיב אלי הודיעני מחידושים רבים אשר חידש על בית יוסף כולו, ותשובות ושאלות הרבה. ואמנם למהר"י מינץ אין ספר משלו, אך תשובותיו מפוזרות בספרי הפוסקים, כמו בספר פרח מטה אהרן ועוד, מרן הב"י עצמו היה מכבד אותו במאד, ושלח לו שאלות לונצ'א, והוא חברו הטוב בלב ונפש של הרמ"א. וראה בזה בספר י"ב דרשות של הרב קצנלבוין, ובקובץ רבי יוסף קארו (עמוד שד, במאמרו של מאיר בניהו).

ולפ"ז צדקנו בדברינו במה שכתבנו בשם המהר"י מינץ, אודות קבלת הוראות מרן. אחר שהכל יחסו אותו לסבא רבה שלו. וכבר לפני עשרות שנים כתב כן בשו"ת יחיה דעת חלק ה' בסופו, בשם מהר"י מינץ, וחזר על זה בהליכות עולם ובעוד מקומות. [ומה שכתבו באיזה ירחון שזו טעות לייחס אותו ע"ש משפחת אמו, מהר"י מינץ, הנה אחר שהדברים מבוארים להדיא בספרים הנ"ל, איך אפשר לומר שזו טעות].

בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר: כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל

סעדיה גאון (עמ' רנה). וכ"כ הרמב"ם (נוסח תימן סדר תפילות): כשעמדה מלכות יון הרשעה, וכ"ה באיגרת תימן, ובאר הגולה (באר שביעי) למהר"ל. וכ"כ הפרי חדש, וכן הוא בסידור עץ חיים (דקס"א) ושאר אחרונים. [וכתבו שם שהרוצה לקיים מלת עליהם יאמר ועל עמך ישראל בתוספת ו'].¹

מלכות יון "הרשעה", פשט המנהג לומר הרשעה, הריש בחיריק

והשין בקמץ, כמו ביחזקאל (ג.יט) מדרכו הרשעה, והוא שם תואר. ע"ש. וכן הסכים בשלמי צבור (דף שכג ע"ד). ואף שהפרי חדש כתב לומר הרשעה הריש בחיריק, ודלא כהארחות חיים שהביא הב"י.

ומכירתם. ובתשובת הרמ"א בס' י' דן בענין סכסוך שיצא מזה, שהמהר"ם הדפיס את ספר יד החזקה עם הגהותיו, בשותפות עם מדפיס אינו יהודי, וע"ש סוף הע' א'. ומרן הב"י השתמש בהוצאה זו של הרמב"ם. המהר"ם לקח על שכמו להגיה את הספר ב"י, שהופיע על או"ח בשנת ש"י בערך בוניצ'ה. הב"י על או"ח נדפס בבית הדפוס של האדון מארק אנטוניא יושיניאן, שהיה המתחרה של המהר"ם בהדפסת הרמב"ם הנ"ל. חלק יו"ד של הב"י הופיע בשנת שי"א, ופעם שניה בשכ"ד. בהוצאה שניה מבואר: אז הראינוהו למופת הדור מ"ו הגאון כמוהר"ר מאיר מפדואה, ועל פי חכמתו שקלנו, לא סרנו ימין ושמאל. באותה שנה, שכ"ד, נדפס ב"י על או"ח שנית, והוגה על ידי הר"ר שמואל יהודה קאצנלבוין, בנו של המהר"ם. בשו"ת מהר"ם מפאדובה (סי' עז) כותב: והאלוקים אנה לידי שהובא אלי עתה ספר שלא ראיתי מימי, והוא ספר ארחות חיים, להשתדל להדפיסו ויש בו חידושים רבים. כמו כן שלח הב"י כתבים אל המהרש"ק, ובודאי היתה כוונתו להדפיסם באיטליה, שהיו בה בתי דפוס עבריים. וכה דברי המהרש"ק בהספדו

(טו) הנה אף שבסידור רב עמרם גאון ח"ב (דף פב) הנוסח כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישראל, וכן הוא במחזור ויטרי (עמ' סח, ועמ' קצח), מכל מקום אין הנוסח הזה מדויק, וכמ"ש הרד"א (דנ"ד) שאין לומר "עליהם" כיון שאומר אח"כ על עמך ישראל. וכ"ה בסידור רב

(טז) הנה מרן הבית יוסף (סי' תרפב) הביא מ"ש הארחות חיים שי"א מלכות יון הרשעה הרי"ש בחיריק, כלשון הכתוב בזכריה (ה, ח) זאת הרשעה. אבל יותר נכון לומר הרשעה הריש בשוא

ית. לשכחם "תורתך" ולהעבירם מחקי רצונך. כן צריך לומר, ולא לשכחם "מתורתך". (יה)

יט. צריך לומר וקבעו שמונת ימי חנוכה "אלו" בהלל ובהודאה. (יט)

כ. "לך" עשית שם גדול וקדוש בעולמך. כן צ"ל. (כ)

כא. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן "כהיום הזה". (כא)

כב. צריך לומר: ועשית עמהם "נסים ונפלאות", בלשון רבים, והיינו נס הנצחון על מלכות יון הרשעה, וגם נס השמן. וכן בפורים [שיש סידורים שכתבו שם הנוסח "נס ופלא", וכ"כ הכנה"ג], צ"ל "נסים ונפלאות", נס מפלתו של המן, והעמלקים, ונס גדולתו של מרדכי הצדיק. [ובלאו הכי מבואר במדרש אסתר, שהרבה נסים נעשו על ידי אסתר]. אחר שהתחלנו ב"על הנסים" לשון רבים, אין למעט לומר נס ופלא. (כב)

בסידור עץ חיים (דקס"א ע"ב) הסכים למה שכתב מרן הבית יוסף, ושכן הוא על פי הדקדוק. ע"ש. וכן ראיתי בכמה סידורים. ועיקר. ואף על פי שבשו"ת יביע אומר ח"ח (סימן יא אות כ) נתבאר שיש לומר הרשעה, הריש בשוא והשין בקמץ, אין העולם נוהגים כן. אלא אומרים הרי"ש בחיריק. ויש להם ע"מ שיסמוכו. וכן כתב במועד לכל חי (סימן כז אות סח). וכן מבואר בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד רד).

ע"כ. וכן רגילים לומר בתפלה ומלכות הרשעה מהרה תעקר ותשבר, הריש בחיריק. וכן אנו אומרים בתפלות ימים נוראים, והרשעה כולה כעשן תכלה, הריש בחיריק. וכ"כ בספר מטה משה (סי' תשצו). וכ"כ בשלמי צבור (דף שה ע"ג) בשם הלבוש והשיורי כנה"ג שצ"ל והרשעה כולה כעשן תכלה, הריש בחיריק. וכ"כ שם במועד לכל חי (סימן לג אות ב). והוא הדין כאן. [אלא שיש לחלק בין הדברים. ודו"ק]. מכל מקום

לשכחם "תורתך" ולהעבירם מחקי רצונך. כן צריך לומר, ולא לשכחם "מתורתך"

(יט) ר' דוד אבודרהם. וכ"ה במחזור ויטרי (עמוד קצח), ובסידור הרוקח (עמוד תשיט). וכתב המג"א שהוא כמו שאנו אומרים במועדים את יום חג פלוני הזה. וכן המנהג. נכ"כ בבן איש חי פרשת וישב אות כה].

(כ) ר' דוד אבודרהם. וכ"כ בסדר רע"ג ח"ב (עמוד פב), ובמחזור ויטרי (עמוד קצח).

(כא) ואף שבסידור רס"ג (עמוד רנו) ליתא כהיום הזה, במחזור ויטרי (עמוד קצח), ובסדר רע"ג (עמוד פב) ישנו. וכתב הכנה"ג, שכן הוא הנוסח השגור בפי כל. וכן הוא בסידור הרוקח (עמוד תשיח). ע"ש.

(יח) כ"ה בסידור רב סעדיה גאון (עמוד רנה), ובסדר רע"ג (עמוד פב). וכ"כ בארחות חיים (הל' חנוכה סי' כב), שכן הנוסח הנכון. וכ"כ ר' דוד אבודרהם (דף נד ע"ד), שאין לומר לשכחם מתורתך, עם אות מ', אלא תורתך בלי מ'. ושכ"כ מהר"ם מרוטנבורג. ע"ש. וכ"כ בשלטי הגבורים סביב הגהות מרדכי (פ"ב דשבת), וז"ל: י"א לשכחם מתורתך, אך הקריאה הנכונה בלי מ' לשכחם תורתך. וכ"כ במנחת אהרן (כלל טז אות מה). וכ"כ בשו"ת יביע אומר ח"ח (סי' יא אות כ'). ואמנם בסדר רב עמרם גאון (דף לה ע"ב) איתא, לשכחם מתורתך, וכן הוא במחזור ויטרי (עמ' צח, ולהלן עמ' קצח). וע"ש בהערת הרב המהדיר.

צריך לומר: ועשית עמהם "נסים ונפלאות", בלשון רבים

(כב) בכנסת הגדולה (סימן תרפב) כתב, ראיתי בסידורים שכתבו בחנוכה ועשית עמהם "נסים

סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה

א. בכל יום משמונת ימי חנוכה בתפלת שחרית גומרים את ההלל, בין יחיד בין צבור. ומברכים לפניו אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל, ולאחריו ברכת יהללך. ומסיימים ב"אמן". (א)

ואם משום השינוי שבסידורים, כבר ידוע מה שכתב הב"ח (ריש סימן מו) שאין לסמוך על הסידורים. וכן כתב בטהרת המים (בשוריי טהרה מערכת י" אות כג). ובלחם הבכורים (דט"ו ע"ב), ובסידור עבודת התמיד, ובסידור בית עובד, ובסידור כנסת הגדולה (עמ' קנא), ושכן הנוסח בסידורי חכמי ספרד. וביפה ללב חלק ב (סימן תרפג סק"ג), ובכף החיים (ר"ס תרפג), וכן עיקר. וכמ"ש בשו"ת יביע אומר חלק ח (סימן יא אות כא). ובילקו"י תפלה כרך ב' בקונט' הנוסחאות. ירחון קול תורה (תשרי תשס"ד עמוד מו, מח).

ויש לסייע לזה, שכן הנוסח במחזור ויטרי (עמ' סח, ועמ' רז): "וכשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם, כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים לטובה בעת הזאת". ומקורו ברוך בסדר רב עמרם גאון (סדר פורים) פורים מתפלל י"ח, ובהודאה מזכיר וכו', בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע וכו', ותלו אותו ואת בניו על העץ, כשם שעשית עמהם פלא ונסים, כן עשה עמנו ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת, ונודה לשמך הגדול סלה, ע"כ.

בכל יום משמונת ימי חנוכה בתפלת שחרית גומרים את ההלל

חנוכה פ"ג ה"ה וה"ו, קריאת ההלל היא מדברי סופרים, ולא רק ההלל של חנוכה מדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם בכל הימים שגומרים בהם את ההלל אינה אלא מדברי סופרים. ע"ש. וכן א"י בברכות (יד). דהלל ומגילה דרבנן, מבעיא. והרמב"ם בספר המצות שרש א, השיג על בה"ג שמנה ההלל בתרי"ג מצות. וע"ש ברמב"ן. וכתב בב"י (סי' תרפג) כתב, שאם לא אמר על הנסים בהודאה בימי חנוכה ופורים אינו חוזר משום דלאו דאורייתא אינון וכו'. (וע"ע קרית חנה דוד ח"א סי' קיג). ע"ש. וע' בשו"ת בנין שלמה (סי' נח דף סג

ונפלאות", ובפורים "נס ופלא". ואפשר שטעמם בזה לפי שבחנוכה היו שני נסים, נס התשועה וההצלה, ונס פך השמן. אבל בפורים היה נס ההצלה בלבד. ולכן י"ל "נס ופלא". ע"כ. וכ"כ הפר"ח שם, והשלמי צבור (דף שכד:). אולם הרי גם בפורים אנחנו אומרים בתחלה, ועל הנסים וכו' שעשית לאבותינו וכו', בלשון רבים. וא"כ למה לנו למעט גורל הנסים ולומר "נס ופלא" בלשון יחיד. ובאמת הרי במהלך נס ההצלה בפורים כמה נסים ונפלאות עשה השי"ת עמנו, ובפרט שלא נפקד ממנו איש, וכאשר חכמים הגידו, וכמה האריכו חז"ל בתלמוד ובמדרשים על מגילת אסתר מתחלתה ועד סופה. ועוד שמלבד נס ההצלה מגזרת המן הרשע, היה נס הגדולה למרדכי הצדיק, שע"י כך רמה קרן ישראל. וכמ"ש הט"ז (ר"ס תרצה). מועד לכל חי (סי' לא אות קז). בשם הרב אורה ושמחה שמסיק כך. וע"ע לעיל שם (סי' כז אות סח), יפה ללב ח"ב (סי' תרפג סק"ג). שכשם שבחנוכה היו נס ההצלה ונס של פך השמן, כך בפורים שתים זו שמענו, נס ההצלה, ונס הרמת קרן ישראל וגדולת מרדכי. [עיי' בט"ז (סי' תרצה סק"א), ובכח"ח (סי' תרפג סק"א בד"ה ועשית)].

א) בתוספתא (פ"ג דסוכה ה"ב), ובתענית (כח:), ובערכין (י), בשמונה עשר יום בשנה ולילה אחד גומרים את ההלל, ואלו הן, שמונת ימי החג, "ושמונת ימי חנוכה", ויו"ט הראשון של פסח ולילו, ויו"ט של עצרת. וכן הוא בירושלמי (סוכה פ"ד ה"ה), ובמסכת סופרים (פרק כ הלכה ט). וכן פסקו הרמב"ם הל' חנוכה (פ"ג ה"ה). וטו"ש"ע (סי' תרפג). והטעם לפי שהיה הנס מתחדש בכל יום. בית יוסף.

ואמירת ההלל היא מדרבנן, וכמ"ש הרמב"ם (הל'

ב. יחיד שהתחיל לגמור ההלל בחנוכה, ושכח לברך "לגמור את ההלל" קודם ההלל, ונזכר באמצע מזמורי ההלל, יברך במקום שנזכר, ויסיים על סדר ההלל. כי מה שמברך לגמור את ההלל אין פירושו שצריך לגמרו כולו, אלא הוא לשון קריאה. ואם טעה ואמר ההלל בדילוג, כמו שנוהגים לקראו בראש חודש, ונזכר רק לאחר שסיים את כל ההלל, יחזור לגמור את ההלל כולו, בלי ברכה. ^(ב)

ג. כל יחיד מיחידי הקהל רשאי לברך על ההלל ברכת לגמור את ההלל, ויגמור ההלל עם השליח צבור, (ואין צורך לצאת ידי חובה הברכה מהשליח צבור). ואם סיים הברכה "לגמור את ההלל", ובטרם יתחיל לומר את ההלל שמע את השליח צבור שסיים גם הוא את הברכה, לא יענה אחריו אמן, דהוה ליה הפסק בין הברכה שבירך בעצמו, לקריאת ההלל. ^(ג)

ד. הקורא את ההלל ביום טוב, בימים שגומרים בהם את ההלל, ואחר כך נסתפק אם קרא ההלל בדילוג כמו בראש חודש, כיון שאמר חלק ממנו הוה ליה ספיקא דרבנן ואין

ע"ג) שכתב, דהלל דחנוכה אינו אלא מדרבנן, דליכא קל וחומר. ע"ש. וע"ע בשו"ת ערוגת הבושם (תא"ח סי' קפא).

ומה שכתבנו שמסיימים באמן, בגמ' ברכות (מה:), תני חדא, העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ותניא אידך, הרי זה מגונה, לא קשיא, הא בבונה ירושלים, הא בשאר ברכות. ופרש"י, בבונה ירושלים שבסוף הברכות של ברכת המזון הרי זה משובח, וכן בסוף ברכות ק"ש של ערבית, וכל כיו"ב שהוא בגמ' כל ברכותיו. אבל העונה אמן בסוף כל ברכה וברכה הרי זה מגונה. וזו לשון הרמב"ם (בפ"א מהלכות ברכות הלכה טז): כל העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה. והעונה אמן אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות הרי זה משובח. כגון אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, וכן אחר ברכה אחרונה של ק"ש של

ערבית, וכן בסוף כל ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות עונה בה אמן אחר עצמו. ע"כ. ולפי זה יש לענות אמן אחר עצמו בסוף ברכות ההפטר. וכמו שסיים הרמב"ם (שם הלכה יח): ולמה לא יענה אמן אחר ברכת הפירות וכיוצא בה, מפני שהיא ברכה אחת, ואין עונים אמן אלא אחר ברכה אחרונה שקדמה לה ברכה אחרת, או ברכות, כגון ברכות המלך (שמברך אחר פרשת הקהל), וברכות כהן גדול (שמברך ביום הכפורים) וכיוצא בהן, להודיע שכבר השלים כל ברכותיו, ולפיכך עונה אמן. ע"כ. וכן משמע בירושלמי (ברכות, פ"ה ה"ד). וראה בזה בשו"ת יחוה דעת חלק ב'.

(ב) מהר"ר יעקב מולכו בתשובה כתיבת יד, הובא בברכ"י (סימן תרפג). ועיין עוד בשו"ת קול גדול (סימן לא).

כל יחיד מיחידי הקהל רשאי לברך על ההלל ברכת לגמור את ההלל

וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד רכו).

ויש שהעירו בזה שצריך לציין דהני מילי דוקא אם כבר בירך בשעה ראשונה שקרא את הלל בדילוג, שאז אמרין שעלתה לו הברכה, ולפיכך לא יחזור לברך, אבל אם גם לא בירך בשעה ראשונה כשקרא בדילוג, בזה חזר וקורא בברכה. כמבואר בחזון עובדיה פסח עמוד רמד.

(ג) כדמוכח בברכות (מ). וכ"פ בש"ע יו"ד (סי' יט סעיף ד), ואע"פ שאמן זה הוא על הברכה שעוסק בה, בכל זאת נחשב הפסק. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' ה), שהמברך בורא פרי הגפן על היין, ולפני שיטעם ענה אמן אחר ברכת בפה"ג של חבירו, הוי הפסק, וברכה לבטלה בירך, וחייב לחזור ולברך כיון שהפסיק באמן, וכדמוכח ממ"ש מן הבי"א או"ח (סימן נט).

לחזור ולקרוא מספק. ומכל מקום בדילג בודאי, ביום טוב, יש לחזור ולגמור את ההלל בלי ברכה. (ד)

הקורא את ההלל בחנוכה, ואחר כך נסתפק אם קרא ההלל בדילוג כמו בראש חודש

מיהו כאן שאין הנוסח דבר תורה כמ"ש הרמב"ן שם (וע"ש בזה), כיון שאמר חלק ממנו הו"ל ספקא דרבנן ולקולא, שהרי לדעת הרבה ראשונים מברכים "לקרוא את ההלל" על קריאת ההלל ב"ר"ח, אע"פ שמדלגים לא לנו ואהבתי. ומוכח ששם ההלל נקרא עליו, גם כשאנינו מושלם. אלא שי"ל לפי דברי הרשב"א (בתשו"י סי' שכ), דספק קרא ק"ש דחזור וקורא ק"ש, אע"ג דרק פרשה אחת מן התורה, כיון שחייב לקרות קורא כעיקר תקנתו. וכן לתר"י (פ"ב, דף טז), אם טעה צריך לתקן כהוגן, א"כ י"ל דצריך לקראו שוב כתקנתו. וע' בברכות (יד). מהו להפסיק במגילה ובהלל, מי אמרין השתא בק"ש דאורייתא פוסק, בהלל ומגילה דרבנן לא כ"ש? אלמא שההלל מדרבנן. והרמב"ן בספר המצות (שרש א) כתב, שאפשר שעל ימי חנוכה אמרו כן, שהוא מדבריהם. ע"ש.

והשאגת אריה (סימן טט) כתב, לדחות דברי הרמב"ן, והעלה דהלל מדרבנן, וספק אם אמר הלל או לא, לקולא. והוכיח זאת מדתנן (סוכה לה). מי שהיה עבד או אשה או קטן מקריין אותו עונה אחריהם מה שהם אומרים, ואין מוציאין אותו ידי חובה. ואי בהלל מצות שמחה הוא, קשה לר' זירא (בראש השנה ו') דס"ל נשים חייבות בשמחה, ולא ס"ל כאביי דאמר אשה בעלה משמחה. אם כן הוו מחוייבים בדבר ויוציאו ידי חובה. ואמאי תנן שאין האשה מוציאה את האיש י"ח ההלל. אלא ודאי שכל מצות ההלל הוא רק מדרבנן. ושכן דעת כל הפוסקים. ע"ש. ולכאורה י"ל דר' זירא אמר לך אנא דאמרי כר' יהודה דפליג, כדאיתא בקידושין (לה). דהו"ל מצה שמחה והקהל ג' כתובין הבאין כאחד. ואע"פ שהתוס' כתבו דלאביי דס"ל בעלה משמחה יתרין דאוקי קידוש היום במקום שמחה, הנה יש לדחות זה, כמ"ש בשו"ת רעק"א (סימן קסט). וכן נראה דעת המאירי כתובות (א). שכתב, דמ"ש כיבוד אשת אב דאורייתא, הוא דרך אסמכתא, וכיו"ב בתענית (כח). הלל דר"ח לאו דאורייתא, כלומר הא של מועדות דאורייתא וכו'. ע"ש. אלמא

(ד) הנה הקורא את ההלל בחנוכה, ואח"כ נסתפק אם קרא ההלל בדילוג כמו ב"ר"ח, הנה ידועים דברי הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ו): "ולא הלל של חנוכה בלבד הוא מדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם היא מד"ס בכל הימים שגומרים בהם את ההלל". והראב"ד השיג בזה"ל: א"א ויש בהם עשה מדברי קבלה, השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל, כט). ע"כ. וביאר המגיד משנה שם, דאף שאמרו בפסחים (ק"ו), נביאים תיקנו הלל על כל צרה שנגאלים ממנה, אבל לאומרו בימים קבועים מדבריהם הוא. ע"ש.

והנה בה"ג מנה ההלל במנין המצות, משמע דס"ל דהוי דאורייתא. וכ"כ היראים השלם (סי' רסב), והסמ"ק (מצוה קמו). ודעת רבי דניאל הבבלי בספר מעשה נסים (סי' א), שהלל דחנוכה הוי מן התורה. ורבינו אברהם בן הרמב"ם כתב לדחות דבריו. והגאון ר' ירוחם פישל פירלא בחידושו לספר המצות דרב סעדיה גאון (עשין נט"ס, דף רנח ע"ב) כתב, שדעת רס"ג ג"כ דהלל דחנוכה הוי דאורייתא. ע"ש. וע' להרמב"ן בספר המצות (שרש א, דף י' ע"א), שכתב, שי"ל שההלל מה"ת ויהיה הלכה למשה מסיני, או בכלל השמחה שנצטוונו בה. ע"ש. ואם הוא בכלל מצות השמחה י"ל ספיקו לחומרא ככל ספיקא דאורייתא. אבל בהלכה למשה מסיני הוא מחלוקת אם ספיקא לחומרא, דבש"ס קדושין (לט). מוכח דהוי לחומרא. וכן הוכיח הרמב"ן בספר המצות (שרש א). והובא בשו"ת הריב"ש (סימן קסג). וכ"כ הרשב"ץ בספר יבין שמועה (דף טו ע"א). ע"ש. וכ"כ מרן הב"י יו"ד (סימן רצד).

אך בתוספתא הובאה בפירוש הרמב"ם למשניות (מקואות פרק ו משנה ז) איתא, כוית מן הנבלה וכו', ספק יש בו כשיעור ספקו טמא, שכל דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספקו טמא. וכתב הרמב"ם, וכבר ביארנו שזה לא יחסר מאומרם שיעורין הלכה למשה מסיני, לפי שכל מה שאינו בפסוק יקראוהו מדברי סופרים. ע"כ. מוכח שאם עיקרו מהלכה למשה מסיני ספיקו להקל.

דפשיטא ליה דהוי מדרבנן. וע' בשאגת אריה שהעיר ג"כ מהגמרא דתענית, ודחה דר"ל דהוי כדאורייתא, וכפרש"י. ע"ש. ובפירוש ר"ח תענית כתב דהלל דחנוכה הוי כהלל של תורה. וצ"ע. וע' בחידושי הרא"ה (ברכות יד. דף כד סע"א). וע' להגאון הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא כו, עמוד קסא), שהביא מ"ש החתם סופר (חידושי סי' רלג), שקביעת יום מועד בהלל על הנס לעולם מן התורה, מקל וחומר דגאולת מצרים, ואף הלל דחנוכה הוי מן התורה, כדין הגדה של פסח. וכתב עליו, ולא נראה כלל, שא"כ היאך ביטלו מגילת תענית ונשכחו אותם הימים, אלא עיקר חנוכה בזמן הזה מדרבנן, וכן מבואר בד' הרמב"ן בספר המצות (שרש א), בהשפטו עם הרמב"ם בזה, והסכים לבה"ג דהלל של ימי חג דאורייתא, וההיא דברכות (יד). דאמרינן דהלל דרבנן, על ימי חנוכה נאמר וכו'. ע"ש. וע' בשו"ת קרן לדוד (סי' קנט אות י), ודו"ק. ואף להראב"ד בהשגות דס"ל דהלל מדברי קבלה, ספק דברי קבלה לקולא, וכמ"ש בחידושי הרשב"א והריטב"א במגילה (ה:), דספק דברי קבלה כספק של דבריהם הוא ולקולא. וכיון שכן הסכים להקל גם השאגת אריה, הו"ל ספקא דרבנן ולקולא.

והנה אין לפקפק מצד נוסח הברכה שבידן "לגמור" את ההלל, שהוא לשון גמר, וכיון שלא גמר הוי כברכה לבטלה, שכבר הבאנו דברי הטור (סימן תפח) בשם הרא"ש, דאין לחוש לזה, שלגמור פירוש לקרות כמו וגומרה עם הנץ החמה. וע"ע בתוס' (סוכה מד:) ותו"ט (פ"ק דברכות). ודלא כמהר"ם מרוטנבורג. ומה שכתבו בתוס' (יזמא לז:) סוף ד"ה אמר, דזה לשון גמר ממש. הנה ידוע כי תוס' יזמא כמהר"ם מרוטנבורג, וכמ"ש בשם הגדולים (ערך רבי מאיר מרוטנבורג) בשם מהרימ"ט. ע"ש. ולשטתיה אזיל.

ומ"מ בדילג בודאי, כיום טוב, יש לחזור ולגמור ההלל. הגם כי ראיתי בשו"ת מעט מים (סימן ג) שכתב להביא ראיה מפסוד"ז שנקרא הלל כדאיתא בשבת (ק"ח:) יהא חלקי מגומרי הלל, ואוקמוה בפסוד"ז, ובשביל תפלת צבור שרי לדלג ולומר רק אשרי ועליה ברכת ברוך שאמר וישתבח (כבס"י נב), ואף שהם נתקנו על פסוד"ז אפ"ה שרי לדלג, ה"נ לגבי הלל שלשון לגמור היינו קריאה וכו'. ע"כ. נראה דלאו שמיא מתיא, דהא ברכת

ברוך שאמר אינה אלא ברכת שבח והודאה, שהרי לפני שיתחיל פסוקי דזמרה תיכף אחר ברוך שאמר יכול לענות אמן וקדושה ואין בכך כלום, ואילו אחר ברכת המצוה אסור לענות קדיש וקדושה עד שיתחיל במצוה. כדמוכח בש"ע (סימן קה). וה"נ ברכת ההלל היא ברכת המצוה, א"כ יש להקפיד יותר מצד הברכה. (וחוץ מזה הרי יש כמה פוסקים דס"ל שעיקר פסוקי דזמרה הוא אשרי, והשאר אנב גרר נאמרים). ועיין בכף החיים (סימן נא סק"ז), שהמפסיק בין ברוך שאמר לישתבח אין צריך לחזור ולברך. ודלא כהזכור ליצחק (סימן ז). ע"ש. ודבריו נכונים בזה. וכל זה לא שייך בהלל שהיא ברכת המצוה ממש, וכיון שלא עשה המצוה בשלימות י"ל דהוי כעין קורא בתורה פחות מג' פסוקים [ובשער הציון (סי' תפח סק"ג) כתב, שאפילו אם מברך לקרוא את ההלל אם ידלג מההלל, לא יצא, כמו במגילה. ע"ש. ודו"ק].

ובשו"ת נודע ביהודה קמא (תא"ח סימן מא) כתב, שאף מקצת הלל הוי מצוה שלימה, וראיה מתוס' ברכות (יד). שכתבו דלכן מברכים אהלל דליל פסח בהגדה אף שמפסיקים לסעודה באמצע, ותמה מזה על הרא"ש שלא נראה דמחלק כן בין הלל לדבר אחר. ע"ש. ותמיהני דלכאורה נעלם מהגאון דברי הרא"ש (סוף פסחים) שכתב, דאין לברך על הלל דליל פסח לפי שמפסיקים באמצע לסעודה. וכן דעת הרבה פוסקים. א"כ מה זה תמיהה על הרא"ש דס"ל בהיפך.

ובשו"ת הרדב"ז ח"ג (סימן תלז) בענין מי שקידש על היין ונמצא חומץ, כתב לחזור ולקדש על כוס יין, ולא הוי ברכה לבטלה. אע"ג דאין הקידוש על היין אלא מתקנת חז"ל, ודמי לתפלה דמתחלה היה מספיק לכל אחד כפי צחות לשונו, ועכשיו שתקנו חז"ל סדר הברכות, אם לא התפלל כסדרן חוזר ומתפלל. "וכן בהלל אפילו למ"ד שהוא מן התורה ובא דוד המלך ע"ה ותיקן סדר ההלל, אם לא גמר את כולו חוזר". ודרך כלל כל המצות שסידרו חז"ל, אם לא עשאו כתיקונם חוזר ולא שייך ברכה לבטלה וכו'. ע"ש. נמצא דפשיטא ליה להרב ז"ל היפך ממ"ש הרב מעט מים. ולכן נ"ל דאם דילג ולא נזכר עד שגמר וסיים הברכה האחרונה, צריך לחזור ולגמור ההלל כתקנת חז"ל. וכן מבואר בביאור הלכה (סי' מט ד"ה כגון ק"ש), שאם שינה בפסוק של פה להם ולא ידברו וכו', לא יצא

ה. אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל, ומכל מקום השומע ברכה מחבירו, והוא באמצע מזמורי ההלל, יש לו לענות "אמן". וכל שכן שעונה קדיש וקדושה וברכו באמצע ההלל, אף כשגומרים את ההלל. אבל אמן דתתקבל אין לענות. משא"כ בהלל דראש חודש אפשר לענות אמן דתתקבל גם כן, הואיל ואין אנו מברכים עליו. ה.

בדילוג פרקים אלה, וחלה שפיר הברכה שבירך על ההלל ולא יצאה לבטלה, רק מפני שלא קיים תקנת חז"ל במילואה צריך לחזור ולגמור את כל ההלל מתחלה ועד סוף, שאם קרא ההלל למפרע לא יצא. (וכמ"ש בשי"ע סי' תכב סי', ובפר"ח שם). אבל לענין ברכות ההלל, כיון דשפיר חלה ברכתו הראשונה, א"צ לחזור ולברך. עכ"ל. שפתים ישק משיב דברים נכוחים, ודלא כחכ"א שהובא בשו"ת רבבות אפרים ח"ד (סי' קה) שכתב, שיחזור לגמור ההלל בברכה. וגם הרהמ"ח שם העלה במסקנתו שיחזור לגמור כל ההלל, כדי שלא יהיה כקורא למפרע. אך בלי ברכה. וכן עיקר. וה"ה בחנוכה, שיחזור לגמור את ההלל בלי ברכה. ודלא כמ"ש בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' קמח), שיחזור לגמור ההלל "בברכה", דליתא. [חזון עובדיה הלכות חנוכה].

י"ח הלל וברכתו לבטלה. ע"ש. ועוד יש להביא ראיה מקריאת הלל למפרע שלא יצא. וע' בספר רבבות אפרים ח"ד (סימן קה עמוד רכו). ואחר זמן נדפס שו"ת שבט הלוי ח"ז, וראיתי אליו (בס"י סב) שנשאל בש"צ שטעה בימים שגומרים בהם את ההלל, ואמר ההלל בדילוג לא לנו ואהבתי, אם צריך לחזור כל ההלל בברכות שלפניו ולאחריו. והעלה שצריך לחזור כל ההלל, אך בלי ברכה תחלה וסוף, דנהי שתקנת חז"ל לעיכובא לגמור כל ההלל, אבל אין לכוחד שגם אם קרא ההלל בלי פרקים אלה, הרי קרא הלל של תורה ושל שמחה, שאם לא נקרא הלל בלי פרקים אלה, אלא רק בגומר ההלל, א"כ אין אנו בני אשכנז מברכים ברו"ח ובחזו"מ של פסח לקרוא את ההלל, וקוראים ההלל בדילוג, אלא ודאי שנקרא הלל גם

אין להפסיק בדיבור באמצע ההלל, ודין השומע ברכה או קדיש וקדושה, באמצע ההלל

הביא פי' תר"י בשם י"א. ע"ש. ובארחות חיים (דע"ו ע"ד), הביא דעת הרי"ף ורה"ג שדין הלל כדין ק"ש להפסקות, וכ', ובמס' סופרים [פ"כ ה"ט] כתוב, בג' פרקים הראשונים אין משיבין ואין צ"ל שאין שואלין, בב' אחרונים שואלין מפני היראה ומפני הכבוד. ואלו הן ג' פרקים הראשונים, הללויה, בצאת, אהבתי. וכו'. ע"כ. וע' בנחלת יעקב במס' סופרים שם שכ', לא מצאתי בכל הפוסקים שיש חילוק בהלל בין פרקים הראשונים לאחרונים וכו'. וכן הובא בכסא רחמים שם. ול"ז מד' הא"ח הנ"ל.

ולעומת זאת מצאנו להרמב"ם (פ"ג מה' חנוכה ה"ט) שכ', ימים שגומרים בהן את ההלל יש לו להפסיק בין פרק לפרק, אבל באמצע הפרק לא יפסיק, וימים שקוראים בהן בדילוג אפי' באמצע הפרק פוסק. וכ' ה"ה, מדברי רבינו נראה שהוא פוסק לכל דבר, ואינו כדין ק"ש שאינו מפסיק אלא לדברים ידועים. וכן בדין שהרי אין ברכה מתוקנת לאחריו ותלויה היא במנהג. אבל רוב

הנהגה בברכות (יד). איבעיא להו, בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, אמרין ק"ו, ק"ש דאורייתא פוסק, הלל דרבנן מיבעיא. ופשט ר' חייא, פוסק ואין בכך כלום. ומסיק רבה ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק. וימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל, אפי' באמצע הפרק פוסק. וכ' הרא"ש, והלכתא כרבה, דימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, פוסק בו כדין ק"ש, אבל ימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל, אפי' באמצע הפרק שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ע"ש. נמצא שמפרש דברי רבה דאמר פוסק, היינו לשאול מפני הכבוד, ואילו באמצע הפרק אינו פוסק, אלא כדין ק"ש, דקי"ל באמצע הפרק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. וכ"כ בחי' הרא"ה. אולם תר"י כ', דלרבה אינו פוסק באמצע הפרק, אפי' מפני היראה, מפני שהוא עוסק בשבחו של מקום. ודמי לתפלה שהיא שבחו של מקום. ע"ש. והמאירי פי' בסתם כדעת הרא"ש והרא"ה, ושוב

המפ' פי' שהוא כק"ש ממש וכו'. ע"ש.

נמצא שלדעת הרמב"ם דין הלל קיל טפי מק"ש. שבין פרק לפרק פוסק לשאלת שלום לכל אדם. אלא שבאמצע הפרק מיהא נראה שאף להרמב"ם דינו כק"ש, כיון שהוא עומד באמצע שבחו של מקום. ולא דמי לבין הפרקים, שהדבר תלוי בברכות שמקשרים את ההלל כאחד, וע' בבאה"ל (ס"ס טו). ומש"ה כיון שברכה אחרונה תלויה במנהג ואינה תקנה קבועה פוסק לכל דבר, לד' הרמב"ם ז"ל.

אולם לענין דינא אין לנו אלא פסק הטוש"ע (סי' תפח ותרימד), שאין מפסיקים בהלל אלא כדרך שאמרו בק"ש, באמצע הפרק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ע"כ. והיא מילתא מציעתא בין פי' התר"י ומס' סופרים והא"ח שמחמירים בהלל יותר מק"ש ובין פי' הרמב"ם וה"ה שמקילים בו יותר מק"ש. [ובביאורי הגר"א (סי' קפג ס"ו) נראה שסובר שהעיקר כתר"י הנ"ל. ע"ש. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"א (סי' יא אות ז). ע"ש. מ"מ אנן בדידן נקטינן כפסק הטוש"ע הנ"ל. ואף הגר"א (בס' תפח ותרימד) לא העיר כלום ע"ז, ושם היא סוגיא בדוכתא].

ומעתה י"ל שאין לענות אמן דברכות באמצע ההלל. שהרי ידוע שאין לענות אמן בק"ש וברכותיה, וכמבואר בב"י ובדרכי משה (סי' טו), אלא שנחלקו אם לענות אמן דהאל הקדוש ואמן דשומע תפלה, שלדעת הב"י אין לענות אף אמנים הללו. ולד' הרמ"א יש לענות. וכ"פ בהגה (סי' ג), שאין לענות אמן בק"ש, אלא דוקא אמן דהאל הקדוש ואמן דשומע תפלה. ע"ש. וכן מבואר באחרונים שם שאין לענות אמן דברכות באמצע ק"ש וברכותיה. ומכיון שהעיקר לדינא דהלל כק"ש ממש. י"ל שאין לענות באמצע ההלל.

ברם בקושטא נראה דשפיר דמי לענות אמן באמצע ההלל. ומ"ש הטוש"ע שאין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק"ש, לאו דוקא הוא, אלא שהואיל ועיקר דין הפסקה לשאלת שלום מבואר במשנה (ברכות יג) גבי ק"ש וברכותיה, מש"ה אמרו דהלל כק"ש לענין זה. (אבל לא שיהיה שוה אליו ממש לכל דבר.) וה"נ ק"ל בדין

פסוקי דזמרה בטוש"ע (סי' נא), דלא עדיפי מק"ש וברכותיה. ע"ש. ומ"מ לענין אמן דברכות שפיר דמי לענות, כדין פסוקי דזמרה. וכעין מ"ש מרן הב"י (ר"ס נא), שאף לדעת האומרים שאין לענות אמן אחר ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה (של הש"צ), לפי שאין להפסיק בין הברכה ובין הדבר שמברך עליו, מ"מ אם סיים ברכת ברוך שאמר לפני הש"צ יכול לענות אמן אחריו. דשאני הכא דפסוקי דזמרה גינהו, ואמן שבח הוא וכעין זמרה, ולא הוי הפסק. עכ"ל בקיצור. ומבואר באחרונים דל"ד אמן דברוך שאמר, אלא כל אמנים דברכות, שבח הם, ולא הוו הפסק. וכדמשמע מל' מרן הב"י. וא"כ ה"נ הואיל וההלל הוא שבח וזמרה, אין האמן חשוב הפסק באמצע ההלל. וכדין פסוקי דזמרה. ולא דמי לק"ש וברכותיה דלא שייך ה"ט, וכמ"ש הב"י.

והנה המהר"ם בן אדרת בשו"ת דברי משה (סי' לב) כ', שכשם שאין עונים אמן דברכות בפסד"ז, שהרי דין פסד"ז שוה לק"ש וברכותיה, ה"נ כשגומרים ההלל אין לענות אמן דברכות. ע"כ. ועמו הסליחה, דמהיכא פשיטא ליה שאין לענות אמן דברכות בפסד"ז, והלא מבואר כל בתר איפכא בס' הכוונות, והובא במג"א (סי' נא סק"ג), שמותר לענות אמן דברכות בפסד"ז. ע"ש. וכ"כ כל האחרונים. ומה שמדמה הרב הנ"ל דין פסד"ז לק"ש וברכותיה, רב המרחק ביניהם. וכמו שמצאנו כמה דברים שחילקו בהם. וע' בשו"ת יביע אומר ח"א (ס"ס ה). ע"ש. וא"כ אדרבה ילפינן איפכא, שכשם שמותר לענות אמן דברכות בפסד"ז, ה"נ יש לענות כשגומרים ההלל. וכן הוא בפתחי עולם (סי' נא סק"ה) בשם ס' חרדים, שפסד"ז דינה כהלל גמור. ע"ש.

ובאמת שאף בק"ש וברכותיה אין הדבר מוסכם כ"כ שאין לענות שם אמן דברכות. שהרי מבואר בחי' הרא"ה ברכות (בדף כז רע"א מהספר), שאף באמצע הפרק דק"ש ובר' שמשיב מפני הכבוד, מפסיק לכל עניני תפלה, כגון אמן יש"ר וברכו ומודים. וקרוב בעיני לומר אפי' לענות אמן אחר ברכות שהוא שומע. עכ"ל.

וכ"כ רבני ירושת"ו בשנת ה'רס"ט, בחידושי דינים שבסו"ס חיים וחסד (סי' כד) בשם מהר"י פאייבש. שיכול לענות אמן על איזו ברכה באמצע

ברכות של ק"ש, מק"ו ששואל מפני הכבוד. ע"כ. ונראה דלאו דוקא מק"ו ששואל מפה"כ, אלא ממשיב מפה"כ. וכדברי הרא"ה הנ"ל.

וע' בשו"ת נשמת כל חי (סי' ד, ד"ט ע"ג), שהביא בשם הרב השואל, שתמה עמ"ש בתשו' הרשב"א ח"ה (סי' ט), שבק"ש ובר' פוסק לקדיש ולקדו' ולברכו ואף לאמן של י"ח ברכות. ע"כ. שהוא תמוה, כי זה היפך כל הפוסקים. וכו'. ע"ש. ולפי האמור אין כאן שום קושיא כי מצאנו לו חברים בזה. כנ"ל.

וע"ע במאירי ברכות (יג:) ד"ה ור' יהודה, שכ' בזה"ל: וקדיש וקדושה וברכו יש מתירין להפסיק אף באמצע הפרק. וקצת חכמי קאטאלוניא מתירים אף לענות אמן לשליח צבור. והם דברים זרים. ויש אין מתירין בכך אף לפרקים וכו'. ע"ש. ולפי הגירסא שלפנינו בטור (סי' סו) כן מסקנת הרא"ש והטור. אלא שבכ"י מבואר דלא גריס הכי. וע"ע בחידושי הגהות.

ועכ"פ הנה אמת נכון הדבר, שהאחרונים הסכימו שאין לענות אמן דברכות באמצע ק"ש ובר'. וכמ"ש הסמ"ק והובא בטור (שם). אכן אין ללמוד מזה גם לענין פסד"ז והלל, חדא דקילי טפי הואיל ואינם אלא מדרבנן, ול"ד לק"ש דהוי דאורייתא. (וכמ"ש בש"ס ברכות יד הנ"ל). ועוד שההפסק בהם בעניית אמן דברכות הוי מן הענין שהוא שבח וזמרה, ומש"ה לא הוי הפסק.

ומצאתי בשו"ת אגורה באהלך (סי' לא די"א סע"ד), שנשאל במי שקראוהו לעלות לס"ת, והוא עודנו קורא ההלל, בימים שגומרים את ההלל. והביא מ"ש מרן בש"ע (סי' סו ס"ד) כהן שהיה קורא ק"ש וקראוהו לעלות לתורה, יש מי שאומר שמפסיק, ויש מי שאומר שאינו מפסיק. והלכה כדבריו. ועוד מצאנו (בסי' תפח) שכ', וגומרים את ההלל ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק"ש וכו'. וא"כ לכאורה אף בהלל אין להפסיק ולעלות לס"ת. ושוב הביא ד' הט"ז (סי' סו סק"ה) שכ', דבק"ש עצמה שהיא דאורייתא לא יפסיק, אבל בברכותיה שהם דרבנן, יש לפסוק כהמנהיג שהובא בטור שיפסיק לקרות בתורה. ע"כ. וא"כ אף אנו נאמר לחלק כן בין הלל לק"ש, דהלל הוא דרבנן וק"ש הוא דאורייתא,

וא"כ בהלל יפסיק לעלות לתורה. ואף מרן שהשוה ההלל לק"ש, אינו אלא לענין הפסק לשאלת שלום מפני היראה ומפני הכבוד, משא"כ לענין קס"ת דאיכא כבוד התורה. עכת"ד. וא"כ זכינו לדין דמ"ש מרן שאינו פוסק בהלל אלא כדרך שאמרו בק"ש, לאו דוקא הוא, והואיל והלל אינו אלא מדרבנן, יש להקל כשיש עוד טעם, כגון משום כבוד התורה. וה"נ לענין עניית אמן שהפליג בזה"ק בשבח המגיע לזה. וכמ"ש בשו"ת נשמת כ"ח (חאו"ח ס"ס ד). עש"ב. ואין לומר דשאני הכא דקי"ל שאין לענות אמן דברכות אף באמצע ברכות ק"ש, שהם מדרבנן. ול"ד לקס"ת שהתיר הט"ז בברכות ק"ש. שמכיון שכבר למדנו של' הש"ע (סי' תפח) כדרך שפוסק בק"ש, לאו דוקא הוא. ומצאנו טעם להשוות ההלל לפסד"ז בדין אמן דברכות, משום דהוי מן הענין דהיינו שבח וזמרה. ונוסף ע"ז יש לנו דעת כמה ראשונים הסוברים שיש לענות אמן דברכות באמצע ק"ש וברכותיה, וכן פסק גדול הדור האחרון מהרח"ף בשו"ת נשמת כל חי (סי' ד). נהי שאין דעת שאר האחרונים כן, והכי נהיגינן. (וכן בדין, שאף מרן הבי" נראה דס"ל שאין לענות, ושוא"ת עדיף). מ"מ הבו דלא להוסיף עלה בהלל שיש לנו טעם לחלק ביניהם.

אמנם אמן של תתקבל ויהא שלמא ועושה שלום, שאומר הש"צ בקדיש שאחר ההלל, נראה שאין לענות. מכיון שאינם אלא מנהג בעלמא. וכמ"ש הרמב"ם (בסדר תפלות השנה, נוסח הקדיש). ולכן כ' הל"ח (רפ"ב דברכות), ובמ"א (סי' סו ס"ק לו), שאין לענות אמנים אלו בק"ש ובר'. וכ"כ שאר אחרונים.

וע' בס' בן איש חי (פר' ויגש או י'), שנסתפק, אם יענה אמנים אלו בפסוקי דזמרה, הואיל ונראה מד' הש"צ שגרועים אמנים אלו מאמנים דברכות. נודבריו לקוחים מהל"ח ומ"א, עפ"ד הרמב"ם הנ"ל. והסכים דשוא"ת עדיף. ולא יענה אלא יהרהר בלבו. וכ"ש אמירת ברוך הוא וברוך שמו, שיהרהר בלבו. עכת"ד. ופשוט שמ"ש דיהרהר היינו חומרא בעלמא דרך חסידות. נוכמ"ש כן גבי ברוך הוא וברוך שמו, שאינו חובה כלל. ועמש"כ לעיל (סי' ד אות ו). ע"ש. ואם כן ה"ה והוא הטעם בהלל בימים שגומרים אותו שאין לענות אמן דתתקבל וכיו"ב.

והן אמת כי בשו"ת ישכיל עבדי ח"א (סימן ב' אות ד'

ו. אם סיים את ההלל עד סופו, ואמר הפסוק האחרון עד כי לעולם חסדו, ושמע דברים שבקדושה, קדיש וקדושה או אפילו אמן דברכות, מותר לו לענות הכל אף שהוא קודם ברכת יהללך. (ו)

ז. כל היום כולו כשר לקריאת ההלל מהנץ החמה עד שקיעתה, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (מגילה כ:), ובדיעבד אם קרא את ההלל אחר עמוד השחר קודם הנץ החמה יצא.

ח. גם האבל חייב לגמור את ההלל בברכה, בכל ימי החנוכה, אף כשמתפללים בבית הנפטר. וכל שכן הצבור שמתפללים בבית האבל. ורק בראש חודש שההלל אינו אלא ממנהג, רבים נוהגים שאין האבל קורא את ההלל, מפני שאינו יכול לומר "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו", כי האבל אסור בשמחה. ולכן מנהגינו בראש חודש שיוצאים לחדר אחר ואומרים שם את ההלל, ואחר כך חוזרים לחדר שבו נפטר המנוח. וכשאין אפשרות לעבור לחדר אחר האבל יצא לחדר אחר והם יאמרו ההלל. וכל זה כשהנפטר מת באותו בית, אבל אם נפטר בבית חולים, אומרים הלל בראש חודש בחדר שמתפללים, ורק האבל לא יאמר ההלל. אבל בחנוכה הכל גומרים את ההלל כרגיל. (ז)

וע' במרדכי (פ' במה מדליקין כד) בשם ראב"ה, דאע"ג דהזכרת חנוכה רשות בבהמ"ז האידינא שוייה עליו כחובה וחזור. וכדין תפלת ערבית וכו'. ע"ש.

אולם לא קי"ל הכי. ועכ"פ אף ה' ישכיל עבדי שם סיים דמחזורתא כפסק ה' בן איש חי הנ"ל. וכבר ביארנו כי מ"ש ה' בן איש חי שיהרהר אמן דתתקבל בלב, הוא חומרא וחסידות. וא"כ ה"ה לענין אמנים אלו בהלל שאין לענות. וכדין פסד"ז. [משו"ת יביע אומר ח"ב א"ח סימן לב].

ח, כ' לצדד שיש לענות אמן דתתקבל וכיו"ב בפסד"ז, כדי שלא יבאו להקל גם באמנים הראשונים, דלאו כ"ע דינא גמירי וכו'. ע"ש.

וקשה דא"כ למה חילקו בזה האחרונים בק"ש וברכותיה, נימא דילמא אתו למיסרך וכו'. גם מ"ש שם שאע"פ שהם רק מתורת מנהג, עכ"ז הואיל ונהגו שוויה עלייהו כחובה. דומיא דתפלת ערבית וכו'. ע"ש. לא זכר שר דברי הרמ"א בד"מ (סי' קפח), דבמילתא דלא פליגי בה לחיובא וכ"ע פטרי, לא שייך לומר קבעוה חובה. ע"ש.

אם סיים את ההלל עד סופו, ואמר הפסוק האחרון עד כי לעולם חסדו, ושמע דברים שבקדושה ואף שאין ראוי להפסיק לכתחלה בין המצוה לברכה שאחריה, אין זה לעיכובא, עיין בשו"ת יבי"א ח"א (תא"ח סי' ט אות ו והלאה), והואיל ואין ברכה זו אלא ברכת השבת, רשאי להפסיק לכתחלה לענות אמן וכל דבר שבקדושה. וכן מבואר מ"ש הרשב"ץ בפירושו לברכות (יד). שכתב, ונראה מדברי הגאונים שבין ברכת ברוך שאמר לפסוקי דזמרה, דינו כדין בין הפרקים, ולא חשיב הפסק בין ברכה למצוה, מפני שהיא ברכת השבת. והוא הדין בין פסוקי דזמרה לישתבח, וזה האחרון יותר ברור, שהרי בין ויאמר לאמת ויציב היה צריך להיות דינו כבין

הפרקים, אם לא משום דכתיב וה' אלהים אמת (ברכות יד). אע"פ שברכה אחרונה של ק"ש היא, לפי דעת הגאונים, אבל בין ברוך שאמר לפסוקי דזמרה היה אפשר לחלוק, מפני שצריך להיות עובר לעשייתו, אבל הואיל ונפק מפומיהו דרבוותא ז"ל אין להרהר אחריהם. עכ"ל. הא קמן שבין פסד"ז לישתבח אין שום פקפוק שיכול להפסיק כדין בין הפרקים. והוא הדין בין ההלל ליהללך, וקל וחומר הוא, שברכת ישתבח היא מדינא כברכה אחרונה לסיום פסוקי דזמרה, ואילו ברכת יהללך אינה אלא מנהג. וראה בחזון עובדיה על ה' חנוכה.

גם האבל חייב לגמור את ההלל בברכה, בכל ימי החנוכה, אף כשמתפללים בבית הנפטר

מפני שאינו סובר כן, אלא מפני שאין צורך אליו, שבמקומו היה האבל הולך לבהכ"נ ביום שיש בו ס"ת. ומה יקר בעיני המנהג הזה. ועכ"ז לא מלאני לבי למנוע המנהג, כיון שנתפשט המנהג לאומרו. ושו"ר בס' כל בו סי' קיד שכ', שבר"ח אומרים הלל בבית האבל. ואין ספק שמדבריו נתפשט המנהג בספר לאומרו. עכת"ד.

והמאמר מרדכי (סי' קלא ס"ק יב) כתב, שמסתמות דברי הפוסקים משמע דלא כהרוקח, שהרי אבל חייב בכל המצות, ולמה לא יקרא ההלל בר"ח. וזה ברור. ע"ש. (ולא זכר שר מדברי הראשונים הנ"ל)

ומרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרפג) כ' לפקפק בטעם הרוקח הנ"ל, שאין בזה כדי שביעה, שהרי בבית הקברות אסור ללמוד ולהתפלל, משום לועג לרש, ובבית האבל שרי. וה"ט דהאבל בביתו ואין לו להתבטל מן המצוות שהוא חייב בהן, מפני הנשמה הבאה שם. ומעין דוגמא אמרו (ע"ז מ"ד:) היא באה בגבולי. ותו דהתפלה בבית האבל לעשות נחת רוח לנפש המת, ואפי' בבית הקברות מותר בכה"ג, וליכא משום לועג לרש, וה"ה בהלל שלכבוד המת מתפללים שם דליכא למיחש למידי. עכת"ד.

ויש ליישב דברי הרוקח, וקושיות החיד"א בזה לק"מ, כי הטעם השני שכתב הוא כסותר לטעמו הראשון, דהא דאסור ללמוד ולהתפלל בבית הקברות, ושרי בבית האבל, אף על פי שנשמת המת שם, משום שאף בבית הקברות לא אסרו כשעושה לכבוד המת. וכמ"ש הנמוקי יוסף (ב"ק טז:) בשם הרמ"ה. אבל ההלל שאומר בו במפורש לא המתים יהללו יה חשיב כלועג לרש, שהוא כמי שבא לדרתו בתוך ביתו. (ואע"פ שמותר לקרוא בס' תהלים בבית הקברות כשמתכוין לכבוד המתים, ובכלל זה אומר את הפסוק: לא המתים יהללו יה וכו', שאני התם שאינו קורא הלל, ואינו אלא כקורא בתורה. דמש"ה מותר לקרוא ההלל שבתהלים בכל יום, ולא נמצא בזה כמחרף ומגדף ח"ו. לפמ"ש בשבת (ק"ח:). וע"כ שדרך קריאה שאני. אבל כשקורא ההלל, ומוציא המתים מן הכלל, הו"ל כלועג לרש כמ"ש בברכות יח.) ומ"ש שהאבל בביתו ואין לו להתבטל מהמצוות מפני הנשמה הבאה לשם, שהיא באה בגבולו, הנה כיון

(ז) בספר הפרדס לרש"י (בהל' אבלות דכ"ב ע"ג) כ' וז"ל, וששאלתם עשרה שנכנסו בבית האבל להתפלל שם בר"ח עם האבל, מהו שיקראו שם את ההלל? כך דעתי נוטה שאין קורין שם את ההלל כלל. דתניא באבל רבתי אין שואלין שלום זא"ז בתוך העיר, בר"א בעיר קטנה, אבל בעיר גדולה מותר. והשתא בעיר קטנה אין שאלת שלום ביניהם, הלל בבית האבל, דכתיב ביה נגילה ונשמחה בו, לא כל שכן דלא לימרו. ותו איכא למילף מהא (דר"ה לב:) א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא מפני מה אין ישראל אומרים שירה (הלל) בר"ה, א"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים נפתחים וישראל אומרים שירה? אלמא לאו אורח ארעא הוא, ה"נ לא שנא. ע"כ. וכ"כ בשבולי הלקט (הל' שמחות ט"ו כב), בשם גאונים.

וז"ל האור זרוע ח"ב (ס' חכט), כתוב בתשובות, שאם היה ר"ח אין קוראים שם את ההלל, לפי שאין אומרים דבר שמחה בבית האבל. וכ"כ מורי רבינו אבי העזרי ז"ל. ע"כ.

וכ"כ בספר הרוקח (ס' שטז), שאין קוראים ההלל בר"ח בבית האבל, חדא שאין לומר דבר שמחה, ועוד משום לועג לרש, כי הנשמה אוננת שם, ואין יאמרו לא המתים יהללו יה? ותו דעשרה שפירשו מן הצבור כיחידים דמו. ע"כ.

ובארחות חיים ח"ב (עמוד תקפ) כ' וז"ל, ובר"ח אומרים הלל בבית האבל. וכן נהגו בעיר נרבונוא. ומיהו הר"ש כתב בדמחזור ויטרי אומר, שאין אומרים הלל בבית האבל, שכיון שאין גומרים אותו אינו אלא מנהג. וכן עשה מעשה בעצמו. ע"כ.

ובס' כל בו (סי' קיד) כ' בקיצור, שבר"ח אומרים הלל בבית האבל. ותל"מ. ע"ש.

ובשו"ר כנה"ג (סי' תכב הגה"ט סק"ה) כ', נהגו לומר הלל בר"ח בבית האבל, ולא נכון בעיני, שאין לומר דבר של שמחה בבית האבל. ולא מצאתי בשום ספר שאומרים הלל בבית האבל, אדרבה מצאתי בס' הרוקח (ס' שטז) שאין לומר הלל בר"ח בבית האבל וכו'. וכ"כ בשמו הפרישה והב"ח (ס' שפד). וכ"כ בס' התניא, ובדרשות מהרי"ל. ורבינו הבי"ש שלא הביא דברי הרוקח, לא

שמעתי ולא ראיתי. ע"כ.

ובס' מנהגי ירושלים (סי' צז) כתוב: העיד חזן הכנסת שהמנהג כשמתפללים ברח"ב בבית האבל, יוצאים מבית האבל לחוץ וקוראים ההלל ושוב חוזרים לבית ומסיימים התפלה. ע"כ.

וכ"כ הרה"ג מהר"א בן שמעון בס' נהר מצרים (דף כו ע"א ובדף קנו ע"א), שבעיקר"ת ירושלים ת"ו המנהג שהצבור יוצאים מבית האבל לקרוא ההלל דר"ח ואח"כ חוזרים לבית ומסיימים התפלה.

ובאמת שמדברי גאוני ירושלים, הרב פרי האדמה ח"ב (דקס"ב ע"ג), שהביא דברי הכנה"ג שנתפשט המנהג לאומרו ע"פ דברי הכל בו. וכן מדברי החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרפג) שהביא ג"כ דברי הכנה"ג, והעיר מזה על הפר"ח שמאחר שמנהג ספרד לומר ההלל גם ברח"ב, בשגם הפר"ח לא חייש למנהגים, מ"מ לפחות היל"ל דבחנוכה מיהא יאמרו ההלל בבית האבל. ע"ש. מוכח להדיא שהמנהג בזמנם היה שאומרים ההלל בבית האבל ברח"ב. ואין עדותו של חזן הכנסת הנ"ל מכרעת נגד שני גדולי ישראל. ומ"מ כיון שאפשר שלאחר מכן נשתנה המנהג בירושלים, טוב לחוש לזה, (ובפרט שצ"ק מנהג זה יסודותיו בהררי קודש. וכמש"כ לעיל).

אלא שאין להטריח הצבור כל כך לצאת מחוץ לבית האבל (דמשמע לגמרי), אלא די שיצאו לחדר אחר ואז יאמרו שם ההלל דר"ח. ואם אין חדר אחר רחב ידיים שיוכלו הצבור לעבור לשם בזמן קריאת ההלל, יצא האבל לבדו לחדר אחר. ואז יוכלו הצבור לומר ההלל. וכמ"ש זאת בשו"ת נודע ביהודה מה"ת (חיד"ד סי' רטו), שמה שנוהגים שהאבל יוצא לפני קריאת ההלל מחוץ לבית, והצבור קוראים ההלל דר"ח בבית האבל, משום דאעיקרא לאו מילתא פסיקתא היא, ומנהג ספרד לומר ההלל ברח"ב בבית האבל. כמ"ש הכנה"ג. ומש"ה לא חששו לדינו של הרוקח אלא כשיש כל שלשת הטעמים שכתב, ומכיון דלא שייך הטעם שאין לומר דבר של שמחה וכו', הואיל ואין האבל נמצא שם מש"ה שפיר דמי לאומרו. ע"ש.

ויש לתמוך בטעמו של הנוב"ץ, עפ"מ"כ שהאור"ז הביא רק הטעם שאין לומר דבר של שמחה שם. אלמא שזהו עיקר הטעם. וכן ראיתי להגאון ממונקאטש בס' ניוק"א א"ח (סי' קלא) שהביא שכן עשה מעשה רב המהר"ח מצאנו כשהיה אבל על

שבת האבל הוא משכן קבוע לנשמה בתוך שבעת ימי האבל, וכמ"ש בפרקי דר"א (פרק לד), והובא בס' הרוקח (סי' שיג), ובשבולי הלקט (הל' שמחות סי' כא), שבשבעת ימי האבל הנפש הולכת וחוזרת מכוכו לביתו ומביתו לכוכו. וכ"ה בזוה"ק ח"א (דף ריש ע"א). לא שייך לומר בזה שהנשמה באה בגבולו. מעין מה שמצינו בטוש"ע א"ח (סי' קב סי"ג), שאם היה יושב ובא אחד ועמד בתפלה בצדו א"צ לקום, שהרי זה בא בגבולו. וכ' הב"ח והאחרונים שם, דהיינו דוקא כשישב בביתו שלא יחדוהו לתפלה, אבל בבהכ"נ שהוא מוכן להתפלל שם, צריך לקום עכ"פ. ע"ש. וכ"ש הכא שיי"ל עלוב ושאינו עלוב מי נדחה מפני מי? (מגילה כט. ע"ש).

וכיו"ב כתב מהר"א נחום בכת"י, והובא בס' דברי מנחם א"ח (סי' מה סק"א), כי מה שאסרו להכנס בתוך ד' אמות של מת בתפלין בראשו, לאו דוקא כשהוא בא בגבול המת, אלא אפי' המת הובא לגבולו צריך לחלצם משום לועג לרש. ולא דמי לדין שאסור לשבת בתוך ד"א של תפלה. וזכר לדבר עלוב ושאינו עלוב מי נדחה מפני מי. וכן נראה מסתמיות דברי הפוסקים. ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין.

והנה אף על פי שהרבה אחרונים כתבו שמנהג ספרד לומר ההלל ברח"ב בבית האבל, לאו מילתא פסיקתא היא, כי בשלמי צבור (דף קפד) הביא מ"ש הכנה"ג שמנהג ספרד לאומרו, וכ' ע"ז, אבל רזה"פ ס"ל שאין לאומרו. והוסיף הרב המגיה, שכ"ד הפר"ח (סי' תכב ותפג). וסיים הפר"ח שאם יש מקומות שנהגו לאומרו אין מוחים בידם. ע"ש.

וכן במסגרת השלחן יו"ד (סי' שעו סי"ג, דקפ"ז רע"ג) כ', שאין לומר ההלל ברח"ב בבית האבל. וכן בס' זכרנו לחיים ח"א (דף טוב סע"א) מבואר שמנהגם שלא לומר ההלל ברח"ב בבית האבל.

וכ"פ בבן איש חי (פרי יוקרא אות טו), שאף שטעמו של הרוקח משום דהוי לועג לרש וכו', קלוש הוא, כיון שאמירת הלל ברח"ב אינו מן הדין, אלא מנהג קדמונים, לכן סמכו ע"ז לדחות אמירתו. ע"ש. [וע' בשלחן גבוה (יו"ד סי' שפד סי' יב), שהביא מ"ש רמ"א שם בדרכי משה בשם כל בו שאומרים הלל ברח"ב בבית האבל. וכתב ע"ז דליתא בס' כל בו. ושוב הביא מ"ש הכנה"ג בזה. וסיים, שנראה דמן הדין אין לומר הלל בראש חודש שם, אבל המנהג לא

בתו, שקודם ההלל דר"ח יצא לחדר אחר, ואז אמרו שם ההלל דר"ח. וכתב, שדבריו דברי אלהים חיים. ע"ש. וכן עשה הגאון בעל שואל ומשיב. וכמ"ש בספרו יוסף דעת (י"ד סי' שנו דס"ג סע"ד). ע"ש.

ונראה עוד שאם המת נפטר בבי"ח או בבית אחר, רשאים הצבור לומר ההלל דר"ח בבית האבל, הואיל ובזה לא שייך הטעם של הרוקח שהנשמה אוננת שם וכו'. וכמו שמתבאר בשו"ת לב חיים ח"ג (סימן מז). ע"ש.

וכן בשו"ת הר הכרמל (חי"ד סי' כ), שבבית האבל שאינו בית שמת בו הנפטר, אומרים הלל בר"ח, ורק האבל עצמו לא יאמר הלל, מפני שאומר גילה ונשמחה בו. ע"ש.

הן אמת שבערך שי יו"ד (סי' שנו) כ', שאף בבית שלא מת שם המת אם מתפללים אצל האבל אין הצבור אומרים הלל בר"ח. ופשיטא שהאבל עצמו לא יאמר ההלל. וכן בזכרנו לחיים ח"א (דף ט"ז), כתב, אודות יהודי שנטבע בים בחוה"מ פסח, והתחילו הקרובים להתאבל ביום טוב האחרון של גליות, וקצת יחידים התפללו בבית האבל, ושאל הש"ע מאת מהר"ם אשכנזי ומהרב מהרמ"ק נר"ו כדת מה לעשות באמירת ההלל, יען לא מת בביתו ונפשו אינה חוזרת לשם, כדמוכח בס' האורה להש"י. ובהסכמה עלו שלא יאמרו הלל, שכן המנהג שלא לאומרו בבית המת אף בהרוג ונטבע וכיו"ב. ע"כ. והניף ידו שנית בזכרנו לחיים ח"ב (דכ"ו:). וזה"ד, נטבע בים ומתפללים בבית האבל, הורו רבני קושטא שאין אומרים שם הלל, אף שלא מת שם. ורמזתים בח"א בשם מהר"א צבי בכת"י. וע' למהר"ש קמחי בס' יקהל שלמה (דס"ז ע"א) שהביא בשם מהר"ר נסים נתן ז"ל כנדרון זה, ולא היה מי שיתאבל עליו, והורה כן כהוראת הרבנים הנ"ל. עכ"ד.

ובאמת שבס' יקהל שלמה (שם) מיירי לענין וידוי ונפ"א בבית האבל, שהביא מ"ש הבאה"ט שאם אין אבל במקום שמת המת ומתפללים שם אומרים תחנון. ושכן הסכימו האחרונים. ומ"מ מנהג ירושלים שלא לומר תחנון אפי' אין האבל שם. וכמ"ש בברכ"י (סי' קלא סק"ב). וע"ז סיים, כי בזמן המגפה ברחו מהכפר והתפללו בבית אחר שלא מת שם המת, ולא היה למת מי שיתאבל עליו, והורה הרב המובהק מהר"ר נסים נתן זלה"ה

שלא לומר שם תחנונים. ע"כ. נמצא דלא איירי בהלל כלל, ואפשר דשאני נפ"א דהוי רשות, אבל לענין הלל יודה להרב הר הכרמל הנ"ל שצריך לאומרו. (ואפי' לענין תחנונים, אין זה מוסכם, כי בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' מז), מתבאר, דדוקא אם מתפללים במקום שרחצו שם המת וטיהרוהו והספידוהו שם, שאז הנשמה משוטטת שם כל שבעה, לכן אין לומר שם וידוי ונפ"א. אבל בנידון הנ"ל מוכח דס"ל שאו' וידוי ונפ"א. ודו"ק.) ומכ"ש בהלל של יום טוב שאין להראות אבלות בפרהסיא. (ומה גם בנידונים שחל להיות בשבת.)

ואעיקרא היאך כתב שהתחילו להתאבל ביום טוב האחרון, והוא אינו יום מיתה וקבורה דהוי מדאו'. ואפי' נקבר ביו"ט שני כיון שנטבע בחוה"מ אין לנהוג אבלות. ואפי' ביום מיתה וקבורה העולם נוהגים שלא להתאבל ביו"ט שני של גליות. וכמבואר כ"ז ביו"ד (סי' שצט ס"ג). ע"ש.

ולכן נ"ל עיקר שבבית שלא נפטר המת שם אומרים הלל. וטוב שגם בזה יצא האבל לחדר אחר. ואז יקראו הצבור את ההלל.

והנה מבואר מכל האחרונים הנ"ל שעכ"פ האבל עצמו לא יאמר ההלל דר"ח. ולאפוקי ממ"ש בס' נימוקי או"ח (סי' קלא) שאף האבל יקרא ההלל דר"ח, ושסתמא גם הגר"ח מצאנו כשנכנס לחדר לבדו קרא ההלל, ורק כנראה לא רצה לשנות ברבים מדברי המג"א בשם מהר"ל שממנו שורש מנהגי רבותינו שבאשכנז. ע"כ. ואין דבריו מוכרחים, שכבר מצאנו להרבה מן הראשונים שכו' כמהר"ל בזה. וגדולה מזו דעת כמה אחרונים שאף הצבור שהתפללו עם האבל, ולא אמרו ההלל בר"ח בתפלתם, א"צ לקרוא ההלל כשילכו לביתם. וכ"כ בש"צ (דקפ"ד). והמשנ"ב (סי' קלא סק"ב). והערה"ש (שם סי' ד). אולם בש"ע הגר"ז (סי' קלא סק"ה) כ' שאח"כ כל יחיד יאמר ההלל דר"ח בביתו. ע"ש. וכן נכון לעשות. אבל האבל לא יאמר ההלל דר"ח כלל.

ומיהו בשאר ערי הארץ שאין שם מנהג ברור, נראה שיכולים הספרדים לומר ההלל בבית האבל בר"ח, כי בהיות שהרב פרי האדמה והחיד"א במחב"ר הביאו בשתיקה דברי הכנה"ג שמנהג ספרד לאומרו, וכל שלא נתברר המנהג אצלנו להיפך יש לאומרו. ואע"פ שגם קריאת הלל בר"ח מנהג, מ"מ כיון שפשט מנהג אמירתו בכל תפוצות

ישראל, ויסודתו בהררי קודש בתלמוד (תענית כח:), וכל הפוסקים הראשונים. ותקנת חכמים לקרות ההלל בר"ח במקום שנהגו בו. וכמ"ש בחי' הריטב"א (בסוכה מד). ע"ש. בודאי שיש להעדיפו ממנהג מאוחר, ושאינו מוסכם בפוסקים, ולהכי מוקמינן לשאר מקומות בחזקה הבאה מכח רובא לאומרו בבית האבל.

ואמנם בשו"ת כרם חמר (חא"ח סי' יב), סובר שגם במקום שאין מנהג כלל והדבר מסופק, אין לומר ההלל בר"ח בבית האבל. ע"ש. מ"מ יותר נראה לי כמ"ש"כ, ובפרט שראיתי בשו"ת כנסת ישראל ששון (דט"ז ע"א), שהביא מ"ש הכנה"ג, שאין להוכיח ממה שהשמיט מן לדברי הרוקח דלא ס"ל הכי, ש"ל דה"ט שלא הביאו משום דבאתריה דמרן היו האבלים הולכים לבהכ"נ ביום שיש ס"ת. והשיג ע"ז, שהרי מן בש"ע יו"ד (סי' שצג סי"ג) כ' בזה"ל, האבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת, אבל בשבת יוצא, ואנו נוהגים שבכל יום קריאת התורה יוצא לבהכ"נ. וא"כ כמו שהזכיר מנהג שאר ארצות שאין האבלים יוצאים לבהכ"נ בחול כלל, ה"ל להביא דברי הרוקח שלא יאמרו הלל דר"ח בבית האבל, אלא ודאי שהאמת הוא דמרן לא ס"ל להא דהרוקח, ומשום שאין בטעמים שכתב כדי לבטל מנהג שנהגו בו אבותינו מזמן התלמוד, והו"ל כשאר הזמירות שאומרים בתוך התפלה בבית האבל, ולא חשיב דבר שמחה. וגם אין לחוש משום לועג לרש וכו'. עכ"ד.

והגם שיש להשיב על דבריו קצת. מ"מ בעיקר הדין יפה כתב, ולכן כל מקום (מעדות הספרדים) שלא נהגו בבירור להמנע מקריאת ההלל דר"ח בבית האבל, יש להם לאומרו. ורק בירושלים שנהגו להמנע מלאומרו בבית האבל, יש להורות שהאבל יצא לחדר אחר ואז יאמרו ההלל. ומ"מ אם בא האבל לבית הכנסת בודאי שקהל ביהכ"נ יאמרו ההלל בר"ח. וכדמוכח להדיא מד' הכנה"ג הנ"ל דה"ט דמרן שהשמיט ד"ז מפני שנוהגים לבא לבהכ"נ ביום קס"ת, ואם איתא שגם בבהכ"נ יש להמנע מאמירתו, אכתי קשה אמאי לא הביא מרן ד"ז. א"ו כמ"ש"כ.

וכ"כ בשלחן גבוה יו"ד (סי' שפד סי"ק יב), שאין לדמות אבל לחתן, דק"ל שכל הצבור אין או' נפ"א בזמן שהחתן בבהכ"נ, דשאני חתן שדומה למלך,

משא"כ אבל, וכמו שחילק כן בשו"ת כנה"ג א"ח (סי' קלא בהגב"י). ע"כ.

וגם לד' המאמ"ר (סימן קלא סי"ק יא), שכי' על דברי השו"ת כנה"ג, ואנו אין נוהגים כן, אלא גם כשהאבל בא לבהכ"נ אין הקהל נופלים על פניהם. ומנהג נכון הוא, שמאחר דאתקש אבל לחתן, אין לחלק ביניהם. ושכ"כ להדיא בארחות חיים (הל' נפ"א אות לב). ע"כ. ונ"י מ"ק כח ס"ב שגם האבל הוקש למלך. ע"ש. מ"מ יש לחלק בין נפ"א שהיא רשות לקריאת ההלל דר"ח, שיש בו עכ"פ משום אל תטוש תורת אמך, לדעת כמה פוסקים, וכמ"ש בשו"ת חתם סופר (חיד"ד סי' קצא). ע"ש. וע"כ גם האבל יאמר ההלל בר"ח עם הצבור שבבהכ"נ.

ובס' נהר מצרים (דכ"ז ע"א) כ' מדנפשיה, שאם בא האבל לבהכ"נ בר"ח, אין להקהל להמנע מההלל, דבהכ"נ בית ה' הוא, וכתוב עוז וחדוה במקומו. ודיו לאבל שיעמוד באבלו, והוא לבדו לא יאמר ההלל. וכדין נפ"א בבהכ"נ שיש שם אבל. ע"ש. ואשתמטיתיה דברי האחרונים הנ"ל, דבכה"ג גם האבל יאמר ההלל בר"ח.

והנה הגאון השואל ומשיב בספרו יוסף דעת (יו"ד סי' שעו דס"ג ע"ד), אודות אבל שיום השביעי לאבלו חל בר"ח ניסן, אם מותר לומר ההלל בביתו, ואם גם הוא מותר לאומרו הואיל ואינו נוהג אבלות אלא עד סוף התפלה, וכבר התפללו שחרית. והשיב, נלע"ד שלפי כל הטעמים של הרוקח לא יאמר האבל הלל, דאע"ג דק"ל מקצת היום ככולו, מ"מ עדיין הנשמה אוננת שם כל היום, שהרי אסור בתשמיש המטה כל יום השביעי, ושייך לועג לרש, וגם הטעם דהוי דבר של שמחה שייך כאן. ומ"מ התרתי שהאבל יכנס לבית אחר והצבור יאמרו הלל. עכ"ד.

והנה מ"ש בפשיטות דתשמיש המטה אסור כל יום השביעי, ולא אמרינן בזה מקצת היום ככולו. אמנם כן מבואר בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תקט) וז"ל, וביום ז' לאבלו אל ישמש מטתו, אף על פי שעושה דברים אחרים אחר שהתפללו עמו (בשחרית), אעפ"כ אל ישמש מטתו עד ליל שמיני. ע"כ. וכ"כ בספר חסידים (סימן רמ). ע"ש. ועפ"ז נ"ל ליישב הא דאמרינן במ"ק (כד), יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה, א"ל רב פפא אסור

איתמר. וכו'. וכ' ע"ז הגאון רעק"א בגליון הש"ס, אסור איתמר וכו'. לא ידעתי מה חידש בזה, הא איתא בברייתא לעיל כא אלו דברים שאכל אסור בהן אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה. עכ"ל.

ולפי האמור ניחא, דקמ"ל שאסור בתשמיש כל היום. שאילו מהברייתא דלעיל הו"א דאמרי' מקצת היום ככולו גם לגבי תשמיש, כדין מלאכה ושאר דברים, קמ"ל. ומיהו אין זה מוכרח ע' בחי' הרש"ש שם. וגם מדברי מהר"ם וס' חסידים נראה שאין זה מצד הדין הגמור, אלא דרך חסידות.

וכן מתבאר בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקנט) שכ', שהואיל ונחלקו הפוסקים אי אמרינן מקצת היום ככולו בתחלת ליל שביעי לאבלו, נראה דלענין ת"ת ותשמיש המטה דאית בהו מצוה, אמרינן מקצת לילה כמקצת היום וכו'. ע"ש. אלמא דפשיטא ליה דדין דמקצת היום ככולו שייך גם בענין תשמיש המטה. וע"כ דס"ל שדברי הפוסקים הנ"ל נאמרו רק דרך חומרא בעלמא.

וע"ע בשבולי הלקט (הל' שמחות סי' מ) בשם תשובות רבתינו הצרפתיים, שכ', שאין מנהג לחשוב מקצת יום שביעי ככולו אלא ביום ולא בלילה, דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים. והואיל וכן גם בשבת דברים שבצינעא אסור בלילה אם הוא ליל שביעי, כיון שחייב לנהוג אבלות בלילה. וכדאמר ריו"ח (בכתובות ד.) שדברים שבצינעא נוהג במועד. עכ"ד. וסתם דברים שבצינעא מכוון לתשמיש המטה. כההיא דכתובות ד דאיירי בהכי. כיעו"ש. אלמא דדין מקצת היום ככולו משתרע גם על תשמיש המטה. וכן מוכח מד' האחרונים. ע' בשו"ת באר המים (חידושי סי' נב) בליל טבילה שחל בליל שביעי לאבלה של האשה והבעל פרוץ מרובה ומרגיל קטטה, שיש לסמוך על הרדב"ז הנ"ל להתיר. ע"ש. נויש לדחות דאימא דמהר"ם וס' חסידים הנ"ל מיירי באיש שהוא אבל, ומשום דתשמיש לאבל הוי חוצפא יתירה ושמחה. וכמ"ש התוס' מ"ק כג: ד"ה ואינו. אבל באשה אבלה דקרקע עולם היא ומשועבדת אליו לא החמירו. ומ"מ אם איתא דמדינא קא אסרי לא מסתבר לחלק בזה בין איש לאשה. ודו"ק. ואמנם בשו"ת אהל יצחק חסיד (חידושי סי' לו) כ' להחמיר דלא כהרדב"ז. וכן בשו"ת תפארת אדם (חידושי סימן ט) כ' לפקפק על הוראת רבו הבאר המים הנ"ל. עכ"פ כ"ע מודו

דביום שביעי מיהת אמרינן מקצת היום ככולו גם לענין תשמיש, וכגון בבית אפל וכיו"ב. וכן מתבאר מתשו' רבינו האי גאון שהוכחה בתורת האדם (בדפוס דס"ח ע"א). ובארחות חיים ח"ב (עמוד תקצ). ועוד.

גם מ"ש היוסף דעת שהנשמה אוננת בבית האבל כל יום השביעי. הנה בזה"ק ח"א (דף ריט.), אמר ר"י כל ז' יומין נשמתא אזלא מביתיה לקבריה ומקבריה לביתיה, ואתאבלת עלוי דגופא, אזלא ויתבא בביתיה חמי לכלהו עציבין ומתאבלא. ע"כ. (וכן נזכר זה בפרקי דר"א פל"ד שהובא בס' הרוקח ס"ס שיג, ובשבולי הלקט הל' שמחות סי' כא, בשבעת ימי האבל הנפש הולכת וחזרת מביתו לכוכו ומכוכו לביתו, לאחר שבעה הגוף מתליע והרוח תשוב אל ה' אשר נתנה. ולפינו בפר"א ליתא.) ומוכח שכשעמדו מנחמים (דלא שייך חמי לכלהו עציבין) אין הנפש נשארת שם.

וע' לרבינו האר"י בשער המצות (פר' ויחי), דמ"ש ונפשו עליו תאבל, הם ז' מקיפים של הנפש, שאינם יכולים להפרד כ"כ במהרה מהבית שנפטר בו, וגם קשה עליהם להפרד מהנפש הפנימית שלהם, ולכן הולכים ובאים מן הקבר לבית ומן הבית לקבר, ובכל יום מהשבעה נשאר מקיף אחד מז' המקיפים קשור עם הנפש הפנימית בקבר, ובהשתלם ז' ימי אבלות נפרדים כולם מהבית וחונים על ציון הקבר וכו', וזוהי סיבת ז' ימי אבלות, ולכן אין לבנות המצבה שעל הקבר עד אחר השבעה, לפי שטעם בנין הציון הוא כעין כסא ומושב לשרות עליו האורות המקיפים על הנפש, ועדיין לא נשלם המקיף לחנות שם עד סוף ימי אבלות, ואם יבנוהו קודם זה, שורה על הציון רוח טומאה הנדבקת בנפש המת ואינה נעקרת משם לעולם כדמיון הבונה בית ואינו מזכיר עליו ש"ש, ששורה עליו רוח טומאה ואינה נעקרת משם לעולם כמ"ש בזה"ק פר' תזריע וכו'. וטעם האבלות לסיבת פטירת המת שנשארו ז' מקיפים בבית, ובעודם שם ראוי להתאבל עליהם וכו'. ע"כ. ומוכח שהאבלות תלויה בהמצאות המקיפים בבית האבל, וכיון דק"ל מקצת היום ככולו לענין אבלות, מוכח מזה שהמקיפים נסתלקו כולם אל הקבר. וכ"כ בקונט' היחיאלי (דנ"ה ע"ב ודנ"ו ע"ב). ולמד מזה שיש לבנות המצבה ביום השביעי עצמו, ולא יאוחר מזה. ע"ש. וע' בהרא"ש (מ"ק כב פ"ג ס"ס לח) הלך גדול לבית הקברות (בתוך שבעה) לעשות מצבה או לצורך בנין הקבר. (וכ"ה בטור סי' שעה, ובש"ך שם סי' יב)

והוכיחו מזה האחרונים שהיו נוהגים להקים המצבה מיד עם כלות השבעה. וכ"כ בס' כל בו גרינוואלד ח"א (עמוד שט). ושכן עשו הרבה גדולי עולם. ע"ש. ומעתה נראה שגם הנפש שהיתה בבית האבל מסתלקת לקבר עם עמידת המנחמים מאצל האבל. ולפ"ז יוכל האבל לומר הלל דר"ח, כשאירע יום ז' לאבלו בר"ח, לאחר שיעמדו מנחמים מאצלו. וכ"כ הפתחי תשובה (סי' שטו סוף סק"ב) בשם מהר"ר דניאל, שאם אירע יום ז' לאבלו בר"ח, יאמר הלל לאחר צאתו מבהכ"נ שאז אינו אבל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שאלת שלום ח"ב (סי' רח) שכל שעמדו מנחמים מאצלו אין הנשמה אוננת שם יותר, וכבר הלכה למנוחתה, ולכן רשאי האבל לומר שם ההלל בר"ח. ע"ש.

ומעתה הבוא נבוא לדין הלל דחנוכה אם יש לאומרו בבית האבל, והנה ז"ל השבולי הלקט (הל' שמחות סי' כב), ונ"ל דדוקא בר"ח אין קוראים ההלל בבית האבל, שאפי' בבהכ"נ בצבור אינו אלא מנהג בעלמא, כדמוכח בערכין (י.ו.). וכן בחצית כח: אכל בחנוכה שחובה לקרות ההלל, קורין ומברכין לפניו ולאחריו. ע"כ.

וכן מוכח ממ"ש בארחות חיים יו"ד (עמוד תקפ) לדעת המחזור ויטרי, שאין לומר ההלל בבית האבל בר"ח, שכיון שאין גומרין אותו אינו אלא מנהג. עכ"ל. אלמא דבחנוכה שחובה לגמור ההלל יש לאומרו בבית האבל. אבל המהרי"ל בהל' חנוכה כ' שאין אומרים הלל בבית האבל אף בחנוכה. והמג"א (סי' קלא סק"ט) הביא מחלוקת התניא ומהרי"ל, וכתב שמד' הרוקח בטעמו האחרון נראה דבחנוכה אומרים ההלל בבית האבל. וסיים, ולכן נ"ל דבחנוכה טוב שיקרא כל אחד ההלל בביתו. וכן מ"כ בשם מהר"ן. ע"כ.

והאל"ה רבה (שם סק"ט), כ', שנ"ל עיקר שצ"ל ההלל בחנוכה בבית האבל, שב' טעמי הרוקח הראשונים אינם אלא סמך בעלמא, ואינם כדאי לדחות מה שהוא מצד החיוב. ועוד שבשיורי כנה"ג כ' שמנהג ספרד לאומרו אפי' בר"ח. ושכ"כ כל בו. וא"כ אין לנו להוסיף גם בחנוכה. ושו"ר במג"א שכ' שבחנוכה כל א' יאמר ההלל בביתו והנלע"ד כתבתי. וכ"כ בס' התניא סי' סח. ע"כ. אמנם בחק יוסף (סי' תפ סק"ב) כ' שהסכמת האחרונים שאין לומר הלל בבית האבל אף בחנוכה, והשיג מזה ע"ד החק יעקב שם. ע"ש. וכ"כ בפשיטות

הפרי חדש (סי' תרפג). ע"ש. גם הערך שי יו"ד (סי' שטו) כ' דנ"ל שגם בחנוכה שוא"ת עדיף שיש לחוש להטעמים הראשונים של הרוקח. ע"ש. אולם מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרפג) השיג על הפר"ח, שהרי בשיורי כנה"ג העיד שמנהג ספרד לאומרו בבית האבל אף בר"ח, ובשגם אין הפר"ח חושש למנהגים, מ"מ הי"ל לפחות למינקט מילתא מציעתא דבחנוכה מיהא יש לאומרו בבית האבל. ע"כ. וגם בשו"ע הגר"ז (סי' קלא סק"ה) פסק, שבר"ח כל אחד יאמר ההלל בביתו, אבל בחנוכה שהוא חובה קוראים ההלל גם בבית האבל. שגם האבל עצמו חייב בהלל. ע"ש. וכ"כ בס' בן איש חי (ויקרא אות טו), שבחנוכה אומרים ההלל בבית האבל. ע"ש.

והנה בחיי אדם (כלל קנר סי' מ) ס"ל דלמנהג אשכנז אין האבל אומר ההלל אף בחנוכה. וכ"כ המושנה ברורה (סי' תרפג). והערוך השלחן (סי' קלא סק"ד). ע"ש. ולפע"ד העיקר כד' הגר"ז וסיעתו הנ"ל שאף למנהגם כיון שהאבל חייב בכל המצות צריך לומר ההלל בחנוכה, כיון שהוא חייב מן הדין. ובפרט שכן מבואר במחזור ויטרי ושה"ל ותניא הנ"ל. ומ"מ לא יהיה האבל ש"צ בחנוכה בפרט בשעת קריאת ההלל דהוי מידי דשמחה. וכמ"ש בשו"ת מהר"ם שיק (תארו"ח סי' קפג). וכתב, וראיתי ממורי הגאון (בעל חתם סופר) זצ"ל שלא הניח לאבל להתפלל בחנוכה אפי' תפלת שחרית שקודם ההלל. ושו"ר כן בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' מג). ע"ש. (ודמי למ"ש המהר"ם מינץ שם שהאבל לא יברך שהחיינו בבהכ"נ על הדלקת נר חנוכה שם, אף על פי שביתו בודאי שמברך שהחיינו. וכמבואר בשו"ת נוב"י תנינא (תארו"ח סי' קמא). ובברכי יוסף יו"ד (סי' רסה סק"ד). ובמחבר"ר א"ח (סי' תרעא סק"ט - י). ועוד פוסקים). אך בא"ר (סי' תקפב סק"כ) כתב, שמהר"ם היה אבל והתפלל בר"ח שחרית עד ההלל. ע"ש.

מסקנא דדינא שבר"ח יש ללכת אחר המנהג, ולפי מה שנהגו לאחרונה בירושלים ת"ו, הצבור יוצאים לחדר אחר לומר שם ההלל דר"ח. ואם יש טורח צבור בדבר, יצא האבל לחדר אחר, והצבור יקראו ההלל במקומם. ועכ"פ אין לאבל לומר ההלל דר"ח כלל. אא"כ חל יום שביעי לאבלו בר"ח, שאז לאחר שעמדו מנחמים מאצלו יאמר ההלל. ובשאר ערי הארץ שאין מנהג ברור בזה אצל הספרדים ועדות המזרח, יש להנהיג לקרות ההלל דר"ח בבית האבל, ורק האבל עצמו לא

ט. נשים פטורות מאמירת ההלל בימי החנוכה, ואף שחייבות בנר חנוכה מטעם שאף הן היו באותו הנס, מן ההלל פטורות, כשם שהן פטורות מן ההלל במועדיו ה'. ואם רצו לגמור ההלל, רשאות לגומרו, אך לא תברכנה, דספק ברכות. וגם הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כאן לא תברכנה על ההלל בחנוכה, כיון שזו מצוה שאין בה עשייה. (ח)

י. בכל שמונת ימי חנוכה יאמרו בשחרית בית יעקב לכו ונלכה באור ה', ומזמור של יום כרגיל, ואין לומר אלא "היום כך בשבת" ולא יותר. ואחר כך מזמור שיר חנוכה הבית. ויש נוהגים שלא לומר מזמור של יום רק מזמור שיר חנוכה הבית, ויש להם על מה שיסמוכו. (ט)

יא. המזמור ארוממך ה' כי דליתני שאומרים בתפלת שחרית קודם ה' מלך ה' מלך, גם בימי חנוכה מתחילים בו בפסוק ארוממך ה' כי דליתני, כמו בכל השנה. ולא ישנו בחנוכה להתחיל "מזמור שיר חנוכה הבית לדוד", כמו שכתוב במקצת סדורים, אלא יתחילו כמו בכל השנה מפסוק ארוממך, כי מאחר שעתידים לאומרו בשלימות בסוף התפלה אין לכפלו פעמים. ורק בסוף התפלה אחר מזמור של יום מתחילים לומר המזמור הזה בפסוק מזמור שיר חנוכה הבית לדוד. ובראש חודש טבת אומרים אותו

אחר, רשאים לקרות ההלל דר"ח בבית האבל. וטוב שגם בזה יצא האבל לחדר אחר. ובחנוכה יגמרו ההלל בברכותיו עם האבל. ורק לא יהיה האבל עצמו ש"צ בשחרית בחנוכה. [כ"ז מיכ"א ח"ד חיד"ס סי' לג]

יקרא ההלל. ובחנוכה גומרים ההלל בבית האבל, והאבל עצמו ג"כ יגמור ההלל עמהם. ואף למנהג אשכנז שמחמירים שלא לקרות ההלל בבית האבל, יש לעשות כן, שהאבל יצא לחדר אחר והצבור יקראו ההלל. ואם המת נפטר בבית חולים או בבית

נשים פטורות מאמירת ההלל בימי החנוכה

חנוכה מה"ת, אין מקום לחייב הנשים בקריאתו, מטעם שהיו באותו הנס, לפי מה שביארו התוס' בפסחים (קח:), שדוקא במצוות דרבנן, כגון ד' כוסות בליל פסח, והדלקת נ"ח, חייבו חכמים את הנשים, מטעם שאף הן היו באותו הנס, אבל במצות של התורה, אין לחייבן מטעם זה, כשם שמצינו שנשים פטורות ממצות סוכה, אע"פ שגם הן היו באותו הנס של ענני כבוד, כמו שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. וע"ע באורך ביב"א הנ"ל.

(ט) כן כתב בשו"ת כנסת הגדולה (סימן קלג הגב"י סק"ג), ובפרי חדש, ובשו"ת חקרי לב (חאו"ח סימן לב).

(ח) יביע אומר ח"ו (אורח חיים סימן מה). והנה במשנה (סוכה לח.) שנינו: מי שהיה עבד או אשה או קטן מקריין אותו (את ההלל), עונה אחריהם מה שהם אומרים. (דאינו יוצא י"ח בשמיעה בלבד, שהואיל ואינם מחוייבים בדבר אינם מוציאים את המחוייב ידי חובתו. רש"י.) ולמדנו שהנשים פטורות מקריאת ההלל בחג הסוכות, וה"ה לשאר ימים טובים, שפטורות מקריאת ההלל שבהם. וכתב בספר מעשה נסים (שרש א') לרבי דניאל הבבלי, שאמירת הלל בחנוכה היא מצוה מה"ת, וכמו שכן מתבאר במסכת תענית (כח:), ושכן מתבאר בפסחים (ק"ח:). ושלא כדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם שחולק על זה בספר מעשה נסים שם. ע"ש. ולפ"ז נראה שמאחר שקריאת ההלל בימי

אחר תפלת מוסף, אחר מזמור "ברכי נפשי" שהוא משום ראש חודש (שנאמר בו עשה ירח למועדים), כי ראש חודש נחשב תדיר לגבי חנוכה, ולכן מקדימים ברכי נפשי ואחר כך מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. י)

טעם שאומרים בחנוכה מזמור שיר חנוכת הבית לדוד

כדאמרינן (יומא טז.) דבית חשמונאי גנוז אבני מזבח ששקצו מלכי יון, והוצרכו לבנות מזבח חדש ולכן נקרא חנוכה. גם לפי המדרש שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנכוהו עד ר"ח ניסן, והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו', היינו נמי שהיה כמ"ש, ששילם לו להיות ביום חינוך המזבח ע"י מתתיהו, ששקצו מלכי יון מזבח הישן. וזכה לכוין לדברי האור זרוע (ח"ב סימן שכא) ולפיכך נקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח שנסתור ובנאוהו, והיינו נמי דאמר' במדרש למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכת נשיאים, לפי שהיה לוי מתרעם על שלא זכה להקריב, ואמר לו הקב"ה שלהם לא היה אלא יום אחד לנשיא ולפי שעה, וחנוכה שלך תהיה ח' ימים ולדורות, משמע שגם הוא היה נקרא ע"ש חנוכת המזבח כמו אותן של נשיאים. ע"כ.

י) הגר"מ פארדו בשו"ת שמו משה חאו"ח (סי' יד.) והנה בחנוכה קוראים בתורה פרשת הקרבנות של הנשיאים שהקריבו לחנוכת המזבח בימי חודש ניסן, בשנה הראשונה שהוקם המשכן במדבר. ולכאורה הטעם זכר למה שבאותם הימים של חנוכה, חנכו מחדש את המזבח, לכן אנו קורין בהם את הקרבנות של חנוכת המזבח. וכ"ה בפרש"י (מגילה דף ל:) בחנוכה בנשיאים, דהוי נמי חנוכת המזבח. ע"כ. אולם הטור (סי' תרפד) כתב בשם פסיקתא מטעם אחר, משום שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו. ובתו"ט (סוף מגילה) כתב, ואני מצאתי בספר מכבי שכשכבשו החשמונים ליונים מצאו המזבח משוקץ וסתרו אותו ובנאוהו מחדש וחנכו אותו בכ"ה בכסליו. וכ"כ המהרש"א (שבת כא:) דנקרא חנוכה ע"ש חנוכת המזבח

בחנוכה היה חנוכת המזבח

חנוכת המזבח בהעלותך את הנרות, ולפי שעל ידי כהנים נעשה, לכך סמך בברכת כהנים דבר אל אהרן ואל בניו לחנוכה המזבח. וכן בתהלים ה' יברך את עמו בשלום מזמור שיר חנוכת הבית. ובעזרא, כהניא וליואי חנוכת בית אלהא, לכך יש בעל הנסים דחנוכה קכ"ה תיבות כחשבון כהנים. ע"כ.

וכן הוא במגילת תענית "בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת. חנכת בית חשמונאי לדורות, ולמה היא נוהגת לדורות, אלא שעשאוה בצאתם מצרה לרוחה ואמרו בה הלל והודאה והדליקו בה נרות בטהרה, לפי שנכנסו יונים בהיכל וטמאו כל הכלים, ולא היה במה להדליק, וכשגברה יד בית חשמונאי הביאו שבעה שפודי ברזל וחפוסם בבעץ והתחילו להדליק".

ובמחזור ויטרי (סימן רלט) הביא: ומה ראו לקרות בחנוכה חנוכת המזבח, דא"י במדרש בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה וכו', אמר הקב"ה עלי לשלם לו, ומה שילם לו חנוכה בימי חשמונאי. וסימן הוא בידינו. חנוכה. חנו בכ"ה בכסליו. ד"א חנוכה. חן בכ"ה בכסליו. מצאו חנוכה. מצאו חנינה. וכן כתב הרמ"א (סי' תרע סעיף ב:) וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח, מהר"א מפרא"ג. וע"ע ברוקח (סימן רכה) זא"ת חנוכת המזבח, בגימטריא זאת יהיה בימי חשמונים. זאת חנוכת המזבח, בגימטריא אז שמנת ימי המזבח. ביום המשח אותו מאת, בגימטריא חנוכה ביום עשרים וחמשה בכסליו. להעלות נר תמיד בפרשת ואתה תצוה, לפי שחייב להדליק נרות בחנוכה לכך סמך זאת

באותה שנה ירדה להם אש על המזבח ונשארה עד החרבן

של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות, ולמה קורין את ההלל מפני שכתב אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח). וכמה חנוכות הם, שבע חנוכות הם, ואלו הם. א. חנוכת שמים וארץ שנאמר ויכולו השמים והארץ, ומה חנוכה היה שם ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר. ב. חנוכת החומה שנאמר ובחנוכת חומת ירושלים (נחמיה יב כז). ג. חנוכת של עולי גולה, שנאמר והקריבו לחנוכת בית אלהינו דנא וגו' (עזרא ו יז). ד. חנוכת הכהנים זו שאנו מדליקין. ה. חנוכת העולם הבא שנאמר אחפש ירושלים בנרות (צפניה א יב). ו. חנוכת הנשיאים זאת חנוכת המזבח (במדבר ז פד). ז. חנוכת המקדש מה שקראו בענין מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ע"כ.

אולם אכתי צריך להבין למה אומרים בחנוכה אחר המזמור של יום, מזמור נוסף שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים פרק ל), וכן יש נוהגים לקרות מזמור זה אחרי הדלקת הנרות.

י"א שבחנוכה חנכו את בית המקדש

על ההיכל, ובזה מטמאים את ההיכל. כי מצד ההיכל בלבד גובר עליו כח יון. ולכך כשגברו על ההיכל, טמאו את כל השמנים שבהיכל. ודוקא שמנים, כי השמן הוא מיוחד לקדושה. וראיה לזה, שבשמן מקדשין ומושחין הכל (שמות ל, כו - לג), והוא עיקר הקדושה, ואף בזה שלטו יון, וטמאו את כל השמנים.

ובשל"ה (פרשת וישב בהגה תורה אור) כתב: חנוכה, בו היה חנוכת בית המקדש, והוא רומז לחנוך העולם. כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצות, והיונים רצו לבטל תורה ומצות מישראל. וכשגברו החשמונאים אז נתגברו התורה והמצות, ממילא נתחנך העולם. וכמו שהעולם נברא בכ"ה לחודש, כי העולם נברא כ"ה לאלול, ומה שאמרו (ר"ה י): העולם נברא בתשרי, זהו בריאת האדם, אבל התחלת הבריאה בכ"ה לחודש, כן חנוכה כ"ה לחודש. וכמו שראשית הבריאה י"ה אור' (בראשית א, ג), כן מצות חנוכה בנרות. וכמו שאור הראשון נגזר

גם התוס' יו"ט (פ"ג דמגילה מ"ו) כתב, מצאתי בספר מכבי, שכאשר ניצחו החשמונאים את היונים, נכנסו למקדש ומצאו את המזבח שהיה משוקץ ע"י היונים, (כמ"ש בע"ז נב:), וסתרו אותו, וחזרו ובנאוהו מחדש, וחנוכו ביום כ"ה בכסלו. ע"ש. ורבינו פרחיה בפירושו (שבת כא:), כתב, ונקראת חנוכה על שם שחינוכו בה המזבח בקרבנות תודה ונדבה להשי"ת על תשועתם. ע"ש. והחיד"א במחזיק ברכה (ריש סי' תרע) הביא עוד מ"ש בספר בן גוריון (סוף פרק כ), שכאשר חזרו החשמונאים לירושלים, ומצאו המזבח משוקץ, חזרו ובנו את המזבח ויעלו עולות על המזבח, ואש קדושה לא מצאו, ויצעקו אל ה', ותצא אש על המזבח וכו' ותהי האש כל הימים על המזבח עד החורבן. ע"ש.

ובפסיקתא רבתי (פיסקא ב מזמור שיר חנוכה) ולמה מדליק נרות בחנוכה, אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון שנאמר ועוררת בניך ציון על בניך יון (זכריה ט ג) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין

ויש אומרים שבימי חנוכה חנכו את בית המקדש. ולפי שהיוונים טמאו את בית המקדש ונסתלקה השכינה. וכן נראה בספר נר מצוה למהר"ל (ח"ב עניני חנוכה): והשי"ת ראה רשעתם שטמאו היכל שלו, וגם כן גזרו שמד לבטל התורה ומצותיה, ונתן כח ביד חשמונאי שהם כהנים עובדי השם בהיכלו, ואלו נצחום דוקא, ולא אחרים. כאשר נצחום, טהרו את המקדש. וכאשר לא היה להם שמן, נעשה להם נס, שיוכלו לטהר ולחנך הבית. ולכך נקרא 'חנוכה', שהיו מחנכין את בית המקדש, אחר שטמאו אותו בני יון. ולפיכך הנס הזה שנעשה בשמן, הוא הנצחון שנצחו ישראל היונים, כי הניצוח היה בשביל שטמאו את ההיכל, והשי"ת רצה בעבודת ישראל, ולכך נעשה הנס בנרות. כי היונים היו מטמאים את ההיכל שכך כח יון מיוחד להתגבר על ההיכל יותר מכל האומות. וסימן לדבר 'היכל' עולה למספרו ס"ה, ו'יון' מספרו ס"ו, להורות כי יש למלכות יון כח גובר

ואין משתמשין בו (תגיגה יב.), כן הנרות הללו אסור להשתמש בהן. ורמז לדבר 'יהי אור' 'יהי' עולה כ"ה. וכשגברו החשמונאים זכו לשלש אורות: ראשון, אור השכינה, דהיינו טהרת המקדש שטמאו היוונים, והם טהרו המקדש, משכן השכינה נקרא אור, כמו שנאמר (מ"כ ז, ח) 'ה' אור לי'. השני, אור התורה. השלישי, נר מצוה, כמו שנאמר (משלי ו, כג) 'נר מצוה ותורה אור'.

ושו"ר בארחות חיים (הל' חנוכה אות ב) שבלילה הראשון שלא היה בו נס של השמן, אז חינוכו החשמונאים את הבית לעבודת בית המקדש אחר שביטלוהו היונים. ע"ש. וכ"ה בכלבו (סימן מד) ולמה (נקרא) חנוכה, אית דאמרי

לפי שאז חנכו את הבית מעבודה שבטלו היונים. ובחיי אדם (כלל קנר סעיף ה) וי"א שמצוה קצת להרבות בסעודה בחנוכה, שבימים האלו נגמר מלאכת המשכן, ועוד לפי שהצורים טמאו ההיכל, ועשו חנוכה הבית בח' ימים אלו בבית המקדש. ומכל מקום לא היו סעודת מצוה, וכשאומרים זמירות ושבחות, הוי סעודת מצוה. ע"כ. [ובערוך השולחן] (סימן תרע) כתב, במדרש אי' שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו ולא חנכוהו עד ר"ח ניסן, ולכן עשו כמו חנוכה המשכן שהיו שבעת ימי המילואים וביום השמיני היה גמר התחלת העבודה במשכן ע"י אהרן ובניו, וכן עשה שלמה המלך, ולכן לזכרון קראו יו"ט זה ג"כ חנוכה מלשון חנוכה המזבח וחנוכה הבית].

האם החשמונאים הקריבו בימים אלו קרבנות שעשו בדור המדבר לחנוכה המשכן או חנוכה המזבח

ומעתה יש לעיין עוד בזה, דשמא החשמונאים הקריבו באותם הימים את קרבנות הנשיאים שהקריבו במדבר לחנוכה המזבח, או שעשו חנוכה המקדש כדין שעשה משה בז' ימי המילואים. ונחלקו בזה הראשונים אם מצות המילואים נוהגת לדורות. ד"א שאינה נוהגת לדורות, וי"א שנוהגת ואף נמנית במנין המצוות, וי"א שנוהגת לדורות, ורק שאין למנותה במנין המצוות, לפי שהיא בכלל מצות בנין בית המקדש. [ע' בהשגות הרמב"ן לסה"מ (שורש ג) וכן פרשת חנוכה המזבח שמנה וכתב בפרשת משכן חנוך מזבח, ובודאי חנוך המזבח הוא מצוה לדורות, כמו שכתוב וזה אשר תעשה על המזבח, שהיא מצות החנוך, ומזה שנינו (מנחות מט.) אין מחנכין את המזבח אלא בתמיד של שחר. ונראין הדברים עוד שאף המשכן בהקמתו ובית המקדש בהבנותו צריכים חנוכה לעולם, ונדבת הנשיאים היתה הוראת שעה בשיעורים ההם שעלו בדעתם, אבל החנוכה כמו חובה היא. וכן עשה שלמה חנוכה (מ"א ח דה"ב ה), וכן אנשי הכנסת הגדולה (עזרא ו), ואף לימות המשיח, וכמו שאמרו (שם מה א) מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה. ונראה אלי כי המילואים שהקריבו על הכהנים למלא את ידם לכהן, לא היו אלא לשעה, אבל היו שם מילואים עוד על המזבח להקדישו, והמילואים האלו הם שהקריבו בימי עזרא וכו' כי היה המזבח החדש צריך

מילואים לקדשו כראשון בימי משה. וכן על הבית עצמו הקריבו מילואים לקדשו כדכתיב (יחזקאל מה) בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר לחטאת וחטאת את המקדש. ע"כ. ובמשך חכמה (במדבר י, י) כתב, מכבר פרשתי "וביום שמחתכם" הוי עת חנוכה המזבח וזה בחזקיה הוי חינוך לכן היו מחצצרים בחצוצרות, ולכן היה "בשמחה" וכו', ולכן בחנוכה, דהוי "מילואים בימי חשמונאים", שבו מזבח חדש, ששקצום מלכי יון את אבני המזבח, הרמב"ם (הל' חנוכה ג, ג) דהוי ימי שמחה וקבעום לשמחה. ע"ש].

גם בשבולי הלקט (סימן קעד) כתב, חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה, שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונאים טהרו את הכל, ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכו לעבודה, וכן עשה עזרא, כדכתיב ובחנוכה חומת ירושלים בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתורות ובשיר מצלתיים נבלים וכנורות. תורות זה קרבן, שיר זה הלל, ואין קרבן בלא הלל, והרי אנו קורין כל יום נשיאים כל יום ויום נשיא שלו חלוק משל חברו, א"כ כל נשיא ונשיא צריך לגמור הלל על קרבנותיו.

ובלבוש (סימן תרפד) כתב, הטעם שקורין בנשיאים,

מפני שיש קבלה בדינינו (עי' פסיקתא רבתי ו) שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו, ונס של חנוכה נמי שהיה ג"כ באותו היום הוא כמו חנוכה המקדש מחדש לאחר שננטא בימי יוונים דומין להדדי, והוי ליה מעין המאורע, אע"ג שלא הקריבו הנשיאים הקרבנות עד ר"ח ניסן, מ"מ כיון שאלו הקרבנות היו לחנוכה המשכן הוי שפיר מעין המאורע. ע"כ. ולעיל (סימן תרע) כתב הלבוש, והטעם משום דבאותם הימים היה גם כן חנוכה המזבח שבמדבר. ובא"ר שם בשם מלבושי יו"ט, "בחנוכה שבימי חשמונאים".

וז"ל ספר יוסיפון: "הקהיל יהודה את העם ואמר אחרי הנצחונות וכו' לעלות לירושלים ולטהר את המקדש וכו' ואולם כשהגיע כל ההמון לירושלים ומצא את בית המקדש שמם והשערים שרופים וכו' לאחר שטהורו בקפדנות והכניס בו כלים חדשים מנורה שלחן ומזבח וכו' ובעשרים וחמשה לחדש כסלו הדליקו נרות במנורה והקטירו על המזבח ושמרו חלות לחם על השלחן והעלו עולות על המזבח החדש. וקרא המקרה ודבר זה נעשה לאחר שלש שנים באותו יום שבו נהפכה עבודת הקדש וכו'". ע"כ.

ובשפת אמת (בראשית. לחנוכה) כתב, דרשו חז"ל ובאו בה פרוצים וחיללוהו, כיון שבאו בה פרוצים נעשית חולין. וכשיקצו מלכי יון את המזבח לע"ז, בודאי נסתלקה השכינה, וכמו כן האש שירד מן השמים, ונסתלק אז, א"כ אח"כ כשנעשה הנס בודאי חזר האש בנס דנרות, וחזרה הקדושה למקומה, ונתחנך הבית. וכמו כן ממש בנפשות בני דעיקר המקדש הוא אות על אור הקדושה שבנפשות בני ישראל כדדרשו חז"ל ושכנתי בתוכו לא נאמר רק בתוכם, והיונים טמאו נפשות בני ואח"כ נעשו כבריה חדשה, וכתוב ועם נברא יהלל כי בודאי לא לחנם קבעוהו בהלל והודאה, רק לשנה הרגישו בנפשותם הארת הקדושה ונתמלא פיהם שירות ותשבחות, דכתיב עם זו יצאתי לי תהלתי יספרו. לכן ככל עת שנפשות בני מתבררין ונבדלין מתערובות האומות ונעשין מיוחדין לעבודתו ית' הם מספרים כבודו ית', אחר זמן מצאתי ביוסיפון כי בא להם אש ע"פ נס. ע"כ.

עוד מצינו חנוכה בימי החנוכה, כמו שהעיר מרן

אאמו"ר בספר חזון עובדיה חנוכה (עמוד יז) ממה שמצינו בחגי (פרק ב פסוק יח) שביום כ"ד כסלו (עשרים וארבעה לתשיעי) נוסד היכל ה'. ע"ש. והביא שכן כתב ג"כ הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' עתר) שנראה לי שנקראת חנוכה, על שם חינוך ההיכל של בית שני שנוסד בזמן הזה, ככתוב בנבואתו של חגי (ב. יח), שבעשרים וארבעה לחדש התשיעי (הוא כסלו) הוסד. ולמחרתו חינוכוו בהקרבה ובהדלקת הנרות מבערב. ומכאן יש סעד גדול למה שנהגו להרבות בימי חנוכה בשמחה, ולעשות בהם סעודות. ע"ש. [וכ"כ בסידורו, שמצוה לעשות את ימי חנוכה ימים טובים בשמחת סעודות. ע"ש].

וזה לשון הגאון יעב"ץ במר וקציעה שם, ואומר אני שעשו זכרון ליום ראשון, לכבוד ההיכל שהדליקו בו תחילה בבית שני, ועוד אולי זכות זה היום (עמדה להם שהיום גורם), לפי שחנוכוהו להיכל בו תחילה "על ידי הדלקת המנורה", וזה עמד להם שנעשה להם בו הנס שמצאו הפך, וכיוצא בזה מצינו הרבה במדרשות, שהיום גורם לעשות בו נס, וכדברי הרמב"ן ז"ל במקומות הרבה בפירוש התורה, שזהו שארז"ל מעשה אבות סימן לבנים, שכל הניסים העתידיים צריכים תחילה לפועל דמיון, ונרמז הכל במקרא, שבכל דבר של נס, נעשה דוגמתו תחילה. ואם כן זה היום הוא עיקר הנס בכללו ובסיבתו וזה נכון מאד. עכ"ר. ומבואר שחנוכה בית המקדש נעשתה על ידי הדלקת המנורה.

גם בשו"ת ויען יוסף גרינוולד (אר"ח סימן שצד) הביא דברי הגאון יעב"ץ הנ"ל, שכתב ליישב קושית הב"י מפני מה מדליקין בליל ראשון, וכתב דכיון דחנוכה הבית בימי חגי היה בכ"ד בכסליו ואין מחנכין את המנורה אלא בין הערבים, אם כן היה חנוכה המנורה אז בליל כ"ה. וכתב שהרי ענין חנוכה המשכן הלא לא על המנורה לבד היה אלא על כל הכלים, ויש לומר שלכן היה עדיין תרעומות יום כ"ה כסליו, על כל חנוכה המשכן בכללו, ולא נתפייס בימי חגי שהיה עיקר חנוכה הבית ביום כ"ד כסליו, והמנורה לבדה נתחנכה בליל כ"ה, אבל בימי החשמונאים כל הבית נתחנך מחדש ביום כ"ה כסליו דהרי היוונים פרצו בו פרצות וחיללוהו

והוצרכו לקדש הכל מחדש.

ומבואר בזה, שענין חנוכה בבית המקדש לימי החנוכה יתכן בד' אופנים. א. שבימי החשמונאים חנכו את המזבח, אחרי ששיקצו היוונים את אבני המזבח. ב. שבימי החשמונאים

חנכו מחדש את בית המקדש אחרי שפרצו בו היוונים י"ג פרצות וטימאו את הכל. ג. על שם שהיה ראוי להיות בימים אלו חנוכת המשכן שבמדבר. ד. על שם חנוכת בית שני כנזכר בנבואת חגי.

מדוע סמכו על הנס ולא הדליקו בשמן טמא שהרי טומאה הותרה בציבור

והנה נודע קושיית המפרשים, מדוע סמכו על הנס ולא הדליקו בשמן טמא, שהרי טומאה הותרה בציבור, ויכלו להדליק בשמן טמא. וכתב הגאון מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (ח"א או"ח סימן עה) דק"ל שטומאה דחווה בציבור ולא הותרה (כבמאור ברמב"ם וס"מ רפ"ב משבת, ובפ"ד מביאת המקדש ובב"י או"ח סי' שכת), אלא שקושיית המפרשים היא אף למ"ד דחווה בציבור, כיון שאף שמהדרין אטתרה כל מאי דאפשר מ"מ זהו בדרך הטבע לעשות בטתרה מהדרין עליה, אבל לעשות נס שהוא חוץ לטבע לא. וקשיא לכ"ע טורח הנס הזה למה הא טומאה דחוי בציבור. אך לפי מה שנתבאר שחנכו את המקדש בימים אלו, יש לומר שבשביל חינוך צריך שמן טהור.

בפנ"י דלהלן. וכעין זה תירץ בספר גליוני הש"ס (שבת כא:), והביא מש"כ בספר דעת זקנים לבעה"ת (פ' שמיני), שכהן הדיוט ביום שנמשח לעבודה אסור בטומאת קרובים כמו כה"ג, וכן מצינו עוד כה"ג בחי' הר"ן (ר"ה יג.) לענין עומר, שהעומר הראשון צריך להיות כמצותו.

ובעצם הקושיא, הנה הפני יהושע (שבת שם) שעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם, כדאשכחן (אבות פ"ה מ"ב) שנעשה זה הנס תמיד, שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם, והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה, שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל וגזרו כמה שמדיות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות, שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדדרשין נמי לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון, להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה, כן נראה לי נכון. ע"כ. וכע"ז תירץ בשו"ת שדה הארץ (ח"ב חא"ח סי' לד) שאף שי"א שלא סכמינן אניסא, מ"מ בראות בני החשמונאים שהשי"ת הפליא חסדו עמהם במלחמה, בראותו את החשמונאים אשר השליכו נפשם מנגד, ומסרו נפשם על קדושת שמו יתברך, לצאת לקראת נשק, לכן יצא ה' ביום ההוא ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב והפילם חללים לפניהם, ומסר רבים ביד מעטים, וגבורים ביד חלשים, ראו בנים את גבורתו שבחו והודו לשמו, לכן היו בטוחים שימשיך השי"ת לעשות עמהם נס בכך השמן, כדי שלא ידליקו בטומאה להראות חבתם לפניו, כמ"ש הרב יד אהרן (סי' תרע) בשם הגאון ר' בנימין הלוי.

וכיו"ב מצינו שכתב במשך חכמה (כמדבר ח, ב) שהביא מאי דק"ל שהדלקה לאו עבודה וכשרה בזו, והקשה בתוספות ישנים שהרי "אהרן" כתיב, וכתב לתרץ, דנראה משום דתנן אין מחנכין את המנורה אלא בנרות של בין הערביים. והנה במדרש אמרו שאהרן היה עצוב שנתחנך המשכן על ידי הנשיאים, וזה לחנך המנורה בפעם הראשונה, צוה אהרן להעלות ולהדליק. אבל לדורות כתיב (שמות כז, כא) "יערך אותו אהרן", רק הסיודור וההטבה, לא ההדלקה. וכן להלן "ויעש כן אהרן וגו'" כאשר צוה ה', שבפעם הראשונה שנצטוו עשה כן שהדליק. אבל אם היה לדורות, הלא לא נודע שעשה "כאשר צוה" עד יום מותו, וקיים כל ימיו ההדלקה. ע"כ. והיינו שהדלקה של חינוך שאני, שהיה צריך דוקא אהרן ממש.

ויש להוסיף שכיון שע"י שחללו את הקדושה נסתלקה הקדושה, על כן רצו לבחון אם אכן יעשה להם השי"ת נס ותחזור השכינה, והסימן לזה נתנו בנרות שהם עדות לישראל השכינה שורה בישראל, כמו שהיה עדות בנר המערבי (ע')

וכ"ב הגאון חכם צבי (ס"ט פז), שאע"פ שטומאה הותרה בצבור, רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו, ועשה להם נס בשמן הזה. ע"כ. נויש להוסיף שהיוונים טימאו בכוונה את כל השמנים על מנת לבטל מצות הדלקת המנורה, כדאיתא בברייתא דמעשה חנוכה (הובא באוצר המדרשים איינושטיין חנוכה ד"ה מעשה חנוכה) "חזר ואמר מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם, וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר להעלות נר תמיד, וכתוב עליו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, תן חלק לשבעה, שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בביהמ"ק, וגם

לשמונה ימי החג אין בריה יכולה להם, עמדו וטמאו כל השמנים שבבית המקדש ולא נשתייר כ"א פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח, ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית. ע"כ].

"א שירדה להם אש מהשמים עד חרבן הבית - וסדר הדורות של נצחון היוונים לשיטת ספר יוחסין

ודע עוד, שי"א שירדה להם אש מהשמים עד חרבן הבית השני, כמו שהובא בספר יוחסין (מאמר ראשון), ואגב אעתיק את כל לשונו: בשנת רי"ב לבנין בית שני (בשנת ג' אלפים ותרס"א ליצירה), מרד מתתיה בן יוחנן כ"ג הנקרא חשמונאי באנטיוכוס מלך יון, ועמד הוא ובניו על משנה מלך יון המולך בירושלים והרגוהו ואת כל חילו. הוא פוליפוס השר שהרג אלף נפשות מישראל בדרך שהיו שומרין השבת שנתן אש על פי המערה. וכן אז אנטיוכוס הרג לשבעה בני חנה הצדיקים והיא אחר מיתתן פרחת נפשה, והדברים שדברו אלה הצדיקים הוא שבח גדול לישראל. ואז אלעזר הישיש החסיד הוכה במכות ויצאה נפשו לחיי העולם הבא. וזה אלעזר הישיש הוא מהע"ב זקנים שהעתיקו התורה לתלמי מלך מצרים ומלך יון (מגילה ט.) וכו', וזה תלמי היה נתן מתנות רבות לחכמים ולבית המקדש. ובדברי הימים לנוצרים שהיו שלש מאות אלף ספרים מהחכמות, ושאמרו לו חכמיו כל הספרים שיש לך כלם ספורים והבל, והעיקר שתעתיק תורת היהודים האלהית, ואז שלח מיד לירושלים בעבור אלעזר הישיש וע"ב זקנים ועשה להם כבוד גדול ושמח שמחה גדולה. ואחר שמת אלעזר הישיש אז מלך מתתיה שנה אחת, ומשח לבנו יהודה הגבור למשיח שר צבא, ובימיו בא נקנור לירושלים ונהרג, וגם בא אנטיוכוס מלך יון ונצחו יהודה ונפל מעל המרכבה ותשברנה כל עצמותיו כי היה כבד, וגם

הוסיף לו ה' מכה שהיה ריחו מוסרח כנבלה עד שאנשיו ברחו ממנו, ונדר לימול בשר ערלתו הצורך המבטל ברית מילה ולא שמע ה' תפלתו ונפלו מעיו ארצה וימת.

ואז בא יהודה וכל החסידים ויטהרו הבית ויביאו עצים ואש הקדש לא מצאו, ויקראו אל ה' ותצא אש מן האבן אשר על המזבח ויתנו עצים עליה ותהי האש ההיא עד הגולה השלישית. ובית דינו של חשמונאי גזרו על הגויה משום נשגז', ובית שמאי ובית הלל גזרו אפילו על ייחוד דגויה על שאר התקנות. ויעשו חנוכת המזבח בחדש כסלו בכ"ה יום בו, וישימו את לחם הפנים וידליקו הנרות ונעשה נס גדול בשמן כמו שקבלו רבותינו ז"ל (שבת כא:), ויהללו לה' שמנה ימים. וזה יהודה מלך שש שנים ונהרג במלחמת מצוה לעולם הבא. ואחריו מלך יונתן אחיו כי אלעזר אחיו כבר מת בזמן יהודה במלחמה שנפל פיל גדול עליו שהיה גבור גדול, וזה יונתן מלך שש שנים. ואחר כך מלך שמעון אחיו בן מתתיה י"ח שנים. ואלו השלשה אחים שמלכו שלשים שנה הם צדיקים שאמר זכריה עליהם וישקלו את שכרי שלשים כסף. אבל בדברי הימים של הרומיים יהודה מלך ארבע שנים, ויונתן י"ט, ושמעון ח' שנים, וכן בספר בן גוריון. ומאז התחילו הרומיים לכבוש ישראל שיהיו תחת ידם. כי יהודה התחיל אהבה עמהם ולגדלם. כי הם החיה הרביעית שראה דניאל וקיפפה. ובעבור שהשמד יהודה ליונים עשו

ברית ועמדו בו כ"ו שנים ואחר זה ק"פ שנים קודם חרבן הבית כדאיתא בע"ז (דף ח:) ובשבת (דף טו.) ובטלו הברית ומשם ואילך היו משועבדים לרומיים, ואז התחילה גלות אדום. ואחר זה מלך יוחנן בן שמעון בן מתתיה הנקרא הורקנוס וכן בלשון חכמים ז"ל נקרא ינאי וזה עלה והחריב בית המקדש של כותיים והרג המינין, ובשובו בשלום עשה משתה לחכמים, ואז בסעודה ההיא היה מעשה אלעזר בן פועירא הנזכר בקדושין (דף טו.) שהרג החכמים, והמלך זקן מאד ולאחר ששימש בכהונה גדולה לדעת רז"ל שמנים שנה נעשה צדוקי, ולדעת רש"י אשתו אחות שמעון בן שטח. ואינו נראה כפי יוסף בן גוריון, וכן כתב רבי שמעון דוראן בחלק ג' ממגן אבות בפרק הרביעי כמו שכתבתי כי אשת אלכסנדר בנו היא אחות שמעון בן שטח, ומת יוחנן ומלך תחתיו אלכסנדר בנו שנקרא ינאי גם כן בלשון חכמינו ז"ל. והיתה אשתו אחות שמעון בן שטח.

הכלל העולה: מתתיה שנה אחת, יהודה בנו ו' שנים ונהרג, ויונתן אחיו ט' שנה, שמעון אחיו ז' שנים ויהרגו אותו חתנו של אנטיוכס נשוי עם בתו, וימלוך יוחנן בן שמעון אשר נקרא הורקנס כ"א שנה ויכהן בנו אריסטובולוס תחתיו שנה אחת והוא התחיל לתת כתר מלכות בראשו ויהפוך הכהונה למלוכה, וימלוך אחיו אלכסנדר כ"ז שנה וימת, ותמלוך אלכסנדרה אשתו ט' שנים ובעלה היה ינאי ר"ל אלכסנדר, ואחריה מלך אריסטובולוס בנה ג' שנים, וימלוך הורקנס אחיו מ' שנה ויש נוסחא שאומרת נ' שנים ומרד אנטיגנוס בן אחיו ונהרג במצרים אחר ג' שנים למלכותו, ומלך הורדוס ל"ז שנה, וארקילוס בנו ט' שנים ויקחהו מלך רומה והמליך אנטיפרס אחיו ויסב שמו הורדוס כשם אביו וימלוך י"ב שנה, וילך וילכוד ספרד על אשר לקח מלך ספרד לאשת אחיו וימת שם, וימלוך תחתיו אגריפס השני בנו ד' שנה, ובשנת כ' שנה לזה אגריפס בחדש החמישי הוא חדש אב בט' לחדש נחרב המקדש, השם יתברך יבנה אותו במהרה בימינו. ע"כ.

וראיתי מי שכתב טעם נוסף למה שקורין פרשת הנשיאים בחנוכה, שיש לבאר, שכל מה

שתקנו לעשות בימים טובים, הכל הוא מה שעשו באותה שהנה של הנס ממש. ויש אומרים שגם מצות נר חנוכה, הוא זכר למה שבשנה הראשונה לרוב שמחתם הרבו בהדלקת נרות. וכן הבאנו לעיל מהגהות מקור חיים לבעל החוות יאיר, שכתב שתקנת מצות נר חנוכה, הואז כר לשמחה שהיתה אז, שהיו מדליקין נרות אחר הנס, כמ"ש והדליקו נרות בחצרות קדשין. עכ"ד. ובזה א"ש, מה שמקשים שהרי ההדלקה היא בבית המקדש ולא בחצר העזרה, וי"ל שהכוונה שהדליקו נרות לתוספת אורה ושמחה וכמו בזמן בית השואבה. וכן אמרו הלל והודאה. וקוראין בפרשת הנשיאים, עד דרך ונשלמה פרים שפתינו. ואז כיון שהיוונים טמאו את המשכן והוצרכו לחנוך אותו מחדש, א"כ כמו שבחנוכת המשכן הקריבו הנשיאים קרבנותיהם בשביל חנוכת המזבח, אף כאן יש צורך בזה, ויתכן שהקריבו ג"כ קרבנות, או עכ"פ לקיים ע"ד ונשלמה פרים שפתינו.

ובספר פרי צדיק (בראשית לחנוכה) הבי"ד הרמ"א שבאותן הימים היה חנוכת המזבח, וכתב: "ואף שחנוכת המשכן היה בניסן ושל בית המקדש היה בתשרי, המכוון הוא עפ"י מ"ש בפסיקתא שנגמרה מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו. אך קשה הא גם בחנוכת המשכן בניסן לא היה בהם חיוב משתה וסעודה ולא נזכר שעשו יום טוב. אמנם יש לומר כיון שהיה אז שלמים בקר שנים וחמישה עשר אילים וכבשים ושלמים נאכלין לבעלים ויש בו רמז לסעודה. ואף שמסתמא אכלו כל השבט ומה זה נחשב לאכילה לשבט מכל מקום לפי שהיו אז הכבשים גדולים (כמו שאמרו ב"ר ס"ה י"ז. ועיין מנחות פז.) יכול להיות שהיה אכילת בשר בכזית לכל אחד מהשבט ומצינו בלחם הפנים כזית יש אוכלו ושבע יש אוכלו ומותיר (וימא לט.) ועל כל פנים היה בו אכילת בשר. ולזכר זה ששילם הקב"ה חנוכת החשמונאים בכסלו יש בו גם כן סעד לסעודה. ע"כ. ושם (פרשת מקץ) "ועוד יש רמז בשבת חנוכה בחינוך לחם הפנים, כי בחנוכה היה חנוכת המזבח ששקצום היונים, "והיה נצרך לחנך בקרבנות" ובשבת על ידי השנים עשר לחם היה החינוך של השולחן. ואיתא בפסיקתא

סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה

א. בכל שמונת ימי חנוכה קוראים בפרשת הנשיאים, וכשחל יום ראשון של חנוכה בחול, מתחיל הכהן מפרשת כהנים עד "ויקריבו אותם לפני המשכן", והלוי קורא משם עד "ויהי המקריב ביום הראשון", והשלישי קורא משם עד "ביום השני". ויש נוהגים שהכהן קורא עד סיום ברכת כהנים בלבד, ואף על פי שיש להם על מה שיסמכו, נכון להודיעם שיותר טוב להמשיך עד "לפני המשכן", ואם יסכימו לבטל מנהגם תבוא עליהם ברכה. ואין צריך לומר שאם טעה השליח צבור וסיים לכהן "ואני אברכם". וקפץ הכהן ובירך ברכה אחרונה שיצא, ואין מחזירין אותו. (א)

ב. ביום השני קורא הכהן הפרשה של יום השני עד "מלאה קטרת", והלוי משם עד ביום השלישי. והשלישי חוזר וקורא ביום השני עד ביום השלישי. ואם טעו וקראו של יום שלישי ביום שני או להיפך, וסיימו הקריאה, יצאו ידי חובתם, ואין צריך לחזור ולקרות אפילו עדיין הספר תורה מונח לפניהם. וכן הוא הדין לשאר ימי חנוכה. וכן אם טעו וקרא הלוי קריאה של היום שאחריו. (ב)

ובתוספות הרא"ש (סוף מגילה) כתב, בחנוכה אנשיאים פי' הר' שמעיה, משום דמכ"ה בכסלו היה ראוי המשכן להקים, וכו' ולפי שהיה ראוי להקימו מכסלו ולחנכו קורין פרשת נשיאים בחנוכה.

(סוף פרשה ב') שבע חנוכות הם חנוכת ברייתו של עולם דכתיב ויכלו השמים וגו', (ב) חנוכת המשכן, (ג) חנוכת הבית, (ד) חנוכת בית שני, (ה) חנוכת חומת ירושלים, (ו) זו של בית חשמונאי, (ז) חנוכת העולם הבא. וע"ע בברכי יוסף (או"ח תרע סק"ה).

סדר קריאת התורה בחנוכה

(א) בגמ' (מגילה לא.) אמרו, שבחנוכה קוראים בפרשת הנשיאים שהקריבו לחנוכת המזבח. והטעם לזה, מבואר בפסיקתא, אמר רבי חנינא בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן, והיה המשכן מקופל עד א' בניסן שהקימו משה, שבו נולדו האבות, ובו נגאלו ישראל ממצרים, והיה חודש כסלו מתרעם על הדבר, שמכיון שבו נגמר מדוע לא זכה בהקמתו, אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם לכסלו מה שהפסיד, ושילם לו חנוכת בית חשמונאי. ומטעם זה אנו קוראים בימי חנוכת בית חשמונאי פרשת חנוכת המזבח של המשכן. (וכן מבואר בספר האשכול ח"ב עמוד ס"ו, ובשבולי הלקט סימן קפ"ט, ובארחות חיים הלכות קריאת ספר תורה אות נ"ט, ובטור סימן תרפ"ד).

והנה שני גדולי הדור הגאונים מהר"ש אלגאזי ומהר"ש בן עזרא, הובאו דבריהם בכנה"ג א"ח (ס' תרפד) כתבו, שביום א' של חנוכה חובה על הכהן לקרוא בעיקר חובת היום, שאם יקרא רק פרשת

ברכת כהנים, הוי ברכה לבטלה וכו'. ע"ש. נוראה למהר"ש אלגאזי בספר לחם סתרים (דף קטו). שאם קורא הכהן פרשת ברכת כהנים בלבד, הוה ליה טועה בדבר משנה, דתנן (מגילה לא:) בחנוכה בנשיאים. וכן הסכים הפרי חדש (סימן תרפד) שהעושה כן קרוב להיות ברכותיו לבטלה, ודחה דברי השיורי כנה"ג שכתב, שאף שנכון להנהיג כמו שכתב הכל בו, לסיים עד לפני המשכן, מכל מקום כיון שאח"כ קראו בפרשת הנשיאים, הגם שהכהן קרא ברכת כהנים לבד, יצאו, ואין בזה ברכה לבטלה. וכתב על זה, ולא נהירא. וסיים, ואע"פ שהרשב"א (סימן תע) נשאל על מקום שקורין ביום ראשון כה תברכו, והשיב, שיעשו כמנהגם, העיקר דכתיבנא. ע"כ. וכן כתב בשמחת יהודה נג'אר (פ"כ ממסכת סופרים ה"י). וכ"פ בשו"ת דברי דוד (סימן כד) הובא בעקרי הד"ט (סי' לה אות ל). אולם הברכי יוסף (ריש סימן תרפד) כתב לקיים דברי השיורי כנה"ג, כיון דקיימא לן אין משגיחין בחנוכה

ג. ביום השמיני קורא הכהן עד מלאה קטורת, והלוי משם עד ביום התשיעי, והשלישי חוזר וקורא ביום השמיני, וממשיך משם הלאה, עד "כן עשה את המנורה". וכן פשט המנהג בארצנו הקדושה, ואין לשנות. ג)

קורא הראשון ברכת כהנים, והשני פרשת ויהי ביום כלות משה, ובשלישי ביום הראשון וכו', ויש נוהגים שהראשון קורא ברכת כהנים, ופרשת ויהי ביום כלות וכו'. ע"ש. ולא ערער כלל על המנהג הראשון, אלמא דשפיר דמי לעשות כן. והוא תנא דמסייע להכנה"ג וברכי יוסף, ודלא כמהר"ש אלגאזי ופר"ח. ומכל מקום יותר טוב לתקן ולהנהיג להמשיך עד לפני המשכן, וכמו שסיים הברכי יוסף בשירי ברכה, שהנכון להנהיג כן. ועיין עוד בספר פרי האדמה (ח"א דף כ:), ובספר בית עובד (דף קס"א:).

בחשיבות קריאת ספר תורה בימי החנוכה

בורים. ובסוף הפרק כתב הרמח"ל בזה"ל: והנה צריך שתדע, שמן התיקונים הגדולים שביירו הנביאים לישראל היה ענין הקריאה בתורה. וזה נכלל בב' בחינות, הא' קריאת הס"ת על הסדר עד תומו, וחזור חלילה על דרך זה, והב' קריאת פרשיות מיוחדות בזמנים מיוחדים. והנה כדי שנקבל מהתורה הארה בתמידות תיקנו הבחינה הראשונה שנהגה בו תמיד, ועל ידי הקריאה התמידית הזאת מתמיד בנו אור הקדושה הזאת. וגם בזמנים המיוחדים כפי עניינם, ראוי שנקרא הפרשיות הנוגעות לענייני אותם הימים, כדי להחזיק הארת הימים, ע"י כח התורה, שהוא הכח היותר חזר שיש לנו. ע"כ.

ב) כ"כ מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרפד סק"ה), ובשו"ת חיים שאל (סי' ק), ובספר לדוד אמת (סי' ט אות יב), ובספר כסא רחמים (דף סד עמוד ד). וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (אור"ח סי' שלד), ובשו"ת מחנה חיים (ח"ג מאור"ח סי' נא), ובשו"ת עמק המלך (סי' כה).

סדר קריאת התורה ביום השמיני של חנוכה

והאור זרוע חלק ב' (סימן שצ"ד) כתב, ביום השמיני קורא הכהן ביום השמיני וביום התשיעי, והלוי קורא ביום העשירי וביום עשתי עשר וביום שנים עשר, וישראל קורא מפרשת זאת חנוכה המוזכר עד כן עשה את המנורה. ע"ש. וכיוצא בזה כתב בסוף שו"ת מהר"ם בר ברוך בשם מהרי"ל,

כלל. ועיין תוספות מגילה (כג.), וברוקח (סימן רכו). ושם בשירי ברכה כתב, שהן אמת שאין ראייה מתשו' הרשב"א, ד"ל דהתם מיירי שנוהגים כמנהגינו, ובמקומו של הרשב"א היו נוהגים להתחיל מפסוק ויהי ביום כלות משה, וכמ"ש מנהג זה בארצות חיים (הלכות ס"ת), מ"מ מוכח מתשו' הרשב"א שאין לדקדק כ"כ בקריאת פרשיות אלו. ע"ש.

אולם במאירי (שבת כד. ד"ה כבר ביארנו במגילה) שבחנוכה מוציאים ס"ת וכו', ומכל מקום סדר קריאה חלוקה במנהגים שונים, יש נוהגים שביום ראשון

ובענין חשיבות קריאת ספר תורה וכן בימי החנוכה, ראוי להביא בזה דברי הרמח"ל בדרך ה' (שער ד פרק ז), שיש אור שמתנוצץ בכל חג מחדש, ואותו ההשפעה הרוחנית שהתנוצצה באותו זמן שהיה המאורע, הוא חוזר להתנוצץ בכל שנה באותו זמן מעין האור הראשון, וצחודש תולדת התיקון ההיא במי שקיבלו. ובוה מוסבר הענין שמצטיינו בכל חג לעשות את מצוותיו, אכילת מצה בפסח עם שאר מצוות החג, ישיבת וסכה בסוכות וכיו"ב, כי באותו הזמן יאיר שוב אותו האור ותחודש בנו תולדת אותו תיקון.

ועוד כתב בספר דרך ה' (פרק ח), שכן גם בחג החנוכה, שמאיר אור בימים ההם כפי התיקונים שניתקנו בהם, שנתגברו הכהנים על הרשעים בני יוון, שהיו מתכוונים להסיר בני מעבודת ה', ונתחזקו הכהנים, ועל ידם שבו ישראל לתורה ולעבודה. וכן ענין המנורה לפי תיקוניה, שהיו הקטרוגים נגד ענייניה, והחזירם הכהנים על

ג) הנה מבואר בהגהות מיימוני (פרק י"ג מהלכות תפלה אות ל') שמנהגם, שהכהן והלוי קוראים בכל יום פרשת היום, והשלישי שהוא ישראל קורא בפרשת הקרבן של מחר. וביום שמיני, כהן ולוי קוראים בקרבן היום, וישראל קורא מפרשת ביום התשיעי עד הסוף. וכן כתבו בס' האשכול ובשבולי הלקט שם.

וכתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סימן ק) בשם הגאון אביר הרוצים רבי ישראל מאיר מזרחי (מחבר שו"ת פרי הארץ ג' חלקים), שנראה בעיניו שביום השמיני קורא הכהן עד מלאה קטורת, והלוי עד ביום התשיעי, והשלישי שהוא ישראל חוזר וקורא מתחלת ביום השמיני ומסיים כל הסדר, עד כן עשה את המנורה. ובוזה נמצאו כל העולים קוראים בפרשת ביום השמיני, שהוא הקרבן של היום. ודייק כן מדברי הגאון בעל פרי חדש. וכתב על זה החיד"א, שאמנם שאר הרבנים חלקו על זה, ואמרו שאין ראיה מדברי הפרי חדש, ושאל להקפיד שכל העולים יקראו בקרבן של אותו היום, וכמו שכתב האליה רבה, שישראל קורא ביום התשיעי. אולם מכל מקום נראה שזהו לפי שהם נוהגים שבכל יום השלישי קורא בפרשת הקרבן של יום מחר, אבל לפי מנהגינו שאנו נוהגים כמו שפסק מרן הש"ע שכל שלשת העולים קוראים בפרשת הקרבן של אותו היום, דבר יום ביומו, גם ביום השמיני לכתחלה צריכים לקרות כל שלשת העולים בפרשת ביום השמיני, וכהוראת המהר"ם מזרחי הנ"ל. עכת"ד.

וכ"כ בספר פרי האדמה ח"א (דף כ' ע"ב), שכן ראוי לנהוג לכתחלה. וכ"פ בספר מועד לכל חי (סימן כ"ז אות ע"א), ושכן העלה בספר חיים סימן ט'. ע"ש. וכן כתב השדי חמד (מערכת חנוכה אות י"ב), שלפי מה שאנו נוהגים כדברי מרן השלחן ערוך, שכל שלשת העולים קוראים בפרשת קרבן היום, דבר יום ביומו, גם ביום השמיני יש לנהוג כן, ושכן הוא מורה ובה לכל שואל. ע"ש.

ואמנם בשו"ת מעשה אברהם (חלק אורח חיים סימן ל"ג) כתב להעיר על מרן החיד"א שלא זכר שר מ"ש בזה בספר מהר"ם בשם מהר"ל, ושכן מנהגם. ע"ש. אך אין דבריו מוכרחים, שעכ"פ לפי מנהגינו אנו כדעת מרן יש לנהוג לכתחלה כאמור.

ושב ראיתי להרה"ג רבי אברהם חיים אדאדי בשו"ת ויקרא אברהם (תא"ח סימן ל') שהעיר בזה ע"ד המעשה אברהם. וכ"פ בספרו השומר אמת (סי' כ"ז אות ד') כדברי מרן החיד"א הנ"ל. ע"ש.

וגם הלום ראיתי בשו"ת תבואות שמש (אר"ח סי' ע"ה) שהסתמך על דברי היעב"ץ, שהכהן קורא ביום השמיני, והלוי ביום התשיעי, והשלישי מביום העשירי עד הסוף, וכן עשה מעשה, ושוב הביא גם כן דברי האליה רבה הנ"ל. ע"ש. ולא זכר שר דברי

שהכהן קורא ביום השמיני והתשיעי, והלוי ביום העשירי ועשתי עשר, וישראל קורא ביום שנים עשר עד הסוף. (והובא בשו"ת מעשה אברהם סימן ל"ג). וכן הוא בספר מהר"ל הלכות חנוכה (דף נ"ז ע"א). ע"ש.

והרמ"א בדרכי משה (סימן תרפ"ד) כתב, כהן קורא פרשת ביום השמיני עד מלאה קטורת, והלוי משלים עד סוף פרשת ביום השמיני. וישראל קורא מביום התשיעי עד כן עשה את המנורה. וכן כתבו הא"ר (שם סק"ד). ובשערי אפרים (אות ע"ט).

וזה נמשך לפי מנהגם שבכל יום, שהשלישי שהוא ישראל קורא בפרשה של יום המחרת. וכמו שכתב בהגהות מיימוני וסיעתו הנ"ל. אבל מנהגינו כמו שכתב הטור (סימן תרפ"ד), שבכל יום ויום כל שלשת העולים קוראים בפרשת היום, וכן משמע מלשון הרמב"ם (פרק י"ג מהלכות תפלה הלכה י"ז). וכן הובא מנהג זה בארחות חיים הנ"ל.

וכן פסק מרן בש"ע (סי' תרפ"ד ס"א): קוראים בחנוכה בפרשת קרבנות הנשיאים, שלשה בכל יום, ומתחילים ביום הראשון בברכת כהנים, וקוראים אותו כהן ולוי, וישראל קורא בפרשת ביום הראשון. ביום השני קורא הכהן פרשת ביום השני עד פר אחד בן בקר, והלוי עד פרשת ביום השלישי, וישראל חוזר וקורא ביום השני. ועל דרך זה קוראים בכל יום. ביום שמיני מתחילים מפרשת ביום השמיני וגומרים כל הסדר וקוראים פרשה ראשונה של בהעלותך עד כן עשה את המנורה. ע"כ. ונהמקור לסיום בפרשת בהעלותך עד כן עשה את המנורה, במסכת סופרים פרק כ הלכה י. וכתב בעל האשכול חלק ב עמוד סו, שמנהג יפה הוא, והטעם לזה על פי המדרש, למה נסמכה פרשת נרות לפרשת חנוכה המזבח, לפי שכל השבטים הקריבו לחנוכה המזבח של המשכן, ושבט לוי לא הקריב, ומי היה נשיאו של שבט לוי, זה אהרן, שנאמר ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי, והיה אהרן מיצר על שלא זכו בני שבטו להקריב בחנוכה המזבח, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך ואמור לאהרן, שלך גדולה משלהם, כי חנוכה המזבח זו אינה נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים, ואני עושה לך חנוכה אחרת שקיימת לעולם ותקרא על שמך, שנאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות, זו חנוכה בני חשמונאי, (שנעשה להם נס במנורת בית המקדש). וכן הוא בשבולי הלקט ובארחות חיים הנ"ל. וע"ע בדברי הרמב"ן ריש פר' בהעלותך.

ד. אם טעה השליח צבור וקרא לשלושתם "ביום השמיני" בלבד, כשאר הימים, אינו חוזר, ומכל מקום אם עדיין לא החזירו את הספר תורה למקומו, טוב שימשיך לקרוא השלישי בלי ברכה מ"ביום התשיעי" עד "כן עשה את המנורה." (ד)

ה. אם טעה החזן וסיים הקריאה בסוף פרשת נשא, ולא קרא עד כן עשה את המנורה, כנהוג, יש אומרים שצריך לחזור ולקרות פרשה זו [ובלי ברכה, דאמנהגא לא מברכין]. ויש אומרים שמכיון שמעיקר הדין הקריאה היא עד סוף פרשת נשא, שהיא סיום פרשת הנשיאים, לכן אפילו עדיין לא החזירו הס"ת להיכל, ואין כאן טירחא דצבורא אין צריך לקרות יותר. (ה)

ו. אם טעו וקראו שלשה עולים בימי חנוכה בפרשת השבוע, וסיימו הקריאה, יצאו י"ח. דקיימא לן (מגילה כט:) אין משגיחין בחנוכה. (ו)

ז. כשחל יום ראשון של חנוכה בשבת, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים שבעה עולים (לכל הפחות) בפרשת השבוע, ואומרים חצי קדיש, והמפטיר קורא מברכת כהנים עד ביום השני, ומפטיר "רני ושמחי בת ציון". ובשבת שניה המפטיר קורא מביום השמיני עד כן עשה את המנורה, ומפטיר בנרות דשלמה, ולעולם אין מזכירים חנוכה בברכת ההפטרה. (ז)

הוראה נכונה מכל צדדיה כפתוריה ופרחיה. ושכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו. והוא המנהג הנכון. ואין לשנות. ע"ש. וכן כתב עוד בספרו נהר מצרים (דף נ"א ע"א). ע"ש. וכן פסק בשו"ת פרחי כהונה (תא"ח סי' כ"א). ע"ש. וכן נתפשט המנהג בארצנו הקדושה. וכן עיקר. כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. [משו"ת יחזקאל דעת חלק ד סימן לט].

מין החיד"א והאחרונים שזהו רק לפי מנהג האשכנזים, אבל לפי מנהגינו ראוי שכל שלשת העולים יקראו בפרשת היום. וכן המנהג פעה"ק ירושלים. וכמ"ש בספר שער המפקד (דף קמ"ז ע"א). וכתב הרה"ג רבי רפאל אהרן בן שמעון בנהר פקוד שם, שהוראת הגאון מהר"ם מזרחי מיוסדת על אדני פז לפי דעת מרן השלחן ערוך הנ"ל, והיא

אם טעה השליח צבור וקרא לשלושתם "ביום השמיני" בלבד, כשאר הימים, אינו חוזר

ברכה, כל עוד לא עבר יומו. ורק קריאת המנורה שבראש בהעלותך אינה מעכבת, כדמוכח בסדר רב עמרם גאון. ע"כ. אך העיקר כדברי השערי אפרים.

(ה) כעין מ"ש הדבר משה (סי' יד). ע"ש. וכ"כ בספר השומר אמת (סי' כז אות ד).

(ו) שו"ת פרח שושן (כלל א סי' ח). ותיירץ בזה מה שהוצרכו התוס' מגילה (כג. ד"ה חד), להביא הא שאין משגיחין בחנוכה מילמדנו, והלא ש"ס ערוך הוא במגילה (כט:). וכן העיר המהרש"א. (והב"ח הגיה בהגהותיו). אלא דבש"ס שלנו מיירי שעכ"פ קראו בחנוכה, והתוס' למדו מהא דילמדנו שאפילו לא קראו בקרבנות הנשיאים כלל יצאו י"ח. ע"ש. וכ"פ בספר השומר אמת (סי' כז אות ג), ובספר חיים (סי' טל אות ט).

(ד) בספר שערי אפרים (שער ח אות עט) כתב, שהישראל קורא מפסוק ביום התשיעי עד כן עשה את המנורה, ואם סיים פרשת ביום התשיעי ובירך ברכה אחרונה יצא. ומ"מ אם לא החזירו הספר להיכל טוב שיקרא את השאר בלא ברכה. ע"כ. וכתב בכה"ח (ס"ק יב), דה"ה לפי מנהגינו שהישראל חוזר וקורא ביום השמיני, אם אחר שסיים קריאת ביום השמיני בירך ברכה אחרונה, כמו בשאר הימים, ולא סיים פרשת הנשיאים, יצא, ורק אם עדיין לא החזירו הס"ת להיכל, חוזר לקרות השאר בלא ברכה. ע"כ. והיינו טעמא משום דקי"ל אין משגיחין בחנוכה. אך בספר שלחן הקריאה (דף ק). כתב, שהקרבת כל הנשיאים מעכבת, ולא אמרו אין משגיחין בחנוכה אלא כשחוזר לקרותה ביום שאחריו, אבל בטעה ביום האחרון דליכא תשלומין, הקריאה מעכבת, וחוזר לקרות בלא

ח. ראש חודש טבת שחל בימי החול של חנוכה, מוציאים שני ספרי תורה, בספר תורה הראשון קוראים שלשה בפרשת ראש חודש, ומתחיל "צו את בני ישראל", ובספר השני קורא העולה הרביעי בשל חנוכה, בנשיא של אותו יום. שתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם. (ח)

ט. אם טעה החזן ובראש חודש טבת התחיל לקרוא לכהן בספר תורה של חנוכה, אין צריך להפסיק, אלא יגמור קריאת החנוכה עם העולה, ואחר כך יעלו שלשה עולים לספר תורה של ראש חודש. (ט)

(ח) כן הוא בשלחן ערוך (סימן תרפד) שאם חל ר"ח בחול, מוציאים ב' ספרים וקורין באחד ג' בשל ר"ח, ובשני קורא אחד בשל חנוכה.

(ז) שלחן ערוך סימן תרפד ס"ב. ומפטיר רני ושמחי על שם הנאמר שם, ראיתי והנה מגורת זהב כולה.

אם טעה החזן והתחיל לקרוא לכהן בספר תורה של חנוכה

שהשיב ע"ד הרמ"א, והעלה שא"צ להפסיק, שהדין תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, אינו לעיכוב רק לכתחלה, כדמוכח בזבחים (צא). ושכן הסכים עמו הגאון רבי נפתלי כ"ץ. ע"ש.

וכן הסכים המג"א (סימן קמ), שגומר הקריאה של חנוכה ואח"כ יקרא בשל ר"ח. וכ"כ הרב בגדי ישע שם, ושדברי הט"ז נכונים מאד. ע"ש.

וכן פסק הגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תרפד), שמכיון שאין דין תדיר אלא למצוה, א"צ להפסיק, אלא יקראו שלשה בשל חנוכה והרביעי בפרשת ר"ח. ע"ש.

גם הגאון בעל קרבן נתנאל בנתיב חיים שם, כתב ע"ד הרמ"א דליתא, שהלכה רווחת שאין מעבירין על המצוה, והיא דוחה את הטעם תדיר קודם. וכן הסכים בשו"ת נחלת בנימין (סי' יח). ע"ש.

[וע' בספר גזע ישי (מע' א אות כד, דף כה ע"א). ובספר נוה שלום שולאל (סי' צ דף כ ע"א), ובשו"ת זרע יעקב (סי' א דף ב ע"א והלאה). ודו"ק].

ואמנם הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת קנאת סופרים (סי' מח, דף יז), כתב, דלא שייך הדין דאין מעבירין על המצוה, אלא כשעושה מעשה, שהולך ממקום המצוה שפגע בה, ועוזב אותה, שנראה כאילו המצוה בזויה בעיניו, משא"כ בדיבור בלבד בלי מעשה, ובאותו רגע שמניח מצוה זו, עושה מצוה אחרת בלי שיהיו, שלא נראה כמבזה המצוה, אלא שמקדים האחרת כדינה, לא שייך בזה דין אין מעבירין על המצוה.

(ט) הנה בש"ע (סי' תרפד ס"ו) פסק מרן, כשחל ראש חודש טבת בימי החול, מוציאים שני ספרי תורה וקוראים בראשון, שהוא של ראש חודש, תלתא גברי, והרביעי קורא בס"ת השני, בשל חנוכה. (תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם). וכתב ע"ז הרמ"א בהגה, ואם טעה הש"צ והתחיל לקרוא בשל חנוכה צריך להפסיק, ולקרות בשל ראש חודש. [ועיין במגילה (כט:), והלכתא אין משיגין בחנוכה].

ואמנם לגבי ר"ח אדר שחל בשבת, אם טעה הש"צ ופתח בפרשת שקלים קודם קריאת ראש חודש, כתב בשו"ת נודע ביהודה מה"ת (חאו"ח סי' יא), שיסיים פרשת שקלים שהתחיל בה, ואח"כ יקרא בשל ר"ח. ושאינו נידון הרמ"א דמיירי בחנוכה, וקי"ל אין משיגין בחנוכה, משא"כ בפרשת שקלים שהיא חובת היום כמו הקריאה של ר"ח, הילכך אין להפסיק באמצע פרשת שקלים, אלא יסיים הקריאה בה, ואח"כ יקרא בשל ר"ח. ע"כ. וכן העלה בשו"ת בני יצחק (סי' ט). ע"ש. וכיו"ב כתב הגאון רבי חסדאי הכהן פרחיה בשו"ת תורת חסד (סי' א), שאם טעה הש"צ בר"ח ניסן שחל בשבת, וקרא בפרשת החודש, קודם שיקרא בשל ר"ח, לא יפסיק, וראיה לזה ממ"ש הרמב"ם (בפ"ט מהל' תמידין ה"ג), שאם עבר ושחט הקרבן שאינו תדיר קודם התדיר, מקריבו ואח"כ שוחט את התדיר. ודברי הרמ"א (ס"ס תרפד) אינם מוכרחים. ע"ש.

ובאמת שהרבה מן האחרונים פסקו בזה דלא כהרמ"א הנ"ל, וכמבואר בדברי הט"ז (ס"ס תרפד),

י. אם טעה החזן וקרא ארבעה עולים בשל ר"ח וכבר הוציאו שני ספרי תורה, צריך לקרוא לעולה חמישי שיקרא בשל חנוכה, כדי שלא יהא פגם לספר תורה, בראותם שהוציאוהו ולא קראו בו. (י)

יא. ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומן הדין עולים בו ששה, והשביעי משלים הקריאה בספר שני, שהוא של ראש חודש, ומתחילים מן הפסוק וביום השבת, והעולה אומר קדיש, שבזה נשלמו העולים שהם חובת היום. והמפטיר קורא בספר תורה השלישי בפרשת הנשיאים, וגם הוא אומר קדיש, ומפטיר רני ושמחי בת ציון. ואם עלו בספר תורה הראשון שבעה עולים או יותר, העולה האחרון בספר תורה הראשון, אומר גם כן קדיש. ונמצא שאומרים שלשה קדישים, קדיש אחר כל ספר תורה. וכן המנהג. וכן יש לנהוג בראש חודש ניסן שחל להיות בשבת, שמוציאים בו שלשה ספרי תורה, שיש לומר קדיש על הספר תורה הראשון, רק אם עלו שבעה עולים או יותר, כגון שהעלו מוספין, שאז יש לומר חצי קדיש לכל ספר תורה, מאחר ונשלמה חובת היום בספר הראשון. (יא)

שהסכים מר אביו הגאון בנתיב חיים. ולכן יגמור יעלה ויבא ואח"כ יאמר רצה והחליצנו. ע"ש.

גם מהר"י נג'אר בספר מועדי ה' בסוף הספר (בקנו"ג) בהשטות לספר שבות יהודה דף יז) הביא דברי השאג"א וכתב לדחותו, ומסיק שמכיון שהתחיל כבר באינו תדיר אומרים לו גמור. ע"ש. וראה במאור ישראל מגילה כט: ובשור"ת יבי"א ח"י (ס"כב).

(י) מרן הש"ע סי' תרפד ס"ג.

ולפ"ז גם בנידון הרמ"א אף שמפסיק מפרשה של חנוכה ומקדים פרשה של ר"ח, לא שייך בזה דין שאין מעבירין על המצות. ושוב ראיתי בשור"ת רבי ידידיה טיאה וי"ל (סימן טו) שהביא דברי השאגת אריה (סי' כ) בנידונו שפסק שצריך להפסיק, ותמה עליו שלא זכר כלל מדברי הרמ"א והט"ז (ס"ס תרפד), ולהלכה כתב לדחות דבריו, והחליט לדינא כדברי הט"ז שא"צ להפסיק, כמו

ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, ודין הקדיש אחר הספרי תורה

דכיון דטעמא דקרינן פר' בראשית הוא כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לומר סיימו את התורה ואינם חפצים לקרות עוד, אין להפסיק ביניהם כלל. עכ"ל. והנפ"מ בין תירוצי הב"י, באופן שבר"ח טבת שחל בשבת העלו לס"ת הראשון ז' עולים, שהעלו מוסיף, אם יאמרו קדיש. שלטעם הראשון של הב"י שאין לחלק ביניהם, ה"נ אין לומר קדיש אחר ס"ת ראשון, אע"פ שנשלמה קריאת חובת היום. אבל לטעם השני דוקא בשמחת תורה דאיכא טעמא דקטרוג השטן קפדינן שלא להפסיק בקדיש אחר הראשון, הא בעלמא שפיר דמי. ומיהו אפשר שגם לטעם הראשון אם מנהגם תמיד להוסיף עולים בס"ת הראשון, י"ל שרשאים לומר קדיש על כל אחד משלשת הס"ת, ומרן מייירי במקום שנהגו שלא להוסיף בשבת. וכעין מ"ש הברכ"י (סימן רפב סק"ג).

יא) הנה מרן הב"י (ס"ס רפב) כתב, בתשו' הריב"ש (סי' שכא) כ' מנהגים חלוקים בענין הקדיש ביום שמוציאין בו שני ס"ת או שלשה. ע"ש. ואנו בני ספרד נוהגים לומר קדיש בין ספר ראשון לשני, וחוזרים ואומרים קדיש אחר קריאת ספר שני. ובר"ח טבת שחל בשבת שמוציאים ג' ספרים, אין אומרים קדיש אחר ספר ראשון, לפי שאין קורין בו אלא ששה, וכיון שלא גמרו לקרות חובת היום שהם שבעה, אין לומר קדיש עד אחר ספר שני. וכן חוזרים ואומרים קדיש אחר ספר שלישי. והוא דעת הרא"ש פ' הקורא עומד. וכ"כ רבינו ירוחם והרד"א בשם גאון. וביום אחרון של חג (שמחת תורה) שמוציאין ג' ספרים, אע"פ שקורין בראשון יותר משבעה, אין או' קדיש עד אחר ספר שני, כדי שלא לחלק בימים שמוציאין ג' ספרים בין זה לזה. ועוד

יב. בשבת וראש חודש טבת אם אחר הקריאה בספר תורה הראשון, טעה וקרא תחלה בפרשת הנשיאים, וסיים, ואחר כך קרא המפטיר בספר תורה של ראש חודש, אף על פי כן מפטיר בהפטרת רני ושמחי בת ציון, דפרסומי ניסא עדיף מתדיר, (כדאיתא בשבת כג:). ומכל מקום טוב שקודם הברכות שאחר ההפטרה, יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון של השמים כסאי, ואחר כך יברך. ובדיעבד אם הפטיר בהשמים כסאי, והתחיל לברך אחריה, יצא. (יב)

יג. הנשבע על דבר מצוה דרבנן, כגון שאמר שבועה שלא להדליק נר חנוכה, או שבועה שלא לקרוא את המגילה בפורים, השבועה חלה עליו. (יג)

הראשון, הא בעלמא שפיר דמי. ומיהו אפשר שגם לטעם הראשון אם מנהגם תמיד להוסיף עולים בס"ת הראשון, י"ל שרשאים לומר קדיש על כל אחד משלשת הס"ת, ומרן מייירי במקום שנהגו שלא להוסיף בשבת. וכעין מ"ש הברכ"י (סי' רפב סק"ג). וי"ל. אלא שעכ"פ בשמחת תורה יש לחוש לטעם קיטרוג השטן, ולכן אף אנו שנוהגים להוסיף עולים בשבת וי"ט, אין נוהגים לומר קדיש אחר הראשון בשמחת תורה. וכמ"ש ג"כ בשלמי צבור (ד"צ"ד ע"א). ובס' לדוד אמת בתורת השלמים (סי' יז אות ב). ובס' מועד לכל חי (סי' כה אות ל). ובס' אות אמת (אות קלג). ועוד. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח סי' כד), וח"ט (סי' טז), ובשו"ת יחיה דעת ח"א (סי' עו). הרא"ש פ' הקורא עומד. וכ"כ רבינו ירוחם והרד"א בשם גאון. וביום אחרון של חג (שמחת תורה) שמוציאין ג' ספרים, אע"פ שקורין בראשון יותר משבעה, אין או' קדיש עד אחר ספר שני, כדי שלא לחלק בימים שמוציאין ג' ספרים בין זה לזה. ועוד דכיון דטעמא דקרינן פר' בראשית הוא כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לומר סיימו את התורה ואינם חפצים לקרות עוד, אין להפסיק ביניהם כלל. עכ"ל. והנפ"מ בין תירוצי הב"י, באופן שבר"ח טבת שחל בשבת העלו לס"ת הראשון ז' עולים, שהעלו מוסיף, אם יאמרו קדיש. שלטעם הראשון של הב"י שאין לחלק ביניהם, ה"נ אין לומר קדיש אחר ס"ת ראשון, אע"פ שנשלמה קריאת חובת היום. אבל לטעם השני דוקא בשמחת תורה דאיכא טעמא דקטרוג השטן קפדינן שלא להפסיק בקדיש אחר

הראשון, הא בעלמא שפיר דמי. ומיהו אפשר שגם לטעם הראשון אם מנהגם תמיד להוסיף עולים בס"ת הראשון, י"ל שרשאים לומר קדיש על כל אחד משלשת הס"ת, ומרן מייירי במקום שנהגו שלא להוסיף בשבת. וכעין מ"ש הברכ"י (סי' רפב סק"ג). וי"ל. אלא שעכ"פ בשמחת תורה יש לחוש לטעם קיטרוג השטן, ולכן אף אנו שנוהגים להוסיף עולים בשבת וי"ט, אין נוהגים לומר קדיש אחר הראשון בשמחת תורה. וכמ"ש ג"כ בשלמי צבור (ד"צ"ד ע"א). ובס' לדוד אמת בתורת השלמים (סי' יז אות ב). ובס' מועד לכל חי (סי' כה אות ל). ובס' אות אמת (אות קלג). ועוד. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח סי' כד), וח"ט (סי' טז), ובשו"ת יחיה דעת ח"א (סי' עו). הרא"ש פ' הקורא עומד. וכ"כ רבינו ירוחם והרד"א בשם גאון. וביום אחרון של חג (שמחת תורה) שמוציאין ג' ספרים, אע"פ שקורין בראשון יותר משבעה, אין או' קדיש עד אחר ספר שני, כדי שלא לחלק בימים שמוציאין ג' ספרים בין זה לזה. ועוד דכיון דטעמא דקרינן פר' בראשית הוא כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לומר סיימו את התורה ואינם חפצים לקרות עוד, אין להפסיק ביניהם כלל. עכ"ל. והנפ"מ בין תירוצי הב"י, באופן שבר"ח טבת שחל בשבת העלו לס"ת הראשון ז' עולים, שהעלו מוסיף, אם יאמרו קדיש. שלטעם הראשון של הב"י שאין לחלק ביניהם, ה"נ אין לומר קדיש אחר ס"ת ראשון, אע"פ שנשלמה קריאת חובת היום. אבל לטעם השני דוקא בשמחת תורה דאיכא טעמא דקטרוג השטן קפדינן שלא להפסיק בקדיש אחר

(יב) חיי אדם, ושערי אפרים (שער ח אות עו), ומשנ"ב בביאור הלכה (ס"ס תרפד). וע' בשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' סג). ע"ש.

(יג) ש"ע יו"ד (סי' רלט ס"ו). ומקורו מדברי הרא"ש והרשב"א, וכמ"ש בב"י שם, והגר"א שם הוכיח כן מהגמ' יומא (עד).

קונטרס אחרון

תשובות בהלכה בעניני חנוכה

סימן א - אם נרות ההידור בחנוכה הם חלק מהמצוה

הנה ברין זה אם נרות ההידור בחנוכה הם כמו חלק ממצוות נר חנוכה, והוא דין מיוחד בחנוכה משום פרסומי ניסא, או דנרות ההידור הם ככל הידורי מצוה שהוא מדין זה אלי ואנוהו, ולא יותר. ויש לדון עוד, אם נרות ההידור יש להם תוקף כמו עיקר המצוה. ואם כל הנרות כחד חשיבי. ואפשר דנפקא מינה בזה לכמה דינים:

א. אם לפי דרך המהדרין שעושים נר לכל אחד ואחד, כל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו, או דיילא כולם הם מצוה אחת, ובעה"ב מדליק את כל הנרות.

ב. אם מדליקין משמאל לימין, או מימין לשמאל - וכן אם מתחילין להדליק נר חנוכה בכל לילה מהנר הקיים כבר, שהוא הנר העיקרי, ולא מנרות ההידור, או שמתחילין להדליק מהנר הנוסף. דאי נימא שההידור בנר חנוכה הוא ככל הידור מצוה שבמצוות התורה, איך יתחיל להדליק מהנר הנוסף שהוא הידור ויניח העיקר. [וי"ל]. אבל אי נימא דהידור מצוה בנר חנוכה הוא דין מיוחד בחנוכה משום פרסומי ניסא, ניח טפי דיכול להתחיל להדליק מהנר שהוסיף היום, דזה חלק מהמצוה. וראה להלן. ובוש"ת האלף לך שלמה (תא"ח סימן שפא) נסתפק במי שהיה אנוס ולא בירך על נ"ח בליל הא', וגם לא ראה אותו כלל, וביום הב' נודמן לו נ"ח, ואז מדליק ב' נרות, באיזה נר יתחיל לברך, האם מנר הנוסף בכל אדם, או"ד דוקא כל אדם שכבר ברכו אתמול על עיקר הנר, ומה שמברכים ביום ב' הוא רק על תוספת הנס, לכן יברכו את העיקר הברכה על התוספת, אבל אדם זה שלא בירך על העיקר עדיין כלל, יש לו לברך יותר על עיקר הנר ולא על התוספת. וע"ש.

ג. שכח לברך הנר הראשון - ועוד נפקא מינה, במי ששכח לברך על הנר הראשון, אם יכול לברך על שאר הנרות שמדליק מדין הידור, דאי נימא דההידור בנר חנוכה הוא ככל הידורי המצוות, אינו יכול לברך על שאר הנרות, דהיאך יברך על מצות זה אלי ואנוהו אחר שכבר עשה את עיקר המצוה. אבל אי נימא דהידור מצוה בנר חנוכה הוא חלק מהמצוה, ומשום פרסומי ניסא כולו חדא מצוה ניהו, איה"נ יכול לברך על שאר הנרות. אלא דלענין הלכה בלא"ה יכול לברך, משום דחשיב שעדין עוסק במצוה וכמו שמברך על הלולב כל זמן שעוסק בנענועים, ואע"פ שכבר יצא ידי חובתו. וראה בזה להלן.

ד. ועוד נפקא מינה, אם מדליקין מנר לנר או לא, דאי נימא דהידור מצוה הוא חלק מהמצוה שפיר יכול להדליק מנר לנר, דכולהו מצות נר חנוכה ניהו. אבל אי נימא דנרות ההידור הו' מדין זה אלי ואנוהו, לכא' אינו יכול להדליק נרות ההידור מנר העיקרי. וראה להלן.

ה. אם שואל או מוכר כסותו גם לנרות ההידור - ועוד נפקא מינה, במי שאין לו ממון לקנות נרות חנוכה, דמבואר בפוסקים דשואל או מוכר כסותו כדי לקנות נרות חנוכה. וכן צריך להשכיר עצמו כפועל. ואי נימא דנרות ההידור הו' חלק מהמצוה, יש צד לומר ששואל ומוכר כסותו כדי לקנות גם נרות ההידור. אבל אי נימא דזהו רק בכלל זה אלי ואנוהו כמו בשאר הידורי מצוה, אינו צריך למכור כסותו אלא לנר אחד בכל לילה שהוא עיקר הדין. וראה להלן.

ועיין להרב חמד משה שכתב, שאין הגבאים צריכים לתת לעני אלא רק נר אחד לכל לילה, כדקי"ל מצות חנוכה נר איש וביתו. והתוספת ע"ז אינו אלא למהדרין מן המהדרין, ולזה לא חייבים ליתן לו. וכ"פ המשנ"ב בבאיור הלכה. וממילא הדבר פשוט שאם יש לו שמן כדי נר לכל לילה, אינו חייב למכור כסותו לתוספת של ההידור.

ועיין בחזון עובדיה על חנוכה שהביא מפירוש נר למאור על מגילת תענית (דף עה ע"א) אחר שהביא מ"ש הפמ"ג ובאה"ט, שאם יש לו כדי להדליק נר אחד לכל יום, שוב א"צ למכור כסותו בשביל נרות ההידור, כתב, דלכאורה לא נראה כן מלשון הרמב"ם שכתב, ואפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן "ונרות" ומדליק. ומשמע שגם בהוספה למהדרין מוכר כסותו, כדי

לקנות נרות כל הצריך לאותו יום. אך שוב כתב, שבאמת לא שייך חיובא למכור כסותו לקנות שאר נרות ההידור, שהרי אם אינו רוצה להיות בכלל המהדרין, מי יוכל לחייבו, ואפילו אם כבר התחיל בימים הראשונים להדר, אינו מחוייב לגמור כן בשאר הלילות, שכל יום ויום חיוב בפני עצמו הוא, כמ"ש המהרי"ל, ואין ההידור אלא ממדת חסידות וכו'. עכת"ד. ולפ"ז לשון הרמב"ם "ונרות", היינו בשביל כל שאר לילות החנוכה.

זה דלא כמ"ש האור שמח (פ"ד מהלכות חנוכה), שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן, פירוש גם להידור והתוספת. ע"ש. ובמחכ"ת ליתא. וכ"כ באליה רבה (סי' תרעא סוף סק"א): ונ"ל דהא דמחוייב לשאול או למכור כסותו, היינו לנר אחד, מה שהוא מעיקר הדין, אבל מה שהוא מן המהדרין לא. ע"כ. וכ"כ ביד אהרן בהגה"ט, ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' מב). וכ"כ הפמ"ג (שם א"א אות א). וכ"כ הרב סדר משנה על הרמב"ם (עמוד קפד:). וכ"כ הרב חיי אדם (כלל קנר אות ו), והמשנ"ב (שם סק"ו). וכן עיקר. והרה"ג ניסן יהודה ליב חרל"פ בירחון המאסף שנה יב (סי' מח) כתב, וצ"ע אם יש לו נר לכל לילה, האם צריך למכור כסותו בשביל מה שמוסיפים המהדרין מן המהדרין, שמכיון דפרסומי ניסא עדיף מקידוש על היין, ועיקר פרסומי ניסא הוא במה שמוסיף בכל לילה, צריך למכור כסותו גם בשביל ההידור. וצ"ע. ע"כ. ואשתמטיתה דברי האחרונים הנ"ל שכתבו להדיא שאין לו למכור כסותו בשביל ההידור. אלא די לו בנר אחד שהוא עיקר הדין. וע"ע בשו"ת קנין תורה ח"ג (סי' צח אות ג).

ו. אלמנה הניזונת מנכסי יתומים אם נותנים לה גם עבור נרות ההידור - ועוד נפקא מינה באלמנה הניזונת מנכסי יתומים כתקנת חז"ל, אם היתומים צריכים לתת לה גם עבור נרות ההידור, או די בנר החיוב, דאי נימא דנרות ההידור הוו חלק מהמצוה, כיון דנשים חייבות בנר חנוכה, היתומים צריכים לתת לה גם עבור נרות ההידור. אבל אי נימא דנרות ההידור בחנוכה הוו מדין זה אלי ואנוהו, אין היתומים צריכים לתת לה אלא בשביל נר אחד לכל לילה. אף שבעלה המנוח נהג בחיים חיותו להדליק נרות ההידור, ועיין בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד כו) שכתב בזה"ל: והנה בספר בית עובד (הל' חנוכה אות יט, דף קנח ע"ב) כתב, שאפשר שאין לכפות על היתומים ליתן כל מה שהיא רוצה לעשות כמנהג המהדרין, מכיון דמדינא אין חיוב להדליק יותר מנר אחד בכל לילה. וצריך להתיישב בזה לדינא. ע"כ. והגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' כז אות נב) כתב לחלוק על הרב בית עובד, ופסק שחייבים היורשים לתת שמן גם להידור המצוה דק"ל (כתובות סא:), עולה עמו ואינה יורדת עמו. והסכים עמו בשו"ת אקים את יצחק (סי' מד). ובירחון תורה מציון (שנה י' סי' ד אות ג), דן בזה הגרי"ח מפראג, ובתור דבעיא הדר פשטה, שמאחר שנהגו כבר בכל תפוצות ישראל כמנהג המהדרין מן המהדרין, וכבית הלל, גם היא תנהג כן. ע"כ.

ולכאורה י"ל, דהנה אלמנה הניזונת מנכסי יתומים, יש לה דין כהמשרה אשתו ע"י שליש, לפי המבואר בכתובות (סד:), וכן בש"ע אה"ע (סי' ע ס"ג), שמכלל חיוב המזונות שחייבים לתת לה, נותן לה שלש סעודות בשבת. ואין חולק ע"ז. ולכאורה אינו חייב ליתן לה בעבור מצות סעודה רביעית במוצ"ש, דאף שהגר"א (אור"ח סי' ש), כתב שצריכה להיות בפת, ע"פ הגמ' (פסחים קג:), שהדבר דומה למלך שמלווים אותו בצאתו כמו בכניסתו. וע"ע בשבולי הלקט (סי' קל). וכמה אחרונים הזהירו ע"ז, וכתבו שגם הנשים חייבות בסעודה רביעית במוצ"ש. וכ"כ הפמ"ג (סי' ש). וכתב בתוספת מעשה רב (סי' לט), שאמר הגר"א לאשתו שכל התענויות וההפסקות שתעשה לא יכפרו על מניעת סעודה רביעית במוצ"ש. אעפ"כ אין האלמנה יכולה לתבוע דמי סעודה רביעית.

אלא שיש לדחות לפי מה שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"י (חאו"ח סי' לג ד"ה אמנם), בשם ראבי"ה (פסחים סי' תקטז), שרבינו חננאל כתב בשם רב יהודאי גאון, דסעודה רביעית אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל. א"כ היתומים המוחזקים יכולים לטעון קים לי כדעת הגאונים שאין שום חובה לאכול סעודה רביעית, ואין מוציאים מן המוחזק. והנה הר"מ מפונטיזא בתשובה לרבינו תם כתב, שאין ראייה מההיא דכתובות (סד:) לחייב הנשים בג' סעודות, ש"ל דהתם ה"ט משום עולה עמו ואינה יורדת עמו, ולעולם נשים פטורות מן הדין משלש סעודות. וכמ"ש כל זה בספר הישר הנד"מ (סי' סט אות ד). וכן הוא במחזיק ברכה (סי' רצא דף סו ריש ע"ד). וא"כ י"ל שאז לא נהגו הנשים בסעודה רביעית, ולא שייך עולה עמו, אלא דבנ"ד

שהוא ענין הידור מצוה י"ל דלא שייך דין דעולה עמו. אבל כאן כ"ע ידעי שהמנהג בכל תפוצות ישראל לעשות כמנהג המהדרין מן המהדרין. וכן ראיתי לריש גלותא דבבלי בשו"ת אקים את יצחק (סי' מד) שהביא דברי הרב בית עובר, וחלק עליו, שמכיון שמנהג העולם להוסיף בכל לילה ולילה, ולא שמענו מעולם שיש מי שמדליק רק נר אחד בכל לילה, וגם האלמנה הזאת כל ימיה עם בעלה המנוח היה מנהגה להוסיף בכל לילה כמנין הימים, כנהוג בכל ישראל, ומנהג ישראל תורה הוא, מחמת המנהג מחוייבים היורשים לתת לה שמן כדי להוסיף בכל לילה, ושכן נראה בשו"ת כנסת יחזקאל אשכנזי (סי' יז). ודלא כהבית עובר הנ"ל. עכת"ד.

ובפרט לפי מה שכתב הגאון חמד משה שמנהג המהדרין מן המהדרין נעשה כעיקר המצוה. וכ"כ הרב גליא מסכת (דף פב:), שענין ההידור בתוספת נרות חנוכה, אף שקראוהו חז"ל בשם מהדרין, אינו דומה לשאר עניני הידור מצוה, אלא נחשבים כולם לעיקרי המצוה. ע"ש. וכ"כ הכתב סופר (חאו"ח סי' קלה), שהמדליק נרות חנוכה הנוספים, לנהוג כמהדרין מן המהדרין, יכול לברך על ההידור, שמכיון שנהגו בה כל ישראל, גם התוספת נחשבת כעיקר המצוה, לעשותה מן המובחר. ע"ש. וכ"כ הרב תורת חיים סופר (סי' תרעא מג"א סק"א), שמאחר שנהגו מזה שנים קדמוניות כהמהדרין מן המהדרין, הו"ל כתפלת ערבית דהאידינא קבעה חובה. ע"ש. וכ"כ הרב יומין דחנוכה הנ"ל. וע"ע להגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סוף עמוד ריג). לפ"ז ראוי לתת לה שמן באופן שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין שנהג בו בעלה.

ז. עני המתפרנס מהצדקה אם נותנים לו גם נרות להידור - ועוד נפקא מינה בעני המתפרנס מן הצדקה, אם מחוייבין ליתן לו צדקה מן התמחוי שמן ונרות גם עבור נרות ההידור, דלכאורה אטו מפני שרוצה להדר נטרית את הצבור ליתן לו מה שאינו מחוייב מעיקר הדין. ויש לדון בזה דלא גרע מדי מחסורו אשר יחסר לו. וי"ל. ואמנם אי נימא דנרות ההידור בחנוכה הוא דין מיוחד בחנוכה משום פרסומי ניסא, ואינו ככל הידור מצוה דעלמא, אלא חלק בלתי נפרד ממצות נר חנוכה, איה"נ צריכים ליתן לו מן התמחוי גם עבור נרות ההידור. ולא דמי למ"ש המשנ"ב בריש הלכות שבת דבמתפרנס מן התמחוי חייבים ליתן לו לסעודות דייקא. ודו"ק.

ח. עוד נפקא מינה, בהא דחשש רב הונא בשבת (כא), דפתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן בחנוכה, בין בשבת בין בחול, אם חשש זה הוא רק בעיקר המצוה נר איש וביתו, אבל לא בנרות ההידור, דאינם מעיקר המצוה רק לנוי המצוה, או דילמא לא שנה. וראה להלן. ט. לתת לקטן להדליק נר חנוכה בביתו - ועוד נפקא מינה אם אפשר ליתן לקטן שהגיע לחינוך להדליק את נרות ההידור, דאי נימא דנרות ההידור הוו חלק מהמצוה, לפ"ז למאן דמחמיר שלא להדליק נר חנוכה על ידי קטן שהגיע לחינוך, ה"ה בנרות ההידור. והנה מרן בב"י (או"ח סי' תרעה) כתב, ומיהו בעל העיטור (הל' חנוכה קטז). כתב, דאם הגיע לחינוך מותר, והכל תלוי במנהג, כדאמרינן בירושלמי (מגילה פ"ב ה"ה) מכאן ואילך התקינו שיהיו קטנים קורים לרבים. ע"כ. ואזיל לטעמיה במה שכתב הטור בסי' תרפט בשמו, לענין מגילה. נובחזון עובדיה על חנוכה (עמוד סט) סייע דעת בעל העיטור מהרי"א ז"ל (פ"ג דברכות הלכה ב' אות ב) שכתב וז"ל: "ונ"ל שכל מצות שחיובן מדברי סופרים כגון הלל ומגילה ונר חנוכה, קטן שהגיע לחינוך מוציא את הרבים ידי חובתם". אך הרי"ף הרא"ש ובה"ג פליגי עליה, וכן עיקר דקטן אינו קורא המגילה עבור הגדול.

והנה ז"ל מרן הש"ע (סי' תרעה ס"ג), הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה ולא כלום, אע"פ שהניחה גדול, ויש מי שאומר שקטן שהגיע לחינוך שהדליק נר חנוכה מותר. וכתב הפר"ח, יש מי שאומר וכו', כן כתב הר"ן בשם בעל העיטור, והוא אזיל לטעמיה שהתיר כן גם לענין מגילה, כמ"ש בשמו הטור (סי' תרפט). אבל בה"ג והרי"ף והרא"ש פליגי עליה בדין מגילה, וכן עיקר, שאפילו קטן שהגיע לחינוך לא יקרא מגילה לאחרים. ומרן בסי' תרפט לא חשש להזכיר דברי בעל העיטור, וכאן הביאו להלכה, לפי שסובר שאפילו מי שחולק על בעל העיטור שם, מודה בנר חנוכה דקילא טפי, וכמש"כ בסמוך לדעת התוס' לגבי נשים. עכת"ד.

וב"כ הא"ר (ס' תרעה סק"ה), שדעת הש"ע שיש חילוק בין מגילה לחנוכה, כמ"ש הסמ"ג דמגילה הוי כקריאת התורה שאשה אינה מוציאה את האיש י"ח. משא"כ חנוכה. ומיהו הר"ן גופיה סיים דבמנהגא תליא מילתא.

גם הרב תורות אמת בירדוגו כתב לחלק בין מגילה שברוה"ק נאמרה, וד"ק כד"ת דמי, משא"כ חנוכה. ע"ש.

ובערך השלחן כתב, שדעת מרן כאן כדברי יש מי שאומר להקל בחנוכה, ואין הסתם שכתב מרן חולק על היש מי שאומר, ע"פ מ"ש בשו"ת בית דוד (ס' תט ותמא), שכל שבסתם הביא מרן לשון הש"ס ואח"כ דברי הי"א, אין דברי היש אומרים חולקים על הסתם, אלא הוא דבר בפני עצמו. ע"ש.

וע"ע בפמ"ג (ס' תרפט א"א סק"ד), שכתב, שאע"פ שדרך מרן לפסוק הלכה כדעה שהביא בסתם נגד י"א, היינו כשמפורש בדברי הסתם היפך מדעת היש אומרים, משא"כ כאן, שבדעה הראשונה העתיק ד' הש"ס. הילכך הלכה כיש אומרים דאחי דרבנן ומפיק דרבנן. שהרי בב"י לא הביא שום חולק בדין חנוכה על בעל העיטור, שמפרש דהש"ס איירי בקטן שלא הגיע לחינוך. ע"ש.

ובשו"ת זבחי צדק ח"ג (ס' מא) נשאל, האם מותר להדליק נ"ח בבית הכנסת ע"י קטן בן י"ב שנה. והשיב, דבר זה פשוט שהוא מותר, שהרי אף בבית יכול להדליק ולהוציא אחרים י"ח, שכן פסק מרן בש"ע (ס' תרעה ס"ג), קטן שהגיע לחינוך מותר להדליק. פירוש, מותר להוציא אחרים י"ח, וכמ"ש מרן בב"י שם. וכתב הפר"ח דמרן הכי ס"ל כן לדינא, ואע"פ שהפר"ח עצמו לא ס"ל הכי, אגן אתכא דמרן סמכינן, וקטן שהגיע לחינוך יכול להוציא אחרים ידי חובתם. וכ"כ הערך השלחן, שכ"ד מרן. וכ"ש שיכול להדליק בביהכ"נ שהוא משום פרסומי ניסא, ולא משום חובה. ואף הפר"ח יודה שבביהכ"נ יכול הקטן הזה להדליק נ"ח. עכת"ד.

וכתב בחזון עובדיה הנ"ל וז"ל: ונראה שגם הרב זבחי צדק סמך על דברי הערך השלחן הנ"ל להתיר לכתחלה לקטן להדליק בבית הכנסת. גם החכם צבי (בהוספות ס' יג), כתב, שדעת מרן לחלק בין מגילה לחנוכה, דמגילה היא חיובא דרמיא אקרקפתא דגברי, מש"ה אין הקטן יכול להוציא אחרים י"ח, אפילו הגיע לחינוך, אבל מצות נר חנוכה לא רמיא אקרקפתא דגברי, ואחד מן הבית שהדליק נ"ח כולם יצאו י"ח, אפילו לא ראו ולא שמעו, מש"ה אפי' קטן שהגיע לחינוך מוציא אותם י"ח. ע"ש. וכ"כ בשפת אמת (שבת כג. בד"ה ע' בר"ן).

גם המהר"ם שיק (חא"ח ס' סא) ד"ה ולפי, כתב דס"ל להב"י דמגילה הויא דברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה, ואין הקטן מוציא אחרים י"ח במקרא מגילה. אבל בעלמא בדרבנן קטן שהגיע לחינוך מוציא אחרים י"ח, דרבנן מפיק דרבנן, ואין חילוק בין תרי דרבנן לחד דרבנן. ע"ש. וכיו"ב כתב הגאון ר' רפאל בירדוגו בספר תורות אמת (ס' תרפט). ע"ש. [וכן מוכח מ"ש הרשב"א בתשובה (ח"א ס' רלט) בשם הראב"ד, והובא בב"י (ס' יג). וכן נראה עוד ממה שפסק מרן בש"ע ס' קפו סעיף ב].

גם בשו"ת בית שערים (אור"ח ס' שער) כתב, דס"ל להב"י דשאני מגילה דילפינן לה (מגילה יד.) מקל וחומר, והוי כדאורייתא, ולא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא, משא"כ חנוכה דרבנן. ועוד יש לחלק בין מגילה לחנוכה, דבמגילה צריך כוונת שומע ומשמיע, וקטן אין לו מחשבה. אבל בחנוכה שעושה מעשה הדלקת נרות חנוכה מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שמכוין להוציא אחרים י"ח, אתי דרבנן ומפיק דרבנן.

כל קבל דנא אנכי הרואה למהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (ס' ק) שכתב, שדעת מרן בסתם בהל' חנוכה (ס' תרעה ס"ג), קטן אפילו הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים י"ח, וכמו שפסק בהל' מגילה. ורק הביא דברי בעל העיטור בשם י"א לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל לדינא אין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם. ובשו"ת זכור ליצחק הררי (ס' ג דף פה ע"ד) הביא תשובת המהר"ם בן חביב הנ"ל, שהיתה בידו בכת"י, וכתב עליו, ולי נראה שאף בשעת הדחק אין להקל במגילה, שאפשר שמרן מחלק בין חנוכה למגילה, כמ"ש הפר"ח והא"ר. ע"ש.

גם בשו"ת בית יהודה עייאש (חא"ח ס"ס כב בד"ה ונחזור), כתב, דמרן ס"ל שאף לגבי קטן שהגיע לחינוך

בדרבנן, אמרינן לא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן. וכן מוכח מ"ש הב"י (סי' תרפ"ט), בשם התוס' (מגילה י"ט): כסברא מוסכמת. וכן סתם בש"ע. ע"ש. וע"ע בשו"ת דגל מחנה אפרים לניאדו (סי' א דף ד ע"ג ד"ה ומרן), ובשו"ת זית רענן ח"א (דף סה ע"א). ובספר טהרת המים (מע' ק אות כח). ובשו"ת תבואות שמש (תאר"ח סי' מג).

וכתב עוד בחזון עובדיה, ולפע"ד נראה שאין להקל אף בחנוכה, לפי מ"ש רש"י (ברכות מח.), שקטן אין לו חיוב מן הדין אפילו מדרבנן, רק על אביו מוטל לחנכו מדרבנן. וכ"כ הרמב"ן בחידושו לקידושין (לא). וכ"כ הריטב"א והמאירי (מגילה י"ט). ומרן הכסף משנה (פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"י) הביא דברי הרמב"ן, וכתב, שאף הרמב"ם סובר כן. והגאון חקרי לב (תאר"ח סי' מה) כתב, שאף הסמ"ג קאי בשיטה זו. וכן נראה דעת המרדכי (סוף פ"ב דמגילה). וכמו שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"ג (תאר"ח סי' כז עמוד פט ד"ה ולפ"ז). ע"ש. ולכן נראה יותר להחמיר אף לגבי נר חנוכה, שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. אלא דלגבי הדלקת נ"ח בבית הכנסת שהוא רק משום פרסומי ניסא יש מקום להקל כמ"ש הרב זכחי צדק. אלא דלפי מ"ש מרן הב"י (סי' תרע"א), שתיקנו להדליק נ"ח בבית הכנסת מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, ושכן כתב הכל בו. וכ"כ הלבוש, נראה שאין להתיר לקטן להדליק נ"ח בבית הכנסת. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סי' סה). [ומ"ש שם שהלכה כסתם מרן בס"י תרע"א ס"ג, ודלא כבעל העיטור, נעלם ממנו מ"ש הערך השלחן והפמ"ג הנ"ל, שכתבו להיפך]. ואפשר שהרב זכחי צדק לא חש לטעם זה, דהאידינא הוא מילתא דלא שכיחא, שימצאו בבית הכנסת אורחים כאלה. אי נמי דס"ל דנקטין כאידך טעמא דפרסומי ניסא, שהוא העיקר. וכ"כ מהר"י נג"אר בספר מועדי ה' (דף ק"ז ע"ב). ע"ש. (וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' סה), שהטעם של פרסומי ניסא עיקר). וכ"פ בשו"ת דברי יציב (תאר"ח סי' רפז). ואף בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קלא), וחלק ו' (סי' מט) כתב, שמפני כבוד הצבור לא ראוי שקטן ידליק בבית הכנסת. כבר העיר ע"ז בספר אז נדברו ח"ה (סי' לו עמוד עח), שהרי אמרו במגילה (כג.) הכל עולים למנין שבעה, ואפילו אשה וקטן, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הצבור, ש"מ שאין לחוש לקטן מפני כבוד צבור. ע"ש. (וע"ע בהערותיו לספר מועדי ה' (עמוד ס), שלמעשה לא מלאו לבו להקל ע"י קטן, אא"כ לא מצוי גדול להדליק). ומ"מ מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בביהכ"נ, וכמ"ש בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (סי' טז). ומיהו בדיעבד אם הדליק קטן בביהכ"נ שפיר דמי. ולאפוקי ממ"ש בספר ישיב משה טורצקי (עמוד פז), בשם הגרי"ש אלישיב, שאם הדליק קטן בביהכ"נ חייבים לכבותה, ולהדליק מחדש בברכה. דליתא. שלא יהא אלא ספק, הא ודאי דסב"ל. [ע"כ מחזורי].

וניחר אנפין לנידון החקירה הנ"ל, דהנה אי נימא דנרות ההידור הוו חלק מהמצוה, לפ"ז למאן דמחמיר שלא להדליק נר חנוכה ע"י קטן שהגיע לחינוך, ה"ה בנרות ההידור. וכן נראה דעת הרב בן איש חי (פר' וישב סעף יח) שכתב, "טוב ליתן להדליק לאחד מבניו כדי לחנכם במצות, לפי שגם בנר הנוסף יש קצת מצוה, אבל לא יתן להם להדליק מנרות החיוב, ודלא כמאן דהתיר בזה". ונראה מדבריו שגם את נרות ההידור לא יתן לקטנים להדליק, ואפי' הגיעו לחינוך, ולא התיר אלא הדלקת נר הנוסף דהיינו השמש.

אבל להסוברים דנרות ההידור הם בגדר זה אלי ואנוהו, קטן שהגיע לחינוך יכול להדליק את נרות ההידור. וכ"כ הגר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי (סי' כז אות לו) בזה"ל: מה שנותן בעה"ב לבניו הקטנים להדליק שאר הנרות מן המהדרין, אין קפידא, כיון שכוונתו לחנכם במצות ולשמחם. ע"כ. ועיין בחזון עובדיה על חנוכה (עמוד כא) שכתב, דהבו דלא להוסיף עלה בנרות ההידור, ויכול הקטן שהגיע לחינוך להדליק. ומה שהחמיר בזה הרב בן איש חי חומרא יתירה היא, שהרי מרן הביא להלכה דעת בעל העיטור שקטן יכול להוציא ידי חובה אפי' בנר החיוב, ואף להחולקים הבו דלא להוסיף עלה.

ולפ"ז אף אי נימא דנרות ההידור הוו חלק מהמצוה, שפיר מצי קטן שהגיע לחינוך להוציאם ידי חובת ההדלקה, דהא גם בנר העיקרי דעת בעל העיטור להקל בזה. ולפ"ז אין הכרח כ"כ לומר שד"ז תלוי בחקירה הנ"ל.

י. ולכאורה איכא עוד נפ"מ בחקירה הנ"ל, במי שבילל ב' של חנוכה, לא היה לו שמן אלא רק לנר

אחד, ובירך עליו והדליקו, ולאחר זמן נזדמן לו עוד שמן לנרות השייכות להידור בלילה ההוא, אם יברך שוב על נרות ההידור, דאי נימא דנרות ההידור הם מכלל החיוב, יברך על נר ההידור, אבל אי נימא דהם בכלל זה אלי ואנוהו, איך יברך על הידור ונוי מצוה בעלמא. ועיין בא"ר (ס"ט תרעב), שדייק מדברי הרמב"ם בתשו' שהובא באבודרהם, דמשמע שאם אין דעתו לכך אלא סבר שלא יהיה יותר נרות, ואח"כ נזדמן לו נרות ההידור, "חוזר" ומברך. ע"כ.

ועיין במג"א (סי' תרנא ס"ק כה) שהביא מהארחות חיים, מעשה בהר"מ שנטל לולב ובירך, ואח"כ ראה שלא היה בו ערבה, וחזר ונטלו עם הערבה, ובירך על נטילת ערבה ושהחינו, משום ערבה, נהי שא"צ ליטול אלא הערב' בלבד, מ"מ מצוה מן המובחר ליטול הד' מינים בבת אחת, וכ"כ הראב"ד. עכ"ל ב"י. וצ"ע דבסי' תרע"ב כ' בשם א"ח. אם לא הדליק בליל ד' אלא ג' נרות, יחזור וידליק א' ולא יברך, כי הברכה שעשה בתחלה על חיוב כל הנרות עשהו. עכ"ל. וכ"מ סי' ר"ו ס"ה, וקע"ז ס"ד, דאע"פ שלא היה לפניו בשעת ברכה, כיון שדעתו עליו. ועסי' ר"ט ס"ב בהג"ה. ולכן נ"ל דהא"ח והראב"ד לשיטתם אזלי, דס"ל דצריך לברך על כל א' בפ"ע, אבל לדין א"צ לברך אא"כ סח בינתים, ולכן השמיטו דין זה בש"ע. וכ"כ הרד"א בשם הרמב"ם, שאם בשעה שהדליק נר הראשון היה כוונתו להדליק אחרות, א"צ לברך, ואם בירך והדליק, ואח"כ נזדמן לו נרות מברך בכל פעם. ע"כ.

שכח לברך על הנר הראשון - ועיין בתשו' רעק"א (מהדו"ב סי' יג) שכתב לדון במי שהדליק נר חנוכה בליל ח' ושכח לברך על הדלקתה, ורק קודם שהדליק כולן נזכר שעדיין לא בירך, אם יש לו לברך או לא, והביא דברי הפר"ח (סי' תרעב) שכתב, נשאלתי במי שהיה עומד בליל ז' וכסבור שהוא ליל ו', והדליק ו', ואחר כך נודע שהוא ז', ושצריך להדליק עוד נר אחד, אם צריך לברך, והשיב, כיון דמצות חנוכה נר איש וביתו, ואינך הוי משום הידור, לא בעי לברוכי. ועוד שהרי כתב הב"י בשם הארחות חיים וכו'. ע"ש. ובאמת כפי הראיה הב' מהב"י, ראייה לסתור סברתו הראשונה, דממאי דנקט הטעם שדעתו היתה בשעת הברכה על כל הנרות שצריך להדליק, משמע דבלא"ה היה צריך לברך משום הידור, והאליה רבה כתב לדייק מהב"י, אם אין דעתו לכך, דסבר שלא יהיה לו יותר נרות, ואחר כך נזדמן לו, צריך לברך. ע"ש.

ועיין בספר אבי עזרי שכתב, אלא שיש עוד נפקא מינה לענין ברכה, לפי מה שהגאון רבי עקיבא איגר בתשובה (הנ"ל) מביא מהפר"ח באם היה עומד בליל ז' וסבור שהוא בליל ו' והדליק ו', א"צ לברך אם נזכר אחר כך שהוא יום ז' ומדליק עוד אחד, דבשביל הידור א"צ ברכה, וא"כ קשה שהיה לו להטור ולהמחבר להזכיר שעיקר המצוה היא רק נר אחד והיתר הם משום הידור, ולפי דעת האליה רבה שמביא שם הגרעק"א הסובר שאף על הידור צריך לברך, אם כן אין נפקא מינה להלכה אם זה מעיקר המצוה או משום הידור. ע"כ.

אולם כבר העיר עליו מרן אאמו"ר, דאע"פ שהדברים אכן מבוארים באליה רבה הנ"ל, נראה שאין לזה הכרח, דהנה ז"ל האבודרהם בהלכות חנוכה: נשאל הרמב"ם, מי שהדליק נר חנוכה ובירך עליו, ואחר כך הדליק נרות אחרות, אם צריך לחזור ולברך או לא, וכן פעם אחר פעם. והשיב, שזה הענין חוזר לכוונת המברך, כמו בשאר ברכות, אם כשהדליק נר חנוכה ובירך עליו היתה כוונתו להדליק נרות אחרות, ברכה אחת לכולן. ואם בירך והדליק ואחר כך נזדמן לו נרות להדליק, מברך בכל פעם ופעם. ע"כ. והיה נראה שכוונתו שאם בירך על נר אחד, ושוב נזדמן לו נרות הידור, יחזור לברך, אולם איך יתכן שבירך על נר אחד, ואחר כך הביאו לו נרות ההידור שיחזור לברך עליהם, ונכלשון האליה רבה "חוזר ומברך", דאף אי נימא דנרות ההידור הם חלק מהמצוה, הא במה שבירך על נר אחד כבר יצא ידי חובתו מעיקר הדין, ואין יברך על חלק נוסף שבמצוה. וכ"ש אי נימא דנרות ההידור הם מצד זה אלי ואנוהו. וכ"כ הפר"ח (סי' תרעב) שאינו מברך אם מוסיף נרות ההידור. ע"ש.

והנה מה שכתב האבודרהם בשם הרמב"ם, תשובה זו נדפסה בפאר הדור (ס' קיא) בזה"ל: מי שהדליק נר חנוכה ובירך, ואחר כך נזדמנה לו אחרת, או שראה אחרת, אם צריך לחזור ולברך על הדלקתה או ראייתה, או לא, תשובה, דבר זה תלוי בכוונת המברך, כמו בשאר ברכות, אם היתה כוונתו להוציא

בברכה זו בתים אחרים, ברכה אחת לכולן, ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמנה לו בית אחרת, יברך פעם אחרת ואפילו מאה פעמים. ע"כ.

והביאור בדברי הרמב"ם לענין בתים של אחרים, שרוצה לפטור אותם בברכתו, שבזה אם היתה דעתו לפטור אותם בברכתו הראשונה, פוטר. וכן נראה מדברי הרב מאמר מרדכי.

ויש שפירשו דברי הרמב"ם דאירי במי שיש לו עוד בית, דצריך להדליק משום חשד, ונשאל אם יברך או לא. שוב הראוני בנשמת אדם (כלל קמח סק"א) שכתב, והיה פשוט ששאלתם היה שאחד היה שליח להדליק לאחרים וכו', ולא ירדתי לדעת המג"א, ודברי הלבוש בס' תרנ"א תמוהים, שכתב, שאם מצא ערבה פסולה וכיוצא בו צריך לחזור וליטול כל הד' מינים, וע"כ מיירי שלא היו לפניו, ובזה כתב דמעכבין, וא"כ למה כתב שיברך על אותו מין ולא על נטילת לולב, שהרי כבר בירך על הלולב, וזה אינו מובן כיון שהיה לבטלה דבדאי שיחזור ויברך על הלולב, ונעשים כולם טפלים ללולב, כיון שעכשיו נוטלים כאחת. ע"כ.

ומה שכתב המג"א הנ"ל, צ"ל דעיקר כוונתו לומר שאם בירך על הלולב וההדס והאתרוג, פוטר גם מה שיטול אחר כך את הערבה עמם. ודו"ק. אבל איה"נ אם בירך על נר החיוב, אין לו לברך פעם אחרת על נר ההידור. וכן מוכח בב"י ס"ס תרעב בשם הארחת חיים, וז"ל: מי שלא הדליק בליל שלישי אלא ב' נרות, או בליל רביעי ג' נרות, זה היה מעשה בלונל, והחמירו עליו שידליק מה שחיסר להדליק, וא"צ לברך פעם אחרת, כי הברכה שבירך מתחלה על חיוב כל הנרות עשאה. ע"כ. וכן העלה הגאון ר' ישראל מאיר מזרחי בשו"ת פרי הארץ ח"ג (ס' ב), והסכים עמו הגאון ר' אליעזר נחום. והובא להלכה בברכ"י (ס' תרעא סק"ג). וכן הביאו מר אחיו בשו"ת שדה הארץ ח"ג (ס' מב ד"ה ומורי). וע"ש. וכן הסכים בשו"ת יהודה יעלה אסאד (תא"ח ס' רה). וכ"כ בשו"ת נחלת בנימין (ס' קלג בד"ה הן אמת). וע' בשו"ת כתב סופר (סוף ס' קלה אות ג). ובמ"ש עליו בשו"ת משיב דברים (תא"ח ס' קנג). וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב ס"ס נג). ודו"ק.

והנה בגמ' שבת (כא:) אמרו, תנו רבנן, מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים וכו', ובית הלל אומרים, יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. וידועה המחלוקת בין הראשונים, אם דברי בית שמאי ובית הלל קאי על עיקר הדין, דהיינו על החיוב להדליק נר בכל בית, ובזה לב"ה מדליקין לפי מספר הימים. או דקאי על המהדרין, דהיינו נר לכל אחד, והם צריכים להדליק לפי מספר הימים. שדעת ר"י בתוס' שם, דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו, שכך יש יותר הידור, דאיכא היכרא כשמוסיף והולך, או מחסר, שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים. אבל אם עושה נר לכל אחד, אפי' יוסיף מכאן ואילך, ליכא היכרא, שישברו שכך יש בני אדם בבית. ע"כ.

ואילו דעת הרמב"ם (בפ"ד מהלכות חנוכה ה"א) שדברי בית הלל קאי על המהדרין שמדליקין נר לכל אחד מבני הבית, ובזה הצריכו להדליק לפי מספר הימים. וז"ל הרמב"ם: כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין, בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית, נר לכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר, מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים, ובליל שלישי שלשים, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות. ע"כ.

וביאר מחלוקתם על פי החקירה הנ"ל, דאי נימא שהוא דין מיוחד בהלכות חנוכה, לא איכפת לן במה שידליקו עשרה מבני הבית בפתח הבית, ולא ידעו איזה יום הוא, אבל אי נימא דהוא ככל הידור שבמצוות התורה, בעינן שיהיה ניכר איזה יום הוא, ואם ידליקו כל בני הבית לא יהיה ניכר איזה יום הוא. שהרי אמרו בגמ' יומא עא. דמצות זה אלי ואנוהו, להראות חזותו לרבים, וכמו שפירש רש"י שם, וזה עיקר דין זה אלי ואנוהו. וכן ביאר בס' משנת יעבץ (מועדים ס' עד).

ומעתה דעת התוס' דהידור מצוה בנר חנוכה הוא ככל דין זה אלי ואנוהו, ולכן צריך שיהיה ניכר איזה

יום הוא, ואם כל בני הבית ידליקו ליד פתח הבית נר לכל אחד, לא יהיה ניכר איזה יום, שדין זה אלי ואנוהו בעינין שההידור יהיה ניכר, ומשום הכי פירשו התוס' דמהדרין מן המהדרין קאי על עיקר הדין נר איש וביתו, ולא בנר לכל אחד ואחד. וכיו"ב מבואר בספר בית הלוי על מה שכתב רש"י, דכבתה זקוק לה לתקנה הילכך צריך לכתחלה לעשותה יפה, דילמא פשע ולא מתקן. ודקדק מזה דס"ל שאם יכבה לגמרי ליכא למיחש דיפשע, דאין לו מקום לטעות, אלא ההחשש שמא יהיה הולך וכבה קצת, דבזה שוב אינו מקיים המצוה, דאז אין בו הידור והיכר למצוה וכו'. ע"ש. חזינן דעיקרו של דבר משום היכר לפרסומי ניסא, ולכן פירש בד' רש"י דשמא יהיה האור חלוש ומהבהב, ובזה לא מקיים מצות הידור. ויש להוסיף דהוא כד' התוס' דהידור מצוה בנר חנוכה הוי מדין זה אלי ואנוהו, וממילא צריך שיהיה היכר שהוא הידור. [אלא דמ"ש בנר שהולך וכבה דליכא ביה הידור הוא חידוש, דהא סוף סוף האש עדיין דולקת].

אבל הרמב"ם סבירא ליה שדין ההידור בנר חנוכה הוא דין מיוחד בחנוכה, ואינו קשור לדין זה אלי ואנוהו שבכל התורה, וממילא אף אם אינו ניכר איזה יום הוא, לא איכפת לן בזה, ומשום הכי פירש שדברי בית שמאי ובית הלל קאי על דין מהדרין, דהיינו שכל אחד מבני הבית מדליק, ומדליקין לפי מספר הימים.

ולשון הרמב"ם דייקא שכתב, "והמהדר את המצוה" ולא כתב המהדר אחר המצוות, שאין זה כדין הידור בכל המצוות, אלא דין מיוחד בחנוכה.

אבל התוס' ס"ל דזהו בכלל דין זה אלי ואנוהו הנאמר בכל המצוות, והכי דייקא לשון רש"י, "והמהדרין אחר המצוות". וכן יש לדייק בלשון ר"ח שם, שכתב, פ' המהדרין, מהדרי מצוות, כדאמרין להידור מצוה עד שליש במצוה. ע"כ. וממ"ש דהידור מצוה עד שליש המצוה, משמע שהוא מכלל הידור מצוה הרגיל בכל המצוות.

והיוצא מזה, דמין הש"ע שפסק כדעת התוס', דבכל בית מדליק רק אחד, ולפי מספר הימים, נמצא שלדעתו ההידור בנר חנוכה הוא ככל הידורי המצוות, מדין זה אלי ואנוהו. ונמצא שמין הש"ע הרגיל לפסוק בדרך כלל על פי דעת הרמב"ם, פסק כאן כדעת התוס', דנר איש וביתו, ואילו הרמ"א הרגיל לפסוק בדרך כלל כהתוס', פסק כאן דכל אחד ואחד מבני הבית מדליק. וכן העיר הט"ז שם (סי' תרעא ס"ק א) דבכאן יש חידוש במנהג, שהספרדים נוהגין כתוס', כמ"ש הב"י, והאשכנזים כהרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר מקומות. ע"כ.

אלא שהרמב"ם עצמו (בהלכה ג' שם) העיד, שהמנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון, ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד. ע"כ. [ודבר תמוה ראיתי בקובץ נור התורה (כסליו תשס"ט עמוד רל) שכתב הרב בעל משנה שכיר בזה"ל: וגם שאר החידושים נסתלק, דאנו לא אחר חכם ספרדי נגריין היינו הרמב"ם ז"ל, רק אחר האשכנזי "הגדול", היינו רבינו רש"י, דמפיו אנו חיים וכו'. ע"כ. ובודאי שלא היה צריך לתפוס לשון זה].

אלא שדברי הרמ"א אינם לגמרי כדעת הרמב"ם, דאילו לדעת הרמב"ם בעל הבית מדליק נרות כמנין אנשי הבית, והרמ"א כתב שכל אחד מבני הבית מדליק, וכבר עמד על זה הרב בית הלוי. ועיין בחידושי הגרי"ז (פ"ד מהל' חנוכה) שתלה הדבר אם שייך הידור מצוה לאחר קיום המצוה, וע"ש שהוכיח מדברי הרמ"א בהלכות מילה, גבי ציצין שאינם מעכבים, דאף אחר קיום המצוה שייך הידור לבד, וכן כאן אף שבעה"ב מדליק וכבר יצאו י"ח מעיקר הדין, עכ"ז שייך שכל אחד ידליק לקיים ההידור. אך לדעת הרמב"ם אין הידור שייך אלא במקיים ההידור יחד עם המצוה. ע"ש. ולשון הרמב"ם "שיהא כל בית ובית מדליק וכו'". ומשמע שהחוב על הבית].

והנה מין בש"ע (סימן תרעד ס"א) כתב, דמדליקין נר חנוכה מנר חנוכה, ודוקא להדליק מזה לזה בלא אמצעי, אבל להדליק מזה לזה על ידי נר של חול, אסור. ויש מתירים גם בזה, אא"כ הוא בענין שיש לחוש שיכבה הנר של חול קודם שידליק נר אחר של חנוכה. הגה, ונהגו להחמיר בנרות חנוכה

שלא להדליק אפילו מנר לנר, דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד, והשאר אינו למצוה כ"כ. ולכן אין להדליק זה מזה (הג"מ ומרדכי). ע"כ.

והיינו דמין סבירא ליה דנרות ההידור הם דין מיוחד בהלכות חנוכה, ומשום פרסומי ניסא תיקנו להדליק נרות הידור, ולכן פסק מין שמדליקין נר מנר. אבל הרמ"א סבירא ליה דנרות ההידור הוו מדין זה אלי ואנוהו, ומשום הכי כתב שאין להדליק זה מזה כלל. [ראה להלן בדעת מרן]. והיינו, דהרמ"א לשיטתיה דפסק כהרמב"ם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק נר חנוכה, ולא איכפת לן במה שלא יהיה ניכר איזה יום הוא, דדוקא בדין זה אלי ואנוהו בעינן שיראה חזותו לרבים, ושיהיה ההידור ניכר לרבים. אבל הכא אינו מדין זה אלי ואנוהו אלא דין מיוחד בהלכות חנוכה.

והנה מין בש"ע (סי' תרעו סעיף ה') כתב, יתחיל להדליק כליל ראשון בנר היותר ימיני, וכליל ב' כשיסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין, וכן כליל ג' כשיסיף עוד אחר סמוך לשני נרות הראשונים, יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואח"כ יפנה לצד ימין, וכן בכל לילה, נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס. ע"כ. ובט"ז שם (ס"ק ו') הביא מ"ש בת"ה (סי' ק"ו) דבני ריינוס מתחילין להדליק בנר היותר שמאלי, ופונה לצד ימין, מטעם כל פינות וכו'. וכן עשה מהר"ם. אבל בני אוסטריי"ך מתחילים לצד ימין, ומדליקין כדרך שאנו בני ברית כותבין. ע"כ. וע"ש בהגהות הגר"א שם שהעיר על דברי מרן, וז"ל, ואין לו טעם וריח, שזה אינו רק למהדרין מן המהדרין, ויניח עיקר המצוה ויברך על הרשות, עיין סי' תרעד ס"א בהג"ה, וגם משום פינות לימין יבטל עיקר המצוה. אלא העיקר שיתחיל לצד הסמוך לפתח, בין מדליק בימין הפתח או בשמאל, ויברך כל הלילות עליו, ובזה מדליק תמיד על הנר הסמוך לפתח, ועל עיקר המצוה. ע"כ.

ודעת החיי אדם, דאם מונח בימין הפתח אזי צריך להתחיל תמיד בנר הימיני, שהוא סמוך לפתח, והולך מימין לשמאל, ואם מניח הנרות בשמאל הפתח, צריך להדליק ג"כ תמיד תחילה הנר הסמוך לפתח, והולך ומדליק משמאל לימין. וכתב הרב משנ"ב שבפר"ח הסכים למרן הש"ע, וכן בתשובת החתם סופר (או"ח סי' קפז), וכיון שאין בנו כח להכריע דעביד כמר עביד דעביד כמר עביד. ע"כ. [ואולם זהו לבני אשכנז, אבל לירידן המנהג פשוט כדעת מרן הש"ע שקיבלנו הוראותיו, ויש להתחיל ההדלקה מהנר הנוסף].

וביאור המחלוקת, שלדעת מרן הש"ע נרות ההידור הוו חלק מהמצוה, ואינם בגדר זה אלי ואנוהו גרידא, ולכן מתחיל להדליק בכל לילה מנר ההידור, [ומש"ה פסק מדליקין נר מנר, כנ"ל]. אבל לדעת הגר"א ההידור בנר חנוכה הוי ככל הידור מצוה שבמצוות התורה, ומדין זה אלי ואנוהו, ולכן העיר דהיאך יניח עיקר המצוה, הנר העיקרי, ויברך ויתחיל להדליק בנר ההידור, שאינו אלא מדין זה אלי ואנוהו.

ובספר פסקי תשובות (סי' תרעו עמוד תצג) כתב, דבכתב יד שנתגלה לאחרונה מרבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד מובא, שקיבל מאלהו הנביא כשיטת הט"ז, להדליק מימין לשמאל. וראה בביאור הלכה שם. ואמנם מנהגינו כהב"י והאר"י ז"ל להתחיל משמאל לימין. [ומכאן ראינו שד' האר"י אינם כולם מקבלים מפי אליהו הנביא].

והיוצא מזה, דהיכא ששכח לברך על הנר הראשון, לדעת מרן יכול לברך על שאר נרות ההידור, שהם חלק מהמצוה. [וראה להלן בדין זה].

ובזה אתי שפיר מה שמרן השמיט בש"ע מה שאמרו בגמ', דעיקר מצות נר חנוכה היא נר איש וביתו, והתחיל ממצות ההידור, להדליק ביום הראשון נר אחד, וביום השני ב' נרות וכו'. והיינו משום דבא לרמוז דנרות ההידור הם חלק מהמצוה, ואינם רק בגדר זה אלי ואנוהו. [וכ"כ במנחת שלמה ח"ב סוף סי' נג].

אך אין זה מוכרח שד"ז תלוי בחקירה הנ"ל, דמצינו דגם אותם שפסקו שמתחיל להדליק מהנר הקיים, ולא מנר שנוסף, ואפ"ה פסקו שיכול לברך על נרות ההידור. [ראה בזה להלן], וכן מדליקים מנר לנר. ועוד, שהרי מרן פסק כדעת התוס', שאין כל בני הבית מדליקין, וביארנו טעמם דהוא משום דהוי כדין

זה אלי ואנוהו, ולכן הצריכו התוס' שיהיה ניכר איזה יום הוא, ואם כן נמצא דברי מרן לכאורה סתראי נינהו. וכפי הנראה דין זה אין בו הכרח כל כך לתלותו בחקירה הנ"ל.

ועוד, דהנה מרן בש"ע (או"ח סימן תרע"א) כתב, צריך ליזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק. וע"ש בביאור הלכה שהביא מהחמד משה, שהגבאים מחוייבים ליתן לו נרות להדליק כמו ד' כוסות, ומיהו נראה שאין צריכים ליתן לו כי אם נר אחד בכל לילה, דהיינו נר איש וביתו, דיותר הוי מן המהדרין, ואין חיוב ליתן לו. ע"כ. והיינו, דהידור מצוה בנר חנוכה הוא מדין זה אלי ואנוהו, ולכן אין חיוב ליתן לו עבור הידור זה.

אולם באור שמח (פרק ד' מהלכות חנוכה הלכה יב) דקדק מלשון הרמב"ם שכתב "שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק" דנרות דקאמר היינו לפי מספר הימים ובני המשפחה, והיינו דההידור בנר חנוכה אינו ככל הידורי המצוות, אלא דין מיוחד בחנוכה, והוא חלק מהמצוה. והרמב"ם לטעמיה אזיל. [אך אינו מוכרח וכנ"ל].

ובמה שכתבנו דנפקא מינה לענין שמנים ופתילות שאסרו חכמים, כן הוא בספר בית הלוי עה"ת (עניי חנוכה ד"ה והנה בהא) וכתב, דנפקא מינה בזה אם רשאי להדליק לרב הונא נר אחד משמן כשר, והנרות הנוספים בשביל ההידור בפסולים, ובדאי דלפי הסברא נראה דזה מותר גם לרב הונא, כיון דבידו שלא לעשות כלל ההידור, ואינו מחוייב בו מצד עיקר החיוב, מהיכי תיתי דניחוש בה לשמא יפשע. אמנם אם כן קשה, דהא רב הונא אמר בסתם אין מדליקין בהן בין בשבת בין בחול, ומשמע דחול ושבת שוים הם בדיניהם, דאע"ג שבחול האיסור משום שמא יפשע, ואם כן אינו אסור אלא ביש לו שמן כשר, אבל באין לו רק פסול, הא ודאי דמחייב להדליקה, ובשבת האיסור שמא יטה, ואם כן הוא איסור גמור, וגם באין לו כשר אסור להדליק בפסול, מ"מ בפרטי דיניהם בודאי מוכרח דשוים הם, וכל מה דבשבת אסור גם באין לו, אסור בחול אם יש לו שמן כשר.

ואחר כתבי כל זה ראיתי שבחזון עובדיה על חנוכה (עמוד קלא) דיבר מענין זה באורך וברוחב, ראה שם.

אם מברכים על נרות ההידור בחנוכה, כששכח לברך על הנר הראשון, הנה אם נטל לולב והדס ואתרוג, ואחר זמן באה לידו ערבה, כבר הזכרנו לעיל מה שכתב המג"א (סי' תרנ"א ס"ק כה) בשם הארחות חיים, שדעת רבינו משולם, שחזור ונוטל הלולב עם הערבה ויברך על נטילת ערבה. והקשה ע"ז ממ"ש הארחות חיים עצמו [בדף קי"ח ע"א אות י], שאם לא הדליק נרות חנוכה בלילה הרביעי אלא שלשה נרות בלבד, יחזור וידליק נר רביעי בלא ברכה. כי הברכה שבירך מתחלה, על חיוב כל הנרות בירך. ע"כ. ולכאורה י"ל דהכא כל ד' המינים מחוייב בהם מן התורה, ומעכבים זה את זה, ולכן צריך לברך על הערבה, משא"כ בנרות חנוכה שעיקר המצוה נר איש וביתו, ושאר הנרות הידור בעלמא הן, אין לברך על הידור בלבד, וכמ"ש כיו"ב מרן הב"י (בסי' תרע"ז). ועיין בשו"ת פרי הארץ ח"ג (תאור"ח סי' ב, דף ד ע"ג), ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' מב, דף כב ע"ד), שחילקו כן. [וע"ע בחיי אדם (בנשמת אדם כלל קמח) ובערוה"ש (סי' תרנ"א ס"ק כח). וכ"כ בספר בגדי ישע (סי' תרנ"א) לחלק כאמור. ע"ש].

אולם ממה שסיים הארחות חיים שם, "כי הברכה שעשה תחילה על חיוב כל הנרות עשאה, וא"כ קמייא פטר בתרייתא", משמע שלא מטעם שהנר הרביעי אינו אלא הידור, קא אתי עלה, ועיין בשו"ת שדה הארץ שם שהרגיש בזה. ע"ש. אולם י"ל עוד ע"פ מ"ש הדרישה שאם מצא ההדסים הפוכים צריך לחזור ולברך, משום שי"ל דהתם מיירי שידע מראש שהלילה ליל רביעי, אלא שטעה והדליק שלשה, אבל אם חשב שהוא ליל שלישי, ואח"כ נזכר, אפשר שצריך לברך על הנר הרביעי, לפי סברת מהר"א בתרומת הדשן, שהובאה בב"י (סי' תרע"ז), שגם על ההידור יש לברך. וכ"פ הרמ"א שם. והכא נמי להכי דמיא, שאם בשעה שהניח ההדסים בלולב באופן הפוך, חשב שכן ראוי לעשות, צריך לחזור ולברך, משא"כ בשלא נמצאו כלל וכו'. ולכן הקשה המג"א אהודי. אלא שהפר"ח (סי' תרע"ב) כתב, שאפי' בטועה וחושב שצריך להדליק שלשה, שהיה סבור שהוא ליל שלישי, ונזכר אח"כ, אינו צריך לחזור ולברך על הנר הרביעי.

ישור בערך השלחן (ס' תערב סק"ז) שהשיג עליו בזה, שהרי הארחות חיים כ' הטעם שהברכה שבידך תחלה על חיוב כל הנרות עשאה, ומוכח שאם היתה דעתו על שלשה דוקא, שהיה סבור שהוא ליל שלישי, ונזכר אח"כ, צריך לברך. וכן מוכח מד' מהרא"י בתרוה"ד (ס' קא) שיש לברך על ההידור. ומרן שחולק ע"ז שם גבי אכסנאי, היינו משום דלא אשכחן בש"ס מהדרין כגון זה, אבל בהידור הנ"ל לכ"ע צריך לברך. וכן דקדק הא"ר (סק"ז) מדברי הלבוש, ושכן משמע מד' הרד"א. ע"ש. וכן העיר כיו"ב בשו"ת רעק"א מה"ת (ס' יג בד"ה וע' בפר"ח ס' תרעב). ע"ש. אך הפמ"ג (ס' תרעב א"א סק"ג) לא כ' כן, וס"ל שכיון דמדינא א"צ אלא נר אחד והשאר משום הידור א"צ לברך. והביאו דבריו המשנ"ב (שם סק"ו). והכה"ח (שם ס"ק יט). ע"ש.

ולכאורה היה נראה שהעיקר כהע"ש והא"ר, ומ"ש בשו"ת פרי הארץ ח"ג שם, דשאני גבי נרות חנוכה שנוסח הברכה אחד, משא"כ הכא שהדבר ניכר שמברך על המין שחסר, הנה גם הא"ר (ס' תרנא ס"ק לו) כ' כיו"ב לתרץ קושיית המג"א, דשאני הכא שאינו מזכיר בברכה אלא לולב, משא"כ בנ"ח. והוסיף, א"נ י"ל לולב שאני שאם היה ידוע לו שחסר מין אחד היה אסור לו לברך כיון שאינו לפניו, אבל בנ"ח אע"פ שאין לו אלא נר אחד מברך, שעיקר המצוה בנ"ח אחד הוא והרי קיימו. ע"ש. ובברכ"י (ס' תרנא סק"י) הביא דברי הא"ר, וקילס תירוצו הראשון, דשאני הכא שאינו מברך אלא על הלולב. וסיים, אבל מ"ש עוד הא"ר לחלק, דשאני הכא שאסור לברך אם אין כל המינים לפניו, יש מקום לגמגם ע"ז, שאדרבה מטעם זה יש צד לומר שלא יברך אח"כ. ע"ש.

וע' בספר משחא דרבנותא (ס' תרעב) שהביא מ"ש הלבוש שם, שאם הדליק כליל רביעי שלש נרות, ונזכר אח"כ, ישלים מה שחסר ולא יברך שהברכה שכבר בירך חלה גם על נר ההידור, שדעתו היתה על כל הנרות שצריכות ללילה ההוא. וכתב, שההיפך מזה כתב הלבוש (בס' תרנא), "שאם בירך על הלולב ואח"כ ראה שחסר מין אחד, הדס או ערבה, לא יטול המין שחסר ויברך עליו לבדו, אלא יצרפו לכל ארבעת המינים ויברך עליהם ברכת אותו המין שהיה חסר בתחילה". ודין זה שבס' תרנא לא הובא בב"י כלל, ורק הדין שבענין הנרות הובא בב"י כאן בשם הארחות חיים (הל' חנוכה אות י'). ולפי הדין של הנרות, שא"צ לברך על הנר של ההידור, היה צריך לפסוק בס' תרנא שלא יברך כלל על המין שנוסח בתחילה, משום שדעתו היתה לצאת י"ח הברכה על כל המינים הצריכים לו, ואין לומר דשאני נ"ח שאינו אלא הידור של המהדרים מן המהדרים, שעיקר המצוה נר איש וביתו, שהרי הארחות חיים לא נתן טעם זה, אלא משום שהיה בדעתו בשעת הברכה על כל מנין הנרות הצריכים לאותו לילה וכו', הילכך נ"ל פשוט שהדין שוה לשניהם, שגם בחסר מין מארבעת המינים, יטלנו עם שאר המינים ולא יברך כלל. ע"כ.

והנה מ"ש שהדין שכתב הלבוש בס' תרנא לא הובא בב"י כלל וכו', במחכ"ת נעלם מעינו הבודלח, שדין זה הובא בב"י (ס' תרנא דף שנד סע"א) בשם הארחות חיים, ומטי בה בשם רבינו משולם והראב"ד. ע"ש. וככל דברי הלבוש שם. ולענין הסתירה שבין דין הלולב לדין נר ההידור של חנוכה, כבר עמד בזה המג"א הנ"ל, ואמנם גם המג"א העלה שהא"ח והראב"ד לשיטתם אזלי דס"ל שצריך לברך על כל אחד בפ"ע, אבל לדין א"צ לברך אח"כ סח בינתים, ולכן השמיט הש"ע דין זה. וכ"כ הרד"א בשם הרמב"ם בדין נ"ח וכו'. ע"ש. ולפ"ז צדק המשחא דרבנותא במסקנתו שבשניהם הדין שוה שא"צ לברך. וע"ע בשו"ת פרי הארץ הנ"ל, שאחר שהאריך לפלפל בזה, העלה שמכיון שיש צדדים לכאן ולכאן אם יש לברך על הנר הרביעי אם לאו, ומידי ספק לא יצאנו, סב"ל, הילכך ידליק הנר שחיסר בלא ברכה. וכתב ע"ז המהר"א נחום: יציבא מילתא וקשוט שלא לחזור ולברך על הנר שחיסר, וכאשר הורה גבר הרב הפוסק. ע"כ. (וכ"ה בברכ"י ס' תרעג סק"ג). וכן בשו"ת שדה הארץ ח"ג (ס' מב) העלה שא"צ לברך על הנר שחיסר בתחילה, משום דסב"ל, וכאשר הורה רבו הפרי הארץ הנ"ל. ע"ש. ונראה כ"ז בשו"ת יבי"א חלק ח' (הארו"ח ס' נב אות ה). וע"ע בילקו"י על המועדים, עמ' רכז).

וכפי הנראה יש לחלק בין אם הדליק נ"ח בלא ברכה, ונותר לו להדליק את נרות ההידור, דבזה יכול לברך על נרות ההידור, דהא לא בירך כלל. ואכתי עוסק במצות ההדלקה. אבל אם בירך על נ"ח והדליק ג' נרות במקום ד', ואחר זמן רוצה להדליק את הנר הרביעי, אחרי שנתברר לו שצריך להדליק ד' נרות, בזה לא יברך על נר ההידור.

ועיין בילקו"י מועדים (עמוד רכו) שנתבאר, שאם שכח לברך על הדלקת נרות חנוכה, כל זמן שלא סיים להדליק נרות ההידור, אפילו לא נשאר אלא נר אחד של הידור, יברך "להדליק נר חנוכה" וכן שאר הברכות. וכ"כ בשו"ת הלק"ט ח"א (ס' ג), ובפמ"ג (ריש ס' תרעו), ובשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר (מהדורא חנינא ס' יג), ובשו"ת כתב סופר (ס' קלה), ובבן איש חי (פר' וישב אות י'), ובמשנ"ב (ס' תרעו סק"ה). ועוד. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח ס' רה). שוב יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות חנוכה, ושם (עמוד קלג) העלה כנז' שכל עוד לא סיים להדליק את כל נרות ההידור, יכול לברך להדליק נר של חנוכה ושעשה נסים.

ואם השלים הדלקת כל הנרות, אפילו עדיין לא הדליק הנר שנקרא "שמש", לא יברך עוד להדליק נר חנוכה, אלא יברך שעשה נסים ושהחיינו בלילה הראשון בלבד. ואף שהגאון רבי עקיבא איגר שם צידד שאף בזה יש מקום לומר שיברך להדליק נר חנוכה בתוך זמן המצוה, מ"מ בשו"ת דמשק אליעזר (חיד"ד סוף ס' מז) העלה, שאין לברך. ודלא כהגרעק"א. ע"ש. וכן עיקר, שכן מבואר להדיא בשו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם (ס' פג עמ' קכב). ע"ש. וכ"פ בשלחן גבוה (ס' תרעו סק"ג), שאם השלים ההדלקה מברך רק שתי ברכות, שעשה נסים ושהחיינו, וכדין הרואה נר חנוכה. וכ"פ בבן איש חי (פרשת וישב אות י').

סימן ב - בדין הידור מצוה אחר קיום המצוה

בגמרא שבת (קלג:) ת"ר המל, כל זמן שעוסק במילה חוזר גם על ציצין שאין מעכבין. פירש, על ציצין המעכבים את המילה חוזר. וכתב רש"י, דהיינו בשבת. והטור מוסיף דאירי רק בשבת, שלא ניתנה שבת להידחות לציצין שאין מעכבין. אבל בימי החול חוזר גם כשפירש על ציצין שאין מעכבין, שהרי לכתחלה צריך לחתוך את אותן הציצין. והנה בדעת הרמב"ם אין הדבר ברור כל כך, דאמנם בהלכה ד' (פרק ב' מהלכות מילה) כתב: המל כל זמן שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין וכו', פירש על ציצין המעכבין חוזר על ציצין שאין מעכבין אינו חוזר. ע"כ. ומשמע דאירי בין בשבת בין בחול. אבל בהלכה ו' כתב: עושים כל צרכי מילה בשבת. מלין ופורעין ומוצצין. וחוזר על ציצין המעכבין אע"פ שפירש, ועל ציצין שאין מעכבין כל זמן שלא פירש. ע"כ. הרי שכתב דין זה לענין שבת. וע"ש בכסף משנה שכתב לבאר בדעת הרמב"ם, שאם רבינו היה מפרשה בשבת דוקא, לא היה לו לכותבה לעיל ולשנותה כאן, אבל משמע שהוא מפרשה בין בחול בין בשבת, ולעיל קתני לה גבי חול, "ואינו חוזר" פירוש ואינו "חייב" לחזור, והכא מפרש לה לענין שבת "דאינו חוזר" פירוש שאינו "רשאי" לחזור. ואפשר דלענין שבת דוקא הוא מפרשה כפי' רש"י, ולעיל דהוה עסיק בדין ציצין קתני לה, והכא דקא עסיק בדין שבת קתני לה. והראשון נראה עיקר. ע"כ.

נמצא שהבין שהעיקר הוא בדעת הרמב"ם דאירי גם בחול. גם בכ"י פירש בפשיטות דאירי גם בחול. ובאמת שזה נראה יותר, דאם לא כן יש כפל בדברי הרמב"ם. ועיין בשו"ת שאגת אריה (ס' נ) שכתב לשאול על הרמב"ם, דלכאורה למה אינו חוזר בחול, הרי איכא זה אלי ואנוהו. שהרי בגמרא בשבת הנ"ל מבואר דטעמא הוי משום זה אלי ואנוהו. והביאור בדעת הרמב"ם - כתבו האחרונים - דלגבי מילה שייך הידור רק כשעוסק במצוה, אבל כשפירש ממנה אין מתחילים מחדש בשביל ההידור. ומהיכן למד כן הרמב"ם, דהנה לדעת הרמב"ם כל המקלקלים פטורים אפילו חובל, ואם כן למה צריכה התורה להתיר מילה בשבת, הרי חובל ג"כ מותר, אלא שזה מתקן גברא, כי מה לי מתקן גברא מה לי מתקן מנא. (שבת קו). ולפי"ז יש לעמוד, דאם כן למה לא נתיר לחזור גם על ציצין שאין מעכבין, שהרי כאן אין הציצין מעכבין, ואין כאן תיקון גברא, ויש כאן חובל רגיל, ובחובל רגיל הוי רק איסור דרבנן,

דפטור אבל אסור, ואם כן מצוה זו להתנאה לפניו במצוות ידחה לאיסור דרבנן של חובל. וכפי הנראה מכח קושיא זו פסק הרמב"ם דאין דין זה אלי ואנוהו כאשר כבר פירש, ולכן אין זה דוחה איסור דרבנן של חובל בשבת. וממילא גם בחול אינו חוזר, שאין בזה הידור כלל.

ובדומה לזה כתב בספר בית הלוי, דבסוכה שעושה ההידור בשעת קיום המצוה, זה הוי הידור. אבל במילה כשפירש עשה את המצוה כבר במה שמל, וכשיחזור יעשה את ההתנאה לפניו במצוות בלי קיום המצוה, והידור בלי מצוה לא שמענו. ולפי"ז יש לומר שאם לקח לולב ויצא ידי חובתו, ואחר כך נזדמן לו לולב מהודר, א"צ שיקח אותו. ולפי זה היה אומר הגר"ז (פ"ד מהלכות חנוכה הל"א), דאתי שפיר שיטת הרמב"ם גבי נר חנוכה, שהרי דעת הרמב"ם שבעל הבית עצמו ידליק כמנין אנשי ביתו, ובזה יש הידור מצוה. אבל אם בעל הבית מדליק לעצמו ואח"כ כל אחד מבני הבית מדליק לעצמו, כולם כבר יצאו ידי חובתם מעיקר הדין, ואחר כך עושים הידור בלבד, וזה לא מצינו. ולכן הרמב"ם פוסק שהוא עצמו ידליק כמנין אנשי הבית. אבל הרמ"א שכתב שכל אחד מבני הבית מדליק לפי מספר הימים, לטעמיה אזיל דס"ל ששייך הידור לבר, וכמו שפסק ביו"ד שחזורין על ציצין שאין מעכבין בחול. ולכן כל אחד מדליק.

והנה השאגת אריה שם הוכיח כדעת הרמב"ם דאפילו בחול א"צ לחזור על ציצין שאינן מעכבין, דאי נימא כדעת הטור דבחול אף דפירש צריך לחזור על הציצין שאינן מעכבין, דאף שפירש מ"מ שייך בזה "זה אלי ואנוהו", א"כ גם בשבת יהיה רשאי ויתחייב לחזור על הציצין שאינן מעכבין אף דפירש, דכמו שמילה עצמה דוחה שבת, כמו כן הידור מצוה שלה דוחה שבת. וכמו דחזינן במנחות (סד.) דהוי לפניו ב' חטאות אחד שמינה ואחד כחושה ושחט את הכחושה, ואח"כ שחט את השמינה, פטור. ולא עוד אלא שאומרים לו הבא שמינה לכתחלה ושחוט. הרי דאף שכבר קיים את המצוה בכחושה, מ"מ משום הידור מצוה אמרינן לו שחוט את השמינה, דכמו שגוף המצוה דוחה את השבת, ה"נ דוחה הידור מצוה את השבת. וא"כ ה"נ לדעת הטור שיש הידור מצוה על הציצין שאינן מעכבין, אף שפירש היה בדין שגם בשבת יחזור עליהם. וע"כ חזינן כדעת הרמב"ם דכל שפירש ליכא ענין התנאה לפניו במצוות על הציצין שאינן מעכבין, ואף בחול אינו חוזר עליהם.

והנה באמרי בינה ח"א (דיני שבת ס"ו ל') כתב על דברי השאגת אריה, דאין ראייה מחטאת בשבת, דשם ההידור מצוה עם עצם המצוה שייך הכל בבת אחת להביא שמינה, והחילול שבת בשמינה כמו בכחושה, וחל עליו החיוב להביא שמינה או מטעם דכתיב הכבש האחד המיוחד בעדרו, כמבואר במגילה (כח.) או מטעם שכתב רש"י שם הקריבנו נא לפחתך, ומ"מ חל עליו שניהם במעשה א' בבת אחת, לכך אמרינן הבא שמינה, דאם יש לו שמינה לא ניתן שבת לדחות בכחושה. משא"כ במילה בציצין שאין מעכבין, דכבר נגמר מעשה המילה על צד היותר טוב, וההידור בא בפני עצמו אחר כך, לכך כל זמן שלא פירש כולה חדא מילתא היא, והרי שבת ניתנה לידחות אצלה, ואם פירש דהוי חילול אחר כהתחלה בפני עצמה, ועל אלו לא ניתן לחלל את השבת, וההידור לעולם הוא מעשה אחרייתא וכו'. ואינו דומה כלל להא דאומרים לו הבא שמינה, דשם לגבי כחושה לא ניתן שבת לדחות כלל, רק לעשות עיקר המצוה בהידור דהיא שמינה, משא"כ בציצין דאין מעכבין, דכל אחד נעשה בפני עצמו ולגבי כל אחד הוא מלאכה חדשה. ע"ש. וראה עוד בילקו"י שבת ג' (ס"ו שיח סעיף ג').

סימן ג - אם נר חנוכה חובה על הבית, או על הגברא

הנה יש לחקור בחיוב הדלקת נר חנוכה, אם נר חנוכה חובה על הבית, או על הגברא, ונפקא מינה במי שנמצא בחנוכה במשך כל הלילה במטוס או ברכבת, ובביתו אין מי שידליק לפוטורו, אם צריך להדליק במקום שנמצא, או לא.

ועוד נפקא מינה בחיילים הנמצאים בחזית בשוחות בלי קירוי, והרוח מנשבת שם, אם צריכים להדליק נר חנוכה, דהמקום שנמצאים בו אינו בגדר בית כלל, ואם החובה על הבית, ממילא אין להדליק

נ"ח שם. ורק הנמצאים באהלים המקורים והמוגנים מן הרוח והגשמים יכולים להדליק נ"ח. אבל אי נימא דא"צ בית, אלא חובת גברא לבד, צריכים להדליק במקום שנמצאים.

ולכאורה אי נימא דחובת נר חנוכה היא חובה על הבית, א"כ אמאי אכסנאי צריך להשתתף בפרוטות, הא בבית זה מדליקין נר חנוכה. וכל דיירי הבית יוצאים ידי חובתם בעל כרחם. ועיין למהרא"י בשו"ת תרומת הדשן (סי' קא) שכתב, דבן נשוי הדר אצל אביו, שרשאי להדליק נר חנוכה לעצמו ולברך. ע"ש. והיינו דהוי כדין המהדרין שאין יוצאים ידי חובה בהדלקת בעל הבית, ויוצאים ידי חובה בהדלקת עצמם, ונחשב כאילו כיוון הבעל בית שלא להוציאם ידי חובה. ואמנם הב"י בס"י תרעז הביא דברי תרומת הדשן הנז', וכתב על דבריו, ולי נראה שאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה. וע"ש בדרכי משה. והיינו טעמא דמורן הב"י, דסבירא ליה כדעת התוס' שאין כל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו, והכל יוצאים י"ח בהדלקת בעל הבית. ודברי המהרא"י הם לשי' הרמב"ם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו, ולפ"ז החקירה הנ"ל תלויה במחלוקת התוס' (שבת כא:) והרמב"ם, אי מהדרין מן המהדרין קאי על עיקר דין הדלקה, או דקאי על המהדרין. ודו"ק.

שוב ראיתי בספר שפת אמת (שבת כא: ד"ה בגמרא תנו רבנן) שכתב, ויש לעיין אי המצוה נר אחד בבית, כמו מזוזה, וכמו נר שבת, דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהיה די, והא דאושפיזא משתתף בפריטי יש לומר שהוא כדי לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא, או שהמצוה על כל אדם אלא דבעל הבית מוציא כל בני ביתו. והביא שם מ"ש הר"ן (פ"ק דפסחים) דכיון שצריך להשתתף בפריטי ואינו יוצא אלא בשל עצמו, אין המצוה יכולה להתקיים על ידי אחר, ומשום הכי מברך להדליק. ומשמע דמדינא אינו יוצא בלא שיתוף. אך אם הוא סמוך על שלחן בעה"ב א"צ שיתוף, וכמ"ש המג"א (ר"ס תרעז) בשם המהרש"ל. ונפקא מינה במהדרין כי כל אחד מצי לברך מטעם שליחות, אם כן המהדרין אין מכוונים להוציא, ורשאי כל אחד לברך. אבל אי המצוה רק על הבית אם כן על מצות הידור בלבד אינו יכול לברך. הגם דיש לומר שכך תיקנו וזה בכלל המצוה. ולפ"ז יש לעיין היאך הדין בליל ג' ששכח והדליק רק ב' נרות, ואחר כך נזכר ומדליק נר ג', אם מברך או לא. וע"ש.

גם בפני יהושע (שבת כא: ד"ה תנו רבנן) עמד בחקירה הנ"ל, וכתב, דנראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד, דקיימא לן נמי מצוה בו יותר מבשלוחו, דשאני הכי שאין עיקר המצוה אלא בסמוך לרשות הרבים שהוא משום פרסומי ניסא, ומשום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית. ועדיין צ"ע. ע"כ.

וראה עוד בענין החקירה הנ"ל בפני יהושע שבת (כא:), ובשפת אמת שם, ובשו"ת באר אברהם למהר"א פסלוער (סי' טז) בשם הרב גליא מסכת, ובספר זכרון שמואל להגר"ש רוזובסקי צ"ל (סי' יט סק"ד), ובסוף ספר מעגלי צדק, ובשו"ת מנחת שלמה ח"ג (עמוד רז).

והנה בתשובת הרשב"א (סי' תקמ"א) כתב, מי שאוכל על שלחן בעה"ב, ואפילו שוכב בבית שני בפ"ע, א"צ להדליק, אבל צריך להשתתף עם בעה"ב, כאכסנאי שאין לו בית במקו' אחר. עכ"ל. ומכאן למד הרמ"א (סי' תרעז) דבזמן הזה שמדליקין בפנים ממש, ידליק במקום שאוכל. וכן נהגו. ע"כ. והיינו דלא אזלינן בתר מקום השינה, דא"כ הו"ל חיוב להדליק במקום ששוכב.

וכתב הט"ז שם, ונראה דגם הרמ"א לא מיירי אלא במי שיש לו תמיד חדר מיוחד לאכילה, וחדר אחר לשכיבה, אך העיקר הוא חדר האכילה, וכנידון דהרשב"א. משא"כ במי שיש לו דירה בעיר, והולך פעם א' חוץ לביתו, וסועד אצל חבריו, פשיטא שלא יניח ביתו וידליק בבית שהוא אוכל שם פ"א אצל חבריו, אלא צריך לילך לביתו ולהדליק שם. ואם אחזו תאות האכילה ואינו רוצה לזוז משם עכשיו, יצוה לבני ביתו שידליקו עליו בביתו, דאותו בית שהוא סועד שם אין דינו אלא כאכסנאי שמדליקין עליו בבית, והוא אינו מדליק במקום שהוא, ואפי' למ"ש בסמוך דאכסנאי רשאי להדליק גם במקום שהוא שם, היינו שעכשיו תהיה גם שכיבתו שם, משא"כ בזה שיאכל כאן שעה או שתיים, וישוב למקומו, אין שום סברא לו' שידליק שם ולא בביתו, דזה הוה כאלו עומד בשעת הדלק' על רחוב העיר,

דאין שייך לו שם הדלקה. הגם שראיתי קצת בני אדם בשע' שאוכלי' בסעוד' אצל אדם אחר, שולחים אחר נרותיהם ודולקים שם, וסומכים על הג"ה זו, וטעות הוא בידם, ואינם מבינים דבר זה.

ומבואר מדברי הט"ז דאין חובת ההדלקה על הבית, אלא על הגברא.

ח"ל הרש"ל: חתן האוכל בבית חמיו, אם יש יכולת בידו אפי' ישן בבית חמיו לא ישתתף אלא לעצמו, משום המהדרין, שהרי הוא איש וביתו. ואם ישן בבית אחר, פשיטא שחייב להדליק במקום שישן. עכ"ל. והעיר הט"ז, דזה נגד דעת הרשב"א הנ"ל, ונראה דברי הרשב"א עיקר, וראיה מעירוב חצירות (סי' ש"ע ס"ח): מי שאוכל במקום א' וישן במקום אחר, מקום האכילה עיקר וכו'. ואף שכתב הטור בשם הרא"ש, דחייב להדליק במקום השינה, אין זה סותר, דשם מיירי לדין התלמוד והפוסקי' הראשונים, שצריך להזהר מחשד, וכמ"ש הטור כאן מפני השכנים וכו'. משא"כ לדין שמדליקין בפנים, ואין היכר אלא לבני הבית, [והוא מבואר ברשב"א סי' תקמ"א], לא איכפת לן במקום השינה, שהרי בני הבית הם יודעים שקבוע דירתו לאכילה במקום אחר, ושם הוא מדליק. ע"כ.

והנה הט"ז איירי במתארח אצל חבירו לאכילה, אבל אם אוכל אצל חבירו וגם ישן אצלו, אפי' רק יום אחד, מיקרי אכסנאי בבית חבירו. ורשאי להדליק בבית חבירו כדין אכסנאי. ואע"ג דאינו שוהה שם רק יום אחד, ואח"כ יחזור לביתו, מ"מ באותו יום הוי אכסנאי בבית חבירו.

ומשמע עוד דאפילו יחזור לביתו למחרת בבוקר, מ"מ כיון שישן שם באותו לילה מדליק שם. וכ"מ באגרות משה (ייד"ח ח"ג סי' י"ד אות ה'). ע"ש.

ועיין בביאור הלכה (סי' תרעו ד"ה במקום שאוכל) שכתב, דמי שסועד אצל חבירו באקראי ויש לו שם בית באותו העיר וכו'. ודוקא באופן זה אבל אם הולך הוא וכל אנשי ביתו לבית אביו, או חמיו, בקביעות על ח' ימי חנוכה, דבר ברור הוא שכיון שסועד וישן שם כל ימי חנוכה, אף שביום אוכל אכילת עראי בביתו, שאינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, דכיון שאין שום אדם בבית למי ידליק. וכ"ש האידנא שההיכר לבני הבית, וכיון שישנים בני הבית שם ידליקו [פר"ח].

והנה יש לדון במי שאינו בביתו כל ימי החנוכה, ואין שם איש, וכגון שנמצא ברכבת כל הלילה וכדו', אם יש עליו חיוב להדליק נ"ח ברכבת וכדומה, [או שצריך למנות שליח להדליק בביתו],

ועיין ברש"י (שבת כג. ב"ה ה"ה), שהביא בשם רבינו יצחק בר יהודה, בשם רבינו יעקב [בן יקר], שלא הוזקה ברכת הראיה אלא למי שלא הדליק עדיין בביתו, "או ליושב בספינה".

ומשמע שהמפליג בספינה פטור מלהדליק נר חנוכה, ולכן מברך ברכת הראיה. ולא שמענו שימנה שליח להדליק בביתו, וגם אם היה כן לא היה מברך ברכת הראיה, דהא מדליקין עליו בביתו.

אלמא, דחובת ההדלקה היא חובת גברא, ואינה חובה על כל בית דירה שדרים בה. ועיין בחזון עובדיה על הלכות חנוכה (עמוד קנו) שהביא כמה ראשונים שכתבו כדעת רש"י, וכן הוא במחזור ויטרי (סוף סי' רלז), ובסידור רש"י (סי' שיז). וכן מוכח בספר פרדס הגדול (סי' קצט). וכ"כ הרא"ש שם (פ"ב סי' ח), וראב"ה (סי' תתמג עמוד תקעו), והאור זרוע (ח"ב סי' שכה), ושבולי הלקט (סי' קפה). ע"ש.

אך יש לדחות, דלעולם המפליג בספינה חייב להדליק נר חנוכה, דשם ביתו, ומה שכתבו שאינו מדליק בספינה מיירו שלא היה בית בספינה, אלא פרוצה היתה לכל עבר והרוח מנשבת שם. (ואף מ"ש בעל העיטור (דף ק"ז ע"ג) בקרן או בספינה מיירי בהכי). אבל אם היה בית אפי' בספינה צריך להדליק שם. והכי איתא בב"י (סי' תרעז) בשם האררחות חיים (אות יח), מי שבא בספינה או שהוא בבית גוים, מדליק בברכות. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' קמו), שהנוסע ברכבת צריך להדליק נ"ח, כי הלא מי ששילם דמי נסיעתו לכל הלילה, הוי כשכר לו בית דירה, לאכול ולישן שם, ואע"פ שהרכוב כמהלך, לא נמצא בשום מקום דבעינן בית קבוע למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא. ומ"ש רש"י (שבת כג.) לפטור היושב בספינה,

"ל דמיירי בספינות של אז שהיו פתוחות ללא קירוי והרוח מנשבת ואינן בגדר בית כלל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (ס"ו טו אות ו'), שכן היו נוהגים בחו"ל להדליק נרות חנוכה בתוך הרכבת והיו פרסומי ניסא. ע"ש.

וז"ל התוס' (סוכה מו. ד"ה הוראה נר חנוכה צריך לברך), בשאר מצות כגון סוכה ולולב לא תיקנו לרואה לברך אלא רק לגבי נר חנוכה, משום חביבות הנס. וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בית ואין בידם לקיים המצוה. ע"כ. וכן הוא בתוס' הרא"ש שם. וכ"כ ר' דוד אבודרהם (דף נד ע"ב). וע"ע בארחות חיים (אות ט), ובכל בו (ס"ו מד), ובספר אהל מועד (דף נא סע"ב). וכיו"ב כתב בב"י (ס"ו תרעא), בשם הכל בו (ס"ו ג), שתיקנו להדליק נ"ח בבית הכנסת מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו. (וכן הוא גם בספר המכתם פסחים קא.). ע"ש.

ומוכח שכל שאין לו בית פטור ממצות נר חנוכה. וכן הוא לשון הרמב"ם (פ"ד ה"א), "מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד" וכו'. וע' להפני יהושע (שבת כא:): ד"ה תנו רבנן וכו', שכתב, שמצות נר חנוכה נשתנתה משאר מצות שהן חובות הגוף, שהן חיוב על כל יחיד ויחיד, דשאני הכא שאין עיקר המצוה אלא בבית הסמוך לרה"ר שיש בו משום פרסומי ניסא, ולכן הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית. ע"כ.

וכן כתב הגאון בעל גליא מסכת בחשובה שהובאה בספר באר אברהם להגאון ר' אברהם אבלי (ס"ו טז עמוד רלב), שעיקר מצות הדלקת נרות חנוכה לא שייכא כלל אלא למי שיש לו בית. דהכי נמי דייק לשון הרמב"ם. וכ"כ התוס' (סוכה מו.). ע"ש.

וכ"כ הט"ז (הנ"ל), שהמדליק נ"ח בבית חברו, הוי כאילו עומד בשעת הדלקתו ברחוב העיר דלא שייך ע"ז שם הדלקה. ע"ש.

וכ"כ באגרות משה הנ"ל, (עמוד רלה), שאין חיוב הדלקת נ"ח אלא למי שיש לו בית. ע"ש, דמי שאין לו בית כלל וישן בחוץ, כגון שנמצא במדבר, וגם כשאירע שלא היה בביתו ויהיה בדרך כל הלילה ואין לו מי שידליק בביתו, משמע מרש"י (שבת כג.) והט"ז (ס"ו תרע סק"ג) שהוא דוקא כשלא ידליק כל הלילה, ואם היה חייב להדליק אף בחוץ ובספינה, מ"ט אינו מדליק שם, ואם כוונת רש"י דאין להם בספינה נר להדליק, הו"ל להזכיר זה, וגם אם הכוונה שאין שם נרות, לא הי"ל לומר אלא מי שאין לו נרות, שלכן משמע שאינו מצד האונס אלא משום שאף שאיכא נרות ליכא חיוב שלא בבית.

ואם יש לו בית הוי החיוב דוקא בביתו, אבל אם כולן הלכו מביתם על איזה לילה ולא יהיו שם ליכא חיוב עליהם מצד הבית כיון שלא ידורו שם, וגם באופן שלא יהיה חיוב מצד מראית עין דחשדא שהוא דבר מפורסם שהלכו מביתם או שדרך שלו לילך מביתו לבקר אצל אביו וחזונו דהא מחייב ר"ה בשבת שם להדליק בשני פתחים מפני חשדא, שא"כ מסתבר כשיחזור לביתו לישן שא"כ יהיה חשדא דהרי יראוהו אח"כ שהיו שם הלילה ולא ראו שהדליק נרות הרי יהיה חשדא, ולכן נראה שאם חושב לחזור בלילה, לא יצא מביתו עד אחר שידליק, או שימהר לבא בעוד שאיכא אינשי ברחובות שיראו שהדליק. עכ"ד.

וכ"כ הגרש"ז אורבך, הובא בספר הליכות שלמה (עמוד רנז), דמצות נר חנוכה אינה נוהגת אלא בבית, ולכן מי שאין לו בית אינו מדליק נר חנוכה. ע"ש.

וכ"כ בספר שלמי מועד (עמוד ר), שחיילים (אשכנזים) החונים על פני השרה, ואוכלים וישנים תחת כפת השמים בשטח פתוח, אינם חייבים להדליק נר חנוכה במקום המצאם, ומ"מ כשנמצאים בתעלות ושוחות שאינן מקורות מלמעלה ידליקו נ"ח בלי ברכה. ע"כ.

ומשמע דס"ל דמה שאמרו מצות חנוכה נר איש "וביתו", בעינן כעין ביתו, שהוא בית דירה מקורה. וע"ע בספרו מנחת שלמה ח"ב (ס"ו נא אות א).

וכ"כ הגאון רבי יוסף כהן, אב"ד ירושלים, בהערה שבספר מקראי קודש להגרצ"פ פראנק (חנוכה, עמוד מ, אות ג), אודות חיילים הנמצאים בחזית בשוחות בלי קירוי, והרוח מנשבת שם, דאינם בגדר בית כלל, נולמד כן מד' המהרש"ם, ואין להדליק נ"ח שם. ורק הנמצאים באהלים המקורים והמוגנים מן הרוח והגשמים ידליקו נ"ח.

אבל בערוה"ש (סי' תרעז אות ה) כתב, עתה שרוב הנסיעות במסילת הברזל (הרכבת) וקשה להדליק נ"ח שם, יכול לסמוך על מה שמדליקים עליו בביתו, אלא שלא יראה נרות חנוכה, לכן טוב שידליק נר אחד שאז לא יקפידו עליו. וכל שכן מי שאין לו בית שמחוייב מן הדין להדליק שם. ע"כ.

והוכיח מכאן בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (סי' כט) שא"צ בית להדלקת נ"ח, ולכן העלה שחיילים (אשכנזים) החונים על פני השדה, חייבים להדליק נרות חנוכה בברכה, וישימו את נרות החנוכה בעששיות שלא יכבו. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט (סי' יז עמוד עט:), שקרוב לודאי שאפילו מי שקבע לו מיטה בפניה אחת מפניות הרחוב ואוכל וישן שם חייב להדליק שם נ"ח. ע"ש. וכ"כ בספר אז נדברו (ח"ז סי' סו, וח"א סי' לר אות ב).

גם בשו"ת שער שלמה זוראפה (סוף סי' נא דף לג ע"ד) כתב וז"ל: המהלך בדרך וחונה בלילה, אע"פ שאין לו בית ולא אהל, חייב להדליק נר חנוכה, אם יש לו נרות, או שמן. ומניחם על תיבה וספסל או על שלחן, ואפילו על הארץ, ודיו. כי חייב לקיים מצות הדלקת נרות חנוכה או לדאוגם ולברך עליהם.

ובשו"ת משיב דברים (חאו"ח סי' ג) כתב להרה"ג השואל, ומ"ש מר אם חוב הדלקת נ"ח על הבית או רמ"א אקרקפתא דגברי, והוכיח מלשון הגמ' "נר איש וביתו" שהחוב על הבית, אבל אם הוא בשדה אין חיוב עליו להדליק נ"ח, אינני מסכים לדבריו, כי בודאי שהחוב חל על הגברא בכל מקום שהוא נמצא, שהרי גם הרואה מברך, וכן האכסנאי חייב בהדלקה וכו'.

וסיים מרן אאמו"ר: אחרי כתבי כל הנ"ל הראוני בספר פסקי משה (עמוד קמח), שהביא בשם הראשונים שצריך בית להדלקת נ"ח, אך הרב משה לוי ז"ל כתב, שכל הראשונים ס"ל שא"צ בית לנ"ח, והשיא כוונת דברי הראשונים הנ"ל לדבר אחר. ע"ש. אך העיקר כמו שכתבנו, שדין זה לא יצא ממחלוקת, הילכך טוב להדליק נ"ח בלי ברכה, שסב"ל.

קיצור הלכות חנוכה

[הסימון בסוף הסעיף - מראה על מספר העמוד שבספר]

סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה

א. בתקופת הבית השני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, וביטלו אותם מדתם, ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצות, ולחצום לחץ גדול, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות, והיה צר לישראל מפניהם מאד, עד שריחם עליהם ה' אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה המלכות לישראל, ונמשכה יותר ממאתים שנה עד חורבן הבית השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום, היה זה ביום כ"ה בכסליו, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש, אלא פך אחד של שמן, שלא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו רבותינו שבדור ההוא, שיהיו שמונה ימים אלו, החל מיום כ"ה בכסלו והלאה, ימי שמחה והלל. ומדליקים בהם נרות בכל לילה משמונת הלילות לפרסם הנס ולגלותו. וימים אלו נקראים "חנוכה". **כז**

ב. נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה, כגון תפירה וסריגה, בעוד שנרות החנוכה שבבית דולקות, במשך חצי שעה מהדלקתם, והטעם הוא משום היכר להודיע שאסור להשתמש לאור נרות החנוכה. אבל בכישול ואפייה וצרכי אוכל נפש מותרות. וכל שכן שהנשים מותרות לחפור ולתחרץ בפרט לצורך מצוה. **מ**

ג. יש נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה בכלל בחנוכה, ויש לבטל מנהגן, כי הבטלה מביאה לידי שעמום. ומכל מקום יש אומרים שטוב לנשים להמנע ממלאכות כבדות. **מה**

ד. נכון ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה, או כמה ימים קודם, כדי לדעת פרטי ההלכות. **נב**

ה. כיון שחז"ל קבעו את שמונת ימי החנוכה לשמחה והלל, לכן אין להספיד בהם על מת בין בשעת ההלויה, בין ביום השבעה בין ביום השלשים שחלו בחנוכה, והיינו לספר בשבח הנפטר ולעורר לצער ובכי. אבל אזכרה ביום השבעה או השלשים בר"ת וחיוזוק, מותר לעשות בחנוכה, וכן בשבתות ובחול המועד, אך לא ירכו בתיאור גודל האבידה רק בשבח המדות והתורה. וכל זה בשאר האנשים, אבל תלמיד חכם שנפטר בחנוכה מספידין אותו בעת ההלויה, שגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לפי ערך הדור. **נו**

ו. מלמד תינוקות של בית רבן וקובע עתים לתורה, דינו כתלמיד חכם שמותר להספידו בפניו, דהיינו בעת ההלויה. **נח**

ז. אסור להתענות בחנוכה, ואין לגזור תענית על הצבור בימי חנוכה. וגם אין ליחיד להתענות, ולכן חתן המתענה ביום חתונתו, אין לו להתענות בימי החנוכה. ויבלאו הכי מנהג הספרדים שאין החתן מתענה ביום חופתו. וכן אם חל יום פטירת אביו או אמו בחנוכה, לא יתענה בימי חנוכה, אלא יקדים להתענות קודם חנוכה, שבימים שלפני חנוכה או לאחריהם אין איסור תענית. **נח**

ח. מי שהתענה תענית חלום בחנוכה, צריך להתענות יום אחר לאחר ימי החנוכה, לכפר על מה שהתענה בחנוכה. **ס**

ט. מה שנוהגים במלאת שבעת ימי האבל לעלות לבית הקברות, וכן ביום השלשים, וכמו שכתב בש"ע אין לעשות כן בימי חנוכה, וכל שכן בראש חודש, שהרי מתעוררים לבכי ולמספד על יד הקבר, כשרואים קברו של הנפטר ביום השביעי או השלשים. ולכן ידחו את הביקור לבית הקברות לאחר ימי החנוכה. ואם יום השנה חל בחנוכה או בפורים מותר לילך לבית הקברות ולקרוא מזמורי תהלים ולערוך שם השכבה. ואם יש חשש שיבואו לידי בכי, יקדימו את העלייה לקבר קודם חנוכה. ובימי

השנה בשנים הבאות, שאין מתעוררים לצער ובכי, אין איסור ללכת לבית הקברות. **סא**
י. יש אומרים שמותר לבקר אצל קברי הצדיקים, התנאים והאמוראים, בימי החנוכה וחול המועד. ויש חולקים. והעיקר לדינא להקל בקברות צדיקים, שהרי אין רגילות לבכות שם כמו שבוכים ליד קבר ביום השבעה או השלשים. **סא**
יא. יש שנהגו שהאבלים על אב ואם, אינם אומרים קדיש בחנוכה, והוא מנהג גרוע, ואם אפשר לבטלו בהסברה נעימה, הנה מה טוב, ואם לאו לא יבטלוהו ביד חזקה מפני המחלוקת. ואמנם לגבי הדלקת נרות פשוט שגם האבלים תוך שבעה חייבים להדליק נר חנוכה, שהרי האבל חייב בכל המצוות. **סב**
יב. מי שנפטר לו מת בימי החנוכה, נוהג בימים אלה כל דיני אבלות, וקורעים על הקרובים, ועושים לו סעודת הבראה, וכן מבקרים ומנחמים את האבל בחנוכה. וכן אומרים צידוק הדין בחנוכה, שהוא קבלת דין שמים באהבה, שכל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה, ומצדיקים בה את גזר הדין שהביא ה'. **סב**
יג. האונן בחנוכה, לא ידליק בעצמו נר חנוכה בברכה, אלא ידליק אחד מבני הבית שאינו אונן, ויברך בשליחות בעל הבית. ואם אין שם אחד מבני הבית, ימנה שליח אדם אחר, והשליח יברך וידליק בשליחותו. **סב**
יד. אם חל יום השבעה או יום שלשים בחנוכה, מותר לעשות סעודה ולימוד, כשאומרים שם דברי תורה ומוסר לעילוי נשמת המנוח, אבל לא יאמרו דברי הספד המעוררים לבכי. **סג**
טו. יש נוהגים להרבות במאכלי גבינה בימי חנוכה, זכר לנס שנעשה על ידי "יהודית", שהאכילה את האויב גבינה והרגה אותו. ומנהג ישראל תורה הוא. **סג**
טז. נוהגים לאכול בחנוכה סופגניות מטוגנות בשמן, זכר לנס השמן של המנורה, וטעמם כצפיחית בדבש. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. **סד**
יז. מותר לחמם סופגניות עם ריבה בשבת, ולהניחן על הפלאטה לחממן. **סז**
יח. סופגניות שלנו שהם על ידי טיגון בשמן,

אפילו קבע סעודה עליהם אינו מברך המוציא וברכת המזון. אלא בורא מיני מזונות ועל המחיה. **סט**
יט. סופגניות הנעשות על ידי גוים במסעדות ובתי הארחה של יהודים מותרים באכילה, ואין בהם איסור בישולי גוים. וכדין פת נחתום של גויים. ומכל מקום יש להזהר שישראל ידליק את האש. וכן אם כיבו את הגאז ואחר כך רוצים לטגן עוד סופגניות, יחזור המשגיח וידליקנו בעצמו. והנוהגים להזהר תמיד מלאכול אפילו פת נחתום גוי, עליהם להזהר גם בסופגניות אלה, ותבוא עליהם ברכה. **ע**
כ. סופגניות אלו שהובאו באמצע הסעודה, אין לברך עליהן, וטוב להניחן עד לאחר ברכת המזון, ואז יברכו עליהן לכולי עלמא. **עג**
כא. האוכל סופגניה אין צריך ליטול ידיים מדין טיבולו במשקה, אחר שאין מטגנים את הסופגניות בשמן זית. **עד**
כב. במסיבות חנוכה שעורכים בשיבות, יש מקילין לפי מנהג הספרדים להשתתף במסיבות אלו לאבל בתוך י"ב חודש לאב או לאם, שאין איסור להם בתוך י"ב חודש אלא בבית המשתה, ואין מסיבות אלו בכלל בית המשתה. **עה**
כג. יש אומרים שריבוי הסעודות שמרבים בהם בימי חנוכה, אינם אלא סעודות הרשות, שלא קבעום חכמים למשתה ולשמחה, ויש חולקים ואומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות הללו. ונוהגים לומר זמירות ותשבחות לה' יתברך בסעודות הללו, ואז נחשבות לסעודות מצוה. **עה**
כד. מה טוב ומה נעים לנצל המסיבות בימי החנוכה לדרשות בדברי תורה ויראת ה' טהורה, לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואז בודאי שסעודות הללו נחשבות לסעודות מצוה. **פא**
כה. בשבת חנוכה יש שנהגו להרבות במאכל מסויים לכבוד חנוכה, וכן בשבת ראש חודש לכבוד ראש חודש. ובשבת חנוכה שחל בה ראש חודש להרבות בשני מינים נוספים. ויש בזה משום פרסום הנס של חנוכה. וכל זה אינו חיוב מן הדין. **פד**

סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

א. צריך להזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, כי היא מצוה חביבה עד מאד, שיש בה משום פרסום הנס בהודאה לה' יתברך על הנסים שעשה לנו, והעושה כן זוכה לבנים תלמידי חכמים. **ב.** אפילו עני שאין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, מוכר כסותו או נותנו בעבוט כדי להשיג דמי שמן או נרות שעה להדלקת נרות חנוכה כדי שיעור נר אחד לכל לילה. וכן חייב להשכיר עצמו לפועל שכיר כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה, כדי שיעור נר אחד לכל לילה. ולכן מצווים כל גבאי צדקה להשגיח על העניים, ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה, אלא שאינם מצווים לתת להם אלא כדי נר אחד בכל לילה, כפי עיקר הדין של המצוה. **ג.** ספק הדליק נר חנוכה ספק לא הדליק, נראה שכיון שמצות הדלקת נר חנוכה אינה אלא מדרבנן, וכמ"ש הרמב"ם שהדלקת נרות חנוכה מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, ספקא דרבנן לקולא.

צה

ד. מי שאין לו שמן אלא מעט, באופן שיש ספק אם יספיק להדליק בו שיעור חצי שעה, או לא, אם ירצה להדליק בברכה, רשאי. **ז.** אלמנה הניזונת מנכסי היתומים, צריכים לספק לה שמן להדלקת נר חנוכה, שתוכל לברך ולצאת ידי חובתה, כיון שאף הנשים חייבות בנר חנוכה, שגם הן היו באותו הנס. וראוי לתת לה שמן באופן שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין, תוספת נר לכל לילה, כפי שנהג בעלה בעודו בחיים. אך מעיקר הדין אין לכופף את היתומים לתת לה יותר מנר אחד לכל לילה, שיש אומרים שאין לכופף להידור מצוה. והמוציא מחבירו עליו הראיה.

צח

ו. אף על פי שמצות צדקה נדחית מפני נר חנוכה, נשהי אין לך צדקה גדולה יותר מלתת לעני כסות ומלבוש, ומכל מקום קיימא לן שמוכר כסותו לצורך נר חנוכה, מכל מקום אין מצות נר חנוכה דוחה מצוה דאורייתא. ומה שנר שבת דוחה לקידוש היום, היינו מפני שיוצאים ידי חובה

מן התורה על הפת או בתפלה. **ז.** כמה נרות צריך להדליק בחנוכה, אמרו חז"ל מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. והיינו, כי מעיקר הדין די בנר אחד לכל בית ובית מישראל, בין שבני הבית מרובים, בין שהם מועטים. אולם נהגו הכל להדר במצוה זו, ובליילה הראשון מדליקין נר אחד, מכאן ואילך מוסיף נר אחד בכל לילה עד שבליילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם היו בני הבית מרובים לא ידליקו יותר. וכן פסק מרן בש"ע וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד, וכמו שהעיד הרמב"ם.

צט

ח. מי שאין לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, אלא רק כדי הדלקת לילה אחת, שהוא שיעור חצי שעה, אין לו לחלק את השמן שבדיו לשמונה חלקים, כדי שידליק מעט בכל לילה לפרסם הנס, אלא ידליק כשיעור בליילה הראשון, ואם לא ישאר ללילות אחרים, אין בכך כלום, דאנוס רחמנא פטריה.

קכב

ט. מי שיש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה כמנהג המהדרין מן המהדרין, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל, מוטב שידליק כל לילה נר אחד בלבד, ויתן שמן לחבירו לזכותו לברך ולהדליק נר חנוכה. שהרי מן הדין אין צריך אלא נר אחד.

קכח

י. מי שיש לו שמן בלילה השני או השלישי כשיעור החיוב וההידור בלבד, וחושש פן למחר לא יהיה לו שמן להדליק נר חנוכה, מוטב שידליק רק נר אחד, שהוא מן הדין, ואת היתר ישאיר למחר. ובלייל שני אם יש לו ב' נרות, ידליק את שניהם, ולא ידליק את נר השמש. **קל** **יא.** אם יש לו שמן שיעור של ב' נרות בלבד, והוא עומד בלייל שלישי, ולמחר יהיה לו שמן ידליק בלייל ג' נר אחד כשיעור, ויחלוק השמן הנשאר לשני הנרות האחרים. ורק אם אין לו אלא נר שעה שאי אפשר לחלקו לשתיים, ידליק נר אחד בלבד.

קלג

יב. מי שאין לו שמן הרבה בלילה השמיני, כדי

שיספיק לכל שמונת הנרות עם ההידור, יתן בנר השמיני כשיעור הדלקת חצי שעה, שהוא מן הדין, והנותר יחלק לכל שאר הנרות, ולא יחלק השמן באופן שיתן בכולם שוה בשוה, שאז לא יצא ידי חובת ההדלקה כלל, וגם לא יוכל לברך להדליק נר חנוכה, הואיל ואין באף אחד מהם כשיעור הנדרש לפי הדין. **קלג**

יג. מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב' נרות, או שהדליק בלילה השני ג' נרות, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהדליק לפי הראוי לאותו לילה. ואם חזר להדליק כפי מנין היום, ומברך, הוה ליה ברכה לבטלה, אחר שיצא כבר ידי חובה. **קלד**

יד. אם בליל שני או בשאר הלילות שח ימי החנוכה, הדליק רק נר אחד, מפני שלא היה לו יותר שמן, ושוב נודמן לו עוד שמן שיוכל להספיק לשיעור של המהדרין ידליק את נרות ההידור בלי ברכה. **קלה**

טו. מי שמילא קערה שמן והקיף אותה פתילות, אם כפה עליה כלי קודם ההדלקה, עולה אפילו לכמה בני אדם, וכגון למהדרין שכל אחד מבני הבית מדליק נר אחד. אבל אם לא כפה עליה כלי, עשאה כמדורה, ואפילו לאדם אחד אינה עולה. וחזור ומדליק נרות כדין בברכה. ואם הדליק ואחר כך כפה עליה כלי, יכבה את הנר ויחזור להדליק בלא ברכה. ואם הרחיק את הפתילות זו מזו כשיעור אצבע והפתילות בינוניות, שאין השלהבת של האחת נוגעת בחבירתה, יש אומרים שיצאו ידי חובת נר חנוכה, אף שלא כפה עליה כלי. **קלז**

טז. חנוכיות מכסף או מנחושת עגולות שיוצאים מהם קנים סביבותיהן בעיגול, ועל כל קנה נר אחד, ובין כל קנה מרחק כעובי אצבע, כשרות להדליק בהן נרות החנוכה. ואף שהרמ"א הזהיר שלא להדליק נר חנוכה בעיגול, מודה הרמ"א שאם יש ריוח ביניהם יכול להדליק. **קמב**

יז. לכתחלה ראוי להניח נר החנוכה בכלי, ולא כאלה שמדביקים נר שעה על הרצפה, או על אבן קטנה, שאין זה כלי. ויש אומרים שהנר שהוא הכלי מעכב למצוה. ולפי דבריהם, יש שהעירו שראוי להקפיד במי שמדליק בחנוכיית

כסף, ונוהג לתת שמן ופתילה בבית קיבול מזכוכית, דנמצא דלמעשה הוא מדליק בכלי זכוכית ולא בכלי כסף, וא"כ עדיף שיתן השמן לתוך הגביעים של כסף שבמנורה עצמה, משום הידור מצוה בנר עצמו. אולם לדינא אין הכלי מעכב בנר חנוכה שאינו אלא הכשר מצוה, והמדליק בזכוכית שבמנורות כסף מקיים שפיר מצות הידור בבחינת זה אלי ואנוהו. **קמד**

יח. אם יש לו חתיכות שעה יתלה אותם בעץ גבוה, או על שלחן, או ספסל, וידליקם, לקיים מצות הדלקת נר חנוכה ולברך עליהם. **קמט**

יט. הדבר פשוט שכלי הניקח מעכו"ם להדליק בו נר חנוכה אינו צריך טבילה, שדוקא כלי סעודה צריכים טבילה. **קנ**

כ. יש מי שכתב שאם השתמשו בכוס של זכוכית במי רגלים לבדיקה רפואית, אפילו רק פעם אחת, אין להדליק בו נר חנוכה, משום הקריבתו נא לפחתך. אבל לעשותו שמש לנרות חנוכה שפיר דמי. **קנ**

כא. מצות הנחת נרות חנוכה, היא בתוך עשרה טפחים [כשמונים סנטימטר] מקרקע הדירה. ואם הניחם למעלה מעשרה טפחים יצא. ויש להניחם למעלה מג' טפחים, ואם השלהבת של נר השעוה שהודלק למצות החנוכה הוא למעלה משלושה טפחים, אף על פי שגוף הנר הוא למטה מג' טפחים, שפיר דמי, שהעיקר הוא השלהבת. **קנ**

כב. אין להדליק נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מקרקע הדירה. כל אמה 48 סנטימטר - 9.60 מטר] ואם עבר והדליק למעלה מעשרים אמה, לא יצא אף בדיעבד. וצריך לכבות את החנוכיה ולהניחה במקום הכשר ויחזור וידליקנה, אך לא יברך שנית. והכל תלוי בשלהבת של הנרות, ואין משגיחין באורך הנרות בזה. **קנד**

כג. הדר בעלייה, מצוה שיניח נרות חנוכה בחלון או במרפסת, או בגזוזטרה הסמוכה לרשות הרבים, כדי לקיים פרסומי ניסא. וטוב להניח נרות החנוכה בתוך בית מנורה של זכוכית ולהעמידם במרפסת, כדי שייראו לעוברים ושבים שברשות הרבים. ואם הוא גר בקומה שהמרפסת גבוהה מקרקע רשות הרבים

עשרים אמה יניח הנרות בפתח הדירה מבפנים, הואיל ואין בזה היכר כל כך לבני רשות הרבים. ואם יש בנינים ממול דירתו, והשכנים בבנין ממול רואים את הנרות שבחלון, ידליק בחלון לפרסם הנס לשכנים. **קסא**

כד. מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה המזוזה מימין, ונרות חנוכה משמאל, וכשהוא נכנס ויוצא, הרי הוא מוקף במצוות, וביחוד כשנכנס בטלית קטן מצויצת כהלכתה, אשר עליו יכון מה שאמרו: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". **קסב**

כה. יש אומרים שבזמן הזה שאין סכנה להדליק נר חנוכה בחוץ, צריכים להדליק נר חנוכה בחוץ, ויש אומרים שגם בזמן הזה אפשר להדליק נר חנוכה בבית, דהואיל ונהגו להסתפק בפרסום הנס לבני ביתו, יכולים להשאר במנהגם, וכן נהגו גדולים וגם טובים. ומכל מקום מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו מניחה על פתחו מבפנים. **קסג**

כו. יש מי שכתב שבזמן הזה מצות נר חנוכה צריכה להיות רק מבפנים, ואין אדם יוצא ידי חובה כלל אם הדליק נרות החנוכה בחוץ, אע"פ שאין שום סכנה בדבר, שכיון שחז"ל עקרו מצות ההדלקה מבחוץ וקבעוה בפנים, לכן אם הדליקה מבחוץ לא עשה ולא כלום, אך דבריו תמוהים מאד, ואינם נכונים לדינא. **קצג**

כז. חצר שיש בה שני פתחים, משני רוחות, בזמן הגמרא היה צריך להדליק בשניהם, מפני החשד, שאם יראו פתח אחד שאין בו הדלקת נרות חנוכה, יחשדוהו שלא הדליק נר חנוכה כלל. ולכן ידליק בשניהם, אלא שיברך על נר החנוכה שבפתח הראשון, ויפטור מן הברכה הדלקה שבפתח השני. אולם בזמן הזה שהרבה מדליקים בתוך הבית מבפנים, ואין שום היכר לבני רשות הרבים, אף על פי שיש לחצר כמה פתחים אין צריך להדליק אלא בפתח אחד בלבד. וכן המנהג פשוט. **קצד**

כח. אורח שמייחדים לו חדר בפני עצמו ללון שם, אבל כל מחסורו על בעל הבית, אכילה

ושתייה וכו', ואינו מחשב עמו על כל פרט ופרט, יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקת בעל הבית, ואם יש לחדר פתח בפני עצמו, אינו צריך להדליק נרות חנוכה בחדרו, שבזמן הזה אין חוששין לחשד שיחשדוהו שאינו מדליק נרות חנוכה, שבלאו הכי כל ההיכר הוא רק לבני הבית, והם יודעים שהוא יצא ידי חובתו בהדלקת הנרות ל בעל הבית. ואם ירצה להחמיר על עצמו ולהדליק בחדרו, אינו רשאי לברך. **קצו**

כט. הנוסע בספינה מספר ימים, ואפשר להדליק שם נרות חנוכה, ידליק שם נרות חנוכה בברכה, שאין צריך בית קבוע לכך, כל שלא יגיע לביתו באותה לילה, וגם אין דליקין עליו בביתו. **קצח**

ל. הטס במטוס, ואין לו אפשרות להדליק נר חנוכה בשמן או בשעווה, טוב שידליק פנס חשמלי בלי ברכה, לזכר הנס. [וכן הנוסע ברכבת ואין לו נרות להדליק שם נר חנוכה, או שאין מאפשרים לו לעשות כן, ינהג כנז"ל]. **רא**

סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

א. המנהג פשוט להדליק נרות חנוכה גם בבתי הכנסת בברכות, משום פרסומי ניסא, והוא מנהג ותיקין. **רב**

ב. נהגו להדליק נרות החנוכה שבבית הכנסת, בין מנחה לערבית, עם שקיעת החמה, ואף על פי שזמן הדלקת נר חנוכה לכל אחד בביתו הוא בצאת הכוכבים, מכל מקום הואיל ואי אפשר לעכב את הקהל שיוצאים מבית הכנסת מיד אחר ערבית, לכן מדליקים עם שקיעת החמה בין מנחה לערבית, כדי שבמשך כל הזמן של תפלת ערבית הצבור יראו את נרות החנוכה, ואיכא פרסומי ניסא. ואילו היו צריכים להמתין עד אחר ערבית, לא היה פרסומי ניסא כל כך בהדלקתם בבית הכנסת, כי מיד הקהל יוצאים לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בביתם. **ריב**

ג. בכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא. וגם ברחבת הכותל הגדולה שאינה מקורה, אפשר להדליק

שם נרות חנוכה ולברך, שיש דין בית כנסת לכל הרחבה, כולל המקום שאינו מקורה. **רטז**
ד. אין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו, שמצות חנוכה נר איש וביתו וחוזר ומברך את כל שלשת הברכות לפני הדלקתו, כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם. ואם הוא גר לבד בביתו, והדליק נרות חנוכה בבית הכנסת במעמד הצבור בלילה הראשון ובירך שלשת הברכות, כשמדליק בביתו לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה בלבד, ולא יחזור לברך בביתו שעשה נסים ושהחיינו, מפני שכבר בירך ברכות שעשה נסים ושהחיינו, ויצא ידי חובה. **ריז**
ה. אם חל ליל כ"ה כסליו בליל שבת, שכל אחד ואחד מן הקהל הדליק נר חנוכה מבעוד יום, ובירך כל שלשת הברכות, ואחר כך הולכים לבית הכנסת להתפלל, המדליק נר חנוכה בבית הכנסת לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה, ולא יברך ברכת שעשה נסים ושהחיינו, מאחר שכל הקהל בירכו ברכות אלה בביתם ויצאו ידי חובה. ורק ההדלקה והברכה נעשית שוב בבית הכנסת משום פרסומי ניסא. **רכ**
ו. מצוה על כל אחד להמציא עצמו להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, ולברך עליהם בצבור. ואף מי שהדליק בברכה בבית הכנסת, וגם בביתו, אם נזדמן לו להיות בבית כנסת אחר לתפלת ערבית או לשיעור תורה יומי, רשאי לחזור ולהדליק בבית הכנסת האחר בברכה, לכבוד הצבור שבבית הכנסת, כי פנים חדשות באו לכאן.
ז. מי שהדליק בביתו בלילה הראשון ובירך כל הברכות, לרבות שהחיינו, ובא להדליק בבית חבירו, פשוט שחוזר ומברך גם שהחיינו. **רכא**
ח. יש מי שכתב שקהל השומעים בבית הכנסת ברכת שהחיינו בליל א' דחנוכה מפי השליח צבור, צריכים לכון שלא לצאת בברכתו ידי חובתם, כדי שיוכלו לברך שהחיינו בביתם, משום שחששו לסברת האומרים שמצוות אינם צריכות כוונה. ולהלכה נראה, שאין צריך לכוין

כן בפירוש, כי סתמא דמילתא כיון שדעת כל אחד לברך ולהדליק בביתו, הוי כאילו נתכוונו בפירוש שלא לצאת בשמיעתם מהש"צ. **רכב**
ט. יש מי שאומר שאין צריך לתת שמן כשיעור הדלקה של חצי שעה בנרות חנוכה שבבית הכנסת, אלא כדי שיעור תפלת ערבית, שנמצאים הקהל בבית הכנסת, ואיכא פרסומי ניסא, ואפילו אם נתן בה שמן הרבה, מותר לשמש לכבותה מיד לאחר שהקהל עזב את בית הכנסת, ואין צריך להניחה עד שתדלק חצי שעה. ונכון להחמיר שלא לכבות נרות החנוכה שבבית הכנסת, עד כלות חצי שעה אחר צאת הכוכבים [אלא אם כן יש חשש שריפה]. **רכג**
י. יש נוהגים שבמסיבות הנערכות באולמות בלילי חנוכה, שמשמיעים בהם דברי תורה לקרב את ישראל לצור מחצבתם, להדליק נרות חנוכה עם ברכה בשם ומלכות, משום פרסומי ניסא, ויש להם על מה שיסמוכו. דמאחר וקהל רב מתאסף במקום, לא גרע מבית הכנסת שמדליקין בו נרות חנוכה לפרסומי ניסא. ומה טוב להתפלל שם ערבית בצבור, מיד לאחר ההדלקה. וכפי שנוהגים בבתי כנסת. **רכד**
יא. המנורה של נרות החנוכה בבית הכנסת מניחים אותה על שלחן לימין ארון הקודש, שהוא צד דרום של בית הכנסת, שכן המנורה שהיתה בהיכל של בית המקדש היתה בצד דרום. וכמו שאמרו בגמרא בבא בתרא שלחן בצפון ומנורה בדרום, ויש שמסדרים את הנרות בין מזרח למערב, ויש שמסדרים את הנרות בין צפון לדרום, ונהרא נהרא ופשטיה. ונוהגים להניחם בבית הכנסת במקום גבוה לפרסום הנס. **רכה**
יב. יש נוהגים שהשליח צבור או הרב של בית הכנסת, הוא זה שמדליק בבית הכנסת את נרות החנוכה, ויש נוהגים שהשמש מדליק. **רכט**
יג. אין האבל תוך שבעה מדליק נרות חנוכה בלילה הראשון בבית הכנסת, בגלל ברכת שהחיינו שמעורר בקהל הרגשה לא נעימה, שיש בברכת שהחיינו התעוררות של שמחה בצבור. ואם אין אדם אחר הרוצה להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, נראה שהאבל ידליק בבית

הכנסת, וגם יברך שהחיינו. אבל בשאר לילות, רשאי לברך ולהדליק גם בבית הכנסת. ובביתו האבל מדליק נרות חנוכה בברכת שהחיינו בלי כל פקפוק.

יד. אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה, אלא בעשרה, כי פרסומי ניסא לא שייך בפחות מעשרה.

טו. כשאין עשרה בבית הכנסת, וידוע שלאחר מכן יבואו עוד אנשים וישלימו למנין, ויראו את הנרות הדולקות, רשאי השליח צבור להדליק בברכה.

טז. בית כנסת שעדיין לא הגיעו המתפללים להתפלל מנחה בערב שבת, ויש שם רוב מנין, וגם כמה נשים הנמצאות בעזרת נשים שבבית הכנסת, אפשר לצרף את הנשים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת. [והיינו, דבכהאי גוונא אתי שפיר גם לדעת הסוברים שצריך שיהיו מנין באותה שעה, ואין די במה שעתידין לבא].

יז. קטנים שהגיעו לחינוך מצטרפים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת. **רלב** **יח.** אם יש מנין בבית הכנסת, אך שלשה או ארבעה מהם כבר התפללו בבית כנסת אחר ושמעו שם ברכות הדלקת נר חנוכה, מצטרפים לעשרה להדליק נר חנוכה. **רלג**

יט. יש מי שכתב שקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק נר חנוכה ולהוציא אחרים ידי חובתם. ויש חולקים ואומרים, שאין הקטן מוציא ידי חובת נר חנוכה את הגדולים. ובפרט לדעת רוב הפוסקים הסוברים שמצות חינוך היא רק על האב ולא על הבן. וכן עיקר לדינא שיש להחמיר אף לגבי נר חנוכה, שאין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם. ולגבי הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שהוא רק משום פרסומי ניסא, יש מקום להקל להדליק על ידי קטן. ומכל מקום מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בבית הכנסת. ומיהו בדיעבד אם הדליק קטן בבית הכנסת שפיר דמי. **רלג**

כ. נוהגים שבכל יום מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית, בלי ברכה, ובפרט

כשמתפללים בהשכמה. **רלו**

כא. בית כנסת שנוהגים להדליק מנורת חשמל שעשויה כתבנית חנוכיה, ומניחים אותה על גג בית הכנסת במרומי קרת, לפרסומי ניסא, אין לברך כלל בהדלקת מנורה זו. שאין יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה במנורת חשמל, ולכן יש להם לברך תחלה בבית הכנסת על נרות שמן או שעוה, ובזה יפטרו הדלקת מנורה זו מברכות. וכן הרואה מנורה חשמלית דולקת לשם חנוכה, אינו מברך שעשה נסים ושהחיינו, אפילו אין מדליקים עליו בביתו, הואיל ואין יוצאים בה ידי חובה. **רלז**

סימן תרעב - זמן הדלקת נרות חנוכה

א. זמן הדלקת נרות החנוכה הוא בצאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת החמה, לא מאחרים ולא מקדימים. **רמג**

ב. מי שהוא טרוד ביותר, ואינו יכול להדליק נר חנוכה בצאת הכוכבים, והוא שעת הדחק, יכול להקדים ההדלקה מפלג המנחה, רק שיזהר שיתן שמן כשיעור שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. אבל בלא שעת הדחק אין להקל להדליק נר חנוכה קודם צאת הכוכבים. **רמז**

ג. זמן הדלקת נרות חנוכה לכתחלה נמשך עד שתכלה הרגל מן השוק, דהיינו כמו חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וצריך ליתן שמן בנרות שיעור שתדלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ומכל מקום אם לא הדליק בתחלת הלילה, מדליק והולך כל הלילה בברכה, כל זמן שלא עלה עמוד השחר. ואין לחוש בזה לספק ברכות, מאחר שכך המנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. ואם לא הדליק עד שעלה עמוד השחר, ידליק אז בלי ברכה. **רמח**

ד. מי שהגיע לביתו עשרים דקות לפני עלות השחר, אף שלא נשאר לו מן הלילה חצי שעה משעת הדלקת נר החנוכה, מכל מקום ידליק בברכה, כלשון השלחן ערוך שידליק כל הלילה, ונכלל בזה ממש עד לפני עלות השחר. **רסב**

ה. אסור לאכול סעודת קבע קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו התפלל מנחה וערבית מבעוד יום.

ודוקא סעודת קבע, שהוא יותר מכביצה פת, אבל בפחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה מותר. ועוגה דינה כמו פת, שאסור לאכול יותר מכביצה. ויש להחמיר חצי שעה קודם זמן ההדלקה שלא לאכול סעודת קבע, דהיינו יותר מכביצה פת. אבל סעודת עראי ואכילת פירות ושתית משקאות קלים מותר.

רסג

ו. איסור אכילה קודם ההדלקה הוא גם לאשה אלמנה או גרושה המדליקה לברכה. אולם אשה שבעלה מדליק עבור כל בני הבית, יכולה להקל לאכול סעודת קבע קודם הדלקת הנרות, ובפרט אם בעלה מאחר לבוא להדליק את הנרות, ובלבד שיש צורך בדבר. ובמקום שידוע שנהגו להחמיר בזה ימשיכו במנהגם.

רסד

ז. וכן אסור להתחיל במלאכה קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו ללמוד תורה אסור משיגיע זמנה. ובלימוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם שיגיע זמן ההדלקה, משום ביטול תורה. **רסה** ח. חיילי הצבא, שאינם יכולים להדליק נר חנוכה עם זמן צאת הכוכבים, מסיבה בטחונית, ורוצים להדליק נר חנוכה לפני השקיעה ולכבותו עם רדת החשיכה, אין להם לברך בהדלקה זו, דחשיב ברכה לבטלה לכולי עלמא, כיון שאינו נשאר דלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. **רסה ט.** בתי כנסת שמתקיימים בהם בכל יום שיעורי תורה עם קהל המתפללים, בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם נראה למגיד השיעור שהקהל יחזרו לשיעור לאחר הדלקת נרות חנוכה, יש להעדיף קיום מצות ההדלקה בזמנה, דהיינו שהצבור ילך לביתו להדליק עם צאת הכוכבים. אבל אם קיים חשש שאם ילכו לביתם להדליק נר חנוכה, ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים את השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה בביתם. **רסה י.** אברכי ישיבות יכולים להמשיך בסדר לימודם בכללים בימי החנוכה כרגיל, וימנו את האשה להדליק נר חנוכה בזמן צאת הכוכבים. ואם אין הדבר מתאפשר, ידליקו נר חנוכה אחר סיום לימודם, כדי שלא לגרום ביטול תורה דרבים. כי בזמן הזה עיקר הדלקת נרות חנוכה היא

לפרסום הנס לבני הבית, וזה אפשר לקיים גם אחר סיום סדר לימודם בכלל. אולם אם האברכים קובעים לימוד מיד לאחר ההדלקה, יכולים להפסיק מסדר לימודם להדלקת נרות חנוכה בצאת הכוכבים, ולחזור מיד ללימודם. ורק אם הדבר גורם לביטול תורה דרבים, עדיף שינהגו כנזכר.

רסו

יא. בעל חנות שסוגר את חנותו בשעת ערב מאוחרת, יאמר לאשתו שתדליק נר חנוכה בביתו בצאת הכוכבים ויצא ידי חובה בהדלקתה. ועדיף לנהוג כך מאשר שבעל הבית ידליק בעצמו בלילה אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. ואמנם אם אשתו אינה מסכימה להדליק נר חנוכה בלעדי הבעל, רשאי להדליק אחר שמסיים את עבודתו בחנות, כי בזמן הזה אין מקפידים כל כך להדליק דוקא בצאת הכוכבים, כי עיקר ההיכר לבני הבית, וכל עוד שבני הבית עדיין ערים יכול להדליק בברכה. ואם יגיע לביתו אחר שבני הבית ישנים ראה להלן בסיומן תרע"ז שגם בזה בדיעבד יכול להדליק בברכה, דאינו שונה מאלמן המתגורר לבדו שמדליק בברכה. **רעג** יב. מי שהגיע לביתו בלילה בשעה מאוחרת בימי חנוכה, ולפניו מצות תפלת ערבית, ומצות הדלקת נר חנוכה, יקדים להתפלל תפלת ערבית, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד שיש להקדים קריאת שמע שהיא דאורייתא. ואחר כך ידליק נר חנוכה, ויקיים גם פרסומי ניסא. [כי בלאו הכי עבר זמן חצי שעה אחר צאת כ"כ]. **רעד** יג. בן נשוי המתארח אצל אביו בשבת חנוכה, ויוצא מביתו ביום ששי אחר פלג המנחה כדי ללכת לאביו, ועתיד לחזור לביתו בלילה, יש אומרים שידליק בביתו אחר פלג המנחה, באופן שהנרות ידלקו עד אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, שמאחר וחזור לישן בביתו, החיוב הוא על הבית.

רעה

יד. חתן שנושא אשה באחת מלילות חנוכה, כיון שבשעת ההדלקה היה עדיין רווק וסמוך על שלחן אביו, יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו. וטוב שיחמיר להדליק נר חנוכה בלא ברכה כשמגיע לביתו אחר החתונה ואם החופה

נערכת קודם השקיעה, צריך להדליק בביתו של החתן [בלילה לאחר החתונה]. **רעה**
טו. מי שנאנס ולא הדליק לילה אחת, אין לו תשלומין למחר, אלא מדליק למחר כמספר הנרות שמדליקים כל העולם. **רעו**

סימן תרעג - שמנים ופתילות הכשרים לחנוכה

א. כל השמנים והפתילות כשרים להדלקת נר חנוכה, אף על פי שאין השמנים והפתילות נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה בהן. ושמן זית מצוה מן המובחר, מפני שאורו צלול ביותר, וגם הוא זכר לנס שנעשה במקדש שהיה בשמן זית. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן ובמקום שאין שמן מצוי כלל נוהגים להדליק נרות חנוכה בנרות שעוה, כי גם הן אורן צלול כמו השמן. **רפא**
ב. שמן זית קרוש, כעין צורת נרות שעוה, אפשר לכתחלה להשתמש בהם להידור מצות נר חנוכה, דאף שנקרש, מאחר שהאש יוצאת ממה שהשמן הקרוש נימוח, ונהפך שוב לנוזל, שפיר דמי, וגם בשמן כזה יש הידור של הדלקה בשמן זית. **רפה**
ג. מי שהכין נרות שעוה להדליק לנרות חנוכה, והדביקים בפמוט לצורך ההדלקה, ושוב נודמן לו שמן, יניח מידו נרות השעוה, וידליק אך ורק בשמן, שעיקר המצוה בשמן, הואיל והנס קרה בבית המקדש בשמן. ואפילו לא הובא לו שמן זית, אלא רק משאר שמנים, וכבר הדביק נרות שעוה, בכל זאת יניח נרות השעוה מידו, וידליק בשמן. **רפו**
ד. "פתיל-צף" הנתון על השמן, אף על פי שהפתילה מצופה בשעוה, ובתחלה נדלקת רק השעוה, ורק אחר כך נדלקת הפתילה, וקיימא לן הדלקה עושה מצוה, מכל מקום הכל נחשב להדלקה אחת, וכשר ומהודר להדלקת נר חנוכה לכתחלה. **רפח**
ה. לכתחלה לא ידליק חלק מהנרות בשמן, וחלק מהנרות בשעוה, בלילות ההידור, אלא ישווה מדותיו וידליק את כל הנרות או בשמן או שעוה. ומכל מקום כשהשמן זית ביוקר, יכול להדליק

נר החיוב לבד משמן זית, ונרות ההידור משאר מיני שמנים, ואפילו בנר שעוה. **רפח**
ו. דעת רבים וכן שלמים מאחרוני דורינו, שאין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות החשמל, ויש פנים הנראים בהלכה לדבריהם, שצריך להקפיד על שמן ופתילה, בדומה להדלקת המנורה בבית המקדש, שבה נעשה הנס. ולו יהא אלא ספק אין להכנס בספק ברכה לבטלה, ולכן לא יברך על נרות חנוכה בנורות חשמל. ואף אם יודמן שאין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה, יש להדליק החשמל בלא ברכה. וצריך שיהיה מונח במקום שאין רגילים להניח בו נר החשמל בשאר ימות השנה. ואם אחר כך נודמן לו נר חנוכה_הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה. וגם בבית כנסת אין לברך על הדלקת חנוכה חשמלית. וכן הרואה חנוכה חשמלית דולקת מעל גג בית כנסת, אין לו לברך על ראייתו, אף שאין לו להדליק נר חנוכה, וגם שאין מדליקים עליו בביתו. **רפט**
ז. אין יוצאים ידי חובה בנרות גאז, שאין להם פתילה, ויש לנהוג לגבם כאמור בענין נר החשמל. **רצב**
ח. שמן שיש בו תערובת שומן מהותך של בהמה טמאה, מן הדין כשר הוא להדלקת נרות חנוכה, ורק מהיות טוב להמנע מלהדליק בו נרות חנוכה. וכן שמן שיש בו חשש תערובת שמן חזיר, כשר להדלקת נר חנוכה. **רצב**
ט. שמן שנמצא בו עכבר, ומאוס עליו להשתמש בו לאכילה, אף על פי שיש בשמן ששים נגד העכבר, שאינו נאסר מן הדין לאכילה, מכל מקום אסור להדליק ממנו נרות חנוכה, כדין נר של בית הכנסת. **רצה**
י. יש להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה משמן [כגון שמן העשוי מבוטנים] שיש עליו איסור ספיחין. **רצו**
יא. לכתחלה אין להדליק נר חנוכה בשמן של זיתי ערלה, שאסור בהנאה. ואף על פי שאסור להשתמש לאורה, מכל מקום הוא נהנה במה שחוסך מלהוציא על שמן ופתילה לחנוכה. אולם אם אין לו שמן אחר זולת שמן של ערלה, ידליק בשמן של ערלה, אך לא יברך. ובאופן כזה אין

ליהנות מהנר לאחר חצי שעה מההדלקה. וכן מותר השמן שבנר, יזהר שלא ליהנות ממנו, אחר שהוא שמן של ערלה. וגם יזהר שלא ידליק את נר השמש בשמן של ערלה, אחר שהוא עשוי לשם הנאה.

רצז

יב. מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת הואיל ונהנה מן האור, ויכול גם לברך על הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית. ובנר חנוכה יש אומרים שאסור להשתמש בשמן של שביעית, שהרי אסור להשתמש לאורה, והתורה אמרה לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. ויש שמתירים וסוברים שגם קיום מצוה חשיב צורך האדם להשתמש בשמן של שביעית. ולכן כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, יכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית, ויכול גם לברך על הדלקה זו.

שח

יג. וכל שכן בשמן של זיתים של שביעית, [בארץ ישראל], כאשר הפרדסים נמכרו לגוי, שאין בזה קדושת שביעית, ומותר להדליק בזה נר חנוכה גם כשיש לו שמן אחר. שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים, בין להקל בין להחמיר. וכן הסכימו עם מרן הבית יוסף כל חכמי צפת בדורו.

שיב

יד. שמן שהונח תחת המטה וישנו עליה בלילה, אף על פי כן כשר הוא להדלקת נרות חנוכה ונרות שבת, ובפרט בזמנינו שהקרקע של בתינו מרוצפת באבנים או בקורות. שאפילו לענין אכילה, מותר לאכול מאכלים שהונחו תחת המטה, ובפרט במקום שיש הפסד מרובה.

שטז

טו. שמן מר שאינו ראוי לאכילה, כשר להדליק בו נר חנוכה. וכן הדין לגבי נר של שבת. והרוצה להדר במצוה ולקחת שמן זית הראוי לאכילה, תבוא עליו ברכה.

שיט

טז. מי שיש לו שמן אחר שאינו שמן זית, אבל אורו צלול ביותר, אע"פ שלענין נר שבת שמן זה עדיף משמן זית, מ"מ לגבי נר חנוכה שמן זית עדיף, דומיא דמנורת ביהמ"ק.

שכב

נר חנוכה בשמן זית, ונר של שבת ידליק בשמן אחר, שכיום כל השמנים אורן צלול, ולגבי חנוכה יש לעשות קצת דומיא דמנורת בית המקדש שהיה בשמן זית.

שכג

יח. המדליק נר חנוכה בשמן גזול או גנוב, יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל אין לו לברך עליו ברכת "להדליק נר חנוכה".

שכד

יט. חיילי צה"ל [שאינן מדליקים עליהם בביתם] שרוצים להדליק נרות חנוכה בשמן רובים, טוב ונכון לקבל רשות על כך מהשר ומהמפקדים, אם בסמכותם נתון הדבר, כדי שיוכלו להשתמש בשמן זה לנרות חנוכה.

שכד

כ. אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה. ויש אף שחוששין לומר שברכתו ברכה לבטלה. וכן אין להדליק בקליפי ביצים וכדומה. ומכל מקום אם עבר והדליק בכלים הנ"ל בדיעבד יצא ידי חובת ההדלקה, ולא יחזור ולהדליק ולברך.

שכה

כא. אין צריך להחליף את הפתילות של נרות חנוכה בכל ערב בפתילות חדשות, אלא מדליק אותם עד שיכלו, ואדבריה הרי נוחים הם להדלקה יותר מחדשים. ומכל מקום יש נוהגים לקחת פתילות חדשות בכל לילה, וזכר למקדש.

שכה

כב. יש מי שכתב, שיש ליהזר שהפתילה של אתמול יקחנה לנר של החיוב שמדליק בראשונה, והפתילה החדשה של אותו לילה יקח אותה לנר ההידור, משום שאם ידליק בלילה השני את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, נמצא שהוריד את הפתילה של אתמול מקדושתה, שאתמול היתה לעיקר המצוה, והיום רק להידור, וקיימא לן מעלין בקודש ואין מורידין, לכן לעולם יקח את הפתילה שהדליק אתמול לנר החיוב של היום. אולם אין דבריו מוכרחים, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה, שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורידין, מה שאין כן לגבי תשמישי מצוה. ולכן אף על פי שמדליק כל לילה את הפתילה

יז. מי יש לו מעט שמן זית, ולפניו מצות הדלקת נר חנוכה והדלקת נר שבת, עדיף שידליק את

להשתמש בהם לצורך נרות חנוכה, ואינו בכלל האיסור להשתמש לאורה.

ג. יש מי שאומר שרצה לאסור לצלם נרות חנוכה, או להתחמם בנרות חנוכה, כי איסור השתמשות בנרות חנוכה כולל גם שאר השתמשויות, ולא רק להשתמש לאורה. ולדינא מותר לצלם נרות חנוכה וכדומה, ואינו בכלל השתמשות בנרות חנוכה.

שנב

ד. אחר שעבר זמן מצותה, שהוא חצי שעה משעת הדלקתה, מותר להשתמש לאורה. **שמד**

ה. מותר להשתמש במנורת החנוכה להאיר בסעודת מצוה וכיו"ב, אחר שנגמר זמן מצותה.

שמה

ו. כשם שאסור להשתמש לאור נר החיוב של החנוכה, כך אסור להשתמש בנרות של ההידור שמוסיפים בכל לילה. אבל נר השמש של נרות החנוכה, הוא נר של חול גמור, ואין בו קדושה כלל, ורשאים להשתמש בו לדבר הרשות. **שמו**

ז. אין איסור להשתמש לאור נר חנוכה, אלא בתשמיש שנהנה ממנו, אבל מותר ללכת לאורם כדי שלא יכשל, אם כבה החשמל בבית, ואינו מחוייב לעצום עיניו.

ח. יש מי שכתב לאסור לדבר עם חבירו בפתח הבית לאור נר החנוכה, דנחשב בכלל משתמש לאורה. אולם לדינא אין צריך לחוש לזה. ולא אמרו צריך נר אחרת אלא במניח נרות החנוכה על שלחנו, אבל כל שמניח סמוך לפתח הבית אינו צריך לנר אחרת, ואף על פי שהוא עומד שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט לאורה לאיזה תשמיש, שפיר דמי.

שנג

סימן תרעד - להדליק מנר לנר

א. מדליקים נר חנוכה מנר חנוכה הסמוך לו על ידי פתילות ארוכות, ומותר להדליק אפילו נר של המהדרין מן המהדרין, מנר החיוב, כיון שעל כל פנים שניהם נרות מצוה. אבל לא ידליק מנר חנוכה לנר חנוכה על ידי אמצעי, כגון שכבה הנר שבירו שמדליק ממנו את נרות החנוכה, אינו רשאי להדליקו מנר חנוכה כדי שימשיך להדליק את נרות החנוכה הנוספים.

שנד

החדשה, לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו.

שכו

כג. נרות שעוה שהקצו אותם לכנסיה של עבודה זרה ומסרום לכומרים, וקודם שהכניסום הכומרים לכנסיה שלהם, נתנו אותם לישראל, מותר להדליקם לנר לחנוכה, שדוקא קרבן אסור גם המוקצה בלבד, מה שאין כן לדבר מצוה, הזמנה לאו מילתא היא. וכן נרות מוזהבות שמדליקים אותם בעת החופה לכבוד החתן והכלה, אין שום איסור להדליקן לכבוד החופה, ואפילו בבית הכנסת, אף על פי שאומרים שבבית החרושת עושים אותם לשם כנסייתם, דהזמנה לאו מילתא היא.

שכז

כד. ואמנם נרות שעוה שכבר השתמשו בהם בכנסיה והדליקום לצורכי הכנסיה, אין להשתמש בהם.

שכח

אסור להשתמש לאורה

א. אסור להשתמש לאור נרות חנוכה, ואפילו תשמיש עראי כגון לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו. ותשמיש עראי של מצוה מותר. וכן אם נסתפק לו דבר הלכה שהיא צורך חנוכה, מותר להשתמש לאורה. ואפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה אסור. ולכן נוהגים להדליק נר נוסף שנקרא שְׁמֶשׁ כדי שאם ישתמש לאורה, יהיה לאור הנוסף, שמדליקים אותו לאחרונה, ונוהגים לתת הנר הנוסף יותר גבוה מנרות המצוה, ורמזו לדבר: שרפים עומדים ממעל "לו", שמנין נרות המצוה בכל הלילות ביחד הם שלשים וששה כמנין "לו". ואם אי אפשר להניח נר השמש גבוה יותר משאר הנרות, יניחנו רחוק קצת מהם, כדי שיהיה ניכר שאינו מנרות המצוה.

שכט

ב. מה שמצוי כיום שיש נרות שבעת שמדליקין אותן הם מפיצים ריח טוב עם ההדלקה. וכן יש נרות שבעת הדלקתן משמיעין קול נגינה, אין בזה שום חשש

ולהדליקה, חוזר ומדליק בלא ברכה. **שנ**
ב. אף שנתבאר שאם כתבה בשוגג אינו זקוק להדליקה לפי שהדלקה עושה מצוה, מכל מקום הרוצה לזכות במצוה שלימה, יחזור וידליקנה בלי ברכה, שאין זה גרוע מן המהדרין. ותבוא עליו ברכה. אבל אחר שדלקה חצי שעה, מותר לכבותה אף לכתחלה, וכל שכן שאין צריך לחזור ולהדליקה. **שסד**
ג. מה שנהגו המהדרין במצוות להדליק נר חנוכה מחוץ לפתח הבית, בפנס שיש בו פתח מן הצד, ועם גמר הדלקת נרות החנוכה, סוגרים את הפתח לבל יכבו הנרות מן הרוח שבחוץ, יש שכתבו לערער על זה, שהרי בזמן שיש רוח חזקה אין הנרות יכולים להשאר דלוקים, ומכיון שההדלקה עושה מצוה, ובשעת ההדלקה היו הנרות עומדים להכבות, אינו יוצא ידי חובה, ובסתימת הפתח שבאה אחר כך, אין זו הדלקה, אולם לדינא אין לחוש לזה, דמה שאמרו שאם הדליקה בפני הרוח לא יצא היינו רק שבאמת שלטה הרוח ונכבית, אבל אם למעשה לא נכבית, אגלאי מילתא למפרע שההדלקה היתה כהוגן. ועוד שכיון שבשעת ההדלקה בידו לסגור הפתח שבצד ולמנוע כיבוי הנרות, וההדלקה היא על מנת שישגור הפתח כדי שישארו הנרות דולקים, ובעודו עוסק בהדלקה ולא סילק ידו ממנה, סוגר את הפתח למנוע כיבויה, שפיר דמי, שנמצא שההדלקה נעשית באופן שהדלקתה תהיה קיימת. **שסד**
ד. יש מי שכתב שאם הדליק נר חנוכה במקום שהרוח שולט, אף על פי כן יוצא ידי חובה, שכל שבפני עצמו היה ראוי להשאר דולק, אלא שדבר אחר גרם לו להתבטל, אזלינן בתר השתא, ונחשב לדבר בר קיימא כאילו היה כן תמיד. [הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סימן שעח]. ודבריו תמוהים ונגד כל האחרונים, הריא"ז, והכנסת הגדולה, והש"ז, והמג"א, והפר"ח והגנת ורדים והגאון היעב"ץ, שכל שהדליקה בפני הרוח ממש לא יצא ידי חובה, [ויחזור להדליק בלי ברכה]. **שסז**
ה. המדליק נרות חנוכה בערב שבת מבעוד יום,

ב. אם הדליק נרות חנוכה, וכבתה אחת מהן לאחר מכן, ורוצה להחמיר ולחזור ולהדליקה, לא ידליקנה מנר הסמוך לה, אפילו בלי אמצעי, דהיינו על ידי פתילה ארוכה, כיון שמן הדין קיימא לן כבתה אין זקוק לה, חשיב כנר הרשות שאין מדליקין אותו מנר מצוה. **שנה**
ג. אסור להדליק נר של חול או סיגריה מנר החנוכה, ורק אחר שעבר זמן מצותה, דהיינו חצי שעה לאחר ההדלקה, מותר להדליק ממנה, כמו שמותר להשתמש לאורה לדבר הרשות. **שנו**
ד. נר של בית הכנסת, ונר של שבת, ונר של חנוכה, ונר של תלמוד תורה, כולם נחשבים נרות של מצוה, ומותר להדליק נר זה מנר האחר. אולם אין להדליק נר של חול מנר של בית הכנסת. ותלמיד חכם הלומד בתוך בית הכנסת, רשאי להדליק סיגריה מנר של בית הכנסת, ויזהר להדליק ישר מן הנר, ולא ידליק על ידי קיסם. וכן לא ידליק מנר חנוכה. **שנו**

סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה

א. הדלקה עושה מצוה, ולכן צריך שבשעה שמדליק נרות החנוכה יהיה בנר שמן כדי שיעור הדלקת נר החנוכה שהוא חצי שעה, וכן אם מדליק נר שעה, צריך שיהיה בו כשיעור הנ"ל. ואם הדליקה כדת, ואחר כך נשבה רוח וכיבתה את הנרות, או שילד הפיל את החנוכיה לארץ והנרות כבו בתוך חצי שעה להדלקתה, אינו זקוק לה לחזור ולהדליקה, שמיד בגמר ההדלקה נעשית מצותה, ויצא ידי חובתו. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה נפתחה הדלת, או החלון, ונכבית על ידי רוח פרצים וכדומה, אין צריך לחזור ולהדליקה. אבל אם נכבית מפני שהעמידה במקום שרוח מצויה מנשבת, והיה צפוי מראש שלא תוכל להחזיק מעמד בפני הרוח, ובכל זאת הדליקה בפני הרוח וכבתה, לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולהדליקה בפנים באופן שלא יכבנה הרוח, אך לא יברך שנית. ואפילו אם כיבה אותה במזיד, שבודאי חייב הוא מן הדין לחזור

ואחר כך ככתה לפני קבלת שבת, בכל זאת אינו זקוק לה להדליקה שנית, שמכיון שהוא חייב להדליק בערב שבת מבעוד יום, וכבר בירך עליה "להדליק נר חנוכה", כבר התחילה המצוה כדת, והואיל והדלקה עושה מצוה, ככתה אין זקוק לה. ואף על פי כן מהיות טוב יחזור וידליקנה שנית, ותבא עליו ברכה. **שסז**

ו. אם בעת ההדלקה לא היה בנר שמן כדי שיעור ההדלקה, או שהדליק בנר שהוא קטן משיעור הנזכר, אפילו אם אחר שבירך והדליק, הוסיף שמן כדי שיעור הדלקת נר חנוכה, לא יצא ידי חובתו. מפני שצריך להיות שמן כשיעור הדרוש לפי הדין בעת ההדלקה, שההדלקה עושה מצוה. וצריך לכבותה ולאחר שיוסיף שמן כדי שיעור ההדלקה, יחזור וידליקנה "בלא ברכה". **שעא**

ז. ולכן יש לכל אדם שבא להדליק נר חנוכה להסתכל ולבדוק היטב בנרות החנוכה, ועיניו יחזו ויבחנו אם יש שמן מספיק לשיעור חצי שעה, כי קורה לפעמים שלא נתן שמן מספיק בנרות, או שנשפך ממנו על ידי דחיפה או מקרה אחר, ורק אחר שיהיה נוכח שיש שמן כשיעור הנ"ל, יברך ברכות ההדלקה וידליק. ואם אחר שבירך והדליק הרגיש כעבור זמן מה שלא היה שמן כשיעור בתוך הנרות, יש לו לכבותם, ולאחר שיוסיף שמן עד השיעור, יחזור וידליק בלי ברכה, וכמבואר בסעיף הקודם. **שעג**

ח. צריך להדליק את נרות החנוכה במקום הנחתם, שאף על פי שהדלקה עושה מצוה ולא ההנחה, הדלקה במקומה בעינן. ואם היתה החנוכה מונחת במקומה שלא לשם מצוה, אינו צריך להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה, אלא מדליקה שם. לפיכך עששית שהיתה דולקת כל היום, שהדליקה מערב שבת למצות חנוכה, במוצאי שבת מכבה ומדליקה לשם מצות חנוכה. **שעג**

ט. אם בעל הבית חולה, ואינו יכול לקום ממטתו להדליק נרות חנוכה, לא יביאו לו הנרות ליד מטתו כדי שידליקם, ואחר כך יניחם במקומם, אלא ימנה שליח [או אחד מבני ביתו] שידליק הנרות במקום הנחתן,

והשליח יברך וידליק הנרות. אבל לא יברך בעל הבית והשליח ידליק, שבכל מקום העושה את המצוה הוא שמברך עליה. והשליח מברך "להדליק נר חנוכה", ואם בירך "על הדלקת נר חנוכה", יש לו על מה שיסמוך. **שעד**

י. המדליק נרות חנוכה צריך להדליק את רוב היוצא מן הפתילה, עד שתהא השלהבת עולה מאליה, ולא יסלק ידו מההדלקה עד אשר ידליק רוב הפתילה היוצאת. **שעז**

יא. טוב לחנך את בניו הקטנים שהגיעו לחינוך בהדלקת נרות ההידור שבכל ערב. אבל אם לא הגיעו לחינוך, אין לתת להם להדליק בנר חנוכה שהוא יוצא בה. ונר השמש מותר להדליקו אפילו על ידי תינוק שלא הגיע לחינוך, הואיל ואין בו שום קדושה. **שפ**

יב. נשים חייבות בהדלקת נרות חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והאשה מוציאה את בעלה ידי חובת הדלקת נרות חנוכה. ולפיכך כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו בזמן ההדלקה, עד לשעה מאוחרת בלילה, ראוי ונכון שימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה, ששלוחו של אדם כמותו. וגם האשה מברכת בנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה". ואם בירכה "על הדלקת נר חנוכה" לא תברך שוב, שיצאו בזה. **שפב**

יג. מי שלן בבית מלון לרגל עסקיו, ואשתו מדלקת עליו בביתו, אינו רשאי לכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בהדלקת נרות החנוכה שמדליקה עליו אשתו בביתם, ולהדליק עם ברכה בחדרו במלון, שחובת נר חנוכה היא חובת איש וביתו, ואינו חובת גברא בלבד, ועל כרחו יוצא ידי חובתו במה שאשתו מדלקת עליו. **שפח**

יד. סומא אם יש לו אשה, תדליק אשתו נר חנוכה ותברך. ואם אין לו אשה, ויש לו בית מיוחד מדליק על ידי סיוע של אחר, ויברך כל הברכות, כיון שהסומא חייב בכל המצות, ובהדלקתו יש פרסומי ניסא לאחרים. ואף על פי שיש אומרים שמדליק בלי ברכה, מנהג

ירושלים שהסומא מדליק בברכה. **שצ**
טו. סומא שהדליק נר חנוכה מוציא את כל בני ביתו ידי חובת ההדלקה. **שצה**
טז. אף הגרים חייבים בנר חנוכה כמו בכל המצוות כולן. **שצט**

סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה

א. המדליק נרות חנוכה, צריך לברך בלילה הראשון ג' ברכות, אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר חנוכה, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, ושהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ובשאר לילות החנוכה מברך שתי ברכות הראשונות בלבד. ואינו מברך שהחיינו אלא בלילה הראשון שזכינו להגיע לזמן הדלקת נרות החנוכה. ונתנו המפרשים סימן לסדר ג' הברכות בלילה הראשון, עשה לך "שרף" ושים אותו על "נס" וראה אותו "וחי". **תא**
ב. נוסח הברכה הראשונה, "להדליק נר חנוכה", ולא "של" חנוכה. ואם טעה ובירך להדליק נר של חנוכה, יצא. **תא**
ג. כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו, וממנה שליח להדליק בשבילו נרות חנוכה בביתו, יש לשליח לברך כנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה", ואין צריך לשנות הנוסח כשמדליק על ידי שליח ולומר על הדלקת נר חנוכה, ואם השליח בירך "על הדלקת נר חנוכה", יש לו על מה לסמוך, שהרי אפילו מי שטעה ובירך "על הדלקת נרות חנוכה" יוצא ידי חובתו. **תה**
ד. בנוסח ברכת שעשה נסים לאבותינו, אין לומר ובזמן הזה, עם ו', אלא בזמן הזה בלא ו'. ומכל מקום האומרים עם ו' אין מזניחין אותן. **תז**
ה. בברכת שהחיינו יש לומר והגיענו לזמן הזה, בפתח תחת הל"מ ד' והו' דגושה, כי הוא הזמן הידוע. כמו בברכת "שעשה נסים", שאומרים בימים ההם בְּזֶמְנָא הַזֶּה. **תח**
ו. שלושת הברכות הנזכרים לעיל, צריך לאומרם לפני ההדלקה, וכמו שאמרו חז"ל, כל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן. ולא יתחיל להדליק עד שסיים לברך את כל שלושת הברכות. **תח**

ז. גם גר צדק שמדליק נר חנוכה יכול לברך שעשה נסים "לאבותינו", וכמו שאומר בתפלה אלהי אבותינו וכו', וכן בברכת המזון אומר על שהנחלת לאבותינו, ועוד כיו"ב. **תכג**
ח. אחר שבירך על הדלקת הנרות, לא יפסיק אפילו ברמז עד שיתחיל במצות ההדלקה. ומכל מקום רשאי לרמוז שיביאו שמן או גפרור, כיון שהוא צורך ההדלקה לו, ובדיעבד אפי' הפסיק בדיבור לצורך ההדלקה, אינו חוזר ומברך. **תכה**
ט. אחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה, ועדיין לא הדליק את נרות ההידור, טוב להזהר שלא יפסיק בדיבור שאינו מענין ההדלקה. אבל בדיבור שהוא לצורך ההדלקה, כגון לבקש שיביאו לו שמן או גפרור, מותר אפילו לכתחלה, כיון שכבר חלה ברכתו על הנר הראשון. **תכה**
י. אחר שבירך והדליק נר אחד, אף על פי שהוא עדיין צריך להדליק את נרות ההידור, יש לו לומר את הנוסח של הנרות הללו אנו מדליקים וכו', ויאמר זה לאחר שסילק ידו מהדלקת הנר הראשון, ולא קודם לכן, מפני חשש הפסק. **תכו**
יא. אחר שהדליק נר החיוב, מותר אף בשאר לילות, להפסיק לעניית קדיש וקדושה, ולאמן דברכות, ולשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד, אף על פי שעדיין לא הדליק את נרות ההידור. **תכז**
יב. מנהג טוב לומר אחר הדלקת נר חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", כל המזמור. ויכול לומר מזמור זה אחר שסיים אמירת מזמור שיר וכו', אף שעדיין לא הדליק את כל הנרות. וסגולה טובה לומר ז' פעמים ויהי נועם אחרי ההדלקה. **תכז**
יג. אם שכח לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר הברכות, קודם ההדלקה, אם אירע כן ביום הראשון, לא יברך ברכת להדליק נר חנוכה. ואם אירע כן ביום השני, או בימים שלאחר מכן, אם נזכר קודם שסיים את הדלקת נרות ההידור של אותו לילה, רשאי לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר ברכות ההדלקה, אפילו לא נשאר אלא נר אחד של הידור. אבל אם סיים

הברכות ואחרי שהדליק נר אחד, וכמבואר. ואחר כך יאמר מזמור שיר חנוכה הבית וכו'. **תמט** כ. כשמדליק הנר בלילה הראשון, ידליק את הקיצוני מימין, הרחוק ביותר מהפתח, ובלילה השני ידליק הנר החדש תחלה, ואחר כך הנר שהודלק אתמול, וסדר ההדלקה משמאל לימין, וכן בלילה השלישי יתחיל בנר החדש, הקרוב לפתח, ואחר כך הנר של אתמול, ואחר כך הנר של שלשום, וכן על זה הדרך מידי יום ביומו, עד שבליל שמיני ידליק תחלה הנר הסמוך ממש לפתח, שהוא הקיצוני משמאל, וממשיך להדליק משמאל לימין, ויסיים בנר שהודלק הראשון, ונמצא שתמיד מברך על הנר הנוסף, כי בתוספת הימים נתווסף הנס, וכן המנהג. **תנ** כא. אם אין מזוזה בימין הפתח, שאז מניח את החנוכיה מימין הפתח, יעשה להיפך, שבליל ראשון מדליק את הנר הקרוב לפתח, ובליל שני ידליק הנר החדש שבצדו, ואח"כ פונה לימין וידליק הנר שהדליק אתמול. וכן על זה הדרך. **תנג**

ברכת הרואה נר חנוכה

א. גם בזמן הזה יש לברך על ראיית נרות חנוכה, באופן שיתמלאו שלשה התנאים הצריכים לזה, שהם: שהוא לא הדליק נר חנוכה, שאינו עתיד להדליק באותו לילה, ואין מדליקין עליו בביתו. שאז כשרואה נרות חנוכה, בלילה הראשון מברך שתי ברכות, שעשה נסים, ושהחיינו. ובשאר לילות ברכת שעשה נסים בלבד. ואם חסר אחד משלשה תנאים אלו, אינו מברך על הראייה. ונראה עוד, שאין הרואה מברך על נרות חנוכה של אחרים, אלא בתוך זמן המצוה, שהוא תוך חצי שעה משעת ההדלקה, אבל אם עבר זמן המצוה, אינו מברך. וכן אם הוא מסופק בדבר, אם עברה חצי שעה משעת ההדלקה או לא, לא יברך. ואף על נרות של בית כנסת יש לברך ברכת הראיה, ובלבד שיהיו תוך חצי שעה. ואם ראה נר חנוכה, ולא בירך מיד ברכות הראיה, יכול לברך בתוך זמן

להדליק את כל נרות ההידור, לא יברך ברכת להדליק נר של חנוכה, ואפילו נזכר בתוך כדי דיבור אחר שסיים הדלקת כל הנרות. ואפילו אם עדיין לא הדליק את נר השמש, לא יברך עוד להדליק נר חנוכה, אבל יוכל לברך ברכת שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון בלבד, שהרי הוא רואה את הנרות דולקות, ולא גרע מהרואה את נרות חנוכה של חבירו, והוא לא הדליק, ולא הדליקו עליו בביתו, שצריך לברך שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון. **תל** יד. מי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ובירך והדליק. ואחר כך נודמן לו עוד שמן שיספיק לנרות ההידור, בודאי שאינו רשאי לברך שנית ברכה מיוחדת על הדלקת נרות ההידור, כיון שכבר בירך על המצוה כדת. **תמב** טו. מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון על נר חנוכה, ונזכר רק לאחר חצי שעה מההדלקה, יברך בליל שני בשעת ההדלקה, או תוך חצי שעה להדלקת נר חנוכה. ואם שכח גם אז, יש לו תשלומין כל שמונה, בשעת ההדלקה או תוך חצי שעה להדלקה, ולא יותר. **תמג** טז. מי שלא היה בביתו בלילה הראשון של חנוכה, והדליקה עליו אשתו, או אחד מבני ביתו, ובירכה כל הברכות, ובא להדליק בלילה השני, יש אומרים שלא יברך שהחיינו. ויש אומרים שצריך לברך שהחיינו. וכן עיקר. **תמד** יז. מי שקנה בליל שני של חנוכה מנורת כסף חדשה, ושמח בה, אין לו לברך ברכת "שהחיינו" בעת ההדלקה, שאין להפסיק בין הברכה להדלקה. אלא אם יש לו מנורה חדשה כדאי להביאה בלילה הראשון של חנוכה, וכשמברך שהחיינו יכוין לפוטרה. **תמז** יח. כשם שבכל המצות אין ברכות מעכבות, כך הדין לגבי נר חנוכה, שאם הדליק נר חנוכה, ולא בירך כלל, יצא ידי חובה, ואינו רשאי לכבות הנרות ולחזור ולהדליק בברכה. **תמח** יט. יש אומרים שצריך לומר "הנרות הללו וכו'" קודם שיברך ברכת "שעשה נסים", אולם אין זה נכון להפסיק בין הברכות, אלא יאמר כן אחר כל

המצוה. כשעדיין רואה את הנרות. **תנ**

ב. יש מי שכתב שאין לברך ברכת הראייה עד שיראה נר השמן עם הפתילה של נר חנוכה, אבל אם ראה את השלהבת בלבד, אף שיוודע שהוא של חנוכה, אינו מברך ברכת הראייה. ולדינא אין לחוש לזה, וכל שרואה השלהבת ויודע שהוא של נר חנוכה, מברך ברכת הראייה על פי המבואר לעיל. **תסא**

ג. לא תיקנו ברכת הראייה אלא בנר חנוכה, אבל בשאר מצוות כגון סוכה ולולב לא תיקנו לרואה לברך, והוא מפני חביבות הנס. וגם יש בני אדם שאין להם בית לקיים המצוה. **תסב**
ד. נרות חנוכה שכבה נר העיקרי, ונשארו נרות ההידור דולקים, יש אומרים שאין הרואה יכול לברך ברכות הראייה על נרות ההידור. שאינם מצוה כל כך כמו נר העיקרי. ויש חולקים ואומרים שיכול לברך עליהם מכמה טעמים, וכן עיקר לדינא.

ה. מי שאינו מדליק נר חנוכה, ואין מדליקים עליו, וכן אינו רואה נר חנוכה מאיזה סיבה שהיא, אין לו לברך ברכת "שהחיינו" בלבד, שברכה זו נתקנה על ההדלקה. וכל שכן שאין לו לברך ברכת "שעשה נסים". וכן הדין במי ששכח לברך שהחיינו בכל שמונת לילות החנוכה, שאין לו לברך שהחיינו ביום השמיני. **תסג**
ו. בערב שבת שצריך להדליק נרות חנוכה מבעוד יום, אלא שיש ליתן שמן בנרות כדי הדלקתם חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, הרואה את הנרות ההם רשאי לברך אפילו קודם צאת הכוכבים מכיון שהודלקו למצות נרות חנוכה, וזמן ממילא קא אתי. וכן יכול לברך ברכת הראייה אפילו אחר צאת הכוכבים בליל שבת, אף שבאותה שעה אינו ראוי להדליק.

ז. מי שבירך את הברכות לפני ההדלקה, ובטעות הדליק תחלה את הנר הנוסף הנקרא "שמש", לא יברך פעם שניה, אלא ידליק נרות החיוב על סמך ברכתו, דאף שהוא כהפסק, שנה השמש חשיב כנר של חול לגמרי שאין לו

שייכות למצוה עצמה, ושהה אם כן יותר מכדי דיבור, מכל מקום כיון שנה השמש הוא מענין הדלקת נר חנוכה, שבא לגדר וסייג של נרות חנוכה, הוה ליה קצת הפסק לצורך מצוה, ולפיכך לא יחזור לברך. **תסז**

סימן תרעז - דין אכסנאי - אורח - ובני ישיבה

א. בעת שמדליק נרות חנוכה לכתחלה יש לו לקבץ את כל בני ביתו הסמוכים על שולחנו שיהיו נוכחים בשעת הברכות וההדלקה, כדי לפרסם הנס, ומי שלא הדליק בתחלת הלילה, והגיע לביתו בשעה מאוחרת, וכל בני הבית כבר נרדמו, אם אפשר יעיר אחד או שנים מבני הבית, כדי שישמעו ממנו ברכת "להדליק נר חנוכה", ואם אי אפשר להעירם, יברך וידליק נר חנוכה.

ב. כל מי שהדליק עליו בביתו, אפילו אינו נוכח בשעת ההדלקה והברכות, יוצא ידי חובתו. וטוב שיהדר לברך על נרות חנוכה שבבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם. וראוי לבני הבית להשאר זמן מה בסמוך לנרות חנוכה אחר הדלקתן. **תסט**

ג. אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית שלו להשתתף בשמן של נר החנוכה. ואם בעל הבית מקנה לו חלק בשמן במתנה, שפיר דמי. **תעב**

ד. אכסנאי שהוא נשוי ואינו יודע אם מדליקין עליו נר חנוכה בביתו, ויש לו פתח בפני עצמו, ידליק ויברך ברכות הדלקת נר חנוכה. **תעה**

ה. בחורי ישיבה אפילו אם הם לנים בחדרי הפנימיה של הישיבה, אינם צריכים להשתתף בפרוטות, וכן אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, אפילו אם יש להם חדרים בפני עצמם. וגם אם ירצו להחמיר על עצמם ולהיות מהדרין להדליק בחדריהם, אינם רשאים לברך על ההדלקה, משום איסור ברכה לבטלה, אלא אם ירצו ידליקו בלי ברכה. **תעז**

ו. בחור ישיבה בארץ ישראל שהוריו בארצות

להדליק נר חנוכה בפני עצמו, וגם אין צריך להשתתף בפרוטות, כי הוא יוצא ידי חובה בנר חנוכה שמדליק בעל הבית שהוא אביו, שמזכה לו כל מחסורו לאותו שבת, ובכלל זה דמי השמן של נר חנוכה. ואם רצה להדליק בפני עצמו, לא יברך, כי היא ברכה לבטלה. **תקנ**

כמה פרטים בדיני אורח:

א. גם מי שמדליקין עליו בתוך ביתו, טוב שיהא נוכח בשעת הברכות, כדי שלא יפסיד את הברכות. והדבר מצוי אצל בחורי ישיבה, שטוב שיקפידו לשמוע את הברכות שמברכים בהדלקה שבבית המדרש, והמברך יכול להוציא אותם ידי חובתם.

תקד

ב. המתארחים בשבת, במוצאי שבת נראה שצריכים להדליק בביתם, ואם יש חשש שיעכבו אותם שם ולבסוף ישנו שם, ישתתפו עמם בפרוטות, ואח"כ כשיגיעו לביתם ידליקו בלא ברכה. אבל הנכון הוא שיהיה בדעתם לנסוע לביתם ויסעו לביתם וידליקו שם בברכה. **תקד**

ג. המתארחים בליל שבת, ואח"כ חוזרים לישון בביתם, צריכים להדליק ג"ח בער"ש בביתם, ואם יוצאים קודם פלג המנחה, נראה שימנו שלח להדליק בביתם בזמן ההדלקה. כיון שחוזרים לישון בביתם. ובספר הזכרון, זכרון יהודה (חלק א עמוד קא) כתב בשם הרב אול"צ, שישתתפו בפרוטת עם המארח. ושלא טעמו משום שבזמן חיוב ההדלקה אינו מצוי בביתו, לכן ישתתף בפרוטת במקום שנמצא. אלא דסותר דבריו ממ"ש בהמשך לגבי חתן ביום חופתו, שאם החופה בלילה, קודם החופה ילך לביתו שעתיד לגור בו, וישהה שם בזמן הדלקת נרות חנוכה, ובזה ודאי מקיים מצות הדלקת ג"ח כהלכתה. ואם החופה נערכת ביום ואינו יכול להדליק בביתו, ימנה שליח שידליק לו בביתו. וצ"ע. והנכון שידליק בביתו לאחר החתונה בלא ברכה, כי בשעת החיוב בזמן צאה"כ יצא ידי חובה בהדלקת אביו, שעדיין היה בגדר רווק ובכלל בני ביתו.

תקד

ד. הנוסע ממקום למקום בזמן הדלקת הנרות, ולן כל לילה בבית אחר, מקום שהייתו בזמן ההדלקה קובע, על כן ידליק נרות חנוכה במקום שהוא נמצא, ואם נמצא בתחלת הלילה בבית

הברית, שהדבר ברור שבעת צאה"כ בארץ ישראל עוד לא הדליקו הוריו נר חנוכה, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שמדליקין בישיבה, אך אם ירצה להדליק נר חנוכה בעצמו, רשאי לברך "להדליק נר חנוכה".

תצג

ז. מה שנוהגים בישיבות הקדושות להדליק נר חנוכה באולם בית המדרש, יש להנהיג על כל פנים בישיבות הספרדיות שלא להפסיק באמצע הלימוד להדליק נר חנוכה בבית המדרש, אלא רק לאחר סיום הלימוד. ואף שמעכבים ההדלקה לאחר שעתיים מזמן ההדלקה, מכל מקום כיון שעיקר ההדלקה בבית המדרש הוא לפרסומי ניסא ומנהג ותיקין, לפיכך אין לבטל תורה בשביל זה.

תצו

ח. מנהג בני הישיבות האשכנזים, שהבחורים מדליקין נר חנוכה בחדריהם בברכה, לפי מנהגם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו בברכה. ומי שנעשה בר מצוה באמצע ימי החנוכה, למנהג האשכנזים מדליק בשאר הלילות, אף שבלילות הראשונים לא היה בו חיוב בהדלקה. ויכול להוציא הגדול בהדלקת הנר, דסמכין אחזקה דרבא שהביא ב' שערות. וכן גר שנתגייר באמצע ימי החנוכה, מדליק בשאר הלילות בברכה.

תצח

ט. חיילי צבא נשואים, הנמצאים בקי החזית, יוצאים ידי חובת נרות חנוכה בהדלקת ג"ח שמדליקות נשותיהם בביתם. וכן חיילים רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, בזמן חופשתם, יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה, בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם. ואם ירצו להחמיר על עצמם להיות מהדרים, ולהדליק במקום הימצאם בקו החזית, ידליקו בלי ברכה, ותבוא עליהם ברכה. וחיילים אשכנזים הנמצאים בשדה ינהגו כנז', אא"כ יש להם חדרים או אוהל בפני עצמם, שאז ידליקו בחדריהם בברכה, כמנהגם. **תק**

תק

י. בן נשוי הסמוך על שלחן אביו, ויש לו חדר מיוחד בבית אביו שהוא לן שם, אינו חייב

אחד, ולאחר כמה שעות עוקר לבית, נראה שידליק במקום שישן. דבזמן הזה אין זמן ההדלקה לעיכובא, ואפשר להדליק כל הלילה. וצ"ע. **תקה** ה. חייל שנמצא בצבא, יוצא בהדלקה שבביתו. דהיינו, חייל נשוי יוצא בהדלקת אשתו. ואם הוא רווק יוצא ידי חובה בהדלקת ההורים. וחייל נשוי שאשתו הלכה לבית אביה, ונפטרה בהדלקה שמדליקים שם, מסתבר שאינו מועיל לו, כיון שהיא עצמה אינה אלא נגזרת אחרי ההדלקה שלהם, ולא תוכל לגרור עמה את בעלה. ולכן ידליק בעלה במקום שהוא נמצא, ובלבד שהוא בתוך בית או אהל. וחיילים הנמצאים באהל מקורה ומוגן מהגשמים יכולים להדליק, אבל אלו הנמצאים בשוחות בלא קירוי והרוח מנשבת בו, אינם בגדר בית כלל ואין להדליק שם. נוכ"ז למנהג אשכנז שכל אחד מדליק, אבל לדידן כבר נתבאר שאם החייל רווק יוצא ידי חובת ההדלקה בהדלקת ההורים, ואם הוא נשוי יוצא ידי חובה בהדלקת אשתו, ורק אם אשתו מתארכת אצל הוריה ואין מי שיפטור אותו, החייל מחוייב בהדלקה].

תקה

ו. השוהה בבית מלון, הנה מעיקר הדין יש לו להדליק בחדר השינה שקיבל, שהוא מקומו המושאל לו, אבל כיון שבעלי המלון אינם מסכימים שידליקו נרות בחדרים, מפני חשש שריפה, לכן האורחים ישתתפו ביניהם בפרוטת וידליקו בפתח בית המלון להוציא את כולם ידי חובה. או שיבקשו מבעלי המלון שיוזכו להם חלק בשמן לכל האורחים,

תקה

ז. הנוסע במטוס ובשעת הדלקת נר חנוכה יהיה במטוס, ראה לעיל עמוד רצא, שאם יש לו פנס חשמלי, לא ידליקנו בברכה, אלא ידליק בלא ברכה.

תקה

אסיר בבית הסוהר חייב בנר חנוכה שא"צ בית ממש. והאסירים אינם נפטרים בהדלקת של בעל הבית, שאין כאן בעל הבית, רק הרשויות נותנות להם אוכל ושאר צרכים. ולכן ידליקו בחדרם בברכה. או ישתתפו בהוצאות השמן וידליקו במשותף.

תקה

יא. חתן שבא להתארח מספר ימים אצל חמיו, ואוכל ושותה ולן אצלו, יוצא ידי חובת הדלקת

נרות חנוכה בהדלקת חמיו, שבעל הבית מדליק ומוציא ידי חובה את כל הסמוכים על שלחנו, ומזכה להם חלק בשמן או הנרות, כמו שמזכה להם כל צרכיהם באכילה ושתיה. ולכן אין החתן רשאי להדליק עם ברכה בחדרו המיוחד לו ללינה. והוא הדין לבן נשוי הבא רק להתארח אצל אביו לשבת חנוכה וכדומה. ויכל שכן אם החתן או הבן סמוכים תדיר על שלחנו, כמבואר בסעיף הקודם]. ואף אם יתכוונו בפירוש שלא לצאת ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית, אינם רשאים לברך בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חבירו בימי החנוכה, ולן בביתו לילה אחד או יותר, ואוכל ושותה על חשבון בעל הבית, ואינו עושה עמו חשבון כלל, אינו צריך להשתתף עמו בפרוטות, שהרי הוא יוצא בהדלקת בעל הבית. אלא שבזה ראוי ונכון להחמיר להשתתף בפרוטות עבור השמן או הנרות, או שבעל הבית יכוין להדיא לזכות לו חלק בשמן או הנרות. [דאף שכן המנהג שנהגו בו גדולי עולם, מכל מקום מצינו לכמה ראשונים דמשמע מדבריהם דבכהאי גוונא שאינו בן משפחה צריך להשתתף בפרוטות]. והוא הדין אם הוא משלם לבעל הבית איזה סכום מסויים, אך בעל הבית אינו עושה עמו חשבון מדויק על כל ההוצאות שמוציא עליו, שגם בזה אינו צריך להשתתף בפרוטות עם בעל הבית, ויוצא ידי חובתו בהדלקת הנרות של בעל הבית.

תקו

יב. מי שנמצא בכפר שכולו גוים, ואין בו ישראל, אע"פ שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות. ומכל מקום טוב שיכוין

שלא לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו. **תקה**

יג. הנותן ביום השמיני של חנוכה מן השמן הצריך לשיעור ההדלקה, אין להשתמש בו לצורך חול, אלא עושה לו מדורה בפני עצמו, ושורפו, מפני שהוקצה למצותו. ואם נתערב בשמן כשר אחר, אם יש ששים כנגדו, הרי הוא בטל בששים. ואם אין שיעור ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו שמן לבטלו, שאין מבטלים איסור לכתחלה, (מרן בש"ע

או"ח סי' תרעז ס"ד), ויש אומרים שהואיל ואין איסורו אלא מדרבנן, מותר להוסיף שמן כשר עד שיהיה ששים לבטלו, וישתמש בו לכל צרכיו. וכן עיקר.

תקח

יד. אם התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות החנוכה, שאם יכבו הנרות אפילו באמצע שיעור הדלקת הנרות (כלומר, בתוך חצי שעה), יוכל ליהנות מהן, שפיר דמי, ואין צריך לשרוף הנותר ביום השמיני. **תקיג**

טו. הנותן כלי תחת הנרות של חנוכה לקבל בתוכו שמן הנוסף מן הנרות הדולקות, אף שיש לצדד לומר, כי על מה שמנטף לתוך הכלי למטה מן הנרות, בודאי שלא עלה על לבו להקצותו, מכל מקום טוב הדבר שיתנה קודם הדלקת נרות החנוכה ויאמר שכל שמן הנוסף בכלי אינו מוקצה למצוה כלל, והרי הוא חולין, ובאופן כזה אין ספק שיצא ידי חובת כל הדעות והשמן מותר. **תקיג**

טז. צלוחית של שמן שהזמינה לנר חנוכה, ואחר שהדליק מן השמן כל ימי חנוכה, נשאר שמן בצלוחית, אין השמן הנשאר בצלוחית אסור כדין מותר השמן שבנר החנוכה, ומותר להשתמש בו כל צרכו, דהזמנה לאו מילתא היא. ואף מי שהכין נרות שעה להדלקת נרות חנוכה והדביקם לצורך ההדלקה, והובא לו שמן להדלקת נ"ח, אין בהכנתם ולא כלום, ויניח נרות השעה וידליק בשמן זית. **תקיג**

יז. נר חנוכה האסור בהנאה, [כגון נר שעה שלאחר שהודלק כבה באמצע זמן מצותו], שנתערב בשאר נרות יש אומרים שאפילו אחד באלף לא בטיל, דהוי דבר שבמניין. ואפילו במקום שמוכרים הנרות במשקל, מכל מקום נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה. אולם אנן בדין קיימא לן כדעת הרמב"ם, שאף דבר שבמניין לא חשיב ובטיל. לפי זה אף נר חנוכה שהודלק וכבה בימי חנוכה, ונתערב בשאר נרות, חד בתרי בטיל, אף על פי שהוא בתוך ימי חנוכה.

תקטו

יח. נותר השמן שבנרות חנוכה יש אומרים

שיותר להדליק בבית הכנסת, להתפלל לאורו, דנהי שאסור בהנאה, מכל מקום הא קיימא לן מצות לאו ליהנות ניתנו. ויש חולקים, והעיקר לדינא שאין להקל בזה גם לצורך נר בית כנסת. [ומשום הכי מרן כתב בשלחן ערוך שיותר השמן שבנר עושה לו מדורה ושוורפו, ולא כתב שידליק בו בבית הכנסת].

תקטו

יט. אונן פטור מכל המצוות, ולכן אינו מדליק נר חנוכה בברכה. אבל אם דרים עמו בבית בני ביתו, כגון אשתו ובניו הגדולים ידליקו הם ויברכו. ולא יענה אחריהם אמין. וטוב הדבר שיכנס לחדר אחר לבל ישמע הברכות, ואחר שיקבר מתו, בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחינו.

תקיז

כ. האבל, אפילו בתוך שבעת הימים, חייב בכל המצוות כולן, לפיכך מדליק נר חנוכה ובברכה. ובלילה הראשון של חנוכה מברך בביתו גם ברכת שהחינו, ומוציא את בני ביתו ידי חובתם. וכבר נתבאר לעיל שבתום ימי האבל, לא יעלו קרובי הנפטר בימי חנוכה, ליד הקבר, עד לאחר ימי החנוכה, שמסתמא מתעוררים לבכי ביום השבעה.

תקכ

סימן תרעח - נר של שבת קודם לנר של חנוכה

א. מי שאין לו אלא נר אחד בלבד, וכגון שנמצא בבית האסורים, וכיוצא בזה, והוא בערב שבת של חנוכה, וכן מי שאין ידו משגת לקנות בערב שבת נר חנוכה וגם נר של שבת, יקנה נר של שבת משום שלום ביתו. ואם יש לו נר חשמלי, ידליק הנר של השמן או השעוה לשם חנוכה עם הברכות, ואת אור החשמל ידליק לצורך נר שבת, ורשאי אף לברך על הדלקת החשמל להדליק נר של שבת. ואם יש לו לנר של שבת, ואין לו עוד אלא פרוטה אחת או לשמן לנ"ח, או ליין לקידוש היום, יקנה שמן לנר חנוכה, דפרסומי ניסא עדיף. **תקכ**

ב. אם יש לו שתי נרות, ידליק נר אחד לנר חנוכה ונר אחד לשבת, אף אם הוא בליל ב'

והלאה של חנוכה.

תקנא

ג. מי שיש לו בערב שבת שמן להדלקת נר ליום אחד בלבד, ופרוטה נוספת יש לו כדי לקנות או שמן לנר חנוכה במוצאי שבת, או יין לקידוש היום של ליל שבת, אף על פי שפרסומי ניסא עדיפא מקידוש היום, באופן כזה יקנה יין לקידוש היום.

תקנא

סימן תרעט - נר חנוכה בערב שבת

א. בערב שבת נכון להדליק נר חנוכה תחלה ואחר כך נר שבת. וגם מי שמתגורר לברו, ומדליק גם נרות שבת וגם נרות חנוכה, יקדים להדליק נר חנוכה ואחר כך נר שבת. **תקנא** ב. אם הזמן דחוק, די בהדלקת נר אחד למצות נר חנוכה, ובעודו ממשיך להדליק שאר הנרות, תוכל האשה לברך ולהדליק נרות שבת, ואינה צריכה להמתין עד שייסיי הדלקת כל הנרות.

תקמב

ג. בדיעבד אם הקדימה האשה להדליק נר שבת, יכולה להדליק לאחר מכן נר חנוכה, כיון דנקטינן כד' מרן שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות כלל. וכל שכן שהאיש בעל הבית רשאי להדליק נר חנוכה אחר שהדליקה אשתו נרות שבת. כי אפילו אם קיבלה שבת בהדלקתה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. [וכמ"ש הט"ז (סי' תרעט). וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף בהל' חנוכה ס"ט]. וכן אם האיש מדליק נרות בבית [וכגון אלמן, או מי שאשתו בבית חולים וכדומה], אינו מקבל שבת בהדלקה, ולכן בדיעבד אם עבר והדליק נר שבת, ועדיין לא נכנסה השבת, ידליק נר חנוכה. אלא אם כן קיבל בפירוש שבת בהדלקתו, שאז אינו יכול להדליק בעצמו אלא ימנה שליח להדליק נר חנוכה קודם זמן כניסת שבת.

תקמב

ד. אשה מבנות אשכנז שנוהגות לקבל שבת בהדלקתן נרות שבת, והקדימה והדליקה נרות שבת תחלה, כיון שדרכה לקבל שבת בהדלקתה, אסור לה להדליק נר חנוכה. ובעלה או אחד מבני ביתה ידליקו נ"ח. [שקבלת שבת שלה, לא הוי קבלת שבת לבני הבית]. **תקמא**

ה. נוהגים שלא לומר "במה מדליקין" בערב שבת חנוכה.

תקמד

ו. בערב שבת צריך לתת שמן בנרות החנוכה שיעור שידלקו חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, ולכן לא יקדימו ההדלקה בערב שבת חנוכה, כמו שיש נוהגים בכל ערבי שבתות השנה, אלא ידליקו נרות חנוכה כרבע שעה לפני השקיעה, לאחר שיתנו שמן בנרות חנוכה שיעור שידלקו לכל הפחות שעה אחת, באופן שנרות החנוכה יהיו דולקים במשך רבע שעה לפני השקיעה, ורבע שעה של בין השמשות, וחצי שעה אחר צאת הכוכבים, בסך הכל שעה אחת. ואם אין הנרות יכולים להכיל שמן כל כך, או שהנר שעוה קטן, ולא יספיק לדלוך כשיעור חצי שעה אחר צאת הכוכבים, אין יוצאים בזה ידי חובה, והברכות שבירך על הנרות הרי הן ברכות לבטלה, ולכן יש להזהר בזה מאד, שלכל הפחות באחד מהנרות יהיה השיעור הנ"ל, ואם אי אפשר בלאו הכי, ידליק בלי ברכה, ורק אם יש לו עכ"פ נר אחד שידלק כשיעור שעה אחת, ידליק בברכה. **תקמד**

ז. נכון להתפלל מנחה בערב שבת לפני הדלקת נרות חנוכה, כדי שידליקו נרות חנוכה אחר מנחה, מפני שתפלת המנחה כנגד קרבן תמיד של בין הערבים, ונרות חנוכה הם זכר לנס שנעשה בנרות המנורה של בית המקדש, שמדליקים אותם תמיד אחר קרבן תמיד של בין הערביים. אולם כל זה אם הוא מוצא בנקל מנין שמתפללים מנחה מבעוד יום בערב שבת, שאז יתפלל אתם מנחה ואחר כך ילך לביתו להדליק נרות חנוכה. אבל אם אין נמצא בנקל מנין שמתפללים מבעוד יום, לא יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. ונלפין גבאי בית הכנסת החוששים שיבואו כמה מהיחידים להתפלל ביחידות, אם יקדימו את תפלת מנחה מבעוד יום, עדיף להנהיג להתפלל מנחה כדרכם מידי ערב שבת].

תקמה

ח. גבאי של בית הכנסת שאין בידו אלא לקנות

שמן לנר חנוכה של בית הכנסת, או יין לקידוש של בית הכנסת, שנוהגים שם לקדש על היין בליל שבת ויום טוב, נראה שאף על פי שהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת אינה חובה מן הדין אלא מנהג, [וכמ"ש הריב"ש], מכל מקום עדיף שיקח שמן לנרות חנוכה, שהפרסומי ניסא בבית הכנסת הוא יותר מהפרסומי ניסא שאדם פרטי מדליק בביתו, ועוד דכאילו האידנא שוויה חובה, בכל תפוצות ישראל. ואע"פ שעל ידי זה מתבטל הקידוש בבית הכנסת לגמרי, שאין מקדשים בבית הכנסת על פת, אלא על יין, מכל מקום סמכין אשינוייא דהריטב"א שיוצאים ידי חובה קידוש מן התורה בתפלת ערבית. ובכל זאת הואיל ויש אומרים שבזמן הזה שאין אורחים אין לקדש בבית הכנסת. וכ"פ מרן בש"ע (סי' רסו). יש להעדיף נר חנוכה על הקידוש שבבית הכנסת, שהרי בזמן הזה בהרבה בתי כנסת אין נוהגים כלל לקדש על היין בליל שבת. משא"כ בהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת כמעט בכל קצוי תבל נהגו להדליק. וטוב הדבר שהש"צ יכריז קודם תפלת ערבית, שאם יש יחיד מן הקהל שאינו מקדש בביתו, מפני שהוא סומך על מה שהיה שומע קידוש בבית הכנסת, יכוין לצאת ידי חובה קידוש מן התורה בתפלת ערבית שחותרים בה ברוך אתה ה' מקדש השבת.

סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת

א. יש להזהר לתת הנרות במקום מתאים מערב שבת, באופן שהרוח לא תכבה אותם בליל שבת בעת פתיחת וסגירת הדלת. ונרות חנוכה שמונחים אחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת בשבת, שמא יכבה את הנרות ברוח, בין נר של שעה בין נר של שמן. ואפילו אם פותח וסוגר את הדלת בנחת, יש לאסור, ולכן בערב שבת חנוכה, כשמדליק נרות חנוכה סמוך לפתח הבית, יתן איזה דבר שיחצוץ בין נרות החנוכה לפתח, להגן מפני הרוח שלא יכבה את הנרות

כשפותח את הדלת. ואסור לקבוע את החנוכה שמדליקים בה נרות חנוכה בשמן בדלת עצמה, כי בפתיחת הדלת או בסגירתה, מרחיק את השמן מן הפתילה שבנר, או מקרבו אליה, ויש בזה איסור שמכבה או מבעיר. ואע"פ שאינו מתכוין לכך, פסיק רישיה הוא ואסור. אולם כשהנרות מונחים במקום רחוק מהדלת, כגון בחדר גדול וכדו', אף שהם דלוקים ממול הדלת, אין לאסור בזה, דלא הוי פסיק רישיה, ואינו אלא דבר שאינו מתכוין.

תקמט ב. אם נר חנוכה קבועה בכותל שאחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת כדרכו בליל שבת, שמא תהא הדלת נוקשת על הנר ותכבנו, אלא פותח ונועל בנחת.

תקנ ג. אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה שהיא קרובה קצת אל הדלת, ואפילו אין שם אלא רוח מצויה, מפני שהרוח המנשבת גורמת להבעיר המדורה יותר, ואף על פי שאינו מכין בזה, מכל מקום פסיק רישיה הוא. אבל אם היה פתוח כנגדה, מותר לסוגרו ואין בו משום מכבה. ואף על פי שהרוח היה מבעירה אין בו משום מכבה שאינו עושה כלום אלא עוצר הרוח, ואם תכבה תכבה.

תקנ ד. מותר לגעת בשבת בחנוכה חשמלית העומדת על התיבה, אף כשהמנורות דולקות, ובלבד שלא ינענע את החנוכה. אבל בחנוכה התלויה באויר, יש אומרים שאסור לגעת בה. ואם יש חשש שיכבה את הנרות שבחנוכה, כגון שהמנורות רופפות, וכדומה, צריך ליזהר שלא לגעת בה בשבת, וגם שלא להשען על התיבה, כדי שלא יבוא לידי כיבוי והדלקה בשבת. ואסור לגעת בנרות חנוכה של שמן הדולקות בשבת, אף אם אינו מטלטל את הנרות ממקומן, שאף שאין לאסור בזה משום טלטול מוקצה [שהרי אינו מטלטל]. מכל מקום יש לחוש שעל ידי הנגיעה יטה השמן ויבעיר, או שיבא לידי כיבוי. ולכן אם השלחן רעוע במקצת, אין להדליק עליו נרות חנוכה, באופן שיש לחוש שאם ינענע את השלחן יבוא לידי כיבוי והבערה [על ידי הרחקת השמן מהפתילה].

תקנ

ד. נרות חנוכה של שעה שנפלו דולקות על המפה בשבת, יקחו את המפה עם הנרות, וכשיהיה סמוך לרצפה ינערו את הנרות מהמפה בנחת, כדי שיפלו ממנה. ומותר לעשות כן אף כשיש לחוש שהנרות יכבו על ידי כך, כיון שאינו ודאי שיכבה. אבל אם בודאי יכבה מיד, אסור. ואם יש חשש לדליקה, המיקל לטלטל את הנרות ולהעבירם לחוץ, יש לו ע"מ שיסמוך. אבל אין לכבות הנרות, אלא אם כן יש חשש פיקוח נפש. וכגון שהבית נמצא בתוך בית דירות, שיש לחוש שהאש תתלקח ולא יוכלו להספיק להציל את התינוקות והזנים, או שהאש תפגע במיכלי הגז והדבר יגרום לפיצוץ ולסכנה, בודאי שמותר לטלטל את הנרות שנפלו ולסלקן לחצר. ואם אין חשש לפיקוח נפש, אלא הפסד ממון של שריפת הבית, יש אומרים שמותר לטלטל את הנרות להוליכן לחצר. ויש חולקים. וכן נראה דעת מרן השלחן ערוך. ומכל מקום כיון שאדם בהול על ממונו, במקום צורך גדול המיקל בזה לא הפסיד. שיש אומרים שגם דעת מרן היא לקולא. אך עדיף יותר שיטלטל את הנר בטלטול מן הצד, או כלאחר יד, או שיעשו כן שנים ביחד, דבזה יש לומר דכולי עלמא יודו להתיר במקום הפסד ממון גדול.

תקנו

ה. כשיש מסיבה משפחתית, וסועדים בליל שבת בחצר הבית, מותר להניח את נרות החנוכה בחצר, בתוך זכוכית סגורה, ולתלות החנוכיה מבעוד יום על גבי אילן שבחצר, ואין לחוש שכאשר הנרות יכבו יקחם משם, ונמצא משתמש במחובר.

תקס

סימן תרפא - הבדלה בנר חנוכה

א. במוצאי שבת אין מבדילין בנר חנוכה, שאין נהנים מאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו. [ויש אומרים שבזמן הזה שמדליקים בפנים, ואין לו נר אחר, אפשר להקל לברך בורא מאורי האש על נ"ח, בשעת הדחק כשאין לו נר אחר. וצ"ע]. **תקסא**
ב. פשט המנהג להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, קודם שהש"צ מבדיל על הכוס, אבל המבדיל

בביתו, להוציא את בני ביתו ידי חובתו, יש לו להקדים ההבדלה לפני הדלקת נ"ח. **תקסא**
ג. **שליח** צבור ששכח לומר בתפלת ערבית אתה חוננתנו, אם הוא נמצא בצבור, יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול, וידליק נר חנוכה, ואחר כך יבדיל על הכוס. ואם הוא ביחיד בביתו, בלאו הכי קודם מבדילין על הכוס, ואחר כך מדליקין נר חנוכה.

ד. הנוהגים בכל מוצאי שבת שלא לעשות מלאכה עד שיעור שעה וחומש, כשיטת רבינו תם, ומרן השלחן ערוך, גם במוצאי שבת חנוכה לא ישנו מנהגם, בדבר הדלקת נרות חנוכה. שאין זו חומרא וחסידות בעלמא לנהוג במוצאי שבת כרבינו תם, אלא חומרא חשובה מחשש לספק איסור סקילה, וכיון שמרן פסק שאם לא הדליק בחצי שעה ראשונה מדליק והולך כל הלילה, יש לעכב ההדלקה במוצאי שבת עד לזמן רבינו תם. ויש להם להבדיל בבית קודם הדלקת נרות חנוכה. ואין לחוש בזה לספק ברכות אחר שמדליק אחר חצי שעה מצאת הכוכבים לשיטת הגאונים, כיון שהמנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ובמקום מנהג אין חוששין לסב"ל.

תקסה

סימן תרפב - על הנסים בחנוכה

א. בערבית ליל חנוכה, אומרים "ועל הנסים" בתפלה, אע"פ שלא הספיקו להדליק נ"ח בביתם, ואפי' מתפללים לפני שקיעת החמה, שעדיין לא הדליקו נ"ח אפי' בביהכ"נ, מ"מ צריך לומר ועל הנסים בהודאה. וכן בכל התפלות של חנוכה צריך לומר ועל הנסים.

תקפה

ב. אם חל הלילה הראשון של חנוכה בליל שבת, וכל יחיד הקהל הדליקו נרות חנוכה בביתם ובאו להתפלל בבית הכנסת מנחה וערבית, ולפני מנחה הדליק השליח צבור את נרות החנוכה בבית הכנסת, אף על פי כן אין הקהל אומר על הנסים במנחה, שהוא שייך לכ"ד כסלו. שאינו שייך לימי חנוכה עצמה. ומיהו בדיעבד מי שטעה ואמר על הנסים יצא ואינו חוזר.

תקפט

ג. אפילו אמר על הנסים, ולא המשיך בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג וכו', אלא המשיך ועל כולם, אם נזכר לפני הזכרת ה' צריך לחזור ולפרט הנס של חנוכה.

תקצ

ד. בנוסח על הנסים בחנוכה ובפורים יש לומר "ועל הנסים" עם וא"ו, כי הוא המשך למה שאומר מקודם, מודים אנחנו לך וכו' ועל נסין שבכל יום עמנו וכו', ובהמשך לזה אומר ועל הנסים וכו'.

תקצ

ה. אם טעה ולא אמר "על הנסים" בתפלה, אם נזכר באותה ברכה, קודם שיאמר "השם" בחתימת הברכה (של "הטוב שמך ולך נאה להודות"), כגון שאמר "ברוך אתה" ונזכר, חוזר ואומר מודים אנחנו לך על הנסים וכו', וממשיך ועל כולם וכו'. ואם לא נזכר עד שהזכיר שם ה' (כדי לחתום הטוב שמך וכו') אינו חוזר. ויסיים החתימה "הטוב שמך ולך נאה להודות", ואינו רשאי לומר שם "למדני חקין" שיראה כאומר פסוק, דהוי הפסק שלא לצורך, מאחר ואינו צריך לחזור.

תקצב

ו. אם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח "על הנסים", ושוב נזכר שלפי הדין אינו צריך לחזור, צריך להפסיק מיד, אפילו באמצע הברכה. ויאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואינו מועיל שיסיים תפלתו על דעת תפלת נדבה. אבל בערבית ימשיך בתפלתו, ויכוין בדעתו שתהיה תפלה זו לנדבה, ויחדש בה דבר.

תקצב

ז. נכון שהשוכח "על הנסים" ונזכר אחר חתימת הברכה, שיאמרנו בסוף התפלה אחר שיסיים "אלהי נצור", ויאמר מודים אנחנו לך על הנסים וכו', עד ונודה לשמך הגדול סלה. אבל אינו רשאי לאומרו בין ברכת הטוב שמך ולך נאה להודות, לברכת שים שלום, משום הפסק.

תקצב

ח. מי שטעה ואמר "על הנסים" בעבודה, דהיינו בברכת רצה, במקום יעלה ויבא, אם נזכר בהודאה, חוזר ואומרנו במקומו כתיקון חז"ל, ואם לא נזכר אלא בסוף התפלה, אינו חוזר,

שאינ בזה כל חשש הפסק במה שאמרו שלא במקומו.

תקצב

ט. אם טעה בימי חנוכה, ואמר בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה וכו' במקום בימי מתתיה וכו', יצא.

תקצב

י. אין לדלג נוסח על הנסים בחנוכה או בפורים או לקצרו, בכדי להספיק לענות קדיש או קדושה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם המצוה השניה גדולה וחשובה יותר. וה"ה בליל ראש חודש, שאין לדלג "יעלה ויבא" משום כך. וכן בתענית צבור שאין לדלג "עננו" בשביל זה.

תקצב

יא. גם בברכת המזון של חנוכה צריך לומר על הנסים בהודאה, לפני "על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך". ואם שכח לאומרו, כל זמן שלא הזכיר "השם" בחתימת הברכה חוזר. ואם הזכיר שם ה' אינו חוזר.

תקצב

יב. טוב שאם שכח על הנסים בברכת המזון, שבאמצע הרחמן יאמר: הרחמן הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות, כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וכו'.

תר

יג. מי שהתחיל לסעוד ביום השמיני של חנוכה, והמשיך בסעודתו עד אחר צאת הכוכבים, שהוא מוצאי חנוכה, אף על פי כן יאמר על הנסים בברכת המזון. אבל אם התפלל ערבית באמצע הסעודה, ואחר כך מברך ברכת המזון בלילה, אין לו להזכיר על הנסים בברכת המזון, אף שעיקר סעודתו סעד ביום.

תר

יד. אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה (ובפורים) בברכה מעין שלש, ורק בדיעבד, אם עבר והזכיר לפני החתימה, אינו חוזר ומברך.

תרב

טו. בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר בימי מתתיה בן יוחנן כה"ג חשמונאי, הנו"ן בפתח, והאל"ף נחה, ואינה נרגשת כלל. ולא לבטאת את האל"ף בחיריק. והנוהגים לומר חשמונאי האל"ף בחיריק, יש להם על מה לסמוך. אך נכון יותר לומר הנו"ן בפתח והאל"ף נחה. **תרג**
טז. בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר:

כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל. כן הנוסח הנכון. ואין לומר כשעמדה "עליהם", כיון שאומר אחר כך על עמך ישראל. והרצה לאומרו, צ"ל ועל עמך ישראל, עם וא"ו. **תרז** יז. מלכות יון "הרשעה", פשט המנהג לומר הקשעה, הריש בחיריק.

ית. לשכחם "תורתך" ולהעבירם מחקי רצונך. כן צריך לומר, ולא לשכחם "מתורתך". **תרז**

יט. צריך לומר וקבעו שמונת ימי חנוכה "אלו" בהלל ובהודאה. **תרז**

כ. "לך" עשית שם גדול וקדוש בעולמך. כן צ"ל. **תרז**

כא. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן "כהיום הזה". **תרז**

כב. צריך לומר: ועשית עמהם "נסים ונפלאות", בלשון רבים, והיינו נס הנצחון על מלכות יון הרשעה, וגם נס השמן. וכן בפורים נשיש סידורים שכתבו שם הנוסח "נס ופלא", וכ"כ הכנה"ג, צ"ל "נסים ונפלאות", נס מפלתו של המן, והעמלקים, ונס גדולתו של מרדכי הצדיק. [ובלאו הכי מבואר במדרש אסתר, שהרבה נסים נעשו על ידי אסתר]. אחר שהתחלנו ב"על הנסים" לשון רבים, אין למעט לומר נס ופלא. **תרז**

סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה

א. בכל יום משמונת ימי חנוכה בתפלת שחרית גומרים את ההלל, בין יחיד בין צבור. ומברכים לפניו אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל, ולאחריו ברכת יהללוך. ומסיימים ב"אמן". **תרח**

ב. יחיד שהתחיל לגמור ההלל בחנוכה, ושכח לברך "לגמור את ההלל" קודם ההלל, ונזכר באמצע מזמורי ההלל, יברך במקום שנזכר, ויסיים על סדר ההלל. כי מה שמברך לגמור את ההלל אין פירושו שצריך לגמרו כולו, אלא הוא לשון קריאה. ואם טעה ואמר ההלל בדילוג, כמו שנוהגים לקראו בראש חודש, ונזכר רק לאחר שסיים את כל ההלל, יחזור לגמור את ההלל כולו, בלי ברכה. **תרט**

ג. כל יחיד מיחידי הקהל רשאי לברך על ההלל

ברכת לגמור את ההלל, ויגמור ההלל עם השליח צבור, (ואין צורך לצאת ידי חובה הברכה מהשליח צבור). ואם סיים הברכה "לגמור את ההלל", ובטרם יתחיל לומר את ההלל שמע את השליח צבור שסיים גם הוא את הברכה, לא יענה אחריו אמן, דהוה ליה הפסק בין הברכה שבירך בעצמו, לקריאת ההלל. **תרט**

ז. הקורא את ההלל ביום טוב, בימים שגומרים בהם את ההלל, ואחר כך נסתפק אם קרא ההלל בדילוג כמו בראש חודש, כיון שאמר חלק ממנו הוה ליה ספיקא דרבנן ואין לחזור ולקרוא מספק. ומכל מקום בדילג בודאי, ביום טוב, יש לחזור ולגמור את ההלל בלי ברכה. **תרט**

ח. אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל, ומכל מקום השומע ברכה מחבירו, והוא באמצע מזמורי ההלל, יש לו לענות "אמן". וכל שכן שעונה קדיש וקדושה וברכו באמצע ההלל, אף כשגומרים את ההלל. אבל אמן דתתקבל אין לענות. משא"כ בהלל בראש חודש אפשר לענות אמן דתתקבל גם כן, הואיל ואין אנו מברכים עליו. **תריב**

ו. אם סיים את ההלל עד סופו, ואמר הפסוק האחרון עד כי לעולם חסדו, ושמע דברים שבקדושה, קדיש וקדושה או אפילו אמן דברכות, מותר לו לענות הכל אף שהוא קודם ברכת יהללוך. **תרטו**

ז. כל היום כולו כשר לקריאת ההלל מהנץ החמה עד שקיעתה, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (נגילה כ:), ובדיעבד אם קרא את ההלל אחר עמוד השחר קודם הנץ החמה יצא. **תרטו**

ח. גם האבל חייב לגמור את ההלל בברכה, בכל ימי החנוכה, אף כשמתפללים בבית הנפטר. וכל שכן הצבור שמתפללים בבית האבל. ורק בראש חודש שההלל אינו אלא ממנהג, רבים נוהגים שאין האבל קורא את ההלל, מפני שאינו יכול לומר "זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו", כי האבל אסור בשמחה. ולכן מנהגינו בראש חודש שיוצאים לחדר אחר ואומרים שם את ההלל, ואחר כך חוזרים לחדר

שבו נפטר המנוח. וכשאין אפשרות לעבור לחדר אחר האבל יצא לחדר אחר והם יאמרו ההלל. וכל זה כשהנפטר מת באותו בית, אבל אם נפטר בבית חולים, אומרים הלל בראש חודש בחדר שמתפללים, ורק האבל לא יאמר ההלל. אבל בחנוכה הכל גומרים את ההלל כרגיל.

תרטו

ט. נשים פטורות מאמירת ההלל בימי החנוכה, ואף שחייבות בנר חנוכה מטעם שאף הן היו באותו הנס, מן ההלל פטורות, כשם שהן פטורות מן ההלל במועדי ה'. ואם רצו לגמור ההלל, רשאות לגומרו, אך לא תברכנה, דספק ברכות. וגם הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כאן לא תברכנה על ההלל בחנוכה, כיון שזו מצוה שאין בה עשייה.

תרכב

י. בכל שמונת ימי חנוכה יאמרו בשחרית בית יעקב לכו ונלכה באור ה', ומזמור של יום כרגיל, ואין לומר אלא "היום כך בשבת" ולא יתור. ואחר כך מזמור שיר חנוכה הבית. ויש נוהגים שלא לומר מזמור של יום רק מזמור שיר חנוכה הבית, ויש להם על מה שיסמוכו.

תרכב

יא. המזמור ארוממך ה' כי דליתני שאומרים בתפלת שחרית קודם ה' מלך ה' מלך, גם בימי חנוכה מתחילים בו בפסוק ארוממך ה' כי דליתני, כמו בכל השנה. ולא ישנו בחנוכה להתחיל "מזמור שיר חנוכה הבית לדוד", כמו שכתוב במקצת סדורים, אלא יתחילו כמו בכל השנה מפסוק ארוממך, כי מאחר שעתידים לאומרו בשלימות בסוף התפלה אין לכפלו פעמים. ורק בסוף התפלה אחר מזמור של יום מתחילים לומר המזמור הזה בפסוק מזמור שיר חנוכה הבית לדוד. ובראש חודש טבת אומרים אותו אחר תפלת מוסף, אחר מזמור "ברכי נפשי" שהוא משום ראש חודש (שנאמר בו עשה ירח למועדים), כי ראש חודש נחשב תדיר לגבי חנוכה, ולכן מקדימים ברכי נפשי ואחר כך מזמור שיר חנוכה הבית לדוד.

תרכב

סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה

א. בכל שמונת ימי חנוכה קוראים בפרשת

הנשיאים, וכשחל יום ראשון של חנוכה בחול, מתחיל הכהן מפרשת כהנים עד "ויקריבו אותם לפני המשכן", והלוי קורא משם עד "ויהי המקריב ביום הראשון", והשלישי קורא משם עד "ביום השני". ויש נוהגים שהכהן קורא עד סיום ברכת כהנים בלבד, ואף על פי שיש להם על מה שיסמוכו, נכון להודיעם שיותר טוב להמשיך עד "לפני המשכן", ואם יסכימו לבטל מנהגם תבוא עליהם ברכה. ואין צריך לומר שאם טעה השליח צבור וסיים לכהן "ואני אברכם". וקפץ הכהן ובירך ברכה אחרונה שיצא, ואין מחזירין אותו.

תרל

ב. ביום השני קורא הכהן הפרשה של יום השני עד "מלאה קטרת", והלוי משם עד ביום השלישי. והשלישי חוזר וקורא ביום השני עד ביום השלישי. ואם טעו וקראו של יום שלישי ביום שני או להיפך, וסיימו הקריאה, יצאו ידי חובתם, ואין צריך לחזור ולקרות אפילו עדיין הספר תורה מונח לפניו. וכן הוא הדין לשאר ימי חנוכה. וכן אם טעו וקרא הלוי קריאה של היום שאחרי.

תרל

ג. ביום השמיני קורא הכהן עד מלאה קטורת, והלוי משם עד ביום התשיעי, והשלישי חוזר וקורא ביום השמיני, וממשיך משם הלאה, עד "כן עשה את המנורה". וכן פשט המנהג בארצנו הקדושה, ואין לשנות.

תרלא

ד. אם טעה השליח צבור וקרא לשלושתם "ביום השמיני" בלבד, כשאר הימים, אינו חוזר, ומ"מ אם עדיין לא החזירו את הספר תורה למקומו, טוב שימשיך לקרוא השלישי בלי ברכה מ"ביום התשיעי" עד "כן עשה את המנורה".

תרלג

ה. אם טעה החזן וסיים הקריאה בסוף פרשת נשא, ולא קרא עד כן עשה את המנורה, כנהוג, יש אומרים שצריך לחזור ולקרות פרשה זו [ובלי ברכה, דאמנהגא לא מברכין]. ויש אומרים שמכיון שמעיקר הדין הקריאה היא עד סוף פרשת נשא, שהיא סיום פרשת הנשיאים, לכן אפילו עדיין לא החזירו הס"ת להיכל, ואין כאן טירחא דצבורא אין צריך לקרות יותר.

תרלג

ו. אם טעו וקראו שלשה עולים בימי חנוכה בפרשת השבוע, וסיימו הקריאה, יצאו י"ח. דקיימא לן (מגילה כט:) אין משגיחין בחנוכה. **תרלג**
ז. כשחל יום ראשון של חנוכה בשבת, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים שבעה עולים (לכל הפחות) בפרשת השבוע, ואומרים חצי קדיש, והמפטיר קורא מברכת כהנים עד ביום השני, ומפטיר "רני ושמחי בת ציון". ובשבת שניה המפטיר קורא מביום השמיני עד כן עשה את המנורה, ומפטיר בנרות דשלמה, ולעולם אין מזכירים חנוכה בברכת ההפטר. **תרלג**
ח. ראש חודש טבת שחל בימי החול של חנוכה, מוציאים שני ספרי תורה, בספר תורה הראשון קוראים שלשה בפרשת ראש חודש, ומתחיל "צו את בני ישראל", ובספר השני קורא העולה הרביעי בשל חנוכה, כנשיא של אותו יום. שתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם. **תרלד**
ט. אם טעה החזן ובראש חודש טבת התחיל לקרוא לכהן בספר תורה של חנוכה, אין צריך להפסיק, אלא יגמור קריאת החנוכה עם העולה, ואחר כך יעלו שלשה עולים לספר תורה של ראש חודש.
י. אם טעה החזן וקרא ארבעה עולים בשל ר"ח וכבר הוציאו שני ספרי תורה, צריך לקרוא לעולה חמישי שיקרא בשל חנוכה, כדי שלא יהא פגם לספר תורה, בראותם שהוציאוהו ולא קראו בו.
יא. ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומן הדין עולים בו ששה, והשביעי

משלים הקריאה בספר שני, שהוא של ראש חודש, ומתחילים מן הפסוק וביום השבת, והעולה אומר קדיש, שבזה נשלמו העולים שהם חובת היום. והמפטיר קורא בספר תורה השלישי בפרשת הנשיאים, וגם הוא אומר קדיש, ומפטיר רני ושמחי בת ציון. ואם עלו בספר תורה הראשון שבעה עולים או יותר, העולה האחרון בספר תורה הראשון, אומר גם כן קדיש. ונמצא שאומרים שלשה קדישים, קדיש אחר כל ספר תורה. וכן המנהג. וכן יש לנהוג בראש חודש ניסן שחל להיות בשבת, שמוציאים בו שלשה ספרי תורה, שיש לומר קדיש על הספר תורה הראשון, רק אם עלו שבעה עולים או יותר, כגון שהעלו מוספין, שאז יש לומר חצי קדיש לכל ספר תורה, מאחר ונשלמה חובת היום בספר הראשון. **תרלה**
יב. בשבת וראש חודש טבת אם אחר הקריאה בספר תורה הראשון, טעה וקרא תחלה בפרשת הנשיאים, וסיים, ואחר כך קרא המפטיר בספר תורה של ראש חודש, אף על פי כן מפטיר בהפטרות רני ושמחי בת ציון, דפרסומי ניסא עדיף מתדיר, (כדאיתא בשבת כג:). ומכל מקום טוב שקודם הברכות שאחר ההפטרות, יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון של השמים כסאי, ואחר כך יברך. ובדיעבד אם הפטיר בהשמים כסאי, והתחיל לברך אחריה, יצא. **תרלו**
יג. הנשבע על דבר מצוה דרבנן, כגון שאמר שבועה שלא להדליק נר חנוכה, או שבועה שלא לקרוא את המגילה בפורים, השבועה חלה עליו.

מפתח הכותרות

עמוד

התוכן:

ג	הקדמה - דרכה של תורה לישא וליתן בדברי הפוסקים ולחלוק לש"ש
ג	רק מנהג קדום בארץ ישראל נגד מרן יש להמשיך בו
ד	בדין לחלוק בהלכה על גדולי הדור
ח	מבוא - רקע היסטורי - אבות החשמונאים
ח	מתתיהו ובניו החשמונאים - מלכות בית חשמונאי
ט	מעשה נס חנוכה - מגילת אנטיוכוס - חלק לימוד המוסר
עז	המעשה עם יהודית
ט	חושך זו יוון
יא	חג החנוכה - מסירות נפש בעבודת ה'
יב	הדלקת המנורה - אור התורה
יג	חג החנוכה - להודות ולהלל
יד	מוסר לימינו אנו - חיזוק בצפייה להשבת העבודה בבית המקדש, חיזוק בתפלה
טו	חנוכה - חינוך להכרה בניסים, וחיזוק באמונה
יט	בענין: למה הוצרכו לנס שמונה ימים הרי היה שמן ליום אחד
כג, כד	להתחזק בימי החנוכה בהתמדה בתורה - עמל התורה בחנוכה
כז	סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה
כז	יסוד תקנת חכמים לימי החנוכה
כח	מי שלא יודע כלל על נס חנוכה - האם קיים מצות הדלקת הנרות
כט	אם יש דין שהשמן למנורה יהיה חתום בחותמו של כהן גדול
כט	איך יכלו לטמא את השמנים
כט, ל	אודות נס חנוכה - מגילת תענית - מאי חנוכה
לא	מדוע לא נזכר דיני חנוכה רק בגמרא ולא במשניות
לב	כמה טעמים למה נקרא בשם חנוכה - וי"א שחנכו בו את ביהמ"ק

לד	אם בקיום מצות חנוכה ופורים מקיים מצוה מן התורה
לד	איך קיימו מצוות הדלקה בשמן זית של נס
לח	איך טבלו במקוה של נס בימי היוונים
מ	מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקים
מב	איזה מלאכות יש להמנע מהם בשעת הדלקת הנרות
מג	כתיבת חדושי תורה במחשב בחול המועד
מד	לטגן סופגניות ולחפוף הראש בזמן שנרות חנוכה דולקים
מה	איסור מלאכה לאשה שלא נמצאת במקום הנרות
מו	נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה כלל בימי החנוכה
מח	ישנם כמה וכמה תנאים הנצרכים בשביל קביעות מנהג
מט	שלא לחוש לאומרים שהספרדים מחמירים בחזר ונייעור בפסח ועוד חומרות
נ	תמיהה על ספרי מנהגי העדות שמלקטים מנהגים
נא	מלאכה ביום ראשון ושמייני של חנוכה
נב	ללמוד הלכות חנוכה - בחנוכה
נד	כח לימוד ההלכות קודם החג זוכה להארת החג
נו	אין להספיד בחנוכה בשעת ההלויה, או ביום השבעה או השלשים שחלו בחנוכה
נו, נז	אם יש דין תלמיד חכם בזמן הזה, וגדר "תלמיד חכם"
נח	אסור להתענות בחנוכה, ודין חתן המתענה ביום חתונתו
נט	הנוהגים להתענות בכל ערב ראש חודש יקדימו לערב חנוכה
ס	תענית חלום מותר בחנוכה
סא	עלייה לבית הקברות בחנוכה
סב	צידוק הדין בחנוכה
סב	אונן בליל ראשון של חנוכה
סג	עצרת אזכרה ביום השבעה והשלשים בימי חנוכה
סג	נהגו לאכול מאכלי גבינה בחנוכה

סד	המקור לאכילת סופגניות בחנוכה
סה	המקור למשחק הסביבון, - ולהחזיק במנהגים רק כשאין בהם שמץ של איסור
סז	חימום סופגניה מלאה ריבה בשבת - רובו יבש בשבת
סט	קבע סעודתו על סופגניות שהם על ידי טיגון בשמן, מדרך מזונות ועל המחיה
ע	ברכה על חלה מתוקה כשקובע סעודה
ע	סופגניות הנעשות בידי גוים במסעדות ובתי הארחה של יהודים מותרים באכילה
עג	סופגניות שהובאו באמצע הסעודה, אין לברך עליהן
עד	האוכל סופגניה אין צריך ליטול ידיים מדין טיבולו במשקה
עה	הסעודות בחנוכה - הם סעודות הרשות - והטעם שלא קבעו את חנוכה למשתה
עז	אם באותה שנה שבה אירע הנס, הדליקו נרות לפרסום הנס ולשמחה
עח	מהו "והדליקו נרות בחצרות קדשך"
עט	גם בדעת הרמב"ם אינו מוכרח שקבעו ימי חנוכה לשמחה באכילה
פא	לנצל המסיבות בחנוכה לדרשות בדברי תורה, ואז הם נחשבות לסעודות מצוה
פב	חנוכה ופורים אינם בטלים לעולם - וביאור ד' הרמב"ן שנרות המנורה לא יתבטלו
פד	בשבת חנוכה טוב ונכון להוסיף מאכל לכבוד חנוכה
פד	טוב להדליק בר"ח טבת נר לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס
	סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו
פה	הזהיר בנר חנוכה הוי"ן ליה בנים תלמידי חכמים
פה	טוב שהאשה תסייע בהכנת הנרות
פו	זוהי הבטחה שבניו יהיו תלמידי חכמים - וביאור אופן הזהיר בנר
פז	הזהיר בנר אם קאי על נר שבת או נר חנוכה
פח	אמאי לא אמרו הרגיל בנר הוא עצמו יהיה תלמיד חכם
פט	אם בכלל הזהיר בנר הוא שנוהר להדליק בכלי נאה
צ	שעת הדלקת הנרות היא עת רצון להתפלל שיזכה הוא וזרעו לתורה

צא	שואל ומוכר כסותו לקנות נר חנוכה
צב	אם לגבי שאר מצוות גם צריך למכור כסותו
צג	אינו חייב למכור כסותו בשביל נרות ההידור ודלא כהאור שמח
צד	גם בחנוכה צריך להשכיר עצמו למצות ההדלקה כמו בד' כוסות
צה	אם מחוייב לחזר על הפתחים ולמכור כסותו כמה ימים קודם חנוכה
צה	קבע טיסה לחו"ל ויודע שבשעת ההדלקה יהיה במטוס ולא ידליק
צה	ספק הדליק נר חנוכה ספק לא הדליק
צז	אין לו שמן אלא מעט, ויש ספק אם יספיק להדליק בו חצי שעה
צח	ליתן כסף לאלמנה גם עבור נרות ההידור
צח	אין מצות חנוכה דוחה מצוה דאורייתא
צט	אם עדיף לתת מעות לצדקה או לקנות חנוכיה מהודרת
צט	כמה נרות מדליקין - ומקור מנהג ספרד שרק אחד מבני הבית מדליק
ק	אם הלכה בזה כדברי בית הלל
ק	מחלוקת הראשונים בביאור המהדרין מן המהדרין
ק	המנהג פשוט מימות הראשונים שלא כפירושו של הרמב"ם בזה
קב	מנהג אשכנז לכאורה דלא כמאן - שלהרמב"ם אחד מדליק לכולם
קד	ביאורו של הגרי"ז בשיטת הרמב"ם - והערה על זה
קה	אם הוא חידוש שהספרדים נוהגים כהתוס' והאשכנזים כהרמב"ם
קה	מקור לדברי הרמב"ם בביאור מהדרין מן המהדרין, ויישוב מנהג ספרד
קו	אמאי מרן השמיט עיקר הדין, ודין המהדרין, והביא דין מהדרין מן המהדרין
קח	אם להדליק כדין המהדרין מן המהדרין הוא מתקנת חז"ל
קי	להלכה אין חיוב מעיקר הדין רק לנר אחד בכל לילה
קיא	האם אפשר לענות אמן על אשכנזי שמברך על הדלקת נרות ההידור
קיג	אם שייך ששנים ידליקו נר חנוכה בברכה בבית אחד
קטז	אין לענות אמן על ברכה שיש בה ספק

קיז	אם בני אשכנז נהגו כדברי הרמ"א מכח ספק
קיז	ארץ ישראל אתריה דהרמב"ם דמרן וקמא קמא בטיל
קיט	רבני הספרדים בקשו מהאשכנזים לפסוק בכל כמרן, ותורה אחת
קיט	אם לגבי חנוכה איכא ספק ספיקא כדי שספרדי יענה אמן על ברכת האשכנזי
קב	ספרדי השומע "שהחיינו" מאשכנזי שמברך שהחיינו על מגילה "ביום"
קבא	אם לענות אמן בשהחיינו על שופר ביום ב' דר"ה מטעם ס"ס
קכב	אין לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, אלא רק כדי הדלקת לילה אחת
קכג	אם נר שיש בו פחות משיעור חצי שעה נחשב נר
קכג	אם יש מצוה במה שנותן שמן יותר מחצי שעה, - וגם בזמן הזה די בחצי שעה
קכה	אם יש לחוש ל"בל תשחית" לתת הרבה שמן בנר שבת ונר חנוכה
קכו	אם השיעור שנתנו חכמים הוא בשמן או בזמן ההדלקה, ואם הוא בשעות זמניות
קכח	בליל שני ויש לו נר אחד אם ידליק מיד ולא יניחנו ליום השמיני
קכח	יש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל
קל	יש לו שמן בלילה השני או השלישי כשיעור החיוב וההידור בלבד
קל	השגה על דברי הגרא"מ שך בספר אבי עזרי
קלא	תשובה על דברי השו"נ הלכות לחיזוק דבריו של האבי עזרי
קלג	מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב' נרות, או שהדליק בלילה השני ג' נרות
קלד	שכח והדליק נר נוסף אם עדיף שיכבה את הנר הנוסף או שיניחנו דולק
קלה	הדליק נר אחד ואחר כך נזדמן לו נר נוסף להידור, אם ידליקנו
קלז	אם שייך דין הידור אחר קיום המצוה
קלז	בדין מילא קערה שמן ונתן בה פתילות עשאה כמדורה
קלח	מהו עשאה כמדורה
קלח	הטעמים שעשאה כמדורה לא יצא - והדין בנר אבוקה ובנר שבת
קלט	הדליק כמדורה ואח"כ כפה עליה כלי אם יחזור להדליק בברכה

קמ	בעשאה כמדורה אין לפסול מטעם שהרואה אומר לצרכו הוא מדליקה
קמא	חשש נראית כמדורה במדליקים בבית מנורה מזכוכית אטומה
קמא	כבתה במזיד אם זקוק לה
קמב	המדליקה נרות ובעלה שאינו שומר תו"מ מכבה לה את הנרות אחרי ההדלקה
קמב	נרות חנוכה המסודרות בעיגול
קמג	יש ענין להדליק נרות חנוכה דוקא במנורה כפי מנהג ישראל
קמד	אם צריך כלי לנר חנוכה ואם זה לעיכובא
קמה	להדליק נר חנוכה בשופרת של ביצה
קמח	חנוכיות שמדליקים בהם נרות שעה א"צ שיהיו מחזיקים שמן לחצי שעה
קמח	ישוב המנהג להדליק בבזיכין המצויים שאין להם רגל בפנ"ע
קנ	כלי הניקח מעכו"ם להדליק בו נר חנוכה אינו צריך טבילה
קנ	דין הידור מצוה בכלים עצמם
קנא	נר חנוכה מצוה להניח נר חנוכה למטה מי' טפחים, והדין כן גם בזמן הזה
קנב	טוב להניחה למעלה מג' טפחים
קנב	יש אומרים שפחות מי' טפחים פסול בדיעבד ומצוה בתוך י"ח טפחים כמנורה
קנג	אם השיעורים הללו לפי הם גובה הנר או לפי גובה השלהבת
קנד	אין להדליק נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מקרקע הדירה
קנה	נר שבת שהניחו למעלה מעשרים אמה
קנה	המנהג פשוט כפי שיעורי הגר"ח נאה ואין צורך להחמיר כשיעור חזו"א
קנז	מחקרים שגילו כשיעור הגר"ח נאה, ומהו שיעור טפח ואמה
קנח	גם לבני אשכנז ההלכה כפי השיעור הקטן של הגר"ח נאה
קנט	משא ומתן בדברי הגאון החזון איש והגאון הקהליות יעקב בענין השיעורים
קסא	הדר בעלייה יניח הנרות ליד החלון הפונה לרשות הרבים

- קסא אם החלון גבוה כ' אמה מקרקע רשות הרבים
- קסב עדיף להניח בחלון הבית הפונה לרשות הרבים מאשר להניחו בפתח
- קסד מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, ממול המזוזה
- קסה אם דוקא הנר עצמו בתוך הטפח או אפילו הכלי או החנוכיה
- קסו הנחה בטפח הסמוך לפתח אינה מעכבת - השגה ע"ד הגרי"ש אלישיב
- קסז רבים נהגו להדליק נר חנוכה בבתים - וממדת חסידות להדליק בחלון הפונה לרה"ר
- קסז הראשונים העידו שהמנהג פשוט להדליק בפנים, גם כיום שאין ממש סכנה
- קסט גם בזה"ז היכא דאפשר לכתחילה להדליק בחוץ, בודאי דעדיף לנהוג כן,
- קע סיוע ממגילת תענית שגם כשאין חשש סכנה אלא צער יכול להדליק בפנים
- קע ביאור דברי האור זרוע דכיון שנהגו נהגו - ביאור שעת הסכנה שאמרו
- בגמרא
- קעב אם נר חנוכה נתקן לפרסם הנס "לרבים" או לפרסום הנס לכל אחד בביתו
- קעב עיקר תקנת נר חנוכה - ואם אפשר להדליק כיום בבית
- קעד אמאי גדולי הדורות לא החמירו בזמן הזה להדליקה בחוץ למצוה מן המובחר
- קעד דברי האור החיים שאין חוששין לבני רה"ר כאשר יש חסרון בפרסום הנס לב"ב
- קעה י"א בשם החזו"א שהמדליקין בחדר מדרגות הוי ברכה לבטלה
- קעח סוף דבר לענין הלכה היכן המקום הראוי להדליק
- קעט מה שאמרו "מצוה" להניחה על פתח ביתו מבחוץ אפשר שאינו לעיכובא
- קפב י"א שצריך להדליק דוקא בתוך ביתו והמדליקין למטה אין זה ביתו
- קפג דעת החזו"א שהמדליקים בפתח הבנין הוי ברכה לבטלה
- קפד כמה חידושים מהגרי"ש אלישיב זצ"ל בדיני מצות נר חנוכה - ומשא ומתן
- בדבריו
- קפו אם צריך לקנות בית כדי שיהיה לו מקום להדליק נר חנוכה
- קפו הדלקה במרפסת ועל המעקה
- קפז לדעת הגריש"א אף בדיעבד שהדליק בחלון יחזור וידליק למטה בפתח החצר

קפז כמה הערות בדברי הגרי"ש אלישיב הנ"ל - בדיני מקום הדלקת הנרות
 קפח דברי האגרות משה שפרסום הנס אינו מעכב במצות חנוכה
 קצ מבואר בראשונים שהיתה תקנה אחת גם לשעת הסכנה ולא שהם ב' תקנות
 קצא לא לבטל תורה בשביל חומרא בהלכה
 קצא אם יש חיוב להוציא הוצאות בשביל להדליק בחוץ בבית מנורה
 קצג יש מי שכתב שבזמן הזה ידליק נר חנוכה רק מבפנים, ואם הדליק בחוץ לא יצא
 קצד דירה שיש לה שתי פתחים בזמן הזה אין צריך להדליק בשניהם
 קצו אורח שמייחדים לו חדר ללון, אף שיש לחדר פתח בפני עצמו, א"צ להדליק
 קצח הנוסע בספינה או ברכבת, ואפשר להדליק שם נרות חנוכה
 רטז הדלקת נרות חנוכה ברחבת הכותל המערבי, ולמי שאין לו בית
 קצח, קצח,

ר אם אפשר להדליק נר חנוכה באניה, ורכבת, והדר באוהל כיצד ינהג
 רא הדלקת פנס כיס במטוס - לשם נר חנוכה

סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

רב הטעם להדלקת נר חנוכה בבית כנסת - והיאך אנו מברכים על מנהג זה
 רד אין להמנע מלברך על נר חנוכה בבית הכנסת
 רד מברכין על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת ולא דמי להלל של ראש חודש
 רה תירוצ' נוסף דבהדלקה בבית הכנסת שייך לומר וצונו
 רה י"א שהדלקה בבית הכנסת הוא הרחבת התקנה של מצות נר חנוכה
 רט הדלקת נר שבת בבית הכנסת אם יש בו מצוה, ולדינא ודאי אין לברך עליו
 רי באיזה דור התחילו הדלקת נר חנוכה ביחיד ובציבור
 ריב בית הכנסת גדול שיש שם כמה חדרים אם ידליקו בכולם בברכה
 ריג זמן הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת
 רטו בתי כנסיות שנהגו להדליק מפלג המנחה
 ריז המדליק בבית הכנסת אם חוזר לברך כל הברכות בביתו, והדין בבחור רווק

ריח	אם המדליק בבית הכנסת מתגורר לבדו - יברך בביתו רק ברכת להדליק
ריח	אם יוצאים ידי חובה בהדלקה שבבית המדרש
רכ	נר חנוכה בבית הכנסת - כשחל ליל כ"ה כסליו בליל שבת שכולם כבר הדליקו
רכא	המדליק בבית חבירו אם יברך את כל הברכות
רכא	הדליק בביתו בברכות, וחוזר ומדליק בבהכ"נ, חוזר ומברך כל הברכות בצבור
רכב	השומעים ברכת שהחיינו בליל א' דחנוכה בבהכ"נ, אם צריכים לכזין שלא לצאת
רכב	אם מצות צריכות כוונה בנר חנוכה
רכג	אם יש חיוב ליתן שמן כשיעור בנרות חנוכה שבבית הכנסת
רכג	לכבות נר חנוכה שבבית הכנסת לאחר שיוצאים מבית הכנסת
רכד	להדליק נרות חנוכה במסיבת חנוכה כשלא מתפללים שם ערבית
רכו	הדלקת נר חנוכה ברחובה של עיר
רכו	תשובה עמ"ש בספר אשרי האיש - בענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת וכדומה
רכז	סיכום כמה טעמים למנהג ההדלקה בבית הכנסת ובברכה
רכח	מקום הנחת החנוכיה בבית הכנסת
רכט	מי הוא המדליק נרות חנוכה בבית הכנסת
רל	אבל תוך שבעה אם ידליק נר חנוכה בבית הכנסת
רל	אם אפשר להדליק נר חנוכה בבית הכנסת בערב שבת כשאין עדיין עשרה
רלב	לצרף נשים לעשרה לענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת
רלב	אם קטן מצטרף לעשרה להדליק נר חנוכה בבית הכנסת
רלג	אם יש מזין בבית הכנסת, אך ארבעה מהם כבר התפללו בבית כנסת אחר
רלג	אם קטן יכול להדליק נר חנוכה בבית הכנסת
רלד	אם קטן יכול לקיים מצוות שמחוייב בהם מעצמו או"ד צריך מעשה של גדול
רלו	אם קטן שיצא כבר - מוציא לקטן אחר ידי חובתו

רלו נוהגים שבכל יום מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית, בלא ברכה

רלח אם יוצאים ידי חובת נר חנוכה - בחנוכה חשמלית

רלט שיוצאים ידי חובת נר שבת בחשמל

רמא מנורת חשמל שעשויה כתבנית חנוכה, על גג בית הכנסת במרומי קרת

רמב ברכת הראייה על נרות חנוכה חשמליים שמעל גג בית הכנסת

סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנוכה

רמג להדליק נר חנוכה רק אחר צאת הכוכבים

רמד מפורש בראשונים שבזמן הדלקת נר חנוכה הוא בצאת הכוכבים דוקא

רמד זמן שתכלה רגל מן השוק [צאת הכוכבים] אליבא דרבינו תם

רמה זמן תפלת נעילה, וזמן סיום התענית, והדלקת נ"ח - לשיטת ר"ת ומרן הש"ע

רמו סתירה בדעת הגר"א לגבי זמן ההדלקה

רמז טעמים נוספים שאין להקדים להדליק בזמן שקיעת החמה ממש

רמז אינו יכול להדליק בצאת הכוכבים, אם יכול להקדים ההדלקה מפלג המנחה

רמח הדלקת נר חנוכה אחר חצי שעה מצאת הכוכבים

רנא המנהג לברך על הדלקת נר חנוכה גם כשמדליק באמצע הלילה

רנא דעת הראשונים שבזמן הזה מדליק והולך כל הלילה

רנב לסמוך על כלל הרדב"ז כשהמחלוקת במצוה ומרן פסק להכשיר, אנו

מברכים

רנג צירוף הטעמים שאפשר לברך על ההדלקה עד עמוד השחר

רנג גם בזמן הזה אפשר להדליק על שלחנו ודיו, וממילא זמן ההדלקה כל הלילה

רנד דברי הראשונים שבזמן הזה יכול להדליק מאוחר יותר

רנז בשיטת הרמב"ם - אם הוא מודה שבזמן הזה יכול להדליק מאוחר

רנח המדליק סמוך לסוף הזמן אם צריך לתת שיעור של חצי שעה

רנט ביאור סברת הרמב"ם שאין מדליק אחר חצי שעה אף שמפרסם הנס לבני ביתו

רס דעת מרן השלחן ערוך שמדליק והולך כל הלילה בברכה

רסא	י"א שזמן "עד שתכלה רגל מן השוק" תלוי בכל מקום וזמנו לפי מקומו וזמנו
רסב	הגיע לביתו עשרים דקות לפני עלות השחר, ידליק בברכה
רסג	לאכול קודם הדלקת נרות חנוכה
רסד	איסור אכילה קודם ההדלקה הוא גם לאלמנה או גרושה המדליקה לבדה
רסה	שאינן להדליק נר חנוכה מפלג המנחה ויתכבה קודם החשכה
רסה	שלא לבטל שיעור קבוע בזמן הדלקת נר חנוכה
רסו	זמן הדלקת נרות חנוכה לאברכים
רסח	דעת הגריש"א שהמדליקין בחלון או בבית ימשיכו את סדרי הלימוד כרגיל
רסח	אם מצוה בו יותר מבשלוcho נאמר בכל המצוות - ואם מבטלים תורה לזה
רסט	מצוה בו יותר מבשלוcho לגבי נר חנוכה
רע	אם אחר המדליק בשביל בעל הבית הוא מדין שליחות לגמרי
רעא	למנות סנדק תלמיד חכם עדיף מאשר ישב הוא עצמו כסנדק
רעב	שאינן זה לעיכובא שהבעל או שאר בני הבית יהיו כולם בבית בעת ההדלקה
רעב	אברך השקוד על לימודו עדיף שימנה שליח להדליק נ"ח בזמן צאה"כ
רעג	הנוהג לישב חצי שעה כנגד הנרות, ורוצה לבטל מנהגו כדי להדליק בזמן
רעג	בעל חנות כיצד לינהג לגבי זמן ההדלקה
רעד	אם להקדים ערבית או הדלקת נר חנוכה
רעה	בן נשוי המתארח אצל אביו ויוצא מביתו ביום ששי אחר פלג המנחה
רעה	חתן וכלה שמתחתנים בימי החנוכה היכן ידליקו ביום נישואיהם
רעו	נאנס ולא הדליק לילה אחת, אין תשלומין למחר, אלא מדליק למחר כרגיל
רעז	אם להלכה יש תשלומין לקריאת שמע, מגילה, ושאר מצוות
רעט	אם שייך תשלומין בשאר מצוות, כמו ספירת העומר, אכילת מצה
רפא	כל השמנים והפתילות הכשרים לנר חנוכה, ושמן זית מצוה מן המובחר
רפב	עדיף להדר בריבוי נרות בתוספת הימים, מאשר להדר בשמן זית
רפב	מצוה להדליק בשמן יותר מנר שעוה

רפב	עדיף להדר בריבוי נרות בתוספת הימים, מאשר להדר בשמן זית
רפג	אם עדיף שמן זית לנר שבת או לנר חנוכה
רפד	להלכה נר שעוה כשר לנר חנוכה ונר שבת
רפה	שמן זית קרוש כשר לכתחילה לנר חנוכה
רפה	הדלקת נר שבת בשמן שריפה
רפו	הכין נרות שעוה להדלקת נר חנוכה ואח"כ נזדמן לו שמן זית
רפח	"פתי-ל-צף" הנתון על השמן, ומצופה בשעוה, ובתחלה נדלקת רק השעוה
רפח	שלא ידליק חלק מהנרות בשמן וחלק בשעוה
רצ	שאין להדליק נר חשמלי בשביל נר חנוכה
רצב	אין יוצאים ידי חובה בנרות גאז, שאין להם פתילה
רצב	בשאר מצוות חוץ משופר לא בעינן "מן המותר בפיך" ודלא כהמג"א
רצה	תשובה על דברי הגריש"א בענין מן המותר בפיך
רצה	אין להשתמש בשמן מאוס לנר מצוה
רצו	יש להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה משמן בוטנים שיש עליו איסור ספיחין
רצז	שמן מזיתים של ערלה, אם מותר להדליק בהם נר חנוכה
רצח	בענין כתותי מיכתת שיעוריה בנר חנוכה
שא	אם כתותי מיכתת שיעוריה הוא מן התורה או מדרבנן
שג	אם צריך להדליק נר חנוכה בשמן שלו
שה	אם איסורי הנאה חשיבי שלו
שח	שמן של שביעית לחנוכה ולנר שבת
	לעשות סופגניות בשמן של שביעית - ולהדליק נר חנוכה בשמן שביעית העשוי
שיב	מזיתים של גויים
שיב	קדושת שביעית בפירות נכרים
שטז	להדליק נר שבת וחנוכה בשמן שהונח תחת המטה

אתרוג שהונח תחת המטה אם כשר למצוה
 להדליק בשמן מר שאינו ראוי לאכילה, אין חשש כלל - וכן בלולב וערבה
 יש לו שמן אחר שאורו צלול טפי, אם עדיף משמן זית, לשבת, וכן לענין חנוכה
 אם אברך צריך להוציא ממון רב להדליק כל הנרות בשמן זית
 יש לו מעט שמן זית, ולפניו מצות נר חנוכה ונר שבת, ידליק נר חנוכה בשמן זית
 המדליק נר חנוכה בשמן גזול או גנוב, יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל לא יברך
 אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים
 אין צריך להחליף את הפתילות של נרות חנוכה בכל ערב בפתילות חדשות
 הפתילה של אתמול אין צריך שיקחוה לנר של החיוב שמדליק בראשונה
 להשתמש בנרות שנעשו לכבוד הכנסיה ויום חגם
 אין להדליק נרות שכבר השתמשו בהם בכנסיה והדליקום לצורכי הכנסיה

אסור להשתמש לאורה

הטעם שאסור להשתמש לאור נרות חנוכה
 טעם נוסף ע"ד הרמז מדוע אסרו חכמים להשתמש לאור נרות חנוכה
 אם מותר ליהנות מאור נרות המערכה של בית המקדש
 לקרות לאור נר שנדרו לבית הכנסת
 אם נרות חנוכה הם כתשמישי מצוה או תשמישי קדושה
 יש מפרשים בנוסח הנרות הללו קודש שעשאו חכמים כמו הקדש
 תשמיש עראי של מצוה מותר
 שיש להדליק נר השמש
 כמה חקירות בדין שאסור להשתמש לאורה
 אם מותר לומר נוסח הנרות הללו לאור נרות חנוכה
 נרות שמפיצים ריח טוב עם הדלקתן, או משמיעים נגינה
 שמ
 אם מותר להצטלם לאור נרות חנוכה

ש"מב	בטעם האיסור להשתמש לאורה, ובגדר ביזוי מצוה
ש"מב	בדין לישן בבית אפל שיש בו נרות חנוכה
ש"מד	עבר זמן מצותה, שהוא חצי שעה משעת הדלקתה, מותר להשתמש לאורה
ש"מה	להשתמש להאיר בסעודת מצוה לאור מנורת החנוכה
ש"מו	אסור להשתמש גם לאור נרות ההידור
ש"מז	הדבר ברור לדינא שמוותר להשתמש לאור השמש
ש"נב	אם יש ענין שגם נר השמש יהיה בשמן זית או שיש בכך משום בל תשחית
ש"נג	ללכת לאור נרות חנוכה
ש"נג	לדבר עם חבירו בפתח הבית לאור נר חנוכה
	סימן תרע"ד - להדליק מנר לנר
ש"נד	להדליק נר מנר
ש"נו	נר של בית הכנסת, ושבת, וחנוכה, ושל ת"ת כולם נחשבים נרות של מצוה
	סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה
ש"נז	הדלקה עושה מצוה - הדליקה בפני הרוח וכבתה
ש"נח	הנותן שמן פחות מכשיעור חוזר ומדליק בלא ברכה
ש"נט	כבתה במזיד אם חוזר ומדליקה בברכה
ש"סא	אם בנרות המקדש הדלקה עושה מצוה
ש"סד	אף שכבתה אין זקוק לה מצוה שיחזור וידליק החנוכה אם כבתה קודם זמנה
ש"סה	המדליקים במתקן זכוכית שרק על ידי סגירת הדלת אין הרוח מכבה את הנרות
ש"סו	אם מותר להדליק בעששית של זכוכית
ש"סז	בדין כבתה אין זקוק לה בערב שבת
ש"ע	נר חנוכה שכבה אם צריך שישאיר הנר משום מראית העין
ש"עא	לא היה שמן כשיעור והוסיף אחר ההדלקה עוד שמן
ש"עב	לא היה שמן כשיעור חצי שעה, אם חוזר ומברך
ש"עג	אם היתה דעתו בשעת ההדלקה להוסיף שמן. ואם בעיניו הדלקה של שיעורא

שעד	צריך להדליק את נרות חנוכה במקום הנחתם
שעד	אם אפשר להקל להביא הנרות למטת החולה להדליק ואח"כ יניחם במקומם
שעה	השליח מברך ולא בעל הבית ואע"פ שבעל הבית נמצא שם
שעז	להדליק רוב היוצא מן הפתילה
שעז	הטעם שצריך להדליק רוב היוצא מן הפתילה
שעה	גם בנר שבת הדלקה עושה מצוה ואם לא ברכה קודם ההדלקה א"א לברך אח"כ
שעט	אם לא בירכה על נר שבת קודם ההדלקה לא יועיל שתכבה את הנרות ותדליק
שפ	הדלקת נר חנוכה על ידי קטן שהגיע לחינוך
שפב	לתת לקטן להדליק את נרות ההידור
שפב	נשים חייבות בנר חנוכה
שפג	בעניני הלכה התימנים בארץ הקודש יעשו כד' מרן - להיות תורה אחת
שפה	בכל תימן היו רק שלשה ספרי "בית יוסף" ולכן נהגו בטעות כפסקי הרמ"א
שפח	שאין הבעל יכול לכוין שלא לצאת בהדלקת נר חנוכה של אשתו
שפט	שאין לחלוק על ראשונים
שצ	סומא חייב בנר חנוכה, ואם יש לו אשה, תדליק אשתו נר חנוכה ותברך
שצא	ברכת שעשה ניסים דומה לברכות הראיה כהרואה מקום שנעשו ניסים לישראל
שצב	מצינו שהרמ"א ועוד, הביאו דעה בפוס' ונתכוונו לקבוע הלכה רק לחלוק כבוד
שצד	חיוב סומא בנר שבת
שצה	הנכנסת לניתוח לפני כניסת השבת ותהיה מחוסרת הכרה אם תדליק נר שבת
שצה	סומא שהדליק נר חנוכה מוציא את כל בני ביתו ידי חובת ההדלקה
שצו	אם עבדים שאינם משוחררים חייבים בנר חנוכה
שצח	שלא להוציא הלכות מכח דקדוקי לשונות ואפילו ברמב"ם
שצט	אף הגרים חייבים בנר חנוכה כמו בכל המצוות כולן
ת	חרש בנר חנוכה

סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה

תא	נוסח ברכת "להדליק נר חנוכה"
תב	אמאי מרן פסק בש"ע לברך "להדליק נר חנוכה" ולא כגירסת עמודי ההוראה
תג	נוסח חתימת ברכת על המחיה
תה	נוסח הברכה של נר חנוכה כשעושה שליח
תז	בנוסח ברכת שעשה נסים, אין לומר ובזמן הזה, עם ו', אלא בזמן הזה בלא ו'
תח	בברכת שהחיינו יש לומר והגיענו לזמן הזה
תח	ג' ברכות נר חנוכה, אומרים לפני ההדלקה
תח	פשט וקבלה הולכים אחר הפשט
תיא	אין צורך לכוין כוונות בתפלה והעיקר פירוש המילות ועל ידי זה מתדבק בה'
תיא	גם החיד"א מודה שלא להורות לכלל הציבור כדעת המקובלים
תיב	רק תלמיד חכם בביתו רשאי להחמיר בצינעא נגד מרן הש"ע
תיד	גם חכמי הספרדים הורו להורות לרבים רק כדעת הפשטנים ודלא כהמקובלים
תטז	תשובה למחבר אחד שטען שקיבלנו הוראות האר"י ז"ל גם נגד מרן
תטז	לעתיד תשב"י יתרץ קושיות וכו' היאך נוכל לסמוך עליו הרי לא בשמים היא
תיז	קבלת האר"י אם כולה מפי אליהו הנביא
תיז	בדעת הגר"א ותלמידיו - שלא לפסוק דין לצבור ע"פ קבלה
תיח	לעתיד לבא תחזור קבלת מסירת התורה ואז נקבל מפי אליהו
תיט	הרבה גדולים קיבלו כל קבלת מאליהו ואעפ"כ אין הלכה כמותם בדינים והלכות
תכ	מרן הב"י זכה לגילוי אליהו בהקיץ ובתמידות
תכג	גם גר צדק שמדליק נר חנוכה יכול לברך שעשה נסים "לאבותינו"
תכה	אחר שבירך על ההדלקה, לא יפסיק אפילו ברמז עד שיתחיל במצות ההדלקה
תכה	הדליק וראה שחסרים נרות מההידור - ממזדת חסידות לא ידבר עד שידליק הכל
תכו	נוסח "הנרות הללו" שאומר "קודש הן"
תכז	מנהג טוב לומר אחר הדלקת נר חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד"

תכח	סגולה לומר ז' פעמים והי נועם אחרי ההדלקה
תכט	טוב להרבות בצדקה בחנוכה בפרט בשעת הדלקת הנרות ובענין "דמי חנוכה"
תל	אם שכח לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר הברכות, קודם ההדלקה
תלג	אפילו שנותר לו להדליק את נר השמש שוב לא יברך
תלג	אם שכח לברך לא יועיל אם יחזור ויכבה בידיים בכדי שיוכל לברך
תלח	הטעם שאין לברך בדיעבד אחרי ההדלקה בערב שבת מטעם ספק ספיקא
תלח	אינו יכול לברך כל זמן שהנרות דולקים מדין מצוה נמשכת
תלט	גם נר שבת אינו נחשב כמצוה מתמשכת וכל שכן נר חנוכה
תמו	בגדר מצוה מתמשכת שצריך שהמעשה מצוה עצמו יהיה נמשך עדיין
תמב	מי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ובירך והדליק, ואחר כך נזדמן לו עוד שמן
תמג	שכח לברך "שהחיינו" בליל ראשון
תמד	לא היה בלילה הראשון ואשתו הדליקה, ובירכה שהחיינו, יברך שהחיינו בליל ב'
תמו	אם רבו גדול הדור ופסקיו מפורסמים, יעשה כמותו בכל ההלכות, וגם בברכות
תמז	רשאי לבחור לו לרב את גדול הדור אם עושה כמותו בכל ההלכות
תמח	קנה בליל שני של חנוכה מנורת כסף חדשה, לא יברך "שהחיינו" בעת ההדלקה
תמח	כשם שבכל המצוות אין ברכות מעכבות, כך הדין לגבי נר חנוכה
תמט	אין לומר "הנרות הללו וכו'" קודם ברכת "שעשה נסים", שזה הפסק בין הברכות
תמט	אמירת הנרות הללו וכו' בעת הדלקת נרות ההידור
תנ	שינוי נוסח הנרות הללו, ושינוי המנהג להדליק בצאת הכוכבים
תנא	כשמדליק הנר בלילה הראשון, ידליק את הקיצוני מימין
תנג	הרואה נר חנוכה מברך אם לא מדליקין עליו בביתו
תנד	אחר חצי שעה מזמן הדלקתם אין לברך עליהם ברכת הרואה
תנה	הרואה נר חנוכה בער"ש קודם הלילה אם מברך ברכת הרואה
תנו	אם הרואה נר של הידור כמנהג בני אשכנז מברך עליו
תנז	אם מברך ברכת הראיה על נרות של קטן שיש לו בית משלו

תנח הרואה נרות חנוכה בבית הכנסת, בתוך חצי שעה מהדלקתם, יברך ברכות הראיה

תנח אם בברכת השבח שיך דין אין מעבירין על המצוות

תנט הרואה אחר חצי שעה אינו מברך ברכת הרואה

תס הרואה נר חנוכה שלא בדרך מיד - רשאי לברך אחר כך

תסא ברכת הראיה כשרואה נר עם הפתילה של נר חנוכה, או גם ברואה את השלהבת

תסב לא תיקנו ברכת הראיה אלא בנר חנוכה, אבל לא בסוכה ולולב וכדו'

תסב נרות חנוכה שכבה נר העיקרי, ונשארו נרות ההידור דולקים, הרואה יכול לברך

תסג לא מדליק נר חנוכה, ואין מדליקים עליו, ולא רואה נר חנוכה לא יברך "שהחיינו"

תסד אם מברכים "שהחיינו" על עיצומו של יום בחנוכה - כשאינו מדליק

תסז הרואה נר חנוכה בערב שבת קודם השקיעה - ודין ברכת הראיה בליל שבת

תסז טעה והדליק ראשון את ה"שמש" אם יברך שוב על שאר הנרות

תסח חידוש הגר"ח מבריסק גבי הידור באתרוג, והערה על דבריו

סימן תרעז - דין אכסנאי - אורח - ובני ישיבה

תסט אם בני הבית חייבים להיות בעת ההדלקה ואם צריך להעיר מי שישן

תסט טוב שישב אצל הנרות כחצי שעה אם אין בכך ביטול תורה

תעא בדברי הגרי"ח בשו"ת ידי חיים שכולם צריכים לעמוד בעת ההדלקה לצאת י"ח

תעב אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית

תעד אם יש דין "לכם" בנרות חנוכה

תעה אכסנאי נשוי ואינו יודע אם מדליקים עליו בביתו, ויש לו פתח בפני עצמו

תעז בני ישיבות ספרדים פטורים מהדלקת נר חנוכה בחדרם, ואסור להם לברך

תעט אורח בבית בעל הבית אם צריך להשתתף בפרוטה

תפ גדר סמוך על שלחן אביו

תפב יתכן שבחורי הישיבה יוצאים בהדלקה שמדליקים בישיבה

תפג	יתכן שבחורי הישיבה יוצאים בהדלקת רבני הישיבה בביתם
תפגז	בחורי ישיבה ובגדר סמוך על שלהנו
תפו	בני ישיבות אינם יכולים לכוין להדיא שלא לצאת י"ח בהדלקת ההורים
תצ	דרך קביעת ההלכה אינה על פי סברות בלבד אלא בראיות מהראשונים
תצב	ראש ישיבה אינו נחשב בהכרח למרא דאתרא בענייני הלכה
תצג	בחור ישיבה מחו"ל הלומד בישיבה בארץ, אם נפטר בהדלקת ההורים בחו"ל
תצה	היוצא לחו"ל בחנוכה אם חייב למנות שליח להדליק בביתו
תצו	תושב חו"ל יכול להקדים להדליק בעצמו
תצו	הדלקת נר חנוכה בבית המדרש בישיבות הקדושות
תצח	אם נרות חנוכה הם מצוה אחת, או כל לילה מצוה בפני עצמה
תק	חייל צבא נשואים, הנמצאים בצבא, יוצאים ידי חובה בהדלקת נשותיהם
תק	חיילים שאין להם בית היכן ידליקו נר חנוכה
תקא	אם נר חנוכה חובת הבית
תקב	אם יכול להדליק נר חנוכה בבית חבירו שלא מדעתו
תקג	בן נשוי הסמוך על שלחן אביו, ויש לו חדר מיוחד בבית אביו שהוא לן שם
תקד	כמה פרטים בדיני אורח, והנמצא בבית מלון
תקו	חתן שבא להתארח מספר ימים אצל חמיו, ודין מי שמתחתן בחנוכה
תקו	הישן בבית חבירו כמה ימים אם צריך להדליק בביתו שלו שדר בו רוב הימים
תקה	הנמצא בכפר שכולו גוים, אף שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות
תקה	בדין איסור דרבנן שנתערב בהיתר אם מותר להוסיף עליו ולבטלו
תקיב	שמן של קטן אם הוקצה למצוותו
	התנה בפירוש בשעה שנתן את השמן והפתילות והנרות שאם יכבו הנרות אפילו
תקיג	באמצע שיעור ההדלקה
תקיג	צלוחית של שמן שהזמינה לנר חנוכה ולאחר שהדליק כל ימי חנוכה נשאר שמן
תקטו	נר שעוה שהודלק בחנוכה וכבה באמצע השיעור ונתערב בנרות אחרים

תקטו	נותר השמן שבנר חנוכה אין להדליק בו לנר בית כנסת
תקיז	דין אונן בהדלקת נר חנוכה
תקכ	האבל על אביו ואמו חייב בנר חנוכה

סימן תרעח

תקכ	אם עיקר נר חנוכה נתקן לפרסם את הנס "לרבים"
תקכב	בעיקר תקנת הדלקת נר חנוכה
תקכג	אם יש לו שתי נרות ידליק אחד לנר שבת ואחד לנר חנוכה
תקכז	יש לו בער"ש שמן לחנוכה ליום אחד ופרוטה נוספת לקנות יין להבדלה

סימן תרעט - נר חנוכה בערב שבת

תקכד	דעת רוב הראשונים שאין מקבלים שבת בהדלקה ודלא כבה"ג
תקכה	גם בה"ג מודה שמברכים קודם ההדלקה
תקכז	רב עמרם גאון כתב להדיא שגם לשיטת זו של בה"ג מברכים לפני ההדלקה
תקכז	תשובה על דברי אור לציון ח"ב בענין ברכה אחר ההדלקה
תקכח	יישוב הראיה מדברי מרן גבי נר חנוכה ונר שבת
תקכט	ראיה לזה שהרי אם הדליקו נר שבת קודם לכתחילה יכולים להדליק נר חנוכה
תקל	מכאן מוכח שאין צורך לחוש לדעת היש שהביא מרן
תקלא	כמה טעמים להקדים נר חנוכה לנר שבת אע"פ שאינו מקבל שבת בהדלקה
תקלב	יש גם טעם ע"פ הסוד להקדים נר חנוכה לפני נר שבת אף שאינו מקבל שבת
תקלג	אפשר שטעמו של מרן שחשש לדברי בה"ג רק בער"ש חנוכה משום המנהג
תקלד	מברכת על נטילת ידים אין ראיה כלל לענין ברכת נר שבת
תקלה	כמה הערות בענין ברכת ענט"י אחר הנטילה
תקלו	אפילו בדעת בה"ג אינו מוכרח שהדלקת הנר או הברכה עושים קבלת שבת
תקמג	אשה אשכנזיה שמקבלת שבת בהדלקה, והקדימה והדליקה נרות שבת תחלה
תקמז	שאינן אומרים במה מדליקין בשבת חנוכה
תקמה	בערב שבת צריך לתת שמן בנרות שיעור שידלקו חצי שעה אחר צאת הכוכבים

תקמו	להתפלל מנחה בערב שבת קודם הדלקת הנרות
תקמח	גבאי שאין בידו לקנות שמן לחנוכה לביהכ"נ או ליין לקידוש בביהכ"נ
	סימן תרפ – שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת
תקמט	לפתוח דלת בשבת כנגד נרות חנוכה דולקים
תקנא	לפתוח ולסגור דלת כנגד המדורה - גדר "גרמא"
תקנג	היתר גרמא - גם שלא במקום פסידא
תקנד	לגעת בחנוכיה חשמלית בשבת
תקנו	אם חנוכיה נחשבת כמוקצה מחמת חסרון כיס
תקנו	נרות חנוכה דולקות שנפלו על השלחן בליל שבת - והמפה התחילה לבעור
תקנח	נשרף ביתו אם יכול להציל את הממון על ידי טלטול מוקצה
	סימן תרפא - הבדלה בנר חנוכה
תקסא	במוצאי שבת אין לברך בורא מאורי האש על נר חנוכה
תקסא	בבית כנסת מדליקין נר חנוכה ואחר כך מבדילין, ובבית מקדים ההבדלה ואח"כ נר חנוכה
תקסה	זמן הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת
תקסו	אין נכון להחמיר להקדים להדליק במוצ"ש כדי להרויח שיטת הרמב"ם
תקסז	דברי הגר"צ אבא שאול בענין זמן הדלקת נ"ח במוצאי שבת
תקסח	המנהג אינו קובע את ההלכה אלא ההלכה קובעת את מנהגי ישראל
תקסט	תשובה על סידור אחד שכתב שאין להחמיר בזמן רבינו תם
תקעא	הדרך הנכונה ספיקה לעיין בפסרי הפוסקים ולא בסברות לבד
תקעב	הערה על דברי החזו"א בענין צאת הכוכבים לשיטת רבינו תם
תקעב	לא שייך לסתור דברי הראשונים מכח ראיות ולומר שטעו
תקעג	מורן זכה לגלוי שכינה שהיתה מדברת מתוך גרונו
תקעג	אם מותר לחלוק על החזו"א
תקעה	אם יש להחמיר במידי דרבנן כרבינו תם

תקעו	תקנת הגאון מוהר"ח אבולעפיא לקרות המגילה לפי זמן רבינו תם
תקעו	חובה קדושה לחוש ולהחמיר כשיטת רבינו תם גם באקלים דארץ ישראל
תקעח	להחמיר כר"ת גם במוצאי שבת חנוכה
תקפב	תשובה לדברי הרב אור לציון לענין זמן צאת השבת
תקפג	זמן רבינו תם אינו שוה לזמן הגאונים
תקפה	דעת הגאון החזון איש אודות זמן רבינו תם - ובהדלקת נר חנוכה
סימן תרפב - על הנסים בחנוכה	
תקפה	ביאור נוסח על הנסים
תקפז	מי תיקן נוסח על הנסים לימי חנוכה
תקפח	מיהו יוחנן בן שמעון כה"ג
תקצ	לומר בחנוכה ופורים "ועל הנסים" עם וא"ו
תקצב	השוכח על הנסים אם חוזר לפני הזכרת שם ה'
תקצג	אם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח "על הנסים"
תקצג	מי שטעה ואמר "על הנסים" בעבודה, דהיינו בברכת רצה, במקום יעלה ויבא
תקצד	דין שמחה וסעודה בחנוכה
תקצו	אפשר שיש חילוק בין מצות שמחה בעצם היום, לבין מצות סעודה בשביל שמחה
תקצז	בדעת הרמב"ם אם יש מצות שמחה בחנוכה
תקצח	אם עורכים מסיבות חנוכה כדי לקרב את העם מצוה רבה איכא בזה
תר	אם שכח על הנסים בברכת המזון
תר	מי שהתחיל לסעוד ביום ח' דחנוכה וסיים בצאת הכוכבים
תרב	אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה ופורים בברכת מעין שלש
תרד	לומר בחנוכה חשמונאי הנו"ן בפת"ח
תרד	קבלת הוראות הפרי חדש - דחייה לדברי הרב סופר שליט"א
תרה	מי היה מהר"י מינץ שכתב שקבלנו הוראות מרן הש"ע
תרו	מלכות יון "הרשעה", פשט המנהג לומר הרשעה, הריש בחיריק

סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה

תרט	בכל יום משמונת ימי חנוכה יש לגמור את ההלל
תרי	הקורא את ההלל בחנוכה ונסתפק אם קרא בדילוג
תריב	אין להפסיק בדיבור באמצע ההלל, והשומע קדיש וקדושה באמצע ההלל
תרטו	אם סיים את ההלל עד סופו ואמר הפסוק האחרון ושמע דברים שבקדושה
תרטז	גם האבל חייב לגמור את ההלל בברכה בחנוכה
תרכב	נשים פטורות מאמירת הלל בחנוכה
תרכג	הטעם שאומרים בחנוכה מזמור שיר חנוכה הבית לדוד
תרכג	בחנוכה היה חנוכה המזבח
תרכד	באותה שנה ירדה אש על המזבח ונשארה עד החורבן
תרכד	בחנוכה חנכו את בית המקדש
תרכה	אם החשמונאים הקריבו קרבנות שעשו במדבר בחנוכה המשכן
תרכז	מדוע סמכו על הנס ולא הדליקו בשמן טמא שהרי טומאה הותרה בצבור
תרכח	סדר הדורות של נצחון על היוונים

סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה

תרלא	בחשיבות קריאת ספר תורה בימי החנוכה
תרלא	סדר קריאת התורה ביום השמיני של חנוכה
תרלג	אם טעה השליח צבור וקרא לשלושתם "ביום השמיני" בלבד, כשאר הימים
תרלד	אם טעה החזן והתחיל לקרוא לכהן בספר תורה של חנוכה
תרלה	ר"ח טבת שחל בשבת סדר הקדישים והקריאות

קונטרס אחרון

תרלז	סימן א - אם נרות ההידור בחנוכה הם חלק מהמצוה
תרמח	סימן ב - בדין הידור מצוה אחר קיום המצוה
תרמט	סימן ג - אם נר חנוכה חובה על הבית, או על הגברא